7607

"నహి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్రమిహ విద్యతే"

ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ సంపుటము

౨ ముద్రణము

'అన్' నుండి 'అశ్విని' వరకు

ముఖ్యసంపాదకుడు

కొమర్రాజు వేంకట లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ.

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయము

చెన్నపురి

ప్రకాశకులు

కా. నాగేశ్వరరావు

ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వ కార్యాలయము

ముద్రితము

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయము

[illegible] చెన్నపురి

౧౯౩౪

ద్వితీయసంపుటమునకు విలేఖకులు

ఆ. ల	శ్రీ ఆచంట లక్ష్మీపతిగారు, బి. ఏ., ఎమ్. బి. అండ్ సి. ఎమ్., భిషగ్రత్న ...	అపస్మారము
క. మా.	శ్రీ కనుపర్తి మార్కండేయశర్మగారు ..	అశ్వమేధము
కా. నా.	శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారు ..	అజాపాతకము అమృతసారము అపరోక్షానుభూతి అల్లమప్రభువు
కొం. జ	శ్రీ కొంపెల్ల జనార్దనరావుగారు .	అప్పారావు, గురజాడ అప్పారావు, బసవరాజు
కొ. రా. వేం. కృ	శ్రీ రాజా కొచ్చెర్లకోట రామచంద్ర వేంకట కృష్ణరావుగారు, బి. ఏ.	అమరుకము
కొ. వేం. ల	శ్రీ కొమర్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు, ఎమ్. ఏ.	అనంతామాత్యుఁడు అనపోతారెడ్డి అనవేమారెడ్డి అనాగరకసంఘము అనుమానము అనేకవర్ణసమీకరణము అన్నయ్య, తెనాలి అప్పకవి అబ్బయామాత్యుఁడు అభావము అభిజ్ఞానశాకుంతలము అభినయము అర్థశాస్త్రము అలంకారములు అల్లోపనిషత్తు అవతారములు అవధానము అశోకవర్ధనుఁడు
గం. దూ.	శ్రీ గం. దూర్వాసశాస్త్రిగారు .	అన్నభేది అపస్మారము అభ్రకము అల్పరక్తము అయస్కాంతము
గొ. వేం. రా.	శ్రీ గొబ్బూరి వేంకటానందరాఘవరావుగారు, బి. ఏ. ...	అనూరాధ అపభరణి అష్టమినక్షత్రములు

గో. జో.	శ్రీ గోకుటి జోగిరాజుగారు, అసిస్టెంట్ డైరక్టర్ ఆఫ్ అగ్రికల్చర్	.. అనాస అనుము అరఁటి అరఁటికుటుంబము
చి. వేం. శా.	శ్రీ చివుకుల వేంకటరమణశాస్త్రిగారు	.. అయనము
టి. ఆర్. చిం.	శ్రీ టి. ఆర్. చింతామణిగారు, ఎమ్. ఏ., పిహెచ్. డి., సంస్కృతభాషా ప్రధానోపాధ్యాయులు, మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము.	.. అప్పయదీక్షితులు
టి. యన్. రా.	శ్రీ టి. యన్. రామచంద్రన్‌గారు, ఎమ్. ఏ. ఆర్కియాలాజికల్ అసిస్టెంట్, గవర్నమెంటు మ్యూజియము, మద్రాసు	... అమరావతిస్తూపము అగ్యూఖాన్
బు. వేం. రా.	శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు	.. అభిధేయము అభిషేకనాటకము
భా. వేం. కృ.	శ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావుగారు, బి. ఏ., బి. ఎల్.	.. అమ్మరాజవిజయాదిత్యుఁడు అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు
మా. రా. కృ.	శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, ఎమ్. ఏ.	.. అభినయము
మా. వేం. రం.	శ్రీ మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్యగారు, ఎమ్. ఏ. రీడర్, డిపార్ట్‌మెంట్ ఆఫ్ హిస్టరీ, పొలిటిక్స్ అండ్ ఎకనమిక్స్	అరాజకత అర్థశాస్త్రము
వే. వేం. శా.	మహామహోపాధ్యాయ, ఆంధ్రకళాప్రపూర్ణ, శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు	.. అనిరుద్ధచరిత్రము
శ్రీ. క. భా.	శ్రీ కల్యాణానందభారతీస్వామివారు	.. అవధూతప్రకాశిక

విన్నపము

విజ్ఞాన మానందము విజ్ఞానము పురుషార్థము. విజ్ఞానము పరమార్థము. విజ్ఞానము పరబ్రహ్మము విజ్ఞాన తరంగములు విశ్వవిలాసములు శాస్త్రజ్ఞులు, కవులు, గాయకులు, శిల్పులు, మంత్రులు, యోధులు, మతాధిపతులు, త్యాగులు, కార్మికులు మొదలగు విజ్ఞానోపాసకులు దేశకాలపాత్రావరణాతీతమైన విజ్ఞానారాధనమును మానవధర్మాభ్యుదయమునకుఁ జేయుచున్న విధమును విజ్ఞానోదంత మనంతముఖములను విశదము చేయుచున్నది

ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వమును నీ మహాకార్యమును యథాశక్తిని నిర్వహించుట కుపక్రమించిన విధము మొదటిసంపుటమునందలి ప్రస్తావనయందు విశదీకరింపఁబడినది. రెండవసంపుటమునం దీచర్విత చర్వణ మనవసరము. రెండవ సంపుటమును ప్రకటించుటయందుఁ గలిగిన కాలవిలంబనము వర్తమాన దేశ పరిస్థితులం దనివార్యము. బహుజన సాహాయ్యమునను, విశేష సాధనసంపద వలనను సాధ్యమైన ప్రచురణమునందు కాలవిలంబనము సహజము. రెండవ సంపుటమునకు వ్యాసములను వ్రాసి ప్రచురణమును సాధ్యముచేసిన వ్యాస లేఖకులకు వందనములు మాకుఁగావలసిన ఛాయాచిత్రములనొసంగి ద్వితీయ సంపుటమునందు ముద్రించుట కనుమతించిన మద్రాసు గవర్నమెంటు మ్యూజియము, సూపరింటెండెంటుగారికిని, కోటగిరి ఆర్కియొలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా, సదర్న్ సర్కిల్ సూపరింటెండెంటుగారికిని, కలకత్తా ఇండియన్ మ్యూజియము సూపరింటెండెంటు (ఆర్కియొలాజికల్ సెక్షను) గారికిని, హైదరాబాదు హెచ్ ఇ హెచ్. ది నైజామ్స్ గవర్నమెంట ఆర్కియొలాజికల్ డిపార్టుమెంటు డైరెక్టరుగారికిని సంపాదకులు కృతజ్ఞులు పునర్ముద్రణము నందు నూతనాంశములు చేర్పఁబడి ద్వితీయసంపుటము అన్-అశ్విని వఱకును పర్యాప్తమగుచున్నది. భగవంతుఁడును, ఆంధ్ర మహాజనులును నీ ప్రయత్నము సార్థకమగుట కనుగ్రహింతురుగాక!

భావ సం మాఘశుద్ధ
౧౪, శనివారము

కా. నాగేశ్వరరావు.

We have great pleasure in expressing our grateful thanks to the following, who so kindly acceeded to our request and granted us permission to reproduce some of their photos in this volume

i The superintendent, Government Museum, Madras,

ii The director of the Archaeological department of H E H the Nizam s dominions, Hyderabad

iii The Superintendent, Archaeological survey of india, Southern Circle Kotagiri,

iv The Superintendent, Indian Museum (Archaeologica, section), Calcutta

అన్ — అన్ అనునది దక్షిణబర్మాయందలి క్యాక్ ఖ్యా జిల్లాయందలి యొకపట్టణప్రాంతమునకు పేరు. దీనికి వైశాల్యము ౨,౯౬౧ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౨౬,౯౬౩ అడవిభాగము విశేషము, వ్యవసాయము తక్కువ. రాబడి రూ ౩౧,౦౦౦ లు ముఖ్యపట్టణము అన్ అనునది. అక్కడ ౯౨౬ గురు జనులు గలరు

అనంగ — భారతవర్షీయనది (భార, భీష్మ, అ ౯)

అనంగజీవన — ఇది యొకభాణము వాసంతికా వసంతశేఖరుల యన్యోన్యానురాగమును, నారినమాళికను నిందు వర్ణింపఁబడినవి ఆత్రేయసగోత్రుఁడగు వరదగురువు అనువతఁడు దీనిని రచించెను విశ్వగుణాదర్శమును వ్రాసిన వెంకటాచార్యుని కితఁడు పినతండ్రి ఇతని యితరగ్రంథములు కారికాదర్పణము, కృష్ణాభ్యుదయము

అనంగదేవుఁడు — చేదిదేశపు రాజు హైహయ వంశమునందు జననమొందెను తండ్రి పేరు అర్జునుఁడు రాష్ట్రకూట నృపాలుఁడగు ఇంద్రుఁడీ యనంగదేవుని కూఁతును పెండ్లియాడెను

అనంగపాలుఁడు — ఢిల్లీరాజు తువర వంశమునందుఁ జివరివాఁడు ఈతనికాలమునందే యీతనిరాజధానికి 'ఢిల్లీ' యని పేరు కలిగెను ఇతనికి పుత్రసంతానము లేదు ఇద్దరు కొమార్తె లుండిరి అందు కమలాదేవి యనునామెను అజమీరురాజయిన సోమేశ్వరున కిచ్చెను ఈ సోమేశ్వరుఁడే తరువాత ఢిల్లీశ్వరుఁడైన పృథ్వీరాజు రెండవ కొమార్తె యగుసుమలాదేవిని కనోజరాజైన విజయపాలున కిచ్చిరి ఈమెయే జయచంద్రునితల్లి అనంగపాలుఁడు ముసలివాఁడై బదరికాశ్రమమునకుఁ బోవునప్పుడు తన ఢిల్లీ రాజ్యమును దౌహిత్రుఁడగు పృథ్వీరాజున కిచ్చెను

అనంగబ్రహ్మవిద్యావిలాసము — ఇది యొక భాణము శృంగారరసప్రధానమయినది రచయిత వాధూలవరదాచార్యుఁడు.

అనంగభాగి — ఒక బ్రహ్మర్షి

అనంగవిజయము — శృంగారరసప్రధానమగు శోకనాటకము దీనిని రచించినవాఁడు శివరామకృష్ణుఁడను వతఁడు నారాయణుఁ డనువతఁ డీశివరామకృష్ణునితండ్రి

అనంగాధరి — ఉభయవక్రసంపూర్ణరాగము ౩౯-వ మేళకర్తయగు ఝాలవరాళిరాగజన్యము ఆరోహణము స రి గ రి మ ప ని ధ ని స; అవరోహణము స ని ప ధ మ గ మ రి స యని సంచారముకలది

అనంగుఁడు — ౧. శివునిచే భస్మముచేయఁబడిన తరువాత మన్మథునకు వచ్చినపేరు (చూడుఁడు: మన్మథుఁడు).

౨ రామసేనయందలి యొక వానరుఁడు.

అనంత — ౧ ఈపేరుగల సంస్కృతకవు లెందఱో కలరు వారిలో నీక్రిందివారు ముఖ్యులు (౧) ఉదయభాను కావ్యకర్త, (౨) కారకచక్ర రచయిత, (౩) చిదంబరాష్టకకారుఁడు, (౪) యోగామృతార్థచంద్రిక యను పాతంజలయోగసూత్రభాష్యమును రచియించినవాఁడు, (౫) కామ్యమంజరీరచయిత, (౬) విధ్యపరాధప్రాయశ్చిత్తప్రయోగరచయిత, (౭) వాజసనేయసంహితకు 'శుక్లదళభాష్యము'ను వ్రాసినవాఁడు, (౮) సాహిత్యకల్పవల్లి యను నలంకారగ్రంథమును గూర్చినవాఁడు, (౯) భీముని కుమారుఁడు, నైగేయార్చికానుక్రమమును వ్రాసినవాఁడు, (౧౦) మంత్రిమండల కుమారుఁడు, ౧౪౫౭-వ సంవత్సరమున కామసమూహ మహాప్రబంధము అను కామశాస్త్రమును రచియించినవాఁడు

౨ వక్రషాడవ-ఔడవరాగము పదునేడవ మేళకర్తరాగమగు సూర్యకాంతరాగజన్యము ఆరోహణావరోహణము లందు—రి స మ ప ధ ని స, స ధ మ గ రి స యని సంచారము కలది

అనంతకవి (చిత్రకవి) — ఇతఁడు పెమ్మసాని చినతిమ్మనాయని కాశ్రితుఁడు. పదునేడవ శతాబ్ది మొదటియర్ధమున నున్నవాఁడు. ఆరువేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. చిత్రకవి పెద్దనార్యుని పుత్రుఁడు భారద్వాజసగోత్రుఁడు. ఇందుమతీపరిణయ మను ప్రబంధమును రచించెను. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకును, విష్ణుచిత్తీయమునకును టీక వ్రాసినవాఁడు. ఆంజనేయోపాసకుఁడు.

అనంతగిరి — ౧ తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీజిల్లా, యెల్లవరంతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧౦౦ (౧౯౩౧).

౨ గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౩౧ (౧౯౩౧)

౩ గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకా జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧).

౪ గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకా జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౩ (౧౯౩౧).

౫. గంజాంజిల్లా ఛత్రపురతాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. ఇచ్చటి జనసంఖ్య ౫౩౫ (౧౯౩౧).

అనంతచ్ఛందస్సు — (చూడుఁడు అనంతామాత్యుఁడు).

అనంతజిత్తు — ఇరువదినలుగురు జినులలోఁ బదునాలుగవవాఁడు. ఇతఁడు వర్తమానావసర్పిణియందు నావిర్భవించెను. ఇతని

తండ్రి పింగాసేసుడు. తల్లి ఎయ్యమ్మ. ఇతని చరిత్ర ('గర్భ ప్రవేశతిథి') గ్రాంధి కృష్ణ ప్రమి ఒన్నతి వైశాఖ కృష్ణ త్రయో దశి మిందుగ మిది గంటలకు పైగ గర్భమువందుండెను. కృత్తికా నక్షత్రమునందు మీనరాశి నిర్గతము మయమున నితడు ఆరోగ్య గరమున జయించెను. ఇతని శరీర ప్రమాణ మే బదిగన ఫులు. ఆయుర్మానము మన్వది శుల రములు. దేవాప్త్రము ంగా రమువలె మెఱయుచుండె. ఇతనికి రాజా అను ఉపాధి బంగ బదినది. ఇతనికి వివాహమైనది. కాం ల్యవగరమున నితని తోపాటు వెయ్యిమంది సాగువులరు దీక్ష గొరకినది. చూచు క్ల దకుర్ద వా డితనికి దీక్ష ఇయ్య బడి ది. ఇతడి ఇష్వ్యాకుకులము. ఇతని గ రు తే బదిమంది ఒక గోలమంది సాకుపు ... లు ... ప్రా కులు ల ల ... ప్రావికలు ర లకల గెని ... కృష్ణ చ బర్ద ... తి ... ల్య మిత ... ము ఇతని దీక్షావ్య ము ... వ ... కాయోత్సర్గమూల ... చైత్ర శుక్ల ... మ ముక్త ... ఇత ... తి ... ము ... ను గ ... ఁ ... ని

అనంత దీక్షితులు — విశ్వనాథ దీక్షితుని కు మారుడు. ఇత గాత్ర్య ... తము (...) ... గ ... ని యను ... న రచించెను.

అనంతదేవుఁడు — ౧ ఇతని ... నాయ పేర కలదు. ... శిలాశాసనము విక్రమ సిద్ధ్యాని సాశ ఠ ప్రభువులలో ... రవిజ ... ఇత ... శ ౧౦౭౫ న వత్సరమున ... ఇతని బన్ని మధ్రాధి ... మండెను ... నాగభుము (ఠాణామ్) ... (సోపారము) ... (చౌల్) ... లగు కొంకణము ... ఇతని మయమున ... వేయబడెను. దుర ప్రపాళము ... వర్గముల ... కారణమున జనించి శక్తిమంతమై కొంకణ భూమిని నాశనము గావించి దేవబ్రాహ్మణుల ని ... బాలుచేసి ... నితడు తన ఖడ్గధా ... మున మంచి ... నవి యితని శాసనములం దెత ... కీర్తింప బడినాడు. ఇందువలన అనంత దేవునికి ... వీరపంశము ... జనింప దానిని ... ఎందు చేసికొని గోపకపట్టణము (గోవా) పాలకులు కాదంబులు కొంక ణములోని కొంతభాగమును జయించిన ... దరువాత నితడు ప్రబలుడై శత్రువుల బారి దోలి కోలుపోయిన భూమిని గొంతవఱకు దనవశము చేసికొనినట్లును ఊహింప దగియున్నది.

౨ ఇప్రసిద్ధుడగు భాస్కరా చార్యుని తమ్ముని పౌత్రుడు. ఇతడు చాలిస్ గ్రామమునందు భవానీదేవి పేర కోకసేవాలయమును గట్టించెను. ఇతని తండ్రి పేరు గణపతి. తాత శ్రీపతి భాస్కరాచార్యుని తమ్ముడు. ఇతడు, ౧౧౩౬ వ శకమున సింహణన పెక్కు దేవగిరియాదవరాజులలో గొప్పవాడగు సింహణుని సంస్థానమున జ్యోతిష్యు డుగ నుండెను.

౩ ఇతడు సంస్కృతమునందు 'సిద్ధాంతతత్త్వము', 'స్మృతికౌస్తుభము', 'సంస్కారకౌస్తుభము' మొదలయిన గ్రంథములను రచించెను. సిద్ధాంతతత్త్వ మనునది వేదాంతగ్రంథము. ఇతడు కూర్మాచలదేశాధిపతియైన బాజబహా ద్ చందు వొద్ద ఆశ్రితుడుగ నుండెను. ఈరాజు ౧౬౫౫ మొదలు ౧౬౭౮ వఱకు నుండెను. ఈ గ్రంథకర్త తండ్రి ఆపదేవుడు. ఆపదేవి (న్యాయప్రకాశ) అను పూర్వమీమాంస సంబంధియైన యొగ్రంథమునకు కర్త.

౪ ఇతడు బ్రహ్మాగుప్తుని సిద్ధాంత ము ... పై ... ర ... గ్రాయమ ... బృహజ్జాతకము ... ను.

కాసీర దేశపు రాజు. ఇతడు ... ౧ ... ౧ ౬౩ ... ప్రదయించు సంవత్సర ము ... న ... (౧ ౩ ౧౦౪౮) ... చిన్న కుమారుడు. ఇతని యన్న ... ౩౧ దినములు రాజ్యము చేసి ... గతించినతోడనే ఇతనికి గుర్తుగ ప్రతిగల శ్రీలేఖ రాజ్యము నాక్రమించుటకు ప్రయత్నించెను. కాని రాజకీయ ... సమ్మతి ... సూర్యం ... ఇతని పతంత్రి ... విగ్ర ... దండెత్తి వచ్చెను గాని గత ప్రా ... ఇతని రాజ్యారంభ కాలమునందు ... రుద్రపాల దిడ్డపాలు రనువారు రాజునకు ప్రియులై మిక్కిలి బలవంతులైరి. రుద్రపాలుడు ఇందుచంద్రుడను జాలంధరరా జు యొక్క పెద్దబిడ్డను పెండ్లిచేసికొనెను. అనంతదేవుడు ఇందు చంద్రుని యొక్క చిన్నకూతురగు సూర్యమతిని బరిణయమాడెను.

... లనువారు రాజుపై దిరుగబడిరి. కంపనాధిపతి యగు త్రిభువనుడు వారికి నాయకుడుగ నుండెను. అనంతుడు యుద్ధము నకు బోయి శౌర్యమును జూపి స్వయముగ త్రిభువనుని జంపెను. అట్లే ఆచలమంగలు ... రాజా ఏడుగురు మ్లేచ్ఛభూపాలురతోఁ గలసి ఎత్తిరా గా రుద్రపాలునిసాహాయ్యంబున అనంతుడు వారి నోడించెను. రుద్రపాల దిడ్డపాలుర మరణము కొందినబిదప వనం తుడు తనభార్యయైన సూర్యమతిసాహాయ్యమున రాజ్యము చేయు చుండెను. ఈమె మిక్కిలి గర్వాత్మురాలు. పెక్కు దేవాలయ ములు గట్టించి దానములు చేసెను.

రాజామాత్రము గృహములు మొదలయిన వానియందు పెక్కువరహా ష్టిగలవాడై ధన పెక్కువగాఁ గొల్ల పెట్టుటవలన అప్పులపాలాయెను. దల్లకుఁడనువర్తకుడు రాజుకు గ్రాసమును సంపాదించి ప్రజలకు

కోచుకొనుచుండెను ఎన్నరి జను ఎరదేశీయుడు తమలపాకు అమ్మవాడు. ర జన కెంతరయా అప్పు ఎట్టి అతనిసింహాసనము గుడుత యాంచుకొనెను అప్పుడు మూర్ఖమతి తనయొద్ద నున్న ధనము కొనంగి ర జాను ఋణవిముక్తుని జేసెను అప్పటినుండియు రాజ్య భార మంతయు మూర్ఖమతియే వహించెను అనంతదేవుడు పేరు నకుమాత్రము రాజుగా నుండెను ఆ ప్రభుత్వమున ... ముఖ్యమంత్రిగ నుండెను ఇతడు ... రాజ్యభారమును వహించెను ఆకాలమున అనంతదేవుడు కాల కంపాదిదేశముల జయించెను ... దేశాధి ... దండు విడలకోరెను గాని ఎం ... తిరిగివచ్చెను అనంత దేవుడు ... సౌభాగ్యముని యనుమతి ... డు ౧౦౬౩ లో ర జ్యమును తనకుమారు డైన కలశున కిచ్చి వేసెను కాని కలశునకును అనంతదేవునకును ... రాజ్యభారము వహించుటకు ... చెను ... క్రీ. శ. ౧౦౮౧ లో ... ఆత్మహత్య గావిం చుకొనెను

అనంతదైవజ్ఞుఁడు — ... ఇతడు ... ౧౫౫౫ ... రచించిన ... అది ఉత్పల ... వ్యాఖ్యానం బె ... ధ్యమైన నిరయ నీలకంఠ ...

అనంతనవాళ్లి — ... వాళ్లి ... తాలూకా లోని ... ౧౨ (౧౩౧)

అనంతనారాయణుఁడు — ... దక్షిణదేశవాస్తవ్యుడు ... ఆనంద లీలాస్తోత్రము, ... చరిత్రము ... అను గ్రంథములు రచించెను

... శార్కరపండితుడు ... ఉగ్రవాములను ...

అనంతనారుఁడు రేఫూరి — ... చరిత్రము ... యొక్కడి ... ఇతడు వైదిక బ్రాహ్మణుడు ... కౌండిన్యసగోత్రుడు ... లింగనకు ... పూర్వభాగము ... రచించిన గ్రంథము ... ఈ గ్రంథములో మాహాత్మ్యము ... కృష్ణభూపాలుడు ... నవరాత్రి ... సంకీర్తనము ... గ్రంథము ... విశ్వామిత్రుని ... వశిష్ఠుని ... బ్రహ్మర్షి ... గల కథ ... వర్ణించబడినది ...

మాహాత్మ్యము ... క్షేత్రమాహాత్మ్యములు ... గ్రంథము

అనంతపండితుఁడు — ... వ్యాఖ్యా ... ఇతడు ... తండ్రి ... గౌతమ ... నీలకంఠ ... గ్రంథము ... దానికి ... మంజరి ... కాశీనగరమును పాలించుచున్న ... యాజ్ఞ ... కాశీ ... రచియించెను

అనంతపంథీ — ... అనంత ... ఇతడు ... దేవు ... దాస్ అను ... ఆకాలమున ... ఇతనికి ... కొన్ని ... అనుకరణము ...

అనంతపురము — ... చిత్తూరుజిల్లా తాలూకా ... గ్రామము ... ౬ ౩౫

దీనికి సమీప ...

... గ్రామము ... (౧౩౧)

అనంతపల్లి — ... గోదా ... తాలూకా ... (౧౯౩౧)

అనంతపాలుఁడు — ... చాళుక్య ... ౩౦౦ ... పాలించెను వేంగిరాజ్యమును ... రాజ్యము ... వారి ... విక్రమాదిత్యుని ... కృష్ణా గుంటూరుమండలములు గోదావరిమండలమును ... ఈత డీ రాజ్యము ... పరిపాలించెను ... (చూడుడు

(ప్రతిపండితుఁడు) అనంతపాలదండనాథుని శాసనములు క్రీ. శ. ౧౧౦౦ మొదలుకొని ౧౮౩౩ సంవత్సరములవఱకుఁ గాన్పించుచున్నవి.

అనంతపురము — ౧ మైసూరురాష్ట్రమునందలి యొకపల్లె. షిమోగాజిల్లాలోని సాగర్ తాలూకాలోనిది. షిమోగాకు ౫౮ మైళ్లమీద నుండును. అంధాసురుఁ డను రాజుచే పదునెనిమిదవ శతాబ్దియందీ గ్రామము కట్టింపఁబడినది. పదునొకండవ శతాబ్దియం దిది చాళుక్యుల యధీనమునం దుండెను. ఇది 'సూత్రనివయము' (మండలము)లోనిది. ౧౦౪౩లో నిది ౧౩౦౦ బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగ నీయఁబడెను. ౧౦౪౯లో నిది రాజధానిగఁ జెప్పఁబడెను. పదునేడవ శతాబ్దియందు, కెలదిరా జయిన వేంకటప్పనాయకుఁ డీగ్రామమునందు శివాచారమఠమును స్థాపించెను. చంపకసరసు అనుచెఱువు త్రవ్వించెను. గ్రామముపేరు 'ఆనందపుర' మని మార్చెను. అదియే తరువాత ననంతపురముగ మారెను. హైదరు, టిప్పూలు ఈగ్రామముపై పెక్కుసార్లు దాడివెడలిరి. ౧౮౩౦లోని తిరుగఁబాటుకాలమున నీ గ్రామము దోపిడికి లోనయ్యెను.

౨ అనంతపురము జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. ఇది చెన్నపట్టణమునకు వాయవ్యముగ ౨౧౬ మైళ్లమీద నున్నది. ఇది చెన్నపురి దక్షిణమహారాష్ట్ర రైల్వేదారి యొక్క గుంతకల్లు బెంగుళూరుశాఖమీద నొక స్టేషను.

ఈ గ్రామమును చిక్కప్పవొడెయర్ అనునతఁడు కట్టించె నని చెప్పుదురు. ఇతఁడు విజయనగరరాజయిన బుక్కరాయలకు మంత్రిగ నుండెను. ఈ వొడెయర్ ఒక పెద్దచెఱువు కట్టించి, దానికి రెండు అలుగులనుండి ఎక్కువైననీరు పోవుటకు రెండు కాల్వలును, దానికి సమీపమున రెండు గ్రామములను కట్టించెను. అం దొక గ్రామమునకు రాజుపేరిట బుక్కరాయసముద్రము అని పేరు పెట్టి, రెండవదానికి తనభార్యయైన అనంతమ్మపేరిట అనంతసాగర మని పేరు పెట్టెను. ఆపేరే అనంతపుర మని మారెను.

౧౮౦౦ లో దత్తమండలములు కంపెనీవారిక్రిందికి రాఁగా, ప్రకటనంతరము మన్రో అనువాని కలెక్టరుగా నియమించిరి. అతఁడు అనంతపురమునందే తనకచ్చేరి యేర్పఱచుకొనెను. ౧౮౦౭ లో కలెక్టరుకచ్చేరి బళ్లారికిఁ దీసికొనిపోయిరి. ౧౮౦౩ లో మరల ఆ కచ్చేరి అనంతపురమునకు వచ్చెను. ౧౮౪౦ లో కలెక్టరు కచ్చేరిని బళ్లారికి మార్చి, అనంతపురములో సబ్‌కలెక్టరు ఉండఁజొచ్చెను. ౧౮౭౮ లో ఈకచ్చేరికూడ గుత్తికిఁ బోయెను. ౧౮౮౨ లో అనంతపురము స్వతంత్రముగ జిల్లా ఆయెను. అప్పు డిచ్చటికి మరల కలెక్టరు కచ్చేరి వచ్చెను.

ఇచ్చట జిల్లాకలెక్టరు, పోలీసు సూపరింటెండెంటు, ఫారెస్టు ఆఫీసరు, లోకల్ ఫండ్ ఇంజనీరు, అనంతపురం డివిజనును పాలించు హెడ్‌క్వార్టర్సు డిప్యూటికలెక్టరు, అనంతపురంతాలూకా తహసీల్దారువారల కార్యస్థానము లుండును. ఇచ్చట డి. పి. డబ్ల్యు అసిస్టెంటు ఇంజనీరు, సాల్టు - అబ్కారీ - కస్టమ్సు శాఖ ఇన్‌స్పెక్టరు, సబ్‌రిజిస్ట్రారు, ఎష్యూరెన్సుల జిల్లా రిజిస్ట్రారు, జిల్లా విద్యాధికారి, ఇంకమ్‌టాక్సు ఆఫీసరు, జిల్లా ఆరోగ్యాధికారి (హెల్త్ ఆఫీసరు), పోలీసు డిప్యూటీసూపరింటెండెంటు, సహకారపరపతి సంఘముల (కో ఆపరేటివ్ సొసయిటీలు) అసిస్టెంటు రిజిస్ట్రారు కూడ నుందురు. జిల్లాకోర్టు, సెషన్సుకోర్టుకూడఁ గలవు. ఇవి యన్నియు కాక గవర్నమెంటు ఫస్టుగ్రేడు కళాశాల, పోలీసు రిక్రూటింగుస్కూలు వీనితో దీనికి ప్రాముఖ్యము మఱియు హెచ్చినది. జనసంఖ్య ౧౫,౦౯౯. ఈగ్రామమున చెప్పఁదగిన విశేషము 'రాబర్ట్‌సన్ స్క్వేర్' అను చౌకము. అనంతపురమున కలెక్టరుపనిచేసి ౧౮౩౯ న అచ్చటనే మరణమునొందిన రాబర్ట్‌సన్ అనువాని పేర ఈ చౌకము నిర్మిత మయినది. రాబర్ట్‌సన్ బ్రతికియున్నప్పుడే ఈ చౌకము నేర్పఱచి, నడుమనున్న కొలను, కందకము త్రవ్వించి, నడుమ మంటపమును కట్టించి, చుట్టు తనచేతితో చెట్లు నాటెను. వీనిలో దాదాపుగ అన్నియు నశించిపోయినవి. ఇది ఎదురుగ నున్న విశాలమైన పెద్దచౌక మిప్పుడు దానిచుట్టుపట్లఁ గల పాఠశాలలందలి విద్యార్థులకు క్రీడారంగముగ నుపయోగపడుచున్నది. 'రాబర్ట్‌సన్ స్క్వేరు' చుట్టు నున్న కట్టడములలో గవర్నమెంటు ఆస్పత్రి, ఉపాధ్యాయులకు ఉపాధ్యాయినులకు బోధనాభ్యసన కళాశాలలు (Training Schools), బాలబాలికలకు ఉన్నతపాఠశాలలు చెప్పఁదగినవి. ఈ చౌకమున కుత్తరమున ప్రాఁతకోట యుండెను. దాని బురుజుల విశేషములును, కందకపు ఎల్లములును ఇప్పటికిని గానవచ్చును. ప్రాఁతకోట యున్న ప్రదేశమున నిప్పుడు 'జూబిలీ పార్కు' అను పూఁదోట యున్నది. వారమువారము జరుగుసంత యిచ్చట జరుగును. అనంతపురము పరిశుద్ధముగను, చక్కఁగను నుండును.

౩ అనంతపురంజిల్లా గుత్తి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౧౩ (౧౯౩౧).

౪ అనంతపురంజిల్లా మడకశిరతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౯౩ (౧౯౩౧).

౫ చిత్తూరుజిల్లా మదనపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౦ (౧౯౩౧).

౬ కడపజిల్లా జమ్మలమడుగు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౩౫ (౧౯౩౧).

౭ కడపజిల్లా ప్రొద్దుటూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౯౫ (౧౯౩౧).

— (రాళ్ల) అనంతపురంజిల్లా కల్యాణదుర్గంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౧౯ (౧౯౩౧).

— (అక్కిరెడ్డిపల్లి) కడపజిల్లా రాయచోటితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౩౫ (౧౯౩౧). శ్రీ బ్రహ్మోత్సవముల జరుగు గంగజాతరకు జను లనేకులు వచ్చెదరు.

అనంతపురముజిల్లా

అనంతపురము జిల్లా — ఇది చిన్న రాజధానియందలి యొక తెలుగుజిల్లా. ఇప్పుడు రాయలసీమ (పూర్వపుదత్తమండలములు) అనఁబడు జిల్లాలలో నిది దక్షిణపుది. పూర్వము బళ్లారిజిల్లాలోనే అనంతపురముకూడ కలిసియుండెను. బళ్లారినుండి దీనిని ౧౮౮౨ లో వేఱుచేసిరి. దీని కుత్తరమున బళ్లారి, కర్నూలుజిల్లాలును, తూర్పున కడపజిల్లాయును, దక్షిణమున మైసూరురాజ్యమును చిత్తూరుజిల్లాయును, పడమట మైసూరురాజ్యమును బళ్లారిజిల్లాయును గలవు. ఇందు పూర్వము అనంతపురము, ధర్మవరము, గుత్తి, హిందూపురము, కల్యాణదుర్గము, మడకశిర, పెనుకొండ, తాడిపత్రి అను తొమ్మిదితాలూకాలే యుండెను. కాని ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున నూతనముగ చిత్తూరుజిల్లా యేర్పడినప్పుడు కదిరితాలూకా నిందుఁ గలుపుటవలన నిప్పుడు తొమ్మిదితాలూకా లయినవి.

భూస్వభావము

అనంతపురముజిల్లా సమప్రదేశము కలది కాదు. ఉన్నతప్రదేశము ఇది మైసూరుపీఠభూమి చివరిభాగము. దక్షిణమువైపు ఉన్నతముగను, పోనుపోను ఉత్తరమువైపు పల్లముగను నుండును. దక్షిణపువైపుప్రదేశము ౨,౨౦౦ ల అడుగులయెత్తున నున్నది. బళ్లారికిని గుత్తికిని నడుమ నున్న రేగటినేల యెత్తు ౧,౧౫౩ అడుగులు, తూర్పుభాగమున తాడిపత్రియొద్ద ౯౦౦ అడుగులు.

భూస్వభావమునుబట్టి యీజిల్లాను ఉత్తర, దక్షిణ మధ్యవిభాగము లని మూఁడు విభాగములు చేయవచ్చును. గుత్తి, తాడిపత్రి తాలూకాలు కలసినది ఉత్తరవిభాగము. ఇందు ప్రత్తిపంట కనువయిన రేగటిభూమి చాల ఎక్కువ. అనంతపురము, కల్యాణదుర్గము, ధర్మవరము, పెనుకొండతాలూకాలు మధ్యవిభాగములోనివి. కదిరికూడ ఇందే చేరును. ఇందలిది గొడ్డుభూమి. జాతియొక్కనేల చెట్టుచేమ పెరుగదు. కదిరియందంతట చెట్టుచేమ పెరుగనిగుట్టలు కలవు. హిందూపురము మడకశిరతాలూకాలు కలసి దక్షిణవిభాగమువవచ్చును. ఇది మధ్యవిభాగమంత పాడుది కాదు. ఇందలి యొక్కనేల వశిమివిభాగమునందలిదానికంటె మంచిది. హిందూపురము, మడకశిరతాలూకాలలో నీటివసతి యెక్కువ. ఇందు కొబ్బరి, పోకతోఁటలు కలవు. ఈతోఁటలవలన మడకశిర ఈజిల్లా కంతకు ఆరామమన్న పేరు గడించినది. కాని చాలసంవత్సరములనీటికొఱతవలన పోక, కొబ్బరితోఁటలు చెడి దాని కాపేరు పోవుచున్నది.

కొండలు కనుములు

ఈజిల్లాలో మిక్కిలి ఎత్తయినకొండలు లేవు. ఉన్న కొండగుట్టలు ఈజిల్లాయందు మిక్కిలి యెత్తయినవి — మల్లప్పకొండ ఇది పెనుకొండతాలూకా బుక్కపట్టణమున కుత్తరముగ నాలుగుమైళ్ల దూరమున నున్నది. దీనియెత్తు ౩,౦౯౬ అడుగులు; పెనుకొండ కొండ - దీనియెత్తు ౩,౦౯౧ అడుగులు. మందుర్పిదుర్గము ఎత్తు ౨,౫౫౩ అడుగులు. మడకశిరకొండ ౨,౯౩౪ అడుగులయెత్తు, కదిరితాలూకాయందలి ఈశ్వరమలయ ఎత్తు, ౩,౧౪౧ అడుగులు. ఇవి సముద్రమట్టమునకంటె ౧,౫౦౦ లు మొదలు ౨,౦౦౦ ల అడుగులయెత్తున నున్నప్రదేశమున నున్నవి. జిల్లాయందలి రెండు స్థలములందుమాత్ర మీగుట్టలు పంక్తులు తీర్చియున్నవి. ఈరెండును ఉత్తరదక్షిణములఁ బోవును. వీనిలో మొదటికొండ లనునవి తాడిపత్రితాలూకాను గుత్తి అనంతపురముతాలూకాలను మధ్యగ వ్యాపించినవి. వీనిపొడవు ౩౫ మైళ్లు. చాలచోట్ల వీనివెడల్పు ఏడు మైళ్లు. నాగసముద్రముకొండ లనునవి గుత్తితాలూకాను మధ్యగఁ బోవును. వీనిపొడవు ౫౦ మైళ్లు. కాని యీవరుస చాలచోట్ల తెగిపోయినది. పైని చెప్పిన అయిదింటిలో ముఖ్యమైనది మల్లప్పకొండలచాలు. ఇది పెనుకొండతాలూకా తూర్పుభాగము నాక్రమించినది. ఇది ధర్మవరమునొద్ద నారంభమయి జిల్లా దాఁటి మైసూరురాజ్యములోనికిని, కడపజిల్లాలోనికినికూడ వ్యాపించినది. పెనుకొండతాలూకాయందలి మఱియొకకొండలచాలు పెనుకొండకొండలు. ఇది ధర్మవరమునకు దక్షిణమున ఆరంభమయి పెనుకొండ, హిందూపురంతాలూకాలగుండ మైసూరురాజ్యములోనికి దక్షిణముగ ౪౦ మైళ్లపొడవు వ్యాపించియున్నవి. పెనుకొండకొండదగ్గఱ ఒక్కచోటుమాత్ర మీవరుస తెగిపోయినది. మడకశిరకొండలు ఆతాలూకాయందు తూర్పుపడమరలుగ వ్యాపించి దానిని ఉత్తరదక్షిణవిభాగములుగ వేఱుచేయుచున్నవి. తాడిపత్రితాలూకాతూర్పుభాగమున కర్నూలు-ఎఱ్ఱకొండలు వ్యాపించినవి. ఇవికాక విడివిడికొండలు పెక్కులు కలవు. ఇట్టివి నిలో ఉత్తికొండ, అనంతపురంగుత్తి తాలూకాలనడుమనున్న గంపమల్లకొండ పేర్కొనఁదగినవి. కల్యాణదుర్గము, ధర్మవరముతాలూకాలలోఁ జన్నకనుమ లయిదాఱు కలవు. కదిరితాలూకాయందలి దొర్నాలకనుమ, గొంతలపల్లికనుమ, తుమ్మలమల యున్నగు భయంకరములయిన కనుములు కలవు.

నదులు

ఈజిల్లాలోఁ బ్రవహించునదులలో పెన్న ముఖ్యమయినది. ఇది మైసూరురాజ్యమునందుఁ బుట్టి, హిందూపురం తాలూకా దక్షిణమున ఈజిల్లాయందుఁ బ్రవేశించును. అచ్చటనుండి నూటిగ నుత్తరము దిక్కు ౪౦ మైళ్లు ప్రవహించి, ఊడిపి (పెన్నహోబలము) యొద్ద, చక్రున తూర్పునకుఁ దిరిగి రమారమి ౫౦ మైళ్లు ప్రవహించి వంగనూరుగ్రామమునకు నుత్తరమున కొకమైలుదూరమున కడపజిల్లాలోఁ బ్రవేశించును. ఈజిల్లాయందలి తొమ్మిదితాలూకాలలో నిది రెండుతాలూకాలగుండ ౧౩౦-౧౪౦ మైళ్లప్రదేశమునఁ బ్రవహించును. తామిడిగ్రామమునకు దక్షిణముగాఁ దానెను ఈనదికి నడుమ నొక శివాలయము - గోపురకోభితముగఁ గట్టఁబడినది.

చిత్రావతి — ఇది పెన్నకు నుపనది. మైసూరురాజ్యమునఁ బుట్టి ఆగ్నేయదిక్కున ఈజిల్లాలోఁ బ్రవేశించి, హిందూపురము, పెను

అనంతపురము జిల్లా

కొండ, ధర్మవరము, తాడిపత్రి తాలూకాలలోనుండి ౧౨౦ మైళ్లు ప్రవహించి కడపజిల్లాలోఁ బ్రవేశించును.

పైనుడివినవి కాక పెన్నేటి ఉపనదులయిన జయమంగలి, కుముదవతి, వార్గరిలోఁ గలయుస్వర్ణముఖి, కదిరితాలూకాయందలి మద్దిలేరు, పాపఘ్ని అను చిన్నయేళ్లు కలవు వ్యవసాయమున కుపకరించు జలాధారములుగ నివి యంత యుపయోగకరము లైనవి కావు. సంవత్సరమంతటిలో చిత్రావతి, పెన్నానదులలో పరిమిత దినములమాత్రమే నీరుండును. ఈకారణమున సంవత్సరమునఁ జాలభాగము పైరు లుండవు

గనులు

గుత్తితాలూకా వజ్రకరూరుగ్రామసమీపమున భూమిపై భాగముననే యెప్పుడైనను వజ్రములు దొరకుచుండును అవి యెచ్చటి నుండి పుట్టునో తెలియలేదు ధర్మవరముతాలూకా రామగిరిగ్రామము దగ్గఱ నున్న కొండలలో బంగారుగని యొకటి తొమ్మిదేండ్లక్రిందట మారిసన్ అను పాశ్చాత్యుఁడు కనిపట్టినాఁడు కాని యది లాభప్రద మయినదికాదు 'నార్త్ అనంతపూర్ గోల్డ్ మైన్స్ కంపెనీ' అను పేర బొకసంఘము ౧౯౦౮ లో చేర్పడి ౧౯౨౫ వఱకు గుత్తితాలూకా, రామపురముగ్రామప్రాంతమున బంగారుగొలుసు పనిచేసినది. కాని ౧౯౨౪ లో ఆకంపెనీ దివాలా తీసినది

ఇండ్ల కుపయోగపడురాళ్లు అచ్చటచ్చట దొరకును. తాడిపత్రితాలూకాయందలి రాయలచెఱువునొద్ది బలపపురాయి దొరకును. వానితో పాత్రలు చేయుదురు

అడవి

౧౯౫౯ - వ సంవత్సరము, ఒనవరి మొదటి తేదినాఁటి కనంతపురంజిల్లాయందుఁగల యాడవివిస్తీర్ణము 'తాలూకావారి'గా నీక్రిందఁ జూపఁబడినది

తాలూకా	చ. మైళ్ల యడవి	మొత్తమువిస్తీర్ణమున నూటికి
గుత్తి	౫౯	౪ - వ వంతు
తాడిపత్రి	౭౫	౧౨ ,, ,,
అనంతపురం	౬౮	౭ ,, ,,
ధర్మవరం	౮౨	౬ ,, ,,
కల్యాణదుర్గం	౮౫	౬ ,, ,,
పెనుకొండ	౧౨౦	౧౭ ,, ,,
హిందూపురం	౮౦	౯ ,, ,,
మడకశిర	౩౮	౭ ,, ,,
కదిరి	౨౧౬	౧౯ ,, ,,
జిల్లామొత్తము	౪౦౫	౧౨ ,, ,,

బళ్లారి, కడపజిల్లాలయందలి పడమటితాలూకాలలోవలెనే యిచ్చటి యరణ్యములలోఁగూడ పెద్దచెట్లు పెరుఁగవు. జిల్లాయందలి యుత్తర, మధ్యమవిభాగములందు దక్షిణవిభాగమునందు కంటె అడవి తక్కువ. దక్షిణవిభాగము మైసూరుపీఠభూమి కాన యగుటవలన దేశము ఎత్తు ఎక్కువ అదియునుగాక అచ్చటి కొండలేల జిల్లాయందలి యుత్తరభాగములం దున్నదానికంటె సారవంత మయినది అనంతపురం, తాడిపత్రి తాలూకాలయందును నున్న ముచ్చుకోటకొండలలో యేపిచెట్లు విశేషముగ పెరుఁగును ఈయడవియందుఁ బెరుఁగుయేపి హిందూదేశమునం దంతట దొరకు కలపలో మిక్కిలి గట్టిది, మిక్కిలి బరువయినది జిల్లాయంతటిలో వెలువెఱుగకములచెట్లు, పెరుఁగుడల విశేషముగఁ గల యడవి దక్షిణవిభాగమున, అందు ముఖ్యముగ కొత్తకోట, అమగొండపాళయం ప్రాంతములఁ గలదు ఈ కొత్తకోట, అమగొండపాళయం రిజర్వు అడవులు జిల్లాయంతటిలో బాగుగ వృద్ధిలోనికి రాఁగలవు మంచిగంధపుచెట్టును ౧౯౦౮ లో ఈజిల్లాకుఁ దీసికొనివచ్చినారఁట్రి. ఇవి క్రమముగ వృద్ధిపొందుచున్నవి యేపి (ముఖ్యముగా నీది కొత్తకోటరిజర్వు అడవిలోను), టేకు, బిల్లుమ్రాను విశేషముగఁ గలదు ఈ మండలమునందలి టేకు అంత యెత్తుగఁ బెరుఁగదు గిడసబాఱి యుండును ఇవికాక కొండలమీఁద చాలచోట్ల వెదురు పెరుఁగును

అడవులను రక్షింపవలసిన ప్రాముఖ్యమును రైతులు గుర్తించిరని తెలిసికొన్నపిదప గవర్నమెంటువారు ౧౯౧౮ వ కొన్నికొన్ని జిల్లాలలో సామాన్యరకమయినయడవిని ఎట్లు చక్కఁబెట్టెదరో చూతమని పంచాయతులవశము కావించిరి ఒక్కొక్కగ్రామము నకో, మొత్తముమీఁద కొన్నికొన్నిగ్రామములకు కలిపియో పంచాయతు లేర్పాటు చేసిరి చాలపంచాయతు లటవీవ్యవహారములను సరిగా చక్కఁబెట్టుచున్నవని గవర్నమెంటువారికి సంతృప్తి కలిగినది. గవర్నమెంటువా రీపంచాయతీపద్ధతిని ౧౯౨౬ వ ఈజిల్లాకు వర్తింపఁజేసినారు ఈజిల్లాయందలి చాలరిజర్వు అడవులు పంచాయతులవశమునకు వచ్చినవి ౧౯౫౭ - వ సంవత్సరమున పంచాయతులవశమున నుండినవి, అటవీశాఖవారియధికారమున నుండినవి ఈక్రిందరీతిని గలవు

తాలూకా	అడవి విస్తీర్ణము చ. మైళ్లు	పంచాయతుల వశమునను్న అడవి చ. మైళ్లు	అటవీశాఖ వారియధికారమున నున్న యడవి చ. మైళ్లు
గుత్తి	౫౪	౫౪	,,
తాడిపత్రి	౪౮	౪౮	,,
అనంతపురం	౪౮	౬౮	,,
ధర్మవరం	౮౮	౭౯	౧౫
కల్యాణదుర్గం	౮౫	౮౫	,,
పెనుకొండ	౧౨౦	౮౬	౪౮
హిందూపురం	౮౧	౨౭	౧౨
మడకశిర	౩౮	౩౮	,,
కదిరి	౨౧౬	౫౭	౧౫౭
మొత్తము	౪౧౮	౮౮౫	౨౫౭

పల్లెరివలనను, అడవిఫలసాయములవలనను కడచిన అయిదేండ్లలో పెంతటిరాబడి వచ్చినదో సగటున లెక్కవేసి దానినిబట్టి యేటేటా నింతకిస్తు చెల్లింపవలెనని నిర్ణయముతో గవర్నమెంటువారడవిని పంచాయతుల కొప్పగించిరి. ఇంకను మరికొన్ని షరతులు కలవు; అవి యేవన, ఎడపెడపశువుల 'సొంతదారు'లను సభ్యులుగా జేర్చి సభలు చేయుచుండవలెను. అట్టిసభలలో వారియాజమాన్యము నిమిత్తము పంచాయతీలెక్కలను ప్రతిపెట్టవలెను. ఖర్చులు పోను మిగిలినలాభమును మందుగా గ్రామమునందలి యడవిని పెంపొందించుట కుపయోగింపవలెను. ఆటుతరువాత నింకను సొమ్మున్నచో పంచాయతీగ్రామములలో ప్రజోపయోగకరము లైన కార్యములకైన నున్న దానికి వచ్చింపవలెను. అట్లుగాని మరియే యితరకార్యములకైనగాని అడవిపెంపునకు భంగము కలుగకుండ నిరోధింపవలెను. అడవిసరిహద్దు చిహ్నములు సరిగా కాపాడవలెను. తొలకరివానలు పడినతరువాత నెలలవరకు అడవులలో పశువులను మేతకు వదలగూడదు. ఎన్ని పశువులను మేతకు వదలవచ్చునో, ఎన్నిచెట్లను కొట్టవచ్చునో ఈమొదలయినవి గవర్నమెంటువారి చట్టముల ననుసరించి పంచాయతీవారు నిర్ణయించుకొనుదురు.

పైని చూపినపట్టిక ననుసరించి ౧౯౫౪ వ ౧౧౧ అటవీపంచాయతుల క్రింద ౪౪౫ చ మైళ్ల యడవి యుండెను. ఈయడవికి పంచాయతులనుండి గవర్నమెంటువారికి మొత్తమునీద రు ౧౧,౪౯౦ల కిస్తు చెల్లినది. ఈపంచాయతులు సరిగ పని చేయుచున్నది లేనిది మొదట ఫారెస్టు పంచాయతీఆఫీసరు కనుగొనుచుండెను, కాని ౧౯౫౪-౫౫ జనవరి ౧-వ తేదీ లగాయతు ఈయధికారము జిల్లారివిన్యూవర్గమువారికి వశపఱుపబడినది. ఈ పంచాయతులపనిని కనుగొనుట కిరువురు డిప్యూటీతహసీలుదారులు నియమింపబడిరి. ఒకరు అనంతపురమునను మఱియొకరు పెనుకొండయందు నుందురు.

వర్షపాతము శీతోష్ణస్థితి

జిల్లాయందలి పంటపైరులు ప్రధానముగ వర్షాధారములు. ఒక్క బళ్లారిజిల్లాను మినహాయించినయెడల చెన్నరాజధానియందలి యేయితరజిల్లాయందుకంటెను వర్షపాతమీజిల్లాయందు తక్కువ. అనంతపురము జూను, జూలై, ఆగస్టు, సెప్టెంబరు మాసములలో తొలకరివానలు, అక్టోబరు, నవంబరు, డిసెంబరుమాసములయందలి తూర్పువానలు కురియుప్రదేశమున నున్నది కాని రెండువానలును చక్కగా గురియవు. సాధారణముగ ఈజిల్లాయందు ఆగస్టు, సెప్టెంబరు, అక్టోబరుమాసములలో వాన యెక్కువగా గురియును. కడచినపదియేండ్లకాలమున ఈజిల్లాయందు గురిసినవాన లెక్కవేసి చూడగా సగటున సంవత్సరమునకు ౨౨ అంగుళములపైచిలుకు కురిసినట్లు తేలినది. జిల్లాతాలూకాలలో పెనుకొండతాలూకాయందు వర్షమధికముగ కదిరితాలూకాయందు దల్పము. హిందూపురము, అనంతపురము, ధర్మవరము, తాడిపత్రి, గుత్తి, మడకశిరతాలూకాలయందు జిల్లాసగటుమీద సగటునబడినవర్షముకన్న తక్కువ; కల్యాణదుర్గము, కదిరితాలూకాలయందు జిల్లాసగటుకు మేలినలెక్కకంటె దక్కువవర్షము కురిసినది. ఆది యటుండ నీవర్షపాతము జిల్లాయందంతట సమముగ నుండదు. యొకచోట యెక్కువగాను, ఒకచోట తక్కువగాను ఉండును. వర్షములు సరిగా గురియక కఱవు కాటకములు తఱచు సంభవించుచుండును.

ఆర్ద్రతయందును, తాపపరిమాణమునను ఈజిల్లా బళ్లారివలె నుండును. మార్చి, ఏప్రిల్, మే మాసములు మండు వేండకాలము. చెన్నరాజధానియందలి యితరజిల్లాలయందుకంటె నిచ్చట ఎండ లధికము. మృగశిర ప్రవేశముతో జూన్‌మాసమునుండి ఎండలు తగ్గును. అప్పు డిచ్చటిశీతోష్ణస్థితి యితరజిల్లాలలోకంటె ఎక్కువ బాగుగ నుండును. జిల్లాయందలి యుత్తరపువైపుభాగమునకంటె దక్షిణపువైపుభాగ మెక్కువ చల్లగ నుండును.

చెఱువులు

ఈ జిల్లాలో ౧౬౨ చెఱువులు కలవు. వానిలో బుక్కపట్టణముచెఱువు, ధర్మవరముచెఱువు, సింగనమలచెఱువు అనునవి ముఖ్యమయినవి. మొదటిరెండును చిత్రావతినదికి నడ్డకట్టవేసి నిర్మింపబడుటచేత వానికి నీటివసతి విశేషముగ నుండును. మిగిలినచెఱువు లన్నియు వర్షములు బాగుగ నున్ననిండును, లేనిచో లేదు. సగటున కొన్నిసంవత్సరములకు లెక్కవేసి చూడగా ఉన్నచెఱువు లన్నిటిలో ఎనిమిదివంతులలో నొకవంతు నిండుననియు, రెండువంతుల చెఱువులలో నీరు యుండ దనియు, అయిదువంతులు అసంపూర్తిగ నిండు ననియు తేలినది. ఈచెఱువులక్రింద జరుగువ్యవసాయము చాలముఖ్యమైనది.

రు ౫,౦౦౦ల కిస్తుకు పైన వచ్చు ఆయకట్టుపరిమితిగల చెఱువు లీక్రిందిపట్టికయందు జూపబడినవి.

చెఱువు	ఆయకట్టు	కిస్తు
అనంతపురముతాలూకా		
అనంతపురం చెఱువు	౨,౧౬౯	౧౩,౬౦౩
సింగనమలచెఱువు	౨,౪౪౨	౧౪,౬౭౧
ధర్మవరముతాలూకా		
ధర్మవరము చెఱువు	౧,౬౪౬	౧౫,౩౬౭
గుత్తితాలూకా		
గుత్తిచెఱువు	౬౭౭	౬,౫౩౦
రాయలచెరువు చెఱువు	౭౯౦	౬,౩౦౧
హిందూపురంతాలూకా		
పరిగిచెఱువు	౨,౬౪౩	౧౪,౯౩
కల్యాణదుర్గంతాలూకా		
కంబాదూరు చెఱువు	౯౦౬	౫,౪౬౭

అనంతపురముజిల్లా

మడకశిర తాలూకా

మొరుబాగలం చెఱువు	౧,౧౩౩	౬,౧౮౩
అమరాపురం చెఱువు	౯౩౧	౬,౫౯౦
అగళి చెఱువు	౮౮౮	౪,౯౮౧

పెనుకొండతాలూకా

బుక్కపట్టణం చెఱువు	౩,౩౯౮	౪౩,౬౩౩

వృత్తులు పరిశ్రమలు

రాయలసీమయందలి యితరజిల్లాలలోవలెనే ఈ జిల్లాయందు కూడ ప్రజలకు ప్రధానజీవనాధారము వ్యవసాయము. ఈవృత్తితోడు పశువులమందలను గొఱ్ఱెలమందలను పెంచుటకూడ గలదు. కుమ్మరము, కమ్మరము, వడ్రంగము మొదలయిన చేతిపను లటుంచి ప్రధానమయిన పరిశ్రమ నేత. వేసవికాలమున వ్యవసాయపు పని లేనిదియు మంచిదినములలో ముఖ్యముగ గుత్తి, తాడిపత్రి తాలూకాలయందలి కాపులు, మహమ్మదీయులు, దూదేకులవాండ్రు, మాల, మాదిగలు నేత నేయుదురు. దాదాపుగ ప్రతిగ్రామమునను రాట్నములు కలవు. కాని వ్యవసాయపు పనితొందరలు లేనికాలముననే వానికి పని కలుగును. గుప్పటములు, సాధారణముగ రైతులు కట్టుకొను ముతక బట్టలు, స్త్రీలు కట్టుకొను రంగుచీరలు ఎక్కువగ ఈజిల్లాయందు నేయుదురు. రవికలకు తలపాగలకు పనికివచ్చు బట్టకూడ కొంత తయారగును. ఉరవకొండ, తాడిపత్రి, ధర్మవరములు ఈ నేత పరిశ్రమకు ప్రధానస్థలములు. ప్రధానముగ దేవాంగులు, తొగటవారు, సాలీలు నేత నేయుదురు. అచ్చటచ్చట మహమ్మదీయులును, మాలవాండ్రునుకూడ నేతనేయుట కలదు. నేత కుపయోగించు దారము కొంచె మెందుమించుగ నంతయు యంత్రముమీద తయారయినదే. పట్టుబట్టలు, చీరలు ముఖ్యముగ ధర్మవరమున నేయుదురు. నేతపరిశ్రమ ఉరవకొండయందు పూర్వముకంటె చాల తగ్గినది. ఇచ్చట తయారగు నీలిరంగుబట్టలు కాఫీతోటలలో పనిచేయు కూలీలకు మల్నాటి యెగుమతి యగును. పామిడి చౌలూరుగ్రామము లందును, కొంతవఱకు పెనుకొండ, గుట్టూరుగ్రామములందును చేతితో బట్టల యద్దకము చేయుదురు. అంబాడీస్త్రీల కుపయోగపడు చీటీబట్టలును, బర్మా, సీవాంగు, సింగపూరు, దక్షిణహిందూదేశము, బొంబాయి బజారులలో చెల్లుబడియగు చీటీబట్టలుమాత్రమే యిచ్చట తయారగుచున్నవి. కలంకారీయద్దకము నశించినది. ముఖ్యముగ కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందును, గుత్తి అనంతపురము తాలూకాలలోని కొన్ని భాగములయందును కంబళ్లు నేయుదురు. ఈజిల్లాయందలి తనకల్లు, బెళుగుప్ప గ్రామములయందు తయారగు కంబళ్లు ప్రశస్తమైనవి. ఇక్కడ తయారగుకంబళ్లు బళ్లారి యెగుమతి యగును. ఈజిల్లాయం[illegible] గాజాలు తయారుచేయు గ్రామము పెనుకొండ కనిదిమై ల్రమున నున్నగుట్టూరు. తీరమయిన మంచిన మట్టితో సీగాజాలు చేయుదురు. ఈకారణమున దీనికి గాజులగుట్టూ రని పేరువచ్చినది. ఒకప్పు డిచ్చట గాజాలు తయారుచేయువా రెవుబందల మంది యుండిరి. ఇప్పు డీపరిశ్రమ క్షీణించినది. ధర్మవరమునకు పదునైదుమైళ్లదూరమున నున్న హ్మాకుద్దల గ్రామమున కొయ్యబొమ్మలు మొదలకు కాగితము తయారు చేయువారు. ఇప్పు డీపరిశ్రమయు క్షీణించినది. హిందూపురము తాలూకా చిలమత్తూరు గ్రామమున మాలలొను, పట్టుతోను పటకాలను, కొడికొండ గ్రామమున కత్తులుబ్లేడులను తయారగుచున్నవి. తిప్పనచెర్ల, గుంతకల్లు, తాడిపత్రి గ్రామము లందు ప్రత్తి రేకి యూటలు కట్టు ప్రత్తి ఫ్యాక్టరీలు చాలకాలమునుండి యున్నవి. వీనిలో అనేకులు పనిచేయుచుందురు.

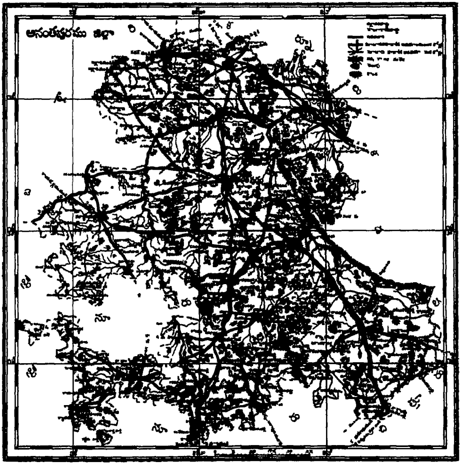
వర్తకము ఎగుమతి, దిగుమతులు

ప్రత్తి, ఊలవలు, ఆహారపదార్థములు, దుప్పటులు, చీరలు, తంగేటిచెక్క ఇచ్చటి ముఖ్యమయిన యెగుమతులు. ఉప్పు, కిరసనాయిలు, పరదేశపునూలు, పరదేశపుబట్టలు, పశువులు ముఖ్యమయిన దిగుమతులు. ఈజిల్లాయం దుత్తరమునకు తాడిపత్రియు, దక్షిణమునకు హిందూపురము ప్రధానవర్తకస్థానములు. ఎగుమతి చేయుటకును, జిల్లాయందు దొరకనివానిని ప్రోగుచేయుటకును, దిగుమతి యయినవానిని స్థానికముగ పంచుటకును వారము వారము జరుగు సంతలు తోడ్పడును. ఈసంతలు లోకలుబోర్డువారియాధీనమునం దుండును. ఇట్టివానిలో ముఖ్యమయినవి తాడిపత్రి, యాడికి, ఉరవకొండ, పెనుకొండలందు జరుగును.

బాటలు

ఈజిల్లాయందు బండిబాటలు, రోడ్లు చాల కలవు. రోడ్లు మదరాసుకంటె చాల చక్కగనుండినవి. ౬,౫౮౧ చదరపుమైళ్ల వైశాల్యము కల యీజిల్లాయందు ౧,౦౮౦ మైళ్ల రోడ్లు కలవు. ఈజిల్లాయందలిరోడ్లను నాలుగుతరగతులుగ విభాగించిరి. ట్రంకురోడ్లు, రెండవతరగతిరోడ్లు, మూడవతరగతిరోడ్లు, జిల్లాబోర్డురోడ్లు కాక ఇతరములయినవట్టోడ్లు. ట్రంకురోడ్లు రెండు కలవు. అం దొకటి చెన్నపురినుండి బొంబాయికిని, రెండవది కర్నూలునుండి బెంగుళూరికిని పోవుచున్నది. ఈరెంటిని సరియైనస్థితియం దుంచుట కగు వ్యయము నంతయు గవర్నమెంటువారు భరింతురు. ఇవి మోటారు బండ్లు పోవుటకు తగినస్థితియం దున్నవి. రెండవతరగతిరోడ్లుకూడ ప్రయాణార్హములయినవే. వీనిని సరియైనస్థితియం దుంచుట కగు వ్యయమున సగము గవర్నమెంటువారును, సగము జిల్లాబోర్డువారును భరింతురు. మూడవతరగతిరోడ్లను జిల్లాబోర్డువారును, నాలుగవతరగతిరోడ్లను తాలూకాబోర్డువారును సుస్థితియం దుంచి కాపాడెదరు. వీనిని మరమ్మతుచేసి చక్కగస్థితియం దుంచుటకు తగినంతధనము లేక పోవుటచేత [illegible], నాలుగుతరగతులరోడ్లు అంత బాగుగ లేవు. కాని వీనిలో అనంతపురము—కల్యాణదుర్గముమధ్యని రోడ్డు కొన్ని యప్పుడు మోటారుబండ్లు పోవుటకుకూడ తగినస్థితియం దున్నవి.

అనంతపురముజిల్లా

అనంతపురముజిల్లా

రైలుమార్గములు

అనంతపురముజిల్లాపశ్చిమభాగమున ఒకచోటనుండి మహారాష్ట్ర కోటికి పోవుటకు కొండ్లే యాధారము, కాని జిల్లాయుత్తర, మధ్యమ భాగములందు రైలుసౌకర్యముగూడ కలదు. ఈజిల్లాయందు మూడు రైలుమార్గములు కలవు. ఈరెండును జిల్లావాయవ్యదిశయం దున్న గుంతకల్లువద్ద సంధించును. గుంతకల్లునుండి బళ్ళారికిని, బొంబాయి రాజధానిదక్షిణభాగమునకును, నిజామురాష్ట్రమునకును, బొంబాయి కిని, బెజవాడకును పోవునితరమార్గములు కలవు. ఈజిల్లాయుత్తర భాగముగుండ పోవురైలుమార్గము చెన్నపట్టణమునుండి వాడీకి పోవు చెన్నపురియినుపదారి. ఇది చెన్నపట్టణమునుండి వచ్చి ఈశాన్యపు దిక్కుగా జిల్లాలోఁ బ్రవేశించి తాడిపత్రి, గుత్తిగ్రామముల మీదుగ గుంతకల్లుజంక్షను చేరును. ఈజిల్లామధ్యభాగమునుండి పోవురైలుమార్గము దక్షిణమహారాష్ట్ర ఇనుపదారిశాఖ. ఇది గుంత కల్లునుండి దక్షిణముగ పాఱుచు, అనంతపురము, ధర్మవరము, పెను కొండ, హిందూపురములమీదుగ మైసూరుసంస్థానము నందలి బెంగ ళూరికి పోవును. ఈరైలుమార్గము చెన్నపురి, దక్షిణమహారాష్ట్రపు ఇనుపదారియొక్కశాఖ. ఈజిల్లాయం దాగ్నేయదిశగఁ బ్రవేశించి తన కల్లు, కదిరిగ్రామములమీదుగ వచ్చి ధర్మవరమువద్దఁ గలియును. ఈజిల్లాయందుఁ బోవు మైసూరుబడిన వగాదురైలుమార్గములు చెన్న పురి, దక్షిణమహారాష్ట్రపురైల్వేకంపెనీవారివి.

పరిపాలనము

ఈజిల్లాయందు మొదట నేడుతాలూకాలుండెడివి. ధర్మ వరముతాలూకాను రెండువిభాగములు చేయుట వలన, ౧౯౧౦ లో కడపజిల్లాయందలి కదిరితాలూకాను క్రొత్తగా నిందుఁ జేర్చుటవలనను ఇప్పు డిందు తొమ్మిదితాలూకాలు కలవు. ఇవి నాలుగు సబ్ డివిజను లుగా నేర్పాటు చేయబడినవి, ఎట్లన గుత్తి, తాడిపత్రితాలూకాలు గుత్తి సబ్ డివిజను; అనంతపురము, కల్యాణదుర్గముతాలూకాలు అనంతపురముసబ్ డివిజను; ధర్మవరము, కదిరితాలూకాలు ధర్మవరము సబ్ డివిజను; పెనుకొండ, హిందూపురము, మడకశిరతాలూకాలు పెనుకొండసబ్ డివిజను.

కలెక్టరు జిల్లాయధికారి. అనంతపురము ముఖ్యపట్టణము. తఱచుగను 'ఇండియను సివిల్ సర్వీసు' ఉద్యోగిది. పెనుకొండసబ్ కలెక్టరు అధికారి. మిగిలిన డివిజనులకు డిప్యూటీకలెక్టరు లుందురు.

౧౯౦౦-వ సంవత్సరమువఱకు సివిలువ్యాజ్యములు పరిష్క రించుటకై గుత్తిలోను, పెనుకొండలోను మునసబుకోర్టు లుండెడివి. ఈజిల్లాకు వేఱుగ జిల్లాకోర్టు ఉండెడిదికాదు. గుత్తిమునసబుకోర్టుమీద కర్నూలుజిల్లాకోర్టునకును, పెనుకొండమునసబుకోర్టుమీద బళ్ళారి జిల్లాకోర్టునకును అప్పీళ్లు ఉండెడివి. 'సెషన్సుకేసులు' బళ్ళారి 'సెషన్సుకోర్టు' వారిచే విచారింపఁబడెడివి. ౧౯౦౦ వ సంవత్సర మున అనంతపురమునందు 'జిల్లాకోర్టు' ను, 'సెషన్సుకోర్టు' ను కూడ పెట్టినారు. ఈకారణమున ఇప్పుడు సివిలువ్యాజ్యములవిషయ మునను, సెషన్సుకేసులవిషయమునను ఈజిల్లా యితరజిల్లాలమీద నాధారపడవలసినయావశ్యకము తప్పినది.

ఇతరజిల్లాలలోకంటె ఈజిల్లాలో వ్యాజ్యములు చాల తక్కువ. అనంతపురముసెషన్సుకోర్టులో జిల్లామొత్తముమీద వచ్చిన 'సెషన్సుకేసు' లన్నియు విచారణ యగును. ఈకేసులవిషయమున రాజధానియొక్కయు పరిశీలించినయెడల రాయలసీమయందలి జిల్లా లన్నిటిలోకంటె నిచ్చట నివి తక్కువ యని తేలుచున్నది. గ్రామమున్సిఫ్ కోర్టులు, గ్రామపంచాయతీకోర్టులు, అనంతపురము ధర్మవరము హిందూపురము తాడిపత్రి గుత్తి గుంతకల్లు కదిరి బెంచి మేజిస్ట్రేటుకోర్టులు, ఉరవకొండ, తనకల్లు, యాడికి డిప్యూటీతహసీలు దారు - మేజిస్ట్రేటుకోర్టులు — వీనియందు క్రిమినలుకేసులు విచా రణ యగుచుండును. 'డివిజనలు ఆఫీసరు' లకు, 'జిల్లామేజిస్ట్రేటు [illegible] పూరా అధికారములు కలవు.

దొంగబిడ్డలు, వాయల్పాడు తేక నవాబుపేటకొర[illegible] దొంగదాసరులు, దొంగ-ఎఱుకలు, దొంగ తురకకొరవలు, [illegible] లు, మడకశిరతాలూకాయందలి దొమ్మరులు, పెద్దబోయలు — వీ[illegible] అను నేరములు చేయుజాతులవారికి వర్తించుచట్టము [illegible] బడెను. ఈకారణమున, జిల్లాయొక్కయు జాబితాలో నే[illegible] తగ్గినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. నేరములు చేయుజాతుల[illegible] కొరవలు మిగుల సహాయకారులు. తరువాత వచ్చువారు గు[illegible] విడివిడగ చెప్పవలసినవారు పెద్దబోయలు. ఈజిల్లాయందు వి శే[illegible] మున్న కక్షల(పార్టీల)వలన ఇతరులకు గలిగిన చాలహత్యలకు వీరే బాధ్యు[illegible] ఉరవకొండఫిర్కాలో నె తక్కువ. తాడిపత్రి, గుత్తితాలూ[illegible] లలో సామాన్యముగ హత్యలు తక్కువ. పెనుకొండ గుత్తితాలూకా యందు బందిపోటులు, దోపిడులు విశేషము.

పోలీసుజిల్లాసూపరింటెండెంటు అనంతపురమునం దుండును. గుత్తితాలూకాసహితముగను గుత్తిసర్కిలు ప్రత్యేక మొకనిపెత్త నముక్రింద నుండును. ఇతనిక్రింది-ఇద్దఱు 'అసిస్టెంటు' లలో నొకఁడు పెనుకొండయం దుండి ధర్మవరముతాలూకాతోఁగూడ నీజిల్లాదక్షిణార్ధభాగమును, వేఱొకఁడు అనంతపురమునం దుండి గుత్తిమినహాగా ఉత్తరార్ధభాగమును కనిపెట్టుచుండును. స్థానిక ముగ నున్న పోలీసువారికి తోడు, బందిపోటుదొంగలు తఱచు వచ్చు చుండుటవలన [illegible] కలుగకుండ నేర్పాటు చేసిరి. ఈపనికై వీరిని చాలకాలముండి తగ్గించిరి. పోలీసుకార్యస్థానమును, పోలీసు 'మూలబలము' (Reserve) ను అనంతపురమునఁ గలవు. 'సెంట్రల్ పోలీసు రిక్రూట్ స్కూలు' అనుపేర పోలీసుపనికి క్రొత్తగఁ జేరవచ్చు వారికి తరిఫీదు చేయుటకు కొత్తపాఠశాలను అనంతపురమున ౧౯౧౩ వ సంవత్సరమున నేర్పాటు చేసినారు. జిల్లాసూపరింటెండెంటునకు

తాశీదారుగా మండి అసిస్టెంటు లేక డిప్యూటీసూపరింటెండెంటు దానిని నడపుచుండును రాయలసీమజిల్లాలయందియు, ఉత్తర సర్కారులయందియు పోలీసుపనిలో క్రొత్తగ చేరఁదలఁచినవారికి కడపపాఠశాలకు వత్తురు

ఈ జిల్లాకు గిల్లాజైలు లేదు జిల్లా మొత్తముమీఁద ౩౪ పోలీసుస్టేషనులును, ౧౧ 'ఔట్‌పోస్టు' లును కలవు జిల్లా సంరక్షణామునకయి తొమ్మండ్రు ఇన్‌స్పెక్టరులును, ౧౯ గురు సబ్ ఇన్‌స్పెక్టరులును, ఇరువురు సార్జెంటులును, ౪౯౬ గురు కానిస్టేబిలులును (హెడ్ కానిస్టేబిలులతోఁ గూడ), ౭౬ గురు తలారులును నియమింపఁబడినారు ౧౪ సబ్‌జైళ్లు కలవు మాసమునకు పైని శిక్ష విధింపఁబడినవారిని బళ్లారిజైలునకు పంపెదరు అన్ని సబ్‌జైళ్లలోఁ గలసి ౬౩౭ గురు ఖైదీలు పట్టెదరు పెనుగొండ, హిందూపురం, మడకశిర, ధర్మవరము, అనంతపురము, కల్యాణదుర్గము తాలూకాల కొక్కొక సబ్‌జైలును, కదిరి, గుత్తి, తాడిపత్రి తాలూకాలకు రెండేసి సబ్‌జైళ్లును కలవు

ఇదివఱకు రిజిస్ట్రేషనువిషయమున ఈజిల్లా బళ్లారిజిల్లాలో నిదిగ చేర్చఁబడుచుండెడిది కాని ౧౯౧౯-వ సెప్టెంబరు మొదటి తేదీ మొదలు ఈవిషయమున ఈజిల్లాను బళ్లారిజిల్లానుండి విడఁదీసి అనంతపురముజిల్లాకు జిల్లారిజిస్ట్రారును నియమించి, జిల్లారిజిస్ట్రారుకార్యస్థానముగూడ అనంతపురముననే ఏర్పాటు చేసిరి జిల్లారిజిస్ట్రారు క్రిందనుండు సబ్‌రిజిస్ట్రారు లుండుదురు వీరుకాక ఈజిల్లాయందు పదునెండుగురు సబురిజిస్ట్రారులు కలరు వీరిలో ఎనమండ్రు తాలూకా ప్రధానగరములం దుందురు తక్కినవారిలో గుత్తి తాలూకాయందలి గుంతకల్లున నొకరును, ఉరవకొండయం దొకరును, పెనుకొండతాలూకాయందలి బుక్కపట్టణమున నొకరును ఉందురు లేవ రిజిష్టరగు స్థిరాస్తిమొత్తమువిలువ ౧౯౨౭ లో అంతకు గడచిన తొమ్మిదివత్సరములలో ౫౯ లక్షలనుండి ౫౬ లక్షలకు తగ్గినను, జిల్లారిజిస్ట్రారు ఏర్పడి యీమార్పులు జరిగినప్పటినుండి రిజిస్ట్రేషను పని వృద్ధి యగుచున్నది

అబ్కారీపరిపాలనమునిమిత్తము మొదట తొమ్మిదితాలూకాలు కలిపి జిల్లానంతయు ఒక్కసర్కిలుగా ఏర్పాటు చేసిరి ౧౯౨౪ వ చెట్లకు పన్ను కట్టుపద్ధతి వచ్చినతరువాత అప్పుడు ఒక యిన్‌స్పెక్టరునకు పని యెక్కువ యయినది అందువలన పెనుగొండ సర్కిలు ఏర్పాటయినది కదిరి, ధర్మవరము, పెనుకొండ, హిందూపురము, మడకశిర తాలూకాలు ఆయినను పెనుకొండసర్కిలులో చేర్చిరి మిగిలిన నాలుగు తాలూకాలును అనంతపురముసర్కిలులో చేర్పఁబడినవి

సహకారోద్యమము

సహకారోద్యమలాభములు బడసిన మొదటిజిల్లాలలో ఈయనంతపురము నొకటి ఇది కఱవుగ తీవ్రమయిన కఱవుకాటకములు సఖ యనుకునటులున వ్యవసాయదారులవ జీవింపుజనులకు సహకారోద్యమమువలన గొప్పప్రయోజనము కలిగినది ఈజిల్లాయందు మొదటి సహకారపరపతిసంఘము ౧౯౦౫ వ సంవత్సరమున బుక్కపట్టణమున స్థాపితమయినది ౧౯౨౭ వ సంవత్సరమున, అనఁగా యిరువదియేండ్లు సంవత్సరములకుఁ పిమ్మట, ౫౧౪ సహకారపరపతిసంఘములుండెను ఈసంఘములలో నూటికి తొంబది కర్షకులకు ఋణము లిచ్చుసంఘములు (Agricultural Credit Societies) ఈ సంఘములు అన్నిటఁ గలసి ౩౦,౦౦౦ ల సభ్యులు కలరు నిర్వాహకమునకుఁ దిరుగుపెట్టుబడిమొత్తము (Working Capital) ౭౫ లక్షలు ఈసంఘములు వ్యవసాయకుల కావశ్యకత కలిగినప్పుడు బాగుల్లు పుట్టుటలోఁ గల కష్టములను దొలఁగించుటకే కాక ఋణప్రదాతలు విధించువడ్డీ ఎక్కువ 'వరవడి' ని (High rate) తగ్గించుటకును తోడ్పడినవి జిల్లా 'సహకారపరపతిబ్యాంకి' ౧౯౧౯ వ సంవత్సరమున ఏర్పడినది ఇది ప్రజలవలననుండి నిలువచేయుటకు సొమ్ము (Deposits) తీసికొనును, చట్టము ప్రకారము రిజిస్టరయినసంఘములకు సుకరమయిన పద్ధతుల మీఁద ఋణ మిచ్చును ఈజిల్లాయందలి సహకారసంఘములలోఁ గొన్ని ప్రత్యేక మొక్కనిమ్నజాతులకే తోడ్పడువనియుఁ గలవు అట్టివి ముప్పదిసంఘము లున్నవి వీనిలో ౪౦౪ గురు సభ్యు లున్నారు నిర్వాహకమునకుఁ దిరుగుపెట్టుబడిమొత్తము రు ౨౫,౦౦౦ లు పట్టామీఁద భూములు సంపాదించి నేద్యమునకొఱకు వానిని సంఘసభ్యులకొసఁగుట ఈముప్పదింటిలో అయిదుసంఘముల ప్రధానోద్దేశము జిల్లాయందలి యీసంఘము లన్నిటిమీఁద నధికారి అనంతపురమునం దుండు అసిస్టెంటురిజిస్ట్రారు ఈయసిస్టెంటు రిజిస్ట్రారుక్రింద, సంఘములపనిని తనిఖీ చేయుటకును, లెక్కలను పాలించి సరిమాచుటకును, మంచిచెడ్డలను తెలియఁజెప్పుటకును పదుమువ్వురు ఇన్‌స్పెక్టరులు కలరు

జనులు మతము

ఈజిల్లాయందు ౧౯౧౧ వ సంవత్సరపుజనాభాలెక్క ననుసరించి ౯,౬౩,౨౬౦ మందియు, ౧౯౨౧ వ సంవత్సరపుజనాభాలెక్క ననుసరించి ౯,౩౩,౪౫౪ మందియు, ౧౯౧౧ వ సంవత్సరపు జనాభాలెక్క ననుసరించి ౯,౬౩,౨౭౮ గురును, ౧౯౨౧ వ సంవత్సరపు జనాభాలెక్క ననుసరించి ౯,౫౫,౯౧౪ గురుగు జను లుండిరి ఇటీవల ౧౯౩౧-వ సంవత్సరమున జరిగినజనులగణితి ననుసరించి ఈజిల్లాయందలి మొత్తముజనసంఖ్య ౧౦,౫౦,౭౧౧ మంది తేలినది ఇందు ౫,౩౯,౫౩౮ గురు పురుషులు, ౫,౧౦,౯౪౪ గురు స్త్రీలు ౧౯౩౧-వ సంవత్సరపు జనాభాలెక్కల ననుసరించి 'తాలూకా వారిగ విస్తీర్ణము, గ్రామములసంఖ్య, జనసంఖ్య మొదలైనవి ప్రక్కపుటలోని పట్టికయందుఁ జూపఁబడినవి.

అనంతపురముజిల్లా

తాలూకాపేరు	విస్తీర్ణము చ. మైళ్లు	పట్టణముల సంఖ్య	గ్రామముల సంఖ్య	ఇండ్లసంఖ్య	జనాభా – ౧౯౩౧			చ. మైలుకు జనసంఖ్య ౧౯౩౧
					మొత్తము	పురుషులు	స్త్రీలు	
అనంతపురము డివిజను								
అనంతపురము	౯౨౬	౧	౧౧౪	౨౩,౬౬౮	౧,౧౬,౯౫౮	౬౧,౦౪౯	౫౫,౯౦౯	౧౨౬
కల్యాణదుర్గము	౮౨౧	౧	౭౪	౧౭,౫౯౦	౮౭,౪౪౭	౪౫,౨౩౬	౪౨,౨౧౧	౧౦౭
ధర్మవరము డివిజను								
ధర్మవరము	౭౩౬	౧	౬౩	౧౮,౮౮౮	౯౦,౦౨౪	౪౬,౪౯౬	౪౩,౫౨౮	౧౨౨
కదిరి	౧,౧౬౨	౧	౧౪౧	౩౫,౮౬౬	౧,౭౩,౨౫౪	౮౯,౬౦౦	౮౩,౬౫౪	౧౪౯
గుత్తి డివిజను								
గుత్తి	౮౯౬	౪	౧౩౨	౩౧,౫౬౯	౧,౫౯,౬౪౦	౮౧,౪౭౬	౭౮,౧౬౪	౧౭౮
తాడిపత్రి	౬౪౧	౧	౯౭	౨౩,౮౩౯	౧,౧౭,౩౧౫	౫౯,౩౭౩	౫౭,౯౪౨	౧౮౩
పెనుకొండ డివిజను								
హిందూపురము	౪౩౧	౧	౭౭	౨౩,౫౦౭	౧,౧౦,౧౯౪	౫౬,౭౮౫	౫౩,౪౦౯	౨౫౬
మడకశిర	౪౪౬	౧	౫౭	౧౯,౧౬౦	౯౭,౦౮౧	౪౯,౨౭౩	౪౭,౮౦౮	౨౧౮
పెనుకొండ	౬౮౨	౧	౯౮	౨౧,౩౯౯	౯౮,౪౯౮	౫౦,౨౪౬	౪౮,౨౫౨	౧౪౪
మొత్తము	౬,౭౪౧	౧౨	౮౫౩	౨,౧౫,౪౮౭	౧౦,౫౦,౪౧౧	౫,౩౯,౫౩౪	౫,౧౦,౮౭౭	౧౫౬

ఈజిల్లాయందలిజనులలో నూటికి దాదాపు తొంబదిమంది హిందువులును, తొమ్మండ్రకుపైగా మహమ్మదీయులును గలరు ముఖ్య మతముల ననుసరించి ఈ జిల్లాయందలి జనసంఖ్య యీ క్రింద 'తాలూకావారి'గా నీయబడినది

తాలూకా	హిందువులు	మహమ్మదీయులు	క్రైస్తవులు
అనంతపురము	౧,౦౬,౬౪౮	౯,౫౮౭	౬౭౬
ధర్మవరము	౮౪,౮౯౫	౪,౭౬౨	౩౪౯
గుత్తి	౧,౩౬,౮౨౬	౨౦,౪౫౦	౨,౨౯౩
హిందూపురము	౯౮,౩౪౫	౧౧,౪౭౦	౩౦౯
పెనుకొండ	౮౯,౬౬౩	౮,౫౯౮	౨౨౭
కదిరి	౧,౫౦,౨౫౯	౨౨,౩౩౮	౬౫౫
కల్యాణదుర్గము	౮౩,౮౫౦	౩,౫౦౩	౮౩
మడకశిర	౯౨,౬౯౮	౩,౪౮౯	౪౬
తాడిపత్రి	౧,౦౦,౫౮౪	౧౪,౭౬౧	౧,౯౦౮
మొత్తము	౯,౪౩,౭౬౮	౯౮,౯౫౪	౬,౫౪౬

జైనులీజిల్లాయందు వేయిమందికిపైని కలరు అందు ౮౪౮ గురు మడకశిరతాలూకాయందున్నారు.

వ్యవసాయము

జిల్లాయుత్తరభాగమునందుఁ దక్క మిగిలినభాగమునం దంతటను భూమి మిక్కిలి చీడయై ఫలవంతము కాదు. ఉత్తరపుతాలూకాల లోని రేగడిభూమియును నంత శ్రేష్ఠమైనది కాదు. ఈజిల్లాలో పెద్ద ఆనకట్టలు కాని, ఏటికాల్వలు కాని లేవు అందుచేత చెఱువుల యాధారమునను, బావులయాధారమునను మాగాణిపైరులు, తోట పైరులు చేయుదురు ఈజిల్లాయం దిరువదివేలవఱకు బావులు కలవు. మిక్కిలి కట్టకాలములో బావు లంతగా నుపయోగపడవు. మెరక పైరులలో కఱ్ఱజొన్న, రాగి ముఖ్యమయినవి. కొద్దిభూమి లేక ఎక్కువపైరును, వెలగలపైరును పండించుటకు బదులుగా రైతులు ఎక్కువభూమిని దున్ని కొద్దిపైరులను చీడపైరులను పండించెదరు. ౧౩౪౦-వ ఫసలీ, అనగా ౧౯౩౦-౩౧-వ సంవత్సరమున 'రైతా దీన'మం దున్నభూమి ౧౯,౧౧,౪౦౯ యెకరములు. దీనివలన వచ్చు శిస్తుమొత్తము రు ౧౩,౩౯,౦౩౩ లు. ఈ 'భూమి పరిమితము'న ౧౭,౯౦,౦౦౮ యెకరములకేల మెట్టవ్యవసాయమును, ౧,౨౧,౪౦౧ యెకరములకేల పల్లపువ్యవసాయము (నీరుపారించి చేయునది) ఇప్పటికిని చీడుభూము లేటేటను పాడగుచున్నవి

ఈమండలమున పచ్చికబయళ్లు మెండుగా లేకపోవుటచేత ఇచ్చట పుట్టు పశువు లంత శ్రేష్ఠమైనవి కాకయున్నవి అందు వలన బెల్లారిప్రాంతపు బలిష్ఠములైన కోడెలను మంచివెలకుఁ గొని తీసికొనివచ్చుచుందురు కొన్నిచోటుల మండలమునందు గొఱ్ఱెలను మేకలను ఎక్కువగాఁ బెంచెదరు ఈయున్నితో చాలగ్రామము లందు రగ్గుకంబళ్లు నేయుదురు.

కఱవులు

ఈజిల్లాయందు వర్షపాతము చాల తక్కువ యగుటవలన పైరుపంటలకు తగినంత నీరు దొరకక తఱచుగ కఱవు సంభవించు చుండును, ఒక్కొక్కప్పు డతివృష్టి కలిగి పంటలు చెడి కఱవు సంభ వించుటయు కలదు. కడచినశతాబ్దియందు ౧౮౦౩, ౧౮౨౪, ౧౮౩౩,

౧౮౩౩, ౧౮౫౪, ౧౮౬౬, ౧౮౭౬-౭౮, ౧౮౯౧, ౧౮౯౬ సంవత్సరములలో ఈజిల్లాయందు క్షామము సంభవించినది. గవర్నమెంటువారు రిలీఫ్‌ఉద్యోగాలకున 'రిలీఫ్' పనులు తలపెట్టి క్షామబాధితులకు పనులు కల్పించి కొంతవరకు క్షామబాధ నివారణ చేయుచున్నారు. ౧౯౨౧-౨౨, ౧౯౨౪ సంవత్సరములందు జిల్లాయంతటను గాకపోయినను కొన్ని తాలూకాలయందు దారుణమగు క్షామము సంభవించినది. ౧౯౨౧-౨౨-వ సంవత్సరప్రకోపము ముఖ్యముగ గుత్తికి దాకినది. ౧౯౨౪-వ సంవత్సరప్రకోపము జిల్లాయందు ఉత్తరభాగములకు హెచ్చుగ తగిలిన దని చెప్పవచ్చును

భూమితరములు

విజయనగరాధీశులు పరిపాలించుచుండినకాలమున ఈజిల్లాయందలి వ్యవసాయభూములకు పట్టీతరము లుండెనో, భూమి యెట్లు అమరక యగుచుండెనో తెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. అప్పుడు, పండినపంటలో రైతులు సంగోరుపాలు శిస్తుక్రింద చెల్లించుచుండిరని చెప్పుదురు. గోల్కొండనవాబుల ప్రభుత్వమున 'కామీలు' పద్ధతి ననుసరించి భూమిశిస్తు వసూలు చేయుచుండిరి. ఈపద్ధతి ననుసరించికూడ సంగోరుపాలుధాన్యము ప్రభుత్వమువారికి పోవును. ఇది జమీందారుల, పాళెగాండ్రద్వారమున వసూ లగుచుండెను. మహారాష్ట్రులకాలమున నుండినభాగములందలిభూముల కేపద్ధతి ననుసరించి శిస్తు కట్టుచుండిరో తెలియదు. హైదరల్లీ శిస్తులు శాశ్వతముగ నిర్ణయము చేసెను, ఈనాములు మొదలయినవి జప్తు చేసి శిస్తు హెచ్చింపఁ బ్రయత్నించెను. కాని శిస్తులు క్రమముగ వసూలు చేసికొనఁగలిగినవాఁడు కాఁడు. ౧౭౯౯ లో నీప్రాంతము నైజామునకు వశపడినప్పుడు ౧౮౦౨-౦౩ సంవత్సరమున గొప్పకఱవు వచ్చి భూమిఖలని రాబడి తగ్గి శిస్తులును తగ్గిపోయినవి.

ఈ జిల్లా కంపెనీవారికి స్వాధీనపడినతరువాత భూములు అమరకము చేయుపద్ధతి మారినది. జమీందారులద్వారా శిస్తులు వసూలు చేయుటకు మారుగా, రైతులతో స్వయముగా దొరతనమువారు కాస్త కుదుర్చుకొని, శిస్తు తామే వసూలు చేయఁజొచ్చిరి. ఈ అమరకపుపద్ధతిని 'రైతువారిపద్ధతి' యనియెదరు. ఇది మేజర్ మన్రో చేసిన యేర్పాటు. గ్రామమునకమొత్తములు విందువలనఁ బూర్వ మున్న లాభము తగ్గినందున వారివలన శిస్తువసూలునకుఁ గొంతభంగము పొందఁ గలిగెను. కాని తరువాత వారును క్రమముగఁ బని చేయఁదొడఁగిరి. ౧౮౦౨-౧౮౦౬ సంవత్సరములలో భూములను కొల్పించి, భూములను 'దర్జావారి'గ విభజించి, మన్రో తరము నిర్ణయించెను. తరువాత ఇండియాగవర్నమెంటువారు రైతువారిపద్ధతిని తీసివేసి, మొదట మూఁడేండ్లకు, తరువాత పదేండ్లకు గ్రామములు ఇజారాపద్ధతిమీద నిచ్చిరి. ఇందువలన లాభము కలిగినదికాదు. కావున ఇజారాపద్ధతి మానివేసి ౧౮౧౮ లో మరల రైతువారిపద్ధతిని ప్రారంభించిరి.

మన్రోచే నిర్ణయింపఁబడినరేట్లు ఎక్కువ యనియు, వానిని తగ్గింపవలసిన దనియు ౧౮౨౦ లో దొరతనమువారిని కోరిరి. కాని ౧౮౫౯వరకు ఆరేట్లు తగ్గింపఁబడినవికావు. అట్లు తగ్గింపఁబడిన రేట్లుకూడ ఎక్కువ యని ౧౮౬౪ లో వాని నింకను తగ్గించిరి. ఇట్లు రేట్లు తగ్గినతరువాత జిల్లా కొంచెము బాగుపడఁజొచ్చెను. కాని ౧౮౭౬-౭౮ సంవత్సరముల కఱవు వచ్చి జిల్లా నంతను మార్చి రైతులను బీదవారిని చేసెను. మరల ౧౮౭౨ లో సర్వే ప్రారంభమై ౧౮౮౦ లోఁ బూర్తి యైనపిదప అమరకము ౧౮౯౦ లో ప్రారంభమై ౧౮౯౪ లో ముగిసెను. కడపనుండి విడఁదీసి క్రొత్తగా ఈజిల్లాయందుఁ గలిపిన కదిరితాలూకాకుఁ ౧౩౨౩-వ ఫసలీ (౧౯౧౩ - ౧౪) లోను, గుత్తి, తాడిపత్రితాలూకాలకు ౧౩౩౩-వ ఫసలీ (౧౯౨౩ - ౨౪) లోను, కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందలి ౨౧ గ్రామములకు ౧౩౩౪-వ ఫసలీ (౧౯౨౪-౨౫) లోను, మిగిలినగ్రామములకును, అనంతపురము, ధర్మవరము, పెనుకొండ, హిందూపురము, మడకశిరతాలూకాలకును ౧౯౨౬-౨౭ సంవత్సరములలోను క్రొత్త అమరకము (Resettlement) జరిగినది. ఈక్రొత్త అమరకము ననుసరించి కదిరితాలూకాపల్లపుభూమిరేటు ఎక్కువ రు ౯లు, తక్కువ రు ౨లు, మెట్టభూమి ఎక్కువరేటు రు ౨లు, తక్కువ నాలుగణాలు, గుత్తి, తాడిపత్రి, కల్యాణదుర్గము ఇరువదిరెండుగ్రామములకు పల్లపుభూమి ఎక్కువరేటు రు ౧౦-౨-౦లు, తక్కువరేటు రు ౧-౨-౦లు, మెరక ఎక్కువరేటు రు ౨-౮-౦లు, తక్కువరేటు రెండణాలు, ౧౯౨౬-౨౭ న జరిగిన అమరకము ననుసరించి జిల్లాయందు శేషించినభాగమున పల్లపుభూమి ఎక్కువరేటు రు ౯-౯-౦లు, తక్కువరేటు రు ౧-౨-౦లు మెరక ఎక్కువరేటు రు ౨లు, తక్కువ రెండణాలు. ఈజిల్లాయందు జమీందారీలు లేవు. ఈనాంగ్రామములు ౧౦౮ కలవు. ఈజిల్లామొత్తముమీఁద వచ్చుభూమిశిస్తు ౧౩౪౦-వ ఫసలీకి రు ౮౭,౦౫,౦౬౪లు

స్థానిక స్వపరిపాలనము

ఈజిల్లాయందలి అనంతపురము, తాడిపత్రి, హిందూపురములు మునిసిపాలిటీలు. ఈజిల్లాకు జిల్లాబోర్డును, దివిజను కొక్కటిచొప్పున అనంతపురము, గుత్తి, ధర్మవరము, పెనుకొండలకు నాలుగింటికి నాలుగు తాలూకాబోర్డులును గలవు. పదునాఱు యూనియనులున్నవి. స్థానిక స్వపరిపాలనము వికసితమున నున్నది.

చరిత్ర

ఈజిల్లాలో మిక్కిలి పురాతనకాలమునాఁటి వని చెప్పఁదగు రాతితో చుట్టు నమర్పఁబడిన దిబ్బలు విశేషముగ కలవు. కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందలి ముదిగల్లు, దేవతులకొట్టు, అనంతపురము తాలూకాయందలి మల్లపరంతము, హిందూపురము తాలూకాయందలి కొండాపురము, మొదలగు గ్రామములయొద్ద నిట్టివి పెక్కులు కలవు.

గుహలలోఁ గాఁపురముండెడు మిక్కిలి పురాతనకాలపువారిచేత సుట్టిలలో తోలఁబడినకొఱ్ఱులుకూడ గుత్తితాలూకాయందు దొరకుచున్నవి కలవు కొందఱు మొదట లోయలందేసి ప్రక్కభాగములందు

చేయవలయు నన్న యుద్దేశముతో సంపూర్ణులంపూర్ణులుగ జనము కూర్చుండి వాని నలుగదీయుచుండి రని యూహించుటకుఁ దగిన నిదర్శనము లున్నవి ఇవన్నియుఁ జరిత్రకాలమునకుఁ బూర్వపు సంగతులు అప్పటి జను లెవరో కనుగొనుటకు సాధనములు లేవు వీరి యాయుధము లన్నియు శిలామయములు వీరు శిలాయుగము వా రని చెప్పఁదగుకు

ఈకాలమునకుఁ దరువాత చరిత్రకాలమున కీ ప్రదేశమును గురించిన చరిత్ర మేమియుఁ దెలియదు క్రీస్తునకు పూర్వము మూఁడవశతాబ్ది నీప్రాంత మంతయు అశోకవర్ధనసామ్రాజ్యమునఁ జేరి యుండె ననుటకు గుత్తి కేడుమైళ్ల దూరమునఁ గల యెఱ్ఱగుడి గ్రామమున నిటీవలఁ గనుగొనఁబడిన అశోకుని 'శిలాలిఖితే' శాసనము అశోకునికాలమునాఁటినుండియు గుత్తి కీకారణమున ప్రాధాన్యము కల దని యూహింపవలెను

మౌర్యచక్రవర్తి యగు అశోకునియనంతర మైదువందల సంవత్సరములవఱకు నీమండలచారిత్ర మజ్ఞాతయుగముగ నున్నది

ఈకాలమున పశ్చిమగాంగులు, పల్లవులు, బాదామిచాళుక్యులు, తెలుఁగుచోళులు ఇత్యాదులు వంతులు గాకున్న వంశీ వేఱువేఱు ప్రాంతములను బరిపాలించిన ట్లూహింప నవకాశము కలదు వీరిలో చాళుక్యులయొక్కయు, చోళులయొక్కయు శిలాశాసనములు కొన్ని యీ మండలమునఁ గానవచ్చినవి ఈచాళుక్యులకు సామంతులుగ బాణవంశజులు ప్రాచీనకాలమున పరిపాలించిరని యూహింపవచ్చు హిందూపురముతాలూకా వీరి ప్రథమావాసస్థలముగ నుండియుండు ననుటకు తరువాతిబాణవంశజులు తమ శాసనములందు తాము 'పరివిపురాధీశ్వరుల' మని చెప్పుకొనుటయే కారణము పరివిపుర మనునది హిందూపురముతాలూకాయందలి యిప్పటి పరిగిగ్రామముగ గుర్తించియున్నారు తరువాతికాలమున గుడిపల్లెము, కాళహస్తి, చిత్తూరుప్రాంతములను పాలించిన బాణులకును, బాదామిచాళుక్యసామంతులయిన బాణులకును ఎట్టి సంబంధము కలదియు నింతవఱకుఁ దెలియరాదు

బాదామిచాళుక్యరాజ్య మంతరించినపిదప మరల హిందూపురప్రాంతము పశ్చిమగాంగుల వశమాయెనది వీరికి నొలంబులను పల్లవవంశజులు మొదట సామంతులుగ నుండి పిదప స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించి క్రీస్తుశక మొనిమిది, తొమ్మిది శతాబ్దులందు కల్యాణదుర్గము, మడకశిర, హిందూపురప్రాంతముల నేలిరి నొలంబవాడి యనఁ బ్రసిద్ధమయిన నొలంబరాజ్యమునఁ గల ముఖ్యపట్టణములలో మడకశిరతాలూకాయందలి హేమావతి యొకటి తరువాత మరల పశ్చిమగాంగులు విజృంభించి నొలంబులను జయించి తమ యధికారము నీ మండలమునందు వర్తింపఁజేసిరి కృష్ణకాలమునకే బాదామిచాళుక్యులకు రాష్ట్రకూటులకు సామంతు లయిరి

పిదప రాష్ట్రకూటరాజ్యపతనమును గూర్చి ప్రో కి చాళుక్య సామ్రాజ్యమును నిర్మించిన పశ్చిమచాళుక్యులును, కాంచీపురపల్లవ రాజ్యమును జయించి రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసికొనుచుండిన చోళులును పెక్కు సంగ్రామములు జరిగి యీమండల మొకప్పుడు చోళులును, మఱియొకప్పుడు పశ్చిమచాళుక్యులును వశమగుచువచ్చినది పశ్చిమచాళుక్యాధికార మీ మండలమునందు రమారమి క్రీస్తుశకము పదునొకండవశతాబ్ది కడవఱకు సాగిన దనవచ్చును

ఈకాలమున ఉత్తరమున దేవగిరియాదవులును, దక్షిణమున, మొదట పశ్చిమచాళుక్యులకు సామంతులయి, వారి యధికారము క్షీణించుచుండినకాలమున ప్రాముఖ్యము వహించి స్వతంత్రులయి రాజ్యమును పెంపొందించుకొనుచుండిన ద్వారసముద్రపు హొయిసలులును ప్రబలులయి యీ మండలము నొకప్పు డొకరును, మఱియొకప్పు డొకరు నధీనపఱచుకొని పాలించిరి క్రీస్తుశకము పదునాలుగవశతాబ్ది యారంభమున దక్కనుదేశముపై మహమ్మదీయులు జరపిన దండయాత్రలవలన దేవగిరియాదవరాజ్యము నశించిపోయినవెనుకఁగూడ, క్రీస్తుశకము ౧౩౪౦ వఱకు నీ మండలమందక్షిణభాగము, అనఁగా హిందూపురము మడకశిర ప్రాంతములు హొయిసలబల్లాళుల పరిపాలనముక్రిందనే యుండెను

పదునాలుగవశతాబ్ది మధ్యమునుండి యీ మండలము విజయనగరసామ్రాజ్యమున నంతర్భాగ మయ్యెను పెనుకొండ, గుత్తిదుర్గములు విజయనగరాధీశులకాలమున కత్యంతప్రాధము లన్న ఖ్యాతిఁ బడసినవి క్రీ శ ౧౫౬౫ న జరిగిన 'రక్కసతంగడి' యుద్ధమున విజయనగర చక్రవర్తియయిన సదాశివరాయల ప్రతినిధి అళియరామరాయలు వధింపఁబడి, విజయనగరసైన్యములు పరాజయము నొందిన పిదప అళియరామరాయల సోదరుఁ డయిన తిరుమలరాయలు విజయనగరమును విడిచిపెట్టి సదాశివరాయలను వెంటనిడికొని పెనుకొండ కరిగి దానిని రాజధానిఁ గావించెను ఇచ్చట పెన్నిరోమూలాలు విజయనగరాధిపతులు. పెనుకొండపయి వెత్తివచ్చిన తురుష్కుల నోడించిరి. బలహీనులయిన విజయనగరమురాజులు తరువాతఁ గొంతకాలమునకుఁ దమ రాజధానిని పెనుకొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చిరి గుత్తియుఁ గాలక్రమమున తురుష్కుల యధీన మయ్యెను వారియొద్దనుండి మరాఠీ రావను మహారాష్ట్రవీరుఁడు గుత్తిని వశపఱచుకొనెను ఈ కాలమునందు దేశమంతయు నరాజకమై, యొక్క రాజాలేక, యొకవంతభాగము చిక్కిన వా రంతభాగమునకు నధిపతు లగుచు, పెక్కు పాళెగాండ్రు దేశము నేలుచుండిరి ఏలుచుండి రనుటకంటె దోఁచుకొనుచుండి రనుట మేలు ఇట్టివారిలో అనంతపురము హండేవారు ప్రముఖులుగ నుండిరి ఈ పాళెగాండ్రు లందఱపుడు స్వతంత్రులయి యేలు కావచ్చుడు హైదరాలీ లోఁబడి మెలఁగుచుండిరి హైదరల్లీ ప్రబలుఁ డైనప్పుడు ఈ భాగమును ముఖ్యముగ స్వాధీనపఱుచుకొనెను ఒక్క గుత్తిదుర్గము మాత్రము చాలకాలము వశముకాలేదు అది చివరకు కోటలోఁ ద్రాగుటకు నీరు లేనందున ౧౭౭౫లో వశమయ్యెను.

మహారాష్ట్రులు, నైజాము, ఇంగ్లీషువారు కలసి ౧౭౯౨ లో టిప్పూ సుల్తాను నోడించినప్పుడు, ఇప్పటి అనంతపురముజిల్లా యొక్క ఉత్తరభాగమైన యిప్పటి తాడిపత్రి, తాడిమఱ్ఱి తాలూకాలు నైజామున కీయఁబడెను. టిప్పూ చనిపోయిన తరువాత ౧౭౯౯ లో అతని రాజ్యమును ఇంగ్లీషు, నైజాము మొదలగువారు పంచుకొనునప్పుడు ఈజిల్లాయొక్క మిగిలినభాగ మంతయు నైజామునకుఁ జేరెను. ఈ రెండు తహానామాల (treaties) ననుసరించి నైజామునకు వచ్చిన రాజ్య మంతయు, నతఁడు ౧౮౦౦ లో నింగ్లీషువారికి దత్తము చేసెను. అవియే దత్తమండలములు (Ceded Districts). దత్తమండలప్రదేశమున కిప్పుడు రాయలసీమ యని పేరు. నైజామునంరక్షణ నిమిత్తమై యింగ్లీషువా రుంచవలసిన సైన్యముకర్చుక్రింద ఈమండలములు శాశ్వతముగ నింగ్లీషువారి కీయఁబడెను. అప్పు డనంతపురముగూడ బ్రిటిషుప్రభుత్వమునఁ జేరెను.

మొదట దత్తమండలముల కన్నిటికి నొక్కఁడే కలెక్టరుండెను. మొదటికలెక్టరు మేజర్ మన్రో (ఇతఁడే తరువాత సర్ పదవిని బొందెను). తరువాత దత్తమండలములు రెండుజిల్లాలుగ విభజింపఁబడెను. అందు బళ్లారిజిల్లాలో నిప్పటి యనంతపుర ముండెను. బళ్లారిజిల్లా పెద్దది అయినందున ౧౮౮౨లో దానిని రెండు జిల్లాలుగ విభజించి, ఒకదానికి బళ్లారి అనియు, రెండవదానికి అనంతపుర మనియు పేర్లు పెట్టిరి. కదిరితాలూకా యిదివఱకు కడపజిల్లాలోనిది — ఇందుఁ జేర్పఁబడినది.

ఈజిల్లాలో చరిత్రప్రసిద్ధములయిన పురాతనదుర్గములు గుత్తి, పెనుకొండ కోటలు. తాడిపత్రిలో పెన్నయొడ్డున నున్న దేవాలయము, లేపాక్షి, హేమావతిదేవాలయములు రమణీయశిల్పశోభితములు.

నిడుగల్లుకూడ చరిత్రప్రసిద్ధమయిన స్థలము. ఈ నిడుగల్లు రాజ్యమును పదునొకండు, పండ్రెండు, పదుమూఁడు శతాబ్దములందు చోళవంశజులు పాలించిరి. వారి రాజధాని యిప్పటి హేమావతిగ గుర్తింపఁబడిన పెంజేఱు. హెంజే అనియు దీనికి నామాంతరము గలదు. వీ రీమండలమును పాలించుకొన్న ప్రధాన వంశముల కొకప్పుడు సామంతులుగను, వారి యధికారము క్షీణించుచుండినకాలమున స్వతంత్రులుగను రాజ్య మేలుచువచ్చిరి. పదునేడవశతాబ్దియం దీరాజ్యము విజయనగరపు అరవీటివారికి సామంతులుగ పారతినాయకులు పాలించిరి. టిప్పూసుల్తా నీప్రాంతమును జయించి తనరాజ్యమునఁ గలుపుకొనువఱకు వీ రధికారము నెఱపుచునే యుండిరి.

క్రీస్తుశక పదునొకండవశతాబ్దినాఁటి తెలుఁగుశాసనములు కొన్ని యీ మండలమునందలి గుత్తితాలూకాయందుఁ గానవచ్చినవి. తెలుఁగు వ్రాసి యున్న మొదటిశాసనములలో నివి కొన్ని. వీనిలో మొట్టమొదటఁ జెప్పఁదగినది వాదాము చాళుక్యప్రభువయిన మొదటి విక్రమాదిత్యుని యిరువదిరెండవ పరిపాలనవర్షము (క్రీ. శ. ౬౭౨) నాఁటిది.

అనంతపురము తాలూకా — అనంతపురముజిల్లాయందలి యొక తాలూకా. ఉత్తరమున గుత్తితాలూకాయును, తూర్పున తాడిపత్రితాలూకాయును, దక్షిణమున ధర్మవరముతాలూకాయును, పడమట కల్యాణదుర్గముతాలూకాయును నడుమ నున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౯౨౬ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౬,౪౭౫ (౧౯౨౧). ఈ తాలూకాయందు ౧౧౪ గ్రామములు గలవు. అనంతపుర మొక్కటే ఈతాలూకాయందలి పట్టణము. ఇందలి మెట్ట, పల్లము కలసి ౧౩౩౫-వ ఫసలీ (౧౯౨౫-౧౯౨౬) లో ౨,౦౦,౦౬౫ యెకరములు. మొత్తము కిస్తు రు ౧,౧౭,౪౯౮ లు.

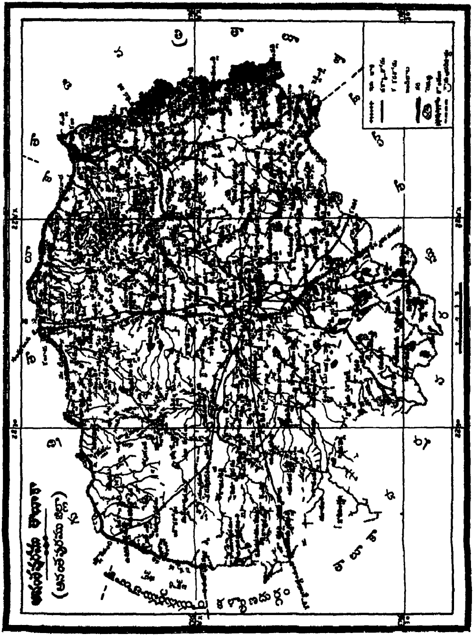
ఈ తాలూకా మిట్టపల్లములు గల ప్రదేశము. భూమి చీడ దయినందున ఫలవంతము కాదు. అందుచేత పచ్చని చెట్లు తక్కువగఁ గానవచ్చును. ఉత్తరమున నచ్చటచ్చట నల్లరేగడిభూమి కొద్దిగఁ గలదు. ఈ తాలూకా కుత్తరమున పెన్నయు, తూర్పున చిత్రావతియుఁ గలవు. కాని వీనివలన తాలూకా కేమియు ప్రయోజనము లేదు. పల్లపువ్యవసాయమున కంతకును వర్షమే ప్రధానాధారము.

మొదట విజయనగరాధీశులక్రిందఁ గాశెగాండ్రుగ నుండిన హండేవంశజులు ఈప్రాంతమునఁ బ్రసిద్ధు లయిన నాయకులు. విజయనగరరాజులప్రథ తగ్గినపిదప హండే మలకప్పనాయఁడు గోలకొండ నవాబునకు సామంతుఁ డయి అనంతపురమునకుఁ జుట్టుపట్టులనుండు ప్రాంతమును జాగీరుగ సంపాదించెను. ౧౮౦౦ లలో నింగ్లీషువారికి వశపడువఱకు అనంతపురమును ముఖ్యపట్టణముగ చేసి కొని యీ వంశమువా రొకరి కొకరికి లోఁబడి ఈ ప్రాంతము నేలుచుండిరి. ఈకారణమున అనంతపురముతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణ మయిన అనంతపురమునకు 'హండీ అనంతపుర' మని ప్రసిద్ధి కలిగినది (చూడుఁడు హండేవంశము).

అనంతపురసమీపమున నున్న చెఱువును క్రీ. శ. ౧౩౬౪-వ విజయనగరరాజుల మంత్రియయిన చిక్కప్పఒడయ రనువతఁడు కట్టించెను.

అనంతఫంది — ఒకమహారాష్ట్రకవి. ఇతఁడు శా. శ. ౧౬౬౬ లో జన్మించి ౧౭౪౧ లోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. నగరప్రాంతమునందలి సంగమనేర్గ్రామనివాసి. మొదట నితఁడు శృంగారాతిరేకముగల 'లావణీ' లనఁబడు వృత్తములలోఁ బద్యములఁ జెప్పుచు మగపిల్లలను వెంటఁ దీసికొని వారి నాడించుచు జీవనము చేయుచుండెను. కాని యొకసారి అహల్యాబాయి సంగమనేరునకు వచ్చి నప్పు డామె యీతనిని పిలిపించి బ్రాహ్మణున కిది తగ దని చెప్పఁగా నామార్గము విడిచి యితఁడు భక్తిపరమైన కవిత్వముఁ జెప్పుచు హరికథలు చెప్పఁదొడఁగెను. ఇతనిచే రచింపఁబడినచాటు వులు పెక్కులు గలవు. కావ్యములలోమాత్రము మాధవగ్రంథ మనునది యొక్కటున్నది. ఇందు రెండవమాధవరావుపేష్వ పేద వాఁడగుండి దూఁకినప్పటినుండి అంతమునకురావు రాజ్యాధికారము

అనంతపురము తాలూకా

జరుగుచుండుటను వర్ణింపఁబడినది కవికి జరిగిన యథార్థస్థితి, ఉత్తరములు వ్రాసి, తెలిసి కొందురుకాక రావు ఈచరిత్ర వ్రాయించెను ఇతనికి శ్రీవత్సఖండీ యను నామాంతరముగల సనాతఖండీ యను కుమారుఁ డుండెను అతఁడును కవియే.

అనంతభట్లఖండ్రిక — నెల్లూరిజిల్లా కోవూరు తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౫ (౧౯౩౧).

అనంతభట్టు — ఇతఁడు శివాజీగురు వైన రామదాస స్వామికి సమకాలికుఁడు సాధుపురుషుఁడు. రామదాసస్వామియొక్క పంచాయతనములో నొక్కఁడు

అనంతభూపాలుఁడు కుమారుల — ౧ ఇతనితండ్రి కృష్ణభూపాలుఁడు, తల్లి భాగమాంబ ‘వచనరచనా వైచక్షణ్యగరి ష్ఠుఁడితఁడు. భగవద్గీతలు, విష్ణుపురాణము, రామాయణము, భారతము వచనముగ వ్రాసినాఁడు. రామాయణమున సుందరకాండ మొక్కటి మాత్రమే (౫ ఆశ్వాసములు) లభించినది భారతమున సభా, భీష్మపర్వములుమాత్రము లభించినవి

మట్ల — ౨ విజయనగర సామ్రాజ్యవైభవము తఱిగినపిదప పదునాఱవశతాబ్దియంతమున నామమాత్రు లయినరాయలయొక్క భూములయందు సర్వస్వతంత్రముగనో, కొంత స్వతంత్రముగనో అచ్చటచ్చట రాజ్యభారము నిర్వహించినవానిలో నీమట్లవంశ మొక్కటియై కన్పించుచున్నది. మట్ల కడపజిల్లా రాయచోటితాలూకాలో నున్నది మట్లప్రభువులు విజయనగరాధీశులకు సామంతు లయిన స్వల్పసంస్థానాధిపతులు మట్ల వారిలో నొక్కఁడగు వరదరాజు శ్రీ కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడు మట్లవంశమువా రాంధ్రచోడులుగఁ గన్పట్టుచున్నారు వీరు సూర్య వంశజులు వీరి మూలపురుషుఁడు తిమ్మప్రభుఁడు చాటుపద్యములను బట్టియు, కకుత్స్థవిజయ-అభిషిక్తరాఘవములబట్టియు మాడ మట్ల వంశోద్భవులు విద్యాప్రియులును, రణప్రియులు నయి కన్పట్టుచున్నారు. అందు అనంతభూపాలుఁడు పెనుకొండకడ మల్కాబలముల సాధించినట్లును, గుత్తిముకొండను స్వాధీనపఱచుకొనినట్లును, సిద్ధవటదుర్గము నాక్రమించుకొనినట్లును, రాయలచే ‘సురయాణ’ బిరుద మందినట్లును తెలియవచ్చుచున్నది యుద్ధవీరుఁడుగను, కావ్యకర్తగను ప్రఖ్యాతిఁ గాంచిన ఈ యనంతభూపాలుఁడు ఎల్లమరాజు మనుమఁడు, రంగమాంబకును పుత్త్రుఁడు, తిరుమలతోళప్పాచార్యుల శిష్యుఁడు. పదునాఱవశతాబ్ది యుత్తరార్ధమునను, పదునేడవశతాబ్ది యాదిని నుండినవాఁడు. ఇతఁడు కకుత్స్థవిజయ మను గ్రంథమును రచించెను.

అనంతమడుగు — నెల్లూరుజిల్లా రాపూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౪౫ (౧౯౩౧).

అనంతయ — ‘విష్ణుమాయానాటకప్రబంధము’ అను ఐదాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించినకవి భారద్వాజసగోత్రుఁడు, అయ్యలామాత్యుఁ డితనితండ్రి

అనంతయజ్వ, రేపూరి — ఇతఁ డొక తెలుఁగు కవి ఆపస్తంబసూత్రుఁడు కౌండిన్యసగోత్రుఁడు. వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు బాలకవి బిరుదాంకితుఁడు. మహాపండితుఁ డగు బాలకవి అనంతార్యునకు పౌత్రుఁడు. బాలసరస్వతికవి యితని తండ్రి అనంతయజ్వ ౧౬-వ శతాబ్ది తుదిభాగమువాఁ డని తెలియుచున్నది. తిరుచినాపల్లికి సమీపమున నున్న ‘తురైయూరు’ ఇతని నివాసస్థాన మని కొందఱ యూహ. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములు రెండు. శ్రీముష్ణమాహాత్మ్యము, శివరహస్యఖండము. ఇందు మొదటిదానిలో ఐదాశ్వాసములును, రెండవదానిలో ౭ ఆశ్వాసములును గలవు. శ్రీముష్ణమాహాత్మ్యము పెనుగొండ కృష్ణభూపాలునకును, రెండవది తీర్థపుర (తురైయూరు) నందీశ్వరునకును అంకితము చేయఁబడినవి. కవిత్వము ప్రౌఢము, మనోహరము

అనంతయ్యగారిపల్లి — కడపజిల్లా రాజంపేట తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౦౬౯ (౧౯౩౧).

అనంతరాజపురం — ౧. చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము జనసంఖ్య ౩౦౦ (౧౯౩౧)

౨ కడపజిల్లా బద్వేలు తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౪౫౫ (౧౯౩౧)

అనంతరాజపేట — కడపజిల్లా రాజంపేటతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౪,౩౨౬ (౧౯౩౧)

అనంతరామకవి — ఒక సంస్కృతకవి ‘స్వామభూతి’ యను పేర నొక నాటకము రచించెను

అనంతవరం — ౧ గుంటూరుజిల్లా తెనాలి తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౯౩ (౧౯౩౧).

౨ గుంటూరుజిల్లా బాపట్లతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౪౯౨ (౧౯౩౧).

౩ నెల్లూరిజిల్లాకోవూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౪౯౬ (౧౯౩౧).

౪ గుంటూరుజిల్లా నర్సారావుపేట తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౪౪౦ (౧౯౩౧).

౫. గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౧౧ (౧౯౩౧).

౬. గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౦౪ (౧౯౩౧)

౨ నెల్లూరుజిల్లా దర్శి తాలూకా యందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౬౮ (౧౯౩౧)

౩ విశాఖపట్టణముజిల్లా భీముని పట్టణముతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౯౫౦ (౧౯౩౧)

అనంతవరప్పాడు — గుంటూరుజిల్లా గుంటూరు తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౨౪౬ (౧౯౩౧).

అనంతవర్మ — ఇది కళింగము నేలిన గాంగవంశనృపాలుర పెక్కుమందికి గలనామము తమశాసనములందు గాంగేయశక వత్సరముల నొసంగిన పూర్వగాంగభూపతులలోఁ బెక్కుమంది కనంతవర్మనామము కలదు గాంగశకము ౨౦౪-వ వత్సరమున క్రోష్టుకవర్తని యందలి తాలతిర గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దాన మొసంగినవాఁడు దేవేంద్రవర్మకుమారుఁ డనంతవర్మ రాజేంద్రవర్మకుమారుఁ డనంతవర్మ గాంగశకము ౩౦౪-వ సంవత్సరమునాఁటివాఁ డొకఁడు కలఁడు. ఇట్లే పూర్వ గాంగనృపాలురశాసనములవలన ననంతవర్మనామధారుల కుమారులను పెక్కురు తెలియవచ్చెదరు. గాంగశకము ౫౧ నాఁటి దేవేంద్రవర్మ, గాంగశకము ౨౨౧ నాఁటినందవర్మ, గాంగశకము ౨౫౪ నాఁటి దేవేంద్రవర్మ, గాంగశకము ౩౪౨ నాఁటి రాజేంద్రవర్మ, గాంగశకము ౫౨౦ నాఁటి దేవేంద్రవర్మ, గాంగశకము ౫౨౬ నాఁటి మధుకామార్ణవుఁడు – శాసనములందు వీరందఱు తాము అనంతవర్మ తనయుల మని చెప్పుకొన్నవారే పూర్వగాంగవంశజుల వంశావతారక్రమము కాని, అనుపూర్వ్యకచారిత్రము కాని, గాంగశకారంభవత్సరము కాని ఇంకను అజ్ఞాతవిషయములుగ నున్నందున ఈయనంతవర్మ నామధేయుల పరస్పరసంబంధమును, చరిత్రమును ఇంకను నిగూఢముగనే యున్నవి.

పూర్వగాంగులను విడిచి 'పరగాంగులు' (Later Gangas), అనఁగా మొదటిరాజరాజుతండ్రి యైన వజ్రహస్తదేవునినాఁటినుండి కళింగమును పాలించినవారిశాసనములను బరిశీలించినచో అనంతవర్మ యనునది యారాజుల ద్వితీయనామముగఁ గన్పట్టును రాజరాజుతండ్రి యయిన వజ్రహస్తదేవుఁడు శాసనములయం దనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుఁ డని పేర్కొనఁబడినాఁడు. ఇట్లే ఇతని పౌత్రుఁడును, మొదటి రాజరాజకుమారుఁడునగు చోడగంగదేవునికి అనంతవర్మచోడగంగదేవుఁ డని శాసనప్రసిద్ధి. చోడగంగదేవుని కుమారుఁ డయిన కామార్ణవదేవునిదగ్గఱనుండి మూఁడవ నరసింహదేవునివఱకుఁ గల కళింగ గాంగధరణీధవు లెల్లరును అనంతవర్మనామాంచితులే వీరిలోఁ గొందఱు తమశాసనములందు కేవల మొక్క యనంతవర్మ నామముననే పేర్కొనఁబడిరి

అనంతవిజయము — యుధిష్ఠిరునిశంఖము.

అనంతవ్రతము — ఒకవ్రతము భాద్రపదశుద్ధ చతుర్దశినాఁడు వచ్చును అనంతపద్మనాభుఁ డనుపేర విష్ణువు ఉపాసింపఁబడును

అనంతశయనగుడి — బళ్లారిజిల్లా, హొస్పేటతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౭౩౭ (౧౯౩౧).

అనంతశయనము — ఇది తిరువాన్కూరు సంస్థానమునకు ముఖ్యపట్టణము దీనినే తిరు-అనంతపుర (తిరువనంతపుర) మనియెదరు. ప్రస్తుతవ్యవహారనామము 'త్రివేంద్రము' ఈపట్టణము వైశాల్యము రమారమి ఎనిమిదిచదరపుమైళ్లు

జనసంఖ్య ౯౬,౦౧౬ (౧౯౩౧) వీరిలో పురుషులు ౪౯,౩౯౨, స్త్రీలు ౪౬,౬౨౪ జనసంఖ్యయంతలో చదువనేర్చినవారు ౩౪,౨౯౬ గురు వీరిలో ౨౫,౦౬౭ గురు పురుషులు ; ౧౨,౨౨౨ మంది స్త్రీలు ఇంగ్లీషువచ్చినవారిపురమున ౧౨,౩౬౭ గురు కలరు వీరిలో ౨,౪౬౭ గురు స్త్రీలు, మిగిలినవారు పురుషులు.

ఇచ్చట మహారాజులుంగారును, బ్రిటిషు రెసిడెంటును ఉందురు. పట్టణము సముద్రమునొద్దనుండి రెండుమైళ్లదూరమున నుండును ఇందు భవ్యమైన యొకదుర్గము గలదు. దానిచుట్టు నుండుప్రాకారము వేయి గజముల పొడువును (తూర్పు, పడమరలు), ఎనిమిదివందల గజముల వెడల్పును (ఉత్తర, దక్షిణములు) ఉండును పట్టణము కోటకు లోపల వెలుపల నున్నను కోటలోని భాగమే ముఖ్యమైనది. అందు రాజభవనము, రాణుల మందిరములు, అనంతపద్మనాభునివిఖ్యాత దేవాలయమును గలవు

అనంతపద్మనాభునిదేవాలయమువలననే ఈపట్టణమునకు విశేషఖ్యాతి కలిగినది. హిందువులచే నిది యొకమహోత్తరక్షేత్రముగా పరిగణింపఁబడుచున్నది భరతఖండమునందలి యన్నిదేశములనుండియు యాత్రికు లెల్లపుడును గుంపులుగుంపులుగా వచ్చుచుందురు ఇచ్చట శ్రీమహావిష్ణువు 'అనంతుఁ' డనునాగముపై పవ్వళించియుండును ఈ క్షేత్రము మిక్కిలి పురాతన మని చెప్పెదరు. దీని యుత్పత్తిని గురించి పెక్కుగాథలు కలవు అందు క్రిందిది యొకటి.—

'దివ్యమంగళమ్ స్వామియార్' అను కొకస్వామి మలబారుదేశమందు పెక్కుదేవాలయములను కట్టించెనట. అతఁడు కనులు మూసికొని ధ్యానము చేయునపు డొక చిన్నబాలుఁడు వచ్చి, అతని సాలగ్రామమును తీసివేసి, పూల నెగఁజల్లి ఇతరపూజాద్రవ్యములను చెల్లాచెదరు చేసి, పెక్కువిధముల నతనిని చిక్కుపఱచుచుండెను అతఁడు కనులు తెఱచినతోడనే మాయమగు వచ్చుచుండెను ఒకదినమున స్వామి మిక్కిలి కోపము వచ్చి కన్నులు మూసికొనియుండియే తనచేతితో నాపిల్లవానిని త్రోసివేసెను. అంత వాఁడు మద్భక్తుఁడై 'నీ విట్లని త్రోసితివేని నాకు నీ యిష్టదేవత ఇఁక నీ కగపడను 'అనంతకాడు' అనుస్థలమునందుమాత్రము

కానవచ్చును' అని చెప్పెను. అంత స్వామి కన్నులు తెఱచి, తా వా పిల్లవాని విజన్మాహాపమును దలిసికొనజాలనందులకు చింతిల్లెను. అతఁడు 'అనంతన్ కడ్' స్థలము సెన్నఁడును వినియుండలేదు. అతఁ డాస్థలమును గనుఁగొనుటకై పోఁగాఁ బోఁగా నొక్కచోట సేద్య మున్న రైతుకూలీని భయపెట్టుచునై "నీ వి ల్లిస్పి నీరఁ దల విన్ను 'అనంతన్ కడ్' లో వేసెదను' అనుటయు వినవచ్చెను. అంత నాతఁడు ప్రాణము లేచివచ్చిన ట్లయి, ఆస్త్రీని ప్రార్థించి, ఆ స్థలము తెలిసికొని అచ్చటికి వెళ్ళఁగా అది శేషుని పై బవ్వళించియున్న విష్ణుమూర్తి అతనికిఁ గానవించెను. ఆనాఁటి 'తిరువల్లం మొదలు 'తిరుప్పుఱాగ్' వఱకు వ్యాపించి యుండెను. తిరు అనంతపురములో దానిపడమిభాగ ముండెను. ఇంత పెద్దమూర్తికి పూజ చేయుట గాని, గుడి కట్టుట గాని భక్తునకు సాధ్యము గానందున 'చిన్నవాఁడవు' గమ్మని యా స్వామి ప్రార్థించెను. అంత నామూర్తి చిన్నవాఁ డయ్యెను. ఆదేశపురాజు దానికి గుడి కట్టించెను.

అనంతపద్మనాభస్వామి దేవాలయము, పద్మతీర్థము

ప్రస్తుత మున్న దేవాలయము మిక్కిలి పురాతనమైనది కాదు! దేవాలయము గోడ లొన్ని ఎక్కువభాగము లున్ను, ఎదురునుండు గోపురమున్ను మార్తాండవర్మ (క్రీ శ ౧౭౨౯ — ౧౭౫౮) అను రాజుకాలమునఁ గట్టబడినవి.

ఈదేవాలయమునకు భూములమీఁద సంవత్సరమునకు రు ౩,౫౦,౦౦౦ ల రాబడి వచ్చును. ఈదేవాలయముయొక్క వ్యవహారములను జూచుటకై 'ఎట్టరయోగము' అనుసంఘము గలదు. ఎట్టర యోగ మనఁగా ఎనిమిదిన్నర మందికూడిక. ఎనమండ్రు బ్రాహ్మణులును, మహారాజుగారును గలసి ఈసంఘ మగును. మహారాజుగారికి సగము 'ఓటు' మాత్రమే కలదు. దేవాలయమునకు సంబంధించి 'అగ్రశాల' అనునొక గొప్పసత్రము గలదు. అందు బ్రాహ్మణుల కెడతెగకుండ సంతర్పణములు జరుగుచుండును. ఈదేవుని ఉత్సవములు విశేషముగా జరుగుచుండును.

సర్వకళాశాలయము, పౌరోద్యానవనము

కోట కుత్తరమున నొకమైలుదూరమున రాజమార్గము ప్రక్కను 'హజూరుకచ్చేరి' యనబడుమందిరము గలదు. అందు దివాన్ కచ్చేరియు, హైకోర్టును, మిగతకచ్చేరిలును గలవు. అవి మిక్కిలి చక్కనికట్టడములు. దీని కుత్తరమున బాలికాబాలకులకై విడివిడిగా నిర్మింపబడిన యున్నత శాలలును, 'విక్టోరియా జూబిలీహాలు', 'ఇండస్ట్రియల్ స్కూల్ అఫ్ ఆర్ట్స్', సార్వజనికపుస్తకభాండాగారమును, 'సైన్యనివేశము'ను (Military Cantonment) గలవు. ఇంక నుత్తరమునకుఁ బోయిన 'మేవియముస్యూజియము' (చిత్రవస్తుప్రదర్శనాలయము) కలదు. అది పౌరోద్యానమునందు నెలకొల్పబడినది. మలయాళ స్తపతిశాస్త్రసిద్ధాంతముల ననుసరించి మనోహరముగ కట్టబడినది. దీనికి సమీపమునందే నక్షత్రశాల (Observatory) గలదు. అది సముద్రమట్టమునకుపైన సూటతొంబది అడుగుల యెత్తున నున్నది. ఉద్యానవనమునకు దక్షిణముగా నుండు అందుండి సముద్రము కానవచ్చును. ఏఁబదిమొదలు రెండువందలఅడుగులయెత్తుగలగుట్టలమీఁద నుండుగృహములును, ఎల్లకాలమును పచ్చపచ్చగా నుండు పచ్చికయు, సుందరముగను ఉండు పొలములును ప్రకృతిశోభను వెదజల్లుచుండును.

పౌరభవనములు

అనంతశయనము వర్తకమునకు ప్రఖ్యాతి చెందినది కాదు. అది చిన్న రేవుస్థలము. అప్పటికి వచ్చిపడవలు స్వల్పము. అవిదైనవు తీరసమీపమునకు రాజాలవు. సముద్రమున దూరముగా నిల్వవలయును.

అనంతసముద్రం — కడపజిల్లా రాజంపేట తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩౬౪ (౧౯౩౧).

అనంతసముద్రం చిన్నమాంబాపురం — కడపజిల్లా రాజంపేట తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦౦ (౧౯౩౧).

అనంతసాగరము — ౧. నెల్లూరు జిల్లా ఆత్మకూరు తాలూకాయందలి యొక గ్రామము. ఇక్కడ ... ౨ ... శాసనములు దర్శనీయములు. ఈ చెరువునకు అనంతసాగరమని ... పేరుబట్టియే గ్రామనామము. దీర్ఘమైన శిలాశాసనము ... శ్రీకృష్ణదేవమహారాయల కాలమున శ్రీ శ. ౧౫౨౩ ... కొండమరసు ... తనపేర ... సాగర చెరువును త్రవ్వించినట్లు ... జనసంఖ్య ౩౧౭౪ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరు జిల్లా ... తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౦౯ (౧౯౩౧).

అనంతసుత (విట్ఠల్) — ౧ ... డెబ్బదినాలుగు సంవత్సరములకు పూర్వము ... ఆచార్యుడు (రత్నగిరి) హంగానదియొడ్డున ... గ్రామమున జన్మించినవాడు. అతని ... గ్రామములకు కులకర్ణిత్వము, కరిణీకము గలవు. ... రాధాబాయి. ఈ మెమరఠావంతర ... 'దత్త ప్రబోధ' యను గ్రంథము ... నున్నది. ఇందలి ముప్పదియేడధ్యాయములు ... సాధారణముగా ... దత్తాత్రేయుని ... మిగిలిన ... అధ్యాయములందును దత్తాత్రేయసంప్రదాయము ... మనోహరముగను వర్ణింపబడినది.

౨. ... కడెయనంతకవి ... సూచించినాడు. అతడు (౧) ... (౨) గజగౌరీవ్రతము (౩) ... వ్యాఖ్యానము (౪) (౫) ... (౬) గరుడపురాణ ... అను గ్రంథములను రచియించెను.

అనంతాచార్యుఁడు — ౧. ప్రసిద్ధుడగు భాష్య కారుడు. లక్ష్మీనరుని కుమారుఁడు. వేదార్థదీపిక యనుపేరుగల యజుర్వేదభాష్యమును, వేదార్థచంద్రిక యనుపేరను మీమాంసాగ్రంథమును రచించెను.

౨. ... ప్రసిద్ధుఁడగు వైశేషికదార్శనికుడు. సంస్కృతభాషలో నితడు రచించిన యీ క్రింది గ్రంథములు దొరకినవి: అభిన్ననిమిత్తవాద, ఆకాశాధికరణవాద, ఓంకారవాద, జ్ఞానార్థవాద, శరీరవాద, శాస్త్రీయమతసమర్థన, సమానాధారాదులు చిన్నచిన్న గ్రంథములు, న్యాయభాస్కరము, విధిసుధాకరము, సిద్ధాంతసిద్ధాంజనములు వేదాంత గ్రంథములు.

౩. వైదికనిఘంటువునకు ... శతకోటిఖండనము, స్వరూపసంబంధరూపము అను న్యాయగ్రంథములు వ్రాసినవాడు.

అనంతానందగిరిశిష్యాచార్యుఁడు — ఇతడు శంకరవిజయ మను సంస్కృత గ్రంథమును రచించిన కవి. ఇందు శ్రీశంకరాచార్యు డవతరించుట మొదలుగా బ్రహ్మైక్యము నొందుట వఱకు గల యాతని చరిత్ర పెక్కు చిన్నచిన్న ప్రకరణములుగ రచింపఁబడినది. ... అవసరమును ... శ్లోకములును కలవు. కాని గ్రంథము మొత్తముమీద గద్యాత్మకము.

అనంతానందుఁడు — వైష్ణవమతమును స్థాపించిన రామానందుని పండ్రెండుగురు శిష్యులలో నొకడు.

అనంతాపురము — ౧. చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౦౧ (౧౯౩౧).

౨. చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౩ (౧౯౩౧). ... చెరువని దీనికి నామాంతరము.

౩. నెల్లూరుజిల్లా ... తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౦౭ (౧౯౩౧).

అనంతామాత్యుఁడు — అనంతఛందస్సని తెలుఁగున వెలసిన ఛందోగ్రంథమునకు కర్త. ఈగ్రంథము గాక యీతడు భోజరాజీయ మను కావ్యమును, రసాభరణ మను నొక సాహిత్యశాస్త్రమును రచించెను.

ఈ కవి తన వంశమును భోజరాజీయమునందు విస్తరముగ వర్ణించినాఁడు.

ఈకవి యార్వేలనంతరివాఁడు. ఈతనిముత్తాతయగు బయ్యనమంత్రి ... సమకాలికుడు. ... మెచ్చి 'భవ్యభారతి' యను బిరుదిచ్చెను. వైష్ణవులు వీరికి గురువులుగ నుండిరి. ఈ కవికి గోవిందచక్రవర్తి గురువు. కవితల్లి ... వల్లమాంబిక ... వారింటి యాఁడుబిడ్డ ... ఆ మంత్రి ... కండనాయకుఁడని కవియే వ్రాసినాఁడు. కవి తండ్రి తిక్కన భూపతియొద్ద ఉద్యోగమును గలిగి సుఖజీవనము

చేయుచుండెను. వీరిది కౌండిన్యసగోత్రము. ఈ రాష్ట్రరక్షాదక్షుడై వంశమునఁ గల చమత్కారముగ నీ క్రిందిపద్యమున నిట్లు చెప్పెను —

క. ఈయాద్యర కౌక్కెర్కకుఁడు
వేయుండ్లకు మొదలు గాఁగ వెలయుదు రని యా
దే యాఱువేల పేరిటి
రీయాన్వయమునకు పేర్మి వెలిఁగిన పెద్దల్ [౧ ౪౮]

ఆఱువేలనియోగులను పఠించిన యీశ్లేషము గల వాక్య మిదియే ఆంధ్రవాఙ్మయమునంగు పొందటిది. తెలుఁగుబ్రాహ్మణులలో ఆఱువేల శాఖ యనారము ఎక్కడనకాలమునాఁటికే యేర్పడియుండె నని యింగు వలనఁ దెలియుచున్నది. పై సంగతు లన్నియు భోజరాజీయమందలి అవతారికఁ ననుసరించి వ్రాయఁబడినవి.

ఇఁక నీకవినివాసస్థాన మెద్ది యని మనము విచారింపవలసి యున్నది. ఇందునుగురించి భోజరాజీయమందలి యీ క్రిందిపద్యము మన కాధారము —

సీ. విలసితంబగు కృష్ణవేణ మలాపహా
రిణీ భీమరథి నా ధరిత్రియందుఁ
బెనఁగు నదీత్రయాంతర్వేది యనుపావ
నక్షేత్రమున శోభనముల కెల్ల
ధర నివాసం బగు పెరుమగూరిపురంబు
నంగు విద్వజ్జనానంద మైన
జీవనస్థితిచేతఁ జెన్నొందు వంశక
ర్తృఐశ్వర్యసంపత్తిఁ బ్రభుత్వ మొంది
పెన్మి ప్రత్యక్షపరమపద మ్మనంగ
నొప్పు శ్రీకాకుళంబున నొడయఁడైన
యాంధ్రవల్లభహారిసేవ[1] వలనుచుండుఁ
జెక్కుభంగుల మమ్మడి తిక్కవిభుఁడు!

ఈ పద్యమునుబట్టి చూడ నీకవియొక్క తండ్రి కృష్ణవేణ, భీమరథి, మలాపహా యనఁబడునదులు కలసినయంతర్వేదిలో నుండె నని-అట్టిస్థల మాతని స్వస్థాన మని-తెలియుచున్నది. అట్టిస్థల మెద్ది? కృష్ణవేణ యనఁగ కృష్ణ, భీమరథి యనఁగ భీమ, మలాపహా యనఁగ మలప్రభ అనునదు లనుట స్పష్టము. కృష్ణానదియు, మలప్రభానదియు నైజామురాజ్యమునకుఁ బశ్చిమసరిహద్దునొద్ద బొంబాయి రాజధానిలోఁ గలసినవి. ఇది యిప్పుడు కన్నడదేశము. కృష్ణయు భీమయు నైజామురాష్ట్రమునందు రాయచూర్ పట్టణమునకుఁ బశ్చిమమునఁ బహాబుపల్లీ మీఁదఁ గలసినవి. ఇది తెలుఁగుదేశ మని చెప్పవచ్చును. కావున నీకవినివాసస్థలము నైజామురాజ్యమునం దుండె నని మన మూహింపవచ్చును. శ్రీకాకుళపు-ఆంధ్ర విష్ణువు (దేవుఁడు) వీరికి గులదైవము కావచ్చును.

ఈకవి 'రసాభరణ'మందుఁ దనకాల మిట్లు వ్రాసికొన్నాఁడు

గీ. ఆ జా కొండజా కర్ణమత్ బుతుశరజ్యాశేలదు లై యొప్పు న
య్యాబ్దనందాబ్దమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశీ సౌమ్య యు
క్తానామామృతవేళ నీకృతి యనంతాఖ్యుండు పద్యగ్రస
శ్రీ నింపార ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగన్

శా. శ ౧౨౫౬ ఆనందనామసంవత్సర మాఘ బహుళ ౧౧ మంగళవార మనఁగా క్రీ. శ ౧౪౩౫ జనవరి ౨౫-వ తేదీ యగును. కావున నీకవి పదునైదవశతాబ్దిమధ్యమునం దున్నవాఁ డని నిశ్చయింపవచ్చును.

ఈ కవిచే రచింపఁబడిన మూఁడు గ్రంథములును దేవాంకితములు. గనుక వీనికంటె విశేషము లేవియు మన మీకవినిగురించి తెలిసికొనుటకు వీలు లేదు. ఇఁక నీకవిరచితగ్రంథములనుగురించి విచారింతము.

భోజరాజీయము రచించినతరువాత ఛందస్సు రచించినట్లు ఛందస్సుయొక్క వాల్గవయాశ్వాసమునందుఁ గల భోజరాజీయమును గూర్చిన పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది. భోజరాజీయ మేడాశ్వాసములు గల వంది ప్రబంధము. అహోబలనృసింహస్వామి కంకితము. ఇందు భోజరాజునుగురించిన వింతలైన కథలు పెక్కు గలవు. ఈకావ్యము ౧౯౦౮ లో శ్రీ వీరేశలింగముగారు ముద్రించినారు. వారు దాని పీఠికలో నీప్రబంధమునుగురించి యిట్లు వ్రాసినారు —

'ఈకవినికవిత్వము సలక్షణము. మఱియు యనర్గళధార గలదియై మనోహరముగ నుండును. కవిత్వమాత్రమే కాక భోజరాజీయము నందలి కథలును మిక్కిలి యింపుగా నుండును. కవిత్రయమువారి ప్రయోగములకంటె భిన్నము లైన ప్రయోగము లీభోజరాజీయము నందుఁ గొన్ని కానవచ్చుచున్నను మొత్తముమీఁద నిందలికవిత్వము నిర్దుష్ట మయి శ్లాఘ్యముగ నున్నది.'

ఈ కవికిఁ దిక్కనసోమయాజిని అనుకరింపవలె నన్న యభిలాష మెండుగ నున్నట్టి కావ్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది. ఒక్క యుదాహరణ మిచ్చెదము. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందుఁ దిక్కన తాను కావ్యము వ్రాయుట కిట్లు కారణము వ్రాసెను.

1 'ఆంధ్రవల్లభహారిసేవ సలుపుచుండు' ననఁగా నీతఁ డాంధ్రరాయనియొద్ద నుద్యోగిగా నుండెనని కొంద ఱర్థముచేసికొనిరి. కాని యది పొరపాటు. 'ఆంధ్రవల్లభహారి' యనఁగా నాంధ్రవిష్ణువు, శ్రీకాకుళములోనిదేవుఁడు. అతనిసేవచేయుట యనఁగా నతనిని భక్తితో భజించుట. ఏగ్రామమునం దేదేవుఁ డుండునో ఆదేవుని తద్గ్రామాధిపతిగాఁ జెప్పుట భక్తులయాచారముగా నున్నది. ఇట్లే యీకవియొక్క 'రసాభరణ'మందలి 'శ్రీ నింపార ధ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెన్ భక్తిపూర్వంబుగన్' అన్నచరణమునుఁ జూచి కొంద ఱీ గ్రంథమును ధ్రువపట్టణపురాజున కిచ్చె నని భ్రమపడుచున్నారు. అచ్చటను ధ్రువపట్టణాధిపుఁ డనఁగా ధ్రువపట్టణపుదేవుఁ డని యర్థము. ఈకవి తనగ్రంథ మేరాజును నరాంకితము చేయలేదు.

సీ. సకలలోకప్రదీపకుఁ డగు పద్మినీ
మిత్రవంశమున జన్మించె ననియుఁ
జూచిన మగలైనఁ జొక్కెడునట్టి సౌం
దర్యసంపద సొంపు దాల్చె ననియు
జనహృదయానంద జనక మై చెలఁగిన
చతురతకల్మి నప్రతిముఁ డనియు
మెఱసి యొండొంటికి మిగులు శౌర్యత్యాగ
విఖ్యాతకీర్తుల విలసె ననియు
గీ. వివిధవిద్యాపరిశ్రమవేది యనియు
సరసబహుమానవిరచనాశాలి యనియు
మత్కృతీశ్వరుఁ డగుచున్న మనుమనృపతి
సుభగుఁ గావించుటకు సముత్సుకుఁడ నైతి

ఈ పైపద్యమును జూచి యీయనంతకవి తాను కావ్యము వ్రాయుటకుఁ గారణములు చెప్పఁదలఁచి యిట్లు వ్రాసెను —

సీ. నూతనం బయ్యుఁ బురాతనకృతులట్ల
సంతతశ్రావ్యమై జరగు ననియు
నాదిరాజులలోనఁ దగు భోజనరపతి
చరిత మీ కవితాప్రసంగ మనియు
నిందుఁ జెప్పెడికథ లన్నియు తొలిఁ బ్ర
శస్తగణ్యోపదేశంబు లనియు
నఖిలజగన్నాథుఁ డగు నహోబిలనాథుఁ
డీప్రబంధకృతికి నధిపుఁ డనియుఁ
గీ. బుధులు నల్లజనులు ప్రియభక్తియుక్తిఁ జా
టింతు రనియు నూఁదిల్లి యేను
బరమసౌఖ్యమైన భవదాభిముఖ్యంబు
గామ్యిఁ బడసి యధికసమతోష [౧ ౬౮]

రసార్ణవ మనునది నాలుగాశ్వాసముల యలంకారగ్రంథము. మొదటియాశ్వాసమునందు నవరసస్థాయిభావములును, రెండవ యాశ్వాసమునందు రతిగుణవిభావానుభావాదులును, మూఁడవ యాశ్వాసమునందు శృంగారరసప్రకరణమును, నాల్గవయాశ్వాసమునందు నాయికానాయక ప్రకరణమును వర్ణింపఁబడినవి మాకు దొరకినప్రతిలో గ్రంథ్యాది పద్యములు లేవు. ఈకృతియు విష్ణుమూర్తి కర్పింపఁబడినది

అనంతుఁడు గొప్పలాక్షణికుఁడు అనంతుని ఛందస్సు తెలుఁగు భాషయందు బహుకాలమునుండియుఁ జేరుగన్న గ్రంథము లక్షణకర్తలందఱును దానిని గౌరవముగఁ జేకొని, యం దుండి యున్నిటీ లక్ష్యములను లక్షణములను ఉదాహరించియున్నారు కాని యిప్పుడీగ్రంథము సంపూర్ణముగ దొరకుట లేదు దీనిని పూర్తిగ సంపాదించి యచ్చొత్తించినవారు లేరు రెండాశ్వాసముల గ్రంథము ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమునం దున్నది. రెండవ, మూఁడవ, నాల్గవ ఆశ్వాసముల యసంపూర్ణప్రతి యొక్కటి మ-రా-శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారివలన మాకు దొరకినది

భీమనకృత మనఁబడు కవిజనాశ్రయమును విడిచినయెడల, తెలుఁగున నిదియే మిక్కిలి పురాతనచ్ఛందోగ్రంథ మని చెప్పవలెను

ఇందలి ప్రథమాశ్వాసములో 'గద్యపద్యాదికావ్యలక్షణంబును, గురులఘు నిర్ణయంబును గణనిరూపణంబును, ప్రాసయతివిశేషంబులును, పరిగణసంజ్ఞయును' గలవు రెండవదానిలో 'మత్రియభాషా నిరూపణంబును, గద్యవర్ణనంబులవిధంబును, షడ్వింశతిచ్ఛందోనామంబులును, తదుద్భవంబులగు సమవృత్తంబులును, వృత్తవిక్రమంబులగు నర్ధసమవృత్తంబులును, ఛందఃప్రోక్తంబులగు మాలావృత్తంబులును, పగుద్ధంబులగు దండకంబులును' నిరూపింపఁబడినవి మూఁడవదానిలో 'జాతిలక్షణలక్షితంబులును, చాటుకావ్యపరిమాణంబులును, ఉదాహరణంబులును, షట్ప్రత్యయంబులును, సప్తమప్రత్యయం బైన సమవృత్తంబుల వగల నెఱుఁగు తెఱఁగును' గలవు నాల్గవదానిలో 'వర్ణంబు లగు దశదోషంబుల నేర్పఱుచుటయును, నందు దోషరహితంబులై గణదర్శనీయంబు లగుపట్లఁ జేర్పుటయును, సంధిసమాసంబులును' గలవు ఇట్లీ గ్రంథమునం గొంత వ్యాకరణవిషయముకూడఁ గలదు

ఈ గ్రంథమునకు మేము చూచినప్రతులలో 'ఛందోదర్పణ' మన్న పేరున్నది అది లేఖకప్రమాదమేమో, 'ఛందోఽర్ణవ' మన్నది నిజమైన నామమేమో యని సంశయము గలుగుచున్నది

అనంతాయి — గంజాం జిల్లా బరహాంపురం తాలూకా యందలి గ్రామము ఇచటి జనసంఖ్య ౧,౦౬౮ (౧౯౩౧)

అనంతారం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా పెద్దాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧)

అనంతి — శతరూపకు నామాంతరము

అనంతుఁడు — ౧ కామధేను వను జ్యోతిషగ్రంథముపై టీక వ్రాసినవాఁడు 'జాతక పద్ధతి' యను నొక గ్రంథ మీతనిది గలదు ఇతఁడు గార్గ్యసగోత్రుఁడు గోదావరీతీరమున నున్న ధర్మపురి యితని వాసస్థలము కావున, ఆంధ్రుఁడు. తండ్రి పేరు చింతామణి కుమారులు శ్రీకంఠుఁడు, రాముఁడు. వీరును జ్యోతిషశాస్త్రమునఁ జేరొందినవారు, గ్రంథకర్తలు.

౨ అంతములేనివాఁడు, పరమాత్మ

౩. కశ్యప కద్రూసంతతియైన నాగులలో నొక్కఁడు

౪ శేషునకు ఈపేరు గలదు.

౫ జైనుల ఇరువది నలుగురు తీర్థంకరులలో పదునాల్గవవాఁడు

అనందతాలూకా — ఈ తాలూకా బొంబాయి రాజధానిలోని కైరాజిల్లా మధ్య గలదు. వైశాల్యము ౪౮౮ చతురపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౮౩ ౩౦౫. రాబడి ఐదులక్షలు. జలవసతి తక్కువ.

అనందపట్టణము — ఇది అనందతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౧౦ ౦౧౦. ఇక్కడ క్రైస్తవమత సంఘములు కలవు.

అనందపాలుఁడు — లాహోరు రాజ్యపు రాజు. గజినీ మహమ్మదుతో పోరి యోడిన వీరాగ్రేసరుఁడు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణవంశజుఁడని ఫరిస్తా వ్రాయుచున్నాఁడు. కాని 'పాల్' అను ఉపపదమును బట్టి ఇతఁడు రాజపుత్రుఁడని తోఁచుచున్నది. ఇతనితండ్రియగు జయపాలుఁడు మహమ్మదుతో పోరి యోడిపోయి క్రీ. శ. ౧౦౦౨ లో వహ్ని ప్రవేశము చేసెను. అంత అనందపాలుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. మహమ్మదు ౧౦౦౫ లో ముల్తానుమీఁదికి దాడి వెడలినప్పుడు అనందపాలుఁడు వాని సైన్యమును తనరాజ్యములోనుండి పోనియ్యక అడ్డగించి, అందున పెషావరు ప్రాంతములలో వారికి ఘోరమైన పోరు జరిగి అనందపాలుఁడు ఓడి కాశ్మీరమునకు పాఱిపోయెను. ౧౦౦౮ వ సంవత్సరమునందు మహమ్మదు మరల హిందూదేశముమీఁదికి దండెత్తి వచ్చెను. మహమ్మదు దండయాత్రా సమయమున అనందపాలుఁడు తన్ను మిక్కిలి అగౌరవపఱచినందున వానిని శిక్షించుటకై మహమ్మదు నిశ్చయించెను. ఈ సమాచారము తెలిసికొని [illegible] అనందపాలుఁడు [illegible] ప్రయత్నముచేత నిశ్చయించి [illegible] ఉజ్జయిని, గ్వాలియరు, కాలింజరు, కనోజి, ఢిల్లీ, అజమీరు రాజ్యాధిపతులు తమతమ సైన్యములతో వచ్చి అనందపాలుని గలసిరి. పాండవుల [illegible] మిక్కిలి గొప్పదిగ నుండెను. [illegible] శౌర్యము గల క్షత్రియులు దినదినము వచ్చి హిందూ [illegible] చేరుచుండిరి. [illegible] తురుష్కుల నెదిరించుటకై హిందూస్త్రీలు దూరదేశములనుండి తమ భూషణములను అమ్మి యుద్ధమునకు సాహాయ్యము చేసిరి. బీదస్త్రీలు [illegible] తమ స్వల్పమైన [illegible] సొమ్మును పంపుచుండిరి.

ఈ తెఱఁగున హిందువులు మిక్కిలి పట్టుదలతో వచ్చినారని తెలిసి మహమ్మదు తన సైన్యమును కందకముల త్రవ్వించి హిందువుల కభిముఖముగ దండువిడిసి [illegible] ఆఱువేలధనుర్ధరులను కందకముల కావల నుంచి హిందువులపై బాణముల గురిపించి యుద్ధము ప్రారంభించెను. కందకములను లక్ష్యము చేయక ముప్పదివేల గక్కరి హిందూవీరులు రెండువైపులనుండి మహమ్మదు సైన్యములో ప్రవేశించి తమ బల్లెములతోను ఇతర యుధములతోను శత్రువుల యశ్వసైన్యమును చెండాడిరి. కొన్ని నిముసములలో మూఁడునాలుగువేల తురుష్కసైనికులను వారు నఱికిరి. [illegible] మహమ్మదు యుద్ధమును చాలింపఁదలంచెను. కాని ఇంతలో అనందపాలుని యేనుఁగు బెదరి తిరిగి పాఱిపోఁజొచ్చెను. అది తమ రాజుయొక్క [illegible] హిందూసైనికులందఱును చెల్లాచెదరై పాఱిపోయిరి. మహమ్మదీయులంత వారివెంబడించి ౨౦౦౦౦ వేలమందిని జంపిరి. అనందపాలుఁడు ౧౦౧౩ లో మృతుఁడైనట్లు కానవచ్చుచున్నది. పైని వ్రాసిన వర్ణనమంతయు ఫరిస్తా యనుతురుష్క చరిత్రకారుని గ్రంథమును అనుసరించి వ్రాయఁబడినది. దీనినిబట్టి మహమ్మదు గెలిచినట్లును అనందపాలుఁ డోడినట్లును గానవచ్చుచున్నది. కాని యిట్లనుటకు వీలు లేదు. ఎందుకనఁగా మహమ్మదుయొక్క ఆస్థానపండితుఁడైన 'అబూర్ రెహాన్ అల్ బిరూనీ' అనువాఁడు 'తారీఖ్ ఈ హింద్' అను చరిత్రగ్రంథమున అనందపాలునివంశచరిత్ర వ్రాయుచు నిట్లనియున్నాఁడు:—

'ఈ రాజులు మిక్కిలి రాజ్యము గలవారయ్యును ఉత్తమ గుణభూషితులుగను ఆడి తప్పనివారుగను తమకుం బెద్దరికము గలవారుగను ఉండిరి. అమీర్ మహమ్మదు [illegible] కాలమున అనందపాలుఁడు వ్రాసిన యీ యుత్తర [illegible] నిదర్శనముగ నున్నది.

నీ రాజ్యమునకు తురుకులు (Turk) దండెత్తి వచ్చిరనియు [illegible] వింటిని. నీవు ఇచ్ఛయించిన ౫౦౦౦ ల గుఱ్ఱములతోను ౧౦౦౦౦ సిపాయిలతోను ౧౦౦ ఏనుఁగులతోను నీకు సాహాయ్యము చేయ వచ్చెదను. లేదా నీకిష్టమున్నయెడల ఎనిమిదిరెట్లు సైన్యముల నిచ్చి నా కుమారుని పంపెదను. నీయవసరమున [illegible] నీకు నిన్ను బూర్తిగ జయించినను ఆట్టిగౌరవము నాకు దక్కదు. ఇతరులకు గలుగఁగూడదు గావున యీ యుద్దేశము.'

ఈ యుత్తరము అనందపాలుని శత్రువులచే ప్రకటింపఁబడినది. కాఁగా శత్రువులవారిచే ప్రకటింపఁబడినది అంగుబలన నిజమగుటకు సందియము లేదు. అనందపాలుఁడు మహమ్మదును పరిభవించిన యుత్తరమున అతనిచేత జెప్పఁబడిన [illegible] 'నేను నిన్ను పూర్తిగ గెలిచితి'నని అతఁడు మహమ్మదును వ్రాయుట చూచినట్లు తలఁచుచున్న అనందపాలుని చరిత్రను చరిత్రకారులింకను శోధింపవలసియున్నది.

---

1 Elliot's History of India as told by its own historians Vol 11 pp 12 14

2 కొందఱు చరిత్రకారులు ఇతనిని 'అనంగపాల్' అని వ్రాసియున్నారు. అది పొరపాటు. వారలెవ్వరును అనంగపాలుని సమకాలికులైన చరిత్రకారులు కారు. 'అనందపాల్' అని యే వ్రాసినందున మేము నిదియుచ్చారణయే గ్రహించినారము.

అనందపూర్ (ఒరిస్సా) — ఇది ఒరిస్సాదేశమునందలి సంస్థానములలో కొంటిఝరు కియోంఝారులోనున్న యొక గ్రామము వైతరిణీనదియొడ్డునఁ గలదు. జనసంఖ్య ౨,౯౮౫.

అనందపూర్ (సంస్థానము) — ఇది బొంబాయి రాజధానియందలి రేవాకాంఠపరగణాలలోని యొకచిన్న సంస్థానము.

అనకర్లపూఁడి — నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరుతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౧౭ (౧౯౩౧).

అనకవోలు — చిత్తూరుజిల్లా శ్రీకాళహస్తి తాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౬ (౧౯౩౧).

అనకాపల్లి గ్రామము — ఇది అనకాపల్లి తాలూకా యొక్క ముఖ్యపట్టణము. ఇది విశాఖపట్టణమునకు ౨౦ మైళ్లదూరమున శారదానదిమీఁద నున్నది. ఇచ్చటికి చుట్టుపట్టుపల్లెలనుండి వరి, చెఱకుగడలు మొదలగు వస్తువులు హెచ్చుగా వచ్చుచుండుటచేత మంచి వర్తకస్థానముగా నున్నది. ఇచ్చటినుండి బెల్లము ధాన్యము ఎక్కువగా ఎగుమతి చేయఁబడుచున్నవి. ఈపట్టణము ౧౮౭౮-వ సంవత్సరమున స్థాపింపఁబడిన ఒక మ్యునిసిపలుసంఘముచే పాలింపఁబడుచున్నది. ఈపట్టణముయొక్క ఆదాయమును ఖర్చును రమారమి ౨౫,౦౦౦ రూపాయలు. రాజోద్యోగస్థు లనేకులు ఇచ్చటనే వాసము చేయుచుందురు. తూర్పుతీరపు ఇనుపదారి ఈ పట్టణము మీఁదుగఁ బోవుచున్నది. జనసంఖ్య ౨౩,౩౬౮.

అనకాపల్లి తాలూకా — ఈతాలూకా చెన్నపురి రాజధానిలో నున్న విశాఖపట్టణము జిల్లాకు ఆగ్నేయదిక్కున ఉ. ౧౭° ౨౦', ౧౮° ౫౫' కును, తూ. ౮౨° ౫౦, ౮౩° ౧౫' కును మధ్య నున్నది. దీనివిస్తీర్ణము ౪౯౭ చదరపుమైళ్లు. ఇందలి జనసంఖ్య ౨,౮౨,౫౬౮. ఈతాలూకాలో ౧౯౫ గ్రామము లున్నవి. గవర్నమెంటువారికి ఈతాలూకావలననుండి రమారమి ౧,౨౨,౦౦౦ రూపాయలశిస్తు చెల్లుచున్నది. ఈతాలూకాయొక్క ఉత్తరభాగము మంచి నీటివసతి గలదియును, సారవంతమైనదియు నగుటచేత వరి, చెఱకుగడ, మొదలగుపంట లచ్చట పండును. సముద్రతీరమున నున్నభూమి ఇసుకనేలయైనందున మంచిపైరు లచ్చట పండవు. ఇది ఒక జమీందారీ తాలూకా. ఈ జమీందారీ కొన్నిభాగములుగ విభజింపఁబడియున్నది. ఇవి గోడేవారికిని, కాశింకోటవారికిని, విజయనగరము చీపురుపల్లి ఎస్టేటుదార్లకును చెందియున్నవి. పూర్వము కాశింకోట శ్రీకాకుళముసర్కారుయొక్క సేనానివేశము (Military Contonment) అయియుండెను.

అనకూటాద్రి — హిందువులపురాణములలో తఱచుగ నుదాహరింపఁబడిన ఒక కొండ. గిరిరాజ మని దీనికి మఱియొకపేరు. ఇది మధురజిల్లాలో (సంయుక్తప్రాంతములలో) మధుర తాలూకాలో నున్నది. నిజముగ నిది యొక గుట్టయే కాని కొండ కాదు. ౧౦౦ అడుగులకన్న నెక్కువ యెత్తుగా లేదు. పొడవుమాత్రము ౫ మైళ్లుండును. దీనిమీఁద చెట్టు చేమ కూడ విశేషముగ లేవు.

అనక్రియన్ — గ్రీకుకవి. క్రీ.పూ. ౫౬౦ ప్రాంతమున అశియామైనరులో జన్మించెను. విఖ్యాతుఁడగు సైరస్ ౫౪౫లో అసియాలో గ్రీకువారిక్రింద నున్న పట్టణములను ముట్టడించినపుడు, అచ్చటినుండి 'త్రేసు' పట్టణమునకుఁ బాఱిపోయెను. అచ్చటినుండి సామాస్‌నకుఁ బోయి 'పాలిక్రేటిస్' అను రాజుచే గౌరవింపఁబడి యాతని యాస్థానకవిగా నుండెను. ఆరాజు కాలము చేసినతరువాత ఏథెన్సుపట్టణమున నధికారిగా నుండి 'హిప్పార్కస్' అనువాని యాశ్రయమున నుండెను. వాఁడును చనిపోయినతరువాత నీతఁడు తన జన్మభూమియైన టియాసునకు తిరిగివచ్చెను. ఇతఁడు ౮౫ సంవత్సరములు బ్రతికియుండె నని చెప్పెదరు.

ఇతఁడు కొన్ని దేవతాస్తుతులను రచించెను. పచ్చి శృంగారము గల భావగీతములు కొన్ని యాతనిపేరను గలవు. కాని కొందఱు పండితు లవి యాతనివి కా వని తలంచెదరు.

అనగార్లపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా కుప్పంతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭ (౧౯౩౧).

అనఘ — శాకద్వీపమునం దొకనది.

అనఘుఁడు — ౧ ఒక గంధర్వుఁడు.

౨ ఒకరాజర్షి.

అనచార్సిస్ — సిరియన్ తత్త్వవేత్త. క్రీ.పూ. ౬౦౦ ప్రాంతమున నున్నవాఁడు. గ్రీసు జ్ఞానియైన ఏథెన్సువాఁడగు సోలన్‌వలన గ్రీకుజ్ఞాన మంతయు నేర్చుకొనెను. ఆ దేశమునందు సప్తర్షులుగా నెంచఁబడినవారిలో నొక్కఁడు. తనదేశమునకుఁ దిరిగి వచ్చి తాను నేర్చినవిద్య లన్నియుఁ దన దేశస్థులకు నేర్పెను. ఇతఁడు యజ్ఞము చేయుచుండఁగా నితనితోఁ బుట్టినవాఁడే యితనిని చంపెను.

అనధ్యాయము — అధ్యయనము చేయఁదగనికాలము. బడిపిల్లలకు నాటిదినపు పూర్వకాలపు వీథిబడులలోఁ బౌర్ణమాసికిని, అమావాస్యకును సెలవు ఇచ్చుచుండిరి. అట్టిదినములనే స్మృతికారులు అనధ్యాయము లనిరి. ఎప్పుడెప్పుడు పాఠశాలలకు సెలవు లీయవలసిన దన్న విషయమున స్మృతికారులు మిక్కిలి సూక్ష్మములయిన నియమములను జేసిరి. అధ్యయన మనఁగా మొదట వేదాధ్యయన మనియే యర్థము. వేదము నెప్పుడు పఠింపవలయును, ఎప్పుడు పఠింపఁగూడదు అన్న చర్చలో నీ నియమము లన్నియుఁ బుట్టినవి. అవియే యితరవిద్యలను బోధించుపాఠశాలలకుఁ గూడ నుపయోగించినవి.

అనధ్యాయములు రెండు విధములు—నిత్యములు, నైమిత్తికములు. నిశ్చితములై యెల్లప్పుడును ఆయాకాలములందుఁ దప్పక వచ్చునవి నిత్యములు, అమావాస్య, పౌర్ణమి, చతుర్దశి మొదలైనవి 'అమావాస్యా గురుం హన్తి శిష్యం హన్తి చతుర్దశీ' (అమావాస్యనాఁడు అధ్యయనము చేసినయెడల గురువు చచ్చును. చతుర్దశి దినమున అధ్యయనము చేసినయెడల శిష్యుఁడు చచ్చును) అన్న వాక్యము సుప్రసిద్ధము. నైమిత్తికములు తప్పక వచ్చునవి కాదు, ఏదో కారణముచే నొకప్పుడు వచ్చును, ఉరుములు మెరుపులతో గొప్పవర్షము పడ్డనాఁడు అనధ్యాయము. పారకాలకు గౌరవనీయులైన పెద్దలు వచ్చినప్పుడు అనధ్యాయము 'శిష్టాగమనా దనధ్యాయః' (పెద్దలు వచ్చినందున నానధ్యాయము) అన్నవాక్యము సంస్కృతపండితులు చెప్పుచుందురు.

ఏవి యనధ్యాయదినములుగా నెంచవలెనో వేరువేరు స్మృతికారులు వేరువేరువిధములుగ వ్రాసియున్నారు. కాని గన్నిటిని అనధ్యాయములుగా నెంచినయెడల సంవత్సరదినములకంటె ననధ్యాయదినములే యెక్కువ యగును. మనుస్మృతి ననుసరించి యీ క్రింద ననధ్యాయదినముల పట్టిక నిచ్చుచున్నారము —

వర్షాకాలమునందు పగలు గాలి వీచినయెడలను, రాత్రి గాలి వీచినయెడలను (౧౦౨), ఉరుము, మెరుపు కలసిన వర్షము వచ్చినప్పుడును, పెక్కుగ నుల్కాపాతము జరిగినప్పుడు మరల మఱుదినము అకాలమునందు (౧౦౩), అకాలమున మేఘములు వచ్చినప్పుడు (౧౦౪), అంతరిక్షమున ధ్వని వినవచ్చినను, భూకంపము కల్గినప్పుడు, ఆకాశమునందు గ్రహోపరాగము కలిగినప్పుడు మఱునాఁడు మరల నాకాలమునఁ బర్యంతము (౧౦౫) గ్రహణము పట్టినప్పుడు రెండు సంధ్యాసమయములు, అమావాస్య, చతుర్దశి, పౌర్ణమాసి, అష్టమి (౧౧౩), అమావాస్య గురువును చంపును, చతుర్దశి శిష్యుని చంపును, అష్టమి పౌర్ణమాసులు విద్యను నాశము చేయును, కావున ఆ దినములలోఁ జదువఁ గూడనివి యగుచున్నవి (౧౧౪), దుమ్ముతో గలసి వర్షము కురిసిననాఁడును, ఆకాశమెఱ్ఱగా నున్ననాఁడును, నక్కలు కుక్కలు అరచునప్పుడును, గాడిదలు అరచునప్పుడును, (౧౧౫), గ్రామములోనికి దొంగలు వచ్చినప్పుడును, గ్రామమునకు అగ్నిభయము కల్గినప్పుడును (౧౧౮), ఉపాకర్మసమయమందును, ఉత్సర్జనసమయమందును మూఁడుదినములు, అష్టకములకును, ఋతువుల అంతమునందును మూఁడుపూటలు అనధ్యాయము (౧౧౯), చుట్టము వచ్చినప్పుడు అతని సెలవు పుచ్చుకొని అధ్యయనము చెప్పవలెను (౧౨౨), గురుశిష్యులనడుమనుండి పశువు, కప్ప, పిల్లి, కుక్క, పాము, ముంగిస, ఎలుక పోయినయెడల నొకపగలు రాత్రి అనధ్యాయము [మనుస్మృతి, ౪-వ అధ్యాయము]

అనన్యదాసుఁడు — హిందీకవి. అక్బరు సమకాలికుఁడు. విశానీయసంస్థాన వాస్తవ్యుఁడు. కాయస్థకులీనుఁడు. భగవద్భక్తుఁడు. ఇతనికాలమునందు విశానీయరాజ్యమును రాయసింహుఁడను రాజు పాలించుచుండెను. అతని తమ్ముఁడగు పృథ్వీరాజు ఒకసారి వైరాగ్యవశుఁడై ప్రపంచమును విడిచెద ననఁగా నీకవి యతనికి సంసారమునం దుండియే పరమార్థము సాధింపవచ్చు నని బోధించెను.

అనపతెట్టు — రాజులఖండ్రిక అనియు దీనికి నామాంతరము. ఇది చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౦౬ (౧౯౩౧)

అనపర్తి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా రామచంద్రపురము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౬౮౩ (౧౯౩౧)

అనపోతనాయఁడు — వెంకటగిరి సంస్థానాధీశ్వరుల పూర్వులలో నొక్కఁడు. సింగమనాయని పెద్దకుమారుఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౨౩ మొదలు ౧౩౬౦ వఱకు ప్రభుత్వము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఇతని రాజధాని రాచకొండ. ఇది నైజామురాష్ట్రమందలి నల్లగొండజిల్లాలో హైద్రాబాదునకుఁ దూర్పుగ ౩౨ మైళ్ల దూరమున నున్నది. ఇతఁడు జల్లిపల్లెకోటను ముట్టడించి యందున్న చళుక్యవంశపురాజులను, వారికి సాయముగ వచ్చిన పెక్కురు రెడ్డివీరులను గెలిచె ననియు, ఇనుకుర్తికోటను ముట్టడించి యందలి రాచవారిని గెలిచె ననియు 'వెలుగోటివారి చరిత్ర' మను గ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది.

ఈ యనపోతనాయఁడు ఓరుగల్లు, గోలకొండ, భువనగిరి మొదలయిన దుర్గములను గెలిచె ననియు, ఇప్పటి నైజాము రాజ్యములో నున్న తెలుఁగు జిల్లాలన్నియు నాతనియధీనమం దుండె ననియు, ఆతఁడు స్వతంత్రుఁడై రాజ్యపరిపాలనము చేసె ననియు, ధరణికోట ప్రభువైన అనపోతరెడ్డి, అనవేమారెడ్డి అను రెడ్డిరాజులతో నొక యుద్ధమును జరపుచు నుండె ననియు, ఈతఁడు ఈతనితమ్ముఁడు ధరణికోటలో రెడ్డిగారితో యుద్ధము చేయుచుండఁగా, తురుష్కులు తమరాజధానిపై దండెత్తి వచ్చిరని విని వెడలిపోయి రనియు, అనపోతనాయఁడు ఢిల్లీ చక్రవర్తికడకు రాయబారముఁ బంపి బహమనీ రాజ్యముమీఁదికి దండెత్తి రమ్మని కోరె ననియు, ఆ సంగతి తెలిసి బహమనీసుల్తానయిన మహమ్మదుషా వీరిమీఁదికి దండెత్తివచ్చె ననియు, అనపోతనాయఁడు వారికి గోలకొండ యిచ్చి సంధి చేసికొనె ననియు ఆంధ్రులచరిత్రమునఁ (౩-వ భాగమునందు, పుట ౨౯-౫౩) చెప్పఁబడినది. కానియిందుల కచ్చట నేమియు నాధారములు చూపఁబడనందున నివి యింకను శోధింపవలసిన విషయములు.

అనపోతారెడ్డి — గుంటూరుమండలమునందలి కొండవీటిలో రాజ్యము చేసిన రెడ్డిరాజులలో రెండవవాఁడు. కవిత్రయములో నొక్కఁడైన యెఱ్ఱాప్రెగడరచితమైన హరివంశమునకు కృతి నొందిన ప్రోలయవేమారెడ్డి యీతని తండ్రి. తండ్రితరువాత నీతఁడు

రి జ్యేష్ఠునకు వచ్చెను ఈతని తరువాత రాజ్యమేలిన అనవేమారెడ్డి ఈతని తమ్ముఁడు, కొమరగిరిరెడ్డి ఈతని కుమారుఁడు. రాజమహేంద్రవరమునఁ బ్రభుత్వము చేసిన కాటయవేమారెడ్డి యీతనికి నల్లుఁడు, మేనల్లుఁడు. శాసనములనుబట్టి చూడఁగా ఈతఁడు ౧౩౫౦ మొదలు ౧౩౬౨ వఱకుఁ బండ్రెండుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది1

ప్రోలయవేమన వారివంశమున కృతినొందువఱకు నీతఁడు పెద్దవాఁడై సైన్యాధిపతిగఁ దండ్రికిఁ దోడుపడుచుండె నని వారివంశమందలి యీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది —

శా. వేమక్ష్మాధిపుఁ డాత్మపుత్రకు నయావిర్భావ యత్నాంబుజా
తోద్యద్భానుఁడు కర్తనీయ సుయశస్తోమంబుఁ దేమయా
రామక్ష్మాపతి లోకమ్ముగాఁ గీర్తి రాజిల్లఁ బాల్పడ్డ గం
డామహాద్యయను డెందముల్ పొలియఁ జేసా పాత్రదం డిమ్మహిన్

ఈ యనవోతారెడ్డి కృష్ణానదియొడ్డున అమరావతిసమీపమున నుండు శ్రీశైల ... త్రోవ ... అతని సామంతులుగ వెన్నెలకంటివారు రమకరు లుండి రట్టుము, వారిచే నతఁడు కృతు లందినట్లును వెన్నెలకంటి సూరన్నచే రచింపఁబడిన విష్ణుపురాణమునందలి యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది —

ఉ. ఈ నిఖిలం బెఱుఁగ నమరేశ్వరదేవుఁ గు చూడ గృష్ణవే
ణీనది సాక్షిగా నగ్రహారము లిచ్చిన కాపురంగ సేనభూవిభుం
గావరఁ బోలి వెన్నెదిచి కాచిన వేమయ యన్నపోతభూ
జానికి తృప్తిఁ బొంగము లొసంగిన వెన్నెలకంటివారిలోన్

ఈతని పెద్ద వేమన యనువాఁడు మంత్రిగ నున్నట్టు అమరావతిలోని యొక శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది ఈ మంత్రి తండ్రి పేరు మల్లినాయఁడు ఈతఁడు ధాన్యవాటి (ధరణికోట, అమరావతి) లోని అమరేశ్వరుని వరల బ్రతిష్ఠించెను ఇది ౧౩౬౧ లోని శాసనము.2

ఈతనికాలమునందు దేశాంతరములనుండియు, ద్వీపాంతరములనుండియు వర్తకు లీతని రాజ్యమునకు వచ్చుచున్నట్లును, ఎగుమతి దిగుమతి వ్యాపారము పెక్కుగ జరుగుచున్నట్లును కానవచ్చుచున్నది బాపట్లతాలూకాలోని మోటుపల్లి యను రేవుగ్రామము కలదు అది కాకతీయులకాలమునందియు సముద్రవర్తకమునకుఁ బేరొందినరేవు 3

అచ్చట వీరభద్రస్వామిదేవాలయపు మండపమందలి యొక స్తంభముమీఁద అనవోతారెడ్డిశాసన మొకటి శా. శ. ౧౨౮౦ (క్రీ. శ. ౧౩౫౮) లో వేయించినది కలదు4 అది సంస్కృతము, తెలుఁగు, అరవము అను మూఁడు భాషలలో నున్నది అరవవర్తకులు పెక్కుమంది అరవదేశమునుండియు, సింహళమునుండియు వచ్చుచుండుటను బట్టి శాసనము అరవభాషయందుఁ గూడ వ్రాయబడిన దని తోఁచుచున్నది అందుఁ బూర్వము వర్తకులకుఁ గల యిబ్బందులను ఈ రాజు తొలఁగించి వర్తకము అప్రతిబద్ధముగ జరుగునట్లు చేసెను, మోటుపల్లిలోఁ గాపురముండు పరదేశీయులు వర్తకులు తూరపు ప్రదేశములతోను, ద్వీపములతోను వర్తకము చేయుచుండువారు అచ్చటి ఈ రాజునకుఁ బూర్వము ఇట్టి వర్తకులు విరివిగ వచ్చి వచ్చిన మోటుపల్లికి వచ్చుటకును, ఇచ్చటికి వచ్చినప్పుడు అచ్చటినుండి వెడలుటకును వీలు లేకయుండెను అధికారులసెలవు పుచ్చుకొని గాని అగ్రాముమునకు వారు వచ్చుటకు, అచ్చటినుండి వెడలుటకు వీలు లేదు ఈ వర్తకులు అధికసుంకము చెల్లింపవలసియుండెను ఈ యిబ్బందులను తీసివేసి అనవోతరెడ్డి యీ ద్వీపాంతరవ్యాపారులకు స్వేచ్ఛాసౌకర్యము కల్పించెను ఓడలు నౌకాపురముల వచ్చువారికి వంశ ... తీరము ... వ్యవసాయమునకు భూమియు నిచ్చుచుండెను ఈ సామాన్యముగ వర్తకులు సరుకులను సముద్రముదాటి చ్చువ, పోఁగొట్టుకొని ... మిగిలినవారికి నిక్షేపము ... నవారు సరుకుల నమ్ముకొన ... సరుకులు మళ్ళిరాకుండ పోవచ్చును ... వారి సరకులను దొరతనమువారు స్వాధీనపఱచుకొనఁగా వాడుక పడియుండెను ఇట్టు ఈ రాజు పదునాల్గవశతాబ్దియందు లోకవిధమైన అప్రతిబద్ధవ్యాపార తత్త్వమును (Principle of Free trade) స్థాపించె నని చెప్పవచ్చును అధికారులు వర్తకులను బాధపెట్టి సుంకము లెక్కువ తీసికొనకుండ సుంకము తీసికొనవలసిన రీతి యొక్కటిచెను ఇంతకంటె నెక్కువ తీసికొనఁగూడదనియు శాసింపఁబడియున్నది ఇట్లు ఆకాలమందు తెలుఁగుదేశమువారు ద్వీపాంతరములతో విస్తారముగ వర్తకము చేయుచుండిరనియు, ఇతరదేశములనుండి వచ్చు వర్తకులకుఁగూడ న్యాయముజరుగు గూడ దని తగిన నియమములను ఏర్పఱచుచుండి రనియు స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది ఈ శాసనము రాజాజ్ఞచే వారిని అమాత్యుఁడైన సోమమంత్రీశ్వరునిచే వేయఁబడెను

1 కొండవీటిరెడ్ల ప్రభుత్వకాల మింకను నిశ్చయముగ నిర్ణయము కాలేదు, రెండుమూఁడు సంవత్సరములు హెచ్చుతగ్గుగ తేలిన దనవచ్చును ఇంకను క్రొత్తక్రొత్తశాసనములు వెలువడినకొలఁదియు ఈ హెచ్చుతగ్గులు సరికాఁగలవు

2 L R Vol 38 p 28 and Ep Coll, no 258 of 1897

3 Ep Coll, no 600 of 1909

4 Ep Coll nos 601 and 602 of 1909

ఇందు ౬౦౧ అరవశాసనము, ౬౦౨ తెలుఁగుశాసనము తెలుఁగు శాసనమునకంటె సంస్కృతశాసనమునందు సుంకముల వివర మధికముగ గలదు మోటుపల్లిలోని అరవశాసనము, తెలుఁగుశాసనముల నకళ్లు పంపినందులకు దొరతనమువారిశాసనశోధనశాఖకు సహాయులగు బ్రహ్మశ్రీ రావుసాహేబు హెచ్ కృష్ణశాస్త్రిగారికి కృతజ్ఞుఁడను — మూ సం

అనపోతారెడ్డికి దొడ్డాంబిక యను తోఁబుట్టువుండెను ఆమెను కాటయరెడ్డి కిచ్చిరి వారికి పుట్టినవాఁడు కాటయ వేముఁడు ఇతనికి అనపోతారెడ్డి తనమేనకోడలైన మల్లాంబిక నిచ్చెను[1] ఇతనికి కుమారగిరిరెడ్డి యను కుమారుఁ డుండెను

'అనపోతానాయని తమ్ముఁడైన మాదానాయఁడు దక్షిణ కోటయొద్ద నవవేమ రెడ్డి బంధువైన యనపోతారెడ్డితో యుద్ధము చేసి యతనిఁ దఱిమి జయమును బొందెను' అని వెలుగోటివారిచరిత్రలో నున్నది కాని దీనికి నెచ్చట నేమియు నాధారము కనఁబడలేదు

సంస్కృతశాసనములందును, తెలుఁగుశాసనములందును ఇతని పేరు అనవోత, అన్నవోత, అంనవోత అని వచ్చునే కాని 'అనపోత' అని యుండదు

(కో వేం ల)

అనబాప్టిస్టులు — క్రైస్తవులలోఁగలలో అనబాప్టిస్టు లనఁగా రొకరు చిన్నతనమునసే పరిశుద్ధస్నానము (Baptism) నిచ్చుపద్ధతిని వీ రొప్పుకొనరు అందుచేత తమ సిద్ధాంతముల నంగీకరించి తమలోఁ జేరఁదలఁచువారికి చిన్నతనమున పరిశుద్ధస్నానము నొందిన క్రైస్తవులైనను సరే, మరల సంస్కారము గావించుచుండిరి ఈసిద్ధాంతమును మొదట ప్రచారములోనికిఁ దెచ్చినవాఁడు నికొలస్ స్టార్చ్ అనునతఁడు తరువాత క్రైస్తవులకును, వీరికిని ఎన్నియో వాదోపవాదములు, పోరాటములు జరిగినవి నేఁడు అనబాప్టిస్టులను పేర యెచటను వినరాదు బాప్టిస్టు లనఁబడువా రిప్పటికిని కలరు కాని వీరికి అనబాప్టిస్టులతో సంబంధము లేదు రెండవసారి సంస్కారము చేయుపద్ధతిని వీ రొప్పుకొనరు

అనమనపూఁడి — కృష్ణా జిల్లా గుడివాడ తాలూకా యందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౬౭౧ (౧౯౩౧)

అనమనమూరు — గుంటూరు జిల్లా ఒంగోలు తాలూకా యందలి ఈనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౦౭౯ (౧౯౩౧)

అనమసముద్రము — నెల్లూరు జిల్లా ఆత్మకూరు తాలూకా యందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౩౯౯ (౧౯౩౧)

అనమసముద్రముపేఁట — నెల్లూరుజిల్లా ఆత్మకూరుతాలూకాలోని యొకపల్లె జనసంఖ్య ౧,౦౧౦ (౧౯౩౧) ఇచ్చట ఖాజా రహీముతుల్లా సాహెబ్ అనువానిచే ౧౬౦ సంవత్సరములకు మున్ను కట్టింపఁబడిన సుప్రసిద్ధమగు మసీదు కలదు ఈమసీదునకు ౭ గ్రామముల ఈనాము కలదు ఇచ్చట జమాదిలాకరుమాసమున పెద్ద ఉరుసు (ఉత్సవము) జరుగును

అనమిత్రుఁడు — ౧ (సూ వం) నిఘ్నునిపుత్రుఁడు

౨ (చం వం) యదుకులోత్పన్నుఁడైన వృష్ణియొక్క యిద్దఱుపుత్రులలో రెండవవాఁడు నిమ్న, శిని, వృష్ణి యనువా రతనిపుత్రులు

అనరణ్యుఁడు — ౧ (సూ వం) ఇక్ష్వాకువంశజుఁడగు పురుకుత్సునిమనుమఁడు త్రసదస్యుని రెండవకుమారుఁడు ఇతనికి హర్యశ్వుఁడు, బృహదశ్వుఁడు అను ఇద్దఱు పుత్రులు కలరు ఇతఁడు అయోధ్యలో రాజ్యము చేయుచుండఁగా లంకాధిపతియైన రావణుఁడు దిగ్విజయార్థమై వచ్చి యీతనిని ఓడించెను యుద్ధమునందుఁ గూలి యీతఁడు ప్రాణములు విడుచుచు 'నావంశమునందు జన్మించినవాని చేతనే నీవును, నీవంశమును నాశముఁ జెందుదురుగాక' యని శాప మొసఁగెను (వా రా, ఉత్తర, స ౧౯)

౨ (సూ వం) ఇక్ష్వాకుకులోత్పన్నుఁడైన ఋతుపర్ణమహారాజునకు సర్వకాముని (సర్వకర్మని) యిద్దఱుపుత్రులలోఁ బెద్దవాఁడు ఇతని కొడుకు నిఘ్నుఁడు

అనర్కచతుర్దశి — కార్తికశుద్ధచతుర్దశి అనర్కచతుర్దశి యనఁబడును ఈనాఁడు హనుమంతుని జన్మదినము రామభక్తులెందఱో యీనాఁడు మహోత్సవము లొనర్తురు

అనర్ఘరాఘవము

— మురారి యను కవిచే రచింపఁబడిన సంస్కృతనాటకము సంస్కృతవాఙ్మయమునందు కాళిదాస, భవభూతులకుఁ గల గౌరవము ఈతనికి లేకపోయినను, ఈతఁడు రెండవతరగతికవులలో నొకఁడుగఁ బరిగణింపఁబడు నని చెప్పవచ్చును ఇతనిది మౌద్గల్యగోత్రము భట్టశ్రీవర్ధమానుఁ డనువాఁడు కవి యీతనితండ్రి, తంతుమతి యనునది తల్లి ఈసంగతు లీతని నాటకమునందలి ప్రస్తావనలోఁ జెప్పఁబడియున్నవి[2] ఈతనిది ఏదేశమో తెలియదు కాని కావ్యమాలలో నీ నాటకమును అచ్చువేసినవారు 'దీనికి శాస్త్రమునందు నెక్కుడు ప్రచారము కల' దని వ్రాసినారు అందుచే నీకవి యాదేశమువాఁ డేమో యని కొంద అనుకొనిరి కాని నాకుఁ జూడ నీకవి యాంధ్రదేశమువాఁ డేమో యని సంశయము తోఁచుచున్నది ఎంగు కవఁగా, ఈనాటకమునంగు ఏడవయంకములో, శ్రీరాములు రావణసంహారానంతరము పుష్పకవిమాన మెక్కి అయోధ్యకు వెళ్లుచుండఁగాఁ గ్రిందఁ గానవచ్చిన కొన్ని దేశములను, పట్టణములను, క్షేత్రములను వర్ణించు నట్టిసందర్భమునఁ గవి ఆంధ్రదేశమందలి భీమేశ్వరుని నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు —

---

1 Epigraphia Indica, Vol IV, p 328

2 'అస్తి మౌద్గల్యగోత్రసంభవస్య మహాకవే ర్భట్ట శ్రీ వర్ధమానతనూజన్మన స్తంతుమతీనన్దనస్య మురారేః కృతి రభినవ మనర్ఘరాఘవం నామ నాటకమ్.'

విభీషణ — (దక్షిణతో దర్శయన్) దేవ, ప్రణమ్యతా మయ మన్ధ్ర విషయలక్ష్మ్యాః సప్తగోదావరీహారకలా శైవాలనాయకో భగవాన్ భీమేశ్వరః

[అర్థము విభీషణుఁడు — (దక్షిణమువైపు చూపి) దేవా! ఆంధ్రదేశలక్ష్మికిఁ గల యేడుగోదావరుల హారసమూహములకు నొక్క నాయకమణి యగు భగవంతుండైన భీమేశ్వరునకుఁ బ్రణామము చేయుఁడి]

దీనితరువాత, నీవిభీషణునినోట నొకపద్యమును, శ్రీరాముని నోట రెండుపద్యములును భీమేశ్వరునిస్తుతిపరములు కలవు. వానితో మనకుఁ బనిలేదు. కాని పైని ఈయఁబడిన 'అన్ధ్రవిషయము', 'సప్తగోదావరి', 'భీమేశ్వరుఁడు' అనుపదములును, హిందూదేశము నందు విశేషఖ్యాతిలేని భీమేశ్వరక్షేత్రమును (దాక్షారామము) వర్ణించుటయుఁ జూడ నీకవి యాంధ్రుఁ డనియు, ఆదేశమందలి యభిమానముచేత బుద్ధిపూర్వకముగా భీమేశ్వరునకు శ్రీరామునిచే దండము పెట్టించె ననియు నూహింపవలసియున్నది

కాని కవి ఈప్రకరణమునందే భీమేశ్వరునకుఁ బూర్వము మహారాష్ట్రాంతర్గతమైన విదర్భలోనియుండినపురమును, తరువాత ద్రవిడదేశమందలి కాంచీనగరమును వర్ణించియున్నాఁడు. కావున 'ఈకవి ఆయాదేశములవాఁ డనియూఁ జెప్పవలసియుండును' అని కొంద రాక్షేపింపవచ్చును కాని అట్లనుట సరికాదు కుండిన పురము, కాంచీనగరము భరతఖండఖ్యాతిగల పట్టణములు కవి యెచ్చటివాఁడైనను ఆపట్టణనామములను ఎఱిఁగియుండును దాక్షారామము అట్టి భరతఖండఖ్యాతిగల క్షేత్రము కాదు దానికి తెలుఁగు దేశమందుమాత్రము ఖ్యాతి గలదు ఆఖ్యాతికిని రెండుమూఁడు జిల్లాలకంటె నెక్కుడు వ్యాప్తి లేదు. తెలుఁగువాఁ డైనఁ గాని సాధారణముగ నీక్షేత్రమును ఎఱిఁగియుండఁడు. ఒకవేళ నెవరి వలననైన విన్నను, కాంచీపట్టణమందలి వినాయకేశ్వరునితో సమానముగ నీభీమేశ్వరుని నాటకమునందుఁ బేర్కొనవలయు నని యాతని కేల బుద్ధి పుట్టును?

ఈ కవికాలము నిశ్చయముగఁ దెలియదు కొంద ఱితఁడు తొమ్మిదవశతాబ్దికిఁ బూర్వుఁ డనిరి[1] కొంద ఱితఁడు అర్వాచీనుఁ డని తలంచుచున్నారు

'అనర్ఘరాఘవ' మనునాటకమునందు రామాయణీయకథ సంక్షేపముగఁ గలదు అనర్ఘ మనఁగా అమూల్యము, పూజ్యము, దుర్లభము పూజ్యుఁడైన రాఘవునికథ కలది గనుక అనర్ఘరాఘవ మయ్యె విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చి రామునిఁ దీసికొనిపోవు కథాప్రసంగము మొదలు శ్రీరామునిపట్టాభిషేకమువఱకుఁ గల శ్రీరామకథ యే డంకములలో ఈనాటకమునందు వర్ణింపఁబడినది. కథ పెద్దదియు, నాటకము చిన్నదియు నగుటచే, పెక్కుకథాంశములు రంగము మీఁదఁ జూపుటకు వీలులేక, విష్కంభకాదులలోఁ బాత్రలచేఁ జెప్పింపఁబడినవి. ప్రథమాంకమునందు విశ్వామిత్రుఁడు దశరథుని యొద్దకు వచ్చుట, రామలక్ష్మణులను గొనిపోవుట, ద్వితీయాంకమునందు రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రయజ్ఞమును రక్షించి రాక్షసులను శిక్షించుట, తృతీయాంకమునందు రాముఁడు శివధనుస్సును ద్రుంచుట, చతుర్థాంకమునందు పరశురామునిసత్త్వము హరించుట, పంచమాంకమునందు వాలివధ, సుగ్రీవాభిషేకము, షష్ఠాంకమునందు రావణుని వధ, సప్తమాంకమునందు శ్రీరామాదులు పుష్పకవిమానము నెక్కి అయోధ్యకు వెళ్లుచు క్రిందఁ గానవచ్చు పట్టణముల వర్ణించుట, పట్టాభిషేకమును వర్ణింపఁబడినవి ఇందు రామువనవాసాదులు, సీతాహరణము మొదలయిన రామాయణీయముఖ్యప్రసంగములసంవిధానకము ఈప్రకారము మార్పఁబడినది —

సీరధ్వజజనకునియింటఁ బెరుఁగుచున్న అయోనిజయగు సీతను తన కిమ్మని యడుగుటకు రావణుఁడు తనపురోహితుఁడైన శౌష్కలుని జనకునియొద్దకుఁ బంపును ఆతఁడు విఫలమనోరథుఁ డగును అంత సీతను హరించుట యెట్లన్న యాలోచన రావణునిమాతామహుఁడును, మంత్రియు నగు మాల్యవంతునకుఁ గలిగె, రాముని మిథిలలోఁ గాని, అయోధ్యలోఁ గాని ఓడించి సీతను దెచ్చుట యసంభవము గాన సీతారాము లరణ్యమునకు వచ్చినప్పుడు అచ్చట రాముని మోసపుచ్చి సీతను అపహరింపవచ్చు నని యతఁడు నిశ్చయించెను

ఇంతకుఁ బూర్వమే సుగ్రీవునిసాహాయ్యార్థము శ్రీరాముని నరణ్యమునకు రప్పించుటకుఁ గాను సంపాతి శబరిని పంపె నని యాతఁడు వినియుండెను శబరి వెళ్లి కైకదాసి యగు మంథరశరీరమునఁ బ్రవేశించి దానిచే కైకేయికి దుష్ప్రేరణ చేయించెను అందు మీఁద రాము నరణ్యమున కంపుఁ డనియు, భరతునికి రాజ్యము గట్టుఁ డనియు కైక దశరథుని వరము లడిగెను ఇట్లు సీతారామలక్ష్మణు లరణ్యమునకు వెళ్లుట సంభవించినది.

ఈనాటకమున ప్రథమాంకమందలి దశరథవిశ్వామిత్రసంభాషణంబును, చతుర్థాంకమందలి శ్రీరామ, పరశురామ సంవాదంబును, సప్తమాంకమందలి నానాదేశాదివర్ణనలును రమ్యములుగ నున్నవి. ఈ నాటకమును కీర్తిశేషులయిన ఆకుండి వ్యాసమూర్తిశాస్త్రులుగా రాంధ్రీకరించియున్నారు

అనర్వ్యుఁడు — వృత్రాసురునిసేవకులలో నొక్కఁడు.

అనల — ౧. రోహిణియొక్క యాఱ్వురు కన్యలలో పెద్దది. ఈమెకు శుకి యను కన్య కలదు

౨. మాల్యవంతుఁడను రాక్షసునకు సుందరియను భార్యయందుఁ బుట్టిన కన్యయ. విశ్వావసురాక్షసునిభార్య యగుటచే కుంభీనసి (వా. రా., ఉత్తర, స. ౫౧).

1 కావ్యమాల, అనర్ఘరాఘవమ్, ౧-వ పుటక్రింది టిప్పణి చూడుఁడు.

అనలుఁడు — ౧ ఒకవసువు ఇతనికిఁ గుమారుల్లు కుమార, శాఖ, విశాఖ, నైగమేయులు అని నలుగురు ఈ మన్వంతరమునం దితఁడు ఆగ్నేయదిక్కునకు పతి.

౨ రాక్షసుఁడు మాలి కొడుకు విభీషణుని నలుగురుమంత్రులలో నొక్కఁడు

౩ శుకుని వంశజుఁడగు నిమ్నగునికొడుకు కొడుకు

అనలులు — దేవతాభేదము వీరు నలువదితొమ్మండ్రుగురు వారిలో మొదటివాఁడు అభిమానుఁడు వీనికి పావక, పవమాన, శుచు లను ముగ్గురు కొడుకులు వారి కొడుకులు నలుబదిరెండుగురు

అనవద్య — కశ్యపునకును, ప్రాధకును బుట్టినయప్సరస లలో నొక్కత

అనవలోభనము — ద్విజులకు విధింపఁబడిన షోడశ కర్మలలో ఇది యొకటి గర్భిణిగా నున్న స్త్రీ పొందవలసినసంస్కార మిది గర్భముఁ దాల్చినతరువాత మూఁడవనెలలో నీసంస్కారము జరుపఁబడును (న అవలుప్యతే గర్భః అనేన) ఈసంస్కారమునకు ముఖ్యాంగము అశ్వగంధ అనుఓషధీరసమును గర్భిణి యొక్క భర్త యామెకుడిముక్కులోఁ బోయుట ఈవిధముచేయుటవలన గర్భపాతము మున్నగుబాధలు లేవియు జరుగవని మునివారినమ్మకము

అనవేమారెడ్డి — కొండవీటిలోఁ బ్రభుత్వము చేసిన రెడ్డిరాజులలో మూఁడవవాఁడు ప్రోలయరెడ్డియొక్క రెండవ కుమారుఁడు అనపోతారెడ్డికిఁ దమ్ముఁడు ఇతనికి అనవేము, అన్న వేమ అను రెండు పేళ్లను కలవు శాసనములనుబట్టి చూడఁగా నితఁడు అనపోతారెడ్డితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చి శ్రీ శ ౧౩౬౪ మొదలు ౧౩౮౧ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది ఇతఁడే రాజధానిని కొండవీటికి మార్చినట్లు కనఁబడుచున్నది ఇతనితండ్రి యైన ప్రోలయవేమునకు 'అన్నయవేముఁ' డన్న పేరు యున్నందునను, ఇతనికిని 'అనవేము' అను పేరుండుటవలనను చరిత్రకారులు ఈతండ్రికుమారులలో విభేదము చేయలేకయు, ఇతర 'వేము'లకును వీరికిని భేదము చేయలేకయు నొకరిని మఱియొకరినిగాఁ దలఁచి కాల, పురుషవిపర్యాసములఁ జేసిరి

మొట్టమొదట కొండవీటిలో రాజ్యము చేసిన రెడ్డి అన్నమ ప్రోలయకుఁ గుమారుఁ డైన వేమారెడ్డి ఇతఁ డన్నమకుమారుఁ డైనందున వారిరువురిలో మొదటివాఁడుగను అందే యీతనిని ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ 'అన్నమవేముఁ' డనిరెను ఇంతేకాని యీతఁడు అనవేముఁడు కాఁడు ఇతనిని గుర్తింపక సాధారణముగ ప్రోలయవేముఁ డందురు అనపోత, అనవేము అని ఇతని పెద్దకుమారులు వీరు క్రమముగ కొండవీటిరాజ్యమును పాలించిరి

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ హరివంశము వ్రాసి ప్రోలయవేమారెడ్డి కంకితము చేసినకాలమందు అనవేమారెడ్డి పుట్టినట్లు కనఁబడదు, లేదా చిక్కని పసివాఁడుగ నైనను ఉండవలెను ఎందు కన, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ ప్రోలయవేముని పెద్దకుమారుఁ డైన అనపోతని వర్ణించి, అనవేముని పేర్కొనక, యీతని పెత్తండ్రి కుమారుఁ డైన కోమటిని వర్ణించి యున్నాఁడు

ఆంధ్రనైషధమును కృతి గొందిన మామిడి సింగన్నకుఁ దండ్రి యైన మామిడి పెద్దన్న అనవేమారెడ్డికి మంత్రిగ నున్నట్లు ఆంధ్ర నైషధమునందలి ఈ క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది

మ. అనతారాతివసుంధరారమణసప్తాంగాపహారక్రియా
ఘనవిస్రంభవిజృంభమాణపటుదోఃఖడ్గాద్వితీయార్జునుం
డనవేమాధిపరాజ్యభారధరణవ్యాపారదక్షుండు పె
ద్దనమంత్రీశుఁడు మామిడన్న కుఁడు దేవస్తాత్రుఁడే చెప్పఁగాన్

అనవేమారెడ్డిపేరు తెలుఁగుదేశమునందు విశేషముగ, నితర రెడ్డిరాజులకంటె నెక్కుడుగఁ గీర్తింపఁబడును ఇతనిరాజ్యము ఉత్తరమున సింహాచలమువఱకును, దక్షిణమున కంచివఱకును, తూర్పున సముద్రమువఱకును, పశ్చిమమున శ్రీశైలమువఱకును వ్యాపించినట్లు కానవచ్చును గోదావరిజిల్లాయందలి కోనసీమలో విలసపురములో నీతనిశాసన మొకటి కలదు[1] అది శా శ ౧౨౮౭ (క్రీ శ ౧౩౬౫) లోనిది తనచెల్లె లైన వేమసానియొక్క పుణ్యార్థమై యీతఁడు బ్రాహ్మణునకు నగ్రహార మిచ్చెను గోదావరిజిల్లా అమలాపురంతాలూకాలోని వానపల్లిలో అనవేమునిమఱియొకశాసనము దొరకినది[2] అది శా శ ౧౩౦౦ (క్రీ శ ౧౩౭౮ ౭౯) లోనిది అనవేముఁ డిమ్మడింద్రుఁ డను మంత్రివరునకు నగ్రహార మిచ్చెను ఈయిమ్మడింద్రుఁ డప్పటికాలమున రాజకీయవ్యవహారములలో నారితేరినవాఁడుగఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు 'రాజులకు హితోపదేశము చేయుటయందు మిత్రుఁడు' అని యీతఁడు పొగడ్తఁగనిరి శ్రీశైలముమీఁద అనవేముని శిలాశాసన మొకటి కలదు[3] దానినిబట్టి చూడ నతఁడు శ్రీశైలమునందు 'వీరశిరోమండపము' తన పినతండ్రియైన అన్నయరెడ్డి గౌరవమునకై కట్టించినట్లును, రాజసహం ప్రాతిష్ఠలదుర్గముల నాకేవముల కట్టించినట్లును, ఈతనిది పల్లిచేరి గోత్ర మైనట్లును తెలియుచున్నది. ఈశాసనము శా శ ౧౨౯౯ (క్రీ శ ౧౩౭౭ ౭౮) లోనిది ఈశాసనము వ్రాసినవాఁడు కాల

1 Epigraphia Indica, Vol III, p 286

2 Ibid, Vol III, p 59 ఇది ౧౬౨౦ లోని శాసన మని కొందర వాలెస్లీ డీకేలుటాణి యభిప్రాయము

3 Epigraphical Reports, 1914—15, p 115

సరస్వతి — ఈతఁడు తూర్పుసముద్రమున కంతకును ప్రభు వైనట్టు కూడ నిందు వ్రాయఁబడినది. ఇందువలన నితనికాలమందు సముద్రవర్తకము మెండుగ నుండె నని మన మూహింపవచ్చును. ఈతని శాసనములలో 'వసంతరాయ', 'తురిశాసహాయ', 'జగదొబ్బగండ' మొదలయిన బిరుదులు ఈతని కున్నట్లు వ్రాయఁబడినది

ఏ శాసనములవలనఁ గాని, ఏ గ్రంథములవలనఁ గాని యీతనికిఁ బుత్రుఁ డున్నట్టు కానరాదు కాని శ్రీనాథుఁ డీతనికి నొకపౌత్రి (పుత్రునికూఁతురు) ఉన్నట్టును, ఆమెను అల్లాడరెడ్డి (కాశీఖండమును కృతి నొందిన వీరభద్రారెడ్డియొక్క తండ్రి) పెండ్లాడినట్టును కాశీఖండమందలి యీ క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు

మ. అనవేమక్షితిపాలపౌత్రి యగు వేమాంబామహాదేవికిన్
ఘనుఁ డయ్యల్లడభూమిపాలునకు సంగ్రామస్థలీగాండివుల్
తనయుల్ వేమవిభుండు వీరవసుధాధ్యక్షుండు నై దొడ్డప్రభుం
డును నన్నయ్యయు బాహువిక్రమకళాటోపప్రతాపోద్ధురుల్

దీనినిబట్టి చూడ అనవేమారెడ్డికి నొకకుమారుఁ డుండె ననియు, ఆ కుమారున కొకబిడ్డ యుండె ననియు మన మూహింపవలెను కాని యీపద్యమునందలి 'పౌత్రి' పదము 'పొరపాటు, దౌహిత్రి యని కవితాత్పర్యము' అని చెప్పుదు రందులకు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగా రిట్లు వ్రాసియున్నారు 'ఈ పై పద్యమునందలి పౌత్రి యనుశబ్దమునకు దౌహిత్రి (పుత్ర్యాః పుత్రి) యని యర్థము గ్రహింపవలయును. అల్లాడ దొడ్డభూపాలున కంకితము గావింపఁబడిన శివలీలావిలాసమునఁ గొమ్మనామాత్యకవి యల్లాడరెడ్డి నిట్లు వర్ణించెను

మ. ధరితశ్రీనిధి యమ్మహీరమణుఁ డొప్పన్ శౌర్యభక్తిక్షితీ
శ్వరగమానం డల భీమలింగమవనీశశ్రేష్ఠసత్పుత్రి భా
స్వరకారుణ్యాదికాజనావనవిధాసంధాత్రి వేమాంబికన్
వరియించెం బరితత్కీర్తి గౌరవదృఢవ్యాపారనిత్యాంబికన్

'మఱియుం గోరుమిల్లి శాసనమున (౧౪౩౪)
శచీవ శక్రస్య శివేవ శంభోః
పద్మేవ సా పద్మవిలోచనస్య
వేమాంబికా చోళకులేందుభీమ
భూపాత్మజా సూనుమహీశ్వరస్య జాయా ।[1]

'అని భక్తీశ్వరచోళనృపాలపుత్త్రుండు భీమపాలునిపుత్త్రి యగు వేమాంబికను వివాహముఁ జేసికొనిరని చెప్పఁబడియుండుట చేత భీమరాజు అనవేమక్షితినాథునియల్లుఁ డని యర్థము చేసికొనక తప్పదు'[2]

అనవేమారెడ్డికాలములో శ్రీనాథుఁ డున్నట్లును, ఒకసారి యాతనిసభకుఁ బోయి యీ క్రిందిపద్యముతో నాతనిఁ బొగడినట్లును పరంపరాగత మైనవదంతి కలదు

అనవేమమహీపాల! స్వస్త్యస్తు తవ బాహవే
ఆహవే రిపుదోర్దండచంద్రమండలరాహవే

[అర్థము — ఓ అనవేమభూపా! యుద్ధమునందు శత్రువుల దోర్దండములనెడు చంద్రమండలములకు రాహు వైనట్టి నీబాహువునకు శుభమగుఁగాక]

శ్రీనాథుఁడు కుమారగిరికాలమునందు నున్నట్టు హరవిలాసము వలన స్పష్టము అనవేమారెడ్డితరువాతనే కుమారగిరి రాజ్యమునకు వచ్చినందున శ్రీనాథుఁడు అనవేముని కాలమునందు నుండినను నుండ వచ్చును కాని యున్నట్టు నిదర్శనము లేవియు లేవు[3] ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ యీతనితండ్రికాలమందు నున్నవాఁడు, శ్రీనాథుఁ డీతని కుమారుని (అన్నకుమారుని) కాలమువాఁడు కావున ఈకవివరుల నిద్దఱిని ఈతఁడు చూచి గౌరవించిన గౌరవించియుండవచ్చును అయినను హరివంశము వ్రాయుకాలమునకు నితఁడు పుట్టనేలేదు గనుక నాతని ప్రభుత్వకాలమునకు ఎఱ్ఱన బ్రతికి యుండకపోవచ్చును, శ్రీనాథుఁడు చిన్నవాఁడుగ నుండవచ్చును కావున నెఱ్ఱన శ్రీనాథుఁడు పుట్టిన గిట్టిన సంవత్సరములు స్పష్టముగఁ దెలియునంతవఱకు నిదమిత్థ మని చెప్పలేము

ఈతనితరువాత నెంతయో కాలమునకుఁ బుట్టిన వెన్నెలకంటి సూరనకవి విష్ణుపురాణమున నీతనినిగుఱించి యీ క్రిందిపద్యము వ్రాయుట చూడఁ దెనుఁగుదేశమందు నితనిఖ్యాతి కొన్ని వందలయేండ్ల వఱకు పెక్కుడుగా నున్నట్లు మన మూహింపవలసియున్నది

---

1 పై శ్లోకము అల్లాడ దొడ్డారెడ్డి శాసనమునందుఁగూడ నున్నది (Epigraphia Indica, Vol V, p 68).

2 ఆంధ్రులచరిత్రము, 3-వ భాగము, ౨౬3-వ పుట శివలీలావిలాస మింకను అచ్చుపడలేదు దాని శీర్ణమైనప్రతి యొకటి శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియొద్ద వీరభద్రరావుగారు చూచినారఁట. కోరుమిల్లి శాసన మెచ్చటను ప్రకటింపఁబడలేదు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందు ౧౫-౬-౨౬ గుర్తుగల సంపుటమునందు 3౧౫-వ పుటలో నున్నది. దీనికే 'Elliot's collection' అని అందురు దీనికే దొరకనమువారిశాసనార్థములు వేమవరముశాసనము (Vemavaram Plates) అని వ్రాసియున్నారు—Epigraphical Reports, 1900 paras 68 & 64

3. ఆంధ్ర నైషధము సంకితమందిన మామిడి సింగన్న అనవేమారెడ్డిమంత్రి యని శ్రీయుత జయంతి రామయ్యగారు వ్రాసియున్నారు. (Epi Indica, Vol XI, p 315, foot-note) కాని యది పొరపాటు. నైషధము చివరనున్న వచనమునుబట్టి మామిడిసింగన్న పెదకోమటివేమునియొక్క మంత్రి యనుట స్పష్టము

క. తన ప్రబ్రదుకు భూమిసురులకుఁ
దనవిరదులం పంటసంకేనరణీశులకుఁ
దననయము భూమిప్రజలకు
ననపేయున యిచ్చెఁ గీర్తినధికం బుదుచుఁ. (౧-వ అ).

(కొ. వేం ల)

అనసభద్ర — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండ తాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౩౩౫ (౧౯౩౧).

అనసూయ — కర్దమఋషికి దేవహూతియందుఁ బుట్టిన తొమ్మిదిమంది కన్యలలో నొక్కతె అత్రిఋషికి భార్య. ఈమె విఖ్యాతపతివ్రత, మహాతపస్వి. ఒకసారి దశవర్షాత్మకమైన యనావృష్టి కల్గి కఠినమైన కఱవు రాగా నీమె తనతపోబలముచే కందమూలఫలంబులను, ఉదకంబును నిర్మించి పెక్కుప్రాణులను రక్షించెను. మాండవ్యఋషిని శూలముమీఁద నెక్కింప నొక పతివ్రత చీకటిలో నాశూలముఁ దాఁక నాఋషి బాధను సహింపక 'తెల్లవాఱఁగనే నీవు విధవ వగుదు' వని శపించెను. అట్లయిన నప్పటినిఁ దెల్లవాఱకయే యుండుఁగాక యని యాపతివ్రత ప్రతిశాపమిచ్చె. ఇట్లు సూర్యోదయము లేమిచే జగత్సృష్టికి గీడు మూఁడ దేవత లందఱు నాపతివ్రతాతిలకము యొక్క స్నేహితురాలగు అనసూయదగ్గఱకుఁ బోయి శరణ నన నామె తనసామర్థ్యంబుచే సూర్యుఁ డుదయించునట్లును, తనస్నేహితురాలికి వైధవ్యంబు రాకుండఁగను జేసెను. ఈశబ్దమునకు 'అనుసూయ' అను రూపాంతరముగూడఁ గలదు (వా రా అ, స. ౧౧౭).

వనవాసకాలమున సీతారామలక్ష్మణులు అత్రిమహర్షి యాశ్రమమునకుఁ బోయిరి. అపుడు అనసూయ సీతను మిక్కిలి ప్రేమతో నాదరించి, స్త్రీధర్మము లనేకములు నుపదేశించి, సౌమాంగల్యమునకు లోపము రాకుండునట్లు అంగరాగమాల్యవస్త్రాభరణముల నిచ్చెను.

అనసూయుఁడు — ఒక బ్రహ్మర్షి

అనస్టేషియస్ — ౧ (క్రీ శ ౪౩౦-౫౧౮) ఒక రోమకచక్రవర్తి. ఇతఁడు మొదట 'జీనో' రాజ్యము చేయునపుడు నాతనికొలువులో నొకయుద్యోగిగ నుండెను. అతఁడు మరణించిన పిదప నాతనిభార్య యగు అరియడ్నిసామ్రాజ్ఞి యనస్టేషియసు చక్రవర్తి యయ్యెను. పిదప అరియడ్నిసు అతనిఁ బెండ్లిచేసికొనియె.

ఇతఁడు ప్రజారంజకుఁడై పాలనము చేసెను. కాని, పారసీకులతోడియుద్ధములవలనను, బౌల్గారులు స్లావులు అనువారివలనను దేశమునకు కష్టనష్టములు భంగము కలుగుచువచ్చెను. ఈరాజు క్రీ శ ౫౧౮ లో మరణించెను.

౨. ఇతఁ డొక రోమకచక్రవర్తి. మొదట నాతఁడు 'ఫిలిప్పికస్' అనుచక్రవర్తికిఁ బ్రధానిగ నుండెను. కాని, ప్రజలే క్రీ. శ. ౭౧౩ లో ఫిలిప్పికసును రాజ్యభ్రష్టునిగాఁ జేసి అనస్టేషియసును చక్రవర్తిగ నెన్నుకొనిరి. ఇతఁడు సేనల నిర్మించి, ఎక్కువ కట్టుబాటులో నుంచెను. అసియామైనరు ప్రాంతమువారు లీతని నిబంధనలు సైపలేక తిరుగఁబడి 'థియడోసియస్' (౭౧౫) అనువానిని చక్రవర్తిగ నెన్నుకొనిరి. రాజధానియైన కాన్స్టాంటినోపిలును థియడోసియసు ముట్టడించి అనస్టేషియసును రాజ్యమునుండి తరిమివేసెను. క్రీ శ ౭౧౬లో 'థెసలోనికా'కుఁ బోయి సన్యాసి యయ్యె. కాని ౭౨౧ లో, థియడోసియసుతరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన 'లియో'పై తిరుగఁబడెను. కాని తుద కాతనిచే హతుఁ డయ్యెను.

౩. ఈపేరుగలవారు నలుగురు రోమపట్టణమున 'పోపు' అధికారమును వహించిరి. 'పోపు' అనఁగా క్రైస్తవుల జగద్గురువు. మొదటివాఁడు క్రీ శ ౩౯౯ మొదలు ౪౦౧ వఱకును, రెండవవాఁడు ౪౯౬ మొదలు ౪౯౮ వఱకును, మూఁడవవాఁడు ౯౧౧ మొదలు ౯౧౩ వఱకును, నాల్గవవాఁడు ౧౧౫౩ మొదలు ౧౧౫౪ వఱకును 'పోపు' సింహాసనమును అధిష్ఠించిరి.

అనాంబట్టు — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౭౫ (౧౯౩౧).

అనాకోడేరు — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా భీమవరము తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౭౭౬ (౧౯౩౧).

అనాగతవంశము — మైత్రేయుఁడను భవిష్యద్బుద్ధుని గుఱించి తెలుపు ౧౪౨ పద్యములపాలీకావ్యము. గంధవంశము ననుసరించి చూడఁగా నీ కావ్యమును రచియించినయతఁడు కశ్యపుఁడనియు, 'శాసనవంశదీపము' ననుసరించి, యతఁడు చోళదేశీయుఁడగు కవి యనియు తెలియుచున్నది. అతఁ డెప్పు డున్నది కాని, అతఁడు రచియించిన గ్రంథము లేవైన నున్నది లేనిది కాని మనకుఁ దెలియదు. 'ఉపతిస్స' నామాంకితుఁ డొకఁడు దీనికి వ్యాఖ్య వ్రాసెను.

అనాగరకసంఘము — మానవజాతి యీ భూమిపైఁ బుట్టి యెన్నియుగము లయినదో యెవ్వరును చెప్పలేరు. ఇప్పుడు కొన్నికొన్ని దేశములలోని జనులు నాగరకతఁ జెందినవారై పట్టణములు, మేడలు, విద్యలు, కళలు, గ్రంథములు కలవారై శోభించుచున్నారు. కాని యీ నాగరకత యంతయు మానవజాతికి క్రమక్రమముగ లభించినదే కాని యొక్కసారి వచ్చినది కాదు. మొదట మానవసంఘమునకును, ఇతర పశుసంఘమునకును అంతగ భేద ముండియుండదు. ఆదిమ మానవులు నగ్నులుగను, గుహలలోఁ గాని, పొదలలోఁ గాని వసించువారుగను, పచ్చికందమూలాదులను పచ్చిమాంసమును తినువారుగను ఉండియుందురు. అట్టివారు క్రమక్రమముగ నిప్పుడు మన మున్న నాగరకస్థితికి వచ్చుటకు ఎన్నిలక్షలసంవత్సరములు పట్టినవో, ఏయేమె ట్లెట్లు ఎక్కుచు వా రింతవఱకు వచ్చిరో నిశ్చయ

మునఁ జెప్పఁజాలము గాని, యిప్పు డీభూమిమీఁద నింకను అనాగరకు లుగా నున్న ఆరణ్యకజాతులయొక్క యాచారవ్యవహారములను బట్టి కొంత వఱకు మనము నాగరకజనుల పూర్వవృత్తాంతమును ఊహింపవచ్చును.

అనాగరకజాతు లిప్పుడు ప్రపంచమునందు పెక్కులు కలవు వారిలోఁ గొందఱు ఇచ్చటఁ బేర్కొనఁబడుచున్నారు — మనయాంధ్ర దేశమందు కోయలు, చెంచులు, ఎఱుకలవాండ్రు, దాసరులు, లంబాడీలు, హిందూదేశమందలి యుత్తరప్రాంతములలోని యరణ్యము లంగును పర్వతములంగును సంచరించు గోండులు, ఖోండులు (కోదు), సవర, జాంగు, నాగ మొదలైనవారు, అండమానులందలి యాదిమనివాసులు, సింహళమందలి వెడ్డలు, ఆఫ్రికాఖండమందలి సుహనివాసులు, ఆక్కా లనఁబడువారు, ఉత్తర-అమెరికాయందలి కొలారెడోలు, దక్షిణ-అమెరికాలోని బ్రెజిల్ వాసులు, గ్రీన్‌లాండులోని ఎస్కిమోలు అనువారు, బోర్నియోలోని డైకులు, ఆస్ట్రేలియాఖండమందలి యాదిమనివాసులు వీరు గాక యచ్చటచ్చట విడిద్వీపములలోను, ఖండాంతరమునందలి యరణ్యాదికములలోను పెక్కుమంది అనాగరకజనులు గలరు వీరందఱును ఒక్కతరగతి వారు కారు ఒకరు కోళ్లకట్టుకొనువారుగ నున్న మఱియొక రాకులు కట్టుకొనువారుగను, మఱొకవారు బట్ట విడిచి తిరుగువారుగను ఉందురు. ఒక్కొకరియందు నాగరకతాభావ మొక్కొకవిధముగఁ గానవచ్చుచుండును. నాగరకతగల సంఘమువారికిని, అనాగరకజనుల సంఘములకును గల ముఖ్యభేదము లెవ్వియో వానిలోఁ గొన్నింటి నిచ్చట సంగ్రహముగ వ్రాయుదుము

ఆహారము. — మానవునకు దినమును తప్పక కావలయునది యాహారము ఇందునుగూర్చి యొకానొకసంఘముయొక్క యాహార మును మన మెఱింగితిమేని యా సంఘ మెంత నాగరకస్థితిలో నున్నది మనము చెప్పఁగలము మొట్టమొదట మానవుఁడు పశువులవలెనే, అరణ్యమందుఁ దనంతటఁ బుట్టుకాకాదులను భక్షించియుండవలెను గడ్డి మొదలైనవానికంటె పండ్లు, కందమూలములు మానవశరీరము నకు నెక్కువ పోషకములు గనుక వానిని చెట్లమీఁదినుండి కోసి కొనియు, భూమిలోనుండి త్రవ్వియుఁ దీసికొనియుండును దీనికి 'ఫలదశ' యని పేరు పెట్టవచ్చును ఈదశలోనే యదృచ్ఛగా దొరకిన పశువులమాంసమును తినుచుండవచ్చును మిక్కిలి నికృష్టమైన యీదశకంటెఁ గొంచెము పైకి వచ్చినవారు వేటాడి మృగములఁ జంపి భక్షింతురు. దీనిని మనము 'మృగయాదశ' యందము పూర్వపుదశ కంటె నిందుఁ గొంచెము నాగరకత కావలయును వేటాడుటకు విల్లు, అంబు మొదలైన సాధనము లుండవలయును ఈ సాధనములఁ జేయుట నేర్చుకొనినపిదపఁ గాని మానవునకు 'మృగయాదశ' రాలేదు. కందమూలాదు లేమి, మాంస మేమి మొదట పచ్చిగనే భక్షింపఁ బడును ఎందు కనఁగా మానవజాతికి నిప్పు శైశవావస్థయందు లభించి నదికాదు. కొంచెము నాగరకత హెచ్చినతరువాతఁగాని నిప్పును బుట్టించుయుపాయములు వారు కనుఁగొనలేకపోయిరి. నిప్పు వశమైన తరువాతఁగూడ భక్ష్యపదార్థములను అందుఁ గాల్చి తినుచువచ్చిరి వంటకములఁ జేయుపద్ధతి కొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ అనాగరకస్థితి వదలినతరువాతనే మానవునకుఁ దెలిసిన దని చెప్పవచ్చును కంద మూలముల నేమి, మాంసము నేమి కొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ నవాగ రకు లందఱును పచ్చిగనో, కొంచెము కాల్చియో భక్షింతురు వర్ణ్యము జేయువిద్య వా రంతగ నెఱుంగ రని చెప్పఁ జెప్పవచ్చును ఈ 'దశ' తరువాతఁ గొంతకాలమునకు 'గోపాలదశ' మానవజాతికిఁ బ్రాప్తించును కందమూలఫలములు గాని, వేటవలన వచ్చెడి మాంసము గాని తమకు వలయునంతయు వలసినప్పుడు దొరకకపో వచ్చును వానిని ఎక్కువగ సంగ్రహముచేసి యుంచుటకు వీలులేదు కావున మానవుఁ డరణ్యమందలి కొన్ని పశువులను, అనఁగా మేఁకలు, ఆవులు, గొఱెలు మొదలైనవానిని వశపఱుచుకొని పెంపఁ బ్రారంభించెను ఇందువలన వానికిఁ గావలయునప్పుడు గావలసినంత మాంసాహారము దొరకుటయే గాక, వానిపాలు పెరుఁగు మొదలైన రుచికర పదార్థములుఁగూడ తినుటకు దొరకును ఇట్లు గోపాలదశకు వచ్చిన వారు కొంత నాగరకు లని చెప్పవలెను ఇట్టిస్థితి రానిజాతు లిప్పటి కిని ఈభూమిమీఁదఁ బెక్కులు కలవు మనదేశమందలి కోయ, చెంచు జాతులవా రింకను గోపాలకదశను వహింపలే దనియే చెప్పవలెను అస్సాముదేశమునకుఁ దూర్పున పర్వతప్రాంతమందు మిష్మిజాతివారు కలరు వారు ఆవులు, ఎద్దు మొదలైనవాని నెక్కువగాఁ బెంచెదరు అవి అరణ్యములో స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగుచుండును. వీరు వీనితో వ్యవ సాయము చేయరు పండుగదినముల నొకదానిఁ జంపి తిందురు భార్యలను కొనుటకై వీనిని ధనముగ నుపయోగించెదరు. గోపాలక దశను పొంది దానివలన మిక్కిలి లాభము సంపాదించినవారు లంబా డీలు వీరు ఎద్దు మొదలైనపశువులను విశేషముగఁ బెంచి వాహనము లుగ నుపయోగింతురు, భక్ష్యమునకు నుపయోగింపరు గోపాలదశకుఁ దరువాతిది 'కృషకదశ', అనఁగా వ్యవసాయము చేసి ధాన్యము పండించునట్టిస్థితి భూమిలో కొన్ని విత్తు వేసి నూఱువిత్తులు పుట్టించు నట్టివిద్య మానవుఁడు సాధించినవిద్యలలో గొప్పది. ఆదిమదశలో మానవుఁడు తాను తిరుగుచుండుస్థలములలో స్వాభావికముగఁ బెరుఁగు గడ్డిధాన్యముల కోసికొని తినుచుండవలెను తరువాతఁ గొన్నివిత్తులు నేలమీఁదఁ బడి వర్షాకాలమున చెట్లయి ఫలించుటఁ జూచి, మాన వుఁడు మొదట భూమిమీఁద విత్తులు చల్లి వచ్చినపంటను అనుభ వించుచుండెను. భూమి దున్నుట గాని, పాటు చేయుట గాని యెఱుఁ గఁడు కోయలు మొదలైనయరణ్యజాతులవారు భూమిని ఎక్కువగా దున్నకయే విత్తనములు చల్లి వచ్చినపంటను అనుభవింతురు. క్రమ ముగఁ బశువులచే దున్నించుట మొదలైన వ్యవసాయపద్ధతులను నేర్చి నాగరకతాభివృద్ధిఁ జేసికొనిరి

నరమాంసభక్షణము.— కొంద ఱనాగరకజాతులవారు నరమాం సమును తినెదరు. ఇట్లు మనుష్యమాంసమును తినువాడుక మిక్కిలి తక్కువదైనను పూర్వ మంతటను, ఇప్పుడును ఉన్నది.

నరమాంసాశకులైన రాక్షసులు మనపురాణాదికములలో వర్ణింపఁబడి యున్నారు. ఆ ప్రాంత యిట్టియాచారముగల అనాగరకజనులనుగూర్చి చిరకాలము వ్రాయఁబడియుండును. అట్టివారు లిప్పుడు నశించియుండును. మిక్కిలి పురాతనకాలమందు ఫ్రాన్సుదేశమందును నిట్టివా రుండి రనుటకు నిదర్శనము లున్నవి. కాస్పియనుసముద్రమునకు నీశాన్య మున దీవులలోఁ దిరుగుచున్న సిథియన్సు, మాసగేటియను జను లిట్టివా రని హిరొడొటస్ మొదలయిన పురాతనలేఖకులు వ్రాసియుండుటవలనఁ దెలియుచున్నది. ప్రస్తుతకాలమందును ఆఫ్రికాఖండముయొక్క పశ్చిమ, మధ్యమభాగములందును, న్యూగినీ, ఫిజీ, ఆస్ట్రేలియా, న్యూజీలండు, పాలినీషియను దీవులు, సుమత్రా, దక్షిణ-అమెరికా మొద లయిన దేశములందును మాంసభక్షకజాతులు చాలఁ గలవు. వీరిలోఁ గొందఱు క్రమక్రమముగ నీ రాక్షసాచారమును విడుచుచున్నారు. కాని సుమత్రాలోని బట్టా లనువారును, ఈస్టుఇండియనుదీవులలోని వారును, దక్షిణ-అమెరికాలోని పూర్వనివాసులును ఈ పురాత నాచారమును విడువలేదు. ఈ మాంసభక్షకులు సాధారణముగ శత్రు వులను జంపి భక్షింతురు, తమసంఘమువారిని తినరు. హిందూదేశ మందు మనుష్యభక్షకులైన యనాగరకు లున్నట్లు కానరారు. అఘోర పంథమువారు పీనుఁగులను భక్షించుచుండెరి. కాని యది మత సిద్ధాంతమునుబట్టి వచ్చినభక్షణ గాని యనాగరకతవలన వచ్చినది కాదు.

దుస్తులు — సిగ్గువలనఁ గాపాడుకొనుటకు శరీరమునకు దుస్తులు కావలెను. కాని 'సిగ్గు' అను మనోవికారము మానవజాతికిఁ గొంత నాగరకత వచ్చినతరువాత నుద్భవించినది. మొదట శరీరమును చలి వలనఁ గాపాడుకొనుటకు దానిని దేనితోనైనఁ గప్పవలసివచ్చెను. అందుచే నెండ అధికముగ నుండుచోట నారణ్యకజనులు నగ్నులుగ నుండుటయు, చలి యెక్కువగ నున్నచోట వారు గుడ్డలను ధరించు టయు తటస్థించెను. కేవలము నగ్నావస్థయం దుండుజాతులుకూడఁ గలవా యని యూరోపియనులు విచారించినదుస్తుల ధరించుచున్న మన కొనవచ్చును. కాని వస్త్రవిహీనులుగ నుండు అనాగరకులు భూమి మీఁద నిప్పుడును పెక్కురు గలరు. అరణ్యమధ్యమున నుండు కోయ వాండ్రు నగ్నులుగ నుండుదురు. ఎవరికైనఁ జూడవచ్చినప్పుడు ఆకులు చుట్టుకొని వత్తురు. ఫ్యూజీదేశజులు, ఆస్ట్రేలియాదేశజులు సాధారణముగ నేమియుఁ గట్టుకొనకయే తిరుగుచుందురు. చలిపుట్టి నప్పుడుమాత్ర మేమైనను చుట్టుకొందురు. ఇప్పుడు నాగరకజనుల సంపర్కమువలనఁ గొన్నిజాతులవారు వస్త్రధారణము నేర్చినను బట్ట విడిచి తిరుగునాచారము వారిలోఁ బూర్తిగఁ బోలేదు. ఆఫ్రికాఖండ ములో భూమధ్యరేఖాప్రాంతమునం(Equatorial Africa) దున్న అషీరు(Ashiras) అను జనులలోను, అమెరికాయొక్క మధ్య భాగమునందున్న చయ్మసులు (Chaymas) అనువారిలోను వివాహి తైనస్త్రీలు వస్త్రధారణము చేసినను, అవివాహితలగు కన్యలు చీర కట్టుకొనక నగ్నముగనే యుందురు! చలి యెక్కువగ నుండి దుస్తులు ధరించువారు పశువులచర్మములను వస్త్రములుగ ధరించెదరు. ఇంగ్లండుదేశమునం దుండినయాదిమవాసులు మృగములతోళ్లు కట్టుకొను చుండిరి. మనపూర్వపురుషులుకూడ (అనాగరకులు గాకపోయినను) మృగాజినములు ధరించుచుండినట్లు మనము చదువుచున్నాము. చెట్ల బెరడులుగూడ కట్టుకొను అనాగరకులు గలరు. నూలువస్త్రములు నాగరకతాదశలో వెలసినవి గాని అనాగరకదశలోనివి కావు. బట్టల నేత వచ్చుటకుఁ బూర్వము వ్యవసాయము, ప్రత్తి పెంపకము, దారము వడుకుట మొదలయినకళ లన్నియు వచ్చియుండవలెను.

అలంకరణము — పోటుజాతులయొక్క పోటుతనము, నాగరకజాతులయొక్క నాగరకతయు అలంకారములవలనఁ గొంత తెలియును. నగ్నస్థితిలో నున్నప్పుడు శరీరమునకు రంగు వేసికొని దాని చక్కఁదనమును హెచ్చింపవలెనను నన్నకోర్కె పుట్టుట సహ జము. కావున పెక్కురనాగరకజనులు శరీరమునకు రంగు వేసికొని యుందురు. ఆఫ్రికా, అమెరికాఖండములందలి ఆదిమనివాసులైన అర ణ్యకజాతులవారు తమశరీరమును వేఱువేఱుచిత్తరువులతో నలంకరించు కొనియుందురు. కొందఱు శరీరముయొక్క యొక భాగమందును, మఱియొకరు ఇంకొకభాగమందును, ఇంకొకజాతివారు శరీర మంత యును నల్లని, పచ్చని రంగులచిత్తరువుల రాచుకొందురు. ఈచిత్తరు వులు చెట్లు, తీగలు, చెక్కడములు, గళ్లు, మృగములు మొదలైనవిగ నుండును. ఇది చిత్రవిద్యయొక్క ప్రథమావస్థ యని చెప్పవచ్చును. కొన్నిదేశములలో శరీరమున పచ్చలు పొడిపించుకొని సింగారించుకొని యుందురు. మనదేశమునందును పచ్చలు పొడిపించుకొనునాచారము కలదు. ఈపని సాధారణముగ ఎఱుకలవాండ్రు చేయుచుందురు. మెల నేషియా, పాలినీషియా, న్యూజీలండు మొదలయినదేశాంతరములందలి పోటువారు చేతులనిండను, కాళ్లనిండను, ముఖమంతయు, శరీర మంతయుఁ బచ్చలు పొడిపించుకొందురు! బట్టలు కట్టునాచారము హెచ్చినకొలఁదియు శరీరమునకు రంగు వేసికొనుట, పచ్చలు పొడి పించుకొనుట యను నాచారము తగ్గెను.

శరీరమున నలంకారము తగిలించుకొనుటకు శరీరమునందుఁ జిల్లులు చేయుట అనాగరకజనులయొక్క పెద్దవిశేషము. చెవులకు, ముక్కునకు చిల్లులు చేయుట సహజమేకదా! కొందఱు క్రిందిపెద వికిఁ జిల్లిచేసి, దానిని క్రమముగఁ బెంచి, నోటితో సమానమైనంతది చేసి దానికి నగలు పెట్టుదురు. బ్రెజిల్, దక్షిణ-అమెరికా, మధ్య- ఆఫ్రికాలందలి పోటుజాతులలో నీయాచార మున్నది. అచ్చట పిల్లలకు తల్లులు, మనము మనపిల్లలకు చెవులు కుట్టించినట్లు, పెదవి కుట్టించి క్రమముగఁ బెంచెదరు! కొందఱు బుగ్గలోఁ జిల్లి చేసికొని నగ ధరించెదరట!!

వీరినగలును మిక్కిలి పోటుగ నుండును. కొందఱు చక్కఁ దనమునకై ఱాళ్లను ధరించెదరు. ఆడువాండ్రు ధరించునగలు ఎముక లతోను, సముద్రమునందలి ప్రాణులకవచములతోను చేయబడి

యుండును. మనదేశమునందు లంబాడీస్త్రీలు ధరించుచుండిన నగలు మనము చూచుచున్నాము. ఇంకను అనాగరకజనులలో నింతకంటె నగలు మెండుగ నుండు నని తెలిసికొనవలయును.

వివాహము. — మానవులు పశుదశయం దున్నకాలమునఁ గొంత వఱకు స్త్రీ పురుష సంబంధములు కూడ పశువులవలెనే యే నియమము లేక స్వేచ్ఛగా జరిగియుండును. కాని యంత పశుదశయం దున్నజాతు లిప్పుడు కానరావు. కొంతకాలమునకుఁ గొన్ని నియమములు యేర్పడినవి. మొదటినుండియు స్త్రీలను పురుషులు తావిసలుగ, తమ యుపయోగమునకై పుట్టిన సొత్తువలె చూచుచున్నందున, కొందఱు పురుషులకుఁ గొందఱు స్త్రీలకు నియతసంబంధము కలిగెను. ఇదియే వివాహవిధి. ఇది అనేకవిధములుగ నున్నది. ఒక స్త్రీకి నొక పురుషుఁ డన్న నియమము మొదటినుండియు నున్నది కాదు. ఒక్క పురుషునకుఁ బెక్కు స్త్రీలును, ఒక్క స్త్రీకిఁ బెక్కురు మగలును, ఉండు నాచారములు అనేకానాగరకజనులలో నున్నవి. బహుపతిత్వము (Polyandry) నాగరకజాతులవారమైన మనకు నెంత యసహ్యకరముగ నున్నను భూలోకమునం దీయాచార మనాదిసిద్ధముగ నున్న జాతులు కలవు. సింహళమునందును, టిబెత్తునందును, నీలగిరిపర్వతమునందును ఈయాచారముగల జాతు లున్నవి. ఇట్టియాచార మున్న చోట సాధారణముగ నొక్క స్త్రీకి నున్న పెక్కురుమగ లన్నదమ్ములుగ నుందురు, అనఁగా పంచపాండవులవలె నన్నదమ్ము లందఱును ఒక్క స్త్రీకి పెనిమిట్లుగ నుందురు. నీలగిరిపర్వతముమీఁద 'తోడా' లను మోటుజాతివా రున్నారు. అన్నదమ్ములలో నొక్కఁడు వివాహమాడిన స్త్రీ యందఱితోడఁబుట్టినవారికిని పెండ్లాముగను ఒక పెండ్లాము గలవా రందఱును సాధారణముగ అన్నదమ్ములైనను ఒకప్పుడు వా రొక్క కుటుంబములోనివారుగను, అరుదుగ భిన్న కుటుంబములోనివారుగనుగూడ నుందురు. ఇట్టిస్త్రీకిఁ బుట్టనపిల్లలకుఁ దండ్రి యెవఁ డని నిశ్చయముగఁ దెలియుటకై యాస్త్రీ గర్భముతో నున్నప్పుడు ఏడవనెలలో నొకయుత్సవము చేసెదరు. అప్పుడు దానిమగలలో నొక్కఁడు దానిచేతికి నొక చిన్నవిల్లును, అంబును ఇచ్చును. అట్లిచ్చినవాఁ డప్పుడు పుట్టబోవుశిశువునకుఁ దండ్రి. మగ లందఱు నన్నదమ్ములైనప్పుడు పెద్దన్నయే సాధారణముగ విల్లంబు నిచ్చును.

ఎఱుకలవాండ్రలోఁ గూడ నొకవిధమైన బహుపతిత్వము కలదు. ఎఱుకలవానిమగఁడు దొంగతనము చేసి ఖైదునకుఁ బోయిన కొడుల నాకాలము నది మఱియొకనితోఁ గాఁపుర ముండవచ్చును. తిరిగి మగఁడు రాఁగానే యది వానిఁ జేరును.

కొన్ని జాతులలో వివాహము చేసికొనిన స్త్రీ పెనిమిటి సెలవు లేక యన్యపురుషునిం బొందుట తప్పుగా నెంచినను, భర్త యనుజ్ఞ వడసి యట్లు చేయుట గాని, అవివాహితస్త్రీలు తమ కిచ్చవచ్చినట్లు ప్రవర్తించుట గాని తప్పుగా నెంచరు. న్యూజిలెండులోను, ఉత్తర-ఆరాకానులోను, ఉత్తర-అమెరికా, మధ్య-అమెరికాల యం దుండు మోటుజాతులవారు కన్య స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగుట తప్పుగా నెంచరు. అట్లు అవివాహితయై కన్య యెవరితోను సంబంధము లేకుండ నుండెనేని యది రూపని కా దని బ్రెజిల్‌దేశజ లనుకొనెదరు. మెలనేషియాదేశమండలిజనులు తమయింటికి వచ్చినచుట్టముల కొద్దకుఁ దమభార్యలఁ బంపుదురు.

మోటుజాతులలోఁ గొందఱు తమతెగవారిని వివాహ మాడుదురు. కొందఱు వేఱుతెగవారిని గాని వివాహ మాడరు. మొదట వేఱుతెగలనుండి యాఁడువారిని ఎత్తుకొనివచ్చి బలవంతముగ వివాహ మాడుచుండిరి. దీనినే మనవారు రాక్షసవివాహ మనిరి. ఇట్టి యాచార మింకను అనాగరకజనులలోఁ బెక్కుచోట్ల నున్నది. ఈ తెగవారు ఆ తెగవారితోనే సంబంధబాంధవ్యము చేసికొనవచ్చు నని యున్నచోట నీతెగలోని యీతరముపురుషు లందఱికి ఆతెగలోని యీ తరమునందలి స్త్రీ లందఱును పెండ్లాలుగ నుందురు, అనఁగా ఈ తెగలోని యుక్తవయసు వచ్చినమగవాఁడు ఆ తెగలోని యుక్తవయసు వచ్చినంత మంది స్త్రీలను పెండ్లి చేసికొనవచ్చును. ఇట్టియాచార మాస్ట్రేలియా జనులలో నున్నది. సుమత్రాద్వీపమునందుఁ గొంతకాలముక్రిందట జగర్, అంబెల్ అనక్, సెమనడో అను మూఁడువిధములయిన వివాహము లుండెను. మొదటిదానిలో పురుషుఁడు స్త్రీని కొనును, రెండవదానిలో స్త్రీ పురుషుని కొనును, మూఁడవదానిలో స్త్రీ పురుషు లిద్దఱును సమానమైనహక్కు కలవారై యుందురు. మొదటి వివాహపద్ధతి మనదేశమునందును కలదు గాన దానిని వర్ణింపనక్కఱ లేదు. రెండవదానిలో ఎల్లతండ్రి అల్లుని కొనితెచ్చును. వాఁ డప్పటినుండియు భార్యకుటుంబమువాఁడే యగును. వానిసంపాదన యంతయు వానిమామగారికే చెందును. వాఁడు మామగారికుటుంబమువాఁ డగును. ఇది యొకవిధమైన యిల్లఁటము. భార్యాభర్తల కిద్దఱికిని సమానమైనహక్కుగల వివాహమందు ఇద్దఱిసంపాదనయు, అప్పులును ఇద్దఱికి సమానముగ వచ్చును. భార్యాభర్త లిద్దఱును విడిపోవలయు నన్న సొత్తును సమానముగఁ బంచుకొందురు. ఇట్లు అనాగరకజాతులలో వివాహపద్ధతులు పెక్కులు గలవు. ఇవన్నియు, శరీరసౌఖ్యముకొఱకుఁ జేసికొన్న వివాహములే కాని యిందు సాత్త్విక ప్రేమ యనునది కానరాదు. స్త్రీని సాధారణముగ దాసిగ, పనికత్తెగ, భోగస్త్రీగఁ జూచెదరు. కావున నాగరకవివాహములకును, అనాగరకవివాహములకును సాత్త్వికప్రేమ యనునదియే భేదము.

నివాసస్థలములు. — చెట్టునీడ, పొదలచాటు మొదట నారణ్యకులకు నివాసస్థానములు. గుహాలే వానికిఁ బెద్దగృహములు. మొదట మానవుఁడు గృహనిర్మాణ మెఱుఁగఁడు. రెండుకొమ్మలు చెట్టు గాని పొదలచాటునను, గుహలలోను కాఁపురముండు నికృష్టజాతులవా రిప్పటికిని పెక్కురు కలరు. ఈ స్థితినుండి లంబాడీ గుడిసెలవఱకు వచ్చుటకు మానవజాతి కెన్నియో యుగములు పట్టి యుండును. వస్త్రంగముచిద్య సాధ్య మగుటకు మానవు లారణ్యక

అనాగరకసంఘము

ఆఫ్రికాలోని అనాగరకజాతివారు

అనాగరకసంఘము

౧

౨

3

౪

దక్షిణ అమెరికాయందలి అనాగరకజాతులవారు (పటము ౧, ౨, 3

ఆఫ్రికాదేశపు అనాగరకజాతిస్త్రీ (పటము ౪)

స్థితిలోనుండి యీనాటికి వచ్చిరి. ఇండ్లు అనుటకు వీలు లేనట్టి మిక్కిలి చిన్నవియైన కప్పులను నిర్మించుకొని కాఁపురముండు మోటు జాతులవారు మనదేశమునం దింకను ఉన్నారు. ఎఱుకలవాండ్రు, కోడా జాతివాండ్రు గుడిసెలను జూచినంగాని వారి దారిద్ర్యావస్థ బోధపడదు. ఇండ్లే కట్టుకొనుటకు చేతఁగానప్పుడు పట్టణాదు లనాగరకజాతివారి కుండనేరవని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. మిక్కిలి యనాగరకావస్థలో నున్న యీరకమువారు ఒక్కచోటను పట్టుమని యెనిమిదిరోజు లుండరు. ఎచ్చట వారికి భోజనపదార్థములు దొరకునో యచ్చటికిఁ బోయి కొన్నిదినము లుండి మఱియొకచోటికిఁ బోవుచుందురు. కావున శాశ్వతమైనపల్లె నిర్మించుకొనవలసినయావశ్యకము వాండ్రకు లేదు. దొమ్మరిగూడెములు, ఎఱుకలగూడెములు తెలుగుదేశమువారికిఁ దెలిసినవియే. ఈ గూడెము లొకప్పు డొక గ్రామము వెలుపలను, మఱియొకప్పు డింకొక గ్రామము వెలుపలను, గానవచ్చుచుండును.

మతము — మతముగూడఁ గ్రమముగ వలివృద్ధి యైనదియే. అనాగరక జనులకును, నాగరక జనులకును దుస్తులను గురించి యెంత భేదమున్నదో మతమును గురించియు నంత భేద మున్నది. మిక్కిలి యనువకలో నున్న కొన్ని జాతులవారికి మతకల్పనలే లేవని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. కాని యందును గురించి గ్రంథకారులు భిన్నాభిప్రాయులై యున్నారు. పశుదశను విడిచి కొంచెము పైకి వచ్చినవారిలో, రూపము లేని కొన్ని క్షుద్రదేవతలు తమకుఁ గీడు చేయుననియు, వానిని ఎంతో మెప్పించి యాకీడును తప్పించుకొనవలయు ననియు, చచ్చిపోయిన తమపూర్వులు దయ్యములై తిరుగుచుందు రనియుఁ గల్పనలు కలవని మనకుఁ గానవచ్చుచున్నది. తనకు సంభవించెడియాపద లన్నియు స్వాభావికముగ వచ్చునవి కావనియు, ఏదో దేవతయొక్క ప్రభావమువలన వచ్చుచున్న వనియు అరణ్యకుఁడు దలఁచును. అందువలనే యూరూరున గ్రామదేవత, దగ్గర గ్రామదేవత యున్న దని కల్పించుకొనును. అట్లే వృక్షమున గ్రామదేవత, చెట్టు గ్రామదేవత, నాగ గ్రామదేవత, ఈయూరున గ్రామదేవత కలదని తలంచుదురు. ఇట్లు పెద్దగాఁ గానవచ్చువానికిని, గొప్పగా గానవచ్చువానికిని ప్రతిగ నొక్కొకదేవత పుట్టును. మానవుఁడు తనయందున్న గుణము లన్నియు ఈ దేవతల కారోపించును. ఆదేవతలను ఎంతో మెప్పింపవలెను, వానికి మాంసము పెట్టవలెను, కల్లు పోయవలెను. పోఁగాఁ బోఁగా నివియే ముత్తేలమ్మ, పోతరమ్మలుగాను, జాతరలుగను మారినవి. ఇట్లు మొదట చిన్నదేవతలు పుట్టిరి. తరువాత మందిదేవతలు పుట్టిరి. వీరు వారు కలిసి యధిక మైన తోడనే వీరందఱు నుండుటకు నొకతావు కావలసివచ్చును. అదియే తరువాత స్వర్గము. ఇట్లాగు మిక్కిలి స్వల్పమునుండి మతకల్పనలు ప్రవృద్ధము లగుచుండును. ఏకేశ్వరకల్పన యన్నిదేవతల తరువాతఁ గాని పుట్టదు. అనాగరకసంఘమువారు సాధారణముగ దేవత లని గుట్టలను చెట్లను మృగములను పూజించుచుందురు. ప్రయోగములు మొదలయినవానిని నమ్ముదురు. మానవులు పులులుగను, వేఱు మృగములుగను మంత్రబలమువలన మాఱుదు రని తలంతురు.

ఆదివాసీజాతులవారు

బుద్ధి విజ్ఞానము — ఇప్పుడు భూమిమీఁద నున్న యనాగరక జాతులు కొన్ని బుద్ధివిషయమై మిక్కిలి హీనావస్థలో నున్న వని చెప్పవలసి యున్నది. వీరి బుద్ధి వైభవము వీరిభాషవలననే తెలియఁ గలదు. కంటికిఁ గానవచ్చెడి పెక్కుపదార్థములకుఁ బేళ్లున్నను, కనులకుఁ గానరాని జాతివాచక, భావవాచకపదములకు గోండులభాషలయందుఁ బేళ్లే లేవు. మరేభాషలో నల్ల, ఎఱ్ఱ మొదలయిన రంగులకు పదము లున్నవి గాని 'రంగు' నకుఁ బదము లేదు. టాస్మేనియన్ భాషలో వేఱువేఱు చెట్లకుఁ బేళ్లు గలవు గాని 'చెట్టు' నకుఁ బేరు లేదు. 'మృదుత్వము, కాఠిన్యము, వేఁడిమి, చల్లఁదనము' మొదలయినయర్థములపదములు లేవు. ఏ జాతివా రెన్నియంకెలవఱకు లెక్క పెట్టఁగలరో తెలిసికొన్న వారియనాగరకతయొక్క మానము మనకుఁ దెలియఁగలదు. ఎక్కువలు అనువారు పదికంటె నెక్కువ లెక్కపెట్టలేరు. ప్రాఫెసర్ ఆనుశోధకుఁడు ఆస్ట్రేలియాదేశము దని మన్పడిమోటుజాతులవారిభాషలను శోధించి, ఒం డెవరికిని 'నాలుగు' కంటె నెక్కువ లెక్కపెట్టుట చేతఁగాదని చెప్పినాఁడు.

కేన్‌యార్కర్ అనువారు రెంటికంటె నెక్కుడులెక్కల నెఱుఁగరు. మూఁడు అనవలసివచ్చినప్పుడు 'రెండుఒకటి', నాలుగు అనవలసి వచ్చినప్పుడు 'రెండు రెండు' అని యందురు! కావున నిట్టివారిబుద్ధి యింకను వికాసముఁ జెందక బాల్యావస్థయం దున్న దని చెప్పవలెను.

మాటలాడు భాషయొక్కయు, లెక్కించుసంఖ్యలయొక్కయు స్థితి యిట్లుండ, నింక వీజాతులవారిలో వ్రాఁత లే దనియు, గ్రంథములు లే వనియును వేఱుగఁ జెప్పవలెనా? వ్రాఁత లేకపోయినను, కొంచెము అధికులగు అనాగరకజాతులవారు తమయుద్దేశమును చిత్రములద్వారమునఁ గొంతవఱకుఁ దెల్పెదరు.

కుటుంబము.—స్త్రీపురుషసాంగత్యమువలనఁ గుటుంబ మేర్పడును. పూర్వము కుటుంబములు స్త్రీప్రధానములు. పిదప క్రమముగఁ బురుషప్రధానము లయ్యెను. స్త్రీప్రధానకుటుంబము లనఁగా నాకుటుంబములోనివారు నిజమునకు ఒక స్త్రీకిని, దానికి గల బంధుత్వము వలనఁ గలసియుందురు. వారసత్వము మొదలైన వన్నియు స్త్రీ ననుసరించి వచ్చును. మానవులయాదిమదశలలో, వివాహబంధనములు దృఢము కానందున సంతానమునొక్క తండ్రి యెవఁ డయినది నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. తల్లిమాత్రము తెలియును. కావునఁ బిల్లలను పోషించుభారము తల్లిమీఁదను, ఆమెబంధువులమీఁదను పడును. మలె ఆర్చిపెలగోదేశమందలివారు మిక్కిలి హీనావస్థలో నున్నారు. ఒక పురుషుఁడు, ఒక స్త్రీ యరణ్యమునకుఁ బోయి పొదలలోఁ గాఁపుర ముందురు. పిల్లలు పుట్టినతరువాత పిల్లలు కొంచెము పెద్దవా రగువఱకు వారు కలసి యొకచెట్టుక్రింద నుందురు. చెట్టునకు ఒకవిధమైన ఉగ్గొల్లల త్రాఁటఁగట్టి పిల్లలను దానిలో నుంచెదరు. రాత్రి పురుగు లేవైనవి రాకుండ నిప్పు ముట్టించి యుంచెదరు. పిల్లలు కొంచెము పెద్దవారైనతరువాత తండ్రి యిష్టమువచ్చినచోటికిఁ బోవును. తల్లి పిల్లలను పెంచుచు నుండును. ఆస్ట్రేలియాదీవుల లోను ఇట్లే పిల్లలను తల్లి, మేనమామ పెంచుదురు. ఉత్తర-అమెరికాయందును ఇట్టియాచారము కలదు. హిందూదేశమందలి నాయరుజాతివారిలోను స్త్రీప్రధానమైన కుటుంబపద్ధతియే అమలులో నున్నది. అచ్చటికుమారునకు తండ్రి యింటిపేరు రాదు. తండ్రి సొత్తు రాదు. మేనమామయింటిపేరు వచ్చును. మేనమామసొత్తు వచ్చును. ఇట్టికుటుంబమును తారవడ్ అందురు.

వివాహబంధనములు దృఢమైన జాతులలో పురుషప్రధానకుటుంబము లేర్పడినవి. వీనిలోఁ బురుషునిబట్టి కుటుంబ మేర్పడును, దాయభాగము వచ్చును. ఇట్టివియే మనకుటుంబములు.

సంఘము.—సంఘ మనఁగాఁ గొన్నికుటుంబములు స్వసంరక్షణార్థమై కలసియుండుట. మిక్కిలి ప్రారంభావస్థయందు నొకకుటుంబమునకు నాకుటుంబమే విడివిడిగా నుండి స్వేచ్ఛాచారము చేయును. సింహళమునందలి వెడ్డా లనుజాతివా రట్టివారే. వారు వేఱువేఱుగ నుందురు. అమెరికాఖండమందలి 'ఫ్యూజియనులు' అనుజాతివారిలోని వేఱువేఱుకుటుంబములు యుద్ధసమయమునఁ గలసి యొకనాయకుని యేర్పఱచుకొని వానియాజ్ఞలో నున్నను, ఆపని తీఱినతోడనే యేకుటుంబమున కాకుటుంబము స్వతంత్రమై పోవును. కాని మఱి యొకజాతివారు ప్రక్కను జేరి శత్రువులుగా నున్నప్పుడు స్వసంరక్షణార్థమై యీచిన్నకుటుంబము లన్నియుఁ జేరి యొక సంఘము కావలసివచ్చును. ఇట్లు కూడి యొక్కని నధిపతిగ నేర్పఱచుకొని వాని యాజ్ఞలో మెలఁగుదురు. ఇట్లు సంఘముగా నేర్పడువారు సాధారణముగ నొక్కతెగవారై యుందురు. ఇట్టిసంఘములోఁ బెద్దపెద్దకుటుంబము లుండును. ఆ కుటుంబముల కధిపతి తండ్రి. ఆతని కుమారులు, మనుమలు మొదలయినవా రందఱును ఆతనియాజ్ఞలో నుండవలయును. ఆ కుటుంబమునకు నాతఁ డొకవిధమైన రాజు.

అనాగరకస్థితిలో నుండువారుకూడ తమస్వాతంత్ర్యమును కాపాడుకొని పరులస్వాతంత్ర్యమునకు భంగము రాకుండఁ బ్రవర్తింపఁగల రనుటకు ఖురాసానులోని దేశాటనశీలురైన కొన్నితెగల జాతులు నిదర్శనము. వీరిలో నిప్పటికిని ఒకరాజు గాని, ప్రభుత్వము గాని కానరాదు. అందఱును సమానులుగనే యుందురు. వీరిసంఘములు చిన్నచిన్నవి. కొన్ని నూఱుకుటుంబములకంటె నెక్కువ యుండవు. ఒక్కొకసంఘమున నొక్కముసలివాఁడు పెద్దగా నుండును. ఆతఁడు కలహము చెప్పవాఁడుగను, తగాదాలు వచ్చినప్పుడు తీర్పువాఁడుగను ఉండుటేకాని యధికారిగ నుండఁడు. ఇతనికిఁ గొంత జీత మిచ్చెదరు. ఇతఁడు పూర్వాచారము నుల్లంఘింపఁడు. 'మా కధికారులు లేరు మా కధికారులతోఁ బని లేదు' అని ఖురాసాను లందురు. పరులను బాధపెట్టి వారిమీఁద నధికారము చేయవలయు నన్న ప్రవృత్తి వీరికి లేదు. ఇతరులస్వాతంత్ర్యమునకు వీ రెన్నఁడును భంగము కలిగింపరు. అరణ్యావస్థ తగ్గినకొలఁదియును మానవజాతికిఁ దమకంటెఁ దక్కువజాతులవారిని వశపఱుచుకొని, తమ బానిసలుగ నుంచుకొని, వారిని కష్టపెట్టి తాము సుఖపడవలయు నన్న యిచ్ఛ పుట్టును.

ఈసంఘములు మొదట నొక్కచోట స్థిరముగ నుండునవి కావు. తమ కాహారము, పశువులకు మేఁత యెచ్చట దొరకునో యచ్చటికిఁ బోవుచుండెను. మనదేశమందలి లంబాడీలును, అప్పు డప్పుడు గుఱ్ఱము లెక్కి తిరుగుచు, చిన్నకత్తులు మొదలైన వమ్ముచుఁ దూరదేశమునకు వచ్చుచుండెడి లంబాడీలవంటి మాలలును ఇటువంటివే. కొంతకాలము గడచినతరువాత నిట్టి జాతులు సంచారమును మాని యొకానొక ప్రదేశమున శాశ్వతముగ వసతిచేయును. అప్పు డాదేశమునకు నాజనులపేరు వచ్చును. కాళింగులు, ఆంధ్రులు, ద్రావిడులు మొదలయినజనులు మొదట నిట్టి సంచారము చేయుచు నిలిచిపోయినదేశములకు కళింగదేశము, ఆంధ్రదేశము, ద్రవిడదేశము అని పేళ్లు వచ్చెను. సంస్కృతమునందు దేశములకు జనులనామములే వాడెదరు. అట్లనే మద్రకులు అనఁగా మద్రదేశము, కళింగులు అనఁగా కళింగదేశము,

ఆంధ్రులు అనగా ఆంధ్రదేశము అని యర్థము. ఈవిధముగ నరణ్యమునందు దిరుగువారిలోనుండి గొప్పసంఘములును, గ్రామములును, పట్టణములును, దేశములును పుట్టుచున్నవి.

[కొ. వేం. ల.]

అనాగ్జగోరస్ — (క్రీ. పూ. ౫౦౦ ౪౨౮) గ్రీకు తత్త్వవేత్త. ఇతడు ఆసియామైనరులోని క్లెజోమెనె యనుపట్టణమునందు క్రీ. పూ. ౫౦౦ సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించెను. ౪౬౪ ౪౬౦ ప్రాంతమున నితడు గ్రీసుదేశపు రాజధాని యగు ఏథెన్సుపట్టణమునకు బోయి, ముప్పది సంవత్సరములవరకును అచ్చటనే యుండి తన విద్యామహిమచే మిక్కిలి కీర్తి వడసెను. పెరిక్లీస్, యూరిపైడ్స్ అను పండితులు ఇతనిశిష్యులు. సాక్రటీస్ కూడ నితని శిష్యుడని కొందరియభిప్రాయము. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందును, గణితశాస్త్రమందును ఇతడు మిక్కిలి విఖ్యాతిచెందుటయే కాక తత్త్వవిచారశీలుడనియు, సదాచారసంపన్నుడనియు మిగుల ఖ్యాతి వడసెను. వారికలో నున్న మతగురుల నవమానించెనన్న యపరాధము మోపి యీతనిపై నొక యభియోగము తెచ్చిరి. కాని యితని శిష్యుడైన పెరిక్లిసుయొక్క వక్తృత్వమహిమచే నితడు నిర్దోషుడని విడువబడెను. ఏథెన్సులో నుండుట సురక్షితము గా దని యీతడు క్రీ. పూ. ౪౩౪ ౪౩౩ ప్రాంతమున ల్యాంప్సాకసుకు బోయెను. అచ్చటనే యితడు క్రీ. పూ. ౪౨౮ ప్రాంతమున కీర్తిశేషుడయ్యెను.

ఇతనిసిద్ధాంతానుసారముగా బ్రపంచమందలి భూతసంఖ్య నాలుగు గాని, అయిదుగాని కాదు. అది యసంఖ్యము. నాలుగైదు భూతములలోనుండి యసంఖ్యాకములగు వస్తువుల సృష్టి యైన దను సంగతము. ఇవన్నియు ననాదు లని చెప్పును. మొదట నివన్నియు నొకదానితో నొకటి కలిసి వేరువేరుగ గుర్తించుటకు వీలు లేకుండగ నుండెను. కాని గతి (Motion) రూపమైన చైతన్యమందు ప్రవేశించి, వీని నన్నిటిని విడదీసి సృష్టియొక్క యభివృద్ధికి కారణ మయ్యెను. ఏ వస్తువును నశింపదు. 'చావు' అనగా ఒకచోట సంతరణముగ గూడియున్న వస్తువులు వేరగుట. 'పుట్టుక' యనగా సంతరణము వేరుగ నున్న వస్తువులు కలయుట.

అనాగ్జిమండర్ — గ్రీకుతత్త్వవేత్తలలో నితడు రెండవవాడు. క్రీ. పూ. ౬౧౧ సంవత్సరప్రాంతమున నితడు పుట్టెను. క్రీ. పూ. ౫౪౭ ప్రాంతమున జనిపోయెను. ఇతని మతమునకు 'అయోనియన్ తత్త్వజ్ఞానపంథ' యని పేరు. సువిఖ్యాతతత్త్వవేత్త యగు గ్రీసు థేలిస్ అభిప్రాయముల నితడు కొంతవరకు ననుసరించెను. కాని యతనిసిద్ధాంతములకు నితనిసిద్ధాంతములకు చాల భేదము కలదు.

థేలిస్ సిద్ధాంతముల ననుసరించి జల మొక్కటియే, యీసృష్టికంతకును మూలతత్త్వము.

అనాగ్జిమండర్ దీని నొప్పుకొనడు. పృథివి, అగ్ని, జలము ఈ మూటిలో నేదియు మూలతత్త్వము కాజాల దనియు, ఈ మూటికి నతీతమై యున్న సర్వవ్యాపి యగు 'అనంతము' అనునదియే యీ మూలతత్త్వ మనియు నీతని సిద్ధాంతము. 'పృథివి, జలము, అగ్ని - ఇవి యన్నియు నశ్వరము లగు పదార్థములే. మూలతత్త్వము నాశనరహితము. అజరహితము. అట్లగుచో నీమూటిలో నేదియు మూలతత్త్వమైయుండుట కవకాశము లేదు. ఏది నాశరహితమో, ఏది యగమ్యమో, ఏది స్వయంభూతమో యది అనంతము. ఆ యనంతమే మూలతత్త్వము. దాని గూలమునకే, ఆ యనంతమునందు గల చాలకశక్తి (Directive Power) వలననే యీ సృష్టికార్యమంతయు జరుగుచుండును' అని యతనివాదము.

ఐరోపాఖండమున వ్యాప్తమయియున్న ఈశ్వరవిషయకమగు సిద్ధాంతమునకు అనాగ్జిమండర్ సిద్ధాంతమే యాధారమని కొందరి యభిప్రాయము.

జగదుత్పత్తివిషయమున మొదట నక్షత్రములు, తరువాత పృథివి, పిదప సముద్రము, అటుపైని తక్కిన ప్రాణికోటియు సృజింపబడిన వని యితని యభిప్రాయము. ప్రాణికోటిలో ముందు మానవులు తరువాత మిగిలినవియు నట!

భూమి గుండ్రముగా నున్న దనియే యితని యభిప్రాయము.

అనాతవరం — తూర్పుగోదావరి జిల్లా అమలాపురము తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౦౭౩ (౧౯౩౧).

అనాథపిండదుడు — శాక్యబుద్ధుని సమకాలికుడైన యొకకోమటి. శ్రావస్తిపట్టణ మితనినివాసస్థానము. ఇతనియసలు పేరు సుదత్తుడు. సుదత్తుడు మిగుల ధనవంతుడు, ఉదారుడు. నిరుపేదలైనవారికి, దిక్కులేనివారికి నితడు చూపిన దానవినయౌదార్యమును బట్టి అనాథపిండదుడను పేరు వచ్చినది. బుద్ధదేవుడు రాజగృహమున నుండినకాలముననే యతనిని శ్రావస్తికి గొనిరావలయు నని సుదత్తుడు ఎక్కువగా బ్రయత్నించెను. ఆకాలమున శ్రావస్తినగరమున భిక్షు లుండుటకు తగిన ప్రశాంతమైన చోటేదియు లేకుండెను. బుద్ధుని యాజ్ఞపై సుదత్తుడు దీనిలోటు దీర్చివేయవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యప్పటి శ్రావస్తిరాజు ప్రసేనజిత్తు అనాథపిండదుడు నిర్మింపబోవు ఉద్యానవనమునకు వలయుస్థలమును సులభముగ నిచ్చుట కంగీకరింపలేదు. ఎంతస్థలము కావలయునో యంతను గప్పగల బంగారము తన కీయవలయు నని యతడు కోరెను. సుదత్తుడు దానికి వెనుదీయలేదు. తుదకు రాజు అనాథపిండదునకు బుద్ధునిపై గల భక్తి కచ్చెరువంది స్థలము నుచితముగ నొసంగివైచెను. తరువాత నందు దివ్యమగు తోట సిద్ధమయ్యెను. ఇతనిగృహమునం బ్రతిదినము ౫౦౦ మంది భ్రాతలు భోజనము చేయుచుండిరి. ప్రసేనజిత్తు

ఏర్పఱిచిన మఱియొకక్షేత్ర ముండెను. ఆక్షేత్రమునందుఁగూడ నట్టి యేర్పాటులే యుండెను. రాజక్షేత్రమునం దియ్యఁబడునట్టి యాహారము విలువగలదిగను, మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనదిగను నుండినను బ్రాహ్మణులాహారముమాత్రము గైకొని దాని నారగించుట కసాధ్యపడుదుమని గృహమునకుఁ గాని, విశాఖునియింటికిఁ గాని పోవుచుండిరి. ఈసమాచారము మొదట కోసలునకుఁ దెలియదు. ఒకదినమున రాజు భోజనశాలయందు మహాహారద్రవ్యము నొకదానిం గొనివచ్చి వేగమున కొసంగి దానిని భోజనశాలలోని బ్రాహ్మణుల కిచ్చి రమ్మని యంపఁగా నతఁడు పోయి వెంటనే మరలి వచ్చి భోజనశాలలో నెవ్వరును లేరని వచించెను. రాజు వారలంగూర్చి ప్రశ్నింప వారిమిత్రులగృహములకుఁ బోయిరని దగ్గఱ నున్నవారు వచించిరి. అంత ప్రసేనజిత్తు భోజనానంతరమున దేశికునికడ కేఁగి యన్నిటిని మించిన యాహారమేది యనుఁగా మిత్రరూపియాహారమే సర్వశ్రేష్ఠ మనియు, నట్టిమిత్రుఁ డెట్టి యాహార మిచ్చినను నది దివ్యభోజనమే యనియుఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అనాధృష్యుఁడు — ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రులలో నొకఁడు.

అనామిక — చిటికెన వ్రేలికి ప్రక్క నున్న వ్రేలు. ఒకప్పుడు శివుడు ఈ వ్రేలితోనే బ్రహ్మదేవుని శిరస్సు ఖండించెను. అందుచే నిది యపవిత్రమైపోయెను. కావుననే యజ్ఞాదికార్యములలో దీనిని బవిత్ర మొనర్చుటకై దర్భపవిత్రము దీనికిఁ బెట్టుదురు. ఈవ్రేలిపేరైన నెత్తరాదు. అందులకే యనామిక యని దీనికి పేరు.

అనాయువు — మాఱుపేరు అనుగ. తండ్రి దక్షప్రజాపతి. మగఁడు కశ్యపుఁడు.

అనార్కలి — ఒక యువతి. అనార్కలి యనుపేరెన్నియో కథలలో నుదాహరింపఁబడుచుండును. జహాంగీరు అనురాగమునకుఁ బాత్రమైన యొకకాంత యని కొందఱి యభిప్రాయము. అనార్కలి యనుపేరుగల యొకయందకత్తె రంజిత్‌సింగున కుంపుడుకత్తెగ నుండిన దనియు, నామెపైఁగల యనురాగమునకు స్థిరచిహ్నముగ నతఁడు లాహోరునగరమున ఆమెపేర నొకవీథిఁ గట్టించె ననియు మఱియొకకథ ప్రచారమున నున్నది. అనార్కలి యనుపేరుగల వీథి మాత్ర మీనాటికిని లాహోరునగరమునఁ గలదు.

అనార్యులు — ఆర్యులు కానివారు. హిమాలయమునకును, వింధ్యపర్వతమునకును నడుమ నున్న ప్రదేశము ఆర్యావర్తమనియు, నందుండువా రార్యులనియు, తదితరు లనార్యులనియుఁ జెప్పఁబడుచుండిరి. హిందూదేశమునందు నార్యులరాకకు పూర్వమందు మూలనివాసులను ఆర్యులు అనార్యు లనుచుండిరి. ఇటీవల పారసీక, పాశ్చాత్యు లనేకులును ఆర్యశాఖవారే యనియు సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. కనుక, ఈ యార్యశాఖలోఁ జేరనివారిని ఇప్పటి పాశ్చాత్యులు అనార్యు లనియెదరు.

అనావల్ — ఇది గుజరాతుదేశమున నివసించు బ్రాహ్మణులతెగలలో నొకదానికి పేరు. వీరికి దేసాయీ లనియు, మస్తాను లనియు మఱిరెండుపేర్లు కలవు. దక్షిణగుజరాతుదేశపు టాదిమ నివాసులు వీరు. బరోడారాజ్యమునందలి నవసరీజిల్లాయందుఁ గల అనావల్ అను గ్రామముపేరునుబట్టి వీరి కీపేరు వచ్చినది.

ఈ యనావలులనుగూర్చి యొకచిన్నకథ కలదు. రావణవధ యైపోయినతరువాత శ్రీరాముఁ డయోధ్యకు మరలి వచ్చుచు దారిలో అగస్త్యాశ్రమమునకుఁ బోవలయు ననె. వింధ్యపర్వతప్రాంతమున దిగెను. ఆయన అచ్చట బ్రహ్మహత్యచేఁ గలిగినపాపమును బోఁగొట్టుకొనుటకై ప్రాయశ్చిత్త మొనరించుకొనఁదలఁచెను. కాని యచ్చట బ్రాహ్మణు లెవ్వరును లేరు. అంతట ఖిల్లులే. అందుచే హిమాలయప్రాంతమునుండి బ్రాహ్మణులను రప్పించెను. వారు రామునిచే దీవింపఁబడిన దక్షిణ గొనకపోవుటచే వైశ్యధర్మ మనుష్ఠించుచు నుందురుగాక యని వారి నతఁడు శపించెను. ఆ బ్రాహ్మణులసంతతివారే యీయనావలులు.

ఇది మఱియొకచిన్నమార్పుతోఁ గూడ ఒక్కొక్కచో వ్యాప్తిలో నున్నది. వింధ్యపర్వతప్రాంతమున బ్రాహ్మణు లెవ్వరును లేకుంటచే శ్రీరాముఁ డచ్చటిఖిల్లులనే విప్రులుగఁ జేసె ననియు, అయినను వారికి సంపూర్ణముగ బ్రాహ్మణ్య మబ్బకపోయిన దనియు నీమార్పు.

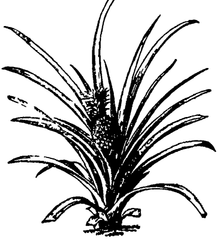
బరోడాలోని నవసరీప్రాంతమున వీరు విశేషముగఁ గలరు. మొత్తముమీఁద బరోడాలో వీరిజనసంఖ్య ౯,౫౮౭. వీరిలో దేసాయీలు, భథేలులు అనురెండుతెగలవా రున్నారు. దేసాయీలు ఉత్తములు. ఈరెండుతెగలవారికిని చుట్టఱికము కలియదు.

అనాస (Pine apple — Ananas sativa) — ఇది యేకదళబీజకములలోఁ జేరిన యొకఫలజాతి 'బ్రొమిలియేసి' కుటుంబమునందలిది.

అనాస మొక్క కుఱుచప్రకాండము గలిగి సుమారు ౨-౪ అడుగుల యెత్తుగను, కాయ పుట్టినవెనుక నీప్రకాండము నిడివిగ పెరిగి యాకాయను ఆకులమధ్యమునుండి పైకిఁ దెల్చును. మొక్క మొదట నుండియు, ప్రకాండమునందునుగూడ పిలకలు బయలుదేరును. అనాసమొక్కవేళ్లు సామాన్యముగ ౬-౮ అం. కంటె లోతునకుఁ గాని ౧-౧½ అడుగులకంటె దూరమునకుఁ గాని వ్యాపింపవు. ఆకులు ౧½-౨ అం. వెడల్పు గలిగి ౨-౫ అడుగులపొడవుండును. వారగలిగి కొంచెము దళముగ నుండును. వానియంచులను వాఁడియైన ముండ్లుండును. కొనగూడ ముల్లుదేరి యుండును. ఆకు లించుక పసిమితోఁ గాని, ఎఱుపుతోఁ గాని చేరినయాకుపచ్చవర్ణము గలిగియుండును. పూవులు చిన్నవి. అవి గుండ్రముగఁగాని, పఱుగోళాకృతిగఁ గాని యుండు నొక కృత్రిమఫలమునకు పైభాగమున నుండు 'కండ్ల'లో నమరియుండును. కండ్లపై రెప్పలవంటి దళము లుండును. పువ్వులు నిడుపవులు; పుష్పకోశము త్రిదళవలయము. ఆకర్షకవలయమున

పైదు పత్రము లుండును. ఇది రెండు విధములు నీలవర్ణము గలిగి యుండును కింజల్కములు ఆరు. అండాశయముపైకిలము మూఁడుగ చీలి యుండును గింజలు చిన్నవిగను, బల్లపరుపుగను నుండును గాని తఱచు తప్పులుగ నుండును. కృత్రిమఫలము బాగుగ పెరిగినప్పుడు ౬ గు౨ అం నిడివియు, ౪-౬ అంగుళములావును గలిగియుండును. పండినప్పుడు పసుపురంగు గలిగియుండును దీనిపైని పిల్లవంటి ఆకుల గుత్తి యుండును తఱచు దీనిచుట్టును, కాయకొత్తిపైనను, కాయ దిగువనుకూడ అనేకములగు చిన్నచిన్న పిల్లలు బయలుదేరును.

అనాసకు అమెరికాఖండపు ఉష్ణభాగములు (బహుశః బ్రెజిల్ దేశము) ఆదిస్థానమయియుండునని యెంచఁబడుచున్నది అమెరికాఖండము కనుఁగొనఁబడినప్పుటికే యీమనోహరమగు ఫలజాతి యితరఖండవాసులకు లభ్యమయ్యెను. ౧౫౧౩-వ సంవత్సరమున గాన్‌సేలో వార్నాండెజ్ (Goncate Hernandej) అనునాతఁడు ప్రప్రథమమున నీమొక్కల నైరోపాఖండమునకును, పిమ్మట నచట నుండి ౧౫౪౮-వ సంవత్సరమున పోర్చుగీసువారు హిందూదేశమునకును దెచ్చిరని తెలియుచున్నది. హిందూదేశమునుండి యిది చీనా మొదలగు ప్రాచ్యదేశములకు వ్యాపించెను.

అనాస మొక్క

ఇప్పు డిది అనేకోష్ణదేశములందు సాగు చేయఁబడుచున్నది. హవాయిదీవులందును, మలయాద్వీపకల్పమునను విస్తారముగఁ బెంపఁబడి యచటనుండి డబ్బాపండ్లును, నిల్వచేసిన మురబ్బాయును విగతచోట్ల కెగుమతి యగుచున్నవి. హిందూదేశమున దీపండ్లు వంగదేశమునను, బర్మాలోను, అస్సామునందును విరివిగ పైరుచేయఁబడుచున్నవి. చెన్నపురిరాజధానిలో దీనిపంట పడమటిసముద్రతీరమున హెచ్చు. ఆంధ్రదేశమున సింహాచలముపైనను, పాలకొల్లుప్రాంతములందును కొంతవఱకు పండింపఁబడుచున్నవి.

తెలుఁగుజిల్లాలలో విస్తారముగఁ బెంపఁబడుచున్న 'దేశవాళీ' రకము ఆకులందు విస్తారము ముండ్లు గలిగి చిన్నకాయలను గాచును, కాని తీపటయినదియు, బాగుగఁ గాచునదియు నై యున్నది. ఇది గాక సిలన్, థకాక్కా, సిల్హట్ రకము లాయాప్రాంతములందు ప్రసిద్ధి వహించియున్నవి. ఇటీవల క్వీన్, కెయన్నె, ట్యాగ్ మొదలగురకము లితర దేశములనుండి తేఁబడి అచ్చటచ్చట సాగుచేయఁబడుచున్నవి కడపటి రెండురకములను ఆకులందంతగా ముండ్లు లేక పెద్దకాయలను గాచును సింహాళమున నొకప్పు డొకపూరకపు కాయ ౨౪ పౌనులు తూఁగినదట కాని యీరకములు దేశవాళీరకములంత తీపటయినవి గావు నాటినచోటునుండి ౩, ౪ సంవత్సరముల కొకసారి తీసి క్రొత్తచోట నాటుచుండవలెను, లేనిచో క్షీణించును

అనాస ఉష్ణమండలవాసియయినను కొంచెము శీతోష్ణదేశము లందుఁగూడ పైరగును. ఇది సగటుఉష్ణత 'ఫారెన్‌హీటు' ౬౫° లు మొదలు 'ఫా' ౮౦° లవఱకుఁ గల ప్రదేశములందు జయప్రదముగ సాగుచేయఁబడుచున్నది ౧౦౦౦ - ౨౦౦౦ అడుగులఉన్నతముగల ప్రదేశములు దీని కనుకూలములు కాని సముద్రప్రమట్టమునుండి ౫౦౦౦ అడుగులవఱకు ఉన్నతముగల ప్రదేశములందు సైతము ఇది పెంపఁబడుచున్నది వర్షపాతమునఁగూడ నిది చాల హెచ్చుతగ్గుల నోర్చును ౨౫ అం మొదలు ౧౦౦ అం వఱకును గురియు ప్రదేశములం దిది పైరగుచున్నది

అనాసతోఁటలను నాటుటకు ఆగస్టు, సెప్టెంబరు నెల లనుకూలములు అప్పటికి కాపు ముగియును గావున నపుడే తోఁటలలో ననవసరములగు పిల్లలను దీసి మరల నాట వీలగును. పిల్లలు ముందు లభించుచో జూన్, జూలై నెలలలోఁగూడ నాటవచ్చును

అనాస పలువిధములగు నేలలలో పైరగును. నీరు సులభముగ వడియుటయే అనాసకుఁ దగిన నేలలముఖ్యలక్షణము కావున నిందుకు ఇసుకగరువులును, గరుములును తఱచు ఎన్నఁబడుచుండును సేంద్రియపదార్థము హెచ్చుగ నుండుటచే క్రొత్తగ నడవి నఱికి సాగునకుఁ దెచ్చిననేల లీతోఁటలకుఁ బ్రశస్తములు జిగురునేలలో కాయలు పెద్దవిగ ఎదిగినను రుచిమంతములుగ నుండవు ఏమాత్రము చౌడికొడినేల లైనను దీనికి పనికిరాదు

అనాసతోఁటలను ఎండలు తీవ్రముగ లేనిచోట్ల ప్రత్యేకముగ నాటుట మంచిది ఎండలు మిక్కుటముగ నుండుచోట్ల నీతోఁటలలో నచ్చటచ్చటను, చుట్టును అరఁటిమొక్కలను నాటుట మంచిది సింహాచలమున నీతోఁటలలో పనస, మామిడి, జీడిమామిడి మొదలగువాని నాటి, యవి కాచునప్పటికి అనఁగా ౧౦ సంవత్సరములయినపిమ్మట అనాసతోఁటను దీసివేయుదురు సముద్రదేశములందుఁగూడ నపోటా, మామిడి మొదలగు తోఁటలను పెంపఁదలఁచు ప్రదేశములలో వానితోపా

టనాస మొక్కలనుగూడ నాఁటి యేది కాపు పట్టునరికి అనఁగా ౫-౬ సంవత్సరములలో అనాసమొక్కలను దీసివేయవచ్చును. అనాస మొక్కలు కొంత నీడ నోర్చుటచే వీనిని మామిడిమాను చెట్లచుట్టును, బత్తాయి, నారింజ వగైరాతోఁటలలోను నాటుటకూడఁ గలదు. కాని యిట్లు నీడను పెరిగినకాయ అంతరుచిగా నుండదు.

సింహాచలమున నడుమని నఱికి, కంపను కాల్చి, చెట్లను త్రవ్వి, మొక్కలను రాళ్లను దీసి, యారాళ్లను ౧-౧½ గజములదూరమున వరుస లుగఁ గీర్చుటచే నేల నంతరములుగ చేర్పఱిచి, వానిపై పిల్లలను నాటుదురు. సమప్రదేశములందు నేలను బాగుగ దున్ని సన్నము చేసి ౮ అడుగుల కొకకాల్వను (౮-౧½ అడుగు వెడల్పు, ౯ ౧౨ అం లోఁతు) త్రవ్వి వానిమధ్యస్థలములపై నామంటిని పఱచి యామెడలపై నాలుగడుగులదూరముగల వరుసలలో ౧½ - ౨ అడుగుల కొక్కొక పిల్లను నాటవలయును.

అనాసపిల్లలు నాలుగువిధములు —

౧ నేలపిల్లలు — ఇవి మొక్కలమొదట నేలలోనుండి పుట్టును. సన్నని నిడివియాకులు గలిగియుండును. వయస్సును బట్టియు పొడుగునుబట్టియు నాటినసంవత్సరమే కాని, మఱుసటిసంవత్సరమునఁ గాని కాచును.

౨ కాఁడపిల్లలు — ఇవి కాయలను గాచినకాఁడలపై నాకు సందులలో బయలుదేరును వీనియాకులు కుఱుచగను, కొంచెము వెడల్పుగను నుండును ఇవికూడ పైవానివలెనే నాటిన తొలిసంవత్సరమునఁ గాని, మఱుసటిసంవత్సరమునఁ గాని కాచును

౩ తలలు — ఇవి కాయనెత్తిమీఁద బయలుదేరును ఇవి సామాన్యముగ నాటినపిమ్మట రెండవ సంవత్సరమునఁ గాని, మూఁడవ సంవత్సరమునఁగాని కాచవు.

౪ కాయపిల్లలు — ఇవి కాయనెత్తిమీఁద ముందుతలను గాని, కాయకు క్రిందఁ గాని చుట్టును అనేకముగ బయలుదేరు చిన్న పిల్లలు ఇవి నాటినవెనుక కాచుట కధమము ౩ సంవత్సరములు పట్టును

నాటుటకు కాఁడపిల్లలు ప్రశస్తముగ నెంచఁబడుచున్నవి. కాని యివి తోఁటలో కాపునకు వదలఁబడుటచే దొరకుట కష్టము కావున సామాన్యముగ నేలపిల్లలే నాటవలసియుండును. తలలను, కాయపిల్లలను మంచిదొక నారుమడిలో నాటి యొకటి రెండు సంవత్సరములు పెరిగినపిమ్మట నాటఁదగును

పిల్లలను నాటునపుడు వానియడుగుననుండు కొన్నియాకు లను దీసివేసి కుళ్ళు రోగముఁగలుగకుండుటకు ప్రకాండమును బయలుపఱుపవలెను. ఈప్రకాండమునకు మన్ను అంటినచో కాని వేళ్లు పుట్టవు నేలపిల్లలనుండి ప్రాఁతవేళ్లను దీసివేయుట మంచిది. పిల్లలను ౨-౩ అంగుళములకంటె హెచ్చులోఁతున నాటఁగూడదు. సింహాచలమున సామాన్యముగ ఎకరమునకు సుమారు ౮౦౦౦ పిల్లలను నాటుదురు. సమప్రదేశములందు ౪ అడుగులదూరముగల వరుసలలో ౧½ అడుగుదూరమున నాటుచో సుమారు ౭ వేల పిల్లలను, ౨ అడుగులదూరమున నాటుచో ౫౦౦౦పిల్లలను పట్టును

అనాస పొద

అనాసతోఁటలు వర్షాకాలమున నాటఁబడుటచే నాటినప్పు డొకసారి నీరు పోసినఁ జాలును. సింహాచలమున నదియు చేయఁ బడుటలేదు తోఁటలలో నాటినవెనుక నొకసారి కలుపు తీయుట తప్ప నాసంవత్సరమున మఱేయుపనియుఁ జేయఁబడుటలేదు. తరువాతి సంవత్సరములందేఁటేఁట కాయలకోఁత ముగిసినపిమ్మట నేల నొకసారి త్రవ్వి కుప్పలను దీసివేయుదురు వర్షమువలన చెదటనైన వంతరములు చెడినచో వని బాగుచేయఁబడును ౩ సంవత్సరము లయినపిమ్మట పిల్లలు హెచ్చుగ బయలుదేఱుచో వానిని దీసివేయుదురు సమప్రదేశము లందు పిల్లలను నాటినవెనుక తోఁటలలో నవసరమైనప్పుడెల్ల (అనఁగా మూఁడుసార్లయినను) గొప్పు త్రవ్వి కలుపు తీయవలెను తోఁట కాపునకు దిగినపిమ్మట పదును తగినంత లేనిచో నీరు కట్ట నారంభింప వలెను వేసవిలో నిట్లు ౪-౮ తడు లవసరము కావచ్చును ఎండ తీవ్ర ముగఁ గాసి,కాయలు దాఁకుడు నని తోఁచినచో వానికి అరఁటిచాఁపు చుట్టి కాపాడవలెను మఱుసటిసంవత్సరమునుండి ప్రతియేఁడును, కాయలకోఁత పూర్తి యయినపిమ్మట తోఁటలో పైపైని కొరలతో త్రవ్వి కలుపుతీసి యెరువు వేయవలెను వేసవిలో పైని చెప్పినట్లు నీరు కట్టవలెను.

అనాసతోఁటలకు బూడిదతోఁగూడిన పశువులయెరువు అను కూలము. ఎకరమునకు ఏఁటేఁట ౩౦-౫౦ బండ్లు వేయవలెను దానికిఁ దోడు కొంత నైట్రేటుగాని, అమ్మోనియాగంధకితముగాని వేయుట చాలచోట్ల లాభకరముగ నుండును. మొక్క ౧-౨ ౨-౩ తులముల నైట్రేటును (వేరువేరుగ రెండు తడవలుగా) గాని ౨½-౧ తులము అమ్మోనియాగంధకితము గాని వేయవచ్చును. దీనిని పశువులయెరువుతో

పోటుగాని, వర్షాకాలము మిగిలియుండగా రెండవసారి గొప్ప క్రొవ్వు టకు ముందుగాని చేయఁదగును అనాసమొక్కలకల్లు దూరముగ వ్యాపిం పకపోవుటచే నిరుపయోగ మొక్కలెన్నటికిని ఒక అడుగుదూరములోనుండ పలేదు. పైపైని గొప్పత్రవ్వకముఁ తగినంత భూమియందు వాయుప్రవేశము నందుఁ గలిగిన యంత్రములను బట్టి ప్రతిచోట మొక్కలకును ౧౧ పాళ్ళు నత్రజనియు, ౨౨ పాళ్ళు పొటాషును, ౮ పాళ్ళు ఫాస్ఫర స్పంచాల్లుజనిదమును ఎరువులనుగ లభించునట్లు చేయుట యుక్తమని తేలెను 1.

అనాసకాయలు బాగుగ ముదిరి పసిమిరంగు వచ్చినపిమ్మట కోయఁబడును. తోటలోనే బాగుగ పండఁబారిన కాయలు రుచిమంత ముగ నుండును. కాయ కోసినపిమ్మట ౨ ౩ రోజులలో మెత్తఁబడి పరిమళము రావచ్చును. కాని యుష్ణస్థితిలోఁ గోసినకాయలు ఎనిమిదిరోజులకుఁ గాని, వ్యాపారమునకుఁ గాని పనికిరావు. సామాన్యముగ కాయలు కోసినపిదప ౮ ౧౦ దినములవరకు నిల్వయుండుటవలన కోయఁబడు చుండును. ఇంతకంటె మిగులఁ గోసినకాయలు బొత్తిగా రుచిలేనివి.

పంటోపలబ్ధి:— సామాన్యముగ తొలిసంవత్సరమున 3 వేల కాయలును, తరువాతి ౨ సంవత్సరములలో నేటేట ౬౦౦౦ కాయలును, ఎప్పటి వాల్గుసంవత్సరములకు సంవత్సరమునకు సగటున 3 వేల కాయలచొప్పున మొత్తముమీద ౧౦ సంవత్సరములకు ౪౫ వేల కాయలు దిగుబడి యగునని అంచనా వేయఁబడెను. నికరలవ గర ౧౦౦ కి ౮ ౬౭ వ్వాన ఎకరకు ౧౮౦౦ లు వ్యయము చేయుచేసి నాటుటకు ఎకరకు ౪౦౦ లును, పిమ్మట ౧౦ సంవత్సరములలోఁ జేయవలసిన పనులకు ౯ ౩౦౦ లును కూడ గును నికరములాభము ఎకరకు ౧ ... సంవత్సరమునకు ౧౦౦ లుండును.

అనాసతోఁటల కీటకముల చీడలవలనఁ గాని, తెగుళ్ళవలనఁ గాని బాధ తక్కువ. కాని పండ్లను పక్షులు, పందులు, కోఁతులు జంతువులు కొట్టుకుండఁ గాపాడవలసియుండును.

అనాసపండు ఇందుకే పుల్లపులోఁ గూడిన తీపి గలిగి ఆకర్షక మంతమగు పరిమళము గలిగియుండును. ఇందితరఫలజాతులలోకంటె పోషకములైన ద్రవ్యములుండును. ఏ బి విటమినులు తక్కువ విటమినుపరిమాణము మధ్యమము. అనాసపండురసము రక్తమును శుద్ధిపరచును. తాజాపండ్లరసము పంచదారతో కలిపి పుచ్చు కొనుచో నిస్త్రాణము పోఁగొట్టును. విస్తారముగఁ బుచ్చుకొనుచో నతిమూత్రవ్యాధికిఁ గారణమగునందురు.

తాజాపండ్లే కాక పంచదారపాకమున డబ్బాలలో నిల్వచేసిన పండ్లుకూడ చాల విరివిగ నుపయోగింపఁబడుచున్నవి. అనాసముక్కల డబ్బాలు సామాన్యముగ సీమదేశమునఁగూడ ఫలాహారశాలలలో విక్రయింపఁబడుచుండును. అనాసపండ్లరసముకూడ నిల్వచేసి విక్రయింపఁబడు చున్నది. ఈపండ్లనుండి జేమ్సును (Jam), జెల్లీ (Jelly) మొదల గునవికూడ తయారుచేయఁబడుచున్నవి.

అనాస ఆకులనుండి నారను దీయవచ్చును. నూటికి ౨ ౩ వంతున దిగుబడియగును. ఈనార మృదువుగను, గట్టిగను నుండును. ఇందు నిగనిగలాడుచు నున్నగ నుండు కొంతభాగమును నూలుతోఁ, పట్టుతోను గలిపి బట్టలనేత కుపయోగింపవచ్చును. తక్కినది త్రాళ్లు మొదలగువాని కుపయోగించును. తడిసినను త్వరలోఁ జీకిపోకుండుటచే దీనిని గొంగళ్ల వలలవంటి గాలపుత్రాళ్ళ కుపయోగింతురు. ఒకప్పు డీనార వంగదేశమునుండియు, పడమటిదీవులనుండియు ఎగుమతి యగుచుండెనట. కాని నూలుయంత్రములు పోకీచే నీవ్యాపారము మిక్కిలి క్షీణించెను.

[గో వా]

అనాహడ్‌గఢతహసీల్ (లేక బర్నాలా)— ఇది పాటియాల సంస్థానములోని అనాహడ్‌గఢనిజామతుగోని ఒక తాలూకా. ఈతాలూకావైశాల్యము 3౪౬ చదరపుమైళ్లు. ఇందలి జన సంఖ్య ౧౦౫,౮౭౯. ఇందు అనాహడ్‌గఢము (జనసంఖ్య ౬౯౦౫) వాడియాయా (౫,౪౧౪), ధానరు (౩,౭౧౦) అను గ్రామములును ౯౬ పల్లెలును గలవు. ఈతాలూకా ౧౭౦ ౦౦౦ రూపాయలు చెల్లు చున్నది.

అనాహడ్‌గఢనిజామత్ — ... పటియాలసంస్థానములోని ఒక జిల్లా. దీనివైశాల్యము ౧౮3౬ చదరపుమైళ్లు. ఇందలిజనసంఖ్య 3,౮౩,3౬౩. ఇందు గోవిందగఢము, ధానరు, బర్నాలా, వాడియాయా అను నాలుగు గ్రామములును, ౪ ౪ పల్లెలు నున్నవి. ఈ జిల్లాకు బర్నాలా, లేక అనాహడ్‌గఢము మన నది ముఖ్యపట్టణము. ఈజిల్లా ౩,౨౦,౦౦౦ రూపాయలు చెల్లు చున్నది.

అనాహతము — ఆకాశము కల బ్రహ్మాండమునకును సాధారణము. శబ్దమాకాశమునకు వ్యక్తగుణము. విశ్వమునకు ఆకాశము వలెను, శబ్దమును విశ్వమున కాధారము. శబ్దము అనాహతము, ఆహతము అని ద్వివిధము.

'అనాహతం తు యచ్ఛబ్దం తస్య శబ్దస్య యత్పరమ్,
తత్పరం విందతే యస్తు స యోగీ ఛిన్నసంశయః'

—ధ్యానబిందూపనిషత్తు

అనాహతశబ్దమునకంటె పరమగు (శ్రవణము) నాదబ్రహ్మమును బొందినయతడే సంశయరహితుఁడైన యోగి.

1, Hawaii Pineapple Colonial Station Bulletion No 3 of 1925

‘అనాహత మతిక్రమ్య విశుద్ధే ప్రాణా న్నిరుధ్యాఽఽజ్ఞామనుధ్యాయన్ బ్రహ్మరంధ్రం ధ్యాయన్ త్రిమాత్రోఽహ మిత్యేవం సర్వదా ధ్యాయన్ పశ్యత్యనాకారశ్చ భవతి’

—హంసోపనిషత్తు.

అనాహతచక్రము నతిక్రమించి విశుద్ధచక్రమునందు ప్రాణములను నిరోధించి ఆజ్ఞాచక్రము ద్వారా బ్రహ్మరంధ్రమునుచేర్చి జ్ఞానపరుఁడై ఓంకారము నేనని సర్వదా ధ్యానించు పురుషుఁడు పరమును వీక్షించి యనాకారుఁ డగును

విశ్వమయమైన మూలనాదము ఆహత మగునపుడు శబ్దబిందువుల యొక్కయు, లేక శబ్దపరమాణువులయొక్కయు సంయోగమువలనను ధ్వనులును, వర్ణములును గలుగుచున్నవి. బిందువుల సంయోగము ఆకాశతత్త్వమునందు శబ్దస్వరూపమునను, అగ్నితత్త్వమునందు రేఖామండలరూపమునను, వాయుతత్త్వమునందు స్పర్శరూపమునను, జలతత్త్వమునందు రసరూపమునను, పృథ్వీతత్త్వమునందు గంధరూపమునను గ్రాహ్యము లగుచున్నవి

శ్లో॥ శబ్దో ధ్వనిశ్చ వర్ణాశ్చ మృదంగాదిభవో ధ్వనిః,
కంఠసంయోగజన్మానో వర్ణాస్తే కాదయో మతాః ।

మృదంగాదులు గలుగఁజేసెడి శబ్దములు ధ్వనులు కంఠాది సంయోగములవలనను గలిగెడి శబ్దములు వర్ణములు వైదికమత పరిణామమునందు పురుషసూక్తమువలె శ్రీసూక్తము పురుషార్థమునకు సాధనముగను సనాతనహిందూవిజ్ఞానము నిర్ణయించుచున్నది వేదములందు ఆదికాలమునందు దేవారాధనము సామాన్యముగ పురుషపరముగ నున్నదనుటను ఋక్కులు, మంత్రములును విశదము చేయుచున్నవి

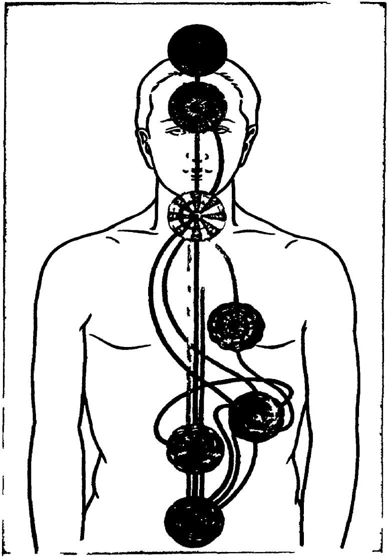
‘దేవో వరుణః ప్రజాపతిః’
‘జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః’
‘యో దేవో అగ్నౌ, యో దేవో అప్సు
తస్మై దేవాయ నమోనమః’
‘విశ్వ మాదౌ స దేవః’
‘బ్రహ్మా దేవానాం ప్రథమః సంబభూవ’
‘భర్గో దేవస్య ధీమహి’

ఇత్యాదిఋక్కులు, బ్రహ్మసూత్రములు, ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీతాదులును సామాన్యముగ జగత్కారణమును విశ్వేశ్వరుఁడైన దేవునిగ నిరూపించుచున్నవి మహానారాయణము, శ్రీబిందు, నాదబిందు, యోగశిఖ, హంస మొదలగు నుపనిషత్తులు జగత్కారణమును విశ్వేశ్వరియైన దేవినిగ నిరూపించుచున్నవి. ఇతరార్యజాతుల మతములును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్న విధమును వారిమతసిద్ధాంతములు, దేవారాధనవిధానములు, సంప్రదాయాచారములు సువ్యక్తము చేయుచున్నవి. సెమెటిక్ జాతుల మతములును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్నవి సింగళజాతులమతమును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్నది యూదు, క్రైస్తవ, మహమ్మదీయమతములు దేవుఁడు, తండ్రి, అల్లా మొదలగు పురుషనామములను జగత్కారణముగ సంబోధించుచున్నవి వేదాంతము జగత్కారణమును నిర్గుణమైన పరబ్రహ్మముగ నిరూపించుచున్నది

వైదికమతవికాసమునందు కాలక్రమమున జగత్తునకు పురుషుఁడును, శక్తియును కారణములుగ నిరూపింపఁబడినవి దేవభాగవతమువలె దేవీభాగవతమును, పురుషసూక్తమువలె శ్రీసూక్తమును, వైదికమతసంప్రదాయారాధనాచారములందు పరిపాటి యైనవి ఆదికాలమునందు మతానుష్ఠానమునకు వేదములు ప్రమాణము లైనటులు కాలక్రమమునను ఆగమములును వైదికమతాచారములందు ప్రమాణము లైనవి శివకేశవాదులపూజలవలె కాళీ, లక్ష్మి, సరస్వతి, గౌరీత్యాది దేవీపూజలును వైదికమతమునకు పరిపాటియైనవి దేవీపూజలందు శక్తిపూజ ప్రధానస్థానమును హిందూపూజాకల్పవిధానమునం దాక్రమించినవిధము జిజ్ఞాసువులకు పరిశోధనార్హముగ నున్నది శాక్తేయము ఆర్యేతరమతసంప్రదాయ మని సాధించుటకు సనాతనవైదికమతపరిశోధనము నిదర్శనములను సమకూర్చుచున్నది శక్తిపరమైన ఆగమములును, లలితాసహస్రనామాదిస్తోత్రములును ఈవిషయమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి

యజుర్వేదీయపురుషసూక్తమునందు ‘సహస్రశీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్, స భూమిం విశ్వతో వృత్వా అత్యతిష్ఠ ద్దశాంగులమ్ పురుష ఏవేదగ్ం సర్వమ్, యద్భూతం యచ్చ భవ్యమ్’ అనియును, నారాయణసూక్తమునందు ‘సహస్రశీర్షం దేవం, విశ్వాక్షం, విశ్వశంభువం, విశ్వం నారాయణం దేవ మక్షరం పరమం పదమ్ ... స బ్రహ్మ స శివస్సహరి స్సేంద్ర స్సోఽక్షరః పరమస్స్వరాట్’ అని వర్ణింపఁబడిన జగత్కారణము శ్రీసూక్తమునందు ‘ఈశ్వరీగ్ం సర్వభూతానాం త్వామిహోపహ్వయే శ్రియమ్’ అని దేవీపరముగ వర్ణింపఁబడినది శ్రీవిద్యాపరమైన ఆగమములందును, స్తోత్రములందును దేవీవర్ణనలు ఆర్యేతరసంప్రదాయములను స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి లలితాసహస్రనామావళియందుఁ గల మలయాచలనివాసిని, వింధ్యాచలనివాసిని, మాతంగకన్య మొదలగు నామముల భావార్థములు శాక్తేయమునకు ఆర్యేతరసంప్రదాయమును నిరూపించుచున్నవి వర్తమానకాలమునను దేవీపూజాపరమైన ఆగమముల వ్యాపకవ్యాఖ్యానములును, దేవీపూజయును విశేషముగ వంగదేశమునందును, మలయాళ ద్రవిడాంధ్రదేశములందును వ్యాపకము గలిగియుండుట ఆర్యేతరసంప్రదాయమునకు నిదర్శనము ఆర్యసంప్రదాయాగతమైన పురుషదైవారాధనము ఆర్యేతరసంప్రదాయాగతమైన దేవీదేవతారాధనముతో సమ్మేళనమును పొందినవిధమును హిందూమతపరిణామము విశదము చేయుచున్నది హిందూమతోద్ధరణమును జేసిన ఆదిశంకరస్వాములకృతమైన శివానందలహరివలె సౌందర్యలహరీస్తోత్రము హిందూమతవ్యాపనమునందు కాలక్రమమున నిగమాగమములకు గలిగినసంయోగమును విశదము చేయుచున్నది.

అ నా హ త ము

ప్ర ప్రవాహములు

అనాహతశబ్దము పరా పశ్యంతీ మధ్యమా వైఖరీరూపమైన సకల ప్రపంచమును వ్యక్తము చేయువట్లు హిందూవిజ్ఞానము మంత్రతంత్ర శాస్త్రరూపమున నిరూపించుచున్నది

అకారము శివస్వరూపము, నిర్గుణము, హకారము శక్తిస్వరూపము, సగుణము. నిర్గుణ సగుణ స్వరూపములు శివశక్తిస్వరూపములైన అహంకారము కామకళాస్వరూపమున జగద్రూపముగ పరిణమించుచున్నది. మహాతత్త్వము, చంద్రసూర్యాగ్నులు బిందురూపమై వెలయుచున్నది. త్రిగుణాత్మకములైన చంద్రసూర్యవహ్నిబీజములు ప్రకాశ విమర్శ మిశ్రబిందువులై పురుషప్రకృతి సంయోగరూపమైన వాగ్బంధరూపమును దాల్చుచున్నవి. వాగ్బంధ వర్గములు కామకళాత్మకమైన త్రికోణరూపమునందు వ్యక్తము లగుచున్నవి. కామకళారూపమైన త్రికోణశీర్షమునందు హకారము, మిగతా కోణములందు సకారరహిత వర్గములును ప్రతిపాదితములు. శబ్దబ్రహ్మము త్రిగుణాత్మకమై వ్యక్తమైన యోనిపీఠాకృతిని ఇచ్ఛాక్రియా జ్ఞానశక్తులను వ్యక్తము చేయుచున్నది

బిందుసంగతమైన త్రికోణరేఖలు (అ, క, థ) గర్భాంతమున వ్యక్తమై (౪౮) నలుబదియెనిమిదివర్ణములచే నిర్మితమగుచున్నవి. అకారము మొదలు పదునారు వర్ణములు (అచ్చులు) ఒకరేఖయును, కకారము మొదలుకొని తకారమువరకు నొకరేఖయును, థకారమునుండి హకారమువరకు మూడవరేఖయును త్రికోణ రేఖలు. పరాశక్తియైన బిందువు వాగ్బంధకలారూపమునను, సూర్యచంద్రాగ్నిరూపమునను వాగ్బంధయోగమున పురుషప్రకృతిసంయోగమున ప్రపంచరూపమున వ్యవహరింపబడుచున్నది. బ్రహ్మాండభాసురమైన అక్షరామ్నాయము పిండాండమునందున శక్తిరూపమున శివపరిణామమునకు వినియోగపడుచున్నది. బ్రహ్మాండావృతములైన సప్తలోకములు, సప్తస్వరములు, సప్తచ్ఛాయలు పిండాండమునందు సప్తకమలరూపమున జీవయాత్రకు వినియోగపడుచున్నవి

చరాచరప్రపంచమంతయును చైతన్యశక్తిమూలమున జీవయాత్ర నడచుచున్నది. జీవజాలములు శక్తిని స్వాధీనము చేసికొనుటకు చేయుచున్న ప్రయత్నములను ప్రపంచపరిణామము వెల్లడిచేయుచున్నది. వర్తమానకాలమునందు ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు వ్యక్తముచేసిన సిద్ధాంతములును, నిర్మాణములును ఈపరిణామములనే నిర్ణయించుచున్నవి. జీవశాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జ్యోతిశ్శాస్త్రము, గణితశాస్త్రము, వేదాంతశాస్త్రము, యంత్రశాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రములు చేసిననిర్ధారణలు ప్రాచీనవైదికవిజ్ఞానవిషయములను సమర్థించుచున్నవి. వర్తమాన భౌతికశాస్త్రసిద్ధాంతములు, నిర్మాణవిమర్శనము ప్రాచీనాధ్యాత్మికసిద్ధాంతమార్గములను సమర్థింపగలవిధమున పరిశోధనలు వికాసము చేయుచున్నవి. ఆదికాలమున భయభ్రాంతులకు మూలములైన ప్రకృతిశక్తులు కాలక్రమమున వశవర్తినులై మానవగర్వాభ్యుదయమునకు వినియోగపడుచున్నవి

అఖండమైనశక్తి ఖండరూపములందు సూక్ష్మాతిసూక్ష్మరూపమునను, బాహ్యాభ్యంతరములందు దేశకాలప్రతిబద్ధమైనపుడు ప్రపంచస్థితికిని, అప్రతిబద్ధమగునపుడు విలయమునకును సాధనభూతముగ నున్నది. నాదబిందువులు రేఖాకారమునను సూక్ష్మరూపమునను ప్రపంచీకరణము నొనర్చుచున్న విధమును చిచ్ఛక్తి వికసము చేయుచున్నది. శ్రీచక్రము షట్చక్రనిరూపణము నాదము రూపరేఖావిన్యాసమున వ్యక్తమగుచుండగల విధమును నిరూపించుచున్నవి. చిచ్ఛక్తినుండి ఆకాశము, ఆకాశమునుండి వాయువు, వాయువునుండి అగ్ని, అగ్నినుండి జలము, జలమునుండి పృథ్వి, పృథ్వినుండి చరాచర ప్రపంచము కలుగుచున్నది. చిచ్ఛక్తి పృథ్వీతత్త్వమునందు ఆకాశతత్త్వమునందువలె వ్యక్తమగుచున్నను జీవజాలములకు పృథ్వీతత్త్వము గోచరించినట్లు ఆకాశతత్త్వము గోచరము కాకున్నది. సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తిని అనుభవవేద్యము చేయుటయే సకలయోగములకును సకలశాస్త్రములకును, మంత్రములకును తంత్రములకును, కావ్యములకును కళలకును ప్రయోజనము

శ్లో॥ శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా,
సమాధావచలా బుద్ధిస్తదా యోగమవాప్స్యసి

అవ్యక్తమైన శక్తిని వ్యక్తమైన ఉపాధియందున గ్రహించుటయే పురుషార్థమునకు ప్రయోజనము. అవ్యక్తమైన చిచ్ఛక్తి నాదరూపమున సక్రమోపేతముగ విశ్వస్థితికి ఆధారభూతము. విశ్వవ్యాప్తమైన నాదము కళారూపమున విశ్వస్థితికి వినియోగపడుచున్న విధము ‘కదిరా’ శక్తి వికసము చేయుచున్నది. కళారూపమైన ‘రసికా’ శక్తి శబ్దరూపమునను, శబ్దము అక్షరరూపమునను, అక్షరము పదరూపమునను, పదము అర్థరూపమునను పరిణమించు విధము బ్రహ్మాండమునందలి పిండాండమునందును గ్రాహ్యమగుచున్నది. హిందూవిజ్ఞానప్రతిపాదితమైన మంత్ర తంత్ర యోగశాస్త్రములు పిండాండమునందు శ్రీవిద్యారూపమున జీవపరమార్థమును సాధించుటకు వినియోగపడుచున్నవి

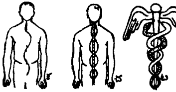
ప్రపంచపరిణామమునకు మానవదేహము బ్రహ్మాండాంతర్గతమైన పిండాండమునకు లక్ష్యముగ నున్నది. విశ్వవ్యాప్తమైన శబ్దశక్తిని యంత్రసాధనమున శబ్దరూపమున ప్రత్యక్షము చేయగలవిధమున బ్రహ్మాండవ్యాప్తమైన చైతన్యశక్తిని మంత్రరూపమున దేహమునందు ప్రత్యక్షము చేయుట మంత్రశాస్త్రమునకు ప్రయోజనము. మంత్రశాస్త్రము బీజాక్షరరూపమున చైతన్యశక్తి నావాహనము చేయుచున్నది. అక్షరమునందు మంత్రబీజాక్షరములు ప్రపంచసాధనములైన ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులకు సంచలనము కలుగజేయుచు సాధకులసంకల్పముల కావరణవిక్షేపశక్తులు కలుగజేయుచున్నవి. మంత్రబీజాక్షరములు బీజ, శక్తి, కీలకరూపమున సంకల్పితదేవతావాహనమును సాధకునిదేహమునందు చేయుచు బ్రహ్మాండశక్తులను పిండాండమునందు ప్రజ్వలింపజేయుచున్నవి. మంత్రశాస్త్రమునందు పురుషవిద్యా, శ్రీవిద్యా, కామవిద్యా

ఘోరవిద్యాదుల ఉపాసన సాధ్యము. పురుషార్థములందు ప్రధానమైన మోక్షమునకు సాధనభూతము కాని మంత్రోపాసనము ఇతర యోగవిద్యాభ్యాసములవలెనే పరిత్యాజ్యము. పురుషార్థములకు సాధనములైన అర్థకామములను ధర్మావిరుద్ధములు గాకుండుట మంత్రోపాసనమునకును యోగవిద్యాభ్యాసమునకును వలెనే పరమార్థము. మంత్రశాస్త్రమందు ధర్మయుక్తమైన అర్థకామసిద్ధికి కామేశ్వరీ రాజరాజేశ్వరీ త్రిపురసుందరీ దేవీపరమైన శ్రీవిద్యోపాసన సాధనముగ నిగమాగమములు నిరూపించుచున్నవి. శ్రీవిద్యోపాసనాంతర్గతమైన కుండలినీయోగము మంత్రసిద్ధికిని అష్టసిద్ధులకును మోక్షమునకును సాధనము కాఁగలవిధమును షట్చక్రనిరూపణము విశదము చేయుచున్నది.

కుండలినీయోగము — 'పరా వాఙ్మూలచక్రస్థా పశ్యంతీ నాభిసంస్థితా, హృదిస్థా మధ్యమా జ్ఞేయా వైఖరీ కంఠదేశగా' చైతన్యశక్తి బ్రహ్మాండాంతర్గతమైన పిండాండమునకు ఆవాహన కాఁగలవిధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి వాగంశ రూపమున ఉచ్ఛ్వాస, నిశ్శ్వాసములను కలుగఁజేయుచు పిండాండములందు శివశక్తుల సంయోగమును కలుగఁజేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు మాయాశక్తి వలెనే పిండాండమునందు మనశ్శక్తిని స్వాధీనము చేయఁగలవిధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు నాద బిందు కళా పరిణామములైన వర్ణమాలాక్షరములు దేహమునందును వర్ణమాలాక్షరశక్తులరూపమున అంతర్భూతములై యున్నవి. బ్రహ్మాండాంతర్గతములైన భూలోకము, భువర్లోకము, సువర్లోకము, మహర్లోకము, జనలోకము, తపోలోకము, సత్యలోకము పరమైన శక్తులు పిండాండమునందు దేహమునందు అక్షరరూపమున అంతర్గతములై సప్తశక్తులరూపమున ప్రతిష్ఠితములై యున్నవి. దేవీయోగశక్తి అంతిమఘట్టమున పరిస్ఫుట మగునిగమున, కుండలినీశక్తి కుండలినీప్రబోధమున పరిస్ఫుట మగునని కుండలినీయోగము బోధించుచున్నది.

మానవుఁడు దేహము కాకను జీవాధిష్ఠితమైన దేహి. మానవశరీరము విచిత్రనిర్మాణము. జీవశాస్త్రము, జంతుశాస్త్రము, శారీరకశాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, శివవిజ్ఞానమునకు దేహాంగవిజ్ఞానము వినియోగపడిన విధమును విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి భౌతికస్వరూపములందు స్వయంప్రకాశమును, స్వయంవ్యక్తిత్వమును బడయఁగల విధమునకు మానవదేహాంగములు ప్రమాణములు. స్థూల సూక్ష్మ కారణదేహములందు స్థాపితమైన చిచ్ఛక్తి స్వయంప్రకాశమానమైనను త్రిపురావరణబద్ధమై అప్రత్యక్షముగ నున్నది. మానవ దేహములందును, సకల పిండాండములందును బ్రహ్మాండమునందువలె చిచ్ఛక్తి పూర్ణవ్యాపకముగ కలిగియున్నది. పిండాండములందు పూర్ణవ్యాపకమును కలిగినను అప్రత్యక్షముగ నున్న చిచ్ఛక్తిని ప్యాగనము చేసికొనుట శ్రీవిద్యకును, తదంగమైన కుండలినీయోగమునకును ప్రయోజనము

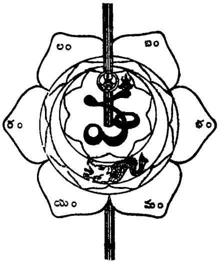
కుండలినీశక్తి — బ్రహ్మదండి దేహమునందు బ్రహ్మరంధ్రము మొదలు ముడ్డిపూస (Coccyx) వఱకును వ్యాపించియున్నది. సుషుమ్నా నాడి బ్రహ్మదండినడుమగ బిసతంతురూపమున వ్యాపించియున్నది. ఇడాపింగళా నాడులు, చంద్రసూర్యనాడులు మూలాధారస్థానమునుండి బయలుదేఱి భ్రూమధ్యస్థానమునందు సుషుమ్నా నాడితో సంయోగమును పొందుచున్నవి. సుషుమ్నా నాడి శుద్ధచిచ్ఛక్తికిని, ఇడాపింగళలు చంద్రసూర్యశక్తులకును చిహ్నములు. ఇడ సుషుమ్నకు ఎడమభాగమునందును పింగళ కుడిభాగమునందును మూలాధారస్థానమునుండి బయలుదేఱి చక్రస్థానములందు సుషుమ్నను కలిసికొనుచు ఆజ్ఞాస్థానమునందు సుషుమ్నతో సంయోగమును పొందుచున్నవి. ఇడాపింగళా నాడులు సుషుమ్నానాడికి ఎడమ కుడి వైపులనుండి ప్రదక్షిణము చేయుచు చక్రస్థానములందు కలిసికొనుచున్నవి. ఈకూటస్థానములు, చక్రస్థానములు గ్రంథిస్థానములు. స్థూలదేహమునందు గ్రంథిస్థానములందు దేహమునందు వ్యాపకమై యున్న ఇడాపింగళల సంయోగస్థానములు శక్తిస్థానములై బ్రహ్మాండమునందలి శక్తుల నాకర్షించుచున్నవి. బాహ్యాభ్యంతరశక్తులు చక్రస్థానములందు యోగయుక్తములై పంచప్రాణవాహినులను దేహమునందు ప్రసరింపఁజేయుచు జీవయాత్రకు వినియోగపడుచున్నవి. ఇడాపింగళా నాడులు మూలాధారమునుండి ఆజ్ఞాస్థానమువఱకును చక్రభ్రమణమువలెనను (Spiral) సుషుమ్నకు ప్రదక్షిణము చేయుచు చక్రస్థానములందు కలిసికొనుచు ఆరోహణావరోహణములను చేయుచు ప్రాణప్రవాహమును క్షేత్రమునందు ప్రవహింపఁజేయుచున్నవి. నాగబంధమువిధమున ఇడా, పింగళా, సుషుమ్నా నాడులు సామాన్యముగ ప్రకృతిసిద్ధముగను స్వయముగను ప్రాణప్రవాహమును ప్రవహింపఁజేయుచున్నను, యోగాభ్యాసము ప్రాణప్రవాహము స్వాధీనము చేసికొని దేహద్వారములంగన, నాడీగ్రంథులందును ౭౨,౦౦౦ నాడులందును ప్రాణశక్తులను యోగిసంకల్పానుసారముగ ప్రవహింపఁజేయుచున్నది. సకలపదార్థములందును పూర్ణచైతన్యమే ముఖ్యముగ వ్యాపకమైయున్నను భూతపంచీకరణమునందు స్థూలస్వరూపములందు ఆకాశతత్త్వము క్షీణించుటయును, పృథ్వీతత్త్వము ప్రబలుటయును సంభవించుచున్నది. పంచభూతములను అనులోమ విలోమమార్గమున ప్రపంచీకరణమును బడయుచున్నవిధమును భూతములయొక్క ఉత్పత్తిస్థితిలయములను సంకోచమార్గమును తెలుపుచున్నవి. సృష్టిపరిణామమునందు ఆకాశపరమాణువు పృథ్వీపరమాణువుగ పరిణమించుచు క్షేత్రజ్ఞుని కనంతములైన క్షేత్రములు కల్పింపఁబడుచున్నవి. ఆకాశపరమాణువునందు పరిపూర్ణముగ వ్యాప్తమైయున్న చైతన్యశక్తి పృథ్వీపరమాణువునందు విక్షేపావరణములందు సంకోచించి ప్రక్షిప్తమగుచున్నది. పృథ్వ్యాపస్తేజోవాయుతత్త్వములందు అంతర్గతమై యున్న చైతన్యశక్తిని ప్రజ్వలింపఁజేసి పరమార్థమును బడయుటయే ఇతరయోగములవలెనే కుండలినీయోగమునకును పరమార్థము. చంద్రసూర్యనాడులు చక్రభ్రమణవిధమున గ్రంథిస్థానములందు

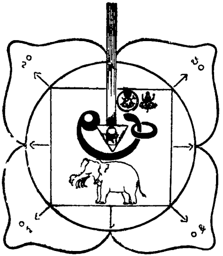
చిత్రము ౧

కల కొలుచున్న విషయము ౧ వ చిత్రపటమునందలి మూడు చిత్రములు తెలుపుచున్నవి. మంత్రధ్యానము శాక్తసాధనము మీద వాత్మశక్తులను లగ్నము చేయుచు వాత్మవికాసమును దుర్లభము చేయుచున్నది

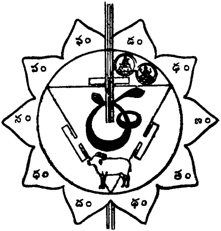
కుండలినీశక్తి చక్రములు — ౧ మూలాధారము ౨ స్వాధిష్ఠానము ౩ మణిపూరకము, ౪ అనాహతము ౫ విశుద్ధము ౬ ఆజ్ఞాస్థానము ౭ సహస్రారము ఏడు చక్రములు. ఆగమశాస్త్రములు ఈ చక్రములను విశేషముగ వర్ణించుచున్నవి. ఎనరుడు. శివుడు. సనత్కుమారుడు. వసిష్ఠుడు. శంకరుడు. అప్పయదీక్షితులు మొదలు నాగమశాస్త్రజ్ఞులు కుండలినీయోగమును గురించిరి. ఆగమములకు సంబంధముగల మంత్రయంత్రతంత్రశాస్త్రములను నీ యాగము కు ప్రముఖ్యము నొసగుచున్నవి. ఆగమశాస్త్రములకు ప్రధానమైన శ్రీవిద్యకు కుండలినీయోగము హృదయముగ నున్నది

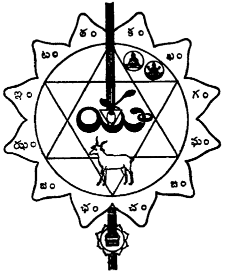
చిత్రము ౩ స్వాధిష్ఠానము
లింగస్థానము అప్తత్త్వము

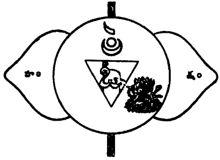
చిత్రము, ౨ మూలాధారము
పదస్థానము పృథ్వీతత్త్వము

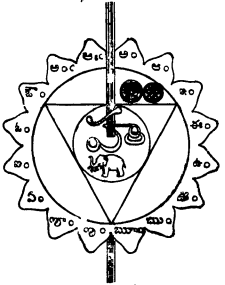
చిత్రము, ౪ మణిపూరకము
నాభిస్థానము తేజస్తత్త్వము

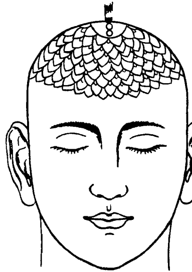
చిత్రము, ౪ అనాహతము
హృదయస్థానము వాయుతత్త్వము

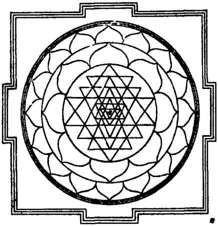
చిత్రము, ౬ ఆజ్ఞాచక్రము
భ్రూమధ్యస్థానము మనస్తత్త్వము

చిత్రము, ౫ విశుద్ధము
కంఠస్థానము ఆకాశతత్త్వము

చిత్రము, ౭ సహస్రారము
శిరస్సు ఆత్మస్థానము

శ్రీ చక్రము

శ్లో॥ చతుర్భిః శ్రీకంఠైః శివయువతిభిః పంచభిరపి
ప్రభిన్నాభిః శంభోర్నవభిరపి మూలప్రకృతిభిః,
చతుశ్చత్వారింశద్వసుదళకలాశ్రత్రివలయ
త్రిరేఖాభిః సార్ధం తవ శరణకోణాః పరిణతాః

—సౌందర్యలహరి

ఓ తల్లీ! నలువురు రుద్రులచేతను, శివునికంటె వేఱయిన యేవురు శక్తులచేతను, తొమ్మిది మూలప్రకృతులచేతను, అష్టదళ, షోడశదళ, త్రివలయ రేఖలచేతను నీకు నిలయ మయిన శ్రీచక్రము నలుబదినాలుగు కోణములు గలది. శ్రీచక్రము త్రికోణాష్టకోణ దశకోణద్వయ చతుర్దశకోణము లనియెడు నయిదు శక్తిచక్రముల చేతను, బిందువు, అష్టదళము, షోడశదళము, చతురశ్రము అను నాలుగు శివచక్రములతోడను కూడి నవచక్రాత్మక మయి శివశక్త్యైక్యరూపముగా వెలయుచుండును.

శ్లో॥ సమున్మీలత్సంవిత్కమలమకరందైకరసికం
భజే హంసద్వంద్వం కిమపి మహతాం మానసచరమ్,
యదాలాపాదష్టాదశగుణితవిద్యాపరిణతి
ర్యదాదత్తే దోషాద్గుణమఖిలమద్భ్యః పయ ఇవ

—సౌందర్యలహరి

ఓ తల్లీ! ఎవ్వనివలన పరిశీలనలకు అష్టాదశ విద్యలుగా మాఱుచున్నవో, ఏవంటి దోషములనుండి గుణములను నీటినుండి పాలనువలె గ్రహించునో, వికసించిన జ్ఞాన మనెడి కమల మందలి మకరందమును గ్రోలి హైం కూడి యున్న యోగుల హృదయ మను మానససరస్సున నున్న యనిర్వాచ్యమహిమగల శివశివాత్మక మనెడు హంసమిథునమును నే సేవింతును.

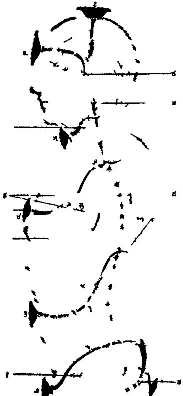
మానవ శరీరమునం దూర్ధ్వకాయము ప్రాణ ప్రవాహమున కాధారభూతముగ నున్నది. బ్రహ్మదండియందలి సుషుమ్నానాడి ప్రాణరక్షణమునకును ప్రాణపోషణమునకును మూలాధారముగనున్నది. శరీరమునందలి గ్రంథి మర్మస్థానములందు ప్రాణప్రవాహము యథోచితముగ జరుగునపు డాయురారోగ్యములు సహజ మార్గమున నడచు చుండును. నరముల శక్తియును నాడులశక్తియును ప్రాణప్రవాహము మీఁది కాధారపడియున్నది. ప్రాణప్రవాహమున కడ్డంకులు గలిగి నపు డడ్డంకులనుతొలఁగించుటకు యోగము సాధనముగా నున్నది. పై పటమునందలి కమలస్థానములును, మర్మస్థానములును సాధకులకు ప్రాణప్రవాహమును జేయుట కభ్యాసముచేయుట కుపకరింపఁగలవు.

బ్రహ్మాండమునందు పరిపూర్ణమును నేకమునునైన చిచ్ఛక్తి క్షేత్రమునందు (పిండాండమునందు) ఖండమును భిన్నమునునైన చిచ్ఛక్తి పూర్ణప్రయోజనములను సమకూర్చుటకు పూరకత్వమును బొందవలసియున్నది. మహాశక్తి ఉపాసకులకు వారి సంకల్పమునకును, నుపాసనమునకును ననురూపమైన ఫలమును గలుగఁజేయుచున్నది. భగవద్గీతయును నీయర్థమునే బోధించుచున్నది.

శ్లో॥ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తథైవ భజామ్యహమ్,
మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ! సర్వశః

పురుషార్థము — హిందు మత ధర్మసిద్ధాంతములకు ధర్మార్థ కామ మోక్షరూపములైన చతుర్విధ పురుషార్థములందును మోక్షము పరమార్థము. ఇతర యోగములవలె కుండలినీయోగపరమైన లయ యోగమును నీ పరమార్థమునకు వినియోగపడుచున్నది. సృష్టి పరిణామమునందు చిచ్ఛక్తి ఆకాశతత్త్వమునుండి వాయుతత్త్వమునం దును, వాయుతత్త్వమునుండి అగ్నితత్త్వమునందును, అగ్నితత్త్వము నుండి అప్తత్త్వమునందును, అప్తత్త్వమునుండి పృథ్వీతత్త్వము నందును నధోమార్గమునను వైఖరీరూపమునను వికారమును బొందు చున్నది. అధోగతిని సవికారముగ నున్న చిచ్ఛక్తికి ఊర్ధ్వగతిని నిర్వికారత్వమును సమకూర్చుట యోగము. లయయోగము పృథివ్యప్తేజోవాయుతత్త్వములను క్రమముగ ఆకాశతత్త్వమునందు లయము చేయుచు చిచ్ఛక్తిని ప్రజ్వలింపఁజేయుచున్నది. పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితమై ప్రసుప్తముగ నున్న చిచ్ఛక్తి ఆకాశతత్త్వ యోగమువలన నపరిమిత మగుచున్నది. చిచ్ఛక్తి ఊర్ధ్వగమనమునందు మూఁతపడియున్న ద్వారములను తెఱచుచు శక్తిప్రవాహమున కాటంకములను తొలఁగించుచున్నది. తేజస్సు కట్టెలమంటయందును, మట్టినూనెదీపమునందును, విద్యుత్తునందును, రేడియమునందును ప్రకాశమాన మైయున్నను జడపదార్థములందుకంటె నిర్మల స్వచ్ఛ పదార్థములందు (Transparent) విశుద్ధముగను, వ్యాప్తముగను

ప్రబలముగను సుందరముగను గోచరమగుచున్నది. ఉదాహరణములు కడియము కిరణములు కాంతిప్రభా ముఖము విశదము చేయుచున్నవి. కడియాయంత్రములు విశ్వవ్యాపకమైన నాదప్రభావ

౧ బ్రహ్మరంధ్రస్థానము ౭ ఆజ్ఞాచక్రస్థానము
౨ విశుద్ధచక్రస్థానము ౪ అనాహతచక్రస్థానము
౩ మణిపూరకచక్రస్థానము ౬ స్వాధిష్ఠానచక్రస్థానము ౧ మూలాధారచక్రస్థానము ౮ బ్రహ్మగ్రంథి ౯ బ్రహ్మదండి చివరభాగము ౧౦ సహస్రార ౧౧ హృదయగ్రంథి ౧౨ కంఠగ్రంథి ౧౩ సుషుమ్నస్థానము ౧౪ బ్రహ్మదండి

మును తెలుపుచున్నది. దూరశ్రవణ దూరదర్శనయంత్రములు నాగరికుల సర్వవ్యాపకత్వమును వెల్లడిచేయుచున్నవి. మానవదేహాంతర్గతములైన చక్రములస్థానములు విశ్వవ్యాపకములైన శక్తిస్థానములుగ నున్నవి. అష్టస్థానములందు సహస్రారస్థానము కలదు. ప్రపంచమునకును కాలమును వర్ణనాతీతము. సహస్రారప్రభావము శబ్దగ్రహణ రూపగ్రహణ దూరదర్శన దూరశ్రవణ నాదశ్రవణ దర్శనయంత్రాదుల కతీతమైన మహత్తరశక్తులయము. ఆత్మనాదానుసంధానము వైఖరీ మధ్యమా పశ్యంతీ పరా మైన పరాశక్తిని సహస్రారమునందు సాక్షాత్కారము చేయుచు బ్రహ్మానందమును కలుగ జేయుచున్నది.

విద్యుచ్ఛక్తి యంత్రాలయము శక్తిధరితమైనట్లు మన అంతరంగములో నియతరీతిని సంధానము కలుగునప్పుడే విద్యుచ్ఛక్తి ప్రాణంది నియతకార్యములు నిర్వర్తింపబడుచున్నవి. విశ్వవ్యాప్తమైన చిచ్ఛక్తి శాశ్వతానుసంధానము చేయుటవలన చతుర్విధపురుషార్థము సిద్ధించుచున్నది. శాస్త్రోక్తి ప్రకారం ప్రముఖమగు చిచ్ఛక్తి శాశ్వతానుసంధానము చేయుచున్నది. పురుషార్థసిద్ధి కర్థకామములు సామాన్యముగ ప్రతిబంధకములుగ నున్నవి. పురుషార్థము సంధర్థకామారాధనము సాధకుని లక్ష్యము సాధ్యము నందు లగ్నము చేయుచు తనమునకు మూల మగుచున్నది. ధర్మావిరుద్ధమైన యర్థకామారాధనము ప్రకృతిసిద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి ప్రతిబంధకము గాదు. ధర్మవిరుద్ధమైన యర్థకామారాధనము ప్రకృతివిరుద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి ప్రతిబంధకముగ నున్నది. మానవునకు పురుషార్థసిద్ధి కఖండమైన యభ్యంతరసాధనము ముగ నున్నది. వారిలక్ష్యము బాహ్యసాధనములందు లగ్నమగుచు గర్భానుసంధానము దుర్లభమగుచున్నది. కులినీయోగమును బాహ్యాచారసాధనములందు లగ్నమైనపుడు నాగములు సంభవించుచున్నవి. మహానారులైన కులినీయోగులు త్రిపురసుందరి శాశ్వతానుసంధానము చేయుచు మూలాధారమునందు కుమారిని అనాహతమునందు యోగిని సహస్రారమునందు పతివ్రతను సమారాధనము చేయుచు శుద్ధ జాతమైన బ్రహ్మానందమును బొందుచున్నారు. కౌలాచారులైన శాక్తేయులు కాపాలికులు వామాచారులై రూపానుసంధానమునందు స్థూలప్రపంచమునందు దక్షిణాంతమైన విషయానందమును సమన్వయించుచు కులినీయోగమును సఫలములై కామాకర్షిణీ దశక్తుల కపర్దములను కల్పించి రకర్మముల నాచరించుచున్నారు. సహస్రారచక్రమునందు విలసిల్లుచున్న శక్తిని మద్యమాంసముల సంబంధము కల్పించు సాధనలు కలుగ జేయు పరమార్థములను సము. కశ్మీరరాజ్యమున నితరవామాచారములను ఆచారముల దుష్పరిణామములు సామాన్యజీవితము నందు గల ఎటువంటి తెలుపుచున్నవి.

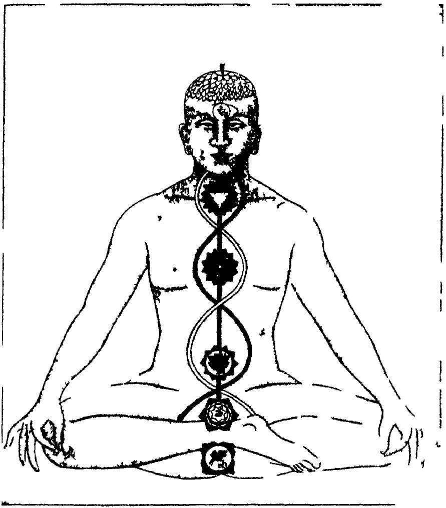
అనాహతము

	నామము	స్థానము	తత్త్వము	తత్త్వ కాంతులు	దళములు	వర్ణములు	జ్ఞానేంద్రియములు	రంగు	మండలాకారము
౭	సహస్రారము	శిరస్సు	ఆత్మ	అనంతము	౧౦౦౦	౧౦౦౦			
౬	ఆజ్ఞాచక్రము	భ్రూమధ్యము	మనస్సు	౬౪	౨	హం క్షం	చిత్తము మనస్సు		బిందువు
౫	విశుద్ధము	కంఠము	ఆకాశము	౭౨	౧౬	అచ్చులు (౧౬)	వినము శ్రవణము శ్రోత్రము	తెలుపు	చక్రము
౪	అనాహతము	హృదయము	వాయువు	౫౪	౧౨	క ఖ గ ఘ ఙ చ ఛ జ ఝ ఞ ట ఠ	చలనము స్పర్శము త్వక్కు	ధూమ్రము	షట్కోణము
౩	మణిపూరకము	నాభి	అగ్ని	౫౨	౧౦	డ ఢ ణ త ద ధ న ఫ	చూచుట రూపము చక్షువు	ఎరుపు	త్రికోణము
౨	స్వాధిష్ఠానము	లింగస్థానము	అప్పు	౬౨	౬	బ భ మ య ర ల	రుచి చూచుట (?) రుచి జిహ్వ	తెలుపు	అర్ధచంద్రము
౧	మూలాధారము	గుదస్థానము	భూమి	౫౬	౪	వ శ ష స	ఆఘ్రాణము గంధము ఘ్రాణేంద్రియము	పసుపు	చతుష్కోణము

మూలాధారాది కమలములకు సంబంధించిన విశేషాంశము లాయావిషయశీర్షికలందు ప్రచురింపబడును. సామాన్య విషయ గ్రహణము గలుగుటకై కమలముల చిత్రములను విడు ప్రచురింపబడినవి. అనాహతచక్రవ్యాఖ్యానములు విచిత్రముగ తెలుపబడినవి. కుండలినీయోగశాస్త్రపటము (౯వ చిత్రము) అనాహతచక్రపటమును (౧౦వ చిత్రము) ప్రకమ లములను ఆగమశాస్త్రానుసారముగ వివరించుచున్నవి.

అనాహతము — హృదయస్థానము బంధూకపుష్పకాంతిభరి ప్రకాశమానము. క ఖ గ ఘ ఙ చ ఛ జ ఝ ఞ ట ఠ అనెడి ద్వాదశవర్ణయుక్తమైన ద్వాదశదళయుక్తము. షట్కోణాకారము వాయుమండలము ధూమాభముగల కర్ణికాయుతము. కర్ణికాపరిభాగమున సూర్యమండలయుతము. కర్ణికామధ్యమున విద్యుత్కోటినిభ భాసుర త్రికోణము. దాని మధ్యమున కృష్ణసారాధిరూఢమును ధూమ్రధూసరాభమును చతుర్భుజమును అంకుశహస్తమునునైన వాయుబీజము. దాని(క్రోడమున) మీదమున ద్విభుజాడును వరభయకరుడును త్రినేత్రుడును వాంవరుడైన ఈశ్వరుడు. ఈ కర్ణికయందు రక్తపద్మమున ఉన్న కనకవర్ణయును చతుర్భుజయును పాశకపాలవరాభయకరయును త్రినేత్రయును సర్వాలంకారాన్వితయును ఆర్ద్రహృదయయును కంకాళమాలాధరయునునైన కాకినీశక్తియు. మధ్యత్రికోణమునందు అర్ధచంద్రబిందురూపమస్తకుడును స్వర్ణవర్ణుడును కామోద్గమోల్లసితుడునునైన బాణలింగశివుడు. దానిక్రిందను స్థిరతరదీపకలికాకార హంసరూపియైన జీవాత్మయు. ఈ కర్ణిక క్రిందను రక్తవర్ణమును ఊర్ధ్వముఖమును గల అష్టదళపద్మమును. ఇయ్యది కల్పవృక్ష రత్నవేదీఛత్రాతపత్రాద్యలంకృతమైన మానసపూజాస్థానము. కమలస్థానమందు అకులమూలాధారమునను పరమాత్మస్వరూపమును పొందగల విధము అనాహతపూజావిధానమున ఉదాహరింపబడినది.

అనాహతము

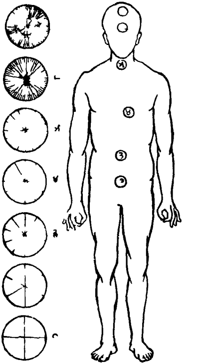
షట్చక్రములు

అనాహతము

బీజము వాహనము	దేవత వాహనము	ధాతు శక్తి	లింగ యోని	ఇతర తత్త్వ సంయోగము	గ్రంథులు	లోకములు	గుణము	అధిష్ఠాన శక్తి
						సత్యలోకము	సత్త్వము	చంద్రుడు
ఓమ్	శంభువు	హాకిని	ఇతర త్రికోణము	మహత్తు మహత్ప్రకృతి హిరణ్యగర్భుడు	రుద్రగ్రంథి	తపోలోకము	సత్త్వము	చంద్రుడు
హం, శ్వేతగజము	సదాశివుడు	శాకిని	త్రికోణము	శబ్దతన్మాత్ర శ్రోత్రేంద్రియము వాగింద్రియము		జనలోకము	రజస్సు	రవి
యం, కృష్ణమృగము	ఈశుడు	కాకిని	బాణ త్రికోణము	స్పర్శతన్మాత్ర త్వగింద్రియము గుహ్యకర్మేంద్రియము	విష్ణుగ్రంథి	మహర్లోకము	రజస్సు	రవి
రం, మేషము	వృషభవాహన రుద్రుడు	లాకిని	త్రికోణము	రూపతన్మాత్ర చక్షురింద్రియము గుదకర్మేంద్రియము		స్వర్లోకము	తమస్సు	అగ్ని
వం, మకరము	గరుడవాహన విష్ణువు	రాకిణి	లింగ త్రికోణము	రసతన్మాత్ర జిహ్వేంద్రియము హస్తకర్మేంద్రియము	బ్రహ్మగ్రంథి	భువర్లోకము	తమస్సు	అగ్ని
లం, ఐరావతము	హంసవాహన బ్రహ్మ	డాకిని	స్వయంభువు త్రికోణము	గంధతన్మాత్ర ఘ్రాణేంద్రియము పాదకర్మేంద్రియము		భూలోకము	తమస్సు	అగ్ని

సుషుమ్నానాడీమార్గగ అనాహతచక్రస్థిత పార్వతీసహిత శివాయై నమః. అనాహతస్య శబ్దస్య తస్య శబ్దస్య యో ధ్వనిః, ధ్వనే రంతర్గతం జ్యోతి ర్జ్యోతిరంతర్గతం మనః, తన్మనో విలయం యాతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్. కం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః ఖం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః గం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః, ఘం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః ఙం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః చం నమః- హంసశ్శివ స్సోహం హంసః. ఛం నమః - హంసశ్శివస్సోహం హంసః జం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః ఝం నమః - హంసశ్శివస్సోహం హంసః ఞం నమః - హంసశ్శివస్సోహం హంసః టం నమః-హంసశ్శివస్సోహం హంసః ఠం నమః- హంసశ్శివస్సోహం హంసః ద్వాదశదళసహిత అనాహత చక్రస్థిత పార్వతీసహిత శివాయై నమః

అనాహతచక్రము సప్తశకలములందును మధ్యస్థానమునం దుండుటవలన కుండలినీశక్తి ప్రబోధమునకు విశేషోపయోగముగ నున్నది. అనాహతమునకు క్రిందను మూలాధార, స్వాధిష్ఠాన, మణిపూరక చక్రములును, పైని విశుద్ధ, ఆజ్ఞా, సహస్రారచక్రము లును గలవు. హృదయస్థానము జీవాత్మస్థానము. జీవాత్మప్రాణశక్తులను భూలోకవిషయవాసనలకు వినియోగించునదియును, సత్యలోకారోహ ణమునకు వినియోగించునదియును అనాహతశక్తి నిర్ణయింపగలదు. అనాహతమునకుగల వితరచక్రములకును దళములు వర్ణములు గల్పింపబడినవి. పటము ౯ యందుగు శ్లోకమునందు వివరములు చూడనగును.

దళములు — కమలము స్థానము గు ర్తి కములర్యో శకులకు విదర్శ మ యు ను గాలాధా ము క కములను వ్యాస్తారము ౧౦ కములను గలిగియున్నది అనా ము కు దళములు ౧౨

వర్ణములు — ఓటయ గు నా మ శ్దము ను శ్దము రూ ముగను రిణామము వ ంగుచున్నది ఆ ర్తి కమై నాదము ర్తి కమై ధ్వనికి రూ ములను దాల్చు ట్రకు ణ చ్చార ముంగము లందు ంచల మును చేయుచున్నది మూ లాగారము వ శ మ రములను ఆనా తము క వ క ల వర్ణములను గలిగియున్నవి ప్రము ౨ × ౦ ౧ ౦౦ వర్ణములను లిగియున్న వ చ్చారణము ం లి య లక్ష్త ర్ణములు రయి ము ను ను అకోరూలను అ ం ను అను గోము ౨ కోక ర్ణమూ మచ్చరించు చిత్తి ప్రత్తినిరో మ కు సాధన ము మ మును అకురూలాణ మ పాతురాను తిరము నకు సాధన ముగ నున్నది

మండలములు — రూపకల్పనయందు రేఖలు ప్రముఖములు రేఖావిశా విన్యా ములు రూపవికా పరిణామములకు ప్రమాణములు కములమండలములు పంచభూతశక్తిస్వరూపములను మండలకోణా కృతులకు నవగతము చేయుచున్నవి పృథ్వీతత్త్వము చతుష్కో ణము అప్తత్త్వము బాలచంద్రాకారము తేజస్తత్త్వము త్రికో ణము వాయుతత్త్వము రెండు త్రికోణములు కలిసిన షట్కో ణము ఆకాశతత్త్వము కుండలాకారము అనాహతము షట్కో ణము వాయుబీజమును గలిగియున్నది యంత్రములు రేఖావిన్యా సముల బీజాక్షరములను గలిగి శక్తివశీకరణసాధనమును తెలుపు చున్నవి

వాహనములు — మూలాధారమునకు ఐరావతము స్వాధిష్ఠాన మునకు మకరము మణిపూరకమునకు మేషము అనాహతమునకు కృష్ణ సారము విశుద్ధమునకు శ్వేతగజము ఆజ్ఞాచక్రమునకు ఓంకా ర ము వాహనములు కమలస్థానముల గుణ స్వభావములకు వాహనములు చిహ్నములు వాయుబీజస్థానమైన అనాహతమునకు కృష్ణసారము చిహ్నము

అధిదేవతలు — మ త్ర శా స్త్రమునందు మహర్షులు మంత్ర ద్రష్టలు అధిదేవతలు దాతలు మంత్రములు కామితార్థ ల సాధ నములు ఉ పాసనములు మ త్ర దే తలు లామరూపముగను ధ్యాన జపాదా నము చేయ బడుదురు నూర్యనమస్కారములందు అగ్ని బీజమైన రం వర ముచ్చరింప బడుచున్నది హ్రాం హ్రీం హ్రూం హ్రైం మొ లగు బీజాక్షరములు పిండాండబ్రహ్మాండము ల ను గల తేజశ్శక్తుల కావా న వి ర్ణ ములను గలుగ జేయు చున్నవి అంగన్యా కరన్యా ములం దు యోగి చెప్పి బీజాక్షర ము మ త్రార్థమున కనురూపముగ నుండును అంగన్యా కరన్యా ము ల అం ఈం ఊం ఐ ఔం అః బీజాక్షరముల తోను రం రీం రూం రైం రౌం రః బీజాక్షరములతోను హ్రాం హ్రీం హ్రూం హ్రైం హ్రౌం హ్రః బీజాక్షరములతోను నిబిడముగ నితరబీజాక్షరములతోను మంత్రశక్తి కనురూపముగ జేయ బడుచున్నవి బీజాక్షర ంయోగము మహత్తర లక్ష్య సాధా నమునకు చయుటకు సాధనములుగ నున్నవి

ధ్యానశ్లోకము దే తా స్వరూపఫలములను వర్ణించుచున్నది మంత్రద్రష్ట లాదికాలమునుండి యోగ ము ద్రిమంత్రములను విర ంచి గాయత్రీమంత్రముల మహిమ ంచిరోవిగమును మంత్రశాస్త్రము తెలుపు చున్నది కలమంత్రముల బీజాక్షరములును మంత్రములకు శిరమైన ఓంకారమునందు లయమును పొందుచున్నవి త్రివిద్య కుప ప్రణవవిద్యకును ప్రణవము ప్రధానము ఆకాశమునందు మ భూతములను లీనమైనట్లు ప్రణవమునందు సకలమంత్రా క్షరములును లీనము లగుచున్నవి నిత్యకర్మానుష్ఠానమునందు నియత కర్మముగ నిర్ణయింప బడిన గాయత్రీమంత్రము భూతశుద్ధిని సాయు

జ్యామునకు వినియోగపడుచున్నది ప్రణవబీజసాధనమున ఓం భూః, ఓంభువః, ఓగ్ం సువః, ఓమ్ మహః, ఓంజనః, ఓంతప, ఓగ్ం సత్యం అని సప్తకములాంతర్వ్యాప్తమైన కుండలినీశక్తి స్వాదీన మగుటకు గాయత్రీమంత్రము సులభసాధనమగ నున్నది నిగమాగమములకు, శాస్త్రములకు, మంత్రతంత్రములకు, సాంఖ్యయోగములకు, పురుషార్థవిద్యలకు ప్రయోజనము పురుషార్థము పురుషార్థమున కాత్మజ్ఞానము సాధనము గాని బాహ్యవిషయోపభోగము సాధనము గాదు హిందూమతశాస్త్రకళావిజ్ఞానమునంగు 'ఓమిత్యే కాక్షరం బ్రహ్మ, ఓమిత్యేకాక్షరం శక్తిః' పరమార్థములు

కుండలినీయోగము నగుణములైన దళములు, వర్ణములు, యంత్రములు, వాహనములు, దేవతలు, బీజాక్షరములు మొదలగు సాధనములద్వారా నిర్గుణమైన పరాశక్తి నారాధింపఁగల విధమును సప్తకములయొక్క పరిజ్ఞానము సుగమము చేయుచున్నది

శ్లో॥ శివశక్త్యర్థదా వాసం కురుతే దేవి! సర్వదా,
రోగాదింశ్చ వారే త్తస్య స్వదేహేన సిద్ధ్యతి

—అనం లా

తా॥ ఓదేవీ! శివశక్తి యెప్పుడు ఎచ్చట వాసము చేయుచున్నదో, అప్పుడా శక్తి వానిరోగాదులను వారించును అప్పుడా జీవుని స్వదేహముచేతనే సిద్ధిగలుగును

శ్లో॥ అత్రాస్తే శిశుసూర్యసోదరకలా చంద్రస్య యా షోడశీ
శుద్ధా నీరజసూక్ష్మతంతుశతధాభాగైకరూపా పరా,
విద్యుత్కోటిసమానకోమలతనూ హ్యధోముఖీ
పూర్ణానందపరంపరాతివిగళత్పీయూషధారాధరా

—షట్చక్రనిరూపణము

తా॥ ఈసహస్రదళపద్మమునందు 'అమ' అను చంద్రుని షోడశకళ యున్నది ఆకళ బాలసూర్యునితో సమానముగా ప్రకాశించునది, వికారము లేనిది గనుక నిర్మలమైనది పద్మనాళమునందలి సూక్ష్మమైన దారమును నూఱుభాగములు చేయఁగా నందలి యొకభాగమువలె సూక్ష్మమైనది శ్రేష్ఠమైనది కోటి, సర్వ నీయుక్తమూర్తులైన దుమ్మకీటకములకు కోట్లకొలది మెఱుపుతీగలవలె కోమలమయిన యాకృతి గలది నిత్యప్రకాశమానమైనది అధోముఖము గలది పూర్ణానందపరంపరనుండి యధికముగ స్రవించుచుండెడి యమృతధారను ధరించుచున్నది

శ్లో॥ ఏతస్యా మధ్యదేశే విలసతి పరమాపూర్వనిర్వాణశక్తిః
కోట్యాదిత్యప్రకాశా త్రిభువనజననీ కోటిభాగైకరూపా,
కేశాగ్రస్యాతిగుహ్యా నిరవధి విగళత్ప్రేమధారాగరా సా
సర్వేషాం జీవభూతా మునిమనసి ముదా తత్త్వబోధం వహన్తీ

తా॥ ఈ నిర్వాణకళయొక్క మధ్యప్రదేశమందు శ్రేష్ఠమై కదియు, సృష్టికి ముందే ఆవిర్భవించుటవలనఁ బనాంట ముంగుగ మొదలును లేనిదియు నగు నిర్వాణశక్తి ప్రకాశించుచున్నది అది కోటిసూర్యుల ప్రకాశమువంటి ప్రకాశముగలది మూఁడులోకముల కును తల్లి ఒక తలవెండ్రుకకొస కోటిభాగములు చేయఁగా నందొక భాగమునంత ప్రమాణము గలది మిగుల సూక్ష్మమయినది పరిమితి లేకుండ స్రవించుచుండెడి ప్రేమధారను ధరించునది, మఱియు నది యెల్లరకు జీవభూత యగుచు మునుల మనస్సులందు సంతోషముచేతను తత్త్వజ్ఞానమును కలిగించుచుండును

శ్లో॥ తస్యా మధ్యాన్తరాళే శివపద మమలం శాశ్వతం యోగిగమ్యం
నిత్యానందాభిధానం సకలసుఖమయం శుద్ధబోధస్వరూపమ్,
కేచిద్బ్రహ్మాభిధానం పద మితి సుధియో వైష్ణవం తల్లపన్తి
చిద్గం సాఖ్యావే త ద్విడా ఏకే సుకృతినో మోక్షమాత్మప్రబోధమ్

తా॥ ఆ నిర్వాణశక్తియొక్క మధ్యమున్న శూన్యమందు నిర్మలము, శాశ్వతము, యోగులకు జ్ఞానమాత్రగమ్యము నగు శివపద మున్నదని తత్త్వజ్ఞులు చెప్పుదురు అది నిత్యానందమను పేరు గలది శుద్ధమయిన జ్ఞానమే స్వరూపముగాఁ గలది ఆపదమును కొందఱు విద్వాంసులు బ్రహ్మపదముగాను, కొందఱుబుద్ధిమంతులు వైష్ణవపదముగాను, మఱికొందఱు హంసమను పేరుగల మోక్షస్వరూపముగాను, కొందఱు అనిర్వచనీయమయిన ఆత్మసాక్షాత్కారస్థానముగాను చెప్పుదురు

శ్లో॥ యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ,
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః

—గీత అ, ౨

ఏకమును, పరిపూర్ణమును, నిష్క్రియమును, నిర్గుణమును, సర్వవ్యాపకమును నైన చిచ్ఛక్తి సృష్టిపరిణామమునందు కించెమును, పరిమితమును, జ్యోతిర్విహీనమును, సగుణమును, కూటస్థమును నగుచు పదార్థమున కస్తిత్వకల్పనను గలుగఁజేయుచున్నది అఖండమైనశక్తి నానావరణములంగు వికారాశ్రితములైన ఖండరూపములను గను చున్నది చరాచరాత్మకప్రపంచము అవ్యక్తము, పురుషుఁడు, చంద్రుఁడు, సూర్యుడు, ఆకాశము, వాయువు, తేజస్సు, జలము, పృథివ్యాది నానాకరణములందు భాసిల్లుచున్నది త్రివిధ నానాకరణములందును సూక్ష్మాతిసూక్ష్మమైన పరశక్తి స్థూలస్వరూపములందు పరిణామము నొందుచున్నదని మనము స్ఫుటము చేయుచున్నది శ్రీచక్ర మీభావమును రేఖాబీజాక్షరరూపమునను వ్యక్తము చేయుచున్నది అవ్యక్తమైన శక్తి నాదమాదివ్యక్తస్వరూపము బ్రహ్మాండమయమైన నాదశక్తి రేఖాబీజాక్షరరూపములను బొందినవి లందు గోచరమగుచున్న నిగమును శాస్త్రములు వివరము చేయు చున్నవి ఆకాశతత్త్వమునం దపరిమితముగా నున్న నాదశక్తి పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితమగుచున్నది పరిమితమైనశక్తి ఆత్మ సాక్షాత్కారణమును దుర్లభము చేయుచున్నది పరిమితమైన శక్తి నపరి మితము చేసి సర్వవ్యాప్తము గావించుటయే సకలయోగముల

కును పరమార్థము కలసాధనములను సీపరమార్థమునకు వినియోగపడు చున్నవి. శక్తి సృష్టి వికాసమునందు తేత్రధర్మముల కనుగుణముగ పరిమితవికాసములను బొందుచున్నది. ఆకాశతత్త్వమున అనంతశాంతులను గలిగియున్న పరాశక్తి మహా ప్రస్తారమునందు మహా శేఖా ఖాంతులను పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితములైన రేఖా ఖాంతులను గలిగి పరిమితమైన శక్తిని గలిగియున్నది. పరిమితమైన శక్తిని వ్యక్తపద్ధముగను ప్రకృష్టముగ నున్న యపరిమితమైన శక్తినిగ పరిణమింప జేయుట కలయోగ సాధనములకును ప్రయోజనము. ఊర్ధ్వముఖములై వికసితములైన శక్తులు సృష్టిపరిణామమున అధోముఖములై ముకుళితములగు చున్న విధమును కుండలినీశక్తి వివరము చేయుచున్నది. అధోముఖములును ముకుళితములును నైన శక్తి తమలస్థానము లూర్ధ్వముఖములును వికసితములును నగునప్పుడనంతమైన శక్తి సర్వవ్యాపకత్వము గలిగి కలాభీష్టములను సిద్ధి చయుచున్నవి. పృథివ్యప్తేజో వాయ్వాకాశ తన్మాత్రల తత్త్వములను బొందునప్పు డఖండమైన కుండలినీశక్తి ఆకాశతత్త్వస్థానమైన మహా ప్రస్తారమున దుండి పృథ్వీతత్త్వస్థానమైన మూలాధారస్థానమునందు మెరుగువలె ప్రజ్వలనము గలిగియుండి పృథ్వీబీజమైన లకార మాకాశబీజమైన ఓంకారమునందు లయమును బొందును. హృదయస్థమైన జీవాత్మ వివరేంద్రియ రమైన అధోగమనమును విడిచి ఆత్మజ్ఞానపరమై ఊర్ధ్వగమనమును చేయుచున్నది. సూక్ష్మమైన ఆకాశతన్మాత్ర ర్వ్యగతమై యితర భూతములను లయము చేయగల విధమున వ్యాప్తములైన స్థూల భూత తన్మాత్రలు ర్వ్యగతమైన ఆకాశతన్మాత్రను లయము చేయ జాలవు. నాదస్వరూపమైన ఓంకారము ప్రకమల స్థితమైన చిచ్ఛక్తిని విశ్వవ్యాప్తమైన చిచ్ఛక్తిని సేకరించియందు చేరగించి ఆత్మజ్ఞానమును కలుగజేయుచున్నది. కలమంత్రములకును తంత్రములకును శాస్త్రములకును యోగములకును మూలమైన ఓంకారము కుండలినీయోగసిద్ధికి సాధనభూతముగ నున్నది.

> శ్లో॥ యదా భూత పృథగ్భావ మేకస్థ మను పశ్యతి
> తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా

పృథగ్భావమున భావపృథక్త్వాంతరములందు వ్యాప్తమైయున్న రాశక్తి నేరూపమున గను వినప్పుడు బ్రహ్మ దర్శనము కలుగుచున్నది. కలయోగములకును పరమార్థ మాత్మజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానమునకు కలజనులకును ప్రత్యేకయోగములు సాధనములుగ నున్నవి. కలజనులకును సులభసాధ్యమైన రాజయోగము మాదర ణీయముగ నున్నది. మన విజ్ఞానమునందును నభ్యుదయ సాంఘిక్యముల మములను లిఖిత శ్రీ శంకరాచార్యుల రోషానుభూతియందు తెలిసిన ఆత్మజ్ఞానానుభవభావము ప్రాజ్ఞులకు సమాదరణీయము.

ఒక కాలమునందు వ్యాపించి రాదుల యాదరణమును బడసిన కుండలినీయోగము వర్తమానకాలమున పాశ్చాత్యులకును దుర్జ్ఞేయ ములకును పాలైనది. ధీమంతులగు యోగరహస్యములను గూడదోష ములను వర్తమానపరిస్థితుల కనుగుణముగ పరిశీలించి నిష్కర్షించుట విజ్ఞానసంరక్షణవ్యాపకములకు ప్రయోజనకరము.

ప్రమాణగ్రంథములు — వ్యాపరణమునందు శ్రీవిద్య ఆర్థర ఆవిలగారి కుండలినీశక్తి లెడ్ బీటరుగారి చక్రములు కాళీచరణవ్యాఖ్యాన హిత షట్చక్రనిరూపణము సౌందర్యలహరి ఆనందలహరి మొదలగు గ్రంథములను నందలి వ్యాసములను వారి యాదరమున నుపయోగింపబడినవి.

(కా. నా.)

అనింగ్యము — ఇది సూక్తము లోకముల చిన్నది. కము తైత్తిరీయసంహితలో నిన్ని వైదికపదములు పదపాఠము నందు విడిపోవునవిగ గన్పట్టును. అట్లు కాన్పించుటకే కావి నిజముగ నట్లు విడ దీయుటకు వీలు లేనివని. అట్టిపదము లన్నియు నీ అనింగ్యమున దుదాహరింపబడియున్నవి. ఈగ్రంథము వ్రాసినయత డు దేవ మనీషి. కుమారుడు శ్రీవత్సాంకుడు.

అనికేపల్లి — ౧ నెల్లూరుజిల్లా నెల్లూరు తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౮౬ (౧౯౩౧).

౨ నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరితాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౩౬ (౧౯౩౧).

అనిగండ్లపాడు — కృష్ణజిల్లా నందిగామతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౬౫౪ (౧౯౩౧).

అనిగనిదొడ్డి — అనంతపురముజిల్లా గుత్తితాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯౫ (౧౯౩౧).

అనిగేరు — తూర్పుగోదావరి ఏజన్సీజిల్లా యెల్లవరం తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౪ (౧౯౩౧). రు ౨౦౦లు శిస్తు చెల్లించునట్టి ఆఱు గ్రామములమూటాకు నిది ముఖ్యస్థలము. ఈ ముఠాదారు పూర్వపు జగడంగిముప్పబుదారు వంశ జుడు. ౧౮౭౬లో జగడంగిముప్పబుదారు తిరుగబడి ముప్పటము పోగొట్టుకొనెను. అతనికుమారుడు రంపతిరుగుబాటుసమయమున తన యావచ్ఛక్తిని బ్రిటిషుగవర్నమెంటువారికి సాయము చేయుటయందు వినియోగించినందున అతని రాజభక్తికి మెచ్చి ప్రభుత్వమువారి కీ ముఠాను దవ్వత్రివారినుండి తీసి యతని కిచ్చిరి.

అనిజగేరి — బళ్లారిజిల్లా హర్పనహళ్లి తాలూకాయం దలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౬౦౪ (౧౯౩౧).

అనితల్లి — కాటయవేమారెడ్డి గారి కుమార్తె. కాళింద మును కృతినందిన పెదకోమటిరెడ్డి భార్య. ఈమె తల్లి పేరు దొడ్డాంబిక. ఈమె తండ్రి యైన కాటయవేమారెడ్డి కొండవీటి యనపోతారెడ్డి (౧౩౫౩ ౧౩౬౪) అల్లాడు, పెదకోమటి, కుమారగిరిరెడ్డి (౧౩౮౦ ౧౪౦౦) కొల్లేటి పినవీటి, మంత్రి కుమారగిరి కాటయ

నేయునకు రాజమహేంద్రవరము రాజ్యమిచ్చెను. కాటయవేముని తరువాత నాతనిపుత్రుఁడైన కుమారగిరి రాజమహేంద్రవరమునకు రాజయ్యెను. అతనితరువాత నాతనిచెల్లెలైన అనితల్లిని, ఆమెభర్తగా నైన అల్లాడరెడ్డి శత్రురాజులను ఓడించి రాజ్యముపైఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. ఈమెభర్తగా నైన అల్లాడరెడ్డియు, బావగా నైన వేమారెడ్డియు, భర్త యైన వీరభద్రారెడ్డియు ఈమెతోఁగూడ రాజమహేంద్రవరరాజ్యము చేయుచున్నట్టు గానవచ్చుచున్నది. ఈమె శా. శ ౧౩౪౫ (క్రీ. శ ౧౪౨౩)వ నం దొకబ్రాహ్మణునకుఁ గలువచేరు గ్రామము దాన మిచ్చుచు నొకశిలా ప్రశాసనము వ్రాయించెను. దానివలనఁ బైసంగతులు వెల్లడి యగుచున్నవి. దానము తీసికొనిన బ్రాహ్మణుఁడు కాశ్యపభట్టుకుమారుఁడైన పరహితాచార్యుఁడు. ఇతఁడు వైద్యశాస్త్రమునందు మిక్కిలి ప్రవీణుఁడు. ఈమె అనంతర్పురము నకే దేవబ్రాహ్మణుల యగ్రహారములమీఁది పన్ను తీసివేసిన దని యీ శాసనమునందే వ్రాయఁబడియున్నది. శ్రీనాథుఁడు కాశీఖండమునందు ఈ అనితల్లిని ఇట్లు వర్ణించియున్నాఁడు —

మ. మనుకులస్థుం డగు కాటభూవరుని వేమక్ష్మాతలాధీశునం
దనఁ బాణిగ్రహణంబు చేసి ప్రియ మొప్పన్ వీరభద్రేశ్వరుం
డనితల్లి న్వనితామతల్లి నుదయాస్త్రాద్రీంద్రసీమావనీ
ఘనసామ్రాజ్య సమర్థ సుప్రతిత సాక్షాదిందిరాదేవతన్

ఈపేరునకు 'అనతల్లి', 'అన్నతల్లి' యనునామాంతరరూపములు కలవు.

అనిపినకట్టె — బళ్లారిజిల్లా, హొస్పేటతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౩ (౧౯౩౧).

అనిమల — కడపజిల్లా, కమలాపురంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౧౬౩ (౧౯౩౧)

అనిమిగానిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా, కుప్పంతాలూకాయందలి శిథిలగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౧ (౧౯౩౧)

అనియంకభీమదేవుఁడు

— ౧. కళింగమును పాలించిన గంగవంశపు రాజు. ఇతఁడు కామార్ణవుని కుమారుఁడు, గుండమదేవుని తండ్రి. ఈ పేరు వహించిన గంగరాజులలో నితఁడు మొదటివాఁడు. ఇతనిని గురించి మన కేమియుఁ దెలియదు.

౨. ఇతఁడు కళింగదేశాధిపతియు, గంగవంశజుఁడు నయిన అనంతవర్మచోడగంగదేవునికి చంద్రలేఖవలనఁ గలిగిన యైదుగురు తనయులలో రెండవవాఁడు. ఈ పేరు ధరించిన గంగవంశజులలో నితఁడు రెండవవాఁడు. అన్న యగు రెండవ రాజరాజానంతర మితఁడు సింహాచల మొక్కలింగమునందలి కృత్తివాస ఆలయము శాసనముల ననుసరించి యితఁడు క్రీ. శ ౧౧౯౦ యందు రాజ్యమునకు వచ్చియుండు నని మహామహోపాధ్యాయ చక్రవర్తిగారు నిర్ధారణచేసిరి. ఇతని సోదరుఁడగు రెండవరాజరాజుశాసనములు క్రీ. శ ౧౧౯౨ వఱకుఁగూడఁ గానవచ్చుచుండుటవలన ఇతఁడు తనయన్నతోపాటు రాజ్యమును రెండేండ్లు కలసి పాలించిన ట్లూహింపవలసియున్నది. ఇతఁడు త్రికళింగేశ్వరబిరుదాంచితుఁడు. శాసనములం దీతనికి అనంగభీమదేవుఁడనియు నామాంతరము కలదు. ఈతఁడు పరిపాలించుచుండినకాలమున రెండవరాజరాజదేవునిభావమఱఁది వ్యస్మేశ్వరదేవుఁడు భువనేశ్వరమున నద్భుతమైన మేఘేశ్వరాలయమును గట్టించెను. అనియంకభీమదేవు ప్రధాని గోవిందుఁడు. ఇతఁడు కాలాంతరమున చటేశ్వరమున నొకదేవాలయమును గట్టించెను. మహామహోపాధ్యాయ చక్రవర్తిగారి పరిగణనము ననుసరించి యితఁడు క్రీ. శ ౧౧౯౮ వఱకు రాజ్యమేలెను.

౩. కళింగమును బరిపాలించిన గంగవంశపురాజులలో నొకఁడు. రెండవ అనియంకభీముని పౌత్రుఁడు, మూఁడవ రాజరాజునకు ముంకుణదేవికిని జనియించినవాఁడు. ఇతఁడు ముప్పదినాలుగుసంవత్సరములు రాజ్య మేలినట్లు గాంగశాసనములు తెలుపుచున్నవి. వీని వంశవర్షములను పరిగణించి మహామహోపాధ్యాయ చక్రవర్తిగారు ఇతఁడు శకవర్షము ౧౧౩౩ నుండి ౧౧౬౦ వఱకు పరిపాలించినట్లు నిర్ణయించిరి. ఈతని తండ్రియగు మూఁడవ రాజరాజుకాలమునుండియే కళింగోత్కలములపయి మహమ్మదీయుల దండయాత్ర లారంభమయినవి. ఈతనికాలమున నుత్కలముపయి దండెత్తివచ్చినవాఁడు బంగాళము నేలుచుండిన లాలంగవ సుల్తాను ఘియాజుద్దీన్ ఇవాజ్. ఈదండయాత్రయందు మహమ్మదీయులు జయించి రనియు, హిందువులు పరాజయము నొందిరనియు మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిరి కాని యది విశ్వసనీయముగఁ గన్పట్టదు. ఏల యన అనంగభీమదేవుని శాసనములవలన అతని ప్రధాని యయిన విష్ణు వనునతఁడు యవనుల నోడించినట్లు తెలియుచున్నది. మన పూర్వులు మహమ్మదీయులను యవను లనియుఁ బేర్కొనుచు వచ్చినందున వీరు బంగాళదేశపు మహమ్మదీయు లయి యుందు రని చరిత్రకారులు నిర్ధారణ చేసియున్నారు.

అనియంకభీమదేవుఁ డుత్తరమున మహమ్మదీయులతోఁ బోరాడుచుండినకాలమున ఓరుఁగంటి కాకతీయులు కాకతి గణపతిదేవుని నాయకత్వమునఁ దమరాజ్యమును ప్రాక్సముద్రతీరమునకును విస్తరింపఁజేసికొనుచుండిన సందర్భమున, వేంగిమండలమును జయించి, గోదావరి నుత్తరించి, కళింగముపయి దాడి వెడలిరి. కాకతిరాజ్యసమర్థుఁ డని బిరుదందిన రేచర్ల రుద్రరెడ్డి సామంతుఁడు రాజనాయకుఁడు కళింగదండయాత్రను నడపిన శూరాగ్రేసరుఁడు. కాకతి గణపతిదేవుని శాసనములం దనేక మారితఁడు కళింగమును జయించినట్లు వాకొనుచున్నవి. కాని నేల మిది తాత్కాలిక మై నిరవిజయముగ నే కాన్పించును, ఏల యన, అనతికాలమునకే అనియంకభీముని దండాగ్రేసరవల్లభుఁడును, అభినవసింహాంగని అగ్రపుత్రుఁడును అగు 'శ్రీమత్ ప్రాణఋద్యు' వేంగిమండలమును జయించినట్లు దాక్షారామ శాసనములు తెలుపుచున్నవి.

అనియంకభీమునిరాజ్యము దక్షిణమున గోదావరినుండును ప్రాకించినది. బంగాళము మహమ్మదీయుల లక్షణావతిరాజ్యము ఉత్తరపుసరిహద్దు కడపటి గాంగభూపతులలో నితఁడు మిగులఁ బరాక్రమవంతుడు. అనంతవర్మ చోడగంగు నిర్మింప నారంభించిన జగన్నాథాలయము నితఁడు పూర్తిచేయించె ననియు, భూములను గొలిపించె నని 'మాదలాపంజి' వలనఁ దెలియుచున్నది.

అనిరుద్ధచరిత్రము — అయిదాశ్వాసముల స్వతంత్ర కావ్యము, ౧౮ వ శతాబ్దిలోనిది. కవి కనుపర్తి అబ్బయామాత్యుఁడు. కౌండిన్యసగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. తండ్రి రాయనమంత్రి, తల్లి నరసమాంబ, అన్న యోగానందుఁడు. కృతిపతి మంగళగిరి లక్ష్మీనృసింహస్వామి.

కథాసారము: కుండినపురాధీశ్వరుఁడైన భీష్మకుని పౌత్రుఁడు రుక్మి అనువాఁడు తన కూఁతురు రుక్మలోచనను అనిరుద్ధున కిచ్చును. శోణపురాధీశ్వరుఁడు బాణాసురుఁడు శంకరుని నృత్యమున మురజము వాయించి మెప్పించి పార్వతీపరమేశ్వరులు తనతలవాకిట కావలి యుండునట్లు పరమశివుని వరముఁ బడసెను. బాణునికూఁతురైన ఉష స్వప్నములో అనిరుద్ధుని కలయును. ఆమెచెలి, మంత్రికుంభాండుని కూఁతురు చిత్రరేఖ యనుకన్య, తన చిత్రకళానైపుణ్యమున యాదవవంశులైన యండగాండ్ర నెల్ల చిత్తరువులందు వ్రాసి, అందు ఉష గుర్తించినవానిని అనిరుద్ధుని తన దివ్యశక్తులచేఁ బోయి తెచ్చి ఉషకు సంఘటించును. ఉష గర్భము దాల్చును. అనిరుద్ధుఁడు ఉషాంతఃపురమున నున్న దెలిసి, బాణుఁడు వాని నాగకట్టె. ఈవార్త విని కృష్ణుఁడు వచ్చును. బాణునితోడను శివునితోడను కృష్ణుఁడు యుద్ధము సల్పును. బాణుని శరణాగతి, ఉషానిరుద్ధుల కల్యాణము. ఇందలి ప్రధానరసము శృంగారము.

కథాప్రశంస కథనము మనోజ్ఞము. చమత్కారమైన పద్యములు గలవు. హిందూస్థానీపదప్రయోగ వ్యాకరణక్రియము లక్షణము మున్నగునవి.

ఉదాహరణములు కొన్ని —

అఖండయతి	౧౪౫, ౧౦౬
'లిలింపచంపకీ, పలితపంచబాణరస సంజనితోరు పరిశ్రమంబలై'	౪౧
కోసము (కోఁటు అనుటకు)	౧౧౧
ధ థ ప్రాస	
మనుచరిత్రములోని 'నూపానఖంపచ' అనుపద్యమునకు అనుకరణము—'అధిక ప్రయత్న	౧౧౫
కొద్ది (కొలఁది అనుటకు)	౨ ౨౧,౩ ౧౬

అలంకారశాస్త్రమందు అప్రయుక్త మని చెప్పఁబడిన 'గల్ల' శబ్దమిందు ప్రయుక్తము. ప్రాచీనకవులు భవభూత్యాదులు నీశ్వరుడు ప్రయోగించినారు —

గల్ల	౨౩, ౬౩, ౬౪
ఇంద్రుగాగమము	౩౦
ఈఁగంగల	౧౩౪
ర, ఱ ప్రాస	౧౪౨

ఈపద్యమునఁ జెప్పఁబడిన హిందూస్థానీ శబ్దములు —

జతనాబుతోఁ దేటి	౨ ౧౯
నాస్తి యతి	౩ ౨౯
సన్నాన (స్నా)	౩౪
ఇంచునకు పర్యాయము	౭౧
ఇంద్రుగాగమము	౯౨

ఈక్రిందివి అందమైన వృత్తములు —

'విచికిలగంధియుగ '	౧ ౯౯
'కళలు కొలుంబోరాములు '	౨ ౯౩

అల్పనంతో చిరంజకములు —

'ఘనసారమును సారఘనమును'	౨ ౨౬

(వే వేం శా)

అనిరుద్ధుఁడు — ౧ కల్పాదియందు బ్రహ్మను పుట్టించుటకై నారాయణుఁ డెత్తిన యవతారము.

౨ (చం వం) యాదవకులజుఁడు. శ్రీకృష్ణుని కుమారుఁడైన ప్రద్యుమ్నునకును, రుక్మికూఁతురైన రుక్మవతికిని కుమారుఁడు. ఇతఁడు నాగాయుతబలుఁడు, మహారథుఁడు. రుక్మిరాజు పౌత్రియైన రోచన యీతనిభార్య. ఈ వివాహాకాలమందు ఘోరమైన పోరు జరిగెను. ఈమెవలన నితనికి వజ్రుఁడను పుత్రుఁడు పుట్టెను (భాగ, ౧౦ ౯౦). బాణాసురునికన్య ఉష యనునామె యీతని ద్వితీయభార్య. ఈమెనుగూర్చి యాదవులకును బాణాసురునకును పోరు జరిగెను.

అనిర్దేశ్యము — దక్షసంబంధియైన యొక అగ్ని పేరు.

అనిలమధ్య — పోడవ సంపూర్ణరాగము ౫౩ - వ మేళకర్తయగు గమనశ్రమరాగజన్యము. ఆరోహణము స రి మ ప ధ స; అవరోహణము స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అనిలుఁడు — ౧ అష్టవసువులలో నొక్కఁడు. ఈ మన్వంతరమునందు వాయవ్యదిక్కునకు నధిపతి. ఈ శబ్దమునకు అనిలుఁడను రూపముగూడఁ గలదు.

౨ శ్రీకృష్ణునకు మిత్రవిందవలనఁ గలిగిన పుత్రులలో నొక్కఁడు.

అనివారితాచార్యుఁడు — ఇతనికి గుణదుఁ డనియుఁ బేరు కలదు. ఇతఁడు బాదామిని పాలించిన పశ్చిమచాళుక్యరాజులలో నొకఁ డగు ద్వితీయవిక్రమాదిత్యునికాలమున నుండిన విఖ్యాతుఁ డగు శిల్పి. ఇతఁడు బిజాపురముజిల్లాలోని పట్టదకల్లులో లోకేశ్వర విరూపాక్షదేవాలయమును నిర్మించెను. ఈదేవాలయనిర్మాణమునఁ జూపినపనితనమునకుఁ బ్రసన్నుఁడై విక్రమాదిత్యుఁ డితనికి సమ్మానపట్టమును, త్రిభువనాచార్యుఁ డనుబిరుదమును నొసంగి సత్కరించెను.

అనీకుఁడు — (చం వం) యాదవుఁడు, వసుదేవుని తమ్ముఁడు.

అనీకెర — చిత్తూరుజిల్లా, కుప్పంతాలూకాయందలి ఒమికాదారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౮౧ (౧౯౩౧).

అనీహుఁడు — (సూ వం) శ్రీరామునివంశమునందుఁ బుట్టిన దేవానీకునిపుత్రుఁడు. నామాంతరము అహీనకుఁడు. పుత్రులు పారియాత్రుఁడు, సహస్రాశ్వుఁడు.

అనుంపల్లి — అనంతపురంజిల్లా, గుత్తితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౬౨ (౧౯౩౧).

అనుకంపనుఁడు — ఒక రాక్షసుఁడు. ఖరదూషణాదుల వధయు, శూర్పణఖ యవమానమును రావణునకుఁ దెలిపి సీతాపహరణమునకుఁ బ్రేరేపించినవాఁ డితఁడు.

అనుకరణము — ఒకరిని చూచి నేర్చుకొనుట యనుకరణ మనఁబడును. అనుకరణము ముఖ్యముగ రెండువిధములు: శబ్దానుకరణము, వ్యాపారానుకరణము. శబ్దానుకరణ మనఁగా నొకరు పలికినట్లు పలుకుట. వ్యాపారానుకరణ మనిన నొకరు చేసినట్లు చేయుట. అనుకరణము మరల స్వాభావిక మనియు, బుద్ధిపూర్వక మనియు రెండువిధములు. పిల్లవాఁడు తల్లిదండ్రులమాటలను మరలఁ జెప్పఁబోవుట స్వాభావికానుకరణము. ఇట్టిది చిలుక గోరింకలవంటి పక్షులకుఁగూడఁ గొంతవఱకుఁ గలదు. సంగీతమునందు గురువులవారి ధ్వనివలె ధ్వని చేయ యత్నించుట బుద్ధిపూర్వకము. శబ్దానుకరణమునందును, వ్యాపారానుకరణమునందును మానవజాతికి స్వాభావిక ప్రవృత్తి కలదు. బాలుఁగవనెలనుండి శిశువునకు అనుకరణప్రవృత్తి కలుగు నని డార్విన్ అను శాస్త్రజ్ఞుఁడు వ్రాసినాఁడు. ఈ స్వాభావికప్రవృత్తియే మానవునకు సకలవిద్యలు నేర్చుకొనుటకు ముదట పురికొల్పునది. పిల్లవానికిఁ జదువుచెప్పువారు ఈ స్వాభావికమైన అనుకరణప్రవృత్తిని చక్కఁగ నెఱిఁగి, దానిని క్రమముగ నుపయోగించినయెడల పిల్లవానికి శీఘ్రముగను, పరిశుద్ధముగను భాషయు విద్యలును పట్టుపడును. పరిశుద్ధమైన యుచ్చారణ చేయలేనిగురువుల యొద్ద నేర్చుకొనినపిల్లలయుచ్చారణములు మరల పరిశుద్ధములుగఁ జేయుట యొంతకష్టమో యెందఱకును విదితమే. సంగీతవిద్యయందును, వక్తృత్వకళయందును శబ్దానుకరణప్రవృత్తి యెక్కువగ నుపయోగపడును. కొందఱు ఇతరపురుషులమాటలను, పశుపక్ష్యాదికముల ధ్వనులను కూడ ననుకరించెదరు. వ్యాపారానుకరణప్రవృత్తి భరతశాస్త్రవ్యాపనమునకు మూలాధారము. నాటకమునందు రసపోషణ చేయుటకై రెండువిధములయిన అనుకరణములును గానలయలును పాత్రోచితమైన భాషయు, నటనయు నుండవలయును. గ్రంథాదులందు వచ్చు జాతీయము లన్నియు ననుకరణములే. వ్యాపారప్రవృత్తియే మానవునిస్వభావమును, ఆచరణను నిశ్చయపఱచును. మంచి సహవాసము గలవారు మంచివారగుటయు, చెడ్డసహవాసము గలవారు చెడ్డవారగుటయు సర్వసాధారణము. పైని రెండువిధములు అయిన యనుకరణములు చెప్పినప్పటికి ననన్యవిధములు లేకపోలేదు. స్వరూపానుకరణమే చిత్రవిద్య. ఆకుపటమును జూచి నిజమైన ఆకనియు, మానవునిపటముఁ జూచి నిజమైన మానవుఁ డనియు భ్రమ గలుగునట్లు చేయుటయే చిత్రకారుని యుద్దేశము.

అనుకరణప్రియత మానవులయందే కాక పశ్వాదులకుఁ గూడ నుండును. చిలుక మొదలైనవి మనము చెప్పినమాటలు మరలఁ జెప్పును. కోఁతులు మానవకృతుల ననుకరించును. కొన్ని పురుగులు శత్రువులనుండి తప్పించుకొనుటకై, తా ముండుగడ్డియొక్క రంగును గాని, మఱి బలవంతము లైనపురుగులరూపమును గాని అనుకరించును.

అనుకులపాలెం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, ఎల్లవరంతాలూకాయందలి ఒమికాదారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦౬ (౧౯౩౧).

అనుకూరు — విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరవల్లితాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౩.

అనుక్రమణికలు — అనఁగా విషయసూచికలు. ముఖ్యముగ పదములయొక్క విషయసూచికలకు అనుక్రమణికా నామము చెల్లుచున్నది. సంస్కృతభాషలో అనుక్రమణిక లనఁగా వేదానుక్రమణిక లనియే యర్థము. సంహితభాగములందు క్రొత్తమంత్రములు చేరకుండఁగను, ఉండినవి లోపింపకుండఁగను ఉండు నిమిత్తము అనుక్రమణిక లేర్పడినవి. వానిలో మంత్రమందలి ప్రతీకము, ఋషి, దేవత, ఛందస్సు మొదలగువానిపేళ్లు, మంత్రసంఖ్య చెప్పఁబడును.

వేదములయొక్క వేఱువేఱుశాఖలకు వేఱువేఱు అనుక్రమణిక లేర్పఱుపఁబడినవి. సాయణాచార్యునికాలమునందుఁ జెక్కు అనుక్రమణిక లున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. అప్పు డున్న యనుక్రమణిక లిప్పుడు లోపించినవి. ఋగ్వేదమునకు ౭ అనుక్రమణికలు గలవు. అందు నైదు శౌనకప్రణీతములు, ఒకటి కాత్యాయనరచితము. మిగిలినదానికిఁ గర్త యెవఁడో తెలియదు.

బృహద్దేవతానుక్రమణి అనునది శౌనకరచితము. అందు యాస్కుఁడు పేర్కొనఁబడినందున నది యాస్కునితరువాత వ్రాయఁబడె నని యూహింపవచ్చును. యజుర్వేదమునకు మూఁడు అనుక్రమణులు కలవు. ఆత్రేయశాఖ కొకటి, మాధ్యందినశాఖ కొకటి.

ఆత్రేయానుక్రమణిలోఁ జాడ మొదట దానిని వైశంపాయనుఁడు యాస్కునకును, యాస్కుఁడు తిత్తిరియుపికిని, తిత్తిరి ఉఖునకును చెప్పిన ట్లున్నది. సామవేదమునకు రెండు అనుక్రమణికలు కలవు. మొదటిది నైగేయశాఖాపూర్వార్చికము, రెండవది నైగేయశాఖాపూర్వార్చికము. శేషక్రమైన యనుక్రమణి యొకటి గలదు. అది మిక్కిలి పురాతన మైనది గా దని పండితులయభిప్రాయము. అథర్వవేదమునకుఁ గూడ నొక యనుక్రమణి గలదు. దానికి బృహత్సర్వానుక్రమణి యని పేరు.

అనుగీత — వేదాంతవిషయిక మైనగ్రంథము. భారతమునందు నశ్వమేధపర్వమున నున్నది. ఇందు ౩౬ అధ్యాయములు కలవు. అర్జునుఁడు భగవద్గీతలోని బోధ మఱచితిని, మరలఁ జెప్పుమని కోరఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పెను. బ్రహ్మగీతయు నిందే యిమిడియున్నది.

అనుగులంక — కృష్ణజిల్లా, తిరువూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౬౭ (౧౯౩౧)

అనుగొండ — కర్నూలుజిల్లా, కర్నూలుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౫౪ (౧౯౩౧)

అనుఘంట — వక్రషాడవసంపూర్ణరాగము ౪౩ - వ మేళకర్తయగు గవర్ణాంగిరాగజన్యము. ఆరోహణము స రి మ గ రి ధ ని స, అవరోహణము స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అనుఁడు — ౧. (చం వం) నహుషపుత్రుఁడైన యయాతిరాజునకు శర్మిష్ఠవలనఁ బుట్టిన ముగ్గురుపుత్రులలోఁ బెద్దవాఁడు. యదుపువలెనే యీతఁడును తండ్రియొక్క ముసలితనముఁ దీసికొనుటకు నొప్పుకొనినందున ముఖ్యరాజ్యాధికారముఁ బోఁగొట్టుకొని యుత్తరదిక్కున నుండు మ్లేచ్ఛులకు నధిపతి యయ్యెను (మత్స్య. అ ౩౪). పుత్రులు సభానర, చక్షు, పరోక్షులు.

౨. (చం వం) యదుపుత్రుఁడైన క్రోష్టుయొక్క జ్యామఘవంశాంతర్గత మైన క్రథకులమందలి కురువంశరాజు పుత్రుఁడు. కుమారుఁడు పురుహోత్రుఁడు.

౩. (చం. వం) యాదవుల క్రథవంశాంతర్గత మైన అంధకకులమునందలి కపోతరోమునికుమారుఁ డగు విలోమునికుమారుఁడు. ఇతని పుత్రుఁడు అంధకుఁడు.

అనుతంగ — విశాఖపట్టణముజిల్లా, జయపురముతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౬

అనుపదేవుఁడు — ౧ (చం. వం) యాదవుఁడు, దేవకునికొడుకు.

౨ (చం వం) యాదవుఁడు; అక్రూరుని రెండవకొడుకు.

అనుపల్లవి — కర్ణాటకగానమున కీర్తనాదులయందు ద్వితీయభాగము. పల్లవి ననుసరించి యుండి దానికి సమప్రాసము గల్గినదిగ నుండును.

అనుపల్లి — ౧. చిత్తూరుజిల్లా, చిత్తూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౫౪ (౧౯౩౧).

౨ చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭౭ (౧౯౩౧)

అనుపల్లిపాడు — నెల్లూరుజిల్లా, నెల్లూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯ (౧౯౩౧).

అనుపాతకము — బ్రహ్మహత్యాదులకు సమానమైన వేదనిందాదిజన్యపాపవిశేషము. యజ్ఞ మొనరించుచున్నవాఁడు క్షత్రియుఁడు, వైశ్యుఁడు, రజస్వల, గర్భిణి, అత్రిగోత్రియుఁడు, అవిజ్ఞాతుఁడు, శరణాగతుఁడు మున్నగువారిని జంపుట, గర్భపాతము గావించుట మొదలగునవి బ్రహ్మహత్యాసమానము లని విష్ణువు వక్కాణించియున్నాఁడు. ఇది ముప్పదిరెండుప్రకారములు. పొన్నత్యమునందు మిథ్యాకథనము. ఇది రెండువిధములు, ఒకటి తనకే చెందునది, రెండవది ఇతరులకు చెందునది. రాజుయొక్క పైశున్యము తండ్రి మిథ్యాభిదోషకథనము. ఈమూఁడు బ్రహ్మహత్యాసమానదోషములు. వేదత్యాగము—అనఁగా జదివినవేదమును మఱచుట, వేదనింద కూటసాక్ష్యము—ఇది రెండువిధములు— తెలిసినదానిని తెలియ దని చెప్పుట, తెలియనిదానిని తెలియును చెప్పుట మిత్రవధ—అనఁగా బ్రహ్మజాతిరిక్తమిత్రవధ, తెలిసియుఁ బంజాలాదుల గర్హితాన్నమును భక్షించుట, జ్ఞానపూర్వకముగ ఛత్రాకాదులభక్షణము. ఈ ఆఱుప్రకారములగు పాపములు సురాపానతుల్యములు.

నిక్షేపహరణము, నరహరణము, అశ్వహరణము, రజతహరణము, భూమిహరణము, వజ్రహరణము, మణిహరణము నీరేడును సువర్ణస్తేయసమానములు.

సపిండస్త్రీగమనము, కుమారీగమనము, అంత్యజాగమనము, మిత్రస్త్రీగమనము, పొరుగువారిపుత్రస్త్రీగమనము, పుత్రునియనువర్ణ స్త్రీగమనము నీయాఱు వినాశ్యశాగమనతుల్యములు. మాతృష్వసృగమనము, పితృష్వసృగమనము, శ్వశ్రూగమనము, మాతులానీగమ

నము, శిష్యస్త్రీగమనము భగినీగమనము, ఆచార్యభార్యాగమనము, శరణాగతాగమనము, రాజ్ఞీగమనము, ప్రవ్రజితాగమనము, ధాత్రీగమనము, సాధ్వీగమనము, ఉత్తమవర్ణాంగనాగమనము – ఈ పదునేడును గురుస్త్రీగమనసమానములు. ఈ ముప్పదిరెండు ప్రకారములగు పాపములు అనుపాతకములు అనబడును

అనుపావృత్తము — భారతవర్షీయదేశము (భార, భీష్మ ౯, ౯).

అనుపూరు — కర్నూలు జిల్లా, నంద్యాల తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౧౩ (౧౯౩౧)

అనుబ్రాహ్మణములు — బ్రాహ్మణసదృశగ్రంథములు సామవేదపరిశిష్టములకును, యాజ్ఞవల్క్యాదిమునిరచిత బ్రాహ్మణసదృశగ్రంథములకును అనుబ్రాహ్మణము లని పేరు

అనుభవసారము — పాల్కురికి సోమనారాధ్యుఁడు కృతికర్త, గోడగి త్రిపురారి కృతిపతి, ౫౩౭ పద్యములు గల పద్యకావ్యము. సోమనాథుఁడు కాకతీయ రాజ్యమునందలి పాలకురికి యందు జననము నొంది కర్ణాటకదేశమునందలి కలికె యను గ్రామమున సిద్ధిని బొందినటులు నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. పాలకురికియందు సోమనాథలింగమును, దేవాలయము కీలెకీని కలవు. సమాధులపైని లింగప్రతిష్ఠాపనము చేసి, యారాధించెడి ఆచారము నేఁటికిని వీరశైవమతమునందే కాక ఇతరమతములందును గలదు. సోమనాథుఁడారాధ్యబ్రాహ్మణుఁడు. అతనితల్లి శ్రియాదేవి, తండ్రి విష్ణురామదేవుఁడు, విద్యాగురువు కట్టకూరి పోతదేవుఁడు, కవితాగురువు కరస్థలి విశ్వేశుఁడు అని బసవపురాణమునందును, తండ్రి బసవేశుఁడు, గురువు లింగార్యుఁడు అని పండితారాధ్య చరిత్రయందును, సోమనాథుఁడు వ్రాసెను. అనుభవసారమునందు ఇట్లు గలదు —

> "క. భృంగిరిటిగోత్రుఁడను గురు
> లింగతనూజుండ శివకులీనుఁడ దుర్వ్యక
> సంగవిరక్తిశచరితుఁడ,
> జంగమలింగప్రసాదసత్పాత్రుండన్ "

దీనివలన కొందఱు సోమనాథుఁడు జంగముకులజుఁడని నిర్ణయించిరి. కాని, అనుభవసారమందు 'వేదోక్త నియాధిని పురాణ రహస్య నియుక్తిని' అనియును, పండితారాధ్యచరిత్రయందు 'చతుర్వేదసారుఁడను' అనియును వ్రాయుటయును, సోమనాథభాష్యమందు గాయత్రీమంత్రప్రకరణమును చేర్పుటయును, చతుర్వేదసారసూక్తులను వ్రాయుటయును, సంబంధబాంధవ్యములును బ్రాహ్మణకులసంభవమును సూచించుచున్నవి. 'పాలకురికి పతికుఁడు' అను ధూర్త విప్రనిందయు బ్రాహ్మణకులజననమునకు నిదర్శనము. సోమనాథుఁడారాధ్యబ్రాహ్మణకులమున పుట్టినను, కాశ్యపమున బసవేశ్వరభక్తుఁడై కులగోత్రాభిమానమును వదలి, బసవకులమును బసవగోత్రమును స్వీకరించి ప్రమథగణపరమైన భృంగిరిటి గోత్రమును స్వీకరించియుండును. సోమనాథుఁడు ౧౧౬౦ నుండి ౧౨౩౦ వఱకును జీవించియుండును.

సోమనాథ విరచితము లైన కృతు లనేకములు గలవు. బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, అనుభవసారము, చతుర్వేదసారసూక్తులు, చెన్నమల్లు సీసములు, వృషాధిపశతకము తెలుఁగు గ్రంథములు, సోమనాథభాష్యము, బసవపంచగద్యము, శ్రీరుద్రభాష్యము, నమస్కారగద్యము, అక్షరాంకగద్యము, ప్రపంచప్రకారగద్యము, అష్టకము, పంచకము, ఉదాహరణయుగ్మము సంస్కృతగ్రంథములు, బసవరగడ, గంగోత్పత్తిరగడ, శ్రీబసవాఖ్యరగడ, శ్రీసద్గురురగడ కన్నడగ్రంథములు.

సోమనాథుఁడు సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటకభాషలందును వేదవేదాంగములందును మతసంప్రదాయాచారములందును మహాపండితుఁడు. ఆంధ్రకావ్యరచనమంగును ప్రజాసామాన్యమునకు మతరహస్యములను వెల్లడిచేయుటయందును గల యభీష్టమును బసవేశ్వర పండితారాధ్య చరిత్రలును అనుభవసారమును వెల్లడి చేయుచున్నవి. సోమనాథుని కవిత్వము జానుతెనుఁగున ద్విపదపద్యములందు విరచితమై జనసామాన్యమున కుపయోగపడఁగలదిగమును బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, అనుభవసారము మొదలగునవి తెలుపుచున్నవి. నన్నయకును, తిక్కనకును నడుమకాలమందు వర్ధిల్లిన సోమనాథుఁడాంధ్రవాఙ్మయమునకును, విజ్ఞానమునకును, మతసాంఘికాచారసంస్కరణ సంరక్షణములకును చేసిన మహోపకారము నతని గ్రంథములు విశదము చేయుచున్నవి.

శ్రీశంకరాచార్యవిరచితమైన అపరోక్షానుభూతి ఆచార్యస్వాములవారి అద్వైతానుభవమును వివరించుచున్నట్లు, సోమనాథవిరచితమైన అనుభవసారము వీరశైవమతసారమును వివరించుచున్నది. శ్రీశంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమతోద్ధరణ మొనర్చినను ప్రజాసామాన్యమునందు వర్ణాశ్రమధర్మకర్మపరమైన వైదికమతవ్యాపనము దుస్తరమైనది. బసవేశ్వరుఁడు ప్రజాసామాన్యమునందు మానవధర్మపరమైన దైవభక్తిని వ్యాపింపఁజేయుటకై శైవదీక్షాపరమైన వీరశైవమతవ్యాపనమునకు పూనుకొనెను, వైదికమతానుష్ఠానమునకు దురారాధ్యమైన కర్మమార్గమునకు బదులు సులభమైన భక్తిమార్గము నవలంబించెను. బసవేశ్వరుఁడు స్వయము బ్రాహ్మణకర్మములను విడిచి శివదీక్షను స్వీకరించెను. బసవేశ్వరుఁ డవలంబించిన మార్గమును సోమనాథుఁడు విస్తరింపఁజేసినవిధమును అతని గ్రంథములు విశదముచేయుచున్నవి. అనుభవసారమందలి యీ పద్యములు అతని సంకల్పమును తెలుపుచున్నవి.

> "క. అనుభవసారం బనఁగా
> మునుపీవారు శుద్ధభక్తిమార్గము వేదో

త్తనిరూఢిఁ బురాణరవా
స్థగితయుక్తిఁ బిన్నవింశు వది యె ట్లనినన్

క. అర్థార్థము స్థవపాయము
అర్థము జంగమునకు తార్థ మదియును సద్భ
క్త్యర్థము సద్భక్తియు మ
క్త్యర్థం బటు గాన వలయు స్థవపాయ మిలన్

క. చేయుంగడ భక్తిపరులకు
వ్యాయార్జిత మైనయట్టి యరిశానికి న
న్యాయార్జిత ము మాడెలు
చేయును నరిగావు భక్తివిధిఁ త్రిపురారీ

క. అనుమగురులింగ జంగమ
ప్రసాదభక్తిస్థలము లఁ బరిప క్వం బై
యెనఁగు లనశ్యాకృత్యము నీ
క నార శిష్టదాయి మఖఁ త్రిపురారీ

జైన బౌద్ధమతము లాక్రమణము చేసిన వైదికమతాచారములను శ్రీ శంకరస్వామి లుద్ధరించి న ప్రశాన్యాదియందును వైదిక కర్మానుష్ఠానము వ్యాపకమును గాంచుట దుర్లభమైనది వైదికమతపరి ణామమైన దైవభక్తిని జనసామాన్యమునం దుద్ధరింపఁజేయుటకు భక్తి మార్గము శరణమైనది బసవేశ్వరుఁడు, రామానుజులు శైవవైష్ణవ మత ములవారలమున భక్తిమార్గమును వ్యాపింపఁజేసి హిందూ మతమును ప శ్చిమ పంక్తులందు శతాబ్దములందు దక్షిణదేశమునం దుద్ధరించిరి అనుభవసారమునందు బసవేశ్వరభక్తుఁ డైన పాల్కురికి సోమనాథుఁడు వీరశైవ సిద్ధాంతములను సుగమము చేసెను అనుభవ మనఁగా శివానుభవము

ఆగమ యుగమునందు కర్మపరమైన వైదికమతము తదనంతరము జ్ఞానపరమును భక్తిపరమునునై పరివర్తనమును పొందినది భక్తిపరమైన వైదికమతపరిణామమునకు శైవమతపరిణామము లక్ష్యముగ నున్నది

శైవము — వైదికమంత్రోపస్థితుఁడైన రుద్రుఁడు వేదాంతము నందు శివస్వరూపపరిణామమును గాంచి సర్వవ్యాపకుఁడై 'శివోఽహం' తత్త్వమును వ్యక్తము చేయుచున్నాఁడు. శివుఁడు యజ్ఞపురు షుఁడు శివుఁడు పరబ్రహ్మము శివుఁడు హిమాచలము నందు గౌరీశంకరుఁడు, రామేశ్వరమునందు రామలింగేశ్వరుఁడు, కాశ్మీరమునందు మహాదేవుఁడు, మధురయందు సుందరేశ్వరుఁడు, చిదంబరమునందు నటరాజేశ్వరుఁడు, సౌరాష్ట్రమునందు సోమనా థుఁడు, శ్రీశైలమునందు మల్లికార్జునుఁడు, కాశియందు విశ్వేశ్వ రుఁడు దేశావృతములైన శివాలయములు శైవమతవ్యాపనమును తెలుపుచున్నవి శైవులు లింగరూపమున శివలింగమును పూజిం చుచు శివోత్కర్షను చేయుచున్నారు అథర్వశిఖయందలి 'శంకర శివ ఏక ఏవ శివ ఏకో ధ్యేయః శివంకరః', స్కాందోపనిషత్తు నందలి 'జీవ శ్శివ శ్శివో జీవ స్స జీవః కేవల శ్శివః' మొదలగు వాక్యములు శివోత్కర్షను తెలుపుచున్నవి శైవులు శివాలయములం దును, మఠములందును, స్వీయాంగములందును లింగములను ప్రతిష్ఠించి పూజించిరి అద్వైతమతస్థాపకులు శ్రీశంకరస్వాములు మఠమునందు లింగార్చనము చేయుట కుపక్రమించిరి

శివలింగము — అవ్యక్తము నిర్గుణము, నిరాకారము, నిరహం కారము, నిరవద్యము అవ్యక్తమును అనంతములైన నామరూపభావము లను విశ్వమంతయును సంభావించుచు ప్రవర్తించుచు వ్యక్తము చేయు చున్నది అవ్యక్తము లింగసూక్ష్మస్థూలరూపములను విశ్వవ్యాప్తమై వెలయుచున్నది ఆకాశలింగము, వాయులింగము, తేజోలింగము అబ్లింగము, పృథ్వీలింగము, అవ్యక్తమునకు వ్యక్తస్వరూపములు వ్యక్తమైన లింగస్వరూపములందు పార్థివ లింగము, సగుణనిర్గుణరూపము లను గలిగి పూజాపాత్రమైనది లింగము మహాత్మ్యమును బోధిచ్చెను. శైవాగమములు షడక్షరీమంత్రరూపపరముగ నిరూపించుచున్న లింగ మాకాశాదిపంచభూతములందును గోచరం బగుచున్నది

లింగధారణము — శివలింగమును వర్ణవిచక్షణ లేక సకలవర్ణముల వారును పూజించుచున్నారు బ్రాహ్మణులు దేవతార్చనలందును, సకలవర్ణములవారును శివాలయములందును శివలింగమును పూజించు చున్నారు లింగధారులు లింగమును స్వీయాంగములందు ధరించుచు లింగధారి బ్రాహ్మణులు జంగములు వీరశైవులు మొదలగువారగు చున్నారు లింగధారణము బాహ్యార్థమును అంతరార్థమును గలిగి వీర శైవమున కనివార్యమైన నియమముగ నేర్పడినది

సీ. లింగార్చనక్రియాసంగతి శృంగారరసమును నద్భుతరసము దోఁప
నవయంబ జంగమార్చనఁ జేయుచో శాంతరసము భయానకరసము దోఁప
సంసారసంపదల్ చర్చించుచో హాస్యరసమును బీభత్సరసము దోఁప
దుష్టేంద్రియంబులఁ దూలించుచో రౌద్రరసమును వీరరసము దోఁప
నెల్ల శివరాశియెడలను గారుణ్య
రసము దోఁప భక్తి రమణఁ బరఁగు
నవరసైకరసికుఁ డవివేకగూరుంగు
భక్తుఁ డొక్కరుండె ప్రస్తుతింప

వీరశైవము — వీరశైవము కర్మపరమైన వైదికమతమును, జైన బౌద్ధమతములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడిన వైదికమతము వీర శైవమునకు ప్రధానదీక్ష లింగధారణము లింగధారణమునకు గళము, కరము, ఫాలము, కంఠము, శిరస్సు, వక్షస్థలము ముఖ్య స్థానములు లింగధారు లందఱును జాతిమతకులభేదములు లేని శివ భక్తులు బ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, పంచ ములు మొదలగు సమస్తవర్ణములవారును వీరశైవులై కులభేదములను నిరసించినవిధమును వీరశైవమతచరిత్రమును, సిద్ధాంతములును విశదము చేయుచున్నవి. కర్మమార్గమును నిరసించుచున్నవిధమును వీరశైవ

సిద్ధాంతములు విశదముచేయుచున్నది అనుభవసార మీవిషయముల సంగ్రహముగ దెలుపుచున్నది

చ అనిరతలింగపూజయు నిరంతరసద్గురుభక్తియు భక్తియుఁగా
 వినయజంగమార్చనయు శ్వపచ కొంచము చరిత్రయుఁగా
 దనిలి ప్రసాదసేవయును దా నొడ హూర్పగ షట్పథాటలం
 దవ్వున యుదాత్తభక్తి సుగుణాకర శ్రీకర దోషభీకరా

క భూతియు రుద్రాక్షలు న
 శ్వాకలబహుళేఖరచన లగ తో పు ం
 ప్రీతిగ భక్తునకును బ్ర
 ఖ్యాతిగ ద్భక్తి తొడవు గాక మహాత్మా

వీరశైవమునకు బాహ్యాచ న దుతలెను అంతరంగమునందును లింగధారణము బీజముగ మన్నది వైదికమతమునం లి దేవతార్చనము వేదాంతము లి తత్త్వార్థము శైవబౌద్ధమతములం లి ంఖా రాధనము వి మతముల లి కర్మార నము గిర వభక్తియందు ంసాంగము మ గొంది వి గిర వులు జాతిపులగోత్రభే ములు లేక జంగమలింగములకు శరణాగ ఓ లగుదురు

క ఈశుల గాథల మ క ని
 ర కులమత వారికొంత లరయక భక్తా
 నీకము శివు వి కొలిచి
 లేకా డీ వాంఛితార్థ ది మహాత్మ

క శివగ ప్పలు శివజుష్టలు
 శివగోత్రులు శ కుల లు శివవిజ్ఞానల్
 శివశా వ రలు రుం
 మ వేకొంకులములను చ కుదుక త్రిపురా రీ

లింగ వ్యరూపు రై సాధకు డు శివలింగ వ్యరూపులైన జంగము భకు తీర్థప్రసా ములను ొని శ్రీగురుక తుకు కు ాత్రు డై ప్రకృతి మత శారాహంకారకల్పితములైన భేదావరణములను విడిచి గురులింగైక్యమును బొందుచున్నా డు కలమతములకును లక్ష్యము జంగమ సేవ జ గము నైన ప్రాణులకు సుఖమును గ సుగ చేయుటయే ఈశ్వరపూజా లమని మతము లన్నియును బోధించుచు న్నవి లింగధా రులైన జంగమభక్తులను జాతిమత భేదములను వి ర్జిం పూజించి మాన వసోదరత్వమును స్థాపింప గలవిధమును అనుభవసారము బోధించు చున్నది

సీ సహజసద్భ శివాచారనిర్లోభనియు క్తి జంగమభక్తి భక్తిపదము
 అంగసంకరలింగైకనిష్ఠాపరత్వం బ మాహే శ్వర్థలంబు
 సతత బాహ్యాంతరార్పితలింగవిత పసాస్వాదనసుఖము ప్రసాదిశైత్వ
 స్వప్రాణలింగ లింగప్రాణముగ (?) లీనాంతరము ప్రాణలింగిలీల
 అనుభవలింగ వరవశాత్ సద్యగర్భవి
 స్ఫురణనిత్యసత్య శరణపదము

తా నసంగలేని తత్త్వంబు లింగైక్య
 మిదియ షట్స్థలంబు లీశ్వర ంత

ఈ జంగమభక్తి లింగపరిచర్యల మీాఁద యుత్తమంబు ఠ
 జంగమలింగపూజ లవి సామ్యము లప్ప మన్యమం దుఁగా
 జంగమలింగపూజ యొడ న ప్ప లింగము గొల్చుచున్కి రొ
 న్నంగ గనిమ మాట శరణప్రగిల త్తియు ముఖ్య మెమ్మెయిన్

శివయాత్ర — శివక్షేత్రములను స్వకీయ క్తిములకు ధర్మప్రవ మహాత్ముటకు భగవద్భక్తి రమహా నముగ మన్నది గిక యాత్రను దే యాత్రగ శేయ గ వి మను వైదికమత ర్మమ ల ంతమూథుల నిర్దేశించుచున్నవి దేవాలయాల వ్యక్తమున ప్రహం చుఎ దుర్లభము అవ్యక్తము వ్యక్తముద్వారా గ్రాహ్య మగుచు న్నది శివయాత్రను విమయయాత్రగ శేయక వయాత్రగ జేయుటక జ్ఞానేంద్రియకర్మేంద్రియములు మగ దిధిత్వాహా కారములు ులగ లింగజంగమార్చ లందు భక్తిపరవశములు కావలయును వయాత్రన దేవాయాత్రము గా వయాత్రా ము సేయవల నవిధమును అనుభవసారము తెలుపుచున్నది శివయాత్రను కైవల్యయాత్రను యు టకు బాహ్య ంగధారణమును అంతరి గా మును ఈ యోగములు గలపనమును గిర వ గమున లు బోధించు న్నవి ఈ రహస్యముత అనుభవసారమునందు పోమనాథు విశ ముచ ను

సీ పుట్టియు బుట్టక పుట్టుమహాత్త్వం కలి యు గలుగక కలుగు ము
 పాపియు బాయక పాయువివేక యు శీయ చేయుచో ు
 ముట్టియుముట్టక ముట్టంచు జతురత గా దియు ంపక ప ందు ఖము
 లల చియు ఆ చక లల చ ద తత్త్వ మ దియును కను ను
 అజ్జలే నీడ అలకే భద్ద [బ ము
 రెంగులేవి ల నిం ియు ౨
 అరయు బొరయులేని య నం గిరగి
 తెలుసు శరణ సెళవు తరచె వాగ

క తెలియుటయా యెఱుక కొర్కులు
 వ లియు రహే సుఖము సుకృత ద్ధియె త దా
 పలచు రా పరము బాయక
 తల చ పరియె సమాధి రమత త్త్వం బ ఘ

క నిర్భయులకు నిష్ప్రియులకు
 ద ర భగ్యద్వైతులకు వృథావాదులకుఁగా
 దుర్భావకులకు దానపు
 నర్భవ సుఖర శ గలద వారయ ల త్రా

సాధనసాధ్యము — శివుడు శి యాత్రయందు శివ వ్యరూ మును బొందుటయే శివయాత్రాప్రయోజ ము అహం బ్రహ్మా ‘తత్త్వ మసి’ ‘శివోఽహమ్’ ‘ త్వం శివోఽహం బ్రహ్మ’ ఇత్యాది మహావాక్యార్థములను వీరశైవము శివయాత్రయందు సార్థకము చేయుచున్నది లింగధారణము జంగములందు అద్వైతభావమును

పోఁగొట్టి అద్వైతభావమును వ్యక్తముచేయుచున్నది విశ్వమంత యును శివుఁడు జీవము ప్రకృతి, ఆత్మ జీవము దేహము, గురువు లింగము జంగము, భావలింగము ప్రాణలింగము ఇష్టలింగము, లింగశరీరము సూక్ష్మశరీరము స్థూలశరీరము, నాగము లింగువు శశి మొదలగు త్రిపుటీరూపమున గోచరమగుచున్నది సాధకుఁడు చిన్మయదీక్షితుఁడై లింగధారణము బొంది పంచభూతములను ఏకేంద్రియములను అంతఃకరణచతుష్టయమును భేదించి సాన్నిధ్యము చేరుటకు వీరశైవ ప్రతిపాదితములైన సాధనములను అనుభవసారము వివిధముచేయుచున్నది వీరశైవము పంచాక్షరి 'నమశ్శివాయ ఓమ్' మూలమునను మూలాధార స్వాధిష్ఠాన మణిపూరక అనాహత విశుద్ధ ఆజ్ఞాచక్రస్థానములందు భక్తమాహేశ్వర ప్రసాది ప్రాణలింగి ఐక్యస్థలములందు ఆచారగురుశివచరసత్ప్రసాద మహాలింగములను సాక్షాత్కరము చేసి సదాశివైక్యమయమయిన సాయుజ్యము గలుగఁజేయఁగలదిగ మును వివరము చేయుచున్నది ఆశ్వాసమును సోమనాథుఁడనుభవ సారమునందు సంక్షేపముగ విశదముచేసినదిగ గ్రంథావలోకనము వెల్లడిచేయుచున్నది

(ం నా°)

అనుభూతి ప్రకాశిక —ఈ గ్రంథము సకలామ్నాయ శోభితుఁడగు విద్యారణ్యమునీశ్వరునిచే విరచితము బ్రహ్మజిజ్ఞాసువులకు నుపనిషద్గ్రంథజ్ఞానము నిస్సందేహముగ కలుగుటకై యీ గ్రంథము పదేశింపఁబడెను

వేదసంస్థ యాశయోపనిషత్తులు ఐతరేయ తైత్తిరీయ ఛాందోగ్య ముండకోపనిషత్ తత్త్వగ్రంథముల నధ్యాయసప్తకంబుచే బ్రహ్మతత్త్వంబును నిరూపించి పిమ్మటఁ బరువదియధ్యాయంబులచే వేదచతుష్టయాంతర్గతంబగు నుపనిషద్రాశియొక్క తాత్పర్యంబును వ్యక్తీకరించె ఈ విషయము విద్యారణ్యులచే ననుభూతిప్రకాశికయొక్క తొలిమిదప యధ్యాయమునందలి మొదటి రెండు శ్లోకములచే వివరింపఁబడియున్నది

> "ఐతరేయ తైత్తిరీయ ఛాందోగ్యోపనిషద్ యథా,
> తత్త్వం చతుర్విధవిద్యాప్రకాశితి సుస్ఫుటితమ్
> అనుభూతిప్రకాశోఽత్ర కాశికత్యాదినామకః,
> చతుర్వేదాంగశాఖాసు యత్తత్త్వం తదుదీర్యతే"

ఇట్టి యీ గ్రంథము యిరువది యధ్యాయంబులం గల్గి మృదుమధుర శైలితో నొప్పారుచు రెండువేల తొమ్మిదివందలకైది దముష్టుప్ శ్లోకములతో నతిశోభిల్లుచున్నయది ఇరువది యధ్యాయంబులచేఁ జతుర్వేదాంతర్గతం బగు నిరువది ప్రకరణంబుల తాత్పర్యము వివరింపఁబడుచున్నను ప్రతియధ్యాయమును సంక్షేపంబుగనో విపులంబుగనో యద్వైతతత్త్వమునే ప్రతిపాదించుచున్నయది ప్రకరణవైచిత్ర్యమును శిష్యవైచిత్ర్యము ననుసరించి యున్నది గాని తత్త్వవైచిత్ర్యమువలన నించుకమాత్రమును గలుగలేదు నాలుగువేదములందలి యిరువది ప్రకరణంబులు పర్యంతభిన్నంబులుగా నుండినను పర్యవసానము నద్వైతతత్త్వమునే ప్రతిపాదించుచుండుటచే నిరువది యధ్యాయంబులును పర్యవసానంబున నొక్కటియగుచు నద్వైతతత్త్వమును బ్రకటించుచు సర్వోపనిషత్సారసర్వస్వంబును, సకలవేదసారసర్వస్వంబును వేయినేల సిద్ధాంతీకరించుచున్నయవి

మొదటి యధ్యాయంబున నైతరేయ ద్వితీయారణ్యకంబును రెండవయధ్యాయంబునఁ దైత్తిరీయాంతర్గతం బగు బ్రహ్మవల్లియు, మూఁడు నాలు గైదవ యధ్యాయంబులచేఁ గ్రమంబుగ ఛాందోగ్యంబునందలి యుద్దాలక సనత్కుమార ప్రజాపతియుపదేశంబులును, ఆఱవయధ్యాయంబులచే ముండకమునందలి యాంగిరసపిప్పలాదోపదేశంబులును, ఎనిమిది తొమ్మిదవయధ్యాయంబులచే ఋగ్వేద శాకల శాఖయందలి యింద్రాజాతశత్రూపదేశంబులును పదియవయధ్యాయంబున మైత్రాయణ్యుపనిషత్తునందలి శాకాయనోపదేశంబును, పదునొకండవయధ్యాయంబున కఠవల్లియందలి యమోపదేశంబును, పండ్రెండవ యధ్యాయంబున శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తును, పదుమూఁడవ యధ్యాయము మొదలు పదునెనిమిదవ యధ్యాయమువఱకునుంగల యాఱధ్యాయంబులయందును గ్రమంబుగ బృహదారణ్యకాంతర్గతంబులగు మూఁడవ యధ్యాయ నాల్గవబ్రాహ్మణంబు, నాలవయధ్యాయమునందలి యజాతశత్రుబాలాకి సంవాదము, యాజ్ఞవల్క్యమైత్రేయీసంవాదము, ఆర్తభాగోపదేశంబులు మనువిశ్లేషణ, ఏడవయధ్యాయంబునందలి యాజ్ఞవల్క్యజనకసంవాదము, నాలవ యధ్యాయమునందలి యాజ్ఞవల్క్యజనకసంవాదంబును, పందొమ్మిదవయధ్యాయంబున సామవేద తలవకారశాఖయును, ఇరువదియవయధ్యాయంబున నాథర్వణోత్తరతాపినియును నాగరముగా వివరింపఁబడె యద్వైతతాత్పర్యము సుస్పష్టముగను విపులముగను, నిస్సంశయంబుగను నిరంతరంబుగను సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది

(శ్రీ కి భా)

అనుభూతిస్వరూపాచార్యుఁడు — సారస్వత వ్యాకరణమును రచించినయతఁడని వాడుక ఇతనినిగూర్చిన యొక కథ గలదు ఇతఁడొక సభయందు 'పుంసు' అనుటకు 'పుంక్షు' అని యపశబ్దప్రయోగము చేయ దానికి నాధారము చూపు మన నింటికిఁబోయి సరస్వతి నారాధించెను ఆమె ప్రసన్నురాలై యొక వ్యాకరణము నిచ్చెను

ఇతఁడు సారస్వతవ్యాకరణము వ్రాయలేదనియు, దానిమీఁద 'ప్రక్రియ' మాత్రము వ్రాసెననియు, నితఁడు క్రీ శ. ౧౨౫౦ కిఁ దరువాతను, ౧౪౫౦ కిఁ బూర్వమునను నుండెననియుఁ దక్షిణుల యభిప్రాయము

అనుమంచిపల్లి — కృష్ణాజిల్లా, నందిగామతాలూకా యందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧౧౫౩ (౧౯౩౧).

అనుమతి — ౧ అంగిరస ఋషికిని, కర్దమకన్య శ్రద్ధకును బుట్టిన నల్గురు కన్యలలోఁ జిన్నది.

౨ ద్వాదశాదిత్యులలో ధాత యనువాని భార్య.

౩ శాల్మలిద్వీపమునందలి యొకమహానది.

౪ ఒక బ్రహ్మర్షి.

అనుమనపల్లి — కర్నూలుజిల్లా, కంభంతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౦౦౫ (౧౯౩౧)

అనుమర్లపూడి — గుంటూరుజిల్లా, గుంటూరుతాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౮౧ (౧౯౩౧)

అనుమర్తి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, పెద్దాపురంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧? (౧౯౩౧)

అనుమానము — మన నైయాయికులచే నంగీకరింపబడిన నాలుగు ప్రమాణములలో నిది రెండవది. ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఉపమానము, శబ్దము అనునవి నాలుగు ప్రమాణములు. ప్రమ యనగా యథార్థానుభవము, నిజమైన జ్ఞానము. ప్రమకుఁ గారణము ప్రమాణము. అనగా దేని సంబంధమువలన మనకు యథార్థజ్ఞానము కలుగునో, దానికిఁ బ్రమాణము అని పేరు. అనుమానము వలనఁ గలుగు జ్ఞానమును 'అనుమితి' యందురు.

హిందూ తర్కశాస్త్రము ననుసరించి

అనుమానస్వభావము — మనము దూరమందున్న యొకానొక పర్వతముమీఁద పొగ లేచుట చూచి యా పర్వతమునందు వహ్ని కలదని యూహించుచున్నాము. ఇట్టి జ్ఞానమునకు 'అనుమితి' యని పేరు. ఇందుఁ బర్వతమునకుఁ 'బక్షము' మరియు, ధూమమునకు 'హేతువు' లేక 'లింగ' మరియు అగ్నికి 'సాధ్య' మనియు సంజ్ఞలు. ఇందుఁ బ్రత్యక్షమైన ధూమముచే నప్రత్యక్షమైన యగ్ని సాధింపఁబడినది. కావుననే వాత్స్యాయనుఁడు 'ప్రత్యక్షముచే నప్రత్యక్షవస్తువుయొక్క సంబంధమును సాధించుట అనుమానము' అని తన వార్తికములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.[1]

ఇచ్చటియనుమానమునకు 'హేతువు' (లేక లింగము) అనఁబడు ధూమము కారణమైనను, ధూమమునకును అగ్నికిని గల సంబంధముయొక్క జ్ఞానమే ముఖ్యకారణ మని చెప్పవలసియున్నది. ఎచ్చటెచ్చట ధూమ ముండునో యచ్చటచ్చట వహ్ని యుండు నన్న జ్ఞాన మేది గలదో యది యనుమానమునకు హేతువు. ఈజ్ఞానమునకే వ్యాప్తిజ్ఞాన మని పేరు. ధూమమునకును, అగ్నికిని గల సంబంధమునకు వ్యాప్తి యని పేరు.

వ్యాప్తి — పైని చెప్పినదానిని చూడఁగా 'వ్యాప్తి' యనునది అనుమాన ప్రకరణమునందు ముఖ్యమైన విషయ మని చదువరులకుఁ గోచరించును. కావున అందునుగూర్చి కొంచెము విశదముగ వివరింతము.

ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండునా యుండదా యని యెవనికి సంశయము కలదో వానికి ధూమజ్ఞానముచేత వహ్నిజ్ఞానము కలుగనేరదు. అట్లు సంశయము లేక ధూమాగ్నులకుఁ గల సంబంధము నిశ్చయముగాఁ దెలిసినవానికి ధూమజ్ఞానముచే వహ్నిజ్ఞానము తప్పక కలుగును. అందువలన వ్యాప్తినిశ్చయమే యనుమితికి కారణ మని మనము చెప్పవచ్చును. ఈ వ్యాప్తిజ్ఞానము సాహచర్యజ్ఞానముచేఁ గలుగుచున్నది. కావుననే 'నియతసాహచర్యమే వ్యాప్తి' యని చెప్పఁబడినది. వంటయింటిలోను, ఇతరస్థలములందును మరల మరల ధూమాగ్నుల సాహచర్యమును జూచుటచేత ధూమము వ్యాప్యమనియు, అగ్ని వ్యాపక మనియు జ్ఞానము కలుగుచున్నది. అనగా వ్యాపకమనఁగా వ్యాప్యమునకంటె నెక్కుడు ప్రదేశ మాక్రమించునది యగును. ధూమ మున్నచోట నెల్ల వహ్ని యుండును, కాని అగ్నియున్నచోట నెల్ల ధూమ ముండదు. అందువలన వహ్నియున్న ప్రదేశము లెక్కువ, ధూమ మున్న ప్రదేశము లెక్కువ కావు. కావున ధూమము వ్యాప్యము, అగ్ని వ్యాపకము. ఇదియే మఱియొకవిధముగఁ జెప్పవచ్చును. వ్యాప్తినిరూపితమైనది వ్యాప్య మనఁబడును. వ్యాప్తినిరూపకము వ్యాపక మనఁబడును. అగ్ని లేనిది ధూమ ముండదు కాని ధూమము లేనిది యగ్ని యుండును. ఎఱ్ఱగాఁ గాలిన యినుపకడ్డియందు వహ్ని కలదు కాని ధూమము లేదు. కావున ధూమము (వ్యాప్యము) నందు అగ్ని (వ్యాపకము) యొక్క వ్యాప్తియున్నది కాని అగ్నియందు ధూమముయొక్క వ్యాప్తి లేదు. ఒకప్పుడు వ్యాప్యవ్యాపకములకు సమవ్యాప్తి యుండవచ్చును. అగ్నివిశేషముగా 'పచ్చికట్టెలయగ్ని' అనునది వ్యాపకముగాఁ దీసికొనినప్పుడు 'పచ్చికట్టెలయగ్ని' యున్నచోట నెల్ల ధూమ ముండుటయు, ధూమ మున్నచోట నెల్లఁ బచ్చికట్టెల నిప్పుండుటయుఁ దటస్థించినందున, ఈ రెండును ఒకదానికొకటి వ్యాపకము, వ్యాప్యము అని చెప్పవచ్చును.

అవినాభావరూపసంబంధము వ్యాప్తి యని మఱియొకలక్షణము కలదు. ఏది లేక నేది యుండదో దానికి రెండవదానితో అవినాభావసంబంధ ముండు నని చెప్పెదరు. అగ్ని లేక ధూమ ముండదు. కావున అగ్నియొక్క యవినాభావసంబంధము ధూమమునం దున్నది. అగ్నియందు ధూమముయొక్క యవినాభావసంబంధము లేదు. అగ్ని లేని ధూమ ముండదు గాని ధూమము లేనియగ్ని యుండవచ్చును. ధూమ ముండినఁగాని యగ్ని యుండ దన్న నియమము లేదు. కావున అగ్ని వ్యాపక మనియు, ధూమము వ్యాప్య మనియుఁ దెలిసికొనవలెను.

---

1 'ప్రత్యక్షేణాప్రత్యక్షస్య సంబంధస్య ప్రతిపత్తిః' (న్యాయసూత్ర గౌతమసూత్రము ౧,౧,౩ మీఁది వాత్స్యాయనవృత్తి).

వ్యాప్తిజ్ఞాన మెట్లు కలిగినది — అగ్నికిని, ధూమమునకును గల యీవ్యాప్తిజ్ఞానము జనులకు ఎట్లు కలుగును? పైని ఒకచోట మాచించినట్లు నిత్యానుభవమే దీనికి ముఖ్యకారణము. వంటయింటిలో యజ్ఞశాలలో పుటేయికర్మస్థలములలోను పొగ యున్నచోట నెల్ల నగ్నిని చూచినందున ఈ జ్ఞానము కల్గును. కాని తొంబదితొమ్మిది సారులు చూచినను నూఱవసారి అట్లే జరుగు నని యెట్లు? అందుకు అవ్యభిచారజ్ఞానము ఉండవలయును. నియమమునకు భంగము కలుగు వ్యభిచార మని యందురు. నూఱుసారులు ధూమమున్నచోట నగ్నికనంబడియు నొక్కచోట నగ్ని లేనియెడల నది వ్యభిచారము. కావున వ్యభిచారభావము వ్యాప్తినిశ్చయమునకు ఆకారి యగును. ఇట్లు వ్యాప్తిజ్ఞానమునకు సాగార్యజ్ఞానము, వ్యభిచారజ్ఞానరాహిత్యము, ఆవశ్యకములు.

ఉపాధి — వ్యాప్తియొక్క సామర్థ్యమును ఖండనము చేయు దానిని ఉపాధి యందురు. అగ్నియున్నచోట ధూమముండును అనువాక్యము నిజమైనది కాదు. అంటే యగ్ని యనుదని తడిసిన ఇంధనసంయోగము (పచ్చికట్టె నాదిక) అన్నమాట. తగిలించిన నది గిరులను ఈ ఆర్ద్రేంధనసంయోగ మనునది 'ఉపాధి' యనఁబడును. ... ప్రత్యక్షము ... ... యనాచార్యులు ... చెప్పినారు. ... నవ్వు ... ఉపాధి ... తనయందు గుణములు ... వరము ... ఆకాశము ... మను ఉపాధి ... యాకారమునొందుచున్నది. ఇటే ... ఉపాధి ఆర్ద్రేంధనసంయోగము అనగా పచ్చికట్టెలు నిప్పును తగిలియుండుట. కావున ... మనుపాధి యుండునని చెప్పవచ్చును. అగ్ని యుండునో యచ్చట ధూమముండదు ... వ్యక్తిగామ ... పొడికట్టెలుగల యగ్నియున్నప్పుడు పొగ రాదు ... కాలినయినుపకుండలో నున్న యగ్నికి పొగ లేదు ... ధూమమునకు ... ఉపాధి ... అర్ద్రేంధనసంయోగము ... ఉపాధి ధూమముకంటె ... వ్యాప్తి కలదియై అగ్నికంటె ... వ్యాప్తి కలదియై యున్నది. ధూమవ్యాప్తికిని అగ్నివ్యాప్తికిని గల భేదమును ఉపాధి సూచించును. 'పర్వతమునిూద ధూమమున్నది అగ్ని యుండును' ... దృష్టాంతము చెప్పిన తోడనే 'ఆర్ద్రేంధనసంయోగ మను ఉపాధి' యడ్డము వచ్చి యా దృష్టాంతము దృష్టాంత మని చెప్పును.

అనుమానవిభాగములు — గౌతమాచార్యులవారనుమానము మూడువిధము లని చెప్పియున్నారు (న్యాయసూత్రము ౧౧౫) — (౧) పూర్వవత్ (౨) శేషవత్, (౩) సామాన్యతోదృష్టము లని. 'పూర్వవ దనుమాన' మనఁగా కారణము జూచి కార్యము నూహించుట. దీనికే 'కారణలింగక' మనవచ్చును. కారణమే లింగముగా (హేతువుగా) గలది యని యర్థము. ఇందుల కుదాహరణము: మేఘముల జూచి వర్షము కురియు నని యూహించుట. 'శేషవదనుమాన' మనగా కార్యమును జూచి కారణమును గ్రహించుట. ఇది కార్యలింగకము. ఇందు కార్యమే లింగము (హేతువు). ... ఒడ్డున ... వరదవచ్చుట చూచి వర్షము కురిసె నని యూహించుట యిందుల కుదాహరణము. పై రెండువిధములయనుమానములు గాని, యనుమానమును సామాన్యతోదృష్టానుమాన మని చెప్పుదురు ... కారణముగాను ... కార్యముగాను ... కార్యమును బట్టి కారణము గాని ... యనుమానములందు మాహించుట ... యనుమానము లన్నియు సామాన్యతోదృష్టము లని చెప్పవలసి యున్నది ... రెండు ... లకు నితరసాధారణ్య ముండు ... నంగు ... దానిని ... చుట సామాన్యతో ... ఐశ్వర్యమును జూచి ... తోకను జూచి ఆ వని ఊహా చేయుట ఇందు కుదాహరణములు.

అనుమానము స్వార్థానుమాన మనియు పరార్థానుమాన మనియు రెండువిధములుగా మరల విభజింపబడినది. స్వార్థానుమానము లనగా ... మనస్సునందలి సంశయమును శాంతిపొందించుకొనుట ... ఆదిశాస్త్రము ... పరార్థము ... లన మానవుడు ఇతరుల సంశయమును పోగొట్టుటకు ... కావున స్వార్థానుమానము ... పరార్థానుమానము రెండువది తనమనస్సునకు సంశయనివృత్తి ... గాని యితరులకు సమాధానము చెప్పుట యెట్లు?

స్వార్థానుమానక్రమ మెట్లన తొలుత యొకడు పర్వతమునిూద ధూమమును చూచును. తరువాత ఎచ్చట ధూమ ముండునో యచ్చట నగ్ని యుండు నను వ్యాప్తిని స్మరించును. ఇదే ఈవ్యాప్తిస్మరణమున తనకు ప్రత్యక్షముగ దలిన ఏకధర్మతాజ్ఞానముతో (అనగా పర్వతము ధూమవంత మను జ్ఞానముతో) గలుపగా పర్వతము అగ్నివ్యాప్యమైన ధూమమును గలది యను జ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఈ జ్ఞానమునకే శాస్త్రమునందు పరామర్శ మనియు లింగపరామర్శ మనియు పేర్లు. దీనికే తృతీయలింగపరామర్శ మందురు. ఎందుకనగా ఈ లింగ (హేతు ధూమ) జ్ఞానము మూడుసారులు అయినగాని పరామర్శము పూర్తికాదు. మొదట మహానసాదులయందు ధూమాగ్నుల సాహచర్యము జూచుట, రెండవసారి పర్వతమునిూద ధూమమును జూచుట, మూడవసారి వ్యాప్తిజ్ఞానస్మరణము నను సరించి యీధూమ మగ్నివ్యాప్య మన్న జ్ఞానము గలుగుట. ఇట్లు లింగ(హేతు)జ్ఞానము మూడువిధములు గలిగిన గాని పరామర్శము కలుగదు. ఈ పరామర్శమే స్వార్థానుమితి యని కొందఱియభిప్రాయము. కొందఱిమతమున హేతుజ్ఞానమునకే అనుమాన మని పేరు. వ్యాప్తియొక్క స్మృతియే యనుమా...

మని కొందఱమతము. కొందఱు పరామర్శము కరణ మందురు. కొందఱు వ్యాపార మందురు. ఇట్లు నైయాయికులు భిన్నాభిప్రాయులైనను, అందఱును పరామర్శమును ఒప్పుకొనియున్నారు. పరామర్శము లేక యనుమితి కలుగనేరదని యందఱి మతము.

పరార్థానుమాన మితరుల సంశయములఁ బాపుటకు నుపయోగపడును. ఇది పంచావయవాత్మకము.

పంచావయవములు.— పంచావయవాత్మకమైన పరార్థానుమానమునకు 'న్యాయ' మని పేరు. దీనినిబట్టియే యీ శాస్త్రమున కంతకును న్యాయశాస్త్ర మని పేరు వచ్చెను. పరార్థానుమానమందు వివదమానులలో వారికిఁ గలుగునట్టి పక్షధర్మతాజ్ఞానము (పర్వత మగ్నిమంత మను జ్ఞానము) కొన్ని వాక్యములచేఁ బరుల మనమునందుఁ బుట్టునట్లు చేయుట 'న్యాయ' మనిపించుకొనును. పర్వతము అగ్నిమంత మని పరులను ఒప్పించుటకు ఈ క్రింది యైదువాక్యములను ఉపయోగించెదరు —

౧ పర్వతము అగ్నిమంతము (ప్రతిజ్ఞ)
౨ ధూమవత్త్వముచే (హేతువు)
౩ ఏదియేది ధూమవంతమో
యదియది అగ్నిమంతము,
వంటయింటిలోవలె (ఉదాహరణము)
౪ అట్లే యిది (ఉపనయము)
౫. కావున పర్వత మగ్నిమంతము (నిగమనము)

ఇందు మొదటిది 'ప్రతిజ్ఞ'. ఇం దీ విషయము ప్రతిపాదింపఁబడును అని యిది తెల్పును. వక్త తాను స్థాపింపఁబోయెడి సిద్ధాంతమును ఇందుమూలకముగా ముందు చెప్పును. మొదటిదియైన ప్రతిజ్ఞతో చివరది యగు 'నిగమనము' సరిపోవలెను. అట్లు కాని యెడల నది ప్రతిజ్ఞాభంగ మనిపించుకొనును. రెండవది 'హేతువు'. ఈ వాక్యమునందు లింగము చెప్పఁబడును. లింగము హేతువు అను నవి సమానార్థకము లయినను వానియందుఁ గొంచెము అర్థభేదము కలదు. లింగ మనఁగా గుర్తు. ఇచ్చట హేతువు అనుపదమును సాధారణముగా లింగప్రతిపాదకవాక్య మన్న యర్థమునందు నుపయోగించెదరు. మూఁడవది యుదాహరణము. ఇందు లింగమునకును (ధూమమునకును), సాధ్యమునకును (అగ్నికిని) గల సంబంధము (వ్యాప్యవ్యాపకభావము) తెల్పి వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగఁజేయును. ఇంతియకాక వ్యాప్తిజ్ఞానమునకుఁ గారణమైన యనేకోదాహరణములలోనుండి యొక్కదానిఁ జెప్పి వ్యాప్తిజ్ఞానమును దృఢపఱచును. నాల్గవది 'ఉపనయము'. మూఁడవవాక్యమందలి వ్యాప్తి యిచ్చటఁగూడఁ జెల్లు నని యిది తెల్పును. అయిదవది నిగమనము. పై నాలుగువాక్యముల కొక్కచోటఁ జేర్చి తీసిన సారాంశ మీ నిగమనవాక్యము. ఈ పంచావయవాత్మకమైన అనుమానమునకు నిది ఫలితము.

చక్కఁగ విచారించి చూడఁగా నీ యైదువాక్యములలో మూఁడే ముఖ్యమైనవి యని తెలియఁగలదు. 'ప్రతిజ్ఞా', 'నిగమనము' లొక్కటియే. కావున నాలుగు వాక్యములే మిగిలినవి. వానిలోను 'ఉపనయ' మను నాల్గవ వాక్యము విశేషోపయోగకరము కాదు. కావున మిగిలినవి మూఁడువాక్యములే.

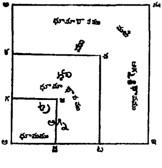
నైయాయికులు పంచావయవములను అంగీకరించినను మీమాంసకులు ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణము లను మూఁడు అవయవములనే యొప్పుకొనిరి. వేదాంతులు మొదటి మూఁడవయవములు గాని, చివర మూఁడవయవములు గాని చాలు ననిరి.[1] బౌద్ధులు ఉదాహరణోపనయముల నంగీకరించిరి. పాశ్చాత్యన్యాయశాస్త్రమునందును న్యాయమునకు నవయవములు మూఁడే.

లింగము — అనుమానమునకు ముఖ్యాధారమైన లింగమును గుఱించి చెప్పవలసియున్నది. లింగమునే హేతువనియెద రని యిది వఱకే చెప్పఁబడినది. లింగము మూఁడువిధము లైనది. (౧) అన్వయవ్యతిరేకి, (౨) కేవలాన్వయి, (౩) కేవలవ్యతిరేకి. అన్వయవ్యాప్తియు, వ్యతిరేకవ్యాప్తియుఁ గలది అన్వయవ్యతిరేకి. హేతువునకు (ధూమమునకు)ను, సాధ్యమునకును (అగ్నికిని) గల వ్యాప్తి అన్వయవ్యాప్తి. వాని అభావములకుఁ గలవ్యాప్తి వ్యతిరేకవ్యాప్తి. ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండును, వంటయింటిలోవలె అనునది అన్వయవ్యాప్తికిని, ఎచ్చట నగ్ని లేదో యచ్చట ధూమము లేదు, కొలనువలె అన్నది వ్యతిరేకవ్యాప్తికిని ఉదాహరణములు. ఇందలి రెండవయుదాహరణములో అగ్న్యభావమునకును, ధూమాభావమునకును వ్యాప్తి కలదు. అన్వయవ్యాప్తియందలి వ్యాప్యవ్యాపకములు వ్యతిరేకవ్యాప్తియందు మాఱి వ్యాపకవ్యాప్యము లగును. అన్వయవ్యాప్తిలో ధూమము వ్యాప్యము, అగ్ని వ్యాపకము. వ్యతిరేకవ్యాప్తిలో అగ్న్యభావము వ్యాప్యము, ధూమాభావము వ్యాపకము. ఇది ప్రక్కపుటయందలి పటమువలన స్పష్టమవఁగలదు.

ఆపటమున అ ఆ ఇ ఈ యను పెద్ద చతుష్కోణము అగ్నికంటె నధికవ్యాప్తిగల ద్రవ్య మనుకొనుఁడు. అంతకంటెఁ జిన్నది అ క చ ట యను చతుష్కోణము అగ్నిని సూచించు ప్రదేశ మనుకొనుఁడు. అన్నిటికంటెఁ జిన్నది యగు అ గ జ డ యను చతుష్కోణము ధూమవ్యాప్తిని సూచించును. మహానస యజ్ఞశాలాదు లందు లోనివి. ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండుటచే ఈ చతుష్కోణమునందుఁ గూడ అగ్నివ్యాప్తి యున్నదని యూహించవలెను. కావున అ క చ ట యను చతుష్కోణమునుండి అ గ జ డ చతుష్కోణ

[1] 'అవయవాశ్చ త్రయ ఏవ ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణరూపా ఉదాహరణోపనయనిగమనరూపా వా న తు పంచ, అవయవత్రయేణైవ వ్యాప్తిపక్షధర్మతయో రుపదర్శనసంభవే నాధికావయవద్వయస్య వ్యర్థత్వాత్' (వేదాంతపరిభాష, కలకత్తాప్రతి, పుట ౧౭౮)

మును తీసికొనగా మిగిలిన క జ ట యను గోముఖప్రదేశము (Gnomon) ధూమము లేనట్టియు, అగ్ని యున్నట్టియు, తప్తాయః పిండాదులను జూపును. అగ్ని యున్నచోట నెల్ల ధూమ ముండు నన్న వ్యాప్తిని చెఱుచునట్టి ఆర్ద్రేంధనసంయోగ మను ఉపాధి యీ క జ ట యను ప్రదేశమువలననే సాధిత మగును. అ చ ఇ అను గోముఖప్రదేశము ధూమాభావము అగ్న్యభావము కలసియుండు స్థలమును సూచించును. ఇది విపక్షదృష్టాంతప్రదేశము, ఎచ్చట

అగ్న్యభావమో అచ్చట ధూమాభావము అన్న వ్యతిరేకవ్యాప్తిని బోధించును. పై పటమునందు, నగ్ని ప్రదేశ మగు చతుష్కోణము (అక వట) ధూమప్రదేశ మగు చతుష్కోణము (అ గ జ డ) కంటెఁ బెద్దది గాన అగ్ని వ్యాపక మనియు, ధూమము వ్యాప్య మనియు, ధూమాభావ సూచకమైన అ జ ఇ అను ప్రదేశము 'అగ్న్యభావ' సూచకమైన అ ఎ ఇ అను ప్రదేశముకంటె పెద్దది గనుక ధూమాభావము వ్యాపక మనియు, అగ్న్యభావము వ్యాప్య మనియు స్పష్టపడఁగలదు. కావున ఎచ్చటెచ్చట నగ్న్యభావమో అచ్చటచ్చట ధూమాభావము కలుగవలె, నన్నది వ్యతిరేకవ్యాప్తికి నుదాహరణము. ఇట్లు ధూమ మున్నచోట నగ్ని యుండును ఇంగుల కుదాహరణము మహానసము. అగ్న్యభావ మున్నచోట ధూమాభావ ముండును అని అన్వయ వ్యతిరేకములచేఁ జెప్పునది 'అన్వయవ్యతిరేకి లింగము' (హేతువు). కేవలాన్వయి లింగమునందు భావరూపోదాహరణమే యుండును గాని వ్యతిరేకోదాహరణ ముండదు. ఉదాహరణము ఘటము అభిధేయము (పేర్కొనఁ దగినది) ప్రమేయత్వ మున్నందున, పటమువలె. ఇందు లింగము (హేతువు) ప్రమేయత్వము. ప్రమేయత్వ మెచ్చటెచ్చట నుండునో అచ్చటచ్చట నభిధేయత్వ ముండును. ఇందుకు దృష్టాంతము పటము. ఇందు ప్రమేయత్వ మున్నది, అభిధేయత్వ మున్నది. కాని దీనికి వ్యతిరేకోదాహరణ ముండదు. ఎందుచేత ననఁగా వ్యతిరేకవాక్యము 'ఎచ్చటెచ్చట అభిధేయత్వ ముండదో యచ్చటచ్చట ప్రమేయత్వ ముండదు' అనునది కావలెను. కాని యన్ని పదార్థములకును అభిధేయత్వమును, ప్రమేయత్వమును సామాన్యమై

నందున నిట్టివాక్యమున కర్థము లేదు. ఇందలి సాధ్యమైన 'యభిధేయత్వము' సర్వపదార్థసామాన్య మైయున్నది. దానికి అత్యంతాభావము లేదు. 'కేవలవ్యతిరేకి లింగము' నందు వ్యతిరేక దృష్టాంతమే యుండును గాని అన్వయదృష్టాంత ముండదు. ఎట్లన, పృథివి యితర ద్రవ్యములకంటె వేఱు, గంధవత్త్వ ముండుటచేత. ఇతర ద్రవ్యములకంటె ఏది వేఱు కాదో అది గంధవంతము కాదు, జలమువలె, ఇది (అనఁగా భూమి) యిట్టిది (గంధవంతము కానిది) కాదు. కావునఁ బృథ్వి యితర ద్రవ్యములకంటె వేఱు. ఇచ్చట ఏది గంధవంతమో అది యితర ద్రవ్యములకంటె వేఱైనది అని యన్వయోదాహరణము చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఎందు కనఁగా గంధవత్త్వము పృథివియందుఁ దప్ప నితరత్ర లేదు. ఇందు పక్షము నకు (పృథ్వికి), సాధ్యమునకు (ఇతర ద్రవ్యములకంటె వేఱగుటకు) భేదము లేదు, అనఁగా సమానవ్యాప్తి కలదు. వ్యతిరేకదృష్టాంతములు పెక్కులు గలవు.

పైని వర్ణింపఁబడిన మూఁడులింగములలో 'అన్వయవ్యతిరేకి' యనఁబడు లింగమే ముఖ్యమైన దనియు, నిత్యవ్యవహారమునందు నుపయోగపడునది యనియు 'కేవలాన్వయి', 'కేవల వ్యతిరేకి' యనునవి యంతగా వాడుకలోనివి కావనియు చదువరులు తెలిసి కొనఁగలరు. మీమాంసకులును, వేదాంతులును వ్యతిరేకానుమాన మును ఒప్పుకొనరు. వారు 'అర్థాపత్తి' యను అయిదవ ప్రమాణ మును ఒప్పుకొని వ్యతిరేకానుమానమును ఖండింపరైరి.

పక్షము, సపక్షము, విపక్షము — పర్వతము అగ్నిమంత మన్నవాక్యమందు అగ్ని 'సాధ్య' మనియు, పర్వతము 'పక్ష' మనియుఁ జెప్పఁబడును. దేనియందు సాధ్య మున్నది లేనిది సంశయముగా నుండి చర్చింపఁబడుచున్నదో యది 'పక్ష' మనఁ బడును. సాధ్యము (సాధింపవలసిన అగ్ని) ఇదివఱకే దేనియం దున్న దని నిశ్చయముగఁ దెలియునో యది 'సపక్షము'. మహానసము (వంటయిల్లు) ఇందుకు దృష్టాంతము. దేనియందు 'సాధ్యము' లే దని మనకు నిశ్చయముగాఁ దెలియునో యది విపక్షము. కొలను ఇందుల కుదాహరణము. ఇందు సాధ్యమైన అగ్ని లే దని మన మెఱుఁగుదుము.

సద్ధేతువు — హేతువు వాదమునందుపయోగపడవలయునన్న, నది యైదు నియమములకును లోఁబడి యుండవలయును. అప్పు డది సద్ధేతు వనిపించుకొనును. లేనియెడల హేత్వాభాసములకుఁ గారణ మగును. హేతువు (లింగము) (౧) పక్షమునందు నుండ వలెను. (౨) సపక్షమం దుండవలెను. (౩) విపక్షమునం దుండఁ గూడదు. (౪) అబాధిత విషయముగ నుండవలయును; అనఁగా దీనినిమించిన హేతువుచే నిది ఖండితము కాఁగూడదు. (౫) అసత్ప్రతిపక్షముగ నుండవలెను, అనఁగా సాధ్యాభావమును స్థాపించెడు సమానబలముగల హేతువు ఉండఁగూడదు.

అన్వయవ్యతిరేకి లింగమునందు నీయైదు నియమములును పాటింపఁబడును. కేవలాన్వయి, కేవలవ్యతిరేకములయందు కాని వ్యభిచార

మనుటట్టి దానియొక్క నిరూపణము తప్పును. న్యాయములందు నవ్య గ్రంథము లందు కొందఱి మూఁడు నియమములే యంగీకరింపఁబడినవి.

హేత్వాభాసములు.— హేత్వాభాసము లనఁగా దుష్ట హేతువు లని యర్థము. వాగ్వివాదములు చేయునప్పుడు వాది ప్రతివాదు లొకరి కొకరు తోఁచినప్పుడెల్లనైన యసత్యములైన హేతువు లను గల్పించి నిజమైన హేతువులవలెనే యుపయోగించెదరు. అట్టి హేతుదోషములను ఎఱిఁగియున్నఁ గాని ప్రతివాదియొక్క వాద దౌర్బల్యమును కనుఁగొనుటకు వీలు లేదు. మన వాదమునగూడ ఇట్టి దోషములు రాకుండుటకు హేత్వాభాసజ్ఞాన మావశ్యకము. హేత్వాభాసము లైదు ౧. సవ్యభిచారము, ౨. విరుద్ధము, ౩. సత్ప్రతిపక్షము, ౪. అసిద్ధము, ౫. బాధితము.

సవ్యభిచారము — దీనికే ముక్తావళీకారుఁడు అనైకాంతిక మన్నాఁడు. ఈ హేత్వాభాసము మూఁడు విధములు సాధారణము, అసాధారణము, అనుపసంహారి. సాధారణ సవ్యభిచార మనఁబడు హేత్వాభాసమందు హేతువు సపక్షదృష్టాంతమందును, విపక్ష దృష్టాంతమందును గానుపించును. సపక్షమం దుండుట క్రమమే కాని విపక్షమందును ఉండుటవలన ఈ దోషము సంభవించినది, అనఁగా హేతువు సాధ్యమందును, సాధ్యాభావమందును ఉండును. ఇందుకు నుదాహరణము పర్వతము ధూమవంతము అగ్నివలన, అనెడి అను మానము హేత్వాభాసము ఎందుకు? ఇందలి హేతువు (లింగము) అగ్ని. ఇది మహానసాదులవంటి ధూమ మున్నచోట్లను, అయో గోళము వంటి ధూమాభావ మున్నచోట్లను కానుపించును, అనఁగా ధూమ మున్నచోటను అగ్ని యుండును, ధూమము లేనిచోటను అగ్ని యుండును. కావున నిది తప్పు. అసాధారణ మనుదోషము నందు హేతువు సపక్షమునందును కానరాదు, విపక్షమునందును గాన రాదు. విపక్షమునందుఁ గానరాకపోవుట క్రమమే కాని సపక్ష మందును లేకపోవుటవలన ఈ దోషము సంభవించును. ఉదాహర ణము శబ్దము నిత్యము, శబ్దత్వమువలన. ఇందు 'శబ్దత్వ'మను హేతువు 'శబ్దత్వ'మను శబ్దమాత్రవృత్తి యైనందున నిత్యములందు లేదు, అనిత్యములయందు లేదు, కావున ఈ అనుమానము తప్పు. సాధ్య ముండుచోట నుండనట్టి హేతువు అసాధారణ మని దీని లక్షణము. ఇతఁడు నిత్యుఁడు, మనుష్యత్వమునఁగాన ఇది తప్పు, నిత్యత్వ ముండు చోట మనుష్యత్వ ముండదు గనుక. అనుపసంహారిదోషమునందు అన్వయ దృష్టాంత ముండదు. వ్యతిరేకదృష్టాంత ముండదు. ఇందుచే నిట అన్వయవ్యాప్తిజ్ఞాన ముండదు, వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞాన ముండదు. ఉదాహరణము సర్వము అనిత్యము, ప్రమేయత్వమువలన. ఇందలి పక్షము 'సర్వము' అనునది. అందు జ్ఞానవిషయమైన సమస్తవస్తు నిక్షేపించియున్నందున సపక్షముఁ గాని, విపక్షముఁ గాని మఱియొక దృష్టాంతము కల్పించుటెట్లు? ఇందు సాధ్యమునొక్క యత్యంతా భావము ప్రసిద్ధము.

విరుద్ధము.— సాధ్యాభావవ్యాప్తమైన హేతువునకు విరుద్ధ మని పేరు. ఉదాహరణము శబ్దము నిత్యము, కృతకత్వమువలన. ఇందు కృతకత్వము (చేయఁబడుట) హేతువు. కాని యిది నిత్యత్వ మునొక్క యభావమైన అనిత్యత్వముచే వ్యాప్తము. కృతకత్వము అనిత్యత్వమునకు హేతువు గాని నిత్యత్వమునకుఁ గాదు. ఇట్టిది ప్రతిజ్ఞకంటె విరుద్ధమైనది గాన దీనికి విరుద్ధ మని పేరు వచ్చెను. చెంబు నిప్పు గలది జలమువలన, అనునది యిందు కింకొక యుదాహరణము.

సత్ప్రతిపక్షము.— సాధ్యాభావమును సాధించునట్టి వేఱు హేతు వెం దుండునో దానికి సత్ప్రతిపక్ష మని పేరు. ఉదాహరణము శబ్దము నిత్యము శ్రావణత్వమువలన (వినఁబడునది యుండుటవలన), శబ్దత్వమువలె. శబ్దము అనిత్యము కార్యత్వమువలన, ఘటమువలె. ఇందు సాధ్యము నిత్యత్వము దాని యభావ మనిత్యత్వము. నిత్యత్వ మును సాధించుట కొక హేతువును, తదభావమును (అనిత్యత్వమును) సాధించుటకు మఱియొక హేతువును చెప్పఁబడియుండుటచేత నిది సత్ప్రతిపక్ష మనఁబడు హేత్వాభాసము.

అసిద్ధము — ఇది నాల్గవ హేత్వాభాసము. ఇది మూఁడు విధములు ఆశ్రయాసిద్ధము, స్వరూపాసిద్ధము, వ్యాప్యత్వాసిద్ధము. ఉదాహరణము గగనారవిందము సువాసన గలది, అరవిందత్వము వలన, సరోజారవిందమువలె, అనునది ఆశ్రయాసిద్ధమునకు నుదాహర ణము. ఇందు గగనారవిందము (ఆకాశకమలము) ఆశ్రయము (పక్షము). ఇది యెచ్చటను లేదు. ఇచ్చట పక్షతావచ్ఛేదకధర్మము గగనీయత్వముగాని అరవిందత్వము గాదు. ఇట్లసంభవమైన వస్తువును పక్షముగాఁ గైకొన్నందున ఈ యనుమానము తప్పు. కాంచనమయ పర్వతము అగ్నిమంతము, ధూమమువలన అన్నదియును నిందుకు నింకొక యుదాహరణము. పక్షతావచ్ఛేదకధర్మము (ఇచ్చట కాంచన మయత్వము) పక్షమునందు లేకపోవుటయే యీ దోషలక్షణము. స్వరూపాసిద్ధ మను హేత్వాభాసమునందు హేతువు పక్షమునం దుండదు. ఉదాహరణము కొలను అగ్నిమంతము, ధూమమువలన. ఇందు ధూమము హేతువు. కొలను పక్షము. కొలనిలో ధూమ ముండదు కావున హేతువు తప్పు. కుందేలు ఆవు, కొమ్ము లున్నందున, ఘటము పృథ్వి, పటత్వమువలన అనునట్టి యుదాహరణము లిట్టివియే. ఉపాధి సహితమైన హేతువును ఉపాధి లేకుండఁగఁ జెప్పుట వ్యాప్యత్వా సిద్ధదోషము. ఉదాహరణము పర్వతము ధూమవంతము, అగ్నిమంత మగుటచే నన్నచోట 'ఆర్ద్రేంధనసంయోగాగ్ని'మంత మగుటచే నని యుండవలెను. అట్లు ఆర్ద్రేంధనసంయోగమును చెప్పినవాఁడు కాఁడు కావున దోషము. ఇంకొక యుదాహరణము పర్వతము అగ్నిమంతము, కాంచనమయధూమమువలన. ఇది హేత్వాభాసము. ఎందు కన హేతువు ఉపాధిసహితము. ధూమము అగ్నివ్యాప్యమే, కాని కాంచనమయధూమము మాత్రము అగ్నివ్యాప్యము కాదు. 'కాంచన మయత్వ' మను నుపాధిచే నిది దోషము. ఈ హేత్వాభాసములో సాధ్యాప్రసిద్ధి-సాధనాప్రసిద్ధి-ఇత్యాదిభేదము లనేకములు గలవు.

బాధితము — ఏ హేతువుయొక్క సాధ్యాభావము వేఱు బలవత్తరమైన ప్రమాణముచే నిశ్చితమైనదో యది బాధితహేత్వాభాసము. అగ్ని చల్లగ నుండును, ద్రవ్యత్వమువలన అనుచో అనుష్ణత్వము (చల్లఁదనము) సాధ్యము. దాని యభావము ఉష్ణత్వముకే దానిని స్పర్శముచేఁ బ్రత్యక్షముగ మన మెఱుఁగుదుము. కావున నగ్ని చల్లనిది యన్నమాటకు బాధ కలిగెను. పక్షమునందు నుండ వలసినసాధ్యముయొక్క యభావము నొందలయునది బాధిత మనఁబడును అని ముక్తావళీకారునిమతము.

ప్రకరణసమము — పైని హేత్వాభాసములు పదినమతాను సారముగ న్యాయసిద్ధాంత ముక్తావళీకారుని ననుసరించి యీయఁబడినవి. గౌతమసూత్రానుసారము హేత్వాభాసములు నిగ్రహస్థానములలోనివియే యని వర్ణింపఁబడినవి. అచ్చట హేత్వాభాసములు అయిదు చెప్పఁబడినవి (౧) సవ్యభిచార, (౨) విరుద్ధ, (౩) ప్రకరణసమ, (౪) సాధ్యసమ, (౫) అతీతకాలము లనఁబడునవి. సవ్యభిచార విరుద్ధములనుగుఱించి యిదివఱకే చెప్పియున్నాము. ఏ సిద్ధాంతమును సాధింపవలయునో దానినే హేతువుగఁ దీసికొనుట ప్రకరణసమదోషము.

శబ్దము అనిత్యము (ప్రతిజ్ఞ)
నిత్యత్వము లేదు గనుక (హేతువు)

'అనిత్య' మనఁగా 'నిత్యత్వము లేనిది', కావున నిందు నొక్కమాటయే భిన్నరూపముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. దీనినే పాశ్చాత్యులైన యాయికులు 'పెటిషియో ప్రిన్సిపిఅయ్' (Petitio principii) అందురు.

సాధ్యసమము — సాధ్యమునకై యీయఁబడిన హేతువు గూడ సంశయాస్పదముగా (ఋజువు కావలసినదిగా) నున్నయెడల సాధ్యసమదోషము వచ్చును.

నీడ యొక ద్రవ్యము (ప్రతిజ్ఞ)
దానికి చలన మున్నది గనుక (హేతువు)

ఇచ్చట నీడ యొక ద్రవ్య మన్నమాట యెట్లు సిద్ధాంతము కావలయునో యట్లే మొదట నీడకు చలన మున్న దనియు సిద్ధాంతము కావలెను. నీడకు చలన మున్న దన్నమాట అందఱును ఒప్పుకొనునది కాదు. నీడ యనఁగా ప్రకాశాభావము. ఏద్రవ్యము అడ్డము వచ్చి ప్రకాశమును అడ్డగించునో యా ద్రవ్యముయొక్క చలనమే నీడయొక్క చలనముగ కాంచుటచే భ్రమింపఁబడును.

కాలాతీతము — కాలమును లెక్కలోనికిఁ దీసికొనక చెప్పఁబడు హేతువు కాలాతీతహేత్వాభాస మనఁబడును.

శబ్దము నిత్యము (ప్రతిజ్ఞ)
సంయోగజము గనుక రంగువలె (హేతువు)

ఇందు నీయఁబడిన హేతువు కాలాతీతము. ఘటదీపసంయోగము వలన ఘటముయొక్క రంగు మనకుఁ గానవచ్చుచున్నది. కాని, ఆరంగు అంతకుఁ (ఘటదీపసంయోగమునకుఁ) బూర్వ ముండెను. తర్వాతఁగూడ నుండును. అట్లే భేరీకిని (నగారాకు) దండమునకు సంయోగము గలిగినప్పుడు ధ్వని పుట్టుచున్నది. కావున నదియు పై యుదాహరణము ననుసరించి అంతకుఁబూర్వ ముండె ననియు, తర్వాత నుండు ననియు, కావున నిత్య మనియుఁ జెప్పవలెను అని వాదియొక్క తాత్పర్యము. కాని యిది కాలాతీతహేత్వాభాసము. ఎందు కన, ఈ రెండుసంయోగములును వేఱువేఱు. దీపఘటసంయోగ కాలమునందే రంగుజ్ఞానము జనించును. కాని భేరీదండసంయోగ కాలమునందే శబ్దము పుట్టదు. సంయోగమైన రెండవ క్షణమునం బుట్టును. కావున రంగునకు, శబ్దమునకు సంయోగజననమందుఁ బోలిక లేదు.

దీనితరువాత ఛల మనుదోషమును చెప్పవలెను. అది యిట్లుండును.

ఛలము — అర్థాంతరము కల్పించుకొని వాదమును అడ్డగించుట ఛల మనిపించుకొనును. ఇది మూఁడు విధములు. ఒక పదము నకు రెండర్థము లున్నప్పుడు వక్తయొక్క యుద్దేశమునకు భిన్నమైన యర్థమును గ్రహించుట వాక్ఛలము. 'ఈ పిల్లవాఁడు నవకంబళుఁడు' అన్నవాక్యమునందు 'నవకంబళుఁడు' అనఁగా క్రొత్త కంబళి కలవాఁ డని వక్తయొక్క యుద్దేశము. ప్రతివాది ఆ పదము నకు తొమ్మిదికంబళ్లు కలవాఁ డని యపార్థము చేసిన నది వాక్ఛలము. సామాన్యవిశేషభేదము ... విశేషవస్తువునుగుఱించి చెప్పఁబడినయర్థమును జాతినిగుఱించి చెప్పినట్లుగా భావించి యపార్థము చేయుట సామాన్యఛ్ఛలము. 'ఈ బ్రాహ్మణుఁడు విద్వాంసుఁడు' అని యొక బ్రాహ్మణుని గుఱించి చెప్పఁగా, బ్రాహ్మణత్వముయొక్క యవచ్ఛేదకధర్మము విద్వత్త యని చెప్పినట్లుగ నర్థము గ్రహించి, విద్వాంసులు కాని బ్రాహ్మణులు లేరా? విద్వాంసులైన అబ్రాహ్మణులు లేరా? యని వాదించుట సామాన్యచ్ఛలమునకు నుదాహరణము. పదమునకు శక్యార్థము గ్రహింపక లక్ష్యార్థము వివక్షితమైనప్పుడు దానివాచ్యార్థమును గాని, వాచ్యార్థము వివక్షితమైనప్పుడు లక్ష్యార్థమునుగాని గ్రహించుట ఉపచారచ్ఛల మనఁబడును. 'మంచము లఱచుచున్నవి', అనఁగా మంచములమీఁదివారు అఱచుచున్నారు అని, 'పాగాలు పోవు చున్నవి', అనఁగా పాగా పెట్టుకొన్నవారు పోవుచున్నారని యర్థము. ఇట్లర్థము చేయక మంచములే అఱచుచున్న వనియు, పాగాలే నడచుచున్న వనియు నర్థము చేసినయెడల నీదోషము పట్టును.

నిగ్రహస్థానములు ౨౨ — వాదవివాదములందు మన నైయాయికులు నిగ్రహస్థానములను కొన్నిటిని చెప్పియున్నారు. నిగ్రహస్థానము లనఁగా ప్రతివాదివాదమునందు వక్రముగ చేయఁ బ్రారంభించినప్పుడు, దానిని జూచి వానికి నగౌరవము కలుగఁజేసి వాదములో నాతఁ డోడె నని వాదమును నిర్ధారించుట. ఇట్టి నిగ్రహస్థానము లిరువదిరెండు చెప్పఁబడియున్నవి. అవి క్రమక్రమముగా వర్ణింపఁబడును.

౧ ప్రతిజ్ఞాహాని — సాధింపదలఁచిన సిద్ధాంతము ప్రతిజ్ఞ. దానిని సాధింపలేక ప్రతివాదియొక్క సిద్ధాంతమును అంగీకరించుట ప్రతిజ్ఞాహాని. ఒకఁడు మొదట ఈక్రిందివిధముగ తర్కించును

శబ్దము అనిత్యము
అది ఇంద్రియగోచరము గనుక, ఏది ఇంద్రియగోచరమో
యది అనిత్యము, ఘటమువలె
శబ్దము ఇంద్రియగోచరము
కావున శబ్దము అనిత్యము

ప్రతివాది వచ్చి ఘటత్వాది 'జాతి' ఇంద్రియగోచర మైనను నిత్యము. అట్లే శబ్దము ఇంద్రియగోచర మైనను నిత్య మేల కాఁగూడదు అని ఖండింపఁగా బదులు చెప్పలేక యిట్లనును

ఏది ఇంద్రియగోచరమో యది నిత్యము ఘటమువలె
శబ్ద మింద్రియగోచరము
కావున శబ్దము నిత్యము

ఇట్లు తన స్వదృష్టాంతమైన ఘటమునందు అన్యదృష్టాంతమైన ఘటత్వముయొక్క లక్షణ మొప్పుకొని స్వసిద్ధాంతమును వదలుకొన్నందున నిది ప్రతిజ్ఞాహాని

ఇట్లు పక్షము, హేతువు, సాధ్యము ఈ మూటిలో దేనిని వదలినను ప్రతిజ్ఞాహాని కావచ్చును

శబ్దము అనిత్యము
కృతకత్వము (చేయఁబడుట) వలన

అనినతోడనే, ప్రతిపక్షి, శబ్దమునందు కృతకత్వము లే దని యాక్షేపింపఁగా "పోనిందు 'ఘట'మే పక్ష మనుకొనుఁడు" అన్నచో నీదోషము ప్రాప్తించును. ఇట్లే హేతుసాధ్యములను విడుచుటనుగురించి యూహింపఁగునది

౨ ప్రతిజ్ఞాంతరము — తాను సాధింపదలఁచిన సిద్ధాంతమునకు నడ్డు రాఁగా అందు మార్పుచేయుట ప్రతిజ్ఞాంతరము

పర్వతము అగ్ని గలది
సువాసనగల నల్లని ధూమ ముండుటచే

ఇందు హేతువు (ధూమము) యొక్క (సువాసన గల నల్లని యను) విశేషణము వ్యర్థ మని ఆక్షేపింపఁగా

పర్వతము కృష్ణచందనయుత మైన యగ్ని గలది
సువాసన గల నల్లని ధూమ ముండుటచే

అని చెప్పఁగా నీదోషము వచ్చును. మొదట ప్రతిజ్ఞ 'పర్వత మగ్నిగలది' అనునది, ఇప్పుడు మార్పు చేసినది 'పర్వతము కృష్ణచందనయుత మైన అగ్నిగలది' యని ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ మారుటచే నిది ప్రతిజ్ఞాంతరము.

౩ ప్రతిజ్ఞావిరోధము — ప్రతిజ్ఞకును, హేతువునకును విరోధ మున్నప్పుడు ప్రతిజ్ఞావిరోధ మగును. ఉదాహరణము

ద్రవ్యము గుణములకంటె వేఱుపదార్థము,
రూపాదికంటె వేఱు కాదు గాన

ఈ యుదాహరణమునందు, రూపాదికములు గుణములే కావున, వానికంటె ద్రవ్యము వేఱుకాదని చెప్పుట ప్రతిజ్ఞకు సాధకము కాదు

౪ ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసము — తన ప్రతిజ్ఞకు నడ్డు రాఁగా నది తన ప్రతిజ్ఞ కా దనుట. శబ్దము అనిత్య మని ఋజువు చేయలేకపోయి నప్పుడు 'ఎవఁ డన్నాఁడయా శబ్ద మనిత్య మని?' అని తప్పించు కొనుట ప్రతిజ్ఞాసన్న్యాసము

౫ హేత్వంతరము — అవిశేషహేతువునకు నడ్డు కలుగఁగా విశేషహేతువును ప్రతిపాదించుట

శబ్ద మనిత్యము
ఇంద్రియగోచరము గనుక

ఇందుమీఁద "కేవలము ఇంద్రియగోచరత్వమువలననే యే పదార్థమును అనిత్యము కాఁజాలదు. 'సామాన్య' మనుపదార్థ మింద్రియగోచర మైనను నిత్యమే" అని యాక్షేపము రాఁగా, 'ఇంద్రియగోచరము గనుక' అను హేతువునకు 'సామాన్యత్వముగల ఇంద్రియగోచరత్వము' అని అర్థము చెప్పిన నీదోషము సిద్ధించును

౬ అర్థాంతరము — మూలవిషయమును విడిచి యన్యవిషయ ప్రసంగము చెప్పుట యర్థాంతరము

శబ్దము నిత్యము
అస్పర్శత్వమువలన

అని చెప్పఁగా దీనికి పూర్వపక్షము వచ్చి హేతువు సరియైనది కా దని యాక్షేపింపఁగా, దానికి సమాధానము చెప్పకను మాఱుగా "హేతుపదము 'హిను' ధాతువునకు 'తుని' ప్రత్యయము తగిలి యైనకృదంతపదము, పద మనఁగా సుప్తిఙంతము" అని సంబంధము లేనిమాటలు చెప్పఁదొడఁగుట

౭ నిరర్థకము — అర్థము లేనివర్ణక్రమమును వాదమునందు నుపయోగించిన నీదోషమగును

శబ్దము నిత్యము
కచటతపత్వమువలన

౮ అవిజ్ఞాతార్థము — అర్థముకాని వాక్యమును వాదమునందు నుపయోగించుట. వాదములో గెలువలేక కొందఱు అర్థము లేనిపదములను, భిన్నార్థపదములను, అర్థము కానట్లు త్వరగాఁ గాని, మెల్లఁగాఁ గాని యుచ్చరించెదరు. అట్టి సమయమున, ఆమాటలు మూఁడుసారులు ఉచ్చరించినను, సభవారికిని ప్రతివాదికిని అర్థము కానిచో నది నిగ్రహస్థానము అగును

౯ అపార్థకము — అన్వయదోషమువలన ఒకశబ్దమునకును మఱియొకశబ్దమునకును సంబంధము లేకుండ ఉచ్చరింపఁబడువాక్యమిట్టిది. వాదములో జయింపలేక యొకానొకఁ డిట్లు హేతువును చెప్పును —

'పది దానిమ్మపండ్లు, ఆఱు అప్పచ్చులు, భిక్షాపాత్ర' ఇత్యాది అసంబంధవాక్యము

౧౦ అప్రాప్తకాలము — అవయవవిపర్యాసమువలనఁ గలిగినవచనము అప్రాప్తకాలము. న్యాయమునకు నైదు అవయవములున్నవని చెప్పియున్నాము. వానిక్రమము ప్రతిజ్ఞ, హేతువు, ఉదాహరణము, ఉపనయము, నిగమనము. ఈ క్రమము తప్పి మొదటఁ జెప్పవలసినది తరువాత, తరువాతఁ జెప్పవలసినది మొదటఁ జెప్పుటవలన ఈదోషము గలుగును

౧౧ న్యూనము — న్యాయముయొక్క అయిదు అవయవములలోఁ గొన్ని లోపించెనేని ఈదోషము పట్టును

౧౨ అధికము — ఎక్కువ హేతువులుఁ గాని, ఎక్కువ ఉదాహరణములు గాని ఉన్నయెడల ఈదోషము వచ్చును ఉదాహరణము

పర్వతము అగ్నిమంతము
ధూమమున్నది గనుక
వెలుఁగు ఉన్నది గనుక
కొలిమివలె

౧౩ పునరుక్తము — చెప్పినది మరలఁ జెప్పుట

౧౪ అననుభాషణము — వాది సభవారు వినుచుండఁగఁ దనప్రశ్న మూఁడుసారులు చెప్పినను ప్రతివాది బదులు చెప్పని యెడల నది అననుభాషణనిగ్రహస్థానమనఁబడును

౧౫ అజ్ఞానము — మనము చెప్పినదానిని ప్రతివాది అర్థము చేసికొనలేకపోయిన నది యజ్ఞానమనెడు నిగ్రహస్థానమగును. సభవారికొఱకు మూఁడుసారులు చెప్పఁగాఁగూడ ప్రతివాది యర్థము చేసికొనఁడేని యాతఁ డోడిపోయినటులే యెంచవలెను

౧౬ అప్రతిభ — బదులు చెప్పలేకపోవుట

౧౭ విక్షేపము — వేఱొకకార్యమున్నది, మరల వచ్చెదనని తప్పించుకొని పోవుట విక్షేపము

౧౮ అనుజ్ఞ — తనవాదమందు గలదోషమున్నదని యొప్పుకొనుచుఁ బ్రతివాదివాదమందుఁగూడ నాదోషమును ఆరోపించుట అనుజ్ఞ యనిపించుకొనును 'నీవు దొంగవు' అని ప్రతివాది ఆక్షేపించినయెడల, 'నేను దొంగను కాను' అని ఋజువుచేసికొనుటకు మాఱుగ, 'నీవుకూడ దొంగవే' యనుట యీదోషమున కుదాహరణము.

౧౯ పర్యనుయోజ్యోపేక్షణము — నిగ్రహింపఁదగిన ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు వాదమునందు నిగ్రహింపక యూరకుండుట యీదోషము.

౨౦ నిరనుయోజ్యానుయోగము — నిగ్రహస్థానము కానిదానిని నిగ్రహించుట నిరనుయోజ్యానుయోగము.

౨౧ అపసిద్ధాంతము — మొదట నొకసిద్ధాంతమును అంగీకరించి తరువాత దానిని వదలి మార్చుకొనుట. ఒక ప్రతివాది సాంఖ్యుఁడుగా వాదించినఁ జివరవఱకును సాంఖ్యుఁడుగనే వాదింపవలెను; నడుమ బౌద్ధుఁడుగ మారిపోవుటకు వీలు లేదు

౨౨ హేత్వాభాసములు — ఇదివఱకే వర్ణింపఁబడినవి

జాతులు — నిగ్రహస్థానములు గాక గౌతమాచార్యుఁడు 'జాతులు' అని కొన్ని చెప్పియున్నాఁడు[1] జాతి యనఁగా సిద్ధాంతమును పడఁగొట్టుటకై ప్రతివాది చేయునట్టిపూర్వపక్షము ఇది దృష్టాంతముయొక్క, సాధర్మ్యవైధర్మ్యములనుబట్టి యుండును. ఇట్టి జాతు లిరువదినాలుగు చెప్పఁబడినవి వాని నన్నిటిని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట వివరించుటలేదు. ఉదాహరణార్థమై యొకటిరెంటినిఁ జూపుదము.

సాధర్మ్యసమజాతి — ఉదాహరణముయొక్క సాధర్మ్యమునుబట్టి సిద్ధాంతము చెప్పఁబడినప్పుడు, మఱియొక యుదాహరణముయొక్క సాధర్మ్యమునుబట్టి పూర్వపక్షము చేయుట 'సాధర్మ్యసమము' అనిపించుకొనును. ఎట్లన

శబ్దము అనిత్యము
కృతకత్వమువలన (చేయఁబడినందున)
ఘటమువలె

అను సిద్ధాంతమునకుఁ బూర్వపక్షి యీక్రిందివిధమునఁ జేసిన యెడల నది సాధర్మ్యసమజాతి

శబ్దము నిత్యము
రూపము లేనందున
ఆకాశమువలె

ఘటమునకును శబ్దమునకును గల కృతకత్వము (చేయఁబడుట) అను సమానధర్మము ననుసరించి సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. ఆకాశమునకు శబ్దమునకుఁ గల 'రూపములేమి' యను సమానధర్మము ననుసరించి పూర్వపక్షము చేయఁబడినది. సిద్ధాంతపూర్వపక్షములు సమానము లని సిద్ధాంతమును ఖండించుటయే యీపూర్వపక్షముయొక్క యుద్దేశము. కాని రెండవయుదాహరణమునందలి సాధర్మ్యము సరియైనది కాదు. ఇంక 'రూపములేమి' నిత్యత్వమునకు హేతువుగ నీయఁబడినది. కాని రూపములేనిపదార్థము లన్నియు నిత్యములు కావు. బుద్ధి

[1] ౫ అధ్యాయము, ౧-వ ఆహ్నికము

సాంకేతికాదులు రూపరహితములు అయినను నిత్యములు కావు. కావున ఈ ఉదాహరణము తప్పు

వైధర్మ్యవ్యభిచారి — ఉదాహరణమునందుగల వైధర్మ్యమునుబట్టి సిద్ధాంతము చెప్పఁబడినప్పుడు, మఱియొక యుదాహరణముయొక్క వైధర్మ్యమునుబట్టి పూర్వపక్షము చేయుట వైధర్మ్యసమ మనిపించుకొనును. ఉదాహరణము

శబ్దము అనిత్యము
కృతకత్వమువలన
అనిత్యము కాని దెల్లను కృతకము కాదు
ఆకాశమువలె

అను సిద్ధాంతమునకుఁ బూర్వపక్షము —

శబ్దము నిత్యము
రూపము లేమిచే
నిత్యము కాని దేదియు రూపము లేనిది కాదు
ఘటమువలె

పూర్వపక్షసిద్ధాంతములు రెండును ఇట్లు ఉదాహరణమునకును, సాధ్యమునకును గల వైధర్మ్యమును అనుసరించి యున్నవి గాన నిది వైధర్మ్యసమము. ఇట్లే యితరజాతుల తెలియఁగవలసినది.

(కో వేం ల)

పాశ్చాత్యులు అనుమానమును ఇన్ఫరెన్స్ (Inference) లేక రీజనింగ్ (Reasoning) అనియెదరు. అనుమానమే పాశ్చాత్య తర్కశాస్త్రమునందలి ప్రధాన విషయము. ప్రత్యక్షాదిప్రమాణము లందు వివరింపఁబడవు. అవి యితరశాస్త్రములవిషయము లని వారి తాత్పర్యము.

పాశ్చాత్య తర్కశాస్త్రము ననుసరించి

పాశ్చాత్యనైయాయికుల యభిప్రాయప్రకారము అనుమానము రెండువిధములు (౧) వ్యాప్తిసాధకానుమానము (Deductive Reasoning), (౨) వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము (Inductive Reasoning). వ్యాప్తిసాధకానుమానమునందు వ్యాప్తి సాధకముగా నుండి సిద్ధాంతమును సాధించును. సిద్ధాంతసాధనకు వ్యాప్తియే సాధకము, హేతువు.

ఎచ్చటెచ్చట ధూమము కలదో అచ్చటచ్చట అగ్ని యుండును
ఈ పర్వతమున ధూమ మున్నది
కావున ఈ పర్వతమున అగ్ని యున్నది

పైని ఉదాహరింపఁబడినది వ్యాప్తిసాధకానుమానము. మొదటి వాక్యమునందలి వ్యాప్తియే యీ అనుమానమునకు సాధకము, ముఖ్య హేతువు. ఇందు అధికవ్యాప్తిగల వాక్యమునుండి యల్పవ్యాప్తిగల సిద్ధాంతము సాధింపఁబడినది. ఇందుకు మఱియొక యుదాహరణము.

మానవు లందఱు మరణ మొందెదరు
దేవదత్తుఁడు మానవుఁడు
కావున దేవదత్తుఁడు మరణ మొందును

ఇందు మొదటిదైన వ్యాప్తివాక్యముయొక్క వైశాల్యము మిక్కిలి పెద్దది. అందు మానవు లందఱినిగుఱించియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. మూఁడవదియైన సిద్ధాంతవాక్యముయొక్క వైశాల్యము చిన్నది. అందు ఒక్క దేవదత్తునిగుఱించియే చెప్పఁబడియున్నది. దేవదత్తుఁడు 'మానవు లందఱి'లో నిమిడియున్నాఁడు. కావున నిట్టి యనుమానమునం దెప్పుడును సిద్ధాంతవాక్యము ముఖ్యహేతువాక్యముకంటెఁ దక్కువ వ్యాప్తి కలదిగ నుండును.

వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము (Inductive Reasoning) నందు వ్యాప్తియే సాధ్యముగ, నవఁగా సాధింపవలసిన విషయముగ నుండును. వంటయింటిలో ధూమ మున్నప్పు డెల్లను అగ్ని యుండుట మనము చూచుచున్నాము. అట్లే శిల్పప్రయోగములందును, కమ్మరిదుకాణమునందును, కుమ్మరిదుకాణమునందును ధూమ మున్నప్పు డెల్లను అగ్ని యుండుట కానవచ్చుచున్నది. ఇట్లు అనేకస్థలములందును ధూమమునకును అగ్నికిని గలసంబంధమును చూచినందున, ఎచ్చటెచ్చట ధూమము కలదో అచ్చటచ్చట నగ్ని యుండును అనువ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఇదియే వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము. ఇందు సాధింపఁబడిన సిద్ధాంతముయొక్క వ్యాప్తి, హేతువాక్యములవ్యాప్తికంటెను మించినదిగా నుండును. హేతువాక్యము లన్నియు సిద్ధాంతవాక్యములో నిమిడి యుండును.

ఇట్లు వ్యాప్తిసాధకానుమానమునందు నధికవ్యాప్తిగల హేతువునుబట్టి యల్పవ్యాప్తిగల సిద్ధాంతములను సాధించెదము. వ్యాప్తిసాధ్యానుమానమునందు నల్పవ్యాప్తిగల హేతువులనుబట్టి యధికవ్యాప్తి గల్గినట్టియు, ఆ హేతువుల కన్నింటికిని సామాన్యమైనట్టియు సిద్ధాంతమును సాధించెదము. ఇదియే యీ రెంటికిని గల భేదము.

వ్యాప్తిసాధకానుమానము (Deductive reasoning) :— ఈ యనుమానము మన నైయాయికుల యనుమానమువంటిదే. మన యనుమానమునందలి సిద్ధాంతమునకు 'నిగమనము' అని పేరు. కావునఁ గొందఱు దీనికి 'నిగమనానుమాన' మని పేరు పెట్టిరి.

ఈ యనుమానము త్రివాక్యాత్మకమై యుండును. పదములు కలసి వాక్యము లగును. కావున అనుమానమును వివరించుటకుఁ బూర్వము పాశ్చాత్యతర్కశాస్త్రసిద్ధాంతానుసారముగా పదములను గుఱించి, వాక్యములను గుఱించి కొంత చెప్పవలసియుండును.

పదములు (Terms) — ఈ శాస్త్రమునందు మనకు నామపదములు (విశేష్యములు) తోడనే పని యుండును. ఇతర పదములతో నంతగాఁ బనియుండదు. నామపదములతో సంబంధముగల యితరపదములను నామపదాంతర్గతములుగ నెంచి వాడుదురు. పదములను నైయాయికులు పెక్కుతెఱఁగుల విభజించిరి.

కాని వాని యన్నింటితో మనకుఁ బ్రయోజనంబు లేదు. రూపమును బట్టి పదములు భావపదము లనియు (Positive Terms), అభావ పదము (Negative Terms) లనియు రెండు తెగలుగా విభజింపఁ బడినవి. భావపదము ఒకానొకగుణము (ధర్మము) కల దని సూచించును. అభావపదము ఒకానొకగుణము (ధర్మము) లే దని తెల్పును. సజీవము, మానవుఁడు, మర్యాద, సద్గుణము, సౌందర్యము మొదలగునవి భావపదములు. అజీవము, అమానవుఁడు, అమర్యాద, అసద్గుణము, అసౌందర్యము అనునవి అభావపదములు. ప్రతి భావపదమునకును ముందు 'అ' కారము నుంచిన నది అభావపద మగును. 'జలము' భావపదము, 'అజలము' అభావ పదము. 'అజలము' అనఁగా జలము కాని దంతయు నని యర్థము. 'స్త్రీలింగము' భావపదము, 'అస్త్రీలింగము' అభావపదము. 'అస్త్రీలింగ' మనఁగా పుల్లింగము, నపుంసకలింగము నని యర్థము.

ఈ యభావపదములయొక్క విశేషము ఒకటి కలదు. ఒకపదమును, దాని యభావపదమును కలిపినయెడల నీపదము లేజాతికి సంబంధించినవియో యా జాతి యంతయు నీ రెండుపదములలోనే యిమిడియుండును. ఈ రెంటిలో నిముడక మిగిలిపోయిన దేదియు నాజాతియం దుండదు. మనము సృష్టినిగూర్చి మాటాడుకొనుచు 'జలము' అని యొక పదార్థమును విడఁదీసినయెడల, 'అజలము' అనుపదముచే జలము తప్ప సృష్టియందుఁగల పదార్థము లన్నియు సూచింపఁబడును. ఆహారపదార్థములనుగుఱించి మాటాడుకొనుచు 'జలము'ను విడఁదీసినయెడల 'అజల'పదము నీళ్లు తప్ప మిగిలిన యాహారపదార్థము లన్నిటిని బోధించును. పంచభూతములను గుఱించి చర్చించునెడ అజలము అనఁగా పృథ్వి, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము అని యర్థ మగును. కావున పదము, దాని యభావము కలసి వాదవిషయక్షేత్రము నంతను వ్యాపించును.

జాతివాచకపదములవిషయమున కొక విశేషము జ్ఞాపక ముంచుకొనవలయును. మనుష్యుఁడు, చెట్టు, గుట్ట, గోవు మొదలగునవి జాతివాచకశబ్దములు. ఈ పదముల నుచ్చరించునప్పుడు రెండువిధము లయిన యర్థములు స్ఫురించును. ఒకటి సంఖ్యార్థబోధకము (Denotative), మఱియొకటి ధర్మార్థ (గుణార్థ) బోధకము (Connotative). మానవుఁడు అనినతోడనే లోకమందలిమానవు లందఱు నని యర్థ మగును. గోవు, పశువు అనినతోడనే లోకమునందుఁ గల గోవు లన్నియుఁ, బశువు లన్నియు నని యర్థ మగుచున్నది. ఇదియే సంఖ్యాబోధకార్థము. అట్లే 'మానవుఁడు' అనినతోడనే మానవునిగుణధర్మములు, ఏగుణధర్మములవలన మనము మనుష్యుని ఇతరపదార్థములనుండి వేఱుచేసి గుర్తింపఁగలమో యవి యన్నియు స్ఫురించును. గోవు అనినతోడనే చతుష్పాదత్వము, శృంగత్వము మొదలయిన ధర్మములు జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. ఇది ధర్మార్థబోధకము. దీనినే మనవారు అవచ్ఛేదక మనిరి.

ఇట్లు జాతివాచకశబ్దములకు సంఖ్యార్థము, ధర్మార్థము అని రెండర్థములు కలవు. ఈ రెంటికిని గల సంబంధ మెట్టిది? సంఖ్య హెచ్చిన ధర్మము తగ్గును. ధర్మము హెచ్చిన సంఖ్య తగ్గును. మనుష్యుఁడు, స్త్రీ, హిందూస్త్రీ అను మూఁడుపదములు తీసికొందము. స్త్రీపదముచే మనుష్యత్వ స్త్రీత్వము లను రెండుధర్మములు సూచింపఁబడుచున్నవి, కొంతసంఖ్యయు సూచింపఁబడుచున్నది. ఇందలి ధర్మములకు హిందూత్వ మను ధర్మమును కల్పుఁడు. మనుష్యత్వ, స్త్రీత్వ, హిందూత్వము లను ధర్మములు కలసిన 'హిందూస్త్రీ' యను జాతివాచకపద మగును. ఇట్లు స్త్రీపదముకంటె 'హిందూస్త్రీ' పదమునందు నొకధర్మము హెచ్చినది. కాని సంఖ్య తగ్గినది. స్త్రీల సంఖ్యకంటె హిందూస్త్రీలసంఖ్య తక్కువ గదా? అట్లే స్త్రీపదమందుఁ గల స్త్రీత్వ, మనుష్యత్వధర్మములలోనుండి స్త్రీత్వధర్మమును తగ్గించుదము. మనుష్యత్వధర్మము మిగులును. ఆ ధర్మము గలవారు మనుష్యులు. ఇట్లు ధర్మము తగ్గినది. కాని సంఖ్య హెచ్చినది. స్త్రీలకంటె మనుష్యుల (స్త్రీలును పురుషులును గలసిన మానవకోటి) సంఖ్య హెచ్చును గదా.

మూఁడు సూత్రములు — తర్కశాస్త్ర సంబంధమైన యీ క్రింది మూఁడు సూత్రము లనుపరంపరగా వచ్చుచున్నవి. తర్కశాస్త్రము నభ్యసించువారు ఈ సూత్రములను చక్కఁగ నెఱుఁగవలయును. అవి యెవ్వి యనఁగా —

(౧) రాముఁడు రాముఁడే (A is A). ఈ సూత్రమునకు ఏకార్థకసూత్ర మని పేరు (Law of Identity). ఇది యెట్టి సూత్ర మని చదువరులు వింతపడనక్కఱలేదు. వాదములో నుపయోగింపఁబడిన పదము అంతటను ఏకార్థమునందే యుపయోగింపవలెను. ఒకచోట పదమును ఒకయర్థమునందును, మఱియొకచోట వేఱొకయర్థమునందును వాడఁగూడదు. పదమునకు నిశ్చితమైనయర్థ ముండవలయును. వాదిసౌకర్యార్థము అర్థమును మార్చుచుండఁగూడదు. వాదము ప్రారంభ మగునప్పుడు రాముఁ డనఁగా దాశరథిరాముఁ డన్న యర్థమేని, వాదమునం దంతటను ఆ యర్థమే యుండవలయును గాని, ఒకప్పుడు దాశరథిరాముఁ డనియు, మఱియొకప్పుడు పరశురాముఁ డనియు వేఱొకప్పుడు బలరాముఁ డనియు నర్థమును త్రిప్పఁగూడదు. అట్లు చేసినయెడల హేత్వాభాసమునకుఁ గారణ మగును.

తర్కశాస్త్రముయొక్క ప్రథమసూత్రమును చక్కఁగ గమనింపకపోవుటచేతనే లోకమునందు నిన్ని మతములును మతవాదము లును ఉద్భవించినవి. విష్ణువు సకలదేవతలకంటె శ్రేష్ఠుఁడు అని వాదమునకుఁ బ్రారంభించునపుడు 'విష్ణు' శబ్దమునకు గరుడవాహనుఁడు, నాలుగుచేతులు గలవాఁడు, శంఖచక్రములు గలవాఁడు అని యర్థము చెప్పెదరు. కాని పోఁగాఁబోఁగా 'విష్ణు' శబ్దముయొక్క యీయర్థము మాఱి దానికి నిరాకారసర్వవ్యాపి యగు సృష్టికి నాదికారణ మన్న యర్థము కల్పింప గాదుదురు. ఇట్లు వాదిప్రతివాదులు నానాతర్కవిరుద్ధమైన

కల్పములు యథార్థముగు మార్పుచుండుటవలన నెన్నఁడును తెగనట్టి వాదములు కలుగుచున్నవి.

(౨) రాముఁడు మానవుఁడు, రాముఁడు మానవుఁడు కాఁడు, అన్నవి పరస్పర విరుద్ధసిద్ధాంతములు ఈ రెండును సత్యములు కాఁజాలవు. ఒకటి సత్యమేని రెండవది అసత్య మైయుండవలయును రాముఁడు మానవుఁడు అన్నమాట సత్యమేని రాముఁడు మానవుఁడు కాఁడు అన్నమాట అసత్యము అట్లే రాముఁడు మానవుఁడు కాఁడు అన్నమాట సత్యమేని రాముఁడు మానవుఁడు అన్నమాట అసత్యము ఈ సూత్రమునకు పరస్పరవైరుద్ధ్యనిషేధకసూత్రము (Law of Contradiction) అని పేరు

(౩) పైని జూపఁబడిన పరస్పర విరుద్ధవాక్యములు రెండును అసత్యములు కాఁజాలవు, అనఁగా ఈ రెండును అసత్యములై మూఁడవ మాట సత్య మగుటకు వీలు లేదు ఈ రెంటిలో నొకటి సత్యమై తీఱవలయును. రెండవది యసత్య మైతీఱవలయును ఈసూత్రమునకు తృతీయపక్షాభావము (Law of excluded middle) అని పేరు

వాక్యములు వాక్యభేదములుఁ (Propositions and their kinds) — ఒకక్రియతో సన్వయించు పదసముదాయమునకు వ్యాకరణశాస్త్రమునందు వాక్య మని పేరు న్యాయశాస్త్రమునందును వాక్యమున కిలక్షణమే చెల్లును. కాని వ్యాకరణశాస్త్రమునందలి యన్నివాక్యములతో నిచ్చటఁ బని యుండదు ప్రార్థనార్థకముల తోడను, ఆశీరాద్యర్థకములతోడను ఈ శాస్త్రమునకుఁ బని లేదు స్వార్థకములుమాత్ర మీ శాస్త్రవిషయములు వానియందైనను వర్తమానార్థకములే యుపయోగింపఁబడును ఇతరవాక్యములను స్వార్థక వర్తమానార్థకములుగా మార్చి యీ శాస్త్రమునందు నుపయోగించుకొనవచ్చును

ఈ శాస్త్రమునందు నుపయోగింపఁబడు వాక్యములు మూఁడువిధములు నిశ్చయాత్మకములు (Categorical), సాపేక్షకములు (Hypothetical), వైకల్పికములు (Disjunctive or Alternative) మానవు లందఱును చచ్చువారు, కొన్ని పుస్తకములు మంచివి కావు, చింతకాయ పుల్లనిది - అనునవి నిశ్చయాత్మకవాక్యములు. వీనియందు కర్తనుగురించి చెప్పఁబడువిషయములు అగును కాదు అని నిశ్చయముగను, స్పష్టముగను, ఖచితముగను చెప్పఁబడియుండును. వర్షము రానియెడల నాటక మాడఁబడును, పథ్యము చేసినయెడల మందు గుణ మిచ్చును అనునవి సాపేక్షవాక్యములు ఇందు కర్తనుగురించి చెప్పఁబడినయంశము, మఱియొకవిషయము నపేక్షించియుండును నాటక మెప్పు డాడఁబడును? వర్షము రాని యెడల. కావున వర్షము రాకయుండుట నాటక మాడఁబడుటకుఁ బూర్వావస్థ (condition prior). అతఁడు తోఁటలోనైన నుండును, లేక యింటనైన నుండును అనునది వైకల్పికవాక్యము. ఇందు వికల్ప మని యుండును. అనేకవిషయములకు వీలుండును. ఈ వాక్యము లన్నియు న్యాయశాస్త్రమునందు వాడఁబడినను, ఈ శాస్త్రసిద్ధాంతములు బోధచేయుటకు నిశ్చయవాక్యములే చాల వీలుగ నుండును. కావున నిశ్చయవాక్యములనుగురించియే శాస్త్రసిద్ధాంతములఁ జెప్పఁ గాలెను. ఆసిద్ధాంతములనే యితరవాక్యములకును అన్వయింపఁ జేయవచ్చును

నిశ్చయవాక్యవిభజన (Analysis of the Categorical Propositions) — సాధారణముగా వాక్యములందు రెండు నామపదములును (విశేష్యములును), క్రియాపదమును ఉండును నామపదములు రెంటిలో నొకదానికి కర్తృపద మనియు (Subject), రెండవదానికి విధేయపద మనియు (Predicate), ఈ రెంటిని కలుపు నది గనుక క్రియాపదమునకు 'సంయోజకపదము' (Copula) అనియుఁ బేళ్లు సంయోజకపద మెప్పుడును అస్ధాతువుయొక్క భేదరూపములుగా నుండును 'దేవదత్తుడు విద్యార్థి యగును' అనువాక్యమునందు 'దేవదత్తుఁడు' కర్తృపదము, 'విద్యార్థి' విధేయపదము; 'అగును' సంయోజకపదము 'మనుష్యులు మరణశీలురు అగుదురు' అనువాక్యమునందు, 'మనుష్యులు' కర్తృపదము, 'మరణశీలురు' విధేయపదము, 'అగుదురు' సంయోజకపదము 'మామిడిపండు పథ్యకారి కాదు' అను వాక్యమునందు 'మామిడిపండు' కర్తృపదము, 'పథ్యకారి' విధేయపదము, 'కాదు' సంయోజకపదము కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును గల సంబంధమును సంయోజకపదము తెలుపును ఈ సంబంధము భావరూపముగ నుండవచ్చును, అభావరూపముగ నుండవచ్చును అగు నన్నప్పుడు భావరూపము కాదు అన్నప్పుడు అభావరూపము తెలుఁగుభాషలో సాధారణముగ భావరూప మైన సంయోజక పదము (క్రియాపదము) అధ్యాహృతముగ నుండును, అనఁగా లోపించి యుండును 'దేవదత్తుఁడు విద్యార్థి' యని యందుమే కాని, 'దేవదత్తుడు విద్యార్థి అగును' అని చెప్పము 'మనుష్యులు మరణశీలురు' అని అందుమే కాని, 'మరణశీలురు అగుదురు' లేక 'అయియున్నారు' అని యనుట లేదు కావున నిట్టియెడల సంయోజకపదము లే దని భ్రమపడరాదు. అధ్యాహృతముగ నున్న దనియే యెంచవలెను

ఇట్లు తర్కశాస్త్రము నుపయోగింపఁబడవలసినవాక్యము త్రిపదాత్మకముగ నుండు ననియు, ఆ మూఁడుపదములలో రెండు నామపదములుగను, ఒకటి క్రియాపదరూపక మైన సంయోజకపదముగను, నామపదములు రెంటిలో నొకటి కర్తృపదముగను, రెండవది విధేయపదముగను ఉండవలయు ననియు చదువరులు చక్కఁగ గ్రహించియుందురు. మనము సామాన్యముగా వాడుకొనువాక్యము లన్నియు నిట్టిరూపమును కలిగియుండవు. అయిన మన మట్టివాక్యము లను తద్రూపములకు సులభముగ మార్చుకొనవచ్చును 'సూర్యుఁడు ప్రకాశించును' అను సామాన్యవాక్యమును 'సూర్యుఁడు ప్రకాశవంతుఁడు' లేక, 'సూర్యుఁడు ప్రకాశించువాఁడు' లేక, 'సూర్యుఁడు

ప్రకాశమానద్రవ్యము' అని మార్చినయెడల, అర్థభేదము లేకుండ కర్తృవిధేయసంయోజకపదములు గల నైయాయికవాక్యము సిద్ధించుచున్నది. 'రాముడు రావణుని జంపెను' అనువాక్యమును 'రాముడు రావణసంహర్త' అని మార్చవచ్చును, లేదా 'రాముడు రావణుని జంపినవాడు' అని యనవచ్చును. ఇందు 'రాముడు' కర్తృపదము, 'రావణుని జంపినవాడు' విధేయపదసమూహము. అధ్యాహృత మైన 'అగును' అను క్రియ సంయోజకపదము. ఇట్లే యితరవాక్యములను బుద్ధికుశలతచేతను మార్చుకొనవలయును.

వాక్యములవ్యాప్తి[1] (The quantity of propositions) — పాశ్చాత్యనైయాయికులు వాక్యములను పలుతెఱంగుల విభజించియున్నారు. అందు మన ప్రస్తుతప్రయోజనమునకు రెండు విధములైన విభాగములుమాత్ర మావశ్యకములు.

కర్తృపదముయొక్క వ్యాప్తివిశిష్టి వాక్యములు సర్వదేశీయములు (Universal) అనియు, ఏకదేశీయములు (Particular) అనియు ద్వివిధములు. ఏవాక్యమునందు కర్తృపదమునకు సంపూర్ణవ్యాప్తి కలిగియుండునో, అనగా కర్తృపదముచే సూచింపబడిన ప్రతిపదార్థమునకును విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియుండునో యావాక్యము సర్వదేశీయవాక్య మందురు. కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును గలసంబంధము భావరూపముగ నుండవచ్చును, అభావరూపముగ నుండవచ్చును.

ఎచ్చటెచ్చట ధూమ ముండునో అచ్చటచ్చట వహ్ని యుండును, మానవు లందఱును మరణశీలురు, 'యద్దృశ్యం తన్నశ్యం' (కనబడునది యంతయు నాశవంతము), ఏకీటకమును నస్తనము కాదు, ఎచ్చటెచ్చట జల ముండునో యచ్చటచ్చట వహ్ని యుండదు — అనినవాక్యములన్నియు సార్వదేశికములు. ఇందలి ప్రతివాక్యమునందును కర్తృపద మంతయు వ్యాప్తిం జెందియున్నది. కర్తృపదముచే సూచితమైన ప్రతిపదార్థమును, విధేయపదార్థముతో సంబంధము కలిగియున్నది. చివర రెండువాక్యములందు కర్తృవిధేయపదములకుం గల సంబంధము అభావరూపమైనది. కావున, నావాక్యములందలి కర్తృపదమునకుం గలవ్యాప్తి అభావరూప మగునది. మిగిలిన వాక్యములలోని వ్యాప్తి భావరూపము గలది.

కర్తృపదమునకు అన్ని, అందఱు మొదలైన పర్యాయములు చేర్చినందువలన సర్వదేశీయత్వము ప్రాప్తించుచున్న దని చదువరు లూహించియుందురు. ప్రతి మొదలైన యితరపదములను ఉపయోగింపవచ్చును 'అందఱు' అనుపదము కొన్నియెడల విపరీతార్థము నీయవచ్చును

అందఱు మనుష్యులు పండితులు గారు అనువాక్యము సర్వదేశీయము గాదు. ఈవాక్యమునకు మనుష్యు లందఱును అపండితు లని యర్థము కాదు; కొందఱు మనుష్యులు అపండితు లని యర్థము. కావున 'అందఱు' పదముం జూచినంతమాత్రమున భ్రమపడి సర్వదేశీయ వాక్య మని తలంపరాదు. వాక్యముయొక్క తాత్పర్యమును గమనించి చూడవలయును. కొన్నియెడల అందఱు, ప్రతి మొదలైన పదములు లేకయే సర్వదేశీయవాక్యము సిద్ధింపవచ్చును. శరీరములు నాశవంతములు, లేక, శరీరము నాశవంతము అన్నచో శరీరము లన్నియు నాశవంతము లనియు, పక్షికి ఱెక్క లున్న వన్నచో, నన్నిపక్షులకును ఱెక్క లున్న వనియు నర్థము.

కర్తృపదముయొక్క ఏకదేశమునకు, అనగా కొంతభాగమునకుమాత్రము విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియున్నట్లు ఏ వాక్యమునందు వర్ణింపబడియుండునో యా వాక్యమునకు ఏకదేశీయవాక్యము (Particular proposition) అని పేరు. ఇందు కర్తృపదమునకుం బూర్ణవ్యాప్తి లేదు, ఏకదేశవ్యాప్తిమాత్రము గలదు. అగ్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండును, కొందఱు మానవులు వృద్ధివారు, కొన్నివృక్షములకు పుష్పము లుండును, కొందఱు స్త్రీలు గ్రంథములను వ్రాసిరి, అగ్నియున్న కొన్నిచోట్ల పొగ యుండదు — అనునవి ఏకదేశీయవాక్యములు. కొందఱు అనుపదముచే నీవాక్యములకు ఏకదేశీయత్వము ప్రాప్తించినది. చాల, ఎక్కువ, తక్కువ, మిక్కిలి మొదలైన పదములచేతఁగూడ నీయర్థమే సిద్ధించును. పెక్కు జనులు విద్య నెఱుంగరు అను వాక్యముగూడ ఏకదేశీయవాక్యమే. అనిశ్చయమే ఏకదేశీయత్వమునకుం గారణము. కర్తృపదాంతర్గతములైన పదార్థములలో నెన్నిటికి విధేయపదముతో సంబంధము కలదో ఈ వాక్యమువలన స్పష్టముగ తెలియదు. కర్తృపదమునందు నూఱు పదార్థము లిమిడియున్న వనుకొందము. వానిలో నొక ద్రవ్యమునకు మాత్రము విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియుండి తొంబది తొమ్మిదిపదార్థములతో సంబంధము లేకున్నను, లేక, తొంబది తొమ్మిది పదార్థములతో సంబంధము కలిగియుండి ఒక ద్రవ్యముతో మాత్రము సంబంధము లేకున్నను నది ఏకదేశీయసంబంధమే యనంబడును. ఇంకొకవిశేషము గలదు. ఇట్టి యనిశ్చయస్థితిలో ఒకప్పుడు నూఱుపదార్థములుకూడ విధేయాంతర్గతంబు లై యుండవచ్చును. కాని యది యనిశ్చిత మైనందున మనకుం దెలియదు. నూటికి నూఱు పదార్థములు విధేయపదాంతర్గతంబు లై యున్న వని నిశ్చయజ్ఞానము కలిగినచో నా వాక్యము సర్వదేశీయమే యగును. అట్టి నిశ్చయజ్ఞానము లేక, నూటికి నూ ఱుండిన నుండవచ్చును, లేకపోయిన

1 'వ్యాప్తి' పదము మన న్యాయశాస్త్రమునందు వాడినయర్థమునందే యిచ్చట వాడినను, ఆశాస్త్రమందలి యర్థమునకును, ఈ శాస్త్రమందలి యర్థమునకును కొంచెము ఛాయాభేదము (Shades of meaning) కలదు. ఇచ్చటను, అచ్చటను వ్యాప్య మనగా వ్యాప్తి గలదియే. కాని మన శాస్త్రమునందు వ్యాపకముయొక్క వ్యాప్తి వ్యాప్యమునం దున్న దని చెప్పుదురు. పాశ్చాత్యన్యాయశాస్త్రమునందు వ్యాప్యమునకు పూర్తిగ వ్యాప్తి గల దనియు, వ్యాపకమునకుం బూర్తిగ వ్యాప్తి లే దనియుం జెప్పెదరు.

లేకపోవచ్చును అన్న అనిశ్చయజ్ఞాన మున్నంతవఱకు నావాక్య మేక దేశమే యగును.

వాక్యములస్వరూపము (The Quality of propositions).— వాక్యముయొక్క రూపమునుబట్టి తర్కవాక్యములను భావరూపములు (Affirmative) అనియు, అభావరూపములు (Negative) అనియు రెండువిధములుగా నైయాయికులు విభజించిరి. భావరూప వాక్యమునందు విధేయపద సంబంధమైన గుణధర్మములు కర్తృపదమునకు నారోపింపఁబడును. ఇందుమూలకముగ కర్తృ, విధేయపదములు కలుపఁబడి వానికి నైక్యభావము (అనఁగా సామానాధికరణ్యము) సాధింపఁబడును. అభావరూపవాక్యమునందు విధేయపదసంబంధమైన గుణధర్మములు కర్తృపదమునకు నిషేధింపఁబడును. ఇందుమూలకముగా విధేయపదమును కర్తృపదమును విడఁదీయఁబడును. మానవులందఱును మరణశీలురే, ఎక్కడెక్కడ ధూమమున్నదో యక్కడక్కడ నగ్ని యుండును అనునవి భావవాక్యములు. ఇందలి మొదటి వాక్యమునందు మరణశీలురకుఁ గల మరణ మనుధర్మము మానవులకు విధింపఁబడినది. మరణశీలురవర్గము మానవవర్గముకంటె పెద్దది. వృక్షములు, క్రిములు, కీటకములు మొదలైన వన్నియు మరణశీలములు. వాని సామాన్యధర్మము మరణము. అట్టిధర్మము మానవజాతికి ఈ వాక్యమునందు విధింపఁబడినది. కొందఱు జనులు కోపముగలవారు అనునది భావవాక్యము. ఇందు విధేయపదమైన 'కోపముగలవారి' యొక్క ధర్మము కోపము, కర్తృపదమైన కొందఱుజనులకు ఈ కోపము ఈ వాక్యమునందు విధింపఁబడినది.

'మనుజులు దేవతలు కారు' అనునది అభావవాక్యము. ఇందు విధేయపదము దేవతలు. వారిధర్మము దేవత్వము. ఈ వాక్యమును బట్టి దేవత్వము కర్తృపదమైన మనుష్యులకు నిషేధింపఁబడినది. 'కొన్ని జంతువులు జలచరములు కావు' అనువాక్యమునందు, జలచరత్వధర్మము కొన్ని జంతువులకు నిషేధింపఁబడినది. కావున నది అభావవాక్యము. అభావవాక్యము సాధారణముగా తెలుఁగునందు అనుధాతువుయొక్క వ్యతిరేకరూపములచే సూచింపఁబడును.

వాక్యములకు నామకరణము.— ఇట్లు నైయాయికులచే వాక్యములు కర్తృపదవ్యాప్తి ననుసరించి సర్వదేశీయము, ఏకదేశీయము అని రెండువిధములుగను, వాక్యరూపమును బట్టి భావాభావము లని రెండు విధములుగను మొత్తముమీఁద నాల్గువిధములుగ విభజింపఁబడినవి. ఈ నాల్గును, వానియుదాహరణములును, వానికి పాశ్చాత్యులు పెట్టినగుర్తులును, తెలుఁగుగుర్తులును ఈక్రిందఁ జూపఁబడినవి.

పేరు	ఉదాహరణము	ఇంగ్లీషు గుర్తు	తెలుఁగు గుర్తు
౧. సర్వదేశీయభావ వాక్యము	౧ అన్ని శరీరములు నాశవంతములు	A	య
౨ సర్వదేశీయ అభావ వాక్యము	౨ శరీరము లెవ్వియు శాశ్వతములు కావు	E	ర
౩ ఏకదేశీయభావ వాక్యము	౩ కొన్ని శరీరములు స్థూలములు	I	ల
౪ ఏకదేశీయఅభావ వాక్యము	౪ కొన్ని శరీరములు స్థూలములుకావు[1]	O	వ

తర్కశాస్త్ర మంతయు నీ నాలుగువాక్యములచర్చతో నిండి యుండును కనుక, తర్కశాస్త్రము నభ్యసించువారు మొదట నీ వాక్యముల పేళ్లను, ఉదాహరణములను, ఈ వాక్యములస్వభావములను చక్కఁగ నెఱుఁగవలయును. అటు లెఱింగినఁగాని తర్కశాస్త్రము చక్కఁగ బోధపడఁజాలదు. ఈ నాలుగువాక్యముల పొడుగుపేళ్లు లేవలేవ నుచ్చరించుట కష్టము గనుక పాశ్చాత్యులు వీనికి క్రమముగ ఏ (A), ఈ (E), ఐ (I), ఓ (O) వాక్యము లని పేళ్లు పెట్టిరి. మేము వీనికి య, ర, ల, వ వాక్యము లని నామకరణము చేసితిమి. య వాక్య మనిన సర్వదేశీయభావవాక్య మనియు, ర వాక్య మనిన సర్వదేశీయ అభావవాక్య మనియు, ల వాక్య మనిన ఏకదేశీయభావవాక్య మనియు, వ వాక్య మనిన ఏకదేశీయ అభావ వాక్య మనియు నెఱుంగవలెను. ఇఁకమీఁదను, సాధారణముగా నీ గుర్తులే యుపయోగింపఁబడును. కావున చదువరు లీ గుర్తులను జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెను.

ప్రతివాక్యమందును కర్తృపదమును విధేయపదమును ఉండును గనుక, వానికి గుర్తుగా క్రమముగ 'కా' 'వీ'[2] యనునక్షరములు

1 మనదేశపు నైయాయికుల సంప్రదాయానుసారముగా నీవాక్యములకు నుదాహరణము లీయవలయు నన్న ఈ క్రిందివిధముగ నీయ వచ్చును. (౧) ఎక్కడెక్కడ ధూమ ముండునో అక్కడక్కడ నగ్ని యుండును. ఇది య (A) వాక్యము. (౨) ఎక్కడెక్కడ జల ముండునో అక్కడక్కడ నగ్ని యుండదు. ఇది ర (E) వాక్యము. (౩) అగ్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండును. ఇది ల (I) వాక్యము. (౪) అగ్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండదు. ఇది వ (O) వాక్యము.

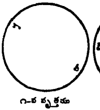
2 కర్తృపదమునకు 'క' అనియు, విధేయపదమునకు 'వి' అనియు హ్రస్వములుగ పేళ్లు పెట్టుటకు మాఱుగా 'కా', 'వీ' అని దీర్ఘములుగ గుర్తులు పెట్టుటకుఁ గారణము దీర్ఘాక్షరములకు ప్రత్యయాదులు పెట్టి యుచ్చరించుటకు వీలుగ నుండుటయే. 'క' కు అనుట కంటె 'కా' కు అనుట సులభము.

చెప్పుకొనినయెడల ఈ నాలుగు వాక్యములకును ఈ క్రింది నాలుగు ఉదాహరణము లేర్పడుచున్నవి

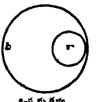
వాక్యము	ఉదాహరణము
య	అన్ని ‘కా’ లు ‘ప్రీ’
ర	ఏ ‘కా’ యు ‘ప్రీ’ కాదు
ల	కొన్ని ‘కా’ లు ‘ప్రీ’
వ	కొన్ని ‘కా’ లు ‘ప్రీ’ కావు

వాక్యమునందు పదములకుఁ గల వ్యాప్తి (The distribution of terms in a proposition) — పైని నాలుగువిధములగు వాక్యములు వర్ణింపఁబడినవి ప్రతివాక్యమునందును కర్తృపదమును, విధేయపదమును ఉండు ననియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈ పదములలో నేయేపదములకు నేయేవాక్యమునందు వ్యాప్తి కలదో, యేయేవాక్యమునందు వ్యాప్తి లేదో మనము చక్కఁగఁ గనుఁగొనవలెను ఎందు కనఁగా, అనుమానవ్యాపార మంతయు (The process of inference) ఈ వ్యాప్తి ననుసరించియేయుండును ఒకానొకపదముచే సూచింపఁబడుజాతియందు (వర్గమునందు, in A class) నిమిడి యున్న పదార్థముల నన్నింటినిగురించియు నా వాక్యమునందుఁ జెప్పఁబడియుండినచో నా పదమునకు వ్యాప్తి గల దందురు ఒకానొకపదముచే బోధింపఁబడు జాతియందుఁ గల కొన్ని పదార్థములను గురించిమాత్రము వాక్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నయెడలను, లేక అన్నిపదార్థములనుగురించి స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడకయుండినయెడలను ఆపదమునకు వ్యాప్తి లే దందురు, వ్యాప్తి భావరూపముగ నుండవచ్చును, అభావరూపముగ నుండవచ్చును వ్యాప్తిశబ్దము యొక్క ఈ యర్థమును మనసునందుఁ జక్కఁగ నుంచుకొని మన మింక నాలుగువిధము లైన వాక్యములను వేఱువేఱుగఁ బరీక్షింతము

‘య’ వాక్యమందు, అనఁగా సర్వదేశీయ భావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకుమాత్రము వ్యాప్తి గలదు, విధేయపదమునకు వ్యాప్తి లేదు ‘అన్ని ‘కా’లు ‘ప్రీ’ యన్న వాక్యము వలన ‘కా’ లన్నియు ‘ప్రీ’ లో నిమిడియున్న వని యర్థము స్పష్టపడుచున్నది. కాని ‘ప్రీ’ లన్నిటినిగురించి మనకు నేమియు స్పష్టముగ బోధపడుట లేదు కొన్ని ‘ప్రీ’ లు మాత్రము ‘కా’ లలో నిమిడియున్నట్టు మన మూహింపవచ్చును కాని మిగిలిన ‘ప్రీ’ లు ‘కా’ లలో నిమిడియున్నవో, మఱి వేనిలో నిమిడియున్నవో చెప్పఁజాలము ఒకప్పుడు ‘ప్రీ’ లన్నియు ‘కా’ లలో నిమిడియుండవచ్చును, ఒకప్పు డిమిడియుండక పోవచ్చును. ‘ధూమ మున్నచోట నెల్ల వహ్ని యుండును’ అను నది ‘య’ వాక్యము ఇందు ధూమమునకు వ్యాప్తి గలదు, అగ్నికి వ్యాప్తి లేదు ధూమ మున్నచోట నెల్ల అగ్ని యుండునేకాని, అగ్ని యున్నచోట నెల్ల ధూమ ముండదు. ఇట్లు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి గలదు, విధేయపదమునకు లేదు ధూమ మున్నచోట నెల్ల పర్వికస్థైల ని వ్వుండును అనునది ‘య’ వాక్యమే. ఇందు ధూమము కర్తృపదము పర్వికస్థైలనిర్వు విధేయపదము. ఈ వాక్యమునందు రెండుపదములకును వ్యాప్తి గలదు ఇట్లు ‘య’ వాక్యమునందు విధేయపదమునకు ఒకప్పుడు వ్యాప్తి యుండును; ఒకప్పుడు వ్యాప్తి యుండదు; కర్తృపదమునకుమాత్ర మెల్లప్పుడును వ్యాప్తి గలదు. ఈ సంగతియే ఈక్రింది వృత్తములచే బోధింప వచ్చును.

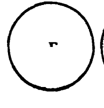
౧-వ వృత్తము

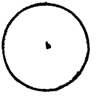

౨-వ వృత్తము

ఒకటవవృత్తమునందు ‘కా’, ‘ప్రీ’ లు పూర్తిగ నేకీభవించి యున్నవి ఇది ‘ధూమ మున్నచోట నెల్ల పర్వికస్థైల నివ్వుండును’ అన్నవాక్యమున కుదాహరణము రెండవవృత్తమునందు ‘కా’ యంతయు ‘ప్రీ’ లో నొక భాగముగా నిమిడియున్నది మిగిలిన ‘ప్రీ’ యంతయు ‘కా’ కు వెలుపల నున్నది ఆ వెలుపలనున్న ‘ప్రీ’ ని గుఱించి మన మేమియు నెఱుఁగము ఇది ‘ధూమ మున్నచోట నెల్ల వహ్ని యుండును’ అన్నవాక్యమున కుదాహరణము

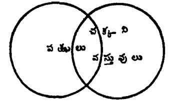
‘ర’ వాక్యమునందు, అనఁగా సర్వదేశీయ అభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును వ్యాప్తి గలదు ‘ఏ ‘కా’ యును ‘ప్రీ’ కాదు’ అను వాక్యమునందు ‘కా’ లన్నియు ‘ప్రీ’ లనుండి వేఱుచేయుటలో ‘ప్రీ’ లన్నియు ‘కా’లనుండి వేఱుచేయఁబడినవి ఇట్లు రెంటికిని అభావరూపవ్యాప్తి సిద్ధించెను ‘పక్షులు స్తనములు కావు’ అన్నవాక్యమునందు, ఏపక్షియు స్తనము కాదని స్ఫురించుటయేకాక, ఏస్తనప్రాణియు పక్షి కా దన్నయర్థముకూడ స్ఫురించుచున్నది అట్లు గాక, కొన్ని స్తనప్రాణులు పక్షు లయిన యెడల నేపక్షియు స్తనము కాకుండుట సంభవింపనేరదు ‘మనుష్యు లెవ్వరును దేవతలు కారు’ అనఁగానే దేవత లెవ్వరును మనుష్యులు కా రని యర్థము స్ఫురించును కావున, పై వాక్యమునందు ‘మనుష్య’ (కర్తృ) పదమునకును, ‘దేవత’ (విధేయ) పదమునకును వ్యాప్తి కల దని యర్థము ఈ యర్థమునే ఈ క్రింది రెండు వృత్తములవలనఁ జూపవచ్చును

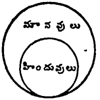

వేఱువేఱుగ నున్న యీ రెండువృత్తములవలన 'సా' యంతయు 'ప్రి' కి వెలుపల నున్న దనియు, 'ప్రి' యంతయు 'సా' కు వెలుపల నున్న దనియు అర్థము స్ఫురించుచున్నది

'ల' వాక్యమునందు, అనఁగా ఏకదేశీయభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకుఁ గాని, విధేయపదమునకుఁ గాని వ్యాప్తి లేదు కొన్ని 'సా'లు 'ప్రి' యను వాక్యమునందు 'సా'కు వ్యాప్తి లేదనుట స్పష్టము 'ప్రి' లన్నియు కొన్ని 'సా' లలో నిమిడియున్నట్టు గాని, కొన్ని 'ప్రి'లే కొన్ని 'సా'లలో నిమిడియున్నట్టుగాని యర్థము స్పష్టముగా లేనందున 'ప్రి'కిఁ గూడ వ్యాప్తి లేదనుట స్పష్టము 'కొన్ని పశులు చక్కనివి' అనువాక్యము ఈ క్రింది యొకటవ వృత్తమునందు వివరింపఁబడినది 'కొందఱు మానవులు హిందువులు' అను వాక్యము రెండవవృత్తమునందు వివరింపఁబడినది

౧-వ వృత్తము

౨-వ వృత్తము

'వ' వాక్యమునందు, అనఁగా ఏకదేశీయ అభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు, విధేయపదమునకు వ్యాప్తి కలదు. 'కొన్ని 'సా' లు 'ప్రి' కావు' ఇచ్చట 'సా' కు వ్యాప్తి లేకపోవుట స్పష్టము 'ప్రి'లన్నియు చెప్పఁబడిన కొన్ని 'సా'లకు వెలుపలనున్నవని యీవాక్యమున కర్థము చేయవలయును అట్లు చేయక కొన్ని 'ప్రి' లు మాత్రము కొన్ని 'సా' లకు వెలుపల నున్న వనియు, మఱికొన్ని 'ప్రి'లు కొన్ని 'సా' లలో చేరియుండిన వనియు నర్థము చేసినచో, మూలవాక్యముయొక్క తాత్పర్యము మాఱిపోవును 'కొందఱు మానవులు తెలివిగలవారు కారు', అనఁగా 'తెలివిగలవారు' అను వర్గ మంతయు వాక్యమందుఁ జెప్పఁబడిన కొందఱు మానవులకు వెలిగా నున్న దని యర్థ మగును కావున ఈ వాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు, విధేయపదమునకు వ్యాప్తి కలదు. ఈ యర్థము ఈ క్రింది వృత్తములవలన స్పష్టపడఁగలదు.

ఇట్లు తేలినతాత్పర్య మేమన సర్వదేశీయవాక్యములందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి గలదు, ఏకదేశీయవాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; భావవాక్యమునందు విధేయపదమునకు వ్యాప్తి లేదు, అభావవాక్యమునందు విధేయపదమునకు వ్యాప్తి గలదు.

వాక్యములకుఁ గల విరోధము (Opposition of propositions).— సమానకర్తృపదమును, సమానవిధేయపదమును గల య, ర, ల, వ లను నాలుగు వాక్యములకును గల పరస్పరసంబంధమును పాశ్చాత్యతార్కికులు వాక్యవిరోధ మని పేరు పెట్టిరి వాక్యములకుఁ గల యీ సంబంధమును తెలిసికొనుటవలన, ఒక వాక్యము (య) సత్య మగునేని, లేక యసత్య మగునేని, ఆ కర్తృపదమును, ఆవిధేయపదమును గల యితర (ర, ల, వ) వాక్యములు సత్యము లగునా లేక అసత్యము లగునా యన్న జ్ఞానము కలుగును

మానవు లందఱును మరణాధీనులు (య)
మానవు లెవ్వరును మరణాధీనులు కారు (ర)
కొందఱు మానవులు మరణాధీనులు (ల)
కొందఱు మానవులు మరణాధీనులు కారు (వ)

ఇవి నాలుగును, ఏకకర్తృపదమును, ఏకవిధేయపదమును గల వాక్యములు వీనిలో నన్నియు సత్యములుగఁ గాని, అన్నియు అసత్యములుగఁ గాని యుండుటకు వీలు లేదుగదా! 'మానవు లందఱును మరణాధీనులు' (య) అను వాక్యము సత్యమేని, 'మానవు లెవ్వరును మరణాధీనులు కారు' (ర) అనువాక్యమును, 'కొందఱు మానవులు మరణాధీనులు కారు' (వ) అను వాక్యమును అసత్యము లై తీరవలయును

వాక్యములకు నాలుగువిధము లయిన వైరము కల దని తార్కికులయభిప్రాయము అవి యెవ్వి యనిన —

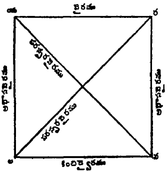
౧ పరస్పరవైరము (Contradiction).— వాక్యవైరములలో నిది ప్రబలమైనది దీనిని ప్రబల వైర మనవచ్చును ఇట్టి పరస్పర వైరము య, వ వాక్యములకును, ర, ల వాక్యములకును గలదు, అనఁగా య సత్యమేని, వ అసత్యము య అసత్యమేని వ సత్యము ఇట్లే వ సత్యమేని య అసత్యము వ అసత్యమేని య సత్యము ఇట్లే ర, ల వాక్యములనుగుఱించి యెఱుంగునది, అనఁగా పరస్పరవైరముగల రెండువాక్యములును సత్యములు కానేరవు అట్లే రెండును అసత్యములు కానేరవు. ఒకటి సత్యము, రెండవది అసత్యము అయితీరవలయును.

౨ వైరము (Contrariety).— ఇది సాధారణ వైరము య, ర వాక్యముల కిట్టి వైరము కలదు య వాక్యము సత్యమేని, ర వాక్యము అసత్యము. ర సత్యమేని య అసత్యము; అనఁగా రెండును సత్యములు కానేరవు. కాని రెండును అసత్యములు కావచ్చును మానవు లందఱును

పండితులు (య), మానవు లెవ్వరును పండితులు కారు (ర) అను ఈ రెండువాక్యములును అసత్యములే. వీనిలో నొకటి సత్యమైన రెండవది యసత్యమై తీరవలయును కాని యొకటి యసత్యమైన రెండవది సత్యమై తీరవలయును అన్న నియమము లేదు.

౩. కించిద్వైరము (Sub-Contrariety) — ల, వ వాక్యములకుఁ గల వైరమున కీ పేరు పెట్టఁబడినది. కించిద్వైరము గల వాక్యములు రెండును సత్యములు కావచ్చును కాని రెండును అసత్యములు కాఁజాలవు. ఒకటి అసత్యమైన రెండవది సత్యమై తీరవలయును. 'కొందఱు మానవులు పండితులు' (ల), 'కొందఱు మానవులు పండితులు కారు' (వ) అను రెండు వాక్యములును సత్యములు కావచ్చును కాని యిందు నొకటి యసత్యమయినయెడల, రెండవది సత్యమయితీరవలయును. రెండును అసత్యము లగుటకు వీలు లేదు.

ఆధానవైరము (Sub-alternation) — ఇది పేరునకు మాత్రము వైరము, నిజమయిన వైరము కాదు. య, ల లకును, ర, వ లకును ఇట్టి సంబంధము కలదు. య సత్యమైన ల సత్యము; కాని ల సత్యమైన య సత్యమో కాదో చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఇట్లే ర, వ లను గుఱించియు చెప్పనగును. య, ర, ల, వ వాక్యములకుఁ గల పైని చూపఁబడిన నాలుగువిధములయిన వైరము లీ క్రింది చతుర్భుజమువలన స్పష్టపడఁగలవు

పైని వివరింపఁబడినవైరములస్వభావమును చక్కఁగాఁ బరిశీలించితిమేని, ఒకవాక్యముయొక్క సత్యాసత్యత్వములఁబట్టి యితర వాక్యములయొక్క సత్యాసత్యత్వములు ప్రక్క నీయఁబడిన పట్టికయందలిరీతిగా నూహింపవచ్చు నని తెలుపఁగలము

సత్యము	య	ర	ల	వ
య సత్యమగునేని	సత్యము	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము
ర సత్యమగునేని	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము	సత్యము
ల సత్యమగునేని	సంశయాస్పదము	అసత్యము	సత్యము	సంశయాస్పదము
వ సత్యమగునేని	అసత్యము	సంశయాస్పదము	సంశయాస్పదము	సత్యము

అసత్యము	య	ర	ల	వ
య అసత్యమేని	అసత్యము	సంశయాస్పదము	సంశయాస్పదము	సత్యము
ర అసత్యమేని	సంశయాస్పదము	అసత్యము	సత్యము	సంశయాస్పదము
ల అసత్యమేని	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము	సత్యము
వ అసత్యమేని	సత్యము	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము

వాక్యవిపర్యయము సాక్షాదనుమానము (Immediate Inference) — మూలార్థము చెడకుండ నొకవిధమైన వాక్యమును మఱియొకవిధమయిన వాక్యముగా మార్చుట వాక్యవిపర్యయ మనఁబడును. దీనికే ప్రాచీననైయాయికులు సాక్షాదనుమాన మనిరి. కాని నిజముగాఁ జూచినయెడల నిది యనుమానము కానేకాదు. ఇందువలన పూర్వము తెలిసినదానికంటె నూతనజ్ఞాన మేమియుఁ గలుగదని అర్వాచీననైయాయికులయభిప్రాయము. వాక్యములను మూలార్థము చెడకుండ మార్చు ముఖ్యపద్ధతులు రెండు ౧ పదపరివర్తనము, ౨ రూపపరివర్తనము.

౧. పదపరివర్తనము (Conversion). — మూలవాక్యము నందలి కర్తృపదమును విధేయపదముగను, విధేయపదమును కర్తృపదముగను మార్చి మూలవాక్యమునందలి యర్థమును చెడఁగొట్టకుండ నూతనవాక్యమును సాధించుట పదపరివర్తన మనఁబడును. 'మానవు లెవ్వరును దేవతలు కారు' అను (ర)వాక్యములోని కర్తృపదమును విధేయపదముగను, విధేయపదమును కర్తృపదముగను మార్చి, 'దేవత

రెవ్వరును మానవులు కారు' (ర) అను క్రొత్తవాక్యమును సాధింప వచ్చును కాని వాక్యము లన్నియు నింతసులభముగా పదపరివర్తన మును బొందవు. 'మానవు లందఱును సచేతనప్రాణులు' (ర) అన్న వాక్యమునందలి పదములను పరివర్తించినయెడల 'సచేతనప్రాణు లందఱును మానవులు' అను విపరీతార్థము నిచ్చువాక్యము సిద్ధించు చున్నది. ఇందులకుఁ గారణ మేమి? మొదటివాక్యమునందు విధేయ పదమునకు వ్యాప్తి లేదు, నూతనవాక్యమునం దా పదము కర్తృపద మై వ్యాప్తిఁ బొందినది. కావున విట్టివిపరీతార్థము నిచ్చు పద పరివర్తనమును జేయకుండ నీ క్రిందిసూత్రములను గమనింపవలయును

౧ మూలవాక్యముయొక్కయు, సాధితవాక్యముయొక్కయు రూప మొకటిగా నుండవలెను మూలవాక్యము భావరూప మగుచో సాధితవాక్యము గూడ భావరూపముగనే యుండవలయును మూల వాక్య మభావరూపముగ నుండుచో సాధితవాక్యము గూడ నభావ రూపముగనే యుండవలయును

౨ మూలవాక్యమునందు వ్యాప్తిని బొందనిపదము సాధితవాక్య మునందు వ్యాప్తిని బొందరాదు

ఈ సూత్రముల ననుసరించి పదపరివర్తనము చేసితిమేని,

య వాక్యమునుండి ల వాక్యమును,

ర వాక్యమునుండి ర వాక్యమును,

ల వాక్యమునుండి ల వాక్యమును

సాధింపఁగలము వ వాక్యమునుండి యే వాక్యమును సాధిం చుటకు వీలు లేదు

౨ రూపపరివర్తనము (Obversion) — మూలవాక్యము భావరూపమేని దానిని అభావరూపముగ మార్చుటయు, అభావ రూపమేని భావరూపముగ మార్చుటయు రూపపరివర్తన మనిపించు కొనును ఈమార్పులు చేయునప్పుడు మూలవాక్యముయొక్క యర్థము చెడకుండ నుండవలయును 'రాముఁడు సత్యసంధుఁడు' అను వాక్యమునకు రూపపరివర్తనము కల్పింపవలయును ఈ వాక్యము నందు 'అగును' అను భావరూపకసంయోజకపద మొకటి (Copula) అధ్యాహృతముగ నున్న దని చదువరు లెఱిఁగియుందురు ఈ భావరూపక సంయోజకపదమును అభావరూపముగ మార్చవలెను అట్లే విధేయపద మైన 'సత్యసంధుఁడు' అనుదానిని 'అసత్యసంధుఁ' డన్నయభావరూపముగ మార్చవలయును. ఇట్లు 'రాముఁడు సత్య సంధుఁడు' అనుభావరూపవాక్యమునకు సమానార్థకముగా రూప పరివర్తనమువలన 'రాముఁడు అసత్యసంధుఁడు కాఁడు' అను అభావరూపవాక్యము సిద్ధించుచున్నది రూపపరివర్తనము చేయు నప్పుడు ఈక్రిందిసూత్రములను గమనింపవలయును

౧ సంయోజకపదమును భావరూపముగా నున్నయెడల అభావరూపముగను, అభావరూపముగా నున్నయెడల భావరూపము గను మార్చవలెను.

౨. విధేయపదమును భావరూపముగా నున్నయెడల అభావ రూపముగను, అభావరూపముగ నున్నయెడల భావరూపముగాను మార్చవలయును.

౩ ఈ మార్పు చేయునప్పుడు పదపరివర్తనము చేయనక్కఱ లేదు మూలవాక్యములోని కర్త సాధితవాక్యములోని కర్తగనే యుండును అట్లే విధేయపదముగూడ విధేయపదముగ నుండును

పై సూత్రముల ననుసరించి వాక్యముల రూపపరివర్తనము కల్పించినయెడల సాధింపఁబడువాక్యము లీ క్రిందఁ జూపఁబడినవి.

మూలవాక్యము

(య) మనుష్యు లందఱును మరణశీలురు

(ర) మనుష్యు లెవ్వరును సర్వజ్ఞులు కారు

(ల) కొందఱు మనుష్యులు పండితులు

(వ) కొందఱు మనుష్యులు నమ్మఁదగినవారు కారు

సాధితవాక్యము

(ర) మనుష్యు లెవ్వరును అమరణశీలురు కారు

(య) మనుష్యు లందఱును అసర్వజ్ఞులు

(వ) కొందఱు మనుష్యులు అపండితులు కారు

(ల) కొందఱు మనుష్యులు నమ్మఁదగనివారు అగుదురు

వాక్యవిపర్యయముయొక్క పైని వివరింపఁబడిన రెండుమార్గ ములను పైరీతియుఁ అనేకవిధముల కలిపి పదరూపపరివర్తనము (Obversion of the Converse), అనఁగా మొదట నొక వాక్యము నకు పదపరివర్తనముఁ గావించి, పిదప నాసాధితవాక్యమునకు రూప పరివర్తనము కావించుట, రూపపదపరివర్తనము (Contraposition or conversion of the obverse) మొదలయిన వాక్యవిపర్యయ పద్ధతు లనేకములు నిర్మించుకొనిరి ఆ వన్నియు గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడవు

న్యాయము (త్రిపాది) Syllogism — మన న్యాయ శాస్త్రమునందలి న్యాయమునకు పైదు అవయవములు గల వని చదువరులు చూచియున్నారు పాశ్చాత్యానుమానము త్ర్యవయ వాత్మకము

మానవు లందఱును మరణశీలురు

దేవదత్తుఁడు మానవుఁడు

కావున దేవదత్తుఁడు మరణశీలుఁడు

పాశ్చాత్యన్యాయమందు నిట్లు మూఁడుపాదములుగా సాధింపఁ బడును. కావున, ఈ న్యాయమునకు త్రిపాది (Syllogism)

యని పేరు పెట్టుదము. ప్రతిత్రిపాదియందును మూఁడువాక్యము లుండును. అందు మొదటిరెంటికిని స్వీకృత (Premises) వాక్యము లని పేరు మన నైయాయికుల సంప్రదాయానుసారము వీనిని హేతువాక్యము లనవచ్చును[1] మూఁడవ వాక్యమునకు సిద్ధాంతవాక్య మని పేరు మన న్యాయశాస్త్రమునందు దీనిని 'నిగమన' మనియెంచిరి చివరదానికి మొదటిరెండును హేతువాక్యములు సిద్ధాంతమున కవి హేతువులు మూఁడవది ఆ రెండువాక్యముల కలిపినచో వచ్చినసిద్ధాంతవాక్యము మొదటిరెండు స్వీకృతవాక్యములు అనగా హేతువాక్యములు, సత్యములా అసత్యములా యన్న విమర్శయతో న్యాయశాస్త్రమునకు పని లేదు మొదటిరెండు వాక్యములును సత్యము లయినయెడల మూఁడవవాక్యము తప్పక సత్య మనిమాత్రము న్యాయశాస్త్రము చెప్పును

త్రిపాదిలోనిపదములు.— త్రిపాదియందు మూఁడువాక్యము లుండును ప్రతివాక్యమునందును రెండుపదము లుండును కావున, మొత్తముమీఁద నాఱుపదము లుండవలెను పైని చూపఁబడిన త్రిపాదియొక్క యుదాహరణమున, ఒకటవ వాక్యమునందు 'మానవులు', 'మరణశీలురు' అనునవియు, రెండవవాక్యమునందు 'దేవదత్తుఁడు', 'మానవుఁడు' అనునవియు, మూఁడవవాక్యమునందు 'దేవదత్తుఁడు', 'మరణశీలుఁడు' అనునవియుఁ గలసి యాఱుపదము లయ్యెను కాని వీనిలో నొక్కొక్కపదము రెండుసారులు వచ్చినది కావున త్రిపాదియందలిపదములు మూఁడే మన న్యాయశాస్త్రమునందు చెప్పఁబడును వాడఁబడు ధూమాగ్ని సంబంధమునైన యుదాహరణముఁ దీసికొందము

ధూమవంతము లన్నియు నగ్నిమంతములు
పర్వతము ధూమవంతము
కావున పర్వతము అగ్నిమంతము

ఇందు మూఁడుపదములు గలవు. ధూమవంతము, అగ్నిమంతము, పర్వతము పై మూఁడువాక్యములలో మొదటిరెండును హేతువులు (హేతువాక్యములు), మూఁడవది సిద్ధాంతము (సిద్ధాంతవాక్యము) సిద్ధాంతవాక్యమందలి కర్తృపదమైన పర్వతమునకు గౌణపదము (Minor term - పక్షము) అనియు, విధేయపదమైన 'అగ్నిమంతము' అనుదానికి ముఖ్యపదము (Major term - సాధ్యము) అనియు పేర్లు. హేతువాక్యములురెండింటిలోను గానవచ్చెడి 'ధూమవంత' మను పద మొకటి కలదు. దానిని మధ్యవర్తిపదము (Middle term - లింగము) అనియెదరు. ఏ హేతువాక్యమునందు ముఖ్యపదము (సాధ్యము) ఉండునో అది ముఖ్యహేతువాక్యము (Major premise - ఉదాహరణము); ఏ హేతువాక్యమునందు గౌణపదము (పక్షము) ఉండునో అది గౌణహేతువాక్యము (Minor premise - హేతువాక్యము)

రెండు హేతువాక్యములవలన వేఱొక సిద్ధాంతవాక్యము (నిగమనము లేక ప్రతిజ్ఞ) సాధించుట త్రిపాదియొక్క పని యైయున్నది. య, ర, ల, వ అని వాక్యములు నాలుగుండనిండు; వానిలో ఏ రెండువాక్యములను హేతువాక్యములుగాఁ దీసికొన్నను సిద్ధాంతవాక్యము వచ్చునా? రాఁజాలదు. చూడుడు.

అన్ని 'కా'లు 'బి' (య)
ఏ 'చా'యు 'మా' కాదు (ర)

ఈ హేతువాక్యములవలన, ఎట్టిసత్యసిద్ధాంతమును సాధింప వలనుగాదు కావున సత్యసిద్ధాంతమును సాధించుటకు త్రిపాదియందలి వాక్యములును పదములును ఎన్ని యుండవలయునో, ఎట్లుండవలయునో, వానిలో వానికి నుండవలసినసంబంధ మెట్టిదో తెలియఁ జేయుసూత్రములు కొన్ని గలవు వాని నీక్రింద నుదాహరించి చర్చించెదము

సూత్రములు.— ౧ ప్రతిత్రిపాదిలోను మూఁడేపదము లుండవలెను మూఁటికంటె యెక్కువ గాని తక్కువ గాని పదము లుండఁగూడదు ఇందలియొక్కొక్కపదమును ఒక్కొక్కయర్థమునందే వాడవలయును ఈ మూఁడుపదములకును ముఖ్యపద మనియు, గౌణపద మనియు, మధ్యవర్తిపద మనియు పేర్లు. ఒక్కొకపద మొక్కొకయర్థమునందే వాడక, ఒకసారి యొకయర్థమునందును, మఱియొకసారి మఱియొకయర్థమునందును వాడినయెడల పదముల సంఖ్య మూఁటికంటె మించిపోవును. అనుమాన మనఁగా రెండు పదములను మూఁడవపదముతోఁ బోల్చి చూచి యా రెండు పదములసంబంధమును నిశ్చయించుట; గనుక త్రిపాదియందు మూఁడే పదము లుండవలయును

౨ ప్రతి త్రిపాదియందును మూఁడేవాక్యము లుండవలయును. మూఁటికంటె యెక్కువగాని తక్కువగాని వాక్యము లుండఁగూడదు. ఈ వాక్యములకు ముఖ్యహేతు వనియు, గౌణహేతు వనియు, సిద్ధాంత మనియు నామములు.

౩ మధ్యవర్తి(హేతు)పదము రెండు హేతువాక్యములందును ఉండి ఒకహేతువాక్యమందైనను వ్యాప్తిఁ జెందియుండవలయును

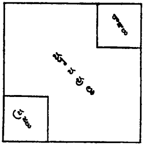
ఇది ముఖ్యమయినసూత్రము మధ్యవర్తిపదము (లింగము) ఒకహేతువాక్యమందైనను వ్యాప్తిఁ జెందనియెడల దానితో ముఖ్య, గౌణపదములను పోల్చుటకు వీలులేదు. మధ్యవర్తిపదముయొక్కయొకభాగమునకు ముఖ్యపదముతో సంబంధ ముండవచ్చును; మధ్యవర్తిపదముయొక్క వేఱొకభాగముతో గౌణపదమునకు సంబంధ ముండవచ్చును. ఇట్లు ముఖ్యపదమునం దేకదేశాంతర్వర్తియు, గౌణపదమునం దన్యదేశాంతర్వర్తియు నగు మధ్యవర్తి

1 హిందూన్యాయశాస్త్రానుసారము మొదటివాక్యము ఉదాహరణవాక్యము, రెండవది హేతువాక్యము అగును.

పదము మొత్తి, గౌణపదమునకు సంబంధము కూర్చలేదు. ఇది యీ క్రిందియుదాహరణమువలన స్పష్టమగును.

రాజు లందఱును మానవులు (ముఖ్యహేతువు)[1]
ప్రజ లందఱును మానవులు (గౌణహేతువు)
కావున ప్రజ లందఱును రాజులు (సిద్ధాంతము)

ఈ త్రిపాదియందలిసిద్ధాంత మపసిద్ధాంతము, సరియైనది కాదు. ఈ పొరపాటునకుఁ గారణ మేమి? 'మానవులు' అను మధ్యమత్రిపదమునకు వ్యాప్తి లేకపోవుటయే దీనికి హేతువు. ఈ పదము రెండు హేతువాక్యములందును యు వాక్యమందలి విధేయ పద మగుటయందున దీనికి వ్యాప్తి లేకపోయెను. ఈ క్రింది చతుష్కోణము చూడుఁడు.

పెద్దచతుష్కోణము 'మానవులు' అనుకొనుఁడు. అందులోని యొక చిన్న చతుష్కోణము రాజులు మఱియొక చిన్న చతుష్కోణము ప్రజలు, ఈ చిన్నచతుష్కోణములు పెద్ద చతుష్కోణము యొక్క ఏకదేశాంతర్గతము లయినను ఒకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేక విడివిడిగా నున్నవి.

౪ ఒక్కహేతువాక్యమం దయినను వ్యాప్తి లేనిపదము సిద్ధాంతమునందు వ్యాప్తిఁ బొందఁగూడదు.

మంచిప్రజ లందఱును రాజభక్తులు (ముఖ్యహేతువు)
మంచిప్రజ లందఱును తెలివిగలవారు (గౌణహేతువు)
కావున తెలివిగలవా రందఱును రాజభక్తులు (సిద్ధాంతము)

ఇది అపసిద్ధాంతము. ఏల? గౌణహేతువాక్యమునందలి 'తెలివి గలవారు' అను పదమునకు (యు) వాక్యమందలి విధేయపద మగుటచే) వ్యాప్తి లేదు. సిద్ధాంతమునందు నది యు వాక్యముయొక్క కర్తృపద మగుటచే దానికి వ్యాప్తి గలిగినది. కావున నిది యపసిద్ధాంత మైనది. పై హేతువులనుబట్టి 'కొందఱు తెలివిగల వారు రాజభక్తులు' అని సిద్ధాంతము చేసిన నది సరియైనసిద్ధాంత మగును.

౫. రెండుహేతువాక్యములును అభావరూపము లయినయెడల వానినుండి ఏ సిద్ధాంతమును సాధింప నలవికాదు

పశువులు చేపలు కావు
చేపలు పురుషులు కావు

ఈ హేతువాక్యముల ననుసరించి మనము పశువులనుగూర్చి కాని, పురుషులనుగూర్చి కాని యెట్టి సిద్ధాంతమును సాధించుటకును వీలు లేదు

౬. ఒక హేతువాక్యము అభావరూప మయ్యెనేని సిద్ధాంతముకూడ అభావరూపముగ నుండును

౭ హేతువాక్యములు రెండును ఏకదేశీయము లయినయెడల నే సిద్ధాంతమును సాధింపవలనుగాదు, అనఁగా హేతువాక్యములలో నొక్కటియైనను సర్వదేశీయముగా నుండవలయును

౮ హేతువాక్యములలో నొక్కటి ఏకదేశీయముగ నుండెనేని సిద్ధాంతముకూడ నేకదేశీయవాక్యముగ నుండును.

పై సూత్రములనుబట్టి ఎట్టిత్రిపాదులు సుసిద్ధాంతముల నిచ్చునో, యెట్టివి యీయవో మనము నిశ్చయింపవచ్చును య, ర, ల, వ అను నాలుగువాక్యములలోనుండి రెండురెండువాక్యములు విడఁదీసి హేతుద్వయముగ సమర్చి, ఏయేహేతుద్వయము సుసిద్ధాంతముల నీయఁగలదో, యేదియేది యీయలేదో కనుఁగొందము. య, ర, ల, వ వాక్యములను రెండురెండుగా సమర్చిన యెడల పదునాఱుసంపుటము లగుచున్నవి.

య య	ర య	ల య	వ య
య ర	ర ర	ల ర	వ ర
య ల	ర ల	ల ల	వ ల
య వ	ర వ	ల వ	వ వ

పైని తెలుపఁబడిన ఐదవసూత్రము ననుసరించి రెండు హేతువాక్యములును అభావరూపములే యైనయెడల సుసిద్ధాంతము నీయఁజాలవు కావున పైజతలలోనుండి, ర ర, ర వ, వ ర, వ వ అను నాలుగుజతలు మనకు అనుపయోగములు అట్లే హేతువాక్యములు రెండును, ఏకదేశీయము లైనయెడల సిద్ధాంతము నీయఁజాల వన్న యేడవసూత్రము ననుసరించి ల ల, ల వ, వ ల అను

1. ముఖ్యహేతువునకు ఉదాహరణవాక్యము లేక వ్యాప్తివాక్య మనియు, గౌణహేతువునకు హేతువాక్య మనియు, లేక ఉపనయ వాక్య మనియు, సిద్ధాంతమునకు నిగమనవాక్య మనియు, లేక ప్రతిజ్ఞ యనియు పేరు పెట్టిన యెడల మన నైయాయికులకు బాగుగ సర్దుబాటు గాని పోవుచున్నది.

మూడవ విధములందున మనకు పనిలేదు. వానిగురించిన మాత్రము సవరించి ల ర అనునవి పనికిమాలినవే. ఇక మిగిలినవిధములలో తోడుగా ఎనిమిది విధములు మిగిలినవి

(౧) య య (౫) ర య (౭) ల య (౮) వ య
(౨) య ర . .. .
(౩) య ల (౬) ర ల . .
(౪) య వ .. .. ..

ఇక నీ యెనిమిదివిధములనుగురించి విచారింపవలయును

శ్రేణులు (Figures).— హేతువాక్యములలోని మధ్యపదముయొక్క స్థలమునుబట్టి త్రిపాదులు నాలుగు శ్రేణులుగా విభజింపఁబడినవి. మధ్యవర్తిపదము (లింగము) ముఖ్యహేతువాక్యమునందు కర్తృపదముగను, గౌణహేతువాక్యమునందు విధేయపదముగను ఉండిన నది ప్రథమశ్రేణి.

మానవు లందఱును మరణ మొందువారు (ముఖ్యహేతువు)
దేవదత్తుఁడు మానవుఁడు (గౌణహేతువు)

పై హేతుద్వయమునందు, మానవపదము మధ్యవర్తిపదము (లింగము) ఇది ముఖ్యహేతువునందు కర్తగను, గౌణహేతువునందు విధేయముగను ఉన్నది

ద్వితీయశ్రేణి.— మధ్యవర్తిపదము (లింగము) హేతుద్వయమునందును విధేయపదముగానే యుండెనేని అది ద్వితీయశ్రేణి యగును

సత్కార్యము లన్నియు భూమదాస్పదములు (ముఖ్యహేతువు)
కొన్ని కార్యములు భూమదాస్పదములు కావు (గౌణహేతువు)

ఇందు 'భూమదాస్పదములు' మధ్యవర్తిపదము; హేతుద్వయమునందును విధేయపదముగ నున్నది.

తృతీయశ్రేణి.— మధ్యవర్తిపదము (లింగము) హేతుద్వయమునందును కర్తృపదముగ నుండెనేని అది తృతీయశ్రేణి యగును

తిమింగిలము లన్నియు సస్తనములు (ముఖ్యహేతువు)
తిమింగిలము లన్నియు జలచరములు (గౌణహేతువు)

చతుర్థశ్రేణి.— మధ్యవర్తిపదము (లింగము) ముఖ్యహేతువునందు విధేయపదముగను, గౌణహేతువునందు కర్తృపదముగను ఉండెనేని చతుర్థశ్రేణి యనఁబడును.

తిమింగిలము లన్నియు సస్తనములు (ముఖ్యహేతువు)
సస్తనము లన్నియు వంశాస్తిమంతములు (గౌణహేతువు)

ముఖ్యపదమునకు పీ యనియు, గౌణపదమునకు శా యనియు, మధ్యవర్తిపదమునకు మా యనియు గుర్తులు పెట్టితిమేని ఈ నాలుగుశ్రేణుల నిట్లు చూపవచ్చును.

వాక్యము	ప్రథమ శ్రేణి	ద్వితీయ శ్రేణి	తృతీయ శ్రేణి	చతుర్థ శ్రేణి
ముఖ్యహేతువు	మా — పీ	పీ — మా	మా — పీ	పీ — మా
గౌణహేతువు	శా — మా	శా — మా	మా — శా	మా — శా
సిద్ధాంతము	శా — పీ	శా — పీ	శా — పీ	శా — పీ

అనుమానమునకుఁ బనికివచ్చు నని మనము పైని ఏఱిపెట్టి యున్న ఎనిమిదివిధములను ఈ నాల్గుశ్రేణులలోను బెట్టి, ఏదియేది యెక్కడను వచ్చునో చూతము

ప్రథమశ్రేణి ౧ ఒకటవవిధ—'య య'

య — అన్ని మా లు పీ (ముఖ్యహేతువు)
య — అన్ని శా లు మా (గౌణహేతువు)

ఈ రెండువాక్యములవ్యాప్తిని జూచిన నీ క్రింది రెండుసిద్ధాంతము లేర్పడుచున్నవి

అన్ని శా లు పీ
కొన్ని శా లు పీ

రెండవ సిద్ధాంతము అనఁగా 'కొన్ని 'శా' లు 'పీ' అను దానిని బలహీనసిద్ధాంత మందురు అది మొదటి సిద్ధాంతములో నవఁగా 'అన్ని 'శా' లు 'పీ' యన్న దానిలో నిమిడియున్నది. కావున 'అన్ని 'శా' లు 'పీ' యన్న సిద్ధాంతమే మనకు ముఖ్యము ఎక్కువ బలము గల సిద్ధాంతమును సాధించుటకు వీలున్నప్పుడు తక్కువ బలము గల సిద్ధాంతముతో సంతృప్తిఁ జెంది యూరకుండఁగూడదు ఇట్లు 'య య య' అన్న త్రిపాది సిద్ధించినది 'య య య' త్రిపాది యనఁగా నే త్రిపాదియందు ముఖ్యహేతువు 'య' వాక్యముగను, గౌణహేతువు 'య' వాక్యముగను, సిద్ధాంతము 'య' వాక్యముగను ఉండునో అట్టిది యని యర్థము

౨ రెండవవిధ—'య ర'

య — అన్ని 'మా' లు 'పీ' (ముఖ్యహేతువు)
ర — ఏ 'శా' యు 'మా' కాదు (గౌణహేతువు)

ఈ హేతుద్వయమువలన నెట్టి సుసిద్ధాంతమును సాధించుటకును వీలు లేదు. ఎందు కనఁగా ఒక్కహేతువు అభావరూపము గనుక సిద్ధాంతమును అభావరూపముగనే యుండవలయును గదా. అట్టి వాక్యములు రెండు.

ఏ 'శా' యు 'ప్ర' కాదు

కొన్ని 'శా' లు 'ప్ర' కావు

ఈ రెండింటిలోను 'ప్ర' విధేయపదం బగుటచే దానికి వ్యాప్తి కలదు. ముఖ్యహేతువాక్యమునందు ఉపపదమునకు వ్యాప్తి లేదు. కావున సిద్ధాంతము లపసిద్ధాంతము లని యర్థము.

౩ — మూడవజత 'య ల'

య - అన్ని 'మా' లు 'ప్ర' (ముఖ్యహేతువు)

ల - కొన్ని 'శా' లు 'మా' (గౌణహేతువు)

కావున కొన్ని 'శా' లు 'ప్ర' ఇది క్రమమయిన సిద్ధాంతము నిశ్చయము. కావున 'య ల ల' అనునది మన కొక్క క్రమమగు త్రిపాది.

౪ — నాలుగవజత 'య వ'

య - అన్ని 'మా' లు 'ప్ర' (ముఖ్యహేతువు)

వ - కొన్ని 'శా' లు 'మా' కావు (గౌణహేతువు)

రెండవజతవలెనే యీ జతవలన గూడ నపసిద్ధాంతప్రాప్తి గాక కాలదు. రెండవజతకు చెప్పిన కారణము లిచ్చట నూహింపదగును.

౫ — అయిదవజత 'ర య'

ర - ఏ 'మా' యు 'ప్ర' కాదు (ముఖ్యహేతువు)

య - అన్ని 'శా' లు 'మా' (ముఖ్యహేతువు)

ర - కావున ఏ 'శా' యు 'ప్ర' కాదు (సిద్ధాంతము)

వ - లేక కొన్ని 'శా' లు 'ప్ర' కావు (సిద్ధాంతము)

రెండవ సిద్ధాంతము బలహీనసిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతము మొదటి సిద్ధాంతమునందు యిమిడియున్నది. కావున మొదటి సిద్ధాంతమునే గ్రహింపవలయును. ఇట్టి శ్రేణిలో నుదయించెడి మూడవ త్రిపాది 'ర య ర'.

౬ — ఆరవ జత 'ర ల'

ర - ఏ 'మా' యు 'ప్ర' కాదు (ముఖ్యహేతువు)

ల - కొన్ని 'శా' లు 'మా' (గౌణహేతువు)

వ - కొన్ని 'శా' లు 'ప్ర' కావు (సిద్ధాంతము)

ఇది యీ శ్రేణిలో నుదయించెడి నాలుగవ త్రిపాది 'ర ల వ'

౭ — ఏడవజత 'ల య'

ల - కొన్ని 'మా' లు 'ప్ర' (ముఖ్యహేతువు)

య - అన్ని 'శా' లు 'మా' (గౌణహేతువు)

ఇందలి మధ్యవర్తిపదమునకు వ్యాప్తి లేనిచే నిం దుండి సిద్ధాంత మేదియు వెడలనేరదు.

౮ — ఎనిమిదవజత 'వ య'

వ - కొన్ని 'మా' లు 'ప్ర' కావు (ముఖ్యహేతువు)

య - అన్ని 'శా' లు 'మా' (గౌణహేతువు)

పైకారణముచేతనే యిందుండి సిద్ధాంతము వెడలనేరదు.

ఇట్లు మొదటిశ్రేణిలో నుదయించెడి త్రిపాదులు నాలుగు. పనికివచ్చెడి త్రిపాదులకు నైయాయికులు సుతర్కములు (సుక్రమములు - Valid moods) అని పేరు పెట్టిరి.

ప్రథమశ్రేణిలోని సుతర్కములు

య య య, ర య ర, య ల ల, ర ల వ

మిగిలిన మూడు శ్రేణులలోను కొట్టి ఈ విధముగ జతలను పైవిధమున విమర్శించి చూడగా, నీ క్రింది సుతర్కములు తేలుచున్నవి —

రెండవశ్రేణి

ర య ర, య ర ర, ర ల వ, య వ వ

మూడవశ్రేణి

య య ల, ల య ల, య ల ల, ర య వ, వ య వ, ర ల వ.

నాలుగవశ్రేణి

య య ల, య ర ర, ల య ల, ర య వ, ర ల వ.

పైన జెప్పబడిన నాలుగు శ్రేణులలో మొదటిశ్రేణి సర్వోత్తమమైనది. ఇది పూర్ణశ్రేణి యన్న పేరు వచ్చెను. ఇతర శ్రేణులలోని తర్కములను (న్యాయములను) తర్కజ్ఞులు వాక్యపర్యాయము మార్పుచేసి మొదటిశ్రేణిలోని తర్కములుగా మార్చి వాని యోగ్యతను కనుగొనిరి.

మొదటిశ్రేణిలోని 'య య య' అను తర్కము నిత్యవ్యవహారమునందును, శాస్త్రశోధనయందును మిక్కిలి యుపయోగకరము. వ్యాకరణనియమములబట్టి యొకానొకపదము తప్పో యొప్పో యని కనుగొనవలెనన్నను, వైద్యుడు ఒకానొక రోగమును దాని లక్షణములబట్టి నిర్ణయించునప్పుడును, న్యాయసభలలో వాదవివాదము చట్టమునకు లోబడి యున్నదా లేదా యని వాదించునప్పుడును, రేఖాగణితమునందు పూర్వసిద్ధాంతముల బట్టి మరియొక సిద్ధాంతమును సాధించునప్పుడును ఈ తర్కమునే యుపయోగింతురు.

హేత్వాభాసములు — తర్కములలో దొరలు పొరపాటులను హేత్వాభాసము లందురు. ఎదుటివాడు చేయు పొరపాటులను కనుగొనుటయు న్యాయశాస్త్రము నేర్చుకొనినందువలని పరమప్రయోజనము కావున

మన న్యాయశాస్త్రమునందువలెనె పాశ్చాత్యతర్కన్యాయశాస్త్రమునందును హేత్వాభాసములను వివరించెదరు. హేత్వాభాస మనగా తప్పువాద మన్నమాట. పాశ్చాత్యశాస్త్రము ననుసరించి హేత్వాభాసములు (Fallacies) రెండువిధములు. తర్కహేత్వాభాసములు (Logical fallacies), వస్తుహేత్వాభాసములు (Material fallacies). తర్కహేత్వాభాసములను తప్పించుకొనవలెనన్నచో అందలి వాక్యముల స్వరూపజ్ఞానము చాలును. అంతే జర్పింపబడిన విషయముయొక్క జ్ఞానముతోఁ బనిలేదు. వస్తుహేత్వాభాసములఁ గనుఁగొనుటకు విషయజ్ఞాన మావశ్యకము. తర్కహేత్వాభాసములు మరల రెండువిధములు. కేవల తర్కహేత్వాభాసములు (Purely logical), అర్ధతర్కహేత్వాభాసములు (Semi logical). కేవల తర్కహేత్వాభాసములు నాలుగు.

౧ పదచతుష్టయ హేత్వాభాసము (Fallacy of four terms) — త్రిపాది (Syllogism) యందు నాలుగుపదములున్న నీ హేత్వాభాస మగును. త్రిపాదియందు పక్ష (Minor), సాధ్య (Major), లింగము (Middle) లను మూఁడుపదములే (Terms) ఉండవలెను. అంతకంటె నెక్కుడుండఁగూడ దను నియమ మిదివరకే చెప్పబడినది. దానికి భంగము కలిగినందున ఈ హేత్వాభాసము కలుగుచుండును. ఉదాహరణము

ధూమ మున్నచోట అగ్ని యుండును
పర్వతముమీఁద నరణ్య మున్నది
కావున, పర్వతముమీఁద నగ్ని గలదు

అనునది హేత్వాభాసము. ఏలనఁగా ఇందు నాలుగుపదములు వచ్చినవి. 'ధూమము', 'అగ్ని', 'పర్వతము', 'అరణ్యము' గనుక.

౨ అవ్యాప్తమధ్యహేత్వాభాసము (Fallacy of undistributed middle) — త్రిపాదియందలి హేతుపదము (Middle term) నకు పూర్తియైనవ్యాప్తి ఒక్కవాక్యమునందైనను ఉండవలె నని చెప్పియున్నాము. అట్లు వ్యాప్తిలేని హేతువును తర్కమునందు నుపయోగించినయెడల ఈ హేత్వాభాస మగును. ఉదాహరణము

వైష్ణవు లందఱును హిందువులు
శైవు లందఱును హిందువులు
కావున, వైష్ణవు లందఱును శైవులు

ఇది హేత్వాభాసము, ఎందులకు? ఇందలి హేతుపదము 'హిందువులు' అది మొదటి రెండు హేతువాక్యములలోను భావ్య బోధకవాక్యముల విధేయముగ నుండుటచే దానికి వ్యాప్తి లేదు. ఇట్లు వ్యాప్తి లేని మధ్యపదము (హేతుపదము) ఉపయోగింపఁ బడుటచే తర్కము తప్పినది. వాదవివాదములందు ఈ హేత్వాభాసము విశేషముగ వచ్చుచుండును.

౩ అక్రమవ్యాప్తి హేత్వాభాసము (Fallacy Illicit process of the major or minor term) — 'పక్షము' (Minor term)నకుఁ గాని, సాధ్యము (Major term)నకుఁ గాని, హేతువాక్యములలో వ్యాప్తి లేనప్పుడు సిద్ధాంతవాక్యమునందు వ్యాప్తి కల్పించుటవలన ఈ దోషము సంభవించును. ఉదాహరణము

రాజు లందఱును మానవులు (ముఖ్యహేతువు)
ప్రజలు రాజులు కారు (గౌణహేతువు)
కావున ప్రజలు మానవులు కారు (సిద్ధాంతము)

ఈ త్రిపాదియందు 'మానవులు' అనునది సాధ్యము. సిద్ధాంతవాక్యమునందు దీనికి వ్యాప్తి యున్నది. కాని ముఖ్యహేతువాక్యమునందు దీనికి వ్యాప్తి లేదు. కావున నిది తప్పుసిద్ధాంతము. మానవ వర్గము మిక్కిలి పెద్దది. అందు కొంతభాగము రాజవర్గమును, మఱియొక భాగము ప్రజావర్గమును. ఒకరిని ఒకరు తగులక యుండవచ్చును. కావున నిర్ధుష్టము మానవులే.

౪ అభావహేత్వాభాసము (Fallacy of negative premises) — హేతువులలో నొక్క యభావవాక్య మున్నచో సిద్ధాంతము గూడ నభావవాక్యముగనే యుండును. రెండుహేతువాక్యములును అభావరూపముగ నున్న సిద్ధాంత మేదియు తేలనేరదు అని యిదివఱకు చెప్పియున్నాము. ఈ నియమములను ఉల్లంఘించిన యెడల ఈ దోషము వచ్చును. ఉదాహరణము

హిందువులు క్రైస్తవులు కారు
మహమ్మదీయులు క్రైస్తవులు కారు
కావున హిందువులు మహమ్మదీయులు

ఇందలి హేత్వాభాసము స్పష్టము. రెండుహేతువాక్యములు అభావరూపము లయినందున దానివలన హిందువులకును మహమ్మదీయులకును గల సంబంధము బోధపడనేరదు.

అర్ధతర్కహేత్వాభాసములు ఆఱువిధములు.—

౧. పదార్థసంకరహేత్వాభాసము (Fallacy of equivocation) — ఒకపదము నానార్థములందు నుపయోగించినందున ఈ దోషము సంభవించును. ఒకపదము రెండర్థములందుఁ దర్కమునఁ గానవచ్చిన నది రెండుపదము లనియే యర్థము. ఇట్లిది పదచతుష్టయ హేత్వాభాసముయొక్క రూపాంతరము. ఉదాహరణము

మనుష్యుని జంపినవాఁడు దండనార్హుఁడు
ఉరిశిక్షవిధించిన న్యాయాధిపుఁడు మనుష్యుని జంపినవాఁడు
కావున, ఉరిశిక్షవిధించిన న్యాయాధిపుఁడు దండనార్హుఁడు

ఈతర్కమునందు 'మనుష్యుని జంపినవాఁడు' అనుపదము మొదటివాక్యమునందు నొకయర్థమందును, రెండవవాక్యమునందు మఱియొకయర్థమునందును వాడఁబడినది. మొదటివాక్యమునందు దానికి 'అన్యాయముగను అధికారము లేకుండగను మనుష్యుని జంపినవాఁడు'

అని యర్థము రెండవ వాక్యమునందు అట్టియర్థము లేదు ఇట్టి రెండర్థములు హేతువునకుఁ గలుగవచ్చును సాధ్యమునకుఁ గలుగవచ్చును. సాధారణముగ ఈ హేత్వాభాసము మతసంబంధమైన చర్చలలోను, కోర్టు తగాదాలలోను వచ్చుచుండును

౨ వాక్యార్థసంశయ హేత్వాభాసము (Fallacy of amphibology) — అన్వయమునందు సంశయము గలవాక్యము ప్రతిపాదియందు నుండెడిని యీదోషము సంభవించును ఒకానొక వాక్యమునందు కర్తృపద మెద్ది, విధేయపద మద్దియని సంశయము కలుగునట్టుగ వాక్య ముండఁగూడదు

౩ సంయోగహేత్వాభాసము (Fallacy of composition) — పదాంతర్గతములైన యొక్కొక వ్యక్తికి గలిగెడి మొదటఁ జెప్పి, మరల వాసిద్ధాంత మా వ్యక్తుల కన్నిటికిని గలిపి చెప్పుటవలన ఈ దోషము ప్రాప్తించును 'ఈ యింటివాసము లన్నియుఁ బది యడుగులపొడవుగలవి' యన్న వాక్యమునకు సాధారణముగ, 'ఈ యింటిలోని ప్రతివాసము పదియడుగుల పొడవుగలది' యని యర్థము. మొదట నీయర్థము నిగు వాక్య ముచ్చరించి, ఎవరి 'ఈ యింటిలోని వాసము లన్నియుఁ గలిపి పదియడుగుల పొడవు' యని యర్థము చేసిన యెడలఁ దప్పైన సిద్ధాంతము తప్పిపోవును

౪ విభాగహేత్వాభాసము (Fallacy of Division) — సంయోగహేత్వాభాసమునకు నిది తల్క్రిందు మొదట నొకానొక పదమునకు నందలి యన్నివ్యక్తులసమూహా మని యర్థము చెప్పి పిదప నాపద మొక్కొక వ్యక్తికి సంబంధించిన దని యర్థము చేయుటవలన నీదోషము సంభవించును.

౫ కాకుహేత్వాభాసము (Fallcy of accent) — మాటలాడువారి యుచ్చారణభేదమునుబట్టి వాక్యమునకు అర్థము ప్రాప్తించును అట్లొకప్పు డొకయర్థము, మఱియొకప్పుడు మఱియొక యర్థము చేసినయెడల ఈ దోషము సంభవించును 'పెద్దలతోడ నబద్ధ మాడఁగూడదు' అన్న వాక్యమునందలి 'పెద్దలతోడ' అనుపదమును ఒత్తి యుచ్చరించినయెడల దానికి 'పెద్దలు కానివారితో నబద్ధ మాడవచ్చు' నని తాత్పర్యము కావచ్చును

౬. అలంకారిక హేత్వాభాసములు (Fallacies of figure of speech) :— కావ్యాదులయందు నతిశయోక్త్యాదులచేఁ జెప్పఁబడు హేతువులలో నగువములు హేత్వాభాసములు.

వస్తుహేత్వాభాసములు (Material fallacies) ఏడు విధములు :—

(౧) ఉపాధిసహిత హేత్వాభాసము (The fallacy of accident)

(౨) ఉపాధిరహిత హేత్వాభాసము (The Converse fallacy of accident)

ఈ రెండు హేత్వాభాసములకు సంబంధము కలదిగాన కలిపి చెప్పఁబడును మొదటిదానిలో సామాన్య నియమమునుండి విశేష నియమము సంబంధము లేనియుపాధితోఁగూడ సాధింపఁబడును. రెండవదానిలో దానికి వ్యతిరేకముగ వ్యాపారము జరుగును

ఉదాహరణము

నిన్న తెచ్చిన వస్తువు లన్నియు నేఁడు తిన్నావు
నిన్న పచ్చికూరలు తెచ్చినావు
కావున నేఁడు పచ్చికూరలు తిన్నావు

ఈ యుదాహరణమునందు 'పచ్చి' యను నుపాధి నిమిత్త మాత్రము దానితో తర్కమునకు సంబంధము లేదు. హేతువాక్యములోని 'తెచ్చినవస్తువు లన్నియు' అనుటలో 'పచ్చివి' యన్న యర్థము లేదు

ప్రతిమానవుఁడు తనమతమును అభివృద్ధి చేయవలెను
మాజిస్ట్రేటు మానవుఁడు
కావున మాజిస్ట్రేటు తన యధికారము నుపయోగపఱిచి తన మతమును అభివృద్ధి చేయవలెను

అనునది హేత్వాభాసము మాజిస్ట్రేటు మనుష్యుఁడైనను న్యాయము చేయుటకు నొకయధికారము నుపాధిగాఁ గలవాఁడు. ఆ యుపాధిసహితుని నుపాధిరహితునిగా నెంచఁగూడదు

అన్యుని కత్తితోఁ గోసినవానిని శిక్షింపవలెను
డాక్టరు అన్యుని కత్తితోఁ గోయును
కావున డాక్టరును శిక్షింపవలెను

అనునదియు నిట్టి హేత్వాభాసమే

౩ అసంబద్ధహేత్వాభాసము (Irrelevent conclusion) — ప్రతిజ్ఞతో (తాను ఋజువు చేయఁబోవుదానితో) సంబంధము లేని హేతువులను చెప్పుటవలన నీ దోషము సంభవించును ఇట్టి దోషము పెద్దపెద్ద వాదవివాదములలో, వాదిప్రతివాదులు దీర్ఘకాలము వాదించి, తుదకు తాము దేనినిగుఱించి వాదించుచున్నారో దానిని మఱచియో, తప్పించియో, మఱియొకదానిని ప్రతిపాదించునపుడు సంభవించును బలములేని దావాలో వాదించు ప్లీడర్లకు నిది యాధారము 'మంచికేసు కానియెడల నెదుటిప్లీడరును తిట్టు' అని యింగ్లీషులో సామెత కలదు. అది దీని కుదాహరణము వాదములో గెలువలేక ప్రతిపక్షుని, వాని తండ్రిని తిట్టుట యీ హేత్వాభాసమున కొక్క యుదాహరణమే

౪ అన్యోన్యాశ్రయ హేత్వాభాసము (Petitio Principii) — ఋజువు చేయవలసినసిద్ధాంతమునే హేతువుగా గ్రహించుట. మొదటిదానికి రెండవది హేతువుగఁ జెప్పి, మరల రెండవ దానికి మొదటిది హేతువుగఁ జెప్పినచో నీదోష. మనము 'ఆత్మ శాశ్వతము, వినాశము లేని దగుటచే' అన్న దియొందుల కుదాహరణము,

విచారించ తెంపరిపోవుచున్నాము, శాశ్వతముగ నుండునట్టియు సమానార్థకములు కావున కాను బుజావు చేయవలసినవాటయే మొదట గ్రహించినాడు. ఇట్లు పరిగ్రహింపబడినట్లు ప్రయోగించి సిద్ధాంతములను స్థాపింపజాలనందున ఈ దోషమునకు పాత్రులు. 'తండ్రిని సేవ చేయగూడదు ఎందులకు ? అది తప్పు గనుక. అది తప్పని నీ కెట్లు తెలియును ? అది చేయగూడదు' అని చెప్పుటయు గనుక అది తప్పు', 'త్రిమూర్తులలో విష్ణువు అంతయు దేవతలకంటె గొప్పవాడు ఎందులకు ? పురాణములందు చెప్పబడినది గనుక, అందు నట్లేల చెప్పబడియున్నది ? త్రిమూర్తులలో విష్ణువు గొప్పవాడు గనుక' అన్నవానిమలు పరస్పరాశ్రయదోషమూషితములు. ఈ దోషమునకు సిద్ధసాధనము అనియును పేరు పెట్టవచ్చును.

౫ అసిద్ధహేత్వాభాసము (The Fallacy of the consequent) — హేతువాక్యములకును, సిద్ధాంతవాక్యములకును ఎట్టి యైన సంబంధమును లేనప్పుడు ఈ దోషము సిద్ధించును.

ఆంధ్రదేశము గొప్పది
చంద్రగుప్తుడు గొప్ప చక్రవర్తి
కావున చంద్రగుప్తుడు ఆంధ్రుడు

ఈ దోషము పైకి స్పష్టముగ నున్న త్వరగా కనుగొనవచ్చును కాని క్రిందిరూపమున నున్న కనుగొనుట కష్టము.

ప్రతివాదుడు సుఖమును గోరును
సజ్జనులు సుఖులుగ నుందురు
కావున ప్రతివాదుడు సజ్జనుడు

౬ హేతువిపర్యాసహేత్వాభాసము (The Fallacy of the false cause) — నిగిరహేతువు లేనిచో యొక కార్యమునకు కారణవస్తువు గాని, వ్యాపారము గాని హేతువని చెప్పుట. తోకచుక్కలు భూమిమీద సంభవించు దుర్భిక్షములకు కారణమని కొనుటయు, తుమ్ములు కార్యవిఘ్నకారకములని కొనుటయు దీనికి ఉదాహరణములు.

౭ అనేకప్రశ్నహేత్వాభాసము (Fallacy of many questions) — కొన్ని ప్రశ్నలు కలిసి యొక్క ప్రశ్నగా కొన్ని సమయములయందు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుటకు వీలుగ నుండవు. 'నీవు నీ తల్లిని కొట్టుట మానితివా ?' అను ప్రశ్నకు 'అవును' అని జవాబు చెప్పినను, 'లేదు' అని చెప్పినను విపరీతార్థము నిచ్చును. 'అవును' అనగా నిదివరకు కొట్టుచుంటి నని యర్థము. 'లేదు' అనిన ఇదివరకు కొట్టుచుంటిని, ఇంకను కొట్టుచున్నాను అని యర్థము. తెలివిగలవాడు తొందరగాను ఈ మర్మమును కనుగొని, 'నేను ఎన్నడును మా తల్లిని కొట్టలేదు' అని జవాబు చెప్పగలడు. సాక్షులను 'క్రాస్ ఎగ్జామిన్' చేయునప్పుడు వకీళ్లు ఇట్టి ప్రశ్నలు వేయుదురు, 'అవును, లేదు' అని జవాబు చెప్పవలసి వచ్చునట్లు.

ఇంతవరకు వ్యాప్తిసాధకానుమానమును (Deductive reasoning) గూర్చి చెప్పితిమి. వ్యాప్తిసాధ్యానుమానమును (Inductive reasoning) గురించిచూడ, పాశ్చాత్య శాస్త్రజ్ఞులు ఇందలి యుక్తులు తెలిసిరి. సంస్కృతము 'తర్కము', 'న్యాయము' అను శాస్త్రముల యొద్ద వ్రాయబడును. (గో. వేం. ల.)

పారిభాషిక పదములు

వ్యాప్తిసాధకానుమానమునకు సంబంధించిన పారిభాషికపదముల నిర్ణయమునకు ఈపట్టిక తర్కశాస్త్రసంబంధమైన పాశ్చాత్య గ్రంథముల నుండి సేకరించినది. పూర్వము సమకూర్చబడినది కాశీ ప్రచారిణీసభవారి శాస్త్రీయ పదపారిజాతమునకు, (Glossary of Scientific Terms) ప్రొఫెసర్ రనడేగారి ఇరువదవ శతాబ్ది ఆంగ్లమహారాష్ట్ర కోశమును (Pro Ranade's Twentieth Century English Marathi Dictionary) చూచి సహయోగించినాము. కొన్ని యింగ్లీషుపదములకు రెండు మూడు పర్యాయపదములు ఈయబడినవి. అట్టిచో నీయబడిన వ్యాఖ్యానమునందు వాడబడిన పర్యాయపదము మొదట నుంచబడును, మిగిలిన పర్యాయపదములు తరువాత వ్రాయబడినవి.

Affirmative — భావ, విధాయక, అస్తిత్వబోధక
  „ proposition — భావవాక్యము
Between the horns of the dilemma — వికల్పావబంధము, ఉభయసంకటములో, ఉభయతః పాశారజ్జువు
Casuist — ధర్మశాస్త్రి, తర్కప్రవీణుడు
Categorical proposition — నిశ్చయార్థకవాక్యము
Conclusion — సిద్ధాంతము, నిగమనము
Concomitance — సాహచర్యము, సహభావము
Concomitant absence — వ్యతిరేకవ్యాప్తి
  „ presence — అన్వయవ్యాప్తి
Connotation — ధర్మార్థము, గుణబోధకము, లాక్షణికము, సామాన్యాభిధానము
Connotative — గుణబోధకము, జాతివిశిష్టశక్తిబోధకము
Contradiction — పరస్పర వైరము
Contradictory — పరస్పరవిరోధి
Contraposition — రూపకపదపరివర్తనము, నిషేధవ్యతిరేకస్థాపనము
Contrariety — వైరము, వైపరీత్యము
Contrary — వైర, విపరీత
Converse — పరివర్తిత
Conversion — పదపరివర్తనము, ఉద్దేశ్యవిధేయపరివర్తనము
Copula — సంయోజకపదము, (ఉద్దేశ్యవిధేయ) సంయోజకము

Deceptive reasoning—ఛలము
Deduction—నిగమనానుమానము
Deductive Logic—వ్యాప్తిసామాన్యానుమానము, నిగమనవిద్య
Defective syllogism—దుష్టానుమానము
Denotation—సంఖ్యార్థము, వ్యక్త్యర్థము, విశేష్యాభిధానము
Destructive Dilemma—నిషేధాత్మకవికల్పము
Destructive Sorites—నిషేధాత్మకన్యాయశృంఖల
Dialectics—తర్కశాస్త్రము
Dictum de Omni et Nullo—సర్వైకదేశస్థితి
Differentia—వ్యావర్తకము
Dilemma—వికల్పజాలము
Disjunctive—వైకల్పికము
Distribution of terms—పదములకు వ్యాప్తి
Exceptive proposition—అపవాదప్రతిజ్ఞ
Exclusive proposition—నిరంకుశప్రతిజ్ఞ
Extensive syllogism—విస్తారకానుమానము
Fallacious reasoning—తర్కాభాస, దుష్టతర్కము
Fallacies—హేత్వాభాసములు, నిగ్రహస్థానములు
  Logical—తర్కహేతువు
  Semi Logical—అర్ధతర్కహేతువు, మిశ్రహేతువు
  Material—వస్తుహేతువు, వాస్తవహేతువు, వ్యాప్త్యాభాసము
  Amphiboly—వాక్యార్థసంశయహేతువు, సందిగ్ధార్థత, ద్వ్యర్థకత
  Accent—కాకుహేతువు
  Four terms—పదచతుష్టయహేతువు
  Undistributed middle—అవ్యాప్తహేతువు
  Illicit Major—అక్రమసాధ్యవ్యాప్తిహేతువు
  Illicit Minor—అక్రమపక్షవ్యాప్తిహేతువు
  Negative premises—అభావహేతువు
  Equivocation—పదార్థసంశయహేతువు
  Ambiguous terms—వాక్ఛలము
  Composition—సంయోగహేతువు
  Division—విభాగహేతువు
  Figure of speech—అలంకారికహేతువు
  Accident—నిరుపాధిసహితహేతువు, సోపాధికహేతువు
  Petitio Principii—అన్యోన్యాశ్రయహేతువు, సిద్ధసాధ్యత, ప్రకరణసమము
  Complex Question—అనేకప్రశ్నహేతువు
  Irrelevant conclusion—అసంబద్ధహేతువు
  Consequent—అసిద్ధహేతువు
  False cause—హేతువిపర్యాసహేతువు
Figure—(త్రిపాది) శ్రేణులు, అనుమానవాక్యప్రకారము
Hypothetical proposition—సాపేక్షవాక్యము
Immediate inference—సాక్షాదనుమానము, అవ్యవహితానుమానము
Induction—వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము, వ్యాప్తిగ్రహ, ఆగమన (అనుమానము)
Inductive Logic—వ్యాప్తివాదము, వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము
Inference—తర్కము, అనుమానము
Law of inference—న్యాయము, సూత్రము
  ,, Identity—సార్థకన్యాయము, తాదాత్మ్యన్యాయము
  ,, Contradiction—పరస్పరవైరుధ్యన్యాయము
  ,, Excluded middle—తృతీయపక్షాభావన్యాయము, మధ్యమనిరసన్యాయము
Logic—తర్కశాస్త్రము, న్యాయశాస్త్రము, ఆన్వీక్షికి
Logician—తార్కికుడు, నైయాయికుడు
Major premise—ముఖ్యహేతువాక్యము, ఉదాహరణము, వ్యాప్తివాక్యము, అనుగమనవాక్యము, వ్యాపకపూర్వావయవము
Major term—సాధ్యము, వ్యాపకపదము
Mediate inference—అనుమానము
Middle term—లింగము, హేతుపదము, మధ్యపదము
Minor premise—గౌణహేతువాక్యము, హేతువాక్యము, ఉపనయము, వ్యాప్యపూర్వావయవము
Minor term—పక్షము, వ్యాప్యపదము
Moods—తర్కములు
Negation—అభావము, నిషేధము, ప్రతిషేధము
Negative—అభావ (పదము, వాక్యము)
Obversion—రూపపరివర్తనము, ప్రతివర్తనము, వ్యాప్యవ్యాపక విరుద్ధప్రతిషేధము
Opposite side—విపక్షము
Opposite term—విరోధిపదము
Opposition—వైరము, విరోధము, విపక్షత, ప్రతియోగము
Opposition of proposition—వాక్యవిరోధము
Particular proposition—ఏకదేశవాక్యము
Predicate—విధేయము
Predication—విధానము
Premise—హేతువాక్యము, స్వీకృతవాక్యము
Proposition—వాక్యము
Quality of a proposition—వాక్యరూపము, స్వరూపము, గుణము
Quantity of a proposition—వాక్యవ్యాప్తి

Ratiocination—తర్కము, అనుమానము
Sorites—వ్యాయమాల
Sub-altern—అథానస్థైరి
Sub-alternation—అథానస్థైరము
Sub-contrariety—కించిద్వైరము
Subject—కర్తృపదము
Syllogism—న్యాయము, త్రిపాది తర్కము, అనుమానవాక్యము, త్ర్యవయవి
Term—పదము
Universal proposition—సార్వదేశిక, సర్వవ్యాపి, సర్వగత, సార్వలౌకిక (వాక్యము)

అనుము (Dolichos Lablab) — చిక్కుడుకుటుంబములోఁ జేరిన యీ జాతి మొక్క, ఈ వర్గములోనిది. పొదయై కొంతవరకు సన్నగ తీగె పెరుగును. ఆకులు చిక్కుడాకులవలెనే ౩ ఉపపత్రములు కలిగియుండును. కాయలును కొంచెము చిన్నవిగ చిక్కుడుకాయలనే పోలియుండును.

అనుము ఇండియాదేశము నందంతటను సాగు చేయఁబడుచున్నది. పెక్కు చోట్ల వన్యస్థితియందును గానవచ్చుచున్నది. హిమాలయములపై సముద్రమట్టమునకు ఎత్తువరకు నిది పెరుగుచున్నది. ఇండియాదేశమే యీ మొక్కకు ఆదిస్థానమని యూహింపఁబడుచున్నది. మూడువేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే జనులు దీని నెరిగి సాగు చేయుచుండినట్లు చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు. ఇండియానుండియే యిది చీనా, ఈజిప్టు, పెర్షియా మొదలగు దేశములకు వ్యాపించియుండును.

ఇండియాదేశమున దీనిసాగు మధ్యము, పశ్చిమ, దక్షిణభాగము లందు మెండు. ఉత్తరహిందూస్థానమునఁ దక్కువ. చెన్నపురి రాజధానిలో బళ్లారి, కడప, కోయంబత్తూరు, సేలము, దక్షిణార్కాడు, తంజావూరు జిల్లాలే సస్యము సాగుచేయఁబడు ప్రదేశములలో ముఖ్యములు.

అనుములోఁ బెక్కురకములు గలవు. గింజలవర్ణమునుబట్టి దీనిని తెలుపు, ఎఱుపు, నలుపు తరగతులుగ విభాగింపవచ్చును. బొంబాయి రాజధానిలోను, కొన్ని యితర ప్రదేశములందును తోటలయందు సాగుచేయఁబడు రకములును, మెట్టపంటగ సాగుచేయఁబడు రకములును వేర్వేరుగ పరిగణింపఁబడుచున్నవి.

అనుము తొలకరిలో జొన్న, కంది, ఆముదములు మొదలగు సస్యములలోఁ గలిపి సాగు చేయుట వాడుక. సెప్టెంబరు, అక్టోబరు నెలలలో పూతపంట కోతలకు పిమ్మట దీనిని సాగుచేయుటయుఁ గలదు. దంపపరినెలలలో వరి కోసినపిమ్మట ఆవరినెలలో దీనిని సాగు చేయుదురు.

అనుమునకు బంకగరుములను, గరుములను అనుకూలములు. నేలను ౩, ౪ దాల్ల దున్ని నాగటిచాళ్లలో విత్తులను అడుగున కొకటిచొప్పున వేసి కప్పవలెను. ప్రత్యేకముగఁ బల్లెగొడల ఎకరము నకు ౧౭–౨౦ సేర్ల విత్తులు పట్టును. ౫, ౬ నెలలలో పంట పూర్తి యగును. సామాన్యముగ ౪౦–౬౦ మణుగుల యనుములును అర బండి పొట్టును అగును.

అనుపచేని కొకవిధమగు పేను తెగులు పట్టుచుండును. గొంగళి పురుగులును ఒకొక్కప్పుడు నష్టమును కలిగించుచుండును. ఇతర పప్పుధాన్యములకు వలెనే దీనికిని వ్యాపారికాలమున ముఖ్యములు, కేవుగాలియుఁ బ్రతికూలము. అనుములు మనుష్యులకును, పశువులకును కూడ ఆహారముగ నుపయోగించును. సాధారణముగ అనుములు చాలచోట్ల అంగళ్లలో విక్రయింపఁబడుచుండును. పచ్చికాయల లోని గింజలు కూరలలో నుపయోగింతురు. అనుపగడ్డి పశువులకు పెంచిదాణా. అనుపపొట్టు ఎరువుకుఁ బ్రియము.

అనుముల యొక్కయు, అనుపపొట్టుయొక్కయు పృథక్కరణ మీ క్రింద వివరింపఁబడెను.

	అనుములు	అనుపపొట్టు
తేమ	౯ ౫౯	౯ ౯౨
అల్బుమినములు	౨౧ ౩౫	౧౩ ౩౭
కర్బనోజ్జనితములు	౫౮ ౨౩	౪౩ ౦౩
చమురు	౧ ౨౫	౩ ౮౨
నారపదార్థము	౬ ౫౮	౧౬ ౧౮
బూడిద	౪ ౦౧	౧౩ ౮౯

అనుము పశువులమేతకొఱకుఁ బ్రత్యేకముగఁ బెంచఁబడిన సస్యములలో నొకటి. పచ్చిరూపమునను దీనిలోని పోషకపదార్థము ఇందు నూటికి ౦ ౮౫ పాలు నత్రజనియు, ౦ ౧౬ పాలు ఫాస్ఫరస్ ప్రాణవాయువు, ౦ ౫౬ పాలు పొటాషును గలవని లెక్కచేయఁబడెను.

అనుములు నలుగఁగొట్టి నీటిలో నానవేసినయెడల కొన్నిసమయములందు ఉదజనస్యనికామ్లము (Hydrocyanic acid) అను విష ద్రవ్యము జనించు నని డాక్టరు వెదరుగారు కనుగొనిరి.

(గో. జో.)

అనుమునిలంక — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, తాడేపల్లి గూడెంతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౦౯ (౧౯౩౧)

అనుములుకొండ — నెల్లూరుజిల్లా, కనిగిరితాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౦ (౧౯౩౧)

అనుయసంగీతవిలాసము — భావభట్టకృతమగు సంగీతశాస్త్రగ్రంథము. సంస్కృతము.

అనుయాయి — ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రులలో నొక్కఁడు.

అనురాజ (అనుజారీ) — తెనాసరి దేశము నందలి యాకారకజాతి. వీరిం దించుమించుగ ౨౦,౦౦౦ మంది యున్నారు. వీరిలో జోకజాభవారిని శంపీ లందురు. వీరు 'శంప్'ను (శంప్ అనఁగా మార్గుఁడు) బూజింతురు. దీనినిబట్టి వీరు ఈశాన్యదేశము నందలి శియాధర్మములనుండి సూర్యోపాసనను గ్రహించిరని తెలియుచున్నది. ఉత్తరమున తలతోయాఖాతు వ్యాపించియున్న సముద్రతీరమునమాత్రమే వీరు నివసించుచుందురు. దీనికి తూర్పువైపున అనుజారిలోంపె యున్నది. దీనిమంచియే వీరి కనుజారీ లను పేరు వచ్చినది. 'అనురాజ' యనుపదము 'అనుజారీ' కి అపభ్రంశమై యుండవచ్చును. ఖిల్‌వాయీ, శంపాయీ, మేఖురాజాయీ అని వీరికి మఱియొకడు పేర్లు కలవు.

అనురాజీలను రాజు లేదు. నేటివరకు వీ రెవ్వరికిని లోఁబడి యుండలేదు. తమలో ఎరుకవివారోగములు ఎచ్చుఁదామని ... టని బహిష్కరించుకొందురు.

అనురుద్ధుఁడు — పాలీభాషలో గ్రంథములు రచియించిన బౌద్ధపండితుఁడు. ఇతఁడు కాంచీపురమున జన్మించి తనజీవితములో ప్రాముఖ్యభాగమును గాపిలిఖీపుర అచ్చటనే గడపెనని 'ధమ్మసంగహము', 'పరమార్థవినిచ్చయము' అను గ్రంథములవలనఁ దెలియుచున్నది. క్రమక్రమముగ అతఁడు 'ఎంబు వాయఁడు' పర్వతము అటుతరువాత బౌద్ధమతవ్యాపనమునకై తిరుశొన్వేలి, తంజావూరులకు పోయి యచ్చట కొంతకాల ముండెను. అటుపిమ్మట నతఁడు సింహళమునకుఁ బోయి అచ్చటి 'ఉత్తరమూలసంఘారామము' నందలి స్థవిరులలో నొక్కఁడుగఁ జేరెను. అనురుద్ధశతక మను గ్రంథము ఇతనిని 'ఉపస్థవిరు'నిగ పేర్కొనుచున్నది. కాని 'ధమ్మసంగహము' నందును, మఱియితర గ్రంథములందును ఇతఁడు 'థేర' ('స్థవిరుఁ') డనియే పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.

ఇతఁడు పాలీభాషలో 'అభిధమ్మత్థసంగహము', 'పరమార్థవినిచ్చయము', 'నామరూపపరిచ్ఛేదము' అను గ్రంథముల రచించెను. బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన 'అనురుద్ధశతకము' అను సంస్కృతగ్రంథముకూడ ఇతఁడు రచియించినదే యని చెప్పుదురు. వీనిలో 'అభిధమ్మత్థసంగహము'ను లండను 'పాలీటెక్స్టు సొసయిటీ' వారును, కలకత్తా 'బుద్ధిస్టిక్ టెక్స్టు సొసయిటీ' వారును ప్రకటించియున్నారు.

ఉత్తరమూలసంఘారామము క్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్దిమధ్యభాగమున ఏర్పడిన దగుటచే ఆసంఘారామమునకు సంబంధించిన అనురుద్ధుఁడుకూడ క్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్దియందు జీవించియుండు నని యూహింపఁదగును.

అనుల — ౧ సింహళదేశపు రాణియైన మహానాగుని భార్య. మహానాగుఁ డశోకచక్రవర్తికి సమకాలీనుఁ డని చెప్పుదురు. సింహళమున బౌద్ధధర్మమును వ్యాపింపఁజేయుటకు నీమె పాటుపడెను. ఈమెకు బౌద్ధమతజ్ఞాన మధికముగ నుండెను. ఈమె అఁదుబిడ్డపేరు సంఘమిత్ర. ఈమెకు బౌద్ధమతమునందుఁ గల విశేషజ్ఞానమును బట్టి సంఘమిత్ర యీమెను 'ఆచార్య' యని పిలుచుచుండెను.

౨ సింహళపతియైన చోరాంగరాజు భార్య. దురాచరణము కలది. తన పతి యగు చోరాంగుని, పుత్రుఁ డగు తిష్యుని, నలుగురు ఉపపతులను విషము పెట్టి చంపెను. ఈమె రాజ్యము చేయుచుండఁగ నీమె నుండి కుమారుఁడైన కాలకంటతిష్యుఁ డనువాఁడు తిరుగఁబడి యీమెను చంపి రాజయ్యెను (క్రీ. పూ. ౪౧).

అనులు — వేదకాలమందు పరుష్ణి నదీతటమున నున్న జనులకుఁ బేరు.

అనులోమము (అనులోమ వివాహము) — ఎక్కువజాతిపురుషులు తక్కువజాతిస్త్రీలను వివాహమాడిన నది అనులోమవివాహ మనిపించుకొనును. బ్రాహ్మణుఁడు క్షత్రియ వైశ్య శూద్రస్త్రీలను, క్షత్రియుఁడు వైశ్య శూద్రస్త్రీలను, వైశ్యుఁడు శూద్రస్త్రీని వివాహమాడిన 'అనులోమవివాహ' మగును. దీనికి విరోధశబ్దము 'ప్రతిలోమవివాహ' మనునది. తక్కువజాతిపురుషులు ఎక్కువజాతిస్త్రీలను పెండ్లి చేసికొనుట ప్రతిలోమము. హిందూ ధర్మశాస్త్రానుసారముగ ప్రతిలోమవివాహములు ఎల్లప్పుడును గర్హితములు. అనులోమవివాహములు పూర్వయుగములయందుఁ జెల్లినవి కాని కలియుగమునందు నవియును నిషిద్ధములే. ఇప్పు డమలులో నున్న ఆచారముప్రకారమును, కోర్టువారిచే నొప్పుకొనఁబడిన 'హిందూ లా' ప్రకారమును అనులోమ, ప్రతిలోమ వివాహము లన్నియు నిషిద్ధములే. ఆచారము ననుసరించి యేజాతివా రాజాతిలోనే వివాహము చేసికొనవలెను. అట్లు చేసికొనక మఱియొకజాతితో సంబంధము కలుగఁజేసికొన్నచో నా వివాహము చెల్లదు. అనఁగా వ్యవహారము కోర్టునకు వచ్చినప్పుడు, కోర్టువా రట్టివివాహ స్త్రీని దాసిగను, దానిసంతతిని దాసీపుత్రులుగను భావించెదరు.

ఇట్లు సామాన్యముగ అనులోమ, ప్రతిలోమవివాహము లిప్పుడు లేకపోయినను, ఒకవిధమైన యనులోమపద్ధతి యిప్పటికిని హిందూదేశమునం దున్నది. బంగాళదేశమునందు బ్రాహ్మణులలో కులీనులు, శ్రోత్రియులు మొదలగు భేదములు కలవు. వారిలో కులీనులు అందఱికంటె ఎక్కువవార మని చెప్పుకొనియెదరు. వీరు తమకంటెఁ దక్కువవారగు బ్రాహ్మణులయింటి ఆఁడుపిల్లలను చేసికొందురు. తమ ఆఁడుపిల్లలను వారి కియ్యరు. అట్లే మనదేశమందు మధ్వులు, లింగధారులైన ఆరాధ్యులు, తా మితరబ్రాహ్మణులకంటె ఎక్కువవార మని తలఁచి, స్మార్తబ్రాహ్మణులయింటి యాఁడుపడుచులను వివాహమాడెదరు. కాని తమ యాఁడుపడుచులను స్మార్తుల కియ్యరు. కావున

అనులోమము

వివి వారివారిస్వాతిశయ భావములచే చేర్పడిన యొకవిధమైన అను లోమవివాహవిధానము.[1]

వేరువేరుజాతులవారితో విద్యి భుజించుట నిషిద్ధమైనను, ఒక్కజాతిలోనే పెక్కుశాఖ లున్నచోట, సాధారణముగ నేశాఖవా రాశాఖలోనే సంబంధములు చేసికొన్నను, ఆ శ్శాఖలకుబట్టి యొక శాఖవారు మరియొక శాఖవారితో సంబంధబాంధవ్యము చేసికొను నాచారము హిందూదేశమునందు గలదు. బ్రాహ్మణులలో ఋగ్వేదులకు యజుర్వేదులకు సంబంధము లవిచ్ఛిన్నముగ నేడుం దంటును (ఆంధ్రదేశమునందు గూడ జరుగుచున్నవి [illegible] నాటివారికి తెలగాణ్యులకుగూడ పెక్కుచోట్ల ఆ [illegible] లేకుండ [illegible] లుచున్నవి. మహారాష్ట్ర బ్రాహ్మణులకును ఆంధ్రవైదిక బ్రాహ్మణులకును చాందా నాగపురమువైపున బంధుత్వము కలియుచున్నది. [illegible] గోదావరి [illegible]మైన [illegible] అగ్రహారమునుండి వెడలిపోయిన [illegible] ద్రావిడ బ్రాహ్మణు [illegible] [illegible]

[illegible]

గము లేదు.[1] [illegible] ప్రత్యేకత భావమే యుండు [illegible] శూద్రస్త్రీని ఒక శూద్రుడు పెండ్లియాడగా [illegible] క్రమమైన వివాహమని కోర్టువారు తీర్మానించిరి.[2]

అనులోమజాతులు

మన్వాది స్మృతికారులు వేరువేరు జాతుల స్త్రీపురుషుల కనులోమపద్ధతిప్రకారమును, ప్రతిలోమపద్ధతిప్రకారమును కలిగిన సంతానము ఏజాతివా రగుదురో తెలియుటకై జాతుల నిచ్చినారు కాని అందఱు జాతివా లొకవిధముగ లేవు. ముఖ్యముగ మనుస్మృతి ననుసరించి యొక అనులోమ, విలోమజాతులయుత్పత్తి యీక్రింద నీయబడుచున్నది. ఇందునుగురించి యింకను తెలిసికొనగోరువారు మనుస్మృతి ౧౦ వ అధ్యాయము చూడదగును.

అనులోమజాతులు

బ్రాహ్మణ	క్షత్రియ	మూర్ధాభిషిక్త
,,	వైశ్య	అంబష్ఠ
,,	శూద్ర	నిషాద (లేక పారశవుఁ డనియును నందురు)
క్షత్రియ	వైశ్య	మాహిష్య
క్షత్రియ	శూద్ర	ఉగ్ర
వైశ్య	శూద్ర	కరణ

ప్రతిలోమజాతులు

క్షత్రియ	బ్రాహ్మణ	సూత
వైశ్య	బ్రాహ్మణ	వైదేహ
శూద్ర	బ్రాహ్మణ	చండాల
వైశ్య	క్షత్రియ	మాగధ
శూద్ర	క్షత్రియ	క్షత్త
శూద్ర	వైశ్య	ఆయోగవ

మిశ్రజాతులు

బ్రాహ్మణ	ఉగ్ర	ఆవృత
,,	ఆయోగవ	ధిగ్వణ
నిషాద	శూద్ర	పుక్కస
శూద్ర	నిషాద	కుక్కుటక
క్షత్త	ఉగ్ర	శ్వపాక
వైదేహ	అంబష్ఠ	వేన
దస్యు	ఆయోగవ	సైరంధ్ర
వైదేహ	,,	మైత్రేయక
నిషాద	ఆయోగవ	మార్గవ, దాస, కైవర్త
,,	వైదేహి	కారావర
వైదేహ	కారావర	ఆంధ్ర
వైదేహ	నిషాద	మేద
చండాల	వైదేహి	పాండుసోపాక
నిషాద	,,	ఆహిండిక
చండాల	పుక్కస	సోపాక
,	నిషాద	అంత్యావసాయి

1 Pandaiya Telaver v Puli Telaver 1 Mad 478
Ramamani Ammal v Kulanthai 14 Moo I A 349

2 Muthuswami Mudaliar v Masilamani I L R 33 Mad 342

అనులోమవివాహములవలనఁ గలిగిన సంతతికి కొన్ని విశేషములు కలవు. బ్రాహ్మణునకును, శూద్రస్త్రీకిని పుట్టినవాఁడు ఏడు తరములలో బ్రాహ్మణుఁ డగును అని మనువు ౧౦-వ అధ్యాయము నందు చెప్పియున్నాఁడు[1]; అనఁగా బ్రాహ్మణునకు శూద్రయందు బుట్టిన స్త్రీ మరల బ్రాహ్మణునే వివాహము చేసి, యాఁడుఁ గనును. ఆయాఁడుది గూడ మరల బ్రాహ్మణునే పెండ్లియాడి సంతానము వడయును. ఇట్లేడుతరములవఱకును జరిగినయెడల ఏడవతరమునందుఁ బుట్టు వాఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగును. ఇట్లే బ్రాహ్మణునకు వైశ్యస్త్రీయందుఁ బుట్టువాఁడు అంబష్ఠుఁడు. వీఁడు అయిదుతరములలో బ్రాహ్మణుఁ డగును. ఇట్లు శూద్రుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగును, బ్రాహ్మణుఁడు శూద్రత్వమును పొందును. ఇట్లే క్షత్రియునకు వైశ్యునకును బుట్టినవారిని గురించి యెఱుఁగునది[2].

అనువత్సరము — జ్యోతిశ్శాస్త్రమునుబట్టి ఐదు వత్సరములతోఁ గూడిన యుగములో నాల్గవవత్సరము అనువత్సర మనఁబడును. సావన, సౌర, చాంద్ర, నక్షత్ర మానముల ననుసరించి వత్సరము లేర్పడును. ఈ సమన్వయముచే నైదువత్సరముల యుగ మొకటి యేర్పడుచున్నది. వీనిలో మొదటిది సంవత్సరము; రెండవది పరివత్సరము; మూఁడవది ఇద్వత్సరము, నాల్గవది అనువత్సరము; ఐదవది యుగవత్సరము. అనువత్సరమున ధాన్యదానము చేసిన గొప్ప పుణ్యము లభించునట!

అనువాదము — నైయాయికులు వేదవాక్యములను మూఁడువిధములుగ విభజించిరి. విధివాక్యము, అర్థవాదవాక్యము, అనువాద వాక్యములు ('విధ్యర్థవాదానువాద వచనవినియోగాత్'– గౌతమ, ౨. ౧ ౬౩) విధి యనఁగా విధాయక మని ('విధిర్విధాయకః' ౨ ౧ ౬౪) గౌతమాచార్యులవారు న్యాయసూత్రము నందుఁ జెప్పినారు. ఇట్లు చేయవలసినది యని యాజ్ఞాపించునది విధి 'స్వారాజ్యకామో వాజపేయేన యజేత' (స్వర్గమును కోరు వాఁడు వాజపేయయజ్ఞమును జేయవలసినది) అనునది విధివాక్యము. విధాయకవాక్యమును స్తుతించి, లేక నిందించి, భయము గలిగించి, పూర్వచరిత వర్ణించి బోధించునట్టివాక్యము అర్థవాదవాక్య మనఁ బడును[3] 'పాపకారీ పాపో భవతి' (పాపము చేయువాఁడు పాపుఁ డైపోవును) అనునది అర్థవాదము. ఇందు వాక్య స్పష్టముగా నుండదు. విధివాక్యముచేఁ జెప్పఁబడినదానిని మరలఁ జెప్పుట అనువాద మనఁ బడును[4]. అనువాదము రెండువిధములు: శబ్దానువాదము, అర్థానువాదము. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడినమాటల మరలఁ జెప్పుట శబ్దానువాదము. ఇదివఱకుఁ దెలిసినవిషయమునే మరల పర్యాయపదములతోఁ జెప్పుట అర్థానువాదము 'అనువాదే చరణానామ్' (౨ ౪ ౩) అను పాణినీయసూత్రమువిూఁద టీక వ్రాయుచుఁ గాశికాకారుఁడు 'ప్రమాణాంతరావగతస్యార్థస్య శబ్దేన సంకీర్తనమాత్ర మనువాదః' అని వ్రాసియున్నాఁడు. వేఱుప్రమాణముచే సిద్ధించినయర్థమును (సంగతిని) శబ్దముచేఁ జెప్పుటమాత్రము అనువాద మనఁబడును 'అగ్నిర్హిమస్య భేషజమ్' (అగ్ని చలికి మందు) అనునది యనువాదము ఏల? ప్రత్యక్షప్రమాణముచే నీసంగతి మన మెఱుఁగుదుము. అజ్ఞానమును ఈవాక్య మనువదించినది.

అనువాదము మరల మూఁడువిధములు భూతార్థానువాదము, స్తుత్యర్థానువాదము, గుణానువాదము 'స వేద సౌమ్యేద మగ్ర ఆసీత్' (ఓ సౌమ్యా! మొదట సత్తే యుండెను) అనునది మొదటి దాని కుదాహరణము 'వాయుర్వై క్షేపిష్ఠా దేవతా' (వాయువు క్షేపిష్ఠ మైన దేవతసుమా) యన్నది స్తుత్యర్థానువాదము. 'దధ్నా జుహోతి' (పెరుఁగుతో హోమము చేయుచున్నాఁడు) అనునది గుణానువాదము

వేదములను నమ్మని చార్వాకాదిపూర్వపక్షులు వేదమునందు నుండు అనువాదవాక్యములు పిష్టపేషణన్యాయమునఁ బునరుక్తములు గనుక వేదమునకు గౌరవహాని గలుగుచున్నది యని యాక్షేపించిరి. అందు లకు గౌతమాచార్యులవారు "అనువాదములు పునరుక్తములు కావు అవే శబ్దములు మరల వచ్చినను వానికి నర్థభేద ముండును. శీఘ్రతర మునందు మొదట 'గచ్ఛ' (పో) అని మరల 'గచ్ఛ, గచ్ఛ' (పో, పో) అని దానినే అనువదించినప్పటికిని రెండవతడవ నుచ్చరిం చిన 'గచ్ఛ గచ్ఛ' పదములకు శీఘ్రముగా పొమ్మని యర్థ మగు చున్నది. అట్లే వైదికము లగు అనువాదములకును విధివాక్యముల కంటె భిన్నార్థ ముండుట వలన నవి పునరుక్తములు కావు[5]" అని గౌతముఁడు చెప్పియున్నాఁడు

---

1. శూద్రాయాం బ్రాహ్మణా జ్జాతః శ్రేయసా చేత్ ప్రజాయతే, అశ్రేయా న్ శ్రేయసీం జాతిం గచ్ఛత్యా సప్తమా ద్యుగాత్ ౬౪.
శూద్రో బ్రాహ్మణతా మేతి బ్రాహ్మణశ్చైతి శూద్రతామ్, క్షత్రియా జ్జాత మేవం తు విద్యా ద్వైశ్యా త్తథైవ చ ౬౫
అర్థము: శూద్రస్త్రీకి బ్రాహ్మణునివలనఁ బుట్టిన స్త్రీ బ్రాహ్మణునకే మరల సంతతి గన్నయెడల ఏడవతరమున నాసంతతి శ్రేష్ఠమైన జాతిని పొందును (౬౪).

2. ఇంకను విశద మగుటకునై చూడుఁడు, మాండలీకసంపాదిత యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి, పుట ౧౩౩

3. 'స్తుతి ర్నిందా పరకృతిః పురాకల్ప' ఇతి (అర్థవాదః)—గౌతమ, ౨ ౧. ౬౫.

4. 'విధివిహితస్యానువచన మనువాదః'– గౌ, ౨. ౧. ౬౬.

5. 'శీఘ్రతరగమనోపదేశవదభ్యాసా న్నావిశేషః'— గౌ ౨. ౧. ౬౮.

దీనినాడ వాక్యార్థములు ఇట్లు భాష్యము వ్రాసినాడు. "విపరీతమైన యర్థమును మరల నేల చెప్పవలె నన్న అధికారార్థము (చెప్పఁబోవు విషయ మిది యని తెలియుటకు), విపరీతమైనదానిని నిందించుటకుఁగాని, స్తుతించుటకుఁగాని, విధిశేషముగఁ గాని చెప్పఁబడును. విపరీతార్థమునకుఁ దరువాత వచ్చినదికూడ నమవాద మగును. లోకమునందును అనువాదము కలదు. 'వంసు వందు' అని చెప్పుట కలదు అందులకుఁ ద్వరగ వంసు మని కాని, దయచేసి వందు మని కాని (అధ్యేషణ), తిప్పక వందు మని కాని (అవధారణ) అర్థ మగుచున్నది.[1]"

పైని వర్ణింపఁబడిన మూఁడువిధము లైన వాక్యములలో విధి వాక్యములే ప్రమాణములు గాని మిగిలిన రెండువిధము లైన వాక్యములును ప్రమాణములు కా వని కొందఱు పూర్వపక్షము చేసెదరు

అనువిందుఁడు — ౧ విందుని తమ్ముఁడు వసుదేవుని తోఁబుట్టు వగు రాజాధిదేవికిని, ఆమె పెనిమిటి యవంతిరాజు జయసేనునకును పుట్టినవాఁడు. శ్రీకృష్ణునకు మేనత్తకుమారుఁడు భారత యుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమునఁ బోరాడి అర్జునునిచేఁ జచ్చెను

౨ కేకయరాజుయొక్క ఇద్దఱు పుత్రులలో నొక్కఁడు. వీని అన్న విందుఁడు. భారతయుద్ధము నందుఁ బాండవపక్షపాతియై యుండెను

౩ ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రులలో నొక్కఁడు

అనువు — ౧. యయాతికుమారుఁడు, శర్మిష్ఠకు బుట్టినవాఁడు. తండ్రి ముసలితనము గైకొనుటకు అనువు ఒప్పుకొనలేదు ఈకారణమున నతనిరాజ్యాధికారము పోయెను. తరువాత నతఁడు మ్లేచ్ఛరాజ్యమున కధిపతి యయ్యెను ఇతనికుమారులు చక్షు, పరోక్ష, సభానరులు.

౨ క్రథవంశమునకుఁ జెందిన కపోతరోముని కుమారుఁడు. అనువుకుమారుఁడు అంధకుఁడు.

అనువైనేయము — అయోధ్యాప్రాంతమునందలి యొక పురాతనప్రదేశము దీనిలో మనేయ మను పట్టణ మొకటి యుండెను. బుద్ధదేవుఁ డిచటనే అనోమానదిని దాటి తనవెంట వచ్చిన సేవకుల వెడ్కొను మనియు, ఇచ్చటనే యామన సన్యాసి మును గైకొనె ననియు కొందఱియభిప్రాయము. ఈప్రదేశము మైనేయ నది దగ్గఱ నుండుటచే మనువైనేయ మనుపేరు వచ్చిన దని కొంద ఱును, వేణువులతో (వెదుళ్లతో) నిండియుండుట వలనచే మనువైనేయ మనుపేరు పొందిన దని కొందఱును దలఁచుచున్నారు.

అనుసాల్వుఁడు — సౌభపతి యైన సాల్వుని తమ్ముఁడు. సాల్వునిఁ గృష్ణుఁడు చంపఁగా నీతఁడు కృష్ణుని కొట్టవలెనని పంత విశ్వయించెను. ధర్మరాజు అశ్వమేధము చేయుచున్నపుడు కృష్ణుఁడు కుటుంబసహితముగ హస్తినాపురమునకు రాఁగా నీతఁడు సేనాసమేతుఁడై వచ్చి హస్తినాపురపార్శ్వమున దాఁగియుండెను. ఒకనాఁడు కృష్ణుఁడును, పాండవులును అశ్వమును పరీక్షించుచున్న వారని విని యాతఁ డచ్చటికి సైన్యరీతిని తెలియకుండ వచ్చి క్షణములో నశ్వమును తీసికొని పోయెను. భీముఁడు సైన్యముతో వానిని దఱిమికొని చనియెను ప్రద్యుమ్నుఁడు, వృషకేతుఁడును వానిని బట్టి తెచ్చెద మని ప్రతిజ్ఞఁ జేసి పోయిరి ప్రద్యుమ్నుఁ డోడెను వృషకేతుఁడు సాల్వుని నోడించి, బంధించి కృష్ణునొద్దకుఁ దెచ్చెను వాఁడు కృష్ణుని శరణు చొచ్చి, అశ్వమేధమునకు సాయము చేయుటకు నంగీకరించి స్వనగరమునకుఁ బోయెను (జైమినీ మాశ్వమేధము., అ ౧౩-౧౮).

అనుష్ణ — భారతవర్షీయ నది (భార, భీష్మ, అ. ౯)

అనుహ్లాదుఁడు — హిరణ్యకశిపునకు కయాధూ యను భార్యయందుఁ బుట్టిన నల్గురుపుత్రులలో నొక్కఁడు. ఇతని భార్య సూర్మి బాష్కలుఁడు, మహిషుఁడు అనువారు పుత్రులు

అనూదరుఁడు — ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రులలో నొక్కఁడు.

అనూపగఢము — రాజపుత్రానాలోని బికానీరుసంస్థాన మందలి యొక పట్టణము ఇందు సంస్థానాధీశ్వరుఁ డగు అనూపసింగు పేర ౧౬౮౯-వ సంవత్సరములోఁ గట్టఁబడినకోట గలదు. ఇది బికానీరు పట్టణమునకు ౧౨౫ మైళ్లదూరములో నున్నది దెబ్బదియాఱు గ్రామముల కిది ముఖ్యపట్టణము. ఇందలి జనసంఖ్య ౧,౦౧౩ అచ్చటివారిలో ముఖ్యముగా 'రాట్' జాతివారు. ఈ ప్రాంతమున నీరు తక్కువగా నున్నను గోఁతగడ్డి చక్కఁగ పెరుగును సోడా తయారు చేయుటకు కావలసిన 'సజ్జి, లాణా' అనుపేరి చెట్లు విశేషముగాఁ బెరుగును

అనూపదేశము — భారతవర్షీయదేశము. దీనిరాజధాని మాహిష్మతి ఇచ్చట సహస్రకార్తవీర్యుఁడు రాజ్యము చేయుచుండెను. పాండవులకాలమున నిచ్చట నీలరాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు పాండవులకై పోరాడి చచ్చెను.

అనూపసింగు — ౧ (౧౬౪౦-౧౬౯౦) కరణసింగు కుమారుఁడు. ఇతఁడు సింహాసన మెక్కునప్పటికి ౬ ఏండ్ల వయసు వాఁడు ౧౬౭౦-వ సంవత్సరమున ఔరంగజేబు [illegible] ఇతనిని

---

1 "విమర్శం పునర్విపరీత మనూద్యతే? అధికారార్థమ్ విపరీత మధికృత్య స్తుతిర్వా ప్రవర్త్యతే, నిందా వా, విధిశేషో వాఽభిధీయతే, విపరీతానంతరార్థోఽపి చానువాదో భవతి లోకేపి చానువాదః, పచతు పచతు భవా నిత్యభ్యాసః, క్షిప్రం పచ్యతా మితి వా, అంగ! పచ్యతా మిత్యధ్యేషణార్థమ్, పచ్యతా మేవేతి వాఽవధారణార్థమ్."

రాజ్యమునుండి పొలఁగొట్టెను. అటుపై నితఁడు అడవులలో నుండుచు దాఁగికొనుచు, ౧౮౦౮-వ సంవత్సరమున మహారావుచక్రవర్తి నాశ్రయించెను. చక్రవర్తి యితనిని మూఁడువేలగుఱ్ఱపుదళమున కధికారిగ నియమించి గౌరవించెను

౨. మధ్యఇండియాలోని ఝబువా (Jhabua) సంస్థానమునకు రాజగు కుషాల్ సింగుకుమారుఁడు చిన్నతనమునకే రాజ్యమును రక్షించుటలో నితఁడు తండ్రికి విశేషముగఁ దోడుపడి తనరాజ్యము బదులు ముందే చేరెను. ౧౮౨౩-౧౮౨౪ సంవత్సరములలో ఇతఁడు రాజ్య మేలెను. ౧౮౨౪-వ సంవత్సరమున నితనిని ఎవరో కుట్రతోఁ గాల్చి చంపిరైరి శైలానారాజా తనను చేయించె నని చెప్పుకొందురు

అనూపషహర్ తాలూకా — యునైటెడ్ ప్రావిన్సులలోని 'బులంద్ షహర్' అను జిల్లాలో గంగయొడ్డున నున్న యొక తాలూకా. ఇందు 'అనూపషహర్, అహార్, దిబాయి' అను మూఁడుపరగణాలు గలవు. దీనివైశాల్యము ౪౪౪ చదరపుమైళ్లు. ఈ తాలూకాలో ౩౪౭ పల్లెలును, ౪ పట్టణములును గలవు. దీనిమధ్య నుండి ఉత్తరదక్షిణముగ 'ఛోయానది' పాఱుచున్నది.

ఈ తాలూకాలో జహాంగీరాబాద్, దిబాయి, అనూపషహర్ అనునవి పెద్దపట్టణములు. శిస్తున్యాయాదాయము రు ౪,౫౫,౦౦౦ లు. సెస్సురు. రు ౭౦,౦౦౦ లు

అనూపషహర్ (పట్టణము) — ఈ అనూపషహర్ తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. బులంద్ షహర్ పట్టణమున కిరువదిమైళ్ల దూరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౯,౬౦౧ ఇది చరిత్రసంబంధమున ప్రాముఖ్యముఁ జెందిన పట్టణము. జహాంగీరు ప్రభుత్వకాలమున బర్గూజర్ రాజపుత్ర 'అనూపరాయి' అనునతఁడు తనపేరిట నీపట్టణమును నిర్మించెను. ఢిల్లీనుండి రోహిల్ ఖండు వెళ్లువా రిచ్చటనే గంగానదిని దాటవలయును. కావున నిట్టిరేవును స్వాధీనమం దుంచుకొనవలయునన్న ప్రభుత్వమువారికి పదునెనిమిదవ శతాబ్ది నీపట్టణము ముఖ్యమైయుండెను

మహారాష్ట్రులకు పరమశత్రు వయిన అహ్మద్ షా దురాణి యనువాఁడు ౧౭౫౭-వ సంవత్సరమున నీ పట్టణమును స్కంధావారము (Contonment) గా నేర్పఱిచెను. తురుష్కు లందఱు నేకమై పానిపట్టుక్షేత్రమున ౧౭౬౧ లో మహారాష్ట్రుల నోడించిరి. ఆ యుద్ధప్రయత్నము లెల్ల నీపట్టణమునందే చేయఁబడెను. మహారాష్ట్రులు రోహిల్ ఖండుమీఁదికి దాడి వెడలఁగా వారిని వెడలించు నిమిత్తమై ఔధ్ నవాబుతోఁ గూడి బ్రిటిషువారు ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమున నీ పట్టణమును దమసైన్యములకు నివాసస్థానముగా నేర్పఱిచిరి. అప్పటినుండి ౧౮౦౬ వఱకును బ్రిటిషుసైన్యము లిచ్చటనే యుండెను. అటుపిమ్మట మీరటునకు మార్పఁబడెను. ౧౮౫౭-వ సంవత్సరపు సిపాయిల తిరుగఁబాటుకాలమునందు రోహిల్ ఖండునందలి విప్లవకారు లీరేవును దాటుటకుండ 'నాటు'వా రడ్డపడిరి. పూర్వము గంగానదిమీఁద జరుగు వ్యాపారమునకు నీపట్టణము ఉత్తరపరిమితిగా నుండెను. ఈస్టుఇండియాకంపెనీవా రిచ్చట నొకగిడ్డంగిని స్థాపించి యుండిరి. ఇప్పుడు వర్తక మంతగా సాగుటలేదు. శర్కర, కలప, వెదురు వ్యాపారము మాత్రము విరివిగా సాగుచున్నది. స్వల్పముగా చుట్టుపట్లగ్రామములకుఁ గావలసిన బట్టలు, సాలువలు, జోళ్లు మొదలగునవి ఇచ్చట తయారుచేయఁబడుచున్నవి

అనూబిస్ (Anubis) — పూర్వకాలపు ఈజిప్టుదేశీయుల దేవతలలో నొకఁడు. ఆదేశపు శిల్పములనుబట్టి యీదేవత గుంటనక్కయాకారము గలిగియుండునట్లు తెలియుచున్నది. ఈలోకమున మరణించినవారి పాపపుణ్యములు నిర్ణయించుటయు, వారి యాత్మలను పైలోకమునకుఁ గొంపోవుటయు నితనిపనియఁట !

అనూరాధ — మన యిరువదియేడు నక్షత్రములలో నొక నక్షత్రము. విశాఖ తరువాతిది. విశాఖవఱకు నక్షత్రములు ఉత్తరాకాశమున నగపడును. విశాఖనుండి దక్షిణాకాశమునకు మరలును. ఇక్కడ నీ నక్షత్రవీథి శాఖాంతరములఁ బట్టి దక్షిణమునకు మరలి, అటుపై యామ్యదిశనే వ్యాపించుటచేత నీ నక్షత్రము శాఖాభేదసూచకముగా వి-శాఖ యయ్యె నని బెంట్లే (Bentley) దొరగా రూహించిరి. వేదకాలములో విశాఖకు రాధ యను పే రుండెను. 'రాధో విశాఖే' అని అథర్వవేదము (౧౯ ౭) లో స్పష్టముగా గలదు. రాధ తరువాతినక్షత్రము అనూరాధ. అనూరాధ నక్షత్రములోని చుక్కలు — వృశ్చికరాశిలోని బీటా, డెల్టా, పై, రో గుర్తులు గల వని పాశ్చాత్యులు. ఛత్రాకారనక్షత్రము లని వరరుచి ప్రముఖులు, అనఁగా గొడుగువంటి యాకారము గల చుక్కలని వర్ణించినారు. ఈ చుక్కలు వృశ్చికరాశిలో పైభాగమందు, అనఁగా తేలునకు మీఁదిడెక్క లని చెప్పఁదగినచోట నున్నవి

అనూరాధకు అధిదేవత మిత్రుఁడు. దీని తరువాత జ్యేష్ఠకు అధిదేవత ఇంద్రుఁడు. ఋగ్వేదకాలమునాఁటి ఆర్యులకు వర్షాధిదేవతయైన ఇంద్రుఁడు చాల ముఖ్యమైన దైవము. సూర్యాస్తమయము కాఁగానే ఇంద్రదర్శనము — అనఁగా జ్యేష్ఠనక్షత్రము ఉదయించుటయు, ఇంద్రునకు ప్రతిస్పర్ధియైన మృగశిరరూపి వృత్రుఁడు చచ్చుట — అనఁగా అస్తమించుటయు వర్షాగమనసూచకములు. ఈ పరిస్థితి చేకూరుటకు ముందుగా అనూరాధ ఉదయించుటయు, ఆ పిమ్మట జ్యేష్ఠ ఉదయించుటయు జరుగును. కావున అనూరాధ ఉదయమైనవెంటనే వర్షలాభము కలుగు నను మాట. కృషికారుఁడు తన స్నేహితుని రాకవలె అనూరాధయుదయము సంతోషదాయకము. కావుననే అనూరాధకు మిత్రుఁడు అధిదేవత యని వేదము తెల్పుచున్నది. ఈ మిత్రునకు వృషభరాశి ప్రతిస్పర్ధి, అనఁగా మిత్రుఁ డుదయించునపుడె వృషభరాశి అస్తమించును. అనఁగా చచ్చును. కాబట్టి మిత్రుఁడు వృషభమును సంహరించు

మన్నాఁడని చెప్పఁబడెను. విషువత్బిందువు (Equinox) కృత్తిక యందు నున్నప్పుడు సంవత్సరము కృత్తికతో ప్రారంభమయ్యెడిది,

ఇందు వృశ్చికరాశిలోని అనూరాధ, జ్యేష్ఠ నక్షత్రములను, సమీపనక్షత్రములను పాశ్చాత్యసిద్ధాంతుల గుఱుతులతో చూపఁబడినవి.

అనూరాధ ఛత్రాకారత్రయమ్ — గొడుగువంటి ఆకారముగల మూఁడు చుక్కలని మనవారు చెప్పుదురు. ఇందు బీటా, డెల్టా, పై గుర్తుగల మూఁడు చుక్కలను అనూరాధ యనుట. డెల్టా, సిగ్మాల మధ్యరేఖ గొడుగుకాడ యగును.

జ్యేష్ఠగూడ గొడుగు ఆకారముగల మూఁడుచుక్కలందురు. టౌ సిగ్మా, మధ్య పెద్ద నక్షత్రము మూఁడును కలసి జ్యేష్ఠ యగును. అక్రింద డి గుర్తుగల చుక్క గొడుగుకాడ యగును.

ఇందు బీటా గుర్తుగల చుక్క గోళముఁ దనియు, సిగ్మా గుర్తుగల చుక్క దైవము యనియు శాక్యమునిపండితుఁడు తన జ్యోతిర్గణితము నందలి నక్షత్రపటమునఁ జూపెను.

అనఁగా సంవత్సరారంభమున కృత్తికము అస్తమించెడిది. ఈ భగోళ చక్రము ననుసరించి, ఆకాలములో సంవత్సరారంభమునాఁడు దేవాలయములో గొప్ప యుత్సవము జరుగుచుండెను. ఈ యూధబీరుఁడు మిత్రదేవునికిని పాల్ని ఆయుత్సవములో నొక గొప్ప వృషభమును తెఁటెతో పొడిచి చంపెవాఁడు. ఈ యాచారము బహుశతాబ్దులకాలము ఈజిప్టు, గ్రీసు, రోము, అస్సీరియా, బాబిలోనియా మొదలగు దేశములలో వ్యాపించియుండెను. ఇట్టి వృషభవధను సూచించు చిత్రములు, నాణెములు మొదలగునవి వందలకొలది దొరకినవి. ఇంకను దొరకుచున్నవి. ఆ కాలపుజాతులు రవియొక్క మిత్రదేవునిగా మనము భరించెడివారు.

(గో. వేం. రా)

అనూరాధపురము — సింహళద్వీపమందలి యొక

పురాతనపట్టణము, బౌద్ధక్షేత్రము. పూర్వ మిది మహోన్నతమగు విలసిల్లిన పట్టణమైనను ప్రస్తుతము విధ్వంసమై శీర్ణస్థితియం దున్నది. క్రీస్తుపూర్వము ౧,౪౦౦ సంవత్సరములవఱకును సింహళమునకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను.

'గౌతమబుద్ధుఁడు నిర్వాణము నందిన సంవత్సరమునకే విజయుఁడనువాఁడు ఉత్తరభారతమునుండి బయలుదేఱి సింహళమునకు వెళ్ళి యచ్చట రాజయ్యెను' అని సింహళచరిత్రము తెలుపు మహావంశమువలనఁ దెలియుచున్నది. అతఁడే యా దేశమునందు బౌద్ధమతమును వ్యాపింపఁజేసెను.

ఇతని కనూరాధుఁడను తమ్ముఁడు గలఁడు. అతఁడు క్రీ. పూ. ౬ వ శతాబ్దిని 'అనూరాధపురము' ప్రతిష్ఠించెను. ఇది మొదట నొక చిన్నపల్లె. క్రీ. పూ. ౪౩౭ ప్రాంతమున పాండుకాభయుఁడను రాజు సింహళము నేలుచుండెను. అతఁ డనూరాధపట్టణమును పెంచి పెద్దదిగ చేసెను, ఉద్యానవనములను నిర్మించి, మహాపట్టణముగ మార్చి, తన రాజధానిఁ జేసికొనియెను. నాటినుండి యిది అధమపక్షమున రెండువేల నాలుగువందల సంవత్సరముల పురాతనపట్టణము. దీని చుట్టుకొలత మున్నదిరెండు క్రోసులు.

ఈ రాజు జయవాపి యను గొప్పతటాకమును నిర్మించెను. దానికే రాజులేర అభయవాపి యనియుఁ జెప్పుచుండిరి. ఈ తటాకమిప్పటికిని గొంతవఱకుఁ గానవచ్చును. ఇప్పుడు గానవచ్చునాని కొలత రెండుమైళ్లు. దీనియొద్దనే రాజు నూతనపట్టణమును గట్టించెను. దీనికి నాలుగుసింహద్వారములు, సమాధిస్థలములు, వేటుకాండ్రు మొదలగు వారికి కేలుపల్లెలును, దేవాలయములును, వైద్యశాలలు, అతిథిగృహములు మొదలగునవి మతమతాంతరులకై సమకూర్చి నిర్మించెను. పట్టణమున కుత్తరమునఁ గాబుతటాకము ద్రవ్వించెను. ఇప్పుడు నా దానిని విలాసతటాక మందురు.

ఈ పట్టణముయొక్క వైభవమును, శోభను, కీర్తిని పెంపుచేసిన యతఁడు తిస్సరాజు. అతఁడు క్రీ. పూ. ౩-వ శతాబ్దిమధ్యమున నుండెను. భారత విశే షశోకమహారాజుతో సమకాలికుఁడు. ఈ

అనూరాధపురము

రువన్ వెలియ డగోబా

జేతవనా రామ డగోబా

ఇసురుమునియ దేవళము

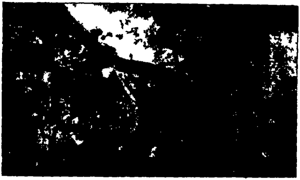
అనూరాధపురము

తి ప్ర్కే జ శయము

విశ్రమయిన లో మహా చుపురాది

అనూరాధపురము బోధివృక్షము

యొక్కయు రాజు లోగిలి కూడ యున్నదయెను. నానాకోశాగారములును, అక్కడి ప్రజానుగ్రహముగా బౌద్ధమతాభివృద్ధిఁ జేసెను. తిస్సయను బౌద్ధమతప్రచారముకై బౌద్ధులను పంపెను మహాబోధివృక్షమును ఈ గ్రామమునందుఁ నాటించి దానిచుట్టును మహావిహారమును నిర్మించెను గయయందలి బోధివృక్షముయొక్క కొమ్మ నొకదానిని అశోకుఁడు తిస్సునకుఁ బంపెనట. దానినే యాతఁడు బోధివృక్షముగఁ నాటించెను. ఇట్లు రమారమి ౨,౨౦౦ వత్సరములక్రిందటఁ నాటఁబడిన వృక్ష మిప్పటికిని జీవించియున్నది. ఈ వృక్ష మిచ్చటఁ నాటఁబడినప్పటినుండియు నా స్థలము బౌద్ధులకు పుణ్యక్షేత్ర మయ్యెను.

ఈ బోధివృక్షముయొక్క సింహాసనమునకు మహావిహార మని పేరు. మహావిహారమునందు రెండు మహాభవనములు గలవు. అవి అక్కడి మహోపాధ్యాయులకై కట్టఁబడినవి. ఈ వృక్షమును జూచుటకై దూరదేశములనుండి బౌద్ధులు వచ్చుచుండిరి. క్రీ శ ౩౯౯ లో 'ఫాహియాన్' అను చీనాయాత్రికుఁడు ఈవృక్షమును సందర్శించెను. ఈ వృక్షముక్రింద నై మనకు బుద్ధులు సిద్ధించి రని యాదేశపువారు చెప్పెదరు.

ఈ మహావిహారమునకుఁ గొంతదూరమున స్తూపాకార మైన యొకచైత్యము గలదు. ఇందు బుద్ధదేవునియస్థులు సమాధిఁ గావింపఁబడిన వని చెప్పెదరు. ఈ చైత్యమును క్రీ పూ ౩౦౭-వ సంవత్సరమున దేవప్రియతిస్స యనురాజు నిర్మించెను. ఈరాజునకై బుద్ధదేవుఁడు ఇక్కడు కృప యుండుటచే బుద్ధదేవుని కుడిభుజపు అస్థి వచ్చి ఈ రాజు మకుటమునకై నిల్చెనట! అతఁడు దానిని భక్తిపూర్వకముగ స్వీకరించి దానికై యీచైత్యమును నిర్మించెనట! ఇట్లే ఇచ్చట మఱికొన్ని పురాతనవస్తువులు గలవు.

ఈ రా జీపట్టణమునందుఁ ఒక ప్రాసాదమందిరమును బౌద్ధమతాభివృద్ధికై కట్టించి పట్టణమునకు శోభను చేకూర్చెను. ఇవి యన్నియు నిప్పుడు శిథిలములై పోయినవి, ఆ మందిరమునందలి కొన్ని శిలాభాగములమాత్రము తమ పూర్వవైభవమును వెల్లడిచేయుచున్నవి బౌద్ధశాఖలలో ... మహాస్థవిరులలో నిది యొకటి. ఇచ్చట థూపారామము, మణివిహారము అను కట్టడములింకను గానవచ్చును. రాజకోశాగారములనుండి సహాయమొందించినవారండుటకై మణివిహారము నిర్మింపఁబడెను.

తిస్సరాజుతరువాతకొంతకాలమునకు తమిళులు (అరవవారు) ఈ పట్టణమును స్వాధీనపఱచుకొనిరి. కాని యొక శతాబ్దియనంతరము, వారిచేతులనుండి దుత్తగామిణి అభయుఁ డనునతఁ డీ పట్టణమును స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఇతఁడే పట్టణమున మహత్తరములగు ... నిర్మించెను. ఇందు 'లోహప్రాసాద' మన్నది యిక్కడి విఖ్యాతి గడించెను. ఇదొక చతుష్కోణాకార మైన యుండును మహా శిలాస్తంభములపై నిర్మించఁబడినది. ఈ చతుష్కోణముయొక్క యొక్కొక్కప్రక్కను ౧౬౦ అడుగుల పొడుగుండెను. ఈ స్తంభముల నిప్పటికిని చూడవచ్చును. ఈ స్తంభముల మీఁద చతుష్కోణాకారముగఁ గ్రిందినుండి పైకి పోవుచు చిన్నదిగ నుండునట్లు తొమ్మిది యంతస్తుల మేడ గట్టఁబడెను! ఈ మేడ క్రిందనుండి పైవఱకు ౧౫౦ అడుగు లెత్తుండెను. ఈ భవనమంతయుఁ గాంస్యతోఁ జేయఁబడెను. చివరయంతస్తుమీఁదను గంటలతోఁ జేయఁబడిన పెంకులు కప్పఁబడియుండెను. దీని కొఱకును ముప్పదికోట్లు రూపాయలు వ్యయ మయ్యె నని మహావంశమునందుఁ జెప్పఁబడినది (౨౮)!

ఈ రాజే తొమ్మిదికోట్లరూపాయలు వెచ్చించి 'హేమావతి' (బంగారముతోఁ జేయఁబడిన) 'దాగోబ'(స్తూపము)ను, మందిరమును నిర్మించెనట. కాని యది యీ రాజుకాలమునఁ బూర్తి కాలేదు. ఈ బంగారు 'దాగోబ', దానిరచన, శోభ మొదలయినవానిని విపులముగ మహావంశ మను కావ్యమునందు నైదు సర్గములలో (౨౮-౩౨) వర్ణించియున్నారు.

క్రీ పూ ౧౦౪ లో తమిళులు మరల నీ పట్టణమును పట్టుకొనిరి. క్రీ పూ ౮౯-వ సంవత్సరమునందు సింహళదేశజుఁ డైన 'వట్టగామణి' అనునతఁడు ఈపట్టణమును తమిళులచేతులనుండి తీసికొనెను. ఈతఁడు స్వవిజయమునకు చిహ్నముగ 'అభయగిరిదాగోబ'ను కట్టించెను.

తరువాతికాలమునను రాజులును, మంత్రులును, ఇతర ప్రముఖులును ఈపట్టణమునందు గొప్పగొప్ప మందిరములను కట్టించిరి. క్రీ శ ౪-వ శతాబ్దియందుఁ గట్టఁబడిన జేతవనారామము అనునది యింకను కొంత మంచిస్థితియం దున్నది.

విద్యాపీఠము — ఐదవ శతాబ్ది ప్రారంభమునందు ఫాహియాను అను చీనాయాత్రికుఁ డిచ్చట విద్యాభ్యాసమునకై రెండు సంవత్సరములు (౪౧౧-౪౧౨) ఉండెను. ఆకాలమునం దిచ్చట గొప్పవిద్యాపీఠ మొకటి గలదు. ఉత్తరదేశమందు 'నాలంద' విద్యాపీఠమునకు నెట్టి ఖ్యాతి గలదో యట్టిఖ్యాతియే దక్షిణమున 'అనూరాధపుర' విద్యాపీఠమున కుండెను. పాఠ్యవిషయములలో ధర్మశాస్త్రము, జ్యోతిషము, నీటిపాయలు (కాలువలు నిర్మించుట, కాలువల త్రవ్వుట మొదలైన విద్య), కవిత్వము, సాహిత్యము అను విషయములు నేర్పుచుండిరి. భిక్షువులకు (సన్యాసులకు) పాళీభాషలోని బౌద్ధవేదములును, వానిమీఁది దేశభాషాభాష్యములును గురుశిష్యపరంపరగ బోధింపఁబడుచుండెను. పాళీభాషయు, వ్యాకరణమును వారి మతసంబంధియైన యోగశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, తత్త్వశాస్త్రము, సిద్ధాంతశాస్త్రము భిక్షువులు నేర్చుకొనవలయు విషయములలో ముఖ్యమైనవి.

ఇట్లు ఘనతఁ జెందిన విద్యాపీఠమునకు నానాదేశములనుండి విద్యార్థులు వచ్చుచుండిరి. గయనుండి బుద్ధఘోషుఁ డనునతఁడు వచ్చి మతసంబంధమైన తత్త్వములను నేర్చుకొని పోయెను.

ఉన్న యెడల నది యొకటి పోవునట్లు ఆ సమీకరణములలో నొకదాని నుండి మఱియొకదానిని తీసివేయవలయును.

౫-వ ఉదాహరణము —

ఈ క్రిందిసమీకరణములను విడ్చుడు —

౨ క = ౫ చ + ౧ (౧)

౨౪ — ౭ క = ౩ చ (౨)

౧-వ సమీకరణమువలన క విలువ యిట్లు వచ్చుచున్నది

$$క = \frac{౫ చ + ౧}{౨} \qquad (౩)$$

ఇట్లు వచ్చిన క యొక్క విలువ ౨-వ సమీకరణమునందు మనము భర్తీ చేసినయెడల క లోపించును.

$$౨౪ - \frac{౭}{౨}(౫ చ + ౧) = ౩ చ$$

౪౮ - ౩౫ చ - ౭ = ౬ చ

౪౧ = ౪౧ చ

చ = ౧

ఇట్లు వచ్చిన చ విలువ ౧-వ సమీకరణమందు భర్తీ చేసిన యెడల క విలువ రాగలదు —

౨ క = ౫ చ + ౧

౨ క = ౫ + ౧ = ౬

క = ౩

పైని చెప్పినమార్గములను బుద్ధిసూక్ష్మతతో అవసరముకొలది ఉపయోగించినచో అనేకవర్ణసమీకరణబీజములను (తెలియనివర్ణముల విలువలను) కనుగొనవచ్చును. ఒక్కొకసమయమందు గణితసంబంధ మైనజ్ఞానమును చక్కగ నుపయోగించినయెడల లెక్క సులభముగ వచ్చును.

౬-వ ఉదాహరణము —

ఈ క్రిందిసమీకరణమును విడ్చుడు —

౨౮ క - ౨౩ చ = ౨౨ (౧)

౬౩ క - ౫౫ చ = ౧౭ (౨)

ఇందుండి క ను తీసివేయవలయును. మనకు కొట్టివేయుపద్ధతి తెలియును. ౧-వ సమీకరణమునందలి క యొక్క గుణకసంఖ్య (Coefficient) ౨౮, ౨-వ సమీకరణమునందలి క గుణకసంఖ్య ౬౩; కావున ౧-వ సమీకరణమును ౬౩ చేతను, ౨-వ సమీకరణమును ౨౮ చేతను హెచ్చించినచో సమానగుణకములు గల క వర్ణము రెండు సమీకరణములలోను ఏర్పడును —

౧౭౬౪ క - ౧౪౪౯ చ = ౧౩౮౬ (౩)

౧౭౬౪ క - ౧౫౪౦ చ = ౪౭౬ (౪)

౩-వ సమీకరణమునుండి ౪-వ సమీకరణమును తీసివేసినచో క వర్ణము లోపించి యిట్లు వచ్చును —

౯౧ చ = ౯౧౦

$$\therefore చ = \frac{౯౧౦}{౯౧} = ౧౦$$

ఇట్లు లెక్క వచ్చినను అంకెలు పెద్దపెద్దవిగా పెరిగి లెక్క చేయుటకు కొంత చిక్కు కల్గినది. అట్లు గాక ౧-వ సమీకరణమందలి క వర్ణగుణకము ౨౮, ౨-వ సమీకరణమందలి క వర్ణగుణక సంఖ్య ౬౩, ఈ రెంటికిని అపవర్త్యము, లేక కనిష్ఠసామాన్యగుణిజము (L. C. M.) ౨౫౨. ఈ సంఖ్యను ౨౮ తో భాగించినచో ౯ వచ్చును. ౬౩ తో భాగించినచో ౪ వచ్చును. కావున ౧-వ సమీకరణమును ౯ తోను, ౨-వ సమీకరణమును ౪ తోను హెచ్చవేసిన యెడల ఈ క్రింది సమీకరణములు వచ్చును.—

౨౫౨ క - ౨౦౭ చ = ౧౯౮ (౫)

౨౫౨ క - ౨౨౦ చ = ౬౮ (౬)

౫-వ సమీకరణమునుండి ౬-వ సమీకరణమును తీసివేయగా నిట్లు వచ్చును —

౧౩ చ = ౧౩౦

∴ చ = ౧౦

దీనిని పట్టి క విలువ కనుగొనవచ్చును

౭-వ ఉదాహరణము

ఈ క్రిందిసమీకరణములను విడ్చుడు —

$$\frac{౮}{క} - \frac{౯}{చ} = ౧ \qquad (౧)$$

$$\frac{౧౦}{క} + \frac{౬}{చ} = ౭ \qquad (౨)$$

వ్యాఖ్యానము — ౧-వ సమీకరణమును ౨ చేతను, ౨-వ సమీకరణమును ౩ చేతను హెచ్చించినచో

$$\frac{౧౬}{క} - \frac{౧౮}{చ} = ౨ \qquad (౩)$$

$$\frac{౩౦}{క} + \frac{౧౮}{చ} = ౨౧ \qquad (౪)$$

(౩), (౪)-ఈ రెంటిని కలుపగా

$$\frac{౪౬}{క} = ౨౩$$

∴ ౪౬ = ౨౩ క

∴ క = ౨

౧-వ సమీకరణమునందు క విలువ భర్తీ చేయగా వచ్చునది చ = ౩.

భిన్నాంకములు వచ్చినప్పుడు వానిని పైరీతి లెక్కను మార్చి సమీకరణములను విప్పవలెను.

రెండు అజ్ఞాతవర్ణములకు విలువ కనుగొనుటకు రెండు సమీకరణములు ఉండవలయును అని యిదివఱకే చదువరులు చూచియున్నారు. మూడు అజ్ఞాతవర్ణములను కనుగొనుటకై మూడు సమీకరణములు కావలెను. మూడువర్ణములసమీకరణములను విప్పునప్పుడు, మొదట మూడింటిలో రెండుసమీకరణములను దీసికొని, వానిలోనుండి యొక వర్ణమును తొలగింపవలయును. తరువాత మూడింటిలోనుండి మఱి రెండు సమీకరణములు దీసికొని వానినుండి యా వర్ణమునే తొలగింపవలయును. ఇట్లు రెండు అజ్ఞాతవర్ణములు గల రెండు సమీకరణములు ఏర్పడును. వానిని పైని చెప్పినరీతిగా విప్పి, ఆరెండువర్ణముల విలువలు కనుగొనవలెను. పిదప మూలసమస్యలోని యొక సమీకరణములో ఈరెండువర్ణముల విలువలను భర్తీ చేసి మూడవవర్ణముయొక్క విలువ కనుగొనవలెను.

౮-వ ఉదాహరణము.—

ఈ క్రిందిసమీకరణములను విప్పుడు —

౭ క + ౫ చ - ౭ ట = ౮[1] (౧)

౪ క + ౨ చ - ౩ ట = ౦ (౨)

౫ క — ౪ చ + ౪ ట = ౩౫ (౩)

వ్యాఖ్యను.— ఇందుండి మొదట చ ను విడదీయుదము

(౨) ను ౫ తో హెచ్చించగా వచ్చునది

౨౦ క + ౧౦ చ — ౧౫ ట = ౦ (౪)

(౧) ని ౨ తో హెచ్చించగా వచ్చునది

౧౪ క + ౧౦ చ - ౧౪ ట = - ౧౬ (౫)

(౪) లోనుండి (౫) తీసివేయగా వచ్చునది

౬ క - ట = ౧౬ (౬)

(౨) ను ౨ తో హెచ్చవేయగా వచ్చునది

౮ క + ౪ చ - ౬ ట = ౦ (౭)

(౩), (౭) కలుపగా వచ్చునది

౧౩ క - ౨ ట = ౩౫ (౮)

(౬) ను ౨ తో హెచ్చవేయగా వచ్చునది

౧౨ క - ౨ ట = ౩౨ (౯)

(౮) లోనుండి (౯) తీసివేయగా

క = ౩

(౬) లో క విలువ భర్తీ చేయగా వచ్చునది

ట = ౨

(౨) లో క ట ల విలువలు భర్తీ చేయగా వచ్చునది

చ = ౩

ఇట్లే గొన్ని శోధనకయి కష్టమైన యుదాహరణలు విప్పి యీప్రకరణమును ముగించెదము.

౯-వ ఉదాహరణము.—

ఒక గొల్లవాడు పశువులను గొనుటకు సంతకు పోయెను. అచ్చట ౪ గొఱ్ఱెలను, ౭ ఆవులను రు. ౧౩౧-౦-౦ లకు, ౫ గొఱ్ఱెలను, ౩ ఆవులను రు. ౬౬-౦-౦ లకు ఖరీదు చెప్పిరి. ఒక్క ఆవు ఖరీదెంత? ఒక గొఱ్ఱె ఖరీదెంత?

వ్యాఖ్యానము.— ఒక్కొక్కగొఱ్ఱెఖరీదు క రూపాయలు అనుకొందము. ఒక్కొక్క ఆవుఖరీదు చ రూపాయలు అనుకొందము. లెక్కనుబట్టి యీ క్రిందిసమీకరణములు ఏర్పడుచున్నవి —

౪ క + ౭ చ = ౧౩౧ (౧)

౫ క + ౩ చ = ౬౬ (౨)

(౧) దానిని ౫ తోను, (౨) ను ౪ తోను హెచ్చవేయుదము —

౨౦ క + ౩౫ చ = ౬౫౫ (౩)

౨౦ క + ౧౨ చ = ౨౬౪ (౪)

(౩) లోనుండి (౪) తీసివేయగా

౨౩ చ = ౩౯౧

∴ చ = ౧౭ రూపాయలు

చ యొక్క యీవిలువ (౨) లో భర్తీ చేయగా

౫ క + ౫౧ = ౬౬

౫ క = ౬౬ - ౫౧ = ౧౫

∴ క = ౩ రూపాయలు

కావున ఉత్తరము.— ఒక్కొక్కగొఱ్ఱెవెల రు. ౩-౦-౦, ఒక్కొక్క ఆవువెల రు. ౧౭-౦-౦.

౧౦-వ ఉదాహరణము —

ఇద్దరు స్నేహితులు కలరు. వారిలో మొదటివాడు రెండవవానితో ననును — 'మిత్రమా! నీవు నాకు నూఱురూపాయ లిచ్చితివేని, నీయొద్ద నున్నధనమునకంటె నాయొద్ద రెట్టింపుధన ముండును.' అందుపై రెండవవాడు మొదటివానితో, 'నీవు నాకు పదిరూపాయ లిచ్చితివేని నీయొద్ద నిలిచియుండుధనమునకంటె నాయొద్ద నాలుగురెట్లు ధన ముండును' అని అనెను. మొదటివానియొద్ద నెంతధన మున్నది? రెండవవానియొద్ద యెంతధన మున్నది? (భాస్కరాచార్యులు)[2]

---

1. ఋణసంఖ్యలను చదువునప్పుడు ఋణము ౮, ఋణము క అని చదువవలెను.

2 భాస్కరాచార్యులవారీ యుదాహరణమును ఏకవర్ణసమీకరణప్రకరణమునందును, అనేకవర్ణసమీకరణప్రకరణమునందును ఇచ్చియున్నారు. కాని మన మిచ్చట అనేకవర్ణసమీకరణము గలుగునట్లే లెక్క చేయుదము.

సాధనము.— మొదటివానియొద్ద క సంఖ్యరూపాయలును, రెండవవానియొద్ద చ సంఖ్యరూపాయలును మొదట ఉన్న వని కొందము. ఇపుడు రెండవవాఁడు మొదటివానికి ౧౦౦ రూపాయలు ఇచ్చివేసినచో మొదటివానియొద్ద (క + ౧౦౦) రూపాయలును, రెండవవానియొద్ద (చ - ౧౦౦) రూపాయలును ఉండును. కావున లెక్కయొక్క మొదటిభాగము ననుసరించి, అనఁగా మొదటివాఁడు చెప్పినమాట ననుసరించి యీ క్రిందిసమీకరణ యేర్పడుచున్నది.

క + ౧౦౦ = ౨ (చ - ౧౦౦) = ౨ చ - ౨౦౦ (౧)

మొదటివాఁడు రెండవవానికి పదిరూపాయలు ఇచ్చినయెడల మొదటివానియొద్ద (క - ౧౦) రూపాయలు ఉండును. రెండవవాని యొద్ద (చ + ౧౦) రూపాయలు ఉండును కావున రెండవవాఁడు చెప్పినమాట ననుసరించి యీ క్రిందిసమీకరణ యేర్పడుచున్నది.—

చ + ౧౦ = ౬ (క - ౧౦) = ౬ క - ౬౦ (౨)

(౧), (౨) సమీకరణములయొక్క రెండుపక్షములను (Sides) అనుకూలముగా మార్చఁగా నీ క్రింది రెండుసమీకరణము లేర్పడుచున్నవి

౨ చ - క = ౩౦౦ (౩)

౬ క - చ = ౭౦ (౪)

ఇందు (౪) ను ౨ తో హెచ్చువేయఁగా.—

౧౨ క - ౨ చ = ౧౪౦ (౫)

(౩), (౫) సమీకరణములను కలుపఁగా

౧౧ క = ౪౪౦

క = ౪౦ రూపాయలు

క యొక్క విలువ (౩) లో భర్తీ చేయఁగా చ విలువ వచ్చును.—

౨ చ - ౪౦ = ౩౦౦

౨ చ = ౩౪౦

∴ చ = ౧౭౦ రూపాయలు

ఉత్తరము - మొదటివానియొద్ద రు. ౪౦-౦-౦ లును, రెండవ వానియొద్ద రు ౧౭౦-౦-౦ లును ఉండెను.

(కొ. వేం. ల.)

అనేనుఁడు — ౧. ఇక్ష్వాకురాజు ప్రపౌత్రుఁడు. వికుక్షిరాజాపౌత్రుఁడు. కకుత్స్థరాజాపుత్రుఁడు. ఇతని కుమారుఁడు, కాకుత్స్థుఁడు అను నామాంతరములు గల్గు పృథుమహారాజు ప్రధాత.

౨. సోమవంశజుఁడు. పురూరవుని పౌత్రుఁడు ఆయురాజుయొక్క అయిదుగురుకుమారులలో కనిష్ఠుఁడు ఇతని కుమారునిపేరు శుద్ధుఁడు.

అనోంగోపురో — గంజాంజిల్లా, బరంపురము తాలూకా వారికొండ జమీందారీలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౦౪ (౧౯౩౧).

అనోమా — ఒక చిన్నది. ఇది కపిలవస్తునగరమునకు తూర్పువైపున బయలుదేఱి గోరఖ్పూరమునకు దక్షిణ రాప్తినదిలోఁ గలసినది. ఈ దీని చాలభాగము నిర్జలముగ నున్నది. అనోమానదిగట్టు నకే శుద్ధోదనపుత్త్రుఁడు సన్న్యాసము గ్రహించెనట! కావుననే దీనికిఁ బ్రసిద్ధి కలిగినది.

అనౌపమ్య — బాణాసురుని భార్య

అన్నంగి — గుంటూరుజిల్లా, ఒంగోలుతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౧౭౮ (౧౯౩౧).

అన్నంపల్లి — ౧ నెల్లూరుజిల్లా, ఉదయగిరితాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౭౨ (౧౯౩౧).

౨. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, అమలాపురం తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧,౬౦౫ (౧౯౩౧).

అన్నంపాలెం — తూర్పుగోదావరి, ఏజెన్సీ జిల్లా, రొల్లవరంతాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౬౩ (౧౯౩౧)

అన్నంపేఁట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాలకొండ తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౨౨౮ (౧౯౩౧)

అన్నంబాక — నెల్లూరుజిల్లా, గూడూరుతాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౩౪౩ (౧౯౩౧)

అన్నంభట్టు — సుప్రసిద్ధుఁడైన యాంధ్రనైయాయికుఁడు. హిందూదేశమునందు నంతటను న్యాయశాస్త్ర మభ్యసింపఁగోరువా రితనితర్కసంగ్రహమును మొదట పఠియించెదరు. ఇతఁడు న్యాయ మీమాంసా వేదాంత వ్యాకరణము లనువిషయములపైని గ్రంథములను వ్రాసెను:—

(౧) న్యాయగ్రంథములు —

౧. తర్కసంగ్రహము, ౨ తర్కసంగ్రహదీపికా, ౩. తర్కభాషాతత్త్వబోధిని, ౪ ఆలోకసిద్ధాంజనము (ఇది జయదేవుని 'ఆలోక' మను తత్త్వచింతామణిటీకకు టీక), ౫. సుబుద్ధిమనోహరమ్ (ఇది రఘునాథశిరోమణియొక్క దీధితిమీఁది టీక).

(౨) మీమాంసాగ్రంథములు —

౧. రాణకోజ్జీవని (సుధాపారణ సోమేశ్వరుని రాణకమునకు టీక), ౨. తంత్రవార్తికటీకా.

(౩) వేదాంత గ్రంథములు :—
౧. మితాక్షరా (బ్రహ్మసూత్రములపై వృత్తి), ౨. తత్త్వ వివేచనము

(౪) వ్యాకరణ గ్రంథములు :—
౧ వ్యాకరణమితాక్షరా, ౨ మహాభాష్యప్రదీపోద్ద్యోతనము (కైయటుని ప్రదీపమునకు టీక)

పై గ్రంథములపట్టికవలనచే యితనికి గల బహువిద్యాపాండిత్యాతిశయము తెల్లమి కాఁగలదు. ఇతని తర్కసంగ్రహము, దీపిక మాత్రము సకలజనవిదితములు. కొన్ని సంవత్సరములకు క్రిందట వ్యాకరణమితాక్షరను కాశీ సంస్కృతగ్రంథమాల (Benares Sanskrit series) లో శ్రీ భట్టనాథస్వామిగారు ప్రచురించియున్నారు. మిగిలిన గ్రంథములయొక్క వ్రాతప్రతులు లిపిభేదముల సంపాదించి చెన్నపురిదొరతనమువారు తమ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునం దుంచినారు.

ఇతని గ్రంథములలోని యుపోద్ఘాతములను, పరంపరాగత లోకవార్తలను చూడఁగా నితనిది గొప్పపండితవంశ మని తోఁచుచున్నది. ఇతనిముత్తాత లోకనాథభట్టు, ద్వాదశాహయాజి యను బిరుదము గలవాఁడు, మంత్రభాష్యమును, కృష్ణాభ్యుదయ మను కావ్యమును రచించెను. తాత మల్లుభట్టు, అగ్నిహోత్రభట్ట నను బిరుదాంకితము గలవాఁడు, అలోకస్ఫూర్తి యను న్యాయగ్రంథమును, తత్త్వవివేచన మను వేదాంతగ్రంథమును, మహాభాష్యటీక యను వ్యాకరణగ్రంథమును రచించెను. తండ్రి తిరుమలభట్టు, సర్వతోముఖయాజిబిరుదాంకితుఁడు. సంధ్యావందనభాష్యమును రచించెను. వీరికి మూలపురుషుఁడు రాఘవసోమయాజి. అన్నంభట్టునకు మహామహోపాధ్యాయ బిరుదము, అద్వైతవిద్యాచార్య యను బిరుదము నుండెను. ఇతనికి అన్న యుండెనని 'అత్రాస్మదగ్రజచరణాః' అను అలోక సిద్ధాంతవాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

అన్నంభట్టు గుంటూరుమండలమందలి గరికపాడునివాసి యనియు, కొండవీటిలోని పాఠశాలలోఁ బండ్రెండేండ్లు చదువుకొనె ననియు, తరువాత తాను ఒక పాఠశాల స్థాపించి విద్యార్థులకు తర్కశాస్త్రము చెప్పుచుండె ననియు, తన కుమారునితో సంతుష్టిఁ జెంది యున్నఁడనియు, ఎప్పటికిని తల్లి దేశాలను ఆక్రమింపవలె ననియు, ౫౫ సంవత్సరముల వయస్సు వచ్చినతరువాత శ్రీశైలమునకుఁ బోయె ననియు, తర్కమునందు మొదట సంగ్రహము, తరువాత దీపిక, పిదప ముక్తావళి, చివర గదాధరి చెప్పు సంప్రదాయము నితఁడే యేర్పఱిచె ననియు, ఇతఁడు శా. శ. ౧౫-వ శతాబ్దిలో నున్నాఁ డనియు అప్పయదీక్షితులవారు వ్రాసియున్నారు. ఇవిగాక సాధారణ ప్రమాణపోషకము అన్నంభట్టు క్రీ.శ. ౧౬౦౦ - ౧౭౦౦ ల నడుమకాలమున నున్నాఁ డని నిర్ధారణము చేయఁబడుచున్నది. ఇతఁడు ప్రక్రియాకౌముదీకారునకుఁ దరువాతివాఁడు, సిద్ధాంతకౌముదీకారునకుఁ బూర్వుఁడు కాఁడు.

'కాశీగమనమాత్రేణ నాన్నంభట్టాయతే ద్విజః'- కాశీకిఁ బోయినంతమాత్రమున బ్రాహ్మణుఁడు అన్నంభట్టు కాఁడు అన్న వచనమును ఉదాహరించి కొందఱు అతఁడు కాశీకిఁ బోయి యచ్చటఁ బండితుల గెలిచి బిరుదావళులఁ బొందె నని చెప్పుదురు.

అన్నంరాజపేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, శృంగవరపుకోట తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౨,౫౫౮ (౧౯౩౧).

అన్నంరాజవలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా, సాలూరు తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౩౧౭

అన్నదానపట్టి — ఇది సేలంజిల్లా, సేలంతాలూకా లోని యొకచిన్న జమీందారీ, దొరతనమువారికిఁ జెల్లింపవలసిన పేష్కష్ రు ౩,౬౯౦ లు. ఈ మురాయిస్థలము అన్నదానపట్టి యనుపల్లె. ఇది సేలమునకు పశ్చిమమున ౫ మైళ్ళదూరమున నున్నది. ఇందు ౪౩ ఇండ్లును, ౩౦౪ గురు జనులును కలరు.

అన్నదేవచోడుఁడు — భక్తిశ్వరుఁ డను నామాంతరము గల కామరాజుయొక్క కుమారుఁడు. ఇతనితల్లి అన్నమాంబ. అన్నదేవునిభార్య యఱగాంబిక. ఈమె సూర్యవంశజాతయైన పిన్నంబి యనువానికిఁ బొడముట్టినది. బిరుదభద్రుఁడు కావున అన్నదేవుఁడు మహాప్రధానులతోఁ గలసి కర్ణాటరాజసైన్యములను పీడించెను. వగ్గరాజు మొదలైన స్థలముల నాక్రమించెను. ఇతఁడు ఆత్రిలియొద్ద దక్షిణదేశపురాజులతో యుద్ధముచేసి, తన్ను శరణుఁ జొచ్చిన పడిచెలమంబని గాపాడెను. తనస్నేహితుని రక్షింప నితఁడు గోదావరీతీరమున నాతరపల్లియొద్ద తనబావమఱఁది యైన పిన్నంబిపాయమున కన్నదరాజు సైన్యములను దంచెను. తన్ను శరణు చొచ్చిన కాటయవేముని కుటుంబమును యుక్తగా రక్షించెను. ముమ్మిడిప్రోలనగర విశాలరాజధాని ఇతఁడు బ్రాహ్మణులకు బంగారుప్రకాశములతో వేలకొలఁది గోవులను దానముచేసెను. శ. శ. ౧౪౦౦ రవ దాక్షారామభీమేశుని గుడిమీఁద సువర్ణఛాదనము చేసి వృషభములను, సువర్ణకలశమును పెట్టించెను. గౌగ (గోదావరి) యొడ్డున చిన్నపాలిమంగళమొద్దనున్న ఉత్తమగండ చోడాన్నదేవపురము గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెను. ఇతని శాసనములు దాక్షారామము, శ్రీరామము, త్రిపురాంతకము, పొలవరము మొదలగుచోట్ల గానవచ్చుచున్నవి. వీని వలనఁ గొంత యితఁడు రాజమహేంద్రవర ప్రాంతమును శ. శ. ౧౩౮౦ మొదలు ౧౪౧౩ వఱకు పాలించి నట్లు నిశ్చయము నగుచున్నది.

అన్నపూర్ణ — పార్వతీదేవియొక్క రూపాంతరము. ప్రపంచమునకు ఆహార మొసంగుదేవత అన్నపూర్ణాదేవియొక్క యాలయము కాశీలోఁ గలదు. ఈమె కాశీ పట్టణాధిదేవతయైన విశ్వేశ్వరుని భార్య. అతిథిపూజకై పరమశివుడు భిక్షువేషధారుడై యామె యొద్దకు వచ్చుటకై రూపమును ధరించె నందురు. అన్నపూర్ణవిగ్రహమునకు కొన్నిచోట్ల పళ్లెమును గరిటె యును యుండును. ఈమెవర్ణము రక్తము (ఎఱుపు). చైత్రశుద్ధ అష్టమి ఈమెపూజాదినము. పూర్వపురోహితులుగూడ 'అన్నపెరిగా' యను కొనదేవతను పూజించుచుండిరి. అది యన్న మిచ్చుదేవత. ఆమెపూజయు చైత్రమాసమునకే చేయుదురు (విశ్వకోశము).

అన్నప్పశాస్త్రిపల్లి — కడపజిల్లా, ప్రొద్దుటూరు తాలూకాయందలి ఒకగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯౨ (౧౯౩౧).

అన్నప్రాశనము — శాస్త్రానుసారము బాలునకు ఆరవ నెలలోఁగాని, బాలికకు ఐదవ, ఏడవ నెలలోఁ గాని కావింపఁ బడు ప్రథమాన్నభక్షణసంస్కారము. తండ్రి మంచిలగ్నమునందు సుస్నాతుఁడై వృద్ధిశ్రాద్ధానంతరము ఉదితాదులగ్నిని స్థాపించి విరూపాక్షజపాంతము కుశండిక యను పేరుగల అగ్నిసంస్కార కార్యము నాచరింపవలయును. అంత ప్రకృతకర్మారంభమున ప్రాదేశ ప్రమాణములైన చేతిలో ముంచినసమిధలను వహ్నియందు హోమము చేసి నిర్వర్తిత మహావ్యాహృతిహోమునకై మంత్రోచ్చారణ పూర్వకముగ చేతితో పంచాహుతిహోమము చేసి పిమ్మటఁ బంచ ప్రాణహోమము, మహావ్యాహృతిహోమముల సలిపి ప్రాదేశప్రమాణములై ఘృతాక్తము లగు సమిధలను మరల వహ్నిలో హవన మొనరించి ప్రకృతకర్మమును సమాప్తము చేయవలయును. అటుతరువాత మదీచ్ఛమైన కాట్యాయనహోమము మొదలగువాని యథావిధిగా శాంతముగాఁగల కర్మ మొనరించి మంత్రపూర్వకముగఁ గుమారుని నోటిలో నన్నము నిడవలయును. పిదపఁ బురోహితునకు దక్షిణ నొసంగవలయును. ఈకార్యము కొంతకాలము నెలలోనే చేయుచుండి రి. సూత్రకారులు కొందరైనవారిని వదలి శుక్లపక్షశుభతిథులందే ఈ సంస్కారము చేయవలయు నని మార్కండేయపురాణమందు విధింపఁబడి యున్నది. తండ్రి మధూకతండులము పుత్త్రుని కోడిలోఁ గూడ యుండఁబెట్టిగాని దేవతాపూజకుఁ గాంచనపాత్రములో నన్నము దినిపించి యనంతరము తేనె, నెయ్యి, బంగారము కలిపిన పాయసము నారగింపఁజేయవలయును. ఈప్రకార మన్నప్రాశనము చేసిన పిదపఁ గుమారుని దగ్గిర దానిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టి దేవతాసాన్నిధ్యమున పెదుటను పలుసాధనోపకరణపదార్థములు, శస్త్రాస్త్రములు నుంచి వానియందెవ్వి బాలుని వదలవలయును. బాలుఁ డాయుధమును చేపట్టి, గ్రహించుటలో జీవనాధారమైనదియే యతనివృత్తి యగు నందురు.

అన్నభేది — 'ఫెర్రస్ సల్ఫేటు' (Ferrous sulphate) అని రాసాయనికశాస్త్రీయనామము. 'గ్రీన్ విట్రియల్', 'కాపిరాస్' (Green vitriol, copperas) అనబడు ఆంగ్లమున అన్నభేదికి వ్యావహారికనామములు.

రాసాయనికశాస్త్ర విషయములు

ఇనుము, గంధకము, ప్రాణవాయువు — వీనికూడికవలన అన్నభేది యేర్పడుచున్నది. పరమాణుసంయోగసిద్ధాంతము ననుసరించి అన్నభేదిలో ఒకపరమాణువు ఇనుము, ఒకపరమాణువు గంధకము, నాలుగు పరమాణువులు ప్రాణవాయువును గలవు. క్రొత్తగా తయారుచేసిన అన్నభేది జలమిశ్రితమగుటచేత లేఁతపచ్చరంగు గలిగి సన్నని పలకలుగల స్ఫటికములవలె నిగనిగలాడుచుండును. గాలిలో నుంచఁబెట్టినప్పుడు కొంతజలము విడిపోయి తెల్లఁబడి క్రమముగా గోధుమవర్ణముగల దగుచు మారును.

తయారుచేయువిధము — ఇనుపతీగెను గంధకద్రావకములో (Sulphuric acid) కరఁగించినప్పు డన్నభేది యేర్పడును. ఒక కులము ఇనుపతీగ, ఒకకులము గంధకద్రావకము, ఎనిమిదికులములు నీరు కలిపి వేఁడిచేసినప్పుడు ఇనుము కరఁగిపోవును. దీనిని దిగఁ గాఁచి వడఁకట్టి చల్లార్చినయెడల అన్నభేది నిగనిగలాడెడి పలకలతో అడుగునకు దిగును. వర్తకసరళిలో అన్నభేదిని రెండుమూఁడు విధముల తయారుచేయుదురు. పనికిరాని యినుపముక్కలను (ఇనుము రద్దు) గంధకద్రావకములో కరఁగించి వడఁబోసి మఱఁగఁబెట్టి చల్లార నిచ్చినయెడల అన్నభేదిముక్కలు క్రిందికి దిగును. పటిక (Alum), మయూరతుత్థము (Copper sulphate) వర్తకసరళిలో తయారు చేయుటలో అన్నభేది యొక 'ఉపపదార్థము'గ (By-product) ఏర్పడును. పటిక తయారుచేసెడిరాళ్లలో 'పైరైట్' (Pyrite) అను ఇనుము, గంధకముగల పదార్థము మిశ్రితమైయుండును. దీని నుండి అన్నభేది తయారగును. ఇట్లే మయూరతుత్థమును చేయునప్పుడు కొంత యన్నభేదికూడ తయారగుచున్నది.

పైరైటురాళ్లను మండించినప్పుడు వానిలోనున్న గంధకము చాలవఱకు ఎగిరిపోవును. అట్లు మండ్చిన రాళ్లను తడిపి గాలిలో నుంచినయెడల క్రమముగ కొంత అన్నభేది యేర్పడును. అప్పుడు దానిని నీటిలో కరఁగించి వడఁబోసి మఱఁగఁబెట్టినయెడల అన్నభేది పలుకులక్రిందికి దిగును.

గుణములు.— అన్నభేది యొంచుక నీలిరంగుతో మిశ్రితమైన ఆకుపచ్చనివర్ణము గలపదార్థము. ౧౦౦ పాళ్లు అన్నభేదిలో సుమారు ౨౧ పాళ్లు ఇనుము, ౧౧ పాళ్లు గంధకము, ౨౩ పాళ్లు ప్రాణవాయువు, ౪౫ పాళ్లు నీరు మిశ్రితమైయుండును. దీనికి ప్రాణవాయువుపై దత్యంతప్రేమ. అందుచేత గాలిపోఁకినప్పుడు ప్రాణవాయువుతో సంయోగమును పొంది రంగు మారును. అన్నభేది నీటిలో సులభముగ కరఁగఁగలుగును. నీటిలో కరఁగిన అన్నభేదిని

గాలిలో నుంచినయెడల కొంతసేపటికి గాలిలోనున్న ప్రాణవాయువుతోఁ గలసి కొంచెము పసుపువర్ణముగల పదార్థము అడుగున తెట్టు పేరును. నీటిలో కరఁగియున్న బంగారపుద్రవ్యములనుండి స్వచ్ఛమైన బంగారమును విడఁదీయుశక్తి అన్నభేదికిఁ గలదు.

అన్నభేదిని మూసిపెట్టక యుంచిన దానిలో నిమిడియున్న నీరు ఎగిరిపోయి తెల్లఁబడును తరువాత గంధకపుసంబంధమైన ఘాటువాయువులు వెడలివచ్చును ఎఱ్ఱనిపొడి నిలిచియుండును. దీనిని లోహభస్మ మనవచ్చును (Ferric Oxide). దీనిచే స్వర్ణకారులు మెఱుఁగుపెట్టుట కుపయోగించెదరు

ఉపయోగములు — అన్నభేది యనేకపరిశ్రమలలోను, వైద్యమునందును ఉపయోగించెడివస్తువు కొన్నిజాతులమొక్కల యొక్క వేళ్లు కుళ్లకుండుటకుఁగాను నీటిలో కొంచెము అన్నభేది కలుపుదురు

పరిశ్రమలు — పరిశ్రమలలో ముఖ్యముగ బట్టలయద్దకము నందు విశేషించి నీలిరంగువేయుటకును, కలంకారీ అద్దకములోను (Calico-printing) అన్నభేది విశేషముగ వాడెదరు కరక కాయరసముతోఁ గలిపి సిరాచేయుదురు తోళ్లను శుభ్రపఱచుటకును నల్లరంగులు, గంధకద్రావకము, మెఱుఁగుపొడి (Rouge) తయారు చేయుటకును అన్నభేది ముఖ్యపదార్థము

వైద్యవిషయములు.

౧ పాశ్చాత్యశాస్త్రము ననుసరించి — గుణములు వైద్యులు ఇనుమును ఏయేవ్యాధుల చికిత్సల కుపయోగింతురో ఆవ్యాధుల యందు అన్నభేదిని సాధారణముగ నుపయోగింపవచ్చును రక్తపుష్టి లేనివారికి రక్తస్రావమును నిలుపుటకును ఇది సహకారి యగును కాని యినుముతో మిశ్రమమై తయారగు కొన్నిపదార్థములు సులభముగ జీర్ణ మగునవిగను, మఱికొన్ని యట్లు గాక జీర్ణకోశమునకు సాధారణక్రమము కలిగించునవిగను ఉన్నవి కాఁబట్టి, వైద్యుఁడు రోగియొక్క బలమునుబట్టియు, వ్యాధిబలమునుబట్టియు అన్నభేదిని గాని, ఇనుముతో మిశ్రమమైన ఇతరపదార్థములను గాని ఉపయోగింపవచ్చును ఇనుముగల మందును సేవించునప్పుడు మలబద్ధక మధికమై మలము నల్లబడును. కొందఱకు తలనొప్పి, కడుపునొప్పి, అజీర్ణము మొదలగు గుణములు ఇనుమును సేవించుటచే కలుగును. అన్నభేది మోతాదు:— ౧ మొదలు ౫ గురిగింజలయెత్తు, ద్రాక్షాదు నీళ్లతో చేర్చి ఇయ్యవచ్చును. కాల్చి పొడిచేసి మాత్ర గట్టికూడ నియ్యవచ్చును ఎక్కువవివరములకు 'ఇనుము' అను శీర్షిక క్రిందఁ జూడవలెను.

౨ దుర్మాంసము పెరిగిన పుండ్లపై అన్నభేది రాచిన యెడల కొంతగుణము కలదు. నీళ్లలోఁ గలిపి పుండును గడిగినయెడల కోమలము మంచిగా నుండును, మెత్తనిపుండ్లు శీఘ్రముగ మానును.

౩. అన్నభేదియందు సంకోచకపుగుణము వసించియుండుటచే కలదు. ఒకపాలు అన్నభేదిని ఉఱుబది పాళ్ల నీళ్లతోఁ జేర్చి పుక్కిలించుటకు, గాయములను, పొలుపాకాలను కడుగవచ్చును. ఒకమాదిరి విసర్జించుచున్న మును శుద్ధి చేయుటకు రమారమి రెండుగురిగింజల అన్నభేది పట్టును. కలరా మొదలగు వ్యాధులు గలిగినపుడు ఇతరపదార్థములు లేనిచో అన్నభేదిని సంకోచకపులక్షణార్థమై ఉపయోగింపవచ్చును.

౪ పశువులకుఁగూడ రక్తపుష్టికొఱకును, నెత్తురువిరేచనముల కును, రక్తస్రావమును అరికట్టుటకును ఇయ్యవచ్చును. పశువుల పుండ్లకు మంచిమందు, కాని అధికముగ నుపయోగించినచో కొంత కోపము కొబ్బరినూనెతో చేర్చి వాడవచ్చును. గుఱ్ఱమునకు ౩౦ మొదలు ౬౦ గురిగింజలయెత్తు మోతాదును, పశువులకు సగమును, మేఁకలకు గొఱ్ఱెలకు నాల్గవవంతును, కుక్కలకు ౧ మొదలు ౧౦ గురిగింజల యెత్తువఱకును లోపలికి వాడవచ్చును.

ఇతరోపయోగములు — ౧. కరకకాయనీళ్లతో చేర్చి సిరా చేయుటకు అన్నభేది ఉపయోగించును

౨ నెరసినవెండ్రుకలకు రంగు వేసికొనుటకు మఱికొన్ని పదార్థములతో దీనిని కలిపి ఉపయోగింతురు

౩ కప్పు మొదలగు పండ్లపొడులలో వాడుదురు. చిగుళ్లలో నెత్తురు తగ్గించును కాని నల్లనిరంగు నిచ్చును

౪ రంగులు వేయుటలో అన్నభేది ఉపయోగింతురు.

౨ (ఆయుర్వేదము ననుసరించి) — ఉపరసము, ఖనిజము దీనిని సంస్కృతభాషలో కాసీస మందురు రసరత్నసముచ్చయమునందును, తదితరము లగు రసతంత్రములయందును నీ యన్నభేదిని ఉపరసములలో చేర్చుటచేతను రసవార్తికాచార్యులందఱును దీనిని ఖనిజముగా స్వీకరించినటులు తెలియుచున్నది అయినను ప్రాచ్య రీత్యన్నభేదిని ఇనుముతోఁ గలసిన మిశ్రద్రవ్యము (Compound)గా పరిగణించి రనుట కాధారము లేకయు లే దని ఉదయచంద్రదత్తుగారు తమ 'హిందూ మెటీరియా మెడికా' యను గ్రంథమందు వక్కాణించియున్నారు. ఖనిజముగా పరిగణించిన ఈకాసీసమును కొందఱు గ్రంథకర్తలు తమతమ గ్రంథములయందు వాలుకాకాసీస మనియు, పుష్పకాసీస మనియు రెండువిధములు గలవానినిగా పేర్కొనిరి. మఱికొందఱు ధాతుకాసీస మనియు, పుష్పకాసీస మనియు విభజించిరి రసతంత్రములయం దెచ్చటఁ జూచినను రెండువిధము లగు కాసీసములనే చెప్పియుండు టచే నిందు వాలుకాకాసీసమునకు ధాతుకాసీస మను నామాంతర ముండియుండవచ్చు నని తోఁచుచున్నది. వైద్యవిశారదు లందఱును దీనిని అన్నభేది యను పేరున స్వీకరించి చికిత్సలయందు తఱచుగ నుపయోగించుచున్నారు. దరదము (ఇంగిలీకము), పద్మరాగము (మైలుతుత్తము) మొదలగునవి ఇప్పుడు రసాయనశాస్త్రకములచే తయారు చేయఁబడి, ఇంగ్లండు, జర్మని మొదలగు దేశములనుండి మన దేశ

మరి చేయుటయు ద్రవ్యములను గూర్చి ప్రాచీనరసతంత్రములు వాని యుత్పత్తివిధానమును, అవి దొరకు ప్రదేశములను చక్కఁగ నిర్దేశించుటచేతను, మట్టి యిసుక మొదలగు మలినపదార్థములతోఁ గూడి యుండును గనుకచే శుద్ధిచేయక యుపయోగింపరా దని విధించుటచేతను శాస్త్రికులకు తెలియగలదు. దీనియన్నభేదికూడ గనులయందు దొరకుచుండెడి దేశా యని యూహింపనగును.

కాసీసస్వరూపము — ఉదయచంద్రదత్తుగారు తమ 'హిందూ మెటీరియామెడికా' యందు ధాతుకాసీసము అరుణవర్ణము గలదిగను, పుష్పకాసీసము కొంచెము పసుపురంగు గలదిగను నుండు నని చెప్పియున్నారు. ఇందులకు నిదర్శనముగ,

శ్లో॥ 'కాసీసం ధాతుకాసీసం పాంసుకాసీస మిత్యపి,
తదేవ కించి త్పీతంతు పుష్పకాసీస ముచ్యతే'

అను శ్లోకములను ఆయుర్వేదప్రకాశ మను గ్రంథములో శ్రీమదుపాధ్యాయమాధవులు పుష్పకాసీసము కొంచెము పచ్చనివర్ణముతోఁ గూడియుండు నని నిరూపించియున్నారు. ఇప్పటి దీకాలమందుఁగూడ ఈరెండువిధములు అరుణవర్ణములు గల అన్నభేదిని వాడుచున్నాము. ఈరెంటిలో పుష్పకాసీసము మిగుల శ్రేష్ఠమైన దని వాగ్భటాచార్యులు మొదలగు ఆయుర్వేద శాస్త్రజ్ఞులు 'పుష్పాదికాసీస మతి ప్రశస్తం' ఇత్యాదివాక్యములచే సూచించియున్నారు. ఇందు వాలుకాకాసీసము క్షారవిశిష్ట మనియు, అమ్లరసవిశిష్ట మనియు, పుష్పకాసీసము కషాయామ్లరసవిశిష్ట మనియు, వీర్యమునందు రెండును ఉష్ణవీర్యవిశిష్టములే యనియుఁగూడ వర్ణించిరి. మఱియు అన్నభేది శ్విత్రము (బొల్లి), నేత్రరోగము, శ్లేష్మరోగము, వాతరోగము, అజీర్ణము, అర్శోరోగము, హృదయరోగము, పాండువు, ప్లీహరోగము, గుల్మరోగము, మూత్రకృచ్ఛ్రము - వీనిని పోఁగొట్టును. ప్రాణము శుద్ధి పఱిచి మార్చును. 'విషఘ్నమ్' అని చెప్పుటచే కృత్రిమవిషములకు విరుగుడుగా నుపయోగించు నని తోఁచుచున్నది. 'ముఖకేశరంజన కరమ్', 'పటరంజనకం పరమ్' అని రసప్రకాశసుధాకరమందు అన్నభేదియొక్క గుణకథనము గానఁబడుచుండుటచే దీనిచేసిన క్రియచే ముఖమునకు కాంతియు, కేశములకు కృష్ణవర్ణమును గలుగు నని తోఁచుచున్నది. ఇది వస్త్రములకు రంగు వేయుట కుపయోగ పడునట్లుగూడ తోఁచుచున్నది. అయితే దీని స్వతంత్రోపయోగ మెచ్చటను చెప్పియుండినట్లు తోఁచదు. ఇతరద్రవ్యములతో సమ్మేళనము చేసి యుపయోగింపనగును.

శుద్ధి.— దీనిని శుద్ధిచేయక యుపయోగింపరాదు. అట్లుపయోగించిన ఛర్ది పుట్టుట జూచుచున్నారము. శోధనావిధానము లచటచట చెప్పియున్నను సర్వసాధారణముగా 'శ్లో॥ భృంగరాజరసే స్విన్నం నిర్మలం హి ప్రజాయతే' అను శాస్త్రమర్యాద ననుసరించి దీనిని నైద్యులు అందఱును శుద్ధిచేసి వాడుచున్నారు; అటుగా గుంటగలగరయాకు రసముతో దీనిని దోలాయంత్రమున ఉడికించిన (స్వేదనచేసిన) శుద్ధి యగును. మఱికొందఱు గుంటగలగరరసముతో ౮–౧౦ పర్యాయములు భావన నిచ్చి యుపయోగించుటయుఁ గలదు. దీనిని మారణవిధానము చెప్పుటకు గ్రంథస్థము కానరాదు. కాని వైద్యశాస్త్రమునందు లఘుపుటము లిడి దీనిని సిందూరింపఁజేసి వాడుట కలదు. ఇట్లు లఘుపుటములచే తయారుచేయఁబడిన అన్నభేదిసిందూరము శుద్ధిచేయఁబడిన అన్నభేదికంటె దోషరహితమును, గుణాధిక్యముగలదిగను నగుచున్నది. శుద్ధిచేసినయన్నభేదిని నిమ్మకాయరసము, వేపచెక్కరసము, కుక్కపొగాకురసము - వీనిలో నేదేని యొకదాని రసము చక్కఁగ నూఱి బిళ్లలుగాఁ జేసి, నీడలో ఎండించి ఆబిళ్లలను మూకుడులోఁ బోసి పైని మఱియొక మూకుడు మూసి సంధిబంధనము చేసి ద్రవ్యపరిమాణము ననుసరించి ౫౦ మొదలు ౧౦౦ వఱకు పిడకలతో పుటము నిడ వలయును.

కాసీససిందూరము — అనంతరము స్వాంగశీతలమున దీని మూఁదినచో నందలియన్నభేది ఎఱ్ఱగ సిందూరించి యుండును. దీనిని అర్హానుసారముగ సర్వరోగములయందు నుపయోగింపనగును. ఆంధ్రదేశములకు వైద్యులలో అంత ప్రసిద్ధిగని కాసీససిందూరమును తయారుచేయుచుండరు. మఱియు పాశ్చాత్యవైద్యులు కొందఱు కాసీసము నకు సమముగ సూరేకారమును (Nitre) కలిపి పైని చెప్పిన రసములలో నేదైన నొకదానితో నూరి పుటమిడుటయుఁ గలదు. ఈవిధముగా తయారుచేసినసిందూరము ఎక్కువ గుణవంత మని వారియొక్క తలంపు. కాసీససిందూరము గాని, శుద్ధకాసీసము గాని ప్రధానముగాఁ ఈ రోగములలో కొన్నిమాత్రమే యుదాహరింపఁబడును.

౧ శ్లో॥ కాసీసం భస్మ కాంతస్య చోభయం సమభాగికమ్,
వరావిడంగసంయుక్తం ఘృతక్షౌద్రప్లుతం ప్రగే.
భక్షితం హంతి వేగేన పాండు యక్ష్మాణ మేవచ,
ప్లీహానం గుల్మం గుదేకీలం మూత్రకృచ్ఛ్రాణ్యశేషతః.
—ఇతి రసప్రకాశసుధాకరే.

అర్థము. అన్నభేది, కాంతభస్మము, త్రిఫలచూర్ణము, వాయువిడంగములు — వీనిని సమభాగములుగ మర్దించి నెయ్యి తేనె — వీనియందుఁ గలిపి సేవించినచో, పాండువు, క్షయ, ప్లీహము, గుల్మము మొదలగు రోగములు శాంతించును అగ్నిదీప్తి కలుగును.

౨. కాసీసం రోచనాతుల్యం హరితాలం రసాంజనమ్,
అమ్లపిష్టః ప్రలేపోఽయం [illegible].
—ఇతి చక్రదత్తః.

అర్థము. అన్నభేది, గోరోచనము, హరితాళము, రసాంజనము — వీనిని కాంజికముతో నూరి లేపనము చేసినచో ప్రసుప్తి, శ్విత్రము, అరుమ మొదలగు చర్మరోగములు శాంతించును.

౩ సువర్ణపుష్పకాసీసం విడంగాని మనశ్శిలా,
గోరోచనా సైంధవం చైవ లేపనా చ్ఛ్విత్రనాశనమ్.
—ఇతి శార్ఙ్గధరసంహితాయామ్.

అర్థము. వసబూరా, అన్నభేది, వాయువిడంగములు, మరి తెలు, గోరోచనము, సైంధవలవణము — వీనిని సమానముగ గ్రహించి పాలతో సేవనము చేసినచో స్త్రీ సుపుత్రుని పడయును.

౪. కాసీసం దధిశాకుద సింహాస్యా న్నామధుం సంయుతా।
—ఇతి చక్రదత్తః

అర్థము. అన్నభేదిని తెలగపిండిని సమముగ కలిపి తేనెతో సేవించినచో ఎక్కిళ్లు శాంతించును.

ఇట్లు కాసీసము ప్రధానముగాఁగల యోగము లనేకములు గ్రంథస్థములై గానఁబడుచున్నవి.

(గం. దూ.)

అన్నమదేవుఁడు — ఓరుఁగంటి రెండవ ప్రతాపరుద్రుని తమ్ముఁడు. ప్రతాపరుద్రుని తండ్రి పేరు మహాదేవుఁడు, తల్లి పేరు ఉమ్మక్క. కావున నితనితల్లిదండ్రులును వారే యని యెంచవలసియుండును. ఉమ్మక్క రుద్రమదేవికూఁతురు. ప్రతాపరుద్రుఁడు ఢిల్లీజయయాత్ర వెడలి పండ్రెండుసంవత్సరములు తిరుగకుండె ననియు, ఆకాలమున నితఁడు ఓరుఁగంటిలోఁ బరిపాలనము చేసె ననియు, తురుష్కులు రాజ్యముమీఁదికి దండెత్తి వచ్చినప్పు డితఁడు సైన్యాధిపుఁడుగ నుండి వారి ననేకపర్యాయములు లోడించె ననియు, చివరకుఁ బ్రతాపరుద్రుఁడు పట్టుబడినకాలమున నితఁడే రాజ్యము చేసె ననియు, ప్రతాపరుద్రుఁడు చెఱనుండి వెడలివచ్చిన తరువాత తాను రాజ్యము చేయనొల్లక యాతనికిఁ బట్టము గట్టె ననియు, ప్రతాపరుద్రుఁడు పరలోకగతుఁ డైనతరువాత నితఁడు తురుష్కభయంబునకై వింధ్యప్రాంతమునకు వెడలిపోయె ననియు 'ఏకశిలానగరవృత్తాంతము'¹ నందు వ్రాయఁబడినది. ప్రతాపరుద్రుఁడు చెఱలో నుండుకాలమున నితఁడు ప్రభుత్వము చేయుచుండఁగా విద్యానాథకవికృత ప్రతాపరుద్రీయము పూర్తి అయిన దఁట! అప్పుడు కవి ప్రతాపరుద్రునియొద్దకుఁ బోఁగా నాతఁడు తనయుంగర మిచ్చి యాతనిని తనతమ్మునియొద్దకుఁ బంపెనఁట! అన్నమదేవుఁ డాతనికి గొప్పబహుమాన మిచ్చుటయేగాక ఓరుఁగంటిలో గొప్పఠారకాలఁ బెట్టించి విద్యానాథుని దానికి నాచార్యునిఁ జేసెనఁట! ఈసమాచారము 'కవిచరిత్ర' యను మహారాష్ట్రగ్రంథము నందుఁ గల దని అర్వాచీనకోశకారుఁడు వ్రాసినాఁడు.² ఈఅన్నమదేవుఁడు ఓరుఁగంటినుండి వెడలిపోయి బస్తరురాజ్యమును స్థాపించెను బస్తరుసంస్థానము నైజాముకంటె స్వతంత్రప్రభుత్వము. ఇది మధ్యపరగణాలలో నున్నది. దీనికి తూర్పున మహరాజధానిలోని జయపురముజమీందారియు, దక్షిణమున గోదావరిజిల్లాలోనిభద్రాచలముతాలూకాయును అంటుకొనియున్నవి అచ్చటిరాజు లీయన్నమదేవుని తమమూలపురుషునిగాఁ జెప్పుకొనియెదరు.³ అన్నమదేవుఁడు ఓరుఁగంటినుండి బయలుదేఱినప్పు డాతనికులదేవత దంతేశ్వరీదేవి యాతని కొకఖడ్గ మిచ్చెనఁట! అది యిప్పటివఱకును ఆరాజులయొద్ద నున్నదఁట⁴ ఇతఁడు వచ్చునప్పు డాతనివెంట కొకబంటు నీళ్లు తెచ్చువాఁడు వచ్చెనఁట. వానివంశజు లిప్పుడు బస్తరుసంస్థానమున పేట్ కేల్ జమీందారీ నధిపతులుగ నున్నారు.⁵ బస్తరుసంస్థానమందు కాపాయా లను జాతివారు కలరు. వారిపూర్వులు ఓరుగంటినుండి యన్నమదేవునితో వచ్చినారఁట.⁶ అన్నమదేవుఁడు విక్రమ సంవత్ ౧౪౧౫-వ సంవత్సరమున, అనఁగా క్రీ శ ౧౩౬౦ లోఁ గాలముచేసెనఁట బస్తరు ఓరుఁగంటికి మిక్కిలిదూరముగా లేదు. ఈశాన్యమునందు రమారమి రెండువందలమైళ్లదూరమున నుండును.

ఇప్పటిబస్తరురాజులు ప్రతాపరుద్రునితమ్ముఁ డైన అన్నమదేవునివంశజులా రని చూపుటకు నాసంస్థానమందలి దంతేశ్వరీదేవాలయములో నొకశాసనము కలదు అది బస్తరురాజులపూర్వుఁ డైన దిక్పాలదేవునిచే వ్రాయింపఁబడినది అందలిసంవత్సరము విక్రమశకము ౧౭౬౦, అనఁగా క్రీ శ ౧౭౦౩ దిక్పాలదేవుఁ డన్నమదేవునుండి పదియవపురుషుఁడు. అన్నమదేవునికుమారుఁడు హమీరదేవుఁడు⁸ కాని శాసనమును ప్రకటించిన శ్రీయుత హీరాలాలుగారు రెండు రెండు అసందర్భములఁ జేసినారు. ఒకదానికి వారే సమాధానము చెప్పినారు రెండవదానికిఁ జెప్పలేదు. మొదటి యసందర్భము : ఈశాసనమునందు అన్నమదేవుఁడు చంద్రవంశజుఁ

1. ఇది వ్రాఁతప్రతి. ఇనీషలివారిచే (బహుశః కొంకణి సమాస్తాచే) వ్రాయఁబడినది. చెన్నపురి, ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్ లైబ్రరీలో నున్నది.

2. 'అర్వాచీనకోశ' మనునది చరిత్రాత్మకకోశము మరాటీభాషలో నున్నది. కర్త రఘునాథభాస్కరగోడబోలె ఇం దున్నయంశము లన్నియు కావలి వెంకటరామస్వామిగారు ౧౮౨౯ లో కలకత్తాలోఁ బ్రకటించిన 'Dekkan Poets' అను గ్రంథమునందుఁ గూడఁ గలవు

3. Imperial Gazetteer of India, Bastur

4. Central Provinces Gazetteers, Chhattisgarh Feudatory States, p. 86

5. Ibid, p. 81.

6. Chhattisgarh, Feudatory States, 46

7. Ibid, 87.

8. Epi. Indica., vol. IX, p. 165.

మాగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. కాని గణపతిదేవుని పినతండ్రి మహాదేవుని పట్టమందు¹ కాకతీయులు సూర్యవంశజు లని చెప్పఁబడియున్నది. కాని యది యొకయనందర్భము కాదు. ప్రతాపరుద్రుఁడు మొదటి కాకతీయవంశజుఁడు కాఁడు. దత్తతవలన కాకతీయుఁ డయ్యెను. మొదట ప్రతాపరుద్రుఁడును, అన్నమదేవుఁడును చంద్రవంశము నందుఁ బుట్టియుండుట దత్తత పోయినందున ప్రతాపరుద్రుఁడు సూర్యవంశస్థుం డైయుండవచ్చును. అదియుఁగాక చంద్రసూర్య వంశములు మూలమునం దొక్కటి యుట్టి దనుకొని, ఇదేవిధము ననుసరించి యుని కవికల్పనలే యని చెప్పవలెను. ఎవరికి నిష్టము వచ్చినట్లు వారు తమవంశము సూర్యవంశ మనియు, చంద్రవంశ మనియు వ్రాయుచుండిరి

రెండవయనందర్భము అన్నమదేవుఁడు ౧౩౨౩ లో నున్న వాఁడు ఇది ప్రతాపరుద్రుని కొలుపట్టుకొనిపోయినకాలము. అన్నమ దేవునివంశమందలి పదియవపురుషుఁడు పైశాసనము వేయించినవాఁడు ౧౭౦౩ లో నుండెను; అనఁగా ౩౮౦ సంవత్సరములలో ౧౦ తర ములు గడచిన వని అనుకొనవలెను. తరమొకటింటికి రమారమి ౩౮ సంవత్సరములు పడినవి. కాని సాధారణముగ తర మొకటింటికి ౩౦ ఏండ్లకంటె యెక్కువకాలము లెక్కవేయుటకు వీలు లేదు. కావున ప్రతాపరుద్రునితరువాత రమారమి నూఱేండ్లకు మఱియొక ప్రతాప రుద్రుఁడు ఉండవచ్చు ననియు, అతఁడు యుద్ధమునందుఁ దురుష్క లచే జచ్చియుండవచ్చు ననియు శ్రీయుత హీరాలాలుగారు వ్రాసిరి కాని తరములకు నలువది సంవత్సరము లంతగా యెక్కువకాలము కా దని మా తాత్పర్యము

అన్నమయ్య, యథావాక్కుల — ఈతఁడు ద్రావిడాంధ్రకవి, వీరశైవుఁడు, ఆత్రేయసగోత్రుఁడు. యజుశ్శాఖాధ్యాయి గోదావరీతీరవాసి ఒకప్పు డీతని శ్రీశైలయాత్రకు వెడలి తిరిగివచ్చుచు పల్నాడుతాలూకా దొడ్డిపాలెముదగ్గఱ కృష్ణాతీరము నందలి విశ్వామిత్రాశ్రమ మనఁబడు పవిత్రస్థల మను ప్రాగ్ధస్థలమున శ్రీమల్లికేశ్వరస్వామిని సేవించుచుఁ గొంతకాలము నుండి అప్పుడు సర్వేశ్వరశతక మనుపేర భక్తిరసప్రధాన మయిన యొకశతకమును రచించెను ఈకవి యా శతకమును శాకాబ్దములు ౧౧౬౪ న రచియించినట్లు అంతే చెప్పుకొనియుండుటచేత నీతఁడు క్రీస్తుశకము పదుమూఁడవ శతాబ్ది నడిమిభాగమున నుండె నని నిశ్చయ మగుచున్నది.

ఈతని సంతతివా రితనిఁ గొంతకాలమువఱకు విడక పల్నాటి సీమకు వచ్చి యచ్చటనే కరిణీకములు సంపాదించి పల్నాటిసీమ వాస్తవ్యు లయిరి. ఈకవిసంతతివారిలో కొందఱు పోతురాజువారు మను పేరింటి ప్రఖ్యాతి చెందుటచేత, యథావాక్కులవారు అను పేరు పోయి, అతనిపేర నీవంశమునకు పోతురాజువారు అను పేరు కలిగినది (చూడుఁడు సర్వేశ్వరశతకము, పీఠిక).

అన్నము — చూడుఁడు, ఆహారము

అన్నమేడు — నెల్లూరుజిల్లా, పొదిలితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౦౮ (౧౯౩౧).

అన్నయరెడ్డి — ఓరుఁగంటి రెండవప్రతాపరుద్రుని కాలమునందు సామంతరాజుగ నిప్పటి కృష్ణామండలములోని మునగాలజమీందారీప్రదేశమును పాలించుచున్న రెడ్డిరాజు మునగాల జమీందార్ల పూర్వుఁ డైయుండును మునగాలజమీన్‌దారీలోని కాదువాయిగ్రామమునందు శిథిలమైన మల్లిఖార్జునిదేవాలయములో నీరాజుచే వేయింపఁబడిన శిలాశాసనములు రెండు కలవు. ఒకటి క్రీ. శ ౧౩౦౦ లోనిది, రెండవది క్రీ. శ ౧౩౦౭ లోనిది² ప్రతాపరుద్రుఁడు రాజ్యము చేయుచుండఁగనే — కాకతీయరాజ్య వైభవము పట్టపగటిసూర్యునిపగిది వెలుఁగుచుండఁగనే — రెడ్డి రాజ్యము లేలుచున్నట్లు చెప్పెడి పురాతనశాసన మిదియే. రెడ్ల ప్రభుత్వమును సూచించునట్టిశాసన మింతకంటెఁ బూర్వపుది లేదు.

అన్నయ్య (తెనాలి) — ఈ కవి సుదక్షిణాపరిణయ మను నాంధ్రకావ్యమును రచించెను ఈకవియింటిపేరు తెనాలివా రనియు, నీతనితండ్రి పేరు రామయ యనియు నీతనికావ్యమందలి కృత్యాదిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

కవివంశము — విఖ్యాతిఁ జెందినవాఁడును, పాండురంగమాహాత్మ్యమును రచించినవాఁడు నగు తెనాలిరామకృష్ణునకు నీతఁడు తమ్ముఁడు. ఈసంగతి యీతనియన్నయగుఁ డగు తెనాలిరామభద్రకవిచే రచింపఁబడిన ఇందుమతీకల్యాణ³ మనెడుకావ్యమందలి యీ క్రిందిపద్యములవలన స్పష్టపడఁగలదు —

ఉ. మామకవత్సకావ్యము సమంచితమాధురి సాధురీతిగా
యామికృతప్రబంధరచనాయతపాకచతుర్విదగ్ధకవా
గ్రామపిపాకల్యలాభ్యకవితాగుణశౌభము మత్పితామహున్
రామయరామకృష్ణకవిరాజుఁ దలంచి నుతించి మ్రొక్కెదన్.

సీ. తదనుసంభవుఁడని సుదక్షిణా ప
రిణయమును కావ్యరచనాధురీణు సంధ్ర
కవికదంబములోనఁ బ్రఖ్యాతిఁ గన్న
యన్నయకవీంద్రు ధీసాంద్రు నభినుతింతు

1. Indian Antiquary, vol XXI, p 200.

2 Sewell's Antiquities; Vol. I, p 46. Kistna District Manual

3. ఈకావ్య మచ్చుపడలేదు. శ్రీయుత మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియొద్ద నున్నది. వీరు వ్రాయించినప్రతి యొకటి మా కిచ్చినారు, కృతజ్ఞులము. కావ్య మంతగా ఎక్కువ యోగ్యతకలది కాదు.

కవిస్తుతిలో నిట్లు వ్రాసి, కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పినట్లు ఈ కవి వ్రాసియున్నాఁడు.—

సీ. శ్రాద్ధి విరాజితాశ పాండురంగాది స
  త్కావ్యకులము చేసెను రామకృష్ణసుకవి
అనుజుఁ డన్నప్ప విరాజితాశ రచియించెఁ
  బరఁగ సుదక్షిణాపరిణయంబు
విరాజిత శ్రీగిరి చాతురీవిఖ్యాతి
  శ్రీశైలమాహాత్మ్యకృతి యొనర్చెఁ
గడిమి విరాతంత్రి యిమ్మడిరామకృష్ణాఖ్యుఁ
  డతఁ గీర్తి గాంచె సంస్కృతాంధ్రములను
దొరల లనిపించె విరాయన్న వీరరాఘ
వాఖ్యకవి సర్వకవితామహత్త్వమునను
విన్నమాచానసంతాన పెన్నఁ దరచె
ప్రాజ్ఞవ్యాదియాజ్ఞవి రామభద్రసుకవి!

పై పద్యములనుబట్టి చూడ తెనాలిరామభండీలునకు రామకృష్ణుఁడు, శ్రీగిరి, అన్నప్ప (అన్నయ) అను ముగ్గురు పుత్రులుండి రనియు, వారు ముగ్గురును కవు లనియు, వారిలో మొదటి వాఁడు పాండురంగమాహాత్మ్యాదికృతులను, రెండవవాఁడు శ్రీశైలమాహాత్మ్యమును, మూఁడవవాఁడు సుదక్షిణాపరిణయమును రచించె ననియును తెలియుచున్నది. రామకృష్ణునితండ్రిపేరు 'రామయ' యైనట్టు పాండురంగమాహాత్మ్యములోని 'రామయరామకృష్ణ' యను ప్రయోగమువలన స్పష్టము

తెనాలి రామకృష్ణుఁడు ప్రథమశాఖానియోగి, యనఁగా శుక్లయజుశ్శాఖీయయాజ్ఞవల్క్యశాఖవాఁ డనియు, కౌండిన్యగోత్రుఁ డనియు 'లక్ష్మమ్మ' కుమారుఁ డనియుఁ, పాండురంగమాహాత్మ్యమందలికృత్యాదిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. కావున వానికి తమ్ముఁడైన అన్నయ్యకుఁగూడ నావికేశములు చెల్లు నని మన మెంచుకొనవచ్చును కాని యిద్దఱుగురువులను (మద్గురువులు) వేఱువేఱు రామకృష్ణుఁడు తనగురువు నిట్లు వర్ణించినాఁడు —

క. శాశ్వంతాక్రియశిష్టుని
దిక్కాచార్యుల మహాత్మ్యు శ్రీగురుమూర్తిన్
నిక్కపుభక్తి భజించెద
నిక్కవ్యకళాకలాప విరాజితుఁడన్ —పాండు. ౧.

అన్నయ్య తనగురువునుగుఱించి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు -

క. కంజాతభవ వాచ్యుల
వందను శ్రీరంగగురుని వశబుధరక్షన్
మందారంబు మతింతును
మందారమరందబిందుమధురారభటిన్ [౧. ౭

ఇ ట్లీకవి మతసంబంధ మైన గురువు వైష్ణవుఁ డయినను, తన్ను గుఱించి యీతఁడు 'వారవదాంభోజభామమఖ్యుఁడ' ననియు (౧. ౧౮), ఆశ్వాసాంతగద్యమునందు 'మహాశైవాచారసంపన్న ధీమదన్నయనామధేయ' యనియు వ్రాసికొనుటయు వింతగ నున్నది. ఈతనికి మతవిషయమై శ్రీరంగాచార్యుఁడు గురువుగ నున్నను విద్యావిషయమై పాలకుర్తి భీమఁ డనువాఁడు గురువుగ నున్నట్టు మన మీ క్రిందిపద్యమువలన నూహింపవచ్చును

గీ. నన్నపార్యాదులను బుద్ధి నన్నుతించి
పాలకుర్తి భీమసుకవి నధ్యక్తిఁ గొలుతు [౧. ౫.

కవికాలనిర్ణయము — ఈ కవి రామకృష్ణునితమ్ముఁ డగుటచే నాతనికాలమే యీతనికాలము కాని రామకృష్ణునికాలము నిశ్చయముగ నింకను తేలలేదు కనుక నీతనికాలము స్వతంత్రముగ నిర్ణయింపఁ బ్రయత్నించెదము ఈ ప్రయత్నము రామకృష్ణకవికాలనిర్ణయమునకుఁ గూడ సహకారి కావచ్చును

ఈ కావ్యము (సుదక్షిణాపరిణయము) ప్రతిశాలపోమమాత్యునకు సంకితము చేయఁబడినది ఈ యమాత్యశేఖరుఁడు కోనేటిరామరాజు అనురాజునొద్ద మంత్రిగా నుండెను ఈరామరాజును, కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడైన అళియరామరాజును ఏకవంశమువారు. ఆర్వీటి బుక్కరాజుకుమారుఁ డైన రామరాజు పెద్దతండ్రి మునిమనుమఁడు. కోనేటిరామరాజు అళియరామరాజునకు వరుసకు మనుమఁడు. వీ రిద్దఱకును గల సంబంధ మీ క్రిందివంశవృక్షమువలనఁ దెలియఁగలదు[1].

ఆర్వీటి బుక్కరాజు
|
రామరాజు
|
తిమ్మరాజు — కొండరాజు — శ్రీరంగరాజు
|
తిమ్మరాజు → పినకొండరాజు = కోనమ్మ
|
తిమ్మరాజు = వెంగళాంబ
|
కోనేటి రామరాజు

శ్రీరంగరాజు → అళియరామరాజు

ఈతఁడు వరుసకు మనుమఁ డైనను అళియరామరాజుయొక్క చివర దశయం దున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. అళియరామరాజు విక్కి...

1. ఈవంశవృక్షము వసుచరిత్రమును, సుదక్షిణాపరిణయమును అనుసరించి వ్రాయఁబడినది. మొదటిదానియందు శ్రీరంగరాజు వంశము వర్ణింపఁబడినది; రెండవదానియందు తిమ్మరాజువంశము వర్ణింపఁబడినది. ఈవంశవృక్షమునందు మనకు వలసినంతవఱకే చేర్పఁబడినది. తక్కినవి విడిచిపెట్టఁబడినవి. శ్రీరంగరాజునకు మైదుగురు కొడుకులు గలరు. వారిలోఁ బ్రస్తుతవిషయమునకు నావశ్యక మని యొక్క అళియరామరాజునేతప్ప తక్కినవారిని విడిచిపెట్టితిని.

వృద్ధుఁడై యుండెఁ నైనందున నాతని మనుమఁడు పుట్టియుండుట యసంభవము కాదు. మనుమఁడైన యీ గోలకొండ రామరాజు అళియరామరాజునొద్దనుండి కొంతరాజ్యమును బడసినట్లు వసుచరిత్రా పరిణయమందలి యీ క్రిందిపద్యమువలనఁ గాన్పించుచున్నది —

మ. స్మరజిద్భక్తిసుధాంబుధిన్ [illegible] రామక్షోణిపాలాగ్రణిన్
సురసామ్రాజ్యధురంధరత్వమునఁ బాల్గోండీటి రాజాధిప
స్థిరపైతామహభూమిభృద్భువనమున్ త్రిపదిం [illegible]
[illegible] కంఠీరవ [illegible] క్రమోదీర్ణమై.

[౧-౪౪.

రామరాజు ౧౫౬౫ లో తాళికోటయుద్ధమునందు వీరమరణము నొందుట సుప్రసిద్ధము. కావున నాతనిచే రాజ్యమును బొందిన గోలకొండరామరాజు అప్పటికి చిన్నవాఁడని యనుకొనినను ఆతనిమంత్రికి సంకేతమిచ్చినకావ్యము ౧౫౭౦ కంటెఁ దరువాతికాలమున వ్రాయఁ బడినదని తలంచుటకు వీలు లేదు. దేశము మొహమ్మదీయుల పరమై యరాజకమై యుండిన [illegible] దానిని [illegible] సమయమున నొకకవి గ్రంథమును వ్రాసియుండునని [illegible] ఉభయరామరాజులసంబంధమునుబట్టియు, మఱి కొన్నిప్రమాణములనుబట్టియు శ్రీవీరేశలింగముగారు[1] ఈ కవికాలము ౧౫౭౦-వ ప్రాంతమనియు, శ్రీరామకృష్ణకవిగారు[2] ౧౫౬౫ అనియు వ్రాసియున్నారు. కావున నీకవి తిమ్మయ్య, యెఱ్ఱయ్య, మొదలైన రామకృష్ణుఁడేమి శ్రీకృష్ణదేవరాయలకాలమునందుండిన [illegible] లలోనివాఁడని చెప్పుట స్పష్టము. నిశ్చయముగ నీయనయొక్క పుట్టిన తేదీయైన తెలిసి చెప్పుటకు వీలు లేదు

సుదక్షిణాపరిణయము ౧౫౬౪-వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమును, ౧౫౭౦-వ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మటను రచింపఁబడె ననుటకు కొన్నిదృష్టాంతములిందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ద్వితీయాశ్వాసమునందు శివుఁడు తపస్సుచేయుచున్న రాజకుమారుని, మాయాబ్రాహ్మణవేషము దాల్చి వచ్చి తనని వాసస్థలము చెప్పుటలో నిట్లు చెప్పెను —

క. పెనుగొండ నిలుకఁ దలఁచుక
మున పెనువి ధరాధ్యుఁ డేకుఁడు మనుఁ గాపుగ రాఁ
జనవున నేలుచునుండుం
బని [illegible] గొదవ లేని బలుగను [illegible]

[౨-౫౫

ఈ పద్యమునందు 'పెనుగొండ' శబ్దముపై శ్లేష గల దనుట స్పష్టము. పెద్దకొండమీఁద నని యొకయర్థము, పెనుగొండపట్టణము నని రెండవయర్థము. కవి యిట్లు పెనుగొండశబ్దమును ఉపయోగించుటకు పెనుగొండ గొప్పపట్టణముగను, రాజధానిగను నుండవలెను. లేనిచో శ్లేషసౌరస్యము రాణించదు. పెనుగొండను తిరుమలరాయలు ౧౫౬౫ లో తనరాజధానిని మార్చెను. అప్పటి ౧౫౯౨ వఱకు నుండి యచ్చటనుండి యారాయలు చంద్రగిరికి రాజధానిని మార్చెను.[3]

కావున ఈ కాలములోనే యీ కావ్యమును కవి రచించి యుండవచ్చు నని మన మూహించుటకు వీలు కలదు. పై పద్యమునందలి 'ధరాధ్యుఁడు' అనుపదము శ్లేషచేఁ గృతిపతియగు తిరుమల రాయలనుకూడ చెల్లు ననిపించుచున్నది.

కృతిపతి — ఈ కృతి నంకితము నొందినవాఁడు పులిపాల రామయామాత్యపుత్రుఁడైన పులిపాల సోమయామాత్యుఁడు (౧. ౧) కవి యీతనివంశమును, ఈతనియేలిక యైన గోలకొండ రామరాజువంశమును సవిస్తరముగ వర్ణించియున్నాఁడు. కృతిపతియు, నాతనితండ్రియు నగు అప్పన్నయుఁ దప్ప నీవంశమునం దితరు లెవరును రాజులయొద్ద గొప్పయుద్యోగములలో నున్నట్లు కానరాదు. వీరిది కాశ్యపగోత్రము. సోమయ్యకు పెదవ్రపురుషుఁడు మల్లయ్య. అతని పెద్దకొడుకు పోచన్న, అతనిపెద్దకొడుకు నాగన్న, అతనికనిష్ఠ కుమారుఁడు పోచన్న, అతనిపెద్దకుమారుఁడు దుగ్గయ్య. దుగ్గయ్య కిద్దఱు కొడుకులు, రామయ్య, వీరయ్య. రామయ్యభార్య తిమ్మాంబ. ఈదంపతులకుఁ బెద్దకుమారుఁడు సుదక్షిణాపరిణయకృతిపతి యైన సోమయామాత్యుఁడు. అతనికి ఎల్లయ, అప్పన, కొటయ, దుగ్గయ అను తమ్ములుండిరి. వీరిలో అప్పన యనునతఁడు గోలకొండ రామరాజునొద్ద పైతామహపుఁడుగ నుండెను. సోమయామాత్యునిభార్య పైడమ్మ. కొడుకు వెంకటయ్య. ఇంతకంటె వీరినిగూర్చి మనకు నధిక మేమియుఁ దెలియదు.

నివాసస్థలము — గ్రంథకర్తనివాసస్థలము గాని, కృతిపతి నివాసస్థలము గాని నిశ్చయముగఁ దెలియుటలేదు. గ్రంథకర్త కృతిపతినిగూర్చి వ్రాయుచు 'మహోన్నతతాడాలిపట్టణశ్రీకింబై పె కొలువుకూటంబునఁ'[4] గూర్చుండి తన్ను పిలిపించినట్లు వ్రాసియున్నాఁడు (౧. ౧౨), కాని యీతాడాలి యెక్కడ నున్నదో తెలియదు. 'తాడాలి' యను గ్రామ మొకటి బళ్లారిజిల్లా హరపన హళ్లితాలూకాలోఁ గలదు. గోలకొండరామరాజు పెనుగొండమండలములోని చిన్నయధికారముగ నుండెనని తోఁచుచున్నది. అయినను ఇది యింకను శోధింపవలసియున్నది.

1 ఆంధ్రకవులచరిత్రము, ౨-వ భాగము.

2 తెనాలి అన్నయ్య ఆంధ్రపత్రిక - సంవత్సరాదిసంచిక ౧౯౧౪, ౯౯ పుట.

3 Brigg's Ferishta ; vol 3, p 141.

4 రాజశేఖరచరిత్రమునందు [illegible] ప్రాకారాలంకారములచే ౧౯౦౬ లో ప్రకటింపఁబడిన సుదక్షిణాపరిణయము[illegible] యందు ఈ పద్య ముపయోగింపఁబడలేదు. మాకు వ్రాతప్రతులు దొరకలేదు. కావున 'తాడాలి' యనుపాఠము సరియైనదో కాదో నిశ్చయముగఁ జెప్పుటకు వీలు లేదు.

సుదక్షిణాపరిణయకావ్యము :— సుదక్షిణాపరిణయ మనునది త్ర్యాశ్వాసములకావ్యము. ఇందు రచనయు ప్రౌఢమైనదిగ నున్నది. ఇందు సూర్యవంశప్రభువైన దిలీపునకుఁ జెందిన కథ కలదు. కాళిదాసు తన రఘువంశకావ్యమును తదాద్యచరిత్రముతో ప్రారంభించెను. కాని యాతఁడు సుదక్షిణా వివాహ మాటకాలము ప్రభుత్వము చేసినతరువాత జరిగినవృత్తాంతము రఘువంశమునందుఁ జెప్పఁబడెను. ఈకావ్యమునందు వివాహమునకుఁ బూర్వము జరిగినవృత్తాంతము వర్ణింపఁబడినది. దిలీపునకు వింధ్య పతికిని జరిగినవివాహముతో నీకావ్యము ముగియును. ఈ కావ్య మందలి కథ సంగ్రహముగ నీక్రింద నిచ్చుచున్నారము.—

అంశుమంతుఁ డనురా జొకఁ డయోధ్యాపురంబు నేలు చుండెను. అతఁడు మాళవరాజకుమారిని భానుమతిని పరిణయ మాడెను. వారి కెన్నాళ్ళకును సంతానము కలుగదయ్యెను. అంత నంశుమంతుఁడు రాజ్యమును మంత్రి కొప్పగించి, భార్యను వెంటఁ గొని, కైలాసపర్వతమున కేఁగి శివునిగూర్చి ఘోరతప మాచరింప సాగెను. అతఁడు చేయుతపమున కింద్రాదులు జడిసి శివునికడ కేఁగి, అతఁడు కోరినవరము లొసఁగు మని వేఁడుకొనిరి. శివుఁడును వల్లె యని వారి నంపి 'అర్ధాధికల్పకాఖ్య' యను నిజభక్తుని నాదర మ్మున పార్వతిని పిల్చెను. 'రాజులు దుష్టచిత్తులు వారికి భావశుద్ధి యుండ' దని యామె పలుక 'నీ సందేహమును దీర్చెదము, నాతో ర' మ్మని శివుఁ డామెను దోడ్కొనిపోయెను. అట నంశుమంతుఁడు భోజనముం జేయఁదలఁచి అతిథికొఱ కెదురు చూచుచుండెను. ఇంతలో నచ్చటికి ముసలి బ్రాహ్మణదంపతులవేషములతో పార్వతీపరమేశ్వరులు వచ్చి, తమకు సంతానము లేనందున వగచుచుండ సోమసిద్ధుఁడు దక్షు కనిక రించి కైలాసప్రాంతమునఁ దప మొనరించుచున్న అంశుమంతుని భార్యాసహితముగా కాళికాదేవికి బలి యిచ్చిన నామె ప్రసాదించు నని చెప్పెననియు, నా యన్నమాటలు నాయ కేఁడెద మనియుఁ బల్కిరి. అప్పు డా రాజదంపతులు తమ్ముఁ జెల్పుకొని ప్రవర్తిం తత్పరులై కపటవేషధారులను వెంబడింప సమకట్టిరి. అది చూచి శివుఁడు సాక్షాత్కరించి, నిజభక్తునికి పుత్త్రవర మొసంగి, పాశుపతా స్త్రమును మంత్రకముగ ననుగ్రహించి చనియె. కొన్నాళ్ళకు భానుమతిదేవి యొకకుమారునిఁ గనెను. అతనికి దిలీపుఁ డని నామకరణముం జేసెను. దిలీపుఁడు దినదినప్రవర్ధమానుఁడై యౌవనవంతుఁడు కాఁగా, అంశుమంతుఁ డతనికిఁ బట్టము గట్టి తపముఁ జేయ వనమున కరిగెను.

వనధర విద్యుత్ప్రాలిక యను విద్యాధరదంపతులకు గంధగజుఁ డను పుత్త్రుఁడు జనించెను. ఒకనాఁ డతఁడు గంధపుష్పములు వెంట నిడుకొని ఋష్యాశ్రమప్రదేశమును ప్రవేశించి, అందు స్వేచ్ఛమై విహరించి కీడుపొనర్చి చేయుచుండెను. అది చూచి ఋష్యాశ్రమపుత్త్రుఁడు మహోగ్రుఁడై రాక్షసుండవు గమ్మని యాతనిశాపమునకు గాఁ జెసెను. అంతట నతఁడు రాక్షసాకృతి పొంది మాయావతి యనుపుర మును నిర్మించి రత్నమాలాభిధానుఁడై వరలుచు, సన్నిలోకములను జయించి యింద్రుని రాజధాని యైన అమరావతిపై దండువిడిసెను. వెంటనే యింద్రుఁ డోడించి జయలక్ష్మీకరగ్రహణ మొనర్చెను గాని, జయింపలేఁడు దిక్పాలాంధించినందున నచ్చటికి పుట్టడిఁ జాలించి, నిజపురమున కేఁగి బ్రహ్మనుగూర్చి జలధరాశ్రమమునఁ దపముఁ జేయఁజొచ్చెను.

దిలీపుఁడు వైభవముతో రాజ్యము నేలుచుండెను. ఒకనాఁ డతఁడు కొల్వు దీర్చి యుండ ధూమధుఁ డను బోయవేటకాఁడు వచ్చి సింహ మొకటి దేశము నంతయుఁ బాడుచేయుచున్న దనియు, దాని నెట్లయిన సంహరింపవలయు ననియు వేఁడుకొనెను. దిలీపుఁ డంత వేటకరిగి, సింహమును వేటాడి చాల వేఁట నది యదృశ్యమై స్త్రీరూపమును బొంది యట్లని తనకథను దెల్పెను "నేను హారిణి యను అప్సరను. ఒకనాఁ డింద్రుఁడు నన్నుఁ బిలిచి పితామహునికి తపముఁ జెఱుపఁ బంపెను. నేనును వల్లె యని యెంత ప్రయత్నించి నను, ఆయుని నిశ్చలుఁ డైయుండె. అంత నే శాపవిశంపయ నీవు 'సింహము గిరి నిదిగో చూడు' మని పల్కి నతఁడు కోపించి నన్ను సింహమూర్తివై సంచరింపు మని శపించెను. నే నతనిని వేఁడుకొనఁగ నతఁడు కరుణించి 'దిలీపునివలన నీకు ముక్తి కలుగఁగల'దని చెప్పెను. అంతకుముం దొకనాఁడు నారదుఁ డింద్రునికడకు వచ్చి 'రత్న చూడుఁ డనురాక్షసుఁడు బ్రహ్మవలనఁ దా నెవ్వరిచే మృతి నొందునో, వానితల వేయిముక్క లగునట్లు వరమందెను' దని చెప్పెను. అప్పు డింద్రుఁడు బ్రహ్మను ప్రశ్నింప నతఁ డొకానొకకన్యను పరిణయ మాడు దిలీపుఁ డతనిని సంహరింపఁ గలఁ డని పల్కెను. అలకాంగి ఎవ్వనిపుత్త్రికయో వినఁబడకున్నది" ఇట్లు చెప్పి యామె యప్సరస యదృశ్యమయ్యెను.

అప్పుడు దిలీపుని వెదకికొనుచు నిజసైన్యములు వచ్చిచేరెను. దిలీపుఁడు జరిగినసంగతి తనమంత్రి యగుసుదర్శనునికిఁ దెల్పి యాకన్యనుగూర్చి విచారించుచుండ నతఁ డిట్లు చెప్పసాగెను "నే నొకనాఁ డుద్యానవనమున విహరించుచుండ నొకచిలుక దెబ్బతిని పడియున్న చక్రవాకి వచ్చి నాశరణు వేఁడెను. అంతట నేను చక్రవాకి కథ నడుగఁ నది, దేగ ధక్కఁ బెట్టి డేగ రాక్షసాకారమునఁ బడెను. చక్రవాకియు స్త్రీ యయ్యెను. అప్పు డా స్త్రీ దత్తుఁడనై తద్వృత్తాంత మడుగ నా స్త్రీ యిట్లని చెప్పెను 'నేను పాధ్యలోకాధిపతి యగు చంద్రపాలుని కూఁతురను. నా కంద్రి కిని, మగధరాజు సురథునికిని జాల స్నేహము. ఇట్లుండ రత్న చూడుఁడు మగధరాజుపై దండెత్తి చంపకావతిని ముట్టడింప, నతఁ డా రాక్షసుని ప్రతాపమునకు తాళలేక తొలఁగెనని, కాంచీపురమును దాఁటి రత్నచూడుని సంహరింపఁగల పుత్త్రు నిమ్మని వేఁడెను. అంత కన్యానిధానము సురథుఁడు గంగాతీరమున

యజ్ఞము జేయ అగ్ని ప్రత్యక్షమై రెండుకన్యకను ప్రసాదించి, సుదక్షిణ యని నామకరణము చేసి యదృశ్యుడయ్యెను. కాన్ని కన్య రమల బాలికకు యౌవనము ప్రాప్తించె. ఈసంగతిని గలవా భోజునకు డను వారదుడు రత్నచూడునకు జెప్ప నతడు చంపకా వతియై మరల దండెత్తి 'నీకొమార్తె నిమ్ము లేండు, నీరాజధాని దహించ నున్నాండు' నని సందేశ మంపెను. అంతట నతడు చేయున దేమియు లేక విష్ణుదేవుని ప్రార్థింప నతం డా పురమును చూచి చిటుకు మనకుండ ప్రస్థానించు శైలమునకుం జేర్చెను. రాక్షసుం డీవార్తను గ్రహించి నిజపురంబున కేగి సురఘనిసెలవు కనుంగొన చారులం బంచె. సే కొకనాడు రఘువిపోధమున కేగు చుండ రక్షితకనుం డమరాక్షసుండు నన్ను బల్విమై బట్టరా నేను చక్రవర్తి తైతిని, అంత నతంగును కొన్నవ మయ్యెను' ఇట్లు చెప్పి యామ్రేడితమన చరిగ' ఇద్దివనమున సుదక్షిణముగూర్చి తెలిసికొని దిలీపుండు మన్మథావతత్ప్రం డయ్యెను. అప్పుడు రౌద్రవదనుం డను రాక్షసమంత్రి విమలిక నేగుచు 'హా! సుదక్షిణా!' యని విరహార్తిం గుందుచున్న రాజును గాంచి 'అతండే సుదక్షిణను వరించుదిలీపుగా గ్రహించి, వానిని, మదర్పుని తనవిమానమున నిడుకొని యేగు చుండెను. ఈసన్నంజెలిసి దిలీపుండు రాక్షసుని వధించి భువ్యకము నెక్కి కొంతద వ్వేగ నచ్చట నొకయుద్యానవనము గాన్పింప దిగిరి. అప్పుడు వనదేవత వారికి ప్రత్యక్షమై, సుదక్షిణ యచ్చటనే విరహబాధ నొందుచున్న దని తెలుపంగా వారు సఖీజనపరివృత యైనసుదక్షిణను గాంచిరి. అట్లు సుదక్షిణాదిలీపు లన్యోన్యసందర్శన భాగ్య మనుభవించుచుండ నొకయువతి లేడిపిల్లను దయముకొని వచ్చి వందున స్త్రీ లందఱును తలయొకదారిని పాఱిరి.

సుదక్షిణాపహరగ్రహణా సెంపరింపకపూర్వము రత్నచూడుని దుమను కొంది, దిలీపుండు నిజపురమున కేగి సైన్యముల నమకూర్చు కొని మందరశైలముమీఁదికి దాడివెడలి, మాయావతిని ముట్టడించెను. అంతఁ దుములయుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. అందు దిలీపుండు రత్న చూడుని పాశుపతాస్త్రమున సంహరించి, అతినితమృను బదలాన్న మన్యమున నైచెను. తమువాత నొకశుభలగ్నమున సుదక్షిణాదిలీపులకు మహోత్సవమున వివాహమహోత్సవము జరగెను.

కావ్యవిశేషములు — ఈ కావ్యముపేరు సుదక్షిణాపరిణ యము, అయినను సుదక్షిణకథ చివర రెండాశ్వాసములలోమాత్రము వచ్చును. మొదటి మూఁడాశ్వాసములందును దిలీపునికథయే వర్ణింపఁ బడినది. ఈ కావ్యము రసముగలకావ్యములలో నొక్కటి యని చెప్ప వచ్చును మహాకావ్య మని కాని, లోకోత్తర మైన దని కాని చెప్పు టకు వీలు లేకపోయినను ఇందలి 'కవిత్వము సలక్షణమై మధురమై కర్ణరసాయనముగా నున్నది' యని శ్రీవీరేశలింగముగారి యభిప్రాయ ముతో నేకీభవించుచున్నాము. పాశ్చాత్యసాహిత్యవిమర్శనశాస్త్రము సారము దూఁదికొని, ఇందు నేపాత్రయొక్కయు స్వభావచిత్రణ మను కానరాదు. నాయకుండు దిలీపుండు, నాయిక సుదక్షిణ, ప్రతి నాయకుండు రత్నచూడాసురుండు. వీరిలోనివారిఁ జెప్పఁదగినవారు దిలీపునితండ్రి అంశుమంతుండు, సుదక్షిణతండ్రి సురఘుండు. వీరిలో నాయిక మనకు వివాహేచ్ఛకాలమందు నొక్కసారి, మఱియు వివాహానంతరమున నొక్కసారిమాత్రము గోఁచరించును. కాన వచ్చును (౫-వ ఆశ్వాసము) అప్పుడైనను ఒక్కమాటయైన మాట లాడదు. కాపున నామె దిలీపునిగూర్చి విరహతాపము వహునట్టియొక చక్కనిస్త్రీ యన్నమాట తప్ప నామెగుఱించి మన మామెమాటల వలనఁ గాని, చర్యలవలనఁ గాని యేమియు నెఱుంగఁజాలము. ఇఁక నాయకుఁడుమాత్రము మనకుఁ జెక్కుసారులు కానవచ్చును. ఎన్ని సారులు కానిపించినను యుద్ధము చేయఁగలవాఁడు, వేటాడఁగల వాఁడు, స్త్రీని మోహింపఁగలవాఁడుఁ గానవచ్చును. మొట్టమొదట నింద్రుఁడు పరాజితుఁడై తనయొద్దకు రాఁగా నాతనిపాయమునకుఁ బోవ యత్నించుటయు, సింహముబాధ పల్లెవారికిఁ దొలఁగించుటకు వేటకుఁ బోవుటయు నాయకునియొక్క పరోపకారబుద్ధిని గొంత వఱకు సూచించుచున్నవి. కాని యిది శృంగారప్రబంధ మని కాఁబోలు కవి యీ మనోభావమును పూర్తిగఁ జిత్రించుటకు యత్నము చేయలేదు. ప్రతినాయకుఁ డైన రత్నచూడునిచర్యలు నాయకునిచర్యకంటె బాగుగ వర్ణింపఁబడినవి. ఇతఁ డింద్రునిపట్ట ణముమీఁదికి, సురఘునిచంపకావతిమీఁదికి దండెత్తి పోయినప్రకరణ ములు చక్కఁగానే వర్ణింపఁబడినవి కాని భారత, భాగవతములలో హిరణ్యకశిపుఁడు మొదలయిన దానవు లమరావతిమీఁదికిఁ బోయి నప్పుడు చేయఁబడినవర్ణనములకు సరిరావు. నాయకునితలిదండ్రు లయిన భానుమత్యంశుమంతులస్వభావోన్నతిం జక్కఁగఁ జేయ బడి నది. వారు కపటవేషధారులైన శివపార్వతులకై తమదేహములను సమ ర్పించుటకు సిద్ధపడినప్రసంగవర్ణనముఁ జూచిన వారిసచ్చారిత్ర మంతయు నొక్కసారి వెల్లడి కాఁగలదు. పాత్రయొక్కస్వభావా విష్కరణమునకు నొక్కచిన్నప్రసంగము చాలును. పెక్కుపద్యము లక్కఱలేదు. అంశుమంతుఁడు దిలీపునకు రాజ్యము గట్టి యరణ్యము నకుఁ బోవునప్పుడు కుమారునకుఁ బ్రజలకు చక్కఁగఁ జూడు మని చేసినబోధవలన ఆతనిస్వభావము వెల్లడి యగుచున్నది. ఇట్లీకావ్యము నందుఁ దమగుణములచేఁ జదువరులగౌరవమునకుఁ బాత్రమై 'ఆహా! మంచివాం' డ్రనిపించుకొనుపాత్రలు అంశుమంతుఁడు, భాను మతియు నను వా రిద్దఱే. చదువరులకు వీరియందు సగౌరవము గలుగు నని కాదు, ఇతరుల విషయమై యౌదాసీన్యభావము గలుగును.

ఈకవి జాతీయములను సామెతలను అచ్చటచ్చటఁ బద్యములం దిముడ్చి కావ్యమునకు శోభ తెచ్చెను. అందులకుఁ గొన్నియుదా హరణములు —

'పేదతెవులు లింగ సంగడిఁ జెట్టుకన్నఁ డీలదు' (౨-౫౧)
'మూఁకలోఁదొయమును వాకట్టఁ దయరోగి' (౨-౬౮)
'అడంగోయిముపల్లెశుద్ధి నేవదు నైక్యము' (౨-౬౮)

‘మృదుమధుర క్రొక్కారుఁ గోయిల గతి మీఱఁ బలికినట్లు’ (౨-౭౦)

‘కాకఁ గాదనవచ్చుల గాద త్రికటు’ (౨-౭౪)

‘కరమఁ గాల్గొ ముంతముఁ జెవులు గల్పించినట్లు’ (౪-౨౫)

‘పంచటికాదమునఁ గొమ్ము మొల్చినట్లు’ (౪-౨౫)

అచ్చటచ్చటఁ గొన్ని వివిధవర్ణనలు కొంచెమునఁ గల్గియున్నవి ద్వితీయాశ్వాసమునందలి మాయాబ్రాహ్మణ - బ్రాహ్మణి (శివ, పార్వతుల) వర్ణనలు, తృతీయాశ్వాసమునందలి బోయకేటగాడివర్ణనయు, మాట అను పఠనీయములు

కవి తనకంటెఁ బూర్వకవులయొక్కయు, తనకాలమువారి యొక్కయు కావ్యములను జూచి వారికావ్యములలోని సీసపద్యముల మాదిరి, కొన్ని సీసపద్యములను రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈక్రిందికొన్ని యుదాహరణములను జూడుఁడు —

సీ అర్కసన్నుతమహోన్నతదివ్యనిర్మితపంచ
బాణుచే రక్షితబాణుచేత [౧-౨

సీ అపరంజి బలంగట్టు యశికుసుంబలగుట్టు
విల్లుగా విల్లుగా వెలయువతని [౨-౧౧౬

సీ మైకుమ్మరసనసాళ్యర్ణముల్ కర్ణముల్
మానవివానంబు మానసంబు. [౨-౭

సీ ధైర్యదూర్యమదిమించునస్త్రాలు కన్నులు
తపనీయవిన్యాస్త్రిఁ దొలఁ జెవులు [౩ ౧౫౬

సీ అది సుధాకరబింబ మాకో కాదో
కాదు చక్కనిచెక్కిగంబు గాని [౪-౧౧౩

(కొ. వేం. ల.)

అన్నలూరు — కడపజిల్లా, ప్రొద్దుటూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౧౦ (౧౯౩౧)

అన్నవరం — ౧ గుంటూరుజిల్లా, తెనాలితాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౮౩౬ (౧౯౩౧)

౨ పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, భీమవరము తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౬౬౭ (౧౯౩౧).

౩, కృష్ణజిల్లా, దివితాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౩౬౬ (౧౯౩౧).

౪ గుంటూరుజిల్లా, బాపట్లతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౬౨ (౧౯౩౧).

౫. నెల్లూరుజిల్లా, కావలితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౨౩ (౧౯౩౧).

౬. కర్నూలుజిల్లా, కోయిలకుంట్ల తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౩౨ (౧౯౩౧).

౭ గుంటూరుజిల్లా, నర్సారావుపేట తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౦౦౮ (౧౯౩౧)

౮ నెల్లూరుజిల్లా, కావలితాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౭౪౯ (౧౯౩౧).

౯ నెల్లూరుజిల్లా, దర్శితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౯౮ (౧౯౩౧).

౧౦ కృష్ణజిల్లా, నందిగామ తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౫౨౯ (౧౯౩౧).

౧౧. కృష్ణజిల్లా, నూజివీడుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౦౯ (౧౯౩౧)

౧౨. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, పెద్దాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౮౪౨ (౧౯౩౧)

౧౩ తూర్పుగోదావరి, ఏజెన్సీ జిల్లా, భద్రాచలంతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౨౮౦ (౧౯౩౧)

౧౪ విశాఖపట్టణముజిల్లా, భీమునిపట్టణముతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧,౧౬౨ (౧౯౩౧)

౧౫ విశాఖపట్టణముజిల్లా, గొల్గొండ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭౪ (౧౯౩౧)

౧౬ విశాఖపట్టణముజిల్లా,పాల్కొండ తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౪౫౦ (౧౯౩౧).

౧౭ విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరఘల్లి తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౩౩౦

అన్నవరప్పాడు — గుంటూరుజిల్లా, నర్సారావుపేట తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౫౨౩ (౧౯౩౧).

అన్నవరము అగ్రహారము — విశాఖపట్టణము జిల్లా, బొబ్బిలితాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౨ (౧౯౩౧).

అన్నసముద్రం — కర్నూలుజిల్లా, మార్కాపురం తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౧౧ (౧౯౩౧).

అన్నా — ఆసియాఖండమునందలి టర్కీదేశములోని రేవుపట్టణము. ఇది ఖాస్గాడ్ నదిపాయలో ‘యూఫ్రటీస్’ నదియొడ్డున నున్నది. దీనిచుట్టు ఫలవంతములైన సుక్షేత్రములుగల చిన్నచిన్న

ద్వీపములు కలవు. ఇవి రేవుపట్టణములుగ నున్న పట్టణ ములుకే కాక పారిస విదమించుటకై ఎక్కువ ఉపయోగకరముగ నుండును. పూర్వకాల మందీన సాల్టదుర్గములకు త్త లిరటః కలవు

అన్నా ఐవనోవ్నా — (౧౬౯౩ - ౧౭౪౦) రష్యా దేశమునకు చక్రవర్తిని, ఐవన్ ఐదవ్ అను రాజునకు కూతురు, పీటర్ ది గ్రేట్ అనువానికి సహోదరపుత్రిక. ౧౭౩౦ లో రెండవ పీటర్ చనిపోగా నీమె రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈమె స్వేచ్ఛగ నిరంకుశముగ ప్రభుత్వము చేసెను. బిరన్ అనువాడు డీమెకు ప్రియుడు. శాత్రవ దర్శ్యము వాని కీమె మంత్రిత్వ మొసంగినందున వాడు ప్రజలను ఎక్కువ పీడించెను

అన్నా కోమ్నెనా — (౧౦౮౩ - ౧౧౪౮) బైజంటైన్ దేశపు రాజపుత్రి. ఈమె విరుకీచరిత్రగ్రంథమును వ్రాసెను. పండితురాలు శాస్త్రీయ విద్యను బ్రథమ అలెక్సియస్ (Alexius I) అను రాజునకు కూతురు. ఈమె భర్తపేరు నిసెఫోరస్ బ్రయన్నియస్ (Nicephorus Bryennius) తండ్రిమరణానంతరమునందు నీమె యూతనిరాజ్యము తనభర్త కిప్పని వేడెను కాని యూతని యందుల కొప్పుకొనలేదు. తరువాత నీమె తమ్ముడు రాజ్యము అరసిని చంప నీమె కుట్ర పన్నెను కుట్ర వెల్లడియైనందున నీమెయు, నీమెభర్తయు గ్రీసుదేశమునకు పారిపోయిరి తరువాత నీమె తన కాల మంతయు విద్యాభ్యాసమునందే గడపెను ఈమె 'అలెక్సియాడ్' అను కావ్యమును రచించెను అందు తనతండ్రిచరిత్రమును వర్ణించెను

అన్నాజీదత్తు — శివాజీయొక్క విశ్వాసపాత్రులగు సేనానాయకులలో నొకడు ఇతడు మిగుల కార్యశాలియై యాసేన యుద్ధమునందు శివాజీకి తోడుపడియుండెను క్రీ శ ౧౬౮౦-వ సంవత్సరమున పేష్వా, నీలోపంతుపోనదేవులకు సహాయుడై యితడు కొంకణాయాలను మహారాష్ట్రమునుండి వెడలనడచెను అఫ్జల్ ఖానువధానంతరము మహారాష్ట్రులు బిజాపురరాజ్యప్రదేశముల నక్రమముగ వశము గావించుకొనసాగిరి. వానిలో కొల్హాపుర సమీపమందలి పన్హాలాదుర్గము నన్నాజీయే వశము చేసికొనెను మహారాష్ట్రసమయమున నితడు హుబ్లీనగరమును జయించి యచటి శస్త్రాగారముల స్వాధీనము గావించికొనెను. శివాజీ దక్షిణదండ యాత్రలకు పోవునపుడు దత్తునిచే నియోజితుడై యన్నాజీ సరిహద్దు దేశముల పాలించియుండెను కొంకణదేశమునకు నియమితుడై ఢిల్లీకి పోవునపుడు శివాజీ యన్నాజీయాధిపత్యముగల రాజ్య సంరక్షణకు దనరాజ్యము నొప్పగించిపోయెను ఇతడు శివాజీ రాజ్యాభిషేకసమయమున ఛత్రధారణ మొనర్చెను. శివాజీమరణా నంతర మితడు సంభాజీకి విరుద్ధముగ నాలోచించుటచేత నతడు నన్నాజీని చంపించెను.

అన్నాపురము — గంజాంజిల్లా, టెక్కలి తాలూకా లోని జమీందారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౯౪ (౧౯౩౧).

అన్నారెడ్డిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా, కోవూరుతాలూ కాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౯౯౩ (౧౯౩౧).

అన్నిగిరి — బొంబాయి రాష్ట్రంలోని ధార్వాడ్ జిల్లాలో నున్న నవల్‌గుండ్‌లోని ముఖ్యగ్రామము. ధార్వాడ్ నుండి గదగ్ పోవుదారిలో ౨౮ మైళ్లదూరముపైన నున్నది. ఈగ్రామమునకు దక్షిణముగా మహారాష్ట్రీయులచే కట్టబడిన కోట కలదు. ఇచ్చట కావలసిన ధాన్యము, ప్రత్తియొక్క వ్యాపారము విశేషముగా కలదు. ఇక్కడ ప్రతివారము సంత జరుగును. ఈగ్రామముయొక్క విశేష మేమనగా, ఇచ్చట నమృతేశ్వరుని దేవాలయ మొకటి కలదు. దీని జకణాచార్యులు కట్టించిరి ఇది ౭౬ స్తంభములమీద నిలిచి యున్నది ౧౧౫౭ మొదలు ౧౨౦౮ సంవత్సరముల నడుమ లిఖించిన శాసనములు దేవాలయమున నున్నవి. ౧౧౬౧-వ సంవత్సర మున బిజ్జలుడను కలచురిరాజు పశ్చిమచాళుక్యుల నోడించి, అన్నిగిరిని ముఖ్యపట్టణముగా చేసికొనెను. అంగ్లేయప్రభుత్వము రాకకు ముందు ఈ పట్టణము పీష్వాప్రభువులకోసం ఒకటిగా నుండెను. ౧౮౧౮-వ సంవత్సరమున బ్రిటిషువారి క్రిందికి వచ్చెను. ఈ పట్టణమునందు బాలురపాఠశాలలు కలవు. అందులో నొకటి బాలికలకుగాను నిర్మింపబడినది.

అన్నుపురము — ౧ గంజాంజిల్లా, పర్లాకిమిడి తహశీల్‌లోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯౪ (౧౯౩౧)

౨ గంజాంజిల్లా, పర్లాకిమిడి తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౯ (౧౯౩౧)

అన్నూరు — చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧,౫౧౨ (౧౯౩౧).

అన్నూరుకన్నా — చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౯౩ (౧౯౩౧).

అన్నెబోయినపల్లి — నెల్లూరుజిల్లా, కందుకూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౫౦౪ (౧౯౩౧).

అన్నెరావుపేట — కృష్ణజిల్లా, నూజివీడుతాలూకా యందలి ఈనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౩౮౭ (౧౯౩౧).

అన్యతః ప్లక్షము — కురుక్షేత్రమునందలి ఒక సరోవరము (శతపథబ్రాహ్మణము, ౧౧. ౫. ౧. ౪).

అన్యథానుపపత్తి — మీమాంసకులొప్పుకొనిన ఒక ప్రమాణము. ఇది అర్థాపత్తియనబడును. ఇతరవిధముగ పొసగని

ఘటింపబడు. అట్లయినచో వీడు రాత్రి భోజనము చేయును అని యూహింపబడుటకు అర్థాపత్తి బలియుటకు కేవలకారణము లేకుం డక రాత్రి భోజనము చేయును అని యూహింపవలసియున్నది ఈ విషయము ఉపలక్షణముగా సాధించుటకు వీలు లేదు కావున దీనిని అర్థాపత్తి యందురు కాని నైయాయికులు దీనిని స్వతంత్ర ప్రమాణముగ నొప్పుకొనరు. ఇదియు నర్థాపత్తియు ననుమాన ప్రమా ణాంతర్గతములే యని వారిభావము

అన్యథాసిద్ధము — ఇది న్యాయశాస్త్రమునందలి పదము. కారణము కాని దానిని, దానికి నిజమైనకారణముతోఁ గల సంబంధమునుబట్టి, కారణముగ చెందినదియుగ నది యన్యథాసిద్ధ మనఁబడును. కార్యమునకు నియతపూర్వ మగుదాని కారణము కానిదానిని అన్యథాసిద్ధ మందురు 'కార్యకారణములకు సంబంధ మెట్టిది? కారణ మెల్లప్పుడును కార్యమునకు నియతపూర్వవర్తిగ నుండవలయును' అనునియమమునకు సరియైన యర్థము తెలియక పోవుటచే నియతపూర్వవర్తి అయిన యన్నిపదార్థములను కారణము లని చెప్పెదరు అవి అన్యథాసిద్ధములే కాని కారణములు కావు ఘటమునకు కుమ్మరివాఁడు కారణము ఎందులకు? నియతపూర్వవర్తి గనుక అట్లే కుమ్మరివానితండ్రిగూడ నియతపూర్వవర్తియే కావున వానితండ్రి, వానితండ్రితండ్రి — యిట్లందఱును ఘటమునకు కారణ మని చెప్పఁగూడదు. మన్ను లేనిది కుండ కాలేదు గనుక మన్ను కుండకుఁ గారణము కాని గాడిద లేనిది కుమ్మరి యామన్నును వానియొద్దకుఁ దేజాలఁడు గనుక వానిగాడిదయుఁ గుమ్మరి కుండకుఁ గారణ మని చెప్పవచ్చునా? కూడదు గాడిద అన్యథాసిద్ధము ఇట్లు కారణలక్షణము చెప్పునపుడు నియతపూర్వ వర్తిత్వ మనఁగా అవ్యభిచరిత నియతపూర్వవర్తిత్వ మని యర్థము చేసికొనవలయును; అనఁగా తక్కువలోఁ దక్కువ యెంత యుండిన కార్యము సిద్ధించునో యంతియే కారణమని యనవలయును నియతపూర్వవర్తి యొక్క యధిక్యము మూఁడు విధములు; శరీరకృతము, ఉపస్థితికృతము, సంబంధకృతము.

అన్యథాసిద్ధము లైదువిధములు —

౧. కారణవృత్తి, లేక కారణతావచ్ఛేదకరూపధర్మము: కుమ్మరివానిదండము ఘటమునకుఁ గారణమే కాని తద్ధర్మమైన దండత్వము కారణము కాదు, అన్యథాసిద్ధము

౨. కారణగుణము. దండము కారణమే కాని దండము యొక్క రూపము రంగు మొదలగు ఇతరగుణములు కారణములు కావు. కావున కారణగుణములు అన్యథాసిద్ధములు

౩. ఏకార్యమునకుఁ బూర్వవర్తి (కారణము) అని తెలిసినదాని, ప్రత్యేకకార్యమునకుఁ బూర్వవర్తిగాఁ జెప్పఁదగినది యన్యథాసిద్ధ మనఁబడును. ఆకాశము శబ్దమునకుఁ గారణ మని తెలిసియు నాకాశము ఘటమునకుఁ బూర్వవర్తిగ నెంచఁదగినదైనను ఆకాశము అన్యథాసిద్ధ మగునే కాని కారణము కానేరదు.

౪ కారణముయొక్క కారణత్వము నపేక్షించుట. కుండకు కుమ్మరి కారణము, కుమ్మరివానికి వానితండ్రి కారణము కావున కుమ్మరివానియొక్క తండ్రి కారణముయొక్క కారణము. అందుచే నన్యథాసిద్ధము

౫ ఘటమునకు కుమ్మరివానిగాడిద కారణము కాదు. అన్యథా సిద్ధము

ఇందును గురించి 'కారణము' అను శబ్దముక్రింద వివరముగాఁ జర్చింపఁబడును.

అన్యాక్రాంతము — ఇది ఆస్తిని ప్రవేశించుటకుఁ గాని, విడఁదీయుటకుఁ గాని పేరు. స్వాధీనమునందున్న ఆస్తిని బుద్ధిపూర్వకముగ నితరులకు విక్రయించినను, తనఖా పెట్టినను అన్యాక్రాంతము చేయుట యందురు ఆస్తి వారసత్వముగా వచ్చుచో అది యన్యాక్రాంతము కానేరదు

అన్నోరోపాటియా — గంజాంజిల్లా, బరంపురము తాలూకాకు చెందిన గ్రామము జనసంఖ్య ౨౬౯ (౧౯౪౧).

అన్వరి — ఒకగొప్ప పారసీకకవి ఖురాసాను దేశ వాఁడు సుల్తాన్ సంజర్ సల్జూకీ అనురాజాస్థానకవి. ఇతఁడు జ్యోతిషమునుకూడ బాగుగ నెఱిఁగియుండెను. ఇతఁడు బాల్ఖ్లో క్రీ. శ. ౧౨౦౦ వ సంవత్సరమున మృతిఁ జెందెను. ఇతని పద్యము లన్నియు 'దీవాన్ అన్వరి' యను గ్రంథమునందు సంగ్రహింపఁబడినవి

అన్వరుద్దీనుఖాను — కర్ణాటకనవాబు లనఁబడు వారిలో మూలపురుషుఁడు ఇతఁడు ఔరంగజేబు కాలమునుండి ప్రసిద్ధిగాంచిన అన్వరుఖాను అనువాని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. ఇతఁడు మొదట ఢిల్లీచక్రవర్తిచేత కోరాజహానాబాద్ప్రాంత మునకు సుబేదారుగా నేర్పఱుపఁబడెను కాని యచ్చటఁ దిన్నగా పని చేయలేక యితఁడు చెప్పకుండ అహమదాబాదునకుఁ బారి పోయెను. నైజాము ఉల్ ముల్కు (ఇప్పటి నిజాముమూలపురుషుని) యొక్క తండ్రియైన గాజీ ఉద్దీన్ ఖాన్ అతనికి [illegible] గొప్ప యుద్యోగ మిచ్చెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౭౨౫ వ దక్కను నందు నవాబు అసఫ్జా నైజాముల్ ముల్కును కలిసికొనెను. నైజాము హైదరాబాదుప్రాంతదేశమున లేఁగిన అల్లరుల నణఁచి రాజ్యమును క్రమపద్ధతిని పెట్టుచుండినకాల మది. శ్రీకాకుళము ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరముసర్కారులందలి జమీందారులు ప్రభుత్వమున కెదురుతిరిగి విప్లవము గలిగించుచుండుటచేత అసర్కారులందలి పల్లవముల నణఁచి శాంతి నెలకొల్పుటకు నైజాము అన్వరుద్దీను ఖానును అసర్కారులకు ప్రభువుగ నియమించెను. ఇతఁడు ౧౭౨౫

మొదట ౧౭౪౧ వరకు నీసర్కారులను పాలించెను. ఈసర్కారుల యందలి విప్లవము నణఁచుటలో నితనికి ౧౭౩౭-౧౭౩౮ సంవత్సరములందు రాజమహేంద్రవరమునకు ప్రభువుగనుండి, యిప్పటికిని స్థానికగాథలందు కోటిపాంస్సను అనువానుమునఁ బరఁగు రుస్తుంఖాను సహాయకుఁడుగ నుండెను. అన్వరుద్దీన్ ఖానుపరిపాలనము తీవ్రతము, కాఠిన్యమునకును పేరుకెక్కినది. రుస్తుంఖానునకు మారుఁడగు మారుద్దీను తనతండ్రిని జంపి, రాజమహేంద్రవరముసర్కారునకుఁ దానే యధికారియై నిజాము ప్రభుత్వమును ధిక్కరించినపుడు అన్వరుద్దీన్ అతనిని సంహరించి యాసర్కారును దనయధీనమునకుఁ దెచ్చుకొనెను. ఆసఫ్జా తిరుగఁబాటుల నణఁచి శాంతిని నెలకొల్పుటకు ౧౭౪౩-౧౭౪౪ న కర్ణాటకముపయి దండెత్తి వెళ్లినప్పుడు అతఁడు అన్వరుద్దీన్ ఖానుశక్తిసామర్థ్యములను, రాజభక్తిని గుర్తించి హైదరాబాదుసుబా నాతని కొప్పగించి తద్వ్యవహారభారము నాతని పయి నుంచెను. ఆకాలమున నవాబు అన్వరుద్దీన్ వ్యవసాయాభివృద్ధికిఁ జాలఁ బనిచేసెను.

కర్ణాటకమునందలి యల్లరుల నణఁచి ఆసఫ్జా ఆర్కాటు సుబాకు ఖోజా అబ్దుల్లాఖానును నవాబుగ నియమించెను, కాని నియామకము జరిగిన కొలఁదికాలమునకే అతఁడు చనిపోవుటచేత ఆపదవికి ౧౭౪౪లో అన్వరుద్దీనుఖాను నియమితుఁడయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౭౪౮లో ఆసఫ్జా కాలధర్మము నొందినపిదప సింహాసనమునకయి ముజఫరుజంగు పితూరీ లేచెను. అతఁడు చందాసాహేబు ప్రోత్సాహమున అన్వరుద్దీనుఖానుపయి దండెత్తివచ్చెను. ఉభయబలములకు అంబూరువొద్ద క్రీ. శ. ౧౭౪౯లో యుద్ధము జరగెను. ఆయుద్ధమున నితఁడు డెబ్బదిరెండుసంవత్సరములవయసున వీరమరణము నొందెను. మొదట నితనికళేబరమును ఆర్కాటుజామామసీదులో సమాధిచేసిరి, కాని యటుపిదప దానిని హైదరాబాదునకుఁ గొనిపోయి మక్కిన్ షా వలీఉల్లా మసీదుప్రక్క స్థాపితము చేసిరి. ఈతనిపరిపాలనము కడు జనరంజకమయిన దని పేరుపడినది. ఈ యన్వరుద్దీనుఖానుకుటుంబమునకు సంబంధించిన చరిత్రమును 'అన్వరు-నామా' యను పేర మీర్ ఇస్మాయిల్ ఖాన్ అబ్జది యను కవి పారసీ భాషలో రచించెను.

అన్వష్టకము — అష్టకముయొక్క తరువాతితిథి అన్వష్టకము. అది గౌణచాంద్ర పౌష, మాఘ ఫాల్గున అశ్వయుజమాసములయందలి కృష్ణపక్షనవమి యగును. అదినమున నాహితాగ్నులు మాతృకశ్రాద్ధమును చేయవలయును. పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులభార్యలగు ముగ్గురుమాతలనిమిత్తము ద్విజుల భుజింపఁజేయవలయు ననియు, అది కేవలము మాతలకొరకే కావున మాతృశ్రాద్ధమను పేరఁ బరఁగుననియు దీనిని సాగ్నికుఁడే కావింపవలయు ననియు శంఖస్మృతి వచించుచున్నది. అష్టకములందువలె నన్వష్టకములందుఁ గూడ నగ్నియందు హవనము జేసి పూర్వమువలెనే మాతృపితామహీప్రపితామహ్యాదులనిమిత్తము బ్రాహ్మణభోజనము చేయింపవలయు నని విష్ణుస్మృతియందు లిఖింపఁబడియున్నది. ఇచ్చట హోమము చేయవలయు ననిమాత్రమే వ్రాసినచో నగ్నియందుఁ జేయవలె ననుయర్థము రాకపోవచ్చును. ఇటు లుండ నగ్నియందు హోమము గావింపవలయు నని వ్రాయఁబడియుండుటవలన నగ్నియందే చేయవలయును గాని విధాంతరప్రాప్తమగు విప్రనిహస్తమునందుఁ జేయ వలనుపడదు. ప్రకృతిభూతమైన శ్రాద్ధమందలి యథార్థాంతరమునకు వికృతిభూతశ్రాద్ధమందలి విశేషవిధాధారమువలన బాధ కలుగును. కరముయొక్కవలన ముఖముయొక్క బాధింపఁబడుచున్నది. లౌకికాగ్నిలోఁగూడ హోమము చేయుట గూడదు. పితృసంబంధిహోమమునకు లౌకికాగ్నియందు విధానము లే దని ముఖమునను ఇటులే శ్రాద్ధచింతామణిలోఁగూడ వ్రాయఁబడియున్నది.

అన్వాధి — ఒకఁడొకవస్తువును కొడుకునిద్వారాఁ గుదువపెట్టినచో వాఁడు మఱియొకనికడ కేగి యతనితో నీ వీవస్తువును ఫలానివానికి సమర్పింపు మని చెప్పుచు నతనికిఁ గుదువ యిచ్చిన యెడల నది అన్వాధి యనఁబడు నని వివాదార్ణవసేతువునందు లిఖింపఁబడియున్నది. వచనమూలకముగ నీ వీవస్తువు నతనికమునుపుగా ఇవ్వవలసిన దని మడువుచుఁ గుదువ యొందినచో నది అన్వాధి యని హలాయుధుఁడు.

అన్వాధేయము — స్త్రీధనము, వివాహానంతరము బంధువులవలనఁగాని భర్తకులమువారివలనఁగాని స్త్రీకి లభించుధనము.

"వివాహాత్పరతో యత్తు లబ్ధం భర్తృకులాత్ స్త్రియా,
అన్వాధేయం త దుక్తం తు లబ్ధం బంధుకులా త్తథా."

అని కాత్యాయనుఁడు వచించియున్నాఁడు.

అన్హాల్ట్ — జర్మనీదేశమునందలి ఒకచిన్నస్వతంత్రరాజ్యము ౧౯౧౮వ సంవత్సరమునకు పూర్వము ఇది జర్మనీసామ్రాజ్యములో నొకభాగముగ నుండినది కాని ఆయేఁటనే జర్మనీదేశమున సంఘటించిన విప్లవమునకు తరువాత అన్హాల్ట్ ప్రభుత్వము ప్రజాస్వామికముగ (Republican Government) మారినది. దీనివైశాల్యము ౮౮౮ చ మైళ్లు, జనసంఖ్య ౩,౩౧,౨౫౮ పరిశ్రమలు కొన్ని అభివృద్ధిలో నున్నను ఇందలి ప్రజలకు వ్యవసాయమే ముఖ్యవృత్తి.

అన్హిల్వాడ — ఈ రాజ్యము ప్రస్తుతము బొంబాయి రాజధానిపరిపాలనములోఁ జేరిన గుజరాత్ రాష్ట్రమునం దుండెను. క్రీ. శ. ౭౪౬-౭౪౫ సంవత్సరప్రాంతమున చావదరాజపుత్రులలో నొకఁడగు వనరాజు దీనిని స్థాపించెను. అతఁడు ౬౦ సంవత్సరములు పాలించి చనిపోయెను. అతనిపిమ్మట అతనివంశమువారలు ఏడుమంద్రు పాలించిరి ఆఖరు అతఁడు ౯౬౧లో చనిపోయెను. పిమ్మట చాళుక్యవంశజుఁడగు మూలరాజు (౯౬౧-౯౯౬) అను నతఁడీరాజ్యమునకు ప్రభువై, రాజ్యమును కాఠియావార్, కచ్, దక్షిణగుజరాత్ దేశములలోనికి వ్యాపింపఁజేసి ప్రసిద్ధి గాంచెను. ఇతనిచే

స్థాపితమైన వంశమునకు 'సోలంకి' వంశ మని పేరు. తదనంతర కాల మిక్కడి చెండుకళాల్లులవంశము పాలించిరి. వీరు జైనమతస్థు లగుటచే సోమనాథపట్టణమందలి సోమనాథునియాలయమునుగూర్చి చాల శ్రద్ధ తీసికొనిరామిరివారలు. అప్పటిప్రభు వగు భీమదేవుని ఓడించి ౧౦౨౬ లో మహమ్మదుగజనీ దేవాలయమును పడఁగొట్టి ద్రవ్యమును కొల్లగొనెను. గజనీ వెళ్లినతరువాత తిరుగ భీమునిచే మరలఁ గట్టఁబడెను. తదనంతరమువారు ౧౧౪౩ వఱకు నీదేశమును పాలించిరి. అటుతర్వాత మాలరాజాయొక్క జ్ఞాతు లీదేశమునకు ప్రభువులై ఒకశతాబ్దికాలము పాలించిరి. వీరు వాఘేలాస్, మూర్ఖులు కూడ నధికారులై యుండుటచేత ౧౨౬౦ లో కొంకణదేశముపై దండయాత్ర నడిపిరి. ౧౨౪౨ న ఈ మాలరాజువంశ మంత రించినపిమ్మట ధోల్కాదేశస్థు లగు 'వాఘేలులు' అను సోలంకీవా రీ ప్రాంతము చేరిరి. పిదప ౧౨౯౭ లో అల్లాఉద్దీను ఖిల్జీ తఱిమి వైచెను.

అపభరణి — భరణీనక్షత్రమునకు అపభరణి యని నామాంతర మున్నట్లు కనబడుచున్నది. తైత్తిరీయసంహితలో భరణీ యమునకు కనబడుచున్నది, తైత్తిరీయబ్రాహ్మణములో 'యమస్యా పభరణీః అపకర్షంతి' అని యున్నది. కృత్తికతో సంవత్సర మారంభ మైనప్పుడు భరణీ ఆఖరు నక్షత్రము అయియుండెడిది. ఆఖరునక్షత్ర మగుటచేత భరణికి యముఁ డధిదేవత యని చెప్పఁబడినది. వివరములకు తిలక్ లోకమాన్యుని (Orion) గ్రంథము నందలి ౮౨-౮౩ పుటలు చూడనగును.

(గో వేం రా)

అపర తింగణము — తంగణదేశమును అంటియున్న భారతవర్షీయదేశము (భార, భీష్మ, అ ౯).

అపర కాలము — కాలదేశము నంటియున్న భారత వర్షీయదేశము. కేకయదేశమునుండి అయోధ్యకు పోయెడివారలు మొదట నీదేశము తగులుదురు (వా రా, అయో, స. ౬౮).

అపరదక్షిణకుంతిరాష్ట్రము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమునం దున్న కుంతిరాష్ట్రమును తగిలియున్న దేశము (భార, భీష్మ, అ ౯)

అపరదక్షిణనిషాదము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమునం దున్న మ్లేచ్ఛరాజులదేశమునకు దక్షిణమునందును, పుర మనఁ బడు గోకులదేశమున కుత్తరమునందును ఈ దేశ ముండెను (భార, సభా, అ ౩౧).

అపరదక్షిణపాండ్యదేశము — పాండ్యదేశమును తగిలియున్న దేశము. పాండవులకాలమున నిది ద్రవిడదేశమునకు దక్షిణమున నుండెను (భార, సభా, అ. ౩౧).

అపరదక్షిణమత్స్యము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమున మత్స్యదేశమును తగిలియున్న దేశము (భార, సభా, అ. ౩౧).

అపరదక్షిణ సేకము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమున నున్న యొకదేశము (భార, సభా, అ. ౩౧).

అపరనంద — హిమాలయముమీఁది యొకతీర్థము

అపరపూర్వవిదేహము — ఇంద్రప్రస్థమునకుఁ దూర్పున నున్న రెండువిదేహదేశములలో నొక్కటి. గంగదేశము నకుఁ దూర్పున నున్నది యొకవిదేహము. ఇది రెండవది. ఈరాజ్యము నకే జనకవంశజులు రాజ్యము చేయుచుండిరని కొందఱియభిప్రాయ మైయున్నది. అట్లయిన శ్రీరామునికాలమున సీత దేవితండ్రియైన జనకుఁడును, పాండవులకాలమున బహులాశ్వుఁ డను జనకుఁడును రాజ్యము చేయుచుండిరని చెప్పవలసియున్నది (భా ప్ర కో)

అపర పూర్వసుహ్మము — భారతవర్షీయ దేశవిశేషము (భార, భీష్మ, అ ౯).

అపరపల్లవదేశము — భారతవర్షీయ దేశవిశేషము (భార, భీష్మ, అ ౯).

అపరాంతదేశము — భారతవర్షీయ మైన యొక దేశము (భార, భీష్మ, అ ౯).

అపరాజిత — శాకద్వీపములోని యొకనది.

అపరాజితపృచ్ఛ — భువనదేవవిరచిత మయిన యొకశిల్పశాస్త్రము. హేమాద్రి తన 'దానచింతామణి' యందు 'పరిశేషఖండము'న దీని నుదాహరించినాఁడు.

అపరాజితవాస్తుశాస్త్రము — విశ్వకర్మకృత మని చెప్పఁబడు నొకశిల్పశాస్త్రము

అపరాజితుఁడు — ౧ ఏకాదశరుద్రులలో నొక్కఁడు.

౨ శ్రీకృష్ణునకును లక్షణకును పుట్టినకుమారుఁడు.

౩ ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురుపుత్రులలో నొక్కఁడు.

అపరార్కుఁడు — విజ్ఞానేశ్వరునికాలమునకుఁ దాపునఁ గొంచెము తరువాతనే శిలాహారరాజు-అపరార్కుఁడు (అపరాదిత్యుఁడు) అనువాఁడు ౧౧౩౮-౧౧౫౦ సంవత్సరములనడుమ కాలమున యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి కొక పెద్దభాష్యము రచించెను.

అతఁడు కొంకణదేశమందలి 'థురి' యనుచోట రాజ్యమేలుచుండు వాఁడు. ఈభాష్యము మితాక్షరితతరువాతఁ జేరఁ బడి కాలమునందు స్మృతిచంద్రిక, చతుర్వర్గచింతామణి, మదనపారిజాతము మున్నగు ప్రధానస్మృతిగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడియున్నది. భాష్యగ్రంథమైనను ఇది 'యాజ్ఞవల్క్యధర్మశాస్త్రనిబంధను' అని ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను. అపరార్కుఁడు తన గ్రంథమున నెందును విజ్ఞానేశ్వరుని మితాక్షరి నుదాహరింపలేదు. అంతియకాక రెంటియందును వ్రాయఁబడినవాక్యములు కొన్ని సమానములుగ నుండుటను బట్టి, యీ యిరువురును ఏదియో యొక ప్రాచీనగ్రంథమునుండి సాహాయ్యమును బొందిరియుందు రని యూహింపవలసియున్నది. శిలాహారరాజు అపరార్కుఁడు జీమూతవాహనునివంశమువాఁడ నని చెప్పుకొన్నాఁడు. కొందఱు వైజీమూతవాహనుఁడును, దాయభాగరచయిత యగుజీమూత వాహనుఁడును ఒక్కఁడే యని తలంచుచున్నారు. కాని నిజముగ వారిద్దఱును పూర్తిగ భిన్నవ్యక్తులు. భిన్నజాతీయులు, భిన్నదేశీయులు, భిన్నకాలములవారు. శిలాహారరాజవంశపుపూర్వపురుషుఁడు క్షత్రియుఁడు. కొంకణదేశపువాఁడు. దాయభాగరచయిత యైనజీమూత వాహనుఁడు గౌడదేశవాసి యగు రాఢీయబ్రాహ్మణుఁడు. పారిభద్ర (పారియాల) గ్రామవాసి.

అపరోక్షానుభూతి — ఇది శ్రీశంకరాచార్యవిరచితమైన ౧౪౪ శ్లోకముల వేదాంతగ్రంథము. శంకరుల జన్మస్థానము కేరళమునందుఁ గల కాలటి. శంకరుఁడు నంబూద్రిబ్రాహ్మణవంశజుఁడు, తండ్రి శివగురువు, తల్లి ఆర్యాంబ. శంకరుని కాలనిర్ణయమునందు క్రీ. పూ. ౫౦౯ నుండి క్రీస్తుశకా. ౮౦౦ వఱకును నున్నటులు ప్రాచ్య, పాశ్చాత్యపండితులందు భేదాభిప్రాయములు గలవు. బౌద్ధమతవిధ్వంసకుఁడును, వర్ణాశ్రమోద్ధారకుఁడును నైన శంకరుఁడు బౌద్ధమతవ్యాపకులైన అశోక, బుద్ధఘోష, నాగార్జునాదుల కనంతరమునందు నివసించినటులు విశ్వసింపఁదగియున్నది. క్రీస్తుశకానంతరము కొన్నిశతాబ్దముల యనంతరము నివసించియుండును. శంకరులు ౩౨ ఏండ్లుమాత్రము జీవించినటులు ప్రతీతిగలదు.

అద్వైతమతస్థాపనాచార్యులైన శంకరాచార్యుల నపరశంకరులుగను స్మార్త హిందూ బ్రాహ్మణులు పూజించుదురు. శంకర స్వాములు హిందూమతోద్ధరణముచేసిన మహానుభావుఁడు. ప్రపంచమునం దవతరించిన మహాచార్యులలో, బుద్ధివైభవమునందును, పాండిత్యమునందును, హేతువాదమునందును శంకరాచార్యుల ప్రతిభ నిరుపమానము. ప్రస్థానత్రయమునకు వ్రాసిన భాష్యములు, వేద వేదాంగశాస్త్రపురాణేతిహాసములందు, శంకరుల పాండిత్యమును విశదము చేయుచున్నవి.

కృతి — ఈశాది దశోపనిషద్భాష్యములు, శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్భాష్యము, నృసింహపూర్వోత్తరతాపినీయోపనిషద్భాష్యము, బ్రహ్మసూత్ర శారీరకమీమాంసాభాష్యము, భగవద్గీతాభాష్యము, సనత్సుజాతీయభాష్యము, లలితాత్రిశతిభాష్యము, అనన్తంబీయాభాష్యము, పటలభాష్యము, విష్ణుసహస్రనామభాష్యము, వివేకచూడామణి, సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సారసంగ్రహము, ఉపదేశసాహస్రి, దక్షిణామూర్తిస్తోత్రము, చర్పటపంజరికము, మనీషాపంచకము, భజగోవిందము, స్వాత్మనిరూపణము, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి, శివానందలహరి, శివభుజంగస్తోత్రము, అపరోక్షానుభూతి, ప్రపంచసారము, మహావాక్యదర్పణము, శతశ్లోకి, ప్రబోధసుధాకరము, వేదాంతసారము, వేదాంతడిండిమము, వాక్యవృత్తి, ఆత్మబోధము, ఆత్మానాత్మవివేకము, హరిమీడేస్తుతి, విజ్ఞాననౌక, జీవన్ముక్తానందలహరి, ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల, పంచీకరణము, పంచదశీవ్యాఖ్యానము, (బ్రహ్మవిద్యావిలాసము), సిద్ధాంతబిందువు (దశశ్లోకి), గాయత్రీభాష్యము, అద్వైతానుభూతి, కౌపీనపంచకము, సాధనపంచకము, నిర్గుణమానసపూజ, భగవన్మానసపూజ, శివాపరాధక్షమాపణస్తోత్రము, త్రిపురసుందరీస్తోత్రము, ఆత్మపూజ, అష్టోత్తరనారాయణాష్టకస్తోత్రము మొదలయిన శంకరాచార్యకృత గ్రంథము లింపుమీఱుచుండుగాఁ కొద్దని, చిన్నవి మాటలేఁబదిపైఁగా గలవు. భజగోవింద శివానందలహరీ మనీషాపంచకాది శ్లోకము లాచార్యస్వాముల ప్రతిభను, అద్వైతసిద్ధిని నిదర్శనములు.

శ్రీశంకరాచార్యులు కాంచీపురమునందు "ఓమ్ తత్సత్" నిర్దేశమైన ఇంద్రసరస్వత్యాచార్యనామమున యోగలింగమును, కామకోటిపీఠమును, శృంగేరియందు "అహం బ్రహ్మాస్మి" నిర్దేశమైన భారతీ మంతాచార్యనామమున భోగలింగమును, శారదాపీఠమును, బదరికాశ్రమమునందు "అయమాత్మా బ్రహ్మ" నిర్దేశమైన గిరిస్వామినామమున ముక్తిలింగమును, పూర్ణగిరిపీఠమును, ద్వారకయందు "తత్త్వమసి" నిర్దేశమైన ఆశ్రమిస్వామినామమున శరీశపీఠమును, జగన్నాథమునందు "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" నిర్దేశమైన అరణ్యస్వామినామమున విమలపీఠమును స్థాపించి మహావాక్యార్థములను నామరూపములను సుస్థిరము చేసినటులు ప్రతీతి కలదు. శంకరాచార్యులు దేశవ్యాప్తమైన నిగమాగమశాస్త్రాచారపరమైన పూర్వమీమాంసను ఉత్తరమీమాంసా రూపమునను జ్ఞానపరముచేసి వేదాంతమున కపూర్వమైన పురుషార్థమును సముపార్జనవిధమును శంకరాచార్యుల సిద్ధాంతములు బోధించుచున్నవి.

అపరోక్షానుభూతియందు శంకరప్రతిపాదితమైన అధ్యాత్మ సాధ్యమైన వేదాంతసారము గలదు. పరమార్థపరిజ్ఞానమునకు విజ్ఞానపరమసాధనముగ నున్నది. నే నెవఁడను? ప్రపంచ మెటులు కలిగినది? దానికి కర్త యెవరు? ఉపాదానకారణ మేది? అను ప్రశ్నలు విచారణీయములు.

> కోఽహం కథ మిదం జాతం కో వై కర్తాఽస్య విద్యతే,
> ఉపాదానం కిమ స్తీహ విచారః సోఽయ మీదృశః. ౧౨

'అహం' దేహేంద్రియాదులు, భూతాదులు నా యను బుద్ధి జ్ఞానములచేఁ గలుగుచున్నవి. తదనంతరము 'అహం' అన్యమైన

చెందినదని నిశ్చయించుకొనుచున్నది. 'నేను ఏకమును, సూక్ష్మమును, జ్ఞాతయును, సాక్షియును, సత్తయును, అవ్యయమును నైన ఆత్మను కాని దేహము కాను.

అహం నైకోఽపి సూక్ష్మం చ జ్ఞాతా సాక్షీ సదావ్యయః,
తదహం నాస్మి దేహోఽసౌ విచారః సోఽయం విద్యతే ౧౬

ఈ యధ్యాసమువలనను 'అహం' నిత్యమైన బ్రహ్మపదార్థము గా తేర్పడుచున్నది.

"నేను" శమమును, శాంతమును, సచ్చిదానందలక్షణమును గలది. నేను నిర్మలుడను, నిశ్చలుడను, అనంతుడను, శుద్ధుడను, అజరుడను, అమరుడను నైన బ్రహ్మమును. అసద్రూపమైన దేహము నేను కాదు బుధులు దీనికే జ్ఞాన మందురు.

బ్రహ్మైవాహం శమః శాన్తః సచ్చిదానన్దలక్షణః,
నాహం దేహో హ్యసద్రూపో జ్ఞాన మిత్యుచ్యతే బుధైః ౨౪

నిర్మలో నిశ్చలోఽనన్తః శుద్ధోఽహ మజరోఽమరః,
నాహం దేహో హ్యసద్రూపో జ్ఞాన మిత్యుచ్యతే బుధైః ౨౫

స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రపంచమున కంతకును ఆత్మధ్యాస కలిగినపుడు దేహాధ్యాస పోయి బ్రహ్మాధ్యాస గలుగుచున్నది

స్వర్ణవికారములైన వస్తువులందు నామరూపము లనిత్యములును స్వర్ణత్వము నిత్యమును నైనటుల, బ్రహ్మత్వమునుండి కలిగినవాటికి బ్రహ్మత్వము నిత్యము

సువర్ణా జ్జాయమానస్య సువర్ణత్వం చ శాశ్వతమ్,
బ్రహ్మణో జాయమానస్య బ్రహ్మత్వం చ తథా భవేత్ ౫౧

బాహ్యసాధనములయిన సకలవృత్తులను విడిచి బ్రహ్మత్వమును పొందుటకు పూర్ణయోగాభ్యాస మవసరము

భావవృత్తి భావములను, అభావవృత్తి అభావములను కలుగ చేయుచుండుటవలన బ్రహ్మవృత్తి పూర్ణయోగపరమైన బ్రహ్మత్వమునకు సాధనము.

భావవృత్త్యా హి భావత్వం శూన్యవృత్త్యా హి శూన్యతా,
బ్రహ్మవృత్త్యా హి పూర్ణత్వం తథా పూర్ణత్వ మభ్యసేత్ ౧౩౫

నిద్రనుండి మేల్కొనిన తరువాతను కలలు లేనటులు, బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినతరువాత నీ దేహేంద్రియాదు లన్నియుసటువలన ప్రారబ్ధము లేదు.

తస్మిన్నజ్ఞానకార్యే దూర్ధ్వం ప్రారబ్ధం నైవ విద్యతే,
స్వప్నదేహా ద్యసత్వేన యథా స్వప్నే విబోధతః ౯౧

ఈగ్రంథమున ౯౧ నుండి ౧౨౩ శ్లోకములందు ౧. యమము, ౨. నియమము, ౩. త్యాగము, ౪. మౌనము, ౫. దేశము, ౬. కాలము, ౭. ఆసనము, ౮. మూలబంధము, ౯. దేహసామ్యము, ౧౦ దృష్టిస్థితి, ౧౧. ప్రాణసంయమము, ౧౨. ప్రత్యాహారము, ౧౩. ధారణము, ౧౪ ఆత్మధ్యానము, ౧౫. సమాధి అని ౧౫ యోగాంగములు బాహ్యాంగములు గాక ఉత్కంఠరసాధనములు గావలసిన విధము వ్యక్తము చేయబడినది. త్యాగలక్షణము పరమార్థమును తెలుపుచున్నది.

త్యాగః ప్రపఞ్చరూపస్య చిదాత్మత్వావలోకనాత్,
త్యాగో హి మహతాం పూజ్యః సద్యో మోక్షమయో యతః ౧౦౬

ప్రపంచరూపమును విడిచి సర్వత్ర ఆత్మావలోకనము త్యాగము. అనుసంధానకాలమునందే మోక్షమయ మగుటచే త్యాగము మోక్షమున కుత్తమసాధనము.

ఈ యంగములతో గూడిన రాజయోగము పూర్ణయోగము, మోక్షసాధనము కర్మపరమును బాహ్యసాధనమునైన హఠయోగాభ్యాసము ప్రారబ్ధమునకు మూలము

ఏభి రఙ్గైః సమాయుక్తో రాజయోగ ఉదాహృతః,
కిఞ్చిత్పక్వకషాయాణాం హఠయోగేన సంయుతః ౧౪౩

బౌద్ధమతవ్యాపనము సంకుచితమైన కర్మకాండము శిథిలము చేసినది. నిర్వ్యాపృతమైన కర్మము ధర్మస్వరూపమును దాల్చినది. కర్మము, ధర్మము బుద్ధియోగమునందు శరణుపొందినవి. పరిమితమును సాపేక్షమును నైన బుద్ధియోగము, బుద్ధధర్మము నిరపేక్షమైన ఆత్మధర్మాభ్యుదయమునకు నిరర్థకము చేసినది. మఠములు, సంఘారామములు, విహారములు, ధర్మమును బాహ్యసాధనములందు లగ్నము చేసినవి. శంకరాచార్యులు సాపేక్షములైన కర్మయోగమును, సాంఖ్యయోగమును, బుద్ధియోగమును నిరపేక్షమైన ఆత్మయోగమునందు కేవలరూపమునను సమన్వయము చేసి సనాతనమైన వైదికమతము నుద్ధరించి ఆచార్యపదము నధిష్ఠించెను

అపరోక్షానుభూతి శంకరప్రతిపాదితమైన అద్వైతవేదాంతసారము నభ్యాససాధనమునను, తర్కవితర్కములతోను నిమిత్తము లేకుండ సుగమము చేయుచున్నది.

అపరోత్తరకులిందము — ఉత్తరదేశమునందు రెండు కులిందదేశములు కలవు అందిది రెండవది ఇది కాలకూటు, సుమంతలదేశములకు నడుమ నుండెను (భార, సభా, అ ౨౬).

అపరోత్తరోలూకము — హిందూపురమున కుత్తర దిక్కున నున్న భారతవర్షీయదేశము. ఇంద్రప్రస్థమున కుత్తరమున ఉలూకదేశములు రెండు కలవు. అందిది రెండవది (భార, సభా అ. ౨౭).

అపర్ణ — సతీదేవి దక్షయజ్ఞమున దగ్గరై హిమాలయుని యింట బుట్టి శివునికొఱకు గొన్నిదినంబులు పర్ణంబులు భక్షించి తపమ్ము చేసి పిదప నాపర్ణంబులం దినుటకూడ విడిచి తపం బొనర్చు

భగీరథునకోరథ యయొక్కయు పర్ణభక్షణముకూడ విడిచినందున నాపేరు నీకేరు వచ్చెను.

అపర్ణి — ఒక బ్రహ్మర్షి.

అపలేచియను పర్వతములు — ఉత్తర-అమెరికాదేశమందలి పర్వతమాలిక ఇది యాదేశమునకు దూర్పున నుండును ఇది ౧,౩౦౦ మైళ్లు పొడవుగ నున్నది. ఎత్తుశిఖరములు రమారమి ౭,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నుండు దీని కనేక శాఖలును, శిఖరములును కలవు ఈ పర్వతములందు నేలబొగ్గు, మట్టినూనె విశేషముగ దొరకును

అపవుడు — ఒకముని కార్తవీర్యార్జునుడీతని యాశ్రమవనమును మార్యుని కాహుతిగా నొసంగెను. ఈకోపమున నపవుడు కార్తవీర్యుని వేయిచేతులును బరశురామునిచే ఖండింపబడునట్లు శపించెను.

అపస్మారము — దీనిని వాడుకలో కొందఱు 'కాకిచస్తు' అని చెప్పెదరు అపస్మారములో ననేకవిధములు గలవు. కొందఱి కిది చాలతీవ్రముగా వచ్చును హఠాత్తుగ స్మృతి తప్పి కాళ్లుచేతులు విలవిల కొట్టుకొని నోటినుండి చొంగపడును. మఱికొందఱు స్మృతి తప్పి తప్పనిస్థితిలో కొన్ని నిముసములుండి కాళ్లుచేతులు కొట్టుకొనకయే తెలివితెచ్చుకొందురు. ఒకానొకడు తాను చేయుపని క్షణమాత్రము నిలిపి ప్రపంచజ్ఞానమంతయు మఱచి, అంతలోనే తనపనిని తాను చూచుకొనును జ్వరాది ఇతర వ్యాధులతో సంబంధము లేక ఇతరవిధముల నారోగ్యముగ నున్నమానవుని కకస్మాత్తుగ క్షణమాత్రమో, అధిక కాలమో స్మృతి తప్పి ప్రపంచజ్ఞానము బొత్తిగ లేకుండగజేయు వ్యాధికి అపస్మార మని పేరు కాళ్లుచేతులు కొట్టుకొనినను లేకపోయినను సరే

వ్యాప్తి.— ఈవ్యాధి ప్రజలలో నెంతమంది కున్నదో సరిగా లెక్కించి చెప్పుట కింతవఱ కాధారము లేనియు లేదు గాని సామాన్యముగా నన్ని దేశములందును కూడ జనసంఖ్యలో వెయింటికి ఒకనికీ వ్యాధి యున్నదని చెప్పవచ్చును. కొన్ని దేశములలో నింతకంటె హెచ్చుగ నుండవచ్చును వంశపారంపర్యముగ కుటుంబములో లేనిదే ఈవ్యాధి సంతతికి వ్యాపించదని చెప్పుటకు నిదర్శనములు లేవు. కాని ఉన్మాదము త్రాగుడు గల కుటుంబములలో నీవ్యాధి గలవారలు ఎక్కువగా నున్నారని చెప్పవచ్చును. చిన్నతనములో బిడ్డలకు వచ్చు మూర్ఛ (దంటిబిడ్డ గుణము)కును, అపస్మారమునకును కొంత సంబంధము కానవచ్చుచున్నది అపస్మారపు తల్లుల బిడ్డలను ౫౯ మందిని గుఱించి శోధనచేయగా వందు ౩౩గురికి చిన్నతనములో దంటిబిడ్డ గుణము చూపి చనిపోయి రనియు, మిగిలిన ౨౧ మందిలో ౩ గురికి అపస్మారవ్యాధి యేర్పడిన దనియు తెలియుచున్నది.

వయస్సునుబట్టి చూడగా అపస్మారము ౧౦ నుండి ౨౦ సంవత్సరములలోపు వయస్సులో హెచ్చుగా గానవచ్చుచున్నది. అందు ౧౩ నుండి ౧౪ ఏండ్లు మిక్కిలి తఱచుగ నీవ్యాధి అంకురించుచున్నట్లు నిదర్శనములు కలవు. ఒకకుటుంబములో ఈవ్యాధి వంశపారంపర్యముగ నున్నకొలది చిన్నవయస్సునందు అంకురించు నని కొందఱియభిప్రాయము. కొందఱకు చిన్నతనమునందు దంటిబిడ్డవ్యాధి అప్పుడప్పుడు వచ్చుచు కొంతకాలమునకు అదే అపస్మారముగ పరిణమించును

ఆంగ్లేయ వైద్యశాస్త్రము ననుసరించి

కారణము.— అపస్మారమునకు మనోవ్యాకులత, భయము మొదలగునవి కారణము లని యనేకులు సంబంధము కల్పించుటకు ప్రయత్నించిరి కాని యట్టి సంబంధము మాటికి ౩౦ మందిలో కంటె నెక్కువవారిలో కనబడదు నెత్తిమీద తగిలిన దెబ్బవలన పుఱ్ఱెఎముక లోపలికి వంగి దాని ఒత్తుడువలన అపస్మారము వచ్చునని కొందఱి యభిప్రాయము కాని యొకానొకచో నట్లున్నను సాధారణ వ్యాప్తి కిది కారణము కా దని చెప్పవచ్చును అట్టివారికి శరీరములో దేదో యొకభాగమందే ఈడ్పు సాధారణముగా గన్పట్టును ముష్టిమైథున (Masturbation) మను దురాచారమువలన అపస్మారము జనించు నని కొందఱును, అపస్మారపురోగుల కిది యొకలక్షణమే కాని అపస్మారమునకు కారణము కా దని కొందఱును చెప్పుచున్నారు

త్రాగుబోతులలో వయస్సు చెల్లినపిమ్మట అపస్మారము హెచ్చుగ కానవచ్చుచున్నది కాని యపస్మారమునకు త్రాగుడు కారణ మని నిర్ణయించుటకు వీలులేదు పైని చెప్పినట్లు త్రాగుడునకును, ఉన్మాదమునకును, అపస్మారమునకును వరుసలసంబంధ మేదో కలదు

లక్షణములనుబట్టి అపస్మారమును మూడుతరగతులుగ విభజింపవగును ౧ ఈడ్పుతోగూడిన పెద్దమూర్ఛ, ౨ ఈడ్పులేని చిన్నమూర్ఛ, ౩ ఈడ్పుతోగూడిన చిన్నమూర్ఛ

లక్షణములు — అపస్మారలక్షణములలో కొన్ని వ్యాధి పైకి కనబడుటకు పూర్వము కొన్ని గంటలలో లేక దినములలో రోగియందు కన్పట్టును, మఱికొన్ని లక్షణములు వ్యాధి బయటికి దెలియుటకు పూర్వము కొద్దినిముసములలో క్షణములలో మాత్రము కన్పట్టును ఇట్టి లక్షణములను వ్యాధియొక్క పూర్వరూప మని చెప్పవచ్చును

అపస్మారపు రోగితో నివసించువారలు రోగికి ఎప్పుడు మూర్ఛ వచ్చునో సాధారణముగా చెప్పగలరు. కొందఱు వ్యాధి బయల్పడుటకు పూర్వము కొంతకాలము దిగులుగ నుండుచు చీటికిమాటికి కోపపడుచుందురు. కొందఱు విచారగ్రస్తులుగ నుండి చనిపోవుచు తిరుగుచుందురు. మఱికొందఱు ఎన్నడును లేని యుత్సాహము గలిగియుందురు కొందఱు విచిత్రమైన స్వప్నములు చెందుదురు. కొందఱకు మూర్ఛ రాకపూర్వము అరుచి కల్గును. తలనొప్పి, తలతిరుగుట మొదలగు గుణములు కన్పట్టును.

పైని చెప్పినవి గాక మూర్ఛరాకముందు ఒకానొకరోగికి ఒక్కొక్కరీతిని సూచనలు గన్పించును. ఒకఁడు ముందునకు పరుగెత్తిపడును ఒకఁడు వెనుకవెనుకకే పరుగెత్తి పడును. మఱియొకఁడు గుండ్రముగ చుట్టుచుట్టు తిరిగి పడును. మూర్ఛ రాకపూర్వ మొకానొక రోగి యేదో పని యున్నట్టుగా ముంచుకునుండి క్రిందకు వంగి చూచి గభీలున పడిపోవుచుండె నని యొక వైద్యుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. కొందఱకు ఒకదెబ్బ లాగినట్లును, తిమ్మిర పట్టినట్లును మూర్ఛ రాకముందు సూచన గాన్పించును. కొందఱకు కడుపునొప్పి యొక్కటము, లేదా తల త్రిప్పుట ఇట్లే ఒక్కొక్కరోగికి ఒక్కొక్కవిధమైన సూచన యుండును. కొంద లేవిధమైన సూచనయు లేకయే అకస్మాత్తుగ పడిపోవుదురు.

మూర్ఛ — నిజమైన మూర్ఛలో మూఁడవస్థలను వైద్యులు వర్ణించియున్నారు. ౧. మూర్ఛ ఇందు శరీరమునందలి కండ లన్నియును ఒక్కపెట్టున బిగఁబట్టి స్మృతి తప్పి రోగి పడిపోవును. ఈయాదప్పు ఒకప్రక్కను రెండవప్రక్కకంటె బలముగ నుండవచ్చును. అప్పుడు తల కన్నులు ఒకప్రక్కకు తిరిగిపోవును. శరీరమంతయు కొయ్యవలె నుండు వడుకు విల్లువంపుగా వంగియు వెంగ్గలేసిన ట్లుండు ఎదురురొమ్ము కండ లన్నియు బిగిసికొనిపోవుటచే విచిత్రముగ మూలిగినట్లు రోగి ఒక పెద్దకేక వేయును. మొదట ముఖము తెల్లఁబడి వెంటనే యెఱుపెక్కి అంతలో నల్లఁబాఱి కంటిలోని పాపలు పెద్ద వగును నాడి సన్నగిల్లును. ఈపైని చెప్పిన మొదటి యవస్థ యంతయు వరినిమసములో ముగియును. పిమ్మట రెండవయవస్థ వెంటనే ప్రారంభ మగును. ఇప్పుడు కండ లన్నియుఁ దీవ్రముగా గిజగిజ కొట్టుకొనును. నాలుక పండ్లమధ్యనుండి బయలు వడును ఒకానొకప్పుడు నాలుక తెగి రక్తమువచ్చును మలమూత్రముల విసర్జన మగును. కనుగ్రుడ్లు గిరగిర తిరుగును. ఊపిరి క్రమము దప్పి యుండును. ముఖము నల్లఁబాఱును. మెడయందలి నెత్తుటికాలువ లుబ్బిపోవును. తీవ్రమైన మూర్ఛలో రోగి ఊపిరాడక చనిపోవునేమో యని భయము కలుగును. కాని అంతలోనే ఈయవస్థ మాఱి మూఁడవ యవస్థ ప్రారంభ మగును. రోగి కొంచెము తెలివి వచ్చునట్లు కాలో చేయియో త్రిప్పుకొనును. నిట్టూర్పు విడుచును. ఒకానొకఁడు తిరిగి వెంటనే నిద్రపోవును. మఱియొకఁడు పిచ్చిపట్టినట్లు కేకవేయును. ఇంకొకఁడు ప్రక్కనున్నవారితో జగడమాడును, కొట్టును, పరుగెత్తిపోవును. కాని కొంతసేపటికి నిద్రపోవును.

౧. మొదటియవస్థ అరనిముసము లోపుగను, రెండవయవస్థ ఒకటి రెండు నిముసములును, మూఁడవయవస్థ అయిదు మొదలు పదినిముసములవఱకుఁగూడ సామాన్యముగ నుండవచ్చును. మూర్ఛ విడిచినతరువాత పట్టు నిద్ర ఒకటి రెండుగంట లుండును ఒకానొకప్పుడు రోగి దినమంతయు నిద్రమత్తులో పడియుండును. మొదటి యవస్థయందు సన్నగిల్లిన నాడి రెండవయవస్థయందు దృఢమై వేగముగలది యగును. కొందఱకు మూర్ఛ విడిచినపిమ్మట తీవ్రమైన తలనొప్పి వచ్చును. మూర్ఛలో నుండఁగా శరీరముయొక్క వేడిమి ఒకటి రెండు డిగ్రీలు హెచ్చవచ్చును. వెంటవెంటనే మూర్ఛ విడిచివిడిచి వచ్చుచున్నయెడల అధికజ్వరము రావచ్చును. కొందఱకు ప్రతిసారియు వాంతి కావచ్చును. అట్టివారలకు గొంతుకలో నేదైన పదార్థము లడ్డుపడి ప్రాణాపాయము గలుగవచ్చును.

౨. ఈతప్పులేని చిన్నమూర్ఛ. ఇది ఒకక్షణము మొదలు అయిదు క్షణములవఱకు నుండు నని చెప్పవచ్చును. ఇది వచ్చినప్పుడు రోగి ముఖము ఇతరులకు విచిత్రముగ కన్పింపవచ్చును. రోగి తా నేదియో మఱచిపోయినట్లు మాటాడుచున్నవాఁ డట్లే అకస్మాత్తుగ నిలుపును. ముఖము తెల్లఁబాఱును, కంటిపాపలు పెద్ద వగును. క్షణములో నంతయు మాఱి యథాస్థితికి వచ్చును. రోగి నడచుచున్నయెడల కాళ్లు కొంచెము తడఁబడును, లేదా ఒకప్రక్కకు వంగును. కాని క్రింద పడఁడు. చేతిలోని వస్తువును జాఱవిడువఁడు. ఈచిన్నమూర్ఛ రాకపూర్వము రోగి కేమియు సూచనలు తెలియవు. తరువాతఁగూడ బుద్ధిమాంద్య ముండదు.

౩. ఈతప్పుతోఁ గూడిన చిన్నమూర్ఛ. ఇందు శరీరముయొక్క దేదోభాగము బిఱ్ఱుగ బిగిసికొనును, లేదా పట్టుకొనును. క్షణమాత్రము స్మృతి తప్పును. క్షణమాత్రము కనుగ్రుడ్లు తల యొక ప్రక్కకుఁ దిరుగును. ఈమూర్ఛ వచ్చినపుడు ఒక్కొక్కసారి క్షణమాత్రమున్నను ఒకదినములో ననేకపర్యాయములుగా వచ్చును. నిద్రలో వచ్చినపుడు బిడ్డలు పడక తడుపుదురు.

నిదానము. — అపస్మారమును గుర్తించుట సాధారణముగా కష్టము కాదు. కాని రోగిని చూడక ఇతరులు చెప్పువర్ణనను బట్టి వ్యాధి తెలిసికొనవలె ననిన కొంచెము కష్టమే. ఈ క్రింది మూఁడు ప్రశ్నలకును జవాబు తెలిసికొనినయెడల కొంతవఱకు సహకారి యగును.

౧ రోగి అకస్మాత్తుగ స్మృతి తెలియక పడెనా?

౨ రోగి నాలుక కఱచుకొనెనా?

౩ మూత్రము పడకలో తెలియకుండ పోసికొనెనా?

ఈమూఁటికి 'అవు' నని జవాబు చెప్పినయెడల అపస్మారమని నిదానము చెప్పవచ్చును. కాని 'లేదు' అని జవాబు చెప్పినయెడల వ్యాధి అపస్మారము కాదని నిశ్చయింప వీలులేదు. ఏల యన చిన్నమూర్ఛలలో పైని చెప్పిన మూఁడుప్రశ్నలకును వ్యతిరేకపు జవాబు వచ్చును ఒకానొకప్పుడు రావచ్చును కాని వ్యాధి యపస్మారము కావచ్చును కాఁబట్టి అట్టిచో నితరవిషయములను గమనించి అపస్మారనిదానమును గ్రహింపవలెను. అపస్మారమునందును, హిస్టీరియా అను మూర్ఛ (దయ్యము)యందును ఈ క్రిందివిషయములను గమనింపవలెను.

అపస్మారము

౧. రోగి తననాలుక కఱచుకొనును.

౨ రోగియొక్క కాళ్లుచేతులు తమంతట అవి కదలక యుండునపుడు ఈడ్పుచేత కొట్టుకొనును

౩ అపస్మారమునందు ఈడ్పు కొన్ని నిమిషములకంటె ఎక్కువకాల ముండదు

౪ అపస్మారపురోగి మూర్ఛ తీరినతరువాత సామాన్యముగా నిద్రపోవును

హిస్టీరియా

౧ రోగి తన నాలుక కఱచుకొనఁడు పట్టుకొని నిర్బంధించు వారిని రోగి కఱచి విడిపించుకొనఁ బ్రయత్నింపవచ్చును నాలుక గాక తన శరీరమునందలి ఇతరభాగములను తాను కఱచుకొనవచ్చును

౨ రోగి తన ఇచ్ఛవచ్చినట్లు కాళ్లుచేతులు విదలించికొట్టును ప్రక్కనున్నవారలను తన్ని కొట్టి ఆగడమాడఁ బ్రయత్నించును

౩ కొద్దినిమిషములు మొదలు చాలసేపటివఱకు హిస్టీరియా సంబంధమైనమూర్ఛ యుండవచ్చును

౪ హిస్టీరియారోగికి నిద్ర సామాన్యముగా పట్టదు మనస్సు చెదరిపోయి యుండును

సాధ్యాసాధ్య లక్షణములు — మూర్ఛవలన మరణము మిక్కిలి అరుదు ఊపిరాడక ప్రాణము పోవునట్లు కనుపింపవచ్చును కాని సామాన్యముగా అంతిలోనే వ్యాధి తగ్గి రోగికి తెలివివచ్చును నిప్పులోగాని నీటిలోగాని పడుటవలన రోగికి ప్రాణభయము కలుగ వచ్చును రాతిమీఁదపడి బుఱ్ఱ ఎముక పగిలి అపాయము కలుగ వచ్చును ఒకరోగికి నిద్రపోవునపుడు మూర్ఛ వచ్చి తలక్రిందుగాఁ జరిగి గుడ్డలలోనికి ముక్కు అణఁగుకొనిపోయినందున ఊపి రాడక రోగి ప్రాణములను విడువవచ్చును కాని వ్యాధివల్లనే ప్రాణములు పోఁగొట్టికొనినవా రరుదు

అపస్మారము కుదురుటకై — చాలకాలమువఱకును మూర్ఛరా కుండఁగను, వచ్చినప్పుడు తక్కువగ వచ్చునట్లును, ఒక్కొక్క మూర్ఛకు మధ్య చాలకాలము పట్టునట్లును చేయవచ్చును గాని ఇంత టితో వ్యాధి కుదిరినదని చెప్పుటకు వీలులేదు స్థలము మార్చుటవలనను, వృత్తి మార్చుటవలనను గుణము గలుగవచ్చును సంపూర్ణముగ కుదిరిన రోగులును గలరు అపస్మారపురోగులకు కొందఱికి కొంతకాలమునకు బుద్ధిబలము తగ్గిపోవును కొందఱికి పిచ్చియెత్తును పగటియందు వచ్చుమూర్ఛ నిద్రలో వచ్చు మూర్ఛకంటె చికిత్సలకు సులభముగ లొంగును చిన్నమూర్ఛకంటె పెద్దమూర్ఛ చికిత్సకు లొంగును

చికిత్స — పొటాసియము బ్రోమైడ్ అనునది దీవ్యాధికి చాల ఉపయోగకరము పదిహేను లేక పది గ్రెయినులవఱకు దినము నకు మూఁడుసారులు భోజనమైనతరువాత కొనగంటకు దీర్ఘకాలో సేయవచ్చును నలుపది మొదలు అఱువది గ్రెయినుల మోతాదు నిద్రలో మాత్రము వచ్చుచుండువారల కిచ్చిన గుణము కావచ్చును సోడియము, పొటాసియము, అమోనియము — ఈమూఁడు బ్రోమైడు లను సమభాగములుగఁ గలిపి యిచ్చినను ఉపయోగపడును మూర్ఛ ఘటానిసమయమునం నిశ్చయముగా వచ్చునని తెలిసినప్పుడు ఒకగంటకు ముందు బ్రోమైడు ఇచ్చినయెడల మూర్ఛ నిలిచిపోవచ్చును అధికముగ బ్రోమైడు నిచ్చినయెడల బుద్ధిమాంద్యము కలిగి కాళ్లుచేతులు వణఁకుచు చొంగ కోటిపాటుఁ గారవచ్చును పూట మెత్తుదిగ వచ్చును కలకాలము బ్రోమైడు ఇచ్చుటవలన పాల త్రాగుబిడ్డలకు అపాయము కావచ్చును మిక్కిలి గుణము కనిపించు రోగులకుఁగూడ బ్రోమైడును ఆఖరి మూర్ఛతరువాత రెండు సంవత్సరములవఱకును నిలుపఁగూడదు అటు పిమ్మటఁగూడ వారమున కొకటి రెండుమోతాదుల నిచ్చుచు క్రమ ముగ నిలుపవలయును గుండెలలో వ్యాధి గలవారలకు బ్రోమైడు తోడుగ డిజిటాలిస్ (Digitalis)ను, రక్తహీనులైనవారికి ఇనుమును, బలహీనులకు కాడ్‌లివర్ ఆయిలును చేర్చి యియ్యవచ్చును బోరికాసిడ్ ౧౦ మొదలు ౨౦ గ్రెయినులవఱకు బ్రోమైడుతో చేర్చి కాని ప్రత్యేకముగఁ గాని దినమునకు మూఁడుసార్లు ఇచ్చిన గుణము కలదని ఒకానొకరు వ్రాయుచున్నారు ఇది గాక పెక్కుమందులు మందులను ఇచ్చి చూచియున్నారు కాని నిజమైన గుణము కానరాలేదు ఆల్కహాల్, నల్లమందు మొదలగు నిద్రాకరము లగు సేవనములు మాని యుండవలయునని కొందఱు వ్రాయుచున్నారు కాని శాస్త్రీయముగ సంపూర్ణముగ ఉపయోగము లేదని తోఁచుచున్నది వీని యుపయోగమువలన బుద్ధి మాంద్య మధికముగుటయే ప్రత్యేకము... నిష్ప్రయోజన మగుచున్నారు

ఆయుర్వేద శాస్త్రము ననుసరించి

సంప్రాప్తి — స్మృతి నశించుటకుగాను అపస్మార మనఁబడును చింత, శోకము, భయము మొదలగువానిచే శారీర మానస దోషములు ప్రకోపించి హృదయమును సంజ్ఞా వాహి స్రోతస్సులను చెంది స్మృతిని నశింపఁజేయును

సామాన్య లక్షణము — ఇది జనించినతోడనే రోగికి చీఁకటిలో ప్రవేశించినటు లుండుటయు, నేత్రములయందు వైవర్ణ్యము, హస్తపాదములను విదలించుట — ఇవి కలిగి మోహము నొంది జ్ఞానశూన్యుఁడై పండ్లను కటకట కొఱుకుచు నురుగును గ్రక్కుచు భూమిని బడును దోషవేగము శమించినతోడనే పూర్వమువలె స్వభావమును బొందును కొంతకాలము గడచినపిదప మరల నిటులే మూర్ఛావికారము నొందును

పూర్వ రూపములు — హృదయమునందు కంపము, శూన్య త్వము కొద్దిగా నుండుటయు, చెమట, చింతమోహము, చిత్తభ్రమ, ఇంద్రియమోహము, నిద్రానాశము — ఇవి అపస్మారరోగ మునకు పూర్వరూపములు

చతుర్విధాపస్మారములు, లక్షణములు — అపస్మారము నాలు గు విధములు, వాతజము, పిత్తజము, కఫజము, సన్నిపాతజము నని నాలుగు విధములు

లగ నుండును. అందు కాంచుట, పండ్లుకొఱుకుట, నోటినుండి నురుగు కారుట, నిట్టూర్పులు విడుచుట, క్రూరముగ నల్లగ అరుణముగ నుండు రూపములు కంటికి గనబడుట — ఈ లక్షణములు వాతాపస్మారమునందు జనించును. నురుగు, అంగములు, ముఖము, నేత్రములు — ఇవి పసుపువర్ణముగ నుండుట, పచ్చగ ఎఱ్ఱగ నుండు రూపములు కంటికి గనబడుట, మిక్కిలి దప్పి గలుగుట, ప్రపంచము అగ్నిజ్వాలలచే వ్యాప్తమైనట్లు గాంచుట — ఇవి పిత్తజాపస్మారమునందు జనించును. నురుగు, శరీరము, ముఖము, నేత్రములు — ఇవి తెల్లగనుండుట, శరీరము చల్లగ నుండుట, వెంట్రుకలు నిక్కబొడిచి యుండుట, శరీరము బరువుగ నుండుట, తెలుపు వర్ణముతోఁ గూడిన రూపములు కంటికి గనబడుట — ఈ లక్షణములు కఫజాపస్మారమునందుఁ గలుగును. ఇందు శ్లైష్మికమునొక్క వేగము చిరకాలమునకు నివర్తించును. సన్నిపాతజమునందు వాతజాద్యపస్మారములకుఁ జెప్పియుండు లక్షణము లన్నియు కలిగియుండును.

సాధ్యాసాధ్యములు.— సన్నిపాతజాపస్మారము, క్షీణబలము గలవానికి జనించిన ఏకదోషజాపస్మారము, చిరకాలమునుండి బాధించుచుండిన యపస్మారము — ఇవి అసాధ్యములు, చికిత్సలయందు వర్జింపఁదగినవి.

వ్యాధిప్రకోపకాలములు.— వ్యాధికి కారణములగు ప్రకుపిత దోషములు సర్వదా శరీరము ననుసరించియే యుండినను వ్యాధివేగములను (Epileptic fits) అప్పుడప్పుడు మాత్రముంచును, అనఁగా వాతికము ౧౨ రోజులకును, పైత్తికము ౧౫ రోజులకును, శ్లైష్మికము మాసమునకును గనఁబడుచుండును. ఇది సామాన్యవిధి. దోషతారతమ్యము ననుసరించి యొకప్పుడీనియమితకాలమునకు లోపలను రావచ్చును, అతిక్రమించియు రావచ్చును (మాధవనిదానము, అపస్మార ప్రకరణము)

అపస్మారచికిత్సావిధానము.— ౧ పైని చెప్పిన చొప్పున నపస్మారరోగస్వరూపములను గుర్తెఱిఁగి దోషములచే నావరింపఁబడి యుండు బుద్ధి హృదయము మనస్సు స్రోతస్సులు — వీనిని తీక్ష్ణములగు నుండు వమనవిరేచనాదికర్మములచే శుద్ధపఱుపవలయును. వాతజాపస్మారము వస్తికర్మములచేతను, పిత్తజాపస్మారము విరేచనములచేతను, శ్లేష్మజాపస్మారము వమనములచేతను చికిత్సింపవలయును. అనంతరము సంశమనములను ఘటింపఁజేసి అపస్మారరోగము శమించుటకై యాదిగ నుపచరించు ఘృతపానాదుల నొసంగవలయును

౨ పంచగవ్యఘృతము. ఆవుపేడ రసము, పాలు, పెరుగు, మూత్రము, నెయ్యి — వీనిని సమభాగములుగఁ జేర్చి ఘృతపాకవిధి ప్రకారము పక్వముచేయవలయును. దీని సేవనమువలన అపస్మారము, జ్వరము, ఉన్మాదము, కామిల నశించును.

౩. బ్రాహ్మీఘృతము. సరస్వతి అను రసమునకు సమముగ పాతనేతిని కలిపి వస, చెంగల్వకోష్టు, శంఖపుష్పి — వీని చూర్ణమును చేర్చి పాకముచేసి సేవించినచో అపస్మారము తప్పక శాంతించును (౧-౨-౩, చరక, చి. స్థా, అ ౧౫).

౪ క్షీరము కాకగడ్డి, జిలుగుమ్మడు, చెఱకు, దర్భగడ్డి — వీని సమభాగములుగఁ జేర్చి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి వడియగట్టి అందు ఆవుపాలను జేర్చి చక్కఁగ కాచి పానముచేయించిన అపస్మారము హరించును

౫. కూష్మాండఘృతము కూష్మాండఘృతము ౧౮ ప్రస్థములు ఆవునెయ్యి ౧ ప్రస్థము చేర్చి యష్టిమధుకల్కమును కలిపి విధిప్రకారము పక్వముఁ జేసి యిప్పించిన అపస్మారము శీఘ్రముగ హరించును ప్రశస్తమగు బుద్ధి, వాక్కు, స్వరము కలుగును

౬ నస్యము కపిలవర్ణముగల ఆవుయొక్క పిత్తముచే నస్యము చేయించిన రోగికి మిగుల హితము కలుగును కుక్క, నక్క, పిల్లి, సింహము, ఉడుము, ముంగిస, సర్పము, ఎద్దు, ఆవు, ఎలుగుబంటి — వీని పిత్తములను నస్యములకుఁగాని, నువ్వులనూనెలో వేసి కాచి అభ్యంగమునకుఁ గాని ఉపయోగింపవలెను

౭ నువ్వులనూనె చిల్లల్లి గాని, ఆవుపాలతోడ పిల్లిపీచరము గాని, తేనెతో మండూకబ్రాహ్మీరసము గాని, చెంగల్వకోష్టు రసము గాని, వసను గాని ప్రతిదినము నపస్మారరోగి కిప్పించవలయును (౪, ౫, ౬, ౭, అష్టాంగహృదయము, ఉత్తరస్థానము, అ ౭)

౮ శ్లో॥ నిర్గుండీ భవ పత్రాణ చూర్ణనస్యోపయోగతః,
ఉపైతి సహసా నాశ మపస్మారో నసంశయః॥
—యోగతరంగిణి.

బదనికయోగము వావిలిచెట్టుమీఁద బయలుదేరిన బదనికను దెచ్చి చూర్ణముచేసి నస్యకర్మమం దుపయోగించిన అపస్మారము నిస్సంశయముగ శాంతించును

౯ గొఱ్ఱెమూత్రము, గోమూత్రము, గోమయరసము — వీనిని ఆవనూనెకు నాలుగురెట్లు చేర్చి తైలము కాచి అభ్యంజనము చేసినచో అపస్మారము నివర్తించును (బృందమాధవము).

౧౦ కల్యాణకరచూర్ణము పంచకోలములు, మిరియాలు, త్రిఫలములు, బిడాలవణము, సైంధవలవణము, పిప్పళ్లు, వాయువిడంగములు, ఓమము, దనియాలు, జీరకము - వీనిని చూర్ణముచేసి వేడినీటితో పుచ్చుకొనిన అపస్మారము తప్పక శాంతించును (యోగరత్నాకరము)

మఱియు చరకాదులలో చెప్పఁబడిన మహాపంచగవ్యఘృతము గూడ అపస్మారమును నాశనముచేయుట ప్రసిద్ధము.

రోగి రక్షణావశ్యకము.— అపస్మారరోగము గలవానిని నిప్పు నీళ్లు మొదలగు వానివలన ముప్పు కలుగనియట్లు జాగరూకతతోడ సదా రక్షించుచుండవలయును. పైని వివరించిన చికిత్సలచే రోగము శమించి మనోవికారరహితుండుగ నుండురోగితోడ 'నీవు

పూర్వము నిండనీయుకృత్యంబులకు జేసినా ' నని చెప్పక క్రియలను, మనోవికారములను అను విషయంబులం జెప్పి వాని మనస్సున కుత్సాహము కలుగ జేయవలెను

(గం. దూ.)

గత పదిసంవత్సరముల యూరోపు అపస్మారముయొక్క నిదానమునందుఁ గాని, చికిత్సయందుఁ గాని విస్తారము జ్ఞానాభివృద్ధి కలుగ లేదు ఇది యెంతయు శోచనీయము. చరక, సుశ్రుతాదులవిద మతలలో చెప్పిన అదే ప్రకారము ఈకాలమునఁగూడ ఈవ్యాధికి ఇద మిత్థ మని చెప్పఁదగిన చికిత్సను నిశ్చయింపఁజాలకున్నారు. కాని సామాన్యముగ అనేకులకు జీర్ణసంబంధమయిన దోషములు లేకుండఁ జేయుటచేత అపస్మారము మార మగుచున్నది మా యనుభవమున బృంగామలకాది తైలములచేత స్నానములు, నస్యములు ఉపయోగ కరములుగా నున్నవి లోపలికిచ్చుమందులలో మిందటిరకము చెంగ ల్వకోష్టు వచాచూర్ణములు గుణము నిచ్చుచున్నవి ఒక్కొకటి పది గుంజలయెత్తు మోతాదు చేర్చి కాని, విడివిడిగాఁ గాని, పదిగుంజలయెత్తు అతిమధురముచూర్ణముతోఁ గాని యిచ్చుటచేత కొంతకాలమునకు మూర్ఛలక్షణములు తగ్గుచున్నవి అనుపానముగా కూష్మాండస్వరసము గాని, ఆవునేయి చక్కెరగాని ఉపయోగింపవచ్చును పై నుదాహ రించిన పదియోగములను, నస్య, అభ్యంగములకు చిత్తముప్రయోగము లను గూర్చి హెచ్చుగ శోధన చేయఁదగియున్నది ఇవి యన్నియు ఒక్కొకరోగికి చిరకాలము వాడి చూడఁదగినవి మొత్తముమీఁద ఆంగ్లేయౌషధములకంటె దేశీయౌషధములును, దేశీయపద్ధతుల ననుస రించి చికిత్సయును మరి పథ్యములును ఎక్కువ యుపయోగకరము లని చెప్పవచ్చును

'శతశ్లోకి' యను గ్రంథమునందు అపస్మారమున కీ క్రింది యోగములు చెప్పఁబడినవి

ఆవుపాలుగా గుగ్గి పేమలను మంగిన
పిల్లి యడుగును నక్క చేదుచేత
నస్యంబు చేయించి నయమైన వెల్లుల్లి
త్రికటు వామగవిత్తు త్రిఫలమునను
నస్యంబు చేయించి నయముస్నాన మొనరించి
కల్హారయూకును చల్లగడ్డ
గోపాంగనా తెల్లగంచవస్త్రాచారు
పంచగవ్యము గుమడిపండుతోడ
పానంబు చేయించి పక్షితెక్కలు తెచ్చి
అగ్నిచేతను ధూప మమరఁజేసి
ఇన్నివిధములు చేయ మెక్కుడౌనా యప
స్మార రోగ ముడిగి చను రతోశ1 !

(కు. ల)

అపస్యాముఁడు — ఒక బ్రహ్మర్షి.

అపాండువు — ఒక బ్రహ్మర్షి

అపాంతరతముఁడు — ఒక బ్రహ్మర్షి

అపాంప్రదము — భారతవర్షము తీర్థము.

అపామియా — ౧ పడమటి ఆసియాయందలి ఓరాం టెస్ నదియొడ్డునఁ గల పట్టణము సెల్యూకస్ నికేటర్ భార్య యగు అపామా పేర నీనగరమున కీపేరు వచ్చెను తరువాత క్రీ శ 3-వ శతాబ్దిలో నిది శత్రువులచేతఁబడి నాశనము గావింపఁబడెను అటుపై నరబ్బులు దీనిని మరల నిర్మించి ఫామియా యని పేరిడిరి 'క్రూసేడ్' యుద్ధములవలన నీనగరము కొన్నితత్త్వము వహించియుండెను

౨ ఆసియామైనరునందలి ఫ్రిజియాలో నిది యొకపురాతననగరము దీనిని గట్టించినవాఁడు అంటియోకస్ సోటర్ అతనితల్లి పేరు అపామా యగుటచే నాతఁ డామెపేర నీనగరమునకు అపామియా యని పేరిడెను క్రీస్తుశకము 3-వ శతాబ్ది నుండియు నీనగరము చాల ప్రసిద్ధి గాంచి చాలకాలము ఆసియా మైనరునందలి గొప్పపట్టణములలో నొకటి యైయుండెను

అపినైన్పర్వతములు — ఇటలీదేశమునందు నుత్తర మునుండి దక్షిణమునకును, అచ్చటనుండి ఒక్షిణమున సిసిలీవఱకును గొలుసువలె పొడుగుగఁ బ్రసరించియున్న యొకపర్వతపంక్తి ఇది యూరోపుఖండమందలి గొప్పపర్వతములలో నొక్కటి దీనిపొడుపు రమారమి ౭౫౦ మైళ్లు ఇటలీలో నున్న యీపర్వత భాగము యొక్కయెత్తు శిఖరము 'మాంటెకోర్నో' అనునది ౧౦,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నున్నది సిసిలీలో ఎట్నా (Etna) అను శిఖరము గలదు అది ౧౧,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నున్నది. ఇదియు, నేపిల్సు కొద్దనున్న వెసూవియస్ అనునదియు గొప్ప యగ్నిపర్వతములు మిక్కిలి యెత్తుమీఁద నీపర్వతము వృక్షవిహీనముగను, గరుసుగను ఉండును కొంచెము మెత్తుతక్కువ ప్రదేశము వనములతో నిండి యుండును. ఈపర్వతములమీఁద ఖనిజము లంతగ లేవు. కాని గృహ ములకు ఉపయోగపడు చలువరాళ్లు మాత్రము విశేషముగ నున్నవి

అపిశలి — ప్రాచీనసంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రకారుఁడు, మిగులఁ బ్రసిద్ధుఁడు, పాణినికిఁ బూర్వుఁడు.

అపిశలిశిక్ష — వైదికశబ్దోచ్చారణములను గూర్చి తెలుపు గ్రంథము ఇందు అచ్చు లేవో, హల్లు లేవో, అవి యే స్థానములో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నిర్దేశింపఁబడినవి అపిశలిపండితుని యభి ప్రాయము ననుసరించి వానివ్యుత్పత్తులను వివరింపఁబడియున్నవి.

1 పద్యమంతయు తప్పులతడికగ నున్నది. ఉన్నదున్నయట్లు ప్రకటించినాము.

అపూరిమక్ — పెరూదేశమునందలి యొక ప్రదేశము. అచ్చటి ఆండీస్ పర్వతములయందు పుట్టిన అపూరిమక్ అనునదినిబట్టి దాని కీపేరు వచ్చినది. వైశాల్యము ౮,౩౬౬ చ మైళ్లు జనసంఖ్య ౧,౬౬,౮౮౬.

అపూలియా — ఇటలీదేశములో నొక ప్రదేశము దీని వైశాల్యము ౮,౩౬౬ చ మైళ్లు జనసంఖ్య ౨౨,౩౭,౬౮౧.

అపెల్లిస్ — సుప్రసిద్ధుడగు నొక గ్రీసుదేశపు చిత్రకారుడు. ఇతఁడు క్రీ పూ నాల్గవశతాబ్దిలోనివాఁడు. అపెల్లిస్ మెసిడోనియాకు వెళ్లినప్పుడు అలెగ్జాండరుచక్రవర్తితో బాగుగ పరిచయము సంపాదించుకొనెను. వీనస్ (రతీదేవి) తడిసి ముద్దయైన తనశిరోజములనుండి నీటిని పిండివేయుచు సముద్రములోనుండి బయటికి వచ్చుచున్నట్లుగ రచించినచిత్రము ఇతనిచిత్రములలో శ్రేష్ఠమైనది క్రీ పూ నాల్గవశతాబ్దిచివరిదినములలోనే అపెల్లిస్ మరణించెను.

అపోలో — ఇతఁడు గ్రీకుదేవత ఒలింపియన్ దేవగణములందు ప్రధానస్థానము నాక్రమించినవారిలో నితఁడు నొకఁడు. రాజకీయ, సాంఘిక, నైతిక, ధార్మికము లను గుణసర్వములఁ బెక్కింటి నితఁడు గలిగియుండెను అందువలన వానియధిష్ఠానదేవతా పదములను, అనేకనామధేయములను లభించెను ఊసెనర్ నామక పండితుఁడు గ్రీకుభాషయందలి తఱిమివేయుట యనునర్థముగల ధాతువునుండి అపోలోశబ్దము పుట్టియుండవచ్చు నని యూహించెను రాస్చెరను జర్మనువిద్వాంసుఁడు సూర్యపరమగు నర్థమును దీసెను ఈయర్థము సర్వసమ్మతమగు నంగీకారమును బడసియుండలేదు కాని యనేకపురాణములలో నితఁడు సూర్యదేవతయొక్క సంబంధముమ దెలుపు 'ఫోబస్ అపోలో' యనుపేరను వ్యవహరింపఁబడియుండెను

ఇతఁడు స్వర్గాధిపతి యగు జ్యూస్కు లెటోయందు జన్మించిన కుమారుడు జ్యూస్ సోదరియు, పత్నిపట్టపురాణియు నగు జూనో (హీరో) కామెపై నసూయ జనింప ఆమె యిటు నటు పరిభ్రమించుచు తొమ్మిది దినములపర్యంత మత్యంతకష్టము ననుభవించి తుదకు తోడేలురూపమును దాల్చి మతికొన్నితోడేళ్లసాయముతో డెలోస్ అనుద్వీపమును జేరి యచట సింథస్ శిఖరమునకు దిగువగ నున్న యొకతాటిచెట్టుక్రింద నిరువురు కవలపిల్లలను గనెను ఈయిద్దఱు బిడ్డలను నింటిక వ్యవధానముతో వేఱువేఱు ప్రదేశములందు ప్రసవించె నని కొందఱియభిప్రాయము ఆయిద్దఱిలో నొకకుఱ్ఱవాఁడు అపోలో, రెండవది ఆర్టిమిస్ నామక దివ్యకాంత ఈమె పాతివ్రత్యాధిదేవత అపోలో జన్మాంతరముఁగూడ లెటోకు జూనోబాధ తప్పినది కాదు. అందువలన నితఁడు థెమిస్ అను నొకదేవతవలనఁ బోషింపఁబడెను. థెమిస్ కూడ జ్యూస్ యొక్కభార్యలలో నొకతె; న్యాయధర్మముల కధిదేవత యైయుండెను. పుట్టినెండుట నీథెమిస్ యొక్క యాధీనమందే డెల్ఫీలోనిదేవాలయ ముండె ననియు, నా

నామెయే తరువాత అపోలోకు ప్రదానించె ననియు కొన్నిగాథలు వక్కాణించుచున్నవి. థెమిస్ యొక్క పరిపోషణ ముందుచు అపోలో అమృతము సేవించి దగిలినవెంటనే శైశవమునుండి యొక్కపెట్టున యౌవనావస్థను బొందెను అపోలో జన్మమునకుఁ బూర్వము డెలోస్ ద్వీప మస్థిరమై, సస్యవిహీనమై, తుపానుక్షేత్రసంయుతమై, జనవాసయోగ్యమైన స్థానముగ నుండి యీతఁడు పుట్టినతోడనే సుస్థిరము, జనవాసార్హము, సస్యపరిపూర్ణము నైనదిగ మారెను మాసమునందలి సప్తమదినమున నితఁ డవతరించెను దీనిని బురస్కరించుకొని యీసప్తమదినమునందును, మాసమునందలి ఇరువదవనాఁడును, పూర్ణిమ, అమావాస్యలందును ఇతనిపేర మత్సవములు జరుపఁబడుచుండును మఱియు కర్నియా, డఫ్నెఫోరియా, డెలియా, హైసింథియా, ప్యానెప్సియా, పిథియా, థర్గలియా మొదలగు పండుగలుకూడ నితనిపేరను గావింపఁబడుచున్నవి

అపోలో

ఇతఁడు దేవవాణి, వ్యాధిపీడానివారణము, యుద్ధము, ప్రకృతి, వనస్పతులు, చరాచరములు, సంగీతగానకళాదులు, కృషి మున్నగువాని కధిదేవత ఇన్నిభిన్నవిషయముల కధిదేవత యగుటవలన నే ఇతని కనేకనామధేయములును గలిగినవి

భూర్వము నిండనీయక పృత్యంబులను జేసినా' నని చెప్పక క్రియలను, మనోవికారములను అను విషయంబులం జెప్పి వాని మనస్సున ధర్మానాము కలుగజేయవలెను

(గం. మా.)

గత పదిసంవత్సరముల యీలోపల అపస్మారముయొక్క నిదానమునందుఁ గాని, చికిత్సయందుఁ గాని విస్తారము జ్ఞానాభివృద్ధి కలుగలేదు ఇది యెంతయు శోచనీయము. చరక, సుశ్రుతాదులచిన ములలో సెల్లో అదే ప్రకారము ఈకాలమునఁగూడ ఈవ్యాధి కిది మిత్ర మని చెప్పఁదగిన చికిత్సను నిశ్చయింపఁజాలకున్నారు. కాని సామాన్యముగ అనేకులకు జీర్ణసంబంధములైన దోషములు లేకుండఁ జేయుటచేత అపస్మారము దూర మగుచున్నది మా యనుభవమున బృంగామలకాది తైలములచేత స్నానములు, నస్యములు ఉపయోగకరములుగా నున్నవి లోపలి కిచ్చుమందులలో మొదటిరకము చెంగల్వకోష్టు వచాచూర్ణములు గుణము నిచ్చుచున్నవి ఒక్కొకటి పది గుంజలయెత్తు తేనెతో చేర్చిగాని, విడివిడిగాఁ గాని, పదిగుంజలయెత్తు అతిమధురముచూర్ణముతోఁ గాని యిచ్చుటచేత కొంతకాలమునకు మూర్ఛలక్షణములు తగ్గుచున్నవి అనుపానముగా కూష్మాండస్వరసము గాని, ఆవునేయి చక్కెరగాని ఉపయోగింపవచ్చును పై నుదాహరించిన పదియోగములను, నస్య, అభ్యంగములకు పిత్తము ప్రయోగములను గూర్చి హెచ్చుగ శోధన చేయఁదగియున్నది ఇవి యన్నియు ఒక్కొకరోగికి చిరకాలము వాడి చూడఁదగినవి మొత్తముమీఁద ఆంగ్లేయౌషధములకంటె దేశీయౌషధములును, దేశీయపద్ధతుల ననుసరించి చికిత్సయు మన పథ్యములును ఎక్కువ యుపయోగకరములని చెప్పవచ్చును

'శతశ్లోకి' యను గ్రంథమునందు అపస్మారమున కీ క్రింది యోగములు చెప్పఁబడినవి

అపుపాలుగా గుల్ల మెసంగు మంగిస
  పిల్లి యుడుము నక్క చేదుచేత
నస్యంబు చేయించి నయమైన వెల్లుల్లి
  త్రికటు వాసగలిత్తు త్రిఫలములను
నస్యంబు చేయించి నయమ్మున పొనరించి
  కల్హారయోగము చల్లగడ్డ
గోపాంగనా తెల్లగంపన్నపూచారు
  పంచగవ్యము గుమడిపండుతోడ
పానంబు చేయించి పక్షి కొక్కులు తెచ్చి
  అగ్ని చేతను ధూప మమరఁజేసి
ఇన్నివిధముల చేయ నెక్కడౌ నా యప
  స్మార రోగ మడిగి చను రమేశ1!

(శ. ౮)

అపస్యాముఁడు — ఒక ఋషి.

అపాండువు — ఒక ఋషి

అపాంతరతముఁడు — ఒక ఋషి

అపాంప్రదము — భారతవర్షీయ తీర్థము.

అపామియా — ౧ పడమటి ఆసియాయందలి ఓరాంటెస్ నదియొడ్డునఁ గల పట్టణము సెల్యూకస్ నికేటర్ భార్యయగు అపామా పేర నీనగరమున కీపేరు వచ్చెను తరువాత క్రీ శ ౭-వ శతాబ్దిలో నిది శత్రువులచేఁబడి నాశనము గావింపఁబడెను. అటుపై నరబ్బులు దీనిని మరల నిర్మించి ఫామియా యని పేరిడిరి 'క్రూసేడ్' యుద్ధములవఱకు నీనగరము ఔన్నత్యము వహించియుండెను.

౨ ఆసియామైనరునందలి ఫ్రిజియాలోనిది యొక పురాతననగరము దీనిని గట్టించినవాఁడు అంటియోకస్ సోటర్ అతనితల్లి పేరు అపామా యగుటచే వాఁడు డామెపేర నీనగరమునకు అపామియా యని పేరిడెను క్రీస్తుశకము ౩-వ శతాబ్దినుండియు నీనగరము చాల ప్రసిద్ధి గాంచి చాలకాలము ఆసియామైనరునందలి గొప్పపట్టణములలో నొకటి యైయుండెను

అపినైనుపర్వతములు — ఇటలీదేశమునందు నుత్తరమునుండి దక్షిణమునకును, అచ్చటనుండి దక్షిణమున సిసిలీవఱకును గొలుసువలె పొడుగుగఁ బ్రసరించియున్న యొకపర్వతపంక్తి ఇది యూరోపుదేశమందలి గొప్పపర్వతములలో నొక్కటి దీనిపొడుగు రమారమి ౮౦౦ మైళ్లు ఇటలీలో నున్న యీపర్వత భాగము యొక్కయెత్తు శిఖరము 'మాంటెకోర్నో' అనునది ౧౦,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నున్నది సిసిలీలో ఎట్నా (Etna) అను శిఖరము గలదు అది ౧౧,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నున్నది. ఇదియు, నేపిల్సు నొద్దనున్న వెసూవియస్ అనునదియు గొప్ప యగ్నిపర్వతములు. మిక్కిలి యెత్తుమీఁద నీపర్వతము వృక్షవిహీనముగను, గడుసుగను ఉండును కొంచె మెత్తుతక్కువ ప్రదేశము వనములతో నిండియుండును. ఈపర్వతములమీఁద ఖనిజము లంతగ లేవు. కాని గృహములకు పనికివచ్చు చలువరాళ్లు మాత్రము విశేషముగ నున్నవి

అపిశలి — ప్రాచీనసంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రకారుఁడు, మిగులఁ బ్రసిద్ధుఁడు, పాణినికిఁ బూర్వుఁడు.

అపిశలిశిక్ష — వైదికశబ్దోచ్చారణములను గూర్చి తెలుపు గ్రంథము ఇందు అచ్చు లేవో, హల్లు లేవో, అవి యే స్థానములనుండి ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నిర్దేశింపఁబడినవి అపిశలిపండితుని యభిప్రాయము ననుసరించి వానివ్యుత్పత్తులను వివరింపఁబడియున్నవి.

1 పద్యమంతయు తప్పులతడికగ నున్నది. ఉన్నదున్నయట్లు ప్రకటించినాము.

అపూరిమక్ — పెరూదేశమునందలి యొక ప్రదేశము. అచ్చటి ఆండీస్ పర్వతములయందు పుట్టిన అపూరిమక్ అనునదినిబట్టి దాని కీపేరు వచ్చినది. వైశాల్యము ౬,౩౬౬ చ మైళ్లు జనసంఖ్య ౧,౬౬,౮౮౬.

అపూలియా — ఇటలీదేశములో నొక ప్రదేశము. దీని వైశాల్యము ౬,౩౬౬ చ మైళ్లు జనసంఖ్య ౨౨,౩౯,౬౮౧.

అపెల్లిస్ — సుప్రసిద్ధుడగు నొక గ్రీకుదేశపు చిత్రకారుడు. ఇతడు క్రీ పూ నాల్గవశతాబ్దిలోనివాడు. అపెల్లిస్ మేసిడోనియాకు వెళ్లినప్పుడు అలెగ్జాండరుచక్రవర్తితో బాగుగ పరిచయము సంపాదించుకొనెను. వీనస్ (రతీదేవి) తడిసి ముద్దయైన తనశిరోజములనుండి నీటిని పిండివేయుచు సముద్రములోనుండి బయటికి వచ్చుచున్నట్లుగ రచించినచిత్రము ఇతనిచిత్రములలో సెల్ల శ్రేష్ఠమైనది క్రీ పూ నాల్గవశతాబ్దిచివరిదినములలోనే అపెల్లిస్ మరణించెను.

అపోలో — ఇతడు గ్రీకుదేవత ఒలింపియా దేవగణములందు ప్రధానస్థానము నాక్రమించినవారిలో నితడు నొకడు రాజకీయ, సాంఘిక, నైతిక, ధార్మికము లగు సుగుణధర్మములన్నిటి నితడు గలిగియుండెను అందువలన వానియధిష్ఠానదేవతాపదములను, అనేక నామధేయములను లభించెను ఈ పెనర్ నామక పండితుడు గ్రీకుభాషయందలి కఠినపేయుట యనువర్థముగల ధాతువునుండి అపోలోశబ్దము పుట్టి యుండవచ్చు నని యూహించెను రాస్చెరను జర్మను విద్వాంసుడు సూర్యపరముగు వర్థమును దీనెను ఈయర్థము సర్వసమ్మతముగు నంగీకారమును బడసియుండలేదు కాని యనేకపురాణములలో నితడు సూర్యదేవతయొక్క సంబంధమును దెలుపు 'ఫోబస్ అపోలో' యను పేరను వ్యవహరింపబడియుండెను

ఇతడు స్వర్గాధిపతి యగు జ్యూస్‌కు లెటోయందు జన్మించిన కుమారుడు జ్యూస్‌సోదరియు, పట్టపురాణియు నగు జూనో (హీరా) కామెపై నసూయ జనింప ఆమె యిటు నటు పరిభ్రమించుచు తొమ్మిది దినములపర్యంత మత్యంతకష్టము ననుభవించి తుదకు తోడేలురూపమును దాల్చి కుటీరాన్నితోడేళ్లసాయముతో డెలోస్ అనుద్వీపమును జేరి యచట సింథస్ శిఖరమునకు దిగువగ నున్న యొకతాటిచెట్టుక్రింద నిద్దరు కవలపిల్లలను గనెను. ఈయిద్దరు బిడ్డలను నింపుగ వ్యవధానముతో వేరువేరు ప్రదేశములందు ప్రసవించె నని కొందరియభిప్రాయము అయిద్దరిలో నొకనికిపేరు అపోలో, రెండవది ఆర్టిమిస్ నామక డియానాకన్య ఈమె పాతివ్రత్యాధిదేవత. అపోలో జన్మాంతరమునగూడ లెటోను జూనో బాధ తప్పినది కాదు. అందువలన నితడు థెమిస్ అను వేరొక దేవతవలన బోషింపబడెను. థెమిస్‌కూడ జ్యూస్‌యొక్క భార్యలలో నొకతె; న్యాయధర్మముల కధిదేవత యైయుండెను. మొట్టమొదట నీథెమిస్ యొక్క యధీనమందే డెల్ఫోని దేవవాణి యుండె ననియు, కాని నామెయే తరువాత అపోలోకు ప్రసాదించె ననియు కొన్నిగాథలు వక్కాణించుచున్నవి. థెమిస్‌యొక్క పరిపోషణమందుండు అపోలో అమృతము గోటికి దగిలినవెంటనే శైశవమునుండి యొక్కసారిగ యౌవనావస్థను బొందెను అపోలోజన్మమునకు బూర్వము డెలోస్ ద్వీప మస్థిరమై, సస్యవిహీనమై, ఊషరక్షేత్రసంయుతమై, జనవాసాయోగ్యమైన స్థానముగ నుండి యితడు పుట్టినతోడనే సుస్థిరమును, జనవాసార్హమును, సస్యపరిపూర్ణమును నైనదిగ మారెను మాసమునందలి సప్తమదినమున నితడవతరించెను దీనిని బురస్కరించుకొని యాసప్తమదినమునందును, మాసమునందలి ఇరువదవనాడును, ప్రార్థనము, ఆయావ స్థలములందును ఇతనిపేర మహోత్సవములు జరుపబడుచుండును మఱియు కర్నియా, డఫ్నెఫోరియా, డెలియా, హైసింథియా, ప్యానెప్సియా, పిథియా, థర్గేలియా మొదలగు పండుగలుకూడ నితనిపేరను గావింపబడుచున్నవి

అపోలో

ఇతడు దేవవాణి, వ్యాధిపీడానివారణము, యుద్ధము, ప్రకృతి, వనస్పతులు, చరాచరములు, సంగీతనాదవినోదములు, కృషి మున్నగువాని కధిదేవత ఇన్నిభిన్నవిషయముల కధిదేవత యగుటవలననే ఇతని కనేక నామధేయములును గలిగినవి

హోమరు గ్రంథమునం దితనికి అపాదింపఁబడినధర్మములలో దేవవాణి యధిపతిత్వ మొకటి. ఇతఁడు జన్మించిన దైవదశాఁడె పైథన్ నామకసర్పమును వధించి భవిష్యద్వాణి కధిపతి యయ్యెను. కాని వీరగాథల ననుసరించి యీసర్పము భూతభేతాళాదులలోఁ జేరినది కాదు. తనతల్లి యగు లేటోను హింసించె ననియో లేక భవిష్యద్వాణిని పైథన్ స్వయముగఁ బ్రకటించుచుండె ననియో ఇతఁడు దానిని దెగటార్చి దానిభవిష్యత్కథనాధిపత్యమును తాను స్వయముగ గ్రహించెను. ఇందువలన నితనికి పాపము కలుగఁ దన్నివారణార్థము పరిభ్రమణము సలిపి టెంపె యను లోయయందు లారెల్ వృక్షములతోఁటలోఁ గూరుచుండి ౯ సంవత్సరముల పర్యంతము తపస్సును గావించి యాపాపమునుండి విముక్తుఁడయ్యెను. ఈ ప్రకారము తపము నొనరించి పాపవిముక్తుఁ డగుటవలన నితరులను గూడ పాపదూరులను జేయుశక్తి లభించెను. దేవవాణుల నితఁడు స్వయముగఁ గాక జ్యూస్ పేరను బ్రకటించుచుండెను. కాని యితని భావములను సాధారణముగ నందఱును గ్రహింపఁజాలకుండిరి. వాగ్రూపమునను భవిష్యత్తులను జెప్పుచుండెనే కాని పక్షుల పాటలెప్పుడు, [illegible] పదార్థములు మొదలు, బల్లెన్నము, దేవధనుస్సు, కలలు మున్నగువానివలనఁ గలుగుసంకేతములనుండియు దేవతాభిప్రాయము గనుగొనఁబడుచుండెడిది. కాలాంతరమున నితఁడు తన కభీష్టులైన కస్సాండ్రా, హెలెనస్, మెలంపస్, ఎమిడెస్ లోనగు మర్త్యులకును భవిష్యద్వాణిని వదింపఁగలుగుశక్తిని బ్రసాదించెను. మహామారి (ప్లేగ్) మొదలగు రోగముల వినాశము గావించువాఁ డగుటంజేసి యితనికి స్మింథియస్ అను పేరు కలిగెను. స్మింథియస్ అనఁగా మూషకధ్వంసి. ఇదికాక మఱికొన్ని రోగముల నివారించువాఁ డగుటవలన అయాట్రోమెంటిస్, పాలియాన్ అను పేరులు గూడ నితనికి లభించెను

యుద్ధాధిదేవత యగుకారణమున ఎకేబియస్ (యుద్ధప్రోత్సాహకర్త), అర్గురోటోక్సోస్ (రజతధనుర్ధారి), హెకటెబోలోస్ (దూరమునుండి గుఱికొట్టువాఁడు), క్రైసావోరోస్ (స్వర్ణఖడ్గధారి), బోడ్రోమియాన్ (సహాయకుఁడు) లోనగు బిరుదములు ప్రాప్తమయ్యెను. పాషాణములమీఁదను చెక్కఁబడిన ఇతని విగ్రహములు కొన్ని సమస్తయుద్ధోపకరణములతో సుసజ్జితమై యున్నట్లు నిర్మింపఁబడియున్నవి. ఇందువలన కొంద ఱితనిని సంహారదేవత యనియుఁ దలఁచిరి.

ప్రకృతివనస్పతుల యధిదేవత యగుటచే మనోరమ్యములు, వనములు, ఆరామములు, పర్వతగుహలు, లోయలు నితనినిరీక్షణమునందే యుండెను. వృక్షములలో ముఖ్యముగ లారెల్, తాటివృక్షము లితని కత్యంతపవిత్రములు. దేవళ్లయొక్క ఆరుల బలిపూజావిధానములందును, ఒలింపియాక్రీడాసమారంభములందును విజేతలకుఁ దాల్చుటకును నుపయోగపడుచుండెను. లారెల్ వృక్షపత్రములును నిందులకే యుపయోగించుచు. తాటిచెట్టుక్రింద నితఁడు జన్మించెనని యదియు నితనికి పవిత్ర మయ్యెను.

పశ్వాదులసంరక్షణ మితని కర్తవ్యములలో నొకటి. స్వయముగ నితఁడు పశువుల మేపియుండెను. పశు, పక్షి, సరీసృపాదులలో సింహము, తోఁడేలు, హంసము, జింక, కాకి, గృధ్రము, సర్పము మొదలగునవి ఇతనికి పవిత్రములు

మానవపాలకుఁ డగుటవలన నితఁడు కౌరోట్రోఫోస్ (బాలపోషకుఁడు) అను బిరుదమును గాంచెను.

సంగీతగానకళాదివిద్యాపరిపోషకుఁడై దేవతలు గావించుకొను ఉత్సవములందు లైర్ నామకవీణావాదనమును వాయించుచుండెడివాఁడు. క్లియో (ఇతిహాసము), యూటెర్పె (శృంగారకావ్యము), థాలియా (సుఖాంతనాటకము), మెల్పొమెని (దుఃఖాంతనాటకము), టెర్ప్సికోర (నృత్యగానములు), ఎరాటో (ప్రేమగీతము), పాలిహిమ్నియా (ఉన్నతమంత్రము), యురానియా (జ్యోతిషము), కల్లియోప్ (ఐతిహాసికకావ్యము) అను పేరులు గల తొమ్మండ్రు కళాదేవత లితనికి తోడుగను సేవకులుగ నుండిరి. వీరందఱితోఁ గూడి ఇతఁడు హెలికన్ పర్వత శిఖరములందును, పెర్నాసస్ మహీధ్రాగ్రములందును విహారము గావించుచు, కాస్టేలియన్ నామకనిర్ఝరిణీజలములఁ గ్రోలుచు సకలకళారసధారాసంపాతములచే లోకుల నానందింపఁజేయుచుండును

కృషి, పశ్వాదుల కధిదేవత యగుటవలన అపోలో సిటాల్కాస్ (ధాన్యరక్షకుఁడు), ఎరిథిబియస్ (కీటపరిహర్త), వస్పరియస్ (అన్నదేవత), హెర్పాన్ (కుఠారదాత), నోమియోస్ (పశువులదేవత) మొదలగు బిరుదములను గాంచియుండెను. మఱియుఁ గృషికర్త యగుటవల్ల నితఁడు సంవత్సరాయనగమనాగమనములతోడను, ఋతువులతోడను సంబంధము కలిగి కాలనియామకుఁడై యుండుచుండును. ఇందువలన నితనికి హోరోమెడస్ (ఋతుపాలకుఁడు) అను పేరు కలిగెను

క్రీటుకాలోని తనయుపాసకుల నితఁడు డెల్ఫీకిఁ దోడుకొని గొంపోయెను. ఆకారణమున నితనికి సాముద్రికదేవత్వముగూడ లభించెను. డెల్ఫీనియస్ (నౌకారోహి), ఎపొబెటీరియస్ (నౌకావరోహి), నసియోటాస్ (ద్వీపవాసి), యూర్యాలస్ (విశాలసాగరదేవత) మొదలగు పేరు లితనికి సముద్రదేవతరూపమునఁ గలిగెను. లోకపాలకుఁడై గ్రామముల స్థాపించుటవలన పాట్రూస్ అను పేరును, రాజమార్గములకు, వీధులకు నధిదేవత యగుటచేత అగూయియాన్, ప్రొస్టేటిరియాన్ అను నామభేదములను కలిగెను. ఇతని శిలావిగ్రహములు, స్తంభములు గృహములకెదుట స్థాపింపఁబడి యుండుటయు నాచారమయ్యెను. అట్లు చేయుటవలన కీడును, అనిష్టములను [illegible] మందిరమునకు లోనికి బ్రవేశింపఁజేయక నని గృహ [illegible]

ఇతనియుత్సవకాలములందు వ్యాయామసంబంధము లైన పోటీలు జరుగుచుండును. అపోలో స్వయముగ వ్యాయామపటువుకూడను. ఇతఁడు ఒలింపియాక్రీడాసందర్భములలోఁ బాల్గొని పరుగెత్తుటయందు హెర్మెస్‌ను జయించినట్లును, ముష్టియందు ఏరెసును గెలిచినట్లును గాథలు కలవు.

ఇన్ని ప్రకారముల లలితగుణధర్మములు గలిగి, యున్నివిషయముల అధిదేవత్వమును పొందియుండినప్పటికి నితఁ డొనరించిన కొన్ని క్రూరకార్యములు అద్వితీయములే కాదు, అమానుషికములకంటెను నీచాతినీచములై యున్నవని చెప్పవచ్చును. గానమునందుఁ దనతోఁ బోటీ పెట్టుకొను నపరాధమున మార్స్యాస్‌చర్మమును బ్రతికియుండఁగనే ఒలిచివైచెను. మరియు నియోబే యనుస్త్రీకి ౭ గురు కొడుకులును, ౭ గురు కూఁతులును నుండిరి. ఒకసందర్భమున నీమె తన కున్నంత సంతానము లెటోకు లేదని పరిహాసము సల్పెనట! అందుమీఁద నితఁడు మహోగ్రుఁడై తనచెల్లెలగు ఆర్టిమిస్‌ను చేదోడుగాఁ గైకొని నియోబేయొక్క ౧౪ గురు బాలికాబాలకులను కొక్కెపెట్టునఁ దుదముట్టించెను. ఇందులకు భిన్నముగ ననుగ్రహమును జూపినతావులును గలవు. హాసింథస్‌నామకబాలకునిపై నితని కత్యంత మగు ప్రేమ యుండెను. వీరిద్దఱు నొకదినమున నాడుకొనుచుండ ఘటనావశమున నాబాలుఁ డితనిచే మృతి బొందెను. అంత నితఁడు తదనుస్మరణార్థము అతనిరక్తమునుండి నీలపుష్పముల సృజించెను. ఈ పుష్పము లిప్పటికిని నతనిపేరను హాసింథస్‌పూవు లని పిలువఁబడుచున్నవి.

మెండియు నితఁడు తాను ప్రేమించిన డాఫ్నె నామకకన్యకను లారెల్‌వృక్షముగ మార్చి నిరంతరము పచ్చగ నుండులాగునఁ జేసె ననియు, కోరోనిస్ తనప్రియురాలిపై నబద్ధము చెప్పినకాకిని శ్వేతవర్ణమునుండి నల్లనివర్ణమునకు మార్చె ననియు గాథలు కలవు.

అపోలోయొక్క యుపాసనమును రోమనులు గ్రీకువారినుండి గైకొనిరి. టార్క్వినియస్‌సూపర్‌బస్ కాలమున డెల్ఫియాదేవవాణిని సంప్రతించినట్లు కొన్ని యాధారములు గలవు. క్రీ. పూ. ౪౩౦ సంవత్సరప్రాంతములందు గలిగినటువంటి యుత్పన్నము గాఁగా నచట అపోలోనిమిత్త మొకదేవాలయము నిర్మింపఁబడెను. క్రీ. పూ. ౨౧౨-వ సంవత్సరమున రెండవప్యూనిక్ యుద్ధావసరమునాఁటివి అపోలోనుగురించిన వృత్తాంతములు కొన్ని కలవు. అగస్టస్‌రాజ్యకాలమున నితనియుపాసనము రోమునందు సుస్థిరముగ నెలకొనిపోయి నితఁ డచటి దేవతాప్రముఖులలో నొకఁ డయ్యెను. ఆక్టియంయుద్ధానంతరము అగస్టస్ అపోలోమందిరమును దిరుగఁ గట్టించి యుద్ధమున దొరకినద్రవ్యములోఁ గొంతభాగమును వినియోగించి అపోలోనిమిత్తము పంచవార్షికోత్సవముల నేర్పాటు చేసెను.

పాశ్చాత్యశిల్పులందు ప్రాచీనకాలపు కళాప్రపంచమునఁ జెక్కఁబడిన అందముకంటె ఎక్కువగఁ గన్పించునది ఈయపోలోశిల్పము. యూరోపుఖండమున ఉన్న కొన్నిస్థలములం దితనివిగ్రహములు కలవు. రోడ్స్‌ద్వీపము అపోలో కత్యంతపవిత్రమైనది. కారణ మేమనఁగా దేవత లందఱు భూమిని విభజించుకొనుచుండ అపోలో అచట లేకుండుట సంభవించెను. అందువలన నితనికంతున కేమియు దొరకినదికాదు. రోడ్స్‌ద్వీప మప్పుడు సముద్రమున మునిఁగియుండెను. ఆద్వీపము ముందు నీటిపైకి వచ్చునని తెలిసియున్నవాఁ డగుటచే నితఁడు దానిని దన కొసఁగు మని జ్యూస్‌ను ప్రార్థింప నతఁడు మంచి దని సమ్మతించెను. అది మొదలు కాని రోడ్స్‌ద్వీప మితనికిఁ బవిత్రవాస మయ్యెను. ఈద్వీపము జ్వాలాముఖీపర్వతముల కాకరము. బృహదాకృతి గొప్ప అపోలో విగ్రహ మొకటి ఇచట నుండెను. పరిమాణమం దిది నూఱడుగుల ఎత్తు కలిగి ప్రపంచమందలి ఏడు అద్భుతములలో నిదియు నొకటియైయుండెను. కాని యీ ప్రశస్తమైన విగ్రహము భూకంపమువలన ధ్వంసముకాఁగా నామమాత్రావశిష్టమైపోయెను. ప్రస్తుతము దొరకువానిలో రోమునగరమందలి వాటికన్ మ్యూజియములోని అపోలోబెల్వెడర్‌విగ్రహము మిగులఁ బ్రశస్తమైనది. క్రీ. శ. ౧౪౯౫-వ సంవత్సరమున ఆంటియమ్‌శిథిలావశేషములలో దొరకిన ఈవిగ్రహమును వాటికన్‌చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాలాసంస్థాపకుఁ డగు పోపు రెండవజూలియస్ గొనియుండెను. ఇది క్రీ. పూ. ౩-వ శతాబ్దియందలి యొకవిగ్రహమునకు నకలనియు, ప్రాయశః నీరోకాలము నాఁటి దైయుండవచ్చు ననియు నూహింపఁబడినది.

అపోలోనియస్ —(పెర్గస్) ౧. ఇతఁడు క్రీ. పూ. మూఁడవ శతాబ్దియం దున్న గొప్ప రేఖాగణితశాస్త్రవేత్త ('The Great geometer') నాల్గవ, అయిదవ టాలెమీరాజుల రాజ్యకాలమున నీతఁడు అలెగ్జాండ్రియా పట్టణమునందు యూక్లిడ్ శిష్యులపాఠశాలలో మొదట శిష్యుఁడుగను, తరువాత గురువుగను నుండెను. ఇతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో మ్యాగ్నమ్ ఓపస్ (Magnum Opus) అనునది ముఖ్యమైనది. ఇందు దీర్ఘవృత్తములు (Conic Sections) గుఱించిన ౪౦౦ ల సిద్ధాంతములు కలవు. ఇందుఁ బెక్కు లాతఁడు క్రొత్తగఁ గనిపట్టినవి యున్నవి.

అపోలోనియస్ —(రోడిఅస్) ౨. గొప్పకవి, పండితుఁడు. ఆర్గొనాటికా (Argonautica) యను మహాకావ్యమునకుఁ గర్త. ఇది మన మహాభారతమువలె క్షత్రియవీర్యమును వర్ణించునట్టిది. దీనిభాష, వర్ణనాకౌశలము మిక్కిలి యద్భుతమైనవి. వర్జిల్ మొదలగు మహాకవులకుఁ గూడ నిది మార్గదర్శకమైన దందురు. ఈతఁడు మొదట రోడ్సులో సాహిత్యాచార్యుఁడు (Rhetorician) గా నుండి తరువాత అలెగ్జాండ్రియాలో పుస్తకభాండాగారాధ్యక్షుఁడు (Librarian) గా నుండెను. ఇతనికాలము రమారమి క్రీ. పూ. ౨౪౦ మొదలు ౧౯౦ వఱకు, అనఁగా నితఁ డిప్పటికి రెండువేల నూటడెబ్బది సంవత్సరముల క్రిందట నుండెను.

అపొలోనియస్ — (మొలన్) ౩ గ్రీకు (యవన) సాహిత్యవేత్త (Rhetorician). క్రీ. పూ. ౧-వ శతాబ్దియందు ఉన్నవాఁడు. సిసిరోకు సాహిత్యము నేర్పెను (క్రీ. పూ. ౭౭)

అపొలోనియస్ — (ట్యానిఅస్) ౪ పైథాగొరస్ సంప్రదాయమునందలి తత్త్వవేత్త. ఇతనికాలము రమారమి క్రీ. పూ. ౪-వ సంవత్సరము మొదలుకొని క్రీ. శ. ౯౭-వ సంవత్సరమువఱకు. ఈతఁడు అసియామైనరు, పార్థియా, హిందూదేశము మొదలయిన దూరదూర దేశములు తిరిగి వచ్చెను. హిందూదేశమునందు బ్రాహ్మణులతో తత్త్వమును గురించి సంభాషించె నని క్రీ. శ. ౨౦౦ లో నితనిచరిత్రము వ్రాసిన ఫిలాస్ట్రటస్ (Philo tratus) వ్రాసియున్నాఁడు. ఇతఁడు పెక్కు దైవిక చిత్రంబులును, అమానుష కృత్యంబులును చేసి చూపెనట

అపోస్తలచర్చి — అపోస్తలులసమయమం దుండిన ప్రార్థనాలయము. వారియొక్క ఇచ్ఛానుసారముగ నిది నిర్మింపఁబడియుండెను. మఱియు రోమునగరము, అలెగ్జాండ్రియా, జెరూసెలెం, అంటియోక్ పట్టణములం దున్న చర్చిలకును నిదే నామధేయము. ప్రఖ్యాత మగ్యోగు అపోస్తలచర్చి తమ దని రోమనుకాథలిక్కులును, తమ దని ఎపిస్కోపలులును తగవులాడుచుందురు

అపోస్తలపారంపర్యము — బిషప్పులు, పురోహితులు, డీకనులు అను మువ్వురు గలసినది యపోస్తలసంఘ మనఁబడును. విస్ముక్తసంస్కారములతో వీర యేర్పాటు చేయఁబడుచుండుట ప్రగమునందలి అపోస్తలులు మొదలుకొని నేఁటివఱకును వీరలసంఘ మవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చుచున్నది. దీనికే అపోస్తలపారంపర్య మని పేరు. ఎపిస్కోపల్ చర్చివారి కిట్టి సంస్కారములవిషయమై యంతగ పట్టింపు లేకపోయినను, కాథలిక్కులును, కొందఱు ఇంగ్లీషుచర్చివారును దీనివిషయమున గట్టిశ్రద్ధను బూనుచుందురు.

అపోస్తలపితరులు — అపోస్తలులతో సమకాలికులైన లేఖకులు క్లెమంట్, బర్నబస్, హెర్మస్, ఇగ్నేషియస్, పాలికార్పు అనువార లయిదుగురు అపోస్తలపితరు లని పేరుపడసిరి.

అపోస్తలభ్రాతలు — మధ్యయుగమునందు పోపు లమితద్రవ్యవంతులై రాజాధిరాజభోగము లందుచుండ వారియందుఁ బ్రవేశించిన దురాచారములను రూపుమాపి సంఘమును, గురువులను మంచిమార్గములోనికిఁ గొనిరావలయు నని కొందఱు ప్రయత్నములు సలిపియుండిరి. వారే యపోస్తలభ్రాతలు. అదియు అపోస్తలుల-ఆచారవ్యవహారముల నవలంబించుటచే వీరల కీపేరు గలిగెను. వీరిలోఁ గట్టకడపటిదియు, మిగులఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచినదియు నగు సంప్రదాయము క్రీ. శ. ౧౨౬౦-వ సంవత్సరమున పర్మానివాసి యగు జెరార్డ్ సెగరల్లి యనువానిచే స్థాపింపఁబడెను. వీరు రిక్తపాదములతో, భిక్షాటనమున నుదరపోషణము జేసికొనుచు, ధార్మికగీతములఁ పాడుకొనుచు ఇటలీ, స్విట్జర్లాండ్, ఫ్రాన్సు దేశములలోఁ బర్యటనము జేసి యుపదేశింపసాగిరి. ఆకాలంగోపాలము పొత్తు మనుభవింపఁగల స్వర్గసుఖ్య మగు రాజ్యము రానున్న దనియు, దివ్యమైన కాలము సమీపించుచున్న దనియు లోకులకు బోధించుచు, పోపు పదవిని, అందలిదురాచారములను, కేవలము భోగవిలాసములకు స్థానములుగ మాఱినచర్చిలను జాల కఠినముగ నిందింప మొదలిడిరి. ధన ధాన్యసంపత్తుల నమకూర్చుట మాని అనికేతనులు, అవివాహితులునై సాంసారికపదార్థనిర్మోహులైన విరాగులవలెఁ వీరు జీవనము గడపుచుండిరి. కాని పోపునకును, వారియనుయాయులకును వీరిబోధనములు కంటకము లయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౨౮౬-వ సంవత్సరమున పోపు హానోరియస్ ఈప్రచారము మానివేయుటకు ఉత్తరువు నొసంగెను. ౧౩౦౦ ల సంవత్సరమున పోపుసంప్రదాయము సెగరల్లిని బట్టికొని మతద్రోహి యనుదోష మారోపించి యతనిని గాల్చివైచిరి. ఇతని మరణానంతరము ఈసంప్రదాయములకు మిలాను నగర నివాసియు, గొప్ప విద్వాంసుఁడు నగు డోల్సినో యనునతఁడు నాయకుఁ డయ్యెను. అది మొదలుకొని యీసంప్రదాయులు స్వరక్షణార్థము దుర్గములందు నివసింప మొదలిడిరి. క్రీ. శ. ౧౩౦౪-వ సంవత్సరమున రేనేరియస్ అను బిషప్పుయొక్క సేనలు మిలాను చుట్టుప్రక్కల నున్న దేశములను ధ్వంసము చేసి వర్సెల్లి యందలి జెబెల్లి దుర్గమును ముట్టడించి, యపోస్తలసోదరుల నందఱను బట్టికొని, వారినాయకుఁడగు డోల్సినోను గాల్చివైచిరి. అనంతర మీసంప్రదాయము క్రమముగా క్షీణించి పోయినట్లు తోఁచుచున్నది.

అపోస్తలమతము — క్రైస్తవమతమునకుఁ జెందిన యొకసిద్ధాంతము. ఆదిమ-అపోస్తలులు దీనిని గావించి రని పూర్వకాలమున నందఱును నమ్ముచుండిరి. కాని యిటీవల నీసిద్ధాంతము నాలుగవశతాబ్దియం దేర్పడియుండె నని నిశ్చయింపఁబడినది.

అపోస్తలరాజులు — పోపువలన హంగేరిదేశపు రాజునకు ఒసఁగఁబడినబిరుదము. క్రీ. శ. ౧౦౦౧-వ సంవత్సరమున పోపు రెండవసిల్వెస్టర్ హంగేరియారాజగు సెంట్ స్టీఫెనుకు ఈబిరుదము నొసఁగెను. ఇతఁడు తనరాజ్యములోని అన్యధర్మములవారి నందఱను క్రైస్తవమతమునఁ గలుపుటకుఁగాను ప్రబలప్రయత్నములను గావించియుండెను. అటుతరువాత క్రీ. శ. ౧౭౫౮-వ సంవత్సరమున పోపు ౧౩-వ క్లెమెంట్ మేరియాథెరిస్సాచక్రవర్తినికి, ఆమె వంశీయులకును నీబిరుదమును బ్రసాదించెను. క్రీ. శ. ౧౯౧౮ వఱకును హంగేరియారాజులు దీనిని ధరించుచునేయుండిరి

అపోస్తలసంస్థలు (నియమములు) — క్రైస్తవ ధర్మవిషయమున లిఖింపఁబడిన విధినిబంధనములు. ఇవి ౮ భాగములుగ విభజింపఁబడియున్నవి. అంతిమభాగము అపోస్తలుల ౮౫ నియమములలోఁ బూర్తి యగును. ఇవి యపోస్తలులచే రచింపఁబడినవని క్లెమెంటుచే చర్చికి నొసంగఁబడిన వని పూర్వ మందఱును విశ్వసించి

యుండిరి. కాని మొదటినుండియు నీయొక్కయొక్కభాగములు చేర్చ బడినవని తలంపఁబడుచుండెను. దీనిలో ౧౨ నియమములు లెక్కించు ప్రమాణభూతములు. ష్విస్టర్ అనువాఁడు దీనిని క్రైస్తవధర్మమునకు ప్రమాణము అనియు, బైబిల్ తరువాత దీనిని మించిన ప్రామాణిక గ్రంథమేదియు లే దనియు శ్లాఘించియుండెను. కాని యిది అపోస్తలులు రచించినది కాక తరువాత వచ్చినవారు వ్రాసిన దనియు ననేకులు తలంచియుండిరి. అట్లు వ్రాసినవారిలో ఆర్చిబిషప్ ఉషర్ అనువాఁడు ముఖ్యుఁడు. ఇతఁడు దీనిని ఆధునిక విమర్శపద్ధతిని పరిశీలించి యందలివిషయములను వ్రాఁతయందలి శైలిని పరిపోల్చి చూచి యివి యపోస్తలరచితములు కావనియు, ఇగ్నేషియస్ లేఖలను పోలియున్న వనియు తీర్మానము చేసెను. అటుతరువాత నిది సిరియా వాస్తవ్యుఁ డొకఁడు దీనిని క్రీ. శ. నాల్గవశతాబ్దియంతమున రచించియుండవచ్చు నని నిశ్చయింపఁబడెను. చర్చికి సంబంధించిన ఆర్చిబిషప్పులు, బిషప్పులు, ప్రెస్బిటరులు, డీకనులు మున్నగువారు గమనించి యవలంబింపవలసినవిధులు, నీతులు, నియమములు నిందు వ్రాయఁబడియున్నవి. మరియు చర్చియందు జరుపవలసిన సంస్కారములు పర్వాదులు మున్నగువానింగూర్చియు నిందు నియమములు కలవు.

అపోస్తలాధికారము — రోమునందలి పోపులకును, బిషప్పులకును ఉండెడి అధికారము. దీనిని సెంటుపీటరునుండి నేటి వఱకు వచ్చుచుండిన పోపు లందఱును గలిగియుండిరి.

అపోస్తలులు — ఆరంభకాలమునఁ దన మతధర్మమును దేశదేశాంతరములందు ప్రచారము సేయునిమిత్తము ఏసు క్రీస్తు ౧౨ గురు మనుష్యుల నేర్పాటుచేసియుండెను. పంపఁబడినవారని అపోస్తలశబ్దార్థము. కావున మతప్రచారార్థము పంపఁబడిన ఈ ౧౨ గురకు అపోస్తలు లను పేరు కలిగెను. అసలు అపోస్తలులు ఈ ౧౨ గురే. మొదట తాను గావించు నుపదేశముల నాలించి యనంతరము వానిని జనులకు బోధించుటకుఁగాను క్రీస్తు వీరల నేర్పఱిచియుండెను. సైమన్‌పీటర్, అతనిసోదరుఁడు ఆండ్రూ, జెబిడీ యొక్క కుమారులగు జేమ్స్ జాన్ లనువారు, ఫిలిప్, బర్తొలోమ్యూ, థామస్, మాథ్యూ, అల్ఫియస్ పుత్త్రుఁడగు జేమ్స్, అతని సోదరుఁడు లెబ్బియస్ — వీరిద్దఱు జూడాస్, జూడ్ యనియుఁ బిలువఁబడుచుండిరి — సైమన్ కెనానైట్, జూడాస్ ఇస్కారియట్ అని మొత్తము ౧౨ గురు ఆదిమ అపోస్తలులు. తరువాత వీరికిఁ దోడుగ మఱికొందఱు నియమింపఁబడిరి. జూడాస్ ఇస్కారియట్ కు బదులుగ మథియాస్ అనువాఁడు చేర్పఁబడెను. అనంతరము సెంట్ పాల్ అనువాఁడు నియమితుఁ డయ్యెను. పాల్ వెనువెంటఁ బోయిన బర్నబాస్ అనువానికిని అపోస్తలబిరుదము లభించెను. ఇందువలన ఆరంభకాలమునందును, తరువాతను క్రీస్తుమతప్రచారార్థము వెడలినవా రందఱు నీ పేరను బిలువఁబడుచువచ్చి రని తెలియుచున్నది. గాల్ దేశమునఁ బ్రచారము సల్పిన సెంట్ డెన్నిస్ అచటి అపోస్తలుఁ డయ్యెను. ఇదేవిధముగ సెంట్ బోనిఫేస్ జర్మనీదేశపు అపోస్తలుఁడు. సెంట్ అగస్టైన్ ఇంగ్లాండుదేశపు అపోస్తలుఁడు. ఫ్రాన్సిస్ జేవియర్ 'ఇండీసు'లయపోస్తలుఁడు. అడాల్బర్ట్ ప్రష్యాదేశపు అపోస్తలుఁడు. ఏసు క్రీస్తు జీవించియున్నతరుణమందే వీ రతని యుపదేశములందు విశ్వాసము గోలుపోవుచుండిరి అని యన్నియు నటు లుండ క్రీస్తు సిలువమీఁద దారుణమైన యాతన లనుభవించునపుడు వీ రతనియెడల సహానుభూతి నైనఁ గనుపఱుప సాహసింపక పోయిరి. క్రీస్తుమరణానంతర మతని దివ్యాత్మ పెంటెకోస్ట్ అనునుత్సవదినమున జనుల కందఱకు దర్శన మిచ్చెను. అప్పు డీ యపోస్తలులు క్రీస్తుయొక్క ఆత్మసందర్శనముచేత నైనను తాము గోల్పోయిన ధైర్యమును బడసి, యతనినియోగములు సరితరీతి నిర్వర్తింపఁగలుగుదు మను గొప్పయాసతో నాయాత్మను దర్శించిరి. ఏసు క్రీస్తు సెంట్ పీటరును మొదటి అపోస్తలునిగ నేర్పఱిచియుండెను. అతనినుండి నేటివఱకును పోపు మతగురుపారంపర్యము అవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చుచున్నది. ఈ హేతువున ధార్మికవిషయములందుఁ దనకు మించిన యధికారము మితరుల కుండరాదని పోపు వాదించుచుండును.

అపోహాయుఁడు — ఒకబ్రహ్మర్షి.

అప్పకవి — ప్రసిద్ధుఁ డగు నాంధ్రలక్షణకర్త. అప్పకవీయ మను లక్షణగ్రంథమునకుఁ గర్త. ఆంధ్రపండితులలో నప్పకవీయమున కసమానగౌరవము కలదు. ఇందుండి ప్రమాణము చూపినయెడల నిప్పటి తెలుఁగుపండితులలో నూటికిఁ దొంబదిమంది మాఱుమాట లేక సహింతురు. ఆంధ్రమునందుఁ గవిత్వము చెప్ప వారికిఁ గావలసిన విషయము లన్నియు నిందు సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నందున నింతకుఁబూర్వ మున్న ఛందశ్శాస్త్రము లన్నియు వెనుకఁబడి దీని కింత యాధిక్యము కలిగినది. ఈ కవి తనగ్రంథమును గురించి యీ గ్రంథవిషయమునఁ జెప్పినమాటలు చాలభాగము నిజమనియే యొప్పుకొనవలసియున్నది.—

వ లక్షణగ్రంథములు లక్షోపలక్షలు గల వందు,

క. ఒకదానికంటె మఱి వే
ఱొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుఁ గతమునన్
సకలగ్రంథములను జదు
వక తెలియదు లక్షణప్రపంచం బెల్లన్ [౧ ౧౧౧

క. ఇది చదివినవిస్తుట మఱి
యొందియునియుఁ జదువ బుద్ధి యేలా పొడమున్!
బహుపద్యగ్రంథము లన్నియు
వెదకివెదకి సార మెల్ల వివరింపంగన్ [౧ ౧౧౨

కాలము.—తనకాలమును నివాసస్థానమును స్పష్టముగ వ్రాసినవి తెలుఁగుకవులు తక్కువ. అట్లు స్పష్టముగ వ్రాసినవారిలో అప్పకవి యొకఁడు. శా. శ. ౧౫౭౮ మన్మథనామసంవత్సర శ్రావణ బహుళ ౮ (క్రీ. శ. ౧౬౫౬ ఆగస్టు ౩) దినమున దేవుఁడు కలలోనఁ

వచ్చి గ్రంథము వ్రాయు మని చెప్పెను [అ, ౧. ౩౩) దశమీ గురు వారమునాఁడు (ఆగష్టు, ౮) కవి గ్రంథము వ్రాయ ప్రారంభించెను (౧౯౩). ఇట్లప్పకవీయము వ్రాయఁబడి యిప్పటికి ౨౯౩ సంవత్సరము లయినది.

నివాసస్థలము.—ఇతఁడు తన గ్రంథమును కామెపల్లి గోపాల స్వామివారి కంకితము చేసినాఁడు. కవియు నా గ్రామమునందె నివాసముగ నుండినట్లు కానవచ్చుచున్నది (౧ ౩౮, ౩౫). కామెపల్లి యిప్పుడు గుంటూరుజిల్లాయందలి పల్నాడు తాలూకాలో నున్నది. అప్పకవికాలమున నది తంగెడుసీమలోనిది. ఇప్పుడు తంగెడు అను గ్రామము కామెపల్లికిఁ జేరువను పల్నాడుతాలూకాలో నున్నది. ఈ కామెపల్లి అనునది అప్పా యగ్రహారము. నట్టెము పెద్ద నార్యునకు పాదుక వేంకటపతి యిచ్చెను (౧ ౯౯,౧౦౦).

వంశము — ఇతనిది భారద్వాజసగోత్రము, ఆపస్తంబ సూత్రము. ఇతఁడు వైదికుఁడు. ఇంటిపేరు కాకునూరివారు. ఈ వంశమువారిది మొదట కాకునూరు-అగ్రహారము అది నరికొండ సీమలో నుండెను. వీరి మూలపురుషుఁడు సోమయ్య (౧. ౩౧). ఇతఁ డప్పకవికిఁ దాత. ఇతఁడు చిన్నతనమునందే కాశికిఁ బోయి బ్రహ్మేంద్రులయొద్ద శాస్త్రములు చదివి గొప్పపండితుఁడై (౧ ౩౩), మధురాపట్టణమునకుఁ బోయి యచ్చటిపండితులను వాదములలో గెలిచి (౧ ౩౨), కాకునూరు-అగ్రహారమును, విరుదపల్లి, బొడ్డిచేపల్లి, నివరకఱ్ఱి అను గ్రామములలో మాన్యక్షేత్రము లను సంపాదించెను. ఇతఁడు 'అభినవమాతసద్గాత్రిమను శ్లోఁ గాఁపురమందుంచెను (౧ ౩౩) అభినవమాతసద్గాత్రిని మనఁగాఁ క్రొత్త మామిడిపల్లె మామిళ్లపల్లె యొకటి బాపట్లతాలూకాలో నున్నది మామిళ్లపల్లి(అగ్రహారము) యొకటి సూళూరు తాలూకాలో నున్నది. కాకునూ రీతఁడు సంపాదించినాఁడని యప్పకవి వ్రాసినను ఈతని తండ్రిపేరు చెప్పుటలో 'కాకునూరి తమ్మన' యని చెప్పుట వలన (౧ ౩౩) వీరికి సోమయ్యకుఁ బూర్వమే కాకునూరివా రను గృహనామ ముండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈసోమయ్యకు గంగమాంబయం దమరేశ్వరుఁడు, కొండలయ్య, రంగప్ప, లక్ష్మణుఁడు అను నల్గురు కుమారులు పుట్టిరి. వీరిలో రంగప్ప మనకవియొక్క ముత్తాత. ఈయనభార్య కన్నమ్మ. వీరిద్దఱకును తిరుమలభట్టు, గంగన్న, పెద్ద సోమయ్య, చిన్నసోమయ్య అను పుత్రులు పుట్టిరి. పెదసోమయ్య మనకవికిఁ దాత (౧ ౩౯) ఇతఁడు క్రతువులు చేసెను. రొంపిచెర్లలో పెద్దమాయి త్రవ్వించెను. రొంపిచెర్ల నరసారావుపేటదరి నున్నది. గుడిపాటిలో వినుకొండమార్గమందు గొప్పతోఁట వేయించెను. వత్తెనపల్లితాలూకాలో గుడిపూఁడి యనుపల్లె యున్నది. అదియు నాది కాఁబోలు. నట్టెము పోతనార్యునికొమార్తె యైన కృష్ణమ్మ యీయనభార్య. పెద్దిభట్టు వీరి కుమారుఁడు. నట్టెమువారు కామెపల్లి అగ్రహారికులు. ఇట్లు వీ రప్పకవి తండ్రికి మాతామహులు. అప్పకవి కృష్ణమకుఁ గొప్పకపోయనను అప్పకవికి వీరు మాతామహులు అయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. పెద్దిభట్టుకు వెంకమ్మ, కన్నభట్టు, కొండయ్య అను కుమారులును, తిమ్మక్క, రంగక్క, లింగక్క, గోపక్క యను కూఁతులును కలిగిరి (౧ ౪౦). వారిలో పెద్దవాఁ డయిన వెంకన్న మనకవికిఁ దండ్రి. తల్లానితో నీతఁడు గొప్పపండితుఁ డని ప్రఖ్యాతిఁ జెందెను.

తే. పల్లెకాటపు నాటకొంబదియు నాప్త
గ్రామము లిడు గాక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్కె మాటబ్రస్తా యనఁగ [౧. ౪౨

ఈ వెంగనార్యునకు శేషమ్మవలన అప్పకవి, సోమనార్యుఁడు, వేంకటపతి, కృష్ణభట్టు, లక్ష్మణుఁడు అను నైదుగురు పుత్రులు పుట్టిరి.

విద్యాధికములు — కాకునూరివారిది మొదట కాకునూరును, పిదప క్రొత్తమామిళ్లపల్లెయు నయినను అప్పకవి కామెపల్లికి వచ్చి నివసించుట యెట్లు తటస్థించెను? కామెపల్లి యీతని మేనమామల స్థలముగఁ గానవచ్చుచున్నది. తన తల్లివైపువారు ప్రబంధకర్త లనియు, తనకుఁ గల వచ్చినసమాచారము తాను వారికి మఱునాఁడు చెప్పఁగా వారు కావ్యము చేయు మని ప్రోత్సాహపఱిచి రనియు కవియే చెప్పియున్నాఁడు.

'మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి భూతలమునం బాండిత్యంబుఁ బొంది రసమునఁ గొండము మాతృసంబంధ లను మదీయ బంధువులుగూడఁ 'గులసింధుసౌగంధిక బంధులును, కృతప్రబంధులును, నీతియుగంధరులును, గావున నా కిట్లనిరి' [౧ ౬౬]

అప్పకవి మేనమామలయింటిలోనే పెరిగి విద్యావంతుఁడయ్యె నని కూడ లోకవార్త వినవచ్చుచున్నది. కావున నీతనికుటుంబము మేనమామలఁబట్టియె కామెపల్లికి వచ్చె నని మనము నిశ్చయింప వచ్చును.

అప్పకవికి స్వరశాస్త్రముగ యజుర్వేదము చెప్పినవాఁడు మూర్తి సర్వన్న, శబ్దశాస్త్రము చెప్పినవాఁడు కాండూరి సింగయగురుఁడు, సిద్ధాంతములు తెలిపినవాఁడు నారభట్టు, ఉపనిషత్తుల చేసినవాఁడు మందికంటి రామానకపంచ్రుఁడు, స్మార్తకర్మ [illegible] గించినవాఁడు కొలకలూరి సింగనార్యుఁడు, [illegible] వాఁడు రా[illegible] వీరు విద్యాగురువులు (౧. ౩౧). ఈ [illegible] తెలుఁగువాఙ్మయమునందుఁ బ్రసిద్ధి చెందినవారు కాకున్నను [illegible] వివరింపఁదగినది. [illegible] అప్పకవికి [illegible] చెప్పిన మందికంటి రామానకవి [illegible] అతనిబోధకులే [illegible] విద్యాశాస్త్ర [illegible] నీతఁడు కొంతకాలము [illegible] శ్రీవైష్ణవ [illegible] నడుపువారికిఁ [illegible] యున్నవి.

౪. శ్రీనివాస విలాస సేవధి

భోగినీదండకము, అనిరుద్ధచరిత్రము [౧. ౯౪

ఈతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములు.— అపస్తంబసూత్ర నిబంధనము, శాలివాహనసప్తశతి యను గ్రంథమునకు శ్లోకరూప మైన సంగ్రహము అను రెండుగ్రంథము లప్పకవి సంస్కృతమున రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అప్పకవీయము గాక తెలుఁగున అనంతవ్రతకథ, శ్రీశైలమల్లికార్జునవిలాస క్షేమవిందాస్తాధికర్పిత సీసపద్యశతకము, కవికల్పక మనులక్షణగ్రంథము, స్త్రీలకు ధర్మ ద్విపద, అంబికావాద మను యక్షగానము అను గ్రంథము లీకవి రచించినట్లు అప్పకవీయములోన కవి చెప్పుకొనియున్నాఁడు (౧ ౮౫) ఇం దొక్కటియు నిప్పుడు కానరాదు. సూర్యునియెదుట నక్షత్రములవలె అప్పకవీయముముందర నవి యన్నియు లోపించి యుండును. ఇట్లే నన్నయ తిక్కనకృతములయిన చిన్నపొత్తంబులు లోపించినవి ఇఁక మిగిలినది అప్పకవీయము.

అప్పకవీయము.— ఇప్పుడు దొరకునంతకంటె పై యాశ్వాసముల గ్రంథము ఎనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథము రచింపవలె నని కవి మొదట సంకల్పించెను (౧ ౯౬). ఏకారణముచేతనో అయిదాశ్వాసములుమాత్రము వ్రాసెను. ఇది కేవలము నన్నయభట్టీయ మనఁబడు ఆంధ్రశబ్దచింతామణికి టీక యైనను, నిజముగ స్వతంత్రగ్రంథ మనియే చెప్పఁదగియున్నది. అప్పకవి ఛందోవ్యాకరణములనుగూర్చి ఆంధ్రమున గొప్పగ్రంథము వ్రాయఁదలఁచి, గౌరవార్థమును, లోకులు ప్రమాణముగ నంగీకరించుటకును దీనిని నన్నయభట్టీయమునకు టీకగ వ్రాసెను. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యంతకుఁ బూర్వము అప్పకవి కన్నదియు విన్నదియుఁ గాదు (౧ ౯౦). 'తెలుఁగున భువనార్థం బొకటి' చేయవలయు నని సంకల్పము చేసి కవి యుండఁగాఁ (శా. శ ౧౫౪౯, ప్రభవ సం. ౯ నాఁడు) నిద్రపోఁగా (౧ ౩౪) కలలో శ్రీమహావిష్ణువు కాన్పించి (౧ ౩౬) 'నన్నయభట్టుచే రచింపఁబడిన వ్యాకరణ మొకటి యున్నది. అందు ముప్పదిరెండు సూత్రములు గలవు (౧ ౫౨). దానిని అథర్వణునిచే భీమకవి గోదావరిలోఁ గలిపెను (౧. ౪౪). రాజనరేంద్రునికుమారుఁ డైన సారంగధరుఁడు దానిని పారము చేసియుండెను. అతఁడు సిద్ధుఁడై యిన్నాళ్లు జీవించియుండి మొన్నటి కీలకనామసంవత్సరమున (శా. శ ౧౫౫౦) ఆ గ్రంథమును బాలసరస్వతి కిచ్చెను. అతఁడు దానికి తెలుఁగుటీక వ్రాసెను. అది నీకు దొరకఁగలదు, నీవు దానికి [illegible] చేయుము' (౧. ౪౦) అని చెప్పెను. అప్పకవి మేల్కాంచి [illegible], [illegible] ఆంధ్రశబ్దచింతామణిగ్రంథమును, బాలసరస్వతిటీకను అతని కిచ్చెను (౧ ౬౫) అంత నప్పకవి [illegible] నా గ్రంథము వ్రాయుటకుఁ బ్రారంభించెను! (౧ ౯౭).

పైని చెప్పినకథలను మనము నమ్మినను నమ్మకపోయినను, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యంతకుఁబూర్వ మెన్నఁడును అప్పకవి విని కని యుండలేదని యనియు, పూర్వలక్షణగ్రంథము లెన్నియో శోధించిన యప్పకవియే దీని నంతకుఁబూర్వ మెఱుంగనందున నిది నూతనమే యై యుండవచ్చు ననియు నూహింపవచ్చును.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యను గ్రంథము భారతము రచించిన నన్నయచే రచింపఁబడినదా లేదా యన్న విమర్శము శ్రీయుత వీరేశలింగముగా రాంధ్రకవులచరిత్రములో విపులముగఁ జర్చించినారు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణియొక్క నిజ మైనకర్త యెవ్వఁ డైనను, అప్పకవి యది నన్నయభట్టారకరచిత మని నమ్మి, దాని నాధారముగఁ జేసికొని అప్పకవీయమును రచించెను. బ్రహ్మసూత్రములమీఁద భాష్యములు వ్రాయునప్పుడు శ్రీశంకర, రామానుజాదు లైన మహాచార్యులు, పదియక్షరములు గల సూత్రముపై నూఱుపుటలు భాష్యము వ్రాసినట్లు ఆంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమును కేవల మాధారముగ గ్రహించి అప్పకవి తన కిష్టమువచ్చినట్లు వ్రాయుచుఁ బోయెను. అప్పకవిచే వివరింపఁబడిన మూలగ్రంథమందలి ఆర్యావృత్తము లేఁబది. వానివివరము —

ఆశ్వాసము	ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని ఆర్యావృత్తములసంఖ్య	అప్పకవీయములోని తెలుఁగుపద్యములసంఖ్య
౧	౬	౨౩౭
౨	౨౦	౪౩౭
౩	౧	౩౯౮
౪	౫	౪౪౦
౫	౧౮	౧౯౩
	౫౦	౧౭౦౫

ఇట్లు ౫౦ ఆర్యావృత్తములకు ౧,౭౦౫ పద్యము లైనవి. ఆర్యావృత్తము చిన్నది మన కందమువంటిది. అందు కొంచెము భేదమే కందము. కావున ౫౦ ఆర్య లనఁగా ౫౦ కందములతో సమాన మని మన మనుకొనవచ్చును. ఇట తెలుఁగుభాగమున శార్దూలాదివృత్తములును, సీసము మొదలగు విశాలాంధ్రపద్యములును, పుటలకొలంది నిండియున్న గద్యములును గలవు. కావున మూలమునకును, భాషాంతరమునకును ఏవిధమైన పోలికయు లేదు. మూఁడవయాశ్వాసములోని

'అద్యో వళి ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు,
వృత్తేష్వరిషు పూర్వం ప్రాస స్సర్వేషు సైవ ఏవ స్యాత్.'[1]

1. శ్లోకపాదములందును మొదటియక్షరము యతి, రెండవయక్షరము ప్రాసము, యతి చరణచరణములకును వేఱువేఱు, ప్రాసాక్షరము అన్నిపాదములకును ఒక్కటియే.

ఈ యొక్క యర్థము ఆధారము చేసికొని యతిప్రాసములకు సంబంధించిన నియమము లన్నియుఁ జెప్పుచు క్రింది పద్యములు వ్రాసియున్నాఁడు. కావున అప్పకవీయ మాంధ్రశబ్దచింతామణికి భాషాంతర మని కాని రూపాంతర మని కాని తలఁపఁగూడదు. స్వతంత్రగ్రంథ మనియే చెప్పవలసియున్నది.

అప్పకవీయము స్వతంత్రగ్రంథ మని తెలిసికొని దానిని జూచి మొదలుపెట్టిన పెట్టివారికిని దానివిషయమై గౌరవము కలుగక మానదు. ఈ గ్రంథమునందు లక్ష్యలక్షణములను సంగ్రహించుటకు గ్రంథకర్త మిక్కిలి పాటుపడినాఁ డని తప్పక చెప్పవలసియున్నది. కవి చెప్పుకొనినట్లు 'పరికిపరికి సార మెల్ల వివరించినాఁ' డనుటకు సందేహము లేదు. తనకాలమునకుఁ బూర్వము పుట్టినలక్షణగ్రంథము లన్నియు నీతఁడు శోధించెను. లక్ష్యములకై పెక్కుకావ్యములను గాలించెను. ఇతఁ డిచ్చినలక్ష్యము లన్నియుఁ గ్రొత్తవి కావనియుఁ, బూర్వలాక్షణికులు లిచ్చిన పెక్కులక్ష్యముల నాయాగ్రంథములలోనుండి యుదాహరించె ననుటయు స్పష్టమే యైనను, అట్టి యప్పుడు తీసికొనినలక్ష్యములు గాక స్వతంత్రముగఁ దాను శోధించిన లక్ష్యములుగూడఁ బెక్కు లిచ్చియున్నాఁడు. ఆంధ్రలక్ష్యలక్షణగ్రంథములు గాక సంస్కృతఛందశ్శాస్త్రగ్రంథములను, కొంతవఱకు సంస్కృతప్రాకృతవ్యాకరణగ్రంథములను శోధించి వానిలోఁ గావలసినవిషయముల నీగ్రంథమునందుఁ జేర్చియున్నాఁడు. గణితశాస్త్రమునందలి కఠినమైన అంకయోగవ్యవహారములనుగూడ (Permutations and Combinations) ఛందశ్శాస్త్రమునకు సంబంధించినంతవఱకు సంగ్రహించియున్నాఁడు. విశేషముగఁ జతుర్థాశ్వాసమును జూడుఁడు.

అప్పకవీయము పైదాశ్వాసములు కలది యని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము. ప్రథమాశ్వాసమునకు భాషాపరిచ్ఛేద మనియు, ద్వితీయాశ్వాసంబునకు వర్ణపరిచ్ఛేద మనియు, తృతీయాశ్వాసంబునకు యతిప్రాసపరిచ్ఛేద మనియు, చతుర్థాశ్వాసమునకు పద్యపరిచ్ఛేద మనియు, పంచమాశ్వాసమునకు సంధిపరిచ్ఛేద మనియు నామాంతరములు. తత్సమ, దేశ్య, క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లనఁబడు మూఁడుపరిచ్ఛేదంబు లింకను వ్రాసెద నని కవి మొదట (౧ ౬౭) ప్రతిజ్ఞ చేసెను. గాని యేకారణముచేతనో యవి యెచ్చటను గానరావు. వానిని వ్రాయకమునుపే కవికి నవసానకాలము ప్రాప్తించె నని తలఁపవలసియున్నది. తత్సమ, దేశ్య ప్రకరణము లప్పకవి వ్రాసియుండినయెడల నవి యాంధ్రభాషాచరిత్రమునకు మిక్కిలి యుపయోగకరము లైయుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఇఁక నొక్కొక్క యాశ్వాసమునందలి కొన్నికొన్ని విశేషములఁ జూపెదము.

ప్రథమాశ్వాసము — ప్రథమాశ్వాసమునందుఁ గవి సంస్కృతాద్యష్టభాషలనుగుఱించియు, కావ్యభేదంబులనుగుఱించియు, రసభావ నాయకానాయకులనుగుఱించియు, ఆంధ్రభాషాభేదములనుగుఱించియు విపులముగ వ్రాసియున్నాఁడు. ఇందలి శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక, శబ్దార్థదోషసీసమాలిక, భావసీసమాలిక, శృంగారరససీసమాలిక, అష్టరససీసమాలిక, నాయకనిర్ణయసీసమాలిక యనునట్టి మాలికలు కవియొక్క యసామాన్యసాహిత్యజ్ఞానమును వెల్లడి చేయుచున్నవి. నూతనముగా నీవిషయము నభ్యసించువారికి జ్ఞానము చేయుటకు వీలుగ నుండుటకై యివి సీసమాలికలుగ వ్రాయఁబడినవి. ఇదివఱకు షడ్భాష లనియే వాడుక. వీనికి సంస్కృతము, ఆంధ్రము కలిపి యప్పకవి అష్టభాష లని యనెను. ఈ విభాగములో నప్పకవి, తనకాలమునందు వాడుకలో నున్న యట్టి హిందీ, బంగాళీ, కన్నడము, అఱవము మొదలయిన అన్యదేశభాషలను గా నిచ్చినవాఁడు కాఁడు. కన్నడవ్యాకరణము వ్రాయువారు అష్టభాషలలోనుండి ఆంధ్రమును తొలఁగించి, దానిస్థానమందు కన్నడమును ఉంచుకొనవలయుననియు, అఱవమువా రఱవము నుంచుకొనవలయు ననియు అప్పకవితాత్పర్యము కాఁబోలును. నాటకములలో నేయేభాష లేయేవారి కుపయోగింపవలసినది చూపుటకు నప్పకవి యీక్రిందిపద్యము వ్రాసియున్నాఁడు

సీ. క్షపణ శైవాదిక కర్మహీనులకును
  భామాజనులకును ప్రాకృతంబు
క్షితి వైశ్య శూద్ర ప్రభృతి మధ్యమాధమ
  జాతుల కెల్లను శౌరసేని
ధీవర లుబ్ధకాది వినీచజాతుల
  మానవులకు నెల్ల మగధభాష
మొగిఁ బిశాచాసుర ముఖ్యుల కెల్లఁ బై
  శాచికానామభాషాద్వయంబు
గీ. పతిత చండాల యవనాది పరమనీచ
జాతినరుల కపభ్రంశ, మీతెలుంగు
సీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ
గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ! [౧.౧౫౬

ఈ పద్యమునుగూర్చి కొంత ఆలోచింపవలసియున్నది. సంస్కృతనాటకములలో భిన్నభిన్నపాత్రలకు భిన్నభిన్నభాషలు వాడుచుండెదరు. రాజు మాటలాడుభాష యొకటి, రాణి మాటలాడునది మఱియొకటి, రాజుస్నేహితుఁ డగు విదూషకుఁడు మాటలాడునది యింకొకటి. ఆ నియమముల ననుసరించి యప్పకవి యీపద్యమును వ్రాసెను. తెలుఁగువాఁ డనుటచే అందు 'ఆంధ్ర' మొకటి యెక్కువగాఁ గలిసెను. కాని యిందలినియమము లాంధ్రకావ్యములకుఁ గాని, ఆంధ్రనాటకములకుఁ గాని యెట్లు పనికివచ్చును! తెలుఁగులో నాటకములు వ్రాయుచు నాయకునకు సంస్కృతము, నాయికకుఁ బ్రాకృతము, వైశ్యునకు శౌరసేని, తెలుఁగువానికిఁ దెలుఁగుభాష వాడుట పొసఁగునా? పొసఁగదు. అప్పకవికాలమునందు, వీథినాటకములు తప్ప నాంధ్రమునందు కావ్యము లనఁదగు నాటకములు లేవు. వీథినాటకములభాష గ్రామ్యము. తెలుఁగులో నాటకములు వ్రాయునప్పుడు తెలుఁగుతెలుఁగువారలకును, [illegible]

మించువారికిని ఏయేభాషల నుపయోగింపవలయునో యని స్పష్టముగ వ్రాయక, సంస్కృతనాటకములకుఁ గాని, తెలుగునాటకములకుఁ గాని ఉపయోగము లేని యీపద్యమును వ్రాయుట వింతగ నున్నది.

నాటకాదులలో నిభాషలనుగుఱించి స్పష్టముగఁ జెప్పకపోయినను, మ్లేచ్ఛభాషాపదములను, అన్యదేశభాషాపదములను జాతీయములను వలయునప్పుడు కావ్యములలో నుపయోగింపవచ్చు నని చెప్పి యప్పకవి పెద్దన తిమ్మన ధూర్జటికవులపద్యముల నుదాహరించినాఁడు —

దేశభాషాగ్రంథములు సంస్కృతగ్రంథములవలెనే నాలుగు పురుషార్థముల నిచ్చు నని యీ కవి వ్రాసిన యీ క్రిందిపద్యము భాషాభిమానుల గమనింపఁ దగినది

'క. ఆయాదేశమువారికి
నాయాదేశంపుభాష నమరినకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ
జేయక నమరుల్చు దేవభాషయుఁ బోలెన్' [౧ ౧౬౩

ఈకవికి శూద్రకవులయం దనూయ మెండౌను. ఈతనియభిప్రాయప్రకారము బ్రాహ్మణులు తప్ప నితరులు పద్యములు చెప్పఁగూడదు!

అప్పకవీయమువంటి లక్షణగ్రంథమునకు వసుచరిత్రము, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములవంటి కావ్యరత్నములలోనుండి యసంఖ్యము లైనలక్ష్యములు దొరకియుండును. కాని యప్పకవి శూద్రకవులరోఁతయుండు నను నాయనయే యీ కావ్యములనుండి యాతని లక్ష్యము తీయకుండఁ జేసినది.[1] ఇంత పెద్దలక్షణగ్రంథమునందు రామరాజభూషణునికావ్యములనుండి లక్ష్యములు లేకపోవుట యొకగొప్పవింతయే. ఇంతియ కాదు. కవి మొదట కవిస్తుతి చేయునప్పుడు రామరాజభూషణుని స్తుతింపకపోఁగా నతని నుస్తకము తన్నితాఁ దన్న అయ్యలరాజు రామభద్రకవిని,

'రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత
చారుముస్తకలాపాదికోరివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణనచేసి' [౧ ౬౩

అనుపదములతో స్తుతించి రామరాజభూషణుని నగౌరవపఱిచినాఁడు.

విష్ణుచిత్తీయ మనుకావ్యము కృష్ణదేవరాయలచే వ్రాయఁబడలేదనియు, దానిని పెద్దనయే వ్రాసె ననియుఁ దమభావమును అప్పకవి యీ క్రిందిగద్యపద్యములచేఁ జాటినాఁడు —

'వ. అది యెట్లనినఁ గవియె వనపలవిషభూశార్ధ్రక్రియాపదైకవచనంబునందు వర్ణలోపము చేసి కొనెవటు యని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించిరి గాన నది సాధకము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనె నని చెప్పె నని యెఱ్ఱ యనిన —

ఆదిపర్వమున[2],

'క. వనకన్యకయఁట! సీవఁట!
వనమున గాంధర్వమున వివాహంబఁట! నం
దనుఁ గనెనఁట! మంచితినఁట!
వినఁగూడునె యిట్టిభంగివిపరీతోక్తుల్'

విష్ణుచిత్తీయమునందు,

'ఉ. పూని ముకుందువాక్ఛఁ గను
గొమ్మని కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ జోవ నడు
వం గొనెఁ దన్నును వగ్రనిక్కల
శ్వాసదలత్వవిష్ణురథ
ముస్తకగంబుల జాడ్యచేతనల్
గా మతి పెక్కుసైన్యపతి
కాంచనవేత్రము నాక్రమించెనన్'.

ద్వితీయాశ్వాసము — రెండవయాశ్వాసమునం దక్షరముల యుచ్చారణముగుఱించియు, స్వరూపమును గుఱించియు విపులముగ వ్రాయఁబడినది. అనుచ్చారణమును, శుద్ధలేఖనమునకును గావలసిన నియమములు లిందు శ్రద్ధతో నీయఁబడినవి. ఆంధ్రలేఖకులు తఱచుగాఁ జేయునట్టి ప్రమాదముల నన్నిటిని శ్రద్ధతోఁ గనిపట్టి వాని నన్నింటిని దిద్దియున్నాఁడు. సాధారణలేఖకులు వట్రువలు వ్రాయవలసినచోట కొమ్ము త్రాడులును, కొమ్ము త్రాడులు వ్రాయవలసినచోట వట్రువసుడులును వ్రాయుచుండుటఁ గని యప్పకవి యివి వట్రువలు, ఇవి కొమ్ముత్రాడులు అని తెలుపుటకు రెండుపట్టికలను ఇచ్చినాఁడు. ఇట్లే పెక్కుతప్పులను సవరించినాఁడు 'శుద్ధాంధ్రలిపులఁ, బిదిలేఖనక్రమము' అనుశీర్షిక క్రింద అచ్చులరూపములను,

1. తృతీయాశ్వాసమునం దొకపద్యము (౨౬౬) వసుచరిత్రమునందుండి యీయఁబడినది. కాని యది అప్పకవి స్వయముగ నుదాహరించినది కాదు 'లక్షణవిలాసమునందు తెలియక కొన్ని యుదాహరణంబులు వ్రాసినారు. అవియును విరచించెద' నని యుపోద్ఘాతము వ్రాసి లక్షణవిలాసమునందు వద్దకొప్పను దిద్దియున్నాఁడు. కావున నప్పకవి రామరాజభూషణునిగ్రంథమునుండి లక్ష్యము తీయలే దనియే చెప్పవలసియున్నది.

2. ఈపద్యము విప్పటిభారతమునం దాదిపర్వమునఁ గానరాదు. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రరచిత మైన 'శకుంతలాపరిణయము' అనఁబడు కావ్యమునందు నాల్గవయాశ్వాసమున నున్నది.

పొల్లులయొక్కయు, స్వరసహితములను విడివిడిగా వ్రాసి చూపినాఁడు. కాని లేఖకు లప్పకవి వ్రాసినయక్షరములయాకారములు తెలియ నందున తద్రూపము లొక్కొక్కప్రతిలో నొక్కొక్కవిధముగ నున్నవి. అప్పకవి యెట్లు వ్రాసెనో కనుఁగొనుట కప్పకవినాటిప్రతి గాని, తరువాతఁ గొలఁదిదినములకు వ్రాయఁబడిన ప్రతి గాని దొరక వలెను. అప్పుడు గాని అప్పకవియిచ్చినలిపి యెట్టిది యని తెలియరాదు. ఈ ప్రకరణమునందు రేఫఱకారసంబంధ మైన సీసమాలికలును, పట్టిక లును మిక్కిలి పెద్దవి. అవి కవియొక్క శోధనకును పరిశ్రమమునకును గొప్పసూచకములు. ఈతనికిఁ బూర్వులైన తాళ్లపాక చిన్నయ్య మొదలయినవారు రేఫఱకారములజాబితా లిచ్చినను నింకను శోధించి యితఁడు క్రొత్తవి చేర్చెను.

అప్పకవి రేఫఱకారములనుగుఱించి మిక్కిలి పట్టుదలగల వాఁడు. యతిస్థానమందుఁ గాని, ప్రాసస్థానమందుఁ గాని మఱి యెక్కడనైనను రేఫ ఱకారములకు మైత్రి చేయఁగూడ దని యాతని యభి ప్రాయము (౨ ఆ౹౯౦-౨౫౯) రేఫ ఱకారములపట్టిక యేర్పఱుచు టలో నప్పకవి యేమార్గము నవలంబించెనో స్పష్టముగ వ్రాయలేదు. కాని యొకానొక తెలుఁగుశబ్దమందలి 'ర' అను అక్షరము రేఫమా ఱకారమా యని సంశయము వచ్చినప్పు డది రేఫ మని కాని ఱకార మని కాని నిశ్చయించుటకు నిచ్చినలక్ష్యములవలన మనము కొంత వఱకు నూహింపవచ్చును. తాను ప్రమాణముగఁ దీసికొనఁదలఁచు కొన్న గ్రంథములలో సంస్కృతపదములందలి రేఫముతోఁ బ్రాస యందుఁ గాని, యతియందుఁ గాని మైత్రిం బొందిన 'ర' అను అక్ష రము రేఫము అని మొదట రేఫముల నేఱుకొనెను. మిగిలినవానిని ఱకారము లనెను. సంస్కృతపదాంతర్గత మైన 'ర' కారముతో నన్నయాదులు (తాను శోధించిన) గ్రంథములలో మైత్రిఁ బొందని వన్నియు ఱకారము లనెను. ఒకప్పుడు రేఫముతోను, మఱియొకప్పుడు ఱకారముతోను (పైని చెప్పినరీతిని నిడఁదీసిన రేఫఱకారములతో నని యర్థము) మైత్రిఁ బొందినవానికి నుభయరూపము లున్న వనెను. ఇట్లు రేఫ ఱకారనిర్ణయము చేసి మరల రేఫ ఱకారములకుఁ బూర్వ కవులు మైత్రి యొప్పరే దని చెప్పుట అన్యోన్యాశ్రయదోషా భాసము కాదా? అది యట్లుండె. ఈరెండువర్ణములకును పూర్వ మొకప్పుడు భిన్నోచ్చారణ ముండినను లేకపోయినను అప్పకవి కాలమునాటికే యది లోపించి యీరెండువర్ణములకును ఒక్కటియే యుచ్చారణ ముండె ననుట స్పష్టము. అప్పకవి దీనిని విభజించుటకు నింతకష్టపడుటయే యిందులకు సాక్ష్యము. సమానోచ్చారణముగల యీయక్షరములకు మైత్రి యుండవచ్చును, అనఁగా ప్రాసస్థలము లలో నిది రేఫ మని కాని, ఇది ఱకార మని కాని ఆలోచింప నక్కఱలే దని కవిజనాశ్రయాదిగ్రంథకారులయభిప్రాయ మైనం దున దానిని ఖండించుట కప్పకవి యింత పరిశ్రమ చేయవలసివచ్చినది!

అక్షరస్వరూపనిర్ణయ మైనతరువాత నీయాశ్వాసమందు నాగ మాదుల ననుసరించి, అక్షరదేవతలు, వానిలింగములు, వానిని బూజ చేయువిధము మొదలగు విధ్యంశములు చెప్పఁబడినవి. చివర సారస్వ తౌషధము అని రెండు మూఁడు మందులు చెప్పఁబడినవి. అందులో నొకమందు తినిన 'మూర్ఖులు ఘటించు', రెండవమందు తినిన 'గడియ కొకపద్యశతకంబు నుడువు' సామర్థ్యము గలుగును. మూఁడవ మందు తినిన 'వాణిజాలుకను గాత్రంబు నందు నలువనెలలు' (౨ఆ-౩౧)

తృతీయాశ్వాసము — మూఁడవయాశ్వాసము యతిప్రాసము లకు సంబంధించినది. ఈ ప్రకరణమునందును అప్పకవి పూర్వలక్షణము లను ఎక్కువగఁ బరిశోధించి, పూర్వలక్షణకర్తలకంటె నెక్కుడుగ నిరూపించినాఁడు. భీమకవి పదియతులు చెప్పినాఁడు. అనంతా మాత్యుఁ డిరువది చెప్పెను. అటుపిమ్మటఁ గొందఱు కవులు యతుల నిరువదియేడువిభాగములుగఁ జేసిరి. అప్పకవి నలువదియొక్క విధము లైనయతులను చెప్పెను (౩, ౮)! ఇట్లు యతులసంఖ్య పెరిఁగిన దనఁగాఁ గ్రొత్తయతులు తెచ్చిపెట్టఁబడిన వని కాదు. పూర్వకవులచేఁ జేయఁబడినపెద్దవిభాగములలోఁ బరకవు లింకను సూక్ష్మము లైనవిభేద ములను గనిపట్టి రని యర్థము. సంస్కృతసాహిత్యవాఙ్మయమునందు నిట్లే యలంకారములసంఖ్య దినదినప్రవర్ధమాన మైనది. అప్పకవిచేఁ జెప్పఁబడిన ౪౧ యతులలో స్వరయతులు ౭, వ్యంజనయతులు ౨౧, ఉభయయతులు ౧౨, ప్రాసయతి ౧. అప్పకవి చెప్పినప్రాసములు పదునేడువిధంబులు.

చతుర్థాశ్వాసము — నాలుగవ యాశ్వాసమునందు ఛందం బులలక్షణములు వివరింపఁబడినవి. చిత్రబంధగర్భకవిత్వమునుగూర్చి యిందుఁ గొంత యిందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. పద్యముల నల్లువా రీభాగమును ఎక్కుడుగ వల్లించుచుందురు. ఈ యాశ్వాసమునందు గద్యములనుగుఱించి యొకవిశేషము గలదు. అప్పకవి యిందు రెండు విధము లయిన గద్యములను (వచనములను) వ్రాసియున్నాఁడు. ఒకటి సాధారణ మైనగద్యము, మనగ్రంథాదులలో వాడఁబడునది. రెండవది వ్యవహారభాషలో వ్రాయఁబడినగద్యము. కవి మొదటిరకము గద్యమున కీ క్రిందియుదాహరణ మిచ్చినాఁడు.—

" శ్రీవిలాసినీవక్షోరుహద్వయగిరిదుర్గసంచారద్యుతి, పద్మజాండానేకభరణదక్ష, దక్షజామాతృధాతృప్రముఖనిఖిలదేవప్రముఖవిబుధ బర్హిర్ముఖప్రస్తూయమానశుభశీల, * * * * వాసవరత్నాభ, వారిజనాభ, నాగారిస్యందన, నందగోపనందన, కరుణాలవాల, కాంచనచేల, భుజగేంద్రశయన, ఆర్తరక్షణపరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే నమస్తే "

ఇఁక రెండవవిధ మైన గద్యమున కీ క్రింది యుదాహరణము నిచ్చెను.

" ఓ వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నివర్ణంబులకుండు యెన్ని సమవృత్తములు పుట్టినవి అని అడిగితేను వరి చెప్పెడివిధము, వారు యెన్నివర్ణంబులని కడిగితేను అన్నిగురువులు అడ్డముగాను

వ్రాసి వాటిక్రిందను ఒకటి మొదలుగాను యిసుమడించుచు లెక్కలు వరుసగొంబడిన్ని కడను నిడుగాను వ్రాసి కుడలెక్కలు యిసుమడించి తేను రెండున్ని అరయును అన్ని సమస్త క్రమములు అధందముసందు బుట్టె నది అని చెప్పెటిది ।" [౧౩౫.

ఈ రెండవవిధమైన గద్యము లేఖక ప్రమాదమున విట్లు వ్రాయఁబడిన దనుకొనుటకు వీలు లేదు. ఎందుల కనఁగా నిట్టివే లన్నియు నొక్క విధముగ నుండుటయు, నితరవచనము లన్నియు సలక్షణముగ నుండుటయు నొక్క ప్రతిలోనే కానవచ్చుచున్నది. లేఖక ప్రమాదమైనచో నన్ని వచనములయందు నొక్కతోవనే కానిపింపవలయును గదా! అట్లు కానిపింపదు కావున నిది ప్రమాదజనితము కాదనియు, బుద్ధిపూర్వకమే యనియుఁ దోఁచుచున్నది.

పంచమాశ్వాసము.— అయిదవయాశ్వాసమునందు సంధివిషయము విచారింపఁబడినది. కవి చతుర్థాశ్వాసముతో ఛందోవిషయమును పూర్తి చేసి పంచమాశ్వాసమునుండి వ్యాకరణవిషయమును ప్రారంభించినాఁడు. ఇందుఁ గళలను ద్రుతప్రకృతికములను కమఁగొనుటకై యీయఁబడిన పద్యములు విద్యార్థులకు నెంతయు నుపయోగకరములు.

సంస్కృతమునందు 'శకంధ్వాది' గణమునకుఁ బరరూపము చెప్పఁబడినది. అదియే తెలుఁగులోనిసంధికి మూలమని యప్పకవి యొక్క యభిప్రాయముగఁ గానవచ్చుచున్నది. అతఁ డిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు.—

'క. అరయ శకంధ్వాదిషు చేఁ
పరరూపము వాచ్యమనుచుఁ బ్రక్రియలోన
వరరుచివాక్యముకలిమిని
పరరూపము వికృతిఁ గానఁబడు స్వరసంధిన్' [౫. ౩౭

ఇతరవ్యాకరణములమతమున ప్రథమపురుషేకారసంధి వైకల్పికమైనను, ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని 'నిత్యం మనుత్తమపురుష క్రియా స్థితః' అనుసూత్రమునుబట్టి, ప్రథమమధ్యమపురుషములయికారమునకుఁగూడ సంధి నిత్యమని చెప్పుచు నప్పకవి శ్రీనాథుని యంతటిప్రామాణికకవినిగూడ నిట్లాక్షేపించియున్నాఁడు.—

'క. విరచించెను శ్రీనాథుఁడు[2]
ధరణిని శృంగారనైషధంబునఁ 'గూర్పం
డిరి యొండొరు' ఘని కావక
పరపురుషక్రియలఁ బ్రకృతిభావము కంటే!' [౫. ౬౮.

సంధిపరిచ్ఛేదమునం దాంధ్రశబ్దచింతామణిలో నప్పకవి పాఠానుసారము 'ఇకోఽచాతో వా ల్యాగస్త్యాన్యాదార్థమతాత్' అను సూత్రము కలదు. కాని అహోబలపండితపాఠమునందును, ఇటీవల నచ్చుపడిన బాలసరస్వతులపాఠమునందును ఈపాఠము కానరాదు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు 'సర్వత్రాప్యత్ కార్యం క్షే యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః' అని యొకసూత్రము కలదు. 'ద్రుతమునకుఁ బరముగ వచ్చినయకారమునకు నంతటను అచ్చుపరిగాఁ గార్యమని తెలియవలసినది'

అని దీని యర్థము. దీనిబట్టి చూడఁగా నీసూత్రకారునిమతమున తెలుఁగుమాటలకు మొదట యకార మున్నదనియు, అది ద్రుతప్రకృతికములకుఁ బరముగా వచ్చినప్పుడు సంధికార్యములో దానిని అచ్చుగ (అనఁగా 'య' వచ్చిన 'అ' గ, 'యి' వచ్చిన 'ఇ' గ ఇత్యాది) గ్రహింపవలయు ననియు స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది కాని యీమత మప్పకవికి విష్టము లేనందున వాఁడు దీసూత్ర మిట్లు తెనిఁగించియున్నాఁడు —

ఉ. 'అరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదులయందు యకార ముండ దా
తీరునఁ బల్కు వ్రాయు గణుతింపఁగ వచ్చు దానిడాపలన్
నీరజనాభ! ద్రాంతములు నిల్చిన నచ్చుటఁ బ్రాణసంధి చె
ప్పారు నితండు వైయ్యాకరణుధాధిపు సేపడఁగించె నేఁ డనన్' [౫. ౪౦

(కొ. వేం. ల.)

అప్పనపల్లి — ౧ తూర్పుగోదావరిజిల్లా, రాజోలు తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౩౭౧ (౧౯౩౧)

౨ చిత్తూరుజిల్లా, పుంగనూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౯౫౩ (౧౯౩౧)

---

1 ఇది ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమునందలి ౧౩-౩-౨ అన్నసంఖ్యగల గ్రంథమునుండి యున్నది యున్నట్లు ఎత్తి వ్రాయఁబడినది. ఇటీవల అప్పకవీయము అచ్చువేసినవారు పై వచనమును సలక్షణముగ దిద్దియే యచ్చువేసినారు. కావున తాళపత్రము యొక్క మూలస్వరూపము చూడవలయు నన్న మిక్కిలి పురాతనములైన లిఖితప్రతులు, తాటాకుగ్రంథములను చూడవలయును. తాటాకు ప్రతు లన్నింటిలోను ఈటీక లన్నియు గ్రామ్యభాషలోనే వ్రాయఁబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి సంగ్రహమందలి తాటాకుగ్రంథ మొకటియు, బు రా శ్రీ గిడుగు రామమూర్తిగారియొద్ద నున్నది యొకటియుఁ జూచితిని. దానిలో 'టీక' అనఁబడిన వచనము లన్నియు గ్రామ్యములుగను, ఇతరవచనములు సలక్షణములుగను నున్నవి. తా మింకను పెక్కుప్రతులను జూచితిమనియు, నన్నిటిలో నిట్లే యున్న దనియు శ్రీ రామమూర్తిగారు చెప్పినారు.

2 ఇంద్రుద్యమ్నవరతిరాజు... పద్యముప్పకత్యంబు సం, ధిఁ గూర్పండిరి యొండొరుం గదిసి యర్థిం దత్ప్రదేశంబున న్నల కాశీకమ్మకాశకాశల... ప్రాసాదముక్, లీలాలాపకథాసుధామధురలీలాలోలచేతస్కులై [నైషధము, ౩. ౬౮

అప్పనరామునిలంక — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, రాజోలుతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య, ౧,౬౮౪ (౧౯౩౧).

అప్పన్నదొరపాలెం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, గొల్గొండతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౬౫ (౧౯౩౧).

అప్పన్నదొరవలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పార్వతీపురముతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౨౦౮ (౧౯౩౧).

అప్పన్నవలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా, చీపురుపల్లి తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౯౬.

అప్పమాంబాపురం — నెల్లూరుజిల్లా, కనిగిరితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౬౬.

అప్పమ్మపాలెం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరవల్లి తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧)

అప్పయదీక్షితులు — దక్షిణదేశమున నిటీవలికాలమున వెలసిన సంస్కృతపండితుల కెల్ల శిరోమణియును సుప్రసిద్ధ కవియు, భాషాపోషకుఁడు నగు శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందలి పేరెన్నిక గన్న రాజమంత్రుల పండితులలో నొకఁడయిన వక్షస్స్థలాచార్యదీక్షితపౌత్రుఁ డగు రంగరాజాధ్వరికుమారుఁడు, ఉత్తరార్కాటుజిల్లాయందలి అడయపలమునివాసి. వక్షస్స్థలాచార్యులకే ఆచార్యదీక్షితుఁ డని నామాంతరము కలదు. ఈయాచార్యదీక్షితులు రాయలగౌరవాదరములను చూఱగొన్నవాఁడు. ప్రతిభ ననుసరించి, రంగరాజాధ్వరికి చాలకాలమువఱకును సంతానభాగ్యము లేకపోయెను. తుదకతనికి శివునివరప్రసాదమున నొకశిశువు కలిగెను. ఆతఁడే అచిరకాలమున పేరు ప్రఖ్యాతులు గాంచిన అప్పయదీక్షితులు. అప్పయదీక్షితుల బాల్యకాలపుగాథ లనేకములు కలవు. వీనిలో చాలభాగము శ్రీ కంచి కామకోటిపీఠాధిపతుల ప్రాపున ప్రచురింపఁబడు 'ఆర్యధర్మ' మను పత్రికయందు ప్రకటింపఁబడినవి.

కాలనిర్ణయము — అప్పయదీక్షితుల జననకాలము మనకు స్పష్టముగఁ దెలియదు. కాని యాతఁ డున్నకాలమును కొంచెమించుమించుగ సరిగనే నిర్ణయింపవచ్చును. ఇటీవల కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట అప్పయదీక్షితవంశజుఁ డగు శివానందయోగి స్వవంశమునఁ బరంపరాగతముగ వచ్చుగాథలను సంకలితము చేసి వానిసాయమున రచియించిన 'దీక్షితచారిత్రము'న అప్పయదీక్షితులకాలమును నిర్ణయించియున్నాఁడు. ఆయన కయినను అప్పయదీక్షితుల సరియైన జన్మకాలము లభింపలేదు. అందువలన నష్టజాతకపద్ధతి నాధారము చేసికొని ఆయన అప్పయదీక్షితులజాతకము వేసెను; తద్విధమున ఆయన క్రీ. శ ౧౫౫౩ అప్పయదీక్షితుల జననకాలముగ నిర్ణయించెను.

చ		శ, రా	కు
—	రాశి		—
మాంది			
	గు, కే	శు	ల ర, బు

ఇట్టి యాతని యవధారితమైన ప్రకారము అప్పయదీక్షితులజాతకము. ఇంతవఱకు విదితమైన దీక్షితుల సరియైన జన్మకాల మని పండితుల భావన. అప్పయదీక్షితుల సోదరపౌత్రుఁ డయిన నీలకంఠదీక్షితులు తన 'శివలీలార్ణవము'నందు 'ద్వాసప్తతిం ప్రాప్య సమాః' అనుశ్లోకమునం దప్పయదీక్షితులు డెబ్బదిరెండుసంవత్సరములు జీవించినట్లు తెలిపియున్నాఁడు. చిదంబరమున నున్నకాలమున కాలినఁ గొంత కాలమునకు మరణించు నవఁగ అప్పయదీక్షితులే 'వయాంసి మమ సప్తతే రుపరి నైవ భోగే స్పృహా' అని చెప్పినట్లు ప్రతీతి. పూర్వోక్తవిషయముల యాధారమున దీక్షితులు క్రీ. శ. ౧౫౫౪ - ౧౬౨౬ వఱకు నడుమ నుండినట్లు పండితులు విశ్వసించుచున్నారు. కాని యిది సరియైనది కా దని తోఁచుచున్నది.

అప్పయదీక్షితులు తాను రచియించిన 'యాదవాభ్యుదయ వ్యాఖ్యానము' నవతారికయందు చినతిమ్మప్పతి తన కాశ్రయుఁడుగ తెలిపినాఁడు. ఈచినతిమ్మభూపాలుఁడు క్రీ. శ. ౧౫౪౨ - ౧౫౭౦ ల నడుమ దక్షిణదేశమునకు ప్రతినిధిపాలకుఁడుగ నుండెను. వేలూరి చినబొమ్మనాయకుఁడు దీక్షితుల నాదరించిన మఱియొక ప్రభువు. ఈతని ప్రోత్సాహముననే దీక్షితులు 'శివార్కమణిదీపిక'ను రచియించెను. క్రీ. శ ౧౫౮౦ ప్రాంతమున చినబొమ్మనాయకుఁడు వేలూరునందు ప్రభువుఁడుగ నుండెను. క్రీ. శ ౧౫౮౫ న రాజ్యమునకు వచ్చిన వేంకటపతిదేవరాయల ప్రాపకమున దీక్షితులు 'విధిరసాయన', 'కువలయానందము'లను రచియించెను. 'కల్పతరుపరిమళము'ను దీక్షితులు రచియించినకాలమున ఆయనకోరిక మీఁద, ఆయనకు భృత్యుఁడుగ చినబొమ్మనాయకుఁడు అడయపలమునందు కాలకంఠేశ్వరాలయమును గట్టించెను. అప్పయదీక్షితులవివాహమునకు పాండ్యరాజగు మధుర చంద్రశేఖరుఁడు (౧౫౭౨ ప్రాంతము) కారకుఁ డనియు ప్రతీతి. అదికాక, పరిమళమును రచియించుటకు తంజావూరినాయకప్రభువుల సుప్రసిద్ధప్రధాని యయిన గోవిందదీక్షితులు కారకుఁ డని చెప్పుదురు. పరిమళము అప్పయదీక్షితుల కడపటి గ్రంథము. ౧౬౦౫ వఱకు విదప గోవిందదీక్షితులు జీవించియుండలేదు. అడయపలముశాసనమున నుదాహరింపఁబడినదానిని, అప్పయదీక్షితులు ౧౫౮౨ వఱకు పూర్వ మీగ్రంథమును రచియించెను. మఱియొక్కవిషయము రసగంగాధర కర్తయయిన జగన్నాథపండితుఁడు షాజహానుపాదుషా (క్రీ. శ ౧౬౨౮ - ౧౬౫౮) కాశ్రితుఁడు. జగన్నాథపండితునితండ్రి పేరుభట్టు ఖండదేవుని యొద్ద మీమాంసాశాస్త్రము నభ్యసించెను. ఖండదేవుఁడు తన 'భాట్టదీపిక'న అప్పయదీక్షితులు ప్రసిద్ధులయిన మీమాంసకులలో నొకఁ డని వచించినాఁడు. తద్విషయము నన్నితని గమనించి చూచినచో

దీక్షితుల జీవితకాల మని చెప్పఁబడు ౧౫౫౪-౧౬౨౬ సరియైనది కా దని సిద్ధాంత మగుచున్నది. ఒకచాటుశ్లోకమునందలి 'విక్రమే భూతలం ప్రాప్య విజయే స్వర్గ మాయయౌ' అనుదానియర్థమును పూర్వోక్తవిషయములతో సమన్వయించి చూచినయెడల, అప్పయ దీక్షితులు క్రీ. శ. ౧౫౨౦ (విక్రమ)లో పుట్టియుండునని, ౧౫౯౩ (విజయ)లో గతించియుండు నని యూహింపఁదగియున్నది

జీవితము.— అప్పయదీక్షితుల చిన్ననాటి వృత్తాంతములు విశ్వాసపాత్రము లయినవి తెలియరావు. ఇంకను చిన్నవాఁడుగ నుండఁగనే దీక్షితుల వేద ప్రతిష్ఠ ఎల్లకడల వ్యాపించినది. ఈ కారణమున మహాపండితుఁడు సర్వజ్ఞమంగలము రత్నఖేట శ్రీనివాసదీక్షితులు అప్పయదీక్షితులకుఁ దన కూఁతురు మంగళనాయకి నిచ్చి వివాహము చేసెను. దీక్షితుల కామెయందు తనయు లనేకులు కలిగిరి, కాని కొడుకులలో నొక్కఁడును తండ్రియంతటివాఁడు కాలే దని ప్రతీతి. అంతియకాక వారిలో వారెల్లప్పుడు ఏదోవిషయమునఁ గలహించువారు. అప్పయదీక్షితులు తనకడపటిదశలో తనయాస్తిలోఁ గొంత భాగమును సోదరపౌత్రుఁ డయిన నీలకంఠదీక్షితుల కియ్యఁదలఁచి నప్పుడు కొడుకు లంగీకరింపరై రని, అందుమీఁద దీక్షితులు కుపితుఁడై కొడుకుల సంతతులు మూర్ఖులు కాఁగలరని శపించె నని చెప్పుదురు. దీక్షితులయాస్తి ఆయనకొడుకులకే చెందినను, ఆయన యశస్సు మాత్రము నీలకంఠునకే చెందినట్లు కన్పట్టును. తనజీవితావసానకాలమున అప్పయదీక్షితులు చిదంబరమునఁ గడపి తుద కచ్చటనే కాలధర్మము నొందెను. ఆయన అచ్చటనుండిన తన కడపటి దినములలో నీక్రిందిశ్లోకము చెప్పె నని వాడుక

'చిదంబర మిదం పురం ప్రథిత మేవ పుణ్యస్థలం,
వయాంసి మమ సప్తతే రుపరి నైవ భోగే స్పృహా'

దీక్షితకృతగ్రంథములు — అప్పయదీక్షితులు శతాధికగ్రంథకర్త యని, సంస్కృతసాహిత్యమున న్యాయ, మత, వ్యాకరణములకు సంబంధించిన గ్రంథము లనేకము రచియించిన వన్నియుఁ గలసి ౧౦౪ కల వని చెప్పుదురు. తత్కృతగ్రంథము లివి.—

అద్వైత వేదాంతము.— ౧. పరిమళము అమలానందుని కల్పతరువు మీఁది వ్యాఖ్యానము, ౨. సిద్ధాంతలేశసంగ్రహము — స్వతంత్రగ్రంథము, ౩. న్యాయరక్షామణి — శంకర భాష్యము నాధారముగఁ జేసికొని రచియించిన స్వతంత్ర గ్రంథము, మొదటిపరిచ్ఛేదమునకుమాత్రమే దొరకినది,

శైవవేదాంతము.— ౪. శివార్కమణిదీపిక శ్రీకంఠభాష్యము మీఁది వ్యాఖ్యానము; ౫. శిఖరిణీమాల, ౬. శిఖరిణీమాలా వ్యాఖ్య; ౭. ఆనందలహరి, ౮. ఆనందలహరీవ్యాఖ్య; ౯. శివాద్వైతనిర్ణయము,

శైవగ్రంథములు — ౧౦ భస్మవాదావళి, ౧౧ శివార్చనా చంద్రిక, ౧౨ శివార్చనాచంద్రికావ్యాఖ్య, ౧౩ శివ ధ్యానపద్ధతి, ౧౪ శివపూజావిధి, ౧౫ వీరశైవము;

విశిష్టాద్వైతము —౧౬ న్యాయమంజరి, ౧౭ నయమయూఖమాలిక;

ద్వైతము — ౧౮ న్యాయముక్తావళి, ౧౯ న్యాయముక్తావళీ వ్యాఖ్య,

విశిష్టాద్వైతఖండనము — ౨౦ రామానుజశృంగభంగము,

ద్వైతమత ఖండనము — ౨౧ మధ్వతంత్రముఖమర్దనము, ౨౨ మధ్వతంత్రముఖమర్దనవ్యాఖ్య,

మీమాంస — ౨౩ విధిరసాయనము, ౨౪ విధిరసాయనవ్యాఖ్య; ౨౫ ఉపక్రమ పరాక్రమము, ౨౬ నక్షత్రవాదావళి, ౨౭ చిత్రపటము, ౨౮ మయూఖావళి, ౨౯ అధికరణ కంచిక,

అలంకారము — ౩౦ కువలయానందము, ౩౧ లక్షణావళి, ౩౨ చిత్రమీమాంస, ౩౩ వృత్తివార్తికము, ౩౪ వృత్తి వార్తికవ్యాఖ్య,

వ్యాకరణము — ౩౫ నక్షత్రవాదావళి,

నిఘంటువు — ౩౬ నామమాల, ౩౭ నామమాలావ్యాఖ్య; ౩౮ శబ్దప్రకాశము,

కావ్యము.— ౩౯ యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్య, ౪౦ పాదుకా సహస్రవ్యాఖ్య, ౪౧ రామాయణ తాత్పర్యసంగ్రహము, ౪౨ రామాయణతాత్పర్య సంగ్రహవ్యాఖ్య, ౪౩ భారత తాత్పర్యసంగ్రహము; ౪౪ భారతతాత్పర్య సంగ్రహ వ్యాఖ్య, ౪౫ హరివంశసారచరితవ్యాఖ్య, ౪౬ దశ కుమారచరితసంగ్రహము, ౪౭ హంససందేశవ్యాఖ్య;

స్తోత్రములు — ౪౮ బ్రహ్మతర్కస్తవము, ౪౯ బ్రహ్మతర్క స్తవవ్యాఖ్య, ౫౦ వరదరాజస్తవము, ౫౧ వరదరాజస్తవ వ్యాఖ్య, ౫౨ పంచరత్నస్తవము, ౫౩ పంచరత్నస్తవ వ్యాఖ్య, ౫౪ ఆదిత్యస్తవరత్నము, ౫౫ ఆదిత్యస్తవరత్న వ్యాఖ్య, ౫౬ చంద్రకలాస్తుతి, ౫౭ చంద్రకలాస్తుతి వ్యాఖ్య, ౫౮ గంగాధరాష్టకము; ౫౯ భక్తిశతకము, ౬౦ హరిహరస్తుతి, ౬౧ కృష్ణధ్యానపద్ధతి; ౬౨ అపీత కుచాంబాస్తవము, ౬౩ శివమహిమకాలిక, ౬౪ నిగ్రహాష్టకము, ౬౫ ఆత్మార్పణస్తుతి, ౬౬ మానసోల్లాసము; ౬౭ శివకర్ణామృతము, ౬౮ శివకర్ణామృతవ్యాఖ్య,

ఇతరగ్రంథములు.— ౬౯ రత్నత్రయపరీక్ష, ౭౦ రత్నత్రయ పరీక్షావ్యాఖ్య; ౭౧. శుకవిలాసము, ౭౨. వాయుదేవతత్త్వము.

దీక్షితవిరచితము లను నితరగ్రంథములవలనను మనకుఁ దెలియును.

పూర్వోక్తప్రామాణికము లయిన గ్రంథముల ననుసరించి చూడఁగా హిందూతత్త్వశాస్త్రమునందును, సంస్కృతవాఙ్మయమునందును అప్పయదీక్షితు లెట్టిస్థానము నలంకరించినది మనము నిర్ణయింప వీలగుచున్నది. శివోత్కర్ష చేయుచు, శైవధర్మము నుగ్గడించుచు అప్పయదీక్షితు లనేకగ్రంథములు రచియించియున్నను, అతఁడు సమర్థించిన తత్త్వమును, అతని తత్త్వలక్ష్యమును శ్రీశంకర భగవత్పాదులచేతఁ బ్రతిపాదితమైన శుద్ధాద్వైతమే. ఇతఁడు రచియించిన గ్రంథములలోని వెల్లఁ గడు శ్రేష్ఠ మయినది పరిమళము. శ్రీశాంకర బ్రహ్మసూత్రభాష్యమునకు వాచస్పతిమిశ్రుఁడు రచియించిన వ్యాఖ్యానము భామతిమీఁదను అమలానందుఁడు వ్రాసిన కల్పతరు వను వ్యాఖ్యకు ఈపరిమళము టీక. సంస్కృతమునందలి పెక్కు టీకా, వ్యాఖ్యాన గ్రంథములవలెనే పరిమళమును స్వతంత్రగ్రంథము. ఇందు వాచస్పతి ప్రతిపాదించి విశదీకరించిన శంకరాద్వైతమునే అప్పయదీక్షితులు తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి సమర్థించెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దిని విలసిల్లిన గొప్పవేదాంతులలో నొకఁ డగు బ్రహ్మానందసరస్వతి ఇటీవలికాలమున వెలసిన యద్వైతులలో నగ్రగణ్యుఁడు. ఇతఁడే అద్వైతవేదాంతమునకు మూలస్తంభాయమాన మయిన రెండు గురులలో అప్పయదీక్షితుఁ డొకఁ డని తన సిద్ధాంతబిందుటీకయందు పేర్కొనినాఁడు.

వేదాంతశాస్త్రమునఁ దనకుఁ గల యసమాన పాండితిని తేటము స్పష్టీకరించుటకయి అప్పయదీక్షితులు ద్వైత, విశిష్టాద్వైతములనుగూర్చికూడ గ్రంథములు వ్రాసెను. ఈ రెండుసంప్రదాయములమీఁద నతని కెంతమాత్రము నాదర, గౌరవములు లే వనుటకు వానిని ఖండించుచు వ్రాసిన మధ్వతంత్రముఖమర్దన, రామానుజశృంగభంగనామక గ్రంథములే నిదర్శనము. ద్వైత, విశిష్టాద్వైతముల మీఁద నీతఁడు రచియించిన గ్రంథములను ద్వైతులును, విశిష్టాద్వైతులుంగూడ ప్రమాణగ్రంథములుగ నంగీకరింతురు. అట్లే తన్మతములమీఁది ఖండనములుఁగూడ ఇంతవఱకు అద్వైతదృష్టితోఁ జేయఁబడిన విమర్శనములలో నుత్తమ మయినవి. అప్పయదీక్షితుల మతము కడుస్పష్టమే. అతనిది భామతిప్రస్థానమందు వివరింపఁబడిన శంకరాద్వైతము. మొత్తముమీఁద నితనికి శివునియెడలఁ గొంత పక్షపాతముండినప్పటికిని శ్రీశంకరభగవత్పాదులవలెనే యితనికిని శివ, కేశవుల యెడల సమానభక్తిగౌరవప్రపత్తులు కలవు. ఇతఁడు మతమునందు శైవుఁ డయినప్పటికిని తన దేవుని భూషించి యితరుని దూషించు మతమూఢులలోఁ జేరినవాఁడు కాఁడు 'శైవా వయం నఖలు తత్త్వవిచారణీయః' అని స్పష్టముగఁ జెప్పుచుండుటచే అతఁడు శివ, కేశవులు పరమార్థభిన్నరూపములే కాని వేఱు కా రని నిస్సంశయముగ స్వీకరించియున్నాఁడు. వరదరాజస్తవ మతని విష్ణుభక్తిని, హరిహరస్తుతి శివ, కేశవులయెడల నతనికిఁ గల సమానభక్తిగౌరవప్రపత్తులకును తార్కాణములు. కాని యతఁడు శివపారమ్యమును ఘోషించినతరి విష్ణుపారమ్యమును ఘోషించి గ్రంథ మేదియు రచింపలే దనిమాత్రము గమనింపఁదగినది.

రామానుజభాష్యమునకువలెనే శ్రీకంఠభాష్యమునకుఁగూడ సమానగౌరవస్థానము కల్పింపవలె నను తలంపుతో అప్పయదీక్షితులు శివార్కమణిదీపికారచనమునకుఁ బూనుకొనె నని ప్రతీతి. రామానుజభాష్యమునకు సుదర్శనమిశ్రుని శ్రుతప్రకాశిక ముఖ్యభాష్యమున్న గౌరవము గడించినది కాని యప్పయదీక్షితులకాలమువఱకును పండితబృందమున శ్రీకంఠభాష్యమునకు రామానుజభాష్యమున కున్న గౌరవము లేదు. ఈ లోటును పోఁగొట్టుటకయి యతఁడు శివార్కమణిదీపిక రచియించె నని చెప్పుదురు. అప్పయదీక్షితులు శివార్కమణిదీపికయందు శివుఁడే ప్రధానదైవముగ, శ్రీకంఠుని అద్వైతసిద్ధాంతమును ప్రపంచించెను. ఈ గ్రంథమున మత, వేదాంతములు రెంటికిని చక్కని మేళనము కుదిరినది, మఱి తత్త్వ మిందు చక్కఁగ పరిగత మయినది.

సంస్కృతసాహిత్య చారిత్రమునందు అప్పయదీక్షితులతో పరిపోల్పఁదగినవారు చాల కొలఁదిమంది కలరు. మహాకవియు, భావి శాస్త్రుఁడు నగు అప్పయదీక్షితులు కాలమురాటుపోటుల కాఁగి నిలువఁగల భక్తిగీతము లనేకములు రచియించెను. వరదరాజస్తుతి, శివకర్ణామృతము, భక్తిరసప్రధానము లయిన యితరశ్లోకములు చాల ప్రశస్తము లయిన రచనలు. అతఁడు మహాకావ్య మేదియు రచింపలేదు, కాని యాదవాభ్యుదయ, హరివంశసారచరితములవంటి కొన్ని ముఖ్యము లయిన మహాకావ్యములకు వ్యాఖ్యానములు వ్రాసెను. ఇంతవఱకు ప్రకటితముకాని నిఘంటువు నామమాలయే కాక, ఇతఁ డమరకోశముమీఁద నొకవ్యాఖ్యానముకూడ రచియించినట్లు చెప్పుదురు. సాహిత్యవిమర్శగ్రంథము లయిన కువలయానంద, వృత్తివార్తిక, చిత్రమీమాంసా, లక్షణావలుల ననుసరించి యాతఁ డొకగొప్పసాహిత్యవిమర్శకుఁ డని చెప్పఁదగును. అతఁడు సాహిత్యకర్తగనే కాక, సాహిత్యవిమర్శకుఁడుగకూడ పేరుగన్నవాఁడు.

(టి. ఆర్. చిం.)

అప్పయ్యరాజుపేట — కడపజిల్లా, రాజంపేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౭౯ (౧౯౩౧).

అప్పరాజుచెఱువు — అనంతపురంజిల్లా, ధర్మవరం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౩౩ (౧౯౩౧).

అప్పరాజుపల్లి — కడపజిల్లా, కడపతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪౪ (౧౯౩౧).

అప్పరు — ౭ - వ శతాబ్దియందు సుప్రసిద్ధుఁడగు అరవ కవి. జన్మమున శూద్రుఁడు. ఇతని అసలుపేరు మరుళ్ నీక్కియర్. చిన్నతనమునందే యితని తల్లిదండ్రులు మరణించిరి. బాల్యమందియు

నితఁడు తనయక్కగారగు తిలకవతియార్ సంరక్షణముక్రిం బెరుగుచుఁ బెద్దవాఁ డయ్యెను. పెద్దయైనతరువాత నతఁడు ఏకారణముననో జైన మతము నవలంబించి జైనగురువై యుత్తరహిందూస్థానమునకుఁ బోయి పాటలీపుత్రనగరమున నివసించుచు, తనకుటుంబమునకుఁ బూర్విక మైన యాలో చనయు లేక కొంతకాలము గడపెనట! జైనమతము నవలంబిం చిన పిదప నితనిపేరు ధర్మసేనుఁడు. అటుపై కొంతకాలము ఎన్నిమందుల కును లొంగని కడుపునొప్పిచే బాధపడి జైనమంత్రములవలన విముక్తిఁ గానక తనసోదరి జ్ఞప్తికి రాఁగా వచ్చి శైవ ధర్మమావలంబించెను. కాని యామె శైవమునిమొగము జూడ ననియు, జైనమునియింట నడుగు పెట్ట ననియు సమాధాన మంపెను. వెంటనే మరుల్ నీకియారు తనజైనవేష మును దీసివైచి పోయి సోదరిపాదములపైని వ్రాలెను. శైవమంత్ర ములను జపించిన వెంటనే యతనిరోగ మంతరించిపోయినది. నాఁటి నుండియు నతఁడు పరమశైవుఁడై నిరంతరముగ శైవమతప్రచారము నచే తన జీవితము గడపుచుండెను.

ఇట్లు దేశాటన మొనరించుచు తుదకు పాండ్యరాజ్యమునకు రాజధాని యగు మధురకుఁ బోయి యప్పటి జైనమతపాలి యగు పాండ్యరాజును తనవాదబలమున శైవునిగఁ జేసెను. ఆసందర్భముననే యతనికి 'అప్పరు' అను బిరుదనామము వచ్చినది (అప్పరు అనఁగా అంజనమున తండ్రి యని యర్థము). నాఁటినుండియు అప్పరునామమే ప్రసిద్ధమైపోయినది. ఇతఁడు శివభక్తులలో నొక్కఁడయి వాగీశ నైనా రనియు, తిరునావుక్కరసు అనియుఁ బ్రసిద్ధిఁ జెందెను.

అప్పరు ఏయేక్షేత్రములను దర్శింప నేఁగెనో యం దెల్ల నాయాదేవతలపైని చక్కనిస్తోత్రములను రచించుచుఁ బోవుచుండు వాఁడు. ఇతనికృతులు అంతదేశమునఁ బూర్తిగ వ్యాపించిపోయినవి. ఆనాఁటి దక్షిణదేశమునందలి యాస్తిక్యవాదమునఁగల సార మంతయు నితనికృతులలో నిమిడియున్నది.

అప్పలఅగ్రహారం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాల కొండతాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౪౭౭(౧౯౩౧)

అప్పలనాయఁడుపేట — గంజాముజిల్లా, పర్లా కిమిడితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౦౦ (౧౯౩౧)

అప్పలనట్నాయకునిపేట — విశాఖపట్టణము జిల్లా, పాలకొండతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౧౫ (౧౯౩౧).

అప్పలక్ష్మిపేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, బొబ్బిలి తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౩౩౦ (౧౯౩౧).

అప్పలరసిపురం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరఘట్టం తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧,౫౪౪ (౧౯౩౧).

అప్పలరాజుగూడెం — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, చింతలపూడితాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౪౨౫ (౧౯౩౧)

అప్పలరాజుపేట — తూర్పుగోదావరి (ఏజెన్సీ) జిల్లా, ఎల్లవరంతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౬౩

అప్పలాచార్యుఁడు శేషభట్టరు — ఒకకవి. ఆప స్తంబసూత్రుఁడు కౌండిన్యసగోత్రుఁడు, తండ్రి నృసింహాచార్యుఁడు. ఈతని రామకృష్ణవిలాసము అను నైదాశ్వాసముల గ్రంథము రచిం చెను ఇది భద్రాద్రిరామునికంకితము శైలి మంచిది

అప్పలాపురం — కర్నూలుజిల్లా, బంగనపల్లిసంస్థా నమునందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౭౨౮ (౧౯౩౧)

అప్పసముద్రం — నెల్లూరుజిల్లా, ఉదయగిరితాలూకా యందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౯౪౩ (౧౯౩౧).

అప్పాజీపేట — అనంతపురంజిల్లా, గుత్తితాలూకా యందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧౯౭ (౧౯౩౧)

అప్పాదేశాయినిపణకర్ — మహారాష్ట్రప్రభు వులలో నొకఁడు నిపాణిరాజ్యపాలకుఁడు.

అప్పాధ్వరి — క్రీస్తుశకము పదునేడవశతాబ్దియందుండిన గొప్ప పండితుఁడు కవి. ఇతఁడు తంజావూరుజిల్లాయందలి మాయ వరముగ్రామముదగ్గఱ నున్న కిల్లియూరునివాసి, శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. ఉదయమూర్తి యతని యాచార్యుఁడు, ఆలత్తూరు గ్రామవాసి యగు వెంకటశాస్త్రి యతని ప్రాచార్యుఁడు. ఇతఁడు రచియించిన 'ఆచారనవనీతము' నందలి శ్లోకము ననుసరించి తంజావూరు మహా రాష్ట్రప్రభు వగు షాహజీ యతని నాదరించినట్లు తెలియు చున్నది. కుంభకోణముదగ్గఱ స్వామిమలయందు శ్రీ శ ౧౬౭౭-న షాహజీ ప్రధానియగు త్ర్యంబకరాయమఖి యొనరించిన మహా మఖమునకు అప్పాధ్వరి విద్వేషియగుటచే షాహజీ చాల కలిపించి యాతనిని రాజసభాభవనమున మహాభారతము పారాయణము చేయు టకు తంజావూరియందు మాఁడుమాసములు నిలిపివేసెను. అప్పాధ్వరి రచియించిన గ్రంథములలోఁ జెప్పఁదగినది ధర్మశాస్త్రగ్రంథ మగు ఆచారనవనీతము. ఇతఁడు తనకుమారునితో డ్పాటుతో గుణము లెండ్లు కష్టపడి మిక్కిలి పరిశ్రమ చేసి దానిని రచియించెను. అది ౧౫,౦౦౦ల గ్రంథముల యొక గ్రంథము. షాహజీ కోరిక ననుసరించి యితఁడు తాను వ్రాసినట్లు ఆ గ్రంథమునందే తెలిపినాఁడు. మదన భూషణభాణము, గౌరీమాయూరమాహాత్మ్యచంపువు అనునవి యితఁడు రచియించిన యితర గ్రంథములు. ఇవి చంపూభాణ శాస్త్రములందు పేరుపడ్డ గ్రంథములలోఁ జేరదగినవి.

అప్పాపురం — ౧ గుంటూరుజిల్లా, బాపట్లతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౧౬ (౧౯౩౧).

౨ కృష్ణాజిల్లా, తిరువూరుతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౪ (౧౯౩౧).

౩ విశాఖపట్టణముజిల్లా, చీపురుపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౯౬ (౧౯౩౧).

౪ విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాలకొండ తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౬౫ (౧౯౩౧).

అప్పా బలవంత్ — మహారాష్ట్ర సేనానాయకులలో నొకఁడు. మొదట మాధవరావు మైసూరునందలి హైదరాలీ నడచిం చుటకు మహారాష్ట్ర రాజ్యమువారిచే నియోగింపఁబడెను. కాని మాధవ రావునకు దేహారోగ్యము తప్పినందున నప్పాబలవంతు తత్కార్యము వదలఁబడెను. త్ర్యంబకరావుచేత యితనికి సహాయకుఁడుగ నుండెను. బాజీరావు కారణమున నితని కొకపర్యాయము నానాఫడ్నవీసుతో బాటు కారాగారమునకుఁ బోవలసివచ్చినది. ఇతఁడు పేష్వాద్వితీయ మాధవరావునకుమాత్రము విశ్వాసపాత్రుఁడుగ నుండెను.

అప్పారావు గురజాడ (క్రీ శ ౧౮౬౧-౧౯౧౫) — తెలుఁగు 'సత్కవుల'లో మొట్టమొదటివాఁడు. క్రీ శ ౧౮౬౧-వ

గురజాడ అప్పారావు

సంవత్సరమున విశాఖపట్నముజిల్లా, ఎలమంచిలితాలూకాయందలి రాయవరము గ్రామమున జన్మించెను. తండ్రిపేరు వేంకటరామ దాసు. తల్లి గౌరవర్తివారి యాఁడపడుచు; పేరు కౌసల్య. వీరు నియోగి బ్రాహ్మణులు. అప్పారావు బాల్యమునఁ జీపురుపల్లియందు విద్యాభ్యాసము గావించి పిదప విజయనగరకళాశాలయందు పట్టభద్రుఁడై విజయనగరప్రభువగు ఆనందగజపతిమహారాజుగారియొద్ద ప్రాచీన లిపిశోధకుఁడుగ ప్రవేశించి భారతశాసనాల ఆవిష్కరణమును చేయుచు ముఖ్యముగ తెలుఁగుభాషను బాగుగ నేర్చెను.

క్రీ శ. ౧౮౯౨ సంవత్సరము ప్రాంతముల మహారాజా విశాఖపట్నముజిల్లాయందు ఆయాఁడు సంవత్సరములలో జరిగిన కన్యాశుల్కవివాహముల లెక్కలు తీయింపఁగా, ఒకవేయి మున్నూటినాలుగు తేలెను. అది ప్రేరణగా, సంఘసంస్కార ప్రియుఁడగు అప్పారావు 'కన్యాశుల్కము' అను సాంఘికనాటకమును వాడుకభాషయందు రచించెను. వాడుకభాషకు సాహిత్యప్రతిష్ఠ అర్హ మను భావో ద్యమమునకు అప్పారావు తొలుతగ సాహిత్యప్రయోగనిర్వహణ మొనర్చెను. నాటకమునఁ గావించె ననుటకు పాత్రోచిత గ్రామ్యభాషాప్రయోగ మతి ముఖ్యపడి ఈనాటకమును కానే స్వీకరింపఁ జాలము కాని, యూతని ఆశయము అంతమాత్రమున లోంగుట లేదు. పామరజనులకు గ్రాంథికభాషకంటె వాడుకభాష సులభగ్రాహ్య మనుమాటయటుండఁగా, అసలు తెలుఁగున నాటకోచిత మైనది వాడుకభాషయే యనియు, అది గ్రంథరచనకు వినియోగించుట రీతి గా దనుకొనుట — భాషా శాస్త్రము వచ్చి భాషారూపముల ప్రయోజకతయు, విలువయు నిరూపించుటకు వేలంగ నుంచి ప్రమాణములనిచ్చిన యూకాలమున, — కువ్యాకరణముల అతిక్లిష్టమునకు వదలకలరు నవియు, గ్రంథ ప్రయోజ్యము మనభాషవ వ్యవహారమందుండు భావమును సాధ్యమంత దగ్గఱకు తెచ్చుట సత్కవిధర్మ మనియు మంది అభినివేశముతో కవి ఇందు వాడుకభాష ప్రయోగించి సంఘసంస్కారముతో పాటు భాషాసంస్కారముగూడ గుతిదూదినాఁడు. సంఘస్వరూపమును చాల మనోజ్ఞముగను, మర్మజ్ఞముగను నిరూపించునదై దురాచారముల నపహాస్యతకు తెచ్చును రచనాచమత్కారమున మిగుల సంపన్నమైన దనుటచే ఈనాటకము దేశమున నెంతయు ప్రశంసయు, ఆదరమును పొందినది. ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున ముద్రణప్రకాశమును గాంచి నది. దీని ప్రకటనమునకు పూర్వమే కందుకూరి వీరేశలింగముగారిచే 'బ్రాహ్మవివాహ' మను రూపకము ప్రకటితమై యుండెను కాని, అది కేవలము ప్రహసనప్రాయ మగుటచేతను, 'కన్యాశుల్కము'న అల్లికబద్ధవస్తువు, హాస్యరసపోషణము, పాత్రపరిణతి మున్నగు గుణవి శేషములు ప్రవర్తిల్లి దీని నాటకత్వము చేకూర్చియుండుటచేతను గాని, రచనయున 'బ్రాహ్మవివాహము'న కంటె నిది పూర్వతరమై, రంగము చదువుదియుండిన దనుటచే గాని 'కన్యాశుల్కము' తెలుఁగున మొదటిసాంఘికనాటకముగా చెప్పఁగన్నది. ఇది మొదటి ముద్రణమునకంటెను తరువాతి ముద్రణమునందు చెక్కుచెదర్పులు పొందుచు వచ్చి యుఁగాద రెండింతలకు పెరిగినది. మొదటి గ్రంథమున కంటె ద్వితీయముగ తరువాతిసంస్కరణము సంపన్నతర మైనది.

గిరీశుడు, మధురవాణి మున్నగు పాత్రములు చిరస్మరణీయములు. పదము కలదిక, నాటకీ యభినయత్వములు, ప్రత్యేకత్వములు పదపదియందవు; నాటకము నాటకరంగమునకై పుట్టినది కాని, హాస్యరససంసిద్ధికి గాని ఇంత యున్నత ప్రశంసను కట్టుకొని యుండదు. కాని వస్తు వింతలో ఉండుటలో తప్పేమి యుండుట వాస్తవము.

పిదప అప్పారావు రాగతాళబద్ధములగు గేయములు కొన్ని చక్కని వాడుక తెలుగు శైలిని రచించి 'నీలగిరిపాటలు' అను పేరుతో సంపుటముగా ప్రకటించెను. ౧౯౧౦, ౧౯౧౧ సంవత్సరముల ఆంధ్రపత్రిక మొదటి రెండు సంవత్సరాదిసంచికలయందు 'బిల్హణీయ' మను రూపకము రెండంకములు ప్రకటించెను. రాజసభా వృత్తాంతరూపములను పృథక్ పాత్రవిస్ఫోటన మూలముగ ఆస్వాద్య పఱచుటయు, ఇట్టి కథావస్తువునందు హాస్యరసముద్వారా పరామర్శించుట యాతనిదే విశిష్టత చాటును. పత్రికలంగు 'మాట-మంతి' అను శీర్షికతో హాస్యముతో నుండు లఘు వ్యాసములు కూడ అప్పారావు రచించుచుండెడివాడు.

అప్పారావు ఆంగ్లమునందును కవన మల్లినాడు. ఒకసారి అతడు కొన్ని ఆంగ్లపద్యములు తనవి ఒకపత్రికకు పంపగా తత్సంపాదకుడు అప్పారావును మాతృభాషయందు కవనము చెప్ప ప్రోత్సహించుచు వ్రాసెను. 'మాతృభాష యనగా నేది' యను ప్రశ్నకు వ్యాకరణకృతకమైనది కాక 'నేను మాటాడుభాష మాతృభాష' యనునదే అతని అంతరాత్మవలన లభించినయుత్తరము. గద్యమునకే కాక దేశిఛందములనుగూడ వాడుకభాష, మనోహరముగా నుండునని, ప్రయోగించుట అతనికి సమ్మతమై తోచెను.

ఒకసారి మనోహరమగు స్త్రీలప్రాతపాట ఒకటి అతనిచెవిని బడి మనమున క్రొత్తసంగీతములు తిరుగగా, తెలుగున కొక క్రొత్త ఛందము సృష్టించవలెనని అతనికి సంకల్ప ముదయించెను. క్రీ. శ ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున బరంపురమున సాహిత్యవర్గ సమావేశము జరిగెను, ఇందు అప్పారావును పాల్గొనెను. ఆసంవత్సరమే తోకచుక్క (Hally's Comet) పొడచినది. ఒకవిచిత్రమైన భావమధనమున అప్పారావునకు చిత్తమునందే ఒక క్రొత్తకవితా రీతము రూపుగట్టినది

'ముత్తెలా ముత్యాలసరముల,
కూర్చుకొని తేటైనమాటల,
క్రొత్తపాతల మేలుకలయిక
క్రొమ్మెఱుంగులు చిమ్మగా'

అని మొట్టమొదటి ముత్యాలసరముకావ్యము అతని ఆశయములు నిరూపించుచు నడచినది.

'మెచ్చ నంటా వీవు నీ విక,
మెచ్చకుంటే మించిపోయెను
కొయ్యగుఱ్ఱల మెచ్చుకొన్నరు
కోమలులిటా రెక్కడా ?'

అన్న రెండవపద్యము ఆ 'లవణ్యాధు' ప్రతిభను వ్యాఖ్యానించినది. అతనిమొదటికావ్యము సంస్కారసమ్మేళభోజనము, ధూమకేతువర్ణనము మున్నగు సంఘటనములు వ్యాప్తిగాను గ్రామ్యకథయందు సంస్కారాశయములకు భిత్తికపట్టి క్రొత్త, ప్రాతభావముల అన్యోన్యప్రవృత్తి పదిల చూపినది. ఆతడు ముత్యాలసరమున 'లవణరాజు కల', 'కన్యక' మున్నగు మనోహరములగు కథనకావ్యములను, ఒకటిరెండు 'స్మృతి' కావ్యములను రచించెను. కొన్ని గేయచ్ఛందములుకూడ పట్టి 'పూర్ణమ్మ' అను ఆడుపిల్లలపాట మున్నగునవి కడుమంజులముగ రచించెను. ఈతకలింగముపంగలు తీరునచోట చెల్లి ఒకధర్మవిధిగా సంఘసంస్కారభావములు పాత్రములతోట యత్నించి పరిశీలింపగా, ఆతనికావ్యముల పాత్రములు ఒక సమాజభావోద్రేకముతో, ఆతనికలలో, కావ్యాదిత్యము మంటువడక మొలకసేయు నట్లు సంస్కారాశయములు వెలిగ్రుచ్చును

క్రీ. శ ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున అప్పారావు విజయనగర సంస్థానపు టుద్యోగమునుండి విరతి పొందెను. అప్పుడే ప్రభుత్వము వా రతనిని మద్రాసువిశ్వవిద్యాలయమునకు ఫెల్లోగాను సభ్యునిగా నియమించిరి. ఇంటర్మీడియేటు ఆంధ్రవ్యాకరణ సంఘమువారు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిని, జయంతి లక్ష్మణరావును, అప్పారావును కలిపి తెలుగున ప్రాచీనార్వాచీనప్రయోగములు వేఱుపఱిచి చూపుటకై ఒక ఉపసంఘముగా చేర్చిరి. అందు వేంకటరాయశాస్త్రియు, లక్ష్మణరావును సమ్మతపడి సిద్ధపఱచిన పట్టికకై అప్పారావు తాను తోడించిన అసమ్మతివిజ్ఞప్తియందు నాటికే రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిపంతుల అనేకయేండ్ల దీర్ఘవ్యవసాయముల ఫలముగ దేశమున ఉద్యమము కట్టుచున్న 'వాడుకభాష'కు చాల సమర్థముగు సమర్థన మిచ్చెను. తుదిదినముల నీతడు 'కొండుభట్టీయ' మను రొక హాస్యిక నాటకము రచించెను. అది నేటికిని ప్రకటితము కాలేదు. ఆతనివి రెండు చిన్నకథలుకూడ కలవు. అవియు నాతనిసంఘసంస్కారప్రియతను హాస్యరసప్రోవలనే కానయముగ వెల్లడించుచున్నవి. అప్పారావు ౧౯౧౫-వ సంవత్సరమున విజయనగరమున కాలధర్మము నొందెను.

అప్పారావు సభలయందును చాల రసికతను, ఔదార్యమును పేరుపడినవాడు. సమాజమున తన ప్రతిభచేతను, మంచితనముచేతను, చమత్కారకలిత మగు సంభాషణముచేతను చాల చిత్తాకర్షణము చేయువాడు. ఎంత హాస్యప్రియుడో అంత గంభీరుడు; ధీరుడు. తనకష్టసుఖములను మిత్రులకైన తెలుపువాడు కాడు. ప్రభువు కడనైన ఇచ్చకము లాడునట్టు లేక గౌరవముగ మెలగువాడు. జీవితము నున్నతలక్ష్యమునకై బట్టుచు సంఘదురాచారములను ఖండించి తన అభిమతమును భావస్వాతంత్ర్యము ప్రకటించుకొనియెను,

తనవిశాలమైనదయాశాంతుల కంతో మెరుగుబడియుండు సంఘవృత్తమును సూనమతో చూచెడివాడు. కనుకనే సంఘవృత్త మాతనిచే సాహిత్యమున కెత్తుబడ్డప్పుడు హాస్యరస మంతప్రాధాన్యముగ వెలసినది. ఈతని హాస్యరచన మైనను ప్రయోజనోచితముగ కొక్కులక్ష్యభావమునకు పరాధీనమై నడుచక, నాటకోచితముగ నడచును. పెక్కులగు పాత్రముల స్వాధీనములగు వ్యక్తిస్వభావులపానుదలయందు ఇతివృత్తము వ్యంజన గాంచుచుండును. సంభాషణమందలి చమత్కారమును, వస్తువునందలి నాటకీయతను చూపుటకృష్ణకు తోడు, ఈతని హాస్యము మాధ్యమునందు గాక చాతుర్యముమీదను ఒత్తిడి చూపును. పాత్రముల వ్యక్తిత్వములు పట్టగల యీతని అనతిక్రాంతమగు 'నాటకీయభావన' యీతని నాటకములందేమి, కథలయందేమి, కావ్యములందేమి నిరంతరముగ ఎఱిగి ప్రయుక్తమైనది. కవితాపీఠిని చూచిన, అప్పారావుప్రతిభ భావజాలగత్తున చైత్రయాత్రలు సలిపినది లేదు కాని, మనోజ్ఞమైన రసము చిందు హృదయోద్గతమైనది యీతనికవిత. పురాణములు చెప్పటకై కాక, యీతడు కావ్యమును, పాశ్చాత్యుల 'లిరిక్' ఫక్కి చేకొని, జీవితవాణిగా పలికించినాడు. తనజీవితాశయములు శక్తిపై దేవతలవలె పొడసూపవచ్చి కావ్యపీఠిని దింపక, కావ్యసంకల్పమువేడిని కరగఁబోయి వచ్చినట్టువలె కరఁగఁబోసినాడు. మఱి యీతని గ్రంథములు చాలకొలఁదిగ నున్నవి కాని, యీతనిసాహిత్యప్రవృత్తి యంతయు విశిష్టమై, ప్రతిభాసంపన్నమై, నవ్యతరమై ప్రాముఖ్యగర్భమయినది. ఈతని నవ్యత యేర్పడిన చరిత్రము తడవుగాడ ప్రత్యక్షసంస్కారము పాశ్చాత్యభావసంపర్కమున సిద్ధమయినట్టిదని యీతనికావ్యములే తెల్లమొనర్చును. కాని అది తనదేశకాలముల స్థితిగతుల కుచితమయి అత్తెడి 'గుత్తపాలెలంకలయిక' చూచిన ఈతని ప్రతిభా, సంకల్పములు ఈతని ప్రాముఖ్యమును నిర్వహించుచు నేటి ఆంధ్రకవితా నవయుగమునకు ఈతనిని సమ్మతముగ కళాకర్తను చేసినవి

(కొం. జ.)

అప్పారావు బసవరాజు (క్రీ. ౧౮౯౪-౧౯౩౩) — తెలుఁగుకవి, విమర్శకుఁడు, క్రీ. శ. ౧౮౯౪ - వ సంవత్సరమున జన్మించెను, ఆఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, పిచ్చయ్యగారి కుమారుఁడు. వీరిది కృష్ణామండలము. విద్యాభ్యాసము బెజవాడయందు ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసము గావించునప్పుడే సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యముల నధ్యయనము చేయుచు కవనోత్సుకత చూపుచుండెడివాడు. పిదప చెన్నపురి రాజధానీకళాశాలయందు ప్రవేశించినపుడు వాఁడు ఆంగ్ల కవిత్వము నెంతయు మెచ్చుచు నట్టికవిత తెలుఁగున వికసింపవలె నని మనసుపడుచుండ, గురజాడ అప్పారావునవ్యకవిత ప్రకటితమై యాతని నాకర్షించెను. గురజాడ అప్పారావున కితఁడు ముట్టమొదటి అనుయాయులలో నివాఁడై తన క్రొత్తరచనలు 'సెలయేటిగాలి' మను పేర సంపుటముగ ప్రకటించెను (౧౯౧౫). కావ్యతత్త్వ మంతగా తెలి యని గురజాడ అప్పారావు సమాదరించిన క్రొత్తఛందముమాత్రమే తన విశిష్టలక్షణముగా చూపుకొనఁగలఁడు. దేశమునందలి అనేక పత్రికల కాతఁడు కావ్యములు, విమర్శలు వ్రాయుచు ప్రసిద్ధుఁడయ్యెను. తన చక్కనిసంగీతజ్ఞానమున కనువుగ నీతఁడు పాటగేయములు రచించి తెలుఁగున గేయరచనము ప్రచలితము చేసెను. అందు కొన్ని చాల రంజకత చూపినవి. అయితే నీతని స్వాతంత్ర్యప్రియత సాహిత్యమున సుప్రవ్యక్తమై కావ్యమాధుర్యనియమములు దాఁటిన పట్టి ఉద్రేకప్రకటనముగ కూడ పరిణమించెను. కవిత్వమునందు కంటె విమర్శయందు నీతఁడెక్కువ పస్తుమెఱిసెను కాని, కవిగా కావలెనని యీతఁడు పాటిగొనిన చిత్తోద్వేగ పక్షపాతాదులు ఈతనియందు విమర్శకుని పాటవమును కుంటుపఱచినస్థితి 'రొంకపాటల గాలిదుమారము' వంటి యుత్కృష్టవిమర్శలకే వెల్లడిచేసినది. కొంతకాల మీతఁడు కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుపంతుల దినపత్రిక యగు 'ఆంధ్రపత్రిక' యందును, మాసపత్రికయగు 'భారతి' యందును సంపాదకవర్గముల కార్యనిర్వాహణము గావించెను. నాగేశ్వరరావుపంతుల నియోగమున నీతఁడు 'అరేబియన్ నైట్స్' అను గ్రంథము కొంత వఱకు (గద్యముగ) తెలిగించెను, అది అప్రకటితము. కాకుట్లా లక్ష్మణరావుతో 'కళ స్వష్టియా, అనుకరణమా ?' అను విషయమున నీతఁడు పత్రికాముఖమునఁ గావించిన వాదమును, ఈతని తుదిదినముల ప్రకటితమైన 'ఆంధ్రకవిత్వచరిత్రము' అను కావ్యమీమాంసా గ్రంథమును, తక్కినవిమర్శములతో పాటు, ఈతని సాహిత్యతత్త్వజ్ఞతను తెలుపును. ఇందు తుదిగ్రంథము అతఁ డెన్నఁడో రచించి ప్రకాశకులకు అమ్మియుండినట్టిది, సంస్కృతసాహిత్యపరామర్శాదికము చాలమించే దొరలిన దోషములతో, అతని మృత్యువున్నతరదశయందు ప్రకటితమై అతనిమనస్సును కలఁచినది.

జీవితమున అనేకకష్టముల కగ్గమై సహజమగు హృదయమార్దవమునను, ఉద్వేగశీలమునను కలఁతపడి పిచ్చియెక్కి, అప్పారావు కేవల మనస్సంతాపముచే మరణించెను (జాను, ౧౯౩౩).

(కొం. జ.)

అప్పారావుపల్లి — కడపజిల్లా, కమలాపురంతాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౫౨ (౧౯౩౧).

అప్పారావుపేట — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, తాడేపల్లిగూడెంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౪౮౩ (౧౯౩౧).

అప్పావాజపేయి — నీతిమంజూవళి గ్రంథమును రచించిన యతఁడు

అప్పాశాస్త్రి — ఒక ప్రసిద్ధ పండితుడు. ఇతడు సంస్కృతభాషయందు అప్పాశాస్త్రివాదార్థ మను పేరుగల న్యాయ గ్రంథమును రచించెను. మఱియు నితనిచే రచింపఁబడినవి అతిపరిణయము, పారస్కరాదర్శము అను రెండునాటకములుకూడ కలవు.

అప్పాసాహెబ్ భోంస్లా (నాగపూరు) — నాగపూరురాజా రెండవ రఘూజీరాజునకు వెంకాజీ యను పినతండ్రి కలఁడు. అతనికి సేనాధురంధరుఁ డన్న బిరుదును, చాందా, ఛత్తీస్‌గఢ ప్రాంతముల జాగీరును ఉండెను. అతనికుమారుఁడే అప్పాసాహెబు[1]. ఇతనికి ముధోజీ యన్న పేరుండెను. కాని వ్యవహారమందుమాత్రము అప్పాసాహెబన్న పేరే కలదు. ఇతఁడు చాందాలోఁ బుట్టి కొన్ని సంవత్సరములవఱకు నచ్చటనే పెరిఁగినట్టు కానవచ్చుచున్నది. ౧౮౧౧ లో నితనితండ్రి చనిపోఁగా నితనికి సేనాధురంధరత్వమును జాగీరును ప్రాప్తించెను. రెండవ రఘూజీ ౧౮౧౬ లో మరణము నొందెను. అతనికుమారుఁ డైన పర్సోజీ రాజయ్యెను. కాని యాతఁడు పిచ్చివాఁ డగుటచే రాజప్రతినిధి (Regent) కావలసివచ్చెను. రాజతల్లి యైన బాకాబాయికిని, రాజ్యమున కనంతరవారసత్వము గల అప్పాసాహెబునకును ఈ ప్రతినిధిత్వమునుగుఱించి పేచీపడెను. తుదకు రాజ్యమందలిసరదారులయొక్క మతివలనను, ఇంగ్లీషురెసిడెంటు సాయమువలనను అప్పాసాహెబే రాజప్రతినిధి యయ్యెను. ఈతఁడు ప్రతినిధిగా నున్నకాలమందింగ్లీషువారికిని ఈతనికిని సంధి జరగెను. 'ఇంగ్లీషువారు పర్సోజీకి సాయము చేయుటకై ఆఱు కాల్బలముల పటాలములను, కొంత గుఱ్ఱపుసైన్యమును, తోఫ్ఖానాయును ఉంచునట్లును, దానికి బదులుగ పర్సోజీ ఇంగ్లీషువారికి యేడులక్షల యేఁబదివేలరూపాయలు ప్రతియేఁట నిచ్చుటయేకాక ౨,౦౦౦ కాల్బలమును, ౨,౦౦౦ అశ్వసైన్యమును ఉంచవలెను.' ౧౮౧౭ లో అప్పాసాహెబు తన జాగీరైన చాందాకుఁ బోయెను. అతఁడు వెళ్లిన కొలఁది దినములకే పర్సోజీ చచ్చెను. అప్పాసాహెబే పర్సోజీని చంపించెనని కొందఱింగ్లీషుచరిత్రకారులు వ్రాసిరి. కాని యందుల కాధారమేమియు లేదు. పర్సోజీ తరువాత నప్పాసాహెబు రాజయ్యెను.

ఈతఁడు రాజ్యారూఢుఁ డైనప్పటినుండియు నీతనికి నింగ్లీషువారియెడఁ గల గౌరవము తగ్గఁజొచ్చెను. ఇంగ్లీషువారికిఁ బ్రతికూలురగు పూనాపేష్వాతోడను, గ్వాలియర్ సింధియాతోడను రహస్యముగఁ గలసి యింగ్లీషువారిమీఁదికి యుద్ధప్రయత్నములు చేయసాగెను. మహారాష్ట్రసైన్యముల కన్నిటికి నప్పాసాహెబును సేనాధిపతిఁ జేసి పూనాపేష్వా బాజీరావు సన్నదులను, దుస్తులను నాగపురమునకుఁ బంపెను. అంతఁబూర్వమే యింగ్లీషువారికిని బాజీరావునకును యుద్ధము ప్రారంభమైయుండుటచే, నా సన్నదులను దుస్తులను గ్రహింపవలదని బ్రిటిషు ప్రెసిడెంటు ఎంతచెప్పినను వినక అప్పాసాహెబు ౨౪-వ నవంబరు ౧౮౧౭-వ దివసమునఁ బెద్ద సభ చేసి పూనానుండి వచ్చిన యధికారమును వహించెను. ౨౬-వ తేదీని రెసిడెన్సీలోని యింగ్లీషువారిపై సైన్యమునకును, అప్పాసాహెబు సైన్యమునకును యుద్ధము ప్రారంభమాయెను.

రెసిడెన్సీ యనఁగా నింగ్లీషురెసిడెంటు ఉండుస్థలము. ఇది నాగపూరుపట్టణమునకుఁ బశ్చిమమున మూఁడుమైళ్లమీఁద నున్నది. దానికిఁ గొన్ని గజములు తూర్పున సీతాబల్డి[2] గుట్ట కలదు. ఇందు రెండు శిఖరములు కలవు. ఒకటి యెత్తుగను, మఱియొకటి దానికంటెఁ దక్కువ యెత్తుగను. ఈ రెండు శిఖరములకును నడిమిభాగము ఈ రెంటికంటెను ఎత్తు తక్కువదిగను నుండును. ఈ గుట్ట మొదట నెవ్వరి యధీనమందును లేదు. 'ఈగుట్టను స్వాధీనము చేసికొని, దానిమీఁదనుండి రెసిడెన్సీకి గుఱిపెట్టవలయును' నని అప్పాసాహె బాలోచించెను. కాని యీ సంగతి మొదటనే తెలిసికొని యప్పటి రెసిడెంటగు జెంకిన్సు గుట్టను స్వాధీనపఱుచుకొనెను. పైగుట్టమీఁద ౪౦౦ భటులును, క్రిందిగుట్టమీఁద ౩౦౦ భటులును ఒక ఫిరంగియు నుంచఁబడెను. రెసిడెన్సీ కాపువలకు గుఱ్ఱపుదళము ఉండెను. ఇంగ్లీషువారు గుట్టను పట్టుకొనుట కొంచెము ఆలస్యమైయున్నయెడల నప్పాసాహెబుసైనికులగు నరబ్బీవారు గుట్టను స్వాధీనపఱుచుకొని యుందురు. గుట్టను కొంచెము దూరమున వారు యజమానునియాజ్ఞకై యెదురుచూచుచుండిరి.

౨౬-వ తేదీ సాయంకాలము ౬ గంటల కరబ్బీసైనికులు సీతాబల్డిగుట్టను పట్టుకొనవలయునని దానిమీఁదికి వచ్చిరి. తెల్లవాఱుజామున రెండుగంటలవఱకు ఎన్నియోపర్యాయములు అరబ్బీవారింగ్లీషువారిమీఁదికి నొత్తుకొనివచ్చిరి. ౨౭-వ తేదీ యుదయమువఱకును గొండక్రింద ౧౮,౦౦౦ సైన్యమును, ౩౬ ఫిరంగులును వచ్చిచేరెను. గుట్టమీఁదివారు తమరక్షణనిమిత్తము చుట్టును ధాన్యపుబస్తాలు పేర్చి చిన్నయడ్డగోడను నిర్మించుకొనిరి. తొమ్మిదిగంట లగుసరికి నరబ్బీసైనికులు చిన్నగుట్టను స్వాధీనపఱుచుకొని యందున్న ఫిరంగితో పైగుట్టమీఁదికిఁ గాల్పఁజొచ్చిరి. ఇంగ్లీషుసైనికులు పెక్కుమంది హతులైరి. కాని మధ్యాహ్నమువఱకు నాగుట్ట మరల నింగ్లీషువారి యధీనమాయెను. అరబ్బీసైన్యమును ఫిరంగులును గుట్టయొద్దనుండి వెడలిపోయెను.

ఇట్లు పరాభూతుఁ డైన యప్పాసాహెబు తనయాజ్ఞ లేకయే స్వతంత్రించి యరబ్బీవారు పోరాడిరని రెసిడెంటునకు కబురంపెను. వీరికిని వారికిని రాయబారములు జరుగుచుఁ గొంతకాలము గడచెను. డిసెంబరు ౧౬-వ తేదీని అప్పాసాహె బింగ్లీషువారియధీనుఁ డయ్యెను. కాని యాతనిసైనికులుమాత్రము వశులయినవారు కారు. ఆసైనికులతో నాగనదికిని మక్కూర్దరా చెఱువునకును నడుమ నింగ్లీషువారికి యుద్ధము తటస్థమాయెను. అందు మరాటీవారు పరాజితులైరి

1 ఈ శబ్దమునకు మరాటీలో 'అప్పా', 'ఆపా' అని రెండురూపములును గలవు. ఈ శబ్దము తెలుఁగు కన్నడములలోని 'అప్ప' (అయ్య) శబ్దమే కాని వేఱు కాదు.

2. దీనినే యింగ్లీషులో సీతాబల్డి (Sitabaldi) అని వ్రాయుదురు.

కాని అప్పాసాహెబువెనుక నున్న అరబ్బీసైనికులును, హిందూస్థాని సైనికులును అప్పాసాహెబు చెప్పినను 'నాగపురపట్టణము నింగ్లీషు వారి యధీనము చేయ' మని డిసెంబరు ౩౦-వ తేదీవఱకు నాపట్టణమును వశమం దుంచుకొనిరి. చివరకు వారికి ముట్టవలసిన జీతమంతయుఁ దీసికొని యింకను గొంత బహుమతి వడసి, సురక్షితముగఁ దమ శస్త్రాస్త్రములతోఁ బోవుట కధికారమును బొంది వారు నాగపూరు పట్టణమును విడిచి వెళ్లిరి. అప్పటినుండి హైదరాబాదునవాబు కొద్దకుఁ బోయి యాతనికొలువులోఁ జేరిరి.

ఇచ్చట నప్పాసాహెబును జనేవరి ౯-వ తేదీవఱకును రసిడెన్సీలో నుంచి యాతనిచే నీక్రిందిప్రకార మొప్పుదలలు చేయించుకొని యింటికిఁ బోనిచ్చిరి —

'నర్మదానదికి నుత్తరమం దున్న రాజ్య మంతయు, దక్షిణమందలి కొన్ని ప్రదేశములును బర్హాడ్ (దీనినే యింగ్లీషులో బీరార్ అందురు), గావిల్‌గడము, శిర్‌గుజా, జబ్బుపురము అను సంస్థానముల పైఁ దనకుఁ గల హక్కును అప్పాసాహెబు ఇంగ్లీషువారి కియవలయును. ఇంగ్లీషువా రాతనినిమిత్తమై యుంచునట్టి 'సబ్‌సిడీ' సైన్యమునకును కంటింజెంటుసైన్యమునకును నీపైని జెప్పిన ప్రాంతములు ప్రతిఫలముగ నీయవలెను. రెసిడెంటుసలహా ననుసరించియు, బ్రిటిష్ గవర్న్మెంటువారినమ్మకమునకుఁ బాత్రు లయిన మంత్రుల యనుమతి ననుసరించియు అప్పాసాహెబు రాజ్యము చేయవలయును. ఆతఁడు నాగపురరాజభవనమునం దింగ్లీషు సైనికుల సంరక్షణములో నుండవలయును. పైని చెప్పఁబడిన ప్రాంతము లన్నియు నింగ్లీషువారి యధీన మగుటవఱకును వారికి 'సబ్‌సిడీ' క్రింద రావలసిన మూనాల పైకము ముట్టుచుండవలెను. ఇంగ్లీషువా రాతనిరాజ్యమందలి యే కోటను గోరినను వెంటనే యది వారి యధీనము చేయవలయును. ఆజ్ఞ వినవట్టి పురుషుని నింగ్లీషువారికి వెంటనే పట్టియీయవలయును. సీతాబర్డీ రెండు గుట్టలును, బాజారులును, దానికి సమీపమునందలి భూమి వలయునంతయును బ్రిటిషుగవర్న్మెంటువారి కిచ్చివేయవలయును. వారి కావశ్యక మని తోఁచిన పనులు, యుద్ధమున కక్కఱపడు నని వా రాగుట్టమీఁదఁ జేయుటకు వారికి (ఇంగ్లీషువారికి) స్వాతంత్ర్యము కలదు.'[1]

అప్పాసాహె బిట్లు మరల రాజ్యమును పొందియు నింగ్లీషు వారిమీఁది వైరమును మానఁడయ్యెను. ఇంగ్లీషువారి కిచ్చిన నన్ని ప్రదేశములు వారికి స్వాధీనము గాకుండ యత్నించెను. బాజీరావును చాందామీఁదికి నెత్తిరమ్మని చెప్పి తానుగూడ నచ్చటికిఁ బోవఁ దలంచెను. అందుచే రెసిడెంటు ఆతనిని పట్టుకొని, తగిన సిబ్బంది నిచ్చి ప్రయాగకోటలో నుంచుటకై పంపెను. కాని త్రోవలో నతఁడు తప్పించుకొని మహాదేవపర్వతములమీఁదికిఁ బోయెను. పెండారీ నాయకుఁ డగు చిత్తూతోఁ గొన్ని దినములు కలసియుండెను. అచ్చట నుండి అసీర్‌గఢమునకుఁ బోయెను. మరల నచ్చటినుండి పంజాబు దేశమునకుఁ బోయి రంజిత్‌సింగుకొద్ద నుండి యచ్చటనే మరణము నొందెను.

1 Atchinson's Treaties, Vol ii, pp. 109-110.

అప్పాసాహెబ్ భోసలా (సతారా) — సతారా రాజులలోఁ జివరవాఁడు. ఇతనికి శహాజీ యన్న పేరు కలదు. అప్పాసాహెబ్ అనునది గౌరవనామము, వ్యవహారనామము. శివాజీ పెద్దకుమారుఁడైన సంభాజీయొక్క సంతతివారు సతారాలో రాజ్యము చేయుచుండిరి. క్రీ. శ. ౧౮౩౯ లో 'ప్రతాపసింగ్ నారాయణ' యనురాజును సింహాసనభ్రష్టునిఁ జేసి, యాతని మీఁదట తమ్ముఁడైన అప్పాసాహెబును ఇంగ్లీషువారు రాజ్యమునిమీఁదఁ గూర్చుండఁబెట్టిరి. ఆతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన తోడనే స్త్రీల సహగమనము చేయుట అడ్డివేసెను. రెండులక్షల రూపాయలు వెచ్చించి సతారాకు నీటివసతి చేర్పఱిచెను. రెండు లక్షలు పెట్టి వేణా కృష్ణానదులకు వంతెనలు కట్టించెను. నూతనరాజభవన మొకటి నిర్మించెను. అది యిప్పుడు న్యాయస్థానముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నది. ఇతఁ డింగ్లీషువారియెడ మిక్కిలి విశ్వాసముతోఁ బ్రవర్తించెను. ఆతఁడు ౧౮౪౮-వ సంవత్సరము, ఏప్రిల్ నెల ౫-వ తేదీని మృతినొందెను. మరణమునకుఁ బూర్వము బలవంతరావు భోసలా యను పిల్లవానిం బెంచుకొనెను. వానికి వెంకాజీ యని పేరు పెట్టెను. కాని యింగ్లీషువా రాదత్తతను ఒప్పుకొనక సతారా రాజ్యము తమ యధీనము చేసికొనిరి.

అప్పాశాస్త్రి — ఒకకవి. లవలీపరిణయము, సారస్వతాదర్శము అను రెండునాటకములను రచించెను. ఈనాటకములే కాక యితఁడు రచించినవి 'అప్పాశాస్త్రీవాదార్థః', 'చిల్లరవాదాః' అను మఱిరెండు గ్రంథములుకూడ నున్నట్లు తెలియుచున్నది.

అప్పికట్ల — ౧. గుంటూరుజిల్లా, బాపట్లతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౨ (౧౯౩౧)

౨. కృష్ణజిల్లా, గుడివాడతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౯౪ (౧౯౩౧)

అప్పికొండ — విశాఖపట్టణముజిల్లా, విశాఖపట్టణము తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౯౬౬ (౧౯౩౧)

అప్పిశెపల్లి — అనంతపురముజిల్లా, కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౭,౧౨౦ (౧౯౩౧).

అప్పకొండయ్యఖండ్రిక — చిత్తూరుజిల్లా, తిరుత్తనితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౫౬

అప్పేచెర్ల — అనంతపురము జిల్లా, గుత్తి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౧౮౭ (౧౯౩౧).

అప్రతిరథుడు — ౧ ఋగ్వేదమునందలి ఒక సూక్తము (౧౦ ౧౦౩) రచించిన ఋషి. (ఐతరేయబ్రాహ్మణము, ౮ ౧౦)

౨ (సూ వం) ఇక్ష్వాకువులలో తృష్ణుఁడైన కువలయాశ్వరాజునకు నామాంతరము (భా, వన, అ ౨౦౪).

౩ (చం వం) యయాతి పుత్రుఁడైన పూరురాజు వంశజుఁడగు అంతినారుని మువురుపుత్రులలోఁ జిన్నవాఁడు ఇతని పుత్త్రుఁడు కణ్వుఁడు

అప్సరసలు — స్వర్గమందలి భోగస్త్రీలు నాట్యకర్త్రులు వీరి ఉత్పత్తి అగ్నిపురాణమందు వీరు ముఖ్యముగఁ బండ్రెండుగురని చెప్పఁబడినది, ఊర్వశి, మేనక, రంభ, మిశ్రకేశి, అలంబుష, విశ్వాచి, ఘృతాచి, పంచచూడ, తిలోత్తమ, భానుమతి, అబల, రమ్య (గణభేదాధ్యాయము). మహాభారతమునందు వేఱుగాఁజెప్పఁబడినది అలంబుష, మిశ్రకేశి, విద్యుత్పర్ణ, తిలోత్తమ, అరుణ, రక్షిత, రంభ, మనోరమ, కేశిని, సుబాహు, సురత, సురస, సుప్రియ, అతిబాహు (మహా భా, ఆది). వీరందఱును దేవదానవులవలెనే కశ్యపప్రజాపతిసంతతివారనియుఁ జెప్పఁబడినది. అప్సరసలు పదునాలుగుకులములవారు, అం దొకటి బ్రహ్మదేవునిమనస్సునుండియు, రెండవది వేదములనుండియు, మూఁడవది అగ్నినుండియు, నాల్గవది గాలినుండియు, అయిదవది అమృతమునుండియు, ఆఱవది జలమునుండియు, ఏడవది సూర్యకిరణములనుండియు, ఎనిమిదవది చంద్రకిరణములనుండియు, తొమ్మిదవది మేఘమునుండియు, పదవది భూమినుండియు, పదునొకండవది మృత్యువునుండియు, పండ్రెండవది మన్మథునినుండియు, పదుమూఁడవ పదునాలుగవ కులములు దక్ష ప్రజాపతి కూఁతు రయిన ముని, అరిష్ట యనువారికి గంధర్వులవలన నుండియు పుట్టెను అని కాదంబరిలోఁ జెప్పఁబడియున్నది (వాచస్పత్యము)

అప్సరోయుగము — భారతవర్షీయ తీర్థము.

అఫ్ఘాన్ తుర్కిస్థానము — ఇది అఫ్ఘానిస్థానపు ఆమూదారు నదీతీరమునందు ఉన్న తుర్కిస్థానములోనిభాగము. అఫ్ఘాన్ తుర్కిస్థాన మన్న పేరు ఇంగ్లీషువారు వాడుదురే కాని యీదేశమునందు వాడుకలో లేదు. ఆదేశమువారు తమదేశమును తుర్కిస్థాన మనియెదరు. ఇది అఫ్ఘానిస్థానమునకు మిక్కిలి ఉత్తరమునను మధ్యఆసియా కొండలలోనియు ఉన్నది. దీని ఉత్తరమున రష్యారాజ్యము గలదు. పూర్వము బదక్షాన్, బాల్ఖ్, కటఘాన్ అనునవి యందులో నివిగాను యుండెను. కాని యిటీవల వానిలోటిని ప్రత్యేకముగా విభజించి ఒకపరగణా నిర్మింపఁబడినది. ఇందలి కొంత భాగము పర్వతమయముగను, మిగిలినది మైదానములు కలదిగను ఉన్నది. దీని విస్తీర్ణము ౫౪,౦౦౦ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౪,౫౦,౦౦౦ ఇందలి 'బాల్ఖ్' అను ప్రదేశమును పూర్వము బాక్ట్రియానా యని యనుచుండిరి జరత్సుష్ట్రుఁడు (Zoroaster) తన మతమును మొదట నచ్చటనే బోధించె నని చెప్పుదురు ఈ బాక్ట్రియానా మిక్కిలి పురాతనకాలమందు 'అకిమినియన్' సామ్రాజ్యములో (Achaemenian Empire) నిమిడియుండెను క్రీ పూ. ౨౫౦లో థియోడోటస్ అనువాడు, అచ్చట 'సెల్యూకసు'చే రాజునకు ప్రతినిధిగా నుండి స్వతంత్రుఁడయ్యెను ఇతఁడ గ్రీకో బాక్ట్రియన్ వంశమునకు మూలపురుషుఁ డని చెప్పవచ్చును తరువాత క్రీ పూ ౧౨౦ ప్రాంతమున పార్థియనులు, శ్వేతహూణులు, కుషాణులు మొదలయినవారిచే నీవంశ మంతరించెను తరువాత బౌద్ధయుగము వచ్చెను ఇచ్చట బౌద్ధమతప్రచారము విశేషముగా నుండినట్లు ఇప్పటికిని గనుపడువిగ్రహాదులవలన స్పష్టపడుచున్నది. అప్పు డుండిన నవవిహార మను పేరుగలది ఇప్పటికిని అచ్చట నొకటి గలదు

చెంగీస్ ఖానుని దాడికి లోఁబడి పాడై యీప్రదేశము మిక్కిలి దీనావస్థం జెందెను ఇది కొంతకాలము ఢిల్లీశ్వరులయాధీనమం దుండి తరువాత యూజ్ బేగ్ వంశీయులచే నాక్రమింపఁబడియెను ౧౮-వ శతాబ్దియం దిది అహమ్మద్ ఖాను రాజ్యములోఁ జేరియుండెను తరువాత నాతనికుమారుఁడైన తైమూరుకాలమున విడిపోయెను ౧౯-వ శతాబ్ది ప్రారంభమున నిది బొఖారారాజ్యమునకుఁ జేరియుండెను దోస్తు మహమ్మద్ కాలమున అఫ్ఘానులు ౧౮౫౦ లో బాల్ఖ్ తష్కురగా అను ప్రాంతములను, ౧౮౫౫ లో, అక్చా మొదలయిన అయిదు పశ్చిమ ప్రాంతములను, ౧౮౫౯ లో కుందుస్ ప్రాంతములను స్వాధీనపఱచుకొనిరి ఇందులోఁ గొంతభాగమునుగుఱించి తగాదా లుండెను కాని ౧౮౭౩-లో ఇంగ్లీషువారును, రష్యావారును కలసి ఒక పంచాయతీ చేర్చిరి ఆ పంచాయితీదారులా ప్రాంతములను అఫ్ఘానుల కొసంగిరి అబ్దుర్రహిమాన్ ఖాను కాలమున నీ ప్రాంత మఫ్ఘానులకు పూర్తిగ లోఁబడెను

అఫ్గానిస్థానము — భూమండలముయొక్క పూర్వార్ధగోళమందలి యాసియాఖండదేశములలో నొకటి ఇది హిందూదేశమునకు వాయవ్యదిశయం దున్నది బదక్షాను, కాఫిరిస్థానములనుగూడఁ గలిపినచో మొత్త మీ దేశముయొక్క వైశాల్యము ౨,౪౦,౦౦౦ చదరపుమైళ్లు ఇందలిజనసంఖ్య ఎనుబదిలక్షలు

సరిహద్దులు - భౌతికలక్షణములు — ఈదేశమున కుత్తరమున రష్యాతుర్కిస్థానమును, తూర్పున కాశ్మీరము, పెషావరు ఇలాకాయును, దక్షిణమున బలూచిస్థానమును, పడమట పర్షియాదేశమును గలవు. ఈదేశ మీశాన్యకోణమునందుండి నైరృతిదిశకు అండాకృతిని

రమారమి ౮౦౦ మైళ్లు వ్యాపించియున్నది. వాయవ్యప్రదిక్కునుండి ఆగ్నేయమువరకు దీనిపొడవు సుమారు ౩౫౦ మైళ్లు.

క్రీ. శ. ౧౮౮౭ వ సంవత్సరమున జరిగిన అఫ్గాని బ్రిటిష్ సంధి ననుసరించి ప్రస్తుత మీదేశప్రవేశరేఖ నిరూపింపబడియున్నది. ఈ ననుసారముగ దీని యుత్తరసీమారేఖ ఎదురుగ జుల్ఫికార్ కనుమకట్ట నమునుండి యారంభమై పూర్వాభిముఖముగ పరోపమిసస్ పర్వతమాలికలకు సమాంతరముగ ముర్ఘాబ్ నదివఱకును పోయి దానిని దాటిన పిమ్మట పూర్వోత్తరాభిముఖమై మరుచక్ అను పేరుగల అఫ్గానుదుర్గమునొద్ద ముర్ఘాబ్ నది నుత్తరించి చూర్ ప్రాంతపు కొండలనుండి ఆకేలీ టర్కీ ఖుర్ ఎదారిగర్భముగా ఆక్సస్ నదిని చేరును. ఇచటనుండి పామీరు భూములవరకు లేక విక్టోరియాసరస్సు పర్యంతము ఆక్సస్ నదియే యీదేశపు నుత్తరసీమారేఖ. అనంతర మీరేఖ మఱికొంతదూర ముత్తరముగ పోయి చీనా సామ్రాజ్యపు సరిహద్దును దాకి యచటనుండి నైరృతిముఖమై కాశ్మీరమునకు ప్రక్కగ హిందూకుశపర్వతములమీదుగ కాఫిర్‌స్థానమును ప్రవేశించును. అచటి దుర్గమమగు ప్రదేశమునుండి చిత్రాల్ నది వెంటవెంట వచ్చి కునార్ నదికిని పైభాగమునకును పశ్చిమముగ పఠానుస్థానమునుండి దక్షిణాభిముఖమై పోయుండి యమునాపాట నీ రేఖ గోమల్ నదిని దాటును. ఇచటనుండి బలూచిస్థానపు సరిహద్దులను బలూచిస్తానపు సెల్లగ నరుగును. గోమల్ నదిని దాటిన తరువాత నది నైరృతి దిక్కుగ

కోహాక్ పర్వతములనుండి చమను నగరము మీదుగ నుష్కి ప్రాంతము నుండి హెల్మండ్ ఎడారిని దాటి సైస్థానమునకు దక్షిణమునఁ బర్షియాదేశపు సరిహద్దుతోఁ గలయును అచటనుండి ఇది ఉత్తరాభిముఖమై పర్షియారాజ్యపు తూరుపు పెల్లగ హారిరూడ్ అను నదివఱకు నవ్యవస్థితమార్గమునఁ బోవును. అక్కడినుండి జుల్ఫకీర్ వఱకును హారిరూడ్ నదియే అఫ్గాని-పర్షియా సీమారేఖ

పర్వతములు, నదులు — ఈదేశ మంతయు నొక విశాలమైన భూమి. పర్వతమయము సముద్రపు నీటిమట్టమునకంటె నిది ౨,౦౦౦ లు మొదలు ౪,౦౦౦ల యడుగుల ఎత్తువఱకును గలుగు పీఠభూమి యడుగుల ఉన్నతప్రదేశములును గలవు, అనఁగా ఖందరు, కాశిబాద మున్నగు కేవుపట్టణములందు నివసించువారికంటె నొకమైలు ఎత్తుగలప్రదేశములందు నివసించు జనులు ఇచటి పర్వతశిఖరములు ౨౪,౦౦౦ ల యడుగులయెత్తువఱకు నున్నవి హిందూకుశపర్వతములును, వాని శాఖోపశాఖలును దేశము నంతటను వ్యాపించియున్నవి ఈ పర్వతశాఖ లన్నియు హిమాలయోన్నతభూముల వాయవ్యభాగమునే కావచ్చును ఈశాఖ లన్నియు దక్షిణ, వాయవ్యాభిముఖములుగ తాలవృంతాకృతిని ప్రసరించి క్రమముగఁ దిగ్గిపోవుచు తుదకు పర్షియాపరిహద్దులం దున్న ఎడారులందును, మైదానములందును లోపించి పోవును ఈ దేశపు నైరృతికోణమున అఫ్గాని - పర్షియా సరిహద్దులదగ్గఱ సముద్రతటమునకు ౧,౮౦౦ అడుగుల యెత్తున విశాలమును పల్లపుప్రదేశము గలదు సముద్రగాములు కానినదు లన్నియు నీ పల్లమునకే చేరుచుండును ఇట్టిపల్లములే హామూను లని పిలువఁబడు చున్నవి. కోహిబాబాకొండలు హిందూకుశములకు పశ్చిమముగ వ్యాపించి యక్ వలంగ్ అనుచోట మూఁడు పాయలుగఁ జీలిపోయినవి వీనిలోఁ బడమట హారిరూడ్ నదికి దక్షిణముగ సఫేద్ కోహకొండలును, దాని యుత్తరమున బందిబాబాకొండలును, వాని కింపుక ఈశాన్యముగ బంద్-ఇ-తుర్కి-స్తాన్ కొండలును గలవు పామీరు పీఠభూమియందలి కొంతభాగ మీదేశమునకుఁ జెందినది కలదు జలాలాబాదున కాగ్నేయముగ నున్నకొండలను సఫేద్కోహా లనియే పిలువఁబడుచున్నవి ఇతిహాసప్రసిద్ధము కైబర్ కనుమ ఈ కొండలలోనిదే

దేశమందలి ఈ నానాపర్వతశ్రేణులవలన నేర్పడిన లోయ లన్నియు నదులు, వాఁగులుగఁ బరిణమించియున్నవి కాని వాని యన్నింటిలో ముఖ్యమైనవి నాలుగైదుమాత్రమే పామీరు పీఠభూమిలోఁ బుట్టిన అక్సస్నదియు, దాని యుపనదులును ఈదేశపు ఉత్తరభాగమును జాలవఱకుఁ దడుపుచున్నవి ముర్ఘబ్, హారిరూడ్ నదులు కొంతదూరము ప్రవహించి యిసుకలో మాయమైపోవును కాని విశాలమైన యీ అక్సస్ యొక్క ఉపనదులే గడ్డమంచుచే నిండు కొనియుండు పర్వతకందరములనుండియు, హిమానీనదముల(Glaciers)నుండియు, కరఁగు మంచునీరు అక్సస్నదిని జేరుచుండును. ఇది బొఖారాదేశమునుండి ప్రవహించి ఏరల్ సముద్రమునఁ గలయును హెల్మండ్ నదియు, దాని యుపనదులును, దానిశాఖలును నైరృతి భాగమున వ్యాపించియున్నవి. కాబూలునది అదేపేరు గల రాజధానీపట్టణమునకుఁ బశ్చిమముగ ౪౦ మైళ్లదూరమునఁ బుట్టి తూర్పుగఁ బ్రవహించుచు పోయి అటక్-ఖైరాబాదులదగ్గఱ సింధునదములోఁ గలయును వేదప్రసిద్ధము కుభానది ఇదియే. గోమల్ నదియు, దాని యుపనదులును ఈదేశపు ఆగ్నేయభాగమును నీటివసతి కలదానిగఁ జేయును ఇదియు సింధునదముయొక్క ఉపనదియే

తటాకములు — ప్రాకృతికసరోవరము లీదేశమునఁ జాలఁ గలవు కాని ముఖ్యమైనవి రెండుమాత్రమే గజనీనగరమున కఱువది మైళ్లదూరమున అబ్-ఇ-ఇస్తాదా యను సరస్సు కలదు దీని పొడవు ౧౭ మైళ్లు, వెడల్పు ౧౫ మైళ్లు, కాని లోఁతు ౧౨ అడుగుల మించి లేదు గజనీపట్టణమునకు దగ్గఱగనే ఒక సరోవరము కలదు. దీనిపేరు అన్వార్ సరస్సు మూఁడువది మీఁద నదించిన విక్టోరియా సరస్సు అచటివారు దీని నేమందురో తెలియదు కాని, ఆంగ్లేయులు దీనికి పేరు పెట్టిరి ఇది సముద్రతటమునకు ౧౩,౨౦౦ ల యడుగుల యెత్తున నున్నది దీని పొడుపు పదిమైళ్లు, వెడల్పు మైలున్నరమాత్రమే

పురాతత్త్వము — కాబూల్ నది ప్రవహించు లోయ లన్నియు బౌద్ధకాలమునాఁటి వస్తుజాలముల మునికిపట్లు కాబూలున కుత్తరముగ నున్న బామియానామకనగరమున రాతివిగ్రహము లనేకములు గలవు ఉత్తరమందలి తాష్కుర్గాన్ పట్టణమునుండి కాబూలునకు వచ్చు మార్గమున నున్న హైబక్ అను నగరమునందుఁ బురాతన బౌద్ధావశేషము లనేకములు గన్పట్టుచున్నవి కోహి దమన్ అను ప్రదేశమందు వినష్టప్రాచీనస్థానములను సూచించు మంటదిబ్బ లపరిమితముగఁ గలవు కినిలో బెగ్రాం అనునది యొక పెద్దదిబ్బ ఈదిబ్బలను త్రవ్వించుటవలన అనేకములగు నాణెము లమితముగ దొరకుచున్నవి జలాలాబాదు సమీపమునందును, కాబూలుదగ్గఱను, చుట్టుప్రక్కల నున్న కొండలమీఁదను స్తూపములు గన్పించుచున్నవి టర్నాక్ నది ప్రవహించులోయయందు మట్టిలో మరుఁగైపోయిన నగరచిహ్నములు గానవచ్చుచున్నవి ఇదే కోట ప్రాచీనకాలపు అరోక్సియా యయియుండవచ్చునని పురాతత్త్వవిదు లనుమానించియున్నారు. హెల్మండ్ నదీతీరమందలి గిరిష్కనగరమునఁ బూర్వకాలపుభవనముల గుర్తులు కలవు ఇవన్నియుఁ బురాతనపు దాంగ్రియానాకుఁ జెందిన వని యూహించిరి కంధహారము(గాంధారము)నందలి యొకమసీదులో పాషాణభిక్షాపాత్ర మొకటి కలదు. ౫-వ శతాబ్దియందు పెషావరులో నుండిన శాక్యమునియొక్క భిక్షాపాత్ర మిదియే యని నిర్ణయింపఁ బడెను ఇట్లు గ్రీకు-బాక్ట్రియాపరిపాలనావశేషములు, బౌద్ధప్రాచీనకాలపునవశేషములుమాత్రమే కాదు-లెక్కకు మిగిలియున్నవి ఈ రెండు యుగములకును పూర్వ మిచట హిందువు లుండి రని యూహించుటకుఁ దగిన చిహ్నములు, మఠములు లోనగునవి గూడ నీదేశమునఁ గలవు. లండీకోటల్ సమీపమందున్న పర్వతములోయ లలో భగ్నావశిష్టము లైన మహాదుర్గములు కలవు ఇవి బౌద్ధకాలము

వాఁటివో తెలియదు. ప్రస్తుత మిదియన్నియు కాఫిర్ కోటయని పిలువఁ బడుచున్నది. కాని మహమ్మదీయయుగము నాఁటి కట్టడము లంతగాఁ గానరావు. గజనీ మిక్కిలి పురాతననగరము. అనేక సంవత్సరముల పర్యంతము ఇది మహమ్మదునకును, వరని సంతతివారికిని రాజధానిగ నుండెను. కాని ఇచటఁ జెప్పఁదగిన కట్టడ మేదియు లేదు. ప్రాచీనకాలపు నాణెములు దేశము దన్ని దిక్కులఁ గలవు. వీని త్రవ్వి తీయుటనధికారము ఫ్రెంచి దేశీయులు పడసియున్నారు.

ఖనిజములు. — ఖనిజసంపదయందుఁ జేరెన్నికగన్న దేశములలో నిదియు నొకటియని చెప్పవచ్చును. కంధహారమునకు మూఁడు మైళ్లదూరమునను, మారుఫ్ న కుత్తరముగనున్న కొండలయందును, ఇస్తాలిఫ్ సందును, లాఘమాన్ దగ్గఱివాఁగులందును బంగారము కలదు. హజారాజత్, పంజషీర్ లోయలందు వెండిగనులున్నవి. కుర్రంఘోమాల్ వాగుకవదుల మధ్యమున్న పెర్వాలీ ఇలాకాయందును, జబల్-అస్-సిరాజ్, పంజషీర్, హిందూకుశములందును ఇనుము దొరకును. కావియాకుఁ బోవు కనుమలన్నియు లోహమయములే. మఱియు నీదేప్రాంతమున కొన్ని మైళ్ల పొడువున నుండి ఇనుము గలకొండల పంక్తి యొకటి వ్యాపించి యున్నది. ఘర్ద్-కాబూల్ సమీపమునను, కర్కచాపర్వతములందును, సైఘన్ ఫూలేలమధ్య నున్న సురఖబ్ లోయలందును, ఆ నదియొక్క యెడమవైపున నున్న ఇమప్టియందును, కుందుజ్ నకు ౨౦ మైళ్లదక్షిణమున నరీన్ నందును, అఫ్గానిస్తానమందలి కరాకోహ పర్వతముల కుత్తరముగ నున్న భగాల్ నందును, దానికిఁ బడమరగ నున్న షినలంగ్ నందును, ఘోర్బంద్ లోయలందును రాతిబొగ్గు కావలసినంత దొరకును. కాబూలునగరమునకు ౫ మైళ్లు దక్షిణముగను, ౫౦ మైళ్లు నైరృతిదిక నున్న ఖుపేఖో నావురమందును తామ్రపుగనులు కలవు. ఇది కాక దేశమందింకను పలుతావుల రాగి లభించును. దానినిమయపై ఇంతవఱకు త్రవ్వి ప్రయత్నములు కాని సలుపఁబడుట లేదు. కుర్రంజిల్లా యుత్తరభాగమునందును, షిన్వారీదేశమందును, సఫేద్ కోహ్ పర్వతములందును, కకరదేశమునందును, హజారాజాత్, ఫరింజాల్, ఘోర్బంద్ కనుమలలోని లోలింజ్ మున్నగు స్థానములందును సీసము విస్తారముగఁ గలదు. హిరాత్ నందలి సీసపుగనులు త్రవ్వఁబడుటయే లేదు. కాబూలునగరమునకు ౩౨ మైళ్లు, వాయవ్యముగ నున్న అఘుబాడద్ ప్రాంతమున అంజనమిశ్రితమైన సీసపుగనులు కలవు. కాని, ప్రస్తుత ముపయోగింపఁబడు సీస మంతయు హజారాజాత్ నుండి కొనిరాఁబడుచున్నది. అచట నిది భూమిని త్రవ్వవలసిన యవసరము లేకయే లభించును. ఫరింజాలునందలి గని అతి ప్రాచీనకాలమునుండియుఁ బనిచేయఁబడుచున్నది. కంధహారమునకు ౩౦ మైళ్లు మారమున షామకుల్ నాముక పర్వతశ్రేణియందు అంజనము లభించును. బదక్షానమునందును, ఫైజాబాద్, జలాలాబాద్ మార్గమధ్యమున ఫిర్గాహ్ ప్రదేశమునకు దక్షిణమునను కెంపులు దొరకును. కంధహారము, హిరాత్, అఫ్గానిస్తానములందును, కామ్రద్ లోని దస్త్-ఇ-నఫీస్ సమీపమునందును కొన్నివిధముల ముగ్గుసున్నపు రాయి దొరకును. గంధకపుగనులు హిరాత్ ప్రాంతమున నున్నవి. కాని ప్రస్తుత ముపయోగమునిమిత్త మీవస్తువు హజారాజత్ దేశమునుండియు, మైమనాలోని ఫిర్కి త్రిబాముక ప్రదేశమునుండియుఁ గొని రాఁబడుచున్నది. మూలకార మెక్కడఁబట్టిన నక్కడ దొరకును. దేశము దన్ని దిక్కులను పాలరాయి కలదు. కటఘనమునందును, కుందుజ్ సమీపమునను రాతియుప్పు లభించును. అఫ్గానిస్తానమంతయుఁ బలకరాతిమయము. కెంపులు మున్నగు విలువగల రాళ్లు ఉత్తరమార్గమున రష్యాకుఁ బోవుచుండును.

కాలమానము — ఈదేశపుటెత్తుభూములందు వేసవికాలమునం దెండ లతితీవ్రముగను, శీతకాలమునందుఁ జలి యపరిమితముగను నుండును. కాబూల్, గజనీప్రాంతములందు శీతకాలమున మూఁడు నెలలపర్యంతము మంచు గురియుచుండును. అనవాఁయములు దొరికిన ఖజానాలలోఁ దిరుగుటకు వీలుండదు. శ్రేయంబవత్లు జనులు నిప్పులతో నిండిన కుంపట్లను దగ్గఱఁ బెట్టుకొని దినములు గడపుచుందురు.

చలికాలమున కంతకును సరిపోవు ఆహారసామగ్రులు ముందుగనే సేకరింపఁబడియుండును. కావున వీరికి శలువుగ వెలుపలికిఁ బోవలసినయవసర ముండదు. ఇంటికప్పులు, కాకాలులు, బయళ్లు, బీళ్లు, పొలములు మొదలగున వన్నియు స్వచ్ఛస్ఫటికమువంటి హిమముతో నిండి సూర్యకాంతులవలనఁ దళతళ మెఱచుఁ గనుల కానంద మొనగూర్చుచుండును. వృక్షము లన్నియు నీ హిమపాతము మూలమునఁ బర్ణవిహీనములై యెండిపోయినవానివలెఁ గన్పించును. అగ్నిస్పర్శము లేక యొక్కొక్కసమయమున చేతివ్రేళ్లుపైత మాడవు. ఆ సమయమున తాపమాపకము (Thermometer) నందలి పాదరసము సున్నకుఁ 'క్రింద ౧౫' అంకములు దిగియుండును. గజనీనగర మనేకపర్యాయములు మంచు తుపానులచే ధ్వంసమైపోయినట్లు గాథలు కలవు. ఇఁక యెండకాలమున యెండలును పెద్దలఁ దలపించుచుండును. అందును కంధహార ప్రాంతమునందలి వేఁడిమి భరింప నలవి కానిది. ముడిగాడ్పులు, గాలిదుమారములు విజృంభించి మట్టమధ్యాహ్నమునకైనఁ జీఁకట్లు క్రమ్మునట్లు చేయును. కంధహారు-ఇలాకాయందుఁ జలికాలమున మంచు మిక్కుటముగ పడదు. హిరాత్ ప్రాంతములందును ఒకవిధమగు గాలి వీచుచుండుటచేత వేసవిని ఎండ లంతయెక్కువగ నుండవు, చలికాలమున మంచును ఎక్కువ పడదు. ఈదేశమందలి వాతావరణము శుష్కము. ఆంధ్రదేశమున వెండకాలమునఁ దొలకరివానలు కురియునట్లు ఈదేశమునఁ గురియవు. హేమంతము గాని నిర్మలాకాశము, ప్రకాశవంత మగు సూర్యకాంతి, స్వచ్ఛచంద్రికాపూర్ణమగు రాత్రి నిశాసమయములు ఈ దేశమున ఆనంద మొసగూర్చుచుండును. కాబూలునందు సగటున సంవత్సరమునకు ౧౧ అంగుళములవాన కురియును. మొత్తముమీఁద సంవత్సరమునందు ౯ నెలలు పొడుగ యెండ కాయుచుండును.

జనులు - జాతులు, మతములు - భాషలు .— ఈ దేశమందలి జనులలో నలిగజాతులు కలవు. వానిలో అఫ్గనజాతి ప్రధాన

హైనది. ఈజాతివలననే దేశమునకు అఫ్ఘానిస్తానమను పేరు కలిగినది. అబ్దాలీలు లేక దురానీలు, గిల్జాయీలు, పఠానులు మొదలగు జాతులవారును అఫ్ఘాను లనియే పిలువఁబడుచుందురు. లోదీలు, సులేమాన్‌ఖేలులు, వైరోకీలు, నాసిరులు, పోపిందా తెగలు, గండాపూరులు, బబరులు, చాధ్వనులు మొదలగువా రందఱును గిల్జాయీలకు చెందినవారు. రుహ్ అనగా పర్వతము. తూర్పున పర్వతములందు నివసించువారు రోహిలా లనఁబరఁగిరి. మోహమందులు, వజీరులు, ఆఫ్రీదీలు లోనగు తెగలవా రందఱును రోహిలాలే యగుదురు. మొత్తమున వీ రందఱును పఠాను లనియు పిలువఁబడుచుందురు. వీరుగాక పఠించిన అఫ్ఘాన్‌జాతులు గాక వారితో సంబంధము లేనిది మఱియొకకొన్ని జాతులు కలవు. హజారాలు, ఫర్బనులు, యూసఫ్‌జేయులు, తాజికులు, కాఫిరులు, ఖాగియాణులు, మాలికులు, టొక్కీలు, మంగోలులు, జార్దనులు, అంధోలు, తర్క్‌లు, బటకులు అను పేరుల పెక్కుతెగలు కలవు. వీరును విదేశీయులచే అఫ్ఘాను లనియే వ్యవహరింపఁబడుచుందురు. కాని పష్టోయను భాషను మాటలాడు పష్తోయ ప్రాంతపు అఫ్ఘానులకును, హిందూస్థానపు సరిహద్దుల సమీపమున నుండు పఠాన్ - అఫ్ఘానులకును చాల భేదము కలదు. దురానీలు తాము బెనీ ఇస్రాయేల్ సంతతివార మని చెప్పికొందురు. కాని పష్టుభాషను మాటలాడు పఖ్తూన్ (పఠాన్)ల నుండి వీరు తమ్ము వేఱుగ భావించుకొనరు. ఈ పలు తెగలవారి నందఱు ఏకీభవింపఁజేయునది భాషయే. వీ రందఱును పఖ్తూన్‌వలీ యను గ్రంథమును ప్రమాణముగ గ్రహింతురు. ఇది హీబ్రూ ధర్మగ్రంథమును పోలియుండును. అది యెటు లుండ పఖ్తూన్‌వలీ గ్రంథము మహమ్మదీయ నీతినియమానుసారము పరిష్కృతమయ్యె. నిందు వివరింపఁబడిన యాచార, వ్యవహారాదులు రాజపుత్రుల రీతులం బోలియున్నవి.

మొత్తమున అఫ్ఘానుల నందఱును దేశసంచారు (Nomads) లనియు, స్థిరవాసు లనియు రెండువిధములుగ విభాగింపవచ్చును. సంచారులు పశుపరివారముల వెంటఁబెట్టుకొని ఎల్లప్పుడును దేశాటనము సలుపుచు జీవయాత్ర గడపుచుందురు. సంచారవ్యాపారమునకు ప్రసిద్ధికెక్కినవారు గిల్జాయీలు. ఒక్కొక్కతఱి వీరు ఆస్ట్రేలియాఖండమునకు సైతముఁ బోయి ఒంటెలవ్యాపారము చేయుచుందురు. స్థిరవాసులు (Settlers) పల్లెలఁ బట్టణములందు వసించి కృషివ్యాపారవృత్తులద్వారా జీవించుచుందురు. తాజికులు పష్తోయాదేశీయులు. వీ రీ దేశమున తొమ్మిదిలక్షలవఱకును గలరు. కృషి వీరి ప్రధానవృత్తి. సేనయందును వీ రెక్కువగఁ గలరు. హజారాలు మంగోల్ సంతతులు. ఫర్బనులు హిరాత్ పరిసరములందు నివసించుచుందురు. వీరు లక్షరెండులక్షలవఱకుఁ గలరు. యూసఫ్‌జేయులు మధ్యమ ప్రాంతములఁ గలరు. సాధారణముగ వీరు ఉత్తరమందలి అఫ్ఘాన్ తుర్కిస్తానమున వసించుచుందురు. నాదిర్‌షాహా కాలమున నీ దేశమున కేతెంచి యాతనివలస కాలముల మిగులనే నివసించినవా రేబదివేలవఱకుఁ గలరు. వీరు కిజిల్‌బాషు లను పేరఁ బరఁగుచుందురు. వైద్యులు, లేఖకులు, వర్తకవృత్తుల నవలంబించి వీరు జీవనము చేయుచుందురు. ౩,౫౦౦ల హిందువులును ఈదేశమునఁ గలరు. ఇతరుల కవరికి విధ్యుక్తమైనది లేని తలపన్ను హిందువులనుండి వసూలు చేయఁబడుచుండును. హిందువులు పరతంత్రులగుటయే దీనికి హేతువు. కాఫిరస్థానమందలి జను లందఱు నిటీవలనే మసల్మాను మతమును స్వీకరించి రని తెలియుచున్నది.

అఫ్ఘానులు మంచి బలముకలవారు. శరీరము పుష్టమై యుక్కువలె దృఢముగ నుండును. హిందూదేశమున వీరింబోలినవారు ఒక్క పంజాబువారు తప్ప తెలుఁగుదేశమునందలి మువ్వురతో పోల్చ నెవ్వరును సరి కాఁగలరు. ఆకృతియందును వీరు మంచి సుందరులు. దేహవర్ణము ఎఱుపు పసుపు గలసిన ట్లుండును. వర్ణవిషయమున వీరికి సరివచ్చువారు కాశ్మీరవాసులు. కపాలపరిమాణమందు పఠానులకును దక్షిణ అఫ్ఘానులకును భేదము కలదు. అఫ్ఘానుల కపాలపరిమాణము రాజపుత్రులవానిం బోలియుండును. స్త్రీలును సకలవిషయములఁ బురుషులకుఁ దగినవారు, సౌందర్యవతులు.

ఈ దేశవాసు లందఱును మహమ్మదీయులు. క్రీ. శ. ౭-వ శతాబ్దియందు వీరు మసల్మాన్ దీక్షను గ్రహించిరి. వీరిలో సున్నీ తెగకుఁ జెందినవా రెక్కువ. హజారా లోనగు కొన్ని తెగలవారు షియాసంప్రదాయులు. ముల్లాలు వీ రందఱకును ధర్మగురువులు. కంధహారపు ఇలాకాయందు ధర్మాంధులగు దురానీ - అఫ్ఘానులు కొందఱు కలరు. వీరికి ఘాజీ లని పేరు, అనఁగా వీరు మసల్మాన్ మతము దప్ప తక్కిన ధర్మముల నన్నింటిని ధ్వంసముగావింపఁ బ్రతినపట్టినవారు.

ఈదేశపుభాష పష్టు. అఫ్ఘానులు కానివా రందఱును పారసీ భాషను మాటాడుదురు. మహమ్మదీయుల కీ భాషయెడల సభిమాన మెక్కువ. అందువలన దేశభాష కాకపోయినను దీని కెక్కువ ప్రచారము కలదు. ఈ జాతీయవ్యవహారము లన్నియు నీభాషయందే జరుగుచుండును. హిందూకుశపర్వతముల కవ్వల తుర్కీభాష వాడుకయం దున్నది. బదఖ్షానమునందు పారసీభేద మగు తాజిక భాషను వాడుచుందురు. వాఙ్మయ మెక్కువ పారసీభాషయందు కలదు. ధార్మిక, వైద్యక, నైతిక గ్రంథము లనేకము లిందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. యూసఫ్‌జాయీల నాయకుఁడగు షేక్ మాలీ యను నతఁడు తాను గావించిన స్వాత్ దేశవిజయమును గ్రంథరూపముగా లిఖించెను. ఇది ఇచటి వాఙ్మయమున నెక్కుడు ప్రాచీన గ్రంథము. క్రీ. శ. ౧౮౬౮-వ సంవత్సరమున కాజాఖాన్ అను నతఁడు పష్టుభాషయందు స్వాత్ దేశవిజయమును గ్రంథరూపమున లిఖించెను. బయజీద్ అన్సారీ యను నతనిచే, అక్బరు రాజ్యము చేయు కాలమునఁ గొన్ని గ్రంథములు లిఖింపఁబడియుండెను. ఇతఁ డొక ధార్మికసంస్కర్త. ఇతనికి పీర్ రోషన్ (Saint of Light) అను బిరుదముగూడ నుండియుండెను. అబ్దుర్ రహ్మాన్ అను నతఁడు

౧౭ వ శతాబ్దియందు ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండెను. ఔరంగజేబు కాలమున ఖుషాల్ ఖాన్ అను మహిరాజకవి యుండెను. ఇతడు యుద్ధములందుగూడ ఖ్యాతి గాంచియుండెనవాడు. ఇతనివంశమున మరికొందఱు కవులు జనించియుండిరి. అహమద్ షాహాయు మంచి పేరందిన కవి. అఫ్గాని వాఙ్మయమునందు వీరకథాగానములు పెక్కులు కలవు.

కళా కౌశలములు, కృషి, వాణిజ్యాగములు — పట్టునకు, పట్టు వస్త్రములకు నీదేశము మిగుల ప్రసిద్ధి కెక్కినది. అఫ్గానిస్తానమునందున, ఆక్సస్ దీప్రాంతములందున పట్టు విస్తారముగ నుత్పన్నమగును. కాబూల్, హిరాత్, కందహారములందును బట్ట నగుచు గొప్ప నగరులు. నూలుగుడ్డలు, రంగుగుడ్డలు, ఇనుపసామానులు విదేశములనుండి ముఖ్యముగ హిందూదేశమునుండి - ఇచటికి వచ్చుచుండును. కలప, ఎండినపండ్లు, ఆహారపదార్థములు, ఇంగువ, మదారు, పచారీదినుసులు, ఉన్ని, పట్టు, తోళ్లు, పశువులు — ఈ దేశమునుండి హిందూస్థానమునకు పోవుచుండును. హిరాత్ ప్రాంతముల నుండి తివాచీ తయారగును. గొర్రెతోళ్లను పదునుచేసి చిత్రవిచిత్రముగ తయారుచేయు 'పోస్తీను' లను అంగీలకీ దేశము పేరుపడినది. ఒంటెలు, గొర్రెలు, కొండమేకలు మున్నగువాని రోమములతో నేయబడు మృదువులు వస్త్రము లీదేశమునందలి ముఖ్యోత్పత్తి. ఈ వస్త్రములు చాల విలువ గలిగియుండును. కందహారమున గొప్ప నగరుతరాలుగాలతో వారములు నిర్మింపబడుచుండును. ఉత్తరమార్గములద్వారా రష్యాదేశమునుండి యాహార దార్థములు, పశువులు పోవుటయు, అచటనుండి ఉన్ని ప్రతి ఈ దేశమునకు వచ్చుటయు గలదు.

పర్వతమయ దేశమైనప్పటికిని అఫ్గానులు ఎరిక్రమప్రాయక ముగ సంవత్సరమునకు రెండుపంటలు బండింతురు. మిక్కిలి ఉత్తరమైన నేలలందుమాత్రము పంట ఒక్కపర్యాయమే పండును. గోదుములు, యవలు, కాయధాన్యములు, వడ్లు, జొన్న, మొక్కజొన్న, పొగాకు, ముల్లంగి, ఆముదాలు మొదలయిన వన్నియు నుత్తమరీతిని ఫలించును. గోదుమ లిచటి ముఖ్యాహారము. కుంకుమపువ్వు బండించి ఇచటివారు విదేశముల కెగుమతి చేయుచుందురు. రుచికరములు, పుష్టికరములు నగు నానావిధ ఫలముల కీదేశము జన్మభూమి యనవచ్చు. హిందూస్థానములందు బండు ఉత్తమజాతి ఫలము లన్నియు నిచట బండును. ద్రాక్ష లపరిమితము. వలువది వేర్వేరురకముల ద్రాక్ష లిచట గలవు. కందహారమువద్ద జాట్టుప్రక్కల నున్న ఎల్లెడలం దీద్రాక్షతోటలు. రేగుపండు మిక్కిలిగ గలవు. మరియు కిష్మిష్, అంజూరములు మిక్కుటముగ ఫలించును. ఆడూ, ఖుర్బానియా, ప్లము, ఆలుబుఖారా, కర్బూజా, తర్బూజా, నాశ్పాతీ, సేవ్, బిహ్, గోజు మొదలగు పేర్లతో నుత్తరభారతమున వ్యవహరింపబడు ఫలములు పెక్కులచటం బండును. అఫ్గానులకీఫలములను, వీని రసముతో జేసిన రొట్టెలను తిని యుందురు. ఎక్కువగ నీరు కావలసిన

పైరులకు కాలువలద్వారా నీటిని గట్టుదురు. ఇందులకుగాను భూమ్యంతర్భాగమునందియు, నేల యడుగునందియు, కాలువలు నిర్మింపబడియున్నవి. భూమియందు దూరముకట్టిబావులను కాలువలద్వారా కలిపి యంతకంటె బల్లప్రదేశములకు ప్రవహించునట్లు చేయబడు చుండును. ఈ నేలయడుగుకాలువల నిచటివారు 'కరేజ' అని పిలుచుచుందురు.

పర్వతముల గుండు పోవు మార్గము లీదేశమున నంత యెక్కువగ లేవు. వ్యాపారాదుల కనుకూలించు మంచిరోడ్లు కొలదిమాత్రము గలవియున్నవి. హిందూదేశమునకు మాదిరి, పారసీకమున కొరకై, దేశమధ్యమందే రాజపథములనిమిత్తము నిర్మింపబడినవి మాదిరి. ఇటీవల ప్రత్యేకముగ వ్యాపారమునకు బనికివచ్చునవి ఏడుగోడ్లుమాత్రమే. హిందూస్థానమున కేగెడు మార్గములలో నొకటి కాబూలునుండి యారంభమై జలాలాబాదుమీదుగ పెషావరు దగ్గఱకు వచ్చును. రెండవది గజనీనుండి బయలుదేరి కందహారముమీదుగ క్వెట్టాపట్టణముం జేరును. ఆ కోటనుండి హిందూదేశమునకు వచ్చును. కందహారమునుండియు గజనీనగరమునుండియు వెడలి రెండు భిన్నమార్గము లొకచోట గలసి యొకటేరోడ్డుగ బరి మింది యది గోమల్ కనుమగుండా హిందుస్థానమున ప్రవేశించును. వీనియన్నింటిలో పెషావర్, క్వెట్టామార్గము లత్యుత్తమమైనవి. క్వెట్టామార్గమున బండ్లు నిరుపద్రవముగ ప్రయాణము సేయవచ్చును. ఎరుకలు సాధారణముగ గుఱ్ఱములమీదను, ఒంటెలమీదను వెళ్లి యింటికొని పోవుచుందురు.

కొందఱు నీ దేశమున గల్లుడుకలు సంచారము సేయుచు వ్యాపారము సల్పుచువారు కలరు. వీరు 'పొవిందా' అని పిలువబడు చుందురు. వీరు వందలకొలదిగ గుమిగూడి గుఱ్ఱములమీదను, ఒంటెలమీదను సరకుల నెక్కించుకొని దొంగల యుపద్రవము నుండి కాపాడుకొనునిమిత్త మాయుధపాణులై హిందూస్థానము, బోఖారా, ఖురాసాను లోనగు దేశములకు బోయి వ్యాపారములు సాగింతురు. శీతకాల మారంభమగుటతోడనే వీరు గోమల్ కనుమదారిని హిందూస్థానమునకు వచ్చి పంజాబునందలి మైదానములలో కుటుంబము లను, పశువులను దిగబెట్టి దగ్గఱ నున్న ఆయుధములను బ్రిటిష్‌వారి వశమున నుంచి తమ సరకులను రైలుద్వారా పెషావరు, కలకత్తాలతో లేక, పెక్కు రాచీ నాగపూరులతో గొనిపోవుదురు. ఆ ప్రదేశములందు వీరు తమ వస్తువుల విక్రయించి యచట దమ దేశమున నవసరము లగు సామానులం గొని వసంతఋతువు వచ్చునరికి స్వదేశమునం జేరుదురు. ఉత్తరదేశీయులు వీరిని రోహిలా లనియు, అఫ్గాను లనియుం బిలుచుచుందురు. మిక్కిలి దూర మనతలంపున వీరు దక్షిణప్రాంతములకు పూర్వము వచ్చెడివారు కారు. కాని రైళ్ల సౌకర్యముల మూలమున నిప్పుడిప్పుడు మద్రాసుప్రాంతములకును వచ్చుచున్నట్లు తోచు చున్నది.

రాజ్యపరిపాలనము, రక్షణవ్యవస్థ — ప్రాచీనకాలమం దిచట నిరంకుశపరిపాలన యుండెను. కాని ప్రస్తుత మిచటి పరిపాలనా

ప్రజాభిప్రాయం దేశపరిపాలనము జరిగినది, జరుగుచున్నది. ఈ పూర్వులకన్ననెక్కువ ముఖ్యకారణము సైనిక రాజుగ నుండిన అమానుల్లాఖానునొక్క ఉదారప్రవర్తనము. ఇతఁడు తన నిరంకుశాధికారమును వదలుకొని దానికి బదులు ఆఫ్గానుజాతీయ ప్రభుత్వమును గావించెను. రాజ్యాధిపత్యమునకొక 'శాసనసభ' పద్ధతియు, రాజ్యపు 'ఎసెంబ్లీ' యుఁ గలవు. ౧౯౩౨-వ సంవత్సరమున నితఁడు, అధినాయకుండైన అమీర్ అను పేరును మార్చుకొని రాజశబ్దమును ధరించెను. విదేశవ్యవహారములు, అభ్యంతరవ్యవహారములు, విద్య, వాణిజ్యము, న్యాయము, సుంకము, యుద్ధము మున్నగువానికి ఒక్కొక్క రాజ్యాంగశాఖ యేర్పడినది, దాని కొక్కొక్క యధికారియధీనమున నుండెను. ఈశాఖలన్నింటిమీఁదను రాజు తాను పాలకుఁడై కార్యముల న్వయముగఁ జేయుచుండును.

ప్రస్తుతకాలమున నీదేశ మంతయు ౫ పెద్ద ఇలాకాలుగను, ౪ చిన్న ప్రాంతములుగను విభజింపఁబడియున్నది. కాబూల్, కంధహార్, హీరాత్, మజారిషరీఫ్, కటఘన్, బదక్షాన్ అనునవి పెద్ద ఇలాకాలు. జలాలాబాద్, ఖోస్ట్, ఫరా, మైమెనా అనునవి చిన్న ప్రాంతములు. ఇవన్నియు మీఁద వచించిన రాజ్యవిభాగములకు లోనై, ప్రాంతాధికారుల(Governors)చేఁ బాలింపఁబడుచుండును. షరాయధర్మ నియమానుసారముగా న్యాయాన్యాయములవిమర్శనమున తీర్పులు చెప్పఁబడుచుండును. అందునిమిత్తము సామాన్య-ఉన్నత న్యాయస్థానములు ప్రతిజిల్లాయందును, అత్యున్నత న్యాయస్థానము రాజధానీనగరమందును గలవు.

సైనికశిక్షణ మిచట అనివార్యము. ఇతర జాతీయసమూహములు పెక్కులు కలవు. కాని ఇవన్నియు సైనికవర్గముక్రిందనే గణింపఁబడుచుండును. యుద్ధపరికరములు, సాధనముల నిర్మింపుటకొఱకు కాబూలునందే కర్మాగారము లున్నవి. అందు ప్రధాన కర్మాగారమున దినమునకు ౨౦,౦౦౦ల తోటాలును, ౧౫ తుపాకులును, వారమునకు రెండు ఫిరంగులును తయారు చేయఁబడుచుండును. పడమట హీరాత్ నగరమందును, ఉత్తరమున బల్ఖ్ సమీపమందున్న దెహాదాలీయొద్దను ఉత్తమసేనాప్రబంధముగల దుర్గములు కలవు. ఈ కడపటి దుర్గపు నిర్మాణమునకు ౧౨ సంవత్సరములు పట్టెను. ఇది ఆక్సస్‌నదిద్వారా ఆఫ్గానుతుర్కిస్తానమున కేగు మార్గము నన్నింటిని గాచును. దీని బురుజులపై క్రుస్‌మాటీన్, వార్డన్‌ఫెల్డ్, హాచ్కిస్ అనుపేరుల తొమ్మిది ఫిరంగులు నుంచఁబడియున్నవి. సైన్యవిషయమునఁ బూర్వము పటాలము లుంచుపద్ధతి కాక, మరాసబ్దారి పద్ధతి యుండెడిది. యుద్ధము తటస్థించినయెడల నియమానుసారము వీరందఱు సైనికుల నమకూర్చి యొప్పగింపవలయును. నను మరణమువఱకు రాజ్యమునందలి ప్రధానపురుషు లందఱును వారివారి యోగ్యతలనుబట్టి భూములను, సంస్థానములను కొనఁగఁబడుచుండెను. అవసరాలను నటుల చేయుచుండిరి. కాని ఇట్టి విధానమువలన సైనికులపై అసలు ఆఫ్గాను ప్రభుత్వమునకు తగిన స్వాతంత్ర్యాధికారము లుండెడిది కాదు.

అనేకపర్యాయములు యుద్ధకాలమున సైనికులు తాము నిరంతరము సంబంధము గలిగియుండు సర్దారుల యాజ్ఞలకు లోనై సహాయ్యమడ వచ్చినవానిని వదలి యతని శత్రుపక్షమునఁ జేరి కలయుచుండిరి. ఈకారణమున అమీర్ దోస్తుమహమ్మద్ ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున వేతనము లొసంగుపద్ధతిమీఁదను సైనికుల జేర్చి పటాలముల నేర్పాటు గావించెను. మొదటను ౧౬ కాల్బలపుఁ బటాలములును, 3 అశ్వదళములును, ౭౦ ఫిరంగులును ఏర్పడెను. ఒక్కొక్క పటాలమునందు ౭౦౦ల సైనికు లుండిరి. షేర్ అలీఖాన్ అను పాలకుఁడు బ్రిటిష్‌వారితోకలిసి తన సైనికులకు కవాతు మొదలగువానిని నేర్పి ౧౮౬౯-వ ప్రాంతమున సేన వభివృద్ధిసేయఁ బ్రయత్నించెను. అనంతరము ఆఫ్గాను దేశము నేలిన అబ్దుర్రహిమాన్‌ఖాను సంపూర్ణముగ నింగ్లీషుపద్ధతి నవలంబించి తన సేనను యూరోపియన్ పటాలముల యోగ్యతకుఁ గొనివచ్చెను. ప్రస్తుతము అమలునం దున్న సైనికవిధానము అన్నియు అబ్దుర్రహిమానుసమయమందే యావిర్భవించె నని చెప్పవచ్చును. క్రీ. శ. ౧౮౯౬-వ సంవత్సరమునఁ గావింపఁబడిన నియమముల ననుసరించి ౧౬ మొదలుకొని ౭౦ సంవత్సరముల యీడువారును గల పురుషు లందఱు సైనికులగుటకై చొప్పున సైనికశిక్షణ మందవలసియుండెను. ౧౯౧౪ నందు మఱికొన్ని సైనికనియమములు కావింపఁబడినవి. తదనుసారము సేనయందుఁ జేరవలెఁడు ప్రతి యున్నంతవఱకును పని చేయవలయును కాని మూఁడు సంవత్సరములు గడచినతరువాత సైనికుఁడు తనకు బదులుగ వేఱొకని నుంచి తాను విడిపోవచ్చును. సేన కంతకును రాజు నిరంకుశాధికారి, అతనితరువాత ప్రధానసేనాపతి. కాబూల్, జలాలాబాద్, ఖోస్ట్, గజనీ, ముకుర్, కంధహార్, ఫరాహ్, హీరాత్, మైమెనా, మజారిషరీఫ్, ఫైజాబాద్ నామకనగరములందు సైనిక కేంద్రములు కలవు. మొత్తపు సైనికసంఖ్య సుమారు ౧,౨౦,౦౦౦ యుండవచ్చును. కాబూలు, హీరాతులందు సైనికపరిషత్తు (Military academy) లున్నవి. కాబూల్, అస్తలిఫ్, జలాలాబాదులందు సైనికశాలలు కలవు. ప్రస్తుతము వాయుయానములను నేకరించుటకుఁగూడఁ బ్రయత్నములు జరుగుచున్నవి.

దేశ మంతయు పర్వతమయ మగుటచే విమానముల యభివృద్ధి వలన సామాన్యపు రాకపోకలకును సౌకర్యములు కలుగవచ్చును. విమానములనిమిత్తము రష్యావారితో ఉత్తరప్రత్యుత్తరములు జరుగుచున్నటులు తెలియుచున్నది.

దేశచరిత్రము — ఇప్పుడు అఫ్గానిస్థాన మనఁబడు దేశము పూర్వకాలమున నొక్కదేశముగ లేదు. వేఱువేఱు భాగములకు వేఱువేఱు పేళ్లు కలవు. అవి వేఱువేఱురాజుల క్రింద నుండుటయు సంభవించెను. నిక్కడి పూర్వకాలమున నవఁగా ౨,౨౦౦ యేండ్లకుఁ బూర్వ మిప్పుడు కాబూల్ అనఁబడుదేశమునకు పరోపనిసద (Paropanisadae) అనియు, హీరాత్ ప్రాంతమునకు ఏరియా (Aria-హరియూద్) అనియు, కంధహార్ ప్రాంతమునకు అరోకోసియా

(Archosia) అనియుఁ జెప్పఁబడెను. మక్రాన్ అనుప్రాంతమునకు గడ్రోషియా (Gedrosia) అనియు, బాల్కు అనుదానికి బాక్ట్రియా (Bactria) అనియుఁ జెప్పఁబడెను. ఈభాగము లన్నియు పారసీకరాజులక్రింద నుండెను. క్రీ. పూ. ౩౨౭-౨౬ లో నీదేశముల నన్నిటిని మహావీరుఁడైన అలెగ్జాండరు[1] జయించెను. ఇతఁడు క్రీ. పూ. ౩౨౩ లో మృతుఁడు కాఁగా వానిని రాజ్యములోని పూర్వభాగ మాతనిసేనాని యైన సెల్యూకస్ నికెటర్ అనువానికిఁ జెందెను. అతనిరాజ్యములోనే అఫ్గానిస్థానమందలి పైరాజ్యములు కలవు. క్రీ. పూ. ౩౦౩ లో నితనిని ఓడించి (బాల్కు రాజ్యము తప్ప) యీ రాజ్యము లన్నియు మగధదేశపు మౌర్యచక్రవర్తి యైన చంద్రగుప్తుఁడు స్వాధీనపఱచుకొనెను.[2] కొన్ని దినములకు నీరాజ్యములు మగధరాజులచేతినుండి జాఱిపోయెను.

ఈ దేశములో పార్థియను లనువారు కొంతభాగమును, శక వంశమువారు కొంతభాగమును క్రీ. పూ. ౧౩౦ ప్రాంతమున ఆక్రమించిరి. గ్రీకువారిప్రభుత్వము బాక్ట్రియాలోఁ గొంతదనుక నుండెను. రెండు శతాబ్దులతరువాత యూచీ అనువారు మధ్య ఆసియానుండి వచ్చి గ్రీకువారిని పార్థియనులను వెడలఁగొట్టిరి. వీరినే కుషాణవంశమువా రని చెప్పుదురు. వీరిలో కనిష్కుఁ డనువాఁడు మిక్కిలి గొప్పరాజు (౭౮-౧౨౩). ఈతనిరాజ్యము హిందు దేశమందు గంగవఱకును, కాశ్మీరము, పెషావర్, కాబూల్, ఆక్సస్‌నదీప్రాంతము మొదలగునప్రదేశము లన్నియు వ్యాపించియుండెను. ఈతఁడు బౌద్ధమతాభిమాని. ఈ వంశమువారు ౫-వ శతాబ్దివఱకు నీదేశముపై రాజ్యము చేసిరి. ఆ శతాబ్దియందు వారు తెల్లనివారైన హూణులచే నోడింపఁబడిరి. కాని వీరిప్రభ పూర్తిగ నేడవశతాబ్దివఱకును బోలేదు. వీరినే షాహిరాజు లందురు. వీరికాలములో నీదేశమున బౌద్ధమతము వ్యాపించియుండెను. ఇప్పటికిని బౌద్ధమతచిహ్నము లాదేశమునందుఁ గానవచ్చును. ఈ షాహివంశము చివరపురుషుఁడు లోరమానుఁ డనువాఁడు దుర్మార్గుఁడైనందున వానిని చంపి యాతని మంత్రి యగు కలారుఁ డనువాఁడు క్రీ. శ. ౮౫౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమున రాజయ్యెను. వీఁడు బ్రాహ్మణుఁ డని కొందఱు తురకలు వ్రాసినారు. కాని క్షత్రియుఁడై యుండు నని యితరుల యూహ. ఈవంశమువారు క్రీ. శ. ౧,౦౦౦ వఱకును గాబూలులో రాజ్యము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈ వంశమువారు 'మిక్కిలి రాజ్యవిస్తారము గలవారయ్యును ఉత్తమసద్గుణసంపన్నులుగను, ఆడిన మాట తప్పనివారుగను, తమకంటెఁ దక్కువవారిని దయతోఁ జూచువారుగను నుండిరి' అని యొకమహమ్మదీయచరిత్రకారుఁడే వ్రాసియున్నాఁడు.[3]

కాబూలును జయింపవలె నని మహమ్మదీయులు చేసినప్రథమప్రయత్నములు సిద్ధింపలేదు. అరబ్బీవారు ౭-వ శతాబ్దియంతమువఱకును పశ్చిమమువైపు అఫ్గానిస్థానమును జయించి మహమ్మదీయ మతమును స్థాపించిరి. హీరాత్ మహమ్మదీయమతసంబంధమైన యొక ముఖ్యపట్టణ మయ్యెను. తొమ్మిదవశతాబ్దియందుఁ గొంత కాలమువఱకును హీరాతులోను, బాల్కులోను పారసీకు లయిన సఫావిదులు రాజ్యము చేసిరి. వారితరువాత సామానీదు లనువారు వచ్చిరి. వారిని పాఱఁదోలి గజ్నీలోని తుర్కీవంశమువారు రాజు లయిరి. వీరిలో గొప్పవాఁడు హిందూదేశముమీఁదికి పదునేడు సారులు దండెత్తివచ్చిన మహమూద్ అనుమూర్తిభంజకుఁడు (౯౯౮-౧౦౩౦). ఈతఁడు గజనీలో గొప్పవిద్యాపీఠమును స్థాపించెను. గొప్పగొప్ప పండితులకు నాశ్రయ మిచ్చెను. తనరాజధానిని బహుసౌధములతో నలంకరించెను. ఈవంశమువారిని వెడలఁగొట్టి అఫ్గాను రాజ్యమును ఆక్రమించుకొనినది ఘోర్ వంశము. ఈవంశమునందుఁ జేరొందినవాఁడు మహాబుద్దీన్ ఘోరీ (౧౧౭౩-౧౨౦౬). ఈతఁడు ఢిల్లీశ్వరుఁడైన పృథ్వీరాజును ఓడించి హిందూదేశమందు తురుష్కులసామ్రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇతనిప్రతినిధులే స్వతంత్రులై బానిసవంశజు లనఁబడు ఢిల్లీశ్వరు లైరి. వీరు అఫ్గానిస్థానముతో సంబంధము లేకుండ స్వతంత్రు లైరి. కొంతకాల మీ అఫ్గాన్ రాజ్యము ఖ్వారిజ మన్న పేరుతో కొలఁదికాలము విలసిల్లినసామ్రాజ్యమునఁ జేరెను. తరువాత చంగీజుఖానునిబందిపోటుమూఁక లీదేశము నాక్రమించుకొనెను. ఇందలిచాలభాగము మఱియొక బందిపోటు నాయకుఁడగు తైమూరు వచ్చి యాక్రమించుకొనువఱకును (౧౩౯౮) వారి యధీనమందే యుండెను. ఇతనితరువాత నీతనిగొప్పరాజ్యము తునకలుతునకలై పోయెను. కాని హీరాత్, బాల్కు, గజనీ, కాబూల్, కంధహార్ ప్రదేశములలో నీతనివంశజులే రాజ్యము చేయుచుండిరి. ఇతనివంశజుఁడే బాబరు. ఈతఁడు బదక్షానము (బదక్షాన్), కాబూల్, కంధహారుప్రాంతములకుఁ బ్రభువుగ నుండెను. అతఁడు ౧౫౨౬ లో ఢిల్లీలో రాజ్యము చేయుచున్న ఇబ్రాహీం లోడీ సుల్తానును ఓడించి హిందూదేశములో మొగలసామ్రాజ్యమును స్థాపించెను. ఈమొగలులకు హిందూరాజ్యము వచ్చినతరువాత చిన్నదియగు అఫ్గానురాజ్యము పులగములోఁదిపప్పువలె నయ్యెను. అక్బరుప్రభుత్వకాలమునందు తిరుగఁబడిన అఫ్గానుదేశజులను గెలుచుటకై అక్బరు తనసేనానులగు రాజా బీర్‌బల్, రాజా తోడర్‌మల్, రాజా మానసింగ్ అను హిందూసరదారులను వానిమీఁదికిం బంపెను. రాజా బీర్‌బల్ యుద్ధమునందు మడిసెను. ఔరంగజేబుకాలమందు మార్వాడదేశపురాజగు యశవంతసింహుఁడు రాజకార్యమునిమిత్తమై కాబూలున కంపఁబడెను. అతఁ డచ్చటనే మరణము నందెను. కొన్ని

1. ఈశబ్దమునకు పారసీభాషలో సికందర్ అనియు, సంస్కృతభాషలో అలెకసుందరుఁ డనియు రూపాంతరములు కానవచ్చుచున్నవి.

2. V. A. Smith's Early History of India, 3rd edition, p. 119.

3. Elliot's History of India, as told by its own historians, Vol. II, pp. 12 and 40.

సంవత్సరములతరువాత బదఖ్షానము ఉత్తర పెక్కు లాక్రమించుకొనిరి. కంథహారును పారశీకరాజు లయిన సఫావిదులు తీసికొనిరి. గజనీ, కాబూలులయాత్రము మొగలులకు దక్కినవి. ౧౭౩౮ లో నాదిర్‌షాహా యనువాడు అఫ్గానిస్తానములోని రాజ్యముల నన్నిటిని నాక్రమించి ౧౭౩౯ లో ఢిల్లీని దోచుకొనెను. ఇట్లెన్నియో శతాబ్దుల పారతంత్ర్యము ననుభవించి యీదేశము నాదిర్‌షాహా మృతినందగనే (౧౭౪౭ న) స్వతంత్రమయ్యెను. దీనికి స్వాతంత్ర్యమును, జాతీయతను ఇచ్చినవాడు అహమద్‌షాహా అబ్దాలీ.

నాదిర్‌షాహా తనసైన్యములో అఫ్గానులను కొందఱను చేర్చుకొనెను. అట్లు చేరినవారిలో అహమద్‌షాహా అబ్దాలీ యొకడు. నాదిర్‌షాహా మరణమందగనే ౧౭౪౭ లో కంథహార్ పట్టణమందు అఫ్గాన్‌నాయకు లందఱును గలసి యీతనిని రాజుగ నెన్నుకొనిరి. అతడు 'దుర్-ఇ-దురాన్' (ఈయుగమునకు ముత్యము) అను బిరుదమును ధరించెను. తనజాతివారికి (అబ్దాలీల కందఱికి) దురానీ లన్న బిరుదు నొసంగెను. ఈదురానీవంశమే ఇప్పటివఱకును రాజ్యము చేయుచున్నది. అబ్దాలీ ప్రభుత్వమునకు వచ్చినప్పటినుండియే అఫ్గానిస్తానమునకు స్వతంత్రరాజ్యమన్న పేరుప్రతిష్ఠలు వచ్చినవి. అంతకు పూర్వ మది యీదేశమువారికి నాదేశమువారికిని లోబడి స్వతంత్రమేమియు లేకయుండెను. పానిపట్టుయుద్ధరంగమునందు మరాటావారిని నోడించినవాఁ డీయహమ్మదుషాహా అబ్దాలీయే. ఇతడు మిక్కిలి శూరుడై తనరాజ్యమును చాలవఱకు వ్యాపింపజేసెను. ఈతనిమరణకాలమువఱకు అఫ్గానిస్తాన మంతయు నతనియధీన మగుటయేకాక, ఉత్తరమున తుర్కిస్తానము, దక్షిణమున సింధు బలూచిస్తానములు, తూర్పున కాశ్మీరము, పశ్చిమమున ఖురాసాను దేశప్రాంతాలు ఈతనిసార్వభౌమత్వము నొప్పుకొనిరి. ఇతడు ౧౭౭౩ లో కాలధర్మము నొందెను.

ఈతనికుమారుడగు తైమూరు రాజధానిని కంధహారునుండి కాబూలునకు మార్చెను. ఇతఁ డిరువదియేండ్లు రాజ్యముచేసి ౧౭౯౩ లో చచ్చిపోయెను. ఈతని ప్రభుత్వకాలములో సింధుదేశము వీరి యధీనమునుండి తప్పెను. బాల్ఖ్, అఫ్గాన్‌తుర్కిస్తానముయొక్క యుత్తరభాగములు చాలవఱకు స్వతంత్రము లయ్యెను. ఖురాసాన్, కాశ్మీరములలో తిరుగుబాటులకు బీజారోపణము చేయబడెను. తైమూరునకు నిరువదిమంది పుత్రు లుండిరి. ఆరాజ్యమునుగురించి వారిలో వారికి పెక్కుతగాదాలు కలిగెను. జమాన్ అనువాడు అమీ రయ్యెను (౧౭౯౩). ఈతనికాలములో పంజాబు వీరిచేతినుండి జారిపోయెను. ౧౭౯౯ లో నీతనిసహోదరుడైన మహమూదు అనువాడు రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. ౧౮౦౩ లో కొన్ని కుట్రలు జరిగి రాజ్య మీతనిసోదరుడైన షాహాషుజా ఉల్‌ముల్క్ అన్నవానియధీన మయ్యెను. మహమూదు రాజ్యభ్రష్టుడయ్యెను. నెపోలియన్ పారసీకదేశపురాజుతోఁ జేయుచున్న స్నేహమువలన బ్రిటిషురాజ్యమునకు నష్టము రాకుండ జాగ్రత్తపడుటకై ౧౮౦౯ లో ఇండియాదొరతనమువారు మౌంటు స్టు అర్ట్ ఎల్ఫిన్‌స్టన్ అను వానిని షాహాషుజాయొద్దకు దూతగా బంపిరి. కాని యింతలో రాజ్యభ్రష్టుడైన మహమూదు షాహాషుజాను ఓడించి మరల రాజయినందున (౧౮౦౯) ఈదూత వెళ్ళినప్రయోజనము సఫలము కాలేదు. మరల రాజయినమహమూదు తొమ్మిదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతనికాలమందు నీతనిమంత్రియైన ఫతేఖాన్ అనువాడు (బరక్‌జాయ్‌వంశజుడు) సర్వాధికారిగ నుండెను. కాని మహమూదు ౧౮౧౭ లో నీమంత్రి కన్నులు దీయించెను. అంగహీన మంత్రి యొక్క తమ్ముడైన మహమ్మద్ అజీమ్ అనువాడును, అతని సవతి తమ్ముడైన దోస్తుమహమ్మద్ అనువాడును రాజుపైఁ దిరుగఁబడి ౧౮౧౮ లో వానిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసిరి.

తరువాతఁ గొంతకాలమువఱకు నిశ్చితుడైనరాజు ఏర్పడలేదు. మహమ్మద్ అజీమ్ కాబూలును స్వాధీనపఱచుకొనెను. కాని యితర ప్రాంతములగవర్నరు లాతనియాజ్ఞకు లోబడరైరి. హీరాత్ స్వతంత్ర మాయెను. అఫ్గాన్‌తుర్కిస్తానమును, బదఖ్షానమును చీలిపోయినవి. పంజాబుసింహుడైన రణజిత్‌సింగు కాశ్మీరము, ముల్తాన్, డేరాగాజీఖాన్, అటక్ అనుదేశములను, ప్రాంతములను స్వాధీనపఱచుకొనెను. నౌషహరయొద్ద ౧౮౨౩ లో అఫ్గానులను పూర్తిగఁ బరిభవించి పెషావరుగూడ లాగుకొనెను. మహమ్మదుఖాను ౧౮౨౩ లో మృతుడయ్యెను. అంత వారి (బారక్‌జాయ్) యన్నదమ్ములలో రాజ్యమునకై కలహములు ముదిరి ౧౮౨౬ లో దోస్తుమహమ్మద కాబూల్, గజనీప్రదేశములను స్వాధీనపఱచుకొనెను. జలాలాబాదు కూడ త్వరలోనే యతనికి వశమయ్యెను. ౧౮౩౪లో షాహాషుజా మరల రాజ్యము సంపాదించుటకు యత్నము చేయఁగా నాతని నోడించి దోస్తుమహమ్మద్ 'అమీర్' అన్న పదవిని ధరించెను. షాహాషుజా యింగ్లీషువారియొద్దకు వచ్చి హిందూదేశమునందు దాఁగియుండెను.

మొదటి అఫ్గాన్‌యుద్ధము (౧౮౩౮-౪౨) — ౧౮౩౭ లో పారసీకరాజు హీరాతును ముట్టడించెను. రష్యావారికి, నమీరునకును స్నేహ మధికము గాఁజొచ్చెను. ఈ కారణములచేత నిండియాదొరతనమువారి కాందోళనము గలిగి వారు అఫ్గానిస్తానమునకు బర్నెస్ అనురాయబారిని పంపిరి. కాని అమీర్ వీరికి నమ్మకముగఁ జెప్పక పోవుటయేకాక యప్పుడు వీరికి స్నేహితుఁడుగా నున్న రణజిత్‌సింగు మీఁదికిఁ దాను యుద్ధమునకుఁ బోయెద ననియుఁ, దనకు సాయము చేయవలసిన దనియుఁ గోరెను. అంత నిండియాగవర్నమెంటువారు అఫ్గానిస్తానము మీఁదికి దండువెడలి దోస్తుమహమ్మదును రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసి తమయాశ్రయమునం దున్న షాహాషుజాను రాజ్యముపైఁ గూర్చుండఁబెట్ట నిశ్చయించిరి. రణజిత్‌సింగుకూడ సాయము చేయ నొప్పుకొనెను. కాని యంతగా సాయము చేసినవాఁడు కాఁడు.

ఉత్తరసింధుదేశమునందు ౧౮౩౮ లో అఫ్గాన్‌దండయాత్రనిమిత్తము ౨౧,౦౦౦ సైన్యము సిద్ధము చేయఁబడెను. సర్ జాన్ కీన్

అనువాఁడు వారికి సేనాధిపతిగ నుండెను. ఈసైన్యము బోలన్‌కను మలోనుండి వెళ్లి ౧౮౩౯-వ సంవత్సరమునందలి ఏప్రిల్ నెలలో కంధహారు నాక్రమించి, యచ్చట షాహాషుజాను పట్టము కట్టెను. జూలై లో గజనీ వశమయ్యెను. దోస్తుమహమ్మదు పాఱిపోఁగా ౭-వ ఆగష్టుతేదియందు షాహాషుజా రాజధానిలోఁ బ్రవేశించెను. ౧౮౪౦-వ సంవత్సరమున దోస్తుమహమ్మదింగ్లీషువారియాధీనుఁ డయ్యెను. అతనిని ఇండియాకుఁ బంపిరి. అందఱును యుద్ధము సంపూర్ణ విజయముతోఁ బూర్తి యైన దని సంతసించిరి. షాహాషుజాకు సాయముగ కాబూలులో ౧౬,౦౦౧ ఇంగ్లీషు సైన్యమును మ్యాక్‌నాటన్ అనువానియాధిపత్యముక్రింద నునిచి, బర్నిస్ అనువానిని ఇంగ్లీషువారితరపున రాయబారిగ నియమించి సర్ జాన్ కీన్ వదలిపోయెను. కాని మొదటి నుండియు కాబూల్ ప్రజ లీక్రొత్తప్రభుత్వముమీఁదఁ గోపము గల వారుగనే యుండిరి. ౧౮౪౧-వ నవంబరులో ప్రజలు తిరుగఁబడి కాబూలులో బర్నిసును, ఇతరాంగ్లేయాధికారులను సంహరించిరి. దోస్తుమహమ్మదు కుమారు డైన అక్బరుఖాను తిరుగఁబాటువారి కంపెను నాయకుఁడు. సంధివిషయమున మాటలాడుటకుఁ బోయినప్పుడాతఁడు తనచేతితో సర్ విలియం మ్యాక్‌నాటను పొడిచివైచెను. ఇట్లే ఇంగ్లీషుసైన్యమునకు వచ్చుటఁ జిక్కులు అనేకము సంభవించెను. ౧౬,౦౦౦లలో ౩,౧౦౦మంది యిట్లు హతులైరి. ౪,౧౦౦ మందిమాత్రము మిగిలిరి. వీరును కష్టముమధ్యమున నుండుట యసంభవ మయ్యెను. ౧౮౪౨-వ సంవత్సరము జనవరి ౬-వ తేదీని ఇంగ్లీషుసైన్యమంతయు కాబూలును విడిచి వెళ్లునట్లును, త్రోవలో వారికి కాబూలువారు ఏవిధమైన యిబ్బందియు కలుగఁజేయకుండునట్లును ఖరారు నామా వ్రాసికొని, ఇంగ్లీషుసైన్యము కాబూలునుండి ఎడలుదేఱెను. ఇట్టిసైన్యము హిందూదేశమునకు వచ్చుటకు బయలుదేఱినప్పుడు ౪,౧౦౦ సైనికు లుండుటయేకాక, ౧౨,౦౦౦ మంది సేవకులుఁగూడ నుండిరి. చలి విస్తారముగ నుండెను. అఫ్గానులు వీరికి త్రోవలో మిక్కిలి బాధ కలిగించిరి. వారిచేత నేమి, చలిచేత నేమి యీసైనికు లందఱును నశించిరి. కొందఱు చెఱఁబెట్టఁబడిరి. డాక్టరు బ్రైడన్ అనువాఁ డొక్కఁడుమాత్రము మిక్కిలి దైన్యస్థితిలో ఇంగ్లీషువారి పటాల మున్న జలాలాబాదునకుఁ జేరెను. గజనీలో నున్న సైన్యము మాఁకాబూలువారివశ మయ్యెను. కంధహార్, జలాలాబాద్ – ఈరెండుమాత్ర మింగ్లీషువారి యధీనమునం దుండెను.

ఇట్లు బ్రిటిషుసైన్యమునకు అఫ్గానిస్థానమునందు, గల్గిన ఘోరమైన యాపత్తునకు బదులు తీర్చుకొనవలయు నని, ౧౮౪౨-వ సంవత్సరపు ఏప్రిల్ నెలలో నిండియానుండి జనరల్ పొలాక్ యొక్క యాధిపత్యముక్రింద ఖైబర్ కనుమగుండ గొప్పసైన్యము పంపఁబడెను. అతఁడు సెప్టెంబరులో కాబూలు నాక్రమించి అచ్చటి దుర్గమును నశింపఁజేయుటను పడఁగొట్టి, ఖైదీలుగ నున్న కొందఱు బ్రిటిషుసైనికులను విడిపించుకొని డిసెంబరునెలలో హిందూదేశమునకుఁ దిరిగివచ్చెను. ఇతరులచేఁ దీసికొనిరాఁబడి, బలవంతముగఁ దముకు రాజుఁగఁ జేయఁబడిన షాహాషుజాను అఫ్గాను లెన్నఁడును ప్రేమింపలేదు. ౧౮౪౨-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలలో నాతఁడు చంపఁబడెను. హిందూదేశమునం దున్న దోస్తుమహమ్మదును విడిచి వైచిరి. అతఁడు మరల కాబూలునకు రా జయ్యెను.

సిక్కువారికిని, ఇంగ్లీషువారికిని జరిగిన రెండవయుద్ధపుకాలము నందు నీతఁడు సిక్కువారిలోఁ గలసి అటక్ తీసికొనెను. ఇంగ్లీషువారితనిసైన్యములను ౧౮౪౯ ఫిబ్రవరిలో గుజరాత్ యుద్ధములో సిక్కువారితోఁగూడ కొడించిరి. దోస్తుమహమ్మదు ౧౮౫౦ లో బాల్క్ ప్రాంతమును స్వాధీనపఱచుకొనెను. ౧౮౫౫ లో కంధహారును గెలిచెను. ఆసంవత్సరమునందే యతనికిని, ఇంగ్లీషువారికిని స్నేహము కుదిరెను. ౧౮౫౬ లో హీరాత్‌ను పారసీకులు తీసికొనిరి. ౧౮౫౭ లో పంజాబుదేశపుచీఫ్‌కమిషనరును, దోస్తుమహమ్మదును పెషావరులోఁ గలసికొని సంధి చేసికొనిరి. ఇంగ్లీషువా రమీరునకుఁ బారసీకను నెదురించుటకై కొంత సైన్యధనమును (Subsidy), ఆయుధములను ఈయ నొప్పుకొనిరి. తరువాత హిందూదేశచరిత్రమునందుఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కినసిపాయీల తిరుగఁబాటు హిందూదేశమందు సంభవించినది. ఆకాలమం దమీ రింగ్లీషువారికి స్నేహితుఁడుగనే యుండెను. ౧౮౬౩ లో దోస్తుమహమ్మదు హీరాత్‌ను ముట్టడించి పట్టుకొనెను. అచ్చటనే యాతఁడు ౧౩ దినములకు మృతుఁడయ్యెను.

ఈతనికుమారుఁడు షేర్ అలీఖాను రా జయ్యెను. ఈతఁడు రాజ్యముకొఱకుఁ జిక్కుజనులతోఁ బోరాడవలసినవాఁడాయెను. కాని ౧౮౬౮ లో కాబూలురాజ్యముమీఁద స్థిరుఁ డయ్యెను. ఇతఁ డింగ్లీషువారితో స్నేహము కలిగియుండెను. ఇంగ్లీషువా రాతనికి కాకి యున్న ధనము పంద్రెండులక్షలరూపాయలును, ఫిరంగులును, ఆయుధములును బహుమతిచేసిరి. అప్పుడప్పుడు ధనసాహాయ్యమునుగూడఁ జేయుచుండిరి.

రెండవ అఫ్గాన్ యుద్ధము (౧౮౭౮-౮౦) — ఇట్లుండఁ గొన్నిదినములకు నాతఁడు రష్యావారి కనుకూలుఁడుగను, ఇంగ్లీషువారికిఁ బ్రతికూలుఁడుగను మాఱెను. క్రీ. శ. ౧౮౭౮ లో నాతఁడు రష్యావారిరాయబారులు కాబూలునకు రాఁగా వారిని గౌరవించెను. ఈసమాచారము తెలిసి ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారు తమరాయబారిని పంపెద మనఁగా నొప్పుకొనలేదు. అందుమీఁద నింగ్లీషుదొరతనమువారు అఫ్గానిస్తాన్ అమీరుతో యుద్ధమునకుఁ గడంగిరి. దీనికే రెండవ అఫ్గాన్‌యుద్ధ మని పేరు.

ఇంగ్లీషుసైన్యములు మూఁడుత్రోవలను, దేశంబును నాక్రమించెను. ౧౮౭౯ జనవరిలో కంధహారు నాక్రమించిరి. అమీరు కాబూలునుండి పాఱిపోయి ఫిబ్రవరినెలలోఁ జచ్చెను. తరువాత నాలుగునెలలవఱకును, అఫ్గానులతోఁ జిల్లరయుద్ధములు జరుగుచుండెను. ఇంతలో షేరుకొమారుఁడైన యాకూబుఖాను వచ్చి తనకు నమీరుగ నుండనిమ్మని యింగ్లీషువారిని యాచింపఁగా తనకు సామంతుఁడైన అమీరును రాజ్యమునమీఁదఁ గూర్చుండఁ

కట్టి తిరిగివచ్చుటకు సిద్ధము చేయుచుండిరి. ఇంతలో షేర్ అల్లీ కుమారుఁడైన యాకూబ్ ఖాను తాను అమీరు నైతి ననియు, సంధి చేసికొనెద ననియు నింగ్లీషువారికి వర్తమాన మంపెను. ౧౮౭౯ మే నెలలో గండమక్ కొద్ద నిద్దఱకును సంధి జరిగెను. ఈ సంధి ప్రకారము సరిహద్దుమీఁద నున్న కొండలు గుంటలపై నధికారమును, కుఱ్ఱం, పిషిన్, సిబీ తావులును, కైబర్ మిచ్నీ కనుమలమీఁది స్వత్వమును ఇండియా ప్రభుత్వమువారి కీయఁబడెను. బ్రిటిషు రెసిడెంటు కాబూలులో నుండుటకు కొప్పుకొనెను. ఇంగ్లీషువారిసలహా లేనిది యితర రాజులతో రాజకీయవ్యవహారములు నడుప నని సమ్మతించెను. ఇందుకు బదులుగ నింగ్లీషువారు అమీర్ మీఁదికిఁ బరరాజులు రాకుండఁ గాపాడెద మని యొప్పుకొనిరి (౧౮౭౯ మే) మేజర్ సర్ లూయి కవన్యరీ యనువానిని కాబూలులో రెసిడెంటుగా నేర్పఱిచిరి. కాబూలునుండి సైన్యము వెడలిపోయెను. అంతయు మనకు ననుకూలముగ జరిగె నని సంతసించిరి. కాని అఫ్గానులు మోసము చేసి సెప్టెంబరు నెలలో రెసిడెంటును అతనిసిబ్బందిని చంపివైచిరి.

ఈ సమాచారము తెలియఁగనే హిందూదేశమునుండి జనరల్ (తరువాత లార్డు) రాబర్ట్సును పెద్దసైన్యముతోఁ బంపిరి. అతఁడు అఫ్గాన్ సైన్యమును ఓడించి ౧౮౭౯ అక్టోబరులో కాబూలును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. యాకూబ్ ఖాను ప్రభుత్వము వదలుకొని, యింగ్లీషువారియధీనుఁడై హిందూదేశమునందు వారివలన నుపకారవేతనమును పొందుచు నుండసాగెను. ౧౮౭౯-౮౦ సంవత్సరపుఁజలికాలములో కాబూలుదేశమందున్న యింగ్లీషు సైన్యమునకు మరల విపత్తు సంభవించునేమో యన్న భయము కలిగెను. అఫ్గానుసర్దారులు తిరుగఁబడిరి. ఎట్టకేలకు వారి నింగ్లీషుసైన్యము లోడించెను.

కాబూలు, కంధహారు ప్రాంతములను విడఁదీసి యింగ్లీషువారు కాబూలునకు అబ్దుర్‌రహిమాన్‌ఖాన్ అనువానిని, కంధహారునకు షేర్ అల్లీ ఖాన్ అనువానిని ప్రభువులుగా నొప్పుకొనిరి (౧౮౮౦, జూలై, మే). అబ్దుర్‌రహిమాను దోస్తుమహమ్మదునకు మనుమఁడు, షేర్ అలీకి తమ్మునికుమారుఁడు. కంధహారురాజయిన షేర్ అల్లీ చేతఁగాక రాజ్యము వదలుకొని హిందూదేశమునందు ప్రభుత్వమువారిచ్చు పెన్‌షను పుచ్చుకొనుచుండెను. ౧౮౮౧ లో నింగ్లీషుసైన్యములు అఫ్గానిస్తానమును విడిచి హిందూదేశమునకుఁ బోయెను.

అబ్దుర్ రహిమాన్‌ఖాను (౧౮౮౦-౧౯౦౧) — ఈతఁడిరువదియొక్క సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఇండియాప్రభుత్వము వారితో మైత్రి కలిగియుండెను. ఈతనిప్రభుత్వకాలములో అఫ్గానిస్తానమునకు నంతవఱకు బూర్వ మెన్నఁడును లేనియేకచ్ఛత్రాధిపత్యము, శాశ్వతసైన్యము (Standing Army), ఇతరరాజ్యములతో సమానముగ నుండు రాజ్యమున్నగౌరవము కలిగినది. ఇంతకుఁబూర్వము సరకారులును, ప్రాంతాధిపతులును తమయిష్టము వచ్చినరీతుల అమీర్ ఆజ్ఞ మీఱుటయు, లేనిపోని విరోధములు సంభవించుచుండెను. ఈతఁడు తనప్రచండవిక్రమముచే నాపద్ధతు లన్నియు మాన్పి వారందఱను తనయాజ్ఞలో మెలఁగునట్లు చేసెను. ఈతనికాలములోనే రష్యాకును అఫ్గానిస్తానమునకుఁ గల పొలిమేరలును, పారసీకదేశమునకు నీదేశమునకుఁ గల పొలిమేరలును గొలవఁబడి సిసలు చేయఁబడినవి. ఈతనికి నిండియాగవర్నమెంటువారు సరిహద్దుసంరక్షణనిమిత్తము మొదట పండ్రెండులక్షలరూపాయ లిచ్చుచుండిరి. ౧౮౯౩ లో నీమొత్తము పదునెనిమిదిలక్షలు చేయఁబడినది. ౧౮౯౬ లో కాఫిరిస్తాన్ అనుదేశముపై అమీరుయొక్క సార్వభౌమత్వము స్థిరపడెను. ఈతఁ డన్నివ్యవహారములలోను తనస్వాతంత్ర్యమునకు భంగము రాకుండ మిగుల జాగ్రత్తతోఁ గాపాడుచుండెను. ఏసలహాలు వినినను తనరాజ్యములో పరదేశీయులు రైల్లు టెలిగ్రాములు వేయుద మన్న వినినవాఁడు కాఁడు.

హబీబుల్లా (౧౯౦౧-౧౯౧౯) — అబ్దుర్ రహిమాన్‌ఖాను మృతినొందఁగా నాతనికుమారుఁడు హబీబుల్లాఖాను అమీ రయ్యెను. ఈతఁడు కొంతవఱకు తండ్రిమార్గమునే యవలంబించెను. ఈతఁడు ప్రభుత్వమునకు వచ్చినతరువాత క్రొత్తషరతులతో సంధి చేసికొనవలయు నని యిండియాగవర్నమెంటువారు ౧౯౦౫ లో మిస్టర్ (ఇప్పుడు సర్) లూయీడేను పంపిరి. కాని హబీబుల్లా క్రొత్తషరతు లొప్పలేదు. అదివఱకు నాతనితండ్రికాలమున నున్న షరతులనే యొప్పుకొనుచు సంధి చేసెను. ఈప్రసంగమునకే యాతనికి 'హిజ్ మెజెస్టి' అన్న బిరుద మీయఁబడినది. ౧౯౦౭ లో నీతఁడు హిందూదేశమును చూచుటకు వచ్చెను. అప్పు డీతఁడు ఇండియాదొరతనమువారిచే మిక్కిలి గౌరవింపఁబడెను.

ఇతఁడు తన పూర్వపరిపాలకులకాలమున లేనినవనాగరకతా చిహ్నములను జాలవఱకుఁ దనదేశమునఁ బ్రవేశపెట్టెను. మోటార్లు, టెలిఫోనులు, వార్తాపత్రికలు, జలవిద్యుద్యంత్రములు మున్నగు వానిని రాజ్యమం దంతట నెలకొల్పె. పూర్వాచారపరాయణులందఱును వీనియెడల నసమ్మతినే ప్రకటించుచువచ్చిరి. కాలాంతరమున అమానుల్లాసమయమున నతిభయంకరముగఁ జెలరేఁగిన విద్రోహమున కిది యారంభ మని చెప్పవచ్చును.

యూరోపునందు జర్మనీయుద్ధ మారంభమైనవెంటనే హబీబుల్లాఖా నిరుపక్షము గాని వహింపక తాటస్థ్య మూనియుండెను. తుర్కీదేశము యుద్ధమునఁ బ్రవేశించినవెంటనే ఆంగ్లేయులయెడల ద్వేష మూనియున్న అఫ్గానులందఱును తుర్కీఖలీఫా ననుసరింప వలసిన దని యితనిని ప్రోత్సహించియుండిరి. కాని ఇతఁడు వారి మాటలను పాటింపక యుద్ధమునుండి దూరముగనే యుండెను. తటస్థ మూనియుండినందున బ్రిటిష్‌వారును నితనిని యథోచితరీతిని సత్కరింపవలె నని యభిప్రాయము గలిగియుండిరి. కాని క్రీ. శ. ౧౯౧౯-వ సంవత్సరమున నితఁడు దారుణముగ హత్య గావింపఁబడెను. ఇతనిమరణానంతర మితని సోదరుఁడగు నసరుల్లాఖాన్ అమీరు

పదవును దాల్చి సింహాసన మెక్కి యాఱువదదినములమాత్రము రాజ్యము చేయఁగలిగెను. అంతలో హబీబుల్లాయొక్క మూడవ కుమారుఁడగు అమానుల్లాఖాను పినతండ్రిని దొలఁగించి రాజ్యకార్యములను దనవశము చేసికొనెను.

అమానుల్లాఖాను (౧౮౯౨ - ౧౯౬౦) — రాజ్యమందలి ప్రధానులు, అధికారులు, సామంతప్రభువులు ఇతనిని స్వీకరించిరి. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే ఆంగ్లేయులతో విరోధమూనియున్నవారందఱు నితనిని యుద్ధమునకుఁ బ్రోత్సాహపఱచిరి. స్వపరబలాబలముల నెఱుఁగక బాగుగ గుర్తెఱిఁగియుండియు లోకుల సంతృప్తికొఱకు ౧౯౧౯-వ సంవత్సరమున ఆంగ్లేయులతో యుద్ధఘోషణము సలిపెను. కాని ఆంగ్లేయులు జర్మనీయుద్ధమువలనఁ గలిగిన ఆయాసమునుండి ఇంకను కోలుకొనకపూర్వమే ఇతఁడీ ఘోషణము సలుపుట చూడ దొరకిన యవకాశమును పోఁగొట్టుకొనక సాధ్యమగునంతవఱకు దానిని వినియోగించుకొనుటకొఱకే ఇట్లు చేసెనని తలంపవచ్చును. ఈ సమాచారము దెలిసినవెంటనే ఇండియాయొక్క వాయవ్యసరిహద్దులలోని బ్రిటిష్ సేనలు సంసిద్ధములై యచట వేచియుండి అఫ్గానులు వారిసీమను దాటి వచ్చినతోడనే వారిమీఁదఁ బడి ఓడించి అఫ్గానులసీమయందుఁ బ్రవేశించి దక్కానామకస్థానమును వశపఱచుకొనెను. కాబూలునగరముమీఁదికి వాయువిమానములు సైత మంపఁబడినవి. కాని యుద్ధమింకను దారుణావస్థను బ్రాపింపకపూర్వమే రెండు పక్షములవారును సంధి గావించుకొనిరి. తదనుసారము ఇండియా దొరతనమువారినుండి వచ్చుచున్న ౧౮ లక్షలరూపాయల సహాయకభృతి అఫగానిస్థానమునకు లోపించిపోయెను. కాని ఆంగ్లేయుల దాస్యమునుండి విడివడి యాదేశము సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యదేశములం దొకటి యగుట కవకాశము లభించెను. అదివఱకు ఆంగ్లేయుల యనుమతి లేకుండ విదేశములతో రాయబారముల నడపుకొనుట కధికారము అమీరునకు లేకుండెడిది. ౧౯౨౧-వ సంవత్సరమున జరిగిన సంధిషరతులప్రకారము ఎవరిరాజ్యకార్యములు వారు ఇతరులజోక్యము లేకుండ చేసికొనుట కవకాశములు లభించెను. అఫగానులు వారికిఁ గావలసిన యుద్ధసామగ్రుల నన్నిటిని పన్ను చెల్లింపవలసిన యవసరము లేకయే హిందూస్థానమార్గమునఁ దెప్పించుకొనుట కధికారములను బొందిరి. మఱియు అఫగాణదేశమునుండి హిందూదేశమునకు వచ్చు సరకుల మీఁదఁ గల ప్రతిబంధకము లన్నియుఁ దొలఁగింపఁబడినవి.

అమానుల్లాఖాను దేశహితైషి, స్వాతంత్ర్యాభిలాషి, చాల మంచి సమయాచారముల ప్రవర్తకుఁడు. సాధ్యమగునంత శీఘ్రకాలమున స్వదేశమును పాశ్చాత్యసభ్యదేశములలో నొకదానిగఁ జేయవలయు నని యితని హార్దికాభిమతము. అట్టి యుద్దేశముతో నితఁడు రాజ్యభారమును వహించినది మొదలుకొని ముఖ్యముగ యుద్ధానంతరమున జరిగిన ఆంగ్లో-అఫ్గాను సంధికాలము మొదలుకొని స్వదేశమునందు వివిధప్రకారము లగు సంస్కారములను గావింప మొదలిడెను.

ఈ దేశమునందు మతగురువు లగు ముల్లాలు ఖురాను గ్రంథ నియమముల ననుసరించి బాలురచే విద్యాభ్యాసము చేయించుచు వచ్చిరి. పాశ్చాత్యదేశములం దవలంబింపఁబడుచున్న ఆధునికవిద్యాశిక్షణపద్ధతు లెవ్వియు నిచట లేకుండెను. అమానుల్లాఖాఁ డొక్క పెట్టున పురాతనరీతు లన్నింటిని దొలఁగించి సర్వసామాన్యముగ నందఱకును విద్య లభించునట్లును పాశ్చాత్య విశ్వవిద్యాలయ పద్ధతుల ప్రకారము పాఠశాలలను, కళాశాలలను స్థాపింపఁజేసెను. యోగ్యు లగు ఫ్రెంచిశాస్త్రవేత్త లీ విద్యాలయముల నుత్తమరీతి నడపుచువచ్చిరి. ఈ విద్యాలయములయందు చారితేఱిన అఫ్గానుయువకులు ఉన్నతవిద్యాభ్యాసములకై విదేశముల కేఁగునిమిత్తము ఇతఁడు సకలసౌకర్యము లొనఁగూడులాగునఁ జేసెను. ఈ విద్యావిషయకపరివర్తనములవలన పూర్వకాలపుముల్లాలకు స్వప్రతిష్ఠాభంగము వాటిల్లుటవలన నపరిమిత మగు క్రోధము జనింప వీరందఱు నమానుల్లాఖానునకుఁ బ్రతిపక్షులైరి. విద్యావిషయమున నట్లుండ నితఁడు (అమానుల్లాఖాను) కృషిసంబంధము లగు సంస్కారముల మూలమున వ్యవసాయదారుల స్థితిగతులను జక్కనగునట్లు గావించెను. మఱియు కాబూలునగరమును బునర్నిర్మాణము చేయించి దానికిఁ దగిలియుండులాగుననే నొకపట్టణము గట్టించి దానిని నివాసముగ నేర్పఱచుకొనెను. సైనికశిక్షణ మనివార్యమొనర్చి తత్ప్రబంధమునకుఁగాను గొప్పగొప్ప సైనికకళాశాలల (Military Colleges) స్థాపించెను. నేర్పరు లగు తుర్కీదేశపు సర్దారులు (Officers) యుద్ధశిక్షణమొసంగుటకు నియోగింపఁబడిరి. సైనికశిక్షణము జర్మనీ, తుర్కీపద్ధతుల ననుసరించి నడపులాగున నియమింపఁబడెను. విదేశవ్యాపారము నభివృద్ధి నొందించునిమిత్తము వ్యాపారిక సంఘముల నేర్పాటు చేయించెను. దేశమున నాలుగుదిక్కులందును రైలుబాటల నిర్మించుటకై సుత్తిదీసికొనుటకు విదేశీయులు కొంద ఱభిలషించియుండిరి కాని దానివలన కలుగులాభము పరదేశములవారికే పోవుచుండులాగున నితఁ డట్టి కంట్రాక్టుల నెవరికిఁ గాని యొసఁగియుండలేదు. స్వదేశీయు లగు ఇంజనీరులద్వారా ఈ కార్యమును జేయింపవలయు నని ఇతనికోరికయై యుండెను. ఇదేవిధమున దేశమందలి గనుల పనులను గూడఁ దీసికొనవలయు నని విదేశీయులు ప్రయత్నించియుండిరి కాని ఇతఁ డందులకు సమ్మతింపఁడయ్యెను.

నేఁటికాలపు నందిన యభివృద్ధులతోపాటు టెలిగ్రాఫ్, రేడియో, సినిమా మున్నగువాని నితఁడు స్వదేశమున నెలకొల్పెను. కాబూలునందు విదేశమంత్రికార్యాలయమును బెట్టించెను. దీనికిని పెషావరునందలి విదేశమంత్రిస్థానమునకును సంబంధము కలదు. ప్రతిసంవత్సరము మీఁద వచించిన సహాయకభృతి బన్నును ఇండియా దొరతనమువారినుండి వైకొనుచుండిన కారణమున స్వతంత్రించి ఇతఁ డే కార్యమును చేయుటకును సమర్థుఁడు కాకయుండెను. అందుచే సమయమును గనిపట్టి అంగ్లదాస్యమునుండి ఇతఁడు విముక్తిని బొందెను. అఫగానిస్తానపు స్వాతంత్ర్యదినమహోత్సవము నితఁడు ప్రతిసంవ

ప్రగతి పరిపూర్ణవైభవముతో వెలయుచుండుటయేకాక అదేవిధముగ నీ యుత్సవములను జరిగించునట్లు లండను, మాస్కో, పారిస్, బెర్లిను, రోము, అంగోరా, టెహరాను మొదలగు రాజధానీనగరములం దుండు అఫ్గానిమంత్రులకు ఉత్తరువులను బంపుచుండెనవాఁడు. ఆదిన మున నితఁడు మహావైభవముతో నేపాసమేతుఁడుగ నగరవీథులందు ఊరేగి, యనంతర మచటి ప్రఖ్యాత మగు మసీదునందలి వేది నధిరోహించి జనులకు హితోపదేశములను గావించుచుండెను. ప్రపంచ మందలి ముఖ్యజాతులప్రతినిధులుగ నియుక్తులై వచ్చిన రాయబారుల కార్యాలయము లన్నియు నిచటఁ గలవు. వారిలో రష్యారాయ బారియెడల నితని కెక్కుడు పక్షపాత మని చెప్పుదురు. ముఖ్యముగ విమానముల యభివృద్ధినిమిత్త మొక శాఖను స్థాపించి దాని నితఁడు రష్యనుల యధికారమునం దుంచెను. తక్కిన మహమ్మదీయ రాజ్యములందువలె ఈ దేశమందును స్త్రీలు అంతఃపురములనుండి వెలుపలికి వెడలుటకు వలనులేక అసూర్యంపశ్యలై యుండ నితఁడు వారికి స్వేచ్ఛాదాన మొసంగెను. పురుషులవలె నిష్టమువచ్చిన ట్లెల్లఁ దిరుగుటకును, మేలిముసుఁగుల వీడి మనసువచ్చిన దుస్తుల ధరించుటకును స్త్రీలకివియమమున నుత్తరువు లిచ్చుటయేకాక బాలురకుఁ బోలె బాలికలకుఁగూడ ఉన్నతవిద్యాలయముల నేర్పాటు చేయించెను. ఇతని తండ్రి యగు హబీబుల్లాయొక్క యంతఃపురమున నరువదిభార్యలు, ఉంపుడుకత్తె లెందఱో జవ్వను లతి సౌందర్యవతు లుండిరి. అమానుల్లాఖాను వారి నందఱను వదలిపెట్టించి ఇష్టమువచ్చినవారిఁ బునర్వివాహముం జేసికొన నాజ్ఞ నొసంగెను. ఒక పురుషుఁడు ఒకభార్యకంటె నెక్కువ గట్టుకొనినచో నట్టివాఁడు రాజకీయోద్యోగమున కనర్హుఁడుగఁ దలంపఁబడు నని శాసించెను.

ఈప్రకార మితఁడు గావింపఁగడఁగిన సంస్కారములమూలమున కేవలము పదిసంవత్సరములలోపలనే దేశ మంతయు మున్నతస్థితి నొంది ఆసియాఖండమున కంతకును మార్గదర్శక మైయుండెడిది కాని ఈ ఖండమువారి దౌర్భాగ్యమే యనవచ్చును, పరిస్థితులు వేఱొండు మార్గము నవలంబించినవి.

అమానుల్లాఖాను, ఇతరులకుమాత్ర మున్నతమార్గములు గల్పించి తా నూరకుండలేదు. తన విద్యానుభవములనుగూడ పెంపొందించుకొనుటకుఁగాను ఇటీవల, ననఁగా ౧౯౨౭-వ సంవత్సరముచివరకు స్వదేశమును విడి భార్యాద్వితీయుఁడై విదేశపర్యటనమునకు బయలు దేఱెను. ఈజిప్టు, ఇటలీ, ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లండు, జర్మనీ, పోలెండు, రష్యా, తుర్కీ, పర్షియా దేశములను క్రమముగ సందర్శించి తన విజ్ఞానము నభివృద్ధి నొందించుకొనెను. ఇట్టివిధ మగు విదేశభ్రమణ మింతవరకు నాసియాఖండమునందలి యే స్వతంత్రపరిపాలకుఁడును గావించియుండలేదు. ఇతఁడు పోయినచోటునం దంతయు నితనికిఁ గన్యాగౌరవము లను సన్మానములు జరిగినవి. అందు ఫ్రాన్సు, బ్రిటను దేశములు రెండును ఒకదాని నొకటి మించునటుల సన్మానింపవలె నని ప్రయత్నించియుండెను.

యూరోపియాత్రమణమువలన నితని కమిత మగు లాభము కలిగె ననుటయందు సందియము లేదు. తుర్కీ మొదలగు రాజ్యము లందలి ఉత్తమ పరిపాలనా ప్రకారములం గాంచుటవలన స్వదేశమునుగూడ నతి త్వరితకాలమున నున్నతస్థితికిఁ దీసికొనిరావలయు ననుట ఇతని యుత్కటాభిలాష మతి మీఱిపోయెను.

కావున ౯, ౧౦ నెలలకాలము విదేశపర్యటన మొనరించి ౧౯౨౮-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు నెలలో స్వదేశమునకు మరలి వచ్చినతోడనే ఇతఁడు తాను పూర్వ మారంభించిన సంస్కారముల నన్నింటిని వెనుకటికంటెఁ బదిమడుంగు లెక్కువ తీవ్రముగ నలుపసాగెను. పురుషు లందఱును యూరోపియనులవలె దుస్తుల ధరింపవలయు ననియు, స్త్రీ లెంతమాత్రము ఘోషాపద్ధతులఁ బూనఁగూడ దనియు శాసించెను. తగినంత విద్యాప్రచారము లేకపోవుటచే నాగరకతయం దెంతయో వెనుకఁబడియుండిన దేశవాసు లిట్టి విధులకు విరోధు లగుట సంభవింప నితని యుత్కృష్టప్రయత్నము లన్నియు విషముగం బడిన పాలవలె విషముగనే పరిణమించినవి. అందువలన దేశమునం దంతటను విద్రోహాగ్ని చెలరేఁగి జ్వాలామాలికగ వెలిఁగెను. ఈ తిరుగఁబాటు ౧౯౨౮-వ సంవత్సరమున షిన్వారీల విద్రోహముతో నారంభమై క్రమముగ దేశమంతట నల్లికొని ౧౯౨౯-వ సంవత్సరము, అక్టోబరుమాసమున శాంతి నొందెను.

అఫ్గానుదేశమందలి జనసమూహము నంతను మూఁడుభాగ ములు చేయవచ్చును ౧ ముల్లాలు లేక పీరులు వీరు మత గురువులు ధార్మికవిషయములందు వీరికి పలుకుబడి యెక్కువ ౨ సేనావిభాగమునకుఁ జెందినప్రజావర్గము ౩ మిగిలిన నానా విధముల సముదాయము ఒక్కపర్యాయముగ నీ మూఁడు తరగతుల జనులకును అసంతుష్టి కలిగించు విషయములు ఘటిల్లుటచేతనే ఈ తిరుగఁబాటు సంభవించె నని చెప్పవచ్చును.

విద్యావిధానములందు మార్పులను చేయుటవలన ముల్లాలజీవనో పాయముల కపాయము గలిగె నని మీఁద వ్రాయఁబడినది. అదికాక నవీనశిక్షితు లందఱును మతగురువు లగు ముల్లాల ధార్మికోపదేశములను వెడచెవినఁ బెట్టసాగిరి. హబీబుల్లాకాలమునకుండియు నీముల్లాల కంద ఱకు నొకవిధ మగు పెన్షను ముట్టుచుండెను. అమానుల్లాఖాను వాని నన్నింటిని రద్దు చేయించెను. బోల్షివిక్ ప్రచారమువలన రష్యను తుర్కిస్తానములోని ముల్లాలు స్వస్థలములఁ బోఁగొట్టుకొని అఫ్గానిస్తానమునఁ బ్రవేశించి జీవనోపాధులఁ గల్పించుకొనుచుండిరి. అమానుల్లాఖాను యూరోపుభ్రమణమునుండి తిరిగివచ్చినతోడనే రష్యను తుర్కీనుండి వచ్చిన ముల్లాల కాశ్రయ మియ్యరా దని యుత్తరువు చేయించెను. ఉపర్యుక్తహేతువులవలన ముల్లాలును, వారియెడల సహానుభూతి గల పూర్వాచారపరాయణులును మిక్కిలి కుపితులై సమయము దొరికినయెడల పగ దీర్చుకొన వేచియుండిరి. సైనికశిక్షణము నిర్బంధము గావింపఁబడె నని మీఁద వ్రాయఁ బడినది. పైని చెప్పఁబడిన ముల్లాలయొక్కయు, పీరులయొక్కయు

అజ్ఞల నిర్వహింపవలసినదన్న కొడల సర్కారువారి యుత్తరువిని పొంద వలసియుండెను. ఇదియు ముల్లాలకు కోపకారణమే యయ్యెను. సైనికులను తరిఫీదుచేయునిమిత్తము తుర్కీదేశమునుండి అఫీసరులను పిలిపించి వారిని సేవయందలి ప్రధానోద్యోగములందు నిలిపి దేశీయులను వారి క్రిందఁ బనిసేయులాగునఁ గావించెను. ఈ కారణములవలన సేనాసంబంధు లగు వారిలో నసంతృప్తియు, వలజడియు జనించినవి. ఆక్షేపణ కారణములం దింకొక స్త్రీవిద్యాప్రోత్సాహము లగు పన్నులు కల్పింపఁబడినవి. పరిపాలనకార్యమందలి మార్పులు లగు వారి కందఱకును విశ్రాంతి కొఱకై వారి స్థానములం దితఁడు యూరోపు నున్నగు విదేశములలో విద్య నభ్యసించి వచ్చిన యువకుల నేర్పాటు గావించెను. పైని వచించిన కొన్ని కారణములవలనను, స్త్రీలకు యూరోపువనితలవలెఁ బోలె స్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యములను ప్రసాదించుటవలనను విద్యాగంధము లేని ఆఫ్గాన్ ప్రజాసామాన్యమంతయు సంక్షుభితమైయుండెను. దీనికిఁ దోడుగ దేశమందలి వివిధజాతుల వారును పరస్పరవైమనస్యములను బూనియుండిరి. ఇదిగాక సున్నీ, షియా పంథల మహమ్మదీయు కలహములకుఁ గాలు దువ్వుచుండిరి. దేశ మంతయు లోలోపల నిట్లు సంచలితావస్థయం దుండుటచేత నే దేశహితమున కని యమానుల్లాఖాను సలుపఁదొడగిన సంస్కారము లన్నియు విపరీతములుగాఁ బరిణమించి తుద కతనిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ గావించినవి.

ఉన్నటు లుండి ౧౯౨౮-వ సంవత్సరము నవంబరునెలలో జలాలాబాదు ప్రాంతమందలి షిన్వారీ తెగవారు తిరుగఁబడి సర్కారు కార్యాలయములు లోనగువానిని దగులఁబెట్టిరి. అమానుల్లా ఖాను ప్రభుత్వమును, సైనికులును చేయఁగడఁగిన ప్రయత్నముల నాలమున నీ విద్రోహ మెంతకును శాంతించుచు, మరల మరలఁ జెలరేఁగుచు డిసెంబరు ౧౪-వ తారీఖునాఁటికి జారీ చేయబడియుండెను. ఇదేసమయమున నీ విద్రోహవాయువులు పూర్వవర్ణితము లైన యసంతుష్టప్రదేశములందు ప్రసరించి పని చేయసాగినవి. మీఁద వచించిన కారణములవలన విముఖత్వ మూనియుండిన జాతులవా రందఱును కాబూలునగరమునకుఁ బూర్వమును, దక్షిణమునను జెలరేఁగి యమానుల్లాఖాను ప్రభుత్వముపైఁ దిరుగఁబాటు గావింప ప్రోత్సహించుచున్నవారును, పరస్పరము కలహించుకొనువారునై దేశ మంతయు కల్లోలము గావింపసాగిరి. చక్కెర, కాగితముల కర్మాగారముల నిమిత్తము విదేశములనుండి బృహదాకారముగల యంత్రము లీ దేశమునకు వచ్చెను. ద్వేషబుద్ధికి లగు మతగురువులు, పీరులు గలసి పరమ మరిఫ్ అజ్ఞానుసారము కవములను ధూమించుచుఁ గాంతిలేనట్టి మాని యాయంత్రములందుఁ బడవైచి తగులఁబెట్టించెద రని అమాయకులు, మూఢులు, విద్యావిహీనులు నగు జనులకు బోధించి వారి నందఱ నమానుల్లాపైఁ గత్తిగట్టఁ బ్రోత్సహించిరి.

ఇట్లు దేశ మంతయు సంక్షుభిత మగుచున్న తరుణమున బచ్చా సాకో యను పేరుగల బందిపోటుదొంగలనాయకుఁ డొకఁడు రాజ ద్రోహులై ప్రభుత్వమున కెదురుతిరుగ నుద్యుక్తులైయుండిన ఆఫ్గానుల నందఱను ప్రోత్సహించుకొని యమానుల్లాఖానునకు ప్రతికూలుడై యుద్ధము వహించెను. ఇతఁడు ఉత్తరసీమలయందలి కల్కాన్ ఇలాకాయందలి భక్కాసాబుకు గ్రామవాసి యగు కోహ్ గొస్తానువారి కొడుకని యెను. మొదటినుండియు నీచవృత్తుల కలవాటుపడి, తుదకు దొంగలకు సర్దారయ్యె నితఁడు నగరముల యభిప్రాయము. ఇతఁడు ధన మును, పవిత్రమంతము నగులోక భయ్యాదులను సంహారించుచు మిక్కుటముగా దలపోసియుండిరి. కాని యనంతరకాలమున నితఁ డగపడి చిన క్షుద్రవర్తన మిట్టి నష్టముకలుగఁ దలఁచుటకు సందియము కలుగఁజేయుచున్నది. మహమ్మదీయమతమును నాశనము చేయఁ బుట్టిన కాఫిర్ అని అమానుల్లాఖానును నిందించుచు, తా ధర్మమును బునరుద్ధరింప జనించిన పైగంబరను అని డంబములు కొట్టు కొనుచు ముల్లాల సందఱను దన పక్షమున కాకర్షింపఁ గలిగెను. ఇతఁడు విప్లవకారుల నందఱను వెంటఁగొని సూర్పుకోని కాబూలును జయింపవలెనని తిన్నగఁ దన్నగరాభిముఖుఁడై నడవసాగెను. నిజమున కితఁడు నిరక్షరకుక్షి, బనార్థుఁడు, అవినీతిపరుఁడు అని ఇతఁడు కాబూలుపట్టణమునఁ జేసిన యత్యాచారములు, హింసలు ప్రబల సాక్ష్యములు. కాని విపరీతవర్తనాన్విత యగు రాజ్యలక్ష్మి ఒక్క సంవత్సర మంతయు నితనినే వరించియుండెను. దేశమందలి ఇట్టి పరిస్థితులను గమనించి యమానుల్లాఖాను తాను గావించిన సంస్కారములను గొన్నింటిని రద్దు చేయించెను. కాని యప్పటికే పరిస్థితులు మించి మీఱిపోయినందున నతని ప్రయత్నము లేమియు సాగనయ్యెను. అంత ౧౯౨౯-వ సంవత్సరము జనవరి మాసమున రాజ్యసింహాసనమును తనపోదరుఁ డగు ఇనాయతుల్లాఖానువశము చేసి అమానుల్లాఖాను కంధహారమునకు వెడలిపోయెను. గాంధార ప్రాంతీయు లితనిపక్షమును వహించి బచ్చాతో యుద్ధ మొనరింప సంసిద్ధులైరి. కొలఁదిదినము లకే ఇనాయతుల్లాఖాను సైతము కాబూలును విడనాడి కంధహారమునఁ జేరవలసినవాఁ డయ్యెను. ఇంతలో బచ్చాసాకో తనమూఁకలతో కాబూలుపట్టణమును జయింపఁగల్గెను. రాజధాని తనవశ మైనది మొదలుకొని హబీబుల్లా ఖాను అను పేరు పెట్టుకొని బచ్చా రాజ్య పాలనము గావింప మొదలిడెను. ఇతని ప్రభుత్వమునుగూర్చి వేఱుగ వర్ణించు టనవసరము. అమానుల్లా ప్రభుత్వప్రణాళిని దిన్నగఁ దల క్రిందులు గావించె నని చెప్పినఁ జాలును. అటు కంధహారమునందు అమానుల్లాఖాను కొంత సేనను సమకూర్చుకొని బచ్చాను వెడలఁగొట్టుటకుఁగాను గజనీపట్టణమునకుఁ బోయి యచట ముకాము గావించి యుండెను. ఇదేసమయమునఁ బూర్వము అమానుల్లా క్రింద యుద్ధ సేనాధిపతిగఁ బనిచేసి, కొంతకాలము ఫ్రాన్సులో ఆఫ్గాన్ మంత్రిగ నుండి యనంతరము దేహారోగ్యము తప్పుటచే నప్పటికి పారిస్ నగరమున విశ్రాంతిని గైకొనుచుండిన నాదిర్ ఖాన్ అనునతఁడు తనదేశము నందలి విద్రోహమును గూర్చి వినినతోడనే తన సహోదరు లిరువురితో హిందూదేశమునకు వచ్చి పైయందు కన్యాకుమారి ...

స్వదేశము బహిష్కరింప బడెను కాని అతఁడు తెలివిగలవాఁడుగ ఫ్రాన్సు ప్రాంతముఁ జేరి నివాసమున్నాఁడు. ఇతఁడు గావించిన సంస్కరణములు కొన్ని ఇతని సోదరులును తెలియఁజేసికొనిరి. పోయిన సేనలు నతని పార్శ్వ మొందలేదు. ఆఫ్ఘనిస్థానమునందు వీరి సహచరులును, అతనివలెనే కుటుంబమువారు గల్గెను. కాని వారు నిర్ణయముల కింకను నాదిర్ ఖాను కూర్పడిన్నిపుడు ఆ జాడాని కన్యముల నెదురింపవలెను. ఇక్కడ నివసించు వారును తెల్పుడు నట. గజనీవొద్ద నున్న అమానుల్లాఖాను సేనలు దండెత్తి రాజును బనిచెను. వీర్వుల తెగలవారు పరస్పరము పోరాడసాగిరి. అమానుల్లాఖానును వీరి సమాధానపఱచుటకై ఇట్టి ప్రయత్నము. ఇట్టిసేనలో శత్రువులపై జయము గాంచుట అసంభవ మనియును తన తమ్ముని చేత కలహ ముల కన్నింటికిని కారణ మని తలంచియును ఇతఁడు రాజ్యస్త్రీ కనుక రణరంగమును విడనాడి, కంధహారమును తన తమ్ముఁడగు అలీ అహ్మద్ ఖానుకు అనుజ్ఞనిచ్చెను. సపరివారముగ తన సైన్యమును చేర్చుకొని క్వెట్టా, ఢిల్లీ నగరముల మీదుగా బొంబాయి చేరి యచటనుండి ఇటలీకి పోయెను. ఇవాయనుల్లాఖాను మున్నగు వారందఱును పశ్చిమదేశములకు పారిపోయిరి.

నాదిర్ ఖాను (౧౯౨౯) — ఇట నాదిర్ ఖాను దేశమున రక్తపాతము లేకుండ బచ్చాసాకో రాజ్యమునకుఁ బోవ ప్రయత్నము లొనరించెను. కాని ఇతని మనోరథము సిద్ధింపదయ్యెను. నాదిర్ ఖాను శాంతికిని, సమాధానమునకును ప్రయత్నించుచుండ బచ్చాసాకో ఇతని తలను ఖండింప బనిచి దానిని తెచ్చినవానికి మంచి బహుమాన మీయఁబడు నని ఘోషణము గావించెను. అంత యుద్ధము దక్క వేఱొండుమార్గము లేనందున నాదిర్ ఖానును, అతని సోదరులును దాను ప్రోత్సహించుచు గలిగియున్న సేనలను కూర్చుకొని కాబూలుమీఁదికి తన సేనలను నడిపిరి. ఇదే తరుణమునందు మాస్కో నగరమున అఫ్ఘాన మంత్రిగ నుండిన గులాం నబీఖాను అనువాఁడు తనకు దగ్గఱగ నున్న అఫ్ఘానుర్కిస్తానము చేరి యచట రాజభక్తులను లేవ దీసి తన వారిని సమకూర్చుకొని యుత్తరమునుండి కాబూలును ముట్టడించుటకు బయలుదేఱెను.

ఈ ప్రకారము నాలుగుప్రక్కల నుండియు ఆక్రమణప్రయత్నములు జరుగుచుండినను ఒకరితో నొకరికి సహకారము లేదు. కాబూలుకై పోరుచుండినను మున్ముందు బచ్చాను పట్టివేయవలెనను నాదిర్ ఖానుయొక్క అభిప్రాయము బచ్చాసాకోను చంపి నిండినవారు క్రమక్రమముగ నాదిర్ ఖాను ప్రక్కకు మరలిరావసాగిరి చిన్నచిన్న పోరాటములు జరిగియు, మతదేశముల సొంతగిరియు, సర్వ మొనరించిరి. వీరి దాడికి నాగుల మరలఁ దనవశము జేయఁగా రాజ్యము ఖాన్ ఇటుల నాదిర్ ఖానుపోషకులును ప్రయాణము సలుపుచు కాబూలును ముట్టడించిరి. చివరకు అక్టోబరు ౬-వ తేదీన నాదిర్

ఖానుపోషకులు కోటను మరలిఖాను కాబూలును ముట్టడించి రాఁబడిరి. అంత బచ్చాసాకో కొన్ని దినముల పర్యంతము కాబూలునందలి ఆర్క్ కోటయందు బందీకృతునిగ నుండి కుటుంబ ఆశ్రయముఁ గన్నదిపై చివరకు పారిపోవుటకై ప్రయత్నించెను. కాని విఫలుఁడై శత్రువులచేఁ జిక్కువడెను. నాదిర్ ఖానుని శిరమును ఖండించు ముద్దేశము మున్నదో లేదో తెలియదు. బచ్చా యొక్కదర్పమంతయుఁ బట్టుబడి నాదిర్ ఖానునధీనమున నుండ కొన్నాళ్లు గడిచెను. అంత బచ్చాసైతము అభ్యర్ధింపఁబడి నాదిర్ ఖానుచే సమ్మానితుఁ డయ్యెను. అతనిఁ గాలమున బచ్చా సలిపియుండిన క్రూర కృత్యములు మాలమున పర్యంతరోషావేశులై సమయము నకు వేచియుండిన అఫ్ఘానవీరు లతనిని, అతని యనుచరులను బంధించి కొనిపోయి ఆర్క్ దుర్గమునొక్క అగడ్తలో కొన్నిదినములుంచిరి. బాలుర తొలుత అలీ అహ్మద్ ఖాను ఏ ప్రదేశమున బచ్చా-అనుచర ప్రకారము వధింపఁబడెనో అదే ప్రదేశమున బచ్చా ప్రభృతులను నిలిపి తుపాకులతోఁ గాల్చి చంపి యావల వారి శవములను కాబూలు నగరవీథులందు వ్రేలాడగట్టించిరి. ఈ ప్రకారము మూడు నెలల పర్యంతము వెలసిన బచ్చాసాకో ప్రభుత్వము అంతమయ్యెను. నాదిర్ ఖాను మొదలైన వారందఱును వారి ముఖ్యనాయకులును ప్రజాభీష్టముచే చేయఁబడిన నిర్ణయమును బట్టి సమ్మతించిరి. నాదిర్ ఖాను మొదట నిరాకరించెనే గాని అఫ్ఘానుదేశపు పాలకుని నియమించవలెనని అభిప్రాయము గలిగియున్నందున నట్టి సమావేశమునకై ప్రయత్నింపసాగెను.

అనంతరము అఫ్ఘాను జాతీయసమితి (National Assembly) వారును, వివిధజాతుల ప్రతినిధులును సమావేశమై నాదిర్ ఖానుకే సింహాసన మధిష్ఠింప కోరుకొనిరి. ఇతఁ డెందుల కిష్టము లేకపోయినను, ప్రజలకోర్కెను తిరస్కరింపఁజాలక రాజ్యభారమును వహించెను. తరువాత నితఁడు నిండుదర్బారునందు ప్రజల సమక్షమున నొసంగిన ప్రసంగమున అమానుల్లాఖాను రాజ్యకాలము అఫ్గాని స్థానచరిత్రమున స్వర్ణాక్షరములతో లిఖింపఁబడు ననియు, అతఁడు గావించిన నీతి నియమాదులును, రాజ్యప్రణాళిని అనుసరించియే ముందును రాజ్యము పాలింపఁబడు ననియు వాగ్దానము సలిపెను. అటుపిమ్మట కోహిదమన్ మున్నగు కొన్ని ప్రాంతములనుండి విద్రోహ వార్తలు రాసాగినవి. కాని నాదిర్ ఖాను వాని నన్నింటిని జయప్రదముగ నడఁచివైచెను. అంతట యూరోపులోని ప్రభుత్వములును, ఇండియాగవర్నమెంటువారును నాదిర్ షాను అంగీకరించి తమతమ రాయబారులను అఫ్ఘాను దర్బారునకుఁ బంపిరి. నాదిర్ ఖాను అప్రమత్తుఁడై స్వదేశముయొక్క భాగ్యోదయమునకై సకల విధములఁ బ్రయత్నము సలుపుచున్నట్లు వార్తాపత్రికలవలనఁ దెలియుచున్నది.

అఫ్జలుద్దీనుమీర్ — సూరతునవాబులలో నొకఁడు. క్రీ ౧౯-వ శతాబ్దియందు ఇతఁడు ఇరువదియొక్కయేండ్లు రాజ్యమేలెను.

అఫ్జలుద్దౌలానవాబు — హైదరాబాదు నిజాములలో నొకఁడు. నసీరుద్దౌలా కుమారుఁడు. క్రీ శ ౧౮౫౭-వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కెను క్రీ శ ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున నితఁడు మరణించెను

అఫ్జల్‌ఖాను — ౧. అక్బరుచక్రవర్తికిఁ బ్రాణప్రియమంత్రియైన అబుల్ ఫజల్ అనువానికుమారుఁడు జహాంగీరు రాజ్యకాలమున క్రీ శ ౧౬౧౦ లో నితఁడు బీహారుదేశమునకు సుబేదారుగ, నవఁగా గవర్నరుగ నుండెను క్రీ శ ౧౬౧౩ లో ఆగ్రాపట్టణమున మృతిఁ జెందెను.

౨ షీరాజ్ దేశవాఁడు. మొదట నితనిపేరు ముల్లాషుక్రుల్లా. తండ్రిపేరు అబ్దుల్‌హక్. జహాంగీరు చక్రవర్తి యీతనికి అమీర్‌పదవి నిచ్చెను ౧౬౨౮ లో నీతనికి దివాన్ కుల్ అనునధికార మీయఁబడెను ౧౬౩౦ లో ౩,౦౦౦ పదాతులకును, ౪,౦౦౦ గుఱ్ఱములకును మన్సబుదారుఁడాయెను. డెబ్బదియేండ్లు బ్రతికి ౧౬౩౯ లో ఆగ్రాపట్టణమున మరణము నొందెను ఈతఁడు కవిత్వము చెప్పువాఁడు అల్లామి యనునది కవిత్వసంబంధమైన యీతనినామము

౩ బిజాపురపు నవాబులయొద్ద నుండిన యొకసరదారు ఇతఁడు మహమ్మదు ఆదిల్‌షాహుయొక్క దాసీపుత్రుఁడని కొందఱు వ్రాసియున్నారు[1] వాయి యను ప్రాంతమునకు నితఁడు సుబేదారుగ ౧౬౪౯ మొదలు ౧౬౫౯ వఱకు నుండెను శివాజీతండ్రియైన శహాజీని పిలిచిన వైరము గలదు. శహాజీ పెద్దకుమారుఁడును శివాజీకి నన్నయును నగు సంభాజీ కర్ణాటకయుద్ధములో కనకగిరిని ముట్టడించుచుండి పోరాడుచున్నప్పుడు అఫ్జల్ ఖానునిమోసమువలన నాతఁడు చంపఁబడెను. ఈతఁడు బిజాపురపు నవాబుకడ్డ శివాజీని బట్టి తెచ్చెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసి ౧౬౫౯ సెప్టెంబరులో బయలుదేరెను అప్పుడు శివాజీ రాయగడమునందు నుండెను అఫ్జల్ ఖాను పూనామీఁదికి రాకుండఁ దారిమళ్ళించి యాతఁడు ప్రతాపగడదుర్గమునకుఁ బోయెను శివాజీ ప్రతాపగడమునందు నున్నాఁడని విని అటు వెళ్ళవలె నని అఫ్జల్ ఖాను పంఢరపురము, తుళజాపురము, మహాదేశ్వరము, కరకుంబోళి, శంభుమహాదేవము, మలవడి, రహిమత్పురము అను గ్రామములమీఁదుగ వాయిపట్టణముం జేరెను పంఢరపురములోనివిఠలదేవుని, తుళజాపురమున భవానీదేవిని విధ్వంసము చేసెను ఇందుచే హిందువులకు నాతనిపై మిక్కిలి కోపము వచ్చెను. వాయియందుఁ జేరి యతఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగు కృష్ణాజీభాస్కరుఁడను వానిని శివాజీయొద్దకుఁ బంపెను. శివాజీయుఁ దనయమాత్యుఁడైన పంతాజీగోపీనాథుని ఖానునియొద్దకుఁ బంపెను ఖాను భయపడితి ననియు, బిజాపురపునవాబుకడ్డకు వచ్చెద ననియు శివాజీ ఖానునకు వర్తమాన మంపెను. ప్రతాపగడముక్రిందను అఫ్జల్ ఖానును, శివాజీయు నొండొరులు గలసికొనునట్లు ఏర్పాటు జరిగెను. అందుకై యొకమండపము కట్టఁబడెను. శివాజీ అనఖశిఖము కవచమును దొడుగుకొని తానాజీని వెంటఁ దీసికొని వచ్చెను. ఖానును ఒక్కబంటుతోడనే పల్లకి నెక్కి వచ్చెను ఇద్దఱును మొట్టమొదట కౌఁగిలించికొనినప్పుడు ఖాను శివాజీని తనయెడమచంకలో నొత్తిపట్టి కత్తిపోటు వేయఁబోఁగా శివాజీ తనచేతనున్న పులిగోళ్లతో ఖానుపొట్టలో గ్రుచ్చెను అంత మోసము మోస మని ఖాను అఱచి శివాజీనెత్తిమీఁదఁ గత్తిదెబ్బ వేసెను కాని శిరస్త్రాణ మున్నందున నాదెబ్బ వ్యర్థమయ్యెను ఇంతలో శివాజీ తనకత్తితో ఖానునిభుజముపై దెబ్బతీసి పొట్టవఱకుఁ జీల్చెను అంత ఖాను గతప్రాణుఁడై నేలఁ బడియెను ఖానుని దేహమును పల్లకిలో వేసికొని బోయీలు తీసికొనిపోవఁజొచ్చిరి కాని శివాజీసైనికులు బోయీలను జంపి ఖానుతల ద్రుంచి కోటమీఁదికి దీసికొనిపోయిరి

౪ ఒకపారసీకకవి ఇతని పూర్తియైననామము మీర్ మహమ్మద్ అఫ్జల్ ఈతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తియైన మహమ్మద్‌షాహాకాలమందుండెను క్రీ శ ౧౭౩౦ లో మృతిఁ జెందెను

అఫ్జల్‌గడము — యునైటెడ్ ప్రావిన్స్ (ప్రయాగరాజధానిలోని) బిజ్నూరుజిల్లా, నాగీనాతాలూకాలోని యొకగ్రామము జనసంఖ్య ౬,౪౩౪ ఇచ్చట నొకకోటను పదునెనిమిదవశతాబ్దిమధ్యకాలమున అఫ్జల్‌ఖాను అనువాఁడు కట్టించెను ౧౮౫౭ లో తిరుగఁబాటుకాలమున ఈకోట పడఁగొట్టఁబడెను. ఇచ్చట మంచి చేతబట్టలు దొరకును

అఫ్సర్ — బీహారులోని గయాజిల్లా, నవదావిభాగములోనియొకపల్లె దీనిజనసంఖ్య ౧,౦౨౨ ఇది చిన్నపల్లెయైనను పూర్వచరిత్రనుబట్టి దీనికి ఖ్యాతి వచ్చెను ఇచ్చట గుప్తరాజుల రాజ్యమును చేసినవాఁడగు ఆదిత్యసేనుని శాసనమొకటి దొరకెను దీనిమీఁద నద్భుతమైన పనితనము చూపఁబడినది చూచుటకు చాల సొగసుగ నున్నది. ఈ ఉత్తరగుప్తరాజులవంశమును వర్ణించు శాసన మొకటి యిచ్చట దొరకినది. ఇచ్చటఁ బాడుపోయిన పూర్వకాలపు దేవాలయ మొకటి కలదు. దీనియొక్క చెక్కడమునుబట్టి బీహారు దేశమునందలి యితరదేవాలయములమీఁదిపనికంటె నెంతయో దర్శనీయముగ నున్నది

1 మరాఠీ రియాసత్, (మరాఠీభాష), రెండవసంపుటము ౩౪౨ పుట

2 Inscriptions of the Early Gupta Kings and their successors by J. F. Fleet.

అఫ్రీదీలు — పఠానులందలి ఒకశాఖీయులు మిగుల బలశాలులు. కోహాట్, పెషావరులోయలు, తిరాహ్‌భూములందు గల సఫేద్‌కోహ్‌పర్వతములయొక్క తూర్పుభాగమందలి శాఖలన్నియు వీరినివాసభూములు. వీరిప్రదేశములకు ఉత్తరముగ ఖైబరుకనుము వ్యాపించియున్నది. తిరాహ్‌పరభూమి సముద్రమట్టమునకు సుమారు ౬, ౭ వేల అడుగుల ఎత్తు కలిగియుండును. దీనిపైభాగము ౬ లేక ౭ వందల చదరపుమైళ్లు ఇందు మైదాన్, రజ్‌గుల్ వరన్, బరా, మస్తురా అనుపేరులుగల జననివాసయోగ్యములైనవి అయిదు లోయలు కలవు. వీనిలో మైదాన్, మస్తురానామకకందరములు ౭,౦౦౦ల అడుగులకంటె ఎత్తయి మిగుల మనోజ్ఞములై యుండును. ఇంత ఎత్తును, దుర్గమమును, అరణ్యమయమును నగుతిరాహ్‌భూమి యయిన కారణముననే ఇతరులదండయాత్రలకు లోనుగాకుండెను. అఫ్రీదీప్రాంతములకు నాలుగుప్రక్కలను పెషావరుజిల్లా వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరమున మోహామందులు, పడమట షిన్వారీలు, దక్షిణమందలి బరా, బజౌరుకనుములందు ఓరక్‌జాయిలు, బంగష్ అను జాతులు వాసము చేయుచున్నవి.

అఫ్రీది

అఫ్రీదీలయొక్క ఉత్పత్తినిగురించి నిశ్చయమైన విషయము తెలియదు. ఇస్రాయేల్‌వంశజులని వీరు చెప్పుకొనుచుందురు. వీరి రూపరేఖలు మెడిటరేనియన్‌జాతికి చెందిన యూదులవలెనే యుండును. హెరోడొటస్ వీరిని అపరితయి (Aparytai) అని పేర్కొనియుండెను. ౨,౦౦౦ ల శతాబ్దముల వీరినిగురించిన వృత్తాంతము లేమియు దొరకవు. కాని ౧౬-వ శతాబ్దిప్రాంతమున వీరు తిరా ప్రదేశము నాక్రమించుకొనిరి. కొంతకాలమున కాబూలుప్రక్కనుండు మరికొన్నిజాతులవారు వీరి నోడించి యీప్రాంతమునందలి కొన్నిభాగములను వశపఱచుకొనిరి. ఆంగ్లేయకాలమున ఓరక్‌జాయిల వలనండి వారినుండి తమప్రాంతము నంతటిని వశపఱచుకొనిరి. అప్పటికాలమున వీరు నిండ్లుగను రోహిల్లాయానామక మతము నవలంబింప నది అదంచిపేయఁబడెను.

మలిక్‌దీన్‌ఖేల్, కంబర్‌ఖేల్, కమర్‌ఖేల్, జక్కాఖేల్, సిపహ్, అకాఖేల్, అదంఖేల్ అని అఫ్రీదీలలో ఎనిమిది అంతర్భాగములు కలవు. అదంఖేలులు కోహాట్‌లోయయందును దానిచుట్టుప్రక్కలను నివసించుచుందురు. సాధారణముగా వీరు స్వస్థానములను వదలరు. తక్కినతెగలవారు ఖైబరుకనుమయందును, పెషావరుచుట్టుప్రక్కలను నివసించుచు వేసవికాలమున తిరాహ్‌భూమియందలి శీతలప్రదేశములకు తరలిపోవుచుందురు. వీరు మిగుల స్వాతంత్ర్యస్వభావమును గలిగియుందురు. ఒకరియాధీనమున నుండుటకు సమ్మతింపరు. వీరికి నామమాత్రమున కొకసర్దారు ఉండును గాని రాజకీయవిషయము లేమైన వచ్చినచో ఎవరిమతము వారిదే. వీరియం దేదైన వివాదము సంభవించినయెడల దానిని దీర్చుటకు సర్దారునకును శక్యము గాదు. ఈకారణమున దోపిడిగాండ్రను వీరినుండి పట్టుకొనుటకే వలనుగాదు. వీరిచేత నియమముల నవలంబింపఁజేయుటకు వీలు లేదు. దేహఘటనమునందు వీరు మంచి ఒడ్డుపొడుగును గలిగియుందురు. దృఢగాత్రులు, విశాలముఖులు, ఉన్నతనాసులు, విశుద్ధమగు శరీరచ్ఛాయను గలిగియుందురు. స్వదేశపర్వతములందు యుద్ధమొనరింప నిపుణులు. కాని అన్యప్రాంతముల కేఁగినచో సాధారణముగా రోగముపాలగుచుందురు. కపటమునకు స్వార్థమునకుఁ బుట్టినిండ్లు. ఒకరిని విశ్వసింపరు. క్రూరులు. కాని నమ్మకమిచ్చినయెడల నొకరిని రక్షించుటకు స్వకీయప్రాణములనైన వదలుదురు. బ్రిటిష్‌సేనలందు నౌకరులుగఁ గుదిరి వారిని మెప్పించినవా రనేకులు కలరు. హిందూస్థానప్రభుత్వమునుండి వీరు నివసించు ఇలాకాకు సుమారు ౪౦ మైళ్లుండును. అత్యున్నతములు, దురారోహములునైన పెనుపర్వతములు వేరంగులు మున్నగువానితో వీరిస్థానములకుఁ బోయి పోరాడుట కష్టము. ఈకారణమున వీరు నిర్భయులై లేక నిరంకుశులై వర్తింపుచు ఉండిరి. బ్రిటిష్‌ఇలాకాపైఁబడి దోచుకొనుచుందురు. ధనాఢ్యులగు ప్రజలను దొంగతనముగ తమప్రదేశములకుఁ గొంపోయి చంపెద మని బెదరించి వారినుండి పుష్కలముగ ద్రవ్యమును లాగి విడిచిపుచ్చుచుందురు. ఒక్కొక్కపర్యాయము సింధునదిలోని నావలపైఁ బడి దోచికొనిపోవుచుందురు. లోయలన్నియు వీరియాధీనము నం దుండుటచే వానిమార్గమున పట్టియపాయము కాని కలుగకుండ

అఫ్రీదీలు

ప్రయాణములను గావించుకొనుచున్నను ప్రాచీనకాలమునుండి ఈ ప్రాంతములను గెలిచిరాజులు వీరికి కొంత సహాయము చేసినయెడ వీరి దేశమున నుండిపోవుచుండిరి. గజనీరాజులు, మొగలులు, దురానీలు, సిక్కులు మొదలగు ప్రభుత్వము చేసినవారందరును సహాయము చేయవలయుననియుండిరి. కాని సక్సెత, సౌభాగ్యము లనునవి వీరియందు నిశాంత మగ్భావము లచుటచే ఏ కవరితోడను సద్భావమున వర్తించియుండలేదు. వీరిలో మురాత్ ఖాన్ అనువాడు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కియుండెను. కాబూల్ నుండి కొన్నాళ్ళు డొక్కబందు పెండ్లాడియుండినందున వాడు భారతవర్ష మునకుండి వచ్చినవాడు, మురాత్ ఖాన్ గృహమందు దాగియుండెను.

ఆఫ్ఘనరాజ్యకాలమున ఏ రందరును మహమ్మదీయుల్వుళి క్రసైన మతము నవలంబించియుండిరి కాని కాలక్రమమున నది యడచిపోవు జబినది. పిదప ఏ రందరును మొగల్ సేనలోఁ జేరినందున సహాయము చేయుచుండగా సైబరు కనుమయొక్క రక్షణార్థము నియోగింపఁబడిరి. కాని నాదిర్ షా దండెత్తివచ్చినప్పుడు దానిని ఎదిరింపలేకపోయిరి. అహమద్ షా అబ్దాలీ, సిక్కుల రాజ్య మొసరించుకాలమున నీ లోయలనుండి రాకపోకల సంబంధవారిపదార్థములమీఁదను పన్నులను గట్టి వచ్చినట్టున్నటు ద్రవ్యము రాబట్టుకొనుచుండిరి. ఇంగ్లీషువా రాయిలాకాను లోఁబరచుకొన్నతరువాత ఆఫ్రీదీలు ఈ తిరా ప్రదేశము గూడ ఆంగ్లేయరాజ్యములోఁ గలిపికొనఁ దలచి వారిని వేఁడుకొనిరట! కాని వీరు వారిస్వాతంత్ర్యమును గౌరవింపవలెనను నుద్దేశముతో నా ప్రదేశమును సైకొనరైరి. మునుపటి పూర్వ పరిపాలకులపద్ధతి ననుసరించి సైబరులోయను గాపాడుటకొఱకు ఆంగ్లేయులు వీరికి సహాయవృత్తి యేర్పాటు చేసిరి. కాని వీరి యంతఃకలహములమూలమున నా ప్రదేశ మెప్పుడును ఉపద్రవకరమై యుండెను.

ఆఫ్రీదీలయందలి వివిధశాఖలవారితో నేమి చేయవలయునను దానిపై బ్రిటిష్‌వారికిఁ బోరాడవలసినయవసరము కలుగుచున్నది. ఎట్లనఁగా —

౧. కోహాటులోయయందలి ఆఫ్రీదీలమీఁదను క్రీ.శ. ౧౮౫౦-వ సంవత్సరమున సర్ కాలిన్ కాంప్‌బెల్ ఒకదండయాత్ర గావించెను. పెషావర్, కోహాటుజిల్లాలను బ్రిటిష్‌వారు వశము చేసికొన్నసమయమున వీరికిని ఆసంఘములకును సంబంధము కలిగెను. అంతకుఁబూర్వ మీయుభాగములను పాలించిన ప్రభువులరీతి ననుసరించి బ్రిటిష్‌వారును ఆసంఘములవారిలోయను కాపాడునిమిత్తము ద్రవ్యసాహాయ్యము చేయుటకు ఒప్పుకొనిరి. అట్లే జరుగుచుండెను. కాని ౧౮౫౦-వ సంవత్సరమున నేయుండి ఆఫ్రీదీలు సమయానికి రోడ్లు వేయువారిమీఁదఁ బడి ౧౨ గురినిజంపి అల్లరము గావించెదిరి. రోడ్లద్వారా బ్రిటిష్‌సేనలు మెదలుటవలని వారిస్వాతంత్ర్యమునకు భిన్నమగును, సులభముగను చేయుటకు సదుపాయము చేర్పడును కాబట్టి వీరు చేసినటు వారి కల్పితము కాదనెను. అప్పుడు కాంప్‌బెల్ ౩,౨౦౦ మంది సైనికులతోఁ బోయి వారినందరును శిక్షించి యాతనను గీచ్చెను.

౨. బోరీగ్రామములందు నివసించుచున్న జవాకీ-అఫ్రీదీలమీఁద క్రీ.శ. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరమున నొకదండయాత్ర జరిగెను. పెషావర్ కోహాట్‌లోయయందలి ఆఫ్రీదీలు తిరుగఁబడినసమయమున జవాకీలు కనుమార్గమును కాచుకొనుట కిచ్చిరి. కాని కుడపు వీరు వారి కంటె దుష్టులుగఁ బరిణమించిరి. అందుచే క్రీ.శ. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరమున ౧౫౦౦ల మందిసైనికులు గల యొక బ్రిటిషుసేన వీరిమీఁద దండెత్తి వీరికేంద్రస్థానమగు బోరీని నాశనము గావించెను. జవాకీలు ఆసంఘములలోనియొక శాఖకుఁ జెందినవారు. వీరు కోహాట్‌లోయకును సింధునదికిని మధ్యగల దేశమున నివసించుచుందురు.

౩. క్రీ.శ. ౧౮౫౫-వ సంవత్సరమున కల్నల్ క్రెయిగ్ నాయకత్వమున అకాఖేల్ - అఫ్రీదీలపై మఱియొకదండయాత్ర జరిగెను. కోహాట్‌లోయయందలి ఆఫ్రీదీలకు దొరికినరీతిని తమకును అలవెన్సులు దొరకవలెనని ౧౮౫౪-వ సంవత్సరము మొదలుకొని పెషావరుసరిహద్దులపైఁ బడి కొల్లగొనుచు బ్రిటిష్‌సేనానివేశము దోచదానిని ముట్టడించిరి. ౧౫౦౦ల మందిసైనికులు గల బ్రిటిష్‌సైన్యము వీరి ఇలాకామీఁదఁ బడి ధ్వంసము చేసి మహాఘోరముగ శిక్షించెను. దానితో వీరు లోఁబడి జరిమానామూడఁ జెల్లించిరి.

౪. క్రీ.శ. ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున కల్నల్ మొకట్టి యొక్క యాజమాన్యమున జవాకీలమీఁద రెండవపర్యాయము దండయాత్ర జరిగెను. కోహాటులోయయొక్క కాపుదలకుఁగాను వారికొసఁగఁబడుచుండిన మామీళ్ళను తగ్గించవలసినదిగా నాసంవత్సరమున నిండియాప్రభుత్వమువారు ప్రతిపాదనము గావించిరి. ఆకారణమున వీరు కోపావిష్టులై టెలిగ్రాఫ్‌తీగల నన్నింటిని త్రెంపి పొలిమేరచి బ్రిటిష్ ఇలాకాలోనికి దండెత్తివచ్చిరి. ౧౫౦౦ల మందిగల బ్రిటిష్‌సైన్య మొకటి వీరిపై నడచిన కల్నల్ క్రింద మూఁడుభాగములై మూఁడుప్రక్కలనుండి వీరిదేశముమీఁదఁ బడి దండనయాత్రమున వీరికపరిమితముగ నష్టమును గలిగించెను.

౫. ౧౮౭౮-౧౮౭౯ అందు జవాకీలపై మఱియొకదండయాత్ర జరిగెను. బ్రిగేడియర్ జనరల్ రోజ్ అనువాఁడు ఈదండయాత్రను నడపించెను. మొదటిదండయాత్రలఁ గలిగిన శిక్షణము తగినంత కఠినముగ నుండనికారణమున జవాకీలపరిస్థితులందు ఏమియును మార్పులు కలుగకపోవుటచే వారు మొదటిమాదిరిగనే బ్రిటిష్‌ఇలాకాపైఁ బడి దోపిడులు సలుపసాగిరి. అందుచేత మొదటిసారికంటె బల మైన ౩,౮౦౦ల సైనికులుగల గొప్పసైన్యము మూఁడుభాగములై వీరిగ్రామములలోనికిఁ జని ముఖ్యమైనవాని నన్నింటిని నేలమట్టము గావించి కొండకోటలను, అనఁగా వీరు సర్కారువారితో సంధి

రించుకొనుటకు వచటనే యుండెను. అటుపిమ్మట నేటివఱకును కొండలోయయందు మరల చెప్పదగినట్టి యుద్ధములు జరిగియుండలేదు.

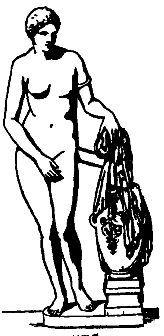
౨. క్రీ. శ. ౧౮౭౮-వ సంవత్సరమున ఖైబరులోయయందలి అఫ్రీదీలపైన బ్రిగేడియర్ జనరల్ మైట్లర్ అనునతఁడు దండయాత్రను గావించెను. రెండవ అఫ్గానుయుద్ధసమయమున జక్కాఖేలులు బ్రిటిష్‌వారి నెదిరించి వీరి సైన్యనివేశనములను ముట్టడించిరి. ౨,౫౦౦ల మంది సైనికులతో మైట్లర్ వీరి ఇలాకాయందుఁ బ్రవేశింప వండఱును లోఁబడిపోయిరి.

౩. ౧౮౭౯-వ సంవత్సరమున ఖైబరులోయలోని జక్కాఖేలులపై రెండవదండయాత్ర జరుగగా లెఫ్టినెంట్ జనరల్ మాడ్ అనునతఁడు దీనినాయకుఁడు. మొదటిదండయాత్ర ముగిసినపిదప అఫ్గానుయుద్ధ మింకను జరుగుచుండఁగనే ఖైబర్‌లోయలోని జక్కాఖేలులు బ్రిటిష్‌వారి పురోగమనము నాటంకపఱుపసాగిరి. అందుచే ౩,౫౫౦ మందిగల బ్రిటిష్‌సేన వీరిదేశముమీఁదఁ బడి కొంత నష్టము కలిగించినపిదప వీరు లోఁబడిరి. అది మొదలుకొని గ్రోహాట్ లోయయందువలె ఖైబరులోయయందును ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున జరిగిన తిరుగుబాటువఱకును శాంతముగనే యుండెను.

౪. క్రీ. శ. ౧౮౯౭-౯౮ లందు తిరాయుద్ధము జరిగియుండెను. పశ్చిమోత్తరసీమాంతప్రాంతములందు ఆంగ్లేయులు స్థిరపడుచున్న కొలఁదియు వందలకొలఁది అఫ్రీదీలు బ్రిటిష్‌సైన్యమందుఁ జేరఁగా వారిని ఖైబరుమున్నగులోయలందు సేనానివేశనముల చేర్చుచుండిరి. ఈవిధానమున అఫ్రీదీసైనికోపేతములైన సేనాస్థానము లనేకము లేర్పడెను. వివాదము జక్కాఖేలులతో నారంభమై క్రమముగ నన్నిజాతులలోను వ్యాపించెను. ఓరక్‌జాయిలుంగూడఁ గలసిరి. తిరాయందలి లోయలలోనివా రందఱును సుమారు ౪౦,౦౦౦ల మందిని ప్రోవుచేయుటకు సమర్థులై యుండిరి. వీరు ఆకస్మికముగ ఖైబరులోని సేనాస్థానములపైఁ బడి పెషావరుసమీపమందలి సమన పర్వతాగ్రముమీఁది దుర్గములను ముట్టడించిరి. అంతట సర్ విలియమ్ లాక్‌హార్ట్ సేనానాయకత్వమున బ్రిటిష్, దేశియసైనికులు సుమారు ౩౪,౦౦౦ల మందిగల సైన్యము అనేకసంఘములుగఁ జేరి ఈప్రదేశపు లోయలలో నానామార్గములఁ బ్రవేశించి పెక్కుచోట్ల నఫ్రీదీల నోడించి వశవర్తు లగునట్లు గావించెను. ఈయుద్ధమున హిందూదేశమందలి దేశియరాజులును బ్రిటిష్‌వారికిఁ దోడ్పడి తమకుఁగల రాజభక్తిని వెల్లడించియుండిరి.

౫. జక్కాఖేలులు మఱియొకపర్యాయము తిరుగఁబడుటచే ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమున సర్ జేమ్స్ విల్‌కాక్స్ అధిపత్యమున మఱియొకదండయాత్ర అవసరమయ్యెను. ఇది శీఘ్రముగనే సమాప్తమయ్యెను. కాని వెంటనే మోమాండుజాతివారి విప్లవము జనించ మఱొకపోరాట మవసరమయ్యెను (దీనివిషయమున అఫ్గానిస్థాన వ్యాసమును జూడుఁడు).

అఫ్రొడైట్ — గ్రీకు పురాణములందు ప్రేమ సౌందర్యముల కధిష్ఠానమును వహించిన దేవత. రోమనులు దీనికి వీనస్ అను పేరు గలిగియుండెను. హిందూపురాణములందలి లక్ష్మి ఈమెతో సరిపోల్చుటకు కొంతవఱకుఁ దగియున్నది. ఎట్లనఁగా, మన్మథుని లక్షణములు గల 'క్యూపిడ్' ఈమె కుమారుఁడు. లక్ష్మికి జన్మస్థానమైన సముద్రము అఫ్రొడైటునకుఁగూడ జన్మస్థానము. లక్ష్మీచంద్రులకు బాంధవ్య మున్నట్లు అఫ్రొడైటు చంద్రులకు సంబంధమే [illegible] రియపుడు నభిన్నులుగఁ దలంపఁబడిరి.

అఫ్రొడైట్

ఈ దేవత పూర్వదేశములనుండి కొనిరాఁబడిన దనియు, అసలు సెమిటిక్ జాతులవారే యీమెను కల్పించి రనియు పాశ్చాత్యుల యభిప్రాయము. సెమిటిక్కులలోని భిన్న భిన్న సంప్రదాయముల వారు పూజించు దేవతాలక్షణము లీమెయందును గలవు. ఒక్క హీబ్రూలు తప్ప తక్కిన సెమిటిక్ జాతులవా రందఱును ఒక ఉత్కృష్టస్త్రీదేవతను భిన్న భిన్న నామధేయములతోఁ బూజించుచుండిరి. అస్సీరియనులు ఇష్టర్ నామక దేవతను, ఫొనిషియనులు అష్టరత్ లేక అష్టరొతె యను దేవతను, సిరియనులు అటర్‌గాటిస్ డెర్కెటొ యను దేవతను, బాబిలోనియనులు బెలెతిట్

అఫ్రొడైట్

మిలిట్టా దేవతను, అరబ్బులు ఇలాత్ లేక అల్ ఇలాత్ నామకదేవతను ఆరాధించుచుండిరి చంద్రునివలన ప్రకృతియందును, తద్ద్వారా ప్రాణికోటియందును కొన్ని భౌతిక పరివర్తనములు గలుగుచుండును అట్టిమార్పు లీ దేవతల మాహాత్మ్యములవలన కలుగు నని వారివారి యభి యాయాలనమ్మక మగుటంజేసి వీరందఱును చంద్రదేవత లనియే భావింపఁబడిరి. కాని సెమిటిక్కులలో చంద్రుఁడు పురుషదేవత. వీరు స్త్రీదేవత లగుటంజేసి ఈ పోలిక తగి యుండదేమో కాని అష్టార్త చంద్రులు అభిన్నులుగాఁ దలంపఁబడినట్లు కొన్ని యాధారములు గలవు.

అఫ్రొడైటు పూర్వదేశీయ సంపర్కమున వచ్చిన దయ్యు గ్రీసుదేశమునఁ బ్రవేశించిన స్వల్పకాలమునకే యచటి ఒలింపియను దేవగణములలో సమానమగు స్థానము నాక్రమించెను.

చరాచరములను ఫలవంతములుగాఁ జేయుట ఈ దేవతయొక్క ముఖ్యధర్మము. కావుననే స్త్రీదేవతగ గణింపఁబడినది కాని కాలక్రమమున ఫొయినీషియనుల సంబంధము గల స్థానములందు — ముఖ్యముగా కారింథ్ నగరమందును, ఎరిక్స్ పర్వతశిఖరమందును — ఈమె పూజనము ఘృణాస్పదము లగు దురాచారములక్రిందను బరిణమించెను సృష్టియందలి క్రియాక్రియాత్మకము లగు గుణధర్మముల సమ్మేళనమును సూచించు స్త్రీపురుషమిశ్రితమైన దేవతావిశేష మింకటి కల్పింపఁబడినది సైప్రస్‌లోని గడ్డముగల అఫ్రొడైట్ విగ్రహ మిట్టిదే

ప్రాచీనకాలమున నీ దేవతాపూజనము ఫొయినీషియనులద్వారా సైప్రెస్, సైథేరా, క్రీట్‌ద్వీపములందుఁ బ్రవేశించి యచటనుండి క్రమముగా సమగ్ర గ్రీసుదేశమందును, ఇటలీ, సిసిలీ ప్రాంతములందును వ్యాపించెను ఈమెకు సైప్రెస్, సైథీరియా, పథియా, అమథుసియా, ఇడలియా యని మఱికొన్ని పేరులు గలవు వీనిలో కడపటి మూఁడు పేరులును సైప్రెస్‌లోని కొన్ని స్థలములద్వారా వచ్చినవి కారింథ్ పట్టణమున నీమెకుఁ గావింపఁబడుపూజనములన్నియు పూర్వదేశములనుండియే గ్రహింపఁబడెను. ఎరిక్స్‌పర్వతాగ్రమున సలుపఁబడుపూజనము క్రమముగా కార్తేజ్, రోమ్, లాటియమ్‌లందు వ్యాపించిపోయెను.

చరాచరాత్మకమైన సృష్టియందు అఫ్రొడైట్ ఫలప్రదాయిని యగుదేవత యని యిదివఱకే వ్రాయఁబడినది. భూచర, జలచర, వాయుచరములమీఁదనే కాక దేవతలమీఁదసైతము ఈమె యధికారము పూనియుండెను.

ఆగామిదేవతారూపమున నీమె వస్తుసంవర్ధకము లైన తైదానములందును, వసంతవాసరములందును బూజింపఁబడుచుండెడిది. ఇట్టివే యగు గుణాదర్శములతో క్రీటునందు పుష్పదేవత యను పేరను బిలువఁబడుచుండెను ఏథెన్స్, సామోస్ లోనగు ప్రదేశములందును ఈమెకు యజ్ఞోచితసత్కారములు దొరకుచుండెను. అడోనిస్, అట్టిస్ లనువారితో పాటు నిర్వర్తింపఁబడు క్రియాకలాపములం దీమె వనస్పతిదేవతాస్థానమును గైకొనుచుండెను జంతుకోటియం దీమె కామోద్రేకమును పుట్టించుదేవత. మానవుల విషయమున జన్మ, వివాహ, గార్హస్థ్యములకుఁ జెందినదేవత అట్టి తరుణమున నీమెకు జెనిటిల్లిస్ (జన్మదాత్రి), నింఫియా (వివాహదేవత), కౌరోట్రోఫోస్ (బాలవర్ధని) మున్నగు బిరుదములు లభించుచు గ్రీకుల మతానుసారము స్త్రీపురుషులపవిత్రసంబంధమును గాపాడు దేవత కాని రోమకుల కొక్కతటి దుర్మోహాధిదేవతయై స్త్రీపురుషులందు ప్రబలమైన సంగమవాంఛను జనింపఁజేయుచుండును తనకుఁ బ్రియులైనవారి కీమె అత్యంతసౌందర్యము నొసంగఁగలదు ఇట్టి వరదానము స్త్రీలకు హానికరముగఁగూడ [illegible]ంచెను

మఱియొకసమయమునందు ప్రియయొక్క విటీషు[illegible] కృ మధ్యవర్తినిదర్శనము చాల్పుచుండును ఇందువలన నీమె సౌందర్యాధిదేవత యయ్యెను. సౌందర్యమునకు ప్రమాణభూత మగు నీమెవిగ్రహము స్పార్టాయొద్దఁ గలదు కాని వేశ్యాధిదేవతగ నీమెకుఁ గావింపఁబడు పూజనము కడునిందనీయముగ నుండును అశ్లీలమైన యీ యారాధనమును వలసవచ్చిన ఫొయినీషియనులే ప్రవేశపెట్టి రని పాశ్చాత్యులవిశ్వాసము ఒక్క కారింథ్ పట్టణమునం దేతల్లడుకా వ్యక్త యగుదేవత కర్పింపఁబడినదేవదాసీజనము వెయ్యిమందికంటె యెక్కువగ నుండిరి ధనాఢ్యు లగు కారింథియనులు తమ యధీనమున నుండు దాసీనికరములలో నందముకంటెను మించిన సౌందర్యవతులను దైవకైంకర్యార్థ మర్పణముచేయుట గౌరవమని భావింపుచు వచ్చిరి.

ఈమె యురేనస్‌యొక్క విచ్ఛిన్నావయవముచుట్టును జేరిన ఫేనమువలననుండి జనించె నని హెసోడ్ వ్రాసియుండెను ఇదియే ఈమెకు సముద్రముతోఁ గల సంబంధము ఇదికాక ఈమెకు సాగరసంబంధమును తెలియఁజేయు మఱికొన్ని బిరుదములు గలవు మఱియు నావికాగణము లీమెను గౌరవదృష్టితోఁ జూచుచుండురు సముద్రతీరమున నిర్మింపఁబడిన అరియాడిక్ - అఫ్రొడైట్ సమాధియు, అడోనిస్‌గాథయు నీమెకుఁ గల సముద్రసంబంధమును బలపఱుచుచున్నవి.

అస్సీరియనుల - ఇష్టదేవతవంటిదే అఫ్రొడైటునకు పాతాళలోకసంబంధమును గలదు. ఎట్లనఁగా, అడోనిస్ అనునతఁ డీమె ప్రేమించినవారిలో నొకఁడు. ఇతఁ డత్యంతసుందరుఁ డగుటంజేసి ఈమె స్వర్గమును సైతము విడనాడి ఇతని వెంటనే భూలోకారణ్యములందు సంచరింపసాగెను అడవులందు దుష్ప్రవర్తనము లైన హింస్రకజంతువులను వేటాడుటవలన నతని కెక్కడ ముప్పు కలుగునో యను భయమున నీమె యట్టి కార్యములనుండి యతనిని దూరముగ నుంచుచుండెను. కాని యతఁ డీ ప్రేమపాశముల గమనింపఁ డగుటచే నీమెనుండి తప్పించికొనిపోయి వేటాడఁగడఁగి ఘటనావశమున నొక భల్లూకముతోఁ దలపడి దానిచే హతుఁ డయ్యెను. అంత నీమె కావించిన విలాపములవలన మనసు కరఁగి పాతాళాధిపతి యామె కోర్కి ఆఱునెలలు అడోనిస్ భూమిపై నుండునటులను, మఱియాఱు

నెలలు పాతాళమున మంచులాగునను వర విడ్చిపోయెను. ఇది యి ట్లుండ అడోనిస్ పెర్సెఫోనీ దగ్గఱ నాలుగునెలలును, అఫ్రొడైటు కొద్ద నాలుగునెలలును, అతని యిచ్ఛానుసారము నాలుగునెలలును ఉండునట్లు వరము బడసెనని వేఱొక గాథ కలదు. ప్రతిసంవత్స రము ఋతువుల గమనాగమనములవలన పృథివిపైఁ గలుగు మార్పు లిట్లు అలంకారయుక్తమైన భావములో వ్రాయఁబడిన వని తోఁచు చున్నది. పాతాళసంబంధమును సూచించునట్టి ఈమెవిగ్రహ మొకటి డెల్ఫీయందు కలదు. మృతులైనవారి నుద్దేశించి ఒసంగఁబడు పదార్థ ములను గ్రహించునిమిత్తము నా కీ దేవత సమ్ముఖమునందే యావాహ్య నింపఁబడుచుండిరి

అత్యంత ప్రాచీనకాలమున గ్రీకు లీమెను యుద్ధదేవతగఁగూడఁ బూజించియుండిరి. ఇది కేవలము పూర్వదేశముల సంటికొనియున్న గ్రీసుయొక్క దీవా ప్రాంతములందుమాత్రమే కాదు, పూర్వదేశ ములకు మారముగ నుండు స్పార్టా మున్నగు ప్రదేశములందుగూడ నిట్టి పూజనములు జరుగుచుండెను. ఇట్టి యుద్ధవిషయకగుణధర్మముల వలన నీమెకు ఏరియా యను నామధేయముకూడఁ గలిగెను. ఈమె శిరస్త్రాణ ఖడ్గములను దాల్చియుండినట్లు కొన్ని యాధారములు గలవు. యుద్ధదైవమగు ఎరిస్ ఈమె ప్రియులలో నొకఁడు. అస్త్రశస్త్రసజ్జితమైన ఈమెవిగ్రహముగూడ నొకటి థీబ్సునం దుండెను. ఈమెయందలి గుణధర్మములకుఁ బ్రత్యామ్నాయముగ పొట్టేలు, చింబోతు, బాతు, హంసము, తాఁబేలు మొదలగు పశు పక్షులును, గులాబీ, నిమ్మ మొదలగు వృక్షములును పటములందు చిత్రింపఁబడియున్నవి

అఫ్రొడైట్ సౌందర్యాధిదేవతయై తన కెవ్వరుగాని పోటి లే రని తలఁచుచుండిన సమయమున సైకి (Psyche) యను కన్య ఈమెకంటె సుందరి యని వదంతి పుట్టెను. జను లందఱు నీమెతీర్థ ములకు వచ్చుట మాని సైకియొద్దకుఁ బోఁగడఁగిరి. అంత నీమె కుపితయై సైకిమీఁద పుష్పబాణములఁ గురిపించి యామె నీచునొకని వరించులాగునఁ జేయుమని తన కుమారుఁడగు 'క్యూపిడు'న కాజ్ఞ నిచ్చెను. అతఁడును తల్లిపంతము నెఱవేర్పవలయునని పట్టుదల తోడనే పోయెను. కాని యాకన్యను జూచుటతోడనే తన్నుఁ దానే మఱచి, యామెను నీచుని వరించునట్లు చేయుటకు మాఱుగఁ దానే యామెను ప్రేమించి యామెతో దినములు గడపసాగెను. ఈ వార్త అఫ్రొడైటుకోపాగ్నికి ఇంధన మయ్యెను. అంత నామె వారిద్దఱను విడఁదీసి సైకిచేత నానాబాధలు పెట్టుచు అసాధ్య ములగు కార్యములు నామెచేత చేయింపసాగెను. అట్టి సమయమున క్యూపిడ్ జ్యూపిటర్‌యొద్దకుఁ బరువెత్తుకొనిపోయి తనసమాచారము నంతయు వివరించి మొఱపెట్టుకొనఁగా నతఁడును గనికరించి వీరి యిద్దఱకును గూడ సమాధానము చేసి పంపెను.

పెక్కులి పురాతనము లగు చిత్రములందు అఫ్రొడైటు వస్త్రా న్వితయై ఒక్కొక్కపర్యాయము గూర్చుండియున్నట్లును, ఒ కొకపర్యాయము నిలువఁబడియున్నట్లును చిత్రింపఁబడియుండెను. తరువాత దిగంబరముగా సముద్రమునను డి లేచుచున్నట్లును, స్నానాంతరావస్థయం దున్నట్లును ఈమెమూర్తి చిత్రింపఁబడెను. అటుతరువాత దేవతాభావ మంతయుఁ బోవ, చిత్రకారు లీమెను కోమలాంగముతో ఆకర్షణీయసౌందర్యముతో, తరళనేత్రములతో, నవ్వుమోముతో నుండి చక్కని యువతిగాఁ బ్రకటించిరి. ఈమెయొక్క ప్రాచీనకాలపుచిత్రములందు ప్రాక్సిటేల్స్ అనునతఁడు వ్రాసినది ప్రశస్తమైనది. ఇది క్నిడస్‌యొద్దనుండెను. ప్రస్తుతము గనుపించువానిలో లూవ్రెప్రదర్శనశాలయందలి మెలోస్‌యొక్క అఫ్రొడైటు విగ్రహము గణింపఁబడినది. ఆద్వీపముమీఁద నిది ౧౮౨౦-వ సంవత్సరమున ఒక నాటకశాలాసంబంధమైన శిథిలావశేషములలో దొరకెను. రోమ్, ఫ్లారెన్సులందును ఈమెవిగ్రహములు గలవు. వటికన్, సెవిల్లా లలోని ఈమెవిగ్రహములు మనోమోహనోద్రేకకరములు

అబట్ — ఐరోపాఖండమునందలి ఒకరకపు మతగురు వులకు 'అబట్' అని పేరు. ఈ అబట్‌యొక్క అధికారమున కొకమఠము ఉండును. ఇది మొట్టమొదట సిరియాదేశములో ప్రచార మున నుండి తరువాత ఐరోపాఖండమం దంతట వ్యాపించినది. ఈ అబట్‌ను నియమించు నధికారము రాజునకును ప్రధానమతగురు వగు 'పోపు'నకును గలదు. పూర్వకాలమున నీపదవికి మంచిగౌరవ ముండె డిది. కాని యీకాలమున నది సాధారణ మయిపోయినది. ఈపదవిని స్వీకరించువాని కొకయధికారదండముగూడ నొసంగఁబడెడిది

అబట్, లీమన్ — అమెరికాదేశమునందలి ఒక ధర్మోప దేశకుఁడు (మతప్రచారకుఁడు) ౧౮౩౫-వ సంవత్సరమున నితఁడు జన్మించెను. న్యాయశాస్త్రమునందు మంచిపండితుఁడైయుండెడి వాఁడు. లీమన్ గొప్పలేఖకుఁడుకూడ. ది క్రిస్టియన్ యూనియన్, ది ఔట్‌లుక్ మొదలగు కొన్నియూ పత్రికల కితఁడు సంపాదకుఁ డుగ నుండెను

ఇతనివ్రాఁత లన్నిటిలోను తత్త్వపరిశీలనము ప్రధానస్థాన మాక్రమించుకొనియుండెడిది. ఇతఁడు వ్రాసినగ్రంథములలో ముఖ్య మయినవి రెండు ౧౮౯౬-వ సంవత్సరమున రచించిన 'క్రైస్తవ మతము', 'సాంఘికసమస్యలు' (Christianity and Social Problems), ౧౯౦౧ సంవత్సరములో రచించిన 'మానవుని హక్కులు' (The Rights of man)

అబర్‌క్రోంబి సర్ జాన్ (౧౭౭౨ - ౧౮౧౭) — ఇతఁడు సర్ రాల్ఫ్ క్రోంబి యనునతనికుమారుఁడు. ౧౭౭౨ లో జన్మించి ౧౭౮౬ లో సైనికోద్యోగములో చేరెను. కొంతకాల మితఁడు ఫ్లాండర్సులోను, పశ్చిమ ఇండియాదీవులలోను పని చేసి తన తండ్రికి ఈజిప్టుదేశములో నున్నపుడు మిలిటరీసెక్రటరీగ నుండెను. ౧౮౦౩ లో నెపోలియను ఇతనిని చెఱసాలలో నుంచి ౧౮౦౮ లో

నియమించబడెను. ౧౮౦౯ లో బొంబాయి చేరి అక్కడ ముఖ్య సైన్యాధిపతి అయెను. ఆమఱుసటిసంవత్సరమున మారిషస్ ద్వీపము ను స్వాధీనపఱచుకొనుటకు వెడలినదండయాత్ర కితఁడు నాయ కుఁడు. తరువాత నీతఁడు చెన్నపురికి వచ్చి యచ్చట సైన్యాధిపతి యగుటకు తటస్థించెను. ౧౮౧౩ - ౧౮౧౪ సంవత్సరములయందు నీరాజ ధానికి గవర్నరుపని ఖాళీ వచ్చుటచే గవర్నమెంటువా రీతనిని అపనిని జూచుటకు నియోగించిరి. ఈతనికి ౧౮౧౨ లో లెఫ్టినెంటు జనరలు, ౧౮౧౪ లో కె. సి. బి., ౧౮౧౫ లో జి. సి. బి. యను బిరుదు లీయఁబడెను. ౧౮౧౭ లో నీతఁడు మరణించెను.

అబర్‌క్రోంబి సర్ రాబర్ట్ (౧౭౪౦-౧౮౨౭) —

ఈతఁడు సర్ రాల్ఫ్ క్రోంబి యనునతనితమ్ముఁడు ఈతఁడు ౧౭౫౮ లో సైన్యమున ప్రవేశించి అమెరికాదేశములో ౧౭౬౩ వఱకును సైనికుఁడుగ నుండెను తిరిగి ౧౭౭౬ మొదలు ౧౭౮౩ వఱకును యునైటెడ్‌స్టేట్సు అమెరికా స్వాధీనపఱచుకొనుపర్యంతము అక్కడ యుద్ధము చేయుచుండెడివాఁడు.

తరువాత నీతఁడు ౧౭౮౨ లో ఇండియాకు వచ్చి ఆమఱు సటిసంవత్సరమే బొంబాయిరాజధానికి గవర్నరుగను ముఖ్యసైన్యాధి పతిగను నియమింపఁబడెను ౧౭౯౦ లో మేజరుజనరలు అయ్యెను మలబారుప్రాంతములందు కొన్నికార్యముల నెఱవేర్చి ౧౭౯౨ లో శ్రీరంగపట్టణముకడ్డ టిప్పుసుల్తాను నోడించుటకై చేయఁబడిన ప్రయత్నములో కారన్‌వాలీసున కితఁడు చాల సాయ మొనర్చెను

౧౭౯౩ లో కారన్‌వాలీసు హిందూదేశమునుండి వెడలిపోవు టచే నీతఁడీదేశమునకు ముఖ్యసైన్యాధికారి అయ్యెను అకాలము నుండి ౧౭౯౭ పర్యంతము సుప్రీముకౌన్సిలులో సభ్యుఁడుగాఁగూడ నుండెను ౧౭౯౪ లో రోహిల్ ఖండునందలి బాటినా యనుచోట రోహిలాల నోడించెను

అబర్డీన్ — ఉత్తర స్కాట్లండుదేశమునందలి ముఖ్య మగు రేవుపట్టణము అబర్డీన్‌షైరునకు రాజధాని జనసంఖ్య ౧,౬౭,౨౫౩ (౧౯౩౧) జనసంఖ్యనుబట్టియు, పరిశ్రమలను బట్టియు, భాగ్యమునుబట్టియు చూచినచో స్కాట్లండుదేశమునందలి పట్టణములలో నిది నాలుగవదిగ పరిగణింపఁబడుచున్నది ఇది ఉత్తరసముద్రపు అఖాతముమీఁద నున్నది, ఉత్తరమునుండి దక్షిణమునకు వ్యాపించియున్నది ఇది గొప్ప నౌకాశ్రయస్థానము చేపలవ్యాపారమునకు ప్రధానస్థానము ఈనగరము వైశాల్యము ౬,౩౬౮ యకరములు

ఇది పంద్రెండవ శతాబ్దియందుండి క్రమక్రమముగ వృద్ధినంది నది ఉత్తమమార్గములు అన్నియు తెల్ల చలువరాతితో నిర్మింపఁబడి యుండుటచేత నీ పట్టణమునకు 'చలువరాతి ప్రోలు'ను అర్థమునిచ్చు నామ మొకటి కలదు. నావ నెలిపెడివారలకు స్వచ్ఛముగ కనుపించు నీ పుర వరము కొండయొద్దనుండి సముద్రమునుండి చూచిన నతి రమణీయమైనదై యుండునని యని వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇచ్చటనుండి పనితనంపుచలువ రాతి వస్తువులు నానాదేశముల కెగుమతి యగుచున్నవి.

ఇచట రెండు గొప్ప విశ్వవిద్యాలయములు కలవు. ఇందు ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున 'రోవెట్ ఇన్స్టిట్యూట్' అనుపేర జంతుపుష్టి శాస్త్రమునుగూర్చి పరిశోధన సలుపుట కొకసంస్థ యేర్పాటుచేయఁ బడినది 'కార్నెజీ ట్రస్టు'వా రిందునిమిత్తము ధనవినియోగమున కొఱకార్యములో ధనసాహాయ్యము చేసియున్నారు అబర్డీన్, సెంట్ ఆండ్రూస్, ఎడింబరో, గ్లాస్గోవిశ్వవిద్యాలయములు నాలుగును కలసి పార్లమెంటునకు ముగ్గురు సభ్యులను బంపుచుండును

ఇచట కట్టడములు మొదలగువానినిమిత్తము రాతిని త్రవ్వి తీయుదురు ఇది యిచ్చట చాలకాలమునుండి వర్ధిల్లుచున్న పరిశ్రమ ఈ రాయి నానాదేశములకు ఎగుమతియగుచున్నది. ఇదికాక, ఉన్ని, నార, ప్రత్తి, కాగితము, రసాయనపదార్థములు, సబ్బు, క్రొవ్వు వత్తులు, దువ్వెనలు, శేవ్యాములు మొదలగునవి ఇచటి యితరపరి శ్రమలు

అబర్డీన్, జార్జిహ్యామిల్టన్‌గార్డన్ (౧౭౮౪-౧౮౬౦)

— ఈ పేరుగల అర్లనుసరదారులలో నీతఁడు నాల్గవ వాఁడు స్కాట్లాండురాజధాని యగు ఎడింబరోపట్టణమున జన్మించెను రాజకార్యనిపుణుఁడు ౧౮౧౩లో ఆస్ట్రియాలో నింగ్లండుతరఫున రాయబారిగా నుండెను టోప్లిట్జుసంధిపత్రము మీఁద నింగ్లీషువారితరఫున సంతకము చేసెను వెల్లింగ్టన్ ముఖ్యమంత్రిగా నుండినప్పుడు ౧౮౨౮-౩౦ వఱకు నీతఁడు విదేశాంగ మంత్రిగ (Foreign Secretary) నుండెను, ౧౮౩౪-౩౫ లో ఉపనివేశయుద్ధకార్యదర్శిగ (Colonial and war Secretary) నుండెను పీల్ ముఖ్యమంత్రిగ నున్నపుడుకూడ నితఁడు పెక్కు రాజకీయోద్యోగములను నిర్వహించెను ౧౮౫౨ లో ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను ఈతనికాలములో క్రిమియాయుద్ధము జరిగెను ఇది రష్యావారికిని, తుర్కీవారికిని జరిగిన యుద్ధము ఇందు బ్రిటిషు వారును, ఫ్రెంచివారును తుర్కీవారికి మిక్కిలి సాయము చేసిరి ఈ యుద్ధమునందు క్రమముగా వ్యవహారములు జరుపలే దని ఈతని ప్రతిపక్షు లొకప్రతిపాదనమును తెచ్చి 'బహుమత'ము పొందినందువలన నీతఁడు ముఖ్యమంత్రిత్వమును వదలుకొనెను (౧౮౫౫) ఇతఁడు గ్రంథకర్త గ్రీకువారిశిల్పకళలోని 'సౌందర్యతత్త్వము' అను గ్రంథమును రచించెను.

అబలాసచ్చరిత్రరత్నమాల — చూడుఁడు, అచ్చమాంబ.

అబాఖాన్ — పారసీకదేశపురాజు, మంగల్ లేక తార్తరీజాతివాఁడు. చంగిజ్ ఖాను వంశజుఁడు. ఇతనితండ్రి హులా

భూఖాను తండ్రి తరువాత నీతఁడు క్రీ. శ. ౧౬౬౫లో రాజ్యము నకు వచ్చెను. శుక్రవారము జాగా యాని రాజ్యాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు ధైర్యశాలి, తెలివిగలవాఁడు, ప్రబలమైన దయగలవాఁడు, న్యాయశీలుఁడు. తెరూ.లేములో నుండు క్రైస్తవుల కితవిషలన కాంతర్యాగ కలిగెను. మైకల్ పేలియొలోగస్ అను కాన్స్టాంటి నోపిల్ చక్రవర్తియొక్క కూఁతు నితఁడు వివాహమాడెను. ఈమె కొడుకు నీతనితండ్రి వివాహమాడ నిశ్చయించి పిలిపించెను. కాని యామె వచ్చులోపల వాఁడు మృతినొందుటచేత అబాఖాను వివాహమాడెను. ఇతఁడు పదునేడు సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి క్రీ. శ. ౧౨౮౨ ఏప్రిల్ ౧ వ తేదీని మరణము నందెను.

అబాజిత్, ఫర్మిన్ (౧౬౭౯ – ౧౭౬౭) — ఇతఁడు ఫ్రాన్సు దేశమునందలి యొక ప్రసిద్ధుఁడగు ఇతని తండ్రి ఆర్సీ గ్రామీయుఁ డైనను తల్లిదండ్రులు ప్రొటెస్టాంటు మతస్థులు. రెండేండ్ల వయస్సునకే తండ్రి చనిపోయినందున నధికారు లీతని రోమన్ కాథలిక్కు మతమును బోధించు నేర్పాటు చేయుటచే తల్లి ఇతనిని జెనీవా నగరమునకు పారి పోవునట్లు చేసెను. ఇతఁడును, ఇతని తమ్ముఁడును వివిధ వ్యక్తుల మీఁద రెండుసంవత్సరములు దాఁగియుండిరి. ఈమె రోమను మతాధికారులు చేతఁ బట్టుబడి యుండి తప్పించుకొనిన పిమ్మట కొడుకులను గలిసికొనినది. ఇతఁడు చక్కఁగాఁ జదువుకొని అనేక భాషలయందును విద్యావంతుఁడును శాస్త్రజ్ఞుఁడునగును, మతగ్రంథములయందును ప్రావీణ్యమును సంపాదించి న్యూటన్, బైయిల్, లోకు మొదలగు విద్వాంసుల మెప్పును గాంచెను. ఇతఁడు విశేషముగ లోకసంచారమును గావించి ప్రఖ్యాతుఁ డయ్యెను. బైబిలులోని యొకటి రెండు భాగము లోనికి అర్థము చేయుచు మతసంబంధ గ్రంథమును విరచించెను.

అబానో, పిట్రోడి (౧౨౫౦ – ౧౩౧౬) — ఇటలీ దేశములోని పాద్వాపట్టణమున జనించి ప్రసిద్ధిగాంచిన యొక వైద్యుఁడును, తత్త్వశాస్త్రవేత్తయు నైయుండెను. ఇతఁడు గ్రీకుభాష నేర్చుకొనుటకై పారిసునగరమునకుఁ బోయి విద్యాభ్యాసము చేసి వైద్యశాస్త్రమునందును తత్త్వశాస్త్రమునందును డాక్టరు పట్టమును బొందెను. ఇతఁడు స్వస్థానమునకు చేరిన తరువాత గొప్పవైద్యుఁ డని ప్రఖ్యాతి కలుగుటచేత చికిత్స చేయించుకొనుటకై యనేకరోగులు రాఁదొడఁగిరి. అందుచేత నధికధనము నార్జింపఁగోరి యొక్కొకని రోగుల కొక దినమునకు ౫౦ వరహాల వంతున ఇతఁడు తీసికొనుచుండెను. అంతట నితఁడు వేదాంతమునకు వ్యతిరిక్తముగ బోధించుచు, మంత్రవిద్యాప్రభావముచేత కొన్ని వింతలు చేయుచున్నాఁడని, రోగులనుండి యెంత ధనము పుచ్చుకొనినను ఆ ధనమంతయు మరల వారివద్దకే పోవునట్లు చేయుచున్నాఁడనియు, నింద మోపఁబడి మతవిచారణసభవారిచే విచారింపఁబడెను. పిమ్మట నితఁడు దోషి యని నిర్ణయింపఁబడెను. కాని విచారణ ముగింపకమునుపే మృతినొందెను. అటుపిమ్మట మతగురువులు దోషి యని తీర్మానించి పాతిపెట్టఁబడిన వాని శవమును పైకి దీసి తగులఁబెట్టవలసిన దని యుత్తరవు చేసిరి. కాని యింతలో నతనిమిత్రుఁ డొకఁడు దానిని రహస్యముగా తొలఁగించివైచెను. అయినను మతగురుసభవారు దండోరా మూలమున వాని మరణశిక్షను ప్రకటించి అతనివంటి యాకారము గల బొమ్మను చేయించి దాని నగ్నిదేవున కర్పణము చేసిరి. ఇతఁడు వైద్యశాస్త్రమునందును తత్త్వశాస్త్రమునందును అనేక గ్రంథములను రచియించెను.

అబాంకోర్టు, చార్లెస్ గ్జేవియర్ జోసెఫ్ (౧౭౫౮ – ౧౭౯౨) — ఇతఁడు ఫ్రాన్సుదేశపు రాజయిన పదునారవ లూయీకి సహాయుఁడుగ నుండెను. ఫ్రెంచివారు రాజుపైని తిరుగఁబడి దేశమును కల్లోలపఱిచినపుడు ౧౭౯౨ వ సంవత్సరమున యుద్ధమంత్రిగ నియమింపఁబడెను. వార్సెయిల్సు నగరమున జన సమూహముచేఁ జంపఁబడెను.

అబాకా — తైమూరు వంశమున, క్రీస్తుశకము పదు మూఁడవశతాబ్దిమధ్యకాలమున జన్మించినవాఁడు. ఇతఁడు కపటమునకేమి బలాత్కారమునకేమి మొదట యార్థండను, ఖోటాన ప్రదేశములను స్వాధీనము చేసికొని యనంతరము కాబూలు నుండి యూనానుకు ఖాని పెంట ఘొట్టి యాదేశమునుగూడ పాలించెను. ఇతఁ డత్యంత క్రూరుఁడగు నిరంకుశాధికారి. ఈ హేతువుచేత కార్యపరంపరలు అనేకములైనను తీవ్రములై పాలనను దేశమునజయించిరి. దాని చాలకాల మనుభవింపక త్వరలోనే పోయెను. యుద్ధమునందు దొరకినవారిని మృత్యువు, అంగవిచ్ఛేదము, యాతన లోనగుశిక్షలే కాని వేఱొకమార్గము లేకుండెను. వాక్యము, ఎండమావులవలె దోచు యవర నీయము లగు దౌర్జన్యముల నొనరించుచు మీఁదుమిక్కిలి యట్టికార్యములు న్యాయానుసారము లని ప్రగల్భములు కొట్టుచుండును. క్రమక్రమముగఁ దన యొద్దనుండు ముఖ్యమంత్రుల వలను నటించెను. కుదురు సర్వ్యాన్ ఖాను ఎర్దా రొకఁడు నిలువఁబడి యూజనకంటకుని కాబూలునుండి పాఱఁదోలె నితఁడు ఖోటానునకుఁ బోయెను. మరల నక్కడనుండి వడఁగొట్టఁబడి టిబెట్టునకుఁ బోయెను. కాని యచటఁగూడ నుండఁజాలక చివరకు సర్వ్యాన్ ఖానున కధీనుఁడై యొకచోట నివసించుచుండ నితని పూర్వపరిచారకు లీతనిని దీర్ఘనిద్రంబుచ్చిరి.

అబిచ్, విల్ హెల్మ్ హెర్మాన్ (౧౮౦౬ – ౧౮౮౬) — భూగర్భ శాస్త్రజ్ఞుఁడు. జర్మనీదేశమునకు రాజధాని యగు బెర్లిన్ నగరమున జనించెను. డోర్పట్ అను ప్రదేశమున ఖనిజ శాస్త్రమునందు పండితోపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను (౧౮౪౨). కాకసస్, రష్యారాష్ట్రములోని ఆర్మీనియా, ఉత్తరపారసీకము, దాఘెస్థానము మొదలగు దేశములకుఁ బోయి భూములను త్రవ్వించి భూగర్భశాస్త్రమునుగూర్చి గ్రంథములను రచియించెను.

అబిపోనులు — దక్షిణ-అమెరికాలో నివసించు ఇండియనులలో ఒక తెగవారు. ఇది యొక పోటుజాతి. ౧౮-వ శతాబ్దిలో వీరి జనసంఖ్య యించుమించుగ ఐదువేలకు మించెడిదట! కాని యిప్పు డది తగ్గిపోయినదట! అబిపోను లనుపేరు మాత్రమే నిలిచియున్నదట. మార్టిన్ డో బ్రిజోఫర్ అను నాతడు బాలకాలము వీరినడుమ జీవితము గడపినవాడు, వీరియాచారవ్యవహారములనుగూర్చి వ్రాసియున్నాడు.

ప్రపంచమునందలి తక్కిన యాటవికజాతులవారందరికంటె వీరును అమాయికులు, దృఢశరీరులు. వేటయే వీరిముఖ్యవృత్తి. మద్యమాంసములు వీరియాహారము. అడవులలో దొరకుపూవులు మున్నగువానితో దేహమును విశేషముగ నలంకరించుకొందురు.

వీరిలో బాల్యవివాహము లుండెడివికావు. పురుషులకు 30 యేండ్లు వచ్చినతరువాతను, స్త్రీకి ౨౦ యేండ్లు పైబడినతరువాతను పెండ్లి చేయుట వీరియాచారము. ఎక్కువసంతానము గలిగియుండుట వీరి కిష్టము కాదు. అందుచే ఒక్కొక్క యాడుది ఇరువురుబిడ్డలను మాత్రము మిగుల్చుకొని తక్కినవారిని చంపివేయును. మరియు, ఆడుబిడ్డ యైనచో, వివాహకాలమున ద్రవ్యలాభ ముండు నన్నయాశతో ఆడుశిశువులనే యెక్కువగ మిగుల్చుకొందురట!

చనిపోయినవారియందెకాయను పైకి దీసి వానిని నుక్కులను చేయుట అబిపోనులలో నాచారము. 'ఆహాయైగిచి' అనునొక ఋద్రదేవతను వీ రారాధింతురు. తోకచుక్కయన్నను, గ్రహణమన్నను వీరికి మిక్కిలి భయము.

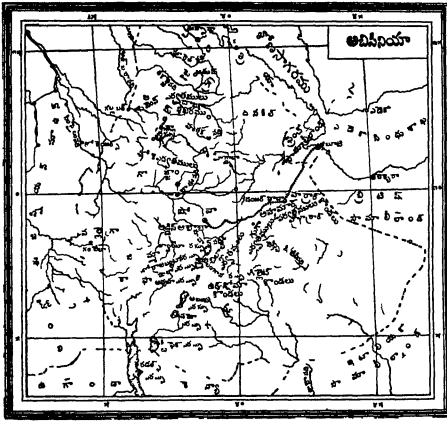
అబిమెలెక్ — (౧) ఇతడు గెరారుదేశపురాజు. అబ్రహాము పారప్రద్దవందున 'సారా' అను నామెను చెల్లెలని యంతఃపురమునం దుంచెను. కాని స్వప్నములో దేవుడు ప్రత్యక్షమై హెచ్చరిక చేసినందున సారాను మరల నామెభర్తవశము చేసె నను కథ కలదు. ఇట్టి కథయే ఇసాక్, రెబెకాలనుగూర్చికూడ వినంబడుచున్నది (జెనిసిస్, ౨౬). కదిమైట్ జాతిస్త్రీ యొక్కయు, గిడియోన్ యొక్క కుమారుడగు 'అబిమెలెచ్'ను రాజుగా నెన్నుకొనుడని ప్రోద్బలము చేయగా నితడు జోతమ్ అనువానిని దక్క తన సహోదరుల డెబ్బదిమందిని చంపించెను. తుదకు షెకెమ్ వాసులపై తిరుగబడిన 'తీబెజ్'ను తాకొనుచున్నప్పుడు ఒకస్త్రీపలక తిరుగలి రాయిచే తల బ్రద్దలుగొట్టబడెను. కాని స్త్రీచేత చంపబడితి నన్న యవమానమునకు పాల్పడకుండ తన కవచమును మోయుచున్న వానిని తన్నుం జంపు మని యాజ్ఞ చేసెను.

అబిలార్డు (౧౦౭౯-౧౧౪౨) — పెకార్డునకు ప్రభువు పైనాదేశమునకు పదలినపుడే అబిలార్డు పెద్దకుమారుడ తన హక్కు దీసికొనిపోయెను. ఇతడు గొప్పవైద్యుడు. పెకార్డు తరువాత అంతరపత్రప్రభువులకు కూడ నితడు వైద్యుడుగ నుండెను. ఇతడు ౧౧౪౨ లో చనిపోయెను.

అబిషాయ్ — దేవిడ్డురాజునకు మేనల్లుడు. ఇతడు ధైర్యసాహసములు కలిగి రాజునెడల విశ్వాసముతో మెలగుచు వారిని సంబంధించినవాడు. సాలున్కొథాసారముపై సర్వరాత్రమున నడచిన దండయాత్రలో రాజునకు తోడ్పడెను. దేవిడ్డు సింహాసనమెక్కినతరువాత నతనియుద్ధములలో ప్రతిభ కనబరచిన ముఖ్యసేనాధిపతులలో నొక్కడయ్యెను.

అబిసీనియా — ఆఫ్రికాఖండమున తూర్పునందలి యొక స్వతంత్రరాజ్యము. హాబిషా అని దీని యాదిమనామము. ఎథియోపియా అని గ్రీకులు పిలుచుచుండిరి. ౫-౧౫ ఉ. రేఖాంశములు, ౩౫-౪౭ పూర్వ-అక్షాంశములు ఈదేశము వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరమున ఎరిత్రియా, తూర్పున ఫ్రెంచ్, ఇటాలియన్, బ్రిటిష్ జాతులకు చెందిన సోమాలిలాండ్, దక్షిణమున ఉగాండా, కెన్యాదేశములును, పడమట ఆంగ్లో-ఈజిప్షియన్ సూడానులు దీని సరిహద్దులు. సముద్రతీర మంతయు సర్వజాతులయధీనమం దుండుటచే అబిసీనియాకు సాగరోద్యమములందు పంచిత మైయున్నా దని చెప్పవచ్చును. ఉత్తరమున నీదేశపు పొడవు ౭౨౦ మైళ్లమాత్రమే కాని ౯-వ యక్షాంశము వెంట దీని వెడల్పు ౯౦౦ ల మైళ్లు. దీని వైశాల్యము ౩,౫౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య సుమారు ౯౦,౦౦,౦౦౦ లు రాజధాని అడ్డిస్ అబాబా.

భౌతికలక్షణములు, పర్వతములు, నదులు, సరస్సులు — అబిసీనియాదేశము సమతలము లగు గొప్ప మైదానములు కలది కాదు. మిక్కిలి మిట్టపల్లములు కలది. ఇట్టియాకృతి కలుగుటకు గారణము భూగర్భమున నాశేయమగు లావిగ పని చేయుచుండు అగ్నియొక్క ప్రభావ మనియే చెప్పుదురు. సముద్రపుమట్టమునకు ౯,౦౦౦ లు మొదలు ౧౦,౦౦౦ ల అడుగులవరకు యెత్తుగల పర్వతములు, పీఠభూములు నీదేశము నాక్రమించియున్నవి. వీనిమధ్యను అగాధములగు లోయలును గలవు. ౧౫,౦౦౦ ల అడుగులయెత్తు గలిగి అత్యున్నతశృంగములు కనవచ్చు కొటము లీపర్వతముల నలంకరించుచున్నవి. ఈపర్వతపంక్తు లన్నియు నేదియో యొకక్రమము ననుసరించి కాక, ప్రకృతి వైపరీత్యము ప్రకటించుచు సంకరసంకరమై యడ్డదిడ్డముగ దేశమంతట వ్యాపించియున్నవి. అందు 'తనా' సరోవరమున కుత్తరమున సెమెన్ పర్వతపంక్తి వ్యాపించియున్నది. రాస్ దాషన్ అనునది యీపర్వతశ్రేణియందలి యున్నతశిఖరము. దీనియెత్తు ౧౫,౧౬౦ అడుగులు. గోజ్జాం ప్రాంతమున తకాజీ, అబాయినదులమధ్య చోకె నామకపర్వతములు కలవు. వీనియందు ౧౩ వేలయడుగుల యెత్తుగల శిఖరము లున్నవి. హవాష్ నదికి దక్షిణదిగ్భాగమున చిల్లాలో, గుగా పర్వతములును, వీనికి దూర్పుగ అహమర్ కొండలును వ్యాపించియున్నవి. ఈశ్రేణులపూర్వభాగము సారారాకొండ అనియెడు

బడుచుందురు. చిల్లాలో పర్వతములకు దక్షిణముగ గల్లా ప్రాంతమున ఉర్గోమాకొండలు, కిల్లెట్ కొండలును గలవు

ఇట్టిపర్వతమయ ప్రదేశమగుటవలనను, పరిమితముగ వర్షములు కురియుచుండుటవలనను నిందు నదులకు కొదవలేదు. మారెబ్ నది ఈదేశమున నట్లాంతము ఉత్తరభాగమునందునడుమటగ ప్రవహించి అట్బారానదిలో గలయును. ఈ అట్బారానదియొక్క అబిసీనియాలోనిభాగము తకాజే యనుపేరను బరగుచున్నది. అట్టే సేటిల్ నదియు, దానియొక్క నదులును [illegible] ఉత్తరముగ నీలనదిలో గలయుచున్నవి [illegible] ప్రవహించునదిలో [illegible]. ఇది ౫౦౦౦ [illegible] [illegible] [illegible]

మెట్టనదులు. ఇవి కొత ఉన్నతభూములనుండి లోయలలోనికి దుముకుచు వెలదు క్లిష్ట పరిమితముగ నున్నవి. ఇవి వర్షాకాలమున మాత్రము ప్రవహించుచు బురద నేలలందును, ఇసుకదారులందును గను పడకుండ పోవును. పూర్వ ప్రాంతప్రదక్షిణమున శారంభమై యబిసీనియాయొక్క దక్షిణ పశ్చిమప్రాంతమున [illegible] నున్న రద [illegible] కొన్ని [illegible] వ్యాపించియున్నవి వీనిలో గొన్ని మంచినీళ్ల సరస్సులు కలవు కాలువలద్వారా కొన్ని కలిసియు, మరికొన్ని వేరువేరుగను నున్నవి. వీనిలో పెట్టపెద్దది త్సానాసరస్సు. దీనికి దక్షిణముగ హోరా, అబ్బాట, లంగానా అను సరస్సులు కలవు. అబ్బాటసరోవరము కాలువద్వారా [illegible] గలిసియున్నది. అబ్బాట, లంగానాలకు సంబంధము గలదు ఈ

మూడుసరస్సులు గల్లాప్రాంతమందలి ఆరుసివామక భాగమున నున్నవి. వీనికి దక్షిణముగా షాలా, అవుసా లనబడు తటాకములును, వీని యడుగున అబయ, చమో లను జలాశయములును, అంతమున స్టీఫెనీ సరస్సియు, సరిహద్దుమీఁద రడాల్ఫ్ సరోవరమును గలవు. ఉత్తరమున అస్సారా ప్రాంతమున టవానామక తటాక మున్నది.

కాలమానము — మిట్టపల్లములుగల పర్వతమయదేశ మగుటం జేసి యిచ్చట శీతోష్ణమానస్థితియు ననేకవిధములుగ గన్పట్టుచున్నది. సొమాలీలాండ్, ఎరిత్రియా ప్రాంతములందలి పల్లపుప్రదేశములు మిక్కిలి వేడిమి కలిగి చాలవఱకు ఎడారులుగా నుండును. హోబట్ నదియొక్క అధోభాగము జలప్రాయమై ఉష్ణాధిక్యమున మన్యజ్వరముల నుత్పాదించుచుండును. ఇట్టి భాగములను వదలి కొంచె మెక్కిన అబిసీనియా దేశము ఎంతటను, గల్లాప్రాంత పర్వత ప్రదేశములందును కాలమాన మారోగ్యకరముగ నుండును. ఈదేశము భూమధ్యరేఖకు సమీపముగ నుండినప్పటికిని పర్వతశిఖరములతో నిండియుండుటవలన నిచటి కాలమానము సౌఖ్యదాయకమై యున్నది. సామాన్యముగ వాలుబడియుండు క్రిందిభాగ మంతయు వేడిమితోఁ గూడి, మలేరియాజ్వరముల కాటపట్టయి యుండును. ఇచటి మధ్యమతాపపరిమాణము ౬౦ - ౮౦ అంశములు. ఇచట బగా, కరంత్ అను ఋతువులు రెండే. ఇందు మొదటిది అక్టోబరు మొదలు జూను మాసమువఱకును, రెండవది జూను మొదలు సెప్టెంబర్ ఆఖరువఱకును నుండును. మార్చిమాసమున నించుక వర్షము కురియును. అబిసీనియాయందలి వర్షము లాఫ్రికాఖండమున నత్యంతము ముఖ్యమైనవి, ఏలనఁగా నైలునదీప్రాంతముల నివసించువారి యైశ్వర్యమునకు వర్షమే కారణము.

వనస్పతులు, పశువులు — నిమ్నోన్నతపర్వతమయ ప్రదేశ మగుటంజేసి యిచటి వనస్పతులందును నానావిధభేదము లగపడుచున్నవి. శీతోష్ణముల హెచ్చుతగ్గుల ననుసరించి సమతలము లగు పల్లములు మొదలుకొని కొండశిఖరములవఱకును పెరుఁగుచుండు వృక్షజాలము లిచటఁ గలవు. ఈదేశపు ఉత్తరప్రాంతములందుగల లోయలు, నిమ్నప్రదేశములు గాఢము లగు నరణ్యములతో నిండియుండ, ఉచ్చభూభాగము లక్కడక్కడ దుబ్బులు, పొదలు తప్ప సామాన్యముగ వృక్షశూన్యములై యుండును. లోయలయందును వెదురుబొంగులు, తిప్పలు మొదలగునవి వృక్షములతోను, లతాగుల్మములతోను దట్టముగ నిండియుండును. కాని బయళ్లయందలి కొండలు వృక్షవిహీనములుగనే యుండును. దక్షిణప్రాంతములం దిట్టి స్థితి కానరాదు. ఇచటి లోయలు, నిమ్నప్రదేశములు, ఉన్నతస్థానములు, కొండలలోనున్న వన్నియు ఘనములైన యరణ్యములతో నిండియున్నవి. మఱియు దక్షిణారణ్యములు మిగుల వెలగల ప్రశస్తమైన కలపకు ఆకరములు. కాఫాప్రాంతపుకాఫీ అత్యుత్తమమైనది. కాఫీగింజల కిదియే జన్మస్థానము. ఇక్కడనుండియే యది ప్రపంచమందంతటఁ దెలరేఁగి విశ్వవ్యాపకత్వమును బొందినది. అది ఈకాఫాదేశమున జన్మించుటంజేసియే కాఫీ యను అన్వర్థకనామమును బడసినది. పర్వత ప్రదేశములలోని యనేకభాగములందు కెస్సోనామకవృక్షము లనేకములు గలవు. ఇవి ౩౦, ౪౦ అడుగులయెత్తు గలిగి నిలువున వ్రేలాడుచుండు ఎఱ్ఱనిపూలతో మహాసుందరముగ నుండును. సాధారణముగా దేశము నన్నిభాగములందు ముఖ్యముగ షోవాప్రాంతమున 'కురారిమా' నామకఫలవృక్షములు కలవు. వీనిగింజలు సుగంధద్రవ్యముగఁ బనికివచ్చును. ఎనుబదివిధములైన ధాన్యములు, కాయగూరలు మిక్కుటముగఁ బండును. కర్పూరము, అత్తిపత్తి, ఆలివ్, రావి, రేఁగు, సొన్నచెట్లు చాలగ నున్నవి. జొన్న, నిమ్మచెట్లు పలురకములు కలవు. దేవదారు, అంజూరము, నారింజ, నిమ్మ, దానిమ్మ, ఏ, ఆక్రోట్, అనాస యింక ననేకప్రకారము లగు ఫలములు కలవు. ద్రాక్షలు, కలివెందులుగూడ మిక్కుటము. ప్రత్తి, నీలి, చెఱకు అమితముగఁ బైరగును. ఉన్నతభూములందు గోధుమలు, అొంటి, పొగాకు, టుంకాను, బార్లీ, ఓట్లు పుష్కలముగ ఫలించును. వరుసన, ఉష్ణప్రదేశములందు చింతలు, కుసుమ పర్యాప్తముగ వృద్ధిఁ బొందును.

పల్లపుమైదానము లుగల సీమాభాగములందు ముఖ్యముగ హోబట్ నది ప్రవహించుచోటులయందు ఏనుఁగులును, ఖడ్గమృగములును ఉనికిపట్లు. నదులు మొసళ్లతోడను, నీటిగుఱ్ఱములతోడను నిండియున్నవి. పెద్దవియు ఒత్తయియు జూలగలవి రెండుప్రకారములు సింహములు గలవు. నల్లనివి సింహములు సొమాలిలాండ్ వనభూమి. ఈదేశమునందు అతి భయంకరములు తోడేళ్లు, అడవికుక్కలు, నక్కలు అపరిమితము. ఎలుఁగుబంటులు గానరావు. పశ్చిమప్రాంతములందు మెండుగ నున్నవి. ఉత్తరమునందలి రతికొండలు, ఘోరమైన బీభత్సములును, అడవిగాడిదలు వాకిళ్లు... ఈ పర్వతములలో 'జీబ్రా' యను పేరగల మిక్కిలి యందమైన మృగ మొకటి కలదు. ప్రజలు పలువిధములైన దృగ్గోచరము లగుచుండును. కాని వీనిలో ముఖ్యమైనవి గల్లాప్రాంతము ఉడుతలు, కుందేళ్లు, కోఁతులు అతివిస్తారము. కోఁతులలో ననేకజాతులు గానవచ్చును. మైదానములనుండి ౧౦,౦౦౦ అడుగులయెత్తువఱకును గల ప్రదేశములం దీకోఁతులు వాసముం జేయుచుండును.

పక్షులలో మిగుల సుందరమైనది నిప్పుకోడి. ఇదికాక తేనెలకుఁ బనికివచ్చుపక్షులు, చిలుక, కొంగ, నల్లపక్షి మున్నగునవియుఁ గలవు. డేగలు, గ్రద్దలు, గరుడుఁ డాదిగాఁగల మాంసాహారిపక్షులును, కాఁకులు, తిత్తిరులు, అడవికాకులు, అడవికోళ్లు, పావురాలు నత్యంతముగఁ గలవు. పాము లంత యెక్కువగ లేవు కాని యున్నవి మాత్రము విషసంయుతములు. తేనె యీచటివారికి ముఖ్యాహారము. లక్క కొరకటి మిడుతలు తండోపతండములుగఁ గలవు. శీతాకాలపు చిలుకలలో కొందఱు యోగ్యభేదములు కలవు.

కృషి, వ్యాపారమునార్గములు.—ఈదేశమందలినేల మిక్కిలి సారవంతమైనది. వ్యవసాయము విస్తారముగఁ జేయఁబడుచుండును. కొన్ని ప్రాంతములందు రెండుకార్లును, మరికొన్నిచోట్ల సంవత్సరమునకు మూఁడుకార్లును పండుచుండును. మొక్కజొన్నలు, బార్లీ, రై, టెఫ్ (ధాన్యవిశేషము), బటానీలు, ప్రత్తి, చెఱకు ఎక్కువగఁ బండింపఁబడుచుండును. 'ఎకుస్సా' యను నేకొకవిధమగు ధాన్యము కలదు. దీనితో నల్లనిరొట్టెలు తయారుచేయుదురు. పలురకముల మాసెగింజలు, వేరుసెనగలు బాగుగ ఫలించును. హారర్ ప్రాంతమున కాఫీ అనుకొకమూలిక దొరకును. ౧౦,౦౦౦ అడుగులయెత్తుగల ప్రదేశములందుఁగూడ బార్లీ, ఓట్, బీనులును అక్కడక్కడ గోదుమలును సైతము పైరగును.

ఉన్నతభూములయందు మేకలలోపలను, నిమ్నస్థలములందు జొన్నమాసము నందును సాగుచేసి విత్తనము వేయుచుందురు. గడ్డి యపరిమితము. కావున పశుపాలనమున కిది మిక్కిలి యుపయుక్తమైన ప్రదేశము. కోట్లకొలఁది యావులుండ లిచటఁ గలవు. మేఁకలు, గొఱ్ఱెలు అసంఖ్యాకములు. ఇచట ఉన్ని నిచ్చుగొఱ్ఱెలు చాల తక్కువ. గుఱ్ఱములు మంచి బలముకలవి. కొండ లెక్కుటయందు చులుకైనవి కంచరగాడిదలు. ఇవి ౧౫౦ మొదలు ౨౦౦ల పౌనుల వఱకుఁగల బరువును మోయుచుండును.

గల్లాప్రాంతవాసులు వ్యవసాయమునకుఁ దోడు బంగారము దీయు వ్యాపారముగూడ సలుపుచుందురు. వాలెగాజిల్లాయందు ప్లాటినమ్‌ధాతువు దొరకును. ఇనుము, నల్లబొగ్గు, పెట్లుప్పు, గంధకము, రాగి, వెండి, రాతియుప్పు లోనగుపదార్థము లెక్కువగఁ గలవు.

ప్రతిసంవత్సర మిచట ౨౫,౦౦,౦౦౦ల పౌనులవ్యాపారము జరుగుచుండును. వ్యాపారమున కావశ్యకము లగు మంచిమార్గము లిచట లేవు. ఫ్రెంచిసోమాలీలాండ్ నందలి జిబూటీపట్టణమునుండి రాజధాని యగు అడ్డిస్అబాబావఱకు ౪౮౦ మైళ్లదూరముగల రైలుమార్గ మొకటి తప్ప వేఱొండుమార్గ మేదియును వ్యాపారమున కనుకూలమైనది లేదు. గుఱ్ఱములు, ఒంటెలు, కంచరగాడిదలద్వారా దేశమునఁ దక్కినచోట్ల వ్యాపారము జరుగుచుండును. రాజధానినుండి తక్కిన పెద్దపెద్దపట్టణములకు టెలిగ్రాఫ్‌సంబంధము కలదు. టెలిఫోను సంబంధముగూడఁ గలదు కాని నగరములోపల సుచిత్రబంధము లేకుండుటచే వార్తలు సరియగువిధమున నడచుట లేదు. గిల్లబట్, గొరైర్స్, గంబేలాపట్టణములదారిని ఆంగ్లో-ఈజిప్షను-సూడాను దేశముతో వ్యాపారము జరుగుచుండును. వేఱొకవ్యాపారమార్గము ఎరిత్రియానుండి మస్సావానగరమువఱకును బోవును. మఱియొకదారి హారార్ మీఁదుగ బ్రిటిష్‌సోమాలీలాండులోని బెర్బెరాపట్టణమువఱకును బోవును. కాఫీ, తోళ్లు ముఖ్యమైన యెగుమతులు. ఇవి గాక బంగారము, పునుగు, దంతము, మైనము, జవాది మొదలగునవియును నెగుమతి యగుచుండును. ఉప్పు, ఇనుపసామానులు, నానావిధవస్త్రములు దిగుమతి యగుచుండును. రాజ్యాదాయము 'కస్టమ్ సుంకములు', భూమి పన్నులయాదాయమును గ్రోవసుచుండును. రాష్ట్రాధికారు లగు గవర్నరులు అధికారనివాసులు. అందువలన నిచటియాదాయము నిలుకడగ నుండదు. ఉత్పత్తియగు సమస్తపదార్థములమీఁదను పన్ను విధింపఁబడియున్నది.

జనులు, మతములు — అబిసీనియాయం దనేకజాతులు కలవు. అన్నింటిలో దక్షిణ-అరేబియానుండి వచ్చిన సెమిటిక్కులు ప్రముఖులు. రెండుభాషల నిచటివారు వాడుచుందురు. అందు అమ్హారిక్ రాజకీయభాష. ఎథియోపియాకు అనువాదాంతరముగల గీజుభాష. కూడ ఎక్కువప్రచారమం దున్నది. ఇందలిరాజమతము క్రైస్తవమతము. నాల్గవశతాబ్దియందు ఈజిప్టుదేశమునుండి కులపతి యగు అథ్నాసియస్‌వలనఁ బంపఁబడిన ఫ్రూమెంటస్ అనునతఁడు మొట్టమొదట నీదేశమువారికి క్రైస్తవమతదీక్ష నొసంగెను. కాని యిప్పుడిది యొకవిచిత్రమగు క్రైస్తవమతముగఁ బరిణమించినది. ప్రస్తుతము వీరు రోమనుకాథలిక్కులు గారు, ప్రొటెస్టెంటు తెగలోఁ జేరరు. కాప్టుచర్చికిఁ జెందినవారుగ నుందురు. మఱియు వీరిమతమును 'మానోఫైసైట్'మత మందురు. తరువాత యూదులును నిచట నెక్కువగఁ గలరు. అఫార్, సోమాలీలాండ్, గల్లాప్రాంతములలో ముసల్మాను లెక్కువ. ఇచటి క్రైస్తవులు, సాధువులు, స్వర్గదేవతలను నెక్కువగఁ బూజించుచుందురు. కాని విగ్రహారాధన మచట లేనే లేదు.

వీరిలో మసవాసములు చేయు నాచారము కలదు. ఆరయుపవాసము లతికఠినములు, అత్యంతదీర్ఘములునై యుండును. జెరూసలేం నగరమునకు యాత్రపోవుటవలన పాపనాశనమగునవియు పాపస్వీకరణమున ముక్తి గలుగు ననియు వీరిదృఢవిశ్వాసము. ఇందుమూలమున వీరిలోఁ బురోహితులపని బాగుగ నున్నది.

దేశవిభాగము.— చక్రవర్తిచే స్వయముగఁ బాలింపఁబడు భాగము గాక షోవా, కాఫా, గల్లా, మధ్యసోమాలీ యను సామంతరాజ్యములును గలవు. పరిపాలనార్థ మిది పూర్వము టైగ్రె, అమ్హారా, గోజాం, షోవా అని నాలుగుమహామండలములుగ విభజింపఁబడియుండెను. కాని యిప్పటివిభజనము వేఱు. ఇప్పుడు పెద్దవి, చిన్నవి కలసి ౨౦ ప్రాంతములు. వానిలో గోజాం, ఉత్తరటైగ్రే, దక్షిణటైగ్రే, బెజెండిర్, హారర్, సలకే, వాగ్, జిమ్మా, లస్టా అనుపేరుగలవి ప్రధానమైనవి.

దేశచరిత్రము.— అనాదిగ నీదేశము నిరంకుశులగు రాజులచేఁ బరిపాలింపఁబడుచువచ్చెను. ప్రాచీనకాలమున దీనికిని, ఈజిప్టుదేశమునకును నెక్కువసంబంధ ముండెను. కావున నీరెండురాజ్యములు సర్వకాలములయందును బరస్పరపోషకములుగ నుండెను. టాలెమీలకాలమునందు గ్రీకులయధినివేశము లీదేశమున నెలకొల్పఁబడియుండెను. క్రైస్తవమత మీదేశమునఁ బ్రవేశించినయారంభకాలమునందు క్రైస్తవాచార్యులవలనఁబడి రాజుకొద్ది చెల్లుచుండెను. కాలెబ్ అనురాజు

తనమతస్థులగు క్రైస్తవులను పీడించుచుండిన ఈజిప్టుదేశపురాజాపై దండువెడలి యారేబియాయందుఁ బ్రవేశించి యతనిని పరాజితుని గావించి యాదేశభాగము నాక్రమించుకొనెను. ఇదియే అరేబియా దేశమున ఉత్తమకాలము. ఏథియోపియనులు అరేబియాలోని సార వంతమగు భాగమును వశపఱచుకొని విస్తారమైన వ్యాపారము నడ పుచు హిందూదేశము, సింహళము మొదలగువానితోఁ బ్రయాణముల నలుపుచుండిరి. మహమ్మదీయము ఏడవశతాబ్దియందు విజృంభించుటచే అబిసీనియావారి నడుగిపోయెను. తమమతమునకు శత్రువులైన మహ మ్మదీయులు ముట్టడించుటవలన అబిసీనియాంతర్భాగమునఁ జేరి పిదప ౧౫-వ శతాబ్ది-అంతమువఱకును శిష్టప్రపంచమున కగోచరులై యుండిరి.

ఆఫ్రికాఖండమునొక్క ఈశాన్యభాగమున 'పీదో' రాజు క్రైస్తవజాతి కలదని బహుకాలముగ గాలికబురుగ వినుచుండిన పోర్చుగీసువర్తకాచార్యులు ౧౪౯౦-వ సంవత్సరమున అబిసీనియాను కనుగొనిరి. పిదప నిగస్టునెగస్ (ఇది అబిసీనియా రాజబిరుదము, రాజరాజ అని యర్థము)నకును స్నేహము కుదిరెను. క్రీ. శ. ౧౫౨౭ మొదలుకొని ౧౫౪౦ వఱకును మహమ్మద్ గ్రాన్ అనుపేరుగల తురుష్కసేనాధిపతియును, అబిసీనియాచక్రవర్తికిని జరిగినపోరాట మందు పోర్చుగీసులు నీగసునకుఁ దోడుపడిరి. హిందూదేశమునుండి కూడ సేనలు వచ్చియుండెను.

మహమ్మద్ గ్రాన్ ఫిరంగిదెబ్బచే మరణించుటవలన నీగసునకు సంపూర్ణజయము గలిగెను. తరువాత నితనికిని, పోర్చుగీసుల బిషప్ అగు బర్ముడెజునకును వాదవివాదము లుప్పతిల్లె. తత్కారణమున క్రైస్తవాచార్యులు దాదేశమును వదలిపోయిరి. క్రీ. శ. ౧౬౩౩-వ సంవత్సరమువఱకును గొందఱు యూరోపియనులు అబిసీనియాకుఁ బోయి రాజును కలిసికొనుచుండిరి కాని యటుపిమ్మట ౧౯-శతాబ్ది పర్యంత మచటి కెవరును బోయియుండలేదు.

క్రీ. శ. ౧౭-వ శతాబ్దిమధ్యకాలమునుండి యాదేశమునకు దక్షిణముగ వసించుచుండిన గాలా అనుజాతివారు మెల్లగ లోపలఁ బ్రవేశించి దేశము నాక్రమించుకొనిరి. ౧౮-వ శతాబ్ది-అంతమునఁ జక్రవర్తి వారిచేతులలోఁ జిక్కెను. తరువాతను చక్రవర్తిబలము క్రమముగ తగ్గుచుఁబోయి తుదకు సంపూర్ణముగ నష్టమయ్యెను. అదే కాలమున నొక సామంతుఁడు బలవంతుఁడై యతనిమంత్రి యను పేరు పెట్టికొని రాజ్య మేలియుండెను. ఈప్రకారము ౧౮౫౫-వ సంవత్స రమువఱకు పశేకులు రాజులైరి. ఆసమయమున లిజ్ కాసా యను నతఁడు మూఁడవ థియోడర్ అనుబిరుదముతోఁ జక్రవర్తిపదమును బొందెను.

ఇతఁడు అబిసీనియాయొక్క వడమటిభాగమునందలి కారా మండలమున ౧౮౧౮-వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఇతనిపినతండ్రి యను దంబియాకౌరా, మెల్లగా [illegible] గవర్నరుగ నుండెను. అతనిమరణానంతరము లిజ్ కాసా [illegible]

మాత్రము పాలకుఁడుగ నియమింపఁబడెను. దీనితోఁ దృప్తి గొందక ఇతఁడు నానాప్రయత్నములు సలిపి తుదకు ౧౮౫౫ లో చక్రవర్తి పదము నందెను. అపరిమితమగు రాజ్యకాంక్షచే నితఁడు తననాశన మార్గమును దానే నిర్మించుకొనెను. మొట్టమొదట నితనికిని, ఆంగ్లేయు లకును మైత్రి యుండెడిది. కాని ౧౮౬౩-వ సంవత్సరమున నితఁడు బ్రిటిష్‌చక్రవర్తినికి వ్రాసిన యుత్తరమునకు జవాబు రాకుం డుట నవమానముగఁ దలఁచి యితఁడు బద్ధవైర మూనెను. ఎన్ని ప్రయత్నము లొనరించినను ఆవైరము పోయినదికాదు. ౧౮౬౭-వ సంవత్సరమున నితనికిని బ్రిటిషువారికిని పోరాటము లారంభమయ్యెను. థియొడర్ చాలకాలము ప్రతిఘటించి పోరి విఫలమనోరథుఁడై తుదకుఁ దాను పోవ యత్నించియుఁ గార్యము గానక ఆత్మహత్య చేసికొనెను. ఇతనిరాజధాని యగు మాగ్దలానగర మాంగ్లేయులవశ మయ్యెను. ఈతనియనంతరముఁ దమకు సాయ మొనరించిన టిగ్రిపాలకుఁడగు కాస్సా యనునతనిని పిదప జోహాన్నెస్ అనుపేర నాదేశమునకుఁ జక్ర వర్తిగ నొనరించిరి. అటుపిమ్మట ఆంగ్లేయులు దేశమును విడిపోయిరి. జోహాన్నెస్ ౧౮౮౯-వ సంవత్సరమునం దర్వేషుయుద్ధమున మరణిం చెను. యూరోపునందలి సభ్యులును, శక్తిమంతులు నగు ఫ్రెంచ్, జర్మన్, ఇటాలియన్, పోర్చుగీస్, బ్రిటిష్‌జాతులవారు ఆఫ్రికా ఖండమున వ్యాపారమునకై కొంతభాగమును జయించి కొంతభాగ మును తమతమయధీనము గావించికొనిరి. అందు అబిసీనియా ఇటా లియనులపాలఁ బడెను. వారిపాలనమున షోవారాష్ట్ర (ప్రభువు) అగు మెనెలిక్కు అనునతఁడు అబిసీనియాచక్రవర్తి యయ్యెను. ఈ దేశము ఇటాలియనులకు లోఁబడిన దనుపేరే కాని నిజమున కెప్పుడును వారికి చెందియుండలేదు. ౧౮౯౬-వ సంవత్సరమున ఇటాలియనులఁ గూడ నెదిరించి మెనెలిక్కు సర్వస్వాతంత్ర్యము నడపెను. ఇతఁడు ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున నాంగ్లేయులతో మైత్రి కలిగియుండునట్లు సంధి గావించుకొనెను. ౧౯౦౪, ౧౯౦౮ సంవత్స రములలో అబిసీనియా, ఎరిత్రియా, సూడానుదేశములసరిహద్దులను పరి ష్కరించుకొనుసంధులు జరిగెను.

ఈదేశపుప్రభుత్వము నిరంకుశము. అయినను ౧౯౦౪ లో నవంబరుమాసమున చక్రవర్తి అబిసీనియా కొకవిధమగు సాంఘిక ప్రభుత్వము నొసంగెను. చక్రవర్తి యందుపై నధికారి. అతనికి సాయము చేయుటకు ఒకసభ యుండును. సామంతరాజ్యములలోని రాజులును, మహామండలేశ్వరులును నిందు సభ్యులుగ నుందురు. యూరోపునందలి మంత్రిమండలమువంటి మండలము నొకదానిని నితఁడు స్థాపనము గావించెను. ఇతనిరాజ్య మెల్లెడల ౧౫౦,౦౦౦ ల సేన నిలువ యుండెడిది. అందఱిపైనిను యూరోపియనుసైనికపద్ధతిని యుద్ధశిక్షణము [illegible] ఆధునికశస్త్రాస్త్రములు గలిగియుండిరి. ౧౯౦౪-వ సంవత్సరమునఁ [illegible] [illegible]

యున్నను ప్రస్తుతము జాతీయభావ మువదయించుటవలన త్వరితముగ నభివృద్ధిం బొందు నటులకు సందియము లేదు.

కొలంకొలంగ మన్న సామంతరాజుల నందఱ నిర్జించి యిట్లు రాజ్యము నడుపుచుండిన మెనెలిక్ చక్రవర్తి ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున మరణమొందెను. ఇతఁడు మరణించినవెంటనే దేశము నెల్లెడల మత్సరము లుప్పతిల్లెను. ఇతఁడు బ్రదికియుండినకాలమున ౧౯౦౯-వ సంవత్సరమునందే తనపౌత్రుఁడగు లిజాయసును ఉత్తరాధికారిగను, రాస్ తెసమ్మా యనునతని రీజంటుగను నియమించెను గాని రీజంటునకును, ప్రజలలోఁ గొందఱు నాయకులకును, చక్రవర్తినీటి మధ్య మనోమాలిన్య ముండుటచే వీరు రాజ్య మొనరించుట సాగనేలేదు యుండలేదు. ఇటు లుండ ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున చక్రవర్తిని ఏకాంతవాసమున నుంచగా ఆమఱుసటిసంవత్సరమున తెసమ్మా మరణించెను. అంత లిజాయసు ప్రభుత్వాధికారము దన చేతిలోనికిఁ దీసికొనెను గాని యితనిపట్టాభిషేకమహోత్సవము జరిగి యుండలేదు. ఇతనిరాజ్యగ్రహణానంతరము దేశమున కల్లోలము లధికముకాఁగా మఱింత దుఃస్థితికి వచ్చెను. క్రౌర్యపూరితమైన యితని నిరంకుశపరిపాలనమును, ఇతని దుష్ప్రవర్తనమును, వీనియన్నింటిని మించిన యితనిమహమ్మదీయమతపక్షపాతమును దేశవాసులను మిక్కిలి కోపపూరితులను జేసెను. ఇట్టియెడ సోమాలీలాండునందలి మహ మ్మదీయులను పురికొల్పి మహమ్మదీయరాష్ట్రములగా రాజ్యము నేర్పాటుచేయ నిశ్చయించి కల్పింపవలయు నని యితఁడు ప్రయత్నింపఁబూన, చుట్టు ప్రక్కల నున్న యూరోపియన్ జాతులకుఁగూడ నసమ్మతము జనించెను. అంత ౧౯౧౬-వ సంవత్సరమున అబిసీనియాచర్చికి ముఖ్యగురు వగు అబూనా ఇతనిని జాతినుండి బహిష్కరించెను. అంతట రాజ్య మందలి ప్రముఖులును, కొన్ని ప్రాంతములరాజులును ఇతని సింహాసన భ్రష్టుని గావించి మెనెలిక్ చక్రవర్తికూఁతు రగు జౌదితూను చక్రవర్తినిగను, రాస్ టఫారీని సామ్రాజ్యమునకు రీజంటుగను నేర్పాటు చేసిరి. మఱియు నీటఫారీ రాసుల కందఱకు రాజుగను, రాజ్యసింహాసన మునకు వారసుఁడుగను ప్రకటింపఁబడెను. ఇందుమూలముగా నింతటితో రాజకుటుంబమునకుఁ జెందినవాఁడు దొరకుటయే కాక ఇతని భార్యయును మెనెలికుమనుమరాలే. ఇట్లు లిజాయసును పదభ్రష్టుని గావించి నూతనరాజ్యప్రబంధకర్తలు నేర్పాటుచేయుటవలన దేశమందు దక్షోపద్రవము లుప్పతిల్ల వానిపరిణామముగ భయంకరయుద్ధములు జరిగెను. లిజాయసుయొక్క తండ్రి రాస్ మైకేల్ అనువాఁడు గల్లా ప్రాంతమున కొంతగొప్పసైన్యముతో నడుమాడ్చి రాజధానిపై దాడి వెడలెను. కాని ౧౯౧౬ నందు సాగల్లెయొద్ద జరిగినయుద్ధమందు ఇతనిసైనికులు నాశనము కాఁగా నితఁడు సంపూర్ణపరాజయము నందుటయే కాక శత్రువులచే పట్టుబడెను. లిజా యసు పాఱిపోయి కొన్నేండ్లు దనకలి ప్రాంతమునఁ దిరిగి తిరిగి యైగ్రు ప్రాంతములందుఁ బరిభ్రమించుచు తుదకు ౧౯౨౧-వ సంవత్సరమునఁ బట్టుబడెను. జౌదితూపాలనమున ౧౯౧౭

నందు రాజ్యపట్టాభిషేకోత్సవములు జరిగినవి కాని వీరిపదవులు పరా ధీనాయకరము లై యుండెను. గొప్పగొప్పరాజు లందఱును పరము స్వాతంత్ర్యములను బొందిరి. జౌదితూ పట్టాభిషేకానంతరము గత ములతనిపక్షమువారందఱును నూతనప్రభుత్వమువారి నెదిరించు చునే యుండిరి. కాని రీజంటు టఫారీ కష్టములు సహించి తనబుద్ధిబల ముచేత దేశము నంతను కొంతవఱకు ప్రభుత్వమునకు లోఁబఱిచెను. దీనికిఁ గలిగిన స్వదేశమున స్థిమితము నెలకొనినపిదప లండన్, పారిస్, రోమునగరములకు రాయబారముల నంపెను. ఈరాజ్యమిట్లు నిజమునకు రాస్ టఫారీకిఁ దొడ్డదిపటి యభ్యుదయము రాజధానికిని నిర్మింపఁబడినవైలుమార్గ మనియే చెప్పవచ్చును. ఈమార్గనిర్మాణము వలన బయటిసమాచార మితనికిఁ దెలియుటకును, ఇతనివృత్తాంతము బయటివారలకుఁ దెలియుటకును మంచిసౌకర్యములు గలిగెను.

టఫారీయొక్క భార్య రాస్ మైకేలుయొక్క పౌత్రి. ఈమె యం దితని కిద్దఱుకుమారులు, ముగ్గురు కుమారికలు జనించిరి. కావున నితనియనంతరము రాజ్యమునకు వారసులకై పోరాటములు కలుగ వలసినయవసరము లేకపోయెను.

అనంతరము టఫారియొక్క స్థితి బాగుగ పాదుకొనిపోయెను. ౧౯౨౩-వ సంవత్సరమున ఏడెన్‌నగరమును జూచునిమిత్త మితనికిఁ గొలఁదికాలమునకును రాజధానిని వదలియుండవలసివచ్చెను. ౧౯౨౪-వ సంవత్సరమున నితఁడు ౨౦ మంది యితరరాజులతోఁగూడి ౪ నెలల మునకుఁ బర్యటన మొనరించి, యూరోపునందలి ముఖ్యనగరముల సందర్శించివచ్చెను. ఈరెండుసందర్భములందుఁగూడ రాజధానీనగరమునఁ గాని, రాజ్యమున మఱియే ప్రాంతమందైనఁగాని యుపద్రవము లేమియు సంభవించియుండకపోవుటవలన నితనిస్థానము స్థిర మయ్యె నని తెలియ వచ్చును. యూరోపుదర్శనానంతరము టఫారీ తనదేశమున కున్నతిక రములగు మార్గములఁ బెక్కింటిని ప్రవేశపెట్టఁగలిగెను. రాజధానియం దొక విశ్వవిద్యాలయమును స్థాపించి యూరోపియనాశిక్షకుల నందు నియోగించెను. ఈపాశ్చాత్యసంపర్కముల వలన దేశము క్రమక్రమ ముగా నభివృద్ధిలోనికి వచ్చుచున్నది.

ఈయబిసీనియాదేశమును చుట్టుముట్టి ఇటలీ, ఫ్రాన్స్, గ్రేట్ బ్రిటన్‌వారలు రాజ్యముల స్థాపించుకొనియున్నారు. వీరిమధ్యలో బ్రిటిష్‌వారికి నీదేశముతో పెక్కుదుసంబంధము, ఎందుచేత ననఁగా బ్రిటిష్‌రాజ్యపుసరిహద్దు రెండువేలమైళ్లదూరముగల యబిసీనియాదేశ మును చుట్టియున్నది. అందువలన నీరెండుజాతులవారిమధ్య పెక్కుత సంధులు జరిగియున్నవి. ౧౯౦౬-వ సంవత్సరమున అబిసీనియా, ఈజిప్టులకుఁగల తగవుల పరిష్కారమునిమిత్తము, అబిసీనియాయందు కొనిషనాల్యపారము దొలఁగించునిమిత్తము సంధి జరిగెను. ఇటులే వ్యాపారము మఱల సరిహద్దులపరిష్కరణము, ఆయుధములఁ దెప్పించు కొనునిమిత్తము ౧౯౧౪ నందును, నీలనైల్, టానాసరోవరముల నీరు వాడుకొనుటకునుగూర్చి ౧౯౦౨-వ సంవత్సరమునందును, మఱల

సరిహద్దులవిషయమున ౧౯౦౪ నందును, మరల దిగుమతులమీద సుంకము మున్నగువానివిషయమున ౧౯౧౭-వ సంవత్సరమునను సంధులు జరిగియుండెను ౧౯౦౮ న అమెరికాతో వ్యాపారవిషయకసంధి జరిగెను ౧౯౨౮ న ఇటలీ, ఫ్రాన్సుదేశములు తూర్పు దిక్కున సరిహద్దులవిషయమున సంధి చేసికొనెను ౧౯౩౦, ౧౯౩౪ లందు హాలెండ్, జాపాను దేశములు క్రమముగా వ్యాపార, మైత్రి సంధులు చేసికొనెను.

టఫారీయొక్క ప్రయత్నమువలన నిప్పుడీదేశము 'లీగ్ ఆఫ్ నేషన్స్'నందు స్థానము పడసియున్నది. ౧౯౨౮-వ సంవత్సరమున రీజంటునకును, చక్రవర్తిని యగు జౌదియారాణికిని మనస్పర్థలు కలిగెను అంత రాజ్యములోని ప్రముఖులయాదేశానుసారము టఫారీ తన్నే రాజుగ బ్రకటించుకొనెను.

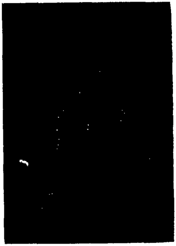
అబుతాలిబ్ కలిం — ప్రసిద్ధుడగు నొక ఈరాను దేశకవి మొదట జహాంగీరుచక్రవర్తికాలములో నితడు హిందూదేశమునకు వచ్చెను. తరువాత తనదేశమునకు మరలిపోయి షాజహాను పాదుషాకాలమున మరల ఢిల్లీకి వచ్చెను. షాజహా నితనికి గొప్పబిరుదు నొసంగి ధనాదికముతో విశేషముగ సన్మానించెను 'ఝఫర్ నామా-ఇ-షాజహానీ' అనుపేర నిత డొకగ్రంథమును రచించెను

అబుల్ అలా ఉల్ మా అరీ (౯౭౩ - ౧౦౫౭) — సిరియాదేశమున జన్మించిన ఒకగొప్ప అరబ్బీకవి ఇతడు పసితనమునసే తండ్రిని గోల్పోయెను ఇది యైదవయేంటనే స్ఫోటకము గూడ సంభవించినది అయినను మిగుల పట్టుదలతో నితడు అలెప్పో, అంటియోకు, ట్రిపోలీ మున్నగు పట్టణములకు బోయి యచ్చటిపండితులకడ చదువుకొని గొప్పపాండిత్యము గడించెను అటుపై బాగ్దాదు పట్టణమునకు పోయి యచటను దనపాండిత్యమువలన గొప్పపేరు సంపాదించెను

అబుల్ కాసిమ్ — కామ్రాను మీర్జాకుమారుడు, హుమాయూను చక్రవర్తితమ్ముడు. క్రీ శ ౧౫౬౫-వ సంవత్సరమున అక్బరుచక్రవర్తి యితనిని గ్వాలియరుకోటలో ఖైదుచేసెను తుదకు చంపించివైచెను

అబుల్ ఘాజీ బహాదర్ (౧౬౦౫ - ౧౬౬౩) — ఇతడు ఖైవా ప్రభుత్వమును కుమారునకు నొప్పగించి చెంగిస్ ఖాను యొక్క వంశచరిత్రమును వ్రాసెను అయ్యది జర్మను, ఫ్రెంచి భాషలలోనికి తరువాత తర్జుమా చేయబడినది.

అబుల్ ఫజల్, షేక్ — అక్బరుచక్రవర్తికి ప్రాణస్నేహితుడు, మంత్రి, చరిత్రలేఖకుడు. ఇతడు 'షేక్ ముబారక్' అను సంఘసంస్కర్తయొక్క కుమారుడు. ఇతడు ౧౫౫౧-వ సంవత్సరము, జనవరి ౧౪-వ తారీఖున ఆగ్రా పట్టణమందు జన్మించెను అప్పుడు 'ఇస్లాంషా' రాజ్యము చేయుచుండెను అబుల్ ఫైజీ అను కవి యితని యన్న ముబారక్ మహమ్మదీయమతమునందు పిచ్చినమ్మకము గలవాడు కాడు. అందుచే నితరమహమ్మదీయులవలన వానికి కష్టములు కల్గుచుండినందున వాడు తన పుత్రులను ఆగ్రాలోనే విడిచి పారిపోయెను. అన్నదమ్ము లిద్దరు అబుల్ ఫైజీ, ఫజల్ ఇద్దరును తండ్రియాజ్ఞానుసారముగనే పారసీక-అరబ్బీభాషల నభ్యసించిరి పదునైదుసంవత్సరములు వచ్చునప్పటికే యాతడెన్ని విద్యలనో సాధించి గొప్పపండితుడు డనిపించుకొనెను. అతనిగురించి యాకాలమునం దొక కథ కలదు 'ఇస్ఫహాని' అను నొక పూర్వకవిచే రచింపబడిన గ్రంథ మతనికి దొరకెనట! అందలిప్రుట లన్నియు చినిగిపోయుండెను. అతడా సగభాగమును దహ్రప్రజ్ఞచే బూరించెను తరువాత సంపూర్ణప్రతి యొకటి దొరకెను దీనికి దానికిని భేదము కొంత యున్నను మొత్తముమీద గ్రంథములోని భావము పోకుండ అబుల్ ఫజల్ దానిని పూరించె నని స్పష్టపడెను

అబుల్ ఫజల్

ఇతడు మొదట నేకాంతవాసమునం దుండి కొందఱు శిష్యులకు దన విద్య నేర్పుచుండెను. కాని ౧౫౭౪ లో నితనికి ఇతని యన్నవలన అక్బరుచక్రవర్తితో స్నేహము కలిగి దినదినాభివృద్ధి నొందెను అప్పటికే యాతడు మహమ్మదీయులమతగ్రంథ మైన 'ఖురాను' మీద వ్యాఖ్య వ్రాసియుండెను. ఇతడు దితరమహమ్మదీయులవలెగాక అన్ని మతములయందును సమభావము గలవాడు. అన్ని మతములందును సత్య మున్న దనియు, ఒకమతమునం దెనింకొకమత మెక్కు డని చెప్పుటకు వీలు లే దనియు నితని యభి

ప్రాయము. ఇతఁడు దేశేశ్వరమతవాది; ఆకాలమందలి 'రాజకీయాల రాయ్' అనియు చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు తన యుక్తిప్రాయముల నన్నింటిని అక్బరునకు చెప్పి యాతనిని తనమతములో నున్న మతములవారిని సమత్వముతోఁ జూచునట్లు చేసెను. అక్బరు అన్ని మతములవారిని పిలిపించి మతసభలను జరిపి వారి మత మెట్టిదనుచును ఆసభల కేఁగేవాఁడు. అందుచే నీతనిని మతావేశము గల మహమ్మదీయులు హిందు వనియు, నాస్తికుఁ డనియు నిందించిరి. ౧౫౯౭ లో ఈతనికి రెండువేల మన్సబ్‌దారీ యియ్యఁబడెను. ఈతఁ డెల్లప్పుడు అక్బరుతోఁగూడఁ దిరుగుచుండెను. ఈతని తండ్రి యైన షేక్ ముబారక్ ౧౫౯౩ లోను, అన్నయైన ఫైజీ ౧౫౯౫ లోను కీర్తిశేషు లయిరి. ౧౫౯౯ లో నీతఁడు సైన్యాధిపతిగ దక్షిణమున కంపఁబడెను. అప్పుట రాజపుత్త్రుఁ డైన మురాద్, సైన్యాధిపతి యైన ఖాన్‌ఖానన్ ఉండిరి. వారి యనాగ్రత్తవలనఁ గలిగిన లోపముల నన్నింటిని సవరించి గోదావరీనదియొడ్డున శిబిరము విడిచి నాసిక్ దప్ప మిగిలిన పట్టణము లన్నియు సాధించి తన బంధువైన ఖాన్‌దేశప్రభు వగు బహదూర్ ఖాను పంపిన లంచములను త్రిప్పిగొట్టి చాంద్ బీబీతో వనుకూల మైన సంధి చేసికొని యక్బరును ఖాన్‌గామునొద్దఁ గలసికొనెను. అంత నక్బ రాతని నాలుగువేలమన్సబ్‌దారు గావించెను. అసీరుగఢముయుద్ధములోను నీతఁడు తన పౌరుషముఁ జూపెను (౧౬౦౨) దక్షిణదేశమునందలి వ్యవహారములను జక్కఁబెట్టుటకై చక్రవర్తి యితనిని మరలఁ బంపెను. అతఁ డప్పుట మిక్కిలి పాటుపడి జాగీర్దారులను స్వాధీనపఱచుకొని 'మున్నా' యను వానిని పొడఁగొలెను. అతఁడు తిరిగి ఢిల్లీకి వచ్చుచుండఁగా రాజపుత్త్రుఁ డయిన సలీము (తరువాత జహాంగీరు చక్రవర్తి) ప్రేరణ వలన బుందేలఖండములోని 'ఆర్చా' రాజయిన బర్‌సింగుదేవుఁడు మోసముచే నీతనిఁ ద్రోవలోఁ జంపెను (౧౨ ఆగష్టు ౧౬౦౨). అతని తల అలహాబాదులో నున్న రాజపుత్త్రునికిఁ బంపెను. ఈ సమాచారము దెలిసి అక్బరు మిగుల దుఃఖించి రెండుదినములవఱకు పిల్లవానివలె యేడ్చుచు నిద్రాహారములు లేకయుండెను.

అబుల్ ఫజల్ ఆకాలమునాఁటి గొప్ప పర్షియనుల అతనికీర్తి హిందూదేశమున నాచంద్రార్కము నుండుట కాతని యున్నతోద్యోగము కారణము గాదు. అతనిచే రచియింపఁబడిన 'అక్బరు నామా', 'అయినీ అక్బరీ' అను చరిత్రగ్రంథరాజములే యందుకుఁ గారణములు. మొదటిదానిలో అక్బరుచక్రవర్తియొక్క చరిత్రము విపులముగను, సమగ్రముగను రాజ్యాభిషేక మైనతరువాత నలువదిరెండుసంవత్సరములవఱకు, అనఁగా అబుల్ ఫజల్ మరణించినసంవత్సరమువఱకు వ్రాయఁబడియున్నది. రెండవదానిలో, అప్పటిరాజ్యవిధానమును, రాజ్యవిస్తారవివరమును, దేశమందలి యితర విశేషము లన్నియును వివరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఆకాలమందలి దేశచరిత్రమునకు నీతనిగ్రంథములే ముఖ్యాధారములు. ఇతఁడు పంచతంత్రగ్రంథమును గూడ పారసీకములోనికి భాషాంతరీకరించెను.

'ముక్తూబాతి అల్లామి' అను నొక గ్రంథ మీతనిది గలదు. ఇందు నతనిచే గొప్పగొప్పవారికి వ్రాయఁబడిన యుత్తరములు సంగ్రహింపఁబడినవి.

మొత్తముమీఁద నితఁ డొక యద్వితీయబుద్ధిశాలియు సర్వసంపన్నుఁడు, సర్వసముఁడు అక్బరుయొక్క ఉత్తమోత్తమపరిపాలనమునకుఁ బ్రేరకుఁడు, కారకుఁడు.

అబుల్ ఫరాజ్, మార్ గ్రిగోరియస్ అబుల్ ఫరాజ్ (౧౨౨౬-౮౬) — ఈతఁడు హీబ్రూమతముఁ దని యర్థమిచ్చు 'ఎబ్రయా' యని సిరియనువారిచేఁ బిలువఁబడుచుండెను. కాని సామాన్యముగా సర్వత్ర ల్యాటిన్ నామమైన 'బార్ హీబ్రియస్' అనియు వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. ఇతఁడు ఆర్మీనియాలోని మలాటి యనుపట్టణమున జనించెను. గ్రీకు, అరబ్బీ, సిరియాభాషల నభ్యసించినతరువాతఁ దత్త్వశాస్త్రము, వైద్యశాస్త్రము, దైవవిజ్ఞానశాస్త్రము నేర్చుకొనుటయందుఁ గృషి చేసెను. ఆంటియోక్ అను ప్రదేశమున విద్యాభ్యాసమును చేయుట ముగించి అప్పటినుండియు లోకవైరాగ్యజీవనమును ప్రారంభించెను. ఇతఁడు పదేశస్థలములయందు మతగురువు (బిషప్పు)గ నుండెను. సిరియాదేశమునందు జనించిన పండితప్రముఖులలోను, కవివరులలోను నితఁ డొక్కఁడు. ఇతని గ్రంథములలోఁ బ్రపంచచరిత్ర మనియొడి గ్రంథము ప్రధాన మైనది.

అబుల్ ఫేడా (౧౨౭౩-౧౩౩౧) — డెమాస్కస్ పట్టణమునందు జనించెను. మతమునకై దండయాత్ర చేసిన క్రైస్తవ వీరులతోను, మంగోలియావారితోను జరిగినయుద్ధములయందును బాహుశక్తి చూపియు, కలముశక్తి చూపియు పేరు తెచ్చికొనియెను. ఇతఁడు హామా దేశమునకు సుల్తానుగ నుండెను గాని యీజిప్టుమామ్లూకు సుల్తానునకు సామంతుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు చరిత్రమును, భూగోళమునుగూర్చి గ్రంథములను వ్రాసెను.

అబుల్ ఫైజీ (౧౫౪౭-౧౫౯౫) — ఈతనితండ్రి పేరు షేక్ ముబారక్. అక్బరుచక్రవర్తియొక్క ముఖ్యమంత్రి యగు అబుల్ ఫజల్ అనువాఁ డీ ఫైజీయొక్క తమ్ముఁడు. ఈ విద్వాంసు నక్బరు చాల గౌరవించి గొప్పపదవులందు నియమించెను. చక్రవర్తి యాస్థానపండితుఁ డగు ఘాజాలీ చనిపోయినపుడు (౧౫౭౨) ఆ పదవి ఫైజీకి లభించుటయే కాక యాతనికి 'కవిచక్రవర్తి' యను బిరుదము కూడ నొసంగఁబడెను.

అబుల్ ఫైజీ అసాధారణప్రజ్ఞ గలవాఁడు. చరిత్ర, తత్త్వశాస్త్రము, వైద్యము, వ్యాకరణము, ఉత్తరములు వ్రాయుట — ఈ పనులయం దీతనిని సమాను లెవ్వరును లేరు. 'నిజామీ' యను గొప్ప పండితుఁడు రచించిన 'ఖంసా' అను కావ్యమునకు సుందరానిని వ్రాయుటకై ప్రయత్నించి యైదు గొప్పపద్యకావ్యములు నీతఁడును రచించి ప్రసిద్ధి కెక్కెను. అక్బరుకోరికపై రామాయణమును, మహా

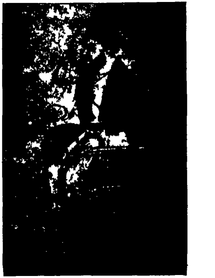
భారతములోని రెండుపర్వములను, పారసీకభాషలోనికి తర్జుమా చేసెను. నలదమయంతులకథ వ్రాసి దానికి 'నల్ దమన్' అనుపేరు నిడెను. సంస్కృతవాఙ్మయమును, హిందూజ్ఞానశాస్త్రములను చాల కృషి చేసి చదువ ప్రయత్నించినమహమ్మదీయులలో మొదటివాఁ డీ ఫైజీయే. ఇతఁడు భాస్కరాచార్యవిరచితము లగు బీజగణితమును, లీలావతీగణితమును, పారసీకభాషకు అనువదించెను. ఇతఁడు పారసీకభాషలోనికి సంస్కృతకావ్యములను, వేదాంతశాస్త్రములను పరివర్తనము చేయుటయే కాక తనంతట తాను కొన్ని పుస్తకములను వ్రాసెను. అబుల్ ఫైజీ వ్రాసినగ్రంథములలో మిగుల గొప్పది కురాను అను మహమ్మదీయమతగ్రంథముపై వ్రాసినవ్యాఖ్యానము. దీనిని రచించుట కితఁడు చాల శ్రమపడెను. తనభాషలో ఇరువదియెనిమిది యక్షరము లుండగ చుక్కలు లేని పదునాలుగక్షరములనుమాత్రమే ప్రయోగించి పుస్తకము పూర్తి గావించెను. ఇట్టిగ్రంథమును మఱియొకఁడు దాని నిట్లు రచించెను. ఇతఁ డరబ్బీభాషలోఁగూడ గొప్ప విద్వాంసుఁడు. ఇతఁడు సుమారు ౧౦౧ పుస్తకములను రచించెను. కొంతకాల మితఁడు రాజకుమారుల కుపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు రాజకీయవిషయములలోఁ జాల పోకడ కలిగియున్నట్టులు కానవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు కొంతకాలము రాయబారిగ నుండి అక్బరుమన్ననకుఁ బాత్రుఁ డయ్యెను. ఈసంగతి నీతఁడు 'బదౌని' యను చరిత్రకారునికి వ్రాసినలేఖలవలనఁ గనఁబడుచున్నది. ఇతఁడు బాల్యమునుండియు ఉబ్బసవురోగమై దానివలననే మృతి జెందెను.

అబుల్ మాలీషా — ఇతఁడు అక్బరుకొద్ద నౌకర్యుద్యోగము చేసి, అతనితోఁ గలహించి, కాబూలుదేశమునకుఁ బారిపోయెను. అక్కడ 'మిర్జా మహమ్మద హకీము' అను అక్బరుసోదరుఁడే ఈతనిని కరుణించి తనయొద్ద గొప్ప ఉద్యోగమున నియమించెను. అంతియే కాక తనసోదరి యగు మెహరున్నిసాబేగమ్ అను నామె నీతని కిచ్చి పెండ్లిచేసెను. కాని ఈతఁడు అక్కడఁగూడ తన దుర్వృత్తి మానలేదు. ఏలాగునైనను కాబూలురాజ్యము తాను సంపాదించుటకై ౧౫౬౭ లో హకీముతల్లియు, తనయత్తగారు నగు నామెను చంపించెను. ఆమెభర్త పేరునకుమాత్రమే రాజు గాని ఈమెయే సర్వకార్యములను జూచుచుండెడిది. అట్టియసాధారణప్రజ్ఞ గలిగినయామెను జంపి, బాలుఁడగు నామెకొడుకునకు తాను రక్షకుఁడ నని ప్రవర్తింపఁజొచ్చెను. అప్పటికి అతనియుద్దేశ మాబాలుని వధించి వారసులు లేకుండఁ జేయుటయే. అప్పుడు తాను తప్పక రాజు కాఁగల నని తలఁచెను గాని ఇతఁడు తలఁచినట్టులు జరుగలేదు. ౧౫౬౭ లోనే బదక్షాన్ దేశమునకు రాజగు మిర్జా సులైమాన్ అనునతఁ డీతని యుద్ధమున నోడించి, వధించి, ఆరాజ్యమును తనదేశమునకుఁ జేర్చుకొనెను. కాని అతఁడును కాబూలును రెండుసంవత్సరములుమాత్రమే పాలించెను.

ఇతనికి ఫయాజీ యను కవిత్వసంబంధమైన బిరుదుకూడ కలదు. ఇతఁడు ప్రసిద్ధి వడసినవిద్వాంసుఁడు.

అబుల్ హసన్ — ఇతఁడు జహాంగీరుచక్రవర్తికి ప్రధానమంత్రి. రాణి యగు నూర్జహాను ఇతనిసోదరి. ఇతనికి ముగ్గురు కొమార్తెలును, నలుగురు తనయులును కలిగిరి. పెద్దది కూఁతురగు ముంతాజ్ మహల్ జహాంగీరుకుమారుఁ డగు షాజహాను కిచ్చి వివాహము చేయఁబడెను. ఇతనికుమారులలో కడు ప్రసిద్ధిఁగాంచినవారలు. జహాంగీరుచక్రవర్తికి ఈ అసఫ్ ఖానుని గురువుగా నుండెను. ఇతఁడు ౧౬౨౧ సంవత్సరమున లాహోరులోఁ జనిపోయెను.

అబుల్ హసన్ కుతుబ్ షాహ (౧౬౭౨ – ౧౬౮౭) — ఇతఁడు గోలకొండలో ప్రభుత్వముచేసిన కుతుబ్ షాహి వంశములోని చివరవాఁడు. అబ్దుల్లా కుతుబ్ షాహ అను అతని మామకు సంతానము లేకపోవుటచే అతని యల్లుఁడుగూడ నగు నితఁడు గోలకొండరాజ్యమునకు ప్రభు వయ్యెను. ఇతని కవిత్వసంబంధమైనపేరు తానాషా. ఇతనినే మనవారు తానీషా

సుల్తాన్ అబుల్ హసన్ తానీషా

యందురు. ఇతనియొద్దను అక్కన్న మాదన్న అను వారలు మంత్రులుగ నుండిరి. శివాజీ దక్షిణమున దండయాత్రలు జరుపుచున్న కాలములో సంధిచేసికొనిపోయెను. అప్పటినుండి ఔరంగజేబు వీరిమీఁద కోపము

వనా ఖాన అబ్దుల్ కరీం బిలేర్ ఖానుతో గలసి గోలకొండపై దండెత్తెను. కాని మంత్రి అసాఫ్ ఝాయుచే తానీషా కుట్రలు జయింపఁగలిగెను. అందుచే నీమంత్రుల చేటుబాటున శాసనము పొందింపవలెనని పట్టుపట్టిన సైన్యముతో ద్యూటుతో ఔరంగజేబు గోలకొండను ఏడు నెలలు ముట్టడిచేసి ౧౬౮౭ లో ఆరాజ్యమును జయించి తానీషాను చెఱఁబట్టి (౨౨-వ సెప్టెంబరు) దౌలతాబాదుదుర్గమున చెఱసాలలో నుంచెను. ఇతఁడు దాదుర్గముమీఁదనే ౧౭౦౪-వ ప్రాంతమున మృతుఁడయ్యెను. ఇతఁడు ఏక్కిగదేశప్రహిందూస్తానీభావలో రచనలు చేసి నైవకావ్యములను చెప్పెను

అబూ అబ్దిల్లాహ అహమద్ ఇబ్న్ హంబాల్ — ఇతఁడు సున్నీముసల్మానులలోని నాలుగవ సనాతన సంప్రదాయముయొక్క స్థాపనాచార్యుఁడు. క్రీ॥ శ॥ ౭౮౦-వ సంవత్సరమున బాగ్దాదునగరమందు జన్మించెను. ఇతఁడు యూసిఫ్ ఇబ్న్ హారూన్, యూహాన్నా ఇబ్న్ హౌదు లనువారియొద్ద విద్యాభ్యాసము నరిపించెను. క్రీ॥ శ॥ ౮౧౧-వ సంవత్సరమున అతాఫీ యను విద్వాంసుఁ డొకఁ డితెంచి బాగ్దాదునందు ఉపదేశము లొసంగుచుండి నితఁ డాయనవ్యాఖ్యానములు నాలించుచుఁ గాలక్రమమున లౌకిక పారమార్థికవిద్యలం దత్యంతనైపుణ్యమును గాంచెను. మహమ్మదు యొక్క నీతివాక్యములు లక్షకంటె నెక్కుడుగ నితనికిఁ గంఠస్థము లైయుండెను. ఇంతలో ఖురాను అనాది యని కొందఱును, సాదియని కొందఱును వాదింప నితఁడు దశాది యనువారిలోనివాఁ డగుటచేతను, దక్కాలఖలీఫా రెండవపక్షమువాఁ డగుటచేతను నితనిం జెఱసాలయందుఁ బెట్టించెను. కాని యాఖలీఫాయనంతరము సింహాసన మెక్కిన ఖలీఫా యుదారస్వభావుఁ డగుటవలనఁ బరమతసహన మును నీతి నుపదేశించి తనతండ్రి కారాగారమునఁ బెట్టించినవారి నందఱను విడిపించెను. అప్పు డీహాంబాలునిగూడ విడుదల చేయుటయే కాక ఖలీఫా తనదర్బారులో నితని నిలిపించి మిగుల సమ్మానపూర్వకముగ నెంతయొ మొహరీలను గానుకగ నర్పింప నితఁడు వాని నంగీకరింపఁ డయ్యెను. పిదప నితఁడు ఇమామువదము నొంది సంసారమునందు విరక్తుఁడై యేకాంతముగఁ గాలము గడుపుచు ౭౫ సంవత్సరముల ప్రాయమున కాలధర్మ మందెను. ఇతనియంతిమసంస్కారావసరమున ౘ లక్షలపురుషులు, ౬౦ వేలస్త్రీలును నితనినిమానమువెంటఁ బోయిరి ఇతనిమరణమును గాంచి తత్ప్రభావమున ౨౦ వేలమంది యూదులు, క్రైస్తవులు మహమ్మదీయమతము నవలంబించినట్లు చెప్పుదురు. ఇతని తదనంతర నితనియనుయాయులు నూఱుసంవత్సరములపర్యంతము బల వంతులై యుండిరి కాని పిదపఁ గ్రమక్రమముగ క్షీణించిపోయిరి ఇప్పుడు వీరలు అరాబియాదేశములో నచటనచటఁ గానవచ్చుచున్నారు. ఇతనిగ్రంథములలో ముఖ్యమైనది ముసనద్ అనునది యొకటి. ౩,౫౦,౦౦౦ సంప్రదాయములలోనుండి యేర్పఱచి వ్రాసిన ౩౦,౦౦౦ సంప్రదాయములు నిందుఁ గలవు. ఇంద్రియ ములలోఁబడిపోకుండునటువంటి నితఁ డొకగ్రంథమును వ్రాసియున్నాఁడు. ఇస్మాయీల్ అల్ బుఖారీ, ముస్లిం ఇబ్న్ హాజ్జాజ్, అనువార లితనిశిష్యులె ప్రస్తుతము హాంబాలీ లనువారు హంబాలుని యుపదేశములను గొంతవఱకు స్వీకరించుచు రని చెప్పుదురు.

అబూ అబ్దిల్లాహ మలిక్ ఇబ్న్ అనాస్ — సున్నీమహమ్మదీయులలో నొక సంప్రదాయమునకు జన్మదాత క్రీ॥ శ॥ ౭౧౬-వ సంవత్సరమునం దితఁడు మదీనానగరమున జన్మించి మహమ్మదుయొక్క ప్రత్యక్షానుయాయి యగు సాహల్ ఇబ్న్ సద్ చేయునుపదేశములను గ్రహించెను ఇతఁడును ప్రఖ్యాతి నొందిన విద్వాంసుఁడు. కొన్నికొన్ని విషయములలో మతభేదము లుండినప్పటికి నితఁ డీమాం అబూ హానీఫాతో మైత్రిగలిగి యతనితోఁ బ్రసంగములను జేయుచుండెడివాఁడు. ఖలీఫా హారూన్-అల్-రషీదు మదీనా దర్శనార్థ మేఁగినసమయమున నీయనను గూడ సందర్శించి తనకును, తన కుమారులకు నుపదేశ మొసంగుఁడని వేఁడుకొన నితఁడు వారిదగ్గఱకుఁ బోవల్లనందున ఖలీఫా తనకొడుకుల నీయనకడ కంపెను. సంప్రదాయపుతగాదాలలో నితనినిర్ణయమున కెదురాడువారు లేరు అంతిమదినములలో నితఁడు వారమునకు మూఁడుదివసములుమాత్రమే భోజనమును చేయుచు మతగ్రంథావలోకనముతోడను, ఈశ్వర ధ్యానముతోడను కాలము గడపుచుండెను. ౭౫ సంవత్సరముల ప్రాయమున నితఁడు దేహము విడచెను ఉత్తరాఫ్రికా, సార్సిరియలాకాలలో నితనివాక్యములు ప్రమాణములుగ గ్రహింపఁబడుచున్నవి. ఇతనితరువాత సున్నీలలో మఱియొకతెగను స్థాపించిన అస్ శఫీ యితనిశిష్యుఁడే. ఇతఁడు రచించిన ముఖ్యగ్రంథము ముఅత్తా ఇదియే యీయనయనుయాయులకుఁ బ్రమాణగ్రంథము

అబూ అలీకలందర్ — ఒక గొప్పముసల్మానుసాధువు. ఇతఁ డెన్నియో యద్భుతములఁ జేసి చూపుచుండువాఁడు. ఇరాక్ దేశ మితనిజన్మస్థానము. కాని హిందూదేశమునందలి పానిపట్టునగరమున నెల్లప్పుడును నివసించుచుండెను క్రీ॥ శ॥ ౧౩౨౪-వ సంవత్సరమున పానిపట్టునగరమునకు దగ్గఱ నితఁడు మరణించెను అబూఅలీకలందర్ సమాధి చాలఁ బవిత్రముగ భావించి నేఁటికిని ఎందఱో ముసల్మానులు దానిని బూజింపఁబోవుచుందురు

అబూకిర్ — ఈజిప్టుదేశముయొక్క ఉత్తరతటమున అలెగ్జాండ్రియానగరమునకు నీశాన్యముగ ౧౫౧౮ మైళ్లమీఁదఁగల యొకపల్లె. దీని నానుకొని ఈజిప్షను - రోమక - గ్రీకు - పురాతన శిథిలస్థానము లనేకములు గలవు. ఈపల్లె యుప్రక్కనుండు అఖాతముచే నిది సుప్రసిద్ధము. అందు ఫ్రాన్సుదేశమునందలి విప్లవవిగ్రహాలము న ఫ్రెంచివారి నావికాసైన్యములకును, నాయకరత్నములలో నొక్కఁడగు నెల్సనుచే నడుపఁబడిన ఆంగ్లేయనావికాసైన్యములకును జరిగిన యుద్ధమును గూర్చి ఆంగ్లేయులు విజయము నందిరి అయుద్ధమును నైలుయుద్ధ

మని వ్యవహరించుట కలదు. అబూతాహిర్ ప్రాంతమున ఖానదానములమధ్య మతి రెండుయుద్ధములు జరగెను.

అబూతాలిబ్ — మహమ్మదుయొక్క పితృవ్యుఁడు. ఇతఁడు మహమ్మదుయొక్క సంరక్షకుఁడుగ కొంతకాల ముండెను. ఇతఁ డలీజనకుఁడు. మహమ్మదుమతము నితఁడు స్వీకరించియుండ లేదు. కాని ౪౦ సంవత్సరములపర్యంతము మహమ్మదునకు విశ్వాసపాత్రుఁడుగ నుండి యతనిఁ గాపాడెను. మహమ్మదీయమత మారంభించుటకు మూఁడుసంవత్సరములు ముందుగనే యితఁడు కాలధర్మము నందెను.

అబూతాలిబ్ ఖాన్, మిర్జా — ఇతఁడు తుర్కీ వాఁడు. ౧౭౫౨ లో లక్నోనగరమున జన్మించెను. నవాబ్ అసఫుద్దౌలా యనునతనియొద్ద ౧౭౭౫ లో ఉద్యోగమునకు ప్రవేశించెను. కొంతకాలమైనతరువాత దానిని వదలుకొని గోరఖ్‌పురబ్రిగేడియర్ కొద్దము కొలువునఁ జేరెను. తరువాత నీతఁడు కొంతకాలము లక్నోనగరమునకు రెసిడెంటుగ నున్న మిడిల్‌టన్ అను ఆంగ్లేయునియొద్దను ప్రవేశించెను. అప్పు డీతఁడు రాజా బల్వాదారుసింగు అనునతని జయించుటలో, ఇంగ్లీషువారికి చాల సాయము చేసెను.

ఇతనికి కొన్ని ఇక్కట్టులు తటస్థించుటచే ౧౭౯౯ లో ఇంగ్లండునకు ప్రయాణ మయ్యెను. లండనునగరమున, ఇతఁడు 'పారసీకయువరాజు' అనుబిరుదముతో సంచరించి చాలగౌరవింపఁబడెను. అతఁ డక్కడ నున్నకాలములోను, విరోపాలో సంచారము గావించిన ఇతరప్రదేశములలోను తాను చూచి గమనించి తెలిసికొనినవిషయములను ఒకపుస్తకమున వ్రాసి యుంచుకొని, తిరిగి ఇండియాకు వచ్చినతరువాత ౧౮౦౩ లో వ్యక్తపరచి ప్రకటించెను. దానిని లండనునగరవాస్తవ్యుఁడగు చార్లెసు స్టీవార్టు ౧౮౧౦ లో ఇంగ్లీషుభాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. ఇతఁడు ౧౮౦౬ ప్రాంతమున చనిపోయెను.

అబూదావూద్ — ఇతనియసలుపేరు సులైమాన్ ఇబ్న్ అల్ అషాత్ అల్ సిజిస్తానీ. క్రీ. శ. ౮౧౭-వ సంవత్సరములో బసరానగరమున జన్మించెను. సున్నీసంప్రదాయములవిషయమున నితఁ డొక మంచిగ్రంథము సంగ్రహించియున్నాఁడు. దానిలో హదీసులసంప్రదాయములనుండి యేరిన ౪,౦౦౮ సంప్రదాయములంగూర్చిన వివరములు కలవు. ఇతనిమరణకాలము క్రీ. శ. ౮౮౮.

అబూబకర్ (౫౭౩-౬౩౪) — ఇతఁడు గజ సంవత్సరానంతరము రెండున్నరయేండ్లకు, అనఁగా క్రీ. శ. ౫౭౩ లో మక్కానగరమునందు ఖురైషుజాతికిఁ జెందిన 'తామియ్యా' వంశమునందు జననమందెను. అబూబకర్ తండ్రిపేరు ఓస్మాన్ కాని యతఁడు అబూ కుహాఫా యని ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండెను. ఇత యసలుపేరు అబ్దుల్లా. అబూబకర్ (ఒంటెపిల్లతండ్రి) అను పేరు ఏకారణమున నితనికి వచ్చినదియుఁ దెలియదు. క్రీ. శ. ౫౭౦-వ సంవత్సరములో అబిసీనియాయొక్క గవర్నరగు అబ్రాహా ఏనుఁగుదండుతో మక్కాను ముట్టడించియుండుటవలన నా వర్షమునకు గజసంవత్సర మని పేరు వచ్చినది. పైగంబరునోట నుండి వెలువడిన ప్రతివాక్యమును సత్య మని యొప్పుకొను చేయుచుండినందున నితనికి అల్ సిద్దీక్ అను పేరు గలిగెను. మహమ్మదు పెండ్లి యాడినవారిలో నితనికూఁతురైన ఆయెషాయొక్కతయె కన్య గావున నితనికి కన్యతండ్రి యను పేరు కలిగెను. మఱియు నితనికి 'అటీక్' (ముక్తుఁడు) అను బిరుద ముండెను. నరకాగ్నినుండి ముక్తుఁడైనందుననో, లేక సుందరాకృతి గలిగియుండుటనో యతని కీముక్తుఁ డనుబిరుదము వచ్చిన దని యనుమానింపఁబడినది. ఆకాలమున మక్కాను పరిపాలించునధికారము పదివంశములవారికి నుండియుండెను. వానిలో అబూబకర్ వంశ మొకటి. ప్రాణదండనములకంటె గొప్పగొప్ప (నేరములలో) శిక్షల విధించు నధికారము వీరివంశమునకే యుండెడిది. ఇతనికాలమం దితఁడే యట్టిదండనముల విధించుచుండెడివాఁడు.

మహమ్మదీయమతము నవలంబించుటకుఁ బూర్వ మితనివ్యవహార మంతగఁ దెలియదు కాని యప్పటి కొన్నిఘటనములవలన నితఁడు విగ్రహారాధనమును ద్వేషించువాఁడుగ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఒకసారి తనతండ్రి ఇతని చేత విగ్రహము చెంతకుఁ గొంపోయి దానికి నమస్కారము గావింపు మనియు, నది ప్రార్థనీయమైన దనియు వచింప నితఁడు తనతండ్రి యాజ్ఞను పాలించెను. కొంతసేపటికి తనిజనకుఁడు కనుమఱుఁగైపోవుటచే నితఁ డావిగ్రహమును సమీపించి తన కాకలిగ నుండినందున నాహార మొసఁగు మనియు, ధరించుటకు వస్త్రముల నిమ్మనియు వేఁడి ప్రతివచనము గానక ఱాతిని ఱాతిని చేతఁ బూని ప్రార్థనము వశార్థము నడుగుచుండెను. కాదు కొన్ని పదుల సంగులకును ప్రతివిధాన మొందియుండ నగపడనందునఁ జేతిలోనిఱాతిని దానిమొగముపైఁ గొట్ట నది నేలఁ గూలెనట. ఇట్టియభిప్రాయములు గలిగియుండినవాఁ డగుటవలననే మహమ్మదు మతసమాచారమును జేయ నితఁడు వెంటనే యతనియనుయాయుఁడై తనసర్వస్వమును సాధర్మమునకై ధారపోసెను.

ఇతఁడు పొడుగుపాటి పలుచని శరీరమును, స్నిగ్ధమైన నేత్రములను, విశాలమైన నుదురును గలిగి సుందరరూపమున నొప్పుచుండెడివాఁడు. పెట్టుబడిచే నితఁడు వస్త్రములవ్యాపారము చేయుచు నందువలన నమితమైన దానధర్మము లొనరించుచుఁ జేయు ప్రతిష్ఠలను గాంచెను. ఇస్లాము నవలంబించినపిదప పెందలకడ దాసుల - మహమ్మదుమతమును స్వీకరించుటచే నన్యమతస్థుల క్రింద బాధపడుచున్నవారల - దాసత్వమునుండి ముక్తులఁ గావించెను. ఒక పుడు పైయుదాహరణము మొక్కుచున్నాఁగా 'ఖర్' అనుపేరుగల దాసునిఁ బాదించినవాని నితనికి, నితనిమత మహమ్మదుమతము పొందు

సముపార్జించిన 'అమీరో బిన్ ఫొహేరా' అనునతఁడట్లు విడిపింపఁ బడినవారులలో నొకఁడు. మూలధనమునకు లాభములకు దన సంపత్తిని బాలమట్టమున కా ధర్మప్రచారమునిమిత్తమే వినియోగించి యుండుటంజేసి ప్రథమమున నలువదివేలదిర్హములు గలిగియుండిన యితనివద్దను మక్కానుండి మదీనాకుఁ బాఱిపోవునపుడు నైదు వేలు ౫,౦౦౦ ల దిర్హములుమాత్ర ముండెనట! ఇతనివితరణమును గురించి మఱియొక ప్రసిద్ధమైనగాథ కలదు దాన మొనరించుటలో నితనిని మించవలయు నని ఓమరు స్పర్ధనము దలఁచుచుండెడివాఁడు ఒకసమయమున ధర్మకార్యములకొఱకు యథాశక్తి ద్రవ్యము నొసంగుఁ డని మహమ్మదు తనవారి నందఱ నడుగఁ గలిగినవారు తోఁచినలాగున ధనము నిచ్చిరి. ఓమరు తనయావదాస్తిలో సగము పైగంబరునకు గానిచ్చి యీతడు దప్పకుండ అబూబకరును మించెద నని సంతసించుచుండెను. అనంతరము జరిగిన ఇష్టాగోష్ఠియందు, అందఱితో పాటు అబూబకరుకూడ సొంతమున నేమి నిలువ చేసికొంటి వని పైగంబ రడిగెను ఇతఁ డల్లాను, పైగంబరును దనవారికై నిలువచేసికొంటి నని వచింప నది విని ఓమరు లజ్జాక్రాంతుఁ డయ్యెనట

అస్సిద్దీక్కు యొక్క దయాధర్మనిష్ఠ అత్యంత ప్రశంసనీయము లైనవి మహమ్మదొకనాఁడు దనసభ్యుల నవలోకించి,

'మీలో నెవరైన నేఁడుపవాసవ్రత మాచరించితిరా?'

'మీలో నెవరైన నేఁడు బీదల కన్న మిడితిరా?'

'మీలో నెవరైన నేఁడు రోగులను సేవించితిరా?'

అని మూఁడు ప్రశ్నలడుగ మూఁడుపర్యాయములను 'నే' నని అబూబకరే ప్రత్యుత్తర మొసంగ పైగంబ రానందభరితుఁడై యితనికిఁ దప్పకుండ స్వర్గము లభించు నని నుడివెనట!

ఇతని నిరాడంబరత్వము, దరిద్రరోగిపరిచర్యాసక్తిని గూర్చిన గాథలు మఱియొన్ని గలవు. మదీనాశివారులందున్న యొక మాఱుమూలప్రదేశమందుఁ గన్నులు లేని బీదముసలిస్త్రీ యొకతె నివసించుచుండెను. అదినములలో అబూబకరు ఖలీఫాగా నుండి ముసల్మానులను పాలించుచుండెను. ఓమరున కాముసలిదాని వార్త తెలిసి యతఁడు స్వయముగఁ బోయి యామెకుఁ గావలసినయావశ్యకముల సమకూర్చి వచ్చుచుండెడివాఁడు. కొన్ని దినములైన తరువాత నతఁ డచటికిఁ బోవుచుండఁగ నెవరో వచ్చి యామె కవసరములను విచారించి పోవుచుండినటు లతనికిఁ బొడకట్టినది. అంత మఱునాఁడు ఓమరు రాత్రము మేల్కొనవలె నను నభిప్రాయముతోఁ బ్రతిదినమునకంటె ముందుగ నచటి కేఁగ నచటి కప్పటికే ఖలీఫా వచ్చియుండెను. అప్పు డతనికిఁ గలిగిన విస్మయమునకు మేర లేకుండెను.

సిరియాదేశముపై దండెత్తి పోవునమయమున సేనానాయకుఁ డగు ఓసామా గుఱ్ఱము నెక్కి నడచుచుండ నతనితో కాలినడకను ఖలీఫా పాదచారియై యతని ప్రక్క నడచిపోవుచుండెను. అప్పుడు సేనానాయకునకు సిగ్గయి గుఱ్ఱమునుండి దిగఁబోవ ఖలీఫా యతనిని వారించి తాను భగవంతుని మార్గముపై నడచుచుండినందునఁ దప్పేమియు లే దని యతనిని సమాధానపఱచెను. ఇంత యేఁటికి! బాలికలు మేఁకలపాలు పిదుకు నప్పుడు ఖలీఫా సామాన్యమానవుఁడువలె వారికిఁ దోడుపడుచుండెడి వాఁడు

ఇతఁడు మంచివిద్వాంసుఁడు. తనకాలములోఁ బ్రసిద్ధికెక్కిన వక్తలలో నొకఁడు. ఖురా నంతయు నితనికిఁ గంఠస్థముగ వచ్చియుండుటచే మహమ్మదు దేశపర్యాయములు అబూబకరును ఇమాం గావింపవలయు నని ప్రయత్నము చేసెను.

అదిగాక ఆకాలమున నరేబియాదేశములో నివసించుచుండిన జాతులయొక్కయు, వంశములయొక్కయు చరిత్రములను అబూబకరు బాగుగ నెఱిఁగియుండెను. స్వప్నములోఁ గనుపడినవిషయములను విశదీకరించుటయం దితనితోఁ దులదూఁగువారు మహమ్మదు తక్క నెవ్వరు లేకుండిరి ఒకనాఁ డితనికూఁతు రగు ఆయేషాకు మూఁడు చంద్రులు తనయింటిలో దిగినట్లు స్వప్నము రాఁగా నామె దానిని దండ్రి కెఱిఁగించెను అతఁ డది విని యామెయింటిలో ముగ్గురు ప్రఖ్యాతపురుషులు పాతిపెట్టఁబడుదు రని వచించెను. ఇతఁడు చెప్పినది కాలాంతరమున నిజముగనే తేలినది ఎట్లనఁగా మహమ్మద్, అబూబకరు, ఓమరు – వీరు ముగ్గురు నామెయింటియందే భూస్థాపనము గావింపఁబడిరి

కొంతకాలమునకు మహమ్మదుసాహేబున కొకస్వప్నము కలిగెను అందులోఁ దాను, అబూబకరు ఇరువురు నొకనిచ్చెనమీఁదుగ నెక్కి రెండు మెట్లు ముందుగఁ దా నేఁగవలయు నని ప్రయత్నించి మొదటఁ దానే ౨½ అడుగులమ్మెట్లమీఁద ముందట పై కేఁగెను. ఈవార్త నతని కెఱిఁగింపఁగా నతఁ డా నని తనకంటె ౨½ సంవత్సరములు ముందుగఁ బైగంబరు పరలోకమున కేఁగు నని వక్కాణించెనట! తరువాత నటులే జరిగినది.

తాను నమ్మిన ధర్మప్రచారమునిమిత్త మితఁడు తనసర్వస్వమును వెచ్చించి దారిద్ర్యమును స్వీకరించెను ఖలీఫాపదము నందియు నితఁడు ముతకసించిన దినుసు, ముతకవస్త్రముల ధరించుచుఁ దన కాలము నంతయుఁ గడపెను పైగంబరుమరణానంతరము ముసల్మానుల కందఱకు నాయకుఁడుగ నెన్నుకొనఁబడినతరువాత మఱునాఁటిదినమున నితఁడు తనయింటికిఁ గావలసినవస్తువులను దెచ్చుకొనుటకై యథాపూర్వము మార్కెట్టునకుఁ బోవుచుండ మార్గమధ్యమున ఓమరు తటస్థపడి యితనిని వెనుకకు మరల్చి కోశాధ్యక్షునియొద్దకుఁ గొనిపోయి యతనికి, నతనికుటుంబమునకును గావలసినవానిని యొసఁగునట్లు గట్టుదిట్టములు చేయించెను. ప్రతిది యావన్మరణకాల మిట్లు సామాన్యజీవనము గడిపి యావసానకాలమునఁ దనయొద్ద మిగిలియుండినవస్తువుల నన్నింటిని ఓమరునకుఁ బంపవలసినదిగ దనకూఁతున కాజ్ఞాపించెను.

దయాధర్మములయందు నింత శ్రద్ధయు గలిగి యుండుటచే కొంత విఖ్యాతుఁడై యుండియు నితఁడు ధైర్యసాహసములందుఁ గొఱతపడి యుండలేదు. మతప్రచారము సేయఁగడఁగిన మొదటికాలములో పైగంబరుని కనేకులు ప్రబలశత్రువు లుండిరి. అబూబకరు తనప్రాణములకు తెగించియు నతని రక్షించుచుండెడివాఁడు.

బద్రుయుద్ధములో నితఁడు మహమ్మదునకు ఛాయగ నుండి శత్రుశూలయాత్రలనుండి కాపాడెను. మక్కాయందు రాజద్రోహం లెక్కుడుగ నుండ మదీనా పైతము తగినస్థితిలో లేనిసమయమున వివేకమును విడిచి యాపై దండయాత్రకుఁ బంపెను. మహమ్మదు మరణానంతరము మక్కావాసు లించుక ధర్మవిముఖులగునట్లు గన్పింప వారితో సంధి గావించుకొందమని ఓమరుసలహా నీయ నితఁ డందులకు సమ్మతింపక ధైర్యమవలంబించిరో తనకార్యమును సాధించుకొని విముఖులైనవారి నంపఱను మరల మార్గములోనికిఁ దెచ్చెను. ఇంకను నితనిధైర్యసాహసముల వెలిఁబుచుట కితనికాలమున జరగిన యనేకజయసమేతములైన యుద్ధములే కారణము.

మహమ్మదుమతము నవలంబింపకపూర్వమే యితని కిద్దఱు భార్యలుండిరి. వారిలో నొకతె కాతిలా. ఈమెవలనకుమారునిపేరు అబ్దుల్ ఉజ్జా. ఈమెవలన నితనికి అబ్దుల్లా యనుకొడుకును, అసమా యను కూఁతురును గలిగిరి. రెండవభార్య ఆమీరుయొక్క కూఁతురు రుమాను. ఈమెవలన అబ్దుల్ రహమాన్ అనుకొడుకును, అయేషా యనుకూఁతురును జనించిరి. ఇస్లాముమతమును స్వీకరించినతరువాత మదీనాలో మఱియిద్దఱు భార్యలను పెండ్లాడెను. ఖారిజా అన్సారీకూఁతు రగు హబీబా. ఈమెవలన 'ఉమ్మకుల్థుమ్' అనుకుమార్తె పుట్టెను. అమీసుకూఁతు రగు అసామా యితనినాల్గవభార్య. ఈమెయం దితనికి మహమ్మదు అనుకుమారుఁడు గలిగెను. కాతిలా తప్పఁ దక్కినవా రందఱు నితనిమరణానంతరమునఁగూడ జీవించియుండిరి.

అబూబకర్ తుఘ్లక్ — తుఘ్లక్ వంశీయుఁడైన ఫిరోజ్ షా చక్రవర్తి మనుమఁడు. జఫరుఖాను అనునతనికుమారుఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౮౯-వ సంవత్సరములో ఘియాసుద్దీన్ తుఘ్లక్ వధింపఁబడినతరువాత నితఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తి యయ్యెను. పదునెనిమిది నెలల కాలమే యితనిపరిపాలనము సాగినది. అటుపై నితనిపినతండ్రి యైన మహమ్మదు తాను చక్రవర్తి నైనట్లు చాటించి కాంగ్డాలోని నాగర్కోటనుండి సైన్యములు దీసికొని ఢిల్లీపైనకుఁ బయనమయ్యెను. తుదకు మహమ్మదే జయించెను. అబూబకర్ మేవాడదేశమునకుఁ బాఱిపోయెను. కాని పట్టుబడి మీరటులో ఖైదీగా నుంపఁబడెను. తుద కాయచ్చటనే మరణించెను.

అబూ లహాబ్ — అబ్దుల్ ముత్తలిబ్ యొక్క కుమారులలో నొకఁడు. మహమ్మదుయొక్క పిత్రువ్యుఁడు. ఇతఁడు మహమ్మదునకు బద్ధవైరి. ఇతఁ డతని నవీనమతము స్థాపితముగాకుండుటకై తనయావచ్ఛక్తిని వినియోగించెను. ఇతనియసలుపేరు అబ్దుల్ ఉజ్జా. కాని యగ్నివలెఁ దేహవర్ణ మిచ్చుటచే నీపేరు నితనికి మహమ్మదే ప్రదానము చేసియుండెను. పైగంబరు లోకపర్యటనము తనదైవసందేశమును బోధించుటకై బందుగుల నందఱను పిలిపించి వారల కుపదేశము సేయుచుండ నబూలహాబ్ మహమ్మదుని దిట్టి రాతితోఁ గొట్టఁబోయెను. దానిపై నితనిని శపించుచు మహిమయుక్తమహమ్మదువాక్యములు ఖురానులో నుదాహరింపఁబడియున్నవి. బద్రునందు జరిగినయుద్ధములోఁ దన వారికిఁ గలిగినపరాజయమువలన ఖిన్నుఁడై లహాబ్ మరణించెను. ఖురానునందుఁ జేర్పఁబడిన మహమ్మదుదైవసంబంధములలో నితఁ డొకఁడు.

అబూ సింబేల్ — ఆఫ్రికాదేశమునందలి నైలునదీతీరమున నూబియాదేశమునందుఁగల ఒకదేవాలయము. ఇందుఁగల మూర్తులవిగ్రహము ౬౫ అడుగులయెత్తు కలిగియుండును.

అబూ హనీఫా — సుప్రసిద్ధుఁడైన సున్నీ ఇమాము. వారిలో హనీఫాసంప్రదాయమున కాదికర్త ఇతని తండ్రి కేతపాలీకు. జన్మస్థానము కూఫానగరము. ఇతఁ డానగరమునఁ బట్టువ్యాపారము చేయుచుండెడివాఁడు. ఇతనిపితామహుఁడు కాబూలునివాసి యని వాడుక. హనీఫా సున్నీముసల్మానులకుఁ బ్రమాణభూతుఁడైన ధర్మవ్యాఖ్యాత. తురుష్కస్థానము, తార్తారము, హిందూస్థానము లోనగు దేశములలో నితనిసిద్ధాంతములు ప్రమాణములుగాఁ దీసికొనఁబడుచున్నవి. ఇమాం అబూయూసఫ్, ఇమాం మహమ్మద్ అనువారలితనిశిష్యులు. తర్కమం దితనికి గొప్పదగు సామర్థ్యముండెను. దారుస్తంభమును సువర్ణస్తంభమని దాని నటులే బుజావు చేయువాఁడట!

అబెల్ — ఖురాను, బైబిలుసిద్ధాంతముల ననుసరించి సృష్టియందలి ప్రథమపురుషుఁడైన ఆదామునొక్క పెద్దకుమారుఁడు. ఆదామునొక్క రెండవకొడుకు కైను. వీరిద్దఱు నొక్కొక్క చెల్లెలితోపాటు కవలపిల్లలుగ జన్మించిరి. వీరు వచ్చినతరువాతను కైనుచెల్లెలితోడ నబెలును, అబెల్ చెల్లెలితోడఁ గైనును వివాహమాడులాగున నాదాము సంబంధముల నేర్పాటు గావించెను. కాని యీయేర్పాటు కైనునకు రుచింపకపోయెను. తనచెల్లె లెక్కుడు సుందరి యగుటవలన నామెను దానె పెండ్లియాడఁదలఁచెను. ఆదాము వీరికగపు దీర్పునిమిత్తము దేవునకు బలి యియ్యవలెననియు, నెవరిబలిని దేవుఁడు స్వీకరించిన వాఁడు కైనుచెల్లెలిని పెండ్లియాడవలెననియు నిర్ధారణము సేయ నిరువురును దేవునకు బలిగొనఁగ నియ్యకొనిరి. అబెలు బలిమిగా గొఱ్ఱెపోతు నొకదాని నిచ్చెను. కైను ధాన్యపురాశి నొసంగెను. దేవుఁ డగ్నిరూపమున సాక్షాత్కరించి గొఱ్ఱెపోతును గ్రహించెను. కాని ధాన్యము నంటదయ్యెను. తరువాత కైను విఫలమనోరథుఁడై యసూయచే ద్వేషము వహించెను. కాని తండ్రిసమక్షమున నతని కేవిధమైన యపకారము చేయుటకు నతని కవకాశము దొరకదయ్యెను. అనంతరము ఆదాము తీర్థ

యాత్రకై చనియుండ నితఁ డున్నను మునకుట్టించి గోళాకారము
చేయుటకును దోఁచక విచారించుచుండెను. ఇంతలో దైవప్రేరి
తముగ నొకకాకి మఱియొక చచ్చినకాకిని ముక్కునఁ గఱచికొని
వచ్చి దైవము చూచుచుండఁ దనచంచువుతో భూమిని త్రవ్వి యం
దాచచ్చినదానిని బైచి మంటితోఁ గప్పెను. దానిని గ్రహించి దైవము
గూర్చి తాను త్రవ్వి యున్న శవము నందు బైచి మంటితోఁ గప్పె
నైనెను.

అబెలార్డు, పేర (౧౦౭౯ – ౧౧౪౨) — ఇతఁడు వేదాంతి, తత్త్వశాస్త్రజ్ఞానము గలవాఁడు. నాంటీసునగరమునకు సమీపమునం దున్న పాలేక్ గ్రామంబున జన్మించినంగున డాక్టరు పలాటినస్ అను బిరుదమును గాంచెను. తత్త్వశాస్త్రీయమైన నామవాదమునకును (Nominolism), వాస్తవికవాదమునకును (Realism) చర్చ ముమ్మరముగా జరిగినకాలమునం దితఁడు జీవించి యుండెను. ఇతఁడు రోసెలినుకారడను, అతనికి ప్రతిపక్షవాదియు, చాంపోనగరవాసియు నైన విల్లియమ్‌కడను తత్త్వశాస్త్రము నభ్యసించెను. ఇతనికి ముప్పదిరెండుసంవత్సరములు వయస్సు వచ్చునప్పటికి యూరోపుఖండమున నొక మహాబోధకుఁ డని విశేషప్రఖ్యాతి వహించెను. అందువలన 'నోటర్ డేమ్' (Notre Dame) అను ప్రదేశమున నతనిచే స్థాపింపఁబడిన పాఠశాలకు నానాదేశములనుండి విద్యార్థులు వచ్చి విద్యాభ్యాసము చేయుచుండిరి. ఇతఁ డున్నతమగు లయిన చర్చలను విడిచిపెట్టి సర్వసామాన్యముగా నంతటను వ్యాపించియున్న పిడివాదపద్ధతిని (Dogmatism) తిరస్కరించి గురువుగా ములను దెలుపునట్టి విమర్శనీయమైన పద్ధతిని (Critical) తనబోధయందు నవలంబించెను. ఇతనిగూర్చి యొక చిత్రమైనకథ లోకములో వ్యాపించియున్నది. అయ్యది హెలాయిసీ యనునామె అబెలార్డును మోహించుటనుగూర్చినది.

ఈమె 'నోటర్‌డేము'లో మఠాచార్యుఁడుగ నున్న ఫుల్‌బర్టు యొక్క మేనకోడలు. ఈమఠాచార్యుఁడు తనసంరక్షణలో నున్న మేనకోడలిని అబెలార్డు మోహపరచె నని నమ్మి ఆయనమీఁద మూక నష్టమును గల్పించునట్టి దోషము నారోపించెను. తరువాత అబెలార్డు సెయింట్ డెనిస్ అను ప్రదేశమున సన్యాసిగ నుండెను. అర్జంటూయిల్ అను ప్రదేశమున హెలాయిసీ సన్యాసినిగ నుండెను. ఇతఁడు క్రైస్తవమతమును (పాషండమతమును) బోధించుచున్నాఁడను కారణముచేత సాయిసన్సులో (Soissons) నుండు న్యాయసభవారితనిని కారావాసశిక్ష విధించిరి. ఆశిక్ష ననుభవించినపిమ్మట నాతఁడు విశ్రాంతి నొరి పరాక్లీటు (యిపుడు శరణము) నకుఁ బోయెను. అక్కడ కొందఱు విద్యార్థులు పోయి వ నివసించి సేరియుండిరి. ఇతఁడు బ్రిటానిలో నొక మఠమునకు నధిపతి యయ్యెను. చివర కతనిని పాషండమతమువాఁ డని దూషించిరి. ౧౧౪౨ లో నాతఁడు మృతుఁ డయ్యెను. క్రైస్తవమతమును గురించి యాతఁ డనేక గ్రంథములు వ్రాసెను.

అబే — యూరపుఖండమునందలి మఠాధ్యక్షురాలికి అబే యని పేరు. ఇట్టిమఠములలో స్త్రీలుమాత్రమే యుందురు. ఈపదవికి నియమింపఁబడువారు ౪౦ యేండ్లవయసుగలవారై యుండవలయును. లేకున్న సేవకమునై నీయధికార మొసగఁబడుచున్నదో దానిలో ౫ సంవత్సరముల సంబంధము గలిగినవారైన నైయుండవలయును. మొత్తముమీఁద మఠములో నుండువారికే యొకరి కీపదవి యొసంగఁబడుచుండును. దానిలో వివాహిత స్త్రీల పామియామతుల నిరాకరింపవలసినదే. జర్మనీదేశములో నీపదవి కెక్కువగౌరవము గలదు. రాజకన్యలుగూడ నప్పుడప్పుడు మఠాధ్యక్షు లగుచుండుట గలదు.

అబోరుకొండలు — అస్సామున కుత్తరపుసరిహద్దులలో నున్న యొకకొండలవరుస. హిమాలయపర్వతముల కొకశాఖయై యుండి ఈకొండలలో నివసించు ప్రజలు అనాగరికులు. వీరికి అబోరు లని పేరు.

అబోరులు — అస్సాందేశమునకు నుత్తరపు సరిహద్దుమీఁద హిమాలయముయొక్క యొకభాగమునకు అబోరుగుట్ట లని పేరు. ఈ గుట్టలకుఁ దూర్పున దిబాంగ్ నదియు, పశ్చిమముగ సిసోంనదియుఁ గలవు. ఈ గుట్టలమీఁద అబోరు[1] లను అడవిజాతివారు కాఁపుర ముందురు. అబోరు లనఁగా 'అబరు' లని యర్థము, అనఁగా వీరు స్వతంత్రులు, ఒకరికి లోఁబడువారు కారు. ఎటులనఁగ, ఇతరులకు నలవి కాని పర్వతారణ్యప్రదేశమునం దుండుటచే నితరరాజుల కెవరికిని వశులు గాక స్వతంత్రముగ నుందురు. కావున వీరి కీపేరు వచ్చెను. అస్సామీలచే వీరి కీ పేరు పెట్టఁబడినది. వీరు తిబెత్తు, బర్మాదేశములవారిలోనుండి పుట్టినట్లు తోఁచుచున్నది. వీరిలోఁ జాలమంది బ్రిటిషు సరిహద్దునకు వెలుపల తిబెత్తుసరిహద్దులోనే యున్నారు. అబోరులలోఁ గొన్నిశాఖలు గలవు. దిబాంగ్ నదియొద్దనున్నవాండ్రకు 'పాదము' వార మని చెప్పుకొనియెదరు. 'మెంబ' అనునది వీరిపల్లెలలోఁ బెద్దది. వీరిలో గ్రామమున కొక పెద్దవాయఁడుండును, జను లందఱును గూడి గ్రామపరిపాలనాదివిషయములను జేసికొనియెదరు. ప్రతిగ్రామ మొక చిన్న ప్రజాప్రభుత్వ మనియె చెప్పవలెను. గ్రామములోని జను లందఱును సమానులు. చిన్న వ్యవహారము గాని, పెద్దవ్యవహారము గాని అందఱును గలిసి విచారించి చేయవలెను. ఇట్లందఱు సమావేశము లగుటకు నొకయిల్లు కట్టఁబడును. దీనిని మొరాంగ్ అనియెదరు. ఇది రమారమి రెండువందల యడుగులు పొడు గుండును. తప్పు చేసినవారికి శిక్షలు వీరే విధించెదరు. గ్రామమందలి బ్రహ్మచారు లందఱును, కానిఁబలును రాత్రి పూర మందిరమునందుఁ బండుకొందురు. గ్రామమునకు వన్నిభయము గాని, మఱియేభయము గాని సంభవింపఁగానే వీరు మొదటఁ బరుగెత్తి

[1] అబోర్లు అనఁగా తెలియనివారు ఎవరినైనం జంపుదురు తెక్కువగాఁ దెలియదో యట్టివా రని మఱియొక యర్థము గలదు.

పాయము చేయుదురు. వివాహితుల్ల చిన్నవిగ, సుదీర్ఘముగ నుందురు. ఒక కుటుంబ మందుటకు గాలము బ్రహ్మచారులు, బ్రహ్మచారిణులు వివాహము కాగానే వేరు ఇల్లు కట్టుకొని కాపురము చేయుదురు.

అబోరులు పొట్టివారుగను ధీరులుగను ఉందురు. వీరి లోపల బ్రహ్మాండ తెంపివారగుటచే వీరి చుట్టుపట్టుల నుండు జాతివారును చేరరు వీరు, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వములోని ప్రజలకు బాధ కలిగించుచున్నందున నప్పుడప్పుడు ప్రభుత్వమువారికి వారివిరుద్ధముగ దండు పంపవలసివచ్చెను ఇట్టి దండులు ౧౮౫౮ లోను, ౧౮౬౪ లోను పంపిరి. ౧౮౬౧ లో అబోరులు బ్రిటిషు ప్రజలను బంధించగా బ్రహ్మపుత్రానదియుత్తర భూభాగమున నచ్చటచ్చట రాజాల చేర్పులు బడెను ప్రయత్నములు జరుగను అంతట వా రింగ్లీషువారితో రాజీపడిరి. వారికి ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమువారు ప్రతిసంవత్సరమును కొన్ని యుద్ధపరికరలు, తుపాకులు, వల్లమందు, మఱియు నితరవస్తువు లిచ్చునట్లును, వా రింగ్లీషురాజ్యమువారికో లికి రాకుండునట్లును కౌదం బడికలు జరుగను ఈ యేర్పాటు కొంతకాలము జరుగను కాని ౧౮౯౪ లోను, ౧౯౦౩ లోను వీరు బ్రిటిషుప్రజలను బంధించుట వారిని శిక్షించుటకు కొంత సైన్యమును పంపవలసివచ్చెను వారిని తిరిగి భూభాగము రాకుండ చేయుటకును కొంత సైన్యము ౧౯౧౧ వరకు నుంచబడెను. ఇప్పుడు వారు బ్రిటిషురాజ్యమునకు బాధ కలిగించుటలేదు.

అబౌట్, ఎడ్మండ్ ఫ్రాంకోయిస్ వలెంటిన్ (౧౮౨౮-౧౮౮౫) — ఫ్రాన్సుదేశమునందు జన్మించిన రచయిత. నాటకములను వ్రాసి ప్రసిద్ధిగాంచెను. కల్పనాకథలు వ్రాయుట యందును, పత్రికా విలేఖనమునందును కాలమును వినియోగించెను. ఫ్రెంచివారికి జర్మనీవారికిని యుద్ధము జరిగినప్పుడు మెక్మహోన్ సైన్యముతో సాయర్ (Soir) పత్రికా ప్రతినిధిగా పోయియుండెను ౧౮౬౫-వ సంవత్సరమునుండి సీక్ల్ (Siecle) పత్రికకు సంపాదకుడుగ నుండెను. అకాడెమీలో సభ్యుడుగా ఎన్నికొనబడెను. కాని ప్రవేశము పొందుటకు పూర్వమే పారిసునగరమున స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఇతనిచే రచింపబడిననవల లనేకము లింగ్లీషునకు భాషాంతరీకరింపబడినవి

అబ్దద్ — కర్ణాటకదేశపు నవాబగు అన్వరుద్దీన్-ఉల్-ఉమ్రా కాలపువాడు. మీర్ మహమ్మద్ ఇస్మాయిల్ ఖాన్ అను మఱియొక పేరితనికి గలదు. ఈ ప్రాంతిపు యొక అన్వర్ భాషా చరిత్ర వ్రాసి, యితడు నవాబుచే విశేషముగ సన్మానింపబడెను అన్వర్ నామా యను యాగ్రంథము పేరు.

తరువాత నితడు హిందూదేశమునం దాంగ్లేయులకును, ఫ్రెంచి వారికిని జరిగినయుద్ధములనుగూర్చి మఱియొక గ్రంథము వ్రాసెను దీనిపేరు ' జులిక్-ఉల్-మహా అరా'.

అబ్దల్ — ఒకవిధ్యాంధ్రతైక పంజాబులోని కాంగ్రా, హోషియారుపూరు, బిలాసపూరు, చంబా, మండీ, సుకేత్ అను ప్రదేశములలో వీరు తిరుగుచుందురు. పాటలు పాడుచు భిక్షమెత్తుకొని జీవించుటయే వీరిముఖ్యమైనవృత్తి రాజపుత్రులయిండ్లలో శుభకార్యములు జరుగునప్పుడును, అంత్యక్రియలు జరుగుచునుండునప్పుడును అబ్దలులు పోయి పాటలు పాడుదురు. ఈ పేరుగల మును ల్మానుఫకీరులతెగయు కొకటి కలదు బనను వారికిని, వీరికిని సంబంధ మేమియు లేదు. హిందూస్థానమున నీయబ్దలుల జనసంఖ్య ౫,౪౮౧

అబ్దాలులు — ౧ మహమ్మదీయుల సిద్ధాంతానుసార మద్భుతశక్తులై సర్వత్ర క్రమణ మొనరించుచుండు కొకవిధమగు వ్యక్తులు. దేవుడు వీరిమూలమునసే సృష్టికార్యము నడుపుచుండును. వీరు ౭౦ మంది పురుషులు వారిలో ౪౦ మంది సిరియాదేశమందును, ౩౦ మంది తక్కిన ప్రదేశములందును తిరుగుచుందురు ఒకడు మరణించిన మఱియొకడు స్థానమును పూరించుచుండును అబ్దాలులు సిరియా నుండి వెడలివచ్చువాడే వారియుంతిమదిన(ప్రళయదిన) మని ముసల్మానులనమ్మకము వీరి పేర్లను గుర్తింపజాలరు వీరు లెక్కలేని యుండుననియు, వీరు లెక్క లైనదియు దేవునకు దక్క నితరుల కెవ్వరికిని దెలియదు.

౨ వంగదేశమున నివసించు మహమ్మదీయులలో కొకతెగవారు సంతలలో బాగాలపాడి, చిలుము నొట్టములు అమ్ముకొనుటయే వీరివృత్తి వీరివివాహపద్ధతి విలక్షణ మయినది. కన్యకు బాల్య వయసు వచ్చినతరువాతనే పెండ్లి చేయుదురు వధువు ఇంటిలోపలను, వరుడు బయటను గూరుచుండియుందురు. పెండ్లి చేయుపోయినదు వచ్చి యిరువురతోడను ' మీకు పెండ్లి యైనది ' అని చెప్పును అంతటితో పెండ్లితంత్రము ముగియును మల్లాలను పిలుచుట కాని, మఱియేయితరమతవిధుల నవలంబించుట కాని యుండదు

అబ్దుర్ రజాక్ — ౧ ఇతడు క్రీ శ ౧౪౪౨-౪౩ సంవత్సరములో సమరఖండము, పర్షియాదేశములనుండి దక్షిణహిందూస్థానమున కేతెంచిన రాయబారి. పర్షియాసముద్రతీరమందలి అర్ముజ నుండి బయలుదేరి ఆరేబియాలోని మస్కాటులో కొన్ని దినములు నిలిచి యనంతరము కాలికట్టు చేరి యక్కడనుండి విజయనగరమున కేతెంచెను ఇతడు వ్రాసిన వృత్తాంతమునుబట్టి విజయనగరసామ్రాజ్య మాదినములలో నెంతటి యౌన్నత్యమునం దుండెనో మన మూహింపవచ్చును దాని నమనరించి కృష్ణానది మొదలుకొని కన్యాకుమారి పర్యంతము విజయనగరరాజ్యము వ్యాపించియుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాలికట్టు జామొరిను స్వతంత్రుడయ్యు విజయనగరరాజులకు వెరచుచుండువాడు. ఇతని గణనానుసార మప్పు సామ్రాజ్యమున పదునొకండులక్షల సైన్య ముండెను. విజయనగరమునుగూర్చి

గాని నిజాం సమస్తప్రధానమైన నగర మనియు, నదటిభవనములు మహర్హా
లంకారములతో నిండియుండె ననియు వ్రాసియున్నాఁడు

౨. ఇతఁడు గోలకొండనేలిన అబుల్
హసన్ కుతుబ్‌షా కాలమున నుండిన యోధవతంసము. ఔరంగజేబు
గోలకొండరాజ్యమును శాశ్వతము గావింప నెంచి యనేకదినములు
పర్యంతము దుర్గమును ముట్టడించియుండెను. బయటనుండి యాహార
పదార్థము లేవియు లోనికి రావలను గలుగకపోవుటచేత లోపలి
వారును, కఱవుకాటకములవలన బయటివారును నానాప్రకారము
లగు బాధలకు లోనైరి. దుర్గమును లోఁబఱచుకొనుటకు ఔరంగజేబు
సలిపిన ప్రయత్నము లన్నియు వ్యర్థము లైనవి. అంత నితఁడు భేదో
పాయంబున శత్రువులను జయింప నిశ్చయించి లంచము లొసంగి
గొప్పగొప్పసామంతులను దనవశమునకు లాగికొనెను. ప్రముఖు
లందఱును విశ్వాసహీనులై కష్టసమయమునఁ దమరాజును విడ
నాడి ఔరంగజేబుకడ్డఁ జేరిరి. కాని వారిలో నొకఁ డగు
అబ్దుర్ రజాకు తనస్వామిని వదలిపోవలేదు. దుర్గద్వారములు
తెఱవఁబడినతోడనే యీవీరకేసరి యాపాదమస్తకము శరీరమున
గాయములై నెత్తురు గారుచుండినను వెనుదీయక పోరాడుచుఁ దుదకు
విధిలేక శత్రువులచేతికిఁ జిక్కెను. కాలాంతరమున నితనిగాయము
లన్నియు నయమైనవి. ఔరంగజేబు రజాకుయొక్క స్వామిభక్తికిని
నతనిధైర్యమునకును ప్రసన్నుఁడై తనకొలువులో నుండు మని
కోరెను. ఇతఁ డెందులకైనను మక్కాయాత్రకుఁ బోవ నిశ్చ
యించుకొనెను. ఇందుల కౌరంగజేబు మొదట కాకపోయినను చివర
కైన సమ్మతించెను. తరువాత రజాకు మక్కాయందే కాలముగడపెను.

అబ్దుర్ రహీమ్ మీర్జా — ఇతఁడు బైరామ్‌ఖాను
కుమారుఁడు. అక్బరునకు మిక్కిలి విశ్వాసపాత్రుఁడై యతనిసేనానాయ
కులలో నొకఁడై ప్రఖ్యాతి గాంచెను. అక్బరు గుజరాతును జయించి
యచటఁ దనకు సుబేదారుగ నియోగించి యాగ్రాకు వెడలిపోయెను.
అక్బరు వెడలినతోడనే ముహమ్మద్ హుసేన్ మిర్జా, షా మిర్జా లను
వారలు తమసైన్యములతో గుజరాతుపై దండెత్తి యచటి సుబేదారును
పాఱఁద్రోలిరి. తమమీర్జాలు తామర్లేనువంశీకులు. హుమాయూను దాను
గోలుపోయిన ఢిల్లీరాజ్యమును జయించుకొన మరల హిందూస్థానము
నకు వచ్చినప్పుడు వీ రతనితో వచ్చి యతనికి సాహాయ్య మొనరించి
యుండిరి. ఇందువలన వీరికి రాజసభలో మిగుల సన్మానము జరుగు
చుండెడిది. వీరి కంతమాత్రమున సంతుష్టి కలుగలేదు. తరువాత ఢిల్లీ
నదలి రోహిలఖండమునఁ బ్రవేశించి యక్కడనుండి యక్బరును
బాధింపసాగిరి. కొంతకాలమునకు రోహిలఖండమునఁగూడఁ దమ
కోరిక చేకూరనందున నాదేశమును వదలి గుజరాతు చేరిరి. అక్బరు
వీరిని పాఱఁద్రోలి గుజరాతులోఁ దనకు సుబేదారును నియోగించి పోయెను.
కాని అక్బరు వెడలిపోయినతోడనే వీరు మరల సైన్యములను
సమకూర్చికొని గుజరాతుపైఁ బడిరి. అక్బరు వెంటనే రహీంమిర్జాయొక్క
సత్వరమున సైన్యములను బంపఁగా నతఁ డేతెంచి రాజద్రోహుల
నొందఱను నాశనముచేసి గుజరాతునందు మరల నెట్టి యుపద్రవము
లేకుండఁజేసెను.

అబ్దుల్ అజీజ్ — ౧. ఒకముసల్మానుకవి. ఘాజీసుల్తా
ను రెండవ అహమ్మద్ షా కాలమువాఁడు. సుల్తాను యొక్క 'తత్రుజీ
ముహమ్మద్ షాహి నిగమా' అనుకవిచరిత్రము 'తారిఖ్-ఇ-
షాహినీ' అనుపేర గ్రంథముగ రచించి దానిని సుల్తానున కంకిత
మొనర్చెను.

౨. ఔరంగజేబు సేనాపతులలో,
జాగీరుదారులలో నొకఁడు. కవికూడను. 'చక్రాం' అను గ్రంథము
నొకదానిని రచించెను.

౩ ఇతఁడు (౧౮౮౦ - ౧౯౦౮)
మొరాకో దేశపుసుల్తాను యూరోపియనుల ఆచారవ్యవహారములందును,
వారి రాజ్యపాలనపద్ధతులందును ఇతని కెక్కువమక్కువ. అందుచే
యూరోపియను ఉద్యోగులను నియమించి రాజ్యమును బాగుపఱుప
వలయు నని నిశ్చయించుకొని దానికై చాల ధనము వ్యయపఱచెను
కాని యేమియు ఫలితము లేకపోయినది. తనప్రజలు నందఱును
యూరోపియనులజీవితపద్ధతుల నవలంబింపుఁడని నిర్బంధింపఁజొచ్చెను.
తుదకు ప్రజలు విసిగి యతనిని సింహాసనభ్రష్టుఁ జేసి యతని
తమ్ముని రాజుగాఁ జేసికొనిరి (౧౯౦౮). తరువాత మరల రాజ్యము
సంపాదింపవలయు నని అబ్దుల్ అజీజ్ కొంతవఱకు ప్రయత్నించెను.
కాని లాభము లేకపోయినది. అటుపై మరణించువఱకు, పెన్షను దీసి
కొనుచు టాంజియరునగరమునందే యుండి యతఁడు జీవితమును వెడలఁ
బుచ్చెను.

౪ ౧౮-వ శతాబ్దిప్రాంతపు ఒకముసా
ల్మానుపండితుఁడు. ఢిల్లీ యితనినివాసస్థానము. చాల గ్రంథముల రచిం
చెను. ఖురానునకు పార్సీభాషలో టీక వ్రాసెను. ౧౮౩౪ వ సంవత్సర
మున నితఁడు మరణించెను.

౫. అక్బరుచక్రవర్తికాలమునాఁటి
ఒకపండితుఁడు.

౬. ఇతఁడు (౧౮౩౦ - ౧౮౭౬)
౧౮౬౧-వ సంవత్సరములో తన సోదరుఁడైన అబ్దుల్ మజీదునకు పిమ్మట
టర్కీ సుల్తానయ్యెను. ౧౮౬౭-వ సంవత్సరములో కాన్‌స్టాంటి
నోపిల్ నగరమున కలరా మున్నగు వ్యాధులు వ్యాపించుటచేతను,
క్రీటు, హెర్జిగోవినా మొదలగు ప్రదేశములందు అల్లరులు రేగుట
చేతను ౧౮౭౬-వ సంవత్సరములో బల్గేరియనులు స్వాతంత్ర్యము
గావించుటచేతను టర్కీయాప్రభుత్వము శోభింపదయ్యెను. ౧౮౭౬-వ
సంవత్సరము మేనెలలో సింహాసనమునుండి తొలగింపఁబడి మఱి
నాలుగుదినములలో ఆత్మహత్యచేసికొనెనో, ఇతరులు చంపుటచేతనో
ఇతఁడు మరణము నొందెను.

అబ్దుల్ అజీజు, ఇబ్న్ సౌద్ — అరేబియా దేశము నందలి నెజ్డ్ ప్రాంత ప్రభువులలో, అబ్దుల్ రహిమాను పుత్రుఁడు క్రీ. శ. ౧౮౮౦ లో నితఁడు రియాదానగరమున జననమొందెను. ఇతనివి వారు మహమ్మదీయ మతానంతరము రాజ్యమున సంతతికలవారులు. జనింప బహు శేయము, హువైటు లనుస్థానములలో నితనికిఁ గొంతకాలము ప్రవాసము నుండవలసివచ్చెను. కాని హువైటు పాలించుచుండిన షేక్ ముబారక్ ఇబ్న్ సుబాహ యీతని బుద్ధిబలములను సమగ్రముగ పరిశీలించి వీరు కట్టికష్టములను గలుగకుండునట్లు సన్మానించుటయే కాక ఇబ్న్ సౌదునకు రాజకీయవిషయముల మంచియుపదేశముల నొసంగి యితని నందు నిపుణుని గావించెను. ఈ మధ్యకాలములో 'ఇబ్న్ రషీదు' అను మతీయుకవీరుఁడు నెజ్డ్ ప్రాంతమును సైన్యసహాయమున కతనితోఁ గలహింపవలసివచ్చినది. ఇదిగాక తురుష్కులతోఁ గూడ నితనికి నిరంతరము పోరాడవలసివచ్చెను. ఈ కారణములవలన నితఁడు డింగ్లీషువారిని మంచిచేసికొనియే యుండెను. అంతఁ గొంచెము సమయముల ముహూర్తము దొరకినతోడనే క్రీ. శ. ౧౯౦౦ లో నితఁడు ౨౦౦ మంది యోధులను వెంట గొని తాను గోలుపోయిన యిలాకా నాక్రమింప యత్నించెను. కేవలము ౧౫ మంది యోధులతో వెంట నిడికొని రాత్రికాలమున హఠాత్తుగ రియాదాను ముట్టడింప నుదిరించు వారలు లేనందున నానగరము సులభముగ నితనియధీన మయ్యెను. నెజ్డ్ స్వాధీనమైనతరువాత నితఁడు తనస్థితిని జక్కఁజేసికొనుటకుఁ గొంతకాలము గడిపెను. ఇతనియిలాకాలోని వాహబీ లందఱు నానాలయమున స్థిరముగ నివాస మొనరింప నగరములు గాని గ్రామములు గాని లేక దేశద్రిమ్మరులుగ నుండిరి. పెద్దపెద్దగుంపులుగ దేశమం దన్ని కడలఁ ద్రిమ్మరుటయే వీరలవృత్తియై యుండెను. ఈ దేశద్రిమ్మరుల నందఱ నాయా ప్రదేశములలో నిలిపి స్థిరజీవనులను గావించి వారిలో జాతి భావము నాటుటయే యితనిముఖ్యసంకల్పము. తదర్థము ముందుగ వీరలకు ద్రవ్యము నొసంగియు, నచ్చటి ప్రదేశములలో మసీదులను గట్టించియుఁ గ్రమముగ వీరి సంచారస్వభావమును మాన్పెను. సౌదుయొక్క యీజాతినిర్మాణ ప్రయత్నములవలన ౫౦ కేంద్రము లేర్పడినవి. వాహబీ లించుక సౌభాగ్యత సంపాదించినతోడనే వారలను శస్త్రాస్త్రములలో నిపుణులఁ జేర్చి వారిని యోధులను గావించెను. ఈ ప్రకారముగఁ దయారైన సైన్యములను వెంటఁగొని యితఁడు దాక్షిణ్యముగ పర్షియాసముద్రతీరమందలి హాసా ప్రాంతమును ముట్టడించి హొఫ్యూఫ్, కతీఫ్, ఓజైరు లను నగరములను స్వాధీనము చేసికొనెను. ఈ కాలమున నరేబియాలోని యనేక ప్రాంతములు తుర్కులకిఁ జెంద యుండెను. కాని తుర్కులవారు మహాసంగ్రామమున మునిఁగియుండుటచే వారిస్థానము లన్నియు నితరులపా లగుచుండెను. ముఖ్యముగ ఇబ్న్ సౌదు దొరకినయవకాశమును జేతనుండి పోనియ్యలేదు. అనంతర మితఁడు జాబాల్ షామా రను ఉత్తర ప్రాంతమును జయింపఁ బలుమాఱు యత్నించెను గాని కోరిక సఫలము కాలేదు. క్రీ. శ. ౧౯౧౮ వ సంవత్సరమున నితఁడు మరల బ్రిటిషువారితో సంధి గావించుకొనెను. ఇదేసమయమున హెజాజ్ ప్రాంతపాలకుఁడగు హుసేన్ ఇబ్న్ అలీయను షరీఫ్ వీరఁడునుగూడ నింగ్లీషువారితో మంచిగ నుండి తనస్థితిని కట్టుదిట్టపఱుచుకొనుచుండె నితని కది సరిపడలేదు. ఏకనాయకత్వమే అరేబియాకు లాభకారి. బహునాయకత్వము కాదు. ఆంగ్లేయులు మాత్రము బహునాయకత్వమునే కోరిరి. అందువలన వారికి లాభము. ఖుర్మానగర ప్రాంతములోని జనులు హెజాజ్ పాలకుని తిరస్కరించి శరీఫ్ ఖాలిద్ ఇబ్న్ లువాయి యను నతనిని తమకు నాయకునిగ నేర్పఱచుకొని ఇబ్న్ సౌదున దొడ్డ వడిగిరి. ఇతనిసాహాయ్యమునలన వారును తిరుగఁబాటు చేసినవారి నోడింపఁబాఁక ఆంగ్లేయులతో మొఱపెట్టుకొనెను. ఖేదోపాయము నవలంబించనట్టి యాంగ్లేయులు మధ్యస్థులై హుసేనుని కమూల మైనట్లు తీర్పుచెప్పి ఖుర్మానగర ప్రాంతము నతని కొసఁగు మనియు, నితనికి విరుద్ధముగ సేమియును నాచరింపఁగల దనియును, గా దని యట్లు చేసినఁ దమకు సంతృప్తి గలుగు ననియు నింకను తెలిపిరి. కాని సౌదు మాత్రి హానియైనమూలను లక్ష్యముచేసినట్లు కాన్పింపదు. ఖుర్మా ప్రజలు మరలఁ దిరుగఁబాటు చేయఁ వారి నడఁచుటకై హుసేన్ తన జ్యేష్ఠకుమారుని అబ్దుల్లానాయకత్వమునఁ గొంతసైన్యము నిచ్చి పంప ఇబ్న్ సౌదు ఆంగ్లేయుల హెచ్చరికను గణింపక తనసేనను బంపి వైరివర్గమును తురబా పట్టణముకడ్డ నోడించి మక్కానగరసమీపమునకు వెలి ఆయి పట్టణమునుగూడ భయకంపితము చేసెను. కాని యటనుండి మీఁదికిఁ బోవక, లోనిమత్తోద్దేశము జాబాల్ షా మారను జయింపవలె నని యుండుటచే నితఁడు సెయాఫ పట్టణముతో సంతృప్తుఁడై మరల షామారుపై దండెత్తిపోయెను. ఈపర్యాయము త్వరగ స్వాధీనము కాలేదు. కాని నిరంతర ప్రయత్నము నొనరించి తుద కాదేశమును జయించెను. అక్కడి ప్రముఖులు ఇబ్న్ రిశాద్, మహమ్మద్ ఇబ్న్ తలాల్ లు సౌదుయొక్క యాధిపత్యము నొప్పుకొనిరి. తరువాత క్రీ. శ. ౧౯౨౪ వ సంవత్సరమున హెజాజ్ మీఁద దండెత్తి వాహ్దాయుద్ధమున హెజాజ్ సేనాని నోడించి మక్కా మీఁది కేఁగి క్రీ. శ. ౧౯౨౫ న దానినిగూడ హరించెను. క్రీ. శ. ౧౯౨౬ వ సంవత్సరమున నితఁ డరాబియాపాలకుఁడైనట్లు ముఖ్య రాజ్యములచే స్వీకరింపఁబడెను. ఇతఁ డత్యంత స్త్రీలోలుఁడు. ఇతనికి ౧౨౫ మంది భార్యలు.

అబ్దుల్ కరీమ్ (౧౭౮౯-౧౮౩౦) — ౧. మధ్య ఆసియా బొఖారానగరమున నుండిన చరిత్రకారుఁడు. ఇతఁడు అఫ్గానిస్థానము, తుర్కిస్థానముల దేశచరిత్రములను వ్రాసెను. వీనికి భాషాంతరీకరణములుగూడఁ గలవు.

౨. సింధుదేశనివాసి. ౧౮ -వ శతాబ్దియందలివాఁడు; 'తారీఖ్ ఇ-మహమ్మద్ షాహీ' అను పేరుతో భారతదేశమునకు నాదిర్షా దండయాత్రను మహమ్మద్ షాయొక్క చరిత్రము వ్రాసెను.

౩ ౧౮-వ శతాబ్దియందలి ఒక మహమ్మదీయ పండితుడు 'తారీఖ్-ఇ-అహ్మద్', 'ముహారబ్-ఇ-కాబు-ఓ-కంధహార్', 'తారీఖ్-ఇ-పంజాబ్-తుహోపత్ అల్ అహ్బాబ్' (ఈ మూడవది సిక్కు యుద్ధమునకు సంబంధించిన గ్రంథము) అనునవి యితడు రచించిన గ్రంథములలో ప్రధానమైనవి.

౪ నాదిర్ షా ఆస్థానమున నుండిన యొక పండితుడు 'బయాన్-ఇ-వాకీ' యను పేర నితడు నాదిర్ షా చరిత్రమును రచించెను.

౫ అఫ్గాన్ దేశనివాసి ఖాజా ఖాన్ లోడీయను గ్రహామునకు శాస్త్రుడై కాలము గడుపుచు నతడు చనిపోయినపిమ్మట విజాపురరాజ్యమునం జేరి తక్కాలమునం గాలుడైన ఆదిల్ షాహాచేత మిరాజ్, దక్షిణమహారాష్ట్రదేశము, కొంకణము మున్నగు ప్రాంతములకు రాజప్రతినిధిగ నేర్పఱుప బడెను. అంతకుబూర్వము పశ్చిమభాగమునకు రాజప్రతినిధిగ నుండినకాలమున పన్హాలానిూడ నండెత్తిపోవ విజాపురపుదొరతన మువారితని కాజ్ఞ నొసగిరి. తదనుసార మితడు పన్హాలాను ముట్టడించెను. ఆ సమయమున శివాజిచే నితని నెదిరింపబంపబడిన ప్రతాపరావుగూజరు పన్హాలాచుట్టుప్రక్కల నున్న యిలాకాను ధ్వంసము గావింప కరీము నిరకుడై మఱికొంత సైన్యముసంగ్రహార్థము విజాపురమునకుం బోయెను. అబ్దుల్ కరీమును జంపకుండ వదలినందులకు శివాజీ ప్రతాపరావుమీద నత్యంతకుపితుడు కాగా నితడును మిగుల రోషముగాని దొరకినమట్టునకు సైన్యమును వెంటంగొని ఓరంగాబాదు ఇలాకాలను నాశనము చేయుచు బీరదు పరిసరములపర్యంత మేగి యా చుట్టుప్రక్కలనుగూడ విధ్వంసముం జేసెను. ఇంతలో అబ్దుల్ కరీము విజాపురమునుండి సైన్యమును కూడచేసికొని పన్హాలా ప్రవేశించునప్పటికిం బ్రతాపరావుగూడ మరలివచ్చెను. ఇతడు మొదట శివాజీవలన మాట పడియుండినందున ముందువెనుక లరయక మహమ్మదీయులమధ్యముం బ్రవేశించి భీకరముగం బోరి యుద్ధరంగమందే వీరగతిని బొందెను. ఈ సంగతి తెలిసినతోడనే మహారాష్ట్రులు పరుగిడజొచ్చిరి. కాని యింతలో హంసాజీమోహితే యను వేరొక మహారాష్ట్రవీరుడు ౫,౦౦౦ ల సైన్యముతో వచ్చి పరుగిడుచున్న శత్రువారలను బిలిపొల్చి యుద్ధ మొనరింప అబ్దుల్ కరీము మరల విజాపురమున కేగవలసినవాం డయ్యెను. ఆదిల్ శాహామరణానంతర మీ యితడు మిరాజ్, కొంకణము మొదలగు దేశములకు రాజప్రతినిధి యయ్యెను. ఖావజ్ ఖాన్ అను పేరుగల అబిసీనియానివాసి బాల్యోనుకుడుగ నియమింపబడియెను. ఖావజ్ ఖాను తన స్థానము దృఢపఱచుకొన నెంచి దక్షిణమందలి మొగలాయి రాజప్రతినిధి యగు బహదూర్ఖానుతో రాయబారములు సలిపి యతని కొండిక కుమారునకు దనకూతు నిచ్చి పెండ్లి చేయుటయే కాక గతించిన ఆదిల్ శాహాకూతురు ఖాదుషాబీబీని చక్రవర్తికొడుకులలో నొకని కిచ్చి వివాహ మొనరించెద నని వాగ్దానముం జేసెను. ఈలాగున వీరియుభయులకు సంబంధబాంధవ్యములు దృఢము లగుటం జూచి కరీము ద్వేషగ్రస్తుం డయ్యెను. ఈర్ష్యాగ్రస్తుం డగు నీ యొకదినమున విశ్వాస మొసంగి ఖావజ్ ఖానుని రావించి మాటలాడుచు హఠాత్తుగ నతనిని గడతేర్చెను. ఈసమాచారము బహదూరుఖానునకుం దెలిసినవెంటనే యాతడును మిగుల కోప మూని కరీముపై నెత్తివచ్చెను. గాని దిలేర్ ఖాను మాధ్యస్థ్యము వహించి యాతడును అఫ్గానుదేశవాసి యగుటవలనం గరీమున కేమియు నష్టము రాకుండులాగున వారిద్దఱకును సంధి గావించెను. అనంతరము కొంతకాలమునకు బహదూరుఖాను, శివాజీ, గోలకొండనాయకుడగు అబుల్ హసేను వీరు మువ్వురు నేకీభవింప గిలేర్ ఖాను, కరీము - వీరిద్దఱును గలసి గోలకొండను ముట్టడించిరి. కాని లాభము కలుగ దయ్యెను. ఈ సమయమందే కరీము రోగగ్రస్తుడై క్రమముగ వృద్ధికాగా నెన్ని ప్రయత్నములు లొనరించినను విఫలము లగుటవలన మరణించెను.

అబ్దుల్ కాఫ్ ఖాన్ — సావనూరురాజవంశీకుడు. క్రీ. శ. ౧౬౮౬-వ సంవత్సరమున విజాపురము క్షీణించినతరువాత వంతవఱకును వారికొలువులో నున్న యితడు మొగలాయిచక్రవర్తి కొలువులోం బ్రవేశించెను. ఇతనికి దిలేర్ ఖాన్ బహాదూర్, దిలేర్ జంగను బిరుదములు లభించుటయే కాక బాంకీపురము, అజమునగరము, తొరగల్లులోని ౨౨ మహాలులయిలాకా దొరకినది. ముట్టమొదట నితడు బాంకీపురమును రాజధానిగం జేసికొనెను. కాని జన్నరవహళ్లీ యను గ్రామముకడ్డం బ్రాకృతికదృశ్య మతిమనోహరముగ నుండుట యవలోకించి యక్కడ నొకనగరమును గట్టించెను. ఆనగరము శ్రావణమాసమున స్థాపింపబడుటవలన శ్రావణూ రని పేరు గాంచి క్రమముగ సావనూరుగ మాఱెను.

అబ్దుల్ ఖాదర్, అమీర్ (౧౮౦౮-౧౮౮౩)— ౧ అల్జీరియా దేశములోని యొక దేశభక్తుడు. ఇతడు ఫ్రెంచి వారితో మతయుద్ధము జేయుటకై తన దేశీయులను బురికొల్పుచు ౧౮౩౩-వ సంవత్సరములో ఓరాన్ వద్ద యుద్ధము మొదలుపెట్టెను. ఇతడు ఫ్రెంచివారితో సంధి చేసికొన్నతరువాత అమీరుగ నొప్పుకొనంబడియెను (౧౮౩౪), కాని వెంటనే మరల యుద్ధము ప్రారంభము కాగా అబ్దుల్ ఖాదరు మొరాకోదేశమునకుం బాఱిపోయెను (౧౮౪౩). ఇతడు ౧౮౪౭-లో డీ లా మొరిసీర యను ఫ్రెంచిసేనానాయకునకు వశుడై టూలోనునకు పంపబడియెను. ౧౮౫౨-వ సంవత్సరమున లూయీ నెపోలియనుచే విడిచిపెట్టబడుటయే కాక ౧౮౬౦-వ సంవత్సరమున లక్ష ఫ్రాంకుల నవకారవేతనముం బడసి కుటుంబముతో డెమాస్కసు పట్టణమున నివసించుచుండి తత్త్వశాస్త్రమునుగూర్చి కొన్ని గ్రంథములను విరచించెను.

౨ అబ్దుల్ ఖాదర్ అల్ గిలానీ అని యితని పూర్ణ మైనపేరు (౧౦౭౮-౧౧౬౬) ఇతడు పారసీక

దేశములో గిలాన్ పరగణాలో జన్మించిన రాణా మహమ్మదీయసాధువు. ఇతడు బాగ్దాద్ పట్టణమున మరణము నొందెను. ఇతడు మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్రమునుగూర్చియు, గూఢమైన భగవద్ధర్మమునుగూర్చియు గ్రంథములను వ్రాసెను.

గిలానీ ప్రత్యేకముగ నొక మతమును స్థాపించెను. దీనికి 'ఖాదిరియ' మత మని పేరు. ట్రిపోలీ, అల్జీరియా, మొరాకో ప్రాంతముల నివసించువారు చెక్కు రున్నారు. దీనిలో మరల పెన్నియో యుంతశాఖలు కలవు. ఖాదిరీయమతము నవలంబించువారు, ఎన్నియో శాఖలవారు హిందూదేశమునఁగూడ నున్నారు. ఈ ఖాదిరీయమతమునుండి పుట్టి పెరిగినవానిలో అక్బరీయమత మొకటి. మనదేశమునఁగల ఖాదిరీయులలో నియాజ్బేగీయు లొకరు.

౩ గుజరాతులోని ఘియాజుద్దీన్ నవాబుకుమారుడు ఘియాజుద్దీను సింహాసన మెక్కినవాడు అబ్దుల్ ఖాదరునకు యావరాజ్యము నొసంగి నసీరుద్దీన్ అను బిరుదము నిచ్చెను. అబ్దుల్ ఖాదరు దుర్మార్గుడై తండ్రికి విష మిచ్చి చంపి క్రీ. శ. ౧౫౦౦ సంవత్సరమున 'మాండూ' లో సింహాసన మెక్కెను. అటుపైని త్రాగుడు, వ్యభిచారము మున్నగు వ్యసనములలో మునిగి యితడు తన జీవితము నంతము వానికే యర్పించుకొనెను. భోగవిలాసములయం దితనికిఁ గలయాసక్తిచే సుందరము లగు భవనములను గట్టించుటయం దితనికి మక్కువ యుండెడిది. ఈ కారణమున నందందుఁ గొప్ప యందము గల భవనముల నితడు కట్టించెను.

౪ లక్నోనివాసి యగు నొక మునల్మానుపండితుడు. ౧౯-వ శతాబ్దివాడు రషీదుద్దీను రచించిన 'జమి-ఉత్-తవారీఖ్' అను గ్రంథమునందలి 'పతంజలి' యనుదానిభాగమును పర్షియన్ భాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. ఉత్తర హిందూస్థానమునందలి గొప్పగొప్ప గ్రంథములలో నిది యొకటి. ప్రత్యేకముగ ప్రాచీనరాజుల చరిత్రలును, కాశ్మీరుచరిత్రయు నిందుఁ గలవు. అబ్దుల్ ఖాదరునకు జ్యోతిశ్శాస్త్రమునం బాండిత్యము కలదు.

అబ్దుల్ ఖాదర్ బదౌని, షేక్ — ఇతడు అక్బరు కాలమునాటి అరబ్బీపారసీపండితుడు, సంస్కృతమునుగూడ నక్కుగ నెఱిగియుండెను, తండ్రి ముల్క్ షా. ఇతడు సంస్కృతమునుండి రామాయణమును, మహాభారతములో రెండు పర్వములను పార్సీభాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. అరబ్బీభాషలోని పెక్కు గ్రంథములను పారసీలోనికి భాషాంతరీకరించెను. భారతదేశచరిత్రము నుగూడ సంగ్రహముగ వ్రాసెను. ఇతడు 'బదౌ' అన్న గ్రామమున (౧౫౯౬) మృతి నందెను. ఇతని కవిత్వసంబంధమైనపేరు 'ఖాదిరి'.

అబ్దుల్ ఖేర్ ఖాన్ (షేర్ ఖాన్) — సావనూరు నవాబు. అబ్దుల్ హకీంఖానుని దత్తపుత్రుడు. హకీంఖాను టిప్పువకుఁ జెందిన తనరాజధానిని వదలి మహారాష్ట్రులరాజధానిలో జీవనము చేయసాగెను. ఇతని పెద్దలు ఔరసపుత్రులు వారిలో జ్యేష్ఠుడయిన యతడు శ్రీరంగపట్టణమున చేరి మరల రాలేదు. అందువలన హకీం ఖాను తన రెండవకుమారుని హిందేకాబాహాయను భార్యయందలి తన పెద్దమనమడు నాక్కుడారుగఁ జేసి దత్తపుత్రుని షేర్ఖానుని సావనూరికిఁ బంపెను. శ్రీరంగపట్టణమును స్వాధీనము చేసికొని జనరల్ వెల్లస్లీ యామార్గమున వచ్చుచు సావనూరను షేర్ఖానునికుటుంబము మిగుల దీనదశలోనుండుట యెఱింగి సంవత్సరమునకు ౨౫,౦౦౦ల రూప్యము లాదాయము రాఁగల ఆ గ్రామముల నితనియధీనము గావించెను. ఇతనిసంతతివార లిప్పటికి నీయిలాకాల ననుభవించు చున్నారు.

అబ్దుల్ జలీల్ — ౧౭, ౧౮ శతాబ్దులనాటి ఒక గొప్పమహమ్మదీయపండితుడు, కవి, రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు. అయోధ్య రాష్ట్రములోని బిల్గ్రాం ఇతనియూరు. ౧౭౦౧-వ సంవత్సరమున నితడు ఔరంగజేబుకొలువులోఁ జేరెను. అతనియాస్థానమునఁ గొంతకాలము పనిచేసి, తరువాత ఫారుఖ్సియార్ననుసరించి సింధు దేశమునకుఁ బోయెను. తరువాత మరల నావశ్యకమైన రాజ్యవ్యవహారములఁ జిక్కుబడుటచే యితడు ఢిల్లీకి రప్పింపఁబడెను. ఢిల్లీలో వ్యవహార మంతయు ముగిసినతరువాత అబ్దుల్ జలీలు కార్యనిర్వహణమునఁ జూపినసామర్థ్యమునకై బాదుషా చాల సంతసించి, యితని గొప్పసన్మాన మొనర్చి సింధుదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నియమించెను.

అబ్దుల్ మజీద్ (౧౮౨౩-౧౮౬౧)— ౧. ఇతడు తుర్కీసుల్తాను. తనతండ్రియైన రెండవ మహమ్మదునకు పిమ్మట సింహాసన మెక్కెను (౧౮౩౯). ౧౮౪౧ లో ఈజిప్టు మహమ్మద్ ఆలీతో సంధి చేసికొనిరెను. ఇతడు ౧౮౩౯-వ సంవత్సరములో తన తండ్రివలెనే మతభేదము లేకుండ తన ప్రభుత్వములోఁ జేరిన యెల్ల ప్రజలయొక్క సొత్తును మనుష్యునియొక్క హక్కులను కాపాడు పట్టినంస్కారణములను గావించెను. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరములో రష్యావారు కొరడు హక్కుల నుల్లంఘించెను. అందువలన క్రిమియాయుద్ధము జరుగుట సంభవించెను. ఇతడు తన రాజ్యములోఁ బెక్కువిధములయిన సంస్కారములను జేసెను.

౨. షాజహానుకాలమునాటి పారసీకపండితుడు. 'పాదుషా-నామా' యనుపేర షాచక్రవర్తి చరిత్రమును వ్రాసెను.

అబ్దుల్ మలిక్ ౧ — ఒమ్మియాద్ ఖలీఫాలలో నొకడు గొప్పరాజనీతివిశారదుడు. ఖలీఫాయధీనము దున్న భిన్నభిన్నదేశములలో భిన్నభిన్నముగ నుండిన మహమ్మదీయరాజ్యాంగము నొక్క ప్రకారమైనదానిగ నొనరించి దృఢముచేసెను. ఇతనికి పోటీకులుగ నిలువఁబడు ముసల్మాను సంప్రదాయములయందలిభేదములలో నుండి

జ్ఞానము గలదు. వాణ్జా యను చోటి రాజకీయాజ్ఞాని పాపాత్మురాలి నితని కోరికపై. అతనితో ద్వాటుకలన ముసల్మానురాజ్యము నితఁ డఖిలపర్చి వైభవ మొనరించెను. తరువాయి దేశములలో వివిధ భాషలతో భిన్నులగు రాజ్యాధికారుల మూలమున జరపఁబడుచువచ్చిన రాజకార్యముల నన్నింటి నరబ్బీయధికారులయధీనము చేసి యరబ్బీ భాషకే రాజభాష స్థానమిచ్చెను. మహీయ కాలములలోఁ బరివర్తనము సలిపిరయా, బహుశ్రేష్ఠ కాలయుములనిర్మాణముం జేసియు నాశేష నిష్పరుల లోకోపకార మొనరించెను. ఇతనికాలమున మహమ్మదీయ స్త్రీలడక్ష యిప్పటివలెఁ గాక మంచిస్థితిలో నుండియుండెను. స్త్రీలు స్వేచ్ఛగలిగి తమ కపరాధ మొనరించువర్తల నిషేధించ జేయునధికారము గలిగియుండిరి

అబ్దుల్ మాలిక్ — అందలూసియా రాజధాని యగు సెవిల్లానగరమున జన్మించిన విఖ్యాతుఁడగు వైద్యుఁడు. ఇతని కాలతండ్రి లిరువురును గొప్పవైద్యులు ౧౧-వ శతాబ్ది తుదిరోజులలో నితఁడు పుట్టెను. అబ్దుల్ మాలిక్ ౧౩౫ ఏండ్లకాలము జీవించెనని చెప్పుదురు. యూరోపియను లితనిని అవెంజోయార్ అని పిలుతురు ఇతఁ డెన్నియో వైద్యగ్రంథములను వ్రాసెను వానిలో నెల్ల ముఖ్యమయినది 'తయస్సూర్ ఫిల్ ముదావాత్ వత్ తద్బీర్' అను నది. ఇది హిబ్రూ, ల్యాటిన్ భాషలలోని కనువదింపఁబడినది ల్యాటిన్ అనువాద మిప్పటికి చాల ముద్రణములఁ బొందినది.

అబ్దుల్ వహాబ్ — కాస్పియను సముద్రమునకుఁ దూర్పుగ నున్న తుర్కిస్తానమందు నివాసము చేయు 'ఉజ్ బేగు' లను సున్నీ ముసల్మానుల నాయకుఁడు

అబ్దుల్ రషీద్ మిర్ — ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు షాజహాను కాలమందలి పారసీకపండితుఁడు. ఇతఁడు పారసీకకోశమును, అరబ్బీకోశమును వ్రాసెను 'ఫర్హాంగ్-ఇ-రషీది' అను పారసీక కోశమును బంగాళమునందలి ఏషియాటిక్ సొసైటీవా రచ్చొత్తించిరి

అబ్దుల్ రహిమాన్ — ౧ అరేబియా దేశములోని యొక సరదారు. ఇతఁడు టౌలౌజ్‌ అను ప్రదేశమున యుద్ధము చేసెను. (౭౩౧) ఇతఁడు ౭౩౨-వ సంవత్సరమున అక్విటేయినిమీఁదికి దండయాత్ర వెడలి బోర్డో నగరమును కొల్లగొట్టి బర్గండిరాజ్యమును దేశమును ధ్వంసము చేయుచుఁ బోయెను ౭౩౨-వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచివారి సేనాపతియైన చార్లెసు మార్టెల్ అనువానితో నెదురొ్కని యుద్ధము చేసి మరణము నొందెను.

౨ కార్డోవా పరిపాలనము చేసిన ఉమ్మయాద్ వంశస్థాపకుఁ డైన యితఁడు (౭౩౧ - ౭౮౮) డెమాస్కసునగరమున జన్మించెను. ఇతఁడు టిరినియములను బఱిచి యమ్మవిశ్వాసములు జయించుచు నిరంతరము యుద్ధము చేయుట యందే జీవితము గడపెను.

౩ ఇతఁడు (౮౨౨ - ౮౫౨) కార్డోవాను పరిపాలించిన ఉమ్మయాద్ వంశములో నాలుగవ వాఁడు. మొదటి అల్ హకీమునొక్క కుమారుఁడును, అతనికి పిమ్మట సింహాసన మెక్కినవాఁడు నై యుండెను (౮౪౪) ఇతని ప్రభుత్వము రాజ్యములో జరిగినయల్లరులవలనను, ఫ్రెంచివారితోను, బాగ్దాదునగర ఖలీఫాతోను జరిగినయుద్ధములవలనను సంక్షోభమును బొందెను.

౪ స్పెయినుదేశమును పరిపాలించిన ఉమ్మయాద్ వంశములో నితఁడు (౯౧౨ - ౯౬౧) ఎనిమిదవవాఁడు. ఇతఁడు ౯౧౭-వ సంవత్సరములో క్రైస్తవ రాజకుమారుల మలియోన్, నవారె ప్రభువులను నగు మూఁడవ అల్ఫాంజో సాంచోలతో యుద్ధము చేసి వారల నోడించెను. ౯౩౯-వ సంవత్సరమున లియోన్ ప్రభు వైన రెండవ రామిరోతో యుద్ధము చేసి యోడిపోయెను కాని రామిరో మరణానంతరము సింహాసన భ్రష్టుఁ డైన మొదటి సాంచో ప్రభువును సింహాసన మెక్కించుటకై సాహాయ్యము చేసెను స్పెయినుదేశములో మహమ్మదీయులకు నైకమత్యమును గలిగించుటకై విశేషముగాఁ బ్రయత్నము చేసెను ఉమ్మయాద్ వంశమునందు నితఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడు.

౫. జెహరా నగర నామి యగుగోరకవి. ఇతనికీర్తి లోకవిఖ్యాతము, నీగుల సరసము, సత్పాత్ర పూరితము నగు నితనికవిత్వము రసజ్ఞపాఠకులకు పండితులకును, రణరంగమున విహరించుయోధులకును సమానాదరపాత్రమై యుండు చుండును. జెహరయుదగ్గఱ నితనికాస్థాన మగు జాజార్ ఖాన్ గ్రామమునకుఁ బోవుదారిలో నితనిసమాధి నిర్మింపఁబడియున్నది.

అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాన్ (౧౮౪౪-౧౯౦౧) — ఇతఁడు అఫ్గానిస్తానమునకు అమీరుగ నుండెను. తన ప్రభుత్వమును బలపఱచుటకును పరిపాలనను స్థిరపఱచుటకును, జనులసాంఘికస్థితుల నభివృద్ధిపఱచుటకును అనల్పమైన కృషిచేసెను ఇతనితరువాత నితని కుమారుఁడు హబీబుల్లాఖాను అమీ రయ్యెను (చూడుఁడు, అఫ్గానిస్థానము).

అబ్దుల్ లతీఫ్ అల్ బాగ్దాది (౧౧౬౨-౧౨౩౧) — ఇతఁడు బాగ్దాదునగరమున జన్మించిన యొక మహమ్మదీయ పండితుఁడు ఇతఁడు తత్త్వశాస్త్రమును, వైద్యశాస్త్రమును పఠించి కైరో, డెమాస్కసు నగరములలో బోధించెను ఇతఁడు ఈజిప్టుదేశ చరిత్రమును రచింపఁగా నయ్యది లాటిన్, ఫ్రెంచ్, యింగ్లీషు భాషలలోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడియెను.

అబ్దుల్ సమద్ఖాన్ — ఇతనితండ్రి సమర్కండ్ దేశస్థుఁడు. ఇతఁడు ఆగ్రాలోఁ బుట్టెను. ఔరంగజేబుకాలమందు, తొలుత ౬౦౦ మొహాన్సబ్దారీయు, తరువాత ౧,౫౦౦ మున్సబ్దారీయు,

ఖాన్ అనువదించుటకు ప్రారంభించెను. జహాంగీర్ కాలమున ఇతడు ౭,౦౦౦ మన్‌సబ్‌దారు డయ్యెను. ఆలీజంగ్ అను పదవిని బడసెను. ఫరుఖ్‌సియార్ కాలమున నితడు లాహోరునకు గవర్నరయ్యెను. సిక్కుల నోడించి వారి గురువైన బాందా అనువానిని చెరబట్టెను. మహమ్మద్ షా కాలమున నితడు ముల్తానునకు రాజయ్యెను. 'సంసాం-ఉ-ద్దౌలా' అను బిరుదమును వహించెను. ఇతడు ౧౭౩౯ లో నాదర్‌షాహ దాడికాలములో మృతుడయ్యెను. ఇతని కుమారుడు జకరియా ఖాను లాహోరునకు సుబేదారుగా నుండెను. ఇతని తండ్రి పేరు ఖ్వాజా అబ్దుల్ కరీమ్.

అబ్దుల్ హక్, షేక్ (౧౫౫౧-౧౬౪౨) — గొప్ప మహమ్మదీయ విద్వాంసుడు. చరిత్రము, మతము, సూఫీ సిద్ధాంతములు, యాత్రలు మొదలైన విషయములపై నూటికంటె ఎక్కువ గ్రంథములు వ్రాసినవాడు. ఇతని గోరీ ఢిల్లీపట్టణమందు గలదు. ఇతనిని భగవద్భక్తునిగా భావించెదరు. తండ్రి పేరు సైఫ్-ఉద్దీన్ షేక్ నూరు ఉల్లా.

అబ్దుల్ హకీంఖాన్ — ఇతడు సావనూరు నవాబు. ఇతని జనకుని పేరు మజీద్ ఖాను. మజీద్ ఖానుయొక్క పూర్వులందరును నిజామునకు లోబడియుండి శాంతిపూర్వకముగ రాజ్యమేలుచు వచ్చిరి. కాని మజీద్ ఖాను నిజాము ఫర్మానా పొందకయే సింహాసనమెక్కినకారణమున వారిద్దఱకును విరోధము గలిగెను. తనదేశమున గొంతభాగ మిచ్చి మహారాష్ట్రులతో మైత్రి చేసికొని యితడు నిజాము నెదిరించెను. ఈ వైరమే యితని కొడుకగు హకీంఖానునకు గూడ సంక్రమించెను. హకీంఖాను రాజ్యమునకు వచ్చినతోడనే యితని కన్నివైపుల శత్రువులతో బోరాడవలసివచ్చెను. నిజాము నెదిరించునిమిత్తము తనదేశమందలి కొంతభాగమును మహారాష్ట్రుల కిచ్చి వారితో సంధి గావించుకొనెను. మహారాష్ట్రుల సాయముననే యితడు హైదరాలీని గూడ నొకపర్యాయ మెదిరించి పాఱదోలెను. యుద్ధానంతరము మహారాష్ట్రులు వెడలిపోయినతోడనే హైదరు మరల నితని దేశముమీద దండెత్తి దక్షిణప్రాంతముల జయించెను. కాని యీసందర్భమున వీరిద్దఱకును పరస్పరసంబంధబాంధవ్యములు చేకూర మైత్రి కలిగినది. ఈమైత్రి హైదరు జీవించియుండినంత కాలము స్థిరముగనే యుండెను. కాని యతని మరణానంతరము టిప్పుతో మరల యుద్ధాపూర్వ మయ్యెను. అంత నితడు సావనూరు వదలి పునహానగరమునకు జేరి మహారాష్ట్రు లొసంగు ౧౦,౦౦౦ ల మాసికవృత్తివలన జీవనము గడపుచు క్రీ శ ౧౭౯౫-వ సంవత్సరములో గాలధర్మము నందెను.

అబ్దుల్ హమీద్ — ౧. ఇతడు (౧౭౨౫-౧౭౮౯) తుర్కీ సుల్తాను, మూడవ అహమ్మదు కుమారుడు. [illegible] అహమ్మదు అను పేరుతో తన సోదరుడైన ముస్తఫాకు పిమ్మట తుర్కీ సింహాసన మలంకరించి సుల్తా నయ్యెను. ఇతని ప్రభుత్వకాలములో రష్యనులకును తురుష్కులకును యుద్ధములు జరిగి రష్యనులకు జయము లభించెను.

౨. ఇతడు (౧౮౪౨-౧౯౧౮) అబ్దుల్ మజీదునకు పుత్రుడు. తన సోదరుడును, పెద్దవాడును నగు మురాదునకు పిమ్మట తుర్కీసింహాసన మధిష్ఠించి సుల్తానై ౧౯౦౯-వ సంవత్సరములో సింహాసనమునుండి తొలగింపబడెను. ఇతని ప్రభుత్వకాలములో జరిగిన ముఖ్యవిషయములు సర్వియాతో యుద్ధము (౧౮౭౬), రష్యాతో యుద్ధము (౧౮౭౭-౭౮), ఆర్మీనియాలో ఘోరకృత్యములు జరుగుట, గ్లాడ్‌స్టన్ ప్రభువుచే ఘాతకుడని దూషింపబడుట, క్రీటులో అల్లరులు, గ్రీసుతో యుద్ధము (౧౮౯౭), ౧౯౦౮-వ సంవత్సరములో తురుష్కరాష్ట్రములో రాజకీయసంస్కారములకై తరుణతురుష్కులు ప్రభుత్వము నెదుర్కొనుట, ౧౯౦౯-వ సంవత్సరములో దేశీయమహాజనసభ యేర్పడి సుల్తాను దుష్పరిపాలనము చేయుచున్నందున ఖలీఫాపదవిని వహించుటకు దగిన పాత్రతను గోల్పోయెనని చెప్పి యతనిని సింహాసనమునుండి తొలగించి యాతని సోదరుని ఐదవ మహమ్మదను పేరుతో సుల్తానుగా చాటుటయును సంభవించెను.

అబ్దుల్లా — మతప్రవర్తకుడైన మహమ్మదుయొక్క తండ్రి. అబ్దుల్ ముత్తలిబ్ అనువాని కుమారుడు. ఇతడు మిక్కిలి చక్కనివాడు. ఇతడు ఒంటెలకాపరి. ఇతనిభార్యపేరు అమీనా. ఈదంపతులకు చిరకాలమునకు మహమ్మదు కలిగెను. మహమ్మదు శిశువుగ నుండగనే ఇతడు మరణించెను. ఇతని మరణకాలము క్రీ శ ౫౭౧ ప్రాంతము.

అబ్దుల్లా కుతుబ్ శాహ (౧౬౧౪-౧౬౭౨) — గోలకొండలో ప్రభుత్వము చేసిన కుతుబ్ షాహి వంశములోని ఆఱవ నవాబు. ఇతడు మహమ్మద్ కుతుబ్ షాహు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. మీర్ జుమ్లా అనువానినిగురించి యీతనికిని, ఢిల్లీశ్వరుడైన షాజహానునకును వైరము వచ్చెను. అంత ఢిల్లీశ్వరుని కుమారుడైన ఔరంగజేబు గోలకొండమీదికి యుద్ధమునకు బోయి దానిని వశపఱచుకొనెను. అపుడు కుతుబ్ షాహా కోటిరూపాయ లిచ్చి సంధి చేసికొనెను. ఈతడు ౧౬౭౨ లో మృతి నొందెను. ఇతనికి పుత్రసంతానము లేదు. ముగ్గురు కూతులు. వారిలో రెండవకూతురైన ఔరంగజేబు పెద్దకొడుకున కిచ్చి వివాహము చేసి తన మరణానంతరము గోలకొండరాజ్య మతనికే యిచ్చునట్లుగ నిర్ణయము చేసికొనెను. కాని అబ్దుల్లా మరణించుటకు పూర్వమే అల్లుడు పరలోకగతుడయ్యెను. కాబట్టి చనిపోయినను [illegible]

గాని కొంతకాలము అబ్దుల్లాతరువాతను సింహాసన మెక్కిన యతని సోదరుని యబ్దుల్లాయను అబుల్ ఖానుమీద దండెత్తివచ్చి యతని నాశ

అబ్దుల్లా కుతుబ్ షాహ

నము గావించెను. అబ్దుల్లాయొక్క సమాధిదగ్గఱ నిప్పటికిని ప్రతి సంవత్సర మొకపర్యాయము బీదలకు అన్నము పెట్టెదరు.

అబ్దుల్లాఖాన్ — షంగిన్ ఖానునివంశములో నైన సికందర్ ఖానుని కుమారుడు. ఇతడు 'ఉజ్ బేగ్' లనువారికి నాయకుడు. తండ్రితో గూడ చేరెను. తండ్రి చనిపోయినతరువాత ౧౫౫౭-లో సమర్ కండ్, బొఖారా రాజ్యములకు నధిపతి యయ్యెను. ౧౫౮౮-లో ఖొరాసానుమీదికి దండెత్తిపోయి హీరాత్ పట్టణమునకు ముట్టడి వేసి దానిని వశపఱచుకొనెను. అచ్చట నధికారిగా నున్న అలీ కులీఖానుని ఇతరులతో గూడ నఱికి వైచెను. ఇతడు పారసీకపుషా అబ్బాస్ తోడను, ఢిల్లీచక్రవర్తి యైన అక్బరుతోడను సమకాలికుడు. ఇతడు ౧౫ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి ౧౫౯౮-లో మరణము నొందెను.

అబ్దుల్ ఖాన్ ఉజ్ బేగ్ — ఇతడు అక్బరుకాలములో ప్రఖ్యాతి గాంచిన ఉజ్బెగ్ చక్రవర్తి. ఇతనిని మాల్వా దేశమునకు పాలకునిగ నొనర్చెను (౧౫౬౪). ఇతడు అక్బరుపై తిరుగబాటు చేయుటచేత ఓడింపబడి దేశమును విడిచి పరారి ఆయెను.

అబ్దుల్లాఖాన్ సయ్యద్ — ఇతనికి కుతుబ్-ఉల్-ముల్క్ అను పదవి కలదు. ఇతడు ఢిల్లీచక్రవర్తి అయిన బహాదూర్ షా కాలమున (౧౭౦౭ - ౧౭౧౨) అలహాబాదునకు గవర్నరుగ నియమింపబడెను. ఇతనితమ్ముడైన సయ్యద్ హుసేన్ అలీ ఖాను బీహారునకు గవర్నరుగ నుండెను. ఈ సోదరులు మతకర్తలైన 'మహమ్మదు' వంశమువారట! ఫరుక్ సియర్ (౧౭౧౩ - ౧౭౧౯) అను ఢిల్లీచక్రవర్తి వీరి సాహాయ్యమునచే సింహాసనాసీనుడయ్యెను. అబ్దుల్లాఖా నాతనికి ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. అతని తమ్ముడు 'అమీర్-ఉల్-ఉమ్రా' అను గొప్పపదవిని (సేనాధిపత్యమును) పొందెను. 'అందుచే నీ సయ్యదుసోదరు లిద్దఱును సర్వాధికారము కలవారై పాదుషానుకూడ లక్ష్యము చేయరైరి. వారిని నాశము చేయవలె నని పాదుషా యత్నించెను. కాని అతనియుపాయము లన్నియు నాతనికే చెఱుపు చేసెను. వారిబాధ తప్పించుకొనుటకై వారిలో నొక్కడగు హుసేన్ అలీ యనువానిని దక్షిణదేశమునకు సుబేదారుగా బంపెను. కాని వాడచ్చట మరాటావారితో స్నేహము చేసి వారిసైన్యములను, బాలాజీవిశ్వనాథుడను పేష్వాను వెంటబెట్టికొని ఢిల్లీపట్టణమునకు పోయి తనయధికారమును మరల స్థాపించెను (౧౭౧౮). ఇట్లు మరల సర్వాధికారము కలవారైన యీయన్నదమ్ములు ౧౭౧౯ లో ఫరుక్ సియరును జంపించి యాఱునెలలలో నిద్దఱు రాజపుత్రుల సింహాసనస్థులజేసిరి. కాని వా రకారణము వలననో మృతులయిరి. తుదకు వీరు 'మహమ్మద్ షా' అనువానిని పాదుషాను చేసిరి. కావున నీ సయ్యదుసోదరులకు 'రాజనిర్మాతలు' (King makers) అని పేరు వచ్చెను.'[1]

మహమ్మదుషా రాజయినతరువాత నతని ప్రేరణవలన ౧౭౨౦ లో హుసేన్ అలీఖాను చంపబడెను. అబ్దుల్లాఖాను తిరుగబడగా నాతని నోడించి చెఱబెట్టిరి. అతడచ్చటనే ౧౭౨౩-లో మృతుడయ్యెను.

అబ్దుల్లా ఎల్ తెయిషియస్ సయ్యద్ (౧౮౪౬-౯౯) — ఇతనిని ఖలీఫా యందురు. మహమ్మదు అహమ్మదునకు పిమ్మట మహదీపదవి వహించెను (౧౮౮౫). ఇతడు బగ్గరతెగలోనివాడు. ౧౮౮౯-వ సంవత్సరమున అబిసీనియా చక్రవర్తి యగు జానును నోడించెను గాని ౧౮౯౩-వ సంవత్సరమున అగరుడోట్ అను ప్రదేశమున ఇటాలియనులచే తఱుమబడెను. ౧౮౯౮-వ సంవత్సరమున కిచనరుప్రభువుచేతను, తరువాత ఓస్ డెబ్రికాట్ అను ప్రదేశమున సర్ ఆర్ వింగేటుచేతను ఓడింపబడి యాయుద్ధములోనే మరణము నొందెను.

అబ్బయామాత్యుడు — ఈతడు తెనుగున అనిరుద్ధచరిత్రము, కవిరాజమనోరంజనము అను రెండుకావ్యములను

1. మహమ్మదీయ మహాయుగము, రెండవభాగము, ౧౧౧.

రచించెను[1] ఈరెండుకావ్యములుగాక ఉదారకవిచరిత్రము అని నామాంతరము గలదు. ఈ రెండుకావ్యములందును కవి తన వంశమును వర్ణించియున్నాఁడు. ఇతనిది కౌండిన్యసగోత్రము, ఆపస్తంబ సూత్రము నియోగిశాఖ యని యూహింపనగును. కవి తాతతండ్రులపూర్వుఁడు బసవమంత్రి. ఇతఁడు కొండవీటిరాజులయొద్ద మంత్రిగనుండెను[2] ఇతనిపెద్దకుమారుఁ డైన ముమ్మడమంత్రి సంతతివాఁడు మనకవి. ముమ్మడికుమారుఁడు నిమ్మయ్య, మనుమఁడు అబ్బయ్య. ఇతఁడు కొండవీటిరాయలచే మన్నన వడసెను[3] ఇతఁడు మనకవి తాత. అబ్బయ్యకుమారుఁడు రాయన్న. ఇతనిధర్మపత్ని నరసమ్మ. వీరిద్దఱికిని యోగానందుఁడును, మనకవి యైన అబ్బయామాత్యుఁడును బుట్టిరి.

దేశము.— ఈకవి గుంటూరుమండలనివాసిగాఁ గాన్పించుచున్నాఁడు. వీరు కమపర్తి గ్రామనివాసు లగుటచే వీరికిఁ గమపర్తివా రన్న యింటిపేరు వచ్చెను. కమపర్తి, బుక్కపురి గ్రామముల కరణీకము వీరిది యైనట్లు ఈ క్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

> క. ఆమంత్రిమణి ప్రకాశన
> భోమణి కమపర్తి, బుక్కపురి ముఖ్యబహు
> గ్రామస్వాస్థ్యముఖక
> గ్రామణి బుధనుతుల ముఖుఁ గాంచె వలంపురన్
>
> [క, ౧, ౨౯

మంగళగిరి నృసింహస్వామి కవికి యిష్టదేవత. కమపర్తి గ్రామము ఒంగోలు తాలూకాలోను, బుక్కపురి ఆత్మకూరుతాలూకా (నెల్లూరుజిల్లా) లోను, మంగళగిరి గుంటూరుతాలూకాలోను ఉన్నది కావునఁ గవి పూర్వులు నెల్లూరుజిల్లాలోను, ఇప్పటి నెల్లూరుజిల్లాలోను నివసించియుండెనని చెప్పవచ్చును. నర్సారావుపేటతాలూకాలో కమపల్లె గ్రామమున్నది. దానికిఁ గరణములు కమపర్తివారు. వీరి కవియొక్కవంశజు లని తెలియుచున్నది.

కాలము.— ఈ కవికాలమునుగూర్చి శ్రీవీరేశలింగముగారిట్లు వ్రాసియున్నారు 'అబ్బయామాత్యుఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దిమధ్యమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౭౮౦-వ సంవత్సరము ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును.' ఇది యూహా. ఊహించుటకు వారు హేతువుల నిచ్చియుండలేదు. ఇతనిగ్రంథములు రెండును దేవునకు సంకితములు చేయఁబడినందున నీ కవికాలము నిర్ణయించుటకు నా కావ్యములలో దృఢమైనయాధారము లేనియెడ గానరాదు. అయినను ఉన్నవానినిబట్టి కొంత యూహింతము.

ఇతనిచే వ్రాయఁబడిన కవిరాజమనోరంజనము (పురూరవశ్చరిత్రము) వసుచరిత్రము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. అందలి పద్యములకుఁ బ్రతిబింబము లనఁదగు వీలు గల పెక్కుపద్యము లిందుఁ గలవు. దీనికి మనవారు పిల్లవసుచరిత్ర మని పేరు పెట్టియున్నారు. కావున అబ్బయామాత్యుఁడు వసుచరిత్రకారునికి తరువాతివాఁడు, అనఁగా బదునాఱవశతాబ్దిఁ దరువాతివాఁ డని మనము నిర్ణయింపవచ్చును.

అనిరుద్ధచరిత్రమునందు, ఈ క్రింది పీఠికపద్యపాదము గాన్పించుచున్నది.—

> పెంపుమీఱఁగవంత పేష్వామహారాజున
> మంది చెలాయించి సాగారు చెలువ

ఇందలి 'పేష్వా' పదము కాలనిర్ణయమునకుఁ గొంత [3-౧౯] సహకారి. 'పేష్వా' శబ్దమునకుఁ బ్రధానుఁ డని సామాన్యార్థమున్నను, పూనా పేష్వాలకు నని విశేషించినదను. మఱియు పేష్వాలైన బాలాజీబాజీరావుకాలమునకుఁ బూనాపేష్వాల ఖ్యాతి దక్షిణదేశమునందుఁ బ్రసరించిన దని చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౭౪౦ లో పేష్వాయై, ౧౭౬౧ లో మృతుఁ డయ్యెను. కావున నీకవి పదునెనిమిదవశతాబ్దిమధ్యమునం దుండెనని వీరేశలింగముగారు చేసిన యూహా సరియైనదిగాఁ గాన్పించుచున్నది.

అనిరుద్ధచరిత్రము.— ఇతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములలో అనిరుద్ధచరిత్రము మొదట వ్రాయఁబడినది. ఇం దైదాశ్వాసములు గలవు. పద్యసంఖ్య ౬౧౯. శ్రీకృష్ణుని మనుమఁ డైన యనిరుద్ధునకును, బాణాసురుని కూఁతు రైన ఉషాకన్యకకును జరిగిన వివాహకథ ముఖ్యముగ నిందు వర్ణింపఁబడినది. ఉషాకల్యాణముకథ సంస్కృత భాగవతమునందును (౧౦-వ స్కంధము), హరివంశమునందును (అ ౧౧౬-౧౨౮) గలదు. ఈ రెండుకథలకు వృత్తమువిూఁద కొన్నిటియందు వీనికిఁ గొంచెము భేద మున్నది. సంస్కృత భాగవతము ననుసరించి బమ్మెర పోతరాజు ఆంధ్రభాగవతమునందు దశమస్కంధములో నీకథ వ్రాసెను, హరివంశము ననుసరించి ఎఱ్ఱాప్రగడ తనచే రచింపఁబడిన హరివంశమునందలి యుత్తరభాగమున సప్తమాష్టమాశ్వాసములందును, నాచనసోముఁడు తన యుత్తరహరివంశమునఁ బంచమాశ్వాసమునందును వ్రాసియున్నారు. వైన మాయన యనుకవి ఉషాకల్యాణ మను కావ్య మొకటి యైదాశ్వాసములు గలది రచించినాఁడు.

---

1 అనిరుద్ధచరిత్రము చెన్నపట్టణమునందు వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండు సన్సువారిచేతను (౧౯౧౧), కవిరాజమనోరంజనము రాజమహేంద్రవరమునందు శ్రీ చింతామణి ముద్రాక్షరశాలాధికారులచేతను (౧౯౧౩) ప్రకటింపఁబడినవి. ఇవి నేనుపయోగించిన ప్రతులు.

2. కవిరాజమనోరంజనము, ౧. ౨౯.

3. అనిరుద్ధచరిత్రము, ౧. ౧౯.

కథాసంగ్రహము.— అబ్బయామాత్యుఁడు శ్రీమద్భాగవతమునందలి కథ ననుసరించి యీ యనిరుద్ధచరిత్రమును వ్రాసెను. వర్ణనములు పెందలైనవి తప్ప మూలకథలో నేమాత్రము మార్పులను జేసియుండలేదు. అనిరుద్ధచరిత్ర మని పేరు పెట్టినందునఁ గవి మొదటియాశ్వాసమునందు, అనిరుద్ధునకును రుక్మియొక్క పౌత్రి యైన రుక్మలోచనకును జరిగిన వివాహమును వర్ణించినాఁడు. రెండవ యాశ్వాసమునందు బాణాసురుఁడు శివునివలన వరంబును బడయుటయు, ఉష స్వప్నమునఁ గాంచుటయు, చిత్రరేఖ యఖిలరాజవరుల పటముల వ్రాసి యుషకుఁ జూప నామె యనిరుద్ధుని గుర్తించుటయు నను కథాభాగము కలదు. ఉషయొక్క విరహతాపమును, చిత్రరేఖ వెళ్లి యెవరికిని తెలియకుండ ద్వారకనుండి యనిరుద్ధునిఁ దీసికొని వచ్చుటయు, ఉషానిరుద్ధుల సమాగమంబును, బాణుఁ డనిరుద్ధునిఁ జెఱఁబెట్టుటయు తృతీయాశ్వాసమున వర్ణితములు. చతుర్థాశ్వాసమునందు యాదవులకును బాణునకును జరిగినయుద్ధము వర్ణింపఁబడినది. అయిదవయాశ్వాసమునందు బాణుఁ డోడుటయు కృష్ణుఁడు వానిని గరుణించుటయు, ఉషానిరుద్ధుల వివాహమును, దంపతులతో యాదవులు ద్వారకకుఁ బోవుటయు, అనిరుద్ధునకు వజ్రుఁ డను పుత్త్రుఁడు పుట్టుటయు, వాఁడు రాజసూయాదియజ్ఞములను జేయుటయు, ప్రజారంజకంబుగ రాజ్యంబు నేలుటయు నను కథ కలదు.

కవిజనమనోరంజనము, శశాంకవిజయమునకు నాధారము — ఇది అబ్బయామాత్యునిచే రచింపఁబడిన రెండవకావ్యము. ఇందైదాశ్వాసములును, ౧౧౬౦ పద్యములును గలవు. చంద్రుఁడు బృహస్పతియొద్దఁ జదువుకొని తారను లేవఁదీసినది మొదలు, పురూరవుఁడు ఊర్వశినిగూడి సంతానమును వడయువఱకును గల కథ ఇందు వర్ణితము.

ఊర్వశీపురూరవులకథ మొదట ఋగ్వేదమునందుఁ గలదు (౧౦-౯౫). బృహద్దేవతయందును (౭ ౧౪౦-౧౫౮), శతపథ బ్రాహ్మణమునందును (౫ ౧-౨), విష్ణుపురాణమునందును (౪-౬), దేవీభాగవతమునందును (౧-౧౩), హరివంశమునందును (౧౦-౨౬), మత్స్యపురాణమునందును (౨౪), కథాసరిత్సాగరమునందును (౩ ౪-౩౦) ఈ కథ కలదు.

ఈ కథ యంతయు శ్రీమద్భాగవతమునందుఁ జక్కఁగ వర్ణింపఁబడినది. సంస్కృతభాగవతమున నవమస్కంధమందలి ౧-వ అధ్యాయమునందు ఇలాకన్యచరిత్రమును, ౧౪-వ అధ్యాయమునందు చంద్రతారలచరిత్రయు, ఊర్వశీపురూరవులచరిత్రయుఁ గలవు. ఇవియే గాక బ్రహ్మపురాణము, పద్మపురాణము, స్కాందపురాణము (కాశీఖండము) మొదలగు పురాణములలోఁ జంద్రవంశవర్ణనము వచ్చినచోట్ల సంగ్రహముగనో, విస్తరముగనో యీకథ వర్ణింపఁబడినది. విక్రమోర్వశీయ మను నాటకమునందుఁ గాళిదాసుఁ డీ కథాభాగమునే మిగుల మనోహరముగఁ జిత్రించియున్నాఁడు. పురూరవునకే విక్రముఁ డని నామాంతరము. తెనుఁగున బమ్మెరపోతరాజు భాగవతమునందు నవమస్కంధమున నీకథాభాగ మంతయుఁ జక్కఁగ భాషాంతరీకరించియున్నాఁడు. ఈస్కంధమునందు రెండు తావులఁ గల యీ కథను తీసికొని యబ్బయామాత్యుఁడు పురూరవశ్చరిత్రమును రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. కాళిదాసునాటకమును ఈతఁడు చూచినట్టు లేదు. భాగవతములోని కథను ఈతఁడు మార్పలేదు. ఊర్వశీపటమును వ్రాయించి పురూరవునియొద్దకుఁ బంపుట యనునది (అ. ౫, ౧౯-౩౮) కవి క్రొత్తగఁ గల్పించినది. కావ్యము వర్ణనలతోఁ నింపఁబడినది.

కథాభాగము.— ప్రతిష్ఠానపురమునందుఁ బురూరవుఁడు రాజ్యము చేయుచుండఁగా నొకదినమున నారదుఁడు వచ్చి, రాజధర్మములను, వేదాంతమును రాజునకు బోధించి యింద్రలోకమునకుఁ బోవుచు అచ్చట నింద్రుఁ డడుగఁగాఁ బురూరవుని చరిత్ర చెప్పఁ దొడఁగెను (అ ౧). చంద్రుఁడు బృహస్పతియింట విద్యాభ్యాసము చేసి గురుభార్యయైన తారను లేవఁదీసి బుధుఁ డను కుమారునిఁ గాంచెను [1]. వైవస్వతమనువు పుత్త్రునకై యజ్ఞము చేసెను. కాని యాతని భార్య పుత్త్రిక కావలయు నని కోరినందున ఇల యనుకన్యక పుట్టెను. తండ్రికిఁ గన్యయందు విష్టము లేనందున గురు వగు వసిష్ఠుఁడు నారాయణుని వేఁడి ఇలాకన్యను సుద్యుమ్నుఁ డను పురుషునిఁగ మార్పించెను. సుద్యుమ్నుఁ డొకనాఁడు వేటకుఁబోయి కుమారవనముఁ బ్రవేశింప మరల ఇలాకన్యగ మారి బుధునితోఁ బొందుచేసి పురూరవునిఁ గనెను. అంత శివుని యనుగ్రహంబున ఇల యొకనెల పురుషుఁడుగను, ఒకనెల స్త్రీగను ఉండునట్లు వరము వడసి పుత్త్రునితో తన రాజధానికిఁ బోయి (అ ౨) కొన్నాళ్లు రాజ్యము చేసి, పురూరవునకుఁ బట్టము కట్టి యరణ్యమునకుఁ బోయెను. పురూరవుఁడు దిగ్విజయయాత్ర వెడలి యన్ని దేశముల జయించెను. నారదుఁ డిట్లు పురూరవుని వర్ణింపఁగా విని ఊర్వశి యను నప్సర యాతనియందు బద్ధానురాగ యయ్యెను. విరహతాప మధిక మయ్యెను (అ ౩). అప్పుడే మిత్రావరుణులు ఘోరమైన తపస్సును భంగము చేయుటకై యింద్రుఁ డూర్వశిని భూలోకమునకుఁ బంపెను. ఆమె వారితపస్సునకు విఘ్నము కావింపఁగా 'నీవు భూలోకమందు నుండెదవు. స్వర్గమునకుఁ బో' యని శాప మిచ్చిరి. పురూరవుఁడు గంగకు వెళ్లి మాఘస్నానము చేసెను. విష్ణువు ప్రత్యక్షమై దివ్యస్త్రీలాభము గలుగు నని వర మిచ్చెను (అ ౪). ఇట వింధ్యపర్వతమునందు పురూరవునిసమాగమం బెట్లు గలుగు నని యోజించి యూర్వశి తనపటమును వ్రాయించి రాజునకు పంపునట్లు చేసెను. ఆ పటమును జూచి రాజు ఊర్వశియెడల ననురాగము గలవాఁ డయ్యెను.

1. చంద్రతారలమైత్రితో సంబంధించినకథ శ్రీనాథుని కాశీఖండము (౪-వ ఆశ్వాసము)నందును, శేషము వేంకటపతి తారాశశాంకమునందును వర్ణింపఁబడినది.

ఇంతలో దూతలు వచ్చి వింధ్యప్రాంతమున నెవ్వరో స్త్రీ లున్నా రని చెప్పుదురు. పురూరవుఁడు వారివెంటఁ బోయి యూర్వశిం గలసి కొని, రాజధానికిఁ దీసికొనివచ్చును. తాను పెంచిన పొట్టేళ్లను పిల్లలవలె రక్షింపవలె ననియుఁ, దనను నగ్నుఁడుగ వివస్త్రుఁడుగఁ గాన్పింపఁ గూడ దనియును నూర్వశి పురూరవుని నొప్పించును. వారు పెక్కు దినంబులు కేళీవిలాసములఁ గడపుచుండిరి. ఒక్కనాఁ డింద్రుఁడు ఊర్వశిని పెట్టుకొనుమ్మని గంధర్వులను బంపెను. వారు వచ్చి ఊర్వశీ పురూరవులు సురతశ్రమతోఁ బరున్న సమయమున పొట్టేళ్లను బాధించిరి. అని యేడ్వఁగా నూర్వశి తొందరచేయ పురూరవుఁడు తొందరపాటుతో వస్త్రము లేకుండఁగనే లేచి గంధర్వుల నిర్జించి పొట్టేళ్లను రక్షించెను. కాని నగ్నుఁడుగాఁ గాన్పించినందునఁ బ్రతిజ్ఞాభంగ మని యూర్వశి విడలిపోయెను. అంత రాజు మిగుల శోకింప ఊర్వశి మరలఁ గానిపించి గర్భవతినైతి, మరల వచ్చెద నని వెళ్లి అయిన వమ కుమారునిఁ గనియె. సంవత్సరమునకు వచ్చి రాజునకుఁ గాన్పించి 'గంధర్వుల యాజ్ఞ లేనిది నేను నీకడ నుండరాదు' అని చెప్పఁగా వాఁడు గంధర్వులను వేఁడెను. వారు ఊర్వశిని బోలి యున్న యగ్నిస్థాలి యను స్త్రీ నిచ్చి వెళ్లిరి. ఆమెయే యూర్వశి యని కొన్నినాళ్లు గడపి పిదప మోసమును దెలిసికొని గాని మెను విడిచి రాజధానికిఁ బోయెను. చివరకు త్రేతాయాగమునందు నా యగ్ని స్థాలితో త్రేతాగ్నులను త్రేల్చి, అనేకయాగములను చేయఁగా నింద్రాదు లతనికిఁ బ్రసన్నులై యూర్వశి నిచ్చిరి. వారు సుఖంబున నుండి పెక్కుపుత్రులఁ గని చంద్రవంశాభివృద్ధిం జేసిరి (అ ౫)

కావ్యములు యోగ్యత — అబ్బయామాత్యుఁడు ప్రౌఢకవి. పద్యములు సాధారణముగ శబ్దాలంకారభూయిష్ఠములుగను, సంస్కృత పద సమాసజటిలములుగను నుండును. వసుచరిత్రకారుని ననుసరింప వలయు నని పాటుపడినవారిలో నితఁడు ప్రముఖు డని చెప్పవలెను. అనిరుద్ధచరిత్రమునందేమి, కవిరాజమనోరంజనమునందేమి వసుచరిత్ర లోని పద్యములవంటిపద్యములు పెక్కులు గుప్పించినాఁడు. మొదట వ్రాసిన యనిరుద్ధచరిత్రమునకంటె దరువాత వ్రాసిన కవిరాజ మనోరంజన మెక్కుడు ప్రౌఢముగ నుండుట కావున దీనికి మన వారు 'పిల్లవసుచరిత్ర' మని పేరు పెట్టిరి. ముఖ్యముగ నిందలి వర్ణనాత్మకములైన సీసపద్యము లెన్నియో శైలియందును అర్థము నందును వసుచరిత్రమునందలి సీసపద్యములను బోలియున్నవి. అనిరుద్ధచరిత్రమునందును ఇట్టి సీసపద్యములు కొన్ని కలవు కాని వసుచరిత్రముయొక్క యోగ్యత యీ గ్రంథముల కెన్నఁ టికిని రాలేదు. మూలమందలిపద్యములకును ఇందలియనుసృతు లకును భూతమానవ, నాతని పటుమునకును గల భేద మున్న దని చెప్పవచ్చును. మూలము మూలమే యనుసృతి యనుసృతియే. ఉదాహరణమునకై ఒకటి అనిరుద్ధచరిత్రమునందియు, రెండవది పురూరవశ్చరిత్రమునందియు, నిట్లు రెండుపద్యముల నిచ్చు చున్నాము.—

సీ. తామ్రపాత్రతో సుధాబ్దిఁ గైకొన వచ్చి
   శశివర్ద్రుముము చేర్చఁబడియెఁ
గోమలియధరంబుతో నింక ద్రవిరించి
   యరుచింబఫలము బడిసెఁబడియె
మృగనేత్ర పెదవితో సొగసుఁ బూనఁ గడంగి
   కెంపు నీరసముఁ గెక్కెందుకొనియె
సతిమోవితో రసస్థితులు చూచి సుగంధ
   నికలబంధూక మూరకయె చిక్కె
తే. దాయపగడంబునకుఁ బగడంబు బింబ
   మునకు బింబంబు మెఱయు కెంపునకుఁ గెంపు
బంధుజీవంబునకుఁ దాన బంధుజీవ
   మౌర! యాయిందువదనరదాంశుకంబు! [వసు, ౩-౪౫

సీ. కట్టడిపగను శేకట్లను లోనయ్యె
   విరసభావంబులై విద్రుమములు
ప్రత్యగ్రహంబున గళాభంగ మయ్యెను దాము
   సప్రకాశతను నక్షత్రగణము
పగలు మింపుట విదేశగతంబు లయ్యె రా
   జాదమానమున రథాంగములను
కాక దప్పిక తుది లోఁబడి పలుమాఱుఁ
   బ్రహారణంబులఁ గెందెఁ బిఁదికమ్మి
రమణియధర వక్షస్తనాంగములతోడి
   ప్రాతిపక్షికమున నివి భంగపడియె
పట్టియార్వ్యోదమున బలవంతులోడి
   సాటికి జెనఁలు చెల్ల నిమ్మలకు గాద [అని, ౧-౮౮

సీ. తరుణారుణకబళనోద్ధతిఁ బూపె నెవ్వాఁడు
   రుచులచే ఫలమోదరుచులచేత
నకలంకరాముమ గ్రీకఁ బూసె నెవ్వాఁడు
   శయముచే వ్యాక్కుపేశయముచేత
మున్నీరు పల్వలంబుగ దాఁటె నెవ్వాఁడు
   జవముచే గుణగాఢ్యమునుచేత
నతుశాప్రౌఢి వలరారె నెవ్వాఁడు
   రణముచే నియమధారణముచేత
తే. ధరణి నెవ్వాఁడు దానవద్విరదదళన
   విస్ఫూర్తిఁ దనశోసరిశౌర్యవృత్తిఁ జెలిసె
నతని మతొక్కవ్యథవ్యవాగమ్యకటన
   మంజులస్వాంతు హనుమంతు మదిఁ దలఁతు [వసు, ౧-

సీ. వాసుదేవభాగ్యత వర్తిల్లె నెవ్వాఁడు
   భవముచే మూర్తిచే భవముచేత
నఖువిఖండనలీల నవురారె నెవ్వాఁడు
   శ్రీచేఁ బరశాంబుశ్రీచేఁ

గాళింది గడిచి శిక్కలు వఱ్ఱె నెవ్వాఁడు
 రతులచే వనకేళిరతులచేత
గీతామృతవ్యాప్తిఁ గిల్కొల్పె నెవ్వాఁడు
 నయముచేఁ దత్త్వనిర్ణయముచేతఁ
దెలిపె నెవ్వాఁడు కంసకూంసలుకతంగ
భూపావనధాటిచేఁ వనపురుమ సింహ
మూర్తివిస్ఫూర్తి యసమానకీర్తి యతఁడు
సంస్తుతార్హాత్తి యాభీరచక్రవర్తి [కవి, ౧-౪౨

మూలముతోఁ బోల్చక విడిగఁ జూచినచో నీ రెండు కావ్యములును కొంత యోగ్యత కలవి యని చెప్పవలెను. పూర్వ కవులలో లేని క్రొత్తకల్పన లేమియు లేకపోయినను వర్ణనములు వచ్చినచోటఁ గవి విస్తరముగను కొంత సరసముగను వర్ణించును. అనిరుద్ధచరిత్రయందు ద్వారకాపురమును ఇరువదిరెండు పద్యముల లోను (ఆ ౧, ౫౩-౭౩), పురూరవశ్చరిత్రమునందు ప్రతిష్ఠాన పురమును ముప్పదిమూఁడు పద్యములలోను (ఆ ౧, ౫౩-౮౫) వర్ణించియున్నాఁడు. చిత్రలేఖ యొందిలిపటములను వ్రాసి వానిని వర్ణించుటలోఁ గవి ముప్పదిపద్యములు వ్రాసియున్నాఁడు. (అని, ఆ. ౨, ౧౦౦-౧౩౦) అప్సరస్త్రీల యుద్యానవిహారము వర్ణించుటకు నలువదిపద్యములు పట్టినవి (కవి, ఆ ౪, ౬౬-౧౦౫) ఇట్లే వేఱువేఱు ఋతువులను, ప్రసంగములను వివరముగ వర్ణింపఁబడినవి.

ఎఱ్ఱాప్రెగడచే వ్రాయఁబడినహరివంశమందలి యుషాకథతోఁడఁ గాని, నాచనసోముని ఇందుధరోపాఖ్యానముతోఁడఁ గాని ఈ కవి యొక్క యనిరుద్ధచరిత్రమును పోల్చుటకు వీలు లేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగడ కవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢముగ లేకపోయినను సులభశైలిచేతను నానాశబ్దప్రవాహముచేతను, స్వాభావిక వర్ణనములచేతను హృదయాహ్లాదకరముగ నుండును. నాచనసోముని ప్రౌఢరచనాచమత్కారమును, అసమాన మనువర్ధగౌరవ రసభావప్రదర్శనమును వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు. బమ్మెరపోతరాజు కేవలము భాగవతమున సంగ్రహముగ వ్రాసినాఁడు. వ్రాసినంతవఱకుఁ గథ రసము లొలుకుచున్నది. దానితోను అనిరుద్ధచరిత్రము సరిపోలదు. కావున నీ కథానకము మీఁదనే కవిత్వము చెప్పినమహాకవుల కావ్యములకంటె నీతనికవిత్వము తక్కువయైనదే కాని మించియుండదు. అంతమాత్రమున నీతనికవిత్వము మిక్కిలి నీరసమని చెప్పుటకు వీలులేదు. ముఖ్యముగ రసికజన మనోరంజనము మహాకావ్యములలోఁ జేర్పఁదగిన దనియే చెప్పవలెను. వర్ణనములలోఁ గవి పూర్వకవులకద్దానుకరణము చాలభాగము చేసినను తన సొంతకల్పనలుగూడ నచ్చటచ్చటఁ జేర్చినాఁడు.

సంస్కృతపాండిత్యము — ఈ కవి సంస్కృతమును బాగుగ నభ్యసించిన ట్లతనికావ్యములే చెప్పుచున్నవి. ఈతఁడు నైషధాదికావ్యములను జదివినట్లు మనము కొన్ని దృష్టాంతములవలన నూహింపవచ్చును. శ్రీహర్షకృతనైషధమునందు నీ క్రిందిపద్యము కలదు —

అయం దరిద్రో భవితేతి వైధసీం
లిపిం లలాటేఽర్థిజనస్య జాగ్రతీమ్,
మృషాం న చక్రేఽల్పితకల్పపాదపః
విధాయ దారిద్ర్యదరిద్రతాం నళః [1] [౧ ౧౫

దీనిం జూచి యబ్బయామాత్యుఁడు కవిరాజమనోరంజనము నందు నీ క్రిందిపద్యము వ్రాసియున్నాఁడు —

మ. అయ మర్థి జన యంచు యావకలలాటాంతస్థలిన్ బ్రహ్మని
ర్ణయతన్ వ్రాయ వహించునట్టిలిపియర్థంబుల్ విశేషాన్వయ
క్రియగా నర్థమవారిగా నొసఁగి యర్థిం జేయ నాతఁడు వ్రాఁ
తియు వార్తే యవితీర్ణియు న్నిజముగా ధాత్రీశు నేర్పట్టెనో? [౧, ౮౩

ఈతనికావ్యమునందు సంస్కృతపదములే యెక్కు వైనను కవి యచ్చటచ్చట శుద్ధాంధ్రపదములతోఁ గవిత్వము చెప్పియున్నాఁడు ఉదాహరణము —

సీ. పంటముత్తియదువు గంటలమొలనూలు
 పడమటిదొర రేలు నిమురద్రోలు
మినాసై మెలంగుపాపిటఁ జట్టుకొల్లారు
 రతనంపు నరకుతోరపు బిడారు
వేల్పుపాతరకత్తె బిడ్డనిచౌరుదొక్క
 దండెప్రట్టుగుబోగి గొన్న దక్క
కలేనిసిరి దబ్బరించుమ్రోతలప్రోవు
 తపసితోపప్రమంట నాచురావు
బల్లిదప్రోటిమల్లాంధ్రయల్లిబిల్లి
మేర దప్పక నిలిచిన మీఁదుచల్లి
నిట్టనేరడుదిబ్బకుఁ జట్టువారు
తీరు చెన్నారు మన్నీరు తెలుపఁ గాంచి
[కవి, ౪. ౬౩

ఈకవి ప్రసంగానుసారముగ హిందూస్థానీపదములను జమత్కారముగ నుపయోగించియున్నాఁడు.

సీ. అతనంబుతోఁ దేటి సంచిలీవానమళి
 న్నీదుమూదారుగా నిగిడి నడుమఁ
గలువలదొరచల్లగాలి మలీరులు
 పూని రాస్తాను చపాను గొలువఁ

---

౧. ఈ. ఇతఁడు దరిద్రుఁడౌ ననుచు నేర్పడ నర్థిలలాటపట్టికన్, శతధృతి వ్రాసినట్టిలిపిజాల మనర్థము గానియట్లుగా
వితరణకేళిజాలిత విశ్రుతనిర్జితకల్పభూరుహాం, డతఁడు దరిద్రతాగుణమునందు దరిద్రుని జేయు నాతనిన్ [౧, ౫౩

కెంపు మీఱంగ నంతకే మోవామాలజారున
యందె పేలాలపేరొందదు పెంప
కెమ్మోవి గోపాలనీలానీలాలగములు గ
ప్పా చీర మారము ప్పారు పేయ
సరణీకాతాలరంగు ముత్యాలటములు
తపింగ వటియించుచిలుక పేరాలు నెక్కి
కెంజిగురుసైత్రు కేల నంటించుకొనుచు
మదనపాదుకపో వెండు గడలె నఖుకు

[అని, ఆ ౩, ౧౯

ఒక విశేషము — తెలుఁగుకవులలో నితఁడు అభ్యంతరరతిని విచ్చలవిడిగ వర్ణించియున్నాఁడు. అభ్యంతరరతి యనఁగా స్త్రీపురుషుల సంభోగవర్ణనము. పెద్దనాది ప్రబంధకవు లిట్టివర్ణనములు కావ్యములలో నెక్కడనో యొకటిరెండుపద్యములతోఁ జెప్పి దాఁటించుకొనిపోయినారు. కాని యీకవి యిట్టివర్ణన మొక్కచోట మన్నఁ జాలదని కాఁబోలును తనకావ్యములలోఁ బెక్కుచోట్లఁ జొప్పించినాఁడు. అనిరుద్ధచరిత్రమునందు నాలుగుసారులును, కవిరాజమనోరంజనమందు నైదుసారులును ఇట్టివర్ణనములు కలవు! ఉత్కలోచన వివాహమప్పు డొకసారి, ఉషకు స్వప్నము వచ్చినప్పు డొక్కసారి, ఆమె సఖులతోఁ జెప్పుకొనునప్పు డొక్కసారి, నిజముగాఁ బతిని కలసినప్పు డొక్కసారి — యిట్లు వీలయినచోట నెల్ల మన్మథరతిని వర్ణించినాఁడు. నాయికానాయకులయొకదినచర్యను వర్ణించి, తృప్తి పొందక 'మతిరోయక్కజాఁడు' (౩ ౯౯) అని ఉపోద్ఘాతము చెప్పి తిరిగి యాత్రియను పదిపద్యములతోఁ జెప్పెను. ఇట్లే కవిరాజమనోరంజనంబునందు బుధునకు నిలాకన్యకకును, పురూరవునకు నూర్వశికిని జరిగిన సమాగమంబు వర్ణనమ్ములతోఁ బెక్కుచోట్లఁ జిత్రించెను! ఇంతియకాదు. ఒకచోట 'సామాన్యరతి'యని (అని, ఆ ౩, ౭౫-౮౩), ఒకచోట 'సమరతి'యని (కవి, ఆ ౨, ౧౭౨-౧౭౪), ఒకచోట 'ఉపరిరతి'యని (కవి, ఆ ౫, ౨౪౩-౨౪౪), ఒకచోట 'గర్భిణీరతిజనిత సౌఖ్యము'ను (అని, ఆ ౩, ౧౦౨), ఒకచోట 'ప్రసవానంతరద్వితీయసమాగమాధిక్యసుఖము'ను (కవి, ఆ. ౨, ౯౧), ఒకచోట 'సురతసాట్యసుఖము'ను (కవి, ఆ ౪, ౧౩౯) - ఇట్లు విచ్చలవిడిగ సురతవర్ణనములు గుప్పించినాఁడు!

ఇట్లీకవి రతివర్ణనము హెచ్చుగఁ జేసినను సంస్కృతభూయిష్ఠముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. అందువలన పామాన్యజనుల కాపద్యములు సాధారణముగ నర్థము కావు. అర్థమైనను కాకపోయినను ఇట్టివర్ణనములను ఇంతవిశేషముగఁ జేయుట కావ్యముయొక్క మర్యాదకు లోపమనియే చెప్పవలెను. ఇచ్చట నీవర్ణనములు 'నీతి నతిక్రమించుచున్నవా? చట్టములకు లోఁబడునా?' యను ప్రశ్నములను నేను విచారించుటలేదు. పూర్వకవియఁ, జనసంభవము కలవాఁడును అగుటచే నాభయము మనకవి కుండ దనుకొందము. కాని యిట్టివర్ణనములు కావ్యముయొక్క రసమాధుర్యమునకును, కల్పనా గాంభీర్యమునకును, భావసౌందర్యమునకును (Aesthetic beauty) తప్పక భంగము కలిగించు ననుటకు సందేహము లేదు. నాయికానాయకుల నొక్కచోటికిఁ దెచ్చి యొక్కగదిలో విడిచినట్లు వర్ణించి యంతతో వర్ణనము చాలించి మిగిలినభాగము చదువరుల యూహకు వదలినఁ జాలదా! వచ్చిగఁ జెప్పినదానికంటె ధ్వనిమూలకముగఁ దోఁచునట్లు చేయుట ప్రతిభావిశేషము కాదా?

ఈకవి భగవద్భక్తుఁడుగాఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. తన రెండు కావ్యములను నరాంకితము చేయక దేవాంకితము చేయుటయే కాక యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు.

క. భగవంతుని సద్గుణముల
పొగడనివిత్తంబె తమ శిఖాద్యైశ్వర్యం
బగుట నరస్తుతి సేయరు
జగతిఁ బక్కువులు సుచ్చసంపదకొఱకై [అని, ౧-౧౬

క. భాసిలు భావ భువన
త్రాతలకు బ్రాత శౌరి రక్షకుఁడఁట యా
దాతలదాత వ్యవధి యు
దాతం బేటికి నతించలాఘుగ మేలా? [కవి, ౧-౧౫

ఇట్టి భగవద్భక్తుఁడుకూడ సురతవర్ణనములో నింత శ్రద్ధ వహించుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగ నున్నది!

(కొ వేం ల.)

అబ్బాటి (౧౫౧౨-౭౧) — నికోలో డెల్ అబ్బాటి యని యితని పూర్తిపేరు. ఇతఁడు ఇటలీదేశములోని మోడినా నగరమున జన్మించి కోరెజ్జియోకడ విద్యాభ్యాసము చేసి ప్రసిద్ధి వచ్చి చిత్రకారుఁడయ్యెను. ఫాంటిన్ బ్లోమందిరము నలంకరించుట యందు ప్రిమాటిస్సియో యనువానికిఁ దోడ్పడియెను. ఇతఁడు అపోస్తలు లయిన పీటరు, పాలు అనువారిచిత్రపుటలను చిత్రించెను.

అబ్బాడీ — ౧ ఈతని పూర్తిపేరు ఆంటోయిన్ థామ్సన్ డి అబ్బాడీ (౧౮౧౦-౯౭). ఇతఁడొక ఫ్రెంచివంశీయుఁడును, పరిశోధకుఁడునై యుండెను. ఇతఁడు డబ్లినగరమున జన్మించినవాఁడయినను ఫ్రాన్సుదేశమునందే విద్య నభ్యసించెను.

౧౮౩౫-వ సంవత్సరమున ప్రకృతిశాస్త్రపరిశోధకుఁడైన తన సవతిసోదరుని త్రికోణమునకుఁ బంపిరి. ౧౮౩౭ మొదలుకొని ౧౮౪౮ వరకు అబిసీనియాదేశమును పరిశోధించుచుండెను. ఇతఁడు తన వాని ప్రకృతిశాస్త్రపరిశోధనలో నధ్యక్షుఁడుగ నియమింపఁబడెను. ఇతఁడు కల్విన్ ప్రభుత్వముకూడ అరగో పతకమును బహూకరణము పొందెను. సాలునకు ౪,౦౦౦ల ఫ్రాంకు లాదాయము వచ్చెడి అబ్బాడీ యను ఎస్టేటు, ఏఁబదిసంవత్సరములలో ౫,౦౦,౦౦౦ల నక్షత్రములు జూచి వారు ప్రకటించుపద్ధతిమీఁద, ప్రకృతిశాస్త్రపరిశోధనకు

మరణశాసనముద్వారా తెలియజేసెను. ఇతడు ౧౮౭౦-వ సంవత్సరమునకు భూగోళ, ఖగోళశాస్త్రసంబంధము అయిన పెక్కు గ్రంథములను రచించెను.

౨ జేమ్సు అబ్బాడీ యని యితని పూర్ణమైన పేరు. ఇతడు ౧౬౫౪-వ సంవత్సరప్రాంతమున ఫెరాన్ మండలమున సేయను గ్రామమున జన్మించి ప్రఖ్యాతిగాంచిన ప్రొటెస్టాంటుమతగురుడు. ఇతని తల్లిదండ్రులు మిక్కిలి బీదవారగుటచేత స్నేహితుల ప్రోత్సాహముచే నక్కడివిద్య నభ్యసించెను. సెడన్‌పట్టణమున విద్య నభ్యసించి పదునెనిమిదేండ్లకే పరమార్థవిద్య (ఈశ్వరవిషయకవిద్య) యందు డాక్టరు పట్టము పొంది మిక్కిలి ఖ్యాతి గాంచెను. ఇతడు బర్లిన్‌నగరమున కొన్నిసంవత్సరములు గడపినతరువాత ఫ్రెంచిప్రొటెస్టాంటు చర్చిలో ప్రధానమతబోధకుడుగ నుండి ౧౬౮౮-వ సంవత్సరములో మార్షల్ షాంబర్గుతోగూడ నింగ్లాండునకు బోయి లండనులోని సావాయ్ ఫ్రెంచిచర్చిలో ప్రధానమతబోధకుడయ్యెను. విలియమ్ రాజాపెడ మిక్కిలి ప్రేమానురాగములు గలవాడగుటచేత ౧౬౮౮-వ సంవత్సరమున సంభవించిన విప్లవచరిత్రమునుగూర్చి కావలసిన యుపకరణములు రాజకీయ మంత్రులవలన సమకూర్చి యిచ్చి దిప్పదురు. ఐర్లాండులోని కిల్లాలో గురుస్థానాధికారిగ రాజుచే నియమింపబడియెను. ఇతడు మహావక్తయు, శక్తిమంతుడును, మహాబోధకుడునై యనేకమతగ్రంథములను విరచించి ౧౭౨౭-వ సంవత్సరమున లండనునగరములో మృతి నొందెను.

అబ్బాస్ — ౧ ఇతడు (౫౬౬-౬౫౨) మహమ్మదుయొక్క పినతండ్రి. బేదరుయుద్ధములో చెఱబట్టబడియెను. తరువాత మహమ్మదీయమతమునకు ముఖ్యసహాయుడయ్యెను. ౭౫౦-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౨౫౮-వ సంవత్సరములో మంగోలు (మొగలు)లచే జయింపబడువఱకును పరిపాలనము చేసిన బాగ్దాదు ఖలీఫాలను అబ్బాసువంశమునకు మూలపురుషుడుగ నుండెను.

౨ పారసీక (పర్షియా) దేశపు రాజులలో ఈపేరుగలవారిలో ఇతడే (౧౫౫౭-౧౬౨౮) మొదటివాడు. ఇతడు ప్రసిద్ధుడగుటవలన నీతనిని 'అబ్బాస్ ది గ్రేటు' 'ఘనుడైన అబ్బాస్' అందురు. ఇతడు ౧౫౮౬-వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కెను. ౧౫౯౭-వ సంవత్సరములో హీరాత్ నగరమున ఉజ్బెగు అనువారి నోడించెను. ౧౬౦౧-వ సంవత్సరములనడుమ నశేకపర్యాయములు తురుష్కుల నోడించెను. బ్రిటిషువారిసాహాయ్యముతో ౧౬౨౨-వ సంవత్సరములో ఆర్ముజ్ నుండి పోర్చుగీసువారిని తఱిమివేసెను. ఇతనిరాజ్యము టైగ్రిసునది మొదలుకొని సింధునదివఱకును వ్యాపించియుండెను. ఇస్పహానుపట్టణమును రాజధానిగ జేసికొని రాజ్యతంత్రమునందు ముఖ్యము అయిన సంస్కారములను పెక్కింటిని గావించెను.

౩ పారసీకదేశపు రాజు (చక్రవర్తి) (౧౬౪౨-౧౬౬౬) ౧౬౩౦ లో జన్మించెను. ప్రజలకు సుఖకాలముగ రాజ్యము చేసెను. ఇతని రాజ్యకాలమున ప్రజలు ధనసంపన్నులైరి. ఇతడు కంగహారమును జయించుకొనెను. కాని మొగలులు తిరిగి తీసికొనిరి.

౪ పారసీకదేశపురాజు (చక్రవర్తి) (౧౭౩౨-౧౭౩౬) ఇతడు తొమ్మిదినెలల బాలుడుగా నున్నప్పుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆదేశములమీద రాజ్యముచేసిన సాఫీవంశములోని చివరవాడు.

అబ్బాస్‌పాషా (౧౮౧౩-౧౮౫౪) — మహమ్మద్‌పాషాయొక్క మనుమడు. ౧౮౪౮-వ సంవత్సరములో ఈజిప్టునకు రాజప్రతినిధిగ ఇబ్రాహీమ్‌పాషాకు తరువాత నేర్పడియెను. ఇతని ప్రభుత్వము అభివృద్ధి లేనిదిగను, వట్టికర మైనదిగ నుండెను.

అబ్బాస్‌ఖాన్ అలీ షెర్వానీ — అక్బరుకాలమున నుండినచరిత్రకారుడు. ఇతడు షేర్‌షా చరిత్రము వ్రాసెను. షేర్‌షా యనగా హుమాయూనును ౧౫౪౦ లో హిందూస్థానమునుండి వెడలఁగొట్టి ఢిల్లీరాజ్యము నాక్రమించినవాడు. ఈచరిత్రము అక్బరుని కొఱకు వ్రాయబడినది.

అబ్బాస్‌మిర్జా (౧౭౮౩-౧౮౩౩) — ఇతడు పారసీకదేశపు 'షా' అయిన ఫత్ అలీయొక్క కుమారుడును యువరాజును నైయుండి ౧౮౧౧-౧౮౧౩ సంవత్సరములలోను ౧౮౨౬-వ సంవత్సరములలోను జరిగిన రష్యనుల దండయాత్రలలో పారసీకసైన్యమున కధిపతిగా నుండి కరాబీయూరాష్ట్రములను గోలుపోయెను కాని ౧౮౨౭-వ సంవత్సరములో జరిగినయొడంబడికలో నీతడు 'షా' గా నుండుట కంగీకరింపబడియెను.

అబ్బాసువంశము — ఈవంశమువారు ఓమ్మియాదువంశమువారితరువాత సరేసియన్ (మహమ్మదీయ) సామ్రాజ్యమును క్రీ. శ. ౭౫౦ మొదలు ౧౨౫౮ వఱకును పరిపాలించిన 'ఖలీఫా' లనబడు మహమ్మదీయమతాచార్యులు. వీరివంశమునకు మూలపురుషుడు మహమ్మదీయమతసంస్థాపకుడగు మహమ్మదునకు పినతండ్రియు, సహకారియునైన అబ్బాసు. వీరికి పూర్వము సిరియామీద ఓమ్మియాదు లనువారు ౬౬౧ మొదలు ౭౫౦ వఱకును ఖలీఫాలుగా నుండిరి. వారిని వెడలఁగొట్టి మహమ్మదునియొక్కవంశములోని వారైన అబ్బాసులు సింహాసనము నాక్రమించుకొనవలయునని యత్నము చేయుచుండిరి. అబ్బాసునకొడుకుమండి నాల్గవతరమువాడగు (మునిమనుమడు) అబుల్ అబ్బాసు అనువాడు అబు ముసిలీమ్మను పేరుగలవానిసాహాయ్యమున ఓమ్మియాదువంశజుడగు కడపటి మెర్వాన్ అనువానిని జాబ్‌నదీప్రాంతమున నోడించి, రాజ్యమంతయును నాక్రమించుకొని ఖలీఫాపదము నెక్కెను. అప్పటినుండియు వాని

సంతతివారే మహమ్మదీయరాష్ట్రము స్పైనుదప్ప వందల సంవత్సరములకుంటె ఎక్కువకాలము పరిపాలించి మహోన్నతఖ్యాతిని బడసిరి.

వీరిలో నీవంశస్థాపకుఁడగు అబుల్ అబ్బాసు నాలుగుసంవత్సరములుమాత్రమే రాజ్య మొనర్చెను. ఈకొలఁదికాలములోనే అనేక క్రూరకృత్యముల నొనర్చి మహాక్రూరుఁ డని యపఖ్యాతిఁ గాంచెను. ఇతఁ డొమ్మియాదువంశమును నిర్మూలముచేయఁ గంకణము కట్టుకొనెను. అబ్దుర్ రహిమా ననునతఁ డొక్కఁడుమాత్రమే వీనిబారినుండి తప్పించుకొని పోయి స్పెయినుదేశము నాక్రమించుకొనెను. ఇట్లే ఆఫ్రికాదేశముకూడ నించుమించుగ స్వాతంత్ర్యము వహించి వలస పోయెను. ఇతనితరువాత నితనితమ్ముఁడు మన్సూరు అనునతఁడు పట్టము గట్టుకొని యనేకయుద్ధములందు జయము నొంది విజయుఁ డను సార్థకబిరుదము గడించెను. ఇతఁడు ౭౬౨-వ సంవత్సరమున బాగ్దాదుపట్టణమును పట్టణరాజములలో నిరుపమానముగా నిర్మించి దానిని ముఖ్యపట్టణముగా చేసికొనెను. ఇతఁడు క్రీ శ ౭౭౫ లో మృతినొందఁగా నతనికుమారుఁడు మహాదీ యనునతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చి పాశ్చాత్యరోమకచక్రవర్తిని యగు ఐరినితో యుద్ధమొనర్చి జయము నొంది ఆమె కప్పము గట్టునట్లు సంధిచేసికొనియెను. మక్కా, మదీనా, జెరూసలేము మున్నగు పట్టణములలో నుండు మసీదుల బాగుచేసి అనేకసత్రముల నితరసౌకర్యములను గుదిర్చి ఖ్యాతిని బడసెను. క్రీ శ ౭౮౫ లో నితనికుమారుఁడు హాదీ అను నతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౫ నెలలలోపలనే చంపఁబడెను. అతని యనంతరము నతని తమ్ముఁడగు హారూన్-అల్-రషీద్ అను మహాపురుషుఁడు సింహాసన మధిష్ఠించి ౨౩ వత్సరములు (౭౮౬ - ౮౦౯) మహావైభవముతో రాజ్యమును పాలించి తనవంశప్రఖ్యాతిని దిగంతముల వ్యాపింపఁజేసెను.

ఇతఁడే అరేబియన్‌నైట్స్ అను గ్రంథమునకు కథానాయకుఁడు. ఇతఁడు పండితులను, కవులను, గాయకులను, శాస్త్రజ్ఞులను సభకు రావించి వారి కుచితసత్కారము లొనర్చి బహూకరించి వారి పాలిటి కల్పవృక్షమై లోకమునకు హితకారి యయ్యెను. ఇతనికాలములో చక్కనిపట్టణములు పెక్కులు నిర్మింపఁబడెను. ఇతఁడు ప్రజలను బిడ్డలవలె పోషించి వారిచే నధికముగఁ బ్రేమింపఁబడుచుండెను. ౮౦౨-వ సంవత్సరమున పాశ్చాత్యరోమకచక్రవర్తి నిసెఫోరసు కప్పము గట్టుట మానినందున నతనిపై దండయాత్ర వెడలి జయశాలి యయ్యెను. ఇతనిపరిపాలనంబున మహమ్మదీయవిఖ్యాతి అత్యున్నతదశను జెందెను. అందువలన నితనికీర్తి శాశ్వతముగఁ జాటఁబడుచుండును. కాని దానియందు కళంక మొకింత లేకపోలేదు. ఇతనిని, తనపూర్వులను రాజ్యపరిపాలనంబున సహాయభూతులైన బార్మెసైదులవంశము నిర్మూలనము అన్యథా స్వచ్ఛమైన యితనికీర్తిని కళంకితముగ జొనర్చుచున్నది. ఈతని కుమారులలో నంతఃకలహము లుప్పతిల్లె. మమూ ననునతఁడు తనయగ్రజు నమీనుని ద్రుంచి ౮౧౩-వ సంవత్సరమున పట్టము గట్టుకొని ౨౧ సంవత్సరములు రాజ్య మేలెను. మొదట నితఁడు అలీవంశస్థులయెడ పక్షపాతము వహించి తుదకు విజయుఁడై తనతండ్రివలె పండితాభిమాని యై ప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఇతనికాలములో గ్రంథాలయములు పెక్కులు స్థాపింపఁబడినవి. జ్యోతిషము, గణితము, వేదాంతము, భౌతికశాస్త్రములు, వైద్యము మొదలయిన విషయములను గురించిన పెక్కుశాస్త్రములు వ్రాయఁబడినవి. మూఁడు గ్రంథములు సంస్కృతమునుండి భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. ఇతని యనంతరము రాజ్యము విచ్ఛిన్నమై అంతరించుమార్గము పట్టెను.

ఇతనితరువాత నితని తమ్ముఁడు ముతాసిం అనునతఁడు రాజై స్వరక్షణమునకై తురుష్కసైన్యమును స్థాపించెను. ఈ సైన్యము రోమను ప్రిటోరియనుసేనవలె వృద్ధిఁ జెంది రాజ్యమున సర్వాధికారమును వహించి రాజులను నామమాత్రావశిష్టులఁగఁ జేసెను. ఇతని కుమారుఁడు వాథిక్ అనునతఁడు ౫ వత్సరములు వైభవముతో రాజ్య మేలెను గాని తరువాతివా రందఱును తురుష్కసైనికులచేతులలో తోలుబొమ్మలవలె మెలఁగుచుండిరి. తుదకు కాహిర్ అనునతఁడు క్రీ శ ౯౩౨-లో అబ్దుర్ రజాకను తురుష్కునే వానికి అమీర్‌ఉమ్రా అను మున్నతపదవి నొసంగి యతనికి సర్వాధికారము వదలి నామమాత్రావశిష్టుఁడై యుండెను. అప్పటినుండియు నీ తురుష్కులు ప్రబలులై అబ్బాసైదువంశస్థులపేర రాజ్య మేలుచుండిరి. వీరి పాలనమున ఖురాసాను, సిరియా మొదలగురాష్ట్రములు స్వతంత్రత వహించి విడిపోయెను. తుదకు బాగ్దాదుపట్టణముమాత్రమే అబ్బాసైదులవశ మైయుండెను. ఇదియుఁగూడ ౧౨౫౮-వ సంవత్సరమున నంతరించెను. ఆ సంవత్సరమున హులాగు అను మంగోల్‌రాజు బాగ్దాదుపట్టణమును ముట్టడించి కాల్చివైచి ముతసిమ్ అను ప్రభువును ద్రుంచివైచెను.

ఇంతటితో అబ్బాసైదుల రాజ్యము నశించినను ఈజిప్టునందు మాత్ర మీ వంశస్థులు ౩౦౦ల వత్సరములు పేరునకుమాత్రము రాజులైయుండిరి. వీరిలో కడపటివాఁ డగు మూఁడవ ముతవక్కిలు తురుష్కవంశస్థుఁ డగు సుల్తాను సలీముచే నోడింపఁబడి కాన్‌స్టాంటినోపిలునకు బందిగాఁ గొంపోఁబడి తుదకు ౧౫౩౮-వ సంవత్సరమున కైరోపట్టణమున మృతి నొందెను.

బాగ్దాదుపట్టణమున రాజ్యము చేసిన యీ వంశపురాజులు మొత్తముమీఁద ౩౭ గురు. వారిపేళ్లు, రాజ్యకాలము నీ క్రింద నీయఁబడుచున్నవి. వీరిపేళ్లకు ముందు 'అల్' అను గౌరవార్థపదము జేరెదరు.

౧. అబుల్ అబ్బాస్ అల్‌సఫా (౭౫౦ - ౭౫౪)
౨. మన్సూర్ (౭౫౪ - ౭౭౫)
౩. మహాదీ (౭౭౫ - ౭౮౫)
౪. హాదీ (౭౮౫ - ౭౮౬)
౫. హారూన్ - అల్ - రషీద్ (౭౮౬ - ౮౦౯)

౬ అమీన్ (౮౦౯ - ౮౧౩)
౭ మమూన్ (౮౧౩ - ౮౩౩)
౮ ముతాసిం (౮౩౩ - ౮౪౨)
౯ వాథిక్ (౮౪౨ - ౮౪౬)
౧౦ ముతవక్కి - ల - అల్లా (౮౪౬ - ౮౬౧)
౧౧ ముస్తన్సిర్ (౮౬౧ - ౮౬౨)
౧౨ ముస్తయీన్ బిల్లా (౮౬౨ - ౮౬౬)
౧౩ ముతజ్ (౮౬౬ - ౮౬౯)
౧౪ ముహ్తదీబిల్లా (౮౬౯ - ౮౭౦)
౧౫ ముతమిదబిల్లా (౮౭౦ - ౮౯౨)
౧౬ ముతదిద్ (౮౯౨ - ౯౦౨)
౧౭ ముక్తఫీ (౯౦౨ - ౯౦౮)
౧౮ ముక్తదిర్ బిల్లా (౯౦౮ - ౯౩౨)
౧౯ ఖాహిర్ (౯౩౨ - ౯౩౪)
౨౦ రాదిబిల్లా (౯౩౪ - ౯౪౦)
౨౧ ముత్తకీబిల్లా (౯౪౦ - ౯౪౪)
౨౨ ముస్తక్ఫీ బిల్లా (౯౪౫ - ౯౪౬)
౨౩ ముతీబిల్లా (౯౪౬ - ౯౭౪)
౨౪ టాయిలి అమ్రిల్లా (౯౭౪ - ౯౯౧)
౨౫ ఖాదిర్ బిల్లా (౯౯౧ - ౧౦౩౧)
౨౬ ఖాయిం - బి - అమ్రిల్లా (౧౦౩౧ - ౧౦౭౫)
౨౭ ముక్తదీ - బి - అమ్రిల్లా (౧౦౭౫ - ౧౦౯౪)
౨౮ ముస్తజ్ హీర్ బిల్లా (౧౦౯౪ - ౧౧౧౮)
౨౯ ముస్తర్షిద్ బిల్లా (౧౧౧౮ - ౧౧౩౫)
౩౦ రాషిద్ బిల్లా (౧౧౩౫ - ౧౧౩౬)
౩౧ ముక్తఫీ - లి - అమ్రిల్లా (౧౧౩౬ - ౧౧౪౬)
౩౨ ముస్తన్జిద్ బిల్లా (౧౧౪౬ - ౧౧౭౦)
౩౩ ముస్తదీ - బి - అమ్రిల్లా (౧౧౭౦ - ౧౧౮౦)
౩౪ నాసిర్ - లి - దీనిల్లా (౧౧౮౦ - ౧౨౨౫)
౩౫ జాహిర్ - బి - అమ్రిల్లా (౧౨౨౫ - ౧౨౨౬)
౩౬ ముస్తన్సిర్ బిల్లా (౧౨౨౬ - ౧౨౪౨)
౩౭ ముతసింబిల్లా (౧౨౪౨ - ౧౨౫౮)

అబ్బాసీబందర్ — ఈరాను దేశమునందలి ఒకరేవు పట్టణము. ఇందుకు దీనికి గోమ్రూన్ అని పేరు. ౧౬౧౪-వ సంవత్సరమున మొదటి అబ్బాసు ఆకాలమున నచట నుండిన పోర్చుగీసువారిని పాఱఁద్రోలి దీనిని వశపఱచుకొనెను. అటుపై నతనిపేరున దానికి అబ్బాసీబందర్ అను పేరు వచ్చినది. ఇంగ్లీషువారు, ఫ్రెంచివారు మున్నగు యూరోపియను లిచట వ్యాపారమునకై తమ కొఠీ లేర్పఱచుకొని యుండిరి. ప్రస్తుతకాలమునఁ గూడ ఇందు వ్యాపారము బాగుగా జరుగుచున్నది. దీని జనసంఖ్య ౧౦,౦౦౦

అబ్రహాము — 'దేవుని స్నేహితుఁడు' అనియు, 'భక్తజనకుఁ' డనియు ఖ్యాతిగాంచినవాఁడు; యూదుల (Jews) ప్రపంచమునకు, క్రైస్తవసంఘమునకు మూలపురుషుఁ డగు నబ్రహాము క్రీస్తుశకమునకు ౧౯౯౬-వ సంవత్సరమునుండి ౧౮౨౨ వరకు జీవించిన మహాపురుషుఁడు. ఈతఁడు హీబ్రూవంశస్థాపకుఁడును యేసుక్రీస్తు వంశావళిమూలకర్తయు నైయున్నాఁడు.

బైబిలునకుఁ బూర్వసంవత్సరములకు పిమ్మట వ్రాయఁబడిన ఖురానునందును నబ్రహాముచరిత్రము కనఁబడును. అయితే బైబిలులో మోసెస్ వ్రాసినచరిత్రాంశములే యథార్థకథామయచరిత్రకు ముఖ్యాధారములు.

అబ్రహాముతండ్రి తెరహు. ఇతఁడు షేముగోత్రీయుఁడు. ఈతఁడు యూఫ్రటీస్ నదీపరిసరమునందలి యూర్ గ్రామనివాసి. ఇతఁడు విగ్రహారాధనాతత్పరుఁడై యుండెను. కథానాయకుఁడు గాక యితనికి నాహోరు, హారను అను మఱియిద్దఱు కొమాళ్లుండిరి. ఆకాలమున నాదేశ మంతయు ప్రతిమార్చనమున మునిఁగియుండెను. ఒక్క అబ్రహాముమాత్ర మేకదైవారాధకుఁడై యీశ్వరునితో సమసంధానము పెరుగుచుండెను. తెరహు సకుటుంబపరివారముగా నూర్ విడచి మెసపొటేమియాలోని హారానుపురమునకుఁ జని యచ్చట నివాస ముండి పెనుకను మరణమొందెను. అబ్రహాము సరై యను కన్యను వివాహమాడియుండెను. హారను కుమారుఁడను లోతు నతనితో నుండెను.

ఈస్థలమున నబ్రహాముయొక్క భక్తిశక్తి ప్రజ్వరిల్లినది. అప్పు డాయనకు భగవంతునితోఁ గల సంధానరహస్యమును విచారించినయెడల, నబ్రహాము సమాధి సాధించుచు నావేశపరవశుఁ డగుచుండె నని యనుభవజ్ఞులు గ్రహింపఁగలరు. ఏల యన బైబిలులోని ఆదికాండము (౧౨ ౫) లో దైవవాక్యము లబ్రహామునకు వినఁబడి 'ఓయీ భక్తా! నీవు లేచి నేనుచూపుదేశమునకు వెళ్లుము; నిన్ను గొప్ప జనాంగసంస్థాపకునిఁ జేసెదను. నీవంశమూలముగ సర్వలోకకుటుంబములు ఆశీర్వాదపాత్రము లగు' నని చెప్పినట్లు వివరింపఁబడియున్నది. ఆదేశాచారప్రకార మబ్రహా మప్పుడు డేరాలు వేసి నివసించుచుండెను. దాసదాసీజనంబులు, పశుగణములు విశేషముగ నుండెను. ఒకచో నివాస ముండినపిమ్మట వేరొక సంచారము చేయ దీనికాని సంగతి సందర్భము తెలియఁగనిదేశయాత్రను చేయ నెవ్వరికి మనశ్శాంతి కలుగును? అయితే అబ్రహామునకుమాత్రము కానాను విడుచుట యని సమాధిలో దేవదర్శనముఁ గలిగినంతట దైవాజ్ఞను శిరసావహించుచు, వెంటనే యా తెలియనిదేశమునకుఁ బ్రయాణోన్ముఖుఁడై పోయి యచ్చట తెలియఁబడినస్థలమున డేరా వేసెను. అచట భగవంతుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యక్షమై, దానికి బహ్దానము చేయఁబడినదని యనుకొనెను.

కొన్నా ళ్ళయినపిమ్మట, శేకారగామునకు అబ్రహాము శెకెమ్, ఆయి యనుస్థలములమధ్య నివాస ముండ కొరె గొప్పకాటక మాదేశమున వ్యాపించెను. అబ్రహాము మిస్రు దాక్షిణాత్యఖండమునకుఁ జనెను. అతనిభార్య రూపరేఖావిలాసములచేత వెలయుచున్నందున వల్ల నిరూపములగల యాదేశస్థు లావనితారత్నముయొక్క సౌందర్యాతిశయములను ఫరవోరాజునెదుటఁ బొగడిరి. అబ్రహా మామె వారింపఁబడి, తాను విగతప్రాణుఁడగఁ జేయఁబడు నను భయమువలన వార లతనిని గల యింకొకవిధప్రకారము సరై యతనికి సోదరి యగు నని యామె ఫరవోతోఁ జెప్పవలె ననెను. రాజాజ్ఞఁ బూని యబ్రహాము సరైను ఫరవోనగరికిఁ బంపవలసివచ్చెను. అప్పుడు వారివరుస విని, సోదరి రైనవారిదల నతఁ డామెను వివాహ మాడ నిశ్చయించి యబ్రహామున కయాల్దాము లను వెండి బంగారులను దాస దాసీజనంబులను పశ్వాదుల నిచ్చెను. అయితే ఆమె యతనిప్రాణనాయకి యని రాజు గ్రహించినప్పుడు భయపడి తా నిచ్చినసొమ్ములను దీసికొనక యబ్రహామును, సరైను దాఁటఁబెట్టించెను. కావున వారు ధనసమృద్ధితో స్వదేశమును జేరిరి

అబ్రహామును లోతును నింతవఱకు సమష్టిగా నుండిరి, కాని వారిపరివారములు హెచ్చి సేవకజనంబులలో ద్వంద్వములు పుట్టినందున విభక్తులు కావలసినవారైరి. లోతు దూరవిచారము సేయక దుర్మార్గులతో నిండియుండిన సొదొమ, గొమొర్రా ప్రాంతముల నివాసముగ నేర్పఱచుకొని యొర్దానునదీప్రదేశమధ్య నివాస ముండెను. అబ్రహాము హెబ్రోనుమైదానమున నిలిచెను. కొన్నిదినములపిమ్మట ఏలము దేశపురాజు కదర్లామె రనువాఁడు సొదొమపై దండెత్తి కొల్లధనముతో లోతును నతనిఁగల యావదాస్తిని జెఱగొని పోయెను. అబ్రహామునొద్ద నప్పుడు యుద్ధశిక్షలో వారి తేరిన ౩౧౮ గురు సైనికు లుండిరి. వారితో నాతఁ డారాజుపైఁ బడి వాని నోడించి తమ్ముని విడిపించుకొని వచ్చెను. పిమ్మట సొదొమ, గొమొర్రాపట్టణములు నాశము చేయఁబడెను. ఆసందర్భమున అబ్రహాము భగవంతునితో ముఖాముఖిగా సంభాషించెను. ఒకనాఁ డబ్రహాము తనకు సంతానము ననుగ్రహింపవలె నని దేవుని వేఁడుకొని యొకమతకర్మముద్వారా వాగ్దానము పడసెను. సమయోచితవరముల నిడుభగవంతుఁడు పదేండ్లవఱకును వార్ధక్యదంపతులకు సంతానసౌఖ్య మనుగ్రహింపమి భార్యయొక్క బలవంతముచే నబ్రహాము హాగరను దాసీని బరిగ్రహించి యిష్మాయేలను కుమారునిఁ గాంచెను. అయితే యతఁడు ఈశ్వరవాగ్దత్తపుత్రుఁడు కాఁడు. దేవుఁ డింకొకపర్యాయ మబ్రహామునకు దర్శన మిచ్చి సరైద్వారా అతనికిఁ గులదీపకుఁ డగు నందనుఁడు జన్మించు నని వాగ్దానము దృఢపఱుపఁగా దైవపరిమాణకాలమున ఇస్సా కనుకుఁడు వారికి జన్మించెను. ఈచిన్నవాఁడు కొంచెము పెద్దవాఁడు కాఁగానే వానిని బలిగా నియ్యవలె నని భగవంతుఁ డబ్రహామున కాజ్ఞాపించెను. ఆకుమారుని సమర్పించినను దేవుఁడు తన వాగ్దానమును నిలుపఁగలఁ డనువిశ్వాసముతో నాభక్తాగ్రేసరుఁ డాబా

తని యజ్ఞవేదిపై బలియియ్యఁబోవుచుండఁగా దేవదూత యాతనిని వద్దు వచ్చి బలి యియ్యకుండ నాఁపెను. దైవాజ్ఞను శిరసావహించిన యీయసిధారావ్రతచర్యయే యాభక్తునివిశ్వాసమును నాచంద్రార్క సౌరభముతో నింపుచున్నది. సరైమరణానంతరము, అబ్రహాము కెతురా యనుస్త్రీని వివాహ మాడి ౬ గురు బిల్లలను గనెను. ఈజాకు వివాహ మాడి యిద్దఱుకొడుకులను గనినంతవఱకు నబ్రహాము జీవించి ౧౭౫ సంవత్సరముల ప్రాంతమున బంధవిముక్తుఁడై తాను చిరకాల ముపేక్షించియున్న శాశ్వతపరమపదవి నందెను. ఈయబ్రహాము వంశమునందే యేసుక్రీస్తు యావిర్భవించుటచేఁ గ్రైస్తవప్రపంచ మంతయు నబ్రహామునకుఁ జేయఁబడిన వాగ్దానఫల మని నమ్మఁబడు చున్నది [జా దా.]

అబ్సలన్ (లేక ఆక్సెల్)(౧౧౨౮-౧౨౦౧)—ఇతఁడు డెన్మార్కుదేశపు ఆర్చిబిషప్పు ౧౧౨౮ ప్రాంతమున జన్మించెను ౧౧౫౭-వ సంవత్సరము మొదలుకొని డెన్మార్కురాజ్యమును బలపఱుచుటకై వాల్డెమార్ రాజునకు మిక్కిలి సామర్థ్యముతోఁ దోడ్పడియెను. అన్యమతస్థు లయిన వెండులతోడి పోరాటములో నధికముగాఁ బ్రవేశము కలిగించుకొనియెను. తరువాత రాస్కిల్డెకు బిషప్పును, 'లండ్'నకు ఆర్చిబిషప్పును అయ్యెను. ౧౧౮౨న వాల్డెమార్ రాజు మరణమును జెందినతరువాత ౧౧౮౨న అబ్సలన్ యొక్క అధికారము మిక్కిలి విజృంభించియుండుటచేత పడుచువాఁడైన న్యూట్ రాజునకు పామెరనియనులకాపకముతోడి పోరాటమునం దుపయోగకారిగ నుండెను (౧౧౮౪) డెన్మార్కుదేశమునందు జన్మించిన మతగురువులలోనేమి, రాజ్యతంత్రజ్ఞులలోనేమి అబ్సలను మిక్కిలి గొప్పవాఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు పండితుఁడగుటవలన తనగొప్పచరిత్రము వ్రాయుటకుఁ గావలసినయుపకరణములను తనవ్రాయసకాఁ డయిన సాక్సో గ్రామాటికస్నకు నొసంగెను.

అభయగిరి — సింహళమునం దనురాధపురముకొద్ద నుండిన బౌద్ధవిహారము. ఇది అభయుఁ డనురాజుచే బుద్ధునియస్థులపై మిక్కిలి యెత్తుగఁ గట్టఁబడియెను. ఈవిహారమం దుండెడి భిక్షువులకును, మహావిహార మని పేరొందినయటియొక విహారమునం దుండెడి భిక్షువులకును అభిప్రాయభేదములు గలిగి బౌద్ధమతమునందుఁ గొన్ని సిద్ధాంతభేదము లేర్పడెను. ఈ విహార మిప్పుడు వినాశముఁ జెంది, చూడఁబోవువారికిఁ దనపూర్వవైభవమును సూచించుచుండును.

అభయదేవసూరి — శ్వేతాంబరులలోనికిఁ జెందిన గొప్పజైనసన్యాసియు, రాజగచ్ఛమునకుఁ జెందిన ప్రద్యుమ్న సూరిశిష్యుఁడు; అతనితరువాతను గురువయినవాఁడు. ఇతఁడు వాదమహార్ణవమను 'న్యాయ' గ్రంథమును, సమ్మతి తర్కసూత్రమునకు 'తత్త్వార్థబోధవిధాయిని' యను వ్యాఖ్యానమును రచియించెను. ఇతనికి శిష్యుఁడు ముంజరాజునకు సమకాలికుఁ డయిన ధనేశ్వరసూరి గురు వయ్యెను.

అభయవర్షము — ప్లక్షద్వీపమందలి ఏడవవర్షము.

అభయసింగు — ౧౭, ౧౮ శతాబ్దులలో రాయగడ సంస్థానము నేలిన అమరసింగుకుమారుఁడు. జయపూరురాజగు జయసింహుఁడు తన దేశమును ముట్టడించినప్పు డమరసింగు అతనికి తొమ్మిది లక్షలరూపాయల చిల్లుట కొప్పుకొనెను అందు మూఁడులక్షలకు తన కొడుకగు నీయభయసింగును జామీనుపెట్టెను తరువాత నీబాధ యొట్లో వదలిపోయినది కాని, కొలఁదికాలములోనే యభయసింగు పినతండ్రి యొకఁడు తనయజమానుని జంపివైచెను

అభయసింహుఁడు — ౧ ఉదయపురపురాజా (౧౫౫౩–౧౬౨౧) విఖ్యాతిఁ జెందిన ప్రతాపసింహుని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు ఈతనికి ఉమరావ్‌సింగ్, అమరసింగ్ అనునామాంతరములు గలవు ఈతఁడు బాల్యముననే తండ్రితోఁ దిరుగుచు కష్టము లనుభవించుట కలవడినను తండ్రిమరణానంతరము సోమరియై వినోదములతో కాలక్షేపము చేయుచుండెను. కాని కొలఁదికాలములోనే తనతండ్రిమిత్రుఁడును, వీరాగ్రసరుఁడును అగు సాలుంబ్రాధిపతి యగు చాందర్ చేసినయుక్తసాహసకృత్యములవలన తనవడపడిని దిద్దుకొని ఢిల్లీశ్వరునిసైన్యములతో యుద్ధము చేయ నిశ్చయించెను క్రీ. శ. ౧౬౦౮ లో చాందర్ మొదలుగాఁ గల వీరులసమాజమును వెంటఁబెట్టుకొని దివేర్ పట్టణము వోయి విడిసెను. ఖానఖానన్ అను ఢిల్లీశ్వరుని మంత్రియొక్క తమ్ముఁ డయిన అబ్దుల్లా యనువానితో నక్కడ యుద్ధమును జేసి తురుష్కులను బాగుగ నోడించెను అప్పుడు జహాంగీరుపాదుషాహా ఢిల్లీచక్రవర్తిగ నుండెను ఈ యుద్ధములో నోడిపోయినందున పాదుషాహా రాణాతో కొన్ని షరతులతోడను మందునట్టిసంధి చేసికొనెను కాని పాదుషాహా యీసంధినిఁ బాటింపక అబ్దుల్లాఖానునిపై నాధిపత్యముక్రింద బ్రహ్మాండమైన సైన్యమును మేవాడమీఁదికి బంపెను ౧౬౧౧-వ సంవత్సరపు ఫాల్గునమాసములో రాణ్‌పూర్ వద్ద రాజపుత్రులకును, తురుష్కులకును ఘోరసంగ్రామము జరిగెను తురుష్కులే మరలఁ బరాభూతు లయిరి ఈ ద్వితీయవిజయమువలన మేవాడకీర్తి హిందూదేశమందంతటను బ్రసరించెను

చితోడ్‌గడమునుగుఱించినయభిమానమున రాజపుత్రులందఱును మేవాడరాజునకు సాయము చేయుచున్నా రనియు, అందువలన మనఁ దను కొల్లడలు, పరాజయములు గల్గుచున్న వనియుఁ దలంచి తురుష్కులు చితోడ్ సింహాసనముపైని తమ కనుకూలుఁ డగు సంగరాణకుఁ డను రాజపుత్రుని కూర్చుండఁబెట్టిరి ఇట్లు చేసినను రాజపుత్రులు మేవాడరాణాకే సహాయులుగా నుండి తురుష్కులకు సంతోషముఁ దనుటచే సంగరాణకుని అవమానముతోఁ జూడసాగిరి. సంగరాణకుఁడు కొలఁదికాలములో బుద్ధి దెచ్చుకొని, తనపూర్వుల జయపరాక్రమములను, తురుష్కుల దుష్కృత్యములను దలంచి ఓకనాఁ డభయసింహుని పిలిపించి యాతనికి చితోడ్‌గడ మొసంగి వెడలి పోయెను.

ఇట్లు అభయసింహునకుఁ దనపూర్వుల రాజధాని యగు చితోడ్‌గడము సులభముగఁ బ్రాప్తమయ్యెను. అనంతరము కోట సురక్షితముగాఁ దనచేతిలో నుండుటకై కోటచుట్టు నున్న యితరబలపట్టణములను, వలుజది దుర్గములను గెలిచెను ఇది చూచి సహింపఁజాలక పాదుషాహా తనకుమారుఁ డగు పర్వేజ్ అనువానికి సైన్యాధిపత్య మిచ్చి క్రీ. శ. ౧౬౧౧ లో గొప్పసైన్యమును మేవాడమీఁదికి బంపెను. ఖామ్‌నోర్ వద్ద రాణాసైన్యములకును, మొగలుసైన్యములకును ఘోరసంగ్రామము జరిగెను అందును మొగలులే యోడి పాఱి పోయిరి ఈప్రకారము రాజపుత్రులు మొగలులను పదునేడు పర్యాయములు ఓడించి తమ యద్వితీయశౌర్యమును గనఁబఱిచిరి. కాని పెక్కురయోధాగ్రసరులను, అసంఖ్యసైన్యమును గోలుపోవలసిన వారైరి ఇది కనిపట్టి జహాంగీర్‌పాదుషాహా మరల గొప్పసైన్యము నిచ్చి పరాక్రమవంతుఁ డయిన ఖుర్రమ్ అను తనకుమారుని రాణామీఁదికి బంపెను కాని యీ తడవ తనమర్యాదకు లోపము లేని సంధి చేయుటయే మంచి దని అభయసింహుఁడు తలంచెను కావున మేవాడరాజులు ఢిల్లీశ్వరుని సార్వభౌమునిగా నొప్పుకొనుటయును, వారు ఢిల్లీకి నేఁగ నక్కఱలేకుండునట్లును, మేవాడరాజపుత్రునకు ఢిల్లీశ్వరుఁడు తనకడనైదువేల సవారులకెంపు(?) నగ్రస్థాన మొసఁగునట్లును ఒప్పదములతో క్రీ. శ. ౧౬౧౬ లో సంధి చేసికొనెను ఢిల్లీశ్వరుఁడు ఉదయపురపురాజునను నొవ్వకుండఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుండెను అయినను తనవంశపు శాశ్వతకీర్తికి సంధి చేఁ గళంకము వచ్చె నని తలఁచి తనకుమారుఁ డగు 'కర్ణుఁడు' అనువానికిఁ బట్టము కట్టి అభయసింహుఁడు వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి, ఉదయపురమును విడిచి పోయెను.

ఇతఁ డద్భుతపరాక్రమశాలియు, మిక్కిలి దీర్ఘకాయుఁడును, విశాలవక్షుఁడును అయియుండెను. ఈతఁడు సరదారులకును, ప్రజలకును అత్యంతప్రియుఁడు ఇందుల కితని దయాశీలత్వమును, న్యాయప్రియతయు ముఖ్యకారణములు ఈతఁడు తనరాజ్యములోఁ జన్మ పనులు చేయుటను గుఱించి పెక్కుచట్టములు చేసి వానిని శాసనస్తంభములపైని జెక్కించెను ఆశాసనము లిప్పటికిని గానవచ్చుచున్నవి ఈతఁడు తనసరదారులకుఁ దగినట్లు జాగీరు లొసఁగి, వారు తనసభకు వచ్చునప్పుడు ధరింపవలసిన దుస్తులపద్ధతియు, వారు సభలోఁ గూర్చుండవలసినక్రమమును నిర్ణయించెను ఈతనిచే నేర్పఱుపఁబడిన శిరోవేష్టనమును ఇప్పటికిని 'ఉమరావ్‌శాహీపగడీ' అని యీప్రాంతమున నందురు.

౨. జోధపురపురాజా మహమ్మద్‌షా ఢిల్లీలో రాజ్యము చేయుచుండఁగ నతఁడు క్రీ. శ. ౧౭౨౪-వ సంవత్సరమున తన తండ్రియైన రాజా అజిత్‌సింగ్ రాథోడుకు జంపి రా జయ్యెను. ఈతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తిక్రింద పని చేసెను. గుజరాత్ రాజ్యము నపహరించిన సర్ బులంద్‌ఖాన్ అనువాని నోడించియు దన క్రీ. శ. ౧౭౩౩ లో ఆ రాజధానికి సుబేదారుగా నియమింపఁ

బడెను కాని యూతనిపోదరుఁడైన బఖత్ సింగు జోధపురపురాజయ్యెను. క్రీ. శ ౧౭౫౨ లో అభయసింహుఁడు విషము పెట్టఁబడి మృతి నొందెను ఇతనితరువాత విజయసింగను నితనికుమారుఁడు తండ్రిస్థానము నలంకరించెను

అభయుఁడు [2] — ౧ స్వాయంభువ మన్వంతరమునం దుండిన ధర్ముఁ డనుఋషియొక్క కుమారుఁడు తల్లి దయ

౨ ప్రియవ్రతపుత్రుఁ డగు ఇధ్మజిహ్వునియొద్దరుకుమారులలోఁ గనిష్ఠుఁడు ఇతఁడు ప్లక్షద్వీప మందలి ఏడవవర్షమునకు నధిపతి కావున ఆవర్షమున కితనిపేరు వచ్చెను

౩ ఒక బ్రహ్మర్షి

౪ ఒక బ్రహ్మర్షి

౫ ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురుపుత్రులలో నొకఁడు

అభావము — వైశేషికులచే నంగీకరింపఁబడిన సప్తమ పదార్థము నైయాయికులు కూడ దీని నంగీకరించిరి వైశేషికసూత్రములలో 'ద్రవ్యగుణకర్మ సామాన్య విశేష సమవాయ' ములను నాఱు పదార్థములే చెప్పఁబడినవి కాని తరువాతి నైయాయికులు 'అభావ' మను నొకపదార్థము నంగీకరించిరి అయినను భావపదార్థము లనియూ, నిది యభావపదార్థ మనియూ వారితాత్పర్యము అట్లు అభావమును వేఱుపదార్థముగ నెంచనియెడల 'ఇచ్చట ఘటము లేదు ఇచ్చట పటము లేదు' అన్నజ్ఞానము కలుగనేరదు ప్రతివస్తువు తనయభావమునకు 'ప్రతియోగి' యనిపించుకొనును ఘటము ఘటాభావమునకుఁ బ్రతియోగి పటము పటాభావమునకుఁ బ్రతియోగి అభావము రెండువిధములు సంసర్గాభావము, అన్యోన్యాభావము సంసర్గాభావము మూఁడువిధములు ప్రాగభావము, ప్రధ్వంసాభావము, అన్యోన్యాభావము పదార్థము పుట్టుటకుఁ బూర్వ ముండునట్టి దాని యభావమును (లేమిని) ప్రాగభావ మనియెదరు ఘటము పుట్టుటకుఁ బూర్వ మున్నదానియభావము ఘటప్రాగభావ మనిపించుకొనును ముందు కల్క్యవతారము వచ్చునందురు కావున నిప్పుడు కల్కిప్రాగభావము కుమారుఁడు పుట్టువఱకును కుమారప్రాగభావము కపాలములందు ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము ఘటాభావ మున్నది మూరగాయలయందు రక్తోత్పత్తికి ముందు రక్తాభావ మున్నది ఇట్లు పదార్థోత్పత్తికిఁ బూర్వము ఆపదార్థముయొక్క ప్రాగభావ ముండును పదార్థోత్పత్తితో వినాశమును బెందును కావున ప్రాగభావ మనాది యనియూ, సాంత మనియూఁ జెప్పెదరు, అనఁగా దానికి మొదలు లేదు గాని చివర యున్నది పుట్టుక లేదు గాని చా వున్నది ఘటము పుట్టుటకుఁబూర్వము ఘటప్రాగభావము అనాదికాలమునుండి యున్న దని చెప్పవలెనుగదా ? ఈ ప్రాగభావము ఘటోత్పత్తితోడనే వినాశమును బెందును కల్కిప్రాగభావము కల్క్యవతారముతో నంత మొందును పుత్రుని ప్రాగభావము పుత్రోత్పత్తితో ముగియును పదార్థము నాశనమును బెందినతరువాత గలుగునట్టిదాని యభావము ప్రధ్వంసాభావ మనిపించుకొనును కుండ పగిలిపోయిన తరువాత దానియభావము ఘటప్రధ్వంసాభావ మనిపించుకొనును ఘటవిధ్వంసానంతరమున పగిలియుండు పెంకులలో నీఘటాభావ మున్నదో యది ప్రధ్వంసాభావము ప్రధ్వంసాభావము సాది అనంతము, అనఁగా దీనికి నుత్పత్తి యున్నది గాని నాశము లేదు దీనికి పుట్టుక యున్నది, చావు లేదు! ప్రతియోగిధ్వంసమే దానియుత్పత్తికాలము ఇది పుట్టినతరువాత దీనిప్రతియోగికి (ఘటమునకు) మరల నస్తిత్వ ముండుట సంభవించదు కనుక ప్రధ్వంసాభావమునకు నాశము లేదు అత్యంతాభావ మనఁగా నెన్నఁడును లేకపోవుట గొడ్రాలికొడుకు, కుందేటికొమ్ము ఇందుల కుదాహరణములు ఈయభావ మనాది, యనంతము ఇది యెప్పుడు పుట్టలేదు, ఒకప్పుడు చచ్చిపోదు సాధారణముగా సంసర్గాభావ మిట్లు మూఁడువిధములుగాఁ జెప్పఁబడినను కొందఱు సామయికాభావ మని యొక భేదమును జెప్పిరి సమయవిశేషమునం దుండునభావము సామయికాభావము ఇది సాది, సాంతము దీనికి పుట్టుక యున్నది చా వున్నది అన్యోన్యాభావ మొక్క విధమే రెండుపదార్థములలో నొకటి మఱియొకదానియం దుండకపోవుట అన్యోన్యాభావ మనిపించుకొనును ఘటమునందు పటాభావము కలదు, పటమునందు ఘటాభావము కలదు ఇది అన్యోన్యాభావము అభేదమును నిషేధించునట్టి యేయభావము కలదో యది యన్యోన్యాభావము 'ఘటము పటము కాదు' అను వాక్యమునందు ఘట పటములకు నభేదము నిషేధింపఁ బడుచున్నది కావున ఘటమునందు పటముయొక్క యన్యోన్యాభావము కలదు

లక్షణము — అభావలక్షణము చెప్పుటకు నైయాయికులు పెక్కువిధముల యత్నించిరి కాని సమాధానకరమైన, లక్షణము మాత్రము వారికిఁ జిక్కదయ్యెను మొదట భావము కానిది యభావ మనిరి కాని యది భావలక్షణసాపేక్షము భావమునకుమాత్రము చక్కనిలక్షణము చెప్పినవా రెవరు ? కావున భావ మనఁగా అభావము కానిది, అభావ మనఁగా భావము కానిది యన్న అన్యోన్యాశ్రయదోషము వచ్చెను దీనిలక్షణము చెప్పుటకు వీలు లేదందురు నవీననైయాయికులు దీనిని అఖండోపాధి యన్నారు అఖండోపాధి యనఁగా లక్షణాయోగ్యజాతివిశేష మని యర్థము

అభావస్వరూపము — ప్రాచీననైయాయికులమతమున ప్రాక్ప్రధ్వంసాత్యంతాభావములు మూఁడును నఞ్ (లేదు) అనుశబ్దము వలనఁ బుట్టినప్రతీతికి (జ్ఞానమునకు) విషయములు; అనఁగా వీని యన్నిటివల్లను ఒకానొకపదార్థము లే దనుజ్ఞానము కలుగును. మఱియుఁ బ్రతియోగియొక్క యుపాదానకారణమునం దత్యంతాభావములో ప్రాగభావము గాని, ప్రధ్వంసాభావము గాని కలి

యుండఁబోవదు. నవీననైయాయికులకు నిందుకు విరుద్ధము. వారి మతమున ప్రాగభావప్రధ్వంసాభావములు నఞ్ శబ్దజన్యప్రతీతికి విషయములు కావు. అవి అత్యంతాభావములోఁ గలిసియుండవచ్చును. ప్రతియోగియొక్క యుపాదానకారణమునందును అత్యంతాభావ మున్నది. దేనియభావమును గురించి మనము మాటాడుచున్నామో యది యాయభావమునకుఁ బ్రతియోగి. ఘటాభావమునకు ఘటము ప్రతియోగి. ప్రతియోగియైన ఘటముయొక్క యుపాదానకారణము మృత్తిక లేక కపాలద్వయము[1]. నవీనమతము ననుసరించి అత్యంతాభావమునకు ప్రతియోగితో విరోధ మున్నది. అన్యమతో లేదు. ఎప్పుడెప్పుడు ప్రతియోగి యుండదో యప్పుడప్పుడు నత్యంతాభావ ముండును. ఘటము లేనిచోటనెల్ల ఘటాత్యంతాభావ ముండును. కావున ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వమందును (ప్రాగభావకాలమందును), ఘటనాశకాలమునందును (ప్రధ్వంసాభావకాలమందును) ఘటముయొక్క (ప్రతియోగియొక్క) యత్యంతాభావ ముండుట వలన 'కపాలమునందు ఘటము లేదు' అన్న ప్రతీతికి (అనుభవమునకు, జ్ఞానమునకు) విషయ మత్యంతాభావ మగుచున్నది.

ఈజ్ఞానము ప్రాగభావ, ప్రధ్వంసాభావజ్ఞానము కాదు. ఆ ప్రతీతి యెట్లు కలుగు ననఁగా 'కపాలమునందు ఘటము పుట్టఁగలదు' అన్న ప్రతీతి మనకుఁ ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము కలుగును. ఇదియే ప్రాగభావజ్ఞానము. ఇట్లు ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము మనకు రెండు జ్ఞానములు కలుగుచున్నవి. ఒకటి 'ఘటము లేదు' అనునది, రెండవది 'ఘటము పుట్టఁగలదు' అనునది. మొదటిది అత్యంతాభావమునకును, రెండవది ప్రాగభావమునకును విషయములు. ఇవి రెండును ఏకకాలమం దుండును. అట్లే ప్రధ్వంసాభావజ్ఞానమును, అత్యంతాభావజ్ఞానమును ఏకకాలమం దుండును. ఘటమును కఱ్ఱతోఁ బగులఁగొట్టినతరువాత మనకు రెండువిధములైన ప్రతీతి కలుగును. 'ఘటము లేదు' అని ఒకటి, 'ఘటము పగిలినది' అని యొకటి. మొదటిది అత్యంతాభావవిషయము, రెండవది ప్రధ్వంసాభావవిషయము. ఇట్లు ప్రాగభావమందు 'ఘటము పుట్టఁగలదు' అన్న జ్ఞాన ముండునేకాని ఘటము లే దన్న జ్ఞాన ముండదు, ప్రధ్వంసాభావమునందు 'ఘటము పగిలినది' అన్నజ్ఞానమే యుండును గాని ఘటము లే దన్నజ్ఞాన ముండదు. ఇందువలననే నవీనమతమునందు 'ప్రాగభావ, ప్రధ్వంసాభావములు నఞ్ శబ్దజన్యప్రతీతికి విషయములు కావు' అని చెప్పఁబడును.

అభావమునకు అభావము — భావపదార్థములే కాక యభావములకుఁగూడ నైయాయికు లభావము నొప్పుకొనియున్నారు. అభావముయొక్క యభావమును 'అభావప్రతియోగికాభావ' మందురు. ఘటముయొక్క యభావము ఘటాభావము. దీనికి ఘటము ప్రతియోగి. ఈ ఘటాభావముయొక్క యభావము మరల ఘటమే యగుచున్నది. ఇట్లు ఈ రెండవ అత్యంతాభావము మొదటియత్యంతాభావముయొక్క ప్రతియోగి యగు ఘటముతో సమనియతము, అనఁగా ఘటస్వరూపము అయియున్నది, దానికంటె భిన్నము కాదు. ఇట్లు రెండవయభావము ప్రతియోగిస్వరూప మని యొప్పుకొననిచో రెండవదానికి మూఁడవ యత్యంతాభావము, మూఁడవదానికి నాల్గవ యత్యంతాభావము ఇట్లనంతధార కలిగి యనవస్థాదోషము ప్రాప్తించును. ఇది ప్రాచీనులమతము. నవీనులు[2] ఈమతము నంగీకరింపరు. వీరిమతమున ప్రతియోగి యగు ఘటము విధిముఖప్రతీతికి విషయమై యున్నది, అనఁగా భావరూపము. రెండవయభావము, అనఁగా ఘటాభావాభావము నిషేధముఖప్రతీతికి విషయము, అనఁగా అభావరూపము. కావున నది ఘటరూపము కాదు, ఘటముకంటె పృథక్కు. కావున ఘటాభావము, ఘటాభావాభావము అని రెండు అభావములను గ్రహింపవలెను. అమీఁదను మూఁడవయభావము మొదటి యభావముతో సమనియత మగును. నాల్గవయభావము రెండవయభావముతో సమనియత మగును. ఇట్లు యుగ్మసంఖ్యాభావములు (సరిసంఖ్య గలవి) ద్వితీయాభావమునకును, విషమసంఖ్యాభావములు ప్రథమసంఖ్యాభావమునకును సమనియతము లగుటవలన అనవస్థ లేదు. ప్రాచీనమతమున నొక్క యభావమును, నవీనమతమున రెండభావములను గ్రహింపవలెను. ఇట్లు ప్రాచీనమతమునకు లాఘవమును, నవీనమతమునకు గౌరవమును కలుగుచున్నను భావాభావము లేకము లన్న పురాతనులమత మంతగా నంగీకరించుటకు వీలులేదు. కావున, ఈ నవీనమతమే నైయాయికులలో నెక్కుడు గ్రాహ్యముగా నెంచఁబడును.

(కో. వేం. ల.)

అభిచారము — ఒకతంత్రవిశేషము. ఇది ఆఱువిధములుగ నున్నది. మారణము, మోహనము, స్తంభనము, విద్వేషణము, ఉచ్చాటనము, వశీకరణము.

౧ మారణము — హోమాదికర్మములచే నితరులను జంపుట. మొదట దీని నెన్నియో పద్ధతు లుండెడివట! ఇప్పటికి నీయాచార మక్కడక్కడ నున్నది. తాంత్రికు లిప్పటికిని మారణాద్యభిచారములను జేయుచునేయుందురు. మొదటమొదట నిట్టిమారణకర్మముల నొనర్చువారి నేలికలు దండించెడివారు.

---

1 కుమ్మరివాఁడు కుండను జేయుటకు మొదట మంటితో రెండు చిప్పలను జేయును. ఆ రెంటిని గలిపి కుండను జేయును. వానినే కపాలద్వయ మనియెదరు. ఈ రెండును గలియుట కపాలద్వయసంయోగము.

2 మన నైయాయికులలో 'పురాతనులు', 'నవీనులు' అని రెండు భేదములు గలవు.

౨ మోహనము — మంత్రహోమాదులమూలమున ప్రజలను మూర్ఖులఁ గావించివైచుట.

3 స్తంభనము — పూర్వము తాంత్రికు లనేకవిధముల వాక్స్తంభనము, హస్తపాదాద్యవయవస్తంభనము, శత్రుసేనాస్తంభనము మున్నగునవి చేయుచుండువారు. ఇవి యన్నియు స్తంభనాభిచారమునకుఁ జెందినవే.

౪ విద్వేషణము — ఒకరి కొకరికి విరోధములను గల్పించుటకై చేయుతంత్రవిశేషము.

౫. ఉచ్చాటనము — ఇతరులకుఁ బిచ్చి యెత్తించుటకై చేయు తంత్రవిశేషము.

౬. వశీకరణము — ఇతరులను వశపఱుచుకొనుటకై చేయఁబడు నొకవిధమగు నభిచారము.

అభిజ్ఞానశాకుంతలము — మహాకవి కాళిదాసునిచే రచియింపఁబడిన సంస్కృతప్రాకృతనాటకము. సంస్కృతనాటకము లనఁబడునవి యన్నియు సంస్కృతప్రాకృత భూయిష్ఠములుగ నుండుటచే వానిని కేవల సంస్కృతనాటకము లనుటకంటె సంస్కృతప్రాకృతనాటకము లనుటయే సమంజసము. ఈ నాటకమునందు రెండువాళ్లు సంస్కృతమును, మూఁడువాళ్లు ప్రాకృతమును ఉన్న దని చెప్పవచ్చును. ముఖ్యపాత్రలలో రాజు, ఋషులు తప్ప మిగిలినవా రందఱును ప్రాకృతమే మాటలాడెదరు. రాజాస్మైహితుఁడును, బ్రాహ్మణుఁడును అయిన విదూషకుఁడుగూడఁ బ్రాకృతమే మాటలాడును.

యోగ్యత — ప్రపంచమందలి యుత్తమోత్తమనాటకరాజములలో నిది యొక్కటి యనియు, హిందూదేశమందలి నాటకములలో సర్వోత్తమ మనియు దీనికి ఖ్యాతి కలదు. 'కావ్యేషు నాటకం రమ్యం తత్ర రమ్యా శకుంతలా' యన్న శ్లోకమును పరంపరగ నీ దేశమందుఁ బండితులు శిష్యులకుఁ జెప్పుచున్నారు. క్రీ. శ. ౧౭౮౯ లో సర్ విల్యం జోన్సు అను నాంగ్ల పండితుఁడు కలకత్తాలో న్యాయాధీశుఁడుగ నున్నవాఁడు ఈ నాటకమును ఇంగ్లీషులోనికి భాషాంతరీకరించెను. అప్పు డీనాటకముయొక్క ఖ్యాతి యూరోపుఖండమునం దంతటను బ్రసరించెను. ఆకాలమున యూరోపుఖండమునందు కవిశ్రేష్ఠుఁ డని ఖ్యాతి గాంచిన గెటి (Gooth) అను తత్త్వజ్ఞుఁ డీనాటకమును జదివి యానందమును పట్టలేక నృత్యము చేసె నని చెప్పెదరు. 'భూలోక స్వర్గలోకములలోని సౌందర్య మొక్కచోటను జూడవలెనన్న శాకుంతలమే చాలును' అన్న యర్థము గల పద్యమునుగూడఁ జెప్పెను! అప్పటనుండియు నీనాటకమును పాశ్చాత్యులు విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువుచున్నారు. యూరోపుఖండమందలి యన్నిభాషలలోనికి నిది భాషాంతరీకరింపఁబడుటయే గాక యిందునుగూర్చి పాశ్చాత్యక గ్రంథములుగూడఁ బెక్కులు పుట్టినవి[1]. ఇట్లు తనయప్రతిభాసౌందర్యముచే శాకుంతలము పాశ్చాత్య పౌరస్త్యపండితులను మోహింపఁ జేసినది!

నాటకస్వరూపము, భిన్నపాఠములు — ఇందు నేడంకములు కలవు. ఇవి గాక నాటకప్రారంభమునందు ప్రస్తావనయు, ద్వితీయ తృతీయాంకములకు నడుమ నొక విష్కంభకమును, తృతీయ చతుర్థాంకములకు నడుమ నొక విష్కంభకమును, పంచమషష్ఠాంకములకు నడుమ నొక ప్రవేశకమును గలవు. క్రమముగ నాడినయెడల నీ నాటక మాడుటకుఁ దక్కువలోఁ దక్కువకాలము తొమ్మిది గంటలు పట్టును. మొత్తముమీఁద నాడుట కిది కొంచెము పెద్దనాటకమనియే చెప్పవలెను. పూర్వకాలమం దాడునప్పుడు నటులు తమవీలు ననుసరించి కొంతభాగము తగ్గించి యాడుచుండిరేమో యని తలంపవలసియున్నది.

ఈ నాటకముయొక్క వేఱువేఱు ప్రతులలో ననేకపాఠాంతరములు కలవు. చిన్నచిన్న పాఠాంతరముల నటుండనిచ్చినను, ఈనాటకముయొక్క మూఁడుభిన్నపాఠములు హిందూదేశమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి (౧) గౌడీయపాఠము, (౨) దేవనాగరపాఠము, (3) దాక్షిణాత్యపాఠము. మొదటిది బంగాళీఅక్షరములతో వ్రాయఁబడినది, బంగాళదేశమందు వాడుకలో నున్నది. రెండవది దేవనాగరాక్షరములతో వ్రాయఁబడినది కాశీదేశమునందును, మహారాష్ట్రమునందును ప్రచారములో నున్నది. మూఁడవది యాంధ్రాక్షరములతోడను, గ్రంథాక్షరములతోడను వ్రాయఁబడినది. వీనిలో దేవనాగర, దాక్షిణాత్యపాఠములకు నంతగా విశేషభేదము లేదు. కాని గౌడీయపాఠమునకును, ఇతరపాఠములకును చాల భేద మున్నది. ఈ నాటకమును గౌడీయపాఠముప్రకారము పండిత ప్రేమచంద్ర తర్కవాగీశుఁడు ౧౮౬౦ లోను, డాక్టరు పిషెల్ ౧౮౭౭ లోను ముద్రింపించి ప్రకటించిరి. దేవనాగరపాఠము ననుసరించి ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరులవారును, ప్రొఫెసర్ మోనియర్ విల్యమ్సుపండితుఁడును ముద్రింపించిరి. దాక్షిణాత్యపాఠము పాశ్చాత్యపాఠశాస్త్రనియమములప్రకారము శోధించి అచ్చువేసినవా రెవరును లేరు. కొన్ని సులభప్రతు లున్నవి. ఇవియుఁ గాక, దక్షిణదేశమునఁ

1. ఇంగ్లీషుభాషలో నీ నాటకమునకుఁ బండ్రెండుభాషాంతరములును, జర్మనుభాషలోఁ బదునెనిమిదియు, ఇటాలియనులో నాలుగును, రష్యనులో మూఁడును, డానిషులో రెండును, స్వీడిషులో రెండును, డచ్చిలో రెండును, స్పానిష్, పోలిష్, హంగేరియన్, బొహీమియన్, ఐస్లాండిక్ భాషలలో నొక్కొక్కటియుఁ గలవు! హిందూదేశమందలి భాషాంతరములనుగూర్చి ముందు వ్రాయఁబడును.

గల యితర ప్రతులలోని పాఠాంతరములను ఫౌక్సు అనువాఁడు సంగ్రహించి యొకచోట నచ్చొత్తించినాఁడు.[1] కాళిదాసుని యితర కావ్యములనుగూర్చియు నితఁడు దాక్షిణాత్యపాఠాంతరములను సంగ్రహించినాఁడు. ఈ మూఁడుపాఠములలోను గౌడీయపాఠము పెద్దది; అనఁగా నితరపాఠములలో లేనికథ కొంత యం దధికముగ నున్నది. ఇందుల కొక చిన్నయుదాహరణ మిచ్చెదము. దేవనాగర దాక్షిణాత్యపాఠప్రకారము మూఁడవయంకమునందు, శకుంతలా దుష్యంతు లొక్కసారి కలసి కొలఁదికాలములోఁ జీలుదురు. గౌడీయ పాఠప్రకారము, శకుంతల విడలిపోయినతరువాత చేతిపువ్వుకంకణము పోయిన దన్న నెపము పెట్టుకొని రాజును జూచుటకు మరల వచ్చును. ఇద్దఱును కలసి లతామండపమందలి చంద్రశిలావేదికపైని గూర్చుండి ముచ్చటింతురు. ఈభాగ మంతయు నంకములో నాల్గవవంతు ఉండును. ఇంతమాత్రమేకాదు. పండితులయభిప్రాయము చూడఁగా దేవనాగరపాఠము నిజమైనపాఠ మనియు, గౌడీయపాఠమునందలి యధికభాగ మంతయును ప్రక్షిప్త మనియుఁ దేలుచున్నది. అయినను గౌడీయపాఠాభిమానులు లేకపోలేదు. గౌడీయ పాఠమే నిజమైన మూలపాఠ మనియు, నది యాడుటకుఁ బెద్ద దైనందున నాయాదేశములవారు ప్రయోగమునకనుకూలముగఁ గొన్ని భాగములను తగ్గించి, చిన్నపాఠములను నిర్మించి రనియు వారు చెప్పెదరు. దాక్షిణాత్యపాఠము మూఁడు పాఠములలోను బలిశాలి దని మోనియర్ విల్యమ్సు వ్రాసెను కాని యాతనిమాట యంతగ నమ్మఁదగినది కాదు. ఏల యన వేఱువేఱుపాఠములను పోల్చిచూడఁ గొన్నిచోటుల దాక్షిణాత్యపాఠముశే మూలానుసారముగ నున్న దని పాటన్కర్ అనువాఁడు చూపినాఁడు.[2] ఇంతమాత్రమేగాదు. చూడఁగా మూఁడుపాఠములలోను నున్నభాగ మంతయు నిజమైన గ్రంథ మని గ్రహించి మిగిలినభాగములను వానివాని యోగ్యతను బట్టి గ్రహింపవలెను.

కథా సందర్భము.— ఇందలికథ సంస్కృతమహాభారతమున నుండి గ్రహింపఁబడినది. మహాభారతమునం దాదిపర్వములో ౬౮-వ అధ్యాయము మొదలుకొని ౭౪-వ అధ్యాయమువఱకును శకుంతలాఖ్యానము గలదు. కాళిదాసుఁడు ముఖ్యకథను మహాభారతమున నుండి తీసికొన్నను మూలకథలోఁ గొన్నిమార్పులు చేసి దానికి మెఱుఁగు పెట్టియున్నాఁడు. భారతకథకును శాకుంతలముకథకును గల భేదము తెలియుటకై యారెండుకథలను సంక్షేపముగ నిందు నిచ్చుచున్నారము.—

భారతకథాసంగ్రహము.— దుష్యంతమహారాజొకనాఁడు సైన్యసమేతుఁడై యరణ్యమునకు వేటకుఁ బోయి మృగముల నంహరించుచుఁ గనుమారుగఁ గడచి చనిచని మాలినీతీరమునం దున్న కణ్వ మహర్షి యాశ్రమమును సమీపించెను. అప్పుడాయన మహాముని దర్శనము చేయఁదలఁచి తనపరివారము నాశ్రమద్వారమునందే నిల్పి తా నొక్కఁడు లోనఁ ప్రవేశించెను. ఆశ్రమ మనఁగా మునిపల్లె యని యర్థము. అందు హోమములు చేయువారును, వేదముఁ జదువు వారును, పూర్వపక్ష సిద్ధాంతములఁ బ్రసంగించువారును అనేకులు భృంగములు పెక్కు రుండిరి. రాజు కణ్వమహర్షి యుండు కుటీరమునకుఁ బోయెను. అప్పు డాయాశ్రమము నెవ్వరును గానరానందున రాజు 'ఎవ రిక్కడ' యనియెలుంగెత్తి పిలిచెను. అంత లోపలనుండి సౌందర్య దైవత మగు శకుంతల వచ్చి 'మహారాజా! రండు కణ్వులవారు ఫలంబులు తెచ్చుటకుఁ బోయిరి. మహారాజా! క్షణమాత్రంబున వచ్చెదరు కూర్చుండుఁడి' యని చెప్పి యతిథిసత్కారము చేసెను. మహారాజు లాంఛనములచే నాతనిని దుష్యంతునిగ నెఱిఁగెను. దుష్యంతుఁడు తాపసి వేషముతో నున్న యాచక్కనిపడుచును జూచి 'నీ వెవ్వతెవు? ఇచ్చటి కేల వచ్చితివి? బ్రహ్మచారియైన కణ్వునికి నీవు కూఁతుర వగుట యెట్లు?' అని యడుగఁగా నామె, తాను విశ్వామిత్రునివలన మేనకకుఁ బుట్టినదాన ననియు, మేనక విడిచిపోఁగా శకుంతములు (పక్షులు) పెంచుచుండఁగాఁ గణ్వమహర్షి తెచ్చి చిన్నప్పటి నుండియుఁ బెంచె ననియుఁ దనజన్మవృత్తాంత మంతయు సవిస్తరముగఁ జెప్పెను. అంత రాజు తన్ను గాంధర్వవిధిని వివాహ మాడు మని కోరఁగా నామె 'నీవలన నాకుఁ గలిగెడిపుత్రుని యువరాజును జేసెద నని యొప్పితివేని నిన్ను వివాహ మాడుదు' నని చెప్పెను. రాజు నామాట యొప్పుకొని యామెను గాంధర్వమున వివాహమాడి 'నిన్ను రాజధానికిఁ దోడ్కొనిపోవుటకు సైన్యమును త్వరలో నే పంపెద' నని యామెతోఁ జెప్పి కణ్వుఁడు వచ్చినఁ గోపపడు నేమో యని తలంచి నిజనగరమునకుఁ బోయెను. శకుంతల గర్భముదాల్చెను.

రాజు పోయినముహూర్తమునకు మునీశ్వరుఁడు వచ్చి దివ్యజ్ఞానమున నంతయుఁ దెలిసికొని, సిగ్గుతో నున్న కూఁతునకు ధైర్యము చెప్పి, యావివాహమును సమ్మతించెను. శకుంతల మూఁడుసంవత్సరముల వఱకును గర్భము ధరించి చక్రవర్తిచిహ్నములు గలపుత్రునిఁ గనెను. వాఁడు గజసింహాదులను బట్టి యాడుకొనుశక్తి గలవాఁ డగుటచే మునులు వానికి సర్వదమనుఁ డన్న పేరు పెట్టిరి. వాఁ డెదుగుట గాంచి యుండ్దవాఁ డగు వఱకును ఉండెను కాని దుష్యంతుఁడు శకుంతలను దీసికొనిపోవుటకు మనుష్యులను పంపినవాఁడు కాఁడు. ఆఁడుపడుచులు పెక్కుదినములు పుట్టినింట నుండఁగూడ దని తలఁచి, కొందఱుశిష్యులను వెంట నిచ్చి కణ్వుఁడు శకుంతలను, ఆమెకుమారుని దుష్యంతుని యొద్దకు హస్తినాపురమునకుఁ బంపెను. శిష్యులు రాజు నచ్చట విడిచి వచ్చిరి. శకుంతల రాజును జూచి 'ఈమె నీ ధర్మపత్ని ఈ బాలుఁడు నీ కౌరసపుత్రుఁడు. నీవు కణ్వాశ్రమమునందు నొప్పు

---

1. Foulkes' Complete Collection of the various readings of the Madras Mss. of Kalidasa.

2. Patankar's Edition, Bombay

౨ మోహనము — మంత్రవశీకరణములనైన ప్రజలను మూర్ఛలఁ గావించుటకై యుపయోగపడును.

౩ స్తంభనము — పూర్వము మాంత్రికులు అనేకవిధముల వాక్స్తంభనము, హస్తపాదాద్యవయవ స్తంభనము, శత్రుసేనా స్తంభనము మున్నగునవి చేయుచుండువారు ఇవి యన్నియు స్తంభనాభిచారమునకుఁ జెందినవే

౪ విద్వేషణము — ఒకరి కొకరికి విరోధములను గల్పించుటకై చేయుతంత్రవిశేషము.

౫. ఉచ్చాటనము — ఇతరులకుఁ బిచ్చి యెత్తించుటకై చేయు తంత్రవిశేషము

౬ వశీకరణము — ఇతరులను వశపఱచుకొనుటకై చేయఁబడుకొకవిధమగు నభిచారము

అభిజ్ఞానశాకుంతలము — మహాకవి కాళిదాసునిచే రచియింపఁబడిన సంస్కృతప్రాకృతనాటకము సంస్కృతనాటకము లనఁబడునవి యన్నియు సంస్కృతప్రాకృత భూయిష్ఠములుగ నుండుటచే వానిని కేవల సంస్కృతనాటకము లనుటకంటె సంస్కృతప్రాకృతనాటకము లనుటయే సమంజసము ఈ నాటకమందు రెండుపాళ్లు సంస్కృతమును, మూఁడుపాళ్లు ప్రాకృతమును ఉన్న వని చెప్పవచ్చును ముఖ్యపాత్రలలో రాజు, ఋషులు తప్ప మిగిలినవా రందఱును ప్రాకృతమే మాటలాడెదరు. రాజాస్నేహితుఁడును, బ్రాహ్మణుఁడును అయిన విదూషకుఁడుగూడఁ బ్రాకృతమే మాటలాడును

యోగ్యత — ప్రపంచమందలి యుత్తమోత్తమనాటకరాజములలో నిది యొక్కటి యనియు, హిందూదేశమందలి నాటకములలో నుత్తమోత్తమ మనియు దీనికి ఖ్యాతి కలదు 'కావ్యేషు నాటకం రమ్యం తత్ర రమ్యా శకుంతలా' యన్నశ్లోకము పరంపరగ నీ దేశమందుఁ బండితులు శిష్యులకుఁ జెప్పుచున్నారు క్రీ శ ౧౭౮౯ లో సర్ విల్యం జోన్సు అను నాంగ్ల పండితుఁడు కలకత్తాలో న్యాయాధీశుఁడుగ నున్నవాఁడు ఈ నాటకమును ఇంగ్లీషులోనికి భాషాంతరీకరించెను అప్పు డీనాటకముయొక్క ఖ్యాతి యూరోపుఖండమునం దంతటను బ్రసరించెను ఆకాలమున యూరోపుఖండమందు కవిశ్రేష్ఠుఁ డని ఖ్యాతి గాంచిన గెటి (Goeth) అనుకవిశ్రేష్ఠుఁ డీనాటకమును జదివి యానందమును పట్టలేక నృత్యము చేసె నని చెప్పెదరు 'భూలోక స్వర్గలోకములలోని సౌందర్య మెంతకలదో యంతయు సతీశకుంతలయందే కలదు' అన్న యర్థము గల పద్యమునుగూడఁ జెప్పెను! అప్పటనుండియు నీనాటకమును పాశ్చాత్యులు విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువుచున్నారు. యూరోపుఖండమందలి యన్నిభాషలలోనికి నిది భాషాంతరీకరింపఁబడుటయే గాక యిందునుగూర్చి చర్చాత్మక గ్రంథములుగూడఁ బెక్కులు పుట్టినవి[1] ఇట్లు తనయుత్కృష్టసౌందర్యముచే శాకుంతలము పాశ్చాత్య సారస్వతపండితులను మోహింపఁజేసినది!

నాటకస్వరూపము, భిన్నపాఠములు — ఇందు నేడంకములు కలవు ఇవి గాక నాటకప్రారంభమునందు ప్రస్తావనయు, ద్వితీయ తృతీయాంకములకు నడుమ నొకవిష్కంభకమును, తృతీయ చతుర్థాంకములకు నడుమ నొకవిష్కంభకమును, పంచమషష్ఠాంకములకు నడుమ నొక ప్రవేశకమును గలవు క్రమముగ నాడినయెడల నీ నాటక మాడుటకుఁ బదునాలుగుపదునైదు గంటలు పట్టును మొత్తముమీఁద నాడుట కిది కొంచెము పెద్దనాటకమనియే చెప్పవలెను పూర్వకాలమం దాడునప్పుడు నటులు తమకిష్టము ననుసరించి కొంతభాగము తగ్గించి యాడుచుండిరేమో యని తలంప నవకాశమున్నది

ఈ నాటకముయొక్క వేఱువేఱు ప్రతులలో ననేకపాఠాంతరములు కలవు. చిన్నచిన్న పాఠాంతరముల నటుండనిచ్చినను, ఈనాటకముయొక్క మూఁడుభిన్నపాఠములు హిందూదేశమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి (౧) గాడీయపాఠము, (౨) దేవనాగరపాఠము, (3) దాక్షిణాత్యపాఠము మొదటిది బంగాళీఅక్షరములతో వ్రాయఁబడినది, బంగాళదేశమందు వాడుకలో నున్నది రెండవది దేవనాగరాక్షరములతో వ్రాయఁబడినది కాశీదేశమునందును, మహారాష్ట్రమందును ప్రచారములో నున్నది మూఁడవది యాంధ్రాక్షరములతోడను, గ్రంథాక్షరములతోడను వ్రాయఁబడినది వీనిలో దేవనాగర, దాక్షిణాత్యపాఠములకు నంతగా విశేషభేదము లేదు కాని గాడీయపాఠమునకును, ఇతరపాఠములకును చాల భేద మున్నది ఈ నాటకమును గాడీయపాఠముప్రకారము పండిత ప్రేమచంద్ర తర్కవాగీశుఁడు ౧౮౬౦ లోను, డాక్టరు పిస్చెల్ ౧౮౭౭ లోను ముద్రింపించి ప్రకటించిరి దేవనాగరపాఠము ననుసరించి ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరులవారును, ప్రొఫెసర్ మోనియర్ విల్యమ్సుపండితుఁడును ముద్రియించిరి దాక్షిణాత్యపాఠము పాశ్చాత్యసాహిత్యశాస్త్రనియమములప్రకారము శోధించి అచ్చువేసినవా రెవరును లేరు కొన్ని గుటికప్రతులు ఉన్నవి ఇవియుఁ గాక, దక్షిణదేశమునఁ

1 ఇంగ్లీషుభాషలో నీ నాటకమునకుఁ బండ్రెండుభాషాంతరములును, జర్మనుభాషలోఁ బదునెనిమిదియు, ఇటాలియనులో నాలుగును, రషియనులో మూఁడును, డ్యానిషులో రెండును, స్వీడిషులో రెండును, డచ్చిలో రెండును, స్పానిష్, పోలిష్, హంగేరియన్, బొహిమియన్, ఐస్లాండిక్ భాషలలో నొక్కొక్కటియుఁ గలవు! హిందూదేశమందలి భాషాంతరములనుగూర్చి ముందు వ్రాయఁబడును

గల యితర ప్రతులలోని పాఠాంతరములను ఫౌల్క్సు అనువతఁడు సంగ్రహించి యొకచోట సమార్చించినాఁడు. కాళిదాసుని యితర కావ్యములనుగూర్చియు నితఁడు దాక్షిణాత్యపాఠాంతరములను సంగ్రహించినాఁడు.[1] ఈ మూఁడుపాఠములలోను గౌడీయపాఠము పెద్దది, అనఁగా నితరపాఠములలో లేనికథ కొంత యందు నధికముగ నున్నది. ఇందుల కొక చిన్నయుదాహరణ మిచ్చెదను. దేవనాగర దాక్షిణాత్యపాఠప్రకారము మూఁడవయంకమునందు, శకుంతలా దుష్యంతు లొక్కసారి కలసి కొలఁదికాలములోఁ జెలులు గౌడీయ పాఠప్రకారము, శకుంతల వెడలిపోయినతరువాత చేతితామరకంకణము పోయిన దన్నదియు. పెట్టుకొని రాజును జూచుటకు మరల వచ్చును ఇద్దఱును కలసి లతామండపమందలి చంద్రశిలావేదికపైని కూర్చుండి మాట్లాడుచుందురు ఈభాగ మంతయు నంకములో నాల్గవవంతు ఉండును. మొత్తముమీఁదఁ బండితులయభిప్రాయము చూడఁగా దేవనాగరపాఠము నిజమైనపాఠ మనియు, గౌడీయపాఠమునందలి యధికభాగ మంతయును ప్రక్షిప్త మనియుఁ దేలుచున్నది అయినను గౌడీయపాఠాభిమానులు లేకపోలేదు. గౌడీయ పాఠమే నిజమైన మూలపాఠ మనియు, నది యూడుటచేఁ బెద్ద దైనందున నాయాదేశములవారు ప్రయోగమున కనుకూలముగఁ గొన్ని భాగములను తగ్గించి, చిన్నపాఠములను నిర్మించి రనియు వారు చెప్పెదరు. దాక్షిణాత్యపాఠము మూఁడు పాఠములలోను బిన్నిదాని దని మోనియర్ విల్యమ్సు వ్రాసెను కాని యాతనిమాట యంతగ నమ్మఁదగినది కాదు ఏల యన దేశదేశపాఠములను పోల్చిచూడఁ గొన్నియెడల దాక్షిణాత్యపాఠముకే మూలానుసారముగ నున్న దని పాటంకర్ అనువాఁడు చూపినాఁడు.[2] మొత్తముమీఁదఁ జూడఁగా మూఁడుపాఠములలోను నున్నభాగ మంతయు నిజమైన గ్రంథ మని గ్రహించి మిగిలినభాగములను వానివాని యోగ్యతను బట్టి గ్రహింపవలెను.

కథా సందర్భము — ఇందలికథ సంస్కృతమహాభారతమున నుండి గ్రహింపఁబడినది మహాభారతమున నాదిపర్వములో ౬౮-వ అధ్యాయము మొదలుకొని ౭౪-వ అధ్యాయమువఱకు శకుంతలోపాఖ్యానము కలదు. కాళిదాసుఁడు మూలకథను మహాభారతమున నుండి తీసికొన్నను మూలకథలోఁ గొన్నిమార్పులు చేసి దానికి మెఱుఁగు పెట్టియున్నాఁడు భారతకథకును శాకుంతలముకథకును గల భేదము తెలియుటకై యీ రెండుకథలను సంక్షేపముగ నిందు నిచ్చుచున్నారము —

భారతకథాసంగ్రహము :— దుష్యంతమహారాజొకనాఁడు సైన్యసమేతుఁడై యరణ్యమునకు వేటకుఁ బోయి మృగముల సంహరించుచుఁ గడుదూరము గడచి చనిచని మాలినీతీరమునం దున్న కణ్వమహర్షి యాశ్రమమును సమీపించెను అమ్మహాముని దర్శనము చేయఁదలఁచి తనపరివారము నాశ్రమద్వారమునందే నిల్పి తా నొక్కఁడు లోనఁ బ్రవేశించెను. ఆశ్రమ మనఁగా నొకమునిపల్లె యని యర్థము అందు హోమములు చేయువారును, వేదముఁ జదువువారును, పూర్వపక్ష సిద్ధాంతములఁ బ్రసంగించువారును అనుబుధపుంగవులు పెక్కురుండిరి రాజు కణ్వమహర్షి యుండు కుటీరమునకుఁ బోయెను అప్పు డాయాశ్రమము శూన్యముగ నుండుటచే రాజు 'ఎవ రిచ్చట' యని యెలుంగెత్తి పిలిచెను. అంత లోపలనుండి సౌందర్యవైభవ యను శకుంతల వచ్చి 'మాతండ్రిగారగు కణ్వులు వనమునకు ఫలంబులు తెచ్చుటకుఁ బోయిరి ముహూర్తమాత్రమున వచ్చెదరు కూర్చుండుఁడి' యని చెప్పి యతిథిసత్కారము చేసెను; మహారాజలక్షణంబులచే నాతనిని దుష్యంతునిగ నెఱిఁగెను. దుష్యంతుఁడు తాపసివేషముతో నున్న యాచక్కనిపడుచును జూచి 'నీ వెవ్వతవు? ఇచ్చటి కేల వచ్చితివి? బ్రహ్మచారియైన కణ్వునికి నీవు కూఁతుర వగుట యెట్లు?' అని యడుగఁగా నామె, తాను విశ్వామిత్రునితపోభంగము చేయుటకు బోయిన మేనకకుఁ బుట్టినదాన ననియు, మేనక విడిచిపోఁగా శకుంతములు (పక్షులు) పెంచుచుండఁగాఁ గణ్వమహర్షి తెచ్చి చిన్నప్పటి నుండియుఁ బెంచె ననియుఁ దనజన్మవృత్తాంత మంతయు సవిస్తరముగఁ జెప్పెను. అంత రాజు తన్ను గాంధర్వవిధిని వివాహ మాడు మని కోరఁగా నామె 'నీవలన నాకుఁ గలిగెడిపుత్రుని యువరాజును జేసెద నని యొప్పితివేని నిన్ను వివాహ మగుదు' నని చెప్పెను రా జామాట యొప్పుకొని యామెను గాంధర్వమున వివాహ మాడి 'నిన్ను నారాజధానికిఁ దోడ్కొనిపోవుటకు సైన్యంబును త్వరలోనే పంపెద' నని యామెతోఁ జెప్పి కణ్వుఁడు వచ్చినఁ గోపపడు నేమో యని తలంచి నిజనగరమునకుఁ బోయెను శకుంతల గర్భముదాల్చెను.

రాజు పోయినమూఁడుమాసమునకు బుధ వచ్చి దివ్యజ్ఞానమున నంతయుఁ దెలిసికొని, సిగ్గుతో నున్న కూఁతురుకు ధైర్యము చెప్పి, యావివాహమునకు సమ్మతించెను శకుంతల మూఁడుసంవత్సరముల వఱకును గర్భము ధరించి చక్రవర్తిచిహ్నములు గలపుత్రునిఁ గనెను. వాఁడు గజసింహాదులను బట్టి యాడుకొనుచుండుటచే ఋషులు వానికి సర్వదమనుఁ డన్న పేరు పెట్టిరి వాఁ డచ్చట నారేండ్లవాఁ డగు వఱకును ఉండెను కాని దుష్యంతుఁ డింతవఱకును శకుంతలను దీసికొనిపోవుటకు మనుష్యులను పంపినవాఁడు కాఁడు ఆఁడుపడుచులు పెక్కుదినములు పుట్టినింట నుండరాదు దని తలఁచి, కొందఱుశిష్యులను వెంట నిచ్చి కణ్వుఁడు శకుంతలను, ఆమెకుమారుని దుష్యంతుని యొద్దకు హస్తినాపురమునకుఁ బంపెను శిష్యులామె నచ్చట విడిచి వచ్చిరి. శకుంతల రాజును జూచి 'యేను నీకు ధర్మపత్నిని ఈ బాలుఁడు నీ ఔరసపుత్రుఁడు. నీవు కణ్వాశ్రమమునందు నొప్పు

1. Foulkes' Complete Collection of the various readings of the Madras Mss of Kalidasa.

2. Patankar's Edition, Bombay.

కొన్నట్టు శంకించి యువరాజును జేయుము' అని యనఁగా నాఁడు తాను శకుంతలను వివాహ మాడుటయు, నామెకుఁ బుట్టిన కుమారునకు యౌవరాజ్యాభిషేకము చేసెద నని యొప్పుకొనుటయు జ్ఞాపకమునకు రాలేదు, లోకాపవాదభీతిచేత నెఱుంగనివానివలె నటించి, 'ఓ తాపసీ! నీ వసత్య మాడుచున్నావు నేను నిన్నెఱుంగను నిన్ను వివాహము చేసికొనలేదు; వీఁడు నా పుత్రుఁడు కాఁడు, వెడలి పొమ్ము' అని యామెను నిరాకరించెను. అందుమీఁద నామె యసత్య మాడుట దోష మనియు, భార్యాపుత్రులను పరిత్యజించుట తగ దనియు గంభీరవచనములతోఁ జెప్పెను. కాని రాజు వినఁ డయ్యె, అంత నామె మిక్కిలి కోపమును గలదై 'నీవు దగ్గఱఁ జేర్చుకొనినను ఈ కుమారుఁడు తప్పక సకలపృథ్వీమండలమును బాలింపఁగలఁడు' అని చెప్పి వెడలిపోఁజొచ్చెను. అంత నాకాశవాణి 'శకుంతల చెప్పినమాట నిజము ఈమె నీ భార్య, వీఁడు నీ కుమారుఁడు వీనిని భరింపవలయును' అని పలికెను. అప్పుడు రాజు లోకాపవాదభీతిచేతఁ దా నెఱుంగనివానివలె నటించితి నని చెప్పి శకుంతలను, సర్వదమనుని సగౌరవముగ గ్రహించెను. సర్వదమనుఁడే భరతుఁడు.[1]

అభిజ్ఞానశాకుంతల కథాసారాంశము — దుష్యంతమహారాజొకనాఁడు వేఁటాడుచుఁ దనరథముమీఁద మిక్కిలిదూరము పోయెను. లేడిపైని బాణము వేయఁబోవునప్పు డాశ్రమప్రాంతమునందలి ఋషికుమారులు 'రాజా! ఇది ఆశ్రమమృగము, చంపవల' దని చెప్పిరి. రాజు వారిమాటలు విని యెక్కుపెట్టినబాణమును దీసి, రథము దిగ్గి కణ్వాశ్రమమును జూడఁబోయెను. ఆశ్రమమునందుఁ గణ్వమహర్షి లేఁ డనియు, కన్యయొక్క ప్రతికూలగ్రహముల నివారణనిమిత్త మెచ్చటికో పోయెననియు, ఆయనకూఁతురు శకుంతల యాశ్రమమునందున్న దనియు వినెను. ఆశ్రమమునందుఁ బ్రవేశించినతరువాతను చెట్లకు నీళ్లు పోయుచున్న ముగ్గురు తాపసకన్యకలు కనఁబడిరి. వారిలో నొకతె శకుంతల, మిగిలినవారు అనసూయయు, ప్రియంవదయు నను నామెచెలికత్తెలు. రాజు చెట్టుచాటున దాఁగియుండి వారిసంభాషణము విన్న వారిలో శకుంతలయందు నాతని మనస్సు తగిలెను. కాని యామె బ్రాహ్మణకన్యక యేమో యన్న సంశయ మాతని బాధించుచుండెను. ఇంతలో శకుంతలముఖము చుట్టును పద్మభ్రాంతిచేత నొకతుమ్మెద తిరుగఁజొచ్చెను. ఆమె భయపడెను. తాను బయల్పడుటకు సమయము వచ్చినది కదా యని తలంచి రా జాశ్రమరక్షకుఁ డైనట్టు వారియొద్దకుఁ బోయెను. అతనిఁ జూచి శకుంతలకు నాశ్రమవిరుద్ధమైన వికారము కలిగెను. ఆమె సిగ్గుచే మాటాడకుండెను గాని అనసూయాప్రియంవద లాతని గౌరవించి మర్యాదఁ జేసిరి. వారితో సంభాషించుటవలన నాతనికి శకుంతలయొక్క పూర్వజన్మవృత్తాంతము తెలిసెను. ఆమెను కణ్వుఁడు వివాహము చేయఁదలఁచినాఁ డనియుఁ దెలిసెను. ఇంతలో వెనుకఁబడ్డ సిబ్బంది వచ్చినందున నొకగజము బెదరి యాశ్రమప్రాంతమును ధ్వంసము చేయుచున్న దని విని యందఱును వెడలి పోయిరి. రాజు ఆశ్రమమునకు వెలుపలనున్న తనశిబిరమునకుఁ బోయెను. శకుంతలమీఁదివలపుచే రాజునకు వేఁటమీఁద మనసు పోదయ్యె. అందుచే వేఁటప్రయత్నము లన్నియు మానవలసిన దని యాతఁడు తనసేనాధిపతిని బిలిచి యాజ్ఞాపించెను. శకుంతలను జూచుటకు మరల నాశ్రమములోనికి నేమిషమీఁదఁ బోవచ్చు నని తన మిత్రుఁడైన విదూషకునితో నాలోచించుచుండఁగా, నాశ్రమములోనుండి యిద్దఱు ఋషికుమారులు వచ్చి 'కణ్వమహర్షి యాశ్రమమునందు లేనందున రాక్షసులు మాయిష్టికి విఘ్నముఁ గావించుచున్నారు కావున మీరు మా యాశ్రమమునకు వచ్చి కొలఁదిదినములవఱకును మమ్ముఁ గాపాడవలయును' అని వేఁడిరి. అందునకు రాజొప్పుకొని పోఁ బ్రయత్నింపఁగా రాజధానినుండి రాజమాత పంపినప్రకారము 'నేఁటికి నాల్గవదినమున పుత్రపిండపరిపాలనము ఉపవాసము కలదు నాఁటిదినమునకు నీవు తప్పక రావలెను' అని వార్త వచ్చెను. ఇటు ఋషులయాజ్ఞ, అటు తల్లియాజ్ఞ రెండును అనుల్లంఘనీయములు. విదూషకుని రాజమాత తనకుమారునిగా నెంచుచున్న దగుట, పుత్రకృత్యమును దీర్చుటకు రాజధానికి విదూషకునిఁ బంపి రాజు తాను ఋషికార్యమునకై యాశ్రమమునకుఁ బోయెను. ఆశ్రమమునకు బాధ కలుగకుండఁ దనసైన్యమునుగూడ విదూషకునివెంట నగరమునకుఁ బంపివైచెను.

అట శకుంతల విరహవేదనతోఁ గృశింపఁజొచ్చెను. ఆమె చెలు లీసంగతిఁ గనిపట్టిరి. ఒకదినమున సఖులు ముగ్గురును ఒక లతామండపమునందుఁ గూర్చుండియుండిరి. శకుంతలను పరుండఁబెట్టి

1 సంస్కృతభారతమునందొక్క యిప్పుడున్న ప్రతు లిప్పుడు నాల్గు కానవచ్చుచున్నవి. ఒకటి కలకత్తాలో ప్రతాపచంద్రరాయి గారిచే ముద్రింపఁబడినది. రెండవది బొంబాయిలో నాగరాక్షరములతో ముద్రింపఁబడినది. దీనికే గణపతికృష్ణాజీప్రతి యనియును మాఱుపేరు. చెన్నపట్టణమున ఆంధ్రాక్షరములతో ముద్రింపఁబడినది. నాలవది యిటీవల కుంభకోణములోఁ గొందఱు పండితులచే దాక్షిణాత్యపాఠానుసార మని నాగరాక్షరములతో ముద్రింపఁబడినది. మొదటి మూఁడుప్రతులును సాధారణముగ నొక్క విధముగనే యుండును. ఈ మూఁడింటిలోను శకుంతలోపాఖ్యానము ౬౮-వ అధ్యాయము మొదలు ౭౪-వ అధ్యాయమువఱకును వర్ణింపఁబడియున్నది. కుంభకోణముప్రతిలో మాత్రము ౯౦-వ అధ్యాయము మొదలు ౧౦౦ వ అధ్యాయమువఱకు నున్నది. ఆంధ్రమహాభారతమునందు శకుంతలోపాఖ్యాన మాదిపర్వము చతుర్థాశ్వాసమునందు వర్ణింపఁబడినది. దానిలో శకుంతల దుష్యంతునితోఁ జెప్పినమాటలు, ముఖ్యముగ భార్యయొక్క యోగ్యత సంస్కృతాంధ్రభారతములలో మిక్కిలి చక్కఁగ వర్ణింపఁబడినవి.

అనసూయాప్రియంవదలు శైత్యోపచారములు చేయుచుఁ దిన్నగా నామె మనసులోనిమాటఁ గనుంగొనిరి. వారు ముగ్గురును ఆలోచించి శకుంతలచే రాజునకు నొక ప్రణయపత్రిక వ్రాయించిరి. ఈలోపల రాజు కొంత విశ్రాంతి పొందుకొనుటకు ఋషులవలన ననుజ్ఞాతుఁడై, మనసునందలి విరహవ్యథ మాన్పుకొనుటకు శకుంతల యచ్చట నుండునని యాలోచించి, సఖీత్రయ మున్న మండపమునకుఁ బోయి, చాటునఁ గూర్చుండి వారిమాట లన్నియు విని సంతసించి, శకుంతల తనచే రచింపఁబడిన ప్రణయపద్యమును చదివిన సమయమునందు వారికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. అనసూయాప్రియంవదలు శకుంతలాదుష్యంతులకు సమాగమము కలిపి, వారి నిద్దఱను నచ్చటనే విడిచి వెడలి పోయిరి. శకుంతల వెడలఁబోయెను. రాజు శకుంతలను చేయి పట్టి కొని మరలించెను. అంత నామె 'పౌరవ! మర్యాద కాపాడుము. నేను నీయెడఁ బ్రణయము కలదాననైనను స్వతంత్రను కాను. నా తండ్రి నన్ను నీ కీయవలెను' అని యనెను. అంత రాజు 'నీవు భయపడవలదు. పూర్వరాజకన్యలు స్వతంత్రలై గాంధర్వ వివాహమున దమ కిష్టమున్న వరులను పెండ్లియాడిరి. వారితండ్రు లందఱును వారి నభినందించిరి' అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చి యామెను ముద్దుపెట్టుకొనుటకు నామెముఖము పైకి నెత్తెను. ఆమె సిగ్గుచేఁ దల వంచుకొనెను. ఇంతలో నాశ్రమములోని వృద్ధతాపసి యైన గౌతమి శకుంతలయొక్క శరీరస్థితిని విచారించుటకును, ఆరోగ్యమునకై తీర్థ మిచ్చుటకును ఆ లతామండపమునకు వచ్చెను. ఆమె వచ్చుచున్న దని తెలిసి శకుంతల రాజును పొదచాటున దాఁచి తాను గౌతమి తెచ్చిన తీర్థము దీసికొని యామె రక్షణగా నామెవెంట వెడలిపోయెను. అంత రాజు పొదచాటునుండి వచ్చి శకుంతల వెళ్లినందుకుఁ జింతించి సవనరక్షణమునకై వెళ్లిపోయెను.

[శకుంతలా దుష్యంతులకు గాంధర్వవివాహము జరగెను. ఆమె గర్భవతి యయ్యెను. సవనకార్యము పూర్తి యైనందున ఋషుల యాజ్ఞను బొంది రాజు కణ్వమహర్షి తిరిగి రాకముందే, తన నగరమునకుఁ బోయెను. పోవునప్పుడు శకుంతలచేతికిఁ దనపేరుగలరత్నపుటుంగరము నిచ్చి, యందలియక్షరములను దినమున కొక్కటి చొప్పున లెక్కపెట్టుచుండవలసిన దనియు, చివరయక్షరము లెక్కపెట్టునంతకు నామెను తీసికొనిపోవ రాజధానినుండి జనులు వచ్చెద రనియుఁ జెప్పి వెళ్లెను. ఈకథ యంతయు జరుగుటకు రమారమి అఱు దినములు పట్టియుండును.][1]

రాజు హస్తినాపురమునకు వెడలిపోయిన దినమున శకుంతల విరహచిత్తయై కుటీరమునందుఁ గూర్చుండియుండెను. అప్పుడు దుర్వాసమహర్షి భిక్షకు వచ్చెను. కాని శకుంతలచిత్త మచట లేనందున నామె యాతనికి భిక్ష పెట్టదయ్యెను. అందుచే నాతనికిఁ గోపము వచ్చి, 'నీ వెవ్వనిని తలంచుచు నన్ను నగౌరవము చేసితివో యాతఁడు నిన్ను స్మరింపకపోవుగాక' యని శపించెను. శాపవాక్య మామెకు వినఁబడలేదు; కాని యామెచెలికత్తెలైన యనసూయాప్రియంవదలు విని వారిలోఁ బ్రియంవద వెళ్లి దుర్వాసమునికోపము దీర్చి 'ఏదైన నొక గుర్తు చూపినయెడల శాపము పోవును' అని యాతనివలన శాపశాంతి వరము వడసెను. వా రీవృత్తాంతము శకుంతలకుఁ జెప్పలేదు.

తరువాతఁ గణ్వుఁడు వచ్చెను. అతని కగ్నిహోత్రశాలయం దశరీరవాణివలన శకుంతలాదుష్యంతుల వివాహసమాచార మంతయు, నామె గర్భవతి యనియుఁ దెలిసెను. ఆఁడుపిల్లలు పుట్టింట నెక్కువ దినములు ఉండరా దని వెంటనే యాతఁడు, గౌతమిని శార్ఙ్గరవ శారద్వతు లనువారిని వెంటనిచ్చి శకుంతల నత్తవారియింటికిఁ బంపెను. వెళ్లునప్పు డనసూయాప్రియంవదలు 'నిన్ను నీభర్త స్మరింపఁజేని యుంగరము చూపుము' అని శకుంతలకుఁ జెప్పిరి [ఆమె మార్గమునందలి శక్రావతారమునందు శచీతీర్థమునకు వందన మాచరించునప్పు డామెకుఁ దెలియకుండ నాయుంగరము నీళ్లలోఁ బడిపోయెను]

ఋషిశిష్యులును, గౌతమియు శకుంతలను దీసికొనిపోయి రాజునకు 'నీభార్య నీమెఁ గైకొనుము' అనిరి. రాజు శాపోపహతుఁ డగుటచే నామెను మఱచి, దీనిని వివాహ మాడినట్లు నే నెఱుఁగ నని యామెను నిరాకరించెను. శకుంతల తనచేతియుంగరముఁ జూపఁ బోయెను. కాని యది వ్రేల లేనందునఁ జిన్నఁబోయి, రాజునకుఁ దమ ప్రణయకాలమందలి కొన్ని గుర్తులఁ జెప్పెను. కాని యాతనికి స్మృతి రాదయ్యె. అంత ఋషిశిష్యులు 'ఈమె నీభార్య. ఉంచుకొనిన నుంచుకొనుము, విడఁగొట్టిన విడఁగొట్టుము' అని చెప్పి యామెను విడిచి వెళ్లఁబోఁగా రాజు తనపురోహితుని ధర్మసందేహ మడిగెను. అతఁ డిట్లు సమాధానము చెప్పెను 'నీకు మొదటికొడుకు చక్రవర్తిలక్షణములుగలవాఁడు పుట్టునని చెప్పఁబడియున్నది, కావున [illegible] నీయామె నాయింట నుంచుకొనియెదను. పుట్టినపిల్లవాఁడు చక్రవర్తిలక్షణములు గలవాఁడేని యామెను నీవు నీభార్యగా గ్రహింపవచ్చును' [ఆమె యావలికి వెళ్లఁగా నామెతల్లి యగు మేనక వచ్చి యామెను నాకాశమార్గమునఁ దీసికొనిపోయెను]

[శక్రతీర్థములోఁ బడిపోయినరాజముద్ర నొకచేప మ్రింగెను. ఒకబెస్తవాఁ డాచేపను బట్టి కోయఁగా నాయుంగరము వానికి దొరకెను. వాఁడు దాని నమ్ముచుండఁగా రాజభటులు వానిని బట్టుకొనిరి. దొంగ యని తలంచి వానిని రాజభటులును, వారినాయకుఁడును దండింప నెంచిరి. ఆయుంగరము రాజుగారికిఁ జూపుటకు వారు దానిని తీసికొనివెళ్లిరి. ఆయుంగరమును జూచినతోడనే రాజునకు పెండ్లియాడినట్లు స్మృతి వచ్చి, శకుంతలవిరహదుఃఖము మనస్సునఁ గముఁక గట్టినట్లాయెను. బెస్తవాని విడుదలచేసి వానికి

1. ఈవిషయములు రంగముపైఁ గానరావు. ప్రవేశకములవలనను, సంభాషణలవలనను ప్రేక్షకు లూహించుకొనవలెను.

బహూంకృతి చేసెను. అప్పటినుండియు రాజు విరహతాపముచేతను, పశ్చాత్తాపముచేతను పొగులుచుండెను. ఇంతలోఁ గాలనేమి యను దైత్యులను జంపుటకు రావలసిన దని ఇంద్రుఁడు దుష్యంతునియొద్దకు రథ మిచ్చి మాతలిని బంపఁగా నాతఁ డింద్రునియొద్దకు వచ్చెను.

[మేనక శకుంతలను దీసికొనిపోయి స్వర్గమునకును భూలోకమునకును నడుమ నున్న కింపురుషపర్వతమైన హేమకూటపర్వతముపై మారీచ (కశ్యప) ఋషియొక్క ఆశ్రమములో నుంచెను. అచ్చట నామె ప్రసవమై బాలునిఁ గనియె. అతనికి నాతని సత్త్వమును బట్టి యచ్చటివారు సర్వదమనుఁ డని పేరు పెట్టిరి]

దుష్యంతుఁడు కాలనేముల సంహరించి యింద్రుని వీడ్కొని తిరిగి భూలోకమునకు వచ్చునప్పుడు త్రోవలో నున్న మారీచాశ్రమమును దర్శింపఁబోయెను. అచ్చట దైవవశమునఁ దనభార్యాపుత్రులఁ గలిసికొనెను[1]

రెండు కథలకును గల భేదము — భారతములోని మూలకథయు నాటకసంవిధానమునకు ననుకూలమైనదిగనే యున్నను, కాళిదాసుఁ డందుఁ గొన్ని మార్పులు చేసి దానికి వన్నె తెచ్చె ననుటకు సందేహము లేదు. పైని యీయఁబడిన రెండు కథలను ముఖ్యముగ గమనించితిమేని వానిలో ముఖ్యమైన కథాభేదములు నాల్గుతావులందుఁ గానవచ్చును.

౧. మొదటిమార్పు నాయికానాయకులరాగోదయమునకు ననురాగాభివృద్ధికిని సంబంధించినది. మహాభారతమునందు దుష్యంతుఁడు శకుంతలను కుటీరములో నొంటిగాఁ జూచి మోహించి, నీకుఁ బుట్టినకుమారునకు రాజ్య మిచ్చెద నన్నులంచ మిచ్చి గాంధర్వమున వివాహమాడును. ఈవ్యాపార మంతయు నొకటిరెండుసంభాషణములలోఁ బూర్తి యగును. ఇందు రాజుయొక్క నిర్వ్యాజమగు రాగము కనుపడునే కాని శకుంతలకు రాజుపైఁగల ప్రేమ గానరాదు. కానవచ్చినంతవఱకు 'నాకుమారుని యౌవరాజ్యాభిషిక్తునిఁ జేసినఁ గాని నిన్నుఁ బెండ్లాడ' నన్నందున సవ్యాజముగఁ గానవచ్చునే కాని నిర్వ్యాజప్రేమ లేదు. నాటకమునందు నీ ప్రేమ పరస్పరమైనట్టును, నిర్వ్యాజమైనట్టును వర్ణింపఁబడుటయే కాక, దీని యుత్పత్తికిని వభివృద్ధికిని పరిపూర్ణతకును అయిదారుదినములకాలము పట్టినట్లు చూపి నాయికానాయకులమనంబులందలి భావోదయాదులు నేలంకేలు రంగములు మూలమునను, ప్రసంగములుమూలమునను ప్రదర్శింపఁబడినవి. భారతమునందు రాజు దొంగవలె భీతితోఁ బాఱిపోవును. నాటకమునందు నాతఁడు ఋషిపుత్రుల ప్రార్థనపై నాశ్రమములోఁ గొన్నిదినము లుండి వారివలన సెలవు పొంది వెళ్లును.

౨. రెండవమార్పు దుర్వాసఋషిశాపము. భారతకథానకమందు కాళిదాసునిచేఁ జేయఁబడిన ముఖ్యమైన మార్పిదియే యని చెప్పవలసియున్నది. భారతకథయందు దుష్యంతుఁడు మొదటినుండియు నసత్యసంధుఁడుగను, మోసగాఁడుగను గాన్పించును. 'పట్టణమునకు వెళ్లినతోడనే నిన్నుఁ దెచ్చుటకు జనులను బంపెద' నని శకుంతలతో నాతఁడు చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పునప్పుడే యాతనికి మనమునం దొక యుద్దేశము పైకి మఱియొక యుద్దేశము గలిగె ననుట స్పష్టము. శకుంతలను పట్టణమునకుఁ దీసికొనిపోవుటకు జనులు వలయు నన్న నాశ్రమమునకు పంపవలెనే యాతని మైత్య మంతయు నుండెను కణ్వుఁ డాశ్రమమందు లేనందున శకుంతలను తీసికొనిపోవుటకు వీలులేదనుకొనిన నాతఁడు వచ్చినతరువాత నాతని యాజ్ఞ గొంది తీసికొని వచ్చుటకుఁ గొందఱ నచ్చట నుంచి వెళ్లఁగూడదా? తరువాత రాజు తొమ్మిదిసంవత్సరములవఱకును, శకుంతల వివాహమునంగతి జ్ఞాపకముండియే యామె యేమియైనదియుఁ గనుఁగొనినవాఁడు కాఁడు. పిదప నామె పుత్రునితోఁగూడ వచ్చి వివాహవిషయమును సూచించియు, యౌవరాజ్యవరము నడిగియు జ్ఞాపకముచేయఁగాఁ దెలిసియు వారిని నిరాకరించెను. కావున శకుంతల చెప్పినట్లు అతఁ డసత్యసంధుఁడుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఇదియుఁగాక ఆశ్రమమునందు మనసును పట్టలేక శకుంతలను వరించెనే కాని యామెయందలి నిర్వ్యాజప్రేమచేఁ గా దనియుఁ దోఁచును. 'ఇన్ని దోషములు గలవాఁడు నాయకుఁడుగఁ బనికిరాఁడు. అతనియందు నీదోషములు లేకుండఁజేయు టెట్లని తలంచి కాళిదాసుఁ డీమార్పు చేసెను. రాజు శకుంతలాసంబంధమును వెంటనే మఱచిపోవుటకు దుర్వాసశ్శాపమును కల్పించెను. రాజు తపోవనమునుండి వెడలిపోయినదినమే దుర్వాసశ్శాపవృత్తాంతము జరిగినది. అతఁ డాదినమునుండియే యంతయు మఱచిపోయెను. కావున నామాసీరములసంఖ్య పూర్తియగునంతవఱకు నాతఁడు శకుంతలను తీసికొనిపోవుటకు జనులను పంపకపోవుటయు, తరువాత శకుంతల యాతనియొద్దకుఁ బోయినప్పు డామెను గుర్తింపక నిరాకరించుటయు సుసంగతములే. దుర్వాసశ్శాపము రాజు స్మృతినష్టమును

1. శకుంతలను గుఱించి ఈ నాటకమునం దున్న కథవంటి కథయే పద్మపురాణమునందు స్వర్గఖండమున ౧–౫ అధ్యాయములలోఁ గలదు. అది భారతకథవలె నుండక, అంగుళీయకముతో సంబంధించిన కథగలిగి అభిజ్ఞానశాకుంతలకథను పోలియున్నది. కావునఁ గొందఱు కాళిదాసుఁ డీకథ నంతయు నీ పురాణమునుండియే గ్రహించె నని తలంపవచ్చును. కాని పద్మపురాణము కాళిదాసునకుఁ దరువాతిది యని చెప్పుటకుఁ దగిన కారణము లుండుటచేతను, ఈ కథ గల స్వర్గఖండము ఉత్తరదేశప్రతులలో మాత్రము నుండి, దక్షిణదేశప్రతులలో లేకుండుటచేతను (చూడుఁడు, పూనాలోఁ బ్రకటింపఁబడిన ఆనందాశ్రమముద్రాలయములోని పద్మపురాణము) పద్మపురాణము వ్రాసినవాఁడే నాటకమునుండి కథను గ్రహించె ననుట స్పష్టము. ఇదియుఁగాక యొక ప్రతిలోఁ గానిపించి యొకప్రతిలో లేనందున ప్రక్షిప్తమైన దనియుఁ జెప్పవచ్చును, అనఁగా నిటీవల నెవరిచేతనో వ్రాయఁబడి యందుఁ జేర్పఁబడిన దని భావము.

బూర్తిగ శాక్రమించిన దని చూపుటకుఁ గవి పంచమాంక ప్రారంభమున నొక చిన్న రంగమును ప్రదర్శించినాఁడు. అది యెంతయు భావగర్భితముగను, భావస్ఫోరకముగను, సరసముగను ఉన్నది. రాజును, విదూషకుఁడును కలసియుండ సంగీతశాలపై నుండి యీ క్రింది పద్యము వినవచ్చినది —

'అహిణవమహులోలుహో తుమం
తహ పరిచుంబిఅ చూఅమంజరిం,
కమలవసఇమెత్తణివ్వుదో
మహుఅర విమ్హరిఓసి ణం కహం' 1

ఇకముందు వీయఁబడు భావాంతరములు ప్రాయికముగ శ్రీవీరేశలింగకవిగారి శాకుంతలమునుండియే యీయఁబడినవి

ఈపాట హంసపదిక యనునామె రాజును ఉద్దేశించి పాడెను 'నాయందు తొలుత ప్రేమకలవాఁడవై యిప్పు డన్యస్త్రీప్రేమచే నన్ను మఱచితివి' అని దీనిభావము. ఈభావము రాజు గ్రహించెను గాని హంసపదికచే నుద్దేశింపఁబడిన యన్యస్త్రీ తనరాణి యగు వసుమతీదేవి యని తలంచెనే కాని, శకుంతలనుగురించిన ప్రణయ మాతనికి రెంతమాత్రము జ్ఞప్తికి వచ్చినది కాదు. శకుంతలావియోగము స్ఫురింపకపోయినను రాజునకుఁ జెప్పరానట్టి యొకవిధమైన మనోవ్యథమాత్రము కల్గెను. రా జిట్లనుకొనెను —

రాజు — (ఆత్మగతమ్) కిం ను ఖలు గీతమేవంవిధార్థ మాకర్ణ్య ఇష్టజనవిరహాదృతేఽపి బలవ దుత్కంఠితోఽస్మి, అథవా,

'రమ్యాణి వీక్ష్య మధురాంశ్చ నిశమ్య శబ్దా
న్పర్యుత్సుకీభవతి యత్సుఖితోఽపి జంతుః,
తచ్చేతసా స్మరతి నూన మబోధపూర్వం
భావస్థిరాణి జననాంతరసౌహృదాని'

[ఇతి పర్యాకుల స్తిష్ఠతి]2

ఇట్లు శకుంతలావివాహవిషయము రాజునకుఁ బూర్వజన్మవ్యాపారము వలెఁ బూర్తిగ మఱపునకు వచ్చినది. అకారణముగ మనసునకు వ్యాకులత కలిగినయెడల పూర్వజన్మమందలి సంస్కారము దానికిఁ గారణ మని సాధారణముగ ననుకొనియెదరు. అట్లే రాజు తనమనోవ్యాకులతకుఁ బ్రస్తుతజన్మసౌహార్దము కారణము గాక జన్మాంతర సౌహార్దము కారణ మని తలంచుచున్నాఁడు.

ఈలాగు శాపప్రభావముచే రాజు పూర్వవృత్తాంతము మఱచినందున నాతనిని అనర్హదోష మంటదు. అతనిసచ్చారిత్రమునకు భంగము కలుగకుండెను కాని యట్టిశాపమును మట్టునకుఁ దెచ్చిపెట్టి యూరకుండినచో రాజునకు నెప్పటికిని శకుంతలావివాహవిషయము జ్ఞప్తికి రాఁజాలదు. కథాచమత్కారమునకు భంగము కలుగును. కావున అభిజ్ఞగ (గుర్తుగ) నుండు ముంగరము కనఁబడినప్పుడు రాజునకుఁ బూర్వసమాచార మంతయు స్మృతికి వచ్చు నట్లు శాపవిముక్తి విధానము చాతుర్యముతోఁ గల్పింపఁబడినది. అయ్యుంగరము శక్రతీర్థమునఁ బడుటయు నొకజాలవానివలన రాజునకు మరల దొరకుటయుఁ గాళిదాసుని ప్రతిభావిలాసమువలననే. ఇంత యేల? అభిజ్ఞానమైన యీ యంగుళీయకమే యీనాటకసంవిధాన చాతుర్యమున కంతకును మూలాధారము. అందుచేతనే యీ నాటకమున కభిజ్ఞానశాకుంతల మన్న పేరు వచ్చినది

1 ద్విపద క్రొత్తపూఁదేనియఁ గ్రోలంగ నీవు, చిత్తంబునను గోరి స్వేచ్ఛగా నపుడు
క్రమ్మావిచిరిదెసఁ గోర్కి తీరంగ, నమ్మాడ్కి పోయిగ ననుభవించియును,
విరిదేనె మధుపమా! యింతలో నిటు, వనరుహ మైన యీయంబుజవసతి
మఱిగి సుఖించెదుమాత్రన యిట్లు, మఱవఁగల్గితి తొంటిమావిమంజరిని (వీరేశలింగకవి)

2 రాజు [తనలో] అది యేమో కాని గీతార్థము విని ప్రియజనవియోగము లేకయు నే నేమియుఁ దోఁచనివాఁడనుగా నున్నాఁడను అట్లు కాదు

గీ మనోజ్ఞములగు మది నంటు పూర్వజన్మ, భవ్యసఖ్యముల్ స్మరణకు వచ్చుఁ గాన
జనుఁడు సుఖితుఁ డయ్యు సురూపచయము గనియు, సుస్వరంబుల వినియు నుత్సుకతఁ గాంచు

[అని యాకులపాటుతో నుండుచున్నాఁడు]

3 ఈ నాటకమునకుఁ గలకత్తాలో నచ్చువేసినట్టి గరిప్రతులలో నన్నింటిలోను 'అభిజ్ఞానశకుంతలమ్' అనియు, బొంబాయి, చెన్నపట్టణములలోఁ బ్రకటింపఁబడినవానిలోను 'అభిజ్ఞానశాకుంతలమ్' అనియుఁ బేర్లు కలవు వాచస్పత్యమునందుఁగూడ నాటకముపేరు 'అభిజ్ఞానశకుంతలమ్' అనియే యున్నది దీనివిగ్రహ మిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది 'అభిజ్ఞానశకుంతలా - స్త్రీ అభిజ్ఞాయతే కర్మణి ల్యుట్ తథాభూతాం శకుంతలా మధికృత్య కృతో గ్రంథః అణ్ ఉపభావే అభిజ్ఞానశకుంతలమ్ న' ఈ నాటకముపై టీక వ్రాసినవారిలో నొక్కఁడైన రాఘవభట్టను శ్రీనివాసాచార్యుఁడు 'అభిజ్ఞానశాకుంతలమ్' అనుపాఠమునే గ్రహించి యిట్లు విగ్రహము వ్రాసినాఁడు 'శకుంతలా మధికృత్య కృతో గ్రంథ ఇతి శాకుంతలం - నాటకవిశేషణత్వాత్ నపుంసకం అభిజ్ఞానప్రాధాన్యం' శకుంతల - శాకుంతలయను పెట్టున్న 'అభిజ్ఞానశాకుంతల' మను సమాసమునొక్క విగ్రహమునుగూర్చి పలువురు పలువిధముల వ్రాసియున్నారు 'అభిజ్ఞానస్మృతా శకుంతలా, అభిజ్ఞానశకుంతలా (శాకపార్థివాదివత్)' అని కొందఱును, 'అభిజ్ఞానం చ శకుంతలా చ' (ద్వంద్వము) అని కొందఱును, 'అభిజ్ఞానేన స్మృతా శకుంతలా యస్మిన్ తత్ (మధ్యమపదలోపి)' యని కొందఱును వ్రాసియున్నారు

3 భారతకథలోఁ గాళిదాసునిచేఁ జేయఁబడిన మూఁడవ మార్పు కుమారసంబంధమైనది. కుమారుఁడు పుట్టినతరువాత వానితోఁగూడ శకుంతల రాజునొద్దకు వెళ్లినట్లు భారతమునం దున్నది శకుంతల గర్భముతో నున్నప్పుడే, యనఁగా నింకను పిల్లవాఁడు పుట్టకుండుటకుఁబూర్వమే రాజునొద్దకుఁ బోయె ననియు, నచ్చటనుండి యామె నిరాకరింపఁబడినతరువాత మారీచమునియొక్క యాశ్రమములో నామె ప్రసవమై పుత్రునిఁ గనియె ననియు నాటకమునందుఁ గథ మార్పఁబడినది. ఇట్లు చేయుటకు రెండు మూఁడు కారణము లున్నవి పిల్లవానితోఁగూడఁ దల్లి వచ్చియున్నయెడల, తల్లిని గుర్తింపకపోయినను చక్రవర్తిచిహ్నాంకితుఁడును, అమితసత్త్వుఁడును, దుష్యంతప్రతిమూఁడును అగు సర్వదమనుని రాజు తనపుత్రునిగా గుర్తింపకయుండుట యసంభవము గుర్తించినయెడల సంవిధానమునకు భంగము కలుగును. గుర్తించియో లేక గుర్తింపకయో రాజు కుమారునిఁగూడ విడఁగొట్టె నన్న యనౌచిత్యప్రసంగము సంభవించుటయే కాక సప్తమాంకమందలి సర్వదమనుని బాలలీలావినోదాదికభాగ మంతటికిని నాటకమునందుఁ బ్రసక్తి లేకపోవును

౪ నాల్గవమార్పు శకుంతలాదుష్యంతులను ప్రేమయాటము మీఁదఁ గళ్యపాత్రమందుఁ గలుపుట రెండవ, మూఁడవ మార్పులను బట్టి యీ నాల్గవమార్పు చేయవలసివచ్చినది

వేఱు మార్పులు — పైని చెప్పఁబడినవి కథానకమందలి ముఖ్యమైనమార్పులు ఈ మార్పులు చేసినంతమాత్రమున మూల కథనుండి చక్కనినాటకము వెలువడునా? వెలువడనేరదు. ప్రదర్శనీయమైన యప్రతిమనాటకరూపము వచ్చుటకు నింకను క్రొత్త కథలును, క్రొత్తరంగములును, క్రొత్తపాత్రములును కావలెను ఈ నాటకమందలి ప్రథమ, పంచమాంకములకును, సప్తమాంకమందలి స్వల్పభాగమునకును మూలభారతమునందు నాధారము గలదు ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ, షష్ఠాంకములు పూర్తిగను, కొంచెము తప్ప మిగిలిన సప్తమాంక మంతయును కాళిదాసునియొక్క నూతనసృష్టి యనియే చెప్పవలసియున్నది, అనఁగా నిందలికథయు, నాయికానాయకులు దప్ప నితరపాత్రలును, రంగములును, కల్పనలును నవీనముగఁ గవిచే నిర్మింపఁబడినవి మొదటఁ జెప్పినయంకములందుఁగూడ నూతనపాత్రలు కలవు. కాని మొత్తముమీఁదను గవికి మూలమందు నాధార మున్నది. రెండవభాగమునకు నా యాధారమైనను లేదు

నాటకమునకు వన్నె పెట్టుటకై కవిచే నిర్మింపఁబడిన నూతన కథాసందర్భములలో, ప్రథమాంకమందలి భ్రమరప్రకరణమును, శకుంతల విడలిపోవునప్పుడు రాజును చూచుటకై కాలికి దర్భ గ్రుచ్చుకొనె ననియు, బట్ట చెట్టునకుఁ బట్టుకొనె ననియు మిషలు కల్పించి యాఁగుటయు, నాల్గవయంకమందలి శకుంతల యత్తవారింటికి బోవునప్పుడు లేడి యడ్డగించుటయు, ఐదవయంకమందలి హంసపదికాగానమును, ఆఱవయంకమందలి ధనమిత్రుని మరణవార్తయు, మాతలి వచ్చి విదూషకునిఁ బట్టుకొని పీడించుటయు, ఏడవయంకమందలి సర్వదమనుని పెదలో నితరయుకుమారాత్త్వమును ముఖ్యముగఁ జేర్పఁదగినవియున్నవి ఈ చిన్నచిన్న వ్యాపారములవలనఁ గవి కథయొక్క పూర్వాపరసందర్భములను చక్కఁగఁ గల్పుటయేకాక మానవులకుఁ దెలియకుండ మానవాంతఃకరణములో నుండునట్టి యుదాత్తభావములను మనోహరముగ వ్యక్తపఱచియున్నాఁడు గొప్ప మార్పులకంటె నిట్టి కొలఁది మార్పులలోనే రసభావములను చిత్రించునట్టి కవి ప్రతిభయొక్క మనోహరాకృతి దృగ్గోచర మగును ముఖ్యముగ దృశ్యకావ్యమునందు నాలుపద్యములకంటె పదిరంగములకంటె నొక్కచోటభావము, ఒక్కనయనకటాక్షము, ఒక్కచిఱునవ్వు, ఒక్క చిన్నమాట నాలుగింట్లు కథాసౌందర్యమును, సంవిధానకమాధుర్యమును హెచ్చించును

శకునములమీఁద ననుటకుఁగల నమ్మిక ననుసరించి, వానిని గథలోఁ జేర్చి యచ్చటచ్చటఁ గవి ముందు రాఁబోవుసంవిధానకమును ప్రేక్షకు లూహించునట్లు చేసియున్నాఁడు రాజు తపోవనమునఁ బ్రవేశింపఁగనే యాతనిబాహువు స్ఫురింప నాతఁ డిట్లనును

‘శాంత మిద మాశ్రమపదం
స్ఫురతి చ బాహుః కుతః ఫల మిహాస్య,
అథవా భవితవ్యానాం
ద్వారాణి భవన్తి సర్వత్ర.[1]’ [౧-వ అంకము

రాజునకుఁ గలుగఁబోవు మేలు, స్త్రీలాభ మిందువలన స్పష్టముగ సూచింపఁబడెను

నాల్గవయంకమందు శకుంతల యత్తవారింటికిఁ బోవ నుద్యుక్తయై కదలినపు డొకచక్రవాకి తామరాకుచాటున నున్న తన ప్రియునిఁ గానక తల్లడిల్లుచున్నట్లు కానవచ్చును.

‘హలా పేక్ఖ! ణలిణీపత్తన్తరిదం వి సహఅరం అదేక్ఖన్తీ ఆదురా చక్కవాఈ ఆరడది[1] దుక్కరం అహం కరేమి.[2]’

కొంతకాలమువఱకును శకుంతలకుఁ గలుగఁబోవు పతివిరహము ప్రేక్షకులకీ శకునము చెప్పక చెప్పును.

---

1 గీ. ఇది ప్రశాంత మా శాశ్రమపదము చూడ, నదరెడు భుజంబు, ఫల మెట్టు లొదవు నిందు?
ఆ ట్లయినఁగ నేల భావ్యంబు లమర నున్న, కాలమందు, సర్వత్ర మార్గములు గలుగు

2. సఖీ! చూడుము. తామరాకుచాటున దాగిన ప్రియవల్లభుని గానక యాతురయై చక్రవాకాంగన కూయుచున్నది. దుష్కరమును నేను జేసితిని

ఇట్లే సప్తమాంకమునందు రాజా మారీచాశ్రమమునఁ బ్రవేశించినప్పుడు మరల దుష్యంతుని బాహువు అదరును

[నిమిత్తం సూచయిత్వా]

'మనోరథాయ నాశంసే కిం బాహో! స్పందసే వృథా,
పూర్వావధీరితం శ్రేయో దుఃఖం హి పరివర్తతే 1'

నాయికానాయకసమాగమము త్వరలోనే కానున్న దని యీ పద్యము చదివిన లేక విన్న యెడ చదువరికిఁగాని ప్రేక్షకునకుఁగాని తోఁచదు?

ఔచిత్యప్రశంస — ముఖ్యముగ నిది శృంగారకావ్యమైనను, నాయికానాయకులనుగూర్చిన సంభోగవిప్రలంభశృంగారరసమును వర్ణించుటయే కవియొక్క యుద్దేశమైనను, విషయమునకును, అత్యుచ్ఛనీతికల్పనలకును, మర్యాదకును భంగము రాకుండ నాటకమందలి సంభాషణములును, వర్ణనములును రచింపఁబడినవి. ఔచితికి భంగము రాకుండుటకై కవిపుంగవుఁడు పడినశ్రద్ధ యధిక ప్రశంసనీయము. రంగమువిూఁదను స్త్రీపురుషు లొకరి నొకరిని దాఁకి కూర్చుండుట గాని, కౌఁగిలించుట గాని, ముద్దాడుట గాని చూపుటయు గాదరాదు. ఈ విషయమునందు నీతఁడు పాశ్చాత్యనాటకకారులచే ననుకరణీయుఁ డని చెప్పవలెను. దుష్యంతుఁడును శకుంతలయు నేకాంతమునం దుండఁగా నామె వెళ్ళఁబోవును దుష్యంతుఁ డామె నాపఁబోవును, అప్పు డామె మర్యాదాభంగ మగు నని భయపడి,

'పౌరవ! రక్ష వినయం'

'పౌరవ! వినయమును రక్షింపుము' అనఁగా 'అవినయశీలుఁడవు గాకుము' అని యనును. పాపము, దుష్యంతుఁడు వినయమునకు భంగము చేయఁదలంచినను మాకవిమాత్రము నూరకుండువాఁడు గాఁ డని యామె యెఱుంగదు!

నాయికానాయకు లొకచోటఁ గొంతకాల మున్నప్పుడు, శృంగారచేష్టలకుఁ దావు కల్గుట స్వాభావికము, మొద్దులవలె యూరకుండుట యస్వాభావికము. కావునఁ గవి యట్టి సమయమున వినయభంగము కలుగు నేమో యని ప్రేక్షకులకు భీతి కలుగునంతలోనే కథాప్రసంగము తెచ్చిపెట్టి, ఆకస్మికమును, చమత్కారకరమును అగు ప్రసంగ మొకటి కల్పించి యా వినయభంగప్రసంగమును తప్పించును.

ఏకాంతమునం దున్నప్పుడు దుష్యంతుఁడు శకుంతలను ముద్దుపెట్టుకొనఁ బోవును. ఆమె నాట్యముచేఁ దప్పించుకొనును. అప్పటికింక కొంచెముకాలము గడచిన స్వాభావికముగ నేమి జరగవలెను? నాయకుఁడు నాయికను బలవంతముగ ముద్దుపెట్టుకొనవలెను. అట్లు జరగలేదని చూపుట అస్వాభావికము జరిగినదని చూపుట అశ్లీలము, అనౌచిత్యము కావునఁ గవి గౌతమియొక్కరాక యను ఆకస్మిక ప్రసంగమును గల్పించి వారి యేకాంతమునకు భంగము కల్పించెను. ఆభాగముయొక్క యాంధ్రీకరణము మాత్ర మిచ్చుచున్నాము. గ్రంథవిస్తరభీతిచేత మూల మిచ్చుట లేదు.—

శకుంతల — ఆర్యా! ఇప్పుడు నన్ను విడువుము మరల సఖీజనముఁ గని యనుమతంబు వడసివచ్చెద

రాజా — అలాగుననే విడిచెదను

శకుంతల — ఎప్పుడు?

రాజా — గీ. లలన! యపరిక్షతము గోమలంబునైన
క్రొత్తపూఁదేనె శృంగంబు గ్రోలినట్లు
నీయనుగ్రహమునఁ జేసి నే నొకింత
తనివి నీయధరసుధను ద్రావువిదప

[అని ఆమెముఖము నెత్తఁబోవుచున్నాఁడు]

శకుంతల — [నాట్యముచే మోము త్రిప్పుకొనుచున్నది]

[తెరమఱుఁగున]

ఓ చక్రవాకకాంతా! నీ సహచరుని వీడ్కొనుము రాత్రి సమీపించుచున్నది.

శకుంతల — [అలికించి తొట్రుపాటుతో] ఓ పౌరవా! సందేహము లేదు నా దేహస్థితిని దెలిసికొనుటకై పూజ్యురాలైన గౌతమి యిచ్చటికి వచ్చుచున్నది ఆకొమ్మలచాటున దాఁగియుండుము

రాజా — అలాగునే [అని దాఁగుకొనుచున్నాఁడు]

[అంత చేతను పాత్రమును బట్టుకొని గౌతమియును సఖులును ప్రవేశించుచున్నారు]

నైపథ్యములో 'చక్రవాకకాంతా' యన్న యన్యోక్తిచే శకుంతలకు గౌతమిరాక తెలిపినవా రామెసఖులైన యనసూయాప్రియంవదలె యని చదువరు లూహించియుందురు. ఇట్లు ఔచితి పోషణకుఁ గల్పింపఁబడినయుక్తియు, దానికి ననుకూలముగఁ జెప్పఁబడిన యన్యోక్తియుఁ గవిసార్వభౌముని యద్భుతకల్పనాశక్తికి నిదర్శనములు.

శకుంతల మొదలగువారు వెడలిపోయినతరువాత రాజా ఈవలకు వచ్చి,

'ముహు రంగుళిసంవృతాధరోష్ఠం
ప్రతిషేధాక్షరవిక్లవాభిరామమ్,

---

1. గీ. కోరను మనోరథం బేను గొంచెమేని, వ్యర్థముగ నో భుజంబ! నీ వదరె దేల?
మును నిరాకరించినమేలె పూని యిపుడు, దుఃఖముగ మాఱుచున్నది దుస్సహముగ

ముఖమంసవివర్తి పక్ష్మలాక్ష్యాః
కథమప్యున్నమితం న చుంబితం తు ॥ [1]

అని చింతించుచు ముద్దు పెట్టుకొనలేకపోవుట, రాజా! నీ తప్పు కాదు అది కవిసార్వభౌముని యాజ్ఞ దానిని నీవు మాత్రమె యతిక్రమింపఁ గలవు?

శాకుంతలనాటకము దృశ్యకావ్యము అందు ముద్దు పెట్టుకొనుట మొదలయిన వ్యాపారములు కూడ దని నాట్యశాస్త్రనియమము లుండుటచేఁ గవి వానిని తప్పించెనే కాని యట్లు తప్పించుట బుద్ధిపూర్వకము కా దని కొందఱు వాదింపవచ్చును కాని కాళి దాసాది మహాకవు లిట్లు పవిత్రమైన శృంగారమును ప్రదర్శించిరి కావుననే నాట్యశాస్త్రములయందు నట్టి నియమములు పుట్టుటకుఁ గారణ మైన దని చెప్పుట న్యాయ్యము, కాని విరంకుశు లగుకవులు శాస్త్రనియమములను పాటించుట కిట్లు వ్రాసి రనుట న్యాయ్యము కా దని మా తాత్పర్యము

ఇదియుఁ గాక నేఁడు మనదేశమునందేమి, పాశ్చాత్యదేశములందేమి యీ శాకుంతలనాటకము శ్రవ్యకావ్యముగఁ జదివి పండితు లానందించుచున్నారే కాని దృశ్యకావ్యముగఁ గాదు మన పూర్వతన పండితులు దానిని పొగడినను, గెటేవంటి పాశ్చాత్యకవిపుంగవులు దానిని తలఁదాల్చినను కావ్యము చదివి యానందించినవారే కాని నాటక ప్రదర్శనము జూచి యానందించినవారు కారు కావున దీని దృశ్యకావ్యములలోను, శ్రవ్యకావ్యములలోను శ్రేష్ఠ మనియే చెప్ప వలెను మేము పైని చెప్పిన ఔచితి యనునది యీ కావ్యమునకు శ్రవ్యకావ్యముగఁగూడ ఖ్యాతిఁ దెచ్చుటకుఁ గారణ మని చెప్ప వచ్చును

ఇంకొకవిశేషము కవియను కథాభాగమునందే కాక విన బడుకథాభాగమునందు కూడ కవి శృంగారవర్ణనములందు సౌచితిని మిక్కిలి జాగరూకతతోఁ బోషించినాఁడు మహాభారతమునందు శకుంతలాజన్మవృత్తాంత మంతయు దుష్యంతునకు శకుంతలయే చెప్పును అంతియ కాదు మేనక వెళ్లి విశ్వామిత్రుని మోహింపఁజేసి యాతనితపమునకు విఘ్నము కల్గించినవిధ మంతయు విపులముగా వర్ణించును ఇది యంతయు నస్వాభావికము కాయిక సిగ్గు విడిచి తనతల్లియొక్క వ్యభిచారవృత్తాంత మంతయు నాయకు నకు వివరముగఁ జెప్పుట విపరీతముగదా? కావున ఈ కథను మహాకవి దుష్యంతునకు శకుంతల సఖియైన అనసూయచేఁ జెప్పించెను ఆ చెప్పించుటలోను మొదటిభాగము కొంతెము చెప్పించి మిగిలినభాగము వినయముచే ననసూయ చెప్పలేకపోయినట్లును, రా జూహించినట్లును జెప్పెను ఆ భాగ మిం దుదాహరించుచున్నాము —

రాజా — మహానుభావుఁ డగు కాశ్యపుఁడు శాశ్వత బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డని ప్రసిద్ధి అట్టివాని కెట్లు మీ గెలిచ్చెలి కూఁతు రయ్యెను?

అనసూయ — దేవా! యాకర్ణింపవలయును కౌశికుఁ డని వంశ నామము గల మహాప్రభావసంపన్నుఁ డయిన రాజర్షి యొకఁడు కలఁడు

రాజా — కలఁడు వినియున్నాను అనంతరము

అన — అతఁడే మా చెలియకు గన్నవాఁడు కన్నవారిచే విడువఁ బడినయామెను పెంచుటమొదలుగాఁగల పనుల నిర్వర్తించుటం జేసి పూజ్యు లగు కణ్వులును నీమెకు జనకు లయిరి

రాజా — 'విడువఁబడిన' యను శబ్దశ్రవణముచేతనే వేడుక పొడము చున్నది మొదటినుండియు వినఁగోరుచున్నాను

అన — దేవర యవధరింపవలయును పూర్వ మారాజర్షి యుగ్ర తపస్సు చేయుచుండఁగా, దేవతలు భయపడి యా నియమమున కు విఘ్న మాచరింప మేనక యను నప్సరసం బుచ్చిరి

రాజా — దేవతల కీ పరసమాధిభయశీలత యొప్పును మన్నదియె తర్వాత, తర్వాత

అన — అంత నత్యంతరమణీయ మగు వసంతకాలమున మన్మథయును బుట్టించు నామెరూపమును జూచి

[అని సగము చెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది]

రాజా — అపయిని తెలియనే తెలియుచున్నది తప్పక యీమె యప్సర స్సంభవయే

ఇచ్చటి 'అని సగము చెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది' యన్న యొకవాక్యము వినయమునుతెలుపు కవియొక్క భావ మెంత పవిత్ర మైనదియో తెలిసికొనుటకుఁ జాలును ఇక్కడ మేనకకథ వర్ణనవిష యము గాని నర్తనవిషయము కాదు కోటఁ జెప్పవలసినదే కాని చేసి చూపవలసినది కాదు శ్రవ్యకావ్యవిషయమే కాని దృశ్యకావ్య విషయము కాదు కావున నిష్టము వచ్చినట్లు శృంగారము వర్ణించు టకుఁ గవి కిచ్చట నాట్యశాస్త్రనియమము లడ్డము రావు రంగ మందు ముద్దు పెట్టుకొనవలదన్నాఁడు, కౌఁగిలించుకొనవలదన్నాఁడు కాని ముద్దుకౌఁగిలింతలు వర్ణింపవల దని చెప్పలేదు అయినను నక్కడి యౌచితి విచారింపఁడా? ఇచ్చట వర్ణన చేయుచున్న దొక స్త్రీ ఆమె యొకపురుషునకు మరియొక స్త్రీపురుషులశృంగారచేష్టలను వర్ణించుట వినయమునకు భంగకరము కావున నీకవిపుంగవుఁడు మిగిలినభాగ మంతయు రాజే యూహించుకొనునట్లు చేసెను

స్వభావవర్ణనము — నాటకము లోకవ్యవహారమునకుఁ బ్రతి బింబముగ నుండవలయును నాటకమందలి ప్రసంగములు ప్రకృతుల

1 గీ మాటి కధరంబు ప్రేళ్లతో మాటికొనుచు, నడ్డగింపుమాటలను వివ్వలతఁ జూపి
మాఁపుగనంకఁ ద్రిప్పిన కల్కి మద్దుమోము, లేవనెత్తియు ముద్దిడలేకపోతి

అనుభవమునకు వచ్చుచుండవలయును. ఇదియే శ్రవ్యకావ్యము నందలివర్ణనావిషయమై యుండదగు దానిని స్వభావోక్తి యనిరందురు. కావ్యాలంకారగ్రంథవర్ణనములకంటె లోకస్వభావోక్తిశోభితమైన వర్ణనము సహృదయహృదయమును త్వరగ నాకర్షించుగావున శ్రవ్యకావ్యములయందే స్వభావోక్తి కింత ప్రాధాన్యముండ నిఁక స్వాభావికవర్ణనములును, స్వాభావికప్రదర్శనములును, ప్రసంగము లును దృశ్యకావ్యమునకుఁ బ్రాణముతో సమానము లని చెప్పవలెనా! ఇందునుగూర్చి చిత్రకారుఁడును, కవియు పెట్టుకొనవలసినగుఱి యొక్కటియే. సృష్టియందుఁ గానవచ్చెడువస్తువులు గాని, సంసారము నందు జరుగునట్టి ప్రసంగములు గాని ప్రత్యక్షముగఁ గనులకుఁ గాన వచ్చుచున్నవా యేమి యన్నట్లుభయులును వర్ణములతోఁ జిత్రింప వలయును. ఒకఁడు కల్పనారూపవర్ణములతోడను, మఱియొకఁడు శబ్ద రూపవర్ణములతోడను వ్రాయవలె, నింతియ భేదము. పటమును జూచి పురుషుఁడే యన్నభ్రాంతి గలుగునట్లు చిత్రించినవాఁడు చిత్రకారుఁడు. వినుచున్న లేక చూచుచున్న ప్రసంగము నిజమైన దియే యన్న భ్రాంతి కూడ నైనను గలుగునట్లు వర్ణించువాఁడు కవి. కవిని గుర్తింపవలసినగుర్తు లనేకము లున్నవి. వానిలో నిది యొకటి.

ఈ దృష్టితో శాకుంతలనాటకమును చూచితిమేని యందు ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్నామా యన్నట్లు వర్ణనములును, స్వాద యథార్థ్యమును గలుగఁజేయునట్టి ప్రసంగములును గల రంగము లును పెక్కులు గలవు. కొన్ని యుదాహరణములను మాత్ర మిచ్చట నిచ్చుచున్నాము.

కొన్నివర్ణనములను జూడుఁడు.—

౧ రాజు వెంటఁదోలినందునఁ బ్రాణభయముతోఁ బరుగెత్తుచున్న లేడియొక్క యీ క్రిందివర్ణనము స్వభావోక్తికి సర్వోత్కృష్టో దాహరణ మని చెప్పవలెను.

'గ్రీవాభంగాభిరామం ముహురనుపతతి స్యందనే బద్ధదృష్టిః
పశ్చార్ధేన ప్రవిష్టః శరపతనభయాద్భూయసా పూర్వకాయమ్,
దర్భైరర్ధావలీఢైః శ్రమవివృతముఖభ్రంశిభిః కీర్ణవర్త్మా
పశ్యోదగ్రప్లుతత్వాద్వియతి బహుతరం స్తోకముర్వ్యాం ప్రయాతి[1]'

ఇందు, లేడి తనవెంటఁ దోలివచ్చుచున్న రథమును తేరితేరి మెడ త్రిప్పి చూచుటయు, బాణ మెక్కడ వచ్చిపడునో యన్న భీతిచేత తనవెనుకశరీరమును ముందునకు లాగుకొనుటయు, తినుచున్న దర్భలను మార్గమం దంతటను వదలుటయు, భూమిని తాఁకీతాఁక నట్లుగ యెగురుచు పోవుటయు కనులకుఁ గట్టినట్లుగ వర్ణింపఁబడినవి.

౨ ఇట్లే గుఱ్ఱములవేగమును స్వాభావికముగ వర్ణింపఁబడినది.—

'ముక్తేషు రశ్మిషు నిరాయతపూర్వకాయా
నిష్కంపచామరశిఖా నిభృతోర్ధ్వకర్ణాః,
ఆత్మోద్ధతైరపి రజోభిరలంఘనీయా
ధావంత్యమీ మృగజవాక్షమయేవ రథ్యాః[2]'

పగ్గములు సడ్లు చేసినపుడు గుఱ్ఱములు మెడలు సాఁచి, చెవులు నిక్కఁబెట్టి మిక్కిలి వేగముతోఁ బరుగెత్తుట రథము నెక్కినవారికి సనుభవవేద్యముగదా!

3 ఇటు దుష్యంతుఁడు తన్ను భార్యగా నంగీకరింపక పోవుట, అటు గురుశిష్యులు తమవెంట రావల దని అదలించుట తట స్థించినప్పుడు శకుంతల రాజువైపు దీనదృష్టితోఁ జూచె నని యీ క్రింద వర్ణించినాడు. ఆదృష్టి యెంత జాలి పుట్టించునదియు!

'ఇతః ప్రత్యాదేశాత్ స్వజనమనుగంతుం వ్యవసితా
స్థితా తిష్ఠేత్యుచ్చైర్వదతి గురుశిష్యే గురుసమే,
పునర్దృష్టిం బాష్పప్రసరకలుషామర్పితవతీ
మయి క్రూరే యత్తత్ సవిషమివ శల్యం దహతి మామ్[3]'

౪ ఆఱవయంకమునందు, రాజు శకుంతలచిత్రపటము వ్రాసి అందు నింకను తాను పూరింపఁ దలఁచుకొన్న భాగముల నీక్రిందివిధ ముగ వర్ణించినాఁడు. ప్రకృతిని - సృష్టిని మిక్కిలి సూక్ష్మదృష్టితోఁ జూచుటకు నంతకృతువు కవిపుంగవునకుఁ గల దని చూపుటకు నింత కంటె మఱియేమి కావలయును?

'కార్యా సైకతలీనహంసమిథునా స్రోతోవహా మాలినీ
పాదాస్తామభితో నిషణ్ణహరిణా గౌరీగురోః పావనాః,
శాఖాలంబితవల్కలస్య చ తరోర్నిర్మాతుమిచ్ఛామ్యధః
శృంగే కృష్ణమృగస్య వామనయనం కండూయమానాం మృగీమ్.[4]'

---

1. చ. వడిఁ బఱతెంచు తేరిదెసఁ బల్మఱు మూర్పడ వెట్టి చూచుచుం, గడు శరపాతభీతిఁ దన కాయము ముందుకుఁ గుంచి, యొంటయం బడలిక నోటినుండి యొడిచి మార్గమునిండ సగంబు తిన్న దర్భలు పడ, మింటఁ బోయెడు భరం బన మీనక, పెద్దదాటులన్

2. ఉ. పగ్గములన్ సడల్చుడును వాజులు మేనులు సాఁచి పోయెడున్, నిగ్గగు చామరాగ్రములు నిశ్చలత న్వహియింపఁగాఁ జెవుల్ దిగ్గన నిక్కఁబెట్టి తమరేఁపినధూళికి నంటరానివై, యగ్గలి పాఱునామృగమువేగము నైనను మీఱి పోయె నాక్

3. ఉ. ఏను నిరాకరింప వచ్చుకే స్వజనంబులవెంటఁ బోవఁబోఁ,గా, నిలు ముందు నిట్టిగను గర్జ్యసమాను డదల్ప నిమ్మెఁ డా బాల మఱి నాదెస బాష్పకలుషం బగుదృష్టిని గూర్చెనైన నా,హా, మది సన్నుఁ జేర్చిన విషాకృతశల్యమువంటి నిర్దహించెడున్

4. ఉ. పులినములందు హంసయుగము ల్విహరించెడుమాలినీనదిన్, యిరువంక నున్న తపోవనపవిత్రహిమాద్రిపాదముల్ వలులు గట్టుశాఖలను వృక్షములక్రింద నిల్చి, మృగముల దనకన్ను గోకొను ముగ్ధమృగిని లిఖియింపవలెన్ రదన్.

౫. ఆకాశముమీఁదనుండి త్వరగా క్రిందికి దిగుచున్నవారికి భూమి యెట్లు గానవచ్చునో యీ క్రిందిపద్యమందు వర్ణించి యున్నాఁడు —

రాజా—[అధో౽వలోక్య]

'మాతలే! వేగావతరణా దాశ్చర్యదర్శన స్సంలక్ష్యతే మనుష్య లోకః, తథాహి¹

శైలానా మవరోహతీవ శిఖరా దున్మజ్జతాం మేదినీ
పర్ణాభ్యంతరలీనతాం విజహాతి స్కంధోదయాత్ పాదపాః,
సంతానై స్తనుభావనష్టసలిలా వ్యక్తిం భజం త్యాపగాః
కే నా ప్యుత్క్షిపతేవ పశ్య భువనం మత్పార్శ్వ మానీయతే ²'

[౭-వ యంకము

౬. చిన్నబాలునిచేష్టలును, అందువలనఁ దండ్రికిఁ గలుగునంతోషమును ఈ క్రిందిపద్యమునందు వర్ణింపఁబడినవి చిన్నబిడ్డలను ముద్దులాడి యా యానందమునఁ బరవశతఁ జెందుభాగ్యము లభించిన తలిదండ్రులందఱకును నింతలిభావము స్వానుభవైకవేద్యము

'ఆలక్ష్యదంతముకులా ననిమిత్తహాసై
రవ్యక్తవర్ణరమణీయవచఃప్రవృత్తీన్,
అంకాశ్రయప్రణయిన స్తనయాన్ వహంతో
ధన్యా స్తదంగరజసా మలినీభవంతి ³'

ఈ శ్లోకతాత్పర్యమును చదివి గెటే యను జర్మనుకవి సార్వభౌముఁ డానందాతిరేకమునఁ దాండవ మాడెనఁట!

ఇవి విడివిడి శ్లోకములకు నుదాహరణములు ఇఁకఁ బ్రసంగములయుదాహరణము లొకటిరెండిచ్చి యీప్రకరణమును ముగించెదను. ప్రథమాంకమునందు శకుంతలా ప్రియంవదానసూయలు చెట్లకు నీరుపోయుటయు, వారిసంభాషణమును నైసర్గికముగ నుండుటవలన రసము నెంతయుఁ బోషించుచున్నవి. ముగ్ధత్వయౌవనములకు నడుమ నుండు ఈడుగల బాలిక లిట్లు మాటాడుకొనుట సహజముగదా!

నాల్గవయంక మిందుకన్నమిన్న విశేషముగఁ జేర్కొనఁబడఁదగి యున్నది ఈనాటకమునందు నాల్గవయంకమును, అందు నాల్గు శ్లోకములును విక్కిలి మనోహరము లని ప్రఖ్యాతి గలదు.

'కావ్యేషు నాటకం రమ్యం తత్ర రమ్యా శకుంతలా,
తత్రాపిచ చతుర్థోఽంక స్తత్ర శ్లోకచతుష్టయమ్'

కావ్యములలో నాటకము రమ్యము, నాటకములలో శాకుంతలము, అందు నాల్గవయంకము, అందు నాల్గుశ్లోకములును మిక్కిలి రమ్యములు ఈనాల్గవయంకమునకు నింత రమ్యత గల్గుటకుఁ గారణ మేమి? ఎల్లప్పుడును మనకుటుంబములలో జరుగుచున్న ఆఁడుపిల్లను అత్తవారియింటికిఁ బంపుట యనువ్యాపారమును కవి యీ యంకమునందు నున్నది యున్నట్లుగాఁ జిత్రించుటయే యీ యంకమునొక్క యౌన్నత్యము నెచ్చుటకుఁ గారణము ఈయంకము చదివి కాని చూచి కాని యే సహృదయుఁడు కంటఁ దడి పెట్టకుండును? జాలి పడకుండును? తాను తనకూఁతును అత్తవారియింటికిఁ బంపినప్రసంగము జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనకయుండును? అందఱకును దెలిసినట్టియు, నందఱు ననుభవింపఁ గఱఁగించునట్టియు నీకూఁతు నత్తవారియింటి కంపు ప్రసంగము కవిపుంగవునిచే నింత యథార్థ్యముగ వర్ణించుటఁ జూచి యచ్చటఁ గవి తన స్వానుభవమునే వర్ణించెనా యేమి యని మన మూహించినను యూహింపవచ్చును శ్లోకచతుష్టయములోనిది యను 'యాస్యత్యద్య శకుంతలేతి' యన్న పద్య మెవ్వనిమనసు గరఁగింపకుండును?

ఇచ్చటఁ దండ్రి ఋషి యైనను, తల్లి లేకపోయినను, ఇల్లు తపోవన మైనను, ఇతరజనులు బ్రహ్మచారులును, బ్రహ్మచారిణులును అయినను, వారిపవిత్రత యెంతయు భంగము రాకుండఁగ, సామాన్య గృహస్థునియింట నంశకములు జరుగుచున్నట్లుగనే కవి ఛాయాపటమును దింపియున్నాఁడు ఇది విశేషములోని విశేషము.

పిల్లను పతియింటికిఁ బంపునప్పు డామెకు వస్త్రాభరణము లిచ్చుటయు, వడి నింపుటయు, వెంటఁ దగినబంధువుల స్త్రీపురుషుల నిచ్చి పంపుటయు, పిల్లకు దగినబుద్ధులు చెప్పుటయు, వెంటఁ జాల దూరము వఱకును బోవుటయు, ఆఁగవలసిన నని యితరులు చెప్పువఱకును బోవుచుండుటయు, పిల్ల బంధువులను కౌఁగిలించుకొని దుఃఖించుటయు, పోలేకపోలేక పోవుటయు, చివరకు 'అమ్మాయిని అత్తవారియింటికిఁ బంపితిని నాభారము తీఱినది మనఁసు నెంతయో సుఖముగ నున్నఁజాలు' అని తండ్రి యనుకొనుటయు నీయంకమునందు మనయింట జరిగినట్లే చూపఁబడినవి ఈసందర్భమున ఈ క్రిందిగద్యపద్యములు గమనింపఁదగియున్నవి

శకుంతలా—

[కామ్యం విస్మృత్య]

ఉత్థే సఖ్యౌ - మహా ఉజ్జదం ణ దే ముంగలాకో తోజ్జదుం

1 రాజా (క్రిందఁజూచి) — మాతలీ! వేగముగా దిగుచుండుటవలన మనుష్యలోక మాశ్చర్యదర్శన మయి కనఁబడుచున్నది.

2 చ అదె మహీ ప్రస్ఫుటాద్రిశిఖరావళినుండియు దిగ్గనట్లు తా, కొందరులు తోఁచఁ జెట్లు దిగ మున్నటు లాకులలో నడంగుటల్ నదులు తొలంగ డాయుట జలంబు కనంబడ నట్టిరూపముల్, ఇదిగ కొందరో భూమి నిటు ప్రక్కకుఁ ద్రోసెడుకిత తోఁచెడున్.

3. ఉ పోఁడుపు లేనినవ్వుల నొకించుక యూత్రమ లేఁతదంతముల్, వాతెర దిండ నందముగఁ బల్కెడు స్పష్టము గానివాక్కులన్ ధూళలఘూళి దేహముగఁ బూరుము నైన యువర్ప పుత్రులం, బ్రీతిని దక్కుకత్తి తొడమీఁదను జేర్చి సుఖింతు రెంతయున్.

శుభశాంతం చేయుట తప్పని సమాధానము చెప్పుట యొప్పు టెటని కలదు

శార్ఙ్గరవః —

'సంకల్పితం ప్రథమమేవ మయా తవార్థే
భర్తారమాత్మసదృశం సుకృతైర్గతా త్వమ్,
చూతేన సంశ్రితవతీ నవమాలికేయ
మస్యామహం త్వయి చ సంప్రతి వీతచింతః 1'

తాఁకునకుఁ దగిన సంబంధము దొరకఁగాఁ దండ్రికిఁ గలుగు సంతోషమిచ్చట నుపమానముతోఁ జెప్పఁబడినది

కాశ్యపః —

'అభిజనవతో భర్తుః శ్లాఘ్యే స్థితా గృహిణీపదే
విభవగురుభిః కృత్యైస్తస్య ప్రతిక్షణమాకులా,
తనయమచిరాత్ ప్రాచీవార్కం ప్రసూయ చ పావనం
మమ విరహజాం న త్వం వత్సే! శుచం గణయిష్యసి 2'

గొప్పవారియింటి కిచ్చినయమ్మాయిని తలిదండ్రులు గాని, యన్నదమ్ములు గాని పోయి చూచుటకు 'మీ యత్తవారియింటికి వెళ్లినతరువాత నాయంతఃపురములలో, కంటెలు కాసులపేరులలో మము జ్ఞాపక ముందునా? అని యడుగుచుందురు గదా!

అర్థో హి కన్యా పరకీయ ఏవ—

ఎన్ని దినము లున్నను ఆఁడుపిల్ల యొకనియింటికిఁ బోవలసినదే యని మనవారు చెప్పుమాటయే కదా యిది

ఈ నాటకమునందలి ముఖ్యపాత్రములు వాని స్వభావోక్తులును — మహాభారతకథయందుఁ గల పాత్రములు నాలుగు దుష్యంతుఁడు, శకుంతల, కణ్వుఁడు, సర్వదమనుఁడు. ఈనాలుగును నాటకమునందు ముఖ్యపాత్రములుగనే యుంచఁబడినవి. కొన్ని క్రొత్తపాత్రము లధికముగఁ జేర్పఁబడినవి. అట్లు చేర్పఁబడినవానిలో శకుంతలసఖు లగు అనసూయా ప్రియంవదలు, గౌతమి, కణ్వశిష్యులైన శారద్వత శార్ఙ్గరవులు, విదూషకమాఢవ్యుఁడు అను వారు ముఖ్యులు. 'ఈ నాటకమునందలి ముఖ్యపాత్రముల గుణావగుణము లెట్టివి? కవి వానిని ఏయుద్దేశముతో నిర్మించెను? ఆయుద్దేశము ఫలించునట్లు వానిని నాతఁడు చిత్రించెనా లేదా, ఆపాత్రముల యాయాచర్యలచే మన కెట్టిస్వభావముల నూహింపవచ్చును?' అను చర్చను స్వభావోక్తులని యనియెదరు ఇయ్యది యాంగ్లములోని క్యారక్టరైజేషన్ (Charactarisation) అనుపదమునకు సరిసమముగ నిర్మింపఁబడినప్రతిపదము. దీనిని మన ఆలంకారికులు సాధారణముగ పాత్రౌచిత్య మనియెదరు. ఈ నాటకములోని ముఖ్యపాత్రములను గురించి యిట్టిచర్చ కొంతవఱకు సంక్షేపముగఁ జేయుదము.

ఒకానొకమనుష్యుఁ డెట్టివాఁ డైనదియు నాతనిగురించి యితరులు చేసిన వర్ణనములనుబట్టియు, నాతఁడాడినమాటలనుబట్టియుఁ, జేయు పనులనుబట్టియుఁ దెలిసికొనవచ్చును. కవియుఁ దనపాత్రముల స్వభావము చదువరులకు నీరూపముననే తెల్పును. ఒరులు చేయు వాగర్తలు స్వభావోక్తులనుమనకు నంతగఁ బోధకములు కావు. పాత్రముయొక్క ఆత్మగతసంభాషణలవలనను, ఏకాంతమందలి యాచరణలవలనను స్వభావము చక్కఁగ వెల్లడి యగును, అనఁగాఁ గవి యేయేపాత్రలను నెట్టిది యని మొదలఁబెట్టెనో యాయా గుణములకుఁ దగినట్లు వారిసంభాషణములును, నడతలును నుండునట్లు వర్ణింపవలెను. కావున కావ్యమందలి నాయకాదుల చర్యలనుబట్టి వారిస్వభావమును ఆలంకారికులు నిర్ణయింతురు. ఈ మార్గమున మన మీనాటకమందలి ముఖ్యస్త్రీపురుషులస్వభావమును పరీక్షింతము.

దుష్యంతుఁడు — ఈ నాటకమున దుష్యంతుఁడు నాయకుఁడు. ఇది శృంగారకావ్య మగుటచే శృంగారనాయకుఁడు, అనఁగా నొకానొకస్త్రీపై ననురాగము కలిగి యామెను గోరువాఁడు. శృంగారప్రబంధ మైనందున నాయకుఁడు కాముకుఁడుగా నున్నను ఆతఁడు మాననీయసద్గుణశోభితుఁ డైన ధీరోదాత్తుఁడు. ధీరుఁడు, ఉదాత్త గుణోపేతుఁడు ధీరోదాత్తనాయకుఁడు మహాసత్త్వుఁడుగను, అతిగంభీరుఁడుగను, కృపావంతుఁడుగను, అవికత్థనుఁడుగను, నిగూఢాహంకారుఁడుగను, దృఢవ్రతుఁడుగను నుండవలయు నని ధనంజయునిదశరూపకమందుఁ జెప్పఁబడినది (౨ ౪)[3] మహాసత్త్వుఁ డనఁగా, సత్త్వగుణప్రాధాన్యము కలవాఁడు లేక అసమానశక్తియుఁ దారుఢ్యము కలవాఁడు. వికారము లున్నప్పటికిని జలింపనివాఁడు, గంభీరుఁడు పరదుఃఖనివారణేచ్ఛగలవాఁడు, కృపావంతుఁడు (క్షమావంతుఁ డని కొన్ని గ్రంథములు) ఆత్మస్తుతి కొల్లనివాఁడు, అవికత్థనుఁడు — ఉద్దిష్టకార్యమునుండి చలింపనివాఁడు స్థిరుఁడు. ఇతనికే ధీరుఁ డందురు. తనసామర్థ్యాదికములయెడల నమ్మిక కలిగి ప్రవర్తించుచు గర్వమును పైకిఁ గానరానీయనివాఁడు, నిగూఢాహంకారుఁడు

1 నీ కొఱకు నీవిమిత్తము నేను దలఁచినట్లు, పుణ్యమువలన నీవుఁ దగుభర్తఁ బొంది తివి
మావిఁ జేపట్టె నెలమి నీమాధవియును, గాన నీకొఱకు నింకఁ జింత మానియుండు

2 నగరమున మహాకులీనుఁ డగు కాంతునిపట్టపుదేవి వౌచు, దుర్భర భూభారకార్యవైభవము పైఁబడి యుండి ప్రతిక్షణంబు భా
స్కరు నలప్రాచ్యదిక్కునవలెఁ గాంచి పవిత్రపుత్రుఁ బుత్రు నేఁగ మద్విరహజాతదుఃఖమును బిడ్డ! గణింపవు నీవు లేశముఁ

3 ఈ దశరూపకలక్షణమును అనుసరించియే ప్రతాపరుద్రీయమునందు విద్యానాథుఁడు ధీరోదాత్తలక్షణ మిట్లు చెప్పియున్నాఁడు —
మహాసత్త్వోఽతిగంభీరః కృపావా నవికత్థనః, ప్రశాంతశ్చ దృఢో ధీరోదాత్తస్స స్మృతః [౧ ౨౮]

ఇట్టి దీప్తిగుణమును ఆత్మగౌరవ ముండుట తాను కర్తవ్య మనుకొన్న పనిని ఎన్ని యాటంకములు వచ్చినను సాధించువాఁడు దృఢవ్రతుఁడు మొదలగుగుణములఁబట్టి చూడ మన యాలంకారికుల మతమున ధీరోదాత్త నాయకుఁ డనవద్యసామాన్యసద్గుణభూషితుఁ డై యుండవలెను.

మననాయకుఁడైన దుష్యంతుఁడు నాల్గవయంకమునందుఁ దప్ప మిగిలినయాఱంకములలోను వేఱు వే ఱవస్థలలో రంగముపైని గానిపించుట కావున నాతనియందు గల వేఱువేఱు గుణములను మనము పాఠకులముగఁ జూడవచ్చును. మొదట నాటకము ప్రారంభ మైనతోడనే దుష్యంతుఁడు మనకు వేటకాఁడుగఁ గానిపించును 1

వాయువేగముతోఁ బరుగెత్తుచున్న లేడివెంటఁ దగిలి దానిని జంప వలెనని వచ్చుచున్న యాతని మృగయాప్రియత్వము స్పష్టపడును. వేట వ్యసన మని యెన్నఁ బడు రాజులకు నది యుద్ధమునకుఁ బూర్వప్రయత్నముగ నెంచఁబడినది. ఇందుమూలముగ వారికిది యొక వ్యసనముగఁ బేరుపెట్టినట్టును. కావున పైనఁ జెప్పఁబడిన మూచనప్రకారము రంగమునఁ దా! రాజా వచ్చినతోడనే యాతనిధనుర్విద్యాప్రతిభ వెల్లడియగును. ప్రవేశించఁగనే సూతునివాక్యము చూడుఁడు —

'కృష్ణసారే దదచ్చక్షుస్త్వయి చాధిజ్యకార్ముకే,
మృగానుసారిణం సాక్షాత్పశ్యామీవ పినాకినమ్ 2'

ధనుర్ధరులలో పినాకపాణి (శివుఁడు) శ్రేష్ఠుఁడు. రాజు యొక్క ధనుర్ధరత్వము వెల్లడిచేయుటకై సూతునినోట నీసాదృశ్యము చెప్పింపఁబడినది. రాజుయొక్క యమితసత్త్వమును, గంభీరాకృతియు ద్వితీయాంకమునందు నీ క్రిందిశ్లోకమున సేనాపతిచేఁ జక్కఁగఁ జిత్రింపఁబడినది —

'అనవరతధనుర్జ్యాస్ఫాలనక్రూరపూర్వం
రవికిరణసహిష్ణు స్వేదలేశై రభిన్నమ్,
అపచితమపి గాత్రం వ్యాయతత్వా దలక్ష్యం
గిరిచర ఇవ నాగః ప్రాణసారం బిభర్తి 3'

దుష్యంతుఁడు రెండవ మూఁడవ యంకములందు విశేషముగఁ గాముకుఁడుగనే కానవచ్చును. అతనియశము మరలఁ జిత్రించఁబడినది. షష్ఠసప్తమాంకములయందు నింద్రుఁడు మాతలిని రథముతో బంపి తన సాహాయ్యమునకు దుష్యంతునిఁ బిలిపించుకొనుటయు, ఇంద్రసభ యందు నతనికి జరిగినగౌరవమును ప్రత్యక్షముగ రంగముపైఁ జూపక పోయినను సంభాషణలలో వర్ణించి, చదువరులు దుష్యంతుని నమ నమకారాద్భుతములుగల యద్వితీయవిభూతి యని తెలిసికొనునట్లు కవి కల్పించెను. నాటకము ప్రాప్తి యనుసమయమున దేవతలతండ్రి యైన మారీచమునిచే దేవతలతల్లి యైన అదితికి నీకాజానుడుతెంచి, ఈప్రకారము చెప్పించి ప్రేక్షకు లందఱును దుష్యంతునిగుఱించి యధికాదరములో నిండునట్లు చేసెను

'మారీచః (రాజాన ముద్దిశ్య) దాక్షాయణి,
పుత్రస్య తే రణశిరస్యయ మగ్రయాయీ
దుష్యంత ఇత్యభిహితో భువనస్య భర్తా,
చాపేన యస్య వినివర్తితకర్మ జాతం
తత్కోటిమత్కులిశ మాభరణం మఘోనః'

అదితిః — సంభావనీయానుభావా సే ఆకిదీ (సంభావనీయానుభావా అస్య ఆకృతిః)4

దుష్యంతుఁడు కేవలము చక్కనివాఁడు, గంభీరాకృతిగల వాఁడు, గొప్పబలముగలవాఁడు, ఇంద్రునియర్ధాసన మెక్కినవాఁడు మాత్రమే కాఁడు. ఇది యన్నియు నాయకునియొక్కసామర్థ్యమును తెలుపునేకాని యందువలనముగ నాతనిసద్గుణములు, సచ్చారిత్రము బోధపడవు. దీనుల సాధువుల రక్షించుటయు, అర్థుల నుద్ధరించుటయు, తనసౌఖ్యము నైనఁ బోవిడిచి ప్రజలకు సౌఖ్యము కలుగఁజేయుటయు రాజుయొక్క ముఖ్యధర్మములు. ప్రకృతిరంజనమే, అనఁగాఁ బ్రజలకు సౌఖ్యము కలిగించుటయే, రాజుముఖ్య కర్తవ్య మని కాళిదాసుని సిద్ధాంతము. ఆ సిద్ధాంతమునకు నమూనా ముగ నాతఁ డీనాటకమునం దంతటను, దుష్యంతునిఁ జిత్రించి నాఁడు. మొదటియంకమునుండి చివరయంకమువఱకును, పెక్కు ప్రసంగములు కల్పించి కవి నాయకునియనురాగాభివృద్ధి నెట్లు కనఁబఱచినాఁడో యట్లే యాతనికర్తవ్యదక్షతనుగూడఁ గనఁబఱచి యున్నాఁడు

మొదటియంకమున మొదటిరంగముననే దుష్యంతునిదయాగుణము, కర్తవ్యదక్షతయు వెల్లడియగును. అతఁ డెట్టాడిన లేడిని వేయ

---

1 'తతః ప్రవిశతి మృగానుసారీ చాపహస్తో రాజా రథేన సూతశ్చ' (అంత మృగమును వెంటఁ దఱుముచు రాజు రథముతోఁ గూడ సారథితోఁ ప్రవేశించుచున్నాఁడు)

2 గీ ఆ మృగముపై నధిజ్యశరాసనంబుఁ, గరమున ధరించియున్న నిన్నుఁ గాంచి నాకు
యజ్ఞమృగము వెన్నంటి యరుగునట్టి, యల పినాకపాణిని గన్న యట్లు దోఁచె

3 చ పొరిపొరి మౌర్వి లాగుటను బూర్వశరీరము గట్టిబాఱి భాస్కరకిరణాళి సెంతయును సైఁచుచుఁ జెమ్మట లేక మైనమెం
పొరయక చిక్కియు దృఢతఁ బొందుటఁ బల్చనిదైన విక్రమ, స్థిరుఁ డగు నాతఁ డొప్పెడును శైలచరద్విపంబనన్.

4 కశ్యపుఁడు — (రాజుఁ జూపి) ఓ దక్షపుత్రీ!

ఉ ఎంతయు నీదుపుత్రునకు నీతఁడు తోడగు ముందు నిల్చి దుష్యంతధరాతలేశ్వరుఁడు సంగరరంగమునందు వింటిచే
సంతత మెల్లకార్యములుఁ జక్కఁగ నిర్వహించు బౌనర్ప, నిశ్చింతత భూషణంబై యగుఁ జేతి వజ్రము గోత్రభేదికిన్.

వలదని నని చట్టుపట్టి రథమును శీఘ్రముగఁ దోలు మని సారథిని తొందరచేయుచు బాణమును ఎక్కుపెట్టినరాజును, వైఖానస ఋషి, శిష్యులతో వచ్చి,

‘ రాజన్! ఆశ్రమమృగోఽయం న హంతవ్యో న హంతవ్యః

*   *   *   *   *

ఆర్తత్రాణాయ వః శస్త్రం న ప్రహర్తు మనాగసి, ’

అని చేతు లెత్తి చెప్పినతోడనే, వినీతేంద్రియుఁడు గాన చేయెత్తియున బాణము నుపసంహరించెను! తరువాత వాఁబుషిరయే రాజును ఆశ్రమమునకు రమ్మని పిలిచి,

‘ రమ్యా స్తపోధనానాం ప్రతిహతవిఘ్నాః క్రియాః సమవలోక్య,
జ్ఞాస్యసి కియ ద్భుజో మే రక్షతి మౌర్వీకిణాంక ఇతి 1 ’

అని చెప్పుట ఇందువలన, అరణ్యములో నుండువారినిగూడ దుష్యంతుఁ డెంత శ్రద్ధతో రక్షించుచుండెనో సూచింపఁబడినది. గండుఁగుమైద శకుంతలముఖమునిమోఁదికి రాఁగా నామె ‘ కాపుఁడు, కాపుఁడు ’ అని సఖులను గోరఁగా వారు చిఱునవ్వుతో ‘ మే మెవ రము కాచుటకు ? దుష్యంతుని వేఁడుము రాజుగదా తపోవనము లను రక్షించువాఁడు ’ 2 అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. రాజు చెటుకు వచ్చినాఁ డనికాని, చాటుననుండి తమమాటలు వినుచున్నాఁ డనికాని యెఱుఁగనియాయువతులు చెలువల నవ్వులకు వారు సహజముగ రాజును దుష్యంతుని వేఁడు మనిరి అందుచేతఁ దపోవనములను దుష్యంతుఁడు దప్పక కాచుచున్న నమ్మిక వనమునందలియాఁడుపిల్లలకుఁ గూడ సహజముగఁ గలుగునంతజాగరూకతతో రాజు తనరాజ్యమును పాలించుచుండె నని కవిసార్వభౌముఁడు ప్రత్యుత్తరములతోఁ గాక ధ్వనిచేఁ జెప్పి ‘ ధ్వనిప్రాధాన్య మైనది యుత్తమ కావ్యం ’ మన్న నియమమునకు దృష్టాంతముఁ జూపెను! ఇదియుఁగాక చాటుగా నున్న దుష్యంతుఁడు వెలువడుటకు నీప్రసంగము మిక్కిలి యనుకూల ముగ నిర్మింపఁబడినది. ఇట్లు కవికులగురుని ప్రతిపద మొక్క ప్రసంగము వలన పెక్కు ప్రయోజనములను సాధించినది!

ద్వితీయాంకమునందు, ఋషిపుత్రులు వచ్చి తమ సత్రమునకు విఘ్నము లేకుండఁ గాపాడుటకుఁ గొలఁదిదినము లాశ్రమమునం దుండవలసిన దని దుష్యంతునిఁ గోరినప్పుడు వా రాతనినిగురించి చెప్పిన యాశ్రితవాక్యములవలన ప్రజాపాలనము, ఆర్తరక్షణము అనునవిరెండు యాతఁడు చేయు తపోయజ్ఞము లని సొగసుగఁ జెప్పఁబడినది. ప్రథమః —

‘ అహో దీప్తిమతోఽపి విశ్వసనీయతాస్య వపుః। అథవా ’ ఉపపన్న మేత దస్మిన్ ఋషిభ్యో నాతిభిన్నే రాజని. కుతః —

అధ్యాక్రాంతా వసతి రమునా ప్యాశ్రమే సర్వభోగ్యే
రక్షాయోగా దయమపి తపః ప్రత్యహం సంచినోతి,
అస్యాపి ద్యాం స్పృశతి వశిన శ్చారణద్వంద్వగీతః
పుణ్యః శబ్దో మునిరితి ముహుః కేవలం రాజపూర్వః 3

*   *   *   *   *   *

ఉభౌ (సహర్షమ్) —

అనుకారిణి పూర్వేషాం యుక్తరూప మిదం త్వయి,
ఆపన్నాభయసత్రేషు దీక్షితాః ఖలు పౌరవాః 4 ’

పంచమాంకమునారంభమునందు దుష్యంతునిపరిపాలనదీక్ష వినోదముగఁ గానవచ్చునట్లు ప్రసంగము కల్పింపఁబడినది రా జంతవఱకును ధర్మాసనముపైని గూర్చుండి యప్పుడే లేచెను. అంతలోఁ గణ్వశిష్యులు శకుంతలతో వచ్చిరి ఈవార్త రాజునకుఁ జెప్పుటకుఁ గంచుకి వచ్చును అంతవఱకును గష్టపడియున్నరాజును మరలఁ గష్టపెట్ట మన సొప్పక కంచుకి తనలో ని ట్లనుకొనును —

‘ ఓయీ ! రాజునకు ధర్మకార్యము మిక్కిలి యవతిక్రమణీయము. అ ట్లయినను ఇప్పుడే ధర్మాసనమునుండి లేచినయీయనకు

---

1 శ్రీ పుణ్యాదములును నిర్విఘ్నములును నైన, యీల తపోధనాశ్రమస్థానములను జూచి
‘ జ్యాకిణాంక మీభుజమెంతా యరసి యెంతదవ్వు రక్షించునది ’ యని తెలియఁగలవు.

2. కా కఖు పరిత్తాదుం. దుస్సద్దం అక్కంద, రాఅరక్ఖిదవ్వాఇం తవోవణాఇం ణామ (కా వయం పరిత్రాతుమ్ దుష్యంత మాక్రంద. రాజరక్షితవ్యాని తపోవనాని నామ).

3. ప్రథ :— అహో! ఈయనమూర్తి తేజోవంత మయ్యును విశ్వసనీయముగా నున్నది ఋషులకంటె నతిభిన్నుఁడు కాని రాజునం దిట్లుండుట యుక్తమే ఎట్లనిన —

చ అరయఁగ సర్వభోగ్య మగునాశ్రమము దితఁ డుండు నిత్యమున్, పరపరిపాలనంబునఁ దపఃఫల మాతనిపాలు గాంచు, నం బరతల మంటు ఋష్యభిధ పావనరాజపదానుపూర్వ మై, పరవశ మిచ్చుఁ జారుపటుచారణగీతములందు మాటికిన్

*   *   *   *   *

4. ఇద్దఱు — (హర్షముతో)

గీ. వినుము పూర్వులమార్గంబు ననుసరించు, నీకు నియ్యది యుక్తంబు నిక్కువముగ
వనిని కాచున్న రక్షణయాగమందు, దీక్షితులు గారె ! పౌరవుల్ ధీనిధాల !

మరల శ్రమ కలిగించు కణ్వశిష్యులరాకను చెప్పుటకు మనకు గాలము ఉన్నది. అట్లు కాదు. ఈ లోకతంత్రాధికారమున కెన్నఁడును విశ్రాంతి లేదు. ఎట్లన —

'గీ. అర్కుఁ డొక్కమాఱె యశ్వంబులను గట్టి
తిరుగుఁ బగలుఁ దిరుగు వాయుదేవుఁ
డనవిశ్రముఁ దాల్చు ననయంబు శేషుండు
ధరణిపాలురకును ధర్మ విధియు

ఇంకఁ గణ్వశిష్యాగమనము నడపెదము (అని నడచిమాఁది) ఈ రాజు —

గీ. నడచి గజయూథముల నెండఁ బసుపుఁ బగలు
శీతలస్థలి గజరాజు చేరునట్లు
ప్రజలఁ దనకన్న బిడ్డలవలెను నడపి
స్వస్థచిత్తుఁ డై నిర్జనస్థలముఁ జేర '

విషయాసక్తు లగువారికి రాజ్య మేమైన సౌఖ్యప్రదముగ నుండిన నుండుఁగాక తనకర్తవ్యము చేయఁదలఁచినరాజునకు రాజ్యము కేవలము సౌఖ్యప్రదము కాదు, దుఃఖప్రదముకూడ నన్నభావము దుష్యంతుని ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ దేటపడి యుండెఁ గాన కష్టమున నైనను ఓర్చి రాజకర్తవ్యముల నెట్లు నెఱవేర్చుచున్నది తెలియును —

'రాజు (నవది, అధికారదుఃఖమును కనఁబఱిచి) జను లందఱును గోరినవస్తువులను బొంది సుఖు లగుచున్నారు. రాజులకో కార్యసాఫల్య మైనను దుఃఖమే

గీ. అగపడగనీదు చింత రాజ్యప్రతిష్ఠ,
రాజ్యపాలన మెంతయు శ్రమకరంబు
దండమును జేతఁ దాల్చు ఛత్రంబువోలె
రాజ్యమె శ్రమంబు నిచ్చును శ్రమము వడఁదు '

కణ్వశిష్యు లేదో వార్త తెచ్చి రని విన్నతరువాత వారి యాశ్రమమునకు నేమిబాధ కలిగెనో యన్నభీతియు నైనిచారమునకుఁ గారణము. కణ్వాశ్రమమునకు నేమి యాపత్తు వాటిల్లెనో యని యిట్లు వితర్కించెను —

చ. 'పరమతపోనిరూఢమునివర్యతపస్సులు విఘ్న మెందెనో!
యరయఁగ దుష్టులైన ఖలు లాశ్రమజంతుల కష్ట చేసిరో
విరుల ఫలీయదోషమున వృక్షలతావళి లియ్య కాంచెనో!
యరయఁగ లేక సంశయము నాకులపాటు మనంబు చెందెడున్ '

వైతాళికులచేఁ బాడఁబడిన యీక్రిందిగీతములలో దుష్యంతుని స్వసుఖనిరభిలాషత్వమును, ప్రజాబంధుత్వమును కవి యద్దమందుఁ జూపినట్లు చూపినాఁడు —

ప్రథముఁడు —

గీ. 'స్వసుఖమును జూడ కలసెదు జగములకొఱకుఁ
బ్రతిదినంబును నీదు వ్యాపార విధియొ
యెట్టు తీక్ష్ణాతపము దాల్చి శిరముచేతఁ
దనదునీడచే నాశ్రితతాప మడఁచు.

ద్వితీయుఁడు —

గీ. మరలిచెదు శిక్షచేసి దుర్మార్గచరులఁ,
గలహము లడంతు, వారసి కాతు వీవు,
బంధు లెంతటివారైన నైశ్వర్యమింతు లున్న
బంధుకృత్యంబు నెఱపెదు ప్రజలకీవు '

ఇచ్చట వైతాళికులచేత 'వాఁ డింద్రుఁడు, చంద్రుఁడు, గొప్పరాజ్యము కలవాఁడు, చక్రవర్తి వాఁడు' అని చెప్పింపక ప్రజావాత్సల్యము, లోకకల్యాణేచ్ఛ, స్వసుఖనిరభిలాష, అను నిటువంటిగుణములను గవి బుద్ధిపూర్వకముగఁ జెప్పించె కేవల సహజముగఁ గాదు. కణ్వశిష్యులతో వచ్చిన శకుంతలను నాభార్య కా దని ధిక్కరించుచు, అసత్యము లాడుచున్నా వని నిందించుచు అట్టిపట్టున చదువరులకుఁ గాని ప్రేక్షకులకుఁగాని రాజు బుద్ధిపూర్వకముగ నసత్యము లాడుచున్నాఁ డని తోఁచవచ్చును, అతనియందు గౌరవము తగ్గవచ్చును, అట్లు గాకుండ జాతివిస్మారియైకబుద్ధియు, ఆత్మలాభము నందుఁ గలయౌదాసీన్యమును చదువరులమనసునందు మొదట బాగుగ నింపి యీది యిట్లుయినను అతఁ డసత్యమును చేయువాఁడు కాఁ డన్నమాట వారిచే నమ్మించి, 'శాపమోహితుఁ డగుటచే నిట్లు పొరపడెను గాని, అన్యథా కాదు' అని ప్రేక్షకులకు సహజముగ శాపమాహాత్మ్యమును దోఁచునట్లు చేయుటయే కవియొక్క యుద్దేశము. ఈ ప్రకరణమున రాజు శకుంతలను, గౌతమిని, కణ్వశిష్యులను గాంచెను పరుషవాక్యము లాడును గర్భవతిగ నున్న యొకపరస్త్రీనిఁ దీసికొని వచ్చి యిది నీభార్య యని మరలమరల వారలోఁ జెప్పినచో నట్టివాని కైనను కోపము వచ్చుట సహజము. అది సదాచరణము నందుఁ గల భక్తిచేఁ గల్గినకోపము (Righteous indignation). అంతమాత్రము కోపము రానివాఁడు వాఁడు మానవుఁడు కాఁడు, ఒకశిలావిగ్రహము!

ఈ సంబంధమున దుష్యంతునకుఁ గల పరస్త్రీవిముఖత్వము వెల్లడియగుచున్నది. పరస్త్రీ తల్లితో సమానము, ఆమెను కన్నెత్తియైనను చూడఁగూడ దని కాళిదాసునియభిప్రాయము. కావుననే కూడ వాఁడు దట్టివానిగనె చిత్రించినాఁడు! మునులు శిష్యులతోఁ దనయొద్దకు వచ్చుచున్న శకుంతలను చూచి యామె యెవతయో యని వితర్కించి, యామె చక్కనిది యని ప్రతీహారి చెప్పఁగా,

'భవతు అనిర్వర్ణనీయం పరకళత్రమ్ '

'అయ్యోగాక పరస్త్రీని చేతి చూడరాదు' అని చెప్పెను. రాజు పరస్త్రీపరాఙ్ముఖుఁ డని వడివడ్డయేల వ్రాసినదానికంటె వాటవిభావమును జూపుటచే నొక్కచిన్నవాక్య మాతేనిరోటను చెప్పించినఁ జాలును అట్టి శకుంతల తన్ను సధర్మాచరణము గలవాఁ డని నిందింపఁగా దుష్యంతుఁడు,

'ఆర్యే! ప్రథితం దుష్యంతస్య చరితమ్, ప్రజాస్వేవం న దృశ్యతే.[1]'

అని అభిమానపూర్వకముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చును. ఈమాట చెప్పుటకు దుష్యంతునకుఁ దనపవిత్రాచరణమునందు నెంతదృఢ విశ్వాస ముండవలయును!

ఏడవయంకమందును నిట్టిప్రసంగమే యొకటి కలదు. సర్వద మనునితల్లి పేరేమో యడుగవలె ననుకొని వెంటనే దుష్యంతుఁడు 'అథవా అనార్యః పరదారవ్యవహారః' 'అట్లు కాదు, పరస్త్రీని గుఱించి ప్రసంగించుట అయోగ్యము' అని యూరకుండెను. ఇట్టి చిన్న చిన్న మాటలే యంతఃకరణమందలి యతిరహస్యములను వెలిఁ బుచ్చును.

ధనమిత్రుఁడను సముద్రవర్తకుఁడు చనిపోవును. వానికి సంతతి లేనందున వానియాస్తి యంతయు రాజబొక్కసమునకుఁ జేరవలయును అని మంత్రి తీర్మానించి దుష్యంతునకుఁ దెల్పును. అంత నాతఁడు దాని నంతయుఁ దీసికొనుటకు నొప్పుకొనక మొదట నాతనిభార్యలలో నెవ రైన గర్భముతో నున్నదా యని విచారించి, యొక్కతె యున్నదని తెలిసినతోడనే ధన మాగర్భమునకే చెందునని, తనది కాదనియుఁ దెల్పును. వెంటనే బంధువులు పోయినజనుల కండఱకును నాతఁడే బంధుఁడని చాటింపు మని పంపును. ఆచాటింపువలన జనులు సకాలవర్ష మగుటవలె సంతసించిరి (౬-వ యంకము)! ఇంతకంటె నౌదార్యమును, ప్రజావాత్సల్యమును స్వాచరణముచే నెవ్వరు చూపఁ గలరు!

ప్రజలకొఱకే రాజకర్తవ్య మున్నమాట మహాకవి కాళిదాసుఁ డీనాటకమునందు మఱవలేదు. నాటకముయొక్క యంతమందుఁ గూడ రాజాచేఁ జెప్పించెను. భరతవాక్యమునందు మొట్టమొదట రాజు కోరిన దేమి? 'ప్రవర్తతాం ప్రకృతిహితాయ పార్థివః'—'ప్రజాహితమునకై రాజు ప్రవర్తించుచుండుగాక' అని భరతవాక్యము యొక్క మొదటిచరణము! ఇట్లు శృంగారనాయకునిచరితమువలనఁ గూడఁ బ్రజాహితము చేయుటయే రాజునకుఁ బరమార్థమన్న రాజకీయమహాసిద్ధాంతమును లోకమునకు బోధించినవాఁడు కాళిదాసు తప్ప మఱియొకఁడు కానరాఁడు.

ఇఁక దుష్యంతునిప్రేమనుగుఱించి విచారింతము. ఇందు వర్ణింపఁబడినది సాత్త్వికప్రేమ. గంభీరులైన స్త్రీపురుషులయనురాగము నుపవర్ణించిన కాళిదాసునియూహ మిక్కిలి యుదాత్త మైనది. పవిత్ర మైనది. పూర్వజన్మవాసనచేతనో, మానవుల కజ్ఞేయ మగు నన్యకారణముచేతనో, ఒకానొకపురుషునకును స్త్రీకిని పవిత్ర మైన పరస్పరానురాగము ఒకరిని ఒకరు చూచుకొనుటవలననే కలుగును. అట్టియనురాగము సహజ మైనది, నైసర్గికము, కేవలముగ నైహికకామవికారమువలన లో నైనది కాదు. సవ్యాజము కాదు. నిర్హేతుకము. అవికార మైనిశ్చలము కాదు, స్వర్గీయము. ఇట్లు నిర్వ్యాజముగ నేర్పడుప్రేమ తనకుఁ దగినస్త్రీమీఁదనే పురుషునకు నేర్పడును, తగినపురుషునిమీఁదనే స్త్రీకి నేర్పడును. తనకుఁ దగనిస్త్రీలమీఁదఁ బురుషునకు మనసు పోనేపోదు, అనఁగాఁ బరస్త్రీమీఁద (నదితరులకు వివాహమైన స్త్రీమీఁద) తనకుఁ దగనివిలము, వయసు గలస్త్రీమీఁదను గాని మనసు పోదు. ఇందులకు వారివారి యంతఃకరణప్రవృత్తియే సాక్షి.

దుష్యంతుఁడు తపోవనమునందు ముగ్గురు కన్యలను జూచును. వారు ముగ్గురును చక్కనివారే.[2] అయినను శకుంతలమీఁదనే యాతనికిఁ బ్రేమ కలిగెను. శకుంతలను జూడఁగానే దుష్యంతునకును, దుష్యంతుని జూడఁగనే శకుంతలకును ప్రేమ కలిగెనేకాని, అనసూయాప్రియంవదలమీఁద దుష్యంతునకుఁగాని, దుష్యంతునిపై ననసూయాప్రియంవదలకుఁ గాని ప్రేమ కలిగినది కాదు! ఏ స్త్రీపురుషులకుఁ బ్రేమానుబంధము కలదో వారికే ప్రీతి యంకురించు నని కవితాత్పర్యము. ఇట్లంకురించుట ఏ రెవరో వారికి, వారెవరో వీరికి దెలియకపూర్వమే. కావున ప్రేమ నిర్హేతుకము.

శకుంతల కణ్వునిబిడ్డ అయినట్లు ముగ్గురుపిల్లలసంభాషణవలనఁ దోఁచఁగా, నట్లయిన నామె బ్రాహ్మణకన్య యగునేని క్షత్రియుఁడైన తాను వివాహమాడుటకు వీ లుండదే అట్లయినఁ దనమన సామెమీఁద నేల పోయియుండు నని యిట్లు వితర్కించును —

'అపినామ కులపతే రియ మసవర్ణక్షేత్రసంభవా స్యాత్? అథవా కృతం సందేహేన

'అసంశయం క్షత్రపరిగ్రహక్షమా
యదార్య మస్యా మభిలాషి మే మనః,
సతాం హి సందేహపదేషు వస్తుషు
ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః[3]'

విదూషకుఁడు మునికన్యను వలచితివా యని పరిహాసముచేయఁగా దుష్యంతుఁడు 'సఖే! న పరిహార్యే వస్తుని పౌరవాణాం మనః ప్రవర్తతే' [మిత్రమా! పరిహరింపఁదగినవస్తువులపైని పౌరవుల మనస్సు

1. ('కల్యాణీ! దుష్యంతునినడత యందఱకుఁ దెలిసినదే. నా ప్రజలలోఁ గూడ నిట్టినడత లేదే').
2. (౧) అహో మధురమాసాం దర్శనమ్ (అహో! వీరిరూప మెంత మనోహరముగ నున్నది!)
(౨) అహో సమవయోరూపరమణీయం భవతీనాం సౌహార్దమ్. (అహో! చెలిమి సమవయోరూపములంతేని రమణీయముగ నున్నది)
3. గీ. క్షత్రపరిగ్రహయోగ్య యీ మెంత నిజము!, కాక, నామది నిర్దోష. మీ కెట్లు దక్కునా? మెఱ సందేహవస్తువులయందు, సాత్త్వికుల కె ప్రమాణంబు లాయ్యలవును.

పోదు] అని యభిమానపూర్వకముగఁ బ్రత్యుత్తర మిచ్చెను, అనగా వంశపరంపరాగతసదాచరణముచే దుష్యంతునిమనస్సు స్వాభావికముగ సన్మార్గగామియై యుండె, దుర్మార్గగామి కాదు. దాని నిచ్చవచ్చినమార్గమునఁ బోనిచ్చిన నదియే సన్మార్గ మగును. మన నాయకుని మన స్సంత నైతికోన్నత్యమును బొందియుండె నని భావము. ఇట్లు సంభోగ విప్రలంభశృంగారములను వర్ణించునప్పుడు కూడ దానిమూలమున లోకోల్లంఘనము గానవచ్చునట్లు మననాయకునిపటమును జిత్రించుట మనకవియొక్క యసాధారణప్రతిభ యనియే చెప్పవలసి యున్నది.

మనకవిమతమున బహుపత్నీకత్వ మొక దోషము కాదు. అందువలన నాయిక రెండవ నాయకునికిఁ గలయనురాగమునకు లోపము రాదు. ధనవంతులు పెక్కుమందిభార్యలను చేసికొనుట యప్పటియాచారము 1 కావున దుష్యంతుఁడు బహుపత్నీకుఁడుగ నున్నాఁడు. అప్పటినీతిశాస్త్రముల ననుసరించి యన్యునిభార్యను ప్రేమించుట తప్పే కాని యవివాహితకన్యను, వేశ్యను ప్రేమించుట తప్పుకాదు. ఈ నాటకమునందు శకుంతలను ప్రేమించుటకుఁ బూర్వము రాజునకు వసుమతి యనుభార్యయు (౬-వ అంకము), హంసపదిక యనుభోగస్త్రీయు (౫-వ అంకము) నున్నట్లు నాటకమునందుఁ గానవచ్చును. వీరిద్దఱిలోను రంగముమీఁదికి నెవ్వరును రాకపోయినను, రంగముమీఁద వారినిగుఱించి వచ్చినసంభాషణములబట్టి వారిస్వభావమును వారియెడ యమున రాజునకుఁ గల భావమును సుస్పష్టమగుచున్నవి.

శకుంతలపైని రాజునకుఁ గ్రొత్తగ మోహము గలిగినను, తన ప్రథమభార్య యైన వసుమతిమీఁద నాతనికి గౌరవభావము పోలేదు. ఆమె వచ్చుచున్న దని విని శకుంతలపటమును దాఁచ యత్నించును. అతఁడు కేవలము స్త్రీలోలుఁడు గాక పెక్కురుభార్యలున్నను, ఎవరికి నీయవలసినమర్యాద వారికిఁ గలుఁగఁజేయుచుండును. ఆమెయు రాజుపైఁ దనకుఁ గలచనవును సమయాసమయములఁ జూచి యుపయోగించును. రాజు రాజ్యకార్యముల నాలోచించుచున్నాఁ డని వినఁగనే యామె తిరిగి వెడలిపోవును.

మొదటియంకమునందుఁ గన్యలు చెట్లకు నీరు పోయుచున్నప్పుడును, రెండవ మూఁడవయంకములందు వారు లతాగృహములోఁ గూర్చుండియున్నప్పుడును రాజు చాటుననుండి వారిసంభాషణము వినును. రెండవయంకముచివర విదూషకుఁ డింటికి వెళ్లునప్పు డతఁ డంతఃపురములో శకుంతలసమాచారము చెప్పునేమో యని యతనితోఁ దా నదివఱకు శకుంతలనుగుఱించి చెప్పిన ప్రేమకథ యంతయు నవ్వులకే కాని నిజము గా దని చెప్పును. కొందఱు దీని దుష్యంతుని యందుఁ జిన్నదోషములుగఁ గాన్పింపవచ్చును. కాని యొకరికి నష్టము చేయనట్టి యిట్టివినోదము లైనయసత్యములు ప్రణయప్రసంగములలో దోషములుగ నీతిశాస్త్రకారులు ఎంచలేదు. నాయకుని యీచర్యలవలన నితనియం దసత్యము గలుగక పోవుటయేకాక యితని కథానకమునకు సహకారులుగ నుండును. శృంగారనాయకుఁ డుదాత్తుఁడుగ నుండవచ్చునే కాని, సర్వజ్ఞుఁ డైనను, వినోదశూన్యుఁ డైనను, అనత్యము చెప్పని తత్త్వజ్ఞుఁడుగను, అసంసారిగను, ఋషిగను నుండ నక్కఱలేదు. అట్లున్న నది తత్త్వజ్ఞానగ్రంథ మగును గాని నాటకము కానేరదు.

శకుంతలను జూచినదిమొదలు లతామండపములో నామెను ఏకాంతమునందుఁ గలసికొనువఱకును రాజు పడినయాందోళనము మొదలగునవియు, ఉంగరము దొరికినతరువాత నాతనికి గలిగినవిరహతాపాదికములును, తరువాత మారీచాశ్రమములో నాతఁడు భార్యను కలిసికొనినపిదప నామెకాళ్లమీఁదను బడుటయు మొదలగు శృంగారచేష్టలన్నియు, సర్వశృంగారనాయకులకును సామాన్యములే కనుక, వానినిగుఱించి వేఱుగా వ్రాయ నక్కఱలేదు.

ఆఱవయంకమునందుఁ గల శకుంతలాచిత్రపటమునుగుఱించిన రంగమువలన రాజుయొక్క చిత్రకళానైపుణి కానవచ్చుట సరేకదా మనకవికి నాలలితకళయందుఁ గల చక్కనిపరిచయమును వెల్లడి యగుచున్నది.

శకుంతల — కణ్వునకుంబలె నీనాటకమునకును శకుంతల జీవితసర్వస్వము. ఈమె ౩-వ, ౬-వ యంకములందుఁ దప్ప మిగిలిన యన్నియంకములందును రంగముమీఁదను గాన్పించును. ఆ రెండంకములం దైనను ఆమె ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పింపకపోయినను ఆమె యొక్కప్రభచేతనే యని వినదిమున్నది. నాయిక యైనశకుంతల యెదుట నితరపాత్ర లన్నియు దివిటీ క్రిందిదీపములవలె వెలవెలఁ బోవును. ఆమెబాహ్యశరీర మెంత చక్కనిదో యంతశ్శరీరముగూడ నంతచక్కని దగుటచే నిన్నివందలసంవత్సరములనుండియుఁ బ్రపంచముయొక్క చిత్తము నాకర్షించుచున్నది. నాయిక చూచుటకు మిక్కిలి చక్కఁగ నున్న దని యేకవి యైనను వర్ణించును. అట్లే మనకవియు 'అధరః కిసలయరాగః' మొదలగుపద్యములచే నామెసౌందర్యమును వర్ణించియున్నాఁడు. అందు విశేష మేమియు లేదు. శకుంతలభూమికను ధరించినవటి (లేక నటుని) యొక్క చక్కఁదనమునుబట్టి ప్రేక్షకు లామెసౌందర్యము నెంచుదురే కాని యీవర్ణనములవలనఁ గాదు. కాని యీభూమికను గ్రహించినవటి యెట్టి దైనను, ఆమెచేఁ గవి చెప్పించుమాటలవలనను, చేయించుపనులవలనను ఆమెయంతస్సౌందర్యము ప్రేక్షకులకు వ్యక్త మగును. ఆమె మొదట రంగముపై నమాయకురాలగు నారణ్యకకన్యగఁ గాన్పించి క్రమముగ నెన్నియో యవస్థాంతరములఁ జెంది చివరకుఁ బుత్రవతి యైనమహారాజ్ఞిగ మాఱును. కావున, చిన్నవాఁడు తండ్రియింటఁ

1. రాజా — . పుత్రవతి, బహుధనత్వా ద్బహుపత్నీకేన తత్రభవతా భవితవ్యమ్...
(పుత్రవతీ! అతఁ డెక్కుడుధనముగలవాఁ డగుటచేత నాతని కెక్కుడుభార్య లుందురు) —[౬-వ అ]

తెలంతో వాదులాడుచునుండియుఁ జెప్పది యూరకుండుట ఈ యన్యాయము మనకన్నులయెదుటనే జరుఁగు నని చెప్పవచ్చును. ఈమె తండ్రియాశ్రమములో నున్నప్పుడును, అనురాగములోఁ జిక్కినప్పుడును, వివాహ మాడినప్పుడును, పతి విడిచిపోయినప్పుడును, పుట్టింట నుండి యత్తవారింటికిఁ బోవునప్పుడును, ఈమెను పతి నిరాకరించినప్పుడును, పతివిరహకాలమునను, ఏమేమి మాట లాడినదియు మనము వినుచుందుము. ఎట్లెట్లు ప్రవర్తించినది మనము చూచుచుందుము. ఆమెమనస్సులోనిరహస్యములుగూడఁ గవియనుగ్రహముచే మన మెఱుఁగుదుము. అందుచే నామెసద్గుణము లన్నియు మనకన్నులయెదుట మూర్తీభవించి నిలిచియున్నట్లుండును. అయా ప్రసంగములయం దామె చూపినట్టిసద్గుణములును, మనోస్థైర్యమును, శుద్ధాంతఃకరణమును దెల్పునవ్యాజానురాగమును మనయంతఃకరణమును గరఁగించి యామెయెడ సానుభూతిని, గౌరవమును బుట్టించును.

మొట్టమొదట నామె కల్లకపట మెఱుఁగక, స్వాభావికపవిత్రాంతఃకరణము కలదిగ రంగముపైకి వచ్చును. ఋష్యాశ్రమము నందుఁ బెరిఁగిన దగుటచేతను బాల గానందునను వివాహసంబంధ మైన వికారముల నంతగ నెఱిఁగినది కాదు. దుష్యంతుని మాడఁగనే యామెకు మనమునఁ గల్గినమానసవికారము 'తపోవనవిరోధి' యని యామెకే తోఁచెను. కావున నంతకుఁబూర్వ మామె తపోవనవృక్షములతోడను, మృగాదులతోడను, సఖులతోడను ఆటపాటలయందును, ఋషులహోమక్రియాదులలోఁ బనిపాటులం జేయుటయందును గాలము గడపుచుండినముద్దరాలు. ఇందుచే నామె తెలివిలేనిది యని తలంపవలదు. ఆశ్రమసంబంధ మైన వ్యవహారములలో నెఱజాణయై యుండెను. అట్లు లేనిచోఁ గణ్వుఁడు తా నాశ్రమమునందు లేనప్పుడు తనకు మాఱుగా అతిథిసత్కారాదికార్యములయం దీమెను నియోగించుట[1] యెట్లు ఘటిల్లును? తరువాత నామె దుష్యంతునకుఁ బ్రణయపత్రికను వ్రాయునిమిత్తము పద్యమును రచించుచు కావున నామెసాహిత్యమునందుఁ బ్రజ్ఞగల ప్రతిభాశాలిని యని చూపుటయే కవియొక్క తాత్పర్యము. ప్రథమదర్శనకాలంబున నిట్లు శకుంతల ప్రతిభ, అమాయకత్వము అను విరుద్ధము లైనరెండుగుణము లచే శోభించుచు ఈరెండుగుణముల వైరుధ్యమే యాశోభ హెచ్చుటకుఁ గారణము

శకుంతలయందు మనకు మొదటను గానవచ్చు లలితగుణ మామెకు సృష్టియందుఁగల నిసర్గభ్రాతృభావము, అనఁగా వృక్షములు, మృగములు మొదలయినవానియెడల మానవులకుఁ గల మనోభావముల నారోపించి వానిని స్వబంధువులవలెఁ బ్రేమించుట. శకుంతలకును సఖులకును జరిగిన యీ క్రిందిసంభాషణము లీసందర్భమునఁ జదువఁ దగినవి :—

'అనసూయ — సఖీ శకుంతలా! కాశ్యపులు నాయనగారికి నీకన్న నాశ్రమవృక్షమే ప్రియ మని నే దలఁచెదను సుమా, ఏల యనఁగా, విరజాజిపువ్వువంటి కోమలాంగిని నిన్నుఁగూడ వీనిపాదులకు నీళ్లు పోయ నియోగించిరి

శకుంతల — నాయనగారియాజ్ఞ యనిమాత్రమేనా? నాకుఁ గూడ వీనిమీఁద సోదరప్రేమ కలదు.

* * * * *

శకుంతల — [ఎదుటఁ జూచి] ఇదిగో! ఈ పొగడగున్న, తెమ్మెరఁ గదలు చివురువ్రేళ్లతో నన్నుఁ ద్వరగా రమ్మని సంజ్ఞ చేయుచున్నది దీనిని సంభావించెదను

అనసూయ — సఖి శకుంతలా! ఇది బాలసహకారము స్వయంవరవధూటి దీనికి వనజ్యోత్స్న యని నీవు పేరు పెట్టుకొంటివి, దీని మఱచితివిగదా.

శకుంతల — అట్లయిన నన్నే మఱచెదను. [లతయొద్దకుఁ బోయి చూచి] సఖి! రమణీయ మైన సమయములో నీ లతాపాదపమిథునమునకు వివాహ మైనది, ఎట్లన్న నవకుసుమయౌవన వనజ్యోత్స్న, బద్ధపల్లవతచే నుపభోగక్షముఁడు నీ బాలసహకారుఁడు.[2]'

'పాతుం న ప్రథమం' అనుపద్యమునందుఁ జెప్పినట్లు శకుంతల మొదటఁ జెట్లకు నీరు పోసిగాని తాను త్రాగునది కాదు, వానికి సొంపు పుట్టు నని తనయాభరణములకుఁగూడ వానిచిగుళ్లఁ గోయదు, వృక్షములు క్రొత్తగఁ బుష్పించినప్పుడు గొప్పపండుగ చేసి కొనుచుండెను ఆమె యత్తవారింటికిఁ బోవునప్పుడు తనలతాభగిని యైన వనజ్యోత్స్నను కౌఁగిలించుకొని పోయివచ్చెద నని చెప్పి దానిని తనసఖులచేతులలోఁ బెట్టి వెళ్లును

ఏమి యీసృష్టియెడ నామెకుఁ గల నిసర్గనిర్వ్యాజప్రేమ! ఇట్టిప్రేమను నిర్మల మైనట్టిదియు, పవిత్ర మైనట్టిదియు, దయార్ద్ర మైనట్టిదియు నగుహృదయమే కారణము!

ఒకలేడి బిడ్డను కని మృతి నొందఁగా నా మృగశాబకమును శకుంతల యెంతయుఁ గష్టపడి పెంచి పెద్దదేసెను దర్భలు తిను నప్పుడు దానినోటి కవి గ్రుచ్చుకొని గాయము కాఁగా నామె దానికి నూనె రాచి యుపచారములు చేసి మాన్పి, యాలేడిని కుమారునివలెఁ బెంచెను అత్తవారియింటికిఁ బోవునప్పుడు దాని నెంతయుఁ బ్రేమతో మరలిపొమ్మని చెప్పెను. పర్ణశాలలో కొకయాఁడులేడి గర్భిణిగా నుండెను. తా నత్తవారియింటికిఁ బోవుచు శకుంతల ఆలేడి సుఖప్రసవ మైనతోడనే తప్పక తనకుఁ దెల్పు మని తనతండ్రికిఁ జెప్పును. ఏమి యీ సౌహార్దము! ఇట్టిచిన్న ప్రసంగములే అంత

1 ఇదానీమేవ దుహితరం శకుంతలా మతిథిసత్కారాయ నియుజ్య దైవ మస్యాః ప్రతికూలం శమయితుం సోమతీర్థం గతః

2. శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి భాషాంతరీకరణమునుండి.

రాత్రియొక్క యశోభోన్నతిని, స్త్రీయమాధుర్యమును వెల్లడి చేయును.

వృక్షమృగాదులనుగూర్చియు యిట్టిప్రేమ కనఁబఱచినప్పుడు శకుంతలకుఁ దన తండ్రియందును, చెలికత్తెలయందును గల ప్రీతిని గురించి చెప్పఁగ వ్రాయ నక్కఱలేదు. అత్తవారియింటికిఁ బోవునప్పుడు శకుంతల చివరకు తనదుఃఖము నంతను ఆఁపుకొని తండ్రి కార్శ్యమునకుఁ జింతించి, తండ్రి నాలింగనము చేసికొని యాతనితో 'నాయనా! తపశ్చరణముచేతఁ జిక్కిపోయిన యీ దేహమును నావిరహదుఃఖమునకై మిక్కిలి కృశింపనీకుము' అని చెప్పెను. ఈ యొక్క వాక్య మామెకుఁ దండ్రియెడఁ గలయకృత్రిమ, అవ్యాజ ప్రేమను వేయినోళ్ళఁ జాటును. ఒకచిన్నివాక్యమువలనఁ గొంపంత యర్థము స్ఫురింపఁజేయుట కాళిదాసునిచాతుర్యవిశేషములలో నొక్కటి. ఇట్లు చరాచరజంతుజాలముల యెల్ల సోదరభావముతోఁ జూచు నీసతీమణిని, కణ్వశిష్యులు దుష్యంతునకు నొప్పఁజెప్పునప్పుడు 'శకుంతలా మూర్తిమతీ చ సత్క్రియా' యని చెప్పినట్లు మనమును భావింపవలసియున్నది

ప్రసంగవిశేషములనుబట్టి ధీరత, లజ్జ యనునవి (మనకవుల మతమున) స్త్రీలయొక్కశరీరసౌందర్యముల నభివృద్ధిచేయునట్టిగుణములు. శృంగారనాయికకు నివి యత్యంతావశ్యకము లయినభూషణములు. కావున మనశకుంతల భీరువు తుమ్మెదను చూచి బెదరుచు, ఈ చెట్టునుండి యాచెట్టునకుఁ బోవుచు, 'నన్ను రక్షింపుఁడి, నన్ను రక్షింపుఁడీ' యని యఱచుచు, దుష్యంతుఁడు కనఁబడి 'తపస్సు వర్ధిల్లుచున్నదా?' యని యడుగఁగా భయపడి, గడబిడపడి, మాటలాడక యూరకుండును. మొదట మాటలాడకుండుట భీతిచేతనైనను, తరువాత మాటలాడకుండుట లజ్జచేత. దుష్యంతుని జూచినవెంటనే యామెకుఁ దపోవనమునకుఁ దగని వికార మనఁగా మదనరాగము సహజముగ జనించెను. అతఁ డెవఁడో యామెకుఁ దెలియకపూర్వమే యామెకుఁ బ్రేమ యంకురించెను. అంత నామె లజ్జావశయై దుష్యంతునితో మాటలాడుటకు సిగ్గుపడెను. ఆరంగమునం దెల్లను రాజుతో అనసూయా ప్రియంవదలు మాటలాడుదురే కాని శకుంతల యాతనితో నొక్కమాటయైనను మాటలాడదు. ఇంతియ కాదు సఖులు హాస్యము చేసినఁ గోపము వచ్చినదానివలె నటించును. కాని యామె చేష్టావిశేషములవలన నామె మనోవ్యాపారముల నూహించుటకు వీలు గలదు.

శకుంతల లజ్జచేతఁ దనయనురాగమునుగూర్చి సఖులతోనైనఁ జెప్పక కృశించును. వారే కనుఁగొని దుష్యంతునకుఁ బ్రణయపత్రిక వ్రాయు మనఁగా నాతఁ డాదరించునో యని సందేహించుచు తనచక్కఁదనమును సద్గుణములను దా నెఱుఁగదు.[1] చివరకు నాయకుని గలిసికొన్నసమయమునను లజ్జాభయాదులచేఁ బరివేష్టిత యై యుండును. వివాహానంతరము దుష్యంతుఁడు వెడలిపోఁగా, మిక్కిలి విచారముతో నుండును. వెలుపల నేమి జరుగుచున్నదో యెఱుఁగదు. దుర్వాసుఁడు వచ్చుట గాని, శాప మిచ్చుట గాని యెఱుఁగదు. ఆశ్రమమునుండి రాజునొద్దకుఁ బోవునప్పుడును, రాజసభలోను, తన్నాతఁడు గుర్తించునో లేదో యని శంకించుచు, భయపడుచు నుండును. పతియాదరణకై యాతుర యయిన స్త్రీలస్వభావమును చక్కఁగఁ జెప్పఁగలకవిరా జీకథాభాగమును సరసముగఁ జిత్రించి శకుంతలయొక్క యంతరాత్మను బయల్పఱచి మనకుఁ జూపినాఁడు. కోమల మయినట్టిదియు, కల్లకపట మెఱుఁగనట్టిదియు, పవిత్రమైనట్టిదియు నగు నిట్టిహృదయమును జూచి, నాయికయెడ మనకే సానుభూతి కలుగకయుండును!

ఇట్టిమాయికప్రవృత్తి గలది యన్నమాత్రమునఁ దనగౌరవమునకు భంగము గలుగునప్పుడుకూడ సహించి యూరకుండును నని తలంప వలదు. అట్టియెడఁ దోఁకత్రొక్కినపామువలె బుస్సున లేచును, మనసు మృదుత్వమును విడిచి కాఠిన్యమును వహించును. స్వరూపమే మారిపోవును. తన్ను రాజు నిరాకరించి స్వచ్ఛందచారిణి యని లోకు లనుకొనునట్లు సంభాషింపఁగా నంతవఱకును శాంతము వహించిన శకుంతల మిగుల రోషము వహించి, సభలో రాజును లక్ష్యము చేయక,

'దుష్టుఁడా! నీ హృదయానుమానముచేత నితరులను నట్లే చూచుచున్నావు. పైకి ధర్మకవచమును దొడిగి గడ్డికప్పియున్ననూతి వలె నున్న నిన్నెవ్వరు పోలఁగలరు!'

అని నిరాకరించుచు అట్టియెడ మన ముద్యానవనమునఁ జూచిన శకుంతల యీమెయేనా యన్నశంకయును మనకుఁ గల్గును. రాజు కూడ నామెకోపమును, మాటలను చూచి యిట్లనుకొనును —

'రాజు (తనలో) - నాకు మఱపువలనఁ సందేహము పుట్టించుచుఁ గపటము లేనియట్లే యీమెకోపము కనఁబడుచున్నది. అట్లే కదా!

చ. స్మరణకు రాక క్రూరముగ
ప్యాంతములోపలఁ దాను వెందుదున్
గరము రహస్యపుం బ్రణయ
గాథ యెఱుంగఁగ లేని నావయిన్
దరుణి యపారకోపమునఁ
దద్దయు నేత్రము లెఱ్ఱఁజేసి యం
కర లను కన్బొమల్ విఱుచుఁ
గా స్మరచాపవిఖండనక్రియన్ '

పతిప్రేమ — ఇట్లు భర్తవిడిచిన గోపముతో దుఃఖముతోడను వెడలిపోయినశకుంతల మనకు మరల నెట్టిస్థితిలోఁ గనఁ

[1] 'అంత అత్మగుణావమానిని'

జరుగు ? మారీచాశ్రమమునందు దుష్యంతునకుఁ గాన్పించినప్పటి యామె స్థితి కాళిదాసు ఇట్లు వర్ణించెను

'గీ. మలిన మాలినవస్త్రంబు మేనఁ దాల్చి
నియమకృశముఖి యేకవేణిని ధరించి
శుద్ధశీలయై యతిదయాశూన్యుఁడగు నను
నాదు చిరవిరహవ్రతి యీకాలి దాల్చె '

పతి తన్ను నిరాకరించె నని యామె పతిప్రేమను క్రోధమునైచి పాతివ్రత్యధర్మమును పాటింపకయుండెనా? లేదు. 'భర్తుర్వి ప్రకృతాపి రోషణతయా మాస్మ ప్రతీపం గమః' (భర్తచే దండింపబడినను భర్తృవిరుద్ధవు గాకు మీ మనసా) అన్న కణ్వునిబోధ యామె చక్కఁగ గ్రహించెను పీతాగేహమునకేని యీసాధ్వి మాఁడు దనను వహ్నాయు మొనర్చిన తనపతిచింతతోడనే కాలము గడపెను. తల యైనను దువ్వదట్యో, మంచి చీర యైనను కట్టదట్యో, ఆహార మైనను తిన్నఁగఁ దినదట్యో! ఆర్య పతివ్రతాతిలకములకు నాదర్శము గదా!

అనసూయా ప్రియంవదలు.— వీరు శకుంతలచెలియం డ్రని చెప్పఁబడెను. ఆమెయంతటనే వీరినిగూడఁ గణ్వమహర్షి పెంచి పెద్ద వారిని జేసెను మువ్వురును సమానరూపసౌహార్దము గలవారు. వీ రిద్దఱును శాస్త్రేతిహాసములను జదివియుండిరి[1] చిత్రకర్మమును అభ్యసించిరి[2] ఇందుఁ ప్రియంవద హాస్యోక్తులందును, కాంతమగు స్త్రీ పురుషప్రణయవ్యవహారములందును నిపుణ అనసూయ మనోధైర్యము కలది, దూరపుటాలోచన చేయునది, కార్యమును సాధించు నుపాయము కలది. ప్రథమాంకమునందుఁ జెట్టుకు నీరు పోయు ప్రసంగమున శకుంతలను 'అత్ర పయోధరవిస్తారయిత్రు ఆత్మనో యౌవన ముపాలభస్వ', 'యావత్ త్వయా ఉపగతయా లతాసనాథ ఇవ అయం కేసరవృక్షకః ప్రతిభాతి' యనుచుఁ గేరడము లాడి యామెచే 'అతః ఖలు ప్రియంవదాసి త్వమ్' అన్న పొగడ్తను గాంచెను తృతీయాంకమునందు దుష్యంతునకు మదనలేఖ వ్రాయు మనియు, పూలలోఁ బెట్టుకొని పోయి తాను రాజునకు నిచ్చి వచ్చెద ననియు నుపాయమును చెప్పెను మొదటియంకమునందు దుష్యంతుఁడు చెట్టు చాటునుండి రాఁగా కన్య లందఱును సంభ్రాంత లగుదురు. వారిలో అనసూయ వెంటనే ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని రాజునకు బదులు చెప్పి అతిథిసత్కారమునకుఁ గడంగును. రాజుతో చక్కఁగా మాటలాడి నది యామెయే. దుర్వాసశ్శాపము వినినతోడనే ప్రియంవద భ్రాంతి చెంది యూరకుండును. ఋషికోపము తీర్చుటకు ననసూయను పంపును ఆమె వెళ్లి మ్రొక్కి దైనదుర్వాసునికోపమును దీర్చి శాప శాంతి వరంబు పడసివచ్చును

కణ్వుఁడు — అభిజ్ఞానశాకుంతలమందలి కణ్వుని ఋషి యని చెప్పుటకంటెఁ బవిత్రుఁడును, సత్త్వగుణప్రధానుఁడును, తన మాఁతులయెడ నిరతిశయప్రేమగల గృహస్థుఁడును అనియే చెప్పవలెను తాను నిత్యబ్రహ్మచారి యయ్యును తనకుఁగల భూతదయ వలన కన్న దలిదండ్రులచే విడువఁబడిన ఆఁడుబిడ్డలఁ దెచ్చి పెంచును వారికి విద్యయు బుద్ధులును గఱపును. మిక్కిలి జాగరూకతతో వారి యోగక్షేమ మరయును వారికి దైవము ప్రతికూల మైనప్పుడు తీర్థములకుఁ బోయి దానిని శాంతింపఁజేయును. మంచిసంబంధములు చూచి వారికి వివాహములు చేయఁ బ్రయత్నించును శకుంతల గాంధర్వ వివాహము చేసికొనఁగా నభినందించును ఆమెకుఁ జీర సారె పేరలు పెట్టి వెంట మనుష్యుల నిచ్చి యత్తవారియింటికిఁ బంపును తద్వియోగమునకుఁ జింతపడును శకుంతలకు నితఁడు చేసినబోధలను, రాజునకుఁ బంపినవార్తలను ఈతనికి వ్యవహారజ్ఞానము మెండుగాఁ గల దని తెలియును 'అస్మాన్ సాధు విచింత్య సంయమధనాన్' అన్న సందేశమువలన నాతనియాత్మగౌరవము వెల్లడి యగును మాకు రత్నాదికధన మున్నను మాకు దానిని మించినతపస్సనుధనము గలదు కావున మేము విశేషించిన చక్కనివారము కాముసుమా! జ్ఞాపక ముంచుకొను మని భావము

శార్ఙ్గరవుఁడు, శారద్వతుఁడు — వీ రిద్దఱును శకుంతలను దుష్యంతునియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయిన కణ్వశిష్యులు వీ రిద్దఱును వేఱువేఱుస్వభావము కలవారు శార్ఙ్గరవుఁడు కోపదారి, యితరుల మాటను ఎంతమాత్రమును సహించువాఁడు కాఁడు ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు చక్రవర్తినిగూడ లక్ష్యము చేయక రొంతమాటలైనను అనును ఈతఁడు పెద్దశిష్యుఁడుగాఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు కణ్వుఁ డితనితోడనే తాను రాజునకుఁ జెప్పవలసినవార్త చెప్పను రాజుతోడను ఈతఁడే మొదట సంభాషించును శారద్వతుఁడు శాంతుఁడు, తొందరపడువాఁడు కాఁడు దుష్యంతునకు శార్ఙ్గరవునకును జరుగుచున్నవాదము ముదురుచుండుట చూచి యాతఁడు రెండుపర్యాయములు తోడిశిష్యుని నిలిపి చివరకు రాజుతో 'ఈమె నీ భార్య ఏలిన యేలుకొమ్ము, విడువఁగొట్టిన విడువఁగొట్టుము' అని చెప్పి శార్ఙ్గరవ గౌతములను మరలునట్లు చేయును అరణ్యములో నుండుట యలవాటుపడ్డ యీ యిద్దఱు ఋషికుమారులును జనాకీర్ణ మయిన రాజధానిని చూచి కకవిక మంది 'ఈయూరు నిప్పంటుకొన్న కొంప మాదిరి నున్న' దనియు, మఱియొకఁడు, 'ఇందలి జనులు మడ్డివారుగను, అపవిత్రులుగను, బద్ధులుగను, అప్రబుద్ధులుగను ఉన్నారు'

1. అనభ్యంతరే ఖలు వయం మదనగతస్య వృత్తాంతస్య, కింతు యాదృశ ఇతిహాసనిబంధేషు కామయమానానామవస్థా శ్రూయతే తాదృశీం తే ప్రేక్షే. —[3-వ అంకము]

2. అనుపయుక్తభూషణోఽయం జనః, చిత్రకర్మపరిచయేన అంగేషు తే ఆభరణవినియోగం కుర్వః. —[4-వ అంకము]

అనియుఁ జెప్పెను. ఈ దినములలోఁగూడ చెడిపోవనివాఁడను బల్లె టూరివారు పట్టణములకు వచ్చి, యాచ్ఛిద్యసంకీర్ణతయు, నగా చారంబులు జూచి జెదరి కన్యాశుల్కములవలెనే పలుకుచుందురుగదా!

విదూషకుఁడు — నాటకమందలి ముఖ్యరస మేది యైనను ప్రేక్షకులకు విసుగు పుట్టకుండ నుండుటకై నడుమనడుమను గొంత హాస్యరసమును బ్రదర్శించుట యావశ్యకము. ఇందులకై సంస్కృత నాటకములందు విదూషకుఁ డను పాత్రను గల్పించెదరు. విదూషకుఁడు సాధారణముగ బ్రాహ్మణుఁడుగను, నాయకుని స్నేహితుఁడుగను నుండును. ఈ నాటకమునందు మాధవ్యుఁ[1] డనువాఁడు విదూషకుఁడు. అతఁడు రెండవయంకమునందును, అయిదవ, ఆఱవయంకములందును గానిపించును. శకుంతలనుగురించి రాజు మనసులోఁ గల ప్రేమాతిశయము లన్నియు మిత్రునితోఁ జెప్పినట్లు చేసి ప్రేక్షకులకుఁ దెల్పవలె నన్నయుద్దేశముతోఁ గవి యీపాత్రను నిర్మించినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఇంతియకాని యితనిసంభాషణములందుఁ బ్రేక్షకుల నవ్వించునట్టి హాస్య మేమంతగాఁ గానరాదు, నాటకమునందలి సంవిధానకమున (Plot) ఈ పాత్రమునకుఁ బనియు నంతగ లేదు. వీనికంటె విక్రమోర్వశీయమందలి విదూషకుఁ డెక్కువ హాస్యగాఁడు, సంవిధానమున నావశ్యకుఁడు. ఈ విదూషకుని ఏకాంతముగ రాజునొద్ద నుండనిచ్చి, పిదప రాజునొద్దనుండి తొలఁగనీయ వలయు నని కవిప్రయత్నముగఁ గానవచ్చుచున్నది. అందుచే రెండవ యంకమునందు రా జాతనిని రాజధానికిఁ బంపివైచును. అయిదవ యంకమునందు హంసపదికయొద్దకుఁ బంపివేయును.

ఈ నాటకమందలిహాస్యమును జూడవలె నన్న మాధవ్యుని మాటలు విన్నఁ బ్రయోజనము లేదు. పంచమషష్ఠాంకములకు నడుమ నున్న బెస్తవానిసంబంధమైన ప్రవేశమును జూడవలెను.

ఈ నాటకముమీఁది టీకాగ్రంథములు — ఈ నాటకము యొక్క యోగ్యతనుబట్టి దీనిపైని యెక్కు టీకాగ్రంథములు వ్రాయఁబడినవి. మూలగ్రంథ మంత కఠినము కాదు గాన టీకాగ్రంథములతోఁ బండితులకు నంతగాఁ బ్రయోజనము లేకపోయినను, విద్యార్థులకు నివి కడు నుపకారులు. ఇదియుఁగాక దేశభేదపాఠము లను గమనించుటకును, ఏయేదేశమందు నేయేపాఠములుండుఁ బాఠము లెట్లు మారినవి తెలిసికొనుటకును ఈ టీకాగ్రంథము లుపయోగకరములు. శాకుంతల టీకాకారులలో నీక్రిందివారు పేర్కొనదగిన వారు.—

అభిరామభట్టు, కాటయవేముఁడు, కృష్ణనాథపంచాననుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, దమరవల్లభుఁడు, నారాయణభట్టపుత్త్రుఁడు, రాఘవభట్టుఁడు, శంకరుఁడు, శ్రీనివాసుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, ప్రకృతాచార్యుఁడు, ఘనశ్యాముఁడు, ప్రేమచంద్రుఁడు.

వీరిలో అభిరామభట్టు, కాటయవేముఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, శంకరుఁడు అనువారు ప్రాచీనులు. టీకాకారులలో కాటయవేముఁడు, శ్రీనివాసుఁడు ఆంధ్రులు.

కాటయవేమారెడ్డి, కొండవీటిరాజ్యము నేలిన ప్రోలయవేమారెడ్డి (౧౩౨౮-౧౩౫౫) దౌహిత్రుఁడును, అనపోతారెడ్డి (౧౩౫౦-౧౩౬౨) మేనల్లుఁడును, అల్లుఁడును, కుమారగిరిరెడ్డి (౧౩౮౩-౧౪౦౦) బావయు, మంత్రియు నైయుండెను. కుమారగిరిరెడ్డియెడల రాజమహేంద్రవరరాజ్యము నేలెను. ఈతఁడు క్రీ.శ. ౧౪౧౬వరకును బ్రతికి యుండిన ట్లుండవచ్చును. ఈతఁడు మహాశూరుఁడుగ నుండుటయేకాక పండితుఁడై కాళిదాసరచితమైన శాకుంతల, విక్రమోర్వశీయ, మాళవికాగ్నిమిత్రము లను నాటకములమీఁదఁ జక్కని టీకలు వ్రాసెను. ఈ టీకలకు వసంతరాజీయ మని పేరు. ఈతని బావయు, యజమానుఁడును అగు కుమారగిరిరెడ్డికి వసంతరాజు అని మాఱుపేరు. అతఁడు వసంతరాజీయ మన్న పేరట నొకనాట్యశాస్త్రమును రచించెను. ఆ నాట్యశాస్త్రము ననుసరించి కాటయవేమారెడ్డి వసంతరాజీయ మను ఈ మూఁడుటీకలను వ్రాసెనఁట! ఆ టీకకుఁ బ్రారంభమం దున్న ఈశ్లోకముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నారము.[2] కాటయవేముని వ్యాఖ్యానము తెక్కువపండితులచేత మిక్కిలి శ్లాఘింపఁబడినది. 'ఈ టీకాగ్రంథమువలన నీగ్రంథకర్త పూర్ణ పండితుఁ డనియు, సమర్థుఁడైనవ్యాఖ్యాత యనియుఁ గానవచ్చును. ఈతఁడు శబ్దములయొక్క ధ్వన్యర్థమును గనుఁగొనుటలో మాత్రదృష్టి కలవాఁడు. కావ్యసౌందర్యమును జక్కఁగఁ జూడఁగల్గు రసికుఁడు. నిస్సంశయముగ నీవ్యాఖ్యానము గొప్పయోగ్యత గలది. అయిన నిందు స్వల్పవిషయములు వివరింపఁబడనందునఁ దరుణవిద్యార్థులకంతగ నుపయోగకరము కాదు' అని యొకపండితునియభిప్రాయము.[3] ఇట్టి యుత్తమవ్యాఖ్యాన మింకను అచ్చుపడలేదు!

1 మాధవ్యుఁ డనుపాఠముకూడఁ గలదు.

2 మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాంచ భూభృతామ్, శాస్త్రాణి సమ్యగాలోచ్య నాట్యవేదార్థవేదినామ్ ౧
ప్రోక్తం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూభుజా, నామ్నా వసంతరాజీయం నాట్యశాస్త్రం యదుత్తమమ్ ౨
తత్రోక్తేనైవ మార్గేణ దర్శితాశేషలక్షణః, కవినా మాత్రయా మంత్రీ కాటయభూపతిశాసితః ౩
పాఠయం వేమవిభుః కుమారగిరిణా రాజ్ఞా నియుక్తః కృతీ, నాట్యానాం త్రితయం కృతం కృతధియా శ్రీకాళిదాసేన యత్,
తస్యోద్దీప్తరసార్ద్రవస్తు రచనా వ్యాకుంతలాదేః స్వయం, వ్యాఖ్యానం కురుతే కుమారగిరిరాజీయాఖ్య మస్మై హితమ్. ౪

3 'The Commentary indicates that the author was a sound scholar and able expositor. He penetrates into the suggested sense of the word and seems naturally able to appreciate beauty in poetry. The

ఆంధ్రుఁడైన మఱియొక టీకాకారుఁడు శ్రీనివాసుఁడు లేక శ్రీనివాసాచార్యుఁడు. ఇతఁడు ప్రతియంకమునకును చివర వ్రాసికొనిన 'ఇతి శ్రీమద్వేంకటాచలేశ్వరపాదారవిందమధుకర శ్రీవైఖానసకులతిలక శ్రీ కాశ్యపగోత్ర శ్రీ తిరుమలాచార్యపుత్రేణ శ్రీనివాసాచార్యేణ విరచితాయాం శాకుంతలవ్యాఖ్యాయాం అంకః' అను గద్యమును చూడ నితఁడు తిరుపతిలోని దేవర సన్నిధానమునందున్న పూజారి యని తోఁచుచున్నది. ఇతనికాలమును నిర్ణయించుటకు ఆధార మేమియు లేదు

ఈ నాటకమునకుఁ దెలుఁగు భాషాంతరములు — తెలుఁగున పూర్వకవులు నాటకములు వ్రాయలేదు. నాటకమునందుఁ బాత్రల ననుసరించి గ్రామ్యభాషను వ్యవహరింపవలసివచ్చు నని కాఁబోలును వారు నాటకములను తెలిఁగింపవలసివచ్చినప్పుడు దృశ్యకావ్యములుగా మార్పక, శ్రవ్యప్రబంధములుగానే వ్రాయుచువచ్చిరి. మంచనకవి మొదట పదునాల్గవశతాబ్దిని విద్ధసాలభంజిక యను సంస్కృతనాటకమును కేయూరబాహుచరిత్ర మను కావ్యముగఁ దెలిఁగించెను. పదునైదవశతాబ్దివా రగు నంది మల్లన, ఘంట సింగన యను కవులు కలసి ప్రబోధచంద్రోదయ మను సంస్కృతనాటకమును తెలుఁగుప్రబంధముగ మార్చిరి. ఇట్లే పదునాల్గవశతాబ్దియందలివాఁ డగు పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి కాళిదాసునినాటకము ననుసరించి శృంగారశాకుంతల మను నామాంతరము గల శకుంతలాపరిణయమును రచించెను. అది మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము. ఇతఁడు గాక, కృష్ణకవి యొకఁడు శకుంతలాపరిణయమును, పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి మఱియొకదానిని, పెద్దాపు నాగయామాత్యుఁ డింకొకదానిని, రేవూరి వేంకటార్యుఁడు మఱియొకదానిని వ్రాసిరి. కృష్ణకవి కల్లూరుమండలము వాఁడు. ఈ గ్రంథము చిలుమూరిల్లే పాపయ్య యనుకమ్మనాయని ప్రేరణమువలన రచియింపఁబడినది. ఇందు శాకుంతలములోని పెక్కు పద్యములు చక్కఁగ భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి గోదావరీమండలమునఁ గుర్యోటిగ్రామనివాసి. నాగరాజు గోదావరీమండలాంతర్గత పిఠాపురవాస్తవ్యుఁడు. ఇందు భారతకథ యెక్కువగ ననుసరింపఁబడినది. ఈమువ్వురుకవులును ఇంచుమించుగా పదునెనిమిదవ శతాబ్దివారు. ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున మాణిక్యవిద్వాంసు లగు విద్వాన్ మాడభూషి వేంకటాచార్యులవారు 'భరతాభ్యుదయ' మను కావ్యమును రచించిరి. ఇయ్యది కాళిదాసునినాటకము ననుసరించి వ్రాయఁబడిన ప్రౌఢప్రబంధము. ఈకావ్యములు కాళిదాసునినాటకమునకు భాషాంతరము లని చెప్పుటకు వీలు లేకపోయినను శాకుంతలకథ ననుసరించి యాంధ్రమున వ్రాయఁబడినకావ్యము లని చెప్పవచ్చును.

సంస్కృతనాటకములను తెలుఁగుభాషలోనికి నాటకములుగ భాషాంతరీకరించుపద్ధతి పందొమ్మిదవశతాబ్దియంతమునందుఁ బ్రారంభమైనది. శాకుంతలమునకుఁ దెలుఁగున వచ్చుపడినట్టి భాషాంతరములు పెక్కులు కలవు. వీనిలో కాలక్రమమునఁ జూచినచో మొదటిది శ్రీ వీరేశలింగముకవిగారిది

(కొ. వేం. ల.)

అభిజిత్తి — ఒకనక్షత్రము. రోహిణీప్రక్క నుండునది. దక్షునికూఁతురు. చంద్రునిభార్య. ఈమె అందఱికన్నఁ దాను చంద్రున కెక్కుడు ప్రేమాస్పద కావలయు నని తప మొనరింప నరిగెను. ఈసమయమును గనిపెట్టి కుమారస్వామి యగ్నిదైవత్య మను నక్షత్రము స్థానమున నిలిపెను.

అభిధ — ఆలంకారికుల మతమున సంకేతితార్థమును బోధచేయునట్టిదియు, శబ్దమునం దుండునదియు నగు (శబ్దనిష్ఠయగు) శక్తి (వృత్తి). వివిధమగు పదములకు వాచ్య, లక్ష్య, వ్యంగ్యము లను మూఁడర్థము లుండును. వానిలో ముఖ్య మైనదియు, సాక్షాత్సంకేతిత మైనదియు నగునర్థము వాచ్య మనునది. అనఁగా సాధారణముగ లోకములో చెప్పఁదలఁచినయర్థమందు వాడఁబడు చున్నదో యాది యాపదమునకు వాచ్యార్థము (కావ్యప్రకాశము, ద్వితీయోల్లాసము) ఇట్టిముఖ్యార్థమును స్ఫురింపఁజేయునట్టివ్యాపారమున కభిధ యని పేరు. దీనిని కావ్యప్రకాశకారుఁడు వ్యాపార మనెను, సాహిత్యదర్పణకారుఁడు శక్తి యనెను, ప్రతాపరుద్రీయకారుఁడు వృత్తి యనెను. ఇతనిమతమున శబ్దవృత్తులు మూఁడు అభిధా, లక్షణా, వ్యంజన లనునవి. సంకేతితార్థగోచర మైనశబ్దవ్యాపార మభిధ యనఁబడును. అది రెండువిధములు రూఢిపూర్విక, యోగపూర్విక. భువనము అనునది మొదటిదానికిని, వసుమతి రత్నగర్భ యనునవి రెండవదానికిని ఉదాహరణములు (కావ్యప్రకరణము)

భాట్టమతమునం దభిధ యనఁగా ఫలమును పుట్టించునట్టివాచకశబ్దగత వ్యాపారము. దీనికే భావన యని పేరు. ఇది యొక వేఱు పదార్థ మని వారియభిప్రాయము. దానిజ్ఞానమునకే ప్రవర్తకత్వము కలదు. దానియందే భావనాత్వరూపమున విధిశక్తి యుండును. (వాచస్పత్యము)

పదార్థమే వాక్యార్థ మను ప్రాభాకరులమతమున నభిధావృత్తి వృత్త్యంతరముతో మిళిత మగును. భట్టనాయకుఁ డభిధలోఁ దాత్పర్యవ్యంజనాలక్షణముల నంతర్భవింపఁజేసి వృత్త్యైక్యము రసధ్వనిరూపమున కంగీకరించెను.

Commentary is undoubtedly of a high order, but dose not explain minor points and is not therefore fully serviceable to young students ' ___ *Patankar's Abhijnana Sakuntalam.*

1 ఈ గ్రంథము కాశీనాథునిలోని సరస్వతీపత్రికయందుఁ బ్రకటింపఁబడినది.

అభిధమ్మము (అభిధర్మము) — త్రిపిటకము లనబరగు బౌద్ధులవేదములలో అభిధమ్మ మనునది మూడవ పిటకము. ఇయ్యది సప్తప్రకరణంబులుగా విభజింపఁబడినది. ఈ గ్రంథము క్రీ. పూ. ౪౦౦ మొదలు ౨౫౦ వఱకును జరగినకాలము నందు వ్రాయఁబడెరని విద్వాంసులయభిప్రాయము. ఇందలి మొదటిప్రకరణము మొదట వ్రాయఁబడె ననియు, మూడవప్రకరణము చివర వ్రాయఁబడె ననియు నూహింపఁబడుచున్నది. ఈ గ్రంథమునందలి బోధ లన్నియు స్వయముగా బుద్ధునిచేఁ జెప్పఁబడెరని బౌద్ధులయభిప్రాయము. బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన నైతికతత్త్వము లన్నియు నిందు వివరముగఁ జర్చింపఁబడినవి. మొదటి ప్రకరణమునందు ధర్మములపట్టికయు (ధమ్మసంగని), రెండవప్రకరణమునందు ధర్మనిరూపణమును (విభంగ), మూడవప్రకరణమునందు మతములకు మూలాధారములును (కథావత్థు), నాల్గవప్రకరణమునందు వ్యక్తివిశేషములును (పుగ్గలపన్నత్తి), అయిదవ ప్రకరణమునందు చిన్నచిన్న నైతికప్రకృతులకుఁగల సంబంధమును (ధాతుకథ), ఆఱవప్రకరణమునందు నైతికయమకమును (యమక), ఏడవప్రకరణమునందు నైతికస్థితియొక్కయభివృద్ధియును (పత్థాన) వర్ణింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథ మంతయు పాలీభాషలో వ్రాయఁబడియున్నది. సర్వాస్తివాదు లనువారు బౌద్ధులలో నొకతెగవారు. వారు తమసిద్ధాంతముల కనుకూలముగా మఱియొక అభిధమ్మమును రచించుకొనిరి. హిందూదేశమునం దీభాగము నశించినది. కాని సీనా దేశమునందు దీనిభాషాంతరము కలదు.

అభిధర్మకోశవ్యాఖ్య — అభిధర్మకోశ మని వసుబంధునిచే రచింపఁబడిన సంస్కృతకోశ మొకటి యుండెను. అది యిప్డు దొరకుటను కానరాదు. దానిపై వ్రాయఁబడినవ్యాఖ్యలు మాత్రము సీనా, టిబెట్ దేశములందు కానవచ్చుచున్నవి. దీనికి సైనీస్, టిబెట్ భాషాంతరీకరణము లిప్పటికిని గలవు. ఇందు బౌద్ధమతసంబంధము లయినవిషయము లన్నియుఁ జర్చింపఁబడెను.

అభిధానచింతామణి — హేమచంద్రరచిత జైనకోశము. ఇందు జైనసిద్ధాంతములు చక్కఁగ వివరింపఁబడినవి.

అభిధాననిఘంటువు — హేమచంద్రకృత జైన శబ్దకోశము.

అభిధానరత్నమాల — హలాయుధప్రణీత మగు సంస్కృతనిఘంటువు.

అభిధావృత్తిమాతృక — వృత్తిస్వరూప మెఱుఁగఁజేయు చిన్నగ్రంథము. ముకులభట్టప్రణీతము.

అభిధేయము — ఇది యొక యర్థవిశేషము. సామాన్యముగ నర్థములు మూఁడువిధములు: వాచ్యము, లక్ష్యము, వ్యంగ్యము. కొందఱుమతమునఁ దాత్పర్య మను మఱియొకయర్థము కలదు. ఈయర్థములలో వాచ్యమునకే యభిధేయ మనునది నామాంతరము. ఒకశబ్ద మొకయర్థమును బోధించునపు డట్టియర్థమును బోధించుటలో నాశబ్దమునకు శక్తి యుండవలెను. ఏశబ్దమున కేయర్థమునఁ దీశక్తి యుండునో ఆశబ్దమున కాయర్థ మభిధేయ మనఁబడుచుండును. రామశబ్దమునకు దశరథాపత్యరూపార్థమునందు శక్తి కలదు. కావున, రామశబ్దమునకు రాఘవార్థ మభిధేయ మగుచున్నది. కావున నభిధవే వాచకశబ్దములవలనఁ గల్గునర్థము వాచ్యార్థము లేక అభిధేయార్థ మని చెప్పఁబడుచున్న దని సారాంశము. అభిధావ్యాపారమువలనఁ గల్గునర్థ మగుటచేత నిది యభిధేయ మనఁబడుచున్నది.

అభిధేయార్థమునకు సంకేతితార్థ మని నామాంతరము కలదు. ఈయర్థము జాతి, గుణము, క్రియ, ద్రవ్యము నని నాల్గువిధములు. ద్రవ్యమునకు యదృచ్ఛ యని నామాంతరము కలదు. ప్రపంచము నందలి పదార్థజాతి యంతయు నీవిూఁది నాల్గుతరగతులలో నిమిడిపోవుచున్నది. ఒకొక్కటికంటె నెక్కువగ నుండుపదార్థములు జాతి యందలివిగాఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

ఆకారముచే గ్రహింపఁదగినది జాతి యగును. 'గోవు' అను పదము జాతివాచకము. ప్రపంచమున నొక్కటికంటె నధికముగ గోవు లున్నవి. మన మొకగోవును జూచితి మనుకొందము. తోఁక, చీలినడెక్కలు గల నాల్గుకాళ్లు, కొమ్ములు, గంగడోలు మొదలగు నవి కలది గోవు అని మనకు జ్ఞానము కలుగును. కాన నిదివఱకు మన మెఱిఁగినయాకారముగల మఱియొకగోవును జూచినప్పుడుకూడ మన కది గో వనుజ్ఞానము కలుగుచున్నది. కాన గోపదార్థము జాతి యగుచున్నది.

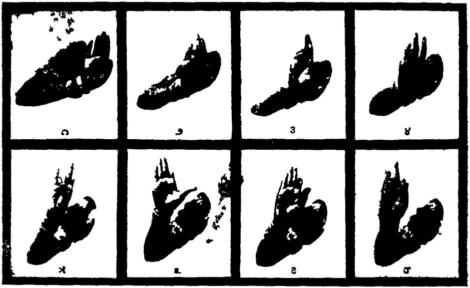
పదార్థమునందలి విశేషమును దెలుపునది గుణవాచక మగును. ఇది సామాన్యముగ విశేషణ మగుచుండును. 'తెల్లనిగుఱ్ఱము, ఎఱ్ఱని కాగితము, మంచి బాలుఁడు' అనుపదములలోఁ దెల్లని, ఎఱ్ఱని, మంచి అనుపదవిశేషణములు తద్వ్యక్తులవిశేషములను (గుణములను) దెలుపుచున్నవి. కావున నిందలి తెల్లఁదనము, ఎఱ్ఱఁదనము, మంచితనము గుణములు.

పనిని దెలుపునవి క్రియావాచకములు. 'వంటవాఁడు' అను పదము వంట చేయువాఁ డనునర్థమును బ్రతిపాదించుచున్నది. వంట చేయుట యొకపని యగుటచే నీపదము క్రియావాచకము.

ద్రవ్య మనఁగ నొక్కటే పదార్థము. సంజ్ఞావాచకము లన్నియు ద్రవ్యవాచకము లనవచ్చును. వెంకన్న, అప్పన్న, కాశి, విజయనగరము మొదలగునవి కేవల మొక్కపదార్థమునే తెలుపును. కావున వెంకన్న మొదలగునవి ద్రవ్యములు.

కాని సిద్ధాంతమునందుమాత్ర మొక్కజాతియందే పదార్థము లన్నియు సంకల్పించుదురు. కాన గుణము, క్రియ, ద్రవ్యము నే

అభినయము

౧ ... హస్తము లక్షణము

... కరపృష్ఠ ...

౨ ... హస్తము లక్షణము

... నామికాంఽ ...

౩ అర్ధ ... హస్తము లక్షణము

... వ్యర్ధ ...

౪ కర్తరీముఖహస్తము లక్షణము

... తర్జనీచ ...

౫ మయూరహస్తము

... నామికాం ...
మయూరహస్త ... కర ...

౬ అర్ధచంద్రహస్తము ...

అర్ధచంద్రకరస్స ...

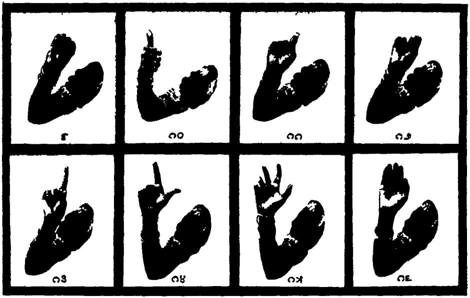
౭ అరాళహస్తము లక్షణము

... తర్జనీ వక్రా ...

౮ శుకతుండహస్తము లక్షణము

అస్మిన్ననామికా వక్రా ...

అభినయము

౯ ముష్టిహస్తము లక్షణము

ఏకనా సంగుళీనాంచ కుంచితానాం తలాంతరే,
అంగుష్ఠేనోపరిగతో ముష్టిహస్తోఽయ ముచ్యతే.

౧౦ శిఖరహస్తము లక్షణము

చేన్ముష్టి రున్నతాంగుష్ఠ స్స ఏవ శిఖరః కరః

౧౧. కపిత్థహస్తము లక్షణము

అంగుష్ఠమూర్ధ్ని శిఖరే వక్రితా యది తర్జనీ,
కపిత్థాఖ్యకర స్సోఽయం

౧౨ కటకాముఖహస్తము లక్షణము

కపిత్థతర్జనీ చోర్ధ్వం మిళితాంగుష్ఠమధ్యమా,
కటకాముఖహస్తోఽయం కీర్తితో భరతాదిభిః

౧౩ సూచీహస్తము లక్షణము

ఊర్ధ్వం ప్రసారితా యత్ర కటకాముఖతర్జనీ,
భవే త్సూచీకరస్సోఽయం కీర్తితో భరతాగమే

౧౪. చంద్రకలాహస్తము లక్షణము

సూచ్యా మంగుష్ఠమోక్షేతు భవే చ్చంద్రకలాకరః

౧౫. పద్మకోశహస్తము లక్షణము

అంగుళ్యో విరళాః కించి త్కుంచితా స్తలనిమ్నగాః,
పద్మకోశాభిధో హస్తః

౧౬. సర్పశీర్షహస్తము లక్షణము

పతాకతలనిమ్నత్వా త్సర్పశీర్షకరో భవేత్

యంగీకరింప నక్కఱలేదు గానిపుడు శక్తి నంగీకరింప నక్కఱలే దనియు, జాతియందే శక్తి నంగీకరించిరఁ జాలు ననియు నభిప్రాయము ఉపాధిభేదము ననుసరించి గుణములు భేదించుచుండుట గాని గుణమునకు మాత్ర మొక్కటియే యగుచుండును తెల్లనిగుఱ్ఱము, తెల్లనిపాలు, తెల్లనికాగితము అనుచోట్ల నన్నింటియందుగల తెల్లదన మొక్కటియే రూపము, గుఱ్ఱము, పాలు, కాగితము ననుపదార్థములం బట్టి వేర్వేఱుగా జ్ఞానము క్రమముగా కలుగుచున్నది. ఒక్కటే యగుచుండియు నద్దమునఁ జూచినయెడల పొడవుగాదిరిగను (చిన్న దున్నట్లును), శక్తియొక్క కాంతియందుఁ గాదిగాని గోలగను గన్పించుచు అంతమాత్రమున నాముఖములు వేర్వే అని చెప్పవీలగునా? కాదు. కావున గుణము లన్నియు జాతియం దంతర్భవించుఁ గావున వేఱుగా మూలయందు శక్తి యనవసరము.

ఇట్లే క్రియలుగూర్చియు గ్రహింపవలెను. గుడపాకము, తండులపాకము, లడ్డుకపాకము మొదలగు పాకములయందలి పాక మొక్కటియే. ఆ క్రియలు వేర్వేఱు, నియ్యరు లడ్డువులు మొదలగు గాని వలన పాకము వేర్వేఱైనట్లు తోఁచును. కావునఁ గ్రియ జాతియం దంతర్భవించుటచే వేఱే క్రియ కంగు శక్తి యనవసరము.

ద్రవ్యము గూడ జాతియే యనవలెను. వెంకన్న, అప్పన్న మొదలుగా గల కొక్కొక్కరైనను వయోవస్థలచే వారి మాఱుచుండును. అట్లే చిలుకచే పిలువఁబడిన వెంకన్న యొకరుఁడు, పిల్లవానిచే పిలువఁబడినవాఁడు వేఱు, ముసలి పిలిచిన వెంకన్న వేఱు నగుచున్నారు. ఇట్లు వయోవస్థాగతభేదములంబట్టి పెక్కుమంది వెంకన్నలు ప్రసిద్ధులగుచే నీయుత్తమున వెంకన్నత్వజాతి యుండి తీఱును. కావున వ్యక్తియందు శక్తి నంగీకరింప నక్కఱలేదు. ఇట్లు పదార్థ మొక్కజాతియే పదముచే బోధింపఁబడున దని తేలినది. గుణాదులింది యంతర్భవించును. కావున గుణాదులు పదార్థము అని భ్రమపడి యద్గోపలబ్ధికై విద్యాచక్రపదములందు శక్తి నంగీకరింప నక్కఱలే దని తాత్పర్యము.

కొందఱు క్రియయే శబ్దార్థమనియు, జాతిగుణద్రవ్యములు క్రియయందే యంతర్భవించు ననియు నిరూపించియున్నారు. ఇయ్యది క్రొత్తసిద్ధాంతము. ఆలంకారికశాస్త్రవసురుడగు మహిమభట్టు వ్యక్తివివేకమున నీమతము నిరూపించియున్నాఁడు. ఘటమందు ఘటత్వసామాన్య మున్నను ఘటన ముండు (కండిటని (ఎం) ఘటించు నను) క్రియ లేనిదే ఘటరూపార్థబోధ కలుగఁజాలదు. శుక్లాదికము గుణమైనను శుక్లత్వమును (తెల్లదనమును) బొందించే నది శుక్లము కాఁజాలదు. వంటవాఁడు వంటను చేయకుండగనే పాచకుఁడు కాఁజాలఁడు. కావున క్రియయే పదార్థ మని యతఁడు నిరూపించియున్నాఁడు.

నైయాయికులు జాతివిశిష్టవ్యక్తియందు శక్తి నంగీకరింతురు. 'గౌః' అనునప్పుడు వాక్యమునందు గోత్వజాతియుఁ గల దనియు, జాతితోఁ గూడినగోవ్యక్తియు (గోద్రవ్యమే) యాశబ్దమున కర్థ మనియు వారిమతము. పోగతులు తగ్గిపోయి భిన్నమనంటే శబ్దమునకు శక్తి నంగీకరింతురు. దానికంటె వేఱుగుదానికంటె వేఱుగునది శబ్దార్థము. ఘటముకంటె వేఱుగునది పటము. ఎవుకంటె వేఱుగునది ఘటమే కాని వేఱొకటి కాదు. కాన ఘటశబ్దమునకు ఘటమే యర్థమని తేలినది. ఇట్లే తత్తన్మతానుసారముగ శబ్దార్థము మాఱుచుండును. సిద్ధాంతమునమాత్రము జాతియే శబ్దార్థ మని తెలియవలెను.

[ఋ. వేం. ర.]

అభినందుఁడు — కాశ్మీరదేశము ముక్తాపీడు నాఁటేండ్లవిఘ్నమండి న్యాయమాత్రములకు 'న్యాయమంజరి' యను వ్యాఖ్యారచించిన జయంతభట్టుకుమారుఁడు, కాదంబరీకథాసార మను సుందరమైన లఘుకావ్యమును రచించెను. గౌడాభినందుఁడను మఱియొకకవి వంగదేశపురాజగు యువరాజనరేంద్రుని యాస్థానభూషణమై రామచరితమను మహాకావ్యమును విరచించెను. ఈ యిరువు రభినందులును క్రీ. శ. ౮౫౦–౯౫౦ మధ్యకాలములో నుండిరి. వీర కాక యర్వాచీనుఁ డగు నభినందుఁడు వాసిష్ఠరామాయణమునకు నంది గ్రంథకర్త.

అభినయము — నటుఁడు తన హృద్గత క్రోధాదిభావము లను శరీరాదిచేష్టలవలన వ్యక్తీకరించుట అభినయము. రసము యొధిష్ఠి రాదులయవస్థలను రంగాదిసాహిత్యముచేఁ జూపుట యభినయము యొక్క ప్రయోజనము. అభినయమున కనుకరణ మనుకార్యము. లోకమునందుఁ దండ్రి తనకుమారుని ముద్దాగుట అభినయ మనిపించు కొనదు. పితాపుత్రులు కానివారు వారివేషములు వేసికొని, యందుఁ దండ్రివేషము వేసికొనినవాఁడు కొడుకువేషము వేసికొనిన వానిని ముద్దాడిన నది యభినయ మగును. భరతముని ప్రణీత నాట్య శాస్త్రమునందు అభినయము నాలుగువిధములు, ౧ ఆంగికము, ౨ వాచికము, ౩ ఆహార్యము, ౪ సాత్త్వికము. (౮–౯) ఇక వీనినిగుఱించి కొంచెముకొంచెము విచారింతము.

ఆంగికము — నేత్రముఖహస్తపాదాదికముల వ్యాపారమువలన మనోవ్యాపారములను దెలియఁజేయుట ఆంగికాభినయము. లోకమునందు జనులు కోపము వచ్చినప్పు డొకవిధముగను, ప్రేమ యధిక మైనప్పు డొకవిధముగను, విషాదము కలిగినప్పు డొకవిధముగను ముఖ వికాసమును, హస్తపాదవిక్షేపములను చేయుట మనము చూచు చున్నారము. ఒకనియొక్క బహిరింద్రియవ్యాపారమునుబట్టి యతని మనోవ్యాపారమును మనము పిఱిగొనగలము. లోకమందలి యీ శారీరవ్యాపారములను నటుఁడు చక్కఁగ ననుకరణము చేసినఁగాని ప్రేక్షకులకు రామాదితాదాత్మ్యబుద్ధిచే నానందము కలుగనేరదు. ఇంతియ కాదు, ఈయంగవ్యాపారములు లోకము ననుసరించి బాలురకు, తరుణులకు, వృద్ధులకు, గొప్పవారికి భృత్యులకును వేఱువేఱుగ నుండవలెను. గంభీరుఁ డైనవాయకుఁడు దుఃఖ సమయమున బాలునివలె బాపురుమని యేడ్చినచో బాగుగ

మందురా? ఒకపురుషుఁడే యొక్క భావముచే భిన్నభిన్న వ్యక్తుల యెడఁ గనఁబఱచునప్పుడు భిన్నాభినయములను జూపవలయును. ఒకానొకపురుషుఁడు ప్రేయసిని ప్రేమించునప్పుడును, సోదరిని ప్రేమించునప్పుడును, పుత్త్రుని ప్రేమించునప్పుడును ఒక్కవిధమైన యభినయమే చూపుటకు వీలు లేదుగద!

నాటకమునం దాంగికాభినయప్రాధాన్యమును జూపుటకు రెండు ఉదాహరణములను జూపెదను. శాకుంతలనాటకప్రథమాంకమందలి యీక్రిందిభాగమును చూడుఁడు —

శకుంతలా — (శృంగారలజ్జాం రూపయతి)

సఖ్యౌ — (ఉభయో రాకారం విదిత్వా, జనాంతికమ్) హలా! శకుంతలే! యద్యత్రాద్య తాతః సన్నిహితో భవేత్

శకుంతలా — (సరోషమ్) తతః కిం భవేత్?

సఖ్యౌ — ఇమం జీవితసర్వస్వేనాప్యతిథివిశేషం కృతార్థం కరిష్యతి[1]

ఇచ్చట శకుంతల కూర్చుండియున్నది మాట లాడుట లేదు కాని యామె అనురాగవ్యంజకము లగు 'ఊర్ధ్వేక్షణ, చింతన, ముఖావనమన, నఖకర్తన, వస్త్రాంగులీయకస్పర్శాదికము' లయిన యంగచేష్టలవలన శృంగారలజ్జ నభినయించినందున సఖు లామె భావము తెలిసిరి. అట్లే నాయికానాయకులయాకార మనఁగా పరస్పరస్నిగ్ధావలోకనమువలన వారిభావమును సఖు లెఱింగిరి కావున శకుంతలాదుష్యంత వేషములను వేసికొనినవారు, వారిభావము ప్రేక్షకులకుఁ దెలియున ట్లభినయింపవలెను. లేనియెడల నీభాగము ప్రేక్షకులకు రమ్యముగ నుండదు

శాకుంతలమునందలి యింకొకప్రసంగమును చూడుఁడు —

శకుంతలా — అనసూయే! అభినవకుశసూచ్యా పరిక్షతం మే చరణం, కురవకశాఖాపరిలగ్నం చ వల్కలం, తావత్పరిపాలయత మాం యావ దేనత్ మోచయామి[2] (రాజాన మవలోకయంతీ సవ్యాజం విలంబ్య సహ సఖీభ్యాం నిష్క్రాంతా)

ఇచ్చట శకుంతల, కాలికి దర్భాంకురము గ్రుచ్చుకొనినదనియు, పరికిణి చెట్టుకొమ్మకుఁ బట్టుకొనినదనియు వ్యాజము కల్పించుకొని కొంత కాలయాపనము చేసి యితరులకుఁ దెలియనట్లుగ రాజును జూచును. పైని చూపినయభినయమునకంటె నిది యెక్కుడు కష్టము. ఇచ్చట కాలికి దర్భ గ్రుచ్చుకొనినట్లును, కొంగు చెట్టునకుఁ బట్టుకొనినట్లును అభినయము చేయుటయేకాక యాచేష్ట లన్నియు రాజును జూచుటకై కల్పింపఁబడినవ్యాజములు (సాకులు) అని ప్రేక్షకుల కభినయమువలననే బోధపడునట్లు నటింపవలెను. ఇది యభినయవిశేషము

ఉత్తరరామచరితమందలియీక్రిందిప్రకరణమును చూడుఁడు

సీతా — ఏతే ఖలు తత్కాలకృతగోదానమంగళాః కృతార్యా భ్రాతరః, వివాహదీక్షితా యూయమ్ అహో జానామి తస్మిన్నేవ ప్రదేశే తస్మిన్నేవ కాలే వర్తే

* * * *

లక్ష్మణః — ఇయ మార్యా, ఇయ మప్యార్యా మాండవీ, ఇయం వధూః శ్రుతకీర్తిః

సీతా — వత్స, ఇయ మప్యపరా కా?

లక్ష్మణః — (సలజ్జస్మితమ్, అపవార్య స్వగతమ్) అయే ఊర్మిలాం పృచ్ఛత్యార్యా భవతు అన్యతః సంచారయామి (ప్రకాశమ్) ఆర్యే దృశ్యతాం ద్రష్టవ్య మేతత్, అయం చ భగవాన్ భార్గవః[3]

---

1 చదువరులసౌకర్యార్థము ప్రాకృత వాక్యముల సంస్కృతచ్ఛాయయే యీయఁబడినది. అర్థము —

శకుంతల — (శృంగారలజ్జ నభినయించుచున్నది)

సఖులు — (ఇరువురయాకారమును గని, జనాంతికము) సఖీ శకుంతలా, నాయన యిప్పు డిచట నుండినయెడల?

శకుంతల — (కోపముతో) ఉండిన నేమి?

సఖులు — జీవితసర్వస్వమేని యిచ్చి యీయతిథిని కృతార్థునిఁ జేయుదురు — [వే వేం శాస్త్రిగారి భాషాంతరీకరణము]

2 కొన్ని దాక్షిణాత్యపాఠములలో నీవాక్యము లేదు. అర్థము — శకుంతల - అనసూయా! మొనదేలిన క్రొత్తదర్భపుమొన నాపాదమున గ్రుచ్చుకొన్నది నాచీర కురవకవృక్షముకొమ్మకు చిక్కుకొన్నది దీనిం దీసికొనువఱకును నిలిచి నన్ను వెంటఁగొనిపొండు (అని మిషపెట్టి రాజుం జూచుచు నాలస్యము చేసి సఖులతో వెడలిపోవుచున్నది). — [కం వీ]

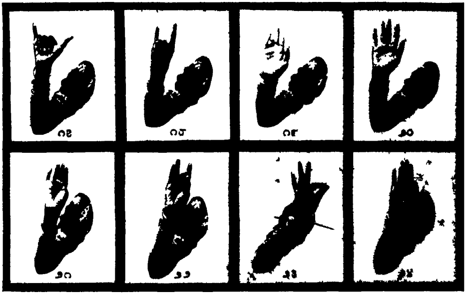
3. సీత - నిజముగా వీ రప్పుడే గోదానమంగళకార్యమును నెఱవేర్చిన నలుగురు తమ్ములు వీరు వివాహదీక్షను గైకొనినవారు ఆహా! ఆప్రదేశమునందే యాకాలమునందే నే నిప్పు డున్నట్లున్నది. * * * *

లక్ష్మణుఁడు — ఈమె వదినెగారు ఈమె మాండవివదినెగారు ఈమె మఱఁదలు శ్రుతకీర్తి

సీత — వత్సా! ఇదిగో యింకొకతె యున్నదే ఈమె యెవరు?

లక్ష్మణుఁడు — (సిగ్గుపడి నవ్వుచు, మొగము త్రిప్పి, తనలో) - ఆహా! మావదినెగారు నన్ను ఊర్మిళనుగుఱించి యడుగుచున్నారు. సరే. మంచిది. ఆమెను ఇంకొకవైపునకుఁ ద్రిప్పెదను (ప్రకాశముగ) ఇదుగో వీరు చూడఁదగినవి చూడుఁడు, ఇతఁడు భగవంతుం డగు భార్గవుఁడు.

- భి న య ము

౧౭ ము గ్న ము [illegible] ము

[illegible]

౧౮ వా ఖ వా ము [illegible] ణము

వ [illegible] నామికా [illegible] ము [illegible]

౧౯ [illegible] వా ము [illegible] ము

[illegible] నామికా [illegible]

౨౦ సో స్మవా [illegible]

[illegible]

తురివా

[illegible] నిపా [illegible]
[illegible] నామికా [illegible]

మరివా [illegible] ము

[illegible]

౨౩ వా సా [illegible]

[illegible]

౨౪ వా [illegible] ము

[illegible]

అభినయము

౨౧ దంశవా ము ఘ ఋ

౨౨ ముకుళవా ఋ ము

౨౩ తా మూ వా

ౘ శూలవా ము షి ము

౨౯ జలివా ఋ లఘుౚఋ

3 కపోతవా తి ణము

3౧ కర వా ఋ

ఇచ్చట లక్ష్మణుఁడు తన వదినెగారికి వివాహకాలపుఁ బటములను జూపుచు సీతా, మాండవీ, శ్రుతకీర్తులను బటములఁ జూపి తనభార్యయైన ఊర్మిళపటమును సిగ్గుచేఁ జూపక యూరకుండెను. అంత సీత ఊర్మిళపటమును జూపి 'ఇదిగో యిచ్చట నింకొకయామె యున్నదే, ఈమె యెవరు?' అని యడిగెను. అంత లక్ష్మణుఁడు 'వదినెగారు ఊర్మిళను గురించి యడుగుచున్నారు' అని మనసులో ననుకొని ముసిముసినవ్వులు నవ్వి యామాటను తప్పించి వివాహకథలోనితరువాతిభాగమగు పరశురామ గర్వభంగప్రకరణమునకుఁ బోవును. ఇచ్చట కేవల మాడినప్పటి సీతముఖవికాసమును, లక్ష్మణునిమనోభావమును దెల్పుచునీను సినగవ్వులను నటులు చూపలేకపోయినయెడల నీకథాభాగమందలి స్వారస్య మంతయు వ్యర్థము కాగలదనియు, వట్టియభినయము లేనినాటకప్రదర్శనము రసము లేనిపిప్పివంటిదనియుఁ జెప్పవలసియున్నది

ఈ యాంగికాభినయమును నాట్యశాస్త్రకారు లనేకవిధములుగ విభజించియున్నారు. ఆంగికాభినయము మూఁడువిధములు — శారీరము, ముఖజము, చేష్టాకృతము. మొగము గాక శరీరముయొక్క యితరభాగములవలనఁ గానవచ్చునది శారీరము, ముఖరాగములవలనఁ గానవచ్చునది ముఖజము, క్రియారూపమునఁ గానవచ్చునది చేష్టాకృతము. ఇందు ముఖరాగాన్వితము శ్రేష్ఠమైన దని చెప్పఁబడినది —

'శాఖాంగోపాంగసంయుక్తః కృతోఽప్యభినయః కృతః,
ముఖరాగవిహీనస్తు నైవ శోభాన్వితో భవేత్

శారీరాభినయోఽల్పోఽపి ముఖరాగసమన్వితః,
ద్విగుణాం లభతే శోభాం రాత్రా వివ నిశాకరః

నయనాభినయోఽపి స్యాన్నానాభావరసస్ఫుటః,
ముఖరాగాన్వితో యస్మాన్నాట్య మత్ర ప్రతిష్ఠితమ్[1]'

మనస్సునందలి భావములు మారినకొలఁదియు ముఖమునందలి వికారములు (రాగములు, రంగులు) మాఱుచుండవలెను. ముఖము హృదయప్రతిబింబమును జూపునట్టి యద్దము. హృద్గతభావములు ముఖమునందును గానఁగల్గిననటుఁ డతిశ్రేష్ఠుఁడు. మనస్సునందలి భావములు మారినకొలఁదియు ఒక్కొక్కక్షణములో ముఖరాగములు మార్చవలసియుండును. ఇందులకు మననాటకములలోనుండి రెండు ఉదాహరణములు తీసికొందము.

౧ శాకుంతలనాటకమునందలి పంచమాంకమున, శకుంతల రాజుకడకు వచ్చి నిరాకరింపఁబడినప్రకరణమునందు, ఆమెముఖమున స్ఫురించుఁ గ్రమముగ ఆతురత (రాజు తన్ను గౌరవించునో గౌరవింపఁడో యను శంక), నిరాశ, కోపము, దుఃఖము అను మనోవికారములు కథాసందర్భమునుబట్టి యుత్పన్నము లగును. ఆమెముఖమునందుఁగూడ నీభావముల ప్రతిబింబము ప్రేక్షకులకుఁ గానరావలయును. అట్లు చూపలేనినటుఁడు శకుంతలవేషము వేసికొనినయెడల నాటకముయొక్క మూఁడువంతులశోభ తగ్గు ననియే చెప్పవలెను.

౨ ఉత్తరరామచరితమందలి మూఁడవయంకమును వివేచించి యిందుగురించి గమనింపవలయును. ఇందు రామునకుఁ గానరాకుండ సీత యాతనియాలాపములను వినుచుండును. అతఁడు మూర్ఛపోయినప్పు డాతనిని, ఆతనికిఁ గానిపింపకుండ ముట్టుకొనును. ఈయొక్క రంగమందు దాని మనస్సులో నెన్నియో భావము లుదయించును. ఈ క్రిందిసందర్భమును జూడుఁడు —

సీతా — అహో! ఉద్భ్రాంతాస్మి

* * * *

సీతా — బహుమానితాస్మి పూర్వవిరహే నిరవధి రితి, హా హతాస్మి

* * * *

సీతా — (సోద్వేగం తమసా మాశ్లిష్య) హా భగవతి తమసే! గచ్ఛతీదానీ మార్యపుత్త్రః కిం కరోమి

* * * *

రామః — అస్తి చేదానీ మశ్వమేధసహధర్మచారిణీ మే

సీతా — (సాక్షేపమ్) ఆర్యపుత్త్ర! కా?

వాసంతీ — పరిణీత మపి కిమ్?

రామః — నహి నహి హిరణ్మయీ సీతాప్రతికృతిః

సీతా — (సోచ్ఛ్వాసాస్రమ్) ఆర్యపుత్త్ర! ఇదానీ మసి త్వమ్ అహో ఉత్ఖాతిత మిదానీం మే పరిత్యాగశల్య మార్యపుత్త్రేణ

* * * *

తమసా — (సస్మితస్నేహాస్రం పరిష్వజ్య) అయి వత్సే! ఏవ మాత్మా స్తూయతే

1 అంగోపాంగములతోఁ గూడుకొనియున్న శాఖా(అంగికా)భినయము చక్కఁగఁ బ్రదర్శింపఁబడినను ముఖరాగము లేనిది శోభింపదు. శారీరాభినయము కొలఁదిగా నున్నప్పటికిని ముఖరాగముచేఁ గవఁబడు ముఖజాభినయ మున్నయెడల, రాత్రిపూటఁ జంద్రునివలె రెట్టింపుశోభ కలుగును. నేత్రాభినయము ముఖరాగముతోఁ గూడుకొనినయెడల నన్ని భావములను, రసములను అది స్పష్టపఱుపఁగలదు. కావుననే నాట్యము దీనియందు నిల్పఁబడినది (నాట్యమునకు నిది మూలాధార మని భావము) [భరతాచార్యకృత నాట్యశాస్త్రమ్ - (బొంబాయి నిర్ణయసాగర ప్రతి) అ ౮, శ్లో ౧౪౭-౧౫౧]

సీతా — (సలజ్జము) పరిహసితాస్మి భగవత్యా![1]

ఒకస్త్రీ తనభర్త యింకొకస్త్రీని వివాహము చేసికొనెనేమో యన్న సంశయము కల్గినప్పు డామెముఖముమీఁద నుండువికారమును, ఇంకొకస్త్రీని చేసికొనలేదు, తనయందుఁగల ప్రేమచేఁ దనబంగారుప్రతిమను జేసి చూచి సంతోషించుచున్నాఁ డని విన్నతరువాత నామె ముఖముమీఁదను గనఁబడువికారమును అభినయింపలేనినటుఁడు నటుఁడే కాఁ డని చెప్పవలెను.

ముఖరాగము స్వాభావికము, ప్రసన్నము, రక్తము, శ్యామము అని నాలుగువిధములు (౮-౧౬౫) ము స్వస్థాదిభావనిరూపణమునకు స్వాభావికమును, అద్భుతహాస్యశృంగారములకు ప్రసన్నమును, వీర రౌద్రకరుణాదికములకు రక్తమును, భయానకబీభత్సములకు శ్యామమును అగు ముఖరాగము నుపయోగింపవలయు నని భరతాచార్యులయభిప్రాయము (౮-౧౬౮-౯)

ఆంగికాభినయము మరల రెండువిధములుగ విభజింపఁబడినది షడంగాభినయము, ఉపాంగాభినయము. శిరస్సు, హస్తములు, ఉరము, పార్శ్వము (ప్రక్కలు), కటి (పిఱుఁదు), పాదములు అనునవి షడంగములు. నేత్రములు, భ్రూవు (కనుబొమ), నాసిక, అధరము (పెదవి), కపోలము (చెక్కిలి), చిబుకము (గడ్డము) అనునవి ఉపాంగములు. ప్రత్యంగము లని యాఱు కలవు. మూపు, బాహువు, వీపు, కడుపు, తొడ, పిక్క, కొందఱు మణికట్లు, మోఁకాళ్లు, మోఁచేతులుకూడ ప్రత్యంగము లని చెప్పెదరు.

ఈప్రకార మంగము లన్నియు విభజించి యొక్కొక్కయంగము యొక్క చలనభేదములను నాట్యగ్రంథకారులును, అభినయగ్రంథకారులును విశేషముగ వర్ణించియున్నారు. అవి యసంఖ్యములు. హస్తభేదములు మూఁడువందలకు హెచ్చుగ నున్నవి. వాని నన్నిటిని నిచ్చట నుదాహరించుట యనావశ్యకము. దిక్ప్రదర్శనముగఁ గొన్నింటిని చెప్పెదము.

చేతిప్రేళ్ల నన్నిటిని చాఁచి అంగుష్ఠము మిగిలినవ్రేళ్లను తాఁకునట్లు ఉంచినయెడల నది పతాకహస్త మనిపించుకొనును. పతాకహస్తమందలి యనామికను వంచిన త్రిపతాకహస్త మగును. పతాకహస్తమందలి యనామికాకనిష్ఠికలను వంచిన అర్ధపతాకహస్త మగును. కొన్ని హస్తముల ప్రతిమలు వేఱొకపటమందుఁ జూపఁబడినవి వానిని జూచిన నేర్వేఱు హస్తముల లక్షణములు తెలియఁగలవు. ఏయేహస్తము లేయే ప్రసంగములందు నుపయోగింపవలసినదియు నాట్యశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినది. ఆవాహనము, అవతరణము, విసర్జనము, ధారణము, ప్రవేశము, ఉన్నామనము, ప్రణామము మొదలయినప్రసంగములందు త్రిపతాకహస్తము నుపయోగింపవలెను.

పతాకాదిహస్తములలో నొక్కొకటి నానావస్థలలో వినియోగింపఁబడునప్పుడు, ఊర్ధ్వగ పార్శ్వగాధోముఖ పరాఙ్ముఖోత్తాన త్ర్యశ్ర చంచలాచంచలత్వాదభేదములచే భావభేదములు సామాజికుల హృదయమునకు గోచరింపఁజేయఁబడును. పతాకమునకు వినియోగము — ప్రహారము, ప్రతాపనము, ప్రహర్షము, గర్వము మొదలగునవి. అందుఁ బ్రహారాభినయమునను పతాకము హృదయలగ్నతలమై కొంచెము కంపించునట్లుంచవలయు. ప్రహర్షాభినయమున రోమాంచసమ్ముఖముగా పైకెత్తవలయును. సేతు వాదియగు గర్వార్థమున పార్శ్వమునుండి పార్శ్వమునకుఁ దెచ్చుచు లలాటాభిముఖముగా పైభాగమునకుఁ దేవలయును. ఉభయహస్తముల పతాకము నగ్నివర్ష ధారాపుష్పవృష్ట్యాదికములఁ బ్రయోగింపవలెను. ఉభయహస్తపతాకకరణముచే నగ్నిజ్వాలలో నూర్ధ్వగమనముగా, జలధారలలో నధోగమనముగా, పుష్పవృష్టిలో నూర్ధ్వముఖహస్త ముంచుకొని యంగుళుల శిరోదేశమున క్రమముగా నధోముఖహస్తమై యంగుళుల యధోగమనము నడపవలయును. కావునఁ బతాకాదుల నూర్ధ్వాదిస్థితిభేదములచే నవస్థాభేదముల నభినయింపఁగు నని కోహలాదులమతమున హస్తాద్యభినయము నాట్యమునకుఁ గేవల మంగరూపము గాక నృత్త

1 సీత — అయ్యారో! పిచ్చిదాన నైతిని

* * * *

సీత — భార్యావిరహమున గౌరవింపఁబడితిని ఇప్పటివిరహము నిరవధిక మనినతోఁచె నా ప్రాణము లెగిరిపోయెను

* * * *

సీత — (దిగులుతో గట్టిగ తమసను బట్టుకొని) ఓభగవతి తమసా! నా ప్రాణేశ్వరులు పెళ్లైనరటమ్మా ఏమి చేసెదను?

రాముఁడు — అయినను, అశ్వమేధక్రతువులో నాకు సహధర్మచారిణి యున్నదిగదా

సీత — (ఉత్తలపాటుతో) ప్రాణేశ్వరా! ఆమె యెవరు?

వాసంతి — వివాహముకూడఁ జేసికొంటిరా యేమి?

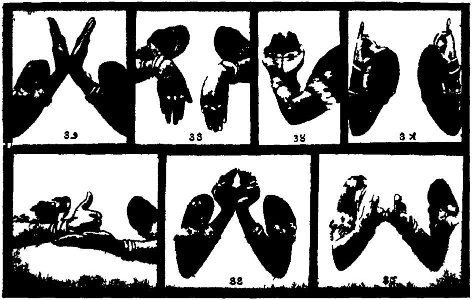
రాముఁడు — లేదు లేదు బంగారముతోఁ జేయఁబడిన సీతాప్రతిమ

సీత — (నిట్టూర్పు విడిచి, కన్నీటితో) ప్రాణేశ్వరా! మీ కిప్పుడు నామీఁదను దొల్లిటి యనురాగము పోలేదు గదా! నిశ్చయముగా నాహృదయములోనుండి మీయంతట మీరే పరిత్యాగశల్యమును తొలగించితిరి * * *

తమస — (స్నేహాశ్రువులు రాల నవ్వుచుఁ గౌఁగిలించుకొని) కుమారీ! ఇది యాత్మస్తుతి కాదే?

సీత — (సిగ్గు దోఁపఁ గ్రిందు చూచుచు స్వగతముగా) భగవతి తమస నన్నుఁ బరిహాసము చేయుచున్నదిగదా! [నా. నా.]

అభినయము

౩ స్వ_కహా ము లక్షణము

శాకా హా ప్ర యుక్త రహో _ణిబ హో
హా ఽ కా శ్రి

౩౩ డోల హా ము లక్షణము

శా ఉర్వ్యారదోర్థ డో పాఠయ ముద్య

౩౪ పుష్పపుటహా ము లక్షణము

ం ప్రకర రృకెై అ ఎ కర

౩౫ త్స గహా ము లక్షణము

అశో శ్రీ గాహా బాల ధ మృగ ర కగా య
ఉత్స గనామ హాపోఠయం రితో భరత మే

౩౬ శివలింగహ_ము లక్షణము

గాకేర్ధ చ ‿ బి శ్రి శృఖ శృవలి గ

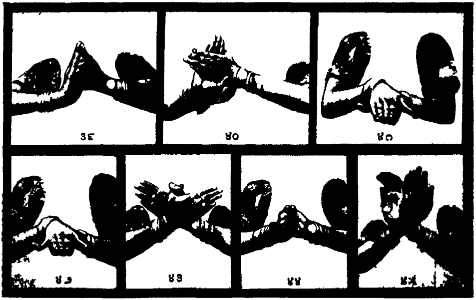
౩౭ కటకావర్ధనహా ము లక్షణము

క కాము హా గాణో శ్రి ఎవ_కా స్తణిబం హో
క కా నా శ్రీగాన శ్రి ది నాట్యవిదో ౧గు

౩౮ శకటహా ము లక్షణము

భ్రుగు మ శ్రమం ‿గాం చ నే

అభినయము

౩౯ ... ఖవా ము ... తుణ

... న్యాద్యాయ ... పా ...

౪౦ ... వా ము ... తుణము

... నో ...

౪౧ ... వా ము ... తుణ

... శిగా

౪౨ ... న్యహా ము ... తు ము

... శి ...

౪౩ ... హా ము లతు ము

... శి

౪౪ ... వాహా ... తు ము

... శి ... గా

౪౫ నాగ ... వా ము ... తు ము

... న్నా ...

మునకుఁ బ్రధానభూతముగా గ్రహింపఁబడును. దిక్ప్రదర్శనముగా బృహస్పతిమతమునఁ బతాకహస్తవినియోగమును చెప్పుచున్నాము దానిని పైనుదాహరించిన భరతమతముతోఁ బోల్చిచూచిన నాట్యశాస్త్ర భేదములచే దత్తిల్లి ప్రియాభేద మేర్పడును. ఒయమతమునఁ బతాక కర్మములు —

"స్పర్శే దేహాశ్రితవనే విహంగస్య విదర్శనే,
చిత్యాం ప్రవేశభావేఽపి పతాకే చాంగరాగకే
ఆత్మార్థే శపథే చాపి తూష్ణీంభావనిదర్శనే,
నృపశ్రేష్ఠస్య భావేచ గాఢాలింగనభావనే
ప్రలాపే ఖడ్గకూపేఽపి పలాయనవిధిక్రమే,
మంచార్థే ఫలితే సింధౌ క్షీరే చేన్దగమందిరే
తత్రతత్రైవయోజ్యే శారకస్య స్వకృతిక్రమే,
ఏవం పతాకహస్తస్య వినియోగః ప్రకల్పితః"

భరతమతమున రసభావపోషకముగా వాంగిక మునను సంది గుర్వాదిమతమున వాంగికము లాస్యమున కుపరంజక మగును.

ఈలాగుననే శాస్త్రాదికములకును నియమములు గలవు. నటుఁ డీనియమముల నన్నిటిని నేర్చుకొనుట మంచిదే కాని, నాట్యా తాదాత్మ్యమును జెందక మనఃప్రవృత్తిచేఁ గాక కేవల మిట్టి నియమముల ప్రకార మభినయము చేయఁబోయిన నది యొకానొకప్పుడు కృత్రిమాభినయ మగునే కాని స్వాభావికముగ నుండదు. నటునకుఁ బ్రపంచజ్ఞాన ముండి లోకవ్యవహారము ననుసరించి యభినయము చేసినచో నది ప్రేక్షకమనోరంజకము చేయునే కాని కృత్రిమాభినయము చేయఁజాలదు. కావుననే భరతాచార్యులు రభినయ విశేషములను చెప్పి చెప్పి చివరకు నిట్లు వ్రాసిరి —

"యాని శాస్త్రాణి యే ధర్మా యాని శిల్పాని యాః క్రియాః,
లోకధర్మప్రవృత్తాని నాట్యమిత్యభిసంజ్ఞితమ్ ౧౨౮
న చ శక్యం హి లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ,
శాస్త్రేణ నియతం కర్తుం నానాచేష్టావిధిం ప్రతి ౧౨౯
నానాశీలాః ప్రకృతయః శీలే నాట్యం ప్రతిష్ఠితమ్,
తస్మాల్లోకప్రమాణం హి జ్ఞేయం నాట్యం ప్రయోక్తృభిః 1"
(౨౫ వ అధ్యాయము)

రవివర్మాదిచిత్రకారులచే జిత్రింపఁబడిన రాధామాధవాదిపటములవల్లను, ఇటీవల వాడఁబడుచున్న బైస్కోపుపటములవల్లను అభినయము కొంతవఱకు నేర్చుకొనవచ్చును కాని నిజమైనయభినయము నేర్చుకొనవలెనన్న లోకమునందలి ప్రజలయాచరణమును జూచియే నేర్చుకొనవలెను. ప్రేమ హెచ్చుగ నున్నప్పుడు తల్లి తన చంటిబిడ్డ నెట్లు ముద్దాడునో, శోకవిషాదసంతాపసమయములలో ముఖవికాసము లెట్లు మాఱునో తెలిసికొనవలయు నన్న నట్టిసందర్భములు లోకమునందుఁ జూచితీరవలయును. ఎన్ని పటములను జూచిన నేమి? కావున నాంగికాభినయములో నటునకు, నేర్పవలసినదంతయు లోకానుభవమే యెక్కుడు ఉపయోగకారి యగును.

వాచికాభినయము — నటుఁడు శరీరాభినయమువలనఁ దన భావములను దెల్పుట గాక వాక్కువలనను దెలుపును. ధ్వనిభేదముచేతను, కాకుభేదముచేతను, విరామభేదముచేతను ఒక్కవాక్యమునకే వేఱువేఱుతాత్పర్యము లేర్పడును. కావునఁ బాత్రమునకుఁ దగినట్లును, సందర్భమునకుఁ దగినట్లును మాట లాడవలయును. ఉపన్యాసములఁ జేయువక్తలకును ఈయభినయ మావశ్యకము. నాటకము లోకవ్యవహారప్రతిబింబము గనుక పాత్రములనుబట్టి వారిభాషయు మాఱు చుండవలె నని సంస్కృతనాట్యశాస్త్రకారులమతము. కాని యిచ్చట నొకవిశేషము చెప్పవలసియున్నది. శౌరసేన్యాదిప్రాకృతభాషలు నాటకములలోఁ బాత్రోచితముగ వాడవచ్చునని చెప్పి, బర్బరాంధ్ర ద్రవిడభాషలు నాటకమున నిషేధింపఁబడినను వైకల్పికముగా స్థానోచితముగా వాడవచ్చునని భరతుఁడు చెప్పియున్నాఁడు —

"న బర్బరకిరాతాంధ్రద్రావిడాద్యాసు జాతిషు
నాట్యయోగేతు కర్తవ్యం కావ్యం భాషాసమాశ్రయమ్
జాతి ష్వేతాసు సర్వాసు శుద్ధాసు ద్విజసత్తమాః!,
శౌరసేనీం సమాశ్రిత్య భాషా కార్యాతు నాటకే,
అథవా ఛందతః కార్యా దేశభాషా ప్రయోక్తృభిః"2

శాకుంతలనాటకమునందు శార్ఙ్గరవ దుష్యంతసంభాషణములో మొదట శార్ఙ్గరవుఁడు శాంతముగ మాటలాడి పిదపఁ గోపముతో మాటాడును. ఆ రెండు సమయములందలి యూతనిధ్వని వేఱువేఱుగ మాఱవలెను. షేక్స్పియరుకృతమయిన జూలియస్ సీజరునాటకమునందు జూలియస్ సీజరు చనిపోయినతరువాత నాతనినిగూర్చి చెప్పుచు, అంటొని బ్రూటసు నధిక్షేపించుచుఁ జెప్పుచు ('Brutus is an honourable man') 'బ్రూటసు మర్యాదాయుక్తుఁడు' అని మూఁడుసారు లనును. ఈ మూఁడుసారులును ఈవాక్యమును

1 ఏశాస్త్రములు, ఏధర్మములు, ఏశిల్పములు, ఏక్రియలు లోకధర్మమును అనుసరించి యుండునో దానిని నాట్య మందురు (౧౨౮) స్థావరజంగమాత్మకమైన లోకముయొక్క చేష్టావిధుల నన్నిటిని శాస్త్రముచే నరికట్టుట సాధ్యము కాదు (౧౨౯) ప్రకృతులు పెక్కుశీలములు గలవి, శీలమునందే నాట్యము నిల్చియున్నది కావున, నాట్యమునకు లోకమే ప్రమాణమని నాటకములను బ్రదర్శించువారు తెలిసికొనవలెను (౧౩౦)

2 నాట్యశా, అ ౧౮., శ్లో ౪౪-౪౫

మూఁడువిధముల నుచ్చరింపవలయును. అట్లుచ్చరించినఁ గాని యందలి యర్థవిశేషము ప్రేక్షకులకు బోధపడనేరదు.

ఆహార్యాభినయము — ఆహార్య మనఁగా వేషకల్పనవిధానము. కేవలము వేషముచేతనే పాత్రముయొక్క భావముల సామాజికులహృదయము నందు కలిగించేయుట యాహార్యాభినయము, అనఁగా నటులను వారి వారి భూమికలకుఁ దగినట్లుగ వస్త్రభూషాదులచే నలంకరింపఁ జేయుట. నటులకు తమకాలమునందలి వస్త్రభూషాదులజ్ఞాన మావశ్యక మగుటయే కాక, పూర్వకాలమునందలి ఋషినృపకంచుక్యాదులవస్త్రభూషాదులజ్ఞానము కొంతవఱకుఁ గలిగియుండవలెను. మాలతీమాధవ నాటకమునందలి అఘోరఘంటుఁడు, కపాలకుండల మొదలయిన భూమికలకు వేషములు వేయుటకై తాంత్రికమతమువారు పూర్వము జేసికొనుచుండిన వేషముల నెఱుంగవలయును. అట్లే ప్రబోధచంద్రోదయమునందలి పాత్రములకు సింగారించుటకు నందు వర్ణింపఁబడిన మతములవారి కట్టుబొట్టులు మొదలయినవి సరిగా నెఱింగి యుండవలెను. లేనియెడల వేషములు శోభింపనేరవు. రంగాలంకారము లన్నియు, రంగమునందును నాపఁబడు వనజలపర్వతాదు లన్నియు నిప్పటివారిచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుతెరలు మొదలగునవియు నాహార్యాభినయమునకు సంబంధించినవియే.

సాత్త్వికాభినయము — సాత్త్విక మన మనస్సత్త్వముచే నిర్వర్తింపఁబడునది. సాత్త్వికాభినయ మనఁగా రసనిష్పత్తిని గలిగించు విభావ స్థాయి సంచారి సాత్త్వికభావములను అనుభావములచే సామాజికుల హృదయములకుఁ దత్తద్భావముల నుద్బోధింపఁజేయు ప్రక్రియ. కావున సాత్త్వికాభినయమున నాయికానాయక ప్రవృత్తులను మనోవృత్తిరూపములగు ననవిశేషములలోని స్థిరభావము లగు రతి, శోకము, ఉత్సాహము, భయము, విస్మయము, క్రోధము, నగవు, జుగుప్సయును, నిర్వేదాదు లగు ముప్పదిమూఁడును, స్తంభప్రళయాదు లగు నెనిమిదియు ననుభావములచేఁ జూపఁబడును. అనుభావము లనఁగ క్రియలు. ఉదాహరణముగాఁ గ్రోధమున — నిశ్వాసోచ్ఛ్వాసపుటము, ఉద్వృత్తనయనము, సందష్టోష్ఠపుటము, గండస్ఫురణము మొదలగునవి యనుభావములు. వీనిచేఁ గ్రోధభావము నభినయింపఁదగు. ఇట్లే శంకకు — ముహుర్ముహురవలోకనము, అవకుంఠనము, ముఖశోషణము, జిహ్వాపరిలేహనము, ముఖవైవర్ణ్యము, స్వరభేదము, కంపము, శుష్కోష్ఠము, కంఠావమర్శనము — మొదలగునవి యనుభావములు. వీనిచే శంకావస్థ నభినయింపఁదగు.

సాత్త్వికభావములఁగూడ నిట్లే అభినయింపఁదగు. అలంకారికులమతమున సాత్త్వికభావము లెనిమిది. స్వేదము (చెమట), స్తంభము (ప్రాణపాటు), రోమాంచము (గగుర్పాటు), స్వరభేదము (మాట మాఱుట), వేపథువు (మాట తడఁబడుట), వైవర్ణ్యము (వెలవెలఁ బాఱుట), అశ్రువు (కన్నీరు), ప్రళయము (మూర్ఛ).

ఇతరులసుఖదుఃఖములను గాంచి వానియెడ మనస్సునకు సానుభూతి గలిగినఁగాని యీభావము లుత్పన్నములు కావు గనుక వీనికి సాత్త్వికభావము లని పేరు వచ్చెను. సత్త్వము అనఁగా మనస్సులో నుండి పుట్టినవి, లోకధర్మమును అనుసరించుటచే నాట్యమునకు సత్త్వము కావలెను. ఏభావమును అభినయించునప్పు డాభావముగల పురుషునితో తాదాత్మ్యమును బొందవలెను. దుఃఖము రోదనాత్మకము. దానిని అదుఃఖితుఁ డెట్లు అభినయించును? సుఖము ప్రహర్షాత్మకము. దానిని దుఃఖితుఁ డెట్లు అభినయింపఁగలఁడు? కావున నటుఁడు తాను గైకొనినభూమికతోఁ గొంతవఱకైనను ఐక్యమును బొంది యీభావములను ఘటింపవలె నని భరతాచార్యులవారి యభిప్రాయము.[1]

ఈ సాత్త్వికాభినయమున స్థాయిసంచారిభావాభినయము నొకొక సాత్త్వికభావముల నభినయించుటయుఁ గైని సూచింపఁబడెను. సమస్తభావములకును ప్రయోజనస్థానములు కలవు. అందులో సాత్త్వికభావముల నేయేపట్ల నభినయింపవలెనన దిట్లు చెప్పినాఁడు.

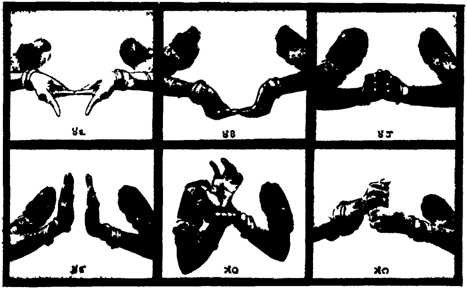
హర్ష భయ శోక విస్మయ విషాద రోగములను నాశ్రయించు స్తంభమును, క్రోధ భయ హర్ష లజ్జా దుఃఖ శ్రమ రోగ తాప వ్యాయామ శ్రమములపరిణామమగు స్వేదమును, శీత భయ హర్ష రోష స్పర్శ జరారోగములకుఁ గంపమును, స్పర్శ భయ శీత హర్ష క్రోధ రోగములవలన రోమాంచమును, భయ హర్ష క్రోధ జరా రోగ మద జనితమగు స్వరభేదమును, సంతోషము, వెదకించుట, జ్వరము, కోపము మొదలయినవానిచే వేపథువును, శీత క్రోధ భయ శ్రమ రోగ శ్రమతాపజము వైవర్ణ్యమును, ఆనందము రోషము పొగ గాని కాటుక గాని కనులలోనికిఁ బోవుట, శోకము, రెప్పవాల్పక చూచుట శీతము రోగములవలన అశ్రువులు, శ్రమ మూర్ఛా మద నిద్రాభిఘాత మోహాదులవలన ప్రళయము.

ఇట్లు వీని ప్రయోజనములు చెప్పుచు, అభినయమునందు వీని నెట్లు చూపవలయునో యీ క్రిందివిధముగఁ జెప్పినాఁడు —

---

1 అత్రాహ - కిమన్యే భావాః సత్త్వేన వినాభినీయంతే యేన హ్యేతే సాత్త్వికా ఉచ్యంతే అత్రోచ్యతే - ఇహ హి సత్త్వం నామ మనః ప్రభవమ్ తచ్చ సమాహితమనస్త్వా దుచ్యతే మనసః సమాధానాచ్చ సత్త్వనిర్వృతి రితి తస్య యోఽసౌ స్వభావో రోమాంచాదికృతః న శక్యతేఽన్యమనసా కర్తు మితి లోకస్వభావానుకరణాచ్చ నాట్యస్య సత్త్వ మీప్సితమ్ కో దృష్టాంతః, ఇహ నాట్యధర్మప్రవృత్తాః సుఖదుఃఖకృతో భావా స్తథా సత్త్వవిశుద్ధాః కార్యా యథా సరూపా భవన్తి దుఃఖం నామ రోదనాత్మకం తత్కథ మదుఃఖితేన, సుఖంచ ప్రహర్షాత్మకం తత్కథం దుఃఖితేనాభినేయమ్? ఏతదేవాస్య సత్త్వం య ద్దుఃఖితేన సుఖితేన వా అశ్రు రోమాంచౌ దర్శయితవ్యా వితి కృత్వా సాత్త్వికా భావా ఇత్యభివ్యాఖ్యాతాః (నాట్యశాస్త్రము, ౭-వ అధ్యాయము).

అభినయము

౪౬. ఖట్వాహస్తము లక్షణము

చతురే చతురం న్యస్య తర్జన్యంగుష్ఠమోచనాత్,
ఖట్వాహస్తో భవేత్

౪౭. లతాహస్తము లక్షణము

పతాకా డోలికాకారా లతాఖ్యః

౪౮. ముష్టిస్వస్తికహస్తము లక్షణము

ముష్టిహస్తౌ స్వస్తికతాం కటిస్థానే గతౌ యది,
ముష్టిస్వస్తికతాం స్యాతాం

౪౯. కుశలహస్తము లక్షణము

అన్యోన్యాభిముఖా వర్ధచంద్రా కుశలసంజ్ఞకః

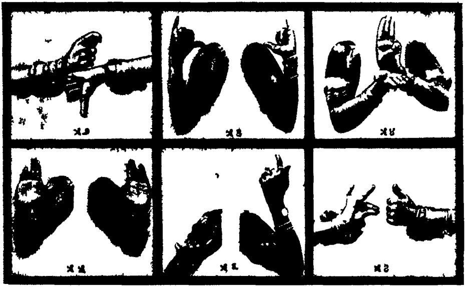
౫౦. నృసింహావతారహస్తము లక్షణము

వామే సింహముఖం ధృత్వా దక్షిణే త్రిపతాకకః,
నరసింహావతారస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే

౫౧. వామనావతారహస్తము లక్షణము

ఊర్ధ్వాధోధృతముష్టిభ్యాం సవ్యాసవ్యాభ్యాం యది స్థితిః,
స వామనావతారస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే

అభినయము

౨౦ రఘురామావతారహస్తము లక్షణము

ం శి వా గా కేశు భగ ర

అ గ్రరథా కు ం మ ంద్ర ర ప్తి

౨౩ కృష్ణావతారహస్తము లక్షణము

సు గ క్త్వే క వాస్త్రాభ్యా మగోనాభిము

అ సో ంగే ఎష్ణ శీ వా షర్యా డీయతే

౨౪ కల్క్యవతారహస్తము లక్షణము

తాడం శికే మే త గ్ధ

టశ్ తరవా స్యాశ్ శి సా శ్ గో గు

౨౧ విష్ణుహస్తము లక్షణము

పార్శ్వాభ్యాం త్రి తాభ్యాం విష్ణుహస్త ప్రకీర్తిత

౨౬ సరస్వతీహస్తము లక్షణము

హస్ప్రతే ణఒర ంక్రో నామ ర థా

ర వ్యత్యా కర స్రోక్తో థరాగమ

౨౭ మన్మథహస్తము లక్షణము

మే శేశు ంద శకఎశాద

వష్ణ శ ర ప్రోక్తో సా శ్రాప్రు సా కై।

అంగము లన్నియు నిష్క్రియముగ నుండుటయే స్తంభము. ఎండలో నుండుట, వివశత్వముతో నిలుచుండుట, గాలిని కోరుట యను క్రియలచేత స్వేదమును, శరీరమును చేత స్పృశించుటవలన (గాత్రసంస్పర్శముచే) రోమాంచమును, దుస్థితి (గద్గదము) నొంద వలనగానిచే స్వరభేదమును, ధ్వనికంపమును, స్ఫురణము (అదరుట), శరీరకంపములవలన వేపథువును, ముఖమునకు ఆదికొనిన మార్పియు ఇదా పిండాదివాతములను చిఁదిట్టియు వైవర్ణ్యమును, కనులు కుడుచుకొనుట కన్నీరు గార్చుట మొదలయినవానివలన నశ్రువులను, నిశ్చేష్ట నిష్కంపమూర్గ జడాకృతి దాల్చుటవలనను, భూమిపైఁ బడుటవలనను ప్రళయమును అభినయింపవలెను

పై భావములు గనుపఱుపవలసినవిధము లిట్లు తెల్పఁబడినను, అభినయమునకు నటునియొక్క యనుకరణకౌశలమే మూలాధారము ఈచాతుర్యము లేనివాఁడు నటుఁడుగ నుండలేఁడు. అందఱు నటులకు నన్నిరసములను గాని, అన్ని భావములను గాని అనుకరణము చేయుకౌశల ముండదు కొందఱకు హాస్య మభినయించుటయందును, కొందఱకు వీరరౌద్రాదులను జూపుటయందును, కొందఱకు శాంతాదికముల నటించుటయందుమాత్రము ప్రజ్ఞ యుండును వారివారి ప్రజ్ఞల ననుసరించి వారివారికి వేషములు వేయవలయును

పైని అభినయముయొక్క భేదములు నాల్గు చెప్పఁబడియెని వానిలో సాత్త్వికాభినయము రసభావోద్ద్యోతకము గావున సర్వోత్కృష్టము. సిద్ధికారి ఆంగికవాచికభేదములు ముఖ్యము లనియు, ఆహార్య మంగరూప మనియు కొలఁదిగాఁ జెప్పనగును సాత్త్వికా(?)దికాహార్యాభినయములు సహిత మాంగికమునందే పర్యవసించు చున్న వని కొందఱిమతము సమాచేశభేదముచే సాత్త్వికాద్యభినయములు భేదించుచున్నవి. నందికేశ్వరాదులు కేవల మాంగికమునందే సాత్త్వికాదుల నంతర్భవింపఁజేసి నాట్యవిద్యను నృత్తిప్రధానముగాఁ జేయుచున్నా రని భరతవ్యాఖ్యాతలమతము నందికేశ్వర కోహళాదులు ప్రతిపాదించిన అంగికాభినయమే ప్రధానముగఁగల విద్యలలో మనదేశమందు భోగమువాండ్రయాటయు, పాశ్చాత్య దేశమునందు ప్యాంటోమైమ్ (Pantomime) అను నాట్యవిశేషము ముఖ్యములు. ఇటీవల వెలసినట్టిబయోస్కోపు అను ఆటలును ఇట్టివే. ఇందు శబ్ద మెంతమాత్రము లేకుండ కేవల మభినయము వలననే కథాభాగ మంతయుఁ జూపఁబడును అంగికాభినయము మనోభావము నెంత చక్కఁగ వెల్లడి చేయఁగలదో చూపుటకు బయోస్కోపు ఆటలు మంచిదృష్టాంతములు. డిడారొ(?) అను ఫ్రెంచివిద్వాంసుఁడు నాటకమును జూడఁబోయినప్పుడు చెవులు మూసికొని యుండువాఁడఁట! కేవ లాంగికాభినయమువలన నటు లెంత యర్థమును బోధింపఁగలరో చూచుట యాతని యుద్దేశము వాచికాభినయము ప్రధానముగాఁ గలది యొకయర్థమునందు సం

గీతము, మఱియొకయర్థమునందు నృత్త్యము అన్నియభినయములను గావలసినది నాటకము ఇందును పెక్కుభేదములు గలవు. ఇందును గుఱించి యింకను అధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'నాటకము', 'నాట్యము', 'భరతము' అనుశబ్దములను జూడనగును.

(కో వేం ల)

(మా రా క.)

అభినవకాళిదాసు — ౧. సంక్షేపశంకరవిజయము రచించిన మాధవాచార్యునిబిరుదము

౨ కాశ్యపగోత్రమునందుఁ బుట్టిన యొకసంస్కృతకవి ఇతఁడు రచించినగ్రంథము శృంగార కోశభాణము.

3 'అభినవభారతచంపు',

'భాగవతచంపు' అను గ్రంథములను రచించిన సంస్కృతకవి.

అభినవగుప్తాచార్యుఁడు — ౧ కాశ్మీరమందలి గొప్పపండితుఁడు, అలంకారికుఁడు, మహామాహేశ్వరాచార్యుఁడని ప్రసిద్ధుఁడు. ఇతఁడు క్రీస్తాబ్దియమైన పదవశతాబ్దియొక్క చివరకాల మందును, పదునొకండవశతాబ్దియారంభమందును ఉండెను వరాహగుప్తుఁడు తాత, నృసింహగుప్తుఁడు తండ్రి, మనోరథగుప్తుఁడు తమ్ముఁడు, లక్ష్మణగుప్తుఁడు, భట్టేందురాజు, భట్టతౌతుఁ డనువారు విద్యాగురువులు, క్షేమరాజాదులు శిష్యులు ఇతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములు (౧) అనుత్తరాష్టికా (౨) కావ్యకౌతుకవివరణమ్, (3) క్రమస్తోత్రమ్ (౪) ఘటకర్పరకులక వివృతిః (౫) తంత్రవటధానికా (౬) తంత్రసారః (౭) తంత్రాలోకః (౮) దేహస్థదేవతాచక్రస్తోత్రమ్ (౯) ధ్వన్యాలోకలోచనమ్ (౧౦) నాట్యాలోచనమ్ (౧౧) పరమార్థచర్చా (౧౨) పరమార్థద్వాదశికా (౧3) పరమార్థసారః (౧౪) పరాత్రింశికా వివరణమ్ (౧౫) ప్రకరణస్తోత్రమ్ (౧౬) ప్రత్యభిజ్ఞావిమర్శినీ బృహతీవృత్తిః (౧౭) ప్రత్యభిజ్ఞావిమర్శినీ లఘువృత్తిః (౧౮) ప్రబోధ పంచదశికా (౧౯) భగవద్గీతాటీకా (౨౦) అభినవభారత్యాఖ్య భారతీయనాట్యశాస్త్రటీకా (౨౧) విజ్ఞానభైరవోద్ద్యోతటీకా (౨౨) మహోపదేశవింశతిః (౨3) మాలినీవిజయవార్తికమ్[1] (౨౪) భైరవ స్తోత్రమ్ – మొదలగునవి.

౨ అస్సాము దేశమందలి మహాపండితుఁడు. శాక్తుఁడు. బ్రహ్మసూత్రములపై శాక్త భాష్యమును రచించెను శంకరాచార్యులు దిగ్విజయార్థము బయలుదేఱి కామరూపదేశమునకుఁ బోయినప్పు డీతనితో వాదము సల్పి యాతనిని గెల్చెను అంత నీతఁడు వెలుపలికి నాచార్యులశిష్యత్వము నంగీకరించెను కాని మనస్సునందు ద్వేషము నుంచుకొని మంత్రతంత్రము లెఱింగినవాఁ డగుటచేఁ దన మంత్రబలముచే నాచార్యులవారికి భగందరరోగమును బుట్టించెనఁట! ఎంతగొప్పవారలకైనను దుష్టులు నచ్చి యుపచారము చేసినను

1. (కావ్యమాల ౨౫, కృష్ణశాస్త్రిగోకనముకర సంపాదకులు ప్రాసినట్టియుపోద్ఘాతమును జూడుఁడు)

అరోగము కుదురలేదు. అందుమీఁద పద్మపాదాచార్యుఁడు ప్రతి ప్రయోగమును జేసి యాచార్యుని బాగుచేసెనట! అభినవగుప్తుఁ డా రోగముతోనే చచ్చెనట! (మాధవకృత శంకర దిగ్విజయము, ౧౬-వ సర్గము).

ఈ యభినవగుప్తుఁడు వాదించినది యాదిశంకరునితోఁ గాదనియు, ఆ పీఠమును నలంకరించిన విద్యాశంకరభారతి యను శంకరాచార్యునితో ననియు, ఈసమాచారము క్రీ శ ౧౪ లో జరిగె ననియు అర్వాచీనకోశకారుఁడు వ్రాసినాఁడు, కాని ప్రమాణ మేమియు నిచ్చినవాఁడు కాఁడు

అభినవచంద్రుఁడు — ఇతఁడు కన్నడమున 'అశ్వ వైద్యము' అను గ్రంథమును వ్రాసిన బ్రాహ్మణగ్రంథకర్త. ఈతఁడు క్రీ శ పదునాలుగవశతాబ్ది సంవత్సర ప్రాంతమునం దుండియుండు నని కర్ణాటకకవిచరిత్రకారు లభిప్రాయపడియున్నారు

అభినవబాణుఁడు (వామనభట్టబాణుఁడు) — కొండవీటిరాజగు వేమభూపాలునియాస్థానకవి. ఇతఁడు 'వీరనారాయణచరితము', 'పార్వతీపరిణయము' అను రెండునాటకములను రచించెను పార్వతీపరిణయములోనికథ కాముదహనము, పార్వతీవివాహము. ఈయభినవబాణుఁడు రచించినవి 'శృంగారభూషణ భాణము', 'శర్వచరితము' అను మఱిరెండుగ్రంథములు కలవు.

అభినవమంగరాజు — 'కవిమంగాభిధాన' మనఁబడు అభినవనిఘంటువును కన్నడమందు వ్రాసినవాఁడు. 'చింతామణిపతిపదము' అనుగ్రంథమునుగూడ నితఁడు వ్రాసె నని ప్రతీతి కలదు కాని ఆగ్రంథము దొరకినది కాదు. అభినవనిఘంటువు క్రీ శ ౧౩౯౮ లో రచింపఁబడుటచే నీకవి పదునాల్గవశతాబ్ది అపరార్ధమున నుండినవాఁడు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు

అభినవశ్రుతముని — ఇతఁడు మల్లిషేణరచిత మైన 'సజ్జనచిత్తవల్లభము'నకు కర్ణాటకవ్యాఖ్య వ్రాసినవాఁడు. శ్రవణబెళ్గొళయందలి యొకశాసనమునుబట్టి యీ కవి పదునాల్గవశతాబ్ది చివరకాలమున నున్నవాఁ డని యూహింపఁదగియున్నది.

అభిమతి — అష్టవసువులలోని యొకవసువుభార్య

అభిమన్యుఁడు — ౧. అజుని చతుర్దశపుత్రులలో నొకఁడు

౨ (చం. వం) పాండవమధ్యముండగు అర్జునునకు, శ్రీకృష్ణునకుఁ జెల్లెలగు సుభద్రకును బుట్టినకుమారుఁడు. ఇతఁ డష్టవసువులలోని సోమనామకవసువు పుత్త్రుఁడైన 'వర్చ' యనువానియంశమునఁ బుట్టెను (భార, ఆది అ. ౬౭) ఈతఁడు జన్మకాలమునందు దీర్ఘబాహుఁడుగను, మహాక్రోధుఁడుగను గానవచ్చినందున ఇతని కభిమన్యుఁ డని నామకరణము చేసిరి. ఇతఁ డర్జునునియొద్ద దశవిధధనుర్వేదమును అభ్యసించి దివ్యాస్త్రములను సంపాదించెను ధనుర్వేదమం దితనికిఁ గల యప్రతిమప్రావీణ్యమును గాంచి బలరాముఁడు సంతసించి యీతనికి రౌద్రనామకశ్రేష్ఠధనుస్సు నొసంగెను. ఇతనిరథమునకు పింగళవర్ణముగల గుఱ్ఱములును, కార్ణికారవృక్ష ధ్వజమును గలవు. సుమిత్రుఁ డనువాఁ డితనిసారథి ఇతఁ డాకారమునందును, శౌర్యమునందును తన మేనమామ యైనకృష్ణుని పోలియుండెను ఇతని పెద్దభార్య యుండిరి పెద్దది బలరామునికూఁతు రైన వత్సల (జైమిని - అశ్వ). రెండవది విరాటరాజుకూఁతు రయిన ఉత్తర శౌర్యమునం దీతఁడు కృష్ణార్జునులకు సమానుఁడు. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు పదుమూఁడవనాఁడు, అనఁగా ద్రోణాచార్యులు సైన్యాధిపత్యమును వహించిన మూఁడవనాఁడు, కౌరవులచే నిర్మింపఁబడిన పద్మవ్యూహమును, ధర్మరాజప్రేరణచే భేదించి, లోనికిఁ జొచ్చి, సైంధవుఁ డడ్డపడుటచే ధర్మరాజాదులు తనకు సాహాయ్యార్థము రాకపోయినను, ఒక్కఁడే, కౌరవసైన్య మంతటితోను భీకరముగఁ బోరాడి, గొప్పగొప్పవారైనపెక్కురాజులను సంహరించి ద్రోణకర్ణకృపదుర్యోధనదుశ్శాసనాదివీరుల ననేకపర్యాయములు లోడించి పాఱఁద్రోలి తనయసదృశపామాన్యపరాక్రమంబును వెల్లడించెను ఆనాఁ డితనిచేఁ జచ్చిన పదివేలరథులలో దుర్యోధనభ్రాత యైన వృందారకుఁడు, మగధరాజపుత్త్రుఁ డయిన శ్వేతకేతువు, అశ్వకేతువు, కుంజరకేతువు, కోసలరాజైన బృహద్బలుఁడు, దుర్యోధనకుమారుఁ డయిన లక్ష్మణుఁడు, శల్యపుత్రుఁడు, శల్యునందనుఁ డైన రుక్మరథుఁడు, శల్యునిసోదరుఁడు, కర్ణునితమ్ముఁడు, కర్ణపుత్త్రుఁ డయిన వృషసేనుఁడు ముఖ్యులు తుదకు కర్ణద్రోణాదులార్గురు మహావీరు లన్యాయయుద్ధమునకుం బూనుకొని, వెనుకనుండి కర్ణుఁడు విల్లు ద్రుంచి, ద్రోణుఁడు కవచమును భేదించి, అశ్వములను జంపి, కృతవర్మ పారశ్విక చక్రరక్షకులను గూల్చి అభిమన్యుని విరథునిం జేసిరి అంతి నాతఁడు వాలుం బలకయుం దీసికొని కొంతవడితుఁ బోరాడె శత్రువులు వాలుం బలకయుం ద్రుంగఁగొట్ట, రథచక్రముతోడను, గదతోడను కొంతకాలము యుద్ధము చేసి పెక్కురయోధుల సంహరించెను తుదకు దుశ్శాసనకుమారుఁడు పోరుటకు రాఁగా వా రుభయులును ఘోరముగాఁ బోరుచుండ కౌరవసైనికు లందఱును జుట్టుముట్టి, తమబాణములచే నభిమన్యుం జంపిరి. ఇట్లు భారతమునంగు వర్ణింపంబడిన అభిమన్యుని యుద్ధప్రకార మత్యద్భుతము. ఈతఁడు కీర్తిశేషుఁ డైనప్పు డీతని భార్య యైన ఉత్తర గర్భము దాల్చియుండె, తరువాతఁ బుత్త్రుని బడసెను. అతఁడే పరీక్షన్నరేంద్రుఁ డని విఖ్యాతిం బడసె (భార., ద్రో౹ అ ౩౫-౪౯)

౩ ఇతఁడు కాశ్మీరదేశపురాజు. కనిష్కునితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్రీ శ రెండవశతాబ్ది ప్రారంభమునం దున్నవాఁడు. అభిమన్యుపుర మనుపట్టణమును కట్టించి యచ్చట శివాలయమును ప్రతిష్ఠించెను. ఈతనికాలమునందుఁ జతంజలి

కృతములో భోక్తృత్వముయొక్క ప్రచారము కాశ్మీరమునందు లోపించి నందున, నీతఁడు దేశాంతరములనుండి చంద్రాచార్యాదులచే దానిని తెప్పించెను. చంద్రాచార్యాదులుకూడ వేఱువ్యాకరణములను క్రొత్తగా వ్రాసిరి. కాశ్మీరమునందు బౌద్ధులుమిక్కిలి హెచ్చినంగున నాగదేవతలకుఁ గోపము వచ్చి శిశిర కాశ్మీరమునందుఁ బ్రతిసంవత్సరమును మంచు అధికముగఁ గురిసి, జనక్షయము కలుగుచుండెనఁట! యజ్ఞయాగాదులు చేయునట్టి బ్రాహ్మణులకు అది బాధ చేయకుండెను, కాని బౌద్ధులుమాత్రము నాశమును చెందుచుండిరి! కాశ్యపగోత్రుఁడైన చంద్రదేవుఁ డను బ్రాహ్మణుఁడు నీలుఁడను నాగదేవుని తపస్సుచే మెప్పించెను. అతఁడు నీలపురాణము నిచ్చి కాశ్మీరమును మంచువలననుండియు, బౌద్ధభిక్షువులవలననుండియు రక్షించెను (రాజతరంగిణి ౧-౧౩౪-౧౮౪)

౪ కాశ్మీరరాజు,

శ్రీ శ ౯౫౮ మొదలు ౯౭౨ వఱకును రాజ్యము చేసెను. ఇతనితండ్రి క్షేమగుప్తుఁడు, తల్లి దిద్ద. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినప్పుడు చిన్నవాఁడుగ నున్నందున నాతనితల్లి యాతనిపాలికగా రాజ్యముచేసెను. ఈతనిపాలనకాలమందుఁ గొందఱు సరదారులు తిరుగఁబడిరి. కాని వారు చివరకు నోడిపోయిరి. రాజయక్ష్మచే అభిమన్యుఁడు ౯౭౨ లో మృతుఁ డయ్యె. ఆతనికుమారుఁడు నందిగుప్తుఁడు (రాజతరంగిణి ౬-౧౮౭-౩౧౨)

అభిమానిని — షాడవ-షాడవరాగము. అయిదవ మేళకర్త యగు మానవతీజన్యము. స రి గ మ ధ ని స — స ని ధ మ గ రి స యని ఆరోహణావరోహణములందు సంచారము

అభిమానుఁడు — స్వాయంభువ మన్వంతరమునం దుండిన ధర్మఋషియొక్క పుత్త్రుఁడు. ఈయనతల్లిపేరు ఉన్నతి

అభిలషితార్థచింతామణి — ఇది రాజనీతి సంబంధించిన గ్రంథము. రాజకవియు, పశ్చిమచాళుక్యవంశజుఁడునగు మూఁడవ సోమేశ్వరునిచే లిఖింపఁబడినది. ఇతనికి భూలోకమల్ల బిరుదము కలదు. ఈగ్రంథ మైదుభాగములు. మొదటిభాగములో రాజ్యాభిలాషి రాజ్య మేలాగున సంపాదింపవలెననదియు వ్రాయఁబడియున్నది. రెండవభాగములో సంపాదించినరాజ్యమును రక్షణము చేసికొనఁదగిన విధానములు వివరింపఁబడెను. తనకును, తనరాజ్యమునకు సేవిధమైన హానియు రాకుండులాగున రాజైనవాఁ డనుభవింపఁదగిన విహారములు, ఆనందములు లోనగువానింగూర్చి మూఁడవ, నాలుగవ, ఐదవభాగములలో వర్ణింపఁబడియున్నది. పై నుదాహరించినవినోదములుగూర్చి వ్రాయుచు నితఁడు సందర్భానుసారముగ నాయాస్థలములందు రెండు ప్రకారములను జ్యోతిషము, సాహిత్యము, కావ్యము, సంగీతము, చిత్రలేఖనము, శిల్పము, ఔషధము మున్నగువానిని వివరించి తన విశాలవిద్యానైపుణ్యమును వెల్లడిచేసియున్నాఁడు.

అభిషిక్తరాఘవము — దీనికి తిరువేంకటనాథచరిత్ర మనియుఁ బేరు. కవి నడిమింటి వేంకటకవి. ఇది మట్ల అనంతభూపాలునికుమారుఁ డగు తిరువేంగళనాథుని ప్రేరేపణచే వ్రాయఁబడిన గ్రంథము. గ్రంథాదిని మట్లసంతతివారి చరిత్ర కొంత గలదు. కాని గ్రంథము సమగ్రముగ లేనందున నితరవిశేషము లెవ్వియు తెలియంగరాలేదు

అభిషేకనాటకము — ఇది యొక సంస్కృత దృశ్యకావ్యము. కాళిదాసమహాకవికంటెఁ బ్రాచీనుఁడగు భాసమహాకవి రచించె నని ప్రసిద్ధిఁగన్న రామాయణనాటకము. మహామహోపాధ్యాయ, గణపతిశాస్త్రులవారు ప్రచురించిన పదుమూఁడు భాసనాటకములలో నిదియుఁ గలదు. ఇందుఁ గిష్కింధా, సుందర, యుద్ధకాండములకథ సంక్షేపముగ వర్ణింపఁబడినది.

భాసునిరామాయణనాటకములలోఁ బ్రతిమానాటకము చాల బాగుగ నుండు నని ప్రతీతి. ఈయభిషేకనాటకముమాత్రము ప్రతిమానాటకముతోఁ గులఁదూఁగఁగలదు. ఇందు దోషవిశేషము కలదు. ప్రాచీనరూపకములఁ బరిశీలించినచోఁ బాత్రపోషణ మిందు చేయఁబడిన ట్లింకెందును జేయఁబడలే దని తెలియనగును. ఇందు రాముఁడు, రావణుఁడు మొదలగు ముఖ్యపాత్రముల శీలము బాగుగఁ బోషింపఁబడినది. నిరపరాధుండ నగు నన్నేల చంపితి వను వాలిప్రశ్నకు రాముని యుత్తరమును, విభీషణుని లంకనుండి పొమ్మని రావణుఁడు పలుకుసందర్భమునకుగూడ నించుకంతేనియుఁ బాత్రల యందలిలోపము కల్పింపలేదు

కాళిదాసుని శాకుంతలనాటకముఁ బోలికలు కొన్ని భాసనాటకము లన్నింటియందును గన్పించుచుండుటచేఁ గాళిదాసు భాసునిశ్లోకముల నాదర్శముగఁ దీసికొనె నని విశ్వసింపవీలగు చున్నది. ఇందలి 'యస్యాం న ప్రియమండనాపి మహిషీ దేవస్య మందోదరీ' అను నిందలిపద్యమే కాళిదాసుని 'తత్ర శ్లోకచతుష్టయ' మ్మనఁబడు నాల్గుశ్లోకములలో నొకటి యగు 'పాతుం న ప్రథమం వ్యవస్యతి జలమ్' అను శ్లోకమున కాధారమై యలరారెను. ఈవిషయముఁబట్టి దీని ప్రాశస్త్య మూహ్యము

(బు వేం ర)

అభిషేకము — ప్రజాపాలనాదికర్తవ్యభారము గల మహాకార్యములందు నియోగింపఁబడునారంభకాలమున పట్టిపురుషునకుఁ జేయు మంగళస్నానము ముఖ్యముగ నీపేరను పిలువఁబడుచున్నది. ఋగ్వేదసంహితాపదములలో నీశబ్దము కానవచ్చుట లేదు కాని అథర్వవేదమం దున్నది. శుక్లయజుర్వేదమునందు, కృష్ణయజుర్వేదముయొక్క మూఁడుసంహితలలోను బ్రాహ్మణములలోను, శ్రౌతసూత్రములందును రాజసూయసమారంభకాలమున నీయభిషేకము కావింపఁబడవలయు నని వ్రాయఁబడియున్నది. పోలాయాత్రాభిషేకము, దుర్గా

పుణ్యాభిషేకము, దేవప్రతిష్ఠాభిషేకము, రాజాభిషేకము నని ఇది యనేకవిధములు. అందు రాజాభిషేకము పునరభిషేక మనియు, ఐంద్రమహాభిషేక మనియు రెండుప్రకారములు. ఇందులో మొదటిది రాజసూయయజ్ఞమునకుఁ జెందినది. ఐతరేయమం దీ యభిషేకమును గురించి విపులముగ లిఖింపఁబడియున్నది.

పవిత్రజలములతో నిట్లు స్నాన మొనరించు నాచారము క్రొత్తది కాదు. ఇది అత్యంతప్రాచీనకాలమునుండియు వచ్చుచున్నది. మఱియు నిది కేవలము హిందూస్థానమునందే కాదు, తక్కిన దేశములలోఁగూడ నలుపఁబడుచువచ్చినది. ఇట్టియభిషేకమువలన స్నాతుఁ డగువాని కొకవిధ మగు సామర్థ్యము గలుగు నని ప్రాచీను లందఱును నమ్మకము కలిగియుండిరి. దీనివలన సార్వభౌమికస్వాతంత్ర్యము లభించు నని ఐతరేయబ్రాహ్మణము వక్కాణించుచున్నది. పూర్వకాలమున నీసంస్కారమును బొందిన కొందఱు మహారాజుల పేరులును బ్రాహ్మణములలోఁ గలవు. యుధిష్ఠిరుని - అభిషేకమును మఱికొన్ని యభిషేకములును మహాభారతములో సభా, శాంత్యాది పర్వములలో వర్ణింపఁబడియున్నవి. కాళిదాసునిరఘువంశమందును ఒకయభిషేకవిషయ మైనవర్ణనము గలదు. ప్రాచీనకాలమున నభిషిక్తులైనవారిలోఁ గొందఱినామములు బ్రాహ్మణములం దీవిధమున లిఖింపఁబడియున్నవి.

అభిషిక్తమహారాజులు	అభిషేచనముం జేసినవారు
పరీక్షితునికొడుకు జనమేజయుఁడు	కవషసుతుఁడు తురుఁడు
మనుసుతుఁడు శర్యాతి	భృగుసుతుఁడు చ్యవనుఁడు
సత్రాజిత్సుతుఁడు శతానీకుఁడు	వాజరత్నసుతుఁడు సోమశుష్మ
అంబాష్ఠ్యుఁడు	పర్వతనారదులు
ఉగ్రసేనసుతుఁడు యుధాంశ్రౌష్టి	పర్వతనారదులు
భువనునికొడుకు విశ్వకర్మ	కశ్యపుఁడు
పిజవనునికొడుకు సుదాసుఁడు	వసిష్ఠుఁడు
అవిక్షిత్సుతుఁడు మరుత్తుఁడు	అంగిరస్సుతుఁడు సంవర్తుఁడు
అంగుఁడు	అత్రిసుతుఁడు ఉదమయుఁడు
దుష్యంతునికొడుకు భరతుఁడు	మమతాసుతుఁడు దీర్ఘతమసుఁడు

బృహదుక్థుని వలననుండి పాంచాలదుర్ముఖుఁడును, వసిష్ఠసాత్యహవ్యునివలననుండి జనంతపయసుతుఁడు అత్యరాతియు నీయభిషేకసంస్కారమును సేర్పుకొనినంతమాత్రముననే విజయులైరి.

క్రమముగ నీయభిషేకకార్యము కొంచెముగఁ గాని, గొప్పగఁ గాని స్వాతంత్ర్యముగల సకలవిధభూపాలురకును నలుపఁబడుచు వచ్చినది. ఐతరేయమువలన సామాన్యరాజులకుఁగూడ నీసంస్కారముండినట్లు దెలియుచున్నది. మఱియు నథర్వవేదమునకుఁ జెందిన కౌశికసూత్రములలో సామాన్యభూపాలునకును రాజాధిరాజునకును జేయవలసినవానిలో భేద మున్న దని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది. ఏదేశపాలకుఁ డైనను పట్టభద్రుఁ డగుసమయమున నభిషేచనముం జేసికొనితీరవలయును. హర్ష శిలాదిత్యునితండ్రి యగుప్రభాకరుఁడు తనరాజ్యారంభకాలమున నభిషేచనముం జేసికొనియుండెను. ఇతఁడు సామాన్యభూపాలుఁడే కాని సార్వభౌమకోటికిఁ జెందినవాఁడు కాఁడు. అథర్వవేదమందలి ఒకసూక్త మభిషేకమంత్రములతోడనే నింపఁబడియున్నది. సైత్యకసింహాసనమున కధికారముగల యువరాజునకును కొకవిధ మగు అభిషేకసంస్కారము గలదు. రామునిరాజ్యాభిషేకము రామాయణములో నయోధ్యాకాండము దారంభమై యుద్ధకాండానంతరము పరిసమాప్త మైనది. ఇట్టిదానికి పుష్యాభిషేక మని పేరు. ఈవిధాన మథర్వవేదపరిశిష్టమందును, వరాహమిహిరునిబృహత్సంహితయందును, కాళికాపురాణమందును వివరింపఁబడియున్నది. దీని యందలి విశేష మేమనఁగా, నిది చంద్రపుష్యయోగకాలమునఁ గావింపఁబడినది. ఆదేవరణమున నింద్రుఁడు రాక్షసులను జయించియుండెను. బృహత్సంహితా కాళికాపురాణములలో వ్రాసినదానిని బట్టి పుష్యాభిషేకములు కేవలము సార్వభౌమికము లని ఎంతమాత్రము నగపడదు.

ఈయభిషేకము రాజులకు, చక్రవర్తులకే కాదు ప్రధానమంత్రులకును జేయఁబడుచుండెడి దని 'మూర్ధాభిషిక్తామాత్య రాజానః' అని హర్షచరిత్రమందలివాక్యమువలన విదిత మగుచున్నది. మఱియు రాజ్యములోని ప్రధానపురోహితునకును బృహస్పతిసవమను ప్రత్యేకసంస్కారము దభిషేచనము గలుగుచున్నది. ఈసవము ప్రత్యక్షముగ వాజపేయముతోడ సంబంధము కలిగియుండినట్లు శతపథమువలన నమూనింపవచ్చును. తరువాత సేనానాయకత్వము వహించు వీరపురుషు లభిషిక్తు లగుచుండుట మహాభారతములోని యుద్ధపంచకమువలనఁ దేటతెల్ల మగుచున్నది. ప్రతిష్ఠించునప్పుడు, ఉత్సవసమయములందు, నిత్యముగను, నైమిత్తికముగను విగ్రహముల నభిషేకించుట మనదేశమం దాచార మైయున్నది. పూజావిధానము లందును, ప్రతిష్ఠాసమయములందును దేవతావిగ్రహస్నానాదులం గూర్చి యనేకనియమములు గలవు. ఈసంస్కారములందు పాలు, వివిధవృత్తికాయుతము లైన జలములును ముఖ్యముగ నుపయోగింపఁబడుచుండును.

ముక్తిమార్గము లని బౌద్ధులచేఁ గల్పింపఁబడిన పదివిధములగు దశలలో అభిషేకభూమిక యొకటి యైయున్నది. ఇది యటుండఁగా పుణ్యక్షేత్రములలో తీర్థములలో నిచట స్నానము గావించినను నదియు నభిషేకము లనియే పిలువఁబడుచున్నవి. మఱియు నుపనయనాదులందేమి, స్త్రీలవంధ్యాత్వదూరీకరణకార్యము లందేమి చేయింపఁబడుస్నానము లభిషేచనము లనియే వాడఁబడుచున్నవి.

ఈయభిషేకవిధాన మైతరేయబ్రాహ్మణకాలము మొదలుకొని నేఁటివఱకును పెక్కుమార్పులను జెందుచువచ్చినది. కావున వైదికయుగమునఁ జేయఁబడుచుండిన విధానమునకును పౌరాణికయుగమునఁ గావింపఁబడినదానికిని చాల వ్యత్యాసము కలిగినది. ఇందులకు ముఖ్యకారణము శ్రౌతవిధానమును బరిత్యజించుటయే. మఱియు

క్షత్రియులు గాని ఇతరభూపాలురుమాత్రము ఈయభిషేకము లాభిషేకము నగుటంజేసి శాస్త్రకర్తలు తత్తత్కాలములకు, రాజులకును దగినట్లు మార్పులు గలుగఁజేసి వ్రాయుచువచ్చిరి

అభిషేకము జరుగుట కొకదినము ముందుగ రాజదంపతులు మంగళస్నాన మొనరించి దీక్షాగ్రహణ మొనరింతురు మఱియు గణేశ పూజనము, మాతృకా పూజనము, పుణ్యాహవాచనము, నాందీశ్రాద్ధము లోనగు పూర్వాంగక్రియ లాదినమందే కావింపఁబడును రాజదంపతు లానాఁ డుపవాసము చేయుదురు రాజ్యమందలి సమస్తప్రముఖ్యాధికారులు నంతకుఁబూర్వమే నియమింపఁబడియుందురు మృగచర్మావగుంఠిత మైన సువర్ణభద్రాసనము, గంగాయమునాసంగమ జలము, సకల పుణ్యనదీజలము, పూర్వ పశ్చిమముఖనదీజలము, తీర్థనదీజలము, సకలసముద్రజలము, న్యగ్రోధ, ఉదుంబర, అశ్వత్థ, పాలాశ, ప్లక్ష (పాలాశమునకు బదులు శిరీషముగాని వేతసము గాని స్వీకరింపఁబడును) వృక్షముల పల్లవములు, పద్మోత్పలపుష్పములంకృతము లైన సువర్ణజలపూర్ణకుంభములు, రుచకము, రోచనము, ఘృతము, తేనె, పాలు, పెరుగు, పుణ్యతీర్థజలము, పుణ్యతీర్థమృత్తిక, మంగళద్రవ్యములు, మణిసంపమండిత శ్వేతచామరములు, మాల్యాలంకృత శ్వేతచ్ఛత్రము, శ్వేతవృషభము, శ్వేతాశ్వము, మహాగజము, స్త్రీలంకారభూషిత లైన యెనమండ్రుకన్యకలు, సకలవాద్యములు, సుభాషితుండగు వంది మొదలగు పరికరములు, ద్రవ్యములు, మనుజులు సిద్ధముగ నుంపఁబడుదురు మఱునాఁ డమాత్యసామంతప్రముఖసమేతముగ పురోహితుఁడు రాజదంపతులను మంగళస్నానము చేయించి తనవెంట నడపించికొని వచ్చి మణికాంచనవస్త్రభూషణములను వారిచే స్పర్శనముచేయించి నానావిధరత్నములతోను, చాందనీతోను నలంకరింపఁబడిన మండపాభ్యంతరమునఁ బూర్వోక్త వ్యాఘ్రచర్మావగుంఠిత మైన భద్రసింహాసనముపైని కూరుచుండఁజేయును తక్కిన మంత్రులు లోనగువారు సుఖాసనములపై నాసీను లైయుందురు ఇంద్రప్రార్థనముతో నభిషేకసంస్కార మారంభ మగును అంత నతఁడు పూర్వోత్తర దిశల నేర్పఱుపఁబడియున్న వేదులపై స్వకీయగృహ్యోక్తవిధి ననుసరించి వహ్నిస్థాపనము చేసి వేదమంత్రోచ్చారణపూర్వకముగ హోమము చేయును ఔదుంబరస్రువముతో నంత మంత్రముల నుచ్చరించుచు ఘృతాహుతుల నొసంగవలయును. అనంతరము సర్వతోభద్రమండపమునందు స్థాపింపఁబడియున్న స్వర్ణరజతతామ్రమృణ్మయ కుంభములలోని సకలౌషధిపల్లవమిశ్రితంబును, ఏలాలవంగాదిసుగంధద్రవ్యవాసనావాసితంబును నగు పుణ్యనదీజలమును స్వర్ణశంఖములలో నింపుకొని పురోహితుఁడు ఋత్విక్సహితుఁడై తూర్యాదిఘోషములు మంగళవాద్యములు చెలరేఁగుచుండ రాజునాయవాజసనేయమునభిషేకోక్తమంత్రోచ్చారణపూర్వకముగ సస్త్రీకుఁ డైన రాజును బూర్వాభిముఖునిగ నాసీనుం జేసి యతని యుత్తమాంగముపైని కళ్ళలచేత నభిషేకము చేయించుచు అటుపిమ్మట సమామాత్యులు, బ్రాహ్మణులు, బంధువులు, నగరవాసు లందఱును నతనికిఁ బ్రోక్షింతురు. అనంతరము, పురోహితమంత్రిసామంతప్రకృతిప్రముఖు లందఱును గన్యకలతోపాటు సువస్త్రగంధమాల్యాలంకృతు లగు రాజదంపతుల లలాటసీమలందు కుంకుమాగరుకస్తూర్యాదిద్రవ్యమిళిత మైన తిలకముల నిట్టుదురు అప్పుడు రాజదంపతులశిరములపైని కిరీటములను బెట్టి ఛత్రచామరములు లోనగు రాజచిహ్నములను సమకూర్తురు అంత దుందుభివాద్యము లాలాపు స్వస్తివాచకములతోపాటు వేదమంత్రములు విప్రులు ఘోషించుచుండ స్వకీయుల క్రమాగతముగ నామధేయము నిడి 'నీవు రాజవు గమ్ము' అని ప్రభువుమీఁద శ్వేతపుష్పములను, లాజలను వఁగదజల్లుదురు తరువాత వందిమాగధులస్తుతిపాఠములు, బ్రాహ్మణులయాశీర్వాదపూర్వకజయజయధ్వానములు మిన్ను ముట్టుచుండ సామంతు లందఱును కానుక లర్పించి వందనములు చేయుదురు రాజును అందఱకును బహుమానము లొసఁగును పురోహితులకు భూరిదక్షిణ లొసంగఁబడును అటుపిమ్మట నశ్వము నధిరోహించి రాజు నగరప్రదక్షిణము గావించి వచ్చు నని అగ్నిపురాణమునందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇట్టి సందర్భములలో కొన్నికొన్నిసమయముల రాజ్యములోని ఖైదీ లందఱును విడుదల చేయఁబడుచుండిరి ఇది సర్వసాధారణముగాఁ జేయఁబడుచుండు నభిషేకవిధానము

ఇది పునరభిషేక మనియు, నైంద్రమహాభిషేక మనియు రెండు ప్రకారము లని యిదివఱకే వ్రాయఁబడినది. దేవతాధిపత్యము వహించుకాలమున నింద్రుఁ డీ విధి నభిషిక్తుఁ డగుటవలన దీని కీ పేరు కలిగినది. సార్వభౌమత్వమును వాంఛించు రాజునకుఁ బురోహితుఁ డీ క్రిందివిధానమున క్రియాకలాపమును జరిగింపవలయును

"అహం సర్వా జితీర్జయేయ మహం సర్వాన్ లోకాన్ విందేయ మహం సర్వేషాం రాజ్ఞాం శ్రైష్ఠ్యం ప్రతిష్ఠాం పరమతాం గచ్ఛేయం సామ్రాజ్యం భౌజ్యం స్వారాజ్యం వైరాజ్యం పారమేష్ఠ్యం రాజ్యం మహారాజ్య మాధిపత్య మహం సామంతపర్యాయీ స్యాం సార్వభౌమః సార్వాయుష ఆంతాదాపరార్ధాత్ పృథివ్యై సముద్రపర్యంతాయా ఏకరాట్"

ఏతన్మంత్రపఠనపూర్వకముగ తంత్రము నడుపఁబడును. న్యగ్రోధ, ఉదుంబర, అశ్వత్థప్లక్షముల పల్లవసహితముగ, రాజసూయ యాగమున కవసరము లయిన పదార్థములే ఇందు సేకరింపవలయును రెండు ప్రకారము లైన వరిగడ్డి, ప్రియంగు, యవలను అభిషేకజలములలో నుంపవలయును ఉదుంబరకాష్ఠనిర్మిత మైన సింహాసనము, కలశము, ఉదుంబరశాఖ మున్నగువానిఁగూడ సంసిద్ధము చేయవలయును సింహాసనమును యోగ్యమైన మంత్రముతో దానిని బఱచినమీఁద రాజును దానిపైని గూర్చుండఁబెట్టి రాజకర్త లుద్ఘోషములఁ జేయుదురు అంత పురోహితుఁడు వరుణమంత్రములఁ బఠించుచుఁ బరిస్రుత మైన యభిషేకజలమును నుదుంబరపల్లవములు, స్వర్ణపవిత్రముతోఁడ బదులాగున నృపశిరముపై నభిషేకించును అంత రాజుచే నమస్కరింపఁబడి సురల నతఁడు సురాపాత్రము నృపున కొసంగును. పైని వచించిన రాజాభిషేకవిధానమున నభిషిక్తు లైనవారే.

పురవరాభిషేకమునుకూడ పైన వచించినలాగే జరుపఁబడును గాని యందుఁ గొంత వ్యత్యాసము గలదు. ఈ సంస్కారము నూతనముగ రాజు సింహాసనము నధిష్ఠించునపుడుగాక అభిషిక్తుఁడైనరాజు స్థానమునందు స్థిరముగ నుండుటనిమిత్తము రెండవపర్యాయమైనా లేక మూఁడవ నాల్గవ పర్యాయములందో చేయఁబడును గావుననే ఇది పురవరాభిషేక మని పిలువఁబడుచున్నది. ఈ సంస్కారమువలన రాజుయొక్క సామర్థ్యము మఱింత తేజోవంత మగును. ఇందుపయోగింపఁబడు నానావిధపదార్థములు రాజసూయయాగమునఁ జేయుట వలన నతనినుండి వెలుపడిపోయిన వివిధశక్తులను మరల నతనియందుఁ బ్రవేశింపఁజేయు నని విశ్వసింపఁబడియున్నది. ఈ యభిప్రాయము తోడనే ఇంద్రమహాభిషేక రాజసూయయాగములలో స్తుతింపఁబడిన సవితృదేవత యిచటఁగూడ స్తుతింపఁబడును. కార్యవిధానము చాల వఱకు ఐంద్రమహాభిషేకవిధానమునకు సమానముగనే యుండును. పైన వచించిన ద్రవ్యములతోపాటు ఎండలో కురిసిన వర్షజలము, తృణము, పల్లవములు, సుర, మార్వాలు, పుళులు మొదలగునవికూడ సంగ్రహింపఁబడును.

ఈ సంస్కారమునిమిత్తము కావలసిన వేది స్ఫ్యకాష్ఠముగాని నిర్మితఖడ్గముతో గీయఁబడియుండును. సింహాసనము సగము వేది లోపలను, సగము బయట నుండులాగున నమర్పఁబడును. పిదప వెలుపల భూమిపై నానించి సింహాసనముప్రక్క వాకిఁట నైన రాజు స్వహస్తములతో దానిని బట్టుకొని దాని నధిరోహించుటకును రాజ్యసుస్థితికి, సార్వభౌమప్రాప్తికిని దేవతాస్తోత్రముల నొనరించి తరువాత దానిపై నెక్కి కూర్చుండును. అంత పురోహితుఁడు పరిస్రుతజలములను ఉదుంబరశాఖాంతర్గతములై యతనిమీఁదను జను లావునఁ బ్రోక్షించి సురాపాత్రమును రాజున కొసంగ నతఁడు దానిలోఁ గొంతభాగమును ద్రావి మిగిలినదానిని దనమిత్రున కిచ్చును. పిదప నా యుదుంబరశాఖలమీఁదఁ బాదముల నిడుచు రాజు క్రిందికి దిగివచ్చి పూర్వాభిముఖముగఁ దిరిగి ముమ్మాఱు 'నమో బ్రహ్మణే' అని యుచ్చారణము సేయును. అనంతర మతఁడు పురోహితునకు దానము నొసంగి యక్కడినుండి లేచి విజయాభిలాషియై యగ్న్యాగారము ద్రవ్యములనైచి మఱికొన్ని యాహుతిద్రవ్యేంధనములఁ జేత నిడుకొని పూర్వోత్తరదిశగా, నుఁగా నపరాజిత మను నింద్రప్రదేశమునకై ప్రగమించి తేజమునకొఱకు, విజయమునకొఱకు మూఁడడుగులు నడచిపోవును. పిట్టదివరకు గృహమున కేగి దాని వెనుకటిభాగమునఁ గూరుచుండి యుండఁగాఁ బురోహితుఁడు గవాక్షప్రజాభ్యుదయమునకై ప్రార్థనముల సలుపుచు సురాపాత్రమునుండి యాహుతుల నొసఁగును. తక్కిన విధి యంతయుఁ బూర్వోక్తరీతిగనే జరుగును.

అభిసారము — కాశ్మీరమునకు సమీపమునం దుండిన యొకదేశము (భార, సభా, అ. ౨౭).

అభిసారిక — స్వాధీనపతికాదు లను అష్టవిధశృంగారనాయికలలో నిది యొకర్తె. అభిసరించునది యభిసారిక, అనఁగాఁ ప్రియునిగూర్చి సంకేతస్థలమునకుఁ బోవునది స్త్రీ. అట్లే యభిసరింపఁ జేయు వనితకూడ నభిసారిక కావచ్చును. తా నొకసంకేతస్థానమున నుండి తా నున్నస్థానమునకు 'ప్రియుని రప్పించుకొను నాయిక, కాన అభిసరతీత్యభిసారికా, అభిసారయతీత్యభిసారికా' అని రెండువిధములుగ నర్థము చెప్పవచ్చును.

అభిసారిపురి — అభిసారదేశమునకు రాజధాని. ఇచ్చటిరాజు చిత్రసేనుఁడు (చూడుఁడు చిత్రసేనుఁడు).

అభూతరజస్సు — రైవతమన్వంతరంబునం దుండెడి దేవతావిశేషము.

అభ్రకము — ఇది శిలాపరివర్తనమందు ఖనిజములను దాయము ఇగి యనేకప్రదేశములందు దొరకును. వీనిలోఁ గొన్ని వ్యాపారమునకు ముఖ్యమైనవి. మస్కొవైట్ (Muscovite), బయోటైట్ (Biotite), ఫ్లోగోపైట్ (Phlogopite), లెపిడొలైట్ (Lepidolite) నామకాభ్రకము లీసముదాయమునందు ప్రధానమైనవి. ఇది ఇంగ్లీషులో 'మైకా' యనియు, జర్మనీలోఁ దళుకు అర్థముగల 'గ్లిమ్మర్' అనియు పిలువఁబడును.

ఖనిజశాస్త్రీయలక్షణములు — పొరలుపొరలుగ ఒకపైన ఒకటి మిక్కిలి సులభముగఁ జీలుటయు, మిగుల పలుచనైన రేకులుకూడ గట్టితనము గలిగి రెట్టువైపు వంచిన నటువైపు వంగుటయు, కొట్టు వంచినను మరల పూర్వస్థితినే పొందుటయు ననునవి అభ్రకమునందలి విలక్షణములు. ఒకపేపళుప్రన నివి యన్నియు స్ఫటికములుగ ఘనీభవించుచుండును గాని తఱుచుగ చతుష్ఫలకములుగను, సమచతురస్రములుగను అచ్చుకట్టుటయుఁ గలదు. ఈ అచ్చులు సాధారణముగా షట్ఫలకములవలెఁ గాని, చతురస్రములపెట్టెవలెఁ గాని, పలకలవలెఁగాని, త్రిపార్శ్వములవలెఁ గాని యేర్పడి ౬౦-౧౨౦ అంశముల సరళకోణములు (Plane Angles) గలిగియుండును. అడుగుమట్టుపలకలు తప్పఁ దక్కినపార్శ్వములు స్నిగ్ధములై పరివృత్తములైన యాకృతులు గలిగియుండవు. వివిధప్రకారములగు అభ్రకములును సమాకారమును, అంతర్భాగమున సమానములు కోణములను గలిగియుండును. అభ్రకస్ఫటికములు తఱుచుగా కలిసి మెలసి సమాంతరస్థితిలో పెంపొందుచుండును. సంపూర్ణముగ వికాసమును బొందినది పెనూవియన్ నందలి బయోటైట్ అభ్రకము. అభ్రకపురేకుమీఁదను మొక్కపోయిన సూదితో పొడిచినయెడల 'సూత్రకృతి' (Percussion Figure), అనఁగా, షట్కిరణనక్షత్రమువంటి గురు తేర్పడును. ఈకిరణములు సరాసరి ౬౦ అంశముల కోణములందు సంధించుచుండును. ఇందు బాగుగ వికసించినకిరణము అభ్రకస్ఫటికపుసరళ సమ్మితాకారమునకు సమాంతరముగ నుండును. అభ్రకపురేకుమీఁదను మొక్కపోయిన అరసు కొక్కుదు బోయినచో పైని వచించినషట్కిరణమువంటి గురులు వెనుకటిదానికిరణముల నడిమికోణములను సంధించులాగున నేర్పడును.

దీనికి 'పీడనాకృతి' (Pressure Figure) అని పేరు. ఈ పగుళ్లు ముఖ్యముగ విడివచ్చు రేకులతోడంగాని లేక అభ్రకస్ఫటికము నందు ప్రసరించు రేకులతోడంగాని సరిపోవుచుండును. అభ్రకస్ఫటికములకు ముఖములు లేనప్పుడు రేకు లేప్రకార మేర్పడునదియు నిశ్చయించుటకు నటువంటి ఈ పగుళ్లు ముఖ్యముగ దోడ్పడుచుండును. భూమియందు కలుగు సంచలనములకు లోనై అభ్రకపు రేకులు తెలుపుగ పగిలి ఈ పగుళ్లనాలుకలు సమాంతరములైయుండు గనిమలంగ ఏర్పడుచుండును. అప్పు డీ రేకు లెందుకును పనికిరావు.

దృగ్గోచరశాస్త్రీయలక్షణము (Optical Characters) లలో అభ్రకము లపరిమితములను వక్రీభవనముల వెల్లడించును. వక్రీభవన గుణకములు (Indices of Refraction) ఎక్కువగాను మధ్యమ గుణకము (Mean Index) సుమారు ౧ ౫౯, ౧.౬౦ గ నుండును. కాని ఋణాత్మకచిహ్నాంకమైన (Negative in Sign) ద్విగుణ వక్రీభవనము (Double Refraction) మిగుల ఎక్కువైనది. మస్కొవైటు, లెపిడోలైటు అభ్రకములందు దృగక్షముల (Optic Axes) నడిమికోణము ౪౦ ౭౦ అంశములవ, బయొటైట్, ఫ్లోగోపైటులందు ౧౦ ౦ అంశములును ఉండును. బయొటైటు, ఫ్లోగోపైటులు తెలుపుగా మాత్రమే. దృగక్షముల రెండుగ విభజించురేఖ (Acute Bisectrix) ముక్కలంబము నుండి కట్టుపు చతురమునకు ఒకటి రెండు అంశములకంటె ఎక్కువదూరము తొలగిపోదు. అట్లగుటచే అభ్రకపు రేకును ప్రకాశధ్రువీకరణ దర్శని (Polarizing Microscope) ఎదుట ముందిరుడల వడి కేంద్రాభిముఖప్రకాశము (Converging Light) లోని దృగ్రూపము వలె కనిపించును. దృగక్షముల చదును (Plane of optical Axes) అభ్రకస్ఫటికముయొక్క మిశ్రాకారపుచదునునకు లంబము (Perpendicular) గా గాని, సమాంతరముగా గాని యుండవచ్చును. దీని ననుసరించి అభ్రకములందలి భేదములను నిశ్చయించుకొనవచ్చును. దృగక్షపుచదును మిశ్రాకారపుచదునునకు లంబముగా నున్నయెడల నది మస్కొవైట్, లెపిడోలైట్, పరగొనైట్, బయొటైటుయొక్క అపరూపము వికారమగు అనోమైటు జాతుల అభ్రకములలో నొకటి యని నిరూపించుకొనవచ్చును. ఇది యొక భేదము. దృగక్షపుచదును సమ్మిశ్రాకారపుచదునునకు సమాంతరముగ నుండినయెడల నప్పుడు జిన్నవల్డైట్, ఫ్లోగోపైట్, లెపిడోమెలేన్, బయొటైట్ జాతుల అభ్రకములకు చెందినదని నిశ్చయించుకొనవచ్చును. ఇది రెండవభేదము. కృష్ణవర్ణాభ్రకములు బహువర్ణములు (Pleochroic), అనగా వేరువేరు దిక్కులనుండి చూచిన వేరువేరు రంగులు గనుపించును.

బొత్తిగా రంగులేని పారదర్శక (Transparent)మైన మస్కొవైటు మొదలగువాని నలుపు, ఆకుపచ్చ, ఎఱుపు, గోధుమవన్నెల గొప్ప అపారదర్శక(Opaque)మైన లెపిడోమెలేన్ వంటి నానా విధములగు అభ్రకములు కలవు. మొదటి విధానపు రేకులు ముత్యపుకాంతి గల్గియు, రెండవ ప్రకారపు రేకులు హీనధాతుకాంతి గల్గియు నుండును. లోపలి పగుళ్ల ఉపరిభాగములమీద వెలుగు పడునపుడు రేకులమీద రంగుల చుట్టుగను, బంధములుగను (Rings and Bands) ఏర్పడుచుండును. వేర్వేరు అభ్రకముల విశిష్టగురుత్వాకర్షకత్వము (Specific Gravity) ౨.౮ మొదలు ౩.౧ వరకును భిన్నభిన్నములుగ నుండును. కఠినత్వము (Hardness) ౨-౩ అంశములు. మృదువైన రేకులమీదను గోటితో గీతలు గీయవచ్చును. అభ్రకములు ఉష్ణవిద్యుద్వాహకములు గావు (Bad Conductors of heat and electricity). ఈ గుణధర్మము గలిగియుండుటచేతనే ఇది అనేకవిధాలైన పరిశ్రమలందు ఉపయోగింపబడుచున్నది. మరియు వీనియందు ఇతరఖనిజము లనేకములు మిళితమై యుండుట గానవచ్చును. ఎఱుపు గార్నెటుస్ఫటికములు, శిలాస్ఫటికపు ఫలకలు, టోర్మలీను మొదలు అభ్రకములందు గలసియుండును. ఎఱుపు, నలుపు, గోధుమరంగులమచ్చలు, డాగులు పడుటవలన రేకులు తెలుపుగా విరూపములై ఎందుకును పనికిరాకుండుపోవును. వీనియందలి లోహామ్లజనిదములు (Iron Oxides) రేకులమీద వనస్పతుల యాకారములతో పడియుండుటచేతను అభ్రకములు పాడగును. మరికొన్నిటియందు, ముఖ్యముగా ఫ్లోగోపైటునందు నక్షత్రాకృతి కిరణములకు సమాంతరములో ఏర్పడియుండు రూటైలు (Rutile) యొక్క సూక్ష్మసూచ్యాకారరేఖలు నక్షత్ర పుంజప్రద్యోతములను గలిగించును. అందుచే నట్టి యభ్రకము గుండ దీపపువత్తి జ్యోతిని గాని, అర్కప్రకాశమును గాని చూచిన యెడల నది నక్షత్రరశ్మివలె గన్పించును.

రాసాయనికసంఘటనము — అభ్రకములసంఘటనము మహా సంకీర్ణమైనది, పరివర్తనశీలమైనదియు. ఇవన్నియు సైకతములు (Silicates). పొటాసియం, సోడియం లిథియం, కాల్షియం మొదలగు క్షారములతోడను, భాస్మిక ఉదజనముతోడను మిళితమైన అల్యూమినము అభ్రకములం దుండును. మరికొన్నింటియందు మగ్నము (Magnesium) కాలధాతు లోహము, క్రోమియము, మాంగనము (Manganese), బేరియము మొదలైనవి ఉండును. ప్లవ (Flourine) మొకటి వీనియందలి ముఖ్యభాగము. కొన్నిరేకల టిటేనియము కూడ కలసియుండును.

అభ్రకముయొక్క వివిధసంఘటనముల నీక్రింది సాంకేతిక సూత్రముల ప్రకారము తెలిసికొనవచ్చును. కాని ఇవన్నియు అసమగ్రములు. సంఘటనములలోని తారతమ్యముల విశదీకరించుట కనేక ప్రయత్నములు జరిగినవి. అన్నిరకముల అభ్రకములను సరళ క్షారాభ్రకము (Alkali micas) లనియు, లోహమగ్నాభ్రకము (Ferro magnesium micas) లనియు రెండువిధములు. ఇందు మొదటిదియే శ్వేతకృష్ణాభ్రకములతో సరిపోవును.

మస్కొవైట్[1]	ఉ$_2$ పొ స్ఫ$_3$ (శై అ$_4$)$_3$
పరగొనైట్	ఉ$_2$ సో స్ఫ$_3$ (శై అ$_4$)$_3$
లెపిడొలైట్	పొ లి [స్ఫ (అఉ, ఫ్ల)$_2$] స్ఫ (శై అ$_3$)$_3$
జిన్నవాల్డైట్	(పొ లి)$_3$ [స్ఫ (అఉ, ఫ్ల)$_2$] లో స్ఫ శై$_5$ అ$_{16}$
బయొటైట్	(ఉ, పొ)$_2$ (మ, లో)$_2$ (స్ఫ, లో)$_2$ (శై అ$_4$)$_3$
ఫ్లొగొపైట్	[ఉ, పొ, (మఫ్ల)]$_3$ మ$_3$ స్ఫ (శై అ$_4$)$_3$

మస్కొవైటు నందు ౪ మొదలు ౬ పాళ్ళ ఉదకము, తక్కిన దానితో పింగళ దక్కినగను, భస్మీక - ఉజ్జనరూపమున నగో లేక ప్లవమునకు (Fluorine) బదులు హైడ్రోక్సిల్ రూపమున నగో ఉండు నీరు ఉపాధిక్యముద్వారా మారము గావింప బడును.

రాస్కొలైట్ అనునది లేతరోజావర్ణ మగు అభ్రకము. ఇందు అల్యూమినియమునకు బదులు వనాడియము నామకధాతు వుండును. ఇది కాలిఫోర్నియా, కొలరేడో, పశ్చిమ - ఆస్ట్రేలియా లందు సువర్ణ టెల్లూరిడము (Tellurides of Gold) లతో బాగుగ కలసి, గోడుమ అను పద్ధతంగుల పెట్లారు పలకలై చేర్చబడియుండును.

ఉనికి (Occurrence) — అగ్నిమంతములైన శిలలలో గలుగుట ద్వారా అభ్రకము ప్రధానాంగముగ నుండును. వాతావరణ ప్రభావముల వలనను (Weathering), మేళనము వలన (Contact), డైనమో రూపాంతరకారకవిధానముల వలనను (Dynamo metamorphic Processes), అనేక ఖనిజశైలికము (Mineral Silicates)లనుండి విడదీయుటచేతను నిది లభించును. కరడురాల (Sedimentary Rocks)లో నిది చూర్ణరూపమున నుండును. శైలాస్మిక పాషాణము (Silicious Rock)లందు సాధారణముగా మస్కొవైటు, బయొటైటు అభ్రకములు లభించును. 'సున్నపురాల'యందు ప్రధానమైనది ఫ్లొగొపైటు అభ్రకము. మనదేశములోని మాంటిపోమాకుండి సున్నపురాలబండల రంధ్రములందు పేరుకొనియుండు తునకలును, బయొటైట్ స్ఫటికముల ద్వారా అత్యుత్తమము అగు నలుపు అభ్రకము లభించును. దీనివచ్చును వ్యాపారోపయోగములైన పెద్దపెద్ద మస్కొవైటుతునకలు నల్లరాతి యందు వ్యాపించియుండు ముదుగర స్ఫటికపు చాలలనుండియే లభించును. మరియు వీనియందు ఫెల్స్పార్, శిలాస్ఫటికము (Quartz), అభ్రకము ఉండును. టోర్మాలిన్, బెరిల్, గార్నెట్ మున్నగు ఇతరస్ఫటికభూతఖనిజములతో మిశ్రమైయుండును. ఇది ఇండియాయందును, అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములలోని దక్షిణడకోటా, కొలరేడో, అలబామారాష్ట్రములందును, బ్రెజిలు దేశములోని గోయజా, బాహియా, మినాస్, గెరస్ ప్రాంతములందును అభ్రకము దీనినిమిత్త మువయోగింపబడు చున్నది. కెనడా, సింహళదేశములలోని వ్యాపారోపయోగము అగు అభ్రకములు ఫ్లొగొపైటుజాతికి చెందినవి. ఇండియాయందలి విలువైనది బంగాళముదగ్గరి హజారీబాగును, మద్రాసునందలి నెల్లూరును అభ్రకపుగనులకు ముఖ్యమైన జిల్లాలు. హజారీబాగుదగ్గరి అభ్రకము కెంపురంగును, నెల్లూరిదగ్గరది ఆకుపచ్చనిరంగును కలిగియుండును. నెల్లూరివద్దగల ఇనుకుర్తిగనిలో ౧౦ అడుగుల పొడవును, ౧౫ అడుగుల వెడల్పునుగల అభ్రకపుబొత్తులు (Books) దొరకినవి. మరియు నచట పగుళ్లు గాని, ముడతలు గాని లేక ౩౦ అం పొడుగును, ౧౮ అం వెడల్పునుగల సమచతురస్రములైన రేకులు తేలికగ దొరకుచుండును.

ఉపయోగములు — పారదర్శకత్వము గలిగియుండుటచేతను, అగ్నిని, తాపపరిణామములకు ఆకస్మికపరివర్తనములను విరోధింప గలుగుటచేతను అభ్రకము స్టవ్వులయొక్కయు, లాంతరులయొక్కయు కిటికీలకును, కొలిమిలమూతలయందు రంధ్రములకును, లాంపుల 'గాస్' బర్నరుల చిమ్నీలకును విస్తారముగ నుపయోగింపబడుచుండును. ఒకకాలమున దీని నింగ్లీషుకిటికీలకును, రష్యాయుద్ధనౌకల కిటికీలకును, మస్కొవిగ్లాసు (Muscovy Glass) అను పేర నుపయోగింపబడియుండెను. అనేకప్రకారముల అలంకారకార్యముల కభ్రకపు తునకలు విస్తారముగ నుపయోగింపబడుచుండును. ప్రాచీనకాలమున దీనిని వర్జిన్ మేరీ విగ్రహముల నలంకరించుట యం దుపయోగపడి యుండినందున గ్లాసీస్ మేరియే (Glacies Mariae) యని పిలువబడుచుండెను. మాక్సిమస్ ఎర్కుస్ మీద ధవళకాంతిని కలుగజేయుటకై చల్లబడిన దని ప్లినీ వ్రాసినలాపిస్ స్పెక్యులారిస్ నామకపదార్థము నీ అభ్రకమే యైయుండొచ్చును. విద్యుదలంకారపుకాగితముల నిర్మాణమునకును, ఆటవస్తువులు, పాటకట్టీవులు మెరుగులవానికి దక్కరవంటి మంచుపాటి చల్లిన రూపము కలుగ జేయుటయందును అభ్రకపుపొడి అపరిమితముగ వాడబడుచుండును. రంగులు, కాగితములు తయారుచేయునపుడు మెరుగు తెప్పించుటకును, హైడ్రోగ్లిసరైజులో నగువానిని వారించుటకును నిది యుపయోగింపబడును. చిత్రలేఖనమున కభ్రకపు రేకులు ముఖ్యముగ నిండియాలో వాడబడుచువచ్చినవి. మరియు లాంతర్న స్లైడులకును, ఫోటోగ్రాఫ్ ఫిల్ముల నుంచుటకును, చిత్రములకు చారిత్రకములైన దస్తావేజులను గాపాడునిమిత్తము చుట్టుముట్టుట

1 సూత్రములందలి పాదిచక్షరముల సంక్షిప్తనామములు —

- ఉ = ఉదజనము లేక ఉజ్జనము (Hydrogen)
- పొ = పొటాషియము (Potassium or Kalium)
- స్ఫ = స్ఫటము (Aluminium)
- శై = శైలము (Silicon)
- అ = అమ్లజనము (Oxygen)
- సో = సోడియము (Sodium or Natrium)
- లి = లిథము (Lithium)
- ఫ్ల = ఫ్లవనము (Fluorine)
- లో = లోహము (Iron or Ferrum)
- మ = మగ్నము (Magnesium)

ము, బ్రాకోయములో నుండుచుండి మెత్తనై ముడుచుకొనిపోవు జంగములయొక్క కాల మెక్కించుటకును, వాయుశీతకముల కెండాలకును, సున్నితములైన శాస్త్రసాధనముల యంత్రముల ము, అనేకవిధ శాస్త్రీయకార్యములకును, ఇంకను పలురకముల పనులకును అభ్రకము ఉపయోగపడుచుండును ఉష్ణశీతవాహకము లగుటచే నిది స్టీముగొట్టములకును, బాయిలర్లకును చుట్టును గప్పుటకు ఉపయోగపడును. ఆమ్లముల నిరోధింపగల దీనిసామర్థ్యము మీద మరియు ననేకతరోపయోగము లాధారపడియున్నవి

ప్రస్తుత మిది విద్యుత్సంబంధములైన కార్యములం దత్యంత ముగ నుపయోగింపబడుచున్నది విద్యుద్వాహకము కానికారణమున విద్యుద్రోధకముల (Insulators) కిది మిక్కిలి ప్రశస్తమైనది ఎటు వంచిన నటు వంగునట్టి మృదువైన దీనిరేకులు డైనమోల యొక్క లోహఖండ(Armatures)నిర్మాణము నందపరిమితముగ నుపయోగింపబడుచున్నవి ఇటులే ఇది యనేకతరవిద్యుద్యంత్ర ములందును ఉపయోగపడుచున్నది షెల్లాకుతోగాని మరియేవిధ్యుత్రోధక మైన సిమెంటుతోగాని అభ్రకపుచెక్కలు కాగితము మీదనో లేక గుడ్డమీదనో అతికింపబడినచో నది మైకానైట్ లేక మైకానైటుగుడ్డ యని పిలువబడుచుండును ఇట్టి ఈ మైకా నైట్ అనేకకార్యములం దుపయోగింపబడును

మస్కొవైట్, ఫ్లోగోపైట్ జాతి యభ్రకములే వ్యాపారమునం దుపయోగపడునవి రంగులేని పారదర్శకపురేకులరూపమున ఫ్లోగో పైట్ అరుదుగ లభించుటచే చాలవఱ కది విద్యుత్కార్యములకే ముఖ్యముగ నుపయోగింపబడుచుండును అభ్రకమునందు మరియు ననేకోపయోగములు కలవు పొటాషియము కలిగియుండుటచే నిది ఎరువుక్రింద నుపయోగపడును. లిథియమ్, రుబిడియమ్ క్షారముల సత్వమును చేయుటయందు లెపిడొలైట్ అభ్రకము విస్తారముగ నుపయోగపడును

త్రవ్వితీయుట (Mining), తయారుచేయుట (Preparation), విలువ (Value) — అభ్రకము త్రవ్వితీయుట ముఖ్యముగ ఇండియాలో ప్రధానమైన పరిశ్రమ కాని ఇచటిపద్ధతు లాదికాలము నాటివి, యంత్రయంత్రకారకములు కష్ట లేనిక్యాలందును, వంకర టింకరలైన రస్తాలందును తీయునపు డభ్రకము మిగుల పాడైపోవును ఈ పాడైనపదార్థమును గనిలోనుండి మీదికి చేర్చుటకే అధికముల పరిశ్రమ వ్యర్థ మగును ఈఖనిజ మొక విచిత్రమైన చాలయందే యుండుటంతేకే ఇంతకంటెను తృప్తికరములై స్వల్పవ్యయదాయ కములైన పద్ధతులను, అనగా నిలువైన నలకలకడ్డీలతోడను, అడ్డ కోతలతోడను, చాలు పోయినమార్గము వెంట నుట్టుపుకడ్డీల దోవుట చేతను ధాతుకర్షితములైన గనులలో నవలంబింపబడువిధానముల నవ లంబించినచో బాగుగ నుండును అప్పు డభ్రకమును హెచ్చుంచియే తీసి కొనుటకును, వ్యర్థపదార్థమును అక్కడక్కడనే అంతర్భూర్వము అభ్రకము తీయగా ఖాళీయగుటలను బూడ్చుటకును వీలగును

అభ్రకమును తయారు చేయుటకు బొత్తి (Book) నుండి పగులు ననుసరించి కావలసినంత మందపురేకులను విడదీసి వానిలో మచ్చలు మరకలు పడి పాడైనభాగముల వదలి పగుళుగల కత్తితో గాని, కత్తెరతో గాని చతుష్కోణపురేకులను గోయుదురు అనంత రము పరిమాణము, పారదర్శకత్వము, వర్ణము, మచ్చలు, డాగులు లేకుండుట మొదలగు లక్షణములబట్టి యా వన్నియు వేర్వేరుగ విభజింపబడును చినిగినచిన్నముక్కలు మార్గముకొఱకో లేక మైకా నైట్ నిమిత్తమో ఉపయోగింపబడును

ఉత్పత్తి — ఎచటినుండి యైనను త్రవ్వితీయబడు అభ్రకము నూటికి ౧౦ వంతులకంటె నెక్కువగ లేకుండగ మార్చబడుచుండును పూర్వకాలమున అనవసరపదార్థ మంతయు చాలవఱకు వ్యర్థ ముగు చుండెడిది కాని ఇప్పుడీ ముక్కలు మార్గమునిమిత్తము మిక్కిలి అవసరములుగ నున్నవి

వర్మిక్యులైట్ (Vermiculite) అనునది అభ్రకాత్మకము లగు ఖనిజములనుదాయము ఇది బయోటైటువిధమగు అభ్రకమును బట్టించును కొన్నియెండ్లక్రిందటివఱకు నిది విచిత్రఖనిజము అని తలంపబడుచుండెను ఇటీవల నిది కొలరేడో, మోంటానా రాజ్యములందు దొరకి, వ్యాపారోపయుక్తము లగుటచే మిగుల నాక ర్షించినది వేడి చేయుటవలన పగులునకు నిలువుగ నొకచెప్రక్కను విసుమై పెరిగిపోవును ఇదియే వర్మిక్యులైటు నందలి విశిష్టలక్షణము ఈపెరుగుట అసలుకంటె ౧౬ రెట్లు ఎక్కువ అట్లు పెరుగునపుడు ఉష్ణాధిక్యమునుబట్టియు, వాయుస్పర్శమునుబట్టియు దీనివర్ణపరివర్తనము కలుగును అభ్రకములోని ఇనుమున కమ్లజనసంయోగము కలుగుటచే ఈపరివర్తన ముగునని తలంపబడినది కాబట్టి యిందలి అమ్లజనభాగ ముల ననుసరించి ఈఖనిజమందలి వివిధభేదములు గలుగుచుండును ఉష్ణముచే పెంపొందుభాగము మంచి ఉష్ణతావాహకము, ధ్వనివార కము నని కనుగొనబడెను మరియు దీనితో వర్ణములు (రంగులు) తయారగును

౧౯౨౧ – ౧౯౨౫ లలో ప్రపంచమందలి అభ్రకపు ఉత్పత్తి – మీటరుటన్నులు

దేశముపేరు	౧౯౨౧	౧౯౨౨	౧౯౨౩	౧౯౨౪	౧౯౨౫
ఉత్తర అమెరికా					
కెనడా	౬౩౪	౩౦౩౭	౩౧౯౪	౩౬౧౧	౩౬౮౪
సంయుక్తరాజ్యములు	౨౬౪౮	౬౫౧౮	౭౨౮౩	౮౯౩౮	౯౬౧౯
దక్షిణ అమెరికా					
అర్జెంటినా	౧౮౪	౬౮	౭౪	౧౨౦	౧౧౯
బ్రెజిల్	౮౬	౬౪	౫౬	౪౯	౬౫
యూరోపు					
నార్వే	౨	౧	౧౦	౨౫	
రుమేనియా			౬		

దేశము పేరు	౧౯౨౧	౧౯౨౨	౧౯౨౩	౧౯౨౪	౧౯౨౫
రష్యా		౯			
స్పెయిను	౨		౩		
స్వీడను		౯	౫	౪	
ఆసియా					
సిలోను	౫	౧	౧		
ఏర్పివది	౧౧	౯	౧౧	౨౩	౨౦
ఇండియా (బ్రిటిష్)	౧౬౫౦	౧౬౯౯	౧౮౨౦	౨౦౮౯	
జపాను		౧౭	౪౩౦		
ఆఫ్రికా					
మెడగాస్కర్	౧౪౧	౯౨	౧౬౭	౭౬	౪౬౬
దక్షిణరోడీషియా	౪౪	౬౦	౯౩	౧౩౬	౧౩౨
టాంగనీకా ఇలాకా	౩	౧౧	౩౩	౫౬	
దక్షిణఆఫ్రికాయూనియను ట్రాన్స్వాల్	౧	౩	౧౫	౪౩౫	౧౪౯౦
ఓషియానియా ఆస్ట్రేలియా					
ఉత్తర ఇలాకా	౧	౧	౩	౩	౩
క్వీన్స్లాండ్					౧
పడమటి ఆస్ట్రేలియా		౨			

ఆయుర్వేదశాస్త్రము ననుసరించి

అభ్రకము అధునాతనముగఁ గాక నాగార్జునాది తంత్రకారుల కాలమునుండియును ప్రచారమున నుండిన ఖనిజపదార్థము.

వృత్రాసురుని సంహరించుటకై యింద్రుఁడు వజ్రమును పైకెత్తఁగా నావజ్రమునుండి యుదయించిన కాంతికణములు గగనమున కెగసి యందుండి పర్వతశిఖరములందు చెదరిపడి యభ్రకరూపంబుగా పరిణమించినవి. ఈ వజ్రకాంతికణంబులు క్రిందఁబడునపుడు ఉఱుమువోలె ధ్వనిచేయుట వలనచేత నీఖనిజపదార్థము 'అభ్రక' మనియు, ఆకాశంబునుండి కాంతికణములు పడుటచే 'గగనం' బనియు, ఇంద్రవజ్రమునుండి జనించుటచే 'వజ్రాభ్రం' బనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది (ఆయుర్వేదప్రకాశము, ౨ అధ్యా.)

జాతి, మతభేదములు — ప్రాచీనులగు రసతంత్రకారులు నానావిధములగు ఖనిజపదార్థములను విభజించి సులభముగా తెలిసికొనుటకై కొన్నిటిఁజేర్చి పారిభాషికంబుగా 'మహారసములు', 'ఉపరసములు', 'లోహములు', 'సాధారణరసములు' ఇత్యాదినామంబుల నిడి యాయాపదార్థములను అట్టి పారిభాషికపదములచే వ్యవహరించుచువచ్చిరి. కాని ఇట్లు రానురాను కొందఱు గ్రంథకర్తలు అట్టి పారిభాషికనియమములను పాటింపక స్వాభిప్రాయానుసారముగా వ్రాయ మొదలిడిరి. ఒకరు మహారసములలోఁ జేర్చినపదార్థమును మఱియొకరు ఉపరసములలోఁ జేర్చుట, ఇంకొకరు సాధారణరసములలోఁ జేర్చుట, ఒకరు ఉపరసములలోఁ జేర్చిన దానిని కొందఱు మహారసములలోఁ జేర్చుట – ఇట్లు విధినియమాదులు లేక స్వతంత్రముగా నిచ్చవచ్చినట్లు వ్రాయుట తటస్థించినది. కొందఱు మహారసమునుగాఁ జేర్చినదానిని తదనంతరులు పరిశోధించి యాస్థాది ఉపరస మని సిద్ధాంతముచేసి ఉపరసములలోఁ జేర్చిరనికాని, ఉపరస మని చెప్పఁబడినపదార్థమును పరిశోధనాదులచే మహారస మని సిద్ధాంతము చేసి మహారసములలోఁ జేర్చి రనికాని యను కొనుటకు మార్గంబు గానంబడదు. తొలుకొల్త నట్టివిభాగములను తెలిపిన యేయేపదార్థములకు మహారసనామంబును గాని, ఉపరసనామంబు నుగాని ఇడిరో అట్టి వివరణము, ఆమహారస ఉపరసాది శబ్దనిర్వచనము రసతంత్రంబులందుఁ గానరాదు.

ఇట్టియభిప్రాయభేదంబుల్లు నభ్రకము విషయమునఁ గూడ జనించినది. రసరత్నసముచ్చయము, రసేంద్రచింతామణి, రసప్రకాశసుధాకరము మున్నగుగ్రంథములం దభ్రకము మహారసములలోఁ జేర్పఁబడియున్నది. భావప్రకాశము, రసేంద్రసారసంగ్రహము, రసకామధేను, ఆయుర్వేదప్రకాశము, రససారము మున్నగుగ్రంథములందు ఉపరస మని వ్యవహరింపఁబడియున్నది.

భేదములు, అవాంతరభేదములు — తత్తద్దేశభేదంబులచే నుత్పన్నంబైన యభ్రకము 'పినాకాభ్రకము', 'నాగాభ్రకము', 'మండూకాభ్రకము' అని నాలుగుభేదంబులుగా విభజింపఁబడియున్నది. అందు వజ్రాభ్రకమే కృష్ణాభ్రకం బనియెడి వ్యవహరింపఁబడును. ఇదియునుంగాక ఈ నాల్గింటిలో ప్రతియభ్రకము తెలుపు ఎఱుపు పసుపు నలుపు అను నాల్గువర్ణంబులు గలిగి నాల్గువిధంబులుంగా నుండును. అనఁగా నభ్రకంబు పదునాఱువిధంబు లని తెలియుచున్నది.

అభ్రకపరీక్ష — పినాకాభ్రకమును కొలిమిలో వైచి యూదిన రేకులు విడిపోయి పొట్టుగా మాఱును. నాగాభ్రకంబును కొలిమిలోవైచి యూదిన సర్పంబువోలె బుసబుస కొట్టును. మండూకాభ్రకంబును కొలిమిలో వైచి యూదినచో కప్పవోలె గంతులు వైచును. వజ్రాభ్రకంబును కొలిమిలో నూదిన వంపులి దోషంబు లన్నియు నశించి స్వచ్ఛంబై ప్రకాశములో నుండును (రసరత్నసముచ్చయము)

అభ్రకశ్రేష్ఠత — పైని చెప్పఁబడిన యభ్రకంబులలో వజ్రాభ్రకం బుత్తమ మైయుండును. 'దానిని రాసాయనిక క్రియలందును రోగనిర్మూలనములందును ఉపయోగింపవచ్చును' అని గ్రంథకారులందఱు నేకగ్రీవముగా నుడివియున్నారు. ఇంతియకాక వజ్రాభ్రకంబుకంటె నితరంబులగు మూఁడు అభ్రకంబులలో పినాకాభ్రకంబును భక్షించిన దుస్సాధ్యంబగు కుష్ఠరోగము జనించును. నాగాభ్రకంబును భక్షించిన మండలకుష్ఠము జనించును. మండూకాభ్రకంబును సేవించిన కృచ్ఛ్రసాధ్యంబగు అశ్మరీరోగము జనించును. దానంజేసి పైమూఁడు అభ్రకంబులను సేవింపఁగూడదు. వజ్రాభ్రకంబుమాత్ర ముపయోగింపవలెను.

వజ్రాభ్రకము, తద్గ్రహణనిర్ణయము — వజ్రాభ్రకంబు కాటుకవలె నల్లనై కఠినముగానుండి బరువు గలిగియుండును. ఉత్తర

దేశపుపర్వతములయందు జనించు అభ్రక మధికముగా సత్త్వము కలిగియుండును గుణాధికంబై యుండును దక్షిణదేశపు పర్వతముల యందు జనించు అభ్రకము అల్పసత్త్వంబై హీనగుణంబై యుండును ఇట్టి అభ్రకంబు ఒక మనుష్యుని ప్రమాణముగా గోయి త్రవ్వి యచ్చట నున్న యభ్రకమును తీసికొనవలయు భూమి పైభాగమున నున్న యభ్రకము నిస్సత్త్వంబై యుండును గాన దానిని గ్రహింపవలదు ఇందులకు కారణమును అనేక గ్రంథకర్తలు చెప్పియుండలేదు కాని రసప్రదీపికాతంత్రకారుడు మాత్రము ఇట్లు వివరించియున్నారు నిజపదార్థము లన్నియు సూర్యకిరణసంతప్తంబులైనచో నిందు సత్త్వము నష్టముగా నుండును అయ్యది భూగర్భమునందుండి సూర్యరశ్మిని పొందకుండుటచేత బహుళసత్త్వంబై యుండును.

అభ్రకశోధనము — అభ్రకంబును కాలిమిలో గాచి ఏడు మారులు పాలలో గాని గోమూత్రములో గాని ముంచిన యెడల ధమనసంజనిత దోషము వారించి శుద్ధంబగును (రసరత్నసముచ్చయము)

శతపుటాభ్రకము — అభ్రకంబును కాలిమిలో గాల్చి ఏడు మారులు త్రిఫలాక్వాథములో గాని పులికడుగులో గాని ముంచ శుద్ధంబగును (ఆయుర్వేదప్రకాశము)

అభ్రకంబును గాల్చి రేగుపట్ట కషాయములో ముంచి ఎండిన మీదట కలమున్నమున నలిపి శుద్ధంబగును (రసమంజరి)

ధాన్యాభ్రకము — ఒకభాగము ధాన్యము నాలుగుభాగములు శుద్ధిచేసిన యభ్రకము — వీనిని ఒక వస్త్రములో నుండగా గట్టి యామూడురోజులు నీళ్లలో నానవైచి నాల్గవనాడు ఆ గాటును రెండుచేతులతో నలిపి నలిపి వడియగా నీళ్లలో పడిన అభ్రకం ఇసుకరేణువులవలె సన్నని ముక్కలుగా నుండును ఎండబెట్టి తీయవలెను ఇయ్యది ధాన్యాభ్రకం బనబడును ఇట్టి ధాన్యాభ్రకమును ముందటి సిద్ధముచే కాని దానికి భస్మము చేయవలెను

అభ్రకభస్మము — ఈ విషయంబున గ్రంథకారులు భిన్నభిన్నములుగా వివరించియున్నారు అభ్రకభస్మము నగా అభ్రకమును కొన్ని ముదాయముతో నూరి పిడకలయందు పుటము వైచి సిందూరముగా మార్చి యందలి ఎరమాలుచెందిన గదమును విడగొట్టి సేవనయోగ్యముగాఁ జేయుట కొందఱు ఓక పుటముచేతనే సిందూరముగా ఎఱవు చేయు ప్రక్రియలను వివరించిరి మఱికొందఱు పదిపుటముల ఇంకొందఱు నలువది పుటములు, వేయికొలఁది మారులుపుటముల కొందఱు వేయిపుటములు — ఈరీతిగా ప్రక్రియలను చేర్కొనియుండిరి ఎట్టు లేవిధంబుగా వివరించినను, అభ్రకమును సిందూరముగా మార్చి యందలి తళుకు పోవునట్లుగను, ఎరరూపవర్ణము వచ్చునట్లుగను జేసి సేవనయోగ్యంబుగాఁ జేయుట సర్వసమ్మతమగు విషయము. నూఱుపుటముల పైచిన యభ్రకము సేయుపుటముల పైచిన యభ్రకము ఉత్తమంబు అని లోకప్రసిద్ధి గలదు ఇట్లు పదిపుటములతోడను, ఒక పుటముతోను అభ్రకము నిశ్చంద్రకంబై సిందూరరూపమును పొంది సేవనయోగ్యం బగునా యని సందేహ మనవసరము లేదు అయ్యది అభ్రకముతో చేర్చు పదార్థము బట్టి యుండును ఆ పదార్థము నకు చెప్పనశక్తి కలిగియుండినచో ఒక్కపుటముచేతనే నిశ్చంద్రకంబు సిందూరము గావచ్చును కొన్ని అభ్రకభస్మయోగములు ఈ క్రింద వివరింపబడును

ఏకపుటాభ్రకము — ధాన్యాభ్రకము టంకణము — వీనిని సమముగా కలిపి మంటిపాత్రమునందు వైచి క్రింద మంట పెట్టుచు, పాత్రములోని అభ్రకమును ఇనుపకంబితో మాటుచుండిన కొంతకాల మునకది యతిశయించి సమ్మట దానిని అవుపలతో నూరినచో సంతరించుకొని నశించి నిశ్చంద్రకమగును (ఆయుర్వేదప్రకాశము)

దశపుటాభ్రకము — ధాన్యాభ్రకంబును కలిందరసముతో గాని కుంకుమపూలరసముతో గాని జ్ఞాపకరసముతో గాని నూరి పదిపుటములు వైచిన నిశ్చంద్రకంబు భస్మం బగును (రసరత్నసముచ్చయము)

పంచవింశతిపుటముల యభ్రకము — కుంకుమపూల కషాయము తెల్లగలిజేరు రసము కలబంద రసము తుమ్మలపాటు రసము జిల్లేడు పత్రములరసము మోదుగపట్టకషాయము నల్లకలువ రసము పెద్దుల్లేరు కషాయము పాలకొండి ముల్లంగి ఎఱ్ఱగొడుగు ముసీటి బీరరసము లోద్దుగచెక్కరసము — వీనిలో ఒక్కొక్కదానిచే మూడేసి పుటములను ఇచ్చి యిరువదియైదు పుటములు వేసి చెక్కెర రసముతో ఒక్కొక్కపుటము వైచిన అభ్రకము నిశ్చంద్రమై సేవనయోగ్య బగు భస్మమగును (ఆయుర్వేదప్రకాశము)

శతపుటాభ్రకము — మఱ్ఱిపాలు జెముడుపాలు జిల్లేడు పాలు కుంకుమపూల కషాయము నరమూత్రము మఱ్ఱియూడల రసము, మేకమూత్రము వీనితో నూఱుపుటములు వైచిన ఎర్రని రంగుపోలిన సిందూర మగును (యోగరత్నాకరము)

ఇట్లే గాక యింకను వేయిపుటంబులు మొదలగు సహస్రపుటంబులు గ్రంథాంతరములందు భిన్నముగా సిందూరపరిణామములు వివరింపబడియున్నవి

అభ్రకసత్త్వపాతనము — సత్త్వపాతనం బనగా ఖనిజంబులు అభ్రకము వైక్రాంతము మాక్షికము మయూరతుత్థము మున్నగు ద్రవ్యములనుండి వానియందు రసాయనసంయోగముచే విభజించియున్న లోహము ఏగి మున్నగు ధాతువులను రసాయనప్రయోగిక ప్రక్రియలచే విడగొట్టుట ఆయుర్వేదమునందిట్టి సత్త్వపాత ప్రకారము లెన్ని మహారసములనియు వివరింపబడియున్నవి కొన్ని ఖనిజ పదార్థములయందు ధాతువు లిమిడియుండ వవియు, వానిని ప్రక్రియా

విశేషంబులచే విదేశీయ వస్తువనియు ప్రాచీనరసతంత్రకారు లెంచి గినట్లు తోచుచున్నది. అభ్రకము నందు సయికము లోహమువంటిపదార్థ మొకటి గల దనియు, అయ్యది రసగ్రాసకర్మమందు ప్రధానం బనియు, అట్టి సత్త్వము గ్రహించి దానిని భస్మము గావించి సేవించిన సర్వరోగములు శమించు ననియు వివరింపబడియున్నది. తదనుసారంబుగా నధునాతన రసాయనతంత్రవేత్తలు అభ్రకమును పరిశోధించి యందు మగ్న శైలికము (Silicate of Magnesia), లోహము (Iron) విశేషముగాఁ గల వని సిద్ధాంతము చేసియున్నారు. ఆయుర్వేదమునందు వివరింపబడిన అభ్రకసత్త్వపాతనప్రకారము లీక్రిందఁ గొన్ని వివరింపబడును. ధాన్యాభ్రకంబును నీటిప్రబ్బలిరసముతో నయిదు మాఱులు భావనచేసి పిమ్మట నయిదుపుటంబు లిడిన భస్మంబగును. ఆభస్మంబును కొలిమిలోనుంచి యూఁదిన నిర్మలంబై కిట్టరహితమై లోహంబుతో సమంబగుచుండు సత్త్వ మందుండి వెలువడును. (రసహృదయతంత్రము)

అభ్రకఖండములను మెత్తగాఁ జూర్ణము గావించి యాచూర్ణమునకుఁ గంగ్, అడవికందరసము అరఁటిగడ్డరసము — వీనితోఁ బ్రత్యేకముగ నొక్కొక్కదినము భావనచేసి యనంతరంబున నీయభ్రకపు చూర్ణంబులో నాలవపాలు టంకణము, చిటుచేపలు — వీనిని గలిపి మాత్రే పిమ్మట మహిషీఘృతము (బఱ్ఱెనేయి)తోఁ గలిపి ఉండలుగాఁ జేసి ఎండఁబెట్టి పిమ్మట మూసయందుంచి కొలిమిలో నూఁదిన లోహతుల్యంబగు సత్త్వంబు పూసలుపూసలుగా మూసయందు పడును. అట్టి పూసలను గ్రహించి మిత్రపంచకము (నేయి, తేనె, గుగ్గిలము, గురువెందత్తులు, టంకణము) తోఁ గలిపి మరల మూసయందుంచి కొలిమిలో నూఁదిన నాపూస లన్నియు కంచుపోలెఁ గరఁగి ఏకంబగును. (ఆయుర్వేదప్రకాశము)

అభ్రకద్రుతి — ద్రుతి యనఁగా ఖనిజపదార్థములు ప్రక్రియావిశేషంబులచే శాశ్వతంబుగ పారదమువలె ద్రవీభావమును జెంది యుండుట. రసాయనతంత్రములలోఁ బ్రతిగ్రంథకారులును ప్రతి ఖనిజపదార్థమునకును ద్రవీకరణప్రక్రియలను దెలిపియున్నారు. ఇట్టి ద్రుతి ప్రాచీనగ్రంథకర్తలు నిజముగాఁ జేయఁగలిగిరా యనుసందేహము బాధించుచున్నది. ఏలయనఁగా రసరత్నసముచ్చయకారుండగు వాగ్భటుఁడు ఇట్టిద్రుతిని చేయుటకై యనేకపరిశోధనలం జేసియు నందు కృతార్థుండు కానేరక ఇట్లు వచించియున్నాఁడు 'ద్రుతి ప్రక్రియలు శాస్త్రములం దనంతములుగ వివరింపబడియున్నవి అయినను అట్టి ద్రవీకరణసామర్థ్యంబు పరమేశ్వరానుగ్రహంబు లేకున్న దుర్లభంబు. అభ్రకద్రుతిప్రక్రియలలో నొకటి యీక్రింద వివరింపబడును.

ధాన్యాభ్రకమును అవిసియాకులరసముతో మర్దన చేసి, ఆ ముద్దను అడవికందగడ్డలో నుంచి పైని మన్నుతో లేపనముచేసి పశువులు వసించుచోటునందు బారెడులోతుగ గోమూత్రపుయాగోతియందు, ఆపదార్థపుముద్ద నునిచి గోతిని పూడ్చి నెలదినము లుంచినపిమ్మట తీసిన నా యభ్రకంబు పాదరసమువలె శాశ్వతద్రవీభావమును జెంది యుండును (ఆయుర్వేదప్రకాశము)

అభ్రకగుణములు, యోగములు — భస్మరూపంబుగఁ బరిపాకింపఁజేసిన యభ్రకంబుగాని, యట్టి భస్మముచే నిర్మింపబడిన యౌషధంబుగాని నరులకు బలమును గలుగఁజేయును. వీర్యమును వృద్ధిపొందించును. పాండురోగము, కామిల, మూత్రరోగములు, గ్రహణి, అతిసారము, ప్లీహోదరము, పురాణజ్వరములు, క్షయ — వీనిని తొలఁగించును. ఇయ్యది ప్రధానంబుగా ప్రమేహరోగంబున స్వతంత్రశక్తి గలిగియున్నది. ఇంతియకాక ఇతర ఖనిజపదార్థసమ్మిళితంబై యనేకరోగములఁ బాపును. అట్టి యోగంబులలోఁ గొన్ని క్రింద నుదాహరింపబడును.

జ్వరాశని రసము — శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధగంధకము, సైంధవలవణము, శుద్ధిచేసిన వత్సనాభి — వీనిని సమముగ గ్రహించి యామొత్తమునకు సమముగ లోహభస్మము, లోహభస్మమునకు సమముగ నభ్రకభస్మము గలిపి మొత్తముగ నీయౌషధములు ఖల్వములో వైచి వావిలియాకురసముతో బాగుగ మర్దన చేసి పిమ్మట నందు పాదరసమునకు సమముగ మిరియపుచూర్ణమును గలిపి రెండుయవల (2 Grains) ప్రమాణముగ తమలపాకులరసముతో నిచ్చిన సర్వజ్వరములు నశించును. ప్లీహోదరము శమించును (వైద్యజ్వరరత్నావళి).

అర్జునాభ్రకము — వేయిపుటంబులు వైచిన యభ్రకభస్మమును మద్దిపట్టకషాయములో నేడుదినములు భావనచేసి ఎండించి పిమ్మట రెండు యవల ప్రమాణముగ నుపయోగించినచో హృద్రోగమును శమింపఁజేయును. అతిసారము, రక్తపిత్తము, అగ్నిమాంద్యము మున్నగు రోగముల వణంచును (రసేంద్రసారసంగ్రహము)

గళితకుష్ఠారిరసము — శుద్ధిచేసిన రసము, శుద్ధిచేసిన గంధకము, తామ్రభస్మము, లోహభస్మము, శుద్ధిచేసిన గుగ్గిలము, చిత్రమూలము, శిలాజిత్తు, శుద్ధిచేసిన విషముష్టివిత్తులు, త్రిఫలములు — ఇయ్యవి ఒక్కొక భాగము, అభ్రకభస్మము నాలుగుభాగములు, కానుగవిత్తులు నాలుగుభాగములు — ఇటులు వీనిని ఖల్వములో వైచి తేనె, నేయి — వీనితో ప్రత్యేకముగ మాత్రే ఒక నేతిపాత్రయం దుంచి కర్షప్రమాణముగ సేవించిన దారుణంబగు కుష్ఠరోగము శమించును. ఈయౌషధంబును సేవించునపుడు పరిపథ్యంబు అన్నము, పాలు, తేనె, నెయ్యి, చక్కెర — వీనిమాత్రము సేవింపవలెను. స్త్రీసంయోగమును వర్జింపవలయును (భావప్రకాశము).

అనుపానవివరణము — మంచియభ్రకభస్మంబు అనుపానభేదంబులచే ననేకరోగములను నశింపఁజేయును. అభ్రకంబును పసుపు, పిప్పళ్లు, తేనె — వీనితో సేవించిన ప్రమేహంబులను, కరకకాయ, బెల్లము, ఏలకులు, చక్కెర — వీనితో సేవించిన రక్తపిత్తమును, ఏలకులు, పెద్దపల్లేరు, నేలయుసిరిక, చక్కెర, ఆవుపాలు — వీనితోఁ

గలిపి సేవించిన మూత్రకృచ్ఛ్రములు, పిప్పళ్లు, శేస — వీనితో సేవించిన శర్కరయు, అగ్నిపాలు, శేలుకుచ్చుడి — వీనితో సేవించిన ఛార్ప్ర ఆన్నములు, నల్ల తేదివిత్తులతో సేవించిన మూలరోగంబులు శమించఁ జేయును ఇట్లు అనుపాన భేదంబుచే నానేక రోగంబులను శమింపఁజేయుటయేగాక శరీరమందలి ముదిమిని తొలఁగించి దీర్ఘాయుష్య నొసంగును[1] (యోగరత్నాకరము).

(గం దూ)

అభ్రముప్రు — ఇంద్రునివాహన మైన ఐరావత ము నడి యేనుఁగుభార్య.

అమటి — ఇటలీదేశమం దొకవిధ మైన ఫిడేళ్లు చేయుటకై పేరు వడసినకుటుంబము. ఆంద్రియా, నికొలో (౧౫౩౦–౧౬౧౧) అను సోదరు లిద్దఱు ఈ కుటుంబమునకు మూలపురుషులు. క్రొత్తవిధముగ ఫిడేళ్లు చేసి మిగుల ఖ్యాతిఁ గాంచిరి. ఈ వంశము నందు వంశపరంపరగ నీవిద్య యభివృద్ధి నొందెను. ఆంద్రియా కొడుకులు ఆంటోనియో (౧౫౫౦ ౧౬౩౮), గిరోలామో (౧౫౫౬–౧౬౩౦) అనువారు తండ్రికంటె ఎక్కువ రమ్యముగఁ జేయు దొడఁగిరి. వీరిచే నిర్మింపఁబడిన ఫిడేళ్లకు నిప్పటికి రు ౩,౦౦౦ మొదలు రు ౪,౫౦౦ ల వెల వచ్చును. గిరోలామోకుమారుఁడు నికోలో (౧౫౯౬–౧౬౮౪) అనువాఁ డీ కుటుంబములో మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిని జెందినవాఁడు. ఇతఁడు 'గ్రాండ్ అమటి' అన్న పేరుతోఁ గ్రొత్తఫిడేలు నిర్మించెను. అకారసౌష్ఠవముగలదియు, లాఘవముగలదియు, పనితనపుఁబరిపూర్ణత యందును, మధుప్రతిధ్వనిగలదియు నగు నీయంత్రములను మించినవి లే వని చెప్పెదరు. వీని కిప్పుడు ౪,౫౦౦ మొదలు రు ౬,౦౦౦ వఱకు వెల వచ్చును.

అమడియస్ — ౧ ఈపేరుగల రాజులు తొమ్మండ్రు ఫ్రాన్సులోని సెవాయ్‌సంస్థానమున కధిపతు లయిరి. వారిలో ముఖ్యముగఁ బేరొందినవారు ముగ్గురు. (౧) ౫–వ అమడియస్ (౧౨౪౯–౧౩౨౩) ఇతనికి ఘనుఁడు (The Great) అని పేరు, ౧౨౮౫ లోఁ బ్రభుత్వమునకు వచ్చెను. యుద్ధములలోఁ జాల కాలము గడపెను. ఫ్రాన్సునకు మద్దతిచ్చిన తురుష్కుల నోడించి వారు వెడలిపోవునట్లు చేసెను (౧౩౧౫). తన సంస్థానమును విస్తరింపఁజేసెను. (౨) ౬–వ అమడియస్ (౧౩౩౪–౧౩౮౩) ౧౩౫౪ లో ఫ్రెంచివారి నోడించెను. వారితో సంధి చేసికొని యదినుండి సెవాయ్‌సంస్థానాధిపతులకు లే వని యిదివఱకు రాజపుత్రులు పేచీలు పెట్టుచున్న యధికారము లన్నిటిని పేచీలు లేకుండునట్లు సంపాదించెను. ఇటలీదేశమందలి ఆల్ఫ్సుపర్వతములపై ఁ దనరాజ్యమును అభివృద్ధిచేసెను. అతఁడు చిన్నసంస్థానాధీశుఁ డైనను మిక్కిలి బలవంతుఁ డగుటచే యూరోపులోని గొప్పగొప్పరాజు లాతనిసహాయమును గోరుచుండిరి. అతఁ డొకప్పుడు తుర్కిదేశము మీఁదికి ధర్మయుద్ధమునకై దండెత్తిపోయివచ్చెను. పదభ్రష్టుఁ డైన గ్రీకురాజును సింహాసనాసీనుఁ జేసెను. ఇటలీదేశమందు పెరాగులతోఁ బోరాటము వచ్చినను ఈతనిని మధ్యవర్తిగఁ గోరుకొనుచుండిరి. ఏజియాక్ సముద్రమందలి టెనెడాస్ అనుదీవినిగూర్చి వినీషియనులును, జెనోవాజనులును చాలకాలమునుండియు బోరాడి తుదకు దానిని ఈతని కిచ్చిరి. ఇతఁడు నేపిల్సునకుఁ బోయి కొన్ని యుద్ధములలో గెల్చి ౧౩౮౩ లో నొకయంటువ్యాధి తగిలి చచ్చెను. (౩) ౮–వ అమడియస్ (౧౩౮౩–౧౪౫౧). ౧౪౧౬ లో స్వతంత్రుఁడని ఆస్ట్రియాచక్రవర్తివలన నధికారము నొందెను. ఇతఁడు డ్యూక్ అన్న బిరుదమును చక్రవర్తివలనఁ బడసెను. అంతకుఁబూర్వ మీ సంస్థానాధీశులకు 'కౌంటు' అన్న చిన్నబిరుదమే యుండెను. వర్సెలీప్రాంతమును గెల్చెను. జెనివాయిస్ ప్రాంతమును గొని మఱికొన్ని యధికారములను సంపాదించెను. చుట్టుపట్టుల నున్న రాజ్యములయందలి ప్రజలు పరచక్రమువలన మిక్కిలి బాధపడుచుండఁగా నీతఁడు తనప్రజల కెంధమైన బాధయు లేకుండ రక్షించెను. పలువది మూఁడుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి కుమారునకు రాజ్య మిచ్చి సన్యసించి పరిపయ్‌లె యను నాశ్రమమునందు నివాసము చేసెను. ౧౪౩౯ లో నీతనిని పోపుగ (ప్రతి శంకరాచార్యునిగ) ఎన్నుకొనిరి. ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లండు, స్పెయిను, జర్మనీ, లొంబార్డి దేశములవా రీతనిని ఆచార్యునిగ నొప్పుకొనిరి. ఇటలీలోఁ గొంతిభాగము, వెనీషియాలోనివా రొప్పలేదు. తొమ్మిదిసంవత్సరములతరువాత నీతఁ డాయధికారమును వదలుకొని (౧౪౪౯) మరలఁ దనయాశ్రమమునకుఁ బోయెను. ౧౪౫౦ లో జెనీవాలో మృతుఁడయ్యెను.

౨ (స్పెయినురాజు) ఇటలీదేశమునకు రా జయిన విక్టర్ ఇమాన్యుయల్ అనువాని రెండవకుమారుఁడు. ౧౮౭౦ లో స్పెయినుదేశమునకు రాజుగ నెన్నుకొనఁబడెను. కాని యచ్చటిప్రజలకు నాతనిని ఇష్టమగుటచే ౧౮౭౩ లో రాజ్యమును వదలుకొనవలసినవాఁ డాయెను. ౧౮౯౦ లో మృతుఁ డయ్యెను.

అమడియో, గియోవనీ ఆంటోనియో (౧౪౪౭–౧౫౨౨) — ఇటలీదేశీయుఁడు. పేరొందిన శిల్పి, విగ్రహనిర్మాతలలో, ఇతనిపనులలో, పెనీసువాఁడును నేనాధిపతియు నగు కొలొనీ అనువాని విగ్రహమును దానిక్రిందను పైని చేయఁబడిన చెక్కడపుఁబనియు నా కాలమందలి యతిశ్రేష్ఠపుఁ బను

1 అభ్రకమును ఆంగ్లేయులైనను ఉపయోగింపరు. పైని వర్ణింపఁబడినమందులలో నవీనములయందు అభ్రకముగాక ఇతరపదార్థములు చేరియుండుటచేత, ఆ మందులగుణము తక్కిన పదార్థముల గుణములేకాని అభ్రకముయొక్కగుణము కాదని ఆంగ్లేయవైద్యు లభిప్రాయపడుచున్నారు.

(కా. వెం. ర.)

లలో నొక్కటి యనియు ఈ మేకల్ పట్టణమందలి దేవాలయములో గూడ నితిశ [illegible] కలవని చె[illegible] ।

అమరకంటకము — సెంట్రల్ [illegible] ఇండియాలో మధ్య రీవా సంస్థానమునకు మధ్యప్రాంతమందలి బిలాసపూరు జిల్లాకు దగ్గిరయున్నది. వింధ్య పర్వతము పై [illegible] ఇది నర్మదానది పుట్టిన స్థలము. కావున క్షేత్రము [illegible] [illegible] ఇది ౩౦౦౦ అడుగుల ఎత్తున నున్నది. [illegible] మైలు బది క్షేత్రము గలవు. వానిలో నర్మద పుట్టినచోటును [illegible] ధార [illegible] [illegible] తనమును [illegible] యడుగు [illegible] [illegible] [illegible] చూడ దగినవి. ఇచ్చట ప్రాచీనదేవాలయములు గలవు. వానిలో నర్మదాదేవి గుడియు గలదు.

అమరకము — అమరకము అను పదము అ[illegible] ధాతువునుండి పుట్టిన భావార్థక [illegible] [illegible] అమరు అనగా కుదురు పొం[illegible] [illegible] [illegible] అని అర్థము. కావున అమరకము అను భావార్థకనామము కుదురుపాటు పొందినట్టి [illegible] దల [illegible] అను అర్థము [illegible]. దీని బట్టి అమరకము అను ముభూస్వామికిని కర్షకునకును [illegible] విషయమున చేయబడు ఏర్పాటు [illegible] [illegible] భూస్వామికి కర్షకుడీయవలసిన [illegible] భాగము [illegible] [illegible] ఏర్పాటుచేసికొనిన [illegible] [illegible] కుదురుబాటని యీ గ్రామములందున్నది. అయినను అమరకము [illegible] విషయమున [illegible] గాని [illegible] [illegible] ములయందు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఈ అమరకము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దే[illegible] [illegible] [illegible] అను [illegible] [illegible] [illegible] ఈ [illegible] అమరకము [illegible] [illegible] విషయకము [illegible] [illegible] [illegible] ఈ పదముల యర్థము దే[illegible] [illegible] కెంటిక (L[illegible] [illegible] [illegible]) అనుశాంగేయ మలను ఇ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] మొదలగు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] నున్నవి కాని అమరకము కుదురు [illegible] [illegible] భూవిషయకమైన [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఈ యర్థమున [illegible] [illegible] [illegible] బడుచున్న [illegible] [illegible] గూడ నిట్టివిశాలార్థము [illegible] [illegible] భూవిషయమునందు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] చెప్పుచుండును. మరియు అమరకము మొదలయిన [illegible] భూవిషయమునందు రూఢములై సాధారణముగా [illegible] బడుచున్నవి. [illegible] [illegible] [illegible] గ్రామములు అడవులు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గూడ వాడబడుచున్నవి. కాబట్టి ఈపదము అర్థవిచారణ చేసినప్పుడు యజమానునకును ఫలమనుభవించు [illegible] దారునకును జరుగు భూమ్యాదుల [illegible] [illegible] [illegible] ఏర్పాటును దెల్పు[illegible]

కాబట్టి అమరకము విషయమున చర్చించునప్పుడు భూమ్యాదులను [illegible] [illegible] హక్కుగల [illegible] [illegible] గల సంబంధమును [illegible] [illegible] అట్టి యజమానులకును ఫలమనుభవించు [illegible] దారులకును గల [illegible] [illegible] [illegible] అట్టి ఫలమనుభవించు [illegible] దారులకును భూమ్యాదులకును గల [illegible] బంధమును [illegible] [illegible] విమర్శింపవలసియున్నది. [illegible] అమరము విషయమున వ్రాయునప్పుడు ముందు [illegible] విషయము చర్చింతము. భూస్వామి భూస్వామివలన భూమిని అమరకముగా [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అను [illegible] [illegible] భూమిలో [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భూమిలో గల స్వామిత్వము [illegible] [illegible] [illegible] గాని [illegible] [illegible] గాని [illegible] [illegible] గాని [illegible] [illegible] భూమియందు హక్కుగల భూస్వామియే ఇతరుల [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గాని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భూస్వామి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భూమి అను [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గాని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భూస్వామి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అట్లు కానిచో [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భూమివిషయమున [illegible] ఏర్పాటు అమరకము. ఈ అమరకము [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గాని లిఖితరూపముగా గాని జరుగు[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] భూస్వామి తనభూమిని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వ్రాసి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గలవు. ఈ పదముల [illegible] [illegible] [illegible] ఈపదములరూఢ్యర్థము నిద్ధ్యం [illegible] [illegible] [illegible] గాని ఆంధ్ర [illegible] [illegible] గాని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గాని [illegible] [illegible] [illegible] విశేషవాచకములు కావు. అట్టి రూఢ్యర్థమును [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] దీనిని [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] గూర్చి విశేషార్థములయం [illegible] [illegible] గించుకొనవలయును. భూమియొక్క హక్కు విషయమును చర్చించుటకు ముందు భూమి ఎవరిది, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అనువిషయములు చర్చింపవలయును.

భూస్వామ్యము

భూమియొక్క [illegible] [illegible] [illegible] రాష్ట్రమును పరిపాలించు[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అనువిషయము విమర్శనీయము. భూమి [illegible] [illegible] రాజునకు దనరాష్ట్రమునందున్న భూమి [illegible] [illegible] హక్కు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] రాజునకు [illegible]

సంపూర్ణ మైనహక్కు లేనివిధముననే భూపతి యనుపదమువలన రాజునకు భూమియందు సంపూర్ణ మైనహక్కు లే దని శాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము రాజునకు నరపతిపదముల వలన తనరాష్ట్రప్రజల యోగక్షేమములు కాపాడినందులకు ప్రతిఫలముగా నిర్ణీతవిధము లయిన పన్నులు ప్రజలవలననుండి గ్రహించుట కధికారము వచ్చినట్లు గనే భూపతిపదమువలనఁ గర్షకుల యోగక్షేమములు కాపాడినందులకుఁ బ్రతిఫలముగా భూమియొక్క ఫలసాయములో కొంతభాగము పుచ్చుకొనుటకుమాత్రమే హక్కు గలదు కాని భూమియందు సర్వ స్వాతంత్ర్యములు గలహక్కు రాజున కున్నట్లు సిద్ధాంతము చేయు టకు వీలు లేదు రాజునకు భూమియందుఁగాని, యితరవ్యవహారముల యందుఁ గాని పన్ను పుచ్చుకొను నధికారము మాత్రము హక్కున్నట్లు కనిపించుచున్నది

"శ్లో॥ పంచాశద్భాగ ఆదేయో రాజ్ఞా పశుహిరణ్యయోః,
ధాన్యానా మష్టమో భాగష్షష్ఠో ద్వాదశ ఏవ వా
ఆదదీతాథ షడ్భాగం ద్రుమాంసమధుసర్పిషామ్,
గంధౌషధిరసానాంచ పుష్పమూలఫలస్యచ
పత్రశాకతృణానాం చ చర్మణాం వైదళస్యచ,
మృణ్మయానాం చ భాండానాం సర్వస్యాశ్మమయస్య చ"
—మనుస్మృతి

అనఁగా రాజు ప్రజలయోగక్షేమములఁ గాచుట కొనుఁ బుచ్చుకొను క్రమముఁ బ్రతిఫలముగాఁ గ్రయవిక్రయాదులవలన వచ్చిన లాభము వలననుండి పన్ను పుచ్చుకొనవలయు నని మనుస్మృతియందుఁ జెప్పం బడియున్నది పశు హిరణ్యములవిషయమున ఏఁబదియవవంతును, పండించిన ధాన్యాదికమునం దాఱవవంతు గాని, యెనిమిదవవంతు గాని, పండ్రెండవవంతు గాని పన్నును, చెట్లు, రాళ్లు, తేనె, నేయి, పరిమళద్రవ్యములు, ఓషధులు, రసములు వీనిక్రయవిక్రయ ములవలన వచ్చినలాభములో నాఱవవంతు పన్నును, ఆకులు, గడ్డి, కూరలు, చర్మములు, దళములు, మట్టికుండలు, రాతివస్తువులు వీని క్రయవిక్రయములవలన వచ్చినలాభములో నాఱవవంతు పన్నును రాజు గ్రహింపవలయు నని మనుస్మృతియందు నుడువఁబడియున్నది మఱియు నితరవృత్తులవిషయమందుఁగూడ రాజు గ్రహింపదగిన పన్నువిషయమున స్మృతికారులు వ్రాసియున్నారు కాని, అవి ప్రస్తుతాంశమున కనవసరము లగుటచే నిందు విస్తరింపలేదు భూమి విషయమున కర్షకుఁడు పండించినపంటలో నాఱవవంతు గాని, యెనిమిదవవంతు గాని, పండ్రెండవవంతు గాని రాజు పుచ్చుకొనఁదగు నని మనువు (8 – ౧౩౦) చెప్పియున్నాఁడు

మఱియు భూమి నెక్కువగా క్రయవిక్రయ మాచరించినట్లు గాని, కర్షకుని పొలందోలి రాజు పుచ్చుకొనినట్లు గాని పూర్వగ్రంథ ములయందుఁ గాన్పింపదు. కాని భూస్వామికి తనభూమి కుదువ పెట్టుకొనుటకును, నితరులకు దాన మిచ్చుటకు నధికారము కలిగి యున్నట్లు నిదర్శనములు లేకపోలేదు నేఁడు వేసికొనుటకుఁ గావలసినంత భూమి యున్నందువలనను, భూమి కావలయు నని యాశించువారు లేకపోవుటచేతను, భూమికి విరళముగ క్రయవిక్రయాదిక మాచరించుట కవకాశము లేకపోయియుండవచ్చును రాజు స్వయముగాఁ గాని, మరియొకఁడు చెప్పుటచే గాని, స్వలాభముకొఱకు భూమిని నేఁడు చేయుటకుఁ గాలేకపోవుటవలనను, నేఁడు చేయఁ బడినభూమియొక్క ఫలములోఁ గొంతిభాగమును గ్రహించుటకు మాత్రమే యంగీకరించియుండుటచేతను, నేఁడు గాంధ్రము దొలఁ గించి భూమిని రాజు స్వీకరించుట కవకాశము కలిగియుండలే దని చెప్పనుఁ జెప్పవచ్చును దీనింబట్టి చూడఁగా నేఁడు గావింపఁ బడు భూమియందు రాజునకు సర్వస్వతంత్రాధికారము లేనట్లు తోఁచుచున్నది

పూర్వమీమాంస

రాజునకు తనరాజ్యమందలిభూమిమీఁదఁ గొంతహక్కు కల దనుటకు సందేహము లేదు కాని ఆహక్కు ఎటువంటిది? 'రైతును భూమియందుండి తొలఁగించుటకుహక్కు గలదా? లేక రైతునొద్ద నుండి పన్నుమాత్రము వసూలుచేయుహక్కు కలదా?' యన్నవిషయ మును గురించి పూర్వమీమాంసలో జైమిన్యాచార్యులవారు మీమాం సించియున్నారు పూర్వమీమాంసయందు (అధ్యా ౬, పాద ౭, సూత్ర 3) 'భూమి ఒక్కరాజుసొత్తే కాదు, ప్రజ లందఱికిని దానియందు హక్కు గలదు' అని చెప్పఁబడినది శబరాచార్యులవారు రాజు తనరాజ్యము నంతయు దానముగా నొసంగినను ప్రజలక్షేత్ర ములు, ఇండ్లు మొదలగునవి దానమునందు చేర వనియు, వానియందు రాజునకు స్వామ్యము లే దనియు మీమాంసించియున్నారు

ఇకేవిషయమునుగురించి వ్యవహారమయూఖకారుఁ డైన నీల కంఠుఁ డిట్లు వ్రాసెను —

"త్రియములకు ఒకయమునకు సొత్తు వచ్చు నని చెప్పఁబడినది జయింపఁబడినరాజునకు చెందిన గృహక్షేత్రద్రవ్యములయందు స్వత్వ ముండెనో యాయా గృహక్షేత్రద్రవ్యములయందు జయించినరా జునకు స్వత్వము గలుగును జయింపఁబడినరాజు పన్ను వసూలుచేయు నధికారముమాత్రమే సామంతులయందు మండలములయందు జయిం చినవానికి హక్కు కలుగును స్వత్వము కలుగదు" కావుననే సార్వభౌముఁడు సంపూర్ణపృథ్వియు, మండలికుఁడు మండలమును నిచ్చుటకు వీలు లే దని పూర్వమీమాంసయొక్క మహాభాష్యము నందుఁ జెప్పఁబడినది భూమిమీఁది ఆయా గ్రామక్షేత్రములస్వత్వము, ఆయాభూములు దున్నువారిది రాజునకు కరగ్రహణాధికారము మాత్రము గలదు కావున నిందలి పారిభాషికక్షేత్రదానాదుల యందు భూదానము సిద్ధింపదు కేవలము వృత్తికల్పనమాత్రము సిద్ధించును భూమిని దున్నువారియొద్దనుండి కొన్న గృహక్షేత్రముల

యందు స్వత్వము తప్పక యుండును. కావున నచ్చట భూదానములును కూడ గలుగును [1]

ఇట్లు ప్రాచీనస్మృతికాలములందును రాజునకు భూమియందు మేల్ వరం (నిర్ణయములు చేసికొను) హక్కుమాత్ర మున్నట్లును, కుడివరం (వారాయితి) హక్కు లేనట్లును స్పష్టము

భూమియొక్క హక్కు ఎవరిది? ఈ హక్కెట్లేర్పడినది? ఏ విధముగా రాజులచే సంగీకరింపబడినది? అనువిషయము లిట చర్చింపవలెను

మనుష్యులు అనాగరకులై యడవులయందు సంచరించుచు, పండ్లు, దుంపలు, ఆకులు, కాయలు వేటాడి చంపినమృగముల మాంసము గాని వీనివలన జీవించుచుండు కాలము గడచినంతవఱకు భూమిని సేద్యము చేయుట తటస్థింపలేదు. తరువాత బసువులను, మేకలను పెంచుకొని వానివలన జీవనము చేయుచు నొక ప్రదేశమునుండి యింకొకప్రదేశమునకు బోవుచుండు కాలము గడచుచున్న యవస్థ యందు దమకు దోచినస్థలము నందు నైనవారిడల సేద్యము చేసి ధాన్యాదికమును బండించుకొని తమ కుటుంబపోషణము చేసికొనుచుండును. ఇష్టము వచ్చినప్పుడు మఱియొక ప్రదేశమునకు బోయి యచ్చట సేద్యము చేసి ధాన్యాదులను పండించుకొనుచు నిలుకడ లేక తిరుగుచున్న యవస్థయందు మనుష్యులకు భూమియందు స్వత్వమేర్పడుట యసంభవము. కనుక నట్టి యవస్థయందు భూమియందు స్వామ్యముండదు. తరువాత నిలుకడ గలిగి మనుష్యకుటుంబములు కొన్నిగా జేరికాని, ఒక్కొక్కటిగా గాని యొక్క ప్రదేశమునందు స్థిరపడియుండ గలిగినప్పుడు నిలుకడగా దాము నివసించినదానికి సమీపమునందు సేద్యము చేర్పఱచుకొన్నప్పుడు మనుష్యులకు భూమియందు హక్కు గలుగుటయు, భూమి యాస్తి యగుటయు తటస్థించినది

ఆయవస్థయందు బ్రతికుటుంబమువారు తామేటేట నొక్క ప్రదేశమే సేద్యము చేయుటయు జిరకాలానుభవము గలిగియుండుటయు, దానింబట్టి స్వతంత్రాధికారము గలిగియుండుటయు దటస్థించినది. ఆకాలమందు మనుష్యులకు సేద్యమే ముఖ్యజీవనాధారముగ నుండియుండుటచేతను వారికి భూమియం దత్యాదరణదృష్టియు, నాశయు గలుగుట సంభవించినది. ఆర్యులు ప్రథమమున హిందూదేశమునకు వచ్చినప్పుడు సేద్యము చేయువారుగనే యుండిరి. ఋగ్వేదమందును, అథర్వవేదమందును భూమి దున్నుటకు నాగలితో దున్ని విత్తులు చల్లి యవధాన్యమును బండించినట్లు చెప్పబడియున్నది. ఆకాలమునందు జిన్న చిన్న పిల్లకాల్వలు త్రవ్వి భూమికి నీరొక్కించు యుపాయసాధనము వారికి దెలిసియున్నట్లు చెప్పబడియున్నది. మఱియు నారెండువేదములయందును వ్యవసాయమునకు సంబంధించిన వస్తువు లుపమానములుగా వాడుచుండుటచే వారికి సేద్యమం దధిక గౌరవము గలిగియున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నాసమయమం దన్నిజాతులవారును సేద్యము చేయుటయే గౌరవమంజుల వృత్తిగా బరిగణించుచుండిరి. దక్షిణహిందూస్థానమం దార్యులు ప్రవేశించి తమ నాగరకతను ప్రచురపఱచిరి. ఆర్యులు కృషివ్యాపారము ముఖ్యాధారముగా నున్నవారని చెప్పుటకు సందేహములేదు. మనుస్మృతియందు సేద్యము చేయబడినభూములవలన గలిగినఫలములో గొంతభాగము తీసికొనుటకు రాజున కధికారము గల దని చెప్పబడిన వాక్యములను, అంతకు బూర్వము వ్యవహారాచరణమం దున్న దని మనువే చెప్పియున్నమాటలంబట్టి మనము గ్రహించి, తదాచారము నాదిసిద్ధ మనియు, పురాణాధారములంబట్టి యోజింపగా బృథుచక్రవర్తి కాలమునుండి వచ్చిన దనియు దలపవలయును. తరువాత గౌతముడు (గౌతమస్మృతి, ౧౦-౩౯), విజ్ఞానేశ్వరుడు (మితాక్షర, ౩-౧౯౩), వీరమిత్రోదయుడు (౧౯౩) మొదలగువారును, సరస్వతీవిలాసమందును (౨౬౩) శాస్త్రగ్రంథములును సమర్థనముమాత్రమే భూమియందును నీటియందును తృణాదులయందును పండుచెట్టు మొదలగునితరవస్తువులయందును మనుజున కధికారము గలుగుటకు గారణము అని చెప్పిరి

మహమ్మదీయులకాలము

ఇక మహమ్మదీయుల కాలములో మహమ్మదీయశాస్త్రపద్ధతి ననుసరించి భూమియందు మనుష్యున కెట్టియధికార మున్నదో యాలోచింపవలసియున్నది. ప్రవక్తయగు నైన మహమ్మదు హిదాయా యను గ్రంథమందు (౭-౭౫, ౧౭౯) బంజరుభూములను సేద్యము చేసినవాడు వానికి యజమానుడగును అని చెప్పెను. కాని దీనిపై భాష్యము వ్రాసినయాతనిశిష్యు డబు ఆబూహనీఫా అనువానిమతము ననుసరించి సేద్యగానికి భూమియందు సంపూర్ణాధికారము గలుగుటకు దేశాధికారిసమ్మతి ముఖ్యమని తెలియును. కాని అతనిశిష్యులగు అబూయూసిఫ్, ఇమాంమహమ్మదు అనువారిమతములంబట్టి సేద్యము చేయబడక యనాదిగ బంజరుగా గాని అటవీప్రదేశముగా గాని యున్న ప్రదేశములందు బ్రథమమున సేద్యము చేసినవానికి హక్కుభుక్తము గల దని కనిపించుచున్నది (౮-౮౫, ౧౭౮). దీని నన్నింటినిబట్టి యోచించి మనుముందు భూమిని సేద్యము చేసి ఫలప్రదాయినిగా జేసినవానికే భూమియందు స్వామ్యమైన హక్కు గల దని నిశ్చయింపవలసియున్నది. కాబట్టి రాజునకు సేద్యము చేయబడిన భూమినుండి యతను దానిఫలసాయములో గొంతభాగమును మాత్రమే పుచ్చుకొనుట కధికారము గల దని స్పష్టమగుచున్నది

మన్వాదిస్మృతులు

మనుస్మృతియందు రాజున కాఱవభాగము గాని యెనిమిదవ భాగముగాని పండ్రెండవభాగము గాని గ్రహించుట కధికారము గల దనియు (౭-౧౩౦), యుద్ధాదివిపత్తులు తటస్థించినపుడు నాలవభాగము పుచ్చుకొనవలయు ననియు జెప్పబడియున్నది

1 కంఠవాణిగ సంగీతంబులు భూర్ పురేకూర్పు, బొంబాయి (౧౯౧౫), ౪౦-వ పుట

(౧౦-౧౫) మఱియు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు షష్ఠభాగమును (౧-౫-౩౩౮,౫,౭), ఆపస్తంబుఁడు దర్ధభాగమును, గౌతముఁడు దశమభాగమును గాని, అష్టమభాగమును గాని, షష్ఠభాగమును గాని (౧౦-౫-౨౪), బోధాయన (౧ ౧౦-౧౫ ౧), నారద (౧౮-౫-౪౮) విష్ణువులు (౩-౫ ౨౨) షష్ఠభాగమును పుచ్చుకొనుట కధికారము గల దని ధర్మశాస్త్రములయందు వ్రాసియుండిరి మఱియు మనుస్మృతియం దేయేస్థితియం దిట్లు రాజునకు భాగగ్రహణము నధికారము గలదో, ఎట్టియవసరములయం దింతకంటె నెక్కువగాఁ బుచ్చుకొనుట కధికారము గలదో, ఎట్టిసమయములయం దేభాగమును బుచ్చుకొనక యూరకుండవలయునో, ఎట్టియట్టికాలములయందగు శిక్షావిధిగా పన్ను వసూలు చేయుటకు రాజున కధికారము గలదో సవిస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినది (అ ౭, ౮, ౧౦) భూమి పన్ను విషయమున వింత సవిస్తరముగాఁ జెప్పఁబడినను హిందూ ధర్మశాస్త్రములయం దెక్కడను నేభూస్వామివలననుండి భూమిని తీసికొనుటకుఁ గాని, యట్టిభూమిని మఱియొకని కిచ్చుటకుఁ గాని రాజున కధికార మున్నట్లు చెప్పఁబడియుండలేదు కాని మహమ్మదీయరాజులపరిపాలనకాలమందు పన్నీయని భూస్వాములయొద్దనుండి భూమిని దీసికొని మఱియొకని కిచ్చుస్వాతంత్ర్యపద్ధతి యేర్పడినది మహమ్మదీయులపరిపాలనకాలములో భూమిపైని పన్నెక్కువ సేయఁబడినకారణమున భూస్వాములు భూములను వదలిపెట్టుచుండిరి, నట్లు విడుదల చేయఁబడినభూములను దమపన్నులకు మహమ్మదీయరాజు లితరులకు సేద్యమునిమిత్త మిచ్చుటయుఁ దటస్థించుచుండెను కాని, హిందూధర్మశాస్త్రమునుబట్టి పన్నులకు గాను భూమిని జప్తు చేసి యితరుల కిచ్చుట గాని విక్రయ మొనర్చుట గాని వాడుకలో నున్న ట్లెక్కడను గానరాదు

ఇటీవలి ధర్మశాస్త్రటీకాకారులు

పయిని వ్రాసినవిషయమునుబట్టి హిందూ ధర్మశాస్త్రములయం దెచ్చటను రాజునకు భూమియం దగు సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యాధికార మెన్నఁడును గలిగియుండలే దనియు, నట్టియధికార మెన్నఁడును జెలాయించియుండలే దనియు స్పష్టము మగుచున్నది పైని తెల్పిన జైమినిమతము ననుసరించియు రాజునకు భూమియందు సర్వాధికారము లేనట్లే కన్పించుచున్నది కాని జగన్నాథతర్కపంచాననుఁడుమాత్రము భిన్నాభిప్రాయము నిచ్చియున్నాఁడు. ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమునందు సర్ విలియమ్ జోన్సు అను నాతఁ డతని నడుగఁగా రాజునకు సర్వస్వాతంత్ర్యాధికారము భూమియందుఁ గల దని యభిప్రాయ మొసఁగెను ఇందులకు జగన్నాథతర్కపంచాననపండితుఁడు, పరశురాముఁడు క్షత్రియనిర్మూలనము జేసి భూమి యంతయుఁ గశ్యపునకు ధారవోసినట్లును, అందువలనఁ గశ్యపుఁడు సర్వస్వాతంత్ర్యాధికారము గలిగి భూమి ననుభవించినట్లును, నాయధికార మంతయుఁ దరువాత రాజులకు సంక్రమించినట్లును, నందువలన రాజులే భూమియందు సర్వస్వాతంత్ర్యాధికారము గలవా రగునట్లును పరశింహాసురాగమునుండి యొకయుక్తిని పన్నెను కాని శ్రీకృష్ణ తర్కాలంకారుఁ డిందులకు సమ్మతింపక భూమి జంతువులయాధారముకొఱకు సృజింపఁబడిన దగుటవలన భూమియం దన్ని జంతువులకును స్వాతంత్ర్యము గల దనియు, ప్రజలను సంరక్షించినకారణమును బట్టి రాజునకుఁ గొంతపన్ను బుచ్చుకొనుటకుమాత్రమే అధికారము గల దనియు, నీయంశము భాగవతపురాణమునందును, మనుస్మృతియందును జెప్పఁబడియున్న దనియుఁ జెప్పి జగన్నాథపండితుని సిద్ధాంతమును ఖండించెను వీని నన్నింటినిబట్టి చూడఁగా హిందూసిద్ధాంతమునుబట్టి రాజునకు సేద్యములో నున్న భూమియందు సర్వస్వాతంత్ర్యాధికారము లేదనియు, హిందూరాజు లెన్నఁడు నట్టియధికారమును జెలాయించుకొనలే దనియుఁ గనిపించుచున్నది

మహమ్మదీయుల సిద్ధాంతము

మహమ్మదీయశాస్త్రము ననుసరించి యీవిషయమున కొంతవఱకు భిన్నాభిప్రాయము లున్నట్లు పైనే వ్రాయఁబడినదిగదా

హిందూదేశముపైకి మహమ్మదీయులు కొండపర్వతములు దాఁటి వచ్చినట్లును, ఉత్తరహిందూస్థానము నాక్రమించుకొన్న విధముగఁ గాకపోయినను దక్షిణహిందూస్థానమును గూడ జయించి స్వాధీనపఱచుకొన్నట్లును చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి క్రీ శ ౧౩౦౦ సంవత్సరములో అల్లాఉద్దీను దక్షిణహిందూదేశమును సంపూర్ణముగా జయించెను క్రీ శ ౧౩౮౪ వ సంవత్సరములో కృష్ణానదికుత్తరమున గల దేశము మహమ్మదీయులయధికారమునకు లోఁబడెను రాజునకు భూమియం దధికార మున్న దనుసిద్ధాంతము మహమ్మదీయులది గాని హిందువులది గాదు బలవంతముగా జయింపఁబడినదేశమును ఇమామ్ సెలవుప్రకారము పంచిపెట్టుటకుఁ గాని, అంతకుఁబూర్వ మున్న భూస్వాముల స్వాధీనమునందే యుండనిచ్చుటకుఁ గాని రాజునకు స్వాతంత్ర్యముగల దని మహమ్మదీయులయభిప్రాయము జజియత్తు అను తలపన్ను గాని, ఖిరాజ్ అను భూమిపన్ను గాని విధించి పూర్వపు భూస్వాములచే భూమి ననుభవింపనిచ్చుచుండిరి ఉషర్ అను పన్నుమాత్రము మహమ్మదీయులవలననే వసూలు చేయుచుండిరి హిందూదేశమున, అబూహానీఫాసిద్ధాంత మిదియే ఈసిద్ధాంతమునే మన దేశమునందు మహమ్మదీయు లనుసరించిరి ఇతరమహమ్మదీయశాస్త్రసిద్ధాంతమునుబట్టి జయింపఁబడినదేశమునందలి సేద్యమందున్నభూము లన్నియు నాయాభూస్వాములయనుభవములో నుండనిచ్చినను వాని యందలి సంపూర్ణాధికారముమాత్రము రాజుదే యని కనిపించుచున్నది, ఇక జగత్ అనుభూమిపన్ను అతిసులభమైనది గనుక నాశాఫి మానమునుబట్టి యిది మహమ్మదీయులకుమాత్రమే విధించిరి ఖిరాజ్ అనుపన్ను బలువైనది ఇది మహమ్మదీయేతరులకు విధించిరి మహమ్మదీయులకుఁగూడఁ గొన్నిచోట్ల ఖిరాజ్ అనుపన్ను విధించుట సంభవించినది ఈఖిరాజ్ అనుపన్ను సేద్యము చేయఁబడినభూమి నంత

టకు భూములు చేయవలయును అని అల్లాఉద్దీను మొదలైన మహమ్మదీయ ప్రభువు లనేకపర్యాయములు ప్రయత్నించిరి కాని అంతకుఁ బూర్వము హిందూరాజులకాలములో వాడుకలో నున్న విధముగా భూమియొక్క ఫలసాయములోఁ గొంతభాగముమాత్రమే పన్నులు చేయఁగలుగుచుండిరి తరువాత షేర్షా సలీమ్ షాల్ అనువారు ఫలసాయములో భాగమునకు మారుగా రొక్కము పుచ్చుకొను పద్ధతి కల్పించిరి

పిమ్మట, అక్బరుపాదుషాకాలములో సేద్యము చేయఁబడు భూమియొక్క విస్తీర్ణమును, ఫలమును యోజించి న్యాయ్యమైన ఖిరాజ్ పన్ను వసూలు చేయుపద్ధతి యేర్పడెను ఇట్లు మహమ్మదీయప్రభువులు ఖిరాజ్ ను వసూలు చేయుచున్నను, దీని నిచ్చుచున్నంతవఱకు భూమిని లాగికొనుటకుఁగాని, అట్టిభూమిని మఱియొకరి కిచ్చుటకుఁగాని అధికారము కలిగి దానిని చెలాయించినట్లు కనుపడదు అట్టిభూమి లితరుల కిచ్చినప్పుడు తమకు వచ్చుచున్న పన్నులు వసూలు చేకొనుటకుమాత్రమే అధికారము పొందినట్లును, భూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము పొందనట్లును కన్పించుచున్నది ఈవిషయమునుబట్టి యోజింపఁగా భూమిపైని స్వతంత్రాధికారవిషయమున హిందూమహమ్మదీయమతములకు భేదమంతగాఁ గానిపింపదు కాని హిందూరాజులకాలమందువలెఁ గాక తురక రాజులప్రభుత్వమందు భూమిపన్ను మిక్కిలిగా హెచ్చింపఁబడుటచేత భూస్వాములు భరింపఁజాలకుండిరి ఇంతేకాక, పలాస్ అనుపరగణాలు ఔరంగజేబును, అక్బరాబాద్, ఇలహాబాద్ అనుకోటలు కట్టుటకొఱకుఁ గొన్ని భూములు అక్బరుపాదుషాయును, షాజహానాబాద్ కోట కట్టుటకుఁ గొన్ని భూములను షాజహానును, ఔరంగాబాద్ అనుకోటను గొన్ని మసీదులను గట్టుటకుఁ గావలసినభూమును ఆలంగీర్ పాదుషాయును భూస్వాములయొద్దనుండి కొనుట చూడఁగా మహమ్మదీయులకాలమందుఁగూడ రాజులకు భూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము లేనట్లు గ్రహింపవలసియున్నది

బ్రిటిషు అధికారులయభిప్రాయము

మహమ్మదీయులు హిందూదేశమును జయించినప్పటికిని అంతకుము న్నున్న పద్ధతులను, వ్యవహారాచారములను సంపూర్ణముగా మార్చినదిలేదు క్రొత్తక్రొత్తవ్యవహారపద్ధతుల నేర్పఱుపలేదు తరువాత నాంగ్లేయప్రభుత్వ మారంభమైనప్పుడు మొదట నాంగ్లేయదేశవ్యవహారపద్ధతి ననుసరించి భూమియందలి సర్వస్వతంత్రాధికారము రాజులదే యని యుద్దేశించిరి మహమ్మదీయప్రభువులకాలమందు భూమిపన్ను ఎక్కువ చేయఁబడుటవలన సేద్యము చేయుటయందు లాభము లేక కొందఱును, పేదపడి కొందఱును భూములను వదలుచుండుట తటస్థించినది అట్టిభూములపై సిస్తు రాకపోవుటవలన సర్కారునకు నష్టము వచ్చు నని వాని నితరులకు నమర్చుట సంభవించుచువచ్చినది

మఱియు జనసంఖ్య హెచ్చుటచేతను, సేద్యము చేయుటకుఁ గ్రొత్తభూములు కావలసివచ్చుటచేతను, ఎన్నఁడును కృషి లేక బంజరుగా నున్నభూములను పన్ను కట్టి కొందఱు తీసికొనుచుండుట సంభవించుచువచ్చినది ఈ సందర్భమునుబట్టి ఆంగ్లేయులు మహమ్మదీయప్రభువులకు సర్వస్వతంత్రత భూమిపైని గల దనియు, వారు హిందూరాజులవ్యవహారపద్ధతులను సంపూర్ణముగా మార్చియుండరో పోవుటవలన వారికిఁగూడ నట్టిస్వాతంత్ర్యమే యుండిన దనియు నభిప్రాయపడి యుండవచ్చును

ఇంగ్లండునందలి పూర్వపుఁబద్ధతిప్రకారము రాజే భూమి యంతకును ప్రభువు కావున హిందూదేశమునందు నట్టిపద్ధతియే యున్న దనుకొని ధ్రువపడి క్రీ శ ౧౮౬౫ వ సంవత్సరమునందు మద్రాసుప్రభుత్వమువా రట్టియభిప్రాయమును దెల్పిరి[1] కాని రెవిన్యూబోర్డువారు వెంటనే యాయభిప్రాయము సరియైనది కా దని తెలిపిరి[2] హైందవు లయిన రైతులహక్కులనుగుఱించి మిక్కిలి వ్యతిరేకాభిప్రాయముగల సర్ థామస్ మన్రోకంటివాఁడు గూడ 'హిందూదేశమున భూమిభాగము దన్నుదియ దానికైనను చెల్లునదని రైతునకే చెల్లును ఆతఁడు భూమియందలి హక్కు లన్నియు దొరతనమువారితో సమానముగఁ బంచుకొనును దొరతనమువారికి లేనిహక్కు లాతనికి భూమియందుఁ గల్గును ఎప్పుడు వచ్చినప్పుడు గాని, కొన్ని సంవత్సరములకుఁ గాని వానిని వదలఁగొట్టుటకు వీలు లేదు ఇంకొకఁ డెక్కువసిస్తు ఇచ్చెద నన్న వానిని వదలఁగొట్టుటకు వీలు లేదు' అని చెప్పియున్నాఁడు ఇందును గుఱించి కేమ్బెల్ స్టూవర్టు మిల్ ఈ విధముగ వ్రాసియున్నాఁడు — 'రైతునకు భూమియందు స్వత్వ మున్న దనుటకు సందేహము లేదు. కాని యాస్వత్వ ముపాధిసహితము (with a limitation) దొరతనము వారికి భూమియందు స్వత్వ మున్న దనుటకు సందేహము లేదు కాని, యదియు నుపాధిసహితమే రైతుస్వత్వమునకు దొరతనము వారి స్వత్వము ఉపాధి, దొరతనమువారిస్వత్వమునకు రైతు స్వత్వము ఉపాధి'[3]

భూమియొక్క స్వామ్య మెవరిది యన్న విషయమునుగుఱించి భేదాభిప్రాయము లన్నియు నాలోచించి మద్రాసు గవర్నమెంటువారీ క్రిందితీర్మానమును జేసిరి

---

1 Mirasi papers, 26

2 Mirasi papers, 88.

3 As quoted in Srinivasaraghava Iyengar's Forty year'sProgress of the Madras Presidency, p. 57.

*(౧) అనాదికాలమునుండియు వచ్చుచున్న యాచారమునకు వ్యతిరేకముగ దొరతనమువారికి బంజరు (Uno up ed) భూములలో నిలోహములపైని యాజమాన్యాధికార మున్నదని చెప్పుటకు వీలులేదు కాని భూమిలో పండిన ధాన్యాదులలోనుండి పాలు తీసికొనుటకు దొరతనమువారి కెట్టిహక్కు కలదో యట్టి హక్కే ఇందును గలదు (౨) భూమియందు రైతునకు నిరుపాధిక మైనట్టిదియు (b o u e) పూర మైనట్టిదియు (Com p e e) నగు స్వత్వము (Propr ary r gh) కలుగు ప్రభుత్వ వ్యయములకై ఎంతో గొంతభాగము మాత్రము ప్రభుత్వమువారి కియవలయు నన్నమాటకు మాత్రమె హక్కులో బడియుండును (౩) రైతునకు తనభూమి తాకట్టు పెట్టుకొనుటకు నమ్ముకొనుటకును మరణశాసనముద్వారా ఎవరికైన నిచ్చివేయుటకును సంపూర్ణాధికారము కలదు (౪) ఈసిద్ధాంతముల ననుసరించి భూమి అనాది కాలము నుండియు నొకని యొద్దనుండి మఱియొకనికి జేరుచు వచ్చినది కావున శాస్త్రప్రకారము గాని ఆచారప్రకారము గాని ఎన్నడును దొరతనమువారికి లేనట్టిదియు దొరతనమువారెన్నడును గోరనట్టిదియు నగుహక్కు (భూమియందు గల దమకు స్వత్వము గల దన్నప్రత్యేకహక్కు) గల దని దొరతనమువారు నేడు చెప్పుచున్నారు (ఆ ప్రదేశమున దు ప్రజలలో దొరతనమువారికిదివరకు) ఆ స్వత్వము యొక్క ఆ తృప్తియు గలుగుచు వీనిని తొలగించుట కే తమయొ దీర్ఘకాలము పట్టును (౫) క్రొత్తగా భూమి రైతుకు నమరకము చేయునప్పుడు ఆభూమిలోని గోనెలు లన్నిటిపైని దొరతనమువారికి స్వత్వాధికారము కల దన్నమాట రైతు ఒప్పుకొనవలయు నని చెప్పుట దొరతనమువారి హక్కుల నవాధికారముగ పోగొట్టుకొనకయుండుటకే. ముందుముందు ప్రజలాభమునకు వారికి కావలసిన యొట్టి ఏరపాటైనను చేసికొనుటకు నేర్పరచి పెట్టినప్పుడు (౬) ఇదివఱకు రైతునధీనమైన భూమిని గుంజుకొనుటయు ఇకముందు వ్యవసాయమునకు మిక్కిలి ఉపయోగించు భూమిని కోలుపోవునట్లు చేయుటయు నిట్టిమరల వెయ్యబడిన చేయుటయు ప్రభుత్వాధికారులకు వీలు కలుగకుండ జనులమనస్సులలో సందేహము పుట్టించి దానిని పెక్కువేరుగ వ్యాపింపజేయుటకు మాత్రము ఉపయోగపడు గలదు

మధ్యవర్తులు

ఇట్లు భూమియందు స్వత్వము గలవాడు రైతు అనగా వ్యవసాయము చేసి పండించువాడు అందులో కొంతపాలు శిస్తుగ దీసికొనుహక్కు గలవాడు రాజు కొందఱయభిప్రాయముప్రకారము భూమిస్వామ్యమున రాజును రైతును భాగస్థులు రాజు నిద్రపోవు (S eep ng) భాగస్థుడు లాభములో దక్కవలసినంత దీసికొనువాడు రైతు వ్యవహారమును చేయుభాగస్థుడు లాభములో నెక్కుడుభాగమును దీసికొనువాడు కావున భూమినిగురించి రాజునకు రైతునకుమాత్రము ఈ హక్కులుండును మూడవవాని కెవ్వనికిని హక్కుండ నేరదు కాని రైతే ప్రకారము తనహక్కు నితరుల కిచ్చివేయవచ్చునో యట్లే రాజుగూడ దనహక్కు నితరుల కియవచ్చును రాజుహక్కు అనగా శిస్తు వసూలు చేసికొనుహక్కు రైతులయొద్దనుండి తాను స్వయముగ రాజా శిస్తు వసూలు చేయక మధ్యవర్తి నొకని నేర్పాటుచేయును వాడు రైతులయొద్దనుండి శిస్తు వసూలు చేసికొనవలెను అందు గొంత ప్రతిఫలము క్రింద వాడు తీసికొనవలెను కొంత రాజున కిచ్చునట్లును ఏర్పాటు చేయవచ్చును ఈ యేర్పాటు లనేకవిధములుగ నుండవచ్చును వానివివరము నంతయు ముందు చెప్పబడును ఇచ్చట జూడవలసినదేమనగా ఈమధ్యవర్తికి భూమియం దెట్టిహక్కు గలదు? ఆతనికి భూమియందు స్వత్వము గలదా? యన్నయంశము రాజునకే లేనిహక్కు వీనికెట్లు వచ్చును రాజాలదు కావున నితడు గూడ శిస్తు వసూలు చేసికొనుహక్కు గలిగియుండునే కాని భూమియందు స్వత్వము గలిగియుండడు కాని యీ యంగతిని పాటింపక పెక్కురు జమీందారులు తమకు భూమియందు స్వత్వమున్నదనియు తమరైతులను తమయిష్టము వచ్చినప్పుడు భూమియందుండి తొలగించుటకు దమకధికారమున్నదనియు చెప్పదొడగిరి దొరతనమువారును దమకు భూమియందు స్వత్వమున్నదని క్రమముగ భూమియొక్క స్వత్వము జమీందారులకిచ్చియుండిరి సంగతి ౧౮౦౨ సం౹ శాశ్వత పరిష్కారపు శాసనము వలన తెలియగలదు. మరలో చెప్పరి కాని వారు తిమపారపాటును గొంతకాలమునకు గని ౧౮౦౨ లో శాశ్వత పరిష్కారశాసనము అమలులో నికి దెచ్చిరి రైతులకు భూమియందు వరకు బూర్వమున్న హక్కులను భంగము గలిగించుట ౧౮౦౨ వ పరిష్కారశాసనము యొక్క యుద్దేశము గాదని యందు తెల్పబడినది ఇట్లు దొరతనమువారు చెప్పిన జమీందారులమాత్రము వీలయినంత వఱకు రైతు భూమియందు స్వత్వము అనగా శాశ్వతహక్కు లేకుండ జేయుచు రైతులు జమీందారులు పోరాడి కోర్టులకు పోవుటయు కొన్ని తీర్పు లిటు కొన్ని తీర్పు లటు నగుటయు ౧౯౦౮ వ సంవత్సరమున ఎస్టేటుల్యాండు యాక్టు (౧౯౦౮ వ చట్టము) నిర్మింపబడువఱకును జరుగుచునేయుండెను ఈ చట్టము వచ్చిన పిమ్మటయు జమీందారీ రైతుల కందఱకును శాశ్వతహక్కు గల దన్న ధారణ స్థిరపడిపోయినది కాని అగ్రహారములలోని రైతుల హక్కునుగూర్చియు ఈనాముల రైతుల హక్కునుగూర్చియు ఈచట్టము స్పష్టముగ చెప్పమియు తెల్పనందున ఈనామందారులకు వారిరైతులకు నింకను పెక్కువ్యవహారములు జరుగుచునేయున్నవి రైతులకు అమరక భూములపట్టాలు గలవారు పెక్కుమంది ఎక్కువ భూము లుండుటవలనను స్వయముగ వ్యవసాయము చేయుటకు సౌకర్యము వీలును లేనందునను తమభూము లెల్లవారును రైతులకే అమరకము చేయుచుందురు ఇట్టిరైతుల కాభూమియం దెట్టిహక్కు గల దన్నవిషయ మింకను విచారణీయము సామాన్యముగ ఎట్టివారు

---

1 G O No I008, dated 31 st, September 1882

క్రిందికి రైతులకు భూమిలో శాశ్వతహక్కు మ లేదనెడిసిద్ధాంతమే యిప్పటికిని సర్వత్ర అంగీకరింపఁబడుచున్నది.

రాజు భూస్వామితోఁ గాని, భూస్వామి సేద్యగానితోఁ గాని భూమిపన్ను విషయమునఁగాని, ఫలసాయములోనిభాగము విషయమునఁ గాని, అట్టిభాగమునకు సరియైన ఖరీదుగల రొక్కము విషయమునఁ గాని జరుపుకొనుకేర్పాటే అమరకము. భూమిపన్ను నిర్ణయించు విషయములో ననేకవిధములగు నేర్పాటు లున్నవి. స్వామికిని భూస్వామికిని గాని, భూమికిని సేద్యగానికిని గాని కలసంబంధము లనేకవిధము లైనవి. ఇట్టిసంబంధభేదములంబట్టి క్షేత్రపతిత్వములు (Tenures) కూడ ననేకవిధము లైనవి. ఇందు, పన్నిచ్చుచు ననుభవించునవి కొన్నియు, పన్నీయనక్కఱ లేకుండ ననుభవించునవి మఱికొన్నియు నున్నవి.

గ్రామము, గ్రామస్థులు, వారిక్షేత్రములు

నిలుకడ కలిగి యొకప్రదేశము నాక్రమించి యందు గృహములం గట్టుకొని మనుష్యులు కాఁపురము చేయుచుండు పట్టునకు 'గ్రామము' అని పేరు. ఇట్లు గ్రామమందు నివసించు గ్రామస్థులకును ఆగ్రామమునకుఁ గంగుపాటుగా నుండు భూమికిని గల సంబంధమును, గ్రామస్థులం దొండొరులకుఁ గల సంబంధమును, గ్రామస్థులకుఁ దాము సేద్యము చేయు భూమియందుఁగల హక్కును మనము విమర్శించి నిశ్చయింపవలసియున్నది. రివిన్యూశాఖాసంబంధమునకు గ్రామము ముఖ్యమైనది. కావున గ్రామముయొక్క విధములును, వాని యేర్పాటులును బాగుగాఁ దెలిసికొనుట యావశ్యకము. భూమిని బాగుపఱిచి సేద్యమున కర్హముగాఁ జేయుటకును, శత్రుమృగముల వలనిబాధలను తప్పించుకొనుటకును, అన్యోన్యసహాయ్యము చేసికొనుచు నొక్కగ్రామములోనివా రందఱును గలసి తమ క్షేమలాభములకై పాటుపడుట అత్యావశ్యకముగా నేర్పడినది. అందువలన గ్రామస్థు లందఱకు నొకవిధమగు స్నేహబంధమును స్థలాభిమానమును గలుగుట తటస్థించినది. హిందూదేశమందలి గ్రామముల స్వభావములను బరిశీలించినయెడల రెండువిధములుగా గ్రామములు విభజింపఁబడఁదగియున్నవి.

ఇందు, గ్రామములలోఁ గృషి చేయఁబడు క్షేత్రములు వేఱువేఱుగా గ్రామస్థులలో నొక్కొక్కనిహక్కుగా నెంచఁబడుచుండునవి యొకవిధమైనవి. ఇట్టిగ్రామములు రైతువారీగ్రామము లని చెప్పఁబడును. ఇట్టిగ్రామములలోని గ్రామస్థులు ప్రత్యేక క్షేత్రములు (వేఱువేఱుపాలములు) కృషి చేసికొని యొకరితో నొకరు సంబంధము లేనట్లున్నను దమక్షేమలాభములకొఱకుఁ దమలో బలవంతుఁ డగువా నొక్కని గ్రామాధికారిగా నెన్నుకొని యతనికి లోఁబడి గ్రామస్థులవలన నేర్పడుటకుఁ గొందఱు గ్రామసేవకుల నేర్పఱచుకొని సుఖముగా నుందురు. ఈ గ్రామాధికారిని పటేలు, లంబార్దారు, రెడ్డి, పెత్తనదారు మొదలగు పేర్లతోఁ పిలుతురు. ఇట్టిరైతువారీగ్రామములు మదరాసు, బొంబాయి, బీరారు రాష్ట్రములయందును, మధ్యపరగణాలయందును విస్తారముగా నున్నవి. మధ్యపరగణాలలోని గ్రామములస్వభావము తర్వాత మార్పుఁ జెందినను ప్రథమమున నిట్టిదియే యని నిశ్చయింపవలెను. బంగాళ రాజధానిలోని గ్రామములుకూడ నిట్టివియే యైనను అనేక గ్రామములను గలిపి పరగణాలుగను, జమీందారీ స్టేట్లుగను నేర్పఱిచి జమీందారీసెటిల్మెంటు చేసియున్నందువలన నారాజధానియందలి గ్రామములస్వభావ మంత విచారణీయముగాఁ గనిపింపదు. ఇఁక రెండవతరగతి గ్రామములస్వభావము విచారింతము. ఒకఁడు గాని యొకకుటుంబమువారు పలువురు గాని, పరస్పరసంబంధబాంధవ్యము గల యొక్కతెగవారు గాని యొక్కచో గ్రామము నిర్మించుకొని యాగ్రామమునకు సంబంధించినభూమి యంతయు స్వాధీనభుక్తమైనదిగాఁ జేసికొని తిరువాత కుటుంబము వృద్ధియై జనసంఖ్య హెచ్చినప్పుడు పైభూమి యంతయు పిత్రార్జితమునవలె భాగములుగాఁ బంచుకొని యనుభవించుచుందురు. రెండవతరగతిగ్రామములు ఇట్టిగ్రామములలో గ్రామస్థు లందఱు నించుమించుగా సమానమైనహక్కు గలవారు. కనుక గ్రామాధికారి నొకనిని నియమించుకొని యతనికి లోఁబడియుండక వారందఱును గలసి యొకపంచాయతి నేర్పఱుచుకొని గ్రామవ్యవహారములు చక్కఁబెట్టుకొనుచుందురు. ఈ రెండవతరగతిగ్రామములు, 'ల్యాండులార్డువిలేజిలు' అని పిలువఁబడును. రైతువారీగ్రామములలో సేద్యములో నున్నభూమి యంతయు నన్యోన్యసంబంధము లేని వేఱువేఱు క్షేత్రములుగా వేఱువేఱు గ్రామస్థులభుక్తములో నుండును. ల్యాండులార్డువిలేజిలో సేద్యములో నున్నభూమి యంతయు గ్రామస్థులు తమతమతరములంబట్టి భాగములు గలిగి యనుభవించుచుందురు గాని యాభూమి యంతయు సంఘాధికారము గలదిగా నుండును. ఒకప్పుడు రైతువారీస్వభావముగల గ్రామము ల్యాండులార్డుగ్రామముగా మాఱుట గూడఁ గలదు. అది మరల రైతువారీగ్రామముగా నుండుట తటస్థించును.

ఇట్టిమార్పులు దక్షిణహిందూస్థానమునందలి గ్రామములలోఁ గలిగినవి. మదరాసురాజధానిలో చెంగల్పట్టు మొదలైన జిల్లాలలో నున్నగ్రామము లొకప్పుడు ల్యాండులార్డుగ్రామములస్థితియం దుండి మిరాసిగ్రామము లని పిలువఁబడుచుఁ దరువాత రైతువారీగ్రామము లైపోయినవి. ల్యాండులార్డుగ్రామములు పైని చెప్పినప్రకారమునకే కాక యితరవిధములుగాఁగూడ నగుచున్నవి. ఇట్టిగ్రామములు పట్టీదారీగ్రామము లనియు, భాయాచారాగ్రామము లనియు రెండువిధములు. ఈరెండువిధములలో లక్షణములు సంపూర్ణముగాఁ బట్టినవి కూడఁ గలవు. ల్యాండులార్డుగ్రామములయందు భూమిపన్ను న గ్రామస్థు లున్నభాగములబట్టి గ్రామము స్వతంత్రముగ వసూలు చేయఁబడుచుండెను. గ్రామములు నానావిధములు.

౧. ఒకరే అధికారిగాఁ గలవి వీనిని 'జమీన్దారీఖాలిస్' అందురు.

౨. అవిభక్తులైన కొంపఱభుక్తములో నున్నవి వీనిని 'జమీన్దార్ ముస్తారక్' అందురు

3 పూర్వస్థానుసార భాగములు (I ivided on ancestral shares) గలవి లేక పట్టీదారీ గ్రామములు

౪ సంపూర్ణలక్షణము లేని పట్టీదారీ గ్రామములు

గ్రామస్థులు తాము కేవలము భుక్తపఱచుకొనుచున్న క్షేత్రము పెట్టభూమిలో సెన్నవవంతో పెట్టగ్రామము క్రిస్తులో వన్నవవంతే సిస్తు నిచ్చుగ్రామములు రెండవతరగతిల్యాండులార్డు నిలేకీ గ్రామములు ఇవి రెండు విధములు

౧ భాయిచారా

౨ అసంపూర్ణ భాయిచారా

మదరాసు రాజధాని కాక హిందూదేశమున నితర ప్రదేశముల యందు గ్రామస్థులలో కొన్ని భేదము లున్నట్లు కన్పడుచున్నది అందు

(౧) 'ఖుద్ ఖాస్త్'[1] అనువారు — ఈ రైతులు ప్రప్రథమమున గ్రామమును నిర్మించినవారి సంతతిలోనివారు వీ రితర గ్రామస్థులకంటె యెక్కుడు స్వాతంత్ర్యము కలిగి యాస్వాతంత్ర్యము ననుస్రుతమగు నాచారమువలన ననుభవింపఁగలిగినవారు. వీరు స్వామిపన్నిచ్చునంతవఱకు భూమియందుండి తొలఁగింపఁబడకుండు వీ లగువారు కారు వీరికి తమభూముల నితరుల కిచ్చుటకుఁగాని యమ్ముటకుఁగాని యధికారము లే దని సర్ జాన్ షోర్ (Sir john shore), హారింగ్టన్ (Harrington) అనువారి యభిప్రాయము

(౨) పైఖాస్తు అనువారు — వీ రితర గ్రామములనుండి వచ్చి గ్రామమునఁ గాఁపురమున్నవారు వీరికి పై (ఖుద్ ఖాస్తు) రైతుల కున్న స్వతంత్రత లన్నియు లేవు. వీరికి ఖుద్ ఖాస్తు రయితుల కున్న హక్కు లన్నియు లేకపోయినను శాశ్వతముగా వంశపారంపర్యమగు హక్కుమాత్రము లేకపోలేదు. కాని గ్రామమునందు మొదటితెగవారి కుండుగౌరవముమాత్రము లేదు.

(3) పాయికారీ అనువారు — వీరు ప్రథమతరగతి రయితులభూములను సేద్యముచేసిపెట్టుటకు నితర గ్రామములనుండి వచ్చినవారు వీరిని భూములనుండి యిచ్చవచ్చినట్లు తొలఁగింపవచ్చును వీరికి భూములయం దేవిధమగు హక్కుగాని, గౌరవము గాని లేదు వీరు మొదటితరగతిరైతులకు సిస్తు చెల్లించుటలో 'పాయికార' రైతులు అంతదేశపు గ్రామములయందు భూములు 'వారపట్టు', 'తీరువాపట్టు', 'తరిసు', 'పోరంబోకే' అని నాలుగువిధములుగా విభజింపఁబడినట్లు కన్పించుచున్నవి. వారపట్టు అనఁగా ఫలసాయములో భాగ మిచ్చి సేద్యము చేయునది ఈవిధమైనవి సాధారణముగా పల్లపుసాగుబడికి అర్హమైనభూములు తీరువాపట్టు అనఁగా ద్రవ్యరూపకముగాఁ బన్నీయఁబడినది సేద్యమయిన బంజరు భూములు తోఁటలు నిట్టివి 'తరిసు' అనఁగా గయాళ్ సూములు ఇవి రెండువిధములు షేక్ కరంబో, అనఁగా సేద్యము చేయఁబడిన గయాళ్లులును, అనాదికరంబో అనఁగా సేద్యము చేయఁబడని గయాళ్లును 'పోరంబోకే' అనఁగా, సేద్యము చేయఁగూడనట్టి, సేద్యమునకుఁ బనికిరానిభూములు ఇందుఁ గొండలు, రాజమార్గములు, నదీప్రవాహ ప్రదేశములు, చెఱువులు, జలాశయములు, సముద్రతీరములు, మాలపల్లెలు మొదలైన ప్రదేశములు చేరును

ఈనాములు, మాన్యములు వగైరా

తెలుఁగుదేశములోని గ్రామము లఱవదేశములోని గ్రామముల వంటివే అయియున్నవి ఇందుఁగూడ భూమి యంతయు సేద్యము చేయఁబడుచున్న భూమిగను, గయాళ్ సూమిగను విభజింపఁబడియున్నది. సేద్యముగుభూములు మాన్యములు, అనఁగా సర్కారువారిచే నీయఁబడుచున్న గృహస్థులు వనూలు చేసికొనుటకు హక్కు గలిగినవియు, 'ఇంద్రీగలు', అనఁగా సర్కారువారికిఁ జెందవలసిన పన్నులోఁ గొంతిభాగముమాత్రమనకే గృహస్థులు వసూలు చేసికొని అనుభవించుటకు హక్కు కలిగినవియు నని రెండువిధములు ఇందు మాగాణిభూము, లనఁగా పల్లపుపంట పండునవి ఈభూములలోఁ బండుపంటలోని సర్కారుభాగమునకు 'కోరు' అని పేరు రయితు భాగమునకు 'మేడిపా' లని పేరు. మెరక సూములపై అంతభూముల కరెన్సీ రొక్కపుసిస్తు వసూలు చేయఁబడుచున్నది మధుర, తిరునెల్వేలిజిల్లాలలోని గ్రామములకు 'కారె' అని పేరు ఈగ్రామములు మిరాశిగ్రామములవంటివే అయినను ఇందలి గ్రామస్థులహక్కులు కేవలము మిరాశిగ్రామస్థులహక్కులవంటివి కావు మఱియు సముదాయము లేక 'ఘసంకరే' అను గ్రామములుగూడ కలవు ఇట్టి గ్రామములలో గ్రామస్థు లనుభవించు భూమిభుక్తము 'ఫలభాగ' మనియు, 'ఆచంద్రార్కము' లేక 'అరుండికరే' అనియుఁ జెప్ప గ్రామసముదాయమువారు భూమియొక్క మంచిచెడ్డలనుబట్టి కొన్ని సంవత్సరముల కొకపర్యాయము పంచుకొనక భూస్వభావములు తెలిసినతరువాత మరల మార్పుకొనకుండ తమభూములను శాశ్వతముగా నుంచుకొనినప్పుడు అవి పైపేళ్లఁ బరఁగును ఇట్టిభూముల మీఁద సర్కారువ నీయఁబడవలసిన సర్కారుభాగ మాయాభూము లనుభవించువారినిరే అయియున్నది కావున నిట్టి గ్రామములు గ్రామసముదాయపుహక్కు గల గ్రామము లయినను రైతువారీగ్రామములస్వభావము గల గ్రామములలక్షణములే కలవి యైయున్నవి తంజావూరుజిల్లాలో 'ఏకభోగము' లేక 'యాజమాన్ గ్రామము' అను గ్రామములు గూడఁ గలవు. చెంగల్పట్టుజిల్లాలో నున్న మిరాశి గ్రామములమిరాశిదార్లు మిరాశిదార్లు కాని గ్రామస్థులకు దొరకవను

1. 'ఖుద్ ఖాస్త్' అనఁగా స్వయముగ వ్యవసాయము చేయువా రని యర్థము.

వారు భూమి నిచ్చి పనులు చేయించుకొనుచుండిరి. వీరు 'కుందు రం లేక 'స్వామిభోగం' అనునొకవిధ మగు రుసుము వసూలించుటకు హక్కు గలిగియున్నారు. మరియు మీరాశీదారులు 'కాని లేక 'గ్రామ అనుభోగదారులు' అనుకొంత ఉద్యోగులు ఎన్నో లేక స్వేచ్ఛగా వసూలించుటకు గూడ హక్కు గలిగియున్నారు. ఈ మిరాశీదార్లకు గల హక్కులనుగురించి విస్తారముగ వ్రాయుటకు ఇందు వీలు లేదు.

రైతువారీ పద్ధతి

ఈ పద్ధతికి అమానీపద్ధతి యనివాడుక నామాంతరము కలదు. ఇందు ఎట్టిదారకపు రయితులకును మధ్యస్థులుండుట లేకయే దొరతనమువారు గ్రామోద్యోగస్థులద్వారా పన్నులు వసూలు చేయుదురు. ఈపన్ను పంటలో భాగరూపముగ గాని రొక్కరూపముగ గాని వసూలు చేయవచ్చును. పంటలో భాగరూపముగా వసూలు చేయుపద్ధతి 'అవరా', 'వారం' అను పేర్లు గలిగియుండును. కడప, కర్నూలు, బళ్లారిజిల్లాలలో 'అప్పనము' అనుపద్ధతి యొకటిగూడ కలదు. ఈ పద్ధతియందు మంచిరకపుభూములకు హెచ్చుపన్ను కట్టి అందులకు ప్రతిఫలముగ తక్కువరకపుభూములను సులభములగు శిస్తుల కిచ్చుట కలదు. 'దిట్టము' అనునది క్షామకాలమునందు రైతు లంతకు బూర్వము సాగుచేసే భూములలో యేయే భాగములు సేద్యముచేయ నిశ్చయించుకొని యేయే భాగములు వదలివేయ దలచినారో తెలియజేయుపద్ధతి. రైతులకు మించిన భూములు వారిపైని బడవేయుటవలన వారి నిర్బంధము తగ్గి తాము కోరినంత భాగమే సేద్యము చేయగలుగుటకు వసతి కలుగును. ఈ పద్ధతి ఏర్పాటు చేయబడినది. తిరునెల్వేలి తంజావూరుజిల్లాలలో 'ఓలంగు' 'మోతాఫ్' అనుపద్ధతులున్నవి. ఓలంగుపద్ధతి ఒకటిమొత్తమున కప్పటిధరల ప్రకారము ఖరీదు కట్టి రొక్కరూపమున కియ్యవలసినభాగము రొక్కము రూపముగా మార్చుపద్ధతి. ఇది రైతునకు ఎక్కువ తేడాలు పంటమొత్తములో ధాన్యభాగముతో యియ్యవచ్చును. ఈపద్ధతిలో ధరలు నిర్ణయించుటలో కొన్ని నియమములు గలవు. మోతాఫిసల్ పద్ధతి ఓలంగుపద్ధతివంటిదే. అయినను ధరలు నిర్ణయించుపద్ధతి మాత్రము వేరుగా నుండును. తంజావూరు హిందూరాజుల యేలుబడిలో నున్నప్పుడు 'పాట్‌వాళ్' అనునొకపద్ధతి వాడుకలో నుండెను. ఈ పద్ధతిలో 'పాటపాక్కుదారు' అను మధ్యవర్తితో ప్రత్యేకగ్రామములయొక్కగాని కొన్ని గ్రామములయొక్కగాని శిస్తు ఏర్పాటు చేసికొని పనులు చేయుదురు. 'ఎట్టుకట్టు' పద్ధతి — ఈపద్ధతియందు రైతు నిర్ణయమైన భూమి యేదియు విడువకుండ వదలిపెట్టవలసి యుండదు. 'తరంత్తిర్తి' పద్ధతియందు రైతు స్వాధీనమందున్న తక్కువశిస్తుగల భూములను వదలిపెట్టి ఎక్కువశిస్తుగల భూములనే సేద్యము చేయవలెను. లేనిచో తక్కువశిస్తుగల భూములతోపాటు వదలిపెట్టిన యెక్కువశిస్తుగల భూములమీదియన్నుగూడ చెల్లింపవలెను. ఈపద్ధతియందు గూడ ఎట్టుకట్టుపద్ధతివలెనే రయితులు భూములను వదలిపెట్టుటకు అవకాశము లేకుండుటకు కారణ మగుచున్నది. 'పీబడిపద్ధతి — ఈ పద్ధతి త్రిలింగదేశమునందు గలదు. ఈపద్ధతియందు గ్రామములలో గొందరు పెద్దరయితులు చేరి గ్రామములోని భూమి యంతయు గ్రామపురయితు లందరును తమతమ శక్త్యనుసారముగ సాగుబడి చేయుచుండిరి. వారు తమ గ్రామముమొత్తమునందు న్యాయ్యమయిన భాగమును నిచ్చుకొందురు. 'కట్ టక్' పద్ధతి — ఈపద్ధతి బారామహల్ దేశము లోను సేలముజిల్లాలోను ఉన్నది. ఈపద్ధతియందు మధ్యవర్తులతో నిమిత్తము లేకుండ రయితునొద్దనుండి శిస్తు గ్రామోద్యోగస్థులమూలమున వసూలు చేసి రహితులకు తాము సేద్యము చేయుభూముల యందు పూర్ణమయిన హక్కు గలిగియుండునట్లు చేయబడెను.

పిండారాకాలములను భూములక్రయవిక్రయము చేయు పద్ధతి యంతగా లేదనియు తనఖా పెట్టుటమాత్రము కొంతవరకు గలదనియు పైని వ్రాయబడెనుగదా! ఈ తనఖాపెట్టువాచార ముండుటవలన భూమియందుగల భూస్వాములకు హక్కు గల దని

1 పూర్వకాలమందు భూమిని అమ్ము పద్ధతి లేదని కొందరు ఐటనలియింగ్లీషు గ్రంథకారులు భ్రమపడియున్నారు. ఇప్పు డున్నట్లు భూమి కప్పుడు వెల లేకపోయినందునను భూమి యొక్కవగను రైతు తక్కువగను ఉన్నందునను భూమిసంబంధమైన క్రయవిక్రయము లెక్కువగా లేకపోవచ్చును. అంతమాత్రమున హిందూరాజులకాలమునందు రైతులకు తమభూమిని అమ్మునధికారము లేదనిచెప్పుటకు వీలు లేదు. భూమిని విక్రయించుచుండిరని చూపుటకు ప్రబలప్రమాణము లున్నవి. చాణక్యరచితమైన అర్థశాస్త్రమునందు భూమిని విక్రయించు పద్ధతులు చెప్పబడియున్నవి. భూమిని అమ్మదలచినవాడు మొదట జ్ఞాతులకు తరువాత సామంతులకు (ప్రక్కవారికి) తరువాత అప్పుల వాండ్రకు నమ్మవలెను. అనగా వీరికి ఒకరితరువాత నొకరికి భూమియెడ నొకవిధమైన హక్కు (Pre emption) కలదు. వీ రెవరును కొననియెడల ఇతరుల కమ్మవచ్చును. అమ్మునెడ భూమితో సంబంధము లేనివారిని, నలుబది యిరుగుపొరుగు ఇండ్లవారిని పిలిచి వారికి విక్రయమునంగతి తెలుపవలెను. తరువాత నమ్మబడునట్టిక్షేత్రము తోట, కాలువ, తటాకము, ఆధారము ఇది యని రిహద్దులతో చెప్పి 'యీ ధరకు నెవరు కొందురు?' అని మూడుసారు లడుగవలెను. అపైని ఆభూమి నిరాటంకముగ కొనువానిది యగును (కౌటిలీయమ్ అర్థశాస్త్రమ్, 3 అధి, ౯ అధ్యా ౬౧ ప్రక) శిస్తు ఇచ్చువారు శిస్తు నిచ్చువారికే యమ్మవలెను. బ్రాహ్మణాగ్రహారములు బ్రాహ్మణులకే యమ్మవలెను (కౌటిలీయమ్ అర్థశాస్త్రమ్ 3 అధి, ౯ అధ్యా ౬౧ ప్రక) అని చెప్పబడియున్నందున క్రీ పూ ౪ వ శతాబ్దియందు, నవనగా చంద్రగుప్తచక్రవర్తికాలమునందు భూమివిక్రయ ముండెడి దనుట స్పష్టము. బృహస్పతిస్మృతియందు స్థిరాస్తిని సంపాదించుమార్గము లేదు

చెప్పుటకు వీలు కలిగియున్నది. హిందూరాజులపరిపాలనకాలమందు సిస్తునియ్యనిరైతుయొక్క భూమిని అమ్మి వానిని దానినుండి తొలఁగించి మఱియొకరైతున కిచ్చి సిస్తు వసూలు చేయుపద్ధతి యున్నట్లు కనిపింపదు. రైతు సిస్తు నియ్యనియెడల వానిచరాస్తి అమ్మికాని, వానిని దండించి బాధపెట్టికాని వసూలు చేయునాచారము కలదు. మలయాళదేశమునందుఁ దక్షిణప్రదేశములంగుకంటె భూస్వాములకు భూములయందు ఎక్కువహక్కును, స్వాతంత్ర్యమును కలదు పూర్వకాలమునందు మాలివాండ్రను కొంచెము హెచ్చుతక్కువగా బానిసలుగా చూచుచుండినట్లు కనిపించుచున్నది. మలయాళ, కన్నడ దేశములయందు భూస్వాములయొక్క పని చేయుమాలివాండ్రను అమ్ముటకును తాకట్టు పెట్టుటకును గూడ భూస్వాములకు కొంత విధమున స్వతంత్రత యుండెను మీండ్రను భూమితో సంబంధము లేక వేఱుగా చరాస్తివలె భావించి అమ్ముటకు భూస్వాముల కధికార ముండెను ఆంధ్రదేశమునందుఁ మాలివాండ్రు భూమితో నమ్మఁబడువారుగను, భూమి యొవ్వరి యాధీనమునందున్న వారి యాధీనమునందుండి పని చేయువారుగను నుండిరి కాని సర్కారున కియ్యవలసినపన్ను కేవలగ నున్నంతవఱకు భూస్వాములు మాలివాండ్రచే (పాలేళ్లచే) సేద్యము చేయింపఁగలుగుచుండిరి మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలమందు భూమి సిస్తు ఎక్కువగ చేయఁబడినందునఁ దానికి స్వయముగ సేద్యము చేసినఁగాని లాభము లేకపోవుటవలన భూస్వాములకే స్వయముగ సేద్యము చేయవలసినయవసరము కలిగినది ఆంగ్లేయప్రభుత్వారంభమున సర్కారుఖర్చుల క్రింద వసూలు చేయఁబడుపన్ను భూమిపన్నొకటియే యగుటవలనను, ఇతరవిధములగు పన్నులు వాడుకలోనికి రాకపోవుటవలనను భూమిపై సిస్తే ప్రధానమైనపన్నుగ నిప్పటికిని పరిగణింపఁబడుచున్నది హిందూరాజులకాలమునందు ఫలసాయములోఁ గొంతభాగము తీసికొనుచువచ్చుచున్నందున భూమియొక్క ఫలవత్తను బట్టియు, పండింపఁబడిన ధాన్యాగులవిలువను బట్టియు సర్కారుపన్ను ఏర్పడుచువచ్చినది ఆంగ్లేయులు అమానీపద్ధతి యారంభముచేసిన తరువాత ద్రవ్యరూపమున సిస్తు వసూలు చేయుచు భూములయొక్క పంటస్థితినిబట్టి రొక్కముమూపమున సిస్తులు వసూలు చేయుదు

చెప్పఁబడినవి విద్య, క్రయము, తాకట్టు, శౌర్యము, భార్య (స్త్రీధనము), దాయము, వారసులు లేనిజ్ఞాతులసొత్తు (అనంతరవారసత్వము) [౯ ౨]

ఆస్మృతియందే 'ఆస్తి రెండువిధములు స్థిరాస్తి, చరాస్తి విక్రయము భార్తిరైనతోడనే యీరెంటికిని 'పణ్యము' అన్న పేరు వచ్చును (౧౫ ౨)' అని యున్నది

ఇట్లు పూర్వము రైతునకు భూమి విక్రయించుచధికార మున్నట్లు స్పష్టము కాని యాకాలమున నేగ్రామమునకు నాగ్రామము స్వతంత్రముగ నుండుటవలన నీ లయినంతవఱకు గ్రామములోనిభూములు గ్రామములోనివారికే యమ్మవలయు నన్న యొకవిధమైన నిర్బంధము మొదట నున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. మితాక్షర కారుఁడు 'స్వగ్రామజ్ఞాతిసామంతదాయాదానుమతేన చ, హిరణ్యోదకదానేన షడ్భిర్గచ్ఛతి మేదినీ' (తనగ్రామస్థుల, జ్ఞాతుల, సామంతుల, దాయాదుల సమ్మతివలనను, బంగారముతోడను, నీళ్లతోడి దానమువలనను - ఇట్టాఱువిధములచే భూమి యొకరినుండి మఱియొకరికిఁ బోవును) అనిన పూర్వుల శ్లోకమును ఒకదానిని తీసికొని, అవన్నియు వేఱువేఱు ఉద్దేశములతోఁ జెప్పఁబడెను కాని, విక్రయమునకు నివి యావశ్యకములు కావని వ్రాసెను జరిగినవిక్రయవ్యవహార మందఱకును దెలియవలె నని 'గ్రామానుమతి' కావలె నని చెప్పెనేకాని యది లేనిది వ్యవహారసిద్ధి లేదన్న యుద్దేశముతోఁ గాదు సరిహద్దులతకరరు లేకుండ నుండుటకై సామంతుల (సామంతుల) యనుజ్ఞవలయు నని చెప్పఁబడినది జ్ఞాతిదాయాదుల యనుజ్ఞ రెండుల కవఁగా, కుటుంబము సమష్టియైనయెడల విభాగస్థులసమ్మతి యావశ్యకము వ్యష్టియైనయెడల 'వారు సమష్టికుటుంబములోనివారా వ్యష్టికుటుంబములోనివారా ?' యన్న సంశయము పుట్టకుండ నుండుటకై కాని జ్ఞాతులసమ్మతి లేనిది విక్రయము చెల్ల దనుటకు కాదు భూమిని దానముచేయుట పుణ్యప్రద మని సూచించుటకై 'ఒక బంగారుసాలెము పెట్టి నీళ్లు విడవవలసినది' అని యాజ్ఞవల్క్యస్మృతియొక్క వ్యవహారకాండము, ౧. అధ్యాయము, ౧-౩౧,౩౨ శ్లోకములపై వ్యాఖ్యానము వ్రాయునపుడు మితాక్షరాకారుఁడు వ్రాసి, సమష్టికుటుంబములోఁ జేరనివాఁడు తనభూమిని తనయిష్టము వచ్చినట్టు విక్రయింపవచ్చు నన్నభావమును తెలిపినాఁడు భూమిని విక్రయించినయెడల కుటుంబమునకుఁగల శాశ్వతమైనజీవనాధారము పోవునేమో యని కొందఱు స్మృతికారులు నీతిబోధగ స్థిరాస్తిని అమ్మఁగూడ దని వ్రాసిరే కాని, ఆచారమాత్రము నైన మితాక్షరాకారుఁడు వ్రాసినట్లే యుండె ననుటకు సందేహము లేదు. చోళపాండ్యరాజులప్రభుత్వకాలమునందు భూమువిక్రయము సాధారణముగా జరుగుచుండె నని మాత్రము శాసనములు తెలుపుచున్నవి (Ep, Coll, for 1915-16, Nos. 29, 61, 64, 71, 74, 75, 81 etc) గ్రామస్థులయొద్దనుండి భూములు కొని పుణ్యార్థము దేవాలయములకు దానమిచ్చినట్లు శాసనములలోఁ జెప్పఁబడినది సర్కారుసిస్తు చెల్లించుటకు శక్తి లేనందున బెళంగూడిశాపురస్థులయిన సురవలు తమ భూమిని అమ్మికొనినట్లు శా శ ౧౪౨౩ (క్రీ శ ౧౫౦౧) సంవత్సరపుశాసనమునఁ గలదు ఇది విజయనగరమువారి ప్రభుత్వకాలములోనిది (Ep. Coll., No. 80 of 1916).

వచ్చిరి దక్షిణహిందూస్థానమునం దొక్కొక్కభాగమున నొక్కొక్క యాచార ముండెను కాని అంతట నొకేవిధముగ భూమిభుక్తముండలే దని పైనివ్రాసిన యంశములనుబట్టియే తెలియఁగలదు. ఆంధ్ర దేశమున నొకవిధముగను, తెలుంగు దేశమున మఱియొకవిధముగను మలయాళ, కన్నడదేశములం దింకొకవిధముగను నిట్లు ఒక్కొక్క ప్రదేశమున నొక్కొక్కవిధముగ భూమిభుక్తము వాడుకలో నున్నది

మద్రాసురాజధాని యంతయు నేకకాలమున నొకేవిధముగ నాంగ్లేయపరిపాలనలోనికి వచ్చియుండకపోవుటఁబట్టియు, నంతకు పూర్వమునం దున్నపద్ధతులనే సాధ్య మయినంతవఱకు ననుసరింపవలయు ననుతలంపుచేతను నొక్కొక్క భాగమున నొక్కొక్కవిధముగు అమరకపుఁబద్ధతు లేర్పఱుపఁబడినవి ఉత్తరసర్కారు లను గంజాం, విశాఖపట్టం, గోదావరి, కృష్ణ, గుంటూరు జిల్లాలయందు బంగాళదేశపు - అమరకపుపద్ధతి ననుసరించి 'శాశ్వత మునుజమీం దారీ-అమరకపుఁబద్ధతి' యేర్పాటు చేయఁబడెను మదరాసుపట్టణమునకు చుట్టుపట్ల నున్నదేశము ఆర్కాటునవాబువలన ౧౭౫౦, ౧౭౬౩ సంవత్సరములయందు దఖలుపడి యుండుటవలన ఆ ప్రదేశమునందలిజిల్లాలయందు అంతకు పూర్వమునం గున్నపద్ధతి ననుసరించి 'జాగీరు' పద్ధతిని అమరకము చేయఁబడెను. ౧౭౮౩-వ సంవత్సరమున టిప్పూసుల్తాను ఓడిపోయినతరువాత బారామహాలును సేలముజిల్లాయు మలబారు కెనరా ఆంగ్లేయులయాధీన మైనవి టిప్పుసుల్తానుతో రెండవయుద్ధ మయినతరువాత కన్నడదేశమును కోయంబత్తూరుజిల్లాయును వచ్చినవి ౧౮౦౦-వ సంవత్సరమున హైదరాబాదునవాబుతో జరిగినసంధి ననుసరించి తుంగభద్రాకృష్ణానదులకు దక్షిణమునం గున్నప్రదేశ మంతయు నాంగ్లేయులయాధీన మయినది ౧౮౦౧-వ సంవత్సరములో ఆర్కాటునవాబునకు కర్ణాటదేశమునం దున్నరాజ్య మంతయు నాంగ్లేయులయాధీన మైనది. ఇట్లనేకపూర్వ రాజులనుండి యనేకవిధములుగ నాంగ్లేయుల కధీనపడిన యీప్రదేశములయందు ననేకవిధములుగు నమరకపుఁబద్ధతు లేర్పాటు చేయవలసి వచ్చినవి

పాలెగాండ్రు

ఉత్తరసర్కారు లని పిలుపఁబడు ప్రదేశమునందు మహమ్మదీయప్రభువులవలనను, అంతకు పూర్వపుహిందూరాజులవలనను చెందఁబడిన భూములు గాని, అట్లు భూములు చెందినభూస్వాములవలనఁ జెందినభూములు గాని యనేకము లుండుటవలన వీనినియమమున నాంగ్లేయప్రభుత్వమువారి కొకవిధముగు అమరకము చేయవలసిన యవసరము కలిగినది భూస్వాములవలనఁ జెందఁబడిన భూములు కలవారిని 'పాలెగాండ్రు' అని పిలుతురు వీరు మూఁడువిధములుగా నుండినవారు

౧ పూర్వము రాజ్యము లేలినవిజయనగరము, కాంచీపురము, మధుర మొదలగుదేశాధీశులసంతతిలోనివారు కొందఱు

౨ పూర్వపురాజులయొద్ద సేనాధిపతులుగా నుండి మహమ్మదీయులదండయాత్ర నడ్డగించుకొని స్వశక్తివలనఁ గొంతదేశమునకు నాయకులై తరువాత నాయాప్రదేశములకుఁ బ్రభువులుగా నంగీకరింపఁబడినవారు కొందఱు

౩ జిల్లా కధికారులుగ నుండి కాలక్రమమున మహమ్మదీయుల యధికారమునకు లోఁబడక స్వతంత్రులై ఆయాజిల్లాలపైని ప్రాభవమును సంపాదించుకొన్నవారు కొందఱు

మహమ్మదీయు లీదేశమును జయించుకొనుటకు గనఁబఱుపక యీ మొత్తగలపాలెగాండ్రను నొకవిధముగానే చూచుచు పాలెగాండ్రబలాబలములనుబట్టియుఁ, దాము చెల్లింపఁదగిన యధికారమునుబట్టియుఁ గప్పముఁ గొనుచుండిరి కాని ఒకపద్ధతి ననుసరించి యమరకముఁ జేసి పిస్తు గాని, కప్పము గాని వసూలు చేయలేదు ఈపాలెగాండ్రు తమ యిచ్చ వచ్చినట్లు తమక్రింద నున్నప్రజలను, గ్రామములను పరిపాలించుకొనుట కధికారము కలిగి మహమ్మదీయుల కంతగా లోఁబడక యుండిరి వీరు సర్వదా ఒండొరులతోఁ బోరాడుచు మహమ్మదీయ ప్రభువులతోఁ బోరాడుచుఁ గాలముఁ గడపుచుండిరి మహమ్మదీయులకుఁ గట్టవలసిన కప్పము బరువు అని తోఁచినప్పుడు సాధ్య మయినంతవఱకు పిస్తు చెల్లింపకుండ ప్రయత్నము చేయుచు, నట్లపహరించుటకు వీలు గానప్పుడు తా మీయవలసినపిస్తు చెల్లించి తమ యిరుగుపొరుగుల ప్రాంతములయం దున్నసర్కారు గ్రామములను దోఁచికొని తాము స్వాధీనములు చేసికొనుచుండిరి ఇట్లు దోఁచికొనఁబడు గ్రామములయం దున్నసర్కారురైతు లడుగడుగున కీబాధ పడలేక తమ్ము బాధింపకుండ విడిచిపెట్టినందులకు 'కావల్' అను పన్ను ఇచ్చుచుండిరి తరువాత నాంగ్లేయప్రభుత్వదినములలో నీపాలెగాండ్ర దౌర్జన్యము లడఁచుటకనేక ప్రయత్నములు జరిగినవి కాని యీపాలెగాండ్రయొస్టేట్లమీఁద వీరి కున్న స్వామ్యమైన హక్కువిషయమున మాత్రము నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుట కవకాశము గలిగినదికాదు. అప్పుడు వారితో శాశ్వతమైన యమరకపుపద్ధతి నొకదానిని నేర్పఱుచుకొని వారియెస్టేట్లమీఁద వారికి రాఁదగినమొత్తమున మూఁడవవంతు తమ కిచ్చుపద్ధతిని చిత్తూరు, కాళహస్తి, వెంకటగిరి, బొబ్బిలి, రాజాపాళెము మొదలగు ఎస్టేట్ల నమరకము గావించిరి దక్షిణమునం దున్న ఆంధ్రదేశములో ౩౩ గురు పాలెగాండ్రుండిరి వీరిసంఖ్య నానాఁటికి క్షీణించి యిప్పుడు కొందఱుమాత్రమే మిగిలియున్నారు. బారామహాల్ ప్రదేశమునందు రైతువారీపద్ధతి నమరకము చేయఁబడినది.

మలయాళదేశమందలి అమరకపు విధములు

పశ్చిమతీరమునం దుత్తరమున గోకర్ణక్షేత్రము మొదలు దక్షిణమునఁ గన్యాకుమారివఱకును, కేరళము లేక మలయాళదేశ మని వాడఁబడును. తిరువాన్కూరు కొచ్చిరాజ్యములు స్వప్రభుత్వమున నుండియు స్వదేశప్రభువులపాలనమునందే యుండెను. మలయాళము కూడ కొన్నిదశాబ్దులవఱకు, నీవిధముననే స్వదేశప్రభువులపాలన

ముగ నుండెను. కాని తరువాత క్రీస్తుశకమందలి 'నాయరు' ప్రభుత్వము క్రిందికి వచ్చెను. తరువాత మహమ్మదీయుల పాలనం నిలుచుటవలన నాయరుల మహమ్మదీయుల దేశములకు వచ్చుట కల కాశము కలిగినది. తరువాత వారికి 'నాయర్లు' అందురు. వీరు సాధారణ ముగ వర్తకము చేయుదురు. 'మలబారు' అను కన్నడదేశము ప్రత్యేక ప్రభుత్వముగా నుండెను. ఇది పంద్రెండవశతాబ్దిని పాండ్యరాజుల యాధీనములోనికి వచ్చినతరువాత, అంతట ప్రాచ్యము భూమి నమూధ నిచుడుండిన నాయర్లను తొలగించి భూమిపై వచ్చి హెచ్చించిరి 'నాల్ల'ర్లను కర్షకుల క్రిందకు చేసినది. తరువాత ఈదేశము విజయ నగరరాజుల నాంధ్రప్రభుత్వంయాధీనములోనికి వచ్చెను. అంతట నుండి తెలుగుదేశపు అమరకపద్ధతులు కొన్ని దానిలోనికి వచ్చినవి.

ఈదేశమునందలి భూమిభుక్తపద్ధతి విశేష. మలయాళ దేశముచేత నాదిపత్యంచి కొంత విస్తారముగ తెప్పలంపినయమకపరము వచ్చినది. ఈదేశము ప్రప్రథమమున నంబూద్రి బ్రాహ్మణులయొక్కయు, కొర్లభంటులను నాయరులయొక్కయు భుక్తమునం దుండెను. వీరిది కూర క్రిందము 'తీయరు' లను కొకజాతివారు సేద్యములవలనే జీవించు చుండిరి. వీరు ప్రప్రథమమున సింహళద్వీపమునుండి తీసికొనిరా బడినవారు. నాయరులు రాజులకు భూమిపై స్వయాక తమకమునైనిర తో రాజులకు యుద్ధమునయముమాత్రము సాహాయ్యమునుచుండిరి నంబూద్రిబ్రాహ్మణులుకూడ భూమిపై స్వయాక దేవాలయములను సంరక్షించి పోషించుబాధ్యతమాత్రము కలిగియుండిరి. కొన్నాళ్లు కూడ భూమిపన్ను నిచ్చుబాధ్యతలు లేవు.

మలయాళదేశమందలి అమరకపద్ధతి రాష్ట్రమందలి యితర జిల్లాలలోకంటె కొంత విలక్షణముగా నున్నది. ఆదేశమందు రైతుల నెక్కురకములుగా నున్నారు. అందులోకంటె నగ్రస్థానము నలంకరించు భూస్వామిని 'జన్మి' అని పేరు 'జన్మి' అనుపదము జన్మశబ్దమునకుంచి కలిగి నది. 'జన్మి'కి తక్కిన ప్రాంతములందలి భూస్వాములకంటె భూమిలో నెక్కువహక్కు కలదు. ఈ హక్కునకు 'జన్మంహక్కు' (Jan-mam) అని పేరు. 'జన్మి' లకు భూమియందు దక్కిన హక్కుండుటచేత రాజునకు భూమియందు సంపూర్ణస్వామ్యము కలదనుసిద్ధాంతము మలయాళదేశమందు వర్తింపదు. 'జన్మంహక్కు' కల ఎంతచిన్న వరి మితగలభూస్వామి రైనను 'జన్మి' యని పిలువబడును. అంతనను 'జన్మి' యనుపదమునకు మలయాళదేశమం దాచారమున వేఱే అర్థము కలదు. భూమిని కిస్తునకు కాలువకు తీసికొని 'వాచ్చారం' అను పేరుతో సిస్తు చెల్లించుచుండు 'కాణందారు' అని పేరు. ఇట్టి కాణందార్లకు భూమి నమరకపరచిన వారికి 'వాచ్చారం' కట్టబడ చేసికొను పెద్దయజమానార్లనే 'జన్మి' లని వ్యవహరింతురు.

'జన్మి' లు చేయు అమరకము మూడువిధములు. (౧) రైతు అమరకము మొదలైనవి. అవి రైతుల 'వెరుంపట్టందారు', 'కాణం దారు', 'కుళికాణందారు' అని మూడువిధములు, (౨) తనఖా పద్ధతి. 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' అను తనఖాపద్ధతులమూలమున భూమిని నమరకమునకు తీసికొన్నవారు ఈరెండవపద్ధతిలో చేరియున్నారు. (౩) శాశ్వతపుకౌళ్ల ద్వారా చేయబడు అమరకము మూడవది. ఇట్టి కౌళ్లకు శాశ్వతము అని పేరు. బ్రాహ్మణుల కీయబడు శాశ్వతపు కౌలునకు 'సంతతిబ్రహ్మస్వ' మని పేరు. భూస్వామితో సమాన మంతయట్టికాని, ఎక్కువయట్టికాని కులస్థుల కీయబడుశాశ్వతపు కౌలునకు 'అనుభవ' మని పేరు. తనకంటె తక్కువకులస్థుల కీయబడినకౌలునకు 'అడిమ' యని పేరు

(౧) రైతు అమరకము

'వెరుంపట్టం — పల్లపుభూముల కేటేట నీయబడుకౌలు నకు 'వెరుంపట్టం' అని పేరు. ఆకౌలుక్రింద సేద్యము చేయు రైతు నకు 'వెరుంపట్టందా' రని పేరు. కౌలువలన కలుగజేయబడిన బాధ్యత తప్ప అతనికి భూమియం దెట్టిహక్కును లేదు.

కాణం — 'కాణం', 'కుళికాణం' అనునవి మలయాళ దేశమందు ముఖ్యముగా అమలులో నున్న అమరకపద్ధతులు. కాణందార్లకు భూమియం దేమయిన హక్కు కలదా లేక వారు స్వాధీనప్రతిపత్తిదారులవంటివారా అనువిషయము మిక్కిలి వివాద గ్రస్తమయియున్నది. మద్రాసుహైకోర్టువారు 'కాణం' అనునది యొకవిధమైన తనఖా అనియు, మలయాళదేశపు ఆచారములకు లోబడి 'కాణందారు'ను తనఖాదారుగా పెన్నవరే నని తీర్మానించిరి. 'కాణందారు' 'జన్మి' కి అత్యంతస్వల్పపుసొంత్తమును పెట్టుబడిగా నిచ్చి, సామాన్యముగా పంద్రెండుసంవత్సరములకు 'స్వాధీనకాలం' తీసికొనుచున్నారు. ఈకాలంకాలములో స్వల్పముగా కేటేట సిస్తుకూడ 'జన్మి'కి చెల్లింతురు. ఈసిస్తునకు 'పత్తవార' మని పేరు. గడువుకాలమునకు తరువాత 'కాణందారు' అప్పిచ్చిన పెట్టుబడిసొంత్తమును మరల 'కాణందారు'నకు ఇచ్చివేసి 'జన్మి' భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. ఈగడువుకాలములో 'కాణందారు' సొంతసొమ్ము ఖర్చుపెట్టి భూమి నభివృద్ధి చేసినను అట్టివ్యయములకు పెట్టిపరిహారము నివ్వవలెను. 'జన్మి' లు 'కాణం దార్ల'ను భూమియందుండి తొలగించునాచార మెక్కువ యుండెడిది. అట్టియన్యాయములను నివారించుటకే 'మలబారు టెనెన్సీ యింప్రూవ్మెంటు ఆక్టు' అని యొకచట్టము చేర్పడినది.

'కాణం' పద్ధతిని అమరకపఱచినభూములకు 'జన్మి' 'మేల్‌చార్త్' (Mel-charth) అను మఱియొకకౌలు ఇవ్వవచ్చును. 'మేల్‌చార్త్' పొందిన ఆసామి 'కాణందారు'నకు 'జన్మి' యియ్యవలసినసొమ్ము నిచ్చి 'కాణందారు'ను తొలగించి భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. 'జన్మి' మఱియొకనికి భూదాన పూర్వకముగా మమకారము చేయుచుండినప్పుడు కాని, లేక తన దొడ్డ పైకము లేనప్పుడు కాని 'మేల్‌చార్త్' ఇచ్చుచుండును రెండవసందర్భమందు 'జన్మి' 'మేల్‌చార్త్‌దారు'నకు కొంత

నజరానా ఇచ్చుకొనుట కాని యది దస్తావేజులో నుదాహరింపఁ బడదు. ఆచారమందు 'జన్మి' లు దర్శనమివ్వడ మొదటి 'కానం' దారునకును, అతని అనంతరివారికిని గడువుకాలముకడచిన తరువాత మరల 'కానం' ఇచ్చుచుందురు. అట్లు చేసినప్పుడెల్ల స్వల్పమైన నజరానా (Renewal fee) తీసికొనుచుందురు.

'కుళికానం' — 'కుళికానం' యొక్క స్వభావము కొంచెము మినహాయించుగా 'కానం' వంటిదే. అయితే బీడుభూములు (వీనిని 'పరంబా' అందురు) సాగుబడిగా సేద్యములోనికిఁ దీసి కొనివచ్చుటకును, లేక చెట్లు వేసి పెంచుటకును ఇయ్యబడుకౌలునకు 'కుళికానం' అని పేరు. అట్టికౌలుదారునకు 'కుళికాణదార' రని పేరు. ఉత్తరమలబారుజిల్లాలో ఈపద్ధతి హెచ్చుగా నమలులో నున్నది. ఆజిల్లాలోఁ గల తోఁటలు, ముఖ్యముగా కొబ్బరితోఁటలు 'కుళికానం' పద్ధతినే అమర్పఁబడియున్నవి.

(౨) తనఖాపద్ధతి

ఒత్తి — ఇఁక 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' అను తనఖాపద్ధతులు వివరింపఁబడును. 'ఒత్తి' అనునది ఆంధ్రదేశమునం దమలునం దున్న స్వాధీనపుతనఖాను పోలియున్నది. భూమిమీఁద పండిన పంట యంతయు వడ్డీక్రింద 'ఒత్తిదారు' (అనఁగా స్వాధీనపుతనఖా దారు)నకు చెందుచుండును. 'జన్మి' అప్పుతీర్చిన పిదప మాత్రమే తనఖా వదలించుకొనవచ్చును. 'కానం' లోవలెఁ గాక 'ఒత్తి' లో భూమియొక్క సంపూర్ణమైన విలువకే 'జన్మి' అప్పుగా పుచ్చుకొనును. 'కానం' లోవలెనే పండ్రెండు సంవత్సరముల లోపల తనఖా తీర్చి భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవీలులేదు. 'జన్మి' తనఖాలో నుంచిన భూమిని నమ్ముదలఁచుకొనినప్పుడు 'ఒత్తి దారు' నకే మొదట అమ్మఁజూపవలయును. 'ఒత్తిదారు' కొనవలె నన్నప్పుడే ఇతరులకు దానిని నమ్మవలయును. 'జన్మి' కి ఆభూమిమీఁదనే మఱికొంత అప్పు కావలసియున్నయెడల మొట్టమొదట 'ఒత్తిదారు' నే యడుగవలయును. అతఁడీయలేనప్పుడే యితరులయొద్దను పుచ్చుకొన వలెను.

'పరివర్తం' — 'పరివర్త' మనునది 'ఒత్తి' వలెనే భూమి విలువకు తనఖా అయియున్నది. అయితే 'జన్మి' తనఖా తీర్చి భూమిని స్వాధీనపఱచుకొనునప్పటికి భూమివిలువ యెంతయుండునో అంత వెలయు 'పరివర్తందారు' నకీయవలెను. అనఁగా నీగడువు కాలములోపల భూమికి విలువ పెరిగినచో ఆలాభమును పరివర్తందారు పొందుచున్నాడు.

(3) శాశ్వతపుకౌలు

శాశ్వతపుకౌలు — ఇదివఱకు చెప్పినప్రకారము బ్రాహ్మణుల కీయఁబడు శాశ్వతపుకౌలునకు 'బ్రహ్మస్వ' మనియు, మహారాజాదులచే నీయఁబడుకౌలునకు 'అనుభవ' మనియు, తక్కినవారిచే నీయఁబడు కౌలునకు 'అడిమ' యనియు పేరు. ఈ శాశ్వతపుకౌలు రద్దుపఱుచు టకు వీలు లేదు. కౌలుదారునకు వారసులు లేనప్పుడు (లేవారసము నప్పుడు) భూమి మరల 'జన్మి' కుటుంబమునకు చేరుచున్నది. కౌలు దారు భూమిని నన్యాక్రాంతము చేయఁగూడదు. అట్లు చేసి నచో, 'జన్మి' భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. అధిక మగు భూమి పొందినవానికి ఎట్టిహక్కు నుండదు. అయితే అన్యా క్రాంతము జరిగినప్పుడు కౌలును రద్దుపఱిచి భూమిని స్వాధీనము చేసి కొనుహక్కు హైకోర్టుతీర్పువల్ల కొంతవఱకు తగ్గింపఁబడినది. అన్యాక్రాంతము జరుగుటకు పూర్వము 'జన్మి' దాని నభ్యంతరపెట్ట వచ్చును. అట్టియభ్యంతరమును పాటింపక శాశ్వతపుకౌలుదారు అన్యా క్రాంతము చేసినచో 'జన్మి' దానిని రద్దుపఱిచి భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. ఉండుగా 'జన్మి' వల్ల ఎట్టియభ్యంతరము లేక అన్యాక్రాంతము జరిగిపోయినచో తరువాత 'జన్మి' తకరారు చేసినను అది చెల్లదనియు, అన్యాక్రాంతము స్థిరపడు ననియు తీర్పువల్ల నిర్ధారణ చేయఁబడినది.

మలబారు కౌలుచట్టము

పైనిచెప్పిన సంగతులనుబట్టి అమరకము పొందినవారికి మల యాళదేశమునందు భూమిలో హక్కులు తక్కువ యనియు, 'జన్మి' లకు తమయిష్టముప్రకారము వారిని తొలఁగించుటకు హక్కుండె ననియు తేలుచున్నది. 'వెరుంపట్టందార్ల' ను ఇష్టము వచ్చినట్లును, 'కుళికానందార్ల' ను, 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' దార్లను గడువుకాలము నకుఁ బిదప సొమ్ము చెల్లించియు భూములనుండి తొలఁగింపవచ్చు ననియు తేలుచున్నది. అనఁగా, 'జన్మి' లు మనప్రాంతములందలి జమీందార్లవలెనే పెద్ద భూస్వాములయినను వారిక్రింద రైతు లెవ్వరికిని శాశ్వతపురాయితీహక్కులు లేవని విశద మగుచున్నది. ఇది మిక్కిలి విపరీతస్థితి. మలయాళదేశమందు కానందార్లును, కుళి కానందార్లును ముఖ్యమైనరైతులు. వారు సంఘమందు పలుకుబడి కలవారును, అధికముగాఁగూడ ఉపపత్తి కలవారును అయియు న్నారు. మఱియు వారిలో పెక్కండ్రు విద్యావంతులును, స్వాతం త్ర్యేచ్ఛకలవారు నయియున్నారు. అందుచేత వారు కొన్నిసంవత్సర ములనుండి తమకు భూములలో శాశ్వతపురాయితీహక్కు లుండవలె ననియు, 'జన్మి' లు వారియిష్టానుసారము తమ్మును భూములలోనుండి తొలఁగించుట అన్యాయమనియు, ఇందుకు శాసనమూలమైన చట్ట ముండవలెననియు తీవ్రమైన యాందోళనము సల్పుచుండిరి. ఈయాందోళనముయొక్క ఫలితమే 'మలబారు కౌలుచట్టము' (Malabar Tenancy Act, No 14 of 1930)

ఈచట్టము 'కానం' లు, 'కుళికానం' లు, 'వెరుంపట్టము' లకును, మిశ్రమైనవి, అనఁగా వివిధములకుప్రకారము వర్తిం చును. తక్కిన రెండువిధములైన అమరకములు, అనఁగా, 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' అను తనఖా అమరకములకును, శాశ్వతములకును వర్తించదు.

చట్టములవలన భూమిని సొంతముగా సేద్యము చేయు పరంపట్టం దార్లకు ఒకవిధమయిన శాశ్వతపు ఆరాయితీహక్కు కలిగినది. అందుచే శిస్తుచెల్లింపక తప్పిపోయినప్పుడును, భూస్వామికి భూమియందు హక్కు లేదని వాదించినప్పుడును, భూస్వామికి నిజముగా తాను సొంతముగా వ్యవసాయము చేసికొనుటకు భూమి అవసర మయినప్పుడును తక్క 'పరంపట్టందారు' నిప్పుడు చట్టముప్రకారము భూమినుండి తొలగించుటకు వీలులేదు. ఒక్కసంవత్సరపుశిస్తునకు బాకీ యున్న యెడల భూస్వామి 'పరంపట్టందారు'ను కోరవచ్చును. 'పరంపట్టందారు' భూస్వామికి న్యాయ్యమయినశిస్తు చెల్లించుచుండవలెను. న్యాయ్యమయిన శిస్తును నిర్ధారణ చేయుపద్ధతులు చట్టమందు వివరముగా చెప్పబడినవి. ఈనియమములకు లోబడి పరంపట్టందారు తనకాలంలో నున్నభూమి వీలునామాప్రకారము ఇతరులకు దానవిక్రయాదికము చేయవచ్చును. చట్టమునందు ఈహక్కులు స్వయముగా వ్యవసాయము చేసికొను 'పరంపట్టందార్ల'కే కలుగజేయబడినవి. ఆధారముపట్టి తదితరులకు పరంపట్టందారులు కనోమ్దార్లతో తుల్యముగా నుందురు.

కనోమ్దార్లకుకూడ శాశ్వతపుఆరాయితీహక్కులు కలుగజేయబడినవి. కనోమ్దార్లను పూర్వమువలె తొలగించుటకుగాని, గడువుకాలముకు ఆదుకున్న తరువాత 'కనోమ్' తీర్పు 'జన్మి'లు భూములను స్వాధీనము చేసికొనుటకుగాని వీలులేదు. అయినను 'కనోమ్' సొమ్ము దక్షిణమలబారుజిల్లాలో భూమియొక్కవిలువలో నూటికి అరువది భాగములకును, ఉత్తరమలబారుజిల్లాలో నలుబదిభాగములకును తక్కువకానియెడల అట్టి 'కనోము'లకు చట్టము వర్తింపదు. 'కనోమ్దారు' చట్టమునకు పూర్వమువలెనే 'మిచ్చవారం', అనగా 'పొలీవసిస్తు'ను, నజరానాను (Renewal Fee) చెల్లించుచుండవలెను. 'మిచ్చవారము' నకును, నజరానా (Renewal Fee) కును భూమి జవాబుదారీగా నుండును. ఒక్కగవర్నమెంటురెవిన్యూతప్ప భూమిమీది యితరబాధ్యతలన్నియు 'మిచ్చవారం', 'నజరానా' లకు లోబడియుండును. 'కనోమ్దారు' ఈ క్రింద నుదాహరించిన కారణములవల్ల తప్ప వేఱువిధముగా భూమియందుండి తొలగింపబడరాదు:

౧ భూమిభాగమందునకు భూమిమీద హక్కు లేదని వాదించుట.

౨. భూమిని వ్యవసాయమున కనుపయుక్తము గునట్లు చేయుట

౩. నజరానా యిచ్చి 'కనోము'ను మరల పుచ్చుకొనక పోవుట.

౪. భూమిభాగమందుయొక్క హక్కునకు భంగకరముగా ఇతరులు భూమి ఆక్రమించుకొనగా నూరకచేయుట.

౫. 'కనోమ్' గడువుకాలము ముగిసినపుడు 'జన్మి' కి సొంత వ్యవసాయమునకు భూమి యావశ్యక మగుట.

పొడుభూములకనోములకు ఈచట్టము వర్తింపదు

కుడియిరుపు

'కుడియిరు' పదముగా రైతు కాపురముండు నిల్లు, దానినంటి యుండు నివేశనము, దానికి సంబంధించిన యితరస్థలములకు హక్కులు. ఈచట్టమువల్ల ఇట్టి 'కుడియిరుప్పు'లో రైతుగాని, అతని కుటుంబమువారు గాని పదేండ్లకు తక్కువకాకుండ నివసించుచుండిన రూ. ౩౦ల జానీభరీగుకు భూమిభాగమందునకు చెల్లించి నిర్బంధముగా గొనవచ్చును. అట్టిభరీదును ఒక్కసారి యియ్యలేకపోయినచో పండ్రెండు సంవత్సరపువాయిదాలలో నూటి కర్ధరూపాయవడ్డీతో చెల్లింపవచ్చును

ఈచట్టమువలన మలబారురైతులస్థితి పూర్వముకంటె చాల వఱకు బాగుపడినది. ఇంకను ఎక్కువహక్కులు కావలెనని 'పరంపట్టందార్లు'ను, 'కనోమ్దార్లు'ను ఆందోళన సలుపుచునే యున్నారు.

దక్షిణకన్నడదేశమందలి భూమియాజమాన్యము మలయాళదేశస్థుల సాంప్రదాయమనుభవమునందుకూడ నున్నట్లగపడుచున్నది. కన్నడదేశమునందలిభూమియందు శాశ్వతపు హక్కు గల సేద్యగానికి 'ముల్గెని' అని పేరు. ఒక్క సేసిస్తునకు పూర్వమునుండియు వ్యవసాయమునం దుండినట్టిదికాని, క్రొత్తగా వ్యవసాయము చేయబడుచున్నట్టిదిగాని అనుభూమిని దున్నుటకు వంశపారంపర్యము 'మలి' అని 'ముల్గె' పదమున కర్థము. శాశ్వతపుకవులు కలిగి భూమినుండి తొలగింపబడకుండ కృషి చేయురయితు 'ముల్గెనిగారు' అని పిలువబడును. కొంతసొమ్ము పుచ్చుకొని వ్యవసాయదారునకు కవు లిచ్చుపద్ధతి 'అర్ధముల్గె'ని యందురు. ధాన్యరూపముగాగాని, ద్రవ్యరూపముగాగాని భూమిపై శిస్తు వసూలు చేయుపద్ధతి దక్షిణకన్నడదేశమునం దున్నది. కాని ఫలసాయములో కొంతభాగము పుచ్చుకొనుపద్ధతి యున్నట్టు తోచదు. ఈ 'ముల్గెని' రైతు 'సాయర్ ముల్గెని' యనియు, 'మూడ్ ముల్గెని' యనియు రెండువిధములు. 'సాయర్ ముల్గెని' యనునది పురాతనపద్ధతి. 'మూడ్ ముల్గెని' యనునది భూమి కొనినతరువాత చేర్పడినపద్ధతి. కొన్ని సంవత్సరములకుమాత్రమే కవు లిచ్చుపద్ధతి 'చెయిగ్గెని' యందురు.

భూమికి వెల పుట్టుట, హెచ్చుట, తగ్గుట

రైతువారీఆమరకపుపద్ధతి చేయబడుటకు పూర్వము హిందూరాజులకాలమందును, తరువాత మహమ్మదీయరాజులకాలమందును రైతులకును భూస్వాములకును పూర్వమునుండియు భుక్తములో నున్న హక్కుల సాంగ్లేయదొరతనమువారు సాధ్య మగునంత వఱకు గమనించిరి. భూమి సమృద్ధిగ ప్రప్రథమమున హిందూరాజుల ప్రభుత్వకాలమందు కృషికి దగినభూమి అమితముగా నుండుట వలనను, భూమి సంతతము సేద్యములోనికి దీసికొనినప్పుడు దాని నంతనుండి రైతులు కొనిపోవుచేతను, ప్రజోపయోగమునకొఱకు

మాత్రమే కావలసినంత ధాన్యమును పండించుకొనుటవసరము కలిగి యుండుటచేతను కృషికరులు తమకక్కఱ యగినట్లు తమకు తలకు వచ్చినంత ప్రదేశమును మాత్రమే వ్యవసాయము చేయుచుండిరి. ఆకాలమున భూమి నపేక్షించువారు గాని, భూరూప మైన ఆస్తిని సంపాదించుకొనవలయు నని యాసక్తిపడువారు గాని, భూములు కొను వారు గాని యుండుట కటస్థపడలేదు. అట్టిసమయమందు పంటలో కొంతభాగమును మాత్రము రాజులు పన్నులు చేసికొనుచు కర్షకుల కిచ్చి వచ్చినట్లు భూమిని స్వేచ్ఛగా ననుభవించునట్లు అవకాశ మొసగుచు వచ్చిరి. అందువలన భూమి సేద్యమైనకొలందియు రాజునకు ద్రవ్యము వచ్చుటయు, సేకారగామిచేత నయినను భూమి సేద్యము కాఁబడని యప్పుడు రాజునకు ద్రవ్యము రాకపోవుటయు తటస్థించుచుండెను. గ్రామములు కొంతవిరకు నైన వనియు, గ్రామముయొక్క స్థితి ననుస రించి ఆ గ్రామమునకు సంబంధించియున్న పంటభూమియందు గ్రామ స్థులకు హక్కేర్పడిన దనియు నింతకుముందే వ్రాయఁబడెను. గ్రామస్థు లావిధముగా భూమియందు హక్కు భుక్తములు కలిగి దేశాచారమును బట్టి సంచరించుచు తమతమ గ్రామవ్యవహారములను తామే సరి చేస్కొనుచు రాజులకు లోఁబడియుండిరి. తరువాత మహమ్మదీయుల కాలములోఁగూడ పూర్వపుపద్ధతులను మార్పిచేయక పంటభూముల మీఁద పన్ను వసూలు చేయుటకు కొన్ని క్రొత్తపద్ధతులనుగూడ వసూలులోనికిఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఈకాలమున వ్యవసాయము చేయు వారు వృద్ధి యగుటయు, భూమిపన్ను మిక్కిలిగా హెచ్చింపఁ బడుటయు, కొంతమంది కయినను భూమి సంపాదింపవలయు నను నాసక్తి కలుగుటయు సంభవించినది. మహమ్మదీయుల ప్రభుత్వకాల ములో భూమి లేనివానికన్న భూమి కలవాని కెక్కువపరపతియు గౌరవమును కలుగుట తటస్థపడెను. రొక్కరూప మైన ద్రవ్య మెంత యున్నను భూస్వాస్థ్యము కలవాని కెక్కువ గౌరవ ముండెను. ఈకారణములబట్టి కొందఱకు భూమి సంపాదింపవలయు ననుకోరిక పుట్టుట కవకాశము కలిగినది. అయినను భూమిపన్ను మిక్కిలి హెచ్చింపఁబడుటచేత సేద్యము సేయుటవలన లాభము లేక భూములను వదలిపెట్టవలయు ననుతలంపు కలవార లనేకు లుండిరి. భూమి సేద్య మయినకొలందియు తమకు ద్రవ్య మెక్కువ వచ్చు నను నాశచే సాధ్య మగునంతవఱ కెక్కువభూమిని పాగుచేయించుట కమర్చవలె నని మహమ్మదీయ ప్రభువులయొద్ద నున్న యుద్యోగస్థు లనేక ప్రయత్నములు చేయ నారంభించిరి. దేశ మభివృద్ధి చెందుట కును, ప్రజలు భాగ్యవంతు లగుటకును, రాజులకు విస్తారము ద్రవ్యము వచ్చుటకును భూమి హెచ్చుగ మంచిపద్ధతులమీఁద సేద్యము చేయఁబడు టయే ముఖ్యకారణము. ఈవిషయము మహమ్మదీయ ప్రభువులును వారి యుద్యోగస్థులును గ్రహింపకపోలేదు. అయినను నిప్పటివలె ధాన్యా దులకు ధరలు లేకపోవుటవలన నెంతప్రయత్నము చేసినను అభి రుచితో వ్యవసాయము చేయువలె ననుకాశమాత్రము రైతులకు చాల కాలమువఱకును లేకపోయెను. సాధ్య మగునంతవఱకు భూమిని పాగుచేయునట్లు రైతులను ప్రోత్సాహపఱచియు, నిర్బంధపఱచియు భూములు వదలిపెట్టకుండ నల్పాంతరములు కలుగఁజేయుచు మహమ్మ దీయ ప్రభువులు కిందియుద్యోగస్థు లనేకసాధనములతోఁ బహువిధము లగుపద్ధతులమీఁద భూమి నమరకము చేయుచుండిరి. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలమున సేద్యము చేయుట కిష్టము లేనప్పుడు గాని, సేద్యమువలన లాభము లే దని తోఁచినప్పుడు గాని రైతు భూమిని వదలిపెట్టినట్లును, అట్టిపనులు మహమ్మదీయ ప్రభువు లంగీకరించి నట్లును కనిపింపదు. హిందూరాజులపరిపాలన కాలమునఁ గాని మహమ్మ దీయ ప్రభుత్వకాలమునఁ గాని రైతు గాని భూస్వామి గాని భూమిన స్వాధీనపఱచి దట్టినన్ను అతనిని రాష్ట్ర సమ్మించికాని అతనిని దండించి కొంపాల నుండి శిక్షించికాని బాధపెట్టి రని వినియుండుము గాని భూమి జప్తుచేసి పన్ను వసూలుచేయుపద్ధతి యున్నట్లు వినము. కాని హిందూరాజులకాలములో భూమిని క్రయవిక్రయములు చేయువాడుక తక్కువగ నుండెను. మహమ్మదీయరాజ్యసమయమునమాత్ర మక్క డక్కడ భూము లమ్ముకొనుపద్ధతి హెచ్చినది. సర్కారుభూమిని జప్తుచేసి అమ్మించుపద్ధతిమాత్ర మంతగాఁ గన్పింపదు.

రైతులను తొలఁగించుట

వారసులు లేక చనిపోయినవాని(ఖాతి)యొక్కగాని, యూరు విడిచి పాఱిపోయినవాని(పరారి)యొక్కగాని భూములను దప్పఁ దక్కినవాం డ్రభూములను సర్కారు తీసికొని యనాక్రాం తము చేయుపద్ధతికూడ మహమ్మదీయులకాలములో నైన నంతగాఁ గానిపింపదు. రాజద్రోహులు, గొప్పనేరములు చేసినయపరాధులు శిక్షింపఁబడుటయే కాక వారిభూములను మహమ్మదీయ ప్రభువులు తీసి కొని యితరుల కుచితముగా నిచ్చుట గాని, పన్ను కట్టి యిచ్చుట గాని వాడుక కలదు. దీనింబట్టి యోచింపఁగా రైతు భూమిపన్ను చెల్లించు చున్నంతవఱకుఁ దనభూమిని స్వేచ్ఛగా కృషి చేసికొని అనుభవించు టకు హక్కు కలిగియుండె నని చెప్పవలసియున్నది. మఱియు రైతులు సాధారణముగా ఫలవత్తర మైన మంచిభూములు నుంచుకొని తక్కిన నీరసభూములను బరిత్యజించువాడుకకూడ నుండియుండెను.

పెక్కు విధములయిన అమరకపుపద్ధతులు : కారణము

లాభము లేనిపని చేయుట మనుష్యస్వభావము కాదు. కొన్ని సేద్యము సేయుటవలన లాభ మున్నభూములను నితరులు వ్యయప్రయా సము లక్కఱలేకుండ లాభమునకు వ్యవసాయము చేయఁదగినభూము లనుమాత్రమే వ్యవసాయము చేయుటకు రైతు లిచ్చగించుచుఁ దక్కినభూములను నిరాకరించుచుండిరి. కాని మహమ్మదీయ ప్రభువులు భూమి నంతయు మంచిస్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చి అన్నివిధముల రా భూములను సేద్యమగునట్లు ప్రోత్సాహము చేయుటవలన లాభ మును గ్రహించి అందునిమిత్తమునఁ దమయుద్యోగులను బహువిధముల బనిచేయుటకుఁ దగినయుపాయములను వన్ని ఆయుపాయములను పెంపొందిం

బడు తెగినపరదులతో అనేకవిధములగు నమరకపుపద్ధతులు ఏర్పడెను. ఆయాపద్ధతులననుసరించి నమరకము చేయుటవలన హెచ్చుతగ్గులుండినను ఒక్క రైతువారీయమరకపుపద్ధతియందే యనేకవిధములగు సంతృప్తులు లేకుండుటయే గాక అనేక దోషములు కలిగినవి. మరియు దేశకాలపాత్రములనుబట్టియు నాయాదేశములయందు భూమిశిస్తు నమరకము చేయు మార్గభేదములు, మర్యాదాభేదములునుబట్టియు, సాధ్య మగునంత మట్టుకు కలతలు లేకుండ శిస్తు నమరకము చేసికొనుటయును హెచ్చుగా భూమి సేద్య మగునటుల ప్రోత్సాహపరచుటయును రైతులయొద్దనుండి న్యాయముగా శిస్తు వసూలుచేసికొనుట కష్టములు తగ్గించుకొనుటయును తాలూకాదారీ, గ్రామవారీ, జమీందారీ మొదలగు కొన్ని పద్ధతులను గూడ మహమ్మదీయులు అవలంబించిరి.

ఆకాలమున అక్బరుచక్రవర్తి రాజ్యమునకు వచ్చునంతవరకును భూమిని పరిశీలించి ఫలవత్తనుబట్టి శిస్తు నిర్ణయించి ఏవిధమగు 'సెటిల్‌మెంటు'ను మహమ్మదీయరాజులు చేసి యుండకపోవుట వలన తక్కలోపయుక్తమైన అనేకవిధములగు ఏర్పాటులు చేయవలసివచ్చినది. ఆసేతుహిమాచలపర్యంతమగు హిందూదేశ మంతయు నొక్కనియమంబున నుండి దేశకాలముల నొక్కనియమాధీనములోనికి వచ్చియుండలేదు. దేశ మంతయు భిన్నభిన్నరాజ్యములుగను ననేక రాష్ట్రములుగను విభజింపఁబడి యుండుటచేతను, ఒక్కొక్క రాష్ట్రము దొక్కొక్క రాజాధీనమైయుండి యొక్కొక్కపద్ధతి ననుసరించి ప్రజలకు భూమియందుగల హక్కులను, ఆస్తియు నధికారములును ఏర్పడియుండుటంబట్టియు, నొక్కొకరాజ్యమున, ఒక్కొకరాష్ట్రమున ననేకప్రభువులపాలనకు లోఁబడి యనేకవిధములగు వ్యావహారిక భేదములను పొందియుండుటచేతను పూర్వపుపద్ధతు లింతగా మార్పుకుండఁ సాగుచువచ్చినను కొన్నిమార్పులుమాత్రము లేక తప్పనట్లుగా అమరకపుపద్ధతులనుగూర్చి యోచించునప్పుడును, తద్విషయకవ్యవహారములను విమర్శించునప్పుడును, పలువిధములగు అమరకపుభేదములను విమర్శించునప్పుడును ఈ విషయమును మన మనం దుంచుకొనవలెను. ఆంగ్లేయులు హిందూదేశము నంతయు జయించి స్వాధీనపరచుకొని రని కాని బలాత్కారముగా మాచే తీసికొని రని కాని జయాపజయపూర్వకముగాఁ బొంది రని కాని చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఈదేశ మంతయు నొక్కపర్యాయముగా నాంగ్లేయ ప్రభుత్వమునకుఁ జిక్కలేదు. ఒక్కొక్క రాష్ట్ర మొక్కొక్కవిధముగా నొక్కొక్కసమయమున నాంగ్లేయులచేతిలోనికి వచ్చినది. అందుచేత హిందూదేశమునందలి రాష్ట్రములయందు వాడుకయం దున్న అమరకపుపద్ధతు లన్నియుఁ బలువిధము లైనవి. మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలమునందు వాడుకలో నున్న అమరకపుపద్ధతు లన్నింటిని వీరు మార్చివేయలేదు. ఆంగ్లేయప్రభుత్వ రంభదినములలో మహమ్మదీయులయమరకపుపద్ధతులనే యనుసరించుచు భూమిఫలసాయమున భూస్వాములకును [illegible] తమకు [illegible] కొన్ని

మార్పులను చేసిరి. వివిధము లగు రాష్ట్రములయందు భూస్వాములకు భూమియందుఁ గలహక్కు, సాధ్యమగునంతవరకు పరిశీలించి వారి వారిహక్కులకు భంగము కలుగకుండ నాయారాష్ట్రములకుఁ దగిన విధముగ గ్రామములవ్యవహారములనుగూడ గమనించి అమరకపుపద్ధతుల నేర్పరచిరి.

గ్రామము

కాఁబట్టి యిప్పుడు మన నమరకమునుగూర్చి యోచించు నప్పుడు హిందూదేశమునందలి యన్నిరాష్ట్రములయందును అన్ని ప్రదేశములయందును అన్నిజిల్లాలయందును వాడుకలో నున్నపలు విధము లైన అమరకపుపద్ధతులను యోచించుటకు గ్రామవ్యవహారములనుబట్టి గ్రామములయందు మార్పు చెందిన అమరకపుభేదములను గూడ నిర్ణయింపవలసియున్నది. శిస్తు (రివిన్యూ) సంబంధమైన వ్యవహారములకు గ్రామము ప్రధానాంశము. ఆ గ్రామమునకు సంబంధించి గ్రామస్థు లిండ్లు కట్టుకొని కాఁపుర ముండుప్రదేశము కొంతయు, నత్తం, గ్రామకంఠం మొదలగు పేర్లతో వ్యవహరింపఁబడుప్రదేశము కొంతయు, చెఱువులు, కాలువలు, మార్గములు, తోటలు, పోరంబోకులు, శ్మశానభూములు, ధాన్యము నూర్చుకొనుట కేర్పడినప్రదేశములు, ధర్మారామములు మొదలగునవి యుండు ప్రదేశము కొంతయు, గ్రామస్థు లందఱియుపయోగార్థ ముమ్మడిగా ననుభవింపఁబడినస్థలములు కొన్నియు, గ్రామస్థులపశువులు మేయుటకు 'బంచరు' లనఁబడు నున్న యుమ్మడిభూమి కొంతయు, సేద్యము చేయఁబడుచున్నభూమి కొంతయు, సేద్యమునకుఁ దగియున్నను సేద్యము కాకయున్నభూమి కొంతయుఁ గృషియోగ్యతకుఁ బనికిరానిభూమి కొంతయు అడవి కొంతయు నుండుట సాధారణము. గ్రామముయొక్క వైశాల్యమునుబట్టియుఁ గ్రామస్థులనుబట్టియు నడవిప్రదేశము దూరమున నుండుట దాపున నుండుటంబట్టియు నీయా ప్రదేశములయొక్క వైశాల్యము భేదించుట సంభవించును. ఇందు గ్రామస్థు లుమ్మడిగా ననుభవింపఁదగినట్టివియు సేద్యము చేయఁదగినట్టివియు నగుప్రదేశములు గాక (౧) సేద్యములో నున్నప్రదేశము, (౨) కృషియోగ్యత గలిగి కృషి చేయనిప్రదేశము, (౩) కృషియోగ్యతకుఁ బనికిరానిప్రదేశము, (౪) అడవి — ఈ నాల్గింటినిమాత్రము కొంచెము చెప్పవలసియున్నది.

(౧) వ్యవసాయములో నున్న ప్రదేశము

రైతువారీపద్ధతిక్రింద నమరకములో నున్న గ్రామములో సెట్ల్మెంటుకాలమున ౩౦ సంవత్సరముల కొకపర్యాయము భూమియొక్క వైశాల్యమునుబట్టియు ఫలవత్తనుబట్టియు శిస్తు నిర్ణయించి ఆశిస్తు ఇప్పుడుండునట్టి స్థిరముగా ననుభవించుపద్ధతి కొక పట్టాలో నిరూపించినభూమి. ౩౦ సంవత్సరములతరువాత మరల 'సెటిల్‌మెంటు' శిస్తు తీర్మానించేయుటవలన విధింపఁబడుచున్న సంకోచించుచున్న రైతులు కొంచెము సంభవించును. భూమి

యొక్క లేనప్పుడు పశువులలో భూమిని విడుదల పెట్టుటకు రైతునకు హక్కు కలదు. రైతు భూమియొక్క శిస్తు చెల్లింపనప్పుడు భూమి యంతయుఁ గాని, అందులో నొకభాగముగాని వేలము వేసి ఆశిస్తు వసూలు చేసికొను టకు సర్కారువారి కధికార మున్నది. ఈవిధముగా లోఁబడి పట్టాదా రైన రైతునకు భూమి నమ్ముకొనుటకుఁగాని దానము చేయుటకుఁగాని తనఖా పెట్టుటకుఁగాని స్వాతంత్ర్యము కలదు. ఒక్క తిరువళ్ళూరు జిల్లాలోఁ దప్ప తక్కినజిల్లాలలో నిట్టిపట్టాభూములలోని చెట్లయందుఁ గూడ రైతునకు స్వాతంత్ర్యము కలదు. భూమిలోని ఖనిజములకు మాత్రము సర్కారువారికి హక్కు కలదు. వా రట్టిని త్రవ్వుకొను నప్పుడు ఖనిజములన్నభావమునుబట్టి 'రాయల్టీ' అనుపన్ను వసూలు చేయుదురు. ఇట్టిభూమియందు రైతు తన కిష్టమైనపంటలను వేసి పండించుకొనవచ్చును గాని సర్కారునీటివలన పల్లపుసాగుబడి చేసి నప్పుడుమాత్రము వారు విధించిననీటిపన్ను అధికముగా నిచ్చుకొన వలయును.

ఇట్టిభూములు జిరాయితీభూము లనఁబడును. ఒక్కొక్క గ్రామములోని భూములను కొలచి కొంతకొంతభూమి కొక్కొక్క నెంబరుగా నేర్పఱుచుపద్ధతి సర్వే యందురు. పట్టాదారు లైన రైతులపట్టాలలో కొక్కపట్టాలో పెక్కునెంబర్లు కలసి యుండుట గాని ఒకపట్టాలో చేరినయొకనెంబరునందు దశకభుక్తదారులు చేర్లి చేరియుండుట గాని తటస్థించుచుండును. పట్టాదారు రయితు తన కొకనెంబరుభూమిలో తనయిష్టము వచ్చినంత ప్రదేశము తన కిష్టము వచ్చినవారికి దానవిక్రయాధికారములతో నిచ్చివేయుట కధికారము కలిగియుండుటవలనను భూములు కుటుంబమువారు పంచుకొనుటవల నను ఒక్కనెంబరుభూమి అనేకులక్రింద భుక్తములో నున్నట్లు రిజిష్టరులో వ్రాయుచుండుట తటస్థించును. భుక్తమునుబట్టి భూమి హక్కు నిర్ణయింపఁబడుటచేత పట్టా అంత ఆవశ్యకమైనది కాదు. ఇంతియేకాక రైతు ఇచ్చవలసిన శిస్తుమొత్తము తెలియఁజేయు టకుమాత్రమే పట్టా యుపయోగము గాని అందువలన రైతున కొకహక్కును గలుగఁజేయు పత్రమువంటిది కాదు. నేఁడు మాగాణి భూమిలో శిస్తు వసూలు చేయఁబడు ఈజిరాయితీభూమి గాక శిస్తు లేకుండ ననుభవింపఁబడుచుండునట్టివియు, దేవాలయములు, మసీదులు, సత్రములు, గ్రామసౌకర్యవేతనములు పొందువానికిఁ జేయఁబడి నట్టివియు నగుభూములుకూడఁ గొన్ని యుండును. ఈభూములు గూర్చి ముందు చర్చింపఁబడును. జిరాయితీభూములమీఁద ౩౦ యేండ్ల కొకపర్యాయము శిస్తు నిర్ణయించుపద్ధతి 'సెటిల్ మెంటు' అనఁబడును. 30 యేండ్లకు తక్కువకాలమునకుఁ జేయఁబడిన 'సెటిల్ మెంట్లు' కల గ్రామము లున్నవి గాని యెక్కువకాలమునకు చేయఁబడిన సెటిల్ మెంట్లు కలగ్రామములు లేవు.

జమీందారీగ్రామములలోను ఇనాందారీగ్రామములలోను చేరిన జిరాయితీపద్ధతులకును గవర్నమెంటు జిరాయితీపద్ధతులకును భేదము కలదు. దానినిగూర్చి యాయాసందర్భములయందు చర్చింపఁ బడును.

(౨) వ్యవసాయార్హమై వ్యవసాయములో లేని భూమి

ఇట్టిభూమి యొకప్పుడు సర్వే కాఁబడి నెంబరుగా విభజింపఁ బడియుండుటయు కలదు. ఇట్టిభూమి దరఖాస్తుమీఁదఁ గాని వేలము పాడి యెక్కువపాట పాడినరైతునకుఁ గాని రివిన్యూబోర్డువా రేర్పఱిచిన నిబంధనల ననుసరించి శిస్తు నిర్ణయించి అమరకము చేయఁబడు చుండును.

(3) వ్యవసాయార్హతకుఁ దేఁదగినభూమి

ఇట్టిభూమి సాధారణముగా సర్వే కాఁబడియుండదు. కాని దరఖాస్తు చేయఁబడినతరువాత సర్వే చేయఁబడి శిస్తు నిర్ణయింపఁ బడును. దరఖాస్తుదారునివద్దనుండి రివిన్యూబోర్డువా రేర్పఱి చిన నిబంధనలకు లోఁబడి అమరకము చేయఁబడును.

ఇట్లు రైతునధీనము చేయఁబడిన ౨, 3 తరగతులభూములు కూడ జిరాయితీభూములలోనికిఁ జెందును.

సర్కారురైతువారీగ్రామములలో నున్న అనాదిబంజరు భూములయొక్కయు బంజరుభూములయొక్కయు హక్కు సంపూ ర్ణముగా సర్కారుదే. ఇట్టిభూమిని రయితునకు దరఖాస్తుమీఁద నిచ్చునప్పు డితరులకంటె గ్రామస్థులకు నిచ్చుట సర్కారు మతము.

జమీందారీగ్రామములోని అనాదిబంజరుభూమియు జమీందా రొక్క సంపూర్ణహక్కునకు లోఁబడియుండును. జమీందారీ గ్రామములయందు రయితుచే విడుదల పెట్టఁబడినట్టివిగాని జమీందా రుచే కొనఁబడినట్టివిగాని, మఱి యేవిధముగా నైనను జమీందా రునకు చెందియున్నట్టివిగాని యగుభూములవిషయమునగూర్చియు అనాదిబంజరుభూములనుగూర్చియు నమరకము చేసికొనుటకు సర్వాధి కారము జమీందారుల కున్నది. ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమున జారీ చేయఁబడిన ఎస్టేటులాండ్సు ఆక్టునందలి షరతులకుమాత్రము సంబం ధించిన ట్లమరకము చేయఁబడవలెను. సర్కారుజిరాయితీగ్రామముల యందలి జిరాయితీ, బంజరుభూములను రయితుల కిచ్చునేర్పాటు లన్నియు సర్కారురివిన్యూశాసనములలో విస్తరించి చెప్పఁబడియే యున్నవి. శాసనములలో రయితుల కున్న స్వాతంత్ర్యములును హక్కులును సర్కారువారి కున్న స్వాతంత్ర్యము నధికారములును విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడియున్నవి. అమరకపుపద్ధతు లన్నియు రివిన్యూబోర్డువారు జారీచేసిన 'స్టాండింగు ఆర్డరు'లనుబట్టియు, రివిన్యూఅధికారులు జారీచేయు అధికారపత్రికలనుబట్టియు నడుప బడుచుండును. కాని రయితువారీ సెటిల్ మెంటుయొక్క ప్రధాన లక్షణములుమాత్రము మార్పు పొందవు. అగ్రహారములు, శ్రోత్రి యములు, ముఖాసాగ్రామములు మొదలగు సర్వదేశపు అమరకపుపద్ధతు

తెలంగాణ గ్రామములయందలి జిరాయితీభూములను బంజరు, అనాది బంజరుభూములను ఖరీదాదారీ గ్రామములయందలి యీ భూముల అక్రమేణ యాజమాన్యముగా నక్రమించుకొని వాని అమరకమును మునుపటివలె 'ల్యాండుఆక్టు' ప్రకారమే నిర్ణయించుచుండెను. మొదటి, హైదరాబాదు మొదలగు దేశములయందలి అమరకపద్ధతులు వేరు విధము లైనవి. తేయాకు, కాఫీ, రబ్బరు, సింకోనా మొదలగు తోటలు వేయుటకు కర్హమైన భూములు - అమరకపద్ధతులందు కూడ వేరువిధము లైనవి. అసాధారణమైన యీ అమరకపద్ధతులు గాక పర్మానెంటువారు శాశ్వతముగాఁ గాని కొంతకాలముక్తితో సంవత్సరము లకుఁగాని వారియిష్టము వచ్చిన కొన్ని సంవత్సరములకుఁ గాని యిండ్లు, కట్టడములు, ఫ్యాక్టరీలు మొదలగునవి నిర్మించుటకుఁ గాని ఇతరములైన వ్యాపారవాణిజ్యములు చేసికొనుటకుఁ గాని గనులు త్రవ్వుకొనుటకుఁ గాని భూముల నమర్చు పద్ధతులు గలవు. ఇట్టివాని విషయమున వేరువేరు చట్టములును నిబంధనలు ఏర్పడియున్నవి. ఆయా చట్టములను నిబంధనలను అనుసరించి అట్టివాని యమరకపు విశేషము లమలు జరుగుచుండును. పర్మానెంటు రయితువారీభూముల యమరకపుపద్ధతులు మొదలగువానివిషయమున బొంబాయి రాజధానియందు 'బొంబాయి రివిన్యూఆక్టు' అను శాసనచట్టము ఏర్పడెను. ఆ చట్టము నిబంధనల ననుసరించి వ్యవహారము జరుగుచున్నది. కాని మన రాష్ట్రమందు మాత్రము దొరతనమువా రట్టినిబంధనలు చేయక సందర్భానుసారముగా వారు జారీచేయు నిబంధనలను బట్టియే రివిన్యూ వ్యవహారము జరుగుచుండుటచేత నీరాష్ట్రమందు రివిన్యూవ్యవహారము శీఘ్రము దొరతనమువారి విత్తవృత్తి ననుసరించియే జరుగుచుండుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఇంతియేకాక ఖరీదాదారీ గ్రామములలోని జిరాయితీభూములకిస్తు పెంచఁబడుటకు కొన్ని నిబంధనలను కొన్ని నియమములను 'ల్యాండుఆక్టు' నందు వివరించి విధించియున్నది. కాని ౩౦ సంవత్సరములతరువాత పర్మానెంటుభూముల మరల సెటిల్మెంటు చేయునప్పు డిట్టినిబంధనలు గాని నియమము గాని వివరించి విధించియుండలేదు. రయితువారీపద్ధతిలో 'ముఠాలు', 'మోకాసీనఫ్', 'ఇనాము' అను భేదములు గలవు. ముఠాలుపద్ధతిలో రయితువారీపద్ధతియందువలె సెటిల్మెంటునియమమునందలి ధరలను బట్టి కాక యిప్పటి కిస్తు ధాన్యమున కున్నధరలంబట్టి కిస్తు నిర్ణయింపఁబడుచుండును. గ్రామములందు మోకాసా యనాగము నిమిత్తముగా ఏర్పాటు చేయఁబడిన 'పోరంబోకులు', 'పుంతలు' మొదలగునవియు, చెఱువులు మున్నగునవియు, నవి నిర్ణయింపఁబడినకార్యముల కుపయోగించవలసినయు గ్రామోపయోగకరము కానప్పుడును పర్మానెంటు చేయఁబడుటకుఁ గాని, పరభారముకాఁ గాని కిస్తు కట్టి రయితులకు పట్టా చేయఁబడుట కాధారము గాదు.

౩౦ సంవత్సరముల కొకసారి రయితువారీభూములపై కిస్తు నిర్ణయించునప్పుడు (సెటిల్మెంటు చేయునప్పుడు) భూమియొక్క పంటశక్తినిబట్టి తరగతులు నిర్ణయించి, అట్టి తరగతినిబట్టియు అంచారాదినదుపాయములనుబట్టియు పలసాయ మమ్ముకొను ప్రదేశములకుఁ గల దూరమునుబట్టియు, పొలములలోనుండి పలసాయ మూరికిఁ దీసికొనిపోవుటకు నున్న మార్గసదుపాయములంబట్టియు, పాలిసని చేయు కూలివాండ్ర శక్తులంబట్టియు, నంతకుమున్న ౧౦ సంవత్సరములయందు నున్న ధాన్యపుధరలను బాగుగాఁ జేసి దానింబట్టియుఁ గాలమైపరీక్షలంబట్టి సంభవించుకొన్నవస్తువులను గుర్తించియు నీద్దము గావించుచు రయితున కున్నవిధము లభ్యమున్నలను, రయితులకుఁ గాలమై పరీక్షయువలన సాధారణముగా సంభవించునష్టములను, పంట పెంపకపు వగైరా ఖర్చులను, భూమి సాగుచేసికొనుటకును ఎరువు పెట్టుటకుఁ గావలసినపశువుల యెడ్లవల్లయు లెక్క చూచి అది పోఁగా, మిగిలినదానిలో సగముభాగము భూమికి కిస్తు కట్టవలసిన దని ఎక్కువవారియేర్పాటు భూమికిస్తు నిర్ణయించుపద్ధతియు నట్లు నిర్ణయించు విధమును సవిస్తరముగా సెటిల్మెంటురిపోర్టులోఁ జెప్పఁబడుటయే గాక దేశకాలపాత్రములంబట్టి రివిన్యూబోర్డువారును పర్మానెంటువారు మ త్తరువులు జారీచేయువారుగూడ గలరు. ఒకజిల్లా 'సెటిల్మెంటు చేయునప్పుడు సెటిల్మెంటు ఆఫీసరు, ఆజిల్లాలోని భూములను కొన్నింటిని తనిఖీచేసి, అంతకుపూర్వము చేసిన సెటిల్మెంటు నందలి కిస్తులను విమర్శించి భూములతీరములు పరీక్షించి సెటిల్మెంటుమాన్యువలులో నున్న నిబంధనలంబట్టి పల్లపుభూములయు మెరకభూములయు కిస్తురేట్లను నిర్ణయించి సవిస్తరముగా నొకరిపోర్టు వ్రాసి దానిని రివిన్యూబోర్డువారికి కలెక్టరుద్వారా పంపును. ఆ రిపోర్టునే 'స్కీమురిపోర్టు' అందురు. ఆస్కీమురిపోర్టును పరిశీలించి తమ యభిప్రాయములతో రివిన్యూబోర్డువారు దానిం బ్రభుత్వమున కంపుదురు. అంతకుపూర్వము సెటిల్మెంటు ఆఫీసరు కిస్తురేట్లను నిర్ణయించునప్పుడు చేయువాకబులు యాయుచుండును భూస్వాములును రయితులును దమతమ యాక్షేపణలను జెప్పుకోవచ్చును. తరువాత రివిన్యూబోర్డువారియభిప్రాయములతోఁ బంపఁబడిన 'స్కీమురిపోర్టు'ను గవర్నమెంటువారు పరిశీలించి దానిపైని తమకు తోఁచిన యుత్తరువును జారీచేయుదురు. ఆయుత్తరువు ననుసరించి కిస్తురేట్లు కట్టి సెటిల్మెంటు భాగమును చేసి పట్టా లీయఁబడును. మొదట స్కీమురిపోర్టులో సెటిల్మెంటు ఆఫీసరు కట్టినరేట్ల నామోదించుటకుఁ గాని తగ్గించుటకుఁ గాని హెచ్చించుటకుఁ గాని రివిన్యూబోర్డువారికి అధికారము గలదు. అందుపైని గవర్నమెంటువా రుత్తరవు జారీచేయునప్పుడు రేట్లను మార్చుటకు వారి కధికారము గలదు. ఈ యధికారములంబట్టి సాధారణముగా స్కీమురిపోర్టులో సెటిల్మెంటు ఆఫీసరు సిఫారసు చేసినరేట్లను బోర్డువారు హెచ్చించుటయు, నారేట్లను మరల దొరతనమువారు హెచ్చించుటయు సంభవించుచుండుటంబట్టి న్యాయముగా భూమిని బాది పంటలు పరిశీలించి కిస్తు నిర్ణయించిన సెటిల్మెంటు ఆఫీసరుసిద్ధాంత మొందుబడదు. ఇట్టి రాజకీయపోకడయుఁ బట్టువడి యుండును.

అమరకము

(ర) అడవి

పూర్వము హిందూరాజుల కాలమున నడవికి విలువ గాని హక్కు గాని యెన్నబడలేదు. జనులకు తమ యిష్టము వచ్చినట్లు అడవిలోఁ దిరుగుటకును ఇష్టము వచ్చిన ప్రదేశములయందు పొలముకై చేసికొనుటకును కలప మొదలగు అడవిఫలసాయములను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకును అధికారముండెడిది. తరువాత మహమ్మదీయరాజుల కాలమందుఁగూడ మహారణ్యములలో నిర్దిష్టాధికారములేదు. ప్రజ లున్నచో గ్రామము లేర్పడినతరువాత ఆయా గ్రామములకు సంబంధించి దాపున నున్న యడవుల నాయా గ్రామములే అనుభవించువారుగ కలిగినది. దానింబట్టి గ్రామములు తమ గ్రామములకు సంబంధించి దాపున నున్న యడవియందు వంటచెఱుకు, కలప, ఆకులు, పండ్లు, కంప, గడ్డి మొదలగు నడవియందలి యుపయుక్త వస్తువు లన్నియు స్వేచ్ఛగా ననుభవించుచుఁ గాలము గడపుచుండిరి. ఇతర గ్రామములు తమ గ్రామములో సంబంధించిన యడవి ననుభవింపకుండునట్లు నివారింపకుండ నూరకుండుటయుఁ గలదు. అది గ్రామముల యైక్యమునుబట్టియు, గ్రామముల శక్తినిబట్టియు, నడవియొక్క వైశాల్యమునుబట్టియు, నడవియొక్క స్వభావమునుబట్టియు జరుగుచుండెను. ఆకాలమునందు కలప మొదలగు నడవివస్తువులకు ఖరీదు లేదనియే చెప్పవచ్చును. అందువలన నది అమ్మకొనువారుగ లేరు. ఇండ్లు కట్టికొనుటకు కలప, వ్యవసాయము చేసికొనుటకు కట్టెలు కంప మొదలగునవియు, భూమి చుట్టు కట్టుటకు పాతకూసులు మొదలగునవియు, గృహోపయోగము నిమిత్తము కట్టెపుల్లలును, ఆవులను ఎద్దులను గొఱ్ఱెలను మేకలను మేపుటకు గడ్డిగాదము మొదలగునవియు నడవి తీరుచుటచేఁ గావలసి నంగ ప్రదేశములు వ్యవసాయదార్ల కత్యవసరము. గ్రామస్థులు వ్యవసాయదార్లగుటచేతను, వ్యవసాయమే ప్రధానవ్యాపారముగాఁ గలవారగుటచేతను వారి కడవి యత్యావశ్యకముగాఁ గావలసినదైనది. వ్యవసాయదార్లగు గ్రామీణుల కడవియందలివస్తువులు వ్యవసాయమున కత్యవసరముగాఁ గావలసియుండుటంబట్టియు నట్టి వస్తువులు వారికి చేకూరనిచో వ్యవసాయము జరగదను కారణముంబట్టియు వ్యవసాయమున కేవిధమగు నాటంకము గలుగకుండఁ జేయుటకై గ్రామస్థులు తమతమ గ్రామములకు సంబంధించిన యడవుల ను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకు నేవిధమగు నాటంకమును మహమ్మదీయ ప్రభువులు కల్పింపలేదు. కాని, అడవులలో నున్న మంచి గంధపువృక్షములు మొదలగు విలువగలచెట్లమాత్రము కొట్టకుండఁ గొంతవఱకుఁ గట్టుదిట్టము చేయుచుండిరి.

తరువాత ఆంగ్లేయప్రభుత్వ మారంభమైనప్పుడు నీ గ్రామములో సంబంధించినయడవి నా గ్రామస్థులు స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకుఁ బ్రతిబంధకము లేక గ్రామములతోడను సంబంధించియుండిన పెద్ద యడవులవిషయమున నేవిధ మంతరాయ్యములను చేయకయుండిరి. గ్రామస్థులు చాలాకాలమునుండి వారివారి గ్రామములతో సంబంధించి యుండునడవుల ననుభవించుచుండుటవలన కాలక్రమమున వారి కొక విధమగు భుక్తమువలన సంక్రమించినహక్కు కలిగెను. కాని గ్రామములతో సంబంధించిన యడవి యెంత యనువిషయమును తేల్చి నిర్ణయింపవలసినయావశ్యకము కలిగినది. ౧౮౫౫-వ సంవత్సరమునకు ముందు నడవులవిషయమున నేవిధ నియమములను చేయుటకు దొరతనమువారు ప్రయత్నింపలేదు. కాని, అడవి పాడగుచున్నదని చెట్లు నఱకుండునట్లును కార్చిచ్చు మొదలగువానివలన నష్టము కాకుండునట్లును గొన్ని ప్రయత్నము లప్పుడప్పుడు చేయుచుండిరి. ఇందువిషయమున నిర్దిష్టపద్ధతులనుమాత్ర మేర్పఱచలేదు. మనదేశముయొక్క శీతోష్ణస్థితినిబట్టియు మనదేశస్థులవృత్తినిబట్టియు నడవి విలువ ముఖ్యమైనది. అడవులస్థితినిబట్టి శీతోష్ణస్థితియు వాతావరణగతియు అతివృష్టి, అనావృష్టులును ఏర్పడుచుండు ననుసిద్ధాంతమునుబట్టియు, మనదేశమునందలి యడవులయందు సంపద గలుగుచున్న విలువగల వస్తువులయొక్క విశేషమునుబట్టియు నడవులు మనదేశమునకు ముఖ్యమైనవియు నమూల్యములైనవియు నని పరిగణింపఁబడవలసివచ్చినది. ఆంగ్లేయులు దీనిని గ్రహించి, అడవులను గాపాడుటవలన దేశమునకును ప్రజలకును మేలు మరియు లాభ మనియు దొరతనమువారికి విశేషద్రవ్యాదాయము వచ్చుటకు సాధన మనియు గ్రహించిరి. ఈయుద్దేశముంబట్టి యడవులను కాపాడవలయు నని వారు నిశ్చయించికొని యడవిని ప్రభుత్వమువారి అవసరములకు నుండని చెప్పుటచే దొరతనమువారికి సర్వస్వతంత్రత గలదిగా పరిగణింపఁబడవలెను. కాని జమీందారీ యెస్టేట్లు, జాగీర్లు, అగ్రహారములు, శ్రోత్రియగ్రామములు, పాలెగారీయెస్టేట్లు మున్నగువానికి స్వతంత్రరాజ్యములకును సంబంధించినయడవులకు వారిదే కాని గవర్నమెంటు కెంతమాత్రము కాలేదు. కాబట్టి సర్కారు - అడవి యేదియో, యితరుల - అడవి యేదియో మును నిర్ణయించుట కవసరము కలుగుటచే దొరతనమువా రానిర్ణయము గావించి సరిహద్దు లేర్పఱచిరి. దొరతనమువారియడవులయందు వారికి సర్వస్వతంత్రమైన హక్కు కలదు గాని పూర్వమునుండియు గ్రామస్థు లనుభవించుచున్న హక్కుభుక్తములు తెలియక పరిగణింపఁబడకుండుటకు వీలు లేకపోయినది. ౧౮౮౨-వ సంవత్సరమునతరువాత నడవులను గూర్చి విచారించి విధివిధానములు చేయుటకై గ్రామస్థు లడవియం దున్న హక్కుభుక్తములవిషయమున పరిశీలించుచు 'ఏయే గ్రామములతో సంబంధమునది యెంతో' అనుసంగతి సిద్ధాంతీకరించు నేర్పాటులను చేయుశాసనములను దొరలించుచు నడవులను రక్షించు కొత్తపద్ధతి నమలులోనికి దీసికొనివచ్చిరి. తరువాత గ్రామస్థులు తమతమ గ్రామములకు సంబంధించినట్టియు, మరి కొన్నియుక్త మనుకొన్న నడవుల విషయమై యొక పద్ధతి యేర్పఱచిరి. ప్రస్తుత మమలులో నున్న 'ఫారెస్టుల' ౫-వ నెంబరు ఆక్టుగా ౧౮౮౨-వ సంవత్సరమున జారీచేయబడినది. తరువాత మద్రాసుదొరతనమువారు చేసినవిధమున ౧౮౯౨-వ

సంవత్సరమునందు ౧౮-వ రెంబరు అష్ట తారీకున రయ్యతు ౧౮౫౪-వ సంవత్సరమునందు చేయబడిన శాసనములన్న మిఖ్యా మైనది. ఈ రెండు శాసనముల ననుసరించియు దొరతనమువారు ఏర్పాటుచేసిన నిబంధనల ననుసరించియు వడవులవ్యవహార మిప్పుడు జరుగుచున్నది.

అడవులను గాపాడి పెంచవలయు నను నుద్దేశముతో కొన్నింటిని అట్టి 'రిజర్వుఫారెస్టు' లనియు దక్కినవానిని అంగట్టక 'అన్‌రిజర్వుడు ఫారెస్టు' లనియు రెండువిధములుగా విభజించిరి గ్రామస్థులకు వ్యవసాయగృహోపయోగములకును దప్పక కావలసినంత యవసరమిమాత్రము అంగట్టక 'అన్‌రిజర్వుడుఫారెస్టు' గా నుంచి తక్కినదానిని అంగట్టుపద్ధతి నమలులోనికి దెచ్చిరి మొదటి యజారాపద్ధతిమీద వడవుల నమరుచుమార్గమును వదిలిపెట్టి, అడవులను 'అమాని' చేసి, అడవివస్తువు లన్నిటికిని 'శీగా' నిర్ణయించి, అట్టివస్తువులు నిర్ణయింపబడినశీగా చెల్లించి, అసంరక్షితారణ్యముల నుండి గ్రామస్థులు తెచ్చుకొనునేర్పాటు చేసిరి. పెద్ద-అడవులలో నున్న మ్రానికలప మొదలగువానికిం గూడ శీగారేట్లు ఏర్పాటుచేసిరి ఈపద్ధతు లన్నియు నాంగట్టబడక సంపూర్ణముగాం జెరిగినయడవుల యందే అమలు జరపబడుచున్నవి గాని అంగట్టంబడినయడవులయందు పశువులు జరపుట లేగు అట్టియడవులలోం బ్రవేశించినను ఏకలపగాని కొట్టినను శిక్షించువిధియు నేర్పాటుపంబడినది ఈపద్ధతుల ననుసరించి గ్రామస్థులు వ్యవసాయముకొఱకుంగాని గృహోపయోగమునకైగాని కావలసిన యడవివస్తువు లన్నిటికిని పన్ను చెల్లించి తెచ్చుకొనవలసిన యవసరమును, దనుకేంగలు గొఱ్ఱెలు ఆవులు మొదలగువాని నడవిలో మేపుకొన్నందులకు పన్ను, అనంగా పుల్లరి చెల్లింపవలసినయవసరము గలిగినది అడవిలోం బుట్టిన మైనము, తేనె, లక్క, తెరడు, ఆకులు, బంక మొదలగు సర్వపదార్థములను దెచ్చుకొనుటకుంగూడ పన్నురేట్లు కట్టంబడుటవలన నడవివస్తు వేదియు నిప్పుడు స్వేచ్ఛగాం దెచ్చుకొని వాడుకొనుటకు వీలు లేదు

జమీందారీయెస్టేట్లు, శాశ్వతపు-అమరకపుపద్ధతిలో నున్న అగ్రహారములు, శ్రోత్రియములు, ముఖాసాలు, జాగీర్లు మొద లగువానిలోం జేరిన అడవు లాయాయధికారులవాక్కు భుక్తములు కలిగి వారిసంపూర్ణాధికారమునకు లోబడి యుండుటచేత నాయా యడవులయమరకము నీయమున వారియిష్టానుసారముగా వ్యవహ రించుకొనుట కవకాశము గలిగియున్నది ఇట్టి ప్రైవేటు అడవులపై వానివాక్కుదారులు చేసికొనునేర్పాటులయందు సర్కారువారి కేవిధ మగుజోక్యమును లేదు కాని సర్కారువారి యడవిని నష్టము తప్పు నట్లు వారు వ్యవహరించినయెడల దొరతనమువారు జోక్యము కలుగం జేసికొనుటకుమాత్రము 'ఫారెస్టులా' లో నవకాశము నేర్పాటుచు కొనిరి. ఇప్పటిదేశకాలస్థితులనుబట్టియు నడవివస్తువులధరలనుబట్టియు నడవులు మిక్కిలి లాభకరము లైనవియు ఖరీదు గలవియు నగుటచే కాకి కొన్నిచోట్ల నెద్యము నేయుప్రదేశములంటేంగూడ ముఖ్య మైన వయినవి.

దేశాంతరగతాలలోని అమరకపు పద్ధతి

మదరాసురాజధానిలో రైతువారీ అమరకపుపద్ధతి ముఖ్య మైన దయినను జమీందారీ అమరకపుపద్ధతికూడ కలదు ఈరాజ ధానిలో ౧౮-వ శతాబ్దప్రదేశము జమీందారీ అమరకపుపద్ధతిక్రింద నున్నది బంగాళరాజధానియంతయు జమీందారీపద్ధతిమీందనే అమ రకము చేయబడినది. సంయుక్తరాష్ట్రము, పంజాబు, మధ్యపరగ ణాలయందు గ్రామమును ముఖ్యముగా నెంచి గ్రామవారీపెటీలామొటు పద్ధతిని అమరకము చేయబడినది. అట్టి గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధ తిలో గ్రామమున కంతకును ఒకండే పాట్టాదారుగాంగాని, గ్రామ నమూదాయ మంతయుం గలసి పాట్టాదారులుగాం గాని యుండి నను పెటీలామొటురికార్డులో తప్పెక్కిన్నియు వ్రాయంబడినను సిస్తువసూలుపద్ధతిమాత్రము రైతువారీని గాక గ్రామ మంతకును మొత్తముగా తత్తదధికారులవలన వసూలు చేయంబడును ఈ గ్రామ వారీపెటీలుమొటుకు రయితువారీ పెటీలుమొటుకలె ౩౦ సంవత్సర ములుమాత్రమే పరిమితిగలది. బొంబాయిరాజధానిలో నక్కడక్కడ నితరవిధము లైన అమరకపుమార్గము లున్నను సాధారణముగా మద రాసురాజధానియందువలెనే రైతువారీ అమరకపుపద్ధతియే వాడు కలో నున్నది అయోధ్యలో ౧౮౫౬-వ సంవత్సరమున జరిగిన పితూరీ తరువాత నక్కడ నున్న పెద్దపెద్దభూస్వాములను బలవంతు లైనవాయకులను సర్కారువారిక్రింద నున్న యెస్టేట్లకు తాలూకా దారు లన్నవాకుములతో సర్వాధికారులుగా నంగీకరించి బంగాళ రాజధానియం దున్నజమీందారులకంటెం గూడ హెచ్చుతస్వాతం త్ర్యము కలిగియుండునట్లు అమరకపుమార్గ మేర్పాటుపంబడినది 'అస్సాము' దేశములోని అమరకము రయితువారీఅమరకమువంటిదే. అయినను ఇచ్చట నున్నన్నికట్టుబాట్లతో నిండియుండలేదు బర్మా దేశములో వ్యవసాయము పూర్వపద్ధతినే జరుపబడుచుండుటవలన నక్కడి యమరకపుపద్ధతులు ముఖ్యము లైనవియు భూమిపన్ను మఖ్య మైనదిగాను నున్నది ఈ యమరకపుపద్ధతులనుగూర్చి వేఱు వేఱుగా వివరింపబడుచున్నది.

జమీందారీ అమరకము

శాశ్వతపుపాక్కుతో జమీందారీపద్ధతిని చేయంబడిన యమ రకము బంగాళరాజధానియం దంతటను మదరాసు రాజధానిలో ౧౮-వ శతాబ్దప్రదేశమందును వాడుకలో నున్న దని యింతకుమున్నే వ్రాయంబడినది. గవర్నరుజనరల్ అగు 'కార్నువాలీసు' ప్రభువు బంగాళరాష్ట్రము (బంగాళము, బేహారు, ఒరిస్సా) లో శాశ్వతపు పాక్కుగల జమీందారీఅమరకపుపద్ధతిని (Permanent Settlement) ౧౭౯౩-వ సంవత్సరములో అమరకము చేసెను

'లార్డుకార్నువాలీసుప్రభువు', కంపెనీయుద్యోగి యగు 'షర్లాకుషోర్' గారును కొన్ని బెంగాలుఅమరకపుపద్ధతులను అవ లంబించి మారిరి. అనిర్ణీతకరములుగా నుండవలయున జమీందారులు

అమరకము

రైతులయొద్దనుండి శిస్తు వసూలు చేయుటకు కొన్నివిధములైన అధికారములు, తమజమీందారీయెస్టేట్లయందలి భూములయందు హక్కు కలిగియుండనిరొంతలు శిస్తు వసూలుచుటయే ముఖ్యము వని యెంచి వారికొన్నివిధములైన యధికారములు గౌరవప్రవృత్తియు భూములయందు హక్కులు గలుగఁజేయుట అత్యవసర మని యెంచి ౧౭౯౩-వ సంవత్సరమున జమీందారులకు వారివారి క్రింద నున్న యెస్టేట్లయందు వంశపారంపర్యముగా వచ్చు శాశ్వతభూహక్కులు దానవిక్రయదానాధికారములను కలుగఁజేసి వా రీయవలసినసిస్తు (పేష్కష్) మొత్తము చెల్లించుచున్నంతవఱకు వారు యథేచ్ఛముగా ననుభవించి తమతమయెస్టేట్లను కాసకుటుంచుకొనఁగలుగునట్లు గావించిరి. బెనారస్ (కాశీ) పరగణాకూడ నీపద్ధతిచే ౧౭౯౫-వ సంవత్సరమున అమరకము చేయఁబడినది.

ఉత్తరసర్కారులుకూడ నీవిధముగానే జమీందారీఅమరకపు పద్ధతి ననుసరించి చేయవలసిన దని ౨౧-వ ఏప్రిల్ ౧౭౯౫-వ సంవత్సరమున 'కోర్టు ఆఫ్ డైరక్టర్సు' వారు మదరాసుదొరతనమువారికి ఆజ్ఞ పంపిరి కాని, మదరాసుదొరతనమువారి కాపద్ధతి యీరాష్ట్రమునలో నవలంబించుట కంతగా నిష్టము లేకపోయినది ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున జమీందారీపద్ధతి తప్పక అవలంబింపవలసిన దని కఠినమైనయుత్తరువును జారీచేయుటవలన నీజిల్లా లన్నియు జమీందారీయెస్టేట్లుగా నేర్పఱచి అప్పటి కున్నయెస్టేట్లను యథాస్థితిగా నుంచి వారు చెల్లింపఁదగిన 'పేష్కష్' మొత్తమును నిర్ణయించుటకు సమకట్టిరి ఉత్తరసర్కారు కంపెనీవారిస్వాధీనమైన తరువాతఁ గొన్ని సంవత్సరము లమరకమువిషయమున గట్టిప్రయత్నము లేనందున జరుపక యథాస్థితముగానే పోనిచ్చిరి. తరువాత ప్రతిజమీందారీయెస్టేటుయొక్క రాబడిని తెలిసికొనుటకు 'ఎస్టేటురిజిష్టరు' (Estates' register) అనుపేర ౧౦ సంవత్సరముల లెక్కలు తయారుచేయించిరి తరువాత జమీందారీగ్రామముల సుదికట్టు, ఖర్చు, బాకీలు దగ్గరాభూములనుగూర్చి ౧౦ సంవత్సరముల లెక్కలు తయారుచేయించిరి. ఈలెక్కలకే 'కారాఖసరీ' లెక్కలందురు ఒకకమిటీని నిర్ణయించి ఆకమిటీ దేశ మంతయుఁ దిరిగి జమీందారీయెస్టేట్లస్థితిగతులను వానిమీఁద వచ్చు పన్ను మొత్తమును నిర్ణయించుట కేర్పాటు చేసిరి. ఆకమిటీనే 'సర్క్యూటు కమిటీ' యందురు వీరును కొన్నిలెక్కలు తయారుచేసిరి. తరువాత ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో జమీందారీయెస్టేట్లమీఁద విధింపఁబడిన 'పేష్కష్' మొత్తమును నిర్ణయించుట కేర్పాటు చేసి ఆసంవత్సరము జారీచేసిన ౨౫-వ నెంబరు 'రిగ్యులేషను' ననుసరించి జమీందారీఅమరకపుపద్ధతి నుత్తరసర్కార్లలో నమలులోనికిఁ దీసికొనివచ్చిరి ఇట్లు జమీందారీపద్ధతి నమరకము చేయునప్పు డాయాజమీందారీయెస్టేట్లవలన వచ్చుశిస్తుమొత్తము లెక్కచూచి నేఁడ్లనుగో లేని భూమినిగూర్చి కొంతశిస్తు కట్టి అట్టిమొత్తములో సాధారణముగా 3 వంతులలో ౨ వంతులు పేష్కషుగా నిర్ణయించిరి. పర్వత

ప్రాంతములయం దున్న జమీందార్లహక్కులను పెల్లతిప్రదేశములయం దున్న జమీందారీహక్కులను కొంచెము భేదము చూపించిరి. పర్వతప్రదేశములయం దున్న జమీందారులను సంపూర్ణముగా స్వాధీనపఱచుకొనుటయును లొంగఁదీయుటయును వీలు గలుగకపోవుటవలన వారికిఁ గొన్ని రాజ్యపస్వాతంత్ర్యము లీయవలసివచ్చినది.

ఉత్తరసర్కారులలో నున్న జమీందారులు సాధారణముగా మూఁడువిధములుగా నున్నారు

౧ పూర్వరాజుల సంతతిలోనివారు గాని, సామంతరాజులు గాని, పూర్వరాజులకు భూమినన్ను వసూలు చేసి చెల్లించుట కేర్పఱుపఁబడినవారు గాని యొకతెగవారు

౨ మొగలాయీల ప్రభుత్వకాలమందు మొగలాయీ చక్రవర్తులక్రింద భూమిశిస్తు వసూలు చేయుట కేర్పఱుపఁబడిన పెద్ద యుద్యోగులసంతతివారు వీరిని దేశముఖ దేశపాండ్యా లనుచుండిరి.

(3) హవేలీభూములు కవులు పొందినవారు

దత్తమండలమందును కన్నడదేశమందును ఈజమీందారీఅమరకముక్రింది నున్న 'పాలెగాండ్రు' నాలుగువిధములుగా నున్నారు

౧ పూర్వరాజులసంతతిలోనివారు

౨ బందిపోట్లు దారిదోపుడు మొదలయినపనులు చేయువారికి నాయకులుగా నుండి దేశము దలజి జరగకుండునట్లు ప్రజలను కాపాడు పోలీసుఉద్యోగము చేసినంగులకు నియోగింపఁబడిన వారియొక్క కాని, అట్టి యుద్యోగమును తమంతట తామే కల్పించుకొని పెత్తనముచేయుచున్నవారియొక్క కాని సంతతివారు

3 హిందూరాజులక్రింద గౌరవోద్యోగములు చేసి వారు చేసినయుపకారములకుఁ బారితోషికముగాఁ గాని అట్టిరాజులు కోరినప్పుడు కాల్బలమును గుఱ్ఱపుసేనను సమకూర్చుపద్ధతిని ఆసేనలను భరించుటకుఁ గాని యీయఁబడిన గ్రామములను పరగణాలు ననుభవించువారిసంతతివారు

౪ జిల్లాలను ఇజారా పాడినవారియొక్క కాని గొప్ప రెవిన్యూయుద్యోగులయొక్క కాని కుటుంబ ప్రబలు లైన గ్రామోద్యోగులయొక్క కాని సంతతివారు.

పూర్వము హైదరాబాదునవాబువారి స్వాధీనమందుండిన కాలములో, సర్కారు ఉపయోగమునిమిత్తమును, ఉత్తరసర్కారులలోఁ గొన్ని ప్రదేశములు 'హవేలీ' లేక 'సర్కారు' భూములక్రింద నుండెను. మఱియు నెల్లూరుజిల్లాలో సర్కారు లేక 'అమాని' భూము లనుపేర కొన్ని ఎస్టేట్లును సర్కారు నుండియుండెను. అట్టి వాని నన్నింటిని దొరతనమువారు వేలము పాడి యెక్కువశిస్తు కట్టుకొన్నవారికి జమీందారీయెస్టేట్లవలె అనుభవములమీఁదనే శాశ్వతపుఅమరకము చేసి ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున జారీచేయఁబడిన 'రిగ్యులేషను' ననుసరించి జమీందారులకు వానియెస్టేట్లు

కొంత సర్వస్వతంత్రాధికార మున్నట్లగపడుచున్నది. కాని తరు వాత ౧౮౨౨-వ సంవత్సరములో ౪-వ నెంబరు 'రిగ్యులేషను' జారీ చేయఁబడినది. ఈచట్టములో స్పష్టముగ నేమి చెప్పఁబడి యున్న దనఁగా ౧౮౦౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ చట్టమువలన రైతుల కదివఱ కున్న యేహక్కును తీసివేయఁబడలేదు, అనఁగా నాచట్టమువలన రైతుహక్కు తీసి జమీందారుల కీయఁబడలేదు ఇందును గుఱించి కొన్ని తీర్పులును బుట్టియున్నవి ౧౮౦౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ చట్టలోని ౨-వ సెక్షనులో వాడఁబడిన 'స్వామ్య స్వాధీనత' (Proprietary Possession) అనుపదమును పారిభాషిక (Technical) పదముగ నెంచి గవర్నమెంటునకు స్వయముగ శిస్తు చెల్లించుచున్నవాఁ డని అర్థము చేయవలెను భూమియందు సర్వాధికారి యని అర్థము చేయఁగూడదు[1] రైతుయొక్క హక్కులు దొరతనమువారికిఁ బూర్వమే (జారు ఈయకుండఁగనే) పుట్టినవి గనుక, గవర్నమెంటువారు తమకు భూమియొక్కఁగల హక్కును మాత్రమే యీయఁగలరు గాని రైతునకుఁగల స్వామ్యము నీయ లేరు దొరతనమువారికి, మేల్వారమ్, కుడివారమ్ అను రెండు హక్కులును గల గ్రామభూములవంటివానివిషయమున వారు, ఈరెండుహక్కుల నీయఁగలరేకాని, తక్కిన యన్నిభూములవిష యమున ఒక్క మేల్వారమ్ (శిస్తువసూలు చేసికొను) హక్కు మాత్ర మీయఁగలరు[2]

ప్రివికౌన్సిలువారు రిమద్ధము చేసినతీర్పులలో పూర్వప్రభువుల కును, వారివల్ల నొసఁగఁబడిన జమీందార్లకును జమీందారీల లోని భూములయందు స్వామ్యము గల దనియు, వా రగ్రహారములు, ఈనాములు ఇతరులకు ఇచ్చినప్పుడు కేవలము మేల్వారము, అనఁగా శిస్తు వసూలు చేసికొనుహక్కుమాత్రమే అగ్రహారీకులకు ఈనాం దార్లకు నిచ్చినట్లు ఎంచవలె నని, రయితులకు అట్టి అగ్ర హారములలోను ఈనాములలోను భూయిష్టహక్కుగలదా లేదా అను విషయము ఏకేసులో వచ్చినసాక్ష్యమునుబట్టి ఆకేసులో తీర్మానించ వలసియుండు ననియు తీర్మానించి యున్నారు పూర్వప్రభువులకు భూములలో స్వామ్యము గల దని ప్రివికౌన్సిలువారు చెప్పిన అభి ప్రాయమునకు ఆధారములు అంతగా కానరావు.

ఈరెండు రిగ్యులేషనులబట్టియు జమీందారీఅమరకపుపద్ధతి యిప్పటికి వ్యవహరింపఁబడుచున్నది ఈ యమరకపుపద్ధతిని విధింపఁ బడిన 'పేష్కష్' భూమిపన్ను శాశ్వత మైనది. రైతువారీఅమ రకమునందువలె దీని కేకారణమునఁ గాని 'రివిజను' అనఁగా శిస్తు హెచ్చించుట అనుట జరుపఁబడదు జమీందారులకు వారి వారియొస్టేటులకొర్పు "సనద్-ఇ-మిల్కియ్-ఇ-ఇస్తిమరార్" అను శాశ్వ తపుపట్టా లీయఁబడి వారివలన 'కబూలియత్' అను ఒడ్పులేఖలు తీసికొనఁబడినవి. ఈ పట్టాలనుబట్టి ఉప్పుపన్ను మాదకద్రవ్యముల పన్ను కాయదలేట్లు, సముద్రమునుండికాని భూమిమీఁద నుండి కాని వచ్చుసరకులమీఁద పన్నులు, కల్లు, సారా మొదలగు మత్తుద్రవ్యములమీఁదిపన్నులు, సాగుబడిభూములమీఁది పన్నులు, అదివఱకు సాగుకేయుక్త మీయఁబడినభూములమీఁది పన్నులు, మోటర్ పాపన్నులు మొదలగునవిమాత్రము వసూలు చేయు టకు జమీందారుల కధికారము లేదు కొంటలు, చెట్లు, పుల్లరి భూములు, చేఁపల పట్టుప్రదేశములు, కాగ్గానాలక్రింద నుప యోగింపఁబడుభూములు, దుకాణము మొదలగు నితరకట్టడములు మొదలగువానినుండి పన్ను వసూలు చేయుట కధికార మీయఁబడి నది. దేవుళ్ళను పరిరక్షణస్థితిలో నుంచినందుల కీవాందారుల వలన జమీందారుల కీయఁబడు 'ఘట్టుకూములు' అను పన్ను జమీందారు వసూలు చేసికొనవచ్చు నని తీర్మానింపఁ బడినది ఈవిధముగా జమీందారుల కుండుస్వాతంత్ర్యము లన్నియు స్పష్టముగా నిశ్చయింపఁబడినవి జమీందారు తనయిష్టము వచ్చి నట్లు అంతయుఁ గాని కొంతమాత్రము గాని దానవిక్రయాదిముల ములు చేయుట కధికార మీయఁబడినది అట్లు జమీందారులచే విక్రయింపఁబడినవి, దత్తములు, అయినజమీందారీలలోనిభాగము వేఱుజమీందారీలుగా విభజించి వానిమీఁద 'పేష్కష్' పంచి కట్టి శాశ్వతపుహక్కు గలుగునట్లు చేయుటకు కలెక్టరుల కధి కార మీయఁబడినది

ఇట్లు శాశ్వతపుహక్కుతో జమీందారీపద్ధతులమీఁద అమర కము చేయఁబడిన జమీందారీయొస్టేటులో చాలకాలమువఱకును రైతులయొద్దనుండి జమీందారులు పన్ను వసూలు చేసికొనుటకు తగినయేర్పాటులు చేయఁబడి యుండకపోవుటచేతను శిస్తులు చాల భాగము రైతులవల్ల చెల్లక బాకీయుండిపోవుటవలనను, జమీందారులు కాము సర్కారునకు చెల్లింపవలసిన 'పేష్కష్' చెల్లింపలేక పోవుట తటస్థించుచువచ్చినది. అట్లు 'పేష్కష్' చెల్లింపలేని యొస్టేటులను దొరతనమువారు వేలము వేసి బాకీ మొత్త మిచ్చినవానికి మరల పూర్వప్రమరకములతో శాశ్వతపుహక్కుతో పేష్కష్ నిర్ణ యించి వేలంపాటమీఁద విక్రయించుచువచ్చిరి తరువాత కొంతకాల మునకు, అనఁగా ౧౮౪౪-వ సంవత్సరమునకుఁ దర్వాత నట్లు పేష్కష్ చెల్లింపలేనియొస్టేటులను విభజించి కాని యేకముగాఁ గాని పూర్వపుఅమరకపుపద్ధతికి అమర్చక రైతువారీపద్ధతి ననుసరించి చేయ నారంభించిరి ౧౮౬౫-వ సంవత్సరమున 'రెంటు రికవరీ' ఆక్టు అనుచట్టము జారీచేయుటవఱకును జమీందారులకు తమతమ రైతుల యొద్దనుండి శిస్తు వసూలు చేయుటకుఁ దగినచట్టమే లేకపోయెను ఇందువిషయమున కొన్ని రిగ్యులేషనులు, నిబంధనలు ఉన్నను అవి అంతగాఁ బని చేయునవిగా నుండలేదు

1. The Collector of Trichinopoly, V. Lakkamani I. 1 A. 282; 14 Ben. L. R. 115; 21 W. R. 358.

2. 1 Mad. 205 (213); 16 Mad. 271; 20 Mad. 299 (303); 26 Mad. 252.

మద్రాసు ఎస్టేటులాండ్ ఆక్టు

తరువాత ౧౯౦౮-వ సంవత్సరములో జమీందారీరయితులకును జమీందారులకునుగల భూవిషయకసంబంధమునుగూర్చియు శిస్తువిషయమునుగూర్చియు సంబంధమునకు పద్ధతులను విపులముగా నిర్ణయించి యేర్పఱుపఁబడినది. ఇట్టిజమీందారీయెస్టేట్లలోఁ గొన్ని అవిభక్తము లగుజమీందారీలుగా నెంచఁబడి ౧౯౦౪-వ సంవత్సరమున నొక చట్టము నిర్ణయింపఁబడినది. జమీందారీగ్రామ వివరములవిషయమున ౧౯౧౮-వ సంవత్సరములో నొకచట్టము జారీచేయఁబడినది. ఇది జారీచేయుటకుఁ బూర్వము ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో జారీ చేయఁబడిన ౨౫-౨౯ నెంబర్లు రిజ్యులేషనులనుబట్టియే వ్యవహారము జరుపఁబడుచువచ్చినది. జమీందారులకు తమయెస్టేట్లలో నున్న ఖనిజములు, లోహములు, రత్నములు మొదలగు వస్తువులను త్రవ్వికొనుటకు సర్వాధికారము గలదు. వారు త్రవ్వించిన చెఱువులు, నీటికాలువలు మొదలగువానివలన రైతుల కీయఁబడిననీటికి నీటిపన్ను వసూలు చేసికొనుటకుఁగూడ నధికార మున్నది. సర్కారునీటి నుపయోగించుకొనినయెడల దానీటిపన్ను సర్కారువారికే చెల్లును. దీనివిషయమున ౧౮౬౫-వ సంవత్సరమున జారీకాఁబడి ౧౯౦౩-వ సంవత్సరమున సవరింపఁబడినచట్టమునుబట్టి అమలు జరుపఁబడుచున్నది.

జమీందారీయెస్టేట్లపైని పేష్కష్ నిర్ణయించునప్పుడు, ఆయా యెస్టేట్లరాబడిని పూర్వపులెక్కలను బట్టి నిర్ణయించి యేర్పఱుపఁబడినది. ఆకాలములో కంపెనీవారికి సరియైనలెక్కలు దొరకక పోవుటచేతను, ఆయాయెస్టేట్ల మంచిచెడ్డలు తెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోవుటచేతను, అప్పటికి దొరికినలెక్కలనుబట్టి అమరకము చేయఁబడినది. పోరంబోకులు, గ్రామకంఠములు, గ్రామస్థు లుమ్మడిగా ననుభవించుటకు ఏర్పఱుపఁబడినప్రదేశములు, చెఱువులు, నీటికాలువలు మొదలైనవి, సర్వాదాయములు, అగ్రహారములు, శ్రోత్రియములు మొదలగు ఈనాముభూములు ఎస్టేటుయొక్క ఆదాయములో నుండి తగ్గింపఁబడి వానిపై పేష్కష్ చెల్లింపఁబడక పోవుటచే జమీందారులు తమయిష్టము వచ్చినట్లుపయోగపఱుచుకొనుటకును వీలు లేకపోయినది. అట్టిప్రదేశము లుపయోగపడినప్పుడు వానిమీఁద న్యాయ్యమైన శిస్తు కట్టి అది పేష్కష్‌లోఁ జేర్చి ఆభూములు జమీందారులకే యియ్యఁబడును. ఇట్టివిషయములకు బోర్డు స్టాండింగుఆర్డరులలో నున్నవిబంధనల ననుసరించి వ్యవహారము జరుపఁబడుచుండును. జమీందారీయెస్టేట్లలో నున్న అనాదిబంజరుభూమియందును, బంజరుభూమియందును, సొంతసీరిభూములయందును జమీందారులకు స్వతంత్రమయిన సంపూర్ణమయిన హక్కు గలదు. జమీందారీయెస్టేట్లయందున్న యడవులమీఁద వారికి సంపూర్ణమైన హక్కు కలిగియుండుటవలన వానిని వారి యిష్టము వచ్చినట్లు వ్యవహరించుట కధికారము గలదు. రయితుల పట్టాభూములలో నున్న చెట్లహక్కు ౧౯౦౮-వ సంవత్సరపు ౧-వ నంబరు ఆక్టు అనఁగా మద్రాసు ఎస్టేటులాండు ఆక్టునకు పూర్వము జమీందారులకును రయితులకును మధ్యను జరగినవ్యాజ్యెములనుబట్టియు అనఁగా పట్టాముచ్చిలికాలలోని షరతులనుబట్టి నిర్ణయింపఁబడుచుండిన. ఎస్టేటులాండుఆక్టులో జరగిన మార్పుప్రకారము ౧౯౦౮-వ సంవత్సరము జూలై ౧-వ తేదీకి పూర్వము నున్న చెట్లహక్కు, ఆచారమువల్లఁగాని రైతులచే వ్రాయఁబడిన ఒప్పుదలప్రకారము గాని జమీందారున కున్నయెడల వానికే, లేనియెడల వాహక్కు ఉరాయితీరైతుకే. ఆ తేదీనుండిగాఁ బట్టుచెట్ల హక్కు రైతులదే (౨౦-వ సెక్షన్). చెఱువులు, అడవులు, జలాశయములు, కొండకాల్వలు మొదలగువానియందు చేపలను పట్టుకొనువారిపైని పన్ను వేయుటకుఁగూడ వారికి సంపూర్ణమైన అధికారము కలదు. మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలమందు కొన్నివిధము లయిన 'కాటరు' పన్నులు వసూలు చేయుటకు, యాత్రికుల యొద్దనుండియు వివాహాదిశుభకార్యములు జరగినప్పుడును కొన్ని పన్నులు వసూలు చేయుటకు, తవాన్నీలుపన్ను, రోడ్డుపన్ను మొద లయిన కొన్ని పన్నులుకూడ వసూలు చేసికొనుటకు జమీందారుల కధికార ముండెను గాని ఆంగ్లేయులప్రభుత్వ మారంభమైనతరువాత నట్టిపన్నులలో కొన్ని అన్యాయ్యమని అంతే కొట్టివేసి తక్కినవానిని వసూలు చేసికొనుటకుఁగూడ వీరి కధికారము లేకుండఁ జేసిరి.

జమీందారీయెస్టేట్లలోఁ బ్రవహించు నదీగర్భములయొక్క హక్కు జమీందారులదే యని నిశ్చయింపఁబడెను. జమీందారు భూమిలో నట్టియేటికిఁనుండి యేఱు తగ్గినప్పుడు బయలుపడిన ప్రదేశము జమీందారునిహక్కు కలది యగుటవలన వాజమీందారు దాని నిష్టము వచ్చినట్లనుభవింపవచ్చును. అప్పుడప్పుడు నీటిమూలముల కాపింముదు నదియొడ్డునఁ దేలినభూములు జమీందారునివే. అట్లు కాక పెద్దపెద్దనదులు పొంగిన యిసుకమేటలో దగ్గరగద్దే యేటివఱద వచ్చినప్పుడు వంకుమున్నవలన పొందఁబడిన భూములు లంక లనఁబడును. ఈలంకప్రదేశములు కొన్ని జమీందారులకు సంపూర్ణ మైనహక్కుకలవి. కొన్నిటిలో రయితులకు ఉరాయితీహక్కు గలదు. గవర్నమెంటుగ్రామములలో నున్న లంకభూములు సెటిలుమెంటులంక లనియు పశుమైనామ లనియు నిజారాలంక లనియు మూఁడువిధములుగా సర్కారువారు విభజించిరి. పశుమైభూములు (పర్మనెంటు సెటిలుమెంటులంకలు) ౩౦ సంవత్సరముల కొకసారి తక్కువరాయితీభూములవలెనే సెటిలుమెంటు కాలమందు శిస్తు నిర్ణయింపఁబడి అమరకము చేయఁబడుచుండును. ఇజారాలంకలు కొన్నిసంవత్సరముల కొకసారి వేలముపాడి యెక్కువ శిస్తు పెట్టినవారికి కొన్నిసంవత్సరముల కమరకము చేయఁబడుచుండును. జమీందార్లు తమ యెస్టేట్లలోని గ్రామములను ఉరాయితీరయితుల హక్కులకు భంగము లేకుండ భూములను కొన్ని సంవత్సరముల కిజారా కిచ్చుటకుఁగాని కొంతశిస్తు కట్టి, కట్టుబడిక్రిందను, నిబంధి క్రిందను నిచ్చుటకుఁగాని సాధారణముగాని అగ్రహారాల

మూగాఁ గాని దానపూర్వకముగాఁ గాని యిచ్చుటకును అధికారము కలదు. జమీందారీ గ్రామములో నున్న జిరాయితీభూములన్నిటి ఫలసాయము రెండుభాగములుగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అందులో జమీందారునకు రావలసినభాగము మేల్వార మనియును (మేల్వార మనియును), రైతుభాగము కుడివార మనియుఁ జెప్పఁబడును. దీనిం బట్టి జమీందారుయొక్కయు రైతుయొక్కయు హక్కు మేల్వారపుహక్కనియు, కుడివారంహక్కు అనియు వరుసగాఁ జెప్పఁ బడును. పర్మనెంటు సెటిల్మెంటుతరువాత యీ జమీందారులచే రాత కేఁతల క్రింద నియ్యఁబడినయినాంభూములు మొదలయినవి వారి కానాభరీ అవసరము లేనప్పుడును దయాపూర్వకముగా నిచ్చిన యినాంభూము లీనాందార్ల సంతతి యంతరించినప్పుడును, అట్టి భూములు వారు స్వాధీనపఱచుకొని అమర్చుకొనుటకు హక్కు గలదు. కొన్ని గ్రామములను కొన్ని సంవత్సరములవరకున కిజారా కిచ్చుపద్ధతి ఎర్పాటై తొలుత నవలంబించినను నిప్పు డాపద్ధతి వదలిపెట్టిరి.

గోదావరిజిల్లాలో నున్న భద్రాచలము, నూగూరు, చెర్ల అల్పాకా అనుతాలూకాలలో నింకొకవిధమగు అమరకపుపద్ధతి కలదు. ఆజిల్లాలలో రైతువారీఅమరకపుపద్ధతితోఁగూడ కొకవిధ మగు ప్రొప్రైటరీజమీందారీఅమరకపుపద్ధతికూడ నున్నది. ఆయమరకపుపద్ధతి ననుసరించి ౩౦ సంవత్సరముల కొకసారి కొన్ని గ్రామములు ఎస్టేట్లుగా విభజించి ఒక్కొక్కనికిఁ గొంతమొత్తమున కమరకము చేయుపద్ధతి వాడుకలో నున్నది. ఇట్టి యమరకమును పొందు వారు 'సుపీరియర్ ప్రొప్రైటర్సు' అనియు 'ఇన్ఫీరియర్ ప్రొప్రైటర్సు' అనియు రెండుతెగలవారుగా చేర్పఁబడిరి. సర్కారుతో విలీనమయిన అమరకపుపద్ధతిలో నున్నారు. ఈతాలూకాలు మధ్యపరగణాలలోఁ జేరిన వనుటచేత నక్కడ వాడుకలో నున్నపద్ధతినిబట్టి అట్టియమరకమే యీతాలూకాలలోఁ గావింపఁబడినది. ఇది మధ్యపరగణాలలో నున్న మాల్గుజారీపద్ధతివంటిది.

శాశ్వతపు సెటిలుమెంటునకు పూర్వము ౫౦ సంవత్సరముల నుండి పన్ను చెల్లించుచు ననుభవించుచున్న పేరువుంబట్టి శాశ్వతపుసెటిలుమెంటుకాలమున శాశ్వతపుపట్టాలు సర్కారు రీయ నిశ్చయించినప్పు డందుల కిష్టపడక శాశ్వతపుసన్నదులు పొందని పాళెములతరగతిలోఁ జేరినకొన్ని యెస్టేట్లుకూడఁ గలవు. అట్టి పాళెములను 'అన్‌సెటిల్డుపాళెములు' అందురు. ఇట్టి పాళెములకును శాశ్వతపుహక్కుతో నమరకము చేయఁబడినజమీందారీయెస్టేట్లకును గలభేదమేమనఁగా, జమీందారీయెస్టేట్లమీఁది పేష్కషు హెచ్చించుటకు సర్కారువారి కెన్నఁటికిని స్వతంత్రత లేదనియు, 'అన్‌సెటిల్డుపాళెముల' విషయమున నాయాపాళెములస్థితిగతులనుబట్టి పేష్కషు హెచ్చించుటకును, తగ్గించుటకును సర్కారువారికి హక్కు నిర్ణయింపఁబడియుండు ననియు 'ప్రివీకౌన్సిలు' వారు తీర్పు చేసిరి. ప్రస్తుతము శాశ్వతముగా నమరకము చేయఁబడినజమీందారీతరగతిలోఁ జేరినపాళెములు ఎస్టేట్లకును అట్లు గాని అన్‌సెటిల్డుపాళెములు ఎస్టేట్లకును భేద మంతగాఁ గన్పింపదు. ఈ రెండువిధములైన పాళెములందు పేష్కషు నిశ్చయింపఁబడి ఒక్కటేవిధమైన వంశపారంపర్యము గలహక్కు భుక్తములకు లో నైయున్నది. ఇట్టి అన్‌సెటిల్డుపాళెములు-ఎస్టేట్లపైని 'దీకొండు' మార్పఁబడునది కాకపోయినను భుక్తులవలన వచ్చినహక్కు తప్ప శాశ్వతపుహక్కును చెప్పు పట్టాలుమాత్రము లేవు.

జమీందారీయెస్టేట్లలో భూము లమరకము చేయునప్పుడు 'వంతువారడి' అనునొకపద్ధతి కొన్నిచోట్ల వాడుకలో నుండెను. ఒకరైతు మఱియొకరైతుకు సేద్యములో నున్నభూమిపైని వదరు భూమి తన కిచ్చుపద్ధతిని ఆభూమిపై వంతకుమున్ను చెల్లఁబడుచిస్తు నక్రమమయిన రేటుకంటె తక్కువగా నున్నచో పరిదైన రేటు కట్టుకొందు నని పోటీ వచ్చినప్పు డాభూమి ఆరైతుకు డుచిస్తు కప్పుడు సేద్యము చేయుచున్నరైతు సేద్యముచేయుట కొప్పుకొనని యెడల వారిరువురభూముల నొకరి కొకరికి మార్పిచేయుపద్ధతి 'వంతువారడి' అనఁబడును. ఇది రైతులకు జిరాయితీహక్కులకు భంగము లేకుండ జరుగుచుండిన యేర్పాటు. తఱచుగా భూములను మార్పుకొనుపద్ధతి యుండుటవలన భూములు బాగుపఱచుకొనవలెనన్న వానిపైని పెట్టుబడులు పెట్టుటకును, జమీందారులకు భూములపై హక్కుడుపుస్తు వచ్చుటకును, భూములలోని తేడాలు వారికి స్పష్టముగఁ దెలియుటకును గారణ మగుటవలన నీపద్ధతి కొన్ని జమీందారీయెస్టేట్లలో నవలంబింపఁబడ్డది. కాని ఈపద్ధతి సక్రమముగా అమలు జరపనిచోట్ల భూములు బాగుపఱుపఁబడుటయు, ననుమానము రైతులకుఁ గలుగక పోవుటకును, అందువలనఁ దుదకు రైతులకును జమీందారులకును గూడ నష్టము సంభవించుటకును గారణ మగుచుండెను.

మఱియు పూర్వము జిరాయితీభూము లమర్చునప్పుడు రైతులకు గ్రామములలో నున్న అన్నిరకములభూములను గొంచెము కొంచెముగా నమర్పఁబడుచుండుపద్ధతి వాడుకలో నుండెను. ఇట్టి వాడుక జమీందారీయెస్టేట్లలోఁ దఱచుగ నుండెను. ఒకరైతునకుఁ బల్లము, మెరక, గరువు, రేవడి, ఇంక మొదలగు గ్రామములోని యన్నిరకములభూములు, అతని హోదానుబట్టి కొంతకొంత పరిమితిగా నమర్పఁబడుచుండెను. గ్రామములలో నున్న అన్నిరకముల భూములను సేద్యములోనికిఁ దేఁబడుటయు ననుఉద్దేశముతోడను రైతు లొక్కరకము పంటనే పండించి యొకానొకసారి అన్నిరకముల పంటలను బండింపఁగలుగుటకు వారికిఁ బ్రోత్సాహము గలిగించవలెనను ననియు నీపద్ధతి వాడుకలోనికి వచ్చినట్లు తోఁచుచున్నది. రైతు అన్నిరకములభూములు తీసికొనవలసినప్పుడు మందిభూములను తీసికొనవలెను, వన్నెచోటిభూమియు నతని కీయకుండఁ జేయుట గాని అతఁడు తీసికొనవలసిన భూములమీఁది పెట్టుబడిస్తు అంతయు నాతఁడు సేద్యము సేయఁ దలఁచుకొన్నభూములమీఁదనే యుపయోగించుటకు వీలు గలుగకుండుట గాని యిరులలో నుండెను. మఱి అట్లు భరలు లేని పూర్వకాలములో నిట్లు నిర్బంధములు కల్పించి

రయితులు పలువిధములగు భూములు సేద్యము చేసి యన్నిరకముల పంటలను పండింపఁగలిగినట్లు ప్రోత్సాహము కలిగించుటవలనే ప్రతి గ్రామమందు పలువిధములగు పంటలు పండించుటయును, అన్ని రకములభూములను సేద్యములోనికిఁ దేఁబడుటయును కారణ మైనది.[1]

---

1 హైదరాబాదురాజ్యమందలి పూర్వపు అమరకపుపద్ధతి:— ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము రాకపూర్వము ఉత్తరసర్కారులుకూడ హైదరాబాదు నవాబు అధీనములో నుండెను. ఆకాలమునందును, అంతకుఁబూర్వము గోల్కొండనవాబుల క్రిందను, బహమనీసుల్తానుల క్రిందను, ఉత్తరసర్కారులలోను ఇంగిలీషుకుఁ జిక్కనట్టి హైదరాబాదురాజ్యమందలిజిల్లాలలోను భూసంబంధమైన అమరక మీక్రింది విధముగ జరుగుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఏఁబదియో నూటయో గ్రామములు కలసి యొకపరగణా యనఁబడుచుండెను. పరగణాకే తాలూకా యని అనుటయుఁ గలదు. ఒక్కొక్క గ్రామమున కొక్కొక్క కరణమును, పెద్దకాఁపును, దొరతనమువారిపక్షమున వంశపరంపరాగతములైన యధికారములతో నుండిరి. అట్లే యొకపరగణా కొక దేశముఖుఁడును, ఒక దేశపాండ్యాయును నుండిరి. దేశముఖుఁడు సాధారణముగ శూద్రుఁడు, దేశపాండ్యా సాధారణముగ బ్రాహ్మణుఁడు. దేశముఖుఁడు పరగణాలలోని పెద్దకాఁపుల కందఱకు నధికారి. దేశపాండ్యా కరణముల కందఱకు నధికారి. దేశముఖశబ్దము దేశముఖ్యశబ్దభవము, దేశపాండ్యాశబ్దము దేశపండితశబ్దభవము. పెత్తన మంతయు దేశముఖులది. లెక్కజవాబుదారీ యంతయు దేశపాండ్యాలది. అధికారమునందుఁ గొన్ని విషయములలో దేశముఖుల నిప్పటికలెక్టర్లతోడను, దేశపాండ్యాలను తాలూకాశిరస్తాదారులతోడను పోల్పవచ్చును. సర్కారుదర్బారులో వీరియుద్యోగమునకు సమానమైన మర్యాద లుండెను. వీరిలో ఏకొలఁది నౌకరు చూడఁగనో యెవ్వరు గూర్చున్నను వారు లేచి నిలువఁబడి గౌరవించుచుండిరి. దీనికే 'ఖడీతాజీమ్' అందురు. వీరికి సర్కారుదర్బారులలోఁ గూర్చుండుటకుఁ గుర్చీ యిచ్చుచుండిరి. కరణములకేమి దేశముఖపాండ్యాలకేమి, ఎస్తువరాలు చేయుట మొదలైన సర్కారుపనులు చేసినందులకు, ఈనాము భూములును, గ్రామము ఆదాయముమీఁదను, పరగణాఆదాయముమీఁదను నూటికింత యని రుసుము దొరకుచుండెను. కొందఱు దేశముఖులమీఁద సర్ దేశముఖులును, కొందఱు దేశపాండ్యాలమీఁద సర్ దేశపాండ్యాలు నుండిరి. కొన్ని పరగణాలు కలసి యొకసర్కారు (జిల్లా) అనఁబడుచుండెను.

ఇది యిట్లుండ, భూమి అమరకమునిమిత్తము, సాధారణముగాఁ బ్రతిసంవత్సరము, కొకప్పుడు మూఁడు, అయిదు ఏండ్లకును, పరగణాలవంతునను, ఒకప్పుడు విడివిడి గ్రామములును అమరకమునకై పాట పాడుచుండిరి. ఆపాటనిమిత్త మన్ని పరగణాలదేశముఖ, దేశపాండ్యాలును సర్కారులోనికి వచ్చుచుండిరి, అనఁగా గోల్కొండకో, హైదరాబాదుకో, ఖమ్మంమెట్టుకో, రాజమహేంద్రవరమునకో, బందరునకో పోవుచుండిరి. సాధారణముగ నీపరగణా దేశముఖుఁ డాపరగణాకుఁ బాట పాడి తనపేరిటనే దాని తీసికొని వచ్చుచుండెను. కర్మము చాలక మతియొకఁడు పాటను వచ్చి ఖత్తు వ్రాసెనో, అపరగణా యధికారి యగుటచే, దేశముఖదేశపాండ్యాలకే యై అక్రమముగాఁ దా దారుకు సిస్తు వరాలు కాకుండ నకేక విధములఁ జిక్కులు పెట్టుచుండిరి. కావున సాధారణముగ కొకని తాలూకాపాటకు మతియొకఁడు వచ్చువాఁడు కాఁడు. ఇట్లు దేశముఖులు సర్కారునకు ఖత్తు వ్రాసి వచ్చి రైతులకు భూము లమరకమిచ్చుచుండిరి. తమఖత్తు మొత్తము సమకూరిన కొంచెము హెచ్చించియో కొంచెము తగ్గించియో పూర్వపురైతులకే మరల భూముల నిచ్చుచుండిరి. కాని పూర్వమువారిని వెడలఁగొట్టి క్రొత్తవారి కిచ్చుచుండెడివారు కారు. ఈప్రకారము పరగణా యంతయుఁ బాట పాడి ఖత్తు వ్రాసి వచ్చుపద్ధతిని 'సర్ బస్తాలపద్ధతి' యందురు.

ఇట్లు పరగణాయందు దేశముఖులకు రెండువిధములయభిమాన ముండెను. ఒకటి యది వారిదేశముఖగిరియగుటచే, రెండవది వారి యిజారా కావున పరగణాను ఆబాదు చేయుటకు వారు తమకై కాలఁదియుఁ బాటుపడిరి. క్రొత్తగ గ్రామముల నిర్మించి, దేశదేశములనుండి క్రొత్తరైతులను తీసికొనివచ్చి, వారికిఁ దగినసదుపాయములు కల్పించి భూమిని అమరకము చేయుచుండిరి. చెఱువులు కుంటలు వేయించిరి. అధికార మున్నను లేకున్నను ఇష్టము వచ్చిన వారికి మాన్యములు, మక్తా ఇచ్చుచుండిరి. ఇజారాదార్లగు దేశముఖులను పీకి దైవమందున వలదనువారు గాని, ఈనాముల నద్దగించువారు గాని లేరైరి. సిస్తు లప్పుడప్పుడు చెల్లించుచున్నను భూమినుండి రైతులను తప్పించువారు కారు. అమరకమునిమిత్తము రైతులను లాలించుచు పాలించుచు నుండిరి. సంవత్సరాదిపండుగనాఁడు గ్రామములనుండి పెద్దరైతులను పిలిపించి, క్రొత్తరైతులను పిలిపించి, వారికి విందులు చేసి, గంధములు పూయించి తాంబూలము లిచ్చి, పంచాంగము చదివించి, 'ఈయేఁట మంచివర్షములు కురియును, పంటలు సమృద్ధిగఁ బండును' అని పురోహితునిచేతఁ జెప్పించి, ఖత్తులు వ్రాయించుచుండిరి! ఎప్పుడు రైతు ఖత్తు వ్రాయునా యని అప్పటిజమీందారులచింత. ఎప్పుడు రైతు భూమివిడుదల చేయునా యని యిప్పటికొందఱుజమీందారులచింత!! ఇది యెంతయును కాలమహిమ!!!

ఆరాతిపద్ధతివలన దేశముఖులు కొందఱు దోపిడిపనులు చేసినను తమరైతులను దోచుకొనువారు కారు. వేఱుదేశముఖులరైతులను దోచుకొనుచుండిరి.

ఇట్లు జరుగుచుండఁగా ఉత్తరసర్కారు లనఁబడు నయిదు సర్కారులలో (జిల్లాలలో) ముస్తఫానగర్ (కొండపల్లి), ఏలూరు, రాజమహేంద్రి, శ్రీకాకుళము సర్కారులు హైదరాబాదుతోఁ జేయఁబడిన యొడంబడికప్రకారము (౧౭౬౬ నవంబరు ౧౨వ తే.) ఇంగ్లీషుకంపెనీవారికి వచ్చెను. ముస్తఫానగర్ ([illegible]

గ్రామవారీ లేక మహల్వారీపద్ధతి

ఈపద్ధతి అగ్రా మొదలగు పరగణాలలో వాడుకయందున్నది. ఇది శాశ్వతమైన అమరకపుపద్ధతి కాదు. గ్రామసముదాయములకు హక్కుభుక్తములుగల యీ అమరకపుపద్ధతి గ్రామము అన్న దేశములలో నవలంబింపవలసినయావశ్యకము కలిగినది. గ్రామసముదాయము యొక్క అంతకును తన గ్రామభూములయందు హక్కుభుక్తములు కలిగి యుండుటవలన భూమిపన్ను చెల్లింపవలసినభారము, ఆ గ్రామసముదాయముపై యుండుట తటస్థమైనది. మరియు ఒక గ్రామమే గాని కొన్ని గ్రామములు కలిసినపరగణాయే గాని హక్కుభుక్తములు బహుసంఖ్యాకులైన భూస్వాములతోఁగూడ నిట్టియమరకపుపద్ధతియే సులభముగాఁ గనఁబడినది. కాఁబట్టియే అయోధ్యయందలి తాలూకాదారీఅమరకము గూడ నీతరగతిక్రిందకే వచ్చునని చెప్పుట కవకాశము కలిగినది. ఈ గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధతి 'అజమీరు' రాజ్యము, పంజాబుదేశము, 'మధ్యపరగణాల' యందుఁ జేయఁబడినది.

౧౭౬౬ లో ఇంగ్లీషువారికి వచ్చెను. ౧౭౮౮ మొదలు ౧౭౯౪ వఱకు జిల్లాలు హాంబీరుల్లీ యనువారికి నిజారాగా నుండెను. ౧౭౯౦ మొదలు కొన్ని సంవత్సరములవఱకు కంపెనీవారు పూర్వపు దేశముఖులే భూమికి యజమానులని యెంచి రేటేట వారికి పట్లు ఇయ్యఁదొడఁగిరి. ఈదేశముఖులకే, బంగాళదేశమందలి జమీందారు లన్న పేరుపెట్టి యప్పటినుండియు, జమీందారు లని పిలువఁదొడంగిరి. ఇది ఉత్తరసర్కారులలో ఇంగ్లీషువారిచేఁ గ్రొత్తగఁ బెట్టఁబడిన పేరు. ఈజమీందారులకుఁ గొన్ని రెండ్లమందు పేటేటి కాట్లను, పిదప మూఁడేండ్లకాట్లను, పదేండ్లకాట్లను నిచ్చిరి. పిదప ౧౮౦౨ లో వీరికి అప్పటియాదాయమును బట్టి సులభమైన పిస్తునకు శాశ్వతమైనకౌల్లిచ్చిరి. దానివలన మిదిరలకే వ్రాయఁబడినది ఇట్లు బ్రిటిషుప్రభుత్వముక్రిందికి వచ్చినదేశముఖులు సులభ మగుపిస్తు ఇచ్చుపద్ధతిమీఁద గొప్పగొప్ప సంస్థానములకు నధిపతు లైరి. దేశముఖీహోదాకు సంబంధించినయధికారము ౧౮౦౨ లోఁ బ్రభుత్వమువారు తీసివేసిరి. దేశపాండ్యాలకు సంబంధించినయధికార మిది వఱకే, శాశ్వతపట్టాలు వచ్చినతరువాత కొన్నిచోట్ల జమీందారులు తీసివేసిరి కొన్నిచోట్ల సర్కారువారే తీసివేసిరి. ఈయధికారమును తీసివేయునప్పుడు కొందఱు దేశపాండ్యాలకుఁ గరిణీకము లిచ్చిరి, కొందఱకు దేశపాండ్యాగిరికి బదులు అగ్రహారము లిచ్చిరి. కొందఱు దేశపాండ్యాలకు జమీందారీలుకూడ నీయఁబడెను.

ఇంక నైజాములో నున్న యాంధ్రదేశమందలి దేశముఖుల స్థితి యేమైనదో చూతము. కొన్నిదినములు పోయినతరువాత నిజాము వారు రాపద్ధతి మానివేసి గ్రామముల నైతలకే అమరకపుతేది అమానీ పద్ధతిని బ్రారంభించిరి. అంత దేశముఖులయధికారము తగ్గి, గ్రామము మీఁద వచ్చు నైతసైన్యములోనుండి మాటి కింత యని రుసుము మాత్రము పూర్వమునలెనే వారికి ముట్టుచుండెను. పిస్తు వసూలు చేయుట మొదలగునధికారము లుండెను. అంత నీపూర్వపద్ధతి మానివేసి, జిల్లాబందీ చేసిరి. జిల్లాబందీ యనఁగా బ్రిటీషుప్రభుత్వములో నున్నట్లు, జిల్లాలుగను తాలూకాలుగను దేశమును విభజించి, నానికి తేనెతేనె అధికారులను నియమించి, ఆయధికారులచే నవి పరిపాలింపఁజేయుట. తేఁటయేని లేకుండ నిక్కదివారి హక్కులను హక్కుతో వారి నిక్కసిమిచు మానిపుట. ఇట్లు జిల్లాబందీ యగుటవలన దేశముఖ గౌరవములు దేశముఖులు రుసుమధికారముల నిలుపుకొనిరి. దుండు

సర్ సాలార్‌జంగుమంత్రిత్వకాలమున దేశముఖ గిరిహోదాను తీసివేసి, అప్పటి దేశముఖులుగ నున్నవారికి వారివారిపరగణాలమీఁద వచ్చుదు చెల్లుచున్నపిస్తునుబట్టి నూటికి యిరువదియైదు వంతున, రుసుము-అనఁగా శాశ్వతమైన పెన్షను-ఏర్పఱిచిరి. వారిభుక్తములో నదివఱకున్న సాగరభూములు పిస్తు లేకుండ నిచ్చిరి. కొందఱకు గ్రామములు పెల్గిరీలు (మనసబులు) ఇచ్చిరి. ఇట్లు నైజామురాజ్యమందలి దేశముఖులు అంతరించిరి. వారిసంతతివా రిప్పటికిని అధికారవిరహిత మైన దేశముఖపదవిని ధరించుచు వంద రెండువందలరుసుమును తెచ్చుకొనుచు జీవనము గడపుకొనుచున్నారు. ఇప్పటికిని వీరిని మీ రెవరని యడిగినచో "మేము దేశముఖులము, మాకు నలువది గ్రామములు గలవు, ఏఁబది గ్రామములు గలవు" అని చెప్పుకొందురు. నలువది గ్రామము లున్నవి యనఁగా, పూర్వము నలువది గ్రామములకు వారి పూర్వులు దేశముఖు లన్నయధికారులుగ నుండిరి. రుసుము ఏర్పఱిచినప్పుడు, గ్రామములమీఁది అప్పటియాదాయమునుబట్టి యేర్పఱిచిరని యర్థము. ఇప్పు డాగ్రామములలో వీరి కే విధమైన యధికారమును లేదు. జనులయజ్ఞానముచేతనో యింకను కొందఱు దేశముఖవంశము వారు ఆగ్రామములలో తామే దొరల మని యధికారము చెలాయించుకొనుచున్నారు. కాని యది లేనిసంగతి. ఇట్లు పూర్వ మెక్కువవిధమైన యధికారముతో గలిగియున్న దేశముఖులలో బ్రిటీషు ప్రభుత్వముక్రిందికి వచ్చినవారు జమీందారులై తమతాలూకాలకు శాశ్వతప్రభువులై యనుభవించుచున్నారు. నైజాములోనే యున్నవారు రెండటి యుపకారాలకు లోఁగొట్టుకొని అధికారములు గూడఁ గోలుపోయి, చిన్న మొత్తములకు ఉపకారవేతనముగఁ బొందుచు నితరులతోపాటు స్థితిపాయనదారు లైరి! ప్రభుత్వభేదమువలన దేశముఖులస్థితిగతులలో నింత భేద మేర్పడినది! మనగాలనజమీందారులపూర్వులు మనగాలపరగణాకును చింతకానిపరగణాకును దేశముఖులుగ నుండిరి. ౧౭౬౬ విభజనలో మనగాల బ్రిటిషులోఁ బడినది. చింతకాని నైజాములోఁ బడినది. అంతమువలన పూర్వము వీరు రెండుపరగణాలకును సమానులైనవారే. నంతకారణము, రెండుతాలూకాలు నైజాముపరిధియందును, ఆయా ముఖ్యయందును సమానములైనను, ఆరుటలు ములో ఒక బాధావారికి మనగాల శాశ్వతభుజమీందారీగ దక్కినది. రెండవ శాఖవారికి చింతకానికి నైజాముసర్కారువలన సంవత్సరమునకు నైదు వందల రుసుమునుమాత్రము ముట్టుచున్నది.

పేషావరు మొదలగు దేశములు

పేషావరు జిల్లా మొదలుకొని యమునానదివఱకు నున్న ప్రదేశమందలి గ్రామములు సాధారణముగా 'ల్యాండులార్డ్సు' గ్రామములు. కావున నవి 'పట్టాదారీ', 'భాయిచారీ' తరగతులక్రింద నుండుట తటస్థించినది. బంగాళా రాజధానియందువలెనే ఈ దేశమునందుఁగూడ గ్రామాధికారులకు భూస్వాములతో ౧౦-సంవత్సరములవఱకునకు కొకవిధముగ అమరకము చేయఁబడినది. గ్రామాధికారిత్వము ఒకనికిఁ గాని అనేకభాగస్వాములకుఁగాని, గ్రామసమాజమునకుఁగాని యుండవచ్చును. సంపూర్ణ, అసంపూర్ణ, పట్టాదారీ, భాయిచారీ భేదములతో నున్న ల్యాండులార్డ్సు గ్రామలక్షణములనుబట్టి యిట్టియధికార మేర్పడును గాన ల్యాండులార్డ్సుగ్రామలక్షణములను సవిస్తరముగా గ్రహింపవలసియుండును. ఈ గ్రామముల నమరకము చేయుటలో పదిసంవత్సరముల యమరక మయినపిమ్మట నా యమరకములయందు భేదముంబట్టి శాశ్వతముగాఁ జేయవలయును నని మొట్టమొదట నుద్దేశించిరి గాని అట్లు చేయుటవలన గ్రామములయందలి స్వాతంత్ర్యమైన హక్కుగాఁ గలహక్కులకు భంగము కలుగుట తటస్థించు ననియు, గ్రామసంఘములోఁ జేరియుండు హక్కుభుక్తములను నిర్ణయించు యత్యావశ్యక మనియుఁ దలఁచి శాశ్వతపుటమరకపుపద్ధతిని వదలిపెట్టి ౧౮౨౨-వ సంవత్సరమున జారీచేయఁబడిన ౭-వ నంబరు 'రిగ్యులేషను'ను బట్టి మొంబాయిరి గ్రామవారీఅమరకము చేసిరి. ఈవిధముగా నీరిగ్యులేషనుబట్టియే ఓఢ్రదేశమందుఁగూడ నమరకము చేయఁబడినది. అందు ప్రతియొక్క గ్రామమును దీసికొని ప్రతిక్షేత్రమునకు పాయదారునియొక్కయు రైతుయొక్కయు భూస్వామియొక్కయు హక్కుభుక్తములను సవిస్తరముగాఁ బరిశీలించి ౧౮౩౩-వ సంవత్సరమున ౬౦-సంవత్సరముల వఱకునకు గ్రామవారీఅమరకము చేయఁబడినది. తరువాత ౧౮౯౦-సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౯౦౦-సంవత్సరము లోపున నీయమరకము మరలఁ బరీక్షింపఁబడి గ్రామవారీఅమరకము చేయఁబడినది. ఈ గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధతిలో శిస్తు [illegible] మునకు పూర్వపురాజభాగమైన పంటలోని యాఱవవంతు పన్నుగాఁ బుచ్చుకొనుటయే ప్రధానోద్దేశము. ఈ గ్రామవారీ సెటిలుమెంటు ఆగ్రా, అయోధ్య సంస్థానములలోఁ జేయఁబడినను ఆయాదేశములలోఁ గొంచెముకొంచెము భేదములు కలిగియున్నవి. ఈ యమరకపుపద్ధతి ౧౮౩౩-వ సంవత్సరములోఁ గొన్ని మార్పులు చెందినది. గ్రామములయొక్క సరియైన రాబడిమొత్తమును నిర్ణయించుట ముఖ్యమయినందున [illegible] ననేకములయిన యేర్పాటులు చేసి నిశ్చయింపవలసివచ్చినది. ఆమొత్తము నిశ్చయించినపిదప గ్రామమందు హక్కుభుక్తములు గలవారిహక్కుభుక్తములంగతి సరిగా నిర్ణయించినపిమ్మట నాయా గ్రామములపైఁ జెల్లవలసినశిస్తు నిర్ణయింపవలసివచ్చినది. ఇట్టియేర్పాటు లన్నియు సాధ్యము కానంతకాలము [illegible]తోఁ జేసి గ్రామవారీసెటిలుమెంటు చేయఁబడినది. అయోధ్యయందు తాలూకాదారీసెటిలుమెంటు చేయునప్పుడు గ్రామవారీశిస్తు మొత్తము నీవిధముగానే నిశ్చయించి తాలూకాదారుల స్వాధీనములో నున్న గ్రామము లన్నింటికిని శిస్తుమొత్తము తాలూకాదారులవలన వసూలు [illegible] వారు పుచ్చుకొనుచుండిరి. మధ్యపరగణాలలో నీ గ్రామవారీఅమరకమే కొన్నియేర్పాటులతోఁ జేయఁబడినది. పంజాబుదేశమందుఁగూడ నీ గ్రామవారీయమరకమే యించుకఁగొన్ని యేర్పాటులతోఁ జేయఁబడినది. ఈపైనిఁ జెప్పినదేశములయం దంతటను సాధారణముగా గ్రామవారీ అమరకపు పద్ధతినే అమరకము చేయఁబడినను శిస్తు నిర్ణయించుట మాత్రము వేఱువేఱువిధములగురీతి ననుసరించి చేయఁబడినది.

ఎడారులయందును పెద్దపెద్ద నదులవలన నప్పుడప్పుడు భంగముఁ జెందుచుండు ప్రదేశములయందును, కొన్ని సంవత్సరములవఱకునకు శిస్తు నిర్ణయించి అమరకము చేయుపద్ధతి వీలు లేదు. కాఁబట్టి అట్టి భూములయందుఁ బ్రతిసంవత్సరము సాగు చేయఁబడిన ప్రదేశమును నందలి పంటను నిశ్చయించి దానింబట్టి శిస్తు నిర్ణయించు నేర్పాటు జరుగుచున్నది. ప్రస్తుత మిట్టియమరకపుపద్ధతి పంజాబు బర్మాదేశములలో నున్నది. పంజాబుదేశమున సాగుబడిలో నున్న ప్రదేశములో ౧౫-వ వంతు ఇట్టియమరకములోనే యున్నది. ఉత్తరబర్మాదేశములో వర్షవృష్టిదోషము తఱచు గావున నచ్చటఁగూడ నీయమరకపుపద్ధతియే అవలంబింపఁబడినది. పంజాబులో 'కెనాల్ కాలనీస్' యందును బొంబాయి రాజధానిలో సింధునదీప్రాంతములయందును నీయమరకపు పద్ధతియే అవలంబింపఁబడినది. [illegible] రాష్ట్రమందు బొంబాయి రాష్ట్రమునందలి రైతువారీపద్ధతికి అతిస్వల్పభేదములతో నమరకము చేయఁబడినది.

గ్రామవారీసెటిలుమెంటుపద్ధతిలో నొక్క భూస్వామిభుక్తాధికారములో ననేక గ్రామము లుండి వాని కన్నింటికిఁ గలిపి యొకమొత్తముగా శిస్తు నిర్ణయించి అట్లు శిస్తు నిర్ణయింపఁబడిన గ్రామములుగల యెస్టేటులోని గ్రామములను మరల లోపాయికారీ సెటిలుమెంటు చేసి గ్రామవారీశిస్తు నిశ్చయించుటయుఁ గలదు. ఒక్క గ్రామము గాని, అనేక గ్రామములలో నున్న వేఱువేఱుభూములు గాని కలసి కొందఱు భూస్వాములయధీనములో నుండుట తటస్థపడి యాజమాన్యమును బట్టియు సెటిలుమెంటు చేయఁబడినప్పుడు అట్టి గ్రామమునకుఁ గాని అట్టిభూముల సముదాయమునకుఁ గాని యేర్పఱుపఁబడిన శిస్తుమొత్తమునకు వారియం దనుభోగభుక్తము గలవారందఱును [illegible] యుందురు. ఆశిస్తును కొందఱును కలసికాని ప్రత్యేకముగఁగాని చెల్లించుటకు బాధ్యత కలిగియున్నారు. ఎవరిభాగము వారు చెల్లింపని [illegible] దీసికొనువారు నిబాధ్యత తప్పదు. అయినను గ్రామములన్నిటిలో [illegible] బట్టి భాగస్వాములయొక్క హక్కుబాధ్యతలను ప్రత్యేకముగా నిర్ణయించి లెక్కలలో వ్రాయఁబడుచున్నవి. గ్రామమందలి భూములను అట్టిభూములు సేద్యము చేయువారిని, శిస్తు చెల్లింపవలసిన బాధ్యత గలవారిని గ్రాములు సర్వేచేసి సెటిలుమెంటు చేయునప్పుడు [illegible] ముగా లెక్కలలో వ్రాసియుంచుటవలన గ్రామవారీశిస్తు నిర్ణయించుట

కును పిస్తు చెల్లించుటకుహక్కుకలవారి చేర్పులుచుటకును, గ్రామాధికారులయొక్కయు కొన్ని రయితులయొక్కయు లోపాయికారీభూస్వాములయొక్కయు దేవస్థానములయొక్కయు ఇతరులయొక్కయు జాగ్రాముభూములయందలి హక్కులు, ఫలసాయములోనిభాగములును విశ్వాయించబడుచున్నవి.

అస్సాము

అస్సాంరాష్ట్రములోని సిల్హెట్, గోల్పారా అను రెండు రాష్ట్రములను కారణవాలీను ప్రభువుకాలమందు, అనఁగా పదునెనిమిదవ శతాబ్దియంతమున శాశ్వతపు సెటిల్మెంటుక్రింది కేఁబడినవి. అజిల్లాలమిరాసీదారులును, జమీందారులును అప్పు డేర్పడిన రీతిన్యాయశాల్లనే ఇప్పటికిని శాశ్వతముగా చెల్లించుచున్నారు. వారికి తాము పేద్దకు చేయుభూములలో సంపూర్ణమయిన స్వామ్యము కలుగు వంశపారంపర్యముగా అనుభవించుహక్కు కాక వారియిష్టానుసారము దానవిక్రయాదివినియములు చేసికొనవచ్చును. రివిన్యూ శాఖకు తప్ప గవర్నమెంటువారికి దానిని విక్రయించుటకుఁ గాని, లేక మిరాసీదారులను, జమీందారులను తొలఁగించుటకుఁ గాని హక్కు లేదు. సిల్హెట్లో గవర్నమెంటునకు చెందు ల్యాండు రివిన్యూ మిక్కిలి స్వల్పము. 'టెంపొరరి సెటిల్మెంటు'లో నున్న భూములకు సగటున మీఁద ఎకరమునకు రు ౧-౩-౦ చెల్లుచుండఁగా శాశ్వతపు సెటిల్మెంటునకు లోఁబడినభూములమీఁద ఎకరమునకు సుమారు రు ౦-౩-౬ లు చెల్లుచుండినట్లు నిర్ధారణచేయఁబడినది. సిల్హెట్లో ఇట్టిభూస్వాములక్రింద నున్న రైతులకు 'జోతిదారు' లనియు, 'జోతిదారుల' పట్టాలలోనిభూములకు 'జోతు' లనియు పేరు.

౧౮౬౯-వ సంవత్సరపు ౩-వ నెంబరు చట్టముప్రకారము జోతిదారులకు శాశ్వతపుజిరాయితీహక్కు కలిగింపఁబడినది కాని, భూస్వామియనుమతి లేక 'జోతిదారు' తనపట్టాభూమిని విక్రయించుటకు వీలు లేదు. ఇందువల్ల రైతులకు, అనఁగా జోతిదారులకు తమపట్టాభూములను తనఖాపెట్టుకొనుటకును, విక్రయించుకొనుటకును చాల చిక్కులు కలుగుచున్నవి. భూస్వామియిష్టము లేనియెడ తనఖా గాని, క్రయము గాని జరిగినప్పుడు తనఖాదారులును, 'విక్రయదారు' లును భూస్వాములచేత భూమియందుండి తొలఁగింపఁబడి చిక్కుపడుచున్నారు.

గోల్పారాజిల్లాలో జోతిదారులకు తమభూముల నితరరైతుల కమరకము చేసికొని అనుభవించు ఆచారము కలదు. ౧౮౮౬-వ సంవత్సరము 'గోల్పారా టెనెన్సీయాక్టు' ప్రకారము జోతిదారులకును భూములలో శాశ్వతపుజిరాయితీహక్కు కలుగఁజేయఁబడెను. జోతిదారులక్రిందిరైతులకు వారొకగ్రామములో పండ్రెండుసంవత్సరము లెడతెగకుండ భూమిని సాగు చేసినయెడల వారికిఁగూడ భూమిలో జిరాయితీహక్కు ఏర్పడుచున్నది. కొన్ని షరతులకు లోఁబడి జోతిదారులును, వారిరైతులును వారిజిరాయితీహక్కులను తనఖాపెట్టుకొనవచ్చును. తమజిరాయితీహక్కుల నితరులకు సంక్రమింపఁజేసినప్పుడు భూస్వామికి 'ట్రాన్స్ఫరుఫీజు' చెల్లింపవలసియుండును.

ఇట్టి శాశ్వతపుసెటిల్మెంటునకు లోఁబడియుండిన సిల్హెట్, గోల్పారాప్రాంతములు తప్పఁ దక్కిన అస్సాంరాష్ట్రమునందలి భూమి యంతయు గవర్నమెంటువారిక్రిందనే యున్నది. గవర్నమెంటువారు భూమిని కొన్ని సంవత్సరముల కాలపరిమితితోఁ గాని, లేక ఏఁటేటఁ గాని కౌలున కిచ్చుచుందురు. నూతనముగా సాగు లోనికి తీసికొనిరాఁబడిన భూముల కిట్టి 'పాలీవాకాల్లు' ఈయఁబడును. ఏఁటేట, కౌలుదారుని మార్చుటకు గవర్నమెంటున కధికార మున్నను సరిగా పిస్తు చెల్లించినంతకాలము ఒకరైతునకే కౌలు ప్రతిసంవత్సరము నియ్యఁబడుచుండును. ఈ 'పాలీవాకాల్లు' పొందు రైతులకు వారిపట్టాలోని భూమిని విక్రయించుటకు వారి కధికారము లేదు. అయినను, అట్లు వారు విక్రయించుకొనుటయు, గవర్నమెంటువా రట్టియాక్షేపణయు చేయకుండుటయు జరుగుచున్నది. ఇట్టిభూమి సంపూర్ణముగా వ్యవసాయమునకు లాయకు చేయఁబడిన తరువాత ఈ 'పాలీవారైతు' లకు మరతుకాల్లు ఇయ్యఁబడుచున్నవి. మరతుకాలు పొందురైతులకు వారిపట్టాభూమియందు సంపూర్ణమయిన జిరాయితీహక్కు ఏర్పడుచున్నది. వంశపారంపర్యముగ అనుభవించుటకే కాక విక్రయాదికములు చేసికొనుటకుఁగూడ హక్కు కలదు. ౧౮౮౬-వ సంవత్సరమునకు తరువాత అస్సాంవాలీ(లోయ)లో గవర్నమెంటువారికాల్లలో కొత్తప్రకరణము చేర్చుచున్నారు. అది ఏమనఁగా, కౌలుదారు తనపట్టాభూమిని మతియొకవ్యవసాయదారునికి తప్ప అన్యులకు విక్రయింపఁగూడ దని. దీనియుద్దేశ మేమనఁగా, భూమి పెట్టుబడిదారులయిన మార్వాడీలపరము గాకుండుటకే. ఈమరతుకాల్లు పొందినపట్టాదారులలో పాయకారీరైతులకు భూమియం దెట్టిహక్కును లేదు. భూమిని స్వయముగా సాగు చేయులోపాయకారీరైతులకు జిరాయితీహక్కులు కలుగఁజేయవలెనని గవర్నమెంటువారు పెక్కుసారులు ప్రయత్నించిరి కాని ఈప్రయత్నము లింతవఱకును కార్యరూపమును దాల్చలేదు.

అస్సాంవాలీ(లోయ)లో సంపూర్ణముగా పిస్తు లేనట్టియు, సగముపిస్తు చెల్లించునట్టియు భూములు కలవు. మొదటిరకముభూములకు 'లాఖిరాజ్' భూము లనియు, రెండవరకముభూములకు 'నిస్ఫఖిరాజ్' భూము లనియు పేరు. ఇవి పూర్వకాలమందు హిందూదేవస్థానములలో నౌకరీ చేయు అర్చకులు మొదలగువారి కియ్యఁబడిన ఈనాములవంటివి. ఇవి ముఖ్యముగా కామరూపము జిల్లాలో ఎక్కువగానున్నవి. ఇట్టి 'లాఖిరాజ్' దార్లకును 'నిస్ఫఖిరాజ్' దార్లకును వారిక్రిందిరైతులకును గలహక్కులను గూర్చిన వివాదములు మిక్కిలి క్లిష్టముగాను, అస్పష్టముగాను యున్నవి. వీనిని నిర్ధారణ చేయుటకు గవర్నమెంటువారు ప్రయత్నించుచున్నారు.

బర్మాదేశము

౧౮౫౨-వ సంవత్సరములో బర్మారాజ్యము నింగ్లీషువారాక్రమించుకొనుటకుఁ బూర్వము దక్షిణబర్మాదేశము బ్రిటిషుబర్మా యని పిలువఁబడుచుండెను. ఇప్పుడు బర్మాదేశము లోయరుబర్మా అనియు, అప్పరుబర్మా యనియు రెండుభాగములుగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. పూర్వము లోయరుబర్మాలోఁ జేరినపట్టణములు కొలఁదిఖండములుగా విభజింపఁబడి ఆయాఖండములశిస్తు 'ధంగీ' యను ఉద్యోగస్థునిద్వారా వసూలు చేయఁబడుచుండెను. ఈ 'ధంగీ' భూమి పన్ను వసూలు చేయుటయేకాక క్రొత్తగా సేద్యము చేయఁబడిన భూమిని కొలచి ప్రతిసంవత్సరము శిస్తుమొత్తమును దెలియఁజేయు లెక్క తయారు చేయువలయును. ఇప్పుడు డాఖుగీలను తొలఁగించి క్రమక్రమముగా గ్రామమున కొక్కొక్క పెద్ద నేర్పఱచుచున్నారు.

పూర్వము బర్మారాజ్యములో భూమిహక్కు, ముందు భూమిని వ్యవసాయమునకుఁ దీసికొనివచ్చినవాని దయియుండెను. ప్రప్రథమమున భూమి విస్తారముగా నుండి జనసంఖ్య తక్కువగా నుండుటవలన ఒకటి రెండుసంవత్సరము లొకప్రదేశమునందు వ్యవసాయము చేసి తరువాత రెండుమూఁడుసంవత్సరము లింకొకచోట వ్యవసాయము చేయుచు నిష్టము వచ్చినచోట వ్యవసాయము చేయుచువచ్చిరి. ఇట్లు వ్యవసాయము చేయఁబడినప్రదేశమును ప్రతిసంవత్సరమును కొలచి ప్రధానరెవిన్యూఅధికారి శిస్తు నిర్ణయించి యాప్రకారమే కొన్నిసంవత్సరములు వసూలు చేయుచువచ్చుచుండెను. బర్మాదేశములోనిభూమి మిక్కిలి ఫలవత్తరమైనది. ఈభూమిలో వరిపంట విస్తారముగా పండుభూమి గలదు. తక్కిన భూమిలోఁ గొబ్బరిచెట్లు మొదలగున ఫలవృక్షారామములు కేవల ముండును. తోఁటలలోఁ బెట్టున కింత యని పన్ను వేసి అమరకపు శిస్తు వసూలుచేయఁబడును.

ఇప్పుడిప్పుడు లోయరుబర్మాలో సరియైన సెటిలుమెంటు చేయఁబడినది. ఆసెటిలుమెంటు రయితువారీ అమరకపుపద్ధతిని బోలియున్నది. ప్రతిభూస్వామియు తనభుక్తములో నున్నభూమియొక్క వైశాల్యమునుబట్టి యేసంవత్సరమున కాసంవత్సరము విధింపఁబడు శిస్తును సెటిలుమెంటురేట్లప్రకారము ఇయ్యవలసియున్నది. అట్టి భూస్వామి, అక్కఱలేనప్పుడు తనసేద్యములోనిభూమిని అంతయుఁ గాని కొంతగాని వదలిపెట్టవచ్చును. మొదట పండినపంటలో ౧౨-వ వంతు పన్నుగా వసూలు చేయఁబడుచుండెను. తరువాత వ్యవసాయపుఖర్చులు పోఁగా మిగిలినదానిలో సగము వసూలు చేయుట ప్రారంభించిరి. రూమాకొండలప్రదేశములో 'టాంగ్యా' అను పోడువ్యవసాయము చేయఁబడుచున్నది. ఈవ్యవసాయము ఆయా ప్రాంతములయందలివారు చేయునది. గాపుల వారికుటుంబములలో 'దా' అనుకత్తిని ధరించి దాని నుపయోగింపఁగలుగుపురుషుల కందఱకును గొంచెము రొక్కము పన్నుగా విధించి సంవత్సరమున కొకసారి వసూలు చేయఁబడుచున్నది.

థీబారాజు రాజుగా నుండినకాలమున, అప్పరుబర్మాలో భూములు రెండువిధములుగా విభజింపఁబడియుండెను:

౧. రాజులసొంతభూము లనియు,

౨. రాజుసొంతము కానిభూము లనియు.

ఇందు రాజుసొంతభూములలోఁ గొన్ని రాజుగారియొక్క యాగార్థము కానిసగాం ద్రచే సేద్యము సేయఁబడుచుండుభూములును, లంకలును, మిక్కిలి ఫలవత్తరమైనభూములును, అక్వైనిబులును, రాజుగారియుద్యోగస్థులకీయఁబడినభూములును. రాజుసొంతభూములు తక్కినవ్యవసాయమునకనట్టివియు కానట్టివియు నగుభూము లన్నియు నిజరము లైనవి. ఈభూములమీఁదను పన్నింత నిశ్చయింపఁబడ లేదు. వ్యవసాయము చేయుచున్నభూములయొక్క హక్కుభుక్తము లాచారమునుబట్టి నిర్ణయింపఁబడుచుండెను. ప్రజలందఱును భాగ్యవంతులును బీదలునుకూడ కొక్కచోవిధమై ఒక్కచోరేటుగల 'థాథమేడు' అను ఇంటిపన్ను నిచ్చుచుండిరి.

ఈథాథమేడుపన్నే భూమిపన్నుగా నింగ్లీషుదొరతనము వారు మార్చి భూమి నమరకము చేయుపద్ధతి వసూలులోనికిఁ దీని కొనివచ్చిరి. ౧౮౦౧-వ సంవత్సరమున జారీచేయఁబడిన రిస్యులేషనునుబట్టి భూములు అమరకపరిచి శిస్తులు వసూలు చేయఁబడుచున్నవి. బర్మాదేశమందలిభూములయమరకపుస్థితి రైతువారీపద్ధతి ననుసరించి యున్నను నింకను సరియైనస్థితిలోనికి వచ్చియుండలేదు.

ప్రస్తుతము బర్మాదేశములో వ్యవసాయము చేయురయితులు తక్కువగా నున్నహేతువువలన బంజరుగా నున్నభూమి విస్తారము గలదు. ఈభూమి మిక్కిలి ఫలవంతమైన దయినను సేద్యము చేయుటకు రయితులు లేక బంజరుగా నున్నది. ఇప్పుడు దొరతనమువారు దరఖాస్తుదార్లకు దరఖాస్తునిబంధనల ననుసరించి భూముల నిచ్చుచున్నారు. భూములు గావలసినవారు మంచి ఫలవంతమైనభూమిని బర్మాదేశములో జిరాయితీహక్కులతో దరఖాస్తులమీఁదఁ బొందుటకిప్పుడు మంచియవకాశము గలదు. రయితులను జేర్చి బర్మాదేశమందలి భూమిని మంచివ్యవసాయములోనికిఁ దీసికొనిరావలెనని దొరతనమువారు కొన్నియేర్పాటులను జేసిరి. రయితులు విస్తారముగా నక్కడఁ బ్రవేశించినగాని యిప్పటి పడుభూములను దొరతనమువారు కొంతకాలమునకుఁ దీసివేయవచ్చును.

లాఖిరాజ్ భూములు

భూమిపన్ను చెల్లింపఁబడనిభూము లన్నియు 'లాఖిరాజ్' భూము లని చెప్పఁబడును. ఇట్టిభూములు శిస్తు లేకుండ నిరూపింపఁబడినవి. ఇందు భూస్వాములకు భూమియందు హక్కుగలుగునట్లు ఇయ్యఁబడినవి 'మిల్కు' అని చెప్పఁబడును.

ఇట్టిభూములు ధర్మమునకు పండితులకును ప్రసిద్ధులగు వైష్ణవులకును పాఠశాలలు, మసీదులు, దేవాలయములు, విష్ణుక్షేత్రములు,

గోరీలు మొదలగువానికి ఈయఁబడినవి. భూమిమీఁదను చెల్లింపఁబడు చున్న పిస్తు కొట్టివేయఁబడినట్టివి గాని పిస్తు లేకుండఁగనే యియ్యఁబడి నట్టివి గాని అగుభూములు 'మఆఫీ' లేక యీనాము లనఁబడును. ఇట్లీయఁబడినభూములు గాక సర్కారునకు యుద్ధవిషయమునఁ గాని యితర వ్యవహారవిషయమునఁ గాని మేలు చేసినవారికి పెద్ద పెద్ద ప్రదేశములు పిస్తు లేకుండ 'జాగీర్లు' అను పేరుగల ఈయఁబడి నవి. మొగలాయీచక్రవర్తులరాజ్యమున సర్కారు ఉద్యోగము చేసిన యుద్యోగస్థుల కందఱకును మనసబ్దారీలతోపాటు పిస్తు లేకుండ కొన్నికొన్నిప్రదేశములు వారివారిప్రవర్తులంబట్టి యియ్యఁబడెను. వీని యన్నిటిని జాగీర్లు అని పేరు

సాధారణముగా నున్న బంజరుభూములు దేశమం దంతటను గలవు. బంగాళరాజధానిలో నిట్టిబంజరుభూములు శాశ్వతముగా నమరకము చేయఁబడినయెస్టేట్లకు సంబంధించినవి. ౧౮౧౯-వ సంవత్సరము వఱకు జమీందారులు యెస్టేట్లజమీందా రిష్టము వచ్చిన ట్లాక్రమించుటకు వీలు కలుగుచుండెను. తరువాత ౧౮౩౫-వ సంవత్సరమున జారీ చేయఁబడిన రిగ్యులేషనునుబట్టి అట్టిబంజరుభూముల నాక్రమించు కొనక కొన్నింటిని పల్లెలు అడవులక్రిందను దక్కినవానిని వ్యవ సాయదారులకు కవులుక్రిందను ఇచ్చుచునుండిరి. సంయుక్తపరగ ణాలు అయోధ్యయం దున్న అవధ్ శేగ్రామముతో సంబంధించినవి, ఆగ్రామముతో కలిసి అమర్చుచుండిరి.

పర్వతప్రాంతమందలిజిల్లాలలోని పెద్దబంజరుభూములును పెద్ద పెద్ద అడవులును దొరతనమువారివశమునందే యుంచుకొనిరి. అయోధ్యలో తాలూకాదారీయెస్టేట్లకు సంబంధించినబంజరుభూమి ౫౦౦ యెకరములవఱకు, ఆయెస్టేట్ల కిచ్చి దక్కినవానిని దొరతనము వారే వశము చేసికొని పిస్తు నిర్ణయించిరి. మధ్యపరగణాలయందును పంజాబుదేశమందును ప్రతిగ్రామమునకును సేద్యము కాఁబడినభూమికి ౧౦౦-కి ౨౦౦ లుగా బంజరుభూమి గ్రామస్థులయుపయోగమునిమి త్తము వదలిపెట్టి దక్కినభూములకు పిస్తు కట్టిరి. రయితువారీ-అమర కములో నున్న బొంబాయి, మదరాసురాజధానులయం దున్న బంజరుభూమిలోఁ బ్రతిగ్రామమునకును బశువుల మేఁతకు కావలసి నంతభూమి విడిచిపెట్టి దక్కిన దంతయు సొంతహక్కుగల భూమిగా నెంచఁబడి సర్వేనెంబర్లుగా విభజింపఁబడి ఆ యాభూముల స్థితినిబట్టి పిస్తు ఏర్పఱచి అమలులోనికి తీసికొనిరాఁబడెను. బంజరు భూములు సాధారణముగా నీక్రింద వివరింపఁబడినపద్ధతులనుబట్టి అమరకము చేయఁబడుచున్నది —

బంజరుభూముల-అమరకము

౧. పెద్దపెద్దచెట్లచే నిండియుండి అడవిగా నుపయోగింపఁ బడుటకు వీలైనను అమరకము చేయఁబడదు. గాని చెట్లచేతనో నిండి యుండి సేద్యమునకుఁగాని తోఁటలు మొదలగునవి వేయుటకు తగిన గాని పెంపకమునకైనభూము అమరకము చేయఁబడును. బంజరుభూములు ముందు తనిఖీచేసి అవి అడవిగా నుపయోగించుటకు పనికిరా వని తోఁచినప్పుడు బంజరుభూమి అమరకముచేయుటకు వ్రాయఁబడిననిబంధనల ననుసరించి అమరకము చేయఁబడును.

౨. ఇట్లమరకము చేయఁబడుభూమి కొన్ని సంవత్సరములకు వ్యవసాయమునకు లాయకుగా చేసికొనుట కవసరమైనకాలపరిమితి ననుసరించి సరుసాయమైనపిస్తునకు కవు లీయఁబడుచుండెను.

౩. ఇట్టిభూములను సర్వే చేసి కోర్టులు రస్తాలు నగరులు వంటకొల్వాలు చేయఁబట్టు ప్రదేశములు గనులు రాలు మొదలగువాని యందు హక్కు గలుగకుండ నీయఁబడుచుండును.

౪. ఇట్టికవులందారు తనకవులంలో నున్నభూమిని న్యాయ్య ముగా నుపయోగించి సరియైనస్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చినయెడల కొన్ని పద్ధతులమీఁద నాభూమియందు శాశ్వతపుహక్కు పొంద వచ్చును.

౫. ఇట్టిభూమికి కడమసాధ్రైటకీయెస్టేట్లకువలెనే సెటిల మెంటు చేసి పిస్తు నిర్ణయింపఁబడును. ఇట్టిభూములవిషయమున కొక్కొక్కరాజధానియం దొక్కొక్కవిధముగ నిబంధన లేర్పడి యున్నవి. విశేషధనము వెచ్చించి పెద్దపెద్దవై కాల్వలుగల భూముల యందు తేయాకు, కాఫీ, చింకోనా మొదలగుతోఁటలు వేయు భూముల కమరకము వేఱుగా నుండుటయు, ౧౦ యెకరములు మొదలుకొని ౨౦౦ యెకరములవఱకును సాధారణముగా వ్యవసాయము చేయుటకు కవులు పొందఁబడుభూములయొక్క అమరకపుపద్ధతు లు వేఱువేఱుగా నుండుటయు నవసరమును న్యాయ్యమును గావున వానివిషయమున సందర్భానుసారముగా నమరకపుపద్ధతు లేర్పఱుపఁ బడుచుండును. ఒకప్పుడు బంజరుభూములు దరఖాస్తుమీఁదనే యీయఁబడును. కాని విస్తారప్రదేశ మమరకము చేయునప్పు డట్టి ప్రదేశము సర్వే చేయుటకు కావలసినఖర్చు లిచ్చుపద్ధతిని కొంత సొమ్ము వసూ పుచ్చుకొని ఆభూమికి తగినపిస్తు కట్టి అమరకము చేయఁబడును. ఈవిధముగా హిందూదేశమందలి రాజధానులయందు అనేకవిధములగు అమరకపుపద్ధతు లమలులో నున్నవి. ఈ యమర కపుపద్ధతు లన్నియు కొంచెముగనో గొప్పగనో సర్కారునకు పన్ను చెల్లించునవి. ఇట్లు సర్కారునకు పూర్ణమైన పిస్తు చెల్లింపఁ బడకుండ భూస్వాములయనుభవభుక్తములో నున్నభూములనుగూర్చి వివరింపవలసియున్నది.

భూస్వాముల లబ్ధికొఱకుఁ జేయఁబడిన యమరకము

ఇట్టి యమరకపుపద్ధతిలో నున్నభూములను మాన్యము లనియు ఈనాము లనియు వాడుదురు. పిస్తు లేకుండఁ గాని తక్కువ పిస్తునకుఁ గాని సైనికసేవక్రిందను ఉద్యోగస్థులసేవనముల క్రిందను దేవాలయములయొక్క సంరక్షణార్థమును వానిసేవకుల యొక్క భుక్తికొఱకును సత్రములు మొదలగు ధర్మములనిమిత్తమును కవులకు, శాస్త్రజ్ఞులకు, పండితులకు, దైవజ్ఞులకు మొదలగువారికిని సాధా

గముకొఱకును దొరతనమువారికిఁ గాని దొరతనమువారి సెప్పున బడసిన వట్లు చేసినప్రజాసేవకులకుఁ గాని చేసినగొప్పకార్యములకును బహుమతిగా భూములను గ్రామములను నిచ్చువాడుక చిరకాలమునుండి హిందూదేశమునఁ గలదు. హిందూరాజులకాలములో నిట్లు గ్రామములు భూములు నిచ్చునప్పుడు, అట్టియీవిని బ్రకటించుచు శాసనములమీఁద వ్రాయువాడుక కలదు. ఇవి రాజు గాని, సంధివిగ్రహాధికారి యను పిలువఁబడుమంత్రి గాని యిచ్చువాడుక కలదు. సైనికుల కిట్టిభూముల నిచ్చుపద్ధతి విజయనగరరాజ్యమందును, దక్షిణహిందూస్థానమును మహమ్మదీయులు జయించినప్పు డక్కడను గలిగియుండెను.

హిందూరాజులు

ఇట్లు హిందూరాజులచే నవలంబింపఁబడుపద్ధతిని మహమ్మదీయులుగూడ నవలంబించి జాగీర్లను యిల్లుభూములు మొదలుగా నిచ్చుచుండిరి. అట్టిభూముల నన్నింటిని 'ఈనాముభూములు' అను సామాన్యపదముచే వాడుచున్నారు. ఇట్టి యీనాములలో విజయనగరము నేలిన హిందూరాజులును, మధురరాజ్యమును పాలించిన పాండ్యులును, తంజావూరు మొదలగువని యేలినమహారాష్ట్రప్రభువులును, ఓఢ్రదేశము నేలినగజపతులును నాయకులును, ఆయాదేశము లేలుచు విస్తారముగా ధర్మకార్యములనిమిత్త మిచ్చినభూములు నగ్రహారములు నాయాప్రదేశములందును మద్రాసుసర్కారులయందును ఇట్టి యీనాములలో నెక్కువగాఁ గలవు. తరువాత హిందూరాజ్యములు క్షీణించి దేశ మరాజకస్థితికి వచ్చి పిమ్మట మహమ్మదీయులవశమైనతరువాతఁ జిన్నచిన్న దేశనాయకులును బ్రబల సైన్యాధికారులును బలవంతులై సర్కారుయొక్కయాజ్ఞ లేక స్వతంత్రించి యిట్టి భూముల నిచ్చుచువచ్చిరి. ఉత్తరసర్కారులలో నిట్టియీనాముభూము లనేకము లప్పటిజమీందారులవలన, పాళెగాండ్లవలన, గ్రామములు పరగణాలు నిజారాపాడిన యిజారాదారులవలనఁగూడ నీయఁబడిన యిట్టిచిన్నచిన్నయీనాము లనేకములు గలవు. దత్తమండలములోను దక్షిణాదిజిల్లాలలోను మన్నెపాళెగాండ్లుగూడ నంతకంటె నెక్కువగా నీనాము లిచ్చుచువచ్చిరి.

మహమ్మదీయరాజులు

శాశ్వతముగా శిస్తు లేకుండ భూములను గ్రామముల నిచ్చుపద్ధతి మహమ్మదీయరాజుల కంగీకారము కాకపోయినను బ్రాహ్మణులయొక్క దేవాలయము మొదలగువానియొక్క అనుభవములో నున్న భూములభుక్తమునకుమాత్రము, అడ్డగించుట వారి కిష్టము లేకపోయెను. ఇంతియేకాక వారుగూడఁ గ్రొత్తగా నట్టివారి కట్టి భూముల నిచ్చిరి. తరువాత నింగ్లీషువారికిని ఫ్రెంచివారికిని జరిగిన యుద్ధములలో దేశ మల్లకల్లోలముగా నున్నయవసరమందు నేవిధమైనన్యాయము నైనయధికారము లేనివారుగూడ నిట్టిభూముల నిచ్చుచుండిరి.

ఇంగ్లీషుప్రభుత్వము

ఆంగ్లేయప్రభుత్వారంభదినములలోఁ బూర్వాచారము ననుసరించి శాశ్వతముగాఁ గాని కొన్నితరములవఱకు ననుభవించునట్లు గాని కొన్నిజాగీర్లు నిచ్చుచుండిరి. తరువాత ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమునందును, ౧౭౭౮-వ సంవత్సరమునందును, ఈస్టిండియాకంపెనీవారి యొక్కనౌకర్లు ఇంగ్లాండుదేశమునుండి 'కోర్టు ఆఫ్ డైరక్టర్సు' పంపించినయుత్తరువులనుబట్టి, పారితోషికముగా నీనాముభూముల నొసగువాడుక మాని అట్టివారికి పెన్షను రూపముగా రొక్కమే యిచ్చుపద్ధతి నవలంబించిరి. ఇట్టిభూములు ప్రకారమున నియమింపఁబడినపనులకంటె భిన్నమగుపనులక్రింద వినియోగపడుటకు వలనుపడదని ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున శాశ్వతనిర్ణయము పూర్వమే ౧౮౦౫-వ సంవత్సరము మొదలుకొని అట్టిభూముల నన్నింటిని సర్కారునకు దాఖలు చేసికొనుపద్ధతి నవలంబించిరి.

ఈనాం కమీషను

తరువాత ౧౮౫౮-వ సంవత్సరము నవంబరునెలలో 'ఈనాము కమీషను' ఒకటి యేర్పాటుచేయఁబడి, ఈనాములసంగతి యంతయుఁ బరిశీలించి న్యాయముగ మునువానికి శాశ్వతపుపట్టా లీయ నారంభింపఁబడెను. ౫౦ సంవత్సరములభుక్తము ఋజువుపడినయీనాముభూము లన్నింటికి నట్టిభూము లెనియమమునకో ప్రస్తావించినను శిస్తు లేకుండ శాశ్వతముగా నీయఁబడినవి. అట్లు ౫౦-సంవత్సరములభుక్తము కనుపడకపోయినను చాలసంవత్సరములు కనఁబడినవారికిఁగూడ శిస్తు లేకుండ నీయఁబడినవి. ఈ విధముగా నీయఁబడినయీనాములు దానవిక్రయాద్యధికారములు లేకుండ నిప్పుడు వచ్చినంతకాల మనుభవించుటకుఁ గాక, అట్టిదానవిక్రయాదిస్వతంత్రాధికారము పొందవలెనన్నచో సంవత్సరమునకు స్వల్పముగా 'క్విట్ రెంటు,' అను పన్ను నిచ్చుకొను పద్ధతియేర్పడెఁగాని, ఒక్కపర్యాయమే క్విట్ రెంటుక్రింద కొంతసొమ్మిచ్చి స్వేచ్ఛగా పన్ను లేకుండ ననుభవించుపద్ధతియేర్పడదు. గాని యేర్పాటు గావించి పట్టా లొసంగిరి. ఇట్లు విధింపఁబడిన 'క్విట్ రెంటు' స్వల్పమైనది యని యిప్పటి కేమిగాన కొందఱు ఈనాముదారులు తమకుఁ గలుగఁజేసిన విక్రయాద్యధికారమును బోఁగొట్టుకొనిరి. అట్టియీనాములు 'నట్రీ' ఈనాము లని చెప్పఁబడును. అట్టియీనాము లిప్పటికిని కొన్ని గలవు. వానిని ఈనాముదారులు వంశపారంపర్యముగా ననుభవించుటకు హక్కున్నది గాని ఇతరులకుఁ జెందఁజేయుట కధికారము లేదు. అట్టిభూములు దానవిక్రయాదిమార్గమున నితరులకుఁ జెందినప్పుడు సర్కారువారాయీభూమిని గాంచఁబడి తగినశిస్తు విధింపఁబడును. నౌకరీక్రింద నీయఁబడినయీనాములలో ననవసర మున్ననౌకరీలకొఱకువాని నుంచి తక్కినవానికి క్విట్ రెంటు కట్టితాని కొన్ని సంవత్సరముల క్విట్ రెంటు పుచ్చుకొని పన్ను లేకుండఁ గాని యిచ్చిరి. అట్టివారికి యీనాములమాత్రము, ఈనాందారు లంగీకరించినను వంశపరంపర కోరినను క్విట్ రెంటు శాశ్వతముగాఁ గట్టియుంచిరి. దేవాలయ

ములు మసీదులు మొదలగువానిసంరక్షణకొఱకును, వానినిమిత్తమయిన సేవ్యులుపఁబడినవారల కీతములక్రిందను ఇయ్యఁబడినభూములు, ఆయా కార్యములు చక్కఁగా జరుగుచున్నంతవఱకును భూము లనుభవించుపద్ధతితో పట్టా లీయఁబడెను. ఆకార్యములు జరగకపోయినప్పుడుమాత్రము దొరతనమువారు లాగికొని జిరాయితీపన్ను కట్టుటకు వారిక్రింద కొనిరి. ఈనాముదారులహక్కునుగూర్చియు, అట్టియీనాముభూముల మీఁద నున్న దొరతనమువారి స్వాతంత్ర్యమునుగూర్చియు సాధ్యమగునంతవఱకుఁ జక్కఁగాఁ బరిశీలించి యిక్కడియీనాందారుబుద్ధితో సాక్ష్యములు విదర్శనములు పరిశీలించి వాస్తవభుక్తములు నిర్ణయించి యీ 'కమీషను' వారు పట్టా లొసంగిరి

ఈనాము భేదములు

ఈనాములు 'సన్నద్ ఈనాములు', 'మఁగంజామ్ ఈనాములు', 'జాగీర్లు', 'కటుభాలు', 'వాకఫలు', 'దేవస్థానములు' అని అనేకవిధములు గలవు. జమీందారులు, కార్యకర్తపు సిబ్బందులు మొదలగు వారి కిచ్చినయీనాములు. దరిమిలాయీనాము లని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇట్టియీనాములు సిస్తు లేకున్నను, తక్కువసిస్తుక్రిందఁ బడినను, జమీందారీ జిరాయితీభూములవంటివే యని గ్రహింపవలయును. కొన్నియీనాముభూములను గ్రామములను సిద్ధసాధ్యము లను తరు లతా గుల్మాదక పాషాణ నిధి నిక్షేపములతోఁగూడ నీయఁబడినవికూడఁ గలవు. దానధర్మకార్యకముగాఁ బ్రతిగ్రహీతల క్షేమార్థము లీయఁబడినయీనాములు ఒక గ్రామముగాఁగాని, గ్రామములోఁ గొన్నిభూములుగాఁ గాని యున్నవి. ఒక గ్రామ మంతయు దాన మిచ్చినప్పుడు 'దేవాదాయ' లేక 'మేజరు' ఈనాము లనఁబడును. ఒక గ్రామములో నీయఁబడినయీనాములు మైనరీనాములనఁబడును. మైనరీనాములకంటె పెద్దదై గ్రామములోని మరికొన్నియీనాము 'ఖండ్రిక' లేక 'పోవాల్ శ్రోత్రియ' మనఁబడును. అదివఱకు నేర్పడియున్న గ్రామ మీనాముగా నీయఁబడినప్పుడు మాంకే గ్రామయీనా మనఁబడును. ఒక పెద్దదైనాల్గుమూలల భూమిపై కొత్తపల్లె కట్టఁబడి, అది యీనాముగా నీయఁబడినచో వట్టిపల్లె గ్రామలెక్కలలోఁ బ్రత్యేక గ్రామముగా వ్రాయఁబడియుండదేని అది గ్రామగర్భఖండ్రిక యనఁబడును. ఇట్టి యీనాములు రెండువిధము లయినవి. శాశ్వతీయీనాములు లేక మాన్యము లనియు, నగదు లేక దుంబాలాయీనాము లనియు, గ్రామము ప్రప్రథమమునఁ గట్టఁబడినప్పుడు గ్రామోపయోగములనిమిత్త మీయఁబడిన గ్రామమాన్యములు, అనఁగా కరిణము, కోమటి, గ్రామసేవకులు, గ్రామదేవత, గ్రామదేవాలయములు, మొదలగువానిక్రింద నీయఁబడి చిరకాలభుక్తములో నున్నవి శాశ్వతీయీనాము లని చెప్పఁబడును. ఇది రాజుచేతఁ గాని గ్రామమువారిచేతఁ గాని యియ్యఁబడినయీనాములు రాజుచేతఁ బ్రతిగ్రహీతలకు ధర్మకార్యములనిమిత్తము మతసంబంధ మగువిషయములకు నియ్యఁబడినయీనాములు 'సనద్' లేక 'దుంబాలా' యీనాము లనఁబడును. తంజావూరునందు రాజ్యము చేసినహిందూరాజులవలన నీయఁబడిన యీసనదీయీనాములుమూఁడు తరగతులు —

౧ క్రమ మయినపట్టాలతో నీయఁబడినవి శాసనములు ఈశాసనములక్రింది భూమి యనుభవింపక దానిమీఁద కొంత సిస్తురూపకముగా ననుభవింపఁబడునవి ఆయకట్టుమాన్యము లనఁబడును

౨ రాజుయొక్కవగరునంచి ఖాసులెక్కలలో, ఈనాము భూమివివరములు నెక్కించఁబడి యందుపైని ఈనా మిచ్చినట్లు రాజుయొక్క అంగీకారము పొందినవి 'దప్తర్ ఖాతా' అనఁబడును

౩ ఈనా మిప్పించవలసిన దని కోరి యిచ్చుకొన్న అర్జీ మీఁద, ఈనా మిచ్చినట్లు వ్రాయఁబడినవి 'అర్జీ ఖాతా' అనఁబడును మిరాసీదార్లకు తమమిరాసీగ్రామమందలి బంజరుభూమిని దీసికొని దానిక్రింద నీయఁబడినయీనాములు గ్రామభాగయీనాము లని తంజావూరుజిల్లాలోఁ బ్రచురింపఁబడియున్నది. ఒకప్పుడు జాగీరుగా నున్న చెంగల్పట్టునందు నొకవిధమయిన నగదు ఈనాములు గలవు ఈసనదు ఈనాములు ప్రతిసంవత్సర మీయఁబడు పట్టాల ననుసరించి భుక్తములో నుండునవిగాఁ గన్పించుచున్నవి

ఈనాములు, సిస్తు కొంచెమేని ఇచ్చుకో నక్కఱలేకుండఁ గాని, సిస్తులోఁ గొంతభాగ మిచ్చుకొనుపద్ధతిమీఁదఁ గాని, కొంచెము సామ్మిచ్చుపద్ధతిమీఁదఁ గాని యీయఁబడెను ఇందు మొదటితరగతి సర్వయీనాములు లేక 'సర్వమాన్యములు', 'సర్వదుంబాలాలు' అనఁబడును. ఇట్టియీనాములు సాధారణముగా ధర్మకార్యములకొఱకును, దైవజ్ఞులు పండితులు కవులు నగు బ్రాహ్మణులకొఱకును, సేవచేసిన రాజకుటుంబములలోనివారికి నీయఁబడినవి శ్రోత్రియములను ఈనాములు వేదములు చదువుకొన్నవారి కీయఁబడినవే యైనను కాలక్రమమున నితరబ్రాహ్మణుల కిచ్చునీనాములుకూడ శ్రోత్రియము లనఁబడుచువచ్చెను

రెండవతరగతియీనాములు ఇది సిస్తులోఁ గొంతభాగ మిచ్చుకొనుపద్ధతి నీయఁబడినవి —

౧ అర్ధమాన్యములు — సిస్తులో సగముసిస్తున కీయఁబడినవి

౨ చాతుర్భాగములు, లేక పాతికబడులు — భూమిసిస్తులో నాల్గవవంతుమాత్రము సర్కారున కీయవలసినయీనాములు.

౩ ముప్పాతికబడి — భూమిసిస్తులో ముప్పాతికవంతు మాత్రము సర్కారువారు పన్నీయవలసినయీనాములు

౪ రాయదత్ ముఖాసాలు — ప్రతిసంవత్సరమును జేయఁబడుచున్న సాగుబడినిబట్టి తక్కువసిస్తు కట్టి యీయఁబడినముఖాసా గ్రామములు

౫. త్రిభాగములు — భూమియందు పండినపంటలో మూఁడవవంతుమాత్రము సర్కారున కిచ్చు నీనాములు.

ఇట్టి యీనాములలో, 'క్విట్ రెంటు' లేక 'జోడీ', 'శేరిక', 'పాలుపు', 'కట్టుబడి' అనుపన్నులు చెల్లించి యనుభవించు ఈనాములు చేరియున్నవి. ఇట్టియీనాములలో కొక్కపర్యాయమే నిర్ణయింపఁబడినసిస్తు ఏఁటేట చెల్లించునవి 'బిల్మక్తా' యీనాము లనియు, ప్రతిసంవత్సరమును పంచుపంటను బట్టి యీయవలసినసిస్తు నిర్ణయింపఁబడినవి 'హంగామీజోడీ' యీనాము లనియుఁ జెప్పఁబడును. పూరాసిస్తుకంటె తక్కువసిస్తు రొక్కరూపకముగాఁ జెల్లించునవి 'కట్టుకట్టుగె' భూము లనఁబడును. ఇట్టిభూములు యుద్ధములోఁ బనిచేసిన సైనికుల కీయఁబడినవి. ప్రతిసంవత్సరము నొకపర్యాయము నిర్ణయింపఁబడిన క్విట్ రెంటుపన్ను నిచ్చు ఈనాము భూములు 'భాయమ్‌జోడీ' లేక 'జారపాత్‌మక్తా' లనఁబడును 'జోడీ' కంటె తక్కువగాను, న్యాయమైన సర్కారుపన్నుకంటెఁ దక్కువగను సిస్తు చెల్లించుదు భాయమైన అమరకపుపద్ధతిలో నున్న గ్రామములు 'రొక్కకట్టుగె' గ్రామము లనఁబడును.

ధాన్యరూపముగా పన్నిచ్చి యనుభవింపఁబడుభూములు

౧ శేల్‌కట్టుగె — పూరాసిస్తుకంటె తక్కువయినసిస్తు ధాన్యరూపముగాఁ గాని, అప్పటి కైన ధాన్యమూల్యముగాఁ గాని పన్నిచ్చునవి.

౨ పాలంభూములు - ధాన్యరూపముగా తక్కువసిస్తు చెల్లించుపల్లపుభూములు స్థలనిర్ణయము లేకుండ భూములు పాయింపు చేయఁబడకుండ నీయఁబడినయీనాములు

౧. గ్రామముపైఁ జెల్లు సర్కారుసిస్తుమీఁద రూపాయకుఁ గొన్ని అణాలవంతున అనుభవించుటకు హక్కు గలుగఁజేయఁబడిన గ్రామము లన్నియు శ్రోత్రియము లనఁబడును

౨ దిట్టము — అనఁగా గ్రామములో ఏఁటేట సాగుబడి చేయఁబడుభూమిలోఁ గొంతభాగము జేరుపటిచి, అభాగముమీఁది సిస్తు గ్రామలెక్కలలోఁ జేర్పకుండ ననుభవించు గ్రామములు.

3 ఈవుమాన్యము — 'సర్కారువకుఁ జెల్లవలసు భూమిసిస్తులోఁ గొంతభాగము' అని అనుభవించునది.

చక్‌బందీ యీనాములు

ఇట్లు గాక స్థలనిర్దేశ చేర్పడి సరిహద్దులు గలిగినయీనాములు 'చక్‌బందీ' ఈనాము లనఁబడును. ఈయీనాములు రెండువిధములు.

౧. రివిన్యూలెక్కలలో నమోదా కాఁబడినవి దాఖలా యీనాములు.

౨ అట్లు లెక్కలలో నమోదా కానివి గైర్‌దాఖలా యీనాములు

మఱియును, ఈనాములు ప్రతిఫల మపేక్షించక యీయఁబడిన వనియు, నౌకరీ నపేక్షించి యీయఁబడిన వనియు రెండువిధములు. ఇవి గాక దస్తర్‌తోటలు అనియు, తోఁపుఈనాము అనియు దక్షిణార్కాటుజిల్లాలో నొకతెగయీనాముభూములు గలవు. ఇవి తోఁటలు వేసి పెంచుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించునిమిత్తము తోఁటలు వేయువారి కీయఁబడినవి. అట్టియీనాముభూములలోనితోఁటలు చచ్చిపోయినప్పుడు భూములు సర్కారువకుఁ జెందును. వీనికే ధర్మారాము ఈనాము లందురు.

స్వకుటుంబపోషణార్థ మెంతవి కమగ్రహార్యకముగా బహుమతిగా వంశపారంపర్యముభవము గలహక్కుతో దానవిక్రయాద్యధికారములతో నీయఁబడినవి కొన్నియు, ప్రతిగ్రహీతవంశ మున్నంతవఱకు ననుభవింపఁబడునట్లు కొన్నియు, ప్రతిగ్రహీతయావజ్జీవము మాత్రమే యనుభవింపఁదగినట్లు కొన్నియు, నీయఁబడినయీనాములు గలవు ఈనాముకమీషనుకాలమందు దానవిక్రయాద్యధికారము లేనియీనాములు దత్తపుత్రులవంశస్థులకు దానరూపముగాఁ గాని దయారూపముగాఁ గాని దఖలుపడినవానికిని దప్పఁ దక్కిన యీనాము లన్నింటికిని క్విట్‌రెంటుపన్ను కట్టఁబడి పట్టా లీఁబడినవి. బ్రాహ్మణుల కీయఁబడిన యీనాములు బ్రహ్మోదాయము లనఁబడును. ఇవి అగ్నిహోత్ర, భారత, భట్టవృత్తి, పంచాంగ, పురాణ, వేదవృత్తులను నామభేదములు చెందియున్నవి ఇట్లు గ్రామ మంతయు నీయఁబడినప్పుడు అగ్రహారము అని పిలువఁబడుచు నొక్కకుటుంబము వారికి నిచ్చినప్పు డాకుటుంబమువారును, ఒక్కకుటుంబముకంటె హెచ్చుకుటుంబములవారి కిచ్చినప్పుడు, అన్నికుటుంబములు సమ్మభాగములుగా ననుభవించుటకును హక్కు గలిగియున్నారు. ఇట్టియగ్రహారములలోఁ గొంత క్విట్‌రెంటు కట్టి యీయఁబడినవి బిల్మక్తా అగ్రహారము లనియు, కొంతపన్ను కట్టి యీయఁబడినవి కట్టుబడి లేక జోడీ అగ్రహారము లనియు, అగ్రహారములోఁ బండినపంటమీఁద పుట్టి ౧-కి ఇంతసిస్తు అని నిర్ణయించి సిస్తు కట్టఁబడినవి పుట్లకట్టుబడి అగ్రహారము లనియు, ఏపన్ను లేకుండ నీయఁబడినవి సర్వాగ్రహారము లనియు, పంటలో మూఁడవవంతు సిస్తుగా నిచ్చి యనుభవింపఁబడు నగ్రహారములు త్రిభోగాగ్రహారము లనియుఁ జెప్పఁబడును. అగ్రహారములో నున్న బ్రాహ్మణకుటుంబములవారందఱును తక్కువపన్ను చెల్లించుచు ననుభవించు నగ్రహారములు ధర్మాసనాగ్రహారము లని పిలువఁబడును శ్రోత్రియాగ్రహారములు వేదాధ్యయనసంపన్ను లగు బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినవేగాక యితర బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినవి కూడఁ గలవు బ్రాహ్మణేతరులకు ధర్మార్థమీయఁబడిన యీనాములు ఖైరాతీయీనాము లనఁబడును. తొల్లింటి హిందూరాజులచే శాసనములు వ్రాయఁబడి దఖలుపడినయీనాములు 'అత్తమఖా' యీనాము లని పిలువఁబడును. ఆయీనాందారులకు దానవిక్రయాద్యధికారములతో సర్వాధికారము గలిగి వంశపారంపర్యముగా శాశ్వతముగా నని యనుభవింపఁబడుచున్నవి.

ఈయీనాములు కొన్ని పారితోషికముగాఁ గాని, ప్రతిగ్రహీతలు చేసినకార్యములకు బహుమతిగాఁ గాని యీయఁబడినయీనాములు కొన్ని గలవు అవి యేవనఁగా —

అద్దెయోధిమాన్యము - అడవి కొట్టి భూమిని వ్యవసాయార్హముగాఁ జేసినందుల కీయఁబడినయీనాము.

అరసినాగ యీనాము - వివాహకాలమందు కట్నముగా నీయఁబడినయీనాము.

కాఘమారీ - పెద్దపులిని జంపినందుల కీయఁబడినయీనాము

బహద్ లేక కోటాఖడ్డి - గ్రామము కాపాడుకొఱకు కోట బురుజు కట్టినందులకై యీయఁబడినయీనాము

దండుగ - రాజకార్యములనిమిత్తము విస్తారమువ్యయముఁ దీసికొనఁబడుటవలన మిక్కిలి నష్టముం బొందినవారి కీయఁబడినయీనాము

ఏరువాక - గ్రామములో భూమిని మొట్టమొదట నాఁగలి కట్టి దున్నినవాని కీయఁబడినయీనాము

గడ్డితీరువ - వ్యవసాయము చేయుటకు మిక్కిలి కష్టతరమైన మెరకభూములను సేద్యముచేసినందులకు తక్కువశిస్తు కట్టి యీయఁబడినయీనాము

ఈడిగ - కల్లునిమిత్తము నీరాఁతచెట్లు వేసినవాని కీయఁబడిన యీనాము

ఇరుంబుకట్టి - రాళ్లనుండి యినుము తీసి కమ్మరిపని చేయుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించినందుల కీయఁబడినయీనాము

కాలాపాట్కా - నేఁతగాండ్రు గ్రామములో నివసించియుండుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించినందుల కీయఁబడినయీనాము

కేటి - నేఁతగాండ్రను దీసికొనివచ్చి గ్రామమునఁ గాఁపురము పెట్టించిన పెద్దరైతున కీయఁబడినయీనాము

నారికట్టి - వేఁటలో నక్కలను జంపినందుల కీయఁబడినయీనాము.

నెత్తురుకట్టు, నెత్తురుపట్టు, రక్తమాన్యము, ఉదరపట్టు, వలిక్కడీ, రక్తకొడగ అను పేర్లుగల ఈనాములు యుద్ధములోఁ జచ్చిపోయినవారికుటుంబపోషణార్థము గాని, పరోపకారార్థము శరీరమునందు గాయములు పొందినవారికిని వారికుటుంబమునకుఁ గాని ప్రతిఫలముగా నీయఁబడినయీనాములు.

పీర్‌సరిహద్దు - ఇంకొక గ్రామము సరహద్దుమార్గము కనుభూముల నడిపి నీటికాలువ ప్రత్యేకముగ కంగీకరించినందులకుఁ బ్రతిఫలముగా నీయఁబడినయీనాము.

పెల్లట్టు - పెండ్లి ప్రత్యేకమగు మొట్టమొదటఁ బిల్ల వితెచి ప్రత్యేకముగ మొదటిసారి తెచ్చినవాని కీయఁబడినయీనాము.

పల్లికట్టు - గ్రామము కట్టినవాని కీయఁబడినయీనాము.

పులికట్టు - మంత్రసామర్థ్యముచేత పులినోరు కట్టి జానపదుల యపాయము తప్పించినందుల కీయఁబడినయీనాము.

పంటువారీ లేక పట్టువారీ - గ్రామము దున్నుటకుఁ గల రైతులకు, ఆ గ్రామకృషి వృద్ధిపఱచినందుల కీయఁబడినయీనాము.

స్థలకీనాము - ఉత్తరార్కాడుజిల్లాలో పల్లికట్టు ఈనాము లనే స్థలయీనాము లని పిలుతురు తిరుచునాపల్లి మొదలగు కొన్ని దక్షిణాదిజిల్లాలలో గ్రామస్థు లందఱకును సామాన్యపసులమేఁతయై సేద్యము చేయఁబడుభూములలోనుండి రైతు లందఱుచే గొంచెము గొంచెముగా నీయఁబడుమాన్యములు స్థలకీనాము లందురు.

ఛత్రీగ్ - రాజాస్థానమునకుఁ దఱుచుగా రానీయఁబడుచు నచట గౌరవమును బొందుట కర్హతగల పెద్దమనుష్యులపోషణముకొఱకును, వారు రాజగౌరవమును కాపాడుకొనుటకు నీయఁబడిన యీనాము.

మడవ లేక నవ్వణి - నంవత్సరీకముంటివాని కీయఁబడినయీనాము

ముతలికన్ - ఒక గొప్పగౌరవస్థుని నాశ్రయించుకొన్నవారికిని సేవ చేయువారికి నీయఁబడినయీనాము

నిర్వాణమాన్యము - దిగంబరుఁడై తిరుగుసన్యాసికి కీయఁబడిన యీనాము

రాజబంధువు - పాళెగార్లయొక్కయు, జమీందారులయొక్కయు బంధువులకుటుంబపోషణార్థ మీయఁబడినయీనాము

బేదార్ - వేఁటలోఁ బ్రజ్ఞకలవాని కీయఁబడినయీనాము

నౌకరీయీనాములు

భూస్వాములకుఁ గాని జమీందారులకుఁ గాని సొంతనౌకరి నిమిత్త మీయఁబడినవియు, గ్రామసముదాయమునకుఁ గాని ప్రజాక్షేమముకొఱకుఁ గాని నౌకరి చేయుట కేర్పఱుపఁబడిన వనియు నివి రెండువిధములు ఇందు మొదటిరకముఈనాములు పాళెగార్లవలనఁ గాని, దేశాధిపతులవలనఁ గాని పోలీసు లేక మిలిటరీనౌకరీలు చేయఁబడినందుల కీయఁబడినభూములు ఇవి ‘అమరం’ భూములనఁబడును వీని ననుభవించువారి నమరందారు లని పిలుతురు. అట్టి యుద్యోగములను చేయుబంట్రౌతుల కీయఁబడినభూములు కట్టుబడులనఁబడును. గంజాముజిల్లాలో పర్లాకిమిడిజమీందారిలో నేటికి ‘మలయి’ లను కొండభూములయందు నొకవిధమగు మిలిటరీనౌకరీయీనాముల పద్ధతి కలదు ఈప్రదేశమున నివసించు ప్రజలు సవర లనఁబడుదురు. వీరు తిరుగఁబాటు చేయుచు పల్లెడి ప్రదేశములందలి ప్రజలను బాధించుచుండెడివారు.

ఇట్టి యీనాములలో, 'క్విట్ రెంటు' లేక 'జోడీ', 'శేరీక', 'పాలుపు', 'కట్టుబడి' అనుపన్నులు చెల్లించి యనుభవించు ఈనాములు చేరియున్నవి. ఇట్టియీనాములలో కొక్కపర్యాయము నిర్ణయింపఁబడినసిస్తు ఏఁటేఁట చెల్లించునవి 'కిల్పస్తా' యీనాము లనియూ, ప్రతిసంవత్సరము పండుపంటనుబట్టి యీయఁదలసినసిస్తు నిర్ణయింపఁబడినవి 'హంగామీ జోడీ' యీనాము లనియూఁ జెప్పఁబడును. పూరాసిస్తుకంటె తక్కువసిస్తు రొక్కరూపకముగాఁ జెల్లించునవి 'కట్టుకుట్టగి' భూము లనఁబడును. ఇట్టిభూములు యుద్ధములోఁ బనిచేసిన సైనికుల కీయఁబడినవి. ప్రతిసంవత్సరము నొకపర్యాయము నిర్ణయింపఁబడిన క్విట్ రెంటుపన్ను నిచ్చు ఈనాము భూములు 'ఖాయమ్ జోడీ' లేక 'మారపాల్ మస్తా' లనఁబడును. 'జోడీ' కంటె నెక్కువగాను, శాశ్వతమైన సర్కారుపన్నుకంటెఁ దక్కువగను సిస్తు చెల్లించుచు శాశ్వతమైన అమరకపుపద్ధతిలో నున్న గ్రామములు 'రొక్కకుట్టగి' గ్రామము లనఁబడును

ధాన్యరూపముగా ప న్నిచ్చి యనుభవింపఁబడుభూములు

౧. సేత్ కుట్టగి — పూరాసిస్తుకంటె తక్కువయినసిస్తు ధాన్యరూపముగాఁ గాని, అప్పటి ధర ధాన్యమూల్యముగాఁ గాని పన్నిచ్చునవి.

౨. పాళంభూములు - ధాన్యరూపముగా తక్కువసిస్తు చెల్లించుపల్లపుభూములు స్థలనిర్ణయము లేకుండ భూములు పాయింపు చేయఁబడకుండ నీయఁబడినయీనాములు

౧ గ్రామముపైఁ జెల్లు సర్కారుసిస్తుమీఁద రూపాయకుఁ గొన్ని అణాలచొప్పున అనుభవించుటకు హక్కు కలుగఁజేయఁబడినగ్రామము లన్నియూ శ్రోత్రియము లనఁబడును.

౨. దిట్టము — అనఁగా గ్రామములో ఏఁటేఁట సాగుబడి చేయఁబడుభూమిలోఁ గొంతభాగము వేఱుపఱిచి, ఆభాగముమీఁది సిస్తు గ్రామలెక్కలలోఁ జేర్పకుండ ననుభవించుగ్రామములు.

౩ అవుమాన్యము — 'సర్కారునకుఁ జెల్లబడు భూమిసిస్తులోఁ గొంతభాగము' అని అనుభవించునది.

చక్ బందీ యీనాములు

ఇట్లు గాక స్థలనిర్దేశ మేర్పడి పరిమాణము కలిగినయీనాములు 'చక్ బందీ' ఈనాము లనఁబడును. ఈయీనాములు రెండువిధములు

౧. రివిన్యూలెక్కలలో నమోదు కాఁబడినవి దాఖలా యీనాములు.

౨ అట్లు లెక్కలలో నమోదు కానివి గైర్ దాఖలా యీనాములు.

మఱియును, ఈనాములు ప్రతిఫల మపేక్షించక యీయఁబడిన వనియూ, సాకరీ నపేక్షించి యీయఁబడిన వనియూ రెండువిధములు. ఇవి గాక దస్తర్ తోఁట లనియూ, తోఁపుఈనాము లనియూ దక్షిణాది జిల్లాలలో కొన్ని ఈనాముభూములు కలవు. ఇవి తోఁటలు వేసి పెంచుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించునిమిత్తము తోఁటలు వేయువారి కీయఁబడినవి. అట్టియీనాముభూములలోనితోఁటలు చచ్చిపోయినప్పుడు భూములు సర్కారునకుఁ జెందును. వీని కే ధర్మాదాయ ఈనాము లందురు.

స్వకుటుంబపోషణార్థ మొకని కనుగ్రహపూర్వకముగా బహుమతిగా వంశపారంపర్యానుభవము గలహక్కుతో దానవిక్రయాద్యధికారములతో నీయఁబడినవి కొన్నియూ, ప్రతిగ్రహీతవంశ మున్నంతవఱకు ననుభవింపఁబడునట్లు కొన్నియూ, ప్రతిగ్రహీతయావజ్జీవము మాత్రమే యనుభవింపఁదగినట్లు కొన్నియూ, నీయఁబడినయీనాములు కలవు. ఈనాముకమీషనరుగారిచేఁ దానవిక్రయాద్యధికారము లేనియీనాములు దత్తపుత్రులవంశస్థులకు దాయరూపముగాఁ గాని దయారూపముగాఁ గాని దఖలుపడినవానికిని దప్పఁ దక్కినయీనాము లన్నింటికిని క్విట్ రెంటుపన్ను కట్టఁబడి పట్టా లీయఁబడినవి. బ్రాహ్మణుల కీయఁబడిన యీనాములు బ్రహ్మోదాయము లనఁబడును. ఇవి అష్టాయన, భారత, భట్టవృత్తి, పంచాంగ, పురాణ, వేదవృత్తి అను నానాభేదములు చెందియున్నవి. ఇట్లు గ్రామ మంతయూ నీయఁబడినప్పుడు అగ్రహారము అని పిలువఁబడుచు నొక్కకుటుంబమువారికి నిచ్చినప్పు డామకుటుంబమువారును, ఒక్కకుటుంబముకంటె నెక్కువకుటుంబములవారి కిచ్చినప్పుడు, అన్నికుటుంబములు నన్నిభాగములుగా ననుభవించుటకును హక్కు కలిగియున్నారు. ఇట్టియగ్రహారములలోఁ గొంత క్విట్ రెంటు కట్టి యీయఁబడినవి కిల్పస్తా అగ్రహారము లనియూ, కొంతపన్ను కట్టి యీయఁబడినవి కట్టుబడి లేక జోడీ అగ్రహారము లనియూ, అగ్రహారములోఁ బండినపంటమీఁద పుట్టి ౧-కి ఇంతసిస్తు అని నిర్ణయించి సిస్తు కట్టఁబడినవి పుట్ల కట్టుబడి యగ్రహారము లనియూ, ఏపన్ను లేకుండ నీయఁబడినవి సర్వాగ్రహారము లనియూ, పంటలో మూఁడవవంతు సిస్తుగా నిచ్చి యనుభవింపఁబడునగ్రహారములు త్రిభోగ్యాగ్రహారము లనియూఁ జెప్పఁబడును. అగ్రహారములో నున్న బ్రాహ్మణకుటుంబములవారందఱును తక్కువపన్ను చెల్లించుచు ననుభవించునగ్రహారములు ధర్మాసనాగ్రహారము లని పిలువఁబడును. శ్రోత్రియాగ్రహారములు వేదాధ్యయనసంపన్ను లగు బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినవేకాక యితర బ్రాహ్మణుల కీయఁబడినవి కూడఁ గలవు. బ్రాహ్మణేతరులకు ధర్మార్థ మీయఁబడిన యీనాములు ఖైరాతీయీనాము లనఁబడును. ఢిల్లీయందలి హిందూరాజులచే శాసనములు వ్రాయఁబడి దఖలుపడినయీనాములు 'ఆల్తమఘా' యీనాము లని పిలువఁబడును. ఆయీనాముదారులకు దానవిక్రయాద్యధికారములతో సర్వాధికారము కలిగి వంశపారంపర్యముగా శాశ్వతముగా నని యనుభవింపఁబడుచున్నవి.

ఈయీనాములు కొన్ని పారితోషికములుగాఁ గాని, ప్రతిగ్రహీతలు చేసినకార్యములకు బహుమతిగాఁ గాని యీయఁబడినయీనాములు కొన్ని గలవు అవి యేవనగా :—

అద్దెయీనామీమాన్యము - అడవి కొట్టి భూమిని వ్యవసాయార్హముగాఁ జేసినందుల కీయఁబడినయీనాము

అరసినాగె యీనాము - వివాహకాలమందు కట్నముగా నీయఁబడినయీనాము.

బాఘుమారీ - పెద్దపులిని జంపినందుల కీయఁబడినయీనాము

బహూద్ లేక కోటాభద్ది - గ్రామము కాపాడుకొనుటకు కోట బురుజు కట్టినందులకై యీయఁబడినయీనాము.

దండుగ - రాజకార్యములనిమిత్తము విస్తారముసొమ్ముఁ దీసికొనఁబడుటవలన మిక్కిలి నష్టమును బొందినవారి కీయఁబడినయీనాము.

ఏరువాక - గ్రామములో భూమిని మొట్టమొదట కాఁడి కట్టి దున్నినవాని కీయఁబడినయీనాము

గడ్డిబీరుమ - వ్యవసాయము చేయుటకు మిక్కిలి కష్టతరమైన మెరకభూములను సేద్యముచేసినందులకు తక్కువశిస్తు కట్టి యీయఁబడినయీనాము

ఈడిగ - కల్లునిమిత్తి మాఁకచెట్లు వేసినవారి కీయఁబడిన యీనాము.

ఇరుంబుకట్టి - రాళ్లనుండి యినుము తీసి కమ్మరిపని చేయుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించినందుల కీయఁబడినయీనాము.

జాలాపాట్కా - పేరగాండ్రు గ్రామములో నివసించియుండుటకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగించినందుల కీయఁబడినయీనాము

కుటి - వేద్యగాండ్రను దీసికొనివచ్చి గ్రామములోఁ గాఁపురము పెట్టించిన పెద్దరైతున కీయఁబడినయీనాము

వారిపట్టి - చేఁటలో వక్కలను జంపినందుల కీయఁబడిన యీనాము.

నెత్తురుకట్టు, నెత్తురుపట్టు, రక్తమాన్యము, ఉదరిపట్టు, పలికూలి, రక్తకొడెగ అను పేర్లుగల యీనాములు యుద్ధములోఁ జచ్చిపోయినవారికుటుంబపోషణార్థము గాని, పరోపకారార్థము శరీరమునందు గాయములు పొందినవానికిని వానికుటుంబమునకుఁ గాని ప్రతిఫలముగా నీయఁబడినయీనాములు.

సిర్‌కటిపొద్దు - ఇంకొక గ్రామము మునసబుగార్థము కమభూములను సిరికాలుక ప్రత్యేట కంటకించినందునకుఁ ప్రతిఫలముగా నీయఁబడినయీనాము.

పెల్లెట్టు - కొంతు ప్రత్యేకత్వము పెట్టుకొనుటకు ఎల్లు నిచ్చి ప్రత్యేట మొదటిచేసినవాని కీయఁబడినయీనాము.

పల్లికట్టు - గ్రామము కట్టినవాని కీయఁబడినయీనాము.

పులికట్టు - మంత్రసామర్థ్యముచేత పులినోరు కట్టి దానివలని యపాయము తప్పించినందుల కీయఁబడినయీనాము.

పంటువాలి లేక పట్టువాలి - గ్రామము దున్నువానికి గల రైతులకు, ఆ గ్రామకృషి వృద్ధిపఱిచినందుల కీయఁబడినయీనాము.

స్థలకీనాము - ఉత్తరార్కాడుజిల్లాలో పల్లికట్టు ఈనాములకే స్థలయీనాము అని పేరు. తిరుచునాపల్లి మొదలగు కొన్ని దక్షిణాదిజిల్లాలలో గ్రామస్థు లందఱును గామిలిసినపనులనిమిత్తమై సేద్యము చేయఁబడుభూములలోనుండి రైతు లందఱుచేఁ గొంచెము కొంచెముగా నీయఁబడుమాన్యములు స్థలకీనాము లందురు.

ఖిల్లాత్ - రాజాస్థానమునకుఁ దఱచుగా రానీయఁబడుచు నచట గౌరవమును బొందుట కర్హతగల పెద్దమనుష్యులపోషణము కొఱకును, వారు రాజగౌరవమును కాపాడుకొనుటకు నీయఁబడిన యీనాము.

ముడుప లేక సప్పతి - సపకలేనిపుండినవాని కీయఁబడినయీనాము

మురతిలిక్ - ఒక గొప్పగౌరవస్థుని సాత్రయం మఱొకన్న వారికిని సేవ చేయువారికి నీయఁబడినయీనాము.

నిర్వాణమాన్యము - దిగంబరుఁడై తిరుగుసన్యాసి కీయఁబడిన యీనాము.

రాజబంధువు - పాళెగార్లయొక్కయు, జమీందారులయొక్కయు బంధువులకుటుంబపోషణార్థ మీయఁబడినయీనాము

పదార్ - పేటలోఁ బ్రజ్ఞకలవాని కీయఁబడినయీనాము

నౌకరీయీనాములు

భూస్వాములకుఁ గాని జమీందారులకుఁ గాని సొంతనౌకరీనిమిత్త మీయఁబడినవియు, గ్రామసముదాయమునకుఁ గాని ప్రజాక్షేమమునకుఁ గాని నౌకరీ చేయుట కేర్పఱుపఁబడిన వనియు నివి రెండువిధములు. ఇందు మొదటిరకము యీనాములు పాళెగార్లవలనఁ గాని, దేశాధిపతులవలనఁ గాని పోలీసు లేక మిలిటరీనౌకరీలు చేయఁబడినందుల కీయఁబడినభూములు ఇవి 'అమరం' భూము లనఁబడును. వీని ననుభవించువారి నమరందారు లని పిలుతురు. అట్టి యుద్యోగములను జేయుటం దొరకుల కీయఁబడినభూములు కట్టుబడు లనఁబడును. గంజాముజిల్లాలో పర్లాకిమిడిజమీందారిలో చేరిన 'మలియా' అను కొండభూములయందు నొకవిధమగు మిలిటరీ నౌకరీయీనాముల పద్ధతి కలదు. ఈ ప్రదేశమున నివసించు ప్రజలు సవర అనఁబడుదురు. వీరు తిరుగఁబాటు చేయుచు పల్లెటి ప్రదేశములయందలి ప్రజలను బాధించుచుండువారు.

మలయు

సవరలు నివసించు మలయప్రదేశము లన్నియు ౧౧ మురాలుగా విభజించి అలజడి లేకుండ దేశమును గాపాడుటకును, మలయాలనుండి పల్లడిప్రదేశముల కేతెంచుమార్గములలో దోపిళ్లు దొంగతనములు లేకుండ దేశమును సంరక్షించినందులకును నీ ౧౧ మురాలకును ౧౧ గురు బిస్సోయీలను నాయకులను నియమించిరి. ప్రతి బిస్సోయీయును కొంచిన్నకోట గట్టుకొని పాయక్ లను తనక్రింది యుద్యోగస్థులతోఁ గాఁపురముండి తనయేలుబడిమురాలలో నున్న సవరజాతివారినిఁ గట్టుబాటులో నుంచుచుండిరి. ఇట్టిబిస్సోయీలు తమమురాలను లైని చెప్పినచాకరీ చేసినందులకు ఇనాములుగా ననుభవించుచున్నారు. వీరికిఁ గొంచెము కట్టుబడిపన్ను కూడ కట్టుట గలదు. ఈబిస్సోయీలు తమక్రిందిపాయక్ లను మరియుద్యోగస్థులకు భూరూపముగాఁ గాని రొక్కరూపముగాఁ గాని ధాన్యరూపముగాఁ గాని జీతము లిచ్చుచుండిరి. ఈబిస్సోయీలయేలుబడిలో నున్న సవరలు బిస్సోయీలసొంతభూములను సేద్యము చేయుటకు వెట్టి చేయుటవలనఁ గాని లేక వారు చేయు మనుకి లేక పోకుచ్ఛనపాము మనకు నింటికొక్కరూపాయచొప్పున రొక్కమో, ఒకబుట్టెఁడు ధాన్యముచొప్పున ధాన్యమో యిచ్చుటవలనఁ గాని బిస్సోయీలకు శిస్తు కట్టుచుండిరి. ఇదిగాక సంవత్సరమున కొకపర్యాయము పండ్లు కాయగూరలరూపముగా 'పంబోగ్' అనుపన్ను కూడఁ జెల్లించుచుండిరి. ఇట్లు దేశోపయోగముకొఱకు ఏర్పఱుపఁబడినబిస్సోయీలు సామాన్యులు గాక సవరలవలన బాధ లేకుండ గ్రామములను గాపాడినందులకు దొరలని పిలువఁబడుచుండిరి. పర్లాకిమిడి జమీందారీలో ౧౩౨ కిట్టిదొరలు గలరు. వీరు చేయుచాకరీనిమిత్త మనుభవించుభూములు దొరతన మీనాము లందురు.

జీవితములు

మఱియు, మధురజిల్లా, రామనాథపురములో నిట్టియీనాములు గలవు. ఇవి యుత్తరసర్కారులోని 'ముఖాసా' లను బోలియుండును. ఇవి జమీందారులు తమకు చేసినచాకరీకిఁ బారితోషికముగాఁ గాని, చేయవలసినచాకరీనిమిత్తముగాఁ గాని కుటుంబపోషణార్థము కానుకలుగాఁ గాని తమ స్వాధీనముచేసికొన్న యాస్తిగలవారును రాజబంధువులకును నీయఁబడినయీనాములు.

కట్టుబడి

ఆయుధములు ధరించిన తమ నౌకరులకుఁ దమకు నౌకరీ చేయుపద్ధతిని జమీందారులవలనఁ దక్కువవసిస్తున నీయఁబడినభూములు. ఈకట్టుబడిభూములు సంవత్సర మంతయు గ్రామనౌకరులుగా నుండి నౌకరీ చేయుట కీయఁబడినవి. గ్రామకట్టుబడులును అవసరము వచ్చినప్పుడుమాత్రము నౌకరీ చేయుట కీయఁబడినవి 'జంగీకట్టుబడు' లనియును చెప్పఁబడును. ఈకట్టుబడిభూములు నౌకరీ అక్కఱ లేనప్పుడు మరలఁ దీసికొనవచ్చును. మఱియును, కొలాకొలయుద్యోగస్థులకు గ్రామములనుండి వస్తువులను దీసికొనిపోయి యిచ్చునౌకరీ భూములు 'అనకాలకట్టుబడు' లనియు, భూములకు నీరు తంచిపెట్టి మామూలుగాఁ జేయవలసినపనులకు రైతులను సమకూర్చినందుల కీయఁబడినభూములు 'అంగకాలకట్టుబడు' లనియు, కట్టుబడి బంట్రౌతులలోఁ బెద్దవాని కీయఁబడినది 'దండీయకట్టుబడి' యనియు, నౌకరీయిట్టి దని నిర్ణయము లేక యేనౌకరీ చేయుచుండఁగనే యీయఁబడినది 'జీతవృత్తి' లేక 'జతోత్తర' కట్టుబడి యనియు, బళ్లారిజిల్లా యందలి పడమటితాలూకాలయందు కాపు సేద్యము చేయుభూములలోఁ గొంతశిస్తు మినహాయింపఁబడి, అనుభవింపఁబడుభూములు 'ఖండాచార' కట్టుబడు లనియు, గంజాముజిల్లాలో కాయుధము ధరించి జమీందారులకు నౌకరీ చేయువారి కిచ్చుభూములు 'కోలపాయక్' కట్టుబడు లనియు, బంట్రౌతు-ఉద్యోగము చేసినందులకు మత్రాసుజాతివారి కీయఁబడినవి 'మత్రాసు' కట్టుబడు లనియు, గంజాంజిల్లాలో మిలిటరీచాకరీనిమిత్త మీయఁబడినభూములు 'పాయక్' కట్టుబడు లనియు, విశాఖపట్టణముజిల్లాలో దేశమునందు దొంగతనములు కొల్లలు మొదలగునవి జరుగకుండఁ గాపాడినందులకు కాయుధములు ధరించిన బంట్రౌతులకు పర్వతప్రాంతమందలి జమీందారులచే నీయఁబడినయీనాములు 'తిరిస్తు కట్టుబడు' లనియుఁ జెప్పఁబడును.

ముఖాసా

తక్కువ వసిస్తున యొక గ్రామము గాని కొన్ని గ్రామములు గాని నౌకరీనిమిత్త మీయఁబడినది ముఖాసా యనఁబడును. ఇట్టిముఖాసాల ననుభవించువారు చేయునౌకరీ సామాన్యముగా మిలిటరీపనియే. ఇట్టి ముఖాసాలలోఁ గొంచెము తక్కువ శిస్తు చెల్లించుచు ననుభవించునవి కట్టుబడిముఖాసా లనియు, ప్రతిసంవత్సరము పండునంత యనుబట్టి నిర్ణయింపఁబడుదు తక్కువ వసిస్తున ననుభవించునవి రాయసముఖాసా లనియు, ఏ నౌకరీయును చేయకుండ ననుభవించునవి సర్వముఖాసా లనియుఁ జెప్పఁబడుచుండును. తంజావూరుజిల్లాలో శరభోజిమహారాజు తనదేశమును సర్కారున కిచ్చునప్పుడు తనక్రింద నుంచుకొన్నట్టిదియు, సేటురాజా అనుభవభుక్తములలో నున్నట్టిదియు నగు ప్రైవేటుఎస్టేటు ముఖాసా అనుపేరఁ బిలువఁబడుచున్నది. ఈముఖాసా సర్కారునకు నీటివినియోగమున చెల్లించునీటితీరువయు లోకలుసెస్సు మొదలగు తక్కినపన్నులు గాక చెల్లింపవలసిన భూమిశిస్తేమియు లేదు.

ఈనౌకరీయీనాములు గాక అనేకవిధములగు చిల్లరనౌకరీయీనాములు పెక్కులు గలవు. అవి యీక్రింద వివరింపఁబడుచున్నవి.

౧. అత్తర్ - సౌరభ్యగాంధులకు పరిమళద్రవ్యముల నిచ్చునౌకరీనిమిత్త మీయఁబడినయీనాము.

౨. సారబ్ గోలా - పాళెగారులకు, కుఫాకి ముందుకొండ్లు సమకూర్చుట కియ్యబడినయీనాము.

౩ భట్రాజు లేక సంగీతము - జమీందారులయొక్క, పాళెగారులయొక్క ప్రార్థనము గయవారము సేయు భట్రాజుల మొదలైన స్తుతిపాఠకుల కియ్యబడినయీనాము.

౪ బోయీ లేక గడబా లేక గడబాలు లేక పెండీ- పాలకీలు సవారీలు మొదలగునవి మోయు బోయీల కియ్యబడిన యీనాము

౫. దర్జీ లేక తయ్యల్కార్ - జమీందారులకును పాళెగార్లకును కుట్టుపని చేసినంగుల కియ్యబడినయీనాము

౬ డేగ - డేగలను పట్టుకొని పక్షులను వేటాడు జమీందారీకొరకున కియ్యబడినయీనాము

౭ దొమ్మర - దొమ్మరియాట లాడువారి కియ్యబడినయీనాము

౮ ఎంకల - మంత్రములనిమిత్త మనబడుంపలు మొదలగు గ్రంథములు జమీందారులకు దప్పియిమ్ము నౌకరీ కియ్య బడినయీనాము

గొడమంద లేక గొల్ల లేక పాల్కూలతూకుంగు - జమీందారులకు, పాలు పెరుగు సమకూర్చినందులకును, గ్రామమునందలి భూములకు మంద కట్టుటకును గొల్లల కియ్యబడిన యీనాము

గొడుగు - జమీందారులకు గొడుగు పట్టునౌకరీ కియ్యబడిన యీనాము

గుఱ్ఱపుతీనాం - జమీందారులగుఱ్ఱములను తనిఖీ చేయుమనువారికి నడక చెప్పి శిక్షించుటకును, గుఱ్ఱములను సంరక్షించుచుండుటకును నీయ్యబడిన యీనాము

చెట్టి - పాళెగార్లయొక్క జమీందారులయొక్క సమీపమునందు వస్త్రి చేయువాని కియ్యబడిన యీనాము

కడెయ్యతా - జమీందారులకు చాపలు, వ్రాతకు ఉపయోగించు తాటియాకులు సమకూర్చు నౌకరీ కియ్యబడినయీనాము

కవిలోయాతా లేక పులవర్ - జమీందార్లయొక్క పాళెగార్లయొక్క ఆస్థానమం దున్న కవుల కియ్యబడినయీనాము. ఇట్టిభూమి బ్రాహ్మణ కవులయధీనములో నున్నప్పుడు 'కవితావట్టం' అనబడును

ఖాసా - జమీందారుల యిండ్లలోని నౌకర్ల కియ్యబడిన యీనాము.

కొమ్ము - తపాస్పీర్ణాపటముందు కొమ్ము, కాళా ఊదునౌకరీ కియ్యబడినయీనాము

కోట్ - జమీందారు గాని అతనియుద్యోగస్థులు నౌకర్లు గాని గ్రామములో మకాము చేసినప్పుడు పాలు, పెరుగు, పెండ్లు మొదలైనవి సమకూర్చునిమిత్త మియ్యబడినయీనాము.

మదుమదుసైప్రా - శకునములు చెప్పినందులకు ముదుముద్కార్ వాని కియ్యబడినయీనాము.

మటాపటే - సర్కారుద్యోగస్థులకు పాలు తెచ్చియిచ్చినందులకును, గ్రామాధికారులగు రెడ్లు సర్కారువారిమీద గ్రామము విడిచి పయిని వెళ్లినప్పుడు అన్నము వండిపెట్టినందులకును నీయ్యబడిన యీనాము.

నగారా - నవాబులునున్నతులదగ్గఱను మసీదులదగ్గఱను నగారా వాయించుట కియ్యబడినయీనాము.

పాలపట్టీ - గ్రామకేవలతోరణ అయినప్పుడు తిరిపరివాద్దులో పాలు పోయునౌకరీ చేయువాని కియ్యబడిన యీనాము

పెరియఅరమనై - జమీందార్ల గృహములకు గావలి యున్నందుల కియ్యబడినయీనాము

పెరుమలి - అప్పుడు రాజ్యము చేయుచున్న జమీందార్ల పెద్ద పిల్లలకు పెట్టుకొనినవారికి గాని జమీందారుల పిల్లలకు నామకరణము చేయించినపురోహితునకు గాని యిచ్చినయీనాము.

పుష్పాడి - జమీందారునకు పుష్పములు సమకూర్చినందుల కియ్యబడినయీనాము

సైకల్గా - జమీందారులఆయుధములు సాపుచేసినందుల కియ్య బడినయీనాము.

చున్నాం - జమీందారులకు సున్నము సమకూర్చినందుల కియ్య బడినయీనాము

హజామీవాలా - ఉద్యోగస్థులకు సిరా చేసియిచ్చినందుల కియ్య బడినయీనాము

తబేలా - జమీందారులగుఱ్ఱపులాయమును తనిఖీ చేయువాని కియ్యబడినయీనాము

తములపాకులయీనాం - తమలపాకుల నిచ్చువాని కియ్యబడిన యీనాము

ఉస్తాద్ - జమీందారులకు కత్తి, కత్తి త్రిప్పుట మొదలగు సాము నేర్పినందుల కియ్యబడినయీనాము.

వలయన్ - జమీందారులకు వలలు వేసి చేపలు తెచ్చియిచ్చు వాని కియ్యబడినయీనాము.

జింగార్ - జమీందారులకొఱకు గుఱ్ఱపుజీనులు తయారు చేయువాని కియ్యబడినయీనాము

గోనెపరకాలు - గోనెసంచులు తయారుచేయుచు వాని వస్త్ర కొనుచు గ్రామములో నివసించియుండి కొన్ని దినములు మామూళ్ల సంబంధించుటకు బాధ్యతగలిగి తాము కాపురమున్న యిండ్లయందు మాత్రము బాధ్యత లేనివైనను కవర్గైకు లనబడుదురు. శరీరములు పేద్దము సేయుభూమిలో వారికి బాధ్యత లేదు.

దశబంధము

గ్రామస్థులకు నౌకరి చేయుటకొఱకు ఇయ్యఁబడిన యీనాము భూములు కొన్ని కలవు. ఇందు దశబంధము, లేక కట్టుకొడిగె అనునది నాలుగుల ముఖ్యమైనది. పెట్టుబడులలో ౧౦-వ వంతు ఈనాముగా నీయఁబడుటచే వీని దశబంధయీనాము లని పేరు పొందినవి. చెఱువు గాని మాయి గాని నీటికాల్వ గాని త్రవ్వి దానిని మంచిస్థితియం దుంచుచున్నందులకు భూరూపముగాఁ గాని పిస్తురూపముగాఁ గాని యీయఁబడు ఈనాములు దశబంధయీనాము లనఁబడును. భూరూపక ములకు 'ఖండదశబంధ' మనియు, పిస్తురూపకముగా నీయఁబడినప్పుడు 'మమిూల్దర్‌దశబంధ' మనియుఁ జెప్పఁబడును. ఇట్టీనాముగా నీయఁ బడినభూమిశిస్తు గాని రొక్కపుమొత్తము గాని అవసరమై చెల్లింపఁ బడినసొమ్ముమొత్తమునుబట్టి యీయఁబడుచుండెను. కడపజిల్లాలో సర్కారుభూములకు నీరు సమకూర్చుచెఱువులను మంచిస్థితియం దుంచుటకుఁ గాని, భూములను చదును చేసి కృష్యర్హముగాఁ జేసి నందులకుఁ గాని బంజరుభూమి సేద్యము చేయఁబడుస్థితికిఁ దెచ్చి నందులకుఁ గాని దశబంధ మనుపేరచే యీనాములు పుట్టఁబడెను. ఉత్తరార్కాటుజిల్లాలో దశబంధ యీనాందారు ఆయకట్టుభూమి మీఁదిశిస్తులవంతు, ఈనాముగాఁ బొందినప్పుడు 'చౌకాయిదశబంధం దారు' అనియు, ఆయకట్టుభూమి యంతయుఁ దక్కరపిస్తున ఖమ్మ వించునప్పుడు 'కలవాడీదశబంధందారు' అనియుఁ బిలువఁబడుచుందురు. ఈదశబంధం ఈనాందారులు చెఱువులను మంచిస్థితిలో నుంచనప్పుడు వారి కీయఁబడినయీనాముభూములను గాని చేసినసదుపాయములను గాని తొలగింపవచ్చును. లెక్కదాఖలాభూములకన్న ఎక్కువ నేల దంప సాగుబడి అయినప్పు డట్లు అదనముగా సాగుబడి అయినభూములలో వచ్చిన లాభములోఁ గొంతభాగముకూడ మమిూల్దర్‌దశబంధయీనాందార్లు పుచ్చుకొనుటకు హక్కు కలిగియుండుట గలదు. క్రొత్తగా, పల్లపుసాగుబడి కాఁబడుభూములమీఁదను చెల్లఁబడు నీటిపన్నులో రు ౧౦౦-కి రు ౨౦ వంతున ఖండదశబంధందారు లనుభవించు టకు హక్కు కలిగియున్నారు. శాశ్వతపుజమీందారీసెటిలు మెంటు నాఁటి కిట్టి దశబంధం ఈనాములు భుక్తములో నుండి యున్నను జమీందారీయెస్టేటులో నున్న అట్టియీనాములహక్కు సర్కారువారు సంపూర్ణముగా వదలివైచిరి

ఇతర యీనాములు

అలొట్టి - మామూలుగాఁ జేయవలసినపనులకొఱకు రయితుల వందలను సమకూర్చుటాని కీయఁబడినయీనాము.

అంబర్ లేక పల్లిబాఁడి లేక తెప్పక్ - ఏఱు దాఁటించునౌకరి కీయఁబడినయీనాము.

అక్కరమ్ - ఏటిగట్లు, ఆనకట్టలు మొదలగువాని పనులు త్రొక్కి పాడు చేయకుండఁ గాపాడి వానిపై గడ్డి పెంచినందుల కీయఁబడిన యీనాము.

బందెలా - పశువులు చేలలోఁ బడి సస్యము పాడుచేయకుండఁ గాపాడినందుల కీయఁబడినయీనాము.

కరేమాఫ్లం లేక కలంపట్టు లేక కప్పాంపట్టు - చెఱువులు బాగుచేయునిమిత్తము మాలివాండ్రను సమకూర్చినందుల కీయఁబడిన యీనాము

ఖుల్గా లేక పటాళా - ఇవి చెఱువులకును కాలువలకును చిన్న చిన్న రిపేర్లు గావించి త్రవ్వినందుల కీయఁబడినయీనాము

కులంకావల్ - రయితులు చెఱువులో నీరు వృథాగా కర్చు పెట్టకుండఁ గాపాడినందుల కీయఁబడిన యీనాము

కాసల్ - ఆనకట్టలమీఁదను, పంటకాల్వలగట్లమీఁదను దుబ్బు గడ్డి పెంచునౌకరి కీయఁబడిన యీనాము.

నీరుమునక - నీటిలో మునిఁగి చెఱువుతూములను తెఱచునౌకరి కీయఁబడిన యీనాము

పట్టి - పశువులు చేలలోఁ బడి మేయకుండఁ గాపాడునౌకరి కీయఁబడిన యీనాము

పాసుబడి - సర్కారుభూములను పాలుబడి చేయుటకుఁ బ్రోత్సాహపఱచు చున్నందులకుఁ జెత్తనదారుల కీయఁబడిన యీనాము

ఉప్పర లేక ఒడ్డె - చెఱువులు మరమ్మత్తు చేయునౌకరి కీయఁ బడినయీనాము

ఊరమి - గ్రామస్థులవాడుకనిమిత్తము మంచినీళ్ల చెఱువులను మంచిస్థితియం దుంచునౌకరి కీయఁబడినయీనాము

వాయిక్కాల్ - నీటికాల్వలు, పంటనూతులయొక్క యితర జలాధారములు పరియాయనస్థితియం దుంచినందుల కీయఁబడిన యీనాము

కృషి యాధారముగను వృత్తిగను కల గ్రామమందుఁ గాఁపుర మున్న గ్రామస్థులు తమస్వతంత్రము లన్నియుఁ జక్కఁగా నెఱవేర్చు కొనుటకును, తమవృత్తులకు భంగము లేకుండ సుఖముగా జీవించుట కును ముఖ్యమనుకొన్నాటు లన్నియుఁ బ్రతిగ్రామమందును జేయఁ బడియున్నవి. గ్రామలెక్కలు వ్రాయుటకు కరణము అను వధికారు లుండిరి. వీరికే మహారాష్ట్రదేశమున కులకరణీ అనియు, ఉత్తర హిందూదేశమున పటవారీ అనియు, ఆంధ్రదేశమున కరణాల్ అనియు నందురు. ఈస్వతంత్రకృషకులు ప్రతిగ్రామమునకు జోగరిడ్డలు ప్రత్యేక మనుమనుండియు ఏర్పడియున్నారు. ఈయుద్యోగస్థులకును, గ్రామ ములసదుపాయములనిమిత్త మేర్పడినయితరగ్రామసేవకులకును వారు చేయుపనులకుఁ బ్రతిఫలముగఁ గొంతభూమి గాని కొంతశిస్తు గాని పంటలోఁ గొంతభాగము గాని మేరలు, రుసుములు, 'స్వతంత్రము' అనుపేర నీయఁబడుచున్నవి. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో జారీకాఁ బడిన ౨౯-వ రెంబరు రెగ్యులేషను ననుసరించి శాశ్వతముగా

పెట్టిలో పెట్టుటకు గాఁబడిన జమీందారీయెస్టేట్లయందలి కరణము లను నియమించుట, శిక్షించుట మొదలగునధికారములు జమీం దారుల కీయఁబడినవి. ఈ కరణములయుద్యోగము వంశపారంపర్య ముగ వచ్చుహక్కు కలది. ఈ రిక్కార్డులను కరణములవిమయ మునకే గాక తక్కిన గ్రామనౌకర్లు, అనఁగా గ్రామవడ్రంగి, గ్రామ కుమ్మరి, గ్రామమంగలి, గ్రామచాకలి, గ్రామకమ్మరి, గ్రామజ్యోతి షుఁడు, గ్రామపురోహితుఁడు వగైరా యేడుగురవిషయమునను సంపూర్ణమైన యేర్పాటులును నిబంధనలును గలిగియున్నవి. తరువాత ౧౮౯౪-వ సంవత్సరమున జారీచేయఁబడిన ౨-వ నెంబరు ఆక్టు అను మదరాసుప్రొప్రైటరీయెస్టేట్లవిలేజిసర్వీసుఆక్టు జారీకాఁబడి దానిని బట్టి జమీందారులకు కరణములమీఁదియధికారమునకుఁ గొన్ని మార్పులు కలుగఁజేసి అంతకుమున్ను కర ము లనుభవించుచున్న నౌకరీయీనాములకు శిస్తు కట్టి శాశ్వతముహక్కుతోఁ బట్టాల నిచ్చి సర్కారుగ్రామములయొక్క శిస్తునుబట్టియు, కరణములు చేయవలసిన పనులనుబట్టియు జీతమును ఏర్పఱిచిరి. తరువాత ౧౮౯౫-వ సంవ త్సరమున ౩-వ నెంబరున జారీకాఁబడిన 'హెరిడిటరీ విలేజి ఆఫీ సర్సు' ఆక్టునుబట్టి గ్రామవడ్రంగి, మంగలి, చాకలి, కుమ్మరి, జ్యోతి షుఁడు, పురోహితుఁడు తప్పఁ దక్కిన గ్రామసేవకుల ఏర్పాటు విషయమున విపులముగా నిబంధన లేర్పఱుపఁబడినవి. గ్రామకరణము, గ్రామమునసబు, గ్రామతలారులను దప్పఁ దక్కిన గ్రామనౌకర్లను గ్రామములోఁ గాపుర ముండకపోయినను వమ తమనౌకరీలను జేయక పోయినను సుచితముగా ప్రవర్తింపకపోయినను దొలఁగించుటకుఁ గాని కొంతకాలము నిలుపుదల (సస్పెండు) చేయుటకుఁ గాని జమీందారుల కధికార మీయఁబడినది.

మతవిషయకముగ దేవాలయములు మొదలగువానికొఱకీ కీయఁ బడిన యీనాము లమ్ముకొనుటకుఁ గాని యితరుల కిచ్చుటకుఁ గాని యీనాందారుల కధికారము లేదు. దేవాలయాదికముతో సంబంధించిన నౌకర్ల కీయఁబడినయీనాములు వారివారికి నిర్ణయింపఁబడిన పనులు వారు యథోచితముగా చేయుచున్నంతవఱకు వారి కాయీనా ములపై నధికారము గలదు. అట్టినౌకరీలు వారు చేయనప్పుడు వారి స్థానము దితరులను నియమించి వారి కాభూము లనుభవించు నధి కార మీయఁబడును. శాశ్వతపుపెట్టిలో పెట్టునపుఁ బూర్వ మీయఁ బడినవియు, ఎస్టేట్లయొక్క జమా మొత్తములోఁ (Assets) చేర్పఁ బడనివిస్తుగలవియు నయినయీనాములను లాఖిరాజ్ భూములను వాని నియ్యఁబడినయుద్దేశము నెఱవేర్పఁబడనప్పుడు వానిని దీసికొనుటకు సర్కారువారికి హక్కు గలదు. శాశ్వతపుపెట్టిలో పెట్టునపుఁ బూర్వము 'కోడీ' యన్న పేర్లించుచున్నభూములు, అట్టికోడీయన్న ఎస్టేట్లజమామొత్తములోఁ జేర్పఁబడినభూములు కోడీయన్నమాత్రము పుచ్చుకొనుటకు జమీందారులకు హక్కు గలదు గాని యీనా ములను దీసికొనుటకు హక్కు లేదు. సాధారణముగా సర్కారు ఈనాములుభూములకు పట్టాలు నిచ్చునపు పట్టియీనాములు భుక్త

ములో నున్నవారికే యుత్తరు స్థలనిర్దేశము గాఁబడనియీనాములకు శిస్తు కట్టవలసివచ్చినపు డాభూమికి శిస్తు కట్టి దానికి పట్టా జమీం దారునకే యీయఁబడును. శాశ్వతపుపెట్టిలో పెట్టునపు దరిమిలా నీయఁబడినయీనాములు తీసికొని జిరాయితీభూములవలె పన్ను కట్టుట కధికార మున్నది. పైని వివరింపఁబడిన పలువిధము లగు ఈనాములహక్కుభుక్తములు వ్యాయశాస్త్రములనుబట్టియు, నితర శాసనములనుబట్టియును, దేశాచారములనుబట్టియు, హిందూధర్మశాస్త్ర సమ్మతము లైనహక్కులనుబట్టియును వ్యవహరింపఁబడుచుండును.

ఇతరాస్తుల యమరకము

ఇట్లు సేద్యము సేయఁబడుభూమిరేయే గాక యితరాస్తులు కూడ నమరకము చేయుపద్ధతి కలదు. ఇండ్లు, ఫ్యాక్టరీలు, ఇతర మయినకట్టడములు మొదలగునవి కట్టుటకు స్థలము కొన్నిసంవత్సర ములవఱకు కమరకము చేయుట కలదు. తోఁటలు, దొడ్లు మొదలగునవి తదధికారియు రయితును ఏర్పఱుచుకొనుషరతులమీఁద నమరకము చేయఁబడుచుండును. తోఁటలు కాపునుబట్టికాని అంతకుఁ బూర్వమే కాని నిలుపుబట్టి కొంతమొత్తము శిస్తున కమరకము చేయఁబడుచుండును. కల్లు గీయుకొనుటనిమిత్తము తాటిచెట్లమీఁద గీతప న్నొకటి విధించి చెట్టునకు కొంతసొమ్ముచొప్పున వసూలు చేయుపద్ధతికూడ కలదు. ఇట్టిచెట్లు అబుకారీయుద్యోగులు నెంబర్లు వేసి చెట్లను కల్లునిమిత్తము గీయుకొనువారియొద్ద నట్టిపన్ను వసూలు చేయుచుందురు. ఈపన్ను కొన్నిసంవత్సరములక్రింద లేదు. ఇప్పు డెజన్సీప్రదేశములయందుఁగూడ నీపన్ను వసూలు చేయఁబడుచున్నది.

సముద్రప్రాంతములయందలి చవిటినేలలు ఉప్పు పండించు కొనుటకును కుఠారము చేయుటకును అమరకము చేయఁబడు చుండును. ఈ యమరకముగూడ ఖలసాయముంబట్టి రయితులు కొంత మొత్తము శిస్తున కమర్చుచుందురు. ఉప్పుపంట సర్కారు తప్ప నితరులు పండింపఁగూడనిది కావున నట్టిభూము లమర్చుకొనునధి కారము భూస్వామికి కలిగియుండినను, అందు పండినపంటమాత్ర మందువిషయమున ఏర్పడినవిబంధనల ననుసరించి సర్కారువారికే అమ్మవలయు ననునేర్పాటు గలదు. చెఱువులు జలాశయములు మొద లగువానిలో సర్కారుగ్రామములలో నున్నవానిని సర్కారును, ఇతరభూస్వాముల గ్రామములో నున్నవానిని నితరభూస్వాములును చేపలు పట్టుకొనుటకును, నందలి తామరాకులు మొదలగునవి యుప యోగించుకొనుటకును శిస్తున కమరకము చేయఁబడుచుండును. సముద్ర తీరములయందు నున్న పుగుల్లు మొదలయినవి తీసికొనుటకుఁగూడ నొకవిధ మయినయమరకము కలదు. ముత్యములు పగడములు మొద లగునవి దొరకుప్రదేశములోనినముద్రప్రదేశములు విశేషముమొత్తపు శిస్తున కమర్పఁబడుచున్నవి. మఱియు లవు దాఁటునట్టియేటిప్రదేశ ములు, స్రోతలలోనిభూమిలు, సంతలు, ఉత్సవదినములలోని పెంపా రకీదుకాగములు మొదలగునవికూడ నాయాప్రదేశముల కధికారు లగువారికి కొంతశిస్తుమొత్తమున కమర్పఁబడుచుండును. మఱియు

కల్లు, సారాయి, దుకాణములు, నల్లమందు, గంజాయి మొదలగు మత్తుద్రవ్యములందుకాలముల సర్కారువారి 'అబుకారీ' యుద్యోగస్థులచేత వేలంపాట పాడఁబడి యెక్కువనిచ్చి కట్టుకొన్నవాని కమరకము చేయఁబడుచుండును ఇట్టిదుకాణము లమరకము చేయఁబడుటయందు కిస్తు రాఁబట్టవలె ననుయుద్దేశమే కాక అట్టిమత్తుద్రవ్యముల యుపయోగము సాధ్యమైనంతవఱకు నిర్బంధించి కట్టిపెట్టింపవలయు ననియు దొరతనమువారియుద్దేశము అడవులు, పుల్లరిభూములు, పాటిపెరళ్లు మొదలగునవియును వానియం దధికారము కలవారిచే నమర్పఁబడుచుండెను

పురాతనకాలపు భూమికొలత

భూమికొలత యనఁగా జదరపుఁగొలత ఒకానొకక్షేత్రము యొక్క వైశాల్యమును దెలిసికొనుట దీనిని మనగణితశాస్త్రములో క్షేత్రవ్యవహార మనియెదరు క్షేత్రపరిమాణమును దెలిసికొనుట సులభమైన పని కాదు అందులకుఁ గొంత రేఖాగణితమును (Geometry), క్షేత్రగణితమును (Mensuration) తెలిసియుండవలెను హిందువు లీవిద్యలు క్రీస్తుపూర్వకాలమునుండియుఁ దెలిసియుండె ననుటకు సందేహము లేదు శ్రౌతవేదిభాగమును సంబంధించినట్టి కల్పసూత్రములలోఁ జివరది 'శుల్బసూత్రము' లుండును ఇది క్షేత్రపరిమితిని దెల్పు రేఖాగణితమునకు సంబంధించినవియమములు పురుష మన్నది యెప్పటి యొకమానము చేతు లెత్తి పురుషుఁడు నిల్చిన నెంతపొడుగగునో యంత (౧౨౦ అంగుళములు) పురుషమానము[1] ఇట్టిపురుషప్రమాణము పొడుగును, పురుషప్రమాణము వెడల్పునుగల క్షేత్రము చతురస్రపురుషము, చదరపుపురుషము. చిన్న యజ్ఞకుండము ౭½ చదరపుపురుషము లుండవలెను ఇది చతురస్రముగ నుండవలెను. ఇంతియె వైశాల్యముగల ముక్కోణపుకుండమును, చక్రాకారపుకుండమును గట్టవలెను తరువాత దీనివైశాల్యముకంటె కొక్కొక్క చదరపుపురుషము వైశాల్య మధికముగ నుండువానిని నిర్మింపవలెను రెండుకుండముల వైశాల్యములు కలిపి యెంత యగునో యంతదియు, ఒకదానిలోనుండి యొకటి తీసివేసిన నెంత యగునో యంతదియు నగుకుండములను నిర్మింపవలెను వైశాల్యము హెచ్చింపక తగ్గింపక సమచతురస్రముగను, (Square) దీర్ఘచతురస్రముగను (Oblong), వృత్తముగను (Circle) మార్పవలెను ఇట్టివాని కన్నిటికిని శుల్బసూత్రకారుఁడు మార్గనియమము లను జెప్పియున్నాఁడు కావున భూమివైశాల్యమును గనుఁగొనుటకు వారికిఁ దెలియు ననుట స్పష్టము ఈసూత్రములు క్రీ పూ ౫–౬ శతాబ్దులనాఁటివి

చంద్రగుప్తచక్రవర్తికాలమునందుఁ (క్రీ పూ ౩౨౧–౨౯౭) భూములు కొలుచువాడుక యున్నట్టు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచున్నది కౌటిల్యార్థశాస్త్రమునందు భూమికొలత లీయఁబడినవి దేశమానములలోఁ బొడుగుమానములును, చదరపుమానములును జెప్పఁబడినవి[2]

౧౦ అంగుళములు ౧ గార్హపత్యధనుస్సు (గజముబద్ద) గృహపతి యనువాఁడు వడ్రంగి దీనిని తోరణఁ గొలుచుటకును, ప్రాకారములు కొలుచుటకును, నుపయోగించుచుండిరి అగ్నిచితులు కట్టుటలోఁ బౌరుష మను మానము నుపయోగించుచుండిరి ఆఱు కంసములు పొడుగు గల దండము బ్రాహ్మణుల కిచ్చిన స్థలములు కొలుచుటలో నుపయోగింపఁబడెను పదిదండము లైన నొక్కరజ్జువు, రెండు రజ్జువు లైన నొక్కపరిదేశము, త్రిరజ్జుక మైన నొకనివర్తనము. పరిదేశ, నివర్తనములు క్షేత్ర(చదరపు)మానము

నీటిపారుదలకు సంబంధించిన యధికారులె భూములు కొలుచుచుండి రని మెగస్థనీసు వ్రాసియున్నాఁడు[3] ౯–వ శతాబ్దివాఁడయిన మహావీరాచార్యుఁ డతని సారసంగ్రహగణితములో దేశమానము లిచ్చుటయె కాక క్షేత్రవ్యవహార మని యొక్క అధ్యాయము వ్రాసియున్నాఁడు అందు త్రిభుజ చతుర్భుజ వృత్తాది క్షేత్రముల చదరపుకొలత కనుఁగొను స్థూల (Approximate), సూక్ష్మ (Exact) పద్ధతులు చెప్పియున్నాఁడు పండ్రెండవశతాబ్దిఁ గల భాస్కరాచార్యుఁడు లీలావతీగణితమునందు 'నివర్తన' మను చదరపుమాన మిచ్చి[4] క్షేత్రవ్యవహారాధ్యాయమందు పొలములవైశాల్యమును గనుఁగొనువిధములను వివరముగఁ దెల్పెను ఈ 'నివర్తనము' అనునది రమారమి రెండు–ఎకరము లగును ఈమానము చంద్రగుప్తునికాలమున

---

1 'అర్ధాష్టమపురుషాః ప్రథమోఽగ్నిః' అన్న ౨–వ అధ్యాయమందలి ౧–వ సూత్రముమీఁద నిట్లు వృత్తి వ్రాయఁబడియున్నది. 'పురుషశబ్దేన పంచారత్నినా వింశత్యధికశతాంగులేన వేణునా పరిమితం క్షేత్రముచ్యతే తత్ర చతుర్దశసహస్రాణి చత్వారింశదాన్యంగులయః పురుషే సంతి' [కాశీవిద్యాసుధానిధి, ౧౮౭౫ అగస్టు నెలసంచికలోని శుల్బసూత్రములు]

2 "గార్హపత్య మష్టశతాంగులం ధనుః పథిప్రాకారమానం, పౌరుషంచ అగ్నిచిత్యానామ్, షట్కంసో దండో బ్రహ్మదేయాతిథ్యమానమ్, దశదండో రజ్జుః, ద్విరజ్జుకః పరిదేశః త్రిరజ్జుకం నివర్తనం, ఏకతో ద్విదండాధికో బాహుః" [కౌటిలీయం అర్థశాస్త్రమ్, Bibliotheca Sanskrita, No 37, Pages 106-107, Mahadeva Sastry's edition]

3. Vincent Smith's Early History of India, 3rd Edition, p 132

4 "తథా కరాణాం దశకేన వంశః, నివర్తనం వింశతివంశసంఖ్యం క్షేత్రం చతుర్భిశ్చ భుజైర్నిబద్ధమ్. ౬." [౧–వ అధ్యాయము] పదిమూరలు (మూరకు) కొలవంశము (వెదురు), ఇరువదివంశముల పొడుగు, ఇరువది వంశముల వెడల్పుగల చదరము నివర్తనము అని నాలుగుభుజములచే సాధింపఁబడియుండును.

నుండియు వచ్చుచున్నట్టున్నది.[1] మితాక్షర[2] లోఁగూడ భూమి వాదము వచ్చినప్పుడు 'ఒకఁడు నివర్తనముకంటెఁ పెద్దది యనుచు, ఒకఁడు నివర్తనముకంటెఁ చిన్నది యనుచు' అని చెప్పఁబడెను

శ్రీ శ ౬౨౩-౨౪ నిది యగు పశ్చిమచాళుక్యరాజులయొక్క తామ్రశాసనములో రెండువందల నివర్తనములభూమి దాన మిచ్చినట్లు చెప్పఁబడియున్నది[3] కావున, మహమ్మదీయులకాలములో 'బీగా' మానమును, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వకాలమున 'ఎకరము' అను మానమును వాడుకలో నున్నట్లు హిందూరాజుల ప్రభుత్వకాలమున మిక్కిలి పురాతనకాలమునుండియు 'నివర్తన' మను క్షేత్రమానము వాడుకలో నుండెనని స్పష్టమగుచున్నది

పూర్వము సాధారణముగా భూములను వెదచల్లి పంట పండించు వాడుకయే యున్నట్లును, నాటు వేసి యాచ్చుకాచారము లేనట్లును గన్పించుచున్నది దీనినిబట్టి యెన్ని విత్తనములు చల్లుటకు తగిన భూమియో ఆ విత్తనముల కొలతనుబట్టి భూమికొలత యేర్పడినట్లు తోఁచుచున్నది. అనఁగా కుంచెఁడువిత్తులు వెదచల్లుటకుఁ జాలిన భూమి కుంచెఁడనియు, తూమెఁడు విత్తులు విత్తుభూమి తూమెఁడనియు, ఏఁగురు విత్తులు చల్లఁబడుభూమి యేడు మనియు, పంగుము విత్తులు చల్లఁబడుభూమి పంగు మనియు, పుట్టెఁడువిత్తులు చల్లఁబడుభూమి పుట్టెఁ డనియు పిలువఁబడెను పుట్టి యనఁగా ౮౦ కుంచములు పరిమాణము గలదియే యిచట గ్రహింపవలెను రాజు, పండినపంటలో భాగము పుచ్చుకొనుటయే కాని మొదట కొలిచిన భూమిపరిమాణము ననుసరించి పన్ను పుచ్చుకొనువాడుక యున్నట్టు కానరాదు మిక్కిలి పురాతనకాలమందు వెదచల్లువిత్తనములమానము చేతనే విత్తనములు చల్లుభూమినిగూడ వాడుచుండిరి పాణిని యష్టాధ్యాయి సూత్రములలో 'తస్య వాపః' (అ ౫, పా ౧, సూ ౪౫) విత్తెడు విత్తనములనుబట్టి భూమికి పేరు వచ్చువిధము చెప్పఁబడియున్నది ధాన్యపరిమాణవాచిపదములమీఁద 'ఠక్' అను తద్ధితప్రత్యయము వాపార్థమందు, అనఁగా వెదచల్లఁబడు నమవర్థమందు విధింపఁబడినది దానిచే కాడవికీ, ప్రాస్థికీ, ద్రౌణికీ, ఖారికీ, అని క్షేత్రభుక్తికి (క్షేత్రపరిమాణమునకు) పేర్లేర్పడినవి మఱియు నష్టాధ్యాయి 'తదస్మిన్ వృద్ధ్యాయ లాభశుల్కోపదా దీయతే' (అ ౫, పా ౧, సూ ౪౭) అనుసూత్రమునుబట్టి 'ఇంత రాజభాగ మీయఁబడు' నను వర్థమందుఁ బ్రత్యయము విధింపఁబడుచున్నది. దానింబట్టి పంచకీ, శతికీ అని పేర్లు భూమికి వచ్చినవి కావునఁ బూర్వ మీయఁబడు రాజభాగమునుబట్టియు, చల్లఁబడువిత్తనములనుబట్టియు, భూమికి మానమేర్పడినట్లు కానవచ్చుచున్నది పిమ్మట ధాన్యమానము ననుసరించి భూమాన మేర్పడినను, భూమి బలము ననుసరించి యొకపరిమాణము గల వేఱువేఱుపొలములలో ధాన్యము హెచ్చుతగ్గుగ విత్తుట సంభవించుటచే నామాన మజ్ఞులకుఁ దప్పు లెక్కకన్పట్టిఁ కొంత లేదు వ్యవహారమునకుఁ జిక్కు వచ్చును కావున నీధాన్యమానములు క్షేత్రమానములుగాఁ ద్వరలోనే మార్పఁబడెను, అనఁగా నింత పొడవు ఇంత వెడల్పుగల భూమి పుట్టెఁడు అని మాన మేర్పడును. శ్రీ శ ౧౧-వ శతాబ్దియందుఁ దక్షిణదేశమునందు భూమికొలత బాగుగఁ దెలిసియుండె ననియు, 'పుట్టెఁడు', 'తూమెఁడు' భూమి అను మానములు క్షేత్రమానములు (Area measures) గా మార్పఁబడియుండె ననియు పావులూరి మల్లనచే రచింపఁబడిన సార సంగ్రహగణితమందలి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలుపఁగలము.

క మానుగ నినుము వెవల్పున,
గా నొకకోల కుంట గడియఁగా నగుఁబుట్టిం
దేనూఱుకుంట, లిరువది,
యే నొకతూమెఁడు, తివర్థ మిర సనఁ బరఁగున్

క కానుల వెసలంగఁ జిన్నము,
మానము కోల యగును కుంటమానము, మఱి యీ
మానము ధాన్యముతోడి స,
మానముగా వ్యవహరింత్రు మహి నాంధ్రజనుల్ [౧-వ ఆశ్వా]

మహమ్మదీయ కాలపుకొలతలు

మఱియు వ్యవసాయము చేయఁబడుభూములు ఇన్ని 'కత్తులు' అని వ్యవహరింపఁబడుట కలదు పూర్వము దవనిగా నున్నవ్య ద్రాళకత్తితో పోసు కొట్టి యొకదినములో నొకమనుష్యుఁడు దేవ్యమునకుఁ దీసికొని రాఁదగినంతభూమి యొకకత్తిపరిమాణము కలది యని ప్రమాణ మేర్పడినది అక్బరుచక్రవర్తికాలమున భూమి యొక్కమాన మేమి యనఁగా ౩౩ ఇంగ్లీషుచదరపు టంగుళములు ౧ గాజు, ౬౦ గాజులు ౧ పొడవుగల 'బిఘా', ౧ బిఘా = ౩౦౨౫ చతురపుగజము = ౫౨ $(\frac{5}{8})$ ఎకరము

బంగాళరాజధానిలో వాడుకలో నున్న బిఘా-౧౬౦౦ చతురపుగజములు |-| $(\frac{1}{3})$ ఎకరము

బిఘా ౨౦ బిస్వాలక్రిందను, బిస్వా ౨౦ బిస్వాన్సీలక్రిందను విభజింపఁబడెను బంగాళరాజధానిలో బిస్వా, బిస్వాన్సీలను కొట్టా లేక కట్టా లేక గండా అని వాడుకురు పంజాబుదేశములో భూమి కొలత 'ఘుమావ్ల' ను బట్టి చేయఁబడును హిందూస్థానీలో

---

1. చూడుఁడు, అర్థశాస్త్రము, ఇది కౌటిల్యుఁ డుదాహరింపఁబడినభాగము
2. వ్యవహారకాండము, భూవాద ప్రకరణము
3. Epigraphical Report for 1915—1916, No 7th in the List of Copper-plates examinedduring 1915—1916
4. 'కోల' యనఁగా 'దండము'. కాలను 'హస్తములు' (మూరలు) అయిన కోల 'దండము' అని యీగ్రంథమునందు చెప్పఁబడియున్నది.

అమరకము

'ఘుమావ్' అనఁగాఁ దిమ్ముసల యని యర్థము, అనఁగా నొక వాఁగలి తిరిగినప్రదేశము ఒక 'ఘుమావ్' అనఁబడును. ఇట్టి ఘుమావు ౮ ఖతావుల క్రిందను, ఖతావులు ౨౦ మర్జ క్రిందను విభజింపఁబడును. ఈ ఘుమావు ఒక్కొక్కప్రదేశమున నొక్కొక్కపరిమాణము కలది. ఒకదానికొకటి ప్రదేశ మొండు టరుదు. ఇది సాధారణముగా ౯౦ దినారి మండును ప్రస్తుతము ౨ ఎకరములు = ఒక ఏడుము, ౨ ఏడుములు పందుము, ౨ పందుములు ఒకఘుమావ్ అనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

మఱియు దక్షిణాదిజిల్లాలలో 'కాణీ' యనునొక భూపరిమాణము కలదు. 'కాణి' అనఁగా సంస్కృతములో మాచుట అని యర్థము. కంటిచే నాఁడఁబడి అనవాలు పట్టఁదగిన దని కాణీశబ్దమునకు వ్యుత్పత్త్యర్థము. ఈ పదము కన్నడ, ద్రవిడభాషలయం దున్నది

౧౦౦ కుళీలు = ౧ కాణీ = ౫౭,౬౦౦ చతురశ్ర టడుగులు = ౧.౩౨౨ ఎకరములు. సేద్యమగు భూమి కాణీ మాదకాళం క్రిందను ఇండ్లు కట్టుకొనుట కుపయోగించు నేల కాణీ ఇరువదివాల్లు మున్నీలు లేక ౬౦ × ౪౦ చతురశ్రటడుగులుంగల స్థలముల క్రింద వాడఁబడుచున్నది. మధుర తిరుచునాపల్లి జిల్లాలలోఁ గొన్నిభాగములలో కాణీ యిరువదియొక్కచతురశ్రటడుగులుంగల మాణుమాళీలు లేక ౪౮,౧౦౦ చతురశ్రటడుగులు, లేక ౧.౧౧ ఎకరము పరిమితిగల నేలకు వాడఁబడుచున్నది. కొన్నిచోట్ల కాణీ ౫,౭౬౦ చతురశ్ర అడ్డులుగా నెంచఁబడుచున్నది

ఆ లెక్కించఁబడినప్పు డొకరమునకుఁ దక్కువపరిమితిగల నేల యగును ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వ మున్నభూమి కొలత

౧ కోలు లేక కజ్జ = ౨౪ అడుగులు

౧ చతురశ్రకోలు - ౧ కుళీ లేక గుంట = ౫౭౬ చతురశ్ర టడుగులు

౧౦౦ కుళీలు లేక గుంటలు=౧ కాణీ = ౫౭,౬౦౦ చతురశ్రటడుగులు, లేక ౧.౩౨౨౩౧౪ ఎకరములు

తిరునెల్వేలిలో కాణీ ౧౬ భాగములుగా (అణాల క్రింద) ను వ్యవహరింపఁబడుచుండెను.

౧ అణా = ౩౬౦౦ చతురశ్రటడుగులు

౧ వీశా = ౨౫౦౦ చతురశ్రటడుగులు.

కాళహస్తిజమీందారీలో భూమిని గొజ్జుల క్రిందఁ గొలచి, ఆ ప్రమాణముతో వాడుచుండిరి.

౧ గొజ్జు = ౩౫ గుంటలు.

౧ గుంట = ౯౪ దేశవాళీచతురశ్రటడుగులు.

మారవ్రాఁడి మొదలగు గ్రామములలో —

౧ గొజ్జు - ౪౦ గుంటలు.

౧ గుంట = ౩౨ దేశవాళీచతురశ్రటడుగులు

పాతరపేడు మొదలయిన గ్రామములలో, —

౧ గొజ్జు = ౫౬ గుంటలు

౧ గుంట = ౬౪ దేశవాళీచతురశ్రటడుగులు.

మారంప్రాఁడి మొదలగు గ్రామములలో —

౧ గొజ్జు = ౨౫ గుంటలు

౧ గుంట = ౪౯ దేశవాళీచతురశ్రటడుగులు

దేశవాళీ అడుగు, ఆయాప్రదేశములయందున్న దొరకపాదము పాటి మనుష్యునిపాదప్రమాణమును బట్టి యేర్పఱుపఁబడినందున దాని కిన్ని భేదములు కలిగినవి ఇది వరుసగా ౩౯|, ౬౬, ౬౦|, ౪౨ ఇంగ్లీషు అడుగులకు సరిపడి యుండును. దేశవాళీ అడుగు వరుసగా ౧౧ ౩౨, ౧౧, ౧౧ ౧౪, ౧౦ ౫ ఇంగ్లీషు అంగుళములప్రమాణము గలిగియున్నది దీనినిబట్టి పైని చెప్పినప్రదేశములయందలి గొజ్జులు వరుసగా ౫, ౪, ౪ ౬౬, ౧౦౧ ఎకరముల ప్రమాణము గలిగియుండును

కార్వేటినగరము జమీందారీలో గుంట అనఁగా ౬౪ అడుగులుంగల కోలునుపొడుగును కోలునువెడల్పునుగల మెరకనేల యనియు, ౫౬ దేశవాళీఅడుగులపొడుగుగల ౧ కోలును పొడుగును ౧ కోలును వెడల్పునుగల పల్లపునేల ౧ గుంట యనియు వ్యవహరింపఁబడుచుండెను కాఁబట్టి చెంగల్పట్టునందువలె దేశవాళీఅడుగు ౧౦ ౨౫౭ అంగుళము లని భావించినయెడల మెరకనేల గుంట ౦.౬౦౭ ఎకరమును, పల్లపునేల గుంట ౫౩ ఎకరము పరిమితిగలిగి యుండును కంగుంది జమీందారీలో విత్తఁబడువిత్తనములంబట్టి భూమికొలత యేర్పడినందున ౬౩ మద్రాసుపళ్లధాన్యము చల్లఁబడుపల్లపునేల ౧ కాణీ యనియు ౧౫౪ మద్రాసుపళ్లధాన్యము చల్లఁబడు మెరకనేల 'కాణీ' యనియు వాడఁబడుచుండెను.

౫౪ మూరలు ౯౧| ఇంగ్లీషు అడుగులకు సరిపడి యుండుటచే దీనినిబట్టి ౧ మూర ౨౦.౩౨౩౩ అంగుళములు లేక ౧.౩౨౨౩ అడుగు లగును ఈ అడుగు ప్రక్కపుటలో వ్రాయఁబడినభారములోని నెం. ౧ లెక్కకొలత కుపయోగింపఁబడినది

తోటభూమినిమయమును కొలతయందు ౪౫ మూరలు ౩ అడుగుల ౮ అంగుళములు లేక ౧ మూర - ౨౦ ౪౪౪ అంగుళములు, ఈకొలత నెం ౨. చూపకుకొలత.

కొజవాళలో ౪౫ మూరలు ౮ అడుగుల ౨ అంగుళములు లేక ౧ మూర - ౨౦ ౬౨౧ అంగుళము లగును. ఇది నెం. ౩. చూపకు కొలత.

భూమికొలత కట్టెలనుబట్టికూడ సాధారణముగా వ్యవహరింపఁబడుచుండును. కత్తి ఒకచోట ౩౨ కుంటలుగను, వేఱొకచోట ౩౫ కుంటలుగను, మఱొకచోట ౩౦ కుంటలుగను వ్యవహరింపఁబడుటచే ప్రక్కన గనఁబడినపట్టికలో నీమూఁడుపరిమాణములుకూడ నుపయోగింపఁబడినవి. మఱియు ౧ కుంట ౧౬ పిసములుగను, ౧ పిసము ౪ కట్టెలపొడుగును ౪ కట్టెల వెడల్పును గలప్రదేశముగను వ్యవహరింపఁబడును. ఈకట్టె ౫½, ౫, ౪¾, ౪½ మూరలప్రమాణము గలదిగా నొక్కొక్కచోట వ్యవహరింపఁబడుచుండును. ఈనాలుగుకొలతలుగలకట్టెలనుబట్టి క్రమముగా ౨౩౧౦౪, ౧౯౦౯౦, ౧౩౦౬౯, ౧౫౦౮౭ చదరపుటడుగులు ఒక్కొక్కకుంటప్రమాణ మని తేలుచున్నది.

ఇంకొక యుదాహరణముగా .—

౪ కట్టెలు = ౫ మూరలు = ౪ X ౮ ౬.౩౬ = ౩౪ ౫ అడుగుల ౩ (౩౪ ౫) = ౨ ౧౯౦౯౦ చదరపుటడుగులతో యగుచుండును

రాజమహేంద్రవర ప్రాంతములలో ౧ కత్తి = ౩౨ కుంటలు ౨ కుంట = ౮౦ మూరలపొడుగు, అంతే వెడల్పుకలది. మూర ౧౯ ౮ అంగుళములు పొడుగుకలది. బందరులో మూర ౨౦ ౭౨౭౩ అంగుళములపొడుగు గలది. కాఁబట్టి రాజమహేంద్రవర ప్రాంతముల యందు వాడఁబడుకత్తి ౧౨ ౮ యెకరములు కలది ఇది బందరుకత్తి

కర్నూలుజిల్లా ౧౮౩౯-వ సంవత్సరమున సాంగ్లేయుల యధీనములోనికి రాకపూర్వ మాజిల్లాలో ‘మాను’ అను ప్రమాణము భూమికొలతకు వాడుకలో నుండెను. ఒకమానుధాన్యము విత్తనము లగాఁ జల్లఁబడుటకు తగుపరిమాణము కలదిగా వ్యవహరింపఁబడు చుండినది ఈమాను ౩ ఎకరములు మొదలు ౩½ యెకరములవఱకు పై కొల్లము కలిగియుండెను. మఱియు పైని చెప్పఁబడిన గొఱ్ఱుకొలత గూడ నీ జిల్లాలో వాడుకగా నుండెను ఈపదము మొదట రాత్రి పగటు కొక్కచోట్లచే లాగఁబడు కొక గొఱ్ఱుచే విత్తనములు నాటఁ బడుతేల యొకగొఱ్ఱుప్రమాణము కలది తరువాత ౧౮౮౧-వ సంవత్సరములో సాగుబడిభూములు ౩౩ అంగుళములు పొడుగుగల గొలుసుచే గొలవఁబడి యెకరములుగను, గుంటలుగను నిర్ణయింపఁబడుచు వచ్చెను.

మధురజిల్లాలోని రామనాథపురము, శివగంగ మొదలగు జమీందారీలలో భూమిని భే (bhey)ం క్రింద, గూళీ (gooly) ం క్రిందను, తచ్చకోల (Tatchakola) ం క్రిందను, కురుకు ముంక్రిందను బోహం (Bouham)ం క్రిందను, గూంటు (Goonta) ం క్రిందను కొలతప్రమాణము లేర్పఱుచుకొని భూపరిమాణము తెలుపుకొనుచుండిరి. ఉత్తర మలయాళములో పొల్లెరాడ్, దండ గతి యనుప్రమాణములు వాడుకలో నుండెను. ఏఁబదిరెండు మొదలు దెబ్బదిరెండు పొల్లెరాడు లొకగతి యొక యెకరము నగును. కాని నకటుమ యఱువదిరెండుగతులు ఒకయెకరముగ భావించిరి. దక్షిణ మలయాళమున ‘పఱ’ అను భూమికొలత వాడుకలో నున్నది. ఎకరముకు నిట్టిపఱలు తొమ్మిదింటికన్న తక్కువ యుండఁబడుచుండెను.

నెల్లూరుజిల్లాలోని భూమికొలత.— ౩౩ × ౩౩ అడుగులు = చదరపుగొలుసు ౧ చదరపుగొలుసు = ౧౦౮౯ చదరపుటడుగులు లేక లేక గుంట ౪౦ గుంటలు = ౪౩౫౬౦ చదరపుటడుగులు = ౧ ఎకరము

పూర్వరాజులకాలమున దీ జిల్లాలో ౫౨½ ఇంగ్లీషు అడుగుల కమాన మైన ౩౨ మూరలకఱ్ఱతో తోటభూములు కొలవఁబడుచుండెను. దీనినిబట్టి మూర ౧౯.౬౮ అంగుళములపొడుగని గనుము ఇట్లు ఒకకఱ్ఱపొడుగును ఒకకఱ్ఱవెడల్పును = ౨౭౫౬¼ చదరపుటడుగులు = ఒకగుంట = ౦.౬౩౩ ఎకరము, ౫౦ గుంటలు = ౧ గుత్త = ౧౩౭౮౧½ చదరపుటడుగులు = ౩ ౧౬౩౭ ఎకరములు, గుత్త ౨½ తూములవిత్తనములు చల్లుటకు తగుప్రదేశ మని సాధారణముగా వాడఁబడుచుండును తూము = ౫౬ పక్కా సేరులవిస్తీర్ణము దమ్ము ధాన్యము తోఁట లేక జరీబుభూములు ౨౧ మూర లేక ౩౪¾ ఇంగ్లీషు అడుగులపొడుగుగల కఱ్ఱతో కొలవఁబడుచుండెను ఇట్లు ఒకకఱ్ఱపొడుగును ఒకకఱ్ఱవెడల్పును కలది = ౧౧౯౭ చదరపుటడుగులు = ౧ గుంట = ౦.౨౭.౨౫ ఎకరములు, ౧౧౬ గుంటలు = ౧ గుత్త లేక ౧౩౭౬౯౩ చదరపుటడుగులు, లేక ౩ ౧౬౧ ఎకరములు గుంటూరుసరిహద్దున నున్న వంగవోలుతాలూకాలో కాటచేల్ అనుపరిమాణ ముండెను. ౧ కాటచేలు = ౮ గుత్తలు లేక దాదాపు ౨౫ ఎకరములతో తంజావూరుజిల్లాలో మావాలి, వేలి, కాణిలు, తిరునెల్వేలిజిల్లాలో ఘ్రాడ్డీలు, మెరకాలు, కుమాచీలు అను పరిమాణములును, నెలమజిల్లాలో నొక్కొక్కప్రదేశమున నొక్కొక్కవిధముగ పైని చెప్పఁబడినభూమికొలతలును నుండెను. విశాఖపట్టణము జిల్లాలో నొక్కొక్కతాలూకాలో నొక్కొక్కభూమికొలత వాడుకలో నుండెను.

పాలకొండ గొలుగొండతాలూకాలలోను, జమీందారుల యెస్టేటులోను భూమికి యున్నకొలత .—

౮౮౯ చదరపుటడుగులు = ౧ కుంచము ౨౦ కుంచములు = ౧ పుట్టి = ౧౭౬౮ చదరపుటడుగులు. ౩౦ పుట్లు = ౧ గరిసె = ౫౩౦౨౯ చదరపుటడుగులు = ౧ ౨౧౭౩౮ ఎకరములు

తక్కినప్రదేశములలో .— ౭౩౧౫ చదరపుటడుగులు = ౧ పఱ = ౦౭౦౬౮ ఎకరములు ౧౬ పఱలు = ౧ పిసము లేక ౧ గరిసె ౧౬ పిసములు = ౧ కత్తి అనఁగా ౧౯ ౪౭౮౨ ఎకరములు గరిసెడుతేల అనఁగా గరిసెడుధాన్యము పండునది యని యర్థము.

విశాఖపట్టణముగరిసె ౧౮౦౦ల సేర్లు కలది అయినను గంజాం జిల్లాలోనిగరిసెడుతేలలో విశాఖపట్టణముజిల్లాలోని గరిసెడుతేల

వసూలు చేయుదురు ఇట్లు భూమికొలత ఒక్కొక్కజిల్లాలో కొన్నికొన్ని ప్రదేశముల కొన్నికొన్నివిధములుగా నుండెను గాని యిప్పుడు సాధారణముగ ఎకరములపరిమితి వాడుకలోనికి దేబడి అంతటను ఎకరములపరిమితియే వాడబడుచున్నది. ఎకరము= ౪౮౪౦ చదరపుగజములు.

రివిన్యూ వ్యవహార పద్ధతి — రివిన్యూవ్యవహారవిధానమున గ్రామము ప్రధానాంశముగా గ్రహింపబడదు అని యిదివరకే చెప్పబడియున్నది. గ్రామముయొక్క అమరకపుపద్ధతులు, భూమి విషయమై మంజూరైనదియు శిస్తువిషయమై మాఫీయైనదియు నగు లెక్కలను తయారుచేయుటకును, గ్రామమునుండి చెల్లవలసినశిస్తు వసూలు చేయబడుటకును, గ్రామకరణము, గ్రామమునసబు, గ్రామమునకు గారు లను గ్రామోద్యోగులు కలరు. గ్రామమునసబునకు కొంతవరకు సివిల్ క్రిమినల్ అధికారములుకూడ కలవు. ఇట్టి గ్రామములను కొన్నింటిని చేర్చి ఫిర్కా లేక రివిన్యూఫిర్కాగా చేయబడి అందలి గ్రామములయొక్క భూములయమరకము, దఖలు, వరకట్టులు, రివిన్యూకాదరకట్టులు మొదలగువానిని తనిఖీ చేయుటకు రివిన్యూయిన్‌స్పెక్టరను ఉద్యోగస్థుడు నియమింపబడి యుండును. ఇట్టి ఫిర్కాలు రెండుమూడు కలసి ఒకతాలూకాగా[1] చేయబడి దానిని తహశీల్దారు అను ఉద్యోగస్థునిక్రింద నుంచెదరు. ఇట్టితాలూకాలు రెండుగాని మూడుగాని కలిసి యొక్క డివిజనుగా చేయబడి దానిని ఒక డివిజనల్ ఆఫీసర్ క్రింద నుంచుదురు. ఇట్టి డివిజనల్ ఆఫీసర్లుగల కొన్ని డివిజనులు కలిసి జిల్లాగా చేయబడి దాని కధికారిగా కలెక్టరు నియమింపబడును. ఇట్టిజిల్లాలు కొన్నింటిని చేర్చి యొకరాజధానిగా చేసి జిల్లాకలెక్టర్లందఱిపైని కొందఱు మెంబర్లతోగూడిన రివిన్యూబోర్డు అనుకార్యస్థాన ముండును. అది పెద్దప్రాంతములలో (మేజర్ ప్రావిన్సులలో) కార్యాలోచనసంఘముతోగూడిన గవర్నరుక్రిందను, చిన్నప్రాంతములలో (మైనరు ప్రావిన్సులలో) లెఫ్టినెంటుగవర్నరుక్రిందగాని చీఫ్‌కమీషనరు అనుపధికారిక్రిందగాని యుండును. కొన్ని రాజధానులలో రివిన్యూబోర్డునకు మాఱుగ నాలుగైదుజిల్లాల కొకకమీషనరు నియమింపబడి, అతడు ఆయాజిల్లాలరివిన్యూ మొదలగు శిస్తులవ్యవహారము పరిశీలించును. భూములపై శిస్తు చెల్లింపబడుచున్నంతవఱకు జిరాయితీభూములు పట్టాదార్లు మొదలగు భూస్వాములయొద్దనుండిగాని, ఈనాముభూములను ఆయాయీనాముదార్లయొద్దనుండిగాని, సర్కారువారునిమిత్తము లేకుండ తీసికొనరు. దేశోపయోగకరములగు కార్యములకు దీసికొనవలసివచ్చినప్పుడు ప్రభుత్వమువారు వానిని దీసికొని వానికి మఱియొకచోట వాని కిందుమిందుగా సరియగు భూమి నిచ్చుచుండెడివారు. ఇప్పు డట్టి భూములను దీసికొని వానికిధరగులు కట్టి సొమ్ము ఇచ్చుచున్నారు. ఇట్లు దొరతనమువారు భూములను భూస్వాములనుమతము లేకపోయినను దీసికొనుటకు 'ల్యాండు అక్విజిషన్ ఆక్టు' (Land Acquisition Act) వలన అధికారము గలిగించుకొనియున్నారు.

ఈ యాక్టుబట్టి భూములకే గాక అంతకంటె ఎక్కువ వెలగలవానిని, ఇండ్లు మొదలగునవి కట్టబడియుండినను వానికి న్యాయముగా నిష్కర్షగసొమ్మిచ్చి తీసికొని యిచ్చుటకు చట్టము యుపయోగపడునట్లు కొనుటకు దొరతనమువారికి హక్కు కలదు. జమీందారీగ్రామములోనిభూములు ప్రజలయుపయోగముకొఱకు చేయబడునవి మాత్రము గావలసివచ్చినప్పుడు జనోపయోగకరములగు పనులు చేయుంచువారు సర్కారువారైనను జమీందారైనను ఈ యాక్టుబట్టి భూములను సొమ్మిచ్చి తీసికొనుట కవకాశము చేర్పఱుపబడినది.

అనుబంధము

పయిని వివరింపబడిన అమరకపుపద్ధతులు గాక యీదేశమునందింకను కొన్నివిధము లగునమరకపుపద్ధతులు గలవు. అవి ఈక్రింద వివరింపబడుచున్నవి.

అయిమా - బంజరుభూములు వ్యవసాయమునకు తేబడు నిమిత్తము ముందుగా శిస్తు లేకుండ నీయబడి, క్రమక్రమముగా కొన్నిసంవత్సరములకు పూర్తిశిస్తు కట్టి అమర్చబడుభూములు. బంగాళరాజధానిలో మిన్నాపూరుజిల్లాలోను, బరామహలు జమీందారీలోను నీవిధమగునమరకము వాడుకలో నుండెను. మిన్నాపూరుజిల్లాలో 'మండలీదారీ' అనునమరకపుపద్ధతియు నిట్టిదే!

అయిని - భూమిలో బంధింపబడు ఫలసాయమునుబట్టి ముహామ్మదీయులు పనులు చేయుచుండిరనిస్తును మార్చి మహోత్తరముల గ్రామమునందలిభూము లన్నిటికిని దామాషాప్రకారము శిస్తుకట్టుటకు నిర్ణయించి దానిబట్టి పూర్తిశిస్తు వసూలుచేయుటకు దక్కనులో నేర్పఱచిన పద్ధతి.

ఖాల్సా - అజమీరు, మార్వాడ ప్రదేశములయందు స్థలాధికారి యగుమహారాజుయొక్కగాని దేశనాయకునియొక్కగాని యొప్పందమునందు మంజూరుగాని, చెఱువుగాని, మఱియొకవిధమగు నీటిసహాయముగాని యేర్పఱచుకొని వ్యవసాయము చేయుపద్ధతిని శాశ్వతప్రభుత్వముతో జాగీరుదారమునే సేద్యము చేయబడినంతభూమి యమరకముగ లెంగుపద్ధతి. ఈదేశములో వర్షము మిక్కిలి యరుదుగా గురియుటవలన నిట్టియమరకము చేయవలసివచ్చినది.

అనువాదా - రైతు సొమ్ము ఖర్చుపెట్టి క్రమపడి బంజరుభూమి సేద్యములోనికి దీసికొనిరావలసినయవసరము లేకుండ భూస్వామియే అట్టిపని చేయించి యితరబంజరుభూములకంటె ఎక్కువశిస్తు కట్టి అమరకము చేయుపద్ధతి ఇది పంజాబురాజధానిలో నున్నది.

బాచ్ - పంజాబురాజధానిలో 'బాచ్' అనుతెగవారు తమ గ్రామములోనిభూములను సమానముగా పంచుకొని యొకరికొ

1 ఉత్తరదేశమునందు 'తాలూకా' ను 'తహసీల్' అందురు, దాని నధికారి 'తహసీల్దారు'

లోఁబడక స్వతంత్రమైన యనుభవము కలిగి సిస్తు చెల్లించుచు సేద్యము సేయుపద్ధతి

ఇధారీ - అయోధ్యలో భూస్వామిభుక్తములో నున్న గ్రామము నకది యుద్యము లేకుండఁ దీసికొనునప్పుడు గాని, యితర గ్రామములతోఁ గలిపి తాలూకాదారీ అమరకము చేయఁబడునప్పుడు గాని, తక్కువసిస్తు కట్టికాని, సిస్తు లేకుండఁగాని అసలు హక్కుదారునకు గ్రామములో విడిచిపెట్టఁబడినభూమి ఒక గ్రామమునకంటె యెక్కువ గ్రామములు పోఁగొట్టుకొనువాని కొక్క గ్రామ మంతయు నీయుమర కపుపద్ధతిమీఁద నిచ్చుటయుఁ గలదు

ఉర్ - సొంత సేరీభూమి

బిర్తు సంకల్ప - దర్భ గాని తులసి గాని ఆశీర్వదించి యిచ్చు సందులకు బ్రాహ్మణుల కియ్యఁబడినభూమి అమరకము

థీ గ్రామము పాడుపడిపోయినప్పుడు గ్రామస్థులు విడిచిన గ్రామము మరల గ్రామముగా చేర్పడినప్పుడు పూర్వము గ్రామకంట ము వఁ జేరినదియు నిండ్లక్రింద నున్నదియు నగుభూమి స్వవసాయము చేయఁబడుటకు నమరకము చేయుపద్ధతి

దస్వంతు చెహరమ్ - బంజరుభూమిని చక్కఁజేసి వ్యవసాయ స్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చినందులకు నట్లు బాగుపడినభూమిలో ౧౦-వ వంతు గాని ౪ వ వంతు గాని సిస్తు చెల్లింపకుండఁ జేయునమరకపు పద్ధతి

పూర్వబస్నా - గ్రామముల నిజారా కిచ్చినపు డా గ్రామము చుట్టు నుండు బంజరుభూమి వ్యవసాయములోనికిఁ దీసికొనివచ్చినందుల కా గ్రామ మిజారా క్రింద మన్నంతవఱకు ఉచితముగా ననుభవింప నిచ్చి, ఆ గ్రామము తీసికొనినప్పు డతఁడు పనిచక్రముచేఁ గొంత సిస్తు కట్టికాని సిస్తు లేకుండఁ గాని కొంతభూమి నిచ్చునమరకపు నమరకము చేయుపద్ధతి.

మార్వత్ - రాజును కనిపెట్టుకొనియుండి యతఁడు యుద్ధము నకు పోవునప్పు డతనితోఁ గలసి యుద్ధమునకుఁ బోవుపద్ధతిని అమర కము చేయుభూమి.

కాయమీకాయస్తు - ఒక గ్రామములోనిభూమిని ఖండములుగా విభజించి యొక్కొక్కఖండమును అమ్మి అమరకము చేయుపద్ధతి

ఖిస్వ - భూస్వామి రయితుదగ్గఱఁ గొంతసొమ్ము బదులు పుచ్చుకొని, ఆయితుకు తీఱువఱకును సిస్తులోఁ గొంతభాగము పుచ్చుకొని గాని సిస్తంతయు పుచ్చుకొనక గాని అమరకము చేయుపద్ధతి

రక్బా - బంజరుభూమిలో పుల్లరినిమిత్త ముపయోగించు కొనుట కమరకము చేయుపద్ధతి.

బాఘట్ - భూస్వామియనుమతి లేకుండఁగనే భూమిలోఁ జెట్లు వేసి పెంచుటవలన వానిచెట్లు ప్రతిదియున్నంతవఱకు వానిఫల మనుభవించు హక్కు కలిగియుండుపద్ధతి నమరకము చేయుట

ఈ పద్ధతులన్నియు అమరకపుపద్ధతులును అయోధ్యలో నున్నవి.

బన్కీ - ఓఢ్రదేశములో సర్కారుక్రింద నున్నభూమి.

బన్నా - పంజాబుదేశములో కొలిచిన కుసు నమరకము

బర్గయిట్ - మీరట రాష్ట్రములో ధాన్యరూపముగా సిస్తు చెల్లించు లోపాయకారీ అమరకపుపద్ధతి.

బార్హా - సంయుక్తరాష్ట్రములలో గ్రామమునకు దూరముగా నుండుటవలన పెరవు పొందలేనివానిచే బాగుచేయుదుకొనుట కలది గాని భూములు

బారీ - అస్సాముదేశములో పాయకుల యిండ్లు కట్టుకొనుట కును, ఆయింటి నంటి తోఁట వేసికొనుటకును సిస్తు లేకుండ విడిచిపెట్టఁబడినచేలు కొడుగుదేశమునఁ బశువులమేఁతకొఱకు రయితుల కియ్యఁబడినచేలనుగూడ నీపదమునకే వాడుదురు

బాణిక కొడుగుదేశమునఁ బశువులమేఁతకు నుపయోగించుపుల్లరి భూమి

ఘట్వాలీ - ఛోటానాగపూరు, మాంఘీర్, సంతాల్ పరగణాలు మొదలుగాజిల్లాలలో మొదట దేశసంరక్షణకై ప్రబలులకుఁ బట్టఁబడి తరువాత వారివలననే దేశమున నుపద్రవము వచ్చుట తటస్థమైనప్పుడు శాశ్వతపుపేటీలు మొంటుకాలమున శాశ్వత మైన హక్కులతో నమరకము చేయఁబడినభూములు

ఖేత్ ఖోరా ఛోటానాగపూరులో రాజు యొక్క సొంత సేరీ భూములను వ్యవసాయముచేయుటకొఱకు సిస్తు లేకుండ నీయఁబడిన కొంతభూమి

ఖేవార్ - మన్యపరగణాలలో నడవి కొట్టి కాలిచి, ఆబూడిద మీఁద విత్తనములు చల్లి పండించుపద్ధతి

ఖోగ్ దానీ - అస్సాముదేశములోఁ బూర్వపురాజులవలన సిస్తు లేకుండ నమరకము చేయఁబడ్డభూమి.

భూమ్ - ఛోటానాగపూరులోఁ బ్రప్రథమమున గ్రామముల చేర్పరచి యుప్పటికిని శాశ్వతపుహక్కులతో గ్రామాధికారోద్యోగములు సేయుచున్న గ్రామాధికారులకుఁ గొన్ని విశేషము లైన హక్కులతో నమరకము చేయఁబడినభూమి

భూమ్ - అజమీరు మార్వాడ దేశములలో దేశముల కలహము లేకుండఁ గాపాడుటకును, దేశములలో జరిగిన యక్రమములకు జవాబుదారులై యుండుటనిమిత్తమును శాశ్వతపుహక్కులతోఁ జేయఁబడిన అమరకము.

భీజాదార్ - దక్షిణకర్ణాటకదేశమున భూమియందుఁ జల్లఁబడిన విత్తనములంబట్టియు, పండుటకు రాఁబడు ఫలసాయములంబట్టియు నిర్ణయింపఁబడినసిస్తున కమరకము చేయఁబడినచేలు,

బిస్వాదరీ - అజమీరు దేశమున భూమిలో నూయి త్రవ్వుట వలన శాశ్వత భూహక్కును పొందఁబడినవారు.

బిస్వి - అయోధ్యలో తనఖాపద్ధతివలనఁ జెందఁబడిన లోపాయకారీభూమి యనుభవము.

బొంబాయి రాజధానిలో దక్కనునందును రాజనావియం దంతటను సామాన్యముగ వాడుకలోనున్న పద్ధతి రైతువారీ అమరకపుపద్ధతి పూర్వపుజాగీరులు, గ్రామముల పద్ధతులును సంపూర్తిగా పోక, కొన్ని అమరకమున వాడుకలో నున్నవి.

గుజరాతుదేశము — కొన్ని గ్రామములలో నార్వా లేక భాగ్‌దారీ అమరకపుపద్ధతులు కలవు.

కొన్ని గ్రామములలో తాలూకాదారీఅమరకపుపద్ధతులు, వట అమరకపుపద్ధతి, మేవాసీ అమరకపుపద్ధతి, మాలీ అమరకపు పద్ధతి మొదలుగునవి కలవు.

ఉత్తరకొంకణములో — ఖోటీ, షిలోత్రి, యిజాఫత్ అమరకపు పద్ధతులును, దక్షిణకొంకణములో దారెఖారీపద్ధతులును గలవు.

నాబ్ - బంగాళరాజధానిలోని చిట్టిఅవరిగాట్టి భూమిని బాగు పఱుచుపద్ధతిగాఁదఁ జేయఁబడిన అమరకము సంయుక్తపరగణాలలో గ్రామములలో నున్న అన్నిరకములను, అన్నిరకగతులను గలిపి కొంచెముకొంచెముగా నమరకము చేయుపద్ధతికే యీపేరు కలదు.

ఫాక్‌సర్ దేశముతో - మహారాష్ట్రులు తాము జయించినదేశ మందు సరియైన అమరకపుపద్ధతి యేర్పఱుచుదాఁక వసూలు చేయుచు వచ్చిన తాత్కాలిక (టెంపొరరీ) మగు అమరకపుపద్ధతి

చిరాఖీ - మసీదులలోను గోరీలదగ్గఱను దీపము వెలిఁగించు పద్ధతి నీయఁబడినభూమి. 'చిటగాంగుజిల్లాలో' ఇజ్, తాలీ, హావాలా, మిరాస్‌హావాలా, నైవ్రసీహావాలా, కరారీహావాలా, రాయతీ హావాలా అను అమరకపద్ధతులు వాడుకలో నున్నవి మఱియు నీజిల్లాలో కొంతప్రదేశములలో 'జమ్' అనుపేర అమరకపుపద్ధతి గలదు. 'పంజాబు'దేశములో భూమియొక్క నైశాల్యమునుబట్టి కాకాదృష్టిచేఁ గొంత సిస్తును గమరకము చేయుపద్ధతికి 'ముకోటా' అని పేరు.

దాదాయిల్లాహి - వంశపారంపర్యముగాఁ గాక కేవలభుక్తముకే యేర్పఱిచి హక్కు గలుగఁజేయు అమరకపుపద్ధతి

దాతారాడీ - పంటను గొలిచి కాని భూమిని గొలిచి కాని లేక కేవలకాకాదృష్టిచేఁ గాని సర్కారు సిస్తు నిర్ణయించి అమరకము చేయుపద్ధతి

నైదు మామూలీ - ఇష్టము వచ్చినప్పుడు రయితును తొలఁగించుపద్ధతిని జేయఁబడునమరకము.

ఘూసాకత్తు - గ్రామముయొక్క భూమి నిశ్చితముగ గ్రామస్థులు తామనుభవించుభూమినిబట్టి యిచ్చుటకును, అటులె భాగస్వామి యైనవాఁడు తనభాగమునకు సిస్తు నీయనిచో వారి సిస్తు మఱి యొకభాగస్వామి యిచ్చినచో వాభూమి వారిచే యనుభవించు చుండునటులును చేయఁబడిన అమరకము మఱియు, బంగాళరాజధానిలో రాయతీ, గంధి, ముసాఖీ, ఖాన్‌కీసీ, చాకాద్దీ, ముక్ర్వరారీ, నైవ్రసీ, గుజస్తాఖాట్, జిమ్మామిరాస్, నోయాబందీ, మజ్కూరీ, తంచర్, బంగోబస్తీ, మాలిఖానా, బ్రహ్మోత్తర, శివోత్తర, దేవోత్తర్, పీరోత్తర్, హుజరాత్, దర్గా, చాక్రాన్, పట్నీ, ఇజారా, జాగీఫేక్కు, గాచ్ఛ్, కిస్మత్, మల్గుజారీ, హావాలా మొదలగు నమరకపుపద్ధతులు గలవు

గిరాంటియా - ఇది భూమిసిస్తు విధిగా రయితు చెల్లించునట్లును, అట్లు చెల్లింపనిచో యజమానునకుఁ గాని సర్కారువారికిఁ గాని నష్టము లేకుండునట్లును జాగ్రత్తపఱుచుకొనుటకుఁ జెల్లింపవలసినసిస్తు నకుఁ జాలినంత కొంతభూమిని హామీ యిచ్చుపద్ధతిని జేయఁబడిన అమరకము

గోవాపుట్టే - అస్సాముదేశములో నిల్లు కట్టుకొనుటకును, కొంతతోఁట వేసికొనుటకును, వరి పండించుకొనుటకును 'పాయక్కు' లకుఁ జేయఁబడిన అమరకపుపద్ధతి

గుజారా - పంజాబుదేశములో రయితులకు వారిపశువుల మేఁతనిమిత్తమును, వంటచెఱకునిమిత్తమును అనుభవించుట కమరకము చేయఁబడినయాడవిభూమి.

హాల్‌హిసాలా - ప్రతిసంవత్సరము భూమిలోఁ బండింపఁబడు ధాన్యాదిని కేవలములంబట్టి సిస్తు కట్టఁబడు నమరకపుపద్ధతి

ఇంగ్లిష్ - బంగాళరాజధానిలో నాశరీరఁ బరికరాయుండ గాయములు తగిలిన ఆంగ్లసిపాయీలకుఁ గుటుంబపోషణనిమిత్త మీయఁబడినభూమి.

ఇల్సానాం - ఛోటానాగపూరులో నొకవిధమగు పాయకారీ అమరకము

జంగల్‌బారీ, జమోఖేర్, జల్పాయీ మొదలయిన అమరకపు పద్ధతులుకూడ బంగాళములోఁ గలవు.

జామినాదా - బంగాళరాజధానిలోనిభూమిని జాగుపఱుచు పద్ధతిని జేసిన అమరకము

జామన్ - మలయాళములో, తనఖాపద్ధతిమాఁదఁ జేయఁబడిన అమరకము.

కట్కినా - బంగాళరాజధానిలో ఇజారాదారులకు నమరకము చేయఁబడుపద్ధతి

ఖోర్పోష్కి - ఛోటానాగపూరులో భూమియందలి చెట్లు కొమ్మలు గొట్టి వ్యవసాయము చేయుపద్ధతి.

ఖోటీ - కొంకణదేశములోని యొకవిధమగు సమరకపద్ధతి

ఖావాబదీ - మధ్యపరగణాలలోని యొకవిధ మగుసమ రకము

ఖుల్లాకట్ - బంగాళాదేశములోని సింధూదేశ పీరూత్రదేశములోఁ గుటుంబములో నున్నమనుష్యులసంఖ్యనుబట్టి భూమి నిచ్చు సమరకపద్ధతి

పైవిధముగా సమరకపద్ధతులు సమానము లైనను కొంచెము భేదములతో నాయాదేశములయందు దేశభాషలలోని పేర్లతో వ్యవహరింపఁబడునవి యనేకములు గలవు ఒకదేశములో నున్న యుమరకపద్ధతియే పలుదేశములలోఁ బలువిధములగు నామములతో వ్యవహరింపఁబడుచుండుటచేత సమరకపద్ధతుల పేర్ల లెక్కకు మిక్కిలి హెచ్చవని

ప్రమాణగ్రంథములు

BADEN POWELL S Land Revenue in British India Land systems in British India, 3 volumes Indian Village Communities

SIR HENRY S MAYNE S Village Communities in the East and West

TAGORE LAW Lec ures on Land Tenures

DR MCLEAN S Manual of Adm nistration Vols 1 2 and 3 Vyavahara Mayukha Yagnavalkya Smruti by Rao Saheb V N Mandalik

TURNER S Minute on the Draft Bill relating to Land tenures of Malabar

HUDDLE STONE S Collection of papers on Mirasi Rights

Moore s Malabar Law and Custom

Selections from the minutes of SIR THOMAS MUNRO

SIR ALEXANDER ARBUTNUT

Standing Orders of the Board of Revenue,

DEWAN BAHADUR S SRINIVASA RAGHAVA AIYANGAR S Progress of the Madras Presidency during the last 40 years

LIEUTENANT COLONEL MARKS WILKS History of Mysore

WILSON S Glossory

BADEN POWELL S Forest Law

Ain i Akbari

Fifth Report of the Select Committee on the affairs of the East India Company, Vols 1 and 2

Harrington s Analysis,

Report of the Rent Law Commission of Bengal,

DISTRICT MANUALS,

SUNDARA RAJA AIYANGAR S Tenures in the Madras Presidency

Settlement Manual

ELPHINSTONE S History of India

SIR W W HUNTER S Imperial Gazetteer

Manusmruti Report of the Inam Comm ssion

Forest Acts Mining rules

Circuit committee s reports and accounts

SETON KARR S Cornwallis (RULERS OF INDIA SERIES)

Land Revenue Administration in the Central Provinces

Land Revenue Policy published by the Government of India

R C Dutt Economic History of India

(కొ రా వేం కృ)

అమరకోశము — అమరసింహునిచే రచియింపఁబడిన సంస్కృతశబ్దసంగ్రహము దీనికి నామలింగానుశాసన మని పేరు ఇందు నామములయొక్కయు, అనఁగా విశేష్యములయొక్కయు, వానిలింగములయొక్కయు వివర ముండును ఇంగ్లీషు కోశములవలె తెనుఁగుకోశములవలె లింగసంగ్రహముతోఁ బని లేదు నామసంగ్రహమాత్ర ముండినఁ జాలును ఎందు కన, ఆయాభాషా వ్యాకరణసంప్రదాయప్రకారము శబ్దములయర్థమునుబట్టి వానిలింగములను నిర్ణయింపవచ్చును పురుషుఁ డని యర్థ మిచ్చునది పుల్లింగము, స్త్రీ యని అర్థ మిచ్చునది స్త్రీలింగము, స్త్రీ పురుషభావము లేనిది నపుంసకలింగము సంస్కృతమునం దట్లు కాదు లింగ మర్థనిష్ఠము కాదు, శబ్దనిష్ఠము కావున సంస్కృతకోశములందు ప్రతిశబ్దముయొక్క లింగమును తెల్పుట యావశ్యకము ఈకోశము మూఁడుకాండములుగ విభజింపఁబడినది ప్రథమకాండమునందు, స్వర్గ, వ్యోమము, దిక్, కాల, ధీ, వాక్, శబ్దాది, నాట్య, పాతాళ, భోగి, నరక, వారి వర్గము లనఁబడు ౧౨ వర్గములు గలవు ద్వితీయ కాండమునందు, భూ, పుర, శైల, వనౌషధి, సింహాది, మనుష్య, బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రవర్గము లన్న ౧౦ వర్గములు గలవు తృతీయకాండమునందు విశేష్యనిఘ్న, సంకీర్ణ, నానార్థ, అవ్యయ, లింగాదిసంగ్రహవర్గము లనునవి ౬ వర్గములు గలవు ప్రథమకాండమునందు ౨౮౬ శ్లోకములును, ద్వితీయకాండమునందు ౭౩౧ శ్లోకములును, తృతీయకాండమునందు ౪౮౩ శ్లోకములును మొత్తము మీఁద ౧,౫౦౩ శ్లోకము లీగ్రంథమునందుఁ గలవు వర్గసంఖ్యయు శ్లోకసంఖ్యయుఁ గొన్నిప్రతులలోఁ గొంచెము భేదముగ నుండును ఇందు ౧౧-౦౦ శబ్దములసంగ్రహము గలదు దీనికి పూర్వము

కాన్ని కోశము లుండినను ఇది వాని నన్నింటిని మించినది. ప్రాక్కు హిందూదేశమునం దంతటను సంస్కృత విద్యాభ్యాస క్రమమునందు విద్యార్థులకుఁ జెప్పఁబడు ప్రథమగ్రంథముగ చేర్పఁబడినది. గ్రంథకర్త బౌద్ధుఁ డైనను హిందువు లందఱును ఈ గ్రంథమునెడ నింతగౌరవ మును జూపుట చూడ దీని యోగ్యత తెలియఁ జెప్పనక్కఱలేదు. ఈగ్రంథమునకు మహేశ్వరుఁడు, క్షీరస్వామి, నీలకంఠుఁడు, వాయమకుటుఁడు, భోజరాజు, రాజదేవుఁడు, భరతమల్లికుఁడు, రామతర్కవాగీశుఁడు, భానుజీదీక్షితుఁడు, రుద్రభట్టు, నారాయణ చక్రవర్తి, అచ్యుతోపాధ్యాయుఁడు, మధురేశపండితుఁడు, మహాదేవభట్టు వేదాంతి, లింగాభట్టు మొదలైన పెక్కురు పండితులు టీకలు వ్రాసియున్నారు వీనిలో నుత్తరదేశమునందు భానుజీదీక్షితుని రామాశ్రమీటీకయు, ఆంధ్రదేశమునందు లింగాభట్టీయమును, ఎక్కువప్రచారము కలిగియున్నవి. తాళ్లపాక అన్నయ్యంగారికొడుకు తిరువేంకటయ్య లింగాభట్టీయమునకుఁ దెనుఁగున గురుబాల ప్రబోధిక యనుపేరు పెట్టి చక్కని టీక వ్రాసియున్నాఁడు. అది పెక్కుసారు లచ్చుపడఁ బడినది (చూడుఁడు, అమరసింహుఁడు)

అమరగడతాలూకా — పంజాబుదేశమునందలి, పటియాలాసంస్థానములోని అమరగడనిజామతునకు సంబంధించిన ఒక తాలూకా విస్తీర్ణము ౩౩౪ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౧,౪౩,౮౭౭ గ్రామములసంఖ్య ౧౭౧ ధూరి అనునది ముఖ్యపట్టణము వెల్లుబడి ౩,౮౦,౦౦౦

అమరగడనిజామత్ — పంజాబు దేశమునందలి పటియాలా సంస్థానమునందలి ఒక నిజామత్ నిజామత్ అనఁగా జిల్లా నిజామ్ అను ఒక యధికారిచే పాలింపఁబడు దేశభాగము విస్తీర్ణము ౯౫౭ చదరపు మైళ్లు జనసంఖ్య ౩,౭౫,౪౪౯ గ్రామములసంఖ్య ౭౦౫ ముఖ్యస్థానము బాసి, బీస్, సరహింద్ అనునవి ముఖ్య పట్టణములు వెల్లుబడి రు ౯,౧౦,౦౦౦ ఈ నిజామత్ లో ౩ తాలూకాలు గలవు ఏకేగడ్, సాహింబ్ గడ్, అమరగడ్

అమరచింతసంస్థానము — దీనికి ఆత్మకూరు సంస్థాన మనియుందురు ఇయ్యది నైజామ్ హైదరాబాదురాజ్యమునందు రాయచూరుజిల్లాలో నున్నది. ఇందు ౬౭ గ్రామములు కలవు విస్తీర్ణము ౧౯౦ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౩,౯౮౪ ఆదాయము రు ౧,౪౦,౦౦౦ నైజామువారికి చెల్లింపవలసిన కప్పము రు ౬,౨౬౩ లు ఆత్మకూరు అనునది సంస్థానాధీశ్వరుం డుండుస్థలము అచ్చట మంచికోట గలదు. కృష్ణానది ఈసంస్థానమునకు దక్షిణముగాఁ బ్రవహించుచు అనదికి దక్షిణమున అమరచింతకు చేరువను గద్వాల్ సంస్థానము గలదు ఇచ్చట నెక్కువ సన్నవి, సొగసైనవి మల్లువస్త్రములు, రుమాళ్లు, దోవతులు, తలగుడ్డలు చేయుదురు వానికి పట్టము ను జరీయంచును ఉండును

అమరదాసుఁడు — సిక్కుల మూఁడవ గురువు. తండ్రి అమృతసరమున నుండు క్షత్రియులలో నొకఁడు తేజభానుఁడు తల్లి సులఖని జన్మము క్రీ శ ౧౪౭౯ మరణము ౧౫౭౪ మాఘ సంవత్సరములు జీవించెను ౧౫౩౦ లో అంగదశిష్యుఁ డయ్యెను ౧౫౫౨ లో అంగదుని పరమపదమునకుఁ బోఁగా నితఁడు సిక్కులకు గురు వాయెను. ఇతనికాలమున బాల్యపంథ యనఁబడు సిక్కుమతము మిక్కిలి యభివృద్ధిఁ జెందెను ఇతఁడు గొప్పభక్తుఁడు. రాత్రిందివములు భజనయు, ఈశ్వరోపాసనము చేయుచుండెను. పర్వతప్రాంతమునందలి పెక్కురు రాజులు తన మత మవలంబించిరి చక్రవర్తి అయిన అక్బరుపాదుషా నితనియందు గౌరవము ఇతని తరువాత, ఇతని యల్లుఁడైన రాందాస్ కి అనుమతిఁ దితనిఁ బిలిపించెను పెక్కుమ పంజాబులోని గోయిందవాలుకోట అను గ్రామమునందు నితనికంకితులు పెక్కు రిప్పటికి నున్నారు (సావనకోశము)

అమరనాథము — బదరీనారాయణక్షేత్రమువలె నిదియు హిమాలయపర్వతములలోనొక పుణ్యక్షేత్రము. బదరీనారాయణము విష్ణుసంబంధియైనది అమరనాథము శివసంబంధియైనది కాశ్మీరదేశపు రాజధాని యగు శ్రీనగరమున కిది సుమారు ౬౦ మైళ్లు ఉత్తరముగ నున్నది. దీని కుత్తరమున టిబెట్టుదేశము ౧౫,౦౦౦ లు మొదలుకొని ౧౬,౦౦౦ల యెత్తున నున్నది కైరవఘాటి యను కోనలోనున్న హరముఖపర్వతమునందలి యొకగుహయే యిక్కడి దేవాలయము అందలి లింగము హిమమయము, పాషాణమయము కాదు భాద్రపదమాస పౌర్ణమికి అక్కడ గొప్ప ఉత్సవము జరుగును. ఆ యుత్సవదినములలో యాత్రికులందఱతోఁ గూడి పోవుటకు వీలగును కాని యిష్టమువచ్చినప్పుడెల్లఁ బోవుటకు వీలు లేదు భాద్రపదమాసము ప్రారంభమయినతోడనే శ్రీనగరమునందలి రామబాగ్ అనుతోఁటలో పౌరసనమువా కోశపతాకము నెత్తించెదరు ఈ జెండా ముందు నడచుచుండఁగా జనులు దానికి నడచెదరు.

అమరనాథయాత్ర — యాత్రకుఁ బోవలెనన్నవా రందఱును భాద్రపదపూర్ణిమకు ౨౦ రోజులు ముందుగ శ్రీనగరములోఁ జేరుదురు. మహారాజు యొక్క ఆజ్ఞానుసారము యాత్రికులకుఁ గావలసిన యాహారపదార్థముల వెంటఁగొని వర్తకులు యాత్రికులతోఁ బయలుదేఱుదురు మధ్యమధ్య గావలసిన యేర్పాటులఁ జేయుటనిమిత్తము రాజకీయోద్యోగస్థులు వెంటఁ జనుదెంచుచుందురు యాత్రికుల యొక్క సామానులు, మకాములలో దిగినప్పుడు కావలసిన చిన్న చిన్న గుడారములు లోనగువానిని మోయుటకు కూలీలు ఉందురు. శ్రీనగరమునుండి అమరనాథము వరకు నక్కడనుండి శ్రీనగరమునకు చేరుట కిప్పటి మొత్తము సుమారు రు. ౧౫ లేక ౨౦ అణా ఖర్చు వచ్చును. యాత్రికు లందఱును భాద్రపదశుద్ధ నాఁటికి శ్రీనగరమును వదలి పాంపూర్, అనంతనాగ్, పహల్ గాంవ్, మొదలగు

వాడీ, శేషనాగము లను పేరులు గల మజిలీలలో ఇనుపరేకుల వెదురు ర్థశాలలు మధ్యాహ్నమునకు పంచతరణి యను ఆరవమజిలీ చేరుదురు. శ్రీనగరమునుండి యమరనాథమువఱకు గల మార్గముయొక్క ప్రాకృతిక సౌందర్యము వర్ణనాతీతము, ఉదయము దూది యాకారమున దగినచే చందనవాడినుండి ఘనీభవించియుండు మంచుగడ్డలమార్గము మీఁదుగ మన్యు నక్కడక్కడ నడవవలసి వచ్చును. శేషనాగ మను నది యొక్క గొప్పసరస్సు ఈ సరోవరము నాలుగువైపులను పర్వతముల అడుగునుండి శిఖరపర్యంతము మంచుగడ్డలతో నిండి కైలాసము స్మరణకుఁ దెచ్చుచుండును. సరస్సులోని నీరు పాలవర్ణము ఇందులకు కారణము చుట్టుప్రక్కల నీలిరంగుగల ఘనీభవించిన హిమ ముండుటయే యై యున్నది. పంచతరణి యను నది యైదు పాయలుగాఁ బారుచుండునది. ఈ యైదు ప్రవాహములలో స్నానమొనరించినవారు జన్మము తరింతురని చెప్పుదురు. యాత్రికు లందఱు ప్రాణ్యము వారు ప్రాతఃకాల మైదుగంటలకు లేచి కేవలము ప్రాణద్రవ్యముల వెంటఁదీసికొని యమరనాథుని దర్శనమునకు బయలుదేఱుదురు. ఈ గుహ యందే అమరనాథుఁ డను పేర హిమలింగ ముండునది. కొన్నిచోట్ల నీరు ౧౫ మూరలకంటె ఎక్కువ ల్పుండదు. లింగముమీఁద కొల్లప్పుడును పైనుండి హిమోదకము పడుచుండును కావున దీనిని జలలింగ మనియు ననియెదరు. ఈ లింగముయొక్క కళలుకూడ చంద్రునితో హెచ్చుచుఁ దగ్గుచు నుండు నని చెప్పెదరు. పంచతరణినుండి గుహయొక్క దూరము రమారమి మైళ్లు. అత్యంతకఠినమైన మార్గము పర్వతముల కొలఁది ఘనీభవించిన హిమముమీఁద నడవవలసివచ్చును. గుహను చేరుటకు రెండు మూఁడు గంటలకాలము పట్టును. అక్కడ గుహమీఁదుగా నొక ప్రవాహము, గుహయొక్క యడుగుభాగమున నొక ప్రవాహము పారుచుండును. గుహమీఁదుగఁ బ్రవహించునది అమరగంగ. ఈగంగ గుహమీఁద ఉత్తర-దక్షిణముగఁ బాఱి గుహ దాఁటిపోయిన వెంటనే ప్రపాతరూపమున క్రిందఁబడి యడుగునఁ బ్రవహించు సింధునదీవాహినితోఁ గలయును. యాత్రికు లందఱు నీ యమరగంగా ప్రపాతములో స్నానమొనరించి గుహలోనికేఁగి యీశ్వరదర్శనము చేసి మరల వెంటనే తిరిగివచ్చి శేషనాగ ప్రదేశములలో గుంపులుగుంపులుగఁ గూర్చుండి తాము వెంటఁదెచ్చుకొనిన ఫలాహారముల నారగింతురు. ఇక్కడి యొక చిత్ర మేమన హిందూయాత్రికులకు గుహలోని భస్మము కొనిపోవువారు మహమ్మదీయులు. ఈగుహను దురకల జన్మ భూమి. ప్రాచీనకాలమున నీగుహ హిందువులదే యై యుండును ఇప్పుడు పీరిమహిమ మాత్రమే కాని వృత్తి మాఱలేదు. యాత్రికు లందఱును స్వల్పఫలాహారముల నారగించి విశ్రాంతిఁగొనుచుందురు. గుహపై నున్న అమరేశ్వరుని గుహమీఁదుగ మన్న యున్న తెల్లని శిఖరముమీఁది రెండు పావురములు వచ్చి విహరించుచుండును. ఆ చుట్టుప్రక్కల కొన్ని మైళ్లదూరముపర్యంతము పక్షి గన్పింపదు. ఈ పావురములను జూచి యాత్రికులు శివ పూజ్యము ఫలించిన దని తలఁతురు. తిరుగునప్పుడు కొలతల యక్కడ ప్రకృతిసౌందర్యముల నవలోకించి మరల నందలనుండి పంచతరణి చేరి యక్కడ భోజనాదికములను గావించుకొందురు. సాయంకాలము మూఁడుగంటలు దాఁటినతరువాత పర్యాటకులెవరు నక్కడ అమరనాథునిదగ్గఱ పగలింక నుండనీయరు. మఱునాఁడు పాట్యమికోఁజన తిరుగు ప్రయాణ మారంభమగును.

అమరపురము — బర్మాదేశమునందలి ఒక గ్రామము మాండలేపట్టణమునకు సమీపమం దుండును. ఒకప్పు డిది బర్మాదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. ౧౭౮౩-లో నిది నిర్మింపఁబడెను క్రమముగ నభివృద్ధిఁ జెందెను. ౧౮౧౦ లో నిందు ౧,౭౦,౦౦౦ ప్రజ లుండిరి. ఆ సంవత్సరములోనే ఈ పట్టణము అగ్నిచే చాల భాగము నాశనము నొందెను. అప్పటినుండియు దినదినము క్షీణదశఁ జెందుచు నేఁ డిచ్చట ౧౦,౦౦౦ జన మైనను నుండుట లేదు. ౧౮౬౦లో రాజధాని మాండలేకు మార్చిరి. ఇప్పు డిచ్చట బౌద్ధ దేవాలయము మాచింద మెరుగు సుందరము లనేకములు కలవు. ఇప్పుడు దీనిని బర్మాదేశమువారు మియోహాంగ్ అందురు. ఇచ్చట బౌద్ధదేవాలయములు చూచుటకు సొంపైనవి పెక్కులు గలవు.

అమరసింగ్ — ౧. గూర్ఖాజాతి మహావీరుఁడు, సేనాపతి ౧౮౧౪ లో నేపాలమునకూ గూర్ఖావారికిని ఇంగ్లీషువారికిని యుద్ధము జరిగినప్పుడు విక్రమశాలి మహాయుద్ధములో దేశభక్తితోను పోరాడెను కాని చివరకు నోడిపోయెను. అతనికి అమరసింహథాపా అనియు పేరు కలదు.

౨. ప్రతాపునికుమారుఁడు ఇతనికి అభయసింహుఁ డని నామాంతరము (చూడుఁడు, అభయసింహుఁడు).

౩. పటియాలా రాజా సరదార్ సింహుని కుమారుఁడు.

౪. రాజపుత్రవీరుఁడు; రాథోడ్ వంశజుఁడు గజసింహుని కుమారుఁడు సాహసుఁడు. ఇతఁడు ౧౬౪౪ లో మొగలాయి చక్రవర్తి యెదుట సలాబత్ ఖాన్ బక్షీ అనువానిని వధించెను. అంత చక్రవర్తి యాజ్ఞను సైన్యములు వెంబడింపఁ బాఱి ఆగ్రాద్వారముకడ్డ వారితో ఘోరముగ పోరాడి వీరస్వర్గము నొందెను.

౫. కాశీనివాసి కవి. ఇతనికవిత్వ సంబంధము మున్నగు ప్రఖ్యాతి గలదు. ఇతఁడు శాజహాన్ పాలనలో దొరకలము వారి యుద్యోగమునం దుండెను. ఇతఁ డక్బర్ రాజమునందలి రాజపుత్రవీరుల శౌర్యమును వర్ణించుచు చరిత్ర వ్రాసెను. మఱియు దానిమీఁద అమరగ్రంథమును పద్యకావ్యముగ రచించెను.

అమరసింహుఁడు — సంస్కృతశబ్దకోశకారుఁడు. 'అమరము' అని సామాన్యముగ వాడఁబడు సంస్కృతనామలింగానుశాసనమునకుఁ గర్త. ఇతని నిజమైనచరిత్ర మెవరికిని తెలిసికొను టకు సాధనములు లేవు. పూర్వకాలమునుండి వచ్చుచున్న దంత

కథలే యాధారములు. అమరసింహుండు బౌద్ధుండట ! విక్రమార్కుని సభలో నున్న నవరత్నములలో నొకండట. ఈ కథయే నిజమైన యెడల విక్రముండును కాళిదాసుండును ఒకకాలమువారై యుండవలె. కాళిదాసునికాల మింకను నిశ్చితముగా దెలియదు. కొందరు క్రీ. శ. ౪ వ శతాబ్దివాడని యందురు. ఈతఁడే రాజసభలో నుండెనో ఆరాజు ఎవఁడో యాతనిచే వర్ణింపఁబడిన చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుఁడే యని కొంద రందురు.

ఈతనికాలమును ఒకవిధముగ నిర్ణయించుటకు రెండు మూఁడు ప్రమాణములు కానవచ్చుచున్నవి. అమరకోశమును యశోధరుఁడను చీనాదేశస్థుడు గుణరాతుఁ డనువాఁడు, ౬ వ శతాబ్దియందు చీనాభాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను [1]. కావున నిది యంతకుపూర్వ ముండె ననుటకు సందేహము లేదు. ప్రథమకాండమందలి కాలవర్గములోని ౧౩ వ శ్లోకమునందు 'ద్వౌ ద్వౌ మాఘాదిమాసౌ స్యా దృతుస్తై రయనం త్రిభిః', అనఁగా 'మాఘాదిమాసములు రెండురెండింటికి ఒకఋతువును, మూఁడుఋతువులు గలసి యొక అయనమును' అగును అని చెప్పఁబడి యున్నది. దీనిమీఁద టీక వ్రాయుచు క్షీరస్వామి 'మాఘాద్యుపక్రము ప్రతో ఉత్తరాయణారంభాత్' అనఁగా మాఘమాసమునుండి ప్రారంభ మని చెప్పుటకు కారణ మప్పటినుండి అయనము ప్రారంభ మగుటయే అని చెప్పియున్నాఁడు. కావున అమరసింహుఁడు తనకోశము వ్రాయుకాలమున నుత్తరాయణము మాఘమాసప్రారంభమునందు వచ్చుచుండెను. లెక్కచేసి చూడఁగా నిట్లు ౧౫ ౧౬ వందలసంవత్సరములకు పూర్వము జరుగుచుండె నని తెలియుచున్నది. కనుక అమరుఁడు క్రీ. శ. ౪ వ శతాబ్దియందో ౫ వ శతాబ్దియందో యుండె నని మన మూహింపవచ్చును.

ఈతఁడు బౌద్ధుఁ డని యమరకోశమునం దొకటి రెండు ప్రమాణములు కానవచ్చుచున్నవి. గ్రంథాదిని దైవప్రార్థన చేయుటయందు హిందువులసంప్రదాయము ననుసరించి చేయక బౌద్ధసంప్రదాయమునుబట్టి చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అమరకోశమునకు మొదటిదైన 'యస్య జ్ఞానదయాసింధో..' అను శ్లోకముయొక్క అర్థము నిర్గుణపరబ్రహ్మపరముగా చేయుటకు వీ లున్నను ఈ ప్రార్థనా సంప్రదాయము కాళిదాసాదుల ప్రార్థనాసంప్రదాయమును పోలియుండలేదు. దేవతాదులనామములను చెప్పునపు డమరకోశములో మొదట బుద్ధునియొక్క నామములను చెప్పుటయే కాక పర్యాయపదము లిచ్చునపు డాతనియొక్క ఉత్కర్షను తెలుపునట్టి పదములను మెండుగ నిచ్చెను. అమరమునందలి బుద్ధునిపర్యాయపదములలోఁ గొన్ని చూడుఁడి: సర్వజ్ఞుఁడు, సుగతుఁడు, ధర్మరాజు, తథాగతుఁడు, భగవంతుఁడు, మారజిత్తు, లోకజిత్తు, జినుఁడు, షడభిజ్ఞుఁడు, దశబలుఁడు, అద్వయవాది, మునీంద్రుఁడు, శ్రీఘనుఁడు, శాస్తా, శాక్యసింహుఁడు, సర్వార్థసిద్ధుఁడు.

మండనమిశ్రునికాలములోను శంకరాచార్యునికాలములోను బౌద్ధులైనగ్రంథము లన్నియు నాశనము చేయఁబడి, తద్విగ్రంథములు విద్యార్థులు నభ్యసించుటకు యుక్త మగుటచే దీనిమాత్రము కాల్చివేయక యుంచిరని కథలు చెప్పెదరు (చూడుఁడు, అమరకోశము).

అమరప్రహ్లాదము — భాగవతకర్త యతీర్థము.

అమరావురము — భారతవర్షప్రాంతమందలి రేవాకాంతలోని దక్షిణపు చిన్నసంస్థానము.

అమరావతి — ౧ దేవతలముఖ్యపట్టణము ఇంద్రునిరాజధాని. దీనికే స్వర్గలోక మనిపేరు. ఇయ్యది మేరుపర్వతము మీఁద నున్నది. ఇందు దేవతలు, అప్సరసలు, కిన్నరులు, యక్షులు గాంధర్వులు నివసించుచుందురు. ఇందుండువారికి ఆకలి, దప్పి, నిద్ర, ముసలితనము, చావు లేదు. ఇందు నందనవనమను తోఁటయు, అత్యద్భుతమైన ఇంద్రునిసభయుఁ గలవు. ఇచ్చటియిండ్లు వాకిండ్లు, శిఖరములు మొదలైన వన్నియు బంగారముతోఁ జేయఁబడినవి. ఇందునుగురించి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు భారతము వనపర్వము, ౫ వ అధ్యాయము (తెనుఁగుభారతము, ౧ వ అశ్వాసము), కాశీఖండము, ౧౦ వ అధ్యాయము (తెలుఁగు, ౧-వ ఆ) చూడవలెను.

౨ వర్హాడు (బీరారు) ప్రాంతము లోని ముఖ్యపట్టణము. దీని నిజమైనపేరు ఉమరావతి. మహారాష్ట్రులందఱును అట్లే వ్రాయుదురు. 'ఉమరావతి' పదమును ఇంగ్లీషులో వ్రాయునపుడు మొదట నెవఁడో Amraoti (అమరావతి) అని వ్రాసెను. అదప్పటినుండియు పరంపరగ వచ్చుచున్నది. కావున 'ఉమరావతి' శబ్దము చూడవలెను.

౩ గుంటూరుజిల్లా, సత్తెనపల్లి తాలూకాలో కృష్ణానదియొడ్డున నున్న యొకయూరు. అక్షాంశము ౧౬° ౩౪' ౪౫" ఉ., రేఖాంశము ౮౦° ౨౪' ౨౧" తూ. ప్రస్తుత మిది యొకచిన్నపల్లెటూరు. జనసంఖ్య ౬,౧౫౦. అయినను శతాబ్దముల దీనిమీఁదనుండు ముస్సటి ధరణికోట యను గ్రామము దక్షిణపుదేశమున సమృద్ధిగ నుండెను. ఇప్పటికిని దీనిని అటులనే ప్రజలు అమరావతీపట్టణ మని యందురు. రెండువేలయేండ్లకు పూర్వము కట్టఁబడిన బౌద్ధస్తూపరాజమునుబట్టి యీగ్రామము కేవల లోకవిఖ్యాతి గలిగెను. ఇచ్చటఁ బూర్వము బౌద్ధులుండిరనియు, వారికిని హిందువులకును పోరాటము జరిగి హిందువులు వారిని వెడలఁగొట్టిరనియు, ఆ పోరాటమునందు విక్రమార్కుడను అనువారు బ్రాహ్మణులకు సాయముఁ జేసిరనియు విక్రమార్కుని కథలు చెప్పెదరు. ఈ కథ లెంతవఱకు నిజమో తెలియదు. కాని రెండువేలయేండ్లక్రిందట నిచ్చట బౌద్ధమతావలంబు లున్నట్లు

1. Max muller's India what can it teach us ? (1st edition), page, 688.

అమరావతిపటము

స్కేలు అంగుళమునకు మైలు

[illegible] క్రిందటనే యిచ్చట అమరేశ్వరాలయ మున్నట్లు శాసనములవలన దెలియవచ్చుచున్నది. బౌద్ధస్తూపమునందు క్రీ. శ. ౨-వ శతాబ్దిని రాజ్యము చేసిన ఆంధ్రరాజగు పులుమాయి వాసిష్ఠీపుత్రుని శాసనము కలదు[1]. ధరణికోటలో సర్వలోకాశ్రయ విష్ణువర్ధనుని శాసన మొకటి కలదు[2]. కావున వారికాలమునకు పూర్వమే అమరేశ్వరాలయ మున్నదని తెలియుచున్నది. అమరేశ్వర దేవాలయ మెప్పు డేర్పడినదో చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఇప్పటి అమరేశ్వరాలయము చుట్టుపట్టులవారిచే గొప్ప క్షేత్రముగా పూజింపబడుచున్నది. ఆంధ్రదేశమందుగల పంచారామములలో నిదియొకటి. ఇచ్చటి లింగము మిక్కిలి యెత్తుగ నుండుటచే గొన్నిమెట్లెక్కి అభిషేకము చేయవలెను. ఆలయము యొక్క క్రిందియంతస్తు మూసివేయబడియున్నది. దేవాలయము నందు కోట కేతరాజు (క్రీ. శ. ౧౧౮౨) శాసనమును, కొండవీటి రెడ్డిరాజుల (క్రీ. శ. ౧౩౬౭) శాసనమును, కృష్ణదేవరాయల (క్రీ. శ. ౧౫౧౫) శాసనమును[3] ఉండుటచే నీయది ఆంధ్రదేశమున ప్రఖ్యాతిగాంచియుండె నని చెప్పవలసియున్నది. ఇప్పు డమరేశ్వరుడనబడులింగము జైనుల లేక బౌద్ధుల విగ్రహ మనియు, బౌద్ధులు నశించిపోయినతరువాత బ్రాహ్మణులు దానిని లింగముగ మార్చివేసి రనియు కొందరు చరిత్రకారుల యభిప్రాయము. ఇప్పటికిని కొన్ని జైనప్రతిమలు దేవాలయసమీపప్రదేశమున గానవచ్చుటవలనను, ఈయాలయము కొన్ని విషయములలో బౌద్ధస్తూపము పోలి యుండుటవలనను పైయభిప్రాయము దృఢ మగుచున్నది. అమరావతీపట్టణము క్రీస్తుశకము ౧౭౯౦ లో చింతపల్లి జమీందారైన రాజా వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుడు చింతపల్లిని విడిచి, అమరావతిని తననివాసస్థలముగ జేసికొనెను. ఇతడు పట్టణము నంతయు విశాలములైన వీధుల నేర్పాటుచేసెను, సుందరములును రమణీయములునైన కోటలను నిర్మించెను. చింతపల్లి, పెనుగంచిప్రోలు, నందిగామ, బేతవోలు (జగ్గయ్యపేట) మొదలయిన స్థలములనుండి కోమట్లను రప్పించి, వారికి గొంత ధనసాహాయ్యము చేసి గ్రామమును మిక్కిలి యభివృద్ధికి దెచ్చెను. ఇచ్చట నతడు దీర్ఘచతురస్రమయిన రాజమందిరమును గట్టించెను[4]. ఈ మేడ పైకప్పు ధళ ధళమని కాగి తళుకుతో గన్పడెనట! వేంకటాద్రినాయునిమరణానంతరము (౧౮౧౬) అతనిదత్తపుత్రులలో గలహములు పుట్టి వారిసంస్థాన మంతరించుటచే కోట గవర్నమెంటువారి క్రిందికి వచ్చెను. ఇప్పటి అమరేశ్వరస్వామికి పైవారిరాజ్యములో గొన్నియాభరణములును, సంస్థానమునకు గొంతధనమును ముట్టుచుండును. ఈదేవాలయము [illegible] మంత్రిగా నున్న కాలమందు కట్టబడినదని యందురు.

అమరావతీ స్తూపము — ఈశీర్షిక దక్షిణాపథమునందలి బౌద్ధకళా, శిల్పములయు, ఆంధ్రదేశమున ప్రాచీనకాలము నందు వ్యాపించిన మతపరిస్థితులయు సంబంధించిన గొప్పవిషయములు తెలుపును. ప్రధానముగా గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకా అమరావతీగ్రామమునందలి స్తూపముయొక్క చరిత్రమునకే ఈ విషయము విశదము గాగలదు.

స్తూపము — స్తూప మనుపదము సంప్రదాయమునుబట్టి బౌద్ధనిర్మాణములకే వర్తించును. దీని ప్రాకృతరూపము థూపము. ఇప్పటికి సింహళమున వ్యవహారమునం దున్నది (చూడుడు: థూపారామము). ఈపదమే సామాన్యజనవ్యవహారమున తోపు అయినది. అయితే బౌద్ధవాఙ్మయమునుబట్టి కాని, అమరావతి మొదలయిన బౌద్ధక్షేత్రములందు గానవచ్చిన శాసనముల ననుసరించి కాని అప్పు డీస్తూప మనుపదము వాడుకయం దుండినట్లు కానరాదు, కాని యిందులకు బదులుగ చైత్య మనుపేరే వ్యవహారమునం దుండెను. ఒక్క చైత్యమే యుండువాటిని చైత్య మనియు, పెక్కు చైత్యము లుండువాని నందు ప్రధాన మయినదానికి మహాచైత్య మనియు పేరుండును. ఇందులకు నిదర్శనముగ నమరావతియం దుండిన ప్రధాన చైత్యమును, ఇక్ష్వాకుల నాగార్జునకొండయందు ప్రత్యేకముగా బయలుపడిన స్తూపములలో ప్రధాన మయినదియు మహాచైత్యనామాంకితము అయియుండుట గమనింపదగును.

చైత్యము — చైత్య మనుపదము 'చితా' శబ్దమునుండి పుట్టినది (చితాయాః ఇదం చైత్యం, అనగా, చితికి సంబంధించినది). ప్రాచీనబౌద్ధులలో బుద్ధునియొక్కయు, ప్రసిద్ధులయిన అర్హతులయొక్కయు ధాతువిశేషములను భూమిలో భద్రపరచుట ఆచారముగ నుండినట్లు మనకు బౌద్ధవాఙ్మయమువలన దెలియుచున్నది. (౧) బుద్ధులయొక్కయు, (౨) ప్రత్యేకబుద్ధులయొక్కయు (౩) అర్హతులయొక్కయు, (౪) చక్రవర్తులయొక్కయు ధాతువులు చైత్యనిర్మాణములందు భద్రపరచి పూజింపదగు నని యొకప్పుడు బుద్ధుడే తనప్రధానశిష్యుడయిన ఆనందునితో తెలిపినట్లు 'మహాపరినిబ్బానసుత్తము'న గలదు. తన మతప్రచారమునకు చక్రవర్తి పెక్కువ యావశ్యకమని గ్రహించినారేమో బుద్ధుడు ఉపదేశించుటయందు విశేషముతో చక్రవర్తులనుగూడ చేర్చినట్లు కన్పట్టును. ఈపూర్వోక్త [illegible] తరువాతికాలమున అశోకచక్రవర్తి (క్రీ. పూ. ౨౭౦) బౌద్ధధర్మప్రచారమున కసాధారణకృషి చేసెను. గనుకనే బుద్ధునియాదేశము శిరసావహించి అతడు నిర్వాణము చెందిన వెంటనే అతనిధాతువుల ౮౪౦౦౦ భాగములు చేసి, యొక్కొక్క

1. Burgess 'Amaravati Stupa', p. 100
2. Krustna District Manual, p. 164.
3. Epigraphical reports for 1897, Nos. 267, 269, 266, etc.
4. Burgess 'Amaravati', p. 14; Kistna Manual, P 164.

అమరావతీస్తూపము

ధాతువులమీద కొన్ని కొన్ని చోట్ల చిన్నచిన్న చైత్యములను నిర్మించిరి. వీనికి 'శారీరకచైత్యము' అని పేరు. అశోకునికాలపు కాలమున దిగ్విజయములవలనను, మతసంబంధ కారణములవలనను బౌద్ధమతము గొప్పగా వ్యాపించుటచేత తనరాజ్యమునందలి ప్రజలకు బౌద్ధధర్మతత్త్వమును తీర్చుటకును, అవిచ్ఛిన్నకార్యములైనను అతఁడు శారీరకచైత్యములలో నెనిమిదింటిని తెరపించి, అందలిధాతువులను ఎనుబదినాలుగువేల శకలములుగా విభజించి, తనరాజ్యమునందలి వేర్వేరుభాగములకు కొన్ని కొన్ని శకలములను గొనిపోయి, వానిపై నిట్లు ఎనుబదినాలుగువేల స్తూపములను గట్టించెనని ప్రతీతి కలదు. అశోకునికాలపు ప్రాకృతశాసనములు మనదేశమునందలి వేర్వేరు ప్రాంతములందుఁ దొరకుచున్నవి. శోధనలవలన పెక్కుచైత్యములు బయలుపడుచున్నవి. దీని నమునించి చూడఁగా ఈప్రతీతి అవిశ్వసనీయముగాఁ దోఁచదు.

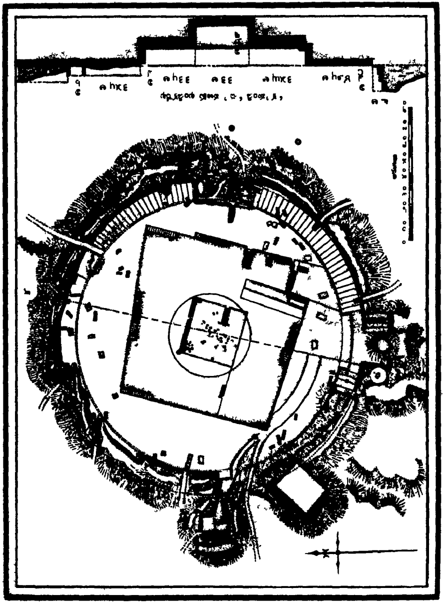
'మహాపరినిర్వాణసుత్తము'నందే బౌద్ధశాస్త్ర, స్తూపముల యుత్పత్తికి సంబంధించిన వృత్తాంతకథలను మహిమోపేతములనుగూడ బుద్ధుఁడు చెప్పినట్లు కలదు. బుద్ధుఁ డానందునితో తననిర్వాణానంతరము బౌద్ధులు సందర్శింపవలసిన స్థలములు నాలుగు కలవని చెప్పెను. అవి యేవన (౧) తాను పుట్టినస్థలము, (౨) తాను 'సంబోధి' నొందినస్థలము, (౩) మొట్టమొదటిసారి తనధర్మమును బోధించిన స్థలము, (౪) బుద్ధుఁడు నిర్వాణమునొందిన స్థలము. బుద్ధుఁడు చెప్పినట్లు యీవిషయము చారిత్రకసత్యము మయినను కాకపోయినను బౌద్ధయాత్ర మిప్పటికి నీయాదేశము బుద్ధప్రోక్తమే యని శిరసావహించి నేటికిని ఈనాలుగుస్థలములకును, అనఁగా నేపాళతెరై ప్రదేశమునందలి కపిలవస్తునగరసమీపమునం దున్న లుంబినీవనమునకును, సంబోధి నొందిన బుద్ధగయకును, మొట్టమొదటి మారు ధర్మప్రవర్తనము గావించినమృగదావము (సారనాథ్) నకును, నిర్వాణము నొందినకుశీనగరమునందలి సాలవనమునకును యాత్రలు చేయుచున్నారు. బౌద్ధులయాచారమునందే బౌద్ధశిల్పబీజములు నిక్షిప్తము లయియున్నట్లు కన్పట్టును. ఎట్లన, ఈస్థలములను సందర్శించినయాత్రికులు బుద్ధజీవితముతో సంబంధించిన యీగొప్పవిషయములకు జ్ఞాపకార్థముగ నిటీకలమీఁద ముద్రిత మయినచిహ్నములను దమతోఁ దీసికొనిపోవుచుండువారు. పద్మము బుద్ధునిజననమునకును, బోధివృక్షము (అశ్వత్థము) బుద్ధునిసంబోధికిని, మొట్టమొదటిధర్మప్రవర్తనమునకు ధర్మచక్రమును, బుద్ధునినిర్వాణమునకు స్తూపము (చైత్యము)ను ప్రాయికముగ చిహ్నములుగ నుండెను.

బుద్ధునియాదేశములను విధయవిధేయతతో ననుసరింపఁ గోరిన బౌద్ధులు ఈనాలుగుస్థలములను దమపూజాభినివేశమునకు పరిపోషక తీర్థములుగాఁ జేసి బుద్ధజీవితముతో సంబంధము గల యితరస్థలములందుఁగూడ స్తూపములు నిర్మించిరి. బౌద్ధమత మశోకుని కాలములో నెక్కువగా వ్యాపించుటచేత ఈస్థలములందు బాలకబోధిసత్త్వునికి సంబంధించిన జాతకకథలు జరిగినచోట్లఁగూడ స్తూపములు కట్టిరి. కుడవ బౌద్ధులు స్తూపనిర్మాణమును పుణ్యప్రద మయిన మతధర్మముగ భావించి, తమమత మీ వ్యాపించిన ప్రతిదేశమునందును పెక్కుస్తూపములు నిర్మించుచువచ్చిరి. మంజుశ్రీ మొదలగు బోధిసత్త్వులకుఁగూడ స్తూపము లంకితము లయియుండుటచేత — బోధిసత్త్వులింకను నిర్వాణము నొందనివారు గను అస్థిప్రాయప్రాముఖ్యము లెట్టి — స్తూపము లన్నిటియందును ధాతువు లున్నట్లు భావింపరాదు. కాని యట్టివానిని ఆరాధ్యములయిన బౌద్ధాలయములుగ నెంచవలసియుండును. ఈయర్థమునందు స్తూపపదము చైత్యమునకు పర్యాయపదముగ గ్రహింపఁబడ్డది. కాలాంతరమున చైత్య మను పేరు వృక్షపీఠికకుఁ గాని, సంపూర్ణదేవాలయమునకుఁ గాని, గర్భగృహమునకుఁ గాని వర్తింపుచువచ్చినది. కాబట్టి చైత్య మనునది బౌద్ధమతవిషయక మయిన సాధారణపదముగను, స్తూప మనునది వస్తువిశేష సంబంధము గల నిర్మాణమునకు (Relic mound) వాస్తుశాస్త్రీయపదముగను (Architectural term) ఇటీవల వ్యవహరింపఁబడుచువచ్చినది.

కొందఱు 'ధాతుగర్భ'పదముయొక్క వికారరూపమయిన 'డాగొబ'ను స్తూపమునకు పర్యాయపదముగ నుపయోగించుచున్నారు కాని యిది సరియయినవ్యవహారము కాదు. ఏల యనిన, ఇది స్తూపమునందలి యొకప్రత్యేకప్రధానభాగమునకుమాత్రమే, అనఁగా, ప్రత్యేకము ధాతువు నుంచుస్థలమునకు మాత్రమే వర్తించును. ఈధాతు వుంచుస్థలము పెట్టెగాఁ గాని, భరణి (Casket) గాఁ గాని యుండవచ్చును. స్తూప మనునది నిర్మాణమున కంతకును వర్తించును. స్తూపము లన్నియు ధాతుగర్భములు కాకపోవుటచేత 'డాగొబ' పదము స్తూపమునకు పర్యాయపదముగ పరిగణించుట యసమంజసము. 'ధాతుగర్భ'పదమే 'డాగొబ', 'దగబ', దబ్బగ వికారములఁ బొంది తుదకు దిబ్బగ మారియుండవచ్చును, లేకా దిబ్బ యనునది తెలుగు - తమిళ పదములనుండి వచ్చినదై యుండునేమో?

చితాసంబంధి యైనను, లేక ధాతుగర్భసంబంధి యైనను ఈ నిర్మాణమున కీయాకృతి యెట్లు వచ్చిన దనువిషయమున భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. కొందఱు ప్రాచీనకాలమున నగ నుదయించిన మట్టుదిబ్బనుండి, తదాకృతి ననుసరించి స్థపతి (Architect) ఈ నిర్మాణము నిట్లు రచియించెనని చెప్పుదురు. కాని బౌద్ధవాఙ్మయము ననుసరించి చూడఁగా నీస్తూపాకృతి బుద్బుదరూపమున వ్యక్తీకరింపఁబడిన శాస్త్రీయతాత్త్వికాభిప్రాయముయొక్క స్థాపత్యనిర్వచనము (Architectural expression) గాఁ దోఁచును. ఇందలి శాస్త్రీయతాత్త్వికాభిప్రాయమేది ప్రతిశరీరమునందును పరమాత్మ అంతర్నిహితముగ నున్నది, అనఁగా శరీరమే లక్ష్యముగ భావించువారికి పరమాత్మ వ్యక్తము కాదు. పరమాత్మాన్వేషకులయిన తత్త్వవేత్తలకు మహోన్నతిగల బుద్బుదమువలె నుండుశరీర మను తెర తొలఁగి పరమాత్మయే గోచరించును. అయినను వ్యవహారదశలో పరమాత్మ శరీరాంతర్నిహితముగానే యుండును. వ్యావహారికమయిన యీ శాస్త్రీయసత్యము అభివ్యక్తము గను, తత్త్వాదర్శముగను బౌద్ధులయందు స్తూపనిర్మాణమున బుద్బుదము ఆకారకృతి గల స్తూపరూపమునకు, పరమాత్మ ఆ వస్తుకృతి

అమరావతీస్తూపచిత్రములు

పటము, ౧ అమరావతీస్తూప విన్యాస (Plan)ఖండికలు (Section)

(౧౮౧౭ లో మెకల్నల్ కెంజి చేసిన సర్వే ననుసరించి)

అమరావతీస్తూపము

మూలక ధాతురూపములను వ్యక్తీకరింపఁజేసెను. అంతార్యాలిగల స్తూపములమీఁద కొకటి గాని, మూఁడు గాని ఛత్త్రము లుండుట కానిక ప్రాయికముగ స్తూపములమీఁద మూఁడు ఛత్త్రము లుండుట యాచారముగ ఎందుకల్ల ననఁగా, పరిపూర్ణ స్తూపమును నిర్మింపవలె నన్న నది బుద్ధప్రాకృతి నుండవలె నని, ఒకటి దేహభాగము, రెండవది మనస్సులును, మూఁడవది నిర్వాణమునను, అనఁగా బౌద్ధ శాస్త్రములను సూచనగ మూఁడుఛత్త్రములు కానిపై నుండవలె నని, ఆవిధమైన నిర్మాణము పరిపూర్ణ దని పెద్దలచేత నంగీకరింప బడిన దని బౌద్ధశాస్త్రముల వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ ఛత్త్రత్రయమును బౌద్ధుల నిర్వాణ, పరినిర్వాణ, మహాపరినిర్వాణములకుఁ గూడ సూచనగ గ్రహింపవచ్చును. ఈదృష్టితోఁ జూచినచో నివి అద్వైత మత ప్రకృతి, చిత్, ఆనందభావములకు సమముగ నుండును. ఈ సంప్రదాయమును బట్టి గమనింపవలసినది చిత్రములోని రూపముల కంటె స్తూపము పొందిన పరిణామములో ముఖ్యమైనది ఛత్త్రములు. ఇట్టిదిఁపటి నిర్మాణములందు స్తూపాధిష్ఠితమగు రూపక్ర ఛత్త్రము లుండెను, కాని క్రమక్రమముగా నీఛత్త్రసంఖ్య పెరిగి నది (చూడుఁడు, పటము, ౩). పెరిగి పెరిగి, కుదురు సంఖ్యాంకిత ములు, ఛత్త్రములు పేర్చి, యవి చిన్నవి, పెద్దవి, పేరాశిదేశములలోనివలె స్తూపముపై దీర్ఘకృతాకారమును కలిగించినది. చిట్టచివరకు క్రమముగా ఛత్త్రములు చిన్నవగుచు పోవు గయిన సూచ్యాకృతిని (Spiral appearance) పొందఁగా, స్తూప మొక గోపురము (Tower) వలె చేర్పబడెను. ఈస్తూపముమీఁద రెండుకాని, మూఁడు కాని, అంతకంటె ఎక్కువకాని, వరుసగా మూఁడుకాని ఛత్త్రము లుండ వచ్చును. అండోపరిస్థిత మనాన 'హర్మిక' విభాగముల నిర్మిత భాగము కలుగ జూచిరి. ఈవిధమున స్తూపమునందలి ప్రతిభాగము గొప్పతనము నియమముగల సంకేత మగునది. స్తూప మంతయుఁ గలసి బౌద్ధధర్మమునకు చిహ్న మగును.

ఒకటేమి (Drum), దానిమీఁద అర్ధగోళాకారమగు అండము (Hemispherical dome), అండముపైని హర్మిక (Pavilion), హార్మికపైని నిర్మాణము సంకేతము అవరించు దండపరిరక్షిత ఛత్త్రము గలిసినస్తూపము నిర్మాణమునకు స్తూప మందురు. ఈనిర్మాణమునకు చుట్టు కొరకై గాని, రెండు గాని ప్రాకారము (Railings) ఉండును. అండ, హర్మికలకు మధ్య నుండు భాగమునకు గళ (Neck) మని పేరు.

అమరావతి — దక్షిణహిందూదేశమునందలి పురాతత్త్వ శాస్త్ర పరిశోధనలలో బయలుపడిన బౌద్ధనిర్మాణావశేషములలో ప్రశస్తికెక్కిన కొన్నిటిలో పైని చెప్పిన స్తూపములు అతిశ్రేష్ఠములైనవని చాల యొప్పుకొందురు. అమరావతీస్తూపమునందు పరిశోధకుల దెలిసిన దని చెప్పుదురు. అమరావతీప్రాముఖ్యము స్తూపములలోనే! కేవ

మగు యుతరకాలములవల్ల గా యును చిహ్నమును నిదానింపవలసి యున్నది. అమరావతియందలి బౌద్ధనిర్మాణావశేషములలో కడు పురాతనమైనవి అశోకచక్రవర్తికాలమునకు పూర్వము వెలసిన శిలాశాసనాధారములు లేవు, అనఁగా, నవి యశోకునికాలమునాటివి కాని, అతని కిందుక తరువాతివి కాని అయియుండవచ్చును. కడు పురాతనములైన వనఁబడు నీనిర్మాణములమీఁదఁ గానవచ్చు కొన్ని శాసనములు మౌర్యలిపిరీతి ననుసరించి యున్న వగుటచేత అవి యశోకునినాటివే యని చెప్పుట యుక్తము. ఈసందర్భమున అశోకుఁడు ౮౪,౦౦౦ ల స్తూపములను గట్టించె నను ప్రాచీనోక్తప్రతీతి స్మరింపఁ దగినది. శ్రీకృష్ణశకము రెండవశతాబ్దియందు మాధ్యమికవాదమును వ్యాపింపఁజేసిన సుప్రసిద్ధుఁ డగు నాగార్జునాచార్యుఁ డీస్తూపము చుట్టును గొప్ప ప్రాకారమును గట్టించె నని తారానాథుఁ డను తిబెత్తు చరిత్రకారుఁడు చెప్పుటచేత ప్రాయికముగ అశోకుఁ డిచట స్థాపించినబుద్ధుని - అవశేషధాతువులు ననే శీర్షములున కంతటి ప్రాముఖ్యమును, మహాత్త్వమును గలిగిన యీచట భమంజనము అమరావతీస్తూపకాలమునుఁ గొన్ని యీస్తూపము చైత్యకసంఘవారి దని చెప్పుటచేత అశోకునిచేత మతప్రచారము గావింప నంపఁబడిన మహాదేవుడు అయి శాక్యులవారి ప్రోత్సాహమున బుద్ధధాతువు నిచట చైత్యగర్భితముఁ గావించి, చైత్యవాదమును స్థాపించి యీ స్థలమును దన మతప్రచారమునకు ప్రధానస్థానముగఁ జేసికొనినట్లు తోఁచును.

సమ్యక్సంబుద్ధుని శారీరకధాతువు నిచ్చట స్థాపించుటచేతనే దేశదేశములనుండి ప్రసిద్ధులు బౌద్ధులు రెండవకార్యమునకు నిచట నివాసము చేర్పరచుకొనియుండురు. గుంటూరుజిల్లా రేపల్లె తాలూకాయందలి భట్టిప్రోలునందును, పల్నాడుతాలూకాయందలి నాగార్జునకొండ యందునను నిట్టిశారీరకధాతువులే కానవచ్చినవి. పూర్వకాల మున విజయపురి అను పేరుగల ఇక్ష్వాకునృపాలురు రాజధాని యందు, ప్రస్తుతకాలమున నాగార్జునకొండ అను పేరఁ బరఁగుచోట త్రవ్వఁగా ఇటీవల పెక్కుచైత్యములు, విహారములు, మండపములు బయలుపడినవి. అచ్చట దొరకినశాసనములనుబట్టి చూడఁగా ఇక్ష్వాకు నృపకులకాలమున నది బౌద్ధమతమునకు, అందును, మహాసాంఘికవాద మునకు, అమరావతి రెట్టో అట్లే ప్రధానస్థానముగ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణానదీతీరమున, అమరావతికి సమీపముననే యున్న యీ నాగార్జునకొండయందును అంతటి ప్రాముఖ్యము కలుగుట కవ్వుటకుఁగూడ బుద్ధశారీరకధాతు వుండుటయే కారణము కావచ్చును. అచ్చటిస్తూపములలో నొకదానిలో నొకయెముకముక్క దొరకినది. అది బుద్ధుని దని తీర్మానించి సారనాథ్ నందు మూలగంధకుటీవిహారమున దానిని భద్రపఱచి బౌద్ధులు పూజించు చున్నారు. ఒక్కకృష్ణానదీతీరమునందలిపరిమితప్రదేశముననే ఇట్లు మూఁడు శారీరకధాతువులు కానవచ్చుచుండుటచేత బుద్ధుని శారీరక

ధాతువులను ౮౪,౦౦౦ల కుండలలో చేసి దేశమంతట దర్శించి ౮౪,౦౦౦ల స్తూపములను అశోకుడు కట్టించెనను గాథ దివ్యావదానమునం దగుపడుచున్నది. క్రీస్తుశకము మూడవశతాబ్దిని పూర్వము కాంచీనగరము ప్రాధాన్యమును వహించకముందే అమరావతి దక్షిణాపథమున కంతకును గొప్పవిద్యాస్థానముగను, బౌద్ధమతప్రధానపీఠముగను విఖ్యాతిని చెందియుండె నని చెప్పవచ్చును.

గ్రామనామము — అమరావతీస్తూపమునందలి ప్రాచీన శాసనములనుబట్టి ఈ గ్రామమునకు పూర్వము ధాన్యకటకము (ధంకటకము, ధంనకడక) అనియే పేరు క్రీస్తుశకము పదునాల్గవ శతాబ్ది వఱకు నీ పేరే వ్యవహారమునం దుండెను తరువాత నిది ధరణికోటగా మారినది క్రీ శ ౧౧౮౨ నాటి యొకశాసనమున,

'అస్తి శ్రీధాన్యకటకం పురం సురపురోత్తమమ్,
యత్రామరేశ్వరశ్శంభు రమరేశ్వర పూజితః,
బుద్ధో దేవస్య సాన్నిధ్యాత్ యత్ర ధాత్రోపపూజితః,
చైత్య ముత్తుఙ్గమస్తి యత్ర నానాచిత్రసుచిత్రితమ్'

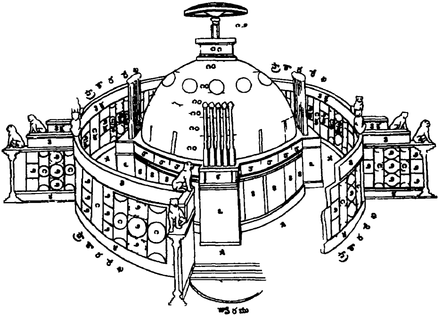
అని యుండుటచేత నప్పటికిని కూడ ఇది ధాన్యకటక మనియే సుప్రసిద్ధమైయుండె నని, ఇక్కడ బుద్ధునిపూజయు, అమరేశ్వరుఁ డను పేర శివునిపూజకూడ నుండె నని, మతసహనము బాగుగ నుండుటచేత నిచ్చటిచైత్య మప్పటికిని శోభించుచుండె నని స్పష్టమగుచున్నది దీనినిబట్టి చూడఁగా, ఈనగరమున కమరావతి యను పే రమరేశ్వరుని బట్టి యెప్పుడో క్రీ శ ౧౧౮౨ తరువాత వచ్చిన దని నిశ్చయింప వచ్చును పదునాల్గవశతాబ్దిలోఁగూడ నిచ్చట బుద్ధపూజ జరుగుచుండె నని శాసనములు తెలుపుచున్నవి ఎట్లు మారినదో, ఎప్పుడు మారినదో కాని ధాన్యకటక మను పేరు తరువాత ధరణికోట యైనది ఈ పేరు క్రీ శ ౧౪౦౦ నాటి శాసనమునఁ గనఁబడును ఇప్పుడు వ్యవహారమునం దున్న ధరణికోట, అమరావతి యను పేరులు పూర్వ మొక్కనగరమునకే వర్తించుచుండెను కాని ప్రస్తుతకాలమున ఆనగర మున్న ప్రదేశమునందలి పడమటిభాగమునకు ధరణికోట యని, తూర్పు నున్నభాగమున కమరావతి యని వర్తించుచు, పూర్వమువలెగాక యిప్పుడు రెండు వేఱువేఱు గ్రామములుగ విడిపోయినది అయినను, ఈ రెండు గ్రామములందును గాక స్తూపాదులకు సంబంధించిన బౌద్ధ నిర్మాణావశేషములు దొరకుట కలదు

క్షేత్రప్రఖ్యాతినిబట్టి పార్మ్యాక్, ఎద్దగయలయం దిప్పటికిని దానస్తూపములు వెలయుచున్నట్లే, కాకతీ యమరావతీక్షేత్రమునందును ప్రధానచైత్యమునకు చుట్టును పెక్కు దానచైత్యములు వెలసినవి ఈ కారణమున అమరావతియందలి ప్రధానచైత్యమునకు మహాచైత్య మను పేరు కలిగినది అమరావతియందు వెలసిన యీదాన స్తూపములలో ఒకదానివెడల్పు ౧౧ అడుగులవ్యాసము గలిగి చైత్యచిత్రిత మయినశిలాఫలకములతో శోభించుచుండెను ఈ మహాచైత్యమును లక్ష్యమునఁ గొని ఈశిలాఫలకములను చెక్కినారు ఇట్టి చైత్యశిలాఫలకములలో కొన్నిటిని మద్రాసుగవర్నమెంటు మ్యూజియమునందు భద్రపఱుపఁబడినవి

ఈక్షేత్రము విద్యాస్థానముగను, గొప్ప యాత్రాస్థలముగను పేరుపడుటచేత బౌద్ధు లనేకు లిచటికి వచ్చుచుండిరి వారు నివసించు నిమిత్త మిచట సంఘారామము లనేకములు వెలయింపఁబడినవి ఇచట వేఱువేఱు బౌద్ధమతసంప్రదాయములవారును, శాఖలవారును చెందిన బౌద్ధభిక్షువులు నివసించుటకు వేఱువేఱుశాఖలవారి సంఘారామములు వెలసినవి వేఱువేఱుశాఖలకు చెందినబౌద్ధు లిచటికి వచ్చుచుండి నట్లును, ఇచట నివసించుచుండినట్లును అమరావతీస్తూపమునందలి శాసనములను పరిశీలించినచోఁ దెలియఁగలదు అందువలన ఆయా బౌద్ధమతశాఖలనుగుఱించి తెలిసికొనుట యుక్తము

బౌద్ధమతశాఖలు — శాక్యముని బుద్ధుని పరినిర్వాణకాలమునకుముందే, అతఁ డున్నతోద్దేశములతో నేర్పఱిచినసంఘమున అభిప్రాయభేదములు కలిగి పను లేర్పడినవి వైశాలియందు సమావేశమయిన 'సంగీతి' యందు ఈ యభిప్రాయభేదములు చాల ప్రస్ఫుటమయి బౌద్ధసంఘము మహాస్థవిరు లని, మహాసాంఘికు లని రెండుపక్షములుగ విడిపోయినది మహాస్థవిరశాఖ ఆత్మానుభవముగల వృద్ధులకే ప్రాముఖ్యము నొసంగును మహాస్థవిరులు శీలసంపన్నులు, వృద్ధాచార, గర్వములను, వైశిష్ట్యగుణములకును ప్రాధాన్య మిచ్చెదరు ఈ యాచారధర్మములప్రకారము నడచుకొనుట చాలఁ గష్టమయినందున యువజనుల కవి నచ్చక వారు స్థవిరవాదమును తిరస్కరించి స్వతంత్రవాదము సల్పిరి వీరు మహాస్థవిరులవలెఁ గాక వేదాంతవిషయములను, లోకోపకారకవిషయములను ప్రాముఖ్యము నిచ్చిరి మహాస్థవిరశాఖయందలి యొకసంప్రదాయమునకు 'విభజ్యవాద' మని పేరు మౌర్యవంశజుఁ డయినయశోకచక్రవర్తి బౌద్ధమతశాఖ లన్నిటిని సమానముగ నాదరించినను అతని కీసంప్రదాయమం దాదరము, ప్రీతియు నెక్కువ అశోకచక్రవర్తి యాదరమున నిది కొంతకాలము వర్ధిల్లినది కాని తరువాత దీని కాదరము తగ్గి, పుష్యమిత్రుఁడు మొదలగు శుంగవంశజులు పెట్టినహింసలవలన నిది క్షీణించినది ఈసంప్రదాయమునకు చెందినవారు పిదప దక్షిణదేశమునకు పాఱిపోయి తుదకు సింహళమున కరిగి యచ్చట నిలదొక్కుకొనిరి యువజనులయిన మహాసాంఘికులయుద్దేశము లున్నతము లయిన నగుటచేతను, వారత్యంత లోకోపకారబుద్ధితో తమసంప్రదాయధర్మములను ప్రచారము చేయుటచేతను, యుక్తిపరు లగుటచేతను వారిసంప్రదాయము జనసమ్మతమయి అతిశీఘ్రకాలమున దేశమున బాగుగ వ్యాపించినది మహాసాంఘికులు హిందూదేశమునకు క్రొత్తగా వచ్చినవిదేశీయులయిన యవన, శక, పహ్లవ, కుషాణాదులతో స్నేహము కలిపి వారిప్రాపు సంపాదించుకొనిరి వారు ముఖ్యముగా కనిష్కునికాలమున చాల ప్రాముఖ్యమును వహించిరి కనిష్కునికాలమున జరిగిన 'సంగీతి' యందు వీరు బుద్ధశాస్త్రములకు క్రొత్తవ్యాఖ్యలను రచించి వానిని 'విభాషా' శాస్త్రములుగ కావించిరి. కనిష్కునికాలమున జర

అమరావతీ స్తూపము

స్తూపభాగముల సూచి

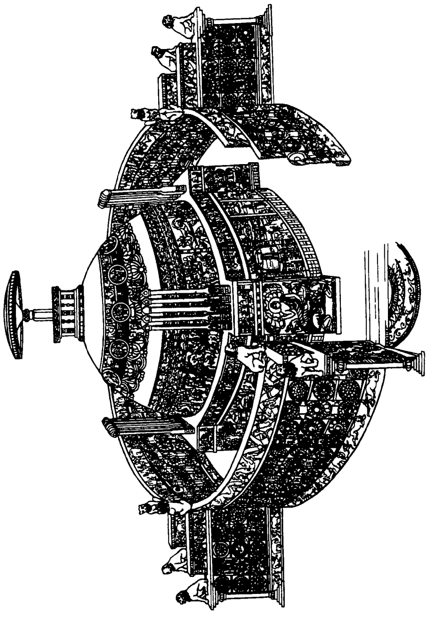
ప్రాకారరేఖ

- ౧ ఊర్ధ్వపటములు (వెలుపలివైపు)
- ౧ క ఊర్ధ్వపటములు (లోపలివైపు)
- ౨ సూచులు (వెలుపలివైపు)
- ౨ క సూచులు (లోపలివైపు)
- ౩ ఉష్ణీషము (వెలుపలివైపు)
- ౩ క ఉష్ణీషము (లోపలివైపు)
- ౪ అధిష్ఠానము
- ౫ ప్రదక్షిణపథ

వేదిక

- ౬ వే క ముందటి అరుగువంటిభాగము
- చైత్యశిలాఫలకములు
- ౮ చైత్యశిలాఫలకములు ఉష్ణీషము
- ౯ ఆయకస్తంభములు
- ౧౦ అండము
- ౧౧ హార్మిక
- ౧౨ ఛత్రము

అమరావతీ స్తూపము

ఒక శిల గము మీది మూనా నుంచి వ్రాసిన అమరావతీ స్తూప ఎంచార్ణము

గల 'సంగీతి'లో థేరవాదులు (స్థవిరవాదులు) అల్పసంఖ్యాకులుగ నుండిరి మహాస్థవిరవాదులకు చెందిన విభజ్యవాదసంప్రదాయమువా రొక్కరును ఆసంగీతియందుఁ గానరారైరి మహిశాసక విశేష. మొదట, మొదటివర్గముగ వీరసంగీతియందే మహాయాన మను పేరితో సంప్రదాయములుఁ బెంపొందియున్న పాలిబడి కానవచ్చిరి కాని యీసంగీతిలో వీరిసంఖ్య చాల తక్కువగ నుండుటవల్ల అక్కడ వీరు లెక్కలోనికి రారైరి నాగార్జునాచార్యులవారి కాలమునకు, ఆయనశిష్యుఁడగు ఆర్యదేవునికాలమునకును ఎన్నటో క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్ది తరువాతను కాని వీరికి పేరుప్రతిష్ఠలు, ప్రాముఖ్యమును రాలేదు నాగార్జునాచార్యుఁడును, ఆర్యదేవుఁడును బౌద్ధతర్కమున 'శూన్యవాద' మని పేరుపడినయొకగొప్ప తత్త్వవాదమునకు పుట్టుగొమ్మలు కాని యీవాదము బహుకాలము నిలువలేదు అతిశీఘ్రకాలములోనే నాగార్జునాచార్యులవారి కొకటిరెండు తరములకుఁ దరువాత మైత్రేయనాథుఁ డను పేరుగల గొప్పబౌద్ధాచార్యుఁడు 'శూన్య'వాదమునకు 'విజ్ఞాన'మను తత్త్వవిశేషమును చేర్చి విజ్ఞానవాదమును స్థాపించెను ఈవిజ్ఞానవాదమునకే తరువాతి కాలమున 'యోగాచార' మని పేరు కలిగినది బౌద్ధవాఙ్మయమును బట్టి చూడఁగా విజ్ఞానవాదులకు, శూన్యవాదులకును పెక్కుకాలము వివాదము జరుగుచుండినట్లు తెలియుచున్నది బౌద్ధధర్మావలంబులఁ దెవ్వరు సామాన్యముగనట్టి విజ్ఞానవాదముతో గాఢ సంతృప్తి పొందలేదు అందువలన క్రీస్తుశకము ఏనిమిదవశతాబ్దియందు విజ్ఞానవాదమునకు బౌద్ధులు మరియొక తత్త్వవిశేషమును చేర్చిరి ఈ నూతనసంప్రదాయమునకు 'మహాసుఖవాద' మని పేరు ఇట్లు బుద్ధుఁడు మొదట కనిపెట్టిన ప్రాథమికనిర్వాణపంథకుఁ బిదప క్రమముగా మూఁడు తత్త్వవిశేషములు చేరి యది పైని చెప్పిన 'శూన్య', 'విజ్ఞాన', 'మహాసుఖవాదము' లుగ పరిణమించినది

బౌద్ధతత్త్వశాస్త్రమున నాలుగు సంప్రదాయములు కలవు అవి యేవన, (౧) వైభాషిక, (౨) సౌత్రాంతిక, (౩) యోగాచార, (౪) మాధ్యమికములు ఈనాలుగుసంప్రదాయములును శ్రావక, ప్రత్యేక, మహాయానము లనుమూఁడుపంథలలో అంతర్గత మయియున్నవి శ్రావక, ప్రత్యేకయానములకు 'హీనయాన' మని పేరు వైభాషికసంప్రదాయము శ్రావక, ప్రత్యేకయానములను వివరించును మహాయానము రెండువిధములు (౧) పారమితనయము, (౨) మంత్రనయము యోగాచారము కాని, సౌత్రాంతికము కాని, మాధ్యమికము కాని పారమితనయమును వివరించును, కాని, మాధ్యమిక, యోగాచారములే మంత్రనయమును వివరించును ఇందు శూన్య, విజ్ఞానవాదములు వివరింపఁబడును.

హీనయానమునకును, మహాయానమునకును లక్ష్యములోఁ గూడ భేదము కలదు. అది యేమన, హీనయానవాది కొంతవఱకు స్వార్థపరుఁడు అతఁడు తనకు తనమోక్షమునకే ప్రయత్నించుచును మహాయానవాది యట్లు కాదు విశ్వప్రేమ యతనియాదర్శము మనుష్యులనెల్లర నుద్ధరించుటే అతఁడు ప్రయత్నించును

హీనయానవాదులమతమున బుద్ధుఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁడు అందువల్ల అతఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁడైన అలౌకికపురుషుఁడు బౌద్ధ త్రిరత్నములను బుద్ధ, ధర్మ, సంఘక్రమమున హీనయానవాది పాలించును, అనఁగా, మొదట నాతఁడు పాలించునది ధర్మప్రవర్తకుని, రెండవది ధర్మమును, మూఁడవది సంఘమును మహాయానవాది మత మిది కాదు అతనియుద్దేశమున బుద్ధుఁడు శాశ్వతుఁడు అతఁడు మారకాధిపతులైన శ్రేణికులను నివారించఁజేయుట కప్పుడప్పుడు భూమియం దవతరించుచుండును (తగ్గుదును మారుఁ డనఁగా కలియుగ మునివంటివాఁడు) మహాయానవాది బౌద్ధత్రిరత్నములను ధర్మ, బుద్ధ, సంఘక్రమమున పాలించి, మొట్టమొదట ధర్మమునకు, పిమ్మట ధర్మప్రవర్తకుఁ డగు బుద్ధునికిని ప్రాధాన్యమిచ్చును ఈధర్మమునకే మహాయానవాది 'ప్రజ్ఞ' యని పేరుపెట్టి, అది శాశ్వత మనియు, బౌద్ధమతమున సాధింపవలసిన పరమపురుషార్థ మనియు, బుద్ధుఁడు ఆప్రజ్ఞను సాధించుటలో ఒక సాధన మనియుఁ జెప్పును ధర్మమునకు ప్రజ్ఞ యని పేరిడినట్లే యతఁడు బుద్ధునకు ఉపాయ మని పేరు పెట్టెను

మహాసుఖవాదమునుండి తరువాతికాలమున వజ్రయాన మని పేరొందిన యొకనూతనపంథ యేర్పడినది ఈపంథ బహువిధభావము అను లక్ష్యముగ పెక్కురకముల విగ్రహములను సృష్టించినది ఈను మహాసుఖవాదములో మహాసుఖ మనఁబడు లక్ష్యమును కరుణాస్వరూపమయిన శక్తిసాహాయ్యము లేనిదే పొందఁజాలరు

మాధ్యమికులమతమున శూన్య మనఁగా అభావము కాదు అయితే వారు దానిని ఒక అతీతస్థితిగా (Transcendental stage) గాని నాశము (Annihilation) మాత్రము కా దందురు కాని యది సత్తు (Existant), అసత్తు (Non existant), లేదా యీరెంటియొక్క యోగము (Combination), లేదా యీరెంటివిరహము (Negation) నిరూపింప శక్యముకానిది 'శూన్యము'ను సరిగా అర్థము చేసికొనుటవలననే తరువాతికాలమున బౌద్ధులవిగ్రహశిల్పము వర్ధిల్లినది స్త్రీశక్తియుక్తదేవతాత్మకమయిన వజ్రయానము శూన్య, కరుణాద్వైతభావములపరిణామమే వజ్రయానమున దేవతావిగ్రహములు, శక్తి విగ్రహములు అనేకములు వెలసి వానిపూజ యేర్పడినది

పూర్వోక్తపంథలవారి కందఱకును అమరావతియందు మహాచైత్యక్షేత్రసమీపమున నారామములు అనేకములు వెలసినవి హుయన్త్సాంగు [?] వ్రాసిన బౌద్ధమతసంప్రదాయవృత్తాంతములవలన బౌద్ధధర్మ మెన్నివిధములుగ విడిపోయినదియుఁ దెలియఁగలదు

అమరావతీస్తూపము

- బుద్ధధర్మము
  - మహాస్థవిరులు
  - మహాసాంఘికులు
    - చైత్యకులు (అంధకులు)
      - పైశల్య వాదులు
      - పూర్వశైలీయులు
      - అపరశైలీయులు
      - రాజగిరికులు
      - సిద్ధార్థకులు
    - ప్రజ్ఞప్తివాదులు
- మహాయానపంథవారు

బుద్ధధర్మము మహాస్థవిరవాద మని, మహాసాంఘికవాద మని రెండు శాఖలు అయినది. మరల మహాసాంఘికవాదము చైత్యవాద మని, ప్రజ్ఞప్తివాద మని రెండు ముఖ్యవిభాగము లయినది. అందు చైత్యవాదము విశేషముగా అంధకులది (ఆంధ్రులది). ఈచైత్యవాదము పైశల్య మని, పూర్వశైల మని, అపర (అవర) శైల మని, రాజగిరిక మని, సిద్ధార్థక మని అయిదుసంప్రదాయములుగ విడిపోయెను. కొంత కాలమునకు పిదప నాగార్జునాచార్య, ఆర్యదేవ, అసంగాదుల నాయకత్వమున మహాయానముగా పరిణమించినది. ఈసంప్రదాయములవా రందఱును ధాన్యకటకము దమ ప్రధానస్థానముగా గాంచుకొని యచట వేలకొలది సంఘారామములలో నివసించుచుండిరి. మహాయానపక్షావలంబకులకువలెనే, ధాన్యకటకము మహాబౌద్ధక్షేత్రము గుటచేత, హీనయానపక్షమువారికిఁగూడ నక్కడ స్థాన ముండినట్లు అమరావతీస్తూప శిల్పములను బట్టియు, యువాన్ చాంగ్ వ్రాసియుంచిన వృత్తాంతములను బట్టియు తెలియుచున్నది.

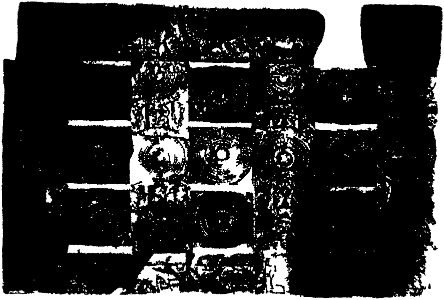
అమరావతీస్తూప శాసనములను బట్టి యిచ్చటి ప్రధానచైత్యము చైత్యకనికాయమునకు సంబంధించినది, బుద్ధమహాచైత్య మని తెలియుచున్నది. అమరావతీస్తూపశిల్పచిత్రములను బరిశీలించినచో, మహాయానము కడపటిపరిణామమున గన్పట్టు అవలోకితేశ్వరుడు, తార, మంజుశ్రీ మొదలగు ప్రధానదేవతావిగ్రహము లిచట గానరావు. అందువల్ల క్రీస్తుశకము నాలుగవ, యైదవశతాబ్దులనాటికి మహాయానము పొందిన పరిణామమునకు క్రమేణ యమరావతీశిల్పచిత్రములవల్ల సూచిత మగుచున్నది. ఇచట శిల్పములను బరిశీలించినచో ఇచట నెప్పుడును వజ్రయానము వర్ధిల్లిన దనుట కవకాశము కనబడదు.

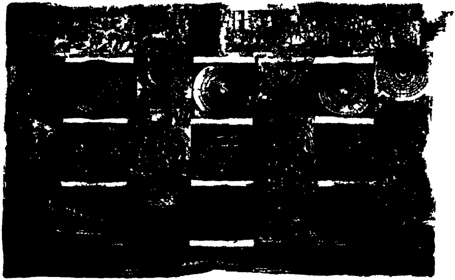
మహాచైత్యము — ఈ మహాచైత్యము సరిగా నెప్పుడు నిచట స్థాపిత మయినదో తెలియదు. కాని యిచటిశిల్పచిత్రములలో అండో పరితలమున కలంకారభూతములుగా నున్నశాసనములు — వానివినియోగమును, ఇతర లక్షణములను ననుసరించి చూచినయెడల — క్రీస్తుపూర్వము రెండు వందలనాఁటివిగఁ దలంపవచ్చును.

స్తూపాధిష్ఠానము (Base of the stupa) వలయాకార మగుచు అడుగుభాగ మగుచున్నది. అండము (Dome) ఎత్తు తొంబది యడుగులకంటెఁ బైని కలదు. మొత్తము స్తూపముకంటెఁ వలయాకార మగు అడుగుకంటె పైభాగమందును జగ్గయ్యపేటలోఁగల చిన్న స్తూపమునకే అన్వయముగఁ దీనిని ఈమహాచైత్యమును నిర్మించియుండవచ్చును. ఒకదిమ్మ మొదట మట్టి పోసి దానిని దిమ్మఁగొట్టి, పిదప మరల కొంతమట్టి పోసి మరల దిమ్మఁగొట్టి యిట్లే కొట్టికొట్టి పోసిన మట్టితో స్తూపాకృతి చేసెదరు. ఇట్లు చేసినమట్టిస్తూపముమట్టును పైని యిటుకలు పేర్చి యతికెదరు. అటుపిమ్మట నీ యిటుకలమీద చిత్రశోభితములగు పాలరాతి పలకలను నతికించెదరు. ఈరీతిని స్తూప మంత రాతితో గట్టిన దనుకొనరాదు. మట్టితో గట్టిగ నుండి పైమాత్రము శిలాఫలకములతోఁ గప్పఁబడియుండును. స్తూపరూపము నిట్లు కొట్టికొట్టిగ మట్టిపోసి చేసి నిర్మించియుండనిచో కొన్ని శతాబ్దములు గడచుకొలఁదియు అంతయు విరూపము చెందుటయేగాక అంతటిఎత్తుగ స్తూపమును నిర్మించుటయును, శిలాఫలకములను ఎత్తునకుఁ గొనిపోవుటయునుగూడ సులభసాధ్యము కాదు. ఒక్కొకటిచుక్కయునను లోపలికిఁ దూరునంతకట్టు దిట్టముగ నుండులాగున శిలాఫలకముల కొండొంటితో చక్కనిపద్ధతిని స్తూపోపరితలమున నతికించిరి. అండముపైని గళ మును, దానిపయిని హర్మికయును, దానిపైని ఛత్రము నుండినవి. కాని వీనికొలతలు తెలియరావు. అమరావతీస్తూపమున ఎన్నిఛత్రము లుండినవో మనకు తెలియదు. కాని ప్రత్యేకముగ నొక మండపి యుండెనప్పుడు; ఎందుకనగా, సరియైన స్తూపమును నిర్మింపవలె ననిన నొకఁడు ఛత్రము నుండవలెను. అమరావతియందలి స్తూపము నిట్టి సనాతన సంప్రదాయము ననుసరించి కట్టినట్లు చెప్పుదురు. ఈ స్తూపము చుట్టు నాగార్జునాచార్యులవారు కట్టించినదని చెప్పఁబడు నొకచిత్రమయశిలాప్రాకారము కలదు (చూడుఁడు, అమరావతీస్తూపము, ఎ.ఎము, ౪)

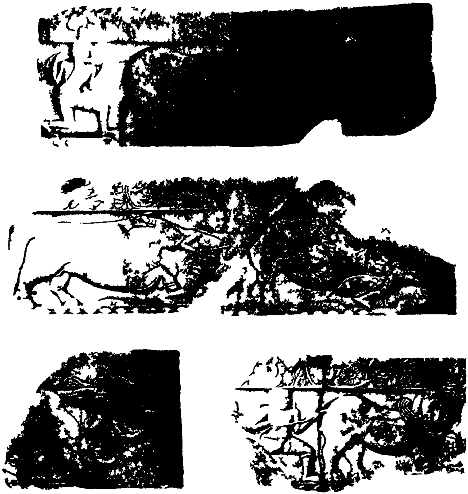
అండమునకు దిగువభాగమునకు వేదిక యని పేరు. ఈవేదికయుపరితలమును గప్పియుండు శిలాఫలకములలో చాల వానిమీఁద చైత్యచిత్రములు చెక్కియుండుటచేత ఈస్తూపమునుగుఱించి యిదివఱలో వ్రాసినవారందఱు వీనిని చైత్యశిలాఫలకము లని పేరిడినారు. కడుఁ బ్రాయమువారుగ నుండినవనియు అందలి అమరావతీచైత్యాకృతిచే ప్రాయికముగ నీచైత్యశిలాఫలకములమీఁద చెక్కియుండుట చాల అదృష్టము కదా! ఏల యన, కాలముయొక్క రాటుపోటులవలన విధ్వంసము చెందిన అమరావతీస్తూపముయొక్క సరియైన స్వరూపము మనము తెలిసికొనుటకు మన కిప్పు డీచైత్యశిలాఫలకములే గతియగుచున్నవి. ఇట్టి చైత్యశిలాఫలకములలో సుత్తమమయిన దొకటి మద్రాసు చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాల (Museum) యం దున్నది. ఇట్టిశిలాఫలకములయందును రకరకములుగ నుండును. వీనియందును అడుగు రెండంగుళములు మొదలు అడుగు నాలుగంగుళములవఱకు నుండును. వేదికయొక్క అంచులయందు కాఁబోలు దానిని గప్పియుండు శిలాఫలకములయొక్కయు అంతే యుండవలెను. నాలుగుదిక్కులయందును ఈవేదిక ప్రతిద్వారమునకు

అ   రావతీస్తూపము

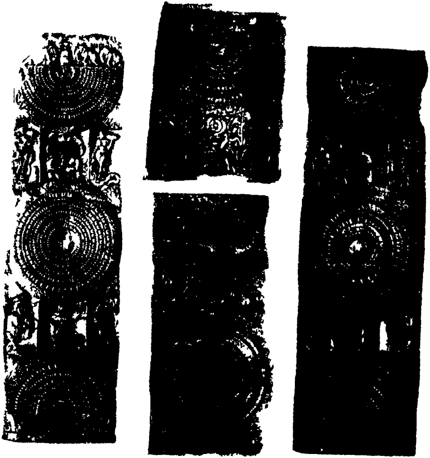

క వెలుపలివైపు   ౩ ప్రాకారశిలా చిత్రములు (ఎ ము)   చ లోపలివైపు

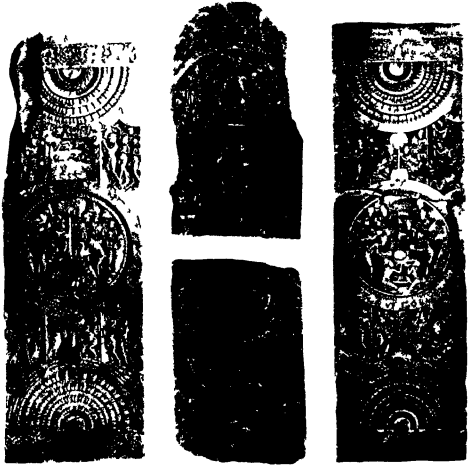
3 అధిష్ఠానచిత్రములు (పటము ౨)

అమరావతీ స్తూపము

౪ స్తంభచిత్రములు (పటము ౮)
(వెలుపలివైపు)

అమరావతీ స్తూపము

౫ ఊర్ధ్వపాత్రములు (పటము ౮)
(లోపలివైపు)

నెదురెదురుగా నలుదెసల నుండునట్లు తీర్పఁబడినది. ప్రతిద్వారమునకు ఎదురుగా ఈ మండలికి వచ్చిన భాగములమీఁద నైదేసి స్తంభములు చొప్పున నాలుగుదిక్కులందును గలసి యిరువది స్తంభము లుండును. వీనికే 'ఆయకస్తంభములు' (అర్ఘ్యకస్తంభములు – పూజనీయ స్తంభములు) అని పేరు. స్తంభాధిష్ఠిత భాగములతోఁ గలసి వేదికచుట్టుకొలత ౫౨౦ అడుగులు, ఆ భాగములను మినహాయించినచో, దానిచుట్టుకొలత ౪౩౦ అడుగులు. ఇంతదొడ్డయు నది రెండువైపుల శిల్పచిత్రములతో శోభిల్లుచుండును.

వేదిక పైంటివరుసయందు పోట అండముచుట్టుకొలత ౪౩౫ అడుగులు. హర్మ్యకవంటిఁ గల అండోపరితల మంతయు రకరకములైన సుందరములగు శిల్పచిత్రములతో నలరారుచుండును. పూర్ణఘటములు, స్తూపములు, ఇతర బౌద్ధోత్సవములకును సంకేతములగు ప్రాయకములు జెండాలతోను, పుష్పతోరణములతోను, దీపపాత్రములతోను అలంకరించువారు. రాత్రులయందు దీనిని జూచినయెడల నిది దీపాలతిన్నవలె కన్పడుచుండెడిది. ఇందువల్లనే కాబోలు నీస్తూపమునకు 'దీపాలదిన్నె' యని పేరువచ్చినది. వేదికను గప్పియుండు చైత్యశిలాఫలకము లొక ప్రాకారమునకు సంబంధించిన వనియు, ఇక్కడనే యింకొక పెద్దప్రాకార ముండియుండవలెనని యూహించి, యది వెలుపలి ప్రాకార మనియు, నిది లోపలి ప్రాకార మనియు ఈ యమరావతీస్తూపమునుగూర్చి యిదివఱలో ప్రాచీనపండితులు కొందఱు వ్యవహరించియున్నారు. కాని యిటీవలి పరిశోధనల ననుసరించి చూడఁగా నీవ్యవహారము తప్పని చెప్పవలసియున్నది. అంతేకాక, బౌద్ధవాస్తుకళయందు నేస్తూపమునకును రెండుప్రాకారములు కానరావు. ఈకారణము ననుసరించికూడ 'లోపలి ప్రాకార' మనువ్యవహారము తప్పనియు, లోపలి ప్రాకార మను వ్యవహారము కేవలము వేదికను గప్పియుండు చైత్యశిలాఫలకములకే వర్తించు ననియు తెలిసినది.

వెలుపలి ప్రాకారము — ఈ స్తూపప్రాకారమునకు రెండువైపుల నందమయిన శిల్పచిత్రములు గలవు. ఈ ప్రాకారరేఖ చాల గొప్పది. ఇందలి శిలాఫలకములమీఁద చెక్కినశిల్పచిత్రములు కొలఁదిరైనను అవి ఆశ్చర్యకరములును గొప్పవియు, మనోహరములుగ నున్నవి. ఈ కారణములవలన నీస్తూపమువెలుపలి ప్రాకారమునకు దీటువచ్చునది హిందూదేశమున మఱియొక్కటియు గానరా దని పరిశోధకపండితుల యభిప్రాయము (చూడుఁడు, ప్రాకారరేఖాచిత్రములు, పటము, ౫).

వేఱువేఱు బౌద్ధక్షేత్రములలోఁగల ప్రాకారములవలెనే యీ స్తూపప్రాకారముకూడ బౌద్ధులయందు సంప్రదాయసిద్ధముగ వచ్చుచుండిన పద్ధతినే యనుసరించి నిర్మింపఁబడినది. అది యెట్లనిన, సాధారణముగ నిట్టి ప్రాకారరేఖానిర్మాణములయందు శిలామయనిర్మాణముల యందు కాసెవాండ్రవలంబించుపద్ధతి కాక, దారుమయనిర్మాణముల యందు వర్ధకు లవలంబించుపద్ధతి ననుసరించుట వాడుకగఁ గన్పట్టును. వెలుపలివైపున నుండి చూచినచో ప్రాకారమునెత్తు రమారమి పదు మూఁడడుగులు, లోపల స్తూపమునకు, నీప్రాకారమునకును నడుమ నుండు ప్రదక్షిణమార్గము ఎత్తుచేయఁబడుటచేత లోపలనుండి చూచినచో ప్రాకారమునెత్తు పదియడుగులు మాత్రమే. చుట్టు నీప్రాకారము నిలువురాతిస్తంభములతోను, రెండేసి స్తంభముల నడుమ, వానిలో అడ్డముగాఁ దొనిపి కలిపిన మూఁడేసి రాతి అడ్డుకమ్ములతోను ఏర్పడినది. నిలువురాతిస్తంభములలో ప్రతిదానికి పెనపెద్ద మూఁడు తొలలు కొట్టి అడ్డుకమ్ముల చివరలు పసులుంగ తీర్చి వానిని స్తంభపుతొలలయందుఁ దూర్చి యతికినారు. శాసనములం దీ నిలువురాతిస్తంభములు ఊర్ధ్వపటములనియు, అడ్డుకమ్ములు సూచులనియు పేర్కొనఁబడినవి. నిలువురాతిస్తంభము లొక్కొక్కటి తొమ్మిదడుగుల యొకయంగుళ మెత్తుగ నుండెను. ఒక్కొక్క యడ్డుకమ్మి పొడుపు అ౩ అంగుళములు. స్తంభాగ్రములు పసులుగాఁ దీర్పఁబడినవి. ఈపసులు స్తంభములమీఁద మదురువలె ఘటింపఁబడిన రాతిమాలములలో వాని యడుగుభాగమునఁ దొలిచిన తొలలలోఁ దూర్చి బిగింపఁబడినవి. ఈ రాతిమాలములతో నేర్పడిన మదురు ఊర్ధ్వపటములకు పైని ఉష్ణీషము (తలపాగ) వలె నుండుట వలన నది ఉష్ణీష మని శాసనములందు పేర్కొనఁబడినది. ఈమాలములలో నొక్కొక్కటి చాల పొడుపును వెడల్పును గలది. ఈ రాతిమాలము లొక్కొక్కదానియెత్తు రెండడుగుల తొమ్మిదంగుళములు. ప్రాకారరేఖయందు దిగువభాగమునందు అడుగు ఎత్తున నొక యొటికోళ్ళ గలదు. ప్రాకారరేఖలోపలి భాగమున ప్రదక్షిణమార్గ మెత్తుగ నుండుటచేత ఈగోడ కానరాదు, వెలుపటమాత్రమే కనఁబడును. ఈగోడ కలంకారముగ వెలుపలితట్టున ప్రక్కలందు బొమ్మలుచెక్కిన రాతిపలకల నతికినారు. ఈపలకలమీఁద జంతువులయొక్కయు, బాలుర యొక్కయు చిత్రములు నవ్వుపుట్టించునట్టిరీతులలోఁ జెక్కఁబడినవి. ప్రాకారరేఖయందలి యీ భాగమునకు అధిష్ఠాన (Plinth) మనిపేరు (చూడుఁడు, అధిష్ఠానచిత్రములు, పటము, ౬). బొమ్మలుచెక్కిన కొన్ని శిలాఫలకములను ఈయధిష్ఠానమునకు సరిపడినట్లు మలిచి కోసివేసియుండుటచేత నవి పూర్వము మఱియొక ప్రాకారరేఖయందలి యుష్ణీషమునందలి వయి యుండు ననియు, ఏకారణమునకో యవి నశించినతరువాతనో యేమో వాని నధిష్ఠానశిలాఫలకములుగ మార్చినా రనియు పురాతత్త్వవిదులు చెప్పుదురు.

ద్వారములు — ఈ ప్రాకారరేఖ వృత్తాకారముగ నున్నదని యిదివఱకే తెలుపఁబడినది. అది నాలుగువైపులందు నడిమిభాగమున నుండునట్లు పొడుచుకొనివచ్చినట్లు తీర్పఁబడినది. నాలుగువైపులందును పొడుచుకొనివచ్చిన యీభాగము లొండొంటికి నడుమఁగల మడుపులలో నొక్కొక్కభాగమున ఇరువదిరెండేసిచొప్పున నిలువురాతిస్తంభము లున్నవి. రెండేసి స్తంభముల నడుమ మూఁడేసిచొప్పున ఒక్కొక్కమడుపునందు అఱువదియాఱు సూచు లున్నవి. ఒక్కొక్కవైపున నుండునటు పొడుచుకొనివచ్చిన ద్వారరేఖ ఉభయపార్శ్వములందుఁగల మూఁడేసి నిలువురాతిస్తంభములతో నేర్పడినది. ఒక్కొక ప్రక్క నీ స్తంభములనడుమ నెత్తముమీఁద పంద్రెండు

మూడు లున్నవి. ఈరీతి చేర్పడిన రెండుప్రక్కల ద్వారములవద్ద ఇరువదిరెండడుగులు, పొడవు పదునాలుగడుగులు. ఈ ప్రాకార ద్వార స్తంభములమీఁద వెనుకటికాళ్లమీఁద కూర్చుండియున్నట్లు చెక్కిన సింహప్రతిమలు కలవు (చూడుడు, పటము, ౬).

మొత్తముమీఁద నీ ప్రాకారరేఖయందు ౧౩౬ ఊర్ధ్వపటములును, ౩౪౮ సూచులును, ౮౦౩ అడుగుల పొడవుగల ఉష్ణీషమును ఉండెను.[1] ఈ ప్రాకారరేఖ వెలుపలితట్టునను, లోపలితట్టునను కూడ శిల్పచిత్రశోభిత మయియున్నది. వెలుపలివైపునఁ గల బొమ్మలు ఆచారసిద్ధ మయినరీతిని చెక్కఁబడినవి; చిత్రములయందలి కల్పనా పద్ధతి ఒకేవిధముగ నున్నది. వెలుపలివైపునను, లోపలివైపునను ప్రతి స్తంభము మధ్యభాగమునందును దారుమయప్రాకారమునఁ గాన వచ్చు మేకులతలలను స్ఫురణకుఁ దెచ్చునట్లు వృత్తములు తీర్పఁబడినవి. ఈ వృత్తములందు పద్మచిత్రములను చెక్కినారు. స్తంభాగ్రభాగము నందును అధోభాగమునందును అర్ధవృత్తములను మిగిలియుండు పద్మ చిత్రములు కలవు. మధ్యవృత్తమునకును, ఊర్ధ్వాధోవృత్తములకును నడిమిభాగములు మూఁడేసి నిలువుపట్టికలుగ విభాగింపఁబడినవి. ఈ పట్టికలందు రకరకముల జంతుచిత్రములు, మనుష్యచిత్రములు, పుష్పచిత్రములు మొదలైనవి కానఁబడును. స్తంభాగ్రభాగమున నుండు నర్ధవృత్తముమీఁదను, దిగువభాగమున నుండు నర్ధవృత్తము దిగువను కొంచెము వెడలుపయిన అడ్డుపట్టికలు (Horizontal Bands) కలవు. అందు సాధారణముగ పుష్పచిత్రములు, జంతు చిత్రములు కానవచ్చును.

స్తంభము వెలుపలివైపున దిగువఁగల వెడలుపయిన అడ్డు పట్టికయందు మధ్యభాగమున తఱచుగా స్తూపపుబొమ్మ కనఁబడును. స్తూపమున కుభయపార్శ్వములయందును దానిని పూజించుటకు వచ్చిన యుపాసకుల బొమ్మలు చెక్కియున్నవి. వెలుపలివైపునఁ గల స్తంభపు నిలువుపట్టికలలో సాధారణముగ ఆచారసిద్ధ మయిన శిల్పచిత్రము లుండును. స్తంభమధ్యభాగమునం దుండు పద్మవృత్తమున కెగువఁ గల నిలువుపట్టికలందు సాధారణముగ నాగము, దాగోబా, బుద్ధుఁడు, పూజచేయువారు మొదలయిన ప్రతిమలును, దిగువ నిలువుపట్టికలలో నాట్యముచేయు స్త్రీ, యక్షగణ చిత్రములును చెక్కియున్నవి. లోపలివైపునఁ గల వృత్తములందును, అవృత్తము లొండొంటికి నడు మఁగల నిలువుపట్టికలందును రకరకములయిన చిత్రములు కలవు. వీనిలోఁ జాలవఱకు బుద్ధజీవితమునందలి గాథలను, జాతకకథలను, బౌద్ధమతసంప్రదాయ చరిత్రాత్మకము లయిన కథలను సంబంధించినవి. ఎవని గార్హస్థ్య చిత్రములుకూడఁ గానఁబడును (చూడుడు, ఊర్ధ్వపటచిత్రములు, పటము, ౮).

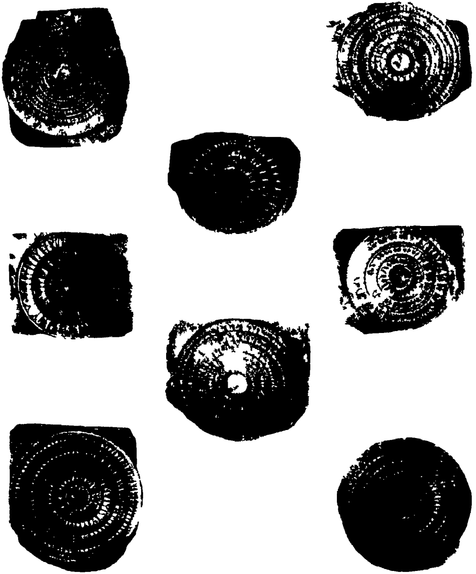
అడ్డుకమ్ములు.— ఇవి సూచికలవని వ్యవహరింపఁబడుచు నగుట చేత వీనికి సూచులని పేరు కలిగినది. ఈసూచులు వృత్తాంచితములు ఒక్కొక్కప్రక్క వృత్తములమధ్యమున ౧ ౩ లు. వెలుపలివైపున లోపలి వైపున ఊర్ధ్వాధోభాగములందును గల వృత్తములందు పద్మములు చెక్కఁ బడినవి (చూడుడు, పటము ౯). నడిమిసూచులందలి లోపలి వైపునఁగల వృత్తములందు మాత్రము బుద్ధజీవితకథలును, జాతక కథలును చెక్కినారు (చూడుడు, పటము, ౧౦).

ఉష్ణీషము.— ఉష్ణీషము పైభాగమున గుండ్రనదేయయుం డును. దానికి లోపలివైపున, వెలుపలివైపున శిల్పచిత్రములు లేక ములు కలవు. వెలుపలివైపున నది తరంగాకృతి గల పొడుగయిన పుష్పదండము. ఇడనెడ మనుష్యులు మోయుచున్నట్లు చిత్రితమయి యున్నది. తరంగ మెచ్చటనైన వంగినప్పుడు దానిని దిగువ మనుష్యులు మోయుచున్నట్టి చిత్రములును, పతనము చెందినప్పుడు దానిమీఁద దాగోబా, బోధివృక్షము, ధర్మచక్రము, త్రిరత్నములు, నాగములు, యక్షులు - వీని చిత్రములను చెక్కఁబడినవి. లోపలివైపున జాతక కథలను, బౌద్ధసంప్రదాయచరితములను, బుద్ధజీవితకథలను చెక్కి నారు (చూడుడు, ఉష్ణీషచిత్రములు, పటము, ౧౦).

వేదిక.— అమరావతీస్తూప వేదిక యెత్తు ఆఱడుగు లని యిది వఱకే చెప్పఁబడినది. ఈ వేదిక చుట్టుకొలత ౫౭౧ అడుగులు. దీని లోపలివైపుభాగము నిర్మాణమునందుఁ బడిపోవుటచేత నిది వెలుపలి వైపునమాత్రమే చిత్రిత మయినది. ప్రాకారరేఖయందువలె, దీనియం దును మొత్తము చిత్రితమయిన భాగము పరిమితమే యయినను వేదిక యందలి చిత్రరంగములు ప్రాకారమునందలివానికన్న నెక్కుడి చిన్నవి. కాని ప్రాకారపురాతికంటె వేదికరాయి నెక్కుడి మెత్త నయిన దగుటచేత వేదికయందలి ప్రతిమాశిల్పము ప్రాకారమునందలి దానికంటె అతి ప్రశస్త మయినది. వేదికను గప్పియుండు నీ పైశిలా ఫలకములమీఁద సర్వసాధారణముగ దాగోబాలును, నాగములును చెక్కియున్నవి. ఈ దాగోబాలు చెక్కిన ఫలకలను కుడి, యెడమ వైపులందు నిడిరాలమీఁదఁ జెక్కిన స్తంభము లున్నవి. ఈ నిడి స్తంభములమీఁద బోధివృక్షము, ధర్మచక్రప్రవర్తనము, మారప్రలో భనము మొదలయిన చిత్రము లుండును (చూడుడు, నిడిస్తంభము, పటము, ౧౧). దాగోబాలును, స్తంభములును విడివిడిశిలాఫలకముల మీఁదఁ గాక యొక్కొక్కప్పుడు ఒకటే ఫలకముమీఁద చెక్కి యుండుటయుఁ గలదు. ఈ వేదికాపైశిలాఫలకములమీఁద నందు కట్టినట్లు చిత్రాలంకృతమయిన యొకపట్టిక (Frieze) యుండును. వేఱువేఱు రాతిపలకలను కూర్చి యమర్చుచును దీర్చిరి. కొన్ని కొన్ని సందర్భములలో ఒకటే రాతిఫలకముమీఁదను ధర్మచక్ర స్తంభమును, దాగోబాయును, వీని రెంటను చిత్రాంచిత మయిన యంచుమయినకూడ నుండుట గలదు. మత్రాము చిత్రకళాప్రదర్శన కాలమునందుఁ గల పైశిలాఫలక మాతరగతికి చెందినది (చూడుడు, పటము, ౧౨).

1 Burgess' The Buddhist Stupas of Amaravati and Jaggayyapeta, p. 25.

అమరావతీ స్తూపము

౬. కూచిచిత్రములు (పటము ౭)

([illegible])

అమరావతీస్తూపము

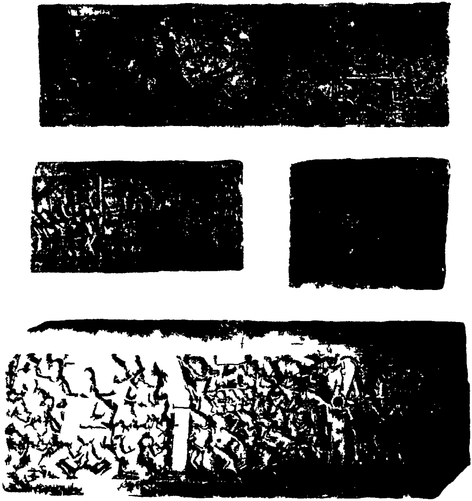
౦ యాగ్గాత్రము (పటము ౧౦)
([illegible])

అమరావతీసూపము

౭ ఉష్ణీషచిత్రములు (పటము ౧౦)
(వెంటి వైపు)

అమరావతీస్తూపము

ఈ ఎచిత్రములు (ము)

(లో లిపైల)

ఈ చైత్యశిలాఫలకములకు తలకట్టుగ నుండు చిత్రశోభిత మయిన ప్రాకారోష్ణీషమును నా యంచును దీర్చుటలో శిల్పులు దారు మయప్రాకారము నాదర్శముగఁ దీసికొని రని కదు ప్రాచీనములగు సంచులందలి నమూనరించి చెప్పుట కవకాశము కలదు. తొలుదొలుత తీర్చిన యిట్టి తీర్పులలో అంచు నడ్డముగ నంయానుభాగములు చేసి యగ్రమునందుఁ గల మొదటిభాగమున పుష్పకల్పలతయు, రెండవ భాగమునందు రెండవభాగమున ప్రాకారాకృతిని, మూఁడవభాగమున ప్రయాణముచేయుచున్నట్లు చిత్రింపఁబడిన వరాహము, సింహము, మృగము, వృషభము మొదలయిన జంతువుల చిత్రములను చెక్కినారు. రెండవభాగమున చిత్రింపఁబడుచుండిన ప్రాకారచిత్రమును మొదటికాలపు తీర్పులందును, తరువాతికాలపు తీర్పులందును భేదము కలదు. మొదటికాలపుతీర్పులందు ఈ ప్రాకారచిత్రము చిత్రాలంకారరహితముగఁ గన్పట్టును. తరువాతికాలపు తీర్పులందు ఈ ప్రాకారమునందలి సూచీవృత్తము లొండొంటికి నడుమనున్న స్థలమున మనుష్యప్రతిమలు మొదలయిన వేఱువేఱు రకముల చిత్రరంగములను దీర్చినారు. ఎగువను, దిగువను గల ప్రతి సూచీవృత్తమునందును పద్మములను చెక్కినారు, కాని ప్రతి నడిమి సూచీవృత్తమును మాత్రము పద్మముగ తీర్పక అద్భుతమూనమానవలీలలకు సంబంధించిన చిత్రరంగములను చెక్కినారు. ఈసూచీవృత్తము లొక్కొక్కటి రెండు మూఁడంగుళముల వ్యాసరేఖ గలవి. ఇంతటి స్వల్ప స్థలమునందు ఆకాలపు బౌద్ధశిల్పులు చక్కఁగ మనోహరములయిన మనుష్యప్రతిమలను చెక్కినారనిన వారి కళాకౌశల మెంతటిదో యాలోచించుకోవచ్చును. నాలుగవభాగమును చిత్రించుటలో నొక చిత్రము కలదు. ఈభాగ మంతయు దారుశిల్పపద్ధతిని చిత్రిత మయినట్లు కన్పట్టును. ఈభాగమున చతురస్రముగ నుండు రంధ్రములొకదాని కొకటి సమానదూరములం గుండునట్లు చేసినారు. తొలుదొలుత తీర్చిన యంచులం దీభాగమున రంధ్రమునకు రంధ్రమునకు నడుమనుండు భాగమునం దేచిత్రములను చెక్కకుండ వదలివేసినారు. తరువాతికాలమునఁ దీర్చిన యంచులను బరిశీలించినచో నా రంధ్రాంతరస్థలములను సూక్ష్మముగ సింహశీర్షములు చెక్కుటకు విడిచినవేని నట్లు స్పష్టమగును. అయినను దగు నప్పడుగుభాగము బొమ్మలు చెక్కవిచిత్రము కాక శాసనములు చెక్కుట కుద్దేశింపఁబడుటచేత నది చిత్రరహితముగ నున్నది. తరువాతి యందు చెక్కఁబడు శాసనములు సాధారణముగ నట్టి యలంకారఫలకములకు దానముగ నొసంగిన దాన పతులనుగూర్చి తెలుపును. ఈ శాసనములందు చిత్రశోభితములయిన యిట్టి యంచులు ' పటము ' అని పేర్కొనఁబడినవి (మొదటికాలపు ' పటము 'నకు చూడుఁడు, పటము, ౧౩ ; తరువాతికాలపు ' పటము 'నకు, చూడుఁడు, పటము, ౧౪).

' ఆయకకంభములు ' — నాలుగై పులందును, నాలుగు ద్వారములకు యెదురుగా నరుగులపై నుండుసుండిన వేదికాభాగముల మీఁద నొక్కొక్కచోట నైదేసి చొప్పున నాలుగైపులఁ గలవి యయిదవ స్తంభము లుండు నవి, వీనికి ' ఆయకకంభము ' లని పేరు. ఇవియే దక్షిణావర్తమునం దేడునెలకొనబడినవి. ఒక్కొక్కదిక్కునవిట్లయిదేసి స్తంభము లుండుట ఆంధ్రదేశస్తూపములందే కానవచ్చు విశిష్టలక్షణము. ఈ విధమున స్తంభములను ప్రతిష్ఠించుటవలె వనుభావము ప్రాయికముగ అమరావతీస్తూపమున కంటెను పూర్వకాలమునసే నిర్మింపఁబడిన యుత్తరహిందూస్థానమునందలి సాంచీ, భార్హూత్ మొదలగు స్తూపములనుబట్టి కలిగియుండవచ్చును. రాతిపలకలమీఁదఁ జెక్కిన భార్హూతు స్తూపాకృతులను గాంచినయెడల స్తూపవేదికమీఁద నుభయపార్శ్వములయందును అలంకారముగ నున్న కొన్ని ధ్వజములు చూడవగును. ఏతాదృశధ్వజభావమును నైకాని యాంధ్రకళావిదులు అట్టి ధ్వజములను గౌరవాలంకారార్థముగమాత్రమే కాక విశేషప్రయోజనము నిమిత్తము కూడ నుపయోగించియున్నారు. ఉపాసకులకు స్తూపసందర్శనమున బుద్ధనిర్వాణము స్ఫురించునట్లే ఈ స్తంభపంచకదర్శనమున బుద్ధజీవితమునందలి ప్రధానవిశేషములు స్ఫురించునట్లు చేసినారు. ఈ యైదు స్తంభములను పంచకల్యాణము లనఁబడు బుద్ధజీవితప్రధానవిశేషములకు గుర్తుగ నిలిపి గౌరవించినారు. (౧) బుద్ధావతారము, (౨) మహాభినిష్క్రమణము, (౩) మారప్రధ్వంసము, (౪) సంబోధి, (౫) ధర్మచక్రప్రవర్తనము అనునవి పంచకల్యాణము లనఁబడును. అప్పుడు మహాపరినిర్వాణమునకు స్తూపమే సూచనయగుటవలన మారప్రధ్వంస, సంబోధుల నొక్కవిశేషముగాఁ జేసికొనినయెడల నప్పుడు (౧) బుద్ధావతారము, (౨) మహాభినిష్క్రమణము, (౩) సంబోధి, (౪) ధర్మచక్రప్రవర్తనము (౫) మహాపరినిర్వాణము అను నీ యైదింటిని దెలుపుట కీ స్తంభములు ఉద్దిష్టమైనట్లు గ్రహింపవలెను. ఈవిషయము ప్రస్ఫుటమగుటకయి తరువాతికాలమున స్తంభము దిగువభాగములందు, చూచువారి దృష్టి పడునటుఁ బడునట్లు బోధివృక్షము, స్తూపము, ధర్మచక్రము మొదలయినవి చెక్కినారు. ప్రాకారమును గడచి లోపలికి వెళ్లినంతనే బౌద్ధులు, ఉపాసకులు పూజాద్రవ్యముల నీ స్తంభములయం దుంచి, వాని నారాధించి పిదప స్తూపప్రదక్షిణము చేయుదురు. ఈ స్తంభము లీవిధమున గౌరవపాత్రము లగుటవల్ల కాబోలును వీనికి ' ఆయకకంభములు (ఆర్యక కంభములు - పూజ్య స్తంభములు) అని పేరు కలిగెను (చూడుఁడు, ఆర్యకకంభచిత్రములు, పటము, ౧౫) స్తంభములయితే పూజ్యములు కావు కాని యవి మతసంబంధ మయిన పూజ్యభావములకు చిహ్నములుగ నిలుచుటచేత నవి పూజ్యస్తంభము లయినవి. ఈ స్తంభములు దిగువభాగమున చతురస్రముగ నుండును. స్తంభపాదము (Shaft) అష్టకోణాకారముగ నుండును. అందము రూపమునఁ దేలిన చూలిక (Capital) ప్రతిదిక్కున తోరణముగ (Arch) మలచఁబడినది. దీనికి బౌద్ధుల స్తూపమున చైత్యతోరణ మని పేరు. చూలికయందలి తోరణముల దిగువభాగములు పట్టి గూండ్లుగ నుండవలెను; లేదా ఆగూండ్లయందు యక్షిప్రతిమలను చెక్కినారు (చూడుఁడు, అమరావతి యక్షిప్రతిమ, ౧౬.) చూలికశిఖరభాగమున

అమరావతీస్తూపము

గతపండితులను పాశ్చాత్యులు బహుధా కొనియాడిరి. అమరావతి ఆర్యక స్తంభమాలికలయందలి యక్షిప్రతిమ అత్యంత సుందరము లయినవి. భార్హుతుస్తూపమునందలి యక్షిప్రతిమలను, అమరావతి ఆర్యక స్తంభాగ్రములందలి యక్షిప్రతిమలను సరిపోల్చి చూచిన శిల్పివిమర్శకులు అమరావతియక్షిప్రతిమ అత్యద్భుతకళాకౌశలమును వెల్లడించు చున్నదనియు, ఈయక్షిప్రతిమలను చెక్కుటలో చూపిన కళ కేవలము మఱియొకటి కాదని యనియు వ్రాయుచున్నారు. ఈ ప్రతిమలందు గూడ వాతాయనభావస్ఫురణమున నిర్మింపఁబడిన దని చెప్పఁదగు అమరావతియందే నిదర్శనములు కలవు. ఇట్టి గూండ్లు కొన్ని బాలకస్తంభసంస్థిత కమ్ములతో మండి, వాని నడుమనుండి మనుష్యులు ముంగిటనుండి తొంగిచూచుచుండినట్లు చెక్కఁబడినవి. ఇట్టి గూండ్లకు చైత్యవాతాయనము లని పేరు. తరువాతికాలమున దక్షిణహిందూదేశ దేవాలయనిర్మాణమున ఆవిష్కారము నొందిన 'కపోతపట్టిక'కు తొలిస్వరూపము, ప్రతిపత్తికయు నీ చైత్యవాతాయనములందే కనఁబడగలదు.

అండము — వేదికమీఁదనుండి యండము లేచును. కాని యండముగిరువకావ వేదికయొక్క పైభాగము సరిగా నంటియుండక యించుక లోపలికి తగ్గియుండును. ఉపాసకులు కాని, బౌద్ధులు కాని ప్రాకారద్వారమును గడచి లోపలికి వెళ్లి పూజాద్రవ్యములను ఆర్యకస్తంభములమీఁద నుంచి ప్రదక్షిణము చేసి, చూచినంతనే పంచ స్కంధములను పంచకల్యాణములను మనసునకు తట్టువట్లు చేయుట. ఒకవేళ ఎవి మనసున కప్పుడు పొడకట్టిపోయినను పూజాద్రవ్యసమర్పణానంతరము ప్రదక్షిణము చేయునప్పు డంగోపరిభాగమున చిత్రితము లయిన గతిప్రవర్తనములగల వయినవి బౌద్ధధర్మము స్ఫురించునట్లు దర్శనీయము లగుటకు నిట్టి చిత్రములు, అండమునకు పై భాగమునందుండి ప్రారంభముగ అండమునకు క్రింది భాగమున కడవరుసయందు సాధారణముగా బుద్ధుని సంబోధికి జ్ఞాపకముగా దమ్మచక్రప్రవర్తనమయిన బోధివృక్షము చెక్కఁబడును (చూడుడు, పటము, ౧౪). ఈ వరుసకు పైని ఇంకను రెండువరుసల చిత్రము లుండును. వీనిలో క్రిందివరుసయందు సాధారణముగ ధర్మచక్రమును, పైవరుసయందు స్తూపమును చెక్కఁబడును (చూడుడు, పటము, ౧౫). బుద్ధుఁడు మహాభినిష్క్రమణము చేసినయనంతరము లోకకల్యాణమునకై పట్టిన సమ్యక్సంబోధియు, దానిని ప్రజల కుపదేశించిన యుపదేశమునకు సూచకముగ ధర్మచక్రమును, తుదకు నిర్వాణసూచకమయిన స్తూపమును బుద్ధుని జగద్వంద్య కాంక్షను వెల్లడించుచుండును. దిగువ వరుసయందలి చిత్రశిలాఫలకముల నడుమ, అట్టిఫలకములు పట్టుటకు వీలు లేనిస్థలములయందు పూర్ణఘటములను చెక్కిన శిలాఫలకములను నిలువుగా బద్ధము చేసెడరు (చూడుడు, పటము, ౧౬). ఇట్లు అబద్ధము చేసినకారణమున నీ ఫలకలకు 'అబద్ధమాల' (ఆ సమంతాత్ బద్ధామాలా) అని పేరు కలిగినది. శాసనములందీపదమే ప్రాకృతరూపమున 'అబతమాల' అని పేర్కొనఁబడినది. శాక్యసింహుఁడు (బుద్ధుఁడు) బోధివృక్షమున బ్రహ్మయత్నించి విజయము నొందెనని తద్విజయమునకు సూచకముగ ఆ పూర్ణఘటవరుసల చిత్రములకు నిలువు నున్న వరుసయందు సింహప్రతిమలు చిత్రింపఁబడినవి. ఇట్లు బుద్ధుఁడు విజయము నొంది బుద్ధుఁడు, ధర్మము, సంఘము అను త్రిరత్నములరూపమున ధర్మస్థాపనము చేసెనను దానికి సూచకముగ సింహచిత్రపట్టికకు పైని త్రిరత్నచిహ్నమయిన త్రిశూల పరంపర చిత్రితమయి నది (చూడుడు, పటము, ౨౦). త్రిరత్నములను శరణము నొందినబౌద్ధుల కింక 'శూన్యమే' యనుటకు సూచనగ త్రిరత్న చిత్రపట్టికకు పైని కొంతస్థలము చిత్రరహితముగ నుంచఁబడినది. కాని యుపాసకులను ప్రాపంచికవృత్తమున ఫలమును నిరూపించి నచోకాని వారికి నట్టి 'శూన్యము' వ్యాదరయాకర్షకము కా దని యెంచి, శూన్యస్థలమున కెగువను సమరవిజయము నొందిన సూచనలు పుష్పమాలాదులతోఁ బ్రపంచమున గౌరవింపఁబడునట్లే త్రిరత్న శరణులయి బౌద్ధధర్మనిరతులు అయినవారును లౌకిక పుష్పమాలా తుల్యమయిన గౌరవమునకు పాత్రు లగుదు రనునట్లు పుష్పమాలికలు చిత్రితము లయినవి. అట్టిగౌరవస్థితి కలుగుటకుఁ గూడ బుద్ధుఁడే కారణము. ఆ భగవానుఁడు స్మరణకు వచ్చునట్లు ఈ పుష్పమాలికలలో నడుమ నడుమ చిన్నివృత్తములందు మరల బుద్ధజీవితగాథలు చిత్రితము లయినవి. ఈవిధమున బుద్ధధర్మము ననుసరించువారికి స్వర్గమున ప్రశస్తస్థానము దొరకు నని చెప్పునట్లు పుష్పమాలికలవరుసకు పైని అండాగ్రభాగమున హార్మిక చూపఁబడినది. ఇది బౌద్ధుల మహాసుఖావాసమునకు సూచన. ఈ మహాసుఖావాసమును బడసినవారుగు ధర్మరాజ్యమున నిశ్చయాధిపతి యగు ననుటకు గుర్తుగ హార్మికపయి దండసహితమయిన ఛత్రము వెలసినది. ఈవిధమున ఆర్యకస్తంభభావమే బౌద్ధులకు స్పష్టముగ బోధపడునట్లు అండోపరిశిల్పము లును, హార్మికాఛత్రాదులును తీర్పఁబడినవి.

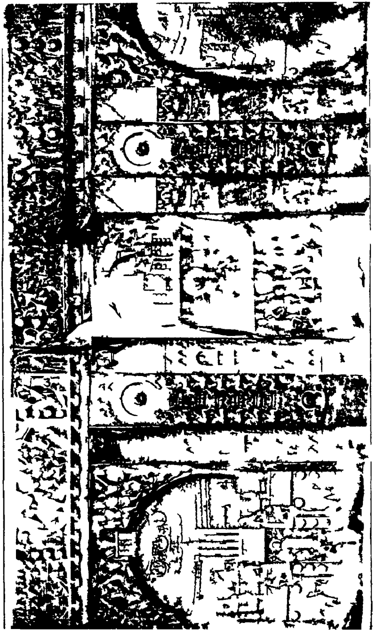
హార్మిక — ఇది అండాగ్రభాగమున చతురముగనో, చతురస్రముగనో వేదికవలె నుండు నిర్మాణము. ఈ హార్మికాపార్శ్వములు సాంచీ మొదలగు స్తూపములందువలె దారుమయప్రాకారశోభితము లయియున్నట్లు చిత్రితము లయినవి. కొందఱు పురాతత్త్వవిదులు ఈ హార్మికయందే బుద్ధధాతువులు నిక్షిప్తము లయియుండెనని చెప్పుదురు. స్తూపమంతటిలో నిదియే పవిత్రమయిన యున్నతస్థానము కావున ప్రాయికముగ నిట్లు వారు భావించుటకు కారణము కావచ్చును.

శిలాఫలకములమీఁద చెక్కఁబడిన స్తూపచిత్రముల ననుసరించి చూచినచో నాలుగుదిక్కుల ప్రాకారాంతర్భాగమున మూలలందు స్తూపాధిష్ఠితమయిన సింహస్తంభములు నెలకొల్పఁబడినట్లు కన్పట్టును. ఇట్టి స్తంభములమాత్రమే కాక బుద్ధుని విడివిగ్రహములు కొన్ని స్తూపభూమియందుఁ గానవచ్చునవి కాని అవి యేనాఁటివో, యెక్కడ నుండెడివో నిశ్చయముగఁ దెలియరాదు. కాని యవి నాలుగవశతాబ్ది కాలపువి. ప్రాయికముగ మూఁడవ, నాలుగవ శతాబ్దులనాఁటివి

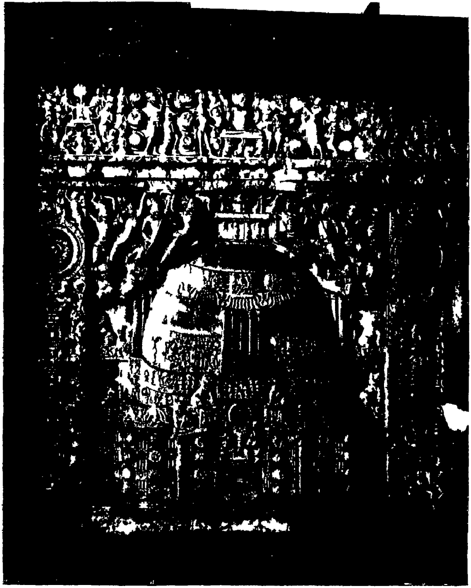

౧౦ క్రము (గోవల్లి)

అమరావతీస్తూపము

అమరావతీస్తూపము

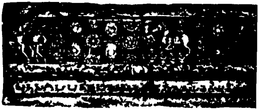

౧౩ చైత్యశిలా ఫలకము (పటము ౧)

అమరావతీస్తూపము

౧౩ చైత్యశాల ...

... (౨ వ ౧౩) ... (ఎటకు ౧౪)

కాఁ దగు నని విన్సెంటుస్మిత్తుగారు వ్రాసియున్నారు. యజ్ఞోపవీతము, ఛత్ర మీ విగ్రహములు ధరించుట చాల్పుటచేత వీని కుడిభుజమును, కుడిచేతిమొత్తయు గనఁబడుచుండును. ఇదియే యీ మూర్తులయందుఁ గానవచ్చు ముఖ్యమైన లక్షణము. ఈపద్ధతి ధరించిన వస్త్రము భుజములను రెంటినిగూడఁ గప్పివేయు గాంధారపద్ధతికి భిన్నమయినది. ఇట్టి విధి బుద్ధవిగ్రహములలో రెంటిని మద్రాసు మ్యూజియమునందుఁ జూడ వచ్చును. బుద్ధునివిగ్రహములే కాక యితరవిగ్రహములు కూడ — ప్రాయికముగ యక్షుల వగు కొట్టా — కానవచ్చును. ఇట్టివానిలో శీర్షరహితమయిన విగ్రహ మొకటి మద్రాసు చిత్రవస్తుప్రదర్శన శాలయం దున్నది. ఈ విగ్రహ మెవ్వరి దనువిషయమున పురాతత్త్వ విదులలోఁ గొంత వివాదము కలదు. ఈ విగ్రహముక్రిందిభాగము నందుఁ జెక్కియున్న శాసనమును సరిగా చదువక కొంద ఱది రెండవశతాబ్దికిఁ జెందినవాఁ డగు ఆంధ్రరాజు గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణి దని వ్రాసియున్నారు. కాని శిల్పపురీతి ననుసరించి చూచినను, ఆ శాసనమునుబట్టి చూచినను ఆ విగ్రహ మంతకు పూర్వకాల పుదయి యుండు ననియే కాక, అది గౌతమీపుత్రశాతకర్ణిది కా దని కూడ నిర్ధారణ మగుచున్నది. అందలి పదివాని తనము ననుసరించి డాక్టరు ఆనందకుమారస్వామిగారు అది క్రీస్తుశకముఁ బూర్వము మూఁడవశతాబ్దమునాఁటి దయి యుండునని చెప్పినారు. దానిమీఁది శాసనమును 'గౌతమీ నమా ... దాన' అని కాని, 'గౌతమీన మా ... దాన' అని కాని చదువఁదగియుండుటచేత నది యెట్లయినను గౌతమి యనుపేరఁ బరఁగు స్త్రీ చేసిన దానమువలెఁ బ్రచున్నట్లు గ్రహింపవలసియుండును గాని దానిని గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణివిగ్రహముగ భావించుటకు వీలులేదు. తలలేనికారణమున నావిగ్రహ మెవ్వరి దనువిషయమున నెన్నియో యూహాపోహలయినను కలుగుట కవకాశము కలదు. ఈ విగ్రహముయొక్క యంజలిబద్ధమయిన చేతిలో పద్మమువంటి పుష్ప ముండుటవలనను, బౌద్ధ పురాణగాథలందు శాక్యవర్ధనుఁడు మొదలయిన యక్షులను గురించి చెప్పఁబడి యుండుటవలనను ప్రాయికముగ నది బుద్ధుని పూజించుటకు వచ్చిన యక్షుని విగ్రహమే కావచ్చును.

పూర్వోక్తవిగ్రహములేకాక యిడిగా దొరకిన శిల్పకృతులను యింకను అనేకములు కలవు. వానిలో ముఖ్యముగ నిట పేర్కొనఁదగి నవి బుద్ధపాదములు. బుద్ధుని యీపాదముల యడుగున (అరకాలి యందు) మహాపురుషలక్షణాదికములయిన సంకేతము లెన్నో యుండును. అమరావతీస్తూపభూమియందు దొరకిన బుద్ధుని శ్రీపాదములలో ప్రాయికముగ సహస్రారచక్రమును, త్రిరత్నచిహ్నమును, త్రిశూలములను, స్వస్తికమును గానవచ్చును. సహస్రారచక్రము ధర్మచక్రమునకును, త్రిశూలము బుద్ధ, ధర్మ, సంఘములకును సంకేత మని యిదివఱకే మనకుఁ దెలియును. స్వస్తికమునుగురించి యించుక తెలిసి కొనవలసియున్నది.

స్వస్తికచిహ్నము చతురరసమన్వితము. కొనలతో నుండు నీ యాకులలో నొక్కొక్కటి యొక్కొక దిక్కున నుండును. ఉత్తరపుటాకుకొన తూర్పునకై పోవును, తూర్పునకై పోవువానికొన దక్షిణమునకు, దక్షిణపుటాకుకొన పడమటికి, పడమటివానికొన ఉత్తరమునకును పోయియుండును. ఈకొనల చతురరసమన్విత మగు స్వస్తికచక్రగతిని నిరూపించును. తూర్పునకై పోవునందు ఆకు చూపునది మనుష్యగతి. సరిగా దీనికెదురుగ పడమటికై పోవునందు ఆకు చూపు నది దేవగతి. దక్షిణమునకై పోవునందు ఆకు చూపునది నరకగతి. ఉత్తరమునకై పోవునందు ఆకు చూపునది సమ్యక్సంబుద్ధత్వగతి, అనఁగా గాఢముక్తస్థితి. మనుష్యుఁ డెప్పుడును తన మనసు వచ్చినట్లు తన్ను వదలిపెట్టినచో నతనియందలి జంతుప్రకృతివలన నతఁడు నరకమునకుఁ బోవుట సహజము కాన, పతితులయిన యట్టిమానవుల నుద్ధరించుటకు బుద్ధునివలన నిరంతరము ప్రయత్నము జరుగుచున్నది. తత్ప్రయత్నఫలము సమ్యక్సంబుద్ధి లేక పరినిర్వాణము. ఈ విధముగ సర్వమానవజాతిని దుఃఖమునుండి యుద్ధరించి సమ్యక్సంబుద్ధస్థితిఁ గొని వచ్చుటకయి బుద్ధుఁడు సంకల్పించిన సంకల్పమును దెలియఁజేయుట కీ స్వస్తికము చిహ్నమయి తనరారుచున్నది. బుద్ధుఁ డిట్లు చేయుటకు కరుణయే కారణము. కావున నీ చతురరస్వస్తికచక్రము నడుమ కరుణయే కీలకము (Pivot)గ నున్నది. ఈ కేంద్రమునుండియే బుద్ధుని విశ్వానుగ్రహము సర్వాశలకును సర్వమానవాభ్యుదయమునకయి ప్రవహించుచున్నదని యీచక్రమునందలి యాకులు తెలుపుచుండును. ఈ కరుణయే బౌద్ధమతమునందలి ప్రధానతత్త్వము. దీనిని తరువాతికాలమున బౌద్ధతత్త్వజ్ఞులు శక్తిగను, జగన్మాతగను వెలయించి ఆ దేవివలననే బుద్ధత్వప్రాప్తి కలుగునని నిర్వచించియున్నారు. ఈ కరుణాతత్త్వము వలననే తరువాతికాలమున బౌద్ధమునందు ఇదివఱలో నుడివినట్లు వజ్రయాన, మంత్రయాన, తంత్రయానాదులు వెలసినవి. ఈ బౌద్ధమత సంప్రదాయములందు కరుణ జగన్మాత యను స్త్రీగను, బుద్ధుఁడు జగత్పిత యను పురుషుఁడుగను వ్యక్తీకరింపఁబడిరి.

స్తూపనిర్మాణకాలము — అమరావతీస్తూప మొక్కకాలమునను, ఒక్కతడవను గట్టినదికాదు. దీనికి వేఱువేఱుకాలములందు మార్పులు, చేర్పులు చేయఁబడినవి. నాలుగుతడవలలో నీ నిర్మాణము పూర్తియైనట్లు స్తూపపు రాతిపలకలమీఁది శాసనములలిపిరీతి ననుసరించియు, చిత్రములరీతి ననుసరించియు సుకరముగను, స్పష్టముగను కని పట్టవచ్చును.

మొట్టమొదట కట్టిననాఁటి పనఁదిగిన శిలాఫలకములను గొన్నిటిని జూడఁగలము. వీనిలోఁ గొన్నిటిమీఁద శాసనములు చెక్కియున్నవి, మఱికొన్నిటిమీఁద చిత్రములు చెక్కియున్నవి, వేఱొకకొన్నిటి మీఁద రెండును గలవు. ఈ కాలపు పలకలయినను ముఖ్యముగ లేక చాల భాగము పగిలియున్నవి. ఈ పలకలమీఁదఁ గానవచ్చు శాసన, చిత్రములరీతిని భార్హూతుస్తూపమునందలి శాసన, చిత్రరీతిని ఎక్కువ పోలికయు, దగ్గఱ సంబంధమును కనఁబడును. దీని ననుసరించి మొదటి

తడవవాఁటి పసఁదగు రాతిపలకలు ఇందుమిందుగ భార్హూతుస్తూప నిర్మాణకాలమునాఁటివే (క్రీ పూ ౨౦౦) యని యూహింప వచ్చును

పిదప తరువాత వచ్చినవి మఱికొన్ని శిలాఫలకములు గలవు రాయి కొంచెము మెఱుగది కాని పలకలు చాల పెద్దవి పలుచనివి వీని యొత్తు అన్నిట సరిసమానముగ నుండక భేదించుచుండును ఈపలకల మీఁద గళ్లుగళ్లుగ తీర్చిన చిత్రపట్టిక లొకదానిపై నొకటి గలవు ఈ పట్టికలందలి గళ్లలో (Panels) సాధారణముగ బుద్ధుని బోధి కాని, పుట్టుకనుండటిమాట తనధర్మమును బోధించుచున్న బుద్ధుఁగు కాని, బుద్ధనిర్వాణముకాని సాంకేతికవిధమున, అనఁగా బోధి వృక్షము, ధర్మచక్రము, స్తూపములరూపమున చెక్కఁబడినవి పువ్వు ఘటము, సింహాసనస్థ బుద్ధ పాదప్రాణిను, నాగులు, మనుష్య చిత్రములు గడగడ చెక్కఁబడినవి బోధివృక్ష, ధర్మచక్ర, స్తూప ములచిత్రములు ఒకదానిమీఁద నొకటిగ మూఁడుపట్టికలందును తీర్పఁ బడినవి ఈమూఁడువరుసలకును పైనిఁదలకట్టుగ నాలుగుపట్టీల అంచు కట్టినారు దీనియందలి సొంకటిక, నూఁలుపట్టీలలో సామాన్య మయినవే కాని విశేషపరికల్పన లేమియును లేవు, కాని రెండవ పట్టీలో ప్రయాణము చేయుచున్నట్లు సింహములును, నాలుగవపట్టీలో త్రిశూలపరంపరయు చెక్కఁబడినవి ఇట్టి శిలాఫలకములమీఁఁ గానవచ్చుశాసనలిపికిని సాధారణముగ చేసికొని యది ప్రాకారశిలలకుఁ బూర్వపు దనియు, ప్రాయికముగ క్రీస్తుపూర్వము, క్రీస్తుశకమునకుఁ దరువాతనో వందసంవత్సరములనాఁటి దనియు చెప్పవచ్చును

ప్రాకారము రెండువైపులను చాల జాగ్రత్తగ చెక్కిన చిత్రములు గలవు ఈ ప్రాకారశిలలు రెండవతడవ నిర్మాణమున నుపయోగ పడిన శిలాఫలకములకంటె పెద్దవి ఈ ప్రాకారమును శాద్ధనా గార్జునాచార్యుఁడు నిర్మించినట్లు టిబెత్తుదేశమున నొక గాథ గలదు అది యును గాక, వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీ పులుమావి పరిపాలనమునంగు, అనఁగా రెండవశతాబ్దిమధ్యమున అమరావతీస్తూపమున క్రొత్తకూర్పులు, చేర్పులు జరగుచుండెననియు, దాని క్రొత్త శిల్పాలంకారము లమరుచుండెనని యు సూచించునట్టి శాసన మొకచిన్న శిలాఫలకముమీఁద గలదు తారానాథ టిబెత్తుదేశగాథయు, శాసనమును, ప్రాకార శిలలమీఁద చెక్కియున్న యితరశాసనములయందలి లిపిరీతినిబట్టి చూడఁగా ఈ ప్రాకారము క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్ది కడపటిభాగమున నిర్మిత మయినట్లు చెప్పవచ్చును

నాలుగవతడవ కట్టినవాఁటి పసఁదగు రాతిపలకలున్నియు, వేది కను గప్పుటలో నుపయోగపడినవే ఈ రాయి మిక్కిలి మెత్తనిది, చాల నున్నితమయినది ప్రాకారరేఖయందలి శిలలమీఁదకంటె మీఁ ఈపలకలమీఁది చిత్రసంపద శ్రేష్ఠమయినది వీనిమీఁద దివ్యమయిన చిత్రములను అతివిస్తృతముగఁ జెక్కినారు ఈ చిత్రములలో ఆ

కాలపు అమరావతీస్తూపమును అక్కడుగఁ దీనిలోని చెక్కిన స్తూప చిత్రములు, మారప్రలోభనము, బుద్ధుని ప్రథమధర్మబోధలను సంకేత ములుగ నున్న చిత్రములు, జాతకకథలు — ఇవి యాకాలపు శిల్పులకు చాల ప్రియము కాఁబోలు — సాధారణముగఁ గానవచ్చును తామర పువ్వులు, ఇండ్ల కప్పులు, కంచుగట్టులుగ చెక్కిన చిత్రపట్టికారేఖ తీర్పఁబడినది ఈ పలక లకేకములపై ఈ చిత్రపట్టికారేఖకూడ రమ్యమయిన చిత్రముల తో శోభించుచున్నది ఈ చిత్రపట్టికయందలి చిత్రముల రీతిని బట్టియు, ఈ ఫలకములమీఁద చెక్కిన శాసనముల లిపిరీతినిబట్టియు నీశిల్పచిత్రములు క్రీస్తుశకము మూఁడవశతాబ్దినాఁటి వయియుండు నని నిర్ణయించియున్నారు

నిలుచున్నట్టున్న బుద్ధుని విడివిగ్రహము లొకకొన్ని స్తూప భూమియందు దొరకినవి ఇవి యొకాఁకుత్రో పరిగా తెలియదు బి ఏ స్మిత్తుదొరగారివి క్రీస్తుశకము మూఁడవ, నాలుగవ శతా బ్దులనాఁటి వగు నని వ్రాసినారు

శాసనములు లిపి భాష — అమరావతీస్తూపమునఁ గానవచ్చు శాసనము లనేకము లుండవు వీనిలో చాలవఱకు దానశాస నములు ఈశాసనలిపుల పరిణామము ఈయుపనిర్మాణము క్రమముయిన యంతరువులలో నెట్లు పెంపుచెందినదియు సూచింపఁగలుగుటచేత ఈ శాసనము లీస్తూపమునిర్మాణకాలమును నిశ్చయించుటలో సాయపడు ముఖ్యసాధనములలో నొకటై యున్నవి

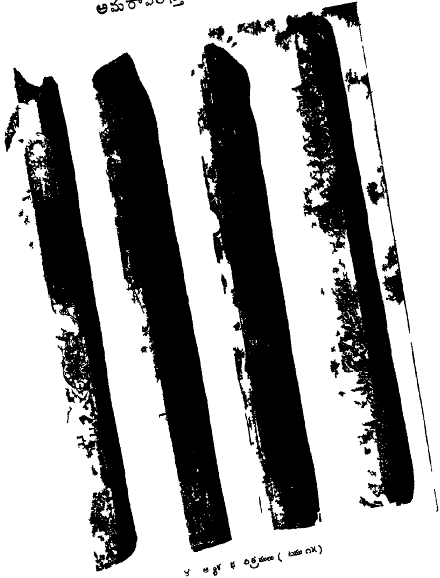
౧ ఇవి పలురకములయిన బ్రాహ్మీలిపియందు వ్రాయఁ బడినవి ఇట్టి రకములను నాలుగింటిని స్పష్టముగ మనము గుర్తింపవచ్చును నల్లూరి స్తంభములును, తొలుతటి నిర్మాణపు నాఁడు మలచినశిల్పచిత్రము లనేకములును గల యాగ్నేయదిక్కు యందలి ప్రాకారభాగమున నొకరాతికలము గలదు దానిమీఁద మౌర్యలిపియం దొకశాసనము చెక్కియున్నది ఇందలి యక్షర ములు అశోకశాసనమునకుఁ బ్రక్కఁ గానవచ్చిన చిత్రశిల్పములుకూడ వానియంత పురాతనపు వయియుండవచ్చు నిమనూహాకు స్థిరపఱచు చున్నది క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దిని స్తూపము మరల నిర్మింపఁ బడుచుండినట్లు శాసనము దానికి గొప్పకూర్పులు, చేర్పులు జరగి యది పెంపు చెందుచుండినట్లు సూచిత మగుచుండినప్పటికిని అశోకలిపిగల నీమహాచైత్యము ప్రాయికముగ క్రీస్తుపూర్వము ౨౦౦ల సంవత్సరములనాఁటికే యుండెనట్లు సిద్ధాంత మగుచున్నది అశోకశాసన మిది

" ... సనగొపక మువకుకలక గథో "

[. సేనాధిపతియ ౖ మువకుకలని[1] (మువకుంతలని[2]) స్తంభము.]

గుంటూరుజిల్లాయందలి దే యను భట్టిప్రోలు స్తూపమునందలి భాషకరం డశాసనములే అమరావతి దగ్గఱగఁ గానవచ్చిన బ్రాహ్మీలిపియందలి

లూడర్సుదొరగారు దీనిని మువకుకలని (మృదుకుంతలని) అని సవరించినారు

౪ [illegible] చిత్రములు ([illegible])

అమరావతీస్తూపము

౧౫ 'ఆర్ద్రకకంథ చూలిక (పటము ౧౬)
(అమరావతి యక్షిప్రతిమ)

అమరావతీస్తూపము

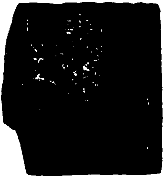

౧౬ అంచిత్రములు (పటములు ౧౪ ౧౯, ౨౦)

అమరావతీస్తూపము

౧

౩

౪

౫

౧ ప్రాకారశిఖ సింహప్రతిమ (పటము ౪)

౨ బుద్ధపాదములు

• అండచిత్రము పూర్ణఘటము (పటము ౧౯)

౪. రామగ్రామస్తూపము (పటము ౩)

౫ వేదికావృత్తిచిత్రము ధర్మచక్రస్తంభము (పటము ౧౧)

లో నున్న లోహశిలాశాసనములు. ఈ భట్టిప్రోలుస్తూపశాసనముల ననుసరించి బ్రాహ్మీలిపి కృష్ణాజిల్లాయందు క్రీస్తుపూర్వము మూఁడవశతాబ్ది మధ్యకాలము నాఁటికే యుండినట్లు తెలియుచున్నది. భట్టిప్రోలుశాసనము లందలి ద, ధ, భ, చ, జ, మ, శ, ల వంటి వర్ణములు కొన్ని అశోకశాసనములందలివానితో భేదించునని బూలరుదొరగారు చూపి వానిని ద్రావిడీ వర్ణము లన్నారు. కాని యమరావతియందలి ప్రాచీన బ్రాహ్మీశాసన వర్ణములును, దక్షిణాదిరకము అశోకశాసనవర్ణములును ఒక్కటే పోలిక నుండును. 'గ' వర్ణమునకు పైని కోణమును, చ, డ, ప వర్ణములును రూపమున అర్షము (Archaic)గా నున్నవి, అనఁగా అశోకశాసనములలోనివానిని పోలియున్నవి.

౨ పూర్వకాలపుశాసనములకు తరువాతికాలపు వానియందలి ముఖ్యలక్షణము లివి (౧) 'ద' వర్ణముయొక్క యూర్ధ్వభాగము మూలకను నిలిచియుండుట, (౨) తలకట్టు లన్ని వర్ణములయందును సమానముగ నుండుట, (3) ఇక్ష్వాకుల, కడపటి ఆంధ్రరాజులనాటి పల్లవమహీంద్రదేశశాసనములయందలి ముఖ్యలక్షణముగాఁ గానవచ్చు 'అ', 'క', 'ర', వర్ణములకు దిగువభాగమున నుండు వంకరకొంకులు లేకపోవుట, (౪) వక్రరేఖలతోడి 'ఇ' వర్ణము. ఈ లక్షణములను బట్టి యివి క్రీస్తుపూర్వము మొదటిశతాబ్దికో, క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్దికో అయియుండు నని నిర్ణయింపవచ్చును. వర్ణములయూర్ధ్వ భాగాంతమునందలి చిన్న యడ్డుగీటువల్ల నీరకము నానాఘాటు ఆంధ్రశాసనలిపియందు భేదించుచున్నది.

3 బూలరుదొరగారు లిపినిబట్టి, పశ్చిమదక్కనము, కొంకణములందలి గుహాశాసనములతో సరివచ్చిన వని తరగతివారీవిభజనము చేసి చూపిన అమరావతీ శాసనములలో చాలభాగము క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దినాటివి.

౪ ఇక్ష్వాకువంశపురాజయిన శ్రీవీరపురుషదత్తునినాటి జగ్గయ్యపేట శాసనములందు కానవచ్చు లిపిని బోలి మిక్కిలి సొగసులు దేఱియుండులిపితో నున్న శాసనములు కొన్ని కలవు. బూలరుదొరగారివి క్రీస్తుశకము మూఁడవశతాబ్దినాటి వగు నని యూహించినారు.

ఈయమరావతీశాసనములందు వాడినభాష ప్రాకృతము. దీని కిని, వ్యాకరణశాస్త్రజ్ఞుల పైశాచీప్రాకృతమునకును దగ్గఱ సంబంధము కలదు. ఇందు 'గ'కు బదులుగ 'క'యును (ఉదా. నకర), 'జ'కు బదులుగ 'చ'యును (ఉదా: పచదితస), 'ద'కు బదులుగ 'త'యును (ఉదా. తేతి), 'ణ'కు బదులుగ 'న'యును (ఉదా. ఉపాస, ఉపాసిన, నమనస, తిని) ప్రయుక్తము లయినవి. కాశ్మీర దేశగాథ ననుసరించి పైశాచీప్రాకృతమున బృహత్కథ రచియించిన గుణాఢ్యుఁ డాంధ్రరాజాస్థానము నలంకరించిన విద్వాంసుఁడు. ఈ గాథనుబట్టి ఆంధ్రభృత్యరాజులక్రింద నాంధ్రరాజ్యమున పైశాచీ ప్రాకృతభాషకు కృషి జరుగుచుండినట్లు నిశ్చయించుట కవకాశము కలదు.

ఈశాసనములు చరిత్రాత్మకములయిన, అనఁగా రాజవంశములకు సంబంధించిన విషయముల నేమియుఁ దెలుపవు. ఆంధ్రరాజులలో వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీపులుమాయి, శివశ్రీశాతకర్ణుల శాసనములు మాత్రమే కలవు. అందు వాసిష్ఠీపుత్రునిదే యొక్కటి. ఈకారణమున నాగార్జునాచార్యుల మిత్రుఁడయిన శాతవాహనుఁడును ఆంధ్రరాజు వాసిష్ఠీపుత్రుఁడే యగునని కొంద ఱూహించుచున్నారు. నాగార్జునాచార్యులవారు బౌద్ధమున కొసంగినసూతనరూపము ప్రోత్సాహము నొందగాఁ గొని యాంధ్రులు మహానిర్మాణములను పెంపుసొంపులు నమర్చియున్నారు. ఆంధ్రులకుఁ బిదప నీశాసనములు ప్రాయికముగ 'పాకోటక' జాతినామమును, 'నాగాటక' మనవ్యక్తినామమును వెల్లడించుచున్నవి. రిగాపెంటుశ్శిత్తుదొరగారి మతముప్రకారము నాగాటక వంశము క్రీస్తుశకము 800 ల ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చినది. ఈశాసనములందు వచ్చు నాగాటకపేరము సరియయిన దయినచో క్రీస్తునకు పూర్వము ౧౫౦ సంవత్సరములనాఁడే దక్కనమందు నాగాటకు లుండినట్లు గుర్తింపవచ్చును.

అమరావతీకళ :—అమరావతీస్తూపశిల్పచిత్రములను విడి విడిగాను, వాని నొండొంటితోను, ఇతరబౌద్ధ నిర్మాణములందలి శిల్ప చిత్రములతోను పోల్చి పరిశీలించి చూచినయెడల అమరావతీస్తూప నిర్మాణ మొక్కకాలమునఁ గాక నాలుగుతడవలలో జరిగినట్లును, అమ రావతీస్తూపశాసనలిపిపరిణామమున నొక్కరకము గాక నాలుగు రకము లుండినట్లును తెలియవచ్చునట్లు, అనఁగా నిర్మాణమునందును, లిపియందునుగూడ వికాసము కనఁబడునట్లే శిల్పచిత్రములతీరునందుఁ గూడ వేఱువేఱురకము లయినరీతులు కన్పట్టును. క్రీస్తునకు పూర్వము మూఁడునందల సంవత్సరములనుండి క్రీస్తుశకము మూఁడవ శతాబ్దివఱకును స్తూపమున వేఱువేఱు నిర్మాణములు జరుగుచుండినట్లే, స్తూపశాసనలిపికూడ పరిణామమును బొందుచుండినట్లే చిత్రశిల్పరీతులుకూడ అకాలమునకే పరిణామమును జెంది పరిణతములైనవి.

మొట్టమొదటికాలపు శిల్పచిత్రములు తరువాతికాలపుచిత్రము లంత వ్యాపకయరంజకముగ చిత్రింపఁబడలేదు. అంతియకాక మొదటి కాలపు శిల్పచిత్రములందు కథావస్తువిన్యాసముకూడ నతిసంగ్రహ ముగఁ జూపఁబడినది. ఇట్లు సంగ్రహముగుటవలన వివరములను చాల వఱకు వదలివేయుటయేకాక, కథావస్తుతత్త్వమునను శిల్పులు సమయ బద్ధమైన సంకేతపద్ధతి నుపయోగించినారు. ఇట్లు సంకేతముల నేర్ప ఱచుటవలన చిత్రితమయిన కథావస్తు వాకాలమునాఁటివారికి సుబోధ మగుచుండవచ్చినను, ఏయేవిషయముల కేయే సంకేతములో తెలియక యిప్పటివారికి యాచిత్రరంగములు దురవగాహము లయినవి. ఈకారణ మున కళావిమర్శకులు కొంద ఱట్టికళ ప్రశస్తమయినది కాదనియును, అకాలమున కళాకౌశలము లేదనియు స్థూలముగ తెగడియున్నారు; కాని యాకళ నట్లు తెగడుటకు వీలు లేదు, ఏలయన, కథావస్తు విన్యాసము పెద్దదిగాఁగాక సంకుచితము చేసినను అకాలపుశిల్పి తాను

తనకళాకౌశలమును జూపుట కవకాశమున్నచోటుల నెల్లఁ దననేర్పును విపులముగఁ జూపియే యున్నాఁడు. ఈ సంకేతపద్ధతిని ముఖ్యముగ బుద్ధజీవితగాథలను చిత్రించుటకు నుపయోగించియున్నాఁడు. కావున సంకేతపద్ధతి యేదియో విచారింతము. ఈ సందర్భమునకే చాల ప్రాధాన్యాకర్షకమును, వివాదగ్రస్తమును అయిన బుద్ధవిగ్రహావిష్కార మీవిషయమున నంతర్గర్భిత మయియుండుటవలన దానినిగూర్చి కూడ ఆలోచింతము.

బుద్ధజీవితమునందలి యన్ని గాథలలోను పంచకల్యాణములు ముఖ్యములయినవి. వీనిని శిల్పమునఁ జిత్రింపవలెను. ఆకాలము నాఁటికి బుద్ధుఁడు మహాపరినిర్వాణమును బొందెను. బౌద్ధమతానుసారము మహాపరినిర్వాణ మనఁగా విజ్ఞానస్థితి యని కాని, కేవలము శూన్యస్థితి యని కాని చెప్పవలెను. అనఁగా బుద్ధుఁడు నామరూపాతీత మయినస్థితిని పొందినవాఁడు. అట్టివానికి నామరూపములు కల్పించి, శిల్పచిత్రములందు చూపుట అసాధ్యమే కాక పాపకార్య మని కూడ వారు భావించుటచేత అకాలపుశిల్పులకు బుద్ధజీవితగాథలను చెక్కుటలో సంకేతములు చేర్పుటకే వలసి వచ్చినది. అయిన నీగాథలను అసలు చూపవలసినంత యవసర మేమి కలిగిన దని కొందఱనుకొనవచ్చును. క్రొత్తగా బౌద్ధమతమును స్వీకరించిన పామరులకు బుద్ధుఁడు బోధించినతత్త్వము సరిగా గ్రహింపరానందున బుద్ధజీవితమునందలి గొప్పవిషయములు బోధపడుటకు బొమ్మల రూపమున చిత్రించి చూపుటకును, తత్కారణమున బుద్ధునియెడఁ భక్తి విశేషించునట్లు చేయుటకును మహోత్సుఁడయిన యట్టిబుద్ధుని జీవితమునందలి ముఖ్యగాథలను చెక్కినారు. ఇట్లు చెక్కుటలో సంకేతపద్ధతి యావశ్యకమయినది. ముఖ్యముగ నీసంకేతములు పంచకల్యాణముల విషయమున ప్రయుక్తములయినవి. బుద్ధజననమునకు పొత్తిళ్లలో బుద్ధపాదములుగాని, పద్మమునుగాని చెక్కెదరు. మహాభినిష్క్రమణ, మనఁగా సర్వభోగపరిత్యాగమును జీవనగోపురమును వట్టిగుఱ్ఱమును చిత్రించుటవలనను (సిద్ధార్థుఁ డర్ధరాత్రమున తండ్రిని, భార్యాపుత్త్రులను, రాజభోగములను విడిచి కంటక మనుగుఱ్ఱము నెక్కి కపిలవస్తునగరమునుండి వెడలిపోయినట్లు మనకు బుద్ధచరితమునుబట్టి తెలియును), మారధర్షణపూర్వకమయిన సమ్యక్సంబోధిని బోధివృక్షమును, దానిక్రింద నొక యాసనమును దీర్చి, యాసనముమీఁదనో, క్రిందనో బుద్ధపాదములను చెక్కుటవలనను, బుద్ధుని ధర్మబోధను ధర్మచక్రమును, దానిక్రింద నొక యాసనమును చిత్రించుటవలనను — బుద్ధుని మొదటిధర్మబోధను తెలుపవలసివచ్చినపుడు ధర్మచక్రమును, దానిక్రింద నొకయాసనమును రచియించి, యాసనము నిరుపార్శ్వములందును మృగములను జూపుదురు —, మహాపరినిర్వాణమును స్తూపమువలనను దెలుపుదురు.

అమరావతీకళ దేశీయము — బుద్ధవిగ్రహమును మలచుట భారతీయశిల్పికి తెలియ దనియు, దానిని మలచుట వాఁడు గ్రీకులవలననుండియో, రోమనులవలన నుండియో నేర్చుకొనె ననియు కొందఱు విశ్వసింతురు కాని యిది మృషోక్తి యని అమరావతీశిల్పచిత్రములను పరిశీలించినచో తెలియఁగలదు. ఎట్లన, ఆశిల్పి సామాన్యమానవవిగ్రహములను, బౌద్ధేతరు లయిన బోధిసత్త్వుల విగ్రహములను మానవరూపమునను మలిచియుండుటవలన ఆతనికి మానవరూపమును జిత్రించుట తెలియ దని యనుకొనుట కవకాశము లేదు. ఆతఁడు మానవప్రతిమలను చెక్కుట రోమనులవల్లఁ గాని, గ్రీకులవల్లఁ గాని నేర్చుకొనవలసిన యవసరము లేదు. మానవరూపమును జిత్రించుటలోఁ గాక సంకేతపద్ధతిని దైర్ఘ్యముతోను, సాహసముతోను వదలిపెట్టునట్లు చేయుటలో గ్రీకులు తోడ్పడి రని మనకొందఱు వాదింతురు కాని యాసిద్ధాంతము నంగీకరించుటయుఁ గష్టమే, ఏల యన, అర్వాచీన శిల్పచిత్రములలో బౌద్ధవిగ్రహ మున్నచోటుల దానిప్రక్కనే దానితోపాటు సంకేతపద్ధతిని బుద్ధునిఁ జూపుటయు మనము గాంచఁగలము.

శిల్పమున బుద్ధవిగ్రహావిష్కరణమునకు మనము గ్రీకులదాఁక పోనవసరము లేదు. దీనికి మూలము మనము స్థానికవిషయపరిణామములందే కాంచవచ్చును. కాలక్రమమున బౌద్ధమపర్యవేక్షులో మొదట నామరూపరహితమూర్తిగ నెన్నఁబడిన బుద్ధుఁడు కరుణామూర్తిగ మార్పుచెందెను. ఈమార్పు బౌద్ధమతచారిత్రమున నిది వఱలోఁ దెలుపఁబడిన మహాయాన, మహాసుఖవాదములరూపముయిన పరిణామము. ఈమార్పు వచ్చినయనంతరము బౌద్ధాంధ్రశిల్పి బుద్ధునికి చక్కనిమానవరూపము నిచ్చి, యాతని ముఖమునై భక్తియుండును, అభయహస్తమునందును కరుణామూర్తి యని పరిణామమును చెందిన యాతని ముఖ్యస్వరూప మయినకరుణను చక్కఁగా వ్యక్తీకరించెను. శిల్పమున బుద్ధవిగ్రహావిష్కరణమునందు బౌద్ధమతతత్త్వపరిణామము మూలకముగా గ్రహింపఁగలము. భారతీయచిత్రశిల్పమున బుద్ధవిగ్రహ మేర్పడుటకు యిదే కారణము కాని, గ్రీకులయొక్కగాని, రోమనులయొక్కగాని తోడ్పాటు కా దని తెలియఁగలదు.

బౌద్ధాంధ్రశిల్పి తాను మలచుటకు ప్రత్యేకకళావస్తువున్నంత కాలము తనసొంతదారినే త్రొక్కెను కాని గ్రీకుకళాప్రభావమునకు మాత్రము వశుఁడు కాలేదు. గ్రీకులయుత్తమశిల్పరచనల నతఁడు చూచియుండవచ్చును కాని యాతఁడు వాని ననుసరించియుండ లేదు. అమరావతీచిత్రశిల్పములందుఁ గానవచ్చు బుద్ధవిగ్రహశిల్పమునకే కాక మఱి యేయితర మానవవిగ్రహరచనమునందునుగూడ గ్రీకు విగ్రహశిల్పముఖ్యలక్షణ మయిన స్నాయువిస్ఫుటత్వము గాంచ లేము. ఇది యొక్కటియే అమరావతీమానవవిగ్రహశిల్పము దేశీయమే కాని గ్రీకుకళానుసరణము కాని, గ్రీకుకళాప్రభావజన్యము కాని కా దని చెప్పుటకుఁ జాలును. స్త్రీప్రతిమాశిల్పమున గ్రీకుకళకును, అమరావతీకళకును గల వ్యత్యాసము మఱింత స్పష్టముగఁ గనఁబడఁగలదు. స్త్రీప్రతిమారచనమునందు అమరావతీశిల్పికి సాధారణముగ త్రిభంగములను జూపుట వాడుక. గ్రీకుశిల్పి కీపద్ధతి కేవలము విదేశీయము. కాని దుస్తులు, గిన్నెలు మొదలయిన కొన్ని పాత్రములు, అంకుశములు మొదలయినవాని రచనములందు గ్రీకుశిల్పసామాన్య మయిన లక్షణములు కొన్ని అమరావతీశిల్పచిత్రములందుఁ గానవచ్చును.

అమరావతీస్తూపము

అమరావతీస్తూపశాసనములు కొన్ని

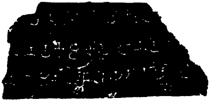
(అమరావతీస్తూపశాసనలిపి పరిణామమును దెలుపుటకు)

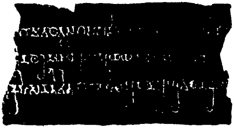
౧

౨

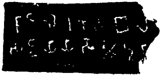
౩

౪

౫

౬

౧ రేవతస పడిపుడి [ని]యూనం

౨ ధంబకటకస నిగమస

౩ [స] ధదస చ మాతుయా.
. సం సవకమితా, ద(సి)ధావదా(సి)సి
. జో ధమకథిణో అయదా(సి)సదా(సి) చ

౪ గామె వాథవస గహపతిస వాకాటకస గహపతిస [ని]
.. వా కొరన బోధికస ధరియాయ చమునాయ, సభాతుకాహి
కహి సజాతిమిత్రబంధవహి చ అపనో అయయకధమ [త్ర]

౫. నతు-ఉపరకస
గొడిపుటికస
తిత్ సుచిరాయ
దానం

౬. రాజలేఖకస బల
స జాయాయా సామద[తా]

౭ పవచితాయా భదయ పవచ(లి)తయ నకయ
దొయధయ నపు

అమరావతీ స్తూపము

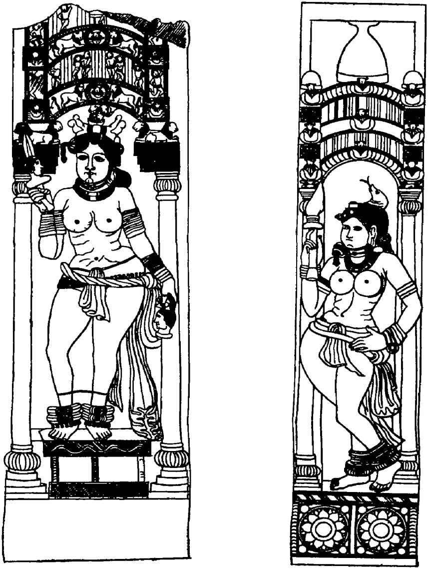
అమరావతీ శిల్పములందలి యంత్రవాద్యములు నృత్యము

అమరావతీ స్తూపము

అమరావతీశిల్పములనుండి వస్త్రధారణ పద్ధతులు

అమరావతీస్తూపము

అమరావతీ స్తూపము నాగినులు (నాగకన్యలు)

అమరావతీకళయందు గ్రీకుకళాప్రభావము లేదని, అది గ్రీకుకళానుసరణము కాదని తెలుపఁబడినదికదా, ఇది రెండు కలిగి నన్న దీని నిట్లు సమర్థింపవచ్చును. బౌద్ధాంధ్రశిల్పి యుత్తమగ్రీకుశిల్ప పరికల్పనములను గాంచియుండవచ్చు నని యిదివఱకే తెలుపఁబడినది. ఈ కారణమున వాఁడు దాకళయందలి మనోహరములయిన యుత్తమశృంగార పరికల్పనములను చేపట్టి భారతీయకళావస్తువుల కనురూపమయినరీతి సింగారములకుఁ బ్రయోగించి తన నేర్పును, బుద్ధికౌశల్యమును జూపినాఁడు. ముఖ్యముగ బుద్ధునిచేలము, మిథునప్రతిమలు, సింహములు — వీనియందు గ్రీకుకళాప్రభావము స్పష్టముగ కనఁబడును. గిన్నెలను గ్రీకులు వాడుకొను గిన్నెలరూపమునను, గొల్లబోయలకఱ్ఱలను గ్రీకు దండముల విధమునను రచియించుటయందును, హిందూదేశమునకు సజాతములయిన సింహములను చిత్రించుటయందును గ్రీకుకళాప్రభావము పొడకట్టఁగలదు.

బుద్ధవస్త్రధారణమున నుత్తరీయమును యజ్ఞోపవీతధారణ పద్ధతిని వల్లెవాటుచేసికొని కుడిభుజమును నవాచ్ఛాదితముగ నుంచుట దేశీయ పద్ధతి. ఇందుకు భిన్నమయిన గ్రీకుపద్ధతియందు బుద్ధుఁడు తన యుత్తరీయము నురమును, భుజములను పూర్తిగ నాచ్ఛాదించునట్లు కప్పుకొనును. స్త్రీపురుషుల జంటలలో (మిథునప్రతిమలు) స్త్రీలును, పురుషులును వస్త్రములు ధరించుట గ్రీకుపద్ధతి, కాని దేశీయకళా పద్ధతి నీజంటలు కొంచెమించుమించుగ విగతవస్త్రులుగనే యుండును. కటిప్రదేశమునకు పైని స్త్రీ, పురుషుల మధ్యములను నగ్నులుగనే చూపుట దేశీయకళయందలి సామాన్యాచారము. కటిప్రదేశమునకు దిగువ పురుషులకు వసనధారణము చూపఁబడుట కలదు. కాని స్త్రీలను కేవలము నగ్నలుగఁ జూపుటయే వాడుక. కాని కొన్ని కొన్ని రచనలందు మానసంరక్షణమునకు కొన్నికొన్నిసందర్భములందు శృంగార రూపమయిన యాచ్ఛాదన ముండిన నుండవచ్చును. దేశీయకళయందలి యీవిషయము నగ్నతనుగూర్చి యించుక చర్చింతము

నగ్నస్త్రీచిత్రములు — అమరావతియందలివియు, దానిచుట్టుప్రక్కల దగ్గఱగ నున్న స్థలములయందలివియు నగు స్తూపముల మీఁది ప్రతిమాశిల్పమున స్త్రీలు కొన్నికొన్ని సందర్భములలో వస్త్రవిహీనలుగాఁ జూపఁబడుటచేత కళావిమర్శకులు కొందఱు అకాలపు స్త్రీలకు వస్త్రధారణ ముండెడిదికాదని సిద్ధాంతము చేసినారు, కాని యీవిషయము స్త్రీలకటిప్రదేశమునకు పైనుండు వక్షోభాగమునుగూర్చి చెప్పినప్పుడు సత్యముకావచ్చును కాని స్త్రీలకు అసలు వస్త్రధారణమే లేదని చెప్పుటమాత్రము సత్యదూరమే యగును. ఏలయన, అమరావతియందును, ఇతరసమీపస్థలములందును గల స్తూపములమీఁది శిల్పచిత్రములను పరిశీలించినచో వస్త్రవిహీనలయిన స్త్రీలతోపాటు వస్త్రధారులయిన స్త్రీచిత్రములును కానవచ్చుచున్న కారణమున నట్టిసిద్ధాంతమును చేయుట కవకాశము కనిపింపదు. స్త్రీప్రతిమారంగములు కొండొంటిలోను, ఒక్కొక్కరంగమునఁ జెక్కిన ప్రతిమలకే కొండొంటిలోను పోల్చి చూచినయెడల తన కళాకౌశలమును జూపుట కవకాశమును, స్వేచ్ఛయుఁ జిక్కిన సందర్భములయందు మాత్రమే యాంధ్రశిల్పి నగ్నస్త్రీప్రతిమలను చిత్రించె నని బోధపడఁగలదు

సంపూర్ణసౌందర్యపిపాసు వగుటచేత శిల్పికిఁ దనకళయందుఁ జూపరానిది కాని, అనుచితమైనది కాని యేదియు లేదు. ఈ కారణమున కళయందు నగ్నతామతము (Nude in art) అను కళావాదము కలుగు దీనిని ప్రబలముగఁ జేపట్టినవారు గ్రీకులు. కావుననే గ్రీకుశిల్పులకళా రచనములయందు నిట్టినగ్నత విశేషముగఁ గానుపించును. కాని గ్రీకు శిల్పి నగ్నపురుషచిత్రములను రచియించుటలోఁ జూపఁగలిగినంత నేర్పు నగ్నస్త్రీప్రతిమారచనముఁ జూపఁజాలఁడయ్యెను. బౌద్ధాంధ్రశిల్పి గ్రీకుశిల్పి కెదురొడ్డి నిలిచి యీతఁడు కృతార్థుఁడు కాని విషయమునఁ దాను తననేర్పును చూపఁదలపెట్టి నగ్నస్త్రీశరీరావయవవిన్యాస సౌందర్యరచనమున అతనిని ద్రోసిరాజని విజయి యయ్యెను. స్థానిక చిత్రరచనములయం దొక్కొక్క స్త్రీచిత్రములయందుమాత్రమే నగ్నత చూపఁబడుట కిదియే కారణము. గ్రీకుశిల్పి తనకౌశలమును జూపుట యం దెక్కడ నిలిచిపోయెనో యచ్చటనుండి యాంధ్ర శిల్పి తనప్రజ్ఞను జూపుటకుఁ దలపెట్టెను. ఇదియే బౌద్ధాంధ్రశిల్పి విశిష్టలక్షణము. ఆంధ్రశిల్పి గ్రీకుశిల్పికంటె భావోన్నతి కలవాఁ డని తెలుపుట కీయొక్క విషయమే చాలును. ఈ కారణమువలనే గ్రీకు శిల్పులు పురుషావయవ విన్యాససౌందర్యప్రదర్శనమున గొప్పనేర్పును చూపినవారు కాఁగా, భారతీయశిల్పి స్త్రీశరీరావయవవిన్యాససౌందర్య ప్రదర్శనమున తనకళావిదగ్ధతను జూపి ప్రశస్తి వహించెను. తనకళాకౌశలమును జూపుటయే యిట్టి నగ్నస్త్రీప్రతిమారచనమునందలి ప్రయోజనము. అగుటచేత బౌద్ధశిల్పి పవిత్రములయిన బుద్ధజీవితగాథలనుకాని, జాతక కథలనుగాని చెక్కునప్పుడు నగ్నత చూపియుండలేదు. పాప మని, అపవిత్రమని, బౌద్ధభిక్షుబృందమునకు హృదయావేదనకర మని మత విషయకగాథాచిత్రరచనమున శిల్పి నగ్నతజోలికి పోయినవాఁడు కాఁడు. దీని కిదే కారణము కానిచో మారధర్షణసందర్భము లందు మారకన్యలు నగ్నలుగ వచ్చినట్లు బౌద్ధగ్రంథములందుఁ దెలుపఁబడినను శిల్పి వారిని నగ్నలుగ నేల రచియింపలేదు? మతవిషయకము లయిన గాథలయం దవి పవిత్రములయిన వని శీలభంగము చేయరాని వని శిల్పి ఆట్టివిషయములందు నగ్నత యావశ్యకమయినను ప్రదర్శించియుండ లేదు. సౌందర్యప్రయోజనము నిమిత్తమును, శృంగారసౌభాగ్యము నిమిత్తమును అవకాశమును, స్వేచ్ఛయును లభించిన సందర్భములందు మాత్రమే, అనఁగా స్త్రీపురుషులజంటలు మొదలయిన చిత్రరచనము లందే యిట్టినగ్నతను జూపుచువచ్చెను. ఇట్టి నగ్నప్రతిమలు కేవల మిట్టిశృంగారసౌభాగ్యమునకు మాత్రమే యన్న విషయము సింగారించుకొనుచుండినట్లు చిత్రింపఁబడిన యక్షీప్రతిమలను గాంచిన స్పష్టమగును. బౌద్ధజీవితగాథలను కాని, జాతకకథలనుగాని రచియించినప్పు డట్టిరంగములందు నగ్నతను జూపక ప్రక్కనే శృంగారముకొఱకు చిన్నగడి కల్పించుకొని యందు మిథునచిత్రములను జెక్కి నగ్నతఁ

వ్యాపియుండుటచేత శిల్పికి నగ్నతయెడఁగల యభిమానము వెల్లడి కాఁగలదు బుద్ధజీవితగాథా, జాతకచిత్రరంగములయందే అవకాశము చిక్కినచో, స్థలము దొరకినచో నతఁడు కథావస్తువునకు సంబంధింపని సామాన్యస్త్రీరచనములందును నగ్నతఁ గనఁబఱుచుట కలదు ఇందు వల్ల నతఁడు మతగాథాపవిత్రతకు భంగము రాకుండ జాగ్రత్తపడుచు తన నగ్నతకవకాశము కల్పించుకొనుచుండెనని భావింపవచ్చును విలాసినీరంగములందే యొక్కొక్కప్పుడు కేవలము నగ్నలుగనే కాక స్త్రీలమానము నీవచ్ఛాదనముతోఁ జూపుటకూడ నుండుటచేత స్త్రీ లాకాలమున నగ్నలుగ నుండిరేకాని అట్టినగ్నప్రతిమలన చెక్కుటయే యాకాలపు శిల్పులయాచార మనికాని వచించుటకు వీలులేదు శిల్పి నగ్నతను జూపదలఁచినప్పుడు స్త్రీని వసనము పూర్తిగ ధరించిన ట్లయినను, మోఁకాలివఱకు ధరించిన ట్లయినను, కుడకు కటిబంధమున కంటియుండి సువ్యక్తముగ గప్పు నీవచ్ఛాదనముతో నైనను రచియించువాఁడు ఇందువలన, శిల్పియుద్దేశము స్త్రీమానసంరక్షణమున కున, నగ్నతాభావమునకు నీవచ్ఛాదన మయినను జాలు నని చెప్పఁగలము ఈయాచ్ఛాదన మయినను వస్త్రరూపమున నేయుండ నక్కఱలేదు ఇప్పుడు బాలికలు ధరించు 'అంగళ్ల' రూపమున నుండవచ్చును కొన్నికొన్ని యమరావతీశిల్పచిత్రములం దిట్టివిళ్లలనే చూడవచ్చును శిల్పి నగ్నాభావమునకు ఈవిళ్లను దిగువకు ప్రేలాడఁ జేసియు, నగ్నత వాటిళ్లపై త్తియుఁ జూపి యాతఁడు తృప్తి నొందఁగలఁడు

సంగీతవాద్యములు — లలితకళలలో నొకటియైన సంగీతమునకుఁగూడ అమరావతీశిల్పమున ప్రాధాన్య మియ్యఁబడినట్లు శిల్పచిత్రములనుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది శిల్పికి చిత్రరచనమున నెట్టి ప్రాధాన్యము కలదో యట్లే యాకాలపువారికి నృత్త, గానవిద్యలయందును అంతటి విశేషాకాశాభిమానములు కలవని చిత్రశిల్పములనుబట్టి విశద మగుచున్నది.

నాట్యచిత్రరచనములను బరిశీలించినచో స్త్రీలే నాట్యశాస్త్రవిధిని అమరావతీశిల్పి యంగీకరించినట్లు కనఁబడదు, ఏల యన, నాట్యాభినయములు చేయుచున్నట్లు రచియింపఁబడిన పురుషచిత్రముల నెన్నిటిలో అమరావతీశిల్పమునఁ గాంచఁగలము ఒక్క స్త్రీపురుషులే కాక, నాట్యాభినయానర్హ లయిన కుబ్జయుక్త గణములుగూడ లయకట్టి చక్కనినృత్తభంగిమలతో వాస్తవతయుట్టిపడునట్లు నాట్యము చేయుచుండినట్లు శిల్పి రచియించినాఁడు నాట్యాభినయానర్హలుకూడ నృత్యముచేయుచుండినట్లు శిల్పి చిత్రించుటకుఁగలకారణము మనము గ్రహింపఁగలిగినచో నతనిభావోన్నతి మనకు బోధపడఁగలదు; అది యే దన, మానవునియంతరసంవర్తకరణమే నాట్యము తదానందము లోకమున నందఱకును సామాన్య మగుటవలన తద్విహీర్లక్షణము లయిన నాట్యాభినయములుకూడ నందఱకును సామాన్యమే ఈకారణమున నతని కిచ్చ యున్నచో, నవకాశము దొరకినచో నెంతటివారలుగూడ నాట్యము చేయుచున్నట్లు చూపియుండెడివాఁడేమో! బౌద్ధమతమున నెట్లు సర్వసత్త్వములకును బుద్ధత్వప్రాప్తి లభ్యమో అట్లే నాట్యాభినయములును సర్వసత్త్వలభ్యములే, బుద్ధత్వప్రాప్తియందు కష్ట ముండిన నుండవచ్చునేమోకాని యందెంతమాత్రము కష్టము లేదని యాభ్రాంతికే శిల్పి సామాన్య లయిన కుబ్జాదిగణములు కూడ లయబద్ధము లైన శరీరభంగిమలతో నాట్యాభినయములు చేయుచుండినట్లు రచియించినాఁడు

అభినయమును బురస్కరించుకొని యుండు జంత్ర, గాత్ర సంగీతము కూడ చిత్రశిల్పమునఁ బ్రదర్శిత మయినది గాత్రపాట శిల్పమునఁ జూపుట యసాధ్య మగుటచేత తాళము వేయుచుండినట్లు చూపఁబడిన చిత్రరచనములవలన నది యూహాసాధ్యము కావింపఁబడినది ఇఁక జంత్రవాద్యము వేణువు, ఒకవిధమయినవీణ (Harp) మొదలయినయుపకరణములవలనఁ దెలుపఁబడినది ఇప్పుడు మనదేశమున నరుదుగను, పాశ్చాత్త్యదేశములందు సామాన్యముగను గానఁబడు నిట్టివీణ (Harp) అమరావతీశిల్పచిత్రములయం దతిసామాన్యముగఁ గనిపించుట విశేషము కొన్నికొన్నిసందర్భములందు తంతులను వేళ్లతోనే మీటియు, మఱికొన్నిట నొకవిధమయిన సాధనముతో మీటియు వీణ వాయించెడు ఈవిధ మగుపద్ధతి నేఁడు మనము గోటువాద్యమునందుఁ గాంచగలము

వేణువేణురకము లయినజంత్రసాధనములచే కొందఱు సంగీతమొదను వర్తించుచుండ నితరులు కొందఱు మృదంగములు మొదలయిన సాధనములతో తాళము వేసి మేళము చేయుచుండినట్లు చెక్కినశిల్పచిత్రము లమరావతియం దనేకములు కలవు ఈనాఁడు మనకుఁ దెలిసినసంగీతసాధనము లన్నియు నానాఁడుకూడ వాడుకలో నుండినట్లు అమరావతీశిల్పచిత్రములవలన విశద మగుచున్నది శంఖము, ఒకవిధమయినవీణ (Harp), వేణువు, సితార మొదలయిన జంత్రవాద్యముల నమరావతీచిత్రశిల్పమున గుర్తింపఁగలము తాళము వేయుటలో నెక్కుసాధనములు గలవు కరతాళము, తాళపుచిప్పలు, మృదంగము, తబలా, ఢక్కి, ఖంజర, తప్పెటలు, చిరతలు- ఇంత యేల తాళమునకు నేఁ డుపయుక్తములగున వన్నియు శిల్పచిత్రములందుఁ జూడఁగలము.

క్షాత్రజీవనము — అమరావతీ చిత్రశిల్పమునఁ జూపఁబడిన యుద్ధచిత్రములనుబట్టి యప్పటి సైన్యము రథ, గజ, తురగ, పదాతిసమేత మని తెలియవచ్చుచున్నది రథముల నెక్కి యుద్ధము చేయురథికులును, గజతురగముల నెక్కి పోరునట్టి యాశ్వికులును నెక్కియుండువారు యుద్ధమున నుపయోగింపఁబడుచుండిన రథములు ద్విచక్రయుతములే యని యుద్ధచిత్రములను బరిశీలించినఁ దెలియఁగలదు ఇట్టిరథములను సాధారణముగ రెండుగుఱ్ఱములను గట్టువారు. ఈరథములందు రథచోదకునికిని, రథికునకును సరిపడిన స్థలమాత్ర ముండును ఉత్తరహిందూదేశమున నిప్పుడు వాడుకయందున్న 'టోంగా' యను శకటము ప్రాయికముగ నీమాదిరిరథమున నుండి నది

జాతకము చెందినవిరో శాతవ్రము రచియించె చెప్పఁదుంత ధారుమున్నది. ప్రాచీనకాలమున రచితరామాయణము ధారుమున్నది. అన్నవిషయ మీ చిత్ర శిల్పములవలనే కాక పురాణాదిగ్రంథములవలనను, అర్వాచీన వాస్తు యములవలనను తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ శిల్పచిత్రములందు రథములు చెప్పఁబడు నిలుచుండినరీతి శుద్ధము చేయుచున్నట్లు చూపట్టును.

అశ్వద్వయయుతము యొక్క ప్రాచీన్యోక్తరథములు కేవలమేయుద్ధ వ్యాపారమునందే కాక, కొన్ని కొన్ని ప్రత్యేక సందర్భములందును వాడుకయందుండినట్లు తెలియుచున్నది. రాజ పట్టాభిషిక్తుఁడై యూరేగునప్పుడును, దేవదర్శనార్థము కాని, మహోత్సవ సందర్శనార్థము కాని వెడలునప్పుడును, భక్తిగౌరవ ప్రపత్తులు చూపవలసిన యిట్టి యితరసందర్భములయందును ఇట్టిరథములే వాడుకయందుండెడివి. సామాన్యవ్యవహారములయందు రథములను బాహుట వాడుక కాదు అనివిషయము వెస్సంతరజాతకకథాచిత్రరంగములను పరిశీలించిన విస్పష్టము కాఁగలదు. ఈజాతకకథయందు యువరాజా వెస్సంతరుఁడు రాజ్యబహిష్కృతుఁడై దారపుత్రాదులతో నరణ్యములకేఁగు నప్పుడు, అశ్వవాహకమయిన రథమునెక్కి వెళ్ళినట్లు బౌద్ధగ్రంథము లయం దున్నను అమరావతీశిల్పి యీకాలమునందలి విధి ననుసరించి రథమునకు పూర్వోక్తమయిన విశేషప్రయోజనమును బాహుటచేత యువరాజయినను వెస్సంతరుఁడు సామాన్యమయిన యెద్దులబండి నెక్కియే వెళ్ళినట్లు చిత్రించినాఁడు. వెస్సంతరజాతక కథావిషయమున చిత్రశిల్పమునందుఁ గనఁబడునట్టియూర్ప్ర కేవల మొక్కయమరావతియందే కాక, దాని కెనుబోరుగుల ననఁగా, నాగార్జునకొండ, గోలి మొదలగు స్థలములయందు కొంచె మించుమించుగ నాకాలమునందే వర్ధిల్లిన బౌద్ధచిత్రశిల్పమునందును జూపట్టును.

యుద్ధచిత్రములుగల యమరావతీచిత్రశిలాఫలకము లతిశిథిలము లయియుండుటవలన శస్త్రశిక్షాదిత మయిన సేన, భూషా, శిరస్త్రాణాదులనుగూర్చి విశేషముగఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేకయున్నది. కాని శస్త్రవ్యాపారమున నుపయోగింపఁబడుచుండిన యాయుధము లను చిత్రములను జూచి గుర్తింపవచ్చును. ధనుస్సు, బాణము, ఖడ్గము, డాలు — (ఇందు సామాన్యముగఁ గావఁబడు కడుచిన్నరకము డాలును, మనుష్యునంతటి యెత్తుగల పెద్దరకము డాలును గూడఁ గలవు)—, చక్రము, చిన్న యీఁటె, బల్లెము — ఇవి యాకాలమున వాడుకయందుండిన ముఖ్యమయిన యాయుధములు. ఒంటెలుకూడ యుద్ధరంగమున వాడుకయం దుండినట్లు అమరావతీచిత్రశిల్పమువలన తెలియుచున్నది.

కట్టడములు :— అమరావతీచిత్రశిల్పమును పరిశీలించిన యెడల నందు సామాన్యము లయిన పూరిగుడిసెలు మొదలు రాజ ప్రాసాదములవఱకును గానవచ్చును. మట్టితోఁ గట్టిన గుడిసెలమీఁద నిర్మితములైన వెదురు అర్ధచంద్రాకారమైన కప్పులు కప్పువారు. ఇట్టి పూరిగుడిసెలలో చుట్టుగుడిసెలు, చతురస్రములుగఁ దీర్చిన గుడిసెలును గూడ గలవు. రెండవరకము గుడిసెలు లోపలికి గాలి వచ్చుట కేర్పాటుచేసిన వాతాయనములతోఁ గూడి శిల్పమునఁ గానవచ్చును. పేదవారు గుడిసెలయందే కాఁపురము చేయువారు. ఇట్టి పూరిగుడిసెలతోఁ గూడిన చిన్న పల్లెలయందు చుట్టును ప్రాకారపుఁగోడ యుండెడిది. ఈగోడ ప్రాయికముగ గ్రామస్థులు సామూహికముగ మీఁదఁ గట్టిన దడులచేఁ గాని సాధారణముగ నిటుకలతో నిర్మింపఁబడుచుండెడిది.

గుడిసెలకుఁ బిదప, కాఁపురముండువారిస్థితికిఁ దగినట్లు సాధారణ గృహములు మొదలు అంతస్తులుగల మేడలును, మిద్దెలును, రాజ భవనములును గూడ నుండెడివి. ముంగుభాగమున మిద్దెలుగల మేడలు కొన్ని, రెండంతస్తులవి, మూఁడంతస్తులవి కొన్ని శిల్పమునఁ జూపఁ గలవు. వీథిలో జరుగువిషయములను చూచుటకు వీలగునట్లు ముందు వైపునఁ గొన్ని మేడలకు వసారా లుండెడివి. మేడలకు గుఱ్ఱపునాడ ముల యాకృతిని (Horse shoe) వాతాయనము లుండెడివి, పెద్ద యిండ్లకు నింటికప్పుకొనభాగములను అట్టి యాకృతిని దీర్చుట గలదు. ఉద్యానవనముల నంటి చలువపందిరము లుండెడివి. ఉద్యాన వనములందు జనులు కూర్చుండుటకు నేఁటి పాశ్చాత్యోద్యానవనములందు వలెనే శిలాఫలకములతోఁ గాని, దారువుతోఁ గాని నిర్మించిన పీఠము లుండెను. వీనిలోఁ గొన్నిటికి జనులు కూర్చుండునప్పుడు వీపుకు ఆనుకొనుటకు కమ్ములుకూడ నుండెడివి.

కొన్ని కొన్ని యావరణపుగోడలు దారుమయనిర్మాణములను స్థాప కమునకుఁ దెచ్చుచు స్తూపప్రాకారములవలె నున్నవి. గ్రామప్రాకార ద్వారములును, విలాసద్వారములును (Gate-ways) తోరణసంశోభితములు. ఇట్టితోరణము లొకటికాని, రెండుకాని, మూఁడుకాని యుండెడివి. దుర్గముల చుట్టును, నగరములచుట్టును గొప్పప్రాకారము లను దీర్చువారు. వీనిని గడచి లోపలఁ బ్రవేశించుటకు పెద్దద్వారము లుండెను. ఏతద్దుర్గ, నగరద్వారపక్షములు మిక్కిలి యెత్తయినవి. వీనియగ్రభాగములు చైత్యవాతాయనాకృతిని పొంది, రక్షకాగారము లయి తనర్చుచుండెను. ద్వారకుడ్యముల లోపలివైపుభాగములందు ద్వారమునకుఁ బైని తోరణములవలె నుత్తరవాసము (Palisades) లమర్చువారు. వీనిపార్శ్వభాగములనుగూడ రక్షకాగారములవలెనే చైత్యవాతాయనాకృతిని దీర్చుట వాడుక.

బౌద్ధప్రార్థనాలయము లయిన చైత్యాగారములును, స్తూపములును గాక గంధకుటు లని, పుణ్యశాల లని పేరొందిన దేవాలయములు కొన్ని యుండెడివి. వీనియందు చిన్నస్తూపముగాని, బుద్ధపాదములుగాని పెట్టి పూజించువారు. వీని సమచతురస్రాకృతిని, చతురస్రాకృతిని, వృత్తాకృతిని నిర్మించుచుండిరి. వృత్తాకృతిగల యిట్టినిర్మాణము చుట్టు నధిష్ఠానకుడ్యములు, దానిమీఁద స్తంభములు నుండి, పైని ఛత్రాకృతి గల వితానముతో కప్పుండెను. ఈవితానమునుపార్శ్వములందు స్తూపప్రాకారపరికల్పనలను, చైత్యవాతాయనపరికల్పనలను క్రింతా

కమూర్తులు రచియించువారు. నిర్మాణము వృత్తాకృతిగల దయినయెడల నగ్రభాగమున కోశశిఖరము, నిరరాకృతుల నున్నయెడల శాలశిఖరములనో, యంత పెక్కువసంఖ్యగనో యుండుటయు సంప్రదాయముగ నుండెను. చైత్యశాలలు గజపృష్ఠాకృతి నుండెడిది.

బౌద్ధభిక్షువు లనేకులు వచ్చి నివసించి యధ్యయనము చేయుట కనుకూలము లయియుండవలసిన కనుటచేత బౌద్ధవిహారములు సాధారణముగ స్తూపములకును, చైత్యాగారములకును సమీపమున నుండెడివి. పెక్కుగదులతో కోళ్లిల్లు నిట్టినిర్మాణములందు వందలకొలది బౌద్ధభిక్షువులు నివసించుటకు సౌకర్యము లుండెడివి. ఈనిర్మాణములు వృత్తాకృతినో, చతుశ్శాలవిధమున సమకోణాకృతినో, చతురస్రముగనో యుండును. చతుశ్శాల ననుకరించు నిట్టినిర్మాణమునడిమిభాగమున నింటువాకిటనున భాగస్థల ముండును. ఈ ప్రదేశముమధ్యభాగమున అశ్వత్థవృక్షము కాని, దానినిబోలి గొప్పనీడ నొసగు మరియొక వృక్షముకాని యుండుట వాడుక. చతుశ్శాలరీతిని, చతురస్రముగను నిర్మితములయిన విహారములందు ఏదో యొకప్రక్క నున్నశాల మహా వసగృహముగ నుండును. మిగిలిన మూఁడుప్రక్కలనున్నశాలలు పెక్కు గదులుగ విభక్తములయి భిక్షువాసమున కనుకూలము లయియుండును. ఈగదులకు ద్వారములు లోపలఁగల భాగిప్రదేశముపైపే కాని కిటికీ లుండవు. ఒక్కొక్కగదికి గాలి వచ్చుట కొరకు చైత్యవాతాయనాకృతిని గవాక్ష ముండును. కిటికీలు వునముంచి చూచినచో నీవాతాయనము లొకచక్కని మాలికవలె నయనపర్వ మొనరించుచుండును. చతుశ్శాలల ననుకరించు మూఁడంతస్తుల విహారములుకూడ అమరావతీ చిత్రశిల్పములఁ గానవచ్చును.

వేషభూషాదులు — అమరావతీశిల్పచిత్రములను బరిశీలించిన యెడల వేషభూషాదుల ననుసరించి శిల్పి తీర్చిన ఆకారరగములవారి స్థితి నిర్ణయింపవచ్చును. ఇట్టివారిలో ముందుగ రాజుల వేషాదులను గురించి విచారింతము.

రాజులు పెద్దకిరీటములను గాని, చిన్నమకుటములను గాని, భూషణాలంకృత మయినశిరోవేష్టనమును గాని ధరించుచుండిరి. శిరోవేష్టనముల పార్శ్వభాగములను కొరకొప్పు వచ్చునట్లు ధరించుటయుఁ గలదు. ఆకాలమువారు పెక్కువిధము లయినకర్ణభూషణములను ధరించుచుండిరి. అర్వాచీనశిల్పశాస్త్రవిహితము లయిన మకరకుండలములును, పత్రకుండలములును ఈరకములలోనివిగొన్ని టిపరికా మచుందే. చేతులకు కంకణములను, కేయూరములను, కంఠమునకు హారములను ధరించుచుండిరి. సన్నవలిపెంపుల్లులు పెల్లాలను కుచ్చిళ్లు పోసి, బొడ్డుగోఁచి పెట్టి రకరకముల నందమయినరీతులఁ గట్టుచుండిరి. కట్టినదోవతిమీఁద నడుమునకుఁ జక్కనియుత్తరీయములను శృంగారముంటునట్లుమంగళము వదలి ముడివేయువారు. కటిబంధమును ధరించువారు.

రాజులకును, రాజకుమారులకును వేషాలంకరణములయందు వ్యత్యాసము కానరాదు. రాజకుమారు లెప్పుడును కిరీటమును గాని, చిన్నమకుటమును గాని దాల్పవారు కారు. రాజకుమారుల యుష్ణీషములు చిత్రమయినరీతుల మిక్కిలి సొంపుగ రచియించువారు. రూపవంతుల యిం దీరాజకుమారు లెప్పుడును యౌవనవంతులుగఁ గనఁబడునట్లు శిల్పి తీర్చుచుండెను.

ప్రభువుల వేషధారణముకూడ కొంచె మించుమించుగ రాజ వేషముల బోలియుండెడిది. ఎటు వచ్చియు వీరికి మకుటాదు లుండవు. తలపాగాలను చక్కనిరీతులను జుట్టువారు.

మంత్రులవేషము రాజ, ప్రభువేషముల కించుక భిన్నముగ నది. మంత్రు లుత్తరీయమును యజ్ఞోపవీతమును ధరించునట్టి వల్లెవాటుగ వేసికొనువారు. ఉష్ణీషమును వీరు ఇరుప్రక్కపార్శ్వములయం దెత్తి నిలువుగఁ దీర్చి ధరించుచుండిరి. కొన్నికొన్నిరంగములందు మంత్రుల ఉష్ణీషమే కానరాదు. వీరికి కుండలాదులును లేవు. బొడ్డు గోఁచి పెట్టి దోవతిని ధరించువారు. మంత్రికి రాజసింహాసనము సమీపమునకే యుంచుటకు దిండును పీఁట యుండెడిది. కత్తిగమున కాలీసుఁ డయి యుండు రాజాజ్ఞలను తాళపత్రములమీఁద వ్రాయువాఁడు, రాజకీయలేఖలను (తాళపత్రములమీఁద వ్రాసినవి) రాజునకుఁ జదివి వినిపించువాఁడు.

బ్రాహ్మణులకును, యతులకును భూషణము లుండవు. యతులు పెక్కురీతుల జటాధారణము చేయువారు, గడ్డములను పెంచి పెక్కురకముల వానిని పరిష్కరించువారు. బ్రాహ్మణులు కొందఱు శిరోజములను పెంపక దగ్గఱగ కత్తిరించెదరు. యతులును, బ్రాహ్మణులును సూత్రాకృతి యైనయజ్ఞోపవీతమును గాని, దానికి బదులుగ యజ్ఞోపవీతధారణపద్ధతిని కృష్ణాజినమును గాని ధరించుచుండిరి. యతులు మలయాళదేశీయులపద్ధతిని దోవతిని గట్టువారు. బ్రాహ్మణులలోఁ గొంద ఱంగవస్త్రములను పోఁగాలివఱకే వచ్చునట్లు కట్టుటయు శిల్పములఁ జూపఁగలము.

బౌద్ధభిక్షువులు ముండితశిరస్కులు. కమికులపద్ధతిని లోపల దోవతిని ధరించి, పైని యజ్ఞోపవీతధారణపద్ధతిని చీవరముదురుకు నుండు 'సంఘాటి' ని వల్లెవాటుగ ధరియింతురు. వీ రొక్కొకప్పుడు గాంధారపద్ధతి నీసంఘాటి కొంత లంతరయుఁ గప్పునట్లు ధరించుటయుఁ గలదు. వీరు భూషణరహితులు. శిల్పులు బౌద్ధభిక్షువులను శ్రోత్ర ప్రకారహితుఁ డయినబుద్ధునివలెనే చెక్కుచుండిరి.

యోధులు శిరస్త్రాణములను ధరించుచుండిరి. యోధులకు భూషణము లుండెడివికావు. వీరు దోవతిని ముంగాలు పొడగువిడిచి కట్టి పైజామాలవలెఁ గానవచ్చునట్లు ధరించుచుండిరి. ఒక్కొక్క కాలిపంటునకు నడుమునకు కొంచెము పొడవును మూఁడు పిడికిడివరుసలుగ చుట్టి కట్టినవట్టీలను, వేఁటకట్టువలె 'కత్తిరికోలు' విధమున ధరించినవట్టీలను ఉండెడివి. నడుమునకుఁ జట్టి కట్టినమూఁడు వరుసలవట్టీలను, ముందుభాగమున 'కత్తిరికోలు' విధమున ధరించిన వట్టీలను ఆకాలపుశాసనములలో లాంఛనములుగఁ గమనించము. సేనా

అమరావతీస్తూపము

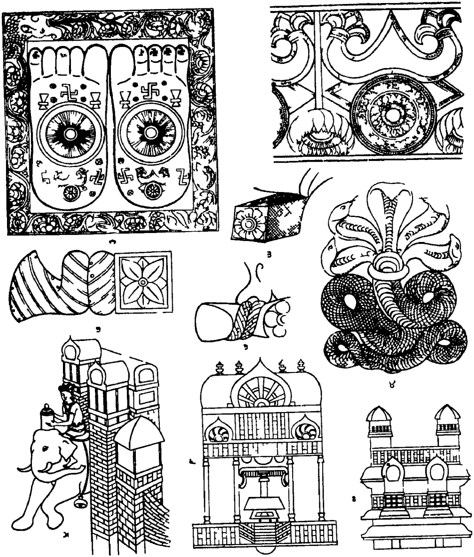
అమరావతీశిల్పములనుండి ఉష్ణీష వేణీబంధాలంకారములు

అమరావతీస్తూపము

[illegible]

అమరావతీస్తూపము

౧ బుద్ధపాదములు
౨ త్రిశూలవ
౩ కర్ణాభరణములు
గము

ప్రాగ్ద్వారము
౬ అశ్వశ్రీ
౪ విమానవ

అమరావతీస్తూపము

అమరావతీశిల్పములనుండి కేశబంధాలంకారములు

వతులు ప్రభువులకూడిరిగ వేషధారణము చేసి అశ్వారూఢులు అయి యుండువారు. అమరావతీప్రాంతమున నాంధ్రరాజాస్థానములయందు విదేశీయయోధులుకూడ నుండిరని అమరావతీశిల్పమున వారికి దీర్చిన దుస్తులనుబట్టి యూహింపవచ్చును. ఈ విదేశీయయోధులు పొడుగయిన యంగీలను తొడుగుచుండిరి.

విదేశములనుండి స్థానిక రాజాస్థానములకు వచ్చు రాయబారులను వారు ధరించు పొడుగయిన కంచుకములనుబట్టి వేర్పఱచి చూపవచ్చును. వీరు ధరించుదోవతిమీఁద కంచుకము పొడుగాటిదయినను వచ్చును. వీరు నడుమునకు కటిబంధమును ధరించి యందునుండి ఖడ్గము వ్రేలవేయువారు. ఈ రాయబారులలోఁ గొందఱు టోపీలు నుంచుకొను, కొందఱు కుంచెలు.

దాసజనము మోకాళ్లు దాఁక చిన్నపంచె కట్టి నడుమునకు దట్టీలు చుట్టుచుండిరి. సేద్యము సేయునప్పుడు కృషీవలులు పంచె కచ్చపెట్టి వెనుకకు విఱిచి కట్టువారు.

ఎమితిరగకారు దు... లి ప్రతివారు ధరించి కొంచెముగ లగ్గ, ప్రక్కలఁగా దీర్పుచుండిరి.

కటిభాగమునకు పైని నగ్నులుగఁ జూపఁబడినను దిగువభాగము స్త్రీలకు నూర్వస్త్రధారణ ముండెడిది. స్త్రీలు బహువిధాభరణభూషితలు. వీరికర్ణములకు కుండలములు, చేతులకు కంకణములు, యూరములు, మెడలో హారములు, నడుమునకు మేఖలలు, కాలికి నూపురములు నుండెడివి. కొన్నికొన్ని స్త్రీచిత్రములకు కాలి కొక్కొక్క నూపురమును, రెండే నూపురములు మాత్రమే యున్నవి. చాలజతల నూపురములతో గొప్పస్త్రీచిత్రములుగూడ అమరావతీశిల్పమునఁ గానఁగలదు. ఇట్టినూపురములలోఁ గొన్నిటి నవ్యములుగూడఁ గలవు. నేఁడు దక్షిణహిందూదేశమునందలి యాంధ్ర, కర్ణాట, తమిళ, మలయాళదేశములందలి స్త్రీ లెన్నోవిధముల కేశాలంకారములను బహిష్కార మొనర్తురో యన్ని విధములు, ఇంక నంతకన్నెక్కువ రీతుల నమరావతీస్త్రీలు కేశపాశములను బాగుగ పరిష్కరించుకొనుచుండినట్లు అమరావతీశిల్పచిత్రములనుబట్టి తెలియఁగలదు. రాణులు, గొప్పయింటి యాఁడుబిడ్డలును పాపటబొట్టువలె నడుమనొసటిమీఁదికి వ్రేలాడు కొకవిధమయిన యాభరణమును ధరించుచుండిరి. కేశములు పూలదండలను ధరించుటకూడఁ గలదు. అమరావతీశిల్పమునఁ దీర్చిన స్త్రీలు గొప్పవారయినది, కొలఁదివారయినది వారివేషభూషాదులనుబట్టియే నిర్ణయింపవచ్చును.

అమరావతీశిల్పమునఁ గానవచ్చు స్త్రీప్రతిమలను గాంచినచో నాకాలపుస్త్రీలు సౌందర్యము, శృంగారములమీఁద నెంతటిలక్ష్యముంచువారో విశదము కాఁగలదు. అమరావతీశిల్ప మాంధ్రభూమికి గౌరవమును కూర్చింది. ఆంధ్రులకు కీర్తిప్రతిష్ఠలను సముపార్జించినది. అధునికపశ్చిమదేశసంస్కృతులు సౌందర్యాలంకారములవిషయమునఁ గల్పించిన ప్రతిపరిణామములు ఇప్పటికి రమారమి రెండువేల సంవత్సరముల క్రిందట కళాశాస్త్రి విలసిల్లిన అమరావతి ఆంధ్రశిల్పమందే నయనగోచరమగుట ఆశ్చర్యజనకముకదా!

[టి. యన్. రా.]

ప్రమాణగ్రంథములు

Burgess — Topes of Amaravati and Jaggayyapeta

Fergusson — Tree and serpent worship

T N Ramachandran — Goli Sculptures

R Chanda — Some unpublished Amaravati inscriptions (Ep Ind , Vol xv, p 258)

అమరావత్యమామహేశ్వరశతకము — విశ్వనాథ కామయ్యకృతము. తెలుఁగులో వ్రాయఁబడిన శివస్తోత్రము.

అమరి, మైకేల్ (క్రీ.శ. ౧౮౦౬–౧౮౮౯) — ఇటలీదేశపు చరిత్రకారుఁడు, ప్రాచ్యభాషావేత్త, రాజకార్యధురంధరుఁడు. ఇతఁడు ౧౮౩౮ లోను, ౧౮౪౨ లోను చరిత్రగ్రంథములను గొన్నింటిని ప్రకటించెను. సిసిలీసంబంధముగ నితఁడు వ్రాసినగ్రంథమునందలి రాజకీయాభిప్రాయములవలన నితఁ డప్పటి ప్రభుత్వమువారి ఆగ్రహమునకు గుఱియయ్యెను. ఆగ్రంథము వాఁడు ఫ్రాన్సులోని పారిసుపట్టణమునందు మాఱుపేరుతో ప్రకటించెను. ౧౮౪౮ లో సిసిలీదేశమున ప్రజలు తిరుగఁబడినప్పుడు దానికి ప్యారిసునుండి వచ్చెను. కొన్ని సంవత్సరములవఱకును విద్యాప్రసంగములతో కాలము గడపుచుండెను. దేశోద్ధారకుఁడైన గ్యారిబాల్డితోఁ గలసి దేశసేవ చేయవలెనని యాతఁడు ౧౮౬౦ లో మరల ఇటలీదేశమునకు వచ్చెను. ౧౮౬౧ లో సెనేట్‌సభాసభ్యుఁడాయెను. ౧౮౬౨ లో కొంతకాలము విద్యాశాఖకు మంత్రిగ నుండెను. కొన్ని సంవత్సరములవఱకును పైసాలోను, తరువాతను ఫ్లారెన్సులోను అరబ్బీభాషకు మహోపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను.

అమరుకకావ్యము — నాయికానాయకుల శృంగారచేష్టలను వర్ణించునట్టి యొకచిన్న సంస్కృతశతకము. ఇది అమరుకుఁ డను కవిచే రచియింపఁబడెనని కొందఱందురు. మఱికొందఱు శంకరాచార్యులు కామశాస్త్రము నభ్యసించునిమిత్తము తనశరీరమును విడిచి యొకచోట నుంచి చనిపోయిన అమరుకుఁ డనురాజుయొక్క శరీరములోఁ బ్రవేశించి ఆతనిభార్యలతో విలాసంబున నలంపుకాలంబున వ్రాసినట్టికావ్య మిది యని చెప్పుదురు. ఈ యమరుకుఁ డెవఁడో నిశ్చయముగఁ దెలియలేదు. ౯ వ శతాబ్దియం దుండిన ఆనందవర్ధనాచార్యుఁడు తనధ్వన్యాలోకమను అలంకారగ్రంథమునందు నిందలి శ్లోకములు నుదాహరించుటచే నీయది యంతకుఁ బూర్వము రచింపఁబడినదని మన మూహింపవచ్చును.

ఇంకను పై అర్జునదేవ, రుద్రదేవ, సూర్యదాస, శేషరామకృష్ణ, పెదకోమటివేమభూపాలాదిరచితము శైవవ్యాఖ్యానంబులు పెక్కులు కలవు వీనిలో పెదకోమటివేమభూపాలుఁడు కొండవీటిలో క్రీ శ ౧౪౦౦-౧౪౩౪ వఱకును రాజ్యము చేసినరెడ్డిరాజు

ఈ కావ్యమును కాశ్యపాక వెంకటేశ్వరదీక్షితులకుమారుఁడైన తిరువెంగళప్ప తెనిఁగించియున్నాఁడు [1] ఈభాషాంతరమందలి పద్యములు రసవంతములుగ నున్నవి ప్రతిపద్యమునకును పూర్వము వ్యాఖ్యానోక్తభావములో వచనరూపమైన యవతారిక గలదు గీనికి సీస పద్యములతో చేయఁబడిన మఱియొక భాషాంతరము గానవచ్చుచున్నది. కాని, అది యంత సరసముగ లేదు గ్రంథకర్త యెవఁడో తెలియదు [2] దీనికి తెనుఁగున ప్రతిపదార్థము వ్రాసి వేమభూపాలుని వ్యాఖ్యానముతో నిడవలు బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు ప్రకటించియున్నారు

అమరేశ్వరుఁడు — ఒకయాంధ్రకవి ఇతనికావ్య మిద్దియు నిప్పుడు కానరాకున్నను ఒకప్పుడీతఁడు గొప్పయాంధ్రకవిగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నట్లితని నితరకవులు స్తుతించుటచే దెలియుచున్నది ఇతనిని మొట్టమొదట స్తుతించినవాఁడు ఛందస్సును రచించిన అనంతామాత్యుఁడు తనచే రచింపఁబడిన 'భోజరాజీయము'నందుఁ బూర్వకవులను స్తుతించుచు 'శే, రన్నిక కెక్కి నట్టియమరేశ్వరుఁ నలఁతు' నని చెప్పెను అనంతామాత్యుఁడు పదునైదవశతాబ్దిమధ్యమునందు (క్రీ శ ౧౪౩౫) నుండినవాఁడు (చూడుఁడు, అనంతామాత్యుఁడు) కావున నమరేశ్వరుఁడు ౧౩ లేక ౧౪-వ శతాబ్దిగాఁడై యుండవలెను 'శ్రీరామాభిరామము' అను గ్రంథమునందు వల్లభరాయకవి 'చిమ్మపూఁడి యమరాధిపుఁ డన్నమ సత్కవీశ్వరుల్' అని చెప్పి యీతనిని గొప్పకవులలోఁ జేర్చెను వల్లభరాయనికాలము క్రీ శ ౧౪౩౦ అని యందురు [3] ౧౬ వ శతాబ్ది యంతమువాఁడైన బట్టుమూర్తి 'నరసభూపాలీయము'నందు నితనిని 'శ్రీనాథునిపదప్రౌఢి భారతికుద్ధి, యమరేశ్వరునిమహాప్రయుక్తివృష్టి' యని మహాకవులతో సాటిగఁ బొగడియున్నాఁడు ఇట్లేని పూర్వకాలమునందు నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథాదులతో సమానముగ స్తుతింపఁబడుచుండెను పదునాఱవశతాబ్దియంతమువఱకు నితనిచే రచింపఁబడిన 'విక్రమసేనము' అను కావ్యము వాడుకలో నుండినట్లు స్పష్టమగుచున్నది పదునాఱవశతాబ్దివాఁడగు జగన్నాథకవి యనునాతఁడు వేఱువేఱుకవులవర్ణనములను సంగ్రహించి ప్రబంధరత్నాకర మన్నకావ్యము నొకదానిని సమకూర్చెను [4] అందు నమరేశ్వరుని 'విక్రమసేనము' లో నుండి ౫౦ పద్యములకంటె నెక్కుడు పద్యము లుదాహరింపఁబడినవి ౧౮-వ శతాబ్దిమధ్యమునం దుండిన కూచిమంచి తిమ్మకవిరచితసర్వలక్షణసారసంగ్రహమునం దమరేశ్వరుని విక్రమసేనమునుండి రెండుపద్యము లిచ్చియున్నాఁడు అతఁడీగ్రంథమును స్వయముగఁ జూచియే వ్రాసెనో లేక యితరగ్రంథములందుండి గ్రహించెనో ? ఎట్లయిన నేమి యీ మహాకవియొక్క విక్రమసేనకావ్యము ౧౮-వ శతాబ్దినుండి తెలుఁగుదేశమున లోపించినది ప్రబంధరత్నాకరములో నిందుండి ౫౦ ౬౦ పద్యము లీయఁబడినను అన్నియు వర్ణనములు గనుక, గ్రంథవిషయము గుఱించి కాని, యందలి నాయికా నాయకులను గుఱించి కాని యేమియుఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేదు

అమర్షణుఁడు — (మా సం) శ్రీరామచంద్రుని పుత్త్రుఁడైన కుశునిసంతతివాఁడైన నఘునివంశమునందుఁ బుట్టినసంధి యమరాజుయొక్క కుమారుఁడు ఇతనిపుత్త్రునిపేరు మహాస్వంతుఁడు

అమరుకుఁడు — శుక్రాచార్యునియొక్క యిద్దఱు పుత్త్రులలో రెండవవాఁడు

అమల — వైవస్వతమన్వంతరమందలి అత్రిఋషియొక్క కన్య ఈమె మిక్కిలి బ్రహ్మనిష్ఠ గలది

అమలపాడు — గంజాంజిల్లా తెక్కలి తాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౩,౧౫౪ (౧౯౩౧)

అమలానందుఁడు — ౧ అనుభవానందుని శిష్యుఁడు ఇతఁడు 'శాస్త్రదర్పణము' (బ్రహ్మసూత్రములపై భాష్యము) అను గ్రంథమును రచించెను అమలానందుఁడు ౧౩ వ శతాబ్దివాఁడు కృష్ణయాదవుని యాస్థానమున నుండెను

౨ క్రీ శ ౧౨౪౭-౬ సంవత్సరమున దేవగిరిని పాలించిన కృష్ణభూపాలుని సమకాలికుఁడు శంకరాచార్యులవారు వ్రాసిన వేదాంతసూత్రభాష్యమునకు భామతి యనుటీక గలదు దీనిని రచించినవారు వాచస్పతిమిశ్రులు ఈభామతి మరల వ్యాఖ్యానరూపముగ నమలానందుఁడు వేదాంతకల్పతరువను గ్రంథమును లిఖించెను ఈయన గొప్పవేదాంతి

అమలాపురము — ౧ (గ్రామము) అమలాపురము తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము జనసంఖ్య ౧౫,౧౬౩ (౧౯౩౧).

1 Triennial Catalogue of Manuscripts in the Oriental Manuscript Library, Madras 1910-11 to 1912-13

2 Ibid, R No 17 లైబ్రరీలోని నెంబరు ఆ ౪౧౪

3 బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు శ్రీరామాభిరామమును ప్రకటించి యందలిపీఠికలో 'ఈ గ్రంథము క్రీ. ౧౪౩౦ లోఁగా రచితమైనది' అని వ్రాసినారు కాని యీకవికాల మింకను నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనవలసియున్నది

4 ఈ గ్రంథముయొక్క ప్రతి తంజావూరుపుస్తకభాండాగారమునం దున్నది

అందు మగవాండ్రు ౪,౫౯౧; ఆడువాండ్రు ౪,౫౯౨, హిందువులు ౧౮,౨౦౮ మహమ్మదీయులు ౬౫౧, క్రైస్తవులు ౨౪౪. ఇక్కడ నుండు అధికారులు.— తహసీల్దారు, స్టేషను సబ్ మాజిస్ట్రేటు, డిస్ట్రిక్టు మునసబు, సబ్ రిజిస్ట్రారు ఇచ్చట ఒక పోలీసుస్టేషను, రాదారి బంగళా, స్వదేశాలకై పోవువారి విశ్రాంతిగృహము, లోకల్ ఫండు ఆసుపత్రి, హైస్కూలు కలవు ఇది రాజమహేంద్రవరమునకు ఆగ్నేయదిక్కున ౩౫ మైళ్లదూరమున ముఖ్యమయిన కాలువమీఁద నున్నది

౨ (తాలూకా). తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని ఒక తాలూకా దీనివిస్తీర్ణము ౩౬౪ చదరపుమైళ్లు. ఇందు మొత్తముమీఁద ౧౦౪ గ్రామములు కలవు వానిలో ౯౬ గవర్నమెంటు గ్రామములు, ౨౪ జమీందారీ గ్రామములు, ౬ ఈనాం గ్రామములు ఈతాలూకా ఒక త్రిభుజమువలె నుండును. గోదావరీశాఖలైన వశిష్ఠ, వైనతేయము, గౌతమి యను నదులకును, సముద్రమునకును నడుమ నున్నది ఇందు నగరములంకయుఁ గలదు ఇది యంతయు గోదావరీనదియొక్క మధ్యడెల్టాలోనిభాగము ఈ తాలూకాలోని విశేషభూములు పంటకు మిక్కిలి అనుకూలమై వచ్చునట్టి ఒండుభూములు ఇందలి జనసంఖ్య ౨,౫౯,౦౫౯ (౧౯౩౧) వీరిలో ౧,౨౬,౦౧౯ మంది పురుషులు, ౧,౩౩,౦౪౦ మంది స్త్రీలు గోదావరిజిల్లాలో అన్ని తాలూకాలకంటె నిందు ఎక్కువ జనసమ్మర్దము కలదని చెప్పవచ్చును. ఇందలిజనులలో ౩,౦౦౩గురు మహమ్మదీయులు, ౯౮౩ మంది క్రైస్తవులు, మిగిలినవారందఱును హిందువులు

ఇందలి పల్లపుభూము లన్నియు కాలువ పాఱుదలవలన ఫలించును. అయినను అచ్చటచ్చట బావులక్రిందను వ్యవసాయము చేయు నాచారము కలదు. పురాతనకాలమునుండియు ఈ తాలూకాలో పెద్దపెద్దబావులక్రింద తోఁటలు పెంచదగినవి పండించు నాచారము కలదు కొన్ని పురాతనములైన బావులను జైనులబావు లని, రెడ్ల బావు లని అచ్చటి జనులు వాడుదురు. పూర్వకాల మిచ్చట జైనులు నివసించి రని చెప్పెదరు అచ్చటి జనులు ఈదేశము పాంచాలదేశ మనియు, అమలాపురము దానికి రాజధానిగ నుండె ననియు చెప్పుదురు కాని భారతమునందు వర్ణింపఁబడిన పాంచాలదేశ మిది గా దనుట నిశ్చయము ఈ తాలూకాలో వ్యవసాయమే ముఖ్యవృత్తి ఇదివఱకు దేవాంగులు బట్టలను నేసి యితర దేశములకుఁ బంపుచుండెడి. కాని కొండమూడిలంక రేవుయొక్క ప్రముఖత తగ్గినప్పటినుండియు ఈ వ్యాపారము నశించినది. కొండమూడి లంకలో ౧౭౫౧-వ సంవత్సరమున ఈస్టు ఇండియా కంపెనీవారు వర్తకము నిమిత్తము ఒకగిడ్డంగి (Factory) కట్టిరి ఫ్రెంచి వారు దానిని ౧౭౫౭ లో తమ స్వాధీనము చేసికొనిరి. కొంతకాలము యుద్ధానంతరమున మరల నది కంపెనీవారి స్వాధీన మయ్యెను. పిమ్మట నవ్యనదియొక్క క్రమముగ నచ్చటి వర్త కము తగ్గిపోయెను ఈ తాలూకాలోని అంబాజీపేట అను గ్రామమునందు పశువులసంత జరుగుచుండును ఈ ప్రాంతమును ఆంధ్రులు సాధారణముగ కోనసీమ యందురు ఇందలి పేరూరు అను గ్రామమున మిక్కిలి పూర్వకాలమునందు ద్రావిడ బ్రాహ్మణులు కొందఱు వచ్చి నివసించిరి వారిని పేరూరుద్రావిడు లందురు పేరూరు, ఆత్రేయపురము అను గ్రామములలో జైనులకు సంబంధించిన జీర్ణ శిలాశాసనాదులు కలవు

౩ బళ్లారిజిల్లా కుడ్లిగితాలూకా యంపలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౩

౪ విశాఖపట్టణము జిల్లా గొలుగొండ తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౩౩౨ (౧౯౩౧).

అమలుఁడు — దుష్టబుద్ధి యనుమంత్రియొక్క కనిష్ఠపుత్త్రుఁడు (చూడుఁడు, చంద్రహాసుఁడు).

అమల్ నామా — హిందువులలోని చిత్రగుప్తుఁడు లోకులవారింబోలె ముసల్మానుదేవతలలోఁ గొందఱు సంసారములోని సకలకార్యములజాబితాలను వ్రాయువారు గలరు ఈలాగున వీరు వ్రాయువృత్తాంతమునకే అమల్ నామా యని పేరు

అమల్ నేర్ — ౧ (గ్రామము) బొంబాయిరాజధాని, తూర్పుఖాందేశ్ జిల్లాలోని అమల్ నేర్ తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము జనసంఖ్య ౧౦,౨౯౮ ఇచ్చట ఒకమునిసిపాల్టీ కలదు ఇక్కడ ధాన్యవర్తకము అధికముగా నుండును ఇక్కడ రెండు ప్రత్తిఫ్యాక్టరీలు గలవు సఖారాంబావా యను ఒకమహాత్ముఁడు ౧౭-వ శతాబ్దిలో నిచ్చట నుండెను ఆతనిపేర నొకదేవాలయ మున్నది మే నెలలో ప్రతిసంవత్సరమును ఉత్సవము జరుగుచుండును ఇచ్చట నొక సబ్ జడ్జికోర్టును, ఒక ఆసుపత్రియు, రెండు బాలురపాఠశాలలును, ఒక బాలికాపాఠశాలయుఁ గలవు

౨ (తాలూకా) బొంబాయిరాజధాని, తూర్పుఖాందేశ్ జిల్లాలోని ఒకతాలూకా విస్తీర్ణము ౫౨౭ చదరపుమైళ్లు గ్రామములసంఖ్య ౨౨౭ జనసంఖ్య ౧,౧౧,౭౯౩ భూమిశిస్తు రు ౩,౪౦,౦౦౦ సెస్సులు రు ౨౩,౦౦౦ తపతీనదియు, దానియుపనదులగు బోరి, పాంఝ్రానగులును ఈతాలూకాలోనిభూములకు జల మిచ్చును ఇచ్చటిశీతోష్ణస్థితి ఆరోగ్యకరమైనది. వర్షపాతము సంవత్సరమునకు ౨౩ అంగుళములు.

అమవసువు — పురూరవునికొడుకు వీనికి విజయుఁ డని నామాంతరము కలదు.

అమానిగంజ్ హాట్ — బంగాళరాజధాని యశోహర్ జిల్లాలోని ముఖ్యమైన పట్టువర్తకస్థలము ఇచ్చట విశేషజనులు కాపుర ముండరు గాని చుట్టుపట్టులనున్న ముర్షిదాబాదు, రాజషాహి

జిల్లాలలోనుండి వర్తకులు పట్టుపురుగులనిమిత్తము పట్టుదారములనిమిత్తము వచ్చుచుండెదరు ఎక్కువగా వర్తకము జరుగుదినములలో ఒకసంతదినమున లక్షరూపాయలవర్తకము గూడ జరుగును.

అమానిగుడిపాడు — కర్నూలుజిల్లా మార్కాపురంతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౪౦౦ (౧౯౩౧)

అమానిచిరువెళ్ల — నెల్లూరుజిల్లా ఆత్మకూరు తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౨౧౧

అమానిజమ్మలమడక — గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౩౩౬ (౧౯౩౧)

అమారదాసు — సుప్రసిద్ధ యగు దుర్గావతిరాణి మామగారు ఇతనికండ్రి యుగ్గునదాసు సమువాడు అర్జునదాసువకు కొడుకునో సరిపడలేగు అమారదాసు తండ్రిని జంపి రాజ్యమాక్రమింపకొనవలయు నని ప్రయత్నము చేసి యోడిపోయెను తరువాత మరల నెట్లో తప్పించుకొని తనతండ్రిపక్షమునే చేరియున్నవరపింగదేవు నాశ్రయించి రాజ్యమును సంపాదించుకొనెను ౧౫౭౬-వ సంవత్సరములో అమారదాసు ఢిల్లీచక్రవర్తియగు బహదూరుషాకు యుద్ధమున సాయపడి 'సంగ్రామషా' యనుబిరుదమును బొందెను

అమారెడ్డిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా కోవూరు తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౪౯౩ (౧౯౩౧)

అమార్గసంధుండు — ఒక బ్రాహ్మి (చూడుడు, శృగువు)

అమాల్ — బొంబాయిరాజధానిలోని ఒకచిన్నసంస్థానము దీనివైశాల్యము ౨౦౦ చ మైళ్లు ఆదాయముమాత్రము రు ౩ వేలే జనసంఖ్య ఇంచుమించుగ ౫ వే లుండును ఇందలిప్రజలలో చాలమంది భిల్లులు

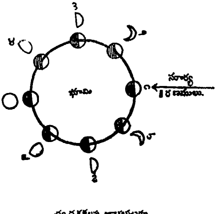
అమాల — బొంబాయిరాజధానియందలి ఒక మిక్కిలి చిన్నసంస్థానము

అమావసువు — పితృదేవతలలో నొకఁడు ఇతఁడు మంచి ఇంద్రియనిగ్రహము గలవాఁడు ఇతనినిజూచి యొక్కిండికథ కలదు — అచ్ఛోద యనునామె యొకపితృదేవతమానసపుత్రిక, అమావసువును వలచి యతనిని లోఁబఱచుకొనవలయు నని ప్రయత్నించెను కాని యాప్రయత్నము వ్యర్థ మయ్యెను అమావసు నామెను నిరాకరించివైచెను ఈసంగతి తక్కినపితృదేవతలు విని యతని ప్రవర్తనలకునకు మెచ్చి యచ్ఛోద నతఁడు నిరాకరించినదినము

తమకు ముదిన మని నిర్ణయించుకొని అమావసువు పేర నానాఁటికి అమావాస్య యని పేరిడిరి

పితృదేవతలు అచ్ఛోదను మర్త్యలోకమున జన్మింపుమని శపించిరి ఆకారణమున నామె మత్స్యగంధియై (సత్యవతి) యీలోకమునఁ బుట్టినది

అమావాస్య — ఈ శబ్దమునకు అమావస్య అనియు రూపాంతరము గలదు సూర్యచంద్రులకు పూర్వ, పశ్చిమాంతర మేమియు లేక వారిద్దఱును ఒక్కకోట నుండుకాలము ఇదియే కృష్ణపక్షమందలి ౧౫-వ తిథి ఈదినమున చంద్రుఁడు కానరాఁడు చంద్రునికళలు బహుళపాడ్యమినుండి తగ్గుచు తగ్గుచు అమావాస్యనాఁటికి పూర్తిగ లోపించును శుద్ధపాడ్యమినుండి హెచ్చుచు పూర్ణిమనాఁటికి పూర్తియగును ఈవిధముగ చంద్రకళలు హెచ్చుటకును తగ్గుటకును కారణములు విచారింతము చంద్రునకు స్వతస్సిద్ధమైన తేజస్సు లేదు భూమివలెనే అతఁడును సూర్యునితేజస్సుచలననే ప్రకాశించును చంద్రునియొక్క యేభాగమునందు సూర్యకిరణములు పడునో యది ప్రకాశవంతముగను, మిగిలినభాగము చీకటిగను ఉండును గోళాకారముగ నున్న చంద్రుని అర్ధభాగముమీఁద సూర్యుఁ డెప్పుడు ప్రకాశించు చుండును, చంద్రుఁడు భూమి చుట్టును, తన చుట్టును తిరుగుచుండుటచే ప్రకాశవంతమైన ఆతని భాగ మంతయు మనకు అన్ని సమయములందును కానరాగు మనకు కనఁబడుచుండుకలభాగమును అనుసరించి చంద్రబింబము మన కొకప్పుడు చిన్నదిగను ఒకప్పుడు పెద్దదిగను కనఁబడుచుండుటయు, నొకప్పుడు

చంద్రకళల ఆకృతులు

కనఁబడకుండుటయు తటస్థించును. ఈ పైపటముయొక్క సాహాయ్యమున చంద్రునికళల వృద్ధిక్షయములు తెలిసికొనవచ్చును

ఈ పటమునందు చంద్రునియొక్క ఎనిమిది రూపములు చూపఁబడినవి ఈ యెనిమిదియు నెలలోని ఎనిమిదితిథులను సూచించును ౧ అమావాస్య, ౫ పూర్ణిమ, ౨ శుద్ధతదియ, ౬ బహుళతదియ, ౩ శుద్ధ అష్టమి, ౭ బహుళాష్టమి, ౪ శుద్ధ ద్వాదశి, ౮ బహుళద్వాదశి

ఈ పటము అర్థమగుటకు నడుమ నున్న దని అను కొనుఁడు కత్తిరింపబడి నిర్దేశింపుట కడుపు రమున సూర్యుఁ డున్నాఁ డనుకొనుఁడు. ౧-వ స్థానమందు చంద్రుఁడు భూమికిని అనఁగా మనకును, సూర్యునకును నడుమ నున్నాఁడు కావున వెలుగురుగల చంద్రార్ధభాగము మనకు మఱుఁగై చీకటిగల యర్ధభాగమే భూమి వైపు తిరిగియుండును ఇట్లు మనకు చంద్రుఁడు కనఁబడఁడు ఇగి అమావాస్యదినము అక్కడినుండి చంద్రుఁడు బయలుదేఱి వెళ్లిన కొలఁదియు వెలుఁగురుగల చంద్రార్ధభాగములోని కొంచెముకొంచెము భాగము దినదినము మనకు కానవచ్చుచుండును

౨-వ స్థానమునందు ౪ దినము లైనతరువాత చంద్రుఁ డుండుట తటస్థించి బింబములో సాలుగవవంతు మనకు ప్రకాశవంతముగాఁ గానవచ్చును ఇదియే శుద్ధతదియ విదియ చవితి జరుగుచున్నకాలము. ౩-వ స్థానమునందు చంద్రునియొక్క వెలుఁగురు భాగములో మనకు సగము కనఁబడుటవలన చంద్రబింబము సరిగ సగము కనఁబడును ఇది శుద్ధసప్తమి గాని అష్టమి జరుగుచున్న కాలము ౪-వ స్థానమందు చంద్రబింబము రమారమి మూఁడువంతులు కానవచ్చును. ౫-వ స్థానమునకు చంద్రుఁడు వచ్చినప్పుడు భూమి చంద్రునకును సూర్యునకును నడుమ నున్నందున వెలుఁగురుగల చంద్రార్ధభాగ మంతయు మనకుఁ గానవచ్చును ఇదియే పూర్ణిమతిథి ౫-వ స్థానమునుండి చంద్రుఁడు ౧ వ స్థానమునకుఁ బోవుకాలము కృష్ణపక్షమనిపించుకొనును ఈ పక్షమునందు చంద్రునికళలు తగ్గుచు అమావాస్యనాఁటికి పూర్తిగ పోవు నని పటములో ౬,౭,౮,౧ అంక ములయొద్ద నున్న చంద్రబింబాకారములవల్ల సూచింపఁబడినది

అమావాస్యశాండిల్యాయనుఁడు — వంశ బ్రాహ్మణమునందు అంశుధనంజయుని గురువుగఁ జెప్పఁబడినవాఁడు

అమానీస్ (లేక అమాసిస్, క్రీ. పూ. ౫౭౦-౫౨౬)— ఈజిప్టుదేశపురాజు ఇతని ప్రభుత్వకాలమున ఈజిప్టుదేశము మిక్కిలి వైభవము ననుభవించినది. గ్రీసుదేశముతో వర్తకము ప్రారంభించెను గ్రీసుదేశప్రభువులను వివాహమాడెను పోలిక్, క్రీసస్, పైతగోరస్ అనువారిలో ఇతనికి స్నేహ ముండెనట.

అమిత — ఈపేరు మహాసత్త్వవంశములోనివాఁడగు శిలా కాఁడు చక్రవర్తి సుప్రబుద్ధుని (శాక్యసుప్రబుద్ధుని) ధర్మపత్ని. భద్రశాక్యాన, దేవదత్తు అని యీమె కిరువురు కుమారులు గలరు.

అమితగతి — పేరందిన యొకదిగంబర జైనపండి తుఁడు, పశ్చిమోత్తర మాళవదేశమును పాలించినముంజరాజుకాలమువాఁడు ఈరాజు క్రీ శ ౯౭౪-వ సంవత్సరమున రాజ్యమేలినట్లు నిదర్శనములు కలవు. మఱియు నమితగతిరచించిన 'సుభాషితరత్నసందోహము' 'ధర్మపరీక్ష' యను రెండుగ్రంథములును వరుసగ క్రీ శ ౯౯౪, ౧౦౧౪ సంవత్సరములలో రచించినట్లు తెలియుచున్నది ఈకారణము లనుబట్టి యీపండితుఁడు ౧౦-వశతాబ్ది కడపటిదినములలోను, ౧౧-వశతాబ్ది మొదటిదినములలోను ఉండినవాఁ డని మనము నిశ్చయించుకొనవచ్చును

ముంజరాజు ఇతనిని తనయాస్థానమున నుంచుకొని, మిగుల సన్మా నించెను ఆయాస్థానములోని పండితులలో నితనిదే యగ్రస్థాన మన వచ్చును

ఇతనితలిదండ్రులపూర్వికాని, సితమునుగూర్చికాని తెలిసి కొనుటకుఁ దగుసాధారము లేవియు లేవు జైనమతమునకుఁ జెందిన 'మాథుర'శాఖను ఇతఁ డాచార్యుఁ డయ్యెను అమితగతిరచించిన గ్రంథము లెన్ని యున్నవోకూడ తెలియదు ఇప్పటికి లభించినవి మూఁడు (౧) శ్రావకాచారము, (౨) సుభాషితరత్నసందోహము, (౩) ధర్మపరీక్ష

అమితాభుఁడు — పంచధ్యానిబుద్ధులలో నితఁడు నాలుగవవాఁడు. ఇతఁడు సుఖావతి యనుపేరుగల పశ్చిమస్వర్గమున కధిపతియై శాంతముగ ధ్యానముచేయుచు నివసించుచుండు నని బౌద్ధుల విశ్వాసము భద్రకల్ప మను పేరఁబరఁగు వర్తమానకల్పమున కితఁ డధి దైవము సృష్టిచేయుట కాని, యితరకార్యకరణము కాని యీతని

అమితాభుఁడు

పనులు కావు అది యీతనితోఁబోధిసత్త్వుఁ డగుపద్మపాణిపనులు ఇతని రెండుహస్తములును ధ్యానముద్రాంకితము లయి తొడమీఁద నుండును. ఇతఁడు రక్తవర్ణుఁడు, మయూరద్వయవాహనుఁడు ; పద్మ లాంఛనుఁడు, ఋ, రక్తవర్ణ, రసనేంద్రియాకారకుఁడు.

ఇతఁడు ఉత్తరాపథబౌద్ధదేవతలలోనివాఁడు. హీనయానబౌద్ధమున నితఁడు తెలియరాఁడు. ఈకారణమున సింహళము, బర్మా, సయాములం దీతని పూజ కానరాదు.

అమితాయువు — బౌద్ధమతపరిణామమును తెల్పిపెట్టిన బుద్ధులలో నితఁ డొకఁడు. అపరిమితాయు వనియు నితనికిఁ బేరు గలదు. మహాయానమున హిందూదేశమునం దీతని పూజ యెక్కువగ నుండెనట్లు మహాహిందూదేశమునందలి మహాయానమువారి శీర్ణబౌద్ధాలయములందు దీతని విగ్రహము లధికముగఁ గానవచ్చుటనుబట్టి చెప్ప వచ్చును. ఇతఁడు ప్రజలకు దీర్ఘాయువు నొసంగునని బౌద్ధులు విశ్వసింతురు. ఈకారణమున టిబెత్తుదేశమునందలి బౌద్ధులలో నీతనికి పూజ యెక్కువ. అచ్చట నించుమించుగఁ బ్రతియాలయమున నీతని

అమితాయువు

విగ్రహము కానవచ్చును. అమృతకుండిక యీతనిలాంఛనము. ఇతనిని బౌద్ధులు శాంతముగ నాసీనుఁడయి ధ్యానముచేయు అమితాభబుద్ధుని ప్రతిరూపసాక్షాత్కారముగ తలంతురు. విగ్రహశిల్పమునం దీతనిని గూడ అమితాభునివలెనే చిత్రింతురు కాని వ్యత్యాస మేమన, నితఁ డతనివలెఁగాక, కిరీటధారి, రత్నాదిభూషాలంకృతుఁడు, అమూల్యాంబరవిరాజితుఁడు. ఈతనిహస్తములు ధ్యానముద్రాంకితము లయి తొడమీఁద నుండును. చీనా, జపానుదేశీయులు అమితాయువు నమితాభుని పేరనే పూజింతురు కాని టిబెత్తుదేశీయులు మాత్ర మట్లు కాదు.

అమితాశ్వుఁడు — ఇతనికి బర్హిణాశ్వుఁ డని నామాంతరము గలదు.

అమితౌజుఁడు — భారతయుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమున పోరినరాజు. పూర్వజన్మమున ... అసురునియంశమున జన్మించినవాఁడు (భార, ఉద్యోగ, ౧౬౧).

అమిత్రజిత్తు — (సూ. వం) ఇక్ష్వాకువంశజుఁడైన అంతరిక్షరాజునకు పౌత్త్రుఁడు. సుతపోరాజునకుఁ బుత్త్రుఁడు.

అమిత్రతపనశుష్మిణశైబ్యుఁడు — అత్యరాతి జానంతపియను వానిని చంపినవాఁడు (ఐతరేయ బ్రా, ౮, ౨౩).

అమిదాల — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తణి తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౯౯.

అమిందీవిలంకలు — మద్రాసురాజధానిలోని దక్షిణకన్నడజిల్లాకు సంబంధించిన పశ్చిమ (అరబ్బీ) సముద్రములోని దీవులు. ఇవి అయిదు. వీనిలో నాలుగుదీవులలో జనులు నివాస ముందురు. ఆ నాలుగుదీవుల విస్తీర్ణము ౩ చదరపుమైళ్లు. అవి పశ్చిమతీరమునకు నూటయెనుబది మొదలుకొని రెండువందల మైళ్ల దూరమునం దున్నవి. ఇవి సముద్రముమీఁద ౧౦ మొదలుకొని ౧౫ అడుగుల యెత్తున నుండును.

ఈదీవులు ౨ శతాబ్దములవరకు కన్ననూరుసంస్థానాధీశుల సంరక్షణమునం దుండెను. కాని క్రీ. శ. ౧౭౮౬ లో జనులు తిరుగఁబడి మైసూరివారి యధీన మైరి. క్రీ. శ. ౧౭౯౯ లో దక్షిణకన్నడజిల్లా కంపెనీవారి యధీన మైనప్పు డీదీవులుగూడ వారి ప్రభుత్వములోనికి వచ్చెను. కన్ననూరుసంస్థానాధీశ్వరి యైన బీబీకి నీదీవులక్రింద కంపెనీవారు ౪,౨౫౫ రూపాయ లిచ్చిరి. ఇప్పు డీదీవులమీఁద పోలీసుపనిచేయు అధికారిగ నున్నాఁడు. వానికి మూఁడునెల్లాకు జేలుశిక్ష విధించు నధికారము గలదు. కొన్ని సివిల్ కేసులనుగూడ అతఁడు విచారించును. ఈ విచారణ చేయునప్పుడు వానికి గ్రామము నందలి కొందఱు పెద్దలు పంచాయతీగ చేర్పడి సహాయ్యము చేయుదురు. జనసంఖ్య ౩౮,౧౨.

ఇచ్చటిజనులు చాలవఱకు ముసల్మానులుగా మారినహిందువులు. వీరు మాటలాడునది అపభ్రంశమైన మలయాళముభాష. వీరు మలయాళమునుండియే వచ్చియుందు రని యూహింపఁబడుచున్నది. ఇచ్చటిజనులు సాధుప్రవృత్తిగలవారు, శాంతిప్రియులు, సంతృప్తిగల వారు. గొప్పనేరము లిచ్చట జరుగవు. ఇచ్చట కొబ్బరితోఁటలు విస్తారముగ నుండును. ఇక్కడి యాఁడువాండ్రు కొబ్బరినార, త్రాళ్లు విశేషముగ చేయుదురు.

ఈనారయు, త్రాళ్లును ప్రభుత్వమువారే కొనుదురు గాని యితరులు కొన వీలు లేదు. ప్రభుత్వమువారి దుకాణముల నచ్చటిజనులు వాని వస్తువులనుకూడ ప్రభుత్వమువారు మాత్రము వారికొల్లమువద్దన వెల కట్టుకొందురు. ఈవర్తకమువలననే కన్ననూరు సంస్థానమువారి కియ్యవలసిన ౪,౨౫౫ పోఁగా ౨,౩౮౨ రూపాయల లాభము వచ్చును.

అమిరేకుల — కృష్ణాగోదావరి ... జిల్లా ... తాలూకాయందలి గ్రామము, జనసంఖ్య ౨౩౪.

అమిలి — విశాఖపట్టణముజిల్లా జయపురంతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౧౩.

అమిలేపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా వాయల్పాడు తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౪౧.

అమీ — భక్రాపాగరమునకు ౧౧ మైళ్లదూరమం దున్న యొక గ్రామము. ఇక్కడ భవానీదేవాలయ మున్నది. సతియొక్క శరీరావశేషములు గల ఏఁబదిరెండు పీఠస్థానములలో నిదియు నొకటి.

అమీన్ — స్థానేశ్వరమున కాగ్నేయముగ ౫ మైళ్ళ దూరమునఁగల ఒకమిట్టప్రదేశము. దీనియెత్తు ౨౫-౩౦ అడుగు లుండును. పొడుగు (ఉత్తర-దక్షిణములుగ) ౨,౦౦౦ అడుగులు. ఇచ్చటనే అదితి తప మొనర్చి సూర్యుని కుమారునిగఁ బడసెనట! అచ్చోటికి చక్రవ్యూహ మని పేరు. ఇదియే యభిమన్యుఁడు మరణించినతావు. ఈమిట్టపైని అమీన్ అనుపేరుగల గ్రామ మొకటి యున్నది. ఇందు అదితిదేవియాలయము, అదితికుండమును గలవు. పుత్రసంతానము గావలసినవా రీయదితిదేవి నర్చించి సూర్యకుండమున స్నానమాడి పోవుచుందురు.

అమీనా — మహమ్మదీయమతస్థాపకుఁ డైన మహమ్మదు యొక్కతల్లి, అబ్దుల్లాభార్య, వాహాబ్ కూమార్తె. అప్పటిస్త్రీలలో మిక్కిలి చక్కని దనియు, బుద్ధిశాలిని అనియు, సద్గుణవతి యనియు పేరొందెను. మహమ్మదు పుట్టిన ౬-వ యేఁట, అనఁగా క్రీ. శ. ౫౭౭-వ ప్రాంతమున మృతి నొందెను.

అమీనుపల్లి — అనంతపురంజిల్లా గుత్తితాలూకా యందలి యీనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪౩.

అమీనుపురం — కృష్ణజిల్లా గుడివాడతాలూకా యందలి యీనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౫౨ (౧౯౩౧).

అమీనుబాదా — ౧ గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౨౫౧ (౧౯౩౧).

౨ తూర్పుగోదావరిజిల్లా పిఠాపురం తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౨౭ (౧౯౩౧).

౩ తూర్పు గోదావరి యేజెన్సీ జిల్లా చోడవరంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౨.

అమీన్ అహమ్మద్ — ఇతనికి అమీన్ అహమ్మద్ రాజీ అందురు. ఈతఁడు అక్బరుచక్రవర్తికాలమునందు హఫ్త్ ఇక్లీమ్, అనఁగా సప్తప్రదేశములు అను చరిత్రాత్మకమైన కోశమును వ్రాసెను. సమశీతోష్ణ కటిబంధము (Temperate Zone) నేడు ప్రదేశములుగా విభజించి అం దొక్కొక్కదాని వివరణమును, అందలి ముఖ్యపట్టణమును ఇచ్చుటయే కాక, ఆయాస్థలములందుఁ బుట్టిన ప్రసిద్ధపురుషులయొక్కయు, ప్రసిద్ధకవులయొక్కయు చరిత్రమును వ్రాసియున్నాఁడు.

అమీనగడము — బొంబాయిరాజధాని, విజాపురు జిల్లా, హుంగుందుతాలూకాలోని ఒక గ్రామము. హుంగుందునకు తూర్పున ౪ మైళ్లమీఁద నుండును. జనసంఖ్య ౪,౪౩౮. ఇచ్చట పశువులసంత యొకటి గొప్పగ జరుగుచుండును. సముద్రమునీటినుండి వచ్చు కెంపాయల యొక్కయు, బియ్యము యొక్కయు వర్తకమున కిది ముఖ్యస్థల మైయున్నది.

అమీన్‌భావి — బొంబాయిరాజధానిలోని ధార్వాడ జిల్లాలో నొక గ్రామము. ధార్వాడకు ౪ మైళ్లదూరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౩,౫౦౦. చాళుక్యులకాలమున నిది ఒక అష్టగ్రామమునకు (అష్టగ్రామ మనఁగా ఎనిమిదిగ్రామములతోఁ గూడిన ఒకఫిర్కా) ముఖ్యస్థానముగ నుండెడిది. ఈయూరిలో నాలుగైదు దేవాలయములు గలవు. గ్రామమున కుత్తరమున నేమినాథునిజైనదేవాలయ మున్నది. ఈయూరిలో ౬ శిలాశాసనములు దొరకినవి.

అమీన్‌సాహెబుపెంథో — గంజాంజిల్లా బరంపురంతాలూకాయందలి యీనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪౧.

అమీన్‌సాహెబుపేఁట — విశాఖపట్టణము జిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౪౨.

అమీరసింగుటప్పా — (చూడుఁడు అమరసింహుఁడు.)

అమీరుకల్యాణి — (చూడుఁడు హమీరుకల్యాణి).

అమీర్ ఇస్మైల్ — గజనీమహమ్మదు తమ్ముఁడు. తండ్రి యగు సబుక్తజీను మరణసమయమున మహమ్మదు దూరదేశమున నుండెను. ఈయదను చూచి అమీరు ఇస్మైల్ తన ప్రభుత్వము స్థాపింపవలయు నని అంచనాలకు చాల ధనము వ్యయపఱచెను. కాని యంతలో మహమ్మదు వచ్చి తమ్ము నోడించి రాజ్యము వశపఱుచుకొనెను. అమీర్ ఇస్మైల్ మరణించువఱకు కోటకోటలలో బందీగ నుంచఁబడెను.

అమీర్ ఖాన్ (నవాబ్) — ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు మహమద్ షాహ కాలమునాఁటి ఒక సరదారు. ౧౭౩౯ లో అలహాబాద్ ప్రాంతమునకు గవర్నరుగ నియమింపఁబడెను. ఇతఁడు చక్రవర్తితో మిక్కిలి చనవుగా భయము విడిచి మాటాడుచుండెను. ఇతనిని ఒక సేవకుఁడు చక్రవర్తిసమ్మతితో ౧౭౪౭ లో పొడిచి చంపెను. ఇతఁడు కవిత్వముకూడ చెప్పుచుండెను.

అమీర్ ఖాన్ (పిండారీ) — ఇతఁడు ప్రస్తుతపు టోంక్ నవాబులకు మూలపురుషుఁడు ఇతఁడు మొదట యశవంత రావుహోల్కరువద్ద సేనాపతిగ నుండెను తరువాత ౧౮౦౬ లో అచ్చటినుండి వెళ్లిపోయి పిండారీలకు సర్దారై దేశము కొల్ల కొల్ల గొట్టెను ఇతఁడు హోల్కరురాణీగారియొద్దనుండి సంపాదించినరాజ్య మంతయూ నితని కిచ్చివేసి ౧౮౧౭ లో నితనితో ఇంగ్లీషువారు సంధి చేసికొనిరి ఇతఁడు తనయొద్దనున్న ఫిరంగు లన్నియూ నింగ్లీషువారి కిచ్చివేసి తనసైనికులను పిండారీదోపుడు మానిపించి పంపివేసెను.

అమీర్ జుమ్లా — ౧ ఇతఁడు ఔరంగజేబునకు ప్రియ మిత్రుఁడు ఔరంగజేబునకు ఢిల్లీసింహాసనము లభించునిమిత్త మితఁ డమితపరిశ్రమము సలిపెను షుజాను బంగాళమునుండి తఱుమఁ గొట్టుటకై యితఁడు ఔరంగజేబుకుమారునివెంటఁ బోయి యుద్ధానంతరము తానే యాదేశమునకు సుబేదారుగ నిలిచిపోయెను బంగాళమునకు గవర్నరుగ నుండినకాలములో అస్సామును గూడ జయింపవలయు నని ప్రబలసేనాపరివృతుఁడై బయలుదేఱెను పర్వతారణ్యమయ మగు అస్సామును జయించుట సులభసాధ్యము కాలేదు బహుళప్రయాసముతో అస్సాము రాజధానివఱకును బోయెను ఇంతలో వర్షము లారంభమగుటచే నటనుండి వెంటనే మరలవలసి వచ్చెను. ఈయవసరమున నితఁ డాదేశమందలి ప్రతిష్ఠితులగు పురుషులగోరీలను త్రవ్వించి వానియందుండి యమితమైన ద్రవ్యమును హరించెను. ఈలాగున దౌర్జన్యము లొనరింప నస్సాముజనులు నాలుగు ప్రక్కల ముట్టడించి బాధింపసాగిరి ఇతఁడును మస్సొదున్న వారల నెదిరించుచు నతికష్టముమీఁద ఖాన్‌బిహారప్రాంతమందలి ఖిజాపుర మును జేరి యచ్చట క్రీ శ ౧౬౬౨-౩ సంవత్సరమున మరణించెను

౨ క్రీ శ ౧౭౧౩ మొదలుకొని ౧౭౧౯ వఱకును ఢిల్లీని పాలించిన ఫరుక్‌సియ్యారుయొక్క ప్రియ మిత్రుఁడు. ఇంతకుఁబూర్వము జహాందర్‌షాహా చక్రవర్తిగను, జుల్ ఫకీర్‌ఖాను వజీరుగను నుండిరి రాజనిర్మాత లని ప్రసిద్ధి గాంచిన సయ్యద్‌సోదరులు జహాందర్‌షాహాను దొలఁగించి ఫరుక్‌సియ్యారును సింహాసన మెక్కించిరి అంత నీనూతనసార్వభౌమునిమనసులోఁ బూర్వపువజీరును దొలఁగించి తనమిత్రుని మంత్రిగఁ జేర్చుకొనవలె నను బుద్ధి పుట్టినది అందులకితఁడు తనస్నేహితునే జుల్‌ఫకీర్‌ఖానుకడకు రాయబారిగఁ బంప నితఁడును వారిని సమీపించి యభయవచన మిచ్చి వచ్చెను కాని సయ్యదుసోదరులు కాలహరణమునకు సహింపక త్వరితముగనే జుల్‌ఫకీరును గడతేర్చి యతనిజనకుని అసద్ ఖానుని కారాగారమునఁ ద్రోయించిరి పిదప ఫరుక్‌సియ్యార్ అమీరుజుమ్లాను మంత్రిగఁ జేసికొనవలయు నను ప్రయత్నములో తనప్రాణములనే కోలుపోయెను

అమీర్ తలిక్ — మొఘలిస్థానచరిత్రమును వ్రాసిన మిర్జాహైదరుయొక్క పితామహుఁడు. వీరలు బాబరుసంబంధులు మొఘలిస్థానపాలకుఁడగు తుగ్లక్ తైమూర్‌ఖాన్ మహమ్మదీయ మతము నవలంబించి మఱునాఁడు తనయమీరుల నందఱ రావించి యిస్లాముమతమును స్వీకరింపుఁ డని యడుగుటకును, నందులకు సమ్మతింపనివారిని జంపుటకును నిశ్చయించుకొనెను అమీర్‌తలిక్ కూడ తైమూరుయొక్క సామంతప్రభువే ఇతఁ డింతకు మూఁడుసంవత్సరములకుఁ బూర్వమే మహమ్మదీయమతము నవలంబించియుండెను కాని తైమూరువలని భయముచే నాసంగతిని బయలుపఱచియుండలేదు మఱు నాఁడు తైమూరు సభలోని కేతెంచి యమీరుల నందఱను బిలి పించెను వారిలో తలిక్కునకే మొదటివంతు రాఁగా నితఁ డున్న సమాచారము నంతయు వెల్లడించెను. దానిని విని తైమూరు పరమా నందమున నతని నాలింగనము చేసికొనెనఁట!

అమీర్ బరీద్ — ౧ ఇతఁడు బీదర్‌లో రాజ్య మేలిన బరీద్ షాహీవంశజులలో రెండవవాఁడు కాశింబరీద్ కుమా రుఁడు తండ్రిమరణానంతరమున ౧౫౦౪ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను ఆకాలమునందు బహమనీరాజైన సుల్తాన్ మహమూద్‌షాహా అను వాఁడు ౧౫౧౮ లో మరణింపఁగా నతనిస్థలమున ౩-వ అలా ఉద్దీను అనువానిని సింహాసనాసీనునిగాఁ జేసెను వాఁడు కొలఁదిదినములలో, మృతినొందఁగా వలీ ఉల్లా అనువానిని పేరునకు రాజ్యముమీఁద నుండఁబెట్టెను వాఁడు అమీర్‌బరీద్ పెట్టుచుండిన బాధ పడలేక అహమద్‌నగరమునకు పాఱిపోయి అచ్చటనే మరణించెను వానితో బహమనీవంశము పూర్తిగ నశించెను అమీర్‌బరీద్ అహమదాబాద్ - బీదరు రాజ్యమును సర్వస్వతంత్రముగ ౨౫ సంవత్సరములు పరిపా లించెను ఇతనిరాజ్యములోనుండి కొంతభాగము బిజాపురరాజు తీసి కొనినంగున ౪, ౫, లక్షలు వచ్చు రాజ్యముమాత్ర మీతనికి నిలిచి యుండెను. ఇతఁడు ౧౫౪౨ లో దౌలతాబాదులో మృతినొందెను.

౨ బరీద్‌షాహీరాజులలో చివరి వాఁడు ౩-వ బరీద్‌షాహా అనువానిని ౧౬౦౯ లో రాజ్యభ్రష్టుని చేసి ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను

అమీర్ హసన్ — తుర్కీసార్వభౌముఁడైన ద్వితీయ బయాజిద్‌యొక్క జలసేనానాయకుఁడు పోర్చుగీసులు హిందూస్థాన ములోఁ బ్రవేశించినప్పుడు వారి నెదిరించునిమిత్తము తురుష్క దేశపుసుల్తాను తనసేనానాయకుని బంపెను. ఇతఁడు వచ్చి గుజరాతు తీరమున దిగి యచ్చటనుండి మహమ్మద్‌షాహా, అమీర్‌బరీద్ సుల్తానులఁ గలసికొని దక్షిణముగ నేతెంచి చౌలరేవునకు దూరమం దున్న పోర్చుగీసులం దాఁకఁగా వార లమితనష్టముతోఁ బాఱిపోయిరి.

అమీర్ హుసేన్ — ఇతఁడు తైమూరుయొక్క బావ మఱఁది వీ రిద్దఱును గలసి జక్సార్టీసునదికి నుత్తరముగ నుండిన

ప్రాంతములలోని రాజులతోడను, మరాఠా అప్పాసాహెబ్ యొక్కయు తోని ప్రభువులతోడను నిరంతరము పోరాడుచుండిరి కాని యుద్ధ విజయములవలన దొరకినసొత్తును బందిపోటులలో నిరుపేదలకు వివాదము సంభవించెను సామాన్యముగ తైమూరు రెండుకంటె భాగములను హరించుచుండెడివాడు. హసనేమ ఇది రెండుమాత్రము గిట్టుబాటు కుదరని బలవంతుడగు కారణమున తైమూరు హసనేముని మోసమునతో పట్టించి తనవైదీగ చేసికొనెను కాని యింతవరకు తనని సాహాయ్యము పొందియుండినవాడగుటచే తనని ప్రాణముల తీయుటకు వాని గలిగింప నని తైమూరు హసనేమునకు వాగ్దాన మిచ్చెను ఇటు లుండగా తైమూరునకు రథకిద్ది మతిరోగవిధముగ కొంచెపుటివది తైమూరుయొక్క సామంతప్రభు వొకడు తెలిసి తనతమ్ముని హసనేము చంపె ననియు, సందులకు బదులుగ తనని మరి దీయింపు మనియు వేడికొన, తైమూరు తనవాగ్దానము పెడగించి యతనిని వదిలిపెట్టించెను అంత వాసామంతప్రభువు హసనేమువెంటబడి యతని ప్రాణములు దీయుచుండ తైమూరు చూచుచుండెను గాని తనసేవకులను వారించుటకైనను బంపడయ్యెను ఇందువలన నీపన్నుగను యంతకును తైమూరుపన్నినదే యని యనుమానము కలుగుచున్నది

అముదూరు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౭౩

అముద్రితగ్రంథ చింతామణి — ఇది నెల్లూరు నివాసులుగ నుండిన పూండ్ల రామకృష్ణయ్యగారిచే ౧౮౮౫-వ సంవత్సరము జూన్ నెలనుండి ౧౯౦౪-వ సంవత్సరము జూన్ మాసమువఱకును నడుపబడిన మాసపత్రిక ఒంటెద్దు వీరరాఘవయ్యగారును, పి వేంకట రామానుజరావునాయుడు బి ఏ గారును కొంతకాలము వీరితోగూడ సంపాదకులుగ నుండిరి ఇందు ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథము లనేకములు ప్రకటింపబడినవి కొన్ని ప్రాథమికవర్ణనలనుగూడ నిదియే పుట్టినిల్లయ్యెను సమకాలికగ్రంథకర్తలచే వ్రాయబడిన వ్రాత లచ్చుపడునట్లు ముచితములుగ గన్పట్టుచున్నను మొత్తముమీద నీపత్రిక తత్కాలమున తెలుగుభాషయొక్క యభివృద్ధికి పాటుపడిన ముఖ్యోపకరణములలో నిన్న యని పేరు గాంచినది

అములూరు — ౧. నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకా యందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౮౮౧

౨. నెల్లూరుజిల్లా నెల్లూరుతాలూకా యందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౧౫౭ (౧౯౩౧).

అమూర్ రాష్ట్రము — అమూర్ నదీప్రాంతమున చాలభాగము క్రీ శ ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున చీనావారియధీనము విడిచి రష్యాప్రభుత్వమునకు జేరయ్యెను మిగిలినదానిలో మరుసటిభాగ మంతయు అమూర్ అనుపేరుతో నొకప్రత్యేకరాష్ట్ర ముగ చేర్పడినది దీనివైశాల్యము ౧,౫౪,౬౯౫ చ మైళ్లు జనసంఖ్య ౨,౬౧,౫౦౦

అమూర్తరయుడు — (పూ కం) ఇనవులో కృష్ణుడను గయునివంశములోనివాడు.

అమృతచంద్రసూరి — దిగంబరశాఖకు చెందిన జైనపండితుడు తత్త్వార్థసారము, ఆత్మఖ్యాతి మొదలయిన గ్రంథములను రచియించెను ఇతడు క్రీ శ ౯౦౫ ప్రాంతమున నున్నవాడు.

అమృతతరంగిణి — పాడవ సంపూర్ణరాగము. పంచోష్మిదవ మేళకర్త యగు ఝంకారధ్వనిరాగజన్యము ఆరోహణావరోహణములందు స రి గ మ ధ ని స — స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము గలది.

అమృతధన్యాసి — షాడవషాడవరాగము ఎనిమిదవ మేళకర్తయగు హనుమతోడిజన్యము ఆరోహణావరోహణములందు స రి గ మ ప ని స — స ని ప మ గ రి స యని సంచారము

అమృతనాదోపనిషత్తు — ఒక యజుర్వేదోపనిషత్తు దీనికి నాదోపనిషత్తనియు పేరు గలదు

అమృతపంచమము — షాడవ-వక్రషాడవరాగము నలుబదిరెండవదియగు మేళకర్తయగు దివ్యమణిరాగజన్యము ఆరోహణము - స రి గ మ ధ ని స, అవరోహణము - స ని ధ మ గ స రి స అని సంచారము

అమృతపురం — ౧ చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౯౦౫ (౧౯౩౧).

౨ విశాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౬౦౬ (౧౯౩౧)

అమృతప్రభులు — ఎనిమిదవ సావర్ణి మన్వంతరమునందు బుట్టబోవు దేవతావిశేషులు

అమృతబజారు — బంగాళప్రాంతము జస్సూర్ జిల్లాలోని ఒకపల్లె. ప్రకృతము కలకత్తాలో ప్రకటింపబడు అమృతబజారుపత్రిక యను ఆంగ్ల దైనికపత్రికాధిపతులకు నిది పుట్టినిల్లు తత్పత్రికాధిపతులగు శిశిరకుమార, మోతీలాల్ ఘోషులు మొదట నీగ్రామములోనే బంగాళభాషలో తమపత్రికను ప్రకటించుచుండిరి.

అమృతబిందూపనిషత్తు — ఇది అష్టోత్తర శతసంఖ్య గల ఉపనిషత్తులలో నొకటి. యజుర్వేదాంతర్గతము.

అమృతము — దేవతలకు మరణము లేకుండ చేయు పట్టిరసవిశేషము. పృథురాజు శిక్షింపవలెనని భయముచే భూమి గోరూపమును ధరించెను. అప్పు డింద్రుని దూడగా చేసి దేవతలు సువర్ణపాత్రిలో నాధేనువు స్తనములనుండి ధారలను పితుకగా, అమృతము వచ్చెను. కాని దుర్వాసమహర్షియొక్క శాపముచే నాయమృతము సముద్రముపాలయ్యెను. అంత దేవదానవులు సముద్రమథనము చేసి యాయమృతమును పదునాల్గురత్నములలో నొకరత్నముగా బడసిరి. సముద్రములోనుండి ధన్వంతరి యమృతకుంభమును దీసికొని పైకి రాగా నసురులు వానిదగ్గఱనుండి యాకుంభమును నపహరించిరి. ఇట్లమృతమును పోగొట్టుకొనిన దేవతలు విష్ణుమూర్తిని వేడగా నాతడు మోహినీవేషము ధరించి, అసురులను మోహితులగా చేసి మీ యిరువురకును సమృతమును సమానముగా బంచిపెట్టెదనని చెప్పి, వారియొద్దనుండి యమృతకలశమును దీసికొని యసురులకు నొకచుక్కయైనను లేకుండ, అమృతము నంతయును దేవతలకు బంచిపెట్టెను.

అమృతయోగము — తిథివారములతోగాని, వారనక్షత్రములతోగాని కూడుకొనిన ఆయాయోగములకు అమృతయోగము లనిపేరు. ఆదిసోమవారములతో పూర్ణ, మంగళవారముతో భద్ర, బుధశనివారములతో నంద, గురువారముతో జయ, శుక్రవారముతో రిక్త - ఈవారములలో నీతిథులు కలసినప్పుడు అమృతయోగ మేర్పడును. దీనికి తిథ్యమృతయోగ మని పేరు. ఆదివారముతో హస్త, సోమవారముతో శ్రవణము, మంగళవారముతో రేవతి, బుధవారముతో అనూరాధ, గురువారముతో పుష్యమి, శుక్రవారముతో రేవతి, శనివారముతో రోహిణి - ఈవారములతో నీనక్షత్రములు కలసినప్పుడు అమృతయోగ మేర్పడును. దీనికి నక్షత్రామృతయోగ మని పేరు.

అమృతరజుడు — ౧. (చం. వం) విజయపురిలో కృష్ణుడైన మహీశరాజుయొక్క మనుమరుపుత్రులలో నొక్కడు.

౨. ఒక బ్రహ్మర్షి, ఇతని ముఖ్య నామము గయుడు (మూడుడు, గయుడు)

అమృతరాయకవి — మహారాష్ట్రకవి ఇతడు దేశస్థబ్రాహ్మణుడు. ఇతడు శా. శ. ౧౬౨౦ లో జన్మించెను. ఇతడు మొదట పోస్టుగాడు. మధ్యమునీశ్వరు డనుభక్తుని నొకసారి దర్శించగా నతడు కోపపడక 'నీకు భగవంతుడ మమృతమువంటి వాణి నిచ్చియున్నాడు. కలిచంద్ర అమృతరాయ' డని పేరు పెట్టియున్నారు. నీవిట్టి విషయకలుషములైన మాటల నేల ఉచ్చరించెదవు' అని మందలించగా నితనికి పశ్చాత్తాపము కలిగి ఓడస పోస్టువృత్తిని విడిచి యక్కడనే కవిత్వము చెప్పుచుండెను. ఇతడు దామాజీపంతులచరిత్రము, శుకచరిత్రము, ధ్రువచరిత్రము, ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణము, మార్కండేయమాహాత్మ్య, దుర్వాసమాహాత్మ్య మొదలైన పెక్కుకావ్యముల రచించియున్నాడు. ఇతని కవిత్వము యమకప్రయోగమైు మిక్కిలి సొంపుగా నుండును. ఇతడు హిందీభాషయందును కవిత్వము చెప్పినాడు. ఇతడు మిక్కిలి వైరాగ్యశీలుడు. మొదట కొంతకాలము గుమాస్తాపని చేసి పెద్దతనమున దానిని వదలి, హరికథలు చేయుచుండెను. బాలాజీబాజీరావు పేష్వాకాలమున నితనివారికి రత్నపేష్వాలమందిరమునందు జరిగెను. శా. శ. ౧౬౬౫ లో నితడు మృతి చెందెను.

అమృతరావు — క్రీ. శ. ౧౭౯౬-వ సంవత్సరములో పునహాసింహాసన మెక్కిన బాజీరావుయొక్క దత్తసోదరుడు, రఘునాథరావు దత్తపుత్రుడు. పేష్వాస్థానమున నితడును కొన్ని పరిశ్రమలోనరించెను. ఒకసమయమున మహాదాజీసింధియాపరివారమున నితడు తనగు మొదలగు వారితో విరోధమూనియున్న సిరిరావు ఘాట్గే యితనిని ముట్టడింప నెంచెనుగాని సఫలుడు గాలేదు. క్రీ. శ. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో హోల్కరు బాజీరావు నోడించి పారదోలి తక్కాలమందు జున్నారులో నుండిన అమృతరావును విలిపించి పేష్వాస్థానమున నియోగించెను. ఆసమయమున నితడు పేష్వాస్థానమున దనకుమారుని వినాయకరావును గూర్చుండబెట్టి తాను పునహానగరమును కొల్లగొట్ట బోయెను. క్రీ. శ. ౧౮౦౩-వ సంవత్సరములో నింగ్లీషువా రమృతరావుని దనయాధీనములో నిలుపగా నితరువాత నితడు కొన్నియుద్ధములలో నాంగ్లేయులకు దోడ్పడుటవలన వార లితని కేనిమిదిలక్షలరూప్యములవృత్తి నేర్పాటు చేసిరి. ఇతడు వాద్రక్షేత్రమువలన గాశిలో గూరుచుండి సుఖజీవనమును జేయుచుండెను.

అమృతలహరి — హేదక - హెదవరాగము నలువది యారవ మేళకర్తయగు షడ్విధమార్గిణీరాగజన్యము. ఆరోహణము సరిగమపధస; అవరోహణము - సధపమగరిస యగుని సంచారము.

అమృతలింగంపేట — పశ్చిమగోదావరి జిల్లా ఏలూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౯.

అమృతలింగనగరం — గంజాంజిల్లా శ్రీకాకుళంతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౬౩

అమృతలూరు — గుంటూరుజిల్లా తెనాలి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౦౮౮ (౧౯౩౧).

అమృతవర్షము — ప్లక్షద్వీపమునందలి యొకవర్షము.

అమృతవర్షిణి — కౌమార - కౌమారరాగము, అరువదారవ మేళకర్తయగు చిత్రాంబరిరాగజన్యము. ఆరోహణము - సగ

మ ప ని స; అవరోహణము - స ని ప మ గ స యని సంచారము. పూర్వము నిది ముప్పదితొమ్మిదవ మేళమగు ఝాలవరాళిరాగజన్యముగ సంపూర్ణవక్రరాగముగ నుండెడిది. ఆరోహణము - స రి గ మ ప ధ ని ప స; అవరోహణము - స ని ప ధ మ గ రి స యనియు సంచారము నిరూపించియున్నారు.

అమృతవసంతము — షాడవ-ఔడవరాగము. ఏబది యేడవ మేళకర్తరాగమగు సింహేంద్రమధ్యమరాగజన్యము. ఆరోహణము - స రి గ మ ధ ని స, అవరోహణము - స ని ధ మ గ స యని సంచారము.

అమృతవాహిని — షాడవ-షాడవరాగము. ఇరువదవ మేళకర్త యగు నటభైరవిరాగజన్యము. ఆరోహణావరోహణము లందు స రి మ ప ధ ని స - స ని ధ మ గ రి స యని సంచారము.

అమృతసరతహస్సీల్ — తహసీల్ అనగా తాలూకా. ఇది అమృతసర్ జిల్లాలోని యొకతాలూకా. దీని వైశాల్యము ౫౮౫ చదరపుమైళ్లు. ఇందు ౩౬౩ గ్రామములు కలవు. జనసంఖ్య ౪,౮౮,౩౮౩. శిస్తు సొమ్ము లక్షలు ౬,౨౨,౦౦౦ రూ. అమృతసరపట్టణము దీనికి ముఖ్యస్థలము.

అమృతసరము — ఇది పంజాబునందలి యొకజిల్లాయు, నగరమునకును పేరు.

అమృతసరముజిల్లాని వైశాల్యము ౧,౬౦౩ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౯,౨౯,౬౬౪ (౧౯౨౧). ఇది సిక్కుమతస్థులకు ప్రధానస్థానము. ఇచ్చట ౨,౯౬,౦౦౪ గురు సిక్కులును, ౨,౦౪,౪౩౫ గురు హిందువులును, ౪,౨౩,౬౨౪ గురు మహమ్మదీయులును కలరు. గోధుమలు, ప్రత్తివిత్తులు, మొక్కజొన్నలు నిచ్చటి ముఖ్యములయిన పంటలు. ఈజిల్లాయం దక్కడక్కడ ప్రత్తి పండును, చెఱకుతోటలును కలవు. ప్రత్తిని దూదిగా మార్చి బేళ్లలో అణచి కట్టుటకు దూది మరలు కలవు. అమృతసరముజిల్లా యించుమించుగ సమమయిన మైదానము. తూర్పునుండి పడమరకు కొంచెము ఏటవాలుగ నున్నది. జిల్లాయందు బారీనదినుండి త్రవ్వబడిన కాలువల చెక్కుడగఁ గలవు. వీనివలన నీటిపారుదల యెక్కువ యవకాశము కలదు. ఈజిల్లాయందు నాలుగు తాలూకాలును, వర్తకమునకును 'నార్త్ వెస్టర్న్ రైల్వే'యును, దానికి సమాంతరముగఁ బోవు 'గ్రాండు ట్రంకు రోడ్డు'ను ప్రధానసాధనములు.

అమృతసరపట్టణము అమృతసరముజిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. ఇది పంజాబునందలి నగరము లన్నిటిలో మిక్కిలి భాగ్యవంత మయినది. దీనిజనసంఖ్య ౧,౬౦,౨౧౮ నుండి వీరిలో మహమ్మదీయులును, హిందువులును ఎక్కువ. ఇచ్చట తివాచీపరిశ్రమలోఁ బని చేయుచున్న మగ్గములు ౨౦౦ ఆరువందలు కలవు. తోళ్లు, చర్మములు, పట్టుబట్టలు - వీనితో నిచ్చట వర్తకము సాగుచున్నది. అందు, కొందరికొందరికి సంబంధించినవర్తక మెక్కువ. హిమవత్పర్వతములను దాటిపోవుమార్గములగుండ జరుగువర్తకమున కిది ప్రధానస్థానము. ఇచట సంవత్సరమునకు రెండుపర్యాయములు జరుగుసంత లీరాష్ట్రమునం దంతటను జరుగువానిలోని కెల్ల గొప్పది.

ఇది సిక్కుమతమునకు ముఖ్యకేంద్ర మగుటచేత నీపట్టణమునకు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి కలిగినది. గురురామదాసను నాలుగవ సిక్కుగురువు ౧౫౭౪-వ సంవత్సరప్రాంతమున నిచ్చట నొకసరస్సు త్రవ్వించి నివాస మేర్పఱచుకొనెను. అతఁడు ౧౫౭౭ న అక్బరుపాదుషావలన నుండి అయిదువందల 'బిఘా'ల స్థలమును బడసెను. పిదప నతఁడు తాను త్రవ్వించిన సరస్సునకు అమృతసర మని పేరుపెట్టెను. తరువాత గురు అర్జునుఁ డనునతఁ డీసరస్సునకు నడుమ నొకదేవాలయమును గట్టించెను. పట్టణ మటుపిదప క్రమముగ నభివృద్ధి నొందఁజొచ్చెను. కాని ౧౭౬౨ లో అహమ్మదుషా ఈదేవాలయమును ధ్వంసము గావించి, సరస్సులో మట్టిపోయించి, గోవులను గోయించి భ్రష్టముచేసి వెళ్లిపోయెను. కాని సిక్కులు వెంటనే దానిని మరల బాగుచేసి ౧౭౬౬ వఱకును కాపాడిరి. కొన్నిదినము లీపట్టణము భంగిమిసల్ అనువారి యధీనమునం దుండి, తుదకు ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో రంజిత్ సింగునధీన మయ్యెను. అతఁడు చాలధనము వ్యయపఱచి దేవాలయమును బంగారుమీరు పోసిన రాగిరేకులతోఁ గప్పించెను. తరువాత నీపట్టణమును, దీనిచుట్టుప్రక్కల నుండు ప్రదేశమును పంజాబునందలి యితరభాగములతోపాటు రెండవ సిక్కుయుద్ధమనంతరమునందు బ్రిటీషువారి యధీనముక్రిందికి వచ్చినది.

ఈపట్టణమునందు పైదుసరస్సు లున్నను అందు ముఖ్యమయినది అమృతసరము. ఈసరస్సు రమారమి సమచతుష్కోణముగ నుండును. దీని నడుమనే సువర్ణదేవాలయము కలదు. దీనిని సిక్కులు 'దర్బార్ సాహెబ్' (గౌరవనీయమగుసభ) అని వ్యవహరింతురు. ఈయాలయముమధ్యభాగమునకు హరిమందిర మని పేరు. అది యొక చిన్నకట్టు. గోడలపైభాగములమీద శాస్త్రములందుగల చెక్కడపుపని చేయఁబడియున్నది. గోడల పైభాగమును, పైకప్పును బంగారుమీరు పోసినరాగిరేకులతోఁ గప్పబడినవి. ఈహరిమందిరమున సిక్కులవేద మగు 'ఆదిగ్రంథ' ముండును. దానిని సిక్కులు ప్రతిదినము మిగుల భక్తితో నిచటకు వచ్చి పూజచేయుదురు. వైశాఖ, కార్తికమాసములం దిచట గొప్పయుత్సవములు జరుగును.

ఇచ్చట రంజితుసింగుకాలమునుండి శాలువలవర్తకము వృద్ధినొందుచు వచ్చినది. ఆనాడు కాశ్మీరమున క్షామమువచ్చినప్పుడు శాలువలు నేయువారు చాలమంది యచ్చటనుండి యమృతసరపట్టణమునకు వచ్చి యచ్చట నివాస మేర్పఱచుకొనిరి. ఒకప్పు డీపరిశ్రమయందు నాలుగువేలమగ్గములు పనిచేయుచుండినవి. కాలక్రమమున శాలువల నేత తగ్గి తివాచీలనేత హెచ్చినది. పట్టుబట్టలుకూడ నిచట బాగుగ నేయుదురు. ముడిపట్టు బొఖారానుండియు, చీనాదేశమునుండియు

వచ్చుట ఇచ్చటనుండి పెషావరువరకు, దానికావలనున్న పరదేశములకు పట్టుబట్టలవర్తకము జరుగుచుండును. ఇచ్చట మైలకుత్తము, కత్తుల మొదలగు చెక్కడపుపనులు, దంతపుపని, ఇత్తడిసామానులు చేయుదురు.

ఇచ్చట ఖాల్సాకాలేజి, మిషనుకాలేజి యను రెండువిద్యాలయములు కలవు. ఇవికాక ఇతరపాఠశాల లనేకములు కలవు. వృత్తులు నేర్పుపాఠశాల యొకటియు, వర్తకసంబంధ మగునవిద్య నేర్పుపాఠశాల యొకటియుం గలవు.

అమృతసరము సైన్యనివాసస్థానము. ౧౯౧౯-వ సంవత్సరము, ఏప్రిల్ నెల ౧౩-వ తేదీని ఈపట్టణమున జలియన్‌వాలాబాగునందు జరగినభయంకరమారణమున రాజకీయముగ ఈనగరముపేరు హిందూదేశమునం దంతట మారుమ్రోగినది. వందలకొలఁదిజనము డయరుచేతఁ గాల్చి వధింపఁబడిరి. ఈవధలు హిందూదేశమునం దంతటను రాజకీయముగ గొప్పయాందోళనమును గలిగించినవి (చూడుఁడు జలియన్‌వాలాబాగు)

అమృతస్వరూపిణి — ఔడవ - ఔడవరాగము. డెబ్బదిరెండవ మేళకర్తయగు రసికప్రియరాగజన్యము. ఆరోహణము - స రి గ మ ప ధ స; అవరోహణము - స ధ ప మ గ రి స యని సంచారముకలదు.

అమృతాంజనము — అమృతపదము అర్థభావమందు "చావు లేమి" అనుభావమున కర్థవాచకము. ఇంగ్లీషునందలి (Ambrosia) అంబ్రోజియాపదమును, అమృతపదమును సమానార్థకములు. అంజనపదము సామాన్యముగను కంటికివాడెడిమందున కుపయోగపడుచున్నది. అంజనము సామాన్యదృష్టి కతీతమైన దృష్టిని గలుగఁజేసెడి సిద్ధక్రియ యను ప్రతీతి కలదు. కాని అంజనము మలామునకును (Balm) పర్యాయపదముగను వాడఁబడుచున్నది. పాశ్చాత్యవైద్యవిధాన మారంభమైనతరువాతను తైలములు, ఘృతములతోపాటు (Balm, Ointment) అంజనములును వాడుకకు వచ్చినవి. ఓరియంటలుబామ, (Oriental Balm) దానియనుకరణములును దేశమునం దంతటను వెలసినవి. అమృతాంజనము అమృతపదార్థమును, అంజనపదార్థమును కలసి తెలుపుటకు కల్పింపఁబడిన మందు. అమృతాంజన మనఁగా అమృతతుల్యమైన (అంజనము) 'బాము'. శ్రీయుత కా. నాగేశ్వరరావుగారు ౧౮౯౩ నందు కల్పించిన అమృతాంజనమునకు ఆంధ్రదేశమునందును, హిందూస్థానమునందును తలనొప్పిబాము, నొప్పులకు మందు అని రూఢ్యర్థ మేర్పడినది.

అమృతానుభవము — ఇది తెలుఁగు తెలియని రోమనుకాథలిక్‌పాదిరీగా రెవరో వ్రాసియుండవలె నని సి. పి. బ్రౌన్‌దొరగారు అభిప్రాయపడియున్నారు. క్రైస్తవులవేదగ్రంథమగు బైబిలునందలి సువార్తలలోని కొన్నిభాగములే ఈ గ్రంథముయొక్క విషయము. రోమనుకాథలిక్ మతములోని సన్యాసులు కొన్ని ఈ గ్రంథమునఁ జొప్పింపఁబడియున్నవి.

అమృతాపురం — బళ్ళారిజిల్లా ఆలూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౩.

అమృతుఁడు — ప్రియవ్రతపుత్త్రుఁడగు ఇధ్మజిహ్వునియొక్క యేడ్గురుపుత్త్రులలో నాలవవాఁడు. అమృతవర్షమున కధిపతి.

అమృతులు — గంజాంజిల్లా అస్కాతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౧౦౧ (౧౯౩౧)

అమృతేశ్వరుఁడు — ద్వారసముద్రపుహొయసల రాజులలో నొకఁడగు వీరబల్లాళునిమంత్రి. ఇతఁడు సమస్తభట్టారనియోగాధిపతి, దండనాయకత్వాదిబిరుదములను గలిగియుండెను. ఇతనివిషయమును దెల్లడిచేయునట్టి శిల్లమునిశాసన మొకటి ధార్వాడజిల్లాలో వణ్ణికేరిదగ్గఱ నున్న యమృతేశ్వరదేవాలయములో నున్నది.

అమృతౌఘ — క్రౌంచద్వీపమునందలి నది.

అమెజాను — ఇది ప్రపంచమునందు మిక్కిలి పొడుగైన నది. ఇది దక్షిణ-అమెరికాలో మిక్కిలి ఉత్తరపుభాగమునందు పశ్చిమతీరమందలి ఆండీస్ పర్వతములలో బుట్టి తూర్పు వైపున అట్లాంటిక్ మహాసముద్రములోఁ గలయును. ఇది నాల్గువేలమైళ్లు పొడుగుగ నున్నది. దీని జలములవలన దక్షిణ-అమెరికాలోని దాదాపు సగముభాగము పోషింపఁబడును. ఈనదిలో సుమారు ౨,౩౦౦ మైళ్లు సముద్రములోనుండి స్టీమర్లు వచ్చి పోవుచుండును.

అమెజానులు — గ్రీకుదేశపుపురాణగాథలలో వర్ణింపఁబడిన స్త్రీసంఘము. వీరు మిక్కిలి బలముగలవారు. యుద్ధప్రియులు. యుద్ధము చేయునపుడు శస్త్రములకు అడ్డము రాకుండ వీరు తమ కుడిస్తనములను కోసివేసికొందురు. వీరిదేశములో పురుషులు లేరు. వీరు సంతానోత్పత్తికొఱకుమాత్రము తమదేశమునకు ప్రక్కదేశములనుండు పురుషులతో కొంచెముకాలము సహవాసము చేయుదురు. ఒకవేళ పురుషసంతానము గలిగినచో దానిని జంపుచుండిరి, లేక తమదేశమునుండి వెడలఁగొట్టుచుండిరి. గొప్పగొప్ప యుద్ధములలో వీరు విడిపటాలముగఁ జేరి పోరాడుచుండిరి.

అమెన్హోటెప్ — ఈజిప్టుదేశముపై రాజ్యము చేసిన ఫెరావో (Pharao) అనఁబడు రాజులయొక్క ౧౮-వ వంశమందలి నలుగురు రాజులపేరు. (౧) ఇతఁడు క్రీ. పూ. రమారమి ౧౫౪౦ ప్రాంతమున పదిసంవత్సరములవఱకును రాజ్యము చేసెను. ఇతనిశవము ఘీజె (Ghizeh) వస్తుసంగ్రహాలయములో నున్నది. (౨) మూఁడవ థోథ్మెస్‌కుమారుఁడు, క్రీ. పూ. ౧౪౪౦ మొదలు ౨౫ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. (౩) నాల్గవథోథ్మెస్‌కుమా-

కుఁడు. ఈతఁడు క్రీ. పూ. ౧౪౧౦ మొదలు ౩౭ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతఁడు గొప్పగొప్పమందిరములను నిర్మించెను ఇతఁడు థియన్ అను దేవునకు పెక్కుదేవాలయములు కట్టించెను (౮) మూఁడవ అమెక్‌టెక్ టెక్షకుమారుఁడు క్రీ. పూ. ౧౩౪౫ మొదలు ౧౫ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను ఈతనితల్లి విరేశ రాజకన్య, ఈతనిభార్యయును నట్టిదే. ఆమె హింసాదేశపుస్త్రీయై యుండునని కొందఱి యభిప్రాయము

అమెరికా — ఆసియాతరువాత ప్రపంచమందలి ఖండము లన్నింటికంటె నిది పెద్దది ౭౨-వ ఉత్తరాక్షాంశము మొదలుకొని ౫౬-వ దక్షిణాక్షాంశమువఱకును, ౩౫-వ పశ్చిమరేఖాంశము మొదలు కొని ౧౬౮-వ పశ్చిమరేఖాంశమువఱకును గల భూభాగ మీపేరఁ బరఁగుచున్నది పశ్చిమమున పసిఫిక్ మహాసాగరమును, ఉత్తరము నందు ఆర్కిటిక్ మహాసాగరమును, తూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరమును, దక్షిణమున అంటార్కిటిక్ మహాసాగరమును దీనికి సరిహద్దులుగ నున్నవి త్రిభుజాకారమున గొప్ప నీయుత్తరదక్షిణ-అమెరికాలను పనామానామక భూసంధి గలుపుచున్నది ఉత్తరమునందుండి దక్షిణాగ్రమువఱకు నీఖండముయొక్క పొడవు ౧౦,౦౦౦ మైళ్ళు ఎక్కువ వెడల్పు ఉత్తర-అమెరికాయందు తూర్పుపడమరలకు ౩,౮౦౦ మైళ్లు దీనిచుట్టుకొలత ౮౮,౦౦౦ మైళ్ళు ఈ ఖండమునకు సంబంధించిన ద్వీపములన్నిటితోఁ గలసినమొత్తము వైశాల్యము ౧,౬౦,౦౦,౦౦౦ల చదరపుమైళ్ళు అందు ఉత్తర-అమెరికా వైశాల్యము ౯౩,౦౦,౦౦౦ల చదరపుమైళ్ళు దక్షిణమున కేఁగినకొలఁది ఈఖండము సన్నగిలుచుఁ బోయి తుదకు అగ్రముక్రింద నంత మగును పశ్చిమోత్తరకోణమున నీఖండమునకును ఆసియాకును మధ్య ౫౦ మైళ్ళసముద్రము మాత్రమే కలదు పూర్వోత్తరమున గ్రీన్‌లాండునుండి యూరోపునందలి ఐస్‌లాండునకును ౩౬౦ మైళ్ళ దూరము కాని అత్యంతదక్షిణమున పూర్వపశ్చిమార్ధగోళములకు వేల కొలఁదిమైళ్ళ అంతర మున్నది ఇందువలన నీరెండుగోళములందలి సమాక్షాంశములందు ఉత్పన్నములగు వనస్పతులు మున్నగువానిలో సమానతయు, వ్యత్యాసము రెండును గానవచ్చుచున్నవి యూరోపియాలోని యుత్తరాక్షాంశములందు ఏయేవనస్పతులు, పశుపక్ష్యాదులును గానవచ్చునో యట్టివే అమెరికాయందలి తత్సమాక్షాంశములందును గానవచ్చును కాని దక్షిణాక్షాంశములందు దీరెండుగోళములలోఁ జాల వ్యత్యాసము కలదు యూరోపునందువలె ఉత్తర-అమెరికా యందును ద్వీపము లెక్కువ కాని దక్షిణ-అమెరికాయం దన్ని లేవు. ఆయున్నవియు మిక్కిలి దక్షిణముగ నున్నవి. ఉత్తర, దక్షిణ-అమెరికాలకు మధ్యఁ దూర్పుప్రక్కగా విశాలమగు సింధుశాఖ కలదు. అందు మెక్సికోసింధుశాఖయు, కరిబ్బియనాసముద్రమును, పశ్చిమ హిందూద్వీపములును సంకోచియున్నవి.

ఈఖండమునందలి ముప్పాతికభాగము మంచిమైదానము ఈ మైదానములకుఁ బశ్చిమముగా ఉత్తరమునందుండి దక్షిణాగ్రమువఱకును పర్వతశ్రేణులు వ్యాపించియున్నవి ఉత్తర-అమెరికాయం దివి రాకీ లనుపేరఁ బరఁగుచున్నవి ఇవి కెనడాదేశమున ఉత్తరమునందుండి యారంభమై దక్షిణాభిముఖముగ వచ్చి మెక్సికోదేశపుపర్వతములతోఁ గలసి వెండియు దక్షిణమునకు పోగి దక్షిణ-అమెరికాయందలి శ్రేణులతోఁ గలయును రాకీపర్వతములనుండి వేఱుగ దీనికిఁ బశ్చిమదిశను సముద్రతీరమునకు సమానాంతరముగ సైర్రానెవేడా, కాస్కేడ్ నామకపర్వతములు మఱికొన్ని వ్యాపించియున్నవి. పూర్వసముద్ర తీరమునకు సమీపముగ అప్లాషియను పర్వతములు గలవు. ఇవి రాకీ లంత ఎత్తయినవి కావు ఉత్తర-అమెరికాయందలి పర్వతశిఖరము లలో మెకిన్లీ నామకకూటము తక్కినవానికంటె నెత్తయినది. దీనియెత్తు ౨౦,౪౬౦ అడుగులు దానితరువాత ౧౯,౫౧౮ అడుగుల యెత్తుగల లోగను, ౧౭,౦౦౦ అడుగుల యెత్తుగల పొపొకటపెటిల్ నామకశిఖరములు ముఖ్యమైనవి ఈరెండు అమెరికాలను గలుపు పనామాభూసంధి సముద్రతలమునుండి ౨౬౦ అడుగుల పల్లమున నున్నది దక్షిణ-అమెరికాయందు అండీస్ పర్వతపాళికలు ఉత్తరమున పనామాభూసంధినుండి దక్షిణమున హారను నామకాగ్రమువఱకు వ్యాపించియున్నవి ఎత్తునం దివి రాకీపర్వతములను మించినవి కాని వానియంత వెడల్పుగలవికావు అకొంకాగువా (౨౩,౦౮౦ అడుగులు), సొరటా లేక ఇల్లంప (౨౧,౪౯౦ అడుగులు), సహామా (౨౧,౦౫౪ అడుగులు) అను శిఖరము లీపర్వతములందు మిక్కిలి ఎత్తయినవి ఉత్తరప్రాంతములందు ఈపర్వతములు మూఁడు పాళికలుగఁ జీలి యున్నవి వీనిలో నొకశ్రేణి ఉత్తరపూర్వముగా వ్యాపించి వెను జులా ప్రాంతమున కేఁగును పశ్చిమముంలిశాఖ పనామాభూసంధివఱకును బోయినది ఈరెండింటికి నడుమునందు శ్రేణిలో టొలిమా నామ కాగ్నిపర్వతశిఖరము కలదు దీని యెత్తు ౧౮,౪౦౦ అడుగులు ఇది యొక్కటే కాక అండీస్ పర్వతములలో నింకను అనేకము లగ్నిపర్వతములు కలవు

మీఁద వచించిన యుత్తరదక్షిణ-అమెరికాలలోని మైదానములు భిన్నములగు ప్రాకృతికలక్షణములను, కాలమానములను గలిగియున్నవి మఱియు నీయుత్తరదక్షిణ-అమెరికాలయందు వైపరీత్యముగఁ గొన్ని సమానధర్మములును, కొన్ని విపరీతధర్మములునుగూడఁ గలవు పశ్చిమదిశయందు ఉత్తరదక్షిణముగా పర్వతములు వ్యాపించి యుండుటయు, వానికిఁ దూర్పున విశాలములగు మైదానములయునికి, ఉత్తర-దక్షిణపూర్వాభిముఖములై నదులు ప్రవహించుట మొదలగునవి ఈరెండుభాగములందును సమానధర్మములు ఉత్తర-అమెరికా శీతకటిబంధమున నుండ దక్షిణ-అమెరికా ఉష్ణకటిబంధమున నుండుటయు, ఈకారణమున నీరెండుదేశములలో వసించు పశుపక్ష్యాదిజీవజంతువు లందు భేదము గలుగుటయు ననునవి వీనియందలివిసదృశములు.

ఈరెండుభాగములలోని మైదానములను అనేకనదీప్రవాహములతోఁ గూడి సారవంత మైన నేలల గలిగి సకలసస్యసంవర్ధకములై యలరారుచున్నవి. మెకంజీ, కాపర్మయిన్, యూకాన్ మొదలగు

అమెరికా

నదులు ఉత్తరప్రాంతమున ప్రవహించుచుండును. దర్బీల్, నెల్సన్, చర్చిల్, అల్బనీనదులు హడ్సన్ సింధుశాఖయందుఁ గలయును. సెంట్ లారెన్స్ అట్లాంటిక్ మహాసాగరమునందును, మిసిసిప్పి, రియో గ్రాండె డెల్ నార్టె, మెక్సికోసింధుశాఖయందును, కొలంబియా, ఫ్రాజర్, సాన్ జోక్విన్, సాక్రమెంటో, కొలరెడో మొదలగు నదులు పసిఫిక్ మహాసాగరమునందును గలయుచున్నవి. ఇదివరకుఁ బేర్కొన్న నదు లంత ప్రసిద్ధికెక్కినవి కావు.

మాగ్డలీనా, ఒరినోకో, కొలరెడో, రయోనిగ్రో, అమెజాన్, పరనహిబా మున్నగునదులు దక్షిణ-అమెరికా ఖండమందలివి. ఇవన్నియు అట్లాంటిక్ మహాసాగరమునఁ గలయును. కస్సిక్వియారినామకనది రయోనిగ్రోనదినుండి చీలి ఒరినోకోనదిలోఁ గలయుచున్నది. అమెజాన్ ప్రపంచమందలినదు లన్నింటిలోఁ బెద్దది. దీనిపొడవు ౩,౯౦౦ ల మైళ్ళు. దీనిపరీవాహభూమియొక్క విస్తారము ౨౩,౦౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్ళు. పొడవులందు ఉత్తర-అమెరికాయందలి మిసిసిప్పి గొప్పది. మఱియు నీదేశమున సరోవరము లనేకములు గలవు. వానిలో సుపీరియర్, మిషిగన్, హ్యూరన్, ఎరీ, ఒంటారియోనామకతటాకములు ప్రధానములైనవి. వీనిద్వారా ఖండమధ్యభాగమునకుఁ గూడ నౌకాప్రయాణములఁ గావింపవచ్చును.

కాలస్థితి (Climate) యందు ఉత్తర, దక్షిణ-అమెరికాలలోఁ జాలభేదము గలదు. ఉత్తర-అమెరికాయందలి కాలస్థితి మొత్తముమీఁద యూరోపియాఖండమందలి కాలమును బోలియుండును. మఱియు నిచట పశ్చిమతీరమునకంటెను తూర్పుతీరమున శీత మెక్కువ. ఈకారణముననే అమెరికాలోని అట్లాంటిక్ తీరమందలి పట్టణములలోని చలి తన్నుగనున్న యక్షాంశముల నుండు యూరోపు అట్లాంటిక్ తీరనగరములలోనిచలికంటె పదిరెట్లెక్కువగ నుండును. మొత్తముమీఁద ఉత్తర-అమెరికాయందలి యుత్తరభాగమునఁ జలి అధికముగనే యుండును. కాని యొకవిధమగు ఉష్ణవాయువు ఆతరుణమున వీచుచుండుటవలనఁ జలి యంతగ నసహ్యమనిపించదు.

దక్షిణ-అమెరికాయందు మూఁడింట రెండువంతులు ఉష్ణకటిబంధమున నుండినప్పటికిని చల్లగ వాయువులు వీచుచుండుటవలన వేఁడిమి యనిపించదు. వేసవియం దిచటిశీతోష్ణపరిమాణము ౧౦౦ డిగ్రీలుండును. రయోడిజెనీరోనగరమున మధ్యమశీతోష్ణపరిమాణము ౭౮ డిగ్రీలు; లిమాపట్టణమున ౬౭ డిగ్రీలు. దక్షిణ-అమెరికాయందలి వాతావరణము ఒక్కవిధముగ నుండదు. అమెజాన్ యొక్క యుపరిభాగములందు ౧౦ నెలలపర్యంతము వర్షము పరిమితముగ గురియుచుండును. ఇందులకు ముఖ్యకారణము తూర్పునుండి వీచు ఆర్ద్రవాయువులు. అవి యటు లండీస్ కొండదేశములలోఁగూడ వానవృష్టిఁ గూర్చును. బొత్తిగ వాన కురియనిప్రదేశములును గలవు. మెక్సికోయందలి యుత్తరభాగము మొదలుకొని కాలిఫోర్నియా వఱకు నుత్తరభూభాగములందు బొత్తిగ వర్షములు కురియవు. దక్షిణ-అమెరికాలోని పెరూ, చిలీదేశములందును గావలసినంతవర్షము కురియదు.

అమెరికాఖండమునందు పలువిధములగు ఖనిజము లుత్పన్నమగును. వెండి బంగారము లిచటనుండి సమస్తప్రపంచమునకును రవాణా యగుచుండును. సంయుక్తరాష్ట్రములందు అత్యధికములగు బొగ్గుగనులు గలవు. మఱియు ఇనుము, రాగి, సీసము, తగరము, పాదరసము లోనగుధాతువుల కీదేశము [illegible]. పెట్రోలియమునకు ఇది జన్మభూమి. ఇచటి పెట్రోలియముబావులకారణమున నూతన నగరము లనేకము లావిర్భవించినవి. వజ్రములు, వివిధరత్నములు నిచట దొరకును.

దేశమం దంతట మహారణ్యములు వ్యాపించియుండుటచేతను, అరణ్యములు లేనిచోట్ల పచ్చికగడ్డితో నిండిన మైదానము లుండుట చేతను ఖండ మంతయు నాకుపచ్చవర్ణము గలిగి కడు మనోహరముగ నుండును. అరణ్యరహితములైన యీపచ్చనిమైదానములే ఉత్తర-అమెరికాయందు ప్రైరీలు, సవన్న లనియు, దక్షిణ-అమెరికాయందు లానోలు, పంపాలు, సెల్వా లనియుఁ బిలువఁబడుచున్నవి. ఉత్తర-అమెరికాయందలి అరణ్యము లన్నియు మనుష్యోపయుక్తము లగుచున్నవి కాని దక్షిణ-అమెరికాయందలి వింకను అనాగరికావస్థయందే యున్నవి. మిక్కిలి యుత్తరమున దేవదారు, ఫర్ (Fir) నామక వృక్షము లెక్కువ. ఈభాగములకు దిగువనుండు ప్రదేశములలో ఓక్ మున్నగు మూల్యమైన కలప దొరకును. అనేకప్రకారములగు తాళ్ళు, నాగజెముళ్లు, కలబందలు మొదలగు కంచెలును, నారకు పనికివచ్చు పలు వృక్షములును పుష్కలముగఁ గలవు. దక్షిణ-అమెరికాలోని యరణ్యములు మనుష్యులకుఁ బ్రవేశింప వలనుగాక వృక్షములతోఁ గ్రిక్కిరిసి యున్నవి. ఇచటియడవు లన్నియు, మూలమునుండి పైవఱకును గడ్డితోడను, పలురకములమొక్కలతోడను, తీగలతోడను పెనవైచుకొనిపోయి దుర్గమములై యుండును.

మొక్కజొన్నలు, బంగాళాదుంపలు, పొగాకు, సింకోనా మొదలగునవి మొదటినుండియు నమెరికాయం దుత్పన్నము లగుచుండెడివి. కాని వీనికిఁ దోడుగ గోధుమువరి మొదలగుధాన్యములును, చెఱకు, కాఫీ, ప్రత్తి, నానావిధఫలజాతులు, కాయలు పరదేశములనుండి తెప్పింపఁబడి సాగు చేయఁబడుచున్నవి. ద్రాక్ష లీఖండమునఁ బుట్టినవియు, బయటనుండి వచ్చినవియుఁగూడ ఫలించుచుండును.

దక్షిణ-అమెరికాఅరణ్యములు సింహశార్దూలాది వన్యమృగములకు నిలయములు. మఱియు ఎలుఁగులు, తోఁడేళ్లు, నక్కలు, కొండముచ్చులు, కణుఁజులు, దుప్పులు, అల్పాకామృగములు, ఒంటెలు, చించిల్లాలు లోనగు జంతుమండలము లను అనేకవిధవన్యమృగము లిచటఁ గలవు. పలుతెఱంగులసర్పములును నానావిధ పక్షులు

మైన కృషివిహితములుగ నున్నవి. గుఱ్ఱములు, గొఱ్ఱెలు తప్పఁ జిక్కిన గృహ్యజంతువు లన్నియు నమెరికాదేశమునఁ బుట్టినవే.

ఇచటివారిలోఁ బరదేశములనుండి వచ్చి వసింపఁగడఁగినవారు గాక దేశీయులును జాలమంది కలరు. ఆదిమవాసులను వీరు ఎఱ్ఱయిండియను లనుపేరఁ బరఁగుచుందురు. యూరోపునుండి వచ్చిన తెల్లవారివలన నీయాదిమవాసులు కొంచెము మించుమించుగ నష్టప్రాయులై పోయిరి. ఆదిమవాసులలో భిన్నభిన్న జాతులు పెక్కులు గలవు. అందుఁ గొన్ని జాతులవారికి యూరోపియను సభ్యతరూపముల కెక్కుడు ప్రీతి. అది యటులుండ యూరోపియనులు అమెరికాను గనుఁగొన్న యారంభదినములలో దక్షిణ-అమెరికాయందలి ఉత్తరప్రాంతము లందును, మధ్య-అమెరికా, మెక్సికో దేశములందును గొందఱు సభ్యజాతులవారు నివసించుచుండిరి. వీరు నాగరకతయందు మంచి యౌన్నత్యమును బొంది విశాలోన్నతసౌధములలో నివాసము చేయుచు శోకప్రకార మగు రాజ్యవ్యవస్థను కలిగియుండిరి. ఇంతేకాక కృషి యందును, యంత్రకళానిర్మాణమందును వీరికి మిక్కిలి అభిరుచి యుండినటులఁ గనుపడుచున్నది. కాని ౧౬-వ శతాబ్దియందు యూరోపియనులు అండోపతండములుగ వచ్చి యిచ్చట నివాసము చేయుచుండుటచే నన్నివిషయముల వారికంటెఁ దక్కువస్థితియం దుండిన ఆదిమనివాసులు నవాగంతుకులలో లీనమైపోవుటనుండి తప్పించుకొనఁజాలకపోయిరి. కొందఱు తెల్లవారితోడను, మఱికొందఱు నీగ్రోలతోడను సంబంధములఁ జేసికొని వీరు తమ వ్యక్తిత్వమును నాశనము గావించికొనిరి. ఇట్లు మిశ్రితరూపమున నేర్పడినజాతు లిప్పుడు మెస్టిజోలు, ములట్టోలు, జంబో లనుపేరఁ బరఁగుచున్నవి. యూరోపు మొదలగు విదేశములనుండి వచ్చి వసింపఁగడఁగినవారిలో ఆంగ్లేయు లధికసంఖ్యాకులు. వీరితరువాత జర్మనులు, స్కాండినేవియనులుగూడఁ గలరు. మధ్య-అమెరికా, దక్షిణ-అమెరికావాసులలో స్పెయినులు, పోర్చుగీసులు ఎక్కువ. అత్యంత-ఉత్తరప్రాంతము లందు ఎస్కిమోజాతివారు నివసించుచున్నారు. ఆదిమవాసులందఱు నాసియాఖండమునుండియే వచ్చి రనుట నిస్సందేహము. కాని వీరాలమున నెచటనుండి ఏమార్గమున వచ్చినదియుఁ దెలియదు.

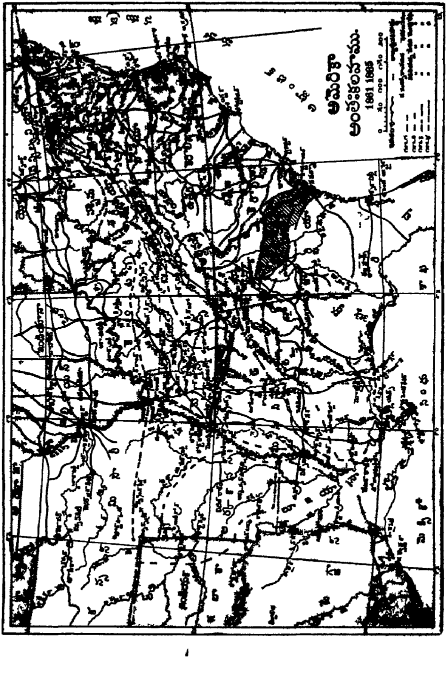
ఈఖండముయొక్క జనసంఖ్య ౧౭,౦౦,౦౦,౦౦౦. ఇందులో ౧౨,౮౦,౦౦,౦౦౦ తెల్లవారు. ౨,౮౦,౦౦,౦౦౦ మిశ్రజాతులు ౧,౫౦,౦౦,౦౦౦ నీగ్రోలు ౧,౩౦,౦౦,౦౦౦లు ఇండియనులు. ఉత్తరమున ఉత్తర-అమెరికాయం దంతట ప్రొటెస్టెంట్ క్రైస్తవమతము. దక్షిణ-అమెరికాయందు ముఖ్యముగ రోమన్ కాథలిక్కులు. ఇండియను లందఱు నన్యమతమువారు రనుటంజేసి అనాగరకమతము వారుగ పరిగణింపఁబడుదురు. ఈఖండమునందలి స్వతంత్రరాజ్యము లన్నియు రిపబ్లికన్ ప్రభుత్వమును గలిగియున్నవి.

ఆధునికయుగమున నమెరికాఖండమును గనిపెట్టె ననుఖ్యాతి జినోవానివాసుఁడగు క్రిస్టొఫర్ కొలంబస్ అనువానికి లభించినది. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౯౨-వ సంవత్సరమున ప్రస్తుతపు-అమెరికా ఖండమునకుఁ దూర్పుగ నున్న బహామాద్వీపములలో కొన్నింటిని చేరి దానికి సాన్-సాల్వెడర్ అని నామకరణము గావించెను. యూరోపియనులలో వీనికిఁ బూర్వమే ఈఖండపుపూర్వభాగమందలి స్థలములఁ గొన్నింటిని దర్శించియుండిరి కాని వారిపే రంతవఱకును బయటికి వచ్చియుండలేదు. అదిన్నియు నటులుండ నీఖండమునకు కొలంబస్ పేరునఁ గాక అమెరిగో వెస్పూచి అనువానిపేర నమెరికా యనునామధేయము కలిగెను.

కొలంబస్ కనిపట్టుటకుఁబూర్వము అమెరికాయొక్క చరిత్ర మెట్టిదో తెలియదు. కాని ప్రాచీనకాలపుభవనసంస్థలు, స్మారకచిహ్నములు పెక్కుతావులందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. వీనివృత్తాంతము పూర్తిగఁ దెలియనప్పటికి దేశముయొక్క ఇతిహాసముగూడఁ దెలియ వచ్చునను ఆశ యున్నది. ఈ ప్రాచీనస్మారకచిహ్నములందు ముఖ్యమైనవి మట్టితోఁ గట్టఁబడిన బ్రహ్మాండములైన వేదులు. ఇవి పర్వతశిఖరములమీఁదను, నదీద్వీపకల్పములందును నిర్మింపఁబడియున్నవి. శత్రువులు వచ్చి ముట్టడించినయెడల స్వకీయరక్షణోపాయముగనై యివి యుపయోగపడుచుండెనేమో? ఇవి విశాలములై నాలుగువైపుల లోఁతైన కందకములు గలిగియున్నవి. మధ్యమధ్య బురుజులును గలవు. అన్నివైపుల నీటిధారలు లున్నవి. మధ్యమధ్య మనుష్యస్థలము కలశీలు కొన్ని కాన్పించుచున్నవి. మఱికొన్నిప్రదేశములం దీవేదులు దేవాలయములుగ నుండినట్లును నిదర్శనములు కలవు. వీనియాకృతి చంద్రముగను, చతురస్రముగను, సమచతురస్రముగను కూడ నుండును. ఇల్లినాయిస్ స్టేటులోని సెంట్ లూయీపట్టణమున కాహోకియా యనుమైదానమందలి యొకవేది ౮౦౦ అడుగుల పొడవును, ౫౦౦ అడుగుల వెడల్పును, ౯౦ అడుగులయెత్తును గలిగియున్నది. మఱికొన్ని మృత్తికావేదులు బృహత్పరిమాణములు గలిగి ప్రాణులయాకారములఁ బోలియున్నవి. అం దొకటి మహాసర్పాకృతిని గలదు. దీనికి తలలు రెండు. శరీరముయొక్క పొడవు ౫౦ అడుగులు వక్షఃస్థలము వెడల్పు ౩౫ అడుగులు దీనిపొడువు ౧,౦౦౦ అడుగులు. మెక్సికో, మధ్య-అమెరికా, పెరూదేశములందును నిట్టివేదులు కలవు. ఇవి పైనుదాహరించిన వేదులకంటె వికసితములుగఁ గనబడుచున్నవి. మఱియు వీనినిర్మాణము వారిశ్రకయోగమును సూచించును. కాని నిర్ధారితములగు ప్రమాణము లేమియు దొరకనందున వీనినిగుఱించి యిదమిత్థ మని యేమి వ్రాయుటకును అవకాశము లేదు.

ఈవేదులకుఁ దోడుగ నాశకపట్టణములయొక్కయు, పల్లెలయొక్కయు శిథిలావశేషములును గలవు. ఈయవశేషములందు విశాలములగు రాతికొక్కడములు, మహోన్నతగోపురాకృతులు కొన్ని దేవాలయములు, దుర్గములు, పాషాణవిగ్రహములు, విగ్రహాక్షీలఖములు, చిత్రములు, రోడ్లు, నీటికాలువలు, వంతెనలు మొదలైనవన్నియు కలవు. ఇవి వీరి నాగరకతకుఁ బూర్వచారిత్రకయుగము నాఁటివి. మఱికొన్ని శిథిలావశేషములు బయటఁబడినవి. వీనిశిథిల

అమెరికా అంతఃకలహము

దాసులగృహము లని ప్రఖ్యాతి కెక్కెను. వీని నాశించియున్నారు ఇవి ముఖ్యముగా కెంటకీ యందును అమెరికా పశ్చిమభాగమందలి కొండచరియలందును, అగాధములై, నిట్టనిలువుగ నుండుకొండలో యలముఖములు కొన్ని సుదీర్ఘాంతరములందును గట్టఁబడియున్నవి. ఈగృహములందుఁ గొన్నింటికి పెక్కు అంతస్తులును కలవు

అమెరికా అంతఃకలహము (American Civil-War) — యిరోపాజాతులవా రమెరికాఖండమునందు వసించుటమొదలు ర్తము వలన పొరఁగడఁగినయారంభదినములలో కృషికార్యములయందు తోడ్పడుటకై దాసులనుకూడ వెంటఁ గొనిపోవుచుండిరి పాశ్చాత్య దేశములం దా కాలమున దాసుల నుంచుకొనుటాచార మంత నింద నీయముగ గణింపఁబడకుండెను యూరోపియను లాఫ్రికా యున్నను అనాగరకఖండములనుండి యాచటిదేశీయుల నేకో రొకవిధ ముగఁ బట్టికొనివచ్చి అవసరములగు నితరస్థలములందు దాసులుగ విక్రయించి ధన మార్జించుచుండిరి ఇట్టివ్యాపారము చేయువారి కందు వలనఁ బుష్కలముగ లాభము వచ్చుచుండెడిది యునైటెడుస్టేట్సు లందుఁ దక్షిణపుభాగములం దుండువానితోపాటు దాసులను ఒకరుగ నుండిరి నూతనఖండములందు వ్యవసాయయోగ్యమగు భూమి యథేచ్ఛముగ దొరకుటచే నిట్లు దాసులను పెట్టికొనుట పరమావశ్యక మయ్యెను ఈరీతిగ అనుమతించిన దాసులసంఖ్య కాలక్రమమున లక్షలకు మించిపోయెను ౧౭౭౦-వ సంవత్సరమునాఁటి కేర్పడిన సంయుక్తరాష్ట్రములందు ౧౩ రాష్ట్రములవారు దాస్యప్రథ న్యాయ్య మనియు, గౌరవ మనియు, వ్యాపారము మనియుఁ దలఁచి దానిని తమరాష్ట్రములందు స్థిరపఱచుకొనిరి ఇవన్నియు నందువలన దాస్య రాష్ట్రము లను పేరను వ్యవహరింపఁబడసాగెను తక్కిన ౧౬ రాష్ట్ర ములవారు నట్టియాచార మన్యాయ్య మని దానిని తమప్రాంతములం దత్యంత్రియము మని నిర్ధారణము గావించిరి అందువలన నీరాష్ట్రములకు స్వేచ్ఛారాష్ట్రము లను పేరు కలిగెను దాస్యరాష్ట్రము లన్నియు నుత్తరమున దక్షిణమందును, స్వేచ్ఛారాష్ట్రము లుత్తరమందును నుండెను దాస్యప్రథను స్థిరపఱచుకొనవలె నని దక్షిణమువారును, దానిని నిర్మూలింపవలయు నని యుత్తరమువారును వాగ్వివాదములతో నరిపెట్టు కొనఁజాలక తుదకు యుద్ధమునకు దిగిరి ఇదియే యమెరికాఅంతః కలహము ఈయుద్ధ మారంభ మగునప్పటికి మొత్తముమీఁద రాష్ట్రములు స్వేచ్ఛా రాష్ట్రములయ్యెను. కాలాంతరమువలన నాలుగుదాస్యరాష్ట్రములు కూడ స్వేచ్ఛారాష్ట్రములవలెనే వర్తింపసాగినప్పటి మందుమందు తెలియఁగలదు

ఈయంతఃకలహము ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున ప్రారంభ మైన ప్పటికి దీనికిఁ గారణమైన ప్రయత్నము లంతకుఁబూర్వము మున్నూరు సంవత్సరముల క్రిందటనే యుండియుండెను. మొట్టమొదటి దాస్యప్రథకు కొంతకాలము నుండి వ్యతిరేకత పుట్టెను. ప్రారంభకాలమున దాస్యప్రథ నాశము నాకాంక్షించువారు కష్టమువలనను పోరాడవలసివచ్చుచుండెను

క్రీ. శ. ౧౮౩౧-వ ప్రాంతమున విలియమ్ లాయిడ్ గారిసన్ అను నతఁడు దాస్యమును, దాసయజమానులను గూడఁ గడు తీవ్రముగ నిందించియుండెను కాని యాకాలమున నట్టివారి కెల్లరు పరిగ్రహించవలసి వచ్చెను. ఉత్తర, దక్షిణ, పశ్చిమరాష్ట్ర ములం దిపుడుగాని యీప్రథ అన్యాయ్య మగుట చూచి యాపుటకై న పాటుపడుచుండెను. కొందరు నిర్మూలనమునకై స్వేచ్ఛారాష్ట్రములందు నైతము దాస్యప్రతిఘాతులను నిందించువారే మిక్కుటముగ నుండిరి సంయుక్తరాష్ట్రముల ప్రతినిధిసభయందు (House of Representatives) ఈదాస్యమును దూరము చేయు ప్రయత్నము నడుపుచుండు వారు కేవలము నలుగురైదుగురు తప్ప పెక్కుమంది లేరైరి. దక్షిణ రాష్ట్రములవా రల్పసంఖ్యాకు లగునీదాస్యప్రతిపక్షులను మనుష్యుల కాఁగ మతిచెడినవారు అని పేరుపెట్టి సర్వకాలముగ నిందించుచుండిరి దాస్యనిర్మూలనము బోధించి ప్రచారము సేయువారి నందఱను బట్టికొని కారాగారములందు వైచుటయును, వారిప్రచారకగ్రంథముల నన్నింటిని నాశనము గావించుటయును చట్టము లొకరిదాని కేర్పఱుప వలయు నని వీరు ప్రభుత్వమువారిని గోరుచుండిరి అందువలనను ప్రభుత్వముగూడ వీరికే యనుకూలముగ నుండెను దాస్యప్రతిపక్షులు సభలు గావించుచోట్ల ధూర్తసమూహములు వారిమీఁదఁ బడి యల్లరి గావించి చెదరఁగొట్టుచుండెను దాస్యము వల దనువారిగృహములను, ముద్రాలయములను ధ్వంసము చేయుచుండెను వీరికాయుధములను అత్యాచారపూర్వకముగ దాస్యపక్షమువారు హింసలఁ బెట్టుచుండిరి. బోస్టన్ నగరవీధులందు దీనాపన్నమగువారు గారిసనును త్రాళ్ళతోఁ గట్టి ఈడ్చుకొనిపోయి బీభత్సము సలిపిరి ఫిలడల్ఫియాయందలి దాస్యనిర్మూలకులసభాగృహ మగ్నిపాలొనరింపఁబడెను ౧౮౩౭-వ సంవత్సరమున ఇల్లినాయిస్ రాష్ట్రమందలి ఆల్టన్పట్టణమున ఎలిజా లవ్జాయ్ అనువాడు దాస్యనిర్మూలనమును సమర్థించువార్తాపత్రికకు సంపాదకుఁడుగ నుండినందున హత్య గావింపఁబడెను ఇతనిని చంపినవారు శిక్షలు గాక వదలివేయఁబడిరి కాని ఈయుండిన ఘటనమువలన దాస్యప్రతిపక్షులకు లాభమే కలిగెను ఈకార్యమే దాస్యప్రతిఘాతులయుద్యమము మున్నుకమార్గములోనికిఁ ద్రిప్పె నని చెప్పవచ్చును ఛమత్తవిధములకు యారకుల కొందరుండిరి యుట్టు వీరిలో గారిసన్, ఫిలిప్సు మున్నగువారు చేయఁగడఁగిన ప్రచార ములవలన ౧౮౫౦-వ సంవత్సరము వచ్చునప్పటికి దాస్యఖండన గ్రంథము లనేకములు వెలువడుటచే రాజ్యోపసంతతులందు పెక్కుర దాస్యవిముఖులుగ నేర్పడుచుండిరి. మఱియు ౧౮౩౬-వ సంవత్సరము ప్రాంతమున దాస్యనిర్మూలనప్రయత్నములు నడుగఁ ద్రొక్కవలయు నని యుండిటికిఁ జేయఁబడినవిధయుమములు, చట్టములు మున్నగున వన్నియు ౧౮౪౦-వ సంవత్సరమునకు రద్దు చేయఁబడెను. దాస్యప్రతిఘాతుల నిరంతరదీక్షా ప్రయత్నములు ఫలితముగ నుదారసంఘము (Liberal-Party) అను యొకపక్షము నేర్పడెను ౧౮౪౪-వ సంవత్సరమున నీసంఘమువారుఁ దెంపుగ పరుల కెదురుగ్గ నిలుచుటకుఁ ప్రయత్నిం

వంగా వలనికి ౬౦,౦౦౦ పౌన్లు లభించెను. అటువిస్తున్న క్రమాభివృద్ధి గాంచుచు నుండు దాస్యప్రతికూలుర సంఖ్యయే యెక్కుడయ్యెను.

౧౮౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతమున స్వేచ్ఛారాజ్యములజనసంఖ్య ౧,౪౦,౦౦,౦౦౦ లును, దాసరాజ్యములసంఖ్య ౧ కోటికంటె కొంచెము తక్కువగను నుండెను. అందు ౬౦,౦౦,౦౦౦ లకు మించిన తెల్లవారును, ౩౦,౦౦,౦౦౦ లకు కొంచెము తక్కువగ దాసులును, ౨,౫౦,౦౦౦ లకంటె స్వేచ్ఛగల నీగ్రోలును ఉండిరి. యజమాన లొకరిద్దఱు దాసులు మొదలుకొని వెయ్యికంటె యెక్కుడ కూడ నుంచికొనుచుండిరి. ప్రెసిడెంటు టెయిలర్ ఆధీనమున లహాయి యేూబాయుందు వెయ్యిమందికంటె యెక్కువదాసు లుండిరి. దేశమం దధికస్వాతంత్ర్యమును, ఐహికానందపరంపరల ననుభవించువారును కొలఁదిమంది యజమానులు. తక్కినవారిజీవనము సంకటమయి యుండెను. గజాఢ్యులు కాని తెల్లవారును సరిగ కూటికి నుడ్డకు లేక కష్టపడుచుండిరి. వీరికంటెఁ దక్కువస్థితియందు స్వేచ్ఛగల నీగ్రో లుండిరి. వర్ణవిభేదము లక తెల్లవారి కుండెడు స్వాతంత్ర్యములు కొన్ని ఈనీగ్రోల కుండెడివికావు. వీరికంటెఁ గూడ నీచమగు దశయందు దాసు లుండిరి. అప్పటిచట్టముల ప్రకారము దాసుఁ డొక విత్తముగఁ బరిగణింపబడెను. ఎవరైన వలసినచో యజమాని ఇతరుల కమ్మివేయవచ్చును, లేక అన్యపదార్థములతో వినిమయము చేసికొనవచ్చును, ఉదారకర్మలైనను దాసుల నితరుల కిచ్చివేయవచ్చును. దాసునిపై యజమానునకు వంశపారంపర్యమగు అధికార ముండెను. ఈ స్థితిగతు లన్నింటియందు అమ్ముట యనునది దాసులపాలిటికి గొప్ప అత్యాచార మైయుండెను. అమ్మఁబడినపుడెల్ల దాసులకు తన బంధుమిత్రపుత్రకళత్రాదుల నైన విడదిచిపెట్టవలసివచ్చుచుండెను. కొట్టగొనుట యజమాను లీదాసులను విదేశములవారికి నైతము విక్రయించుచుండిరి. కాని క్రమముగ శాసనము మాని స్వదేశమునందే విక్రయింపసాగిరి. నియమానుసారము దాసుల కట్టి యధికారము నుండెనేకాదు. సంతలకుఁ బశువులవలెఁ దోలుకొని సమయమున గుంపులుగుంపులుగఁ దీసికొనిపోయి యమ్ముచుండిరి. కొన్నిచోటులందు దాసులు తమకుఁ దామే యమ్ముకొనుచుండిరి. వీరికి స్వేచ్ఛ యనునది సున్న. దాసుఁడు గొప్పయాస్తిపరుఁడు కాఁగూడదు. కాని ఆలాగు సొంతయోగముగా నుండి స్వల్పమాత్రపు ఆస్తి కలిగియుండవచ్చును. ఇఁక వీరిప్రాణము లనిన నవియు యజమానుల హస్తగతములే. కనికారణము లేకుండ, అనఁగా స్వప్రాణరక్షణార్థము తప్పఁ దక్కినపరిస్థితులందు దాసుని జంపుటకు యజమాని కధికారము లేదు. కాని జ్ఞానమొందుట అనుటచే దాసులఁ జంపినప్పటికిని తెల్లవారు శిక్షింపఁబడకుండనే తప్పించుకొనుచుండిరి. సాధ్యమైనంతవరకు దాసవాత్యలు జరగుచుండెడివికావు. ఇందులకు ముఖ్యకారణ మానవుడయమున దౌర్భాగ్యులగు దాసులఖరీదు ౧,౦౦౦ మొదలు ౧,౫౦౦ ల డాలర్లవఱకు నుండెను. ఇంతటిలాభదాయకపదార్థములను చేతులారఁ జేతగొట్టుకొనుట కెవరును ఇచ్ఛగింపరుకదా! అదిగాక దానప్రథవిషయమున కట్టియభిప్రాయము లుండినను వారిని మితిమీఱి హింసించుట కిచ్చగింపక అట్లు బాధించుయజమానులయెడ లోకులు నిమ్మకత్వము వహించుచుండిరి. అందువలన దాసులను యెక్కువగ బాధింప యజమానులు జంకుచుండిరి. గృహకృత్యములందలి పనులను గావించు దాసులస్థితి చాలవఱకు బాగుగనే యుండెడిది. కాని ప్రత్తి, పంచదార, వరి మొదలగు పంటలు పండుక్షేత్రములందు పనిపాట్లు సలుపుదాసుల స్థితి కడుశోచనీయముగ నుండెను. దాసు లొనరించుకార్యములను సామాన్యముగ యజమానులు స్వయముగఁ బరీక్షించుచునుండిరి. కాని యజమానులు కార్యాంతరాసక్తు లయియున్న యెడ యమునవారిచే నియామకులగు నిరీక్షకులు దాసకృత్యములను బరీక్షించుచుండిరి. అట్టినియామకులు దీర్ఘకోపులు. యజమానులమెప్పు వడయుటకై దాసులచే మితిమీఱి పని చేయించుటయే గురిగ నుండెను. పనిపాటు యందు వాలస్యము గలిగియుండువారిని కొరడాదెబ్బలకు గుఱి యగుచుండిరి. ఇట్టి యాకాలమున సర్వజనాంగీకృత మైయుండెను. ముసలిమ పనిపోవుట, మాతృపితృభ్రాతృవిచ్ఛేదనము, మిక్కుటముగ దొంగిలించుట, సమయమునకు రాకుండుట, శరీరాంబరముల మలినము గావించుకొనుట, కర్తవ్యపాలనమున నిర్లక్ష్యము గానిచ్చుండుట, ఉపకరణములను పాడుచేయుట గోవు పశువులకై దానిలకు శిక్ష గఱుచుండెను. ఆహారవిషయమున గృహదాసులది బాగుగ నుండెను కాని కృషిదాసులస్థితి యావిషయమునను హీనముగనేయుండెను. లోభగ్రస్తులగు యజమానులు వీరి యాహారములపై నంత దిన్నగ గణింపక పోవుటచే రమునందే కాఁబున నట్టి పరిస్థితులు కలుగకుండునట్లుగ నియమములు గావింపఁబడి యుండెను. కాని స్వార్థమునకు వశులగు వారై న్యాయాన్యాయములు విచారింపని యజమానులయెడ నియమములు లేమి గావింపగలవు? ఉత్సవములందును, శీతకాలమునందును దాసులకుఁ గడుపునిండ నన్నము దొరకుచుండెడిది కాని తక్కిన సమయములందు శరీరధారణమాత్రమే యైయుండెను. కొలదిమాత్రపు పొగాకు లభించినను, దానికై దాస్యమే కాని వేఱొండు కానేరగుగదా! యజమానుల నివాసభవనములకుదగ్గఱ దాసులనిమిత్తము చిన్నయిండ్లు నిర్మింపఁబడియుండెడివి. ఇఁక మతవిషయమందు యజమానుని యిష్టానుసారముగా దాసుఁడు నడచుకొనవలెను. ఆత్మావసరము పని లేనిచో ఆదివారము నాఁడు వీరి కవకాశము దొరకుచుండెను. మాతృభాషగ నైబిలు యొక్క యుపదేశములను వీరు వినవచ్చును కాని పవిత్రగ్రంథమును స్వయముగ చదువుట కర్హులు కారు. పాదిరులకు (Churches) యందు వీరు ప్రత్యేక ముఖభాగమున తెల్లవారితో సంబంధము లేనిచోటఁ గూరుచుండవలయును. విద్య యనునది వీరికి సున్న. విద్యావంతు లైనచో కృషికార్యములకుఁ బనికిరారనియు, చదువు కాని తిరుగఁబడుదు రనియు, అందుచే వీరు స్వకార్యములందెల్ల పనంతుష్టులుఁ గానుండు రనియు సాధ్యమైనంతవఱకు వీరిని మూఢులుగనే యుంచుచునుండిరి. కాని స్వతంత్రజాతులు...

ప్రోత్సాహము కలుగుచునే యుండెను. ఇట్టి యీ దాస్యప్రశ్న నిర్ధారింపబడుటకై అంతఃకలహ ముత్పత్తిల్లెను. మీద లిఖించినపద్ధతిన కొలదికాలము గడచినకొలదియు నుత్తరమునందలివారివాదము దృఢమగుచుండెను. రెండుపక్షములవారికలహములను మరింత భయంకరము లయ్యెను. ఈ పోరాటములను శాంతింపజేయవలయు నని ౧౮౫౦-వ సంవత్సరప్రాంతమున నుత్తరదక్షిణములవారిమధ్య నొక సమాధానము కావింపబడెను కాని ౧౮౫౪-వ సంవత్సరమున ప్రవేశపెట్టబడిన యొకబిల్లువలనను సమాధానము భగ్నమైపోయె మరల సంక్షోభము లారంభమయ్యెను. అనంతరము ఈదాస్యప్రశ్న ధర్మాధర్మ యనువాదవివాదములు చెలరేగెను. అర్థికముగ నిది యావశ్యక మయ్యెను ధార్మికముగ పాపకార్యము గనుక సర్వథా పరిత్యాజ్య మను సిద్ధాంతము ప్రబలమయ్యెను. ఒకప్రక్క నిట్లు వాదవివాదములతో దేశ మంతయు నాందోళిత మగుచుండ జాన్ బ్రౌన్ అనువాడు కొందఱు అనుచరుల వెంట నిడుకొని వర్జీనియాయందలి హార్పర్స్ ఫెర్రీ యనుస్థానమును జేరి యచటియాయుధాగారమును ముట్టడించెను. ఆప్రాంతమందలిదాసుల నందఱను పురికొల్పి తిరుగబడునట్లు చేయుటకై యిట్టి దౌర్జన్యమును గావించెను కాని విద్యాహీనులై, యుక్తాయుక్తవిచక్షణాశూన్యులై, మూర్ఖులై పశువులకంటెను మహానీచస్థితియం దున్న యచటిదాసుల కీయుద్యమమునందు లేశమాత్రమైనను వివేకము కలుగనందున బ్రౌను నిర్బంధితుడై వర్జీనియానియమముల ననుసరించి ఉరితీయబడెను. తమ యాజన్మప్రయోజనము నైన గుర్తింపజాలని పరమమూర్ఖులగు దాసుల నిమిత్తమే హార్పర్స్ ఫెర్రీఘటనము కర్తవ్యపరాయణులు చేయజాలకపోయినప్పటికిని దేశమందలి దాస్యవిమోచనపక్షమువారి నందఱ నొక్కపెట్టున కార్యక్షేత్రములోనికి దుముకునట్లు గావించెను. ౧౮౬౦-వ సంవత్సరమున అధ్యక్షుని (President) ఎన్నికలసందర్భమునందే ఉత్తరదక్షిణములవారి కత్యంతతీవ్రములగు వాగ్వివాదములు జరిగినవి తుదకు రిపబ్లికను పక్షీయుడగు అబ్రహాం లింకను ఎన్నుకొనబడెను. ఇతఁడును, కాంగ్రెసునందలి రెండుసభలవారును, దొరతనమందలి యుత్తరదాయిత్వము గల గొప్పగొప్ప యధికారు లందఱును దాస్యప్రతిపక్షులే యైయుండిరి. ఆకారణమున దక్షిణమువా రిఁకఁ దమకోరిక నెఱవేఱ దనుసందేహముతో సంయుక్తరాజ్య సంయోజన ప్రభుత్వమున (Union)నుండి వేఱుపడుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. ఈనిశ్చయమున నందఱకంటెను ముందడుగిడినది దక్షిణకెరొలీనారాజ్యము. ౧౮౬౦-వ సంవత్సరము డిసెంబరునందు ప్రతినిధులు కొందఱు సమావేశమై దక్షిణసంఘాతము (Southern Confederation) అను పేర క్రొత్తది యేర్పరచి జఫర్సన్ డేవిస్ అనువానిని అధ్యక్షునిగ నెన్నుకొని కలహమునకు సంసిద్ధులైరి. ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున తమయుత్తర్వులు గావించికొన్న రాజ్యం బులేడు వచ్చియుండి సంయోజనమున(Union)నుండి విడిపోయినట్లు ప్రకటించుటకు సందేహింపక సమాధానమునకు విక్రయించిపోవుటను ప్రకటించిరి. సంయోజనమునందు ...

ప్రకటించిరి. అనియమములను ఉత్తరరాజ్యములవారు భంగపఱుచుటచేతను, ప్రస్తుతప్రభుత్వవ్యవస్థయొక్క ప్రజాస్వాతంత్ర్యనియమములు దాసయజమానులకు ప్రతికూలము లగుటచేతను, స్వేచ్ఛారాజ్యము లన్నియు దాస్యపద్ధతికి ప్రతిపక్షి యగువాని నధ్యక్షునిగ నెన్నుకొనుటచేతను, ముందు కార్యరూపమునకు వచ్చుసంయోజనప్రభుత్వము దాస్యరాజ్యములకు విరుద్ధ మగునది యగుటచేతను, ఈయుక్తకారణములవలన రాజ్యముల కన్నింటికిని సమానస్వాతంత్ర్యము నిలువ దనుహేతువుచేతను తా మీసంయోజనమునుండి విడిపోవుచుంటి మని ప్రకటించిరి. అదిమొదలు దాస్యరాజ్యములవారందఱును కాన్ఫెడరేట్లనియు, స్వేచ్ఛారాజ్యములవారు యూనియనిస్టులు లేక ఫెడరేటులు అనియు పిలువబడసాగిరి. ఈ మొదటిపక్షమువారు సంయోజనమును భగ్నము గావింపవలెనని తలపెట్టను రెండవపక్షమువారు దానిని రక్షింపను కటిబద్ధులైరి. ఈతరుణమున దాస్యప్రశ్నము గౌణము కాఁగా యూనియనురక్షణమే ప్రాముఖ్యమును వహించెను. దక్షిణకెరొలీనావారు తమనిశ్చితాభిప్రాయములఁ దక్కిన దాసరాజ్యము లన్నింటికిని బంప ఫిబ్రవరినెల యగుసరికి మిసిసిప్పి, ఫ్లోరిడా, అలబామా, జార్జియా, లూయిసియానా, టెక్సాస్ రాజ్యములు యూనియనువదలి కాన్ఫెడరేటుపక్షమునఁ జేరెను. యుద్ధమారంభమైనతరువాత వర్జీనియా, ఉత్తరకెరొలీనా, టెన్నెస్సీ, అర్కాన్సస్ అను మఱినాలుగురాజ్యములు కాన్ఫెడరేట్లతోఁ గలిసెను. దక్షిణమువారందఱును రిచ్మాండ్ నగరమును కేంద్రస్థానముగ నేర్పఱచుకొనిరి. ఆసమయమున జనరల్ విన్ఫీల్డ్ స్కాట్ అనువాఁడు ఫెడరల్ సేనలకధిపతిగ నుండెను. సమ్టర్ నామకదుర్గ మప్పుడు ఫెడరల్ అధికారమందే యుండెను కాని దానియందలి కోటలన్నియు కాన్ఫెడరేట్లకుఁ జెందియుండెను. ప్రెసిడెంటు మున్నగువారి నెన్నుకొనిన పిమ్మట దాస్యరాజ్యములవా రా దుర్గమునొద్ద యూనియను పతాకమును దీసివేయ సంకల్పించిరి. ఇందునిమిత్తము వీర ప్రెసిడెంటు లింకను నడుగ నతఁడు దానమాచారమును స్కాటున కెఱింగించెను. శాంతముతో వ్యవహారములఁ జక్కఁజేసుకొనుట మంచి దని స్కాటు ప్రత్యుత్తర మొసంగెను. లింకనుయొక్క మంత్రులును (కాబినెట్) ఇక్కడనుండి సమ్టర్ దుర్గమును శాంతిపూర్వకముగ వదలుటయే మంచి దని సలహా నిచ్చిరి. కాని సమ్టర్ పోయినయెడల సమస్తము పోయినట్లే యని యెంచి లింకన్ ఆదుర్గమును బలపఱుచుటకై యుత్తరువుల నొసంగెను. ఈసమాచారము తెలిసినతోడనే కాన్ఫెడరేట్లు ఎక్కువజననష్టము లేకుండ నాదుర్గమును స్వాధీనపఱుచుకొనుటకుఁ దమసేనాని యగు బేర్ గార్డున కాజ్ఞ నొసంగిరి. దుర్గమును వదలిపోవుటకై యచట నున్న మేజర్ ఆండర్సనునకు వార్త పంప నతఁడందులకు సమ్మతింపఁడయ్యెను. అంత ౧౮౬౧-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ ౧౨-వ తారీఖున కాన్ఫెడరేటుసేనలు సమ్టర్దుర్గముమీద కాల్పులఁ గురిపింప నారంభించెను. దుర్గమందు సేనలు ౭౦ మంది మాత్రమే యుండినందున ఆండర్సన్ రెండవనాఁడే దానిని వదలిపోయెను.

సమ్టర్ దుర్గముపైన నిప్పుకొట్టినపిమ్మట, స్వేచ్ఛారాజ్యములవా రందఱు కొద్దికాలమునకే కలిసిపోయి యుండులకు ప్రతిజ్ఞ చేయవలె నని నిశ్చయించిరి. అనంతర మీ రెండు తెగలవారికిని బాల్టిమోరునందు సంగ్రామ మయ్యెను ఇం దనేక సైనికులు హతు లైరి. అటుపిమ్మట వర్జీనియాయందు యుద్ధ మారంభమయ్యెను ఇందు తూర్పునందలివారు దాస్యరాజ్యములపక్షమును, పడమటిదిక్కునందలివారు స్వేచ్ఛారాజ్యములపక్షమును అవలంబించుటచే వీ రిరువురకును పరస్పరము పోరాటము కలిగెను పూర్వవర్జీనియాము పడమటివారిమీఁద దండెత్తి పోయెను కాని యచట మెక్‌క్లెల్లాన్ అనువాఁడు వీరిని పరాజితులఁ గావించి పాఱఁద్రోలెను ఈసందర్భమందే పడమటివర్జీనియా యని భిన్నరాజ్య మేర్పడెను కెంటకీ, మిసోరీరాజ్యములందును ఇటులే పోరాటములు జరిగియుండెను మొత్తముమీఁద కాన్ఫిడరేట్లకే అపజయ మగుటచే ఈరాజ్యములు యూనియనునందే స్థిరపడెను వీని యన్నింటికంటె మనస్సస్‌నందు జరిగినయుద్ధ మత్యంతప్రచండమైనది ఇందు జనరల్ మెక్‌డోవెల్ అనువాఁడు ౩౦,౦౦౦ల సేనతో వాషింగ్టనునుండి బయలుదేఱి కాన్ఫిడరేట్లకేంద్రమగు రిచ్‌మాండ్ నగరమును ముట్టడింప వచ్చుచుండెను మెక్‌క్లెల్లానువలన నోటువడిన పిదప బేర్‌గార్డు ౨౩,౦౦౦ల సైనికులతో మనస్సస్‌సమీపమందలి బుల్‌రన్‌నామకప్రవాహముపొడుగునను వ్యాపించియుండెను కాలై మాసమున నిచట నీరెండుపక్షములవారికిని జరిగినయుద్ధమందు మెక్‌డోవెల్ క్రింద నున్న యూనియను సేనల కపారము నష్టము వాటిల్లె స్వేచ్ఛారాజ్యములవా రందఱును సిగ్గుచే అవనతవదను లైరి యూనియనుపక్షమువా రందఱును మొట్టమొదటి గొప్పయుద్ధమున నప జయము కలుగుట అపశకున మని చింతింపసాగిరి కాని, ప్రెసిడెంటు లింకన్‌మాత్ర మట్లు తలపోయక సైనికులకు గొప్ప శిక్షనిచ్చి సేనలను సరిగ తేవలె నని తలంచెను అందువలన మెక్‌క్లెల్లానును సేనానాయకుని గావించి సేనల నన్నింటిని శిక్షాయుక్తములుగఁ జేయుట కుత్తరువుల నొసంగెను తదనుసారము డిసెంబరునెల వచ్చువఱకు ౧,౮౫,౦౦౦ల మంది సుశిక్షితులగు సైనికులు సంసిద్ధు లైరి తరువాత నితఁడు కాన్ఫిడరేటురేవుపట్టణము లన్నిటి పూర్వతీరమంతటిని ముట్టడిచేసి విదేశములనుండి యెట్టిపదార్థములుగాని రాకుండునట్లుఁ జేయవలయు నని నిశ్చయించెను ఒకప్రక్క నిచట యుద్ధము సాగుచుండ నీయిరుపక్షములవారును వారివారిప్రతినిధుల యూరోపుఖండమునకుఁ బంపి వారిద్వారా తమసిద్ధాంతములను ప్రచారము చేయింప నెంచిరి ఈ కార్యమువలన ఉత్తరపక్షమువారికే యెక్కువలాభము కలిగెను. ఇవన్నియు నిటులుండ అసలుయుద్ధ మారంభ మగు సమయమునకు స్వేచ్ఛారాజ్యములు ౨౨ వఱకును పెరిగిపోఁగా దాస్యరాజ్యములు కేవలము ౧౧ మాత్రమే మిగిలెను ద్రవ్యము, యుద్ధసామగ్రులు వెండలగువానిని సమకూర్చుకొనుటయందేమి, రాకపోక లకు వీలగు సమమార్గములు లైనమార్గముల విషయములో నుండుకొనుటయందేమి కాన్ఫిడరేటులకంటె యూనియనిస్టులే యెక్కువసౌకర్యములను

కలిగియుండిరి. కాని తిరుగఁబడినరాజ్యముల నోడించి వారిని మరల యూనియనునకు బద్ధులై యుండునటులుఁ జేయుటయందు స్వేచ్ఛారాజ్యములవారికార్యమే యెక్కువ కఠినమై యుండెను. అధ్యక్షుని యాదేశానుసారము ౧౮౬౧-వ సంవత్సర మంతయు సైనికులను సుశిక్షితులఁ జేయుటయందే గడచిపోయెను ౧౮౬౨ ఆరంభమగునాటికి యూనియనిస్టులపక్షమున ౫,౦౦,౦౦౦ల సైనికులును, ౨౦౦౦ల యుద్ధనౌకలును తయా రయ్యెను అప్పటికి ౧౫,౦౦౦ల మన్రోదుర్గమందును, ౨,౦౦,౦౦౦ల వాషింగ్టన్‌చేరువ గుప్తప్రక్కలందును, ౨౦,౦౦౦ల పడమటివర్జీనియాయందును, ౧,౦౦,౦౦౦ల లూయివిల్లి యొద్దను, ౨౦,౦౦౦ల మంది అత్యంతపశ్చిమసీమలందును స్థాపితులై యుండిరి ఇదేతరుణమున కాన్ఫిడరేట్లయొద్ద ౨,౫౦,౦౦౦ల సైనికులు సంసిద్ధులై యుండిరి వారిలో ౧,౪౫,౦౦౦ల మంది తూర్పు వర్జీనియాయందును, ౩౦,౦౦౦ల మంది కెంటకీరాజ్యములోని కొలంబస్, డొనెల్‌సన్, హెన్రీనామకదుర్గములందును, ౨౦,౦౦౦ల మంది టెన్నెస్సీరాజ్యములోని నాష్‌విల్లీ, చట్టనూగాలయందును నిలిచియుండిరి మిగతా మిలిటరీ సేవలు, న్యూఆర్లియన్స్, గాల్‌వెస్, విక్స్‌బర్గ్, మెంఫిసులయందు గూడి మిసిసిప్పీలోయ నంతటిని గాచుచుండెను

మీఁద వచించినవిధమున సైనికుల నుత్తమరీతిని శిక్షితులను గావించుప్రయత్నములందే ౧౮౬౧-వ సంవత్సరము గడచిపోయెను అంత ౧౮౬౨-వ సంవత్సరము జనవరిమాసము ౨౭-వ తారీఖున యూనియను సేనలకన్నింటికిని సర్వాధిపత్యము వహించియున్న ప్రెసిడెంటు లింకన్ ఈక్రిందివిధమున నుత్తరవులఁ గావించెను

“ఈసంవత్సరము ఫిబ్రవరి ౨౨-వ తారీఖున సంయుక్తరాజ్యములసేనలు కాన్ఫిడరేటుసేనలపై దండెత్తి పోవలయును కావున ముఖ్యముగా మన్రోగుర్గమందలి బలములును, వాషింగ్టన్ ప్రాంతములందు మెక్‌క్లెల్లాన్ అధీనమున నున్న పొటోమాక్ సైన్యమును, పశ్చిమవర్జీనియాయందలి దళములును, కెంటకీరాజ్యమందలి లూయీవిల్లీయొద్ద నున్న సేనలును, కెయిరోదగ్గతి జలస్థలవాహినులును, మెక్సికోసింధుశాఖయందలి జలసేనలును పైని వచించినతారీఖున బయలుదేఱుటకు సర్వసన్నద్ధము లైయుండవలెను ఇవికాక తక్కినసేనానాయకులన్నియుఁగూడ నుత్తరవులకై వేచియుండవలెను ఈసేనావిభాగము లన్నింటికిని చెందిన యధికారులు, ఆఫీసరులు, ఏరాధిపతులు లోనగువారు తమతమకర్తవ్యములను బాగుగ నెఱిఁగి, ఈయుత్తరువుల నన్నింటిని అమలులోఁ బెట్టవలయును.”

అటుపిమ్మట నితఁడు యుద్ధ మెలాగున సాగింపఁదగునదియు దన మంత్రివర్గముతోఁ గలసి యాలోచించుకొని స్థిరపఱిచికొనెను.

కాన్ఫిడరేట్లకు ముఖ్యస్థానమగు రిచ్‌మాండ్‌నగరమును ముట్టడిచేయుటయు, ఉత్తరమందలి యూనియనుసేనలు నిరాటంకముగ దక్షిణమున కేగుటయును, కాన్ఫిడరేట్లను చెదఁదీయుటయును ఈ యు

గాఁపున మిసిసిపీలోయను వశపఱచుకొనుటయు నిప్పుడు యూనియనిస్టులకు ముఖ్యకర్తవ్యములైయుండెను. అందునిమిత్తము వర్జీనియా యందును, పశ్చిమరాజ్యములందును, సముద్రతీరమంతటను వెంటనే యుద్ధము సాగింపవలసివచ్చెను. ఈవిధానము ననుసరించి యుద్ధ మారంభమైనవెంటనే పశ్చిమప్రాంతములందు టెన్నెస్సీనదిమీఁద నున్న హెన్రీదుర్గమును, కంబర్లాండ్ నదిమీఁది డొనెల్సన్ దుర్గమునందును కాన్ఫెడరేటుసేన లుంచినందున కప్తాన్ ఫుట్ మొదటిదుర్గమును, సింప్సన్ గ్రాంట్ రెండవదుర్గమును ముట్టడించి వశపఱచుకొనిరి అనంతరము జనరల్ హాల్లాకుతోడ్పాటుతో నితఁడు కారింత్ నగరమును సైతము ఆక్రమించుకొనెను క్రమముగా పోప్, ఫూట్ నాయకసేనానుల ఉద్యమములవలనను మిసిసిపీనది యుత్తరభాగమున విక్స్బర్గ్ వఱకును యూనియనిస్టులవశమయ్యెను. దక్షిణమున అడ్మిరల్ ఫారగట్ గావించినప్రయత్నములవలన మిసిసిపీ మీఁదిపోర్ట్ హడ్సన్ వఱకును గలభాగము యూనియనిస్టులకు చేరెను కాని పూర్వప్రాంతములందు కాన్ఫెడరేట్లకే యెక్కువజయము చేకూరెను రిచ్మండ్ నగరము నాక్రమించుకొనవలయునని మెక్క్లెల్లన్ ఘోరప్రయత్నములసలిపెను కాని సాధ్యము కాకపోయెను అందువలన యూనియనిస్టుసేనానాయకులందు మాఁటిమాటికి పర్యాయములు మార్పులు కలిగెను అయినప్పటికిని ౧౮౬౪-వ సంవత్సరము సమాప్తమగునప్పటికి యూనియనిస్టుపక్షమువారికే యెక్కువ అనుకూల్యముగ నుండెను. పోర్ట్ హడ్సన్, విక్స్బర్గ్ మధ్యఁగల భాగము దప్పఁ దక్కిన మిసిసిపీభాగమంతయు యూనియనిస్టులచేతులందుఁ జిక్కెను సముద్రపశ్చిమవర్జీనియా, యూనత్తు మిసౌరీ, మధ్యకెంటకీ, టెన్నెస్సీ, ఆర్కన్సాసులలోని విస్తారభాగమును, మిసిసిపీ, లూయిసియానాలలోని కొన్నిభాగములును యూనియనిస్టులవశమయ్యెను ఇఁక యుద్ధమునందలి జయాపజయము లనిన పడమటియూనియనిస్టుల కెక్కువజయములును, తూర్పున కాన్ఫెడరేట్ల కెక్కువజయములును లభించియుండెను యుద్ధము లీప్రకారము ఘోరాఘోరముగ జరుగుచుండినకాలముందే ౧౮౬౨-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరుమాసమున లింకన్ దాస్యవిమోచనమును ప్రకటించి ౧౮౬౩-వ జనవరి మొదటితారీఖునుండి యూనియను మనుజులలోనికి వచ్చునని వెల్లడిగావించెను. తదనుసారము జనవరిమాసము వచ్చినతోడనే దాస్యరాజ్యము లందలిదాసు లందఱును స్వతంత్రులైరనియు, సంయుక్తరాజ్యముల ప్రభుత్వము దక్కినవారు లందఱకు పరిసంరక్షణాధికారములనిమిత్తమున కాపాడుట వహించు ననియు, న్యాయయానుకూల మగురీతిని ద్రవ్యార్జనపరులై వారి యిష్టము వచ్చినలాగున జీవింపవచ్చు ననియు, నుతేనా సట్టివారు సంసిద్ధులైయుండిన సంయుక్తరాజ్యములసేనలందు చేరి పని చేయుట కెట్టియభ్యంతరము నుండదనియు దేశము నంతటను ఘోషణము చేయించెను. ఈఘోషణము కాన్ఫెడరేట్లకోపాగ్ని కింధనము గాఁగా, వారిప్రెసిడెంటుగ డేవిస్ లింకనుయొక్క ఈప్రకటనము యూనియను సేనలను నిశ్చ గావింపఁ దని కారిణము ప్రేరేపించుట యని వక్కాణించెను కాని దాస్యమును రూపుమాప నెంచువారికందఱకు నింగులవలన మహానందము కలిగెను. ౧౮౬౩-వ సంవత్సరాంతమున కగునప్పటికి ౧,౦౦,౦౦౦ల మంది ముక్తదాసులు సంయుక్తరాజ్యముల సైన్యవిభాగమునందుఁ బనిచేయుచుండిరి. ౫౦,౦౦౦ల మంది సైనికులై ఆయుధములఁ దాల్చియుండిరి. దాస్యవిమోచనమువలన విదేశములందును, ముఖ్యముగ నింగ్లండునందును అమితానందము కలిగెను. ఆంగ్లేయ లింతవఱకును ఉత్తరరాజ్యములపట్ల సందేహమును వహించియుండిరి కాని దాస్యవిమోచనమువలన వీరియనుమానము లన్నియుఁ దీఱిపోయెను ౧౮౬౩-వ సంవత్సరమున చాన్సలర్ విల్లీ మున్నగు ప్రదేశములందు యూనియనిస్టులకు పరాజయము కలిగెను కాని మఱల విక్స్బర్గ్, చట్టనూగాముఖ్యస్థానములు దొరకుటవలన మిసిసిపీలోయ యంతయు వీరివశమయ్యెను కాక లూయిసియానా ఆర్కన్సస్, టెన్నెస్సీలు ఫెడరల్ రాజ్యములోనికి వచ్చెను ఈజయమున కంతకును కారణుఁ డంతవఱకు పెక్కుప్రఖ్యాతి చేయుండిన జనరల్ గ్రాంట్ అనునతఁ డగుటచేత ప్రెసిడెంటు లింకన్ ఇతనిని యుక్తమురీతిని సన్మానించుటకై వాషింగ్టనునకుఁ పిలిపించి లెఫ్టినెంట్ జనరల్ అనుపదము నొసంగి అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములసేనకు నాయకునిఁగా గావించెను అటుతరువాత గ్రాంటు యుద్ధక్షేత్రమునకు మరలిపోయి మీడ్, షేర్మనులను మఱియితరులు సేనానులతోఁ గలసి భావియుద్ధకార్యక్రమమును నిశ్చయపఱచుకొనెను తదనుసారము గ్రాంటు వర్జీనియాయందలి కాన్ఫెడరేటు ముఖ్యసేనాని యగు జనరల్ లీ యనునతనితోఁ దలపడుటకును, షేర్మన్ చాట్టనూగవద్ద జాన్స్టన్ అను పేరుగల కాన్ఫెడరేటుసేనాని నెదిరించి జార్జియారాజ్యమున లోఁబఱచుకొని యటనుండి యుత్తరమునకుఁ బోయి రిచ్మండును ముట్టడించునప్పుడు గ్రాంటునకుఁ దోడ్పడుటకును స్థిరపఱుపఁబడెను ఈసమయమున యూనియనిస్టులపక్షమున ౯,౬౦,౦౦౦ల సైనికులును, కాన్ఫెడరేట్లతరఫున ౪,౫౦,౦౦౦లును ఉండిరి ఇంతపర్యంతమును జరిగినయుద్ధము లన్నియు వేఱు మారంభికములే యైయుండెను అసలుయుద్ధ మనునది ముందే యుండ లోక మంతయు దానిపరిణామమునకై యెదురుచూచుచుండెను.

పైని గావించికొనిన ఏర్పాట్లప్రకారము ౧౮౬౪-వ సంవత్సరము మేనెలయందు షేర్మన్ బయలువెడలి చాట్టనూగవద్ద జాన్స్టను నోడించి పాఱఁదోలి యనంతరము రెసకా, డల్లాస్, లాస్ట్మౌంటెన్, కెనీసామౌంటెన్ మున్నగుస్థానములలో నొకదానితరువాత నొకదానియందు జయము గొనుచు అటలాంటానగరముమీఁదికేఁగి దానినికూడ వశపఱచుకొనెను. ఇక్కడ నీవిధముగ జరుగుచుండ దక్షిణమున అడ్మిరల్ ఫారగట్ మొబైల్ నగరమును జయించి పట్టుకొనెను. ఇదేతరుణమున రెండుసంవత్సరములనుండియు యూనియనిస్టునౌకల నెదిరించుచుండిన అలబామా యను శత్రువులయుద్ధనౌక చేర్బర్గ్ నాయకనౌకతోఁ దలపడి యోడి సముద్రమున మునిఁగిపోయెను. షేర్మను అటలాంటావిజయానంతరము జార్జియారాష్ట్రమునధ్వంసము

గావించుచుం బోయెను. పటిష్ఠ నగరము నాక్రమించుకొనెను. తానుదర్శ్యమున కార్జియాకు పదికోట్ల డాలర్ల నష్టము గలిగెను. షెర్మన్ ఇచట నిక కొలఁదికాల ముండి తనసేన నింకను బలపఱచుకొని ఉత్తరాభిముఖుండై జనరల్ గ్రాంటునకుం దోడ్పడ బయలుదేఱిపోయెను.

జార్జియా, కెరొలీనా రాష్ట్రములం దీవిధమున సమాచారములు జరుగుచుండ వర్జీనియాలో పదేపదే యుద్ధమున జనరల్ గ్రాంట్, జనరల్ లీతోడ ప్రతిఘటించి పోరాడుచుండెను. విల్డర్నెస్, స్పాట్సిల్వానియా, కోల్డ్ హార్బర్ మొదలగు స్థలములందు జనరల్ లీయొక్క సేనల నెదిరించి ఘోరముగం బోరుచు ముందుకు సాగిపోయి, గ్రాంటు పీటర్స్‌బర్గును ముట్టడించెను. లీ ఇతనిని వెనుకకుఁ ద్రొక్కి కాకర్షించు నిమిత్తము షెనెండోవా లోయకనదీమార్గమున వశపఱచికొని వాషింగ్టన్ పట్టణమును ముట్టడించునట్లు జనిపింపవలసినదిగ నాజ్ఞాపించి అర్లీ యను కాన్ఫెడరేటు సేనానిని షెనెండోవాలోయకుం బంపెను. తదనంతర మర్లీ యాలోయ నంతటిని స్వాధీనపఱచికొని క్రమముగ ప్రయాణములు సలుపుచు వాషింగ్టనుకుం కొన్ని మైళ్ళ దూరము వఱకుం బోయెను. కాని ఇంతలో గ్రాంటు పంపిన షెరిడన్ యూనియను సైన్యములతో నతనినోడించి పాఱదన్ని, కాన్ఫెడరేట్ సేన నంతయుం జెదరఁగొట్టెను. ఇట్లు లోయ నంతను ఎడారి గావించి మఱలంతనే షెరిడన్ గ్రాంటుదగ్గఱకు వచ్చిచేరెను. అనంతరము రిచ్‌మాండ్ ముట్టడి మహాతీవ్రముగ జరగెను. ముఖ్యం బీనగరమునకు ద్వారముగ నున్న పీటర్స్‌బర్గును జయించినచో రిచ్‌మాండును బట్టికొనుట సుకర మని యెంచి యటులే చేయించెను. కాని పీటర్స్‌బర్గును జయించుటకు యూనియను సైనికులు చాల కష్టపడవలసి వచ్చెను. ౧౮౬౫ వ సంవత్సరమున పీటర్స్‌బర్గుపట్టణము స్వాధీన మయ్యెను. దీనితోపాటు రిచ్‌మాండునగరము పతనముకాఁగా జనరల్ లీ యాకోటను విడి యూనియను సేనలను త్రోసికొనుచు ముందఱికిం బోవ ప్రయత్నించెను గాని సాధ్యము కాకపోయెను. అపరిమితములుగ నున్న గ్రాంటుసేనలు జనరల్ లీని అనుగమించి యెదిరించి యతనిమార్గము నరికట్టినవి. అంతఁ జేయునది లేక ౧౮౬౫ వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ తొమ్మిదవ తేదీన అప్పామెట్టాక్స్ వద్ద నితఁడు ౨౮,౦౦౦ల మంది సైనికులతోఁ గూడ జనరల్ గ్రాంటునకు లోఁబడిపోయెను. ఇట్టి అపజయము కలిగిన తరుణమున జనరల్ గ్రాంట్ జనరల్ లీని వినయోచితముగ సన్మానించెను. గ్రాంటు అతనిచేతనుండి ఖడ్గమును దీసికొనియుండలేదు. మఱియు నితఁడు లీయొక్క సైనికులకు వారియశ్వములను వారికే యిప్పించి యూరనిసైన్యములకు ౫ రోజులకు సరిపోవునట్టి యాహారపదార్థము లన్నింటిని నిప్పించెను.

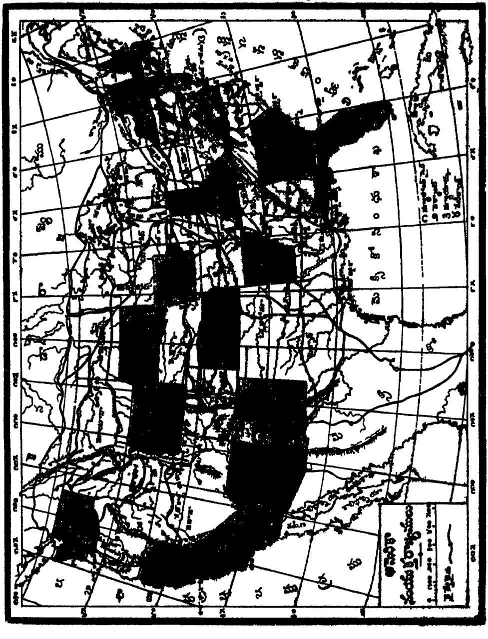
రిచ్‌మాండ్ పతనానంతరము కాన్ఫెడరేట్ ప్రెసిడెంటగు డేవిస్ తనమంత్రివర్గముతో చార్లొటిపట్టణమునకుం బోయెను. కాని యచట కాన్ఫెడరేట్ సేనాని జాన్‌స్టన్ షెర్మనుచే పరాజితుండై యతనికి లోఁబడిపోవుటచేత దాక్షిణరాష్ట్రములవారి ప్రభుత్వము భగ్నమైపోయెను. డేవిస్ జార్జియాకుం బోవుచుండ మేనెలలో ఇర్విన్ విల్లీయొద్దఁ బట్టికొనఁబడి వర్జీనియాయందలి మన్రోదుర్గమున నుంచఁబడెను. అచట రెండుసంవత్సరములు ఖైదీగ నున్నపిమ్మట యూనియను ప్రభుత్వమువా రతనిని జామీనుమీద వదలిరి. యుద్ధము పరిసమాప్తమైనప్పటికి యూనియను సేనలందు ౧౦,౦౦,౦౦౦ల మంది సైనికు లుండిరి. వీరిలో ౮,౦౦,౦౦౦ల మంది ఒక్కసారిగ సైనికవృత్తి విడనాడి మరల వారివారివృత్తులందు మున్నటి జీవనము చేయసాగిరి. యూనియను సైనికులపక్షమున నీయుద్ధమందు ౩,౬౦,౦౦౦ల మంది మృతులైరి. కాన్ఫెడరేటు పక్షమునందును నింత కెక్కువగనే మరణించియుండిరి. కావున ౭ లక్షలకు పైగ మనుష్యప్రాణము లర్పణము కాఁగా నీదాస్యప్రథ అమెరికానుండి యంతరించిపోయినది. దాక్షిణరాష్ట్రములవా రింగ్లండు తమపక్షము వహించి తమ స్వాతంత్ర్యమును స్వీకరించునని నమ్మియుండిరి. కాని యది వట్టి భ్రమయే యైపోయెను.

అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములు

(The United states of America) — ఇది ప్రజాపాలితము సంఘాతరాష్ట్రము (Federal Republic) సమశీతోష్ణకటిబంధమున (Temperate Zone) ఉత్తర అమెరికామధ్యభాగము నంతటను అనఁగా ౨౫°౩౫-౪౯° ఉత్తర అక్షాంశములమధ్యను, ౬౬°౫౫-౧౨౪°౫౫ పశ్చిమ రేఖాంశములమధ్యను వ్యాపించియున్నది. దీని కుత్తరమున కెనడా రాష్ట్రము. విశాల సరస్సులవలన నేర్పడిన నైసర్గికరేఖయు ౪౯-వ యక్షాంశమునకు సమానాంతరమున దానిదగ్గఱ గీయఁబడిన కల్పితరేఖయుఁ గలసినచో దీనియుత్తరసీమారేఖ యగును. దక్షిణమున మెక్సికో సింధుశాఖాతీరమున, రియోగ్రాండె డెల్ నార్టె యొక్క లోయకొంతవఱకు, వనంతరము పశ్చిమోత్తరముగఁ బోయిన కల్పితరేఖయు ఎల్లలుగ నున్నవి. తూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరము. ఈ మహాసముద్రము యూరోపు పశ్చిమతీరము పర్యంతము మూఁడువేల మైళ్ల దూరము వ్యాపించింది. ఈ రెండు ఖండముల వ్యాపారమునకును ముఖ్యమార్గముగ నున్నది. సంయుక్తరాష్ట్రములకుఁ బడమట పసిఫిక్ మహాసాగరము. ఇది ౫, ౬ వేలమైళ్ల నిడివిని ప్రాచ్యఖండముల పాశ్చాత్యఖండములవఱకును వ్యాపించియున్నది. దీనిమార్గమున నంత మిక్కుటముగ వ్యాపారము జరగదు.

ఆరంభదశయం దీదేశమునకు మూలభూతములైన ౧౩ రాష్ట్రములును ఏకీభవించి ౧౭౭౬ వ సంవత్సరమున సంయోజకపత్రము నేర్పఱచుకొని దానిద్వారా కొన్ని పరిపాలనాధికారములను (Powers of Administration) సంయోజకప్రభుత్వమున కొసంగియుండెను. ౧౭౮౯ వఱకు నీ పత్రమునకు ననుసరించియే పరిపాలనము జరుగుచున్నది కాని యావశ్యకములనుబట్టి ఈ పత్రమందు చేర్పఁదగిన మార్పులు కలుగుచునే యుండెను. [illegible] దము కాఁగలదు అని యందలి ౧౩ రాష్ట్రములును క్రమముగ [illegible] రాష్ట్రములకుఁ జెందిపోయెను. [illegible]

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

౭౦,౨౬,౭౮౯ చదరపుమైళ్లు. ౧౯౨౦-వ సంవత్సరపు జనాభా ప్రకారము మొత్తము ౧౦,౫౭,౧౦,౬౨౦ మంది జనులుండిరి. అనఁగా చదరపుమైలునకు ౩౫.౫ జనులు గలరు. ఇందు నూటికి ౮౯.౭ మంది యూరోపియను సంతతికి జెందినవారు. ౧౯౨౮ వ సంవత్సరమున జరిగిన జనగణనను బట్టి ౧౨,౦౦,౧౩,౦౦౦ ల జనులుండిరని తెలియుచున్నది. ఇందులకుఁ జేరక నీ రాజ్యములకు వెలుపల దీనికిఁ జెందినవి ౭,౧౧,౬౬,౦౪ చదరపుమైళ్ల దేశము. అందు ౧,౨౧,౧౨,౫౪౫ మంది మనుష్యులుండిరి. ఇంకవి వలసరాజ్యములు. రాజ్యములు ఈ క్రింది పేరులఁ బరఁగుచున్నవి.

౧	అలబామా	౧౭	కెంటకీ	౩౩	ఓహియో
౨	అరిజోనా	౧౮	లూయిసియానా	౩౪	ఓక్లహోమా
౩	అర్కాన్సస్	౧౯	మెయిన్	౩౫	ఆరెగన్
౪	కాలిఫోర్నియా	౨౦	మేరీలాండ్	౩౬	పెన్సిల్వేనియా
౫	ఉత్తర కారోలినా	౨౧	మసాచుసెట్స్	౩౭	రోడ్‌దీవి
౬	దక్షిణ కారోలినా	౨౨	మిషిగన్	౩౮	టెన్నెసీ
౭	కొలరాడో	౨౩	మిన్నెసోటా	౩౯	టెక్సాస్
౮	కన్నెక్టికట్	౨౪	మిసిసిపీ	౪౦	యూటా
౯	డిలావేర్	౨౫	మిసోరీ	౪౧	వెర్మాంట్
౧౦	ఫ్లోరిడా	౨౬	మోంటానా	౪౨	వర్జీనియా
౧౧	జార్జియా	౨౭	నెబ్రాస్కా	౪౩	పశ్చిమవర్జీనియా
౧౨	ఐడాహో	౨౮	నెవాడా	౪౪	వాషింగ్టన్
౧౩	ఇల్లినాయిస్	౨౯	న్యూహాంప్‌షైర్	౪౫	విస్కాన్సిన్
౧౪	ఇండియానా	౩౦	న్యూజెర్సీ	౪౬	వియోమింగ్
౧౫	అయోవా	౩౧	న్యూమెక్సికో	౪౭	ఉత్తరడకోటా
౧౬	కన్సస్	౩౨	న్యూయార్క్	౪౮	దక్షిణడకోటా

ఇవిగాక సంయుక్తరాజ్యములవెలుపల దీనికిఁ జెందినవి — ౧ అలాస్కా, ౨ గుఆమ్, ౩ హవాయి, ౪ పనామా, ౫ ఫిలిప్పైన్స్, ౬ పోర్టొరికో, ౭ సమోవా, ౮ వర్జిన్‌దీవులు అను ఎనిమిది ఇలాకాలు గలవు.

వైసర్గికస్వరూపము, నదులు, పర్వతములు, సరస్సులు — అట్లాంటిక్ సముద్రతీరమును, మెక్సికోసింధుశాఖాతీరమును పల్లములుగ నుండును. ఈ ప్రక్కయంచులవద్ద అంత పెద్దవి కావు. ముఖ్యముగ ఉత్తరపు అట్లాంటిక్ తీరము సింధుశాఖలు అఖాతములతోఁ నిండుకొని కడువక్రముగ నుండును. ఈ ప్రాంతమున సెంట్ లారెన్స్, హడ్సన్, పొటోమాక్, డిలావేర్ నామకనదులు ముఖ్యమైనవి. అట్లాంటిక్ తీరప్రదేశమునకుఁ బశ్చిమమున అప్లాచియన్ పీఠభూములు పర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. ఇవి సెంట్ లారెన్స్ నదిముఖద్వారము దక్షిణమునుండి యారంభమై దక్షిణపశ్చిమాభిముఖముగ సుమారు ౭౦౦ ల మైళ్ల పొడుగున మెక్సికోసింధుశాఖాతీరమువఱకుం బోవును. ఇం దు తెల్లపర్వతపంక్తులు మధ్యమములు గలవు. న్యూహాంప్‌షైర్‌లోని శ్వేతపర్వతములును, వర్మాంటులోని హరితపర్వతములును, దక్షిణపూర్వమున న్యూయార్కులోని కాట్స్‌కిల్ కొండలును, ఉత్తరన్యూయార్కునందలి అడిరాండాక్స్ కొండలును, పెన్సిల్వేనియాయందలి అల్లెఘనీపర్వతములును ముఖ్యమైనవి.

అప్లాచియన్ పీఠభూమికి పడమట మధ్య-సమతల భూమి వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరమున లారెన్షియన్ పీఠభూమి దీనికి సరిహద్దు. ఈ మైదానము ఉత్తరమున ఆర్కిటిక్ మహాసముద్రమువఱకును, దక్షిణమున సింధుశాఖవఱకును పోయియున్నది. మధ్య-సమతలభూమి(Centr l plain) పశ్చిమమున మధ్య పీఠభూమి (Central plateau) గలదు. ఈ పీఠభూమికిఁ బశ్చిమోత్తరములందు మధ్య సమతలములును, దక్షిణపూర్వములందు సింధుశాఖా సమతలములును జుట్టియున్నవి.

మధ్య సమతలభూమికిఁ దిన్నగఁ బశ్చిమమున ఉత్తరమునుండి దక్షిణముగ వ్యాపించి రాకీపర్వతసీమలు గలవు. ఈ పర్వతభూమి యొక్క వెడల్పు ఒక్కొక్కచోట వెయ్యిమైళ్లకును గలదు. దీని పడమటి భాగములందు సైర్రా నెవాడా కొండలును, కాస్కేడ్, తీరపర్వతములును, నీలగిరులును (Blue Mountains) గలవు. మఱియు రాకీపర్వతప్రాంతమందలి దక్షిణరాకీభూమి, వియోమింగ్ పరీవాహక్షేత్రము (Wyoming basin), మధ్యరాకీభూమి, ఉత్తరరాకీభూమి యను నాలుగు భాగములుగ విభజింపఁబడియున్నది. దక్షిణరాకీభూములందు ౧౨, ౧౪ వేల యడుగుల యెత్తుగల శిఖరము లున్నవి. ౮, ౧౦ వేల యడుగుల యెత్తుగల పీఠభూములును గానవచ్చును. ఈ పీఠభూములలో ముఖ్యమైనది పైక్స్ శిఖరమునకుఁ బశ్చిమముగ నున్న సౌత్‌పార్కు (South Park) దీని యౌన్నత్యము ౯, ౧౦ వేల యడుగు లుండును. వియోమింగ్ రాజ్యపు పశ్చిమోత్తరకోణమున యెల్లోస్టోన్ పార్కు నామకమనోహర ప్రదేశము గలదు. ఇది అగ్నిపర్వతమునుండి వెలికి వచ్చు ద్రవ పదార్థముల లావావలన యేర్పడిన పీఠభూమి యని యూహింపఁబడినది. దీని యెత్తు సుమారు ౮,౦౦౦ అడుగు లుండును. ఇక్కడనుండి యనేక చిక్కులగు పర్వతపంక్తులు చీలిపోయియున్నవి. మఱియు నీపార్కునకు మూఁడువైపులను పర్వతము లావరించియుండ నొకప్రక్కనుండియే లోనికిఁ బోవుమార్గము గలదు. ఇచట ౨,౦౦౦ ల అడుగుల లోతునుండి లావాయే గలదని గనుఁగొనిరి. ప్రపంచమున నెచటను లేని విచిత్రములగు ఉష్ణజలకుండములును, ప్రవాహములు నిచటఁ గలవు.

వియోమింగ్ పరీవాహక్షేత్రము ఎత్తయిన పీఠభూమి. గ్రీన్, బిగ్‌హార్న్, ఉత్తరప్లాట్టె మొదలగు నదులకిది పీఠభూమియందు ప్రవహించును.

రాకీపర్వతభూములకు దక్షిణమున పడమరగ అంతఃపర్వత పీఠభూము లున్నవి. ఇందును ఉన్నతశిఖరములు చాలఁ గలవు.

పసిఫిక్ మహాసాగరము నంటియున్న తీరమున ౨౦౦ ల మైళ్ల వెడల్పులో తీరపర్వతప్రదేశము (Coastal range

regions) వ్యాపించియున్నవి. ఇందు ఉత్తరమున స్నేక్, కొలంబియా నదులును, దక్షిణమున సాక్రమెంటో, కొలరెడో నదులును ముఖ్యమైనవి.

ఈపైని వచించిన నదులుగాక సంయుక్తరాష్ట్రములందలి ప్రధానమైనవి మిసిసిప్పి, మిసోరీ, ఓహియో అనునదులు మూడు నదులు గలవు. అప్లాచియన్ పర్వతములకు పూర్వముగను, రాకీ యున్నతభూముల దక్షిణపశ్చిమములుగను గల మధ్యభూమియందలి మైదానము లన్నియు నీమూడునదులకును పరీవాహక్షేత్రము లని చెప్ప వచ్చును. మిసిసిప్పినదియందు వేయిమైళ్లవరకును నౌకలు రాకపోకలు జరుపుట కను వగును. ప్రతిసంవత్సరము దీనిద్వారా నీటిలోఁ దేలి యాడుచు ౩౪,౦౫,౦౦,౦౦౦ ల టన్నులను, ద్రవీభూతమై ౧౩,౬౪,౦౦,౦౦౦ ల టన్నులను ఘనపదార్థము సముద్రమునకు చేరు చుండునట్లు లెక్కచేయఁబడినది.

మెక్సికోసింధుశాఖయందు ప్రవేశించునదులలో ప్రధానమైనది రియో గ్రాండె డెల్ నార్టె. ఇది మెక్సికో సంయుక్తరాష్ట్రముల సరిహద్దులమీఁద నున్నది.

ఈరాష్ట్రములలో గొప్పసరస్సు లుత్తరమున నున్నవి. సుపీరియర్, మిషిగన్, హ్యూరన్, ఎరీ, ఒంటారియో సరస్సు లుత్తర సీమలందును, గ్రేట్ సాల్ట్ సరస్సు ఇడాహో యందును గలవు. కాలిఫోర్నియా, ఆరిగనులందును మరికొన్ని చిన్నసరస్సులు కలవు.

భూగర్భశాస్త్రానుసారము సంయుక్తరాష్ట్రఘటనము.— యూరోపువ భూఖండనిర్మాణమునం దగపడు పొర లన్నియు అమెరికాయందును గనబడుచున్నవి. కాని అట్లాంటిక్ ద్వారా వీనికిగల సన్నిహితసంబంధ మింకను తేటతెల్లము కాలేదు.

ప్రాణిచిహ్నము లేమియుం గన్పించనికాలము మొదలుకొని నేటివఱకును గల ఆర్కియోజోయిక్ (Archaeozoic), ప్రొటెరోజోయిక్ (Preterozoic), పేలియోజోయిక్ (Palaeozoic), మెసోజోయిక్ (Mesozoic), సెనోజోయిక్ (Cenozoic), సైకోజోయిక్ (Psychozoic) నామక యుగములకుఁ జెందిన పొర లన్నియు నీదేశమునఁ గలవు. అందు ప్రాణిచిహ్నరహితమైన ఆర్కియోజోయిక్ యుగపు రాళ్లపొరలు విస్కాన్సిన్, మిన్నెసోటా, న్యూ ఇంగ్లండ్, అప్లాచియన్, సియెర్రాలందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టి పొరలు దిగువపట్టియు, గ్రానైటును కానఁగ దొరకుచున్నవి. వీనిలో సమ్మిశ్రితములై లేక ఈ పొరల ప్రక్కప్రక్కల ప్రొటెరోజోయిక్ శిలాపొరలును గానవచ్చు చున్నవి. ఇందు సుపీరియర్, హ్యూరోనియన్, అనిమికియన్, కీవనా అను అంతర్భేదములు కలవు. సుపీరియర్ సమీపమున లోహము దొరకు జిల్లాలలో హ్యూరోనియన్ శిలలు చాలఁ గన్పట్టుచున్నవి. అవి మిచిగన్‌రాష్ట్ర ఉత్తరమునగను, మిన్నెసోటాలయందలి లోహోష్ణ దములు (Iron oxides) గనులలోఁ గానఁబడుచున్నవి. మరికొన్ని చోట్ల నీ శిల లితరధాతువులతోఁ గలసి దొరకుచున్నవి. మరియు రాకీలయందును, మొంటానా, ఇడాహో రాష్ట్రములందును ప్రొటెరోజోయిక్ శిలాపొరలు కలవు. పేలియోజోయిక్ యుగమున సంయుక్త రాష్ట్రములు నీటియం దుండెను. ఈ యుగమునాటి పొరలనుండి సెంట్‌లారెన్సు, సరోవరములకు దక్షిణముగను, ఓహియోపరీవాహ క్షేత్రముల కుత్తరముగను, మిసిసిప్పి, పూర్వమిసోరిభాగములందును గానవచ్చుచున్నవి. ఈయుగము కేంబ్రియన్, ఆర్డోవిషియన్, సిలూరియన్ మున్నగు పేరుల పేసంతర్భాగములుగ విభాగింపఁబడి యున్నది. అందు ఆర్డోవిషియన్ కాలమునాఁటికే మత్స్యజాతులవఱకును ప్రాణి సంచయము లేర్పడియుండెను. ఈ ఆర్డోవిషియన్ శిలాపొరలనుండి ఓహియో, ఇండియానాలయందు సైసర్గికమగు గాస్ (Natural Gas), పెట్రోలియమును, అయోవాయందు సీసము, తుత్తినాగములు, టెన్నెస్సీయందు ఖటికస్ఫురితము (Calcium Phosphate)ను, వెర్మాంట్ టెన్నెస్సీలయందుగల ప్రదేశమున నున్నపురాయి, పాలరాయి, సిమెంటు లోనగు పదార్థములును లభించుచున్నవి. సిలూరియన్ పొరలవలన నాఁటి ప్రాణికోటి యెంత పరిపక్వదశ నందినట్లు తెలియుచున్నది. వీనినుండి ఎఱ్ఱ ఇనుపమట్టి (Red iron-ore), గాస్, మూస లవణములుగ లభించుచున్నవి. సిలూరియన్ కాలమునాటి యగు డివోనియన్ కాలపుపొర లేర్పడినపుడు ఉత్తర-అమెరికా యంతయు నీటిలోపల నుండెనని యూహింపఁబడినది. ఈ డివోనియన్ కాలపు పొరలనుండియే పెన్సిల్వనియా, పశ్చిమవర్జీనియా, ఓహియో, న్యూయార్కులందు పెట్రోలియం, సైసర్గికవాయువు అధికముగ లభించుచున్నవి. డివోనియన్‌కాలము తరువాత నిదేయుగమున మిసిసిప్పియన్, పెన్సిల్వనియన్, పెర్మియన్ నామకములైన మూడుకాలములు ఘటిల్లెను. అందు పెన్సిల్వనియన్ పొరలనుబట్టి యాకాలమున నుత్తర-అమెరికాపు మరల నీటిమునుఁగులు చాలఁ గలిగె ననియు, పెర్మియన్ కాలమునాఁటికి కొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ ప్రస్తుత మున్నరీతి నిండు మంతయు నీటునుండి వెల్వడి నదియుఁ దెలియు చున్నది. పెన్సిల్వనియన్ పొర లన్నియు బొగ్గుతో నిండియున్నవి. అప్లాచియన్ పీఠభూములలోని బొగ్గుగనులును, మిషిగన్, ఇండియానా, ఇల్లినాయిస్ కెంటకీలందలి గనులును, అయోవా, మిసోరీ, టెక్సాస్‌గనులును ఆకాలపు పొరలనుండియే కలిగినవి. మరియు ఇల్లినాయిస్, కన్సాస్, ఓక్లహోమాలయందలి యాకాలమునాఁటి ఇసుకరాతిపొరలనుండి పెట్రోలియం, సైసర్గికవాయువులు లభించు చున్నవి.

అనంతరపు మెసోజోయిక్ యుగము ట్రియాసిక్, జూరాసిక్, కొమంచియన్, క్రెటేషియస్ అను నాలుగుకాలములక్రింద విభా గింపఁబడినది. ఈ యుగ మంతమగునప్పటికి భూభాగము లన్నియు నేర్పడినవి. అప్పుడు ఏర్పడిన ప్రాణులకు ఆధారము [illegible] మాతకాగ్రకులప్రాయు లేర్పడెను. సరీసృపములును, [illegible] ఉత్పన్నములుగా [illegible]. గర్భ, [illegible],

జన్మించు అకాలమునందే జనించెను. ఈ యుగమందలి యుత్తరభాగమున క్రిటేషియస్ కాలమున మరల నీఖండమును జలము ముంచి వైచెను.

సెనోజోయిక్ యుగము ఇయోసీన్, ఒలిగోసీన్, మయోసీన్, ప్లియోసీన్, ప్లైస్టోసీన్ అని అయిదువిభాగములు. ఇందు ఇయోసీన్‌సంద్రములు కల పొరలు మేరీలాండ్, డిలావేర్, వర్జీనియాలయందు దగపడుచున్నవి. మసాచూసెట్స్ మొదలు అలబామా వఱకును మయోసీన్‌సంద్రములు కల పొరలును, ప్లియోసీన్ కాలమునాటివి ఇదట నదట పలుచోట్లను గనిపించుచున్నవి. హెట్టరాస్ అగ్రమునుండి దక్షిణముగ పడమట మిసిసిప్పీ వఱకును గల ప్రదేశములందు ఇయోసీన్, ఒలిగోసీన్ పొరలును, ఫ్లోరిడాయందు మయోసీన్, ఒలిగోసీన్ పొరలును, లూయిసియానాయందు ఒలిగోసీన్ పొరలును బాగుగ పరిణామము నొందియుండెను. కాలిఫోర్నియా, ఆరెగన్, వాషింగ్టనులందు ౮,౦౦౦ లు మొదలు ౧౭,౦౦౦ల అడుగుల లోతువఱకు ఇయోసీన్ వస్తువులును, సాన్‌ఫ్రాన్సిస్కోకు దక్షిణమున ౧౩,౦౦౦ల అడుగుల లోతువఱకును ప్లియోసీన్, ప్లైస్టోసీన్‌కాలపొరలును గలవు.

ప్లియోసీన్‌కాల మంతమగునాటికి మరల సంయుక్తరాజ్యముల ఆకార మేర్పడెను. ప్లైస్టోసీన్ కాలము ప్రారంభమగునరికి కాస్కేడ్ కొండలును పరిణతి నందినవి గాని ఖండమందలి చాలభాగము గడ్డ మంచుతో నిండియుండెను. మధ్యకెనడాపూర్వపు లాబ్రడార్ వఱకును, రాకీలతూర్పుభాగములకు కర్డిల్లరన్ హిమములు గడ్డమంచుతోఁ గప్పఁబడి యుండెను. ఈ ప్లైస్టోసీన్ హిమము తీసిపోయినపిదప ఉత్తర-అమెరికా రూపొందెను. ఈయుగమందలి ఇయోసీన్ కాల మంతరించునరికి మెసోజోయిక్ ప్రాణిసంతతము లన్నియు రూపుమాసి పోయెను. ఒలిగోసీన్ కాల మారంభమగునాటికి జరాయుజసృష్టి మాత్రరూపధారణమును వహించెను. గుఱ్ఱములు, ఒంటెలు, ఖడ్గమృగములు, శేల్లు, పులులు మున్నగు జంతుజాలము ఉద్భవించెను. మానవుల కాదులైన లెమూరులు అమెరికాలో ఇయోసీన్ కాలమందే జనించినవి. శిలాజములలోని యాదిమమానవులు ఒలిగోసీన్ కాలమునను, జావాలో ప్లైస్టోసీన్ మునందును జనించినట్లు తెలియుచున్నది. అసలు మానవుడు-ఆదిమరూపము మధ్య-ఆసియాయందు ప్లైస్టోసీన్ కాలమునను అవిర్భవించె నని యనేకుల మతము.

ప్రస్తుతకాలమున జరుగుచున్నది సైకోజోయిక్ యుగము. అమెరికా శాస్త్రవేత్త యగు చార్లెస్ షుచెర్ట్ యొక్క కథనానుసారము 'మన మిప్పుడు నివసించు భూయుగము, పురాతనయుగముల పరివర్తన మునందు, ద్రవము-అతిశీతలకాలముల, నిర్దిష్టశీతోష్ణప్రదేశములందు గల కాలమున వసించుచున్నాము. ప్రాణివర్గము మిక్కిలి మానవజాతి యున్నతిని బొందియున్నది. ప్రాణిసృష్టి పాలించిన మానవుఁడే. ఇంకముందును మానవజాతియే పాలించును.'

కాలమానము —— కెలోరాడోమైళ్ల వైశాల్యము కలిగియుండుటచేతను, వివిధములగు పర్వతమాలిక లవస్థితము లై యుండుట చేతను ఒకచోటి కాలమానము వేఱొకచోట నుండదు కాని మొత్తము మీఁద దేశ మంతయు సమశీతోష్ణకటిబంధమున నున్న దని చెప్ప వచ్చును. సంవత్సరమునందు ఉష్ణమానపరిమాణము ౪౦ మొదలు ౭౫ అంశములవఱకు నుండును. న్యూయార్క్, చికాగోపట్టణముల యక్షాంశములందలి ప్రదేశము లన్నియు శీతోష్ణముల ఉష్ణమాన పరిమాణము కలిగియుండును. అది యొక్కటియే కాక ఈదేశము 'పశ్చిమ వాయుప్రసరణమండలమున (Belt of prevailing westerly winds) నుండుటచేత నీవాయువు వీచుకాలమున ముఖ్యముగ నుత్తరమందలి వాతావరణమున మార్పు లనేకములు కలుగుచుండును, ఎందుచేత ననగా నీవాయువు దినమునకు ౫౦౦, ౬౦౦ ల మైళ్ల చొప్పున పశ్చిమపూర్వముగ వీచుచు తాపపరిమాణమును హెచ్చు తగ్గులను, దుర్దినములను, శుభ్రదినములను గలుగఁజేయుచుండును. పశ్చిమమునుండి వీచు పసిఫిక్ వాయువు లాతీరమున కొంతదూరము వఱకును సాగరికకాలమానమును (Marine Climate) కలుగఁ జేయుచుండును. సైర్రా నివాడా, కాస్కేడ్ పర్వతముల పూర్వభాగమునుండి అట్లాంటిక్ వఱకును గల విశాలఖండమున భిన్నభిన్నములగు కాలమానములు గనుపడుచుండును. దక్షిణమున అట్లాంటిక్ సింధుశాఖాతీరముల కాలమానము వాణిజ్యవాయువులకారణముచేఁ గలుగు చుండును. పశ్చిమవాయువులు కొనితెచ్చు వర్షము పైని వచించిన పర్వతములమీఁద కురియుటచే ౧౫౦-౧౦౦ యామ్యోత్తర వృత్త ప్రదేశము శుష్కము మగుటకు కారణ మగుచున్నది.

ఇంకను పూర్వమం దట్లాంటిక్ సింధుశాఖలనుండి వచ్చుచుండి గాలులు (Cyclonic winds) మూలమున నపరిమితముగ వర్షము కురియుచుండును. రాకీపర్వతములకుఁ బూర్వమునఁ బూర్వపశ్చిమము లంగా వ్యాపించియుండు పర్వతమాలిక లేమియు లేవు. కాని ఆర్కిటిక్ మొదలు సింధుశాఖలవఱకును పల్లములు సమతలములు వ్యాపించియున్నది. దీనివలన నుత్తరమునుండి దక్షిణమునకును, దక్షిణమునుండి యుత్తరాభిముఖముగను వాయువులు వీచుచు మధ్యభాగమందలి వాతావరణమున మార్పులఁ గలుగఁజేయుచుండును. శీతకాలమున నర్కిటిక్‌ప్రదేశములనుండి హిమవాయువులు కెనడా ప్రాంతములనుండి సింధుశాఖాతీరములవఱకును వచ్చి యచ్చట మంచు పేరుకొనునట్లు చేయుచుండును. ఎండకాలమున సింధుశాఖనుండి యుష్ణవాయువులు మధ్యభాగమున కేగి యచట నివసించువారికి తాపమును బుట్టించుచుండును.

ఇటులనే పశ్చిమవాయువులకారణమున అట్లాంటిక్ తీరమున నుండి వీచుపూర్వవాయువులు తూర్పునందలి వాతావరణములో హెచ్చుమార్పులను గలిగించలేవు. అట్లాంటిక్ తీరము మొదలుకొని పశ్చిమపర్వతశ్రేణి గల దేశమున వర్షపాతమునందు దక్షిణమునుండి యుత్తరమునకుఁ బోవుకొలదియు ౫-౩ డిగ్రీల

సంవత్సర మధ్యమతాపపరిమాణము (Mean temperature) ప్రతి-అక్షాంశమునకును తగ్గుచుపోవును. ఈపూర్వభాగములందు పంటలు కవసర మగునంత పర్యాప్తమగు వర్షము కురియుచుండును. సింధుశాఖా ప్రాంతమందలి కాలమానము సగము సాగరికము (Half Marine), సగము అంతరికము (Tropical) నై యున్నది. చక్రవాతము లంతగ నిచట పనిచేయవు. ఎండకాల మతిదీర్ఘము నత్యుష్ణము నై యుండును. చలికాలము మాత్ర మానందదాయకముగ నుండును కాని యప్పుడప్పుడు మంచుపడి గ్రామశిల్పములకు నష్టమును కలుగఁజేయుచుండును. కొన్ని సమయములందు వర్షమే లేక కఱవులు బుట్టించుచుండును. సమతలముల (Plains) యందలి కాలమానములోని ముఖ్యవిశేషము వర్షాభావము. సంవత్సరమునకు సగటున ఇరువది యంగుళముల వర్షముకంటె నెక్కువ కురియదు. కాలువలమూలమునను మఱికొన్ని యుపాయములచేతను వ్యవసాయము సాధింపఁబడుచున్నది. ఈ ప్రాంతమందలి యెక్కువభూభాగము పశువుల మేత నిమిత్త ముపయోగపడుచున్నది. ఇచటివాయువు శుష్కము. ఎండకాలమున గాడ్పులు గొట్టి పంటలకును, పశువులకును నష్టము కలుగుచుండును. ఉత్తరమున శీతకాలమునందు భయోత్పాదకములగు హిమానివర్షములు (Blizzards) పుట్టుచుండును.

రాకీ పర్వతములకును, సైరా నెవాడా, కాస్కేడ్ కొండలకును నడుమ పీఠభూములు కలవు. ఇందుఁ గొన్ని శిఖరములమీఁదఁ దక్కఁ దక్కినచోట్ల వర్షము కురియదు. దక్షిణకాలిఫోర్నియా, దక్షిణపశ్చిమ - ఆరిజోనా, పశ్చిమనెవాడా ప్రదేశము లెడారి నేలలు. ఇవి శుష్కవాతములకును, తీవ్రమగు నెండలకును వాసభూములు. సంవత్సరమునకు ౧౫ అంగుళముల వర్షము కురియును. చావులోయ (Death Valley) అనునది ఈ ప్రాంతములందే యున్నది. ఈయెడారులలో నీడను వేడిమి ౧౩౪ డిగ్రీలు.

సముద్రతీర మగుటచేతను, భూమి పర్వతమయ మగుటచేతను పసిఫిక్ ప్రాంతమున భిన్నభిన్నమగు కాలమానము గోచర మగుచుండును. సముద్రతీరభూమియందు శీతకాలమున శాంతముగను, ఎండకాలమున సమశీతోష్ణముగను నుండును. మధ్యమందలిలోయలలో అత్యుష్ణము. కాలిఫోర్నియాయందలి మధ్యములోయలలో నెండకాలమున ౧౧౦-౧౨౦ అంశములవఱకు నెండవేడిమి యుండును. పసిఫిక్ ప్రాంతముయొక్క ఉత్తరభాగమం దీదేశము నంతటిలో నెక్కువయగు వర్షము కురియును, అనఁగా నూఱంగుళముల కెక్కువగఁ గురియును. సైరానెవాడా, కాస్కేడ్ పర్వతముల యుపరిభాగములందును వర్ష మపరిమితముగఁ గురియును. కాలిఫోర్నియాయందు వర్షము బొత్తిగఁ గురియదు. ఎండకాలమున పసిఫిక్ తీర మంతయు పొగమంచుతో నిండియుండును.

ఈరాజ్యములందు తుపానులు సంవత్సరమునకు నూఱుపర్యాయములు కలుగుచుండును. సాధారణముగ నివి ఎండకాలములోఁ గలిగి స్వల్పమాత్ర మగునష్టము గావించి పోవుచుండును. ౧౦౦ యామ్యోత్తరము (Meridian)నకు పడమట నివి చాల అరుదు. ఒక్కొక్క పర్యాయము ఉష్ణమండలముల (Tropical Belt) నుండి చక్రవాతములు (సుడిగాలులు) దక్షిణ-అట్లాంటిక్ సింధుశాఖాతీరములందు నష్ట మెక్కువ చేయుచుండును. ఈదేశపు వాయవ్యోత్తర ప్రాంతములందు మంచుతుపానులు, చలిగాలివానతుపానులు చెలరేగి సమస్త పదార్థములను మంచుతోఁ గప్పి చెట్లకు తీగెలకు నెక్కువ నష్టము కలుగఁజేయుచుండును.

జంతువులు, వనస్పతులు — కాలమానమందలి తాపపరిమాణభేదములనుబట్టియు, వందందుఁ గల్పించు జంతు, వనస్పతుల సమానతనుబట్టియు నీదేశ మేడుమండలములుగ (Zones) విభజింపఁబడి యున్నది. ఎట్లనఁగా ఆర్క్టిక్ మండలము (Arctic Zone), హడ్సన్ మండలము (Hudson Zone), కెనడా మండలము (Canada Zone), దశాపరివర్తనమండలము (Transition Zone), దక్షిణోర్ధ్వమండలము (Upper Austral Zone), దక్షిణాధోమండలము (Lower Austral Zone), అయనమండలము (Tropical Zone). ఇందు మొదటిమూఁటికి నుత్తరమునుండియు, ఆఖరుదానికి దక్షిణమునుండియు నీదేశమునఁ బ్రవేశము కలుగుచు మధ్యమందలిభాగ మంతయుఁ జాలవఱకు దశాపరివర్తనమండలమునకే చెందియున్నది. ఆర్క్టిక్ మండల లక్షణములు పర్వతాగ్రములందుఁ గాననగును. శ్వేతపర్వతములలోని వాషింగ్టన్ శిఖరమునను, రాకీ, నెవాడా, కాస్కేడ్ పర్వతోన్నత శిఖరములందును ఆర్క్టిక్ మండల లక్షణములు గలవు. ఈపర్వతాగ్రములందు గొప్ప గొప్ప వృక్షములు లేవు. న్యూయార్క్, న్యూ ఇంగ్లండ్, ఉత్తర కెరొలినా రాజ్యములలోని ఉన్నతపర్వతపార్శ్వములందును, రాకీ కాస్కేడుల యుపరిపార్శ్వములందును, హడ్సన్ మండల లక్షణములు గలవు. ఇందు కొండగొఱ్ఱెలు, కొండమేకలుమాత్రము గానవచ్చును. మెయిన్, న్యూ హాంప్‌షైర్, మిషిగన్, మిన్నెసోటా, ఉత్తర డకోటారాజ్యములలోని యుపరిపీఠములందును, షాస్త్, కాట్‌స్కిల్, అడిరండక్ పర్వతములందును, పెన్సిల్వనియా, ఉత్తరకెరొలినా మధ్యస్థ మహీధరాగ్రములందును, ఉత్తరరాకీ, కాస్కేడుల అనుపార్శ్వములందును, దక్షిణరాకీ, నెవాడాకొండల ఉన్నత భాగములందును, పసిఫిక్ తీరస్థ మెండోసినో అగ్రపర్యంత పార్శ్వములందును కెనడామండలలక్షణములు గలవు. వీనిలో సింగములు, మండ్లపందులు, ఎఱ్ఱనిఉడుతలు, కుందేళ్లు, శ్వేతకంఠచటకములు, అడవికోళ్లు, పాలపిట్టలు మొదలగు జంతువులు నివసించుచున్నవి. దశాపరివర్తనమండలమున ఉత్తరభాగముల కెక్కువదక్షిణమునను, దక్షిణభాగముల కెక్కువ ఉత్తరమునను గనుపడు జంతువులు కలిసిమెలసి యుండుట గానవచ్చును. ఊర్ధ్వదక్షిణ, అధోదక్షిణమండలములం దనేకములగు జంతుజాలములు నివసించుచున్నవి. అధోదక్షిణమండలమున [illegible] మండలాంతర్గతజంతువులు [illegible] లు గలవు. [illegible] త్రైంశత్ప్రకారములగు [illegible], [illegible], [illegible]

శేల్లు, ఎలుఁగులు, అడవిపక్కులు, మింక్సూను లను జంతువులు, సట్లికూటులు, ఆకాశవిహంగములు, మకరాదిజలచరములు పెక్కురకముల ప్రాణులును కలవు.

అచరములగు ఉద్భిజ్జములును పైని వచించిన వస్తువిధములుగనే కనుపడుచున్నవి. కాని యామెర్యుత్తరభాగమున తూర్పుగనున్న సంయుక్త రాజ్యములభాగమున సహజారణ్యములు కలవు. రాకీ, కాస్కేడ్, సైరానెవాడా పర్వతములలోని చాలభాగ మరణ్యమయము. కాని సమతలమండలములు, రాకీపర్వతపశ్చిమపరీవాహక్షేత్రములు, ఎడారులు, రాకీపర్వతపూర్వసమతలములు మొదలగువానియందు వనవృక్షములు లేవు కాని ఒకవిధమగు గడ్డి మొదలగువాని సేజ్ బ్రష్, నాగజెముడు మున్నగువానితోడను గల పొదలు కలవు. పూర్వమండలారణ్యములయందు, శాంతమహాసాగర(Pacific Ocean)తీరదేశపరివర్తనమందలి అరణ్యములయందు జాల వృక్షోత్పాదనము కలదు. పసిఫిక్ వైపునందలి యడవులు మిగుల దట్టములు. మరియు పూర్వాటవులు ఆకురాలు సారదారువృక్షములతోడను, పశ్చిమాటవులు సూచ్యాకారవృక్షములతోడను నిండియున్నవి.

ఈరాజ్యములలో ననేకవిధములగు దేశీయవృక్షములు, అనఁగా నాదేశమందే పుట్టినవి కలవు. ౧౯౩౪-వ సంవత్సరమున జె బి సడ్‌వర్త్ నామక వృక్షశాస్త్రజ్ఞుఁడు ౧,౧౪౪ భిన్నజాతుల వనవృక్షములను పేర్కొనియుండెను. ఇందు ౧౮౨ జాతు లార్థికముగ లాభించునవి. ఇచటనే పుట్టి పెరుఁగు పూలమొక్కలు ౧౩ వేలు మొదలు ౧౫ వేల రకముల వరకును గలవు. వీనికిఁదోడుగ సంయుక్తరాజ్యనివాసులు యూరోప్, ఆసియా, అమన - అమెరికాలనుండి వందలకొలఁది జాతులచెట్లు తెచ్చి స్వదేశమున నాఁటి దేశీయములుగ మార్చుకొనిరి. కాలిఫోర్నియాపుష్పవృక్షప్రమాణ్యయాల్ నామకపుస్తకమున ౪,౦౧౯ జాతులు పేర్కొనఁబడియున్నవి. ఇందు ౩,౪౩౪ రకములు దేశీయములు, ౫౮౫ విదేశానీతములు. గ్రే రచించిన బాటనీమాన్యుయలు నందు ౪,౭౨౫ జాతులు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు ౪,౧౪౯ జాతులు దేశీయములు, ౫౭౬ విదేశానీతములు.

కృషి, శిల్పము, వ్యాపారము — ఈదేశము స్వాతంత్ర్య మందుటకుఁ బూర్వ మాహారపదార్థములుమాత్రమే నుత్పత్తి యగుచుండెడివి. పేర్కొనఁదగు యోగ్యములగు శిల్పము లేవియు లేకుండెను. అదిగాక బ్రిటిష్‌వారు తాము నిర్మించుపదార్థము లన్నియు వస్తువులపోవుట కీదేశము మార్కెట్టుగ నుండుటకొరకుండిరి కాని యచట శిల్పము లను ముందునకుఁ దేవలయు నని తలంపరైరి. వీరు అమెరికాయందలి పదార్థముల నుత్పత్తియైనవాని నట్లే తెప్పించుకొని వానిని తమదేశమున రూపము మార్చునట్లు చేసి వానిని మరల పెక్కుధరలకు సంయుక్తరాజ్యముల కంటఁగట్టుచుండిరి. కాని స్వాతంత్ర్యము కలిగినపిదప నిచటికృషిశిల్పవాణిజ్యములందు విప్లవము పరివర్తనము కలిగెను. ౧౭౯౦ మొదలు ౧౮౬౫ వరకును గల కాలమున మధ్య మధ్య యుద్ధములు కలుగుచువచ్చినను, మొత్తముమీద నిచటి శిల్ప వాణిజ్యాదులు వృద్ధినందుచుఁబోయెను. అనంతరము ౧౮౬౦-వ సంవత్సరము వరకును మరింత యభివృద్ధి గాంచఁగల్గెను. ఈ సమయమున స్టీము మున్నగువాని యావిష్కారములవలన రైల్వేలును, కర్మాగారములును స్థాపింపఁబడుటచేతను కృషి, శిల్ప వ్యాపారము లమితముగఁ బెరిగిపోయెను. ౧౮౬౦ మొదలు ౧౮౯౯ వరకును గల కాలమున శిల్ప క్రాంతి కలిగెనని చెప్పవచ్చును. ౧౮౯౯ యగునప్పటికి ప్రపంచమందలి యన్ని దేశములకంటె నమెరికా అగ్రస్థానమును వహింపఁగల్గెను. విదేశములనుండి దిగుమతియగు వస్తువులపైని భారమైన సుంకములు వేయఁగలిగినందున స్వదేశశిల్పము లమితముగ పెరిగిపోయెను. ౧౮౯౯ తరువాత శిల్పవాణిజ్యాదుల యభివృద్ధి [illegible]ముగ ముందునకుఁ బోయెననిన నతిశయోక్తి కాదు. ౧౮౯౯-వ సంవత్సరమున ౨౯౦ కోట్లపదార్థములు తయారుకాఁగా ౧౯౧౨-నాటికి ౯౯౦ కోట్లవి తయారయ్యెను. వస్త్రములు, ఇనుము, ఉక్కు, కలప, చర్మము, రబ్బరు, కాగితము, ముద్రణము, రసాయనములు, రాగి, గాజు, మట్టితోచేసినవస్తువులు, ధాతువులు, పొగాకు, యంత్రములు, గానసాధనములు, గ్రామఫోనులు, జల, భూ, వాయు యానములు మొదలగువానినుండి ౧౯౧౪ - వ సంవత్సరమున ౯౭౫ కోట్ల, ౩౦ లక్షల విలువగలవి తయారుకాఁగా ౧౯౨౫- నాటికి ౬౨౪ కోట్ల, ౬౦ లక్షలవి తయారయ్యెను. జర్మనీయుద్ధకాలమున నిచటి శిల్పపరిశ్రమ లపరిమితముగఁ బెరిగిపోయెను. ఈయభివృద్ధికి ముఖ్యకారణము సమస్తపదార్థముల నుత్పత్తిచేసి వినియోగించుట కావలసిన యుపాయము లతిశ్రద్ధతో పరిశీలనపూర్వకముగ విచారింపఁబడుచువచ్చినవి. దీనిఫలితముగ ఆవిష్కరణ, సాధన పరిశ్రమలందు పొదుపరితనము కలిగెను. నియతపరిష్కృతమార్గమున విస్తృతవిభేదము లందు పదార్థనిర్మాణము సాగెను. ఇందువలన ఆర్థికముగ పెక్కువగ లాభము కలిగెను. ౧౯౨౫- నాటికి ౧౦,౬౦౦ ల శిల్పసంస్థ (Manufacturing institutions) లేర్పడెను. జర్మనీయుద్ధకాలమున అమెరికనుల పరిశోధనము (Research) వలనఁగలుగు లాభమును బాగుగ గుర్తించిరి. తత్ఫలితముగ ౧౯౨౪- నాటికి పెద్దశిల్ప పరిశోధనశాల లేర్పడెను. పరిశోధనము లేనిశిల్ప మొకటియైన నిపుడు లేదు. ఇతరదేశము లన్నింటికంటె నమెరికాలో కార్మికులకు వేతన మెక్కువ. ఇది యుత్తమపదార్థనిర్మాణమునకు కారణ మయ్యెను.

నిర్మితానిర్మితములను రెండువిధములపదార్థములను ఈదేశమునుండి యెగుమతియు దిగుమతియు నగుచుండును. కాని నిర్మితపదార్థముల యెగుమతి క్రమముగఁ బెరిగిపోవుచున్నది. ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున ౩౧.౯% వంతున నెగుమతి యైయుండి ౧౯౨౫ నాటికి ౪౪.౯% వరకును పెరిఁగెను. దిగుమతులందు అనిర్మితపదార్థములే యెక్కువ కానఁబడుచున్నవి. స్వాతంత్ర్యము లేనిదినములలో పొగాకు, ఛర్, నీలి, వడ్లు, నాణోపకరణములు మున్నగువానిని యూరోపునకును, చేపలు, కలప, ధాన్యాదులు, వైనవస్తువుల పశ్చిమహిందూద్వీపములకును బంపుచువచ్చిరి. గ్రేటుబ్రిటనునుండి

నిర్మితవస్తువులను, పశ్చిమహిందూదీవులనుండి కావిపలు, పంచదార, బంగారము దిగుమతి యగుచుండెడివి. స్వాతంత్ర్యము కలిగినపిదప ౧౭౯౦ మొదలుకొని ౧౮౧౦ వఱకు యూరోపునందు యుద్ధములు జరుగుచుండుటవలన నావికాబలముగల అమెరికనులు స్వదేశమున వస్తువుల నుత్పత్తిచేసి వాని నెగుమతి చేయుటకు బదులు ఇతరదేశములనుండి ప్రోగుచేసి పంపుచుండిరి. ౧౮౧౨-వ సంవత్సరమున నిందువలనఁ గలుగుచోని చిక్కి బాగుగ అనగత మయ్యెను. అది మొదలు ఐరోపావస్తువులను దెప్పించి పంపుట మాని దేశీయోత్పత్తుల నభివృద్ధికొంపింపసాగిరి. అప్పటినుండి దేశీయవ్యాపారమునకు లాభము కలుగసాగెను. ఇందులకు మిసిసిప్పినదీమార్గమును, వ్యవసాయపుటుత్పత్తుల కాపాంక్షయును, ధూమశకటముల గమనాగమనములును, బంగారముయొక్క ఆవిష్కరణమును, యూరోపుల దిగుమతుల పైని పన్నులు దీసివేయుటయు, ఇతరదేశములతోఁ గుదిరిన పరస్పరవినిమయపు సంధియు బాగుగఁ దోడ్పడెను. దక్షిణరాజ్యములనుండి ప్రత్తి, పొగాకు ఎగుమతి యగుచుండ ఉత్తరమునుండి నిర్మితపదార్థముల నిర్యాత మెక్కువయయ్యెను. ౧౮౬౦-వ సంవత్సరమువఱకును వ్యాపారమును దానివలనిలాభమును దినదినాభివృద్ధి నందుచుండెను. కాని యంతఃకలహము (Civil war) వలన దీనికి చాల క్షతి కలిగెను. వదేండ్లు గడచినపిదప వాణిజ్యము లోపములేక మరల నభివృద్ధి కొందసాగెను, అనఁగా ౧౮౬౦ మొదలు ౧౯౦౦ ల వఱకును వ్యాపార మినుమడించుచుండెను. ౧౯౧౪ వ ఎగుమతులు ౨౩౦ కోట్ల డాలర్లనుండి ౧౯౧౯ నాటికి ౮౦౦ కోట్లకు పెరిఁగెను. ఇదే విధముగ దిగుమతులును అభివృద్ధి కొందినవి. జర్మనీయుద్ధాంతమున నీలెక్కలు కొంచెము తగ్గిపోయెను కాని ౧౯౨౦ నుంచి మరల వృద్ధి నందుచుండెను. ౧౯౨౦ లో ౨౪౦ కోట్ల డాలర్లనుండి ౧౯౨౯ లో ౫౦౦ కోట్లవఱకు నెగుమతులును, ౧౫౦ కోట్లనుండి ౪౫౦ కోట్లవఱకును దిగుమతులును వృద్ధికొందినవి. ప్రత్తి, పెట్రోలియము, యంత్రములు, స్వయంయానములు, గోధుమలు, మాంసము, క్రొవ్వు, మూగె, నూనెరతైలము, ఇనుము, ఉక్కుపనిముట్లు, రాగిపనిముట్లు, పొగాకు, వస్త్రములు, ఫలములు, కాయధాన్యములు, పలకలు, కలప, ఇనుముతోను ఉక్కుతోను చేసినపరిష్కృతసాధనములు, రసాయనములు, చర్మములు, రైధాన్యము, బార్లీ, కొయ్యసామానులు, ఫర్ సామానులు, తెలకపిండి, కాగితములు, గ్రంథములు, ముద్రితములు, రంగులు, వార్నిషులు, ఫోటోగ్రాఫ్ సామానులు, చర్మపుసామానులు, చేపలు, వ్యవసాయపుపనిముట్లు మొదలగునవి విదేశముల కెగుమతి యగుచుండును.

పట్టు, రబ్బరు, కాఫీ, జనుము, కాగితములు, ఫర్, పెట్రోలియము, చర్మములు, తగరము, రాగి, ఫలములు, కాయధాన్యములు, ఉన్ని, ఉన్నివస్త్రములు, కాయతైలములు, పొగాకు, ప్రత్తిగుడ్డలు, నూనెగింజలు, వారగింజలు, పలకలు, కొయ్యగడ్డలు, కలపవస్తువులు, ఎరువులు, రసాయనములు, ఓడలు (Coal tar), కోకో, వస్త్రములు, నారగుడ్డలు, పట్టుగుడ్డలు, కాగితములు, తేయాకు మొదలగునవి ఇతరదేశములనుండి ఇచటికి దిగుమతి యగుచుండును.

జర్మనీయుద్ధమునకుఁ బూర్వము దిదటితేయుమగుమతులు యూరోపునకే కొన్ని దేశములకుమాత్రమే పోవుచుండెడివి. కాని యుద్ధానంతర మెక్కువదేశముల కేఁగుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. అదివఱకు యూరోపునకు ౬౫% వంతులమెగుమతులు పోవుచుండెను. యుద్ధానంతరము ౧౯౨౯ నాటికి ౪౫% వంతుకే పోవుచుండెను. మెక్సికో, దక్షిణ-అమెరికాలకుఁ బూర్వము ౧౪% లు ఇపుడు ౧౯% వంతులు; దూరప్రాక్సీమ (Far East) లకు ౯% లకు బదులు ఇపుడు ౧౬% లు పోవుచున్నవి. ఇదే ప్రకారము దిగుమతులందును మార్పు కలిగినది. యూరోపునుండి వచ్చు ౫౦% లు ఇప్పుడు ౩౦% లకే దిగినవి. దక్షిణ అమెరికానుండి దిగుమతులలెక్క యథాపూర్వముగనే యున్నది. కాని దూరప్రాక్సీమలనుండి దిగుమతు లధికముగఁ బెరిఁగినవి. విదేశవ్యాపార మింత మిక్కుటముగ నభివృద్ధి గాంచినప్పటికిని స్వదేశమున జరుగు వ్యాపారములో "ది చిన్నవవంతే" నని చెప్పవచ్చును. ఒక్కడాలరుసామాను పరదేశములకుఁ బోయిన ౧౦ డాలరుల సామాను స్వదేశమున ఖర్చగుచుండెడిది. సమస్తప్రపంచముతోఁ జేయు వ్యాపారమునకంటె దేశమునందు జరుగువ్యాపార మెక్కువగ నుండెను. రాకపోకల కనువగు మార్గములు, రోడ్లు, రైళ్లు, జలమార్గములు, యానములు, శీఘ్రముగ నుత్తరప్రత్యుత్తరముల నంపుకొనుట కనువగు సాధనములు, జాతీయాదాయము (National profit), అత్యుత్తమమగు ఆర్థికపద్ధతి మొదలగునవి దేశమందలివ్యాపారమును మితిమీఱునట్లు చేయుటకు సాయపడినవి. ౧౯౨౩-వ సంవత్సరమునాటికి సంయుక్తరాజ్యములందు ౨,౪౯,౦౦౦ ల మైళ్ల ఇనుపదారులును, ౨,౩౬౦ మైళ్ల పరోపరమార్గములను గాక ౨౩,౪౬౦ మైళ్ల నౌయానయోగ్యమార్గములును, ౨౯,౮౯,౦౦౦ ల మైళ్ల రోడ్లును, ౨౦ లక్షలకు మించిన వాహనములును, ౫౬౦ లక్షలకు మించిన టెలిఫోను తీగెలును, ౧౭౦ లక్షల టెలిఫోనులును వాడుకయం దుండినవి. ఆసంవత్సరమున జాతీయాదాయము ౯,౦౦౦ ల కోట్ల డాలరులై యుండెను.

మొట్టమొదట పరదేశవ్యాపారము విదేశనౌకలద్వారా కావించఁబడుచు వచ్చినది కాని తరువాత క్రమముగ సంయుక్తరాజ్యములకు సొంతనౌక లేర్పడెను. ౧,౫౪,౬౨,౯౬౩ టన్నుల భారము గల ౨౩,౩౫౮ నౌక లుండెను (౧౯౨౨). వానిలో ౧,౫౯,౭౨,౧౦౦ టన్నుల భారము గలవి ౧౭,౯౬౦ స్టీమరులు. అట్లాంటిక్ రేవులం దెక్కుడు నౌకలు రాకపోకలు సల్పుచుండును. న్యూయార్కు, బోస్టన్, ఫిలడెల్ఫియా, బాల్టిమోర్, న్యూఆర్లియన్స్, న్యూపోర్ట్, విల్మింగ్టన్, సవన్నా, పెన్సకోలా, మొబైల్, గల్వెస్టన్, శాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో, పోర్ట్‌లాండ్, డెట్రాయిట్, డులుత్, టొలీడో, చికాగో, బఫెలో నామకనగరములు ముఖ్యమైన రేవుపట్టణములు. వీనిలో గల్వెస్టన్, న్యూఆర్లియన్స్, సవన్నా, న్యూయార్కు

రేవులనుండి ప్రత్తియు, గల్వెస్టను, న్యూ ఆర్లియన్సు, న్యూయార్కు, బాల్టిమోర్, సుపీరియరులనుండి గోదుమలును, న్యూయార్కు, బాల్టిమోరులనుండి గోదుమపిండియు, న్యూయార్కు, బోస్టనులనుండి నానావిధ యంత్రసామగ్రులును, న్యూయార్కు, ఫిలడల్ఫియాల నుండి పెట్రోలియమునూనె, న్యూయార్కు, బోస్టను, బాల్టిమోర్, ఫిల డల్ఫియాలనుండి పశువులును, న్యూఆర్లియన్సునుండి పొగాకును అపరిమితముగ విదేశములకుఁ బోవుచుండును

మీఁద వచించిన వస్తువుల శిల్ప, వాణిజ్యాభివృద్ధి కొంత వింతసంపత్తి ఈదేశమునకుఁ గలుగుటకు కారణ మిచటి ఖనిజ సామర్థ్య మని చెప్పవచ్చును శిల్పవ్యాపారాదులయభివృద్ధితో పాటు బొగ్గు, పెట్రోలియము, ఇనుము, రాగి మొదలగు ఖనిజములయుత్పత్తియు వమిత ముగఁ బెంపొందెను ఇనుము ముఖ్యముగ సుపీరియర్ సరఃప్రాంతముల నుండియు, అప్లాచియను పరిసరముల నుండియుఁ దీయఁబడుచున్నది పెన్సిల్వేనియా, పశ్చిమవర్జీనియా, ఇల్లినాయిస్, కెంటకీ, ఓహియో, ఇండియానా, అలబామారాజ్యములందు బొగ్గుగను లెక్కువగఁ గలవు ఇవిగాక మఱి యితరరాజ్యములలోఁగూడ బొగ్గు దొరకును అప్లాచియన్ పీఠములు, ఒంకిహోమా, ఇల్లినాయిస్, మధ్యరాజ్యములు, మెక్సికోసింధుశాఖాతీరము, రాకీపర్వతములు, కాలిఫోర్నియా మొద లగు ప్రదేశములందు పెట్రోలియము గలదు అరిజోనా, మోంటానా ఉటాహ్ రాజ్యములందు రాగిగను లున్నవి సీసము మిసౌరీ, ఇడా హోలం దెక్కువగను, మరికొన్ని రాజ్యములందు స్వల్పముగను దొరకు చుండును ౧౯౪౮-౯ సంవత్సరమున ప్రపంచ మంతటి ఉత్పత్తినాగ ములో సగముభాగము సంయుక్తరాజ్యములనుండి లభించెను అల్యూ మినము ధాతువునకు మూలపదార్థము బాక్సైటు నామక ఖనిజము అర్కాన్సస్, జార్జియా, టెన్నెస్సీ, అలబామారాజ్యములందు దొరకును గంధకము, పాదరసము, స్ఫురితపాషాణము (Phosphate rock) గాసొలినుకు మూల మగు నైసర్గికవుగాస్ (Natural Gas), నల్ల రాయి, పాలరాయి, ఉప్పు, అంజనము, ప్లాటినం, నికల్, కోబాల్టు, మాంగనీస్, జిప్సమ్, వలిగారము, అభ్రకము, ఫెల్‌స్పార్, గ్రాఫైట్, ఫ్లోర్‌స్పార్, ఆర్సెనిక్, క్వార్ట్‌జ్, బారైటెస్, బ్రోమిన్, బిస్మత్, సెలినియం, టెల్లూరియం, తగరము, వనదియం, టిటనియం, మొలిబ్డినం, యురేనియం, టంటలం, టంగ్‌స్టెన్, వెండి, బంగారము, ఇంకను పెక్కురకముల ఖనిజములు ఈదేశమునందుండి లభించుచున్నవి ఈరత్నగర్భ నవవిధములకే కాక ౧౨ ప్రకారము లగు రత్నముల నీయుచున్నది

ఎత్తులు, కొలతలు, నాణెములు — గ్రేటుబ్రిటనునందు ఉప యోగింపఁబడుచున్న ఎత్తులు, కొలతలే ఈదేశమునను వాడఁబడుచున్నవి కాని ఇంపీరియల్ గాలన్, ఇంపీరియల్ బుషెల్‌కు బదులుగ ప్రాంత విన్‌చెస్టర్ కొలత లిచట వాడుకలో నున్నవి నాణెములు డాలర్లనియు సెంటులనియుఁ బిలువఁబడుచున్నవి. బంగారము గృధ్రచిత్రముతో నాణెముల క్రింద మారుచున్నది వెండితో డాలర్లును సిద్ధమగు చుండును నూఱుసెంట్ల విలువగల డాలర్లు ౪శి ౩౨ పెన్నీలవిలువ కలిగియుండును ౫ సెంట్ల నికెలునాణెములును, ఒకసెంటు విలువ గల కంచునాణెములును గలవు కాలము (Time) తెలిసికొనుట కీదేశ మంతయుఁ దూర్పునుండి పడమటికిఁ గొన్ని మండలములు (Zones) గ విభాగింపఁబడియున్నది ఇందు తూర్పునందలి యొక మండలమునందలి కాలమునకంటె దానిపశ్చిమమండలమునందలి కాల మొక గంట ఆలస్యముగ నుండును ఈమండలములకు వానివాని ప్రత్యేక కాలములు గలవు, ఎట్లనఁగా పౌర్వకాలము (Eastern time) న్యూయార్కు, వాషింగ్టన్ నగరప్రాంతములందు వాడుకలో నున్నది ఇది గ్రీనిచ్చికాలమునకంటె ౫ గంటలు వెనుకగ నుండును చికాగో, సెంట్‌లూయీ పట్టణముల ప్రాంతమున మధ్యకాలమును (Central time), డెన్వర్ మండలమునందు పర్వతకాలమును (Mountain time), సాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో ప్రాంతములందు పసిఫిక్ కాలమును (Pacific time) వాడుకయందున్న ।

జనులు, మతములు, వృత్తులు, విద్య, సంస్కృతి — అమెరికను లకు స్వాతంత్ర్యము లభించినసమయమున ఉత్తరమున సుపీరియ రాదిసరస్సులును, పడమట మిసిసిప్పీనదియు, దక్షిణమున సింధు శాఖయుఁ, దూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరమును గల ప్రదేశ మంతయు లభించినప్పటికిని ముఖ్యముగ వీరు తీరములోనే యాత్ర యింపుకొనియుండిరి వ్యవసాయము మొదలగు కార్యములకై తీరమునుండి పడమటగ సగటున ౨౫౦ మైళ్ల దూరమువఱకు నాక్ర మింపఁబడి యుండెను కాని ఇంకను పశ్చిమప్రదేశము నాక్రమిం చుట అప్పుడే యారంభమై యుండెను మోహాక్, పొటోమాక్, అప్లాచియను లోయలగుండ పర్వతములనుదాటి పడమటికిఁ బోయి అమెరికనులు నివాసములను ఏర్పఱచుకొనసాగిరి.

ఇట్లు ౧౭౯౦ నాటికి ౮,౬౭,౯౮౦ చదరపుమైళ్ల దేశమున ౩౯,౨౯,౨౧౪ మంది మాత్రము వాసము చేయుచుండిరి ౧౯౨౦-వ సంవత్సరము నాటికి ౨౯,౭౩,౭౭౬ చదరపుమైళ్ల దేశ మమెరికనుల యధీనమునకు రాఁగా జనసంఖ్య ౧౦,౫౭,౧౦,౬౨౦ మందికిఁ జేరి గినది ౧౯౫౦-వ సంవత్సరపు లెక్కల ననుసరించి యిచట ౧౫ కోట్ల, ౧౩ వేల జను లుండిరి ౧౮౦౦ల ప్రాంతమున యూరోపునందలి ముఖ్యదేశములలో ప్రతిదానియందును అమెరికాలోకంటె ఎక్కువ జను లుండిరి కాని ౧౯౨౫-వ సంవత్సర మునుపటికి జనసంఖ్యయందు యూరోపులో దీనిని మించినదేశము రష్యా ఒక్కటియే నిలిచెను. విదేశములనుండి వచ్చి యిచ్చట వసింపఁగడఁగినవారిలో నానాజాతుల వారు నుండిరి ౧౭౯౦ జనాభాలెక్కల ననుసరించి శ్వేతజనసంఖ్య యందు నూటికి ౯౦ మందికంటె ఎక్కువ బ్రిటిషుదీవులవారు అందు ౭౦ కంటె ఎక్కువ కేవల మాంగ్లేయులే యుండిరి నూటికి ౬ మంది చొప్పున జర్మను లుండిరి ౧౮౪౦ మొదలు ఐరిషువారు వచ్చి వసింపసాగిరి. క్రమముగ డచ్, ఫ్రెంచి, స్వీడ్, నార్వీజియను,

నిర్మితవస్తువులును, పశ్చిమహిందూదీవులనుండి కాఫీయును, పంచదార, బంగారము దిగుమతి యగుచుండెడిది. స్వాతంత్ర్యము కలిగినపిదప ౧౭౯౦ మొదలుకొని ౧౮౨౦ వఱకును యూరోపునందు యుద్ధములు జరుగుచుండుటవలన నానుచున్న అమెరికనులు స్వదేశమున వస్తువుల నుత్పత్తిచేసి వాని నెగుమతి చేయుటకు బదులు ఇతరదేశములనుండి ప్రోగుచేసి పంపుచుండిరి. ౧౮౧౮-వ సంవత్సరమున నిందువలన కొంతకాలము బాగుగ అనగత మర్యాదను. అది మొదలు బయటివస్తువులను దెప్పించి పంపుట మాని దేశీయోత్పత్తుల నభివృద్ధిపొందింపసాగిరి. అప్పటినుండి దేశీయవ్యాపారమునకు లాభము కలుగసాగెను. ఇందులకు మిసిసిప్పినదీమార్గమును, వ్యవసాయపుటుత్పత్తుల బాహుళ్యమును, ధూమశకటముల గమనాగమనములును, బంగారముయొక్క ఆవిష్కరణమును, యూరోపు దిగుమతుల పైని పన్నులు దీసివేయుటయు, ఇతరదేశములతో కుదిరిన పరస్పరవినిమయపు సంధియు బాగుగ దోడ్పడెను. దక్షిణరాష్ట్రములనుండి ప్రత్తి, పొగాకు ఎగుమతి యగుచుండ ఉత్తరమునుండి నిర్మితపదార్థముల నిర్యాత హెచ్చువడుచుండెను. ౧౮౬౦-వ సంవత్సరమువఱకును వ్యాపారమును దానివలనిలాభమును దినదినాభివృద్ధి నందుచుండెను. కాని యంతఃకలహము (Civil war) వలన దీనికి చాల నష్టము కలిగెను. పదేండ్లు గడచినపిదప నీవాణిజ్యము లోపములేని మరల నభివృద్ధి పొందసాగెను. అనగా ౧౮౭౦ మొదలు ౧౯౦౦ వఱకును వ్యాపార మినుమడించుచుండెను. ౧౮౭౯ వ ఎగుమతులు ౨౩౦ కోట్ల డాలర్లనుండి ౧౯౧౯ నాటికి ౭౯౦ కోట్లకు జేరెను. ఇదే వరుసను దిగుమతులును అభివృద్ధి పొందినవి. జర్మనీయుద్ధాంతమున నీలెక్కలు కొంచెము తగ్గిపోయెను కాని ౧౯౨౦ నుండి మరల వృద్ధి నందుచు పోయెను. ౧౯౨౦ లో ౨౪౦ కోట్ల డాలర్లనుండి ౧౯౨౯ లో ౫౦౦ కోట్లవఱకు ఎగుమతులును, ౧౫౦ కోట్లనుండి ౪౫౦ కోట్లవఱకును దిగుమతులును వృద్ధిపొందినవి. ప్రత్తి, పెట్రోలియము, యంత్రములు, స్వయంగమనములు, గోధుమలు, మాంసము, క్రొవ్వు, మాసె, నూనెగింజలు, ఇనుము, ఉక్కుపనిముట్లు, రాగి పనిముట్లు, పొగాకు, వస్త్రములు, ఫలములు, కాయధాన్యములు, పలకలు, కలప, ఇనుముతోను ఉక్కుతోను చేసినపరిష్కృతసాధనములు, రసాయనములు, చర్మములు, రైధాన్యము, బార్లీ, రాయిబొగ్గు, సామానులు, ఫర్ సామానులు, తెలకపిండి, కాగితములు, గ్రంథములు, ముద్రితములు, రంగులు, వార్నిషులు, ఫోటోగ్రాఫ్ సామానులు, చర్మపుసామానులు, చేపలు, వ్యవసాయపుపనిముట్లు మొదలగునవి విదేశముల కెగుమతి యగుచుండును.

పట్టు, రబ్బరు, కాఫీ, పంచదార, కాగితములు, ఫర్, పెట్రోలియము, చర్మములు, తగరము, రాగి, ఫలములు, కాయధాన్యములు, ఉన్ని, ఉన్నివస్త్రములు, కూరగాయలు, పొగాకు, ప్రత్తిగుడ్డలు, నూనెగింజలు, నారగింజలు, వజ్రములు, కొయ్యగుజ్జులు, కలపవస్తువులు, ఎరువులు, రసాయనములు, ఓడనూనె (Coal tar), కోకో, వస్త్రములు, నారగుడ్డలు, పట్టుగుడ్డలు, కాగితములు, తేయాకు మొదలగునవి ఇతరదేశములనుండి ఇచటికి దిగుమతి యగుచుండును.

జర్మనీయుద్ధమునకు పూర్వము దిగుమతులు యూరోపులోని కొన్నిదేశములనుమాత్రమే పోవుచుండెడివి. కాని యుద్ధానంతర మెక్కువదేశముల కేగుచుండినట్లు దెలియుచున్నది. అదివఱకు యూరోపునకు ౬౩% వంతులమొత్తమునకు లేవుచుండెను. యుద్ధానంతరము ౧౯౨౯ నాటికి ౪౯% వంతుకే పోవుచుండెను. మెక్సికో, దక్షిణ-అమెరికాలకు పూర్వము ౧౪% లు ఇప్పుడు ౧౮% వంతులు, దూరప్రాగ్దేశము(Far East)లకు ౯% లకు బదులు ఇప్పుడు ౧౬% లు పోవుచున్నవి. ఇదేప్రకారము దిగుమతులందును మార్పు కలిగినది. యూరోపునుండి వచ్చు ౫౦% లు ఇప్పుడు ౩౦% లకే దిగినవి. దక్షిణ అమెరికానుండి దిగుమతులలెక్క యథాపూర్వముగనే యున్నది. కాని దూరప్రాగ్దేశములనుండి దిగుమతు లధికముగ జేరినవి. విదేశవ్యాపార మింత యెక్కువగ నభివృద్ధి గాంచినప్పటికిని స్వదేశమున జరుగు వ్యాపారములో అది యెన్నవవంతో లేదని చెప్పవచ్చును. ఒక్కడాలరుసామాను పరదేశములకు పోయిన ౧౦ డాలరుల సామాను స్వదేశమున ఖర్చగుచుండెడిది. సమస్తప్రపంచములోను జేయు వ్యాపారమునకంటె దేశమునందు జరుగువ్యాపార మెక్కువగ నుండెను. రాకపోకల కనువగు మార్గములు, రోడ్లు, రైళ్లు, జలవాయు మార్గములు, యానములు, శీఘ్రముగ నుత్తరప్రత్యుత్తరముల నంపు కొనుటకు కనువగు సాధనములు, జాతీయాదాయము (National profit), అత్యుత్తమమగు ఆర్థికపద్ధతి మొదలగునవి దేశమందలివ్యాపారమును మితిమీరునట్లు చేయుటకు సాయపడినవి. ౧౯౨౩-వ సంవత్సరమునాటికి సంయుక్తరాష్ట్రములందు ౨,౭౯,౦౦౦ ల మైళ్ల ఇనుపదారులును, ౨,౩౬౦ మైళ్ల పరోపరమార్గములును గాక ౨౩,౮౬౦ మైళ్ల నావాయానయోగ్యమార్గములును, ౨,౯౯,౦౦౦ ల మైళ్ల రోడ్లును, ౨౦ లక్షలకు మించిన వాహనములును, ౫౬౦ లక్షలకు మించిన టెలిఫోను తీగెలును, ౧౫౦ లక్షల టెలిఫోనులును వాడుకయం దుండినవి. ఆసంవత్సరమున జాతీయాదాయము ౯,౦౦౦ ల కోట్ల డాలరులై యుండెను.

మొట్టమొదట పరదేశవ్యాపారము విదేశనౌకలద్వారా జాలింపబడుచు వచ్చినది. కాని తరువాత క్రమముగ సంయుక్తరాష్ట్రములకు సొంతనౌక లేర్పడెను. ౧,౫౮,౬౨,౯౬౩ టన్నుల భారము గల ౨౩,౩౫౯ నౌక లుండెను (౧౯౨౨). వానిలో ౧,౫౯,౯౨,౧౦౦ టన్నుల భారము గలవి ౧౫౯౬౦ స్టీమరులు అట్లాంటిక్ తీరమం దెక్కుడు నౌకలు రాకపోకలు సల్పుచుండును. న్యూయార్కు, బోస్టను, ఫిలడెల్ఫియా, బాల్టిమోర్, న్యూఆర్లియన్సు, న్యూపోర్ట్, విల్మింగ్టను, సవన్నా, ఫ్రెస్కోలా, మొబైల్, గల్వెస్టను, సాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో, పోర్ట్‌లాండ్, డెట్రాయిట్, దులుత్, మిల్వాకీ, చికాగో, బఫెలో నాయుకనగరములు ముఖ్యమైన రేవు పట్టణములు. వీనిలో గల్వెస్టను, న్యూఆర్లియన్సు, సవన్నా, న్యూయార్

ద్యములనుండి ప్రత్తియు, గాల్వెస్టను, న్యూఆర్లియన్సు, న్యూయార్కు, బాల్టిమోర్, ఉత్తరపురములనుండి గోధుమలును, న్యూయార్కు, బాల్టిమోరులనుండి గోధుమపిండియు, న్యూయార్కు, బోస్టనులనుండి నానావిధ యంత్రభాగములును, న్యూయార్కు, ఫిలడెల్ఫియాల నుండి పెట్రోలియమును, న్యూయార్కు, బోస్టన్, బాల్టిమోర్, ఫిలడెల్ఫియాలనుండి పశువులును, న్యూఆర్లియన్సునుండి పొగాకును అపరిమితముగ విదేశములకుఁ బోవుచుండును

మీఁద వచించిన వస్తుజన శిల్ప, వాణిజ్యాభివృద్ధి కొంద వింతసంపత్తి ఈదేశమునకుఁ గలుగుటకు కారణ మిచటి ఖనిజ సామర్థ్యము అని చెప్పవచ్చును శిల్పవ్యాపారాదులయభివృద్ధితో పాటు బొగ్గు, పెట్రోలియము, ఇనుము, రాగి లోనగు ఖనిజముల యుత్పత్తియు సమిత ముగఁ బెంపొందెను ఇనుము ముఖ్యముగ సుపీరియర్ సరస్సు ప్రాంతముల నుండియు, అప్లాచియను పరిసరముల నుండియుఁ దీయఁబడుచున్నది పెన్సిల్వనియా, పశ్చిమవర్జీనియా, ఇల్లినాయిస్, కెంటకీ, ఓహియో, ఇండియానా, అలబమారాష్ట్రములందు బొగ్గగను లెక్కువగఁ గలవు ఇవిగాక మఱి యిరువదిరాష్ట్రములలోఁగూడ బొగ్గు దొరకును అప్లాచియన్ సీమలు, ఇండియానా, ఇల్లినాయిస్, మధ్యరాష్ట్రములు, మెక్సికోసింధుశాఖాతీరము, రాకీపర్వతములు, కాలిఫోర్నియా మొద లగు ప్రదేశములందు పెట్రోలియము గలదు ఆరిజోనా, మొంటానా ఉటాహ్ రాష్ట్రములందు రాగిగను లున్నవి సీసము మిసోరీ, ఇడాహోలం దెక్కువగను, మఱికొన్ని రాష్ట్రములందు స్వల్పముగను దొరకు చుండును ౧౯౩౭-వ సంవత్సరమున ప్రపంచ మంతటి యుత్పత్తిలో సగముభాగము సంయుక్తరాష్ట్రములనుండి లభించెను అల్యూమినము ధాతువునకు మూలపదార్థము బాక్సైటు నామక ఖనిజము అర్కాన్సస్, జార్జియా, టెన్నెస్సీ, అలబమారాష్ట్రములందు దొరకును గంధకము, పాదరసము, భాస్వరితపాషాణము (Phosphate rock) గాసొలీన్ మూలము నైసర్గికవాయుగాస్ (Natural Gas), వల్ల రాయి, పాలగాయి, ఉప్పు, అంజనము, ప్లాటినం, నికెల్, కోబాల్ట్, మాంగనీస్, జిప్సమ్, వెలిగారము, అభ్రకము, ఫెల్‌స్పార్, గ్రాఫైట్, ఫ్లోర్‌స్పార్, ఆర్సెనిక్, క్వార్ట్జ్, బారైటెస్, బ్రోమిన్, బిస్మత్, సెలెనియం, టెల్లూరియం, తగరము, వనదియం, టిటానియం, మాలిబ్డినం, యురానియం, టంటలం, టంగ్‌స్టెన్, వెండి, బంగారము, ఇంకను పెక్కురకముల ఖనిజములు ఈదేశమునందుండి లభించుచున్నవి ఈరత్నగర్భ వనిధముల నే కాదు ౧౨ ప్రకారము ల రత్నముల నీయుచున్నది

ఎత్తులు, కొలతలు, నాణెములు — గ్రేటుబ్రిటనునందు ఉప యోగింపఁబడుచున్న ఎత్తులు, కొలతలే దేశమునను వాడఁబడుచున్నవి కాని ఇంపీరియల్ గాలన్, ఇంపీరియల్ బుషెల్ అనునవి ప్రాక్ వించెస్టర్ కొలత లిచట వాడుకలో నున్నవి నాణెములు డాలర్లనియు సెంటులనియుఁ బిలువఁబడుచున్నవి. బంగారము స్వర్ణచిత్రములతో నాణెములక్రింద మాఱుచున్నది వెండితో డాలర్లును సిద్ధ మగు చుండును నూఱుసెంట్లు విలువగల డాలర్లు ౨౫.౮ పెన్నీలవిలువ కలిగియుండును ౫ సెంట్ల నికెలునాణెములును, ఒకసెంటు విలువ గల కంచునాణెములును గలవు కాలము (Time) తెలిసికొనుట కీదేశ మంతయుఁ దూర్పునుండి పడమటికిఁ గొన్ని మండలములు (Zones) గ విభాగింపఁబడియున్నది ఇందు తూర్పునందలి యొక మండలమునందలి కాలమునకంటె దానిపశ్చిమమండలమునందలికాల మొక గంట ఆలస్యముగ నుండును ఈమండలములకు వానివాని ప్రత్యేక కాలములు కలవు, ఎట్లనఁగా పౌర్వకాలము (Eastern time) న్యూయార్కు, వాషింగ్టన్ నగర ప్రాంతములందు వాడుకలో నున్నది. ఇది గ్రీనివిచ్చికాలమునకంటె ౫ గంటలు వెనుకగ నుండును చికాగో, సెంట్‌లూయీ పట్టణముల ప్రాంతమున మధ్యకాలమును (Central time), డెన్వర్ మండలమునందు పర్వతకాలమును (Mountain time), సాన్‌ఫ్రాన్సిస్కో ప్రాంతములందు పసిఫిక్ కాలమును (Pacific time) వాడుకయందున్నవి

జనులు, మతములు, వృత్తులు, విద్య, సంస్కృతి — అమెరికను లకు స్వాతంత్ర్యము లభించినసమయమున ఉత్తరమున సుపీరియరాదిసరస్సులును, పడమట మిసిసిప్పీనదియు, దక్షిణమున సింధుశాఖయుఁ, దూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరమును గల ప్రదేశ మంతయు లభించినప్పటికిని ముఖ్యముగ వీరు తీరములనే యాక్రమించుకొనియుండిరి వ్యవసాయము మొదలగు కార్యములకై తీరమునుండి పడమటగ సగటున ౨౫౦ మైళ్ల దూరమువఱకు నాక్రమింపఁబడియుండెను కాని ఇంకను పశ్చిమప్రదేశము నాక్రమించుట అప్పుడే యారంభమై యుండెను మోహాక్, పొటోమాక్, అప్లాచియన్‌లోయలమధ్య పర్వతములనుదాటి పడమటికిఁ బోయి అమెరికనులు నివాసములను ఏర్పఱచుకొనసాగిరి

ఇట్లు ౧౭౯౦ నాటికి ౮,౯౨,౧౩౫ చదరపుమైళ్లదేశమున ౩౯,౨౯,౨౧౪ మాత్రము వాసము చేయుచుండిరి ౧౯౪౦-వ సంవత్సరమునాటికి ౩౦,౨౨,౩౮౭ చదరపుమైళ్లదేశ మమెరికనుల యధీనమునకు రాఁగా జనసంఖ్య, ౧౦,౫౭,౧౦,౬౨౦ వఱకుఁ బెరిగినది ౧౯౪౦-వ సంవత్సరపులెక్కల ననుసరించి యిచట ౧౩ కోట్ల, ౧౭ లక్షల జను లుండిరి ౧౭౦౦ల ప్రాంతమున యూరోపునందలి ముఖ్యదేశములలో ప్రతిదానియందును అమెరికాలోకంటె నెక్కువ జను లుండిరి కాని ౧౯౩౫-వ సంవత్సర మువఱకు జనసంఖ్యయందు యూరోపులో దీనిని మించినదేశము రష్యా ఒక్కటియే నిలిచెను. విదేశములనుండి వచ్చి యిచ్చట వసింపఁగడఁగినవారిలో నానాజాతుల వారు నుండిరి ౧౭౯౦ జనాభాలెక్కల ననుసరించి శ్వేతజనసంఖ్య యందు నూటికి ౯౦ మందికంటె నెక్కువ బ్రిటిష్‌దీవులవారు. అందు ౭౦ కంటె నెక్కువ కేవల మాంగ్లేయులే యుండిరి నూటికి ౬ గురు చొప్పున జర్మను లుండిరి ౧౮౫౦ మొదలు ఐర్లాండువారు వచ్చి వసింపసాగిరి. క్రమముగ డచ్, ఫ్రెంచి, స్వీడ్, నార్వేజియన్,

స్విస్ జాతులవా రధికులైరి ౧౮౯౦ మొదలు ఇటాలియన్, రషియన్, పోల్, ఆస్ట్రియన్, బొహీమియన్, హంగేరియన్ జాతులవా రపరిమితముగఁ బెరిగిపోయిరి ౧౯౨౦ నాటికి జర్మనీ, రష్యా, ఇటలీ, ఆస్ట్రియా, హంగేరీ, పోలెండ్, కెనడా, ఐర్లాండులు జనసంఖ్యయందు క్రమప్రాధాన్యము గలిగియుండెను ౧౯౧౦-౨౦ మధ్యకాలమున నిచట ఇంగ్లీష్, స్కాచ్, వెల్ష్, ఐరిష్, నార్వీజియన్, స్వీడ్, స్విస్, జర్మనుజాతుల తగ్గిపోగ డేన్, డచ్, బెల్జియన్, ఫ్రెంచ్, ఆస్ట్రియన్, హంగేరియన్, పోల్, రషియన్, ఫిన్, రుమేనియన్, బల్గేరియన్, గ్రీక్, ఇటాలియన్, స్పానిష్, పోర్చుగీస్ మొదలగు జాతులవారు పెరిగిపోయిరి కెనడియనులు తగ్గిపోగ మెక్సికన్, ఆసియాఖండ వాసులు పెరిగిపోయిరి మరియు ౧౯౨౦ నాటికి ౬౧,౬౩౯ చైనీయులును, ౧,౧౧,౦౧౦ జపానీయులును, ౧,౦౪,౬౩,౧౩౧ నీగ్రోలును, ౨,౪౪,౪౩౭ మంది అమెరికన్-ఇండియనులు నుండిరి

పసిఫిక్ మహాసాగరముపర్యంతము వ్యాపించిన యనంతరము వసించుటకు క్రొత్తచోటులు లేనందున విదేశీయాగమనము వర్ధిల్లుచుండుట కాందోళనము మొదలయ్యెను కుదురు యూరోపువంగు మహాసంగ్రామ మైనతరువాతను తదాఘాతపీడితులగు యూరోపువారందఱు నసంఖ్యాకులుగ వచ్చి చేరుదురని తోఁచుటచేతను ౧౯౨౪-వ సంవత్సరమున విదేశీయానిరోధచట్టము చేసి విదేశాగతుల సంఖ్యను పరిమితి కావింపఁబడెను అటుపిమ్మట విదేశీయాగమనము క్రమముగఁ దగ్గిపోయినది.

౧౯౨౮-వ సంవత్సరము జూలైమాసమునాటికి సంయుక్తరాజ్యములందు లక్షకంటె నెక్కువజనసంఖ్య గల పట్టణములు ౮౩ కలవు నర్యోక్తి పైని వచించిన జనసంఖ్యయందు నూటికి ౫౧ వంతులు పురుషులును, ౪౯ వంతులు స్త్రీలును నుండిరి కాని పూర్వోత్తర ప్రదేశములందు పురుషులకంటె స్త్రీలెక్కువ ౧౯౨౦ నాటికి ౧౫ సంవత్సరములు దాటినస్త్రీలలో నూటికి ౩౫.౧ అవివాహితలు, ౫౯.౨ వివాహితలు, ౪.౮ విధవలు ౦.౫ పరిత్యక్తలు, ౦.౪ అజ్ఞాతలు పురుషులలో ౨౭.౩ అవివాహితులు, ౬౦.౬ వివాహితులు, ౧౧.౧ విధురులు, ౦.౮ పరిత్యక్తులు

౧౯౨౦ లో పదేండ్లయీడున విద్యగానివారు నూటికి ౬.౦ చొప్పున నుండిరి ఈవిద్యాహీనతయు నీగ్రోలవలనను, విదేశాగతుల వలనను గలిగినదే కాని తెలుపువారు జాతినిబట్టి చూచినచో విద్యావిహీనులు నీగ్రోలు కెక్కువ స్త్రీలలో విద్యాహీనలు కేవలము నూటికి ౫.౯ వంతున మాత్ర ముండిరి

౧౯౨౬-వ సంవత్సరమున నిచట ౨౧౩ భిన్నములగు మతసంప్రదాయములును, వానికి సంబంధించి ౨,౩౧,౯౮౩ సంస్థలును నుండెను. వీనియందు ౫,౪౬,౨౪,౯౪౬ మంది సభ్యు లుండిరి, అనగా మొత్తపుజనసంఖ్యలో నూటికి ౫౧ మంది ఏదోయొక మతసంప్రదాయమునకుఁ జెందియుండిరి ౭,౫౦,౦౦,౦౦౦ అన్ సైగా ప్రొటెస్టెంట్ క్రైస్తవులు దేశము నంతటను వ్యాపించి యున్నారు తరువాతి ౧,౮౦,౦౦,౦౦౦ ల రోమనుకాథలిక్కులలో నధికసంఖ్యాకు లుత్తరపశ్చిమరాజ్యములందు వసించుచుందురు. వీరికిఁ దోడుగ ౧౬,౦౦,౦౦౦ల యూదులును, ౬,౦౦,౦౦౦ మార్మనులును, ౪,౦౦,౦౦౦ పౌర్వమత సంప్రదాయులును గలరు ౧౯౨౬-వ సంవత్సరమునకు నీసంస్థలన్నింటికిని వార్షికముగ ౮౧ కోట్ల, ౪౩ లక్షల ౭౧,౫౯౯ డాలర్ల వ్యయ మయ్యెను ఈ మతసంస్థల కన్నింటికిని ౩౮౪ కోట్ల ౨౫,౭౭,౩౧౩ డాలర్ల విలువగల ఆస్తి కలదు

వృత్తులు — పదియేండ్లకుమించినవారు మొత్తపుజనసంఖ్యలో ౪,౧౬,౧౪,౨౪౮ మంది లాభదాయకములగు వృత్తుల నవలంబించి యున్నారు శిల్పములు, యంత్రములు, కృషి, అరణ్యశాస్త్రము, పశుపాలనము, వ్యాపారము, గృహోద్యోగము, పాదిరిగుడి సంస్థలు, (Churches), ఎగుమతి-దిగుమతుల కార్యములు, గనులు, ప్రభుత్వోద్యోగములు మున్నగువానికిఁ జెందినవే ఇచటివృత్తులు స్త్రీలు ముఖ్యముగ అధ్యాపనము, అంగడులందు పదార్థవిక్రయము, ఔషధాలయాదులందు ధాత్రీత్వము మొదలగు కార్యములందును కొలదిగ శిల్పములందును బని చేయుచుందురు

౧౭౯౦ నాటి కీదేశపు సంపత్తి ౬౫ కోట్ల డాలర్లు మాత్ర ముండెను కాని ౧౯౨౨ నాటికి ౩౨౦౮౦,౪౦,౦౦,౦౦౦ కలుగుచు పెరిగిపోయెను

దేశరక్షణము - సేన — సంయుక్తరాజ్యముల బాహ్యాభ్యంతర సంరక్షణమునకై యేర్పడినసేన స్థలసేన (Army), నావికా(Navy), సాగరికదళము (Marine Crops) లని మూఁడు విధములు ఇందు స్థలసైన్యమున నిలుకడగను న్నెల్లప్పుడు నుండు క్రమశిక్షితులందు (Regular Forces) ఆఫీసరులును సైనికులు నందఱును గలసి ౧,౨౫,౦౦౦ మంది ౧౯౨౮ నాటి కుండిరి తక్కిన రెండు విభాగములందును ౧౯౨౯ నాటికి ౧,౧౨,౦౦౦ మంది యుండిరి జెనీవాసంధి ననుసరించి పరిమితములైన యుద్ధనౌకలు ౨౨ ను, పరిమితము గానివి ౪౬౫ ను గలవు. వీనిలో క్రూయిజర్లు మున్నగునవి కలసి యున్నవి ఇవికాక సహాయకనౌకలును కెక్కువ గలవు ఈమూఁడు విధములగు సేనలకును సాహాయ్యపడుటకు ప్రత్యేకముగ వాయుసేనలు గలవు స్థలసైన్యమునకుఁ జెందిన వాయుదళవిభాగము స్థలసేనానాయకుని యాజ్ఞానుసారము పనిసేయుచుండును ఇటులే తక్కిన రెండు విమానసేనలును వానియధికారుల యుత్తరువులప్రకార మాయాసేనల నంటిపెట్టుకొని యుండును.

వ్యవస్థ - ప్రభుత్వము — స్వాతంత్ర్యయుద్ధమునందు గెలుపొందినపిమ్మట ౧౭౮౧-వ సంవత్సరమున నీదేశము దనకుండవలసిన సంయోజననియమములు (Rules of Confederation) ప్రకారము

కేంద్రప్రభుత్వమునకు (Central Government) రాజ్యముల మీఁదనుగాని, తిన్నగ ప్రజలమీఁదనుగాని ఏవిధమైన యధికారమును లేకుండెను. ఇట్టివిధానమును మార్చి కేంద్రప్రభుత్వమును దృఢపఱచి దానికి రాజ్యముల మీఁదను, జనులమీఁదను కొన్నియధికారము లొసంగుటకు ౧౭౮౭ వ సం॥ దేశీయజాతీయవ్యవస్థ (National Constitution) ఏర్పడి ౧౭౮౯-వ సంవత్సరమున నమలులోనికి వచ్చెను. ఈనూతనవ్యవస్థానుసారము ౧౭౮౯ లో సమకూడిన మొదటి కాంగ్రెసునందు ౧౧ రాజ్యముల ప్రతినిధులు సమావేశమైరి. పిదప రోడ్‌దీవి, ఉత్తరకెరొలీనాలు కలసి ౧౩ రాజ్యము లయ్యెను. అవి యిప్పుడు పశ్చిమమున పసిఫిక్ మహాసాగరముపర్యంతము వ్యాపించి ౪౮ రాజ్యములుగఁ బరిణమించియున్నవి.

రాజ్యములలోని వానివానివ్యవస్థలును, శాసనవిధానములును పరస్పరసాదృశ్యము కలిగి ఇంచుమించుగ సమానముగనే యుండును. ప్రతిరాజ్యమును దాని కది స్వతంత్రము. ప్రతిరాజ్యమును స్వకీయ వ్యవస్థాపక, శాసనసభలమూలమున దానివ్యాపారముల నన్నింటిని జరపుకొనుచుండును. ప్రతిరాజ్యప్రశాసనాధికారము దానిగవర్నరునందుండును. ఈరాజ్యము లన్నింటిమీఁద నొక్కటే యున్నత వ్యవస్థాపకసభ కలదు. అదియే కాంగ్రెసు. ఇందు సెనేటుసభయు, ప్రతినిధిసభయు (House of Representatives) నుండును. సెనేటుసభయందు ప్రతిరాజ్యమందలి వ్యవస్థాపకసభద్వారా ఆఱు సంవత్సరములకాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడిన యిద్దఱు సభ్యులుందురు. సెనేటునందలి మొత్తపుసభ్యులలో మూఁడవవంతుసభ్యులు రెండుసంవత్సరముల కొకపర్యాయము మారి క్రొత్తవారు వచ్చుచుందురు. ప్రతినిధిసభయందలిసభ్యు లందఱును వేఱువేఱురాజ్యముల లోని ప్రజలచే రెండుసంవత్సరముల కాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడి వచ్చుచుందురు. ప్రతిపదియవయేటను జరుగు జనాభాప్రకారము ఆయారాజ్యముల ప్రజాసంఖ్య ననుసరించి ప్రతినిధిసభాసభ్యుల సంఖ్యయందును హెచ్చుతగ్గులు కలుగుచుండును. ప్రస్తుత మీ సభయందు ౪౩౫ గురు ప్రతినిధులు కలరు. ప్రతి సెనేటరుయొక్కయు, ప్రతినిధియొక్కయు సాంవత్సరికవేతనము ప్రయాణపు ఖర్చులతోఁ గలిసి ౭,౫౦౦ ల డాలర్లు. కాంగ్రెసు కనీసము సంవత్సరమున కొకపర్యాయము సమావేశమగుచుండును. పన్నుల విధించుట, సంయుక్త రాజ్యముల రక్షణము, సార్వజనిక సౌఖ్యమున కేర్పాట్లు చేయుట, వాణిజ్యాంతరవ్యాపారము నుచితరీతిని నడపుట, నాణెముల ముద్రించుట, యుద్ధప్రకటన మొనరించుట, జలస్థలసేనల నిర్మించుట మున్నగు సార్వభౌమాధికారము లన్నియు నీ కాంగ్రెసునకుఁ గలవు. ఈ యన్నింటి శాసనాధికారమును నాలుగుసంవత్సరముల కాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడు అధ్యక్షుని (President) యధీనము నుండును. అధ్యక్షుఁడు మరలమరల నెన్నుకొనఁబడవచ్చును గాని ప్రథమాధ్యక్షుఁడగు జార్జి వాషింగ్టన్ రెండుపర్యాయములే ఆ పదవిని స్వీకరించి యుండుటచే నదే యాచారముగా జరుగుచున్నది. అధ్యక్షుని నెన్నుకొను వర్గమువారు 'ఎలెక్టొరల్ కాలేజ్' అను పేరఁ బరఁగుచుండును. ఈకాలేజిసభ్యులు ప్రతిరాజ్యమునందలి వ్యవస్థాపకసభల ద్వారా జనులచే నేర్పఱుపఁబడియుందురు. ఎక్కువవోట్లు వచ్చినయతఁ డధ్యక్షుఁడుగను, ద్వితీయుఁడుగ వచ్చిన యతఁ డుపాధ్యక్షుఁడుగను నేర్పడుచుందురు. ఎన్నిక లిరువురు వ్యక్తులకును సరిసమానముగ వచ్చిన యెడల ప్రతినిధిసభాసభ్యు లధ్యక్షుని, సెనేటుసభ్యు లుపాధ్యక్షుని నెన్నుకొనుచుందురు. అధ్యక్షుఁడు సంయుక్తరాజ్యములందు జన్మించినవాఁడై యుండవలెను. ఇతనికి సంవత్సరమునకు ౭౫,౦౦౦ ల డాలర్లు జీతముగను, ౨౫,౦౦౦లు ప్రయాణపు ఖర్చుల కనియు ముట్టుచుండును. సెనేటునందలి మూఁడింట రెండువంతులసభ్యులయంగీకారము నపేక్షించి అధ్యక్షునకు సంధి గావించుటకును, లౌకిక (Civil), సైనిక (Military) అధికారుల నేర్పఱుచుటకును, యుద్ధము చేయుంచుటకును, ఆఁపుటకును అధికారము గలదు. కాంగ్రెసు చేయుచట్టముల నిషేధించుటకును నితని కధికార మున్నది కాని రెండుసభలలోని మూఁడింట రెండువంతులసభ్యు లాచట్టమును నిర్మించినయెడల నధ్యక్షునకు దానిని దీసివేయు నధికారము లేదు. ఉపాధ్యక్షుని వేతనము ౧౨,౦౦౦ ల డాలర్లు. ఉపాధ్యక్షుఁడు సెనేటుసభ కగ్రాసనాధిపతిగ నుండును. ఆకస్మికముగ అధ్యక్షుఁడు మరణించినఁగాని, లేక దీర్ఘకాలమువఱకును స్వకర్తవ్యపాలనాసమర్థుఁడైనఁగాని, అతనిస్థానమున నుపాధ్యక్షుఁడు పనిచేయుచుండును. అధ్యక్షుఁడు జాతీయ శాసనపరిపాలనమును దా నేర్పఱుచుకొనునట్టి శాసనాధికారులసాయమున నెఱవేర్చుచుండును. అనఁగా రాజ్యము, కోశము, యుద్ధము, న్యాయము, వార్తాహరణము, జలసేన, అంతర్యము, కృషి, వ్యాపారము, పరిశ్రమ మొదలగు శాఖలకు కార్యకర్తల నితఁ డేర్పఱిచి వారిసాయమున పరిపాలన మొనరించుచుండును. ఈవిభాగముల యధ్యక్షులే ఇతనికి మంత్రాంగసభా మంత్రులు (Cabinet). ఈపదిశాఖలును కాక ఇతనిక్రింద పనిచేయునవి ఇంకను అనేకములు కలవు. శాఖాధిపతులు స్వతంత్రమును కలిగియున్నంతవఱకే వారివారి పదవుల నుండుట కర్హులు. సంయుక్తరాజ్యములందు ముఖ్యస్థానము వాషింగ్టన్ పట్టణము. ప్రభుత్వమునకు కేంద్రస్థాన మిదియే. ఈదేశపు న్యాయాధికారము లన్నియు నిచ్చటి యుచ్చన్యాయాలయము (Supreme Court) నకుఁ గలవు. ఇం దొక ఛీఫ్‌జస్టిస్ మఱి యెనమండ్రు జడ్జీలసాయమున న్యాయపరిపాలన మొనరించుచుండును. ప్రతిరాజ్యమందును వారివారిజడ్జీల నారాజ్యమువారే నియోగించుకొని భరించుచుందురు.

చరిత్రము — గ్రేట్‌బ్రిటన్, హాలెండ్, స్వీడన్, ఫ్రాన్సు, స్పెయిన్ దేశవాసులు యూరోపునుండి అమెరికాకుఁ బోయి రెండువందల యేండ్లకాలములో వలసల (Colonies) నిర్మింపఁగలిగిరి. కాలాంతరమున డచ్, స్వీడుల ప్రాంతములు న్యూ నెదర్‌లాండ్సు, న్యూ స్వీడనులు బ్రిటిషువారియందు సంక్రమింప ఫ్రెంచ్, స్పానిష్ యొద్దదేశము సంయుక్తరాజ్యములందుఁ గలిసిపోయెను

౧౬౦౭-వ సంవత్సరమున విదేశగమన మొనరింప నిచ్ఛ గలిగిన యాంగ్లేయులు కొందఱు లండనుకంపెనీ యనుపేర నొక సంఘముగ నేర్పడి యమెరికాయందు నివసించుటకు రాజానుమతిని నొక యధికారపత్రమును (Charter) బొంది సంయుక్తరాజ్యము లందు ప్రస్తుతము వర్జీనియా యనంబడు రాజ్యతీరమును జేరి యచటి జేమ్సురాజు అను నొక స్థానమును స్థాపించిరి పిమ్మట ప్లిమత్ కంపెనీవారు రిటులే మసచూసెట్సుఅఖాతతీరమున నొకదానిని స్థాపించిరి ఇది క్రమాభివృద్ధి నొందుచుండ ౧౬౧౯ నాటికి అసెంబ్లీలుగూడ నేర్పడినవి. ఈసమయమందే తైర్థికపితరు (Pilgrim Fathers) లని పిలువంబడు ప్యూరిటనులు (Puritans) మార్గ రింగ్లండునుండి మే-ఫ్లవర్ (May flower) నావుకనొకలో బయలుదేఱి ౧౬౨౦-వ సంవత్సరమున మసచూసెట్సుఅఖాతతీరము చేరి న్యూ ఇంగ్లండు అనువలసను స్థాపించిరి ౧౬౨౦-౩౦ సంవత్సరములందు క్రమముగ సేలం, బోస్టన్‌స్థానము లేర్పడెను ౧౬౩౬-వ సంవత్సరమున రోగర్ విలియమ్సు అనువాడు సాంఘిక, రాజకీయాభిప్రాయములందు భేదములు జనించినందున మసచూసెట్సు నుండి వెడలఁగొట్టఁబడుటచే రోడ్‌దీవి కేగి యచట నొక వలసను స్థాపించెను మేరీలాండ్, వర్జీనియాలు రెండును ఆంగ్లేయ రోమను కాథలిక్కులవలన, దేశము విడిచివచ్చిన రాజులిస్టులవలనను నెలకొల్పఁబడినవి మధ్యమందలి రాజ్యముల స్థాపించినవారు హాలెండ్, స్వీడన్ దేశీయులు ఇన్నియు వలసలుగ నుండినకాలముఁ దనేక కార్యములు ఘటిల్లియుండెను వానియన్నింటిలోను ఫ్రెంచివారితో జరగిన యుద్ధము ముఖ్యమైనది క్రమముగ వలస లభివృద్ధి నొందుచుండ దినకాలందియు వీనిని వశముంచుకొని లాభము నందవలెయు నని ఆంగ్లేయులు తదనుకూలముగఁ గావింపఁగడఁగిరి అంతవఱకు నక్కడ నివాసము నుదుర్చుకొనియున్న తక్కినజాతులవారి నంపుట నవిఁగఁ ద్రొక్కి వలసల వ్యాపారాదులవలనఁ దామే లాభము నొంద వలెయు నని బ్రిటిషువారు నిశ్చయించి యనేక ప్రకారములచట్టముల నేర్పఱిచి తమ మనోరథమును బూర్తిచేసికొన ప్రయత్నించిరి ఇట్టి యభిప్రాయములు గలిగియుండుటం జేసియే ఫ్రెంచివారితో యుద్ధము జనించెను

మొట్టమొదట ఫ్రెంచివారు సెంట్‌లారెన్సునది, దాని సింధు శాఖాపరిసరములందే నివసింపఁ గడఁగిరి వీరి ప్రయత్నమున కెనడా రాజ్య మేర్పడెను ఇచట రోమన్ కాథలిక్కుల ప్రాధాన్యము కలదు ఫ్రెంచివారు ఫర్ వ్యాపారమునందే శ్రద్ధ వహించియుండిరి ఆంగ్లేయులు వారివారివలసలలో భూమిని స్వాధీనము చేసికొని కృషిని ప్రాధాన్య మొనరించుకొనుచుండ ఫ్రెంచివారు కేవలము ఫర్ వ్యాపారమునందే దత్తచిత్తులై యుండిరి క్రమముగ వీరు మిసిసిప్పి, ఓహియో నదుల లోయలను గనిపట్టి సరోవరములమీఁదను గొన్ని నివాస స్థానముల నేర్పఱుచుకొనిరి ౧౮-వ శతాబ్దియొక్క ప్రథమపాదమున మెక్సికోసింధుశాఖాతీరమునందు మొబైల్, న్యూ-ఆర్లియన్సునగర ముల నెలకొల్పి ఆ ప్రాంతమునుగూడ లోఁబఱచుకొనిరి అనంతరము క్యూబెక్కునుండి సింధుశాఖలోని సరస్సులవఱకు నొకదుర్గశ్రేణిని నిర్మాణము చేయించి మిసిసిప్పిలోయ యంతయుఁ దమయాధీనమున నుండునటుల చేసికొనిరి ఎరి, హ్యూరనుసరస్సులదగ్గర క్రమముగా నయాగరా, డెట్రాయిట్ దుర్గములను, మామీనదీతీరమున మియామీ దుర్గమును, మిచిగనుసరస్సునకు దక్షిణముగా సెంట్ జోసెఫ్ దుర్గమును, వబాష్‌మీఁద విన్సెన్స్ ఫ్రెంచ్‌దుర్గములను, మిసిసిప్పిమీఁద సెంట్ లూయీ కెదురుగ ఫోర్ట్ క్రెవ్‌దుర్గములను, ఉత్తరసరస్సులమీఁద మరికొన్ని దుర్గములను గట్టించి ఖండమునందలి మధ్యభాగము నంతటిని జయించి యాక్రమించుకొని బ్రిటిషువారికి పడమట వ్యాపించుట కవకాశము లేకుండఁ జేసిరి ఆంగ్లేయులను సముద్రతీరములందే ధ్యానము గలిగియుండిరి గాని పడమట వ్యాపించుట కంతగ నభిలషింప రైరి వశ్చిమమందలి భూమిపరిమాణము గాని, దానివిలువ గాని యప్పటికింకను వారికిని దెలియదు కాని, ఇంగ్లండులో జరిగిన విప్లవకాలమున ఇంగ్లిష్-ఫ్రెంచి వారికి కలహ మారంభమయ్యెను కాఁగా నది ప్రపంచమం దంతట నీరెండుజాతులవారి కెదురుపడిన నచట నంతటను వ్యాపించెను అమెరికాయందును న్యూ-ఇంగ్లండునాముల ప్రయత్నములవలన బ్రిటిషువారు బ్రిటనుఅగ్రముకోర్దమున్న లూయీ బర్గును ముట్టడించి లోఁబఱచుకొనిరి తరువాత వీరు కెనడామీఁద దండెత్తిరి గాని ఫలము కలుగదయ్యెను యూరోపునం దప్పటి కీయుద్ధము సమాప్తమగుటచే అమెరికాయందును బూర్తియై లూయీ బర్గు మరల ఫ్రెంచివారికే దొరకెను అటుపిమ్మట ౧౭౫౪ మొదలు కొని ౧౭౬౩ వఱకును మరల నమెరికాలో నీరెండుజాతులవారికిని యుద్ధము ఘటిల్లెను ఇందు వలసలవారితోడ్పాటువలన ఆంగ్లేయులకు సంపూర్ణజయము కలిగెను దీనికి ఫలితముగా కెనడారాజ్యమును, మిసిసిప్పికి తూర్పుగనుండు ప్రాంతమును బ్రిటిషువారికి లభించెను అదిగాక అప్పటివఱకు నీదేశమున నితరయూరోపియనుజాతివారి కందఱకు నుండినహక్కులు నశించి కేవల మాంగ్లేయులకే సర్వాధి కారము దొరకెను విశాల మగుదేశమును, సర్వాధికారమును దొరకుటచే వీరికి నూతనాశయములును, నూతనసంకల్పములును జనింపసాగెను ఈయాశయములను నెఱవేర్చుకొనుటకై ఇంగ్లండుపార్లమెంటువారు వలసలపై పెక్కుచట్టములను విధింపసాగిరి వాని ననుసరించి క్రొత్త క్రొత్తపన్ను లమెరికనులమీఁదను పడసాగెను వలసలవారికిని ఆంగ్లే యులకును విరోధము జనించుట కిదియే ఆరంభము వలసలకరిపా లనవ్యయమునకు ద్రవ్యము కావలయు నని వీరు స్టాంపుచట్టమును విధింప అమెరికను లందఱు నేకమై దీని నెదిరించుటచే మఱునాటి సంవత్సర మది రద్దు చేయఁబడెను. కాని వలసలపైని పన్ను విధింపఁ దమ కధికారము గల దని బ్రిటిషువారు పట్టుపట్టియేయుండిరి. దీని కాధారముగఁ గొని ప్రభుత్వమువారు మఱికొన్ని చట్టములను వలసలపై విధించిరి. మాంచెస్టరుపర్యంతము అందోళనము జరగుచుండగ నొక్క టేయాకుపన్ను దప్పఁ దక్కినవాని నన్నింటిని దీసివైచిరి కాని అమెరికనులు దానిని సమ్మతింపరైరి.

అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములు

చివరకు ౧౭౭౩ - వ సంవత్సరమున బ్రిటిషువారలు తేయాకు నింపుకొని బోస్టనునగర ప్రరేవులోనికి రాఁగా బోస్టనువాసు లిండియను ల వేషము దాని ఆ తేయాకు నంతయు సముద్రమునఁ బాఱవోసిరి దీనికి దండనముగా పార్లిమెంటువారు, బోస్టను పోర్టుబిల్లు నొకదానిని సృష్టించి నగరవాసులు తేయాకునష్టము కట్టి యివ్వవలయును లేక్రుం దట్టిదర్పమైన వ్యాపారములును సలుపఁగూడ దని దానిని గట్టిపఱచిరి మఱియు నచటి ప్రభుత్వ యంత్రము నీయునగరమునకు మార్పఁబడెను అదిమొదలు యుద్ధ మనివార్య మని యందఱును నిశ్చయించియుండ ౧౭౭౫లో సాక్షాత్తుగ కలహ మారంభ మయ్యెను బ్రిటిషుసేన యొకటి కంకార్డునగరమందలి అమెరికనులయుద్ధసామగ్రులను నాశనము గావించుటకై బయలుదేఱి పూర్వదిగ్గమున లెక్సింగ్టను దగ్గఱ వలంటీర్లు కెదిరింప నందు వీరు పాఱిపోయిరి అంత దేశమందంతటను కల్లోలము జనింప ఏప్రిల్ అంత మగుసరికి ౧౦,౦౦౦ల మంది క్రాంతిసైనికులు బోస్టనును ముట్టడించిరి ఉత్తరదిశను టికండెరోగా, క్రౌనుపాయింట్ నామకస్థానము లమెరికనులవశ మయ్యెను అమెరికనుకాంగ్రెసు ఫిలడెల్ఫియాయందు సమావేశము కాఁగా దానిద్వారా జల, స్థల సైన్యముల నభివృద్ధి పొందించుటకు నిశ్చిత మయ్యెను పిదప నాయకో పధయుండే జార్జి వాషింగ్టను అమెరికను సేనలకు సర్వాధిపతిగ నియమింపఁబడెను బంకర్‌హిల్ నామకస్థానమున జరిగినయుద్ధమున బ్రిటిషువా రపరిమితనష్టముతో గెలుపొందినప్పటికిని అమెరికనులధైర్య సాహసోత్సాహదేశప్రేమములు ప్రపంచమున కంతటికిని వెల్లడి యయ్యెను అనంతరము బ్రిటిషువారు బోస్టనును వదలి పోవ వలసినవారైరి ఈఘటనమువలన నమెరికనుల కుత్సాహ మెక్కు వయ్యెను అంత ౧౩ వలస నివాసులు కాంగ్రెసును సమకూర్చి యందు తమప్రతినిధులద్వారా వలస లన్నియు స్వతంత్రరాజ్యము లై యుండవలయు ననియు, గ్రేటుబ్రిటనుతో వీనికిఁగల సంబంధమును రద్దుపఱుపవలయు ననియు తీర్మానములను చేయించిరి తదను సారము ౧౭౭౬ జూలై నాల్గవతారీఖున ఈతీర్మానమే జఫర్‌సను రచించిన విధమున స్వాతంత్ర్యఘోషణముక్రిందఁ బ్రకటింపఁబడెను అంత ఇంగ్లీషువారు సర్ విలియం హౌయొక్క అధీనమున వలసలమీఁదికిఁ గొంతసైన్యము నంపఁగా నది ౧౭౭౬ వ ఆగస్టున లాంగుదీవిమీఁద వాషింగ్టనుసేనతోఁ దలపడి దాని నోడించి పాఱఁదోలెను అంత నతఁడు డిలావేరును దాఁటి యాతరుణమున కాంగ్రెసునకు కేంద్ర స్థానముగ నుండిన ఫిలడెల్ఫియాను రక్షించుటకై ట్రెంటను దగ్గఱ నురల శత్రువులతోఁ దలపడెను గాని ఈపర్యాయమును అపజయమే కలిగెను ఉత్తరప్రాంతములందు ౧౭౭౭ - వ సంవత్సర మున జనరల్ గేట్సు అనునతఁడు బ్రిటిషుసేనాని యగు బర్గోయినును సరటోగానామకస్థానము కొద్ది జయించి పట్టుకొనెను అందువలన ౧౭౭౮వసంవత్సరమున ఫ్రెంచివా రమెరికనులతోఁ గలసిరి పిదప స్పెయిను, హాలెండువారు సైతము అమెరికనులపక్షము చేరిరి. ౧౭౮౧ - వ సంవత్సరమున బ్రిటిషుసేనాని యగు లార్డ్ కారన్‌వాలిస్ యార్కుటౌను అనుకోట కొంచెము, వాషింగ్టనుకు ఫ్రెంచి, అమెరికను సేనలకు లొంగిపోవ వాస్తవముగ రెట్లు నమయముతో నీయుద్ధము సమాప్త మయ్యెను (మొత్తముగ, అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము) ౧౭౮౩-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు ౩-వ తారీఖున పారిస్‌నగరమున జరిగినసంధియందు బ్రిటిషువారు సంయుక్త రాజ్యములస్వాతంత్ర్యమును నిష్కర్షగ స్వీకరించిరి అది మొదలు కొని నాలుగుసంవత్సరములపర్యంతము దృఢమైన రాజ్యవ్యవస్థ లేని కారణమున దేశ మంతయు నల్లకల్లోలముగ నుండెను దొరికిన స్వాతంత్ర్యము విఫల మగు నను భయమును గలిగెను అంత నీరాజ్యముల ప్రతినిధులు ౧౭౮౭ వ సంవత్సరమున ఫిలడెల్ఫియా యందుఁ గూడి నాలుగునెలలపర్యంతము వాదవివాద పూర్వకముగ పర్యాలోచనములు గావించికొని ఒక వ్యవస్థ (Constitution) ఏర్పఱచుకొనిరి సంయుక్తరాజ్యముల రాజ్యప్రబంధమున కిదియే మూలము దీనిప్రభావము సంయుక్తరాజ్యములమీఁదనే కాదు, స్విట్జర్‌లాండ్, అర్జెంటీనా, బ్రెజిల్, కెనడా, ఆస్ట్రేలియా మొదలగు ప్రజాపాలనపద్ధతిగల రాజ్యములమీఁదను బడియుండెను ఇందు జాతీయప్రభుత్వముయొక్క (National Government) మూఁడు విధములగు నిర్మాణమును, దాని యధికారములును, జాతి (Nation) రాజ్యములకును (States) గల సంబంధమును చక్కఁగ నిర్వచింపఁ బడెను ఇందు దిద్దుఁబాట్లు (Amendments) చేసికొనుటకును అవకాశ ముండుటవలన నిప్పటివఱకు నిది ౧౯ పర్యాయములు దిద్దుఁ బాట్ల నందియున్నది

మూలవ్యవస్థాపత్రముమీఁద జనించిన విమర్శలనుబట్టి పది దిద్దుఁబాట్లు ౧౭౯౧-వ సంవత్సర మగునప్పటికే చేయఁబడుటవలన నివియు మూలము లనియే చెప్పవచ్చును ౧౧ వ ది ౧౭౯౮ వ సంవత్సరమున ఒకరాజ్యవాసి వేఱొకరాజ్యవాసిపై నభియోగము దేఁగలుగుటకును, ౧౨ వ ది ౧౮౦౪ వ సంవత్సరమున అధ్యక్షోపాధ్యక్షుల యెన్నికలందుఁ గలుగులోపముల మార్పు చేయుటకును, ౧౩, ౧౪, ౧౫ లు దాస్యము తొలఁగించుటకును, దాసులకు యోగ్యాధికారము లొసంగుటకును, దాసుల సంరక్షణమునిమిత్తమును, ౧౬-వ ది ౧౯౧౩ వ సంవత్సరమున ఆదాయపన్ను (Income Tax) విధించుటకును, సంయుక్తరాజ్య ప్రభుత్వమున కెక్కుడు ఉత్తరదాయిత్వము కలుగుటకు ౧౮ వ దియు, ౧౯౧౯ లో మద్యపాన నిషేధము జాతీయప్రభుత్వమున కొసఁగుటకు ౧౯ వది, ౧౯౨౦ వ సంవత్సరమున జాతీయ స్త్రీలకు నెన్నికహక్కుల నొసంగుటకు ౧౯-వ దిద్దుఁబాటును గావింపఁబడినవి

౧౭౮౯-వ సంవత్సరమున నుపర్యుక్తజాతీయవ్యవస్థ అమలులోనికి వచ్చుటతో జార్జి వాషింగ్టను అధ్యక్షుఁడు (President) గ నెన్నుకొనఁబడెను నాలుగేండ్లు గడచినతరువాత ౧౭౯౩ లో రెండవపర్యాయమును నతఁడే యెన్నుకొనఁబడెను పిదప మూఁడవ పర్యాయమును నను లితనికే యెన్నుకొనిరి కాని యందుకు నితఁడు

స్వీకరింపఁడిరియ్యెను. ఇతఁడు పరిపాలనము చేసినకాలమునందు వర్మాంట్, కెంటకీ, టెన్నెస్సీలనుమూఁడురాజ్యములు సంయుక్తరాజ్యములలోఁ గలసెను వాషింగ్టను తరువాత జాన్ ఆడమ్సు అధ్యక్షపదము నందెను ఇతఁడు పదవి నందినవెంటనే ఫ్రాన్సుతో విరోధములు పెరిగిపోయెను. వాషింగ్టను అధ్యక్షుఁడుగ నున్నసమయమందే 'జే' యనునతనిద్వారా ఇంగ్లండుతో నొకసంధి జరిగియుండెను ఒక్కవిషయమునఁ దక్క నది తక్కిన యన్నివిషయములలోను అమెరికనులకే విరుద్ధముగ నుండెను. కేవలము ఆంగ్లేయులకుమాత్రము ఉపయోగకరముగ నుండెను ఫ్రెంచివారి కనిన సంపూర్ణవ్యతిరేకముగ నుండినది ఫ్రాన్సుదేశీయు లిందువలన అమెరికనురాజ్యముల నిరసించిరి ఈసంధి జరిగినతరువాతనుండి ఫ్రాన్సువారు దానికి ప్రతిరేకములగు ప్రయత్నముల నవలంబించుచుండిరి వీరు అమెరికానౌకల ముట్టడించి తీసికొని తమదగ్గఱనున్న అమెరికను ప్రతినిధిని వెడలఁగొట్టి తమవిషయమునఁగల యన్యాయములఁ దీర్చువంతవఱకు సంయుక్తరాజ్యములతోఁ దమ కెట్టిసంబంధమును లేదని వక్కాణించిరి

ఆడమ్సు యుద్ధమును దప్పింపవలయు ననెడి యభిప్రాయముతో సంధికై రాయబార మంప ఫ్రెంచిదొరతనమువారు దూతను కలయక అనధికారులద్వారా లంచమును (Douceur) గోరిరి ఈ సమాచారము దెలిసినవెంటనే అమెరికను లతిక్రోధపూరితులై స్వరక్షణార్థము లక్షలనైన వెచ్చింతుము కాని లంచమున కొక్క సమ్మునైన నొసంగువారము కామని యుద్ధమునకు సన్నద్ధులైరి కాని ఈ యుద్ధము త్వరితముగనే యంతరించినది. సముద్రమునఁ గొన్ని పోరాటములు జరుగుటయే తడవుగ ఫ్రెంచివారు సంధికి సంసిద్ధులైరి ఫ్రెంచివారు తాము పట్టుకొనిన నౌకల నన్నింటిని వదలివేసిరి ౧౮౦౦ సంవత్సరమున నిరుపక్షములవారికి సమకూలమగు సంధి కుదిరెను దీని వలన అమెరికనువ్యాపారమునకు మంచిసౌకర్యములు లభించెను యుద్ధప్రియులగు అమెరికను లంచటను వీసంధికి సమ్మతింపక పోయినప్పటికిని తక్కినవా రందఱును ఆడమ్సు మంచిపని చేసె నని యామోదించిరి వెనుక జేద్వారా కలిగిన సంధివలన అమెరికనులకు ఫ్రాన్సు చేతులలోఁ జిక్కుకొనుట తప్పినలాగున నిప్పు డీసంధివలన ఆంగ్లేయుల చేతులలోఁ జిక్కుకొనుట తప్పిపోయెను ౧౮౦౩-వ సంవత్సరమున ఓహియోరాజ్యము సంయోజన (Union) మందుఁ గలసెను తరువాతి సంవత్సరమున అమెరికనులు, లూయిసియానా యనుక విశాల ప్రాంతమును ఫ్రెంచివారినుండి కొనిరి తరువాత జెఫర్సను అధ్యక్షునికాలమున అఫ్రికాలోని ట్రిపోలీదేశముతో నొకచిన్నకలహము జనించెను మధ్యధరాసముద్రమున ప్రయాణముసలుపు [illegible] నౌకలైనను పట్టుకొని ఆప్రాంతములయందలి సముద్రపుదొంగలు వానిని ధ్వంసము గావించుచుండిరి అట్లు చేయకుండుటకై యూరోపునందలి దేశములవా రందఱు నీ దొంగలకు లంచరూపమున కొంత ద్రవ్యము నొసంగుచుండిరి అమెరికనులును కొంతకాలము వారి కిటులే చేయుచువచ్చిరి. కాని కాలక్రమమున వీరి బాధలు మఱింత యెక్కువయ్యెను ౧౮౦౧ లో ట్రిపోలీమీఁదికి దండయాత్రలు పంపఁబడెను. నాల్గుసంవత్సరములపర్యంతము వీరితో పోరాటము సాగుచునేయుండెను తుదకు ౧౮౦౫-వ సంవత్సరమున అమెరికనుల కనుకూల మగునట్లుగ సంధి సమకూరెను అటుతరువాత నమెరికానౌకలకు మధ్యధరాసముద్రమున నేవిధమైనకష్టములును కలిగియుండలేదు ౧౮౦౭-౦౮ ప్రాంతములందు బ్రిటిష్, ఫ్రెంచ్ జాతులు కలహించుచునుండు నొకరికి విరుద్ధముగ నొకరు ఉత్తరువుల జారీచేయుచుండిరి ఇంగ్లండుతోఁగాని దానిమిత్రులతోఁగాని వ్యాపారములను జేయునౌకలఁ బట్టుకొనుఁడు అని ఫ్రెంచివారు డిక్రీలను గావింప, ఫ్రాన్సుతోఁగాని తత్సంబంధులతోఁగాని వ్యవహరించునవి పట్టుకొనఁబడు నని ఆంగ్లేయులు కౌన్సిలుద్వారా ఉత్తరువులఁ జేయసాగిరి ఇందువలన అమెరికనునౌకలకును, వ్యాపారమునకును జాల నష్టము కలిగెను. ౧౮౦౩-౧౮౧౨ మధ్యకాలమున నీపైని వచించిన యుత్తరువుల ననుసరించి ౯౦౦ల అమెరికానౌకలను బ్రిటిషువారును, ౫౦౦ల ఓడలను ఫ్రెంచి వారును వశపఱుచుకొనిరి ఇది యిట్లుండ మంచిజీతము, మంచి ఆహారము, మంచి యాదరణము అమెరికనులయొద్ద దొరకుచుండుట చేత బ్రిటిషువారిలో ననేకులు అమెరికనునౌకలలో నౌకరీఁ జేయుచుండుటయే కాక అమెరికాపౌరులుగ మాఱి బ్రిటిషుసంబంధమును వదలుకొన సాగిరి ఇట్లు అమెరికాపౌరులుగ మాఱినను అట్టివారినిఁ గాదను అధికార ముండుటచే అమెరికానౌకలను వెదకి వారిని పట్టుకొందు మని బ్రిటిషువారు పట్టుపట్టిరి ఈకారణమున ౧౮౦౩-౧౮౧౨ మధ్యకాలమున ౮౦౦౦ల మందిని బ్రిటిషువారు పట్టుకొని ౧౨౦౦ల మందిని తరల వదలివైచిరి సముద్రముపై నిట్టికార్యములు జరుగుచున్నకాలమందే పశ్చిమోత్తరప్రాంతములం దాంగ్లేయులు కొంద ఱింగువులను రేఁగఁగొట్టి అమెరికనులకు విరుద్ధముగఁ దిరుగఁబడుఁడని ప్రోత్సహింపసాగిరి ౧౮౦౭-వ సంవత్సరమున లియోపార్డ్ అను బ్రిటిషునౌక యొకటి చెసపీక్ అనుపేరుగల అమెరికనునౌకను ముట్టడించి ముగ్గురను జంపి, కొంతమందిని గాయపఱిచి ముగ్గురను పట్టుకొనిపోయెను అమెరికను లిందులకు నష్టపరిహార మొసఁగుఁ డని యడిగిరి కాని కార్యము లేకపోయెను. పైని వచించినకారణము లన్నింటివలన ౧౮౧౨-వ సంవత్సరము జూనుమాసమున బ్రిటను మీఁద యుద్ధప్రకటనము గావింపఁబడెను సముద్రముమీఁద నమెరికానౌకలకు వ్యతిరేక మొనరించుటచేతను, అమెరికా రేవులను నిర్బంధించుటవలనను, అమెరికా నావికులను బలవంతముగ లాగికొనిపోవుటచేతను, అమెరికనులకు విరుద్ధములైన కౌన్సిలు-ఉత్తరువులను రద్దుపఱుపక పశ్చిమోత్తరమునందలి ఇండియనులను రేఁగఁగొట్టినకారణమునను యుద్ధ మొనరింపఁ బాల్పడితి మని [illegible] అమెరికనులు చెప్పుకొనిరి. [illegible] యుద్ధ [illegible] [illegible] గలవారిప్రోత్సాహముచే [illegible]

నడచిన యుద్ధములోనే [illegible] యున్న ఇంగ్లండునకును మరల యుద్ధమునకు దిగుట యిష్టము కాదయ్యెను. ఎందుచేత ననగా అమెరికా కాంగ్రెసు యుద్ధప్రకటనము చేసిన మరి ౫ రోజులకే [illegible] చేసియున్న [illegible] పూర్వమే బ్రిటిషువారు ఫ్రాన్సుతో శత్రుత్వము [illegible] కొట్టివేసిరి కాని యీవార్త అమెరికాకు చేరునప్పటికే యుద్ధ మారంభము గాగా తరువాత కాని [illegible] చేసిపోయిరి.

౧౮౧౨ నందు జరిగిన అమెరికా ఇంగ్లండు యుద్ధము చాల వరకు సముద్రమందును, సరస్సులందును జరిగెను కాని జలచరాంగములలో ఇది అంత ప్రాముఖ్యము గలది కాదు. యుద్ధ [illegible] అమెరికనులు కెనడాను జయింపవలయు నని ప్రయత్నించిరి కాని సాధ్యము గాదయ్యెను కాని యుద్ధ [illegible] [illegible] అమెరికా [illegible] అను బ్రిటిషువారి [illegible] ఎరీసరము [illegible] యుద్ధములలోఁ గూడ అమెరికనులే గెలుపొందుచు వచ్చిరి ౧౮౧౪ వ సంవత్సరమున నెపోలియను [illegible] బ్రిటిషువారు తమ శక్తినంతను అమెరికాపై ప్రయోగించి [illegible] కృతోత్సాహముతో యుద్ధ మొనరించ నింగ్లండునుండి సేన వచ్చెను. [illegible] ఉత్తరపశ్చిమ ప్రాంతమును [illegible] [illegible] [illegible] ఫ్లాట్స్‌బర్గునొద్ద ౧౪,౦౦౦ల సేనను [illegible] కాని యుత్తరమందలి యుద్ధములో [illegible] పూర్వతీరమున బ్రిటిషువారు గ్రామములఁ దగులబెట్టియు, [illegible], [illegible] [illegible] వాషింగ్టను నగరములోని కాపిటల్ నామక ప్రెసిడెంటు భవనమును తగులబెట్టియు అత్యాచారములఁ గావించియుండిరి. అనంతరము [illegible] [illegible] కాని [illegible] అమెరికనులు [illegible] [illegible] [illegible] ఇదం [illegible] [illegible], అనంతము [illegible] ఫ్రెంచివారిని, స్పెయినువారిని [illegible] అమెరికనులకు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అమెరికా [illegible] [illegible] [illegible] బ్రిటిషువారికి [illegible] [illegible] [illegible] ౧౮౧౪-వ [illegible] [illegible] ౧౧,౦౦౦ల సైనికులతోను, ౫౦ నావ

లతో నీసరకరమును [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] మెక్సికోనుండి [illegible] సైనికు లుండి ఆక్రమణకారుల ప్రయత్నములను వ్యర్థము సలుపసాగిరి. ౧౮౧౫ జనవరి ౮ వ తారీఖున బ్రిటిషువారు [illegible] ఆక్రమణము గావించెను కాని అమెరికనుల అగ్నికి తాళలేక బ్రిటిషుదళములు [illegible] [illegible] [illegible], ౨,౦౦౦ లమంది బ్రిటిషు సైనికులు మరణించుటయు సంభవించె. వీరు [illegible] [illegible] ఈ ప్రకారము [illegible] ప్రాంతము అమెరికనులకు [illegible] దక్కెను అని ప్రఖ్యాతి కలిగెను. ఈయుద్ధమునకు రెండువారములు ముందుగనే, అనఁగా ౧౮౧౪ వ సంవత్సరము డిసెంబరు ౨౪ - వ తారీఖు నాఁడే ఘెంటుపట్టణమున యూరోపియనులకు [illegible] సంధి కుదిరెను కాని ఈసంగతి అమెరికాయందుఁ [illegible] అన్నిచోటులవారు [illegible] [illegible] సంధి [illegible] కలిగియుండిరి. [illegible] [illegible] యుద్ధ మారంభ [illegible] అవన్నియు [illegible] [illegible] పరిష్కార [illegible] [illegible] సంధి జరిగెను. [illegible] జరిగిన యుద్ధములం దమెరికనులు చూపిన సాహసధైర్యములకు బ్రిటిషువారు విస్మితులై [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఈప్రకారము ౧౮౧౨ ౧౪ సంవత్సరములలో జరిగిన యుద్ధమువలన అమెరికాకు వ్యాపారస్వాతంత్ర్యము సంపూర్ణముగ లభించెను. బ్రిటిషువారి కాన్సిల్ ఉత్తరవులను, ఫ్రెంచివారి డిక్రీలును అంతరించి పోయెను. అనంతరము బ్రిటిషువారెప్పుడు గాని యమెరికను నావలను [illegible] [illegible] అదిగాక యూరోపియను [illegible] వీరిని సమానగౌరవముతోఁ జూడసాగిరి. ఈ యుద్ధానంతరము జరిగిన యభివృద్ధికి ఫలితముగ ౧౮౧౬ ౧౮౨౧ వరకును గల [illegible] సంవత్సరములలో ఇండియానా, మిసిసిప్పి, ఇల్లినాయిస్, అలబామా, మెయిన్, మిసౌరి నామకరాజ్యములు. [illegible] సంవత్సరమున [illegible] [illegible] సంయుక్త రాజ్యములందుఁ గలిసెను. మఱియు ౧౮౧౯ లో ఫ్లోరిడా స్పెయినునుండి కొనఁబడెను. ౧౮౩౦ వ సంవత్సరమున రైలుమార్గముల నిర్మాణ మారంభమగుటచే సంయుక్తరాజ్యముల యభివృద్ధి అతిశీఘ్రముగఁ గానవచ్చెను. ౧౮౩౬ ౩౭ లందు అర్కాన్సస్, మిషిగన్ రాజ్యములు రెండు సంయోజనమునందుఁ జేరినవి. టెక్సాస్ రాజ్యము [illegible] సందర్భమున మెక్సికోతో యుద్ధ మారంభము కాఁగా నమెరికను సేనలు మెక్సికోను, కాలిఫోర్నియాను జయించి ఆక్రమించెను. అనంతరము ౧౮౪౮ వ సంవత్సరమున గ్వాడలూప్ హిడాల్గో యొద్ద జరిగిన సంధి ననుసరించి ప్రస్తుతపు కాలిఫోర్నియా, ఉటాహ్, అరిజోనా, న్యూమెక్సికో రాజ్యములు గల దేశ మంతయు నమెరికాకు దొరకెను. కాలాంతరమున నివి యన్నియు సంయోజనమునందే [illegible] [illegible] [illegible] సంయోజన

ప్రభుత్వమువారు ౧,౫౦,౦౦,౦౦౦ల డాలర్లను మెక్సికోప్రభుత్వమున కొసంగిరి ఈప్రకారము ౧౮౬౦-వ సంవత్సరము సమీపించు వఱకు దేశ మంతయు మహోన్నతదశ నందుచుండెను స్త్రీయు ఇంజనులు, స్త్రీమునౌకలు మాత్రమే కాక ఈకాలమున దేశోప యోగకరములైన ఆవిష్కరణము లెన్నిగా వెడలుటవలన దేశాభి వృద్ధి యెంతయో తోడ్పడెను కాని దేశము నంతటిని కొక్కపర్యా యముగ గల్లోలమున ముంచివేయగల దాస్యవిమోచనప్రశ్న ము సంయుక్తరాజ్యము లేర్పడినకాలమునుండియు వచ్చుచుండెను మొట్టమొదట దాస్యప్రసక్తి కాదలయు వచువారే యపరిమితముగ నుండిరి కాని యొక ఆర్ధశతాబ్ది గడచునప్పటికి సమానాంశములు కాలముగా దాస్యవిమోచనపక్షమువారే సంఖ్యయందు హెచ్చి పోయిరి ౧౮౫౯-వ సంవత్సరమున హార్పర్స్ ఫెర్రీయొద్ద జరగిన తిరుగుబాటువలన ఈప్రశ్నము మిక్కిలి ప్రాధాన్యమునకు వచ్చెను ౧౮౬౦లో ప్రెసిడెంటు నెన్నుకొనుతరుణముందే ఈవిషయమున వాదవివాదములు మహాఘోరముగ జరగియుండెను కుదకు రిపబ్లికను పక్షీయుడగు అబ్రహాం లింకన్ అధ్యక్షుడైనవెంటనే దాస్యప్రకౌల దక్షిణ కరోలినా, మిసిసిప్పి, ఫ్లోరిడా, అలబమా, జార్జియా, లూయి సియానా, టెక్సస్ రాజ్యములవారు తా మపజయము నొందినట్లు తలపోసి సంయోజనమునుండి విడివడపోయిరి వీరు ౧౮౬౧లో దక్షిణసంయోజన మను పేర (Southern Confederation) ఏర్పడి జఫర్సన్ డేవిస్ అనువానిని అధ్యక్షునిగ నెన్నుకొనిరి కలహము లారంభ మైనతరువాత వర్జీనియా, ఉత్తరకరోలినా, టెన్నెస్సీ, అర్కన్సస్ రాజ్యములు దక్షిణులతోఁ గలసెను

సుంకగృహములు(Custom Houses) ఆయుధాగారములు, సంయుక్తరాజ్యముల భవనములు, వారివారిరాజ్యములం దున్నవానిని దాస్యరాజ్యములవా రాక్రమించుకొనిరి వీరు వేఱొకప్రభుత్వ మును సృష్టించి డేవిస్ అధ్యక్షుని ఉత్తరువుల ప్రకారము పరిపాల నము గావించుకొన నిశ్చయించిరి ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున వీరు సమ్టర్ దుర్గమును ముట్టడించి వశపఱచుకొనిరి అనంతరము నాలుగు సంవత్సరములపర్యంతము ఘోరమగు పోరాటము జరగెను దాస్య పక్షమువారు జనరల్ లీక్రిందను, సంయోజనపక్షమువారు జనరల్ గ్రాంటుక్రిందను పలుచోట్లఁ బోరాడిరి క్రమక్రమముగ దాస్య విమోచనపక్షమువారికే జయము గలుగుచువచ్చెను చివరకు దాస్యపక్షీ యుల కేంద్రస్థానమగు రిచ్‌మాండ్ పట్టణమును దృఢము గావించికొని నిలిచియున్న జనరల్ లీని జనరల్ గ్రాంటు ఓడించి పట్టుకొనుటతో నీయుద్ధము సమాప్తమయ్యెను యుద్ధము జరగుచుండిన కాలముందే దాస్యవిమోచనము యొక్క ఘోషణము గావింపఁబడినది. దీని కంత టను ముఖ్యకారకుఁడగు అబ్రహాం లింకను రెండవపర్యాయము మధ్యక్షుఁ డుగ నెన్నుకొనఁబడెను కాని వెంటనే హత్య గావింపఁబడెను (చూడుఁడు, అమెరికా-అంతఃకలహము) కాలక్రమమున నీయుద్ధము తిరిగిన రాజ్యము లన్నియు మరల యూనియనులోనికి వచ్చినందున

యథాపూర్వము వానికి జాతీయాధికారము లన్నియు నొసంగఁబడినవి. ౧౮౬౮-వ సంవత్సరమున జనరల్ గ్రాంటు అధ్యక్షపదవును వహించి, కాలముగా యున్న వ్యవహారముల నన్నింటిని చక్క దిద్దఁజేసి క్రమమార్గమునఁ బెట్టుటకై చాల ప్రయత్నములు సలిపి యుండెను. ౧౮౭౦ వ మార్చియందు జాతీయవ్యవస్థతోఁ జేయఁ బడినదిద్దుఁబాటు ననుసరించి జాతి, మత, వర్ణ, విద్యల విచక్ష లేకుండ నేరాజ్యమందైనఁగాని మనుజుఁడు వోటాధికారమును బొందుట కవకాశము కలిగెను కాని నీగ్రోలకును తెల్లవారికిని సమానాధికారము లుండవలయు ననువిషయ మిప్పటికిని వివాదా స్పదముగ జేయుచున్నది ౧౮౭౧-వ సంవత్సరమున జరిగిన వాషింగ్టన్ నగరపు-ఒడంబడికయందు గ్రేటుబ్రిటనుతోఁ గల మూఁడుకలహా స్పదములైన విషయములు పంచాయతీతీర్పుద్వారా పరిష్కృతము లయ్యెను అలబమా నామకనౌకను కొల్లగొట్టుటవలనఁ గలిగినపష్టమును బ్రిటిష్‌వారు కట్టియిచ్చుటనుగూర్చియు, వాంకోవర్ దీవులయొద్ద బ్రిటిష్-అమెరికనుఁ సరిహద్దులనుగూర్చియు, కెనడాదేశపు మత్స్య వ్యాపారమునుగూర్చియు నీవివాదములు వీనియందు మొదటి రెంటను నమెరికనులపక్షమునను మూఁడవది బ్రిటిష్‌వారి కనుకూల ముగను తీర్పు గావింపఁబడెను గ్రాంటుతరువాత ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున ఆర్. బి. హేస్ అనువాఁడు ప్రెసిడెంటుగ వచ్చెను ఇతఁడు ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున ఫెడరల్ సేనలను దక్షిణ రాజ్యములం దంతకుఁ గలహముతగువాత నిలిపినవానిని అచటినుండి వేఱొకు ప్రాంతములకుఁ బంపించి సంయుక్తరాజ్యముల పున ర్నిర్మాణమును సంపూర్ణము గావించెను. పిదప ౧౮౮౦-వ సంవత్సరపు ఎన్నికలలో రిపబ్లికనులు జేమ్స్ గార్‌ఫీల్డ్ అనువాని నెన్నుకొనిరి ౧౮౮౪ వంను మరల ప్రజాపక్షమువారు ప్రబ లులై గ్రోవర్ క్లీవ్‌లాండ్ అనువాని నధ్యక్షునిగ నేర్పఱచు కొనిరి ౧౮౮౮ యందు బెంజమిన్ హారిసన్ నామకరిపబ్లికనుపక్షీ అధ్యక్షుఁ డయ్యెను ౧౮౯౨ క్లీవ్‌లాండ్ మరల ప్రెసిడెంటయ్యెను విదేశములలోని రాజకీయములందుఁ బ్రవేశము కలిగించుకొనుటకు మన్రోసిద్ధాంతము ననుసరించి వెనెజులా, బ్రిటిష్‌గయానాదేశముల సరిహద్దుల నేర్పఱుచుకొనుటలో వాదములు పెరిఁగి బ్రిటనుతో మరల యుద్ధముసంభవించులాగున గనుపడెను కాని యీవిషయము పంచాయ తీకి ఒప్పగించులాగున స్థిరపడెను ౧౮౯౬ వ మెకిన్లే నామక రిపబ్లి కన్‌పక్షీ అధ్యక్షపదము నందెను. ఇతనికాలమున క్యూబా ధీవి స్పెయినులతో పోరాటముకలిగెను గ్రాంటు అధ్యక్షుఁడుగ నున్న కాలమున నుండియు క్యూబాదీవియందలి స్పెయినువారిప్రభుత్వము చాల హీనా వస్థయందుండెను దొరతనమువారు చేయుచుండిన దుష్పరిపాలనము వలన జనులు పలుమారు తిరుగఁబడిపోయిరి. సంయుక్తరాజ్యముల సమీపముగ నున్నందున ఇం దమెరికనులు నివసించుచుండిరి. క్యూబా నివాసులతోపాటు వారికిని దుష్ప్రభుత్వమువలనఁ గలుగు నిక్కట్లు తప్పకయుండెను చాలకాలమునుండి నివసించు స్పెయినులు తిరుగఁబడిరి

దొరతనమును జక్కపెట్టవలయు నని అమెరికను ప్రభుత్వమువారు ప్రయత్నించిరి కాని లాభము లేకపోయెను. అంత ౧౮౯౮ యందు సంయుక్తరాజ్యముల జాతీయప్రభుత్వము సహింపని క్యూబావారిపై లపనమును వదలుకొనవలసిన దని స్పెయినువారికిఁ దెలియఁజేయఁగ వా రందులకు జవాబుగ నీదేశముపై యుద్ధఘోషణము గావించిరి. అంత సంయుక్తరాజ్యములనుండియు యుద్ధకార్యము లారంభమయ్యెను. ఈ కారణమునఁ బ్రపంచమునం దంతట నచట నచట స్పెయినువా రుండిరో యచట నెల్ల నీరెండుజాతులవారికిని పోరాటములు కలుగ సాగినవి. యుద్ధఘోషణ మైనతోడనే అమెరికను దొరతనమువారు స్పెయినుక్రిందనున్న ఫిలిప్పైన్ దీవులను ముట్టడింపవలయు నని హాంకాంగునొద్దనున్న తమవలపేనాని యగు జార్జ్ డ్యూయి యనువాని కుత్తరువుల నంపిరి. తదనుసార మతఁ డాపట్టుననుండి బయలువెడలి కొలఁదిదినముల స్వల్పకాలమునందే ఫిలిప్పైన్ దీవులందలి మానిలానామక నగరమును ముట్టడించి తీసికొనెను. ఇదేసమయమున క్యూబాయందలి శాంటియాగోయుద్ధము, పోర్టొరికోదీవియందగు యుద్ధములు జరుగుచుండెను. యుద్ధము జరిగినచోట నంతయు నమెరికనులే జయమందుచువచ్చిరి. పోర్టొరికోయందును స్పెయినువారి కపజయము కలిగినతోడనే వీరు సంధి గావించికొనుటకు సమ్మతించిరి. అంత పారిస్ పట్టణమున సంధి జరిగెను. అందలినియమముల ననుసరించి క్యూబా, పోర్టొరికో, గ్వామ్, ఫిలిప్పైన్ మొదలగు దీవు లమెరికనులపర మయ్యెను. కాని ఫిలిప్పైన్ దీవులందు డాక్ ఎమిలో అగ్వినాల్డ్ అనువాఁ డమెరికను మానిలాపట్టణమును ముట్టడించి పట్టుకొనుటకుఁ బూర్వమే, అనఁగా ౧౮౯౮-వ సంవత్సరమున స్పెయినుదొరతనము విరోధముగ తిరుగఁబడి యచట ప్రజాప్రభుత్వమును (Repu lic) స్థాపించెను. కాని యాదేసంవత్సరాంతమున అమెరికనులు గావించిన ప్రకటనమువలనఁ దమప్రజాప్రభుత్వము స్వీకృతము కాదే యని విశ్వసింపకుండ, అగ్వినాల్డోపక్షమువా రంతయు నెదురుతిరిగి కలహింపసాగిరి. ఫిలిప్పినోలు మంచిధైర్యసాహసములతోఁ బోరాడిరి కాని సమస్తయుద్ధోపకరణసంపన్న మగునమెరికనుసేనను వారు కాలుకాలమునుండి నెదిరింపఁజాలకపోయిరి. అంగుళవన బహిరంగముగ యుద్ధము మాని చాటుమాటుననుండి సమయము దొరకినతోడనే అమెరికనులపైఁ బడి కొల్లగొట్టసాగిరి. ఇట్టివిధానము ౧౯౦౨ వఱకును సాగుచునేయుండెను. అమెరికను లోకసభ్యులు కేవలము త్వరలో ద్వీపవాసులకు స్వాతంత్ర్య మొసగఁబడు నని చాటించుచు విప్లవముల నడఁచుటకు మంచికట్టుదిట్టములను చేసిరి. ప్రకటనము ననుసరించి ౧౯౦౬-వ సంవత్సరమున ఫిలిప్పినోఅసెంబ్లీయొకటి నెలకొల్పఁబడెను. అధ్యక్షుఁ డగు టాఫ్టుయొక్క కోరికప్రకారము ౧౯౧౬-వ సంవత్సరమున కాంగ్రెసువా రాదీవులను సంయుక్తరాజ్యములందుఁ జేర్చుకొనిరి. అనంతరము విల్సన్ అధ్యక్షుఁడుగ నుండినకాలమున నీదీవులలో గవర్నరుజనరలుగ నున్న కామెరాన్‌ఫోర్బ్స్ అనునతనిని దొలఁగించి అమెరికను ప్రభుత్వమువారు హ్యారిసన్ అనునతని నియోగించిరి. మఱియు పౌరసభ్యులతోఁ బరిపాలనము చేయుచు ఫిలిప్పినోలు స్వాతంత్ర్యమున కర్హులగునట్లు చేయుట కీతఁ డుత్తరువు లొసంగఁబడియుండెను. కమిషన్ సభ్యులలో నెక్కువమంది ఫిలిప్పినోలుండులాగున విధించి పరిపాలనకార్యాలయములం దమెరికనులకు మాఱుగ స్వదేశీయులే యెక్కువగ నుండులాగునఁ గావింపఁబడెను. ౧౯౧౬ లోఁ జేయఁబడిన జోన్సుబిల్లుమూలమున నీదీవుల ప్రజలకు మఱికొన్ని యధికారములు లభించెను. యోగ్యత కలిగినతోడనే ఫిలిప్పినోలకు స్వాతంత్ర్య మొసంగుటయే అమెరికాయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. ఇటీవల, అనఁగా ౧౯౩౪-వ సంవత్సరమున ఏసుసంవత్సరముల పరిమితకాలానంతరము వీరికి స్వరాజ్య మొసంగఁబడు నని ప్రకటింపఁబడినది.

సుమారు ౧౯౦౦ ల ప్రాంతమున చీనాదేశమున బాక్సర్ కలహ ముత్పత్తి యయ్యెను. ఈ బాక్సరు లనువారు చీనాదేశీయులు - జాతీయవాదులు. వ్యాపారాది శారీరకపరిశ్రమలను సలుపుచు స్వదేశమును నున్నతస్థితికిఁ దేవలయు నని పాటుపడుచుండిరి. తమ దేశముయొక్క తీరముల నాక్రమించికొని యున్న విదేశీయుల నందఱను దఱుమఁ గొట్టి చీనాను వారిజాలమునుండి తప్పింపవలయు నను అభిప్రాయముతో వీరు దేశీయక్రైస్తవులను, యూరోపియనులను కొందఱను హత్య గావించి యనేకులను కారాగారములందు బైచిరి. చీనా రాజధాని యగు పెకింగ్ పట్టణమున గొప్పదగ జరుగుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంత సత్వరముగ అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములు, జపాను, బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్, రష్యాదేశములవా రందఱును ప్రోగయి బాక్సరుల నోడించి పట్టుకొని తమతమ ఖైదీ లందఱను విడిపించిరి. బాక్సరుల అపజయమువలన చీనాదేశమును విజేతలందఱు నాఫ్రికావలెఁ బంచికొనియుందురు కాని సంయుక్తరాజ్యములే యట్టి విధానమును మాన్పించెను. వీరియొక్క సలహా ననుసరించి యుద్ధమునిమిత్తమైనఖర్చులకై ౩౩,౩౦,౦౦,౦౦౦ ల డాలర్లను మాత్రము దీసికొని మిత్రమండలివారు బాక్సరులను ముక్తులఁ గావించిరి. ఈ ద్రవ్యమును విజేతలగువారు పంచికొనఁ సంయుక్తరాజ్యములకు ౨,౪౦,౦౦,౦౦౦ లు దొరకెను. ఈ మొత్తమునుండియు కోటి పదిలక్షలడాలర్లను అమెరికనులు చీనావారి కిచ్చి వారి కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి.

మెకిన్లే ఒకఘాతకునిచే మృతుఁడు కాఁగా నతనిస్థానమును థియొడోర్ రూజ్‌వెల్ట్ (ఉపాధ్యక్షుఁడు) చేకొనెను. ఇతని పాలనకాలమున వ్యాపారప్రతిబంధములవిషయమున ముఖ్యముగ ట్రస్టు (Trusts) లని పిలువఁబడు మహాకూటముల నిమిత్తము కొన్ని నియమములు కల్పింపఁబడెను. ఇందువలన వ్యాపారులకు నితనికిని గలహము లేర్పడెను కాని మొత్తముమీఁద నితని పరిపాలన మత్యుత్తమమైనవానిలో నొకటిగ గణింపఁబడినది. అట్లాంటిక్, పసిఫిక్ మహాసాగరములను గలుపు పనామాకాలువ యితనికాలమునందే త్రవ్వఁబడినది.

మరియు నిరనికాలమున అమెరికా కాంగ్రెసునకు తన ప్రతినిధిని బంపుట కధికారము అలాస్కా దేశవాసులకు లభించినది. ఇంత పర్యంతము విదేశీయులకు పౌరాధికారము ఒక్కొక్క రాజ్యమునం దొక్కొక్క విధానమున దొరకుచుండెడిది. ఆవిధాన మిప్పు డన్ని రాజ్యములందు నొకటిగఁ జేయఁబడెను. ఇతనితరువాత నధ్యక్షుఁడైన టాఫ్ట్ అధికారకాలమునందు పదార్థనిర్మాతల (Manufacturers) మేలునకై క్రొత్తచట్ట మొకటి కావింపఁబడెను. స్పెయిను యుద్ధానంతరము ప్యూర్టొరీకోదీవియందు నిలుపఁబడిన అమెరికనుసేన లచ్చోట నుండి పనామా ప్రదేశమునకు మార్చఁబడినవి. మెక్సికోదేశముతోఁగల వాదవివాదములు పరిష్కృతము లయ్యెను. తరువాత మరల విల్సను, రూజువెల్టు, లాఫొల్లెటు అనువారలు అధ్యక్షపదవికిఁ బ్రయత్నించి యుండిరి. ఈముగ్గురవిరి ప్రయత్నముల మూలమున వీరిలో నొకరును గెలుపొందరైరి. అప్పుడు డెమాక్రాట్కక్షి యగు వుడ్రో విల్సను ప్రెసిడెంటుపదము నందెను. ఇతఁడు విదేశములతో నెక్కుడు సంబంధములఁ గలుగఁజేసికొనకుండెడివాఁడు. ౧౯౧౩ న సంయుక్తరాజ్యములు చీనాదేశముయొక్క ప్రజాప్రభుత్వము నంగీకరించినవి. ౧౯౧౪-వ సంవత్సరమున జర్మనీయుద్ధ మారంభ మయ్యెను. మొట్టమొదట యూరోపుఖండపు యుద్ధములతో సంబంధము గలుగఁజేసికొనరా దని సంయుక్తరాజ్యములు తాటస్థ్యమును వహించియే యుండెను. కాని మిత్రమండలివారి కవసరములగు పదార్థముల నంపియు, కావలసినంత ద్రవ్యము నొసంగియు సాయము చేయుచునే యుండెను. ఇది కనిపట్టియే కాఁబోలు జర్మనీయు మారకుండ దయ్యెను. ఆకారణమున నమెరికావారికిని యుద్ధమునందుఁ బ్రవేశింపవలసి వచ్చెను. ౧౯౧౭-వ సంవత్సరమున జర్మనీతో యుద్ధఘోషణము కావింపఁబడినది. అమెరికా చేరిన కొలఁదికాలమునకే ఇఁక నెక్కుడు నష్టమును బొందుటకంటె సంధి చేసికొనుటయే మే లని జర్మనీ యభిప్రాయపడుటచే కావించెను. అనంతర మేదో యొకవిధమున ప్రెసిడెంటువారి యభిప్రాయానుసారము సంధి జరిగినది కాని అమెరికా-అధ్యక్షుఁడు విల్సను కోరినట్లుమాత్రము గాదు. విజేతలగు మిత్రమండలివారు ముఖ్యముగ బ్రిటిష్-ఫ్రెంచివారలు శత్రువుల యధీనమందలి దేశము లన్నింటిని దమవశము చేసికొని సాధ్య మగునంతవఱకు వారి ఐక్యమును ఛిన్నభిన్నము గావించి నూతనరాజ్యములను నెలకొల్పిరి. ఈ ప్రకార మేర్పడిన ఆ నూతనరాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమును అమెరికనులకును స్వీకరింపవలసి వచ్చెను. సంయుక్తరాజ్యము లీసంధియందు భాగము గైకొనకపోయినప్పటికిని ప్రపంచమం దంతటను శాంతి, న్యాయము లను స్థాపించు మను పేరుతో మిత్రమండలివారు చేయఁదలఁచిన కార్యము లను అటంకపఱచియుండలేదు. అనంతరము రిపబ్లికను హార్డింగ్ అధ్యక్షుఁ డయ్యెను. కాని యితఁడు వెంటనే మరణింప నుపాధ్యక్షుఁడగు కాల్విన్ కూలిడ్జి యాపదమును గైకొనెను. ఇతఁ డధ్యక్షుఁడుగ నుండిన రెండుపర్యాయములుకూడ వర్తకముయొక్క అభివృద్ధికే యత్నించెను. యుద్ధకాలమున కల్పింపఁబడిన అదాయపు పన్ను లన్నియు మరలఁ దగ్గింపఁబడినవి. ఈకాలమున ప్రాముఖ్యము వహించినవిషయములలో నొకటి మద్యపాన నిషేధము. ౧౯౩౩-వ సంవత్సరమున దీని వ్యాపారమును తగ్గించుటకై మరల కొత్తచట్టము కావింపఁబడినది.

౧౯౨౮-వ సంవత్సరమున జెనీవాలో సమావేశమైన ప్రపంచాంతర్జాతీయ ప్రతినిధు లమెరికా కోరిన కొన్ని మార్పులకు సమ్మతించనందున నీదేశము ప్రపంచాంతర్జాతీయసంఘము (International League)నందుఁ బ్రవేశింప నిష్టపడదయ్యెను. కూలిడ్జి తరువాత హెర్బర్ట్-హూవర్-అధ్యక్షుఁ డయ్యెను. ఇతనికాలమున కృషికులమేలైన బిల్లు స్థాపింపఁబడెను.

ఈకాలమున ప్రపంచశాంతి కని జరగిన ముఖ్యవిషయములలో కెల్లాగు-బ్రియాండ్ సంధి ఒకటి. ౧౯౨౮-వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచి విదేశాంగమంత్రి అరిస్టైడ్ బ్రియాండు వివాదాస్పదములైన సంగతులను శాంతివిధానములద్వారా తీర్చుకొనవలయునే కాని యుద్ధముద్వారా కూడ దని ఫ్రాన్సు, సంయుక్తరాజ్యములు సంధిచేసికొనవలసినదిగఁ గోరెను. అందులకు అమెరికా స్టేటు సెక్రటరీ ఫ్రాంక్ బిల్లింగ్సు కెల్లాగు ఇట్టిసంధికి ఇతరజాతులను గూడ చేరఁదీయవలె నని ప్రతిపాదనము గావించెను. తత్ఫలితముగ నా మఱుసటిసంవత్సరమున ౧౫ జాతులవారు పారిసునగరమున సమావేశమయి ఈసంధిని గావించుకొనిరి. హూవరుకాలమున కృషివ్యాపారములు బ్యాంకులసందర్భమునను అభివృద్ధికరములగు మార్పు లనేకములు జరగెను.

ఇతని యనంతరము ప్రెసిడెంటుపదము నధిష్ఠించి ప్రస్తుతము అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములను నడపుచున్నది రూజువెల్టు. ఇతఁడు వ్యాపారమాంద్యమును పోఁగొట్టి, నిరుద్యోగసమస్యను పోఁగొట్టుట కత్యంతతీవ్రప్రయత్నములను సలుపుచున్నట్లు వార్తలవలనఁ దెలియుచున్నది. ఇతని పద్ధతులు ప్రపంచమునం దంతటను కలవరము పుట్టించినను స్వదేశమునకు గొంతవఱకు మేలు చేకూర్చునట్లే కనఁబడుచున్నది. ఇంతవఱకు నిరసింపఁబడిన సోవియటు రష్యాతో సంధి గావించియు, ఫిలిప్పైనుద్వీపములకు స్వాతంత్ర్య మొసఁగియు రూజువెల్టు మహోత్కృష్టకార్యములఁ గావించెను. కాని పదేండ్లక్రిందఁ బోయిన ప్రాభవమును మరల న్యాయసమ్మతము చేయుట విచారకరము.

స్వాతంత్ర్యము దొరకినది మొదలుకొని ఈదేశము సకలవిధముల నభివృద్ధి నొందుచువచ్చినది. కాని ౨౦-వ శతాబ్దియందు మిక్కిలి కలిగిన యభివృద్ధి మన ప్రపంచమునకు ఆశ్చర్యము గొలుపఁజేసెను. ఇందులకుఁ బ్రధానకారణము రత్నగర్భ యనఁదగిన భూమి, [illegible] యమెరికనుల శక్తి, విద్య - విజ్ఞానాదు లని చెప్పవచ్చును. [illegible] ప్రతికాలందు, [illegible] దేశములు [illegible] విజ్ఞానములు [illegible]. ఇచట [illegible]

గ్రామములే లేదు. ఉదకము గాలిగొనిన గృహము లంతకన్న గానరావు, అచట గల పాఠశాల యందును శ్రమవిద్యాభివృద్ధి యనునది యంతయును కేవలము దొరతనమువారి సాయముననే కాదు, ఆండ్రూ కార్నెగీ, జాన్ డి. రాక్ ఫెల్లర్ మొదలగు కోటీశ్వరులు కోట్లకొలది ధనమును విద్యావ్యాప్తికొరకు కొసంగియుండిరి. ఈ ధనసాహాయ్యమువలనఁ బోధకుల, విద్యార్థులు లనేకులు ఏ యుపాయముల నవలంబించినచో శీఘ్రముగను, సుకరముగను, స్థిరముగను విద్య వ్యాపించునో యను దాని చేయ వచ్చునో దాని నన్నిటిని విచారించి, వారు గనిపెట్టిన విషయముల నన్నింటిని వెలువరించియుండిరి. వేలకొలది గ్రంథాలయములు స్థాపింపఁబడినవి. ఆ యాలయములయందు గ్రంథములు చదివెడువారేకాదు, బాలురకుఁగూడ కొంతకాలము వారి యందు క్రమముగ విద్య నెరపెదరు లాగునఁ జేయఁబడినది. వీరి సహాయమువలన అనేకకోట్లకొలది వార్తాపత్రికలు వెలువడుచున్నవి. కార్మిక సంఘములయందలి వారి హితమును బట్టి కట్టుదిట్టములు కలవు. కొన్ని రాష్ట్రములందు ౧౪ ఏండ్లకు తక్కువ వయసుగల బిడ్డలను కార్ఖానాలందు వినియోగింపరాదని నిషేధము లున్నవి. బిడ్డలయెడ క్రూరముగ నడవరాదు. పదార్థము లను విదేశముల కెగుమతి చేయఁగూడదని యుత్తరువులు గలవు. స్త్రీలకు ప్రతిదినమును ౧౦ గంటల కెక్కువ పని నియ్యరాదని కొన్ని రాష్ట్రములందును, ఎనిమిదిగంటల కెక్కువ పనియ్యరాదని మరికొన్ని రాష్ట్రములందును చట్టము లున్నవి. ఇట్టి సర్వజనోపకారకమైన విధానముల నవలంబించునది కేవలము ప్రభుత్వమే కాదు, ధనాఢ్యులగు ప్రజలును, ఇందులకుఁ జేయూత నొసగుచుందురు. 'రస్సెల్ సేజ్ ఫౌండేషన్' (Russell sage found tion) అను గొప్ప సంఘమొకటి ఏర్పడి దేశమందలి దారిద్ర్యమును, స్వార్థపరతను బాపుటకో వాటుకుఁ గంకణము కట్టుకొనియున్నది. అంతర్జాతీయశాంతిస్థాపనార్థము కార్నెగీదానములవలన మరియొక సంస్థ యేర్పడెను. ఎన్నో ప్రపంచారోగ్యమునకును, వైద్యసంబంధిగవేషణములకును రాక్ ఫెల్లర్ మహా ఇరువదిలక్షలడాలర్ల నొసంగియుండెను. 'సర్వే భద్రాణి పశ్యంతు, సర్వే సంతు నిరామయాః' అను వాక్యములు కార్యరూ పోనిఁ జెప్పిన దీనాతిదీన యమెరికాలవ నిత్య దివ్యవిషయముల నిధి ప్రపంచమున మహోన్నతస్థాన మందియున్నది.

అమెరికా సారస్వతము — అమెరికా సారస్వత చరిత్రము పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునుండి విడఁదీసి తీసికొనవచ్చు. వేరు ప్రదేశమున బాదిన భాష, సంస్కృతులు క్రమముగాను, స్వతంత్రముగాను వెంట వెల్వడిన వెలుగుచరిత్రమే. మొదట సారస్వత మాంగ్లసారస్వత ప్రతిధ్వనిగా ప్రారంభమయ్యెను, మొదట నొక్కచోట పెరిగిన రెండు మొక్కల యాంగ్లేయులకు ఒకరి కొకరు దూర మైన వెలుగు వెలసిన [illegible] పొందుదు రాగా, [illegible] క్రమముగా [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సర్వతోముఖముగా [illegible]

పెరిగినది ఒకతరమువారు నీచాన్వయుర దమన అమెరికాయందు నివాస మేర్పఱచుకొనిన యింగ్లీషువారే.

మొట్టమొదట నూటయేఁబదియేండ్లవఱకు అమెరికాయందలి వలస నివేశముల నేర్పఱచుకొన్నవా రింగ్లీషువాఙ్మయముతో నన్నుసరించి గ్రంథములను రచియించుచువచ్చిరి. చాల నిడివిగనే అమెరికా గ్రంథకర్తలింగ్లీషు గ్రంథకారుల ననుసరించుట, యనుకరించుట మాని స్వతంత్రముగ తమ భావముల నేర్పఱచుకొని తమ్ముఁ దాము వ్యక్తీకరించుకొనఁజొచ్చిరి. ౧౮౦౦ వఱకు కూడ అమెరికా గ్రంథకర్తలింగ్లీషుసారస్వతమునకే వ్యాఖ్యాతలు. కాలేదు, అదే భాష, అదే రీతులు, అదే సంప్రదాయములను అమెరికా సారస్వతమున మూర్తీభవించి నిలిచినవి. అధినివేశములయందలి పరిస్థితులనుబట్టి, అనుభవములనుబట్టి అమెరికాసారస్వతమున నించుక భేదము కన్పట్టుచువచ్చినను ప్రధానముగ నది ఇంగ్లీషువాఙ్మయమునకు చేరిన యొక ప్రతిసృష్టిగ రూపొందినది. ఇందుఁగూడ లండను నందు క్రొత్తగ వర్ధిల్లుచు వచ్చిన సాహిత్యాతివాదరీతి, సంప్రదాయముల పొంతఁబోవక అది వాని నించుక దుర్వ్యవహారముచేసి పెంచుచు వచ్చినది.

అమెరికాఖండపు యుత్తరభాగము సారవంతము కాని యట్టి ప్రదేశము. ఇందు నాగరికతాస్థానములును, ఉరవడి రొక్కవంగఁ గల రేవులును, నదులును బాలఁ గలవు. ఇందుకే వచ్చిననాకుఁ బోయినచోటు విశాలము లయి, రాజ్యమునుబట్టిచోఁ గూడిన వైదానములతో దేశము విస్తరిల్లుచు ఈ ప్రదేశము వ్యవసాయమున కనుకూలముగానది. పొగాకు, వరి, నీలి, ప్రత్తి యిందలి ప్రధానమైన పంటలు. అనేకములుగ నున్న నాగరికతాస్థానములవలనను, ఏళ్ల వలనను ఉత్తరభాగము వాణిజ్యవ్యాపారమునకును, నాగరికతావ్యాపకతకును కేంద్రమయ్యెను. దక్షిణభాగము బానిసవృత్తి నాధారము చేసికొని మొక్క తోటల పండించి జీవనవిధానమున కనుకూలించినది. సంఘమున పరపతి గల ప్రముఖు లందఱు పెద్ద తోటల సామంతులుగనే యుండిరి. వీరికి బోస్టన్, ఫిలడెల్ఫియాలయందలి వణిక్ప్రముఖులకును, న్యూయార్కు, వర్జీనియాలయందలి భూస్వాములకు ఎంత పొత్తు నంతే. అందువలన భూస్వామిత్వము, ధనాఢ్యతయు సంఘమున పాలించుచువచ్చెను. ప్రజాస్వామ్యభావము చాల నిడివిగ మెల్లగ నే పెరిగినది. ఫ్రెంచివిప్లవము తాకిడిగాని దీని వర్ధిల్లమొందినది కాలేదు. అప్పటినుండి యీ సంఘమును, జాతీయ ప్రభుత్వమును ప్రజాస్వామ్యభావపరము గావించినది. ఇది కారణముగ నీ ప్రజాస్వామ్యోద్యమమునకు పరపతిగల ప్రముఖు లెల్లరును పరమ శత్రుత్వము వహించిరి. ఈ కారణమున అమెరికా సారస్వతము [illegible] చాల [illegible]

అమెరికా సారస్వతమున శ్రీ. శ. ౧౭౬౫ మొదలు ౧౮౩౫ వఱకు గల కాలమును ప్రాథమిక యుగ మని చెప్పవచ్చును. ఈ కాలమున

వెలువడిన సారస్వతము నిజమునకు ఇంగ్లీషుసారస్వతమునందలి యొక భాగముగనే గ్రహింపవచ్చును

న్యూ-ఇంగ్లండునందు తక్క మిగిలిన ప్రదేశములందు గ్రంథ రచన అరుదుగ నుండెడిది. ఉత్పత్తి యయిన గ్రంథములును చాల తక్కువ. వర్జీనియాయందు దేశశోధన, దేశవర్ణనములకు సంబంధించిన గ్రంథములు, సాగరిక యాత్రాచరిత్రములు మొదలయినవి పుట్టినవి. పదునెనిమిదవశతాబ్దిలకు వర్జీనియాయందలి పరిస్థితులు గ్రంథోత్పత్తి కంత యనుకూలముగ నుండినట్లు లేదు. అంతటినుండి గ్రంథములు చాల వచ్చినవి

ఒక్కొక్క వలస మనోరంజకమయినది కాని, ప్రాముఖ్యము గడించినది కాని యయినవెంటనే దానికి సంబంధించిన వర్ణనగ్రంథములును, వృత్తాంతములును బయలుదేరుచు వచ్చినవి. సముద్రతీర ప్రదేశములందు గ్రంథరచన చాల హెచ్చుగ నుండెను కాని క్రమాభివృద్ధినొందుచు ప్రాముఖ్యము గడించినవానియందు సహజముగ తక్కువగ నుండెను

మొదటినుండియు వర్జీనియాయందుకంటె న్యూ-ఇంగ్లండునందు గ్రంథరచనమునకును, గ్రంథముద్రణమునకును పరిస్థితు లెక్కువ యనుకూలముగ నుండెను. ప్యూరిటనులు చిన్నచిన్న గ్రామములయందు స్థిర నివాసము లేర్పరచుకొనిరి. ప్రతిగ్రామమును మతాచార్యునినాయకత్వమున చక్కనికట్టుబాటులతో నొప్పుచుండెను. ఈ మతాచార్యులు ఆస్తికవాద ప్రతివాదములను, ఆస్తికగ్రంథరచనను ప్రోత్సహించుచు వచ్చిరి. ఈరీతిని న్యూ-ఇంగ్లండునందు ఆస్తికమతవాఙ్మయము చాల బయలువెడలినది. ఆస్తికవాదమునకు సంబంధించిన పత్రికలు కూడ మొలకలెత్తినవి. రోగర్ విలియమ్సు ఈ కాలపు ఆస్తికవాదులలో ప్రముఖుడుగనున్నవాడు. ఇతనియభిప్రాయము లప్పటి ప్రభువులకు సరిపడక యతనిని దేశబహిష్కృతుని గావించిరి. అందువలన నితడు మస్సచుసెట్స్ అఖాతమునుండి వెడలిపోయి రోడ్ దీవి కరిగి యచట అమెరికాయందలి మొట్టమొదటి ప్రజాసత్తాక సమష్టిరాజ్యము స్థాపించెను. ఇతడు ప్రజాసత్తాకతత్త్వమును విపులముగ వ్యాఖ్యానముచేసి విశదీకరించుటవలన ఆకాలపు రాజకీయభావములలో ప్రముఖుడుగ పరిగణింపబడుచున్నాడు. ఈకాలమున పద్యకవులు కూడ కొందఱు వెలసిల్లిరి. వారిలో మైకేల్ విగ్గల్స్ కర్త ప్రథమగణ్యుడు. న్యూ-ఇంగ్లండునందలి ఆస్తికవాదగ్రంథకర్తలలో జోనాథన్ ఎడ్వర్డ్స్, సామ్యూయల్ హాప్కిన్సు, ఎజ్రా స్టైల్స్ అనువారు పేర్కొనదగినవారు.

న్యూ-ఇంగ్లండు మతాచార్యుల యుపన్యాసములకు చెవియొగ్గి వినుచుండినకాలమున ఫిలడెల్ఫియా బోస్టనుకంటెను సంస్కృతి సాహిత్యములకు ప్రధానకేంద్ర మగుచుండెను. ఇచ్చట శాస్త్ర గ్రంథములు ముద్రితము లగుచుండెను. నాటకరంగములును, పత్రికలను ప్రజ లాదరించుచుండిరి

అమెరికాసారస్వతమునకు ౧౭౬౫ మొదలు ౧౮౦౦ వఱకును ద్వితీయదశ యనవచ్చును. ఇది యమెరికాహృదయము పెక్కు విధములయిన రాజకీయసమస్యలతో దటదటం గొట్టుకొనుచుండినకాలము. అమెరికాయంతఃకలహము, సంఘాతరాజ్యప్రతిష్ఠాపనప్రయత్నము, ఫ్రెంచివిప్లవసంజనితనూతనభావములు అను నివి యమెరికనులను కలవరపెట్టుటవలన అమెరికాయం దొక నూతనజాతి తయారగుచుండినకాల మది. ఈకాలమున నుత్పత్తియయిన సారస్వతము రాజకీయములకు సంబంధించినట్లు సహజము. రాజకీయ సంబంధము గల కరపత్రములు, గ్రంథములు అనేకము లీకాలమున బుట్టినవి. ఈ రాజకీయ సారస్వత నిర్మాతలలో సామ్యూయల్ ఆడమ్సు, జాన్ డికిన్సన్, జోసెఫ్ గాల్లోవే, టామ్ పెయిన్ లు ప్రముఖులు. వీరి రచనలు కారణముగ దేశము యుద్ధాగ్నికుండమున దుముకినది. వీరిలో పెయిన్ కలము కడు శక్తిమంత మయినది. ప్రజాహృదయమునకు హత్తునట్లు స్వాతంత్ర్యమువలని లాభములనుగూర్చి తెలిపినవాఁ డితఁడు. 'మానవుని హక్కులు' అనునది ఆకాలమున ప్రజాహృదయమున భక్తిగౌరవము కలిగించిన గొప్ప గ్రంథము. పైని పేర్కొనినవారు కాక రాజకీయ నాయకులు జాన్ ఆడమ్సు, అలెగ్జాండరు హామిల్టన్, థామస్ జఫర్సన్ లవంటివారు పెక్కు రుండిరి

అమెరికా యువజనసంఘము ఈరీతిని రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించి, అపరీక్షితసూత్రములమీద నొక ప్రభుత్వము నేర్పాటుచేయుచుండిన కాల మగుటవలన అప్పుడు సర్వసారస్వతము ప్రజాక్షేమలాభముల కేంద్రముగ నుండుట, సహజము. ఈకారణమున కవిత్వ, వ్యాసములు పదునెనిమిదవశతాబ్ది కడపటిదశలం దిచ్చటచ్చట పెరుఁగుచు వచ్చినవి. ౧౭౮౦, ౧౭౯౦ లలో హార్టుఫోర్డు, కాన లందు యువజనులు కొందఱు సమకాలికాంగ్లసారస్వత దీక్షను గ్రహింపఁ బ్రయత్నించిరి. వీరిలోఁ గొందఱు ప్రజాసత్తాకస్ఫూర్తి లేకవాదులు. ఈకారణమున నీకాలమున అపహాస్య (Satirical) సారస్వతముకూడ తగినంత బయలుదేఱినది. దీనితోపాటు నాటక వాఙ్మయమును క్రమక్రమముగ మొలకెత్తి వర్ధిల్లినది

౧౮౧౨-౧౫ అమెరికాయుద్ధము పూర్తియైననాటనుండి అమెరికనుల జీవితమున మార్పు లనేకములు కలిగినవి. ప్రతివిషయమును పరివర్తనము సంభవించినకాల మిది. సంస్కరణోద్యమములు, దాస్యప్రథానిర్మూలనప్రయత్నములు, పారిశ్రామికారంభములు, ప్రజాసత్తాకప్రభుత్వభావవికాసము, యుద్ధములు—— ఇవి యన్నియు నింతటి ప్రాచీనభావములతో నిండి కాయువ్వాలేని అమెరికాహృదయమునకు పదునుపెట్టి మార్చి దానిని నూతనభావతరంగితము గావించినవి. నాటనుండి అమెరికాసారస్వతమునకు క్రొత్తశక్తి, క్రొత్త వికాసము, క్రొత్తజీవము వచ్చి యది వివిధవిధములగు చక్కనిమార్గములు త్రొక్కి పేరుప్రతిష్ఠలు గడించుకొన్నది. అందువలన పందొమ్మిదవ శతాబ్ది నుండి నేటివఱకు నమెరికాసారస్వతము వికసితాభివృద్ధి గాంచినది

ప్రపంచవాఙ్మయమునందుగూడ స్థానము గడించుకొన్నది. అమెరికా సారస్వతమున నీపందొమ్మిదవ, యిరువదవ శతాబ్దులందు పెక్కుచు ప్రతిభాశాలు బయలుదేరి, వేరువేరు శాఖలందు క్రొత్త క్రొత్త రీతులను, క్రొత్త క్రొత్త సంప్రదాయములను నెలకొల్పి తమ వాఙ్మయ సౌభాగ్యమును పెంపొందించినారు వాషింగ్టన్ ఇర్వింగ్, జేమ్సు ఫెనిమోర్ కూపర్, ఎడ్గర్ అల్లన్ పో, హెన్రీ డేవిడ్ థోరో, జాన్ గ్రీన్‌లీఫ్ విట్టియర్, హెన్రీ వాడ్స్‌వర్త్ లాంగ్ ఫెల్లో, నథేనియల్ హాథారన్, రాల్ఫ్ వాల్డో ఎమర్సన్, జేమ్సు రస్సెల్ లోవెల్, ఆలివర్ వెండెల్ హోమ్సు, ఎమిలీ డికిన్సన్, వాల్ట్ విట్‌మన్, హెర్మన్ మెల్విల్లి — ఈమొదలగువా రంవయుచు పందొమ్మిదవ శతాబ్దిని వర్ధిల్లిన సుప్రసిద్ధ అమెరికా గ్రంథకర్తలు

౧౮౫౦ మొదలు ౧౯౦౦ వరకును గ్రంథరచన తీవ్రముగ సాగినది. చిన్నకథ కళావిగ్రహమును గుర్తింపుదగ నొంది పేరుగాంచినది కవిత పరిమితముగ వర్ధిల్లినది చారిత్రకకథ సంప్రదాయము కట్టుగాని వర్ధిల్లినది

౧౯౦౦ మొదలు ౧౯౨౫ వరకు అమెరికా సారస్వత మింకను క్రొత్తమార్పులను తెంగుకు వర్ధిల్లుచున్నది ఈకాలమున ప్రపంచమునందలి యితరభాగములందుకంటెను అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములందు ఆర్థికపరిస్థితులును, విజ్ఞానమును, సాంఘికపరిణామములును, రాజకీయములును, సారస్వతమునందును, కళలందును గూడ గొప్ప మార్పు సంభవించినది వ్యాపారము లేకయు పారిశ్రామికదేశముగ మార్పుచెందినది దీనితో దేశమున క్రొత్త ధనిక ప్రజానకముగ వికసించినది జాతీయభావము ప్రవర్ధమానమయినది ఇంతయేల, గడచిన యిరువదుపదులందును, మార్పుకలిగి యొక నూతనసాంఘిక, నైతిక, ఆర్థిక, విజ్ఞానసంప్రదాయములు రూపొందినవి ఒక క్రొత్తయుగ మారంభ మయినది

౧౯౧౦ లో అమెరికాదేశీయుల సారస్వతాభిరుచిలో మార్పు కలిగినది ఈమార్పు కలుగుటకు బెర్నార్డ్‌షా గ్రంథములును, రష్యా దేశపు నవలారచయితల గ్రంథములును, ఇబ్సెన్ గ్రంథములును కారణములు ఈరీతిని ఇరువదవశతాబ్దియం దమెరికాసారస్వతము నకు క్రొత్త క్రొత్త ప్రోత్సాహకత్తుల నొసంగినది యూరోపు

సారస్వతమునందే కాక యితరవిషయములందును నిట్టి ప్రోత్సాహము కలిగినది. ద్రవ్య మెుకకత్తిగ, కార్మికు లొకతరగతిగ, ప్రజాశక్తి యొక యార్థికవిషయముగ (Economic Factor) అతిశయము గ్రహించిరి. ఈభావములను వ్యాపింపజేసినవారు రూజువెల్టు, విల్సనులు. ఈభావములతోపాటు అమెరికనువాఙ్మయము ముక్తిమతము నొందినవిన గ్రంథకర్తలు మూలిగాండలు కలరు వారిలో అధునిక ప్రపంచము సంకీర్ణమయిన దని, దానిందు స్త్రీ ప్రయుక్తస్థితి తన స్వాతంత్ర్యముయందు పరిస్థితులవలన నిర్ణీత మగు నని నిర్వచించిన హెన్రీ జేమ్సు కాక గాల్సువర్దీ ప్రధానులు. ఈ నూతనభావ

పరంపరలకారణమున అమెరికావిశ్వవిద్యాలయములనుండి ౧౯౧౦లో వ్యక్తిచెప్పబడిన సాంఘికవాదము (Socialism) తిరుగ విమర్శనము, చర్చయు జేయబడినది ఈవిషయముగా సంఘమునందు గలిగిన యశాంతి సారస్వతమునగూడ ప్రాతియందును అశాంతి రేకెత్తినది కార్మికతరగతులవారిమీద క్రొత్తగ కలిగిన శ్రద్ధానక్తులవలన ఆ తరగతులయందలి వ్యక్తులయందును క్రొత్త శ్రద్ధానక్తులు కలిగినవి ఈ కారణమున సాధారణపరిస్థితులయం దుండు సామాన్యుడు సారస్వతమున అప్రధానపాత్రముగ గాక ప్రధానపాత్రముగ ప్రవేశము కలిగించుకొనెను

పందొమ్మిదవశతాబ్ది కడపటిదశలయందు అమెరికా పౌరశాలలయందును, కళాశాలలయందును పరివ్యాప్త మగుచుండిన శాస్త్రవిద్య (Scientific education) దీని నుద్దీపనము కలిగించినది ఈకాలమునందలి పారిశ్రామికాభివృద్ధి కాధారభూత మయిన ప్రయోగాత్మకమయిన శాస్త్రవిజ్ఞానము (Experimental Science) వలన సారస్వతమున వాస్తవికధోరణి (Realistic attitude) యొకటి కలిగినది అందువలన అమెరికనులకు వస్త్రు, నిరర్థక, అసద్విషయములందును శ్రద్ధ కలుగుట కిచ్చ జనించుచున్నది

సారస్వతయోగ్యతలందలి మార్పు కవిత్వమునం దెక్కువగ పొడకట్టుచున్నది. అమెరికాకవిత్వమునందలి ప్రవర్తనము ఒకవిధముగ పరివర్తన మనియే చెప్పవలెను క్రొత్తసంప్రదాయములు, క్రొత్త శిల్పము కవిత్వమున నావిర్భవించినవి సారస్వతమున కవిత్వము ప్రముఖవాఙ్మయశాఖగ పేరుగాంచినది. ఎమీలోవెల్, ఎడ్గర్ లీ మాస్టర్సు, రాబర్ట్ ఫ్రాస్ట్, ఎడ్విన్ ఆర్లింగ్టన్ రాబిన్సన్, వచేల్ లింద్సే మొదలగు గ్రంథకర్త లీనూతనయుగమునకు జెందినవా రనేకులు కలరు కవిత్వముతోపాటు విమర్శనమును, కథయు గూడ సారస్వతరంగమును నేడు ప్రధానముగ నాక్రమించుకొనుచున్నవి

అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము

— స్వార్థరహితమైన న్యాయబుద్ధితో ఆలోచించి చూచినయెడల పాలితులగు జనులసంరక్షణార్థమే పాలకు లేర్పడి రనియు, అట్టి పాలకులు తమ విధ్యుక్తధర్మమును క్రమముగ నిర్వహింపనిచో వారిని తొలగించుటకు జనులకు హక్కు కల దనియు విశద మగును ఆదికాలమున రాజపద విట్టి యాశయములతో నేర్పడియుండినప్పటికిని ఎన్నం కాలేది సంవత్సరములు గడచిపోవ ఈ పరమ్యుక్తమునయువిస్మరణము కలుగుటచే రాజు ఎట్టివాడైనను దేవాంశసంభూతుడను విశ్వాసము కలుగసాగెను జను లందఱు నేకీభవించి తమ్ము శత్రువులనుండి కాపాడుటకును, తమకు శాంతిసౌఖ్యములను సమకూర్చుట కవసరమైన విధానముల నేర్పఱచుటకును తమ తమ యాదాయములనుండి వినరులు కాని వందారూపముగ పన్నులని యిచ్చిన ద్రవ్యముచేతనే ప్రబలుడై పాలకుడు తన విధ్యుక్తధర్మముల నెఱవేర్పకపోవుట యటు లుండ, వీడుమిక్కిలి తమ్ము నేర్పఱచుకొనిన జనులను బాధపెట్టినను

సాహాయ్యముతో హింసింపఁగడఁగినచో వారి కెదిరింపవలసిన దే యున్నదిఁ 'ప్రభుత్వ మనునది రాజు ప్రజలుకలసి చేసికొనిన యొక నియమబద్ధమైన సమయము. ఈయిద్దఱిలో నెవరైన నొక రీసమయము విఘాతము కలిగించినయెడల రెండవపక్షమువారిని వారిబాధ్యతనుండి తప్పించినట్లే యగును' అనునర్థ మిచ్చువాక్యములతో అమెరికాదేశపు రాజనీతిజ్ఞులైన పాట్రిక్ హెన్రీ, జేమ్సు ఓటిస్ అనువారు విస్మృతధర్మనిర్వహణా సమర్థుఁడైన బ్రిటిష్‌రాజుయొక్క దేవాంశసంభూతత్వమును, అతనికిఁ దోడ్పడు పార్లమెంటుయొక్క సర్వాధికారమును నిరసించి వానికి ఎదురుగ సర్వసాధారణన్యాయమును, మానవుల సహజ శాశ్వతాధికారములను ప్రతిపాదనము గావించిరి. ఈప్రతిపాదనమును స్థిరపఱచుటకే అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము జరిగినది. దీనివలన అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములు (United States of America) బ్రిటిష్‌సామ్రాజ్యదాస్యమునుండి విముక్తిని బొంది సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమును బడసెను. ఈసంగ్రామము క్రీ శ ౧౭౭౫ వ మసాచూసెట్సునందలి లెక్సింగ్టనునగరమువద్ద జరిగిన సంఘర్షణముతో ప్రారంభమై ౧౭౮౧-వ సంవత్సరమున అక్టోబరునెలలో యార్కుటౌనువద్ద కార్నువాలిస్ ప్రభువు అమెరికనులకు పట్టుపడుటతో సమాప్త మయ్యె నని చెప్పవచ్చును. సైనిక (Military), రాజకీయ (Political) దృష్టిపథము ననుసరించి ఈయుద్ధమునం దొక గొప్ప మహాత్త్వము కలదు. ఒక స్వల్పరాజ్యము తన జనకసామ్రాజ్యము నోడింపఁగల్గుటయే దీనికి కారణము. మఱియు అకాలమున సంభవించిన అనివార్యపరిస్థితులనుగుఱించియు, ఆపరిస్థితులలో గాఢమగు దేశభక్తిని విద్రోహముక్రిందఁ గట్టి దానిని జంపఁదలఁచిన ఉత్కటాభిలాషతో పాలకులు సలిపియుండిన లోపాలోపములఁ గూర్చియు యథార్థమగు జ్ఞానము కలుగుటం జేసి ఇది యొక శిక్షాదాయకమైన యుద్ధ మని చెప్పనగును.

కొలంబసు అమెరికాను కనుఁగొనిన తరువాత యూరోపుఖండమునందలి బ్రిటిష్, డచ్, స్వీడిష్, ఫ్రెంచ్, స్పానిష్‌జాతులవారు ఆ క్రొత్తదేశమునకుఁ బోయి నివాసములను నునుర్పుకొనసాగిరి. ఇట్లు రెండుశతాబ్దములసంవత్సరములు గడచునప్పటికి వలస (Colonies) లేర్పడెను (అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములు అను వ్యాసమును చూడుఁడు) కావున అమెరికాజాతి వివిధజాత్యుత్పన్నమగు. ఆంగ్లేయుల సంఖ్యాధిక్యమువలన వారే ప్రాధాన్యము వహించిరి. క్రీ. శ ౧౬౦౭ మొదలుకొని ౧౭౬౦ వరకు నీ వలస లన్నియు బ్రిటిష్‌వారి అధినివేశ ప్రభుత్వము(Colonial Government) క్రిందనే యుండెను. స్వాతంత్ర్యము నందినపిదప నీవలస లన్నియు రాజ్యములు (States)గ మాఱిపోయెను.

ఈయుద్ధమునకు పూర్వము, అనఁగా క్రీ శ ౧౬౯౦ మొదలుకొని ౧౭౬౦ వరకును గల కాలమున బ్రిటిష్‌వారికిని ఫ్రెంచివారికిని కలహములు జరిగియుండెను. సంఖ్యాపరిమాణమున ఇంగ్లీషువారే యెక్కువ యగుటయు, వలసలవా రధికముగ భారమును వహించుటయు సంభవించినందున చివరి కాంగ్లేయులకే జయము కలిగెను. ఈవిజయమువలన అమెరికాయందలి విస్తారభూభాగము బ్రిటిషువారికి దొరకెను. ఫ్లోరిడా, కెనడా, లూయిసియానాలతోపాటు మిసిసిప్పీనదిపర్యంతము గల దేశ మంతయు వారియధీన మయ్యెను. అంతకుపూర్వము వీరు వ్యాపారాభివృద్ధి కవసరములైన దేశములను మాత్రమే తమయధికారమున నుంచికొనవలయు నభిలాషను గలిగియుండిరి. కాని బ్రిటిష్, ఫ్రెంచియుద్ధానంతరము పారిసునగరములో జరిగినసంధి ననుసరించి పూర్వోక్తరీతిని వీరికి విశాలభూభాగము లభించుటచేత నదివఱకు వలసలయెడల వీ రవలంబించియుండిననీతి పరివర్తితమైపోయెను. అది మొదలుకొని ఇంగ్లండునకు వ్యాపారాభివృద్ధికంటెను సామ్రాజ్యాభివృద్ధిచింతయే అధికమాయెను. బ్రిటనులో సరిపోఁగా మిగులుజనమును అమెరికాయందు వసింపఁజేయ వీరు తలపెట్టిరి. ఇట్టియుద్దేశము గలిగియే ఫ్రెంచివారితో సంధి గావించుకొనుసమయమున కెనడాదేశమును తమపద్దులో వేయించికొనిరి. ఎక్కువ రాష్ట్రములను వ్యాపారమునకును, కెనడాప్రాంతముల నధినివేశములకును ఉపయోగించుకొనవచ్చు నని యూహించిరి. ఆకాలమున ఇంగ్లండునందును, వలసలయందును బాధ్యతాయుతములైన పదవులందున్న యధికారు లందఱును అమెరికాలోని యాదిమనివాసుల నిమయమున మంచి కట్టుదిట్టముల నేర్పఱుచుటకును, క్రొత్తగ లభించినదేశముల పరిపాలనకొఱకు ప్రధానసేనానాయకత్వమున నొక గొప్పసేనను నెలకొల్పుటకును, ఫ్రెంచివారుగాని స్పెయినువారుగాని దేశమందలివ్యాపారము నపహరింప నెంచినయెడల వారిని నిరోధించునిమిత్తము వలసలవారి సాయముతో మఱి కొంతసేనను నిలువఁదీసి అంగు వ్యత్యయముకొఱకు నినియమించుటకు వలసలవారికి గొప్పగొప్పపదవులను గల్పించి వారిని ప్రోత్సహించుటకును ఎత్తుగడల నెత్తిరి. మంచి ఉత్తమమైన శాసనపద్ధతిని ఆదేశమునఁ బ్రవేశపెట్టవలయు నని వీరందఱు యోచనయు మఱియు పరిపాలనావిధానము ఫ్రెంచివారిపద్ధతి ననుసరింపవలయు నని కొందఱును, వెనుకటిరీతినే యుంచవలయు నని కొందఱును వాదించిరి. కాని ఈయభిలాష లన్నింటిని చక్కఁగ సాగింపఁదలఁచినచో అప్పటికి వచ్చుచుండిన యాదాయ మెంతమాత్రము చాలదు. అది యటులుండ నాసమయమున ఇంగ్లండు అప్పులలో మునిఁగియుండెను. వలసలవారును అంతకుమున్ను జరిగిన యుద్ధములకై అపరిమితముగ ధనమును వ్యయపఱచియుండిరి. కావున నూతనసంస్కరణములకు ధనము దొరకుట మహాకష్ట మయ్యెను.

ఫ్రాన్సుయుద్ధముయొక్క అంతిమభాగమునందు వలసలవారు బ్రిటిష్‌విరోధులతో దొంగతనముగ నపరిమితముగ వ్యాపారమును జరిపియుండిరి. దీని నాఁపవలయు నని ఆంగ్లేయులు చేసినప్రయత్నములు మిగుల దూష్యములైయుండెను. పన్నులు వసూలుచేయు నాకరులకు తాకీదు(Writs assistance) లివ్వి దొంగసరకులకు వెదకుట కధికారము నొసఁగిరి. నౌకరు లీపత్రముల నాధారముగఁ గొని రాత్రియైనను, పగ లైనను ఇష్టము వచ్చినపుడెల్ల మాఱివేషముల నింటి లోనికి

వలసలవారి నహితవిధముల బాధింపఁగడఁగిరి. ఇదివఱ ప్రాగుక్త సంస్కరణముల కాదాయమును పెంపొందింప బ్రిటిష్‌వారు చాల కాలమునాఁటి పంచదారచట్టమును త్రవ్వి దీసికొనివచ్చిరి. మొదట నీచట్టము క్రీ. శ. ౧౭౩౩ న సృష్టింపఁబడినప్పటికి నిరర్థకముగ పడి యుండెను. దానినే యిప్పుడు బాగుగ అమలులోనికిఁ గొనిరావలెనని బ్రిటిష్‌వారు నిశ్చయించిరి. దీనివలన పడమటి ఇండీస్‌దీవుల (West Indies Islands) లోని బ్రిటిష్ ఇలాకాలనుండి తప్ప తక్కిన ఫ్రెంచి, స్పెయినువారి యిలాకాలనుండి వచ్చుబెల్లమునకై గాలనున కాఱుపెన్నులచొప్పున పన్ను వలసలవారి కియ్యవలసివచ్చెను. న్యూ-ఇంగ్లండులోని ప్రజ లందఱు నిందులకు విముఖత్వ మూనిరి. రమ్ (Rum) సారాయము నుత్పత్తి చేయుట కీబెల్లము దమ్మాలమున మిగుల నష్టము కలుగు నని వారు మొఱలిడసాగిరి. కారణ మేమన, ఆఫ్రికాతోడను, కోయహిందువులతోడను జరుగువ్యాపారమునందు రమ్ సారాయమే వినిమయపదార్థము. అది యెటు లుండ వలసలవారివలన సొమ్ము బిల్లులకు సొమ్ము నియ్యవలసివచ్చినయెడల నాణెములరూపమున కొనుంగవల దని పార్లమెంటువారొక యుత్తరువును జారీచేసిరి. వలస లలో క్రెడిటువిధానమును నాశన మొనరించుటకే ఇట్లు చేసి రని అధినివేశవాసులు చింతిల్లసాగిరి. పిదపఁ గోడు వర్జీనియాయందు పొగాకుపత్రకమునకు ఋతి చేయుఁనలాగున పెన్నిచట్టములు కొన్ని నిర్మింపఁబడినవి. వీనిహేతువున వాలుసువందల రూప్యములు దొరక వలసిన యొక వ్యాపారి కొకప్పుడు వందరూప్యములే దొరకుచుండెను, కేటలోకపఱయందున తక్కిన దొరకవలసినయతని కెక్కిన దొరకు టయుఁ గలుగుచుండెను. పొగాకుపంట బాగుగ పండినసంవత్సరమున పోరాటము లెక్కువ యగుచుండెడివి. మఱియు పైని వచించినరీతిని కోయహిందువుల ఉపద్రవములనుండియుఁ, దక్కిన యూరోపియన జాతులనుండియు అమెరికాను గాపాడుట కేర్పడు సైన్యమునకై యూఁదులకుఁలపోనులు వ్యయ మగు నని యెంచవారైరి. దీనికొని అందు ౮౫,౦౦౦ ల పౌనులు పంచదారచట్టముచే రావచ్చునను నూహతో ఒక లక్షపౌనులకై పను వలసలనుండి రాఁబట్టుకొనవలెనని క్రీ. ౧౭౬౫ వ సంవత్సరమున బ్రిటిష్‌వారు స్టాంపుచట్టము (Stamp Act) నొక దానిని తయారుచేసిరి. పంచదారచట్టమును పన్నుంటిరేయిది వచ్చి నందున దీనికి మఱింత ప్రతిఘటనము చెలరేఁగెను. కొన్ని వలసలలోని వ్యవస్థాపకసభలు (Legislative Assemblies) సైతము ఈ చట్ట మును తిరస్కరించెను. న్యూయార్కుపట్టణమునం దొకమహాసభ (Congress) సమావేశమయ్యెను. ౯ వలసల ప్రతినిధు లచ్చటికి వచ్చి యాచట్టమునకు వ్యతిరేకముగ తీర్మానములను సలిపిరి. పెద్దపెద్ద రేవు పట్టణములందును, దేశమందలి మఱికొన్ని నగరములందును 'స్వేచ్ఛా పుత్రులు' (Sons of Liberty) అని కొందఱు బయలుదేఱి యాచట్టమునకు ప్రతికూలముగ నాందోళనము సలుపసాగిరి. తుదకు దీని మఱింత వ్యర్థముగ నెదుర్కొనుటకై అమెరికనులు విదేశ వస్తుబహిష్కరణము నవలంబించిరి. ఒక్క యింగ్లండునుండియే కాదు, సమస్తవిదేశములనుండియు నెట్టిపదార్థములను దెప్పించుకొనఁ గూడ దనియు, మితవ్యయమును గలిగి సామాన్యజీవనముతో స్వదేశవు వస్తువులనే యుపయోగించుకొనవలయు ననియు వలసలవారు నిశ్చ యించుకొనిరి. దేశీయవార్తాపత్రిక లన్నియు నీయుద్యమమును బ్రోత్సా హించెను. దీనికి బ్రోద్బలముగ చిన్నిపుస్తకము లనేకములు వెలువడినవి. వర్జీనియాలోని ప్రముఖు లగు పాట్రిక్‌హెన్రీయును, మసాచూ సెట్స్‌ప్రతినిధులును ఈచట్టములకు ప్రతికూలముగ తీర్మానములను సలిపిరి. వర్జీనియావారు చేసిన యీమంతీర్మానములలో రెండింటియందు రాజపక్షపాతులు నడుమఁ ద్రోక్కి బాధింపవలెనని యుండినందున సర్వాంగీకారమును బొంద నప్పటికిని యీ దేశమం దంతటను ప్రచురింపఁబడెను. మసాచూసెట్స్‌ప్రజలు ప్రత్యేకమహాసభను జరప వలయు నని కోరిరి. జేమ్సుఓటిస్, సామ్యుయల్ ఆడమ్సు ప్రధాన కార్యకర్తలై కాంగ్రెసునీతిని బలపఱచుచుండిరి. క్రమముగా ఆడమ్సు నేతృత్వమును వహించి బోస్టనుపట్టణమునఁ గూడినసభనే మహాసభగ మార్చి ప్రభుత్వమును ధిక్కరించెడువారు నేర్చెను. న్యూ-ఇంగ్లం డులోని పట్టణము లన్నింటియందు నీస్వాతంత్ర్యోద్యమము బాగుగ వ్యాపించిపోయెను.

కాని ఈపైని వ్రాసినదానినిబట్టి దేశ మంతయు నీయుద్యమ మున కనుకూలముగ నుండె నని తలఁచుటకు వీలు లేదు. దీనికి ఘోర శత్రువులై దీని నెట్లయిన ధ్వంసము చేయవలె నని పాటుపడిన ప్రతి కూలురును లక్షలకు మించియుండిరి. దేశమధ్యమందలి వలసలలోను, దక్షిణసముద్రతీరమునను పట్టణములు మారుమూలముగ నుండినకారణ మున నీయుద్యమమునకుఁ దగినంత ప్రోత్సాహ మచట లేకుండెను. ప్యూరిటనుల (Puritans) ప్రభావము బాగుగ లేనిప్రదేశములం దును నిది పరిమితముగనే యుండెను. న్యూయార్కు ప్రాంతమునందలి కృషీవలులును, జర్మనీదేశపుభక్తులును (Pietists), దేశమం దంతట నున్న క్వేకర్లును (Quakers) — వీ రొకవిధ మగుశాంతి, సహన, నిరాడంబరముల నభిలషించువారు — ఈయుద్యమమును నుపేక్షించిరే యుండిరి. పెన్సిల్వేనియాయందు పశ్చిమభాగమున నివసించువారు తూర్పువారితో సమానప్రాతినిధ్యముకొఱకుఁ బోరాడుచు ఈసార్వ జనికోద్యమమునెడల విముఖులై యుండిరి. ఉత్తర కరోలీనా, దక్షిణ కరోలీనాపరిసరములలో నివసించువారును దీనియెడల సంపూర్ణసహాను భూతిని గలిగియుండలేదు. వీ రంతకంటెను మిన్నగ టోరీలు నం డలగు ఉపరుక్తవర్గమువారు న్యాయానుపూర్వకముగ అమెరికనులకు ప్రతిపక్షులై యుండిరి. కాని యుద్ధ మారంభమైనది మొదలుకొని అంత మగువఱకును న్యూ-ఇంగ్లండు వర్జీనియావాసు లుమాత్రము అసా మాన్యమైన పట్టుదలను, ధైర్యసాహసములను గలిగి నిలువఁబడి యుండిరి.

క్రీ. శ. ౧౭౭౪ వ సంవత్సరము దేశమందలి మహాసభ (Congress) పాలకులచేతను క్రాంతిసంఘము (Revolutionary) గ నెంచఁబడుచు వచ్చినది. అనఁగా అందలి సభ్యుల ప్రతిపాదనము

లన్నియు బ్రిటిష్ ప్రభువుల కవాదరణీయములు. కాని పత్యేలందఱు సమావేశమై అమెరికనుల కోరికలు న్యాయసంగతములైన వని తీర్మానించి తదనుసారము ఇంగ్లండునకు విన్నపముల నంపిరి. ఆవిన్నపము లలో అమెరికనులయధికారములను బయలుపుచేయుటకై పిదప బ్రిటిషు వారి పూర్వుల సిద్ధాంతములను ప్రమాణములుగాఁ జూపిరి. సామ్రాజ్యములోని ప్రజ లందఱును సమానాధికారములు గలిగియుండుటం జేసి అమెరికనులకును అట్టి హక్కు కల దని నిరూపించిరి. పంచాయతీ (Jury) ద్వారా న్యాయవిమర్శనము జరుగుటయు, స్వకీయ ప్రతినిధ్యములుగల సంఘములవలన పన్నులు విధింపఁబడుటయు మను నీ రెండు హక్కులను స్టాంపుచట్టము భగ్నము చేయు నని వీరి వాదము. వీరి మతానుసారము పార్లమెంటు ఇంగ్లండునకే ప్రతినిధి కాని సమస్త సామ్రాజ్యమునకును గాదు. తమ దేశములోని తమ ప్రాతినిధ్యముగల సంఘములే తమమీఁదను పన్నుల విధింప నధికారము గలిగియుండును. పార్లమెంటు అట్టిది కాకపోవుటచే దాని యుత్తరువుల నంగీకరింప వలసిన బాధ్యత తమకు లే దని ద్రువపఱిచిరి. దీనికిఁదోడు మానవులకుఁ గల జన్మస్వాతంత్ర్యములను బొందుపఱిచిరి. అమెరికనుల కింగ్లండు-పార్లమెంటును స్వీకరించునంతులకు దానిలో తమ ప్రతినిధ్యము లేదు సరిరేకదా, అట్టి సంబంధమును గల్పించుకొనుటకు తమ కెవిధమైన యభిమతమును లేదని స్పష్టీకరించిరి.

న్యూయార్కునందు కాంగ్రెసు సమావేశమగుటకుఁ బూర్వమే చట్టవిధి ప్రకారము మూఁడునెలలలో అమలులోనికి వచ్చు ననఁగా దీనికి ప్రతికూలకార్యములు పలుకడల జరగసాగెను. స్టాంపులను పంచవలసినవా రాపనులకు రాజీనామా లొసంగ బాధ్యులైరి. జార్జియాలోఁ దప్పఁ దక్కినవలసలలో స్టాంపులయుపయోగమే నిలిపి వేయఁబడెను. పలుచోట్ల స్టాంపులతో పనిపడువ్యవహారములే నిలిపి వేయఁబడినవి. కొన్నిచోట్ల స్టాంపులు లేకయే వ్యవహారములు జరగి పోవుచుండెను. ఇందువలన పాలకులీచట్టమును తగినంత దిటముగ అమలునందు పెట్టఁజాలకపోయిరి. అంగుచే నిది బలహీనము గాఁజొచ్చెను. అవల ఇంగ్లండులో నప్పటికి వలసలవారిదరఖాస్తు లన్నియు బ్రిటిషువారివలె పేక్షకే పొందినవి. కాని ఇట్టిపరిస్థితు లందే రాకింగ్‌హాం అనునతఁడు మంత్రిపదము నంది స్టాంపుచట్టమునకు ముఖ్యకారకుఁడైన గ్రెన్‌విల్లి పదభ్రష్టుఁడై పోయెను. మంత్రిమండలయును మాఱిపోయెను. క్రొత్తగ నేర్పడినమంత్రు లీచట్టము నెడల నుపేక్షాభావ మూనియుండిరి. అంత నీచట్టమును రద్దుపఱుచు ప్రయత్నములు జరగసాగెను. ఇందుమగూర్చి పార్లమెంటునం దభిప్రాయభేదము లేర్పడెను. వలసలదరఖాస్తులపైని వాదవివాదములు జరగసాగెను. హక్కులవిషయమున ప్రస్తావించుచు పార్లమెంటునకు సర్వాధికారము కల దనియు, స్వదేశమునకే గాక సామ్రాజ్యమంతటను పన్ను విధించుటకు దాని కధికారము గల దనియు లార్డ్ మాన్స్‌ఫీల్డు వాదించియుండెను. కామ్డెన్, పిట్ ప్రభృతు లట్టి హక్కు పార్లమెంటునకు లే దని వాదించిరి. రెండునెలల పర్యంతము వాదవివాదములు జరుగుచునే యుండెను. తుదకు కాలానికి కపరిస్థితులయం దవసర మని ౧౭౬౬ నందు స్టాంపుచట్టము రద్దుగావింపఁబడినది. కాని డిక్లరేటరీచట్టము ననే దొకదాని నమెరికనులపై విధించిరి. ఇందువలన వలసలమీఁద నింగ్లండుయొక్క అధిపత్యము నిలవమే యగుచుండెను. కాని యప్పటికి వలసలవారు దీని నెదిరింపక మం దిట్టిపన్నులను విధించినచో ప్రతిఘటింపవలె నని నిశ్చయించుకొనిరి. అట్టియవకాశము లభించుటకును ఎక్కువకాలము పట్టలేదు. ౧౭౬౭-వ సంవత్సరమున 'టౌన్‌షెండు చట్టములు' బయలుదేఱినవి. సైనికవిద్రోహాపుచట్టము (Mutiny Act) ఇందులోనిదే. పడమటి సరిహద్దులలో క్రొత్తగ నేర్పడిన రక్షకసేనలనిమిత్తము నీచట్ట మావిర్భవించినది. కాని యూరోపులం దెక్కడఁగాని సైనికులకు లేని యనవకోధములు కొన్ని అమెరికనుసైనికులకొఱకు నిర్మింపఁబడినందున న్యూయార్కునందలి అసెంబ్లీయే మొదట నిందుల కంగీకరింపదయ్యెను. కాని యచటిగవర్నరు తన పలుకుబడివలన దానిని పునర్విచారణలోనికిఁ దీయించి యందలి యంతిమభాగము నామోదించులాగునఁ జేసెను. ఇదే తరుణమున ఇంగ్లండులో పిట్ - గ్రాఫ్టన్ మంత్రివర్గ మధికారమునకు వచ్చెను. అప్పుడు చార్లస్ టౌన్‌షెండ నునతఁడు ట్రెజరర్ (కోశాధ్యక్షుఁడు) ఎక్స్‌ఛెకర్ ఛాన్సెలర్‌గ నుండెను. ఇతఁడు పిట్ అస్వస్థుఁడుగ నుండినందున మంత్రివర్గమును తనయధీనమం దుంచికొన సమర్థుఁడయ్యెను. అప్పుడితఁడు తనతోడివారిని, పార్లమెంటును ప్రోత్సహించి వలసలమీఁద పన్నుల విధింప మూఁడు బిల్లులఁ దయారుచేయించెను. వానిలో నొక దానిద్వారా సైనికవిద్రోహశాసనచట్టప్రకారము నియమములను లోకులచే నమలులోఁ బెట్టింపనంతవఱకు నీక మం దేవిధమైన కార్యములను వలుఁ గూడ దని న్యూయార్కునందలి అసెంబ్లీని రద్దుపఱిచెను. క్రమముగ నీబిల్లు లన్నియు చట్టములుగఁ బరిణమించెను. బోస్టనునగరమున కర గ్రహణసంఘము (Custom Board) నొకదాని నేర్పఱచుటవిషయమున నొకబిల్లు ఉండెను. అమెరికనులలో దాని నెవ్వరును అర్థగింపరైరి. కాని వ్యాపారనియంత్రణయుక్తమైన చట్టమునకు ముదోత్తర ప్రతివాదము లారంభమయ్యెను. గాజు, సీసము, బొమ్మలరంగులు, కాగితములు, తేయాకు లోనగువానిపైని పన్నులు విధించి వానివలన వచ్చుధనమునుండియు, కవిన్యాయమండియు వలసలలో పనిచేయు నాంగ్లేయగవర్నరులు, జడ్జీలు మొదలైనవారికి మాసవేతనము లొసఁగుట కేర్పాట్లు జరగెను. ఇట్లు వలసలయందు దిగుమతియధికారు లందఱును ప్రాంతిక-అసెంబ్లీలతో నెట్టిప్రమేయమును లేకయే ఇష్టము వచ్చినరీతిని పలుకుటకు స్వాతంత్ర్యమును బొందిరి. పన్నుల నియమ్మనివారిని పంచాయతీ (Jury) విచారణ అక్కఱలేకయే కోర్టుల సాయముతో అడ్మిరాల్టీకోర్టులందు విచారించి దండింపవలయు నని యుత్తరువు చేయఁబడెను. కావున వలసలలో వీని కన్నింటికిని విరుద్ధముగ నాందోళనము చెలరేగెను. [illegible] ముఖ్యముగ మసాచుసెట్సువారే తమయొక్క హైందవ [illegible] రక్ష

గావించుచు వచ్చిరి. ఇంగ్లండువారి లోకవిరుద్ధక్రమ సంభ్రమ వలసల కన్నింటికిని గూడ బంపి వారివారి యభిప్రాయములను గూడఁ దెలుప వలసిన దని కోరిరి. ఈ రీతిని చేయుట వలసలకార్యదర్శికి సరిపడ దయ్యెను. పంపినసందేశముల నుపసంహరించుకొనుఁ డని మసాచూసెట్సువారికిని, వారిసందేశముల నుపేక్షింపవలసిన దని వలసలవారికిని ఆతఁ డుత్తరువు గావించెను. వలసలవా రీని యుత్తరువులచే యుపేక్షించి మసాచూసెట్సువారి కనుకూలముగ నే ప్రత్యుత్తరముల నంపిరి. కార్యదర్శియాజ్ఞ నుల్లంఘించినందున గవర్నరు మసాచూసెట్సులోని అసెంబ్లీనిగూడ రద్దుపరచెను. బోస్టనునగరమునందలి 'కస్టం' అధికారులు హాన్ కాక్ అనునతని 'లిబర్టీ (Liberty)' అనుచిన్న యోడను బట్టుకొనిరి. అనుసమయమున గొప్పపోరాటము, ఎల్లెడలను జరిగెను. ఈ విధముగ జరుగఁగూడ దనుతలంపుతో బ్రిటిషువారు రెండుపటాలములపై న్యమును దెప్పించి బోస్టనునందు నిలిపిరి. ౧౭౬౮లో యుద్ధనౌకలుగూడ అరేవునందు నిలుపఁబడినవి. అట ఇంగ్లండునందు వలసలవా రంపినవిన్నపములు క్రమమైన అధికారులద్వారా వచ్చినవి కావనియు, లేక ధిక్కరించుటకు మధ్యస్థము లనియు అన్నియు తృణీకరింపఁబడినవి. మసాచూసెట్సువారలు రాజద్రోహు లనియు, అమెరికనులు ప్రతీకారమును ఎదిరించుచుందు రనియు ఇంగ్లండురాజును, అతనిమంత్రివర్గమువారును యోచించిరి. పార్లమెంటువారు దాని కామోదించిరి. ఇంగ్లండుదేశము వెలుపల నేరమైన కార్యములను నపరాధము గావించువారిని అట్టివారిని బట్టికొని వచ్చి ఇంగ్లండునందు శిక్షించుట కనుకూలముగ నుండులాగున నెనిమిదవ హెన్రీ ఒకనియమమును చేసియుండెను. ఆ ప్రాఁతచట్టమును బయటికిఁ దీసికొనివచ్చి తదనుసారము నుంచిపలుకుబడిగల అమెరికానాయకులమీఁద సాక్ష్యములను సేకరించి ఇంగ్లండునకు పంపవలసినదిగా బ్రిటిషుపాలకులు మసాచూసెట్సునందలి తమ ఉద్యోగుల కుత్తరువుల నంపిరి. ఈకార్యము నమెరికనులకొప్పగింపఁ గూడని యుద్యోగము వర్జీనియాలోని బర్గెసు లింగ్లండుయొక్క ఈనీతిని కడు తీవ్రముగ ఖండించిరి. ఇట్టిపరిస్థితులందు అమెరికనులనిమిత్తము బిషప్పుపదవులను సృష్టించుట కింగ్లీషుచర్చి అవకాశము నిచ్చి ప్రోత్సహించు మన్న దనుకతంతో న్యూ-ఇంగ్లండునందు వాదవివాదములు పెచ్చు పెరిఁగిపోయెను. ఆకాలమున మతము నెడల ఐక్యము లేనివారలచే నుండినందున క్రొత్తగ మతగురువు (Bishop) ఏర్పడినయెడల నతనికి లోఁబడియుండవలసివచ్చు ననుభయము కలిగెను. వివాదములకు కారణము కావలసిన స్వేచ్ఛగా నుండఁదలంచువా రందఱును స్వీయ ఆలోచనలను వెలిబుచ్చుచు ప్రతిఘటించిరి. బ్రిటిషుపాలకులు మాత్రము బిషప్పుల నియామకమును విడిచిపెట్టి యభిప్రాయము లేకుండెననుట. కాని ఏతత్సంబంధమైన వాదవివాదములమూలమున వాందోళన మెక్కువ యయ్యెను. గాని మతసంబంధమైన యభిప్రాయముల వలన పన్నులు విధింపఁబడుటచే వ్యాపారము నాపుచేయుట (Policy of Commercial Non-intercourse) యను నీతిని అవలంబించిన పురపాలకసంఘములు (Local Bodies)

గట్టితీర్మానముల సలిపినవి. కాని వలసలు ధనాఢ్యములును, సోలమన్ సంపన్నములును నై యుండినందున యూరోపుతో దొంగతనముగ వ్యాపారము జరుగుచునే యుండెను. పిమ్మట స్టాంపుచట్టపుదినములలో అమెరికాతో వ్యాపారము పడిపోవుటచే ఇంగ్లండులోనివర్తకు లందఱును దొరతనమువారితో మొఱలిడియుండిరి. కాని ఇప్పు డావిధమున మొఱలు పెట్టక స్వసత్వమును కోల్పోయి ప్రభుత్వమునకు సాహాయ్య మొనరింప మొదలిడిరి. ఇంగ్లండురాజు ను ద్దేశమును నెక్కువచేయు చుండఁగ ౧౭౭౦లో లార్డు నార్తు (Lord North) ప్రధానమంత్రి యగుసరికి దానిని సంపూర్ణముగ నెదుర్కొనుచుండెను. ఇట్లు అట్లాంటిక్ మహాసాగరమున కిరుప్రక్కలవారు రెండు దిక్కులఁ జేరి చెట్టమునకుఁ బ్రతికూలముగను, లోకోపకారముగను పోరాడుటకై సన్నాహములను గావింపఁగడఁగిరి.

టౌనుషెండుయొక్క రెవిన్యూచట్టములను యాత్రికనములలో పెట్టుటకు వీలు కలుగదయ్యెను. వలసలందు దుర్భిక్షములను పదార్థములమీఁదిగాక వెలుపలనుండి ఎచ్చటను గాక మున్నగు దిగుమతిపదార్థములమీఁద పన్నులను విధించుటచే అమెరికనులు పన్నులను తిరస్కరింతు రని బ్రిటిషువారు తలఁచియుండిరి. కాని తలఁచినదానికి భిన్నముగ అమెరికనులు వీని నన్నింటిని బహిష్కరించి, తెప్పించుకొనుట మానిరి. అదిగాక ఈపన్నులు బ్రిటిషుపదార్థములపై విధింపఁబడుటచే వ్యాపారస్థులకు విపరీత మైయుండెను. కావున ౧౭౭౦వ సంవత్సరమున ఒక్క టీయాకుమీఁదిపన్ను తప్ప తక్కినపన్నులను రద్దు చేయఁబడినవి. పొందుబడినవిగల టీయాకునకు మూఁడు పెన్సుల సుంకము మాత్రము వలసలవారి కియ్యవలసియున్నను పన్ను కొంచె మగుటచే ఆదాయము కొఱతపడినచో దానిని పూర్తిచేయుటకు మఱికొన్ని యుపాయములను గనిపట్టిరి. కాని పన్ను లంత స్వల్పమైనను పోరాట మిప్పుడు పన్నులందలి హెచ్చుతగ్గులవిషయమున కాక దానిని విధించు నధికారమునుగూర్చి యగుటచే కొన్నిపన్నులను దీసివైచినను, టీయాకుపన్ను అత్యల్పమైనను ప్రతికూలాందోళనము యథాపూర్వము జరుగుచునే యుండెను. టీయాకుదిగుమతులను బొత్తిగ మానివేయవలెనని వలసలవారు ప్రయత్నించుచుండిరి. ఈసంఘర్షణములందే ౧౭౭౦వ సంవత్సరము మార్చి ౫-వ తారీఖున బోస్టను హత్య (Massacre of Boston) అను ఘటనము జరిగెను. ప్రజలును, సైనికులును కలహము జరుపఁగా, సైనికులు నలుగురు మనుష్యులను గాల్చిచంపిరి. దీనిచే బోస్టనునివాసులు కోపపూరితులై ఒక్కచోట ౩,౦౦౦ల మంది ప్రోగై విరామము గూర్చి సైనికులను వధించి రని కల్లోలము. సలుప సాగిరి. అదృష్టవశమున ప్రజలకండఱకును నాయకుఁడై యుచిత సేనలు కెప్టెను మాత్రమును వధ్యముగా బ్రిటిషు అధికారిని బలవంతము చేయుటకు జరిగెను. తత్ఫలితముగ కల్లోలవాతావరణ మించుక శాంతిఁ బొందెను. వాదవివాదములు సమసిపోవుటాగునఁగూడ కన్పించెను. కాని ౧౭౭౨వ సంవత్సరమున గ్యాస్పీ అనుఓడ అక్రమముగ దొంగవ్యాపారము నణఁచుటకై చేసిన ప్రయత్నములలో సౌహార్ద

కారులు కొందఱు చల్పిన కృత్యములచే గాస్పీ యను బ్రిటిషునౌక ధ్వంస మయ్యెను. ఇంగ్లండునందు దీనిని గూర్చి యొక విచారణ జరగెను. దాని ఫలితముగ బ్రిటిషునౌకలు, నౌకానిర్మాణ స్థానములు, శస్త్రములు మున్నగువాని రక్షణముకొఱకు ప్రత్యేకమైన యేర్పాట్లు జరగెను. వలసలయందలి శాయకులు దోషవిమర్శనార్థము ఇంగ్లండునకు పంపఁబడులాగున గన్పట్టెను. మఱియు మసచూసెట్సు గవర్నరు, ఉన్నత న్యాయాలయపు (Superior Court) జడ్జీలు మొదలగువారిని నియమించుట రాజాధికారమున నుండు ననియు, వారికి వేతనములు బ్రిటిషు దొరతనమువలన ముట్టు ననియు ఒక నియమ మేర్పడెను. ఈ కారణము లన్నింటిచే వలసలలో మరల ప్రబలమైన యాందోళనము చెలరేఁగెను. ఈ పరిస్థితియం దెప్పటిసమాచారము అప్పుడు తెలిసికొనుటకును తమవార్తల నందఱకును పంపుటకును వీలగులాగున వలసలవారు వారి వారి రాష్ట్రములలో కొన్నివిధములగు సంఘముల నేర్పాటుచేసికొనిరి. ఇదే సమయమున ఇంగ్లండునందలి ఈస్టిండియా కంపెనీ డైరక్టర్లు అమెరికను వ్యాపార మంతయు డచ్చివారికిఁ బోవుటచే తమకు నష్టము కలిగె ననియు, దాని పరిహారము కొనఁగోరు దనియు పార్లమెంటు వారి కెరిగిరి. అందులకు వారు మంచి దని టీయాకుచట్టము నొక దానిని సృష్టించి టీయాకు నమెరికావలసలకు పంపుఁడనియు, దానిమీఁదగల దిగుమతిపన్నును రద్దు చేసినయెడల నష్టపరిహారము వేఱుగ నియ్యవలసిన యవసరము లేకయే పూర్తియగు ననియు తీర్మానము గావించిరి. ఈవిధానమున కంపెనీవారు డచ్చివారికంటె తక్కువ లాభము పొందఁగల రని వీరు తలంచియుండిరి. కాని దేశమందంతట నింగ్లండునకు వ్యతిరేకముగ నాందోళనములును, ఉపద్రవములును జరుగుచుండుటచే టీయాకును గొనువారే లేరైరి. రెండు దేశములకును గల విరోధము దినదినప్రవర్ధమాన మగుచుండెను. తుదకు ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమున కంపెనీవారి టీయాకు న్యూయార్కు, ఫిలడెల్ఫియా, బోస్టను, అన్నపోలిస్ రేవులందు దిగుమతి చేయఁబడెను. కాని ఒక రేవునందైన లోపలి కేఁగనీయఁబడలేదు. బోస్టను నివాసులు ౩౪౨ పెట్టెల టీయాకును సముద్రమునఁ బాఱవైచిరి. ఈ కార్యము చేయునపుడు వీరు గుర్తింపఁబడకుండులాగున రెడ్ ఇండియనుల వేషములను దాల్చియుండిరి. అప్పు డింగ్లండురాజు యొక్కయు, నార్తు మంత్రివర్గము యొక్కయు నధికార మున్నతదశ నందియుండినందున టీయాకు లూటీ జరిగినవెంటనే అమెరికనులు ఘోరనిర్బంధముల పాల్పడఁజొచ్చిరి. నష్టమైన టీయాకు ఖరీదును గట్టి యిచ్చువఱకు బోస్టను రేవు కట్టివేయవలయు ననియు, మసచూసెట్సుయొక్క అధికారపత్రము (Charter) ను లాగుకొని రాజస్వామికమైన వలసగ చేయవలె ననియు, బ్రిటిష్ అధికారుల కర్తవ్యపాలనమున నడ్డగించువారిని బంధించి యింగ్లండునకు పంపవలయు ననియు, వలసలయం దవసరమైనచోట్ల బ్రిటిషుసేనల నిలుపవలయు ననియు, సైనికులకుఁ గావలసిన భవనములు లేనిచో ఖాళీగ నుండు వీగ్రుహస్థులకట్టడములుగాని ధాన్యాగారములుగాని యుపయోగించుకొని వాని యజమానులకు సుదితరీతిని ప్రతిఫలమియ్యవలె ననియు ఉత్తరువులను జారీచేయించి పార్లమెంటువారు వాని నన్నింటిని అమలులోఁ బెట్టింపుఁడని తమ యుద్యోగులకు ఆజ్ఞ నొసంగిరి. తదనుసారముగ వలసలయం దన్నింటను ముఖ్యముగ మసచూసెట్సు వర్జీనియాల యందు భయంకరనిర్బంధము లారంభము కాఁగా ఒక్కటె పెట్టిన కార్యజాలము లన్నియు దాఁటుమాఱైపోయెను.

సామ్రాజ్యము వృద్ధి పొందింపవలె ననుతృష్ణతో బ్రిటిష్వారు ప్రపంచమందలి వివిధభాగములతో సంబంధము గలుగఁజేసి కొనుచున్నందులకు ఫలితముగ ననవసరములైన విషయములలోనికిఁ దన్నుదగూడ దించుచున్నారని మేధావులగు వలసలవారలు చాలకాలముక్రిందటనే గ్రహించియుండిరి. ఇట్టిపరిస్థితులవలన నే అప్పుడు మరల క్విబెక్కుచట్టమొకటి జన్మించెను. తదనుసారము వలసలపడమటిభాగము నంతయు ప్రభుత్వమువారు క్విబెక్కు ప్రాంతమునందుఁ గలిపిరి. ఇందుచే వలసలవారికి పడమటఁ బ్రసరించుటకు ప్రతిబంధకము లేర్పడెను. అదిగాక క్విబెక్కు ఇలాకాయందు రోమనుకాథలిక్కుమత మెక్కువగుటంజేసి క్రొత్తగఁ గలుపఁబడిన దేశమందలి ఇతరమతస్థులకు బాధాకర మయ్యెను. అల్లరులకు, అసంతుష్టికి, విద్రోహములకును ప్రధానకేంద్రము మసచూసెట్సు ఉపద్యుక్తములైన చట్టములు, ఉత్తరువులు సరాసరి మసచూసెట్సును తగులునవియే యని చదువరులకే వ్రాయఁబడినది. ఒకదానివలన బోస్టను రేవు మూఁతపడెను. వేఱొకదానివలన ప్రజలందఱు కొన్నసభ అంతర్ధానమై రాజనియుక్త మగుసంఘము ఏర్పడెను. ఆ వలసవారికి వోటు నొసంగినట్టి యధికారము పోయెను. మఱియొకచట్టము ననుసరించి నేర మొనరించువారు స్వదేశముఁ గాక ఏయన్యదేశమందో లేక ఇంగ్లండునందో దోషవిచారణముకొఱకు పంపఁబడవలసియుండిరి. అమెరికాయందు ముఖ్యసేనానిగ నుండిన థామస్ గేజ్ అనువానిని మసచూసెట్సునకు గవర్నరుగ నియమించి క్రొత్తనియమముల నన్నింటిని సైనికబలముద్వారా అమలుపఱచుటకు బ్రిటిష్వా రధికార మిచ్చిరి.

బోస్టనురేవు మూఁడఁబడినప్పు డీవిపత్తి నినుకొంది తెలిసిన తోడనే తక్కినవలసలవా రందఱును స్థానిక, ప్రాంతీయసభలను గావించి మసచూసెట్సు, వర్జీనియాలు సూచించినవిధమున సార్వదేశికమైన కాంగ్రెసును సమావేశ మొనరింప నిశ్చయించిరి. అందు జార్జియావలసనుండి తప్పఁ దక్కినయన్నింటినుండి ప్రతినిధు లేతెంచిరి. వీరిలో దేశాభిమానులు ఆనాడెందరో లెక్కువగ నుండిరి. వీరందఱును బాహాటముగ ఇంగ్లండుతో యుద్ధ మొనరింపవలె ననియే కోరుచుండిరి. జోసఫ్ గాలోవేవంటి నేర్పరులు కొందఱు శాంతియుత మగుసంధికిఁ బ్రయత్నించిరి. తీవ్రవాదవివాదములనంతరము తమ కేర్పఱచు కొనిన అసెంబ్లీలకుఁ దప్ప నితరులు తమపై పన్నుల విధించుట కధికార ముండరాదని స్థిరపఱిచిరి. ౧౭౬౩-వ సంవత్సరము మొదలుకొని పార్లమెంటువారు తమమీఁదఁ

పేయుఁగవలెనచట్టములను, పన్నులను ఉదాహరించి కొకదాయకము లగుపట్టివిధానముల నమెరికను లెంతమాత్రము సమ్మతింపఁగూడ దని తీర్మానించిరి. పార్లమెంటు చేసిన క్రొత్తయుత్తరువులను నిరసించుచు మసచూసెట్సుతీర్మానముల నామోదించుటయే కాక వానిని కార్యము లోనికిఁ దెచ్చునప్పుడు బలము ప్రయోగింపవలసివచ్చినయెడలఁ ఎక్కడ వలసవా రందఱును సాహాయ్యము చేయవలయు ననియు నిశ్చయించిరి. వెండియు ప్రతివలసయందును సంఘముల నేర్పఱచుకొని వాని ద్వారా తమ ప్రచారకార్యములను నెఱవేర్చుకొనవలెనని రూఢిపఱచు కొనిరి. అంతమున నీతీర్మానముల నన్నింటిని కాంగ్రెసువా రింగ్లండు రాజునకును, వలసలనివాసులకును, క్యూబెక్కు ప్రాంతీయులకును, గ్రేటుబ్రిటను ప్రజలకును పంపించిరి. కాని పార్లమెంటునకుఁ బంపరైరి.

కాంగ్రెసుయొక్క సంఘనిర్మాణాదికార్యములు మిగుల సాహసోత్సుకము లైనవి. జాయమాన నూతనప్రభుత్వ సంఘటనమున కంకురభూతములైన విషయము లిం గుండెను. సంఘము (Association), అనాగామితము (Non-Importation), అనిర్యాతనము (Non-Exportation) లనునవి వీరలయీకార్యక్రమమునందు జనించినవే. వీనికిఁ దోడుగ కృషిని, దేశీయపరిశ్రమలను ప్రోత్సహించుటకును, క్రొత్తగ కల్పించుకొన్న కార్యవిధానము లన్నింటిని అమలులోఁ బెట్టించుకొనుటకును మఱికొన్ని సంఘములు (Committees) ఏర్పఱచుకొనిరి. బహిష్కరణసిద్ధాంతానుసార మమెరికను సంఘముల నియమములను స్వీకరించి తదనుకూలముగ వర్తింపనివారిమీఁద వలసలవారును, స్థానికసంస్థలును నిర్బంధముల ప్రయోగించుటకును నిష్కర్ష కావింపఁబడెను. స్టాంపుచట్టము పుట్టినది మొదలుకొని యిట్టి విధానము లప్పుడప్పు డవలంబింపఁబడుచునే వచ్చినది కావున నిపు డీసంఘము లన్నియు శీఘ్రముగ కాంగ్రెసుతీర్మానములను కార్యరూపమునఁ బెట్టుట యందే నిమగ్నము లయ్యెను. ఈసంఘములద్వారా రాజపక్షీయు లెవరైనదియు, జాతీయపక్షీయు లెవరైనదియు గుర్తింప నుచితావకాశము దొరకెను. కాంగ్రెసుతీర్మానములను రాజపక్షీయులు సమ్మతింపరైరి. అట్టివారిపై నిర్బంధము లెక్కుడయ్యెను. జాతీయులు వీరిని దోషులుగ గణించి విచారణపూర్వకముగఁ గొందఱకు కారాగారశిక్షయు, మఱికొందఱకు ప్రవాసశిక్షయు విధింపసాగిరి. కాంగ్రెసుయొక్క సాధారణనియమముల ననుసరించి పనిచేయఁగడఁగిన క్రాంతికారకము లగు స్థానికసంస్థ లన్నియు నిటులే కావింపుచుచ్చెను. ఈసంస్థలే తుదకు నూతనప్రభుత్వమునకు మూలాధారము లయ్యెను. మీఁదఁ బేర్కొనిన యీప్రధానకార్యములే మొదటి సార్వజనికమహాసభ (Continental Congress) వలనఁ గావింపఁబడినవి. కాఁగ గావించుకొనిన తీర్మానములు కేవలముగా నప్పటిరాజకీయపరిస్థితులం దేవిధమైన మార్పులనుగాని బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వమువారు చేయనియెడల ౧౭౭౫-వ మే నెలలో మరల సమావేశ మగుట కేర్పాట్లను చేసి కాంగ్రెసువా రప్పటికి విరమించిరి.

వలసలవారి యీకార్యక్రమమువలన ఆంగ్లేయ దొరతనమువా రత్యంతము క్రోధపూరితు లైరి. అమెరికనులసంపూర్ణానదరఖాస్తులను విచారించి సమాధానపూర్వకముగ వారికిఁగల దుఃఖములను దొలఁగించుటకు మాఱు నియమనచట్టము (Restraining Act) కొకదానిని బ్రిటీషువారు వారిమీఁద వైచిరి. ఇందువలన వలసలవారి మత్స్యవ్యాపారమునకు ప్రతిబంధము కలిగెను. బ్రిటీషుదీవులతోఁ దప్ప నితరులతో వ్యాపారము సలుపుట కమెరికనుల కధికారము లేకపోయెను. బ్రిటీషువా రంగీకరించిన పద్ధతులద్వారా ఉచితమార్గమునఁగాక అమెరికనులు స్వయముగ నేర్పఱచుకొన్న క్రాంతిసమాజములు, కాంగ్రెసులు సలుపు పోరాటవిధానము లన్నియు రాజద్రోహకము లని పాలకులు నిరసింపసాగిరి. అమెరికను లేర్పఱచుకొన్న సంఘములును నిర్బంధమార్గముల నవలంబించి రాజపక్షీయుల జడిపించుచు, తమవిధానములను కార్యరూపమునకుఁ దెగడెఁగినందున, సామ్రాజ్య వ్యాపారమున కమితముగు నష్టము కలుగసాగెను. అందుచే ఆంగ్లేయులకు యుద్ధముచేసి ప్రతీకారము గావించుకొనుట తప్ప వేఱొండుమార్గము లేదయ్యెను. ఇటు వలసలవారలును యుద్ధ మవశ్యంభావి యని తలపోయుచుండిరి. న్యూ-ఇంగ్లండునం దన్నికడల నిట్టి ప్రవాదములే వ్యాపించియుండెను. మసచూసెట్సునందు ప్రాంతికసభ సమావేశమై రాజ్యభారమును హస్తగతము గావించుకొని స్వకీయరక్షణము (Defence) నందు మగ్నమయ్యెను. కాంగ్రెసు లేనికాలమున తత్స్థానమున వ్యవహారములను జరుపుటకై అమెరికనులు రక్షకసభ నొకదానిని స్థాపించుకొనిరి. అటు బోస్టనునగరమందలి యాంగ్లేయ గవర్నరు థామస్ గేజ్ అనునతఁడు దుర్గమును మరమ్మతు చేయింప మొదలిడె. వలసలవారు సంగ్రహించుచుండిన యుద్ధసామగ్రులను కొల్లగొట్టించుటకై యవకాశమును వెదకుచుండెను. ఇటు అమెరికనుల పక్షమున వర్జీనియాయందు వాలంటీరుదళములు ప్రోగగుచుండెను. బోస్టను, న్యూయార్కులందువలె దక్షిణకెరోలీనాయందును తేయాకు ధ్వంసము చేయఁబడెను. ఆదటిపాలనాధికారము నంతను అమెరికను సంఘము హస్తగతము చేసికొనెను. న్యూయార్కు, ఫిలడెల్ఫియా పట్టణములను ముఖ్యస్థానములుగఁ జేసికొని అమెరికనులు దేశ మెల్లడల విప్లవప్రచారమును సలుపఁదొడఁగిరి. అటు ఇంగ్లండులో ౧౭౭౪-వ సంవత్సరమున పార్లమెంటుసమావేశము కాఁగా నందు రాజును మంత్రివర్గమును అమెరికాయం దతిభయంకరమైన విప్లవము పెరుఁగుచున్న దని యుద్ఘోషించిరి. పార్లమెంటులోని రెండు సభలవారును దీనిని ధ్రువపఱిచిరి. అప్పు డీరెండుదేశములవారికిని సమాధానము కలిగింపవలె నను నాశతో చాథాం ప్రభువు (Pitt) కొన్ని షరతుల నాదించెను. తదనుసారము 'ఇంగ్లండుపార్లమెంటు వలసలమీఁద నేవిధమైన పన్నును విధింపఁగూడదు. కాంగ్రెసువారే వారియిష్టానుసారము విధించుకొనవచ్చును. కాని పార్లమెంటు నిష్కర్ష చేయు కప్పమును కాంగ్రెసు ఇంగ్లండునకు చెల్లించుచుండవలెను. వ్యాపారము, జలయానము మొదలగునియమములం దెట్టివి

వర్తకము గాని చేయఁబడదు. దట్టములకు విరుద్ధముగా నుండ న్యాయానుసారము వలసలయందు దళసర మని తోఁచినచోట్ల బ్రిటిష్ సేనలు నిలుపఁబడును. న్యాయసమ్మతమైన ప్రజల హక్కులకు భంగ కలుగుటకై ఈ సేన లుపయోగింప బడవు' అని తీర్మానములయందలి సారాంశములు. గాత్రరమున కివి యన్నియు నింగ్లండునకు లాభకరములు. ఇందువలన నమెరికావారు గలిగెడు లాభ మేమియు లేదు. కాని పార్లమెంటు వీనిని సమ్మతింపదయ్యెను. పిదప ఎడ్మండ్ బర్క్ అను నతఁడు ప్రతిపాదించిన విజ్ఞప్తిపద్ధతి (Requis tion System) యు బ్రిటిష్ స్వీకారమును పొందఁ జాలకపోయెను. చిట్టచివరకు లార్డ్ నార్త్ యొక్క ప్రతిపాదనము లంగీకారమును బడసెను. దానియందలి సారాంశ మేమనఁగా — "అమెరికను లేర్పఱచుకొనిన యెడల అంగీకరింపఁబడవు. ఏలయన నింగ్లీషువారు స్థానిక ప్రభుత్వమును పోషించుచు సార్వజనికలాభముకై శక్త్యనుసారము తోడ్పడుచుండు నెడల నట్టి రాజ్యము పార్లమెంటు అవలంబించును. వ్యాపారవిషయమున ప్రతిరోధవిషయమునను బహువిధంబులు న్యాయములు, ఉత్తర కెరోలినా, జార్జియా దిగ్విజయ ఒక్కనివల నెవరికి మత్స్యవ్యాపారప్రవాహక్కు ఉండదు. ఈ యంతిమనియమము అమెరికనులకు ప్రయాతము కంటెను సాధునార్తరయొక్క విమముల నమెరికను లేకగ్రీవముగ నిరసించిరి. తత్ఫలితముగ రెండు పక్షములందును యుద్ధసన్నాహములు మిక్కిలి చురుకుగ జరుగసాగెను.

యుద్ధారంభమున నమెరికావారు కావలసినంత శిక్షితబలము లేక పోయినను, సముద్రప్రాంతములయందున్న యెక్కువమంది చేత వ్యాపారమునిమిత్తము విదేశములకు క్రమము లేక స్వదేశమునకు రాకపోకలు గను నాగమనముల గావించునట్టి నౌకాయాత్రము గలిగియుండెను. వర్తకపు నౌకలను శత్రువులనుండియు, సముద్రపు దొంగల నుండియు రక్షించుటనిమిత్తము నావికులను వీనివెంటఁ బోవుచుండిరి. ఈ బల యూనవరత కధటు వర్తకలూ, లూయీబర్గులయొద్ద జరిగిన యుద్ధయాత్రలందు ప్రసిద్ధికెక్కిన గొర్గయాలిత కార్యముల నెఱిఁగియుండుటయేగాక క్రొత్తగ జరిగియుండిన ఫ్రాన్సుదేశముతోడి యుద్ధములందును పనిచేసియుండిరి. కావున యుద్ధ మారంభమైనతోడనే వర్తకపు నౌకలు పెక్కు యుద్ధనౌకలుగ మార్పఁబడినవి. ఈ కాలిక వర్తకము యుద్ధము ప్రారంభమైనంతవఱకును జరుగుచునేయుండెను. ఆ సమయమున ౧౫,౦౦౦ అధికారులను, ౭౦,౦౦౦ ల సైనికులను ప్రయాణము చేయ గల ౨,౦౦౦ల ప్రయివేటునౌక లిట్లు మార్పఁదలచెను. ఇవికాక మఱికొన్ని ప్రాంతములందు తయారైన నౌకలును బ్రిటీషువ్యాపారమునకు నష్టము నద్భుతముగా నందచేయసాగెను.

౧౭౭౫ వ సంవత్సరము, ఏప్రిల్ మాసమున మసాచుసెట్సు నందు కలహము లారంభమైనవి. ఇంగ్లండులో మహాదేవపార్టివారును, మంత్రులును ఈ రాజ్యము విద్రోహుల కొనసాగింపబోవుచుండినలాగున గోచరమయ్యెను. బ్రిటిష్ వారు వలసలయందు నవలంబింప నెంచినరాజనీతి ప్రకారమున ఆ ప్రాంత మెంత పెద్దదైన కావున పాలకులు మొట్టమొదట ఆ ప్రాంతమునకే అవధిఁ త్రొక్కుటయే తమ నిశ్చయించిరి. అమెరికాలోని బ్రిటిష్ సేనలకు ముఖ్యనాయకుడునగు మసాచుసెట్సువలసకు గవర్నరునగు వచ్చిన జనరల్ గేజ్ యొక్క ముఖ్యస్థాన మావలసయందలి బోస్టన్ పట్టణమే. తైనాధదును వెంటనే అధికారపూర్ణమైన తమ ప్రతిభను స్థాపించుకొనుట కదియే తగినచోటని ఆంగ్లేయులు తలపోసిరి. కాన్కార్డు ప్రభుత్వమునెడల అగౌరవపూరులై తిరుగఁబడుటకు సిద్ధముగఁ గూర్చున్న అమెరికను జనబృందమును భయముకొల్పి దేరఁగొట్టుట కట్టి గవర్నరుగారొద్ద చాలినంత సైన్యమున్నను సిద్ధముగ నుండెను. కావున వలసవారు ఆయుధములను కూడబెట్టుకొందురని ప్రోత్సహించి యయుండినచోఁ గనిపెట్టుటకు గవర్నరొక చిన్న సేనను నిలువై వుండు జలమార్గమున బంపెను. తేలిక పటాలమును చాటుమార్గముద్వారా కంకార్డుపట్టణమునకు అమెరికనులు సంగ్రహించిరని తెలిసిన యుద్ధసామగ్రుల నపహరించుటకో లేక ధ్వంసము గావించుటకో పంపెను. మఱియు నతఁ డప్పటికి ౨౦,౦౦౦ ల సైనికు లుంచినచో కార్యము లభ్యమగు నక్కఱ గల రాజైన అధికారుల ... అమెరికనుల ప్రచారాందోళనముల ... కంకార్డునగరమునకు పోవుచుండిన సేనకు మార్గమందలి లెక్సింగ్టన్ పట్టణమునద్ద ఆసే అమెరికనులతోఁ దలపడవలసివచ్చెను. బ్రిటిష్ వారు అమెరికనుల నోడించి చెల్లాచెదరుగఁ దఱిమిరి. ఇట్టిది స్వకీయ స్వాతంత్ర్యమునకై అమెరికనులు గావింపగడఁగిన యుద్ధమునందు మొట్టమొదట వారిరక్తము ప్రవహించిన దీ లెక్సింగ్టన్ మైదానమందే. అనంతరము బ్రిటిష్ సేనలు కంకార్డుచేరి యచట నమెరికను వ్యాపారాలయములలో రక్షించుకొన గలిగి యున్నంతవఱకు రక్షించుకొని యచట మిగిలి యుండియున్న యుద్ధసామగ్రులను నాశనము గావించిరి. తదుపరి వారు బోస్టనునకు మరలెను. తిరుగుప్రయాణపు నప్పుడు మార్గమధ్యమున బ్రిటిష్ సేనలవెనుకనుండియు, దారిలోని యిండ్లచాటుననుండియు కంచెలచాటుననుండియు నమెరికనులు వీరిపై తుపాకులు పేల్చిరి. ఆ సమయమున పెర్సీ నాయకత్వమున వచ్చుటచే రక్షణము కలిగినది. అన్యథా, బ్రిటిష్ సేనలో సగము నాశనమగుచుండెను. అట్టి సమయమున పాలకులవశమునకు వహించి అమెరికనులస్వాతంత్ర్యోద్యమమును ధ్వంసము చేయఁదలచి కంకణము కట్టుకొనియున్న 'టోరీ' లను ప్రభువుల చెలరేగి జాతీయవాదులకు ప్రతిబంధకములఁ గల్పింపసాగిరి. వీరందఱు రాజభక్తిపరాయణులై అమెరికనుల నెదిరించి పోరాడఁదొడఁగిరి. న్యూయార్క్, పెన్సిల్వనియా లోను కొన్ని వలసలందు రాజభక్తియులకు వీరోచితమద్దతు దొరకెను. కాని అమెరికనుల ఏకాలమున పెక్కని రాజభక్తియుల గృహములలో బలవంతముగఁ జొరఁబడి వారియొద్ద దొరకిన యాయుధముల నన్నింటిని లాగికొని వారిని నిరస్త్రులను గావించిరి. అటు పిమ్మట రాజభక్తియులను కంచెలలోఁ బడవైచి చింపివేసిరి, కొన్ని ... లాగివేసి ... శిక్షించిరి, ప్రభుభక్తులగృహములను దగాలముల దహనముఁబెట్టించిరి, ధనా...

లకవారిని స్వగృహములం గే బంధించి వెంబడల కాహ్రదల పెట్టించి అందుల కగుచ్ఛయమును గాగృహస్వామిచేతనే ఇప్పించియు, ఇంకను అనేకవిధముల నమెరికనులకు శత్రువుల బాధ కొట్టిరి ఇట్టిబాధగాను భోనరించుచు తమకా యవి యొకరైనను ప్రశ్నించినచో తమమున్నకే యుండి తమకు పుల్ల లెక్కించు నీరాజపక్షీయులు గూరమున నుండు బ్రిటీషు సైనికులకంటె నీచమైనహింసలు లకుచే వారి నట్లు కాములు పెట్టుట న్యాయ్యమే యని అమెరికనులు ప్రత్యుత్తర మొసంగు చుండిరి ఇట్లడిగినయొక ప్రశ్నకు 'ఈ రాజపక్షీయులకెల్ల ఇంగ్లండు నందుమ, శరీరము అమెరికాయందును ఉండును' అని అమెరికా స్వాతంత్ర్యవాది ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను ఇట్టిబాధాకృతుల విధించుచు చేతనే రాజపక్షీయులు క్రమముగ లొంగిపోయిరి లేనిచో యుద్ధము ముగిసినతరువాత దేశాభిమానులకు వీరు మరింత ప్రాణాంతకము లగు కంటకములుగ బరిణమించియుందురు

లెక్సింగ్టను యుద్ధ గ్రామములలన పొసగిన కలహరముచేత న్యూ ఇంగ్లండునుండియు, తత్సరినర ప్రాంతములనుండియు పౌరజనులు గుంపులు కట్టి రాత్రి యంతయు కాలంబడిరి ౧౬,౦౦౦ల మంది పౌరులు ఏకమైరి మస్సాచూసెట్సు లోనగుభలనలంగు ప్రాంతీయ సభలు (Provincial Congresses) సమావేశమై వచ్చినపౌరబృంద ములకు నాయకుల నేర్పాటు గావించెను లెక్సింగ్టను వద్ద జరిగినటు వంటి ఘటనము వేరొకటి జరగకుండులాగున కట్టుదిట్టములను చేయుచు పౌరబృందము లన్నియు బోస్టను మీదికి నడవసాగెను ఈ పౌరజనులు శిక్షితులు గానిహేతువున క్రమము, కట్టుబాటు అను నది లేక అడ్డదిడ్డముగ పసువులమందలపగిది నడచిపోవసాగిరి కాని అశిక్షితులైన వీరివలన గుండెకాయ తరువాత యుద్ధాంతమువరకును పోరాడుచుండిన వలంటరు సేన ఉద్భవించినది కంకార్డు పోరాటమునకు వాత ప్రాంతములవారు బలంటలలోని బ్రిటీషు అధికా రులద్వారా ఇంగ్లండురాజునకు దరఖాస్తుల నంపుకొనిరి అందు బ్రిటీషువశముల మాంగు ప్రజలమీదను అన్యాయముల గావించుటను స్వాధికార, స్వగృహవాసాదులసంరక్షణార్థము వలసలవారికిని సైని కులకైన గాల్పవలసివచ్చె నని వ్రాయబడియుండెను ఇట్టివిన్నప ములు లోనవునవి యుద్ధ మారంభ మైనపిదప నొకసంవత్సరమువఱకుం తము పంపబడుచు నేవచ్చినవి కాని యుద్ధ మాగ దనువృథనిక్యాన ముతో వేరొకవైపు సేనల సంగ్రహించుటయు ననుఅప్రయుక్తముగనే యుండిరి

ఈ తరుణమున దమెరికనుల కాయుధము లత్యావశ్యకము లయ్యెను చాంప్లైను సరోవరమునొద్ద టికొండెరోగాదుర్గమునందు బ్రిటిషువారు శస్త్రాస్త్రములు ప్రోగుచేసియుంచిరి ఈ దుర్గమును లోబఱచుకొనుటకు బలసైన్య మావశ్యక మగుటచేత నమెరికనులు తగాడ క్రమబద్ధమైన బలసేనను తయారు చేయసాగిరి బోస్టను ముట్టడియందు చేరియుండిన కప్టెను బెనిడిక్టు ఆర్నాల్డును ఆచటనుండి

మరలించి ఏథన్ అలెను అనువానితోఁ గలసి ఆకస్మికముగ టికొండె రోగాను ముట్టడింపు మని కాంగ్రెసువా రాజ్ఞాపించిరి మస్సాచూసెట్స్, కన్నెక్టికట్, న్యూహాంప్‌షైర్ వారలుగూడ తత్కార్యమునకుఁ దోడ్ప డినందున దుర్గము శీఘ్రముగనే అమెరికనులవశములోనికి వచ్చెను ఇందువలన అమెరికనులకు శస్త్రాస్త్రములు లభించుటమాత్రమే కాదు, చాంప్లైను సరోవరములోని నావ లన్నియు వీరియధీన మయ్యెను మఱియు సెంట్‌లారెన్సునదినుండి హడ్సనునదిలో యనబ మునుగల మార్గము వీరివశమాయెను ఇదిగాక యీ విజయమువలన టికొండె రోగాదుర్గజయమువలన కాంగ్రెసునీతియే మాఱిపోయెను ఆయుధా గారము వశ మగుటతోడనే సంధియుద్దేశమును మానుకొని బ్రిటీషు సేనలు ముట్టడించునెడల స్వరక్షణార్థము పాటుపడవలసిన దని కాంగ్రెసు తీర్మానము గావించెను వర్జీనియావాసియగు జార్జ్ వాషింగ్టను కమెరికను సేనలసర్వాధిపత్య మొసంగఁబడెను కాని యాతఁడు వచ్చి యీనియోగమును హస్తగతము చేసికొనకమునుపే బంకర్ హిల్ యుద్ధము ఘటిల్లెను

బోస్టనుపట్టణమునందు ౧౦,౦౦౦ల సేన సమకూడినవెంటనే ఆంగ్లేయులు దక్షిణమున డార్చెస్టర్ కొండలను, ఉత్తరమున చార్లె స్టౌనగరమును ఆక్రమించుకొని తమసేనాపంక్తి నింకను అభివృద్ధి గొందింప నిశ్చయించుకొనిరి ఈసమాచారమును దెలిసికొని అమెరి కనులు నార్లెస్టనునకు సమీపముగా నున్న బ్రీడ్స్ హిల్ నా నొప్పుకొండను బంకర్ హిల్ అనుకొని రాత్రికిరాత్రి ప్రవేశించి యచట బురుజుల నిర్మించుకొని నివేశస్థానముల నేర్పఱచుకొనిరి తత్క్షణమే ఆంగ్లే యులు దీనిని ముట్టడించియుండినచో సుకరముగ గెలిచియుందురు కాని యట్లు చేయక రెండవనాఁగు పోయి ముట్టడింప నెయ్యమంది కంటె ఎక్కువసైనికులు హతులైనపిదపగాని అమెరికనుల నచ్చోట నుండి పాఱఁద్రోలుటకు వీరికి శక్యము గాకపోయెను ఈయుద్ధమునం దమెరికనుముఖ్యనాయకులలో నొకఁడు మస్సాచూసెట్సునివాసి యగు జోసెఫ్‌వారన్ అనువాఁడు మృతి నందెను అనంతరము అమెరి కనులు బోస్టనునకు చుట్టును బురుజులను నిర్మింపసాగిరి ఇందువలన నాంగ్లేయులకు స్థానసంకోచము గలుగసాగెను

ఇట్లు యుద్ధ మారంభ మైనవెంటనే వలసలయందున్న జనులలో ఉద్రేకము హెచ్చిపోయెను న్యూ ఇంగ్లండు కెనడాలసరి హద్దులందును, తక్కినవలసలందును ఒకవిధమగు సంగ్రామావస్థ పేర్పడెను ఇంగ్లండునుండి క్రొత్తసేనలు వచ్చుచున్న వని దేశమం దంతట వాంఛోళనము జనించెను కావున రెండవమారు కాంగ్రెసుసమా వేశము కావలసివచ్చెను ఇంతవఱకు బ్రిటీషువ్యాపారమునకుమాత్రము ప్రతికూలముగఁ బని సేయుచువచ్చిన యమెరికనుసంఘము లిప్పుడు రక్షణోపాయములను గావించుకొన మొదలిడెను మహోన్నత సమా వేశమై కొన్ని వలసలకు వలసలరూపములగను, మఱికొన్నింటి కాజ్ఞా రూపములగను తీర్మానముల నందఁజేసెను మఱియు సేనల కావశ్యక పదార్థముల సంగ్రహించుటకు, వలసలయందలి కేంద్రసంఘముల నన్నిం

టిరి ప్రభుత్వాధికారమును వహించునట్లు చేయుట, న్యాయాధ్యక్ష, ఉత్తరవీయులు, హెప్పెగాటీగభూములు లోనగువాట్ల రక్షణోపాయములను పెలగొల్పు దీర్మానించుట, సేనానిర్మాణము, తన్నాయకనియామకము, నాయకుల జీతనప్రబంధము, యుద్ధనియమముల ప్రతిపాదనము, వ్యాపారవిధానము, అమెరికాఇండియనులవ్యవహారము, వార్తాహరణవిభాగ(Postal Department)సంఘటనము మొదలగు సకల కార్యములను కాంగ్రెసు నిర్వహించి నలుపసాగను. వలసలవారిచ్చిన శాసనాధికారము (Executive Power) కు అనిష్టమానియుండినంగున మరల వదలిపెనమును పద్ధతి చేర్పతిరికాపక సర్వజనాంగీకారముతో నియమింపఁబడినసభలు (Conventions), సంఘములు (Committees) మొదలగువానిద్వారా సకలకార్యముల నిర్వర్తించుకొనుచుండిరి. విప్లవోద్యమ మభివృద్ధి బొందినకొలఁదియు రాజాధికృతములైన ప్రాంతములందలి ప్రభుత్వము నాశనమందిపోయెను. క్రమముగ వలసలలో అసెంబ్లీలను లోపము గాదోషిం ము లోపింపక నామమాత్రముగ నిలిచినవి. సమావేశముఁగుట మానెను. బ్రిటిష్ గవర్నరులయధికారము క్షీణింపసాగను. కొందఱు గవర్నరులు బ్రిటిషు యుద్ధనౌకలపై నియుక్తులైపోయిరి. కొందఱు రింగ్లండునకు వడలిపోయిరి. మఱికొందఱు అమెరికనులచేతులలో ఖైదీలుగఁ జిక్కిరి. వలసలలోని శాసనసభల (Executive Councils) యొక్కయు, సామ్రాజ్యప్రభుత్వముయొక్కయు అధికారము క్రమముగ క్షీణించిపోవుచుండ జనాంగీకారము వడసి యేర్పడుచు వచ్చినసభలు మున్నుండినవి ఆయధికారములను గ్రహింపసాగినవి. అదిమొదలు అర్ధసంయుక్తరాజ్యములు (Half Federated States) గ నుండి భిన్నమైపోయిన సామ్రాజ్యపు శాఖావలేశములనుండియే సంపూర్ణసంయుక్తరాజ్యము లుద్భవించినవి. మీరు ఎదించినసభలు, సంఘములు మున్నుండినవి ఈసంయుక్తరాజ్యముల కంఠరత్నములుగను ఆయా వలసలలోని రాజకీయసాంఘికపరిస్థితుల ననుసరించి యీ రాజ్యపరివర్తనవిధానములందుమాత్రము భేదము లక్షితము లుండెను.

ప్రజాధికృతములు (Democratic), స్వామ్యధికృతములు (Proprietory), రాజాధికృతములు (Royal) అనివలసలలో మూఁడు ప్రకారములగు విభాగము లుండెను. కన్నెక్టికట్, రోడ్‌దీవులు ప్రజాధికృతములు. పెన్సిల్వనియా, మేరీలాండు ప్రాంతములు స్వామ్యధికృతములు. తక్కిన వన్నియు రాజాధికృతములు. సమాజములను, వానియందలినాయకులను జనులచే నెన్నుకొనఁబడినవారగుటచే కన్నెక్టికట్, రోడ్‌దీవులందలి రాజ్యపద్ధతులలో మార్పులు చేయవలసినయవసరము లేకపోయెను. లోలోపల కొన్ని ఛిల్లర యేర్పాటులందుమాత్రము మార్పులు జరగవలసియుండెను. ఇఁక స్వామ్యధికృతములైన పెన్సిల్వనియా, మేరీలాండులం దుండిన అసెంబ్లీలు రాజాధికృతప్రాంతములలోని అసెంబ్లీలంత పట్టుదలతోను, నిశ్చయముతోను సామ్రాజ్యప్రభుత్వరక్షణమునకై శపథముల నలిపి యుండలేదు. వీనిలోనియసెంబ్లీలు కొంతకాలమువఱకు కొట్లో తెద్పు కొనుచు వచ్చి తుదకు స్తంభించిపోయెను. రాజాధికృతములలోనివి దీర్ఘకాలమువఱకును సమావేశము గాకుండుటచేతను, తఱుచుగ సమావేశములు వాయిదా పడుచుండుటచేతను, కొంతకాలమునకు భౌతిక నిలిచిపోయెను. మసాచూసెట్సునందలి అసెంబ్లీ ౧౭౭౪ వ లోపించిపోయెను. వర్జీనియాలోనిదియు నాసంవత్సరమునందే అంతర్ధానమయ్యెను. ౧౭౭౫-వ సంవత్సరము ఆవరి మొదలుకొని మార్చినెలవఱకును దీర్ఘకాలము జరగియుండిన అసెంబ్లీయే న్యూయార్కునందు కట్టకడపటిది. ఆదేసంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలలో ఉత్తరకారోలీనాయందు చిట్టచివర్నదగు అంతిమపర్యాయము ఈ అసెంబ్లీని గూర్చెను. అప్పుడే అమెరికనులసభకూడ జరగినది. ఈరెండుసభలయందును సభ్యులు ఒక్కరే. అదేసంవత్సరము మే నెలలో జార్జియాయందలి అసెంబ్లీ యడఁగెను. ఆయుఁబది నెలలో న్యూహాంప్‌షైర్, దక్షిణకారోలీనాలయందలి యసెంబ్లీలు అంతిమపర్యాయము సమావేశమైనవి. ఆసంవత్సరము నవంబరుమాసమున న్యూజెర్సీలోని అసెంబ్లీ కూడెను. కాని అంతకుఁబూర్వమే యచట జాతీయసభ యేర్పడి యచటివ్యవహారములను వాస్తగతము గావించుకొనుటచే బ్రిటిష్‌వారికోర్టులు, శాసనసభలు మొదలైనవన్నియు ఆలపర్యంతము మోట్లో కలిసి తుదకన్నియు లేకుండఁబోయెను.

బంకర్‌హిల్ ఘటనానంతరము బోస్టన్‌నగరమునందు గేజ్‌కు బదులుగ సర్ విలియంహో యనువానికి బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వపుసర్వాధిపతిగ పదార్పణము గావించెను. సర్ హెన్రీ క్లింటన్, జాన్ బర్గాయిన్ నామకసేనానాయకులు వానికి తోడ్పాటుగ నుండిరి. ఒక సంవత్సరము గడచినతరువాత కార్న్‌వాలిస్ వచ్చి వీరితోఁ గలసెను. బ్రిటిష్‌వ్యవహారము లన్నియు నీనలువురు సేనాపతుల ననుసరించి జరగసాగెను. ఇటు అమెరికనులపక్షమున వాషింగ్టను సర్వసేనాధిపత్యమును వహించి సేనయందు పెక్కు కట్టుదిట్టములను గావించెను. ఇతఁడు వచ్చునప్పటికి బోస్టన్‌దగ్గఱ ౧౫,౦౦౦ల మంది సైనికు లుండిరి. వీరందఱును క్రమముగ శిక్షితులు గానికారణమున సేనయంతయు మిగుల అస్తవ్యస్తముగస్థితియం దుండెను. ఒకరికొకర్కు కాఁబడు ప్రోగైయుండియు సైనికులు వలసలభేదములను పాటించుచునుండిరి. అందుచేత నితఁడు వచ్చినపోడనే 'మీ రందఱు నిప్పుడు ఉత్తర-అమెరికా-సంయుక్తరాజ్యముల సైనికులు గావున మీమీ ప్రాంతికభేదముల నన్నింటిని విడనాడుకొనవలయును' అని బోధించెను. సైనికులు ప్రభుత్వముయొక్క ఆస్తులకే కాక ప్రజల కేటువాటిని సహితము ముట్టడించుచువచ్చిరి. వాషింగ్టన్ తదురాచారమును మాన్పించెను. సైనికు లుపయోగించు రమ్ము (Rum) సారాయముయొక్క ప్రమాణమును తగ్గించెను. మఱియు సైనిక శిక్షణ వచ్చినవు ఎంతయు మెలకువ తీసికొని, ఒకరెజిమెంటును (Regiment) వదలి వేఱొకరెజిమెంటులోఁ జోరు చేరకుండెను. 'స్వేచ్ఛ (Liberty) అను పవిత్రకార్యమునిమిత్తము కటిబద్ధులైన వీరపురుషులకు కత్రృత లేదుగదా మన్నంతకాలము తమ స్థానము నెప్పటినీ

వదలఁగూడదు. అని సైనికుల సంఘమును శాసించెను. వాషింగ్టనునకు మతిశంకావ్యాకులమును గలుగఁజేసినది సైనికుల నిరంకుశశీలవర్తనము. సేనానివేశములను గావలి గాచు పహారాదారులు (Sentries) అప్రమత్తులై యుండవలసిన గలిగియుండక పరాకుతో వర్తించుచు శత్రువులతో నైతము ప్రసంగములను సలుపుచువచ్చిరి. ఈదురభ్యాసము నితఁడు తీవ్రముగ ఖండించి అమెరికాదేశమున జనింపనివానికి, అచట భార్య, బిడ్డలు, కుటుంబము లేనియతనికి పట్టెడు స్థిరగౌరవము గల పదవు నెప్పటికి నీయఁగూడదని నుండిశముగ శాసించెను. మఱియు విదేశీయులను సేనయందు చేర్పవలదని యాజ్ఞాపించెను. ఇతనియీనియమము కొంతయు సంగత మైయుండెను, ఎందుచేత నన యుద్ధ మారంభమై రెండుసంవత్సరములు గడచినపిదప నితఁడు పోర్జ్ లోయయం దుండఁగా ౧,౧౩౪ గురు సైనికు లితనిని విడనాడి పఱచి పోయిరి. వారిలో ౨౦౦ మంది మాత్రమే అమెరికాదేశీయులు. తక్కినవా రందఱును విదేశీయులే. ఇ వన్నియు నిట్లుండ నితఁడు ముఖ్యులగు అఫీసరులను నియోగించి సైనికులకు క్రమమైన యుద్ధశిక్షణము నిప్పించెను. అనంతర మితఁడు బోస్టను నగరమును ముట్టడించి వాగించుచు ఒకదళముసేనను సిద్ధము చేయించి దానిద్వారా బ్రిటీషువారికిని దుర్గముల వరికట్టించెను. పిమ్మట నితనికిఁ దోహ్వత వచ్చిన ఫిరంగుల సాయముతో హార్చెస్టరుకొండల నాక్రమించుకొని యచట సేనారక్షకస్థానములను నిర్మింపఁజేసెను. ఇట్లు బోస్టను-ఆక్రమణము జాగ్రత్తతో తీవ్రముగుచుండుటమాది యింక నచట నుండుట క్షేమంకరము గాదని జనరల్ హో అప్రదేశమును వదలి నోవాస్కోషియాయందలి హాలిఫాక్సుపట్టణమునకుఁ బోయి చేరెను. కేవులందు బ్రిటీషువారి నాకల వరికట్టుటవలనఁ గూడ అమెరికనులకుఁ గొన్ని యుద్ధసామగ్రులు లభించెను.

టికండెరోగాదుర్గము స్వాధీన మైనపిదప ఆర్నాల్డు కొంత సేనతో మెయినురాజ్యములోని ఘనాటవులఁబడి ప్రయాణముల సలిపి క్వొబెక్కునగరమును ముట్టడింపఁబోయెను. అక్కడి నతఁడు తనకంటె ముందుగనే చేరియున్న జనరల్ రిచర్డు మాంటుగొమరీతోఁ గలసి పట్టణమును ముట్టడించెను కాని సఫలుఁడు కాలేదు. యుద్ధమున మాంటుగొమరీ హతుఁడయ్యెను. అంత ఆర్నాల్డ్ మిగిలిన సేనతో చాంప్లెయిన్ సరోవరముం జేరి దానిని దనవశముం దుంచికొనుటకై ఒక చిన్నజలసేనను నిర్మాణము సేయింపఁగడఁగెను.

ఇన్ని ఘటనములు జరిగినపిమ్మట నింగ్లండు ప్రధానమంత్రి యగు లార్డు నార్తు (Lord North) సమాధాన మనుపేరఁ గొన్ని షరతులను తెలిపెను గాని అమెరికాకాంగ్రెసు వీనిని పరాసరి తిరస్కరించెను. అది యెందుకొని పార్లమెంటువారు తెచ్చినషరతుల నన్నింటిని కాంగ్రెసు నిరాకరించుచువచ్చెను. అందువలన బ్రిటీషుపాలకులు మఱింత తీవ్రములైన నిర్బంధములకు దిగిరి. ౧౭౭౫-వ సంవత్సరము అక్టోబరుమాసమున పార్లమెంటునందు వ్యాఖ్యాన మొసంగుచు మూఁడవజార్జి రాజుగారు వలసలవారిని సంపూర్ణముగ నణఁగఁ

ద్రొక్కి లొంగఁదీయవలయును గాని వేఱుమార్గము లేదని వక్కాణించెను. పిమ్మట రెండుకాలలకు మీఁదివచించినవిధముగ వర్తకచట్టమునకుఁ దోడుగ నిషేధకచట్ట మొకటి (Prohibitory act) వలసలపై విధింపఁబడెను. తదనుసారము ఇతరదేశములవారెవ్వరును వలసలవారితో ఏవిధమైన వ్యాపారములను గాని వ్యవహారములను గాని సలుపఁగూడదు. అట్లు గావించినయెడల నట్టివారి నౌకలు యున్నయెడల జప్తు చేయఁబడును. ఈచట్టమువిషయమున ఆడమ్సు వక్కాణించిన విధమున నిది యొకప్రకారముగ యుద్ధప్రకటనమే. వీని కన్నింటికి వనుగుణముగ ఆంగ్లేయులు లింకను సేనల నభివృద్ధి చేయవలయు నని నిశ్చయించి అధికారుల కట్టియుత్తరువులనే పంపి అమెరికనులతోఁ బోరాడుటకు జర్మను సైనికుల సంగ్రహింపఁబూనిరి. విశాలమగు జల, స్థలసైన్యములను అమెరికాయందు సమకూర్చి యందునుండి కొంతభాగమును న్యూయార్కునకును, దక్షిణవలసలందును విప్లవకారుల మీఁదికిఁ బంపి తక్కినదానిని కెనడాదేశమునకును బంపవలయు నని నిశ్చయింపఁబడెను. మఱియు అల్లరు లెచట ముమ్మరముగనో, ఎచట కొంతకాలముపర్యంతము విద్రోహ మెదిరించి పోరాడుట సంభవమో యాప్రదేశముమీఁదనే ముందు దండెత్తి విప్లవము నడంచివేయవలయు నని తీర్మానింపఁబడెను. వలస లన్నింటిలో నెక్కువ జనసంఖ్యగల భాగము చెసపీక్ అఖాతమున కుత్తరముగ నుండెను. అమెరికనుల కాహారాదులు రావలసినది ఉత్తరమునుండియే. కావున నికముం దారంభింపఁబోవుయుద్ధమునకు కేంద్రస్థానముగ న్యూయార్కుపట్టణమును గావింపవలయు నని నిశ్చయింపఁబడెను. మఱియు కెనడానుండి దక్షిణమునకు నిరాటంకముగ రాకపోకల సలుపుటకు హడ్సను నదిలోయను తమవశముం గుంచుకొనవలె నని ఆంగ్లేయులు నిశ్చయించుకొనిరి. ఇందువలన దక్షిణవలసలవారిని ఉత్తరమునుండి విడఁదీసినయట్లగును. అమెరికనుల ఐక్యమును భగ్నము చేయుటకిది ఒక్కటియుపాయమే కాగు, తక్కువ ఎదురుబొట్లు గల కోట్ల ముందు యుద్ధము సలిపి యక్కడి కిజనుల నంఘమును హస్తగతులఁ గావించుకొనఁ దెంచిరి. ఒకవైపున యుద్ధకార్యముల కిట్లు అఖండప్రయత్నములను సలుపుచు మఱియొకప్రక్క వలసలు తమయాధిపత్యమును స్వీకరించునెడల కొన్ని షరతులమీఁద సంధి చేయుటకును బ్రయత్నింపుచుండిరి. ఇంగ్లండుదొరతనమువారు తమగవర్నరుల కాజ్ఞాపించిరి. బ్రిటిషువారికి లోఁబడినచో మరల కాంతి నెలకొల్పఁబడు ననియు, జనులందఱును క్షమింపఁబడుదు రనియు, అమెరికనులకు స్వాతిరేకములైన చట్టములు దీసివేయఁబడు ననియు, వలసలకార్యనిర్వాహణములకై కావలసినట్టిన కితిస్వల్పమగు సనముమాత్రము కప్పముగా మాత్రమే రాఁబట్టుకొనఁబడు ననియు ప్రజలకు బోధింపవలసినదిగ దొరతనము వారు తమగవర్నరుల కుత్తరువుల నొసంగిరి. వెనువెంటనే కేవులలో ప్రధానములైన న్యూయార్కు, ఫిలడల్ఫియా, చార్లెస్టను నగరములను లోఁబఱచి వశముం దుంచికొనవలసిన దనికూడ శాసకుల నంపిరి. ఈ సంగతుల నన్నింటిని ముందుగనే యూహించుకొనియుండిన వాషింగ్టను

అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధము

వారియుపాయములకుఁ బ్రతివిధానములను వన్నసాగెను. న్యూయా ర్కుపట్టణమునకు చుట్టుప్రక్కలందు రక్షణస్థానములను నిర్మింపఁజేసి ౫,౦౦౦ ల సేన నా ప్రాంతములందు నిలిపెను. బ్రిటిష్‌వ్యాపారమును నాశన మొనరించునిమిత్తము అమెరికనులు సైనికులను బ్రయోగించెను. చిన్నయోడలను గట్టించి సముద్రతీరప్రదేశములను గాపాడుటకును, అహారాదిపదార్థములను సమకూర్చుటకును వినియోగించెను. రాజపక్షీయు లను సంపూర్ణముగ నిరస్త్రులఁ జేయించెను. బ్రిటిష్‌వారికి లోఁబడియుం డని యితరదేశములకన్నింటికిని వ్యాపారమునిమిత్తము అమెరికనురేవు లను దెఱిపించెను. వాషింగ్టను చేయుచుండు కార్యకలాపము లిటు లుండ స్వాభావికముగనే ఒకసంవత్సరము క్రిందటి న్యూ ఇంగ్లండులో నుండిన పరిస్థితు లిప్పుడు వలసలయం దన్నింట నేర్పడెను. వలసలలోని కాంగ్రెసునకుఁ జెందినసభ్యు లిన్నాళ్లు సుస్థిరము లయ్యెను. ఇంగ్లం డుతో సంబంధము కలిగియుండుటనుగూర్చి యింతవఱకు కొందఱకి గ్రా యము లెటు లున్నను ఇఁక ముందుమాత్రము దానినుండి సర్వథా విడి పడుటకు బద్ధసంకల్పులై వలసలవా రందఱును స్వాతంత్ర్యఘోష ణము సలుపవలసినదిగా కాంగ్రెసునకు విన్నపములను బంపసాగిరి. తదనుసారము ౧౭౭౬వ సంవత్సరము మేనెలయందు 'సర్వసాధార ణముగా అమెరికాదేశ మంతటికిని, విశేషించి వారివారి జిల్లాల కును ఎట్టివిధానము గల ప్రభుత్వమువలన జనులకు సౌఖ్యము గలుగు నని ప్రతినిధులకుఁ దోఁచునో అట్టిదాని నేర్పఱుచుకొనవలసిన' దని వలసలలోని కార్యకర్తలకు కాంగ్రెసువారు సలహాల నిచ్చిరి. 'వల సలయందుఁ గలుగుబాధలను దొలఁగించుటకై విన్నవించుకొనినవిన్న పము లన్నియు బ్రిటిష్‌పాలకులచే నుపేక్షింపఁబడినవి. వలసలలోని సేనాబల మంతియు దేశీయుల నణఁగఁద్రొక్కు నిమిత్తమే వినియో గింపఁబడుచున్నది. కావున నిట్టి ప్రభుత్వముతో సహకార మొన రించు మని శపథములు చేయుట వలసలకు సహేతుకము గాదు, గౌరవ మును కాదు.' ఇట్టివే యంశములుగల లేఖలనేకములు దీర్ఘకాల ముగ కాంగ్రెసునకు వచ్చుచుండుటంజేసి అప్పటి ప్రభుత్వవిధాన మునందు మార్పుదల చేయవలసివచ్చె నని ప్రకటింపఁబడెను. వలస లన్నియు రాజ్యములు (States)గ పరిణమింపఁ బూనినవారు లంద ఱును స్వాతంత్ర్యఘోషణము సలుపవలసిన దని తమ ప్రతినిధు లను బలాత్కరింపసాగిరి. ఆ కారణమున నదే సంవత్సరము జూన్ నెలలో వర్జీనియానివాసి యగు ఆర్. హెచ్. లీ అను సభ్యుఁడు 'సంయుక్తములైన యీవలసలు న్యాయప్రకారము స్వేచ్ఛాస్వాతం త్ర్యములను గలిగియుండవలయును' అని కాంగ్రెసునందు ప్రతి పాదనము గావించెను. తదితరులు విదేశములతో సంబంధముల సంపాదించుకొనుటవసర మనియు, సంయుక్తరాజ్యవిధానము నొక దాని నేర్పాటు చేయవలయు ననియు నితఁడు వక్కాణించెను. మధ్యదేశపు వలసలకు ప్రతినిధిగ వచ్చిన డికిన్‌సన్ పైని వచించిన కార్యక్రమమునందు పరివర్తనము నభిలషించెను. ముందు సంయుక్త రాజ్య నిర్మాణ మొనరించి, విదేశములమైత్రి సంపాదించుకొని యనంత రము స్వాతంత్ర్యఘోషణము గావింపవలయు ననుట యితనివాదము వందలి సారాంశము. కాని ప్రతిపాదితమైన ఘోషణప్రకటనకే యన్నింటికిని అక్కఱ యెక్కువ గావున దానిని తలక్రిందులు చేయుట అన వసర మని జాన్ ఆడమ్సు మున్నగువారు ప్రతిఘటించిరి. ఈ వాద వివాదముల మూలమునను, దక్షిణకరొలీనావారు అసలు ఘోషణము నకు సమ్మతింపకపోవుటచేతను, ఘోషణప్రతిపాదనము పరిష్కరింపఁ బడవలయు నని మూఁడువారములు గడువొసంగఁబడినది. ఈ యవ కాశకాలములో సంయుక్తరాజ్యనిర్మాణమును గూర్చిన నియమములు, సమాధానములు కొన్ని గావింపబడినవి. [illegible] వేయుటకును, యుద్ధవిషయములందు విచారణపూర్వకముగ నేర్పాటులను జేయుట కును కాంగ్రెసు ఒకనూతనసంఘమును సృష్టించెను. ఇదియే కాలాంత రమున కార్యనిర్వాహకవిభాగము (Executive Department)గఁ బరిణ మించెను. మూఁడువారములు గడచినవెనుక జార్జియా, దక్షిణకరొ లీనా, న్యూయార్కు ప్రజలు దప్పఁ దక్కినవా రందఱును స్వాతంత్ర్యఘోషణమున కనుకూలముగ వోటు (Vote) నొసఁగు దని వారి ప్రతినిధులకు లేఖల నంపిరి. జార్జియా, కరొలీనా ప్రజ లీవిష యమును ప్రతినిధుల యిష్టానిష్టములమీఁద వదలిరి. చార్లెస్టన్ పట్ట ణముమీఁద ముట్టడి జరుగుటకు సంసిద్ధముగ నుండినందున ఆ ప్రతినిధు లిద్దఱును స్వాతంత్ర్యఘోషణమునకే సమ్మతించిరి. ఇంతలో జనరల్ హో అపరములు సేనతో వచ్చి సాండీహుక్కునందు దిగ నున్నవాఁ డను వార్త దేశ మంతటను వ్యాపించిపోయెను. సుశిక్షితులైన ౩౦,౦౦౦ల మంది యోధులుగల సేన యతనివెంట నుండెను. ఈసేనకు సాహాయ్య మొనరింప వెంట నౌకాబలసేనయు నుండెను. ఉద్రేకదాయకములైన ఈవార్త లన్నియుఁ జెవిని బడుటచేత డికిన్‌సన్ అతని యను యాయులతోపాటు ప్రతివాదము లన్నింటిని యుపసంహరించుకొనెను. అంత థామస్ జఫర్సన్ నిర్మించిన పద్ధతిన స్వాతంత్ర్యఘోష ణము ౧౭౭౬వ సంవత్సరము జూలై నాలుగవ తారీఖున ప్రకటింపఁ బడెను. న్యూయార్కునుండి వచ్చినప్రతినిధు లప్పటి ఘోషణ మునుగూర్చి జోక్యము కలుగఁజేసికొనరైరి, కాని కొన్నిదినములు గడచినవెనుక నారాజ్యమందలి సంఘము గూడ దీనిని స్వీకరించెను. ఈ ఘోషణపత్రము (Declaration Document) పైని కాలాంతర మున సభ్యు లందఱును సంతకములు గావించియుండిరి. మసాచూ సెట్స్ అఖాతము, జార్జియా, ఉత్తరకరొలీనా, దక్షిణకరొలీనా, మేరీలాండ్, వర్జీనియా, పెన్సిల్వేనియా, డెలావేర్, న్యూయార్కు, న్యూజెర్సీ, న్యూహాంప్‌షైర్, రోడ్‌దీవి, కన్నెక్టికట్ నామకము లయిన పదుమూఁడు రాజ్యములపక్షమున నీ ఘోషణము గావింపఁ బడెను. అనంతర మీపత్రమునొక్క నకళ్లను రాజ్యములలోని వేఱువేఱు సంఘములకును, సేనలను నడపుచుండిన సేనాధిపతులకును బంపిరి. యూరోపియను లమెరికావారిఁ జోరు [illegible] తరువాత వారివారి హృదయములందు నెలకొనియుండిన స్వాతం త్ర్యదృష్టి ప్రకారముగ కార్యపరిణామము [illegible] ప్రా

అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధము

స్వామిక (Democratic) భావనములను, ఆంగ్లేయసామ్రాజ్యమునుండి విడిపడుటకుఁగల కారణములను ఈపత్రమునందు విస్పష్టముగ వివరింపఁబడినవి. అందలి ప్రధానాంశ మేమన —

‘ ప్రభుత్వములు వాని న్యాయాధికారమును పాలితులయొక్క సమ్మతిమీఁదఁ బడయుచుండును. ఏపద్ధతియైనను ఇందులకు విఘాతము కలిగించునది యగుచో నట్టిదానిని రూపుమాపి దానికి బదులుగ నట్టి సిద్ధాంతముల నట్టిపరిపాలనముల స్థాపించుటచేతఁ దమకు రక్షణమును, సౌఖ్యమును గలుగునో యట్టి పద్ధతిని స్థాపించుకొనుటకు ప్రజలకు హక్కు గలదు ’

రాజ్యక్రాంతివంటి యీ మహాకార్యము లన్నియు అమానుషికాత్యాచారముల సహించినమీఁద, నరకయాతనల ననుభవించినమీఁద నిరంతర ఘోరపరిశ్రమముల సలిపినమీఁద లక్షలకొలఁది ప్రాణము లర్పించినమీఁద ఫలముల నొసంగినవి కాని కేవలము మాటలవలనఁ గాదు అందుల కీస్వాతంత్ర్యయుద్ధము ప్రబలనిదర్శనము సర్వజనాంగీకారముతో నీపై ఘోషణము ప్రకటింపఁబడినది కాని రాజపక్షీయులు దీని నిర్మూలింప సర్వశక్తులఁ గాచుకొనుచుండిరి బ్రిటిష ప్రభుత్వము నెలల పైపోవుచుండ వలసలయం దొకవిధమగు సంక్షోభ మేర్పడెను ప్రాంతవిభాగము లన్నియు నాశనముగాఁగాఁ గ్రొత్త నిర్ణీతముగఁ బైకి రాఁజాలకుండెను స్థానిక ప్రభుత్వముల సంస్థలును, గ్రామ, నగరములలో ప్రజాశాసనము మార్పునొందియుండలేదు దీనినే యాధారములుగఁ గొని దీనిమీఁదనే నూతనపరిపాలనాపద్ధతుల నమెరికనులు రచించిరి మొట్టమొదట దేశాభిమానుల కందఱకును కాంగ్రెసు ముఖ్యముగ వర్తించుననిమాత్రము దలఁపఁబడెను అంతకు మించి యీ సంస్థ కట్టియధికారము లేకుండెను ఎలసలవారి కందఱకు మదిరాలోచనముల నొసంగుట నిది వారిమీఁదనే యాధారపడి యుండెను కాని కాలక్రమమున పైని వ్రాసిన పదుపున నీ మహోన్నత కర్తవ్యము లగణితము లైపోయెను కాంగ్రెసు-అధికారము లెక్కువగుచున్న కొలఁదియు, యుద్ధభార మెక్కువైనకొలఁదియు సహింపలేనికొందఱు వానిరాజ్యుల ద్వేషబుద్ధి జనించెను మరియు నొకపక్షమువారికి వేఱొండుపక్షమువారియెడలను, ఒకరాజ్యముతోడ వేఱొకరాజ్యము నకును విద్వేషము లారంభమయ్యెను. చాలమంది న్యూ-ఇంగ్లండు వారల శంకింపసాగిరి. రాజ్యములన్నియు కాంగ్రెసునకు వోట్లనిచ్చి యుండినందున ఆరాజ్యములకంటె భిన్నములైన పంచాయతీ సంస్థానములు (Common-wealths) కాంగ్రెసువారి ప్రతిపాదనములను నడఁగొట్టవలె నని ప్రయత్నింప సాగెను ముఖ్యముగ యుద్ధసంబంధ లక్రమములను, విదేశసంబంధములవలనను మిక్కిలి వైరములు జనించ నెక్కుపోరాటము లారంభమయ్యెను ఇందువలన నత్యవసరము లగు కార్యములకును ప్రతిబంధకములు గలుగుచుండెను ఒక యుద్ధరి సూత్ర వాషింగ్టను తొలఁగించుటకే తిరుగఁబడెను. బెంజమిన్ ఫ్రాంక్లిన్ ఇట్టి విద్వేషములకే మూలమయ్యెను. కాని క్రమముగ శాసన విభాగములు, యుద్ధసంఘములు, పోస్టుప్రబంధములు లోనగునవి సృష్టింపఁబడుటచే కొంతవఱకు కట్టుదిట్టము లేర్పడెను వీనికి సహాయకముగఁ గాలాంతరమున విదేశకార్యదర్శి, ఆర్థికనిరీక్షకుఁడు, యుద్ధకార్యదర్శి, సముద్రసంబంధి కార్యదర్శి లోనగు పదములును సృష్టింపఁబడెను

హడ్సనునదిలోయను తమవశమునం దుండికొని ఉత్తర, దక్షిణ రాజ్యవాసులను విడదీయవలయు నని బ్రిటిష్‌వారు ప్రయత్నించుచుండిన ట్లిదివఱకు వ్రాయఁబడినది కాని తలఁచినప్రకారము వీరి కిందు కార్యసిద్ధి కలుగదయ్యెను ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమున జనరల్ హౌ హాలిఫాక్సునుండి బయలుదేఱి న్యూయార్కు నగరమునకు దక్షిణముగనున్న లాంగ్ఐలండం దమెరికనుల నోడించి పాఱఁదోలెను అమెరికనుసేనాను లిరువురు ఖైదీలుగఁ బట్టుబడిరి పిదప నొకచోట బ్రిటిషువారి కించుక నష్టము కలిగినప్పటికిని మఱి రెండుచోట్ల నమెరికనులే యోడిపోయిరి వాషింగ్టన్ డిలావేర్ నదిని దాఁటి హతశేష మగుసేనతో నవలికిపోయెను అనంతరము 3,000 ల ఖైదీలతోపాటు వాషింగ్టన్ నామకదుర్గ మాంగ్లేయులచేతఁ జిక్కెను. ఈ దుర్గము పోవుటవలన నమెరికనుల కమితనష్టము కలిగెను. అటు పిమ్మట బ్రిటిషుసేనాని ఫిలడెల్ఫియాను జయింప నిశ్చయించుకొని యప్పటికి శీతకాలము సమాసన్నమైనందున తదావాసమునకు బయలుదేఱి పోయెను ఈసమాచారము తెలిసినతోడనే వాషింగ్టన్ మొదటఁ దిరిగి డిలావేరునదిని మరల దాఁటి ట్రెంటన్ వద్ద హెస్సియన్ కల్నల్ రాల్ సేనమీఁద ఆకస్మికముగఁ బడి దాని నోడించి వేయిమంది ఖైదీలను బట్టుకొనెను దీనికి తోడుగ నితఁడు మఱికొన్ని దినములకు, అనఁగా ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున జనవరినెలలో న్యూజెర్సీయందలి ప్రిన్స్టనుదగ్గఱ కార్న్‌వాలిస్ వెంట నుండిన మూఁడు పదాతిదళములను, మూఁడు అశ్వికదళములను ఓడించి యచటనుండి శీతకాలము గడుప మారిస్టౌనునకుఁ బోయెను

మొట్టమొదట నోడిపోయినప్పటికిని వాషింగ్టన్ శాంతిసహనములను కోల్పోక వీలయినచోట నెల్ల పోయినదానిని రాఁబట్టుకొనుచు తోడ్తోడ కాంగ్రెసును, రాజ్యవాసులను మఱింత ముమ్మరముగఁ బని సేయవలసిన దని హెచ్చరించుచుండెను దేశమందలి పౌరపాలనాధికారము (Civil Power) వానిని మెరుపరింప నితఁడు ప్రయత్నించియుండలేదు దేశ మంతయు నిస్సహాయముగ, అరణ్యమయముగ నైనందున రాకపోకలకు సరియగు మార్గములు లేకపోవుటచేఁ గలుగుకష్టములు బ్రిటిష్‌వారికి బాగుగ ననుభవమునకు వచ్చుచుండెను అమితమగు యుద్ధసామగ్రిభారమును, ఆడంబరమును గల బ్రిటిష్ సేనలకు మార్గములు లేని భయంకరారణ్యములగుండాను కొండమీఁదుగను లోయలను, నదులను దాఁటుచుఁ బోవలయును మనిసి నిక్కడికి కష్టము సుచుచున్నను ఎక్కువయుద్ధసామగ్రులం గాని, భారములను వాహనాదికములు గాని తీసికొనిపోవుటం జేసి అమెరికను లొకమార్గముగఁ జాలిపోయిన వేఱొకమార్గముగఁ బోవుచుండిరి. మొట్టమొదట వాషింగ్టన్ పరాజితుఁడై, డిలావేరు దాఁటిపోయి

అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధము

తోడనే జనరల్ హౌ ఫిలడెల్ఫియాను ముట్టడించి కాంగ్రెసును చెదరఁగొట్టి అమెరికనుసేనలను వెన్కకుత్రొక్కుటకుఁ బూనుచుండ వలసినవాఁడైయుండెను కాని యట్లు చేయక శీతకాలావాసమున విశ్రాంతి గైకొనుటకై వెడలిపోయెను. దానిని గమనించియే వాషింగ్టను హైరి సేకుండువిస్తరమున డెలావేరునదిని మరల దాఁటి వచ్చి జయమును గాంచఁగల్గెను ఇట్టి సమయోచితకార్యములమూలమున వాషింగ్టను పోయిన విశ్వాసమును రాఁబట్టుకొనుచుండెను ఇందువలన రాజభక్తియు లనేకులు వాషింగ్టను పక్షమునఁ జేరిరి

జనరల్ హౌ ముందు జరగవలసిన యుద్ధమునకై ఇంగ్లండునుండి గొప్పసేనను రప్పించుకొని గొరిల్లాయుద్ధమునకు కెనడానుండియు బలములు రావించుకొనెను వీనితోడ్పాటుతో నితఁడు ఫిలడెల్ఫియా నగరమును ముట్టడించి పట్టుకొని అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధమును పెన్సిల్వేనియా, న్యూజెర్సీ, న్యూయార్కులందే అంతమొందింప వలయు ననియు, న్యూ ఇంగ్లండును, దక్షిణరాష్ట్రములను తరువాత తీరికగ జయింపవచ్చు ననియు నేర్పాటులను గావించుకొనెను కాని బ్రిటిషువారిపక్షమున వలసలన్నింటికిని కార్యదర్శిగ నున్న లార్డ్ జార్జి జర్మెయిన్ అనువాఁడు ఈ యుద్ధోద్దేశమును సాగనిచ్చినవాఁడు కాఁడు రాజభక్తియుతులైన ఆంగ్లేయులును ఇండియనులును గలసిన యొక గొప్పసేన కెనడానుండి బయలుదేరి హడ్సనునదివెంట దక్షిణమునకు రావలయు ననియు, జనరల్ హౌ దక్షిణమునుండి బయలు వెడలి ఆనదివెంటనే ఎగువకు ప్రయాణము సాగించుచు పోయి ఉత్తరమునుండి వచ్చుసేనను అల్బనీనగరముకొద్ద సంధింపవలయు ననియు, పడమటిదిక్కునుండి సెంట్లెజరు ప్రాంత్యాధిపతులమై వచ్చి అదే నగరముకొద్ద వారందరునేకలలోఁ గలయవలయు ననియు లార్డ్ జర్మెయిన్ ఏర్పాటు చేసెను ఈయుద్దేశము నెఱవేఱియుండినచో హడ్సన్ లోయ యంతయు బ్రిటిషువారిచేతఁ బడి న్యూ-ఇంగ్లండు తక్కిన వలసలనుండి వేఱైయుండెడిది. కాని, యట్లు జరిగియుండలేదు ఇందులకు కారణము జనరల్ హౌకు నిశ్చయాత్మకములైన యుత్తరువులు లేకుండుటచే నతఁడు సమయమునకు అల్బనీకడకు రాకుండుటయే. ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున వేసవికాలము సమీపించినతోడనే వాషింగ్టను మరల జాగరూకుఁడై జనరల్ హౌయొక్క సంచారమును గనిపట్టి వానికి ప్రతిబంధకములఁ గల్పింప సంసిద్ధుఁడైయుండెను పరిష్కృతమైనయుత్తరువులు లేనికారణమున జనరల్ హౌ న్యూయార్కునుండి బయలుదేరి న్యూజెర్సీగుండ ఫిలడెల్ఫియాకుఁ బోవలయు నని సంసిద్ధుఁ డయ్యెను భూమిమార్గమున వెళ్లినచో వాషింగ్టను అడ్డుపడును గని జలమార్గమున నోడలపైఁ బయనమయ్యెను అయినప్పటికిని వాషింగ్టనుతో పోరు తప్పదయ్యెను జనరల్ హౌ నానాప్రయాణము సలుపుచు వచ్చి చెసపీక్ అఖాతముయొక్క ఉత్తరపు చివరనున్న ఎల్కు అను ప్రదేశమున దిగెను. అచటి కవలిమార్గమునందే వాషింగ్టను ఉండినందున నతఁడు బ్రాండివైనునది చడ్స్ఫోర్డువద్ద ఆంగ్లేయుల నెదిరించెను కాని బాధింపఁదయ్యెను. అనంతరము అక్టోబరునెలలో జర్మనుటౌనువద్ద అమెరికనులు మరల ఆంగ్లేయులతోఁ దలపడిరి ఈపర్యాయమును ఆంగ్లేయులే గెలిచిరి కాని యపాయము నష్టము కలిగెను అందువలన చెన్నుద్రిప్పిన అమెరికనులను వీరు తఱుము గొట్టజాలరైరి అనంతరము మఱికొన్నిదినములవఱకును హౌను జట్టుముట్టియుండి విడిచి వాషింగ్టను శీతకాలము గడపుటకు ఫోర్జిలోయకు వెడలిపోయెను

ఇఁక నుత్తరప్రాంతములయందు ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమున ఆర్నాల్డు చాంప్లెయిన్సరోవరమును చేరి యచట రక్షణోపాయములఁ జేయించుచున్న సమయమున ౩,౦౦౦ల యోధులుగల బ్రిటిషుసేన న్యూకెనడానుండి వచ్చెను కాని ఆర్నాల్డుయొక్క ప్రతిబంధకములవలన ఆసేన ముందునకు సాగఁజాలనయ్యెను ఆర్నాల్డువెంట నున్న బలమును జయించుటకై ఆంగ్లేయులకు జలసైన్య మావశ్యకమయ్యెను అందునిమిత్తము సెంటులారెన్సునదియందలి పడవ గ్రాంట్రు విప్పించి యచట పరిత్యక్తమై పడియున్న ఒక ప్రాంతకోటను మరమ్మతు చేయించుటవలన కొన్నికాలమునకుగాని జూనేన సంసిద్ధము గావదయ్యెను ఆటుపిమ్మట ఆంగ్లేయులు రీనూతనజలసైన్యపుతోడ్పాటున ఆర్నాల్డును నోడింప సమర్థులైరి కాని ముందునకు సాగిపోవ నప్పటికిని వీలు కలుగదయ్యెను ఈకారణమువలననే దక్షిణమందలి జనరల్ హౌకు నిశ్చితమైన యుత్తరువులు చేరకపోయినవి మఱుసటిసంవత్సరము బర్గొయిన్ నాయకుఁ బ్రిటిష్సేనాని విశాలసైన్యముతో బయలు వెడలి టికండెరోగాదుర్గమును ముట్టడించి యందలి అమెరికనులను వెడలఁగొట్టెను అనంతరము మహారణ్యములగుండా ప్రయాణములఁ జేయుచు వచ్చి ఎడ్వర్డుదుర్గమునొద్ద హడ్సన్నదిని జేరి యుండ నిశ్చయించెను వర్మాంటు-ఇలాకాయందలి బెన్నింగ్టను గ్రామమునొద్ద సైన్యోపయోగార్థము లగు వస్తుసామాను లపరిమితముగ నమెరికనులు సంగ్రహించియుండిరి గని విని వానిని కొల్లగొట్టునిమిత్తము ఫ్రెడరిక్ బాం అనునతనిసాయమున ౧,౦౦౦ సైనికుల నంపెను కాని యచటికిఁ జేరకపూర్వమే జనరల్ స్టార్కు అను అమెరికనుసేనాని వారిస్నేహితులగు (Green Mountain Boys) సాహాయ్యమున ఫ్రెడరిక్ బాంసేనను చెదరఁగొట్టుటయేకాక అతనికి సాయమున వచ్చిన కల్నల్ బ్రెమన్ దండునుసైతము నాశనము గావించెను. ఇందుచే బ్రిటిషువారికి ౧,౦౦౦ యోధులు నష్టమైరి బర్గొయినునకు సాహాయ్యము చేయుటకై మొహాక్లోయనుండి కల్నల్ బారీ సెంట్లెజరు నాయకత్వముగల వేఱొకసైన్యమునకును ఇట్టిగతియే పట్టినది జనరల్ నికోలస్ హెర్కిమర్ అను అమెరికనుసేనాధిపతి ఒరిస్కనీ వద్దను లీజరున కడ్డుగ నిలిచెను స్థితిగతు లింక ప్రతికూలముగ నుండినప్పటికిని ధైర్యసాహసములను వీడక బర్గొయిను క్రిందఁ ప్రయాణమునతో దక్షిణమునకై పునఃపు వచ్చెను. కాని నిర్దిష్టప్రాసిత విధమున జనరల్ హౌ రాకపోవుటచేతను, మఱి రెండువైపులయుండ తోడ్పాటు గాని దొరకకపోవుటచేతను బర్గొయినునకు మఱి రెండువైపుల నష్టములు కలిగెను. కడపట సర్టోగాయను ప్రదేశమునందు [illegible]

వారికిని మరల భయంకరమైన యుద్ధము జరగెను. అందు బర్గోయిన్ పరాజయమును పొంది ౫,౦౦౦ల సైనికులతోఁగూడ అమెరికనులచేతఁ జిక్కెను. చాంప్లెయిన్ సరోవరమున అర్నాల్డు ఓడిపోయినప్పటికిని జయించినటులే యయ్యెను. అతఁ డింగ్లీషువారి కొక సంవత్సరము పర్యంతము ఆఁపుదల చేయుటచేతనే బర్గోయినుకు ఇన్నిచోట్ల నపజయము కలుగఁగా చివరకు సర్టోగాయం దమెరికనులకు సంపూర్ణ జయము కలిగినది. అమెరికనుల భాగ్యచక్రమును త్రిప్పిన దీ సర్టోగా విజయమే. ఆటుపిమ్మట యుద్ధప్రవృత్తి సంపూర్ణముగ మారిపోయెను.

క్రీ. శ. ౧౭౬౩ మొదలుకొని, అనఁగా ఫ్రెంచివా రాంగ్లేయులచేఁ బరాజితులై అమెరికాయందలి తమ ప్రాంతముల నన్నింటిని పోఁగొట్టుకొనిననాఁటినుండియు అవకాశము దొరకినయెడల నింగ్లండు నెదిరిఁగల పగను దీర్చుకొనుటకు వారు తహతహపడుచుండిరి. వలసల తిరుగఁబాటువలన వీరికి శీఘ్రముగనే యట్టి యవకాశము లభించెను. ౧౭౭౫-వ సంవత్సరమునం దమెరికను కాంగ్రెసు రహస్య వ్యవహారములకై ఒకసంఘమును సృష్టించెను. ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున నిదియే విదేశవ్యవహారసంఘముగ మారి ౧౭౮౧-వరకు నటులే పనిచేయుచు వచ్చెను. అమెరికను కాంగ్రెసువారును, దానిరహస్యసంఘమువారును పట్టుదలతోను ఫ్రెంచివారి యాంతరంగికాభిప్రాయము మొదటనుండియు విదిత మయియేయుండెను. అమెరికనులు తమదేశముయొక్క యార్థిక సంపదలమీఁదను పూర్వవిశ్వాసము కలవారై అనుకూల మగు కాలము లభించినవెంటనే మరల నిచ్చివేయుదుమను తలంపుతో యూరోపునుండి ఆహారపదార్థములు, ఋణములు పుచ్చుకొనువానిని దప్పించుకొనుచువచ్చిరి. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమున సైలస్ డీన్ అనువాఁడు సైనికమంత్రము వ్యాపారపు-ఏజంటుగ పారిస్ నగరమునకుఁ బోయెను. ఫ్రెంచిప్రభుత్వమువారు మాటిమాటికి ... తటస్థభావము వహించియుండిరి. ఇతనిద్వారా భోజనాదిసామగ్రు లమెరికాకు రవాణా చేయఁబడెను. మఱియు నమెరికను నౌకలు ఫ్రెంచిరేవులలోనికి వచ్చుచుండెను. అమెరికను నావాసాధనులు బ్రిటిష్ నౌకలం బట్టుకొని ఫ్రెంచిరేవులలోఁ జేర్చుచుండిరి. అందుచే బ్రిటిష్ వ్యాపారమున కధికనష్టము గలుగుచువచ్చెను. మఱియు నదేసంవత్సరమునం దమెరికను కాంగ్రెసు మువ్వురుమనుష్యులను ఫ్రాన్సుదేశమున కంపెను. స్పెయిన్, ప్రష్యా, ఆస్ట్రియా మొదలగు యూరోపురాజ్యములను గలసి వారిని అమెరికారాజ్యమును స్వీకరించుటకును, దానికి సాయపడుటకును ప్రార్థింపవలసినదిగ వీరికి నియోజనమైయుండెను. అదేసంవత్సరమున ఆర్థర్ లీ, డీన్ అనువారితోఁ గలసి ఫ్రాంక్లిన్ వ్యాపారికసంధుల నుద్దేశించియు, పరస్పరము సహాయించుకొనవలెనని బంధనిబంధనల నుద్దేశించియు మాటలాడుటకై ఫ్రాన్సుదేశమున కేగియుండెను. కాని ఫ్రాన్సు అమెరికాల కేనలకాచారము అన్నియు సర్టోగాయుద్ధమువఱకును రహస్యముగ జరుగుచువచ్చెను. అనంతర మది బహిరంగమైనది. ఈ యుద్ధమునందుఁ గలిగిన విజయముచేతనే ప్రోత్సాహింపఁబడి ఫ్రెంచివా రమెరికనులతో పరస్పరసాహాయ్యములకై సంధి చేసికొనిరి. ఏతత్ఫలితముగ మఱుసటిసంవత్సరమునం దింగ్లండు ఫ్రాన్సులకు యుద్ధమారంభమయ్యెను. స్పెయినుకు బ్రిటిషువారికి మొదటనే వైరముండియుండెను. కాని వలసలవారి తిరుగఁబాటు - తమవలసలకెక్కడ తిరుగఁబడునో యను భయమున - స్పెయినునకు సమ్మతము కాదు. అందుచే స్పెయిను మానమున్న మౌనియుండెను. ఒకసంవత్సరము గడచినపిమ్మట స్పెయిను ఇంగ్లండునకు విరుద్ధముగ కలహము సాగించినది, కాని ఫ్రెంచివారికి తోడుపడుచుండినట్లు యగపడుచుండెను. అమెరికా - ఫ్రాన్సుల సంధి ౧౭౮౩ లో జరగెను. తరువాత డచ్చివారును ఇంగ్లండున కెదురు తిరుగ బాధ్యులైరి. సముద్రముమీఁదియధికారము తమదే యని ఎవరి యోడలనైనను సోదా మాడి తమకు ప్రతికూలములైన పత్రములు దొరకినచో దీసికొనుటకు హక్కు గల దని తలంచు బ్రిటిష్ వారు హోలెండునకు రాయబారిగ వచ్చుచుండిన హెన్రీ లారెన్సు అనెడి అమెరికాదేశీయుని మార్గమధ్యమున నడ్డగించి యతనియొద్ద దొరకిన పత్రముల నన్నింటిని లాగికొనిరి. డచ్చివారి కాంగ్లేయులతో పోరాడుట కిదియే కారణము. అంత నీయుద్ధము కేవలము అమెరికా బ్రిటనులకు కాక విస్తృతరూపమున సమస్తయూరోపురాజులకును సముద్రవ్యాపారికయుద్ధముగఁ బరిణమించెను. అంత ప్రపంచమునం దంతట నెక్కడెక్కడ నాంగ్లేయ, ఫ్రెంచి, డచ్చి, స్పెయిను లోనగు వారుండెనో అక్కడ నంతయు నీయుద్ధ మారంభమయ్యెను.

ఫ్రాన్సుతో సంధి జరగినవెంటనే, ౧౭౭౮-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ మాసమున కామ్టె డెస్టైయింగ్ నాయకత్వమున నొకగొప్ప ఫ్రెంచిజలసేన ఫ్రాన్సునందలి టౌలాన్ రేవునుండి అమెరికాకు బయలు వెడలెను. అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములమంత్రియగు యం. కానరడ్ అలెగ్జాండ్రె జెరార్డ్ డి రేనేవల్ అనువాఁడును, అమెరికాకు మరలి వచ్చుచుండిన సైలస్ డీనును ఈ సైన్యముతో నుండిరి. అమెరికాలోని బ్రిటీషుసేవయం దప్పుడు జనరల్ హోవు బదులుగా వచ్చిన సర్ హెన్రీ క్లింటన్ ఫిలడల్ఫియానగరమునం దుండెను. ఫ్రెంచిజలసేన అమెరికాకు వచ్చుచుండినవార్త తెలిసినవెంటనే క్లింటన్ స్థలసేనకు రక్షకముగ నుండిన డిలావేర్ నదీముఖమునొద్దగల బ్రిటిష్ జలసేన ఆప్రదేశమును విడిచిపోయెను. అంత క్లింటన్ అచట నుండ సాహసింపక న్యూయార్కు పట్టణమునకు పోవుచుండ మార్గమధ్యమున మన్మౌతు నాయకస్థానమునొద్ద వాషింగ్టన్ అడ్డగించి పోరాటమునకు దించెను. ఇచట నమెరికను సేనలోని జనరల్ చార్లెస్ లీ నాయకమూర్ఖుఁడు చేసిన ద్రోహమువలనఁ గాకపోయిన బ్రిటిష్ సేన సమస్తము నచట నాశన మందియుండెడిది. ఇతఁడు చేసిన బుద్ధిహీనప్రకార్యములవలననే క్లింటన్ దప్పించుకొని పోయి న్యూయార్కును జేరఁగలిగెను. అదిమొదలు యుద్ధము సమాప్త మగునంతవరకును న్యూయార్కుపట్టణమే ఆంగ్లేయులకు ముఖ్యస్థానముగ నుండెను. బ్రిటిషువారు ఫిలడల్ఫియాను వీడిపోవ నచ్చోటిని వదలిపోయిన అమెరికను కాంగ్రెసు మరల నా స్థానము నాక్రమించుకొనెను. అచటనుండియే అమెరికనులు ఫ్రెంచిసేన

లతో వచ్చిన జనరాద్రవను స్వాగతము కొసంగిరి అతఁ డాప్రదేశము నందే నిలిచి వాషింగ్టనుయొక్కయు, జనరల్ హౌరాషియొగేట్సు యొక్కయు యుద్ధనీతిపద్ధతులకు సహాయ్యభూతములగ నుండులాగున ఉపాయములను పన్నుచుండెను అనంతరము వాషింగ్టనుసేనలు దుర్గ మంత్రి కోశదానిని జయించఁగల్గెను ఆసంత్రిలో హడ్సను తీరభూము లందలి వెస్టుపాయంటు నామకస్థానమును వాషింగ్టను తన సేనలకు కేంద్రస్థానముగ చేర్పఱచుకొనెను అందువలన నితనికి న్యూయార్కు నందున్న తనవారితో ఉత్తర ప్రత్యుత్తరములు నడుపుటకును బ్రిటీషుసేనలు దేశమధ్యమునకు రాకుండునట్లు నడ్డగించుటకును, దక్షిణమునందలి డిలావేరుతో సంబంధ ముంచుకొనుటకును, సకల విధ సౌకర్యములును దొరకుటకును ననుకూలముగ నుండెను డిలావేరునందు బ్రిటీష్ సేన లపరిమితముగ నుండినందున నరిమయు జయమును గానక ఫ్రెంచిదేశ్తైయింగు న్యూపోర్టునకు వెడలిపోయెను అచట ఫ్రెంచి వారు, అమెరికనులు గలసి ౬,౦౦౦ల బ్రిటీషుసేన నెదుర్కొనఁ బ్రయత్నింపసాగిరి కాని ఇంతలో ఇంగ్లండునుండి మఱికొంత జల సేన వచ్చుట తెలిసి డెస్తైయింగు స్థలప్రయత్నములను మాని క్రొత్తసేన నెదిరింపఁబోయెను యుద్ధము స్వల్పకాలమే జరగెను కాని ప్రచండ మగు తుపాను రేఁగుటవలన ఓడలు పాడుగాఁగా, వానిని మరమ్మతు చేయించుకొనుటకు డెస్తైయింగు బోస్టనుపట్టణమునకు వెడలిపోయెను అంత న్యూపోర్టునందలి స్థలసేనయు వెనుకకుఁ బోయెను ఇంతలో క్రొత్తగనందు మఱికొంత ఫ్రెంచిసేన సముద్రతీరములందలి అమెరికను జలసేనలకుఁ దోడ్పడ సంసిద్ధముగ్గానుండెను ఇదేతరుణమున ఉత్తరాంట దీవియొద్ద ఫ్రెంచి-బ్రిటీషువారలకు యుద్ధము జరగెను కాని పరిణామ మనిశ్చితముగ నుండెను ఆ ట్లరయుధ్ధ నీయుద్ధము లన్నింటివలనను మిగుల ప్రోత్సాహితులై కెప్టెను జానుపాల్ జోన్సు నాయకత్వమున అమెరి కనులు బ్రిటీషు నౌకలపైని దండెత్తియుండిరి

వలసలతూర్పుతీరములం దిట్లు పోరాటములు జరుగుచుండిన కాలమందే (౧౭౭౫ - ౧౭౮౩) పడమటను, ఉత్తరసీమలందును అమెరికనుల కనుమాలములకు విమయములు ఘటిల్లియుండెను వర్జీనియా రాజ్యముయొక్క ఆధారమున జార్జి రోగర్సు అనునతఁడు పశ్చిమోత్తరసీమలందున్న బ్రిటీష్‌వారిస్థానము లన్నింటిని తుట్టడించెను స్వయంసేవకులసాయముతో నితఁడు ఇల్లినాయిస్ ప్రాంతమునందలి బ్రిటీష్‌వారిప్రధానస్థానమగు కస్కాసియాను మట్టడించి యానంతరము విన్సెన్నుసునుపైకము లోఁబఱుచుకొనెను తరువాత డెట్రాయిటునందలి ఆంగ్లేయసేనాధిపతి అపట్టణమును జయించి తీసికొన ౧౭౮౧లో అమెరికనుసేనాని క్లార్కు అనునతఁడు మఱికొంతసేనను వెంట నిడికొని యానగరమును ముట్టడించి మరల వశపఱచికొనెను ఈ పశ్చిమోత్తరదండయాత్రవలన నమెరికనుల కమితమగు లాభము కలిగెను. ఇందువలన పడమటిసరిహద్దులనుండి కొంతహిందువులు కాలింపుచున్న క్రమముగాను ఫ్రాన్సిక తగ్గిపోయెను యుద్ధానంతరము సంధికాలమునను దమెరికను లీసరిహద్దులందు తమకుగల హక్కులు

బుజావుపఱచుకొనుటయందు సమర్థులైరి. మఱియు మిసిస్సిపినదియందు వలస మున్ముందు అమెరికనుఁ దమయధికారమును వ్యాపింపఁజేసికొనుట కత్యుత్తమమైన అవకాశము దొరకెను

ఇఁక నిటు పూర్వభాగమున న్యూయార్కుపట్టణముఁ జేరిన పిమ్మట క్లింటనుపైతము హౌకుంటె నెక్కువగ నేమియుఁ జేయఁ జాలఁడయ్యెను వెస్టుపాయింటువద్ద సేనానికిని చేర్పఱచుకొని యున్న వాషింగ్టనును ఎదిరింప ధైర్యము చాలక అతని సెటుకైన నాయున్నతస్థానములనుండి క్రిందికి మైదానములోనికి లాగవలయు నని ఇతఁ డనేకప్రయత్నము లొనరించుచు స్టోనిపాయింటువద్ద ౩౦౦౦ మంది యోధులకుపైతము పోఁగొట్టుకొనెను జనరల్ వేన్ అను అమెరికనుసేనాని అశ్వదళముతో స్టోనిపాయింటువద్దనున్న క్లింటను సేనను నాశనము చేసిపోయెను ఇంతవరకుఁగలము ఒకైదమునా, టస్కారోరసులలోని కొందఱును దక్కఁ దక్కిన ఇరోకోయిస్‌జాతుల ఇండి యనులందఱును బ్రిటీష్‌వారిపక్షమును వహించియుండిరి. బ్రిటీషుపరి పాలకుల ప్రోత్సాహముచేతనే ఈయిండియనులు పడమటివలసలనిహాడఁ బడి కొల్లగొట్టుచు, అచటఁ గాఁపురము నేయువారిని హింసించు చుండిరి ఇంతియే కాదు న్యూయార్కు రాజ్యపు పడమటిసరిహద్దుల లోని రాజపక్షీయులు లమెరికనులభూములపైఁ బడి దోపిడు లొనరింప సాగిరి అంత జాన్‌సల్లివన్ అనెడి అమెరికనుసేనాపతి గొప్పదండును వెంట నిడుకొనిపోయి ప్రస్తుతపు ఎల్మిరానామకస్థానమున నున్న న్యూటౌనుదగ్గఱ నీదోపిడికాండ్ర నందఱను సంపూర్ణముగ వోడించి చెదరఁగొట్టెను అనంతరము పశ్చిమన్యూయార్కులోని చరోకరసమీ పములందు నివసించునిండియనుల గ్రామముల నన్నింటిని తగులఁబెట్టించి వారిపంటలకు నాశనము చేయించెను వలసలలోనిస్థితిగతు లిట్లుండ నిదేసమయమున పశ్చిమహిందూద్వీపములంగుమ బ్రిటీష్-ఫ్రెంచివారి మధ్యను కలహములు చెలరేఁగుచుండెను మిక్కిలి సారవంతములైన నేలలు గలిగి, ఉత్పత్తి నపరిమితముగ నిచ్చుచుండుటవలన నీదీవు లాకాలమున ప్రపంచమందలి వ్యాపారికస్థానము లన్నింటిలోను ప్రధాన మైనవిగ నెంచఁబడుచుండెను అందుచే ఆదీవులపై నధికారము తమదే యని ఫ్రెంచివారును, బ్రిటిష్‌వారును పరస్పరము పోరాడసాగిరి

యుద్ధము లీప్రకారముగ జరగుచున్న సమయమందే వలసల వారు తమదేశమున కవసరమైన ప్రభుత్వవిధానముల నేర్పఱచుకొన నెందలికిని కాంగ్రెసుసభ్యులు రాజ్యసంయోజనము (Confederacy of States)న కేనియమము లనుకూలముగ నుండునో ఆలోచింపఁ గడఁగి విప్లవము (Revolution)వలనఁ గల్గిన ప్రత్యక్ష ఫలితము లను సుస్థిరములుగఁ జేయుటకు ప్రయత్నింపసాగిరి అప్పటి జనుల రాజప్రభుత్వ మనిన ద్వేషము కలుగుచుండెను సర్వాధికారములును ప్రజలయందే యుండెనని అది వారు తెచ్చిపెట్టికొనినవి కాకతప్ప ఖమా జములు ప్రభుత్వమునకు లోబడవలసినవారే కారు, అనగా ప్రజా రక్తి కార నియమ్మపడియుండుచుకొనుచడియు ప్రభుత్వము కాదు. ప్ర

త్వము ఇవ్వఁబడక పూర్వమునందిరే సమస్తాధికారములును ప్రజల యందు విద్యమానములై యుండెను. ప్రజలే ప్రభుత్వమున కధికార మిచ్చునది; వారల వారివలననుండి పుట్టుకొనునది. ప్రజలవలన నుండి యధికారము పొందినదియైన ప్రభుత్వము సర్వసామాన్యుల లాభమునకును, రక్షణమునకును ఉత్తరవాదిత్వము వహించును. ప్రభుత్వోద్యోగు లిందుల కుత్తరవాదులు. ఏవిధ మైనను వీరు లోఁబడి ప్రజలకు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుకొనవలెను. ప్రభువిరుదము లనవసరములు. ఏయుద్యోగమునకుఁ గాని, ఏ యధికారమునకుఁ గాని పరంపరగా వచ్చుబిరుదములు (Hereditary Titles) ఉండ నక్కఱలేదు. ఈహేతువుచేత వర్జీనియాయందలి క్రమగతాధికార పద్ధతి (System of Entails) తీసివేయఁబడెను. నిరంకుశాధికారము నెదిరించుట అశాస్త్రీయము (Unlawful) మను సిద్ధాంతము శుద్ధమూర్ఖము; స్వతంత్రరాజ్యములొక్క జీవనవిమ్మాత్రికి. స్వాయత్తీకరణములు (Monopolies) ప్రత్యక్షవిరుద్ధములు. వాగ్మూలాంతరాత్మలకు లవమాత్రమైన నిర్బంధము లుండక స్వేచ్ఛాయుతము లై యుండవలెను. న్యాయము పూర్వకముగ, అతిశీఘ్రముగ జరుగునట్టి పంచాయతీవిమర్శనముల కాలంకములను గలుగనియ్యఁ గూడదు. ఎన్నికలు తఱచుగను, స్వేచ్ఛగను జరుగుచుండవలయును. ప్రభుత్వాంగములందు శాసనస్థాపకసభ ప్రధానమైనది. వివిధాధికారములు విభక్తములు కావలయును. శాసనస్థాపకసభా నిర్వాహకు లెనిమిదిరాజ్యముల శాసకు లై యుండవలయును - అని ఇట్టివే యగు నియమము లనేకము లేర్పడెను.

జార్జియాలో సహా రాజ్యసంయోజనమునిమిత్తము ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమునందే కొన్ని నియమములు చేర్పఁబడి యందఱును వినిపించి యుండెను. స్వాతంత్ర్యఘోషణానంతరము కొన్ని వారములలో వీనిపైని వాదవివాదములు జరుగుచువచ్చెను. కాని అటుపిమ్మట యుద్ధముయొక్క ఒత్తిడివలన ౧౭౭౭ వరకు యటులే పడి యుండెను. యుద్ధసమయమున జయాపజయములు తాఱుమాఱు లగుచుండుటచే అట్టితరుణమున జను లందఱు నంగీకరించెదరో అంగీకరింతురో యనుసందేహమున వానిని బయలుపఱుపక యుంచి చివరకు సరటోగాయందుఁ గలిగిన జయమువలన జను లుత్సాహపూరితు లై యున్న యదను గనిపట్టి యప్పుడు జనస్వీకారార్థము వానిని రాజ్యము లన్నింటికిని బంపిరి. వానిలో ప్రజాప్రభుత్వ సంఘ నియమములు, వాని విధులు, కాంగ్రెసున కొసఁగఁబడిన యధికారములు, జనుల కొరాధికారములు, జను లిచ్చు వోట్లను పరిష్కరింపవలసిన విధానములు—అన్నియు నిర్ధారించఁబడి యుండెను. కాని వలసలకు పశ్చిమముగా నున్న నేలలవిషయమున విరుద్ధాభిప్రాయము లేర్పడుటవలన ప్రజ లీ సంయోజననియమములకు వెంటనే సమ్మతింపరైరి.

పోరాటము లారంభించకపూర్వమునందిరే జను లొకరు అట్లాంటికసముద్రతీరమునకు చేరిపోయి యచట కొన్ని వారి యాసమూహములనట్టి పంచాయతీరాజ్యములో (Commonwealths), లేక స్వామ్యాధికారప్రాంతములో (Proprietory Provinces) నిర్ణింపవలెనని ప్రయత్నింపసాగిరి. ఇట్లు వర్జీనియాకు పడమట వందలియాప్రాంతమును, ఉత్తర కెరొలీనాకు పడమట వటౌగా ప్రాంతమును ఏర్పడెను. డేనియల్ బూను అనుసరించుచు అతనియనుయాయులును గలసి ఇంగ్లను పశ్చిమమునకుఁ బోయి ట్రాన్సిల్వేనియా పంచాయతీరాజ్యమును ఏర్పాటు చేయఁజూచిరి. ఇదే విధమున నదిలు ఏర్పడియుండిన సముద్రప్రాంతభువనములలో జేనిసో యొక దాని ననుసరించి క్రొత్తవలసలను సృష్టించునిమిత్తము ప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ఈకార్యములు నన్నింటిని దలపెట్టిన పశ్చిమారణ్యవాసులు (Backwoodsmen) మిక్కిలి స్వయత్తికులు (Individualists) ప్రభుత్వముమీఁదను దిరుగఁబడుట యనిన వీరికి మహోవందము. స్వాతంత్ర్యయుద్ధము సడల వీరికి మిక్కుట మగు సహాయభూమి. తూర్పువలసలం దింకను అతికష్టము లైయుండిన క్విట్‌రెంట్లు మున్నగు దాస్యచిహ్నము లనిన వీరికి పరమాసహ్యము. అట్టి బాన్సలాంఛనములనుండి దూరగులై స్వేచ్ఛగల భూములందు, స్వేచ్ఛాజీవనములను సలుపవలయు నని వీ రీ పడమటిసీమలకు వచ్చిచేరిరి. డెట్రాయిట్ నగరమందలి ఆంగ్లేయులు కోఁగహిందువులను ప్రోత్సహించి పంపిన దీక్రొత్తసీమలమీఁదికి ఈ దొంగదోపిడులు యాత్రమూపుటచే క్లార్కు వర్జీనియాసేనతో బోయి కోఁగహిందువులనే కాక వారిని ప్రోత్సహించిన ఆంగ్లేయులనుగూడ నడఁగఁద్రొక్కి ఉత్తరపశ్చిమపు పరివాహ్గులం దమెరికను అధికారమును స్థాపింపఁగలిగెను.

మిసిసిప్పిలోయయందలి ఈ క్రొత్తనేలలుమాలమున సే వలసలవారు సంయోజననియమములకు వెంటనే యంగీకరింపరైరి. పెద్దరాజ్యములకును చిన్నరాజ్యములకునుగల పరిమాణభేదమే వీరివివాదములకు మూలకారణము. పెద్దరాజ్యములవారు తమ్ము మ్రింగివేయుదు రని చిన్నరాజ్యములవారు భయపడసాగిరి. అప్లాషియా పర్వతములకును, మిసీసిప్పీనదికిని మధ్య మసాచూసెట్స్, కన్నెక్టికట్, న్యూయార్కు, వర్జీనియాలకును, దక్షిణమందలి మూఁడురాజ్యములకును ఎక్కువ భూము లుండెను. న్యూ హాంప్‌షైర్, న్యూజెర్సీ, డిలావేర్, మేరీలాండులకు పడమట వ్యాపించుటకు వీలు లేకుండెను. ఈ పెద్దరాజ్యములవా రింకను పెరుఁగుచు పోయినచోఁ దమ్ము నొక్కెడ మ్రింగివేయుదురో యనుభయమున చిన్నరాజ్యములవారు ఈరాజ్యసంయోజనమునఁ బ్రవేశింప నిష్టము లేక పడమటిసీమలం దెక్కువభూములుగలవారు సంయుక్తరాజ్యములసార్వజనికలాభమునకై వారిహక్కులను వదలుకొనవలయు నని పట్టుపట్టిరి. అనంతరము రాజ్యములసమానత (Equality of States), జాతీయత (Nationality) అను వీ రెండును యనులను గలుపుకొందుననుచు మేరీలాండువారును తమయంగీకారము నొసంగరైరి. అంత పెద్దరాజ్యములవారు వారినేలలపైఁగల హక్కును వదలుకొనఁగా అభూములను జేయురాజ్యములక్రింద విభాగించి తన్నివాసులను దక్కినవారితోపాటు సమానాధికారములు గలిగి సంయోజనమందు చేరవలయు నని కాంగ్రెసు ఘోషించుచు గావించెను. అటుపిమ్మట మేరీలాండువారునుగూడ సంయోజననియము

అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధము

ముల సంగ్రహించి పంపిరి. అంతట నీతిశాలియు నద్వితీయ కార్యధురీణుడునగు వాషింగ్టను సంయుక్తరాష్ట్రనివాసులు మాతృభూముల నాక్రమించుచు అభివృద్ధి నొందగలమార్గము లిందువలన లభించెను.

౧౭౭౮-౭౯-వ సంవత్సరములం దుత్తరప్రాంతములలో జరిగినయుద్ధములచే బ్రిటిషువారిమనోరథము సిద్ధింపనందున నిపుడు వారి దృష్టి దక్షిణప్రాంతములకు దిగెను. అంతపర్యంతము నుత్తరమునఁ గావించుచువచ్చిన కార్యములను బొత్తిగ వదలక, దక్షిణభాగమును సంపూర్ణముగ లోఁబఱచుకొనవలెనని నిశ్చయించిరి. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమునందే సర్ హెన్రీ క్లింటను, సర్ పీటర్ పార్కర్ అనువారు చార్లెస్టనుపట్టణముమీఁద నాక్రమణము జరిపియుండిరి. కాని అమెరికనుసేనాని జనరల్ విలియమ్ మౌల్ట్రీయొక్క బలము నెదుర్కొనుటవలన వారిప్రయత్నములు విఫలము లయ్యెను. తదనంతరము ౧౭౭౮ లో ఫ్రెంచివారును, అమెరికనులును గలసి యుద్ధ మొనరింపఁ గడఁగినందున నప్పుడును బ్రిటిషువారి కంతగ లాభించినదికాదు. కల్నల్ ఆర్చిబాల్డు కాంప్ బెల్ అనువాఁడు న్యూయార్కులోని క్లింటనుసేన నుండి ౩,౫౦౦ ల సైనికులను వెంటఁగొని సవన్నానగరముమీఁదఁబడి యచట నమెరికనుసేనానియగు రాబర్టుహోవు నాయకత్వమున నున్న సేన నోడించెను. తరువాతినెలలో నితఁడు దేశమధ్యమునఁ బ్రవేశించి అగస్టాను స్వాధీనపఱచుకొనెను. అటుపిమ్మట రాబర్టుహోవు బదులుగ వచ్చిన బెంజమిన్ లింకను ఆంగ్లేయులను జార్జియానుండి వెడలఁగొట్టుటకు ప్రయత్నించుచుండెను. కాని ఫ్లోరిడాయందు బ్రిటిషు సేనాదండనాధికారి యగు జనరల్ అగస్టయిను జార్జియాలోని ఇంగ్లీషు వారికిఁ దోడ్పడుటకు వచ్చుటచే లింకను తనప్రయత్నమును విడనాడి చార్లెస్టనునకు మరలిపోవలసినవాఁడయ్యెను. అగస్టయిను సవన్నాను ముఖ్యస్థానముగఁ జేసికొని జార్జియానుగూడఁ బాలింపసాగెను. అనంతరము ఆంగ్లేయులు కెరొలీనాయందలి దక్షిణోత్తరఖండములు రెండింటిని కొల్లగొట్టిరి. ఇదేసమయమున క్లింటను జలస్థలసైన్యములకు నాయకుఁడై సవన్నాయందలి దండనాధికారికిఁ దోడ్పడుటకు బయలుదేఱెను. ఇందునిమిత్త మితఁడు న్యూపోర్టును వదలిపెట్టి న్యూయార్కును విల్ హెల్మ్ వన్ నిఫో సెన్ నాయకత్వమున సేనానివశమునం దుంచి ౮,౫౦౦ ల సైనికులతో బయలువెడలెను. కార్న్ వాలిస్ ఇతనివెంటనే యుండెను. తరువాత లార్డు రాడను మఱికొంతసేనతో వచ్చి కలిసికొనెను. వీరు - క్లింటనుప్రభృతులు - మార్గములో నున్న చార్లెస్టనునగరము నాక్రమించి బయటనుండి సాహాయ్యము రాకుండ నరికట్టుటచే లింకనునకు లోఁబడక తప్పదయ్యెను. లింకను దగ్గఱ నపుడు ౫,౦౦౦ ల సైనికు లుండిరి. వీ రందఱితోఁ గూడ చార్లెస్టనుపతనమువలన అమెరికనులకు భరింప నలవికానినష్టము కలిగెను. దీనితో దక్షిణకెరొలీనారాజ్య మంతయు లోఁబడిపోయెను. అటుతరువాత నుత్తరకెరొలీనామీఁదను జయించుటకు సలహో యిచ్చి కార్న్ వాలిసును అచటనే విడిచి క్లింటను తాను సవన్నాకుమాఱుగ న్యూయార్కునకే మరలిపోయెను.

ఇదేసమయమున నుత్తరప్రాంతములందు ప్రస్తుతప్రాశస్త్యములేని అనుస్థానములం దమెరికనులకును బ్రిటిషువారికిని నెలలకొలఁది పర్యంతము తీవ్రమగు యుద్ధము జరగెను. కాని తుదకు బ్రిటిషువారికి బయటనుండి బలమగు సాహాయ్యము వచ్చినందున అమెరికనులు వెనుకకు మరలిపోయిరి.

ఇంగ్లీషువారు చార్లెస్టనును జయించుటచేత దక్షిణకెరొలీనాయం దమెరికనుల ప్రభావము తగ్గిపోయినది కాని దానిని సంపూర్ణముగ నమునుండి తుడిచివేసి యా ప్రాంతమునందే యుద్ధమును తుద ముట్టింపవలయు ననుకొనిన బ్రిటిషువారి యభిప్రాయమాత్రము నెఱవేఱినదికాదు. ఇందులకు కారణము, ఆంగ్లేయు లటఁ గావింపఁ గడఁగిన క్రౌర్యములే. చార్లెస్టనువద్ద లోఁబడిన అమెరికను సైనికు లందఱును బ్రిటిషువారి క్రింద సైనికోద్యోగములను స్వీకరించి వారి పక్షమునఁ బోరాడవలయు నని ఆంగ్లేయు లా యుత్తరువును గావించిరి. కల్నల్ బనస్ట్రె టర్లెటన్ అనువాఁడును, కొందఱు టోరీలును, వారి బంధువులును గలసి ఈ యుత్తరువుల నమలులోఁ బెట్టుటకై చేసిన దారుణక్రౌర్యములమూలమున దక్షిణకెరొలీనాయందు ముఖ్యముగ నుత్తరపుదిక్కు జిల్లాలలో కుటుంబయుద్ధ మారంభముగాఁగా మహాసంక్షోభము కలుగసాగెను. రాజపక్షీయులగు టోరీలొకప్రక్కను, విగ్స్ (Whigs) లందఱును మఱియొకవైపునను గుములుగుములుగ బయలుదేఱి పరస్పరము హత్యలను గావించుకొనసాగిరి. ఆయుధపాణులై అశ్వికులుగఁ గొందఱును, తుపాకులు ధరించి కొందఱును ఒకరి కొకరు చంపుకొనుచుండిరి. టర్లెటను ఆకస్మికముగ లింకనుయొక్క అశ్వికదళముమీఁదను బడి దానిని చెల్లాచెదరుగఁ బాఱఁదోలెను. మఱియు నితఁ డుత్తరకెరొలీనా సరిహద్దులం దున్న వ్యాక్ హోర్ట్ స్థానమునందలి వర్జీనియా పటాలమును నాశన మొనరించెను. అమెరికనులను భయభ్రాంతులఁ గావించు నిట్టి దారుణకృత్యము లొకప్రక్కను జరుగుచుండినప్పటికిని వేఱొకప్రక్కను ఫ్రాన్సిస్ మారియన్, థామస్ సమ్టర్ లవంటి ధీరులు కొందఱు అమెరికను సేనలు బ్రిటిషువారి బహిస్సైనికావాసముల ముట్టడించి గెలుపొందుచు తమ జాతియందు రణోత్సాహము క్షీణింపకుండునట్లుగఁ జేయుచుండిరి. హాంగింగ్ రాక్, సైంటేవిక్స్, రాకీమౌంట్ మున్నగు ప్రదేశములం దమెరికను లత్యంతసాహసకార్యములు లొనరించి మాతృదేశమునందు వారికున్న యభిమానమును ప్రేమను వెల్లడించుకొనిరి. కాని కెరొలీనాయందలి స్థితిగతులవలన అమెరికను కాంగ్రెసునకును, వాషింగ్టనునకును మిక్కిలి ఖేదము కలిగెను. అచట సహాయమును దున్నవారిని రక్షింప వీరు ప్రయత్నింపసాగిరి. మఱియు నీసంవత్సరమునఁ గలిగిన యార్థికదుస్థితివలనను, జనులలో నుత్సాహము క్షీణించుటచేతను వాషింగ్టను కేమిచేయుటకును వీలుపడదయ్యెను. లింకను వలె జయముచే బ్రిటిషువారల నెదిరింప నేర్పొందు సేనను దక్షిణమునకు పంపవలసి వచ్చెను. కాబట్టి బారన్ డికాల్బుయొక్క అధికారమున వాషింగ్టనుగారిసైన్యమునుండి ౨,౦౦౦ ల సైనికులుగల సేన కెరొలీ

అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధము

నములతో దక్షిణమునకు పంపెను. ఈ సైనికులు జనరల్ గేట్సు యొక్క ముఖ్యసేనానాయకత్వమున కామ్డెన్ పట్టణము మీఁది కేఁగి యచట నున్న కార్న్‌వాలిసును ముట్టడించిరి. కాని గేట్సునకు సంపూర్ణముగ పరాజయము కలిగెను. డికల్బ్ యుద్ధమునందే హతుఁ డయ్యెను. అటుపిమ్మట జనరల్ గ్రీన్ అమెరికను సేనాని యయ్యెను. కార్న్‌వాలిస్ అటనుండి ఉత్తరకెరోలీనాకు పోయెను. అతఁడు క్లింటనుతో చేసికొనిన యేర్పాటుప్రకారము ఉత్తరకెరోలీనా, వర్జీనియారాష్ట్రములందుండా బాల్టిమోర్, ఫిలడల్ఫియా పట్టణములకుఁ బోవలసియుండెను. కాని మార్గమందలి స్థితిగతు లతని నట్లు పోనీయ వయ్యెను. జనరల్ గ్రీనుతో నితనికి సంగ్రామము కలిగెను. ఆ సంగ్రామమునకు పూర్వమే కింగ్సుమౌంటెన్, కౌపెన్సు మొదలగు ప్రదేశములందు కార్న్‌వాలిస్ పక్షపుసేనలకు పరాజయము కలిగెను. కౌపెన్సు దగ్గఱ టార్లటనునకు సంపూర్ణముగ పరాజయము కలిగెను. ఈ యుద్ధముల వలన బ్రిటిష్‌సేన క్షీణించిపోవుచుండినను, ధైర్యసాహసములను గోల్పోక కార్న్‌వాలిస్ ఉత్తరకెరోలీనాగుండా పోయి వర్జీనియా సీమలంగు గ్రీనుతోఁ దలపడి యతనిసేనను కొంతవఱకు చెదరఁగొట్టి ముందునకు సాగిపోయెను. ౧౭౮౧ మార్చినెలలో గిల్‌ఫోర్డుకోర్టు హౌసునొద్ద నమెరికన్-బ్రిటిషుసేనలకు మరల కలహ మయ్యెను. ఇందును బ్రిటీషువారికి జయము కలిగినప్పటికిని ౬౦౦ల సైనికులు మరణించిరి. అప్పటికి కార్న్‌వాలిసు వెంట ౩,౦౦౦ల సైనికులు మాత్రము మిగిలిరి. ఆస్వల్పసేనతో గ్రీనును వెన్నంటి తఱుముటకు సాహసింపక హిల్స్‌బరోకు పోయి, యచట బ్రిటీషుపతాకము నిలిపెను. అక్కడ కొన్నివారములు గడపి క్రొత్తసైనికులను బ్రోవుచేసికొనవలెనని ప్రయత్నముతో నితఁడు తరువాత సముద్రతీరమందలి విల్మింగ్టనునకు వెడలిపోయెను. అంత గ్రీను ఇతఁడు పోయినదికనుఁ బోక దక్షిణకెరోలీనాయందలి కామ్డెన్, చార్లెస్టన్ నగరములపైకి నడుచుఁ దిరిగెను. అక్కడ నితఁడు బ్రిటీషుసేనాని యగు రాడనును తఱుముఁగొట్టి కార్న్‌వాలిసు నచటికి రప్పింపవలె నని ప్రయత్నించెను. సైండేసిస్వరయొద్దనున్న బ్రిటీషుస్థానమును ముట్టడించెను కాని యందు దితనికి జయము గలుగదయ్యెను. సెప్టెంబరునెలలో యూటాస్ప్రింగ్సునొద్ద తుదియుద్ధము జరగెను కాని అందును ఇరుపక్షములవారికి నవితము నష్టము కలిగెను. కాని గ్రీనుయొక్క అజ్ఞాను పారము చిల్లరపోరాటములను సలుపుఁగడఁగిన మారియన్, సమ్టర్, ఆండ్రూ పికెన్సు, హెన్రీలీ, విలియం వాషింగ్టన్ అనువారలు మాత్రము పోయినచోట నంతయు జయమునే కాంచిరి. బ్రిటీషు పక్షపాతులంబు సైన్యవారి రక్షణార్థము నిటునిటు నక్కడక్కడ స్థాపింపఁబడియుండిన ఇంగ్లీషువారిస్థానముల (Posts) మీఁదను కొన్నింటి నాక్రమించికొనియు, కొన్నింటిని చెదరఁగొట్టి నాశనము గావించియు నుండిరి. బ్రిటీషువారలకుఁ దోడ్పడ వచ్చిన జనరల్ రాడన్ తనక్షీణసేనతో చార్లెస్టన్ దాఁటిపోవుటకు సాహసింపక దక్షిణప్రాంతములను వదలి యాకరములకు పోయెను. ఇట్లు దక్షిణము నుద్ధరించి సుకీర్తి గ్రీనునకుఁ జేకూరినది. కాని దక్షిణమం దీపరిస్థితులు కలుగుటకు ముఖ్యకారణము కార్న్‌వాలిసు తాచోటు వదలి వర్జీనియాకుఁ బోవుటయే. వర్జీనియాను గెలువకుండిన దక్షిణప్రాంతములను వశమునం దుంచికొనుట అసాధ్యమని యితఁడు తలపోసియుండెను. మఱియు వర్జీనియాకుఁ బోయిన యెడల జలసేనాసాహాయ్యమున నెక్కువలాభము పొందవచ్చు నని యితనియుద్దేశమైయుండెను. కాని యిందువలన నమెరికనులకే లాభము కలిగెను. విల్మింగ్టనునుండి కార్న్‌వాలిసు పీటర్సుబర్గు అనుపట్టణమున కేఁగెను. అచట క్లింటన్ పంపినసేన ౨,౦౦౦ల మంది యుండెను. అమెరికా కాంగ్రెసు చేసినతీర్మానములవలన క్రుద్ధుఁడై స్వపక్షమును వీడి శత్రుపక్షమునఁ జేరిన బెనెడిక్ట్ ఆర్నాల్డును, విలియం ఫిలిప్సు అను వేఱొకవ్యక్తియు పీటర్సుబర్గుసేనకు నాయకులుగ నుండిరి. కెరోలీనాయందు కార్న్‌వాలిసు చేయుచున్న కార్యములకు సాహాయ్యభూతములుగ నుండులాగున చెసపీక్-అఖాతమునం దొక సేనాస్థానము నేర్పాటుచేయుటకు వీరిరువురికిఁ బంపఁబడియుండిరి. వర్జీనియారాష్ట్రమున నెదురఁగా నెవ్వరును లేదని ఉత్తరమున ఫ్రెడరిక్సుబర్గువఱకును, పడమట చార్లెట్స్‌విల్లీ వఱకును గల ప్రదేశము నంతను బ్రిటీషువారు కొల్లగొట్టిరి. కాని ఇంతలో లఫయెట్టె నాయకత్వమున నొక యమెరికనుసేన వీరి నడ్డగించెను. ఈ పరిస్థితిని గనిపట్టి భూమిమీఁద నింకను యుద్ధము సాగించుటకుఁ దగినంత సేనాబలము లేనందున జలసేనకు సమీపమునలో నుండులాగున నొక యనుకూలప్రదేశమును సేనానివేశముగ నేర్పఱచుకొనవలసిన దని న్యూయార్కునందలి క్లింటన్ కార్న్‌వాలిసునకు ఉత్తరువు గావించెను. మొదట కెరోలీనాను వదలవలసిన దని క్లింటనుయొక్క అభిమతము కాదు, కాని ఎట్లును వదలి వచ్చినందున చేయునది లేక క్లింటను అట్టి యుత్తరువును గావించెను. ఈయాజ్ఞల ననుసరించి కార్న్‌వాలిస్ యార్కుటౌనునొద్ద విడిసెను.

అప్పటిపరిస్థితులయందు సముద్రముమీఁద నందును ముఖ్యముగ చెసపీక్-అఖాతముమీఁద నధికారము గలిగి దానిని వశమం దుంచికొనుట పరమావశ్యకమైయుండెను; ఎందుచేత ననఁగా, కార్న్‌వాలిసున కాహారసామగ్రులు మున్నగునవి రావలసినను, వాషింగ్టనునకు న్యూయార్కు ప్రాంతములనుండి త్వరితముగ సేనలు రావలసినను, అదియే అనుకూలమైన ముందిమార్గము. ఆకారణమున కార్న్‌వాలిస్ యార్కుటౌనునందు దిగెనను సంగతి తెలిసిన వెంటనే ఒక్కపర్యాయముగ భూమియందుండియు, జలమునందుండియు నతనిని ముట్టడింపవలయు నని వాషింగ్టను కృతనిశ్చయుఁ డయ్యెను. తదనుసారముగ నాతఁడును, అతనికి సాయపడ వచ్చిన రోచాంబో నాయకఫ్రెంచిసేనానియు నిరువురును గలిసి పశ్చిమహిందూద్వీపములందు బ్రిటీషువారితో పోరాడుచుండిన ఫ్రెంచివారల నౌకాసేనలను చెసపీకు-అఖాతమును వశపఱచుకొనవలసినదిగ నుత్తరువులు గావించిరి. ఫ్రెంచి ఎడ్మిరల్ డి. గ్రాస్ అందులకు సమ్మతించి

౧౭౮౧-వ సంవత్సరము ఆగష్టుమాసమున ౨౦ నాళ్లతో హెయిటీ నుండి బయలువెడలి రాఁబోవుచున్నాడని బ్రిటిష్ ఎడ్మిరల్ గ్రేవ్సుకు ఆవార్త శీఘ్రముగనే తెలిసినందున ఇతఁడును వెంటనే బయలుదేరెను కాని గ్రెస్సె పోవలెనెంచిన నిర్దిష్టస్థాన మేదియో యది ఇతనికిఁ దెలియదు కావున గ్రెస్సెకంటె ముందుగనే చెసపీకు-అఖాతమును జేరి యచట నిలిచియుండక గానక న్యూయార్కునకుఁ బయనమై పోయెను. అచటి కేఁగినపిదప, వాషింగ్టన్, రోచెంబోలు దక్షిణాభిముఖులై ప్రయాణములు సల్పుచుండుట వినినతోడనే వారి యుద్దేశము యార్కుటౌనును ముట్టడించుట యని గ్రహించి వెంటనే యతఁడు దక్షిణముగ మరలెను కాని ఈయవసరకాలములో గ్రెస్సె చెసపీకు-అఖాతమునఁ బ్రవేశించి యచట నిలువఁదగిన కెలవు చేస్కొనుచుకొని కార్న్‌వాలిసు దక్షిణమునకుఁ దప్పించుకొని పోకుండులాగున శైన్యపదియంమును ఫ్రెంచి-ఓడలను స్థాపించెను భూమిమార్గమున నేతెంచి వాషింగ్టను, రోచెంబోలుఁ యార్కుటౌనును ముట్టడించిరి తరువాత బ్రిటీషువారిసేన చెసపీక్-అఖాతమునకు రాఁగా ఫ్రెంచివారిసేన దాని నోడించి పాఱఁదోలెను బ్రిటీషు ఎడ్మిరలు వారము రోజుల పర్యంతము అచట సమీపమునందే యుండి లేశమాత్రమైన యవకాశము లభించునో, లోపలఁ జొరఁబడి కార్న్‌వాలిసునకుఁ దోడ్పడవలయునని పెక్కువిధములఁ బ్రయత్నించెను గాని వీలు కలుఁగదయ్యెను మీఁదు మిక్కిలి న్యూపోర్టునుండి చేకొని ఫ్రెంచివారిసేన తన మీఁదికి రాఁగా గ్రేవ్సు అచ్చోటు వదలి న్యూయార్కునకు పోవలసినవాఁడయ్యెను ఈప్రకారము సముద్రమార్గమున దొరకవలసిన సమస్త విధములగు తోడ్పాటులనుండియు వంచితుఁడై భూమిమీఁదనుండి వాషింగ్టన్-రోచెంబోల-ఆక్రమణ మత్యంతతీవ్రరూపమును దాల్పఁగా, చేయునది లేక ౧౭౮౧-వ సంవత్సరము అక్టోబరు ౧౯-వ తారీఖున కార్న్‌వాలిసు అమెరికనులకు లోఁబడిపోయెను దీనితో అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము పరిసమాప్తమయ్యెను

యార్కుటౌనునందు కార్న్‌వాలిసు ఓడిపోయినవార్త తెలిసిన వెంటనే ఇంగ్లండులో లార్డునార్తు మంత్రిపదమునుండి విడువఁగొట్టఁబడెను ఇంగ్లండురాజు అమెరికనులతో సంధి గావించుకొన బాధ్యుఁడయ్యెను రాకింగ్‌హాం ప్రధానమంత్రియై నూతనమంత్రిమండలము నేర్పాటు చేసికొనెను అమంత్రులందఱు నమెరికాకు స్వాతంత్ర్యమియ్యకతప్ప దని తలపోసిరి అందుచే సంధికై రాయబారమునకు అన్నియు షెల్‌బర్న్ పరము గావింపఁబడినవి రిచర్డు ఓస్‌వాల్డు బ్రిటిష్‌వారికి ఏజంటుగ నియోగింపఁబడెను ఫ్రాంక్లిన్, జే, జాన్ ఆడమ్సు, హెన్రీ లారెన్సులు అమెరికనులపక్షమున రాయబారము వహించిరి మొట్టమొదటినుండియు స్వాతంత్ర్యస్వీకరణము, సీమాపరిష్కారము, మత్స్యవ్యాపారాధికారము అను నీ మూఁడింటినిగూర్చి యమెరికనులు పట్టు పట్టియుండిరి. మఱియు స్వేచ్ఛావ్యాపారమునుగూర్చియు, యుద్ధపూర్వము రాఁబట్టుటకనియో లేక రాజభక్తులనష్టపరిహారములకనియో కెనడా లేక యమెరికనులకియ్యఁబడుటనుగూర్చియు సంధి నియమములు రూపాదింపఁబడెను మొదటి మూఁడుమతములను వెంటనే స్వీకరించిరి కాని బ్రిటీష్‌వారికోరికలందు కేవల సంకోచము కానుపించుచున్న వాదవివాదములు జరిగెను మఱియు యుద్ధమునకు పూర్వము బ్రిటీష్ ప్రజలకుఁ జెల్లింపవలసిన ఋణములనుగూర్చియు, రాజభక్తులకు ప్రతిఫలమిచ్చుటనుగూర్చియు తీవ్రవాదము లుప్పతిల్లియుండెను మత్స్యవ్యాధికారములను గూర్చి ఆడమ్సు మిక్కిలి పట్టుదలతో వాదించెను తుదకు ఈయధికారము నంగీకరించి యమెరికనులు పొందిరి రాజభక్తులయొక్క-అర్థనష్టములను ఫ్రాంక్లిన్ ఎంతమాత్రము సమ్మతింపఁడయ్యెను చివరకు వారు కాంగ్రెసు కాని చుతీర్మానముల కొప్పుకొనులాగునఁ జేయఁబడెను రెండుపక్షములలోని ఉత్తమవర్గముల వారివారి బాకీలను రాఁబట్టుకొనుటయం దెట్టివిఘ్నములును కల్పింపఁబడకుండునట్లుగ నిశ్చయింపఁబడెను అమెరికనులకుగల లపరిమితము లనియు, అతి తీవ్రము లనియుఁ దలఁచి ఫ్రాన్సు, స్పైయిను దేశములు వీనివుగము వాని నంగీకరించుట కిష్టపడరైరి కాని అమెరికనులు, ఇతరులమాన్యత్వము ను నెట్టుకొని బ్రిటీష్‌వారితోఁ దామే స్వయముగ ప్రత్యుత్తరములను సలుపుకొనిరి అందుచే ఫ్రెంచదొరలవారికి తెలియకయే సంధినియమపత్రముపై వంతకములు పడెను ఇట్లు గావించుట ఫ్రెంచి ప్రముఖుఁడగు వెర్‌జెన్సుకు కోపకారణ మయ్యెను కాని ఇట్టివిధాన మవశ్యావలంబనీయ మని జే, ఆడమ్సు ప్రభృతులు ప్రతిఘటించి వాదించిరి ఫ్రాంక్లినుయొక్క నీతికౌశలము ఫ్రాన్సుతో తీవ్రమైన విరోధములను లేకుండులాగునఁ జేసెను యుద్ధము ౧౭౮౧ యందే ఆఁపివేయఁబడెను కాని రెండుసంవత్సరము లిట్లు నానావిధ ప్రయత్నములు జరిగినపిమ్మట ౧౭౮౩-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు ౩-వ తేదీయందు పరిష్కృతమగు సంధి నెఱవేరెను

యుద్ధము సమాప్తమగుటతోడనే అమెరికనుసేన లన్నియు రద్దు గావింపఁబడెను ప్రధాన యుద్ధకార్యము లన్నియు నిలుపు చేయఁబడినవాటిమూలమునను అధికారులును, సైనికులును వారివారి జీత ములను - చెల్లఁబడి పోవుటచే సమితముగఁ దిరిగియున్న వానిని - రాఁబట్టుకొనఁ బ్రయత్నింపసాగిరి కొంత బాకీపడలను ప్రతి యున్నంతకాలము సగముజీతము లిచ్చులాగున కాంగ్రెసువారు సమ్మ తించిరి కొంతకు కొన్నిసంవత్సరములకు రైనను సరే యని నిండుజీతములను గోరిరి ఇంకునిమిత్త మంచనయిను వట్టితికెట్టు లొసంగఁబడినవి కాని ఇతరనిమిత్తములకుం దోర నిందునిమిత్త మును ధనము దొరకుట అసాధ్య మయ్యెను అందుచే సేనావిభాగము లశేకము లెదురు తిరుగసాగెను కాంగ్రెసుమీఁదను, ప్రజాపరిపాల నపు ఉద్యోగులమీఁదను మహోగ్రయాంకరమగు విద్రోహము సేనా భాగములందు పెరుఁగసాగెను కాని వాషింగ్టన్ ప్రభావమువలన నివన్నియు సమసిపోయినవి కట్టకడపటిసారి సేనయంతయు రద్దు చేయఁబడినసమయమున అధికులకిచ్చిన వట్టితికెట్టులు క్రిందిజాతుల యొద్దకు రాష్ట్రాధికారుల వానిని కొక్కసేయుకైరి. అందుచే సిపాయీ లకు తమ్మింకతే చాలు నని దొరకుచున్నదే ధనమును కొలదిగా

గాని సైనికుల శ్రమ నొరకలే దనియు చెప్పవచ్చును. దీర్ఘకాల వ్యాప్తములగు యుద్ధములవలన సార్వజనిక, వైయక్తిక విశ్వాసము క్షీణింప దేశమంతట నవినీతి వ్యాపించెను. దారిద్ర్యము హెచ్చయ్యెను. ఈ కారణముచేతనే నూతనదేశస్వాతంత్ర్యమునకై ప్రాణముల కాశింపక యుద్ధ మొనరించిన సైనికులకుగూడ గారికి న్యాయ్యముగ దొరకవలసినదియు దొరకదయ్యెను. అంతయు ఈ యుద్ధ మంతయు గొప్ప విధముగ వంతు కలవారకుగనే యుండెను. బ్రిటిషు అమెరికను పక్షములలో దేనికోడనైనను గొప్పదానితోడ చేసి ప్రజల ఎర్ర రము పోరాడుటకొని పాల్గొనగా నిలిచినారో యుండిరి. సామాన్యముగా సైకమత్యము గలిగి ఒక్క భావముతో పనిచేయుచుండు రాజభక్తియులెంటె దేశాభిమానులే యెక్కువ సౌభాగ్యవతు లౌచుండిరి. ఆహితులపై చిల్లరపోరు లచట ఘటిల్లిన ప్రశ్నలయందును రాజభక్తుల కోటులును, దేశాభిమానులకు జయములు గలుగుచు వచ్చెను. ఈ యుద్ధముయొక్క భయంకరపరిణామము బ్రిటిషువారి మీదను కాక రాజభక్తులమీదను ప్రకటిత మైయుండెను. వీరల చరస్థిరాస్తులు — కొల్లపెట్టిన విలువకలవి — అమెరికనులచే జప్తు కావింపబడెను. ప్రఖ్యాతులైనవారిని బ్రిటిషువా రిచ్చిన బిరుదములతో, పదవులతో ఇంగ్లాండుకు లనుభవించుచు మాతృదేశవిముఖులై యుండిన వేలకొలది పౌరశ్రేణులు దేశమునుండి వెడలగొట్టబడిరి. ఆకారణమున అష్ఠసంపన్నులైనంగను, సమాజ సంఘటనయందును అనేకపరివర్తనములు జరిగెను. ఈ వెడల గొట్టబడినవారిలో సాంఘిక, రాజకీయశాఖలకు లుండిరి. నూతన ప్రభుత్వముతో సమ్మతపడి అక్కడనే నిలిచిపోయినవారును గలరు. కాని వీరిప్రభావమే నష్టమైపోయెను. స్వాతంత్ర్యయుద్ధమునకుల సామభూమికలగా రందరును నాకస్థానములను పొందిరి. బ్రిటిష్ వారియొక్కయు, రాజస్వామిక ప్రభుత్వముయొక్కయు ఎంతయో శాసనము గాగా ప్రజాస్వామికసంస్థలు సుస్థిరము లయ్యెను. అమెరికనులకు విజయము కలుగుట కనేక కారణములు కలవు. అందులో ముఖ్యమైనవి వలసలవారిపట్టుదల, ఏకమత్యము, వాషింగ్టనుయొక్క నిపుణమైన నాయకత్వము, వీని నన్నింటిని మించినది ఫ్రెంచివారిసాయము అని చెప్పవలెను. ‘కాని యుద్ధసమయమందలి పరిస్థితులను జూచిన నిట్టిదైర్యశాలికి నుండి నీరసుమండెను’ అని యొకచరిత్రకారుడు వ్రాసియుండెను.

అమెరిగో వెస్పూచీ (౧౪౫౧ – ౧౫౧౨) — ఒక నావికపరిశోధకుడు. క్రీ. శ. ౧౪౯౭ వ సంవత్సరమున నితడు దక్షిణ అమెరికాతీరమువెంట చాలదూరము ప్రయాణ మొనర్చెను. కొలంబస్ అతనికన్న ముందుగనే అమెరికాను కనుగొనెను. కాని యీ నావికుని ఖ్యాతి యుండుటవలన అమెరిగోపరిశోధనచరిత్రము ప్రకటింపబడినది. అతని పేరుమీదనే అమెరికాఖండమునకు ఆ పేరు వచ్చినది.

అమేఠ్ — రాజపుతానాలోని ఉదయపురసంస్థానమునం దున్న యొకజమీందారీ. దీనిరాజధానికూడను అమేఠ్ అని. ఉదయపురమునకు ఉత్తరమున ౫౦ మైళ్ల దూరమున చంద్రభాగా నదియొడ్డున నున్నది. ఈ పట్టణముచుట్టును ప్రాకారము గలదు. ఈ జమీందారు మేవాడ్‌లోని మొదటితరగతి సర్దారులలో నొకడు. రావత్ అని అతనిబిరుదు. జమీందారీలో ౧౬ గ్రామములు గలవు. సంవత్సరపు ఆదాయము రమారమి ౩౦,౦౦౦ ల రూపాయలు. ఉదయపురప్రభుత్వమునకు ౧,౬౦౦ ల రూపాయల కప్పము కట్టవలయును. ఈ జమీందారు శిశోదియావంశములోనిది యగు చొందావత్ శాఖలోనివాడు. ఇతనిపూర్వుడగు పట్టా అనువాడు కొంత కాలముక్రిందట మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి వహించె. క్రీ. శ. ౧౫౬౭ లో అక్బరు చక్రవర్తి చిత్తూరుమీదికి దండెత్తి వచ్చినప్పుడు రాంపోల్ ద్వారము కొద్ది దూరములో వారివితో పోరి వాడు డయ్యెను.

అమేఠి — ౧ యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్‌లోని సుల్తానుపూర్ జిల్లాయందలి ఒక తాలూకా. విస్తీర్ణము ౩౬౬ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౬,౨౦౬. ఇందు ౪౫౫ గ్రామములు గలవు. భూమి శిస్తువలన దొరకునట్టి ఆదాయము రు ౧,౮౯,౦౦౦. సెస్సులు రు ౫౧,౦౦౦.

౨ యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్‌లోని లక్నో జిల్లాయందలి మోహన్‌లాల్‌గంజ్ తాలూకాలోని ఒక గ్రామము. ఇచ్చట మిక్కిలి పూర్వకాలమునందు అమేఠియారాజపుత్రులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. వారియొద్దనుండి తురకలు క్రీ. శ. ౧౫౫౦ లో దీనిగొనిరి. అప్పటినుండియు నది ముసల్మానుల కాధారమైన పట్టణముగ నుండెను. ఈమత మువారు తమపేరులుగా పెంచుకొనిరి. చెక్కుచెదరని వారికి అక్కడ ఉండిరి. వాజిద్ అలీషా రాజ్యము చేయుచున్నప్పుడు గ్రామమునకు దైన మౌల్వీ అమీరలీ అను వాడు అయోధ్యా పట్టణమందలి హనుమంతుని దేవాలయమును పడగొట్టవలయు నని యత్నించెను, గాని యప్పటిరాజులయొక్క సైన్యములచే నతడు జయింపబడెను. ఇక్కడ పట్టణ మేర్పడెను.

అమేలియా (౧౭౩౯–౧౮౦౭) — జర్మనీదేశమందలి సాక్సె, వీమార్, ఐసెనాఖ్ అను సంస్థానములకు జమీందారిణి (Duchess), అర్నెస్టు ఆగస్టు కాన్స్టెంటయిన్ అను డ్యూకుయొక్క భార్య. అతడు కాలముచేసినతరువాత (౧౭౫౮) ఈమె తనపసి బాలుడగు కార్ల్ ఆగస్టు అనువానికి రక్షకురాలిగా నుండెను. ఈమె తనసంస్థానములో కళాశాలలను, వర్తకమును మిక్కిలి అభివృద్ధిపరచెను. విద్వాంసుల నాదరించుటయందు నీమె మిక్కిలి విఖ్యాతి గాంచెను. ఆమెసభలో జర్మనీయందలికవిశ్రేష్ఠులను పండిత శ్రేష్ఠులును అగు హెర్డర్, గొయిథే, షిల్లా అనువారు మిక్కిలి మన్ననలు బడయుచుండెవారు. వీరు యామె సభ నలంకరించుచు నామెయొద్ద కొంతకాలము గడపుచుండిరి.

అమొలకుడియా — గంజాంజిల్లా కొక్కిలికోలాకా యందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౩౩౮

అమోఘవర్షుఁడు — ౧. ఈ పేరుగలరాజులు ముగ్గురు రాష్ట్రకూటవంశమునందు కానవచ్చుచున్నారు

మొదటి అమోఘవర్షుఁడు రమారమి ౬౩ సంవత్సరముల వఱకు క్రీ. శ. (౮౧౫–౭౭) రాజ్యమేలెను. ఇతనికి నృపతుంగుఁడు అనుబిరుదుగలదు ఈతఁడు వేంగీరాజులైన చాళుక్యులతోఁ పెక్కుయుద్ధములు చేసెను ఈతఁడు తనరాజధానిని నాసికపట్టణమునుండి మాన్యఖేటపట్టణమునకు మార్చెను దీని నిప్పుడు మాల్ఖేదందురు ఇది నైజామ్ రాజ్యములో నున్నది. అమోఘవర్షుఁడు ముసలివాఁడు కాఁగా తన కుమారుఁడైన కృష్ణునకు రాజ్యమొసగి తాను యతి యయ్యెను ఈతనికి దిగంబరజైనమతమునందు మిక్కిలి అభిమానము ఇతనికాలమునందును, తరువాతికాలపురాజుల యాశ్రయము వలనను జైనమతము మిక్కిలి అభివృద్ధిఁ జెంది బౌద్ధమతము క్షీణించెను. కాంచీనగరమువఱకు నీతని రాజ్య ముండె ననియు, ఈతఁడు జైనాచార్యుఁ డగు జినసేనపండితుని భక్తుఁ డనియుఁ జెప్పెదరు జినసేనాచార్యుఁడు జైనమతమును గురించిన పెక్కు గ్రంథములను వ్రాసినాఁడు ఇతనికాలమున పెక్కు మతగ్రంథములును, శాస్త్రగ్రంథములును పుట్టినవి ప్రశ్నోత్తరరత్నమాలిక యను నీతివిషయక గ్రంథమును రచియించిన దీ యమోఘవర్షుఁడే యని దిగంబరజైనులు చెప్పుదురు.

౨ (ద్వితీయుఁడు) — తృతీయ ఇంద్రుని పుత్త్రుఁడు తండ్రిగతించినతోడనే సింహాసన మెక్కెను కాని స్వల్పకాలములోపలనే మరణించెను తండ్రిమీఁదిగల ప్రేమాధిక్యమున నితఁ డిట్లు కాలమున గతించె నని జనులు చెప్పుకొందురు అమోఘవర్షునకు గోవిందుఁడను తమ్ముఁడు గలఁడు రాజ్యలోభమున వాఁ డన్నను గడమట్టించె నని కొందఱ యనుమానము

౩ (చతుర్థుఁడు) — ఇతనికి కక్క, కరక, కక్కర, కక్కల యని పేరులు కలవు. రాష్ట్రకూటరాజులలోఁ జివరవాఁడు. ఇతని తండ్రిపేరు నిరుపముఁడు. చాళుక్యవంశీయుఁ డగు తైలపుఁ డితని నోడించి దక్షిణమున రాష్ట్రకూటులరాజ్యము నంతము గావించెను.

అమోఘసిద్ధుఁడు — బౌద్ధులదేవతలలో నొక్కఁడు అతనినిగూర్చి ప్రార్థన హవనము చేయుసంప్రదాయము గలదు

అమోఘుఁడు — బృహస్పతికి తారయందుఁ బుట్టిన స్వాహా యనుకన్యకయొక్క ముగ్గురు పుత్త్రులలోఁ గడగొట్టువాఁడు.

అమోద్ — ౧. బొంబాయి రాజధానిలోని భరోచ్ (Broach) జిల్లాయందలి యొకతాలూకా విస్తీర్ణము ౧౭౬ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౩౧,౯౧౧ ఇందు ఒకపట్టణమును, ౫౧ గ్రామములును కలవు. ఆదాయము రు ౩,౫౧,౦౦౦

౨ ఈ పేరుగల తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౮,౩౪౫ ఇచ్చట ఠాకూరు అనునొక భూస్వామి యుండును వానికి ౨౧,౫౦౦ల ఎకరముల భూమియును, రు ౪౨,౦౦౦ల ఆదాయమును ఉండును ఇక్కడ పుంగలికత్తులు, డాలులు చేయఁబడును.

అమ్నేర్ — ౧ బీరారు రాష్ట్రమునందలి అమరావతిజిల్లాలో నొకపట్టణము ఇది మోర్సీతాలూకాలో వార్ధా జాంవదులసంగమ స్థానమున నున్నది ఇందు నివసించువారిలో పెక్కుమంది కురకులు. ఇచ్చట జాగీరుదారులవలనను, నిజామునకును ఒకకాలమున భయంకరముగ యుద్ధము జరిగెను పేఁదుగూడ నిచ్చట జేసుకొలమంది పిసాయాలగోరీలు కానవచ్చుచుండును నదీతీరమునఁ బురాతనమగు నొక యాశ్వరాలయము కలదు దానిక్రింద నద్భుతమగు [illegible] యేర్పడియున్నది

౨ ఎల్లిచ్పూర్జిల్లాలోఁ గల మెల్ఘాట్ దుర్గము గర్గా తపతీనదులసంగమమున నేర్పడిన త్రికోణాకారముగల చోట నిది నిర్మింపఁబడియున్నది వాయవ్యభాగాలనుండి తప్ప మఱియెందుండియు శత్రువులు దీనిని ముట్టడింపఁజాలరు అంతేకాక తపతీనదిరెండవగట్టు పేటవాలుగ నెత్తయియుండును కోట ఒకయెకరము భూమి నాక్రమించినది చదరమై నాలుగు బురుజులుగలిగి యిటికతోఁ గట్టఁబడియున్నది క్రీ. శ. ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున నిందుండి ఆయుధసామగ్రి యంతయుఁ దొలగింపఁబడినది

అమ్మంగదేవి — చోళ రాజేంద్రుని కూఁతురు పూర్వ చాళుక్యరాజగు విమలాదిత్యునకును, రాజరాజకుమారి యను కుందవ్వకును జనించిన పుత్త్రు నీమె పెండ్లియాడినది కులోత్తుంగ చోడరాజ కుమారుఁ డీమెపుత్త్రుఁడు

అమ్మగారిపల్లి — ౧ చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకా యందలి యినాంగ్రామము జనసంఖ్య ౨౩౪

౨ చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧,౩౫౩ (౧౯౩౧)

అమ్మచెఱువు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౨౩

అమ్మనఁబ్రోలు — గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలు తాలూకా యందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౪,౩౧౬ (౧౯౩౧).

అమ్మనాయకనూరు — మధుర జిల్లాలోని యొక జమీందారీ. ఈ జమీందారుని మూలపురుషుఁడు [illegible]

నాయకుఁడు. ఇతఁడు విజయనగరప్రభువులయొద్ద నుండెను. విశ్వనాథనాయకుఁడు ౧౫౫౬ లో మధురకుఁ బోయెను. అప్పటినుండి మధుర కోటలోని ౭౨ బురుజులమీఁద నధికారమును, ఈ జమీన్దారీయు నిచ్చిరి. మైసూరువారు డిండిగల్ పట్టుకొన్నప్పుడు జమీన్దారీలోఁ గొంత భాగము తీసికొనిరి. ౧౭౩౬ లో నీ గ్రామము కొల్లగొట్టి చందాసాహేబు బంగారుతిరుమలనాయకుని నోడించి మధుర నాయకవంశమును వినాశము చేసెను.

౧౭౫౫ లో హైదరు డిండిగల్ పాళెగారులపై దాడివెడలఁగా నీజమీన్దారు నాతనికి సాయము చేసి తన మీఁది కాతఁడు రాకుండఁ జేసికొనెను. టిప్పుసుల్తాను క్రింద నీజమీన్దారిని ౧౭౮౭ లో టిప్పూ జప్తు చేసెను. కాని ౧౭౯౦ లో ఈస్టిండియాకంపెనీవారు దానిని విడుదలచేసిరి. ౧౭౯౬ లో ఈ జమీన్దారు దొరతనమువారికి కొంత తొందరచేసెను. తరువాత నీజమీన్దారీవారెక్కువగ నప్పులు చేసి, గ్రామము లాకస్మాత్తుగ యథాశోభితముగ సొంతఖాతులకును, ఒకప్పుడు సెట్లకును తాకట్టు పెట్టుచు నిరుమలఁ బడుచుండిరి. అందువలన రైతులకుఁగూడ మిక్కిలి చిక్కులు, బాధలు కలుగుచుండెను. ౧౮౦౩ లో నీజమీని శాశ్వతపట్టాలు పుట్టినది.

ఇప్పటి వారసత్వము జమీన్దారుని పెద్దకుమారునకు రాదు. అతని మరణానంతరము దాతినివంశములో పెద్దవాఁడు వయస్సునందు పెద్దవాఁడో వానికి వచ్చును. ఇప్పటి జమీన్దారు శ్రీ రామస్వామినాయకుఁడు.

అమ్మనేరి — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౬౪.

అమ్మపటము — తంజావూరుజిల్లా, పట్టుకోట్టాయి తాలూకాలోని యొకసముద్రపురేవు. ఇప్పటినుండి ముఖ్యముగ సింహళమునకు వర్తకము జరుగుచుండును. పశువులు విశేషముగ నెగుమతి యగును. సింహళమునందలి తేయాకుతోఁటలనిమిత్త మిప్పటినుండి కూలివాండ్రు వారమునకు రెండుపర్యాయములు వెళ్లుచుందురు.

అమ్మపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౬౬.

అమ్మపాలెం — ౧ నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరి తాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౨౭.

౨ తూర్పుగోదావరి యేజెన్సీ జిల్లా పోలవరం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౨.

౩ పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా చింతలపూఁడి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౩౬.

అమ్మపేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా గొలుగొండ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౪౨.

అమ్మరాజవిజయాదిత్యుఁడు (క్రీ. శ. ౯౪౫-౯౭౦). — ఆంధ్రభూమి నేలిన వేంగీచాళుక్యవంశజుఁడగు మహారాజు. ఇతఁడు రాజభీమవరనామాఁ డయిన రెండవచాళుక్యభీమనృపాలునకు లోకమహాదేవియందు జన్మించెను. ఇతనికి సవతితల్లి కనిష్ఠసోదరుఁడును, దానార్ణవుఁడను జ్యేష్ఠభ్రాతయు నుండిరి. దానార్ణవుఁ డంకిదేవియందు పుట్టినవాఁ డగుటచేత అమ్మరాజునకు సవతియన్న యగువాఁడు. రాజభీముఁడు తనద్వైమాతృజభ్రాతకైన గుణవిశేషశక్తి, గౌరవ, విద్యావయములకతమున తనకుమారుని కమ్మరా జని నామకరణము చేసెను. చాళుక్యవంశమునందలి అమ్మరాజాభిధానులలో నితఁడు ద్వితీయుఁడు. అమ్మరాజవిజయాదిత్యుఁ డనునది యితని సంపూర్ణనామము. విజయాదిత్యనామమును ధరించిన చాళుక్యరాజులలో నితఁ డాఱవవాఁడు. ఇతనియందుఁగల మక్కువచే తండ్రి రాజభీముఁడు పెద్దవాఁడగు దానార్ణవుని త్రోసిపుచ్చి చిన్నకుమారుఁ డగు నీయమ్మరాజునకు యౌవరాజ్యపట్టబంధము గట్టెను.

తండ్రి మరణించునాఁటికి కమ్మరాజునకు పండ్రెండవయేఁడు అయినప్పటికిని మంత్రిపురోహితామాత్యసేనాపతులును, సకల సామంతులును మిగుల నైకకంఠ్యముతో అమ్మరాజునకు పట్టాభిషేకము చేసిరి. అతనిపట్టాభిషేకము శకవర్షములు ౮౬౭-వ మార్గశిరమాసమున బహుళత్రయోదశి శుక్రవారమున అనూరాధానక్షత్రమున చంద్రుఁడును, ధనుస్సునందు రవియు నుండఁగా కుంభలగ్నమున జరిగినది. ఆ తిథివారనక్షత్రములు లెక్కించినచో క్రీ. శ. ౯౪౫-వ డిసెంబరు ౫-వ తేది శుక్రవారముదయము తొమ్మిది పది గంటలకు సరిపోవును.

ఉత్తరమున మహోదయ లేక కన్యాకుబ్జగూర్జరరాజ్యసీమల నుండి దక్షిణమున కాంచీపురరాజ్యము వఱకును దక్షిణాపథమునందలి పశ్చిమార్ధభాగము నాక్రమించుకొన్న రాష్ట్రకూటసామ్రాజ్యము అమ్మరాజునకు సమకాలికుఁ డయిన మూఁడవ కృష్ణవల్లభునిపాలనమున (క్రీ. శ. ౯౩౯-౯౬౬) అత్యుచ్ఛదశ నొంది క్షీణదశ నొందసాగెను. మూఁడవ కృష్ణరాజు అమ్మరాజవిజయాదిత్యునితో వైరము వృద్ధిచేసికొనియు, తనజీవితకాలమున నాతని నెదుర్కొని యోడింపఁ జాలఁడయ్యెను. ఉత్తరమున కళింగగాంగులు వేంగీసామ్రాజ్యమునకు లొంగియుండి స్వాతంత్ర్యమునకై పెనఁగులాడుచు వేంగీశ్వరు నెదిరింపజాలక తలయొగ్గియుండిరి. అమ్మరాజునకు కళింగమున మొదటి కామార్ణవుఁడు (క్రీ. శ. ౯౪౨-౯౭౭) సమకాలికుఁడు. దక్షిణమున రేనాటి తెలుఁగుచోడసామంతులు రాష్ట్రకూటులయందు నాక్రమించుకొని వర్ధిల్లుచున్న నొళంబపల్లవ, వైదుంబాది స్వల్పరాజవంశముల ప్రాబల్యము నదిమిపట్టి తొండమండలమును జయించి వేంగీసామ్రాజ్యమును కాంచీపురమువఱకును వ్యాపింపఁజేసెను.

అమ్మరాజవిజయాదిత్యుఁడు పూర్వులనుండియు వంశానుగతముగ వచ్చుచున్న మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, పరమభట్టారక,

అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు

సమస్తభువనాశ్రయాదిబిరుదములను ధరించి గజారోహిణీయునరాజ బిడ్డాల శిలాభట్టారయొక్కయు, సువర్ణభాండాగారక్రీకరణముబట్టుఁ డగు శోరమయంకర్తయొక్కయు, మహాసామంతాధిపతి దుప్పనామ మ్మునియొక్కయు, కటకాధీశుఁడగు మహాకుండశేశ్వర దుర్గరాజసేనాని యొక్కయు తోడ్పాటుతో వేంగీసామ్రాజ్యమును పాలించెను ఇతఁడు కవితాప్రియుఁడు, రసికచక్రవర్తి, నటులను గాయకులను కవులను నానాదేశాగంతుకులను పోషించి, కవిగాయకకల్పతరు వని ప్రసిద్ధి నొందెను రాజమహేంద్రవరవాసుఁ డయిన యీతని కొలువుకూటమునఁ బ్రసిద్ధిఁగన్న కవిశతంములలో మాధవభట్టు, మహా కాలభట్టు, పోతనభట్టు, సుండియభట్టు మొదలగువారు సుప్రసిద్ధులు అమహాకవు లందఱును సంస్కృతభాషయందే తమపాండిత్యగరిమను కవితాచమత్కృతిని జూపిరి.

అమ్మరాజవిజయాదిత్యుఁడు కాలాముఖశైవాచారమును బోషించి, బ్రాహ్మణమతమును గాపాడెను కాలాముఖశైవాచార్యుఁ డును, అమరా వతీసింహాపరివత్తీర్థమున కధిపతియు, తత్త్వజ్ఞానఖనియు నగు ప్రధా తరాశి విద్యేశ్వరపండితుఁ డీరాజచంద్రునికి మాహేశ్వరదీక్ష నిచ్చిన రాజగురువు ఈతనిప్రేరణ మన అమ్మరాజు శైవాలయములను బ్రతి ష్ఠించెను విజయాదిత్యుఁ డెంతటిపరమమాహేశ్వరుఁ డయినను అన్య మతములపట్ల సహనముతోపాటుగ నాదరణమునుగూడఁ జూపి వానిని విశాలహృదయముతోఁ బోషించెను ఇతనికాలమున జైనమతము కూడ బాగుగ వర్ధిల్లినది ఇతఁడు జినాలయములకుఁ జేసినయగ్రహార దానములుకూడఁ గలవు.

అమ్మరాజు దేవబ్రాహ్మణకులసంఘములను సమానముగ భక్తితో గౌరవించి పోషించెను. చాళుక్యనృపాలురలో నీతఁ డిచ్చినన్ని యగ్ర హారములు, దేవభోగములు, వన్నెవక్షేత్రములు నొసఁగినవా రింకొ కరు లేరు

అమ్మరాజవిజయాదిత్యుఁని తనపరిపాలనముయొక్క చివరకాల మున ఆపదలపాలయ్యెను అమ్మర నామ వదిమ్మడుని గావింప వలెనని యాదులును, శత్రువులును ఒకసంఘముగాఁ జేరి రాష్ట్రకూటవల్లభుఁ డగు మూఁడవ కృష్ణభూపతిసాహాయ్యము వర్థించిరి కృష్ణవల్లభుఁడు సైన్యసమేతుఁ డయి అమ్మరాజుదాయాదు లగు బాదప, తాళపులతోఁ గూడి కళింగదేశమున కేతెంచి వేంగీశ్వరునిపైని కయ్యమునకు కాలు దువ్వెను అట్టి సందిగ్ధసమయమున అమ్మరాజు రాజ్యభారము నంతయు దానార్ణవునిపైని బెట్టి తనసేవలకుఁ దాన నేవాని యయి కృష్ణవల్ల భునిపైఁగల కోపమున, శత్రువుల నెదుర్కొన కళింగమున కరిగెను అప్పటి కాతని కిరువదిరెండు సంవత్సరములు నిండీనిండనియేగ వయసు. అవాఁడు కళింగమున జరిగినసంగ్రామమునందు తనశత్రువుల నమ్మరాజు సంపూర్ణముగ నోడించి విజయలక్ష్మిసమాలింగితుఁ డయ్యెను. కృష్ణవల్లభ, బాదప, తాళప, దానార్ణవులు పూర్తిగ పరాజయము నొంది పాఱిపోయిరి

ఈమహాయుద్ధమున నోడిపోయినను అమ్మరాజుశత్రువు లాత నిపైని ఖగ విడువక్కైఁ బాదపుఁ డిపుడు పరరాజుల నాశ్రయించుట తో తృప్తి నొందక, వేంగీదేశమునందే విజయాదిత్యునిరోధము ద్రోహచింతగల సుస్థ్రార్థుల నాగని వారిని సంతుష్టులఁగాఁ జేసి తనవశ మునకుఁ ద్రిప్పుకొనెను ఇట్టివారిలో ముఖ్యులు ముఖ్యులు అందు మొదటివాఁడు అమ్మరాజునకు మఱఁది యైన గండనారాయణాంకుఁ డగు భాస్కరుఁడు ఈతఁ డేమికారణమునకో అమ్మరాజుపైని పగఁ బూని ప్రత్యర్థియై ద్రోహము తలపెట్టి అతనిని గూల్చుటకు కారణ భూతుఁ డయ్యెను ఇఁక రెండవవాఁడు వల్లభుమల్లభులాఁడుము, పాటుంకుఁడును, కలివర్తు పాత్రుఁడును, మకరియరాజపుత్రుఁడు నగు దుప్పనయ్య మూఁడవవాఁడు కణాటదేశమును బాలించుచుండిన చోళ త్రిశేత్రాధిభాఁ డగు బుజాహోళఖీమఁ డను తెలుఁగుచోడ సామంత నృపాలుఁడు ఇట్లెంకెందఱో రాజద్రోహు లయి బాదపాభ్యుని పక్షమునఁ జేరిరి ఈ రాజద్రోహుల నదిమి పట్టుటకై అమ్మరాజెంచు మించుగా రెండుమూఁడుసంవత్సరములు ప్రయత్నించెను కాని కార్యము లేకపోయెను ఆటుపిదప అమ్మరాజు ధైర్యమును విడక దాయపరాజాదులతో ఘోరముగఁ బోరెను కాని చోళత్రిశేత్రుని సాహాయ్యమున బాదపరాజునకు కృష్ణుకు దక్షిణమునఁగల రాజ్య మంతయు మూఁట వశమయ్యెను పిమ్మట బాదపుఁడు బలవంతుఁ డయి అమ్మరాజును ఎదుర్కొనెను ఆమహాసంగ్రామమున అమ్మరాజ విజయాదిత్యుఁ డాకస్మికముగ శకవర్షములు ౮౯౨ అను ఫాల్గున మాసమున (క్రీ. శ. ౯౭౦, మార్చినెల) ద్రోహులవాతఁ బడి వీర స్వర్గమును పొందెను

[భా. వేం. కృ.]

అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుఁడు (క్రీ. శ. ౯౨౧-౯౨౭) — ఆంధ్రదేశము నేలిన వేంగీచాళుక్యులలో పదునాలవ వాఁడు, కొల్లభిగండ బిరుదాంచితుఁ డయిన నాలుగవవిజయాదిత్యుని జ్యేష్ఠతనయుఁడు రెండవచాళుక్యభీముఁ డీతనికి సవతితల్లి కుమారుఁడు. ఇతనిపేరు సంస్కృతమున అంబరాజనియు వ్యవహరింపఁబడు చుండెను

అమ్మరాజు పట్టభద్రుఁ డయినపిమ్మట కులక్రమాగతమయిన విష్ణు వర్ధననామముతోఁ బరఁగెను అందువలన చరిత్రకారు లీమొదటి అమ్మరాజును అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుఁ డని వ్యవహరింతురు ఇతనికి సర్వ లోకాశ్రయుఁ డనియు, రాజమహేంద్రుఁ డనియు బిరుదములు కలవు రాజమహేంద్రబిరుదమును స్వీకరించిన చాళుక్యులలో నీతఁడు మొదటివాఁడు

అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనునితండ్రి కొల్లభిగండవిజయాదిత్యుఁ డాఱు నెలలమాత్రమే పరిపాలన మొనర్చి యాకస్మికముగ మరణించుటచే రణరంగమున విజయము యొసంగు ఖ్యాతిని గాంచెను. అతనికి

ముమ్మడివాని యువరా జను అమ్మరాజవిష్ణువర్ధనుఁడు తండ్రి చెంతనే యుండుట తటస్థించెను. మహారాజును, యువరాజునుగూడ రాజధానియందును, దేశమునందును లేనికాలము చూచి విజయుఁ డను దాయాదులును, కులశత్రువులునుగూడ అమ్మరాజురాజ్యాభిషేకమును విరోధించిరి. అతని ప్రతిపక్షులలో పినతండ్రియైన విక్రమాదిత్యుఁడును, దాయాదియైన మొదటి మల్లపరాజును, అతనికుమారుఁడు తాళరాజును ముఖ్యులు. వీరు చాళుక్యకుల వైరులగు రాష్ట్రకూట వల్లభులను, కళింగగాంగులను ఆశ్రయించి వేంగీదేశమును కరగతము చేసికొనఁదలఁచిరి.

అమ్మరాజునకు ఉత్తరమున కళింగదేశమునందు మొదటి వజ్రహస్తుఁడును (క్రీ. శ. ౯౨౩ - ౯౩౦), పశ్చిమమున కుంతలదేశమున రాష్ట్రకూటవంశజుఁ డగు ప్రభూతవర్షచతుర్థ గోవిందరాజును (క్రీ. శ. ౯౧౮ - ౯౩౪), దక్షిణమున నొలంబరాష్ట్రాధీశుఁడయిన అయ్యపరాజును (క్రీ. శ. ౯౧౮ - ౯౩౮) సమకాలికులు. కొల్లభిగండఁడు మరణించినపిదప మొదటి యుద్ధమల్లుని కుమారుఁడగు తాళపుఁడు రాష్ట్రకూటగోవిందరాజాదుల నాశ్రయించి వేంగీదేశము నాక్రమించెను కాని అమ్మరాజు తనప్రజ్ఞాచక్రముచేత దేశము నాక్రమించుకొన్న శత్రుతిమిరము నుదయభానునివలె పటాపంచలుచేసి సుస్థిరముగ వేంగీభూతలము నాక్రమించుకొనెను. ఈవిధమున అమ్మరాజురాజ్యకాల మంతయును దాయాదశత్రుకలహములతో నిండిపోయినను, దక్షుఁ డగుటచేత నతఁడు శత్రువుల కజేయుఁ డయి పరిపాలించెను. తుద కితఁడు తాళపరాజు ప్రేరణముచేత కాంచోలు వేంగీదేశముపయి దండెత్తివచ్చిన నొలంబ-అయ్యపరాజుతోడి యుద్ధమునందు మరణించెను.

అమ్మరాజసేనాపతులలో ఖండనాదిత్య కంఠాదిత్యుఁడు, మహాకాలుఁడు అనువారలు ముఖ్యులు. ఖండనాదిత్యుఁడు పట్టవర్ధనీవంశసంజాతుఁడు. మహాకాలుఁడు కుమారస్వామివంటి బలపరాక్రమతేజములు గల మహాయోధుఁడు.

అమ్మరాజు రాజ్యతంత్రదక్షుఁ డయి, రాష్ట్రకూటవంశమునందలివారలను గొందఱను విడదీసి, వారలకుఁ దనరాజ్యమున గ్రామములను మాన్యములుగా నిచ్చి, వారిని రాజనిష్ఠాయోగ్యులుగను, మాండలికులుగను నియమించెను. ఇట్టివారిలో మనకుఁ దెలియవచ్చినవాఁడు రాష్ట్రకూటవంశజుఁ డయిన ఇందపరా జొకఁడు.

ఈమహారాజు తనపేరనమ్మపేరట గోదావరీనదీతీరమున రాజమహేంద్రనగరమును గట్టించినాఁ డని లోకప్రసిద్ధి. ఈ నగరము చాళుక్యరాజవంశమునకుఁ గొంతకాల మంతవరకు రాజధానియై గణన కెక్కినది. [భా. వేం. కృ.]

అమ్మలాచార్యుఁడు — ఒక వైష్ణవకవి. ఘటికశత మదర్య్యునాచార్యుల కుమారుఁడు. ఇతఁడు ౧౭-వ శతాబ్ది తుదిభాగమునో, ౧౮-వ శతాబ్ది మొదటిభాగమునో చెందినవాఁడై యుండవచ్చును. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములు యతిరాజవిజయము (దీనికే వేదాంతవిలాస మనియుఁ బేరు), చోళభాణము, వసంతతిలకభాణము. యతిరాజవిజయనాటకమున వైష్ణవమతస్థాపకుఁడగు రామానుజుని దిగ్విజయము, వైష్ణవమతతత్త్వము సహేతుకముగ వర్ణింపఁబడినవి.

అమ్మల్లదిన్నె — అనంతపురంజిల్లా తాడిపత్రి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౨౮ (౧౯౩౧).

అమ్మల్లబందకోట — చిత్తూరుజిల్లా మదనపల్లె తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౫.

అమ్మవారికుప్పం — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦,౨౫ (౧౯౩౧).

అమ్మవారిపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౬౯.

అమ్మవారిపాళెం — నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరు తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౯౪.

అమ్మవారిపేఁట — నెల్లూరుజిల్లా వేంకటగిరితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౧౬.

అమ్మినకెరె — బళ్ళారిజిల్లా కుడ్లిగితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౦౬.

అమ్మివల్లి — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా కొవ్వూరుతాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౯.

అమ్రాపూర్ — ౧. బొంబాయియందలి కాఠేవాడ్‌లోని ఒక చిక్కి చిన్న సంస్థానము.

౨. బొంబాయియందలి రేవాకాంఠలోని ఒక చిక్కి చిన్న సంస్థానము.

అమ్రాబాద్ — హైద్రాబాద్ సంస్థానములోని మహబూబ్‌నగరుమందలి యొక తాలూకా. దీని విస్తీర్ణము ౯౨౯ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౦,౪౪౦. ఈ తాలూకాలో ౭౬ గ్రామములు కలవు. అందు తొమ్మిది జాగీరుగ్రామములు. అమ్రాబాద్ అను గ్రామము ముఖ్యస్థలము. ఆదాయము ౨౫,౦౦౦ రూపాయలు. ఇటీవల నిందు క్రొత్తగ్రామములు కొన్ని చేర్చిరి. ఇప్పుడిందు జాగీరు గ్రామములు గాక ౬౯ గ్రామము లున్నవి.

అమ్రా — ఒక మహమ్మదీయ యోధుఁడు. మొదట నితఁడు మహమ్మదునకు శత్రువుగ నుండెను. కాని, తరువాత, అతని ప్రధానానుచరులలో ఒకఁ డయ్యెను. అతఁడు క్రీ. శ. ౬౩౯-వ సంవత్సరములో ఈజిప్టుదేశమును జయించి ౬౬౩-వ సంవత్సరము

ములకును పాలించెను అలెగ్జాండ్రియాలో గ్రంథాలయమును తగులఁబెట్టించినవాఁ డితఁడే యని చెప్పుదురు కాని యిది నిజము కాదు

అమ్రేలి — ౧ (తాలూకా) బరోడా సంస్థానమున, అమ్రేలి ప్రాంతమందలి ఒక తాలూకా. దీని విస్తీర్ణము ౭౭౦ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౫౫,౧౫౩ ఇందు ౫౮ పల్లెలును, ఒక పట్టణము కలవు. భూమిశిస్తు రు. ౪౦,౦౦౦ లు

౨ (పట్టణము) అమ్రేలి ప్రాంతమునకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౧౭,౪౪౪ ఇది తేబీ అనునదియొడ్డున నున్నది దీనిచుట్టును పూర్వము మంచి ప్రాకారముండెను దీనిని పూర్వము అమరవల్లి అనుచుండిరి ఇది కాఠేవాడ్ ప్రాంతమునఁగల ముఖ్యమైన ప్రతిసంతలలో నొకటి ఇంగ్లీషువారితరపున నిచ్చట ఒక పొలిటికల్ అసిస్టెంటు ఉండును అతఁడు బరోడాలో నుండు రెసిడెంటు చేతి క్రిందివాఁడు

౩ (ప్రాంతము) బరోడా సంస్థానములోని ఒకజిల్లా ఇది గుజరాత్‌లో కాఠేవాడ్ దేశమునం దున్నది దీని విస్తీర్ణము ౧,౨౭౫ చదరపు మైళ్లు పదునేడు విడివిడి భూఖండములు కలసి యీప్రాంత మైనది. వానిలో ఒఖామండల్ తాలూకా యనుదానికి ఉత్తరమున కచ్ జలసంధియు, పశ్చిమమున అరబ్బీసముద్రమును గలవు జనసంఖ్య ౧,౭౩,౭౩౬. వీరిలో నూటికి ౯౯ మంది గుజరాతీభాష మాటాడుదురు ఇందలిభూమిలో విస్తారముభాగము నల్లనిదియు, సారవంత మైనదియు నగును.

ఇందలి గీర్ అనుపట్టణములోని ఆవులు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి కెక్కినవి నూలుబట్టలు, చౌకపట్టుమీఁద జరీపనిచేయుట, వెండిపని, కాంస్యపాత్రలు మొదలగు వస్తువులు తయారుచేయుట ఇక్కడి కళాకౌశలములు ఈ ప్రాంతములో ౪ ప్రత్తి ఏకువట్టి ఫ్యాక్టరీలు కలవు ఇందు కోడినార్, ద్వారక, బేట్ అను మూఁడు సముద్రపురేవులు గలవు. పశ్చిమతీరమందలి మహాక్షేత్రమైన ద్వారక ఇందులోనిదియే

మొట్టమొదట మహారాష్ట్రులు కాఠేవాడ్ దేశముమీఁదికి ఖండేరావు దాభాడే, ప్రథమదామాజీగాయక్వాడ్ కాలమున వెళ్లిరి కాని రెండవదామాజీ గాయక్వాడ్ ౧౭౩౨ - ౧౭౬౮ కాలమువఱకును ఈ ప్రాంతము వారికి స్వాధీనమైనదికాదు స్వాధీన మైనతర్వాత పూనా పేష్వాయును గాయక్వారును కలసి ప్రభుత్వము చేయుచుండిరి ౧౮౧౮ లో పేష్వాప్రభుత్వ మంతరించినతరువాత కాఠేవాడ్‌పై నాతనికిఁగల హక్కు ఇంగ్లీషువారికి సంక్రమించెను గాయక్వాడు నకుఁగల హక్కు వారికే యుండిపోయెను

ఈ ప్రాంతము రమారమి ౬,౫౦,౦౦౦ రూపాయలు చెల్లును ఈజిల్లాలో ఆఱు మున్సిపాలిటీలును, ఒక హైస్కూలును, ఒక ఆంగ్లో వర్నాక్యులరుస్కూలును, ౧౭౦ వర్నాక్యులరుస్కూళ్లును, ౨ సివిల్ ఆసుపత్రులును కలవు

అమ్లజని — (చూడుడు ఆక్సిజెన్).

అమ్లపిత్తము — రోగోత్పత్తి కారణము (ఆయుర్వేదము ననుసరించి).— విరుద్ధక్షీర మత్స్యాదిద్వ్యాహారములు, పులుసు, విదాహకరద్రవ్యములు, పైత్యకరద్రవ్యములు, పులిసినయన్నము, పిత్తమును ప్రకోపింపఁజేసెడియన్నము, పానము అనువానిసేవనము వలనను, వర్షాదిఋతువులవలనను పిత్తము ప్రకోపించి భుజించిన యన్నాదులు జీర్ణము గాక పులిత్రేఁపులు వచ్చుటయే అమ్లపిత్తమని తెలియవలయు

సామాన్యలక్షణములు — అందు అజీర్ణము, ఆయాసము, ఓకారములు, దురద, పులిత్రేఁపులు, శరీరభారము, హృదయ కంఠములయందు తాపము, దప్పి, భ్రమ, మూర్ఛ, అగ్నిమాంద్యము, గగుర్పాటు, ఒకానొకప్పుడు చేఁదుగ పుల్లగ వమనము చేయుట, కడుపులో కాలించుట – యీ లక్షణములు కల్గినది అమ్లపిత్తం అని యెఱుంగునది.

గతిభేదముచే ద్వివిధము.— ఇయ్యది అధోగతామ్లపిత్తము, ఊర్ధ్వగతామ్లపిత్తము అని గతిభేదముచే ద్వివిధం బగుచున్నది అందు శరీరము నందలి అధోభాగమున నానావిధంబులుగ నొప్పుడుము లాడును. వెడలుటచేత అధోగత - అమ్లపిత్త మనియు, చేఁదుగ నయినను పుల్లగ నయినను పలువిధములయిన రంగులతోఁగూడిన పసరు నోటఁ గ్రక్కుచుండుట ఊర్ధ్వగతామ్లపిత్త మనియు నెఱుంగఁదగును

సాధ్యాసాధ్యత — అమ్లపిత్తము నూతనముగ జనించినరోగము యత్నముచే సాధింపనగును చిరకాలజ మయినచో యాప్య మైయుండును పథ్యనియమము గలవానికి నొకప్పుడు కష్టసాధ్యం బైయుండును (మాధవనిదానము)

పిప్పలీఘృతం — పిప్పలీకషాయములో పిప్పలీకల్కమును వేసి ఘృతమును చేర్చి ఘృతపాకవిధి ననుసరించి పాకము గావించి అట్టి ఘృతములో తేనె గలిపి ఉదయమున సేవించినచో అమ్లపిత్తము శాంతించును (చక్రదత్తుఁడు).

ఖండకూష్మాండము.— బూడిదగుమ్మడికాయరసము నూఱు పలములు, ఆవుపాలు నూఱుపలములు ఈ రెంటిని కలిపి ఉసిరికపప్పు చూర్ణమును ఎనిమిదిపలములును వేసి ప్రాయిమీఁద నుంచి చన్న సెగచే ముద్ద యగువఱకును వండి ఉసిరికపప్పునకు సమముగ చక్కెరను చేర్చుకొని లేహ్యపాకముగ దించుకొని జాగ్రత్తపెట్టి యుంచవలెను దీనిని పూటకు అరపలముచొప్పున సేవించినచో అమ్లపిత్తము శాంతించును (యోగరత్నాకరము).

దశాంగకషాయము — అడ్డసరము, తిప్పతీగ, పర్పాటకము, వేపబెరడు, ఏలకి, నేలవేము, త్రిఫలములు, పటోలము — వీనిని కషా

యము కాచి, తేనె కలిపి సేవించినచో అమ్లపిత్తము నిశ్చయముగా శాంతి నొందును (చక్రదత్తుడు).

పథ్యాపథ్యములు — యవలు, గోధుమలు, పెసలు, ప్రాతశాలి ధాన్యము, కాచి చల్లార్చిననీరము, కాకరకాయ, అరటిపువ్వు, లేత పొదుగుబెండ్లు, బాగుగ ముదిరిన బూడిదగుమ్మడికాయ, దానిమ్మకాయ, కఫపిత్తహరములయిన సర్వాన్నపానములు అమ్లపిత్తరోగులకు హితకర ముగ నుండును. నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు, గొఱ్ఱెపాలు, ధాన్యామ్లము, లవణామ్లకటుపదార్థములు, గుర్వన్నము, పెరుగు, మద్యము- మొదలగునవి అమ్లపిత్తరోగులు వర్జింపవలెను (యోగరత్నాకరము)

[గం దూ]

అమ్లము — ౯ వద్రవ్యములలో నొకటి

ఇ అమ్లజనితో కొన్ని ఉపధాతువులు కలిసినప్పుడు ఏర్పడుపదార్థము దీని నింగ్లీషులో ఆసిడ్ అందురు వీటిలో గలివివరములకు అమ్లము లవణ (చూడుడు ఆసిడ్)

అగ్లియార — 'అగ్నివార' యను మిక్కిలి చిన్న సంస్థానముయొక్క ముఖ్యగ్రామము. ఈ సంస్థానము బొంబాయి రాజధానియందు మాహీకాంతయేజన్సీలో నున్నది అహమదాబాదు పట్టణమున కీశాన్యమున ౩౪ మైళ్లమీద నీగ్రామమున్నది జనసంఖ్య ౧౯౦౧ లో ౧,౪౩౪ ఇం దొకశివాలయమును, కురకలగోరీయును, పురాతనపట్టణముయొక్క శిథిలావశేషములును గలవు

అమ్లోహ — పంజాబునందలి నాభాసంస్థానములో నొక నిజామత్, అనగా జిల్లా దీనివైశాల్యము ౨౧ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౧,౧౫,౦౪౯ ఇందు ౨౪౯ పల్లెలును, నాభాగ్రామమును ఉన్నవి అంటోహా అనునది రాజధాని భూమిసిస్తు, పన్నులు కలసి రు ౩,౩౦,౦౦౦ లు భూమి కేగడ, మిక్కిలి సారవంతము, నీరు పైకే పడును. సర్‌హింద్ కాలువవలన భూములకు నీరు పాఱును పరిష్కారము ఇతరమయిన జబ్బులు కలవు

అమ్‌స్టర్‌డం — ఐరోపా ఖండములోని ప్రధాన వ్యాపారస్థానములలో నొకటి హాలండుదేశపు రాజధాని రాజు గారు మాత్ర మిందు నివసింపరు దీని జనసంఖ్య ౬,౪౩,౧౨౦

అమ్‌స్టర్‌డంనగరము మిక్కిలి పల్లమునం దుండుటచేత, నిండలోకట్టడము లన్నియు చాలభాగము ఎత్తయిన కొయ్యలపై గట్టబడి నవి. కాలువలచే నీనగర మనేకద్వీపములుగ విభజింపబడినది ఈ చిన్నచిన్న లంకలను కలుపుటకు ౫౦౦ వంతెనలు కలవు. చాల వీధులలో నీటికాలువలు ప్రవహించుచుండును. కాలువల రెండువైపుల వెడల్పయిన యిసుకతిన్నెలపై వృక్షపంక్తు లుండును. రాజమందిరము, విశ్వవిద్యాలయభవనములు, వస్త్రప్రదర్శనశాల మున్నగునవి కొన్ని యందలి గొప్పకట్టడములు వజ్రములను కోయుటయందును

యందలి ప్రధానపరిశ్రమలలో నొకటి దీని సముద్రవ్యాపారము మంచి యభివృద్ధిలో నున్నది. ౧౩-వ శతాబ్దిలో అమ్‌స్టర్‌డం ఒక చేపలపల్లెగ నుండినది ౧౭, ౧౮ శతాబ్దులలో నది ప్రపంచములో నెల్ల పెక్కువ ధనవంతములగు నగరములలో నొకటి యయ్యెను.

అమ్హర్‌స్టు (క్రీ శ ౧౭౭౩ - ౧౮౫౭) — విల్లియమ్ పిట్ అమ్హర్‌స్టు అనువాడు లెఫ్టినెంటు జనరల్ విలియమ్ అమ్హర్‌స్టు కుమారుడు ఇతనితల్లి ఎలిజబెత్తు ఇతడు ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమున జనవరి ౧౪-వ తేదీని బాత్ నగరమున జన్మించెను ఇతడు పిన్నబిడ్డయైయుండగనే యితనితండ్రి కాల ధర్మము నొందెను నాటినుండి యితడు పినతండ్రియయిన జనరల్ జెఫరీ అమ్హర్‌స్టుయొద్దనే పెరిగెను వారన్‌హేస్టింగ్సు మొదలయిన వారలు చదివిన వెస్ట్‌మినిస్టరు పబ్లిక్‌స్కూలునందే యితడును చదివి, పిదప ౧౭౯౩ న ఆక్స్‌ఫోర్డునందు పట్టపరీక్షయం దుత్తీర్ణుడయ్యెను కళాశాలవిద్య ముగించినపిదప నాటియాచారము ననుసరించి యూరోపుఖండమున పర్యటనము గావించి, యేయేదేశములగుండా ప్రయాణము గావించెనో యాయాదేశములభావములనుగూర్చి, యాచార ములనుగూర్చి యధ్యయనము గావించెను పిదప రాజకీయోద్యోగము నందు నియుక్తుడయి ౧౮౦౯ లో సిసిలీకి రాయబారిగను, పిదప నంత పెక్కువయధికారములను వహించి చీనాకు రాయబారిగను వెళ్లెను ౧౮౦౦ లలో నితడు ప్లిమత్ కౌంటెస్సును వివాహము గావించుకొనెను ౧౮౧౫ లో అమ్హర్‌స్టు ప్రభువు శ్రీమన్నవాల రయ్యెను ఆ మఱుసటిసంవత్సరమే యితడు చీనాదేశమునకు ప్రత్యేక దౌత్యమును వహించి వెడలెను. ౧౮౧౭ న చీనాదేశమునుండి తిరిగి వచ్చినపిదప కొంతకాల మింగ్లండునందే యుండి రాజకీయములందు పాల్గొనుచు వచ్చెను

ఇటు లుండ హేస్టింగ్సుప్రభువు హిందూదేశమున గవర్నరు జనరలుగా బనిచేయవలసినకాలము పూర్తియయ్యెను అపుడదిని మహా వక్తయు, రాజ్యతంత్రనిపుణుడును అయిన కాన్నింగును కొసంగగా నతడు దానిని నిరాకరించెను పిదప దానిని అమ్హర్‌స్టుప్రభువున కొసంగ నత డంగీకరించెను నూతనాధికారని యుక్తుడయి యితడు ౧౮౨౩-వ మార్చినెలలో బయలుదేఱి ౧౮౨౩-వ అగస్టు ౧-వ తేదీని కలకత్తా చేరెను

అమ్హర్‌స్టుప్రభువు నూతనాధికారమును స్వీకరించిన కాలమే కాలమునకు హిందూదేశప్రభుత్వమువారికిని, బర్మారాజానకును వైరము సంఘటిల్లినది ౧౭౬౦ ప్రాంతమున అలోంప్ర (అలౌంగ్‌పయా) అనునతడు డొక నూతనవంశమును స్థాపించెను ఈ వంశమువారు కడు పరాక్రమవంతులై కొద్దికాలముననే ఉత్తరబర్మాయందలి షాన్ నాయకులను, ఐరావతీనదీప్రాంతపు పల్లపుప్రదేశములందును, పెక్కు సారిదమునను పాలించుచుండిన తలైంగ్ ప్రభువులను జయించి బర్మాయం దంతటను దమ యధికారమును వ్యాపింపజేసిరి, బంగా

దేశము వంటిదయుండిన అస్సాము, ఆరకాను దేశములనుగూడ వారు జయించిరి ఆరకాను రాజ్యమును జయించినపిదప చిట్టగాంగును, బంగాళమునందలి కొన్ని యుత్తరభాగములను దమకొసంగవలసిన దని బర్మావారు ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమును కోరిరి ౧౮౨౨ ౨౩ లో అస్సాము దేశమును జయించినపిదప వారు చిట్టగాంగు దగ్గఱనుండు బ్రిటీషు బహిష్కారాధికారులను దఱిమివైచి బంగాళదేశమునకు దండెత్తుదు మని బెదరించిరి ఈ కారణమున బ్రిటీషు ప్రభుత్వమువారికిని, బర్మావారికిని యుద్ధము సంభవించినది ఇది చరిత్రమున మొదటి బర్మాయుద్ధ (౧౮౨౪ ౨౬) మని వ్యవహరింప బడుచున్నది

అమ్హర్స్టు ప్రభువు

శీఘ్రకాలముననే కొంత సైన్యము అస్సాము దేశమునకు వెళ్లి యచటినుండి బర్మావారిని దఱిమివైచినది కాని బర్మావారు చిట్టగాంగు సరిహద్దులందు జరిగినయుద్ధమున విజయము బొందిరి అటుపిదప బర్మావారిని లొంగదీయుటకు శీఘ్రకాలముననే మదరాసు ప్రధానసేనాధిపతియైన సర్ ఆర్చిబాల్డ్ కాంబెల్ నాయకత్వమున కొన్ని సేనలు బంగాళాఖాతము మీదుగ రంగూనునగరమునకు బంపబడెను ౧౮౨౪ వ మే ౧౧ వ తేదీని రంగము సులభముగా ఇంగ్లీషువారికి వశమాయెనది కాని వర్షము లప్పుడధికముగ గురియుచుండుటచేతను, వరదలును, రోగపోకల కానుకూల్యములును లేకపోవుటచేతను ఇంగ్లీషువారు చాలకష్టములపాలైరి బర్మావారు రంగూను మరల వశపఱచుకొనవలెనని ప్రయత్నించియు విఫలమనోరథులై మరలి పోయిరి వారి సేనానాయకులలో కడుపరాక్రమవంతుడును, గొప్పవాడును అగు మహాబందుల దొనాబి యుద్ధరంగమున హతుడాయెను విజయులైన ఇంగ్లీషువారు [illegible] ఉత్తరదిశకు పోగ

పోయిరి ప్రతిస్థలమునను దూలములతోను, దుంగలతోను అవరోధ నిర్మాణములను గట్టికొని బర్మావారు వానివెనుకనుండి తమ్ము దాము సంరక్షించుకొనుచుండిరి కాని తుదకు వారు ఇంగ్లీషువారికి లోబడి పోయిరి యాండబు నగరముకొద్ద నుభయపక్షములవారికి సంధి జరిగినది ఈసంధి ననుసరించి ఇంగ్లీషువారికి అస్సాము, ఆరకాను, టెనస్సెరిమ్ రాజ్యములు లభించినవి యుద్ధనష్టపరిహారముక్రింద పది లక్షలపౌనులను నాలుగుతడవలలో నింగ్లీషువారికి చెల్లించుట కేర్పాటు జరిగెను బర్మారాజధానియైన ఆవానగరమున రాజాస్థానమున బ్రిటీషు రెసిడెంటు ఉండుటకు నియామకము జరిగినది

అమ్హర్స్టుప్రభువు గవర్నరు జనరలుగ నుండినకాలమున జరిగిన మఱియొక ముఖ్యవిషయము భరతపురభంగము బర్మాయుద్ధమువలన హిందూదేశమునందు కొంత కలవరము జనించినది ఈయుద్ధము ప్రారంభదశలో ఇంగ్లీషువారికి గలిగిన యపజయములు గొప్ప యుపద్రవములుగ నతిశయోక్తిగ వర్ణితము లయినవి పటాలములనుండి వెడల నడపబడిన సిపాయీలలోను, స్వతంత్రులుగను సామంతులుగను పాలించుచుండిన కొందఱు సంస్థానాధిపతులలోను అశాంతి కొంత వర్ధిల్లుచుండెను ఈ యశాంతికి ఫలముగ చాలకోటల నింగ్లీషువారి మీద తిరుగుబాటులు పెక్కులు జరగినవి వీనిలో ప్రసిద్ధమయినది భరతపురకలహము

భరతపురసంస్థానము జాట్ కుటుంబమువారి పరిపాలనముక్రింద నుండెను ఏడేండ్లయీడుగలబాలుడొకడు ౧౮౨౫ వ సంవత్సరమున సింహాసనమెక్కెను తండ్రి యనంతరము ఆ సంస్థానమునకు రాజు కావలసినవాడు బాలుండే యని హిందూదేశప్రభుత్వమువారును గూడ నంగీకరించిరి ఈ క్రొత్తరాజు చిన్నవాడయినందున అతని మేనమామ సంరక్షకుడుగ నుండి రాజ్యకార్యములను నిర్వహించుచుండెను ఇంతలో నతని బంధువు దుర్జనసాలను వాడు ఆ బాలుని కారాగృహమున బంధించి, యాతని మేనమామను గడద్రోసి సంస్థానాధిపత్యమును స్వీకరించెను బాలుని పక్షమును వహించి హిందూదేశప్రభుత్వమువారు దుర్జనసాలుపై యుద్ధము ప్రకటించిరి అప్పటికాలముననే నూతనప్రధానసేనాధిపతి కంబర్మియరు ప్రభువు నాయకత్వమున బ్రిటీషుసైన్యములు భరతపురదుర్గమును ౧౮౨౫ వ డిసెంబరు ౧౦ వ తేదీని ముట్టడించినవి దుర్గమున సైనికులు కొలదిమందియైనను [illegible] యుండినను ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము వెడల నసంతృప్తి వహించిన మహారాష్ట్రులును, రాజపుత్రులును దుర్జనసాలుసైన్యమునందు జేరిరి అయినను విధి ప్రతికూలముగ నుండుటచేత నాదుర్గము ఇంగ్లీషువారికి ౧౮౨౬ వ జనవరి ౧౮ వ తేదీని వశమాయెనది యుద్ధరంగమునుండి తప్పించుకొనిపోవుచుండగా దుర్జనసాలు పట్టుబడెను అతనిని మొదట అలహాబాదు నందును, పిదప కాశియందును నిర్బంధించిరి అంతమున కారాగారనిర్బంధమున నుండిన బాలరాజు మరల సింహాసనమున కధిష్ఠించెను [illegible] బ్రిటీషుప్రభుత్వమువారి కీర్తిప్రతిష్ఠలు [illegible] భరతపురదుర్గవిజయమువలన మరల ప్రతిష్ఠితము లాయెను

బర్మాయుద్ధముసందర్భమున జరిగిన మహేరాజకవియము గవు నింపబడినది కలదు. బర్మాయుద్ధమునందు పోరాడుటకు వెళ్లినవారిలో మద్రాసునుండి వెళ్లినవి రెండున్నర బంగాళమునుండి వెళ్లినవి తక్కువ. మద్రాసునుండి వెళ్లిన వారిలో హీనవర్ణములవారు బంగాళదేశమునుండి ఉన్నతవర్ణములవారు కలరు. వారు నౌకలమీదుగ సముద్రయానము చేసినయెడల వారి వర్ణము భంగమగునని వారిలో చాలమంది బర్మాయుద్ధమున కరుగ నిరాకరించిరి. ఈ కారణములవలన మరికొన్ని యితర కారణముల వలనను కలకత్తాదగ్గరనున్న బారక్పూరులోనున్న సేనలో సంక్షోభము గా చెప్పుకొనదగిన విప్లవము కలిగినది. త్వరితముగనే యిది యణచివేయబడినది కాని బ్రిటిషుప్రభుత్వము క్రిందనున్న సిపాయీల సేనలలో క్రమముగ పెరుగుచుండిన యసంతృప్తికిది ముఖ్యసూచనగ సంభావింపబడినది.

అమ్హెర్స్టుప్రభువు తన యుద్యోగకాలము ముగిసిన పిదప ౧౮౨౮ న ఇంగ్లండున కరిగెను. అటుపిమ్మట నాతనిజీవితమున చెప్పుకొనదగిన విశేషము లేవియు లేవు. అమ్హెర్స్టుప్రభువుభార్య ౧౮౩౮ వ సంవత్సరమున కాలధర్మము నొందెను. రెండేండ్లయనంతర మాతడు మరల వివాహము చేసికొనెను. అతడు ౧౮౫౭ వ సంవత్సరము మార్చి ౧౩ వ తేదిని తన డెబ్బదినాలుగవ సంవత్సరమున మృతి నొందెను.

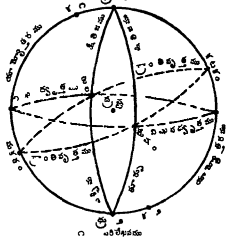
అయతి — నహుషమహారాజు నల్గురు పుత్త్రులలో నాలవ వాడు.

అయనంశాంశకం — చిత్తూరు తాలూకా అర్కాటుజిల్లాకా యందలి జమీందారీగ్రామము. జన. ౨౪౦౧.

అయనము — అయనమనగా మార్గము. ఇది జ్యోతి శ్శాస్త్రమందలి పరిభాషలో ఉత్తరదిశను దక్షిణదిశను సూచించుచున్నది. అనగా ఉత్తరమార్గము దక్షిణమార్గము అర్థము. ఉత్తరాయణమందు ణ కారము 'రషాభ్యాం నో ణః సమానపదే' అను పాణిని ౮-౪-౧ సూత్రప్రకారము సిద్ధించును. ఇవి సూర్యుని ఉత్తరమార్గ దక్షిణమార్గ గమనము లని విచారింతము.

ఆకాశమందు గ్రహములు సంచరించుమార్గ మొకటి గలదు. అందు ప్రతిగ్రహమునకు నొక్కొకమార్గము ప్రత్యేకముగా గలదు. వీనికి గ్రహముల కక్ష్యావృత్తము (Orbits) లందురు. కాని ఇవి అండాకారములు. అనగా ఇప్పు డున్న కక్ష్యలు మతికొంతకాలమునకు మార్పు చెందును. ఇందు నియతమగు మార్గ మొకటి గలదు. దీని సవిశేషింపదగు సూర్యుడు మార్గమనంబరమందును ఈ సూర్య సంచారమార్గమునకే (Sun's path in the Heavens) క్రాంతివృత్త (Ecliptic) మని పేరు. ఈ వృత్తద్వారమున సూర్యుని యొక్క ఉత్తర దక్షిణమార్గములను బోధపడును. కాబట్టి ఈ వృత్త

మును భూగోళమును క్రాంతి విమర్శింతము. ఇదంతయు భావనాశాస్త్ర శాస్త్రము (Imaginary Scene) ౧ వ పరిలేఖనము చూడుడు.

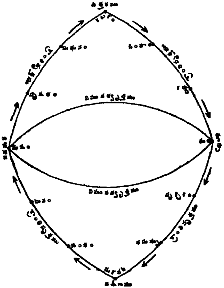

౧ పరిలేఖనము

ధ్రు కే గ్రు = పూర్వక్షితిజము. ధ్రు కు ధ్రు = పశ్చిమక్షితిజము. క్షితిజ మనగా భూమ్యాకాశములు రెండును కలసి నట్లుగా మన కగపడుదేశము (Horizon). ధ్రు = ఉత్తరధ్రువము (North Pole). గ్రు = దక్షిణధ్రువము (South Pole). క = ఉత్తర కదంబము (Arctic). క = దక్షిణకదంబము (Antarctic). (ఈ ధ్రు క క గ్రు క భ) యామ్యోత్తరవృత్తము (Meridian). (ఈ కే క కు) క్రాంతివృత్తము (Ecliptic). (భ కు కే) = విషువద్వృత్తము (Celestial Equator). భ = భమధ్యము (Zenith). కే = మేషము. కు = తుల. మ = మకరము. క = కటకము.

ఇందు ధ్రువమున కాకర్షణశక్తి మొదలగు విశేషశక్తులు గలవు. ఈ గ్రువమును మధ్యగా నుంచుకొని యేర్పడినవృత్తమే (Circle) విషువద్వృత్తము. అనగా రెండుధ్రువములకును మధ్యగ నుండు వృత్తము. సూర్యుడీవృత్తగతుడైనప్పుడు రాత్రియు పగలు సర్వ దేశములందును సమానముగ నుండును. ప్రస్తుతమందు మార్చి ౨౧ వ తేదియందును సెప్టెంబరు ౨౩ వ తేదియందును సూర్యుడీవృత్త గతుడగును. ఈ ధ్రువములకు ప్రస్తుతకాలమున ౨౩½ డిగ్రీలదూర ములో కదంబ మను బిందువు గలదు. ఈ కదంబములను మధ్య నుంచు కొని యేర్పడినవృత్తమే క్రాంతివృత్తము. ఈ ధ్రువకదంబములయంతర మునకే పరమక్రాంతి (Obliquity of the Ecliptic) యని పేరు. ఈదూరము సుమారు ౧౨,౦౦౦ ల సంవత్సరముల క్రిందట ౨౪ డిగ్రీ లుండెడిది. అప్పటినుండి క్రమక్రమముగ తగ్గుచు ఇప్పుడు ౨౩½ డిగ్రీ లున్నది. ఇకముందు ౧౫,౦౦౦ ల సంవత్సరములకు ౨౨ డిగ్రీలు కా

కలదు. ఇట్లే కాలవశమున పెరుఁగుచు, తఱుఁగుచు నుండును. ఇందులకు కారణములు ధ్రువ కదంబములు రెండుగాని, ఏదో ఒకటిగాని చలించుట యను విషయములో ప్రాచీన,నవీనమత భేదము లనేకములు గలవు. ఎట్లయినను కదంబద్వయమునకు మధ్య క్రాంతివృత్తము గలదు. అందుచే విషువద్వృత్తమునకు తిరశ్చీనముగ క్రాంతివృత్త మున్నది. మహావృత్తములకు సంపాత ముండునప్పుడు రెండు ప్రదేశములందు మాత్రమే యుండునను క్షేత్రమితి 3-వ అధ్యా, ౧౦-వ ప్రతిజ్ఞానుసారముగ (Euclid, III, 10) ఈ రెంటికిని రెండు ప్రదేశములందు కలయిక గల్గును. వీనికే మేషాది (Aeris), తులాది (Libra) యని పేర్లు. ప్రస్తుతకాలము దీకలయిక ఉత్తరభాద్రానక్షత్ర ద్వితీయపాద ప్రాంతమందును, ఉత్తరఫల్గునీనక్షత్ర చతుర్థపాద ప్రాంతమందును ఉన్నవి. ఇది సృష్ట్యాదిలోను, ప్రతియుగాదిలోను, ప్రతియుగాంతమందును అశ్వినీప్రారంభమం దుండునని ఆర్షాశయము.

౨-వ పరిలేఖనము

౨-వ పరిలేఖనము చూడుఁడు. మేషము (Aeris), కటకము (Cancer), తులాది (Libra), మకరము (Capricorn). నక్షత్రము లన్నియు నెండటియూర్ధ్వరముచే ప్రదర్శింపఁబడినవి. ఈపరిలేఖనమున మేషము మొదలు కటకమువఱకును విషువద్వృత్తమునుండి ఉత్తరముగ క్రాంతివృత్తమునకుఁగల దూరము క్రమముగ పెరుఁగును. కటకమునొద్ద నీదూరము పరమము. అటనుండి దక్షిణమువైపునకు (Direction) మార్గము తిరుగును. అటనుండి తులాదివఱకు నీదూరము క్రమముగ తగ్గి వృత్తములు రెండును కలియును. అటనుండి మకరాదివఱకును విషువద్వృత్తమునకు దక్షిణముగ క్రాంతివృత్తమునకుఁగల దూరము క్రమముగ పెరుఁగును. మకరమం దీదక్షిణాంతరము పరమము (Maximum). అటనుండి ఉత్తరమువైపునకు (Direction) మార్గము తిరుగును. అనగా మకరమునుండి మేషమువఱకు నీదక్షిణదూరము క్రమముగ తగ్గుచు మేషాదియందు రెండువృత్తములు కలియును. ఇందు క్రాంతివృత్తమే సూర్యమార్గము. ఇది కటకాదినుండి మకరాదివఱకును దక్షిణముగాను, మకరాదినుండి కటకాదివఱకు నుత్తరముగాను ఉండును. అందుచే దక్షిణముగా నున్నమార్గము దక్షిణాయన మనియు, ఉత్తరముగా నున్నమార్గము ఉత్తరాయణ మనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఈ యంతయు ౨-వ పరిలేఖనమందు స్పష్టమగుచున్నది. ఉత్తరాయణమందు దేవస్థాన మగు ఉత్తరధ్రువ ప్రాంతభాగము దృశ్య మగుటచే ఆకాలము దేవప్రీతికర మనియు, దక్షిణాయనమందు దక్షిణధ్రువప్రాంతమందలి పితృలోకము దృశ్య మగుటచే ఆకాలము పితృప్రీతికర మనియు మనవారు వ్యవహరించుట సమంజసముగనే కన్పడుచున్నది. ప్రస్తుతకాలమందు ౨౧-వ జూను మొదలు ౨౨-వ డిసెంబరువఱకును సూర్యుఁడు దక్షిణమార్గమం దుండుటచే దక్షిణాయనమును, ౨౨-వ డిసెంబరు మొదలు ౨౧-వ జూనువఱకును సూర్యుఁ డుత్తరమార్గమం దుండుటచే ఉత్తరాయణమును గల్గుచున్నవి. [చి. వేం. శా.]

అయనుఁడు — దేవవిశేషము. ధర్మఋషికి సాధ్య యను స్త్రీయందుఁ బుట్టిన సాధ్యదేవత లనువారిలో నొకఁడు (మత్స్య. అ. ౨౦౨)

అయలూరివారిపల్లి — నెల్లూరు జిల్లా కనిగిరి తాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౨

అయవాహము — భారతవర్షీయదేశము

అయశ్శిరుఁడు — కశ్యపునివలన దనువునకుఁ గలిగిన దానవులలో నొకఁడు

అయసాపరగణా — సంయుక్తప్రాంతములందలి ఫతేపూరుజిల్లా, ఖాజీపూరుతాలూకాలో నొకపరగణా. దీనివైశాల్యము ౪౦౫ చ. మైళ్లు. జిల్లా మొత్తముమీఁద తక్కిన పరగణాలన్నిటిలో కన్న దీనిలో భూములు మిక్కిలి సారవంతములయినవి. జనసంఖ్య యించుమించుగ ౧౫,౦౦౦ ఉండును. వ్యవసాయమున కిచట మంచి సదుపాయములు కలవు. ౧౮౦౪-వ సంవత్సరపు కఱువుదెబ్బ యీపరగణాకు ఎక్కువగఁ దగిలినది. మొదట నిది అలహాబాదుజిల్లాకుఁ జెందియుండెడిది. ౧౮౨౬-వ సంవత్సరమున ఫతేపూరుజిల్లాకుఁ జేర్పఁబడినది.

అయస్కాంతము — అయస్కాంత మనఁగా సూదంటురాయి. ఇనుముతోఁ జేయఁబడినసూది, పాళీ, మొదలగు వస్తువుల నాకర్షించుగుణము గలిగియుండుటచే నిది అయస్కాంత మనఁబడును (చూడుఁడు మేగ్నటిజమ్).

ఆయుర్వేదము ననుసరించి — ఇనుము ముండము (ఇనుము), తీక్ష్ణము (ఉక్కు), కాంతము (సూదంటురాయి) అని మూఁడువిధములు. అందు కాంతమునకు అయస్కాంత మను నామాంతరముగూడఁ గలదు. మరల నీ అయస్కాంతము భ్రామకము, చుంబకము, కర్షకము, ద్రావకము, రోమకాంతము అను భేదములు గలదిగ పరిగణింపఁబడుచున్నది. మరల వీనిలోఁ గొన్నిటియం దేకముఖము, ద్విముఖము, త్రిముఖము, చతుర్ముఖము, పంచముఖము, సర్వతోముఖము అను పేర్లతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఏకముఖ మన సూదంటురాయియొక్క యేకముఖమునందే సూది లాకర్షింపఁబడును. ద్విముఖ మనఁగా, రెండుకోణములయందు మాత్రము సూదు లాకర్షింపఁబడును. ఇటులే త్రిముఖ, చతుర్ముఖముల యందుఁగూడ సూదు లాకర్షింపఁబడును. సర్వతోముఖ మనురాయి యొక్క యన్నికోణములయందును, పైభాగమున క్రిందుభాగమునఁ గూడ సూదు లాకర్షింపఁబడును. ఇందు ఏకద్వి త్రిచతుష్పంచసర్వతోముఖములలోఁ క్రమముగా నొకదానికంటె నొకటి గుణాధిక్యము గల దైయుండును. కాంతము పీత కృష్ణ రక్తవర్ణములచే త్రివిధము. పీతము స్పర్శవేధిక్రియయందును, కృష్ణము రసాయనప్రక్రియలయందును, రక్తము రసబంధనక్రియలయందును ప్రశస్తములు (రసరత్న సముచ్చయము)

శోధన — శోధనవిధానము లనేక మున్నను సర్వసామాన్యముగ నిమ్మపండ్లరసము, కలి, పులిచల్ల అనువానిలోఁ బ్రతిదానియందు నేడేసిమార్లు వేసి యేడేసిగడియ లెండ కెండించిన శుద్ధి యగును (బనవరాఁతియము) కుండేటిరక్తముతో కడిపి ఏడుపర్యాయములు ఎండ కెండించినను శుద్ధియగును (ర. ర సుధా).

మారణవిధానము — కాంతలోహచూర్ణమునకు సమముగ తెల్లమను గంధకముమ కలిపి ఖల్వమున మర్దించి ఇరువదిపుటంబు లిడిన భస్మమగును. ఈ భస్మమును తెల్లగలిజేరు-ఆకురసముతో మాటి పది పుటంబు లిడిన నెఱ్ఱగ సిందూరించును (ర ప్ర సుధా)

కాంతసిందూరము — ఇట్లు శోధన మారణవిధానము లనేకము లనేకగ్రంథములయందు వేర్వేఱుగఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఇచట నొకటి రెండుమాత్రము వివరింపఁబడినవి.

గుణములు — ఇది శీతవీర్యము గలది. ప్రధానరసము మధురము, అనురసము కషాయము. ఆయుష్కరము, ధాతువివర్ధనము త్రిదోషహరము. ఇట్టిగుణములు గలదై క్రమ మేహ కుష్ఠ ప్లీహ ఉదరక్రిమిరోగములను నాశనము చేయుచున్నది. మఱియు పాండువులను శోషయుము. క్షయరోగములను నశింపఁజేయును. శూల, క్షయము, గుల్మ, శూల మొదలగురోగములను పోఁగొట్టి శరీరమునకు కాంతి నిచ్చును (యోగరత్నాకరము).

అనుపానములు — కాంతభస్మమును త్రిఫలములతో సేవించినచో వలీపలితములు, త్రికటుకములు గంటుభారంగి - వీనితో సేవించినచో ధాతుక్షయము, శర్కర చాతుర్జాతకము - వీనితో సేవించినచో రక్తపిత్తము, గలిజేరు ఆకురసము - వీనితో సేవించినచో దౌర్బల్యము, కేవలము గలిజేరురసముతో సేవించినచో పాండువు, పసుపు పిప్పలి తేనె - వీనితో సేవించినచో ౨౦ మేహములు, శిలాజతుతో సేవించినచో మూత్రకృచ్ఛ్రము, అడ్డసరము పిప్పలి ద్రాక్ష తేనె - వీనితో లోహచూర్ణమును కలిపి మాత్రలు చేసి ఉదయమున సేవించినచో ఐదువిధములగు కాసరోగములు, తాంబూలముతో సేవించినచో అగ్నిమాంద్యము శాంతించును (యోగరత్నాకరము)

కాంతముకలసినయౌషధము — ఆయుర్వేదమునందు కాంతము గలసిన ఔషధములు ప్రసిద్ధములు. వానిలో బసవరాజీయమునఁ జెప్పఁబడిన కాంతవల్లభరసము, రసేంద్రసారసంగ్రహమందలి కాలాగ్ని రుద్రరసము, చరకసంహితయందలి లోహరసాయనము, నవాయస చూర్ణము, అష్టాంగహృదయమందలి యవ్వృతి ముఖ్యములుగ చూడనగును

[గం. దూ.]

అయాస్యాంగిరసుఁడు — ఋగ్వేదమునం దితని పేరు రెండుసారులు వచ్చినది (౧౦ ౬౭, ౧, ౧౦౮, ౮). ఋగ్వేదమందలి కొన్ని ఋక్కుల నితఁడు రచియించినట్లు అనుక్రమణిలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈతఁడు రచించిన మంత్రములు ఋగ్వే ౯ ౪౪-౪౬, ౧౦ ౬౭ - ౬౮

శునశ్శేపునిఁ బంపఁదలఁచిన రాజసూయమునందు నితఁడు ఉద్గాతగా నుండెను. ఇతఁడు యజ్ఞయాగాదిక్రతు విధానమును చక్కఁగ నెఱిఁగినవాఁడు (పంచవింశ బ్రాహ్మణము, ౧౪ ౩, ౨౨, ౧౬ ౧౨, ౪, బృహదారణ్యకోపనిషత్తు, ౧ ౩, ౮, ౧౯ ౨౪, కౌశీతకిబ్రాహ్మణము, ౩౦ ౬) ఇతఁ డాథూతిత్వష్టృయొక్క శిష్యుఁడు (బృహ ఉ, ౨౯, ౬, ౩ ౪, ౬, ౩).

అయస్థూణుఁడు — శాలంవాయనుఁడు అధ్వర్యుఁడుగాఁగల గృహపతి. ఈతఁడు తనయధ్వర్యునకుఁ గొన్ని యజ్ఞపాత్రల నెట్లు ఉపయోగింపవలెనది నేర్పెను (శతపథబ్రాహ్మణము, ౧౧-౪, ౨,౧౭).

అయాస్యుఁడు — ఆంగిరస గోత్రోత్పన్నుఁడైన యొక ఋషి. ఆయనవంశజులను ఆయాస్యు లందురు. ఇతఁడు హరిశ్చంద్రుని యజ్ఞమునందు ఉద్గాతగా నుండెను (భార; సభా, ౪ ౧౨).

అయి — అస్మాకమాత్రృలలోని యొక చిహ్నము. బ్రహ్మపుత్రమ ఉపనదిగ నున్నది. ఇందులోనుండుగ ౧౦౦ మైళ్ళదూరము

ప్రుండును. అడవులలోనుండియే యిది యెక్కువగా ప్రవహించుచున్నది ఈనది చిన్న చిన్న పడవలు ప్రయాణముచేయుటకుమాత్రము అనుకూలముగ నుండును

అయిజల్ — ఇది లుశాయీ జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణ మయినను ఊరు చిన్నదే దీనిజనసంఖ్య ౨,౫౦౦ అయిజల్ పట్టణము ౩,౫౦౦ అడుగులయెత్తున నున్న యొకకొండమీద నున్నది ఇందుచే నీటిసౌకర్య మిచ్చట తక్కువయైనది దానికై ఎక్కువధనము ఖర్చుచేసి తగిన యేర్పాట్లు చేయబడినవి ఎప్పుడును నిడుదకొ యిచ్చట నొక సైనికదళ ముండును

అయితెంపాడు — నెల్లూరుజిల్లా కావలి తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౧౮౯

అయితంపూడి — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా తణుకు తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౯౪౭

అయితేపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలూకాలో నిది యొకపల్లె జనసంఖ్య ౧,౧౮౨ ఇనుము సున్నపురాయి యిచ్చట దొరకును ఆ యినుముతో నాగళ్లు చేయుదురు

అయినంపూడి — కృష్ణాజిల్లా దివితాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౧,౧౮౧ (౧౯౩౧)

అయినముక్కల — కర్నూలుజిల్లా మార్కాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౧౫౩ (౧౯౩)

అయినవల్లి — గోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకాలో ఒకపల్లె జనసంఖ్య ౩,౩౬౩ ఇచ్చట సుప్రసిద్ధమయిన సిద్ధివినాయకదేవాలయ మొకటి కలదు బులుసు అచ్చయ్య పాపయ్యశాస్త్రులనబరగిన ప్రఖ్యాతసంస్కృతవిద్వాంసుల కిది జన్మస్థలము కుణముక్త్యేశ్వర మనుక్షేత్ర మొకటి దీనికి మజరా

అయినవీడు — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౨౪

అయినహాల్లి — బళ్లారిజిల్లా కుడ్లిగితాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౦౨౨ (౧౯౩౧)

అయినాపురం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౮,౦౫౫ (౧౯౩౧).

అయిశాల — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౭౬౭ (౧౯౩౧).

అయిలాపుల్ ఝరి — వంగదేశములోని అంగారి తాలూకాలోని యొక ప్రదేశము. రెండుగ్రామములు కలసి యీపేరను పిలువబడుచున్నది ౧౮౦౫వ సంవత్సరమున నీప్రదేశము అడవులతో నిండియుండెడిది అప్పటి దీనివైశాల్యము ౮౮,౦౦౦ ఎకరములు దీనిపై వచ్చు ప్రభుత్వాదాయము అప్పటికి రు ౩౪౨ లు. ప్రస్తుతమున నిది ఫక్కా నవాబునకు చెందియున్నది. దీనివలన నవాబునకు ఇప్పుడు ఇంచుమించుగ నొక లక్షరూపాయల యాదాయము వచ్చును

అయీన్ ఉద్దీన్ (షేక్) — ఇతడు బిజాపుర వాసియగు నొక మహమ్మదీయకవి బహమనీసుల్తానగు అల్లా ఉద్దీన్ బాహనీ కాలమువాడు. 'మల్హకత్', 'తెకాట్ ఉల్ అన్వార్' అను గ్రంథములను వ్రాసెను ఇందు హిందూస్థానమునందలి మహమ్మదీయసాధువులచరిత్రము వర్ణింపబడినది

అయుడు — రెండవ స్వారోచిష మన్వంతరమునందలి ప్రజాపతి వసిష్ఠునిపుత్త్రుడు

అయుతజిత్తు — యాదవుడు క్రోష్టాఖ్యమహక్రథవంశీయుడైన సాత్వతరాజుయొక్క మనుమడు. భజమానునకు బాహ్యక యను రెండవభార్యయందు బుట్టిన ముగ్గురు కుమారులలో నొక్కడు

అయుతాయువు — ౧ (సూ వం.) ఇక్ష్వాకు కులోత్పన్నుడైన సింధుద్వీపుని కొడుకు ఋతుపర్ణు డితని కుమారుడు

౨ (చం వం) ఉపరిచరవసు రాజుయొక్క వంశజుడగు శ్రుతశ్రవరాజుయొక్క పుత్త్రుడు. ఇతనికొడుకు నిరమిత్త్రుడు

అయుతుడు — (చం వం) పురువంశోత్పన్నుడై, అజమీఢునిశాఖలోనివాడగు జయత్సేనుడను రాజుయొక్క సంతతివాడైన రాధికరాజపుత్త్రుడు ఇతని కయుతాయు వనియు నామాంతరము గలదు

అయుధియా — సయామురేశమునందలి ఒక పురాతన నగరము బ్యాంకాక్ నగరమున కిది ౮౫ మైళ్లదూరమున నున్నది వర్తక మిచ్చట మంచియభివృద్ధిలో నున్నది. వ్యవసాయమునకు సంబంధించినపనిముట్లవ్యాపారమే యిచ్చట ఎక్కువగ నుండును. ౮౦౦ ల సంవత్సరములకన్న యెక్కువకాలము దీని సయామురేశమునకు రాజధానిగ నుండెను ఇచ్చటి ప్రాచీనాలయములు పురాతనవస్తుసంశోధనమున కెక్కువగ నుపయోగించునవిగ నుండుటచే వాని నన్నిటిని దీని యందలి వస్తుప్రదర్శనాలయమున (Museum) జాగ్రత్తపరచియున్నారు ఇప్పుడు దీనిపేరు 'క్రుంగ్ కావో'. సయామునందలి ఎక్కువ ఐశ్వర్యవంతములగు భాగములలో, అందముగల ప్రదేశములలో నిది యొకటి ఇది [illegible] నున్నది.

పూర్వపురాణాల కథలలో నిరూపించుటకుఁ గట్టించుకొన్న మందిరము నకే యున్నది ప్రభుత్వకార్యాలయము గలదు పూర్వపు భవనము లెన్నో చిన్నాభిన్నమై యిప్పటికిని చెన్నయో కలవు ౧౫౫౫-౧౬౬౫ సంవత్సరములలో రెండుసారులు బ్రాహ్మణాతివారు దీనిని పాడు చేసిరి

అయూబ్ — ఇతఁడు మహమ్మదీయ పైగంబరులలో నొకఁడు నిష్కలంకుడైన దైవభక్తుడు శాంతమూర్తి ఈసావు జాతికిఁ జెందినవాఁడు ఇతనిభార్య యూసఫ్ కుమారుఁడైన ఎఫ్రాయిము కుమారుని కూతురు రాహేమ యని కొందఱును, మనాసెహ్ యొక్క పుత్రిక మహీర్ అని మఱికొందఱును వచించుచున్నారు ఇతఁడు మహాధనికుఁడు అపరిమితమైన ధనధాన్యసమృద్ధితోఁ దులఁదూగుచుండియు నితఁడు సదాచారతను దైవోపాసనయందు మున్ముందై కాలము గడపుచుండెను భగవంతుఁ డితని భక్తిని పరీక్షింప నెంచి యనేక ప్రకారములగు కష్టములపాలు చేసెను అమితధనవంతుఁడయ్యును దైవోపహతుఁడై కొలఁదికాలములోపలనే యైశ్వర్యము నంతయుఁ గోలుపోయెను దైవనియోగంబున నితని మహోన్నత ప్రాసాదము నేలఁ గూలి నిరవశిష్ట లాయెను; ... ఇంతటితో నితనిదైవభక్తి లేశమైనను కొఱఁతపడలేదు అంత భయంకరరోగము లితని నాక్రమించెను శరీర మంతయు వ్రణపూరితమై కుళ్లి దుర్గంధము వెదజల్లుచుండ నూరివారుఁ బయటనుండ నితనిసమీపమున కెవ్వరును బోవుటకు సాహసింపరైరి కాని యితనిభార్య మాత్రము నిరంతర మెడఁబాయక సేవచేయుచుండెడిది దగ్గఱ ధనము లేకపోవ నీపతివ్రత కాయకష్టములగు పరిశ్రమములవలన ధన మార్జించి తన పెనిమిటిని గాపాడెను ఎట్టియయ్యో నమూనా! దారిద్ర్యంపు కారణమున నీమె వివేకదృష్టి మందగించిపోవ నొకనాఁ డీమె సైతాను దుర్బోధనములకు లొంగి తనమగనిదగ్గఱ కేఁగి దైవమును వదలి సైతానును గొలువుఁ డనియు, వాలాయు చేసినచో కష్టము లన్నియుఁ బాయు ననియు నతనితో వచించెను అంత నతఁడు కోపపూర్ణుడై యామెను తిరస్కరించుటయేకాక శరీరము బాగైనపిదప నామెను నూఱుదెబ్బలు కొట్టింతు నని శపథముచేసెను అంత నితని నిశ్చల భక్తికి మెచ్చి భగవంతుఁ డీయనపై మరల ననుగ్రహము చూపెను శరీరము రోగరహితమై కాలక్రమమునఁ బోయినభాగ్యము మూఁడింతలు మరల వచ్చినది ఇతనిభార్య సౌందర్యాకృతి దాల్చినది ఆమెయం దితనికి ౨౬ గురు కుమారులు జన్మించిరి ఇతనికి భాగ్యము మరల లభించుటంగూర్చి యొకచిన్నగాథ కలదు ఇతనికి రెండు పంట కళ్లము లుండెను అందులో నొకటి గోధుమలరాశి రెండవది బార్లీధాన్యరాశి దైవప్రేరితములై రెండు మేఘము లేతెంచి యొక దానిపై బంగారమును కురిసియు, వేరొకదానిపై వెండి కురిసియు నా కళ్లములను నింపినవి ఇతనిచరిత్రము ఖురానులో పలుస్థలములలో చెప్పఁబడియున్నది.

శే.

అయేషా — అబూబక్రుయొక్క కుమార్తె; మహమ్మదుయొక్క మూఁడవభార్య ఏడుసంవత్సరముల ప్రాయము గలదై యున్నప్పుడే యీమెను మహమ్మదు భార్యగాఁ గైకొనెను ఈమెతండ్రి కీమెను మహమ్మదునకు పెండ్లి చేయుట కిష్టము లేదు అయినను మహమ్మదు దైవాజ్ఞ యీమెను వివాహ మాడవలెనని యున్న దన్నందున నొప్పుకొని పెండ్లి చేసెను ఈమెకు మహమ్మదువలన సంతానప్రాప్తి కలిగియుండలేదు భర్తమరణానంతరము అలీ అతని పీఠము నధిష్ఠించుట కొప్పుకొనక అతనితో అనేకఘోరయుద్ధములు చేసెను మిక్కిలి కోపశీల యైనప్పటికిని ఆమెను అందఱును మిక్కిలి గుణశాలిని గనుక గౌరవించుచుండిరి అలీ యామెను గెలిచి భయపడక (క్రీ. శ. ౬౫౬) పట్టుకొనినను అపాయము కలిగింపక విడుదలచేసెను

ఈమెను మహమ్మదీయులు తల్లి యనియు దేవమాత యనియు భావించెదరు క్రీ. శ. ౬౭౮ వ సంవత్సరమున ౬౭ ఏండ్ల ప్రాయమున మదీనాపట్టణమునందు మరణించెను

అయోడిను — దేశీయభాషలందు దీనికి నైలమనియు, అద మనియు పేరులు కలవు గ్రీకుభాషలో 'అయోస్' (Ion) అనఁగా ఊదారంగున కర్థము దీనిని తయారుచేయునప్పుడు ఊదా రంగు ఆవిరి వెడలుటచే దీనికి అయోడిను అని పాశ్చాత్యభాష లందు పేరు కలిగెను ఇది యొక ఉపధాతువులలో తత్త్వము (Non-Metallic Element) హైలాదివర్గము (Halogen group)లో చేరినది సముద్రజలమునం దిది ధాతవహైలిడముల (Metallic-Iodides) రూపమున లభించును కొన్నివిధము లగు సాగరశైవాలములు (See weeds) నందియు, ముఖ్యముగా లమినారియా డిజిటాటా (Laminaria digitata), లమినారియా స్టెనోఫిల్లా (Laminaria Stenophylla) మొదలగువానిద్వారా సముద్రజలమునందియు నిది తీయఁబడును ఈ శైవాలములం దిది నూటికి ౦.౫ అంశములవఱకు నుండును సోడియము హైలిడముల (Sodium-Iodides) రూపమున నిది కలిచే (Caliche) యనఁబడు చిలీ సూరేకారమునందును నూట ౦.౨ ల వఱకున విస్తృతమైన కంఠగ్రంథుల (Thyroid glands) యందును నిది స్వల్పపరిమాణమున నుండును

సాగరశైవాలములనుండి దీనిని తయారుచేయుటలో ఎండిన శైవాలములను గాల్చి అందువలన లభించిన బూడిద (Kelp)ను నీళ్లలోఁ గలిపి మరుఁగఁబెట్టి అందులోని ఉప్పు చాలవఱకు విడివడు వఱకు ఆ ద్రావణమును నిలువఁబెట్టుదురు అంత ద్రావణరూప హైలిడము (Iodide in solution) గల యా మిగిలిన ద్రావణమును గంధకామ్లము (Sulphuric acid)తోడను, మాంగనీస్ ద్వ్యామ్లజనిదము (Manganese dioxide)తోడను కాఁగఁబెట్టి ఆవిరిరూపమున వచ్చు అయోడినును చల్లనిపాత్రయందులోఁ బట్టి ఘనీభవింపఁజేయుదురు. పునస్స్ఫటికీకరణము (Recrystallization) ద్వారా శుద్ధి

యము నత్రితము (Sodium Nitrate) ను విడదీసినతరువాతఁ జేలునట్టి మాతృద్రవముల (Mother liquors) నుండియు, కలిచే (Caliche) యను కచ్చారూపకారమునుండియు అయోడీను తీయఁబడును. ఈ మాతృద్రవములందు సోడియము ద్విగంధకితము (Sodium bisulphate) ను ప్రయోగించుటవలన నది నైలము (Iodine) ను గడ్డగ నడుగునఁ జేయును. ఊర్ధ్వపాతనము (Sublimation) ద్వారా యితరపదార్థము శుద్ధి కావింపఁబడును.

సాధారణతాపపరిమాణమందు అయోడీను ధూసరము నలుపు గలిసిన రంగుగల స్ఫటికరూపముగల ఘనపదార్థము. కలిగి యుండును. దీనివిశిష్టగురుత్వము (Specific Gravity) ౪.౯౫, అణుభారము (Atomic weight) ౧౨౬.౯౨. దీనిని కరఁగుట వేడి చేయుటవలన నిది ద్రవమై, మాటువాసనగల, ఊదారంగుఆవిరిరూపమున గాలిలో కలిసిపోవును. నీటిలో నిది స్వల్పముగఁ గరఁగును కాని ఆల్కహాలు (Alcohol), ఈథరు (Ether) లందును, ముఖ్యముగ పొటాశియం నైలిద ద్రావణము (Potassium Iodide Solutions) లందును బాగుగ లీనమగును. ఆల్కహాలు మున్నగువానిలోఁ గలిసినను ఎఱుపు, నలుపు, పసుపు గలిసినవర్ణము గల ద్రావణ మేర్పడును. కర్బనద్విగంధకితము (Carbon dioxide) తోడను, క్లోరోఫారముతోడను కలిసిన యెడల ఊదారంగు ద్రావణ మేర్పడును.

రాసాయనికగుణధర్మములం దిది హరితము (Chlorine) ను, బ్రొమము (Bromine) ను పోలియుండును కాని వానికంటె తక్కువప్రభావము కలది. మిశ్రితమై ఇది యనేకలవణముల నుత్పాదనము చేయును. నైలిదములు (Iodides), నైలికములు (Iodates) వానిలో చాల ముఖ్యమైనవి. గంజి (Starch) తోఁ గలయుటచే దట్టమగు నీలవర్ణ మేర్పడును. ఈనీలవర్ణపరివర్తనము అయోడీనుయొక్క గుణలక్షణపరీక్షణము దుపయోగపడును. లక్షలో కొకవంతు ఉండినను ఈవిధానమున అయోడీను గనిపట్టవచ్చును.

కడుపులోనికిఁ దీసికొనినయెడల ఇది మంటను బుట్టించు ఉపద్రవకరమైనదియు కాని స్వల్పమాత్రలలో కొన్నిగ్రంథిరోగముల నివారణమున కుపయోగించును. నైపుణ్యులకు ఇది చాల మంచిది. ఆల్కహాలులోఁ గలసి టింక్చరు అయోడీను అను పేరున పట్టు నియమ్మను ఉపద్రవనిరోధకము. శ్రీమిశ్రితము పొటాశియము నైలిదరూపమున నిది కొల్లరోగము (Goitre), గండమాలా (Scrofula) వ్యాధులందును, కడుపులో బల్లె పెరుగుట మొదలగు రోగములందును, ఔపదంశికరోగములందును, ఆమవాతములందును, సీసపు విషమును విరుచుటయందును బాగుగ పనిచేయును.

పెండియు అయోడీను కొన్ని అనిలీనరంగుల నిర్మాణమందును, కలావిమయరాసాయనికశాఖాంతరములందును విస్తారముగ నుపయోగింపఁబడుచుండును.

దీనిసమ్మేళనములలో ఐడోఫారము, ఐడోలు, ఫాతిమాలిక ములు ఫొటోగ్రాఫుఫిల్ములు, ప్లేట్లు నిర్మించుటకు రజతనైలిదము (Silver Iodide) విస్తారముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నది.

అయోధానము — ప్రస్తుతపు పంజాబుదేశములోని పాకపట్టణము మాంటుగోమరీజిల్లాలో సట్లెజ్ నదికి ౩, ౮ మైళ్లదూరమున అద్భుతపరం, కవూరునుండి లోధ్రానుకు పోవు పశ్చిమోత్తరపు ఇనుపదారిమీఁద నున్నది. అనేకపర్యాయములు ఈపట్టణము సట్లెజ్ వెల్లువలవలన నాశన మైపోయినను కుద కచటివారు మహోన్నతమున కొండను నిర్మించి దానిమీఁద నీపట్టణమును గట్టియున్నారు. మైదానముమీఁదనుండి చూడఁ గృత్రిమపర్వతముమీఁది యీపట్టణము మిగుల సుందరముగఁ గన్పించును.

అయోధ్య — కృష్ణజిల్లా దివితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౧౫౯.

అయోధ్యాకాండ — రామాయణమునందలి ఆఱుకాండలలో రెండవది. శ్రీరామునిపట్టాభిషేకమునకై దశరథుఁడు ప్రయత్నించుట మొదలు పాదుకాపట్టాభిషేకమువఱకును గల కథాభాగ మీకాండలోఁ గలదు.

అయోధ్యానాథ్ — పండిత అయోధ్యానాథుఁడు అలహాబాదునగరమునందలి యొక సుప్రసిద్ధన్యాయవాది. భారతజాతీయమహాసభ (Indian National Congress) యొక్క ప్రప్రథమనాయకులలో నొకఁడు.

అయోధ్యానాథుఁడు కాశ్మీరదేశపుబ్రాహ్మణశాఖకుఁ జెందినవాఁడు. కేదారనాథుఁ డనునతఁ డీయనతండ్రి. కేదారనాథుఁడు కొంతకాలము జాఫరునవాబుకడ దివానుగాఁ బనిచేసి, యటుపైని వర్తకవ్యాపారమునకు దిగెను. ౧౮౪౦ వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెల ౧ వ తేదిని అయోధ్యానాథుఁ డాగ్రానగరమున జన్మించెను.

ఇతఁడు విద్యార్థిగ నుండినకాలమున అరబ్బీ, పారసీభాషలను బాగుగ నభ్యసించెను. ఆకాలమున ప్రభుత్వమువారుకూడ నితనిబుద్ధికుశలత, ఆలోచనాశక్తియు 'అసాధారణమైన' వని ముక్తకంఠముతో బహిరంగముగఁ బ్రశంసించిరి. కళాశాలవిద్య ముగిసిన పిదప నితఁడు న్యాయశాస్త్రము నభ్యసించి ౧౮౬౭ వ సంవత్సరమున ఆగ్రాహైకోర్టునందు న్యాయవాదిగఁ బ్రవేశించెను.

న్యాయవాదివృత్తియందుఁ గూడ నితఁడు శీఘ్రకాలములోనే గొప్పకీర్తిప్రతిష్ఠలను గడించెను. కొంచెకాలమునకే, అనఁగా ౧౮౭౦ వ సంవత్సరమున ఆగ్రా న్యాయశాస్త్రకళాశాలయందు అయోధ్యానాథునకు ఆచార్యపదవి (Professor-ship) లభించెను. అలహాబాదులోని ప్రధానన్యాయస్థానమందలి న్యాయవాదులలో అయోధ్యానాథుఁ డన్న [illegible]

అయోధ్యానాథుఁడు తన యోగ్యతయెంతటిదియైనను తనకు తలకెక్కఁ బోని వినయశీలుఁడు. తన న్యాయవాదవృత్తిలో ఎంతో పేరు సంపాదించిన కాలమునందు గూడ ఆడంబరము లేక నిరాడంబరముగా నుండెడివాఁడు.

సాధారణముగ న్యాయవాదుల కనేక కారణములవలనఁ దమ వృత్తికే యంటిపెట్టుకొని యుండవలసివచ్చును కాని అయోధ్యానాథుని యొక్క న్యాయవాదివృత్తిమాత్ర మట్లు కడచియుండలేదు. న్యాయవాదిగ నుండియు నతఁడు దేశహితకరములగు సార్వజనికోద్యమములలోఁ జొక్కు విధములఁ బాల్గొనుచుండెడివాఁడు. మొట్టమొదటిసారి యతఁడు సార్వజనికోద్యమములలోఁ బ్రవేశించినది విక్టోరియా కళాశాలా స్థాపనసందర్భమున. ఆటుపిదప నతఁడు పత్రికాప్రచారమునఁగూడఁ బ్రవేశించెను. ౧౮౭౯ వ సంవత్సరమున 'ఇండియన్ హెరాల్డ్' అనునొక యాంగ్లదైనికపత్రికను నెలకొల్పి, దానిని పైకి తెచ్చుటకయి స్వయముగ లక్షరూప్యములను పైఁగ వచ్చించెను. కాని యాప్రయత్నము ఫలము కాలేదు. కొంతకాలమునకే యాపత్రిక యంతరించిపోయినది. ఆయన నంతటితో అయోధ్యానాథుఁడు నిరుత్సాహపడలేదు. ౧౮౯౦ వ సంవత్సరమున నతఁడు మరల 'ఇండియన్ యూనియన్' అను మరియొకపత్రికను స్థాపించెను. ఆకాలమున పండితమదనమోహనమాలవ్యగారు ఆపత్రికకు సంపాదకులుగ నుండిరి.

అయోధ్యానాథుఁ డాదినములలో తక్కిన విషయములవలెనే కన్న, విద్యాభివృద్ధికి సంబంధించిన సమస్యలపై నెక్కువ యాసక్తి గలిగి, అలహాబాదు, కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయములు రెంటియందును సెనేటుసభ్యుఁడుగా నుండెను. పశ్చిమోత్తరప్రాంతపుశాసనసభలో ఆయనయే మొట్టమొదటి భారతీయసభ్యుఁడు.

దేశీయమహాసభ యేర్పడిన మొట్టమొదటి నాఁడెండ్లలోను మాత్ర మయోధ్యనాథుఁడు దానితో నంతగ సంబంధము కలిగించుకొనలేదు. కాని ౧౮౮౫ వ సంవత్సరమున మొట్టమొదటి కాంగ్రెసు మహాసభాగ్రహుఁడైన ఉమేశచంద్రబెనర్జీగారితో నీమహాసభ విషయమునుగూర్చి చర్చించినపిదప ఆయన కాంగ్రెసునఁ జేరుట కంగీకరించెను. ౧౮౮౮ వ సంవత్సరమున జరుగవలసినకాంగ్రెసు (భారతజాతీయమహాసభ)సమావేశమును అలహాబాదున కావించి, తాను స్వాగతసంఘాధ్యక్షుఁడుగ నుండి వ్యవహారమును సాగించెను.

అప్పటి కప్పుడే ప్రభుత్వోద్యోగులలో కాంగ్రెసుమహాసభ యన్న నసహ్యము పొడమినది. ఆంగ్లోయిండియనులుకూడ వారి కీవిషయమున తోడుపడిరి. అయోధ్య పశ్చిమోత్తరరాష్ట్రము గవర్నరుగా నుండిన సర్ ఆక్లండ్ కాల్విన్‌గారు మొదలుగాని జిల్లాయుద్యోగుల వరకు నందఱును కాంగ్రెసుసమావేశము జరుగకుండఁ జేయవలయునని యనేకవిధములఁ బ్రయత్నించిరి. మహామ్మదీయనాయకుఁడగు సర్ సయ్యదు అహమదుఖానుగారుకూడ గవర్నరుగారికిఁ దోడ్పడిరి. పైప్రయత్నము శక్తికొలఁది ప్రభుత్వమువారు తక్కిన ప్రభుత్వోద్యోగు లందఱితో పాటు కాంగ్రెసునకాయకమయిన నాఁగనములను, ప్రాంతీయ రాజద్రోహకరము అని భావించెను. వీరందఱును గాక మరికొందఱు దేశీయప్రముఖులే కాంగ్రెసును నిందించుచుండిరి. ఇట్టిస్థితియందు కూడ అయోధ్యానాథుఁ డనేకకష్టముల నెదుర్కొని ఆయేఁడు అలహాబాదు కాంగ్రెసుసమావేశమును కడు జయప్రదముగ కొనసాగించెను. ఆ సందర్భమున స్వాగతసంఘాధ్యక్షుఁడుగ నుండి ఆయన యొనరించినయుపన్యాసమును విలోకించినచో కాంగ్రెసుసమావేశము జరుగకుండఁ జేయుటకు ప్రభుత్వోద్యోగులు కావించిన ప్రయత్నములు విశదపడఁగలవు.

ఒకసారి కాంగ్రెసుమహాసభలోఁ బ్రవేశించినతరువాత మరల నయోధ్యానాథుఁ డెన్నఁడును వెనుకంజవేసియుండలేదు. అలహాబాదుసమావేశము ముగియఁగానే యుత్తరహిందూస్థానమునం దంతటఁ బర్యటనము నొనర్చి కాంగ్రెసుప్రచారము సాగించెను. ఆయన కాంగ్రెసున కొనరించినసేవనుగూర్చి ఉమేశచంద్రబెనర్జీగారిట్లు వ్రాసిరి.

'కాంగ్రెసును, దేశమును అభివృద్ధిఁ జెప్పుటకై ఆయన స్వార్థత్యాగమున వెనుకంజవైచిన దెన్నఁడును లేదు. కాంగ్రెసులోఁ జేరినదిమొదలు ఆయన ఒకకాలనియమము కాని, చిన్నపెద్ద భేదము కాని పాటింపక నిరంతర మందఱితోఁ గలసి పనిచేయుచుండువాఁడు.'

అలహాబాదువిశ్వవిద్యాలయపు వైస్‌ఛాన్సలరుగా రయోధ్యానాథుని విషయమున నిట్లు చెప్పిరి.

'విద్యావిషయములం దాయనకు అత్యధికమగుశ్రద్ధ. మాసభలన్నిటికిని తప్పక హాజరగుచుండువాఁడు. ఈసందర్భమున ఆయన చూపిన బుద్ధికుశలత యసాధారణము. ఆయనవిషయమున నేమి చెప్పినను, ఏదేశ మయినను గర్వపడఁదగినదే. ఆయనస్వభావ మత్యున్నతము, సామర్థ్య మసందిగ్ధము, విజ్ఞాన మనేకవిధము.'

౧౮౯౧ వ సంవత్సరమున కాంగ్రెసు అధ్యక్షపదవి అయోధ్యానాథునకు లభింపనుండెను. కాని మద్రాసువారిప్రత్యేకవలన, బొంబాయికలకత్తాలవారు రయినపిదప మదిరాసువారి కంతకును అధ్యక్షపదవి రాలేదనుకారణమునుబట్టి, ఆయేఁడు మద్రాసువారే యొకరు కాంగ్రెసు అధ్యక్షులుగ నెన్నికొనఁబడిరి. ఆమఱుసటిసంవత్సరపుసమావేశమునకు ప్రాయికముగ అయోధ్యానాథుఁ డధ్యక్షుఁ డయియుండెడివాఁడేమో కాని దురదృష్టవశమున నంతకాల మాయన జీవింపలేదు. ౧౮౯౧-వ సంవత్సరము డిసెంబరునెలలో నాగపురమున జరిగిన దేశీయమహాసభాసమావేశమునకుఁ బోయి మరలి రాఁగానే జ్వరపీడితుఁ డయి తుదకు ౧౮౯౨ వ జనవరి ౧౧ వ తేదీన కాలధర్మము నొందెను.

అయోధ్యాపట్టణము — యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్ నందలి ఫైజాబాద్ జిల్లాలోని యొకపట్టణము. ఇది గోగ్రా యను నానాంతరముగల సరయూనదీతీరమం దున్నది. ఇప్పటికి కొ౧-

లోహిత్ ఖండ్ రయిల్వేయొక్క ముఖశాఖ పోవును. జనసంఖ్య ౧౧,౫౫౮

ఈయది హిందూదేశమందలి మహాక్షేత్రములలో నొక్కటి సూర్యవంశపురాజులకు రాజధాని వాల్మీకిరామాయణమును బట్టి చూడఁగా నియ్యది మనువుచే నిర్మింపఁబడె ననియు, దశరథునికాలమున ౧౨ యోజనముల పొడవును, ౧౦ యోజనముల వెడల్పును ఉండె ననియు, పంక్తులు తీర్చినట్లు పట్టణమున వీథు లుండె ననియు, వానిపై నీళ్లు చల్లుచుండి రనియు, నానాదేశములనుండి పెక్కు వర్తకు లిక్కడకు వచ్చుచుండి రనియుఁ దెలియుచున్నది (బాలకాం, స ౫). ఇది ఉత్తరకోసలదేశమునకు రాజధాని అప్పటికాలమున కోసలదేశములు రెండుండినట్లు కానవచ్చుచున్నది శ్రీరాముఁడు నిజధామమునకు వెళ్లినప్పు డీనగరమందలి జనుల నందఱను తనవెంటఁ దీసికొని వెళ్లినందున నిది పాడుపడెనఁట

తరువాత సూర్యవంశజుఁడైన ఋషభరాజు మరల నీపట్టణమును జనాకీర్ణముగఁ జేసెను నలునికాలమున నిచ్చోట ఋతుపర్ణుఁ డను రాజు రాజ్య మేలుచుండెను (మహాభారత వన) పాండవులకాలమున నిచ్చట మహాబలుఁడైన దీర్ఘయజ్ఞుఁ డను రాజు రాజ్య మేలుచుండెను

బౌద్ధయుగమునందుఁగూడ నీపట్టణము వాసికెక్కియుండెను అప్పుడు దీనికి సాకేతము అనునామము విశేషముగ వాడుకలో నుండెను మన హిందూమతగ్రంథములలో అయోధ్యా, సాకేత నామములు పర్యాయపదములుగ వాడినను, బౌద్ధగ్రంథములలో రెండును వేఱువేఱుగఁ జెప్పఁబడినందున నవి మొదట ఒకదానికొకటి సమీపమున్న పెద్దపట్టణము లైయుండవచ్చు ననియుఁ, గ్రమముగ నొక్కపట్టణముగఁ గలసిపోయియుండవచ్చు ననియూహింపఁబడుచున్నది బుద్ధుఁడు సాకేతపట్టణమునందు ౧౬ సంవత్సరము లుండి తనమతమును బోధించెను జైనులకు పూజ్యులైన తీర్థంకరులలో మొదటివాఁడైన ఆదినాథుఁడును, రెండవవాఁడైన అజితనాథుఁడును, నాల్గవవాఁడైన అభినందననాథుఁడును, ఐదవవాఁడైన సుమంతనాథుఁడును ఈపట్టణమునందు జన్మించిరి అందుచే నీపట్టణము హిందువులకువలెనే జైనులకుఁగూడ పుణ్యక్షేత్రము బౌద్ధకాలానంతరము కొంతకాలమువఱకును మరల నీపట్టణము పాడుపడినట్లు కానవచ్చుచున్నది తరువాత విక్రమాదిత్యుఁ డనువాఁడు మరల దానిని గట్టించెనఁట అతఁ డిచ్చట నాగేశ్వరుఁ డను శివుని మందిరమును గట్టించుటయేకాక మొత్తముమీఁద ౩౬౦ మందిరములను గూడ నిర్మించెనఁట కాని యతఁ డేకాలమువాఁడో, యేవంశమువాఁడో తెలియరాకున్నయది ౫-వ శతాబ్దియందు గుప్తరాజులు కొంతకాలమువఱకును దీనిని తమరాజధానిగఁ జేసికొన్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. సముద్రగుప్తుఁడును (క్రీ శ ౩౦౦-౩౮౮), అతని కుమారుఁడును ఈపట్టణమునందే రాజ్య మేలినట్లు మన మూహింపవచ్చును[1] ౮-వ శతాబ్దియందు భారూ అను అవర్ణజాతులవాండ్రు హిమాలయపర్వతప్రాంతమునుండి వచ్చి అయోధ్యాప్రాంతము నాక్రమించుకొనిరఁట వీరినిగురించియుఁగూడ నిశ్చయమైన చరిత్ర తెలియదు వీరు నూఱుసంవత్సరముల రాజ్యము చేసినతర్వాత వాయవ్య దిక్కునుండి సోమవంశపురాజులు వచ్చి రాజ్యము నాక్రమించుకొనిరి ఇది పిదప కన్యాకుబ్జరాజులయధీన మయ్యెను. వీరు జైన మతస్థులు వీరితరువాత జయచంద్రునికాలమున నొకటి కాప్పించెను 'ధన' అను అసవర్ణజాతివారుగూడ నిచ్చటఁ గొన్నిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసిరఁట. వీరును జైనులే కాని వీరి కన్నిటికిని దంతకథలు తప్ప చరిత్రాధారములు లేవు క్రీ శ ౧౧౯౪ లో మహమ్మదీయ్ గోరీ కన్యాకుబ్జపట్టణమును గెల్చినతరువాత నయోధ్యాపట్టణమును కొల్లగొట్టుకొనిపోయెను. తరువాత తురకలప్రభుత్వమును, తదుపరి ఇంగ్లీషువారిప్రభుత్వమును (౧౮౫౬) వచ్చెను ఆచరిత్ర వివరము 'ఔధ్' అను శబ్దముక్రింద సవిస్తరముగ వ్రాయఁబడును

అయోధ్యాపట్టణమును, దానికి ౮ మైళ్లదూరమునం దున్న ఫైజాబాద్ పట్టణమును గలసి యొకమ్యునిసిపాలిటీగా నేర్పఱుపఁబడినది ఇప్పటి అయోధ్యయును, దానిచుట్టుపట్టుల నున్న శిథిలమందిరాదులస్థలమును కొలది చూడ పశ్చిమమున నుత్తరమూలను మొదలుకొని తూర్పున రామఘాటువఱకును ౬ మైళ్లపొడు వుండును ఇచ్చట ౯౬ హిందూదేవాలయములును, ౩౬ మసీదులును, ౬ జైనమందిరములును, ౪ వైష్ణవమందిరములును గలవు హిందూదేవాలయములలో ౬౩ వైష్ణవమందిరములు, ౩౩ శైవమందిరములు ఈ గ్రామమునం దిచ్చటఁ జూచినను శ్రీరామునిచరిత్రసంబంధమైన వేఱువేఱు ప్రసంగములం జూపుమందిరములు పెక్కు గలవు ఇచ్చటిమందిరములలో రామ్‌కోట్ అనునది యొక్కప్రాముఖ్యముగ నెంచఁబడును అది రామునిజన్మస్థల మని చెప్పెదరు అదియుంగాక రాముఁ డిచ్చట పెద్దకోట కట్టించి దానికి ౨౦ బురుజు లేర్పఱిచి ఒకదానిమీఁదను హనుమంతుని, మఱియొకదానిమీఁదను సుగ్రీవుని, వేఱొకదానిమీఁద జాంబవంతుని ఇట్లు వేఱువేఱు సైన్యాధిపతులను వానిమీఁద నుంచెనఁట ఈమందిరమునకు దగ్గిర ఒకపెద్దమసీదు గలదు ఈయది క్రీ శ ౧౫౨౮ లో బాబరుచక్రవర్తిచే నప్పటి కక్కడ నున్నగుడి పడఁగొట్టించి కట్టింపఁబడెను అప్పటినుండియు నిందలి కొంతస్థలము తమదేవాలయస్థలమే యని హిందువులును, తమమసీదులోని స్థలమే యని మహమ్మదీయులును ఎడతెగక పోరాడుచుండిరి కాని కొంతకాలముక్రిందట ప్రభుత్వమువారు మసీదునకును, మందిరమునకును నడ్డుగోడ యేర్పఱిచి తగవును గంచి వేసిరి అప్పటిముఖ్యమందిరములలో స్వర్గద్వార మనునది యొకటి ఇచ్చటనుండి రాముఁడు స్వర్గమునకు వెళ్లెనఁట. దానియొద్దనే ఔరంగజేబుచేఁ గట్టింపఁబడి శిథిలమైన మసీదొకటి గలదు. ఇప్పు డిచ్చట కానవచ్చు దేవాలయములు అన్నియు ౧౮-వ శతాబ్దిలోను, ౧౯-వ శతాబ్దిలోను కట్టింపఁబడినవి.

1 V A Smith's Early History of India

జహాంగీరం అను పేరుగల గోరీ ఈపట్టణమునందలి చూడదగినస్థలములలో కెల్లను వారన్ హేస్టింగ్సువలన చెఱపెట్టఁబడి బాధపడినయా బేగమ్ యామె. ఈగోరీ కట్టుటకు నామె సొత్తులోనుండి మూఁడులక్షలరూపాయ లింగ్లీషు గవర్నమెంటువారి యధీనము చేయఁబడెను. ఆమె క్రీ. శ. ౧౮౧౬ లో మృతి నొందెను. అప్పటినుండియు గోరీ కట్టుట ప్రారంభింపఁబడి క్రీ. శ. ౧౮౨౮ లో పూర్తి చేయఁబడెను.

ఇచ్చట రామనవమికి గొప్పయుత్సవము జరుగును. అప్పుడు యాత్రికు లయిదులక్షలకుం బై నెక్కువ వచ్చెదరట.

అయోధ్యాపురం — గంజాంజిల్లా టెక్కలితాలూకాయందలి యొకగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪౦.

అయోధ్యాప్రాంతము — ఇప్పుడు దీనిని ఔధ్ లేక అవధ్ అనిరి. ఇది అయోధ్యాశబ్దభవము. అయోధ్యాప్రాంతమును గురించి 'ఔధ్' అనుశబ్దము చూడవలయును.

అయోధ్యాసంస్థానము — యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్ (ప్రయాగప్రాంతము)లోని యొకజమీందారీ. దీని విస్తీర్ణము ౨౬౩ చదరపు మైళ్లు. ఇది ఫైజాబాద్, గోండా, సుల్తానపూర్, బారాబంకి, లక్నో అను నయిదుజిల్లాలలో వ్యాపించియున్నది. ఇది తాలూకుదారీపద్ధతిమీఁద నమరచము చేయఁబడిన జమీందారీ. గవర్నమెంటువారికి చెల్లింపవలసిన పేష్కష్ రు ౨,౮౦,౦౦౦ లు, జమీందారునకు ఆదాయము రు ౧౧,౦౦,౦౦౦. వీరు బ్రాహ్మణులు. వీరి మూలపురుషుఁడు దర్శనసింగ్. ఇతఁడు ఔధ్ నవాబైన సాదత్ అలీఖాను (క్రీ. శ. ౧౭౯౮-౧౮౧౪) వద్ద సైన్యములో సుబ్బురాతుగా ప్రవేశించి ఈ జమీందారీని సంపాదించెను. క్రీ. శ. ౧౮౪౪ లో దర్శనసింగ్ చనిపోయినందున నతనితమ్ముని కుమారుఁడైన మానసింగ్ అతనిసొత్తునకు వారసుఁ డయ్యెను. కాని ఔధ్ ప్రాంత మింగ్లీషువారు స్వాధీనము చేసికొన్న తరువాత నీతనిజమీందారీ యంతయు వారు తీసికొనిరి. క్రీ. శ. ౧౮౫౭ లో సిపాయీల విప్లవము ప్రారంభ మైనప్పు డీతఁడు ఫైజాబాదులో ఖైదీగ నుండెను. కాని అతనిని విడుదలచేసి ఇంగ్లీషువారు తమభార్యాపుత్రాదులను రక్షింపవలసిన దని కోరినందున నీతఁడు యూరోపియన్ స్త్రీలను, బాలురను తనకోటలో నుంచుకొని రక్షించి సురక్షితముగ గోగ్రానది దాఁటించెను. తరువాత నతఁడు లక్నో పట్టణములో విప్లవకారులతోఁ జేరెను. కాని మరల నింగ్లీషువారికి సహాయుఁడై యసంఖ్యయూరోపియను స్త్రీపురుషుల ప్రాణములను రక్షించెను. ఆ ప్రాంతమునం దంతటను కల్లోలములు శమించి శాంతి నెలకొనుటకు మిగుల సాయము జేసెను. అందుచే నింగ్లీషువారు క్రీ. శ. ౧౮౫౮ లో ఈతనికి జమీందారీ నిచ్చివేయుటయేగాక విప్లవకారులలోఁ జేరిన తాలూకుదారులయొక్క సంస్థానములను గూడ నిచ్చివేసిరి. మహారాజా యన్న బిరుదము నొసంగిరి. తరువాత కె. సి. యస్. ఐ. అను బిరుదము నియ్యఁబడెను. క్రీ. శ. ౧౮౭౦ లో నీతఁడు కాంధర్తము కొంద మహారాజా సర్ ప్రతాపనారాయణసింగ్, కె. సి. ఐ. ఇ., జమీందారయ్యెను. ఆతఁడు క్రీ. శ. ౧౯౦౬ లో మృతుఁడయ్యెను.

అయోనియా — ఆసియామైనరు పశ్చిమతీరమునందు ఏజియన్ సముద్రము నంటియున్నట్టియు, తూర్పున లిడియా సరిహద్దుగాఁ గలిగినట్టియు భాగమునకుఁ బేరు. ఇది పర్వతమయమయిన దేశము. ఉత్తరమునుండి దక్షిణమునకు దీనిపొడుగు ౯౦ మైళ్లు; వెడల్పు ౨౦ నుండి ౩౦ మైళ్లవరకు భేదించుచుండును. ఇది అందమయి సారవంతమయిన ప్రాంతము. ప్రాచీనగాథల ననుసరించి చూచినచో క్రీస్తుపూర్వము పదునొకండవశతాబ్దిని 'అట్టికా' నుండి గ్రీకు లిచ్చటికి వలస వచ్చి రనియు, పండ్రెండు పట్టణములను గట్టి రనియు, వీనియన్నిటికిని సంబంధించిన కార్యములను ఈ పట్టణములవారు కలిసి చేయుచువచ్చినను ఏపట్టణమున కాపట్టణమే స్వతంత్రముగ నుండెడి దనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కత్తర వ్యాపారములవలనను, ఓడల నడుపుటవలనను, చేద్యములవలనను ఈ పట్టణములు ధనసమృద్ధము లయి వృద్ధిలోనికి వచ్చెను. కాని యీదేశము లిడియారాజయిన క్రోయిసస్ నకును, తరువాత పెర్షియారాజయిన సైరస్ నకును (క్రీ. పూ. ౫౪౬) సామంతరాజ్య మయినది. నడుమ నిది మరల కొంతకాలము స్వతంత్రముగ నుండినను, పెర్షియాసామ్రాజ్యమును అలెగ్జాండరు మాసిడోనియనుఁడు జయించినపుడు (క్రీ. పూ. ౩౩౪-౩౩౧) ఇది పెర్షియారాజ్యమునందే యుండెను. ఆటుపిదప నిది మాసిడోనియాసామ్రాజ్యమునం దంతర్భాగ మయినది. ఆటుతరువాతను గొంతకాలమునకు అయోనియా ఆసియాయందలి రోమనురాజ్యమునందుఁ జేరిపోయెను. ఆటుపిదప పారసీకులు దీనిని పూర్తిగ విధ్వంసము కావించిరి. ఈ కారణమున, మాత మన్నను ఈ ప్రాంతమందు ప్రాచీనసభ్యతాచిహ్నము లేవియుఁ గానరావు.

తత్త్వశాస్త్రమున అయోనియనుసంప్రదాయ మని పేరొందిన యొకవాదమున కిది మాతృభూమి. అయిదవశతాబ్దియందలి ఏథెన్సు యొక్క చక్కనికళలకు కావలసిన కిది మార్గము తీసినది. అయోనియాకళ ఎనిమిదవ, ఏడవ, ఆఱవశతాబ్దులందు వర్ధిల్లినది.

ప్రాచీనకాలమున హిందూదేశమునకు మొట్టమొదట పరిచయ మయిన గ్రీకులు అయోనియానివాసులు. ఈ కారణమునచే భారతీయ హిందువులు గ్రీకులను యవను లను పేర వ్యవహరించుచువచ్చిరి. యవనపదము అయోనియను శబ్దభవ మని కొందఱనెదరు.

అయోనియాదీవులు — గ్రీసుదేశమునకు పశ్చిమ, దక్షిణతీరముల పొడుగున వ్యాపించిన అయోనియనుసముద్రమునందలి సప్తగ్రీకుద్వీపము లీపేరఁ బరఁగుచున్నవి. వీనిలో కార్ఫూ, సెఫలోనియా, జాంటి, సెరిగో లు చాల పెద్దవి. ఈ దీవులయొక్క మొత్తము వైశాల్యము ౧,౧౦౦ ల చ. మైళ్లు. ఈదీవు లన్నియు కొండమయము

హైదయున్నది ఇందు ప్రాకారములు, ఆలివ్ చెట్లు విశేషముగ పెరుగుచున్నవి ఇం దక్కనముల నివసించుచున్నారు ఇచ్చటి కాలమానము ననుసరించి మనుచు ప్రాక్, 'బెలోవిస్టా', పారాయిసము, ఖన్యు, ఉన్ని అనునవి ఇచ్చటి ప్రధానములైన యోధములు బట్టలు నేయుట, నగలు చేయుట ఇచ్చటి ప్రధానములైన పరిశ్రమలు.

గ్రీసుదేశపు ప్రాచీనచారిత్రకమున దరిదాపుదీవులసంగతి తెలియక నివసించు ౧౩౭౮-వ సంవత్సరమున కాన్స్టాంటినోపిల్ లో నుండి పోయినది కాలక్రమమున తూర్పు ద్వీపసముదాయము తురుష్కుల క్రిందఁ జేరినది ౧౮౫౪ వ తుదీవులు ఫ్రెంచివారిచే ఆక్రమింపబడినవి ౧౯౦౮-౧౦లో బ్రిటీషు సేనలు వచ్చి దీని నాక్రమించుకొనినవి గ్రేటుబ్రిటనుసంరక్షకత క్రింద ౧౯౧౪ వ నీ యుద్ధసమయమున కొంత ప్రాముఖ్యము కలిగినది ౧౯౪౭ వ ఇది గ్రీసుదేశమున కిచ్చివేయబడినది జనసంఖ్య దాదాపుగ ౨,౪౦,౦౦౦లు.

అయోధ్యాతహసీల్ — సంయుక్తరాష్ట్రములయందలి ఫైజాబాదుమండలమున గల తాలూకా, ౨౬°౧౦', ౨౬°౩౧' ఉత్తర అక్షాంశములు, ౮౧°౫౮', ౮౨°౨౮' తూర్పు రేఖాంశముల నడుమ నున్నది. దీని వైశాల్యము ౩౦౭ చ మైళ్లు. తహసీల్ మొత్తముమీద మూడుపట్టణములు గలవు. ౩౬౦ పల్లెటూళ్లు గలవు. తహసీల్ అయోధ్యా, ఖల్లియా, పచెహా, ఉరాలీ యను నాలుగుపరగణాలుగ విభజింపబడియున్నది దీని ఉత్తరమునను, వాయవ్యమును రామగంగానది ప్రవహించును ఈ ప్రదేశమంతయు మిక్కిలి సారవంత మైనది మొత్తముమీద అయోధ్యాతాలూకాలో పైరుపంటలకు వదులకన్న నెక్కుడుగా సాగుబడి యున్నది ఈ తాలూకాలో జనసంఖ్య సగటున చ మైలు ౧-కి ౭౮౨ వంతున నుండును

అయోధ్యాపట్టణము — అయోధ్యాతాలూకాకుముఖ్య పట్టణమిది. ఔధ్-రోహిల్ ఖండ్ ఇనుపదారికి చెందిన అల్ఫర్-ఖతేలీ బ్రాంచిపై నున్నది. ౧౫-వ శతాబ్దియందుఁగూడ నీప్రాంత మంతయు నడవులతో నిండియుండెను అకాలమున కతేహ్రియాలను క్షత్రియ శిఖాగమున నివసించుచుండువారు. అటుపై రోహిల్లాలను కతేహ్రియాలను యుద్ధము వచ్చెను ౧౭౪౪-వ సంవత్సరమున రోహిల్లాలు కతేహ్రియాల కోడింది యా ప్రదేశమును వశపఱచుకొనిరి

మొదటిరోహిల్లారా జను ఆలీమహమ్మద్ కాలమున అయోధ్యా రోహిల్ ఖండమునకు రాజధానిగ నుండెను. కాని యతనితరువాతను రాజ్యమును పాలించినవారు దాని విసర్జించిరి. క్రమక్రమముగ దాని ప్రాముఖ్యము క్షీణించుచువచ్చినది ఏటా నాలుగైదు వర్తకపు రేవు రెంటవోట నున్నట్టుగ నిప్పు డయోధ్యా గన్పించును. అలీ మహమ్మద్ రాజభవన మిప్పటికి నిందు నిలిచియున్నది.

అయోబాహువు — ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు కుమారులలో నొకఁడు.

అయోముఖము — భరతవర్షమునకు దక్షిణదిక్కున నున్న యొకపాషాణపర్వతము (వా రా, కిష్కింధకాం).

అయోముఖి — దండకారణ్యమున నుండిన యొక రాక్షసి. సీతకు వెదకుచు రామలక్ష్మణులు క్రౌంచారణ్యమునందు మతంగాశ్రమమువైపు పోవుచుండఁగా నిది వచ్చి తన్ను వివాహ మాడుమని లక్ష్మణుని కోరఁగా నతఁడు దాని ముక్కు, చెవులు, స్తనములు కోసి పంపివేసెను (వా రా, అరణ్య స. ౬౯).

అయోముఖుఁడు — ఒకదానవుఁడు

అయోవా — అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములయందలి యొకరాష్ట్రము దీని ఉత్తరమున మిన్నెసోటాయును, తూర్పున మిసిసిప్పినదియును, దక్షిణమున మిసూరీయును, పడమట మిసూరీ, బిగ్ సియూక్స్ నదులును గలవు. దీని మొత్తము వైశాల్యము ౫౬,౧౪౭ చ మైళ్లు ఈ రాష్ట్రమునందు పెక్కునదులు గలవు ఇవి యన్నియు నీరాష్ట్రమునకు పడమటి, తూర్పు సరిహద్దులందుఁ బ్రవహించు పెద్దనదుల ఉపనదులు ఇచ్చటిభూమి మిట్టపల్లములుగా నుండును ఇందైదువంతులలో నాలుగువంతులభూమి సాగుబడికి యోగ్య మైనది. శీతోష్ణస్థితి చాల నారోగ్యముగ నుండును డిసెంబరుమాసము మొదలు మార్చినెలవఱకును శీతకాలమే. నడుమనడుమఁ గురియువర్ష ములవలన తేమని అంత తీవ్రముగ నుండదు ఈ రాష్ట్రమునందలి ప్రాగ్భాగమున లోహములు విశేషముగ దొరకును వీనిలో సీసము, తుత్తినాగము, ఇనుము ముఖ్యమైనవి రాతిబొగ్గుకూడ విశేషముగ లభించును. ఈ రాతిబొగ్గు దొరకుప్రదేశము వైశాల్యము ౧౯,౦౦౦ ల చ మైళ్లు ఈ ప్రదేశమునుండి ప్రతిసంవత్సరమును ౪౦,౦౦,౦౦౦ ల టన్నులబొగ్గు త్రవ్వుచుందురు మన్నుపు రాయి, జింకమట్టి, సుద్ద విశేషముగ లభించును అయోవా వ్యవసాయకరాష్ట్రము. ఈరాష్ట్రమున ఇండియనుధాన్యము, గోదుమలు, ఓట్లు విశేషముగ పండును. వ్యవసాయమునకుఁ బనికివచ్చు పనిముట్లు, యంత్రములు, పిండిమరలు తయారుచేయుట, త్రవ్వి తీసిన యినుమును కరఁగి శుద్ధిచేయుట – ఇవి ప్రధానమైన యిచ్చటి పరిశ్రమలు. ఈరాష్ట్రమున ౧౦,౦౦౦ ల మైళ్లకు పైగా రైలుమార్గము గలదు. ఇదికాక దాదాపు ౧,౦౦౦ మైళ్లకంటె ఎలెక్ట్రిక్కు మార్గము గలదు. నదీమార్గములుగుండా నుండిన ర్తకము సాగుచున్నది. విద్య ఇందు బాగుగ వ్యాపించియున్నది. ఈరాష్ట్రమున నాలుగు విశ్వ విద్యాలయములు గలవు. వ్యవసాయకళాశాల యొకటి గలదు. ౧౮౩౩-వ సంవత్సరమున అయోవాయందు వలస యేర్పడినది. అప్పుడే మొట్టమొదటిసారి తెల్లవారు వచ్చినవారు ఇండియనులయొక్కభూమిని గొనిరి. ౧౮౩౮-వ సంవత్సరమున నీరాష్ట్రమున ప్రత్యేక

చేర్పడినది; ౧౮౪౬వ ఇది యూనియనులోఁ జేరినది. ఈరాష్ట్రమునకు డెస్ మాయిన్స్ రాజధాని. ఇచ్చట గొప్పవిశ్వవిద్యాలయము కలదు. ఈరాష్ట్రమునందలి జనసంఖ్య ౨౪,౦౩,౬౩౦ (౧౯౨౦)

అయోవానగరము — అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములయందలి యొకనగరము. జాన్సన్‌కౌంటీకి రాజధాని. అయోవా నదిమీద నున్నది. ౧౮౩౯లో ఈనగరము స్థాపితమాయెను. ఇచ్చట స్టేటువిశ్వవిద్యాలయము కలదు. ఇది అయోవారాష్ట్రమునకు ౧౮౩౯ మొదలు ౧౮౫౭వఱకు రాజధానిగ నుండెను. జనసంఖ్య ౧౦,౬౦౦లు

అయఃపానము — ఒకనరకము. సురాపానము చేయు వానికి నిచ్చట కరఁగఁబెట్టినయినుము త్రాగించెదరు

అయ్యంకి — కృష్ణజిల్లా దివితాలూకాయందలి జమీను దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౭౨౦ (౧౯౩౧)

అయ్యంకెరె — (దొడ్డమదెక్కెరె) మైసూరుదేశమందలి ఒకచక్కని కొలను. బాబాబుడన్ అనుపర్వతమునకు తూర్పు వైపున నున్నది. దీనిచుట్టు కొండలును, నడుమ లంకలును కలవు. దీనికట్ట ౧,౬౦౦ అడుగులపొడుపును, ౩౦౦ అడుగులయెత్తును కలదు. కొలనిలోనిజలము ౩౫ అడుగులలోఁతుగ నుండును. సక్కరపట్టణపు రాజైన రుక్మాంగదుఁడు దీనిని గట్టించినాఁ డని ప్రతీతి గలదు. ౧౩-వ శతాబ్దియందు హొయసలవంశపురాజా శ్రీ వెంబుకట్టను బలపఱిచిరి

అయ్యంగారిపల్లి — ౧. చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరు తాలూకాయందలి జమీనుదారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౪

౨. చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరు తాలూకాయందలి జమీనుదారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩౫

అయ్యంపేట — తంజావూరుజిల్లా తంజావూరుతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౯,౪౫౪ నూలుబట్టల పట్టుబట్టల నేతపనియందున నీయూరు ప్రఖ్యాతికెక్కినది. పట్టుబట్టలు, నూలుతోను పట్టుతోను కలంతోను నేయఁబడిన తివాసీలు, చిలుచాపలు, అద్దకపుచీటీగుడ్డలు ఇచ్చట చేయఁబడును. ఇచ్చట నేయఁబడు 'కుట్టుని' అను బట్ట విశేషముగ పేరుగలిగినది.

అయ్యంరెడ్డిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా పాల్మనేరుతాలూకాయందలి యినాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౬

అయ్య — గౌరవద్యోతక శబ్దము. కర్ణాటాంధ్ర భాషలలో పురుషులపేరులకు తుదను చేర్పఁబడుచుండును. ఆర్య శబ్దము అర్యక్రిందను, అది క్రమముగ అజ్జ, అయ్య శబ్దములక్రిందను మార్పుచెందినది. కొంకణము, కర్ణాటకమును దేశ్యము మొదలగు దేశములందు లింగాయతులయొక్కయును సర్వత్ర వాడఁబడు చున్నది. ౫౦౦ ల సంవత్సరముల పూర్వము త్తరకాండములో గూడ పేరుతో వ్యవహరించుటకుఁ జేరర వాడఁబడుచుండెను. కాని తరువాత అయ్యకు మాఱుగ రావుశబ్దము వాడఁబడుచున్నది. అయ్యపదము బాగుగ లేదని రావుపదమునకే జనులు ప్రాధాన్య మిచ్చిరి. ఇప్పుడాంధ్రదేశములోఁగూడ నిదియే జరుగుచున్నది. పూర్వమునకంటె రావుశబ్దమున కిప్పు డెక్కువ ప్రచారము

అయ్యగారిపేట — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీజిల్లా భద్రాచలము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭

అయ్యదీక్షితులు — తంజావూరురాజ్యము నేలిన మహారాష్ట్రరాజులలో రెండవవాఁడగు శాహజీరాజేంద్రునియాస్థానమునం గుండిన యాప్రశస్తవిద్వాంసునియసలుపేరు రామభద్రదీక్షితులు. ఈయన కుంభకోణమునకు సమీపమందలి కందరమాణిక్యమను నగ్రహారమునందు చతుర్వేదయజ్వ యనువారివంశమున, నల్లాదీక్షితులపౌత్త్రులును, యజ్ఞరామదీక్షితులపుత్త్రులునై బహ్వృచశాఖ, ఆశ్వలాయనసూత్రము, కౌండిన్యగోత్రమునందు జన్మించెను. ఈయన అప్పయ్యదీక్షితులవారి భ్రాతృపౌత్త్రుఁడై శివలీలార్ణవాద్యనేకగ్రంథకర్తయైన నీలకంఠదీక్షితులవారియొద్దను, తనకు మామగారును కందరమాణిక్యగ్రామవాస్తవ్యుఁడును శబ్దకౌముదీ ధాతురత్నాకరికాదిగ్రంథకర్తయును నగు చొక్కనాథమఖి యనువారియొద్దను శాస్త్రాభ్యాసము చేసెను. ఆనందరాఘవేచ్ఛా అనునామాంతరము గలిగిన ఆనందరాయమఖి, త్ర్యంబకరాయమఖి యనువారికి సోదరుఁడైన భగవంతరాయలు తాను రచియించిన రాఘవాభ్యుదయము అనునాటకమునకు తారికయందు ఈయనను స్తోత్రముచేసియున్నాఁడు. తంజాపురరాజా శాహజీభూపాలుఁడు క్రీ. ౧౬౯౩ అంగిరసనామసంవత్సరమునందు శాస్త్రవిద్వాంసులకు దానము చేసిన శాహజీరాజపుర మనునామాంతరము గలిగిన తిరువిశలూరు (ఇప్పటి తిరువిశనల్లూరు)నం దీయనకు ౪ వృత్తులు దానముచేసెను. ఈయన తన యిష్టదైవమగు శ్రీరాముని తనగ్రంథము లన్నిటియందును స్తోత్రముచేసియున్నాఁడు. ఈయన రచియించినగ్రంథములలో ముఖ్యములు ౧ పరిభాషావృత్తివ్యాఖ్య, ౨ షడ్దర్శనీసిద్ధాంతసంగ్రహము, ౩ సిద్ధాంతసారము, ౪ జానకీపరిణయనాటకము, ౫. శృంగారతిలకభాణము, ౬. రామస్తవకర్ణరసాయనము, ౭. చాపస్తవము, ౮ తూణీరస్తవము, ౯ ప్రసాదస్తవము, ౧౦ శాణస్తవము, ౧౧. విశ్వగర్భస్తవము, ౧౨ పర్యాయోక్తినిష్యందము, ౧౩. అష్టప్రాసము, ౧౪ పతంజలిచరితము. వీనియందు శృంగారతిలకభాణమునకు 'అయ్యభాణ' మనియు నామాంతరము గలదు. దీని కవి తనశిష్యుఁ డగు రఘునాథుఁ డను నాయకునియొక్క ప్రేరణమున వ్రాసినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈ భాణమును అద్భుతభాణ మనునామాంతరము గల 'కుటిలాకతకము అద్భుత' అని వ్యవహరింపఁబడు వరదాచార్యులవసంతతిలకభాణము నకు బదులుగా వ్రాసినట్లు వాదము గలదు. పరిభాషావృత్తివ్యాఖ్యా

ము పీఠిగ్రంథమునందు అనంతరాయమఖియొక్క యోగార్హములు గానియాడియున్నాడు

రామభద్రదీక్షితులశిష్యులలో ప్రధానులు ముగ్గురు ౧ సర్వసిద్ధాంతచంద్రికాకర్త యగు శ్రీనివాసదీక్షితుడు, ౨ శాబ్దికవిద్యత్కవిప్రమోదనిఘంటువును, పతంజలిచరిత్రమునకు లలితవ్యాఖ్యయు వ్రాసిన వెంకటేశ్వరకవి, 3 రఘునాథకవియు తనకవి ప్రభువగు శాహజీరాజేంద్రుడు క్రీ ౧౬౮౪ మొదలు ౧౭౧౧ వఱకును రాజ్యముచేసెను కవియొక్క కాలముగూడ నదియే

(రం. స.)

అయ్యనకోట — నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరితాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౨౫౮

అయ్యనపల్లి — నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరితాలూకా యందలి యినాంగ్రామము జనసంఖ్య ౯౩

అయ్యనసింహుడు — క్రీ శ ౧౧౧౦ మొదలు కొని ౧౧౩౫ వఱకును కరదముసేలిన శిలాహారరాజు ఇతని యసలు పేరు గండరాదిత్యుడు ఇతడు మహామండలేశ్వరుడు అయ్యనసింహ యనునది యొకబిరుదము ఇతని యధీనమున మహాసామంత బిరుదము గల నింబదేవరాజను వాడు పురముకొక దుండి యితనికి బట్టుగొప్పగ వర్తించెను

అయ్యనహళ్లి — బళ్ళారిజిల్లా హడగల్లితాలూకా యందలిగ్రామము జనసంఖ్య ౪౨౩

అయ్యనార్ — సంస్కృత ఆర్యశబ్దమునుండి జనించిన తమిళభాషాపదము ఇది తమిళదేశమందలి ఒక దేవతకు పేరు ఉత్తరహిందూస్థానమున నీదేవతనుగుఱించి ఏమియు తెలియదు కాని ఆర్య, హరిహరపుత్ర, శాస్త, మహాశాస్త నామములతో ద్రావిడులకు బాగుగ పరిచయ మైనదే ద్రావిడదేశమందుకంటెను మలయాళమునందు నీదేవత కెక్కుడు ప్రచారముకలదు తమిళదేశమున సుబ్రహ్మణ్యదేవునికంటెను మలయాళమునం దయ్యనారునకు అనేక సంఖ్యాకములగు దేవాలయములు కలవు మలయాళదేశమునందు ప్రతిదేవాలయముయొక్కయు నైరృతకోణమున శాస్తనుఁజేయుంచవలయునని దేవాలయనిర్మాణనిబంధనలం దొక నియమము కూడ కలదు హరిహరపుత్ర, ఆర్యనామములతో కంటె శాస్తనామముతో మలబారునం దితని నెక్కుడుగఁ గొలుతురు అచట నితడు క్షేత్రపాలకుడుగ గణింపఁబడును పడమటికనుమలయందలి యొక్కొక్క పర్వతశిఖరములమీద నితని కొన్నిటి దేవాలయములు కలవు. పర్వతమాలికల పశ్చిమమందలి మలయాళీజనన్నివాస మగు దేశమును బాహ్యోపద్రవములనుండియు, అనిష్టములనుండియు కాపాడుటకై ఉపర్యుక్తదేవాలయము లెనిమిదింటియందును ఎనిమిది శాస్తమూర్తులు స్థాపింపఁబడి యున్నవి. మలబారునం దెక్కుడుగ పూజింపఁబడినప్పటికిని తిరునెల్వేలి, తంజావూరు భాగములందును దానితో సమానమగు ప్రాముఖ్యంబు నితనికి కలదు ముఖ్యముగా నచట ఇతర తమిళజిల్లాలలో కెక్కుడి యందువలె నితడు గ్రామదేవతగఁ గాక గ్రామపాలకదేవతలలో నొకడుగఁ గణింపఁబడుచున్నాఁడు అందుచేత నితడు భూతపిశాచాపహుఁడై యుండును

గోదావరీనదికి ఉత్తరభాగమున నెవరికి నెఱుక లేకపోయియు, ద్రావిడదేశమునకు విలక్షణమైనట్టియు ఈదేవతకు మనోరంజకమగు ఉత్పత్తి కలదు ఇతని అసలు పేరు శాస్త వ్యాకరణానుసారము దేశ్యాఖ్యఁ దని దీనియర్థము ఒక్కొక్కప్పుడు దీనిని గురువులకు, జనకులకుఁగూడ నుపయోగింతురు ప్రపంచమును శాసింపు దుండుగాని శాసించువాఁ డగుటచే శాస్తనామము ఈదేవతకు నొసంగఁబడినది అమరకోశమునం దీపేరు బుద్ధునకుఁగూడ కలదు సంస్కృతవ్యాకరణమునం దేవిషయమున నైన నుదాహరణ మొసంగవలసివచ్చినప్పుడంతయు దేవదత్తశబ్దమునుపయోగింపఁబడులాగున తమిళవ్యాకరణమంగును శబ్దరూపములకుఁగాని, విభక్తులకుఁగాని ఉదాహరణములను చూపింపవలసి వచ్చినపుడు ఆ యుదాహరణవాక్యములందు తప్పక శాత్తన్ (శాస్త) శబ్దము కర్తగ నుపయోగింపఁబడియుండినందున ఈ శాస్తశబ్ద మొకప్పుడు తమిళదేశమున మంచిప్రచారముగల సర్వసాధారణనామ మైయుండినట్లు సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. కాని విశేష మేమన తమిళుల కిప్పుడు ఈ పేరన్న నంత ఆదరము లేదు కాని మలబారునందు తఱచుగా వాడఁబడుచున్నది మఱియు పూర్వపు సంస్కృతగ్రంథ మేదియు నీదేవతను పేర్కొనకయుండుట ఆశ్చర్యము తమిళనిఘంటువు లితనిని శాతవాహనుఁ డని పేర్కొను చున్నవి శ్రీ ప్రస్తుతకాలఱంథిమునందలి శతాబ్దులలోని శక్తిమంతు లగు రాజులవంశ నామ మగుటచే శాతవాహననామము మంచి ప్రఖ్యాత మైనది కాని శాతవాహనులతో నీదేవత కేమి సంబంధమో తెలియదు. తమిళనిఘంటువులం దితని కొసంగఁబడిన నామములందును, విశిష్టలక్షణములయందును నిమ్నలిఖితములు పేర్కొనఁదగి యున్నవి ‘ హరినాయక శ్వేతగిరివాసుఁడు. నెల్లుతియుధధారి, పూరణా, పుష్కలాస్త్రీయుఁడు, ధర్మరక్షకుఁడు, యోగి ఇత్యాదులు గజమితని వాహనము కుక్కుట మితని పతాకలాంఛనము

ఈపేరులను, యోగి, ధర్మపాలకుడు మున్నగునామిని, అమరకోశమున బుద్ధుడు శాస్త యని పేర్కొనఁబడియుండుట లోనగు వానినిబట్టి యోచించిచూడ బుద్ధుఁడే ఇట్లు తమిళదేశమునఁ బూజింపఁబడుచు చివరకు హిందూదేవతలందు చేర్చఁబడి కాలాంతరమున నతని యుత్పత్తినిమిత్త మొక పౌరాణికగాథ కల్పింపఁబడె ’ (హైందవ మహాత్మి శాస్త్రచరిత్ర, పు ౪౭౭) నని పూర్వోదాహృతనామలక్షణాదులనుబట్టి గోపీనాథరావుగారు నిర్ణయించుట సమంజసమే.

ఇట్టి ఈ చోద్యమైన దేవతనుగూర్చిన సమాచారము విష్ణుపురాణము, శ్రీభాగవతము, పద్మసంహిత, అంశుమద్భేదాగమము, సుప్ర

క్షేత్రాగమము పూర్వకారణాగమములయందును గలదు. ఇతని పుట్టుకను గురించినగాథ యిట్లు — క్షీర సముద్రమథనానంతరము అమృతము పంచిపెట్టునపుడు దానిని ఎందుకొనుటకై మన దేవదానవులు జగడమాడుచుండగా విష్ణువు మోహిని యను పేర ఒక స్త్రీ రూపమును దాల్చి అమృతపానము కేవలము దేవతలకే లభించునట్లు అసురులను మోసగించి వంచించెను. లభించిన వాని పొట్టివాడు సే ఎందుచుండ వారు తమ కలహకారణము నే తొత్తిగ మరచిపోవునంత మిక్కుటముగ ఆ మోహినీసౌందర్యమును గాంచి మోహాతురులై యుండిరి. హరుడు (శివుడు) ఆమెను గాంచి మోహాక్రాంతుడై కప్పుడు ... ఆ గాథ వినుడున తత్ఫలితముగ హరిహరపుత్రుడు ఉద్భవించెను (హరిహరపుత్రుడు). ఇతనికే అయ్యనార్ అని తమిళులు ... ఇది యొక్క వివరము ... అని తెలియు ... అర్థ మగు ... చేప్పబడిన ... గ ... వచ్చును.

అయ్యనార్

ప్రస్తుత మిత డు తమిళదేశమున గ్రామములను గాపాడు దేవతగ ముఖ్యముగ పూజింపబడుచుండును. ఇతనిని పూజించుచు తమ గ్రామములను తక్కువజాతులవారు. ఇతని గుడిలోని పూజ కొరకు పూజారులు ... చేయుచుందురు. ద్రవిడదేశముననే అయ్యనారు గుడిలోని పూజ చేయుచుండినవారలు బ్రాహ్మణులు శూద్రస్త్రీయందు ... జన్ము

అవతరించిన అయ్యనార్ బ్రాహ్మణుడును పారశవుడును గాని తమిళదేశములో తక్కువజాతులవారిచే పూజింపబడుదేవతయొక్క మహిమ తామసిక రూపము లైన కాళి మున్నగువానివలె మలబారులో అయ్యనారు బ్రాహ్మణులచేతనే పూజింపబడుచుండును.

అంశుమత్ క్షేత్రాగమము, సుప్రభేదాగమము, పూర్వకారణాగమములనుండి సంగ్రహింపబడిన విచిత్రమూర్తివర్ణన యిట్లున్నది.

౧ అంశుమత్ క్షేత్రాగమము — అయ్యని ఎడ్డు వాహనము సేయవలెను. ఇతనికి రెండుచేతులు, ముందరి దక్షిణ హస్తము అభయ వరదము కనులు ... దక్షిణ వామహస్తములలో గ్రహము కత్తి గాంగం ఉండును. ఇతనికి మూడు కన్నులు కాంతమైన ముంగము ... కలి ఇతడు నీలవస్త్రధారియై యుండవలెను.

౨ సుప్రభేదాగమము — ప్రచండ దేవుడు ... ఇతనికి రెండుకన్నులు రెండుచేతులు దక్షిణ హస్తము వంకరకఱ్ఱ (తమిళములో దీనికి ... అని పేర) ... ఫలమును ... ధూమ్రాకృతి మహా దిరము తెల్లని రంగు తెల్లని పట్టుకవచము పెండ్రుకలు తెల్లని రంగు చేతుల ... నల్లని ... ఉండవలెను. ఇతనిని పక్కల ... మంచలగా తో ఆకాశము ... ఇతనికి ... వర్ణనియము విద్యులు ప్రయాణంతు ... సుందరము ... రూపములు ఇతని ఇరుప్రక్కలను ఉండవలెను ఇతనియొక్క ప్రక్కను ... దేవమను ... ఈ వాహనము బహుశః ... యొక్క వాహనము గావచ్చును.

3 పూర్వకారణాగమము — వరుణికలన మోహినియందు జనించినపుత్రుడను నీ భాగమునందలి వివరము అంశుమత్ క్షేత్రాగమమందలి వృత్తాంతముతో ఏకీభవించుచున్నది. కాని సుప్ర భేదాగమమున వచించినట్లు రెండుకన్నులు రెండుచేతులు కలిగి ... వంకరకఱ్ఱ ... ఉండవలెనని యుండు ప్రాయ ... ఇతనిని ... పైని గూర్చుండ బెట్టి వామపాదము ... క్రిందికి వ్రేలాడుచుండ ఎడమకాలిని ... రమూదు ... పడియుండవలెను కుడికాలిని ... కుడిచేతిలో వజ్రము ఉండవలెను. ఇదియే వంకరకఱ్ఱ యగునేమో ... వైశాలిని కలిగియుండవలెను. తలమీది వెండ్రుకలు నీలవర్ణపు కిరీటముగ ... యుండవలెను. ఇతనివాహనము ఎనుగు ... ఇతని ప్రక్కల ఇద్దరు కొరకు ... నల్లని ... గాని ఇతని వాహనము ... వచ్చును. ... ఇతనివాహనము ... ఉండవచ్చును.

వెంతియు నితనిని యోగిగను గనఁబఱుపవచ్చును అప్పు డితనిని యోగాసనమునఁ గూరుచుండఁబెట్టవలయును ఇతఁడు వేదాధ్యాయుఁడై శ్రోత్రములందు పవిత్రమును ధరింపవలయును వీరాసనమునను గూర్చుండఁబెట్టవచ్చును. అప్పు డితనియుత్తరీయము ఉపవీతములాగున నుండవలయును సుఖాసనాసీనునిగను చేయవచ్చును అప్పుడు వంచిన కుడికాలిపాదము శ్రోణులను బిగియఁగాలితొడమీఁద నానునట్లు చేయవలెను, దృష్టి కుడిపాదముపై నిలిపి యుంచవలెను

ఇక్కడి విగ్రహములవలన మనకు తెలియవచ్చు దేమనఁగా — సాధారణముగ శైవదేవతల భయంకరాకృతులందువలె నితని పొడుగైన గుంగురుజెంద్రుకలు విప్పారియుండును ఇతఁడు బాణ, బాణాసనములనుగాని, వంకరకత్తినిగాని, కొండాముగాని, గజాంకుశమును గాని తాల్చియుండును, నల్లనివాఁడు, గజమునో, సింహమునో ఆరోహించి యున్నట్టులును, లేక కేవలము ఆసనముపై కొక్కొక్కప్పుడు వటవృక్షముక్రిందను కూరుచుండి యున్నట్టులును కాంచనగును ఇతనికెదురుగ కొయ్యతోఁగాని చీలిఇటుకలు మన్నుతోఁగాని నిర్మింపఁబడిన అశ్వవిగ్రహములు, గజమూర్తులు, మఱియు నితరజంతువుల విగ్రహములు నుంచఁబడియుండును ఇతని రాత్రివిహారములందు వీని వాహనములుగ నుపయోగించు నని తలఁపఁబడుచున్నది మఱియు, వర్ణని ఇతని స్త్రీయురాండ్రు వీరు సామాన్యముగ పూరణై, పుష్కలై (సం పుష్కల) అని వ్యవహరింపఁబడు చుందురు.

ఇతనికి శైవమూర్తులందును స్థానము కలదు ఇతని కచట బ్రహ్మదేవుఁ డని పేరు ఇతఁడు ౧౦-వ తీర్థంకరుఁ డగు శీతలనాథుని యక్షుఁడుగ నుండును ఇతని స్త్రీయురాండ్రును నచట వారి యుచితస్థానముల నందుదురు

పాతాళైరావత్, మదురై వీరన్ అని ఇతనికి ఇద్దఱు సేనానులు ఇందు రెండవయతఁడు దారిద్ర్యప్రముఖుఁడు (చూడుఁడు దక్షిణ-ఆర్కాటుజిల్లా గెజెటీర్, సం ౧, పు ౧౦-౧౨), మదురై వీరన్ ఇతర గ్రామదేవతలలో నొకఁడు వీరిలో ముఖ్యుఁడు కరుప్పణ్ణస్వామి అయ్యనారుని ఒక నియతమగామయాయు ఒక శల్లను లిస్వామిం బూజింతురు పట్టికాత్తాన్, కాత్తాన్, కరుప్పన్, ముణ్డాన్, సుళికన్ అనునవి అయ్యనారుని సేవకు లగు కొందఱు క్షుద్రరాక్షసుల పేరులు

(టి యన్ రా)

అయ్యన్న అగ్రహారం — విశాఖపట్టణము జిల్లా విజయనగరముతాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౨౮

అయ్యన్నపాలెం — ౧. గుంటూరుజిల్లా వినుకొండ తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౩

౨ విశాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩౭

అయ్యనేరి — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము జనసంఖ్య ౪౮౪

అయ్యవరాజుకొత్తపల్లి — తూర్పు గోదావరి జిల్లా తునితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము జనసంఖ్య ౩,౬౮౯ (౧౯౩౧)

అయ్యవరాజుగూడెం — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా చింతలపూడి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧,౦౪౯ (౧౯౩౧)

అయ్యవరాజుపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరుతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౭౭౨

అయ్యవరెడ్డిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా గూడూరు తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము జనసంఖ్య ౩౩౪

అయ్యలకృష్ణారెడ్డిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౭౩

అయ్యలరాజు అయ్యలశాస్త్రులు — వీరు జంటకవులు క్రీ శ ౧౬౮౭-వ సంవత్సరమున గ్రంథరచన చేసినవారు వీరిపూర్వులలో నొకఁ డగు తిప్పనార్యుఁడు ఒంటిమిట్ట రఘువీరశతకమును వ్రాసెను, రామాయణసంగ్రహమున నుండెను మఱియొకఁ డగు రామభద్రుఁడు రామాభ్యుదయమును వ్రాసెను అయ్యలుఁడు పినయక్కయామాత్యునకును, శాస్త్రులుఁడు నాగయామాత్యునకును బుత్రులు ఈ జంటకవులు రెట్టమతము కాలస్వరూపాదులను దెలుపుగ్రంథమును రచించిరి ఇది కన్నడమున రెట్టమతయను జ్ఞాని వ్రాసిన గ్రంథమునకుఁ దెనుఁగు తెలుఁగు రెట్టమతము కర్నూలు జిల్లా కొత్తపాలెమునకు పాలకుఁడును, అహోబలక్షేత్రధర్మకర్తయు నగు వెంకటరాజు నంకిత మియ్యఁబడినది ఇతఁడు విద్యాప్రియుఁ డయినట్లు గన్పట్టుచున్నాఁడు. కావున నీ గ్రంథమునకుఁగూడ నితఁడు కృతికర్త

అయ్యవాండ్లపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము జనసంఖ్య ౫౬

అయ్యవారికంబాలదిన్నె — కడపజిల్లా జమ్మలమడుగు తాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౩౦౧

అయ్యవారికోడూరు — కర్నూలుజిల్లా నంద్యాల తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౯౭

అయ్యవారిగూడెం — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీ జిల్లా భద్రాచలముతాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౧౯

అయ్యవారిగోకులపాడు — కర్నూలు జిల్లా కర్నూలుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౭౩౬ (౧౯౩౧)

అయ్యవారిపల్లి — ౧ కర్నూలుజిల్లా కంభంతాలూకాయందలి యీనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౨౮౮

౨ నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరు తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౬౬౧

౩ నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరితాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౪౯౫ (౧౯౩౧)

౪ కడపజిల్లా కమలాపురంతాలూకాయందలి యీనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౨౧౮

౫ అనంతపురంజిల్లా గుత్తితాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౩౮౩

౬ చిత్తూరుజిల్లా వాయల్పాడు తాలూకాయందలి యీనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౩౬౯

౭ నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరి తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౬౭౦

అయ్యవారిపాలెం — ౧ నెల్లూరుజిల్లా రాపూరు తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౬౩౩

౨ నెల్లూరుజిల్లా గూడూరు తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౬౦౧

అయ్యవారిపేట — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీజిల్లా నూగూరుతాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౮౭౮

అయ్యవారిపోలవరం — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీ జిల్లా పోలవరంతాలూకాయందలి యీనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౭౬౨

అయ్యవారిరుద్రవరం — కృష్ణాజిల్లా దివితాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౧౧౨ (౧౯౩౧)

అయ్యామల్ బీజ్ — శుక్లపక్షమునందలి కొన్ని దినములు-త్రయోదశి, చతుర్దశి, పూర్ణిమ - ఈదినములలో మహమ్మదు ప్రయాణము చేయుచుండినంగాని, యెచటనైన నిలిచియుండినంగాని ఉపోషము గైకొనుచుండెడివాడు. ఈయుండుదినములకు అయ్యామ్ బీజ్ అని పేరు

అయ్యాశాస్త్రి — పూజాను పాలించిన నవాబు మాధవరావుగారియటువంటి సుప్రసిద్ధ న్యాయాధీశుడు ఇతనికార్యము గ్రామోద్యోగుల నేర్పఱచుట

అరంగ్ — మధ్యపరగణాలలోని రాయపూరుజిల్లాయందలి ఒక గ్రామము. ఇచ్చటికి మహానది కాలువమైళ్లపై నుండును. జనసంఖ్య ౬,౮౯౯ ఇది రోజకమ్మను మంచిదైన మనుగడించినస్థలము. ఇచ్చట చక్కనికొలకులును, మామిడితోటలును, హిందూ జైన మతములకు సంబంధించినకట్టడములును, దేవాలయములును గలవు. నాగేశ్వరునిదేవాలయ మొకటి గలదు. అటుపైపునుండి జగన్నాథమునకు పోవువారి కిదేపుని తప్పక దర్శింతురు

అరంటాంగి — తంజావూరు జిల్లా పట్టుకోట్టాయి తాలూకాలోని డిప్యూటీ తహసీల్దారు ఉండుస్థలము. జరీపట్టలు, కట్టుపట్టలు, రంగుపట్టలు ఇక్కడనుండి రంగూనునకు ఎగుమతి యగును. ఈపట్టణము మొదట తంజావూరురాజులయధీనమం దుండెను. కాని పదునైదవశతాబ్దియందు పాండ్యరాజానకు సేనాని యగు రామనాథపురరాజు దీనిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. పదునేడవశతాబ్దియందు మరల తంజావూరురాజులు దీనిని దీసికొనిరి. కాని ౧౭౪౬ లో రఘునాథతేవర్ అను రామనాథపురరాజు దీనిని మరల దీసికొనెను. సంధిప్రకార మిది మరల తంజావూరురాజు నధీనమైనను ౧౭౭౧ లో మరల యుద్ధము ప్రారంభమై ఈపట్టణము రామనాథపురరాజునధీనమయ్యెను. ఇట్లే పట్టణము పెక్కుసాగులు వీరినుండి వారికి వారినుండి వీరికి మారుచు చివరకు ౧౭౯౯ లో తంజావూరువారికే చెందెను. ఇచ్చట నొకకోట గలదు. కోటలోనిదేవాలయమునందు పెక్కుశాసనములు గలవు

అరంతుకప్రదము — కురుక్షేత్రమందలి యొక [illegible] కురుక్షేత్రమునకు నొకవైపు సరిహద్దుగ నుండెను (భార, శల్య ౫౩)

అర — దక్షిణ ఈస్టు ఇండీస్లో నున్న లంకల సమూహము వైశాల్యము ౩౮౮ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౨౨,౦౦౦ ఇచ్చటిజనులను పాపువ లందురు ఇచ్చట స్వదేశీయులైన రాజులు రాజ్యము చేయుదురు. ఇచ్చట డచ్చిప్రభుత్వమువారి ప్రతినిధి యుండును అచ్చటిజనులు ఎండ్రగుల్లలు, ముత్యపుచిప్పలు నిచ్చి అందుకు బదులు ఆహారపదార్థములు పుచ్చుకొందురు

అరకటవేముల — కడపజిల్లా ప్రొద్దటూరుతాలూకాలోని గ్రామము జనసంఖ్య ౧౮౨౫ (౧౯౩౧)

అరకటివేముల — అనంతపురముజిల్లా తాడిపత్రి తాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౭౭౯ (౧౯౩౧)

అరకల్లు — బళ్లారిజిల్లా ఆదోనితాలూకాయందలి గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౮౮౮ (౧౯౩౧)

అరకు — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాడ్యాతాలూకా ఏజెన్సీకి చెందిన జమీందారీ గ్రామము ఇచటిజనసంఖ్య ౫౭౨ (౧౯౩౧)

అరకోణము — చిత్తూరుజిల్లా వాలాజాపేటతాలూకాలోని ఒక గ్రామము. మద్రాసునుండి రాయచూరు రైలుదారికిని, దక్షిణ యిండియా రైలుదారికిని ఇది సంధిస్థానము.

అరఖ్ — ఉత్తరహిందూస్థానమున నున్న ఒక వర్ణసాంకర్య జాతుల పేర. వీరి జనసంఖ్య ౩౬,౮౩౬. వీరు ముఖ్యముగా సంయుక్తప్రాంతములలో జాస్తియుండి కలరు. తాము వీరులమని చెప్పుకొందురు. కాని, హిందువుల యాచార వ్యవహారములతో వీరి కంతగ సంబంధము లేదు. గ్రామదేవత యను పేర సర్వదేవతలను వీ రారాధింతురు, కొన్నాళ్ల వీదేవతకు బలియిత్తురు. ముఖ్యముమీద వీ రొక యుడువిజాతివా రని తోఁచును. ఉత్తమవంశములకుఁ జెందిన బ్రాహ్మణు లెవ్వరును వీరి యిండ్లకు పౌరోహిత్యములకుఁ బోరు.

అరగాడ — తూర్పుగోదావరిజిల్లా [illegible] తాలూకాకు చేరిన గ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౮౧ (౧౯౩౧)

అరగొండ — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాలోని యొక పల్లె. జనసంఖ్య ౧౯౫౮. చిత్తూరునకు ౧౮ మైళ్లు వాయవ్యమున కొండల నడుమ కలిగి సారవంతమయిన భూభాగమున కట్టఁబడినది. ఒకప్పుడు కడప కర్నూలు మొదలగుచోట్ల పశ్చిమమండలములకు వ్యాపారపు రాకపోకలకు నీ గ్రామము ముఖ్యస్థానముగా నుండెను. ఇచ్చట శివాలయము కలదు. ఈ యాలయమునకు సంబంధించి యిప్పటివా రొకకథ చెప్పెదరు. ఒకరాజుఁ డీగ్రామమున త్రింగ విష్ణుదయామున నిప్పటికి కోనేరు మీద నున్న రామేశ్వరుని దాఁగుకొని యుండె. విష్ణువు మూఁడు శివలింగములను తీసికొని వానిని కాళహస్తియం దొక్కటి తిరుపతియం దొక్కటి అరగొండయం దొక్కటి స్థాపించెనఁట. రాక్షసుఁ డీమూఁడులింగములను దాఁటుకొని పోలేక పట్టుపడి చచ్చెనఁట. ఈలింగత్రయమును బట్టి ఆంధ్రదేశమునకు త్రిలింగ మని పేరు కలిగెనఁట!

అరగో, డొమినిక్ ఫ్రాంకాయిస్ (౧౭౮౬ - ౧౮౫౩) — ఫ్రాన్సుదేశమందలి జ్యోతిషపదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రవేత్త. ఇతఁడు రేఖాంశము (యామ్యోత్తరచాపము - Arc of the Meridian) కొలచుటయందు బయొ (Biot) అను శాస్త్రజ్ఞునకు సాయము చేసెను. ఎకోల్ పాలిటెక్నిక్ (Ecole Polytechnique) అను విద్యామందిరమునందు ౨౦ సంవత్సరములవఱకును విశ్లేషణాత్మక భూమితి (Analytical Geometry) అను శాస్త్రమునకు అధ్యాపకుఁడుగ నుండెను. భ్రమణాత్మక - అయస్కాంతత్వము (Rotatary magnetism) ను నూతనముగ కనుగొనినందులకు క్రీ శ ౧౮౨౫ లో లండనులోని రాయల్ సొసయిటీవారు కాప్లేపతకమును (Copley medal) ఈతనికి బహూకరించిరి. క్రీ శ ౧౮౩౦ లో పారిస్ వ్యోమమండలి నక్షత్రశాలకు అధిపతిగా నియమించిరి. తరువాత ఫ్రాన్సు దేశమునందు జరిగిన రాజ్యక్రాంతి (Revolution) లో నీతఁ డొక పాలుగొని జైలుపాలైన అనంతరము ఫ్రాన్సు దేశమున కొంతకాల ముండెను. ఆతని కసమ్మతములగుటచేత నీతఁడు తాతని ప్రభుత్వమునకు లోఁబడినట్లు రాజభక్తి శపథము (Oath of all giance) తీసికొనుటకు నిరాకరించెను (క్రీ శ ౧౮౫౨, డిసెంబరు) అయినను ఈతని యోగ్యతయు, ఈతనియందుగల ప్రజలకుఁ గల గౌరవమును బట్టి ప్రభుత్వమువా రీతని శిక్షింపలేదు. ఈతఁడు పెక్కు గ్రంథములు వ్రాసెను. వానిలో స్వీయచరిత్రమును జ్యోతిశ్శాస్త్రమును ముఖ్యములు.

అరజ — భార్గవపుత్రిక. ఈమె కౌమార్యమును దండుఁడను రాజు నష్టపఱచెను.

అరట్టము — భారతవర్షీయదేశము. ఇది ఉత్తరమున హిమాలయము వంటిదియున్నట్టు కానవచ్చుచున్నది. ఇది యార్యులచే బహిష్కరింపఁబడినదేశము. ఇందు మంచిగుఱ్ఱములు కలవని ఖ్యాతి యుండెను.

అరట్లకట్ట — తూర్పుగోదావరిజిల్లా కాకినాడతాలూకాలోని గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౩౦౬౯ (౧౯౩౧)

అరట్లకట్ట — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా నర్సాపురంతాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౧౭౫౦ (౧౯౩౧)

అరఁటికుటుంబము — ఈకుటుంబమునకుఁ జేరినజాతుల కుదాహరణములు అరఁటి, పసుపు, అల్లము, ఏలకులు, కొట్టతామర, కచ్చోరము, దుంపరాష్ట్రము. ఈ కుటుంబమునందలి జాతు లన్నియు గుల్మములు. వీని ప్రకాండము భూమియందుండు మూలకాండము (Rhizome) అనఁబడు దుంప. దీనినుండి పిల్లలు బయలుదేఱి భూమిపై పెరుగును. వీనియొక్క ఆకుల స్వభావమును బట్టి పొడుగు ౧౦ - ౩౦ అడుగులవఱకు నుండును. అరఁటిచెట్టే అన్నిటిలో పెద్దగ పెరుఁగును. ఆకులతొడిమలు క్రిందిభాగము నుండి చుట్టలయాకారముగ పెరిగి యొకదాని కొకటి కూడుకొని యుండును. అరఁటిలో నీతొడిమలు (దిప్పలు) కాండమే కాండరూపమును దాల్చియున్నది. కొన్ని జాతులలో (నీళ్లఅరఁటి) భూమిపైని పూత విడుచుకాండ మేర్పడుట కలదు. పూవులు ఆకుతొడిమల నడుమనుండి పొడుగుగ బయలుదేఱు కాండపుకొన గుత్తిగా బయలుదేఱును. పుష్పకోశము (Calyx) ను దళవలయము (Corolla) ను వేర్వేరుగా గాని రెంటును కలిసి యొకటే పరిచ్ఛదము (Perianth) గా గాని యేర్పడియుండును. రెండును వేర్వేరుగ నుండునపుడు పుష్పకోశము నాఁటికట్టుగా నుండును. కేసరములు (Stamens) ఆరు ఉండును. అండాశయము నిమ్నము (Inferior) 3 అరలు గలది యుండును. కాయలు గింజలుగాని బెరడుగాని యుండును; కాయలు జాతినిబట్టి విదారణములుగాని, అవిదారణ

గాదములుగాని యుండును అండకోశము క్రిందుగాని పైగాని యుండక నడుమగాని యుండును. ఈ కుటుంబము పెక్కుజాతులుగను, శాఖలుగను విభజింపబడుచున్నది. అందు ముఖ్యమైనవి యీ క్రింద పేర్కొనబడును.

౧ అరఁటి (Musa) జాతి — ఇ ముఖ్యజాతులు

(౧) కంప్లఅరఁటి (Musa Sapientum)

(౨) కూరఅరఁటి (Musa Paradisiaca)

(౩) నారఅరఁటి (Musa Textilis)

౨ హెలికోనియము (Heliconiam) — ఇది చిన్న అరఁటి మొక్కలను బోలియుండును. పెక్కుజాతులుగలవు. రమ్యతకొఱకు ఉద్యానవనములలో పెంచబడును.

౩ మెట్టతామర (Canna) — ఇది పుష్పము రమ్యత కొఱకు పెంచబడు కొన్ని ముఖ్యజాతులు

౪ పక్షిఅరఁటి (Travellers palm Ravenala Madagascariensis)

౫ ఏలక (Elettaria Cardamomum)

౬ పాలగుంట (Maranta Angustifolia) — ఆరోరోటు (Maranta Arundinacea) దీనికి సంబంధించిన మరియొకజాతి

౭ పసుపు (Curcuma longa), మామిడల్లము (Curcuma amada), కచోరము (Curcuma Zodoria) ఈజాతి సంబంధమునకే

౮ దుంపరాష్ట్రము (Alpinia Galanga), చిన్నరాష్ట్రము (Alpinia sp), కొండరాష్ట్రము (Alpinia sp) ఇవియును దీనిజాతులలోనివే

ఇవిగాక ఉద్యానవనములలో రమ్యతకొఱకు పెంచబడునవి ఇంకను పెక్కుజాతులును, శాఖలును ఈకుటుంబమునకు చేరినవి గలవు

అరఁటి (The banana or plantain Musa Sapientum) — ఇది సామాన్యముగా ౬-౧౫ అడుగులయెత్తువరకు పెరుగు జాతి కాని వెలుపలికి కనబడు కాండము నిజమైన కాండము కాదు.

అరఁటిచెట్లు భూమిలో నుండు దుంపనుండి పెరుగును. అరఁటి ఆకుల తొడిమలు ఒకదానిలో నొకటి చుట్టుకొనిపోయి కాండమువలె కనబడును. ఆకులు నిడుపుగను వెడల్పుగను నుండును. ఇవి గాలికి సులభముగా చీలిపోవును. పెద్ద ఆకులు వెలుపలను చిన్న ఆకులు లోపలను యుండును. ఇవియే కాండమును రక్షించుచుండును. పెద్దచెట్లు సామాన్యముగా పది పండ్రెండు ఆకులు కలిగియుండును. కాని కొన్ని చిన్నవానికి తక్కువగా నుండును.

పసుపు పొడుగు జాతులయందువలె నేలలో నుండు దుంపయే అరఁటిచెట్టు యొక్క నిజమైన కాండము. భూమిపై పెరిగి ఆకులు పెట్టును. కాండమునుండి వచ్చునది (పుష్పకాండము) ఆకులయొక్క తొడిమలచే కప్పబడి యుండును.

ఆకు సామాన్యముగా ౫-౯ అడుగుల పొడవు, ౧½ అడుగుల వెడల్పు కలిగియుండును. ఏకముగా నుండు ఆకులలో అరఁటి ఆకే మిగుల పెద్దది.

పుష్పకాండము భూమియందలి నిజమైన కాండమునుండి పుట్టి ఆకుల తొడిమల మధ్యనుండి పైకి వచ్చి దానిచివరనుండి వెలుపలకు వచ్చును. ఇది మొదట నిర్ద్యయముగా వంగియుండును. దీనిపై క్రిందినుండి పైవరకు పుష్పగుత్తులు కలిగిన వృంతములు ఒకదానిపైనొకటి యమర్చబడియుండును. ప్రతివృంతము పంగలో ౧౦ ౧౫ పుష్పములు రెండువరుసలుగ నమర్చబడియుండును.

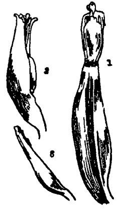

౧ వ పటము

(౧ వ పటము చూడుడు) గుత్తి క్రింది వాలినపిమ్మట క్రమముగ వృంతము లొక్కొకటిగ విడివడి రాలిపోవుచుండును. వృంతము రాలిపోవునప్పుడే దానిపంగలోనుండు పుష్పము విచ్చును. సామాన్యముగ మొదట విచ్చుకొన్న వృంతములయందలి పంగలలో నుండు ఆడు పుష్పములయందు అండాశయములు మాత్రమే కాయలుగ పరిణామము నొందును (౨ వ పటము చూడుడు). తక్కిన పుష్పములందలి వానిలో కొన్ని (మిశ్రమములు) యండాశయములు బిట్టు పరిణామము నొందక చిన్నవిగానే యుండును. తక్కినవి (మగపుష్పములు) క్రమముగ రాలిపోవును. కావున పుష్పము పెక్కుండ లున్నను, గెలలో కాయలు స్వల్పముగ నుండును.

పుష్పమందు రక్షకపత్రములును, ఆకర్షకపత్రములును బాగుగా పెద్దవిగను, దానిలోపల మరియొక చిన్నదళము నుండును. కింజల్కములు ౫ యుండును. అండాశయము ౩ అరలు కలిగియుండును,

కానకాఁడ చివర దిక్కు కొంచెము వళేముగ నుండును. సామాన్యముగ అరఁటి కాయలలో గింజలు నామమాత్రముగ నుండును కొన్నిటిలో నవి మఱి మిరియపుగింజలంత యుండును ఇవి నాటినచో మొక్కలు పుట్టును

౨-వ పటము

1 అండాశయము కాయగా మాఱు పూవు

2 అండాశయము కాయగా వరుగక కొంచె మెదిగి కాఁడ వంటిపట్టికానియుండు పూవు.

8 అండాశయము రాలిపోవు పూవు.

అరఁటిచెట్టు మనదేశమున ప్రాచీనకాలమునుండియూ నేకస్థముగ నుండె ననుటకు ఎంతేనాము లేదు ఇప్పటికిని కొన్నిచోట్ల వన్యస్థితియందుఁ గానవచ్చును రామాయణమహాభారతములందు దీని ప్రశంస గలదు ప్రాచీన-ఆర్బీ, లాటిన్, గ్రీకుగ్రంథములలో అరఁటి హైందవఫలముగఁ జెప్పఁబడినది Musa Sapientum అను లాటిన్ పేరునకు జ్ఞానవృక్ష మని యర్థము పూర్వకాలమున హైందవఋషులు అరఁటిచెట్లఫలములను దినుచు వానినీడ నుండు రని పాశ్చాత్యులనుకొనుటచే నీపేరు గలిగెను

అరఁటితోఁట లిప్పుడు ఆసియా, ఆఫ్రికా, అమెరికాఖండముల యందలి యుష్ణభాగములందును, వానిసమీపమునయున్న ద్వీపములందును విస్తారముగఁ గలవు పదునుటయిండియాదీవులనుండి బ్రిటిషుదీవులకు ౧౯౩౩-౩౧-వ సం అందు ఏఁటేట ౮౬,౭౫,౦౦౦ గెల లెగుమతి యయ్యెను ఇండియాలో బంగాళము, బొంబాయి, అస్సాము, బర్మా, చెన్నపురిరాష్ట్రములం దీతోఁటలు విస్తారముగఁ గలవు చెన్నపురిరాజధానిలో పశ్చిమసముద్రతీరమునను, కావేరి, గోదావరి డెల్టాలలోను ఈతోఁటలు విస్తారముగఁ బెంపఁబడుచున్నవి తెలుఁగు జిల్లాలలో నివి ఉత్తరసర్కారులందుమాత్రమే విస్తారముగఁ గలవు.

అరఁటిరకములను కూరరకము లనియూ, పండ్లరకము లనియూ రెండు ముఖ్యతరగతులుగ విభాగింపవచ్చును. కూరరకములలో పచ్చబొంత, పచ్చబొంతబత్తీసా, బూడిదబొంత, బూడిదబొంతబత్తీసా - ఇవి ముఖ్యములు పండ్లరకములలో చక్కరకేళి (కర్పూరకదళి) కర్పూరచక్కరకేళి (కేళ గిన్ని), అమృతపాణి - ఇవి ముఖ్యములు షరిగాళ, కొమ్మరఁటి, ఎఱ్ఱచక్కరకేళి, నాణునకేళి, పొట్టిమొంకరి, నటోటాఅరఁటి మొదలగు మఱికొన్ని రకము లనేకములు అచ్చటచ్చట సాగునందుఁ గలవు

అరఁటితోఁటలను పెంచుటకు మూఁడు ముఖ్యవిధానములు గలవు తోఁటయందు మొక్కలను దూరముగ నాటి పెక్కుసంవత్సరములవఱకును పెరుఁగనిచ్చుపద్ధతి యొకటి దీనికి దేశవాళీపద్ధతి యని పేరు ఇందు సామాన్యముగ మొక్కలను ౧౪ - ౧౬ అడుగుల దూరమున జంటలుగ నాటుదురు. మొక్కలమధ్య కలుపు దున్నిమరుసు నిలుచునట్లు చేయుటవలన నీరు కలుదుగా పెట్టవలసినదియు లేకుండఁగాని, అసలే పెట్టకుండఁగాని సాగుచేయుట ఈపద్ధతియొక్క ముఖ్యలక్షణము మొక్కలను ఒంటరిగ ౬ - ౮ అడుగులదూరమున నాటి ఒకటిమొదలు 3 సంవత్సరములమాత్రమే పెరుఁగనిచ్చుట మఱి యొకపద్ధతి దీనిని 'కంపెనీపద్ధతి' అందురు చుట్టుకు బని చేయు నెరువులను వేసి తగినంత నీరు కట్టి శ్రద్ధగఁ బనిచేయుటవలన పెద్దగెలలను శీఘ్రముగ వేయునట్లు చేయుట యీపద్ధతికి ముఖ్యలక్షణము మొక్కలను ౧౦ - ౧౨ అడుగులదూరమునమాత్రమే ఒక్కొకటిచొప్పున నాటి కొంచె మించుమించుగ దేశవాళీపద్ధతిలోవలెనే సాగు చేయు మధ్యమపద్ధతియూఁ గలదు

అరఁటితోఁటలు నీరు రంతగా లేని నల్లరేగడినేలలందు బాగుగ పెరుగును. అవులలను నీరు వలన నేంద్రియపదార్థము హెచ్చుగ నుండునట్టియు గల కొన్నికొండలోయలలోఁగూడ నరఁటితోఁటలు బాగుగ పెరుగుచున్నవి. తగినంత నీరున్నయెడల పాటినేలలో నివి పెద్దగెలలు వేయును తగినంతయెరువు, నీరును లభించుచో కడమ రకముల నేలలలోఁగూడ నీతోఁటలను బెంపవచ్చును సామాన్యముగ కంపెనీపద్ధతి నీరు వసతియు దంపనేలలకును, తక్కిన రెండుపద్ధతులును తోఁటనేలలకును అనుకూలములు

అరఁటితోఁటలను నాటుటకు సామాన్యముగ శీతకాలమును (నవంబరు - జనవరి), తొలకరియు (జూన్ - జూలై) అనుకూలములు కాని తగినంత నీరు లభించుచోట్లను, ఇతర చోట్లను ఎప్పుడు నాటినను మొక్కలు బ్రతుకును త్వరలో గెల వేయురకములుమాత్రమే నాటఁబడు కంపెనీతోఁటలుమాత్రము తొలకరి అనుకూలముగ నుండును అలస్యపురకములకును, దేశవాళీ మధ్యమపద్ధతులకును శీతకాలమే యనుకూలము.

కంపెనీతోఁటలను వరితో మార్పి ౪, ౫ సంవత్సరముల కొకసారి నాటుచుందురు. తోఁటను దీనికొనసాఁట మరల నరఁటితోఁటను

చేయు టోరకు చిన్న సాళ్లు బరి సాళు చేసిన మంచి దుంచిది. ఈకాలమున పరిశీరమువాత పెట్టుకొన్న యావసరము మాత్రమే మొదలగు పైరులను పెట్టి పరిశోధకరు మందు 'తోటకు' అట్లుకయము, పెసర, మినుము, పిల్లిపెసర మొదలగువానిని పెట్టుట మంచిది. తోటనేలలందు మిర్చి, కంద, పెండలము, పసుపు, కూరగాయలు మొదలగువానితో నరటి తోటలను మార్చి పాను చేయవచ్చును.

దంపనేలలందు పెంచు కంపెనీతోటలలో అరటిని ప్రత్యేకముగనే నాటుదురు కాని శీతకాలమున నాటునప్పుడు దంపనేలలందును, తోటనేలలందుకూడ నీమొక్కలమధ్య జల్లి నాటుటకలదు దేశవాళితోటలలో నరటిమొక్కల మాధ్య మధ్యమధ్య జల్లి, దవియము, పసుపు, పెసర, అనుము, దోస మొదలగువానిని మొదటి సంవత్సరము పాను చేయవచ్చును. సామాన్యముగ బత్తాయి, నారింజ, నిమ్మ, కాఫీ మొదలగుతోటలను నాటుచుండినచోట్ల మొదట నరటితోటను పెంచి ౩-వ సంవత్సరమునకో, ౪-వ సంవత్సరమునకో అఫలవృక్షములను నాటి, అవి యెదిగినకొలంది యీ అరటి మొక్కలను దీసివేయుదురు.

తోట వేయు నేలను వెనుకటిపద్ధతిని గోసినప్పుడు ౮-౧౦ చాళ్లు బాగుగ దున్నవలెను. నేలను సుళువుగ పెల్ల విరుగుగలుగునట్లు చేయవచ్చును. దున్నిననేలపై మొక్కలను నాటుటకు ముందు పశువులను గాని, గొర్రెలను మేకలను గాని మంద గట్టుట మంచిది. తగినంత పశువుల యెరువునుకూడ వేయవలెను. శీతకాలమున నాటుతోటలకు నేల యెరువు టాలస్యము నగుటచే, ముందుగ దున్నకుండగనే మొక్కలను గోతులు దీసి నాటుటకలదు. అట్టిచోట్ల నేల ఆరినపిమ్మట మధ్య పెల్ల విరుగుగరు, లేక దున్నుదురు.

ఆయాపద్ధతులలో మొక్కలను నాటుదూరము పైని సూచింపబడెను. ఈ క్రింది ఆదూరములను ఆయాపద్ధతులలో నాటవలసిన దూరమును, అట్లు నాటినప్పుడు ఎకరమునకు పట్టు మొక్కల సంఖ్యయును వివరింపబడును —

పద్ధతి	(దూరము-అడుగులు)	రకము	ఎకరమునకు పట్టు మొక్కల సంఖ్య	
కంపెనీపద్ధతి	౬	వామనకేళి	౧౨౧౦	ఒంటి మొక్క
	౬½ (౧౦ లింకులు)	దక్కారకేళి, వామనకేళి	౧౦౦౦	,,
	౭½ (౧౧ లింకులు)	బొంత, కర్పూర చక్కెరకేళి	౮౨౬	,,
	౮ (౧౨ లింకులు)	బొంత, కర్పూర చక్కెరకేళి	౬౮౧	,,
మధ్యమపద్ధతి	౧౦	కర్పూర చక్కెరకేళి, అమృతపాణి, బొంత	౪౩౬	,,
	౧౧	,,	౩౬౦	,,
	౧౨	,,	౩౦౨	,,
దేశవాళిపద్ధతి	౧౪	బొంత, అమృతపాణి, కర్పూర చక్కెరకేళి	౨౨౨	రెండేసి మొక్కలు
	౧౫	,,	౧౯౪	,,
	౧౬	,,	౧౭౧	,,

మొక్కలను నాటుగోతులను నాటుటకు వారమువదిరోజుల ముందుగనే దీయవలెను. కంపెనీపద్ధతిలో తగినంతలోతుగ దున్నినను, పెల్లవిరిగినను గోతులు పిల్లల దుంపలు పట్టుటకు సరిపడునంతంత యున్నచాలును. సామాన్యముగ ౧ అడుగు లోతు వెడల్పు నుండిన చాలును. మధ్యమపద్ధతిలో ౧½-౧½ అడుగుల వెడల్పులోతుగల గోతులను దీయవచ్చును. దేశవాళిపద్ధతిలో ౧½-౨ అడుగులలోతు వెడల్పుగల గోతులను దీయవలెను.

అరటితోటలలో సామాన్యముగ సూదిపిల్లలనియు, అల్లిపిల్లలనియు రెండురకముల పిల్లలు బయలుదేరును. సూది పిల్లలు నేలలోనుండి బలముగ పైకి వచ్చి దుబ్బుగ పెరుగుచు ౧-౨ నెలలలోనే ౨-౪ అడుగుల యెత్తు పెరుగును ౪-౫ అడుగులు పెరిగినను సన్నముగ(౨-౩ అం వెడల్పు)నే యుండు ఆకులను కలిగి యుండును (౩-వ పటమును జూడుడు). ఇట్టి పిల్లలదుంపలు

౩-వ పటము

మొక్కకుండు దగినంత పరిమాణముగలిగి విస్తారముగ వేరుపోసియుండును. తనదుంపలు తల్లిగుంపలు కంటెయున్నను త్వరలోనే స్వతంత్రజీవనము ప్రారంభించును. అల్లిపిల్లలు మొదటనుండియు వెడల్పుగనుండు ఆకులను పెట్టి పెల్లగ పెరుగుచు ౨-౪ అడుగు లెదుగుటకు

౩ వ నెలలకు పైగా పట్టును. పిలకదుంపలు మొక్కకు దూరముగ పెద్దదిగ నుండవు. వేళ్లను స్వల్పముగ నుండును. ఇది తల్లి దుంపపై ఎక్కువగ ఆధారపడి పెరుగును. విడదీసి నాటి యెడల త్వరలో నాటుకొని బలముగ పెరుగవు. చాల ఆలస్యముగ గెల వేయును. కావున నాటుటకు సూదిపిల్లలనే యెంచుకొనవలెను. శీతకాలములో ౧౧, ౧ నెలలయందలి పిల్లలను, ఎండకాలమున (వేసవిలో) ౧ ౩ నెలలయందలి పిల్లలను నాటవలెను. దూరప్రదేశములకు గొనిపోయి నాటుటకు ౩ వ నెలలయందలి పిల్లలను గాని దుంపలను గాని పంపవలెను. దీని ప్రాముఖ్యమేమనగా నాటవలెను. నాటకముందు ప్రతిపిల్లను మొదలునుండి కోసివేసిన మరల త్వరలో ప్రత్యేక పోషణ పిల్లలను కూడ ౧౧, ౧ అంగుళముల వరకు నరికివేయవలెను. కొన్నిచోట్ల పిల్లలను దీసి దుంపలను ౧ వ వారములవరకును ఆరనిచ్చి నాటు ఆచారము గలదు. అట్లు చేయుటవలన ప్రత్యేకముగ ఫలము లేదు. కాని పెరుగకుండ ఉండుటచే గెల వేయుట ఆలస్యమగును.

నాటుటకు ముందు గోతులలో ఎరువు వేయు నవసరము లేదు. కాని దేశవాళీపద్ధతిలో నిట్లు చేయు ఆచారము చాలచోట్ల గలదు. బాగుగ తవ్విన గోతులలో బాగుగ కుళ్ళినపెంటిపెంటతో పిల్లలను నాటవలెను. నాటినవెంటనే నీరు పెట్టవలెను. మొదటి వారమునకు నీరు పోయవలెను. ఈ నీరు అరిగినపుడు మరల నొకసారి నీరు పోయవలెను. మొక్కలు నాటిన మొదటి పిల్లలకు నీరు పోయుచు రావలెను. మొక్క ప్రతిష్ఠితమగువరకు నీరు కట్టవలెను. లేత తోట యంతటిని మట్టి గట్టికాని, కట్టకాని, కలుపువచ్చును కావున నిందువలన పదునెక్కువయి, మొక్కలకు హాని గలుగకుండ కాపాడవలెను. మొక్క పెరుగుచుండగా తోటలో కలుపు పెరుగకుండ అంతర్ కృషి గడ్డివాములను లాగివేయవలెను. లేత అంతరకృషి చేయవలెను.

తోటకరిలో నాటు కంపెనీతోటలలో మొక్కలు ప్రాగుగ నాటి యొకసారి మరల (మొక్క ౧ ౧ ౧ కోసు అను భూమిని గాని వేరుకొన గాని నాలు ఎగుడుదిగుడు లేకుండ చేయు ఎట్లు నీరు ఎక్కువ పెరుగును గాని) మొక్కచుట్టును మూరెడు మారడు దూరమున చేసి మట్టిని ప్రతిరెండు వరుసలకు మధ్య కాల్వలు త్రవ్వి గట్టుగ పెట్టి నీరు పోయవలెను. మతి వర్షాకాలము లేక నీరు మరల మొక్కలకు ౧౧ - ౧ మాసములకొకసారి ఆ మొక్క పాదు పెడులపై ఎరువు చల్లి పారలతో త్రవ్వి, మరల కాల్వలను కొంచెము గొప్పచేసి మట్టిని పెడులపై పోయవలెను. వర్షాకాలము ముగిసినపిమ్మట గాని యాలోపుగ తగినంత వర్షము లేని దినములగాని తోటలో త్రవ్విన కాల్వలలో నీరు కట్టుచుండవలెను. బాగుగ పెంచిన తోటలు డిసెంబరు జనవరి నెలలలో గెలలువేసి మార్చి ఏప్రిల్ నెలలలో పంటకు వచ్చును.

శీతకాలమున నాటు కంపెనీతోటలలో మొక్కలను నాటి కొన్నినెలలుకు పైని చెప్పినట్లు పోషించవలెను, పిమ్మట నీరు కట్టుచూ, పెంచుచు మధ్య అంతరకృషి చేయుచు తోలకరివరకును పెంచుచు రావలెను. సాగ్గటమయినంత తక్కువ నీటిని కట్టి పెంచవలెను. తోలకరించినపిమ్మట తగినంత వర్షము కురిసిననూ గాని నీరు కట్టి కాని, తోటను పారలతో మరల గొట్టి, పైని చెప్పినట్లు రెండుసార్లు చేయుచుండవలెను. ఒకసారి వేసి పదునులనున్నట్టు కాల్వలను దీసి నూనుంటిని పెడలపై పోయవలెను. బాగుగ పెంచినతోటలు జూలై సెప్టెంబరునెలలలో గెలలు వేసి, అక్టోబరు డిసెంబరు నెలలలో పంటకు వచ్చును. అశ్రద్ధగ పెంచినతోటలలో మరల తోలకరించువరకును గెలలు పంటకు వచ్చుచుండును.

మూర్ఖపుపద్ధతిలోను, దేశవాళీపద్ధతిలోను తోటలో నివసించుచు గుంటలవలన ఏ సాధ్య మయినంతవరకు కాపాడుదురు. వేసవిలో మాత్రము బహుదప్పుడు తడి పరుచువలెను. తోలకరిలో నొకసారియు, శీతకాలమున నొకసారియు ఎరువులనిచ్చుచు, భూమిని మాత్రము వేయవలెను. ఈతోటలలో సామాన్యముగ సంవత్సరము పొడుగునను గెలలు వచ్చుచుండును. తోలకరించిన ౩, ౩ నెలలవరకు మాత్రము గెలలు తక్కువగ నుండును.

కార్పితోటలకు పిల్లలను వదలుటయందు, తోలకరిలో నాటిన కంపెనీతోటలలో మరల తోలకరించినపిమ్మట బలముగలదొక బలమైనపిల్లను నొక్కకదానిని వుంచవలెను. శీతకాలమున నాటు తోటలలో డిసెంబరు జనవరి నెలలో నొక్కొకపిల్లను వదలవలెను. మూర్ఖపుపద్ధతిలో తోలకరిలో నొకపిల్లయు, సెప్టెంబరునెలలో నొకపిల్లయు, జనవరిలో నొకపిల్లయు వదలవలెను. దేశవాళీ తోటలలో నిట్లు రెండేసి పిల్లలను వదలవలెను.

అరటితోటలలోని రెండుచోట్లను వర్షాకాలమునకు కోసి వేయవలెను. ఎండకాలమున నట్లే యుండనీయవలెను. ఇది కొంత లను కుదుకు తగులకుండ కాపాడును. గెలలను నరికివేయునప్పుడు సామాన్యముగ నొకచెట్టును గజదూరమున అంటుటయాచారము. ఇట్లు నరికివేసినభాగములను చిన్నచిన్నముక్కలుగ నరికి అరటితోటలలో నా కాల్వలలోనే యుంచి తోలకరిలో పెడలమీద వరిచి మట్టి కాల్వలను లోతుచేసి పైని మట్టిని పోయవలెను. కాల్వలను త్రవ్వి మధ్యను దేశవాళీపద్ధతులలో నిరుత్తము కప్పుటకు మధ్య నక్కునక్కున నొకకాల్వను త్రవ్వి అందులోనే కప్పవలెను. లేలేత నూనెగా నిటులు పొందలను వానిదుంపలను, తోలకరి మొదలు ఎండలు ముదురువర కును పెప్పటికప్పుడు త్రవ్వివేసి ఆగాతములలో పెరుగును మట్టిని పోసి కప్పవలెను. ఎండకాలమున వీని నట్టే యుంచినయెడల నవి కొంత వరకు నానిపిల్లలకు లేక నొసగి కాపాడును.

గెలలు వదలకుండ పోట్లు పెట్టుట అరటితోటలలో చేయవలసినముఖ్యమగు సామాన్యముగ పెంపుదలల్లోను కొంత

కొయ్యల త్రాటితోఁ గట్టి వానిని చెట్టున కెదురుగ పోటు పెట్టుట ఆచారము. కాని గాలివీచునపుడు నీపోటునుండి చెట్టు తప్పించుకొని పడిపోవును, లేక పోటుపెట్టినచోట విఱిగిపోవును. ఇంతకంటె, కొంచెము లావుపాటివెదురును గాని యేదేనికొయ్యను గాని, గెల కెదురుగ నేటవాలుగ నేలలో ౧౨,౧౫ అంగుళములలోఁతుగ పాఁతి దానిపైభాగమునకు గెలయొక్క కాఁడను అది క్రిందికి వంగినచోట కొబ్బరినార త్రాటితో గట్టిగ కట్టుట మంచిది.

అరఁటితోఁటలకు వేయఁదగినయెరువులనుగూర్చి పైని స్వల్పముగ వ్రాయఁబడెను. సుమారు ౨౫,౦౦౦ పౌనులబరువుగల అరఁటి గెల నిచ్చు కర్పూరచక్కెరకేళితోఁట యొక్క యెకరమునుండి ౧౫౫ పౌనుల నత్రజని, ౬౦ పౌనుల స్ఫురకామ్లజనిదము, ౬౫౦ పౌనులపొటాషును దీసికొను నని లెక్క వేయఁబడెను. పొటాషు హెచ్చుగ తీసికొనఁబడినను ఈదేశమున చాలనేలలలో నది తగినంత గలదు. కాని మరలమరల నొకచోట తోఁటలను వేయుచో నది చాలకపోవచ్చును. సామాన్యముగ నేలలో లోటుపడునది నత్రజని కావునను పైని కంపెనీఅరఁటితోఁటలకు వేయఁదగిన యెరువులలో తైలపిష్టములును, ఎమ్మోనియాసల్ఫేటుమాత్రమే పేర్కొనఁబడెను. సామాన్యముగ వీనిని వాడిన చాలును. అవసరమగుచో వీనితోపాటు మంటిని గాని బూడిదను గాని కూడ వాడవచ్చును. దేశవాళీతోఁటలకును, మధ్యమవర్గపుతోఁటలకును సామాన్యముగ పశువులయెరువు, వండుమన్ను, నీలిరొట్ట వంటివెంట మానవపురీషము మొదలగు స్థూలపు యెరువులను బూడిదతోఁగాని పాటిమంటితోఁగాని చేర్చి వాడుట మంచిది.

అరఁటితోఁటలకుఁ బట్టు చీడలు తక్కువ. చిన్నమొక్కల కొకప్పుడు ఒకవిధమగు పచ్చపురుగులు (Prodenia Letura) పట్టుచుండును. ఇవి మొదట సమూహములుగ నుండి తరువాత అంతటను వ్యాపించుటచే, వీనిని ముందుగ గుర్తించి, ఇవి పట్టిన ఆకులభాగములను కోసి, గోతిలో వేసి కప్పుటవలన వీనిబాధ తొలఁగును. ఒక్కొకప్పు డొకవిధమగు గొంగళిపురుగు (Pericollia Rieini) కూడ పట్టును. వానినికూడ నిట్లె నాశనము చేయఁదగును. దుంపల కొకవిధమగు పురుగుపట్టుట కొన్నిచోట్లఁ గలదు. తోఁటలలో పురుగులు లేకుండ ఎప్పటికప్పుడు తీసివేయుచుండుచో నీబాధ అంతగా నుండదు.

అరఁటిచెట్లకు కొన్నితెగుళ్లు విశేషహాని చేయునవి గలవు కాని, యీదేశమున నవికూడ నరుదు. ఒక్కొకప్పు డొకసూక్ష్మజీవి (Bacterium) వలనఁ గలుగు తెగులుచే మొవ్వు పూర్తిగ పైకి రాక నిలిచిపోయి లోపలిభాగమున కుళ్లిపోవును. ఇది అమృతపాణి తోఁటలలో విస్తారముగఁ గనిపించును. తెగులు పట్టినచెట్లను నరికి దుంపతోఁగూడ తీసివేసి యెండుచోయగు గప్పి కాల్చివేయుచో నది వ్యాపించదు. ఒక్కొకప్పుడు కండ్లలోపలిభాగమున (ముఖ్యముగ అమృతపాణీమండ్లలో) ఎఱ్ఱనిరవరవ లేర్పడును. ఈభాగము గట్టిగ నుండి తిన నవర్హ మగును. ఇది యొక శిలీంధ్రమువలనఁ గలుగును. ఈతెగులు విస్తారముగ పట్టినప్పుడు కోర్డోమిశ్రణము గెలలపై పిచికారీచేయుట మంచిది.

గెలలు పూర్తిగ ముదిరి ఒకటిరెండుకాయలు పండినతరువాత నఱికి పండవేసినచో నందలిపండు రుచిమంతముగ నుండును. కాని యంతవఱకు ముదురనిచ్చినగెల తెగుమతి కాఁగదు. కావున సిద్ధమై నప్పటికి ౧౦-౧౫ దినములు ముందుగనే గెలలను నఱుకుదురు. కొందఱు ఆంతకు లేఁత గెలలను నఱికి పండ్లుదురు. అవి గమ్యస్థానము చేరినచోట పండుటకుఁగాను వానికి పొగ పెట్టుటగలదు. కొన్నిచోట్ల చొరుగు దుట్టి నేలలో పాతుటయుఁ గలదు. తినుటకు మంచిపండ్లు గావలె నన్న బాగుగ ముదిరినగెలను చొరుగు చుట్టి క్రేలాడదీసి పండ్లు బాగుగ మెత్తఁబడునంతవఱకు నుంచి తినవలెను. ఇట్లు బాగుగ మెత్తఁబడినపిమ్మట తినుపండ్లు సులభముగ జీర్ణమగును, ఆరోగ్యకరము. ఒకసామాన్యపు అరఁటిపండు (౩ ఔన్సుల తూఁగునది) ౧ ఔన్సు బియ్యపు అన్నమునకు సమానమగు ఆహారము. ఇందు విటమినులు కొలఁదిపరిమితిఁ గలవు. దినమునకు రెండుఔన్సులబియ్యపు తవుడును, పాలుసీరముపాలనుండి తయారుచేసిన మజ్జిగ లేక పెరుఁగును, ౧౨ అరఁటి పండ్లును, మాఱుపౌనుల తూనికగల మనిషికి సమగ్రమగు ఆహారము.

అరఁటికాయలు గాక అరఁటిపూవులును, దూటయుకూడ కూర పచ్చడి వడియములు మొదలగువాని నుపయోగించును. అరఁటియాకులు భోజనమున కుత్తమము.

అరఁటిగెలలను, ఎగుమతికి తగినట్లు కట్టుటవలనను, వానికి గాలి తగులుటకు వీలగుబాగములు సంపాదించుటవలనను అవసరమగు చలవ బాగములను సంపాదించుటవలనను, అవి యరుదగు పంజాబుప్రాంతములకు పంపఁగలుగుచో చాల లాభకరముగ నుండును.

అరఁటిచెట్టునకు సంబంధించిన పరిశ్రమలలో అరఁటిపిండితయారి క్రమమును నారపరిశ్రమయు ముఖ్యములు. అరఁటిపండ్లనుగూడ ఎండఁబెట్టినచో నిల్వ చేయుటకు వీలు గలదు. అరఁటికాయలను పలుచనిబిళ్లలుగఁ గోసి, యెండఁబెట్టి బల్లించి పిండి చేయవచ్చును. ఈ పిండి పిల్లలకు మంచియాహార మందురు. బిళ్లలను తఱుగుటకు ఇనుప కత్తులనుమాత్ర ముపయోగింపఁగూడదు. వాఁడిగ నున్నవెదురుబద్దలను గాని యంతరలోహపుకత్తులనుగాని యుపయోగింపవచ్చును. అరఁటి పండ్లను తొక్కలను దీసి దుమ్ము లేఁగనిచోట్ల నెమరుపెళ్లబాగరలలో నెండఁబెట్టిన ౫, ౬ దినములలో నీరిగిపోయి గాగితములలోఁగాని డబ్బాలలోఁ గాని నిల్వ చేయుటకు వీలగు నవచ్చును. ఇట్లెండించిన యరఁటి పండు పండిన అంజీరపుపండువరిమళము గలిగియుండును. ౪, ౫ మాసములు నిల్వయుండును. అరఁటిదెప్పలను వాఁడిలేని యొకవిధమగు బండకత్తిచేయుపై కత్తిని పెట్టుచును మధ్య నుంచి గొక్కి లాగుటచే నందలినార యితరభాగములనుండి విడిపోవును. దీనిని గడిగి ఆరఁ బెట్టిన, నిగనిగలాడునార తయారగును. దీనిని ప్రత్యేకముగఁ గాని, మానితోఁగలిపి కాని బట్టలుగ నేయవచ్చును. నార దీయుటకు

ఫిలిప్పైన్ దీవులలో ఒక ప్రత్యేకరకము సాగుచేయఁబడుచున్నది. సామాన్యరకములనుండి తీరిక దొరికినపుడు తమకు వలయువారకు నారలు తీసికొనవచ్చును. కాని మొలిపెట్టి నార తీయించిన గిట్టదు.

ఆయాపద్ధతులలో వ్యవసాయమున కగువ్యయమును, దినదినము యగు గెలలసంఖ్యయు వానివిలువయు ఈక్రింద సంగ్రహముగ వ్రాయఁబడును.

పద్ధతి	వ్యయము ఎ ౧-కి (పశువులఎరవు ౮ ఱ (మగవానికి ౪ ఱ ఆడువానికి ౨ ఱ కూలి చొ॥)	దినదినమగు గెలల సంఖ్య	వాని విలువ	మిగా
కంపెనీపద్ధతి (కోలకరి) చక్కెరకేళి	రు ౨౦౦	౯౦౦	రు ౪౫౦	గెల ౧-కి ౮ అణాలు చొప్పున
కర్పూర చక్కెరకేళి (శిరకట్టు పద్ధతి)				
కొంక్కలకోట	రు ౧౯౦	౪౫౦	రు ౩౫౦	„
కోడుకోట	రు ౧౨౦	౪౫౦	రు ౩౫౦	„
కర్పూర చక్కెరకేళి ౩ సంవత్సరములకు	రు ౨౫౦	౧,౯౨౦	రు ౯౬౦	„
దేశవాళీపద్ధతి (అమృతపాణి ౬ సంవత్సరములు)	రు ౪౫౦	౪,౩౨౦	రు ౧,౦౮౦	గెల ౧ కి ౪ అణాలు చొప్పున

(గో. జో.)

అరడికుంట — చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౬౯ (౧౯౩౧)

అరణ్యఖండ్రిక — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకా లోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౩౧ (౧౯౩౧)

అరతాల — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకా యందు చేరిన జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౫ (౧౯౩౧)

అరదల — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౫౧ (౧౯౩౧)

అరని (౧౮౧౭ - ౧౮౮౨) — జానాస్ అరని (Janos Arany) అనువాఁడు హంగేరీదేశమందలి కవి. అచ్చట ఆధునిక కవులలో నీతఁడు మిక్కిలి లోకప్రియుఁడు. ఇతనికావ్యములు దేశాభిమానపూరితములు. ౧౮౪౮ లో జరిగినవిప్లవమునందు ఏర్పడిన జాతీయప్రభుత్వమున నీతఁ డొకయధికారిగ నుండెను. ఆ ప్రభుత్వమునకు పరాభవము కలిగినపిదప ౧౮౫౪ వఱకు నతఁడు కడు బీదవాఁడుగ నుండెను. తరువాత నీతనికి విద్యాపీఠములో మహోపాధ్యాయునిపదవి ఈయఁబడెను.

అరపల్లి — మధ్యరాష్ట్రములలోని చాందాజిల్లా మూల తహసీలులో నొక తాలూకా. ఇందు ౯౧ గ్రామము లున్నవి. ఈ తాలూకా యంతయు విస్తారముగ నడవులతో నిండి యుండుట అందుచే నిందు చాలగ్రామములు అడవులను తెగనఱికి కట్టినవై యున్నవి. ఇందు నదులుగూడ పెక్కుగనే కలవు. వానిలో పెన్గంగా నది ముఖ్యమైనది. దీని యొడ్డుననే యీతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణమగు ఘుగ్గూస్ అను గ్రామ మున్నది. ఈయూరిలో చెఱకు విస్తారముగఁ బండింతురు. ఈతాలూకా వైశాల్యము ౪౮౦ చ. మైళ్లు.

అరబస్థాన్ — చూడుఁడు, అరేబియా

అరబ్బీపాషా (౧౮౪౦ - ౧౯౧౧) ఈజిప్టుదేశము నందు ౧౮౮౨-వ సంవత్సరమున తిరుగఁబాటు చేసినవారి నాయకుఁడు ఇతఁడు. మొదట కూలివాఁడు. తరువాత ౧౨ సంవత్సరములు ఒకటిఎసిపాయిగా సైన్యములో నుండెను. ఇంగ్లీషువారును ఫ్రెంచివారును ఈజిప్టుదేశపుప్రభుత్వములో జోక్యము కలిగించుకొనఁగూడ దని యీతనియభిప్రాయమైనందున నతఁడు వారికి వ్యతిరేకముగ జాతీయపక్షమును దేశమునందు నిర్మించెను. ఆపక్షమునకు లొంగి ౧౮౮౧ లో అప్పు డున్న మంత్రు లందఱును తమపదవులను మానుకొనవలసినవారైరి. ౧౮౮౨ లో నీతఁడు నూతనమంత్రిమండలము నందు యుద్ధసంబంధమైన మంత్రి యయ్యెను. తమ ప్రతిసంవత్సరి కాదాయవ్యయముల లెక్కలను ఇంగ్లీషువారు గాని ఫ్రెంచివారు గాని తనిఖీ చేయ నవసరము లే దని వాదించి వానిని వారికిఁ జూపుట మానెను. అందుచే నింగ్లండుతో యుద్ధము సంభవించి ౧౮౮౨-వ సంవత్సరము జూలై ౧౧, ౧౨ తేదులలో ఇంగ్లీషు నావికదళమువారు ఈజిప్టురాజధానియైన అలెగ్జాండ్రియామీఁద ఫిరంగిగుండ్లవర్షము కురిసిరి. ౧౩-వ సెప్టెంబరుదినమున 'టెల్ ఎల్ కెబిర్' అనుస్థలమునందు అరబ్బీపాషా పూర్తిగ నోడింపఁబడెను. అతనిఁ బట్టుకొని సింహళమునకుఁ బంపిరి. అతని వెళ్లఁగొట్టినతరువాతనే ఈజిప్టుదేశమునందు ఇంగ్లీషు వారితనిఖీ చక్కఁగఁ గుదిరెను. అతనిని ౧౯౦౦-వ సంవత్సరమున విడిచిపెట్టిరి.

అరబ్బీసముద్రము — దీనిని మనదేశస్థులు పశ్చిమ సముద్ర మందురు. ఇది హిందూదేశముయొక్క పశ్చిమతీరము నంటి యున్నది. ఇది హిందూమహాసాగరములోని యొకభాగము. ఇది అరబ్బీస్థానమునకు తూర్పునను దక్షిణమునను వ్యాపించియుండును. ఈయది పరిషియా దేశమునకు పశ్చిమమునను, అరబ్బీస్థానమునకు తూర్పున నున్న పారసీకజలసంధితో అరబ్బీస్థానమునకు తూర్పుభాగమునఁ గలయును. ఎఱ్ఱసముద్రముతో అరబ్బీస్థానమునకు పశ్చిమమున బాబుల్ మెండబ్ జలసంధిద్వారా కలియును. అచ్చటనే ఏడెన్‌పట్టణము గలదు.

అరకుపాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౮ (౧౯౩౧)

అరబేలా — ఇది అదియాబేనా దేశములోని ఒక పురాతన నగరము. అసిరియనులకుఁ బూర్వమునుండియు నిది ఝాబ్ నదిరెండింటఁ గల ప్రదేశములకు రాజధానిగ నుండెను. క్రీ. పూ. ౩౩౧-వ సంవత్సరమున అలెగ్జాండరు ఆరయసు జయించిన దిచటనే యని కొన్ని గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. ప్రస్తుతమున నిది మోసల్ నగరమునుండి బాగ్దాదునకుఁ బోవుదారిలో నున్నది. క్రీ. శ. ౧౨౩౬-వ సంవత్సరమున మొంగలులును, క్రీ. శ. ౧౩౯౩-వ సంవత్సరమున తైమూరును దీనిని దోచుకొనిరి. ప్రస్తుతమున దీని జనసంఖ్య యించుమించుగ ౬,౦౦౦ లు.

అరమడక — చిత్తూరుజిల్లా వాయల్పాడు తాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౩౮౬ (౧౯౩౧)

అరయములు — ౧ వీరు పంజాబులో నివసించు కొక తెగ రాజపుత్రులు. సుమారు నాలుగుశతాబ్దములకు మునుపు మహమ్మదీయులు వీరి పూర్వులను రాజ్యభ్రష్టుల జేసిరి. అప్పుడు వీరు తోటమాలీకులతోఁ దప్పించుకొని పోయిరి. నాఁటినుండియు వీరు వ్యవసాయము చేసికొనుచు జీవించుచున్నారు. ఆ సమయమున వీరికి రాయీలు అనుపేరు వచ్చినది. ప్రస్తుతమున వీరు ఫుఖర్, ఫిక్కీర్, షిర్సా, లోహారాలలో నెక్కువగ నున్నారు. తరువాత కొంతసారి మహమ్మదీయులకు శక్తి సన్నగిలినప్పుడు వీరు మరలఁ బైకి రాఁజాలిరి. కాని కలహములు మున్నగువానివలన వీరి యత్నము లేమియుఁ గొనసాగలేదు. ఆకాలమున వీ రక్కడక్కడ తిరుగుచుండిరి. ఇప్పటివారు పంజాబులోని సట్లెజ్ నదీప్రాంతములలో నున్న అరయులతోఁ దమకు రక్తసంబంధము లేదని వీ రందురు. వేషభాషలలో సట్లెజ్ మహమ్మదీయులకు వీరు పోలియుందురు.

౨. పంజాబులోని మహమ్మదీయులలో కొక తెగవారు. మొదట వీరు కంభో (Kambbo) తెగకుఁ జెందిన వారు. వ్యవసాయములో వీరి కంతగ నేర్పులేదు. తోటమాలీలుగ [illegible] వీరు.

౩ పంజాబులో నివసించు కొక తెగ ప్రజలు. ఈ తెగవారల చెన్నియోరు యుపశాఖలు కలవు. వానిలో ముఖ్యములైనవి మగ్, చందార్ మొదలగునవి. వీరిలో చెండ్లి మదు సాబురాపాయలైన అర్వ్వలను పరిపోషించిరట.

౪ అమృతసరము జిల్లాలో నివసించు కొక తెగ ప్రజలు. వీరిలో విద్య మిక్కిలి తక్కువయట. మాటి కొకఁడైనను చదువుకొన్నవాఁ డుండఁడట.

అరదు — ప్రయాగప్రాంతమందలి కోరా అనుసంస్థానమునకు జమీందారు. ఢిల్లీలో మహమ్మదుషాహా (క్రీ. శ. ౧౪౧౯) రాజ్యము చేయునప్పుడు అతఁడు బలహీనుఁ డని యెంచి అరదు తన జిల్లాకు అధికారియైన నిసాదుఖానుని జంపి (క్రీ. శ. ౧౪౩౧ లో) స్వతంత్రుఁ డాయెను. అతనిని శిక్షించుటకు ఢిల్లీనుండి చంపఁబడినవానికుమారుఁడైన అజముల్లాఖాన్ పంపఁబడెను. కాని అరదు అతనికి చిక్కనందున కొన్ని దినముల కతఁడు వెడలిపోయెను. అంత నరదు మరల కొంచెరాజప్రతినిధిని జంపెను. అందువలన ఢోల్ సుబేదారయిన పాదర్‌ఖాను అతనితో యుద్ధముచేసి యాతనిని జంపి యాతనితల చక్రవర్తికిఁ బంపెను (క్రీ. శ. ౧౪౩౫).

అరలిగనూరు — బళ్లారిజిల్లా సిరుగుప్పతాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౯౦౫ (౧౯౩౧)

అరలిబండ — బళ్లారిజిల్లా ఆదోనితాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౪౯౧ (౧౯౩౧)

అరవ — తెలుఁగుదేశమున స్థిరపడిపోయిన తమిళ ఇడయములకు, వెల్లాలులకుచేరు వీరికే తెలుఁగుదేశమున అరవగొల్లలని, అరవ వెలమలని యందురు.

అరవకొత్తూరు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౬౨౧ (౧౯౩౧)

అరవంకాడ్ — నీలగిరిజిల్లా కూనూరుతాలూకాయందలి ఉప్పుతరై గ్రామముయొక్క శివారు. ఇది కూనూరునకు మూఁడుమైళ్ల దూరములో నున్నది. ఇండియాలోని పెద్దదైన కంతకు 'కార్డైట్' అనుదాని నిచ్చుటకు ఇక్కడిలోయయందు ఒకగొప్ప ఫ్యాక్టరీ కట్టఁబడినది. ఇది సమీపమం దున్న వెల్లింగ్టన్ సైన్యశిబిరమునకుఁ జేర్పఁబడినది. కాటేరీనదీపాతమువల్లఁ గలిగిన విద్యుచ్ఛక్తివల్ల ఫ్యాక్టరీ మరలు నడపఁబడును. దీనికి సమీపమున పారాక్త్రి గలదు. ఉదకమండలమునకుఁ బోవురస్తా ఈకార్డైట్‌ఫ్యాక్టరీ ప్రక్కగఁ బోవును.

అరవపల్లి — గుంటూరుజిల్లా రేపల్లెతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౯ (౧౯౩౧)

అరవవాండ్లపల్లె–అరవిందులు

అరవవాండ్లపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలూకాకు చెందిన జమీందారీగ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౩౦ మాత్రమే (౧౯౩౧)

అరవానిపట్టడ — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తణితాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౧౮ (౧౯౩౧)

అరవిందులు — గంగానదీమతల్లిచే పునీతమైనవంగదేశమున ౧౮౭౨-వ సంవత్సరము ఆగష్టుమాసము ౧౫ వ తేదీని వీరు జనన మొందిరి. చిన్నతనమందే సప్తమవర్ష ప్రాయమున విద్యాభ్యాసమునిమిత్తము ఇంగ్లాండునకు చేరి యచ్చట పదునాల్గు సంవత్సరము లుండిరి. ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, జర్మని, గ్రీకు, లాటిను, ఇటాలియాది పాశ్చాత్యభాషల యందు పాండిత్యము లభించుటయేగాని యాధునిక ప్రాచీన పాశ్చాత్యతత్త్వశాస్త్రములను, మత సాంఘిక రాజకీయ సారస్వతాది సభ్యతా విశేషములను, చారిత్ర సంప్రదాయములను ఆమూలాగ్రముగ గ్రహించిరి. విద్యార్థిదశలోనే 'మిల్టను' కవివరునివలె నింతటి మేధావిని గాంచియుండలేదని కళాశాలయందలి యాచార్యవర్గముచే సన్నుతుల నంది కీర్తిగాంచిరి.

శ్రీ అరవిందయోగి

శ్రీ అరవిందులు ఐ. సి. యస్. పరీక్షయం దుత్తీర్ణులయ్యును విధిప్రేరణమున గుఱ్ఱపుస్వారీపరీక్షకు హాజరు కానికారణమున నుద్యోగార్హులుగాఁ బరిగణింపఁబడిరి. ఆసమయమునం దింగ్లాండులో నున్న బరోడామహారాజును దర్శించి వారిరాజ్యమున నుద్యోగము సంపాదించుకొని ౧౮౯౩ లో తమ యిరువదిరెండవ సంవత్సరమున మాతృదేశమునకు వచ్చి చేరిరి. ప్రథమమున మహారాజులుంగారి యాంతరంగిక కార్యదర్శిగాను, కరగ్రాహి (రివిన్యూ) శాఖోద్యోగిగాను, కళాశాలలో నధ్యాపకులుగాను కుదురు కళాశాలోపాధ్యక్షులుగాను బనిచేసి మహారాజులుంగారి ప్రశంసను, విద్యార్థిబృందముయొక్క భక్తిస్తోత్రములను, పౌరులప్రేమాదరణములకును పాత్రులైరి. ఇచ్చట నున్న పదమూఁడు సంవత్సరముల కాలములోనే సంస్కృతము, బంగాళీ, గుజరాతీ, మరాఠీ, హిందీ మున్నగు దేశభాషల నభ్యసించి శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాసాదులను నానాగ్రంథరాజములను సర్వతోముఖముగఁ బఠించి పరిశోధించి వేదాంతవిజ్ఞానపారంగతు లైరి.

శ్రీ అరవిందులు రాజకీయరంగమునఁ బ్రవేశించినకాల మత్యల్పమయ్యును - ఉద్యోగమందున్నందున పరోక్షముగా నాలుగుసంవత్సరములు, అటుల ప్రత్యక్షముగా నాలుగుసంవత్సరములు, ౧౯౦౧ మొదలు ౧౯౧౦ వఱకు ఆధ్యాత్మికముగనే మహోన్నతసిద్ధి గాంచి ప్రపంచమంతటను కనివిని యెఱుంగని యోగీశ్వరు లయ్యును, ఆ జనులకు మాతని తీవ్రజాతీయవాదిగామాత్రమే కొంత గుర్తించి యింతవఱకు పూజించుచున్నది. వంగదేశవిభజనానంతరము స్వదేశోద్యమము మారుతము తీవ్రముగా వీచుచున్న కాలములో ౧౯౦౬-వ సంవత్సరమున పాశ్చాత్యము లెంచిన పశుబలముతోఁ గాక కేవల మాధ్యాత్మికశక్తితో భారతమాత దాస్యబంధనములఁ ద్రెంచివైచి స్వాతంత్ర్యసిద్ధి నంద వలయునను దృఢసంకల్పముతో మనఃప్రాణశరీరముల నర్పించి దేశారాధనచేసి తరింపవలయునను దీక్షతో, బరోడాకళాశాలలోని చిన్నతోద్యోగమును త్యజించి కలకత్తా ప్రవేశించి నూతనముగా నెలకొల్పఁబడి స్థాపితమైన జాతీయకళాశాలలో ప్రధానాచార్యపదవిని స్వీకరించి యువకుల శివపరసాధనముగా విద్యాబోధను చేయఁదొడంగిరి. కాని పాశ్చాత్యసభ్యతామోహమునఁ దగుల్కొని జాతీయవిద్యాస్వరూపమే యెఱుంగని మితవాదు లాసంస్థను పరిపాలించువారై నందున లక్ష్యశుద్ధుడును విధానమందును భేదభావ మేర్పడి శీఘ్రకాలములోనే తమయాచార్యపదవికి స్వస్తిచెప్పి కళాశాల సంబంధమును బరిత్యజించిరి. ౧౯౦౬, ౧౯౦౭ సంవత్సరములలో శ్రీ అరవిందులు తమ ధర్మపత్నికి వ్రాసిన సుప్రసిద్ధలేఖలను బఠించినవారికి ఆకాలమున భారతదేశ స్వాతంత్ర్యమునకై వారికిఁగల హృదయపరివేదన, కేవల మాత్మశక్తితోడనే పశుబలము నెదుర్కొని జయము గాంచగలమను వారి విశ్వాసము, సర్వము మాత కర్పింపవలయునను వారి త్యాగదీక్ష స్పష్టము కాఁగలదు.

మాతృపూజావిధాన మిట్టి దని దేశీయులకు శిక్షణనిచ్చి మితవాదుల నుద్యమమును, జాతీయభావములను ఆధ్యాత్మికదృష్టితో స్పష్టముగా ప్రచార మొనర్చుటకు 'వందేమాతరం' అను దినపత్రికను కొందఱు మిత్రుల ప్రోత్సాహసాహాయ్యములతో స్థాపించి తత్పత్రికా సంపాదకవర్గమునఁ బ్రవేశించి దానికి నిజముగా సూత్రధారుఁ డయ్యెను. ఆపత్రికాకీర్తి కాలమించుమించుగ రెండుసంవత్సరములే యైనను దేశము నుత్తేజపఱచి సేటికిని స్థిరస్థాయిగానున్న జాతీయ సద్ధర్మ సంపూర్ణస్వాతంత్ర్య భావముల నుద్బోధించి యపూర్వమంచలిత వాఙ్మయరణము సృష్టించి పత్రికాప్రపంచమున నగ్రస్థానము వహించియుండెను. అంతటి తీవ్రతను స్వాతంత్ర్యపోరాట గంభీరము నిజ సంపాదకీయవ్యాసములందుఁ గాక మఱియే పత్రికయందు [illegible]

ప్రకటించిన వ్యాసములపై రాజద్రోహనేరమును దోషారోపణము జర
గుటయు మరల విచారణలో శ్రీ అరవిందులు దోషి యని ఋజువు
గాకుండిన విడుదల గాంచుటయు గమనించిన వీరి లేఖినీమాహాత్మ్యము
స్పష్టము గాగలదు.

దేశీయమహాసభలో నాదర్శవిధానములపట్ల భిన్నభావము లుద
యించి మితవాదాతివాదపక్షము లేర్పడి యువకపక్షంవారును
సూరత్ మహాసభా సమయమున దృష్టియుద్ధ మొనర్చి దేశీయమహాసభను
ధ్వంస మొనర్చుటయు, జాతీయపక్షనాయకుండైన తిలక్ లోకమాన్యుని
శ్రీ అరవిందు లంతేగా మండి జాతీయవాదుల మహాసభ కగ్రాసనాధి
పత్యము వహించి దేశస్వాతంత్ర్య వాగ్వితానమును బాడి జాతీ
యవాదుల కర్తవ్యము నిర్దేశించుటయు, ప్రభుత్వమువారు మితవాదు
లను జేరదీసి జాతీయవాదుల నెందఱినో చట్టముల క్రిందను ప్రవాస
ములపాల్జేసి రాజద్రోహాభియోగముల క్రింద కారాగారములకంపి శిక్షించి
యున్నందున దేశమున నాహాకారములు చెలంగి భీభత్సస్థితి యేర్పడు
టయు, నాన్నేహ్ ద్రోహోత్పాతసమయమున వంగదేశమున నాంగ్లే
యుల విద్వేషము బాంబులు (ప్రేలుడు గుండ్లు) ప్రయోగించి వాత్యాగాలిం
చగా ౧౯౦౮-వ సంవత్సరము మేమాసారంభమున సమకాల మైన
గంటలప్పుడు శ్రీ అరవిందులు నిద్రించుచుండ పరున్నవారినట్లే నిద్ర
లోద్యానమున స్థాపించి బాంబులను తయారుచేసి తద్ద్వారా బ్రిటీషు
ప్రభుత్వము నంతరింపఁజేయఁదలచినవను సంస్థకు ప్రధాననాయకుఁడను
ఘోరదోషారోపణము క్రింద సంకెలలతో బంధీకృతుని జేసికొనిపోవు
టయు, విచారణకాలములో నొకసంవత్సరము పూర్తిగా కారాగృహ
మున నుంచుటయు, కృష్ణజన్మస్థానమగు కారాగృహమునందే యోగలత
యల్లుకొని ఆయన కృష్ణభగవానుని సాక్షాత్కార సందేశభాగ్యముల
ననుభవించుటయు, తుదకు దీర్ఘ నిశిత విచారణానంతరముగా న్యాయ
మూర్తిచే కేవలము నిరపరాధియని విడుదల యగుటయు గ్రంథస్థమైన
చారిత్రికవిషయము లైయున్నవి.

ఆ నిర్బంధ ప్రయోగ పరంపరలు ఘోరశిక్షలు కఠినశాసన
ములు మిసిమాలయున బహిరంగముగా రాజమార్గములఁ బని చేయుచున్న
జాతీయోద్యమము చిదర్చబడి తోడి దేశారాధకులు కారాగారవాసులై
విఱ్ఱుడోఁదక విషమస్థితి యేర్పడినప్పుడు జాతీయపక్షమునకు నా
యకుఁడై బహిరంగముగా నాయకత్వము వహింపవలసిన యావశ్య
కతయు గుర్తించి, 'వందేమాతరం' పత్రిక నాఁడే యంతరించినందున
౧౯౦౯ నాఁటి మాసములో ఆయన ఆంగ్లమున 'కర్మయోగి' యని
బంగాళీలో 'ధర్మ' యని రెండువారపత్రికలను స్థాపించి నిర్వహింప
సాగిరి. ఆపత్రికలో వెలువడిన అనేక వ్యాసరాజములలో 'భారత
పునర్జన్మ', 'జాతీయవిద్య', 'కళా ప్రాశస్త్యము', 'కాళిదాసు',
'కర్మయోగి' 'యువదర్శనము', 'పరిణామ పరివర్తనము' మున్నగు
వని కొన్ని గ్రంథరూపమున వెలువడియున్నవి. ఉత్తరపరలో తదితర
ప్రదేశములలో అకాలమున బెంగాలీన ఈ వ్యాసములుకూడ గ్రంథ
రూపమున ప్రకటిత మైయున్నవి. ఏకాంత కారాగారవాసమున
తీవ్రముగా నొనరించిన యోగాభ్యాసముతో ఆయన ఆధ్యాత్మిక
దృష్టితో అనాఁటి దేశపరిస్థితుల గమనించుచుగా జాతీయభావము
సమున్నయించి ప్రబోధ మొనరించుచుండిరి. న్యాయస్థానములో నిర్దోషి
యని ఋజువైనను నిరంకుశప్రభుత్వవిధాన మాహాత్మ్యమున పోలీసు
పీడనము తీవ్రమై ఆయన మనశ్శాంతికి భంగము కలుఁగఁజొచ్చెను.
సంవత్సర కారాగారవాసానుభవఫలితముగా శ్రీ అరవిందులు రాజకీ
యములకు తిలోదకము విడిచి యోగిగానో, సన్యాసిగానో ఏ హిమా
లయపు గుహాలయందో ఏకాంతముగా నిరుపద్రవముగా జీవిత శేష
మును గడపుదురని యూహించిన పోలీసువారికి కర్మయోగియై అను
దినము బహిరంగోపన్యాసము లొసంగుచు ప్రభుత్వవిధానముల ఖం
డించుచు పత్రికలలో విమర్శించి యాక్షేపించుచు రాజకీయరంగమున
నాయకుఁడై జాతీయపక్షమును బునరుద్ధరించుట హృదయశల్యమై ప్రాణ
గొడ్డముగా నుండెను. కావున వారలవాని కెటులో తీవ్రమై యొట్లయినను మరల
కారాగారమున బంధించుటకు విశ్వప్రయత్నము లారంభమైనట్లు
గట్టివదంతులు బయలుదేఱెను. అప్పుడే యుత్తరక్షణమున తనకేమి సంభ
వించునో యని యనుమానించి తన కడసారి రాజకీయశాసనముగా 'నాదే
శీయుల కొక బహిరంగలేఖ' యను వత్రార్యపత్రమును కర్మయోగిలో
ప్రకటించిరి. అందలి యాదర్శవిధానము లీనాఁటికిని ఆచరణసాధ్య
ము లైయున్న వన్న శ్రీ అరవిందుల రాజకీయమహాదృష్టి విశదము
గాఁగలదు. ఈ లేఖకే ప్రకటిత మైనయంతలో కాలమునకు - రాజద్రోహ
మొనర్చి సాటిపోయిరమనిందారోపణమున కరకాల మందునట్లు..
కర్మయోగిముద్రాపకులపై దోషారోపణ మొనరించి బంధించిరి.
క్రిందికోర్టులో శిక్షకుఁడైనను ఉన్నతన్యాయస్థానమున నం దేరాజ
ద్రోహము లేదని యాతని వదలివేసిరి. ఇట్లు ఒకటి రెండు మాఱు
పర్యాయములు రాజద్రోహాది తీవ్రదోషారోపణములకు గుఱియైనను
శ్రీ అరవిందులు నిర్దోషులని నిర్ధారణ మగుట ఈశ్వరవిలాసముగాక
మఱేమి కాఁగలదు?

శ్రీ అరవిందుల యోగసాధనము నానాఁటికి తీవ్రమై తదేకా
గ్రతను ఏకాంతవాసమును గాంక్షించుచుండెను. అంతర్ముఖుఁడై
దేశీయులు తనజాతీయతత్త్వమును యథాతథముగ గ్రహించు శక్తి
సమయము లింకను రాలేదనియు, తుది రాజకీయోద్యమమునకు తాను
నాయకుఁడుగా నిర్ణీతము గాలేదనియు నిశ్చయించెను. పిదప స్వప్రయత్న
మున యోగాభ్యాసము నారంభించుటకు ముందే చిన్నతనమున నుండియు
ప్రధానమైన తను జీవితఘట్టములందు సంతర్యామియాపమున ఈశ్వ
రాదేశముల గ్రహించుటయు తదనుగుణముగనే ప్రవర్తించుటయుఁ
గానవచ్చు. ఇంగ్లాండులోనున్నప్పుడే యాదేశానుగుణముగనే గుఱ్ఱపు
స్వారీపరీక్షకు హాజరుగాక ఐ సి ఎస్ పదవిని త్రోసిపుచ్చిరి.
బరోడాలోని యున్నతోద్యోగమును త్యజించిరి, ఇప్పుడును తదా
దేశానుసారముగానే వంగదేశమును విడనాడి యేకాంతవాసమున కను
కూలముగా నుండుట కొకటి రెండుమాసములు ఫ్రెంచివారి చంద్రనగ
రం దుండి యాతల ౧౯౧౦ ఏప్రిలు మాసారంభమున ఫ్రెంచిఇండి

అరవిందులు

యాతన మొుభ్యపెట్టఁబడెను. పుదుచ్చేరి ప్రవేశించి నేఁటికిని అచ్చటనే నివసించుచున్నారు. ప్రారంభమున దేశకాలపరిస్థితు లనుకూలించఁగానే వంగదేశమునకు తిరిగివచ్చి యాధ్యాత్మికదృష్టితో రాజకీయరంగమునఁ బ్రవేశించు నుద్దేశ్య ముండెను. యోగసాధన మభివృద్ధి యగుకొలఁదియు మహోత్తమమైన యాధ్యాత్మిక పరిణామ పరమార్థము వారికి గోచరమై తన సర్వశక్తుల నిటునటు వెదజల్లింపక యేకాగ్రముచేసి యుండవలయు ననునట్లు గ్రహించి రాజకీయసంబంధము సంపూర్ణముగా త్యజించెను. అందువలననే దేశీయు లెన్నిపర్యాయములో దేశీయమహాసభాధ్యక్షునిగా వరించి, యాహ్వానించినను అరవిందు లంగీకరింపరైరి.

పుదుచ్చేరి చేరినతరువాత నాలుగుసంవత్సరము లేకాంతముగా తపోధ్యానములతో యోగసాధన మొనరించి తమకు సాక్షాత్కారమైన దివ్యానుభవములను జ్ఞానము లోకమునకు వెల్లడించుటకై కాఁబోలు ఫ్రెంచిదేశీయుని ప్రోత్సాహ సాహాయ్యములవలన ౧౯౧౪ ఆగస్టుమాసమున 'ఆర్య' యను తత్త్వజ్ఞానవిషయక మాసపత్రికను ఆంగ్లమున ప్రకటింప నారంభించిరి. 'భాగవతజీవనము', 'యోగసంకలనము', 'గీతాభాష్యము', 'వేదరహస్యము' 'ఈశ, కేన, క, ముండకా ద్యుపనిషద్వ్యాఖ్యానములు, 'హైందవసభ్యతాసమర్థనము', 'మానవైక్యాదర్శము', 'భావికవిత్వము' మున్నగు పేరిన్యాసములును, విదేశములోను బరోడాలోను, పుదుచ్చేరిచేరిన ప్రథమసంవత్సరములోను వీరు రచించిన పద్యరత్నములు మున్నగునవియు ఈ యార్యపత్రికలో ప్రకటితములైనవి. ఇందు కొన్ని ప్రత్యేక గ్రంథరూపమునను వెలువడియున్నవి. మరల నా యీశ్వరాదేశమునఁ గాఁబోలు నిరంతరాయముగా నాలుగున్నర సంవత్సరములు సాగనిచ్చి ౧౯౨౧ లో నీపత్రికను కూడ నాపి వేయఁ జేయఁగరే అకస్మాత్తుగా నిలిపి యోగానుభవములందే నిమగ్ను లయిరి. శ్రీ అరవిందుని రచన కేవలము బుద్ధిబలముతోను, యోజనాచాతుర్యముతోను చర్చించి తర్కించి ప్రాఁకులాడి ప్రయత్నించి వ్రాసినది గాక వేదకాలపు ఋషిపుంగవులవలె ద్రష్టలై అంతఃస్థిత ప్రేరణమున వెల్లివిరిసినవాఙ్మయము. 'ఆర్య' పత్రికాపాఠకులకు శ్రీ అరవిందులు ఋషిపుంగవులుగా నవతరించిన ఋషి, కవియని, విమర్శనాధురీణుఁ డనిమాత్రమేకాక సర్వతోముఖపాండిత్యవిభాసియని, కర్మజ్ఞుఁ డని కొంత తెలియఁగలదు. 'అహానా', 'ప్రేమ మృత్యువు', 'బాజీప్రభువు' మున్నగు రసాత్మకకావ్యముల నిర్మించిన కవిగా, వేదములకు గీతాదిమహాగ్రంథములకును వ్యాఖ్యానమొనర్చిన భాష్యాచార్యులుగా, కాళిదాసు ఆర్నల్డ్ మున్నగువారి గ్రంథములను సాకల్యముగా విమర్శించిన విమర్శకులుగా విద్యావిశారదులుగా నిట్లు వేర్వేరుగా వారి యనంత ప్రతిభావిశేషములను సమగ్రముగా వర్ణించుటకలవి గాదు.

శ్రీ అరవిందులు మత, రాజకీయ, సాంఘిక, పారమ్యాదివిశేషముల నన్నింటిని అధ్యాత్మికదృష్టితో సమన్వయ మొనరించి వాని యన్యోన్య సంబంధమును పరమార్థమును వెల్లడించి యున్నారు. సుప్రసిద్ధపాశ్చాత్య కవిశేఖరుల కావ్యములు

నన్నింటిని ఆమూలాగ్రముగ విమర్శించి అంతర్ముఖదృష్టితో పాశ్చాత్య ప్రపంచమున వారివారి యథాస్థాన మిది యని సోదాహరణముగ నిర్ణయించిన కవిబ్రహ్మ యని వారు రచించిన 'భావికవిత్వము'ను ఇటీవలనే డిలీపకుమారరాయకృత 'అనామి' గ్రంథములో ప్రకటితమైన వారి లేఖలను చదివినవారికి స్పష్టముకాఁగలదు. సచ్చిదానంద ద్యోతకములగు నాధ్యాత్మికభావములతో అపూర్వమైన క్రొంగ్రొత్త కల్పనాభాషావిశేషములతో విశిష్ట శైలీభావార్థముల నీను నూతన పదజాలముతో అతీత విజ్ఞానవిభూతులతో నాంగ్లభాషాసాహిత్య సర్వశోభాలంకృతం గావించి భాషాప్రపంచమునం దగ్రపీఠము నెక్కించిరి. ఆత్మానుభవములేక కేవలము హేతువాదములకు, తర్కములకును, బుద్ధిమాత్రమునకు ప్రత్యక్ష భౌతికశాస్త్ర శోధనాపరీక్షలకును ప్రాముఖ్య మొసంగుటయే కాక యాద్యంతము లివియే యను పాశ్చాత్యలోకమునకు యోగాభ్యాసపూర్వకానుభవములను వేదకాలపుసిద్ధాంతములను, పరమధర్మములను, సత్యములను సహేతుకముగ సప్రమాణముగ శాస్త్రీయముగ సర్వతోముఖముగ వెల్లడించి ప్రాచీప్రతీచీసభ్యతాసంకలనము గావించి ప్రపంచకల్యాణ మొనర్చుటయే భగవానుని సంకల్పమో యనునట్లు శ్రీ అరవిందుల నిరుపమానాంగ్ల రచనా వైభవము స్ఫురింపఁ జేయుచున్నది.

అనాదిగా భారతవర్షమున నభ్యస్తములైయున్న నానావిధము లయిన యోగసాధనములను, తాంత్రికసాధనములను శ్రీ అరవిందులు సిద్ధాంతపూర్వకముగానేకాక అపరోక్షానుభవమువలన గూడ గ్రహించి యవి యేవిధమున నెంతవఱకు శాస్త్రోపలబ్ధికి సాహాయ్యకారులో నిర్ణయించిరి. సర్వయోగసంకలన మిం దుండుటచే వీరియోగమును బూర్ణయోగ మందురు. వీరి పూర్ణయోగమునకును బూర్వయోగములకును భేద మెంతయో కలదు. ఈ సంసారము నిస్సారము, అజ్ఞానజన్యము, దుఃఖభూయిష్ఠము, మాయ యని దానిని త్యజించినఁగాని ముక్తికాంత లభ్యము కాదని పూర్వయోగులు విశ్వసించి సిద్ధాంత మొనర్చిరి. శ్రీ అరవిందు లన్ననో అట్లు పరిత్యజించి పాఱిపోవుటవలన, వ్యక్తులుగా పరలోకానందము ననుభవించి కొంద ఱుకొందఱు తరించినను, భూలోకము మఱింత పతితావస్థకు వచ్చిన దనియు, ప్రస్తుత మజ్ఞానావృతమై యున్న భూలోకమును స్వర్గరాజ్యముగా మనోతీతమైన యొక విజ్ఞానశక్తిచే పరివర్తనము నందించవలె ననియుఁ జాటుచున్నారు. వేదకాలపుఋషులలోఁ గొందఱు ప్రత్యేకముగా నా విజ్ఞానమును గ్రహించిరేకాని మనః ప్రాణ శరీరముల పూర్ణదివ్యపరివర్తనమునకై విజ్ఞాన దివ్యచైతన్యముతో ఈ మానవదేహములోని కవరోహణ మొనర్చుటకుఁ బ్రయత్నించినట్లు లేదు. మీయందుకే ఈ పార్థివదేహము నింకను ధరించియుండిరే వేదముందలి విజ్ఞానసంజ్ఞయగు మార్గమే మార్గమండలాంతర్వర్తులై యుద్ధమించుట అసాధ్యమనియే మాదిం దు మనవిన ద్వ్యాపకములఁగూడఁ గలవు పరమేశ్వరుని లీలావిలాసము మనఃపరిణామముతో సంతిమము కాలేదనియు, 'సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ' అను గీతావాక్యములును

మునకు ప్రవృత్తిమార్గమునఁ బరమేశ్వరుని శరణువొచ్చి త్రికరణశుద్ధితో సంపూర్ణాభీప్సతో యోగసాధన మొనర్చుటవలన పరమేశ్వరానుగ్రహప్రాప్తియు, తుదకు సాధన సాధ్యము సాధకుఁడు సర్వము పరమేశ్వరుఁడుగా పరివర్తనమగుచుంది. సచ్చిదానంద త్రికమున కత్యంత సామీప్య సంబంధముగల యీపరమవిజ్ఞానసిద్ధియేఁ గలుగు ననియు, ఈ యభీప్సానుగ్రహములవలనే అవిజ్ఞానము భౌతికలోకమున కవతీర్ణమై తన్మూలమునసే ప్రపంచమున దివ్యజీవనము సాధ్యమై సత్యలోక మేర్పడు ననియు శ్రీ అరవిందు లభయపూర్వకముగా విల్లడించుచున్నారు. వేదముల పూర్వము భగీరథుఁడు మహాతప మొనరించి గంగావతరణమును సాధించి పితృదేవతలను పునీతులనొనర్చి భరత భూతలము కామధేనువుగాఁ జేసినట్లు నేఁడు శ్రీ అరవిందులు భూలోకమును మానవకోటిని భాగవతమయముగా దేవమయముగా నొనర్ప సంకల్పించియున్నారు.

శ్రీ అరవిందుల యుపదేశము — కంటికగ

పడు జడద్రూపముల కావల శాశ్వతచైతన్యముల సత్యము ఏకము నిత్యమునగు సర్వభూతాత్మ కలదను ఆర్యఋషుల పూర్వఋషుల సిద్ధాంతమునను సరించియే శ్రీ అరవిందుల యుపదేశము ప్రారంభ మగుచున్నది. ఆ యద్వితీయ బ్రహ్మమునందు, ఆదిత్యరూపమునందు సర్వభూతములును కూడియున్నవి. కాని చైతన్యముయొక్క యొకానొక పృథక్తత్త్వమువలన, మనఃప్రాణశరీరములందున్న తమ నిజాత్మ నిజతత్త్వముల గుఱించిన యజ్ఞానమువలన నవి విభజింపఁబడి యున్నవి. ఈ పృథగ్భావకల్పితమగు నాచ్ఛాదనమును తొలఁగించుటకు, తనయందు నిఖిలభూతములయందును గల దైవమును - తన నిజాత్మను - సాక్షాత్కరింపఁ జేసికొనుటకును ఒకానొక యాంతఃకరణిక శిక్షణము వలన సాధ్యమగుచున్నది.

ఈ యద్వితీయాత్మయే ఈచైతన్యమే జడమగు భౌతికపదార్థములందు నిక్షిప్తమైయున్నదని శ్రీఅరవిందులబోధ వచించుచున్నది. అది తనయంతటఁ దాను విముక్తి నొందువట్టివిధానమే పరిణామము. ఏది జడముగా నున్నట్లు గాన్పించునో దానియందు చైతన్యము సాదమాత్రమున్నది. ఒకపరి గోచరమైన ఈచైతన్య బింకము ఉన్నతతర మగునట్టును, తక్కాలమందే యంతకంతకు మహత్తర మగు పరిపూర్ణత్వము పరిణామము నందునట్లును, అది స్వతఃప్రేరిత మగును. ఈచైతన్యవిముక్తియొక్క ప్రథమసోపానమే ప్రాణము, మనస్సు రెండవదిక కాని పరిణామము మనస్సుతోడనే సంపూర్తి కాజాలదు. అది యొకానొక మహోత్తరస్థితిగా, ఆధ్యాత్మికము విజ్ఞానమయము నగు నొక చైతన్యముగా బహిర్గత మగుటకు నిరీక్షించుచున్నది. చైతన్యపురుషుని యొక్క ప్రబలశక్తిగా, విజ్ఞానాత్మల వికసనము పరిణామమందలి తదనంతరసోపాన మై యుండవలెను. అప్పుడే యీ దివ్యపదార్థములందు నిక్షిప్తమైయుండు ఈశ్వరతత్త్వము సంపూర్ణముగా వ్యక్తమొనర దగును. అప్పుడే ప్రాణశక్తి తన పూర్ణత్వమును ప్రదర్శింప సాధ్య మగుచున్నది.

వృక్ష జంతు జన్మములయందు స్మృతిసహితేచ్ఛ లేకుండగనే ప్రకృతి తనపరిణామసోపానముల నధిరోహించుచున్నది. మానవుని విషయములో మహాదియందలి స్మృతిసహిత సంకల్పమూలముననే ప్రకృతి పరిణామమవ్యక్త మగుచున్నది. అయినను మానవుని మానసిక సంకల్పశక్తిమాత్రమునచే యిది పూర్తి కాజాలదు. ఏలయన, మనస్సొకానొక స్థితికే పోఁగలదు, తదనంతరము ముందునకుఁ బోఁజాలక యుండే చక్రాకారముగామాత్రమే పరిభ్రమించుచుండును. దేనివలన నున్నతతరతత్త్వముగా మనస్సు మారవలసియున్నదో యట్టి మార్పును చైతన్యపు పరివర్తనము గావింపవలసి యున్నది. ఈ విధానమును బట్టియే, అంతఃకరణిక శిక్షణ యోగసాధనమూలమునఁ గఱఁగొనవలసి యున్నది. పూర్వకాలమున నధ్యాది వెలిగా ప్రపంచమునుండి సంకోచించుకొనుటవలనను అత్మ లేక పరతత్త్వముయొక్క సముచ్చస్థితిలో సంతర్ధాన మగుటవలనను ప్రయత్నింపఁబడినది. ఏవిజ్ఞాన శక్తి చైతన్య మంతఃస్థితాత్మకుఁ దగిన యుపకరణమై మానవుని యంతర్ముఖమునకే కాక సర్వప్రవృత్తులయందును దన్నుఁ దా తెలుపుకొనునట్లు చేసి యింకను మృగప్రాయముగా నున్న మానవత్వమునుండి దివ్యజాతిగా నభివృద్ధి నందింపఁగలదో యట్టి విజ్ఞానమయ సత్య చైతన్యమును మనస్సుయొక్క యజ్ఞానమునకు మిక్కిలి పరిమితజ్ఞానమునకుఁ బ్రత్యామ్నాయముగా స్థాపించి, పరమాత్మను ప్రపంచమునకు పరముగాఁ గేవలము ముక్తునిగాఁ జేయుటయే కాక ప్రపంచస్థితిలోనే విముక్తిని బొందించుట యున్నతతర తత్త్వావతరణము సాధ్యమని శ్రీఅరవిందులు బోధించుచున్నారు. అత్యున్నతమై, ఇంకను నిగూఢమై యున్న విజ్ఞాన తత్త్వావతరణవ్యాపారములమూలమున పురుషుని సకలకోశములను మార్పు లేక పరిణామము గావించుటవలన తద్దివ్యత్వసిద్ధికై యోగముయొక్క యాంతఃకరణిక శిక్షణము నుపయోగింప వచ్చును.

అయిన నిది తత్క్షణమే కాని, స్వల్పకాలములోఁ గాని, లేక యేత్వరితమైన లేక అద్భుతమైన పరివర్తనమువలనఁ గాని చేయు వీలు లేదు. విజ్ఞానతత్త్వావతరణము సాధ్యమగుటకు పూర్వము తదపేక్షితముఁ దెక్కి సోపానములఁ గడచిపోవలసియున్నది. మానవుడు ముఖ్యముగా మనఃప్రాణశరీరముల యుపరితలమునందే నివసించుచుండును కాని మహాత్తరావకాశసహితమగు నంతఃస్థితాత్మ అతనిలో నున్నది. తదుపలబ్ధికై అతఁడు ప్రబుద్ధుఁడు కావలెను. ఏలయనఁగా, నా యంతఃస్థితాత్మనుండి ప్రస్తుత మాతఁడు పొందుచున్నది యత్యంతనిరోధితప్రభావమునుమాత్రమే. అదియును కేవ సౌందర్యమునకు సామరస్యమునకు శక్తిజ్ఞానములకు నిరంతరప్రయత్న మొనర్చునట్లతనిని ముందునకుఁ ద్రోయుచున్నది కాఁబట్టి యీయంతరాత్మయందలి విస్తృతుల కావాట మొనర్చుటయు నంతఃస్థితశక్తులవలన తన బాహ్యజీవితమును నిర్వహించుటయు నచ్చుటనుండియే బాహ్యజీవితమును గడపుటయు యోగముయొక్క ప్రథమవిధానము. ఇట్లు చేయుటలో మనోమయ ప్రాణమయ అన్నమయ భూతముల బాహ్యవిక్రమముగాక విలక్షణముగా వీనికి పరోక్షమున సత్యసంబంధమైన ఒకానొకదానిని, అద్వితీయ దివ్యపరంజ్యోతి

యందలి యోగవిస్ఫులింగములు, తన నిజాత్మను కనుగొనుచున్నాఁడు. సాధకుఁ డాత్మస్థితుఁడై జీవించుటవలన తన ప్రకృతి శేషముల పరిశుద్ధి గావించి సహోర్ధ్వముఖముగా సద్దాని ప్రచోదనముచేత తన్నిమ్నస్థాన ప్రశేషాభిముఖముగాఁ జేయ నర్థించవలెను. తదనంతర మూర్ధ్వ స్థితిగమనము ఆత్మయొక్క యున్నతతర తత్త్వతరగణము గలుగఁగలవు కాని యప్పటికిని అది వెంటనే సంపూర్ణవిజ్ఞానతేజస్సు, శక్తి కాఁజాలదు. కారణ మేమనఁగా, సాధారణమానవబుద్ధికిని విజ్ఞాన సత్యచైతన్యమునకును మధ్య చైతన్యభూమిక లెన్నియోగలవు. ఈ యంతరభూమికల మార్ధ్వాభిముఖముగా దాఁటి పెంపరించ దాని శక్తిని క్రిందిమనఃప్రాణశరీరములలోనికి తీసికొని రావలసియున్నది అటులున్నపుడే సత్యచైతన్యముయొక్క పరిపూర్ణశక్తి ప్రకృతిలోఁ బనిచేయఁగలదు. కావుననే యీ యాత్మోన్నతికి సాధనవిధానము దీర్ఘము కష్టముగా యున్నది. అయినను, కడపటి స్వేచ్ఛావిముక్తిని పరిపూర్ణసిద్ధి ఎక్కువ సాధ్యముగా తోఁచుచున్నది గాన నయ్యది, అనఁగా నా సాధనప్రయత్న మన్ని యుపాయముల నంతటను లాభ మైయున్నది.

మనస్సు శోకవిశేషవ్యాప్తి అనంతపరమాత్మల భావోపలబ్ధి కాపాటు పెంపర్పుట, విశ్వచైతన్య మనఁబడుదానియందు నిర్గమించుట, శరీరములపై నింద్రియోద్రేకములపై నాధిపత్యము వహించుట మున్నగున వన్నియో పూర్వపద్ధతులకు సంబంధించి యీమార్గమునం దనవర మైనవి గలవు, కాబట్టి సమ్యక్సనిష్ఠ అత్యవసరము గాదు; కాని అసక్తి ఇచ్ఛలను జయించుట, శరీరము వారి యెక్కువలు, ఆశలు, స్వభావలక్షణములు వీనిని స్వాధీనములో నుంచుకొనుట తప్పని సరియైయున్నది నిత్యానిత్యములను గుణించిన మనోవివేచనముద్వారా జ్ఞానమార్గము, వ్యాదర్శమైన ప్రేమప్రవర్తుల భక్తిమార్గము, స్వలాభో ద్దేశములనుండి సత్యమునకు, అహంకారమున కతీతమైన ఒక మహత్తర సత్యచైతన్యమునకు సంకల్పమును మరలించు కర్మమార్గము మున్నగు పూర్వసంప్రదాయసిద్ధాంతముల సంకలన మిందుఁ గలదు ఏలయన ప్రకృతిలో నా మహత్తరశక్తులు పనిచేయుటకు సాధ్యమైన వుడు, పురుషునిసర్వము దానివందుకొని పరివర్తన మొందునట్లు శిక్షణము కావలెను.

ఈ సాధనలో గురుప్రేరణము, శిష్యులయందు వారిపరిశీలనము, వారిసాన్నిధ్యము సత్యావశ్యకము లైయున్నవి, ఎందు కనఁగా వని లేనిచో జయానకాశమునంతను అభ్యంతరములను కొడుకుదుకులు ప్రమాదములు లేకుండ నిర్వహించుట అసాధ్య మగుచున్నది గురు వనఁగా శోక యున్నతతర ఆత్మస్థితిని చైతన్యమునకు వాఁగోపించిన వారు సాధారణముగా వారిని తన ప్రత్యక్షప్రకాశముగా తన ప్రతినిధిగా భావించెదరు వారు తమయొక్క గోళములవలన నంతకంటె యెక్కువగా తమప్రభావాదర్శములవలన మాత్రమే కాక స్వానుభవము నితరులకు సంక్రమింపఁజేయునట్టి యోగశక్తియోగమునను సాయపడుచుందురు.

ఇదియే శ్రీ అరవిందుల యోగదేశము, సాధనవిధానము. వీరో యోగ మతము నభివృద్ధిచేయుటగాని, లేక పురాతనమతములను మిశ్రమొనర్చుటగాని, లేక యేదోయొక మతమును స్థాపించుటగాని వారి యుద్దేశముగాదు, ఏలయన విని యేవిధమైనను వారికిం బ్రోద్దేశము దూరమొనర్చుట వారియోగముయొక్క యేకైకలక్ష్య మంతఃస్థితా త్మాభివృద్ధియే. దాని ననుసరించు ప్రతివారును కాలమున సర్వ భూతములందు నాయద్వితీయాత్మను గనుఁగొని మనోమయముకంటె మహత్తరమైన చైతన్యమును, మానవప్రకృతిని మార్పి భాగవతమును జేయఁగల ఆధ్యాత్మికవిజ్ఞానమయచైతన్యమును వికసింపఁజేయవలెను

అరవేహాళ్ళి — ౧. (కారాయణ దేవరకేర దగ్గరది) బళ్ళారిజిల్లా హాస్పేటతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౭౬ (౧౯౩౧)

౨. (రామసాగరం దగ్గరది) బళ్ళారి జిల్లా హాస్పేటతాలూకాలోని గ్రామము జనసంఖ్య ౨౫ (౧౯౩౧).

అరసనహాలు — బళ్ళారిజిల్లా హర్పనహళ్ళితాలూకా లోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౯౨౪ (౧౯౩౧).

అరసబలగ — విశాఖపట్టణముజిల్లా బొబ్బిలితాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము ఇచటి జనసంఖ్య ౧,౪౬౯ (౧౯౩౧).

అరసవల్లి — గంజాంజిల్లా శ్రీకాకుళంతాలూకా యందలి గ్రామము ఇది శ్రీకాకుళమున కుత్తరముగా కొకటిన్నర మైలుదూరమునం దున్నది ఇచ్చట సూర్యభగవానుని దేవాలయము గలదు. ప్రతిభానువారమునందును, విశేషదినములందును ఉత్సవములు జరుగుచుండును గంజాంజిల్లావా రెక్కువగను, విశాఖపట్టణముజిల్లా వారు సామాన్యముగను ఈదేవునిదర్శనమునకుఁ బోవుచుందురు. రోగు లును, కనుచూపు తగ్గినవారును మ్రొక్కుకొని నీరోగులయి మ్రొక్కులు చెల్లించుచుందురు. తమబిడ్డలకు పలువురు సూర్యనారా యణస్వామి పేరు పెట్టుచుందురు. ఇచటి జనసంఖ్య ౪౪౬

అరసాడ — ౧ విశాఖపట్టణముజిల్లా బొబ్బిలితాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౫౧౯ (౧౯౩౧)

౨ విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౫ (౧౯౩౧).

అరసిబిడి — బొంబాయి రాజధాని బిజాపూర్ జిల్లా హుంగుండ్ తాలూకాయందలి యొకపల్లె ఇప్పు డిది పాడుపడిన దని చెప్పఁ జెప్పవచ్చును. పూర్వ మిచ్చట చాళుక్యరాజులరాజధాని విక్రమపుర మనునది యుండెను. ఇది అందు విక్రమాదిత్యునిచే (శ్రీ శ. ౧౦౭౬ - ౧౧౨౬) స్థాపింపఁబడెను. శకసంవత్సరము ౧౧౫౧ లో చాళుక్యులను గెలిచినటువంటి సేవుణులు చాళుక్యుల రాజధానిగ నుండె నని యూహింపఁబడుచున్నది. ఇందు శిథిలము

గైన రెండు జైనమందిరములును, రెండు చాళుక్య కాలపురాజశాసనములును కలవు.

అరసు — ౧. మైసూరు రాజుల బంధువులలోని ఒక తెగ. వీరిలో రెండుశాఖలు కలవు. వీరిని రాజబంధువు లనెదరు. వీరిలో కొందఱు వైష్ణవులు, కొందఱు శైవులు.

౨. ఆంధ్రదేశమందలి పల్లెజాతిలోను వరయక్ జాతిలోను అరసు అను గోత్రము కల దని మద్రాసు సెన్ససు రిపోర్టు (౧౮౯౧) లోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అరమారుగుట్టలు — బొంబాయి రాజధానిలోని మహీకాంత ఏజెన్సీయందలి గుట్టలు. ఇది ఆరావళీపర్వతమాలిక యొక్క నైరృతమూల నున్నవి. ఈ పర్వతములలో అంబాభవాని యొక్క దేవాలయము కలదు. [illegible] దేవాలయ మున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇప్పటికి సరస్వతీనదియొక్క ఉత్పత్తిస్థానము కలదు. అంబాభవాని దేవాలయమున కెప్పుడును యాత్రికులు వచ్చుచుందురు. నవరాత్రదినములలో నిక్కడ గొప్ప ఉత్సవము జరుగును. దాంతసంస్థానాధీశ్వరుని కిది కులదేవత. ఇచ్చట [illegible] కలవు.

అరసికేరి — బళ్ళారిజిల్లా హర్పనహళ్లి తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౮౧ (౧౯౩౧)

అరాండా (క్రీ. శ. ౧౭౧౯–౯౮) — స్పెయిన్ దేశమందలి రాజకార్యనిపుణుఁడు. సర్దారి వంశమునందు జన్మించెను. ౧౭౫౫లో పోలెండుదేశమునకు రాయబారిగ నంపఁబడెను. ౧౭౬౬లో కాస్టిలీ కౌన్సిలు నాయకుఁడుగ చేయఁబడెను. అనంతరము స్పెయిను ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. ఈతఁడు ఫ్రాన్సు విప్లవము (French Revolution) కారకులగు తత్త్వవేత్తలతో సహానుభూతి గలవాఁడు. కావున తనమంత్రిత్వకాలమున తన ప్రజాక్షేమమునకై మునుపు నుండియు రాజ్యమేలెడు మతగురువులు చేయుచున్న పెక్కు అక్రమములను మాన్పెను. మతభేదమునకై ప్రజలను బాధపెట్టునట్టి ఇక్విజిషన్ (Inquisition) అను మతగురువులయొక్క న్యాయసభల ప్రభ తగ్గించెను. జెసూట్ అనువారలను స్పెయినునుండి వెడలఁగొట్టెను. ప్రజోపయోగకార్యములకై యీతఁడు పెక్కుకార్యములు చేసెను; దేశమందలి పోలీసు పెద్దలను, న్యాయస్థానములను కట్టుదిట్టముగా లోఁబఱుపట్టు చేసెను. ఇంగ్లాండున కీతఁడు మిత్రుఁడు కాకుండ ప్రతికూలుఁడుగ నుండెను. ౧౭౭౩లో నీతనిని ప్యారిస్ పట్టణమునకు రాయబారిగఁ బంపిరి. ౧౭౯౨లో నీతఁడు మరల ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. ఈతనిని పదభ్రష్టునిగఁ జేసిన మతగురువులు పెక్కు కుట్రలఁ బన్నిరి.

అరా (ఇరాక్ [illegible]) — [illegible] దేశములోని [illegible] [illegible] [illegible] నైరాశ్యము ౧౯౧౩

చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య [illegible]. [illegible] వర్తకస్థలము.

అరాకానియనులు — దక్షిణ-అమెరికాలోని చిల్లీ రాజ్యమునందు నివసించుచున్న ఒక తెగ ప్రజలు. ఈ తెగ దక్షిణ అమెరికా ఆదిమనివాసుల తెగలలో ఒకటి. కాని అరాకానియనులు తమతోడి తెగలవారికన్న ఎక్కువ నాగరకతగలవారు; పరాక్రమశాలురు. ౧౬ శతాబ్దమున వారు స్పెయిను దేశీయులతో ఎదిరించిపోరాటము జరిపి తమ స్వాతంత్ర్యమును నిలుపఁబెట్టుకొనిరి. తుదకు వీరు ౧౮౮౩వ సంవత్సరమున చిల్లీపరిపాలనకు లొంగిపోయిరి.

అరాజకత — ప్రభుత్వము లుండునంతకాలము నిజమైన ధర్మము గాని న్యాయము గాని ప్రపంచమునందు నెలకొనఁజాలదనియు, ధర్మసంస్థాపనమునకు ప్రభుత్వములను నిర్మూలించవలెననియు, బలాత్కరించుటయే ప్రధానలక్షణముగాఁగల ప్రభుత్వాధికారము మానవులకుఁ గాక యొక్కొకరికి సంఘములకు [illegible] దాయము వీనిద్వారా జరుగవలసినవి జరుగవలెనని చెప్పు రాజకీయసిద్ధాంతమునకు 'అరాజకతా' సిద్ధాంత మని పేరు. నిర్బంధము లేని మానవ పరిపూర్ణమగు స్వాతంత్ర్యమును స్థాపించుటయే దీని యుద్దేశము.

౧ అరాజకుల వాదము — ఈ సిద్ధాంతమునకు ఐరోపా ఖండము జన్మభూమి. దీని ప్రతిపాదించినవారు కొందఱు ప్రాచీనయుగమునందును మధ్యయుగమునందును నుండినవారైనను ఈ యుగప్రవక్తలలో ప్రముఖులైనవారు ఇటీవలివారే. వారిలో పేర్కొనఁదగినవారు పదునెనిమిదవ శతాబ్దియం దుండిన గాడ్విన్ (Godwin) అను ఇంగ్లీషు తత్త్వవేత్త, స్టర్నర్ (Sturner) అను జర్మను దేశస్థుఁడును, పందొమ్మిదవ శతాబ్దివారగు ప్రూదాన్ (Proudhon), సోరల్ (Sorel) అను ఫ్రెంచివారు, బకునిన్ (Bakunin), క్రోపాట్కిన్ (Kropotkin), టాల్‌స్టాయ్ (Tolstoy) అను రష్యాదేశస్థులు ఈ సిద్ధాంతము నవలంబించినవారిలో గాంధీమహాత్ము లొకరని చెప్పవచ్చును. ఈకాలమునందు రాజకీయవేత్త లని కీర్తి గాంచిన రసెల్ (Russell), లాస్కి (Laski), కోల్ (Cole) మున్నగువారు అరాజకతాసిద్ధాంతమందు పూర్తిగ నమ్మకము లేనివారైనను, అందలి సిద్ధాంతములలో కొన్నిటియందు సత్య మున్నదని గ్రహించి, తమ గ్రంథములందు ప్రభుత్వవిధానమును దానికనుగుణముగా మార్పులను సూచించియున్నారు.

పదునెనిమిది, పందొమ్మిదవ శతాబ్దములలోని పాశ్చాత్యదేశము లందలి ఆర్థికపరిస్థితులనుండియే ఈసిద్ధాంతము బయలు వెడలినది. ధనికబాహుళ్యమున కంటెను అర్థ [illegible] ఆధారము గాక పోయినను, అర్థము లేనివారలకు శక్తిబాహుళ్యము లభింప దని చెప్పవచ్చును. శరీరపోషణమునకును, ఆరోగ్యమునకును, సౌఖ్యమునకును ఆహారము, వస్త్రములు, ఇండ్లు మొదలగునవి అవశ్యకములు. అవసర మైనంత

మయినకూడ నిట్టివి లేనివారిని దరిద్రు లనియు, అవసరమునకు మించి ఇట్టివి గలవారిని ధనికు లనియు మనము చెప్పుచుందుము. దారిద్ర్య బాధ నొందువారలకు స్వేచ్ఛతోకూడిన జీవన మసాధ్యము. వారి కాల మంతయు ఆహారాదుల సంపాదనమునకుమాత్రమే వినియోగ మగుచుండుటచేత ఉత్కృష్టమగు మానవజీవితమునకు పరమావధి యగు శాస్త్రవిజ్ఞానమున కెట్టియవకాశమును లేకున్నది.

దరిద్రులదారిద్ర్యమునకు వారు కష్టపడి పనిచేయకుండుట కారణము కాదు. ధనికుల ఐశ్వర్యమునకు వారు కష్టపడి పని చేయుట కారణము కాదు. ప్రతిదేశమందును ధనికులకంటె దరిద్రులే ఎక్కువగ పనిచేయుచుందురు. ఆహారాదిపదార్థముల నుత్పత్తి చేయుటకు మనుష్యునిపరిశ్రమమాత్రము చాలదు. పరిశ్రమముతోపాటు భూమియు, మూలధనమును (Capital) ఆవశ్యకము. కాని, ఈరెండుసాధనములును కష్టపడి పనిచేయఁజాలు ప్రతిమనుష్యునికిని లభించుటలేదు. ఇవి యొకరో కొందఱో భూస్వాముల యొక్కయు, సాహుకార్లయొక్కయు నధీనమం దున్నవి. వీరియనుమతి లేక పని చేయువాండ్రు వీని నుపయోగించుట దుస్సాధము. భూస్వాములకు అత్యధికములగు సిస్తులను, సాహుకార్లకు అపరిమితములగు వడ్డీలు నిచ్చిననే గాని ఇట్టియనుమతి పనివాండ్రకు లభింపదు. కష్టపడి పనిచేసి, అధికముగ అర్థమును వా రుత్పత్తిచేయుచున్నను అందులో చాలభాగము సిస్తులక్రిందను, వడ్డీలక్రిందను ఖర్చగుచుండుటవలన పనిచేయువాండ్రభాగమునకు మిగులునది చాల స్వల్పముగ నున్నది. కర్షకులును, కర్మకరులును ఉత్పత్తిచేయు అర్థ మల్పమగుట యట్టి కాక, ఆయర్థవిభాగమందు అధికభాగము భూస్వాములకును, సాహుకార్లకును చెందుట ఇట్టిదే. దరిద్రులు దారిద్ర్యబాధ ననుభవింపవలసి యున్నారు. భూమియు, మూలధనమును కొందఱి యధీనమం దుండక పనిచేయ నిష్టపడువా రందఱకును లభ్యమగుచుండు నెడల ఉత్పత్తియగు ధన మంతయు పనిచేయువారికే చెందుచుండును. పని చేయక, ఆస్తిమూలముననే సుఖముగ జీవించు భూస్వాములును, సాహుకార్లును కొంద ఱుండుటంబట్టి 'ధనికులు', 'దరిద్రులు' అను భేదము కలుగుచున్నది. ఇట్టిభేదము లదృశ్యములగుటకు భూమిమీఁదను, మూలధనముమీఁదను వ్యక్తు లెవ్వరికిఁగాని ఆస్తి (Property) హక్కు లేకుండుటయే తగినమార్గము.

అరాజకవాదులు పైవిధముగ వాదించుటకు పాశ్చాత్యదేశములలో కొన్నిటియం దున్న విపరీతపరిస్థితులు కారణము. రష్యా, జర్మనీ, ఇంగ్లండు మొదలగు దేశములందు విశేషలిహితులును, ఫ్రాన్సు దేశమున పందొమ్మిదవశతాబ్ది యారంభమువఱకును 'భూమి' అంతయు ఎకరో కొందఱు జమీందారుల యధీనమం దుండెను. ఒక్కొక భూస్వామియు వేలకొలఁదియెకరములభూమికిని, అనేక గ్రామములకును యజమానిగ నుండెను. ఆభూములను దున్నురైతు లతనియాజ్ఞకు బద్ధులై, అతఁడు పెట్టుకష్టము లన్నిటి ననుభవించుచు, పండినపంటలో నధిక భాగము నతని కిచ్చుచుండిరి. అట్టిజమీందారులు కష్టమన నెఱుఁగక, విస్తృతభవనములందు పరిచారకులమధ్యను నివసించుచు, కాల మంతయు వేట, గుఱ్ఱపుస్వారి, ఆటలు మొదలగువానియందుఁ గడపుచుండుట మామూలు. రాత్రి పగ లనక, ఎండ గాలి వర్షము లనక, కష్టపడి పని చేయురైతులకు కడుపునిండ అన్నముకూడ లభించుట యసాధ్యముగ నుండెను. జమీందారులను ధిక్కరించిన యెడల భూమినుంచి వెడలఁగొట్టబడుట తప్ప మఱియొకమార్గము వారికి లేకుండెను. భూమి తమది కాకపోవుటచేతను, జమీందారులది యగుటచేతను తా మిట్టిస్థితియం దుండవలసివచ్చె నని కర్షకులలో కొందఱు గ్రహించిరి. ఇట్టిపరిస్థితుల నాధారము చేసికొనియే అరాజకతావేత్తలు తమసిద్ధాంతములను బలపఱుచుకొనిరి.

భూస్వాములు 'భూమి తమది' అని చెప్పుటలో న్యాయ మున్నదా? ఏవస్తువునైనను యెవఁడు 'తనది' అని చెప్పుటకు ముఖ్యములగు కారణము లేవి యుండవలెను? అతని ప్రాణధారణమునకును, ఆరోగ్యమునకును, నిజమైన సౌఖ్యమునకును ఆవస్తువు ఆవశ్యకమై యుండవలెను. అట్లు కానిచోఁ 'అది' 'తనది' ఎట్లగుచున్నది? ధనికులకైనను దరిద్రులకైనను ఆవశ్యకముగ కావలసిన ఆహారాదులు సమముగ నుండును. ధనికుఁ డనువాని యాఁకలి ఎక్కువ కాదు. అతనికి ఎక్కువ ఆహారము కావలసినది లేదు. మానము కాపాడుటకు వస్త్రము లధికముగ కావలసియుండవు. ఇట్టిసందర్భములో వేలకొలఁది యెకరములభూమి తనది యని చెప్పుకొనుటలో అర్థముగాని, ధర్మముగాని కనిపించదు. అందులో పండుపంట అతని సౌఖ్యమున కెంతవఱకు ఆవశ్యకమో అంతవఱకే అతనిది, ఎక్కువదంతయు ఆఁకలి గొన్నవారిదే. తా ననుభవింపలేనట్టిదియు, ఇతరుల యనుభవమున కత్యంతావశ్యకమైనట్టిదియు నగు వస్తువుపైని ఒకనికి 'స్వామ్యము' (Ownership, Proprietorship) ఉండుటకంటె ధర్మవిరుద్ధమగు పద్ధతి మఱియొకటి లేదు. ఇట్టి స్వామ్యము భూస్వాముల కుండుటవలననే రైతులు కష్టపడినను కడుపునిండ వారి కన్నము దొరకకున్నది.

స్వయంకృషిచేత తాను సంపాదించిన వస్తువును గుఱించి 'తనది' యని యెవఁడు చెప్పినను చెప్పుకొనవచ్చును. కాని పాశ్చాత్యదేశమందలి జమీందారు లీభూములను గుఱించి తమవనిగ చెప్పుటకు వీలు లేకుండెను. సాధారణముగ 'భూమి' విషయమున నీయర్థము ప్రపంచమం దంతట వర్తించుచున్నది. సౌగంధికాపహరణమున చెప్పిన భీమసేనునివాక్యము లీసందర్భమున నెంత యుక్తియుక్తములుగ నున్నవి!

క. ఓరి నిర్ఝరములఁ బుట్టిన,
సరోవరం బిదియు సర్వసామాన్యము గా
గరువముగ గ్రొక్కనియేలా,
[illegible]

భూమిని సృష్టించినవారు జమీందారులు కారు; [illegible]

కారు. కొంతమంది కానిని సేద్యము చేయుచున్న రైతులపై దౌర్జన్యము నుపయోగించి, యుద్ధము చేసి బలాత్కారముగ భూములపైని వారు స్వామ్యమును సంపాదించిరి. కొందరు రాజుల నాశ్రయించి, యుద్ధములందు వారికి సాహాయ్యము చేసియు, వారిని ముఖస్తుతి గావించియు, వారియంతఃపురములందు దాస్యము చేసియు వారివలన జాగీరులు పొందినవారు. ఇదిగాక భూస్వామ్య మందరును కూడ చాలవరకు 'వారసత్వము' చేత తమ భూములను సంపాదించుచున్నారు. ఇది భూస్వాములవిషయమునందు మాత్రమే కాక ధనికు లందరి విషయమును కూడ చెల్లుచున్నది. ధనికులధన మంతయు స్వార్జితము కాదు. తండ్రితాతలు గడించి విడచిన ధనమునకు వారసు లగుటచేత వారి కది లభించుచున్నది. కావున నట్టిదానిని 'తనది' అని చెప్పుకొనుట విపరీతము.

తాను సంపాదించనట్టిదియు తన యనుభవమున కక్కఱలేనట్టిదియు నగుభూమి, మూలధనము లోనగువానిని 'నాది', 'తనది' అని చెప్పుకొనుట ధర్మ మని మనుష్యు లెంతకాలము తలంచుచుందురో అంతకాలమును దరిద్రులబాధ తీరనేరదు. వారు ధనికులకు దాస్యము చేయవలసియుందురు. శాస్త్రపరిజ్ఞానము వృద్ధిగాంచుటచేతను, క్రొత్తక్రొత్తయంత్రములు లెక్కలేనన్ని తయారగుచుండుటచేతను ఎంతో కాలము కష్టపడినంగాని ఉత్పత్తికానంత ద్రవ్య మిప్పుడు స్వల్పకాలములో నుత్పత్తియగుచున్నది. యంత్రసాహాయ్యము లేని కాలమున నలుబదిరెండుమంది మనుష్యులు చేయుచుండినపనులను ఇప్పటి కాలమున యంత్రసాహాయ్యముచే నొక్కడు చేయగల్గుచున్నాడు. అర్థ మత్యధికముగ నుత్పత్తి యగుచున్నది. కాని కూలివాండ్రు దారిద్ర్య మనుభవించుట తప్పినది కాదు. లక్షాధికారులు కోటీశ్వరు లగుచున్నారే కాని భిక్షాధికారులు భిక్షాధికారులుగనే యున్నారు. యంత్రములను నిర్మించుటకును, నడపుటకును కావలసిన మూలధనము కొలదిమంది సాహుకార్ల యధీనమం దుండుటయే దీని కంతకును కారణము. వారు ఫ్యాక్టరీనిర్బంధములు కలిగించినను, వారిచ్చుకూలి యెంత తక్కువైనను, వారు పెట్టుకష్టము లెంత యధికమైనను వారి వశమం దుండు మూలధనసాహాయ్యము లేక కర్మకరులు పని చేయలేకుండుటచేత అన్నికష్టములకును ఓర్చి పనివాండ్రు పని చేయుచున్నారు. ఆస్తిగలవారు ఆస్తిలేనివారిపైని చెల్లించుచుండు అధికారమునకు మితి లేదు.

ఇట్టి విపరీతపరిస్థితులు వ్యాప్తి గాంచుటకు ప్రభుత్వములే మూలకారణము. ప్రభుత్వమునకు దండనాధికార మున్నది. సైన్యములు, పోలీసువాండ్రు, కోర్టులు, కారాగృహములు దాని యధీనమం దున్నవి. [illegible] జనసామాన్యము భయపడి ధనికులయు, భూస్వాములయు, సాహుకార్లయు అధికారమునకు లోబడియుండి తాము విధిలేక [illegible] తనయనుభవమున కక్కఱలేనిదానిని తనది యని [illegible] సైతము తనయధీనమం దుంచుకొని దాని [illegible] అధికారము వహింపగలిగినను మనుష్యునికి ప్రభుత్వము మూలమున లభించుచున్నది. ఇట్టిది 'చట్టవిరుద్ధము' కాకుండుటయే దీనికి కారణము. ప్రభుత్వముయొక్క ఆజ్ఞకు చట్ట మని పేరు. అధికారమం దుండువారియిష్టానిష్టములను వ్యక్తపఱచు సూత్రములే చట్టములు. వారి కేది మంచి యని తోచునో దానిని చేయించుటయు, వారి కేది కీడని తోచునో దానిని నిషేధించుటయు నవి. 'తనది', 'పరునిది' అను మాటలకు అర్థమును నిర్ణయించుసాధనము చట్టము. భూమి జమీందారులదే కాని రైతులది కాదని చట్టమే శాసించుచున్నది. భూమి రైతులదిగ నుండవలయు నని శాసించుటకే చట్టమున కున్నను అట్టిచట్ట మిప్పుడు దేశములలో లేకుండుటకు కారణము ప్రస్తుతకాలమున ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారల కది యిష్టము లేకుండుటయే. తండ్రియొక్క ఆస్తి కొడుకులకు చెందవలయు నని నిర్ణయించునది ప్రభుత్వమువారిచట్టమే. ఆచట్టము మార్చినయెడల వారసత్వపద్ధతికూడ మారును. ఇప్పు డది మాఱకుండుటకు కారణము ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారి కామార్పు ఇష్టము లేకుండుటయే. చట్టములకును న్యాయాన్యాయములకును సంబంధము లేదు. చట్టములు న్యాయసమ్మతములుగ నుండవచ్చును, ఉండకపోవచ్చును. ప్రభువులయొక్క మనోభావములను వ్యక్తపఱచుటయే వాటిలక్షణము. ఆమనోభావములు న్యాయసమ్మతము లైనయెడల చట్టములుకూడ న్యాయానుకూలములుగ నుండును, అవి న్యాయవిరుద్ధములుగ నుండునెడల చట్టములుకూడ నట్లే యుండును.

మనుష్యుని మనోభావము లతనియనుభవమును, అతనిబాంధవులను అనుసరించి యుండును. ఇతరుల ననుభవములంబట్టియు, కోరికలంబట్టియు అతడు నడచుటకు సామాన్యముగ నిష్టపడడు. ఈ సత్యము ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారివిషయమునఁగూడ చెల్లుచున్నది. గాన తమయనుభవమునుబట్టియు, వారి కేది లాభము కలిగించునో దానిబట్టియు వారు చట్టములను చేయుచుందురు. ప్రజలలోని అన్నివర్గములకును చెందినవారు ప్రభుత్వాధికారులుగ నుండునెడల అన్నివర్గముల యనుభవము ననుసరించిన చట్టములు శాసింపబడును. అట్లుగాక ఒకకొందఱు మాత్రమే యధికారమం దుండునప్పుడును, ప్రజలతో సంబంధము లేనివా రధికారమం దుండునప్పుడును సంకుచిత మగు ననుభవము ననుసరించినట్టివియు, స్వల్పసంఖ్యాకులకు లాభమును కలిగించునట్టివియు నగుచట్టము లమలులోనికి వచ్చును.

వివిధదేశచరిత్రములను పరిశీలించినయెడల ప్రభుత్వాధికారము సామాన్యముగ ధనికులయధీనమం దున్న దని స్పష్టమగును. వ్యవసాయ మొక్కటియే ప్రధానవృత్తిగ నుండినకాలమున జమీందారులు భూస్వాములు రాజ్యాధికారమును వహించి తమ కనుకూలమగు చట్టముల ప్రకారము ప్రభుత్వమును నడపుచుండిరి అని చెప్పవచ్చును. మధ్యయుగమునం దింగ్లండు, ఫ్రాన్సు, జర్మని మొదలగు పాశ్చాత్యదేశముల రాజ్యాంగపద్ధతి ఇట్టిదే. నవయుగమున వ్యాపారము, పరిశ్రమలు వృద్ధియగుటచేత భూమికన్న మూలధన మెక్కువ ప్రాధాన్యమును వహించినది. వ్యాపారాభివృద్ధిమూలమునఁగాక, వ్యా[illegible]

రము మూలముగ ధనము సంపాదించుట కెక్కువ యవకాశము కలి గెను కావునట్టి భూస్వాముల యధికారము తగ్గి, ఇటీవలికాలమున షాహుకార్ల (Capitalists) అధికారము విస్తరించెను ప్రస్తుత కాలమున ఇంగ్లండు, అమెరికా మొదలగు దేశములం దంతటను షాహుకార్లే ప్రభుత్వాధికారమును వహించియున్నారు

ప్రజ లందఱును ఎన్నికొనుపద్ధతిని ప్రభుత్వాధికారుల నేర్ప ఱచుకొనుటయే ప్రధానలక్షణముగాఁగల ప్రజాప్రభుత్వవిధాన మందుకూడ ఇట్టిఫలితమే కలుగుచున్నది పేరునకు వ్యక్తు లందఱును సమానులైనను కొందఱు ధనికులుగను, కొందఱు దరిద్రులుగను నుండుట చేతను, విశేషద్రవ్యము ఖర్చుపెట్టినఁగాని యెన్నికలలో విజయము గాంచుటకు వీలులేకపోవుటచేతను ఎన్నికలద్వారా అధికారమునకు వచ్చువారు ధనికులుగనే యున్నారు. ధనికులు, దరిద్రులు అను భేద ముండునంతవఱకును ప్రభుత్వాధికారము ధనికులయందే సంక్రమిం చును రాజకీయముగ వ్యక్తు లందఱును సమాను లగుదు రనుట మిథ్య

పైని చెప్పఁబడిన విషయములనుండి గ్రహింపఁదగిన సత్య ములు రెండుమూఁడు కలవు (౧) ప్రభుత్వాధికారుల యభీష్టములను వ్యక్తపఱచు విధినిషేధములు చట్టములు (౨) అధికారమం దుండు వారికి లాభము కలిగించనట్టి చట్టము లెన్నఁడును అమలులోనికి రాఁజాలవు స్వలాభమును కోరుట మానవస్వభావము తమకు లాభము కలిగించుచట్టము లెన్నియో నితరులకుకూడ లాభము కలిగించు నని వారు తలంచుచుందురు (౩) ఆయాకాలములం దెవరు ధనికులుగ నుందురో అట్టివారే ప్రభుత్వాధికారమును వహించుచుందురు. అందు చేత చట్టములు ధనికులయెడ పక్షపాతము చూపుచుండును చట్ట ములను ధిక్కరించినవారిలో దరిద్రులకంటె ధనికులకు శిక్షనుండి తప్పించుకొనుట కెక్కువయవకాశ ముండును తెలివిగల న్యాయ వాదులు, నేర్పుగల సాక్షులు, లంచములకు లోఁబడు ఉద్యోగస్థులును వారికి వశు లగునట్లు దరిద్రులకు వశులు కాఁజాలరు

తమ కుండు ధనముద్వారా దరిద్రులను లొంగఁదీయుటకు శక్తిగల ధనికులకు ప్రభుత్వాధికారము మఱింత సాహాయ్యము చేయు చున్నది దహించుటయందు అగ్నికి వాయువు సాహాయ్యపడునట్లు ధనికులకు ప్రభువులు సాహాయ్యపడుచుందురు దీనిమూలమున దరి ద్రుల దాస్యము మఱింత దుర్భర మగుచున్నది. ఇట్టిసాహాయ్యమే లేనియెడల దరిద్రులు ధనికులపైని తిరుగఁబడి న్యాయసమ్మతము నగు ధర్మమును స్థాపించుట సుకరముగ నుండును కాని ప్రభుత్వము లిట్టిపనికి ఆటంకము కలిగించుచున్నది ప్రభుత్వాధికారమున కంతకు దౌర్జన్యము (Force) మూలాధారము సైన్యము, పోలీసులు, కారా గృహములు ప్రభుత్వమునకు ప్రధానచిహ్నములు శరీరమునకు బాధ కలిగించియు, ప్రాణములుకూడ తీసివేసియు ప్రభుత్వమువారు తమ యధికారమును నిలువఁబెట్టుకొనుచుందురు. ఇంతేకాక, ప్రభుత్వాధి కారము తప్పించుకొనుటకు వీలగునట్టిది కాదు ఇష్ట మున్న లోఁబడు టయు, ఇష్టము లేకున్న మానుటయు సాధ్యము కాదు.

మనుష్యుఁడు భూమియందు పుట్టుటకు పూర్వమునుండియు ప్రభుత్వ మతనిపై నధికారము చెలాయించుచుండును. తలిదండ్రులకు కాను క్రముగ పుట్టినవాఁ డౌనా కాఁడా యని నిర్ణయించునధికారము దానికి కలదు. పుట్టుకతోడనే అతఁ డొక ప్రభుత్వముక్రింద పుట్టు చున్నాఁడు. ఒకదేశమును వదలి మఱియొకదేశమునకు వెళ్లినను ప్రభు త్వము లేనిదేశము ప్రపంచమందు లేకపోవుటచేత ప్రభుత్వాధికార మునుండి తప్పించుకొనుటకు మనుష్యుని కవకాశము లేకున్నది ఇందుచేతనే ప్రభుత్వాధికారమునకు దౌర్జన్యము నిర్బంధము లనునవి ప్రధానలక్షణము లని చెప్పఁబడుచున్నవి

తల్లిదండ్రులయధికారమునకు ప్రేమ మూలము, గురువుల యధి కారమునకు జ్ఞానోపదేశము మూలము, యజమానుని యధికారమున కతఁ డిచ్చుకూలి మూలము; ఇష్టము లేనియెడల నీ యధికారము లన్నిటనుండి విముక్తి గాంచవచ్చును ఈసంబంధములు ఐచ్ఛికములు ప్రభుత్వాధికార మట్టిది కాదు

దౌర్జన్యము, నిర్బంధము, ధనికులయందలి పక్షపాతము లోనగు నవి ప్రధానలక్షణములు గాఁగల ప్రభుత్వము ప్రపంచమం దుండు నంతవఱకును ధర్మసంస్థాపనము, వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము దుస్సాధ్యములు. దాస్యవిముక్తికి ప్రభుత్వవినాశమే ముఖ్యసాధనము

౨. అరాజకసంఘముయొక్క లక్షణములు.— ప్రభుత్వము అంతరించినంతటనే సైన్యములు, పోలీసువాండ్రు, కారాగృహములు, నిర్బంధముగ పన్నులను వసూలుచేయుట లోనగునవి అదృశ్యములగును ప్రతికార్యమును మందిమీఁద జరగవలసియుండును ఇష్టములేనివానిని నిర్బంధపెట్టుటకు వీలుండదు

అరాజకసంఘమందు భూమిపైనిగాని, మూలధనముపైని గాని ఎవ్వరికిని స్వామ్య ముండదు.

భాగస్థులు కొందఱు కలిసి సముదాయముగ నీకాలమున వ్యాప రముల ననేకములను జరుపుకొనుచున్నట్లు అరాజకసంఘమందు వ్యవహారములు, వ్యాపారము, వ్యవసాయము లోనగునవి యన్నియు ఐచ్ఛికముగ నేర్పడిన సంఘములద్వారా జరుగును పని చేయనివానిని బలవంతపెట్టువా రుండరు

పాఠశాలలు, కళాశాలలు, ఉద్యానవనములు, గ్రంథాలయ ములు, చిత్రశాలలు మొదలగునవి ఇదేవిధముగ ఐచ్ఛికసంఘములద్వారా నెలకొల్పఁబడుచుండును. ప్రస్తుతకాలమునఁ గూడ ధర్మబుద్ధిగలవా రెందఱో ఇట్టిపనికార్యములను చేయుట సాధారణానుభవముగ నున్నది.

శరీరపోషణమున కావశ్యకములగు అన్న వస్త్రాదిపదార్థములు ఉచితముగ లభించును. ప్రతివాఁడును [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

దరిద్రులు ధనికులు అనుభేదము తొలగినతర్వాత సేవకులు చేయువారెవ్వరు నుందరు. అట్టిబుద్ధి ఎవరికైనను కలిగినను ప్రజాభిప్రాయముననుసరించి యట్టివారిని మంచిమార్గములోనికి త్రిప్పుట కవకాశముండును. అట్టిపరిస్థితులలో న్యాయమునకు శాస్త్రము వృద్ధియై ప్రతిమనుష్యుడును సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము గలవాడై ఆత్మవికాసమునకు పాటుపడును. కలియుగమైనంత మన ...దిరి.

3 విమర్శ — అరాజకత యనుమాటను విన్నంత మాత్రమునకే భయపడి కొందఱును, కోపోద్రేకము గలవారై మఱికొందఱును దానితత్త్వము విమర్శింపక యే దానిని ఖండించుచుందురు. మఱికొందఱు అరాజకత యనఁగా బాంబులను ప్రయోగించుటయే యని భావించి దానియందు విముఖులగుచుందురు. బాంబులను వేయుటకును, అరాజకతాసిద్ధాంతమునకును ఎట్టిసంబంధమును లేదు. ఈ సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించినవారిలో బకునిన్ తప్ప తక్కినవారెవ్వరును దౌర్జన్యమును బోధించి యుండలేదు. ప్రజాసామాన్యమును విద్యావంతులఁ గావించియు, ప్రభుత్వమువారితో సహాయనిరాకరణము చేసియు పరిస్థితులను మార్పవలయు నని వారభిప్రాయపడిరి. బాంబుల ప్రయోగించువారందఱు నరాజకతాసిద్ధాంతమును నమ్మినవారని యనుకొనఁగూడదు. కావున తక్కిన సిద్ధాంతములను విమర్శించునట్లే ఈ సిద్ధాంతమునుగూడ నిష్పక్షపాతబుద్ధితో పరిశీలింపవలసియున్నది.

(౧) ప్రభుత్వముయొక్క ప్రధానలక్షణము దండనాధికారము. ప్రపంచమునందు గొప్పశక్తి యున్నది. ప్రేమ, భక్తి, అనురాగము, గౌరవము పొందఁగలవానిని ఆధారముగఁ జేసికొని అనేకులు వ్యక్తులపై నధికారమును చెల్లించుచుందురు. ప్రభుత్వముయొక్క అధికారమునకు సైన్యములు, కారాగృహములద్వారా దండించుశక్తియే మూలము. భయముమూలముననే ప్రతిప్రభుత్వమువారును ప్రజలను లొంగదీయుచుందురు.

(౨) ఆస్తిహక్కు ఉండుటవలన కష్టపడి పనిచేయుకూలివాండ్రు, రైతులు, కర్మకరులు లోనగువారు కష్టమునకు తగినఫలమును పొందకుండుటయు, భూస్వాములు సాహుకార్లు కష్టమునకు మించిన ఫలమును పొందుచుండుటయు, సాధారణముగ ప్రభుత్వవ్యవహారములలో ధనికుల కుండునంత పలుకుబడి దరిద్రులకు లేకుండుటయు, ప్రభుత్వవిధానములు ధనికులయెడ పక్షపాతము గలిగియుండుటయు సత్యము. నిరంకుశప్రభుత్వము లుండునట్టియు, ధనికులకు దరిద్రులకు గల తారతమ్య మధికముగ నుండునట్టియు పలు దేశములలో ఈ పక్షపాతము హెచ్చుగ నున్నది.

(౩) [illegible] ఉచితముగ లభించునెడల పని చేయుట [illegible] తమ [illegible] కలుగవచ్చును. స్వ[illegible] మనుష్యుడు సోమరి కాడు. ఎట్టిపనియు చేయక కాలము [illegible] రయముగ నుండరు. ధనికులు కూలివాండ్ర [illegible] శక్తికి మించినపని చేయించుచుండుటచేతను, ఎంతపని చేసినను కడుపునిండ నన్నము దొరకకుండుటచేతను సామాన్యముగ మనలో ననేకులు పని యనిన విసుగుకొనుచుందురు. అట్లుగాక న్యాయమునకు తగినట్లు, శక్తి కనుగుణముగను పనిచేయు నవకాశము కలిగినయెడల నందఱును ఉత్సాహముతో పని చేయుచుందురు. నిర్బంధరహితమగు అరాజకసంఘమున నట్టి యుత్సాహము హెచ్చుగ నుండగలదు. కావున మనుష్యులందఱును సోమరులగుదురని భయపడవలసినపనిలేదు.

(౪) పరోపకారము చేయుటకూడ మనుష్యుని సహజగుణములలో నొకటిగ నున్నది. ఈగుణము వికసించుటకును, వ్యక్తమగుటకును తగినయవకాశములు కల్పించినయెడల పరస్పరసహకార మిప్పటికంటె ఎన్నిరెట్లో అధికమగును. కీర్తిప్రతిష్ఠలకు మనుష్యులు పాటుపడునట్లు ధనసంపాదనమునకుఁగూడ పాటుపడుచున్నారు. ధనికులే గొప్పవారనియు, ధనమునుబట్టియే మనుష్యుని గౌరవాగౌరవములు నిర్ణయము చేయుచుండవలయు ననియు ప్రజలనుకొనునంతవఱకును ధనము గడించుటయందే గొప్పవారు తమకాలమును, శక్తిని వినియోగించుచుందురు. మానవసేవయే గౌరవహేతు వనునభిప్రాయము వ్యాపించినయెడల శక్తిగలవారందఱు నట్టిసేవకై పూనుదురు. ప్రస్తుతము ధన మున్నఁగాని జరగనిపనులలో ననేకములు అరాజకసంఘములందు పరోపకారబుద్ధిద్వారా జరుగఁగలవు. 'ధనమూల మిదం జగత్' అనువాక్యమున కపార్థము చేయరాదు.

(౫) ఈవిమర్శలనుబట్టి అరాజకతయే వాంఛనీయ మగు నాదర్శ మని ఋజువు చేయుట సాధ్యము కాదు. ఏని వేర్వేరు [illegible] అంశము లన్నియు సత్యములు కావచ్చును, కాని అంశమాత్రముచేత ప్రభుత్వాధికార మక్కఱయే లేదని చెప్పుటకు వీలు లేదు. ప్రభుత్వము శస్త్రముతో కూడుకొన్నది కావచ్చును, క్రౌర్యము దానికి లక్షణముగ నుండవచ్చును, బంధనము దానిసాధనము కావచ్చును కాని శస్త్రము, దండనము లోనగునవి లేక సాంఘికజీవనము సాధ్యమగునా యని మన మాలోచింపవలెను. విమర్శించి చూచినయెడల నట్టిది సాధ్యము కాదనియే చెప్పవలసియుండును.

(౬) మనుష్యుఁడు ఏకాకి కాఁడు. ఒంటరిగ జీవనము చేయలేడు. సంఘములో పదిమందితో కలసియుండుట అతనిస్వభావము. అట్లుండినఁగాని అతనియం దిమిడియుండు శక్తిసామర్థ్యములు వికసించి వృద్ధి చెందఁజాలవు. అనేకు లొక సంఘముగ నేర్పడియున్నప్పుడు ప్రభుత్వ మొక్కటియున్నఁగాని సక్రమముగ వ్యవహారములు జరగఁజాలవు. ప్రతిమనుష్యునియందును సుగుణములతోపాటు దుర్గుణములుకూడ కొన్నియున్నవి. బలమందును, బుద్ధియందును, నేర్పునందును అందఱును సమానులు కారు. బలముగలవారు బలహీనులను వశపఱచుకొనఁజూతురు, అట్లే జ్ఞానమున్నవారు జ్ఞానములేనివారిని, నేర్పుగలవారు నేర్పులేనివారిని వశపఱచుకొనఁదలఁచుచుందురు. అధికారవ్యామోహము ప్రతిమనుష్యునికి గలదు. వ్యామోహము లేకయే క్రోధము అహంకారము లోనగు దుర్గుణములు కొందఱకు కలిగియుండును. అట్టివా రితరులను బాధించుచుందురు. మనుష్యులలోఁ గల [illegible]

లన్నియు ధనము యొక్కనమాత్రమే సంభవించునని కాదు. ధనికులు దరిద్రులు అను భేద మంతరించినప్పటికిని గూడ సహజములగు మతభేదము లెల్లప్పుడు నుండఁగలవు. అట్టి సందర్భమున పరులను హింసించుటయు, కలహించుకొనుటయు నుద్యుక్తు లగువారిని నిర్బంధించుట ఆవశ్యకము. అట్టివారిని నిర్బంధించినయెడల 'స్వేచ్ఛ' యనునది వారికిమాత్రమే యుండునుగాక కడకువారు గారికి దాసులు కావలసి యుండురు. అందఱును స్వేచ్ఛ యుండవలయుననిన అందఱును కొన్ని నిర్బంధముల నంగీకరింపవలెను. అట్టి నిర్బంధములను విధించునధికారమునకే ప్రభుత్వాధికారమని పేరు. ఈ యధికారము లేనియెడల సాంఘిక జీవనము దుస్సాధమగును. కావున అరాజకతయనునది కోరఁదగినది కాదు.

అధికారమందుండువారు ఎంతటి వేదాంతజ్ఞానము కలవారైనను తమయధికారమును స్వలాభముకొఱకై దుర్వినియోగము చేయుచు ప్రజలను అధికారమందిట్టిలోప ముండుటచేతనే అరాజకతావాదులు దాని నడుగంట నాశము చేయ ప్రయత్నించుచున్నారు. కాని ఇది సరియగుమార్గము కాదు. ఎందుచేత నిండకుండ నుండుటకు ప్రభుత్వ మావశ్యకము. అట్టియధికారము దుర్వినియోగము కాకుండు నట్లుపాయములను కనుఁగొని, ఆయుపాయము నాచరణయందుఁ బెట్టుటకు మనుష్యుఁడు ప్రయత్నము చేయవలెను. మనుష్యుని ప్రజ్ఞయంతయు నీప్రయత్నమందే యున్నది. రాజకీయాభివృద్ధి యనిన నిదియే. రాజ్యాంగశాస్త్రపరిశోధన చేయువారట్టి యుపాయములను కనుఁగొనుటయందే తమబుద్ధిబలము నుపయోగించుచున్నారు. రాజ్యాంగ సంస్కర్తలీమార్గమునే నడచుచుందురు. దీనినిబట్టి అరాజకతావాదుల సిద్ధాంతము లన్నియు నిష్ఫలము లని మన మనుకొనఁగూడదు. నాడీ పరీక్ష చేసి రోగముయొక్క స్వరూపమును కనుఁగొను వైద్యునివంటి వారు అరాజకతావాదులు. రోగము కుదురుటకు కావలసిన ఔషధమును నిర్ణయించుటకు పూర్వము దానిస్వరూప మెట్టిదో తెలిసికొనుట యావశ్యకము. అట్లే ప్రభుత్వాధికారమును సంస్కరించుటకు పూర్వము ఆయధికారముయొక్క స్వరూపమును, దానిలక్షణములను తెలిసికొనుట ఆవశ్యకము. ఈ లక్షణనిర్ణయమందు వారత్యధికముగ తెలివితేటల చూపిరి. కాని లోపములను పోఁగొట్టుటకు వారు సూచించినమార్గము తగినమార్గము కాదు. రోగము కుదుర్చుటకు రోగిని చంపుటయే మార్గమని తలంచు వైద్యునివలె వారు ప్రవర్తించుచున్నారు. ఇదియే అరాజకతావాదమందలి లోపము.

ప్రభుత్వలక్షణనిర్ణయమందు వారు చెప్పినమాటలు సత్యము లని గ్రహించినవారు ప్రభుత్వాధికారము నిరంకుశము గాకయు, దుర్వినియోగము కాకయు నుండుట కుపాయము లెన్నిటినో సూచించి యున్నారు. వీని కన్నిటికిని ప్రధానసూత్ర మొక్కటి కలదు. అధికార మెన్నఁడును ఒక్కసంస్థయందు కేంద్రీకరింపఁగూడదు. సర్వాధికారము లొక్కసంస్థయందే సంక్రమించియున్నయెడల దుర్వినియోగమునకెక్కువయవకాశము కలుగును. కావున సాధ్యమైనంతవఱకు ప్రభుత్వాధికారము భిన్నభిన్నములగు సంస్థలకు చెందియుండవలెను. ఫెడరల్ విధానములోని ముఖ్య మిదియే. స్థానికస్వపరిపాలనోద్దేశ మిట్టిదే. ప్రజాప్రభుత్వముకూడ నిట్టిలాభముకే నమునార్చుచున్నది. ధూమిద్రవాలకసనము పొందలుకు అర్థోత్పత్తిసాధనములపైని ప్రభుత్వము వారికే స్వామ్య ముండవలయు ననుపద్ధతిమార్గము గూడ ప్రస్తుతకాల ప్రరాజ్యాంగవిధానమందలి లోపములు కొన్ని అంతరింపఁగలవు. కావున అరాజకతావాదమును విడనాడి, ప్రభుత్వాధికారము దుర్వినియోగమగుటకు కావలసినసాధనములను కనుఁగొనుటయే శ్రేయోదాయకము.

(మా. వేం. ౪౦)

అరాపట్టణము — బంగాళదేశమున షహాబాద్ జిల్లా యొక్క ముఖ్యపట్టణము. ఇది కలకత్తాకు ౩౬౫ మైళ్లమీఁద నుండును. జనసంఖ్య ౪౬,౧౬౦. ౧౮౫౭ లోని సిపాయీల తిరుగుబాటుకాలమున కుమర్ సింగ్ అనువాఁడు ౩,౦౦౦ల మంది సిపాయీలతోను, ౭,౦౦౦ల మంది ఇతరజనులతోను ఈ గ్రామమునకు ౧౪-౫ తేది జూలయిరోజున వచ్చి చెఱసాలలోని ఖైదీలను విడుదలచేసి ఖజానా కొల్లగొట్టెను. ఈ గ్రామము ౧౮౬౫ లో మ్యునిసిపాలిటీగ మార్పఁబడెను.

అరాఫత్ — అరేబియాదేశములో మక్కానగరమునకు ౧౨ మైళ్లదూరమందున్న యొకపర్వతము. 'గుర్తించుకొన్నకొండ' యని యీశబ్దార్థము. ఆదిమదంపతు లగు ఆదాము, హవ్వయను వారు భగవంతునిచే నిషేధింపఁబడిన జ్ఞానఫలమును సైతాను ప్రోత్సాహమువలనఁ దినుటచేతఁ బరిశ్రమతోపాటు స్వర్గమును గూడ గోల్పోయి భూమిమీఁదను బడిరి. ఈ దంపతులదుర్గతికిఁ గారణభూతులైన సర్ప, మయూర, సైతానులు క్రమముగ ఇస్పహాను, కాబూల్, బిల్ చేసు అను ప్రదేశములందును, హవ్వ అరాఫత్ మీఁదను, ఆదాము లంకలోని సెరాండిబుపర్వతముమీఁదను గూలిరి. స్త్రీయగుటచే నున్న స్థలమును కాయకనుండి యక్కడనుండియే హవ్వ తనమగనిని పేరుపెట్టి పిలువసాగెను. ఆదాము భార్యను వెదకు నిమిత్తము బయలుదేఱి యనేక సంవత్సరములపర్యంతముఁ బర్యటన మొనరించుచుఁ దుద కరాఫత్ పర్వతమును జేరి నిరంతరముగఁ దన నామముం గొని పిలుచుచున్న హవ్వను జూచి యామెనవ్వలుకఁ జేసి నిరువురును బరస్పరము గుర్తించుకొనిరి. ఇందుచేతనే యీకొండ కరాఫత్ అని పేరు వచ్చినది. దీనిని 'అరాఫాహా' యనియుఁ బిలుచుచుందురు.

అరారత్ — ఆర్మీనియాదేశములోని ఒక అగ్నిపర్వతము. దీనికి రెండు శిఖరము లున్నవి. మొదటిదానిని పెద్ద అరారత్ అనియు, రెండవదానిని చిన్న అరారత్ అనియు పిలుతురు. మొదటిదానియెత్తు ౧౬,౯౧౬ అడుగులు. రెండవదానియెత్తు ౧౨,౮౪౦ అడుగులు.

అరారియా (సబ్ డివిజను) — బీహార్ ప్రాంతమందలి పూర్ణియాజిల్లాలోని యొకసబ్ డివిజను. ఇది నేపాళ్ సరిహద్దు

నది అని యుండును. దీని వైశాల్యము ౧,౧౬౬ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౪,౧౫,౯౮౫. ఇందు ౬౦౦ల గ్రామములు కలవు. రాణీగంజ్ తాలూకా (తాలూకా)లో బొగ్గు గనులు విస్తారముగా కలవు. ఇచ్చట ఎనుములను విస్తారముగా పెంచెదరు.

అరాలి — విశ్వామిత్రుని పుత్రుడు.

అరింగ్ — సంయుక్త ప్రాంతములో మథురజిల్లా మథుర తాలూకాలో నొక గ్రామము. ౧౯-వ శతాబ్దిలో నీగ్రామము నిర్మింపబడినది. పురాతనమగు నొకమట్టికోటయొక్క భాగములు నేటికిని కలవు. ౧౮౦౩ వ సంవత్సరమునకు ముందు ఇది అరింగ్ పరగణాకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెడిది. కాని అపరగణాను మథురపరగణాతో కలిపివైచినతరువాత ఆ ప్రాముఖ్యము పోయినది. ౧౮౫౭ వ సంవత్సరమునాటి 'సిపాయీల కలహము' లో గొప్పగా నష్టపడిన ప్రదేశములలో నిది యొకటి. ప్రస్తుతము నీగ్రామము బృందావనములోని రంగజీ యాలయమునకు చెందిన యీనాములలో నొకటి.

అరి — శత్రువు.

అరియోస్టో (౧౪౭౪ – ౧౫౩౩) — ఇటలీదేశమందలి గొప్ప కవి. ఇతడు ఓర్లాండో ఫ్యూరియోసో (Orlando Furioso) అను మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రపంచమందలి మహాకావ్యములలో దీని నొకటిగా ఎరిగణించెదరు. ఇది ౪౦ ఆశ్వాసముల గ్రంథము. ఇతడు రాజకీయసంబంధమైన పనులను ఎన్నింటిని చేసెను.

అరికెర — బళ్లారిజిల్లా ఆలూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౩౦ (౧౯౩౧).

అరికెల — చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరుతాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౮౭ (౧౯౩౧).

అరికేసరి — ఈతడు ఏడవ శతాబ్దియందు రాజ్యము చేసెను. పల్లవుల నోడించెను.

అరిక్ బూకా — ఇతడు ఒక మంగోలియావీరుడు. క్రీ. శ. ౧౨౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున మంగోలియా రాజ్యపాలకుడగు మంగూఖానుని మరణానంతరమున పాలకు డెవ్వరు నారాజ్యమునకు చేరెను. కాని యా స్థానమునకు ప్రయత్నించినవారిలో ఇతడు కారాకోరమందు అరిక్ బూకా యనునతడు కారాకోరమం దొక సభచేసి ఇతనిని చక్రవర్తిగా ప్రకటించిరి. పశ్చిమప్రాంతములకు దానికి రాజ్యమును రాజప్రతినిధుడు కుబ్లయిఖాను చీనాలో నొక సభచేసి తనను ప్రకటించెను. కాని యొకటి రెండు నాయకుల యుద్ధము తరువాత అరిక్ బూకా యుద్ధములో కుబ్లయిఖానునకే జయము గలుగగా రాజ్యము కుబ్లయిఖాను వశమాయెను.

అరిగిపాలెం — విశాఖపట్టణము జిల్లా శృంగవరపుకోటతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౧ (౧౯౩౧).

అరిగెలవారిపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా వాయల్పాడు తాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౭౯ (౧౯౩౧).

అరిగెపల్లె — నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరితాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౭ (౧౯౩౧).

అరిఘ్నుడు — రావణపక్షీయ రాక్షసుడు.

అరిచ్ఛత్రము — భారతయుద్ధము జరుగునపుడు కురుసేనలు విడిసిన యొకస్థలము.

అరిజిత్తు — శ్రీకృష్ణునకు భద్రకు బుట్టిన పుత్రుడు.

అరిజోనా — సంయుక్తరాష్ట్రములలోని ఒకరాష్ట్రము. ౧౯౧౨ వ సంవత్సరమున నిది అమెరికా సంయోజనము (Union) నందు చేర్చబడినది. దక్షిణమున మెక్సికో, పశ్చిమమున కాలిఫోర్నియా, నెవాడారాష్ట్రములును — ముఖ్యముగ నీప్రక్కను కొలరాడోనది చాలదూరముపర్యంతమును సరిహద్దుగ ప్రవహించుచు — ఉత్తరమున ఉటాహా రాష్ట్రమును, తూర్పున నవమెక్సికో (New mexico) రాష్ట్రమును దీని యెల్లలు. దీని వైశాల్యము ౧,౧౩,౯౫౬ చదరపు మైళ్లు. ౧౯౨౦ నాటికి ఈరాష్ట్రపుజనసంఖ్య ౩,౩౩,౯౦౩. అందులో ౧,౬౧,౪౮౦ మంది తెల్లవారు. ఈరాష్ట్రమున ౨౯,౦౧౬ చదరపు మైళ్ల వైశాల్యముగల రిజర్వేషను నేలలు కలవు. వానియందు అనాగరిక జాతులలోనివారు ఉత్తర అమెరికాహిందువులు ౪౭,౪౦౦ల మంది వసించుచు కలరు.

ఈరాష్ట్రమందలి భూమ్యుపరిభాగ మంతయు పర్వతమయమును కాని సమ్మతలములై, జలసమృద్ధములైన లోయలు పర్వతాగ్రములు ముఖ్యముగా కలవు. ఈ రాష్ట్రమందలి మధ్యభాగము పొత్తిగ మెక్సికోలో కలసియున్నది. ఎడారిభూమి పశ్చిమమున కొంతదూరము పర్యంతము కనబడు సరిహద్దుగా ప్రవహించుచుండుటయే కాక కొలరాడోనది ఈరాష్ట్రములోపలగూడ కొంతదూరము పారుచుండును. కావున నీప్రాంతము ఆనది పరీవాహక్షేత్ర (Basin) మనియు చెప్పవచ్చును. దీని యుపనదులు గిలా, చిన్న కొలరేడో నదులు ఈ రాష్ట్రమున తూర్పుపడమరలుగా ప్రవహించుచుండును. నార్త్ కొలరాడో మైళ్లపర్యంత మీనది ౧౫౦౦ మొదలు ౬౦౦౦ల అడుగుల యెత్తున నిట్టనిలువుగ గోడలవలె నిలిచియుండు పర్వత పార్శ్వముల కల అగాధమగు పాతాళయము మార్గముగుండా ప్రవహించుచుండుటచే నిచటికందరము 'మహోన్నతకందరము' గొలుపుచుండును. కొన్ని ప్రాంతములందు గలిగ అవరిమితము ఇచట వర్షము చాల తక్కువగ కృషి

కార్యములనిమిత్తము నీటికాలువలు గలవు విశాలములగు ఉన్నతభూభాగములు కొండలమందలను, బహువులమందలకును మేత వసతూ గపడుట కతి ఉత్తమమైనవి ఈ ప్రాంతము రాగి, బంగారము, వెండి, సీసము మొదలగు ఖనిజములకు స్థానమైనది ఖనిజవ్యాపారము విరివిగ సాగుచుండును రాగిని కరగించి శుద్ధిచేయుటకు పెద్ద కొలిములు దక్షిణపాంటాస్ వసిఫిక్ రైల్వే ఈ ఇచ్చావమునకుఁ బోవును ఫోనిక్స్ దీని ముఖ్యపట్టణము ఇందలి జనసంఖ్య ౯,౦౫౩

అరిశాంఅక్కివలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా చీపురుపల్లి తాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౬౧౬ (౧౯౩౧)

అరికోత్స — (చం. వం.) యాదవుఁడు అంధకవంశజుఁడైన దుందుభిరాజపుత్రుఁడు ఇతనికుమారుఁడు పునర్వసువు

అరిపిరాల — కృష్ణాజిల్లా గుడివాడ తాలూకాలోని గ్రామము జనసంఖ్య ౧౪౮ (౧౯౩౧)

అరిబ — గంజాం జిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాకు చెందిన జమీందారీగ్రామము ఇచటి జనసంఖ్య ౩౩౮ (౧౯౩౧)

అరిమర్దనుఁడు — (చం. వం.) యాదవుఁడు వృష్ణిపుత్రుఁడైన శ్వఫల్కరాజుయొక్క పదుమువ్వురు పుత్రులలో నొకఁడు

అరిముత్తకపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకాయందలి ఈనాము గ్రామము ఇందలి జనసంఖ్య ౬౩ (౧౯౩౧)

అరిమేజయుఁడు — ఒక యాదవుఁడు

అరియంకావు — తిరువాన్కూరురాజ్యములోని శెంకొట్టతాలూకాలోని గ్రామము అరియంకావు కనుమద్వారముగుండ ఉంగుముంచుక బోవు రైలుదారము తిరునెల్వేలి క్విలాన్ రైలుదారిపై నున్నది తిరువాన్కూరునుండి తిరునెల్వేలికిఁ బోవు రాచబాటయు నీయారియంకా పోవును కొల్లం రేవునకుఁ జేటి వ్యాపారము దీనికి ప్రాముఖ్య మిచ్చినది కొండలనడుమ నుండుటచే నిచ్చటి ప్రకృతిదృశ్యము చాల రమణీయముగ నుండును కడు పురాతనమైన దేవాలయ మొకటి అరియంకావులోఁ గలదు ఇది పరశురాముఁడు కట్టించిన దందురు

అరియంబా — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాకు చేరిన ఈనాంగ్రామము జనసంఖ్య ౩౦౫

అరియనాథమొదలియారు — మధురను పాలించిన విశ్వనాథనాయకుని మంత్రి రాజ్యపాలనమున నితఁడు విశ్వనాథనాయకునికి చాల సాయపడెను ఇతఁడు కాంచీపురమండలమునకుఁ జెందినవాఁడు విశ్వనాథనాయకుని యనంతరమున మధుర సింహాసనము నెక్కిన కృష్ణప్పనాయకునికిఁ గూడ నితఁడు ప్రధానమంత్రిగనే యుండెను ఈకాలమున జరిగిన రక్షసతంగడియుద్ధమునందు విజయనగరసదాశివరాయల కార్యకర్త యగు అళియరామరాయలకు సాయపడుట కతఁడు కృష్ణప్పనాయకునిపక్షమున గొప్పసైన్యముతో దక్షిణాది విజయనగరమున కరిగెను

కృష్ణప్పనాయకుని యనంతరమున సింహాసనము నెక్కిన వీరప్పనాయకుని కాలమునఁగూడ అరియనాథుఁడు మధుర నాయకరాజాస్థానమున నెప్పటివలెఁ బ్రాధాన్యము వహించియుండెను

రెండవ కృష్ణప్పనాయకుని కాలమున, అనఁగా క్రీ. శ. ౧౬౦౦ ప్రాంతమున అరియనాథమొదలియారు కాలధర్మము నొందెను

అరియనాథుఁడు మధురనాయకరాజులకు ప్రధానమంత్రిగను, ప్రధానసేనాధిపతిగనుగూడ నుండెడివాఁడు ఇతఁడు మధుర యందు వేయి స్తంభముల మంటపమును గట్టించెను దాని ద్వారమున నులదిన యతనివిగ్రహము నిప్పటికిని జూడవచ్చును ఇతఁడు మధుర, తిరునెల్వేలి మొదలగు స్థలములందు వేయి స్తంభముల సత్రములను గట్టించినట్లు 'మృత్యుంజయవృత్తాంతము' అను గ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది

అరియలూరు — (పట్టణము) తిరుచునాపల్లి జిల్లా ఉడయారుపాలెయం తాలూకా అరియలూరు జమీందారీయందలి ముఖ్యపట్టణము జనసంఖ్య ౭,౩౭౦ ఈపట్టణమున వస్త్రములు కారిక అను నేతగాండ్రచే మనుగా దట్టముగా ఎట్టుబట్టు నెక్కురకములుగ నేయఁబడును అరియలూరు సాయపుం, విజాపురరాజ్యము క్రిందను కర్నాటకయుద్ధములప్పుడును, అనేకము లగు మార్పులు చెందెను ఈజమీందారీ కొంతకాలము కంపెనీవారి పాలనక్రింద నుండెను జమీందారు పదునాలుగు మొత్తములో ౧౦ వ వంతు అనుభవించుచుండెను క్రీ. శ. ౧౮౭౧ లో జమీందారు తాను నివసించు పట్టణమును మరికొన్ని సమీపగ్రామములను పన్నులు బొంది కంపెనీవారికి సంవత్సరము ఒకు రు ౧,౦౫౦ లు పేష్కస్ చెల్లింప నొప్పుకొను జమీందారులు వనియజాతివారు ఈ జమీందారులకు అప్పు లధికమైనందున షావుకారులు కోర్టుద్వారా వేలము వేయించిరి అందుచే నిది పడుచేసుకొనుటకుగా నిర్ణయించబడెను

అరియాల్ ఖాన్ — బంగాళదేశమునందలి యొకచిన్ననది ఇది ఫరీద్పురమునకు సమీపమున నున్న పద్మనుండి ఫరీద్పురము, బాకర్గంజ్ జిల్లాలగుండా ప్రవహించుచున్నది. పోవునదిలో దీని వెడల్పు ౧,౫౦౦ గజములు, వానకాలమున ౫,౦౦౦ గజములు ఎన్నియో పాయలుగఁ జీలి కడకు బాకర్గంజ్ జిల్లాకు మేఘనానదిలోఁ గలయును ఇది సంపూర్ణముగ పడవప్రయాణమున కనుకూలముగ నుండును

అరివేముల — నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరి తాలూకాలోని జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౪ (౧౯౩౧)

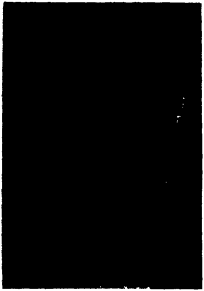
అరిసింహాచుడు — [illegible] 'కవిజనాశ్రయము' [illegible] గ్రంథము రచించెను [illegible] తెలియుచున్నది

అరిసేవల్లె — కృష్ణా జిల్లా బందరు తాలూకాలోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య [illegible] (౧౯౩౧)

అరిస్టయిడీస్ (క్రీ. పూ. ౫౩౦ – ౪౬౮) — [illegible] (క్రీ. పూ. ౪౯౦) [illegible] (Xerxes) [illegible]

అరిస్టయిడీస్, పబ్లియస్ ఏలియస్ (క్రీ. శ. ౧౧౭ – ౧౮౯) — [illegible] XX [illegible]

అరిస్టాటిల్ (క్రీ. పూ. ౩౮౪ – ౩౨౨) — [illegible]

అరిస్టాటిల్

చరిత్ర — ఇతడు 'స్టాగిరా' అనుచోట క్రీ. పూ. ౩౮౪ లో జన్మించెను. స్టాగిరా యనునది గ్రీసు దేశమందలి [illegible] (క్రీ. పూ. ౩౬౭) [illegible] ప్లేటో [illegible] క్రీ. పూ. ౩౪౭ లో ప్లేటో [illegible] ౩౪౨ లో [illegible]

అంత అరిస్టాటిలు ఏథెన్సు విడిచి, అటర్నియస్ రాజైన హెర్మియసు కొద్దకుఁ బోయెను. ఈ రాజు కూఁతురైన పిథియాసును వివాహమాడెను.

క్రీ. పూ. ౩౪౩ లో మెసిడోనియా రాజైన ఫిలిప్పు తన కుమారుఁడైన అలెగ్జాండరునకు విద్య నేర్పుటకై అరిస్టాటిలును పిలిపించెను. తరువాత మహాపురుషుఁడైన అలెగ్జాండరు కప్పటికి పదునాల్గుసంవత్సరములవాఁడు. అలెగ్జాండరు రాజైనతరువాత క్రీ. పూ. ౩౩౫ లో ఈతత్త్వవేత్త ఏథెన్సునకుఁ బోయి లిసియమ్ (Lyceum) అను విద్యామందిరమును స్థాపించి పండ్రెండు సంవత్సరములవఱకును జిజ్ఞాసువు లందఱకు వ్యాఖ్యానములుగ విద్యాదానము చేసెను. శిష్యులంగూడుకొని చెట్లక్రింద నిటు నటు తిరుగుచు నీతఁడు శాస్త్రవిచారములను చెప్పుచుండెను. క్రీ. పూ. ౩౨౩ లో అలెగ్జాండరు మృతుఁడయ్యెను. అంత ఆపట్టణమందలి యాతని ప్రతిస్పర్ధులీతనిని బాధపెట్ట నెంచఁగా, నీతఁడు చాల్సిస్‌నకుఁ బోయెను. అచ్చటనే ౩౨౨ లో కీర్తిశేషుఁ డయ్యెను.

గ్రంథములు — ఈతని గ్రంథము లెన్నియో కలవు కాని యాతనివి యనఁబడు గ్రంథము లన్నియు నీతనివియేనా యని సంశయము కలదు. ఈతని గ్రంథము లెక్కువ టిప్పణీరూపమున నున్నవి. అందుచే నీతఁడు శిష్యులకు బోధచేయునప్పుడు వ్రాసిన టిప్పణులే యవి యైయుండు ననియు, స్వతంత్రగ్రంథరూపమున వ్రాయుటకుఁ బూర్వమే యీ యాచార్యుఁడు శరీరము చాలించె నందున, ఆతఁడు శిష్యులకు చెప్పినమాత్రము వ్రాసినటిప్పణులో, అతని శిష్యులు వ్రాసికొనిన ఆతని పేరిట వచ్చుచున్న వని కొందఱు పండితుల యభిప్రాయము. అందుచేతనే ఈతని గ్రంథములు కొన్ని పూర్తిగ నుండకపోవుటయు, చెప్పినదే యొకప్పుడు మరలఁ జెప్పఁబడుటయు, ప్రతిజ్ఞ చేసిన కొన్ని విషయములను చర్చింపఁబోవుటయు తటస్థించుచున్నది. ఈతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథము లన్నియు నీక్రింది యాఱు తరగతులుగ విభజింపవచ్చును: ౧ తర్కశాస్త్రము (Logic), ౨ పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము (Physics), ౩ జీవశాస్త్రము (Biology), ౪ వేదాంతశాస్త్రము (Metaphysics), ౫ నీతి, రాజనీతి (Lthics & Politics), ౬ సాహిత్యశాస్త్రము (Literature)

౧ ఈతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములలో తర్కశాస్త్రము ముఖ్యమైనది. పాశ్చాత్యుల యుక్తివాదమునకు మూలాధారము. న్యాయవైశేషికసూత్రములను రచించిన గౌతమ కణాదమునులతో నీతని తులనయమున పోల్చవచ్చును. ఇతఁ డీవిషయమున వ్రాసినట్టి ౬ గ్రంథములను చేర్చి తరువాతివారు దీనికి ఆర్గనన్ (Organum), అనఁగా 'కరణము' అని పేరు పెట్టిరి. మన శాస్త్రమందలి లక్షణము చూచినచో 'అనుమితికరణ మనుమానమ్', కావున, అనుమానమును గూర్చి ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాదించునట్టి తర్కశాస్త్రమునకు 'కరణ' మనుట సమంజసమే. ఈ యాఱుగ్రంథములందును పదార్థములు, తర్క-వాక్యభేదములు, త్ర్యవయవవాక్యములు, హేతువులు, హేత్వాభాసములు మొదలగునవి నిగమన (Deductive) తర్కమునుగూర్చి విశదముగఁ జెప్పఁబడినవి. ఈ శాస్త్రమున కీతఁడు జనకుఁ డని చెప్పవచ్చును.

౨ పదార్థతత్త్వములను గూర్చియు, జ్యోతిషమునుగూర్చియు నీతఁడు పెక్కుగ్రంథములు వ్రాసెను.

౩ జీవశాస్త్రసంబంధమైన యాతని గ్రంథములలో మూఁడు ముఖ్యమైనవి. అందొకదానిలో పశువులను గూర్చియు, ఇంకొక దానిలో శరీరమునకును, ఆత్మకును గల సంబంధమును గూర్చియు, మూఁడవదానిలో ఇంద్రియములు, ధారణాశక్తి, స్వప్నములు మొదలగువానినిగూర్చియుఁ జెప్పఁబడినది.

౪ వేదాంతమును గూర్చి యాతఁడు వ్రాసిన గ్రంథమొకటియు సుప్రసిద్ధము. ఇందుఁ బూర్వపు తత్త్వవేత్తలదర్శనములను చర్చించెను. తరువాత 'సత్పదార్థము' (Being) యొక్క కారణములను, దాని తత్త్వములను, ధర్మములను చర్చించెను. ఈప్రపంచమును నడిపించు ముఖ్యపాలకుఁ డీశ్వరుఁ డని నిర్ధరించెను.

౫ ఇతఁడు వ్యక్తియొక్క నీతినిగూర్చి, అనఁగా ప్రతిమానవుఁడును నడచుకొనవలసిన నీతిప్రవర్తననుగూర్చి మూఁడు గ్రంథములను, కుటుంబనీతినిగూర్చి యొక గ్రంథమును, రాజనీతినిగూర్చి యొక గ్రంథమును వ్రాసెను. అన్నిటియందును ప్రతిమానవునియొక్క క్షేమమే సంఘముయొక్క క్షేమముగ నెంచుకొనవలయు నని బోధించెను. రాజప్రభుత్వము గాని, సర్దారులప్రభుత్వము గాని, ప్రజాప్రభుత్వము గాని ప్రజలందఱి క్షేమమును ఆలోచించు ప్రభుత్వము మంచిదనియు, ప్రభుత్వము చేతిలోఁ గలవారి క్షేమమును మాత్రమే ఆలోచించు ప్రభుత్వము మంచిది కాదనియు నీతని యభిప్రాయము. రాజనీతిని గూర్చిన యాతని గ్రంథము తప్పక చదువఁదగినది.

౬ సాహిత్యమునుగూర్చి యాతఁడు రెండు గ్రంథములను వ్రాసెను. ఒకటి అలంకారశాస్త్రము (Rhetoric) నకు సంబంధించినది, మఱియొకటి కావ్యమీమాంస (Poetics). ఇందు నాటకలక్షణములఁ బెక్కుడుగఁ జూపించెను. ఇదియు మన సాహిత్యశాస్త్రములు చదువువారు తెలిసికొనఁదగినది.

(కో. వేం. ల.)

అరిస్టార్కస్

(క్రీ. పూ. ౨౫౦) స్యామోస్ — ౧. ప్రాచీనకాల గ్రీసుదేశపు జ్యోతిష్కుఁడు. ఇతఁడు జ్యోతిషవిషయిక గ్రంథము లెక్కువ వ్రాసెను. కాని అవి అన్నియు నశించినవి. సూర్యచంద్రుల భూమినుండి యుండు దూరముల నిష్పత్తిని కనుఁగొనుటను గూర్చి వ్రాసిన చిన్నపుస్తకమొకటి మాత్రము మిగిలియున్నది. సూర్యుఁడు తిరుగుటలేదనియు, సూర్యుని చుట్టును భూమియే తిరుగుచున్న దనియు నీతఁడు చెప్పెను.

౨ (క్రీ. పూ. ౨౨౦-౧౪౪) — సమోత్రేస్ గ్రామనివాసి. గ్రీకువాఁడు. లక్షణశాస్త్ర ఆలంకారికుడు. అలెగ్జాండ్రియాలో అరిస్టోఫేనిస్ వద్ద విద్యాభ్యాసము చేసెను. గురువుగతించిన తరువాత నితఁడు అలెగ్జాండ్రియా పుస్తకభాండాగారమునకు అధికారి యయ్యెను. గ్రీకుకవుల కావ్యములను, ముఖ్యముగ హోమరుకవిత్వమును విమర్శకబుద్ధితో చదివి చర్చించుటయందే ఇతని జీవితము గడచెనని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడొక వైయాకరణసంప్రదాయమును ప్రతిష్ఠించెను. ఆ సంప్రదాయమువారికి తరువాతి కాలమున అరిస్టార్కియన్స్ అను పేరు వచ్చెను. వృద్ధుడైన తరువాత నబ్బటిరాజు తిన్నగఁ జూడనందున నితఁడు సైప్రసు పట్టణమునకుఁ బోయెను.

అరిస్టోడీమస్ — మెసీనాదేశపు పారాతంత్ర్య స్వాతంత్ర్యముకై అతఁడు స్పార్టాదేశముతో (క్రీ. పూ. ౭౪౩-౭౨౪) ఇరువది సంవత్సరములు పోరాడెను. తనదేశమునకు పారతంత్ర్యము రాకుండఁ జేయుటకై దేవతకు నరబలి యీయవలసివచ్చినప్పుడు తనకూఁతును బలియిచ్చెను. తరువాత ఆమె సమాధిమీద తాను పొడుచుకొని చచ్చెను.

అరిస్టోఫేనిస్ — ౧ (క్రీ. పూ. ౪౫౦-౩౮౫) గ్రీసుదేశమునందలి యొకకవి. ఇతఁడు హాస్యరసప్రధానములైన నాటకములు వ్రాయుటలో మిక్కిలి పేరొందెను. తనకాలమందలి మతములు, ఆచారములు నాటకరూపముగ వెక్కిరించుటలో నితఁడు గట్టివాఁడు. నరదారులు (Knights) అను నాటకములో డెమాస్థెనీసును, మేఘములు (Clouds) అను నాటకములో సాక్రటీసును పరిహాసము చేసెను.

౨ (క్రీ. శ. ౨౫౦ ౧౮౫) ఇతఁడు బైజాంటియమునివాసి. గ్రీకుపండితుఁడు. వైయాకరణుఁడు. ఇతఁడు పెక్కు గ్రంథములు రచించెను. అలెగ్జాండ్రియాలోని గ్రంథాలయమున కధికారిగ నుండెను.

అరిస్టోమెనిస్ — మెసీనియాదేశపు సేనాధిపుఁడు. క్రీ. శ. ౬౮౪ లో రాజుగ ఎన్నుకొనఁబడెను. మెసీనియావారికిని స్పార్టావారికిని జరిగిన రెండవయుద్ధములో (౬౮౫-౬౬౮) ఇతఁడు మిక్కిలి పరాక్రమము జూపి దేశసంరక్షణము గావించెను. తుదకు ఆర్కేడియాదేశస్థుఁడైన అరిస్టోక్రాటిస్ అను వానిచే మోసపోయి పరాభూతుఁడై ౬౬౮ లో రోడ్సుపట్టణమునకు పారిపోయెను.

అరిష్ట — కశ్యపునిభార్య.

అరిష్టనేమి — ౧ కశ్యపఋషికి నామాంతరము (భార., శాంతి, అ ౨౨౮).

౨ పుష్యమాసమునందు సూర్యునివెంటఁ దిరుగు గంధర్వుఁడు.

౩ ప్రాచేతసదక్షుని నలుగురకొడుకుల [illegible].

౪ విదేహవంశజుఁడగు పురుజిత్తుని పుత్త్రుఁడు. ఇతని పుత్త్రుఁడు శ్రుతాయువు.

౫ సహదేవుఁడు అజ్ఞాతవాసకాలమునందు తంత్రీపాలుఁడను నామముతోఁ గూడ ఈ పేరును ధరించెను.

అరిష్టపర్వతము — లంకలోనిది. పదియోజనముల పొడుగున, ముప్పదియోజనముల ఎత్తున గలది. దీనిని చూచి హనుమంతుఁడు సముద్రపుటావలియొడ్డునకు గంతువేయవలెనని, దీనిపై నిలువఁగా నది యాతని బలమున పాతాళలోకభూమిలోనికి నణగిపోయెను (వా. రా., సుం., అ ౫౬).

అరిష్టనేముఁడు — భృగువంశోత్పన్నఋషి. ఇతనికిని యుధిష్ఠిరునకును సంవాదము జరిగెను. ఇతని వంశజులు అరిష్టనేములని పిలువఁబడుదురు (భార., వన, అ ౧౮౪).

అరిష్టుఁడు — ౧ బలిదైత్యుని నూర్గురుపుత్త్రులలో నొకఁడు.

౨ దనుపుత్త్రులలో నొకఁడు.

౩ కంసుని యాజ్ఞవలన వృషభరూపుఁడై వచ్చి కృష్ణునిచేఁ జంపఁబడిన యొకయసురుఁడు.

అరిహుఁడు — అవాచీనుని కుమారుఁడు. ఇతని భార్య అంగి, కుమారుఁడు మహాభౌముఁడు.

అరుంగోకము — చిత్తూరుజిల్లా కార్వేటినగరము తాలూకాలోని యొకపల్లె. జనసంఖ్య ౨,౦౩౪. మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైన శైవదేవాలయ మొకటి యిచ్చటఁ గలదు.

అరుంగోలము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తణితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౨,౫౫౫ (౧౯౩౧).

అరుంధతి — ౧ స్వాయంభువమన్వంతరమందలి వసిష్ఠునిభార్య. కర్దమప్రజాపతికిని దేవహూతికిని బుట్టినకూఁతురు.

౨ వైవస్వతమన్వంతరమందలి మైత్రావరుణివసిష్ఠునిభార్య. ఈమెతండ్రిపేరు తెలియదు. ఈమెకు నారదుఁడు తోడఁబుట్టినవాఁడు. ఈమెకు వసిష్ఠునివలన శక్తి యను పుత్త్రుఁడు కలిగెను.

౩ ప్రాచేతసదక్షునికన్య. ధర్మఋషియొక్క స్త్రీలలో నొకతె. ఈమెకు గల యొక నామాంతరము

కలదు. శౌనకుడు పరశురాముని పుత్రుఁడును కశ్యపుని పౌత్రుఁ డును ఉండిరి

౪ ఒక నక్షత్రము. సప్తర్షులలోని వసిష్ఠనక్షత్రమునకు దగ్గర నుండును. కాళిదాసాదికవులు వివాహకాలమునందు దీనిని వధూవరులకు చూపెదరు

అరుంబాక్కము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూ కాకు చెందిన జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౧౫ (౧౯౩౧)

అరుఅపొల్లి — గంజాంజిల్లా బరంపురంతాలూకా లోని గ్రామము జనసంఖ్య ౭౭౬ (౧౯౩౧).

అరుఆసరియావల్లి — గంజాంజిల్లా సోంపేట తాలూకాలోని జలంత్రా ఎస్టేటు జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౬౮ (౧౯౩౧)

అరుగొండ — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకాలోని రైతువారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౫౭౪ (౧౯౩౧).

అరుజుఁడు — రావణపక్షయోధుఁడు.

అరుణ — ౧ కాశ్మీరదేశమున నుద్భవించిన పుణ్య క్షేత్రమునందలి హిమవత్పర్వతమునకు సమీపమునందున్నది దీని సమీపమునందే సరస్వతీనదియొక్క సప్తప్రవాహములలోని ఓఘవతీప్రవాహము కలదు (భార, శల్య, అ ౩౮)

౨ ప్లక్షద్వీపమందలి యొకనది

౩ కశ్యపప్రజాపతి భార్యయైన ప్రాధకుఁ బుట్టిన యప్సరసలలో నొకతె.

అరుణ ఔపవేశి గౌతముఁడు — ఉద్దాలకుని తండ్రి ఉపవేశునిమనుమఁడు అశ్వపతి యను రాజు కడ్డను బ్రహ్మవిద్య నేర్చెను (తైత్తి సం, ౬ ౧ ౯)

అరుణక్రియ — ఔడవ-సంపూర్ణరాగము. ౫౪-వ మేళకర్త యగు హేంద్రమధ్యమరాగజన్యము ఆరోహణము — సరి మపనిస, అవరోహణము సనిధపమగరిస యని సంచారము కలది.

అరుణగిరి — ఔడవ-ఔడవరాగము ౬౮-వ మేళ కర్త యగు జ్యోతిస్వరూపిణిరాగజన్యము ఆరోహణము సరిగమధస, అవరోహణము సధమగరిస యని సంచారము కలది

అరుణగిరినాథడిండిముఁడు — సాళువాభ్యు దయమును రచించిన రాజనాథుని తండ్రి. ఇతనికి కోణాద్రినాథుఁ డని మఱియొక పేరు కలదు. 'డిండిమ' యనునది యింటిపేరు వంటిది.

అచ్యుతరాయాభ్యుదయము, సంస్కృతభాగవత గ్రంథములను రచి యించిన రాజనాథుఁడు మఱియొకఁడు కలఁడు. అతని తండ్రి పేరు శోణగిరినాథుఁడు. ఈ నామసామ్యము నాధారముచేసికొని శోణగిరినాథ, అరుణగిరినాథు లిరువురు నొక్కరే యనియు, సాళువాభ్యుదయము, అచ్యుతరాయాభ్యుదయము గ్రంథములను రచియించిన రాజనాథు లిరు వురు నొక్కరే యనియు చూపింప వలసినపని కలదు

అరుణచంద్రిక — ఔడవ - ఔడవరాగము ౨౭-వ మేళకర్త యగు సరసాంగిరాగజన్యము ఆరోహణము — సరిగ మనిస అవరోహణము — సనిపమగస యని సంచారము కలది.

అరుణశిఖరము — హిమాలయములయొక్క యొక శిఖరము, ఇది కైలాసశిఖరమునకు దక్షిణమున నున్నది

అరుణాంబరి — సంపూర్ణ - వక్రసంపూర్ణ రాగము ౫౭-వ మేళకర్త యగు సింహేంద్రమధ్యమరాగజన్యము ఆరోహణము - సరి గమపధనిస, అవరోహణము - సనిధపధమగరిస యని సంచారము కలది

అరుణాచలకవి — ప్రాచీనకాలమున నుండిన యొక విద్వాంసుఁడు. వాగ్గేయకారుఁడు. రామాయణమును కీర్తనలుగా ద్రావిడమునందు రచించినవాఁడు ఇతఁడే ప్రసిద్ధి గడించెను.

అరుణాచలము — దక్షిణ-ఆర్కాటుజిల్లాలోని యొక కొండ, క్షేత్రము దీనికే తిరువణ్ణామలై యందురు కొండ క్రింద అరుణాచలేశ్వరుఁ డను దేవుని గుడి కలదు దీనిని తేజోలింగ మందురు. ఇచ్చట కార్తీకమాసమందు గొప్పయుత్సవము జరుగును

అరుణాయని — ఒక బ్రహ్మర్షి

అరుణాశ్వుఁడు — (మా శం) ఇక్ష్వాకువంశ జుఁడు బర్హిణాశ్వుని కొడుకు

అరుణాస్పదము — అర్బుదపర్వతమున వసిష్ఠుని యాశ్రమ మునకు దగ్గరనున్న యొకపట్టణము.

అరుణి — బ్రహ్మమానసపుత్రుఁడు.

అరుణుఁడు — ౧. అనూరుఁడు, సూర్యునిసారథి. కశ్య పునకు వినతయందు బుట్టినవాఁడు. గరుడునకు అన్న. తల్లి తొందరపడి గ్రుడ్డు పగులగొట్టినందున ఇతని కాళ్లు లేకుండ పుట్టెను. అందుచే తల్లిని 'సవతికి దాసివి కమ్ము' అని శపించెను. ఇతని భార్య శ్యేని. సంపాతి, జటాయువులు కుమారులు.

౨. నరక ప్రాగ్జ్యోతిషాధిపతి మంత్రి పుత్రులలో నొకఁడు.

౩ గౌతమగోత్రుఁడైన యొకయుపాధ్యాయుఁడు. అరుణి యనియును పేరు గలదు శ్వేతకేతువునకు ఉద్దాలకునకును తండ్రి. అరుణియొక్క యొకనిపితామహుఁడు

౪ (మా శాం) ఇక్ష్వాకువంశోత్పన్నుఁడయిన కొడుకు అనరణ్యుని పుత్త్రుఁడు దశ పూర్వపురుషుఁడు దృషదశ్వుని యనుపుత్త్రునందుఁ గలిగినపుత్త్రుఁడు ఇతనికుమారుఁడు నిబంధనుఁడు లేక త్రిబంధనుఁడు అను పేరు గలదు

౫ విప్రచిత్తి దానవుని వంశజుఁడు గాయత్రి జపము మూఁగఁజేసికొన్న చేసి మహాబలవంతుఁడై లోకమునెల్ల కొట్టి దేవతలను మిక్కిలి బాధించెను అంత దేవతలు మన బృహస్పతి యనుపాయమున్నదని ఇట్లు 'నీవు జపించు గాయత్రి నేను జపించెదను' అని చెప్ప, అంతట దేవతలుగాయత్రి నీవుఁ జపింపరాదని బ్రహ్మపతి దానిని జపించుట వదలి నాశము పొందెను (దే భా, ౧౦ ౧౩)

౬ శ్రీకృష్ణునిచే జయింపఁబడిన యొక రాక్షసుఁడు

౭ శ్రీకృష్ణుని ప్రపౌత్త్రుఁడు అనిరుద్ధుని కుమారుఁడు

౮ పదునొకండవది యగు ధర్మసావర్ణి మన్వంతరమునందుఁ బుట్టఁబోవు సప్తర్షులలో నొకఁడు

అరువ్వకొట్టాయ్ — మధురజిల్లాలోని రామనాథ సంస్థానమునందు తిరుచులీ అనుతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము జన సంఖ్య ౨౩,౬౩౩ ఇప్పటికిని ౨౦ సంవత్సరములలో రెండింతలు అభివృద్ధి యాయెను ఇచ్చట బట్టలనేతయు, రంగువేయుటయు జరుగుచున్నవి

అరువ — గంజాముజిల్లాలోని బరహాంపురముతాలూకా యందలి సముద్రపుటొడ్డునగ్రామములలో అరువ లన్నరొకజాతివారు కలరు ఈ యరువజాతి మహమ్మదీయులకును హిందూ స్త్రీలకును బుట్టిన మిశ్రజాతిగా నూహింపఁబడుచున్నది

అరుళాళప్పెరుమాళ్ ఎంబెరుమానార్ — ఇతఁడొక గొప్పపండితుఁడు మొదటిపేరు యజ్ఞమూర్తి అద్వైత మతమునకుఁ జెందినవాఁడు ఒకసారి రామానుజునితోడి వాదమున నోడిపోయి వాని శిష్యుఁడుగ వైష్ణవమతమును స్వీకరించెను అనంత రము రామానుజ యజ్ఞమూర్తి యనుపేరు పోయి ఇపేరు వచ్చెను

అరేబియం — ఎర్నాకుళం ప్రాంతములో నొకప్రాచీన [illegible] ౫౦ [illegible] ఉన్నది శ్రీ [illegible] శ్రీ

౩, ౪, శతాబ్దములలో నిది రోమనుల విరోధివర్గమునకధీనమై యుండెను ఇచటి భూమి మిగుల సారవంతమయినది అందమైన మట్టిపాత్ర లిచ్చట తయారుచేయుచుందురు పూర్వపు శిథిలములు మరియు కొన్ని చిహ్నము లిచ్చటికి గాన్పిం కలవు

అరేబియా — ఇది ఆసియాఖండమున పశ్చిమభాగ మందలి విశాలద్వీపకల్పాకృతిగ నున్న యొక దేశము దేశీయులు దీని అరబ్ లేక జజీరతుల్ అరబ్ అని పిలుచుచుందురు జజీరతుల్ అరబ్ అన అరబ్ ద్వీపకల్పమని యర్థము ఎడారులు, మైదానములు గల నేల యని యర్థమిచ్చు హీబ్రూపదమునుండి అరబ్ శబ్దము పుట్టినది పార సీకులు, తురుష్కులు దీని అరబ్స్థాన మని వ్యవహరింతురు స్థాన అనునది పారసీకపదము, కావున పారసీకులవలననే దీనికీపేరు కలిగి యుండును

సరిహద్దులు, వైశాల్యము — ఈదేశము ౧౨° ౩౨° రేఖాంశములు, ౩౪° ౬౦° అక్షాంశములమధ్య వ్యాపించియున్నది ఇది వల బ్రిటిషుమాండేటు క్రిందికి వచ్చిన ఇరాక్, ట్రాన్సుజోర్డాను ప్రాంతములు ఉత్తరమందును, దక్షిణమున హిందూమహాసముద్రము, ఏడెనుసింధుశాఖయు, పడమట ఎఱ్ఱసముద్రము, తూర్పున పర్షి యన్, ఉమ్మాను సింధుశాఖలును దీని యెల్లలుగ నున్నవి ఈదేశపు సీమా రేఖ పర్షియను సింధుశాఖాతీరమందలి ఫావ్ నామకప్రదేశమునుండి యూఫ్రటీసు టైగ్రిసు నదుల సంగమస్థానమువరకును ఇరాక్, కువైట్ ప్రాం తముల నడుమనుండి పోయి యచటనుండి పశ్చిమోత్తరదిశముగా జబల్ అనైజా పర్వతములవరకును పోవును అచటనుండి ఎంమరగ దిరిగి అకాబానగరము దిశవరకును పోయి యచటనుండి తిన్నగ దక్షిణ మునకు ఏడెనునగరమునకుఁ బోవును ఏడెనుండి తూర్పుగాఁ దిరిగి ఇది రాస్ ఎల్ హద్ మీదుగా అరబ్బీ జలసంధికుండా మరల ఫావ్ నామక స్థానమును జేరును ఈ దేశముయొక్క వైశాల్యము ౧౦,౦౦,౦౦౦ల చదరపుమైళ్లు అకాబానుండి ఏడెనువర్యంతము ౧,౪౦౦ల మైళ్లు అచటనుండి రాస్ అల్ హద్ వరకు ౧,౨౫౦, దానినుండి ఫావ్ వరకు ౯౦౦ లును, అచటనుండి అకాబావరకును ౭౫౦ మైళ్లును దూరము కలదు

ఈదేశపు పశ్చిమభాగము ఎఱ్ఱసముద్రతీర మంతయు ఉత్తర దక్షిణములుగా పైనుండి యడుగువరకును పర్వతమాలికలతో నిండి యున్నది ఈపర్వతములయొక్క తూర్పునకుఁ బోవుకొలఁది క్రమముగ తగ్గిపోవును కావున నడుమిభూభాగ మంతయుఁ బడమటినుండి తూర్పున కేటవాలుగ నున్నదని తెలియవలయును అది యెట్టు లంటే నీదేశమున ముఁదు పశ్చిమభాగము క్రిందఁ జేయవచ్చును. పట్టిఎడారులు, లోయలు, తడస్థానములు గల కఱకుపీఠభూములు నట్టనడిమిభాగమున నుండ, వానిచుట్టు విశాలఎడారులును, వానిక ఉత్తరదిక్కుల సస్యవంతములగు భూభాగములును దృగ్గోచరము లగు చుండును. ఇందు సస్యశ్యామల పీఠభూమి అల్ నెజ్ద్ ప్రాంతము నాని

జావరించి యుండుటవలన నజ్రాన్, దవాసా, రుబ్ అల్ ఖలీ యను యెడారిభూములు వీనికి వాయువ్యప్రక్కల నిరుకుగ నున్నాన్, హెజాజ్, అసీర్, హాద్రామాత్, ఉమ్మాన్, హాసా మొదలగు దేశము లావరించియున్నవి వీనిలో అసీర్, యమన్, ఉమ్మాన్ ప్రాంతములు మిగుల సస్యవంతము లగుచున్నవి. ప్రాచీన అరబ్బు లచే అరబ్ ఫెలిక్స్, అనఁగా సౌభాగ్యప్రద మయిన అరేబియా యని పిలువఁబడుచుండెడిది. ఇది తప్ప తక్కినదేశ మంతయు మెరయు టిసుకయెడారులతో నిండియున్నది. దేశమందలి పర్వతములోయల నుండి జనించునదులును సముద్రమునఁ జేరఁజాలక ఈయెడారులందే యంతర్ధానము లగుచుండును. వీనియం దక్కడక్కడ జలవరిశ్రాంతము లగు తరుస్థానము (Oases) లనేకములు కలవు. మదీనా, రియాద్, హాసా మున్నగుపట్టణము లిట్టితరుస్థానములందుఁ గట్టఁబడినవే.

దేశమునందు వందలకొలఁది మైళ్ల పర్యంతము యెడారులు వ్యాపించియుండుటచేతను, వానియందు సుప్రయాణయోగ్యములగు మార్గములు లేకపోవుటచేతను, యాత్రికుల ధన, మాన, ప్రాణములకు రక్షణము కొఱఁవడిన దుర్భరమైన దేశమున లేకుండుటచేతను, అరేబియానుగూర్చిన సమాచార మిప్పటికి వలసినంత బాగుగఁ దెలి యదు. అదిగాక మక్కానగరమును జూడవలయునని మహమ్మదీయు లకుఁ దప్ప నితరులకు బొత్తిగ వీలుగాదు. ఆరంభమునం దీనగర మును ముసల్మానులు కానివారు జూడ గాంచిన మహమ్మదీయ వేషము లానిరేని యిందుఁ బ్రవేశింపఁగలిగిరి. అరేబియాదేశమును గనుఁగొను నిమిత్తము ౧౫ వ శతాబ్దిమండియు అన్వేషణములు జరుగుచున్నవి. క్రీ. శ. ౧౭౬౧ వ సంవత్సరమున కార్‌స్టన్ నెయిబూర్ అను డెన్మార్కుదేశీయుఁడు డెన్మార్కు ప్రభుత్వము పంపఁగా వచ్చి ౧౭౬౭ వరకును పర్యటన మొనరించి తాను గనుఁగొన్నదానిని ప్రపంచమునకు వెల్లడిచేసెను. ఇతనిపరిశోధనములవలన సమగ్రముగ అరేబియాయొక్క సంక్షిప్తవృత్తాంతము లోకమునకు లభించినది. ఇతఁడు వెల్లడిచేసినవిషయములు తరువాతివారికి మార్గప్రదర్శకము లైనవి. ౧౮౦౭ వ సంవత్సరమున తె ఎలెబీ యనునతఁడు మారెకో నగరము నుండి బయలుదేరి తప్పమీపమునందలి చుక్కడపురాలను పరీక్షించి యటనుండి సానా, మారిబ్ పట్టణములమీఁదుగా మిజార్ అనుశిథిలభూమి మత్తరించి హామియరాశాసనములఁ బరీక్షించెను. ఇందియు నితఁడు క్రీ. పూ. ౨౪-వ ఏట పాలియసులు రోమనులచే కోడినప్రదేశమును గుర్తింపఁగల్గెను. టాలెమీ వర్ణించిన నగ్రమనుస్థానము మదీనల్-అల్-హాహాద్ దగ్గఱ నున్నట్టు దెలిపి యెను. మూఁడునటివసంవత్సరమున నితఁడు మారబ్ దగ్గఱ మదీనత్ అల్ నహాస్ శిథిలావశేషములను బరిశోధించి పిదప నచటికిఁ దూర్పున వాడీసిబ్ వాగుకు అడ్డముగ హిమ్యారైటులు గట్టించిన యానకట్టను గనిపట్టఁగలిగెను.

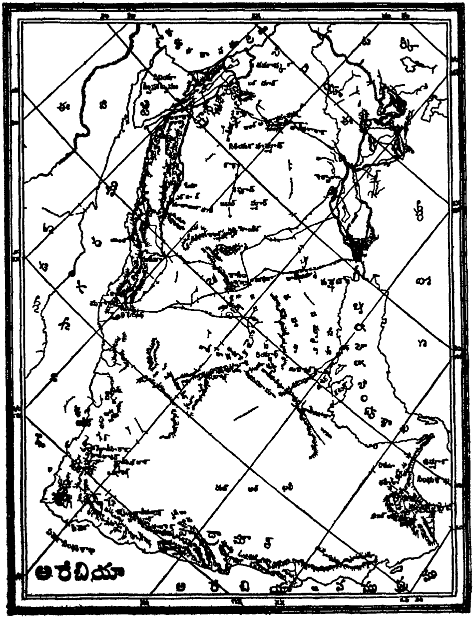
తరువాత మారిబును దర్శించినయతఁడు ఇ గ్లాసెర్, ఆస్ట్రియాదేశపు పురాతత్త్వవేత్త మక్కాదారితవలు నందరుగాయత్రంథ నితఁ డీదేశము నర్వేక్షింప నేతెంచెనుగాని సామాన్యమ్మగాయమున ఉత్తరమున నివసించియుండిన వాకిద్, బనీ బాకులవారు కొన్ని ప్రతిబంధకములను గల్పింపసాగిరి. కాని యితఁడు మసుదియక ఖారిబ్, హిరాజా వాడీలమధ్య హిమ్యారైటుల ప్రాచీన నివాసస్థానములను శోధించి మారిబ్ వద్ద మఱికొన్ని శాసనముల సంగ్రహింపఁ గలిగెను.

అనంతరము అరేబియాసముద్రతీరమును సర్వే చేయుచుండిన వెల్‌స్టెడ్, క్రట్టెండన్ అనువారు హాద్రామాత్ ప్రాంతమునఁ బ్రవేశించి మెంగ్లా బాములస్థానముకడ్డ హిమ్యారైట్ శాసనములను మఱికొన్నింటిని సేకరించిరి. ౧౮౩౬-వ సంవత్సరమున హిరవ్ అను నతఁడు హైతిసుల్తాను మహాదుర్గమున దువాకా వాడీ చేరి నాబ్కైరా దగ్గఱ శిథిలావశేషములను గనుఁగొని, శాసనములను గూర్చికాని పోరాటా, మీఁదనగరములకుఁ బోయి యచటినుండి శతకోటాయిగా గొనిని మార్గదర్శకునికిఁ దొరుకని కారణపట్టణమునకుఁ బోయియుండెను కొన్నిదినములు గడచినపిమ్మట నచటివారితో వైరము సంభవించెను. అంత నితఁడు పిమ్మట మరలవలసినవాఁడయ్యెను. థియోడోర్ బెంట్ అనునతఁడు పత్నీద్వితీయుఁడై ఒకఇబ్రాహిమ్ తో ద్వాటమనుగూడఁ గలుగఁజేసికొని హిరవ్ మార్గముననే పోయి హిమ్యారైట్ శాసనముల సేకరింపఁగలిగెను. కాని కుడ కితనికిని దేశీయులఆటంకము లడ్డుతగిలెను. ఇదేవిధమున వెల్‌స్టెడ్ ఉమ్మాన్ ప్రాంతమును బరిశోధించెను. అచటివా రతనికి విఘ్నములను గల్పించియుండలేదు. కాని వహాబీ లాతరుణమునఁ జెలరేఁగియుండుటచే ముందునకు సాగిపోవ వీలుగాలేక దయ్యెను. పిదప పాల్గ్రేవ్ అనునతఁడు వెల్‌స్టెడ్ మార్గము నవలంబించి పోయి ధహీరాజీలాకాయందలి బిరేమాపట్టణముంజేరి అల్ కటర్ ప్రాంతపు వృత్తాంతమును గాలమునకుఁ దెలిసికొనెను. యత్ డి వర్ తేపా, కోసన్‌విట్స్ మొదలుగువారు తీర్థయాత్రికులవలె పోయి మక్కానగరమును దర్శించియుండిరి.

బడియాఇలిల్లిగ్ అనునతఁడు మక్కానుగూర్చి నియమబద్ధముగ పరిశోధనము సలిపెను. అతఁడు అలీ యనుపేరు పెట్టుకొని యాత్రచలిపి కొన్ని యవసరములందు తైర్థికులు గావింపవలసిన కర్మవిధానములనుగూర్చియు నిర్ధారించెను. మక్కా చుట్టుప్రక్కల నున్న గ్రామములవిషయములనుగూడ నితఁడు లిఖించియుండెను. జె యల్. బర్క్‌హార్డ్ అనుజర్మనుఁడును ముసల్మానుయాత్రికుఁడై మాని మక్కాయందు మూఁడునెలలు వసించి యచట నెలకొన్నయునివిధములను గుఱించియు, మక్కా మదీనామార్గమందలి విశేషములనుగూర్చియు వ్రాసియుండెను.

రిచర్డ్ బర్టన్ అనునతఁడు అఫ్గానియాత్రికుఁడై మాని మక్కా మదీనాల పూర్ణిగ్రహణ మొనరించి తత్త్వపాలుఁడనిచే నత్కారమందై మదీనాయందలి బంగారుగనులను బరిశోధించెను.

౧౮౬౨-౬౩ సంవత్సరమున తత్త్వపాలుఁడును మహమ్మదీయుఁ డొక్క దక్షిణప్రదేశము ఇబ్రహీంపాషా, బకోలా సర్వేయర్స్ లుమ్మ

అరేబియా

నిమిత్తము రాంతసేనను అరేబియామధ్యమునకుఁ గొంపోయెను. ఇతని వెంట యూరోపియనాధికారులును పెక్కుమంది యుండిరి. వీరు ప్రత్యేకముగ నన్వేషించిన క్రొత్తవిషయము లేమియు లేవుగాని వీరు సముద్రప్రదేశమునుగ్రహలవఁ [illegible] శోధింపఁబోవువారికి మందిపొరత్మములు దొరికినవి. ఇంగ్లీషువారు కొరకనమువారు పర్షియాసింధుశాఖయందు ఒరకు సముద్రపు దొంగతనములు రూపుమాపఁ దలపెట్టి ఈ ప్రాంతమున అరేబియాస్థితిగతుల నరయుటకై జి. యస్. సాడ్లీర్ అను కెప్టెను ఒకనిని బంపియుండిరి. ఇతఁడా సింధుశాఖను జేరి ఇబ్రహీంపాషాతోఁ గూడ సంప్రతింప వలెనని బయలుదేరెను. కాని ఇతఁడు వచ్చుటకుఁ బూర్వమే ఇబ్రహీం తానున్నస్థానమును విడిచి మదీనావైపు బయలుదేరిపోయెను. అంత సాడ్లీర్ కూడ ఇబ్రహీంపోయినమార్గముననే పోవుచు, తుద కతనిని మదీనాయందుఁ గలిసికొనెను. అనంతర మీకెప్టెను కొంతకాలమందలి యంబోరపుసముద్రపుఁ దీరమును ఇతఁడు దాటెను. ఇతఁడు తూర్పునుండి పడమటికి అడ్డముగ దాటినవాఁ డగుటచే ఇతఁడొనరించిన ప్రయాణమువలన పెంపొందినదైనను అరేబియాను తూర్పునుండి పడమటికి అడ్డముగ నేకాసివిధముగ దాటవచ్చునని స్పష్టమయ్యెను. అటుతరువాత జె. ఎ. వల్లిన్ అనువాఁడు వాడిసిర్హాణ్ మీఁదుగ జౌఫ్‌నగరమునకును, అచటనుండి నఫూద్ మీఁదుగ హెయిల్ పట్టణమునకును బోయెను. ఇతఁడు ప్రయాణము చేసిన ప్రాంతముయొక్క భౌతికలక్షణములు, జనుల యాకృతి, ఆచారవ్యవహారములు మొదలగువాని విషయమై లిఖించెను. ౧౮౪౭-వ సంవత్సరమున కార్లోగార్మనివాఁ డొకఁడు ఇటలీదేశీయుఁడు ఫ్రాన్సుచక్రవర్తికి నుశ్వములను కొన అరేబియాకు వెళ్ళిన సందర్భమున హైబర్‌ప్రాంతము గనిపట్టఁగలిగెను. మఱియు నితఁడు మధ్య-అరేబియాను గూర్చి విలువగల సమాచారము నొసంగెను. తరువాత, కెప్టెన్ పాల్ గ్రేవ్ అనునతఁడు జౌఫ్, హెయిల్, బురైదా, రియాద్, ఖార్తు, అఫ్‌లాజ్, హోపా లోనగుపట్టణములను ౧౮౬౨-౬౩ లో దర్శించెను. ఇతనివెంట బరకత్ అనునొకఁడు సిరియాదేశపు క్రైస్తవ మిషనరి యుండెను. ఇతఁ డరబ్బుల రాజకీయ, సైనిక, సాంఘిక విషయములను బాగుగ వివరించి లిఖించెను. ౧౮౬౫ నందు పర్షియా సింధుశాఖయందు పొలిటికల్ రెసిడెంటుగ నుండిన కల్నల్ లూయిస్ పెల్లీ యనునతఁడు వహాబీరాజధాని యగు రియాద్‌కు పోయి తాను వచ్చినమార్గము నంతను భౌగోళికముగ వర్ణించెను. ఇతఁడు హాదుస్ దగ్గఱ విస్తారము పూర్వకాలపు ప్రఖ్యాత గ్రంథ మొకదానిని గనిపట్టెను. దానిని ధర్మాంధులగు ముసల్మానులు ధ్వంసము గావించిరి. ౧౮౭౬-వ సంవత్సరమున చార్లస్ డౌటీ యనునతఁ డొకానొకవిషయమున పరిశోధనములనెరిపి లిఖించెను. ఇతఁడు హైదరాబాదు సమీపమునుండి దమాస్కస్ పట్టణమునుండి బయలుదేరి అల్ హాజ్రవద్ద మకాముచేసెను. అక్కడ నెలవులుదాటి మదాయిన్‌సాలివద్దనున్న రాతిగోరీలను పరీక్షించెను. పూర్వకాలపు యాత్రికులను గూర్చిన, శాసనములను గొన్నింటిని

సంగ్రహించెను గాని యొన్నింటిని పారిస్‌పట్టణమునందలి శాసనశాఖకుఁ బంపియుండెను. తరువాత నితఁడు ఖైబరు ఆరామములో ప్రయాణము సల్పుచు అల్‌కస్సీమ్, బాజాక్ మరియొద్దులందు కొన్నిరాత్రులు ప్రకృతిమున నిచటఁ బ్రత్యక్షమైనట్టి ప్రాచీనకాలపు సామానులు కొన్నిటిని గనిపెట్టెను. హ్యూబర్ మరియొకఁడు వానిని పారిస్‌నగరపు లూవ్‌రేకు తెప్పించెను.

సర్ క్రేన్ అనునతఁడును, ఎడ్మండ్‌ యనునతనితోఁ గూడి జౌఫ్, హెయిల్ పట్టణములనుండి బాగ్దాద్, కెర్బెలా నగరములఁ జేరి అల్ కస్సీమ్‌ను గూర్చియు, అరబ్బులగుఱ్ఱములను, అరబ్ గ్రామములను గూర్చియుఁ బ్రకటించిరి.

౧౮౮౩ నందు సి. హ్యూబర్ అను ఫ్రాన్సుదేశయాత్రికుఁడు దమాస్కస్‌నుండి హెయిల్ వరకును ప్రయాణము సలిపెను. ఇతఁడు జర్మనీ దేశస్థుఁడగు [illegible] సంగ్రహించి ఆక్కడనుండి స్వదేశమునకుఁ బంపి మరల హెయిల్ పట్టణమునకుఁ బోవుచు దారిలో మార్గప్రదర్శకులవలన హతుఁడయ్యెను.

౧౮౮౩-వ జోల్డ్ అనునతఁ డరేబియాసంచారము సలిపి తన యనుభవము కొంతవఱకు వివరించెను. ౧౯-వ శతాబ్దిపరిశోధకులలో నితఁడే కొట్టకడపటివాఁడు. ఇంతవఱకు నరేబియాయందలి ప్రాంతము యాత్రికు లన్వేషించఁబడినవి. దక్షిణమందలి రూబ్‌అల్‌ఖాలీ మాత్ర మనన్వేషితము గానే యుండెను.

ఇరువదవ శతాబ్ది యందరేబియాను గూర్చి సంపూర్ణముగ జ్ఞానము కలిగెను. ఇందులకు ముఖ్యకారణము ప్రథమ ప్రపంచయుద్ధము. రాజకీయ కారణములవలన ఈదేశమును బాగుగ నన్వేషింపవలసివచ్చెను. కేవలము స్థలమార్గమునకే కాక వాయుయానములద్వారాకూడ పరిశోధనలు జరిగినవి. అలోయిస్, మూసిల్, కర్నల్, టి. ఇ. లీ‌స్‌మన్, మిస్ బెల్ ఫ్రూన్, ఫిల్, ఫిల్బీ లోనగువారు యుద్ధకాలమున నన్వేషించినవారిలో ముఖ్యులు.

లీచ్‌మన్, కార్న్‌వాలిస్, ఫిల్బీ, కెప్టెన్ జి. ఇ. లీచ్‌మన్ లనువారు అరేబియామధ్యభాగముల నన్వేషించిరి. ఫిల్బీ తూర్పునుండి పడమటికి దాటినవారిలో మూడవవాఁడు. ౧౯౧౭లో ఫిల్బీ ఇతఁడు పూర్వులు లిఖించనివాని ప్రాయముల లిఖించెను. మఱియు అఫ్‌లాజ్, ఖార్తు ప్రాంతములు దేనిసాధ్యమని [illegible] తెలియఁజేసెను. [illegible] అల్‌కస్సీమ్ అరేబియా దేశములోఁ గలయుట [illegible] తెలియని [illegible] యుద్ధకాలమున పెక్కుకాలము నివసించిన హెయిల్ ప్రాంతము.

దేశవిభాగములు, నదులు, కొండలు, [illegible]:— [illegible] [illegible] [illegible]

ముల కొంతవరకుఁ గలిగియుండవచ్చునని యూహింపఁబడినది. పదులకొలఁది మైళ్ళ విస్తీర్ణముగల ఇసుకమైదానములు, చాలదూరము వఱకును ప్రసరించియుండు రాతికొండలు, పెద్దపెద్దబండలు, బావులు, చిన్నతోటలు గల తరుస్థానములు, కాని వంటికొని యుండు తాటితోఁపులు, పాసుబడి లేనిభూములు మొదలగునవి నానారాహదారియం దిట్లో యుటచే ఈదేశమందున గలవు. అరేబియాపెట్రియా, అరేబియాడెజర్టా, అరేబియాఫెలిక్సు అని ప్రాచీన గ్రీకులు మూఁడుభాగములు గావించియుండిరి. పెట్రియానగరమునకుఁ జుట్టుప్రక్కల నుండు ఇలాకా అరేబియాపెట్రియా. ప్రస్తుత మీ ప్రాంత మరేబియానుండి విడిపడియున్నది. ఎడారులుగలదేశ మరేబియాడెజర్టా. అరేబియాఫెలిక్సు అనఁగా భాగ్యదాయకమగు ప్రదేశమని యర్థము. ఇది ముఖ్యముగ నైరృతకోణమం దున్న యమను ప్రాంతమున కొసఁగఁబడిన పేరు

కాని ప్రస్తుతదేశవిభజనము రాజకీయమునూల్యముల ననుసరించి కాని ధాతికలక్షణములనుబట్టి కాదు. కొలసముద్రపు తూర్పుతీరమున నిన యుద్ధీపకల్పమునకు పశ్చిమముగ హెజాజ్ ప్రాంతమును, దానికి దక్షిణమున అసీర్ యమను భాగములును, దక్షిణమున పడమటనుండి తూర్పుకోణమువఱకును వ్యాపించి హద్రామాట్ ఇలాకాయును, ఆగ్నేయభాగమున ఉమ్మాన్ ప్రాంతమును, పర్షియా సింధుశాఖమీఁద అల్ హాసా, కువైట్ ఇలాకాలును, మధ్యభాగమున అల్ నెజ్డ్ పీఠభూమియును, ఉత్తరమున జబల్ షమ్మార్, నఫూద్ దేశములును ఇప్పటివిభాగములు. ఇవిగాక, అల్ నెజ్డ్ కు దక్షిణముగను, హద్రామాట్ కు ఉత్తరముగను దహానా లేక రబ్ అల్ ఖలీ యను అనన్వేష్టమగు ప్రదేశము గలదు. ఇవంతయు బట్టి రమారమి ౧౯౦౬ మొదలుకొని ౧౯౧౪ వఱకుగల కాలమున బ్రిటిష్ తురుష్క అధీనరుల సమ్మేళనములు కొన్ని జరిగియుండెను. వానియందు అరేబియాలోని స్వతంత్రరాజ్యములకును, తురుష్క, బ్రిటిష్ రాజ్యములకును పరిహద్దులవిషయమున కొన్ని పరిష్కారములు జరగియుండెను. కాని జర్మనీయుద్ధముకారణముగ నానమయము లన్నియుఁ దాఱుమాఱైపోయినవి

కొలసముద్రతీరమందలి ప్రాంతములలో విలయున మైనుండి గ్రిందివఱకును పర్వతమాలికలు వ్యాపించియున్నవి. వీని మొదట్ల మిసిరియాదేశమునఁ గలవు. జబల్ దూర్ కామక అన్నిపర్వతముల దక్షిణభాగము లనఁదగిన హద్రాత్ అచేరిష్, హద్రామౌబియు లనుకొండలు ఈ శ్రేణికి దూర్పుగ నుండును. మిదియాయం దారంభమైన ఈ పర్వతమాలికలు దక్షిణాభిముఖములై క్రమముగ మన్నత మగుచు మెకాఫ్ పట్టణముదగ్గఱగ అసీరునందలి పీఠభూములలో చేరబడి యమనునందలి కొండలలోఁ గలయును. హద్రామౌనమందలి జబల్ ఫూకా కామక శిఖరమునొక్కటియె యెత్తు ౮,౦౦౦ల అడుగులు. యమనులోని పర్వతములలో ౧౦,౦౦౦ల యడుగుల యెత్తుగల అగ్రము

లను గలవు. హెజాజ్ దక్షిణమున దీర్ఘశ్రేణి సారవంతమై సస్యసంపర్ణ మైయున్నది. మదీనా, యంబో, అల్ నఖల్ కామకతరుస్థానములును, మక్కా కామకపట్టణమును ఈ శ్రేణియందే గలవు. అసీరు యమనునందలి పర్వతములు మిక్కిలి ఫలవంతమైనవి. ఇచట కాఫీ మిగుల తయారగుచుండును. హద్రామాట్ నందలి లోయ లన్నియుఁ దాటితోఁపులతో నిండియున్నవి. పొగాకును ఇచట విస్తారముగ పైరగుచుండును. మిసిరియాయందలి పర్వతములలో పూర్వము బంగారము దొరకుచుండెను. అసీరునందు కిరసనాయిల్ బావులు గలవు. పెక్కుచోట్ల రాతియుప్పు దొరకును. ఇటులే తూర్పునందలి ఉమ్మాన్ ప్రాంతమును మిక్కిలి సస్యవంతమైనది. ఇచట జబల్ అఖదర్ కామక శిఖరము గలదు. అల్ హాసాలోని సమ్మాన్ దిదీకా లనుచోట్ల మున్న ఫ్రరాతిగనులు గలవు. మఱియు నీప్రాంతము శీతోష్ణ జలకుండములకును, పంటకాల్వలకును, చెట్లుచేమలకును ప్రసిద్ధికెక్కినది. ప్రపంచ మంతటిలో మేలైన ఖర్జూరము లిచట దొరకును. హమోఫూఫ్, ముబారిక్ లనునవి ఇందలి ముఖ్యపట్టణములు. ఇవిగాక కటిఫ్, ఉకేర్, కువైట్, కటర్, బహ్రైన్ కామక నగరములును గలవు

సిరియా ఎడారి లేక హమ్మాద్ (రాతియెడారి) అను ప్రదేశ మరేబియా ఉత్తరభాగమున వ్యాపించియున్నది. ప్రకృతిసిద్ధముగ నిది అరేబియాకుఁ జెందినప్పటికిని రాజకీయముగ నిందలిచాలభాగము ఇరాక్, పాలెస్టయిన్, సిరియాలయందు కలుపఁబడినది. ఈ ప్రదేశమునకు పడమరగ ఫ్లింటురాలతో నిండిన నల్లనిలయెడారి గలదు. ఈ యెడారినుండి ఈశాన్యమువఱకును భూమి యేటవాలుగ నుండును. ఇందు వాడీ హౌరాన్ అను నది గలదు. ఇది జబల్ డ్రూజ్ ప్రాంతమున అజ్రాక్ దగ్గరి జలస్రోతములందుఁ బుట్టి దక్షిణపూర్వాభిముఖమై కాఫ్, ఇత్రి లను ఉప్పుపందు నగరములమీదుగా కౌఫ్, సాకల్లన్ అను తరుస్థానములవర్యంతమును బోవును. కాఫ్, ఇత్రిలయొద్ద కాటితోఁపు లనేకములు గలవు. ఇచటఁ దయారగు ఉప్పు సిరియాదేశమునకుఁ బోవుచుండును

అరెబియా ఈశాన్యమునందు నఫూద్ పీఠభూమి వ్యాపించియున్నది. ఇది తూర్పునుండి పడమటికి ౪౦౦ల మైళ్లు ఉత్తరమున నుండి దక్షిణముగ ౨౦౦ల మైళ్లుండును. సముద్రతటమునుండి దీని యెత్తు 3,000ల యడుగులు. ఇచట నీటికి కఱవు. కాని చలికాలమున వర్షము కురియుటచే దేశమం దంతటను పసరులు మేయుట కనుకూలమగు పచ్చిగడ్డి మొలచును. దేశమందలి జనులు పశువుల మందలతో గుడారములతో వచ్చి యచ్చట మేపుకొనుచుందురు. మఱియు నీదేశమునందు ప్రచండవాయువులు వీచుచుండును. వీని వలన పెద్దపెద్ద యిసుకదిబ్బ లేర్పడుచుండును. ఒక్కొక్కదిబ్బ పొడుగు మయిళ్ళ కొలఁదివఱకు నడువఁగలిగినంతదూర ముండును. ఈ దిబ్బలమధ్య యేర్పడు లోయవంటిభాగములు దాఁటుటకు మూఁడు నాలుగుగంటలకాలము పట్టును. మఱికొన్నిచోట్ల నూతనసంప్రాకృతి యేర్పడుతిప్పలును గలవు.

అల్ హెజ్డ్, హాసా ప్రాంతములకు నడుమ దహానాయను ఇలాకా కలదు. దీనిపొడవు ౪౦౦ ల మైళ్లు వెడల్పు ౩౦ మైళ్లకు మించిలేదు. ఇందును ఇసుకతిప్ప లేర్పడుచుండును. ఇందిరయు నిచటి యుత్తరభాగమున ౨౦౦, ౩౦౦ల యడుగులయెత్తుగల ఎఱ్ఱమట్టితిప్పలు కానవచ్చును. వీనిమీఁద పేరుకొనిన గడ్డి మొలచును. దక్షిణమున కేఁగుకొలఁదియు నీతిప్పలు క్రమముఁగాఁబోయి కుదురు సంపూర్ణముగాఁ గానరాకుండఁబోవును. రియాద్ పట్టణమునుండి హాసాకుఁ బోవు రాజమార్గమునకు దక్షిణముగనున్న దహానాభాగ మింకను అజ్ఞాతదశయందే యున్నది. ఈ యిలాకాయందును నీటికిఁ గఱవే. ఇచటను శీతకాలపువానలచే మంచి గడ్డిని మేపుకొనుటకై బదూలు తరలించి నివసించుచుందురు.

అల్ హెజ్డ్ కు దక్షిణమున రుబ్ అల్ ఖలీ యను ఎడారిప్రాంతము కలదు. ఇది మొన్న మొన్నటివఱకును విశాంత అజ్ఞాతముగ నుండెను కాని ఇటీవలజరిగిన యన్వేషణములవలన ప్రాచీనకాలపు శిథిలావశేషములు కొన్ని యిచట వెలువడినవి. ఈ ప్రాంతవాసులకు అల్ ముర్రా అని పేరు. వీరు ఉమానీయా లనుపేరుగలఒంటెలఁ బాలించి వానిపాలను ఉపయోగించుకొనుచుందురు. ఇందు జబ్రిల్ అనునది ముఖ్యపట్టణము.

అరేబియాయొక్క నట్టనడుమనున్న దేశము అల్ నెజ్డ్. సంకరము లేని అసలైన అరబ్ జాతివారి కిదియే జన్మస్థానము. ఈ యిలాకాయందు మూఁడు గొప్పవాడీలు కలవు. అరేబియాదేశమున సముద్రగాము లగు నదులు లేవని యింతకుఁ బూర్వమే వ్రాయఁబడినది. వర్షాకాలమునమాత్రము ప్రవహించి యెండిపోయిన యెడారులంతో కానరాకుండఁబోవు కొండలోయలకారణమున నేర్పడిన నదులోయలు మాత్రములు కలవు. ఇవి ఇచట వాడీలని పిలువఁబడుచుండును. అల్ నెజ్డ్ యొక్క యుత్తరభాగమున రీమా యను వాడీ కలదు. ఇది హర్రాఖైబరుకొండలందుఁబుట్టి కాసింజిల్లా నడిమిగుండ వచ్చును. అచ్చట బ్రహ్మాండము లగు ఇసుకతిప్పలం దంతర్ధానమై మరల కొన్ని మైళ్లు తరువాత వెలువడి అల్ బతీన్ అను పేరుతో జుబైర్ వఱకును బోవును. రెండవది వాడీ స్రా. ఇది నెజ్డ్ పడమరగ నున్న పీఠభూములందు జనించి కొంతదూరము ప్రవహించినపిదప షా-ఇబ్-బర్క అను పేరుతో జబల్ టువైక్ కొండలగుండా ప్రవహించి యమామా అను చోట వాడీ హనీఫాతోఁ గలయును. అచటనుండి హోఫూఫుగుండా వాడీసహాబా యనుపేరుతోఁ జని అల్ కటర్ వద్ద పర్షియాసింధుశాఖయందు పడును. మూఁడవది వాడీదవాసిర్. ఇది యమన్, అసీరుప్రాంతములనుండి వచ్చు రన్యా, బిషా, టధ్లిథ్ లను వాడీల కలయికవలన నేర్పడినది. ఇది సులాయిల్ దేశముగుండా ప్రవహించి రుబ్ అల్ ఖలీయందలి యిసుకయెడారులలో నంతర్ధానమగును. ఈ మూఁడు వాడీలయందుమాత్రము ప్రతిసంవత్సరము క్రమము తప్పక వరియగుకాలమునఁ బ్రవాహము వచ్చుచుండును.

ఈవాడీల జన్మస్థానములు హర్రాఖైబర్ మున్నగుపర్వతములే కాక వాఫ్ బదవాసిర్, దుఖ్ఖా, అర్ధాహుక పర్వతములును అరేబియాపశ్చిమమందే కలవు. ఇవి ౫, ౬ వేల యడుగులయెత్తు కలిగి యుండినప్పటికిని నడుమ కనుమదారు లుండుటచే నిటు నటు రాకపోకలఁ గావింప యోగ్యములై యున్నవి. వీనికిఁ బిమ్మట యుత్తరమున నున్న జబల్ షమ్మార్ ప్రాంతము ఒకయెత్తయిన పీఠభూమి. ఇందు జబల్ అజా, జబల్ సల్మా లను సమాంతరముగ నుండు రెండు కొండలవరుసలు కలవు. హెయిల్ అనెడు పట్టణములు కొన్ని ఈకొండలనుండి వచ్చువాడీలమీఁదనే యాధారపడియుండును. పర్వతప్రాంతములను వదలినచో తక్కిన షమ్మార్ ఇలాకా యంతయు వట్ట సాయమానుకూలము. వాడీరీమాపాఱుందల కల కాసింజిల్లాయందు అనైజా, బురైదా యనుపట్టణములు రెండును తరుస్థానములమీఁదఁ గట్టఁబడినవి. ఈ జిల్లాకు దక్షిణమున నున్న ఖార్జ్ అను మంటియొక జిల్లాయందు అగాధములగు మడుగులు కలవు. వీనియందలి నీరు చాల దూరమువఱకును బ్రవహించి జలోపయోగముగ నగుచుండును. ఇచట ప్రాచీనకాలమున పర్షియనులు గట్టించిన నీటికట్టడముల శిథిలావశేషము లిప్పటికిని ఈవిషయమున అచ్చటివారికిఁగల శ్రద్ధాసక్తులను తెలుపఁజాలుచున్నవి. ఇంకను దక్షిణమున ఫరాజాహక జిల్లా కలదు. హౌటా, హారిక్ పట్టణములు నిచటి ముఖ్యనగరములు. ఈ జిల్లాకు పశ్చిమమున అఫ్లాజ్ ప్రాంత మున్నది. ఇందు అరేబియాదేశమునం దంతటికిని విశాలము ఉమ్మాల్ జబల్ సామకరటాకము కలదు. దీని యాధారమునఁ జాలదూరమువఱకును నేల సాగుబడి యగుచుండును.

భూగర్భము — మధ్య అరేబియాభూగర్భమునకును ఈజిప్టు భూగర్భమునకును సామ్యము కలదు. చాలలోఁతున నడుమనడుమ తొఱ్ఱలు కల నల్లరాళ్లును, వానిపై నిసుకరాతిపొరలును గానవచ్చును. ఈయిసుకరాతిపొరలు కౌఫ్ వద్ద భూమ్యుపరిభాగమునకు వచ్చి హెజాజునందలి రైలుమార్గమువెంటవెంట దక్షిణముగాఁ గొంతదూరము వఱకును బోయినవి. కౌఫ్ నుండి తూర్పుగాఁ బోయినచో నిసుకరాలమీఁదను గంకరరాలు కప్పుకొని యుండుట కానవచ్చును. మున్నగు రాతిపొరలు వాడీసిర్హానందును, ఈరాక్ సరిహద్దులయందును, జొరాసియం పొరలు జబల్ తువైక్ కొండలవరుసలందును గలవు. ఇసుకరాలమీఁదను నల్లరాతిచట్టులమీఁదను జ్వాలాముఖీపర్వతవినిర్గత ద్రవద్రవ్యజాల మంతయు గడ్డకట్టి శిలారూపముగ మారియున్నది. హర్రాకొండ లీప్రకార మేర్పడినవే. ౧౨౫౬-వ సంవత్సరమున నొక జ్వాలాముఖి పగిలియుండెను. అగ్నిపర్వతముల కాంతవిహృత వదనములు పెక్కులు కలవు. ఏడెనుదగ్గర నొక అగ్నిపర్వత మట్టిది కలదు. బేబెల్ మాండెబ్ జలసంధియొద్దను నిప్పుకొండలరాలు కానవచ్చును. అరేబియాదక్షిణమునను, ఉమ్మానునందును నేల మట్టి రాలయును కాని మున్నపురాణయుగ మనుటకుఁ గలదు. ఇవికాక ఇనుము, రాగి, సీసము, బొగ్గు, వజ్రములు లోనగుధాతు వివిధభాగర్భములనుండి వెడలవచ్చును. పర్షియాసింధుశాఖయందలి బహరేన్ దీవిదగ్గర ముత్యములు దొరకును. బహరేన్దీవియందు [illegible] ప్రత్యేకముగా [illegible].

కాలమానము, శీతోష్ణస్థితి — అరేబియా దేశమునందలి యుష్ణ మహాధిక్యము. ఎడారులందు శీతలప్రదేశము లఁబడఁగువానియందును ఉష్ణము రాత్రికాలములందు ౧౦౦° కాని లేక అంత కెక్కువ కాని యుండును. పగటిపూట ప్రాతఃకాలమున ౧౦౪ అంశములతో నారంభమై క్రమముగ ౧౧౦° ను మించిపోవును. అల్ హెజ్ నందలి సముద్రమాశోష్ణము ౧౧౩ అంశములను సాధారణముగ మించదు. ఉత్తరప్రాంతమున మంచువానలు కురియుట కలదు. అందుచే నచటి యుష్ణము ఒక్కొక్కసమయమున ౧౯° ల వఱకును దిగును. పశ్చిమ అరేబియా పీఠభూములందును, పర్వతములమీఁదను, ఉమ్మాన్ ఇలాకా యందును కాల మతిమనోహరముగను, సౌఖ్యదాయకముగను ఉండును. కోనసముద్రతీరప్రదేశము మిడియా దేశమునఁ జలికాలమునఁ జలి యపరిమితముగ నుండును. యమన్, ఉమ్మాన్ ప్రాంతములందుఁ దక్క తక్కిన చోట్ల వానలు సరిగ కురియవు. ఒకవేళ కురిసినప్పటికిని పైరులు మున్నగువానికి సరిపోవు. కాని వసంతమాసమునందు తరుస్థానములను మాత్రము వికసింపఁజేయఁ జాలువర్షము కురియుచునే యుండును. హెజాజ్ పర్వతములందు వర్షము మిక్కుటము. అరేబియా యుత్తర ప్రాంతమున తూర్పునుండియు, పడమటనుండియు వాయువులు వీచుచుండును. ఇందు పశ్చిమవాయువులు మధ్యధరాసముద్రమునుండి పాలస్తీనముమీఁదుగ వచ్చు వర్షమును సూచించును. తక్కినదేశమంతట వీచు ఉత్తర, దక్షిణవాయువులలో దక్షిణపుగాలి శీతకాలము నందైనచో వర్షమును, అన్యకాలములందు వేడిమిని సూచించును.

ఇదికాక సైమూన్ లేక సామియేల్ అనఁబడు విషవాయువు ఉత్తరప్రాంతములం దప్పుడప్పుడు వీచుచుండును. ఈ వాయువేగము వలన నెడారులందలి యిసుక పైకిలేచి మేఘములవలె క్రమ్ముకొని పోవును. ఆసమయమున ప్రయాణము సలుపుచుండు ప్రాణులకు శ్వాసములు నిలుచుట దుష్కరము. దీని దుష్పరిణామములనుండి తప్పించుకొనుటకు బాటసారులు గాలి యారంభమైన వెంటనే నేలమీఁదను బోరగిలఁబడుండెదరు. పశువులు ముఖముల నిసుకలోఁ బెట్టుకొని గాలి యాడలేనంతవఱకు నటులే పడియుండును. వాయువు నిలిచిన పిదప పెల్లగ లేచి ప్రయాణముల సాగించుకొనవలసియుండును.

జంతువులు, వనస్పతులు — ఆఫ్రికాఖండమునందలి జంతువులే యిచటను గానవచ్చును. ఇవి యెడారులందు నివసించుటకలవాటు పడినవి. ఆఫ్రికాకైపున శోణసాగరతీరమున మిక్కిలిఁ గన్పించు దుష్టజంతువులం దొకటి యిచటను గలదు. అరబ్బులు దీనిని ఒకప్రకారము అవిధేయాత్మునిఁగఁ దలఁపోయుదురు. యమన్, హెజాజ్ పర్వతములం దొకవిధమగు అడవిగొఱ్ఱె కలదు. కోఁతు లిచట నపరిమితము. వానియందు దేశీయజాతులును గలవు. తోఁడేళ్లు, సింహములు, చిఱుతపులులు చాలఁ గలవు.* పర్వతమయప్రదేశములందు జంగుబిల్లి లెక్కువ. మృగములు దున్నపోతులకంటె పెద్దవి నిర్భయకోతి. అడవిగొఱ్ఱెలు, పావురాలు, కోళ్లు, గద్దలు, ఉడ్లుపిట్టలు విస్తారముగఁ గలవు. ఎడారులందు మఱికొన్ని విశేషపక్షులు గన్పడుచున్నవి. తేళ్లు, పాములు, రోగటి దండులు వర్తకంతము పైరుల ధ్వంసముచేయు మిడుతదండము లగపడిన మిడుతలను బదుపీలు వీనిని ఆహారపదార్థముగ నుపయోగించుకొనుటకుఁ బట్టుకొని ధాన్యపుకొట్టములను నింపుకొనుచుందురు. హెజాజునందు తేనెటీగలు పాలింపఁబడుచున్నవి. ఒంటెలు, గుఱ్ఱములు, గొఱ్ఱెలు, మేఁకలు ముఖ్యములైన గృహ్యజంతువులు. కొలఁదిమాత్రముగ గోవులును గలవు. ఒంటెలవ్యాపార మిచట నెక్కువగ జరుగుచుండును. దీని నిచట నెడారియోడ యని పిలుచుచుందురు. ఇది దినమునకు నూఱుమైళ్లచొప్పునఁ బ్రయాణముసలుపుచు నూఱుదినములపర్యంతము నీరు త్రాగకుండ నుండగలదు. చలికాలమైనచో ఒక్కొకనెల యైనను నీరు త్రాగదని చెప్పుదురు. ప్రాచీనకాలమున గుఱ్ఱముల నిచట మంచివే యుండెను. కాని ప్రస్తుతము వీనివ్యాపారము చాలవఱకు క్షీణించిపోయినది. కొలఁదిమాత్రముగ నిప్పటికిని అనైజా, కాసిం ప్రాంతములనుండి ఇండియాతో గుఱ్ఱములవ్యాపారము జరుగుచున్నది. హాసాప్రాంతమున తెల్లనిగాడిదలు కలవు. ఇవియు ఒంటెలవలె దాహము నోర్చుకొని యెడారులందు ప్రయాణము సలుపఁగలుగును. ఇచటి మేఁకలు, గొఱ్ఱెలు ఉన్నికొఱకు పనికిరావు. వీనివలన లభించు చర్మములను సేయుయా పరదేశములకుఁ బోవుచుండును. బదులిల గుడారములకు ఉపయోగపడు ఒకవిధమగు మోటువస్త్రములు గొఱ్ఱెవెంట్రుకలతోడను, టోపీలు మున్నగునవి ఒంటెవెంట్రుకల తోడను నిర్మింపఁబడుచుండును.

అరేబియాయందలి వృక్షజాతు లాఫ్రికాఖండమునందలి వానిం బోలియుండును కాని పశ్చిమాసియాఖండపువానిం గాదు. పీఠభూములందు చింత, అంజూరచెట్లు గలవు. అగరుచెట్లు చాలచోట్లఁ గానవచ్చును. మిడియా దేశమునం దనేకములగు ఫలవృక్షములజాతులు గలవు. ఈఁతచెట్లకు లెక్కలేదు. వీనిని పాలముల కంచెలుగ నుపయోగపడులాగునఁగూడఁ బెంచుచుందురు. ద్రాక్షలు, ఖర్జూరములు, అక్రోటులు, పనసలు బాగుగ ఫలించును. సారవంతము లగు భూములందు జొన్నలు, గోధుమలు, యవలు, నీలి, ప్రత్తి, చెఱకు మున్నగునవి పండును. మల్లంగి, దోస, గుమ్మడి మొదలుగాఁగల కాయకూరలును పైరగును. బెయిత్ సమీపమునను, కొండలమీఁదను గులాబీలును మఱికొన్ని సుగంధద్రవ్యములును ఉత్పత్తి యగును. కాఫీ పువ్వులకు చెక్రీలను చిన్నపండ్లు పెండించి విదేశముల కంపుటయు కాక వానితొక్కల నూఁడ్చి వానితో మధుద్రవము చేయుచుందురు. ఈ ఫలములే కాదు, పానీయములకు తయారు చేయు మఱికొన్ని మూలికలు, వనస్పతులును గలవు. హద్రామాత్ నందు పొగాకు విస్తారముగఁ బెరుఁగును. మారేళ్లు మొదలగు వృక్షములు కొన్ని జిగురులకు దయారు చేయుట కుపయోగింపఁబడుచున్నవి. ఈ దేశమందు పెద్దపెద్దయడవులు లేవు.

ఖనులు, జాతులు, మతములు — ఈ దేశమునఁ బ్రధానమైనది అరబ్బిజాతి. వీ రంత పొడుగునుఁ గాని పొట్టిగఁగాని యుండక మధ్యమ

దశయం దుందురు మంచి పుష్టియు కండబలమును గలవారు మొగము గోదుమరంగు కలిగియుండును మంచి చురుకుదనము, స్వతంత్రస్వభావము కలవారు ధైర్యము, మితవ్యయము, విశ్వాసము, అతిథిసత్కారము వీరియందలి సుగుణములు కాని వీరిపగమాత్రము పామువగ పగవానిని బాధింప నట్టిదుష్కార్యము నైన జేయుటకు వెనుకరు స్త్రీలు గృహకార్యనిర్వహణమున సామర్థ్యము కలిగియుందురు

ప్రస్తుత మీదేశమందలి జనసంఖ్య ౬౦,౦౦,౦౦౦లు వీరిలో ౩౦ లక్షలు అసీరు, యమను ప్రాంతములందును, ౧౦ లక్షలు హెజాజు నందును, ౧౦ లక్షలు ఉమ్మాను, హద్రామాతులందును, ౨౦ లక్షలు అల్ నెజ్డ్, హాసా, డెజర్టా లను ఇలాకాలయందును గలరు ప్రాచీన కాలమున సెమాయిలం దెవరు నివసించుచుండినదియు, వారెచ్చటనుండి వచ్చినదియు నెవరికిని దెలియదు ప్రస్తుత ముత్తరప్రాంతములందు అనైజా అని పిలువబడువారు యమనునుండి వచ్చియుందు రని యూహింపబడినది అరబీగాథల ననుసరించి వీరు కహటానులనియు, ఇస్మాయేలు లనియు రెండు తెగలు ఇందు కహటాను లనువారు షెం సంతతివా రనియు, సాంకర్యములేని యుత్తమజాతివా రనియు అరబ్బుల యభిప్రాయము షామ్‌వంశీయుడగు కహటానువలన నుత్పత్తియైనందున కహటాను లనుపేరు వీరికి గలిగెను ఇస్మాయేలువలన వచ్చినవారు ముస్తర్బ లని పిలువబడుచుండిరి ఈ రెండుతెగలును సెమిటిక్ జాతికి జెందినవియే వీరుగాక ఆఫ్రికానుండి క్రమముగా వచ్చి అరబ్బులలో లీనమైపోయిన నీగ్రోలు కలరు వీరిపుడు జబల్ షమ్మార్, ఖైబర్ హర్రా ప్రాంతములు మొదలుకొని వాడీ దవాసిర్ వఱకుగల ఇలాకాయందు కానవచ్చుచుందురు. వీరు ఖానీ ఖదీరు లని పిలువబడుచుందురు. పూర్వభాగములందు సులాబా లను జేబోకజాతివారు కలరు వీరు క్రైస్తవు లని వాడుక తక్కిన తెగలవా రందఱును వీరి నింపుక నీచముగ జూచుచుందురు కాని వీరు మంచిపనివాండ్రు వేటాడుటయందు వీరి కెక్కువ నేర్పరితనము కలదు స్వదేశమున వీరు చేయుపనుల నన్నింటిని పశ్చిమప్రాంతమున యూదులు సలుపుచుందురు ఇస్లాందీక్షను గైకొనని యుత్తరజాతివారే ఈయూదు లని ప్రసిద్ధి కలదు. వీరు సానానగరసమీపమునం దెక్కువగ నుందురు ఈసమస్తఅరబ్బువారు లందఱిలో హాదేసీ (స్థిరవాసు) లనియు, బదువీ (సంచారు) లనియు రెండు భేదములు కలవు అరేబియారాజకుటుంబములకు జెందినవా రందఱును అషాష్ వంశీయులు ఇప్పు డరేబియాను పాలించు ఇబ్నసౌదును ఈ వంశజుడే మహమ్మద్ ప్రవక్తయొక్క దేహసంబంధు లందఱును పశ్చిమ అరేబియాయందు నివసించుచుందురు. అందు అష్రాఫులనాలు ప్రముఖులు యమను, హద్రామాత్, ఉమ్మాన్ ప్రాంతములం దీమహమ్మదు బంధువు లిమాము లనుపేర నధికారముల సలుపుచువచ్చిరి కాని వహాబీ లిపుడు వీరి యధికారమును నాశనము గావించిరి.

పరిశ్రమ, వ్యాపారములు, రాకపోకలమార్గములు:—ఈదేశము పరిశ్రమాభివృద్ధి కనుకూల మైనదికాదు. ప్రాచీనకాలమున అరబ్బులు నౌకావ్యాపారములందును ఆరితేరియుండిరి కాని ప్రస్తుతము వీరును గాఢమగు అజ్ఞానాంధకారమునకే మునిగియున్నారు తూర్పున హిందూదేశమును, పడమట ఈజిప్టు లోనగుదేశములును ఔన్నత్యము నందియుండ మధ్యభాగమం దుండుటచే అరేబియాదేశమును మంచి దశ నందగలిగెను బంగారము, సుగంధద్రవ్యములు ఇండియానుండి యీదేశముగుండా ఈజిప్టునకు బోవుచుండెడివి క్రీ పూ ౨,౮౦౦ల ప్రాంతమున నిర్మింపబడిన లగ్గాన్ మందిరమునకు కలపయున్నగునవి ఈదేశమునుండియే పోయినవి, కాని ఇండియానుండి మిశ్రదేశమునకు నౌకామార్గ మత్తరమున గనిపట్టబడుటచే అరేబియాప్రతిభ తగ్గిపోయెను ఇందువలన వ్యాపారము మొదలంట నడుగంటుటచే ఆర్థికదశ చాలక క్షీణించిపోయెను

ఇచట ప్రాచీనకాలపువ్యాపారమార్గములు తప్ప ఈకాలమున రాకపోకల కనుకూలములగు గట్టిరోడ్లు ఏవియు లేవు ఇటీవల దమాస్కస్ పట్టణమునుండి మదీనావఱకు నొకరైలుమార్గ మేర్పడినది మక్కావఱకును దీనిని బెంపొందింప నాలోచనలు జరుగుచున్నవి. జర్మనీయుద్ధకాలమున ఏడెనునుండి లహేజ్ వఱకును రైలుమార్గ మొకటి నిర్మింపబడినది మక్కా, జిడ్డానగరములమధ్య టెలిగ్రాఫ్, టెలిఫోనులు గలవు వీనికిని మదీనానగరమునకును క్రమముగు మోటారు రాకపోకలు కలవు మదీనా యంబోపట్టణములమధ్యను రోడ్డు వేయబడుచున్నది హెజాజ్ నుండి అల్ నెజ్డ్ ప్రాంతపు రాజధానియగు రియాద్ పట్టణమువఱకును మోటారులు నడచుట కనుకూలమగుమార్గము కలదు. మూయక్ నగరమునుండి ఏడెనుపట్టణమువఱకును క్రమము తప్పక నౌకలు నడచుచుండును మక్కాయాత్రకాలమున చుట్టుప్రక్కలదేశములనుండి యాత్రికులు వేనవేలుగ వచ్చుచుందురు

అరబీభాష — అరబీ క్లాసికల్ భాషలలో నొకటి హిందువులకు సంస్కృతమువలె మునల్మానుల కిది పవిత్రమైనది తక్కిన క్లాసికల్ భాషలందువలె నిందును కావ్య, వ్యాకరణ, గణిత, దర్శన గ్రంథములు కొంతవఱకు పరిపక్వదశను బొందినవి ప్రస్తుతపుచరిత్రకారులయభిప్రాయము ననుసరించి ఈ వాఙ్మయాభివృద్ధి యంతయు మహమ్మదీయమత మున్నతదశయం దుండినసమయమునందే కలిగినది. మహమ్మద్ జన్మించుటకు పూర్వమందును విఖ్యాతులగు కవు లుండినట్లు ఇటీవల వెలువడిన యనేకనిదర్శనములవలన స్పష్టమగుచున్నది. ప్రాచీనులకవిత్వము హృదయంగమమై మార్గదర్శక మైయుండెను. ఖలీల్ ఇబ్న్ అహమద్ అనువాడు ప్రాచీనులం దొకడు. ఇతడు బదువీలభాషలో కావ్యాలంకారశాస్త్ర మను గ్రంథము నొకదానిని రచించెను కాలాంతరమున ఖురానుషరీఫ్ నందును ఈ భాషయే యుపయోగింపబడినందున నిది ప్రాధాన్యము వహించి అనంతరము వారికి ప్రమాణ మగు భాషగ పరిణమించెను

మహమ్మదునకు పూర్వ మందలిగ్రంథకారులు సాధారణముగా దేశమందలి భిన్నభిన్నజాతులవారిలో సంభవించు తీరస్పర

కలవానులలో లేక వీరులచరిత్రములో లేక స్త్రీసౌందర్యములో నైనగాని వ్రాయుచుండిరి. కొంతకాల మిది సాధారణముగనే దేశ మంతట వ్యాపించుచుండెను. వీరిని షల్లింది జనులని [illegible] వారు రావీ లని పిలువబడుచుండిరి. కాలక్రమమున రావీలందరిని జనింపఁగా, తత్ఫలితముగ గ్రంథములందు ప్రక్షిప్తములు చేరుటచే వాఙ్మయప్రచరణ మాగిపోయి లిఖితరూప మేర్పడెను. ఈప్రకారము లిఖితములై సంగృహీతములైన గ్రంథములు దీవాను లనియు ముఅల్లకా లనియు ప్రసిద్ధికెక్కెను. ఈ రెండువిధములను రచనలు చలించుటవలన అమరుల్ కైస్, తరీఫా, జుహైర్, నాబిఘా, అల్కమా, అషా, లబీద్, అంతారా ఇబ్న్ షద్దాద్, అమ్ర ఇబ్న్ కుల్థూమ్, హారిథ్, ఇబ్న్ హిల్లిజా, అబిద్ ఇబ్న్ అబ్రస్ మున్నగు కవిపుంగవు లనేకులు పూర్వకాలమున నుండి రని విస్పష్ట మగుచున్నది. ఈదీవానులవంటివి మహమ్మద్ సమకాలమున సమకూర్పఁబడినవియు కలవు. హసన్ ఇబ్న్ తాబిత్, కాబ్ బిన్ జుహేర్ అప్పటి వారిలో ప్రముఖులు.

ఇది యిట్లుండ మక్కా, ఉకాజ్ నగరములందు గొప్పగొప్ప కవిసమ్మేళనము లగుచుండెడివి. అందు కవులు పోటీలు పడి తమ పద్య సృష్టిని నెరపుచుండిరి. వానియం దుత్తమ మగు కవితను స్వర్ణాక్షరములతో రాగిరేకులమీద చెక్కి మక్కాలోని కాబా యను కోట గోడలపై వ్రేలాడదీయుచుండిరి. మహమ్మదు జనించినతరువాత నిట్టిరేకులన్నియు ధ్వంసము లైయుండెనో తెలియదు కాని యీవిధముగ మనకుండి తప్పి బయటఁ బడినవియు కొన్ని కలవు. ఇవియే మహమ్మద్ పూర్వకాలపు అరేబియాచరిత్రమున కాధారములు. వీనివలనను, ముఅల్లకాలవలనను మహమ్మదునకు పూర్వపు అరబ్బులయాచారవ్యవహారములను తెలిసికొనవచ్చును.

మహమ్మద్ ప్రవక్త జనించినతరువాత నొకశతాబ్ది గడచునప్పటికి ఇస్లాముమత మమితముగ వ్యాప్తిని బొందెను. ఈజిప్టునందుండి హిందూస్థానమువఱకును, పోర్చుగల్ నుండి సమర్కండ్ వఱకును గల భూభాగమంతయు ఇస్లాముమతముతో నిండిపోయెను. ఈకారణమున అరేబియాయందలి యాచారవ్యవహారములందును, రీతి నీతులందును పరివర్తనము కలిగెను. ఆరంభకాలమున మతవ్యాపనమే వీరిముఖ్యోద్దేశ మైయుండినందున విద్యావిషయక మైనశ్రద్ధ లేదయ్యెను. అయి నప్పటికిని హి. శ్రీ. ప్రథమశతాబ్ది పూర్తియగునప్పటికి కవులు కొందఱు నైరి వచ్చిరి వారిలో అఖ్తల్, ఫరజ్దక్, జరీర్, ధూర్రమ్మా అనువారు ముఖ్యులు.

అబ్బాసీవంశపు ఖలీఫాలకాలమున అరబీ భాషాభివృద్ధియు, శాస్త్రాభివృద్ధియు ప్రారంభమై వారిపరిపాలన మంత మొందునవఱకు నవిరళ గతి నుండినవి. అల్మామూన్, హారూనుల్ రషీద్ మొదలగు ఖలీఫాలు శాస్త్రజ్ఞుల నెందఱనో పోషించిరి. వారు దూరదూరదేశములనుండి విద్వాంసులను రావించి వారిచేత గ్రీకు, పురాతన పర్షియా, హిం దూభాషలయందలి యనేక గ్రంథములను అనువాదము చేయించిరి. అల్ [illegible] అను ఖలీఫా ఘనతవలన విజ్ఞానము గలుగుటచే [illegible] తత్త్వజ్ఞాని దగ్గరనుండు కొంతకాలము నిలువరించుటకు ప్రతిభ గల మగు గ్రీకుచక్రవర్తి కి గట్టు బంగారము [illegible] కోసంగుటయే కాక అతనితో కొన్నికాలము స్నేహభావము కలిగియుండు నని సంధిపత్రము వ్రాసి యిచ్చెను. ఇతని రాజ్యకాలమునందే బాగ్దాద్, బస్రా, కూఫా, బోఖారా మొదలగు పట్టణములందు ఉత్తమ విద్యాలయములు ఏర్పడినవి. అలెగ్జాండ్రియా, కైరో, బాగ్దాదులందు నుండి గ్రంథాలయములు స్థాపితము లయ్యెను. ౧౦-వ శతాబ్దియం దరబ్బులు ప్రపంచమం దంతట జ్ఞానప్రసారము చేయసాగిరి. యూరపుఖండం మజ్ఞానాంధకారమే వ్యాపించియుండెను. ఇటలీదేశమున మహావిద్వాంసుఁ డని ప్రసిద్ధికెక్కిన పోపు రెండవసిల్వెస్టర్ కార్డోవా యందలి అరబ్బులవలన విద్య గ్రహించెను. ఫ్రాన్సునుండియు, యూరపులోని ఇతరరాజ్యములనుండియు విద్యార్థులు స్పెయిన్ దేశమునకుఁ బోయి అరబ్బులయొద్ద గణిత, వైద్యశాస్త్రములు నభ్యసించుచు వచ్చిరి. స్పెయిను దేశపుపాలకుఁ డగు రెండవహాకీంయొక్క గ్రంథాలయమునందు దాదాపు లక్షలకొలది పుస్తకసంపుటము లుండెను. మఱియు వీరికి శాస్త్రవిషయకవిద్యయందు దక్షిణమున [illegible] నుండెను. ఆల్కహాల్, అల్జిబ్రా, అల్మనక్, జెనిత్ లోనగు అరబీశబ్దము లెన్నియో పాశ్చాత్యభాషలయందుఁ జేరి యూరపు వైజ్ఞానిక భాషా రచనకుఁ దోడ్పడెను.

వీరియందలి చరిత్రరచన మూఁడువిధములు. ఏదేని యొక విషయమునుగూర్చి వ్రాయవలెనన్నప్పుడెల్ల దానిని ప్రత్యక్షముగఁ జూచినవానియొక్కయో లేక తత్సమకాలికునియొక్కయో వాక్యము లందే వ్రాయఁబడుచుండెను ఇది యొకవిధమగు రచనము. వేఱు వేఱుగాథలు ఉన్నవి యున్నట్లు శృంఖలాబద్ధములుగఁ గూర్పఁబడును. ఇది రెండవప్రకారపు రచనము. మూఁడవది సాధారణముగఁ జరిత్రకారు లందఱు నవలంబించుపద్ధతియే. మహమ్మదుతరువాతను స్వల్పకాలమునను ప్రపంచమందలి సగముభాగ మరబ్బులయధీనమునకు వచ్చుటచేత చరిత్రనిర్మాణమునకుఁ గావలసినంత సామగ్రి లభించెను కాని హి. శ్రీ. రెండవశతాబ్దినుండి యసలైన చరిత్రరచన మారంభ మయ్యెనని చెప్పవచ్చును. వాఙ్మయమున దొరకినకథలు, పురాతన విద్వాంసులకథనములు, ప్రమాణపత్రములు, సంధిపత్రములు, కావ్య సంగ్రహములు, వంశవృక్షములు మొదలగువాని యాధారమున చరిత్ర రచనము కావింపఁబడెను.

మహమ్మదీయవిజయము లని వాకిడీ యనువాఁడు వ్రాసిన గ్రంథము కొంతవఱకుఁ గల్పితమును, అలంకారయుక్తమును నై యుండినప్పటికిని ఇందు చరిత్ర కుపయోగించు సామగ్రి యెక్కువగఁ గలదు. ఇబ్నుహిషామ్, మసాలీ అనువారు నిజ్బాహ్ [illegible] మహమ్మదుజీవితమును లిఖించిరి. ఉమైదా, అజ్రకీ అనువారు వ్రాసిన మక్కాచరిత్రము మిగుల ముఖ్యమైనది. రెండవ శతాబ్దియం

దరేబియా-చరిత్రరచనయందు శక్తియుతులు కాని శ్రద్ధ వహించిరి. ఇబ్న్ ముకఫ్ఫా యనునతఁడు పర్షియా రాజుల గ్రంథమును అరబీలోనికి మార్చెను. మూఁడవశతాబ్దియందు యకూబీ, ఇబ్న్ కుతైబా లనువారు చరిత్రలేఖనమునఁ బ్రసిద్ధి గాంచిరి. తరువాత బలాధురీ యనునతఁడు అరబ్ విజయమును రచించెను. వీరందఱికన్నను తబారీ యనునతఁడు వ్రాసిన యితిహాసము పేటికలతో ప్రమాణగ్రంథమై యొప్పుచున్నది. ఇతనియనంతరము వెండఱో చరిత్రల వ్రాసిరి కాని వారిలో మసూదీ, బిరూనీ, ఇబ్న్ అథీర్, అబుల్ ఫరజ్, ఇబ్న్ ఖల్-ఖాన్, మక్రిజే, సయూతీ, మక్కరీ, హాజీ ఖలీఫా లనువారు ముఖ్యులు. హిలార్ అస్కాబీ శాకుకలేఖకుఁడు నజీరు లను పేరను చరిత్రాత్మకమైన గ్రంథమును వ్రాసెను. దీనినుండి ౯, ౧౦-వ శతాబ్దములలోని యరబ్బుల సాంఘికవిషయములు తెలియును. ఉత్ఫీ యనునతఁడు మహమ్మదుచరిత్రమును వ్రాసెను. ఇది యొకకావ్యమును బోలియుండును.

అరబ్బీభాషయందు జీవనచరిత్రాత్మకము లైన కోశగ్రంథములు కొన్ని గలవు. వీనివలన విద్వాంసులయొక్కయు, వైద్యులయొక్కయు, వైయాకరణులయొక్కయు జీవితములు లోకమునకు వెల్లడి యగుటయేకాక అరేబియాదేశ మహాశకపర్యాయములు శాకతో స్తుళము కాఁగా, నీ మహోపకారము లందలి నాయాసమయములం దేవిధముగ వానిని రక్షించినదియు విశద మగును.

మహమ్మదుపైగంబరు వెడలఁ గల భక్తివిశ్వాసముల కారణమున అలీద్ ఇబ్న్ మర్వాన్ వ్రాసినగాథ లన్నియు నితిహాసములలోని చెక్కు సత్యవృత్తాంతములుగఁ బరిగణించెను. ఆలీ విషయమునను ఇటులే జరిగినది. వీని యాధారమున కట్టుకథ లెన్నియో బయలువెడలినవి. ఈ వ్రాఁతల నన్నింటిని ప్రమాణములుగఁ గైకొని రచించిన దగుటచే ఇబ్న్ అబ్దుల్ హకీంయొక్క 'ఈజిప్టు-పశ్చిమువిజయము' అను గ్రంథమున సత్యాసత్యము లన్నియుఁ గలసిపోయినవి. వాసేకామరణము, సిరియావిజయము లను గ్రంథము లిట్టివే. వీనిలో కొన్ని కేవలము క్రైస్తవులనాదరించుట నిమిత్తము ముసల్మానులను ప్రోత్సహించుటకై వ్రాయఁబడినవి కలవు. అంతార్ కథ, బనీహిలార్ కథలు మొదలగునవి యిట్టివే.

అరబ్బుల భూగోళశాస్త్రమునకు మూలాధారము గ్రీకుల గణిత భూగోళము. అది యటులుండఁగ మొదలమొదలు అరేబియాయందలి తీర్థయాత్ర ప్రాంతములకుఁ బోవురాజమార్గముల వివరించు గ్రంథ మొకటి వ్రాయఁబడినది. దీని యాధారమున క్రమముగ భూగోళశాస్త్రము విస్తరిల్లుచుఁ బోయెను. అనంతరము యాత్రికుల ప్రయాణముల నెంపుడు వారియనుభవములను గ్రంథస్థము చేయుచుండిరి. ఈ యాత్రావృత్తాంతములను మఱికొన్ని నాస్తావిక కథలను ఆధారముగఁ జేసికొని అల్ ఇద్రిసీ, ఇర్క్, యాకూత్ మొదలగు లేఖకులు విస్తృతరూపమున యాత్రాచరిత్రము లిఖించిరి. ౧౪-వ శతాబ్దియందు ఇబ్న్ బతూతా ప్రసిద్ధిగాంచిన యాత్రికుఁడు. కాలక్రమమున ఖగోళశాస్త్రము విశ్వవివరణగ్రంథము(Cosmography)గఁ బరిగణించెను. కజ్వినీ, దిమిష్కి మొదలగువారు వ్రాసిన విశ్వవివరణములు పఠనయోగ్యములు. అటుపిమ్మట నీదేశముయొక్క ఆర్థికస్థితి పాడగుటచేతను క్రమముగ భూగోళశాస్త్రవిచారమే యడుగంటిపోయినది.

అరబీవ్యాకరణము పుట్టుటకుముందు కురానువలన దరబీభాష వృద్ధి గాంచెనని చెప్పవచ్చును. ఇరాక్ బస్రా, కూఫా యను రెండుపట్టణములలో రెండుసంప్రదాయము లేర్పడెను. మూఁడవదగు సంప్రదాయమునకు బాగ్దాద్ పట్టణము జన్మస్థానము. మొదటి లిపివిషయమున నియమబద్ధమగు గ్రంథమును రచించినయతఁడు సీబవైహి యనుశాస్త్రజ్ఞుఁడు. అబూ ఉబైదా, అస్మాయీ, ముబర్రిద్ లోనగువారు దీనిని సంప్రదాయములు. బస్రా సంప్రదాయస్థాపకుఁడు ఇబ్న్ కుతైబా. అనంతరము కాలక్రమమున నశించు లిపివిషయమున వ్రాసిరి.

గణితశాస్త్రమునం దరబ్బులు హిందువులయొద్ద అంకలేఖనము, వర్గము, త్రికోణమితి, బీజగణితము మొదలగువానిని నేర్చికొని యుండిరి. 'హిందువుల గణితశాస్త్రము', 'హిందువుల లెక్కించు పద్ధతి' యను పేరులుగల అరబీగ్రంథములు పైవిషయములను రూఢి పఱచుచున్నవి. రసాయన, జ్యోతిశ్శాస్త్రములను వీ రభివృద్ధిపఱచి యుండిరి. టాలెమీకృత మగు జ్యోతిశ్శాస్త్రము ౮౨౭-వ సంవత్సరమునం దరబీలోని కనువదింపఁబడినది.

అరబ్బులధర్మశాస్త్రవేదాంతశాస్త్రములకు కురానులోని వాక్యములే యాధారములు. కాని అరిస్టాటిలుని తత్త్వశాస్త్రపరిజ్ఞానంతరము కురానులోని సూత్రముల నన్వయించుటయందు పండితులు భిన్నాభిప్రాయు లగుటచే ఇస్లామునందు హనఫీ, షాఫయీ, మాలికీ, హంబలీ యను నాలుగుసంప్రదాయము లేర్పడినవి. ఆరంభకాలమునఁ బూర్వదేశములందు అల్ ఫరాబే, ఇబ్న్ సీనా, అల్ ఘజాలీ మొదలగువారు తత్త్వవిద్యను వైశేషిక దీక్షానిచ్చిరి. స్పెయినునందును, పశ్చిమమహమ్మదీయదేశములందును, ఇబ్న్ బాజ్జా, ఇబ్న్ తూఫైల్, ఇబ్న్ రష్ద్ లను తత్త్వవేత్తలు తత్త్వవిద్యను మహోన్నతస్థితికిఁ గొనిపోయిరి. ఇస్లాంధర్మము దినదినాభివృద్ధి నందుచుండ వైద్యవిద్యలు దారితేరిన సిరియా నెస్టోరియకా తత్త్వజ్ఞులు బాగ్దాద్ ప్రాంతమున గ్రీకుదార్శనికవిద్యలఁ బ్రచారము చేయుచుండిరి. ౯,౧౦-వ శతాబ్దులందు అరిస్టాటిల్ యొక్క ప్రధానగ్రంథములసారాంశము సిరియాభాషలోనికి, దానినుండి అరబీలోనికిని దీక్షాపరాఁబడినవి. మీఁద వచించిన అల్ మామూన్ యొక్క రాజ్యకాలమున అరిస్టాటిల్ యొక్క అనల గ్రంథమంతయు నరబీలోనికి మార్చఁబడెను. మఱియు అల్ కిందియస్, అల్ ఫరబియస్, అవిసెన్నా, అల్ గజేల్ అనువా రీవిద్య నభివృద్ధిపఱచిన తత్త్వవేత్తలు. వీరు పూర్వదేశీయులు. ఇటులే పశ్చిమదేశములందు అవెంపస్, అబూబాసెర్, అవెర్రోస్ అనువారు దార్శనికవిద్యల నభివృద్ధిపఱచి ప్రకటింపఁజేసిరి.

అరబీ తత్త్వవేత్తలు వైద్యులుగఁగూడ నుండిరి. అందువలననే ఈశాస్త్రమునందు వారికి అనుకల్పము వైద్యులనుటకు, తత్త్వవేత్తలని గూడ వర్తించుచుండును. అతిప్రాచీనకాలమున హిందువులు కనిపెట్టిన వైద్య రహస్యములను వారివలన గ్రహించినవారిలో ప్రథము లరబ్బులే. మహమ్మదీయరాజ్యములోని ముఖ్యనగరములందు వైద్యవిద్యాలయ ములు, శాస్త్రీయకపారశాలలు నెలకొల్పఁబడియుండెను. ౯ మొదలు ౧౧-వ శతాబ్దివఱకు నరబ్బు లీవైద్యము నభివృద్ధి పఱచుటకై పాటు పడుచుండిరి. చనిపోయినవాని ప్రాణము పూర్తిగ శరీరమును వదలక ఎదురుచూచుచుండు ననియు, మున్కిర్ నకీర్ అను దేవదూతల కా ప్రాణములవలననే చచ్చినయాతఁడు జవాబు నొసంగఁగలఁడని యుండు ననియు, ఆకారణమున శరీరములఁ గోయరాదనియు మహమ్మద్ ప్రవక్త శాసించియుండుటవలన వీరు అస్థిపంజరశాస్త్రమును మాత్రము వదలు కొనవలసినవారైరి.

౧౪, ౧౫-వ శతాబ్దములందు ఈజిప్టు, సిరియా మున్నగు కొన్ని దేశములందు అరబీగ్రంథములు లిఖింపఁబడినవి కాని వానియందు మౌలికత కానరాదు. ౧౯-వ శతాబ్దిమధ్యమున యూరోపుతో సంబం ధము కలుగుటవలన అరబ్బుల రాజకీయ, సాంఘిక, ఆర్థిక, మానసిక విషయములందుఁ బరివర్తనము కలిగెను. ఇందువలన భాషారచనయం దంగు నైతము మార్పుకలుగుట అవశ్యంభావి యయ్యెను. ఈనవీన లేఖ కులందు రెండుతెగలు బయలుదేఱినవి. ఒకరు ప్రాక్-అరబీసాంప్ర- పద్ధతిని, వేఱొకరు పాశ్చాత్యపద్ధతిని అవలంబించిరి. మొదటి పద్ధతి వారికంటె రెండవపద్ధతి నవలంబించినవారి కెక్కుడు ప్రోత్సాహము కలిగెను. దీనిని ప్రోత్సహించువారు కేవలము స్వదేశముననే కాక యునైటెడ్ స్టేట్సు, బ్రెజిల్ మొదలగు అమెరికాఖండాంతర్గతదేశము లందును ఉండిరి. ఈరెండుసంప్రదాయములను కలుపుటకై ఈజిప్టు నందొకప్రయత్నము జరిగియుండెను కాని ఫలిత మేమియుఁ దేలి యుండలేదు. ప్రస్తుతము వ్రాయుగ్రంథములందు విషయగ్రహణ మైతే పాశ్చాత్యశైలికులను పోలియున్నను భాషాశైలి మాత్రము ప్రాచీన అరబీపద్ధతిని పోలియున్నది. లెబనన్, ఈజిప్టులందు ముఖ్య ముగఁ బ్రచారములో నున్న ఈనవీనపద్ధతి ముమ్ముందు బాగుగ నభివృద్ధి నొందఁగల దని తోఁచుచున్నది.

ఇతిహాసము — మహమ్మదునకుఁ బూర్వము అరేబియా యొక్క చరిత్రము దెలిసికొనవలయు ననినఁ దగినయాధారములు లేవు. సాధ్యమగునంతవఱకు మహమ్మదీయు లట్టి యాధారములను సర్వనాశ నము గావించిరి. ౧౯-వ శతాబ్ది మొదలుకొని జరుగుచున్న యన్వేష ణములకు ఫలితముగ ప్రాచీనకాలపు శాసనములను, నాణెములను అనేకములు లభించినవి. వీనిద్వారా ఇతిహాసికయుగారంభము చిరకా లమునకే యుండినట్లు విదిత మయ్యెను. మహమ్మదు జనించుటకు వెయ్యిసంవత్సరములు పూర్వము అరేబియాయందు హిందూ- [illegible] యుండినట్లు కొన్ని నిదర్శనములు కానవచ్చు చున్నవి. ఈ విషయము ముమ్ముందు నిశ్చయము కావచ్చును. నాణెములు, శాసనములు మున్నగువానియాధారమున క్రీస్తుజనన మునకు వెయ్యిసంవత్సరములు పూర్వము ఇచట మాయిన్, సాబా, హద్రామాత్, కాటబానియా అను నాలుగురాజ్యము లుండె నని విదిత మగుచున్నది. వీనిలో చివరిరెండురాజ్యము లవిషయమై యెక్కువ తెలియదు. సాబియనులు క్రీ. పూ. ౮-వ శతాబ్దిమొదలు క్రీస్తు పూర్వము ౧౧౫ వఱకును రాజ్యము చేసియుండిరి. వీరికిఁ గొంత కాలము మారిబ్ పట్టణమును, మఱికొంతకాలము సరవాహా నగరమును రాజధానులుగ నుండెను. వీరికిని, హద్రామాత్ కాటబానులకును పోరాటములు కలుగుచుండెడివి. ఈ కాలమున దక్షిణ-పశ్చిమ-అరే బియాభాగములు ధనధాన్యపూర్ణమై సంపదలఁతోఁ దులతూఁగుచుం డెను. ఇందులకు కారణము 'ఇండో-మిశ్రవాణిజ్యము'. ఈ వ్యాపా రము హిందూదేశమునుండి పర్షియాసింధుశాఖగుండా ఈజిప్టుతో జరుగుచుండెను. ఇందువలన దక్షిణ - పశ్చిమ - అరేబియాభాగములు మార్గమం దుండుటచే మంచిలాభమును బొందుచుండెను. కాలాంతర మున టాలెమీ యనునతఁ డిండియా, ఈజిప్టుల ఉత్తరమార్గమును వేఱొకదానిని గనిపెట్టుటచే దక్షిణమార్గపుప్రతిష్ఠ తగ్గిపోయెను. అనం తరము నజ్రానియనులతో జరిగినయుద్ధమున సాబియనులు పూర్తిగ ఓడిపోయిరి. దానితో నీజాతియే నాశన మైపోయెను.

మాయిన్ రాజ్యము అరేబియాదక్షిణమందలి జోఫ్ ప్రాంతమున వ్యాపించియుండిన ట్లగపడుచున్నది. ఈ జాతివారు ౨౬ గురరాజు లీయులాకాను పాలించినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియును కాని వీ రేకాలమున నుండిరనియు నిశ్చయముగ తెలియదు. వీరుసాబియనుల కంటెను పూర్వ ముండి రని కొందఱియభిప్రాయము కాని సాబియను శాసనములందు వీరిపేరైనను గానరాదు. క్రీ. పూ. ౧౧౫-వ ప్రాంత మున ఈదేశ మంతయు హిమ్యరైటులవశ మయ్యెను. ఇదేసమయ మున కాటబానులరాజ్యముకూడ నాశనమై పోయెను.

హిమ్యరైటులు సాబారెయిద్దాన్‌రాజా లను పేరఁబరఁగుచు వచ్చిరి. రోమను లీకాలమున వీరిని జయింప నెంచిరి గాని కృతా ర్థులు కారైరి. తరువాత అబిసీనియనులకును, హిమ్యరైటులకును పోరాటములు కలిగెను. ఇందు మొదటివారు క్రైస్తవులు. చివరి వారు యూదులు. ఈకారణమున వీరికలహములు సంప్రదాయ యుద్ధములుగఁ బరిణమించెను. క్రైస్తవమతరక్షణమున బిజాంటైన్ సామ్రాజ్యమువారు అబిసీనియనులకుఁ దోడ్పడుటచే హిమ్యరైటులకు పరాజయము కలిగెను. అంత హిమ్యరైటులు ద్వేషమూని పర్షి యనులసాయమును నభిలషింప వారును సమయమును గనిపెట్టి అబిసీని యనులను బరాభూతులను గావించుటయే కాక తుదకు హిమ్యరైటులఁ గూడ నశింపఁజేసికొని వారిభూభాగము పర్షియారాజ్యమునఁ గలుపు కొనిరి.

యూఫ్రటీస్ నదికిని అరేబియాయెడారికిని మధ్యనున్న సస్యప్రదమైన దేశమందు హీరారాజ్యము నెలకొల్పఁబడియుండెను. దీని రాజధాని హీరాపట్టణము. ఇది ప్రస్తుతము కూఫాయున్న స్థానమునకు దక్షిణముగ నుండెను. తనూఖ్ యనువాఁడు ప్రాచీనదాని ననుసరించి తనూఖులు, ఇబాదైటులు, విదేశాగతులు అని యిచట మూఁడువిధముల జనులు నివసించుచుండిరి. వీరిలో తనూఖు లనువారు అల్ హిజ్ద్, తెహామా ఇలాకాలకుఁ జెందిన అరబ్బులు. వీ రల్లకాలము డేరాలలో నివసించుచుండురు. యెహారీ కావద్ద సమాజకులై వీరు మూఁడవశతాబ్దియందు హీరాకు ప్రయాణము గావించిరి. హీరానగరమున స్థిరముగ నెలకొనియుండినవారు ఇబాదైటులు. వీరు క్రైస్తవులు. వీరి ధార్మిక భాష. వీరియొక్క వాణీ ఆకారణమున వీరు మతవిషయక కార్యములందు సిరియకా భాషను, తక్కినయన్ని సమయములందు నరబీభాషను ఉపయోగించుచువచ్చిరి. తరువాతను కాలాంతరమున వీరు నెస్టోరియనులుగ మారిరి. కారణాంతరములచే పరదేశములనుండి వచ్చి హీరారాజ్యమునందు తలదాఁచికొనినవారు విదేశాగతులు. వీరికిని మీఁద వచించిన రెండుతరగతులవారికిని సంబంధ మేమియు లేదు. అరేబియాయా సాహిత్యగ్రంథములందును, చరిత్రగ్రంథములందును, వర్ణింపఁబడిన లఖ్మిదు లనుజాతివారు క్రీ. శ. మూఁడవ శతాబ్దినుండి ఏడవశతాబ్ది ఆరంభమువఱకు నీ యిలాకాను పాలించియుండిరి. వీరి క్రిందఁ పాలితులుగ నున్న జనులు క్రైస్తవులు కాని వీ రన్యమతావలంబులై యుండిరి. హీరాలు సామంతులుగను, పర్షియనులు సార్వభౌమపాలకులుగ నుండినట్లును కొన్ని నిదర్శనములు కలవు. ఆ కాల పర్యాయములలో వీరు పర్షియనులకుఁ దోడుగ రోము రోమనుల తోడను, మానసు లను మఱియొక తెగవారితోడను పోరాడి యుండిరి. తమ చుట్టుప్రక్కల నుండు బదువీలనుండియు, స్వజాతీయులనుండియు పన్నుల గ్రహింపుచుండిరి. ౬౦౨-వ సంవత్సరమున లఖ్మిద్ వంశమంతరించిన పర్షియాపాలకుఁడగు రెండవ ఖోకరోక్ అనువాఁడు తాయినామకజాతికిఁ జెందిన యారబ్బిప్రముఖు నొకని నచట గవర్నరుగ నియమించెను.

క్రీ. శ. ఆఱవశతాబ్దియొక్క ఆదియందు జఫ్నిదు లను పేరుగల తెగవారు అరేబియాయందు రాజ్యము నేలుచుండిరి. వీరి యాధీనమందలి జనులు ఘస్సనులు. అరేబియా వాయవ్యదిశయందలి జార్డను (Jordan) నదికి తూర్పుగ నున్న పెట్రానగరము మొదలు కొని రోమ్ సామ్రాజ్యపు సరిహద్దులవఱకుగల యిలాకా వీరియాధీనమున నుండెను. వీరు లను దక్షిణమునుండి వచ్చినవా రని తప్ప వీరి పుట్టుపూర్వోత్తరములగుఱించి యేమియుఁ దెలియదు. మహమ్మదు కాలమున వీరి తెగ యొక్కటి యత్రీబ్ (మదీనా) పట్టణమున నుండెను. తదనంతరము యొక్క ఆదిమపురుషుఁడు హారిత్ ఇబ్న్ జాబాలా. క్రీ. శ. ౫౨౯-వ సంవత్సరమున నితఁడు హీరాయందలి మొంధిర్ అనువాని నోడించినట్లు జాస్టినియన్ యొక్క లేఖలవలన తెలియుచున్నది. రోమక సామ్రాజ్యపు సరిహద్దులం దున్న ఘస్సనిదులు పర్షియాసరిహద్దులం దున్న హీరాలవలె నైరి. ఆ హేతువువలన ఘస్సనిదులను దమ పక్షమున నుండు కొనవలయునను నభిప్రాయముతో అకాలపు రోమకకాయరుఁ డగు జస్టినియను హారితును రోమకరాజ్యప్రతినిధియనుగను, పైని లిఖించిన అరేబియాప్రాంతమునకు పాలకునిగను స్వీకరించెను. ఇట్లు రోమక పర్షియనులచేత కిరాయిమూకలుగ నేర్పడిన ఘస్సనిదులు హీరాలు స్వార్థము నిమిత్తము కాకపోయినను పరార్థము నేక పర్యాయములు కలహించుకొనుచు వచ్చిరి. క్రీ. శ. ౫౮౧-వ సంవత్సరమున ఘస్సనిదులు బెలిసారియస్ అనువానికిఁ దోడుగఁ బోయి మెసపొటోమియాయందు యుద్ధము గావించిరి. క్రీ. శ. ౬౧౩-వ సంవత్సరమున హారిత్ మరణించెను. అంతవఱకు రోమనులు, ఘస్సనిదులును కలసియే యుండిరి. కాని హారిత్ మరణానంతర మీరాజ్య మనేకభాగములుగఁ జీలిపోయెను. కొందఱు రోమనధికారమును స్వీకరించ మఱికొందఱు పర్షియనులవశు మైరి. ఈ రెండుపక్షములను స్వీకరింపనివారు స్వతంత్రులైరి.

క్రీ. శ. ౫-వ శతాబ్దియంతమున అరేబియామధ్యప్రదేశమునందు కిందా నామకజాతి యొకటి ప్రసిద్ధి కెక్కియుండెను. వీరిలోని అకిల్ ఉల్ మురార్ అనువాఁడు దక్షిణమునుండియే వచ్చె నని ప్రసిద్ధి. హీరాలు పర్షియనులకును, ఘస్సనిదులు రోమనులకును సామంతులైయుండిన పద్ధతిన కిందాలు యెమనురాజ్యమునకు సామంతులుగ నుండిరి. అబ్రహాం అనువాఁడు హెజాజును జయించునపుడతనికిఁ దోడుగ కిందాప్రముఖులు నుండిరి. వీరినిగూర్చి సవిస్తరముగ సమాచార మేమియుఁ దెలియదు. ఒకపర్యాయము వీరు లఖ్మిదుల నోడించియుండిరి. బెహరీన్, యెమామా ప్రాంతములు వీరియధికారమున నుండెను. షిఅబ్ అల్ జబాలాయుద్ధమువఱకును వీరి కెప్పుడుగాని పరాజయము కలుగలేదు. అటుతరువాత హీరాలచే కొట్టుఁబడిపోయిరి. అమురల్ కైస్ అనుకవి ఈకిందారాజవంశీయుఁడే యైయుండెను.

ఇంతవఱకు వ్రాసినదానినిబట్టి మహమ్మదు జన్మించునాఁటికి కొన్నిభిన్నభిన్నజాతులు నివసించుచున్నవియు, వారికలహములను గూర్చియు, వారిరాజకీయములనుగూర్చియుఁ గొంతవఱకు గ్రహింపవచ్చును. మఱికొన్నిహేతువులవలనను ఈదేశ మాఱవశతాబ్దియందు రాజకీయాందోళనముచేఁ గలవరపడుచుండెను. యెమెనునందు కాని అబ్సైన్ లనువారు నివసించుచుండిరి. దానితీరములందలి కొన్ని బక్ర్ జాతివారు పర్షియాసామంతులుగ నుండిరి. యెమెను ముఖ్యనగరమగు సానానందు పెర్ష్ట్ అను పర్షియాగవర్నరు వాసము చేయుచుండెను. ఉత్తర ఇలాకాయందలి ముఖ్యస్థలములు పర్షియనుల మిత్రులుగ నుండిరి. యెమెనుదేశ మఘటపాలకుల బలాబలములపై నాధారపడియుండెను. హెజాజునందలి నగరము లన్నియు స్వతంత్రరాజ్యములుగ నుండెను. ఈరాజ్యములకు వెలుపల నుండువారు ఘోరమగు అనాగరికాచారములకు లోనగుచువచ్చిరి. పాలెస్తైనునుండి యూదు లనేకు లేతెంచి అరేబియాయందు నివసించుచుండిరి. అబిసీనియా దేశమందలి యారబ్బులలోఁగూడ క్రైస్తవులు యాకోబామతమును

స్వీకరించియుండిరి. ఇట్లు భిన్నాభిప్రాయములు, భిన్నమతములు, భిన్నాచారవ్యవహారములు, రీతులు, నీతులు మున్నగువానిం గలిగి అనేకవిధజాతిమతములవారలతో దేశమునందు నలుగడల అల్లకల్లోలము వ్యాపించియున్న తరుణమున మహమ్మద్ ప్రవక్త ప్రాదుర్భవించెను. దేశమందలి భిన్నత్వమును బాపుటకై ఐకమత్యమును సాధింపవలయునని యతని దృఢసంకల్పము. అందుల కనువైన మతరీతి నొకమతమును, దేశస్థులకు జనులందఱకు నతఁడు బోధింపసాగెను. దేశస్థులు, ఐకమత్యము నీరెండే ఇస్లాంసిద్ధాంతమున గర్భితములై యున్నవి. ఇట్టి యనేకదేశములవారలను వీరు కొంపట దేశదేశాంతరములను పైతము జయింపఁగలిగిరి. పరదేశములనుండి వచ్చి యరేబియాయందు వాసము నేర్పఱచుకొనిన వారి వందలు నితఁడు మొజరూగా అనుచేర లోకసంఘముగ చేకూర్చుకొనెను. అనసారు లను పేరుగల మదీనాలోనిందఱు సహాయులు నీసంఘమునంగూడ బ్రవేశించిరి. వీరిని వెంటఁగొని యతఁడు ఇస్లాంసిద్ధాంతములను దేశమంతటను బ్రచారము గావింప మొదలిడెను. మొజారూ, అనసారు లందుఁ జేరినను లంచము నితని కీ ధార్మికగురువుగఁ గైకొని యతని వెంట బయలుదేఱి నూతనధర్మమునకు లారంభకాలమునఁ గొలఁదిమంది మాత్రమే యుండిరి. కాని శత్రువు లనేకముగ నుండిరి. వైరుల యాక్రమణములను ఆత్మరక్షార్థముగ నెదిరించునిమిత్తము తనవారలం గూడ సంసిద్ధులఁ జేయుట మహమ్మదునకు పరమావశ్యక మయ్యెను. మొట్టమొదట శత్రువు లెత్తించి రౌదరించినయేసుల వారినుండి తమ్ము రక్షించుకొనుటకుమాత్రము సంసిద్ధులగుచుండిరి. క్రమముగ వైరి సమూహములు నధికముగ నుండుటచే అరబ్బులను సేవాధర్మమును స్వీకరింప బాధ్యులైరి. ఒకటిరెండుచోట్ల జరిగిన రణములందు మహమ్మదీయులకే జయము కలుగ జనులు గుంపులుగ వచ్చి నూతనమతమును స్వీకరింపసాగిరి. లోకమున భయమునకు లొంగినట్లు నయమునకు లొంగరుగదా! స్వల్పకాలములోనే మహమ్మద్ పక్షమువారు లెక్కకు మీఱిరి. అనంతర మీజనసమూహములే జాతీయసేనల క్రిందఁ జరిపించినవి. దీనితో ప్రాచీనమక్కానగరము ప్రవక్తయాధీన మయ్యెను.

మక్కాపట్టణము హస్తగత మగుటవలన మహమ్మదునకు మను జాలమాత్రమే కాదు, పుణ్యక్షేత్ర మని జనుల నాకర్షించుటకు మంచికేంద్రస్థానమును లభించెను. ఇతని దేహావసానము నప్పటికి అరేబియా యంతయు నూతనధర్మమున దీక్షిత మయ్యెను.

పైగంబర్ మరణానంతర మితని యుద్దేశములను నెఱవేర్చినది అబూబక్రు. ఇతఁడు సాధుజీవనము, అచల మగుశాస్త్రవిశ్వాసము కల వ్యక్తి. మహమ్మద్ కోరికల నన్నింటిని ఇతఁడు బాగుగ సఫల మొనరించెను. ఆనాఁటినుండి మహమ్మద్ యొక్క స్థానము లభించినతోడనే యితఁడు సంసిద్ధముగనున్న సేనలు రోమునగరముపైని దండెత్తు కొనెను. స్వదేశములందును అంతర్గతకలహములు జనించ కాని జయ ప్రాప్తముగ నడచెగా.

అబూబక్రుమరణానంతరము ఖలీఫాపదము నందినవాఁడు ఉమరు. ఇతనికాలమునందే ఇస్లాముమతము దేశదేశాంతరములందు వ్యాపించెను. కడెసియా యుద్ధమునందు పర్షియనులకుఁ ఘోరపరాజయము కలిగెను. ఈరాక్ దేశ మరబ్బుల పాలఁబడెను. కూఫా, బస్రానగరములు సంస్థాపితము లయ్యెను. దమాస్కసు వీరివశ మయ్యెను. ౬౩౪ లో జెరూసలేము పట్టణము జయింపఁబడెను. మూఁడేండ్ల తరువాత సిరియాదేశ మంతయు ముసల్మానుల వశ మయ్యెను. ౬౪౦-వ సంవత్సరమున అమ్ర్-ఇబ్న్-ఎల్-అస్ అనునతఁ డీజిప్టును ముట్టడించి యామూఁడవసంవత్సరమున అలెగ్జాండ్రియానగరముతోపాటు మఱికొంతదేశమును లోఁబఱచుకొని ఫోస్టాట్ పట్టణము (ప్రస్తుతపు కెయిరో)నకు శంకుస్థాపనము గావించెను. ౬౪౧ లో నెహావెండ్ నామకనగరముకడ్డ జరిగిన పోరాటమునందు పర్షియనులకుఁ గలిగిన ఘోరపరాజయకారణమున పాస్సనిక పాలకుఁడు పలాయితుఁడైపోయెను. ఆదేసంవత్సరము మఱల రాయ్యుద్ధమున గెలుపొందుటవలన సమస్తపర్షియాసామ్రాజ్యము మహమ్మదీయుల హస్తగత మయ్యెను. దీనితో ఇస్లాముని జయము నిశ్చయమాయె నని చెప్పవచ్చును. ఉమర్ రాజనీతిజ్ఞులలో ఖురాను గ్రంథమును సంగ్రహించి యొకయాకారము గలదానిగఁ జేసిన దితఁడే. సామ్రాజ్య ప్రజావర్గములకును, సేనావర్గములకును కొన్ని కట్టుదిట్టములను, నియమములను ఏర్పఱిచెను. అరేబియాయందు మహమ్మదీయమతము తప్ప వేఱొకమత మేదియు నుండరాదని పైగంబరుయొక్క ఆశయమై యుండెను. ఆ యభిప్రాయమును పూర్తిచేయించినది ఉమరు. ఇతఁడు ముసల్మానుధర్మమును స్వీకరింపనొల్లని నెజ్రానందలి క్రైస్తవులను, ఖైబరునందలి యూదులను పరదేశములకు వెడలఁగొట్టించెను.

మూఁడవఖలీఫా యగు ఒత్మాను కాలమునం దరేబియాయందు గృహకలహము లుత్పన్న మయ్యెను. కాని నిర్విఘ్నముగ నన్నియు నడఁచివేయఁబడినవి. ఉత్తరమున ఆర్మీనియా, ఏషియామైనరు దేశములును, పశ్చిమమున ఆఫ్రికాఖండమందలి కార్తేజ్ వఱకుగల దేశములు మహమ్మదీయపాదాక్రాంత మయ్యెను. అనంతరము ఒత్మాను వధింపఁబడుటయు, అలీ ఖలీఫాగా నెన్నుకొనఁబడుటయు సంభవించినవి. కాని ఆ కొండ్లమీఁద జరిగినసిఫిన్‌యుద్ధానంతరము అలీ రాజ్యభ్రష్టుఁ డగుటతోడనే ఒమయ్యాద్ వంశపుఖలీఫాలు రాజధానిని మదీనానుండి డమాస్కస్‌పట్టణమునకు మార్చిరి.

మహమ్మదీయమత మభివృద్ధి నందసాగినయారంభకాలమున అరబ్బులు నేలమార్గములకేకాక నీటిమార్గమున పైతము దండయాత్రలు, ప్రయాణముల సలిపియుండిరి. క్రీ. శ. ౬౪౦-వ సంవత్సరమున అబిసీనియాతీరమున వసించు ముసల్మానుల రక్షణార్థము ఉమర్ ఖలీఫా నావాదళము నొకదానిని కెంపుసాగరముగుండా పంపెను. లెవాంట్, ఏషియామైనరులందు జరిగినయుద్ధములనిమిత్తము ఒత్మాను ఖలీఫా ఆఫ్రికాఖండమునుండి నావాదళమును సమకూర్చెను. అబూసైన్ అనునతఁడు సైప్రస్ దీవిని జలసేనతో ముట్టడించియుండెను.

విదేశములు తెన్ని జయింపఁబడుచువచ్చినప్పటికిని ఆరంభకాలమున సాధ్యమగునంతవఱకు అరేబియాయందలి రాజకీయసత్యము భగ్నము గాకుండులాగున ప్రయత్నములు సలుపఁబడినవి. సేనలును, సైనికులును దప్పనితరులను అరబ్బు లెవరును విదేశములందు నివసించుటకు వీలు లేకుండులాగున నియమములు గావింపఁబడెను. కూఫా, ఫోస్టాట్ నగరములు రెండును కేవలము సేనాస్థానములుగ నుండెను. కాలక్రమమున దక్షిణమున కూఫాపట్టణమును, ఉత్తరమున బస్రా పట్టణమును విఖ్యాతస్థానములుగఁ బరిగణింపఁబడెను. ఆదిమఖలీఫాల కాలమున మదీనాపట్టణమే మహమ్మదీయప్రపంచమునకు రాజధానిగ నుండెను. ఖలీఫా లానగరమునందే ఎన్నుకొనఁబడుచుండిరి. మహమ్మదీయలోకమునకుఁ గావలసిన నీతినియమములు చట్టములు నచటనే నిర్ణయింపఁబడుచువచ్చినవి. ప్రాంతాధికారు లచటనుండియే పంపఁబడుచువచ్చిరి. కాని ఓమరుమరణానంతరము అరేబియామదీనాల ప్రాధాన్యము క్రమముగ క్షీణింపసాగెను. ఈసంగతి ఒత్తోమాను కాలమున విస్పష్టమయ్యెను. ఈ ఖలీఫాయొక్క పక్షపాతపూర్ణమైన పాలనమే ఇందులకు ముఖ్యకారణము. గవర్నరుల నియమించుటయందును, యుద్ధవిజయమున దొరకినధనమును బంచుకొనుటయందును ఈఖలీఫా తన ఖురైష్ తెగవారియెడలను అందునఁగూడ ఒమయ్యాద్ వంశమువారియెడలను మిక్కిలి పక్షపాతము చూపుచువచ్చెను. అందువలన అరేబియాయందలి ఇతరజాతులవా రందఱును ఖురైష్ జాతివారిని, ఖురైషులలోనే హాషిమైటులు ఒమయ్యాదులను గర్హింపసాగిరి. ఒమయ్యాదులు తక్కినయందఱికంటెను చిట్టచివర ముసల్మాను దీక్షను గ్రహించినవారు. ధార్మికనియమపాలనమున వీరి కంతగ పట్టుదలయును లేకుండెను. ఖలీఫా వధింపఁబడుటకు కిదియే కారణములు. కాని ఈవిరోధకారణముల ప్రచారము బస్రా, కూఫా, ఫోస్టాట్ నగరములందు జరిగినంత తీవ్రముగ అరేబియాయందు జరిగియుండలేదు. ఈహత్యవిషయమున అరేబియా తూష్ణీంభావ మూనెను. సిరియా ప్రాంతాధికారి ఒకఁడు తప్ప తక్కిన జవాబుదారీగల వారెవరును దీనిని గమనించియైన నుండలేదు. అనంతరము అలీనిమిత్తము ఎన్నికలు జరిగినకాలమున జనించినకలహములందుమాత్రమే అరేబియా కాస్త ప్రాముఖ్యము కలుగజేసికొనెను. ఇతఁడు దావదము నంది చేరింది యున్నంతవఱకును మదీనానగరమే ముస్లింలోకమునకు రాజధానిగ నుండెను. కాని తరువాత సిరియాఖలీఫాకుఁ గలిగినవిజయము చేత డమాస్కస్ రాజధానిగ మాఱెను. ఇందుచే మదీనాప్రభావము తగ్గిపోయెను. అనంతరము సిరియా తనకుమారుఁడగు యజీదును యువరాజుగ నియమించుటచే మదీనాకుఁగల రాజనిర్వాచకపు హక్కు సైతము పోయెను. ఈవిధముగ మక్కా మదీనాలకుఁ గల రాజకీయపు హక్కు తగ్గిపోయినప్పటికిని ధార్మికాధికారము మాత్రము యథాపూర్వముగనే యుండెను.

అలీఖలీఫావధానంతర విశనిరోధకులు హాసన్, హుసేను లనువారిద్దఱు డమాస్కస్ ఖలీఫాకు విరుద్ధముగ కలహములాడ బయలుదేఱిరి. కాని వీరిలో హాసన్ సిరియాతో సంధి గావించుకొనెను. సిరియాతరువాత మహమ్మదీయరాజ్యమును ఏలినది అతని కొమారుఁడు యజీద్. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినపుడు హుసేను యీరాజ్యము నోడించుటకు సైనికులను గూర్చసాగెను. కాని ౬౮౦-వ సంవత్సరమున నితఁడు కర్బాలానగరముకడ్డ వధింపఁబడెను. అటుపిమ్మట అబ్దుల్లా ఇబ్న్ జోబైర్ అనువాఁడు అలీకుటుంబమునకు సంభవించిన దుర్గతికి ప్రతిగా పగ దీర్చుకొనవలెనను తలంపుతో మక్కానుండి డమాస్కస్ మీఁదికి దండువెడలెను. మక్కా మదీనావాసు లితనిపక్షమునే యవలంబించిరి. కాని అబ్దుల్లా ప్రతిన నెఱవేఱినట్లగపడదు. ౬౮౩ లో యజీద్ సేనలు మదీనాను జయించి కొల్లగొట్టి మఱుసటిసంవత్సరము మక్కామీఁది కెత్తివచ్చినవి. కాబా ధ్వంసము గావింపఁబడెను. ఇంతలో యజీద్ మరణింపఁగా, ముట్టడి యెత్తివేయఁబడెను. అబ్దుల్లా మక్కానగరమందే యుండెను. అరేబియా, ఈజిప్టు, ఇరాకుయందలి కొంతభాగమునకుఁ జెందిన ప్రజ అబ్దుల్లాను ఖలీఫాగా స్వీకరించిరి. ఇతఁడు దొరపర్యాయము మెర్వాన్ అనునతని యధీనమం దుండిన శత్రుసేనలను పరాజయము నొందించెను. కాని ఖారిజైతు తెగవారియంత ఇతనికి దొరకదయ్యెను. అటు డమాస్కసునం దబ్దుల్ మలిక్ అనువాఁడు యజీదుస్థానమున సైకొని ౬౯౧ లో అరేబియాయందలి అబ్దుల్లా నడఁగఁద్రొక్కుటకై తన సేనాధ్యక్షుని మక్కామీఁదికిఁ బంపెను. ఈయుద్ధమునం దబ్దుల్లా ప్రాణములను గోల్పోయెను. మక్కానగరము సంపూర్ణముగ డమాస్కసుకకే వశమయ్యెను. మరియు నీయుద్ధవిజయమువలన అబ్దుల్ మలిక్ అరేబియా, డమాస్కసులకే కాదు, సమస్తమహమ్మదీయప్రపంచమునకును ప్రభువయ్యెను. ఖలీఫాయు ఎవ్వఁడు అది మొదలుకొని ఒమయ్యాదుల ప్రభుత్వమున్నంతకాలము అరేబియా యూరు పేరు లేక పడియుండెను. దేశదేశాంతరములందలి ముసల్మానులు తూర్పున అఫ్గానిస్తానంతమువఱకును, పశ్చిమమున స్పెయినువఱకును జయించిరి కాని యందువలన అరేబియాకేమియు ప్రత్యేకమైన లాభము కలుగదయ్యెను. అనంతరము అబుల్ అబ్బాస్ రాజ్యసింహాసన మెక్కి రాజధానిని కూఫానగరమునకు మార్చెను. పిదప కొంతకాలమునకు బాగ్దాదు రాజధానిగ మాఱెను. అందువలన అరేబియాగౌరవము మఱింత తగ్గిపోయెను. మొట్టమొదటనుండి అబ్బాసీదులు పర్షియనుల మీఁదను తురుష్కులమీఁదను ఆధారపడియుండిరి. రాజ్యమందలి ముఖ్యపదవు లన్నియు విదేశీయులచేత నింపఁబడుచువచ్చినవి. రాజకీయములం దిట్టి పరివర్తనములు కలిగినప్పటికిని భాషావిషయమునమాత్రము అరేబియా గౌరవము యథాపూర్వముగనే యుండెను. కోశకారులు, వైయాకరణులు, కవులు అరబీభాషనే స్వీకరించి యభివృద్ధిపఱచిరి. కాని అరబ్బు లందఱు శిథిలించి [illegible], [illegible] ప్రాణముల [illegible] రణ మొనర్చ్యత్వభావము వీరియందు [illegible] పోయెను. ఈ [illegible] వీరు ఒమయ్యాదులయెడల పక్షపాతము గలిగియు అబ్బాసీదుల ద్వేషించఁజాలరైరి. క్రమముగా [illegible]

ఆవిర్భవించుటకు పూర్వ మొందినసన్నాహకాలములలోనివి. వీరు మరల వచ్చిరి

క్రీ. శ. ౯-వ శతాబ్దివరకు కర్మథియను లను శాఖోపశాఖ వారు ఖ్యాతిలోనికి వచ్చిరి. వీరు హమ్దాన్‌కర్మత్ అనునతనియొక్క యనుయాయులు. ఈ సంప్రదాయము జనించిన నాలుగుసంవత్సరముల కాలములోనే ప్రబలశక్తిసంపన్నులైరి. హమ్దానుచే నియుక్తుడైన అబూసైద్ అల్ జన్నాబీ యనునతడు ౯౦౦ లలో బహరీన్ ప్రాంతమునకు పోయి యచటి కటీఫ్ నగరమును లోబరుచుకొనెను. ఇతని కొడుకులు యమామాయు, హద్రమౌతు నందిరి. దేశమందలి బహుకాలం ఇస్లాంసిద్ధాంతములకు వైరులు ఈసిద్ధాంతములు. నియమములు కష్టము లగుటచే వారు వీనిని పాలింపజాలరైరి. అకారణముగ కఠినమైన నియమములు లేని కర్మథియులు దండయాత్రలను సలుపుచుండిరి. వీరు వారి నెదిరించియుండరైరి. అందుచేత వారు క్రమముగా బహరీన్, యమామా, ఉమ్మాన్ ప్రాంతముల నాక్రమించుకొని ౯౦౭ నందు యెమెన్‌ను జయించి మక్కా, మదీనాలపై దండెత్తి పోయిరి. అప్పటి ఖలీఫాచార మంతయు బాగ్దాదులోనియధికారివర్గమున కొలువై ఉండెను. వీరు కర్మథియులధాటిని కాంతిసహ కదలించుచుండిరి. అబూసైద్ మరణానంతరము అతనికుమారుడు కర్మథియులరాజ్యమేలినవాడు. రాంగా నగవికమ్మ దను అబూ టాహిర్ అతనిని తొలగించి తానే నేతృత్వమును వహించెను. ఇతడు దక్షత ప్రతిభాశాలి. ప్రతియుద్ధమందును జయలక్ష్మి యితనిని వరించుచు నేయుండెను. కుదకు బాగ్దాద్ ఖలీఫాను సైతము ఓడించెను. తూర్పున ఉమ్మానరాజ్యమును గైకొని ఎక్కువెట్టిన పశ్చిమమునకు పోయి మక్కాను జయించి మహమ్మదీయులోకము కంపించునట్లుగ కాబాయందలి పూజ్యవస్తువు కాల పాషాణమును బహరీనుకు గొనిపోయెను. ౯౩౯ లో ఈ పాషాణమును మరల నిచ్చి తన కొరకపన్నును పన్ను చెల్లించునప్పుడు యాత్రికులు తీర్థయాత్రలు చేసికొనవచ్చునని యనుజ్ఞ నొసంగెను. ఇతడు జీవించియున్నంతకాలము అరేబియా కర్మథియులవశమునందే యుండెను. ఇతనిమరణానంతరము వీరికిని ఈజిప్టునందలి ఫాతిమావంశపు ప్రభువులకును కలహము కలుగుటచే వీరి ప్రభావము క్షీణింపసాగెను. ౯౭౫ నందు తూర్పుప్రాంతమున వీరికి పరాజయము సంభవించెను. దానివలన యాత్రికులపైని పన్నువిధించుఅధికారమును వీరు కోల్పోయిరి. ఇదేతరుణమున ఉమ్మాన్ విద్రోహ మొనరించి స్వతంత్ర మయ్యెను. మరి కొన్నిసంవత్సరములు గడచినపిమ్మట బదువీలాతికి చెందినయొక తెగ కటీఫ్ నగరమును జయించి దానితో కర్మథియుల అధికార మున్నదికూడ నాశన మైపోయెను. వీరి యుండిన యధికారము లన్నింటిని బదువీలు వశపరచుకొనిరి. దేశమం దంతట మరల గడ్డుకాలము, కలహములు చెలరేగెను. చిన్నచిన్న స్వతంత్ర రాజ్యము లనేకము లేర్పడెను. మక్కా, మదీనాలు యాత్రలు సాగించువారికి తగినరక్షణ లేకయుండెను. ఒక్క హిజాజ్ తప్పమిగిలినవన్నియు చిన్న చిన్న దేశములవారి క్రిందనే తెలిపెడిని

గాక మక్కా, మదీనానగరములకు ఇరువురుషరీఫులు పాలించుచుండిరి. వీరిద్దఱు బీజ్ఞంటీనా ఖలీఫాలబలముగల వైనవారి వశనిపయి మును ఈ బాగ్దాద్‌ఖలీఫా శక్తిమంతుడైనచో నతని పక్షమును వహించి పరస్పరము పోరాడుచుండిరి. ఈకట్టడల పరిహద్దుల వెలుపల అరాజకప్రదేశము తాండవమాడుచుండెను. దారిదోపిడిగాండ్రను బదువీ కారణముని యాత్రికుల ధనప్రాణములు పోవుచుండెడివి. ౧౧౭౫-వ సంవత్సరమున నొకసరీఫు ఈజిప్టు అధికారమునకు లోబడి మక్కాను పాలించుచుండెను. ౧౫౧౭లో తుర్కీ సుల్తాన్ సలీం అను నతడు ఈజిప్టును జయింప మక్కానగరము అతని కధీనమయ్యెను. అది మొదలుకొని తుర్కీ సుల్తాన్ ఖలీఫాపదము నందెను. క్రమముగా యమన్‌ప్రాంత మంతయు నితనికే లభించెను. కాని ౧౬౩౦-వ సంవత్సరమున యమన్ ప్రభు వొకడు తుర్కీయధికారమును దొలగించి స్వదేశీయు డొకని ఇమాముగ నేర్పాటు గావించెను. ఆటుతరువాత ౧౯౪౧ వరకు నిమాముల ప్రభుత్వమే సాగుచుండెను. అరేబియా ఆగ్నేయమందలి ఉమ్మాన్ ఏ ఖలీఫాయధీనమును గాక స్వతంత్రముగ నుండెను. ఒక నూఱుసంవత్సరములకాలము దీని నైగుసురు ఇమాములు పరిపాలించిరి. వీరందఱును అల్ అర్ద్ అను తెగకు చెందినవారు. నిజ్వా పట్టణము వీరి నివాసస్థానముగ నుండెను. తరువాత బనీ నబాహ్ అనునట్టి యిపట మాలిక్ పరిపాలనమును నెలకొల్పెను. వీరు ౧౧౫౪ మొదలు ౧౪౦౬ వరకును రాజ్యమేలిరి. ఈమధ్యకాలమున వీరిపై రెండుపర్షియా దండయాత్రలు జరిగినవి. హోర్ముజ్ తీటుమందలి ప్రభువులు సముద్రతీరభూమిని వశపఱచి ౧౬-వ శతాబ్ది పర్యంతము పాలించిరి. ౧౫౦౭-వ సంవత్సరమున ఉమ్మాన్‌యొక్క పూర్వతీరభూమిని పోర్చుగీసు లాక్రమించుకొనిరి. ఒకశతాబ్ది గడచిపోవ, అనగా ౧౬౨౪ తరువాత యారిబాజాతికి చెందిన నాసిర్ ఇబ్న్ ముర్షిద్ అనునతడు ఉమ్మాన్ ఇలాకాకు ఇమాముగ నేర్పడెను. రుస్తక్ అనుపట్టణ మితనిరాజధానిగ నుండెను. ఇతడు పచటిసామంతుల నందఱ నోడించి వారిసాయమున పోర్చుగీసు లాక్రమించిన దేశమును వశపఱచుకొనుటయే గాక మస్కట్‌నందు నివసించు వారి (పోర్చుగీసుల) నుండి పన్నుదీసికొనుట మొదలిడెను. ౧౬౫౧ లో పోర్చుగీసు లాయిలాకాను సంపూర్ణముగ వదలవలసినవారైరి. ౧౬౯౮ లో ఆఫ్రికాఖండపూర్వతీరమున ఓమనైట్ ప్రదేశములం గుండిన పోర్చుగీసులనుగూడ అరబ్బులు వదలగొట్టిరి.

వహాబీలు, ఆధునిక-అరేబియా చరిత్రము.— ఆధునిక-అరేబియా-చరిత్రమున కారంభము వహాబీ యుద్యమము. ఇది ౧౮-వ శతాబ్దిమధ్యకాలమున నుదయించెను. అపుడు యమన దేశ ము నేక రాజ్యములుగ విభక్తమైయుండెను. క్రీ. శ. ౧౪౫౦ లో నీయుద్యమ జనకుడగు మహమ్మద్ ఇబ్న్ అబ్దుల్ వహ్హాబ్ అనునతడు గోటవదలించి స్వదేశమునకు మరలివచ్చునప్పటికి అల్‌హాసా, మర్ఘూబ్, అరేబియా ప్రాంతములందు క్రమముగ అరైర్, ఇబ్న్ దలన్, ఇబ్న్ ముఅమ్మర్ అనువారల వంశజులు పరిపాలనము సలుపుచుండిరి

వహ్హాబ్ ౧౮-వ శతాబ్ది ఆరంభమున అరేబియాయందే జన్మించెను. బాల్యములో బస్రా, డమాస్కసులందు విద్య నేర్చి, మక్కాయాత్రచేసి స్వదేశీయు లందఱును మహమ్మద్ ఏర్పఱచిన ధర్మమునుండి భ్రష్టులైయుండినట్లు కనుగొనెను. తనదేశీయు లందఱును పైగంబరుయొక్క అసలు సిద్ధాంతముల ననుసరించి నడచుకొనులాగునఁ జేయవలయు నని యతఁ డొక సంస్కరణోద్యమము ను మొదలిడెను. అరేబియాకానఁ డితనియభిప్రాయములతో ఏకీభవించి యుండలేదు. కాని దెరియాపాలకుఁడుగ నుండిన ఇబ్నసౌద్ వానిఁగ నాదరించి యతని కార్యము నిచ్చెను. ఇబ్నసౌద్ అప్పటికి ఒకగొప్పదేశమునకు ప్రభువు కాఁడు. వహ్హాబ్ నలహాల ననుసరించి కార్యము లాచరింపఁగడఁగిన కొలఁదిసంవత్సరములందే బదువీలఁ జన యధీనమున ఏకీభవించునట్లు చేసికొని వారిసాహాయ్యమున అరేబియా మధ్యభాగమగు అల్ నెజ్ద్ నందును, పూర్వభాగమునను దనయధికారమును స్థాపించుకొనఁగల్గెను. ౧౭౬౫-వ సంవత్సరమునం దితని మరణానంతర మితనికుమారుఁడు అబ్దుల్ అజీజ్ అనునతఁడు అల్ నెజ్ద్ తో దానిచుట్టుపలి చుట్టుప్రక్కలప్రాంతములనుగూడఁ గలిపికొని ౧౮౦౦ మొదలు యాత్రికులవిూఁదఁగూడ దాడి వెడలసాగెను. అంత నితనియభివృద్ధి నడఁచివేయవలయు నని తురుష్కసామ్రాజ్యపు అధికారు లొకసేన నంపఁగా, నది వచ్చి తూర్పున నున్నహాసా ప్రాంతమును ముట్టడించి లోఁబఱచుకొనెను, కాని మూఁడుసంవత్సరములు గడచినవెనుక వహాబీలు షియామునల్మానుల పవిత్రస్థానమగు కర్బాలాను నాశనముచేసి యామఱుసటిసంవత్సరము మక్కాను ముట్టడించుటచేత తురుష్కులు హాసాను వదలవలసినవారైరి. ఈ మక్కా, కర్బాలాయుద్ధములందు వహాబీలు మునల్మానులగోరీలు మున్నగువానిని ధ్వంసముచేసి విలువగల యువస్తువులను దోచికొనిపోయిరి. కర్బాలా నగరమును ధ్వంసముచేసి యపవిత్రపఱిచినందులకై పగ దీర్చుకొన షియాధర్మావలంబి యొకఁడు అబ్దుల్ అజీజ్ ఇబ్నసౌదును ౧౮౦౩-వ సంవత్సరమున దరియాయందలి మసీదులో హత్యగావించెను. వెంటనే యతనికుమారుఁడగు సౌదు రాజ్యభారమును వహించెను. ఇతఁ డనేక యుద్ధరంగములందు అదివఱకే ప్రసిద్ధికెక్కియుండెను. ౧౮౦౪ లో నితఁడు మదీనానగరమును వశముగావించికొని యచట రాజ్యాధిపేతమును సైతము చేయించుకొనెను. అనంతరము యెమన్, ఉమ్మాన్ ప్రాంతములును ఇతనివశ మయ్యెను. ఈ ప్రకార మిచట వహాబీ రాజ్యము ప్రవర్ధమాన మగుచుండ ఆట్టోమన్ సామ్రాజ్యమువారికిమిగుల భయముకలిగెను. అందువలనఁ దమయధీనమునఁ గైయున్న ఈజిప్టు గవర్నర్ ఐనటువంటి మహమ్మద్ అలీని వహాబీలపై దండెత్తుమని తురుష్కదొరతనము వారు నియోగించిరి. మహమ్మదలీ స్వయముగ యుద్ధమున కేఁగక అతఁడు టుస్సూ నను తనకుమారుని నందుల కాజ్ఞాపించెను. ౧౮౧౧-వ సంవత్సరమున సౌదు బాగ్దాద్ పట్టణముపైఁ బోవుచుండ టుస్సూన్ సేనాయుతముగ వచ్చి హెజాజునందు విడిసెను. ఈసంగతి తెలిసినతోడనే సౌదుపఱుగుటచే మరలి వచ్చి టుస్సూనును అచటనుండి పాఱఁదోలెను.

కాని ౧౮౧౨-వ సంవత్సరమున మక్కామదీనాలను మరల తురుష్కులే గెలిచికొనిరి. పిదప ౧౮౧౩ నందు మరల యుద్ధమారంభముగాఁగా తంత్రికాఁడగు లీఁపురు ఓడించిరి. పిరిద్దలకును పరాజయమే కలిగెను. ౧౮౧౪ నందు సౌదు మరణించెను. ఇతని కుమారుఁడు సంధిచేసికొన నెంచెను. కాని పాషగదర్యుగు ౧౮౧౫ లో తుర్కీరాజప్రతినిధి రాస్ అనుస్థానమును జయించెను. అటుతరువాత వీరెండుపక్షములవారికిని సంధి కుదిరెను. ఈజిప్షియనులు అరేబియాను విడచి పోయిరి. వీరు పోయినపిదప సౌదుకుమారుఁ డగు అబ్దుల్లా సంధినియమములఁ బాటింపక పోవుటచేత ౧౮౧౬-వ సంవత్సరమున మరలఁ బోరాటము లారంభమయ్యెను. ఈజిప్షియనులు లంచమిచ్చి రెండుజాతుల అరబ్బులను ఎదుపక్షము గావించుకొనిరి. వారి సాహాయ్యమున పిదు వియమాముక స్థానమున అబ్దుల్లాను ఓడించి అల్ నెజ్దుదేశమునఁ బ్రవేశించి రాస్ పట్టణమును ముట్టడించిరి. కాని యది స్వాధీనము కాదయ్యెను. మహమ్మదలీయొక్క స్వీకృతపుత్రుఁడగు ఇబ్రహీం ఈ పర్యాయము సేనానాయకుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు రాస్ నగరపు ఆక్రమణమును విడిచి ఫిరంగుల తోడ్పాటున అనైజాను వశపఱచికొని పిదప బురైదాను జయించెను. అనంతరము మఱికొన్ని తెగల లోఁబఱచికొని వారిసాయముతో ఈజిప్షియనులు వక్రా, హుఱైమల, దరియా లను ప్రదేశముల నాశన మొనరించి యబ్దుల్లాను పైదీగఁ బట్టుకొని కట్టుసీచముగ నతనిని వధించిరి. ఈజిప్షుసేన లిప్పుడు అల్ నెజ్దునందు నిలువ, వహాబీ రాజ్యము ఛిన్నభిన్న మైపోయెను.

క్రీ. శ. ౧౮౨౪ లో అబ్దుల్లాకుమారుఁ డగు తుర్కీ కొంత సేనను సమకూర్చుకొని రియాధ్ నగరము రాజధానిగ మరల వహాబీ రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇతఁడు పైకి ఈజిప్టుదొరతనమును స్వీకరించి దానికిఁ గొంత కప్పముగూడఁ గట్టుచుండెను. ఇట్లు పదిసంవత్సరముల పర్యంతము మెలకువతోడ వర్తించుచు స్వస్థితిని బలపఱచుకొనుచుండెను. కాని ఇతఁ డీప్రయత్నములం దుండఁగనే యొక సంబంధిచేత నిహతుఁ డయ్యెను. అంత నితనికుమారుఁడు ఫైజాల్ ౧౮౩౪ లో రియాద్ సింహాసన మెక్కెను. ఇతఁ డీజిప్టునకు కప్పము గట్టుట మానినందున ఆదేశపుసేనలు మరల అరేబియాయందు ప్రవేశించి యతనిని బంధించి స్వదేశమునకుఁ గొనిపోయినవి. ఫైజాల్ స్థానమున నతని దూరబంధువగు ఖాలిద్ అనునతఁ డమీరు రయ్యెను. ఇంతలో సిరియాదేశమువిషయమై ఈజిప్టు, టర్కీదేశములకు యుద్ధము కలుగ, మహమ్మదలీ, ఇబ్రహీములకుఁ దోడ్పడుట కరేబియాయందలి ఈజిప్షు కాపేన లన్నియును వచ్చేటు విడిచిపోవలసివచ్చెను. అదే తరుణమున, సరిగా ౧౮౪౩-వ సంవత్సరమున ఫైజాల్ కారాగారమున నుండి తప్పించుకొని స్వదేశమునకు రాఁగా జను లందఱు నతనినే తమకు పాలకునిగ నెన్నుకొనిరి. సిరియాయందు యుద్ధ మొక్కతుదకు రాఁగా, నతఁ డరేబియాయందు మిగిలియుండిన ఈజిప్షు కాపేనలను కూడ వెడలఁదోలెను. అంత ఫైజాల్ సంపూర్ణస్వతంత్రుఁ డయ్యెను. యెమన్, హెజాజ్ ఉమ్మాన్ ప్రాంతములు తప్ప పూర్వ మితని పూర్వుల యధీనము

దున్న దేశము చాలవఱకు మరల వీరని యధికారము క్రిందికి వచ్చెను. పై మూడవ ప్రాంతములను బ్రిటిష్‌వారి నిర్బంధమునుండె యుండిపోయెను. పిదప ఫైజల్ ఇప్పుడిగ తనస్థితిని బలపఱచుకొనుచుండగా మస్కట్ దేశమందెను. ఇతని సిద్ధము కుమారులు వారియందును భేదభావము గలిగింపబడినందున వీరిచే బాగ రూపుడైయుండెను.

అబ్దుల్లా ఇబ్న్ రషీద్ అను నతఁడు షమ్మార్ ప్రముఖులలో నొకఁడు. ఫైజల్ యొక్క తండ్రి వధింపఁబడె నని యెదిరించి ప్రాయించెనని. విశ్వాసఘాతుకుని జంపి స్వరాజ్యమును రాఁబట్టుకొనవలయు నని ఫైజల్ కావించిన ప్రయత్నమున ఈమ్మాన్ ప్రముఖుఁడు మంచి సాయము సలిపియుండెను. అందులకు కృతజ్ఞతాసూచకముగ ఫైజల్ హాయిల్ పట్టణప్రాంతమును రషీదున కిచ్చి యతనిని ప్రభువును గావించెను. అనంతరము ఫైజల్ ఈజిప్టువారు హైదీగఁ బట్టుకొని పోఁబడినప్పటికిని రషీదు మాత్రము స్వదేశమున మిగుల జాగరూకుఁడై బదమీల నంపఱను శ్రేయోమార్గములతోఁ బాలించుచు రాజ్యము నభివృద్ధి నొందించెను. ఫైజల్ కారాగారమునుండి తప్పించుకొని వచ్చినప్పటికి రషీదు జబల్ షమ్మారులోని చాలభాగమును తన వశముచేసికొని రాజ్యమును మంచి స్థితితో పాలించుచుండెను.

క్రీ. శ. ౧౮౪౩ వంతు రషీదు మరణించెను. అంత నితని కుమారుఁడు తలాల్ రాజై బదు మొదలగువారిని జయించి తనరాజ్యమును విస్తృతము గావించుకొనెను. ౧౮౬౫ లో నితఁడు ఆత్మహత్య చేసికొనెను. ఇంతవఱకు వహాబీ, షమ్మార్ రాజ్యములు రెండును మైత్రి కలిగియే యుండెను. తలాల్ మృతినొందినపిదప నతనిసోదరులు, జామాతలు మొదలగువారిచేతులలోనుండి ప్రసరించుచు వచ్చిన రాజ్యము మహమ్మద్ అనునతనిచేతులందుఁ బడెను. ఇతఁడు రాజ్యమునకు నాయకుఁ దారగు నని తోఁచినవానినెల్లఁ జంపించి నిష్కంటకుఁడై సింహాసన మధిరోహించెను.

అనంతర మితఁడు తనరాజ్యముయొక్క ఉత్తర, పశ్చిమ దిక్కులను సుస్థిరము సలుపుకొని ౧౮౭౨-వ దక్షిణమునకు మరలెను. ఫైజల్ యొక్క కుమారులలో పెద్దవాఁడగు అబ్దుల్లా ౪ సంవత్సరములు రాజ్యమొనరించినపిదప నతనితమ్ముఁడగు సౌదుచే రాజ్యపద భ్రష్టుఁడైపోయి షమ్మారుపాలకుని నాశ్రయించెను. మహమ్మద్ సౌదును చావఁదోలి అబ్దుల్లాకు రాజ్యము నిప్పించెను. కాని ౧౮౮౪-వ సంవత్సరమున మరల రాజ్యభ్రష్టుఁడై యితఁడు హాయిల్ నగరమునకుఁ బంపబడి యచటనుండి [illegible] తురుష్కులసాహాయ్యము గోరెను. ఈ యత్నతో విరోధ మూనినవారగుటచే తుర్కీ అరేబియామీఁదఁగల యధికారము పూర్తిగ నశించియుండెను. ఇప్పుడు మరల అబ్దుల్లాకారణమున వారి దేశమునఁ ప్రవేశము గలుగఁజేసికొను నభిలాషతో తురుష్కులు ఆంగ్లేయుల వల దయచుండియుండెను. ౧౮౭౫-వ సంవత్సరమున పోరాటము జరిగింది [illegible]

గాను కల్పించి అబ్దుల్లాను వాని కధిపతిగఁ జేసిరి. ఈ నూతనప్రాంత సృష్టివలన అన్నదమ్ములకలహములు శాశ్వతము లయ్యెను. ఇదేసమయమున తురుష్కులు రషియామరయుద్ధములోఁ జేరుటవలన అటువిష్టు వారి కరేబియామీఁదయున ప్రవేశము కలుగఁజేసికొనుటకు వీలు కలుగకపోయెను. అట్టిసందర్భములందును బహరీనును ముట్టడింపవలయు నని కొందఱు తురుష్కు లేలేర ఇంగ్లీషువారు వారిని వెడలించి వేయఁగొట్టిరి. వహాబీపాదుల వైరకారణమున అల్ హస్ ప్రాంతమంతయు కలహమున మునిఁగి తేలుచుండెను. ఆసమయమును గనిపట్టి హాయిల్ పాలకుఁడగు మహమ్మద్ నెజ్‌దును హరింప సుపాయములను బన్నుచుండెను.

క్రీ. శ. ౧౮౮౧-వ సంవత్సరమున ముఱైదాయొద్ద గొప్ప యుద్ధము జరిగెను. అప్పుడు షమ్మార్‌వార్ప్రజాతులు హాయిల్ పక్షమునను, ముతైర్, అతైబా తెగలు వహాబీలపక్షమును పైకొనెను. జయము షమ్మార్ పాలకునకే కలిగెను. అది మొదలుకొని ఆఱుసంవత్సరముల పర్యంతము కొఫ్ వాడీ దువాసిరులమధ్యఁగల ప్రదేశము మహమ్మద్ అధికారమునఁ జేరియుండెను. వహాబీవంశాధికారము నష్టప్రాయమై పోయెను. దావఁగా మిగిలిన సౌదువంశజులు కువైట్, బహరీన్ లోనగు పశ్చిమసింధుశాఖాతటమున నున్న సంస్థానములం దొక్కడనో తల దాఁచుకొనిరి. మహమ్మద్ ఇబ్న్ రషీద్ రాజ్యము స్థిరముగ నెలకొనె నని యందఱకును విశ్వాస మైపోయెను. కాని మహమ్మద్ మరణానంతరము ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున ఇబ్న్ సౌదువంశము మరల విజృంభింప మహమ్మద్ కుటుంబము పేరులేకుండఁ బోయెను. మహమ్మద్ సంతానహీనుఁ డగుటవలన నతనితమ్మునికొడుకగు అబ్దుల్ అజీజ్ రాజ్యమునకు వచ్చెను. మహమ్మదునందుండిన రాజ్యకార్యనిర్వహణ సామర్థ్యశక్తి యితనియందు లేదయ్యెను. ఈతరుణమున కువైటునందు షేక్ ముబారక్ అను విఖ్యాతపురుషుఁ డొకఁ డుండెను. ఫైజల్ కనిష్ఠపుత్రుఁడగు అబ్దుల్ రహమాను యొక్క కుమారుఁడు, అబ్దుల్ అజీజ్ ఇబ్న్ సౌదు ప్రవాసకాలమున నీ షేక్ ముబారక్ వద్ద నివసించి యుండెను. ఈమహాపురుషుని యధీనమునందే సౌదు పొందిన రాజనీతిశిక్షణమే అరేబియాయొక్క భావి భాగ్యభాగ్యములకు హేతుభూత మయ్యెను.

క్రీ. శ. ౧౯౦౦-వ సంవత్సరమందే అబ్దుల్ రహమాన్ తన రాజ్యము స్థాపించుకొనఁగోరి ప్రయత్నము సలిపియుండెను. కాని యది నెఱవేఱియుండలేదు. మఱుసటిసంవత్సరమున నతనికుమారుఁడగు సౌదు అసదృశమైన కార్యక్రమమునకు దిగెను. టర్కీవలన ప్రేరితుడై హాయిల్ షేక్ ముబారక్ నకు విరుద్ధముగఁ బనిచేయఁగడఁగెను. ౧౯౦౧ లో కువైట్‌ను ఆక్రమించుటకై అహముద్ సైన్యము బసరాయందు సన్నాహము సలుపసాగెను. ముబారక్ ఆంగ్లేయుల సాయము గోర వీరు తురుష్క ప్రయత్నముల భంగము గావించిరి. ఇందులకు ప్రతిఫలముగా బ్రిటిషువారు కువైటుమీఁదనంతట కొంత యధికారమును బొందిరి. కాని దప్పు నితఁడు రియాదును శక్తియు

లింతవఱకు నిశ్చయింపఁబడలేదు. కొన్ని ధ్రువజ్యోతులు దళాకారములు కొన్ని వంకరటింకరగ నడచు వర్ణాకృతి గలిగియుండును. ఈ ధనురాకార, దళాకారజ్యోతుల కాధారభూతమై యున్న కిరణములు ఇవి పరస్పరము కలసియుండుటయు, విరళములై యుండుటయుఁ గలదు. కొండొకచో నివి నిట్టనిలువుగ సమానాంతరములై గలిగియుండును. మఱికొన్ని వేళల నీకిరణము లన్నియు నొకే యాకాశకేంద్రమునకే అభిముఖములై పోవుటయుఁ గలదు. ఒక్కొక్క సమయమున నివి ఆకాశకోశవృంతములాగఁ బరిభ్రమణము లగుచుండును. కొండొకచో నీ పరిణామములందు మార్పులు గలుగ నాకస్మికముగ క్షీణములై పోవుట వచ్చుచున్నట్లుండును. ఆకాశమున కనుమఱుగైనట్లు గోచరమగును. ఈ కారణముచేఁ జాశ్చాత్యులు వీని నానందనర్తకులు (Merry dancers) అను నామకరణము గావించిరి.

కొన్ని ధ్రువజ్యోతులు త్రేలాడఁగట్టిన తెరలవలెఁ గన్పించును. ఇట్టివి సాధారణముగ నుత్తరధ్రువమునందే కనుపించుచుండును గాని దక్షిణధ్రువమునఁ గానరావు. ఈ జ్యోతుల లక్షణము తెరవంటి యాకారముగల కిరణము లించుక విరళములుగ నుండినను దినవరుస దట్టములై యొక విధముగ నొంది, యడుగున కుచ్చుల కుచ్చులుగ వేర్పడి త్రేలాడుచుండు యవనికవలె మిగుల మనోహరములై కన్పడుచుండును. అధోభాగమునందు శోణవర్ణమును, ఊర్ధ్వమునందు నాకుపచ్చనిరంగును, మధ్య నీరెండింటి కలయిక పసుపుపచ్చనిరంగును గల ఈయవనికాకార ధ్రువజ్యోతి అనుపమానసౌందర్యమున కొప్పియుండును. తెరయందుఁగలుగు నానావిధములగు ముడతలు నీనియందు గోచరము లగుచుండును. ఒక్కొక్కప్పు డిందలికిరణములు తిన్నగ నూర్ధ్వమున కేగి యచటఁ బ్రకాశవంతమగు కాంతిరేఖగఁ బరిణమించుచుండును. ఛాయామండలముయొక్క రూపమున దృగ్గోచరమగుజ్యోతులు కొన్ని కలవు. సంపూర్ణముగ వికాసమును బొంది దేదీప్యమానమగు నీఛాయామండలాకార ధ్రువకాంతి తక్కినరూపము లన్నింటికంటె నధికరమణీయమై కన్పించును. మధ్యభాగమున నల్లని పువ్వు దానికి నలుప్రక్కలను కిరీటాకారముగల కాంతిమండలము విరాజమానమగుచుండ నివి రెంటియు దర్శనీయమై యుండును. ఇందలి కాంతికిరణములు పరస్పరము గలసియో లేక వేరుగనో ఉండవచ్చును. కొన్ని సమయములందు ధ్రువజ్యోతి ఏకదేశమునఁ గాక కుములు కుములుగ నాకసమునం దంతట వ్యాపించియుండవచ్చును. అప్పు డివి నూర్ణవర్ణసంసృతము లగు మేఘఖండములవలెఁ గన్పించును. ఇదియే మేఘాకార ధ్రువజ్యోతి. కొండొకసమయమున నాకాశ మంతయు తెల్లనిమబ్బుచే నావరించినట్లు యున్నటు లుండును. ఇందుఁ గొన్నిచోట్ల తక్కువప్రకాశమును మఱికొన్నిచోట్ల నెక్కువప్రకాశమును ఉండును. వీనియందు నిర్దిష్ట మగు ఆకార మేదియు నుండక జ్యోతిః ప్రసారిత మైయుండును. ఇంతవఱకుఁ దెలుపఁబడిన ఈ విశేషయాథాతథ్యము లీ ప్రాకృతిక దృశ్యమందుఁ గన్పడు అనేకప్రకారములగు నాకృతులను నిరూపించుటయందు తేటతెల్లముగాఁ దోచునవి.

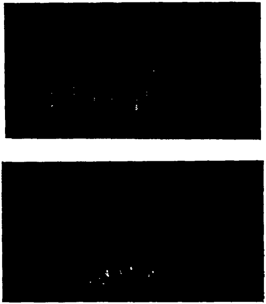
అక్షాంశ, రేఖాంశము (Latitudes & Longitudes)ల మార్పులనుబట్టి ఈ ధ్రువజ్యోతిః ప్రాదుర్భావములందు హెచ్చుతగ్గులు కలుగుట అనుమానింపఁబడినది కాని ఇంకను నది నిశ్చితము కాలేదు. అధోభాగపు అక్షాంశము (Lower latitudes)లందు జ్యోతులు తక్కువగఁ గన్పించవు. దక్షిణార్ధగోళమందలి ఉన్నతాక్షాంశములందు (Higher latitudes) జనులు నివాసము చేయఁదగిన భూభాగ మేదియు లేకుండుటచే నటనుండి యీజ్యోతులఁ బరిశీలింప వలనుపడలేదు. ఉత్తరార్ధగోళమందలి ఆర్క్‌టిక్ ప్రాంతములలోఁ గూడ నీధ్రువజ్యోతు లగపడుప్రదేశము లనేకములు కలవు. కావున నక్షాంశ, రేఖాంశమార్పుల ననుసరించి వీనియందు మార్పులు గలుగఁజేయుహేతువులను నిరూపింప వీలు లేకపోయెను. నిరక్షరేఖ (Equator)నుండి బయలుదేరి యుత్తరాభిముఖముగఁ బ్రయాణము సల్పుచో నొకానొకదేశమునకుఁ జాల దక్షిణముగ వదిసంవత్సరములలో నగటున నొకధ్రువజ్యోతి కన్పించు నని తెలియవచ్చును. ఫ్రాన్సుదేశపు ఉత్తరభాగమున నీసగటుసంఖ్య సంవత్సరమున కొకటియగును. అయిర్లాండుదేశమున కుత్తరముగాఁ బోయినసంవత్సరమునకు ముప్పదిపర్యాయములు ధ్రువజ్యోతి గన్పించును. షెట్‌లాండ్ ద్వీపములకుఁ గొంచె ముత్తరముగ సంవత్సరమునకు నూఱుపర్యాయములగపడును. షెట్‌లాండ్, అయిస్‌లాండ్ ద్వీపములమధ్య నివి అధికాధికముగఁ గానవచ్చును. ఆస్థానమును దాటి యింకను ముందునకుఁ బోయిన నీప్రదర్శనములసంఖ్య తరలఁ దగ్గిపోవును. యూరేషియా (Eurasia)యందు కంటె నమెరికాయం దీజ్యోతులు తెక్కువ దక్షిణమువఱకును కన్పించుచుండును, అనఁగా కెనడాదేశమునకు దక్షిణముగను, సంయుక్తరాష్ట్రములలోని యున్నతాంశములందును దృష్టిగోచరము లగు ధ్రువజ్యోతులు యూరపునందలి యుత్తరాక్షాంశములందుఁ గన్పించవు.

ఈ ధ్రువసంబంధమైన తేజోరాశిని విద్యుద్దీపకాంతి ఘటనమున కును సన్నిహితసమానత గనుపడుటవలన నీ రెండింటికిని కారణములు గూడ సమానతనే కలిగియుండవచ్చును. విరళములగు వాయుస్తరంగములగుండా విద్యుచ్ఛక్తి ప్రవహించునపు డొకవిధమగు దీప్తి ప్రకాశము జనించును. ధ్రువజ్యోతియందలి లక్షణము లీప్రకృతిదీప్తిప్రకాశమునుబోలియుండుటచేత వాతావరణముయొక్క ఉపరిభాగములగుండా విద్యుత్కణములు ప్రవహించుటవలననే ఇట్టి శోభాయమానమగు ప్రాకృతికదృశ్యము సంభవించు నని యూహింపవచ్చును. కాని యీవిద్యుత్కణములు వచ్చునది యెక్కడనుండి? సుమారు రెండువందలసంవత్సరములనుండి పాశ్చాత్యులు చేయుచు వచ్చిన యత్నానుప్రయోగములవలన నీ విద్యుత్కణములు సూర్యునినుండి వెలువడి వచ్చుచుండునట్లు సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. ఎందుచేత ననఁగా సూర్యబ్రహ్మాండము ననుసరించి ఉష్ణత, మధ్యమాక్షాంశము

అరోరా పోలారిస్

పటము ౧. రెండురకముల ధ్రువజ్యోతిశ్చాపములు

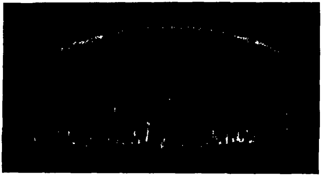

పటము ౨ రెండురకముల ధ్రువజ్యోతికిరణములు

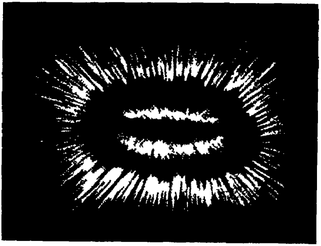
అరోరా బోరాలిస్

[illegible]

[illegible]

[illegible]

(Higher and mean latitudes) లందు గోచరము లగు ధ్రువ జ్యోతులలో వర్ణవైవిధ్యము గలుగుచున్నది. సూర్యుని తీవ్రమగు క్రాంతికోణములందు ధ్రువజ్యోతిప్రదర్శనము లెక్కువగానగును దినములందలి వెలుతురు కారణముగ వీనియందు మార్పులు గలుగుచు వచ్చునని భయమున్నను, దశకముల నున్నసునని స్థిరాకార జ్యోతులు ఛాయలలో ఊచ కిరణ, కిరణాకారములు మానిచుండు చుండును ప్రకట మగుచుండును.

౧౯ ౧౯౪౮ సంవత్సరమందు నార్వే దేశమున గావింపఁ బడిన ఆవిష్కరణములవలన సూర్యబింబముపై మచ్చ లెక్కుడుగ నుండు సంవత్సరమున నీ ప్రదర్శనము లెక్కువగఁ గలుగునట్లును మచ్చలు తక్కువైన తక్కువగఁ గలుగునట్లును గనిపట్టఁబడినది. సూర్యుని ఉచ్చస్థానరేఖ (Meridian) కర్థముగా నిక్షేపించు నొక మచ్చ ప్రవహించి పోవుకాలమునందును ఈ ప్రదర్శనములు గలుగునని యాలోచించి ఆవిష్కరణములవలన స్థిరపడినది. మరియు భూగ్రహమునకుఁ జెందిన సూర్యభ్రమణకాలము నను ౨౭ దినములకొకసారి వచ్చిన ప్రదర్శనములవంటివే మరల వచ్చునట్లు తేలినది. ఈ మీఁద వచించిన హేతువు లన్నింటివలన ధ్రువజ్యోతి సూర్యప్రభావమునకే ఉత్తేజిత మగునని నిశ్చయింపఁబడెను. సూర్యబింబమునుండి వెడలివచ్చు విద్యుత్కణపుంజములు వాతావరణము యొక్క ఉపరిభాగమునఁ గొట్టుకొనుటచే నిట్టి ప్రదర్శనము లుత్పన్నము లగుచుండును. ఈ విద్యుత్కణములు సూర్యుని విడచివచ్చుచు భూగ్రహమును సమీపించు సమయమున ధ్రువప్రాంతమందలి యయస్కాంతబలముల నాకర్షితములై అన్నిక ధ్రువముపై ప్రవహించుచు పోవునుగాని చేరఁబోవు ప్రక్కకుఁబోవు.

ఈ ధ్రువజ్యోతులమీఁదను చంద్రకాంతిప్రభావముసైతము గలుగును కాని యది జ్యోతియొక్క బలాబలములమీఁద నాధారపడి యుండును. మేఘములయూఁదనను నీజ్యోతులందు హెచ్చుతగ్గులు గలుగుచుండు నని కొన్ని ప్రదేశములందుఁ గావించిన యావిష్కరణముల ద్వారా కనుఁగొనఁబడినది.

ధ్రువజ్యోతిప్రదర్శనకాలమందే యయస్కాంతసూచి (Magnetic needle) సంచాలనములను గలుగుచుండును. మరియు సుస్థిరముగను వడిగను నుండుశక్తియందలి యొక్క స్థానమునుండి యుత్పన్నములగు కిరణములు గావి, విజృంభణము గావి యయస్కాంత ఉచ్చరేఖనుండే వడగించుచుండుట కలుగుఁ గావచ్చును. ఇందు వలన నీధ్రువజ్యోతికి యయస్కాంతసంబంధ ముండుట నిశ్చయ మైనది. యయస్కాంత ఝంఝా మారుతము (Magnetic Storms)లోను నీ జ్యోతులకు సంబంధ ముండినట్లు ఈరెండు నొకేసమయమున సంభవించుచుండుటవలన విదిత మగుచున్నది. ఇదికాక సాధారణముగ టెలిగ్రాఫ్ తీగెలందలి విద్యుత్ప్రవాహములకును, వీనికి సంబంధ [illegible]

[illegible]

ఊర్ధ్వభాగము (Zenith)న కంటకపోయినప్పటికిని వీనికి యొత్తు కలిగియుండును. ఉన్నతాకాశములను మించుచుకొత్త కలిగియుండు వివిధవిధానములు నిలుకడగ నుండక వేగముగను పరివర్తన మందుచుండును.

ఆర్కిటిక్ సీమలం దివి ౬౦ మైళ్ల మొదలుకొని ౧౮౦ మైళ్ల యెత్తువఱకు నుండు నని నిశ్చయింపఁబడెను.

వెండిరంగు నీధ్రువజ్యోతులకాంతి యుత్తరప్రక్కల నుండు ప్రకాశముకన్న మసకగనుండును. దళములు, కిరణములును అడుగు భాగమున నెక్కువ ప్రకాశవంతములై కన్పించును. ధనుస్సులు క్రింది యంచుదగ్గఱనే శిఖరమునకంటె ప్రకాశవంతముగఁ గన్పించును. ఈ జ్యోతులసామాన్యవర్ణము తెలుపు. ఇందు కొంతకొంత పసుపు పచ్చరంగుకూడ మిళితమై యుండును. పరిసరములందలి ప్రకాశము మందముగ నుండినయెడల ధ్రువజ్యోతి వెండికాంతి గలిగియుండును. గాఢ మగు వర్ణము గలిగి వేగముగను మారుచుండినయెడల వక్రభాగమున కోరవర్ణము గనిపించును. ఇట్టిపరిస్థితులందే శిరోభాగమున నాకుపచ్చనిరంగు వెల్వడును. ఇటు లీధ్రువజ్యోతికిరణము లత్యంత ప్రకాశమానము లయి తళతళలాడుచు నడుగున నెఱుపును, మధ్యమున ఆకుపచ్చనివర్ణమును, ఈరెండింటిని మేళవించుచు మధ్యభాగమున పసుపుపచ్చనివర్ణము గలిగియుండును. కొన్నివేళలందు ఊదారంగు కూడఁ గన్పించును. ఈ ధ్రువజ్యోతిప్రదర్శనకాలములం దొకప్రకార మగు ధ్వనికూడ జనించుట కలదు. దీని నచటి లనేకవిధముల వర్ణించిరి. పట్టుబట్టలు పరస్పరము రాచికొనినయెడల జనించు ధ్వనివలెనే యుండు నని కొందఱును, మైనపువత్తిదీపముమీఁద గాలి తగులుటవలనఁ బుట్టుధ్వనివలె యుండు నని మఱికొందఱును వచించి యుండిరి.

సూర్యునిదక్షిణాయనకాలమున దీర్ఘరాత్రులు గలిగియుండు ఉత్తరమందలి యున్నతాక్షాంశముల నివసించువారి కొక మనోహర మగుకాంతిని ప్రసాదించుచు వారియుల్లాసమును హెంపొందఁజేయునది ఈ ధ్రువజ్యోతిప్రకాశమే.

ఆరోరూట్ — ఇది అమెరికాదేశములో పైరగు ఒక చెట్టుయొక్క వేరు. ఈపదమునకు బాణపువేరు అని యర్థము. అమెరికాదేశమునం దీని పచ్చివేరులను బాణపు గాయములకుఁ గలిగినగాయమున నుపయోగించుచుండినందువలన ఈ వేరునకు ఆరోరూట్ అను పేరు వచ్చినది. ఇది అరటికుటుంబములోఁ జేరినది. ఈవేరులనుండి పరిపిండితంటి యొకవిధమైన పిండిని ఇప్పుడు తయారుచేసి అమ్ముచున్నారు. వెన్నెముదుట ఈయొక్కవేరులనుండి చేయఁబడు పిండికే ఆరోరూట్ పిండి అని చెప్పఁబడుచున్నను ఇప్పుడు శక్యం అంతమైన పిండు లన్నియు ఆరోరూట్ పిండులే యని బజారులో అమ్మఁ బడుచున్నవి. ఈ యారోరూట్ పిండిలో బంగాళాదుంపపిండి, [illegible] కర్రి పేలుచున్నవి. ఈ పిండు లన్నియు [illegible]

బట్టియు, ముఖ్యముగ తీర్ణ మగుటచుబట్టియు ధరలలో వ్యత్యాసము కలిగియుండుటచే చౌకరకములను విలువగలరకములలో కల్తీ చేయు చుందురు అసలు ఆరోరూటుపిండిలోనే మరంటా, టాపియో,

ఆరోరూట్

కర్కూమా కెసావా టక్కా, పోర్ట్లాండు మొదలగు రకములభేద ములు, అవి యుత్పత్తియగు చెట్లనుబట్టి యేర్పడియున్నవి సూక్ష్మ దృష్టిలో గిపాడి నంది, శోధించినయెడల కల్తీలు తెలియఁగలవు గాని సామాన్య శోధనవలన తెలియుట కష్టము

మనదేశములోకూడ తాటిగెగలు మొదలగు కొన్ని వేరులనుండి యుత్పత్తిచేసిన తయారుచేయుపద్ధతులు శోధింప దగియున్నవి

అర్కాన్సస్ — ౧ అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములలో నొకటి ఇది చాలభాగము పర్వతములతోను, అడవులతోను నిండి యుండును శీతోష్ణస్థితులు సాధారణముగ చెప్పదగు అనుకూలముగ నుండవు ప్రత్తి మొక్కజొన్న యిందలి పంటలలో ముఖ్య మైనవి ౧౭ వ శతాబ్దిలోనే ఫ్రెంచివారు ఈప్రదేశమునకు వలసవచ్చి యాక్రమించుకొనిరి తరువాత కొంతకాలమునకు అమెరికాప్రభుత్వము దానిని కొని ౧౮౩౬ వ సంవత్సరమున సంయుక్తరాష్ట్రములలోఁ జేర్చుకొనెను అర్కాన్సస్ వైశాల్యము ౫౩,౩౩౫ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౧౭,౫౦,౯౯౫

౨ అమెరికాలోని మిసిసిప్పినది యొక్క పెద్ద ఉపనదులలో నిది యొకటి దీనిపొడుగు ౨,౧౭౦ మైళ్లు దీనిబట్టియే పైరాష్ట్రమునకు అర్కాన్సస్ అనుపేరు కలిగినది

అర్కవర్షుఁడు — కశ్యపునకు మునియందు పుట్టి దేవగంధర్వులలో నొకఁడు తపతిని కృతఘ్నఁ డను నామాంతరము కలదు

అర్కయోగ — సంపూర్ణ మానతరాగము ౨౭ వ మేళకర్త యగు సరసాంగిరాగజన్యము ఆరోహణము స రి గ మ ప ద ని స, అవరోహణము — స ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది

అర్కల్‌గూడ్ — మైసూరుసంస్థానము, హాసన్ జిల్లా లోని యొకతాలూకా వైశాల్యము ౨౬౧ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౭౬,౭౭౫ ఇందు మూఁడు పట్టణములును, ౩౦౦౮ గ్రామములును కలవు శిస్తు ౧,౭౫,౦౦౦ రూపాయలు ఈతాలూకా ఉత్తరపు ఎత్తు ప్రదేశమందు హేమావతీనది కలదు దక్షిణపుభాగమునందు కావేరీనది ప్రవహించుచు ఇట్లు నీటియాధార మెక్కువ యుండుటచే నిచ్చటి భూములలో వరిపంట యెక్కువగను, నిశ్చయముగను పండును పెద్ద చెరువుల క్రింద వరి కోసినతోడనే ఉల్లిగడ్డలు నాటుదురు దక్షిణ భాగమునందు కొబ్బరితోటలు, పోఁకతోటలును విశేషముగ కలవు ఇచ్చటిపోఁకలు శ్రేష్ఠమైనవి కావు

ఆర్కావతి — కావేరీనదిలోఁ గలయు నుపనది ఇది మైసూరుసంస్థానములో నున్నది దీనిపొడుగు ౧౨౦ మైళ్లు నందిదుర్గ ములోఁ బుట్టి బెంగుళూరుజిల్లాలో ఉత్తరమునుండి దక్షిణమునకు ప్రవహించుచు కుముద్వతి, వృషభావతి అను ఉపనదు లిందుఁ గల యును ఉత్తరమునకు దీనివలన పెద్దపెద్దచెరువులు నిండును బెంగు ళూరునకు నీరిచ్చెడి హెసరఘట్ట అనుచెరువునకు నిదియే యాధారము

అర్కిటాన్ (క్రీ పూ ౪౦౦) — టెరెంటంవాఁడు గ్రీకుదేశపు గణితశాస్త్రవేత్త ప్లేటోకు స్నేహితుఁడు భూమితి (Geometry) నెండుట యంత్రశాస్త్రమునకై ఉపయోగించిన వాఁడు

అర్కిలోకస్ — క్రీ పూ ౭ వ శతాబ్దివాఁడు, గ్రీకుకవి

అర్కుఁడు — ౧ సూర్యునకు పేరు

౨ (చం వం) నిఖవంశుఁ డను పురూరవునకు పుత్త్రుఁడు భద్రాశ్వుఁ డితనిపుత్త్రుఁడు

౩ రామసేనలోని యొకవానరుఁడు

అర్కేకర — ప్రాచ్యలోని యొకగ్రామము ఆరో గ్యమునకై యిక్కడకు రోగులు వచ్చుచుందురు

అర్కేడియా — గ్రీసురాష్ట్రమందలి మొరియా ప్రాంతమున నొకప్రదేశము దీనివైశాల్యము ౨,౦౨౦ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౧,౬౨,౩౨౪

అర్ఘపద — గంజాంజిల్లా ఇచ్ఛాపురముతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇచ్చటి జనసంఖ్య ౪౩౧ (౧౯౩౧).

అర్ఘపూర్ — గంజాంజిల్లా సురాడ తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౦ (౧౯౩౧).

అర్ఘాపురో — గంజాంజిల్లా గొడలతాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౫ (౧౯౩౧).

అర్ఘాపల్లి — గంజాంజిల్లా సురాడతాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౮ (౧౯౩౧)

అర్గలము — ఇది దేవీసంబంధమగు ఒకస్తోత్రము. దేవీమాహాత్మ్యపారాయణమునందు దీనిని పఠింపవలయును. ఈస్తోత్ర పఠనమువలన దుర్గామాహాత్మ్యఫలము వెంటనే సిద్ధించును. దుర్గామాహాత్మ్యము పారంభించునప్పుడు అర్గల కీలకములను ముందు పఠించి తరువాతను కవచము, అనంతరము సప్తశతిని జపింపవలెనని బ్రహ్మ మార్కండేయునితో చెప్పియుండెను. అర్గలము దురితములను నివారించును. కీలకము ఫలము నిచ్చును. కవచము రక్షించును. చండికయే నానాప్రకారములగు కార్యములను చేయును. అర్గలము పారాయణము చేయువాఁడు నిరర్గలవాక్కుగలవాఁ డగును కీలకముగలవాఁడు నకీలకుఁడును, కవచముగలవాఁడు వజ్రకాయుఁడును నగును

"జయ త్వం దేవి! చాముండే! జయ భూతాపహారిణి,
జయ సర్వగతే దేవి! కాలరాత్రి నమోఽస్తు తే."

అని యీస్తోత్రమునందనంతరము మహాస్తోత్రమునం బఠించి తరువాత సప్తశతి నారాధించువాఁడు కావలసినసంపద నొందును.

అర్గాం — బరాడ్ ప్రాంతమందలి కోటిజిల్లాలోని ఒకపల్లె. ఇచ్చట జనరల్ వెలస్లీ ౧౮౦౩ నవంబరు ౨౯-వ తేదీని నాగపురసైన్యములను ఓడించెను. దీని తరువాత వెంటనే గావిల్ గడము పట్టుకొనఁబడెను

అర్గ్యులిస్, అగస్టిన్ (౧౭౭౬-౧౮౪౪) — స్పెయినుదేశ రాజ్యకార్యధురీణుఁడు. ౧౮౧౨ - వ సంవత్సరములో ప్రజలకు ప్రభుత్వములోఁ గొన్నిహక్కుల నిచ్చునట్టి రాజ్యాంగసంబంధమైన పథకము స్పెయినుదేశపు ప్రజలకు ఒసంగఁబడెను. దాని కితఁడు బాధ్యుఁడుఁ గారకుఁడు. ౧౮౧౪-౨౦ లో నితఁడు చెఱసాలయం దుంచఁబడెను. ౧౮౨౩-౩౭ వఱకును దేశాంతరగతుఁడు గావలసినవాఁ డయ్యెను. తరువాత నితఁడు స్పెయినులోని ఉదారవాదులకు నాయకుఁ డయ్యెను. ౧౮౪౧ లో నితఁడు ఇసాబెల్లారాణికి సంరక్షకుఁడుగ నుండెను.

అర్గెన్సోలా, బార్తలోమే లియొనార్డో (౧౫౬౨-౧౬౩౧) — ౧. స్పెయినుదేశమునందలి కవి, చరిత్రకారుఁడు. ఇతఁడు, ఇతని అన్నయైన లుపర్షియో అనువాఁడును అరగోనీస్ అనఁబడు సాహిత్యసంప్రదాయమునకు నాయకులైరి

అర్గెన్సోలా, లుపర్షియో లియొనార్డో (౧౫౫౯-౧౬౧౩) — ౨. పైవాని సోదరుఁడు. స్పెయిను సాహిత్యమునందు మంచి గౌరవము గలదు. ఇతఁడు ఆస్ట్రియాదేశపు పూర్వపు చక్రవర్తిని యైన మేరియా యను నామెకు కార్యదర్శిగ నుండెను. నేపిల్సునందు రాజప్రతినిధికి రాజ్యాంగకార్యదర్శిగను ఉండెను.

అర్గెలాండర్, ఫ్రెడ్రిచ్ విల్హెల్మ్ (౧౭౯౯-౧౮౭౫) అగస్టు జర్మనుదేశజుఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. ౧౮౨౩-౧౮౩౭ వఱకు ఆబోలోనున్న నక్షత్రశాలకు నితఁడు నాయకుఁడుగ నుండెను. బాన్‌విద్యాపీఠమున జ్యోతిశ్శాస్త్ర మహోపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు ౩౨,౦౦౦ల నక్షత్రముల స్థానములను నిర్ణయించెను. ఆకాశనక్షత్రపటముల సంగ్రహమును ప్రకటించెను

అర్ఘున్ — కాశ్మీరదేశములోని వర్తకమే ప్రధానవృత్తిగాఁగల ఒకముసల్మాను తెగ. వీరు మంగోలియనులకుఁ జెందిన ఒక మిశ్రజాతివారని కొందఱును, లడ్డాఖ్ ప్రాంతమునందలి స్త్రీలకును యార్కండ్, కాశ్మీరము, పంజాబు మొదలగుదేశములలోని మహమ్మదీయపురుషులకును జనించిన సంకరజాతివారని కొందఱును తలఁచుచున్నారు.

అర్చనపురం — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౦ మాత్రమే (౧౯౩౧)

అర్చి — ౧. వేనరాజుదేహమును మథింపఁగాఁ బుట్టిన మిథునమందలి స్త్రీ. మిథునమందలి పురుషుఁడైన పృథురాజునకు భార్య యయ్యెను

౨. కృశాశ్వఋషి యొక్క పెద్ద భార్య. ధూమ్రకేశునియొక్క తల్లి

అర్చిపర్వతము — వైడూర్య పర్వతము.

అర్చిమాలి — సీతను వెదకుటకుఁ బశ్చిమ దిక్కునకుఁ బోయిన వానరులలో నొకఁడు

అర్చిరాదిమార్గము — సూర్యలోకమును దాఁటి చంద్రలోకమును దాఁటి విద్యుల్లోకమును దాఁటి వరుణప్రజాపతిలోకముల బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవుమార్గము

అర్చిష్మంతుఁడు — రామసేనలోని యొకవానరుఁడు

అర్చిష్మతి — బృహస్పతికి రెండవభార్యయైన శుభయను దానికిఁ బుట్టిన యేడ్గురుకన్యకలలో నాల్గవది.

అర్జార్ – అర్జునదేవు

అర్జార్ — సంయుక్తప్రాంతములోని మాళవాసీమలో నొక చిన్న గ్రామము. దీనికి సమీపమున నొక పెద్ద చెఱువు కలదు. దీనిని ఓర్ఛానివాసి యగు వీరసింగు అనువాడు ౧౬౧౯-వ సంవత్సరములో కట్టించెనట. దీని వైశాల్యము ౫ా ౩ చ. మైళ్లు. ఇందలి నీరంతయు ౩ రాతికొండ్లలో నింపబడియుండును. దానివలన ౩,౦౦౦ల ఎకరముల సాగు చేయవచ్చునట. ఈ చెఱువునుండియే ఝల్లానది పుట్టుచున్నది. అందుచే నిందు కొంతభాగము ఓర్ఛారాజ్యమునకును, మఱికొంత భాగము బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారికిని చెందియున్నది. ఇంత పెద్ద దయినను ఈ చెఱువు మూలమున సరాసరి వ్యవసాయ మేమియు జరుగుట లేదు.

అర్జునకుండు — ౭వ బుద్ధుడు. గౌతమ యను నొక వృద్ధబ్రాహ్మణపుత్త్రుడు సర్పదంశనమున మరణ మొందగా నీతడు దానసర్పమును దెచ్చి చంప బోవ గౌతమ నివారించెను.

అర్జునగిరిఅగ్రహారం — విశాఖపట్టణముజిల్లా వీరవల్లి తాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౮౪౫ (౧౯౩౧).

అర్జునగీత — గుజరాతీభాషలో ధనదాసనిచే రచింపబడిన కావ్యము. కృష్ణార్జునసంవాదరూపము.

అర్జునతీర్థము — భారతవర్షీయతీర్థము.

అర్జునదేవు — సిక్కులమతమును స్థాపించిన నానకుని సింహాసనముపైని గూర్చుండిన ఐదవ గురువు. నాలుగవ సిక్కుగురువగు రామదాసునకును, అతని భార్య బీబీభానికిని జన్మించెను. ఇతడు క్రీ. శ. ౧౫౮౧ లో సింహాసన మధిష్ఠించెను. గురునానకు చేసినబోధనం ఎంతటి భావగర్భితమయినదో, జీవితమునందలి యెట్టిపరిస్థితి కయినను, ఎంతమందికైనను అది యెట్లు వర్తింపగలదో బాగుగ గనిపట్టినవాడు అర్జున గురువు. కావున వాని ప్రాముఖ్యమును గుర్తించి తనకు పూర్వగురువుల బోధలలో ముఖ్యమయినవానిని సంకలితము గావించి, వానితోపాటు తనవి కూడ కొన్ని ప్రార్థనలను బోధలను చేర్చి యొక గ్రంథముగ నిబంధించి యదియే 'గ్రంథ' మని ప్రకటించెను. దీనికే యిప్పుడు 'ఆదిగ్రంథ' మని పేరు. సిక్కుమతస్థుల కిది వేదము వంటిది (చూడుడు ఆదిగ్రంథము). సిక్కులు దీనిని 'గ్రంథ్‌సాహెబ్' అని గౌరవింతురు. ఇంతియగాక అర్జునదేవు తనశిష్యులకు మతాచారప్రవర్తనముల విషయమున కొన్ని విధివిధానముల నేర్పాటుచేసెను. ఇందువలన, అంతవఱకు నొక సరియైన వ్యవస్థ లేకయుండిన సిక్కుసంప్రదాయ మిప్పు డొక మతముగ విలసిల్లెను.

ఇతడు అమృతసరమును సిక్కుమతమునకు ప్రధానకేంద్రముగ గావించెను. ఇందువలన, అంతవఱకు నొకచిన్న సరస్సుతో నుండు ప్రదేశము లేక యున్న యీ యమృతసరము క్రమముగా పెరిగి యభివృద్ధిచెంది గొప్ప నగరముగ పెంపొందెను, సిక్కుమతస్థులకు ప్రధానక్షేత్ర మయినది. అర్జునదేవు తనశిష్యులను విదేశములకుం బంపి వర్తకవ్యాపారములు సాగించుటవలన అమృతసరము క్రమక్రమముగా భాగ్యవంతము లయిన నగరములలో నొకటియైనది. ఉత్తరస్థానముల నుండి గుఱ్ఱములను కొనుట, విక్రయించుట ప్రధానవృత్తిగా నుండి నప్పటికిని ఇతరవ్యాపారములందులకును అర్జునదేవునకు గొప్పలాభము వచ్చుచుండెను. ఈరీతిని అర్జునదేవుకాలమున సిక్కులకు ధనము, [illegible] నం వెంతటి యభివృద్ధి కలిగెనో వర్తకమునందును అంతటి [illegible] శ్రీయు, సత్ప్రభావము నుండెను.

అర్జునదేవు

అర్జునదేవుకాలమున సిక్కుమతము ప్రతి రాష్ట్రమునందును పల్లెలందును, పట్టణములందును బాగుగ వ్యాపించినది. ప్రతిపట్టణమునందును సిక్కుమతస్థులకొక ప్రతినిధి యుండెను. వీరందఱును తమ గురువులను సందర్శించినప్పుడు కానుకలను, కట్నములను చెల్లించుచుండుట యొక యాచారముగ వచ్చుచుండెను. అర్జునదేవు ఈయాచారమును క్రమబద్ధ మొనర్చి, గురుదర్శనమునకు రాకపోయినను శిష్యులు తమ కానుకలను విధాయకముగ చెల్లించునట్లు కట్టడిచేసి, యీ కానుకలకు 'దస్వంధ' యను పేరుగ [illegible] అర్జునదేవు ప్రతినిధులు ఈ 'దస్వంధ' సారీతి సంచారముచేసి సిక్కుమతస్థులందఱి [illegible]

సంబంధించినదిగాను కీర్తింపబడి గౌరవపాత్రులయి యుండిరి. వారు అర్జునదేవునితో సన్నిహితమైన స్నేహము గలిగియుండిరి. లాహోరునగరమున అధికారిగానుండిన చందూషా తన

స్వర్ణదేవాలయము, అమృతసరము

కూఁతురు అర్జునదేవుని కుమారునకు పెండ్లి చేయవలసిన దని కోరినను అతఁడు నిరాకరించెను. ఇందువలన చందూషాకు అర్జునదేవునియెడల క్రోధము జనించినది. అతఁడు అప్పుడు పాదుషాగా నుండిన జహాంగీరుకు అర్జునదేవు వద్ద నున్న గ్రంథము కలిగించి యాతని పైఁ బగ సాధింపవలె నని తలఁచెను. పిదపఁ గొంతకాలము పిమ్మట జహాంగీరు చక్రవర్తి కుమారుఁడైన ఖుస్రో తండ్రిమీఁద తిరుగఁబడి పంజాబునకు పారిపోవుచు అర్జునదేవుని సందర్శించెను. అర్జునదేవు అతనిపక్షము వహించి యాతనికి విజయము గలుగవలె నని

అర్జునదేవు సమాధి

ప్రార్థించెను. జహాంగీరు అర్జునదేవుని లాహోరునకు పిలిపించి, కారాగృహమున బంధించెను. అతనిని చిత్రహింసల పాలుచేసిరి

రాయల దని చందూషా పాదుషాకు నూరిపోసి, యతనిని ప్రోత్సహించినందువలన నని చెప్పుదురు — గురుదేవునకు జరిమానా విధించుటయు కాక యతనిని బహిష్కృతుని గావించె ననియు, అతఁడు చెఱయందే మరణించె ననియు చెప్పుదురు. క్రీ. శ. ౧౬౦౬ న అర్జునదేవు కాలధర్మము నొందెను. రావి నదిలో స్నానము చేసి వచ్చుటకు అర్జునదేవు పాదుషాచే అంగీకారము బడసి వెళ్లె ననియు, అతనిని కావలి కాయుచున్న వారికి భయాశ్చర్యములు కలుగునట్లు అతఁడు స్నానము చేయుచుండఁగనే అదృశ్యుఁడై అంతర్ధానము నొందె ననియు సిక్కుమతస్థులు తెలిపెదరు. అర్జునగురునిసమాధి నిప్పటికిని రావినదీతీరమున లాహోరునందు దర్శింపవచ్చును.

అర్జునపాలుఁడు — (చం. వం.) వసుదేవుని సవతి తమ్ముఁడైన శవిరాజునకు సుదామిని యందు భార్యయందుఁ బుట్టిన యుద్దలు పుత్త్రులలో నొకఁడు.

అర్జునపురం — గంజాంజిల్లా సోంపేట తాలూకా ఇలంత్రా రాష్ట్రమందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౯ (౧౯౩౧)

అర్జునవలస — విశాఖపట్టణము జిల్లా చీపురుపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౨౮ (౧౯౩౧)

అర్జునసింగ్ — రాజా మానసింహుని మునిమనుమల్లో నొకఁడు.

అర్జునాపురము — కర్నూలుజిల్లా కోయిలకుంట్ల తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౮ (౧౯౩౧)

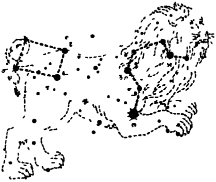
అర్జుని — ౧ బాణాసురుని కూఁతురు.

౨ బహుదంతకుని నామాంతరము గల యొక స్త్రీ.

అర్జునీ జమీందారీ — మధ్యరాష్ట్రములోని చాందా జిల్లాలో నొక జమీందారీ. దీని వైశాల్యము ౧౩౫ చదరపు మైళ్లు. ఈ జమీందారీకి చెందిన ౧౦ గ్రామములు ఇందు గలవు. ఇందు నగరములు లేవు. జమీందారీ ౧౯౦౬-౦౭ వ సంవత్సరములో ౧,౮౦౦ ఎకరములభూమి సాగుబడియై యుండెను. ఈ సంస్థానములోని దేవరి యనుచోట నొక దేవాలయము కలదు. ఈ దేవాలయమున కద్భుతరూపమున రెండు పులులు కాపలా కాయుచుండు ననియు, సంస్థానాధిపతియు వారి సంతానమున కని కానవచ్చు ననియుఁ జెప్పుకొందురు. ఎస్టేటు రాబడి మొత్తము సాలుకు రు ౩,౧౦౦ లు.

అర్జునీనక్షత్రములు — ఈ నక్షత్రములను జ్యోతిష గ్రంథకారులు ఫల్గునీ నక్షత్రము లనుచున్నారు. ఇవి పూర్వఫల్గుని, ఉత్తరఫల్గుని అని రెండు. 'ద్వే ద్వే భద్రం' - అంచవు కొల్లనరె

రెండు - రెండు నక్షత్రము లని చెప్పుచున్నారు కాని ప్రాచీన ఋగ్వేదమునందలి దశమమండలము ఎనుబదియైదవ సూక్తమునందు ఇవి అర్జునీనక్షత్రము లని పేర్కొనఁబడినవి. భగోళములో నీ నక్షత్రముల స్థితిని బట్టి మహాభారతమునం దర్జునిపాత్ర రచింపఁ బడినట్లు స్ఫురింపఁగలదు ఏల యనఁగా, పూర్వఫల్గుని, ఉత్తరఫల్గుని సింహరాశిలో చేరియున్నవి అర్జునుఁడు సింహపరాక్రముఁడు. ఫల్గునిలో నొకదానికి భగుఁ డను దేవత అధిదేవతగా వర్ణింపఁబడెను భాగ్యము నొసఁగువాఁడు భగుఁడు అర్జునుఁడు ధనంజయుఁడును ఈ నక్షత్రములకు మీనము ప్రతిస్పర్ధి, అనఁగా అర్జునుఁ డుదయింపఁగానే మీన మదృశ్య మగును. మీన మన్నను మత్స్య మన్నను

అర్జునీనక్షత్రములు సింహరాశి

౧, ౨, ౩, ౪, ౫ - మఘ — ౬, ౭ - పూర్వఫల్గుని

(౧ - మఘ అని కొందఱిమతము) — ౮, ౯ - ఉత్తరఫల్గుని

ఒకటేకదా! ఆకాశమునందు గిరగిర తిరుగు నీ మీనరాశినే భారతము మత్స్యయంత్ర మని వర్ణించుచున్నది. దీనిని అర్జునుఁడు తప్ప మఱి యెవరు కొట్టలేకపోయిరి మీన మదృశ్యము కాఁగానే కన్యారాశి రంగములోనికి వచ్చును, అనఁగా ఉదయించుచుండును. ఈకన్య అగ్నికుండసముద్భవ, అయోనిజ, మత్స్యయంత్రభేదకుఁ డయిన అర్జునుని వెంటనే రంగములోనికి వచ్చినది పితృదేవతాకమైన మఘ (ధర్మరాజు), వాయుదేవతాకమైన స్వాతి (భీముఁడు), అశ్వినీదేవతాకములైన చుక్కలు (Centaurus) రెండు. ఈ అయిదు నక్షత్రములనుఖ్య— పంచపర్వతములనుబట్టి నడిమికి కన్యారాశి యున్నది. ఇంద్రియములు విషయములను పరిగ్రహించినట్లు పాండవు లేవురు నీమెం గైకొని రని భారతము తెలుపుచున్నది ద్రౌపదీవివాహగాథ యిట్లు భగోళమున చిత్రింపఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది.

(గో వేం రా.)

అర్జునుఁడు — ౧ (చం. వం) యయాతిపుత్త్రుం డగు పూరునివంశమునందు అజమీఢవంశాంతర్గతం బగు కుర్వాదిరాజ కులంబునఁ బుట్టిన శంతనురాజునకు మనుమఁడగు పాండురాజునకు కుంతి యను పెద్దభార్యయందు ఇంద్రుని ప్రసాదంబునఁ గలిగిన కుమారుఁడు. ఇతఁడు నరుఁ డను ఋషి యొక్క యవతారము. యుధిష్ఠిరుఁడు భీముఁడు నితని కన్నలు, నకులసహదేవులు తమ్ములు. ఇట్లితఁడు పాండవులలో నడిమివాఁడు. బాల్యమునం దితఁడు ద్రోణాచార్యుల యొద్ద నస్త్రవిద్యను నేర్చి పాండవధార్తరాష్ట్రు లందఱిలోను అధికప్రవీణుఁ డని యనిపించుకొనుటయే కాక అప్రతిధనుర్ధరు లందఱిలోను శ్రేష్ఠత్వము గొనెను. ఇతఁడు ద్రోణాచార్యులకు గురుదక్షిణగా పాంచాలదేశప్రభు వగు ద్రుపదుని, ఇతరశిష్యు లశక్తులై వెనుదిరుగఁగా, ఓడించి తనరథమునకుఁ గట్టి తెచ్చి యప్పగించెను (చూడుఁడు, ద్రోణాచార్యుఁడు) తరువాత ధృతరాష్ట్రుఁడు దుర్యోధనుని ప్రేరణ వలన పాండవులను వారణావతికిఁ బంపఁగా అర్జునుఁ డచ్చటిలక్కయింటి లాక్షాగృహంబునుండి సురక్షితముగా నన్నదమ్ములతో వెడలి ద్రౌపదీ స్వయంవరమునకై బ్రాహ్మణవేషమున వెళ్లుచుండెను త్రోవలో రాత్రిపూఁట అంగారపర్ణుం డను గంధర్వుఁ డెదిరింపఁగా నర్జునుం డతని నోడించి స్నేహితునిఁ జేసికొనెను (చూడుఁడు, అంగారపర్ణుఁడు) ద్రౌపదీ స్వయంవరమునకు బ్రాహ్మణవేషమునఁ బోయి మత్స్యయంత్రమును ఛేదించి ద్రౌపదిని సంపాదించి తన సహోదరులు భ్రాతలతోఁ గలసి యామెను వివాహమాడెను. ఈసమాచారముఁ దెలిసి ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవులను పిలిపించి ఇంద్రప్రస్థం బనుపురంబున నునిచెను అచట నొకనాఁడు ద్రౌపదీయుధిష్ఠిరు లేకాంతంబున నుండ తనధనుస్సుకొఱకు అర్జునుఁ డచ్చటికి పోవలసినవాఁ డాయెను ఆ దోషము పోవుటకై యర్జునుఁడు తీర్థయాత్రకు వెడలెను తీర్థయాత్ర చేయుకాలమున ఉలూపి యను నాగకన్యకను, మణిపుర రాజకన్యకయైన చిత్రాంగదను వివాహమాడి, ఉలూపియం దిరావంతుని, చిత్రాంగదయందు బభ్రువాహనుని తనయులుగాఁ బడసెను (చూడుఁడు, ఉలూపి, చిత్రాంగద) తరువాత నారీతీర్థములందు మొసళ్లరూపముఁ దాల్చి యున్న యైదుగురు అప్సరసలకు శాపవిమోచనము గలిగించెను. మాయసన్న్యాసివేషము వేసికొని ద్వారకకుఁ బోయి బలరామునియింటనుండి కృష్ణుని యనుమతిని సుభద్రను రాత్రిపూఁట కొనిపోయి వివాహమాడెను. ఇట్లు పండ్రెండునెలలు తీర్థయాత్ర చేసి యింద్రప్రస్థమునకు రాఁగా అగ్నిభట్టారకుఁడు వచ్చి యింద్రునిది యగు ఖాండవవనమును తనకు భక్ష్యముగా నొసఁగు మని వేఁడి అర్జునునకు గాండీవమను ధనుస్సును, రథంబును నొసఁగెను. కృష్ణార్జును లిరువురును అగ్నికి సహాయులై యుద్ధమునకు వచ్చిన యింద్రాదుల నోడించి ఖాండవము తన కంతయు నగ్నికి భక్ష్యముగా నొసఁగిరి. మయుఁ డను రాక్షసశిల్పిని మాత్రము రక్షించిరి అర్జునునిశౌర్యమునకు మెచ్చి యింద్రాదు లాతనికి వరంబు లిచ్చిరి. తనకుఁ జేసినయుపకారంబు స్మరించి మయుఁడు దివ్యమైన సభను నిర్మించి యిచ్చెను. యుధిష్ఠిరుఁడు రాజసూయయాగము చేయఁదలఁచి ధనముఁ దెచ్చుటకై తనతమ్ములను

వాయవ్యదిక్కునకును బంపెను. అం దర్జునుం డుత్తరదిక్కునకుఁ బోయి క్రమముగా కుళిందము, ఉత్తరానర్తము, కాలకూటము, అపరోత్తర కుళిందము, సుమండలము, శాకలద్వీపము, ప్రాగ్జ్యోతిషపురి, అంతర్గిరి, బహిర్గిరి, ఉపగిరి, ఉలూకము, అపరోత్తరోలూకము, పంచగణ దేశము, దేవప్రస్థము, పౌరవేశ్వరుఁడు, పర్వతవాసు లనెడు దస్యు రాజులు, కాశ్మీరము, లోహితము, త్రిగర్తము, దారువము, కోకన దము, అభిసారదేశము, ఉరగాపురి, సింహపురము, ఉత్తరసుహ్మము, ఉత్తరచోళము, బాహ్లీకము, కాంభోజము, దరదము, ఈశాన్యదిక్కు నందలి దస్యురాజులు, లోహదేశము, పరమకాంభోజము, ఋషిక దేశము[1], హిమవత్పర్వతమువిూఁదిదేశములు మొదలగు దేశములను, రాజులను జయించి అపరిమితమైన ధనరూపకరభారముం గొనియెను. అచ్చటనుండి శ్వేతపర్వతమును దాఁటి కింపురుషవర్షమునం జొరఁబడి ద్రుమపుత్త్రు జయించి కరభారముం గొనెను. గుహ్యకర క్షిత మగునట్టి హాటకదేశమునకుం బోయి సామోపాయముచే వారివలనఁ బన్ను రాఁబట్టుకొని మానససరోవరమును ఋషికుల్యానదిని దర్శించి, గంధర్వరక్షితమైన దేశమును జయించి వారియొద్దనుండి తిత్తిరికల్మాష మండూకవర్ణములుగల మండూకములను గుఱ్ఱములను కరముగఁ దీసికొని హరివర్షమునకుం బోయెను. అచ్చట మహోత్సాహులును, మహాబల వంతులును అయిన ద్వారపాలకులం గనుఁగొనిరి. వా రర్జునునిఁ జూచి మానవు లీదేశమునకు రాఁగూడ దని చెప్పఁగా నట్లయిన యుధిష్ఠిరునకు మీరు కరభార మిచ్చినయెడల నే నిచ్చటనుండియే పోఁగలవాఁడ నని చెప్పి వారివలన దివ్యాభరణాదిభూషణంబులం గైకొని యుత్తరదిగ్విజయంబు సమాప్తము గావించి తిరిగి యింద్రప్రస్థ మునకు వచ్చెను (సభా. ౨౭, ౨౮ అ.). రాజసూయయజ్ఞము పూర్తి యయినతరువాత, పాండవులు ద్యూతమునం గోడిపోయి వన వాసమునకు వెడలిపోయిరి. వారు ద్వైతవనమునుండి కామ్యకవనము నకుఁ బోయినతరువాత నర్జునుఁడు దివ్యాస్త్రముల సంపాదింపవలె యు నని హిమాలయపర్వతమునకుఁ బోయి ఇంద్రకీల శిఖరముపై దపస్సు చేసి శివుని మెప్పించి, కిరాతరూపధారియైన శివునితోఁ బోరాడి యతనికృపకుఁ బాత్రుఁ డయి, అతనివలన పాశుపతాస్త్ర మును సంపాదించెను. అచ్చటనుండి యింద్రలోకమునకుఁ బోయి యైదుసంవత్సరము లుండి, నివాతకవచులు కాలకేయులు అనురాక్షసులం జంపి, యింద్రునివలన నెక్కుడస్త్రశస్త్రములను బడసెను. అచ్చట నున్నకాలమున నతఁడు చిత్రసేనగంధర్వునియొద్ద నృత్యగానవిద్యలను నేర్చుకొనెను. ఒక్కనాఁటి యూర్వశి యింద్రుసభను నితనియొద్దకు రాఁగా అప్సరస లందఱును తనకు తల్లు లన్నభావముగల యర్జునుఁడు దానిని నిరాకరించెను. అంత నది 'నీవు నపుంసకుఁడ వగు' మని శాపం బిచ్చెను. తరువాత నజ్ఞాతవాసకాలమైన యొక్క సంవత్సరమునకే చెల్లు నని యింద్రుఁడు వరం బిచ్చెను. పాండవులు తీర్థయాత్రఁ జేయుచు గంధమాదనపర్వతమునకుఁ బోఁగా నర్జునుఁ డచ్చటికి వచ్చి వారిని గలసికొనెను. పాండవులు విరాటునిగృహమున నొకసంవత్సర మజ్ఞాతవాసము సల్పుచున్నప్పుడు పేడిరూపమును దాల్చి బృహన్నల యను నామముతో రాజకుమారి యైన యుత్తరకు సంగీతంబును నాట్యం బును నేర్పుచుండెను. సంవత్సరాంతమున దుర్యోధనుఁడు తన సైన్యంబులతో వచ్చి విరాటరాజుయొక్క యుత్తరగోగ్రహణము సేయ, రాజపుత్త్రుఁ డైన యుత్తరునకు సారథియై యర్జునుఁడు యుద్ధ మునకుఁ బోయెను. శత్రుసైన్యముం జూచి ఉత్తరుఁడు రథంబు దిగ్గి పాఱిపోవ వానిని బట్టుకొనివచ్చి ధైర్యము చెప్పి తాను రథియై యాతని సారథిం జేసి కౌరవులతోఁ బోరాడి వారి నందఱను గెల్చి గోవుల మళ్లఁజేసెను. అజ్ఞాతవాసానంతరమున కౌరవపాండవులకు కురుక్షేత్రమున యుద్ధము సంప్రాప్తమయినప్పుడు, కృష్ణుఁడు తనకు సారథికాఁగా, యుద్ధసన్నద్ధుఁడై, ప్రథమదినమున ఉభయసైన్యముల నడుమ నిల్చి వైరాగ్యము కల్గినవాఁడై మోహముచే యుద్ధము చేయనొల్లకయుండ శ్రీకృష్ణుండు భగవద్గీతాబోధవలన వానిమోహ మును దొలఁగించెను. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు శిఖండిని చేర నరుమాత్రుఁడు తనకు ముం గుండుకొని భీష్మునిఁ బడవైచెను. అభి మన్యునకు సాయము పోకయుండ పాండవుల కడ్డపడినందున సైంధ వునివిూఁదను కోపగించి వానిని మఱునాఁడు సూర్యాస్తమయమునకు పూర్వము సంహరించెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసి అట్లే వానితల దునిమెను. పదు నేడవనాఁడు యుద్ధమున తన యద్భుతపరాక్రమమునకుఁ గర్ణుని వధించెను. అశ్వత్థామయొక్క శిరోరత్నమును హరించెను. యుధిష్ఠిరుఁ డశ్వమేధము చేయఁ దలంచి యాగాశ్వము విడిచి దానిసంరక్షణమున కర్జునుని నియమించెను. ఇతనివెంట సాత్యకి ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాది వీరు లుండిరి. ఆ యశ్వము హస్తినాపురమున నుండి దక్షిణదిక్కుగా వెళ్లి మాహిష్మతీనగరమునకుఁ బోఁగా అచ్చట నీలరాజు దానిని బట్టుకొనెను. అర్జునుఁడు వానిని గెల్చి వానిని వెంటఁ దీసికొనెను (జైమిని, అశ్వ, అ ౧౫). అచ్చటనుండి ఉద్దాలకమునియొక్క యాశ్రమమువిూఁదుగా చంపా నగరమునకుఁ బోయి అచ్చటిరాజైన హంసధ్వజుని గెలువ, నతఁ డర్జునునివెంట వచ్చెను. అంత నశ్వము స్త్రీరాజ్యమునకుఁ బ్రవే శింప నచ్చటిరాణి యైన ప్రమీల దానిం బట్టెను. అర్జునుఁ డామెను గెలిచి వివాహమాడి హస్తినాపురమునకుఁ బంపెను. కర్ణప్రావర్ణ మను జనుల దేశముల నుల్లంఘించి భీషణరాక్షసునినగరమువిూఁదుగా నశ్వము మణిపూరముఁ జేరెను. అచ్చట కుమారుఁడైన బభ్రువాహను నితోఁ బోరాడి అర్జునుఁడు మడిసి మరల బ్రతికెను. అచ్చటనుండి మయూరధ్వజుఁడు, వీరవర్మ, చంద్రహాసుఁడు మొదలైన రాజుల దేశములవిూఁదుగా నశ్వ ముత్తరదిక్కునకుఁ దిరిగెను. అచ్చట నర్జునుఁడు బకదాల్భ్యఋషి యను మునిని సందర్శించెను. సంవత్సరము గావచ్చినందున నర్జునుఁడు నశ్వమును సింధుదేశమువిూఁదుగాఁ దీసికొని

1 ఈ ఋషికదేశమునే రష్యా యని కొందఱూహించుచున్నారు.

పోయి అచ్చటనున్న దుష్టులను, ఆమెపుత్త్రుని వెంట రక్షణగా హస్తినాపురమునకు చేరి యుధిష్ఠిరునిచే పట్టముకట్టించెను.

శ్రీకృష్ణనిర్యాణానంతరము, అర్జునుడు ద్వారకకు పోయి బ్రతికియున్న కృష్ణస్త్రీలను కృష్ణుని ప్రపౌత్త్రుడైన వజ్రుని హస్తినాపురమునకు తీసికొనివచ్చెను. యుధిష్ఠిరుడు ముప్పదియారు సంవత్సరములు రాజ్యము చేసిన తరువాత పరీక్షిన్మహారాజును సింహాసనముపై గూర్చుండబెట్టి, పాండవులును ద్రౌపదియును తపస్సునకు బయలుదేరి హిమాలయపర్వతమునకుం బోయిరి. అచ్చట ద్రౌపదియు సహదేవుడును నకులుడును భీమసేనుని తరువాత అర్జునుడును కూడ దేహము చాలించెను.

అర్జునుడు యుద్ధమునందు చాయనచాయగలవాడు, దీర్ఘబాహుండు, విశాలవక్షుడు. ఇతనిరథమునకు విజయ మనియు, ఇతనిశంఖమునకు దేవదత్త మనియు, ధనుస్సునకు గాండీవ మనియు పేళ్లు. రథమునకు నాలుగు తెల్లనిగుఱ్ఱములు, కపిధ్వజమును ఉండెను. ఆకాలమునందలి గంధర్వులలో నితడు శ్రేష్ఠుడని చెప్పవచ్చును. అభిమన్యుడు, సాత్యకి, ప్రద్యుమ్నుడు ధనుర్వేదమునం దితని శిష్యులు. ఇతనికి ద్రౌపదివలన శ్రుతకీర్తి, సుభద్రవలన అభిమన్యుడు, ఉలూపివలన ఇరావంతుడు, చిత్రాంగదవలన బభ్రువాహనుడు అను నలుగురుకుమారు లుండిరి.

౨ కృష్ణ, బలరాముల రొండ్కి సఖుడగు కొరగోప్రుడు.

౩ ఐదవ రైవతమనువు యొక్క పుత్త్రులలో నొకడు.

అర్జుమందుబానోబేగం — ఈమెకే ముంతాజ్ మహల్ అనిపేరు. ఢిల్లీచక్రవర్తియైన షాజహాన్ (౧౬౨౮–౧౬౫౮) అనువాని ప్రియభార్య. నూర్జహాన్‌బేగం యొక్క సోదరుడైన ఆసఫ్‌ఖాన్‌వజీరునిబిడ్డ. ఈమె ౧౫౯౪ లో జన్మించెను. ౧౬౧౨ లో ఈమెవివాహ మయ్యెను. ఈమె ౧౬౩౧ వ యేట జూలై ౭ వ తేదీని దక్షిణమందలి బర్హాన్‌పురములో మరణము నొందెను. మొదట నామె శరీర మచ్చటనే సమాధి చేయబడెను. కాని తరువాత నాశరీరము నచ్చటనుండి తీసికొనిపోయి ఆగ్రాపట్టణమున పాతిపెట్టబడెను. ఆమె గోరిమీద ప్రపంచమం దెచ్చటను లేనట్టి యతిసుందరమైన మందిర మొకటి కట్టింపబడెను. దానికే తాజ్‌మహా లందురు (చూడుడు తాజ్‌మహల్).

అర్జెంటైను ప్రజాస్వామ్యము — దక్షిణ అమెరికాదేశములో గొప్పస్వతంత్రరాజ్యము. ఒకప్పుడు దీనికి లాప్లాటా సంయుక్తరాజ్యము లను పేరుండెడిది. ఈ రాజ్యమునందు ౧౪ రాష్ట్రములు గలవు. ఇవిగాక మరి యుత్తరదిక్భాగములను, ఒక స్వతంత్రమండలమును గలవు. దీనికి దక్షిణ దిక్కునందలి భాగములో పెద్దది. దీనిపొడవు ౨,౦౦౦ మైళ్లు. ఉత్తరభాగము వృక్షప్రదేశము, చాలభాగము నిస్సారమైనది. తీరప్రాంతము ప్రాంతము తక్కువ సారవంతమైనది. గోధుమలు, మొక్కజొన్నలు మొదలగు నవి యుత్పత్తియగుటలో ముఖ్యమైనవి. వ్యాపారము, పశువులు, గొఱ్ఱెలు, గుఱ్ఱములు ఎక్కువగ పెంచబడుచున్నవి. సర్వత్ర ప్రదేశములలో బాగుగ లభించును. ఇనుపఖనిజము గాక నాగా ఇచ్చట దొరకును. ఇప్పటి ప్రజ మూలముగ కృత్రిమముగ వున్నది. చీకట్లు పడతే మనుష్యులు నీళ్లు మెండుగ సాధించుటలో సున్నది. మొదటి దేశము నందు జనసంఖ్య చాల తక్కువ, ఇచ్చటి ప్రజలో చాలమంది యూరోపియనులు. అందుకు ఇటాలియనులు తక్కిన వారు. ముఖ్యముగ్గా అనేకమైన అమెరికా జాతులును ఇండి యనులనంఖ్య చాలతక్కువ. వర్తకవ్యాపారములలోను, తక్కిన విషయములలోను అర్జెంటైన్ క్రమముగ నభివృద్ధి గాంచుచున్నది. ముఖ్యముగ నీదేశపువర్తకము ఇంగ్లండు ఫ్రాన్సు దేశములతో సంబంధించి యుండును. ఇచ్చటి యెగుమతులలో చాలభాగము మాంసపదార్థములు, దిగుమతులన్నియు చాలవరకు తయారైనవస్తువులు (Manufactures). అర్జెంటైన్ ప్రభుత్వము ఒక పెద్ద ఒకయధ్యక్షుడు కార్యనిర్వాహకాధికార మంతయు నితనిచేతులలో నుండును. యునైటెడ్‌స్టేట్సు ప్రభుత్వ విధానము ననుసరించి దీని పరిపాలనవ్యవహారములు నడపుట కొకసభ యున్నది. సెనేట్ అనియు, ప్రతినిధిసభ యనియు దీని రెండుభాగములుగ నుండును. అర్జెంటైన్ రాజ్యపు వైశాల్యము ౧౧,౫౩,౧౧౯ చ. మైళ్లు, జనసంఖ్య ౭,౬౪౮,౭౬౬.

అర్ధమూరు — ౧ కృష్ణజిల్లా బందరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౪౩ (౧౯౩౧).

౨ పశ్చిమగోదావరిజిల్లా భీమవరం తాలూకాయందలి గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౬౭౮ (౧౯౩౧).

౩ తూర్పుగోదావరిజిల్లా రామచంద్రపురంతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౦౦౩ (౧౯౩౧).

౪ విశాఖపట్టణము జిల్లా చీపురుపల్లి తాలూకాకుచెందిన జమీందారీగ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౧,౦౯౪ (౧౯౩౧).

అర్ధాం — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౩౪ (౧౯౩౧).

అర్థపంచకనాటకము — ఈనాటకములో పైదంశము లున్నవి. శ్రీమహావిష్ణువంటి విష్ణుచేత గావింపబడ బడియుట సుదర్శనుడు తిరుక్కోవలూరునను (తిరువాయి కేలాతీర్థము దగ్గరనున్న) తెంచేసియున్న గోపాలాచార్యుడు అను వేఘరుడు గొప్పకవి. ఈకవి పుస్తకములో వేదాంతము తెలుగున వ్రాసెను. మే పేరు ఘనము నామము గొప్పదైన సంప్రదాయమును శ్రీవైష్ణవులకు తెలియజేయుచున్నది. ఇది చేసిన

వానిని త్రాగినను, అటువైని కంబళమునే కప్పుకొని కొండలు చేరుటకై బయలుదేరి చేరిన యందుకు వచ్చిన్నాకన్నది వానిని గోయందగనే యా మద్దెలవాలుని దగ్గరకేగి కంబళము దానిని చేయవలెనని యంతట యా అలిగియుండి యూరేగుచున్న నాగ్రత్తగా పెంపకమునని యూహించెను. మన్మథునివార్త యతడు రతిదేవియు కంబళమును తానే కదలక ఇన్నింటి వలె అవాలంబు చేరిగి పెద్దవాడై కంబళము మంచి యనిని తానును పెండ్లియాడెను. ఇదియే యీ నాటకమునందలి కథ.

ఇందలి రైమాంకములలోను వరుసగ చింతామణియోగము, సమారంభము, వ్యాపారము, పరిదర్శనము, అభీష్టలాభము అను నైదు సంగతులు వర్ణింపబడుటచే దీని కర్థపంచక మని పేరు వచ్చినది. నాటకకారుని పేరు తెలియదు.

అర్థపంచకము — నారాయణ పరివ్రాజకునిచే రచితము. గ్రంథము పంచవిధయథార్థమును దెలుపును. పంచప్రధాన విషయము లేవన (౧) జీవము, (౨) ఈశ్వరుడు, (౩) ఉపాయము, (౪) ఫలము లేక పురుషార్థము, (౫) విరోధము. మరల నివి యొక్కొక్కటి యైదు తెఱగులు. నిత్య, ముక్త, కేవల, ముముక్షు, బద్ధము లనునవి జీవమునందలి యైదు తెఱగులు. పర, వ్యూహ, విభవ, అంతర్యామి, అర్చలు ఈశ్వరునియందలి పంచప్రకారములు. కర్మయోగ, జ్ఞానయోగ, భక్తియోగ, ప్రపత్తియోగ, ఆచార్యాభిమానయోగములు పంచోపాయములు. ధర్మ, అర్థ, కామ, కైవల్య, మోక్షములు పంచవిధపురుషార్థములు. స్వస్వరూపవిరోధ, పరస్వరూపవిరోధ, ఉపాయవిరోధ, పురుషార్థవిరోధ, ప్రాప్తివిరోధములు పంచవిధవిరోధములు.

అర్థము — అలంకారశాస్త్రమతప్రకారము శబ్దమునకు మూడువిధములైన అర్థము లుండును. (౧) వాచ్యము, (౨) లక్ష్యము, (౩) వ్యంగ్యము. వీని వాచ్యార్థ మభిధవలనను, లక్ష్యార్థము లక్షణవలనను, వ్యంగ్యార్థము వ్యంజనవలనను తెలియును. ఉదాహరణకు శబ్దశక్తి యందును 'గంగయందు గొల్లపల్లె' యను వాక్యమునందలి 'గంగా' శబ్దమునకు నదీ యని వాచ్యార్థము. కాని జలప్రవాహమునందు పల్లె యుండుట యసంభవము గాన నిచ్చట గంగాపదమునకు గంగతీరమని లక్ష్యార్థము. గంగానదీతీరమునందున్నందున నా పల్లె పావనత్వ, శీతలత్వములు గలది యని వక్తయొక్క భావమేని యది గంగాపదమునకు వ్యంగ్యార్థము. 'ఇందుమతిభావము' [illegible] 'వ్యక్తి' శబ్దప్రకరణము చూడవలెను.

అర్థశాస్త్రము — ఇది అర్థమునట్లు మనుష్యుని ప్రవర్తన [illegible] మనుష్యులలో ఏర్పడు పరస్పరసంబంధములను [illegible] మనుష్యుని కోరికలు తీర్చు సాధనములలో [illegible]

మితముగా లభించువానికి అర్థ మని పేరు. విత్తము ధనము అనునవి దీని పర్యాయపదములు.

అర్థశాస్త్ర స్వరూపము

మనుష్యుని కోరికలను నెరవేర్చగల సాధనము లనేకము లున్నవి. అవి మనుష్యుని వెలుతురు, గాలి, నీళ్లు, ధాన్యము, వస్త్రములు, ఇండ్లు, ఉప్పు, నెయ్యి, మాంసము లోకమునందు వీనిలో వెలుతురు గాలి మొదలగునవి అమితముగ దొరకును, అందుచే నవి అర్థవర్గములో చేరవు. ధాన్యము వస్త్రములు మొదలగునవి మితముగ దొరకును, అందుచే నవి అర్థవర్గమున చేరుచున్నవి.

ఆయా వస్తువులు కావలసినవా రందరికిని ఎంతమట్టుకు కావలెనో అంతకంటె ఎక్కువగ దొరకుటయే అమితత్వము. కావలసిన పరిమితికంటె తక్కువగ దొరకుటయే మితత్వము. అమితముగ లభించు పదార్థముయొక్క మొత్తములో కొంతమాత్ర (అంశము = Unit) తగ్గినయెడల మనకోరికలు తక్కువగ నెరవేరుటయు, మొత్తమునకు మరికొంతమాత్ర చేర్చినయెడల మనకోరికలు అంతకు మునుపటికంటె అధికముగ నెరవేరుటయు జరగవు. ఉదాహరణమునకు మనకు గాలి ఆవశ్యకము. కాని ఇప్పుడు మనల నావరించియుండు గాలి ఎంతో అధికముగ నుండుటచేత అందులో కొంచెముగాలి తగ్గినను మన యూపిరికి విరోధము కలుగబోదు, దానియొక్క పరిమాణము కొంచెము హెచ్చినను అంతకు మునుపటికంటె మరింత ఎక్కువగ మన మూపిరి తీయలేము. ధాన్యము విషయమున మన విట్లు చెప్పుటకు వీలులేదు. ఆకలి తీర్చుకొనుటకై మనకు ధాన్యము ఆవశ్యకము. ఇప్పుడు దొరకుచుండు ధాన్యము చాలకపోవుటచేత ఎందరో జను లాకలిని తీర్చుకొనలేక బాధపడుచున్నారు. కాన కొంటి ధాన్యపుబస్తా లన్నియు మనకు ప్రయోజనకారులుగ నున్నవి. ఇప్పుడుండు ధాన్యపుమొత్తమునుండి ఒక బస్తాధాన్యము తగ్గినను ఆకలి వలన బాధపడువారిసంఖ్యయు, వారి ఆకలిబాధయు హెచ్చును. ఇప్పుడుండుమొత్తమునకంటె ఒక బస్తాధాన్యము అధికమైనను ఆకలి బాధ కొంత తగ్గును. గాలి మన కావశ్యకమైనను గాలియొక్క ప్రతిమాత్రయు మన కావశ్యకము కాదు. ధాన్యపుమొత్తమందు ప్రతిమాత్రయు (భాగము, బస్తా) మన కావశ్యకమై యున్నది. కాన ధాన్యము గాలివలె అమితము గాక మితమై యున్న దని గ్రహింపవలెను.

కోరికలను నెరవేర్చు శక్తికి ఉపయోగము (ప్రయోజనము, ఉపయుక్తత, Utility) అని పేరు. అందుచే అర్థమునకు (౧) ఉపయోగము, (౨) మితత్వము ప్రధానలక్షణము లని చెప్పవచ్చును. కాని వీని శాస్త్రీయముగా మరికొన్ని లక్షణములు ఏర్పడుచున్నవి. వానిలో ముఖ్యములైనవి యీ క్రిందివి. (౩) అర్థవర్గములో చేరిన పదార్థములు మితముగా నుండుటచేత వీని క్రయవిక్రయ

గానుట కెల్లప్పుడును ఎవరో యొకరు సిద్ధపడి యుందురు. వీనిలో కొన్నైన కొరదానిని పుచ్చుకొని దానికి బదులుగ మఱియొక దాని నిచ్చువా రుందురు. ఇట్టిమారకమునకు వినిమయము అని పేరు. కావున అర్థమునకు మూల్యము — వినిమయార్హత, క్రయవిక్రయార్హత — అను గుణము లున్నవి (౪) అర్థవర్గములో చేరిన పదార్థములకై సర్వస్వామ్య మెవరికో యొకరి కుండును వీనివినిమయమున 'తనది', 'పరునిది' అనుభేదము మేల్పడుచుండును. ఇట్టి పదార్థములనుమాయామే ఒకని ఆస్తి (౫) అర్థములో చేరియు క్రమపడక లభింపదు. దీనిని ఉత్పత్తి చేయుటకు మనుష్యునిపరిశ్రమ ఆవశ్యక మైయున్నది. కొన్నిటియుత్పత్తికి పరిశ్రమ మావశ్యకము కాకున్నను వానిని స్వాధీనపఱచుకొనుటకైనను అది ఆవశ్యక మగుచున్నది. అర్థవర్గమున చేరిన సాధనములకు పైని పేర్కొనిన పంచలక్షణములు నున్నవని దీనిచే స్పష్ట మగుచున్నది

అర్థములో చేరినవానిని పదార్థము లని వాడుటకన్న సాధనము లని వాడుట యుక్తతరము. మనకోరికలను నెఱవేర్చుసామర్థ్యము, రూపముగల పదార్థములకేకాక రూపము లేనికర్మములకును పరిశ్రమములకును కలదు. గాయకుని గానము, నటుని నాట్యము, బోధకుని శిక్ష, న్యాయాధిపతియొక్క తీర్పు, విద్యావంతుని తీర్పు మొద లగువానికి రూపము లేకున్నను పని మనకోరికలను నెఱవేర్చుచున్నవి. అర్థమున కుండవలసిన లక్షణము లన్నియు వాని కున్నవి. అవి మితలభ్యములు, వినిమయార్హములు, మూల్యము గలవి, కష్టార్జితములు. పదార్థము లనుటకు బదులు సాధనము లని చెప్పినయెడల వీని నన్నిటిని అర్థవర్గములో చేర్చుటకు వీలగును. ఇదియే సంప్రదాయము. కావున నొకదేశములో నేఁటేట నుత్పత్తి యగు అర్థముయొక్క మొత్తమును లెక్కవేసి కనుఁగొనవలసివచ్చునప్పుడు అందులో రూపసహితము లగు ధాన్యాదిపదార్థములకేకాక రూపరహితము లగు పైని పేర్కొనిన గానము లోనగుకర్మములను చేర్చుచుందురు. (వివరములకు 'ఆదాయము' అనువ్యాసమును చదువునది)

అర్థమునుగూర్చినశాస్త్రము అర్థశాస్త్ర మని చెప్పక, అర్థవిషయమున మనుష్యుని ప్రవర్తన యెట్టిదో తెలుపునది అర్థశాస్త్ర మని చెప్పుటకును హేతువు కలదు. ఈశాస్త్రములో విమర్శనీయమగు విషయము మనుష్యునికి బాహ్యములుగ నుండు వస్తువుల స్వభావము కాదు. అట్టివస్తువులయెడ మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తించుచున్నాఁడో, అతనిప్రవర్తనమున ఎట్టిమార్పులు కలుగుచున్నవో, ఎట్టి మార్పులు కలిగిన బాగుగ నుండునో అనువిషయములే ఇందు వివరింపఁబడుచున్నవి. ధాన్యము అర్థవర్గములో చేరియున్నంతమాత్రమున దానియొక్క రూపముగాని, అది యేశాకపదార్థ మగుటకు కారణము గాని, అది పండుటకు కావలసిన పరిస్థితులు గాని అర్థశాస్త్రమునం దుండఁ జేరవు. ఈవివరములు వృక్షశాస్త్రమునందును, రసాయనశాస్త్రమునందును, ఆరోగ్యశాస్త్రమునందును నుండును. ధాన్యమునకు వినిమయ లక్షణము నుండుటచే దానిని సంపాదించుటయందును, వినిమయము చేయుటయందును, అనుభవించుటయందును మనుష్యప్రవర్తన యెట్టిది అనునదియే అర్థశాస్త్రమున వివరింపఁబడు విషయము. వర్ణనీయాంశము మనుష్యప్రవర్తనము గాని అర్థజాలము కాదు. అర్థశాస్త్రమునందలి మనుష్యప్రవర్తనము ప్రధానవిషయముగ చేసికొనినశాస్త్రములు మఱికొన్ని యున్నవి. అధికారము వహించినవారు అనధికారు లగు ప్రజలయెడల నెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారో, అట్లే ప్రజలు అధికారులయెడల నెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారో వివరించుశాస్త్రము రాజ్యాంగశాస్త్రము. నీతిశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము, సాంఘికశాస్త్రము లోనగునవి యీవర్గములో చేరినశాస్త్రములు. వీనిలో నొక్కొకదానియందు నొక్కొకసందర్భమున మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తించునో వివరింపఁబడును. ఈసందర్భభేదమునుబట్టియే ఈశాస్త్రములకు ప్రత్యేకత్వము కలుగుచున్నది

౧. అర్థశాస్త్రము శాస్త్రమా?

శాస్త్రముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము సిద్ధాంతములను కొన్నిటిని ఏర్పఱచుటయే. పూర్వాపరసంబంధముగాని కార్యకారణసంబంధముగాని తెలుపు సూత్రమునకు సిద్ధాంత మని పేరు. ఇట్టి సందర్భమునం దిట్టికార్యము సంభవించు ననియు, ఇట్టి పరిస్థితులయం దిట్టి ఫలితము కలుగు ననియు సిద్ధాంతములసాహాయ్యమున మనము తెలిసికొనఁగలిగియుందుము. ఈజ్ఞానము భావికాలమున జరగఁగల కార్యముల స్వభావము నూహించుటయందు మన కుపకరించును. శాస్త్రము లన్నిటికిని గల యీసామాన్యధర్మము అర్థశాస్త్రమున నుండుటచేత శాస్త్ర మను పేరు దీనికి తగియున్నది. ఇందులో సమర్థింపఁబడు సిద్ధాంతము లెన్నియో యున్నవి. 'పదార్థములయొక్క మితత్వమందు కలుగు తరతమభావములనుబట్టి వానిమూల్యమందు కలుగు భేదము లేర్పడుచున్నవి' అనునది యొకసిద్ధాంతము. 'మితముగ నుండు ద్రవ్యముతో ననేకపదార్థములను కొనవలసివచ్చినప్పుడు అధికతమ ప్రయోజన మేవిధ మగు వినియోగమువలన కలుగునో అవిధమున నా ద్రవ్యము పదార్థములను కొనుటకై వినియోగింపఁబడును' అనునది మఱియొకసిద్ధాంతము. ఇట్టిసిద్ధాంతములయొక్కయు, వీని నుపపాదించుటకై కల్పింపఁబడిన వాదప్రతివాదములయొక్కయు సముదాయము అర్థశాస్త్రము.

కాని అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములవిషయమున ననేకు లాక్షేపణ చేయుచుందురు. 'మనుష్యుని ప్రవర్తన యిట్టి సందర్భములో నిట్టివిధముగ నుండు నని నిర్ధారణము చేయుటకు వీలు కలదా? ఒకఁడు ప్రవర్తించునట్లు మఱియొకఁడు ప్రవర్తించునా? దేశమును బట్టియు కాలమునుబట్టియు మనుష్యుని ప్రవర్తనము మాఱు చుండదా? మనుష్య స్వభావము ఒకటేనా? ఒకరి స్వభావమువలె మఱియొకరిస్వభావ ముండదు. ఇంగ్లీషువారు ప్రవర్తించునట్లు భారతీయులు ప్రవర్తింపరు; దరిద్రులవలె ధనికులును, పల్లెటూరివారి వలె పట్టణవాసులును, పూర్వాచారపరాయణులవలె నవనాగరికులును ప్రవర్తింపరు. కావున మనుష్య [illegible]

వెల్లసిద్ధాంతములు చేర్పఱుపఁబడలేదనుట సామాన్యము. అందువలననే ఇంగ్లండు లాంగ్లదేశపరిస్థితులను మనసున నుంచుకొని వ్రాసిన అర్థశాస్త్రములోని సిద్ధాంతములు మనదేశమునకు సరిపడుటలేదు. ఈయాక్షేపణములోని సత్యాసత్యములను మనము పరిశీలింపవలసి యున్నది.

(౧) ఈయాక్షేపణను సమంజసమైనదనుటకు నిది యొక్క అర్థశాస్త్రమునకే కాక మానవునిగుఱించి విమర్శించు రాజ్యాంగశాస్త్రాది మానవశాస్త్రము లన్నిటికిని తాఁకవలసియుండును. ఇది అర్థశాస్త్రముయొక్క ప్రత్యేకలోపము కాఁజాలదు. ఆలోచనయు స్వేచ్ఛాప్రవర్తనమును గల మనుష్యునిగుఱించి చెప్పుశాస్త్రములకును, నిర్జీవము లగువానినిగుఱించి విమర్శించు ప్రకృతిశాస్త్రములకును, జీవముగ్నను ఆలోచన లేని తక్కువజీవవర్గములనుగుఱించి వివరించు జీవశాస్త్రములకును గలభేదమును సూచించుటమాత్రమే ఈయాక్షేపణ ముపయోగించుచున్నది.

(౨) మనుష్యులనుగుఱించి మనము విమర్శించునప్పుడు మనకు గోచరించు నెక్కువ మెట్టిది? ఒకనికిని, మఱియొకనికిని భేద మున్నదని తెలియుటమాత్రమే కాదు, కొన్ని విషయములందు భేద మున్నను మఱికొన్నిటియందు ఒకనికిని మఱియొకనికిని విస్తార మగుసామ్య మున్నదనియు మనకు తెలియఁగలదు. కనుపడుభేదము సామ్యముతోఁ గూడినభేదము గాని సామ్యవిరహిత మగుభేదము కాదు. మనుష్యు లందఱకును వాంఛ లున్నవి, వాంఛలను నెఱవేర్చుకొనుట కందఱకును అర్థము కావలసియున్నది. ఒకటేవస్తువును గాక పలువస్తువుల నపేక్షించుట అందఱకును సహజము, దేనినిగాని కొంతకాలము కనుభవించినతర్వాత దానిపై విరాగము కలుగుటయు, మఱియొకదానిపై రాగము కలుగుటయు మనుష్యు లందఱకును స్వభావము. కావలసినదానిని సంపాదించుటకై కష్టపడుట, కష్టమునకు తగిన ఫలమును సంపాదింపఁగోరుట, ఫలములేనప్పుడు కష్ట పడుట కిష్టపడకపోవుట, చేర మూడుట, కొనఁదలఁచినప్పుడు చౌక ధరకు, అమ్మఁదలఁచినప్పుడు అధికమగుధరకు కోరుట లోనగు విషయములందు ఒకనికిని, మఱియొకనికిని భేదము కనిపింపదు. ఇట్టి సామాన్యధర్మముల ననుసరించియే అర్థశాస్త్రకర్తలు తమసిద్ధాంతము లను నిర్మించుచున్నారు.

(౩) ఇంగ్లీషుజాతి పరిస్థితుల కన్వయించెడి అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములు మనపరిస్థితుల కన్వయింపకపోవచ్చును. కాని పైని చెప్పినట్లు అన్ని విషయములందును మనము ఇంగ్లీషువారికంటెను పాశ్చాత్యులకంటెను భిన్నులము కాము. వారును మనమును మానవజాతిలో చేరిన వార మగుటచే వారికిని మనకును సాదృశ్యముకూడ నున్నది. ఇట్టి సాదృశ్యము సాధారణముగాఁ జేసికొని ఏర్పఱుపఁబడిన సిద్ధాంతము లన్నియు అనేకదేశములకును మనదేశమునకును వర్తించును. ఏసిద్ధాంత ము విషయమున ఇట్టి సాదృశ్యము లేదని మనము ఋజువు చేయఁగలమో, అట్టిదానిని మనము మనదేశీయ మనపరిస్థితుల కన్వయించు

వానిని మన మేర్పఱుచుకొనవచ్చును. కావున పైని చెప్పినయాక్షేపణములోని లోపాలోపములను నిర్ణయించునప్పుడు అర్థశాస్త్ర ములోని సిద్ధాంతము లన్నియు నొక్కజాతిలో చేరినవి కావనియు, వానిలో సత్యములు మానవు లందఱిలోఁగల సాదృశ్యములమూలమున నేర్పడిన వనియు మనము తెలిసికొనవలయును.

(౪) ఇట్టి వివేచన చేసినయెడల మన భరతఖండమున కంత కును వర్తించు అర్థశాస్త్ర మొకటి యున్న దని నిరూపించుటయు శక్యముకాదుగదా? భరతఖండమున ముప్పదికోట్లకుపైగా మనుష్యు లున్నారు. వీరందఱును మాత్రము ఒక్కటే స్వభావము గలవారా? వీరిలో వర్ణము, జాతి, ఆచారము, నీతి లోనగు విషయములనుబట్టి పరస్పరభేదములు లేవా? ఒకరాష్ట్రములోని పరిస్థితులకును, మఱి యొకరాష్ట్రములోని పరిస్థితులకును వ్యత్యాస ముండుట లేదా? ఇట్టి యెడల మన భారతదేశమున కంతకును వర్తించు అర్థశాస్త్రము సాధ్యమా? కావున మనుష్యులలో భేదములతోపాటు సాదృశ్యము లును ఉన్నవి గనుక అందఱకును వర్తించు అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతముల నేర్పఱుచుటకు వీలు కల దనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు.

(౫) అర్థవిషయమున మనుష్యుని చర్యలయందు సామాన్య ధర్మము లనేకము లున్న వని ఋజువుపఱుచుటకు సాధనము లనేక ములు కలవు. మనుష్యునిస్వభావమును పరిశీలించు మానసిక శాస్త్రము, అభిప్రాయభేదము లున్నప్పుడు సంగతి సిద్ధాంతమును గ్రహింపఁజేయు తర్కశాస్త్రము, మన అందఱియొక్క యనుభవము లోనగు సాధనములు చెక్కు గలవు. ఇదిగాక ఇట్టివిషయములను నిర్ణయించుటకై ప్రత్యేకముగ లెక్కలశాస్త్రము (Statistics) తయారుచేయఁబడుచున్నది. ఎగుమతులు దిగుమతులు, పదార్థముల ధరలు, ధరల ననుసరించి విక్రయముచేయఁబడు మొత్తములు, కూలివాండ్ర వేతనములు, వేతనములు మాఱినప్పుడు కూలివాండ్రసంఖ్యలో గలుగు చుండు మార్పులు, కుటుంబముల ఆదాయము, ఆదాయవినియోగము, గృహస్థుల ఖర్చులు — లోనగు లెక్కలను ప్రతిదేశమందును నీకాలమున ననుమార్చుచున్నారు. మనదేశమందుకూడ నిట్టిప్రయత్న ములు జరుగుచున్నవి. వీనిని తగురీతిని విమర్శించినయెడల ఏయే ప్రదేశములందలిమనుష్యు లెట్లెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారో తెలిసికొను టకు సాధ్య మగుచుండును. కావున అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములు నిరా ధారములు కావనియు, ఖచితముగ నిట్టి లెక్కించుటకు అనువైన విషయముల సాహాయ్యమున నేర్పడిన వనియు చెప్పవచ్చును.

(౬) దీనినిబట్టి అర్థశాస్త్రము సంపూర్ణతను చెందిన దనియు, అందులో లోపములు లే వనియు చెప్పుట కెవ్వరును సాహసింపరు. ఏశాస్త్రమునుగుఱించియు నిట్లు చెప్పుటకు వీలు లేదు. మానవుని అనుభవమును ప్రజ్ఞయు పెరిగినకొలఁదియు ఒకప్పుడు గోచరింపని సత్యములు మఱియొకప్పు డతనికి గోచరించును. సాంఘికపరిస్థితుల యందు మార్పులు గలుగుటచే నూతనసిద్ధాంతముల నేర్పఱుపవలసి

వచ్చును. కావున తక్కినశాస్త్రములవలె అర్థశాస్త్రము సంపూర్ణము కాలోచితముగ మార్పును పరిణామమును గాంచుచున్నది.

మూలవ్యవస్థలు

ప్రస్తుతకాలమునందు మనుష్యుని ఆర్థికచర్య కంతకును కొన్ని వ్యవస్థలు పునాదులైయున్నవి. వీని ననుసరించియే అతడు తన ప్రవర్తనమును చక్కబెట్టుకొనుచున్నాడు. ఇవి కొందఱివిషయమునను కొన్ని పదార్థములవిషయమునను కొన్ని సందర్భములందును మాత్రమే కాక అందఱివిషయమునను, అన్ని పదార్థములవిషయమునను, అన్ని సందర్భములందును వర్తించునట్టివి యగుటచేత ఆర్థికభవనమున కివి మూలాధారము లని చెప్పదగియున్నవి.

(౧) వీనిలో మొదటిది రాజ్యాంగవ్యవస్థ. ఇది యిపుడు ప్రపంచ మంతయు నొక్కప్రభుత్వముయొక్క అధీనమం దుండక పలుప్రభుత్వముల యధీనమం దున్నది. ఒక్క ప్రభుత్వమునకు లోబడియుండు భూభాగమునకు రాష్ట్రము (రాజ్యము) అని పేరు. అందు నివసించుజనులకు ప్రజాసముదాయము (Political Community) అని పేరు. మనుష్యులలో నొక్కొక్కడును అట్టిరాష్ట్రములలో నేదో యొకదానికి చెంది, అట్టి ప్రజాసముదాయములో నొకవ్యక్తిగ నున్నాడు. ఈసంబంధము అతని ఆర్థికవ్యవహారములలో కొన్నిటికి సహకారిగను కొన్నిటికి ప్రతిబంధకముగను ఉన్నది. తనకుగల సామర్థ్యమును మూలధనమును వినియోగించి ఎక్కువ లాభమును తెచ్చుపదార్థములను మిక్కిలి యనుకూలమగు ప్రదేశమున నుత్పత్తి చేయుటకును, అనుకూలమగుచోట వానిని విక్రయించుటకును, తనకు వచ్చిన ఆదాయమును వినియోగించి మంచిపదార్థములను చౌకగ దొరకుచోట కొనుటకును ప్రతిమనుష్యుడును కోరుచుండును. ఆర్థికవిషయమున నిదియే తగుమార్గము. దీని కంతకును సరియగు స్వేచ్ఛానుసారముగ విహరింపగల ప్రదేశ ముండవలెను. మనుష్యు డేదియో యొకరాష్ట్రమునకు చెందినవాడగుటచేత దానిలోని ప్రదేశమం దంతటను నట్టివ్యాపారములకై యతడు విచ్చలవిడిగ సంచరించుట కవకాశ మేర్పడుచున్నది. భారతీయుల మగు మన మందఱమును ప్రస్తుతకాలమున నొక్కప్రభుత్వమునకే లోబడి, ఒక్కరాష్ట్రమునందే నివసించువారమైనందున భరతఖండమం దెచ్చట నెక్కువ లాభ మున్న దని మనకు తోచునో అచ్చటికి మనము వెళ్లి వ్యవసాయమునో వ్యాపారమునో మఱేదేని వృత్త్యంతరమునో స్వీకరించి విస్తారలాభము సంపాదింపవచ్చును. ఆంధ్రదేశమునందే యుండవలెనను నిర్బంధము లేదు. మనము తయారుచేసిన సామానులను బొంబాయిలో బంగాళములో మఱియొకభాగమునకో పంపి వీలైనచోట అందు వానిని విక్రయించు నవకాశ మున్నది. భారతీయ లగుటచే ప్రజాసముదాయమున మనము చేరియుండుటచేత 'మన దేశమువారు మనసంబంధులు' అని చెప్పుకొనదగినవారు కొందఱుందురు; మన ముత్పత్తి చేసినవస్తువుల నభిమానముతో కొన సిద్ధముగానుండువారు కొందఱు లభించుటయు సంభవించుచున్నది. ఆర్థికముగ మనము పరరాష్ట్రములతో పోరాడవలసి వచ్చినప్పుడు, అట్టియక్రమములకైనను చేసినప్పుడు అట్టివానినుండి మనల రక్షించుటకును మనకు కావలసిన సదుపాయములను కూర్చుటకును కొన్నిటిని చేయుటకును ప్రభుత్వమువా రున్నారు. రాష్ట్రములో కొందఱు ధనికులుగను కొందఱు దరిద్రులుగను ఉన్నను అందఱును ఒక్క ప్రజాసముదాయములోనివారే యగుటచేతను పరస్పర సాహాయ్యము గాంచు నవకాశ మున్నది. ధనికులపైని పన్నులను విధించి దరిద్రుల సౌఖ్యముకొఱకై ఆ ద్రవ్యమును ప్రభుత్వమువారు ఖర్చు పెట్టుచుందురు. ఏకాకిగాక సముష్టికుటుంబములో నుండుటచేత మనుష్యున కెట్లు సౌఖ్యము కలుగుచుండునో యట్లే ప్రత్యేకరాష్ట్రమున నుండుటచేత, ఆర్థికముగ నట్టిలాభము చేకూరుచుండును. ఇట్టిసదుపాయము లుండుటను వస్తుగతము గనిపెట్టియే ప్రతిమనుష్యుడును తనవ్యవహారములను చక్కబెట్టుకొనుచున్నాడు. దేశమున కంతకును లాభము సమకూర్చుటకై ప్రభుత్వమువారు రొకని కొరకైన నిర్బంధములు కలిగించినయెడల అట్టినిర్బంధములను వినయింపక వాని ననుసరించియే యతడు తనపనులను చక్కబెట్టుకొనుచున్నాడు. రాష్ట్రీయప్రజాసముదాయములో నొకవ్యక్తి యగు విషయమును మనసునం దిడుకొని దానివలన కలుగు లాభనష్టముల ననుభవింప సిద్ధపడి ప్రతిమనుష్యుడును మెలగవలసి యున్నది.

ప్రస్తుతకాలపు రాజ్యాంగవ్యవస్థ కొన్నివిధముల మన ఆర్థికప్రవృత్తిని నిరోధించునట్టిదిగ పరిణమించుచున్నది. గతించిన మూడు నాలుగువందలసంవత్సరములనుండి వేగముగ ప్రయాణము చేయుటకు వీలగు సౌకర్యములు వృద్ధియగుటచేత ఆర్థికముగ ప్రపంచ మంతయు నొక్కసముష్టికుటుంబముగ మారిన దని చెప్పవచ్చును. ఒకదేశమునకు మఱియొకదేశముతో వ్యాపారవిషయమున సన్నిహితసంబంధము కలిగినది. మనము పండించుప్రత్తి, నూనెగింజలు, జనుము, సుగంధద్రవ్యములు మొదలగువానిని అధికముగను ఖరీదు చేసి కొనువారు మనదేశములోనివారు కారు, జపాను, జర్మనీ, ఇంగ్లండు మొదలగు దేశములవారు. వీనిని కొనినగాని మనకై తగినంత లాభము రాదు. మనకు కావలసియుండు యంత్రపరికరములు, వస్త్రములు, ఔషధములు లోనగునవి ఇతరదేశములనుండి రావలసియున్నవి. కాగితము వస్త్రములను మనము తయారుచేయదలచుకొనినను వలయు కావలసిన ప్రత్తి మనదేశమున దొరకుటలేదు, [illegible] విదేశములనుండి రావలసియున్నది. [illegible] యుండుటచే సంభవించినను ఆర్థికముగ మనకు నష్టము కలుగుచు ప్రపంచ మంతయు నొక్కప్రభుత్వమువారి యధీనమం దుండక భిన్నభిన్నరాష్ట్రములుగ విభక్తమై యుండుటవలన నిర్బంధములకు [illegible] కలుగుచున్నది. ప్రతిరాష్ట్రము [illegible] ప్రధానాంశముగా [illegible]

ముందు కలుసమస్యలను పరిశీలించవలెన్నారు. సుంకముల నధికము చేసిరియు, నాణెముల మారకపురేటును ప్రతిదినము మార్చిరియు, ఇతర దేశములనుండి తమదేశమునకు రాదలంచుసరుకులకు ప్రతిబంధకము కలిగించిరియు, తమరాష్ట్రమున నల్పజనసంఖ్య యున్నను కూడ ప్రదేశము లోకము లున్నను ఇతరరాష్ట్రవాసులు ఆప్రదేశములలో నివాసము లేర్పరచుకొని అర్థోత్పత్తిని చేయదలంచినయెడల వట్టి వారిని రానీయకుండ చేసిరియు జనులు స్వలాభమును చూచికొనుచు సర్వ సాధారణమైనది. ఇంతకంటె దారుణ మగుసమస్యయు మరి యొకటి కలదు. అనేకరాష్ట్రములు ప్రపంచమం దుండుటచేతను, వానికి పరస్పరద్వేషము విశేషముగ నుండుటచేతను, ప్రతిరాష్ట్రమును యుద్ధసన్నాహము చేయవలసియున్నది. ఏటేట కష్టపడి ప్రజలు సంపాదించినధనములో చాలభాగము సైన్యములకును నౌకా దళములకును, ఆకాశవిమానములకును, మందుగుండుసామానులకును ఖర్చు పెట్టవలసి వచ్చుచున్నది. ఏదైన నొకయుద్ధము సంభవించినచో నల కొక్క నిమిషములో పట్టణములు పల్లెలు వినాశము గాంచుటయు, ఎంతకాలమునుండియో చేర్చియుంచిన ధనరాసు లన్నియు నదృశ్యము లగుటయు సంభవించుచున్నది. ఆర్థికస్థితిచే నొక టిగ నుండవలసినప్రపంచము రాజకీయస్థితిచే భిన్నభిన్నము లగుటచేత అర్థవినాశము తప్పకున్నది. ఇట్టిదుస్థితి అంతరించుసూచన లెవ్వియు లేవు. కావున ప్రతిరాష్ట్రమందలి ప్రజలును తమ పరిశ్రమముచే యుద్ధములం దుపయోగించుపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలసిన అవశ్యకము కలుగుచున్నది. ఈ బాహ్యాంగవ్యవస్థలు మారి, ఇట్టిచిక్కులు రూపుమాపినయెడల నీపరిశ్రమ మంతయు దారిద్ర్య బాధ తగ్గుటకును, ఇప్పటికంటె పదిరెట్లధికముగ సుఖమును సామాన్య జనులు పైత మనుభవించునట్లు చేయుటకును వినియోగింప వీలగును.

కావున మన ఆర్థికవ్యవహార మంతయు మన రాజకీయ వ్యవస్థల నాక్రమించియున్న దనువిషయము స్పష్టమగుచున్నది.

(౨) మూలవ్యవస్థలలో రెండవది 'ఆస్తి హక్కు'. ప్రతి మనుష్యుడును తాను సంపాదించినట్టియు క్రమమార్గమున తనకు లభ్యమైనట్టియు నగు ఆస్తిపైని 'స్వత్వము' (లేక 'స్వామ్యము') కలిగియున్నాడు. దీనిమూలమున నతని కాయాస్తి విక్రయించుట యును, దానము చేయుటయును, అనుభవించుటయును, నింకెట్టివిధమైన వినియోగము సంకల్పము చేయుటకును అధికారము కలదు. ఇంత కంటె నధికముగ ఆస్తిని ఎవడును సంపాదించగూడదనునిర్బంధము లేదు. అనాధికారి కావచ్చును, కోటీశ్వరుడు కావచ్చును, శతకోటీ శ్వరుడు కావచ్చును. ప్రభుత్వమువారు సంపాదించు ద్రవ్యము కంటెను అధికముగ నెవ్వడైన సంపాదించుట కెట్టి యాటంకమును లేదు. వ్యక్తి ఒకడు ఉండగా ఒకరిద్దరు కోటీశ్వరు లుండుట నుండి [illegible] కాని అక్షేపణ లేదు. [illegible] ఏదియో కొన్ని [illegible] కాక [illegible] నున్నను కొన్ని

మీద వానికి నిర్బంధములు చాల తక్కువగ నుండుటచేత ప్రస్తుత కాలపు వ్యవస్థలలో నీహక్కు ప్రధానమైన దని చెప్పవచ్చును.

కాని యిట్టి హక్కును నిరసించువారునీయు లనేకు లున్నారు. ఆస్తిపై హక్కు వ్యక్తియందుగాక ప్రజాసమూహమునం దుండవల యు నని వాదించువా రున్నారు. పాశ్చాత్య ప్రపంచము నిప్పుడు ఊపుచున్న యుద్యమములకును విప్లవములకును నిదియే కారణము. పదునైదుకోట్ల ప్రజలుగల రష్యాదేశమం దిట్టిహక్కును రద్దుచేసి, సాంఘిక (సమష్టి) మను హక్కును స్థాపించి సమవాదవాదు లగు వారు (Communists) తమ ప్రభుత్వమును నెలకొల్పి పరిపాలించుచున్నారు (వివరములకు 'ఆస్తి', 'సమాదివాదము' అను వ్యాసములను చూడవలెను)

(3) మూలవ్యవస్థలలో మూడవది 'ఆర్థికస్వాతంత్ర్యము'. అర్థము నార్జించుటయందును, అందుకై వివిధవృత్తుల నవలంబించుట యందును, ఆర్జించినద్రవ్యమును ఖర్చుపెట్టుటయందును మనుష్యున కీకాలమున స్వాతంత్ర్య మున్నది. ఏవృత్తియందైనను ఎవ్వరైనను ప్రవేశింపవచ్చును. వర్ణభేదములనుబట్టికాని జాతిభేదములనుబట్టికాని యిట్టివృత్తి నిట్టివారు స్వీకరింపవలయు నను నిర్బంధము లేదు. వ్యక్తి వ్యాపారము చేసికొని ఇష్టము వచ్చినవృత్తిలో ఇష్టమువచ్చినపుడు ప్రవేశింపవచ్చును. దీనికి సంబంధించిన నియమములు కొన్ని యున్నను అవి దీనిని బలపరచునియమములు గాని నిరోధించు నియమములు కావు. ఆయాపరీక్షలలో కృతార్థులైనవారు తప్ప తక్కిన వా రెవ్వరును న్యాయవాదివృత్తి వైద్యవృత్తి మొదలగువానియందు ప్రవేశింపగూడ దనునియమ మిట్టిదే. సామర్థ్య మున్నదో లేదో తెలిసికొనుటకేదియో యొక పరీక్ష కాని సామర్థ్య మున్నవారిని నిరోధించునది కాదు. దీనిమూలమున మనుష్యుని తెలివితేటలు వికసించి వృద్ధి యగుటకు తగినంత మేర్పడి ధనోత్పత్తి అధికమగుచున్నది. అర్జనమందే కాక వ్యయము చేయుటయందును ప్రతి వ్యక్తికిని స్వాతంత్ర్య మున్నది. తన యాదాయమును మీరితిగ ఖర్చుపెట్టినను అడ్డుపెట్టువా రెవ్వరును లేరు. అన్నము మాని కాఫీ త్రాగినను, గ్రంథముల మాని వస్త్రములు కొనినను, పిల్లలను చదివించుట మాని సినిమాలను చూచినను ఎట్టినిరోధమును లేదు. పొరుగువాడు కట్టుకొనుటకు గుడ్డయు తినుటకు తిండియు నిలుచుటకు నీడయు లేక రోదనము చేయుచున్నను తాను రాచఠీవితో విశాలభవనములందు నివాసము చేయుచు బహువిధభక్ష్యభోజ్యముల ననుభవించుచు, ఎన్నికలయందు ద్రవ్యము ఖర్చుపెట్టుచు, మోటారుకారుల దూరేగు చుండవచ్చును. ఇదియే ఆర్థికస్వాతంత్ర్యము. ఇట్టివ్యక్తుల నివసించుప్రపంచమందలి పరిస్థితుల విమర్శించుటయే ప్రస్తుతకాలపు అర్థశాస్త్రకర్తలపని.

(౪) అర్థశాస్త్రము సాధనవినియోగశాస్త్రము — లోకమునకు పురుషార్థము లనేకము లుండునట్టియు, వానిని సాధించుటకై కావలసినసాధనములు పరిమితముగ నుండునట్టియు అర్థశాస్త్ర

మునకు ప్రాధాన్యము కలుగుచున్నది. ఉన్న సాధనములను వీలగు నంతవరకు అర్థము లన్నియు సమర్థముగ వినియోగింపవలసి యున్నది. ఒక్కొకదానినిమిత్తము వానిని అధికముగ వాడినయెడల మఱియొకదానినిమిత్తము వాడుటకు సాధనములు చాలకపోవును. కొన్ని పట్టణములందు నీళ్లునియత అర్థవర్గమునందు చేరియున్నవి. చాల మితముగ నుండుటచేత డబ్బిచ్చినంగాని ఆనీళ్లు దొరకుటలేదు. నీళ్లు త్రాగుటకు, స్నానమునకు, బట్ట లుదుకుటకు, గదులను కడుగుటకు, పెరటిలోని మొక్కలకు పోయుటకు కావలసియున్నవి. నీళ్లమూలమున సాధింపవలసిన అర్థము లనేకములు. స్నానమునకై అధికముగ నీళ్లను వాడినయెడల బట్ట లుదుకుటకు లోనగువానికి కావలసినన్ని నీళ్లుండవు, బట్టలకై ఎక్కువగ నుపయోగించినయెడల స్నానమునకు మొక్కలకు పోయుటకును కావలసినంత నీరు లేకపోవును. ఇట్టి సందర్భమున అన్ని పనులకును కావలసినవిధమున నీళ్లను వినియోగపఱుపవలసి యున్నది. అట్టివిధమును కనుగొనుటయే అర్థశాస్త్రమందు చేయబడువిచారము. ఎట్టివినియోగమువలన సాధనములు వ్యర్థము గాక, అధికతమమగు ఫలము నిచ్చును? అను ప్రశ్నయే ఆర్థికప్రశ్న. అవసరమైనదానికంటె అధికముగ వాడుటయే వ్యర్థము చేయుట. కలుగగల ప్రయోజనము తక్కువయైనమొత్తమును వినియోగించుటవలన కలుగనున్నను అందుకై ఎక్కువమొత్తమును వినియోగము చేయుటయే వ్యర్థతయొక్క లక్షణము. ఇందువలనను రెండువిధములగు నష్టములు సంభవించుచున్నవి. దేనికై ఖర్చుపెట్టుచున్నామో అది ఖర్చుకు తగినఫలము నియ్యకపోవును, మఱియొకదానికై కావలసినంత ఖర్చు పెట్టుటకు వీలు లేకపోవును. అనుభవమే యీనష్టములు. రూపాయి ఖర్చుపెట్టవలసినచోట రెండురూపాయలను ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు నష్టము లిట్టివి యని స్వానుభవముచే మనకందఱకును తెలియుచున్నది. మనము సాధింపవలసిన అర్థ మొక్కటియే యగునప్పుడును అందులకై కావలసిన సాధనము లమితములుగ నుండునప్పుడును అర్థశాస్త్రప్రసక్తియే యుండదు. అట్లు గాక సాధింపవలసినయర్థములు పెక్కులైయున్నప్పుడును, వానిని సాధించుటకు కావలసినసాధనములు మితములుగ నుండునప్పుడును వానిని వ్యర్థపుచ్చక వినియోగింపవలసిన క్రమమును తెలుపుశాస్త్ర మొకటి యావశ్యకమైనది. దాని ప్రాయ గ్రంథములకు అర్థశాస్త్ర మని పేరుపెట్టి అందులో మనుష్యునికి సంబంధించినవివిధవిషయముల నన్నిటిని వివరించు గ్రంథకర్త లనేకు లున్నారు. ఇట్లు చేయుట పొరపాటు. అర్థశాస్త్రము సాధనవినియోగశాస్త్రము మను సత్యమును మఱవగూడదు.

అర్థశాస్త్రమువలనను కలుగు ప్రయోజన మిట్టిదైనను అనేకులు దీనిని గ్రహింపక, ఈశాస్త్రమునుండి ప్రయోజనాంతరముల నపేక్షించుచు అట్టివి లభింపనప్పుడు దీనిని ఖండించుచుందురు. మఱికొందఱు ఐహికసౌఖ్యమున కంతకును మూలాధారమగు ధనమును గుఱించి వివరించుశాస్త్ర మనియు, దీనికంటె నికృష్టమగు శాస్త్రము వేఱొకటి లేదనియు దీని నతిమాత్రముగ ప్రశంసించుచుందురు. కాని ఇట్టి ఖండనమండనముల కెట్టి యవకాశమును లేదని మనము తెలిసికొనవలెను.

పురుషుడు సాధింపదగినయర్థము లివి యని నిర్ధారణము చేయుట అర్థశాస్త్రముయొక్క పని కాదు. అతడు స్వీకరించు ఆదర్శములలో నిట్టివి యుత్తమము లనియు, నిట్టివి యధమము లనియు విభాగము చేయుటయు నీశాస్త్రము నుద్దేశము కాదు. అర్థార్జనము మంచి దని కాని చెడ్డదని కాని చెప్పుటకు నీతిశాస్త్రకారులు సాహసింతురు. మనుష్యుడు కోరదగినది అర్థమా? ధర్మమా? విశ్రాంతియా? పరిశ్రమయా? వస్తుసౌందర్యమా? వస్తువుల చౌకదనమా? పౌరుషోచితమైనను హింసాత్మకమగుచున్న క్షాత్రమా? లేక సర్వమానవసౌభ్రాత్రమా? స్వరాజ్యమా? అధినివేశ స్వతంత్ర్యమా? మానవసమత్వమా? అసమత్వమా? అను వివిధములగు వాంఛనీయముల లోని గుణదోషములను పరీక్షించి గమ్యమిది యని నిరూపించుటకు ఈశాస్త్రము పేర్పడలేదు. గమ్యమిది యని స్థిరపడినతర్వాత దానిని చెందుటకు గల వివిధమార్గముల వితర్కమే అర్థశాస్త్ర ముందుండును. ఇది 'గమ్యము'లను గుఱించియు 'సాధ్యముల' గుఱించియు వివరించుశాస్త్రముగాక 'గతుల'ను గుఱించియు 'సాధనము'ల గుఱించియు విమర్శించునట్టిది. 'గమ్యము'ల గుఱించిన జ్ఞానమును సంపాదింపగోరువారి కీశాస్త్ర ముపకరించదు.

అర్థశాస్త్రకారులు సాధనములను గుఱించిమాత్రము చెప్పుటకును, సాధింపవలసినట్టివియు సాధింపదగినట్టివియు నగు నాదర్శములను గుఱించి చెప్పకపోవుటకును కారణములు కలవు. మంచిచెడ్డలను, పరమార్థములను నిర్ణయించుటకు అర్థశాస్త్రజ్ఞాన మొక్కటి చాలదు. ఇవి ఆర్థికమాత్రముల సాహాయ్యమున మాత్రమే పరిష్కరింపదగిన విషయములు కావు. వీనివలనను ఆర్థికనష్టము కలిగినను అట్టినష్టమును గమనింపక వీనిని సాధింపవలసియుండును. స్నానమునకు కావలసి నీళ్లు తక్కువ యగు నని పెరటిలో మొక్కలు నాటుట మానువారు కొంద ఱుందురు, మఱికొందఱు స్నానము మానెదరు గాని మొక్కలను పెంచుట మానరు. కంటికింపగు పుష్పములతో నిండియుండు మొక్కలు ముఖ్యమా? రోజునకు రెండు పర్యాయములు స్నానము చేయుట ముఖ్యమా? రెండు దినములకొకమాఱైన నింటిలోనిగదుల నెల్ల కడుగుట ముఖ్యమా? అని నిర్ణయించుటలో కొక్కొకరి మనోభావ మొక్కొకరీతిగ నుండును. ఇందులో నెవరిభావము ప్రశంసనీయమో చెప్పుటయందు అర్థశాస్త్రముయొక్క వితర్క మొక్కటి మాత్రమే పరిశీలింపదగినది కాదు. ఒక్కొక్క రొక్కొకటి వాంఛనీయ మని యనుకొనుట కిదియొక్కటియే కారణము కాదు. దీనికి కారణముగ నీతిగాని సత్కృత్య, సౌందర్యదృష్టులు దిక్కు లోనగువానిని విడనాడుట తగదు. అందుచేతనే ఇట్టినిర్ణయమందు అర్థశాస్త్రసాహాయ్యము కోరదగినది కాదు. ఇదిగాక వివిధనుంచి అభిప్రాయభేదములు కలుగవచ్చును. ఆర్థికములోని లోపాలోపములు అర్థశాస్త్రపద్ధతిచే చెప్పుటకు వీలుండదు.

మూల్యములబట్టి తరతమభేదములు నిర్ణయించుట అర్థశాస్త్ర లక్షణము. మందిపెద్దలకుఁ గల భేదములు మూల్యములబట్టి నిర్ణయింపఁజాలము. వెలగలపదార్థములు మంచి వనియు, తక్కువవెలగలవి మంచివికా వనియు చెప్పరాదు. ఒకబిందెడు శుభ్రమగునీళ్లు కానీకి లభించుచుండ ఒకబిందెడు కల్లునకు రెండుమూడురూపాయలు వియ్యవలెనుగదా?

పరమార్థములు గ్రహితము లైనపిమ్మటనే అర్థశాస్త్రకారులపని ప్రారంభ మగుచున్నది. 'పరమార్థము లిట్టివిగ నున్నప్పుడు అర్థవర్గములలోని సాధనములలో నెట్టిమార్పులు కలుగును? ఎట్టివాని నధికముగ నుత్పత్తి చేయుదురు? ఎట్టివానికి మూల్యము హెచ్చగును? దేనికి తగ్గును? ఎవరి ఆదాయములు పెంపొందును? ఎవరికి క్షయ మొందును? ఎట్టిపదార్థములకై ప్రజలు ఖర్చుపెట్టుచుందురు? దేనికై ప్రభుత్వము వారు ఖర్చుపెట్టెదరు?' అను విషయములను అర్థశాస్త్రకర్తలు విమర్శింతురు. ప్రజలయందు పౌరుషమును, కార్యోత్సాహమును, స్వార్థత్యాగమును, దేశాభిమానమును వృద్ధి యగుటకు యుద్ధము లుండవలయు ననునమ్మకము దేశమందు వాడుకలో నున్నప్పుడు ఇది ప్రశంసనీయమా గర్హణీయమా? అను వివాదముతో అర్థశాస్త్రమునకు సంబంధము లేదు. యుద్ధరంగమందలి విజయము మన పరమార్థమును సాధించుటకు ఫిరంగులు, మందు, గుండ్లు, విమానయానములు, శస్త్రములు, నౌకలు, ఆకాశయానములు, జలాంతర్గాములు లోనగు సాధనములు అధికములు కావలసియున్నవి. ఇవి అధికముగ లభించు అర్థవర్గములో చేరినవి. వీనిని తయారుచేయుటకు అధికముగ మూలధనము (Capital), మానవపరిశ్రమము (Labour) ఆవశ్యకములు. కాని ప్రజ లందరకును కావలసిన ఆహారపదార్థములు, వస్త్రములు, ఇండ్లు, విద్యాలయములు, చిత్రకళలు లోనగునవి యుత్పత్తి యగుటకైనను ఈయవలసిన మానవపరిశ్రమము ఆవశ్యకమై యున్నది. అధికములగు మూలధనాదులచేత యుద్ధమునకు కావలసిన సామగ్రులను, సాధారణప్రజలకు కావలసిన సామగ్రులను ఉత్పత్తి కావలసియున్నది. మొదటితరగతిలోని సామగ్రి యుత్పత్తి కావలసియుండుటచేత సామాన్యజనులకు కావలసినవాని నుత్పత్తి చేయుటకై కలయునట్టి మూలధనము మానవపరిశ్రమము తగ్గి వీని మూలమున నుత్పత్తి యగుసామగ్రుల పరిమాణముకూడ తగ్గును. ఆహారపదార్థములు వస్త్రములు ఇండ్లు లోనగునవి విరివిగ దొరకఁజాలక వానిఖరీదులు హెచ్చగును. దరిద్రులగువారు వానిని కొనలేక బాధపడుచుందురు. విద్యాలయములకు ద్రవ్యసహాయము తగ్గుటచే జీతము దక్కువ యగుటచే ఉపాధ్యాయులకుఁ గల గిరాకీ తగ్గి వారికి దొరకుజీతములు హీన మగును. చిత్రకారులను పోషింప ధనము చాలకపోవుటచేతను వారిజీవనమునంతయు దుర్భర మగును. అర్థోత్పత్తియందును, సాధనవినియోగమందును ఇట్టిమార్పులను సిద్ధపరచి యుద్ధములో విజయము గాంచుట పరమార్థమని తీర్మానించుకొనవలెను. యుద్ధమందలి యుత్సాహము మంచి యని కాని తప్పని కాని అర్థశాస్త్రము చెప్పఁజాలదు. సాధనవినియోగమందు యుద్ధములవలన నిట్టిమార్పులు కలుగు ననియు, ఇట్టిమార్పులు కలుగ ననియు చెప్పుటయే దానిపని. అది చేయవలసినపని మరి యొకటి కలదు. యుద్ధరంగమందలి విజయము మన పరమార్థముగ సాధింపఁదగిన తక్కిన అర్థములను సాధించుటలో సాధనములు (మూలధనము, పరిశ్రమము, ప్రకృతిసంపదలు) వ్యర్థము కాకుండ వినియోగింపఁదగినపద్ధతిని అది సూచింపగలదు. ఇట్లే మన మాశించు తక్కినపరమార్థములవిషయమునందును పరిశీలింపవలెను.

అర్థశాస్త్ర విభజనము

అర్థశాస్త్రమును (అ) అనుభవకాండము, (ఆ) ఉత్పత్తికాండము, (ఇ) మూల్యనిర్ణయకాండము, (ఈ) ఆదాయవిభజనకాండము, (ఉ) వెలామణీద్రవ్యకాండము అని అయిదు భాగములుగ శాస్త్రకర్తలు విభజించియున్నారు. కాని ఆ యైదింటిలో మూల్యనిర్ణయకాండ మొక్కటియే ప్రధాన మనియు, తక్కిన వన్నియు గౌణాంగములవంటి వనియు చెప్పఁబడుచున్నది. "వస్తువులయొక్క మూల్యములందలి తారతమ్యమును బట్టియే ఆర్థికప్రపంచమునందు వానికిఁగల ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యములు నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. అనుభవకాండమున విమర్శింపఁబడు 'ఉపయుక్తత'ను గురించిన సిద్ధాంతములును, ఉత్పత్తికాండమున విమర్శింపఁబడు 'వ్యయము'నకు సంబంధించిన సిద్ధాంతములును మూల్యనిర్ణయము చేయుటకై యుపకరించునవే కాని ప్రత్యేక మగు మఱియొక ప్రయోజనము కలవి కావు. ఆదాయవిభజనకాండమున పరిశ్రమములకు బదులుగ లభించునట్టి జీతములు అద్దెలువడ్డీలాభములను వచ్చు ఆదాయములను విమర్శింపఁబడుచున్నను, ఈజీతనములును, ఆదాయములును మూల్యనిర్ణయ సిద్ధాంతముల ననుసరించి యేర్పడునట్టివే, అందుచే నీకాండము మూల్యనిర్ణయకాండమందలి యంతర్భాగమే కాని ప్రత్యేకకాండము కాదు. ఇట్లే వెలామణీకాండమున వివరింపఁబడు 'ధరలు' వెలామణీ ద్రవ్యముయొక్క మూల్యమును నిర్ణయించునవే కాని వేఱొకటి కాదు. వెలామణీ ద్రవ్యముయొక్క మూల్యము హెచ్చుటయే ధరలు తగ్గుట, ఆమూల్యము తగ్గుటయే ధరలు హెచ్చుట. కనుక మూల్యనిర్ణయము నొక్కదానినే ప్రధానభాగముగ సంగ్రహించుట యుక్తము' ఇదియే ఆధునికుల వాదము. ఈవాదము సహేతుకముగ నున్నను పైని పేర్కొనఁబడిన కాండములకు ప్రత్యేకత్వము లేదనుట సమంజసము కాదు. వానిలో నొక్కొకదానియందును మూల్యనిర్ణయముతో దగ్గఱసంబంధము లేనివిషయములు చర్చింపఁబడుచున్నవి. కావున కాండము లైదని భావించుటయే మంచిది.

(ఈకాండములలో నొక్కొకదానినిగురించి ప్రత్యేకవ్యాసము లున్నవి. అందుచేత నొక్కొకదానియందు చర్చింపఁబడు ప్రధానవిషయములను మాత్రము ఇచ్చట సంగ్రహించి యున్నాము. అర్థశాస్త్రమందలి సిద్ధాంతము లెట్లుండునో తెలుపుటకు కొన్ని యుదాహరణములు ఇచ్చట వివరింపఁబడినవి.)

(ఆ) అర్థానుభవకాండము

అర్థోత్పాదనకు అంతిమము ‘అనుభవము’ పరమావధి. విపరీతబుద్ధిగల లోభితప్ప తక్కినవా రందఱును అనుభవించుటకై అర్థము నుత్పత్తి చేయుచున్నారు. ఇందుకై మనుష్యుడు కోరుపదార్థముల సంఖ్యకు మితి లేదు. నాగరకత వృద్ధియైనకొలదియు కోర్కెల సంఖ్య వృద్ధియగుచుండును.

కాని మనము కోరెడి ఒక్కొకవస్తువునకును మితి యున్నది. మామిడిపండ్లపై ఒకనికుండు కోరిక ఒకటిరెండు తినినతర్వాత కొంత తగ్గును, మఱియొకటి తినినతర్వాత మఱికొంత తగ్గును, నాలుగైదు తినినతర్వాత కోరిక లేకపోవుటయేకాక విసుగుకూడ కలుగును. కోరికలను తీర్చుశక్తికే ఉపయోగ మని పేరు. ఎక్కువ తీక్ష్ణతగల కోరికను తీర్చుపదార్థము ఎక్కువ ఉపయోగము గలదనియు, తక్కువ తీక్ష్ణతగల కోరికను తీర్చుపదార్థము తక్కువ ఉపయోగము గలదనియు చెప్పవచ్చును. దీనినిబట్టి మొదటి మామిడిపండు ఎక్కువ ఉపయోగము గలదనియు, రెండవదాని యుపయోగ మంతకంటె తక్కువ యనియు, మూడవదాని యుపయోగము మఱింత తక్కువ యనియు, ఇట్లు పూర్వపూర్వఫలములకంటె ఉత్తరోత్తరఫలముల యుపయోగము తక్కువ యనియు స్పష్టమగుచున్నది. మామిడిపండు విషయమున చెల్లినట్టి ఈ న్యాయము మన మనుభవించు ప్రతిపదార్థము విషయమునను చెల్లుచున్నది. ఈ న్యాయమునకు క్షీణోపయోగ న్యాయము (సిద్ధాంతము — Law of Diminishing Utility) అని పేరు.

ఈసందర్భమున కొన్ని ముఖ్యములగు విషయములను మనము గమనింపవలసి యున్నది—

(౧) మనము ‘ఈపదార్థము కావలెను, ఆపదార్థము కావలెను’ అని చెప్పునప్పుడు నిజముగ మనకు కావలసియుండునది ఆపదార్థ మంతయు కాదు. ఆ పదార్థములోని కొన్ని మాత్రలు (Units = అంశములు, భాగములు) మాత్రమే మనము కోరుచున్నాము. నెయ్యి కావలసియున్న దనినప్పుడు కొన్ని వీసెలో కొన్ని మణుగులో కొన్ని పలములో కావలసియున్న దనియే అర్థము, బియ్యము కావలసియున్న దనినప్పుడు కొన్ని సేర్లో, కొన్ని కుంచములో కొన్ని బస్తాలో కావలసియున్న దనియే అర్థము. పదార్థముయొక్క స్వభావమును బట్టి మన మందులోని కొన్ని మాత్రలను (వీసెలు, కుంచములు, డజన్లు, గజములు) మాత్రమే కోరుచుందుము. మన మొక పదార్థమును వాడునప్పుడును, అనుభవించునప్పుడును, కొనునప్పుడును ఆ పదార్థమందలి కొన్ని మాత్రలను వాడుచున్నామనియు అనుభవించుచున్నామనియు కొనుచున్నామనియు గ్రహింపవలెను.

(౨) పదార్థములవలన మనకు గలుగు నుపయోగము రెండు విధములుగ పరిగణింపబడవలసియున్నది. మొదటిది వానియొక్క మొత్తపు ఉపయోగము; రెండవది దాని ‘కడపటి’ యుపయోగము. మన మనుభవించు పదార్థమందలి మాత్రలన్నిటిమూలమునను మనకు లభించు ఉపయోగము మొత్తపు ఉపయోగము; అందులో ‘కడపటి మాత్ర’ మూలమున మనకు లభించు ఉపయోగము ‘కడపటి యుపయోగము’. రెండు మామిడిపండ్లలో రెండవది ‘కడపటి’ది, దానినుండి లభించు ఉపయోగము ‘కడపటి యుపయోగము’. మూడుపండ్లలో మూడవదానినుండి లభించు ఉపయోగము ‘కడపటియుపయోగము’. నాలుగుపండ్లు తినునప్పుడు నాల్గవపండువలన లభించు ఉపయోగము ‘కడపటి యుపయోగము’. రెండుపండ్లు తిన్నప్పుడు మొదటిపండువలన లభించు ఉపయోగమును, రెండవపండువలన లభించు ఉపయోగమును కలుపుటచేత వచ్చుఫలితము రెండుపండ్లవలన లభించు ‘మొత్తపు ఉపయోగము’. అట్లే మూడుపండ్లు తినునప్పుడు మొదటిపండువలని ఉపయోగము, రెండవదానివలని ఉపయోగము, మూడవదానివలని ఉపయోగము — ఈమూటిని కలుపుటవలన లభించునదియే మూడుపండ్ల ‘మొత్తపు ఉపయోగము’. ఇట్లే తక్కినపదార్థములవిషయమునగూడ గ్రహించునది.

(౩) ‘క్షీణోపయోగన్యాయము’ నందు క్షీణించుచున్న దని చెప్పబడిన ‘ఉపయోగము’ ‘కడపటియుపయోగము’ గాని ‘మొత్తపు ఉపయోగము’ కాదు. ఒకనియొద్ద నుండు పదార్థపుమాత్రలు (పదార్థపుమొత్తము) అధికముకాను కాను దానియొక్క కడపటియుపయోగము క్షీణించుచువచ్చు ననియే ఈ న్యాయముయొక్క అర్థము, కాని మొత్తపు ఉపయోగము క్షీణించు నని కాదు. మొత్తపు ఉపయోగము వృద్ధి యగుచునే యుండును. ఈక్రింది యుదాహరణము దీనిని స్పష్టపఱచుచున్నది.

పండ్లమొత్తము (మాత్రలమొత్తము)	కడపటిఉపయోగము	మొత్తపు ఉపయోగము
౧	౨౦ అంశములు	౨౦ అంశములు
౨	౧౮ ,,	౩౮ ,,
౩	౧౫ ,,	౫౩ ,,
౪	౧౦ ,,	౬౩ ,,
౫	౫ ,,	౬౮ ,,
౬	౧ ,,	౬౯ ,,

(౪) ‘కడపటియుపయోగము’ నకు మఱియొకవిధమున నిర్వచనము చేయవచ్చును. ఒకపదార్థముయొక్క మాత్రలు కొన్ని ఒకనియొద్ద నున్నప్పుడు వానిలోనుండి యొకమాత్ర లోపించినయెడల వానికి నష్టమగు నుపయోగమునకు ‘కడపటియుపయోగము’ అని పేరు. రెండుపండ్లనుండి యొకపండు లోపించినయెడల నష్టమగు నుపయోగము ౧౮ అంశములు (రెండవపండు = కడపటిపండువలన కలుగు ఉపయోగము). మూడుపండ్లనుండి యొకపండు లోపించినయెడల నష్టమగు నుపయోగము ౧౫ అంశములు. ‘కడపటిమాత్ర వలన లభించు ఉపయోగము కడపటియుపయోగము’ అనుటయు ‘మొత్తపు మాత్రలలోనుండి యొకమాత్ర లోపించినప్పుడు నష్టమగు ఉపయోగము కడపటియుపయోగము’ అనుటయు ఒక్కటే.

(౫) ఒకపదార్థమునకు మన మిచ్చు క్రయము (Price) ఆ పదార్థముయొక్క 'కుదియుపయోగము'ను బట్టి యుండును. ఒకనియొద్ద మామిడిపండ్లే లేనప్పుడు మొదటిపండున కతఁడు ఇరువది కాసీలు ఇచ్చుటకుకూడ సిద్ధపడియుండవచ్చును, కాని అంతటి క్రయ మిచ్చి తక్కువ యుపయోగములు రెండవపండును కొనఁజాలఁడు. రెండవపండువలన ౧౮ అంకముల ఉపయోగము మాత్రమే లభించుట చేత దానికి ౧౮ కాసీల విచ్చుటకు సిద్ధపడును, కాని మూఁడవ పండు వలన ౧౫అంకముల యుపయోగము లభించుచుండుటచేత దానికి ౧౮ కాసీల క్రయ మియ్యఁజాలఁడు, ౧౫ కాసీలచొప్పున దొరకినయెడల మూఁడవ పండును కొనును, లేనియెడల రెండుపండ్లతోనే తృప్తి పొందియుండును. తక్కువపండ్ల కిచ్చు క్రయ మిదేవిధముగ తగ్గుచుండు నని గ్రహింపనది

క్రయము	కొనుపండ్లసంఖ్య	పండ్ల 'కుదియుపయోగము'
౨౦ కాసీలు	౧	౨౦ అంకములు
౧౮ ,,	౨	౧౮ ,,
౧౫ ,,	౩	౧౫ ,,
౧౦ ,,	౪	౧౦ ,,
౫ ,,	౫	౫ ,,
౧ ,,	౬	౧ ,,

కొండ్లసంఖ్య హెచ్చు కాఁగాను 'కుదియుపయోగము' తగ్గు చుండుటచేత దాని కిచ్చు క్రయముకూడ తగ్గుచుండును

(౬) బజారున మామిడిపండ్లను కొనువా రెందఱో యుండ్నారు. వారందఱు వివిధయభిరుచులు కలవారు. ఈ 'కుదియుపయోగసిద్ధాంతము' వర్తించుచున్నది కొనువారి కెయ్యెడుండి ఉన్నారనియు, వా రందఱును సరాసరిని పైవిధముగ కొనుచుందురనియు అనుకొనినయెడల క్రయము ౨౦ కాసీలుగ నున్నప్పుడు ౧,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చగుననియు, ౧౮ కాసీలుగ నున్నప్పుడు ౨,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చగు ననియు, ౧ కాసీగ నున్నప్పుడు ౬,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చగుననియు చెప్పవచ్చును క్రయమునకును, కొను బడియెడు మొత్తమునకును గల సంబంధమును తెలియఁజేయు సిద్ధాంతమునకు 'గిరాకి' సిద్ధాంత మని పేరు. తగ్గుక్రయమున నెక్కువ కొనెద రనియు, ఎక్కువక్రయ మున్నప్పుడు తక్కువ కొనెద రనియు ఈ సిద్ధాంతము చెప్పుచున్నది. అమ్మకమునకు లేఁబడు మొత్తము అధికము కాఁగాను క్రొత్త యిచ్చుక్రయము తగ్గునని ఈసిద్ధాంతమువలన తేర్పడుచున్నది. పదార్థముయొక్క సాపాళ్యము (Quantity-Supply) నకును, దాని కుదియుపయోగమునకును (Marginal utility), దాని క్రయమునకును (Price) పూర్వాపరసంబంధ మున్నది.

(౭) అనుభవయోగ్య మగుపదార్థ మెంత ప్రశస్తమైనదైనను మన మెవ్వరము నట్టిపదార్థము కొక్కదానికే అనంతముగ ఖర్చు పెట్టుటకు ప్రయత్నించుటలేదు. దానిని కొంతవఱకు సంపాదించిన తర్వాత మఱియొకదానిని సంపాదించుటకు మనము కోరుచుందుము. దీనికి గల కారణమును 'కుదియుపయోగసిద్ధాంతము' తెలుపుచున్నది.

కుదియుపయోగసిద్ధాంతమునుండి సమానోపయోగ సిద్ధాంతము (Law of Equi-marginal returns) అను మఱియొక సిద్ధాంత మూహింపఁబడుచున్నది. ఒకనియొద్ద మితముగ కొంతద్రవ్య మున్నప్పుడు దానితో రెండుపదార్థముల నతఁడు కొనవలసియుండినయెడల ఒకపదార్థమునకై అతఁడు ఖర్చుపెట్టెడి కుది ద్రవ్యమాత్ర (కుది ద్రవ్యాంశము)వలన కలుగుసుపయోగము రెండవ పదార్థమునకై అతఁడు ఖర్చుపెట్టెడి కుదిద్రవ్యమాత్రవలన కలుగుసుపయోగముతో సమానముగ నుండును. తొమ్మిదిఅణాలు తనయొద్ద నున్నప్పుడు కొంత పంచదార కొన్నిపాలు కొనవలెనుచినయెడల పంచదారకై ఎన్ని అణాలు ఖర్చుపెట్టవలయునో పాలకై ఎన్ని అణాలు ఖర్చుపెట్టవలయునో తీర్మానము చేయవలసియున్నది. నాలుగణా లొకదానికిని ఐదణాలు మఱియొకదానికిని, లేదా ఐదణా లొకదానికిని నాలుగ ణాలు మఱియొకదానికిని నిట్లు వివిధభాగములుగ ఖర్చుపెట్టుట కవకాశ ముండును ఈ యవకాశము లన్నిటిలో అనుసరింపఁదగిన అవకాశ మేది? ఇట్టి సంశయము కలిగినపుడు సమానోపయోగ సిద్ధాంతమునుబట్టి మనము ప్రవర్తించుచుందుము ప్రారంభమున పంచదారపై ఎక్కువ ఇష్ట ముండవచ్చును మొదటిఅణాను పంచదారకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగము మొదటి అణాను పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగమునకంటె నధికముగ నుండ వచ్చును కాని కొన్ని అణాలు పెట్టి కొంతపంచదారను కొనిన తర్వాత మఱియొక అణాను దానికై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగమునకంటె ఆయణాను పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగము అధికముగ నుండవచ్చును అట్టిస్థితిలో ఆయణాను పంచదారకొఱకై ఖర్చుపెట్టుట మాని పాలకై ఖర్చుపెట్టి ఎక్కువ యుపయోగమును పొందుట బుద్ధిమంతుని లక్షణము ఈ క్రిందికోష్టకములోని లెక్కలు ఈవిషయమును స్పష్టము చేయుచున్నవి.

ఖర్చుపెట్టు అణా	పంచదారవలని ఉపయోగము	పాలవలని ఉపయోగము
౧-వ అణా	౧౦ అంకములు	౭ అంకములు
౨ ,,	౮ ,,	౬ ,,
౩ ,,	౬ ,,	౪ ,,
౪ ,,	౫ ,,	౩ ,,
౫ ,,	౩ ,,	౨ ,,
౬ ,,	౨ ,,	౧ ,,

ఈసందర్భములో పంచదారకై అయిదణాలను, పాలకై మూఁడు అణాలను ఖర్చుపెట్టుట యుక్తము కాదు కుది (అయిదవయణా) అణా పంచదారవలన రెండుఅంకముల ఉపయోగముమాత్రము లభించుచున్నది, కుది (మూఁడవయణా) అణాపాలవలన నాలుగంకముల ఉపయోగము లభించుచున్నది. కావున కుదిద్రవ్యమాత్రల యుపయోగములు సమానములుగ లేవు. అయిదవయణాను పంచదారకొఱకై పాలకై వినియోగించినయెడల రెండంకముల ఉపయోగమునకు బదు

లుగ మూఁడంశముల ఉపయోగము లభించును. అప్పుడు పంచదారకై అయిదణాలును, పాలకై నాలుగణాలును ఖర్చగును. పంచదారకై ఖర్చు పెట్టినతుదిద్రవ్యమాత్ర (అయిదవయణా) వలన కలుగు ఉపయోగము 3 (అంశములు) పాలకై ఖర్చుపెట్టిన తుదిద్రవ్యమాత్ర (నాలుగవ యణా)వలన కలుగు ఉపయోగముతో (3 అంశములు) సమాన మగుచున్నది. కాని ఇదియే పరిపూర్ణ వినియోగము. దీనికి భిన్నమగు మఱేయితరవినియోగము మూలమునను (లెక్కవేసి చూడవచ్చును) తుది యుపయోగము అసమాన మగును.

తుదియుపయోగము సమాన మగునట్లు ద్రవ్యమును వినియో గించినప్పుడే రెండుపదార్థములవలన లభించు మొత్తపు ఉపయోగము (Total Utility) అధికతమముగ (Maximum) నుండును. అయి దణాల పంచదార మూలమున ౧౦ + ౮ + ౬ + ౫ + ౩ = ౩౨ అంశ ముల యుపయోగమును, నాలుగణాలపాలమూలమున ౯ + ౭ + ౪ + ౩ = ౨౩ అంశముల యుపయోగమును గల్గుటచేత మొత్తముమీఁద ౩౨ + ౨౩ = ౫౫ అంశముల యుపయోగము లభించినది. మఱే యొట్టి వినియోగమువలనను ఇంత యధిక మగు నుపయోగము కలుగ నేరదు.

అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములలో పైని పేర్కొనఁబడిన క్షీణోప యోగసిద్ధాంతము, సమానోపయోగసిద్ధాంతము అను రెండును మిక్కిలి ముఖ్యము లైన వగుటచే వానిని గుఱించి కొంత విపులముగ చెప్పవలసి వచ్చినది. వానిలో సమానోపయోగసిద్ధాంతముయొక్క ప్రాధాన్య మును తెలుపుటకై మఱొక్క యుదాహరణము లావశ్యకము లగు చున్నది. దినమున కిరువదినాలుగు గంటల కాలముమాత్రమే. ఇట్టి మితకాలమును ఆహారమునకును, విహారమునకును, ఉద్యోగమునకును, [illegible], నిద్రకును వినియోగింపవలసి యున్నది. ఒక్కొక దాని నిమిత్తమున ఎంతెంతకాలము వినియోగింపవలెనను విషయమును నిర్ణయించుట ప్రతి మనుష్యునికిని ముఖ్యమై యున్నది. వీనిలో దేని కైనను పూర్తిగ వదలుటకు వీలులేదు, అన్నియు కావలసినవియే, కాని ఒక్కదానికై — నిద్రకై — విశేషకాల ముపయోగించిన యెడల తక్కినవానికి కావలసినంత కాల ముండదు. ఒకనిస్వభావము మఱియొకని స్వభావమువలె నుండకుండుటచేతను, అందఱకును స్వాతంత్ర్య ముండుటచేతను ప్రతిమనుజుఁడును తనస్వభావము ననుస రించి సమానోపయోగసిద్ధాంతముచొప్పున తనకాలమును వినియోగించు చుండును. విహారమే అక్కఱలేదని యనుకొనఁజాలము గాని దానికొఱ కెక్కువకాలము ఖర్చగుచున్న దనియు, నిద్రకు కావలసినంత కాలము లేకున్న దనియు తలఁచుచు విహారమునకై ఖర్చగు కాలములోని యొకగంటనో అరగంటనో (ఒకమాత్రను) నిద్రాకాలములో చేర్చుట మనకు సహజము. కాఁబట్టి ప్రతిదానికిని మనము ఖర్చుపెట్టుగంటలలో తుదిమాత్రలవలన సమానోపయోగము లభించుచున్నదా లేదా యని యాలోచించి యావశ్యకమునుబట్టి యాతుదిమాత్రల కొన్నిటి నొకదానినుండి మఱియొకదానిలోనికి మార్చుచుందుము. విద్యార్థులు పరీక్షలకు ముందు నిద్రాకాలములోని తుదిరెండుమూఁడుగంటలను చదువుకొనుకాలము లోను, పరీక్షలు ముగిసినతర్వాత చదువుకొనుకాలములోని తుది గంటలను కొన్నిటిని నిద్రాకాలములోను, కొన్నిగంటలను విహార కాలములోను చేర్చుచుందురుగదా? అట్లే బుద్ధిమంతుఁడు తనజీవిత కాలము నంతయు వినియోగించుచున్నాఁడు. విద్య కావలసియున్న జీవితమునందు తన ఆయువు నంతయు విద్యాభ్యాస మొక్కదానికే ఖర్చుపెట్టక — విద్యయం దంతటిరుచి కలవాఁడైనను — తక్కినధర్మ ములను సైతము నిర్వర్తింపఁబూనుచున్నాఁడు.

బజారునకు వెళ్లినప్పుడు మనము కొనఁదగినవస్తువు లనేకము లుండును. వానిలో అనేకములు మన కావశ్యకములుగఁగూడ నుండును. బియ్యము, పప్పు, నెయ్యి, నూనె, కూరగాయలు, పండ్లు లోనగు వని యన్నియు కావలసినవే. దగ్గఱనుండు ద్రవ్యముమాత్రము మిత ముగ నుండును. కావున వట్టియావశ్యకములగు వస్తువులలోఁ గొన్నిటి నత్యధికముగ కొందుమనియు, మఱికొన్నిటిని పూర్తిగ మానుదుమనియు మన కాలోచనము కలుగదు. ఏయే వస్తువులను ఎంతెంత ద్రవ్యము పెట్టికొనిన బాగుగ నుండును? ఎందులో కొంచెము తగ్గించిన బాగుగ నుండును? ఎందులో కొంచెము పెంచిన బాగుగ నుండును? మఱియొక అణాపెట్టి కూరగాయలు కొనుట మంచిదా, లేదా పండ్లను కొనుట మంచిదా? అని యిట్లు కొంచెము హెచ్చుతక్కువలను (Marginal Units) గుఱించియే — అనఁగా తుదిమాత్రలగుఱించియే మన మాలోచించుచుందుము.

ఈసందర్భమున ప్రస్తుతకాలమందు పాశ్చాత్త్యదేశములలోని పరిస్థితులకును మనపరిస్థితులకును ఒక ప్రధానవిషయమునందుఁ గల భేద మును సూచింపవలసి యున్నది. కాలవినియోగములో ద్రవ్యార్జనమున కెంతకాలము వినియోగింపవలెను? ఆర్జించినద్రవ్యము ననుభవించుట కెంతకాలము వినియోగింపవలెను? అనువిషయము ముఖ్యము. యంత్ర పాటవమువలన తక్కువ కాలములో ఎక్కువ ద్రవ్యార్జనము చేయుటకు వీలు కలుగుచుండుటచేతను, ప్రకృతిసంపదలను తమ విధ మున నుపయోగించి ఐశ్వర్యమును వృద్ధిచేసికొనుటకు కావలసిన తమ కుల నన్నిటిని వారు కల్పించుకొనినవా రగుటచేతను వా రుత్పత్తి చేయఁగలవస్తువుల కెంతో అధికమైనవి వస్తువుల నుత్పత్తిచేయుట కాని ననుభవించుటకే కాని వానిని వినియోగమునకు తూఁగఁబెట్టుటకు కాదు. ఇట్టివిషయ చేయనికారణముచేత ఆదేశములలోనివారి కాల ములో చాలభాగము అయుక్తముగ పదార్థోత్పత్తియందే వినియుక్త మగుచున్నది. అర్థము ననుభవించుటకు కావలసిన తీరుబడి వారికి లేకున్నది. కావున కర్మాగారములలో (Factories) పనిచేయు వారు ఆఱుగంటలకంటె యెక్కువగ పనిచేయఁగూడ దనియు, వార మున కైదురోజులకంటె యెక్కువగ పని చేయవలసినయావశ్యకము లే దనియు కొందఱు నిర్ణయింపఁదలఁచుచున్నారు. దీనిబట్టి ప్రస్తుతము ఆదేశములలో జరుగుచుండు కాలవినియోగము పైని చెప్పినసమానోపయోగసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగ నున్న దనియు,

అందుచే వారికాలవినియోగము సార్థకము గాక వ్యర్థ మగుచున్న దనియు నిశ్చిత మగుచున్నది. మనపరిస్థితు లన్నిటిలో మరియొకవిధముగ నున్నవి. విశ్రాంతికై ఖర్చగుకాలము అర్థోత్పత్తికై ఖర్చగుకాలము కంటె నధికముగ నున్నది. చేయుటకు పని లేనివా రెందరో కలరు. సంవత్సరములొడుగునను పని లేనివా రనేకు లున్నారు. అర్థోత్పత్తి తక్కువయగుటచే దాని ననుభవించుటకు కాల మధికముగ నున్నను అనుభవించుటకు కావలసిన పదార్థములు చాలకున్నవి. కావున మన కాల మిప్పటికంటె నధికముగ నర్థోత్పత్తికై వినియోగించుటకు తగిన పనులను మనము కల్పించుకొనవలసియున్నాము.

ఒకదేశములోని పరిస్థితులకును మరియొకదానియందలి పరిస్థితులకును భేద ముండుటచేత అన్నిదేశములకును సమానముగ వర్తించు ఆర్థికసిద్ధాంతముల నేర్పఱుపఁదలఁచుట యుక్తము కాదనువాద మొకటి యున్నదని యీవఱకో సూచింపఁబడెను. పైని ఉదాహరించినవిషయములబట్టి ఇట్టివాదము సరియైనది కాదని స్పష్టమగును. సమానోపయోగసిద్ధాంతము పాశ్చాత్యదేశములకును మన దేశమునకును సరిగ వర్తించునదియే. కాని అది యెట్లు వర్తించుచున్నదో, దాని సాహాయ్యమున మన కెట్టిమార్పులు చేసికొనవలయునో తీర్మానించుకొనుటయందు మనపరిస్థితులకును, పాశ్చాత్యపరిస్థితులకును గలభేదము పరిశీలింపవలసియున్నది. వారికి ఎక్కువ విశ్రాంతి యావశ్యక మగుచున్నది గనుక మనకును ఎక్కువవిశ్రాంతి కావలసియున్నదని యూహించుట తగదు. పరిస్థితుల భేదములను సిద్ధాంతములను మార్చుటయందుఁగాక సిద్ధాంతముల నాచరించుటయందు గణించుట యుక్త మని గ్రహింపవలెను.

మితోపయోగ, సమానోపయోగసిద్ధాంతములవలన మితపదార్థము లనుభవించుటలో మనుష్యప్రవర్తన మెట్టుండఁగల మరియొక విశేషము విస్పష్టమగుచున్నది. పదార్థములవలన మన మపేక్షించునది ప్రస్తుతకాలోపయోగముగఁ గాని, భావికాలోపయోగముగఁ గాని యుండవచ్చును. ప్రస్తుతోపయోగమునుమాత్రమే కోరువాఁడు ఆర్జించినధనము నంతయు వెంటనే ఖర్చుపెట్టును. భావియుపయోగమును కోరువాఁ డట్లు చేయక కొంతధన ముందుకై కూడఁబెట్టును. ప్రస్తుతము ఖర్చుపెట్టక కొంతకాలమైనతర్వాత ఖర్చుపెట్టుటకు కూడఁబెట్టుట (Saving) యని పేరు. 'కూడఁబెట్టుట' యను దానికిఁగల కారణము పైసిద్ధాంతములవలన తెలియుచున్నది. నూఱు రూపాయల సంతతము తెచ్చుకొనువాఁడు ప్రతి మాసములోను పది రూపాయలు కూడఁబెట్టుచున్నాఁ డనుదానిలో అర్థమేమి? ఆపది రూపాయ లిప్పుడు ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగముకంటె కొంతకాలమైనతర్వాత దానిని ఖర్చుపెట్టినయెడల ఎక్కువ యుపయోగము కలుగునని అతఁ డనుకొనుచున్నాఁ డనియేకదా దాని యర్థము. ఇట్లనుకొనుటకు కారణ మున్నది. నూఱురూపాయల జీతము తెచ్చువాఁడు తనకుటుంబము పెద్దది కాఁగల దనియో, రాఁబోవు కాలమున తన [illegible] అధికము కాఁగల దనియో, వార్ధకమున తనకు లభించు వేతనము తగ్గఁగల దనియో ప్రస్తుత కాలమున నెలకు పదేసి రూపాయల చొప్పున కూడఁబెట్టుచున్నాఁడు. ఈ పదేసి రూపాయలను ఇప్పుడు ఖర్చుపెట్టకపోవుటవలన నతనికి లభించని యుపయోగము లెట్టివి? ఇంటి అద్దెకు, విద్యార్థులకు, తక్కువ ఆహారపదార్థములకు, బట్టలకు, మిత్రులకు నితరవిషయములకు నతఁడు తక్కువ తొంబదిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టి ఆటలు పాటలు మొదలగు వినోదములు మున్నగు విస్తార ముపయోగము లేని మరికొన్ని సాధనములకును ఆపదేసిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టుటకు బదులుగఁగదా వానిని కూడఁబెట్టుచున్నాఁడు. అతఁ డిప్పుడు కోల్పోవుచుపయోగము వినోదాదులవలన కలుగునట్టిదే కదా? కుటుంబము పెరిగినప్పుడు పెద్దయిల్లు, ఎక్కువవిద్యయు, ఎక్కువగ నితరపదార్థములు, బట్టలు కావలసియుండును. ప్రస్తుతము వినోదముల ననుభవింపక కూడఁబెట్టినధనము రాఁబోవుకాలమున వీనికై యగునెంటికి, ఎక్కువవిద్యమునకు, ఇతరపదార్థములకును పనికివచ్చును. వీనిమూలమున కలుగుపయోగము ఇప్పుడు కోల్పోవు ఉపయోగముకన్న అధికముగనుండును. పంచదారకై ఖర్చుపెట్టు ఆఖరుదమ్మిడీని పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన ఎక్కువయుపయోగము లభించునట్లు ప్రస్తుతోపయోగమునకై ఖర్చుపెట్టఁదలఁచిన తుది పదిరూపాయలను భావ్యుపయోగమునకై ఖర్చుపెట్టినయెడల నెక్కువ ఉపయోగ మధిక మగుచున్నది. వీనిమూలముగ మందుధనమును (నూఱురూపాయలను) ప్రస్తుతోపయోగమునకును భావ్యుపయోగమునకును వినియోగము చేయవలసివచ్చినపుడు తుది మాత్రం (తుది పదిరూపాయల)మూలమున ప్రస్తుతమునను భావికాలమునను లభించుపయోగము సమాన మగునట్లు వినియోగము చేయవలెను.

సిద్ధాంతముల నాచరణములో పెట్టుటయందు ఆయాజనులయొక్కయు, ఆయాదేశములయొక్కయు పరిస్థితులను పరిశీలింపవలయునని పైని చెప్పఁబడెను. ధనమును కూడఁబెట్టువిషయములో నీధర్మము నాలోచింపవలసియున్నది. వందరూపాయల జీతము తెచ్చుకొనువాఁడు ధనము కూడఁబెట్టినట్లు మువ్వదిరూపాయలజీతము తెచ్చుకొనువాఁడు కూడఁబెట్ట యత్నించుట అపమార్గమే యగును. అతని ప్రస్తుతవ్యయ మంతయు నెక్కువయుపయోగమును కలిగించు ఆహారపదార్థములకుఁగానే యుండును. అట్టివానిజీతములోనుండి ధనమును కూడఁబెట్టుట యనఁగా తనయొక్కయు తన పిల్లలయొక్కయు ఆరోగ్యము చెఱచుకొని కూడఁబెట్టుట యని అర్థము. అట్టివాఁడు ప్రస్తుతము కోల్పోవు ఉపయోగము ఎంతో అధికమైనది. దానిని కోల్పోయి పదేసిరూపాయలచొప్పున కూడఁబెట్టినయెడల వార్ధకము రాకముందే మృతిఁ జెందుట గాని, దాని ననుభవించుటకు కావలసిన శక్తి లేనివాఁ డగుట గాని సంభవించును. సమానోపయోగసిద్ధాంతమును బట్టి మనద్రవ్యమును ప్రస్తుతోపయోగములకు పదార్థములకు భావికాలోపయోగములకు పదార్థములకును వినియోగము చేయవలయునని చెప్పినయెడల అందరును తమతమశక్తినిబట్టి కూడఁబెట్టవలయు

అర్థశాస్త్రము

మను అర్థమును చేకూర్చలేకపోయెను. పాశ్చాత్య దేశములందు ఈకాలమున ఈ విషయములో మనుష్యప్రవర్తనము విపరీతముగ నున్నదని అనేకులు తలంచుచున్నారు. అప్పటివారిలో పలువుల ఆదాయము మిక్కిలి అధికముగ నుండుటచేత ధనమును కూడబెట్టుట చాల సులభముగ నున్నది కాని కూడబెట్టినదాని నంతయు భావికాలమందు వినియోగించు నవసరము వారికి లేదు. కూడబెట్టినధనమును ఖర్చుపెట్టుటకు కావలసిన ఉపాయములను వారు వెదకుచున్నారు.

మితసాధనములనుండి అధికతమ మగు ఉపయోగము(Maximum utility) లభించునట్లు వినియోగవిధానము నేర్పరచుటకే 'అనుభవకాండము' గాని ప్రధానవిషయ మని చదువరులు గ్రహింతురుగాక.

ఆ ఉత్పత్తికాండము

ఉత్పత్తికాండమందలి విషయము లీవిధముగ నుండును (౧) అర్థోత్పత్తి యనిన క్రొత్తయుపయోగముల నుత్పత్తి గావించుటయే కాని క్రొత్తపదార్థముల నుత్పత్తి చేయుట కాదు. కొయ్యను మంచముగాఁ జేసినపుడు వడ్రంగి దానియొక్క రూపమును మార్చి అదివఱకు దానికి లేని ఉపయోగము నిప్పుడు కల్పించుచున్నాఁడు. వస్తువున కదివఱకు లేని యుపయోగమును క్రొత్తగ కల్పించుటయు, అదివఱ కుండిన అల్పోపయోగమును అధికోపయోగముగాఁ జేయుటయు అర్థోత్పత్తి. వస్తువుల రూపమును మార్చియే కాక అవి దొరకు ప్రదేశములను కాలములను సైతము మార్చి వానికిఁగల యుపయోగములను వృద్ధి చేయవచ్చును. వర్తకులు చేయుపని ఇట్టిది. కావున రూపములను మార్చు వడ్రంగులు, సాలెవాండ్రు, కుమ్మరులు, కంసాలులు లోనగువారే కాక వర్తకులునూడ అర్థోత్పత్తి చేయువారే (౨) అర్థోత్పత్తిచేయువాఁడు మనుష్యుఁడు. అందరికి ప్రకృతిసంపదయు మూలధనమును సాహాయ్యము చేయుసాధనములు. భూమి, గనులు, అడవులు లోనగునవి ప్రకృతిసంపదలు, ఇవి మనుష్యుని పరిశ్రమమువలనఁగాక స్వతస్సిద్ధముగ నుండునవి. కర్షకులు ఉపయోగించు నాఁగలి, గొడ్డలి, రాట్నము, మగ్గము, బండ్లు, యంత్రములు లోనగు పరికరములు మూలధనములోనివి. ఇవి స్వయముగ మనుష్యుని కోరికలను నెఱవేర్పక కోరికలను నెఱవేర్పు ధాన్యాదుల నుత్పత్తిచేయుటయందు సాహాయ్యపడునవి యగుటచేత మూలధన మని యనిపించుకొనుచున్నవి. పురుషకారము(మనుష్యుఁడు), ప్రకృతిసంపద, మూలధనము ననునీమూఁడును అర్థోత్పత్తికి మూలసాధనములు కావున వీనికి సాధనత్రయమను పేరు చెల్లుచున్నది (౩) దేశమునం దుత్పత్తి యగు మొత్తపు అర్థము (Total Wealth) నిర్ణయించు అంశములు ఈసాధనత్రయమునకు సంబంధించి యున్నవి. దేశములోని మొత్తపు జనసంఖ్య, వారిలో అర్థోత్పత్తియందు పాటుపడువారి సంఖ్య, పాటుపడువారి శక్తిసామర్థ్యములు తెలివితేటలు, వారివారి వృత్తులయందు నేర్పు గలవో అప్పటిలో పని చేయుచుండుట — ఇవన్నియు కలసి ఒక అంశముగ చేర్పబడుచున్నవి. ఇవి పురుషకారమునకు సంబంధించినవి. ప్రకృతిసంపదలు, వానియొక్క సారత రెండవ అంశములో చేరినవి. దేశములో అర్థోత్పత్తికై యుపయోగించు మూలధనముయొక్క పరిమాణము, అందులో చేరిన పరికరముల ప్రాశస్త్యము — ఇవి మూఁడవ అంశముగ చేర్పబడుచున్నవి. ఈ మూఁడు అంశములును గాక నాల్గవ అంశము మఱియొకటి యున్నది. సాధనత్రయసంయోగముమూలమున అర్థోత్పత్తి యగుటచేత సంయోగవిధానముయొక్క రీతినిబట్టి అర్థోత్పత్తియందలి అల్పానల్పములు నిర్ణీతము లగుచున్నవి. కొన్నివిధము లగు సంయోగములవలన అర్థోత్పత్తి అధికమగును, మఱికొన్నిటివలన అల్పమగును. (౪) జననమరణములవలఁగల భేదములను బట్టి దేశములోని జనసంఖ్య నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. జననముల సంఖ్య అధికముగ నుండుదేశములలో మరణములసంఖ్యయు అధికముగ నుండును. ఈసంఖ్యలలో దేశదేశములయందలి భేదములకుఁగల కారణములు ఉత్పత్తికాండమున విమర్శింపఁబడును. జనసంఖ్యలో పాటుపడువారిసంఖ్య కొన్నిదేశములయం దధికముగను కొన్నిదేశములయం దల్పముగను ఉండును. అట్లే వారిశక్తిసామర్థ్యములందుఁగూడ భేదము లగపడుచున్నవి. కొన్నిదేశములవారు వారార్జించినధనములో చాలభాగమును కూడబెట్టుచుందురు, మఱికొన్నిదేశములం దట్లు జరుగుట లేదు. ఈభేదములకుఁగల కారణములుగూడ ఉత్పత్తికాండమందు విమర్శింపఁబడును. (౫) అర్థోత్పత్తియం దొకదేశముకంటె మఱియొకదేశము ఉచ్చస్థితియం దున్నదో లేదో నిర్ణయించుటయందు పరిశీలింపవలసినవిషయము ఏదేశము నుత్పత్తియగు మొత్తపు అర్థము కాదు, సరాసరిని దేశమందలి యొక్కొకవ్యక్తియు నుత్పత్తిచేయు అర్థమే. ఈసందర్భమున ముఖ్యమైనది. ఇట్లు లెక్క చేసినచో ఇంగ్లండు అమెరికాదేశములు ఉన్నతస్థితియం దున్నట్లును, మనదేశము హీనస్థితియం దున్నట్లును స్పష్టమగుచున్నది. దేశమందలి జనసంఖ్య హెచ్చుగ నున్నది యని కొందఱును, హెచ్చుగ లేదనియు మఱియెంత హెచ్చినప్పటికిని ప్రమాదము లేదనియు కొందఱును వాదించుచుందురు. ఈవాదములలో మనము గమనింపవలసినవిషయము మొత్తపు అర్థము కాదు, సరాసరిని ఒక్కొకవ్యక్తియు నుత్పత్తి చేయుచుండు అర్థము. ప్రస్తుతపు పరిస్థితులలో జనసంఖ్య కొంచెము తగ్గుటవలన ఈసరాసరి ఆదాయము (Average income) హెచ్చునట్లుండునెడల ఇప్పు డుండుజనసంఖ్య హెచ్చనియే చెప్పవలెను, అట్లుగాక జనసంఖ్య కొంచెము తగ్గుటవలన సరాసరి ఆదాయము తగ్గునెడల ఇప్పు డుండుజనసంఖ్య హెచ్చు కాదనియే చెప్పవలెను (౬) సంయోగవిధానములందు ఒకదేశమునకును మఱియొకదేశమునకును ఎన్నియో భేదము లుండవచ్చును. వీనిలో వ్యవహారభాగాంశ్యము, వ్యవహారమున పని చేయుచుండువారిలోఁగల పరస్పరసంబంధములు, వ్యవహారమును నడుపుటకు కావలసిన స్వాతంత్ర్యములు ననునీమూఁడును ముఖ్యములు. కొందఱు రైతులు రెండు మూఁడెకరములభూమిని సాగు చేయుచుందురు; మఱికొందఱు

ఖండములోఁ గలది దేశకరములను, కొందఱు వేలకొలది దిగుమతులను సాగు
చేయుచుందురు. కావున కొందఱు వర్తకుల వ్యవహారము స్వల్పముగను,
మఱికొందఱియొక్క వ్యవహారము బాహుళ్యముగను ఉన్నది. వ్యవ
హారము బాహుళ్యముగ నుండుటకు దోహదమగు నిమిత్తములు ఉండు
మూలధనము, ప్రకృతిసంపద, పనివాండ్రసంఖ్యయు, అతఁ డుత్పత్తి
చేయుపదార్థముల సముదాయమును అధికముగ నుండుట మొదలగు
నీతిగాండ్రకును, మిల్లులఁ బెట్టి బట్టల నేయించుచు జమానులకును ఇట్టి
భేదము కలదు. వ్యవహార బాహుళ్యము సాహాయ్యకారియా కాదా?
ఎట్టి యర్థోత్పత్తికి బాహుళ్య మావశ్యకము? బాహుళ్య మధికము
కాఁగా కాఁగా కొన్ని పదార్థములవిషయమున నుత్పత్తి చేయుట కగు
పరాపరిశ్రమ తగ్గి పదార్థము చౌక యగును. కొన్నిటియం
దట్లుండదు. ఒక పదార్థమువిషయమునఁగూడ ఒకహద్దు దాఁటువఱ
కును బాహుళ్య మధికమగు చౌకతనమునకు హేతు వగుచును,
అది దాఁటినతర్వాత బాహుళ్యము హెచ్చుగ చౌకతనము లేకుండు
టయు సంభవించుచున్నది. సామాన్యముగ మనదేశమందలి వ్యవహార
ములు అల్పములుగ నున్నవి, పాశ్చాత్యదేశములోని వ్యవహారములు
బాహుళ్యములుగ నున్నవి. (౬) ఉత్పత్తికాంశములలో సిద్ధాంతము
లలో ముఖ్యము లైనవి వ్యవహార బాహుళ్యమునకు సంబంధించినవి.
వ్యవహారము బాహుళ్యము కాఁగా కాఁగా ఉత్పత్తి యగు పదార్థము
చౌకగ నుండినయెడల నట్టి వ్యవహారము అధికవృద్ధిన్యాయము ననుస
రించి యుండునని (Law of increasing returns), బాహు
ళ్యము అధికము కాఁగా కాఁగా ఉత్పత్తియగు పదార్థము గారాబ మగు
చుండినయెడల నట్టి వ్యవహారము క్షీణవృద్ధిన్యాయము (Law of
Diminishing Returns) ననుసరించి యుండు ననియు, బాహు
ళ్యము కాఁగా కాఁగా ఉత్పత్తియగు పదార్థము చౌక యగుగాక గారాబ
మగుగాక యథాప్రకారముగ నుండునెడల నట్టి వ్యవహారము సమ
వృద్ధి న్యాయము (Law of Constant returns) ననుసరించి
యుండు ననియు చెప్పుచుందురు. ఈ న్యాయములకును, అనుభవకాండ
మందలి క్షీణోపయోగన్యాయమునకును కొంత సామ్యము కలదు.
(౭) ప్రతివ్యవహారమందును పాలుగొనువారు కొన్ని పనులు చేయవలసి
యున్నది. వ్యవహారమునం దుత్పత్తియగు పదార్థమును ఎంత అధిక
ముగ నుత్పత్తిచేయవలసినదియు, దాని నెచట పెట్టి క్రయమునకు
విక్రయింపవలసినదియు, అందులకు కావలసిన సాధనముల నేరీతిగ
సమకూర్చవలసినదియు నిర్ణయించుట మొదటి పని. ఈ నిర్ణయములఁ
బట్టియే వ్యవహారమూలమున వచ్చు లాభనష్టములు నిర్ణయమగును.
లాభనష్టములను భరించువారెవరిదియో వారే వ్యవహారమునకు
యజమాని యని చెప్పఁబడుదురు. యజమాని ఒకఁడుగ నుండ
వచ్చును, లేదా ఇద్దఱుముగ్గురు భాగస్వాములు కలసి లాభనష్టములను
భరించవచ్చును; లేక వందలకొలది మనుష్యు లందఱు కలసి
వచ్చును. ప్రస్తుతకాలమున కంపెనీవ్యవహారములలో (Joint-
stock Companies) అనేకులు లట్టి లాభనష్టములను భరించు

ష్టాచీ వహించుటయేగాక, వ్యవహారమందలి వివరములు సన్నిహిత
ముగ్గా నడపువారు కొంద ఱుండవలెను. అట్టివారికి నియంత లని
పేరు (Directors). వారి యుత్తరువుల ననుసరించి సెలవీయములను
పుచ్చుకొని పని చేయువారు రకరకము లుందురు. విచారణదార్లు, గుమా
స్తాలు, కూలివాండ్రు ఇందులోఁ జేరినవారు. వీరుగాక, వ్యవహార
మునకుఁ గావలసిన ప్రకృతిసంపదలను సప్లైచేయు భూస్వా
ములు కొందఱును, మూలధనమును ఋణముగ నిచ్చువారు కొందఱును
ఉందురు. ఒకవ్యవహారము జయప్రదముగ జరగవలయు ననిన (౧)
లాభనష్టముల ననుభవింప సిద్ధపడియుండుట, (౨) వివరముల నేర్ప
ఱుచుట, (౩) వాని ననుసరించి నిర్ణీతములగు పనులను చేయుట,
(౪) కావలసిన భూమి మొదలగు ప్రకృతిసంపదలను సరఫరా
చేయుట, (౫) ఋణము లిచ్చుట — అను వివిధములగు పనులను
చేయవలసియున్నది. ఈపనుల నన్నిఁటిని ఒకఁడే చేయుచుండ
వచ్చును, లేక కొన్ని పనులను ఒకఁడును, మఱికొన్నిఁటిని మఱియొకఁ
డును చేయుచుండవచ్చును, అట్లుగాక ఒక్కొకవిధమగు పనిని
ఒక్కొకఁడు చేయుచుండవచ్చును. సొంతభూమిని సొంతముగ (కూలి
వాండ్రను పెట్టుకొనక) సొంతపరికరములతో (ఒకరియొద్ద ఋణము
తీయక, తాను కూడఁబెట్టినమూలధనముతో) సాగు చేయు రైతు
లనేకు లున్నారు, ఇతరులభూమిని సొంతముగ సొంతపరికరములతో
సాగుచేయు రైతులు మఱికొంద ఱున్నారు, భూమియు పరిశ్రమ
మును సొంతములుగ నుండి, మూలధనముమాత్రము సాహుకార్ల
యొద్ద ఋణము తీసి సాగు చేయు రైతులు కొంద ఱున్నారు.
సొంతముగ నేదియు లేక, ఇతరులభూమిని కూలివాండ్రసాయము
చేతను, ఇతరులయొద్ద ఋణముగ తీసికొనిన మూలధనముచేతను
సాగుచేయువారు కొందఱు కలరు. ఇట్లే వ్యవసాయము కాక తక్కిన
పరిశ్రమములందు రకరకములగు సంయోగవిధానము లున్నవి. గొప్ప
గొప్ప మిల్లులను పెట్టి వేలకొలఁది పనివాండ్రచే పని చేయించు యజ
మాను లున్నారు. కావున యజమానులకును నియంతలకును వేతనము
లను పుచ్చుకొని పనిచేయువారికిని, భూస్వాములకును, మూలధనము
నిచ్చువారికిని ఎట్టిపరస్పరసంబంధ ముండినయెడల ఉత్పత్తియగుసరుకు
అధికతమముగ నుండును? ఈకాలమున విస్తారముగ మూలధన ముండినఁ
గాని ఏపరిశ్రమను స్థాపించుటకును వీలు కలుగుట లేదు. ధనోత్పత్తికి
పురుషకారము కావలసియున్నను మూలధనము లేని పురుషకారము
వ్యర్థ మగుచున్నది. మూలధన మున్నవాఁడు ఎట్టివ్యవహారము నైనను
చేయఁగలిగియున్నాఁడు. అట్టివారే వ్యవహారముల కంతకును యజ
మానులుగ నుండి కూలివాండ్రచేత ఇష్టమువచ్చినపనిని ఇష్టము వచ్చి
నట్లు చేయింపఁగలిగియున్నారు. అందుచేతను ప్రస్తుతకాలమునకు
'మూలధనప్రయుగము' (Age of Capitalism) అను పేరు సార్థక
మగుచున్నది. వ్యవహారములో చేరి యుండువారికిఁ గల పరస్పర
సంబంధము తృప్తికరముగ లేకపోవుటచేతనే పాశ్చాత్యదేశములం
దప్పుడప్పుడు కూలివాండ్రు సమ్మెకట్టి పనిచేయుట మానుటయు, యజ

మానులు పనివాండ్ర వందలకు ఒకొక్కండు పనిఉండి తొలగించు టయు సంభవించుచున్నది. ఇవిగాక దారులకును రైతులకును అభి ప్రాయభేదము లీకారణముచేతనే కలుగుచున్నవి. సొంతదారే భూమిని సాగుచేయుట మంచి దనియు, సాగుచేయువాండే భూస్వామిగ నుండ వలెననియు కొందఱు వాదించుట కిదియే కారణము (౯) వృత్తిస్వా తంత్ర్యము ప్రస్తుతకాలమునకు అనుగుణముని ఇదివఱలో నూదించఁ బడెను కాని అధికముగ నుండుటచేయుచున్న అమెరికా, జర్మని, ఇంగ్లండుదేశములందు వృత్తిస్వాతంత్ర్యమును నిరోధించుటకై అనే కములగు ఏర్పాటులు కావింపఁబడుచున్నవి. వీనిలో కొన్ని ప్రభు త్వమువారి శాసనసమ్మతములు, కొన్ని ప్రభుత్వమువారితో సంబంధము లేనివి. ఏదైనపదార్థము కొకదాని నుత్పత్తి చేయువారిలో ననేకులు ఒకవిధముగ తమలో తాము కట్టుగట్టి పైనుండువారెవరైన నావృత్తిలో ప్రవేశింపఁదలఁచినప్పుడు వారికి అడ్డు తగిలి, వారిని ప్రవేశింపకుండఁ జేయుట సాధారణ మగుచున్నది. ఇందుమూలమున అనేకపదార్థ ములయుత్పత్తి 'బహుముఖము' గాక, 'ఏకముఖ' మగుచున్నది. 'బహుముఖము' అనఁగా ఒకపదార్థమును అనేకు లుత్పత్తి చేయుట 'ఏకముఖము' (Monopoly), అనఁగా దానిని ఒకరే యుత్పత్తి చేయుట. అనేకులు ఉత్పత్తి చేయునప్పుడు వారిలో వారు పోటీపడు టయు, వారికిఁగల నైపుణ్యము చూపి పదార్థము చౌకగ దొరకు నట్లు గావించుటయు సహజము. 'ఏకముఖము'గ నుత్పత్తి యగు నప్పుడు వృత్తినిరోధము కలుగుటచేతగాక పదార్థము గాయకముగ నుండుటయు కలదు. అయినను కొన్ని పదార్థములను 'ఏకముఖము'గ నుత్పత్తి చేయుటయే లాభకరముగ నుండును. ఎట్టిపదార్థములవిషయ మున నట్టిలాభము కలుగునో పరిశీలింపవలసియున్నది. మనదేశమున ఉప్పు, నల్లమందు, కల్లు, సారాయి మొదలగునవి ప్రభుత్వమువారే యుత్పత్తి గావించుటయో, లేక వారిశాసనములకు బద్ధులైనవా రుత్పత్తి గావించుటయో జరుగుచున్నది. 'ఏకముఖోత్పత్తి' లాభ కర మని స్పష్టమైనయెడల అట్టిపని ప్రభుత్వమువారే చేసిన బాగుగ నుండునా? లేక వ్యక్తులకు వదలిపెట్టుట మంచిదా? అనువిషయము ఆలోచింపవలసియున్నది. (౧౦) ప్రస్తుతకాలమందు అర్థోత్పత్తి కింకొకలక్షణము కలదు. అనేకులు వా రుత్పత్తి చేయువస్తువులను స్వానుభవమునకుఁ గాక పరులకు విక్రయించు నుద్దేశముతో నుత్పత్తి చేయుచున్నారు. ఇది క్రొత్తలక్షణము కాదుగాని పూర్వము కంటె నిప్పు డిది యెక్కువగ వ్యాపించియున్నది. వేరుసెనగ, జనుము, నీలి, ప్రత్తి, మిరపకాయలు, నువ్వులు లోనగువానిని పండించురైతు లిట్టివారు, తక్కిన ధాన్యమును పండించు రైతు లలో ననేకులు పండినదాని నంతయు స్వానుభవమునకుఁ బెట్టుకొనక, కొంతభాగమునైనను విక్రయించుచుందురు. వ్యవసాయేతర వృత్తులు గాక పాటకవృత్తుల (Manufactures) నవలంబించిన సాలె వాండ్రు, వడ్రంగులు లోనగువారు వారు తయారుగావించిన పదార్థముల నన్నింటిని విక్రయింపవలసి యున్నది. కావున క్రయవిక్రయములకు కావలసిన సదుపాయము లీకాలమున పూర్వము కంటె నెక్కువ ప్రాధాన్యమును గాంచియున్నవి. మన రైతులలో ననేకులు వ్యవసాయము చేయుటయందు నెక్కువ శ్రద్ధను చూపిందువా రైనను తా ముత్పత్తి గావించునవరుకులను విక్రయించు విషయమున వెనుకఁబడియున్నారు. తాము తయారుచేసిన సామానులను వివిధ విక్రయించుటకై కొట్లకొలఁదిద్రవ్యము నీకాలమున ప్రకటనలకు (Advertisements) గాను అనేకులు ఖర్చుపెట్టవలసి యున్నది. సామానుల సుగుణములను లోకమునకు ప్రకటించుట ముఖ్యమగు కళలలో నొకటిగ నీకాలమునం దున్నది. ఉత్పత్తి చేయువారికంటె వ్యాపారముచేయు వర్తకులసంఖ్య హెచ్చుగుటకుకూడ నిదియే కార ణము. రోడ్లు, కాలువలు, ఇనుపదారులు, స్టీమర్లు, ఆకాశయాన ములు, తపాలాతంతియేర్పాటులు — ఇవి యన్నియు నత్యావశ్యకము లగుచున్నవి (౧౧) మనకు కావలసిన పదార్థము లన్నియు మన దేశమం దుత్పత్తి యగుట లేదు, మన ముత్పత్తిచేయు పదార్థము లన్ని టికి మనదేశమున గిరాకి యుండుటలేదు కావున, విదేశములం దుత్పత్తి యగు వస్తువులను కొనవలసిన అవసరమును, మన వస్తువులను విదేశములందు అమ్మవలసిన అవసరమును కలుగుచున్నవి. ఇట్టి క్రయ విక్రయము లెప్పుడు లాభకరములో, ఎప్పుడు నష్టదాయకములో నిర్ణయింపవలెను. మనము విదేశవస్తువులను కొనుట మానినయెడల, విదేశములవారు మనవస్తువులను కొనుట మానెదరు (౧౨) మనదేశ మం దిప్పు డుత్పత్తి యగు ధన సముదాయము చాల తక్కువగ నున్నది. దారిద్ర్యబాధ హెచ్చుచున్నది. జనసంఖ్యయందును, పాటుపడువారిసంఖ్యయందును, పాటుపడువారి శక్తిసామర్థ్యము లందును, మూలధనమును వృద్ధిచేసికొనుటకు కావలసిన యవకాశము లందును, ప్రాచీనకాలపు పరికరములను మాని లాభకరములగు యంత్ర ముల నుపయోగించుటయందును, సాధనత్రయ సంయోగ విధానము లందును మనము చేసికొనవలసిన మార్పు లనేకము లున్నవి. వీనిలో నెట్టివి వ్యక్తుల (Individuals) యుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానమువలన జరుగఁగలవో, ఎట్టివి జరుగుటకు ప్రభుత్వమువారి సాహాయ్యము అవ శ్యకమో నిర్ణయింపవలెను. మనకంటె నెంతయో వెనుకఁబడియున్న రష్యాదేశము గడచిన పదిసంవత్సరములలో నెంతయో ముందునకు వచ్చుటకు ప్రభుత్వమువారి సాహాయ్యమే కారణము (పైని చేర్కొనిన పంద్రెండు విషయములను గూర్చి వివరములు తెలిసి కొనఁగోరువారు 'ఉత్పత్తి', 'జనసంఖ్య', 'మూలధనము', 'ప్రకృతి సంపద', 'విదేశవ్యాపారము' లోనగు విషయములను గూర్చిన ప్రత్యేకవ్యాసములను చదువునది)

ఇ. మూల్యనిర్ణయకాండము

మూల్యనిర్ణయకాండమునందలి విషయము లీక్రిందివిధముగ నుండును (౧) ఈకాలమున పదార్థములలో ననేకములు స్వాను భవమునకుఁగాక వినిమయమునకై యుత్పత్తి గావింపఁబడుచున్న వని తెలిసియున్నది. ప్రతిమనుష్యుఁడును తనకు కావలసినవస్తువుల

మన్నటిని తానే యుత్పత్తి చేసికొనుట లేదు. ఏపదార్థ ముత్పత్తి చేయుటయందు తన కెక్కువగ నేర్పును, అభిరుచియును, వసతులును గలవో ఆపదార్థము నుత్పత్తి చేసి, దాని నితరుల కిచ్చి వారియొద్ద నుండి తనయవసరమునకు కావలసినవస్తువులను సంపాదించుట ప్రస్తుత కాలపులక్షణ మని లోగడ చెప్పఁబడియున్నది. 'తా నిచ్చుపదార్థమునకు బదులుగ నితరవస్తువులు ఎంత పాళముగ లభించును' అనునది ప్రతిమనుష్యునికిని చాల ముఖ్య మైనవిషయము. ఈ పాళముక్కు మధిక మైనకొలది అతనిస్థితి బాగుగ నుండును; లేనియెడల నది చాల విచారకరముగ నుండును. వినిమయము గావించినపుడు ఒక పదార్థమునకు బదులుగ లభించు మఱియొకపదార్థముయొక్క పాళముక్కే మొదటిదానిమూల్యము. ఒకసేరు బియ్యమునకు బదులు రెండుసేర్ల ఉప్పు దొరకినయెడల సేరుబియ్యపుమూల్యము రెండుసేర్ల ఉప్పు అని చెప్పుదుము. (౨) ఒకసేరు బియ్యముయొక్క మూల్యము రెండుసేర్ల ఉప్పుగను, ఒకసేరునెయ్యియొక్క మూల్యము ఇరువదిసేర్ల ఉప్పుగను, ఒకసేరు మాసెయొక్కమూల్యము పదిసేర్ల ఉప్పుగను ఉండును. అట్టిసందర్భములో బియ్యముయొక్క మూల్యము తక్కువ యనియు, మాసెయొక్కమూల్యము అంతకంటె నెక్కువ యనియు, నెయ్యియొక్కమూల్యము మఱింత యెక్కువ యనియు చెప్పుదుము. కొన్నివస్తువులమూల్యము ఎక్కువగ నుండుటకును, కొన్నిటియొక్కమూల్యము తక్కువగ నుండుటకును గలకారణములను వివరించుటయే మూల్యనిర్ణయకాండమం దర్థశాస్త్రకారులు చేయు పని. (౩) వినిమయముయొక్క యుద్దేశము మనదగ్గఱ నుండుపదార్థము నిచ్చి మనకు కావలసిన పదార్థములను సంపాదించుట యైనను ఈకాలమందు పదార్థములను పదార్థాంతరములతోఁగాక చెలామణి ద్రవ్యము (Money)నకై మనము వినిమయము చేయుచున్నాము. ధాన్యమును పండించురైతునకు కావలసినది ఉప్పు, మిరపకాయలు, చింతపండు, నెయ్యి, మాసె, బట్టలు లోనగునవి; కాని, సాధారణముగ వీనిలో దేనికిని కూడ ధాన్యము నిచ్చి సంపాదించుట లేదు. తన దగ్గఱ నుండుధాన్యమును రూపాయలలోనికి మార్చుకొని, ఆరూపాయలతో తనకు కావలసిన వస్తువులను కొనుట సర్వసాధారణము. వినిమయముయొక్క యుద్దేశమునకు కరముగ నెఱవేరుటకై మనుష్యుఁడు కనుఁగొనినసాధనమే ఈచెలామణిద్రవ్యము. మనరూపాయ వస్తువుయొక్క మూల్య మనఁగా దానికి బదులుగ లభించురూపాయ లనియే మనము సామాన్యముగ చెప్పుదుము. బదులుగలభించురూపాయలే కాక, అట్లు లభించు ప్రతివస్తువుయొక్క మొత్తమునకును 'మూల్యము' అనుపేరు సార్థక మగుచున్న దని పైని చెప్పఁబడియున్నది. కావున నొకవస్తువునకు బదులుగ వచ్చురూపాయలమొత్తమునకు వేఱొకపేరు నుండిన బాగుండు నని యెంచి, దానికి అర్థశాస్త్రకారులు 'క్రయము' అని నామకరణము చేసియున్నారు. 'క్రయము'కూడ 'మూల్యమే'; కాని చెలామణిద్రవ్యముమూలమున వ్యక్తమగుమూల్యము క్రయ మని చెప్పఁబడుచున్నది. మూల్యమునకును క్రయమునకును మఱియొక్క విధమగు భేదము లేకపోవుటచేత 'మూల్యనిర్ణయము' అన్నను 'క్రయనిర్ణయము' అన్నను ఒక్కటి యనియే మనము గ్రహింప వచ్చును. ఒకవస్తువుయొక్క క్రయము అధికముగను, మఱియొక దానియొక్క క్రయము అల్పముగను ఉండుటకుఁగల కారణములను కనుఁగొనుటయే మనము చేయవలసినపని. పదిరూపాయ లిచ్చిన యెడల బస్తాబియ్యము దొరకుచున్నది. బియ్యము లభింపనియెడల మన ప్రాణములు నిలువఁజాలవు. కాని వందలకొలఁదిరూపాయల నిచ్చినఁగాని వజ్ర మొకటి లభింపదు. ప్రాణము నిలుపుట కావశ్యక మైన బియ్యముయొక్క క్రయ మింత తక్కువగ నుండుటకును, అంతటి గొప్ప యుపయోగము లేనట్టి వజ్రముయొక్క క్రయ మంత అధికముగ నుండుటకును కారణ మేమి? (౪) ప్రతి వినిమయమునకును రెండుపక్షములవా రుండవలెను. ఒకపక్షములోనివారు కొనువారు (క్రేతలు), రెండవ పక్షములోనివారు అమ్మువారు (విక్రేతలు). కొనువారు అమ్మువారును కలసి బేర మాడి తర్వాత నిరుపక్షములవారును అంగీకరించిన మొత్తమే 'క్రయము'. కొనువాఁ డంతటి క్రయము నియ్య సిద్ధపడుటకు కారణములను, అమ్మువాఁ డంతటిక్రయమును తీసికొన సిద్ధపడుటకు కారణములను కనుఁగొనవలెను. బస్తాబియ్యమునకు పదిరూపాయలకంటె నెక్కువ యిచ్చుటకు కొనువాఁ డెందుల కంగీకరించుట లేదు? వజ్రమునకై నాలుగైదువందలరూపాయలనుకూడ నిచ్చుట కతఁ డేల అంగీకరించుచున్నాఁడు? అనుభవకాండమున ఈప్రశ్నకు సమాధాన మిదివఱకే చెప్పఁబడియున్నది. క్షీణోపయోగశాస్త్రము ప్రకారము వస్తువుయొక్క మితత్వమునుబట్టి దాని కడదియుపయోగము నిర్ణయింపఁబడు ననియు, కడదియుపయోగమునుబట్టి దానిక్రయము నిర్ణయ మగుచున్న దనియును స్పష్ట మగుచున్నది. బియ్యపుబస్తాలు లక్షలకొలఁదిగ నుండుట వలన దానియొక్క కడదియుపయోగము చాల తక్కువ; అందుచే దాని క్రయముకూడ చాల తక్కువగ నున్నది. వజ్రములసంఖ్య — వజ్రములమొత్తము — మిక్కిలి మితతరముగ నుండుటచేత దాని 'కడదియుపయోగము' మిక్కిలి అధికముగ నున్నది, అందుచే దానిక్రయముకూడ హెచ్చుగ నుండుట సంభవించుచున్నది. బియ్యముయొక్కక్రయము పదిరూపాయలనుండి యెనిమిదిరూపాయ లైనయెడల దానికి కారణము బియ్యముయొక్క 'కడదియుపయోగము' తగ్గుటయే. ఇట్లు తగ్గుటకు ముఖ్యములగు కారణములు రెండు గలవు. అమ్మకమునకు సిద్ధముగ నుండు బియ్యము హెచ్చు కావచ్చును, లేక బియ్యమునందు క్రేతలకుఁ గల యిష్టము తగ్గవచ్చును. బియ్యమునకు బదులుగ గోదుమలనో, రాగులనో, జొన్నలనో వాడుటకు ప్రజలు ప్రారంభించినయెడల బస్తాలసంఖ్య అధికము కాకున్నను ఉన్న బస్తాలయొక్క కడదియుపయోగము తగ్గును. బియ్యముయొక్క క్రయము పదిరూపాయలనుండి పండ్రెండురూపాయ లగునప్పుడు బస్తాలసంఖ్య తగ్గుటయో, క్రేతలకు బియ్యమునందుఁగల యిష్టము హెచ్చుటయో కారణము లగును. హెచ్చుటకును తగ్గుటకును గల కారణములను పట్టి

లింపక, ఏదియో యొకసమయమున గలాని క్రయ ముండుటకు కారణము మనము విమర్శించినయెడల, ఆసమయమున అమ్మకమునకు సిద్ధముగ నుండు బస్తాలసంఖ్యయే ఆకారణ మని మనము చెప్పవచ్చును క్రేత లిచ్చు క్రయము వస్తువుయొక్క బాహుళ్యము (దాని కది యుపయోగకము) ననుసరించి యుండును ననుట స్పష్టము

అమ్మకమున నుండు బస్తాలు	క్రేత లిచ్చుధర
౧౫,౦౦౦ లు	రు. ౧౫ లు
౧౮,౦౦౦ లు	రు ౧౪ లు
౨౦,౦౦౦ లు	రు ౧౩ లు
౨౩,౦౦౦ లు	రు ౧౨ లు
౨౬,౦౦౦ లు	రు ౧౧ లు
౩౦,౦౦౦ లు	రు. ౧౦ లు

(౫) అమ్మకమునకు సిద్ధముగ నుండు బస్తాలనుబట్టి క్రయము నిర్ణయమగుచుండునుగదా? కాని యొక్కొక సమయమున అమ్మకమునకు ఎన్నియో కొన్ని బస్తాలే యుండుటకు కారణ మేమి? అంతకంటె హెచ్చుగఁగాని తక్కువగఁగాని లేకుండుట యేల? విక్రేతల యిష్టానిష్టములఁబట్టి ఇది నిర్ణయింపఁబడుచున్నది మనుష్యుఁడు శ్రమ పడినఁగాని బియ్యము మొదలగు పదార్థము లుత్పత్తి కాఁజాలవు, కాని ఎవఁడును విశేషకాలము కష్టపడ టిచ్చగింపఁడు విశ్రాంతి లేక, నిరంతరము పని చేయుటకు ప్రతి మనుష్యుఁడును సిద్ధపడునెడల నిప్పటికంటె నెన్నియోరెట్లధికముగ మన మనేక పదార్థముల నుత్పత్తిచేయఁగలవార మగుదుము అప్పుడు వానిబాహుళ్య మధికమై వానిక్రయములు తగ్గును కాని ప్రతిమనుష్యుఁడును కొంతకాలము మాత్రమే పని చేయఁగలిగియున్నాఁడు అందులోఁగూడ శ్రమ కనుగుణమగు ఫలము లభించునను నమ్మక మున్నప్పుడే అతఁడు పనిచేయ సిద్ధపడుచున్నాఁడు శ్రమ కనుగుణమగు ఫలము లభించినదియు లేనిదియు తెలిసికొనుటకు పదార్థముయొక్క క్రయ మొక్కటియే మన కాలమున ఆధారము ఎక్కువగ పదార్థము నుత్పత్తి చేసినయెడల దానిఖరీదు తగ్గు నని 'గిరాకి' సిద్ధాంతమునుబట్టి తెలియుచున్నది కావున పదార్థముల నుత్పత్తిచేయువారు క్రయము తగ్గునేమో యని భయపడి వాని నత్యధికముగ తయారుచేయ సాహసింపరు ఏమాత్రపు బాహుళ్యముగ తయారుచేసినయెడల వారికి వచ్చు క్రయము తమ శ్రమ కనుగుణముగ నుండు నని వా రనుకొనెదరో అంతటి బాహుళ్యముగ మాత్రము వారు దాని నుత్పత్తి చేయుదురు ౧౫,౦౦౦ ల బస్తాల బియ్యము నుత్పత్తిచేసినపుడు ఒక్కొకబస్తా నుత్పత్తి చేయుట కగుఖర్చులు రు ౧౧ లు అయినయెడల ఒక్కొక బస్తాయొక్క క్రయము రు ౧౫ లగుటచే బస్తా ఒకటింటికి రు ౪ ల లాభము వచ్చును లాభము వచ్చుచున్నప్పుడు రైతులు మరికొంత భూమిని సాగుచేసి ౧౮,౦౦౦ ల బస్తాల నుత్పత్తి చేయవచ్చును కాని అప్పుడు వారిఖర్చులు బస్తా ఒకటింటికి రు ౧౨ ల వరకును పెరుగవచ్చును. ౧౮,౦౦౦ ల బస్తాలు అమ్మకమున నున్నప్పుడు క్రయము రు ౧౪ లకు పడిపోవును. అప్పుడుకూడ రైతుల కొక్కొక బస్తాకు ఒకరూపాయ లాభము దొరకు చుండుటచేత వారు మరికొంత శ్రమపడుట కిష్టము గలవారై ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాల బియ్యము నుత్పత్తి చేసి అమ్మకమునకు తేఁగలరు. అప్పుడు బస్తా ఖరీదు రు ౧౩ లకంటె నధికముగ నుండఁజాలదు ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాల నుత్పత్తి చేయుటలో నొక్కొకబస్తా కగుఖర్చులు రు. ౧౩ లు అయినయెడల వారిఖర్చును వారికి లభించు క్రయమును సమానముగ నుండును వా రంతటితో నిలువక, ౨౩,౦౦౦ ల బస్తా లుత్పత్తి చేసిన యెడల బస్తా ఒకటింటికి వారి కగుఖర్చు రు ౧౪ లు కావచ్చును; కాని అన్ని బస్తాలను అమ్మకమునకు తెచ్చినపుడు క్రయము రు ౧౨ లగుటచేత వారికి క్రమముగ తగినలాభము లేక రెండేసిరూపాయలచొప్పున నష్టము వచ్చును ౩౦,౦౦౦ ల బస్తా లుత్పత్తి చేసినపుడు వారికి వచ్చునష్టము మరింత యధిక మగును ఇట్టిపరిస్థితులలో వ్యవహార మెరిగిన కష్టసుఖముల నెఱిఁగినరైతులు ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాలకంటె నెక్కువగ నుత్పత్తి చేయఁజాలరు ఈయుదాహరణమునుబట్టి ఉత్పత్తి చేయఁబడు మొత్తములలో (౧౫,౦౦౦, ౧౮,౦౦౦, ౨౦,౦౦౦ లోనగునవి) ఒక్కొక మొత్తముసందర్భమున నొకవిధమగు ఖర్చు లుండుట స్పష్టమగుచున్నది ఖర్చునకు తగిన క్రయము దొరకినఁగాని ఉత్పాదకులు పనిచేయ నిష్టపడరు గనుక, ఏయేక్రయము లున్నపుడు ఎంతెంత మొత్తములను వా రుత్పత్తి చేయుదురో మనము చెప్పఁగలిగియుందుము. క్రయమునకును, ఉత్పత్తియగు మొత్తమునకును గలసంబంధమును విశదపఱచుసిద్ధాంతమునకు 'బాహుళ్యసిద్ధాంతము' (Law of Supply) అని పేరు క్రయము హెచ్చుకాను కాను ఉత్పత్తి చేయఁబడుమొత్తము హెచ్చగుచుండును ఉత్పాదకులను పురికొల్పునది క్రయమునకును ఖర్చులకును నుండు సంబంధమే 'బాహుళ్యసిద్ధాంతము' ఈ క్రిందిపట్టీవలనను స్పష్టమగును

బస్తాక్రయము లేక బస్తా కగు ఖర్చు	ఉత్పత్తి యగు మొత్తము
రు ౧౧ లు	౧౫,౦౦౦ లు
రు ౧౨ లు	౧౮,౦౦౦ లు
రు ౧౩ లు	౨౦,౦౦౦ లు
రు. ౧౪ లు	౨౩,౦౦౦ లు
రు ౧౫ లు	౨౬,౦౦౦ లు
రు ౧౬ లు	౩౦,౦౦౦ లు

ఈపట్టీని, గిరాకిసిద్ధాంతమును సూచించుపట్టీతో సరిపోల్చి చూచినయెడల ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాలకంటె నధికముగ నుత్పత్తి చేయుట లాభకరము కాదనుట స్పష్టమగును. ఈ రెండుసిద్ధాంతములను సమన్వయించుటవలనను 'క్రయసిద్ధాంతము' (Law of price) ఏర్పడుచున్నది ఎంతటిబాహుళ్యమునకు (సరఫరా లేక Supply) క్రేత లియ్యఁదలఁచుక్రయము విక్రేతల కగుఖర్చుతో సమానముగ నుండునో అంతటి బాహుళ్యముగ పదార్థ ముత్పత్తి యగుచుండును,

ఉత్పత్తి చేయఁదగిన మొత్తము లోకము లున్నను, ఒక్క మొత్తము (సామాన్యము, సరఫరా, Supply) నిశ్చయమునకే గిరాకి క్రయము (Demand price), ఉత్పత్తి చేయుట కగు ఖర్చులును (Expenses per unit) సమానముగా నుండును పదార్థము యొక్క క్రయమునూ నిర్ణయించునందర్భము లివియే (X) సామా న్యముయొక్క నిశ్చయమును నిర్ణయించునది 'ఖర్చులు' మాత్రమే కాదు. క్రమముఁ దగినక్రయము వచ్చునట్లుమాత్రమె కొందఱు విస్తారముగ నుత్పత్తి చేయుట కిష్టపడరు ఉత్పాదకు లందఱలో పోటీ యున్నప్పుడే ఇట్టిది సంభవించును పోటీ లేక వారందఱును కట్టుగట్టి యున్నప్పుడును, ఉత్పత్తి యేకముఖముగ నుండునప్పుడును ఖర్చులకు మించినక్రయమును సంపాదింపఁగోరి, దానికి తగినట్లుగ అప్పుడున కొందు పదార్థసామాన్యమును ఉత్పాదకులు మార్చు చుందురు (౬) కొన్ని పదార్థములయొక్క నిశ్చయమునకు కారణము 'ప్రకృతిలోపమే' వాని నుత్పత్తి చేయుటకు 'క్రమము' అవసర ముండదు భూమి మొదలగు ప్రకృతిసంపద లిట్టివి వీనియొక్క సామాన్యము తక్కువగ నుండును ఎక్కువక్రమ పడినను వానిని ఎక్కువగ నుత్పత్తి చేయుటకు వీలు లేదు కావున వానివిషయమున గిరాకినిబట్టిమాత్రమే క్రయము నిర్ణయమగుచున్నది వాని నధీనమం దుంచుకొనువారు క్రమపడి నక్కఱలేక విస్తారలాభము సంపాదించు చుందురు.

ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికప్రపంచచక్రమును త్రిప్పుశక్తియే ఈ 'క్రయము' వస్తువులయొక్క యుపయోగమునా 'క్రయము' తెలుపుచున్నది వస్తువులయొక్క అవశ్యకతానవశ్యకతలను, అవసరా నవసరములను తెలుపునదికూడ నిదియే కట్టుకొనుటకు నూలుబట్టలు లేక, అవస్థపడుచుండువా రనేకు లున్నను, పట్టుబట్టలను ధనికుల యుపయోగార్థము ఉత్పత్తిచేయువా రెందఱో యున్నారు నూలు బట్టలు కావలసినవా రెక్కువక్రయము నిచ్చుకొన లేకపోవుటయు, పట్టుబట్టలు కావలయునను వారు ఎక్కువక్రయము నిచ్చుటకు సిద్ధపడియుండుటయు దీనికి కారణము దేశములోని కూలివాండ్రను మూలధనమును ప్రకృతిసంపదలను ఏపదార్థములయొక్క క్రయ మధికముగ నున్నదో వానిని ఉత్పత్తిగావించుటయందు వినియోగింపఁ బడుచున్నవి దేశమునకు ఏపదార్థములు ఎంతమట్టుకు అవసరములు అనువిషయమును తీర్మానించుటలో 'క్రయము' ఒక్కటియే మన మీకాలమున పరిశీలించుచున్నాము అన్నము లేక అనేకులు పస్తుండి నను ధాన్యము విషయమున వారికిఁగల అవసరముకంటె మోటారుకార్ల విషయమున ధనికులకుఁగల అవసరము ఎక్కువ యని తలఁచు చున్నాము కావున సాధనక్రయము నిచ్చియుత్పత్తికై వినియోగింప బడుటలో నిర్ణయించునది 'క్రయము' అనుదానిని మనము మఱవఁ గూడదు. ఉత్పత్తి యైనపదార్థమును వారివారి కిచ్చు 'క్రయము'లఁ బట్టి మన మీకాలమున దేశములోని ప్రజలకు పంచిపెట్టుచున్నాము. ధనికులు యుక్తవస్తువులు కొనఁదలఁచినప్పుడు ఎవ రెక్కువ క్రయము నిత్తురో వారి కావస్తువు లభించుచున్నది. వారి యవసరము ఎక్కువ యని మనము భావించుచున్నాము దరిద్రుఁడుగ నుండువాఁడు బస్తాకు కావలయురూపాయలకంటె యెక్కువగ నియ్యలేఁడు గనుక బియ్యము విషయమున వానికిఁగల అవసరము బస్తాకు పదిరూపాయల నియ్యఁగల ధనికుని యవసరముకంటె తక్కువ యని మనము పరిగణించు చున్నాము ఎట్టిక్రయమును నియ్యక బలాత్కరించి వస్తువులను తీసి కొనిపోవుపద్ధతికన్న క్రయ మిచ్చి తీసికొనిపోవుట మంచి మార్గమే కాని, క్రయమునుబట్టియే అవసరానవసరములను తీర్మానించుట యుక్తమా యని అనేకులు సంశయించుచున్నారు ఆఁకలి చెందరితిధి కసెూ వారి కెక్కువయన్నము పెట్టవలయును గాని అజీర్ణరోగముచే బాధపడుచుండువాఁడు ఎక్కువక్రయము నియ్యఁగలవాఁ డను నెప మునచే అన్నము వంతయు వాని కిచ్చివేయుట న్యాయ్యము కాదని వీరి వాదము ఏవస్తువు నుత్పత్తిచేసినయెడల లాభ మధికముగ వచ్చునో దానినే ఈకాలమున నుత్పత్తి చేయుచున్నారు, అనఁగా దేని క్రయము హెచ్చుగను, ఉత్పత్తిచేయుట కగు ఖర్చులు తక్కువగను నుం డునో దానినే యుత్పత్తిచేయుట మామూలు శరీరమునకు బలమును ఆరోగ్యమును సౌందర్యమును నియ్యఁగలపదార్థముల నుత్పత్తి చేయ వలెనా, లేక ఉత్పాదకులకు లాభము నిచ్చుపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలెనా అనిన, లాభము నిచ్చుపదార్థములనే యుత్పత్తి చేయవలె నని ప్రస్తుతకాలపు ఆచారమునుబట్టి తెలియుచున్నది. క్రయమును బట్టి పదార్థముల విలువను తీర్మానించుపద్ధతి యథార్థము కాదని రష్యాదేశమువారు ప్రస్తుతపు ఆర్థికపరిస్థితుల నన్నిటిని మార్చివేయు చున్నారు ప్రస్తుతకాలపు నాగరకత న్యాయానుసారము కా దని వాదించువారిలో పలువురు 'క్రయము' మూలమున పదార్థోత్పత్తిని, పదార్థవిభజనమును నిర్ణయము చేయుట అసంగత మని చెప్పుచుందురు (వివరములకై 'గిరాకి', 'క్రయము', 'ఏకముఖోత్పత్తి', 'సమ తావాదము' మొదలగు వ్యాసములను చదువునది)

ఈ. అర్థవిభజనకాండము

దేశమునం దేర్పడుట నుత్పత్తియగు వర్ధనమునాయమును దేశము లోనివా రందఱు నెట్టిపద్ధతుల ననుసరించి పంచుకొనుచున్నా రను విషయము 'అర్థవిభజనకాండము'న విమర్శింపఁబడుచున్నది. (౧) అర్థము నుత్పత్తి చేయుటయందు తోడ్పడువారు రెండుతరగతులుగ నున్నారు. ఒకతరగతిలోనివారు కాయకష్టము చేసి తోడ్పడు చున్నారు, రెండవతరగతిలోనివారు తమయధీనము నందుండు 'ఆస్తి', ప్రకృతిసంపదలు, మూలధనము — మూలమున తోడ్పడుచున్నారు. కావున ఉత్పత్తియగు అర్థ మంతయు మొత్తముమీఁద రెండుభాగము లగుచున్న దని చెప్పవచ్చును కాయకష్టము చేయువారికి నెక్క భాగము పెండటిది, 'ఆస్తిహక్కు' గలవారికి నెక్కభాగము రెండ వది. ఆస్తిగలవాఁడు కాయకష్టముగూడ చేయుచుండునెడల నతనికి రెండుభాగములలోనుండియు నంశ లభించుచుండును నియంతలు, శిల్ప ములు ఖర్చుకొని పని చేయుచుద్యోగులు, కూలివాండ్రు మొదల్గు

అర్థశాస్త్రము

తరగతిలో చేరియుందురు భూస్వాములు. ఋణములనిచ్చు సాహుకార్లు రెండవ తరగతిలో చేరియుందురు (౨) కాయకష్టము లేక అర్థోత్పత్తి కావలదు. ఆస్తిపాస్తులు గలవారియధీనమందుండు ప్రకృతిసంపదలు మూలధనములు లోనగువానిసాహాయ్యము లేక అర్థోత్పత్తి కాదు. ఉత్పత్తియగు అర్థము ఈరెంటియొక్క 'అవసరతీవ్రత'ను బట్టి పంచబడుచున్నది. కాయకష్టముయొక్క అవసరము ఆస్తిపాస్తులసాహాయ్యముయొక్క అవసరముకంటె అధికముగ నున్నప్పుడు అది ధిక్కరించబడు నందున అర్థములో ఎక్కువ భాగము కష్టము చేయువారికి వెళ్లును. అది తక్కువగ నున్నప్పుడు కాయకష్టము చేయువారికి తక్కువభాగమును, ఆస్తిపాస్తులుగలవారికెక్కువభాగమును వెళ్లును. పండిన పంటలోని ధాన్యములో ఎందువలనను ఇరువదియవవంతు కాయకష్టము చేయువారికి వెళ్లినా లేక ఇరువదియైదవవంతు వెళ్లినా అనువిషయమును నిర్ణయించునది పైన చెప్పిన అవసరతీవ్రతలే (౩) దేశమందలి జనసంఖ్య హెచ్చుగ నుండుటయేగాక ఉత్పత్తియందు జనులకు తోడ్పడవలసిన ప్రకృతిసంపదలు పరిమాణము మూలధనమును తక్కువగ నుండవచ్చును. కాయకష్టమువలన వచ్చు ఆదాయము తక్కువగను భూస్వాములకు లభించు శిస్తులును సాహుకార్లకు లభించువడ్డీలును అధికముగ నుండును. మనదేశమిట్టి స్థితియందున్నది. అట్లుగాక జనసంఖ్య తక్కువగను ప్రకృతిసంపదలు ఎక్కువగను హెచ్చుగనుండు ఇంగ్లండు, అమెరికా మున్నగుదేశములలో కాయకష్టము చేయువారికి వచ్చు ఆదాయము హెచ్చుగనున్నది (౪) ఒకవస్తువువలన మనుష్యునికి కలుగు ఉపయోగమును దానికై అతడిచ్చు క్రయమును బట్టి కొలుచుటకు వీలగునట్లు సాగనక్రయములో నెక్కువగా కలిగిన 'అవసరతీవ్రత' ను అది యుత్పత్తిచేయగల అర్థశాస్త్రమును బట్టి కొలత వేట్టుటకు వీలగుచున్నది. ఏదేని యొకసాధనము (భూమి కాని ప్రకృతి సంపదయో లేక ధనమో) వృద్ధి కానుకాను దాని లోని కడపటిమాత్ర (Marginal unit) యుత్పత్తి చేయగల అర్థము తగ్గుచుండును. కొంతవరకు దాటిన తర్వాత కూలివాండ్ర సంఖ్య హెచ్చినకొలది కొత్తగా చేరిన కూలివాడుత్పత్తి చేయగల ధనము తగ్గుచువచ్చును. దీనికి కారణము కులవృత్తులగ్రామాలు నాశనమై యుండుటయే. ప్రభుత్వము వేరు ఉపాయముల వివిధ పరిశ్రమలు వారికి సాహాయ్యముగ నున్నవని యూహింపరు. అప్పుడు ఒక్కొక్కనికి ఎదురుపాయముల వివిధ పరిశ్రమలు సాహాయ్యమొసగుచుండును. కూలివాండ్రు నూటముప్పది నూటయేబది గానున్నయెడల కొత్తగనికి సాహాయ్యము చేయు పరిశ్రమలు ఎక్కువ ఉపాయముల వివిధగలవి యగును. మూలధనసాహాయ్యము తగ్గును. తగ్గినప్పుడు కూలివాడొక్కొకడు ఉత్పత్తి చేయగల సరుకుకూడ తగ్గును. అట్టి సందర్భములో కొత్తకూలివాడు కూలిచేయక వెళ్లిపోయిన యెడల యజమానునికి వచ్చు నష్టము తక్కువగ నుండును. నూర్గురు కూలివాండ్రలో ఒక్కడు వెళ్లిపోయినప్పుడు యజమానునికి వచ్చు నష్టము కంటె నూటయేబది కూలివాండ్రలో ఒక్కడు వెళ్లిపోయినప్పుడు కలుగు నష్టము తక్కువ. కూలివాండ్రలో ఒక్కొక్కడు వెళ్లిపోయినప్పుడు కలుగు నష్టము తక్కువగను యజమానునికి వచ్చు లాభము ఎక్కువగ నున్నదని యూహించి కొత్తగా వచ్చినవాని ఉత్పాదకశక్తి (Productivity) తగ్గుచుండు నుత్పాదకత తగ్గుచుండు (Law of Diminishing Marginal Productivity) అని చెప్పుదురు (౫) ఉత్పత్తియందు కలుగుమార్పు లొక్కొక్కప్పుడు కాయకష్టముచేయువారి కనుకూలించునవిగను ఒక్కొక్కప్పుడు 'ఆస్తిపాస్తులు గలవారి' కనుకూలించునవిగను కార్మికవృత్తులలో కొన్ని తరగతివారికిని మరికొన్ని వృత్తులలో వెండితరగతివారికిని అనుకూలించుచుండుట సంభవించును. తక్కువవనివాండ్రతో ఎక్కువ సరుకును ఉత్పత్తిచేయుటకై పనులను కల్పించు యంత్రములు (Machinery) సాధనములయొక్క అవసరతీవ్రతను వృద్ధిచేయును. కాయకష్టముయొక్క అవసరతీవ్రతను తగ్గించును. అందుచేత నట్టి ద్రవ్యముల వలన కాయకష్టము చేయువారికి లభించుభాగము తగ్గి సాహుకార్లకు వచ్చుభాగము వృద్ధియగును. ఉత్పత్తి యైనదానిలో సాగ్గవంతు ఇదివరకు కాయకష్టము చేయువారికి లభించుచుండిన దానిలో ఈ మార్పువలనను అయిదవవంతు లభించవచ్చును. అనగా నేయురూపాయల విలువగల సరుకులలో నిదివరకు రు ౨౫౦ లు లభించుచుండిన యెడల నిప్పుడు రు ౨౦౦ లే లభించవచ్చును. కాని యంత్రసాహాయ్యమున నుత్పత్తి యగు మొత్తము అర్థము రు ౧౦౦౦ల నుండి రు ౧౫౦౦౦ లకు వృద్ధియైనచో ఇందులో నైదవవంతగు రు ౩౦౦ లు పూర్వపు సాగ్గవవంతగు రు ౨౫౦ లకంటె నధిక మైనది. కావున వాండ్రస్థితిని బాగు చేయగలదు. యంత్రముల మూలమున కూలివాండ్రస్థితి బాగు పడునా బాగుపడదా యని నిర్ణయించుటలో ఈభేదమును పరిశీలింపవలెను (౬) కాయకష్టము చేయువారి కిట్టిభాగము మనిషి 'ఆస్తిపాస్తు' లు గలవారి కిట్టి భాగము నియమనిర్ణయించుటకు వీలుండును. తర్వాత మరియొకని జీవనమునకవలసినదియున్నది. ఈ ఒక్కొక భాగమును ఆయావ్యక్తులను చేయువారందరికిని ఎట్లు పంచవలసియున్నది. కాయకష్టము చేయువారిలో వ్యవసాయదారులు వర్తకులు వడ్రంగులు కందరులు మొదలగువారెందరో యున్నారు. వీరికి లభించు వేతనములలో కూడ తారతమ్యము లున్నవి. ఆతారతమ్యములకుగల కారణములను నిర్ణయింపవలెయును. అట్లే ఆస్తిపాస్తులుగలవారిలో భూములను సంపాదించువారిలో నైతము తారతమ్యము లున్నవి. అందులకుగల కారణములు తెలియగవలయును (౭) కాయకష్టము చేయువారివేతనములలోగల తారతమ్యములు కొంతవరకు ప్రధానకారణము నేర్పరితనమే. ఇష్టము వచ్చినవారు ఇష్టము వచ్చినవృత్తి నవలంబించుట సాధ్యము కాకుండుటచేత కొన్ని వృత్తులయందు చేరుటకనుకూలము లేకుండుటయు, మరికొన్ని వృత్తులయందు ఎక్కువమంది చేరుటయు తటస్థించుచున్నది.

అత్యల్పముగను ఉన్నది. అత్యధికముగ కొలవ్యక్తులలోనికి వరిచేరుచు గారు శిల్పివరయుల వారికి లభించు వేతనము తక్కువగ నుండును. 'అవసరతీవ్రత'ను గుణించి యిదివరకు చెప్పిన న్యాయమే ఈసందర్భమున వర్తించుచున్నది. అట్లుగాక యొకవృత్తియందు ప్రవేశించు వారిసంఖ్య అల్పమైనప్పుడు వరి 'అవసరతీవ్రత' అధికమై వారికి లభించువేతనములుకూడ అధికములుగ నుండును. కొన్ని వృత్తులయం దత్యధికముగ ప్రవేశించుటకు రెండుమూడు విధములకు హేతువు లున్నవి. సాధారణముగ తండ్రితాతల వృత్తినే పిల్లలుకూడ నవలంబించుచుందురు. జన్మమునుబట్టి వృత్తుల నెన్నుకొను నాచారము మన దేశమందొక్కదానియందే యున్నదని మనము మనకొనుట పొరపాటు. ఇతరకొన్ని వృత్తులయందు ప్రవేశించుటకు ఎక్కువ తెలివితేటలు కావలసియున్నవి, అందరికిని అట్టి తెలివితేటలు ఉండుటలేదు. విస్తార ద్రవ్యము ఖర్చుపెట్టి విద్య నేర్చుకొనినగాని కొన్ని వృత్తులలో ప్రవేశించుటకు వీలులేదు. ఇంగ్లీషువిద్య నేర్చుకొనవలెనన్నను, అందులో వైద్యవిద్య, ఇంజనీరింగువిద్య, న్యాయవాదివిద్య లోనగు వానిని నేర్చుకొనుటకు వేలకొలది ద్రవ్యము కావలసియున్నది. ఈకారణము లన్నిటిమూలమున కాయకష్టము చేయువారిలో ననేకులు పేదవారగుటవలన ఇట్టివిద్యల నభ్యసింపలేక తక్కువవేతనములు లభించు సామాన్యవృత్తులలో ప్రవేశించుచున్నారు. వేతనములలో నిప్పుడుండు తారతమ్యములు తగ్గవలయునన్న అర్హులందరకు మున్నతవిద్యల నభ్యసించుటకు వసతు లుండవలెను. అప్పటికైనను వేతనములు సమానము లగు నని అనుకొనుటకు వీలులేదు. బుద్ధిబలలయందొకవ్యక్తికిని మఱియొకవ్యక్తికిని భేద ముండునంతవరకు వేతనములందు కూడ భేద ముండుట తప్పదు. వృత్తిస్వాతంత్ర్యమునకు నిరోధము గల్పించు ప్రస్తుతకాలమందలి సందర్భములను మార్పినచో వేతనభేదములలోని యిప్పటితారతమ్యములు చాల వఱకు తగ్గును. (౬) ఆస్తి గలవారిలో కొందఱి ఆస్తి ఎక్కువగను కొందఱి ఆస్తి తక్కువగను ఉండుటవలన దానిమూలమున వారికి లభించు ఆదాయములందుకూడ తారతమ్యము లున్నవి. ఆదాయము తక్కువగ సంపాదించుచుండువారికి కూడబెట్టుటకూడ దుర్లభముగ చున్నది. కొంతద్రవ్యము చేరినప్పటినుండి వడ్డీలమూలమున వది తనంతట తానే వృద్ధి యగుచుండును. ధనికులు మరింత ధనికు లగుట కిదియే కారణము. దాయభాగము ననుసరించిన చట్టములు (Laws of Inheritance) ను బట్టికూడ కొందఱి ఆస్తికిని మఱికొందఱి ఆస్తికిని భేదములు గలుగుచున్నవి. తండ్రియొక్క ఆస్తిని సమముగ పంచుకొను నాచార ముండుదేశములలో ఆస్తివిషయమైన విస్తారభేదము లుండజాలవు. తండ్రిసంపాదించిన ఆస్తి కొడుకులకు సంక్రమించు నాచార ముండుటచేబట్టి ఇట్టిభేదములు ప్రారంభమగుచున్నవి. 'సమత్వ' మను సిద్ధాంతము ననుసరించువారు దాయభాగపుచట్టము లన్నియు రద్దు కావలయు ననియు, అప్పటికిగాని ఆస్తివిషయమున ఉన్న తీవ్రభేదములు తొలగి సమత్వము రాజాల దనియు చెప్పుచుందురు. (౧) అర్థోత్పత్తియందు తోడ్పడక, ఉత్పత్తి యగునర్థమందు భాగము గలవా రనేకు లున్నారు. పని చేయనివృద్ధులు, రోగులు, బాలికలు నిట్టివారు. ఇంటియందు పనులను చక్కబెట్టుకొనుటయందు కాలము గడపు స్త్రీలు ఇట్టివారు. అనేకులు పని చేయుట కిష్టమున్నవారైనను పనులు దొరకక కాలక్షేపము చేయుచుందురు. అట్టి నిరుద్యోగులుకూడ దేశమందుత్పత్తి యగునర్థములో భాగము గలవారై యున్నారు. దేశాచారమునుబట్టి ఇట్టివారిసంఖ్యయందు తారతమ్యము లగపడుచుండును. (౨) దేశమం దుత్పత్తి యగునర్థములో ప్రభుత్వమునకు లభించు భాగమును సంపాదించువా రనేకు లున్నారు. ప్రభుత్వమువారు ఖర్చుపెట్టి స్థాపించిన విద్యాలయములు, వైద్యశాలలు, ఉద్యానవనములు గ్రంథాలయములు లోనగువానిమూలమున సౌఖ్యము ననుభవించువా రందఱు నిట్టివారే. అభివృద్ధినొందియుండు దేశము లన్నిటిలో దీనిమూలమున నీకాలమం దనేకులు విస్తారలాభమును పొందుచున్నారు. చేతిలో పడువేతనములు స్వల్పములైనను, ప్రభుత్వమువారు చేయుఖర్చులమూలమున నిట్టిసౌఖ్యమును సంపాదించువా రనేకులు. నిజముగ నెక్కువ వేతనముల ననుభవించుచున్నా రనియే మనము గ్రహింపవలెను. ధనికులఆదాయము హెచ్చుగ నున్నను అందులో చాలభాగమును పన్నుల మూలముగ ప్రభుత్వమువారు తీసికొని ఇట్టిపనులకై ఖర్చుపెట్టుచున్నయెడల దరిద్రులవేతనము అధికము లగుచున్న దనియే చెప్పవలసియుండును. ఎట్టియెట్టివారికి ఉత్పత్తియగునర్థము నెంతటి భాగము ముట్టుచున్న దని లెక్కచేయుటలో ఈవిషయము జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. (౩) అర్థోత్పత్తియందుగల భేదములను బట్టి 'ధనికులు దరిద్రులు' అను భేదము కలుగుచున్న దని పైని చెప్పిన కొన్నివిషయములనుబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. స్వాభావికమున కట్టియవసరమును లేనంతటి ద్రవ్యము కొందఱు ధనికులయొద్ద నున్నది, ఆకలిబాధను పోగొట్టుకొనుటకు కావలసినంత ద్రవ్యముకూడ లేనట్టి దరిద్రు లెందరో యున్నారు. ఒక వ్యక్తికిని మఱియొక వ్యక్తికిని ఇంతటి అంతరము ఉండుట తగ దనియు, ఇట్టి అంతరములను కల్పించుచుండు ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికపద్ధతి దోషభూయిష్ఠమనియు, యంత్రసాహాయ్యమున నీకాలమం దుత్పత్తి యగు నర్థమెంతయైనను దానిని వ్యక్తు లందఱి యుపయోగమునకై విభజించుటకు కావలసిన మార్గము లిప్పటివారు కనుగొనజాలకున్నా రనియు, దేశమం దుత్పత్తి యగు నుత్తమ అర్థమును వృద్ధిచేసికొనుటకన్న దానిని న్యాయానుసారముగ విభజించుట యెక్కువ ప్రయోజనకారియనియు వాదించువా రెందరో యున్నారు. ప్రతిమనుష్యుడును తన శక్తి కొలది పనిచేయుటయు, తనయవసరములు దీర్చుకొనుటకు కావలసినంత భాగమునకు అర్హుడుగ నుండుటయు ఉత్తమపద్ధతి యని వారు చెప్పుచుందురు. ఉత్పత్తిచేయుటయందు మనుష్యుడు చూపించు శక్తి, నేర్పు, బుద్ధికుశలత లోనగువాని ననుసరించి అతని యోగ్యాయోగ్యతలను నిర్ణయింపవలయునా? లేక అతని శరీరస్థితి, మానసికస్థితి,

అతఁడు చేయుపనియొక్క స్వభావము, అతనిసంతానము- వీనినిబట్టి అర్థము దతనికి రావలసినభాగము నిర్ణయము కావలెనుగదా? అను సమస్య మిక్కిలి ముఖ్యమైనదిగ నున్నది ఇది అర్థశాస్త్రము యొక్క దాని సాహాయ్యమున నన్వయింపఁదగినది కాదు ఇట్టిసమస్య యొకటి యున్నదనిమాత్రము మనము గ్రహింపవలెను ధనము నుత్పత్తి చేయుటకు కావలసినశక్తిలో అసమానులుగ నుండువారు ధనము నను భవించుటయందు సమానావకాశములు గలవారుగ నుండుట ధర్మమా?

౯. చెలామణికాండము

చెలామణికాండమందలివిషయము లీక్రిందివిధముగ నుండును (౧) ప్రతిదేశమందును 'చెలామణిద్రవ్యము' అనుపేరుఁగల సాధనములు కొన్ని యున్నవి మనదేశమందలి రూపాయ, అర్ధరూపాయ, పావలా, బేడకాసు, అణా, కానీ, పైస, నోట్లు లోనగునవి అందులో చేరినవి స్వయముగ మనకోరికలను నెఱవేర్పుశక్తి వీనికి లేదు గాని, అట్టిశక్తిగల ధాన్యము వస్త్రములు పుస్తకములు ఇండ్లు మొదలగు పదార్థములను వీనిమూలమున సంపాదింపవచ్చును (౨) చెలామణిద్రవ్యము రెండు ముఖ్యము లగుపనులను నెఱవేర్చుచున్నది ఇది వినిమయమును సులభము నగునట్లు చేయుచున్నది; పదార్థముల మూల్యమును కొలఁదిపెట్టుచున్నది ఈరెండుపనులను చేయఁగల ద్రవ్య మొకటి యుండినఁగాని ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధాన మొకనిమిషము గూడ జరగఁజాలదు ఈకాలమందు ప్రతిమనుష్యుఁడును తనయావ ద్ధనమునకు కావలసినపదార్థముల నన్నిటిని తానే యుత్పత్తి చేయక, తనకు దేని నుత్పత్తి చేయుటయందు దక్కువశ్రేయ గలదో దానిని మాత్రము ఉత్పత్తిచేసి, తనకు కావలసినపదార్థము లెవరియొద్ద నున్నవో వారందఱకును తా నుత్పత్తి చేసినదాని నిచ్చి వారియొద్ద నున్నవానిని తీసికొనుచుండుట సాధారణధర్మముగ నున్నది దీనికే వినిమయ మని పేరు చెలామణిద్రవ్యము లేక వినిమయము జరగుట చాలకష్టము ఒకచీరను తయారుచేసిన సాలెవానికి కొంతబియ్యము కావలసియున్నయెడల బియ్య మున్నవానియొద్ద కతఁడు వెళ్లవలెను బియ్యము కలవానికి కావలసినది చీర యగునెడల వీరిద్దఱకును విని మయము జరగును అట్లుగాక అతనికి కావలసినది యొకనాఁగలి యగునెడల వానియొద్దనుండు బియ్యమును చీరకై వినిమయము చేయుట కతఁడిష్టపడఁడు చీరకు బదులు బియ్యము నిచ్చుటకు సిద్ధపడి యుండువాఁడొకఁడు దొరకునంతవఱకును సాలెవాఁడు పస్తుండవలసి నదే తనయొద్దనుండు పదార్థమును కావలసియున్నవాఁడును, తనకు కావలసినపదార్థమును కలవాఁడును దొరకినఁగాని వినిమయము జరగఁ జాలదు అట్టివాఁడు దొరకినను మఱియొకకష్టము సంభవింపవచ్చును సాలెవానికి కావలసినది నాలుగుసేర్ల బియ్యముమాత్రమే యగునెడ లను, చీరయొక్క మూల్యము నలుబదిసేర్ల బియ్య మగునప్పుడును వినిమయము దుస్సాధ్యము చీరలో పదియవవంతును చించి, దానికి బదులుగ నాలుగుసేర్ల బియ్యమును తీసికొనుటకు వీలు లేదు చీరను భాగములుగఁ జేసినయెడల దానికిఁగల మూల్యము నాశ మగును, చెలా మణిద్రవ్య మున్నయెడల నిట్టికష్టములు తొలఁగును బియ్య మున్న వానిని వెదకుచు వెళ్లవలసినపనిలేదు చీరను ఆద్రవ్యమునకు బదులుగ నిచ్చి, ఆద్రవ్యముతో తనకు కావలసినబియ్యమును కావలసి నంతమట్టుకు కొనవచ్చును ఆద్రవ్య మక్కఱలేనివాఁ డొకఁడుగూడ లేఁడు దానిమూలమున సంపాదింపలేని పదార్థ మొక్కటియైనను లేదు మన కక్కఱలేనిపదార్థములను అందులోనికి మార్చుకొనిన యెడల మనయవసరము ననుసరించి మనకు కావలసినపదార్థముల నన్ని టిని కొనుచుండవచ్చును మనయొద్ద నుండుపదార్థములను మనకు కావలసినపదార్థములలోనికి మార్చుకొనుటయం దుపయోగపడుసాధ నమే చెలామణిద్రవ్యము (౩) మూల్యమును కొలుచుట కొక 'మానము' (Standard) ఉన్నఁగాని వినిమయము జరగఁజాలదు దేనిమూల్య మెక్కువయో, దేనిమూల్యము తక్కువయో తెలిసికొను టకు 'మానమే' ఆధారము సేరుబియ్యముమూల్యము రెండుసేర్ల ఉప్పు అనియు, ఒకబీరకాయ మూల్యము సేరుమిరపకాయ లనియు చెప్పి దీనిమూల్యము హెచ్చుగ నున్నది యని అడిగినయెడల జవాబు చెప్పుటకు వీలు లేదు అన్నిపదార్థములయొక్క మూల్య ములను నొకసామాన్యపదార్థమురూపమున వ్యక్తపఱచినపుడే ఇట్టి జవాబు సులభ మగును ఏది చౌకయో ఏది గాయకమో మనకందఱ కును తెలియఁగలుగు అట్టిమానమే చెలామణిద్రవ్యము ప్రతిపదా ర్థముయొక్క మూల్యమును ఈద్రవ్యము కొలఁదిపెట్టుచున్నది సేరు బియ్యము పావలా, సేరు ఉప్పు రెండుకాన్లు అని చెప్పఁగనే బియ్యము ఉప్పుకంటె రెండింతలు మూల్యము గల దని స్పష్ట మగుచున్నది పొడవును కొలచుటకు గజముబద్దయు, బరువును కొలచుటకు వీశె యుండును ఉండునట్లు మూల్యమును కొలచుటకు 'చెలామణి ద్రవ్యము' ఉన్నది (౪) బంగారు వెండి — ఈ రెండులోహము లను చెలామణిద్రవ్యము చేయవలసిన మొదటిపనిని చక్కఁగ చేయఁ గల వని అనుభవమునుబట్టి మనుష్యుఁడు తెలిసికొనఁగలిగెను వీనిని ఒకచోటనుండి మఱియొకచోటికి సులభముగ తీసికొని పోవచ్చును ప్రయాణములో విఱిగిపోవునని కాని చెడిపోవునని కాని భయము లేదు విభాగము చేయుటవలన వీనిమూల్యము తగ్గదు శీతోష్ణములు వీనియం దెట్టిమార్పును కలిగింపలేవు ప్రాఁతవడుటవలన వీనియం దెట్టి దుర్గుణ ములను గనిపింపవు ఇన్ని మంచిగుణములు వీనియం దుండుటఁబట్టి ఇవి 'వినిమయసాధనము'గ నుపయోగించుట కర్హమైయున్నవి (౫) మూల్యమును కొలఁదిపెట్టు ద్రవ్యముయొక్క మూల్య మెల్ల ప్పుడు నొకేవిధముగ నున్నఁగాని దానిమూలమున లాభము కలుగక పోవుటయేగాక విస్తారముగ నష్టముకూడ సంభవించును పొడవును కొలచు గజముబద్దయొక్క పొడవు ఎల్లప్పుడు నొక్కటిగనే యుండ వలయు ననియు, బరువును కొలచు వీశెయొక్క బరువు ఎల్లప్పు డును ఒక్కటిగనే యుండవలయు ననియు అందఱును అంగీకరించు చున్నారు ఇవి మాఱుచుండునెడల ఎట్టివ్యాపారమును లాభకరముగ జరగదు. చెలామణిద్రవ్యముయొక్క మూల్య మెట్టివిధముని

యనను గ్రహింపవలెను ఒకరూపాయకు బదులుగ లభించు ఇతర పదార్థములకంటెను ఆరూపాయయొక్క మూల్యము రూపాయయొక్క మూల్య మధికముగ నున్నది యనిన, దానికి బదులుగ లభించు పదార్థము అధికముగ లభించుచున్నదనియు దానిమూల్య మల్పముగ నున్నది యనిన దానికి బదులుగ లభించుపదార్థము లల్పములుగ లభించుచున్న వనియు నర్థము మూల్యమువిషయమున రూపాయకును పదార్థములకును గలసంబంధమునకే 'ధర' అని పేరు 'ధరలు' ఎక్కువగ నున్నవి యనిన, ఎక్కువరూపాయ లిచ్చినగాని పదార్థములు దొరకుట లేదనియు, 'ధరలు తక్కువగ నున్న'వి యనిన తక్కువరూపాయలకే ఆపదార్థములు దొరకుచున్నవనియు గ్రహింపవలెను 'ధరలు' హెచ్చిన వనిన 'రూపాయ యొక్క మూల్యము తగ్గిన దనియు, 'ధరలు' తగ్గిన వనిన దాని మూల్యము హెచ్చిన దనియు స్పష్టమగుచున్నది (౫) పొడవును, బరువును, వైశాల్యమును కొలచు గజము, సేరు, కుంచము మొదలగు మానములకును మూల్యమును కొలచు చెలామణిద్రవ్యమునకును గొప్ప భేదము పైని చెప్పబడినదానినుండి తెలియుచున్నది తక్కిన మానములచే స్ఫురించు నట్టి యర్థ మెల్లప్పుడు నొకే విధముగ నుండును చెలామణి ద్రవ్యమువిషయమున నట్లు చెప్పుటకు వీలు లేదు దానియొక్క మూల్య మొకప్పు డొకవిధముగను మఱియొకప్పుడు మఱియొక విధముగను నుండును ఇట్టిమార్పులు కలుగుచుండుటవలన ఆర్థికవిషయములం దనేకములగు నష్టములు సంభవించుచున్నవి ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటికిని 'కాలము' ముఖ్యవిషయ మగుటచేత ఇట్టి వ్యయము తప్పకున్నవి పదార్థము నుత్పత్తిచేయుటకై మనము ప్రారంభించునప్పటికిని, అది తయారగునప్పటికిని ఎంతయో కొంతకాలము పట్టుచున్నది ఒక్కొకప్పు డీకాలము కొన్ని నెలలుగనో లేక కొన్ని సంవత్సరములుగనో యుండును పనిని ప్రారంభించినపు డుండుధరలనుబట్టి ఆ యుత్పత్తి చేసినపదార్థమును వినిమయము గావించినయెడల నెంతటి లాభము వచ్చునో ప్రతియుత్పాదకుడును 'అంచనా' వేయుచుండును పని పూర్తియై, పదార్థమును విక్రయించువాటికి 'ధరలు' తగ్గిన యెడల వానికి నష్టము వచ్చును, 'ధరలు' హెచ్చినయెడల దానిని కొనువారికి నష్టము వచ్చును 'ఋణము' లేని మనుష్యుడు లేడు భావికాలమున కొంతద్రవ్యము నిచ్చుకొనవలసిన బాధ్యతకే 'ఋణము' అని పేరు భూమిని సాగుచేసి సంవత్సరాంతమున వంద రూపాయలనిచ్చుట భూస్వామి కిచ్చునట్లొడంబడిన రైతు భూస్వామికి వందరూపాయలఋణము నిచ్చుకొనవలసియున్నాడు కూలివానిచే నెలరోజులు పనిచేయించుకొని నెలాఖరున వానికి జీతము నియ్యవలసిన యజమానుడు దానికి ఋణపడియున్నాడనియే అర్థము పదార్థముల నిప్పుడు కొని, వానిక్రయమును రెండుమూడునెల లైన తర్వాత నిచ్చుటకు ఒప్పందముచేయువాడు అమ్మినవానికి ఋణపడి యున్నాడనియే గ్రహింపవలెను ఇదిగాక కొంతద్రవ్యము నొకప్పుడు అప్పు తీసుకొని, తర్వాత కొంతకాలమునకు దానిని తీర్చవలసినవా రందఱును ఋణపడియున్నవారే, కావున మామూలుగ, 'ఋణము' అనుమాటను ఇతరులయొద్దనుండి మనము పుచ్చుకొను 'అప్పు'లవిషయమునకే మనము వాడుచున్నను, ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటియందును 'కాలము' ముఖ్యమగువిషయ మనియు, అన్నివ్యవహారములును 'ఋణము'తోఁ గూడిన వ్యవహారము లనియు తెలిసికొనవలెను ఇట్టివ్యవహారములలో సంబంధము గల విభిన్నవ్యక్తుల వారికిని న్యాయము జరగవలయు ననిన 'ఋణము' యొక్క మూల్యము వ్యవహార ప్రారంభమందును వ్యవహారాంతమందు నొక్కటిగ నుండవలెను సంవత్సర ప్రారంభమున నూఱు రూపాయలు ఋణము పుచ్చుకొని, సంవత్సరాంతమున దానిని మరల చెల్లించుటకు ఒప్పుకొనినవానికి న్యాయము జరగవలయు ననిన, సంవత్సరారంభమునను అంతమునను నూఱురూపాయలవిలువ యొకటిగనే యుండవలెను అట్లుగాక దానిమూల్యము తగ్గినయెడల ఋణము నిచ్చినవానికి నష్టము కలుగును, ఎక్కువమూల్యముగల రూపాయల నతఁడు పుచ్చుకొనినవాఁ డగుచున్నాఁడు దానివిలువ యధికమగునెడల ఋణము చెల్లింపవలసినవానికి నష్టము కలుగుచున్నది ఇట్టి నష్టములు కలుగకుండ, ధర లెల్లప్పుడు నొక్కటేరీతిగ నుండుటకు తగినన్ని యేర్పాటులు జరగవలసియున్నవి (౬) కాని, ఎట్టియేర్పాటులు చేసినయెడల నిట్టిమూల్యమార్పులు కలుగవో నిశ్చయముగ చెప్పుటకు వీలు లేకున్నది బంగారము మానముగ నున్నయెడల కొంతవఱకైన నట్టిలాభము కలుగు నని కొందఱును, ప్రభుత్వములవా రందఱు నేకీభవించి క్రమపద్ధతిని 'నోట్లు' కల్పించినయెడల బాగుండు నని మఱి కొందఱును, తక్కినవారు మఱికొన్ని యుపాయములను సూచించి యున్నారు చెలామణిద్రవ్యముయొక్క మూల్యము దానికిఁగల గిరాకినిబట్టియు, దానియొక్క మొత్తమునుబట్టియు నిర్ణయ మగుచుండు నవిషయములో అభిప్రాయభేదము లేదు చెలామణి ద్రవ్యము — అనఁగ దేశములోని రూపాయలు, నోట్లు — అధికమైనప్పుడు ధరలు హెచ్చును, తగ్గినప్పుడు ధరలు తగ్గును [illegible] తర్వాత జరిగినయుద్ధకాలమందు ప్రభుత్వమువారు కోట్లకొలది నోట్లను చెలామణి చేయుటవలన ప్రతిదేశమందును ధరలు విపరీతముగ పెరిగెను చెలామణిద్రవ్య మధికము కాకపోయినను, వినిమయము చేయవలసినపదార్థములు తగ్గినప్పుడుకూడ ధరలు పెరుగుచుండును చెలామణిద్రవ్యపుమొత్తము తగ్గినప్పుడును, వినిమయము చేయవలసిన పదార్థములు హెచ్చునప్పుడును ధరలు తగ్గుచుండును (౭) చెలామణిద్రవ్యముయొక్క మొత్తమును, అనఁగా రూపాయలు, నోట్లు మొదలగువానియొక్క మొత్తమును — అధికము చేయుట మంచిది యని కొందఱు చెప్పుచుందురు ఇది భ్రమ గజపుబద్దలను, సేరుగుండ్లను, కొలతకుంచములను వృద్ధిచేసినయెడల దేశమందు కొలవవలసినపదార్థములు వృద్ధికానట్లు చెలామణిద్రవ్యమును వృద్ధిచేసినంత మాత్రమున దేశమం దుత్పత్తియగు పదార్థములసముదాయము వృద్ధి కానేరదు. కొన్నిసంవత్సరములలోని ధరలను కొలచుటకు నిశ్చిత

సాధనముగ నున్నది. నిచ్చెనల నధికముగ తయారుచేసినంతమాత్ర
మున కొబ్బెరగాయలసంఖ్య వృద్ధి కానేరదు. చెలామణిద్రవ్యము
విషయమున గ్రహింపవలసినసత్య మిదియే. (౫) ఈకాలమున
చెలామణిద్రవ్యమును తయారుచేయు నధికారము అన్నిదేశములయం
దొక్కరీతిగ నుండుటలేదు. మనదేశమున నిది ప్రభుత్వమువారికి
మాత్రమే యున్నది. ప్రభుత్వమువారు స్వయముగ నోట్లను ముద్రిం
చియు, రూపాయలు మొదలుగాగల నాణెములను తయారుచేసియు
దేశమం దెన్నికోట్లరూపాయలు చెలామణి కావలయునో నిర్ణయించు
చున్నారు. రూపాయయొక్క మూల్యము పదునారుమిది పెన్సులుగ నుండ
వలయు నని నిర్ణయించినచో దేశమం దెన్నికోట్లరూపాయ లున్న
యెడల నిట్టిమూల్యము రూపాయ కుండునో అన్నికోట్లరూపాయలను
మాత్రమే వారు తయారు గావించుచుందురు. అంతకంటె హెచ్చుగ
తయారు గావించినయెడల రూపాయయొక్కమూల్యము పదునారు
మిది పెన్సులకంటె తగ్గును. అంతకంటె తక్కువగ తయారు గావిం
చినయెడల రూపాయయొక్క మూల్యము పదునారుమిది పెన్సులకంటె
హెచ్చును. ఇంగ్లండుదేశములో చెలామణియగుచుండు నాణెములలో
'పెన్సు' అనునది యొకటి. ఇది పౌనులో ౧/౨౪౦ వంతు. రూపాయ
విలువ పదునారుమిది పెన్సు లనగా, ౧౮ పెన్సులు ఇంగ్లండునం
దెంతటిపదార్థములను కొనగలవో అంతటిపదార్థములను రూపాయ
గూడ కొనునట్లు నిర్ణయము చేయుట యనియే అర్థము. మనప్రభు
త్వమువారు మనదేశమందలి చెలామణిద్రవ్యపుమొత్తము నిర్ణయించు
నట్లు ఇంగ్లండులోనున్న ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారు చేయుచున్నారు.
కొన్నిదేశములం దీపనిని ప్రభుత్వమువారు స్వయముగ చేయక
బ్యాంకిలద్వారా చేయించుచుందురు. బ్యాంకీనోటులను ప్రచా
రము గాంచు 'చెక్కులు' కూడ చెలామణిద్రవ్యములో చేరినవే.
'బంగారుమానము' (Gold Standard) గల దేశములందు వర్త
కులే చెలామణిద్రవ్యపుమొత్త మెంత యుండవలయు నని నిర్ణయించు
కొనుచుందురు. ఎక్కువద్రవ్యము కావలసినప్పుడు వారు బంగార
మును టంకసాలలోనికి తీసికొనిపోయి నాణెములుగ తయారుచేసికొను
చుందురు. తక్కువద్రవ్యము కావలసియున్నప్పుడు నాణెములను కర
గించివేయుదురు. ఇటీవలికాలమున ప్రపంచమందలి దేశము లనేక
ములలో 'బంగారుమానము' తీసివేయబడుటచేత, చెలామణిద్రవ్యపు
మొత్తమును నిర్ణయించునధికారము చాలవఱకు ప్రభుత్వములందు
సంక్రమించినది. కాని, ప్రతిదేశమందును 'బ్యాంకి' లనేకము
లున్నవి. బ్యాంకిలు వ్యక్తులకు ఋణము లిచ్చి 'చెక్కు'ల
ప్రచారమునకు కావలసినవసతులను కల్పించుచు, ధరలను
హెచ్చించుటయందును తగ్గించుటయందును విస్తారము శక్తిని
కలిగియున్నవి. ధరలలోని మార్పులవలన నష్టము లనేకములు కలుగు
చుండుటచేత, 'బ్యాంకి'ల కింతటిశక్తి యుండరాదనియు,
'బ్యాంకి'లపైని ప్రభుత్వమువారికి పరిపూర్ణమగు నధికార ముండ
వలయు ననియు వాదించువారున్నారు.

ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమును ఖండించువా రనేకు
లున్నారు. దానిస్థానమున నెలకొల్పదగిన విధానాంతరములను వారు
సూచించుచుందురు. ఈసూచనల ననుసరించి దేశము లన్నిటియందును
స్వల్పముగనో, విస్తారముగనో మార్పు లనేకములు జరుగుచున్నవి.
వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమునకు హద్దుల నేర్పఱచుటయందును, ఆ హద్దుల
నేర్పఱచు ప్రభుత్వముయొక్క స్వరూపమును నిర్ణయించుట
యందును ఒకదేశమునకును మఱియొకదేశమునకును భేదము లనేక
ములు కనిపించుచున్నవి. సమష్టివిధానము (Socialism), సమ
గ్రవిధానము, ఫాసిస్టువిధానము మొదలుగాగల పేర్లతో వచ్చుచున్నట్టి
మార్పులు ఇటీవల నడుచుచున్నవి. ఇవి యన్నియును ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధాన
మందలి లోపములయొక్క ఫలితము అని చెప్పవచ్చును.

ఇప్పటి ఆర్థికవిధానమును నడుపుచుండు మహాశక్తి 'వ్యక్తులకుం
గల లాభాపేక్షయే'. మనకు కావలసిన పదార్థములు కావలసినంత
మట్టుకు కావలసినసమయములందున, ప్రదేశములందును లభించుచుండు
టకు లాభాపేక్షయే కారణము. ఎట్టిపదార్థముల నుత్పత్తి చేయుట
వలన లాభము దొరకునో అట్టివానినే ప్రతిమనుష్యుడు నుత్పత్తి
చేయ ప్రయత్నించును. ఎచ్చట నుత్పత్తి చేసినవానికి నధికముగ
లాభము వచ్చునో అట్టిప్రదేశమందును, ఏసమయమున నుత్పత్తి చేసిన
లాభము వచ్చునో ఆసమయమందును అతడు నుత్పత్తిచేయ జూచు
చుండును. తనకు నష్టము కలిగించుపని యెవ్వరును చేయుటలేదు.
లాభము వచ్చునా లేదా యని యూహించుటకు పదార్థములయొక్క
క్రయమే ఆధారము. 'క్రయము' అను సూత్రమునుబట్టి సాధనక్రయ
సంయోగరూపమున వెళ్లి లాభమును సంపాదించుటయే ఆర్థికవ్యవహా
రముల జరుపువారందఱియొక్క ప్రధానోద్దేశము.

ఇప్పటివిధానమును సంస్కరింపవలయునా? అను విషయమును
తీర్మానించుటలో మనము పరిశీలింపవలసిన దీయుద్దేశముగాలమున
కలుగుచుండు ఫలితములే. ఈఫలితము లుత్తమములైన వని తోచు
నెడల ప్రస్తుతవిధానము మంచిది యనియు, అట్లుకానియెడల మంచిది
కా దనియు మనము తీర్మానింపవలెను.

క్రయమునుబట్టియు, లాభాపేక్షనుబట్టియు నర్థోత్పత్తిచేయు
నప్పుడు ప్రతిమనుష్యుడును తనకు గల సామర్థ్యమును తెలివితేటలను
సంపూర్ణముగ వినియోగించి, పదార్థముల నతిచౌకగను బాగుగను
తయారుచేయుటకు ప్రయత్నించుచుండును. ఇతరుల కగు
ఖర్చులకంటె తన కగుఖర్చులు తక్కువ యగునెడల దనకు నెప్పుడు
లాభ మధికముగ నుండు నని అతడు దట్టి ప్రయత్నము చేయును.
లాభము రా దని తోచినప్పుడు నాపదార్థము నుత్పత్తిచేయుట మానును.
దేశమందలి సాధనక్రయమును లాభకరము లగు మార్గములందే విని
యోగము చేయుచుండును, కావున వినియోగ మంతయు వ్యర్థముగాక
సార్థక మగును.

కాని కొన్ని సందర్భములయందుకూడ లాభము నపేక్షించి వ్యవ
హారములు చేయుచుండుటవలన కొన్ని నష్టములు కలుగకపోవు [illegible]

ఒక్కొక్కప్పుడు సాధనములు దుర్వినియోగము కావచ్చు ననియు గోచరమగును. అవశ్యకమును, ఈ దుర్వినియోగమువలన దేశములోని ప్రజాసముదాయమున కంతకును హానికరముగ నుండును. ఆ వ్యవహారములు పరవ్యక్తులకు లాభకరములుగ నున్నను దేశమున కంతకును నష్టము కలుగఁజేయునప్పు డట్టి వ్యవహారములకు నిరోధము కలిగింప వలసివచ్చును. లాభమును కోరువాఁడు తాను నడచునట్టిమార్గముల మున నితరులకు కలుగునష్టములను గమనింపకుండును. కూలివాండ్రకు తక్కువకూలి నిచ్చును, వారిచే సమస్తకష్టములను చేయించును, విశ్రాంతి యనునది లేకుండ వారికి పనులను కల్పించుచుండును. తానుతయారుచేయు పదార్థములయందు నిరుపయోగములయినట్టివియు, హానికరములయినట్టివియు నకిలివస్తువులను మిళితము చేయును. తన జీవితకాలమునందే విశేషలాభము సంపాదింపఁగోరి, తర్వాతికాలమున దేశమునకు కలుగునష్టమును గమనింపక, తనయధీనమం దుండు ప్రకృతిసంపదలను — అరణ్యములు, గనులు లోనగువానిని కడుశీఘ్రముగ ఖర్చుపెట్టును. ఇతరదేశములందు చౌకగ దొరకు నని తన వ్యాపారమునకు కావలసినపదార్థములను విదేశములందు కొని, తన దేశమం దుత్పత్తి యగువానిని కొనుట మాని, అందలి పరిశ్రములకు నష్టము కలిగించును. తనకు లాభము వచ్చుచున్నదా లేదా యను విషయమునే ప్రతిమనుష్యుఁడు నాలోచించును గాని సముదాయముగ దేశమునకు లాభము వచ్చునా రాదా యనువిషయము నాలోచింపఁడు. తలపెట్టినవ్యవహారమునకు స్వదేశమున మూలధనము లభింపనియెడల విదేశములనుండి ఋణము తెచ్చి తాను లాభము సంపాదింపఁజూచును గాని దానిమూలమున వచ్చు రాజకీయనష్టములను పరిగణింపఁడు.

క్రయ మెక్కుడిదియే ప్రస్తుతకాలపువిధానమున మార్గదర్శి యని పైని చెప్పఁబడినది. దేనిక్రయ మధికముగ నుండిన దాని నుత్పత్తి చేయుటయు, దేనిక్రయ మల్పముగ నుండిన దానియుత్పత్తి మానుటయు సహజము. కొనువారికి ఏపదార్థ మెక్కుడుపయోగకారియో తెలిసికొనుటకు క్రయ మెక్కుడిదియే ఆధారము కాని కొందఱు ధనికులుగను కొందఱు దరిద్రులుగను నుండుదేశములో క్రయమునుబట్టి పదార్థముల నుత్పత్తిచేయుటవలన కొన్ని యనర్థములు సంభవించును. దారిద్ర్యమువలన ఆహారపదార్థముల కెక్కువ క్రయ మిచ్చుట కేళికులకు శక్తి లేకపోవుటచేత వారికి కావలసినన్ని ఆహారపదార్థము లుత్పత్తి చేయుటకు బదులుగ ధనికు లెక్కువక్రయ మిచ్చి కొనఁగలిగినట్టి 'విలాస పదార్థము' (Luxuries) లెన్నియో యుత్పత్తి చేయఁబడుచున్నవి. ఉత్పత్తి చేయఁబడినపదార్థములు పైతము ఎక్కువక్రయ మియ్యఁగల ధనికులకే లభించుచున్నవి గాని దరిద్రులకు లభించుటలేదు. కడుపునిండ అన్నములేక దరిద్ర లోకము బాధపడుచుండఁగ, ధనికులయిండ్లలోని పిల్లులు, కుక్కలు మొదలగు జంతువు లెక్కువగ ఆహారము దొరకుచుండును. క్రయము నియ్యఁగల [illegible] పదార్థము లోకము నుత్పత్తి చేయఁబడుచున్నవి. లాభ మెక్కువ దానివిమాత్రమే అపేక్షించుకాలమున క్రయ ముండుటయే ఉపయోగలక్షణ మనియు, క్రయములేనిపదార్థములు నిరుపయోగములనియు చెప్పఁబడును. విద్యయొక్క విలువను గ్రహింపఁగలిగినచో తన పిల్లలకు విద్యను చెప్పించనియెడల పుస్తకములవ్రాయువారు, వానిని ముద్రించువారు, వానిని చదివి బోధించువారు నుండఁజాలరు. పుస్తకములకు క్రయ ముండదు, ఉపాధ్యాయులకు గిరాకి యుండదు. అట్లే ఆరోగ్యముయొక్క విలువను గ్రహింపలేకపోవుటచేత, తగినక్రయము నిచ్చి దానికి కావలసిన పరికరములను కొనుట కెవరు సిద్ధపడుటలేదు. గ్రామము లందలి వీధులను శుభ్రపఱుచుటకు 'పాకీ'వాండ్రుండుట లేదు; చెఱువులలోనినీళ్లను శుభ్రముగ నుంచుటకు కావలివాండ్రుండుట లేదు. ఇట్టివారికి వేతనము లిచ్చుట కిష్టపడువా రెవ్వరును లేరు. క్రయము కల దంతయు విలువగలది యనియు, క్రయము లేనిదానికి విలువ లే దనియు నెంచఁబడుచున్నది.

ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమున మఱియొక విశేష మున్నది. సొంతలాభము నపేక్షించియే ప్రతివ్యక్తియు తన వ్యవహారములు జరుపుకొనుచుండుటచేత, అట్టిలాభము హెచ్చుటకై నూతన యంత్రములను, ఉపాయములను అనేకము అత్యధికముగ సృష్టిచేయు చుండును. దానివలనను కూలివాండ్రకు పనిదొరకక వారు నిరుద్యోగు లై యుండవలసి యున్నది. ప్రతి దేశమునను గొప్ప సమూహముల నిరుద్యోగ సమస్య అగ్రస్థానమును వహించి యున్నది. నిరుద్యోగులు అనగా క్రయము నిచ్చి తమకు కావలసిన పదార్థములను కొనఁగలిగియుండరు. బికారులు, వార్ధకమువలన పని చేయలేనివారు నీవిషయమున నిరుద్యోగులవంటివారే. ఇదిగాక, అప్పుడప్పుడు ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటికి గొప్పదెబ్బ తగులుటయు, దానివలన వ్యాపార మంతయు స్తబ్ధ మగుటయు సంభవించుచుండును. ఇట్టివిపరీతములకు లోనైన ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమును సంస్కరించుట మిక్కిలి యవసర మని స్పష్ట మగుచున్నది.

వ్యక్తిలాభాపేక్షమూలమునను క్రయముమూలమునను సము దాయముమీఁద దేశమున కంతకును నష్టము కలుగుచున్న దనికాని, దేశక్షేమమునకు కావలసినపదార్థము లుత్పత్తి యగుట లే దనికాని, దేశమునకు హానికరము లగుపదార్థము లుత్పత్తి యగుచున్న వని కాని, ఉత్పత్తియగు పదార్థములు కావలసినవా రందఱకును న్యాయోపాయముగ లభించుట లే దనికాని స్పష్ట మగునప్పుడు ఇట్టిలోపము లన్నిటిని ప్రభుత్వమువారు సవరణచేయుట యుక్త మని శాస్త్రకారు లందఱియొక్క అభిప్రాయము. వ్యక్తిలాభమునకన్న దేశమున కంతకును చెందునట్టిలాభము ఎక్కువప్రాధాన్యమును వహింపవలెను. వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము దేశక్షేమమున కెట్టిసందర్భములందు హానికరము లగునో అట్టిసందర్భములలో ప్రభుత్వమువారు దానికి నిరోధము కలిగింపవలెను. వ్యక్తులు క్రయ మిచ్చి తమంతట తాము సంపా

వించుకొనలేని సాధనములను ప్రభుత్వమువారు తయారుచేయవల యును ఈసూత్రముల ననుసరించియే ప్రస్తుతకాలమం దనేకదేశములలో ప్రభుత్వమువారు తమకార్యములను నిర్వహించుచున్నారు

క్రయమిచ్చి కొనుటకు వీలు లేని దేశసంరక్షణ, న్యాయాన్యాయములతీర్పు, దుష్టశిక్షణము లోనగు పనికి సైన్యములను, పోలీసువారిని, కోర్టులను, కారాగృహములను నెలకొల్పి ప్రజలకు సమకూర్చుచున్నారు క్రయమిచ్చి కొనుటకు వీలున్నను అట్టికని చేయుటకు ప్రజలయం దిష్టమును సామర్థ్యమును లేకపోవుటచేత, వలయునంతవరకు లభింపకుండునట్టి విద్యాపరికరములు, ఆరోగ్యసాధనములు లోనగువానిని ప్రభుత్వమువారే కల్పించుచున్నారు క్రయమిచ్చి కొనుటకు ప్రజలు సిద్ధపడియున్నను అట్టిపద్ధతి మూలమున వ్యాపారాదులకు కొన్ని ఆటంకములు కలుగు నని రోడ్లు వంతెనలు లోనగువానిని ప్రభుత్వమువారే నిర్మించుచున్నారు. ఏకముఖముగ నుత్పత్తి యగుచుండు పదార్థముల క్రయము అత్యధికముగ నుంచి యుండుటకై వాని క్రయములను ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించుచుందురు. రైలుచార్జీలు, విద్యుద్దీపములచార్జీలు లోనగునవి యిట్టివి క్రయమిచ్చి కొనుటకు ప్రజలు సమ్మతించియుండు పదార్థములు కొన్ని హానికరము లని యెంచి అట్టివాని నుత్పత్తి చేయకుండుటకును, ఉత్పత్తి చేసినను అల్పమాత్రముగ నుత్పత్తి యగుటకును కావలసిన యేర్పాటులను ప్రభుత్వమువారు చేయుచుందురు కల్లు, సారాయి, నల్లమందు మొదలగు పదార్థము లిట్టివి ఏకముఖముగ నుత్పత్తి (Monopolistic production) చేసినయెడల చౌకగ నుత్పత్తి చేయవచ్చు నని యెంచబడు పదార్థములను కొన్నిటిని ప్రభుత్వమువారే తయారు చేయుచుందురు తపాలా తంతిసౌకర్యము లన్నియు నీజాతిలో చేరినవి విదేశవస్తువులపోటీవలన స్వదేశమునకు నిశ్చితముగ నష్టము సంభవించు నని స్పష్ట మగునప్పుడు అట్టిపోటీని నిలుపుదల చేయుటకు పరదేశములకు ఏర్పాటులను గావించి, స్వదేశమున నేయే పరిశ్రమ లుండవలయునో నిర్ణయించుచుందురు నిరుద్యోగులకును వికలాంగులకును వృద్ధులకును తగువసతుల నేర్పరచి సొంతముగ క్రయమిచ్చి పదార్థములను కొనుటకు వారికి శక్తి లేకున్నను, అట్టిశక్తిని వారికి కల్పించుట పాశ్చాత్యదేశములందలి ప్రభుత్వమువారి కాచార మైయున్నది కొన్ని దేశములలో కూలివాండ్రకు యజమానులు ఇచ్చువేతనము లింతకంటె తక్కువగ నుండగూడదనియు, భూస్వాములు రైతులయొద్దనుండి తీసికొను సిస్తులును, సాహుకార్లు ఋణస్థులనుండి తీసికొనువడ్డీలును ఇంతకంటె నధికముగ నుండగూడ దనియు ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించుచుందురు

ఈ సందర్భమున నాలోచింపవలసిన ప్రధాన విషయ మింకొకటి యున్నది ప్రభుత్వ మనునది దేశమున కంతకును సాముదాయికముగ లాభమును సమకూర్చునదై యేర్పడియుండు సంస్థ వ్యక్తుల చర్యలవలన నిట్టిలాభమున కాటంకము కలుగునప్పు డట్టిచర్యలను నిరోధము కలిగించుట దానియొక్క ముఖ్యమైనపని అట్టిపని చేయుటలో దానికి 'దండనము' అను సాధన మున్నది సామ దాన భేదములచే సాధింపలేని పనులను దండోపాయముచే సాధించుటకు ప్రభుత్వమువారు ప్రయత్నించుచుందురు కనుకనే ప్రభుత్వమువారు వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యమును నిరోధించుటలో నెంతవరకు పోవుట యుక్తమో స్పష్ట మగుచున్నది దేశములో నుండు కొలదిమందివారికి కాక దేశమున కంతకును లాభము చేకూరవలెనని, అట్టిలాభము చేకూరుటకు దండోపాయ మవసర మనియు నిశ్చితమగునప్పుడు ప్రభుత్వమువారు ఆర్థికవిషయములందు జోక్యము కలుగజేసికొనవలెను

పైని వివరింపబడిన కార్యములలో పనులను గావించుటకు ప్రభుత్వమువారికి ధనము కావలసియున్నది ధనము లేనియెడల సైన్యములను విద్యాలయములను ఆరోగ్యసాధనములను నిరుద్యోగులకు కావలసిన వసతుల నేర్పరచుటకు వీలుండదు ఈధనములో చాల భాగమును పన్నుల మూలమున ప్రభుత్వమువారు సంపాదించుచున్నారు పన్నులను విధించునప్పుడు వారు పరిశీలింపవలసినశాస్త్రము లనేకము లున్నవి వ్యక్తుల యార్థికశక్తినిబట్టి పన్నులను వసూలు చేయుచుండవలెను ధనికులయొద్దనుండి అధికముగను, దరిద్రులయొద్దనుండి తక్కువగను తీసికొను సంప్రదాయమున కిదియే కారణము అర్థము నుత్పత్తిచేయువారు నిరుత్సాహులు కాకుండునట్లుగ పన్నులను విధించుచుండవలెను స్వప్రయత్నమువలనను, సొంతపరిశ్రమమువలనను గాక అదృష్టవశమునను అనుకూలసందర్భములమూలమునను ధనమును గడించువా రనేకు లున్నారు గొప్ప భూస్వాములు, జమీందారులు, వడ్డీవ్యాపారము చేయుసాహుకార్లు, దానము మూలమునను వారసత్వముమూలమునను అర్థమును సంపాదించుచుండువారు ఈజాతిలో చేరినవారు వారి యాదాయము కష్టార్జితము కాదు అట్టివారియొద్దనుండి ఎక్కువపన్నులను వసూలుచేయుట ధర్మము

దేశమందుండు పన్నులపద్ధతి మంచిదియా కాదా యని నిర్ణయించునప్పుడు విచారింపవలసిన విషయము మఱియొకటి యున్నది వసూలగు పన్నుల నెందులకై ఖర్చుపెట్టుచున్నారను చాల ముఖ్యమగు విషయము దేశోపకారకములగు పనులను చేయుటకు ఖర్చుపెట్టుచుండవలెను, ఖర్చుపెట్టు ఉద్యోగస్థులు లంచగాండ్రుగాక న్యాయముగను నేర్పరితనముతో తమ పనులను చేయువారుగ నుండవలెను పన్నుల నిచ్చుట లాభకరము మనకు నష్టకరము కాకుండ ఖర్చుపెట్టుటకు బదులు ప్రభుత్వమువారు సొంతధనమును మనయొద్ద తీసికొని మొత్తముగ ఖర్చుపెట్టుటయే పన్నులపద్ధతిలోని ప్రధాన లక్షణము మొత్తముగ ఖర్చుపెట్టుటవలన కొన్ని లాభములు చేకూరుచుండును

లాభాపేక్షయు క్రయవిధానమును యుక్తము కాదని స్పష్టమగునప్పుడు ప్రభుత్వమువారు ఆర్థికవిషయములలో జోక్యము కలుగజేసికొనుట యుచిత మని శాస్త్రకారు లందరు నంగీకరించుచున్నారు కాని లాభాపేక్షతో ఆదాయము [illegible]

లని యుక్తముగ నుండఁగాల దనియు, కొన్ని సందర్భములలో యుక్తముగ నుండు దనియు, కొన్ని సందర్భములలో యుక్తముగ నుండ దనియు వివేచన చేయుట పొరపాటనియు, కావున అట్టియెడ కృతో వ్యవహారములు జరుగఁగూడ దనియు కొందఱుమతము. ఈమతము ననుసరించినవారు అర్థోత్పత్తియు, అర్థవినియోగము, మూల్య నిర్ణయము మొదలగు పను లన్నియు ప్రభుత్వమువారే చేయుట మంచి దని చెప్పెదరు. ఏయేపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలయునది నిర్ణయించి ఆయాపదార్థముల నుత్పత్తి చేయుట, చేసినవానిని దేశములోని ప్రజలకు పంచిపెట్టుట లోనగు వ్యవహారము లన్నియు ప్రభుత్వమువారి విధిగ నుండవలె నని వారివాదము. ప్రస్తుతము రష్యాయందు దీట్టివిధాన మున్నది. ఇందులోని గుణదోషములను విమర్శించుట కిది సమయము కాదు. రాజ్యాంగవ్యవస్థలనుబట్టియు, రాజ్యాధికార మెవరిచేతిలో నుండునో దానినిబట్టియు నిట్టివిషయములు నిర్ణయ మగుచుండవలెను. అర్థశాస్త్రమునుగురించినజ్ఞానము పరిపూర్ణ మగుటకు తక్కిన సాంఘికశాస్త్రములపరిచయ మత్యావశ్యకము.

(మా. వేం. రం.)

అర్థశాస్త్రములు — (హిందూదేశమునందలివి)

హిందూదేశమునందు వేదాంత మెక్కువ గనుక జనుల కర్థములయం దాసక్తి లేక వా రర్థములనుగురించి విశేషప్రయత్నములను చేయరే దనియు, అందువలన నర్థశాస్త్రములు హిందూదేశమునందుఁ బుట్టలే దనియుఁ గొందఱు చెప్పెదరు. ఇట్లనువారిలోఁ గొందఱు హిందూదేశభక్తులు, కొందఱు హిందూదేశనిందకులు. భక్తు లిట్లు చెప్పెద రనఁగా, హిందూదేశమందు వేదాంతవైరాగ్యము లెక్కువ యని చెప్పినయెడల నది పాశ్చాత్యదేశములకంటె పారమార్థికవిషయవిచారమున నత్యధిక మైనదిగాఁ దేలు నని వీరి భావము. నిందకులు నిట్లు చెప్పుటకుఁ గారణము హిందూదేశము లౌకికములయభివృద్ధికిఁ దగినదేశము కాదు, ఇతరదేశములవారి వరకులు కొనుచుండుటయే వీరికని యని సూచించుటకే. కాని వీ రిద్దఱును చెప్పునది నిజమైన విషయము కాదు.

ఏ దేశమునందును ఏకాలమునందును పరమార్థవిచారము చేయువారు కడు స్వల్పసంఖ్యాకులు. ఐహికార్థములనుగురించి విచారించువా రసంఖ్యాకులు. అనివార్యముగ నట్టి హిందూదేశముమాత్ర మవ వాదము కాదు. సంస్కృతమునందు వేదాంతగ్రంథము లెక్కువ యున్న నమువారు శృంగారరసమును వర్ణించు నలంకారగ్రంథముల సంఖ్యయు, కాంతాకాంతాయుక్తుల యపరిమిత శృంగారచేష్టలను వర్ణించు కావ్యములసంఖ్యయు, కామశాస్త్రములును మొదలగుగాదవు శిల్పాదిశాస్త్రంబులును ఎక్కువ గలవు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము ప్రారంభమగుటకుమున్ను, హిందూదేశమందలి కళాకౌశలములఖ్యాతి జగమంతయును వ్యాపించియుండెను. మనవారు వైదికవిషయములను లక్ష్యపెట్టనివారు గాని, చేతఁగానివారుగాని అయినయెడల మనదేశ మిట్టి వైభవమునకు నెట్లు వచ్చియుండును? కావున గ్రీసు రోము మొదలయిన దేశములవారితోపాటు హిందువులలోఁ గొందఱుమాత్ర మధ్యాత్మవిద్య నభ్యసించిరి. మిగిలినవా రందఱును సంసారమున కుపయుక్తమైనపనులను జేసిరి. అందుచే మనదేశమందును కొన్ని అర్థశాస్త్రములు పుట్టెను.

పురుషార్థములనుబట్టి మనవారు శాస్త్రముల నన్నిటిని నాల్గువిధములుగ విభజించిరి — ధర్మశాస్త్రములు, అర్థశాస్త్రములు, కామశాస్త్రములు, మోక్షశాస్త్రములు. మన్వాదిస్మృతులు ధర్మశాస్త్రములు, శుక్రనీతి మొదలయినవి అర్థశాస్త్రములు, వాత్స్యాయనసూత్రాదులు కామశాస్త్రములు, బ్రహ్మసూత్రాదికములు మోక్షశాస్త్రములు. ఈనల్గురశాస్త్రకారులలోఁ బరస్పరవిరోధములు వచ్చినప్పు డేశాస్త్రము ప్రమాణ మన్న విషయమునం దభిప్రాయభేదములు గలవు[1]. ప్రస్తుతము మనకు నితరశాస్త్రములతోఁ బని లేదు. అర్థశాస్త్రముతోఁ బని గలదు. కావున దానినిగురించియే విచారింతము.

'ఏందు శ్రుతిస్మృతివిరోధము లేకుండ రాజధర్మములను, మంచికౌశలముచే ధనార్జనము చేయునుపాయములను ఉపదేశింపఁబడి యుండునో యది అర్థశాస్త్రము' అని శుక్రనీతియందు[2] ఈశాస్త్రలక్షణము చెప్పఁబడియున్నది. ఇందువలన నీ శాస్త్రమునందు రాజధర్మములును, ధనార్జనచర్యయు నను రెండువిషయములును నుండును అనుట స్పష్టము. కావుననే యీశాస్త్రమునకు 'నీతిశాస్త్రము', 'రాజనీతిశాస్త్రము', 'దండనీతిశాస్త్రము'[3] అన్న నామాంతరములుకూడఁ గలవు. అర్థశాస్త్ర మనుపేరుకంటె 'నీతిశాస్త్ర' మను పేరే యెక్కువగా సంస్కృతభాషయందు వాడుకలో నున్నది. ఇందుకుఁ గారణము లేకపోలేదు. ఈగ్రంథములలో నర్థ(ధన) విచారముకంటె, రాజధర్మములనుగురించియే యెక్కువచర్చ యుండును

1 "అర్థశాస్త్రాత్తు బలవత్ ధర్మశాస్త్ర మితి స్థితిః" (యాజ్ఞ. స్మృ.), "అర్థ ఏవ ప్రధాన ఇతి కౌటిల్యః", "అర్థమూలౌ హి ధర్మకామా వితి" (కౌటిల్యార్థశాస్త్రము)

2 "శ్రుతిస్మృత్యవిరోధేన రాజవృత్తాదిశాసనమ్, సుయుక్త్యార్థార్జనం యత్ర హ్యర్థశాస్త్రం త దుచ్యతే" (౪ అ, 3 ప్ర, శ్లో ౫౫)

3 అర్థశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, రాజనీతిశాస్త్రము, దండనీతిశాస్త్రము అనుపదములు మన పూర్వగ్రంథములలో సమానార్థకము లగుచున్నను, ఇప్పటి శాస్త్రపద్ధతి ననుసరించి, యీపదములు వరుసగా 'పొలిటికల్ ఎకానమీ' (Political Economy) 'అర్థశాస్త్ర' మనియు, ఎథిక్సు (Ethics) అన్నదానికి 'నీతిశాస్త్ర' మనియు, 'పొలిటిక్సు' (Politics) 'రాజనీతిశాస్త్ర' మనియు, క్రిమినల్ లా (Criminal Law) 'దండనీతి' యనియు వాడుటయు రూఢి చేయుట మంచిది

అర్థశాస్త్రములు

గ్రీసుతత్త్వవేత్తలు వ్రాసిన రాజకీయవిషయకగ్రంథములయందుఁగూడ నిట్లే, యర్థవిచారము తక్కువగను, రాజ్యవిచార మెక్కువగనుండును. ఆకాలమునం దర్థవిచార మొక స్వతంత్రశాస్త్రముగఁ బరిగణింపఁ బడలేదు. కనుక దానిని రాజ్యవిచారమునకు సంబంధించిన యొకశాఖగా నెంచిరి. ఇప్పటివారును అర్థికశాస్త్రమునకు 'పొలిటికల్ ఎకానమీ' (Political Economy), అనఁగా రాజకీయార్థశాస్త్ర మని పేరు పెట్టుటయు నిట్టి యర్థశాస్త్రము రాజ్యతంత్రశాస్త్రమునకు శాఖగా నభివృద్ధిఁ జెందినదని సూచించుచున్నది.

ఇదియుఁగాక రాజు అభ్యసింపవలసిన శాస్త్రములలో ఆన్వీక్షికి, త్రయి, వార్త, దండనీతి అను నాల్గుశాస్త్రములు చెప్పఁబడినవి (శుక్ర, అ ౧, శ్లో ౧౫౨) వీనిలో ఆన్వీక్షికియందుఁ దర్కవేదాంతములును, త్రయియందు ధర్మాధర్మకామాకామములును, వార్తయం దర్థానర్థములును, దండనీతియందు న్యాయాన్యాయములును ఉండును (శ్లో ౧౫౩ ౪) వార్తాశాస్త్రమును గురించియు నింకను వివరింపఁగా నందు వడ్డీవ్యాపారము, వ్యవసాయము, వాణిజ్యము, గోరక్ష యనునవియును చేర్చఁబడును అని తెలియుచున్నది (శ్లో ౧౫౬) ఇది వృత్తులకు సంబంధించిన శాస్త్రము అందుచే వార్త యనఁబడెను ఇట్టి 'వార్తా' శాస్త్రము[1] యొక్క పేరేకాని, యీనామముగల గ్రంథము లెచ్చటను గానరావు

అర్థశాస్త్రములమీఁది గ్రంథములను శోధింపఁగా బృహస్పతి సూత్రము లనియు, శుక్రసూత్రము లనియు రెండు సూత్రగ్రంథములు చిన్నవి కనఁబడుచున్నవి[2] వీనిలో ధనమునుగురించి కొలఁది సూత్రములే కలవు బృహస్పతిసూత్రములలో అర్థ మనియు, అర్థాభాస మనియు ధనము రెండువిధములు అని చెప్పఁబడినది న్యాయమార్గమున సంపాదించినది అర్థము అన్యాయమార్గమున గడించినది అర్థాభాసము[3] సుఖమునకు మూలము ధర్మము, ధర్మమునకు మూల మర్థము అని చెప్పఁబడియున్నది[4] శుక్రసూత్రములందు, దండనము వలన వృత్తులు నిలుచును, వృత్తులవలననే అర్థము లభించును, అర్థమే ధర్మకామములకు మూలము, అర్థమే అన్నికార్యములకును మూలము, అర్థవంతుని సర్వలోకము సత్కరించును, అర్థము లేనివాఁడు ఇంద్రుఁడైనను లోక మగౌరవించును, అజరామరుని వలె నర్థము సంపాదింపవలె నని చెప్పఁబడియున్నది[5] ఇందు 'నహి ధాన్యసమోఽర్థః', అనఁగా ధాన్యముతో సమానమైన అర్థము లేదు అని ప్రతిపాదింపఁ బడియున్నది పాశ్చాత్యార్థశాస్త్రజ్ఞులలోని 'నిసర్గసంప్రదాయము' (Physiocrats) అనువారుగూడ నిట్టియభిప్రాయముగలవారు వ్యవసాయమువలనఁ బుట్టునదే నిజమైనధనము, కళాకౌశలములవలనఁ బదార్థమునందు మార్పు గల్గునేకాని, క్రొత్తధనము పుట్టదని వారి సిద్ధాంతము ఇదియే శుక్రాచార్యునియభిప్రాయముగఁ గానవచ్చుచున్నది

పైసూత్రగ్రంథము గాక 'శుక్రనీతి' యను నొక శ్లోకాత్మకగ్రంథము కలదు[6] ఇతరనీతిశాస్త్రములంగూడ నిందును రాజనీతియే యెక్కువ కలదు ధనమునుగురించి స్వల్పవిషయము లక్కడక్కడఁ జెప్పఁబడినవి పశుధాన్యవస్త్రాదికములు గద్దిపలుకఁ బడును ధనము లనియు (అ ౩౫౩), వ్యవహారమునకై ముద్రవేయఁబడిన వెండి బంగారము రాగిధాతువులకును, గవ్వలు మొదలు గొని రత్నములవరకును అన్నిటికిని ద్రవ్య మని పేరు గల దనియు (అ ౩౫౬), దేశమునుబట్టియు కాలమునుబట్టియు వస్తువులవెలలు కట్టవలయును, గుణహీన మైనట్టిదియు (Not useful) వ్యవహారార్హము కానట్టిదియు (Not exchangeable) నగు వస్తువునకు వెల యుండదు (౪ అ ౧౦౪ ౫), వస్తువుల సులభాసులభత్వములను బట్టియు, గుణాగుణంబుల క్రయమునుబట్టియు వస్తువులవెలలు హెచ్చుచుఁ దగ్గుచు నుండును (౧ ౩౫౯) అను కొన్ని మూలసిద్ధాంతములు మాత్రసూచకముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి రాజులు ప్రజలయొద్దనుండి తీసికొనవలసినపన్నులనుగురించియు, రాజుయొక్క ఖజానాను ఖర్చును గురించియు నెక్కువగఁ జెప్పఁబడియున్నది

---

1 ఎకనమిక్సు, పొలిటికల్ ఎకానమీ అనుమాటలకు పైలక్షణముఁ జెప్పఁబడిన 'వార్తా' శాస్త్రము చాలవఱకు సమానము గాన, ఎకనమిక్సునకు 'వార్తాశాస్త్ర' మని పేరు మార్చవలె నని కొందఱ యభిప్రాయము కాని 'వార్తా' శబ్ద మిప్పుడు సమాచారపరముగ రూఢమైయుండుటచే, ఈశబ్దము నిప్పుడు పెకలించి మఱియొకయర్థమున రూఢిచేయఁబోవుట దుష్కరముగాన 'అర్థశాస్త్ర' మనుపదము 'ధనశాస్త్రము' అనునర్థమందు యోగముగను, రూఢముగను నున్నందున దానిని మార్చవలసినయావశ్యకము లేదు

2 ఇవి అచ్చుపడలేదు చెన్నపట్టణము, ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునం దున్నవి

3 న్యాయతశ్చార్థః విపరీతోఽర్థాభాసః

4 సుఖస్య మూలం ధర్మః, ధర్మస్య మూల మర్థః

5. దండేన ప్రణీయతే వృత్తిః, వృత్తిమూల మర్థలాభః, అర్థమూలౌ ధర్మకామౌ, అర్థమూలాని కార్యాణి, అర్థవాన్ సర్వలోక బహుమతః, మహేంద్ర మప్యర్థహీన మవమన్యతే లోకః, అజరామరవ దర్థ మర్జయేత్

6 దీనిని చెన్నపట్టణమందు గస్టవ్ అపర్ట్ అచ్చువేసెను శ్రీ పురాణపండ మల్లయశాస్త్రిగారు దీని తెనుగులోనికి భాషాంతరీకరించిరి,

పూర్వాచార్యులు వ్రాసిన అర్థశాస్త్రము లన్నిటిలో కౌటిల్యుని అర్థశాస్త్రము[1] అగ్రస్థానము నలంకరించియున్నది. క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దియందు మగధసామ్రాజ్యమును పరిపాలించిన చంద్రగుప్త చక్రవర్తికి మంత్రియై అతనియొద్ద కౌటిల్యుఁడు ప్రధానమంత్రిగ నుండెను. అందుచేత నతనిగ్రంథమందలి విషయము లనేకములు స్వానుభవ సిద్ధములని చెప్పదగియున్నవి. ఈగ్రంథము మహాసముద్రము వంటిది. ప్రాచీనకాలమందలి లౌకికవ్యవహారములను గూర్చి తెలిసికొనఁగోరువా రందఱును దీనిని తప్పక చదువవలెను. రాజ్యపరిపాలనక్రమము మిందలివిషయములలో ప్రధానమైనదైనను అప్పటి సాంఘికాచారములు, ఆర్థికసంప్రదాయములు లోనగువిషయము లెన్నియో ఇందు విపులముగ వివరింపబడియున్నవి. సామాన్యముగ నాకాలమందు రాజ్యము లన్నియు ఏకఛత్రాధిపత్యములుగ నుండెను. ప్రతి రాజునకు నమాత్యు లనేకు లుండిరి. అమాత్యులనగా మంత్రులని మాత్రమే అర్థము కాదు. పరిపాలనమందు రాజునకు సాహాయ్యము చేయుచున్నవా రందఱును నీపే రుండెను. వీరిలో కొందఱు మంత్రులగను, కొందఱు మంత్రిపరిషత్సభ్యులుగను, కొందఱు పరిపాలన శాఖాధ్యక్షులుగను ఉండిరి. గ్రామపరిపాలనవిధానము నగరపరిపాలనవిధానమునకంటె భిన్నముగ నుండెను. పద్ధతిప్రకారము (Town planning) నగరముల నిర్మించుట, జనాభాలెక్కల సిద్ధపఱుచుట, నగరపారిశుద్ధ్యమునకై తగినయేర్పాటులు చేయుట, శూన్యప్రదేశములలో ప్రజలను చేర్చుట (Colonisation), క్రొత్తగ జయించిన దేశములను పాలింపవలసినక్రమము మొదలగు విషయములనుగూర్చి కౌటిల్యునియభిప్రాయములు పరిశీలింపఁదగియున్నవి.

కామందకీయనీతిసార మనుగ్రంథ మొకటి కలదు. ఇది కౌటిలీయార్థశాస్త్రము ననుసరించి, దానికి సంగ్రహముగ వ్రాయఁబడినది. ఇది ౧౦ వ శతాబ్దికిఁ బూర్వగ్రంథ మైయుండును.

'నీతివాక్యామృతమ్' అనుపేరఁ జిన్నగ్రంథము కలదు. ఇది ౧౦ వ శతాబ్దియం దుండిన జైనపండితునిచే వ్రాయఁబడినది. ఇతర నీతిగ్రంథములవలెనే యిందును రాజనీతియే ముఖ్యముగఁ జెప్పఁబడినను, వార్తాసముద్దేశ మను చిన్న ప్రకరణమునందు కృషి, పశుపాలనము వాణిజ్యము అనునవి 'వార్త' యనియు, వార్తాసమృద్ధియందే రాజుయొక్క యన్నిసమృద్ధులును కలవనియు, వృద్ధబాలవ్యాధితక్షీణ పశువులను బంధువులను పోషించినట్లు పోషించవలె ననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. దేశాంతరములనుండి వచ్చుచు సరకులను గుఱించి యిందు నొక చిత్రమైనవాక్యము కలదు. 'శుల్కవృద్ధియు, బలాత్కారముగఁ బణ్యమును (అమ్మఁగలవస్తువులను) తీసికొనుటయు దేశాంతరములనుండి మనదేశమునకు సరకులు రాకుండుటకుఁ గారణము'[4] అని చెప్పఁబడినది. ఇది యిప్పటి స్వేచ్ఛావ్యాపార (Free trade) తత్త్వముయొక్క బీజరూపమైన సూత్రముగఁ గానవచ్చుచున్నది.

కామందకము, బద్దెనీతి, సుమతిశతకము దప్ప తెలుఁగున నర్థశాస్త్రము లున్నట్టు తెలియదు. [2] మంచికము తెలుఁగు పద్యకావ్యరూపమున నున్నది. అనుగ్రహము భారతభాగములయందు రాజనీతి కొంతవఱకు భాషాంతరీకరింపఁబడినది. తెలుఁగుభారతమందలి సభాపర్వము, ౧వ ఆశ్వాసము, శాంతిపర్వము, 3 వ ఆశ్వాసము చూడనగును. అరవము తిరువళ్లువరు అనుమహాకవిచే రచింపఁబడిన కురళ్ అను మహాకావ్యము కలదు. దానిని తను సుగోచరముగ 'త్రివర్గప్రదీపిక' యను పేరుతో శతావధాని శ్రీ విద్యానందనాథులవారు భాషాంతరీకరించియున్నారు. అందు ధర్మము, అర్థము, కామము అను మూడు ప్రకరణములు కలవు. అందలి రెండవప్రకరణమునం దర్థముగుఱించిన నీతి సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నది.

(కో. వేం. ల.)

అర్థస్వనుఁడు — అత్రికులోత్పన్న బ్రహ్మర్షి.

అర్థసాధకుఁడు — నామాంతరము రత్నవర్గుఁడు, దశరథునియొక్క యెనమండ్రు మంత్రులలో నొకఁడు.

అర్థసిద్ధి — సాధ్యనామక దేవతల పుత్త్రుఁడు.

అర్థాపత్తి — వేదాంతులచే నంగీకరింపఁబడిన ప్రమాణము. దీనిని నైయాయికు లంగీకరింపరు. సాధారణముగా నర్థాపత్తియుదాహరణ మిట్లిచ్చెదరు. బలిసినదేవదత్తుఁడు పగలు భోజనము చేయఁడు. కావున రాత్రిభోజనము చేయుచు బలిసియుండుటయు, పగలు భోజనము చేయకపోవుటయుఁ గూడ రాత్రి భోజనము చేయుచుండవలెనని యూహింపవలసియున్నది. కాని యిది 'కేవలవ్యతిరేకి' యనఁబడు అనుమానముయొక్క యుదాహరణము. అందుచే నిది కేవలప్రమాణము ని తెలంపరాదని న్యాయమతము. కాని కేవల

---

1 దీనిని మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్య, అడుసుమిల్లి వేంకటశాస్త్రిగార్లు ౧౯౨౨ లో ఆంధ్రీకరించిరి.

2 తెలుఁగున కామందకనీతిశాస్త్ర మనుగ్రంథము కలదు. ఇది ఏడునిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యము, జక్కరాజు వేంకటకవి కృతము, అముద్రితము. ౧౫౦౬ వ శాలివాహనశకమునకు సరియైన భావనాశకము ౧౫౮౪ వ సంవత్సరమునఁ గవిచే రచింపబడినది. ఇది తంజావూరు గ్రంథాలయమున నున్నది. ప్రాయికముగ సంస్కృతకామందకమున కిది తెలుఁగుసేత కావచ్చును.

3 కృషిః పశుపాలనం వాణిజ్యం చేతి వార్తా. వార్తాసమృద్ధౌ హి సర్వాస్సమృద్ధయో రాజ్ఞః. [illegible] వృద్ధబాలవ్యాధితక్షీణాన్ పశూన్ బాంధవానివ పోషయేత్.

4 శుల్కవృద్ధిర్బలాత్పణ్యగ్రహణం చ దేశాంతరభాండానా మప్రవేశే హేతుః.

స్థూలకాయుఁడుగానున్న దేవదత్తుఁడు పగలు తినఁడు. పీనత్వముచేత అర్థాపత్తి ద్వివిధమైయున్నది (౧) దృష్టార్థాపత్తి, (౨) శ్రుతార్థాపత్తి. ఎచ్చట దృష్టమగు (చూడఁబడిన) ఉపపాద్యముయొక్క అనుపపత్తిజ్ఞానముచేత ఉపపాదకముయొక్క కల్పన మగుచున్నదో అచ్చట దృష్టార్థాపత్తి యనఁబడును. ఉదాహరణము పగలు భోజనము చేయనివాని బలిష్ఠత్వమందు రాత్రిభోజనము దృష్టార్థాపత్తి. స్థూలత్వము ఉపపాద్యము. అది దృష్టము (కనఁబడుచున్నది). శ్రుతము (వినఁబడిన) ఉపపాద్యముయొక్క అనుపపత్తిజ్ఞానముచేత ఉపపాదక కల్పన యెచ్చట నగుచున్నదో అచ్చట శ్రుతార్థాపత్తి యనఁబడును. 'ఇంట లేని దేవదత్తుఁడు బ్రతికియున్నాఁడు' అను వాక్యము విని, యింటికంటె నన్యప్రదేశమందు దేవదత్తునకు ఉనికి లేదు. ఇంట లేని దేవదత్తునకు జీవనము సంభవింపదు గనుక నింటియందు లేని దేవదత్తుని జీవనముయొక్క అనుపపత్తిచేత దేవదత్తునకు గృహాద్బహిః ప్రదేశమునందు సత్త (ఉనికి) కల్పింపఁబడుచున్నది. శ్రుతార్థాపత్తి ద్వివిధము అభిధానానుపపత్తి, అభిహితానుపపత్తి. వాక్యములోని యొకపదమునుబట్టి అధ్యాహృతము లగునన్యపదముల నూహించుట మొదటిది. 'తలుపు' అన్నమాట విని 'మూయుము' అని యూహించుట. ఎచ్చట వాక్యముయొక్క యర్థము అన్యార్థకల్పనము లేక సిద్ధింపకుండునో యచ్చట అభిహితానుపపత్తిరూప శ్రుతార్థాపత్తి యగును. ఉదాహరణము, స్వర్గకాముఁడు యజ్ఞము చేయవలెను - అను వాక్యము వినఁగానే మనకు గాన్పించుయజ్ఞము కాన్పింపని స్వర్గము నిచ్చుట యెట్లని తోఁచి యీయజ్ఞము వలన నొకయపూర్వము పుట్టుననియు, నది స్వర్గము నిచ్చుననియు నిశ్చయింపను ఊహించెదరు.

అర్థి — పృథుచక్రవర్తికుమారుఁడు. శిఖండిని యను భార్య వలన నితఁడు హవిర్ధానుఁ డను కొడుకును గనెను.

అర్థుఁడు — స్వాయంభువమన్వంతరమునం దుండిన ధర్మునికిని బుద్ధి యను భార్యవలనఁ బుట్టినకొడుకు.

అర్ధలమిట్టపుత్తూరు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౫౮ (౧౯౩౧)

అర్ధవీడు — కర్నూలుజిల్లా కంభంతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౨,౨౩౯ (౧౯౩౧)

అర్ధేశీర్ బాబెకాన్ — పారసీకదేశరాజులలో సస్సానియను వంశస్థాపకుఁడు. క్రీ.శ. ౧౫౬ వ సంవత్సరమున అశ్వరుచక్రవర్తి యాతనిని భారతదేశమును రక్షించుకొని యాతనియొద్దనుండి పారసీకదేశములను జయించెను. దీనికి ఫలితముగ నశ్వరుచక్రవర్తి సామ్రాజ్యమును కొల్పెను, తనయంతఃపురమునం దున్న దేవునియాలయమును కట్టించెను. అందుండు దీపము లారక వెలుఁగుచుండునట్లు

'రాత్రియందును నిరంతరముగ నీవిగ్రహస్థానమున దీపము వెలుఁగుచుండునట్లు చేయవలయును' అని యాజ్ఞాపించి కట్టించినట్లు తెలియవచ్చును.

అర్ధకీలకము — ఒకసరోవరము. దధీచిమహాముని యాజ్ఞవలన సప్తసముద్రములను గలిపి ఈసరోవరమును నిర్మించెను. ఈతీర్థమునందు స్నానము చేసినచో సప్తసముద్రములలోను స్నానము చేసినపుణ్యము లభించును (భార., అరణ్య., అ. ౮౩)

అర్ధనారీశ్వరి — శివుని ఎడమభాగమును సంపాదించిన పార్వతీదేవి. భృంగి యనుగణనాథుఁడు పార్వతిని సేవింపక కేవలము శివునే సేవించుచున్నందులకుఁ బార్వతి భృంగికి నిజశక్తి లేకుండునట్లు శపించెను. శివుఁడు వానికి దండముగా నొకకోలగా నిచ్చి నిలిపెను. అప్పటినుండి భృంగి శక్తిలేనివాఁడాయెను. ఈకష్టమునకు కారణము, పార్వతీదేవి గౌతముని యాశ్రమముకొద్ద తప మాచరించి, శివునియర్ధాంగమును గ్రహించెను.

అర్ధనారీశ్వరుఁడు — ఎడమ భాగము స్త్రీయొక్కయాకృతి కల శివపార్వతుల సమ్మిళితరూపము. నవమితోఁగూడిన యష్టమి, అష్టమితోఁగలసిన నవమియు నర్ధనారీశ్వర ప్రాయశ్చిత్త మహామాహేశ్వరతిథి యని ప్రఖ్యాతి యైయున్నది.

"అగ్నిసంవర్తకాదిత్యరాదిశో వస్తు బిందుమత్,
చింతామణిరితి ఖ్యాతం బీజం సర్వసమృద్ధిదమ్"

ఇది అర్ధనారీశ్వరదేవతాక మగు మంత్రము. దీనివరము నీక్రింది విధానమున గ్రహింపవలయును. అగ్ని రేఫము, సంవర్తకము క కారము, ఆదిత్యుఁడు మకారము, ర రేఫము, అనిలము యకారము, ఔ స్వరూపము, వసుస్వర ము ఊకారము 'రం, కం, మం, రం, యం, ఔం, ఊం' ఇది బీజాక్షరమంత్రము. ఈ మంత్రమును ప్రాతఃకాలకార్యము లైనతరువాత శుచియై శైవోక్తవిధ మున్యంతవిన్యాస మొనరించి పిదప ఋష్యాదివిన్యాసము గావింపవలెను. 'శిరసి కశ్యపాయర్షయే నమః, ముఖే అనుష్టుప్ఛందసే నమః, హృది అర్ధనారీశ్వరదేవతాయై నమః' తరువాత కరన్యాసపూర్వక ముగ షడంగన్యాస మొనరింపవలయును. 'రం అంగుష్ఠాభ్యాం నమః, కం తర్జనీభ్యాం స్వాహా, మం మధ్యమాభ్యాం వషట్, మం అనామికాభ్యాం నమః, రం కనిష్ఠికాభ్యాం వౌషట్, యం కరతలపృష్ఠాభ్యాం ఫట్' ఇటులనే హృదయాదులతో షడంగన్యాసము చేయవలయును.

"రేఫాదివర్ణంబనైః క్షుధ్యైః మరః దంగాని షట్ క్రమాత్"

అని విబంధము. అనంతరము ధ్యానము

"నీలప్రవాళరుచిరం విలసత్త్రినేత్రం
పాశారుణోత్పల కపాలశూలహస్తం,

> అర్ధాంబికేశ మనిశం ప్రవికక్త భూషం
> బాలేందుబద్ధమకుటం ప్రణమామి రూపమ్ ॥

ఇట్లు ధ్యానించి మానసిక సంపూజన మొనరించి, యర్ఘ్యస్థాపనము, శైవోక్త పీఠపూజనము, మరల ధ్యానము చేసి యావాహనాది పంచపుష్పాంజలిదానపర్యంతము నలిపి యావరణపూజన మారంభింపవలయును. కేసరములందును, అగ్న్యాదికోణములందును, మధ్యభాగమునందును, దిశలయందును దం మొదలగువానితో షడంగములఁ బూజింపవలెను. తరువాత నదేప్రకారము పత్రములయందు వృషభాదులను బూజింపవలెను. పత్రాగ్రములందుఁ బూర్వమునుండి యారంభించి బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, ఇంద్రాణి, చాముండ, మహాలక్ష్మి మొదలగు దేవతలను బూజింపవలయును. వారి వెలుపలిభాగములందు నింద్రాదులను, వజ్రాదులను బూజించి ధూపాది విసర్జనాంతము గల కర్మమును సమాప్తము చేయవలయును. దీని పురశ్చరణము లక్షజపము.

"లక్షమేకం జపే న్మంత్ర మిత్థం మంత్రీ విధింతయా"

అని తంత్రసారము.

అర్ధపఠ్యుఁడు — అత్రికులోత్పన్న బ్రహ్మర్షి.

అర్ధమాగధి — ఒక ప్రాకృతభాషకుఁ బేరు. జైనమతస్థాపకుఁ డగు మహావీరుఁడు తన మతమును బోధించిన భాష. అర్ధమాగధి యందురు. మహావీరుఁడు ముఖ్యముగఁ దనమతమును మగధయందు బోధించెను. తనబోధలు సర్వసామాన్యముగ ప్రజలందఱకును సుబోధము కావలె ననుకోరికతో నతఁడు మాగధి (మగధదేశభాష) లోని కితరభాషల శబ్దములనుగూడఁ జేర్చుచువచ్చె ననియు, ఈరీతి నతఁడు తన బోధలకై స్వీకరించినభాష కేవలము మాగధి కాక 'అర్ధమాగధి' యనఁ బ్రసిద్ధి నొందెననియుఁ జెప్పుదురు. కాని దీనికిని మాగధిభాషకును సంబంధము తక్కువ, దీనిలో మహారాష్ట్రము పోలి యుండు నందురు. భాషావిదులు దీనిని ప్రాకృతము (మూఁడవ ప్రాకృతభాష) యందురు.

అర్ధమాల — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౩౪౫ (౧౯౩౧)

అర్ధలక్ష్మీహరి — లక్ష్మీనారాయణుల సమ్మిళితాకారము. గౌతమీయతంత్రమున నుదహరింపఁబడిన శ్రీబీజముతో మొదలగు మంత్రమునకు ప్రజాపతి ఋషి, గాయత్రి ఛందము, అర్ధలక్ష్మీహరి దేవత. దీనిమంత్రము:

> "కారం నమసదం బ్రాహ్మా న్యసా దీర్ఘసమన్వితా,
> నకణో బాహు సంస్తోత్రం ప్రోక్తో బర్హస్వరః పరః"

[illegible]
[illegible]

మైష్ణవాదముకను శిష్ట్రింతవిధానమునఁ గావింపవలయును. కేశవాది నామత్రయముతో నాచమన మొనరించి రెండునామములతో హస్తప్రక్షాళనము చేసికొని రెంటింటితోఁ బెదవులను దుడిచికొని మఱి రెండునామములతో ముఖస్పర్శము చేసికొనవలయును. మరల నొకనామముతో హస్తములను, ఒకొకనామముతోఁ బాదములను గడిగికొని పిదప నొకనామముతో జలమును శిరసుపై జల్లుకొని యనంతరము సంకర్షణాదినామములతో ముఖ, నాసికా, నేత్ర, శ్రోత్ర, నాభి, భుజ, శిరములను స్పృశించుకొనవలయును. ఈప్రకారము విష్ణుతో వైష్ణవాచమన మొనరించువాఁడు సాయుజ్యాదియగు మోక్షము నొందును.

'కేశవ, నారాయణ, మాధవ, గోవింద, విష్ణో, మధుసూదన, త్రివిక్రమ, వామన, శ్రీధర, హృషీకేశ, పద్మనాభ, దామోదర, సంకర్షణ, వాసుదేవ, ప్రద్యుమ్న, అనిరుద్ధ, పురుషోత్తమ, అధోక్షజ, నృసింహ, అచ్యుత, జనార్దన, ఉపేంద్ర, హరయే నమః, శ్రీకృష్ణాయ నమః'

పైని వ్రాసినక్రమము ననుసరించి యీ కేశవాదినామములనుండి నామముల గ్రహించి తత్తన్నామములతో నాచమన ప్రక్షాళనాదులు గావించుకొనవలయును. అటుపిమ్మట పాదాద్యంగన్యాసాది మాతృకాన్యాసాంతము గల కర్మమును సలిపి కేశవకీర్త్యాదిన్యాసము గావింపవలయును. ఋష్యాదిన్యాసవిధాన మెట్లనిన 'శిరసి ప్రజాపతయే ఋషయే నమః, ముఖే గాయత్రీఛందసే నమః, హృది అర్ధలక్ష్మీహరయే దేవతాయై నమః' తదనంతరము 'శ్రీం అంగుష్ఠాభ్యాం నమః, హ్రీం శ్రీం హృదయాయ నమః' అని యీవిధమునఁ గరాంగన్యాసములను జేసికొనవలయును. పిదప నీవిధమున ధ్యానము సలుపవలయును.

> "ఉద్యద్ప్రద్యోతనశతరుచిం తప్తహేమావదాతం
> పార్శ్వద్వంద్వే జలధిసుతయా విశ్వధాత్ర్యా చ జుష్టమ్,
> నానారత్నోల్లసితవివిధాకల్ప మాపీతవస్త్రం
> విష్ణుం వందే దరకమలకౌమోదకీచక్రపాణిమ్"

అర్ధవరం — పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా తాడేపల్లిగూడెం తాలూకాయందలి యొక జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౩౯౮ (౧౯౩౧)

అర్ధాన్నపాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా శృంగవరపుకోటతాలూకాకు చెందిన ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౦౪ (౧౯౩౧)

అర్నాడ — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురముతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౮౦ (౧౯౩౧)

అర్బాసిస్ — అస్సీరియాదేశపురాజు సర్దనపాలస్ యనువానిమంత్రి అర్బాసిస్ తిరుగఁబాటు గావించి, రాజ్యమును

కలవరపడుచుకొని, క్రీ. శ. ౧౭౪౬ వ సంవత్సరమున మిరాడియాక్ సామ్రాజ్యమును స్థాపించెను

అర్బుదపర్వతము — ఇది అబూ పర్వతమునకు ప్రాచీన నామము. ఇది రాజపుత్రస్థానములోని సిరోహీరాజ్యములో నున్నది. జైనులకు చెందిన పంచపవిత్రస్థానములలో నిది యొకటి. ఈపర్వతము మీఁదను జైనుల ప్రథమతీర్థంకరుఁడగు ఋషభనాథునియొక్కయు, యిరువదిరెండవ తీర్థంకరుఁడైన నేమినాథునియొక్కయు మందిరము లున్నవి (చూడుఁడు 'అబూ').

అర్బుదుఁడు — ౧. ఒక యాదవుఁడు. అతనివంశ మర్బుదవంశ మనఁబడును.

౨. ఒక ఆచార్యుఁడు (పంచవింశ బ్రాహ్మణము).

అర్మూరుతాలూకా — నైజాం హైదరాబాదు సంస్థానమునందు నిజామాబాదు జిల్లాలోని యొక తాలూకా. దీని వైశాల్యము ౧,౦౩౭ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య జాగీర్లతోఁ గలిపి ౧,౨౨,౪౯౯. ఇందు అర్మూర్, బాల్కొండా అను రెండు పట్టణములును, ౧౬౦ పల్లెలును కలవు. దీని కుత్తరముగ గోదావరీనది ప్రవహించును. అర్మూర్‌పట్టణములో పట్టుబట్టలు, చీరలు విస్తారముగ చేయుదురు.

అర్యమ — ౧. ద్వాదశాదిత్యులలో నొకఁడు. వైశాఖమాసమందలి సూర్యుఁడు. ఒకప్పుడితఁడు యమునియధికారమును నిర్వహించుచుండును.

౨. పితృసముదాయములో నొకప్రముఖుఁడు. కల్పారంభమునందు, యముఁడు పుట్టక పూర్వ మితఁడే దక్షిణదిక్పాలకుఁడుగా నుండెను.

అర్యముఁడు — వైశాఖమాసమునందు సూర్యునిరథము వెంట నుండు ఆదిత్యవిశేషుఁడు. పితృదేవతావిశేషుఁడు.

అర్రియను (క్రీ. శ. ౧౦౦-౧౮౦) — ఇతనిని అర్రియన్ అనియుఁ బిలుతురు. గ్రీకుచరిత్రకారుఁడు. ఎపిక్‌టేటస్ యొక్క శిష్యుఁడు, మిత్రుఁడు. ౧౩౪ లో నితఁడు కపడోషియా యనుపట్టణమున కధికారిగ (Prefect) నుండెను. అప్పుడు ఏలానీ అనుసంఘములు ఆపట్టణముపై దండెత్తిరాఁగా వారితోఁ బోరాడి వారి నోడించెను. ఇతఁడు కాన్సల్ అన్న గొప్పయధికారమును బడసెను. ఇతఁడు స్టోయిక్ తత్త్వమునకు సంబంధించిన యొకగ్రంథమును, వేఁటనుగురించిన యొకగ్రంథమును, అలెగ్జాండరు దండయాత్రను గురించిన యొకయుద్గ్రంథము వ్రాసెను.

అర్లి — (స. సెం. ౨౦౪) గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౪౩ (౧౯౩౧).

అర్లి — (స. సెం. ౬౪౭) గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౦ (౧౯౩౧)

అర్లిశేరి — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాకు చెందిన జమీందారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౧౬ (౧౯౩౧)

అర్వావసువు — రైభ్యమహాముని యిద్దఱు పుత్త్రులలో పెద్దవాఁడు. ఇతఁడు తపస్సుచేసి తమ్ముఁడైన పరావసువుయొక్క పితృహత్యను బాపి దేవతలను సంతసింపఁజేసి తనతండ్రిని, భరద్వాజుని, యవక్రీతుని మరల బ్రదికించుకొనియెను.

అర్వీతహస్సీలు — మధ్యపరగణాలలోని వార్ధాజిల్లాయందలి యొకతాలూకా. దీని వైశాల్యము ౪౯౦ల చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౩౪,౪౩౩ లు. శిస్తు రు ౧,౯౭,౦౦౦లు. సెస్సులు రు ౧౯,౦౦౦లు. ఇందు అర్వీ, అష్టి అనుపట్టణములును, ౨౯౯ పల్లెలును కలవు. ఇందు ప్రత్తిపంట విశేషముగ పండును. ఇచ్చటి పశువులు మంచివని ప్రఖ్యాతి గలదు. గవర్నమెంటువారియరణ్యముచే వ్యాపింపఁబడిన ౧౫౦ చదరపుమైళ్లు తప్ప మిగిలినభూమిలో నూటికి డెబ్బదియొప్పున సాగు యున్నది.

అర్వేజలపాతము — మైసూరురాజ్యములోని అర్వే గ్రామమునకడ నున్న జలపాతము. ఈచోట శరావతీనది ౧,౧౦౦ అడుగులయెత్తునుండి క్రిందికి పడుచుండుటచే నీజలపాత మేర్పడినది. మైసూరురాజ్యములోని దర్శనీయములగు స్థలములలో నిది యొకటి. ఈచోట ప్రకృతిసౌందర్యము మిగుల దర్శనీయము.

అర్సికెరె — మైసూరు సంస్థానమునందు హాసన్‌జిల్లాలోని ఉత్తరపువైపుతాలూకా. వైశాల్యము ౪౭౬ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౬౯,౫౭౭లు. ఇందు ౩ గ్రామములును, ౩౫౪ పల్లెలును కలవు. శిస్తు రు ౧,౬౧,౦౦౦. ఇచ్చటి భూములు హెచ్చుతగ్గుగ నుండును. పడమటివైపున పెద్దగుట్టలు కలవు. దక్షిణమువైపున అమృతమహల్ పశువులకుఁ బీళ్లు కలవు. ఇచ్చటిపశువులు పేరువడ్డవి. కొబ్బరికుడుకలు ఇక్కడనుండి బెంగుళూరు, బళ్లారిపట్టణముల కెగుమతి యగును.

అర్సీలాఖాఁ — ఇతఁడు గజనీసుల్తాను అగుమసూదను మాహమ్మద్ అనువానికుమారుఁడు. ఇతఁడు ౧౧౧౫ లో తన సోదరుఁడైన షేరిజాద్ అనువానిని జంపి రాజ్యము నాక్రమించుకొని తన సోదరుల నందఱను చెఱసాలలోఁ బెట్టెను. బహరాంషా అనువాఁడు మాత్రము తప్పించుకొని ఖురాసానునకు పోయి అచ్చటిసుల్తానైన సంజార్ అను వానిని సహాయముగఁ దెచ్చుకొని ౧౧౧౮ లో అర్సీలాఖాను నోడించెను. అతఁడు లాహోరునకు పారిపోయెను గాని వానిని తరువాత చెఱబట్టి చంపిరి. బహరాంషా సింహాసన మెక్కెను.

అర్క్ష — పురాణములననుసరించి దేవుని సింహాసనము ఈపించెనప్పుడు గల స్తంభములు ౧,౦౦౦ ఒక స్తంభమునుండి మరియొక స్తంభమునకుగల దూరము ముప్పదిలక్షలమైళ్లు

అర్షద్ ఉద్దీన్ — ఇతడు జమాలుద్దీన్ అను మహా మ్మదీయమత ప్రచారకుని కుమారుడు. పిరియపురకారణమున మంగో లియా రాజ్యపాలకుడగు తైమూరు గొప్ప ముస్లాము మతము నవలంబించెను. ఇందువిషయమై యొకచిన్న గాథ కలదు. షేక్ జమా లుద్దీన్ కటకనగరమున (మంగోలియా ప్రాంతమునో) మత గోషకుడుగ నుండెను. ఇతడు కటకనివాసులకు భక్తిమార్గకములైన యుపన్యా సముల వినిపించుచుండినను వారితని మతమును స్వీకరించియుండలేరి. ఒకనాడు ఇతనికి దా నొక దీక్షయును కొండమీదికి ఎత్తికొనిపోయి నట్లు, అదివరకెంతో లక్షజనము నలుదిక్కుల ప్రసరించినట్లు స్వప్నము వచ్చెను. ఈస్వప్నానంతరము జమాలుద్దీను కటకము విడి పోవ నిశ్చయించుకొని తన యభిప్రాయమును ప్రార్థనాపరమున సందేశ మొసంగెను. బయలుదేరుటకు ముందు నగరము అజాన్ (మసీదు శిఖరము మీదినుండి జనుల నాహ్వానము చేయువాడు) కూడ ఇతని తోడ బయలుదేరెను. వీరిద్దరును గలసి కటకమును వదలి చాలా దూ రము పోయిరి. అంత జమాలుద్దీనువెంట వచ్చిన ముజ్జను తా నొకవస్తువును నగరమున మఱచివచ్చితి ననియు, దానిం దీసికొని త్వరి తముగ వచ్చెదననియు చెప్పి కటకమునకు మరలి వచ్చెను. ఇతడొక్కడు తన కార్యమును జక్కబెట్టుకొని మరలుటకు సిద్ధ పడగా సాయంకాలము కావచ్చెను. అంగుళలన సాయంత్రపు ప్రార్థనము జరుపుకే ముగించుకొనకగాక యని ఆహ్వానము పఠించునిమిత్తము మసీదుశిఖరముమీదికి పోయి పఠనము ముగించి క్రిందికి వచ్చునప్ప టికి ద్వారము మూయబడియుండెను. అంత నితడు మరల శిఖరము మీదికి పోయి నలుదిక్కుల దృష్టి ప్రసరించి చూడ పట్టణమంతయు నిసుకరాసులు గురియుచుండుటయు, నప్పటి కప్పుడే పట్టణ మంతయు నిసుక క్రిందబడిపోవ నొకపెద్ద దిబ్బవలె గాని పించెను. శిఖరముయొక్క పైయంతస్తుదక్క దక్కిన పన్నియు నిసుకలో బడిపోయినవి. అంత నితడు భయపడినవాడై శిఖర మునందుండియే యిసుకమీదికి దూకి పరుగిడి కొందలిసి రాత్రి రెండు జాములవేళకు జమాలుద్దీను నెట్లో కష్టముమీద గలిసికొనెను. జర గినసమాచార మంతయు విని జమాలుద్దీను దైవప్రకోపమునుండి రక్షింపబడినందుకు దప్పించుకొనవలెనని సమస్తము మా అజానుతో గూడ శీఘ్రముగ పావలకు వదలిపోయెను. కతిపయదినములకు వీరు 'అక్సూ' నగరము చేరి యచట నివసించుచుండిరి. అప్పుడు మంగోలియాపతియగు తైమూరు తుగ్లక్ ఆ సమయమున నాపట్టణమునందే వాసము చేయుచుండెను. ఇతని కప్పుడు ౧౮ సంవత్సరములు. జమాలుద్దీను మా అజ్జనులు బయటను గూర్చుండియున్న సమయమున తైమూరు వేటనిమిత్త మామార్గమున బోవుచుండెను. ఇతడు మహాకాయుల సందర్శించి, వారి వెంట జనుదెంచుటయేగా మొత్తరువు లిచ్చియుండెను. కాపుల వచ్చునప్పుడు దూరమునందు గూర్చుండిన గురువుల నాతని తనయాజ్ఞ నుల్లంఘించి యట్లు కూర్చున్నవా రెవరని వారిని దగ్గరకు రప్పించి యడిగెను. వీరు దాము కటక మునుండి వచ్చు బాటసారులమనియు, దమకీ తని వేటసంబంధమైన యాజ్ఞ తెలియదనియు నుడివిరి. ఈ సందర్భమున వీరి కిరువురకును ధర్మసంబంధమైన వార్తాలాపము జరుగ తైమూరు వీరి నిరువు రులను మెచ్చుకొని కాలాంతరమున దాను రాజైనచో మహమ్మదీయ మతమును స్వీకరింతు ననియు, ఆ సమయమున తనకు స్మరణము చేయు నిమిత్తము మరల వచ్చి మిమ్ము గలయవలసినదనియు గోరి జమాలుద్దీనును పంపివేసెను. అంతట కొంతకాలమునకు జమాలుద్దీనునకు మరణ మాసన్నమగుచుండగా దనకార్యమును అర్షదుద్దీనునకు నొప్పగించెను. పిదప కొన్ని సంవత్సరములకు తైమూరు మొఘలిస్తానమునకు ప్రభువై పాలించుచుండ నీవార్త అర్షదుద్దీనునకు దెలిసినది. ఇతడును మొఘలిస్తానమున కేగి మిగుల కష్టముమీద తైమూరును గలసికొని తనతండ్రి వృత్తాంతము తెలుపగా నతనియుపదేశమును వినిపించు ప్రభువై తాను మహమ్మదీయమతమును స్వీకరించుటయేగాక తన యధికారమందలి సామంతులనుగూడ బలాత్కారముగ నామత మును గైకొనునట్లు చేసెను.

అర్శ్వి — శ్రీ బుద్ధునియొక్క యొద్దగు పుత్రులలో శ్రేష్ఠుడు

అర్హద్దాసుడు — ఇతనికి రట్టకవి యనియును నామాం తరము కలదు. అయిన ఇదియు మొదటిపేరుగ కానబడును. దానిని కనుగొనుట కష్టముగానే యున్నది. తెలుగునందు అయ్యలరాజు, అయ్యలభాస్కరకవులు క్రీ. శ. ౧౭౬౦ వ సంవత్సరమునందు రచించిన రట్టమతగ్రంథమునకు వగాలప గ్రంథమును కన్నడమున వ్రాసినకవి ఈ అర్హద్దాసకవి. ఈతడు జైనబ్రాహ్మణుడు. ఇతడు ఏకోరాయొక్క నగరమునకు అధిపతిగా నున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతడు మారసింహాంనిచయాపతి యైన కాదమురసువంశమున బుట్టిన వాడు. ఈతని కాలమును నిర్ణయించుటకు సాధనములు లేవు. కంఠా పరిమిత్తి ఈతడు దొరకెను బహుశా గ్రంథమందుండెనేమో యని యూహింపవలసియున్నది.

అర్జునుడు — కాంకలంకపటకంబులకు దక్షిణకర్ణా టకదేశంబులకు నధిపతి. ఈతడు రాజర్షియైన ఋషభదేవుని సర్వ సంగపరిత్యాగమువలెనే తన పట్టపురాణ్యము లేకపోయినను భావాత్మకర్తృకముల నన్నింటిని త్యజించి సంచరింపగలిగెను. అప్పటి నుండియే జాత్రీకమతము ప్రకటితము (భాగ, స్కం ౫, అ ౬, గద్య ౧౦)

అఊవము — తెలుగువా రేత్మాను అంత మని యందురో దానిని, అరవ మాటలాడువారు 'తమిళ' మని వ్యవహా

రింగురు. సంస్కృతమునందు వానికి 'ద్రవిడ' మందురు. ఆంధ్ర భాషనుగుఱించియు, ఆంధ్రవారినిగుఱించియు, 'తమిళ' శబ్దము క్రిందఁ జూడఁదగును

అలంకారకౌస్తుభము — ఇయ్యది సంస్కృతమున రచింపఁబడిన అలంకారగ్రంథము లక్ష్మీధరునికుమారుఁడైన విశ్వేశ్వరపండితునిచే రచింపఁబడినది ఇందు ౬౧ అర్థాలంకారములను గుఱించిమాత్రము సవిస్తరముగా వివరింపఁబడినది సాహిత్యశాస్త్రమునుగుఱించిన యితరవిషయము లిందు లేవు ఇతఁడు పండితరాయని రసగంగాధరమునుగూడ ఉదాహరించినాఁడు గనుక ౧౮-వ శతాబ్ది వాఁడైయుండవలెను ఇది బొంబాయిలోని కావ్యమాలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది

అలంకారచూడామణి — హేమచంద్రునిచే రచింపఁబడిన కావ్యానుశాసన మను గ్రంథముమీఁద నాతనిచేతనే వ్రాయఁబడినవృత్తి

అలంకారతిలకము — వాగ్భటునిచే సంస్కృతమునందు వ్రాయఁబడిన అలంకారగ్రంథము

అలంకారము — చూడుఁడు 'నగలు'

అలంకారముక్తావళి — విశ్వేశ్వరకృతము

అలంకారములు

అలంకారములు — అలంకారములు భూషణ నగల వంటివి నగలు శరీరశోభ నెట్లు పెంపొందించునో యట్లే యలంకారములు కావ్యశోభను పెంపొందించును

అలంకారికుల వేఱువేఱు సంప్రదాయములు — అలంకారముల స్వరూపమునుగుఱించియు, యోగ్యతనుగుఱించియు నాలంకారికులలో వేఱువేఱు అభిప్రాయములు కలవు 'విశిష్టము అయిన (విశేషముగలదయిన) శబ్దార్థములు కావ్యము' అనినకావ్యలక్షణ మందఱు నొప్పుకొనినచో నా వైశిష్ట్య మెట్టిది యను ప్రశ్నకు ఉత్తర మిచ్చునప్పు డాలంకారికులలో మూఁడు తెగలు ఏర్పడెను ఆ వైశిష్ట్యము కొందఱు ధర్మరూప మనియు, కొందఱు వ్యాపారరూప మనియు, కొందఱు వ్యంగ్యరూప మనియుఁ జెప్పిరి ధర్మరూప మనువారిలో ౧ ఒక తెగవారు అలంకారములే ముఖ్యము అనియు, ౨ మఱియొక తెగవారు గుణములే ముఖ్యము అనియు, వ్యాపారరూప మనువారిలో ౩ ఒక తెగవారు ఉక్తివైచిత్ర్యమే (మాటనేర్పే) ప్రధాన మనియు, ౪ రెండవతెగవారు భోగకృత్త్వమే (రసనిష్ఠమైన వ్యంజనావ్యాపారము) ముఖ్య మనియు నిర్వచించిరి ఇట్లు ౫. వ్యంగ్య (ధ్వని) వాదులతోఁ గూడి ప్రాచీనాలంకారికు లైదుతెగలుగ నున్నా రని చెప్పవచ్చును ఇందు మొదటితెగవారు భామహోద్భటాదులు, రెండవతెగవారు వామనాదులు, మూఁడవతెగవారు వక్రోక్తిజీవితకారాదులు, నాల్గవతెగవారు భట్టనాయకాదులు, అయిదవ తెగవారు ఆనందవర్ధనాదులు [1] ఆలంకారికులచరిత్రము వ్రాయునప్పు డీభిన్నమతములకు గల భేదములు సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడును అలంకారస్వరూపమునకు సంబంధించినంతవఱకే యిచ్చటఁ జెప్పఁబడును. పైయైదింటిలోను ౧-వ దానిని, ౩-వ దానిని కలిపి (క) అలంకారసంప్రదాయ మనియు, ౪-వ దానిని (చ) రససంప్రదాయ మనియు, ౨-వ దానిని (ట) రీతిసంప్రదాయ మనియు, ౫-వ దానిని (త) ధ్వనిసంప్రదాయ మనియు మఱియొక వర్గీకరణముఁ జేసి చెప్పవచ్చును

అలంకారసంప్రదాయమువారు — అలంకారసంప్రదాయమువారు కావ్యమున కలంకారములే ప్రధానము లని చెప్పుదురు మిక్కిలి ప్రాచీనాలంకారికు లీమతమువారే[2] ఇంతియకాదు రసమును ధ్వనియుఁగూడ నలంకారాంతర్గతములే యని వీరితాత్పర్యము దండి తన కావ్యాదర్శమునందు రసములను అలంకారములలోఁ జేర్చెను[3] భామహుఁడు గుణములకును, అలంకారములకును భేదము చేసినట్లు కనఁబడదు ఎందు కనఁగా 'భావిక'మను అలంకారమును అతఁడు గుణ మనియుఁగూడఁ జెప్పెను[4] భామహాలంకారముమీఁద వివరణము వ్రాయుచు నుద్భటుఁడు 'మానవుని శౌర్యాదిగుణములకును, కేయూరాదిభూషణములకును భేద మున్నట్లు కావ్యమునందలి యోజస్సు మొదలగు గుణములకును, ఉపమాద్యలంకారములకును భేదము కల దని పరపక్షమువారు చెప్పఁగా, నట్లనుటకు వీలు లేదు, మానవుని శరీరమందు శౌర్యాదిగుణములు సమవాయ సంబంధము చేతను[5], కేయూరాదిభూషణములు సంయోగసంబంధముచేతను నిల

1 అలంకారసర్వస్వము - అనంతశయనసంస్కృతగ్రంథావళి, సముద్రబంధకృతవ్యాఖ్య, ౪-వ పుట

2. తదేవ మలంకారా ఏవ కావ్యే ప్రధాన మితి ప్రాచ్యానాం మతమ్ [అ. స.]

3 కావ్యాదర్శము, ౨ ౨౭౫, ౨ ౨౮౦-౨౮౨.

4 భామహాలంకారము బొంబాయి సంస్కృతగ్రంథములలోఁ బ్రకటింపఁబడిన ప్రతాపరుద్రయశోభూషణమునకు ౨-వ యనుబంధముగఁ బ్రకటింపఁబడినది. తృతీయపరిచ్ఛేదము, ౫౩-వశ్లోకము చూడుఁడు.

5. తర్కశాస్త్రమునందు పదార్థములయొక్క 'సంబంధము' రెండువిధములు, సమవాయసంబంధము, సంయోగసంబంధము. ద్రవ్యమునకు వర్ణమునకు, వానివానికిఁ గలసంబంధము 'సమవాయ సంబంధము'; ఒకబల్లమీఁదఁ గోటు పెట్టఁబడినప్పుడు దానికిని బల్లకును గలసంబంధము 'సంయోగసంబంధము.'

మందురు, కావున వానికి భేదము చెప్పనే చెప్పవచ్చును గాని, కావ్య ములందు శోభనుత్పాదించుటయందు వీనిసంబంధము చేతనే నిరూపించునట్టి గుణా లంకారములకు భేదము చెప్పుట కష్టతరాజ్ఞ ద్రావము[1], (అంధపరంపర) గాని వేఱు గాదు అని చెప్పియున్నాడు[2] ఇట్లు వీరిమతమున మాధుర్యాదిరసాశ్రయగుణములకు, శృంగారాదిరసములకు అలంకారములకు విభేదము లే

ఇంతియ కాదు, ధ్వనియు నలంకారాంతర్గతమే. వీరిమతమున ప్రతీయమానార్థము (వ్యంగ్యార్థము) వాచ్యార్థమునకు ఉపస్కారకము నగుటచే నది అలంకారపక్షమునందు చేరును గదా[3] ప్రతీయ మానార్థములు వస్త్వలంకారరసరూపములు అయిన మూఁడువిధములగు ప్రతీయమానార్థములను (వ్యంగ్యములను) గూడ నలంకారము లనియే వర్ణించియున్నారు.[4] 'ధ్వని' యన్న పేరుగ యాలంకారనామమునుగూడ కల్పించిరి

అలంకారమునుగురించి ధ్వనిసంప్రదాయమువారి యభిప్రాయము — కాని తరువాతికాలపు ఆలంకారికు లీమతము నంగీకరింపరైరి అన్ని మతములను సమన్వయించుకొని యనంతరకాలపు ఆలంకారికు లలంకారములనుగురించి యీ విధముగఁ జెప్పియున్నారు. 'ధ్వని యుత్తమకావ్యమునకు ప్రాణమువంటిది, అది లేనిది యుత్తమ కావ్యమే కాకేరదు. కావ్యమున కాత్మ రసము, శబ్దార్థములు శరీరము, శౌర్యమాధుర్యాదిగుణములు శౌర్యాదికములవంటివి, అలంకారములు శరీరమునకు ఆభరణములవంటివి[5] రసము అంగి శబ్దార్థము లంగములు మాధుర్యాది గుణములు రసమును విడువని కావ్య అనగా రసమున్నచోట నవి యుండును, అవి యున్నచోట రసము పుట్టును అలంకారము లట్టివి కావు ఇవి యంగద్వారమువలన మాత్రమే గనుక అభివృద్ధిచేయును, ఒకప్పుడు చేయకపోవచ్చును రసమును ఉత్కర్షింపఁజేయనప్పుడు అలంకారములు కేవలము చిత్రవైచిత్ర్య కల్పకసాధనములుగ నుండును ఇది కావ్యప్రకాశకర్త యొక్కమమ్మటుని (౧౧ వ శతాబ్ది) మతము (౮ వ ఉల్లాసము, ౧౨ శ్లోకములు) దీనినే హేమచంద్రుఁడు (౧౨ వ శతాబ్ది), ప్రతాపరుద్రీయకారుఁడు (౧౪ వ శతాబ్ది), అప్పయ్యదీక్షితులు (౧౬ వ శతాబ్ది), పండితరాజజగన్నాథుఁడు (౧౭ వ శతాబ్ది) మొదలైనవారంతయును ఒప్పుకొనిరి ఇదియే యర్వాచీనాలంకారికులమత మని చెప్పవలసియున్నది

వీరిమతము ప్రకారము గుణాలంకారములకు త్రివిధము లైనట్టి భేదము గలదు —

గుణములకు నలంకారములకు గల భేదము — ౧ గుణములు రసముయొక్క ధర్మములు కావున గుణములు రసము లేనిచోట నుండవు అలంకారములు రసము లేక రసమును పుట్టింపకయుండ వచ్చును ౩ గుణములు తప్పక రసమును పుట్టించును అలంకారము లవశ్యముగ రసమును పుట్టించు నని లేదు ౪ గుణములు రసమునకు సాక్షాదుపకారకములు అలంకారములు అంగద్వారమున (శబ్దార్థములగుండా) రసమునకు నుపకారకములు

ఇట్లు ప్రాచీనాలంకారికులచే నలంకారములకు నీయఁబడిన గౌరవ మంతయు నాధునికులచే దగ్గింపఁబడినది వీరిమతమున అలంకారము లుండినను రసము వ్యక్తకాకపోవచ్చును, అలంకారములు లేకపోయినను రసము పుట్టవచ్చును రస ముదితమైయున్నయెడల కొన్ని యలంకారములు దానిని అభివృద్ధిపఱుపవచ్చును చక్కదనము లేని స్త్రీ నగలు పెట్టుకొనినఁ బ్రయోజనము లేదు చక్కని స్త్రీకి సాధారణముగ నగ లక్కఱలేదు కాని యొకప్పుడు నగలవలన వాని స్వాభావికసౌందర్యము హెచ్చు కావచ్చును

ధ్వని యెక్కడ? అలంకార మెక్కడ? — రసమునకు కావ్యమునకుఁ గాత్మగఁ దీసికొనవలయును ఉత్తమకావ్యము ధ్వనిప్రధానము ఎందు వాచ్యార్థమునకంటె వ్యంగ్యార్థ మెక్కువరమణీయముగ నుండునో యది యుత్తమకావ్యము ఎందు వ్యంగ్యార్థము వాచ్యార్థమునకంటె నధికరమణీయముగ నుండదో యది మధ్యమకావ్యము దీనికే గుణీభూతవ్యంగ్య మందురు ఎందు వ్యంగ్యార్థ ముండదో, ఉండినను స్పష్టముగ నుండదో యది అధమకావ్యము శబ్దార్థచిత్రాదు లిట్టివి కావున నలంకారములలోఁ జేరినచిత్రకావ్యము వీరిమతమున నధమము ఎందువలన? అందు ధ్వని లేదు గనుక ఇది యిట్లుండఁ గొన్ని యలంకారములలో ధ్వని కనబడుచున్నది కొన్ని ధ్వనిభేదములలో నలంకారములు కానవచ్చుచున్నవి కావున రెండుశాస్త్రముల వారికిని వాదవివాదములు జరిగి తేలిన దేమనఁగా, వాచ్యార్థమును కొంతవఱకు పరిత్యజించుటయే 'ధ్వని' యొక్కవిశేషము, అది వస్తురసాలంకారధ్వనులు అని మూఁడువిధములు ఈ మూఁడువిధములధ్వనికిని వాచ్యముతోఁ బని లేదు వాచ్యార్థమువలన నలంకారము

1 ముందు నవనూతనట్టి మేళ వెట్టి వానిలో దుమికినయెడల మనకు తోవు కేంద లన్నియు నందే దుముకును దీనిని గడ్డరికా ప్రవాహ మందురు

2 హేమచంద్రకృత 'కావ్యానుశాసనము' మీఁది స్వవృత్తిలో ఉద్భటునివాక్య ముదాహరింపఁబడినది (కావ్యమాలా ప్రతి— పుట ౧౭)

3 ఇత్యాహి ఖాదవ భామహోద్భటప్రభృతయ శ్చిరంతనాలంకారకారాః ప్రతీయమాన మర్థం వాచ్యోపస్కారకతయాలంకార పక్షే నిక్షిప్తం మన్యన్తే — (అ స)

4. త్రివిధ మపి ప్రతీయమాన మలంకారతయా ఖ్యాపిత మేవ— (అ స)

౬౭

సిద్ధించినా యది 'అలంకార'కోటిలోఁ జేరును, అనఁగా నది 'అలంకారధ్వని' కాదు, అలంకారమే, వ్యంగ్యార్థమైన అలంకారము సిద్ధించినా అది 'ధ్వని' గాని అలంకారము కాదు వలయునెడ దానిని 'అలంకారధ్వని' అనుఁడు, గాని అలంకార మనకుఁడు! ఉపమాద్యలంకారము లన్నియు వాచ్యార్థములుగను సిద్ధింపవచ్చును, వ్యంగ్యార్థములుగను సిద్ధింపవచ్చును. కాని ధ్వనివాదుల మతమున మొదటిదానినిమాత్ర మలంకార మనవలెను, రెండవదానిని 'ధ్వని'[1] అనవలెను ధ్వనివిషయించి యధికము తెలిసికొనఁగోరు వారు 'ధ్వని' శబ్దముఁ జూడుఁడు

అలంకారములచరిత్రము — భాషతోఁగూడ నలంకారము పుట్టిన దనవచ్చును. విను వారికి రమ్యముగ నుండు నిమిత్తమును, చక్కఁగ బోధపడు నిమిత్తమును అలంకారయుక్తమైన భాష మాటలాడుట మానవస్వభావము నిండువెన్నెల కాయుచున్న దని చెప్పుటకు మాఱుగ 'పిండి యారఁబోసినట్లు వెన్నెల కాయుచున్నది' యనియు, ఆమె మిక్కిలి చక్కనిది యనుటకు 'ఆమె రంభ' యనియు, వాఁడు శూరుఁ డనుటకు 'వాఁడు సింహపుఁబిల్ల' యనియు, కార్యము సకాలమునందుఁ జేయక ప్రయోజనము పోయినతరువాతఁ జేసి నటులకు 'దొంగలు పడిన ఆఱుమాసములకుఁ గుక్కలు మొఱిగెను' అనియు నిత్యవ్యవహారమునందును చెప్పెదము. మనస్సులోనిభావ ముత్కృష్ట మైనప్పుడును ఆలంకారికభాష వెలువడును. ఇందుకు మన భాషలోని కొన్ని తిట్లు నిదర్శనములు 'నీ కడుపు కాల', 'నీదుంప తెగ' ఇత్యాదులు వక్తయొక్క కోపోద్రేకమును చూపును కావున వ్యాకరణశాస్త్రము పుట్టకపూర్వ మెట్లు భాషాప్రపంచ మభివృద్ధి చెందెనో, యట్లే అలంకారశాస్త్రము పుట్టుటకుఁ బూర్వమే - చాల కాలమునకు పూర్వమే — భాషలో పామరజనవ్యవహారమందును అలంకారము లేర్పడెను

ఇఁక సంస్కృతవాఙ్మయమున కాదివమైన ఋగ్వేదమునందుఁ జక్కలంకారములు గల వర్ణనములు కలవు[2] మహాభారతరామాయణములు కావ్యములే కనుక వానియందుఁ జెక్కు శబ్దార్థాలంకారములు కల వని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. పాణినీయమునందు 'ఉపమేయ', 'ఉపమాన', 'సామాన్య' పదములు ప్రయోగింపఁబడుట చేతను[3], వ్యాసరచితబ్రహ్మసూత్రములలో ఉపమారూపకాలంకారముల పేళ్లు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుటచేతను[4] ఆకాలములకుఁ బూర్వమే నలంకారశాస్త్రము బీజరూపమునఁ బ్రారంభ మైన ట్లూహింపవచ్చును. నిరుక్తమునందు యాస్కాచార్యుఁడు ఉపమాలంకారముయొక్క లక్షణముకూడఁ జెప్పినాఁడు[5] అగ్నివేశకాదులను దొంగలతోఁ బోల్చినందులకు నీచోపమ యని కొంచెము నిందించెను అగ్నిపురాణమందలి ౩౪౩-౩౪౫-వ అధ్యాయములందు శబ్దార్థాలంకారములు ఉదాహరణపూర్వకముగ వివరింపఁబడెను సాహిత్యచ్ఛందశ్శాస్త్రములకు సంబంధించినవిషయములుకూడ నీ పురాణమునఁ గలవు కాని దీనిరచనాకాలము నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేదు. అందు ధ్వనివిషయమున నేమియు లేనందున నది ధ్వనికారునకు (౧౦ - వ శతాబ్ది) పూర్వము వ్రాయఁబడె నని యూహింపఁబడుచున్నది భరతుని నాట్యశాస్త్రము క్రీ. శ. ౧-వ శతాబ్దిలోనిది యని కొందఱు మతము అందు (౧౬ - ౪౧) నాలు గలంకారములు చెప్పఁబడినవి తరువాతివారు భామహాదులు వారివిషయమున 'అలంకారికులు' అను వ్యాసమునందు వివరింపఁబడును

అలంకారములసంఖ్య — అలంకారముల సంఖ్య క్రమముగ హెచ్చుచువచ్చెను శబ్దాలంకారముల సంఖ్యమాత్రము విశేషముగ పెరుఁగలేదు భరతుఁడు (౫-వ శతాబ్ది) నాట్యశాస్త్రమునందు (౧౬ - ౪౧) 'యమక' మను ఒక్కశబ్దాలంకారమునే చెప్పెను వామనుఁడు (౯-వ శతాబ్ది) రెండు శబ్దాలంకారములను, మమ్మటుఁడు (౧౨-వ శతాబ్ది) ఆఱు శబ్దాలంకారములను చెప్పినారు

అర్థాలంకారములవృద్ధి యత్యద్భుతము భరతునిచే(౫-వశతాబ్ది) ఉపమా రూపక దీపకము లను మూఁడు అర్థాలంకారములుమాత్రము చెప్పఁబడినవి (౧౬ - ౪౧) ఆచార్యదండి 'సంకీర్ణము' గాక ౩౪ అర్థాలంకారములను చెప్పెను కావ్యప్రకాశకారుఁ డైన మమ్మటుఁడు సంకరసంసృష్టులు గాక ౬౧ [illegible]

1 'ధ్వని' శబ్దము 'ధ్వన్యాలోకము' నందును ఏతన్మతప్రవర్తకగ్రంథములలోను రెండర్థములందు వాడఁబడియున్నది. ఒకటి సామాన్యము, రెండవది విశేషము 'ధ్వని' అనఁగా 'వ్యంగ్య' మని సామాన్యార్థము 'ధ్వని' అనఁగా 'వాచ్యము' కంటె 'వ్యంగ్యము' ప్రధాన మైన కావ్య మని విశేషార్థము.

2 ఋగ్వే, ౧-౧౨౪-౪ ఇందు నాల్గు ఉపమలు కలవు ౧-౧౬౪-౨౦ - ఇందు రూపకము కలదు. ౪-౫౮-౩ లో నతిశయోక్తి కలదు

3 ఉపమానాని సామాన్యవచనైః (౨-౧-౫౫), ఉపమితం వ్యాఘ్రాదిభిస్సామాన్యాప్రయోగే (౨-౧-౫౬).

4 ఆనుమానిక మప్యేకేషా మితి చేన్న శరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతే ర్దర్శయతి చ (౧. ౪ ౧)

5. అథైవ నీచోపమా సూర్యకాదివత్ (౩. ౨ ౧౫) — ౨ ౩ ౩

6 ఇప్పుడు ప్రకటింపఁబడిన భరతకృతనాట్యశాస్త్రము (కావ్యమాలాగ్రంథమాలలోనిది) క్రీ. శ. ౧-వ శతాబ్దినాఁటిది యని కొందఱును, ౫-వ శతాబ్దినాఁటిది యని మఱికొందఱును చెప్పెదరు.

పెంచెను. ప్రతాపరుద్రీయకారుఁడైన విద్యానాథుఁడు ౬౫ అనియు, చంద్రాలోకకర్తయైన జయదేవుఁడు (౧౫-వ శతాబ్ది) ౧౦౦ అనియు, కువలయానందకారుఁడైన అప్పయదీక్షితులు ౧౧౫ అనియు నర్థాలంకారములసంఖ్యను పెంచిరి. ఇట్లే సంఖ్య పెంపు మితిమీఱఁ బెరుఁగుచుఁ బోయినను నవీనులు కొందఱు వానిసంఖ్య తగ్గించుటకు యత్నించిరి. ౯-వ శతాబ్దివాఁడగు వామనుఁడును, ౧౨-వ శతాబ్దివాఁడైన హేమచంద్రుఁడును అర్థాలంకారములు ౨౯ అనియే చెప్పిరి.

ఇట్లు అలంకారములసంఖ్య పెరుఁగుచుఁ బోయినందున, వాస్తవముగ నంతఁ గవులచేఁ బూర్వకవిప్రయుక్తము లయినయలంకారములకంటె భిన్నములు ప్రయోగింపఁబడెనని తలఁపఁగూడదు. పూర్వకవు లుపయోగించినవానినే ఉత్తరకవు లుపయోగించిరి. ఇంక నలంకారములసంఖ్య యెట్లు పెరిఁగెనని చదువరు లడుగవచ్చును. పూర్వలాక్షణికు లొక్కయలంకారముయొక్క శాఖలుగ పెంచినవానిని ఉత్తరలాక్షణికులు స్వతంత్రాలంకారములుగ నెన్నుటవలన నీసంఖ్య పెరుఁగుచుఁ బోయెను. దండి చెప్పినట్టియుపమాలంకారభేదములలోఁ బ్రతీపము, ఉపమేయోపమ, అతిశయోక్తి, భ్రాంతిమంతము, సందేహము, అనన్వయము, ఉత్ప్రేక్ష, ప్రతివస్తూపమ అని యనేకులవారిచేఁ బేర్కొనఁబడినయలంకారము లన్నియు నిమిడియున్నవి. ఇవన్నియు నిప్పుడు ఉపమకంటె భిన్నములును, స్వతంత్రములును అగునలంకారములై యున్నవి.[1]

అలంకారవిభజన — అలంకారములసంఖ్యవలెనే, అలంకారములను ఏతత్త్వముపై విభజింపవలెనన్న విషయమునఁ గూడఁ జెప్పఁదగిన భేదములు కలవు. ఒక యలంకారమునకును మఱియొక యలంకారమునకును గల భేదము వానిచమత్కారబీజము లయిన ధర్మములకుఁ గల భేదములను బట్టియే తెలిసికొన్నచో బోధపడఁగలదే కాని, అలంకారములజాబితాలును, ఉదాహరణములును ఇచ్చినందునఁ గాదు. చమత్కారబీజనిర్ణయమువలన లక్షణసిద్ధియుఁ జక్కఁగ చేర్పడును.

మొట్టమొదట స్ఫురించువిభజన శబ్దాలంకారములు, అర్థాలంకారములు అనునది. ఈభేద మందఱును ఒప్పుకొనినదే. అయినను, భోజుఁడు తనసరస్వతీకంఠాభరణమునందు శబ్ద, అర్థ, ఉభయాలంకారము లని విభాగము కల్పించి, యొక్కొక్కతెగలో ౨౪ అలంకారములను చెప్పినాఁడు.[2] ఉభయాలంకారములలో నుపమాదు లిముడఁబడినవి! కాని యీ విభాగమును మఱి యేలాక్షణికులును ఒప్పుకొనలేదు. అన్నియలంకారములను ఉభయాలంకారము లని చెప్పవచ్చును. శబ్దార్థములు రెండును లేనిది యేయలంకారమగును? కావున విభాగము చేయునప్పుడు చూడవలసినది, యొకానొకవాక్యమునకుఁ జక్కఁదనము

1 ఒక్కయుపమాలంకారమే నటునివలె వేఱువేఱు వేషముల ధరించి భిన్నాలంకారములవలెఁ గానవచ్చును అని చెప్పి యప్పయ్యదీక్షితులు చిత్రమీమాంసలో నీ క్రింది యుదాహరణముల నిచ్చెను:—

౧. ఉపమ - చంద్రునివంటిముఖము. ౨ ఉపమేయోపమ - చంద్రునివంటిముఖము, ముఖమువంటి చంద్రుఁడు ౩ అనన్వయము - ముఖమువంటిముఖము ౪ ప్రతీపము - ముఖమువంటిచంద్రుఁడు ౫ స్మరణము - చంద్రునిఁ జూచి ముఖము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ౬ రూపకము - ముఖమను చంద్రుఁడు ౭ పరిణామము - ముఖచంద్రునిచేఁ దాపము శమించును ౮ సందేహము - ముఖమా? చంద్రుఁడా? ౯ భ్రాంతిమంతము - చంద్రుఁ డని చకోరములు నీముఖమునకుఁ బోవుచున్నవి ౧౦ ఉల్లేఖము - చంద్రుఁ డని చకోరములు, కమల మని భృంగములు నీముఖము నాశించుచున్నవి ౧౧ అపహ్నుతి - చంద్రుఁడే! ఇది ముఖము గాదు ౧౨ ఉత్ప్రేక్ష - తప్పక చంద్రుఁడే. ౧౩ అతిశయోక్తి - ఇతఁడు చంద్రుఁడే ౧౪ తుల్యయోగిత - ముఖముచే చంద్రకమలములు నిర్జింపఁబడెను ౧౫ దీపకము - రాత్రి చంద్రుఁడును, నీముఖమును ప్రకాశించును ౧౬ ప్రతివస్తూపమ - నీముఖమునందు శ్రీ రమించెను, చంద్రునియందు చకోరము రమించును. ౧౭ దృష్టాంతము - ఆకాశమునందు చంద్రుఁడు, భూమిమీఁద నీముఖము ౧౮ నిదర్శనము - ముఖము చంద్రకాంతి వహించును ౧౯ వ్యతిరేకము - నిష్కళంకముఖము చంద్రుని మించెను ౨౦ సహోక్తి - నీముఖముతోఁ గూడఁ గలసి చంద్రుఁడు రాత్రి వికసించును ౨౧ సమాసోక్తి - ముఖము శీతాంశుదరము, స్మితజ్యోత్స్నాశోభితము ౨౨ శ్లేష - హరితాపహరశక్తి యనుకను ఇదితో ముఖము సమానము. ౨౩ అప్రస్తుతప్రశంస - ముఖముయెదుట చంద్రుఁడు వెలవెలఁబాఱుచున్నాఁడు.

2. భోజరాజకృత 'సరస్వతీకంఠాభరణ' మందలి యలంకారవిభాగము శబ్దాలంకారములు ౨౪ — జాతి, గతి, రీతి, వృత్తి, ఛాయ, ముద్ర, ఉక్తి, యుక్తి, భణితి, గుమ్ఫన, శయ్య, పఠితి, యమకము, శ్లేష, అనుప్రాస, చిత్రము, వాకోవాక్యము, ప్రహేళిక, గూఢము, ప్రశ్నోత్తరము, అధ్యేయము, శ్రవ్యము, ప్రేక్ష్యము, అభినీతి. అర్థాలంకారములు ౨౪ — జాతి, విభావన, హేతువు, అహేతువు, సూక్ష్మము, ఉత్తరము, విరోధము, సంభవము, అన్యోన్యము, పరివృత్తి, నిదర్శనము, భేదము, సమాహితము, భ్రాంతి, వితర్కము, మీలితము, స్మృతి, భావము, ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఆగమము, ఉపమానము, అర్థాపత్తి, అభావము. ఉభయాలంకారములు ౨౪ — ఉపమ, రూపకము, సామ్యము, సంశయోక్తి, అపహ్నుతి, సమాధ్యుక్తి, సమాసోక్తి, ఉత్ప్రేక్ష, అప్రస్తుతస్తుతి, తుల్యయోగిత, లేశము, సహోక్తి, సముచ్చయము, ఆక్షేపము, అర్థాంతరన్యాసము, విశేషము, పరిష్కృతి, దీపకము, క్రమము, పర్యాయము, అతిశయము, శ్లేష, భావికము, సంసృష్టి.

శబ్దగత శబ్దమూలములనగా అర్థమూలములనగా యని శబ్దము వలనఁ గల్గినది శబ్దాలంకారము అర్థమువలనఁ గల్గినది యర్థాలంకారము

ఇది శబ్దాలంకారము, ఇది యర్థాలంకారము అని యలంకారములను విభజించుటకు నేది సూత్రము అన్న విషయమున లాక్షణికులలో భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. అలంకార సర్వస్వకారుని మతంబున 'ఏది దేని నాశ్రయించి యుండునో యది తదలంకారము (యో ఽలంకారో యదాశ్రితః స తదలంకారః)', అనఁగా నలంకారము శబ్దము నాశ్రయించియున్నయెడల శబ్దాలంకారము, అది అర్థము నాశ్రయించియున్నయెడల నర్థాలంకారము. కావ్యప్రకాశకారుని మతమున శబ్దముయొక్క అన్వయవ్యతిరేకముల ననుసరించునది శబ్దాలంకారము, అనఁగా ఒకానొక శబ్ద మున్నయెడల నుండునదియు, ఆశబ్దమును తీసివేసినయెడలఁ దానును లోపించునదియు నగు నలంకారము శబ్దాలంకారము. అట్లే అర్థముయొక్క యన్వయవ్యతిరేకముల ననుసరించునది యర్థాలంకారము. దీని తాత్పర్య మేమనఁగా, శబ్దపరివృత్తిని సహించునది, అనఁగా ఒకపదమును తీసి సమానార్థకమైన మఱియొకపదమును పెట్టినను అలంకారము మాఱనియెడల అది అర్థాలంకారము. శబ్దపరివృత్తిని సహింపనియెడల శబ్దాలంకారము. ఇట్టి యుభయమతములవారి యభిప్రాయభేదము నితరాలంకారములందు బాగుగఁ గానరాకున్నను శ్లేషాలంకారములందుఁ గానవచ్చును. వసుచరిత్రమునందలి యీ క్రిందిపద్యమును దీసికొందము.

మ. 'సుగుణ నాగముఖానమందు స్వామియుం
డు కుండలీంద్రుండు ద
క్షవహీయర్థిమూలమై విమల శ్రీ
నాథుండు ప్రోవ న్మహో
మహుఁ డై సోముఁడు భాస్కరుండు వెలయం
బక్షీంద్రు ప్రోత్సాహించు నీ
విహారాంధ్రోక్తిమత ప్రపంచమున దక్
ప్రాగల్భ్య మూహించెదన్

ఇందు శ్లేషాలంకారము గలదు. ఇది శబ్దశ్లేషయా యర్థశ్లేషయా యని నిర్ణయింపవలెను. ఇందు 'నాగముఖానమందు' (సన్నుతభట్టు, బ్రహ్మదేవుఁడు), 'కుండలీంద్రుఁడు' (సోమయాజి, శేషుఁడు), 'శ్రీనాథుఁడు (శ్రీనాథకవి, విష్ణువు), 'సోముఁడు' (నాచన సోముఁడు, చంద్రుఁడు), 'భాస్కరుండు' (భాస్కరకవి, సూర్యుఁడు) అనుపదములకు రెండురెండు అర్థము లున్నందున శ్లేష సంభవించినది. ఈ రెండర్థములలో నొకయర్థము లేకపోయిన నది శ్లేష కాదు. ఈ శ్లేష సభంగము కాదు, అనఁగా పదములను విడదీసినందున వచ్చినది కాదు గనుక నిది యర్థగతము 'ఇది యర్థశ్లేష, అర్థాలంకారము' అని అలంకార సర్వస్వకర్తమతానుసారము. 'అట్లు కాదు. ఇందలి 'నాగముఖా' పదమునకు బదులుగ 'నాళీక' మొదలయిన పదములు గాని, 'శ్రీనాథ' పదమునకు మాఱుగ 'లక్ష్మీపతి' మొదలయిన పదములు గాని, ఇట్లే యితరపదములకు బర్యాయపదములు గాని పెట్టినయెడల నిందలి 'శ్లేష' నశించిపోవును. కావున నిది శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష కాదు' అని కావ్యప్రకాశమతానుసారులమతము.

శబ్దార్థాలంకారముల యౌగ్యత — ఇక నీ యలంకారముల మధ్యమున నర్థాలంకారముల యౌగ్యత శబ్దాలంకారములకంటె నధికమని యున్నను ప్రాచ్యలాక్షణికులు మాత్ర మీరెంటిని సమానముగ నెంచిరి. వారిలో కొందఱు శబ్దాలంకారములే యర్థాలంకారములకంటె శ్రేష్ఠము లనిరి. ఏల యన, మాటకు విషయమైన చిత్రము నాశ్రయించునది శబ్దాలంకారములు, అర్థప్రతీతి కైనయవి గాని అర్థాలంకారములు చిత్రము నాశ్రయించవు[1]. కావ్యప్రకాశకారు డీరెంటిని ఏకీకరించుటచే చేర్చెను. కావ్యమును ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమము లన్న మూఁడు విభాగములుగ వర్ణించి, అర్థచిత్ర శబ్దచిత్రములు గలది యధమ మని చెప్పెను (౧ ౫). శబ్దచిత్రమునకు 'స్వచ్ఛందోచ్ఛల దచ్ఛకచ్ఛకుహర చ్ఛాతేతరాంబు చ్ఛటా' అను అనుప్రాసపద్యమును, అర్థచిత్రమునకు 'వినిర్గతం మానద మాత్మమందిరాత్' అన్న ఉత్ప్రేక్షాలంకారము గల పద్యమును ఉదాహరణముగ నిచ్చియున్నాఁడు. కాని శబ్దార్థాలంకారములను ఒక్కటిగాఁ జేయుట క్రమము గాదని తలఁచి జగన్నాథపండితుఁడు రసగంగాధరమునందుఁ గావ్యమును ఉత్తమోత్తమ, ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమము లను నాల్గు తెగలుగ విభజించి, మమ్మటుఁడు ఉత్తమ మన్న వ్యంగ్య ప్రధానకావ్యమును ఉత్తమోత్తమ మనియు, మమ్మటుని మధ్యమ మగు గుణీభూతవ్యంగ్యము ఉత్తమ మనియు, వ్యంగ్యమునకంటె వాచ్యచమత్కార మధికము గలది మధ్యమ మనియు, ఎందు అర్థచమత్కారము అప్రధానమై శబ్దచమత్కారము ప్రధానమో యది అధమ మనియుఁ జెప్పెను. 'ఉత్తమ', 'మధ్యమ' కావ్యములందు 'అర్థాలంకారము' లును, అధమకావ్యమందు 'శబ్దాలంకారము' లును వచ్చునని తాత్పర్యము. ఈతఁడు మమ్మటుని విశ్లేషించెను. [illegible] భేదములను పాటింపక, ఉత్తమ మధ్యమాధమము లను భేదము లుండే యని చెప్పెను. కాని అర్థచిత్ర శబ్దచిత్రములకు భేదము చేయక వానిని రెంటిని అధమకావ్యముగ నెంచుట యుక్తము, 'వినిర్గతం మానద మాత్మమందిరాత్' అనుపద్యమును, కేవల శబ్దచిత్రమైన 'స్వచ్ఛందోచ్ఛల' మొదలయిన పద్యమును, సమానములే యని యెట్లు సమానించఁదగును? ఒకచో శబ్దార్థచమత్కారములు రెండును [illegible]

1 కావ్యాలంకారము ౧ ౧౮ సరస్వతీ కంఠాభరణకారుఁడైన భోజరాజుకూడ నర్థాలంకారములకంటె శబ్దాలంకారములకే [illegible]
6 ఇట్లాడు ౧౯ 'ఉపమానిరూపకాది రాజతే కావ్యపద్ధతిః, [illegible] ' (౧ [illegible]) యని కొందఱును, ౫ ౯ ౪

కాని గుణప్రాధాన్యమునుబట్టి యట్టిగాను వ్యవహరించి తగినకవులచేఁ జేర్పఁబడెను. శబ్దార్థములు రెండును సమప్రాధాన్యము కలవి యైన యెడల నది యున్నతమగు కావ్యమే" అర్థచమత్కారము లేని కేవల శబ్దచమత్కారమును గురించి యిట్లు వ్రాసెను "ఎందు ప్రాముఖ్యముగా నర్థచమత్కారము శూన్యమై కేవలము శబ్దచమత్కృతి యుండునో, దాని నధమాధమకావ్యమని చెప్పుట యుచితము. ఏకాక్షరపద్యములు, అర్థావృత్తియమకము, పద్మబంధాదికములు నిట్టివి. కాని ప్రాచీనపరంపర ననుసరించి కొందరు మహాకవులు వీనిని తమ కావ్యములలో నచ్చటచ్చటఁ బ్రయోగించినను కావ్యలక్షణమైన 'రమణీయార్థప్రతిపాదకత్వ'ము వీనియందు లేనందున, వీనిని మేము కావ్యముగ నెంచలేము.[1]" కావున శబ్దార్థాలంకారములలో అర్థాలంకారములే శ్రేష్ఠములు, అర్థచమత్కారము లేని కేవలశబ్దాలంకారములు కావ్యమన్న పేరునకుఁగూడఁ దగ వని యీ యాలంకారికసంప్రదాయము వారియభిప్రాయము. ఇది సరియైన యభిప్రాయము కా దని యెవరు చెప్పఁగలరు?

ఇక నర్థాలంకారములను గురించి విచారింతము. ఒక్క యుపమాలంకారమే యన్నియలంకారములకును మూల మనియు, మిగిలిన వన్నియు దాని భేదములే యనియుఁ గొంద రందురు. కావ్యాలంకారసూత్రకారుఁడైన వామనుఁడు మొదట నుపమాలంకారమును చర్చించి యంతట నా అలంకారములను 'ఉపమాప్రపంచాధికార' మను విభాగమునం దిడ్చి యిట్లనెను —

'ఏభిర్నిదర్శనైః స్వీయైః పరకీయైశ్చ పుష్కలైః,
శబ్దవైచిత్ర్యగర్భేయ ముపమైవ ప్రపంచితా[2]'

భామహుఁడును (౬ వ శతాబ్ది), వక్రోక్తి జీవితకారుఁడును[3] (౧౧ వ శతాబ్ది) అలంకారములన్నిటికిని వక్రోక్తియే మూల మనియు, నది లేనిది అలంకారమే లే దనియుఁ జెప్పియున్నారు. భామహోలంకారము నిట్లున్నది —

'వాచాం వక్రార్థశబ్దోక్తి రలంకారాయ కల్పతే ౧ ౩౬
సైషా సర్వత్ర వక్రోక్తి రనయార్థో విభావ్యతే,
యత్నోఽస్యాం కవినా కార్యః కోఽలంకారోఽనయా వినా'
— ౨ ౮౫

అర్థము వక్రోక్తి వాక్యము నలంకారత్వమును కల్పించును. ఈ వక్రోక్తి వలననే అంతటను అర్థము శోభావంత మగును. కవులు యత్నించి దీనిని సాధింపవలెను. ఇది లేనిది యే యలంకారము సిద్ధించును?

ఇతరులచే నలంకారములుగా స్వీకరింపఁబడిన హేతు, సూక్ష్మ, లేశము లన్న అలంకారములలో వక్రోక్తి లేనందున నవి యలంకారములు కా వని భామహుఁడు చెప్పెను (౨ ౮౬).

వక్రోక్తియు, నతిశయోక్తియు నీరెంటిని ఏకార్థకములు ఇచ్చట నొకటేవిధముగ లక్షణము చెప్పఁబడిన 'అతిశయోక్తి' 'వక్రోక్తి' యను రూఢిశబ్దార్థముల గ్రహింప గూడదు. యౌగికార్థములు గ్రహింపవలెను. ఉన్నదానికంటె నెక్కువగఁ జెప్పుట యతిశయోక్తి, ఉన్నది యున్నట్లు చెప్పక మఱొకవిధముగ వంకర టింకరగా చెప్పుట వక్రోక్తి. ఇట్లతిశయోక్తియే సర్వాలంకారములకు మూలమని హేమచంద్రుఁడును[4] మమ్మటుఁడును[5] ఒప్పుకొని యున్నారు. ఈ సంప్రదాయమువారిమతమున నుపమాలంకారమునందుఁ గూడ అతిశయోక్తి గలదు. వస్తుస్థితిని మించునదే యతిశయోక్తి. ముఖము చంద్రునివలె నున్నది యన్న వస్తుస్థితియా? కాదు. కావున నందు అతిశయోక్తియు (వక్రోక్తియు) నున్నది.

రుద్రటుఁ డను మహాలంకారికుఁడు (౯-వ శతాబ్ది) అర్థాలంకారములు వాస్తవము (వస్తువివరణము), ఔపమ్యము, అతిశయము, శ్లేషము అనునవి నాలుగ యనియు, నలంకారములన్నియు నీనాల్గింటి భేదములే యనియుఁ జెప్పినాఁడు. ఆ నాల్గింటిలక్షణము లిట్లు చెప్పెను.

ఏయర్థము ననుసరించి వస్తుస్వరూపము నున్నది యున్నట్లు చెప్పునో యది వాస్తవము (స్వభావోక్తి). ఇందు విపరీతవర్ణనము గాని, పోలిక గాని, అతిశయవర్ణనము గాని, శ్లేష గాని యుండదు.

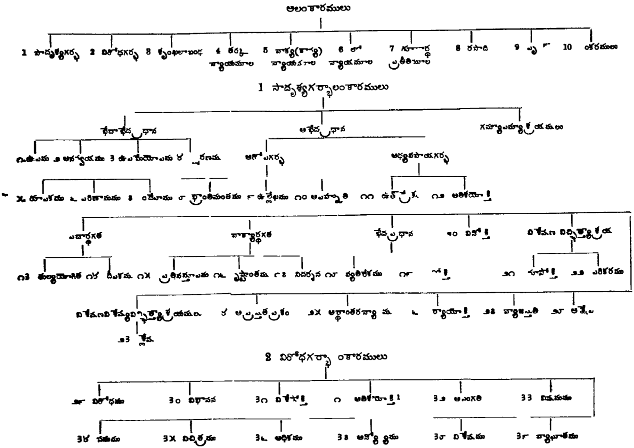
1 రసగంగాధరము కావ్యమాలప్రతి, ౨౦-వ పుట

2 అర్థము నాచే రచింపఁబడినట్టియు, నితరుల దైనట్టియు నగు పెక్కు ఉదాహరణములచే శబ్దచమత్కారముతో నిండియున్న యుపమాలంకారమే విస్తరముగఁ జెప్పఁబడినది

3 లాక్షణికు లందఱును ఈతని పేరు చెప్పక ఈ పేరనే వాడెదరు. ఈతని పేరు కుంతకుఁడైనట్లు కానవచ్చుచున్నది (వ్యక్తివివేక విచారము, పుటలు ౯౬; ౩౨)

4 ఏవంవిధేషు సర్వత్ర విషయేఽతిశయోక్తిరేవ ప్రాణత్వేనావతిష్ఠతే, తాం వినా ప్రాయేణాలంకరణత్వాయోగా దితి న సామాన్యాతిశయోక్తేరలంకారత్వేనాభిధానం శ్రేయః-(కావ్యానుశాసనము, ౬ ౬)

5. సర్వత్ర ఏవంవిధవిషయేఽతిశయోక్తిరేవ ప్రాణత్వేనావతిష్ఠతే, తాం వినా ప్రాయేణాలంకారత్వాయోగాత్-(కావ్యప్రకాశము, ౧౦-వ ఉల్లాసము).

1 ఇది రెండుసారులు చెప్పఁబడినది

3. శృంఖలాబంధాలంకారములు
  - ౪౦ కారణమాల
  - ౪౧ ఏకావలి
  - ౪౨ మాలాదీపకము
  - ౪౩ ఉదారము(సారము)

4. తర్కన్యాయమూలాలంకారములు
  - ౪౪ కావ్యలింగము
  - ౪౫ అనుమానము

5 వాక్య(కావ్య)న్యాయమూలాలంకారములు
  - ౪౬ యథాసంఖ్యము
  - ౪౭ పర్యాయము
  - ౪౮ పరివృత్తి
  - ౪౯ పరిసంఖ్య
  - ౫౦ అర్థాపత్తి
  - ౫౧ వికల్పము
  - ౫౨ సముచ్చయము
  - ౫౩ సమాధి

6 లోకన్యాయమూలాలంకారములు
  - ౫౪ ప్రత్యనీకము
  - ౫౫ ప్రతీపము
  - ౫౬ మీలితము
  - ౫౭ సామాన్యము
  - ౫౮ తద్గుణము
  - ౫౯ అతద్గుణము
  - ౬౦ ఉత్తరము

7. గూఢార్థప్రతీతిమూలాలంకారములు
  - ౬౧ సూక్ష్మము
  - ౬౨ వ్యాజోక్తి
  - ౬౩ వక్రోక్తి
  - ౬౪ స్వభావోక్తి
  - ౬౫ భావికము
  - ౬౬ ఉదాత్తము

8 రసవదాద్యలంకారములు
  - ౬౭ రసవత్
  - ౬౮ ప్రేయస్
  - ౬౯ ఊర్జస్వి
  - ౭౦ సమాహితం

9 పృథగలంకారములు
  - ౭౧ భావోదయము
  - ౭౨ భావసంధి
  - ౭౩ భావశబలత

10 సంకరాలంకారములు
  - ౭౪ సంసృష్టి
  - ౭౫ సంకరము

ఎందు వస్తుస్వరూపమును చక్కఁగా దెల్పునిమిత్తము దానితో సమానమైన మఱియొక వస్తువును వక్త చెప్పునో యది ఔపమ్యము (ఉపమ)

ఎందు వర్ణ్యము లోకములోనివానికి (ప్రసిద్ధికి) అతిక్రాంతముగ, లోకాతీతముగను వర్ణింపఁబడునో యది అతిశయము (అతిశయోక్తి)

ఎందు నేకార్థములు గల పదములచే నొక్క వాక్యమునకు నిశ్చయము లయిన రెండర్థములు కలుగునో అయ్యది శ్లేష.

ఇట్లు నాలుగు ముఖ్యాలంకారములను చెప్పి మొదటిదానిలో ౨౩ భేదములను, రెండవదానిలో ౨౧ భేదములను, మూడవదానిలో ౧౨ భేదములను, నాల్గవదానిలో ౧౦ భేదములను చెప్పియున్నాడు. ఇట్లు మొత్తముమీద నితడు ౬౫ అలంకారములను ఈనాలుగు తెగలలో సమర్పణ స్వభావోక్తి, అతిశయోక్తి, ఉపమ, శ్లేష. ఈనాల్గింటిలో నొక్కటియైనను, సాదృశ్యముగాఁగాని వ్యంగ్యముగా గాని లేనట్టియలంకార మొక్కటియైనను ఉండదు గనుక, రుద్రటుని యీవర్గీకరణవిభాగము మిక్కిలి సమంజసమైనదియు, స్వాభావికమైనదియు నైయున్నది

కాని యీవిభాగమును పాటింపక తరువాతివారగు చీకులు కొన్ని విషయములయిన విభాగములను కల్పించిరి. అందు ‘అలంకారసర్వస్వ’కారునిచే చేయఁబడినవిభాగము కెక్కువ రాలంకారికులచే నంగీకరింపఁబడినది. అలంకారసర్వస్వకారుఁ డలంకారములను ౧౦ తెగలుగా విభాగించెను. ౧ సాదృశ్యగర్భములు, ౨ విరోధగర్భములు, ౩ శృంఖలాబంధములు, ౪ తర్కన్యాయమూలములు, ౫ వాక్య (కావ్య) న్యాయమూలములు, ౬ లోకన్యాయమూలములు, ౭ గూఢార్థప్రతీతిమూలములు, ౮ రసవదాదికములు, ౯ శబ్దాలంకారములు, ౧౦ సంకరములు. ఇవియన్నింటికిని మరలఁ జిక్కు లుపశాఖలఁ జెప్పి యీ గ్రంథకర్త ౭౫ అలంకారములను ఈ ౧౦ తెగలలోఁ జేర్చెను. ఆ వివర మాత్రక్కపులలో నీయఁబడినది. ఏకావళీకారుఁడైన విద్యాధరుఁడును, ప్రతాపరుద్రీయకారుఁడైన విద్యానాథుఁడును[1], రసగంగాధరకారుఁడైన జగన్నాథుఁడును స్వల్పభేదములతో నీయలంకారకృతవిభాగమునే ఒప్పుకొనియున్నారు. కావున నేను ఈ వ్యాసాంతమున అలంకారములను విడివిడిగా వర్ణించుచో మొదటి ౭౫ అర్థాలంకారములకును అలంకారసర్వస్వకారుని కృతవిభాగము ననుసరించి వర్ణించినాఁడను. కువలయానందములో నధికముగా నున్నవానిని పిదప నాతకృతవిభాగము లేకుండ వర్ణించినాఁడను.

గ్రంథసంగ్రహము

అలంకారశాస్త్రము సంస్కృతమునందు చక్కఁగ నభివృద్ధి నొందినది. అట్లాయయ్యు నందలి కొంది సాహిత్యశాస్త్రగ్రంథములు కలవు. ఆంధ్రమున రెండుమూఁడు చిన్నగ్రంథములుమాత్ర మున్నవి. కావున సాహిత్యమీమాంస యను సంస్కృతగ్రంథము కదా ప్రతి సాహిత్యగ్రంథమునందును చివర అలంకారముల లక్షణోదాహరణము లీయఁబడును. ఇందును సుప్రసిద్ధమైన కావ్యప్రకాశము, విద్యాధరరచితమైన ఏకావళియు, విద్యానాథనిర్మితమైన ప్రతాపరుద్రీయము, పండితరాజప్రణీతమైన రసగంగాధరము విశేషప్రామాణికగ్రంథములుగ నెంచఁబడును. ‘ఆలంకారికులు’ అన్నవ్యాసమునందు సంస్కృతమున సాహిత్యగ్రంథములు వ్రాసిన ముఖ్యగ్రంథకర్తలచరిత్రలును, వారిగ్రంథవివరములును వ్రాయఁబడును. కావున నిచ్చట వ్రాయుటలేదు.

సాహిత్యశాస్త్రమందలి యితరవిషయముల నెత్తుకొనక కేవల మలంకారముల మీమాంసకొఱకే పుట్టిన గ్రంథములలో రాజానక రుయ్యకకృతమైన ‘అలంకారసర్వస్వము’ మిగుల ప్రామాణికముగ నెంచఁబడును. ఈగ్రంథము ౧౨ వ శతాబ్దివాఁడైయుండవలెను. ఇందు సూత్రములు వృత్తియుఁ గలవు. సూత్రములుమాత్రము రుయ్యకుఁడు వ్రాసెననియు, అతని శిష్యుఁడైన మంఖకునిచే వృత్తి వ్రాయఁబడెననియుఁ గొంద అందురు. రెండును రుయ్యకుఁడే వ్రాసెనని మఱికొందఱభిప్రాయము. ఈగ్రంథమును జయరథుఁ డనువాని టీకతో బొంబాయిలో కావ్యమాలవారును, సముద్రబంధుఁ డనువాని టీకతో అనంతశయనగ్రంథమాలవారును అచ్చొత్తించిరి.

అప్పయ్యదీక్షితరచితమైన ‘కువలయానంద’ము కూడ కేవల మలంకారములకై పుట్టినది. దక్షిణదేశమునందు దీని కధికప్రచారము కలదు. ఇది జయదేవుని చంద్రాలోకముపై వ్రాయఁబడినదే. విద్యార్థులు దీనికి ఎక్కువ పాఠముచేయుదురు.

విశ్వేశ్వరపండితరచితమైన ‘అలంకారకౌస్తుభ’ మనునది కూడ కేవల మలంకారములనుగూర్చియే చర్చించును.

---

1 ప్రతాపరుద్రీయకారుఁ డీక్రిందివిభాగ మొకటి చెప్పినాఁడు —

౧ ప్రతీయమానవస్తువు లగు నలంకారములు సమాసోక్తి, పర్యాయోక్తి, ఆక్షేప, వ్యాజస్తుతి, ఉపమేయోపమా, అనన్వయ, అతిశయోక్తి, పరికర, అప్రస్తుతప్రశంసా, అనుక్త, నిమిత్త, విశేషోక్తులు ౨ ప్రతీయమానౌపమ్యము లగునలంకారములు రూపక, పరిణామ, సందేహ, భ్రాంతిమత్, ఉల్లేఖ, అపహ్నవ, ఉత్ప్రేక్షా స్మరణ, తుల్యయోగితా, దీపక, ప్రతివస్తూపమా, దృష్టాంత, సహోక్తి, వ్యతిరేక, నిదర్శనా, శ్లేషలు ౩ ప్రతీయమాన రసభావాద్యలంకారములు రసవత్, ప్రేయస్, ఊర్జస్వి, సమాహిత, భావోదయ, భావసంధి, భావశబలతలు ౪ అస్ఫుటప్రతీయమానములు ఉపమాదు లగు మిగిలిన యలంకారము లన్నియు నిందులోనివి.

తెలుఁగులో మొదట సాహిత్యశాస్త్రమును వ్రాసినవాఁడు విన్నకోట పెద్దన. ఇతఁడు ౧౪-వ శతాబ్దివాఁడు. ఇతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథము 'కావ్యాలంకారచూడామణి' ఇది దండి కృత మైన 'కావ్యాదర్శము'నకుఁ దెలుఁగుసేఁతవలెఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇందలి ౫-వ, ౬-వ ఉల్లాసములలో అర్థాలంకారములును, శబ్దాలంకారములును చెప్పఁబడియున్నవి. ఈపుస్తకమును గూర్చి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'కావ్యాలంకారచూడామణి' శబ్దముక్రిందఁ జూడవలయును. తెలుఁగునందలి రెండవసాహిత్య గ్రంథము 'నరసభూపాలీయము' ఇది ౧౬-వ శతాబ్దివాఁడైన భట్టుమూర్తిచే రచితము. ఇది ప్రతాపరుద్రీయమును అనుసరించియు, ఏకావళి ననుసరించియు వ్రాయఁబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఇందు ౪-వ ఆశ్వాసాంతమున శబ్దాలంకారములును, ౫-వ ఆశ్వాసమునందు అర్థాలంకారములును వివరింపఁబడినవి. ౧౭-వ శతాబ్దివాఁడగు అహోబిల సూరకవి 'ఆంధ్రచంద్రాలోకము' అను గ్రంథమును రచించెను. సంస్కృతమునందు జయదేవునిచే రచింపఁబడిన 'చంద్రాలోక' మను గ్రంథములోని ౫-వ మయూఖమును మాత్ర మిందు తెనిఁగించియున్నాఁడు. ఇందు ౧౦౦ అర్థాలంకారముల లక్షణములును, ఉదాహరణములును కలవు. 'కువలయానంద ప్రకాశ' యను గ్రంథ మొకటి కటికనేని రామకవిచే రచింపఁబడినది కలదు. ఇతఁడు పద్మనాయకకులజుఁడు. కాలము తెలియదు. ఇది కువలయానందమునకు భాషాంతరము. ఇందు కారికోదాహరణములు పద్యరూపములుగను, కారికావృత్తి వచనరూపముగను కలవు. మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము. ఇంకను అచ్చుపడలేదు. దీనిప్రతి యొకటి చెన్నపట్టణమున ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందుఁ గలదు. మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు తెలుఁగులో నలంకారములనుగుఱించి యున్న పూర్వగ్రంథము లివాల్గుమాత్రమే.

ఇటీవల శ్రీ వీరేశలింగముగారు 'అలంకారసంగ్రహము' అన్న గ్రంథము వ్రాసిరి. ఇది చంద్రాలోకమునకు నాంధ్రముగఁ గాన వచ్చుచున్నది. టి. ఇ. శ్రీనివాసాచారియార్ అనువారు 'సాహిత్య చింతామణి' అను నామాంతరము గల 'అలంకారశాస్త్రసంగ్రహము' అను గ్రంథమును రచించిరి. పెక్కు లక్ష్యలక్షణ గ్రంథములను శోధించి యలంకారలక్షణములును, ఉదాహరణములును ఇందుఁ జెప్పఁబడినవి. చక్కని యుపోద్ఘాతమును కలదు. శ్రీయుత అక్కిరాజు ఉమాకాన్తముగారు చంద్రాలోకమున కాంధ్రంబున గద్యమున నర్థము వ్రాసి అదిదము మూసన యాంధ్రచంద్రాలోకమునకు సంబంధముగఁ బ్రకటించియున్నారు. రామలింగారెడ్డిగారి కవిత్వ తత్త్వవిచారమును, వనుకంటి సీతారామయ్యగారి యలంకారతత్త్వ విచారమును తప్పక చదువఁదగినవి.

ఇఁక క్రిందియలంకారములలక్షణములును, ఉదాహరణము లును తెలుపుదుము. మొదట శబ్దాలంకారములు ౫ను, తరువాత అర్థాలంకారములు ౧౧౭ను చెప్పఁబడినవి. శబ్దాలంకారముల క్రమము అలంకారసర్వస్వకారుని ననుసరించి యీయఁబడినది. అర్థాలంకారములు కువలయానందమునందుఁ జూపఁబడిన వన్నియు నీయఁ బడినవి. ౧ మొదలు ౯౫ వఱకును క్రమముమాత్రము అలంకారసర్వ స్వమునందలిది గ్రహింపఁబడినది. ౯౬-వ అలంకారమునొద్దనుండి పిఱుసంతవఱకుఁ గువలయానందమునందలిక్రమము నంగీకరింపఁబడినది. లక్షణములు చాలవఱకు రసగంగాధర, కావ్యప్రకాశ, ప్రతాపరుద్రీయ ములనుండి గ్రహింపఁబడినవి. ఉదాహరణము లేయేగ్రంథములనుండి తీసికొనినది కుండలీకరణమునందుఁ జూపితిమి. చివర నీయలంకారముల కన్నింటికిని అకారాదిసూచి యొకటి యీయఁబడినది.

అలంకారలక్షణములనుగుఱించి యొకవిశేషము జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెను. ప్రతియలంకారమంగును సౌందర్య ముండవలయును. సౌందర్య మనఁగా చమత్కృతిశాలిత్వయోగిత్వము, చమత్కృతిని కలుఁగఁజేయుసామర్థ్యము. చమత్కృతి యనఁగా నానందవిశేషము. సహృదయహృదయప్రమాణకము [౪ ౫౦]. దీనినే అప్పయదీక్షితులవారు 'హృద్యత' యనిరి. ఇది సర్వాలంకారములకును సామాన్యము గనుకఁ బ్రతియలంకారమునొక్క లక్షణమంగును చెప్పఁబడదు. అయినను బ్రతియలంకారలక్షణమునంగును 'సౌందర్యము' అనునది యున్న ట్లెంచుకొనవలెను. ఈ 'సౌందర్యము' అనుదానిని ఉపమాదికముల లక్షణములలోఁ జేర్పనియెడల నీక్రిందియుదాహరణములను గూడ నాయా యలంకారము లనియే చెప్పవలసియుండును.

'కంచరగాడిద గాడిదవంటిది' అనుదానిని 'ఉపమ' యనియు, 'పశువాహనము' అనుదానిని 'రూపక' మనియు, 'స్థాణువా పురుషుఁడా' అనుదానిని 'సందేహ' మనియు, 'ఇది వెండి' యని ముత్యపుఁజిప్పను జూచి భ్రమపడి చెప్పినదానిని 'భ్రాంతిమంత' మనియు, 'బలిసినదేవదత్తుఁడు పగలు భోజనము చేయుఁడు' అనునది 'పర్యాయోక్త' మనియు, 'వీఁడు ఆదేవదత్తుఁడు' అనునది 'స్మరణ' మనియు, 'వారువారు వారివారి యిండ్లకుఁ బోయిరి' యనునది 'యథాసంఖ్య' మనియు, 'కొడుకుతోఁ గలసి తండ్రి వచ్చెను' అనునది 'సహోక్తి' యనియు, 'వాఁడు లేకుండ వీఁడు వచ్చెను' అనునది 'వినోక్తి' యనియు భ్రమ కలుఁగవచ్చును. కాని ఈవాక్యములను అలంకారము లని ఎవ్వఁడును అనఁడు. ఎందువలన? వీనిలోఁ జమత్కారము లేదు గనుక.

శబ్దాలంకారములు ౫.

సాధారణముగ శబ్దాలంకారము లైదు: పునరుక్తవదాభాసము, ఛేకానుప్రాసము, వృత్త్యనుప్రాసము, లాటానుప్రాసము, యమకము. మమ్మటుఁడు 'వక్రోక్తి', 'శ్లేష'లను గూడ శబ్దాలంకారములలోఁ జేర్చెను. కాని యలంకారసర్వస్వకారునిమతము ననుసరించి మే మీరెం డలంకారములను అర్థాలంకారములందుఁ జేర్చితిమి.

౧. పునరుక్తవదాభాసాలంకారము — ఒక సమానార్థము గల వేఱువేఱుశబ్దములు వేఱువేఱు అర్థములందుఁ జెప్పఁబడినను,

వినఁగానే యని సమానార్థమందుఁ జెప్పఁబడెనా యేమి యన్న ఆభాస కలుగుచుండుట ‘పునరుక్తవదాభాస’ మన్న యలంకార మగును.

ఉదా. కాశీశ్వరుఁడు రాజులకు నింద్రుఁడు, జిష్ణువు, శ్రీపతి, పురుషోత్తముఁడు (ప్రతాప)

ఇందు ‘ఇంద్ర’ ‘జిష్ణు’ పదములును, ‘శ్రీపతి’ ‘పురుషోత్తము’ పదములును సమానార్థకములుగఁ జూడఁగానే తోఁచును. కాని జిష్ణు వనఁగా జయశీలుఁ డనియు, పురుషోత్తముఁ డనఁగా పురుషులలో శ్రేష్ఠుఁ డనియు నన్వయము చేసికొనవచ్చు. దర్థము స్ఫురించినందున ఆభాస పోవును.

ఈ యలంకార మర్థపునరుక్తి నాశ్రయించి యుండును కావున నిది యర్థాలంకార మని అలంకారసర్వస్వకారునిమతము. అయినను అతఁడు దీనిని శబ్దాలంకారములకు మొదట నిచ్చినాఁడు. ఇది శబ్దాలంకారము, అర్థాలంకారముకూడ నగు నని కావ్యప్రకాశకారునిమతము.

అనుప్రాసము — లక్ష. హల్లులసామ్యమును ‘అనుప్రాస’ మందురు, అనఁగా నచ్చులు వేఱుగ నున్నను, హల్లులమాత్రే మరల వచ్చునట్లు చెప్పినచో అనుప్రాస మగును. ఇయ్యది రెండువిధములు. ఛేకానుప్రాసము, వృత్త్యనుప్రాసము.

౨ ఛేకానుప్రాసాలంకారము — లక్ష. పెక్కు హల్లుల యొక్క సామ్యము ‘ఛేకానుప్రాసము’, అనఁగా రెండుగాని అధికముగాని హల్లులు రెండుసారులుమాత్ర ముచ్చరింపఁబడినయెడల నీ యలంకార మగును. ఇది కావ్యప్రకాశకారుఁడైన మమ్మటుని మతము.

ఉదా. అమన్దానన్దము

ఈయుదాహరణమునందు ‘మన్దా’, ‘నన్ద’ లలో ‘న్ద’ అను రెండుహల్లులును రెండుసారు లుచ్చరింపఁబడినవి. కావున ఛేకానుప్రాసము. ఛేకు లనఁగా విదగ్ధులు, నేర్పరులు. వారి కిష్టమైనది గాన దీని కీపేరు వచ్చెనట.

అలంకారసర్వస్వకారునిమతమున రెండు వ్యంజనసముదాయములు (హల్లులగుంపులు) పెక్కుసారులు పరస్పరసాదృశ్యమును పొందినయెడల ఛేకానుప్రాస మగును.

ఉదా. (౧) అమన్దానన్దకన్దళితహృదయారవిన్దుఁడు

ఇందు ‘న్ద’ అను హల్లులసముదాయము నాల్గుసారులు వచ్చినది.

ఉదా. (౨)

క. పెచ్చిన పచ్చిక గలిగిన
నిచ్చిన నీవచ్చుఁ గాక యిచ్చ కొలఁదిగం
జిచ్చుఁ గడిగొనఁగ వచ్చునె
చిచ్చఱిదూ వచ్చువడిన చిచ్చఱకుఁ బట్టన్ (భాగ. ౮ ౨౮౯)

ఇందు ‘చ్చ’ అను ద్విత్వాక్షరము పెక్కుసారు లుచ్చరింపఁబడినది.

ఈ రెండుమతముల కలభేదమునుగూర్చి, సామ్యము (మరల నుచ్చరించుట) సకృత్ (ఒక్కసారి) యని మమ్మటుఁడును, అసకృత్ (పెక్కుసారులు) అని రుయ్యకుఁడును చెప్పుచున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. కొన్నిహల్లులు కలిసి రెండుసారు లుచ్చరించిన ఛేక మని యొకఁడు, రెంటికంటె పెక్కుసారు లుచ్చరించిన ఛేక మని మఱియొకఁడు. ఇంతియే భేదము. ‘అమన్దానన్ద’ మనఁగానే ఛేకానుప్రాస మగు నని కావ్యప్రకాశకారుఁడు, కాదు ‘అమన్దానన్దకన్దళిత’ అనినఁగాని ఛేకము కాదే దని సర్వస్వకారుఁడు. ఉద్భటవిద్యానాథులును సర్వస్వకారునితో ఏకీభవించిరి.

3 వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము — లక్ష. ఒక్కహల్లు గాని పెక్కుహల్లులు గాని అసకృత్ సామ్యము గల వచ్చినచో, అనఁగా రెండుసారులకంటె పెక్కుడు పర్యాయము లుచ్చరింపఁబడుచో ‘వృత్త్యనుప్రాస’ మగును. ఇది మమ్మటుమతము.

ఉదా. (౧) కమలాలోలుఁడు

ఇందు లకారము మూఁడుపర్యాయము లుచ్చరింపఁబడినది.

ఉదా. (౨)

క. అడిగెద నని కడు వడిఁ జను
నడిగిన దను మగుడ నుడువఁ డని నడ యుడుగున్
వెడవెడ సిడిముడి తడఁబడ
నడు గిడు నడు గిడదు జడిమ నడు గిడునెడలన్
(భాగ. ౮ ౧౦౩)

ఇందు ‘డ’ కార మెన్నిసారులో చెప్పఁబడినది.

‘వృత్తి’ యనఁగా నియమితవర్ణములచే నుండునట్టిదియు, రసవిషయక మైనట్టిదియు నగువ్యాపారము. అట్టి వర్ణరచనను సంబంధించినది గనుక దీనికి వృత్త్యనుప్రాస మన్న పేరు వచ్చెను.

మాధుర్య[1] వ్యంజకము లైనవర్ణములు గల వృత్త్యనుప్రాసమును ‘ఉపనాగరిక’ యని యుద్భటుఁడు. వామనమతమున దీనికి ‘వైదర్భీరీతి’ యని పేరు.

---

1 మాధుర్యము, ఓజస్సు, ప్రసాదము అనునవి మూఁడును కావ్యగుణములు. వీనిలోఁ గొన్నింటికిఁ గొన్ని యక్షరము లనుకూలము లని యాలంకారికుల యభిప్రాయము. ఏయే యక్షరము లేయే వృత్తి వ్యంజకములో తెలిసికొనుటకు కావ్యప్రకాశము ౮-వ యుల్లాసము, ౭౪ ౭౬ శ్లోకములు చూడనగును.

ఓజఃప్రకాశకము లైన వర్ణములచేత వృత్త్యనుప్రాసమునకు ‘పరుష’ యని పేరు. దీనికే ‘గౌడీరీతి’ యందురు.

ఇతరవర్ణములచేత వృత్త్యనుప్రాసము ‘కోమల’ యనఁ బడును. దీనికే ‘పాంచాలీరీతి’ యనియు, దీనికే కొందఱు ‘గ్రామ్య’ యందురు.

అలంకారసర్వస్వకారునిమతమున, ఒక్కొక యక్షరము రెంటి కంటె అధికపర్యాయములు, పెక్కక్షరములు రెండుపర్యాయములును ఉచ్చరింపఁబడినయెడల వృత్త్యనుప్రాసము, అనఁగా ఏకాక్షరమును గుఱించి అసకృత్ సామ్యమును, అనేకాక్షరములను గుఱించి సకృత్ సామ్యమును ఉండవలెను.

వామనమతమున, సకృద్ద్వ్యావృత్తి ఛేకము, అసకృద్ద్వ్యావృత్తి వృత్త్యనుప్రాసము [1].

అనుప్రాసముయొక్క యన్యభేదములు — పైని తెలుపఁబడిన యనుప్రాసభేదము అలంకారసర్వస్వ కావ్యప్రకాశముల ననుసరించి యీయఁబడినవి. సాహిత్యదర్పణకారుని మతమున నీ యలంకారము ఛేక, వృత్తి, శ్రుతి, అంత్య, లాటభేదములచే నైదువిధములు, సరస్వతీకంఠాభరణకారునిమతమున శ్రుతి, వృత్తి, వర్ణ, పద, నామ, లాటభేదములచే నాఱువిధములు. ఈభేదములను పెక్కు ఉపభేదములు భోజుఁడు చెప్పియున్నాఁడు (చూడుఁడు, సర కం, ౨-వ పరి).

తెలుఁగునందు ఛందోవిషయముగ నెంచఁబడు ప్రాస అనుప్రాసాంతర్గతమే. ప్రాస పాద్యాద్యక్షరగణములందును ఉండును. కావున నది వృత్త్యనుప్రాసమే కాని రెంటికిని గొంచెము భేదము కలదు. వృత్త్యనుప్రాసమునందు వర్ణములయావృత్తి కొలఁదియంతరమునకే వచ్చును. ప్రాసమునందుఁ బరిగణితదూరాంతరమున వచ్చును. శార్దూలాది దీర్ఘవృత్తములలో ౧౯, ౨౦ అక్షరముల తరువాత వచ్చును.

మన కవులచే విశేషముగ గౌరవింపఁబడు నంత్యనియమమును అనుప్రాసమే. దానిని పదాంతానుప్రాస మనవచ్చును. బమ్మెర పోతనామాత్యకృతమగు ఆంధ్రభాగవతమందు శబ్దాలంకారము విశేషముగఁ గానవచ్చును.

ఉదా.

౩. అనుదినసంతోషణములు
జనితశ్రమతాపదుఃఖసంశోషణముల్
తనయులసంభాషణములు
జనకులకుం గర్ణయుగళసద్భూషణముల్ (భాగ, ౭ ౧౪౦)

౪. లాటానుప్రాసాలంకారము — లక్ష. ఒక్క యర్థము గల పదములను తాత్పర్యభేదము కలుగునట్లు మరల మరలఁ జెప్పినచో ‘లాటానుప్రాస’ మగును.

ఉదా.

‘కమలాక్షు నర్చించుకరములు కరములు
శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ’ (భాగ, ౭ ౧౬౯).

ఇచ్చట మొదటి ‘కరము’నకు జాతివాచకమైన చేయి యని అర్థము. రెండవ ‘కరము’నకు యోగ్యమైన చేయి యని యర్థము. ఇదియే తాత్పర్యభేదము. ఇట్లే రెండవపాదమును గుఱించి చెప్పఁగునది.

ఛేకవృత్త్యనుప్రాసములు వర్ణానుప్రాసము లనియు, నిది పదానుప్రాసము లేక శబ్దానుప్రాస మనియుఁ జెప్పెదరు.

అనన్వయాలంకారమునందును ఉపమేయము రెండుసారులు వచ్చును. రాముఁడు రాముఁడే. దీనికిని లాటానుప్రాసమునకును భేద మేమి? అనన్వయమునం దొకపదమే మరలఁ జెప్పుట యుద్దేశము కాదు. ఆ పదముచే సూచింపఁబడిన పదార్థముతోఁ బోల్పఁదగిన పదార్థము మఱియొకటి లేదని చెప్పుట కాపదమే మరలఁ జెప్పఁబడును. అచ్చట సమానార్థకపద మున్నను అంత చింత లేదు. ‘రాముఁడు రాముఁడే’ అనుటకు బదులు ‘రాముఁడు దాశరథియే’ యన్నను అలంకారమునకు భంగము రాదు. కాని లాటానుప్రాసములో సమానార్థకపదము చెప్పుటయే యుద్దేశము గాక సమానోచ్చారణపదములను చెప్పుటయు నుద్దేశమే.

ఈయలంకారమును మమ్మటాదులు ౧ పదముల పునరావృత్తి కలది, ౨ నామముల పునరావృత్తి కలది యని రెండుగ చేసి, ౧ లో (అ) ఏకపదపునరావృత్తి కలది, (ఆ) అనేకపదపునరావృత్తి కలది అనియు, ౨ లో (అ) ఏకసమాసములోనిది, (ఆ) భిన్నసమాసములోనిది, (ఇ) ఒకటి సమాసములోనిది, మఱియొకటి సమాసములో లేనిది అని యైదువిభాగములు కల్పించిరి.

ఈ యలంకారమునందు శబ్దార్థములు రెండును ముఖ్యములు, కావున నిది ఉభయాలంకార మని కొందఱిమతము.

౫. యమకాలంకారము — లక్ష. ౧ స్వరవ్యంజన (అచ్చుల హల్లుల) సముదాయపౌనరుక్త్యము ‘యమకము’ — (అ స).

లక్ష. ౨ అభిన్నార్థకము లయిన సమానవర్ణముల యొక్క క్రమముగ నావృత్తి ‘యమకము’ — (కా ప్ర).

ఉదా. ఆ సైనికనికాయంబు కాయంబు మఱచి పోరుచున్నది.

ఇందు ‘కాయంబు’ అనువర్ణంబులు స్వరవ్యంజనసహితంబుగ నేకక్రమముగ రెండుసారు లుచ్చరింపఁబడినవి. మొదటి ‘కాయంబు’ ‘నికాయంబు’లోని యొకభాగము. దానికి స్వతంత్రముగ నర్థంబు లేదు.

ఛేకవృత్త్యనుప్రాసములందు హల్లులసామ్య ముండినఁ జాలును, అచ్చులసామ్య మానుషంగికము. ఉండిన నుండవచ్చును, లేకున్నను చింత లేదు. ఇచ్చట నచ్చుల హల్లుల రెంటిసామ్యము నావశ్యకము.

1. సకృద్ద్వ్యావృత్తిశ్ఛేకానుప్రాసః, అసకృద్ద్వ్యావృత్తి వృత్త్యనుప్రాసః (కావ్యాలంకారసూత్ర, ౪. ౮).

లాటానుప్రాసమందు ఏకపదము లేకార్థమునందే (భిన్న తాత్పర్యములతో) రావలెను. యమకమునందు, ఏకపదములే వచ్చిన యెడల భిన్నార్థములందు రావలెను. అర్థములేని అక్షరములు (ఒక పదముయొక్క భాగములు) రావచ్చును. ఇది మమ్మటరుయ్యకమతమున, నిందు నేకార్థములగల పదములు, భిన్నార్థకపదములు, కొన్ని అర్థము కలవి, కొన్ని అర్థము లేనివి రావచ్చును.[1] ఏవి వచ్చినను ఇందు లాటానుప్రాసమువలె తాత్పర్యభేద మొక్కటిలేదు

దీనిని ప్రాచ్యలాక్షణికు లనేకవిధముల విభజించియున్నారు. ఇది ముఖ్యముగా పద్యములకు సంబంధించిన యలంకారము. పద్యమునకు నాలుగుపాదము లుండును. ప్రథమపాదము ౧ ద్వితీయపాదముతోడను, ౨ తృతీయపాదముతోడను, ౩ చతుర్థపాదముతోడను, ౪ ద్వితీయపాదము తృతీయపాదముతోడను, ౫ చతుర్థపాదముతోడను, ౬ తృతీయపాదము చతుర్థపాదముతోడను, ౭ ప్రథమపాదము మిగిలిన మూడుపాదములతోడను, ౮ ప్రథమ ద్వితీయ పాదములును, తృతీయ చతుర్థపాదములును, ౯ ప్రథమ చతుర్థపాదములును, ద్వితీయ తృతీయ పాదములును ఒక్కవిధముగా (ఏకవర్ణాత్మకముగ) నున్నయెడల వేఱువేఱు యమకము లగును. ౧౦ అట్లే మొదటి రెండు చరణములును చివర రెండుచరణములుగ శ్లోకార్థము మరలఁ జెప్పఁబడుటయు, ౧౧ శ్లోక మంతయు భిన్నార్థముగ మరలఁ జెప్పఁబడుటయు యమకభేదంబులే. వీనికిఁ గ్రమముగ ౧ ముఖ, ౨ సందంశ, ౩ ఆవృత్తి, ౪ గర్భ, ౫ సందష్టక, ౬ పుచ్ఛ, ౭ పంక్తి, ౮ యుగ్మక, ౯ పరివృత్తి, ౧౦ సముద్ర, ౧౧ మహాయమకము లని పేళ్లు గలవు.

వీని యన్నింటికి నుదాహరణంబు లిచ్చుట యనావశ్యకము. ప్రదర్శనంబుగ నొకటి రెండింటిని జూపెదము

ఉదా

క. ఓరా ! సోబన్నపాలక
మారా మమమమనసమరమాసురజ్యోడ నై
ధీరా నృసింహ మానిత
మారామను మదనసమరమాసురజ్యోడనై (వ భూ, ౪-౭౧).

ఇందు ద్వితీయపాదము చతుర్థపాదముతో సమానము కావున నిది సందష్టయమకము

తే. మతి వినాయకధరిత సమ్మదుఁ డనంగ
మతి వినాయకధరిత సమ్మదుఁ డనంగ
మతి వినాయకధరిత సమ్మదుఁ డనంగ
మతి వినాయకధరిత సమ్మదుఁ డనంగ (అప్పక, ౪).

ఇది 'పంక్తియమకము' 'నీ రాజనందన రాజ రాజాత్మజులు సాటి తలఁప నన్నయభట్టరపతికి' అని నాల్గుచరణములును ఒకరీతిగాఁ జెప్పఁదు మనవారు చదువుపద్య మిట్టిదే.

ఒక్కొకపాదమును రెండుగ విభజించి, యట్లు వచ్చిన రా పాదార్ధములకును లైని పాదములకుఁ జెప్పినట్లు పరస్పరయమకసామ్యమును జెప్పినయెడల చిన్నచిన్న భేదంబు లేర్పడును. అట్లే యొక్కొకపాదమును ౩, ౪, ౫ భాగములుగ విభజించినచో యమకభేదంబులు పెక్కులుగ నగును

(౧) సీ. తన భర్మధామంబు తన భర్మధామంబు
కరణి మిత్రక్షేమకరము గాఁగ (వసు, ౧-౭౯)

(౨) సీ. ఏరాజు భూరితేజోరుజాలోకంబు
లోకంబుతమము నిరాకరించి (వసు, ౧-౩౦)

(౩) బాల బాలరసాల మిది కేళి
పాలిపాలిటియమరపాలము
గేలి కేలిని ద్రుంచ్చఁ గదు రా
గిల్లు గిల్లుము తత్ప్రవాళము (వసు, ౩-౧౪౯)

ఇందు 'లము', 'కము' అను సంయుక్తయమకము గూడఁ గలదు.

(౪) ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలకు
లిం గని చంచరీకంపరం ద్రికా
లిం గని సంగతాళి లత
లిం గని కర్దమగు పిరణ మ్మృగా
లిం గని కృష్ణచేలుని మా
లిం గని నీలకచా విధాతృనా
లిం గని రామలింగకవి
లింగని కీర్తి మాసించు దిక్కులన్ (చాటువు)

ముక్తపదగ్రస్త మనునది యమకమునకే యొకభేదము. దానిని తెలుఁగు లాంధ్రకవులు తమ గ్రంథములలో వాక్యాంతగమ్యము లందు వాడెదరు

ఉదా

మ. దృఢశాతోబలభీమ భీమసమర క్రోధాజ్ఞయ శ్రీపరి
ప్రఢిమాధాళితభూమ భూమహితతూర్యధ్వానదత్తేభ ధా
ర్క్ కథముత్కారవిరామ రామకథన శ్లాఘ్యప్రబోధిల్లితా
గధరాదాద్యరిధామ ధామగరిమ గ్రస్తగ్రహాధీశ్వరా
—(వసు, ౬-౧౦౧)

ఈ క్రిందిపద్యమునందు, పాదాది ముక్తపదగ్రస్తయమకమును, నాలుగుపాదములకును 'రమా' యను రెండక్షరముల యంత్యయమకమును గలదు.—

---

1 అత్ర క్వచిత్ భిన్నార్థకత్వం క్వచి దభిన్నార్థకత్వం క్వచిదేకస్యానర్థకత్వ మపరస్య సార్థకత్వ మితి సంకేతతః ప్రకారత్రయమ్—(అ స)

మురారిభృత్తము —

సారసాక్షిచే వదధ్వదారి భూరి ధీరసా
ధీరసాహసోరుదారతిప్పురక్షకారసా
కారసాముముక్తజీసురాపగా సుధారసా
ధారసాధుకీర్తిహంసధారి సూరిపారసా (వసు, ౬-౧౦౩)

ఇట్లు యమకప్రకారము లనేకములు గలవు. సంస్కృతంబున వీనికి వేలువేలు గావుండుటయూహకుఁ గలవు మన యాంధ్రంబున ప్రాస మున్నట్లు, ఉత్తరహిందూదేశమందలి హిందీ, మరాటీ, బంగాలీ మొదలయినభాషలలో నికావ్యముల సంతర్గతముగ నత్యంతావశ్యకము పద్యమందలి మొదటి రెండుచరణములకును, చివర రెండుచరణములకును అంతమున నొక్కొక్కయక్షర మొండును పెక్కు అక్షరములం కూడ సమానముగ నుండవచ్చును కాని యొక్కటైనను సమానముగ నుండితీరవలెను దీనికే యింగ్లీషులో రైమ్ (Rhyme) అందురు

'ప్రాయశో యమకే చిత్రే రసపుష్టి ర్న దృశ్యతే' (సాధారణముగ యమకమందును, చిత్రకావ్యమునందును రసపుష్టి కానరాదు) అని వీకావళీకారుఁడైన విద్యానాథుఁడు స్పష్టముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు

చిత్రాలంకారములు — 'చిత్ర'ములు శబ్దాలంకారాంతర్గతము లైనను, పూర్వలాక్షణికులు చిత్రమును ఒక కావ్యభేదముగ నెంచినందున తరువాయను 'చిత్రకావ్యము' అను శీర్షిక క్రింద సవిస్తరముగ వివరింపఁబడును

అర్థాలంకారములు ౧౧౮

కువలయానందమునందు ౧౧౫ అలంకారము లీయఁబడినవి రసగంగాధరములోనివి యగు 'ఉదాహరణము', 'అసమము', 'తిరస్కారము' అను నలంకారములు వీనిలోఁ గలుపఁగా ౧౧౮ సంఖ్య యేర్పడినది వానివివరము —

౧ ఉపమాలంకారము — లక్ష. ఒకపదార్థమును మఱియొక పదార్థముతోఁ బోల్చి చెప్పుట 'ఉపమ'

ఉదా ఆమెముఖము చంద్రునివలె నందముగ నున్నది

ఏపదార్థము వర్ణింపఁబడుచున్నదో, అనఁగా దేనిని మనము వర్ణించుచున్నామో దానికి ఉపమేయము (లేక వర్ణ్యము, ప్రస్తుతము, ప్రకృతము, విషయము) అని పేరు దేనితో నుపమేయమును బోల్చుచున్నామో దానికి ఉపమానము (అవర్ణ్యము, అప్రస్తుతము, అప్రకృతము, విషయి) అని పేరు. రెంటియందును గల యేగుణమునుబట్టి ఉపమేయోపమానములను బోల్చుచున్నామో ఆగుణమునకు 'సమానధర్మము' (సాధారణ) అని పేరు. ఏశబ్దమువలన ఈ సమానధర్మమును సూచించుచున్నామో యది 'ఉపమావాచక'శబ్దము పైయుదాహరణమందు 'ముఖము' ఉపమేయము, 'చంద్రుఁడు' ఉపమానము, 'అందము' సమానధర్మము, 'వలె' అనునది ఉపమావాచకము.

ఉపమాప్రయోజనములు (౧) స్తుతి, (౨) నింద, (౩) తత్త్వబోధ ఇందుకుఁ గ్రమముగ నుదాహరణములు (౧) శ్రీమతోఁగూడినభార్య లక్ష్మివంటిది (౨) సంపద మద్యమువంటిది. (౩) ఆకాశమునందు బండివలెఁ గానఁబడుచున్న చుక్కలగుంపు రోహిణీనక్షత్రము

ఉపమాలంకారలక్షణము లనేకలాక్షణికు లనేకవిధములఁ జెప్పియున్నారు కొన్ని యిందు నుదాహరించుచున్నాము —

భామహుఁడు — దేశకాలక్రియాదులచే విరుద్ధమైన ఉపమానముతో నుపమేయమునకు గుణలేశముచేతనైనను సామ్యము చెప్పఁబడినయెడల నుపమ యగును

ఉద్భటుఁడు — కాలాదికములచే భిన్నము లగు ఉపమానోపమేయము లను రెండుశబ్దములకుఁ గల మనోహరమైన సాదృశ్యమే యుపమ

దండి — ఏదోవిధమైనను సాదృశ్యము కానఁబడిన నది యుపమ

వామనుఁడు — గుణలేశములవలనను ఉపమానముతో నుపమేయమునకు సామ్యము చెప్పుట ఉపమ

రుద్రటుఁడు — భేదముగల పదార్థములకు సాదృశ్యము చెప్పఁబడినయెడల నుపమ

రుయ్యకుఁడు — ఉపమానోపమేయముల సాదృశ్యమునందు భేదాభేదములు సమానముగ నున్న నుపమ

జగన్నాథుఁడు — వాక్యార్థమునకు నుపస్కారకమును సుందరమును అయినసాదృశ్యము ఉపమ

విద్యానాథుఁడు — వర్ణింపఁబడిన యొక పదార్థమునకు స్వతఃసిద్ధమైనట్టిదియు భిన్నమైనట్టిదియు రసికసమ్మత మైనట్టిదియు నగు మఱియొకపదార్థముతో ధర్మసంబంధమైన సామ్యమును వాచ్యముగ నొక్కసారి చెప్పుట యుపమ

చిన్నకోట పెద్దన —

క. గుణసద్ధర్మకర్మముల ను
ల్బణ మఱియొకవస్తువునకుఁ బరువడిఁ దుల్య
ప్రగుణతనముఁ జేయు టెయ్యది
గణుతింతురు దాని నుపమగా బహువిధులన్

భట్టుమూర్తి —

సీ. ఉత్ప్రేక్షవలె నభిద్యోతమై కాకన
న్యయమగుటైన దభిన్నంబు గాక
హీనోపమయుఁ బోలె నిల మాన్యదృశ్యము గాక
యుపమాన మధికమై యుండదేని
శ్లేషంబువలెఁ బరస్పరమాత్రము గాక
సార్థమై యల రూపకాదులక్రియ

వర్ణ్యంగ్యంబు గాక సామ్యము సాధ్య మగు చేని
సాదృశ్యము ప్రతీప మట్లు దెలుపఁ
గ్రమవిపర్యాసనహితంబు గాక యున్న
నలరు నుప మేయకోపమ యట్టి సామ్య
ధర్మ మిరువురు నెరుపఁ దదనుగున్న
నుపమ యగు దీనిభేదంబు లెన్నఁ జెంతు

విద్యానాథలక్షణమునందలి యన్నిపదములకును గలసార్థకత భట్టుమూర్తియొక్క పద్యమునందుఁ జూపఁబడినది

ఈ లక్షణము లన్నియుఁ గాదు 'సాధర్మ్య ముపమా భేదే' (భేద మున్నవానికి సాధర్మ్య ముపమ) అను మమ్మటునిదిన్ని లక్షణమే సంగ్రహముగా నవచ్చుచున్నది. భిన్నము లయిన రెండుపదార్థములకు సాధర్మ్యము (పోలిక) చెప్పఁబడుటయే యుపమ. వానిలో వర్ణ్యము ఉపమేయము. రెండవది ఉపమానము. ఉపమ భేదాభేద ప్రధాన మని రుయ్యకుఁడు చెప్పినమాటకు నిదియే యర్థము. ఉపమానోపమేయములకు భేద ముండవలెను, సామ్య ముండవలెను

'సాదృశ్యము', 'సాధర్మ్యము' అనునవి భిన్నపదార్థము లని ప్రాచీనాలంకారికులమతము, ఆ రెండును ఒక్కటియే యని నవీనుల మతము — (ప్రశా).

ఉపమాన ప్రతియోగికము, ఉపమేయానుయోగికము నగు సంబంధము సాదృశ్య మనియు, సాధారణధర్మప్రతియోగికము, ఉపమానోపమేయోభయానుయోగికము నగుసంబంధము సాధర్మ్య మనియు భేదవాదుల యభిప్రాయము.

ఉపమాభేదములు — ఉపమాలంకారముయొక్క భేదము లాలంకారికు లనేకవిధములఁ జెప్పిరి. సాదృశ్యగర్భములైన యలంకారము లన్నియు నుపమాభేదములే యని కొందఱిమతము (మాఘుఁడు, వామనునికావ్యాలంకారసూత్రములు) దండి సమాన ధర్మభేదములనుబట్టి ఉపమను ౩౨ విభాగములుగఁ జెప్పి యుదాహరణముల నిచ్చెను. వాని నీక్రింద నుదాహరించుచున్నాము —

౧ ధర్మోపమ — ముద్దరాల! నీ యఱచేయి పద్మమువలె మెత్తగ నున్నది

౨ వస్తూపమ — నీముఖము పద్మమువలె నున్నది (ఇందు ధర్మము ప్రతీయమానము)

౩. విపర్యాసోపమ — నీ ముఖమువలె పద్మము వికసించి యున్నది (ఇతరులు దీనిని ప్రతీపాలంకార మందురు).

౪ అన్యోన్యోపమ — నీ ముఖము పద్మమువలెను, పద్మము నీముఖమువలెను నున్నది (దీనిని ఇతరులు ఉపమేయోపమ యందురు).

౫ నియమోపమ :— నీ ముఖము కమలమునే పోలును, మఱి దేనిని పోలదు.

౬ అనియమోపమ — నీముఖము పద్మమును అనుకరించుచున్నది. దానిని అనుకరించు మఱియొకపదార్థము ఉన్న నుండుఁగాక.

౭ సముచ్చయోపమ :— కాంతిచేతనే కాక ఆహ్లాదకరత్వము చేతఁగూడ నీముఖము చంద్రునిఁ బోలును.

౮ అతిశయోపమ — నీ ముఖమును నీయందే చూచితిని. చంద్రుని ఆకాశమందే చూచితిని.

౯ ఉత్ప్రేక్షితోపమ — ఈ మెయిముఖశ్రీ నాయందే యున్నదని చంద్రుఁడు గర్వపడ నక్కఱలేదు, పద్మమునందుఁగూడ నది కలదు

౧౦ అద్భుతోపమ — పద్మము విభ్రాంతనయన మైనచో నీ ముఖశ్రీనిఁ బొందవచ్చును.

౧౧ మోహోపమ — కృశాంగి! చంద్రునిఁ జూచి నీముఖ మనక తావికై భ్రమరముఁ బోయితిని.

సంశయోపమ — ఇది లోపలఁ దిరుగుచున్న భ్రమర కేళిలోలితనేత్రములుగల నీముఖమా? యని నా గిల్లు గిల్లుమ నుండె.

౧౩ నిర్ణయోపమ 'శశము' అను చిహ్నము నిగ్రహింపఁబడిన పద్మముయొక్క కాంతి చంద్రునకు సిద్ధి కల్గించునదిగ నుండదు. ఇట్టి కాంతికలది గావున నిది నీ ముఖమే

౧౪ శ్లేషోపమ — నీ ముఖము పద్మమువలె శశాంకప్రతిస్పర్ధియు శ్రీగలదియు, సురభిగంధియు నగును

౧౫. సమానోపమ — ఈ యుద్యానమాల బాలికవలె సాలకానకశోభిని (సాలకానకశోభిని = సాలవృక్షములయరణ్యములతో శోభించునది, కురులతోఁ గూడి శోభించుచున్న ముఖముయొక్క చక్కఁదనము కలది)

౧౬. నిందోపమ — కమలము పరాగపూర్ణము, చంద్రుఁడు క్షయి, నీ ముఖము వానితో సమాన మైనను, వానికంటె నుత్కృష్ట కాని

౧౭ ప్రశంసోపమ — బ్రహ్మకుఁ బుట్టినిల్లయిన పద్మమును, శివునిచే శిరమ్మున ధరింపఁబడిన చంద్రుఁడును నీ ముఖముతో సమానములు.

౧౮ ఆచిఖ్యాసోపమ :— నీముఖము చంద్రునితోడ సమానము అని నాయభిప్రాయమును చెప్పదుకొన్నాఁడను. అది గుణదోషము.

౧౯ విరోధోపమ — శతపత్రము, శరచ్చంద్రుఁడు, నీ ముఖము - ఈమూఁడును పరస్పరము విరోధము కలది.

౨౦ ప్రతిషేధోపమ — కళంకియు, జడుఁడును అగు చంద్రునకు నీముఖముతోఁ బ్రతిస్పర్ధించుటకే శక్తి లేదు.

౨౧ చటూపమ — నీ ముఖము పద్మకాంతిశోభితము, చంద్రుఁడో, పద్మాంతకుఁడు. అయినను నీతో సమానుఁడే కాని అధికుఁడు గాఁడు

౨౨ తత్త్వాఖ్యానోపమ — ఇది పద్మము కాదు, ముఖమే, ఇవి తుమ్మెదలు కావు, కన్నులే

౨౩ అసాధారణోపమ — చంద్రారవిందములకాంతి నతిక్రమించి నీముఖము తనకుఁ దానే సాటి యాయెను

౨౪ అభూతోపమ — నీముఖము, ఒకచోటను సంగ్రహించి రక్షింపఁబడిన అన్నిపద్మముల కాంతి పుంజమువలె శోభించుచున్నది (దీనిని కొందఱు ఉత్ప్రేక్ష యందురు)

౨౫ అసంభావితోపమ — నీముఖమునుండి కఠినవాక్యములు వచ్చుట, చంద్రబింబమునుండి విషము వచ్చుటవలెను, చందనమునుండి యగ్ని వచ్చుటవలెను ఉండును

౨౬ బహూపమ — చందనోదక చంద్రాంశు చంద్రకాంతాదికములవలె నీస్పర్శ అధికశీతలముగ నుండును

౨౭ విక్రియోపమ — తన్వంగి! నీముఖము చంద్రబింబమునుండి త్రవ్వి తీసినట్లును, పద్మముయొక్క గర్భమునుండి లాగి తీసినట్లును ఉన్నది

౨౮ మాలోపమ — సూర్యునియందు వెలుఁగువలెను, పగటియందు సూర్యునివలెను, ఆకాశము నందుఁ బగటివలెను విక్రమము నీయందు లక్ష్మినిఁ గూర్చును

౨౯ వాక్యార్థోపమ — ఒక వాక్యార్థమును మఱియొక వాక్యార్థముతోఁ బోల్చినయెడల నది వాక్యార్థోపమ. ఇది యేకశబ్దత్వ, అనేకశబ్దత్వములచే రెండు తెఱఁగులు —

ఉదా (౧) చంచలనేత్రములు గలదియు, ఆవిర్భవించిన దంతకాంతి గలదియు నగు నీముఖము, భ్రమద్భృంగమై, తెల్లని కేసరములు గలదియగు పంకజమువలెఁ దోఁచుచున్నది

ఉదా (౨) కామరతికంటె యాతన్వంగియొక్క పద్మము వంటి మోము మధుకరములంటినదానివలె మతిమంతి భ్రాంగుచేసు

౩౦ ప్రతివస్తూపమ — రాజులలో నీవంటివాఁడు లేఁడు, పారిజాతవృక్షము రెండవది లేదుగదా!

౩౧ తుల్యయోగోపమ — ఓ నృప! ఇంద్రుఁడు స్వర్గరక్షణమునను, నీవు భూభారధారణమునను పేరొందియుందురు అతఁడును నీవును, మీరే కల్పవృక్షములని చెప్పఁబడుదురు

౩౨ హేతూపమ — రాజా! కాంతిచేఁ జంద్రుని, తేజస్సుచే సూర్యుని, ధైర్యముచే సముద్రుని ననుకరించుచున్నావు

దణ్డ్యాదులచే కల్పింపఁబడిన భేదములు — ఈ భేదములన్నింటిని తరువాతిలాక్షణికు లొప్పుకొనలేదు వారీయలంకారమును మఱియొకవిధముగ విభజించిరి. ఆవిభేదములు నిజముగ వ్యాకరణవిషయములు గాని అలంకారవిషయములు కావు[1]. అయినను దణ్డ్యాది పూర్వాచార్యులును, జగన్నాథాదులగు అర్వాచీనులును ఉదాహరించినందున వాని నిచ్చట దిక్ప్రదర్శనముగ జూపెదను

ఉపమ 'పూర్ణ' యనియు, 'లుప్త' యనియు రెండువిధములు. ఉపమానము, ఉపమేయము, సమానధర్మము, ఉపమావాచకశబ్దము — ఈ నాలుగును స్పష్టముగ నందుఁ జెప్పఁబడునో అది 'పూర్ణ'. ఈ నాలుగింటిలో నొక్కటిగాని, రెండుగాని, మూఁడుగాని లోపించినచో 'లుప్త' యగును

ఉదా రామచంద్రునిముఖము చంద్రునివలె చక్కఁగ నున్నది

ఇది 'పూర్ణ'. ముఖము 'ఉపమేయము', చంద్రుఁడు 'ఉపమానము', చక్కఁదనము 'సమానధర్మము', 'వలె' ననునది 'ఉపమావాచకపదము'

ఉదా రామచంద్రునిముఖము చంద్రునివలె నున్నది

ఇది 'లుప్త'. ఇందు 'సమానధర్మము' లోపించినది

'పూర్ణ' మరల రెండువిధములు — 'శ్రౌతి', 'ఆర్థి'. శబ్దమువలననే 'ఉపమ' యని బోధ యయ్యెనేని 'శ్రౌతి', అర్థమువలన 'ఉపమ' యని బోధ యయ్యెనేని యది 'ఆర్థి'. సంస్కృతమున ఇవ యథాదిశబ్దములవలనను, ఇవార్థవిహితమైన వతిప్రత్యయమువలనను 'ఉపమ' 'శ్రౌతి' యగును. తుల్యసదృశాదిశబ్దములను ప్రయోగించినను తదర్థకవతిప్రత్యయమువలనను 'ఆర్థి' యగును. 'చంద్ర ఇవ సుందరం ముఖం' (చంద్రునివలెఁ జక్కని ముఖము) అనునది 'శ్రౌతి', 'చంద్రేణ తుల్యం ముఖం' (చంద్రునితోఁ దుల్యమగు ముఖము) అనిన 'ఆర్థి'. ఇది కేవలము సంస్కృతవ్యాకరణము ననుసరించిన భేదము గాని యింత కాదు. కావున తెలుఁగున ఈ భేద మంతగాఁ జెల్లదు. అయినను తెనుఁగున నాభేదము తెచ్చిపెట్టుకొనవలయు నన్న 'వలె', 'పోలె' అనుపదము లున్న 'శ్రౌతి' యనియు, 'తోడు, పోలిక, సరి, సంగడి, ఉద్ది, ఈడు, సాటి, వగిది, కరణి' మొదలగునవి యున్న 'ఆర్థి' యనియుఁ జెప్పవచ్చును

శ్రౌతి — అధిపుఁడు కందర్పుఁడువోలె నలరుచుండును

1. 'తద్భేదోఽయం పూర్ణాలుప్తాదికో వాక్యసమాసతద్ధితకృత్ప్రత్యయవిశేషగోచరతయా శబ్దశాస్త్రవ్యుత్పత్తికౌశలం ప్రదర్శయితుం ... ' — [ఉద్యోత]

ఆర్థి :— అధిపుఁడు కౌర్యమునందు రఘురాజు సన్నిభుఁడు — (స భూ).

ఈ రెండు భేదములును మరల వాక్యసమాసతద్ధితగతము అని ఒక్కొక్కటి మూఁడువిధములై ఆఱు తెఱఁగు లగును

ఉదాహరణములు

వాక్యగత — రాముఁడు చంద్రునివలె వాహ్లాదకరుఁడు

ఇది పూర్ణ శ్రౌతి వాక్యగత

సమాసగత — అహ్లాదకరుం డగు రాముఁడు చంద్రోపముఁడు

'చంద్రోపముఁడు' అను ఉపమానగర్భితపదము సమస్తము కావున నిది 'సమాసగత' ఇది పూర్ణ ఆర్థి సమాసగత యని తెలిసి కొనవలసినది

తద్ధితగత — ఆహ్లాదకరుఁడగు రాముఁడు చంద్రకల్పుఁడు

సంస్కృతమున 'వతి' ప్రత్యయంబుచేఁ దద్ధితం బగు కాని తెలుఁగున నా యర్థమంగు 'వతి' లేనంగున 'కల్ప' ప్రత్యయమే యుపయోగింప నగు నని నరసభూపాలీయకారుని యభిప్రాయము[1] కావున నియ్యది పూర్ణ ఆర్థి తద్ధితగత

ఇట్లే 'పూర్ణ'లోని వేఱుదాహరణముల నెఱుంగునది

ఇఁక 'లుప్త'యొక్క భేదముల విచారింతము లుప్తలో, ఉపమయొక్క అవయవములు ఒక్కటిగాని, రెండుగాని, మూఁడు గాని లోపించును నాల్గును లోపించిన నర్థమే యుండదు కావున నాల్గును ఏకకాలమునందు లోపింపవు ఒక్కటి లోపించునవి మూఁడు ౧ ఉపమానలుప్త, ౨ ధర్మలుప్త, ౩ వాచకలుప్త, 'ఉపమేయ లుప్త' చెప్పఁబడలేదు రెండు లోపించువిధములు మూఁడు ౪ ధర్మ వాచకలుప్త, ౫ ధర్మోపమానలుప్త, ౬ వాచకోపమేయలుప్త ఇవి తప్ప నితర మేవియు రెండురెండు లోపించుటకు వీలులేదు మూఁడును లోపించువిధము ఒకటి ౭ అది ధర్మోపమానవాచకలుప్త ఇట్లు లుప్త యేడు విధములు

ఉదా (౧) లోకోత్తరములయిన వర్ణమును పరిమళమును గల కుసుమములతిలకమగు చంపకమా! నీవు దేనితోఁ దులతూఁగు దువో మే మెఱుఁగము —(ర గం)

ఇందు నుపమాన మెద్దియో యెఱుంగ మని చెప్పఁబడినది. ఉపమానము లేకలే దన్నయెడల 'అనన్వయాలంకార' మైయుండును

ఉదా (౨). ముఖము చంద్రునివలె నున్నది. ఇందు సమాన ధర్మము చెప్పఁబడలేదు

ఉదా (౩) ఆతఁడు రామాభిరాముఁడు. ఇచట 'రామాభిరాముఁడు' అనఁగా రామునివలె నభిరాముఁడు అని యర్థగతము ఇట్లు వాచకము (వలె సమధర్మవాచకము) సమాసగతమై లోపించెను.

ఉదా (౪) ధర్మవాచకలుప్త — శత్రురాజుల మహోరాజ్య కతముచేతఁగూడ దురాక్రముఁడైన యీరాజకుంజరుఁడు యుద్ధ ప్రవృత్తుఁ డయ్యెను

ఇందలి 'రాజకుంజర' శబ్దము ఉపమితసమాసము కుంజరము వంటిరాజు అని యర్థము ఇట్లు సమాసమునందు వాచకము లోపించి నది రాజును కుంజరముతోఁ బోల్చుట దురాధర్షత్వపరసేనావిద్రావకత్వాదిసాధారణధర్మములవలన అని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియుండ లేదు. కావున నిది ధర్మవాచకలుప్త

ఉదా (౫) ధర్మోపమానలుప్త— మధుపము వనమంతయు గాలించినది చెట్ల నన్నింటిని చూచినది కాని యోసహకారమా! నీ వంటిచెట్టుమాత్రము దానికి దొరకలేదు — (ర గం)

ఇందు నుపమానము దొరకలే దని చెప్పఁబడినది, సమాన ధర్మము చెప్పఁబడలేదు.

ఉదా (౬) వాచకోపమేయలుప్త — సంస్కృతమున నిది 'క్యచ్' ప్రత్యయముతో నగును. తెలుఁగున నా ప్రత్యయము నన్వయ మవ్వయు లేదు.

ఉదా (౭) ధర్మోపమానవాచకలుప్త—ఆమె మృగనయన

ఇది సమాసమునందే సాధ్యము ఇందలిసమాసమునకు మృగము కనులవంటి చంచలము లయిన నయనములు కలది యని యర్థము ఇందు సమాసమువలన చంచలత్వము అను సమానధర్మము 'వంటి' యను వాచకము లోపించిన దనుట స్పష్టము కాని ఉపమేయమైన మృగనయనపదము కానిపించు చుండఁగ నెట్లులోపించినదని కొందఱకు సంశయము కలుగవచ్చును కాని సమాసములో నిలిచిన మృగనయన పదము ఉపమేయమైన స్త్రీవాచకము గాని ఉపమానపరము కాదు.

దీనికిఁ దెలుఁగున నుదాహరణము కావలయు నన్న 'పూఁబోఁడి' వంటి సమాసపదము నుదాహరింపవచ్చును 'పూవును బోఁడి యను' అను సూత్రప్రకారము ఈపదమునకు పూవువంటిసుకుమార శరీరము కలది యని యర్థము

ఈ ౭ భేదములును ఈక్రింది విధముగ ౧౯ విధము లగును.

౨ ఉపమానలుప్తలు — వాక్యగ, సమాసగ,

౫. ధర్మలుప్తలు — వాక్యగతశ్రౌతి, వాక్యగతార్థి, సమాసగతశ్రౌతి, సమాసగతార్థి, తద్ధితగతార్థి.

---

1. వ. అల తద్ధితములయందుం, దెలింగు వతిప్రత్యయంబు తెలుఁగున లేమిం, గలిగిన కల్పప్రత్యయం, బులియు నవయోక్తి యగును యని గన్నట్టుకు— (కా సం, ౫ ఆ).

౬. వాచకలుప్తలు — సమాసగత, కర్మక్విబ్గత, ఆధారక్విబ్గత, క్విబ్గత, కర్మణముల్గత, కర్తృణముల్గత

౭. ధర్మవాచకలుప్తలు — క్విబ్గత, సమాసగత

౮. ధర్మోపమానలుప్తలు — వాక్యగ, సమాసగ

౯. వాచకోపమేయలుప్త — క్విబ్గత

౧౦. ధర్మోపమానవాచకలుప్త — సమాసగ

వీనికి వేఱువేఱు ఉదాహరణముల నూహించుకొనవలెను.

కావ్యప్రకాశకారుని మతమున పూర్ణాభేదములు ౬ ను, లుప్తాభేదములు ౧౯ యుం గలసి 'ఉపమ'కు ౨౫ భేదములు ఇతరులు ౩౨ భేదము లని చెప్పిరి

ఇంకొకవిధముగ విభజన — పైని చెప్పఁబడిన ౨౫ లేక ౩౨ భేదములలో ఒక్కొక్కదానిని మరల ౫ విధముల విభజించి విభాగప్రియులు మొత్తముగ, ౧౨౫ లేక ౧౬౦ భేదములు ఉపమకుఁ గల్పించిరి!!! ఈ ౫ భేదము లేవి యన — ౧ వస్తు, ౨ అలంకార, ౩ రసరూపము లైన ప్రధానవ్యంగ్యములకు నుపస్కారకముగను, ౪ వస్తు, ౫ అలంకారరూపము లైన వాచ్యమున కుపస్కారకముగను ఉండుటవి

ఉదా (౧). వ్యంగ్యవస్తూపస్కారిక —

ఎల్లప్పుడును పరోపకారచింతయే కలిగి పరిశుద్ధమైన అంతఃకరణములుగల మహాత్ములవచనములు ఔషధములవలె మొదటఁ జేఁదుగఁ గానవచ్చును — (ర గం)

ఇందలి 'ఔషధములవలె' నన్న యుపమవలన, మహాత్ముల వచనములు మొదటఁ జేదుగ నుండినను, వానిని విని అట్లాచరించిన పిదపఁ బరిణామమున నవి పరమసుఖప్రదము లగు నని రమ్యమైన వ్యంగ్యార్థము స్ఫురించుచున్నది.

ఉదా (౨) వ్యంగ్యాలంకారోపస్కారిక

మచ్చవలె నున్న కస్తూరిబొట్టుగల నీ ముఖమును జూచి అక్కడ పిల్ల లల్లాడుచే వికాసమును పొందిన చెక్కిలలోనుండి చంచూపుటములు కదలించుచున్నవి — (ర. గం)

ఇందు, ప్రధానవ్యంగ్య మైనది ముఖమునందుఁ జంద్రారోపణముగల భ్రాంతిమదలంకారము. దానికి ముఖమందలి కస్తూరిబొట్టును చంద్రునిలోఁ బోల్చిన ఉపమ ఉపస్కారకము.

ఉదా (౩). వ్యంగ్యరసోపస్కారిక —

నీకు వక్షస్థలము పెద్ద అచ్చట నున్నందున బిడ్డచే నన్నుఁ జక్కగాఁ జూచుటకు వీలు లేక యూచెలి యెరగంటిచూపుతోఁ జూచెను. ఇప్పుడిప్పుడు వికసించుచున్న చక్కదనమును బోలియున్న యా కన్నులతో నీకు మేలగుఁగాక ! — (ర గం).

ఇందు వ్యంగ్యముగ నున్న రసము విప్రలంభశృంగారము. 'ఇప్పుడిప్పుడు వికసించుచున్న చక్కదనమును బోలియున్న యా కన్నులు' అన్న యుపమ రసమునకు నుపస్కారకము

ఉదా (౪) వాచ్యవస్తూపస్కారిక

శరత్కాలచంద్రునివంటి నీ ముఖము వాకిలలను శీతలములుగఁ జేయుఁగాక! — (ర గం)

ఇందలి కములను శీతలములుగఁ జేయుచున్నట్టి వాచ్యరూపమగు వస్తువునకు శరచ్చంద్రోపమ ఉపస్కారిక

ఉదా (౫) వాచ్యాలంకారోపస్కారిక

శీతముచే సరోరుహమును, పగటిచేఁ జంద్రమండలమునువలె చక్కని దైన నీ ముఖము రోషముచే శోభించుటలేదు — (ర గం).

ఇందు 'దీపకాలంకారము' వాచ్యము దానికి 'ఉపమాలంకారము' ఉపస్కారకము.

వాచ్యమునందు రస ముండదు, కావున వాచ్యరసోపస్కారిక యను ఉపమ యుండనేర దని ధ్వనిపక్షమువారి యభిప్రాయము

౨ అనన్వయాలంకారము — ఒక వస్తువునకు సాటి లే దని చెప్పుటకై దానిని దానితోనే పోల్చుట 'అనన్వయము'

ఉదా రామునివంటివాఁడు రాముఁడే

దండిమతమున నిది యుపమాభేదము

౩ ఉపమేయోపమాలంకారము — లక్ష. రెండు వస్తువులను (వానిని బోలిన మూఁడవవస్తువు లే దని చెప్పుటకై) ఒకదానితో నొకదానిని (పరస్పరము) పోల్చుట 'ఉపమేయోపమ'

ఉదా సజ్జనులమనసు మేఘోదకమువంటిది, మేఘోదకము సజ్జనులమనసువంటిది

దండిమతమున నిది యుపమాభేదము

౪ స్మరణాలంకారము — లక్ష. ఒక పదార్థమును చూచినప్పుడు సాదృశ్యము(పోలిక)చేత మఱియొకటి స్మరణకు వచ్చినచో 'స్మరణము'

ఉదా ఈరాజు చేయుదానములను జూచినచో భారతమునందలి కర్ణుఁడు తలంపునకు వచ్చుచున్నాఁడు

'స్మరణము' సాదృశ్యమూలకము కాదేని యీ యలంకారము కాదు 'మిత్రునిఁ జూడఁగనే మేము చిన్ననాఁట నాడినయాటలు స్మరణమునకు వచ్చుచున్నవి' యన్న వాక్యమందలి స్మరణము సాదృశ్యోద్బోధకము కాదు కావున నిది స్మరణాలంకారము కాదు.

౫. రూపకాలంకారము — లక్ష. ఉపమేయమునందు [illegible] అభేదమందు ఉపమానము నారోపించినయెడల 'రూపకము'.

ఉదా. అనీతి యనువృక్షమును ఛేదించుటకు నింద్రియ నిగ్రహము గొడ్డలి

ఉపమేయోపమానములకు దాదాత్మ్యమే యీయలంకారము కాని యీ రూపకముచేత నుపమేయము కప్పఁబడదు. సందేహాపహ్నుతి భ్రాంతిమ దతిశయోక్త్యాదులందు నుపమేయము కప్పఁబడును అట్లిప్పట లేదు ఇదియే వానికిని దీనికిని గలభేదము. ఈ యలంకారమునందు ఉపమానము తనరూపమును ఉపమేయమునకు నొసంగును కావున రూపక మయ్యె 'ప్రబోధచంద్రోదయ' నాటక మంతియు రూపకోదాహరణ మనియే చెప్పవలెను

భేదములు — మొదట నిది వాక్యగత, సమాసగత యని ద్వివిధము ముఖ మనుపద్మము, విద్య యనుధనము అను నుదాహరణములు వాక్యగతములు ముఖపద్మము, విద్యాధనము అనునవి సమాసగతములు

మమ్మటాదిమతంబున రూపకము మూఁడువిధములు ౧ నిరవయవము, ౨ సావయవము, 3 పరంపరితము వీని యవాంతరభేదము లీ క్రిందిపట్టికవలనఁ దెలియఁగలవు

రూపకము
- నిరవయవము
  - కేవలము
  - మాలారూపకము
- సావయవము
  - సమస్తవస్తువిషయము
  - ఏకదేశవివర్తి
- పరంపరితము
  - శ్లిష్టము
  - అశ్లిష్టము
    - కేవలము
    - మాలారూపకము

నిరవయవము — ఒకవాక్యమునందలి రూపకములకు అవయవావయవిభావము లేక దేని కది వేఱువేఱుగ నుండెనేని యది నిరవయవరూపక మనిపించుకొనును పరస్పరసాపేక్షత్వరహితమే (ఒకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేకపోవుటయే) నిరవయవత్వము

ఉదా (౧) బుద్ధి యనునది దీపము, దానిచే నంతయుఁ బ్రకాశవంత మగును, బుద్ధిలేమి చీకటిరాత్రి, అందు నేమియుఁ గానరాదు — (ర. గం).

ఇది 'కేవలనిరవయవరూపకము'న కుదాహరణము ఇందు రెండురూపకము లున్నను, అవి సాపేక్షములు కావు కావున నిరవయవము. ఒకవిషయమునుగూర్చి చెప్పఁబడినవి కావు కావున కేవలము

ఉదా (౧) ధర్మమునకు శాస్త్ర, భూమికి భాగ్యము, సృష్టికి సారము, సరస్వతీదేవికళయు, వేదమూర్తియైన సాక్షాద్బ్రహ్మదేవుని యాజ్ఞ మైన యీ రాజా కల్పాంతమువఱకును వెలుంగుఁగాక! — (ర గం).

ఇత్యాది నిరవయవమాలారూపకమున కుదాహరణము ఇందు పెక్కు రూపకము లున్నను, ఒకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేదు కాన నిరవయవము ఒక్కవిషయమున పెక్కుపదార్థము లారోపింపఁబడినవి గాన మాలారూపకము

సావయవరూపకము — పరస్పరసాపేక్షము లయిన రూపకముల సముదాయము 'సావయవరూపకము'.

ఏ సావయవరూపకమునందు అవయవియొక్కయు, అవయవములయొక్కయు నిరూపణము పూర్తిగ నుండునో యది 'సమస్తవస్తువిషయము', అనఁగా నారోపింపఁబడిన వస్తువు లన్నియు నెందు శబ్దములచే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడునో యది 'సమస్తవస్తువిషయము'

ఉదా రాత్రి యనులేమ వెన్నెల యనుచీరను, చుక్కలన్న నగలను, చీకట్లన్న చంద్రుకలను ధరించి శోభించుచున్నది

ఇందు రాత్రిని లేమగను, వెన్నెలను చీరగాను, చుక్కలను నగలుగను, చీకట్లను చంద్రుకలుగాను, చెప్పఁబడిన నాలుగురూపకములును పరస్పరసాపేక్షకములు, ఒకదాని ననుసరించి మఱియొకటి వచ్చినవి. కావున నిది 'సావయవము' అందును రాత్రిని స్త్రీగా నిరూపించుటచే నిది అవయవి. వెన్నెల యనుచీర మొదలైనవి దానియవయవములు ఇవన్నియు నిందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి కావున నిది 'సమస్తవస్తువిషయము'

ఏ సావయవరూపకమునందు అవయవనిరూపణమువలన అవయవినిరూపణ మూహింపఁబడునో అది 'ఏకదేశవివర్తి', అనఁగా నెందు నన్నిరూపకములును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడక కొన్నిమాత్రము చెప్పఁబడి, మిగిలినవి యూహింపఁబడునో యది 'ఏకదేశవివర్తి' ఇం దొకరూపకము తనసామర్థ్యముచే చెప్పఁబడని యొక్కరూపకమును స్ఫురింపఁజేయును

ఉదా ఓరాజా! నీఖడ్గము ఒఱ యనుపుట్టలోనుండి వెడలి శత్రురాజుల ప్రాణము లన్నగాలిని తినును — (స. భూ).

ఇందు కత్తియొక్కయు ఒఱయొక్కయు పుట్ట యనుటచే, నందుండి వెడలి వచ్చి పా మన్నరూపకము స్ఫురించును. అట్లే శత్రురాజుల ప్రాణములను గాలితోఁ బోల్చుటచే దానిని భక్షించునది (కత్తి) పా మని స్ఫురించును పాము గాలి తిని బ్రతుకు నని కవిసమయము.

పరంపరితము — ఒక ఏరూపకమునం దొకయారోపము మఱియొకయారోపమునకుఁ గారణముగా నుండునో యది 'పరంపరితము'

ఉదా అకళంకసముద్రము రాజులకు సూర్యు డనువారు రాజు చెల్లెను.

ఇచ్చట మొదటిదానిలోపము రెండవ దానిలోపమునకుఁ గారణము. అవశ్యము సముద్ర మునంటిమి గాన పైరర్థములు సాధ్య యగు జనియించెను

'శ్లిష్ట' మనియు, 'అశ్లిష్ట'మనియు నిందు రెండుభేదములు కలవు. 'శ్లిష్ట'మనఁగ శ్లేషచే సాధింపఁబడినది యనియు, 'అశ్లిష్ట' మనఁగ శ్లేష లేకుండ సాధింపఁబడిన దనియు నర్థము. 'అశ్లిష్ట'మును 'శుద్ధ' మనియెదరు. ఇం దొక్కొక్కటి మరల 'కేవలము', 'మాలారూపము' అని ద్వివిధము. ఇంకను క్రమముగ నుదాహరణములు

ఉదా (౧). ప్రతాపరుద్రనిఖడ్గ మహారాహువు శత్రురాజ మండలమును మ్రింగును — (ప్ర. రు).

ఇచ్చట 'రాజమండల'శబ్దము శ్లిష్టము. దానికి రాజుల సమూహ మనియు, చంద్రమండల మనియు రెండర్థములు

ఉదా (౨) కమలావాసకాసారుఁడును, కుమార్గపురిభవదీశ్వరుఁడును, కువలయేంద్రుఁడును అగునీరాజు మానవులకు సానందము గలుగఁజేయును —(ర గం)

ఇది 'శ్లిష్టమాలాపరంపరితరూపకము'. ఒక్కని పతించిరయే చెప్పఁబడిన యెడల శ్లిష్టకేవలపరంపరిత రూపకము యిందుఁ గలదు.

ఉదా (౩). ప్రతాపరుద్రుఁడు కాకతీయదుగ్ధసముద్రమునందుఁ బుట్టినచంద్రుఁడు — (ప్ర రు)

ఇది అశ్లిష్టకేవలపరంపరితరూపకమునకు నుదాహరణము

ఉదా వాస్త మహానర్పమునకుఁ గోలయు, శత్రువనశ్రేణికి సుడిగాలియు, కీర్తి మహాపేన మంటపముకుఁ బోగయు, జయలక్ష్మి యొక్క విలాస మైనకనుబొమయు, ఎంతయు శ్రీయవధూటి యను శ్రీదానోత్సవధారి యొండుపట్టిబానసమస్తియు, ప్రపంచ మహాప్రాసాదమునకు గడెయయు నగు కృపాణలతతోడి ప్రతాపరుద్రుఁడు విహరించుచున్నాఁడు — (ప్ర రు).

ఇది అశ్లిష్టమాలాపరంపరితోదాహరణము.

చంద్రాలోకమతంబున రూపకము రెండువిధములు — (అ) అభేదము, (ఆ) తాద్రూప్యము. ఇం దొక్కొక్కటి అధికము, న్యూనము, అనుభయము అను మూఁడుభేదములను చెందును. ఇట్లు రూపక మారువిధములు.

(అ) అభేదరూపకము.— ఉపమానోపమేయములకుఁ బూర్తిగ నభేదము చెప్పిన 'అభేదరూపక' మగును. అందును ఉపమానము కంటె నుపమేయమునందు నధికత చెప్పినచో నయ్యది 'అధికాభేదరూపకము' అగును.

ఉదా: (౧). ఈరాజు నిండుపొడుపుమగల శివుఁడు.

శివుఁ డర్ధనారీశ్వరుఁడు గనుక సగము పొడుమతిము గలవాఁడు. గాని నిండుపొడుపుము గలవాఁడు కావున శివునికంటె నధికుఁ డన్న భావము గన్పట్టుచుటచే 'నధికాభేదరూపకము'

ఉపమానముకంటె నుపమేయమునందు న్యూనత చెప్పినచో నది 'న్యూనాభేదరూపకము'

ఉదా (౨) ఈయోగి మూఁడుకన్నులు లేని శివుఁడు.

ఉపమానముకంటె నుపమేయమునందు నధికముగాని న్యూనముగాని చెప్పక రెంటికిని సమత్వము చెప్పినచో నది 'అనుభయాభేదరూపకము'

ఉదా (౩). ఈరాజు పురసంహారకుఁడగు మహేశ్వరుఁడు.

(ఆ) తాద్రూప్యరూపకము — ఉపమానోపమేయములకు భేదముగపడుచున్నను ఉపమానరూపముచేత నుపమేయమునకు రంజనము (రంగు) కలిగించినచో 'తాద్రూప్యరూపక' మగును.

ఉదా ఈతఁడు రెండవయీశ్వరుఁడు

ఇందు నీతనికిని, ఈశ్వరునకును 'రెండవ' పదముచేత భేదము కానవచ్చినను, ఈశ్వరునితో నతనికి తాద్రూప్యము చెప్పఁబడినది

అభేదమునకువలె దీనికిని అధిక న్యూనానుభయభేదంబులు కలవు. క్రమముగ నుదాహరణములు

ఉదా (౧). ఈముఖము కళంకరహిత మైనయపర చంద్రుఁడు.

ఉదా (౨) ఈమె పాలసముద్రమునం గుఁ బుట్టనియపరలక్ష్మి.

ఉదా (౩) ఈతఁడు రెండవయింద్రుఁడు

౬. పరిణామాలంకారము — లక్ష. ఎందు విషయి(ఉపమానము)స్వతంత్రముగాఁ గాక విషయ(ఉపమేయ)స్వరూపమును బొందియే ప్రకృతోపయోగి యగునో యది 'పరిణామాలంకారము'

ఉదా ప్రసన్నమైన నేత్రకమలములతో నీతఁడు నన్నుఁ జూచుఁగాక!

ఇందుఁ జూచునది కమలము కాని దానికిఁ జూచుసామర్థ్యము లేదు కావున నది చూచుసామర్థ్యముగల నేత్రముగాఁ బరిణమించె నని యర్థము. ఉపమానమైన కమలమునకుఁ బ్రస్తుతప్రయోజకర్తృత్వము (దూచుక్రియ) స్వతంత్రముగా లేదు; ఉపమేయ (నేత్ర) రూపముగనే యున్నది

'రూపకము'నందు ఉపమానాభేదము ఉపమేయమునందుఁ జెప్పఁబడును; 'పరిణామము'నందు ఉపమేయాభేదము ఉపమానమునందుఁ జెప్పఁబడును. ఇదియే రెంటికిని భేదము. ఎచ్చట నుపమానము ఉదాసీనముగ నుండునో, లేక దానికి స్వతంత్రముగ ప్రకృతకార్యోపయోగిత్వ ముండదో యది రూపకమే యని యెఱుంగునది.

కొందఱు మతమున ఈయలంకారము స్వతంత్రము కాదు, రూపకాంతర్గతమే (వి. వి. ఉ., రసగంగాధరము, పరిణామప్రకరణము) ఉన్నట్టుగా డీయలంకారమును చెప్ప లేదు సామాన్యాధికరణ్యవైయధికరణ్యములచే నిది ద్వివిధము

౭ సందేహాలంకారము — లక్ష. విషయవిషయములకు (ఉపమానోపమేయములకు) గల సాదృశ్యమువలన నిదియా యదియా యని కలిగిన సంశయ మైన సంశయమునకు 'సందేహాలంకార' మని పేరు దీనినే [illegible] జగన్నాథుఁడును 'ససందేహ' మనిరి

ఉదా. ఈ కంగుబింబమో యీ జీవమో బింబ
ముద్దమో లేక నిమ్మద్దు మొగమో — (శ్లో.)

ఇయ్యది శుద్ధ, నిశ్చయగర్భ, నిశ్చయాంత యని మూఁడువిధములు పైని జెప్పఁబడినది శుద్ధ మిగిలినవానికి నుదాహరణములు

ఉదా. శ్రీరమణికిరీటకాంతిని [illegible] యమునాయా యేమి? కాదు, అది జలమయము మగ్నకములఁ బ్రభయా యేమి? కాదు దాని కంత మాధుర్య మెక్కడిది అని సంశయగ్రస్తు లయిరి — (ర. గం.)

ఇయ్యది నిశ్చయగర్భ

ఉదా. ఇవి కల్పవృక్ష మంజరులతోఁ గట్టఁబడిన హారములా? లేక కామధేనువుయొక్క పాలధారలా? లేక ఉజ్జ్వలతరము లయిన చింతామణిమూర్తులా? లేక సుధారసకల్లోలములా? అని కాంతనేత్ర సందేహించి కవి కాకతీయప్రతాపరుద్రుని కీర్తి ప్రధానము లయిన కటాక్షము లని నిశ్చయించిరి —(ప్ర. రు.)

ఇది నిశ్చయాంతసందేహము

౮ భ్రాంతిమదలంకారము — లక్ష. సాదృశ్యమువలన నొక వస్తువును వేఱొకవస్తువుగా భ్రమించుట 'భ్రాంతిమంతము'

ఉదా. ఎఱ్ఱ మను భ్రాంతిచేత నీ ముఖము చుట్టును తుమ్మెదలు మూఁగియున్నవి

ఈ సాదృశ్యము కవిసమ్మతసాదృశ్యముగ నుండవలెను, లేదా ముత్తెపుచిప్పను జూచి వెండి యని భ్రమపడుట 'భ్రాంతిమంత' మగును సందేహాలంకారమున నిదియా యదియా యన్న సంశయ ముండును, ఇందు భ్రాంతి తప్ప నిది యన్న నిశ్చయ ముండునో యన్న సంశయము కలుగదు ఇదియే వీనికి భేదము రూపకమునందును నిందు వలె నుపమేయమునందు నుపమానారోప ముండును కాని యచ్చట నది బుద్ధిపూర్వకము (ఆహార్యము), ఇందు అజ్ఞానజన్యము (అనాహార్యము)

౯ ఉల్లేఖాలంకారము — లక్ష. ఒకవస్తువు నిమిత్తవశంబున వేఱువేఱువారిచే వేఱువేఱువిధంబుగ గ్రహింపఁబడెనేని 'యుల్లేఖ' మగును

ఉదా. రాజా! నీ యందఱును లక్ష్మీనివాసగృహ మనిరయా, శత్రువర్గము పరాక్రమాతిశయమునకు గని యనిరయా, విద్వాంసులు విద్యావిలాసవైభవ మనిరయా శ్రీకాకతీంద్రనగరమును (ఏకశిలానగరమును) స్తుతింతురు — (ప్ర. రు.)

౧౦ అపహ్నుత్యలంకారము — లక్ష. విషయమును (ఉపమేయమును) నిషేధించుచు సామ్యముచే దానియందు వేఱొకవస్తువు (విషయిని లేక ఉపమానమును) ఆరోపించుట 'అపహ్నుతి'

ఉదా. ఇది ముఖము కాదు, చంద్రబింబము

ఇది మూఁడువిధములు ౧ నిషేధించి ఆరోపించుట, ౨ ఆరోపించి నిషేధించుట, ౩ ఛలము (నెపము) మొదలయిన శబ్దములచే నిషేధము స్ఫురించుట

ఉదా. (౧) ఇది దుందుభిధ్వని కాదు, త్రిపురములను జయించిన హరుని కల్పాంతప్రళయటంకారరవము — (ప్ర. రు.)

ఉదా. (౨) ఇవి ఉదయించిన [illegible] నక్షత్రముల కళికలను గాని పైన్యరవము కాదు — (ప్ర. రు.)

ఉదా. (౩) ప్రతాపరుద్రుఁ డను నెపమున స్వయముగ రుద్రుఁడే భూలోకమును పాలించుచున్నాఁడు, లేనిచో వల నాతఁడు చూచినంతమాత్రమున శత్రుపురము లెట్లు భస్మములగును? — (ప్ర. రు.)

నిషేధము యుక్తిచేత సాధింపఁబడినయెడల నది 'హేత్వపహ్నుతి' యనిపించుకొనును పైని ౩ వ ఉదాహరణ మిట్టిదియే

౧౧ ఉత్ప్రేక్షాలంకారము — లక్ష. అప్రకృత (ఉపమాన) గతము లైన గుణక్రియాదులసంబంధముచే ప్రకృతమును (ఉపమేయమును) అప్రకృతముగ (ఉపమానముగ) సంభావించుట 'ఉత్ప్రేక్ష'

ఉదా. ఈ చీకటిని చక్రవాకియొక్క విరహాగ్నినుండి పుట్టినపొగ యని తలంచెదను — (చంద్రా.)

ఇచ్చటఁ జీకటి ప్రస్తుతము (విషయము), పొగ అప్రస్తుతము (విషయి) నీలముగ నుండుట, దృష్టిప్రతిరోధకముగ నుండుట అప్రస్తుతమయిన పొగయొక్క ధర్మములు ఈధర్మములు ప్రస్తుతమునందు (విషయమునందు, చీకటియందు) నున్నవి కావున ప్రస్తుతము (చీకటి) అప్రస్తుతముగ (పొగగ) సంభావింపఁబడినది

అధ్యవసాయము — అభేదప్రాధాన్యాలంకారములలో రూపకము ఆరోపగర్భము అనియు, ఉత్ప్రేక్షాతిశయోక్తు లధ్యవసాయగర్భము లనియు 'అలంకారసర్వస్వకార'మతము విషయమును (ఉపమేయమును) దిగమ్రింగుటచే విషయిని (ఉపమానమును) దానితోని గలిగిన అభేదప్రతిపత్తియే అధ్యవసాయము (అ. స.) అభిన్నముగఁ బ్రతిపాదించుట అధ్యవసాయము (వికాసిని), సిద్ధ మనియు, సాధ్య మనియు నిది రెండువిధములు. ఎచ్చట [illegible]

యొక్క యసత్యప్రతీతి కలదో యది సాదృశ్యము. ఎచ్చట నిజముగ అసత్యమైన విషయము (అప్రస్తుతము) సత్యముగ ప్రతీతించునో (తోఁచునో) యది సిద్ధము. మొదటిది అతిశయోక్త్యలంకారమునందును, రెండవది ఉత్ప్రేక్షాలంకారమునందును కానవచ్చును.

ఉపమానము ప్రసిద్ధమైనది యగునేని యది యుపమాలంకారమనియు, అట్లుగాక యది యప్రసిద్ధము, కవికల్పితము అగునేని యుత్ప్రేక్ష యనియు ప్రకాశకారాదుల యభిప్రాయము.

(అ) ఉత్ప్రేక్ష వాచ్య యనియు, గమ్య (ప్రతీయమాన) యనియు రెండువిధములు. ఉత్ప్రేక్షావాచకము లయిన అటులు, పోలె, తలఁచెద, ఒకో లోనగుపదములు వాక్యమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడినపక్షమున వాచ్యోత్ప్రేక్షయు, లేనియెడల గమ్యోత్ప్రేక్షయు నగును.

(ఆ) ఉత్ప్రేక్ష స్వరూప, హేతు, ఫలోత్ప్రేక్ష లని మూఁడువిధములు. ప్రకృతమే యప్రకృతముగ (ఉపమానరూపముగఁ) జెప్పఁబడియెనేని స్వరూపోత్ప్రేక్ష. దీనికే వస్తూత్ప్రేక్ష యందురు. పైని ఈయఁబడినది దీనికే యుదాహరణము.

హేతువు కానిదానిని హేతువుగ గ్రహించుట హేతూత్ప్రేక్ష.

ఉదా. కమలినీసంతాపముచేతను జంద్రుఁడు క్షయించుచున్నాఁడు.

ఇచ్చటఁ జంద్రక్షయమునకుఁ గమలినీసంతాపము కారణము గాకపోయినను కారణముగ జెప్పఁబడినది.

ఫలము కానిదానిని ఫలముగాఁ జెప్పిన ఫలోత్ప్రేక్ష యగును.

ఉదా — సూర్యుఁడు తనరథమునకుఁ గూర్పఁబడిన యుసిరి గుఱ్ఱములను మార్చుటకా యేమి, గుఱ్ఱముల పుట్టినిల్లయిన యుత్తరదిక్కునకుఁ బోయెను? — (అ ౨)

సూర్యుఁ డుత్తరదిక్కునకుఁ బోయినయుద్దేశము గుఱ్ఱములను మార్చుటకుఁ గాదు. అయినను అది ఫలముగ వర్ణింపఁబడినందున ఫలోత్ప్రేక్ష.

(ఇ) ఈ యలంకారము మరల జాతిక్రియాగుణద్రవ్యభేదములచే నాల్గు విధములు.

ఉదా (౧) శివునిజటలలో నున్న చంద్రుఁడు గంగాజలముచేఁ బ్రతిదినము కడుగఁబడిన మూఁకుడులోనుండి పైకి లేచిన తెల్లని మొలకవలె నున్నాఁడు — (అ ౫)

ఇందు నప్రకృతమైన 'మొలక' యను జాతి ప్రకృతమైన చంద్రునియందు సంభావింపఁబడినది. కావున నిది జాత్యుత్ప్రేక్ష.

ఉదా: (౨) చీకటి తనఅవయవములను పూయుచున్నట్లున్నది, ఆకాశము కాటుకను వర్షించుచున్నట్లున్నది — (మృచ్ఛకటికము).

ఇది గాఢాంధకారవర్ణనము. ఇచ్చటఁ బ్రకృతము తమోవ్యాపనక్రియ, అనఁగాఁ జీకట్లు క్రమ్ముట; పూయుట కురియుట యను క్రియ లప్రకృతములు.

ఉదా (౩) నీకాలినుండి యూడిపడి, నీచరణకమలవిరహోగ్ర దుఃఖముచేతఁ గాఁబోలు మౌనము ధరించినయందె, నీకొఱకు నేను వెదకుచుండఁగ నాకు దొరకిన దిదె — (రఘు)

ఇది విమానమెక్కి మరల నయోధ్యకుఁ బోవుచున్న రాముఁడు సీతతోఁ జెప్పినమాట. ఇందు అందెకు లేనట్టి దుఃఖము, మౌనము అనుగుణములు చెప్పఁబడినవి కావున గుణోత్ప్రేక్ష.

ఉదా (౪) కళిందపర్వతమునుండి ప్రయాగవఱకు సెలయేరి చేతనో యొకయగడ్త త్రవ్వఁబడెను. ఇందు వడుగుంటనీలవర్ణము గల యాకాశ మున్నదని తలంచెదను — (౪ ౧౦)

ఇచ్చట నీలత్వాదిసాదృశ్య నిమిత్తమైన ఆకాశతాదాత్మ్యము మున్నందున ఉత్ప్రేక్ష, యమునయందు ఆకాశమును స్వరూపాత్మకముగఁ జెప్పుటచే ద్రవ్యోత్ప్రేక్ష.

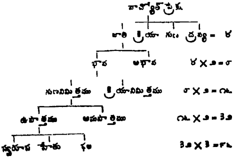
(ఈ) పైని చెప్పఁబడిన యుదాహరణములన్నియు భావరూపములయినవి. గాని కన్నిటికిని అభావరూపములుకూడఁ జెప్పవచ్చును. ఒక్కదాని నీక్రింద నిచ్చెదను, మిగిలినవాని నూహించుకొనవలయును.

ఉదా. సకలక్షత్రియలోకముయొక్క యభావము మూర్తిధరించిన దన్నట్లు పరశురాముఁడు వెలసెను.

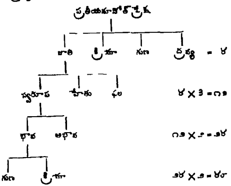
ఇది జాత్యభావోత్ప్రేక్ష. ఇట్లు గుణక్రియాద్రవ్యాభావములం జెప్పిన యుదాహరణము లూహించుకొనునది.

(ఉ) ఉపాత్తనిమిత్త మనియు, అనుపాత్తనిమిత్త మనియు మరల రెండువిధములు.

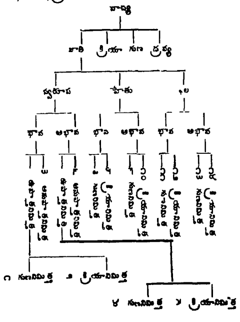
ఇట్లు యలంకారము పెక్కువిధములుగ విభాగింపఁబడినది. పై భేదము లన్నియు నొకదానితో నొకటి కలసి ౧౪౮ భేదము లయినవి. ఆ వివరము క్రిందఁ జూపఁబడినది.

ఇందు ప్రతిసంధానముచే ఒక్కొక్కటిలోని మొదటి భేదములకు గల విభేదములు మాత్రము చూపఁబడినవి. ఆకొరకులోని మిగిలిన భేదములకును అట్టివి భేదములే కల వని యూహింపవలెను. 'జాతి' యనుదానిని 'భావాభావ'ములుగ విభజించితిమి. అట్లే ఆకొరకులోని 'క్రియా గుణ ద్రవ్యము'లకుగూడ నీరెండు భేదములును కలవని యూహింపవలెను.

ఇట్లు వాచ్యోత్ప్రేక్షలు గాక, ప్రతీయమానోత్ప్రేక్షలు ౪౮ యును గలిపి ౧౪౪ భేదములు కలవు గాని వాచ్యభేదములలో నిక్షేపింపఁబడిన ౯౬ మాత్రము చారుత్వము కలవి యని విద్యానాథుని యభిప్రాయము.

ఇట్లొక్క 'జాతి'లో ౨౪ భేదములు. అట్లే క్రియాగుణద్రవ్యములలోను కలవు. కావున మొత్తము ౨౪ × ౪ = ౯౬.

ఈ యలంకారలక్షణమునుగూర్చి ప్రాచీనులకు నవ్యులకును చాల మతభేదములు కలవు. 'విషయియొక్క యభేదసంసర్గము వలననే ఉత్ప్రేక్షాలంకారము సిద్ధించును, తాదాత్మ్యసంబంధమువలన సిద్ధింపదు' అని ప్రాచీనుల సిద్ధాంతము. 'భేదాదిసంసర్గముచేతఁ గూడ నీ యలంకారము కావచ్చు' నని నవీనుల సిద్ధాంతము. ఇందునుగూర్చి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు రసగంగాధరము, అలంకారకౌస్తుభము అను గ్రంథములలో ఉత్ప్రేక్షాప్రకరణమును జూడవలెను.

౧౨. అతిశయోక్త్యలంకారము — ౧౬ : లోకసిద్ధమై యున్న వస్తువుయొక్క స్థితిని అతిక్రమించి చెప్పుట 'అతిశయోక్తి' యనఁబడును. కవిప్రౌఢోక్తియే దీనికి జీవితము.

ఉదా. ఈ పురమునందలి మేడలు మిన్నంటియున్నవి.

'విషయి'చే విషయము కప్పఁబడుట యతిశయోక్తియనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది — (చూడుఁడు, ౪ ౧౦).

ఈ యలంకార మైదువిధములు: ౧ భేద మున్నచోట నభేదముగను, ౨ అభేద మున్నచోట భేదముగను, ౩. సంబంధ మున్నచోట సంబంధము లేనట్లును, ౪ సంబంధము లేనిచోట సంబంధ మున్నట్లును, ౫ కార్యకారణముల పౌర్వాపర్యవిపర్యయము ... ఒక యర్థమును ఆరోపించి మఱియొక ... ప్రకారముల చెప్పఁబడును.

ఉదా (౧). జలము లేనిచోటఁ గమలము, దానియందు రెండు నల్లకలువలు, ఆ తమ్మియు నొక బంగారుతీగ నుండుటయు, ఆ తీగయు సుకుమారసుందరిగ నుండుట — ఏమి యీ యుత్పాతపరంపర! — (కా ప్ర)

ఇందు నొక స్త్రీయొక్క ముఖము కనులు, శరీరము అనునవి పద్మము నల్లకలువలు బంగారుతీగ యను ఉపమానములచేతనే చెప్పఁబడినవి. ముఖపద్మములకును, కనులకు నల్లకలువలకును, శరీరమునకు బంగారుతీగకును భేద మున్నను ఇచ్చట నభేదము చూపఁబడినది. దీనినే 'రూపకాతిశయోక్తి' యందురు.

ఉదా (౨) లోకకల్యాణ మగు మైన యా సంభాషణ ... వేఱు, ఏమో కాని యామాటలపొంకమే వేఱు, చేయుమని లోకోత్తరము, ఆకృతియు అర్థవ్యాప్తియును, విద్యానాథులచరితమే వేఱు — (౪ ౫౦)

విద్యానాథులుగూడ నితరమానవులవంటివారే. కావున మానవ వ్యవహారసంభాషణాదికములలో వారికి నితరులకు భేదము లేకపోయినను, విద్యానాథులయొక్క సార్థమైన యిచ్చట వారి ఆకారసంభాషణాదులకును, ఇతరుల యాకారాదిసంభాషణాదులకును భేదము కల్పింపఁబడినది. ఇది 'భేదకాతిశయోక్తి'.

ఉదా (౩) దేవాశ్వత్థముఁడయ్యు, మదనుఁడు వాఁడయ్యు అగు బ్రహ్మదేవుఁ డిట్టిదొక్కఁ డనఁదగు నిర్మింపలేఁడు — (విక్రమోర్వ)

అందఱు బ్రహ్మారే వృఃంభుము. కావున నిచ్చట సంబంధ మున్నను అసంబంధము చెప్పఁబడినది. ఇదియే 'అసంబంధాతిశయోక్తి'

ఉదా (౪) కస్తూరి మేడలు మిన్నంటి యుండుటచే, సురాంగనలు వచ్చి పురాంగనలవారి వనములఁ గొందురు—(శివతత్త్వసుధానిధి)

లేనిసంబంధ మిచ్చటఁ గల్పింపఁబడినది కావున 'సంబంధాతిశయోక్తి'

ఉదా (౫). మొదటనే శత్రువుల ప్రాణములు శరీరమునుండి వెడలెను, తరువాతనే యీరాజుయొక్క యమ్ములపొదినుండి బాణములు వెడలెను.

ఇందుఁ గార్యమైన ప్రాణవిబోదనము, దాని కారణమైన బాణవిబోదనమునకంటెఁ బూర్వము జరిగినట్లు వర్ణింపఁబడినది. కార్యకారణము లేక కాలమందు జరిగినట్లు వర్ణింపబడినను ఈ యలంకార మగును

ఉదా (౬) రాకాచంద్రుఁడు కళంకమును వదలెనేని ఈ కామినీముఖమునకు సాటి యగును —(చంద్రా)

'ఏని' మొదలగుపదములచేత లోకయర్థము ఆరోపించి అతిశయోక్తియర్థమున కల్పించుటకు నిది యుదాహరణము

౧౩ తుల్యయోగితాలంకారము — ప్రకృతములకు మాత్రము గాని, అప్రకృతములకుమాత్రము గాని గుణక్రియారూపమైన యేకధర్మాన్వయము 'తుల్యయోగిత' యను ఔపమ్యము గమ్యము

ఉదా (౧) చంద్రోదయమువలనఁ జోరల ముఖములును తామరపువ్వులును ముకుళితము లాయెను —(కువల)

ఇందలి 'చోరులముఖములు', 'తామరపువ్వులు' ఈ రెండును ప్రకృతములు, వర్ణింపఁదలంచినవి యగుటచే వీనికి ముకుళక్రియచే నేకాన్వయము సంభవించెను

ఉదా (౨) అమృతమును, చంద్రబింబమును, పద్మమును నీ ముఖమునకు నెదుట నిలువలేక ప్రతిహతము లయ్యెను.

౧౪ దీపకాలంకారము — లక్ష. ప్రకృతములకును, అప్రకృతములకును ఒక్కసాధారణధర్మముచే నన్వయము కలిగిన నది 'దీపకము'. ఇందును ఔపమ్యము గమ్యమే.

ఉదా : (౧) సుజనులు పరోపకారమును, క్రూరులు కృత్రిమమును, కృపణులు ధనమును, కులసతులు వినయమును ప్రాణాంతమువఱకు విడరు — (ర గం).

ఇందు రాజుయొక్క పరోపకారవర్ణనము ప్రస్తుతము. దీనిని, ఇతరవాక్యములు తక్కిటిని ఒక్కటే క్రియ కలదు. ఇక్కడ కర్త యొక్కఁడును క్రియ లనేకములును ఉన్నయెడల కారకదీపక మనిపించుకొనును

కారకదీపకము — ఉదా (౨) రాజా! ధన మొసంగుటకును, యశస్సును సంపాదించుటకును నీవు మిక్కిలి నిపుణుఁడవు — (ర గం)

ఇందు ధన మొసంగుట, యశస్సు రక్షించుట ప్రకృతవిషయములు, మిగిలినక్రియ లప్రకృతములు

౧౫ ప్రతివస్తూపమాలంకారము — లక్ష. ఉపమానోపమేయములకుఁ గల యొక్క సమానధర్మముచే (ఉపమానోపమేయరూపము లయిన) వేఱువేఱువాక్యములయందు వేఱువేఱుశబ్దములచేఁ జెప్పిన 'ప్రతివస్తూపమ' యగును

ఇం దౌపమ్యము (పోలిక) గమ్యము, అర్థి తాత్పర్యము వలనఁ దెలిసికొనఁదగినది, కాని యుపమలోవలె 'వలె' మొదలయిన పదములవలన స్పష్టము కాదు

ఉదా గొప్పయుద్దేశములు గలసజ్జనులకు వారిశక్తి సంధించినను వారి పూర్వము మాపని యౌదార్యమునే వ్యాపింపఁ జేయుదురు తన్ను నిప్పంటుకొనినను కృష్ణచందనము గోత్తరమైనపరిమళమును చుట్టును ప్రకటించును — (ర గం)

ఇందు 'వ్యాపింపఁజేయుట', 'ప్రకటించుట' యను భిన్నపదములచే వస్తుప్రతివస్తుభావమును జెందిన యొకసమానధర్మమే చెప్పఁబడినది

దీనిని వైధర్మ్యరూపముగఁ గూడఁ జెప్పవచ్చును

ఉదా పండితులకష్టము పండితులకే తెలియును ప్రసవవేదనను గొడ్రా లే మెఱుంగును?

౧౬ దృష్టాంతాలంకారము — లక్ష. ఉపమానోపమేయ వాక్యములందు భిన్నధర్మములు బింబప్రతిబింబభావమున సమానధర్మత్వమును జెందియున్నయెడల 'దృష్టాంతాలంకారము'.

ఉదా సత్పురుషుఁ డెవ్వరును కోరకయే తనంతట తాను లోకమునకు మేలు చేసి యందఱును సంతోషింపఁజేయును. కల్వగలవలగుంపును వికసింపఁజేయు మని చంద్రుని యెవ్వరు కోరిరి?— (ర గం)

ఈ యుదాహరణమునందు 'సంతోషింపఁజేయుట', 'వికసింపఁజేయుట' యనునవి ధర్మములు వీనియందు బింబప్రతిబింబభావము కలదు

దీనికిని ప్రతివస్తూపమకును భేద మేమన, ప్రతివస్తూపమయందు సాధారణధర్మము వస్తుప్రతివస్తుభావమును జెందియుండును. ఇందు బింబప్రతిబింబభావమును జెందియుండును ఒకయర్థమును రెండు భిన్నశబ్దములచేఁ జెప్పుట వస్తుప్రతివస్తుభావము. సమానముగ భిన్నము

లయినను, సాదృశ్యముచే నభిన్నములుగను జేయబడునగను జెప్పట బింబప్రతిబింబభావము ప్రతిపాదితమగుటయందు సర్వ సామ్యము గలదేని, భిన్నశబ్దములచే జెప్పబడును. దృష్టాంతమునందు వ్యక్తము లయిన రెండు గర్భములుండును. దీపకమునందును, తుల్యయోగితయందును సమానధర్మ మొక్కటే క్రమముగా నుండును. దృష్టాంతమందును ప్రతివస్తూపమయందును రెండు వాక్యములందు జెప్పబడును. ఇదియు సాధర్మ్యవైధర్మ్యములచే జెప్పబడును.

౧౩. నిదర్శనాలంకారము — లక్ష. (ప్రకృతాప్రకృతము లను) రెండు అర్థములకు నైక్యము చెప్పబడి, అన్వయలోపముచే నా రైక్యము సాదృశ్యముగ (బింబప్రతిబింబభావముగ) బరిణమించె నేని యది 'నిదర్శన'.

ఉదా. (౧) ఓ మహాశాంతక! అంతరంగమున ప్రకాశించు చున్న యనంతుడవైన నిన్ను తీర్థములందు వెదకువారలు కంఠగత భాగమున వెలుగుచున్న చింతామణిని మఱచి గుమ్మరులో వెదకు వారే! — (ర. గం.)

ఇచ్చట తీర్థములు తిరుగువారు దుమ్ములో వెదకువారొక్కరే యన్నచో నిదియన్వయము పొసగదు. కావున శివుని దీర్థములందు వెదకుట, మెడలోని చింతామణిని దుమ్ములో వెదకుటవంటిది అని సాదృశ్యము తేలుచున్నది. ఇది యేక వాక్యగత.

ఉదా. (౨) జగదంతరాత్ముడవైన ఓచంద్రశేఖర! ఇతర దేవత లతో నీవు సమానుడవని చేయదలచువారు, గారు పారము లేని యాకాశమును ఘటాకాశమునందు ఇమిడియున్న యంతరాళములతో బోల్చరా? ఇది భిన్నవాక్యగత — (ర. గం.)

పై రెండు ఉదాహరణములకును వాక్యార్థనిదర్శన యనిపేరు. ఉపమేయవాక్యార్థమునకు ఉపమానవాక్యార్థమునకు అభేదమును ప్రతిపాదించు శబ్దము అభేదము సంభవము గాన పర్యవసానమునందు బింబప్రతిబింబభావరూపమైన సాదృశ్యము దేర్పడును. దానిచే వాక్యార్థనిదర్శన, లేక వాక్యార్థవృత్తినిదర్శన యందురు. పై రెండు ఉదాహరణములును నట్టివి.

ఇక ఉపమేయమునందు ఉపమానధర్మసంబంధము చెప్పిన చోట నుపమానధర్మసంబంధ ముపమేయమునకు నసంభవము గనుక, అసంభవమువలన వ్యక్తమైన ధర్మ ముపమేయమునందు నున్నదని ఎర్పడు భావము తెలియు. దానిని పదార్థనిదర్శన, లేక పదార్థవృత్తినిదర్శన యందురు.

ఉదా. (౩) నీ నేత్రములు నల్లగలువలలీలను దాల్చును.

'లీల' ఉపమానమైన నల్లగలువలకు ధర్మము. దానిలీల నెట్లు దాల్పగలవు? కావున నల్లగలువల లీలవంటిలీలను నేత్రములు దాల్చుచున్న వని యర్థము.

ఇదివఱకు చెప్పిన రెండువిధములైన నిదర్శనలలోను ఉపమానోపమేయములకు అసంభవద్ధర్మము నారోపించుటచే నిదర్శనగా చెప్పబడినది. ఇది మమ్మట విద్యానాథ జగన్నాథాదుల మతము.

అలంకారసర్వస్వకారుని మతమున ఆరోపింపబడిన ధర్మము సంభవము గాని[1] అసంభవము గాని నిదర్శన యగును.

కాని యీలక్షణము నంగీకరించినయెడల దీనికి రూపకాతిశయోక్త్యాదులందు నతివ్యాప్తి కల్గునని రసగంగాధరకారుడు చెప్పి యున్నాడు.

ఈయలంకారమునందును, దృష్టాంతమునందును బింబప్రతిబింబ భావము కలదు. కాని భేద మేమనగా చమత్కారసంకలనము కలుగ వచ్చును. నిదర్శనయందలి ఉపమానోపమేయములైన రెండువాక్యములును సాపేక్షములు, ఒకదానికి మఱియొకదానితో నన్వయసంబంధము కలదు. దృష్టాంతములోని యారెండువాక్యములును నిరపేక్షములు.

ఒకవస్తువునందు గాని చేసిన వ్యాపారమును జూచి, దానికారణమును దెలిసికొని, ఆకారణము కలిగిన చోటనెల్ల నా కార్యమైన వ్యాపారము కలుగునని చెప్పుట 'నిదర్శన' యని వామనాచార్య మతము.

ఉదా. (౪) సంపదలకు నిలయము చెలికాండ్ర నాదరించుటయే యని తెలుపుచు సూర్యుడు తా నుదయించుచుండగానే పద్మములకు లక్ష్మి నిచ్చును.

౧౪. వ్యతిరేకాలంకారము — లక్ష. గుణవిశేషముచేత నుపమేయ ముపమానముకంటె నెక్కుడియని చెప్పిన 'వ్యతిరేకము'.

ఉదా. అతిథీ మయిన బాణభూతము హృదయమును కన్నకాలమే భేదించును, పరుమవలన మడి బల్లెమువోలు ముడచున్న చిరకాలము బాధించును.

ఈ యలంకార ముపమేయగతోత్కర్షహేతువు, ఉపమాన గతాపకర్షహేతువు, ఈరెంటిచేతను ఒకటియైన జెప్పకుండినను జెప్పవచ్చును. కాన నాల్గుభేదములు కలిగెను. ఇందొక్కొక్కటి ఆర్థశాబ్దప్రభేదములచే బండ్రెండు విధము. ఇదియు శ్లేషాశ్లేషభేదముచే నిరువదినాల్గు. ఉదాహరణము లూహింపవలెను — (కా. ప్ర.)

ఉపమేయమును ఉపమానముకంటె తక్కువగ వర్ణించినను గూడ వ్యతిరేకాలంకారమగునని అలంకారసర్వస్వకారుని యభిప్రాయము. కాని కావ్యప్రకాశకారుడా మతమును ఖండించెను.

౧౫. సహోక్త్యలంకారము — లక్ష. రెండుప్రకృతములలో నొకదానికి నన్వయింపవలసినపదము సహార్థముచేత రెంటికి నన్వయించినచో 'సహోక్తి'.

1 సంభవతా అసంభవతా వా వస్తుసంబంధేన గమ్యమానం ఔపమ్యం నిదర్శనా

ఉదా॥ అతనిశత్రువులలోఁగూడ నతనికీర్తి దిగంతములయందు వ్యాపించెను — (౮౦)

ఇది కార్యకారణభావవైపరీత్య మగుటచే యతిశయోక్తియనియే కొందఱందురు

౨౦ వినోక్త్యలంకారము — లక్ష॥ ఒక వస్తువు లేమిచే మఱియొకవస్తువునకు రమ్యత్వము గాని, అరమ్యత్వము గాని కలిగిన దని చెప్పుట 'వినోక్తి'

ఉదా॥ చంద్రుఁడు లేనిరాత్రి, వినయములేనిలక్ష్మి, రసము లేనికావ్యము వ్యర్థములు

౨౧ సమాసోక్త్యలంకారము — లక్ష॥ ఎచ్చటఁ బ్రకృతము విశేషణయుక్తముగఁ జెప్పఁబడఁగా, చెప్పఁబడినట్టి యప్రకృతము కూడ విశేషణసామ్యమువలననే స్ఫురించునో యది 'సమాసోక్తి'

ఉదా॥ ఓగంగ! నీయొడిలోఁ గూర్చుండి అతిమనోహరతరమైన పయస్సు త్రావి త్రావి, అఖిలశ్రమభారమును మఱచి నే నెప్పుడు సౌఖ్యముగ నిద్రపోదును! — (ర గం)

ఇది గంగాదేవియొక్క స్తుతి కాని 'ఒడిలోఁ గూర్చుండుట' 'పయస్సును త్రావుట' అనుపదములవలన గంగ తల్లి యైనట్లును, తాను కుమారుఁ డైనట్లును స్ఫురించుచున్నది

ఈ యలంకారమునందు 'విశేషణసామ్యము' అలంకారకారణము అది మూఁడువిధములు ౧. సాధారణము, ౨ ఔపమ్యగర్భము, ౩ శ్లిష్టము మఱియు వ్యవహారసమారోపమే సమాసోక్తిజీవితము అది నాల్గువిధములు ౧ లౌకికవస్తువునందు లౌకికవ్యవహారసమారోపము, ౨ లౌకికవస్తువునందు శాస్త్రీయవస్తువ్యవహారసమారోపము, ౩ శాస్త్రీయవస్తువునందు శాస్త్రీయవ్యవహారసమారోపము, ౪ శాస్త్రీయవస్తువునందు లౌకికవస్తువ్యవహారసమారోపము

ఉదా॥ కాకతీశ్వరునియందు సాలంకారయు, లసద్వర్ణయు, సగుణయు, రసనిర్భరయు నగుభారతీదేవి భావానుబంధినిగా నున్నది — (ప్ర రు)

ఇందు నలంకారశాస్త్రసంబంధమైన వస్తు వగు భారతికిఁ జెప్పఁబడిన శ్లిష్టవిశేషణములచే లౌకికనాయికావ్యవహారము స్ఫురింపఁ జేయఁబడినది

ఇట్లే యితరభేదములకు నుదాహరణములను ఊహించుకొనునది

౨౨ పరికరాలంకారము — లక్ష॥ విశేషణములు సాభిప్రాయముగఁ జెప్పఁబడినచోఁ 'పరికరము'

ఉదా॥ అంగరాజ! సేనాపతీ! రాజవల్లభ! ద్రోణాపహాసీ! కర్ణ! దుశ్శాసనుని భీమసేనునివలననుండి కాపాడుము — (వేణీసం).

కర్ణుని హేళనముచేయుటకు నశ్వత్థామ చెప్పినమాట ఇది. దుశ్శాసనునిఁ గాపాడలేనినీకు నీ విశేషణము లన్నియు వ్యర్థము లని యిచ్చట భావము

ఈ యలంకారమునందుఁ బ్రకృతార్థోపపాదకంబును, చమత్కారియునగు వ్యంగ్యార్థ ముండును (మాధుర్య, పరికరాంకురాలంకారము)

౨౩ శ్లేషాలంకారము — లక్ష॥ ఒక్కమాటచే (శ్రుతిచే) ననేకార్థంబులఁ బ్రతిపాదించుట 'శ్లేష'.

ఉదా॥ రాజా కువలయానందకరుఁడు

'రాజు' అనఁగా ఱేఁడు, చంద్రుఁడు 'కువలయ' మనఁగా భూమి, నల్లగలువ కావునఁ నీ యొక్కవాక్యమునకు ఱేఁడు భూమికి నానందము కలిగించువాఁ డనియు, చంద్రుఁడు నల్లగలువలకానందము కలిగించు ననియు రెండర్థములు కలుగుచున్నవి

ఇత్యాది ౧ కేవలప్రకృతవిషయము, ౨ కేవలాప్రకృతవిషయము ౩ ప్రకృతాప్రకృత విషయము అని మూఁడువిధములు ౧-వ భేదమునందు శ్లేషచేఁ జెప్పఁబడిన రెండర్థములును ప్రకృతవిషయములే, అనఁగాఁ జెప్పఁదలఁచుకొన్న విషయములే, ఉపమేయములే ౨-వ భేదమునందు రెండర్థములును అప్రకృతములే ౩-వ భేదమునందు నొక్కటి ప్రకృతముగను, ఇంకొక్కటి యప్రకృతముగను ఉండును మొదటి రెండుభేదములందును విశేషణవిశేష్యములకుఁగూడ రెండర్థము లుండును మూఁడవభేదమునందు విశేషణములకుమాత్రము రెండర్థము లుండును విశేష్యములకు నొక్కయర్థమే యుండును

అట్లు గాక విశేష్యవిశేషణములు రెంటికిని శ్లేష యున్న యెడల నది 'శబ్దశక్తిమూలధ్వని'

ఉదా॥ (౧). శ్రీసతీమనోహరుఁ, డసమానబాణవైరి, యంధకక్షయకరుఁడ, శశిమచ్ఛిరోహరుఁడు, దివ్యగోత్రుఁ, డచ్ఛవిభూతిభూషణుఁడు మాధవుఁడు మిమ్ము రక్షించుఁగాత[1]

ఇచ్చట శివకేశవుల నిద్దఱను స్తుతించుట యుద్దేశము ఇట్లు ఆంధ్రభారతమునందు హరిహరనాథునకు సంబంధించిన ఆశ్వాసాది

1 శివపరము శ్రీ సతీదేవి భర్త, మదనవైరి, అంధకాసురుని చంపినవాఁడు, చంద్రుఁడు శిరస్సునందుఁగల వాఁడు, దేవత లను పశువులకుఁ బతి, తెల్లనిబూదిచే శోభించువాఁడు, ఉమాధవుఁడు విష్ణుపరము లక్ష్మి యను పతివ్రతకుభర్త, సాటిలేని బాణాసురునకు వైరి, అంధకు లను యాదవులకు క్షయము (పురము - ద్వారక) కల్పించియిచ్చినవాఁడు, కేతువు (చంద్రునివైరియైన రాహువు) శిరస్సును త్రుంచినవాఁడు, శ్రేష్ఠమైన గొల్లవాఁడు, నిర్మలమైన వైభవముచే శోభించువాఁడు, మాధవుఁడు. ఇందు మొదటి చివరశబ్దములు సమానార్థకములు కాక 'మాధవ', 'ఉమాధవ' పదములు విశేష్యములుగాఁ దీసికొనవలెను.

ఆశ్వాసాంతపద్యములందును, నైషధమందలి పంచనళీ యనుపద్యము లందును, రాఘవపాండవీయ హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానాద్యనేకార్థ కావ్యములందును, అర్థము లన్నియుఁ బ్రకృతములే కనుక నది కేవల ప్రకృతశ్లేష. ఉదాహరణము.

ఉదా (౧) శరోగృహీతస్వార్థులును, స్ఫురత్కటకసంపదు లును అను మహాకులమహీభృత్తులతో నీ కాకతీంద్రుఁడు సమానుఁడు —(ప్ర రు)

ఇందుఁ బ్రకృతము కాకతీంద్రుఁడు కావున శ్లేషచే నాత నితోఁ బోల్పఁబడిన రెండు ఉపమానములును అప్రకృతములు 'మహా కులమహీభృత్తు' లనఁగా ప్రవంశమునందుఁ బుట్టినరాజులును, ఘన మైన కులపర్వతములును ఇది విశేష్యశ్లేష. 'శరోగృహీత స్వార్థ' లనఁగా సజ్జను లవలంబింపవలసినసదాచారము లను గౌరవించువారును, నక్షత్రమార్గమును (ఆకాశమును) తలమీఁద వహించునవియును, 'స్ఫురత్కటక' యనఁగా వెలుఁగుచున్న కటకము మొదలైన నగలసంపద గలవారును, కాంచన నడుమను భాగ్యముచే శోభిల్లుచున్నవియును నని యర్థము. ఇట్లివి విశేషణశ్లేష. ఇట్టి మైన యర్థద్వయముచేత కాకతి రాజు కులీనరాజులతోడను, కులపర్వతములతోడను పోల్పఁబడెను

ఉదా (౨) 'మహి మఱు త్యాగమునానందు వెలయుంబహు' అనుపద్యము ప్రకృతాప్రకృతశ్లేష. ఉదాహరణము ఇందు ఆంధ్ర వాఙ్మయవర్ణనము ప్రకృతము ప్రపంచవర్ణన మప్రకృతము

ఈ మూఁడవభేదమును విద్యానాథుఁడు, జగన్నాథుఁడు లోనైనవారు, మమ్మట విద్యాధరాదులు లోనైనవారు మొదటిరెండే యీ యలంకారమునకు భేదములు

మరల శ్లేష రెండువిధములు శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష. ఉద్భట రుయ్యకమతంబున శబ్దశ్లేష సభంగము, అర్థశ్లేష అభంగము శబ్దము నాశ్రయించునది శబ్దశ్లేష, అర్థము నాశ్రయించునది అర్థ శ్లేష. స్వరప్రయత్నాదులచేఁ గాని, శబ్దమును విడఁగొట్టుటవలనఁగాని శ్లేషమై రెండర్థములు బయలుదేఱినచో నది శబ్దశ్లేష (సభంగశ్లేష) 'ఇంద్రశత్రు' పదమునకు స్వరభేదములచే నింద్రునిఁ జంపువాఁ డనియు, నింద్రునిచేఁ జచ్చువాఁ డనియు రెండర్థము లగును అది శబ్దశ్లేష. అట్లే పదమును విఱిచిన రెండర్థము లగుచో నది శబ్ద శ్లేష. 'పార్వతీపరమేశ్వరౌ' అనుశబ్దమును 'పార్వతీప, రమేశ్వరౌ' శబ్దములుగ విఱిచి శివకేశవు లని రెండవయర్థము చేసిన నది శబ్దశ్లేష. అనఁగ శబ్దార్థశ్లేషలు కలిసినచో నుభయశ్లేష యగును

ఈమతము కావ్యప్రకాశకారుఁడైన మమ్మటునకు సమ్మతము కాదు. ఆతనిమతమున, ఒకానొకశ్లేషలోనిపదమును తీసి దానికి బదు లుగ మఱియొకపర్యాయపదమును బెట్టిన శ్లేషకు భంగము వచ్చినచో నది శబ్దశ్లేష, శ్లేషకు భంగము రాదేని యది యర్థశ్లేష. (చూడుఁడు, ౧౬౮-౯ పుట)

మమ్మటమతంబున సభంగశ్లేష వర్ణ పద లింగ భాషా ప్రకృతి ప్రత్యయ విభక్తి వచనశ్లేష లని యెనిమిదివిధములు. ఇందుఁ గొన్నిటి కుదాహరణంబు లిచ్చెద

వర్ణశ్లేష. — ఉదా వాఁడుమాధవుఁడు

ఈవాక్యమునకు వాఁడు మాధవుఁడు (విష్ణువు) అనియు, వాఁడు ఉమాధవుఁడు (శివుఁడు) అనియు రెండర్థములు చేసినచో నది వర్ణశ్లేష. 'డు'లోనుండి విడఁదీసిన 'ఉ' అను వర్ణము వలన నీశ్లేష కలిగెను

పదశ్లేష. — ఉదా పార్వతీపరమేశ్వరులు.

పార్వతీ + పరమేశ్వరులు = దుర్గాశివులు

పార్వతీప + రమేశ్వరులు = శివుఁడు, విష్ణువు

లింగశ్లేష. — ఉదా కృష్ణవదనము నిని ధర్మజుం డిట్లనెను.

దీని నహాసముగాఁ బలికిన గోకృష్ణునివచనము అని యర్థము షష్ఠీపదముగ గొనిన కృష్ణయొక్క (ద్రౌపదియొక్క) వచన మని యర్థము మొదటి 'కృష్ణ'పదము పుంలింగము, రెండవ 'కృష్ణ' పదము స్త్రీలింగము

ఇట్లే అక్కడ కృష్ణశబ్దము మొదలయినపదములు స్త్రీలింగ, పుం లింగములందు వాడి రెండర్థములు సాధించినచో లింగశ్లేష యగును

వచనశ్లేష. — ఒక్కటేమాటను ఒకచో ఏకవచనముగను, రెండవచోటి బహువచనముగను అన్వయించి రెండర్థంబుల సాధించిన నీశ్లేష యగును

ఉదా గోపాలబాలురు వచ్చిరి గౌరవార్థమందు కృష్ణ పరము రెండవయర్థమందు గొల్లపిల్లలు అని బహువచనము చేసిన క్రియ సరిపోవును

భాషాశ్లేష. — సంస్కృతప్రాకృత భాషాపదములకును, లేక సంస్కృతాంధ్రభాషాపదములకును శ్లేష కల్గినచోఁ దానిని భాషా శ్లేష యందురు

ఉదా క వినియతనిందనమై నిదు
కానీ రోఁగినియనికిఁ దగవిఘ్నౌరాత్రి రోయక
రిపువాఁడ మాకు దండ్యుఁడ
నని తనఁ దెలుపుదును వారి కప్పన సేతా
—(రా పాం, ౧-౫౯)

ఈపైపద్యమందలి 'వినియతనిందనమైతా' అన్న పదములను రామాయణార్థమందు 'విని + అతని + తనమైతా' అని తెలుఁగుపదములుగ విడఁదీసి యర్థము చేయవలెను భారతార్థమందు 'వినియత + నిందనమైతా' అని కొన్ని సంస్కృతపదములుగ విఱిచి, మిక్కిలి నియతమైన యనతిశ్రోతలు అన్న యర్థము చేయవలెను

ఇట్లు సంస్కృతపదములకును, ఆంధ్రపదములకును శ్లేష చేయఁబడి నది. ఇతర శ్లేషలయుదాహరణము లూహింపనగును.

౨౪ అప్రస్తుతప్రశంసాలంకారము — లక్ష. అప్రస్తుత విషయముఁ జెప్పుటచేతఁ బ్రస్తుతవిషయము స్ఫురించుట 'అప్రస్తుత ప్రశంస' ప్రశంస యన కథనము, చెప్పుట.

ఇంకఁ బ్రస్తుతవిషయము స్ఫురించుట సామాన్యవిశేష భావము, కార్యకారణభావము, సారూప్యము అను మూఁడువిధము లగు సంబంధములచేఁ దటస్థించును. ౧ సామాన్యముచే విశేషము, ౨ విశేషముచే సామాన్యము, ౩ కార్యముచేఁ గారణము, ౪ కారణముచేఁ గార్యము, ౫ సమసమ్యకము అని యిది కొంతమందిచే నైదువిధములు.

ఉదా. (౧) కఠినసాధ్యములను మరల మరలఁ జదివి పరీక్ష సాధించినవాఁడే పురుషుఁడు.

పరీక్ష తప్పినపిల్లవానిని పురికొల్పుటకై యీమాట చెప్పిన దనిన, సామాన్యముచే సూచింపఁబడినవిశేషము (నీవును సాధింపుము) అనుదాని కుదాహరణము.

ఉదా. (౨) పిచ్చివాఁడు తామరతుమ్మెదలమును చూచి ముత్యమని భ్రమపడెను. చేతితోఁ బట్టుకొనబోఁగా నది పడి పోయెను. వాఁడు ముత్యము పోయెనని యేడ్వసాగెను.—(కా. ప్ర.)

మూర్ఖులకు నయోగ్యపదార్థములందు మమత హెచ్చు అనిన సిద్ధాంత మీవిశేషోదాహరణమువలనఁ జెప్పఁబడెను. ఇట్లే యితరో దాహరణముల నూహించునది.

౨౫ అర్థాంతరన్యాసాలంకారము — సామాన్యముచేత విశే షమును గాని, విశేషముచేత సామాన్యమును గాని సమర్థించుట 'అర్థాంతరన్యాసము'.

సమర్థించుట యనఁగా నిది సరియా సరికాదా యను సంశయ మును బాపి 'యిది యట్లే' (ఇదమిత్థం) అన్న దృఢప్రత్యయమును (నమ్మిక) కల్గఁజేయుటయే.

ఉదా.

ఉ. అలకాతానవ వానవ ది సురవ్రాతాభాషణంబై తన
ర్పు లతాంతాయుధునిఁ గన్నతంద్రీర మచూపు వాయుపాదంబునన్
దోలఁగంద్రోచె లతాంగి, యట్లయగు, సాధుల్ చేరముల్ సేయఁజే
రటాశం బెందినటట్టికాంత యుచితవ్యాపారముల్ సేయదే?
—(పా. హ., ౪ ౧)

ఇందు సామాన్యముచేత విశేషము సమర్థింపఁబడినది. ఇయ్యది సాధర్మ్యవైధర్మ్యములచే ద్వివిధము.

"దృష్టాంతము"నందు సామాన్యము సామాన్యముచేతను, విశే షము విశేషముచేతను సమర్థింపఁబడును. కాన దీనికి దానికి ఇదే భేద మని యెఱుంగునది.

౨౬ పర్యాయోక్తాలంకారము — లక్ష. వివక్షితార్థము భం గ్యంతరముచేత (ప్రకారాంతరముచేత) ప్రతిపాదింపఁబడుట 'పర్యాయోక్తము'.

ఉదా. అజరఘుమహారాజులయొక్క వ్యాపారము రాజ్యలక్ష్మియొక్క స్త్రీత్వం దొలఁగింపదాయను పుట్టించెను — (రఘు)

ఇచ్చట రాజ్యలక్ష్మి పతిభర్తృవియోగము భంగ్యంతరముచేతఁ జెప్పఁబడెను.

భంగ్యంతరములు కవియొక్క తెలివినిబట్టి యనేకవిధములుగ నుండును. 'రండి' అని చెప్పుటకు, 'దయచేయుఁడు, తమ్ముల మలంక రింపుఁడు, మమ్ముఁ గృతార్థులఁ జేయుఁడు, నడిపించుల గావింపుఁడు, ఈదేశముయొక్క భాగ్యమును ఉద్దీపింపఁజేయుఁడు అని యిన్నియా తెఱఁగులఁ జెప్పవచ్చును.

ఇందు వ్యంగ్యము మున్నను అది వాచ్యమునకు లొంగియుండును వాచ్యమే వ్యంగ్యముకంటెఁ జారుతరము.

౨౭ వ్యాజస్తుత్యలంకారము — లక్ష. పైకి నిందగాఁ గాన వచ్చి పర్యవసానము స్తుతిగను, పైకి స్తుతిగాఁ గానవచ్చి పర్యవసానము నిందగను వ్యక్తమగునట్లు చెప్పినచో 'వ్యాజస్తుతి'.

ఉదా. (౧) పాపాత్ములకు గూడ స్వర్గ మొసంగుచున్నా వు, గంగా! నీకు నీతి యేది? (౪ ౫౦)

ఇందు గంగను నిందించినట్టున్నను దానిమాహాత్మ్యాతిశయ మును వర్ణించుటయే యుద్దేశము.

ఉదా. (౨) సుకవులు పరోపకారపరాయణులు 'ఏ మహాత్ములు గల్గ భూమిలోకముననో గవులకు మిగుల విఖ్యాతి గల్గె?'
—(వసు)

ఇది పైకి స్తుతిగ నున్నను, నిజముగ నిందయే.

౨౮ ఆక్షేపాలంకారము — లక్ష. చెప్పఁదలఁచుకొన్న విషయమునకు విశేషార్థ మేర్పడవలెనన్న కోర్కెతో దానిని నిషే ధించుట 'ఆక్షేపము'.

పట్టినిషేధ మాక్షేపము కాగు. అది వాస్తవము కానిది (నిషే ధాభాసము)గా నుండి యర్థాంతరమందుఁ బర్యవసించి, యొకవిశే షమును స్ఫురింపఁజేసినఁ గాని ఆక్షేపాలంకారత్వమును బొందదు.

ఉదా. స్వామి ముమముమానవేద్యము, కాల్లు చేతులు చల్లఁ బడెను, చూపు నిల్పలేను. అయ్యో! ఆమెకథ యిది. ఆసంగతి యెందుకు? మనిరియొకవిషయము మాటలాడుదము. —(౪ ౬౦)

ఇందు దూతిక నాయకునకు నాయికావిరహస్థితిని వర్ణించు చున్నది. ఆమెసమాచారమంతయుఁ జెప్పి 'ఆసంగతి యెందుకు' అని నిషేధించుట నాయికస్థితి అనిర్వచనీయ మని చెప్పుటకు. నిషేధము ఆభాసమైనను నాయికవిరహస్థాన యభివృద్ధి చేయుటయే యుద్దేశము.

ఇది ఉక్తవిషయము, వక్ష్యమాణవిషయము అని రెండువిధములు. ఒకసంగతి చెప్పి తరువాత దానిని నిషేధించుట ఉక్తవిషయము. మొదట నిషేధించి పిమ్మట సంగతి చెప్పుట వక్ష్యమాణము.

ఈయలంకారమునకుఁ బలువురు పలువిధములుగ లక్షణములు చెప్పియున్నారు. వామనునిలక్షణమును జూడ నది 'ప్రదీపము'తో సరిపోవును.

౨౯ విరోధాలంకారము — లక్ష. విరోధము లేకయే విరోధ మున్నట్లు చెప్పుట విరోధాలంకారము. దీనికే 'విరోధాభాస' మందురు.

ఉదా. దుర్జనులమాటలు కోమలములును శీతలములును అయినను సత్పురుషుల హృదయములను కోయును, కాల్చును — (ర. గం.).

ఇందలివిరోధ మాభాసము గాని నిజము గాదు. నిజమైన పగ రొకదోషము, ఆభాస మైన నది యలంకారము.

జాతిగుణక్రియాద్రవ్యము లనఁబడు నాలుగింటికిని దమలోఁ దమకును ఒకదానితో మఱియొకదానికిని గలుగు వైరముల వలన నీయలంకారము పదివిధము లయ్యెను.

ఉదా. ప్రియవియోగమువలన నామెకుఁ గమలంబు లగ్ని యయ్యెను.

ఇందు 'కమల'జాతికిని 'అగ్ని' జాతికిని వైరము చెప్పఁబడినది. కమల మగ్ని యగు టెట్లు? అసంభవము. కావున విరహిణీదుఃఖాతిశయమునే నీవిరోధ మాభాసము. ఇట్లే వేఱుదాహరణంబుల నూహించుకొనునది.

౩౦ విభావనాలంకారము — లక్ష. కారణము లేకయే కార్యోత్పత్తిని చెప్పుట 'విభావన'.

ఉదా. వనితా! లాక్షారసముచే రాయఁబడకపోయినను నీచరణము లెఱ్ఱగ నున్నవి.

లాక్షారసము రాయుట కారణము, కా ళ్లెఱ్ఱఁబడుట కార్యము. ఇచ్చట స్త్రీయొక్క చరణములు స్వాభావికముగ నెఱ్ఱనివి. ఆకారణముచేఁ గవి కారణము లేకయే పుట్టినకార్యముగ వాని వర్ణించి యలంకారము సాధించెను.

అప్పయదీక్షితులవారు దీనికి నైదుభేదములు చెప్పిరి. కాని జగన్నాథుఁ డది యనావశ్యకము అని సిద్ధాంతీకరించెను.

౩౧ విశేషోక్త్యలంకారము — లక్ష. ప్రసిద్ధకారణకలాపము సిద్ధముగ నున్నను కార్యోత్పత్తి కాకపోవుట 'విశేషోక్తి'.

ఉదా. ఉపనిషత్తులయర్థమును దెలిసికొంటిని, భగవద్గీత పారాయణము చేసితిని, బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును వల్లించితిని, కాని విషయములనుండి మనస్సును త్రిప్పలేనైతిని! — (ర. గం.).

౩౨ అసంగత్యలంకారము — లక్ష. కార్యకారణములు వేఱువేఱుస్థలములందుఁ గాని విరుద్ధస్థలములందుఁ గాని కానఁబడుట 'అసంగతి'.

ఉదా. ఎవ్వనికి వ్రణము కలదో వానికే వేదన యున్న మాట కల్ల. ఈచిన్నదానిచెక్కిలియందలి దంతక్షతము, సవతులకు వేదన కలిగించినది — (చంద్రా).

౩౩ విషమాలంకారము — లక్ష. అననురూప మైన సంసర్గమునకు 'విషమము' అని పేరు. ౧ విరూపకార్యోత్పత్తి, ౨ అనర్థోత్పత్తి, ౩ విరూపఘటన యని యివి మూఁడువిధములు.

కారణమునకు విరూపమైన కార్యము పుట్టుట విరూపకార్యోత్పత్తి.

ఉదా. (౧) నల్లగా నున్న యీకత్తి యీరాజు చేతఁ బట్టఁగానే తెల్లనికీర్తిని గనుచున్నది — (కువల).

ఒక కార్యమును చేయఁబూనినప్పు డది లభింపకపోఁగా మఱి యొక యనర్థము కలుగుట అనర్థోత్పత్తి.

ఉదా. (౨) రావణుఁడు హనుమంతునితోఁకను కాల్పఁదలఁచి దానికి నిప్పు ముట్టించెను, కాని తోఁకచే తనపట్టణము దగ్ధ మగుట అనుభవించెను — (కువల).

అనురూపములు కాని రెంటికి చేరిక చెప్పుట విరూపఘటన.

ఉదా. (౩) నక్క యెక్కడ దేవలోక మెక్కడ!

౩౪ సమాలంకారము — లక్ష. అనురూప సంసర్గము 'సమము'. అనురూపములైన రెండువస్తువులకు (ఉత్పత్తిలక్షణము, సంయోగాదిలక్షణము లన్న) సంబంధము వర్ణింపఁబడినయెడల నీయలంకార మగును.

ఇది అభిరూపసంఘటన, అనభిరూపసంఘటన అని ద్వివిధము.

ఉదా. (౧) రాజా! చంద్రిక చంద్రునితోఁ జేరినట్లును, గంగ చంద్రశేఖరునిఁ బొందినట్లును, కీర్తి తనకు సమరూపుఁడవైన నిన్ను ఆశ్రయించెను — (కువల).

ఉదా. (౨) పిశాచములవివాహములందు గర్దభములే గాయకులు.

౩౫ విచిత్రాలంకారము — లక్ష. కోరుఫలమునకు విరుద్ధమయిన ప్రయత్నముఁ జేయుట 'విచిత్రము'.

ఉదా. సత్పురుషులు సల్లోకములకంటెను ఔన్నత్యమును బొందుటకై నమ్రు లయ్యెదరు — (చంద్రా).

౩౬ అధికాలంకారము — లక్ష. ఆధారాధేయములలో నొక్కటి మిక్కిలి పెద్దదిగను మఱియొక్కటి మిక్కిలి చిన్నదిగను ఉన్నట్లు చెప్పుట 'అధికము'.

ఉదా॥ విశ్వమునకు నాశ్రయుఁడైన హరి యెుందు లోపలఁ బరుండియున్నాఁడో యట్టి నీ హృదయముయొక్క విస్తారము చెప్పుటకు వీలు లేదు — (ర గం)

ప్రపంచమున కంతకును ఆధారమైన హరికంటె ఆధేయమైన హృదయము పెద్దది యని వర్ణింపఁబడినది.

౩౭. అన్యోన్యాలంకారము — లక్ష. రెండువస్తువులలో దానిచేత నిదియు, దీనిచేత నదియు నుపకారమును జెందుచున్నట్లు చెప్పినచో 'అన్యోన్యము'

ఉదా॥ రాత్రిచేఁ జంద్రుఁడు శోభించుచున్నాఁడు చంద్రునిచే రాత్రి శోభించుచున్నది — (చంద్రా).

౩౮. విశేషాలంకారము — లక్ష. ప్రసిద్ధమైన యాధారము లేక యాధేయ ముండుటయు, అనేకములయిన యాధారములందు నాధేయ మొక్కటియే యేకకాలమందు నొక్కతీరుగా నుండుటయు, ఒకకార్యము ప్రారంభము గాఁగా దానిచేత నశక్యమయిన (గాఁదగని) మఱియొకకార్యముకూడ నగుటయు అని 'విశేషము' మూఁడు విధములు

ఉదా॥ (౧) కవు లేల వంద్యులు గారు? వారు దివి కేఁగినను వారియనల్పగుణగణములుగల వాక్కు త్రిలోకములను ఆకల్పాంతము గూడ రంజింపఁజేయును — (కా ప్ర)

ఉదా॥ (౨) ఆహా నీహృదయమునందును, కన్నులందును, వాక్కులందును నివసించియున్నందున, మావంటి పుణ్యహీనులకు తా నెక్కడ? — (కా ప్ర)

ఇది ఒకపత్నియం దక్కుడాదరముగల పతితో నితరసపత్ని యన్నవాక్యము

ఉదా॥ (౩) ఇల్లాలవు, మంత్రివి, ఏకాంతమునందు సఖివి, లలితకళలలో శిష్యురాలవు నిన్ను నెత్తుకొనిపోయిన కరుణారహితుఁడైన మృత్యువు, నాదియైన యే (కలగల) ద్రవ్యముల నెత్తుకొనిపోలేదు? (అన్నియు నెత్తుకొనిపోయె నని భావము) — (రఘు)

ఇది భార్యమరణమునకు దుఃఖించుచున్న అజునివాక్యము మృత్యువు ఇందుమతి నొక్కదానినే యెత్తుకొనిపోవ యత్నించెను గాని యందువలన విపరీతమైన సచివాది సర్వహరణరూపకార్యము సిద్ధించెను.

౩౯. వ్యాఘాతాలంకారము — లక్ష. ఒకకర్త యొుక కార్యమును ఒకయుపాయముచే సాధింపఁగ (లేక సాధింపఁబోవ) మఱియొకకర్తచే నాయుపాయముచేతనే తద్విరుద్ధకార్యము సాధింప నాకార్యము వ్యర్థ మగుట 'వ్యాఘాతము'.

ఉదా॥ దృష్టిచేతఁ గాల్పఁబడిన మన్మథుని దృష్టిచేతనే బ్రతికించి శివుని జయించినవారలగు స్త్రీలను గొనియాడెదను — (రాజశేఖరకవి).

ఒక్కకార్యసాధకమే విపరీతసాధకముగఁ బరిణమించుటయు వ్యాఘాతమే

ఉదా॥ బాల్యమని యుద్ధమునకు రావల దని యనియెద వేల? బాల్యమునకే కదా విద్యల నభ్యసించుట?

నీకు బాల్యము, యుద్ధమునకు రావల దని రాజు చెప్పఁగా యువరాజు చెప్పినజవాబిది రాజాభిమతమున బాల్యము యుద్ధమునకు రాకుండుటకుఁ గారణము యువరాజాభిమతమున నదియే యుద్ధమునకుఁ దాను పోవుటకుఁ గారణము

శృంఖలాలంకారములు — లక్ష. పంక్తిరూపముచే (వరుసగ) నిబద్ధము లయిన యర్థములలోఁ బూర్వపూర్వముల కుత్తరోత్తరములతోను, లేక యుత్తరోత్తరములకుఁ బూర్వపూర్వములతోను లంకె వేసి చెప్పినయెడల నది 'శృంఖల' యగును ఇయ్యది మూఁడు విధములు కారణమాల, ఏకావలి, సారము

౪౦. కారణమాలాలంకారము — అనుగుణములయిన కార్యకారణములకుఁ గల శృంఖల 'కారణమాల' యనఁబడును

ఇది, మొదటఁ గారణమును జెప్పి తరువాతను గార్యములను జెప్పునది యొకటియు, మొదటను గార్యమును జెప్పి పిదపఁ గారణమును జెప్పునది రెండవదియు నని రెండువిధములు

ఉదా॥ జితేంద్రియత్వము వినయమునకుఁ గారణము, వినయము గుణప్రకర్షమునకుఁ గారణము, గుణప్రకర్షము జనానురంజకత్వమునకుఁ గారణము, జనానురంజకత్వము సంపదలకుఁ గారణము — (కా ప్ర)

ఉదా॥ (౨) నరకము పాపమువలనను, పాపము దారిద్ర్యము వలనను, దారిద్ర్యము దానము చేయమిచేతను ప్రాప్తించును గావున దానము చేయవలయును — (కువల)

౪౧. ఏకావల్యలంకారము — లక్ష. విశేష్యవిశేషణభావములకు లంకె (సంసర్గము) గల శృంఖల 'ఏకావలి' యగును,

ఇది రెండువిధములు విధిరూపము, నిషేధరూపము అని

ఉదా॥ (౧) దేవా! ధర్మముచే నీబుద్ధి పరిశుద్ధమయినది బుద్ధిచే లక్ష్మి ఆరికట్టఁబడినది లక్ష్మిచే లోకమందలి సకలజనులును సంతుష్టిని జెందిరి జనులచే నీకీర్తి సకలభువనములకును గొనిపోఁబడియెను — (ర గం)

ఉదా॥ (౨) పెద్దలు లేనిది సభ కాదు, ధర్మము చెప్పనివారు పెద్దలు గారు, సత్యము లేనిది ధర్మము కాదు, కపటముతోఁ గూడినది సత్యము గాదు — (చాటు).

పైని తెలుపఁబడిన రెం డుదాహరణములను పూర్వపూర్వము ఉత్తరోత్తరమునకు విశేషణభావముగా నుండునట్టివి.

౪౨ మాలాదీపకాలంకారము — పూర్వపూర్వమున కుత్తరోత్తరము విశేషణముగ నుండుట 'మాలాదీపక' మని ప్రాచీనుల మతము. కాని దీనికి దీపకముతో నేమియు సంబంధము లేదనియు, నిదియు నేకావలియొక్క భేదమే యనియు జగన్నాథపండితుని సిద్ధాంతము

౪౩ సారాలంకారము — లక్ష. మొదటనుండి చివర వఱకు పూర్వపూర్వవస్తువులకంటెను ఉత్తరోత్తరవస్తువుల యుత్కర్షము చెప్పి చివరవస్తువునకుఁ బరమోత్కర్షముఁ జెప్పిన నది 'సారము'

పూర్వవస్తువునకంటె నుత్తరవస్తువునకు నపకర్షము చెప్పినను నీయలంకార మగును

ఇది మూఁడువిధములు ౧ ఉత్కర్షకము, ౨ అపకర్షకము, ౩ ఉభయము

ఉదా (౧) కావ్యములలో నాటకము రమ్యము, దాని లోను శాకుంతలము రమ్యము, అందును చతుర్థాంకము రమ్యము, అందును శ్లోకచతుష్టయము రమ్యము

ఉదా (౨) గడ్డిపఱకకంటె దూది చులకన, దూదికంటె యాచకుఁడు చులకన

ఉదా (౩) కొండ గొప్పది, దానికంటె సముద్రము గొప్పది, అంతకంటె నాకాశము గొప్పది, అంతకంటెను ఆశ గొప్పది

వేదమునందును నీయలంకారము కలదు

'మహతః పర మవ్యక్త మవ్యక్తాత్పురుషః పరః,
పురుషాన్న పరం కించి త్సా కాష్ఠా సా పరా గతి'

ప్రాచీనాలంకారికు లందఱును సార మనేకవిషయ మనియే చెప్పినారు కాని జగన్నాథపండితుఁడుమాత్ర మిది యేకవిషయమై కూడ నుండవచ్చుననియు, అప్పుడు అవస్థాభేదంబులచే నా యేకవస్తువునకుఁ గలిగినయుత్కర్షత వర్ణింపఁబడు ననియు నీక్రింది యుదాహరణ మిచ్చినాఁడు —

ఉదా గజనిమ్నమండ్రని దాటి, లీలగనే చక్కని బంగారు కడవలగర్వమును భంగపఱిచి, నీపాలిం డ్లిప్పుడు బంగారుకొండతోఁ బోటీ పెట్టుకొన్నవి

దీనినే కొందఱు 'వర్ధమాన' మను భిన్నాలంకారముగ గ్రహించిరి — (ర గం)

౪౪ కావ్యలింగాలంకారము — లక్ష. ఒకవిషయమును సమర్థించుటకయి దానికిఁ గారణముగ మఱియొక విషయమును చెప్పుట 'కావ్యలింగము'

ఉదా నేను మన్మథుని గెల్చితిని, నాహృదయమునందు శంకరుఁడు గలఁడు

ఇందలి పూర్వవాక్యమున కుత్తరవాక్యము హేతువు(లింగము) ఇది కావ్యములోఁ జెప్పఁబడిన లింగము తర్కములోఁ జెప్పఁబడినది కాదు కావున 'కావ్యలింగము'

ఈహేతుకథనము నొక్కపదములతోఁ జెప్పవచ్చును, వాక్యములతోను జెప్పవచ్చును

౪౫ అనుమానాలంకారము — లక్ష. సాధనము (హేతువు)బట్టి సాధ్యమును నిశ్చయించుట 'అనుమానము'

ఉదా గూండ్లను చేరుచున్న పక్షులవలనను, ముకుళితము లగుచున్న తామరపువ్వులవలనను, పూచుచున్న జాజిపువ్వులవలనను, వీచుచున్న చల్లనిగాలివలనను సూర్యుఁ డస్తమించుచున్నట్లు తెలియుచున్నది

కావ్యలింగమునందు హేతువు (సాధనము) 'కారక'రూపకముగను, అనుమానమునందు 'జ్ఞాపక' రూపకముగను ఉండును ఇదియే యీరెంటికిని భేదము

హేతువునుబట్టి సాధ్యమును సాధించితి నని కవియే 'అనుమానము' నందుఁ జెప్పును. 'కావ్యలింగము' నందు సాధ్యహేతువులను జెప్పి అనుమానమును సాధించుకొనుపని చదువరులకే వదలివేయును ఇదియే యీరెండు అలంకారములకును గల భేద మని కొందఱి యభిప్రాయము

౪౬ యథాసంఖ్యాలంకారము — లక్ష. ముందటఁ జెప్పిన వస్తువుల క్రమమునకు భంగము లేకుండఁగను అనుగుణముగను అర్థ మన్వయించునట్లును వెనుకవరుసయందు వస్తువులక్రమమును చెప్పుట 'యథాసంఖ్యము'. దీనికే 'క్రమాలంకార' మందురు

ఉదా రాజా! విక్రమముచేతను, వినయముచేతను, విలాసముచేతను శత్రువులకును, విద్వాంసులకును, స్త్రీలకును, తాపమును, తనివిని, మోహమును పెంచుచు నీ వొక్కఁడవే ముల్లోకములవారి మనస్సునందు నున్నావు' — (కా ప్ర)

వికటితముగఁ గానవచ్చెడిపదములను పూర్తిచేయుటకై యీయలంకారము విశేషముగ నుపయోగించెదరు

౪౭ పర్యాయాలంకారము — లక్ష. ఒక్కవస్తువునకనేకాధారములయందుఁగాని, అనేకవస్తువుల కొకయాధారమునందుఁగాని, క్రమముగ ఉనికిని చెప్పుట 'పర్యాయము'

ఉదా (౧) రాజా! మొదట సముద్రగర్భమునందును, తరువాత దేవతలగృహమునందును చాలకాల ముండి, యమృతము దోషరహిత మైనసీముఖమునందు నివసించుచున్నది — (ర గం)

ఉదా (౨) [illegible] పిదప విషమును గ్రక్కును.

౪౮ పరివృత్త్యలంకారము — లక్ష. తనవస్తువును పరుల కిచ్చి దానికి బదులుగ పరకీయవస్తువును గ్రహించుట 'పరివృత్తి'

ఇచ్చినదియును బుచ్చుకొన్నదియును సమముగ నున్న 'సమము', ఇచ్చినది తక్కువ పుచ్చుకొనునది ఎక్కువ యైనచో 'అధికము', ఇచ్చినది ఎక్కువ, పుచ్చుకొనినది తక్కువ యగుచో 'న్యూనము' అని యియ్యది మూఁడువిధములు

ఉదా (౧) రఘుమహారాజు యాగములచే (ఇంద్రాది దేవతలకొఱకు) భూమిని పితికెను ఇంద్రుఁడు సస్యములకొఱకు (రఘుమహారాజు ప్రజలయుపయోగమునకై) ఆకాశమును పిండెను (వర్షమిచ్చెను) — (రఘు)

ఉదా (౨) నీయుదయమందులు (వర్షరూపమున) మరల నిచ్చుటకై సూర్యుఁడు రసమును గ్రహించును

ఉదా (౩) ఇతఁడొక్క బాణమును వదలి శత్రురాజుల సంపదను నిశ్శేషముగ గ్రహించెను

౪౯ పరిసంఖ్యాలంకారము — లక్ష అనేకవస్తువులకు సాధారణమైన ధర్మమును ఒక్కవస్తువునందే నియతము చేయుట 'పరిసంఖ్య'

ఇది ద్వివిధము — శుద్ధ, ప్రశ్నపూర్వక మనెడు వాచ్యవ్యంగ్య భేదంబులచే నాల్గువిధంబు లయ్యెను

ఉదా (౧) మహాపురుషులకు భక్తి శివునియందేకాని విత్తమునందుఁ గాదు, చింత కీర్తియందుఁ గాని శరీరమునందుఁ గాదు ఇది శుద్ధ, వాచ్య

ఉదా (౨) కాటుక్కము చంద్రకలయందును, రాగము కరచరణాధరములందును, చపలత కమలములందును ఉండును

ఇది శుద్ధ, ఆర్థి (ప్రతీయమాన) కాటిన్యాదులకు నితరాధికరణత్వము వ్యంగ్యముచే నిషేధింపఁబడినది

ఉదా (౩) భూషణ మేది? యశస్సుగాని రత్నము కాదు

ఇది ప్రశ్నపూర్వక వాచ్య

ఉదా (౪) పురుషులు సేవింపఁదగిన దేది? పావనంబగు గంగాతీరము — (కా ప్ర)

ఇది ప్రశ్నపూర్వక ఆర్థి ఇందు నితరక్షేత్రనిషేధము వ్యంగ్యము

౫౦ అర్థాపత్త్యలంకారము — లక్ష. ఒక యర్థము సిద్ధించఁగా దానిచే తుల్యకారణముకలన నిష్పన్నమగుటచే నర్థాంతరము సిద్ధించుట 'అర్థాపత్తి'

[illegible] ఈ యలంకారము 'కైముతికన్యాయము'చే నను నవియును, వలిదే దండాపూపికాన్యాయ మనియు నందురు

సిద్ధించునర్థము ప్రకృతముచేఁ బ్రకృతము, అప్రకృతముచే నప్రకృతము, ప్రకృతముచే నప్రకృతము, అప్రకృతముచేఁ బ్రకృతము అని నాల్గువిధములు ఇం దొక్కొక్కటి అర్థాంతరము యొక్క సామాన్యాధిక్యము లను మూఁడుభేదములచే పండ్రెండయ్యెను అవియు భావాభావత్వములచే నిరువదినాల్గయ్యెను

ఉదా దిగంతవిఖ్యాతిగల మావంటి పండితులకే యీ కష్టము లెదిరింప యత్నించిన, నేటినుండి నాఁటాడులకు కవులకును, ఏమఁగులను కుండేళ్లన, సింహములను తోఁడేళ్లను తలవన్న గలవు —(ర గం)

ఇచ్చటఁ బ్రకృతముచే నప్రకృతార్థము సామ్యమునకు సిద్ధించినది

ఉదా పురుషసింహా! అనురక్తయైన నన్ను వదలి నీవే వెళ్లఁగా, వనలక్ష్మి యెటువలె నిచ్చటనే వదలివెళ్లు చిత్రము' — (ర గం)

అరణ్యములోఁ దన్ను విడిచి వెళ్లిన నలునిగూర్చి దమయంతి చెప్పినమాట యిది

ఇందు వనవృత్తాంతముకూడ ప్రస్తుతమైనందునఁ బ్రస్తుతమే పురుషసింహుఁడవైన నీవే పోఁగా (ప్రాణహీనము, నీకంటెఁ దక్కువది యగు) వనలక్ష్మి పోవుట యేమి ఆశ్చర్యము అని భావము కనుక అర్థాపత్తి న్యూనతాద్యోతకము

ఉదా కాలుఁడు దండముగర్వమును భంగముచేయువాఁడు, బ్రహ్మాండములను పండికాయలవలె భక్షించును వానిచెదుట మన పెట్టెవారము? పోలము — (ర గం)

ఇచ్చట నప్రస్తుతమైన బ్రహ్మాండభక్షణముచే మనుష్యభూతముల యనిత్యత్వము కైముతికన్యాయము ననుసరించి చెప్పఁబడ్డది

ఇతరభేదముల కుదాహరణము లూహ్యములు

ఈయలంకారము మమ్మటుఁడు స్వతంత్రాలంకారముగ నొప్పుకొనలేదు కావ్యప్రకాశముమీఁద వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన ఉద్ద్యోతకారుఁడు 'అర్థాపత్తి' అనుమానాంతర్గతమే యనెను అలంకారసర్వస్వకారుఁడు ఏకావళీకారుఁడు ప్రతాపరుద్రయశోభూషణకారుఁడు రసగంగాధరకారుఁడు మొదలయినవా రందఱును దీనిని స్వతంత్రాలంకారముగ నొప్పుకొనిరి

౫౧ వికల్పాలంకారము — లక్ష. విరుద్ధములయిన రెండు వస్తువులను ఒకదాని కొకటి మాఱుగ వికల్పించి చెప్పుట 'వికల్పము'.

ఉదా ప్రాణములైనను విడువుము, కీర్తియైనను విడువుము; గ్రద్దలకైనను ద్విజులకైనను సంతుష్టి కావింపుము, యముని కైనను

భయంకరము, రామునికైనను భయంకరము నిందితము వచ్చినది చేయుము — (ర ౫౦.)

'ఉపమా'ను 'వ్యతిరేక' మిట్లో యిది 'సముచ్చయ' మునకుఁ బ్రతిపక్షభూతము వికల్పింపఁబడిన యర్థములకుఁగల కోపమ్యమే యీ అలంకారబీజము అది లేనిచోట కేవలవికల్ప మైన 'బ్రదుకనిమ్ము, చావనిమ్ము ధర్మము విడువను' అన్న వ్యవహారవాక్య మగును

'హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీమ్' 'చచ్చినయెడల స్వర్గము పొందుదువు, గెలిచినయెడల భూమి నేలుదువు' అన్న గీతావాక్య మీయలంకారమున కుదాహరణము

౫౨. సముచ్చయాలంకారము — లక్ష. పదార్థములకు (పదములయర్థములకు) యుగపదన్వయము 'సముచ్చయము'

'యుగపత్' అనఁగా నొక్కసారి ఇది వికల్పాలంకారమునకుఁ బ్రతిభటకమల్లము.

ఇందు రెండుభేదములు కలవు

(అ) గుణములుగాని క్రియలుగాని రెండునుగాని ఏకకాలమందు సంభవించుట యొక 'సముచ్చయము'

ఇది యేకధర్మవిషయము కావచ్చును, అనేకధర్మవిషయము కావచ్చును

ఉదా (౧) నీయందు పుట్టఁగనే యీ కాకము కాటుకవలె నల్లగను, స్త్రీచెక్కిళ్లు తెల్లగను ఆయెను — (ర ౫౦)

ఇందు భిన్నధర్ములయందలి భిన్నగుణములు 'అగు' ధాతువుతో యుగపదన్వయింపఁబడినవి

ఉదా (౨) రాజా! నీ చాపప్రతాపము దిగంతములను కాఁగిలించుకొనుచున్నది, పౌరాణిదేవేంద్రపట్టణమునకుఁ బోవుచున్నది.

ఇందు భిన్నక్రియలకు నేకధర్మిణ్యన్వయము ఇట్లే యితరోదాహరణముల నూహింపవలెను

(ఆ) కార్యము సాధించుట కొక్కసాధనమే చాలియుండఁ బెక్కుసాధనములను గార్యమునందు నన్వయించుట మఱియొకవిధమైన 'సముచ్చయము'

ఉదా (౩) గొప్పకులము, చక్కని యాకారము, శాస్త్రజ్ఞానముచే గొప్పదియైన బుద్ధి, బాహుబలము, నిండారిన సంపద, అఖండితమైనరాజ్యము చిక్కిన యుట్టిపరమనకైనను గర్వము కలుగును

ఒక్కసారి చెప్పఁబడినకారణములలో రెండును చెడ్డవిగా నుండవచ్చును, ఒకటి మంచిది ఒకటి చెడ్డదిగ నుండవచ్చును

ఉదా (౪). పగలు తెలతెలఁబాఱుచున్న చంద్రుఁడు, కళలు లేనికోలను, చదువు లేనిరూపసి, ఒల్లుఁ దుష్టరాజు, దరిద్రులయిన సజ్జనులు, రాజసభలోఁ బ్రవేశించుదుష్టులు — ఈ యేడును నాకు హృదయశల్యములు.

ఇందు కొన్ని మంచిగుణములును, ఒకటి చెడ్డగుణమును చెప్పఁబడినవి

౫౩ సమాధ్యలంకారము — లక్ష. ఒక కారణముచేతఁ బ్రారంభము చేయఁబడినకార్యము ఆకస్మికమైన కారణాంతరముచే సుకర మగుట 'సమాధి'

ఇందుఁ గారణాంతరము కాకతాళీయముగ సంభవించును

ఉదా దాని ప్రణయకోపమును పోఁగొట్టుటకై నేను దాని పాదములమీఁదఁ బడఁబోఁగా వాయుస్వరములవలన నా కుపకారముగ మేఘగర్జన మాయెను

ఈయలంకారమునందు నొకకారణముచేతనే యగుకార్యము తనంతటను కాకతాళీయముగ సంభవించిన యన్యకారణముచే సుకరము చేయఁబడును 'సముచ్చయము'నందు కార్యము చేయుటలో నన్నికారణములును ఖలేకపోతన్యాయముచే సమానములు 'కావ్యలింగము'నందు హేతుత్వమాత్రము వివక్షితము, హేతువులసంఖ్య గాని గుణప్రాధాన్యము గాని వివక్షితములు కావు ఇది యీయాయలంకారములకుఁ గలభేదము అని తెలిసికొనవలయును.

౫౪ ప్రత్యనీకాలంకారము — లక్ష. ప్రతిపక్షునిమీఁది కసి తీర్చుకొనుటకై ప్రతిపక్షునకు సంబంధించినవారిని తిరస్కరించుట 'ప్రత్యనీకము'

ఇందుఁ బగవాఁడు బలవంతుఁ డనియు, వానిని తిరస్కరించుట చేతఁగానందున వానికి సంబంధముగలవారిని తిరస్కరించుచున్నా రన్న యర్థము గమ్యము.

ఉదా మనసా! మనోభవునిఁ జంపినశివునిమీఁద నీకున్న కోపముచే అతనిభక్తుఁడ నగు నన్ను సంసారమను బురదలో నేల ద్రోచెదవు! ఇట్లా నీవు ప్రత్యక్షకోపమును కనఁబఱుపఁదలఁచితివి!

(మనోభవుఁడు = మనస్సువల్లఁ బుట్టినవాఁడు; మన్మథుఁడు).

ఈ యలంకారమునకును హేతూత్ప్రేక్షకును భేదము లే దనియు, దాని కిది యొకభేద మనియుఁ గొందఱందురు.

౫౫. ప్రతీపాలంకారము — లక్ష. ఉపమేయోత్కర్షప్రయోజకమైన ఉపమానాపకర్షము 'ప్రతీపము' ఈ యపకర్షమైదు విధములుగఁ జేయవచ్చును

(అ) ఉపమానోపమేయములను ఉపమేయోపమానములనుగఁ జెప్పుటవలన

(ఆ) ఉపమానమునొక్క యుత్కృష్టతను పరిహరించుటకై రెండవసాదృశ్యమును చెప్పుటవలన.

(ఇ) ఉపమేయముయొక్క అద్వితీయతను పరిహరించుటకుఁ జెప్పినట్లు ఉపమానమును చెప్పుటవలన ఇందు ఉపమానాదరము వ్యంగ్యము

(ఈ) ఉపమానమును స్పష్టముగఁ దిరస్కరించుటవలన

(ఉ) సాదృశ్యనిషేధము (పోలిక లేదని చెప్పుట) వలన

వీనికిఁ గ్రమముగ నుదాహరణములు —

(అ) బాలా! 'నా శరీరము బంగారమువంటి చాయగలది' యని లేనిపోని చెప్పెదవు బంగారము నిరాశతో నిప్పులోఁ బడినఁగాని దానికి నీ చాయ రాలేదు — (ర సం)

(ఆ) 'మాహాత్మ్యము కలవాని నెల్ల, గాంభీర్యమునకుఁ బుట్టినిల్లు, రత్నముల కన్నింటికిని తండ్రి అనువాఁడను నేనొక్కఁడనే, నాతోఁ బోటివాఁడు మఱియొకఁడు లేఁడు' అని యోచింపకుము సముద్రమా! తొందరపాటుతోఁ దలంపకుము నీవు ఎటువంటివాఁడవో ధీర్ఘ ధరావల్లభుఁ డున్నాఁడు — (ర సం)

(ఇ) ముద్దరాలా! ఈ కన్నుగవచేత నీల రత్నములకు గర్వము చెందెదవు? నీ కన్నులవంటి నల్లగలువలు లోకమునం దెక్కడెక్కడ ననియో తెక్కలు మిక్కిలియున్నవి — (కా ప్ర)

(ఈ) దీనిముఖముండఁగాఁ జంద్రుఁడేల?

(ఉ) సుందరీ! వింటివా యీ విపరీతము? నీ ముఖముతోఁ జంద్రుఁడు సరిపోలునని జనులు వాదులాడిరట — (కా ప్ర)

ప్రతీపాలంకారభేదము లిట్లు ప్రాచీనాలంకారికులమతమునఁ జెప్పి యిందులోనివి కొన్ని యుపమాలంకారములోనివే, నాల్గవది కొందఱిమతమున 'ఆక్షేపాలంకారము', ఐదవది 'అనుక్తవైధర్మ్య వ్యతిరేకము' అని రసగంగాధరకారుఁడు చెప్పినాఁడు

౫౬. మీలితాలంకారము — లక్ష. సజాతీయ మగు ఒకవస్తువునందు సాదృశ్యముచే మఱియొకవస్తువు ఎఱుఁగరాని (సాధారణధర్మమువలన) మఱుఁగుపడుట 'మీలితము'

ఇట్టి వస్తువులు మఱుఁగుపడుటకు సాధారణచిహ్నము (ధర్మము) సహజముగా వచ్చినది కావచ్చును, ఆగంతుకము కావచ్చును

ఉదా. పగడమువంటి పెదవులుగల నీవు తాంబూలము వేసి కొంటి వని తెలిసికొనుట యెట్లు? — (ర సం)

ఇచ్చటఁ బెదవుల యెఱుపు సహజము.

ఉదా. రాజా! సురలు నీయొక్క యశస్సున మునిఁగిన కైలాసపర్వతమును శివునిచేతఁ దెలిసికొందురు — ([illegible])

[illegible] ప్రపంచము నంతయు తెల్లఁగఁ జేసెను. [illegible] కైలాసపర్వతము నందు [illegible]

ఇచ్చటఁ బ్రపంచమునకుఁ గల్గినధావళ్యము ఆగంతుకము. దీనిని గొందఱు ఉన్మీలితమున కుదాహరణముగ నిచ్చెదరు (చూడుఁడు కువలయానందము)

౫౭. సామాన్యాలంకారము — లక్ష. అప్రకృతవస్తువుతోఁ జేరిన ప్రకృతవస్తువు అత్యంతసాదృశ్యమువలన వేఱుగా గ్రహింపఁబడనియెడల 'సామాన్యము'

ఉదా. పద్మాకరములోఁ జొచ్చిన సుందరులముఖములు వేఱుగా గానఁబడలేకపోయెను — (చంద్రా)

౫౮. తద్గుణాలంకారము — లక్ష. స్వగుణత్యాగపూర్వకమైన స్వసన్నిహితవస్త్వంతర సంబంధిగుణగ్రహణము 'తద్గుణము'

ఉదా. ఒకబంతి యీ వనితయొక్క చేత నున్నప్పుడు ఎఱుపువన్నెగను, దీనికాలిగోళ్లయొద్దకుఁ బోయినప్పుడు తెల్లఁగను, ఎగిరి కనులయొద్దకు వచ్చినప్పుడు నీలముగను కానఁబడుచున్నది

౫౯. అతద్గుణాలంకారము — లక్ష. సన్నిహితవస్త్వంతర గుణమును గ్రహింపక ప్రబలమగుటచే తనగుణమునే నిలుపుకొనుట 'అతద్గుణము'

ఉదా. ఓ రాజహంసమా! తెల్లఁగానున్న గంగాజలములయందును, నల్లగానున్న యమునాజలములయందును నీవు మునుఁగుచున్నను నీ శుభ్రతమాత్రము ఎక్కువయు లేదు, తక్కువయు లేదు (కా ప్ర)

౬౦. ఉత్తరాలంకారము — లక్ష. ప్రశ్నము లేకుండఁగనే యుత్తరము విన్నంతమాత్రమునఁ బ్రశ్న నూహింపఁదగియుండుటయు, ప్రశ్నయు దాని కసంభావ్యప్రత్యుత్తరమును పలుసారులు చెప్పుటయు, ప్రశ్నమందే యుత్తర మిమిడియుండుటయు, రెండు ప్రశ్నముల కొకయుత్తరమే యుండుటయు 'ఉత్తరము' అను అలంకారము

ఉదా. (౧) నేను బ్రతికియున్నదానను అని చెప్పుటకంటె నేను బాటసారుల కింకేమి చెప్పుదును?

ఇచ్చట బాటసారి తనకు వసతి యడిగె ననియు, దానికి నిది యుత్తర మనియు నీయుత్తరమువలన నూహ్యము

ఉదా. (౨) ఏది విషమము? దైవగతి, ఏది సుఖము? సుకళత్రము, ఏది దుఃఖము? లోకుల ఖలులగుచుండుట

ఉదా. (౩) ప్ర. ఎడ్డికునకు (ఎడ్డి + కొడుకునకు) వాహనము?

ఉ. ఎడ్డికునకు (ఎద్దు + ఈశునకు) వాహనము

ఉదా. (౪) ప్ర. కృష్ణుని కెద్దాని బంధింప శక్యమగును?

ప్ర. బిడెము గెద్దాన కొక్కింగఁగలఁడు వలఁదు!

ఉ॥ 'పంట' నని యుత్తరము — (ఆంధ్ర చంద్రా)

చివర రెండుభేదములను 'చిత్రోత్తర' మనియెదరు ఇవి శబ్ద శ్లేషమూలకములు

౬౧ సూక్ష్మాలంకారము — లక్ష॥ సూక్ష్మార్థమును, ఇంగితముచేఁ గాని, ఆకారముచేఁగాని, తాను దెలుపఁగోరినవారికి నితరులకుఁ దెలియకుండఁ దెలియఁజేయుట 'సూక్ష్మము'

ఉదా॥ (సంకేతకాల మెప్పు డని తెలిసికొనఁ గోరుచున్న) జేను చూచుచుండఁగ నా వనిత తననీలుంతమునిని దనకెం ద్రుకలలోఁ గప్పికొనెను (సూర్యుఁ డస్తమించినతరువాత నని తెల్పెను) - (కువల)

సూక్ష్మార్థ మనఁగా తెలివిగలవారికి, (లేక సహృదయులకు) మాత్రము తెలియునట్టిసంగతి 'ఇంగిత' మనఁగా చేష్టావిశేషము 'ఆకార' మనఁగా నభిప్రాయము సూచింపఁదగినవ్యాపారము

౬౨ వ్యాజోక్త్యలంకారము — లక్ష॥ స్ఫుటమైన వస్తు స్వరూపమును కపటముచేఁ గప్పిపుచ్చుట 'వ్యాజోక్తి'

ఉదా॥ హిమవంతుఁడు పార్వతిని తనచేతులలోఁ బెట్టఁగా నామె కరస్పర్శముచే శరీరమునందు కంపరోమాంచాదికములు పుట్ట 'అబ్బా! హిమవంతునిచేతు లెంత చల్లఁగ నున్నవి' యని శివుఁ డనెను — (కా ప్ర)

తనకుఁ గల్గిన వాత్త్విస్వేదరోమాంచాదులు పార్వతీస్పర్శము వల్లఁ గాక తనచేతిలో నామెను పెట్టుచున్న హిమవంతునిచేతుల చల్లఁదనమువలన నని శివుఁడు కప్పిపుచ్చుటకు యత్నించెను

'అపహ్నుతి' యందుఁ బ్రకృతాప్రకృతములయందు సామ్య ముండును, ఇచ్చట నుండదు ఇదియే వీనికి భేదము

౬౩ వక్రోక్త్యలంకారము — లక్ష॥ శ్లేషచేఁగాని కాకు స్వరముచేఁగాని వాక్యమునకు నర్థాంతరము కల్పింపఁబడినచో 'వక్రోక్తి'

ఉదా॥ (౧) ఆమె యేమి చేయుచున్నది? నీళ్లాడుచున్నది ప్రతిదినమును నీళ్లాడినను ఒక్కకుమారుని నైనను కనదే? యిది యేమి వింత?

ఇందు మొదటి 'నీళ్లాటకు' స్నాన మని యర్థము దానిని శ్లేషచే 'ప్రసవించు' నన్న యర్థాంతరముగ మార్చి రెండవ 'నీళ్లాట' ప్రయోగింపఁబడినది

ఉదా॥ (౨) కోర్టులో సాక్ష్యము చెప్పువారు 'దేవునియెదుట నంతయు నిజము చెప్పెదను' అన్నమాటలను ప్రశ్నార్థకస్వరముతోఁ జెప్పినయెడల వానికి విపరీతార్థము కలుగును.

ఇది శబ్దాలంకార మని మమ్మటమతము. ఇతర లాక్షణికులు (అలంకారసర్వస్వకారుఁడు, విద్యాధరుఁడు, విద్యానాథుఁడు, దీక్షితులు మొదలగువారు) అర్థాలంకార మనిరి.

౬౪. స్వభావోక్త్యలంకారము — లక్ష॥ ఉన్నది యున్నట్టు స్వాభావికముగ వర్ణించుట 'స్వభావోక్తి' దీనికే కొందఱు 'జాతి' యందురు

ఉదా॥ 'ఇత్తెఱంగున మత్తగజంబులు వచ్చి సరోవరంబునఁ జొచ్చి మదిచ్చకలు పెచ్చుమీఱం గరంబుల జలంబులు పూరించి కరులం గరేణువులమీఁదను కరేణువులు కరులమీఁదను జల్లుచు కుండాదండంబులం బుండరీకంబులు వెఱికి విండిన కుతూహలంబున గండు మిగిలి త్రొక్కాడుచు వనోద్ధతిగ్రహదనచొరభంబు లాస్వాదించి మోదంబున బృంహితంబులు సేయుచు భ్రమత్కరాగ్రంబుల జలంబులు పూరించి దిమ్మనఁగ్రోవులంబోలె కొండొంటిపయిం జిమ్ముచు ననేక ప్రకారంబులఁ గ్రీడించి మాతంగులుబలవంతంబున జలవిహారం బుజ్జగించి పురంబునకు మగుడునంత' — (ఆంధ్రమైమినిభారతము)

అలంకారసామాన్యమైన చమత్కృతిజనకత్వ మిందును ఉండవలయును లేనియెడల గుఱ్ఱము గడ్డి తినెను, సకిలించెను, లద్దివేసెను, వెనుకకాలితోఁ దన్నెను అనువర్ణనమును 'స్వభావోక్తి' యనుకొని మనము దినమున మాటలాడునది యంతయు, వ్రాయునది యంతయు (కొద్ది తప్ప) 'స్వభావోక్తి' యనియే చెప్పవలసి యుండును. కావున సందఱకును గోచర మగువస్తుస్థితి గాక, సూక్ష్మ వీక్షణము గల కవికిమాత్రము గానవచ్చునట్టి సూక్ష్మస్వభావములు వర్ణింపఁబడినచో నది 'స్వభావోక్తి' యనుకోవలె యన్యథా కా దని అలంకారసర్వస్వకారునిమతము తాత్పర్య మేమన వస్తువులయొక్క సాధారణధర్మము గాక అసాధారణధర్మము ఉన్నది యున్నట్టు వర్ణింపఁబడెనేని అది 'స్వభావోక్తి' యనిపించుకొనును

పాశ్చాత్త్యసాహిత్యమునందు 'స్వభావోక్తి' కి మిక్కిలి గౌరవము కలదు అత్యుక్త్యాదులు లేకుండ, నున్నది యున్నయట్లు స్వాభావికముగను, సహృదయ హృదయాహ్లాదకరముగను వర్ణింపఁగల్గిన కవియొక్క ప్రతిభాశక్తి యితర యలంకారములతో సాధింపఁజాలనిదే యనుట సమంజసము కాకపోదు. తేటతెల్లముగా నుండునట్లుఁ జెప్పినచో, తెలియుటకుఁ సు లభము గాని వారి యభిప్రాయము

౬౫. భావికాలంకారము — లక్ష॥ జరగినది గాని జరగఁబోవునది గాని అత్యద్భుతార్థకథనమువలన నిప్పుడు జరుగుచున్నట్లు వర్ణింపఁబడెనేని 'భావికము'

ఉదా॥ తనపుత్రికిట దివ్యములయిన మన్నన కన్నులకుఁ గాంచి నమునికులపతి యగు నగస్త్యమునికి జయము అగుఁగాక — (అ. స.).

ఇయ్యది యీయలంకారమునకు నుదాహరణ మని పూర్వమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్న శ్లోకము ఇచ్చట సముద్రపానముఁ జెప్పుట యుద్దేశము సముద్రమునందుండు అతిమత్స్యకచ్ఛపాదులను తనయంజలిలో నగస్త్యుఁడు చూచుచున్నాఁ డని చెప్పుటవలన సముద్రపానము ప్రత్యక్ష మగుచున్న దని యీ యుదాహరణము చెప్పువారితాత్పర్యము

కాని భామహోదులు దీనిని కావ్యగుణముగ కొందిరి వారి మతమునఁ గావ్యములో నేకాంత భాగము దీనికి నుదాహరణముగా నుండ వచ్చుఁగాని ఒకటి రెండుపద్యములలో నిది గాఁబడదు కవి తన మనసులోని భావమును దీనిమూలకముగఁ జదువరులకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూపును కావున నిది భావికము ఇందుకు నాంధ్ర మహాభారతమందలి యుద్ధప్రకరణము లుదాహరణముగఁ జెప్పవచ్చును అందును భీష్ముఁడు కృష్ణునిచేఁ జక్రము పట్టించిన ప్రకరణమును, అభిమన్యునిదిక్కర యుద్ధమును, సైంధవవధనాఁటియుద్ధంబును, దుశ్శాసన వధయు నీభావికాలంకారమున కుదాహరణంబులు సంస్కృత వాఙ్మయంబునఁ గాదంబరిలోని మహాశ్వేత వర్ణనంబు, హర్షచరితారంభమున నున్న దేవస్వరూపవర్ణనము, మునిక్రోధవర్ణనము, పులింద వర్ణనము మొదలయినవి ఇందు కుదాహరణము లని తెలిసికొనవలెను

దీనికిని స్వభావోక్తికిని భేదము కలదు రెండింటిలోను వర్ణింపఁ బడినవిషయము ప్రత్యక్షముగఁ గానవచ్చుట కలదు కాని, వస్తు స్వభావవర్ణనము స్వభావోక్తికిఁ గారణము ఇందు నద్భుతవర్ణనమందులకుఁ గారణము ఇది రసవదలంకారము కాదు అందు విభావానుభావముల ననుసరించి రసాదికములు భాసించును అద్భుత వర్ణనములవఁ గాదు ఇది భ్రాంతిమంతము గాదు ఈభావనయందు భ్రాంతి లేదు

౬౬ ఉదాత్తాలంకారము — లక్ష వస్తుసమృద్ధిని (సంపత్తును) గాని, ప్రకృతవిషయమునకు మహాపురుషచరితమును అంగముగాఁ (ఉపలక్షణముగా) గాని వర్ణించుట 'ఉదాత్తము'

ఉదా (౧) రత్నస్తంభములకాంగుఁ గానఁబడుచున్న ప్రతిబింబసమూహములచే నావరింపఁబడియున్న రావణుని హనుమంతుఁడు కన్నులమీఁదఁ దెలిసికొనను — (ఆంధ్ర చంద్రా)

ఇది వస్తుసమృద్ధికి (సంపదకు) నుదాహరణము

ఉదా' (౨) శ్రీరామచంద్రుఁడు పితృవాక్యపరిపాలనమునందాసక్తుఁడై భార్యామాత్రసహాయుఁ డగుచు వాసముచేయుచుండి రాక్షసులను నిర్మూలముచేయుస్థానము ఈ దండకారణ్యము (సాధిం)

ఇది మహాపురుషచరితము అంగముగ వర్ణింపఁబడిన 'ఉదాత్తము'.

౬౭ రసవదలంకారము — లక్ష శృంగారాది నవరసములలో నెయ్యదియైన మతియొకరసమునకు నంగముగఁ బ్రతిపాదింపఁ బడెనేని యది 'రసవదలంకార' మగును

ఉదా ఓ రాజా! నీ శత్రుస్త్రీలు స్వప్నములయందుఁ గన్న ప్రియతముల కంఠాశ్లేషమును నిజ మనుకొని, 'ప్రియుఁడా! పరిశోధ మేల? నాకంటెఁ గఠఁబడి మరల దేశాంతరమునకుఁ బోవుదువే? ప్రియా దయమాలినాఁడా! నీవుఁ బ్రవాసరుచి యేమిటికి? నీ చెవ్వాని చేత దూరీకృతుఁడ వైతివి?' అని పలుకుచు మేల్కాంచి ప్రియుఁడు తమ బాహుబంధనమున లేకుండుటను జూచి యెలుంగెత్తి యేడ్చెదరు — (అ స)

ఇచ్చట వాక్యార్థభూతమును అంగియు ముఖ్యమైనదియు నగు రసము 'కరుణము', అంగభూతరసము విప్రలంభశృంగారము

పైని తెలుపఁబడినలక్షణము ధ్వని నొప్పుకొనువారు చెప్పనది. వీరిమతమున అంగిగా నున్న రసము ధ్వని యనియు, అంగరసము అలంకార మనియు కాని ధ్వని లే దనువారు రసము 'అంగ' రూపమున నున్నను 'అంగి' రూపమున నున్నను అలంకారమే యని యందురు

౬౮ ప్రేయోలంకారము — లక్ష ఒకభావ మన్యభావమునకుఁ గాని, రసమునకుఁగాని అంగముగఁ జెప్పఁబడెనేని యది 'ప్రేయస్సు' దీనికే 'భావాలంకార' మనియు ననిరెందరు

ఉదా (౧) అంత్యకాలమందు యముఁడు నాగపాశము నా మెడకు వేయునపు డో గజేంద్రవరద! నాకప్పుడు ప్రాణాలపైనను నీ పొలిక కలుగుఁగావున నేను మరణమునందుఁ గూడ సంతోషముఁ జెందుదును

ఇందు భగవద్విషయమైన 'రతి' భావము 'అంగి', దానికి మరణవిషయమైన 'రతి' అంగము

ఉదా (౨) కాశిలో దేవనదీతీరమునఁ గూర్చుండి గోచి పెట్టుకొని రెండుచేతుల జోడించి 'ఓ గౌరీపతీ! త్రిపురహర! శంభూ! త్రినేత్ర! నన్ను రక్షింపు' మని యఱచుచు నే నెప్పుడు గినములను నిమిషములవలెఁ గడపుదును? (కువల).

ఇందు శాంతరసము అంగి, దానికి 'ఎప్పుడు గడపుదును?' అనుపదములచే సూచితమైన 'చింత' యను 'వ్యభిచారిభావము' అంగముగఁ జెప్పఁబడినది కావున 'ప్రేయస్సు'

౬౯ ఊర్జస్వి అలంకారము — లక్ష రసాభాసము గాని భావాభాసము గాని గుణీభూతత్వముఁ బొందెనేని (మతియొకదానికి నంగముగఁ జెప్పఁబడెనేని) 'ఊర్జస్వి' యగును

ఉదా భయముచే నరణ్యములో దాఁగియున్న నీశత్రువుల చక్కనిస్త్రీల యంగసౌందర్యమును సాభిలాషముగఁ దిలకింపని యొక చెంచువాఁడైనను అడవిలోఁ గలఁడా?

ఇచ్చటఁ జెంచువాండ్రయొక్క పరదారవిషయకాభ్యర్థము అనౌచిత్యమైనది కావున నిది 'శృంగారాభాసము' ఇది రాజవిషయకరతికి అంగము కావున 'ఊర్జస్వి'

౭౦ సమాహితాలంకారము — లక్ష భావశాంతి మతియొకదానికి నంగముగఁ జెప్పఁబడినచో 'సమాహితము'

ఉదా ఇది యేమి చేయుచో చూచెద మని నే నేమియు మాటలాడకుండ నుంటిని; వీఁడు నాతో మాటలాడకయున్నాఁడు

అలంకారములు

కలఁ డని తలఁచి యతని కోపము శాన్తయించెను, ఇట్టి శౌర్యశాలి యైనవాఁడు నిలకడదృష్టితోఁ జూచుచుండినఁగా నొకానొక దానికి తరువాత నీరు సాక్షిప్రాయముగ నవ్వితిని అది స్థైర్యమును కరఁగించు నట్టికావ్యమును విడిచెను'

ఇచ్చట శృంగారరసము 'అంగి', 'కోపశాంతి' దాని కంగము (భావ)

౩౧ భావోదయాలంకారము — లక్ష. భావోదయము మఱి యొకదాని కంగముగ నుండెనేని అది 'భావోదయ' మనఁబడును

ఉదా. సఖ్యాదులతోఁ గలసి మధుపానముఁ జేయుచున్న నీ శత్రుయులు, ఎట్లో నీపేరు విని విషాదమును బొందిరి

ఇందు రాజవిషయ రతిభావము అంగి, దానికి త్రాసాదిభావోదయము అంగముగఁ జెప్పఁబడినది

౩౨ భావసంధ్యలంకారము — లక్ష. భావసంధి మఱియొకదాని కంగమైనచో 'భావసంధి' యను అలంకారము.

ఉదా. రాజా! నీ యుద్ధసన్నాహము విని బయలుదేరుచున్న నీ వీరుల తమ భుజములచేతులతోఁ దమ ప్రియురాండ్ర కౌగిలిఁ ధారలను, కుడిచేతులతోఁ దమశస్త్రధారలను తుడుచుచుఁ జేయవలసిన కార్యమునందుఁ గొంతతడవు సందిగ్ధులైరి — (అ. స.)

ఇచ్చట ప్రియాస్నేహము, రణోత్సాహము అనెడి రెండుభావములకు 'సంధి' (ఒకవిధమైనపోటీ) చెప్పఁబడినది అంగిభూతమైన ప్రభువిషయభావమునకు నీ 'భావసంధి' యంగము కావున అలంకారము

౩౩ భావశబలతాలంకారము — లక్ష. 'భావశబలత' అంగముగ వర్ణింపఁబడినచో 'భావశబలత' యనునలంకారం బగును

ఉదా. అకార్యమెక్కడ! చంద్రవంశమెక్కడ? అది మరలఁ గనఁబడునా! మన శాస్త్రజ్ఞానము దోషములను తొలఁగించుటకే గదా! దానిమోము కోపమునఁగూడ నెంత చక్కఁగ నుండెను! ధర్మజ్ఞులయిన పెద్దలేమందురు? అది కలలోనైన దొరకునది కాదు చిత్తమా! శాంతింపుము గమ్యుఁడగు నీ యువతి దానియధరము గ్రోలునో! — (అ. స.)

ఇచట మొదట కార్యాకార్యములను విచారించుట 'వితర్కభావము', రెండవవాక్యమున 'ఔత్సుక్యభావము', మూఁడవవాక్యమున 'మతి', నాల్గవవాక్యమున 'స్మరణము', అయిదవవాక్యమున అపవాదభయము, ఆఱవవాక్యమున 'శంక', 'దైన్యము', ఏడవవాక్యమున 'ధృతి', ఎనిమిదవవాక్యమున 'చింత' అనుభావము లన్నియు నిందుఁ గూడినవి ఇది విప్రలంభశృంగారమున కంగము

ఇది దేవయానినిగూర్చి యయాతి చెప్పినది కొందఱును, ఊర్వశినిగూర్చి విక్రముఁడు చెప్పినది యితరులును చెప్పియున్నారు

౩౪ సంసృష్టి, ౩౫ సంకరము ను అలంకారములు — లక్ష. రెండు గాని, ఎక్కువ గాని అలంకారము లొకవాక్యమునందుఁ గలసియుండుటకూడ లాక్షణికులచే వేఱు అలంకారముగఁ జెప్పఁబడెను

ఇట్టికలిమిడి రెండువిధముల సంభవమ్మును ఒకటి తిలతండులములవలె (నువ్వులు బియ్యము వలెను), మఱియొకటి క్షీరనీరన్యాయమును (పాలునీరువలెను)

రెండు అలంకారములు తిలతండులములవలెఁ గలసియుండినచో, నవఁగా నొకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేకుండెనేని, యాకలిమిడి 'సంసృష్టి' అనంబడును

ఉదా. చీకటి తన యంగములను పూయుచున్నట్లున్నది, ఆకాశము కాటుకను కురియుచున్నది, అసత్పురుషసేవవలె చూపు నిష్ఫలమగుచున్నది — (మృచ్ఛకటికము)

ఇందు రెండుత్ప్రేక్షలకును, ఒక ఉపమకును 'సంసృష్టి'

శబ్దాలంకారసంసృష్టి, అర్థాలంకారసంసృష్టి, ఉభయాలంకారసంసృష్టి అని మూఁడువిధములుగ నీయలంకార మేర్పడవచ్చును

క్షీరనీరములవలె, నవఁగా నొకదానిని మఱియొకటి యాశ్రయించి అనేకాలంకారములు కలసియుండుట 'సంకరము'

అంగాంగిభావసంకరము, సందేహసంకరము, ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరము అని 'సంకరము' మూఁడువిధములు.

ఒకయలంకారము ముఖ్యమై దానికాశ్రితమైన యితరాలంకారములు దానికి నవయవములుగాఁ జేరియుండుట 'అంగాంగిభావసంకరము'

ఉదా. ఓరాజా! నీశత్రుస్త్రీలరణ్యమునందుఁ బరుగెత్తుచుండఁగాఁ గిరాతులు వారిమరకతమణులకొఱకు భూషణములను, బంగారు కర్ణభూషణములను, రత్నఘటితములైన నూపురద్వయమును తీసికొని, బింబోష్ఠకాంతిచే గురివెందలదండ యని హారింపరైరి! — (కా. ప్ర.)

ఇచ్చట 'బింబోష్ఠకాంతి' (దొండపండు వంటి పెదవుల కాంతి) వలన ఆ హారమునకు సెలువురంగు వచ్చె నని చెప్పుటచే 'తద్గుణ' మను అలంకార మాయెను గురివెందలదండ యని తలఁచి కిరాతులు హారమును హరింపరైరి అని చెప్పుటచే 'భ్రాంతిమంత' మను అలంకారమాయెను ఇందుఁ దద్గుణము వలననే భ్రాంతిమంతము పుట్టినది కావున నీరెండు అలంకారములకును అంగాంగిభావము కలిగెను

ఈ యంగాంగిభావరూపసంకరము శబ్దాలంకారములకు సంభవింప దని 'అలంకారసర్వస్వ'కారుని మతము కాని కావ్యప్రకాశకారునకు నీమతము సమ్మతము

ఒకవాక్యమునందు సంభవించిన అలంకారములలో నేదానిని చెప్పినను సాధకబాధకములు లేకుండుట 'సందేహసంకరము',

ఉదా. బ్రహ్మదేవుఁ డీసముద్రమును గంభీరముగను రత్న పూర్ణముగను స్వచ్ఛకాంతిగలదిగను జేసి సరసపాసీయముగఁ జేయక పోయెను గదా! — (కా. ప్ర.)

సముద్రము ప్రస్తుతవిషయ మనుకొన్నయెడల, నిందలిది కేవ. గుణముల సాముగ్రిమువలన, సన్నిహితము సద్గుణములు గలిగి యొక్కసుగ్గ ణము గలపురుషాదులమనుతెంచిన అప్రస్తుతార్థప్రతీతి కలుగుచున్నది కావున దీనిని 'సమాసోక్తి' అనవచ్చును. సముద్ర మప్రస్తుత మని యనుకొన్నయెడల దానిసమునుణకవలన నేదియొ ప్రస్తుతము స్ఫురిం చును గావున నిది 'యప్రస్తుతప్రశంస' ఇచ్చట నిదియా యదియా యన్న సంశయము కలదు కావున నిది 'సంశయసంకరము'

ఒక్కవాచకశబ్దమునందు అలంకారములు స్ఫుటముగ నున్న యెడల 'ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరము' అగును

ఉదా. మురారివలన నిర్గతము లయి నరకనిరోధముచేయు చుండెడిచక్రధార గంగవలెనే నీకలయుంగుఁ బరుగు — (ఆంధ్ర చంద్రా.)

ఇచ్చట 'మురారివలన నిర్గతము' అనునది చక్రధారకును, గంగకును సాధారణము

కావున 'వలె' అనుపదమునందు 'ఉపమ' కలదు 'నరక నిరోధము చేయు' అనుపదమునందు చక్రధారాపక్షమున నరకాసు రునివధయు, గంగపక్షమున నరకలోకనివృత్తియు అని శ్లేషవలన రెం డర్థము లేర్పడుచున్నవి కావున 'వలె' అనుపదమువలన ప్రకృతా ప్రకృతశ్లేషము స్ఫురించుచున్నవి ఇట్లు ఈ 'వలె' అనుఒకపదము నందు 'ఉపమ', 'శ్లేష' అను రెండలంకారములు నిమిడియున్నం దున ఇది 'ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరము'

దీనికే కొందఱు ఏకప్రతిపాద్యసంకర మనియు, ఏకవ్యంజ కానుప్రవేశసంకర మనియుఁ జెప్పెదరు

౩౨. అనన్వయము — లక్ష. సర్వథా ఉపమానము నిషే ధించుట 'అనన్వయము'

ఉదా. సత్యసంధతయందు హరిశ్చంద్రునిఁ బోలినవాఁడు లేనే లేఁడు.

ఈ యలంకారము వ్యంగ్యముగ అనన్వయమునందు నుండును గాని రూపకదీపకాదులందు వ్యంగ్యముగ నున్న యుపమవలె నచ్చట జేయుచేరు వదయము గాని వాచ్యమునందు నిది స్వతంత్రచమత్కా రము గలది గాన భిన్నాలంకారముగఁ జెప్పఁబడును దీనినిగూడ పూర్వులంక్షి సందలయునకభాగముగ నీ లయనంతములు విభజింప వచ్చును.

ఉద్ద్యోతాదికర్తలు రెన్వరును దీనిని స్వతంత్రాలంకారముగ గొప్పకొనలేదు. కువలయానందమునందును గాక రాదు రసగంగాధర మున యున్నది.

౩౩ ఉదాహరణాలంకారము — లక్ష. సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినయర్థమును దృష్టవబుచుటకు ఏకదేశమును నిరూపించి సామాన్యమునకును, ఏకదేశమునకును గల అవయవావయవిభావమును జెప్పినయెడల నది 'ఉదాహరణము'

ఉదా. సద్గుణశాలి విపత్తులో నున్నను ఉపకారమే చేయును ఊర్ధ్వ చెందినదియుఁ, జచ్చినదియు నగు పాదరసమే యిందుకు నిదర్శనము (ర. గం.)

ఇందు అవయవావయవిభావబోధకము లగు 'వలె', 'నిదర్శ నము', 'దృష్టాంతము' — ఇత్యాదిపదము లుండును, అర్థాంతర న్యాసమునం దుండవు ఇది వీనికి భేదము

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కా దనియు, ఉపమాలంకారమే యనియుఁ బురాతనాలంకారికులమతము — (ర. గం.).

దీనిని అలంకారసర్వస్వకారుఁడు గాని, కావ్యప్రకాశకారుఁ డుగాని, ప్రతాపరుద్రీయకారుఁడు గాని, కువలయానందకారుఁడు గాని స్వతంత్రాలంకారముగ నుదాహరించియుండలేదు రసగంగాధర కారుఁడుమాత్ర మిచ్చియున్నాఁడు

౩౫ ప్రౌఢోక్త్యలంకారము — లక్ష. ఒకవస్తువుయొక్క యొకధర్మమును అతిశయముగఁ బ్రతిపాదించుటనిమిత్తము ఆవస్తువుతో సంబంధము లేనిదియు ఆధర్మము ప్రసిద్ధముగాఁ గలదియు నగు మఱి యొకవస్తువుతో దానికి సంబంధము గలుగఁజేయుట 'ప్రౌఢోక్తి'

ఉదా. నీవు కుంకుమనీళ్లు బోసి నీదొడ్డిలో పెంచిన లవలీ లత యొకప్పుడు నీ శరీరచ్ఛాయను బోలుచున్నది — (ర. గం.)

లవలీలత స్వభావముగ తెల్లనిది అది యెట్టి ఎసుటకు కుంకుమ నీళ్లు కానికిఁ బోయనక్కఱలేదు కాని లతయొక్క రక్తిమను అధిక ముగఁ జెప్పి దానిని ఆస్త్రీయొక్క మేనిచాయతోఁ బోల్చుట కవి యుద్దేశము

౩౬ లలితాలంకారము — లక్ష. ప్రకృతధర్మియందుఁ బ్రకృతవ్యవహారముఁ జెప్పక యప్రకృతవ్యవహారసంబంధముఁ జెప్పిన యెడల 'లలితము'

ఉదా. ప్రపంచమునందు నిం కొక చక్రవర్తి లేదా? సీతయే నా నీకుఁ దగినది? రావణా! చందనవృక్షశాఖ లాగి నీవు ఫణీంద్రుని లేపితివి! — (ర. గం.)

ఇచ్చట, నీవు సీతను దెచ్చి రామునికోపమునకుఁ బాత్రుఁడ వైతి వని చెప్పుటకు మాఱుగా చందనవృక్షశాఖను లాగి ఫణీంద్రుని లేపితివి అని చెప్పఁబడినది.

పైలక్షణములో 'ప్రకృతధర్మియందు' అనుపదముచే నీయలం కారమునకును 'అప్రస్తుతప్రశంస'కును గలభేదమును, 'ప్రకృత వ్యవహారముఁ జెప్పక' యనుటచే దీనికి 'నిదర్శన'నకుఁ గలభేదమును

చెప్పఁబడినది. ఇది 'శ్లేషమూలక భేద'మును 'అతిశయోక్తి' కంటెను భిన్నము. అందు పదార్థముచే పదార్థముయొక్క అన్యథాభానముండును, ఇందు శ్లేషమహిమచే స్వవచనార్థాన్యథాభానము గలదు.

'లలితము' వేఱలంకారము కాదనియు, నిది 'నిదర్శన'యే యనియుఁ బెక్కురాలంకారికుల యభిప్రాయము.

౭౦ ప్రహర్షణాలంకారము — లక్ష. సాక్షాదుద్దేశకప్రయత్నము లేకయే యభీష్టార్థము లభించుట 'ప్రహర్షణము'.

ఇది మూఁడువిధములు. (౧) ఏప్రయత్నము లేకయే కవిచ్ఛగ నభీష్టము లభించుట (౨) ప్రయత్నము చేయఁగా నభీష్టముకంటె నెక్కుడు లభించుట (౩) ఫలసాధనమునకు ప్రయత్నము చేయుచుండఁగఁ బ్రయత్నముతో సంబంధము లేకయే ఫలమే లభించుట.

ఉదా. (౧) తాను వెదకెడు తీగ కాళ్లకే చుట్టుకొనెను.

(౨) చాతకము నాలుగైదు జలకణములు కోరఁగా మేఘము లోకము నంతయు నీళ్లతో నింపెను.

(౩) ధనము నిచ్చునౌషధములకై త్రవ్వుచుండ నిధియే దొరకెను.

౭౧ విషాదాలంకారము — లక్ష. అభీష్టార్థవిరుద్ధలాభము 'విషాదము'.

ఉదా. జను లందఱును తమతమపనులలో నిమగ్నులై దూరముగ నున్నపుడు 'నాముక్కుతో నీశృంఖలము విరిచి యీపంజరమునుండి వెడలిపోయెదను' అని చిలుక మనోరథము సలుపుచుండఁగా, ఏనుఁగుతొండమువంటి పెనుబాము ఒకటి దాని పంజరములోనికి దూరెను — (ర. గం.)

ప్రయత్నము చేయక వచ్చినది, మంచిప్రయత్నము చేయఁగా దానికి వ్యతిరేకముగ నకస్మాత్తు వచ్చినది, ఏప్రయత్నము మంచి కని చేయఁబడెనో యదియే విరుద్ధఫలము నిచ్చునది యని దీనికి నిన్ని భేదములు చెప్పవచ్చును.

'ఇది విషమాలంకారభేద' మని కొందఱమతము.

౭౨ ఉల్లాసాలంకారము — లక్ష. ఒకవస్తువుయొక్క గుణదోషములచేత వస్త్వంతరమునకు గుణదోషములు కలిగినట్లు వర్ణించుట 'ఉల్లాసము'.

ఇయ్యది ౧ గుణముచే గుణము, ౨ గుణముచే దోషము, ౩ దోషముచే దోషము, ౪ దోషముచే గుణము కలుగుట యని నాల్గు విధములు.

ఉదా. హింసాప్రధానులయిన రాక్షసులచే నెల్లప్పుడును అపవిత్రములుగఁ జేయఁబడిన వింధ్యాటవులు రామాంఘ్రిసంయోగముచే మునిభార్యవలె, ధన్యములుగఁ జేయఁబడెను — (ర. గం.)

ఇందుఁ బూర్వార్ధమున దోషముచే దోషము, ఉత్తరార్ధమున గుణముచే గుణము కల్గుట చెప్పఁబడినది.

ఉదా. సజ్జనులను ఆక్రమింపకుండుట ధనముయొక్క యభాగ్యము — (ఆంధ్రచంద్రా.)

ఇందు సజ్జనులగుణముచేత, వారి నాక్రమింపనిధనమునకు అభాగ్యదోషము పట్టినది.

ఉదా. రాజసేవ కత్తిమీఁదిసాముపంటిది. రాజసేవకులకు వధము లేకుండెనా యదియే వారికి లాభము.

రాజుయొక్క క్రౌర్యదోషముచేత వానిసేవకులకు ప్రాణములు దక్కుటయే వారికి లాభ మని గుణముగ వర్ణింపఁబడినది.

ఇయ్యది 'కావ్యలింగాలంకారము'చే గతార్థ మగుటచే స్వతంత్రాలంకారము కాదని కొందఱును, లౌకికార్థమయ మగుటచే అలంకారమే కా దని మఱికొందఱును చెప్పుదురు.

౭౩ అవజ్ఞాలంకారము — లక్ష. ఒకవస్తువుయొక్క గుణదోషములచేత నితరవస్తువులకు గుణదోషములు కలుగకుండుట 'అవజ్ఞ'.

ఉదా. మానికము సముద్రములో ముంచినను స్వల్పజలమునే గ్రహించును.

ఇయ్యది 'విశేషోక్తి'యే కాని వేఱు అలంకారము కా దని కొందఱ యభిప్రాయము.

౭౪ అనుజ్ఞాలంకారము — లక్ష. చెడు వస్తువునందు ఒకగుణముఁ జూచి యందుకై చెడువస్తువునే కోరుట 'అనుజ్ఞ'.

ఉదా. బ్రహ్మదేవుఁడా! చేతులు జోడించి నిన్నొకటి వేఁడెదను. ఏను గుర్తుగాని బ్రతుకువారికులములో జన్మ మిచ్చినను ఎటై కాని వారు విష్ణుభక్తిపరాయణులుగ నుండవలెను — (ర. గం.)

౭౫ తిరస్కారాలంకారము — లక్ష. గుణము గల వస్తువునుగూడ దోషవిశేషభయముచేతఁ దిరస్కరించుట 'తిరస్కారము'.

ఉదా. హరిచరణాభిజనచ్యుతిభయముచే రాజ్యసుఖము నొల్ల.

౭౬ లేశాలంకారము — లక్ష. గుణమును అనిష్టసాధన మగుదోషముగను, దోషమును ఇష్టసాధన మగుగుణముగను వర్ణించుట 'లేశము'.

ఉదా. శుకమా! ఎల్లపక్షులును విచ్చలవిడిగఁ దిరుగుచుండఁగా నీ తియ్యనిపలుకులకు ఫలము నీవు పంజరమునఁ గట్టువడుట — (కువ.)

౭౭ పరికరాంకురము — లక్ష. విశేష్యములను సాభిప్రాయముగ నుపయోగించినచో నది 'పరికరాంకుర' మగును.

ఉదా. నీ గుణములను వర్ణించుటకు ఫణీంద్రుఁడును, వ్రాయుటకు హైహయార్జునుఁడును, చూచుటకు నింద్రుఁడును కావలయును — (కువ.)

ఇందు 'ఫణీంద్రుఁడు', 'హైహయార్జునుఁడు', 'ఇంద్రుఁడు' అను విశేష్యములు సాభిప్రాయములు. ఫణీంద్రునకు వేయిశాలలుగ లును, హైహయార్జునునకు వేయిచేతులును, ఇంద్రునకు వేయికన్నులును కలవు.

ఈ యలంకారము 'పరికరాలంకారము'లోనిదే కాని స్వతంత్రము కా దని కొందఱియభిప్రాయము విశేషణసాభిప్రాయత్వముకూడ విశేష్యాంశముయొక్క సాభిప్రాయత్వమే నిర్ధుష్టమైన విశేష్యములకు సాభిప్రాయత్వము స్పష్టముండైనను కలుగనేరదు — (ఉద్ద్యోతము, సుధాసాగరము)

౭౭ ప్రస్తుతాంకురము — లక్ష. ఒక ప్రస్తుతమువలన మఱియొక ప్రస్తుతము ద్యోతింపఁజేసిన 'ప్రస్తుతాంకురము'

ఉదా. ఓతుమ్మెదా! మాలతి యుండఁగా ముండ్లతో నిండియున్న కేతకిని (మొగిలిపువ్వును) ఏల కాంక్షించెదవు? — (కువల)

మాలతిని విడిచి కేతకిమీఁద వ్రాలుచున్నతుమ్మెదను జూచి ప్రియునితోఁగూడ నుద్యానవనములోఁ దిరుగుచున్న యొక స్త్రీ యీమాట చెప్పెను. నావంటిచక్కని స్త్రీని విడిచి అసౌఖ్యకరమైన పరవనితాసంగతి నీ కేల యని పతితోఁ జెప్పుట యామెయుద్దేశము ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుచున్నతుమ్మెదవృత్తాంతమును ప్రస్తుతమే, పెనిమిటి యుండఁగ నాతనికి వర్తము కావలె నని చెప్పెను కావున దియు ప్రకృతమే యని భావము

ఇది అప్రస్తుతప్రశంసాలంకారమే కాని స్వతంత్రము కా దని ప్రాచీనలాక్షణికులమతము — (ఉద్ద్యోతము)

౭౮ వ్యాజనిందాలంకారము — లక్ష. అప్రస్తుతవిషయనిందవలన ప్రస్తుతవిషయనింద స్ఫురింపఁజేసిన 'వ్యాజనింద'

ఉదా. ఒక్కతల ద్రుంచిన శివుని నమస్కరించుము గాని బ్రహ్మ వలన యేమి ప్రయోజనము? — (కువల).

ఇచ్చట లోకమునంగు దుఃఖమును సృజించిన బ్రహ్మదేవుని నిందించుట ప్రస్తుతము కాని ఆతనియన్నితలలును తెగఁగొట్టక ఒక్కతలనే తెగఁగొట్టినందుకు నప్రస్తుతుఁడైన శివుని నిందించి యిది సాధింపఁబడినది.

౮౦ అసంభవాలంకారము — లక్ష. అర్థనిష్పత్తికి నసంభావ్యము చెప్పుట 'అసంభవము'

ఉదా. గొల్లపిల్లవాఁడు కొండ నెత్తు నని యెవరెఱుఁగుదురు?

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదనియు, 'విరోధాలంకా'రాంతర్గత మనియుఁ బూర్వలాక్షణికులమతము (చూడుఁడు, ప్రదీపోద్ద్యోతములు)

౮౧ అల్పాలంకారము — లక్ష. ఎందు సూక్ష్మమైన యాధేయముకంటె నధికమైనసూక్ష్మత యాధారమునకుఁ జెప్పఁబడునో యది 'అల్పము'

ఉదా. కృశాంగి! ఉంగరము నీచేతియందు జపమాలవలె నున్నది — (కువల).

చేయి యాధారము ఉంగర మాధేయము విరహముచేఁ జిక్కినందున, సూక్ష్మమైన యుంగరముకంటె నామెచేయి కడుసన్నముగా నున్న దని భావము ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదు; అధికాలంకారవిభేదమే యని ఉద్ద్యోతకారుఁడు

౮౨ వికస్వరాలంకారము — లక్ష. ఒక విశేషమును చెప్పి, సామాన్యముతో దానిని సమర్థించి, అంతఁ దృప్తి బొందక మఱియొక విశేషమును, ఉపమానముగాఁ గాని యర్థాంతరన్యాసముగాఁ గాని చెప్పుట 'వికస్వరము'

ఉదా. అనంతరత్నములకుఁ బుట్టినిల్లయిన హిమాలయమునకు మంచు చక్కఁదనమును బోఁగొట్టునది కాలేదు పెక్కుగుణములసమూహములో నొక్కదోషము, చంద్రునికిరణములలో మచ్చవలెఁ గప్పఁబడును — (కువల)

ఇది యర్థాంతరన్యాసాలంకారమే కాని వేఱు కాదు — (ఉద్ద్యోతము)

౮౩ సంభావనాలంకారము — లక్ష. ఒకయర్థము సిద్ధించుట 'ఇది యిట్లయినయెడ' నని వితర్కించినచో 'సంభావన'

ఉదా. ఓ రాజా! శేషుఁడు వక్తయైనయెడల నీగుణము లెన్నఁబడును.

ఇది అతిశయోక్తిలోనిదే కాని స్వతంత్రాలంకారము కా దని కొందఱియభిప్రాయము

౮౪ మిథ్యాధ్యవసత్యలంకారము — లక్ష. ఒకదానియొక్క మిథ్యాత్వమును నిరూపించుటకై మఱియొక మిథ్యార్థమును కల్పించుట 'మిథ్యాధ్యవసతి'

ఉదా. ఆకాశపుష్పమాలను ధరించి వేశ్యను వశీకరింపుము

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కా దనియు, అతిశయోక్తిలోనిదే యనియుఁ గొందఱిమతము — (ఝళకీకరు1)

౮౫. ముద్రాలంకారము — లక్ష. ప్రకృతార్థపరములగుపదములచే ప్రకృతమునకు సంబంధము లేని మఱియొకసూచ్యార్థమును సూచించుట 'ముద్ర'

---

1 భట్టనాథుఁడాచార్యులుఝళకీకరు అనుపండితుఁడు కావ్యప్రకాశముపై నుంది టీక వ్రాసినాఁడు దాని రెండవకూర్పు బొంబాయి విద్యాసాగరప్రెస్సులో అచ్చుపడినది. దానినిఁ జూడవలయును.

ఉదా॥ తే॥ మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణియ మీటుచుండి
విబుధవరు లిద్ద ఱర్థంబు విప్పిచెప్ప
వికలు విద్దఱు వినుచుండి కేగతిని
కేటగీతంబు మూఁటను వాట మయ్యె   (అప్ప)

ఇందు కేటగీతము (కేటపాట) ప్రకృతము. దానిని వర్ణించు పదములతోడనే కేటగీతిలక్షణము, పేరును సూచింపఁబడినవి. ఇది 'శ్లేష' కాదు ఎందుకన 'వీణియ మీటుట' మొదలయిన క్రియలు గీతిలక్షణమున నన్వయింపవు

ఇట్లే 'నవరత్నమాల' యను పేరుతోఁబద్యములను వ్రాయుచు మాయర్థమందు తెలుపుటరత్నముల పేళ్లు చెప్పుటయు, సంగీతకృతు లందు రాగముల పేళ్లు సూచించుచుఁ గృతులలో రెండవయర్థమునందు 'శంకరాభరణము' మొదలయినపదములను వాడుటయు నీయలంకారమే యగును

ఇది యలంకారమే కాదు ఇందుఁ బ్రస్తుతోపస్కారక మేమియు లేదు అని కొందఱియభిప్రాయము — (రుఖశేకరు)

౯౬ రత్నావళ్యలంకారము — లక్ష. ప్రకృతార్థములను వరుసగఁ జెప్పినచో 'రత్నావళి' అనునలంకార మగును

ఉదా॥ రాజా! నీవు చతురాస్యుఁడవు, లక్ష్మీపతివి, సర్వజ్ఞుఁడవు

నీవు 'బ్రహ్మవు విష్ణువవు మహేశ్వరుఁడవు' నని భావము ఇచ్చట వాడుకలో నున్న బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రు లన్న క్రమముఁ దప్పక చెప్పఁబడినందున నీయలంకారము

ఇది యలంకారమే కాదు ఇచ్చట రూపకమే చమత్కారమును గలుగఁజేయుచున్నది గాని, క్రమముచేఁ గాదు (ఉద్ద్యోతము)

౯౭ భార్యరూపాలంకారము — లక్ష. స్వగుణమును విడిచి యితర స్వగుణమును గ్రహించినట్లు వర్ణించినచోఁ 'భార్యరూపము'

ఉదా॥ ఓరాజా! శివునికంఠమును చుట్టుకొన్న వాఁడయ్యును శేషుఁడు నీకీర్తిచేఁ దెల్లనివాఁ డయ్యెను

మొదట శేషుఁడు తెల్లనివాఁడు, శివునినల్లనికంఠముయొక్క స్పర్శచే నల్లపడెను మరల రాజుయొక్క కీర్తిచేఁ దెల్లపడెను!

ఇది 'సమాధి' లోనిది గాని స్వతంత్రాలంకారము కాదు — (ఉద్ద్యోతము)

౯౮ అనుగుణాలంకారము — లక్ష. ఒక్క వస్తువు పూర్వము తనకు సిద్ధముగా నున్నగుణముచే పరసన్నిధివలన నిక్కువగాఁ బొందినట్లు చెప్పుట 'అనుగుణము'

ఉదా॥ నీలోత్పలములు కామినియొక్క కటాక్షములచే నధికనీలిమను బొందెను

ఇది 'తద్గుణమే; స్వతంత్రాలంకారము కాదు'- (ఉద్ద్యోతము).

౯౯ ఉన్మీలితాలంకారము — లక్ష. భేదస్ఫూర్తి చెప్పఁబడెనేని 'ఉన్మీలితము'

ఉదా॥ ఓరాజా! మరలు నీయొక్క యశస్సున మునిఁగిన హిమవత్పర్వతమును చలిచేఁ దెలిసికొందురు.

ఇది మీలితమునకు వ్యతిరేకము. ఇది స్వతంత్రాలంకారము కా దనియు, మీలితాంతర్గత మనియు నుద్ద్యోతకారునిమతము

౧౦౦ విశేషకాలంకారము — లక్ష. విశేషము గన్పట్టు చుండెనేని 'విశేషకము'

ఉదా॥ చంద్రుఁ డుదయింపఁగాఁ గమలములను, ముఖము లను గనుఁగొనఁబడెను (తెలుతెలుగ గుర్తింపఁబడెను)

ఇది 'సామాన్యము'నకు వ్యతిరేకము ఇగి స్వతంత్రము కాదు 'సామాన్య' ములోనిదే — (ఉద్ద్యోతము)

౧౦౧ పిహితాలంకారము — లక్ష. పరవృత్తాంత మెఱిఁగినవానియొక్క సాభిప్రాయచేష్టయను 'పిహితము'

ఉదా॥ ప్రియుఁడు ప్రాతఃకాలమున నిల్లు చేరఁగానే భార్య పక్కవేసెను

రాత్రి యంతయు సపత్నితోఁ గూడి జాగరణము చేసితివి గాన నిక విశ్రింపుము అని భావము

ఇది 'సూక్ష్మ' లంకారాంతర్గతము — (ఉద్ద్యోతము)

౧౦౨ గూఢోక్త్యలంకారము — లక్ష. ఒక విషయ మొకరికిఁ జెప్పఁదలఁచి యది దగ్గఱఁ గాని, చుట్టుపట్టునఁగాని యుండు వారికిఁ దెలియ కుండునట్లుగ నమ్మరి సంబోధించి గూఢముగాఁ జెప్పుట 'గూఢోక్తి'

ఉదా॥ చక్రవాకకాంతా! రాత్రి సమీపించుచున్నది ప్రియుని వీడ్కొలుపుము — (అభి)

శకుంతలయు, దుష్యంతుఁడును లతాకుంజమునఁ గలిసియుండ శకుంతలను గాద గౌతమి యనుదాని వచ్చెను కాని యీసమాచారము శకుంతలను, గౌతమికిఁ దెలియకుండఁ దెల్పి యామె దుష్యంతుని దాఁచునట్లు చేయవలె నని, సఖి యిట్లాపెను హెచ్చరించెను.

ఇది యొకప్పుడు ధ్వనిరూపముగను, ఒకప్పుడు గుణీభూత వ్యంగ్యముగను నుండును — (రుఖశేకరు)

౧౦౩ వివృతోక్త్యలంకారము — లక్ష: కవి యాగూఢోక్తి యని తెల్పుపదముల నుపయోగించి గూఢోక్తి చెప్పినయెడల నది 'వివృతోక్తి'

ఉదా॥ పైగూఢోక్తి యుదాహరణమునందు 'కవి 'ఇట్లు ప్రియంవద శకుంతలను హెచ్చరించెను' అని చెప్పియున్నయెడల నది వివృతోక్తి కుదాహరణ మగును.

ఇది అలంకారము కాదు— (రుఖశేకరు).

౧౦౪ లోకోక్త్యలంకారము — లక్ష. లోకవ్యవహారమందలి సామెతలను జక్కఁగఁ జెప్పినచో 'లోకోక్తి'

ఉదా॥ కొన్నిదినములు కన్నులు మూసికొని యుండుము

ఇది అలంకారము కాదు — (ఝుళకీకరు)

౧౦౫. ఛేకోక్త్యలంకారము — లక్ష. లోకోక్తి యర్థాంతరగర్భితమేని 'ఛేకోక్తి' యనఁబడును

ఉదా॥ పాముకాళ్లు పాముకే యెఱుఁగును

ఇదియు నలంకారము కాదు — (ఝుళకీకరు).

౧౦౬. యుక్త్యలంకారము — లక్ష. రహస్యమును గాఁచుటకై యేదో యొకయుక్తిచే నితరులను వంచించుట 'యుక్తి'

ఉదా॥ ఒకస్త్రీ తన ప్రియునిపటము చిత్రించుచుండఁగ నన్యస్త్రీ వచ్చుటచే నాప్రతిమయొక్క హస్తమున ధనువింటిని చిత్రించెను

తను వ్రాయుచున్నది మన్మథునిపటమని యన్యస్త్రీ భావింపవలెనని తాత్పర్యము

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదు 'వ్యాజోక్తి'లోనిదియే — (ఝుళకీకరు)

౧౦౭ అత్యుక్త్యలంకారము — లక్ష. ఆశ్చర్యకరములును, అసత్యములును అయిన శౌర్యాదులను వర్ణించుట 'అత్యుక్తి'

ఉదా॥ రాజా! నీప్రతాపాగ్నిచేత నెండిపోయిన సప్తసాగరములును నీశత్రుస్త్రీల కన్నీళ్లచేత నిండినవి — (కువల).

సంపదసంబంధియైన అత్యుక్తిని 'ఉదాత్త' మందురు శౌర్యాదిసంబంధియైన అత్యుక్తిని 'అత్యుక్తి' యందురు ఇది వీనికిఁ గలభేదము 'అతిశయోక్తి'యందు సదుక్తి (నిజము) ఉండును 'అత్యుక్తి'యందు అసదుక్తి (అసత్యము) ఉండును ఇదియే వీనికి భేదమని అప్పయదీక్షితులవారిమతము

ఇది 'ఉదాత్త'ములోనిదే యని కొందఱును, 'అతిశయోక్తి'లోనిదే యని మఱికొందఱును చెప్పెదరు — (ఉద్ద్యోతము)

౧౦౮ నిరుక్త్యలంకారము — లక్ష. వ్యుత్పత్తివలన నామములకు నర్థాంతరము కల్పించినచో 'నిరుక్తి'

ఉదా॥ పూర్వము కవులను లెక్కపెట్ట నారంభించి, కనిష్ఠిక (చిటికెన) వ్రేలిమీఁద ఒకఁడు అని కాళిదాసుని పేరు చెప్పి పొటినవ్రేలు వంచఁబడెను కాని యిప్పటివఱకును కాళిదాసునితో సమానుఁడైన కవి పుట్టనందున రెండవవ్రేలయిన 'అనామిక'కు అనామిక (పేరులేనిది) యన్న నామము సార్థకమాయెను.

ఇచ్చట 'అనామిక' యను వ్రేలికి కాళిదాసునితో సమానుఁడైనవాఁడు పుట్టనందునఁ బేరు లేనిది యన్న మాఅర్థము చెప్పఁబడినది

ఇది 'శ్లేష' లోనిది, వేఱు కాదు — (ఉద్ద్యోతము).

౧౦౯ ప్రతిషేధాలంకారము — లక్ష. ప్రసిద్ధమైన నిషేధమునే క్రొత్తగాఁ జెప్పుట 'ప్రతిషేధము'

ఉదా॥ ఓ జూదరీ! ఇది జూదము కాదు, ఘోరమైన యుద్ధము

యుద్ధము జూదము కాదన్నసంగతి సుప్రసిద్ధమే కాని నీవు జూదమాత్రము చేత నగుదు, యుద్ధము చేతఁగాదని జూదరిని అధిక్షేపించుటకై మరలఁ జెప్పఁబడినది

ఇది యలంకారమే కాదు 'విధి'వలెనే ధ్వన్యంతర్గతము — (ఉద్ద్యోతము)

౧౧౦ విధ్యలంకారము — లక్ష. సిద్ధమైనదానినే క్రొత్తగా విధించుట 'విధి'

ఉదా॥ ఓ హస్తమా! బ్రాహ్మణశిశువును బ్రతికించుటకై యీశూద్రమునిమీఁదఁ గత్తి వేయుము, నిండుచూలాలై వనవాసమున బాధపడుచున్న సీతను వెడలఁగొట్టినరాముని అవయవమైన నీకు దయ యెక్కడిది? — (ఉత్తరరామచరితము)

రామునిచేయి రామునియవయవ మన్నమాట యిదివఱకే సిద్ధము ఇప్పుడు మరల నామాటఁ జెప్పుటవలన 'విధి' యాయెను

ఇది అలంకారము కాదు ఇట్టిచోట నొకప్పుడు ధ్వనివలనను, ఒకప్పుడు గుణీభూతవ్యంగ్యమువలనను గతార్థమగుటచే దీనిని స్వతంత్రాలంకారము లనుటకు వీలు లేదు గోపాలమంతటి యలంకారమనఁగు గుణీభూతవ్యంగ్యప్రపంచ మంతయు నిముడ్చుట ప్రశస్తమైనది కాదు — (ఉద్ద్యోతము)

౧౧౧ హేత్వలంకారము — లక్ష. హేతుమంతముతో (కార్యముతో) పాటు హేతువును (కారణమును) వర్ణించుటయు, హేతుహేతుమంతములకు నైక్యము వర్ణించుటయు 'హేతు' వనంబడును

హేతుమంత మనఁగా హేతువువలన నగునది

ఉదా॥ (౧) చంద్రుఁడు స్త్రీలమానమును భేదించుటకై ఉదయించుచున్నాఁడు

ఉదా॥ (౨) ఈ ప్రభువుకటాక్షములు విద్వాంసులకు లక్ష్మీవిలాసములు

ఇది అతిశయోక్త్యంతర్గతము, భిన్నాలంకారము కాదు — (ఉద్ద్యోతము)

ప్రమాణాలంకారములు — లక్ష. నైయాయికులకు నాల్గుప్రమాణములు, వేదాంతులకు నాఱు, మీమాంసకులకు నెనిమిది. మీమాంసకులయొక్క యెనిమిదిప్రమాణములను దీసికొని అవి యే

యలంకారమునందుఁ గాకవచ్చునో వానిని అప్రమాణము పేరిటియలంకారముగవలె నని కొందఱు లాక్షణికుల యభిప్రాయము అని తెలిపి యనిన ౧ ప్రత్యక్షము, ౨ అనుమానము, ౩ ఉపమానము, ౪ శబ్దము, ౫. ఐతిహ్యము, ౬. అర్థాపత్తి, ౭ అనుపలబ్ధి, ౮ సంభవము వీనిలో 'అనుమానము'ను అందఱును (కావ్యప్రకాశకారుఁడును కూడ) ఒప్పుకొనిరి ప్రత్యక్ష మనునది 'భావిక'ములోనిది, 'ఉపమానము' 'ఉపమ' యే మిగిలిన ప్రమాణాలంకారము లలంకారములే కా వనియు, అయా ప్రమాణములవలన నర్థమునకుఁ గల్గు చమత్కారము లే వనియు, ఆరూపమున స్వతంత్రాలంకారమున కుపస్కారకత్వము లే వనియు ఉద్ద్యోతకారునిమతము

౧౧౨ ప్రత్యక్షాలంకారము — లక్ష. ఇంద్రియజన్య జ్ఞానము ప్రత్యక్షము అట్టిజ్ఞానమును అలంకారముగ వర్ణించినచో 'ప్రత్యక్షాలంకారము' అనఁబడును

ఉదా గేవిని విని, కనులఁ జూచి, తాఁకి, వాసన చూచి మూడి జనులు సంతోషించెదరో, కేతిగో వండిన యట్టియెక్కలము నీకు సర్పించుకొనుమన్నాఁడెను

ఇట్లు పంచేంద్రియములకుఁ బ్రత్యక్షమైన జ్ఞానము దక్కెలము యోగ్యతను పొద్పించినది ఇంద్రియము లైగు, మనస్సు ఒకటి కావున నిది యోజుబిధములు

'అనుమాన' మిదివఱకే చెప్పఁబడినది

౧౧౩ ఉపమానాలంకారము — లక్ష. సాదృశ్యమువలన వస్తుజ్ఞానము కల్గుట 'ఉపమానాలంకారము'

ఉదా ఈనక్షత్రమండలమునందు పెద్దగి గంటెగఁ యుండునో యది రోహిణీనక్షత్ర మని తెలియఁబడు

ఇది ఉపమాంతర్గతమే — (ఉద్ద్యోతము)

౧౧౪ శబ్దాలంకారము — లక్ష. శ్రుత్యాదివాక్యోపన్యాసముచే నర్థము నిశ్చయింపఁబడునేని యది 'శబ్దాలంకార' మగును

ఉదా నిందించువుద్దేశముతోఁ జెప్పినను నీవు శివుని విను. యమై ఆతనిపుట్టుక తెలియ దని యొక్కమంచిమాట చెప్పివావు బ్రహ్మకుఁగూడ నెవ్వఁడు జన్మస్థల మని వేదములు ఘోషించునో వానిజన్మ మెవరు కనుఁగొనఁగలరు! — (కు సం)

ఈ విధముగనే స్మృతిపురాణాగమశాస్త్రవాక్యరూపము లగు శబ్దప్రమాణముల కుదాహరణములఁ జూపవచ్చును ఆచారాత్మతుష్టులు కూడ శబ్దప్రమాణములోనివే ఆత్మతుష్టి యనుప్రమాణమున కీక్రింది యుదాహరణము

నాకు దీనిపై మనస్సు పోయెను గాన నిది క్షత్రియులచేఁ బరిగ్రహింపఁదగిన దనుటకు సందేహము లేదు. సజ్జనులకు సంశయము కలిగినప్పు డంతఃకరణప్రవృత్తియే ప్రమాణము — (అభి శా.)

౧౧౫ ఐతిహ్యాలంకారము — లక్ష. జనశ్రుతి (కింవదంతి) ప్రమాణముగాఁ జెప్పినయెడల 'ఐతిహ్యము'

ఉదా మంగళగిరిలో దేవుఁడు పానకము త్రాగు నని లోకవార్త గలదు

అలంకారము కాదు — (ఉద్ద్యోతము)

౧౧౬ కావ్యార్థాపత్తి అలంకారము — లక్ష. తర్కమందలి యర్థాపత్తిన్యాయమున కొకయర్థ మూహింపఁబడెనేని యది 'కావ్యార్థాపత్తి'

ఉదా నితంబిని! నీకు నడు మున్నది యని నిశ్చయించుటకు నీ లున్నది లేనియెడలఁ బయోధరముల యునికి యెట్లు?

ఇదివఱకు ౫౦ - వ అలంకారముగ ౫౦౩ - వ పుటలో 'అర్థాపత్తి' చెప్పఁబడినది అదియే యిది కువలయానందకారుఁడు దానికి 'కావ్యార్థాపత్తి' యని పేరుపెట్టి యిగి విడితాలంకారమైనట్లు వ్రాసెను. కాని యిది వేఱు కాగు.

౧౧౭ అనుపలబ్ధ్యలంకారము — లక్ష. ప్రమాణముగ నొప్పుకొనిన అనుపలబ్ధి (అప్రాప్తి) అలంకారముగఁ జెప్పఁబడిన 'అనుపలబ్ధి'

ఉదా రాజా! నీవు అయశస్సు లేనివాఁడవు. ఎక్కడను వినలేదు ఉండినచో వినఁబడదా యని భావము

అలంకారము కానేకాదు — (ఉద్ద్యోతము).

౧౧౮ సంభవాలంకారము — లక్ష. ప్రమాణత్వమును బొందిన 'సంభవము' అలంకారత్వమును బొందెనేని యది 'సంభవా' లంకార మగును

ఉదా వాక్పతిని జూచి పరిహసించువా రీప్రయత్నము వారికొఱకుఁ గా దని తెలిసికొనవచ్చును. వాప్రాతలఁ జూచి పంతసించు వానమానధర్మ మీలోకమం దున్నాఁడు, లేదా పుట్టఁగలఁడు. కాల మనంతము, భూమి విశాలము — (భవభూతి)

అకారాదిసూచి

అలంకారములు

* ఈగుర్తుచేయఁబడిన యలంకారములు దండి యొక్క 'కావ్యాదర్శము'నందుఁ గలవు.

౹ ఈగుర్తుచేయఁబడిన యలంకారములు మమ్మటుని 'కావ్యప్రకాశము'నందుఁ గలవు

§ ఈగుర్తుచేయఁబడిన యలంకారములు విద్యానాథుని 'ప్రతాపరుద్రీయము'నందుఁ గలవు

♦ ఈగుర్తుగల అలంకారములు 'రసగంగాధరము'నందు తెలుపఁబడినవి. రసగంగాధరము అసంపూర్ణమైన గ్రంథము గనుక ఇతరాలంకారములు జగన్నాథునకు సమ్మతము లని చెప్పుటకు వీలులేదు.

। § ♦ ప్రత్యనీకము ౫౦౪
ప్రమాణాలంకారములు ౫౧౩
ప్రస్తుతాంకురము ౫౧౧
♦ ప్రహర్షణము ౫౧౦
* ప్రేయోలంకారము ౦౬
♦ ప్రౌఢోక్తి ౫౦౯
బ వళబలల ౮
భావసంధి ౨౦౮
* । § భావికము ౫౭
భావోదయము ౬౦౮
। § ♦ భ్రాంతిమదలంకారము ౪౯
। § మాలాదీపకము ౯
మిథ్యాధ్యవసితి ౧౧
। § ♦ మీలితము
ముద్రాలంకారము ౧౧
* । § యమకము ౪౩
। § ♦ యథాసంఖ్యము (క్రమము) ౫౨
యుక్తి ౧౩
రత్నావళి ౬౧౯
* రసవదలంకారము ౫౦౬
* । § ♦ రూపకము ౮౮౯
♦ లలితము ౦౯
। § లాటానుప్రాసము ౪
* ♦ లేశము ౧
[illegible] ౧౬
। § ♦ వక్రోక్తి ౫౭
§ వికల్పము ౦౩
వికస్వరము ౫౧౧
§ ♦ విచిత్రము ౫౦౦
విధి ౫౧౩
* § ♦ విశేషోక్తి ౮౯
* । § ♦ విభావన ౫౦
* । § ♦ విరోధము ౦౦
వివృతోక్తి ౬౧
విశేషకము ౧౨
। § ♦ విశేషము ౦౧
* । § ♦ విశేషోక్తి ౬౦౦
। § ♦ విషమము ౨౦౦
♦ విషాదము ౫౧౦
। § వృత్త్యనుప్రాసము ౪౮౨
* । § ♦ వ్యతిరేకము ౪౯౭
। § ♦ వ్యాఘాతము ౬౦౧
వ్యాజనింద ౬౧౧
* । § ♦ వ్యాజస్తుతి ౪౯౯
। § వ్యాజోక్తి ౧౦౭
శబ్దము ౫౧౪
శబ్దాలంకారములు ౮౮౧
శృంఖల ౫౦౧
* । § ♦ శ్లేషము ౮౯౬
। § సంకరము ౫౦
। § ♦ సందేహము ౮౯౨
సంభవము ౬౧౮
సంభావన ౫౧౧
* । § సంసృష్టి ౦౮
। § ♦ సమము ౦౦
। § ♦ సమాధి ౫౦౮
। § ♦ సమాసోక్తి ౪౯౬
* సమాహితము ౫౦౫
। § ♦ సముచ్చయము ౫౦౪
* । § ♦ సహోక్తి ౪౯౭
। § ♦ సామాన్యము ౦౧
। § ♦ సారము ౫౨
* । § ♦ సూక్ష్మము ౨౦౭
। § ♦ స్మరణము (స్మృతి) ౪౦౯
* । § స్వభావోక్తి (జాతి) ౫౦౭
* హేతువు ౨౧౩

సూచన — ఈ జాబితాలో నీయబడిన అర్థాలంకారములలో, 'అనుజ్ఞ' 'అవసరము' 'తిరస్కారము' అను నవి తప్ప 'కువలయానంద'మున గలవు.

(కో. వేం. ల.)

అలంకారములు (సంగీతశాస్త్రము) — గాన క్రియాత్మకమైన వర్ణ సందర్భవిశేషము. ఇవి అయిదువిధములు: ౧ స్థాయివర్ణగతము, ౨ ఆరోహివర్ణగతము, ౩ అవరోహివర్ణగతము, ౪ సంచారివర్ణగతము, ౫ అలంకారాంతరము. ౧ ఏకస్వరమాత్ర ఘటితము స్థాయివర్ణగతము. స్వర మొక్కటే [illegible] క్రమ భేద భిన్నముల విన్యాసవిశేషముచే నది విలక్షణముగ గానవచ్చును. ఉదా. సాసాసా సాసాసా ఇత్యాది. దీనికి ౭ భేదములు కలవు. ౨ క్రమముగ స్వరముల ఆరోహణము కలది ఆరోహివర్ణగతము. ఉదా. సరిగామపాధానీ, సస రిరి గగ మమ ధధ నిని ఇత్యాది. దీనికి ౧౨ భేదములు కలవు. ౩ క్రమముగ స్వరముల అవరోహణము కలది అవరోహివర్ణగతము. ఉదా. నీధాపామాగారిసా నిని ధధ పప మమ గగ రిరి సస. దీనికి ౧౨ భేదములు కలవు

ర ఆరోపాణాదులో మూల విక్ర ము గలది సంచారివర్ణగతము కూడా ఎగరీ రీతుగా గంటూ తుపాసా ఎనిధా దీనికి ౨౧ భేదములు కలవు. గ హైన చెప్పబడిన భేదములకు భిన్నమైనది అలంకారం తరము కూడా ఎనిగమునినసా దీనికి ౭ భేదములు కలవు. ఇట్లు అలంకారముల ప్రసిద్ధభేదములు ౬౩. కాని యితర భేదములు గణించిన గో అసంఖ్యాంబుల రత్నాల భూమ్యరక్షనకు తం గనికి కము అనునది అలంకారప్రకాశము.

అలంకారశాస్త్రము — కావ్యగోమును విరాటాంశమశాస్త్రమున కలంకారశాస్త్రము గారు. ఈ శాస్త్రము సంస్కృతమునందును పాశ్చాత్య గామలరోమ విశేషముగ వభివృద్ధి నొందియుండెను. దీనిని ఈ ఎన్నగ్వ గ్రంథము లగు గ్రీక్ ... వ్యాసములలో జర్పించెను. ౧ అలంకారము (త్రిమి తా ప్రకటించబడినది) ౨ అలంకారికుడు (కావ్య రీతిను వేయుచేయు ప్రసాదములవము) కావ్యము (లోక విభాగక కోమాగిరములు) ర రిత్రికవిత్వము గ ... కము ౩ నవలలు ... వస్తుకావ్యమును ... కావ్యములు కావ్యన జరుగు ... చికిత్స ... వను.

అలంకారసర్వస్వము — ... కదచ్చక కవిచే అలంకారములను వివరించునట్లు వ్రాయబడిన గ్రంథము. ఇందు సూత్రములను వృత్తియు కలవు. సూత్రములు మాత్రము రుయ్యకునిచే వ్రాయబడె ననియు అతని శిష్యుడైన మంఖుకునిచే వృత్తి వ్రాయబడె ననియు కొందరు ఇతర మత మున్నది. కా ౧౧ శతాబ్దిమధ్యమున ... ఆలంకారికులలో నీతనికి ప్రగౌరవము. ఇతడు కాశ్మీరాల గోను అనంతకాలమున ... రి లో నుండెను.

అలంకారుడు — కాశ్మీర ౧౨ వ శతాబ్దిముక్కు ... రారాజునొద్దను కాశ్మీరదేశమును పాలించిన సుశలుని కొడుకు ... మంత్రి. ఇతని తమ్ముడు మంఖుకవి శ్రీకంఠచరిత్ర మను కావ్యమును రచించినట్లు దానిని పరీక్షించుటకు ... సంఖ్య ౩ ... డిగలదు. — (అలంకారికులు)

అలంఖానలోడీ — ... బహలాల్ లోడీ కుమారుడు. ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు బహామూర్ షా ... ౧౩ వ శతాబ్దమున నితనిని కల్పా, చందేరీ, బాల్యాదేశములకు ఏలి గా నియమించెను.

అలంగంజీ — ... ఆగ్రా నగరములోని ఒక భాగము. అలంగీరు (ఔరంగజేబు) పేరుమీద దీని కీ పేరు వచ్చినది. ఇం ... బాకాలము సారంగ జేబుచే నిర్మింపబడిన మసీదులో ప్రసిద్ధమైన గవర్నమెంటువారి ఆఫీసు ఉన్నది. ఇందలి శాసనములో ౧౬౫౮ వ సంవత్సరమున ... ముగింపబడుచున్న కాలమున ఆలంగీరు దీనిని కట్టించినట్లు తెలియవచ్చును.

అలంగీరుగుట్ట — కటక్ జిల్లాయందలి జయపురము సబ్‌డివిజన్‌లోని యొక పర్వతము. ౨,౫౦౦ అడుగుల యెత్తున ఈపర్వతముమీద ... ఈ సులేమాన్ అనుమసీదు కలదు.

అలంద్ — నైజాము హైదరాబాదు సంస్థానములోని గుల్‌బర్గ జిల్లాయందలి ఈ పేరుగల తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము గుల్‌బర్గ పట్టణమునకు ... మైళ్ల దూరమున నుండును ... తక్కస్థలము.

అలంపురము — ౧ (ఇండూర్) ఇండూరు సంస్థానమున కొక పరగణా. ఇది ఇండూరు సంస్థానమునకు విడిగా మధ్య సంస్థానము ... దేబుందులు ఏజెన్సీలో జరియున్నది. దీని వైశాల్యము ౩౪ చదరపుమైళ్లు. గ్రామములు ౧౮. జనసంఖ్య ౬౪౧౧. ... సంవత్సరమునకు ౯౦౦౦లు ... స్థాపించిన ... లో అలంపురమునందు ... రాణి అహల్యాబాయికి ... దాని ... నిమిత్తము గ్వాలియర్ ఓరియా జాలన్ ఝాన్సీ అను సంస్థానములవారియొద్దనుండి ౬ గ్రామములు బహుమతముగ దీనికొని ఈ పరగణా యేర్పాటు చేయబడినది. మల్హార్ రావు ... సమాధిగద్దె కట్టించి ... ఈ గ్రామములు ... పాడు ...

అలంపురము — ౨ (హైదరాబాద్) నైజాము హైదరాబాదు జిల్లాలోని రాయచూరు జిల్లాలోని యొక గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦,౦౦౫. గ్రామములు ౩ కృష్ణా ... తాలూకాకు ... కర్నూలుకు ... మైళ్ల దూరమున గలదు.

అలంపురము — ౩ (గా ...) గొండయిరా జ్యానిని ... యొక చిన్న సంస్థానము.

అలంపురము — పశ్చిమగోదావరి జిల్లా తాడేపల్లిగూడెం తాలూకాలోని గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨౧౯౪ (౧౯౩౧)

అలంపూరు — ఆరుద్రగం జిల్లా కదిరి తాలూకాలోని గ్రామము జనసంఖ్య ౬ (౧ ౩౧)

అలంబస — పౌరాణిక ... వ్యాసమహర్షి ... భార్య. కుమారుడు విశాలుడు.

అలంబుధతీర్థము — భారతవర్షీయ క్షేత్రము.

అలంబుష — ప్రాథమ ... అప్సరసలలో నొకతె.

అలంబుషుఁడు — ౧ బకాసురునితమ్ముఁడు భారత యుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమును జేరి ఘటోత్కచునిచే జచ్చెను

౨ జటాసురుని పుత్త్రుఁడు భారతయుద్ధమున కౌరవపక్షమున జేరాడి రాత్రి యుద్ధమునందు ఘటోత్కచునిచే జచ్చెను

౩ దుర్యోధన పక్షము ఒక రాజు భారతయుద్ధము లో సాత్యకిచే జచ్చెను

అల్ అరబీ (క్రీ శ ౧౧౬౫ ౧౨౪౦) — అరబ్బీ తత్త్వవేత్త స్పెయినుదేశమందలి ముర్సియా దేశస్థుఁడు ఈ ప్లు అనేకచోట్ల తిరిగి అనేకస్వాములగు వారి వద్ద విద్య నభ్యసించి సువిఖ్యాతుఁడయ్యెను. ఇతఁడు అరిస్టాటిలు తత్త్వజ్ఞానము ... నని చెప్పుచుండెను. ఇతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో ... మతము నందలి ఏప్పుస్టిక్సు (Mystics) అను వారితో ఇతని సిద్ధాంతములే ముఖ్య ... మూలకారణములు.

అలకనంద — ఇది భాగీరథిలో కలియునది ఈ రెండు నదులు కలిసినతరువాత గంగానది యను పేరు కలిగినది కుబేరుని యొక్క అలకానగరి ప్రక్కల నీనది ప్రవహించును

అలకాపురి — కుబేరుని రాజధాని మేరుశిఖరమున నుండును నూఱుయోజనముల పొడవును డెబ్బది యోజనముల వైశాల్యము కలిగియున్నది

అలకూరుపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా ... తాలూకాయందలి ... గ్రామము ... జనసంఖ్య ౧౧౩ (౧౯౧)

అలగనూరు — కర్నూలుజిల్లా నందికొట్కూరు తాలూకాయందలి గ్రామము దీని జనసంఖ్య ౬౪౬ (౧౯౧)

అలగానిపాడు — నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకా లోని గ్రామము జనసంఖ్య ౧౫౩ (౧౯౧)

అలచంద — చ ... చూడు బొబ్బర్లు

అలజంగి — ౧ విశాఖపట్టణము జిల్లా బొబ్బిలితాలూకా యందలి జమీందారీ గ్రామము దీని జనసంఖ్య ౨౧౮

విశాఖపట్టణము జిల్లా సాలూరు తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము దీని జనసంఖ్య ౪౧౩ (౧౯౧)

అలతి — గంజాంజిల్లా ఎర్రాకిమిడితాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము జనసంఖ్య ౪౭ (౧౯౧)

అలదేమా — హోళ్కరు రాజ్యమునకు సుల్తానుపూర్ జిల్లాయందు దొరకినశాసనములు ... శిలాశాసనములు ... కొంతకాలము అలదేమా యను రాజు గోమతీనదిఒడ్డున కట్టిన దుర్గము కట్టించెననియు ... దీనికి అలదేమా అను పేరు వచ్చిన దనియు చెప్పుకొందురు ఇం దిప్పుడు శిథిలములయియున్న నగరముల ప్రాచీనగుర్తులు కలవు దేవ ... సౌరాష్ట్ర ... పాంచాల ... రాజ్యము లందు కలవు ఈశాసనము ... చదరపుమైళ్లు

అలప్పై — తిరువాన్కూరుసంస్థానమందలి ముఖ్యమైన రేవుపట్టణము దీనికే అలప్పై అంగురు దక్షిణార (వకీలుల) తన రాజ్యమందలి వర్తకమును స్వాధీనపఱచుకొనుట చూచి దానిని అభివృద్ధి చేయుటకై ౧౭ వ శతాబ్దిలో రామవర్మ యనురాజు ఈరేవును నిర్మించెను ... దీపస్తంభము (Light House) కలదు ఈరేవున గుఱుమతిదిగుమతులు విశేషముగ నుండును తిరువన్కూరు వారికి నీరేవువలన సంవత్సరమునకు దిగుమతి మీద ౧౦ ౦౦౦ లును ఎగుమతి మీద ౯ ౫౦ ౦౦౦ లును సుంకము వచ్చును

అలప్తగీన్ — బుఖారా లోని సర్దారుఁడు అప్పటి సామానీవంశజులు రాజ్యము చేయుచుండగ ఇతఁడు ఖురాసానుకు గవర్నరుగ నుండెను క్రీ శ ౯౬౨ లో బుఖారారాజులతో జేరక గజనీపట్టణమును జేరి చిన్న స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించెను ౯౭౬ లో మరణించెను ఇతనితరువాత నీతని కుమారుడైన అబూ ఇస్హాక్ అనువాఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను, గాని అతఁడు బలహీనుఁడు ... అలప్తగీనువద్ద సర్దారైన సబుక్తగీను రాజయ్యెను

అలప్పే — చూడు అలప్పై

అలబనూరు — బళ్లారిజిల్లా సిరిగుప్పతాలూకాలోని గ్రామము జనసంఖ్య ౨౩ (౧౯౧)

అలబమా — ౧ ఇది అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములలో నొకటి క్రీ శ ౧౮౧౯ వ సంవత్సరమున నిది ఆరాష్ట్రములయూనియనునందు చేర్పబడిన ఏడవది ఉత్తరమున టెనెస్సీ, తూర్పున జార్జియారాష్ట్రములును దక్షిణమున ఫ్లోరిడారాష్ట్రమును, పశ్చిమమునందు మిసిసిప్పి రాష్ట్రమును దీనిపరిసరములు దీని వైశాల్యము ౫౧ ౯౯౮ చదరపుమైళ్లు జనసంఖ్య ౨౩౪౮౧౭౪ మెక్సికో అఖాతముతీరమున ఫ్లోరిడారాష్ట్రమును అంటియుండు ఈరాష్ట్రమునకు ౫౦ మైళ్లు తీరము, ... నదులును ... వృక్షములతో నిండి ... ప్రదేశము ... సముద్రతీరము ... ఉత్తర

భాగము విశాలమైనదై, పర్వతమయమై యుండును. అలబామా, టాంబిగ్‌బీ, కూసా, టల్లపూసా, పెరిడిడో నదులు ఇందు ప్రధానమైనవి. వీనిలో కొన్ని వందలకొలది మైళ్లదూరము పర్యంతము నావా ప్రయాణములకు సాధింపనగువానలము లైయుండును. ఈరాష్ట్రమందలి నేలలో సనేకభేదములు గలవు. కొన్ని కొట్ట, ముఖ్యముగా దక్షిణమున ఇసుకతో గూడినబంజరు భూములు కాని అనేకభాగములతో సారవంతమైన నేలలు గలవు. నదుల లోయలందును, మధ్యభాగమంగును 'కార్పాసమండలము' (Cotton belt) అని ప్రసిద్ధికెక్కిన ప్రత్తి అపరిమితముగా పండు సారవంతములైన నేలలు గలవు. ఇచట సాధారణముగా కాలమితి వేడిమి కలిగి యుండును. నదులకు దుట్టుప్రక్కలనుండు భూములు అనారోగ్యకరములు. చలికాలమున గలుగు సమశీతోష్ణమునలనను, ఎండకాలమున సింగుళామునుండి వీచువాయువులచే వేడిమి తగ్గుటవలనను, దేశములోని యున్నత ప్రదేశము లన్నియు ఆరోగ్యకరములై రమ్యములై యుండును. ఇచట ముఖ్యముగా వ్యవసాయము అందు ప్రధానోత్పత్తి ప్రత్తి, బియ్యము, ఎండుసారాయము గోధుమ యుత్పత్తి యగును. ఉత్తరభాగమున గ్రామములు — మొక్కజొన్న లన్నిటికంటె నెక్కువగ పండును. ఇంగు బహువిస్తీర్ణములు గల ఇనుపగనులును, బొగ్గుగనులును గలవు. పాలరాయి, సల్లరాయి మొదలగు సనేకఖనిజములును లభించుచు గనులు త్రవ్వటయు జరుగును, లోహములు శుద్ధముచేయుటయు నిచటి ప్రధానపరిశ్రమలు. వస్త్రముల నిర్మాణమును అపరిమితముగ సాగుచుండును. విదేశవ్యాపారమునకు కేంద్రము మొబైలుపట్టణము. ఇది ముఖ్యమైన రేవుపట్టణము. ఇచట నుండి ప్రత్తి విస్తారముగ నెగుమతి యగుచుండును. అమెరికా కాంగ్రెసున కీదేశమునుండి ఎనమండ్రు ప్రతినిధులు పోవుదురు. దీనిరాజధాని మాంటుగామరీనగరము. వి. శిష్ట ఎపిస్కోపల్ సంఘమునకు చెందిన రాష్ట్రపువిశ్వవిద్యాలయము టస్కలూసానగరమున నున్నది. రాష్ట్రమునకు చెందిన వార్మల్ కాలేజీలును, అనేకవృత్తి కళాశాలలును, పెద్దపట్టణములందు గలవు. బర్మింగుహాము నగరము లోహపుపనులకు ప్రఖ్యాతి గాంచినది.

౨ అలబామారాష్ట్రములోని ముఖ్యనదు లలో నొక్కటి. పొడుగు ౪౨౦ మైళ్లు. సంవత్సరమంతయు పడవలు నడచుటకు వీలుకలదైనది. ప్రత్తి మున్నగు సరకులు దీనిదీమార్గముగ నిర్యాతమగుచు నేగుచున్నవి.

అలబాకా — తూర్పుగోదావరిజిల్లా నూగూరుతాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౫౬౧ (౧౯౩౧)

అలబాద — విశాఖపట్టణము జిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౬౨ (౧౯౩౧)

అలబ్ధుడు — ఒక బ్రహ్మర్షి

అలమండ — ౧ విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౭౪ (౧౯౩౧)

౨ విశాఖపట్టణముజిల్లా శృంగవరపుకోట తాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౪,౦౧౪ (౧౯౩౧)

౩ విశాఖపట్టణము జిల్లా వీరవల్లి తాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨,౬౨౨ (౧౯౩౧)

౪ విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. ఇక్కడి జనసంఖ్య ౭౭౬ (౧౯౩౧)

అలమన్, లూకస్ (౧౬౩౫ ౧౯౫౫) — మెక్సికో దేశీయుడు, రాజకార్యధురంధరుడు, చరిత్రకారుడు. ఈతనిచే వ్రాయబడిన మెక్సికోదేశచరిత్ర ప్రమాణముగ నెంచబడును. ఇతడు మెక్సికోరిపబ్లిక్ ప్రభుత్వములో ప్రతినిధిగ నుండెను. మెక్సికో పరదేశసంబంధమంత్రి పదవిని వహించెను.

అలమేలుమంగతాయమ్మ అగ్రహారము — చిత్తూరు జిల్లా పుత్తూరుతాలూకాలోని జమీందారీ గ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౧౧౯ (౧౯౩౧)

అలమేలుమంగాపురము (స. నెం. ౧౯౭) — చిత్తూరు జిల్లా పుత్తూరుతాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౬౪ (౧౯౩౧)

అలమేలుమంగాపురము లేక మంగాపురము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౦౫ (౧౯౩౧)

అలమేలుమంగాపురము లేక వేపగుంట (స. నెం. ౧౩) — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౧౫ (౧౯౩౧)

అలయుడు — ఒక రాజర్షి

అలరిక్ (క్రీ. శ. ౩౭౦ ౪౧౦) — విసిగాథ్ జాతివారిరాజు. వీని బాల్యమున విసిగాథులు రోమువారిచే లోబడి యుండిరి. ౩౯౫ లో ఈతడు రోమక ప్రభుత్వముపైని దిరుగబడి గ్రీసుదేశము నాక్రమించెను. ౩౯౭ లో శ్రీసునుండి దండెత్తెను. ౩౯౮ లో ఇతడు ఎపిరస్‌కు తరుమబడెను. అయినను ఈతడు ఇల్లిరికమునకు గవర్నరాయెను. క్రీ. శ. ౪౦౦ లో ఇటలీపై దాడి

పోయెను గాని ఎరిస్ సైనూతుం దయ్యము రోమక చక్రవర్తి యగు హొనోరియస్‌తో ఈతడు సంధి చేసికొను గాని చక్రవర్తి సంధి గోరినకరతులను పాటించనందున మీతనిగ రోమునట్టడుగుట ముట్ట డించి ౪౧౦ లో దానిని దోచుకొనెను

అలరిక్ (౪౫౪ X ౬) — విసిగాథ జాతి మినన రాజు స్పెయినుదేశ మునకయు ఫ్రాన్సుదేశములోని మధ్యభాగ మునకు దక్షిణభాగము చాల ఆతనిరాజ్యముగా నుండి యుండెను ఇతడు తెలివిగలవాడు. నానిలుడు ప్రాంతులరాజైన క్లొవిస్ అనువాడితనిని జంపి ఈతని రాజ్యము దీసికొనెను

అలరు — గోదావరి గోంతరాగము ౩౬ వ మేళకర్త యగు సామగనముంరగముయొక్క జన్యము. ఆరోహణమున గమని అవరోహణము ... గ ... కలది

అలర్కుడు — ౧ (... సం)ఆయువు గొప్ప్ర కాశ్యరంశజుడు ... దాపుత్రుడు ... నాక తరువత శాస్త్రము ... ఘలంగు ... కుమారు

౨ ... రాజు వంశము తెలియదు తనకున్న నిరవశేషముగా వీనియొద్ద వానిని ఉచ్చ కోసు మిత్రుడు పాని గల బానువులం చేయ నిరూపించి దానిని ఈరామునకు చేసిన సేవ చాలును ఇక మీదట నిన్ను చేయను కోడు ... కాలము సేవ నావలనయు నన్ను వేయి బానువులు బేయుము అని చెప్పెను ఇతను మదాలసయను ... ఏకొక్క కుమారుడై యుండెనో ...

౩ ఒక రాజర్షి ఇతడు బ్రాహ్మణునకు తన నేత్రములు చ్చి ప్రతిష్ఠ నొందెను ... మహాభారతము (... అనుశాసన ... ౧౨)

అలవ — గౌరవ గౌవరాగము ౪౨ వ మేళకర్త యగు రఘుప్రియ రాగజన్యము. ఆరోహణము గమధని అవరోహణము నిగమగ యని సంచారము కలది

అలవలపాడు — ౧ కడప జిల్లా పులివెందల తాలూకా లోని గ్రామము జన సంఖ్య ౧౫౬౯ (౧౯౩౧)

౨ నెల్లూరు జిల్లా దర్శి తాలూకాకు చెందిన జమీందారీ గ్రామము జన సంఖ్య ౭౩౪ (౧౯౩౧)

౩ గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలు తా లూకాలోని గ్రామము జన సంఖ్య ౧౪౫౪ (౧౯౩౧)

అలవాల — కర్నూలుజిల్లా పత్తికొండతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧౪౪౫ (౧౯౩౧)

అలసింగి — గంజాం జిల్లా గుణుపురము తాలూకాయందలి ఏజెన్సీ గ్రామము జన సంఖ్య ౫ (౧౯౩౧)

అలహాబాదు — ౧ దీని నిజమైన యుచ్చారణ ఇలహాబాస్ ఇంగ్లీషువారు దీనిని అలహాబాద్ అని వ్రాయుదురు కొందరు ... దీనిని ఇలహాబాస్ అందురు మనవారు దీనిని ప్రయాగ యందురు దీని విస్తరవర్ణనము ఇలహాబాద్ ప్రయాగ శబ్దములు చూడుడు

౨ (ఘాజీపూర్) పంజాబులో భావల్పూర్ సంస్థానమున గల ఈ పేరుగల తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము జన సంఖ్య ౩౭౮ భావల్పూర్ నవాబైన సాదిక్ మహమ్మద్ ఖాన్ అనువానిచే సీమారు ౧౬౩ లో నిర్మింపబడెను ఇది మ్యునిసిపాలిటి కలదు

అలపూర్ — గ్వాలియరు మండలములోని ... రాజ్యము ... గుర్రములు ... గడి ... యభివృద్ధిని గాంచలేదు ... కలదు ... ఇక్కడ ... మిగుల సారవంతమయిన ... గుండ్లు ... వరగాలు ... మిసుమిసి ...

అలాపురము — యునైటెడ్ ప్రావిన్సులోని ... జిల్లాయందలి యొక గ్రామము ఇది అల్లాఉద్దీన్ ఆలంషావో అను వానిచే కట్టింపబడియుండును ఇచ్చట గొరంగజేబ్ ఒకమసీదు కట్టించెను ఇచ్చట ... రము ... మసాలాలు ... జరుగును

అలాయుధుడు — ఒక రాక్షసుడు ఇతనిని ... ... భారతయుద్ధమునందు నితడు ఘటోత్కచుని చే రాత్రియుద్ధమున జచ్చెను

అలార్కన్ పెడ్రో ఆంటోనియో డి (౧౮౩౩ ౧) — స్పెయిన్ దేశపు ... రాజకార్యనిపుణుడు ప్రజాప్రతినిధి ... ప్రతినిధిగ నుండెను రాయబారి మొదలైన ఎక్కువ ఉద్యోగములను చేసెను

అలార్కన్ జాయన్ రూయిజ్ డి (౧౫౮౧ ౧౬౩౯) — ప్రసిద్ధ స్పానిష్ నాటకకర్త ... నాటకములను వ్రాసెను ... ఇతని నాటకములలో లావెర్దాద్ సోస్పెచోసా (La Verdad Sospechosa) అనునది మిక్కిలి ప్రసిద్ధము

అలార్కన్ హెర్నాండో డి — స్పెయిన్ దేశపు ... సముద్రయానికుడు ఇతడు ... తిరిగివచ్చి అది దీవి కాదని ఋజువుచేసెను (౧౫౪౦)

అలావర్ పురము — పంజాబునందలి జాలంధర్ జిల్లాలోని ఒక గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౪౨౩. ఇచ్చట సూసీ, కబ్రూలా అను బట్టలవర్తకము ఎక్కువ. ఇది ౧౮౭౬ లో మ్యునిసిపాలిటీ చేయబడెను.

అలాస్కా — ఉత్తర అమెరికాయందలి పశ్చిమోత్తరకోణమున నున్న ద్వీపకల్పమును, దాని నంటుకొని తూర్పు, పడమటి దిశలందుఁ జాలదూరమువఱకును వ్యాపించియున్న ద్వీపమాలికలును గలసి ఈ పేరునఁ బరగుచున్నవి. అలాస్కా, అల్యూషియన్ అలాస్కా, పాన్‌హాండిల్ అనునవి ఇందలి ముఖ్య భాగములు. ౧౮౧ వ పశ్చిమరేఖాంశమునకుఁ బడమర బేరింగుజలసంధి వఱకును వ్యాపించియున్న స్థలభాగమును, బేరింగ్ జలసంధిలోని డియొమీడ్ ద్వీపపుపూర్వభాగమును, బేరింగుసముద్రములోని ద్వీపములును, అల్యూషియన్ ద్వీపములును, మకాన్సీ అగ్రమునకుఁ దూర్పుగనున్న పోర్ట్‌లాండ్ కాలువపర్యంతము గల పడమటివైపు ఉత్తరముగా చిల్‌కూట్ కనుమవఱకును వ్యాపించియున్న స్ట్రిప్ భూభాగమును ఈ యలాస్కాయందుఁ జేరును. ౧౮౬౭ వఱకు నిది రష్యాదేశముయొక్క అధీనమున నుండెను. ఆకాలమున నిది రష్యన్-అమెరికా యనియుఁ బిలువఁబడుచుండెడిది. ద్వీపకల్పము అను అర్థముగల అలాస్కా నామకరణము తరువాతఁ గలిగెను.

ఉత్తరమున ఆర్క్టిక్ మహాసాగరము, పడమట ఆర్క్టిక్ మహాసాగరము, బేరింగుజలసంధియు, దక్షిణమున అలాస్కాసింధుశాఖయు, పసిఫిక్ మహాసాగరమును, తూర్పున బ్రిటిష్ కొలంబియా, యూకాన్ ప్రాంతమును ఎల్లలుగ నున్నవి. దీని వైశాల్యము ౫,౮౦,౮౮౪ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౭౨ వేలకు పైగ నుండును. ప్రస్తుతపురాజధాని జూనొ నగరము.

ఈదేశముయొక్క దక్షిణ, దక్షిణపూర్వదేశ మంతయు సముద్రముపై సముతల మనుమాట లేక నిట్టనిలువుగ నుండు పార్శ్వములతోఁ గూడియున్నది. ప్రధాన అలాస్కాయందలి చాల తూర్పున నుండి పశ్చిమమునకు పడమటకుఁ బోవునకొలఁదియు నీరెత్తు తగ్గుచుఁ బోవును. ఉత్తరదిశయందలి తీరము అంత నిలువైన కటకములుగలది కాదు. దక్షిణపూర్వమందలి పాన్‌హాండిల్ నందు అలెగ్జాండర్ ద్వీపసమూహ మున్నది. దీనిలో పెద్దవి చిన్నవి కలసి మొత్తము ౧,౧౦౦ ల ద్వీపములవఱకును గలవు. అలాస్కాసింధుశాఖయందు కోడియాక్ ద్వీపసమూహము గలదు. దీనికిఁ బశ్చిమోత్తరముగ అల్యూషియన్ ద్వీపమాలికయు, దానికిఁ బడమట బేరింగ్ సాగరమున ప్రిబిలాఫ్, సెంట్ మాథ్యూ, సెంట్ లారెన్సు, నునివాక్, డియొమీడ్ ద్వీపములును గలవు. ఈసముద్రద్వీపములయొక్క నానావృక్షసమాకీర్ణములైన పర్వతములును, నిలువుగాఁ జెక్కినట్లుండు వీని పార్శ్వములును చూచినయెడల పూర్వ మిది యంతయు నొక మహోన్నత పర్వతశ్రేణిగ నుండి ప్రకృతము సముద్రమునందు మునిఁగిపోగ మునుఁగక నిలిచినభాగము లన్నియు నిట్టి ద్వీపములుగ నేర్పడె నని విస్పష్టమగును.

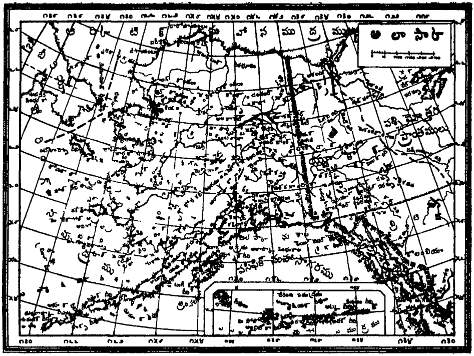
సెంట్ ఇలియాస్ అనుపర్వతశ్రేణి ఈదేశపు పూర్వభాగమం దున్నది. ఇందు రాంగెల్, కెనాయ్, స్కొలాయ్, మక్ కోటీన్ అను పేరుగలపర్వతము లున్నవి. మఱియు నీపర్వతములలో క్రిల్లన్, ఫెయిర్ వెదర్, వాంకోవర్ అను ప్రఖ్యాతశిఖరములును గలవు. మఱియు నిచటి రాంగెల్ శిఖరము అగ్నిపర్వతము. సముద్రతీరమునకు కొంచెము దగ్గఱగ సెంట్ ఇలియాస్ శిఖరము గలదు. ప్రధాన-అలాస్కాయందు అలాస్కా, అల్యూషియన్ పర్వతశ్రేణులు వ్యాపించియున్నవి. వీనియందు దాదాపు డజనుకంటె ఎక్కువ అగ్నిపర్వతములు గలవు. అవి యెప్పుడు నిరంతరము హిమాచ్ఛాదితములగు శిఖరములను ఈయలాస్కా శ్రేణియందుఁ గలవు. అందు ఫోరేకర్, మెకిన్లే శృంగములు ముఖ్యమైనవి. ఈ రెండవశిఖరముయొక్క యెత్తు ౨౦,౩౦౦ ల అడుగులు. ఉత్తర అమెరికాయందలి శిఖరము లన్నింటిలో నిది యెత్తయినది. అల్యూషియన్ ద్వీపసమూహము కేవలము అగ్నిపర్వతపదార్థములతోడ నేర్పడియున్నది.

అలెగ్జాండ్రియన్ ద్వీపసమూహమందు స్టికీన్, టకు, అలెస్కా అను మూఁడు నదులు గలవు. పోర్ట్‌లాండ్, లిన్ అను పేరులుగల కాలువలు విశాలమగు సింధుశాఖలు. మఱియు నిచట హిమానీనదములు (Glaciers) ఎక్కువ యున్నవి. వానిలో మలస్పినా, మ్యూర్, సీవార్డ్ హిమనదములు ముఖ్యమైనవి. కాపర్ సుషిట్నా నామకనదులు అలాస్కా మక్ కోటిన్ పర్వతములలోఁ బుట్టి, దక్షిణసముద్రమునఁ బడుచున్నవి. ఈ రెండునదులను ప్రవహించు లోయలు అతిముఖ్యములగు కలపకు ఉనికిపట్టులు.

ప్రధాన అలాస్కా మధ్యభాగ మంతయు కొంత పీఠభూమి ౩,౦౦౦ మొదలుకొని ౫,౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తువఱకును గలదు. యూకాన్ ఇందలి ముఖ్యనది. దీనిపొడవు రెండువేలమైళ్లు. టనానా, కొయూకుక్ అనునవి దీని యుపనదులు. సర్కిల్ సిటీ మొదలుకొని క్యాంపార్డ్ వఱకును గల దీనితీరములు రెండుప్రక్కలఁ జాల దూరము వఱకును నీటిమునఁకపై పోవును. యూకాన్ నది ఉత్తరమున తూర్పు పడమరలుగా ఎండికాట్ పర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. వీనికి కెనడాదేశమందలి రాకీపర్వతములకును సంబంధము కలదు. ఇవి పడమటిభాగమున డీలాంగ్, బెర్డ్ పర్వతము లనుపేర రెండుశాఖలుగఁ జీలిపోవును. ఎండికాట్ పర్వతములకును, ఆర్క్టిక్ మహాసాగరమునకును మధ్య ౫౦ మైళ్లవెడల్పుగల అనాక్టువిక్ పీఠభూమి లోతట్టుగ సముతలముగా వ్యాపించియున్నది.

అలాస్కాయొక్క ప్రాకృతికస్థితి ననుసరించి యిందలి శీతోష్ణస్థితులను భిన్నభిన్నములుగ నుండును. దక్షిణభాగమున గల్ఫ్ సింధుశాఖపర్యంతము సముశీతోష్ణము. ఇచటి మధ్యమోష్ణపరిమాణము ౪౫ మొదలు ౬౦ డిగ్రీలు. సముద్రతీరమందలి హిమానీనదములవలన

అలాస్కా

తీరమునట్టి బాష్పసంభారము గాయువు ప్రచండవర్షముగఁ బరిణ
మించి యాప్రాంత మంతయు నిరంతరము పొగమంచుతో నిండి
యున్నట్లు గన్పడ జేయుచుండును. క్రాసుండి కా డెయిక్, అల్యూ
షియను పర్వతములపై బ్రపోయినచో మబ్బింత ఎముకితోష్ణముగ నుం
డును వారమునకు అయిదురోజులు కుంభవృష్టి గురియుచుండును.
బేరింగ్ సాగర మంతయు సాధారణముగా నెల్లప్పుడును పొగమంచుతో
నావరించికొనియుండును. ఉత్తరతీరమున వాన లంతగ కురియవు
శీతకాలమున చలి భరింప నలవికాక యుండును. సెంట్ ఎలియాస్
శ్రేణులకుఁ దూర్పు ప్రక్కను కాలానమ గల చోదలు ౯౦ డిగ్రీల
కంటె భిన్న భిన్న పరిమాణములలో నుండును. అలాస్కామధ్యమందలి
పీఠభూమియందు వేసవికాలమున నత్యంత ముష్ణము వేడిమియు, చలికాల
మున మిక్కుటమగు చలియు నుండును. యూకాన్ లోయలందును
దానిలోఁ బ్రవహించు చిన్న చిన్న నదు లన్నియుఁ జలికాలమున గడ్డ
కట్టిపోవును. ఆ ప్రాంతమంతయు హిమాచ్ఛాదిత మగును. అట్టి ప్రదేశము
లందు మరల వేసంగిలోఁ గాని యోడలు చేయుటకును వీలుండదు.
శీతకాలమునమధ్యభాగమున యూకాన్ నదియొక్క యూర్ధ్వప్రాంతము
లందు సూర్యబింబము ఆకాశముపైకిఁ గొంచెముగ లేచి ౪ లేక ౫
గంటలకాలమాత్రము దర్శన మిచ్చి వెంటనే యస్తమించును. కాల
ముగా నీస్వల్పకాలముపైతము కనబడకపోవుటయుఁ గలుగు. కాని
యుత్తరాయణ మారంభమైనవెంటనే దినము అతిశీఘ్రముగ వృద్ధి
నొంది నారంభించి తుదకు మే, జూన్ నెలలందు సూర్యుఁడు ౧౯
లేక ౨౦ గంటలకాలము వెలుగుచుండుటయే కాక తక్కిన నాలుగు
గంటలకాలముగూడ నొకవిధమగు ఉషఃకాంతి యంతటను బ్రసరించి
యుండును. ఈ సమయమునఁ బ్రకృతి యంతయుఁ బచ్చికతో నిండి
మిక్కిలి మనోహరముగ నుండును. కాని యలాస్కాయందలి వేసవి
నమ్మఁదగినది కాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు జూలై నెలలో రాత్రులు అతిశీత
లము. లై యుండును. కొన్నివేళల ఆగష్టుమాసము మధ్యమందే మంచు
గడ్డలు పడుట సంభవించును.

స్వేదజ, అండజ, జరాయుజములలో నిచట సమసంఖ్యాకము
లగు ప్రాణులు కన్పడుచున్నవి. సముద్రపుకోళ్లు, శేల్ల - సీలిజము
నిచటివారికి జీవనము జరుగుచుండును. రెయిన్ డీర్ అను లేళ్ళగల లేడి
ఇచటఁ జాలమంది ఉపయోగపడుచుండును. ఈజాతి యిచట నశింపగ
దశకు సమీపించియుండ దొరతనమువారు శ్రద్ధను వహించి సైబీరియా
నుండి కొన్ని లేళ్ళను తెప్పించి యలాస్కాయందు వృద్ధి నొందుటకు
యుపాయములను గావించియున్నారు. ఆహారార్థముల కొఱకు

నుండి జపాను వైపునకు గొనిపోవలయును నదిని మంచుచే గప్పఁబడి యుండును యీనదిపై రెయిన్‌డీరులవలె సాధుపశుజంతువులు జీవించ వీలగునని లేవు కాని యీదేశముయొక్క ఐశ్వర్యమునకు ముఖ్యకారణము చేపలు, ఉన్ని నుత్పాదనము చేయుజంతువులును. దక్షిణపూర్వతీరమునందునుండి బ్రిస్టల్ సింధుశాఖవరకుంతయు (వ్యాపించియున్న) సముద్రతీర మంతయు, చేపలతో నిండియున్నది హెర్రింగ్, కాడ్, సాల్మన్ అను పేరుల జొప్పుచేప లత్యంతముగఁ గలవు తిమింగిలములు, దంతములకుఁ బనికివచ్చు వాల్రస్ లను జలచరములు, ఒత్తరులు, సీలులును అపరిమితములుగ నున్నవి

సీలుజంతువులు దాయిదినములందు తెలుపెలుజాతులు కాన వచ్చును సముద్రసింహములు పర్యాప్తమగుసంఖ్యయందుఁ గలవు ఫర్ (Fur) అనుకేశోత్పాదకజంతువులందు ౮ భిన్నజాతు లున్నవి ధ్రువముగుపిల్లులు నేవిలులు అని యివి వేరువేరు పేరులఁ బిలువఁబడుచుండును మరియు నైదుప్రకారములగు ఎలుఁగులు, బూడిదవర్ణపుతోడేళ్లు, అయిదురంగుల (నలుపు, ఎఱుపు, తెలుపు నీలము, రెండురంగులకొప్పు) నక్కలు ప్రత్యేకఁ జాలమవారికి మిగుల లాభందయము గూర్చుచుండును

దక్షిణపూర్వపుప్రాంతములందు నానావిధములగువృక్షజాతులు పెంపొందును దేవదారు, సాంబ్రాణి, భూర్జ, తెల్లపాదులు గాక యితరకారణ్యవృక్షము లింకను లెక్కకు మిక్కిలిగఁ గలవు ఎచ్చటఁ జూచినను గడ్డి పెరుఁగును కాని మంచు పడుటతోడనే మాఁడిపోవును అనుకూలములగు వాయువులు లేనికారణమున అల్యూషియను ద్వీపము లందు బొత్తిగ వృక్షములు పెరుఁగవు పచ్చికతో మాత్రము నిండి యుండును ఇచటినేల మంచి సారవంతమైనది దక్షిణపూర్వమందలి ప్రాంతములలో ఒకలక్షచదరపుమైళ్ల వైశాల్యము గల భూమిమీఁద ముఖ్యమైనపంట లన్నియుఁ బండును చేరిఁగు సముద్రతీరములందుఁ దక్క ఆర్కిటిక్ రేఖకు దక్షిణముగ నున్న నేల లన్నియు వ్యవసాయ యోగ్యములే పచ్చికగడ్డి పుష్కలముగ లభించుటవలన పసుపాలనము నిచ్చట బాగుగ జరుగఁగలదు

ఫర్ (Fur) అనుకేశముల నుత్పాదనము చేయుమృగముల కొఱకును, సీలుమత్స్యములవేటలవలనను నిచట విస్తారముగ వ్యాపారము జరుగుచుండెను కాని కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట ఆ ప్రాణులయొక్క అనావశ్యకమారణమువలన వానినాశనము తోపాటు దేశవాసుల నాశనముగూడ ప్రాప్తించు నమ్మకముండెను అంత దొరతనమువా రీజంతువుల వేటాడుటయందున మంచి కట్టఁ బాట్లను గావించుటయేగాక బొత్తిగ జాతి నాశన మగు నని తోఁచిన జంతువులను సైబీరియా మొదలగు విదేశములనుండి తెప్పించి పాలిం చుచున్నారు. ఇట్లు గావించినవానిలో రెయిన్‌డీరు ఒకటి

ఈదేశమునందు ఖనిజములకును దక్కువలేదు బంగారము, రాగి, వెండి, ప్లాటినము, పల్లాడియము, అంటిమనము, టంగస్టన్, పెట్రోలియం, సీసము, తగరము, గ్రాఫైట్, బారైట్, గంధకము, జిప్సము పాలరాయి మున్నగునవి భూగర్భమునుండి లభించును బొగ్గు పుష్కలముగఁ గలదు కాని ఈపదార్థముల నన్నింటిని అవసరములగు స్థానములందుఁ జేర్చుటకుఁ దగిన వాహనాదిసౌకర్యములు లేవు. ఆకారణమున వీనిపరిశ్రమయు వెనుకఁబడియున్నది

౧౯౨౭-వ సంవత్సరము మొదలుకొని పరదేశములతో వార్తా హరసౌకర్యము లీదేశమునకుఁ గొన్ని కలిగినవి యునైటెడ్ స్టేట్సు నుండి నియమపూర్వకముగఁ బ్రతిదినము అలాస్కాకు టపాలు రవాణా యగుచుండును ఆర్కిటిక్ రేఖ కుత్తరముగ నున్న ప్రదేశములకును నిచటనుండి క్రమము తప్పక వార్త లేగుచుండును దేశమందలి ముఖ్యపట్టణముల కన్నిటికిని మున్న తంతిసంబంధము కలదు అలాస్కాసింధుశాఖమీఁది సీవార్డ్ పట్టణము మొదలుకొని ఫెయిర్‌బాంక్స్ నగరమువఱకును రైలుమార్గము నిర్మింపఁబడి యున్నది శాఖలతోపాటు ఈరైలుమార్గముపొడవు ౫౩౦ మైళ్లు ౧౯౨౬-వ సంవత్సరమున విమానముల రాకపోకలకై ప్రయత్నములు జరగెను అంత నొక సంవత్సరము గడచునప్పటికి ౨౩ చోట్ల విమాన విశ్రమస్థానము లేర్పడినవి సముద్రతీరమునందలి పట్టణము లన్నింటికిని స్టీమరులు ప్రతిదినము వచ్చి పోవుచుండును

ప్రస్తుత మిచటిజనసంఖ్య ౬౪,౩౫౬ మాత్రమే ఇందు నూటికి ౪౫ మంది తెల్లవారు, ౪౬ మంది దేశీయులు, అర్ధరు చీనాజపానుదేశములకుఁ జెందినవారు ఆసియాఖండవాసులు సాధారణముగ సాలమన్ చేపలను పట్టుకొనుటయందును, వానిని డబ్బాలలో నింపి పంపుకార్యములందును నెక్కువగ నియోగింపఁబడి యున్నారు ఇచటి అసలుదేశీయులలో నాలుగుభేదములు గలవు: (౧) ఎస్కిమోలు లేక ఇన్యూయిటులు, అల్యూషియనులును వీరికిఁ జెందినవారే, (౨) హైడాదాసులు లేక గయిగనీలు, వీరు ముఖ్యముగ ప్రిన్స్ ఆఫ్ వేల్సుద్వీపమున వాసము చేయుచుందురు, (౩) త్లింకితులు వీరు అలెగ్జాండర్ ద్వీపసమూహమం దంతటను అక్కడక్కడ వ్యాపించియున్నారు, (౪) తెన్నెహులు లేక అథపస్కనులు వీరందఱిలో ఎస్కిమోలు తప్పఁ దక్కినజాతులవా రుత్తర-అమెరికాయందలి ఇండియనుల సంతతివా రని తెలియవచ్చినది ఈసమస్త జాతులవారును తెల్లవారి యాచారవ్యవహారముల నవలంబించి క్రైస్తవమతమును స్వీకరించియున్నారు

అలాస్కాయందలి కొన్ని పట్టణముల పేర్లను నావికరుల పెట్టుకుదిట దీనిని గనిపట్టినవారు స్పెయినుదేశీయు లని స్పష్ట మగును కాని ఏకారణముచేతనో వా రిచట నిలుకడగ నివాసములఁ గుదుర్చుకొనినట్టు లేదు. రష్యనులు సమీపమున నుండుటచేతను, అచటివారితో వ్యాపారములకు సహజముగ నలవాటుపడియున్నవా రగుటచేతను, నీదేశమునందు వాసము కుదుర్చుకొనిరి ౧౭౪౧ లో విటస్ బేరింగ్ అనునతఁడు కొంతమారమువఱకు నీ దేశము నన్వేషించి

పోయెను. అది మొదలుకొని యీచటి జలసంధి యితనిపేర బేరింగ్ జలసంధి యని పిలువఁబడుచున్నది. ౧౭౭౮ లో మరల నితఁడే యీ స్వేచ్ఛామార్గము బయలుపడలి కొంతవఱకును సముద్రతీరమును పూర్తిచేసికొనెను. కాని యీపర్యాయము నితఁడు దురదృష్టవశమైన చలికలన మృతినొందెను. తరువాత ౩౦ లేక ౩౫ సంవత్సరముల పర్యంతము రష్యనులే దీనిని స్వాధీనము చేసికొనియుండిరి. అటు పిమ్మట కుక్, వాంకోవర్, మెకంజీ అను మువ్వురు ఆంగ్లేయులు దీనిని పరిశోధించిరి. ఈమధ్యకాలమున యూరోపియనులు కొందఱు అచట వాసములు గుదుర్చుకొని నిరంకుశులై యచటి యాదిమనివాసులగు ఎస్కిమోలు లోనగువారిపై పశ్చాచారములు సలుపఁదొడఁగిరి. అంత నీదురంతములను నడంచివేయవలయు నని రష్యనులును, అమెరికనులును కలసి రష్యను - అమెరికను కంపెనీ యను పేర నొక సంఘమును స్థాపించికొనిరి. ఈకంపెనీవారు రష్యా ప్రభుత్వమువారి యాజ్ఞను బొంది అలాస్కాయందలి వాణిజ్యవ్యాపారపరిపాలన కార్యముల నెఱవేర్పఁగా నుండిరి. ఇట్లు చేయుటకై వీరికి రష్యను దొరతనమువలనను ౨౦ యేండ్లవఱకును చెల్లుబడి యగు చార్టరు (కౌలుపత్రము) దొరకుచుండెడిది. వీరు ఒక 'చార్టరు' గడువు ముగియుటతోడనే మఱియొక 'చార్టర్'ను దీసికొనుచుండిరి. ఇట్లుండ ౧౮౩౧ వ సంవత్సరమున రష్యను లక్కొండలవారి నటుకు రానీయఁజేయవలయు నని ప్రయత్నించిరి. కాని వీరి మనోరథము కొనసాగనట్లయ్యెను. ౧౮౬౧ వ సంవత్సరమున వెనుకటి 'చార్టర్' పూర్తియగుటచే మఱియొకదానిని దీసికొనవలసి యుండెను. అదేకాలమున నమెరికను భూమిని గొనవలె నని ప్రయత్నముచేసిరి. కాని యంతఃకలహము లుప్పతిల్లుటచే నప్పటి కావిషయము మూలఁబోయెను. తరువాత జాన్సన్ ప్రెసిడెంటుగా నున్న కాలమున ౧౮౬౭ వ సంవత్సరము మార్చిలో నీయంశము మరల ప్రస్తావమునకు వచ్చెను. అంత అక్టోబరునెలలో దీని విక్రయము స్థిరపడిపోయెను.

అటుపిమ్మట బంగారపుగనులు, చేపలవేటలు, సీలుజంతువుల వ్యాపారము మున్నగునవి పరిపాలనవిషయమున కొన్ని పరివర్తనములు జరుగుచువచ్చెను. ముఖ్యపాలనసౌకర్యమునకై యనేక ప్రయత్నములు సలుపఁబడినవి. కాని యవి పూర్తిగ ఫలించి యుండలేదు. ప్రజలలో స్వయముగ నీతిరీతుల లక్ష్యము లేనిచో నెంత బలము గల, యెట్టిసత్కృతిగల ప్రభుత్వమైనను స్వాధీనముచు నెఱవేర్పఁగావఁజాలదు. ౧౯౦౬ వ సంవత్సరమున అలాస్కావాసులు స్టేట్స్ కాంగ్రెసునకు ఒక ప్రతినిధిని బంపునధికారమును బడసిరి. స్టేట్స్ ప్రభుత్వమువారి యధీనమున ఒకగవర్నరు దీదేశమును పాలించుచుండును. ఈయనకుఁ దోడ్పడుటకై ఒక 'లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీ' కూడఁ గలదు. ఎనమండ్రు సెనేటర్లును, ౧౬ గురు ప్రతినిధులును ఈ యసెంబ్లీయందుఁ బని చేయుచుందురు. కాని ఈయసెంబ్లీవారు చేయు నియమములను, చట్టములను స్వీకరించుటకును, తిరస్క-రించుటకును అధికారము యునైటెడ్ స్టేట్స్ కాంగ్రెసునకుఁ గలదు. ముఖ్యము నిచటిపరిపాలనము రెండుసంఘములద్వారా జరుగుచున్నది; జాతీయసంఘ (National Government), ప్రాంతీయసంఘ (Territorial Government). ఈరెండుసంఘములద్వారా విద్యా, వ్యాపార, కృషి, శిల్పాది సమస్తకార్యములును నిర్వర్తింపఁబడు చుండును.

౧౮౯౮ వ సంవత్సరమువఱకు నలాస్కాయందలి ముఖ్యభాగము మనుష్యులచే పూర్తిగఁ దెలియఁబడకుండెడిది. కాని యాసంవత్సరమున క్లాండైక్ ప్రాంతమునందు బంగారపుగనులు కనఁబడుటచే నది మొదలుకొని యీప్రదేశము నంతను నన్వేషింప నుద్యోగ ప్రోత్సాహము కలిగెను. తరువాత సంయుక్తరాజ్యముల (United States) భూగర్భశోధకసమితియు, యుద్ధవిభాగమువారును ఈదేశమును బాగుగఁ బరిశోధించి యెక్కడెక్కడ నేయేపదార్థములు దొరకు నదియు దెల్పుడిరి.

అముండ్సేన్ ఈ గోళమునకే ప్రధానస్థానముగ నేర్పఱచుకొని ఉత్తరధ్రువ ప్రదేశయాత్రలఁ గావించెను. విల్కిన్స్ అను నైమానికుఁ డొకఁడు విమానములద్వారా చేసిన ధ్రువాన్వేషణముల కీదేశముందలి బారోపాయింటును ముఖ్యస్థానముగఁ బెట్టికొనెను.

౧౯౩౭ వ సంవత్సరమునం దీప్రదేశమునందుండియే మరల విల్కిన్స్, ఎయిల్సన్ అనువారు ఆర్కిటిక్ ధ్రువము నద్దముగా విమానములతో దాటి సురక్షితముగ స్పిట్జ్‌బర్గ్ నగరము వఱకును ప్రయాణముల సలిపిరి.

అలికాం — గంజాం జిల్లా శ్రీకాకుళం తాలూకాలోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౯౬౪ (౧౯౩౧)

అలిగిలవాడ — బళ్లారి జిల్లా హార్పనహళ్లి తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౯౫ (౧౯౩౧)

అలిగొండ — గంజాం జిల్లా రామగిరి తాలూకాకు చెందిన యేజెన్సీ గ్రామము ౫౦౧ (౧౯౩౧)

అలిదెన — కడపజిల్లా కామలాపురము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౫౪ (౧౯౩౧)

అలిమిలి — నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరి తాలూకాలోని జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౬ (౧౯౩౧)

అలిరెడ్డిపల్లె — కడపజిల్లా పులివెందల తాలూకా యందలి గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౬౦౫ (౧౯౩౧)

అలివేరు — తూర్పుగోదావరిజిల్లా పోలవరముతాలూకా యందలి యేజెన్సీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౪౬.

అలివేలుమంగాపురము — నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరితాలూకాకు చెందిన ఈ గ్రామము ఇందలి జనసంఖ్య ౧౬౨ (౧౯౩౧)

అలీ (క్రీ శ ౬౦౦ ౬౬౧) — నాలుగవ ఖలీఫా, అబూతలిబ్ కుమారుడు. ఇతడు మహమ్మదు సాహెబ్ గారి కుమార్తెయగు ఫాతిమాను పెండ్లియాడెను. ఆ పెండ్లి వలన ఇతనికి హసన్, హుసేన్, మహస్సిన్ అను ముగ్గురు కుమారులు కలిగిరి. ఒక్కో మార్గేపిదప నితడు ౬౫౬ లో ఖలీఫాపదము నందెను. మహమ్మదు భార్యయయిన అయేషా యితని ఖాపదము రానీయకుండ నెంతయు తీవ్ర ప్రయత్నము చేసి యితని నెదిరించెను. అలీ మాటిమాటికి బస్రా యొద్ద జరిగిన యుద్ధమున నైదీఁ బట్టుకొనెను. అయేషా యొంటె మీదగూర్చుండి యుద్ధము చేసిన కారణమున దీని కొంటె యుద్ధమని పేరు కలిగెను. అలీ జీవితకాల మంతయు నతనికి ప్రతిస్పర్ధిగ నేర్పడిన ఖలీఫా మువియాతోడి సంతత యుద్ధములందే గడచిపోయినది. ఇతనిని ఇబ్నే ముల్జాం అనునతడు విషదిగ్ధ మగు ఖడ్గముతోఁ బొడిచి చంపెను. నజఫ్ నందున్న మెష్‌హెడ్ అలీ యను చోట నితనిని పాతిపెట్టిరి. ప్రసిద్ధి కెక్కిన పుణ్యక్షేత్రమయి యాత్రాస్థలమయినది. ఇతని మరణానంతర మితడు గొప్పపండితుఁడని వార్త కెక్కెను. ఇతని యనుయాయులు షియా తెగ మహమ్మదీయులు. ఫాతిమా వంశజులు తామే ఖలీఫా - అలీసంతతివార మని చెప్పుకొందురు.

అలీ ఆదిల్ షా (ప్రథముడు) — విజాపురమును పరిపాలించిన సుల్తానులలో నొకడు, ఇబ్రాహీం ఆదిల్ షా కుమారుడు. ఇబ్రాహీం ఆదిల్ షాకు ఇస్మాయిల్, అలీ, అహమద్, తహమాస్ప్ అని నలుగురు కుమారులును, హిదాయత్ సుల్తానా, ఖదీజీబీ యని యిరువురు కూతుళ్లును కలిగిరి. కొడుకు లెవరి తరువాత నెవరు కలిగిరో స్పష్టము కాకపోయినను అలీకంటె ఇస్మాయిలే పెద్దవాఁ డయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. మొదటినుండియు ఇబ్రాహీమునకు, బుద్ధిమంతుడును, తెలివితేటలుకలవాఁడును నగుటచే అలీ యన్న నత్యధికముగ నుండెడిది. ఇందులకు తండ్రికొడుకు లిరువురకు గలమత భేదమే కారణము. ఇబ్రాహీం సున్నీమతము నవలంబింప, కొడుకు అలీ షియామతావలంబి యయ్యెను. ఇందుమూలమున ఇబ్రాహీం కొడుకు నెంత మందలించినను తనతండ్రిమతమును మరలి యనుష్ఠించుట కతని యొప్పుకొనఁ డాయెను. ఇట్లు తన యిష్టము వచ్చిన మతము నవలంబించుట కెవరి కధికారము కల దని అలీ తండ్రికి జవా బిచ్చుచుండువాఁడు. తండ్రి కొడుకు లిరువుర కాలము గడచినది. దీనికిఁ దోడుగఁ దనయనంతరము సింహాసన మెక్కవలసిన ఇస్మాయిల్ మందుఁడు, అవివేకియు నై యుండెను. ప్రజాదృష్టిలో ఇస్మాయిలు అతని సోదరునికంటె తెలివి తక్కువవాఁ డగుటచే ఇబ్రాహీమునకు కష్టము కలిగించుచుండెను. ఇబ్రాహీం తన రాజ్యకాలమునందే అలీని మిరాజ్

దుర్గమున తొమ్మిదిసంవత్సరములకాలము నిర్బంధించెను. అలీని తొలగించి అసద్ ఖాన్ లారీయను నుద్యోగి తహమాస్ప్ను తన యనంతరమున సింహాసన మెక్కించుటకు ఇబ్రాహీం కొంతకాలము ప్రయత్నములు గావించినను విజాపురపు ఉమ్రావులును, సామంతులును అలీ యందలి గౌరవాభిమానములచేత నీ ప్రయత్నములు విఫలము గావించినట్లు చెప్పుదురు. తుది కెట్లయిన నేమి, కొంత గడబిడ ముగిసినతరువాత అలీ ఆదిల్ షాయే ౧౫౫౭ లో విజాపురపు సింహాసనము నధిష్ఠించెను. రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే యతని నభినందించుటకు ఒక్క నిజాంషా తక్క ఇతర సుల్తానులు కానుకలతో తమ గౌరవప్రపత్తులను దెల్పుకొనిరి. దక్షిణపురాయభారులను విజాపురమున కంపిరి.

సింహాసన మెక్కినవెంటనే అలీ ఆదిల్ షా తన రాజ్యమునందు సున్నీమతము పక్షము బైచి షియామతమును మరల ప్రవేశపెట్టి, తనపక్షమును బలపఱచుకొనుటకు దక్షిణాదిలను పెర్షియా మొదలగుదేశముల నుండి తనరాజ్యమునకు రావలసినదని యాహ్వానించెను. ఇందువలనఁ దట సున్నీమతావలంబు లాగ్రహావేశపరవశులై మతయుద్ధము ప్రకటింప నుద్యుక్తులైరి. రాజ్యమున శాంతియు, సంక్షోభము ప్రబలెను. కాని యౌవనముననున్న నతడు ఎంతో వివేకముతోఁ బ్రవర్తించి విద్వేషము విడిగ ధనమును ధ్యేయపఱచి చాలమందిని లోఁబఱచుకొనెను. తుద కతని న్యాయబుద్ధిచేత, సౌదార్యముచేత, దయచేతను విజాపురమునకు మూడు ముందుకేదు తొలగిపోయెను.

అలీ ఆదిల్ షా రాజ్యకాల మంతయు పొరుగువాడగు నిజాంషాతోడి యుద్ధములందే గడచినదని చెప్పవచ్చును. అహమదునగరము సుల్తానయిన బుర్హాన్ నిజాంషామరణానంతరమున రాజ్యమునకు వచ్చిన హుసేన్ నిజాంషా తాను సన్న దెక్కినవెంటనే జరుపవలసిన గౌరవలాంఛనాగులు జరపలేదని అలీ ఆదిల్ షాకు మనస్సులో నెంత మురలాడుచునే యుండెను. అందువలన నతనిపైఁ బగతీర్చుకొనవలెనని అలీ కృతనిశ్చయుఁడయ్యెను. ఇందుకు ముఖ్యముగ దనస్థితి దృఢపఱచుకొనుటకై విజయనగరమును పరిపాలించుచుండిన సదాశివరాయలతోను, అతనికి కార్యకర్తగ రాజకార్యములను జక్కఁబెట్టుచుండిన రామరాయలతోను స్నేహము కలిపికొని, దానిని ప్రోదిచేసెను. రామరాయలకుమారుఁడు చనిపోయినట్లు వార్త తెలిసినయంతనే అలీ ఆదిల్ షా యతనికి దనసానుభూతి దెలిగించుటకొఱకు విజయనగరమున కరిగి, యతని మన్ననలకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఉభయపక్షములందు కొండొరులకు పారితోషికములు జరిగిపోయెను. విజయనగరమున అలీ ఆదిల్ షా గౌరవార్థము వేడుకలు, విందులు జరిగెను. విజయనగరమునుండి మరలి అలీ విజాపురమునకు వచ్చిన పిదప రామరాయల యాస్థానమునుండి ప్రతినిధులు విజాపురమున కరుదెంచి అలీ ఆదిల్ షాకుఁ దమ గౌరవప్రపత్తులను దెల్పుకొనిరి. అలీ ఆదిల్ షాయొక్క అహమ్మదునగర దండయాత్రానాటకమున కిది పూర్వరంగము. ఇంతటినుండి అలీ ఆదిల్ షా అహమదునగర

నిజాంషాహీ సుల్తానులమీదికి దండెత్తి వెళ్లినప్పుడెల్ల రామరాయలే యాతనికి తోడు.

రామరాయలతో నిరవధికమైత్రి పాటించి యాతని తోడ్పాటుతో నిజాంషాపై యుద్ధము ప్రకటించి రణభేరి మ్రోయించెను. అనతికాలములోనే విజాపుర, విజయనగర సైన్యములు అహమదునగరరాజ్యమునఁ బ్రవేశించినవి. శత్రువును మర్కటమట్లు కష్టముని నిజాంషా దౌలతాబాదుదుర్గమునకు పరుగెత్తెను. అయిన వారిసైన్యము లంతటితో నతనిని వదలక వెంబడించి తరిమినవి. సాగిపోయినంత మేరయు విజయనగరసైన్యములు దేశమును కొల్లగొట్టి, పంటపైరులను విధ్వంసము కావించినవి. తమ నీచానికవేశముల ఉత్తమస్థానముల నన్నిటిని విజయనగరమువా రాక్రమించకొనుటయే కాక విజాపురపు సేన లెన్నో కానిచో ఉత్తమస్థానములను కూడ, వానిని వదలక యాక్రమించుకొనుచువచ్చిరి. ఇది యన్నియుఁ గనిపెట్టుచుండిన అలీ ఆదిల్ షాకు వ్యాకులత యుండిపోవచ్చుండెను. చేయునది లేక యప్పటికి మాత్రము మౌనముగ నుండెను. కాని మన స్వమాత్రము ... కల్యాణిదుర్గము నిచ్చి నిజాంషా అలీ ఆదిల్ షాతో సంధి కావించుకొనవలసివచ్చినపిమ్మట తిరిగి విజయనగర, విజాపుర సైన్యములు తమతమనగరములకు వెడలిపోయినవి.

నిజాంషా యీ యపజయమును మఱచినవాఁడు కాఁడు. అతఁడు తనసైన్యములను బలపఱుచుకొని మరల అలీ ఆదిల్ షాతోడి పోరాటమునకుఁ దనస్థితిని కట్టుదిట్టము చేసికొనుటకు వ్యవధి చూచుకొనుచుండెను. తనకూఁతురు జమాల్ బీబీని కుతుబ్ షా కిచ్చి యాతనిమైత్రి సంపాదించెను. ఇది యంతయుఁ దెలిసి అలీ మరల రామరాజు సాయము నర్థించెను. అందులకతఁ డెప్పుడును సర్వసిద్ధముగనే యుండెను. శత్రుపక్షములు రెంటికిని మరల సంగ్రామము సంఘటిల్లినది. ఇంతుగూడ నిజాంషా పరాజయము నొంది పలాయితుఁడయ్యెను. ఆ యహమదునగర నిజాంషాహి సుల్తానుల ...తో ఉర్వశార ...నములుగ నుండిన వారిశాసనములను కూడ నిజాంషా యుద్ధరంగమున విడిపోవలసిన దుర్గతిపట్టినది. ఈ శాసనములను నిజాంషాహి సుల్తానులు గుజరాత్ దేశపురాజులవలననుండి యుపాయనముగాఁ బడసియుండిరి. వానిని చేపట్టి అలీ ఆదిల్ షా తన హరిద్రశాసనములను ... విజయదర్పముతో నాబాపుటాల సెనుర... అలీ ఆదిల్ షా సేనలను ... విజయనగరవాహిని తమరాజధాని కరుగుచు దారిలో పట్టణములను పాడొనరించి, దేశమును కొల్లగొట్టి, మసీదులను పాడుచేసి, అదిగాక మహమ్మదీయులు హింసింపబడునట్లు గావించిన యత్యాచారములకుఁ జూచి తీరనట్లు మహమ్మదీయమతము నవమానించినని చెప్పుదురు.

మరలిపోవుచు విజయనగరసైన్యము కావించిన యనుచితకార్యము లన్నియు అలీ ఆదిల్ షాకుఁ దలియవచ్చినవి. రామరాయల యౌద్ధత్యము, మర్కటగర్వమును అలీ ఆదిల్ షాకు దుస్సహమైనవి. నిజాంషా, కుతుబ్ షాల కడమటికి రామరాయలదర్పము దుర్భరము అయి వారు కూడ నతనిమీదఁ బగదీర్చుకొనఁ దరుణమున కెదురు చూచుచుండిరి. ఇప్పుడలీ ఆదిల్ షా తమప్రాంతవైరములను గూడఁ గట్టిపెట్టి విజయనగరమును గూల్చ తోడిసుల్తానులతో మైత్రి పాటింప సమకట్టెను. ఇందునిమిత్త మాదిల్ షా తనసోదరి హదియాత్ సుల్తానా నిజాంషా కుమారుఁడగు ముర్తజా కిచ్చి పరిణయము కావించెను. నిజాంషాయును తనకూఁతురు సుప్రసిద్ధురాలయిన చాంద్ బీబీని షోలాపురదుర్గముతోఁ గూడ అలీ ఆదిల్ షా కిచ్చి తమ సంబంధమును బురిగొలిపెను. బీదరు, బరారు సుల్తానులు గూడ నీసంఘమునఁ జేరిరి. ఈసుల్తానులందఱు తమతమ సేనలతో ౧౫౬౪ వ డిసెంబరుమాసమున విజయనగరముపై దండయాత్ర సాగించిరి. ఈ వర్తమానము తెలిసి రామరాయలు సేనలను గూర్చుకొని కృష్ణానదీ దక్షిణతీరమున నున్న రక్షసతంగిడియొద్ద శిబిరములు వన్ని రేవుల నన్నిటిని కాచుచు శత్రువు రాకకై యెదురు చూచుచుండెను. సుల్తానుల సైన్యములు రక్షసతంగిడియొద్ద నీ ఘోరసంగ్రామము ప్రవర్తిల్లినది (చూడుఁడు రక్షసతంగిడియుద్ధము). అందు విజయనగరసైన్యము లోడిపోయెను. రామరాయలు వధింపఁబడెను. విజయనగరసామ్రాజ్యము అస్తమించినది. విజయులైన సుల్తానులు రణరంగమున కొన్నిదినములుండి పిమ్మట విజయనగరమున కరిగి ఆనగరరాజమును కొన్ని నెలలపాటు కొల్లగొని విధ్వంసము కావించిరి. జీవన్నగరముగ విజయనగరము శ్మశానమయినది.

ఈవిజయమువలన అలీ ఆదిల్ షాకు రాయచూరు, ముదుగల్లు దుర్గములు వశమయినవి. వానిని బలపఱచి, తగిన దుర్గాధిపతుల యధీనమున నుంచి అలీ ఆదిల్ షా విజాపురమున కరిగి విజయనగరము దోఁపుడువలన గొనిన ధనముతో విజాపురముచుట్టును గొప్పప్రాకారమును నిర్మించుటయేకాక దుర్గమును గూడ కట్టుదిట్టపఱిచెను. అంతవఱకును రాజధానియగు విజాపురి మయిదానభాగమున ముఖ్యదుర్గము దానిచుట్టు, ఎల్లాపురపుసుల్తానుల ప్రకటించినకాలందియు కోటగోడ పట్టణమును ... కాని దానికి శత్రువులదాడినుండి తగినరక్షణ లేకయుండెను. ఈ ప్రాకారనిర్మాణము ౧౫౬౫ లో పూర్తియయినది.

రామరాజపరాజయముతోఁ దనివినొందక అలీ ఆదిల్ షా ఇంకను దక్షిణరాజ్యములను సాధింప సైన్యముల నంపెను. నూతనరాజ్యసంపాదనమున ఆదిల్ షా యింతింత ప్రబలుఁ డగుచున్నాఁడని యనుమాన మొంది, అతఁడింకను ప్రబలుఁడైనయెడల నతని నెదిరించి నిలుచుట కష్టమని యెంచి నిజాంషా కుతుబ్ షానుగూడ చెట్టబట్టో లోనగు... కాని యతనితోఁ గలసి విజాపురముపై దండువెడలెను. కాని దక్షిణదేశవిజయమునకు సేనలను నడిపించుకొనిపోయిన కిష్వర్ ఖాను అతిశీఘ్రముగ మరలివచ్చుటవలన వారిప్రయత్నములు భగ్నము లయ్యెను. శత్రువులు వెళ్లిపోయిరి. నిజాంషా యప్పటికి మానక తిరిగి శీఘ్రకాలములోనే సైన్యములను గూర్చుకొని మరల విజాపురముపై యుద్ధము ప్రకటించెను. ఈయుద్ధమున కిష్వర్ ఖాను హతుఁ డయ్యెను. విజాపురపుసైన్యములు కాందిశీకము లైనవి.

అటుతరువాత ఆలీ ఆదిల్ షా పెనుగొండమీదను గూడ దండెత్తెను. కాని విజాపురమున కపజయమే కలిగినది. పోర్చుగీసువారి వశము నందున్న గోవాదుర్గమును లోబరుచుకొనుటకు ఆదిల్ షా ౧,౦౦,౦౦౦ల సైనికులతోను, ౨,౧౦౦ల ఫిరంగులతోను వెళ్లి దానిని పదిమాసములపాటు ముట్టడించెను. కాని ఆ ప్రయోజనము లేకపోయెను. కాని దరిమిలాను వచ్చి తొరగల్లు, ధారవ్వా, బంకాపురములను జయించి తన ప్రతిభను నిరూపించెను.

క్రీ. శ. ౧౫౮౦ వ సంవత్సరమున అలీ ఆదిల్ షా వధింపబడెను. విజాపుర ప్రాకారములు, గగనమహాలు, ఆనందమహాలు, జుమా మసీదు, చాంద్ బావి యను నిర్మాణము లన్నియు నితడు కట్టించినవి.

అలీ ఆదిల్ షా (ద్వితీయుడు) — విజాపురమును పరిపాలించిన సుల్తానులలో మహమ్మద ఆదిల్ షా కుమారుడు. మహమ్మద ఆదిల్ షా మరణానంతర మితడు ౧౬౫౬ లో సింహాసన మధిష్ఠించెను. మొగలాయి ప్రభువులు విజాపుర రాజ్యములతో కొట్టి సంధిషరతులను గౌరవింపక తప్పినను ఆరాజ్యమును సంపూర్ణముగ వశము గావించుకొని తమ సామ్రాజ్యమున కలుపుకొనుటకు తరుణము నెదురు చూచుచుండిరి. ౧౬౩౬ వ సంవత్సరపు సంధిచే విజాపురమునకు మొగలాయీ చక్రవర్తి అధినాయకత్వము తప్పినది. ఈ సమయమున దీనిని గొని మహమ్మదు ఆదిల్ షా తన రాజ్యమును ప్రాక్పశ్చిమదక్షిణదిశల విస్తరింపచేసెను. ౧౬౫౬ వ సంవత్సరాంతమున దుస్సాధమయిన దని పేరొందిన సెంజిదుర్గము కూడ (దక్షిణార్కాటు మండలము నందిది) విజాపురమునకు వశమయినది. తరుణమున మహమ్మదు ఆదిల్ షా మరణించునాటికి విజాపురము గొప్ప భాగ్యవంతము లయినప్పటికి, అధికారము హీనము లయి యుండెను. ఇట్టి కొట్టి యయినది మొగలాయీ క్రీసర్క ర జ్యముక ల్గుట కుండెను. మహమ్మదు ఆదిల్ షా సంధిషరతు సామ్రాజ్యము పత్రమింపక షాజహాను చక్రవర్తికి ఎరుకపడలేదు. అతని పెద్ద కుమారుడగు దారాషికోహు విధేయమిత్రుడు నయి యుండుటచేత విజాపుర ప్రాభవరక్షణకు ఆవశ్యకపోరములంగు శ్రేష్ఠము కలిగించుకొనుట కవకాశము లేకపోయెను. మహమ్మదుషా మరణానంతరము సింహాసన మెక్కిన అలీ ఆదిల్ షా పదునెనిమిదేండ్ల వయస్సుగల చిన్నవాడు. ఈ కారణమున విజాపురమున మరల సంతాపకలహములు చెలరేగినవి. అప్పటికి ఔరంగజేబునకు దారాషికోహుల వైరమున పడెను. అతని మిత్రుండయిన అలీ ఆదిల్ షాను గూడ విరోధిగ నెంచి యతని రాజ్యమును కబళింప దక్కన్ గడ వచ్చియుండెను. మహమ్మదు ఆదిల్ షాకు పుత్రసంతానము లేదనియు, అలీ ఆదిల్ షా మహమ్మదు ఔరసపుత్రుడు కాడనియు, అందువలన నతనిని పరిపాలనాధికారిగ నంగీకరింపరా దనియు ఔరంగజేబు తండ్రియగు షాజహాను చక్రవర్తికి వ్రాసి విజాపురముపై దండెత్త నతని యనుమతిని బడసెను. పిదప గోలకొండ కుతుబ్ షాహీ రాజ్యమువట్ల విశ్వాసము కావించి మొగలాయీలతో గలసి

మీర్ జుమ్లాతో గూడ ఔరంగజేబు విజాపురముపై దండెత్తి వచ్చెను. అప్పటికి విజాపుర సైన్యమునం దాలభాగము చిన్న సంస్థానాధిపతులను తిరుగబాటు చేసినవారిని సాధింప దూరమున కర్ణాటదేశమునం దుండెను. అదియునుగాక రాజధానియందలి సైన్యములు యుద్ధమునకు సంసిద్ధముగ యుండలేదు. అయినను స్వామిభక్తిపరులగు సర్దారుల సహాయము లభించి యుండినచో ఔరంగజేబున కంతసులభముగ విజయము లభించకపోయి యుండును. ఔరంగజేబు ఆదిల్ షాహీ సుల్తాను కొలువున నుండిన సేనాపతులను మరి అయిన ఉద్యోగివర్గమును లంచమిచ్చి తనవశము గావించుకొని అతిసులభముగ బీదరు, కల్యాణిదుర్గములను సాధించెను. ఈ విజయములతో విజాపురము ముట్టడికి త్రోవ చక్కబడినది. ఔరంగజేబు విజాపురముట్టడి నతితీవ్రముగ సాగించు చుండిన కాలమున దారాషికోహు ప్రేరణమున షాజహానుకడనుండి విజాపుర యుద్ధమును ఆపుచేయవలసిన ఔరంగజేబున కాజ్ఞ వచ్చినది. దీనికి తోడు ఔరంగజేబు తండ్రియు, షాజహాను జబ్బుపడెనను వార్త వచ్చినది. షాజహాను చక్రవర్తి వ్యాధిగ్రస్తుడై యున్నది. ఒకవేళ చక్రవర్తి మరణించుటచే తటస్థించిన సింహాసనమునకు ప్రయత్నించుటకయి ఔరంగజేబు ఆకస్మికముగ యుద్ధము మాని ముట్టడి లేవదీసి, అలీ ఆదిల్ షాతో సంధి గావించుకొని, ఢిల్లీకి వెడలిపోయెను. ఈ వర్తమానము రాకపోయినచో ఔరంగజేబు విజాపురమును పూర్తిగ జయించి యా రాజ్యమును ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునకు చేర్చియుండెడివాడే. కాని స్వాతంత్ర్యజీవనము గడపుటకు కొంతకాలము విజాపురమునకు వీలు కలిగెను. ఈ సంధిప్రకారము ఆదిల్ షా గొప్ప నష్టపరిహారమునే కాక బీదరు, కల్యాణి, పరెండాలను, మున్నగు ఇతరస్థలములను నొసంగుట కంగీకరించెను.

ఈ విధమున ప్రాణసంకటముగ వచ్చిన మొగలాయీదండయాత్ర అప్పటికి గడచిపోయినది. ఇంక కొంతకాలము శాంతముగ కాలము గడపవచ్చునని యాలోచించుచుండిన ఆదిల్ షాకు మహారాష్ట్రులవలన నుండి మరియొక ఉపద్రవము సంభవించినది. ఒక స్వతంత్ర హిందూరాజ్యమును స్థాపింపవలెనను కోరికతో అప్పటికే షాహాజీ కుమారుడగు శివాజీ మహారాష్ట్రయువజనుల నందఱను చేరదీసి వారితోడ్పాటుతో తన కార్యమును కొనసాగించుకొనుటకు ప్రయత్నించుచుండెను. విజాపురమునకు మొగలాయీలవలన ఇక్కట్లు కలుగుచుండిన కాలమున దూరమున కొంకణదేశమునం దుండిన విజాపుర రాజ్యమునకు చెందినదుర్గములను కొన్నింటిని శివాజీ వశపరచుకొనుచు వచ్చెను. కుడాలు సామంతదుర్గాధిపతులు విజాపురమునకు పంపుచుండిన ధనమునుకూడ దోచుకొనెను. అంతటితో ఆదిల్ షా మేలుకాంచెను. వెంటనే శివాజీచర్యలను విరోధించి యతనిని శిక్షించినగాని కార్యములేదని గొప్ప సమర్థశాలియైన అఫ్జలుఖానుని నాయకత్వమున పదివేలసైన్యమును శివాజీపైకి పంపెను. అంతటి గొప్పసైన్యమును బహిరంగముగ నెదుర్కొనుట కష్టమని

శివాజీ అఫ్జలుఖానునితో సంధిరాయబారములు జరిపెను. తర్వాత తమకు సంధిమర్యాదలను విఘ్నమైనందుకు అఫ్జలుఖాను, శివాజీ బీజాపురు కోటలోని ప్రతాపగడదుర్గమునకడ సమావేశ మగుట కేర్పాటు జరిగెను. అదేకాంతసమావేశమున అఫ్జల్ ఖాను కుతంత్రమునకు దిగ నుండెనని పసిగట్టి వెంటనే శివాజీ యతనిని దనపులిగోళ్లతోఁ జీల్చి చంపెను. అఫ్జలుఖాను వధింపఁబడినపిదప, చుట్టుప్రక్కల పర్వతారణ్యప్రదేశములందు దాఁగియుండినమహారాష్ట్రసైన్యము వ్యూహకముగ గొప్పగా మూకలు వెలువడి విజృంభించి అఫ్జలుఖాను సైన్యమును నాశనముచేసెను. ఇట్లు చాలాకాలము బీజాపురమున కపజయములు కలిగినయనంతర మిరువు రేయనది లేక, అలీ ఆదిల్ షా శివాజీతో సంధిచేసికొనెను. ఈసంధి ప్రకారము అలీ ఆదిల్ షా శివాజీ కతఁడు జయించినదుర్గముల నిచ్చి అతనిని స్థిరపఱచెను. ఈవిధముగ కొంకణము అలీ ఆదిల్ షా హస్తచ్యుత మయినది.

శివాజీ యంతటితోఁ గలిగినజయములతోఁ దృప్తిబొందక మొగలాయిరాజ్యముపైఁగూడ దోపిడు సాగించి మహారాష్ట్రదేశములను బాధించుటవలన మొగలాయిసైన్యములు రాజా జయసింగు నాయకత్వమున నతనిపై నడచినవి. మొగలాయిసైన్యములను జూచి వాని నెదిరించుట కార్యకారి కాదని శివాజీ మొగలాయిలతో సంధి గావించుకొనెను. పిదప మొగలాయిసైన్యములను దీసికొని రాజా జయసింగు బీజాపురమును ముట్టడించెను. కాని ఆదిల్ షా శత్రుసైన్యముల కాహారపదార్థములు దొరకకుండఁ జేయుటవలన జయసింగునకు బీజాపురముముట్టడి లేపవలసినది కాదు. పరాజితుఁడై తన సైన్యములను దీసికొని జయసింగు ఔరంగాబాదునకు మరలిపోవుచుండ, ఆదిల్ షా గుఱ్ఱపుదళ మాతనిని వెంబడించి చాల నష్టము కలిగించెను. ఇటులయినప్పటికిని బీజాపురమునకు వెడపఁదడప మొగలాయిల బాధ తప్పలేదు. బీజాపురము ఢిల్లీకిఁ జెల్లింపవలసినకప్పము చాల హెచ్చు పడెను. ఇప్పుడు ఢిల్లీ చక్రవర్తియైన ఔరంగజేబునకు బీజాపురముపైఁ దిండుగ దండెత్తుటకిది యుక్తసమయము కనుపించెను. అందువలన విసిగి, అలీ ఆదిల్ షా మొగలాయిలతో సంధి గావించుకొనెను. ఈ సంధివలన ఆదిల్ షా షోలాపురముతోఁగూడ బీజాపురరాజ్యమునందలి దుర్గము లనేకములను గోలుపోయెను. శివాజీ బీజాపురరాజ్యముమీఁదఁ బడి దాడులు సలుపుచుండుటవలన నీ యుపద్రవము తొలగించుకొనుటకై ఆదిల్ షా మూఁడులక్షలరూప్యముల కప్పంగ మతనితో రాజీపడెను.

మొగలాయి, మహారాష్ట్ర ప్రవములవలనమంఢి యోర్పిని తప్పించుకొనిన పిదప అలీఆదిల్ షా రాజ్యమును దనవజీరగు అబ్దుల్ మహమ్మదున కొప్పగించి, వ్యసనలంపటుఁడయి, భోగప్రమత్తుఁడయి తుదకు క్రీ. శ. ౧౬౭౨ లో కాలధర్మము నొందెను.

అలీ ఇబ్రహీంఖాన్ నవాబ్ — పాట్నానివాసి. వారన్ హేస్టింగ్సుకాలమునందు కాశీరాజ్యయస్థానమునందు ముఖ్యన్యాయాధీశుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు హిందూస్థానీకవులచరిత్రమును గుల్జార్-ఇ-ఇబ్రాహిం అనుపేరిట వ్రాసెను. మఱి పెక్కుగ్రంథములను రచించెను. ౧౭౯౩ ప్రాంతమున మరణించెను.

అలీకులీఖాన్ — ఇతఁడు తుర్క్‌మేనులనుండి వచ్చినవాఁడు. ఇతనికి ఖాన్‌జమాన్ అను బిరుదముగూడఁ గలదు. ఇది యొక విరుదము. ఢిల్లీరాజ్యము కోలుపోయినతరువాత హుమాయూన్ అఫ్గానిస్థానముఁ బ్రవేశించి యచట దండయాత్రల నడుపుచుండినప్పుడు అలీకులీఖాన్ సైన్యమునకుఁ బ్రధానసేనాధిపతిగ నుండెను. హుమాయూనునకుఁ బానిపట్టుయుద్ధములో జయము కలుగుటకును మరల ఢిల్లీ లభించుటకు నితఁడే ముఖ్యకారకుఁడు. ఇతఁడు రోహిల్‌ఖండమునందు 'సంభాల్' అను జాగీరును బొంది యచటనే నివసించుచుండెను. బైరాంఖాను రాజప్రతినిధిగ నుండినకాలమున నితనికిని షేర్‌మహమ్మదను మతిరాజ ప్రముఖునకును వైరము సంభవించెను. షేర్‌మహమ్మద్ గూడ రాజ్యములోనుండి పేరుప్రతిష్ఠలు పడయుటకై కలిగియుండెను. షేర్‌మహమ్మదు నలకో నమసరించిరి. కులీఖాన్ జౌనపురము, బేహారము మున్నగు ప్రదేశములలోఁ దిరుగఁబాటు చేసినవారి నణఁచుటకుఁ బంపఁబడెను. ఇతఁ డాప్రదేశములను జయించి స్వాధీనము గావించికొని దానిని బరిపాలించుచు స్వతంత్రుఁడై యుండి కొంతకాలమైనతరువాతఁ దానుగూడ ఢిల్లీరాజ్యముపైఁ దిరుగఁబడెను. తత్కాలమున మాళవరాజ్యమును కులీఖాన్‌తండ్రియగు అబ్దుల్లా పాలించుచుండెను. ఇతఁడు ఢిల్లీరాజ్యకోశమునకుఁ బంపవలసినద్రవ్యమును బంపక నిరోధ మొనరించుటవలన నక్బరు ఇతనిని దేశమునుండి వెడలనడుప నితఁడు గుజరాతునకుఁ బాఱిపోవ నచటను నిలువ నీడ దొరకనందున జౌనపురమునకుఁ బోయి కులీఖాను నాశ్రయించెను. అతఁడు మొదటే యక్బరుతో వైరము నిరూపించుకొనుచుండ నితనిని వెంటనే పాండుడ వదన మొసంగెను. కులీఖానుతమ్ముఁడైన బహదూరును, సికందర్ ఇబ్రాహీము లను నితనిసంబంధులు సిద్ధులై కలసిరి. కొంతమంది వీరల సమాధానపఱచుటకై యక్బరు తనమంత్రి నవాబ్ముందలి సింహాసనకర్తలను పంపెను. అతఁడు విబ్రాహింవద్దకుఁ గొంపోయెను. పిదప జౌనపురమందలి కులీఖానుకడకుఁ గొంపోయిరి. అక్కడ వీరు మువ్వురును గలసి వచ్చినరాయబారిని బంధించిరి. అంత నక్బరు శత్రువులగు వీరాజద్రోహుల నడంపఁ దనసేనానియగు మునింఖాను ముందు పంపి యతనివెనువెంటఁ దానుగూడ వచ్చి శత్రువులఁ దాఁకెను. అనవుయుయమున ఖాన్‌జమానుకు యొక్కతల్లి యక్బరుపాదములపైఁ బడి ప్రార్థింప నతఁ డామెయునవి నంగీకరించి యుదురఁబాటు చేసినవారి నందఱను క్షమించి వారివారిరాజ్యములు వారి కిచ్చి మఱలి పోయెను. అక్బరు చూపినయీదయకు వీరలు మరల నటులే గావించిరి. అంత క్రీ. శ. ౧౫౬౭-వ సంవత్సరమున నక్బరు వీరల నందఱను మానిక్‌పురముకడ్డఁ గలిసెను. ఇరువురకును ఘోరసంగ్రామ మైనది. అందులో బహదూర్ పట్టుబడి హతుఁడయ్యె...

బట్టుకొనబడి యనంతరము అమీరులచే బంధింపబడెను. భాగుజా ముజకరు నాయకము దసుల కొక యేనుగు కాళ్ల క్రింద బడి మరణించెను. ఓకంజర పారిపోయెను. ఇట్లు భౌంబూయమూనకు బడితోబజముగ నుండి యతనిరాజ్యప్రాప్తికి హేతుభూతుడైన భాకాజాయను అక్బ యనకు పూర్వకర్మ్మచే మరణించెను. అక్బరు భాకాజామకు, బన్న సాదులకీరములలో దూడి కొక్కించి వాని నాగ్రాకు బంపెను.

అలీగడ్ (జిల్లా) — యూనైటెడ్ ప్రావిన్సులలోని యొక జిల్లా. దీనికి వాయవ్యమున యమున, ఈశాన్యమున గంగ కలవు. వైశాల్యము ౧౯౪౬ మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౦,౬౧,౫౪౫, వసూలు ౫౩,౫౦,౦౦౦ లు, ఇందున్న ౩,౩౩౪ మహాళ్లలో ౨౧౧౧ జమీందారీ, ౪౮౬ భాయిచారా, ౬౬౧ పట్టీదారి అనురక భుపద్ధతుల మీద నీయబడినవి. ఇందు కొన్ని తాలూకుదారీయెస్టేటులును కలవు. ఇందు వసూలు విశేషముగ నున్నందున పంటలు సమృద్ధిగ బండును.

పూర్వచరిత్ర — మొదట నీజిల్లాకు అలీగడ్ కివారైన కోయిల్ అను గ్రామము రాజధానిగ నుండెను. ఈ జిల్లాలోని నాలభాగము రాజపుత్రులయధీనమం గుండెను. క్రీ. శ. ౧౧౯౪ లో గిదిని మహమ్మద్ పట్టుకొనెను, ఇచ్చటి పెక్కు ప్రజలను గురకలను జేసెను ౧౩౫౪ లో మారజమల్ కొలువు దలపెట్టుకొనెను. ఇచ్చటనుండి మధుర, ఆగ్రా, ఢిల్లీ, రోహిల్ ఖండ్ అనుస్థలములకు దాట నుండుటచే దీనికి యుద్ధసంబంధమైన ఘనత వచ్చెను. ౧౩౯౯ లో అఫ్‌గానులు జాటులను వదలగొట్టిరి. తరువాత ౨౦ సంవత్సరముల వరకు నీజిల్లా ఒకరిచేతనుండి మరియొకరిచేతికి బోవుచు ౧౭౫౯ లో సింధియాకు వశమాయెను. అచ్చట మరాఠావారు గొప్పసైన్యముల జేర్చుచేసి ౨౦ సంవత్సరములవరకును ఫ్రెంచిసేనాపులచే తర్ఫీయును చేయించిరి. ౧౮౦౩ లో నిది యింగ్లీషువారియధీన మయ్యెను ౧౮౦౫, ౧౮౦౬, ౧౮౧౬ సంవత్సరములలో నిచ్చట జమీందార్లు తిరుగబడగా వారిని జయించి ప్రభుత్వమువారు వారికోటలను పడగొట్టించిరి. ౧౮౫౭ లో నీజిల్లా సిపాయీలతిరుగబాటునాయకుల వశమాయెను. జాట్‌వారు రాజపుత్రులు, తురకలు ఒకరితో నొకరు పోరాడి ప్రజలను మిక్కిలి బాధపెట్టిరి.

అలీగడ్ (టోంకు) — రాజపుత్రస్థానములోని దను టోంకుసంస్థానమందలి యొకపరగణా. వైశాల్యము ౧౫౩ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౪,౦౯౩. గ్రామములు ౫౬. వసూలు రు. ౩౬,౦౦౦. ౧౯౭౫–౧౪౪౮ వరకు బుందీసంస్థానమువారగు 'హరా' శాఖ రాజపుత్రులు దీని నేలిరి. అప్పటినుండియు ౧౮–వ శతాబ్దియంతమువరకు నిది ఒకప్పుడు హోల్కర్ చేతిలోను ఒకప్పుడు జయపురమువారిచేతిలోను నుండెను. ౧౮౦౪ లో దీని నింగ్లీషువారు పట్టుకొనిరి. ౧౮౦౫ లో హోల్కరునకు ఇచ్చివేసిరి. ౧౮౧౮ లో హోల్కరు నోడించి బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు దీని స్వాధీన పరచుకొనిరి. ౧౮౧౮ లో అమీర్‌ఖానునకు శాశ్వతముగ నిచ్చివేసిరి. ఇందలి పరభాగములంటె పెక్కువ జాగీరుదారుల క్రింద నున్నది. ఇందు ౩౪ చదరపుమైళ్లు మాఫీ, ౩ చదరపుమైళ్లు పల్లము.

అలీగడ్ (పట్టణము) — యూనైటెడ్ ప్రావిన్సులలోని అలీగడ్‌జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. దీనికి పూర్వపు పేరు కోయిల్. జనసంఖ్య ౬౧,౪౮౫. వీరిలో సగమునకుపైగా హిందువులు, మిగిలినవారిలో తురక లెక్కువ. మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలమున నిది ఆగ్రాకు పోవు దారిలో చేరిన ఒకసర్కారునకు ముఖ్యస్థలముగ నుండెను. లోడీల ప్రభుత్వకాలమున నిచ్చట మహమ్మదీయుడైన అధికారి యుండి, దీనికి మహమ్మద్‌గడ యని పేరుపెట్టెను. ఇట్లే ౧౪౧౪ లో దీనికి సాబిత్‌గడ యనునామము వచ్చెను. ౧౭౫౪ లో జాట్‌వారు దీనికి రామగడ యన్న పేరిడిరి. ఈస్థలమును జాట్‌వారియొద్దనుండి తీసికొన్న నజఫ్ ఖాన్ దీనికి అలీగడ్ అన్న పేరు పెట్టెను. దీని నప్పుడప్పుడు స్వాధీన పరచుకొన్నవారందరును ఇచ్చటిదుర్గమును క్రమముగ బల పరచుచు వచ్చిరి. ఇది మరాఠావారియధీనమున నున్నప్పుడు, డి బోయిన్ (De Boigne), పెరన్ (Perron) అను ఫ్రెంచి సేనాను లీదుర్గమును మరాఠావారినిమిత్తము మిక్కిలి బలపరిచి దుర్భేద్యము గావించిరి. ఇచ్చట మిక్కిలి పురాతనములైన హిందూ, బౌద్ధదేవాలయములయవశేషములు భూమిలో దొరకును. ఇచ్చట ౧౩–వ శతాబ్దియందు గట్టిన గొప్పమసీదొకటి గలదు. అలీగడనును, దానిసివారైన కోయిల్‌ను గలసి ౧౮౬౫ లో కొత్తమ్యునిసిపాలిటీగ చేర్చితిరి. ఈపట్టణము కళాకౌశలములనిమిత్తమున వర్ధిల్లుచు వృద్ధి జెందుచున్నది. ఇచ్చట పోస్టల్‌డిపార్టుమెంటువారికర్మాగారము లొకటి కలదు, తాళములుచేయువారలును, ప్రత్తిపనివారలును, పిండిమరలును గాల కలవు. ఈపట్టణము ముఖ్యముగ మహమ్మదీయులకొరకు స్థాపింప బడిన యున్నతశాలకారణముచేత ప్రఖ్యాతిని జెందియున్నది. దీనిని సర్ సయ్యద్ అహమ్మదు అనువాడు మహమ్మదీయులవిద్యాభివృద్ధికై స్థాపించెను. ౧౯౨౦ లో నిది విశ్వవిద్యాలయగౌరవపదమును బడసినది. హిందూదేశమంతటనుండియు మహమ్మదీయవిద్యార్థు లిక్కడకు వచ్చెదరు.

అలీపురపట్టణము — బంగాళదేశమందలి ౨౪ పరగణాలజిల్లాకు ముఖ్యస్థలము. ఇది కలకత్తాపట్టణమునకు దక్షిణమువైపు నున్నది, కలకత్తామ్యునిసిపాలిటీలో చేరియున్నది. పూర్వమిచ్చట బంగాళదేశపుశెట్టి పెంటుగవర్నరు ఉండెడివాడు. హైందవ పటాలమున కిది యొకశిబిరము.

అలీపురము (గ్రామము) — బంగాళదేశము, జల్పాయిగుడి జిల్లాలోని అలీపురపు సబ్‌డివిజనుకు ముఖ్యస్థలము. ఇది కూచ్‌బిహార్ స్టేట్‌రైల్వేమీద నున్నది. మంచి వర్తకస్థలము. ఇచ్చట ప్రతిసంవత్సరము ఫిబ్రవరిమాసాంతమున గొప్పసంత జరుగును. అది ఒక నెలవరకు నుండును. అది వ్యవసాయసంబంధమైన గొప్పప్రదర్శన మని చెప్పవచ్చును. మంచివరకులు తెచ్చినవారికి బహుమతులు ముట్టును. 'నార్తర్న్ బెంగాల్ స్టేట్ రైల్వే'కు ఇది ముఖ్యస్థలము.

అలీపురము (సంస్థానము) — బుందేల్ ఖండ్ ఏజెన్సీలోని చిన్న సనదీసంస్థానము. దీని వైశాల్యము ౮౩ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౯౪౧ లో ౧౫,౩౧౯. ఆదాయము రు. ౩౦,౦౦౦. ఇచ్చట సంస్థానాధిపతికి దండనాధికారము (Criminal power) కలదు. ఇచ్చటి రాజు అగ్నికులరాజపుత్రులలోని పరిహారశాఖవాడు. వీరి పూర్వులలో ముఖ్యుడైన అచలసింగను ఛత్రసాలునకు ప్రముఖుడైన రాజా హిందూపత్ అను నతడు ౧౭౫౭ లో నీరాజ్యమును బుందేల్ ఖండమునకు సంబంధించిన అలీపూరగఢి అను కోట ప్రభుత్వమునకు జాగీరుదారుగ ౧౭౬౦ లో అప్పుడీ సంస్థానపురాజా దివాన్ ప్రతాపసింహు ఆనతడు అలీబహాదుర్ రిటుపై తన రాజధానికి అలీపురమని పేరుపెట్టెను. ౧౮౦౮ లో ఈస్టిండియా కంపెనీవారితో సంధి చేసికొని సనదు పొందిరి. ప్రతాపసింహునకు నలుగురు పుత్రులుండిరి. వారిలో పెద్దవాడు రావుఉంచప్ ౧౮౩౫ లో ప్రభుత్వమునకు వచ్చి రాజ్యమును నాలుగుభాగములుగ చేసెను. కాని ఈ విభాగము కంపెనీవారొప్పుకొనలేదు. ౧౮౫౭ లో దివాన్ హిందూపత్ అనునతడు రాజుగ నుండెను. అతడు సిపాయీల తిరుగుబాటుకాలమున బ్రిటిషువారికి సాహాయ్యమొనర్చినందున గవర్నమెంటువారతనికి రు. ౫,౦౦౦ ఖిల్లత్ బహుమతిచేసిరి. ఈసంస్థానాధీశ్వరులకు దత్తతచేసికొను హక్కు ౧౮౬౨ లో లభించెను. ఇప్పటి సంస్థానాధీశ్వరుని పేరు ఛత్రపతిసింగ్. ఈతనికి ౧౯౦౪ లో రావుబహద్దర్ ౧౯౦౫ లో సి.యస్.ఐ. ౧౯౧౩ లో రాజా అను బిరుదులొసగబడెను. వీరికి వంశపరంపరగ రావు అను బిరుదు గలదు.

ఈ సంస్థానపు ముఖ్యస్థలము అలీపుర గ్రామము. అచ్చటి జనసంఖ్య ౧,౪౯౩.

అలీపురము (సబ్ డివిజన్) — ౧ బంగాళదేశమందలి ౨౪ పరగణాల జిల్లాలోని యొక హెడ్ క్వార్టర్ సబ్ డివిజన్. విస్తీర్ణము ౧౧౬౮ చదరపుమైళ్లు. ఇందు ౯౫౦ చదరపుమైళ్ల సుందరబన్ (సుందరవనము) అను అరణ్యము కలదు. జనసంఖ్య ౬,౪౧౧,౫౭౯. ఇందు ౧,౬౧౩ పల్లెలును ౬ పట్టణములును కలవు.

౨ బంగాళదేశమందలి జల్పైగుడి అనుజిల్లాలోని తూర్పుసబ్ డివిజన్. వైశాల్యము ౧౧౯౨ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౫,౩౫౩. ఇందు ౧౪౮ పల్లెలును ౧ మిలిటరీశిబిరమును కలవు. ఇది భూటాన్ దేశపురాజకొద్దనుండి తీసికొనబడినది. ఇటీవల నిచ్చట తేయాకుతోటలు విస్తారముగ వర్ధిల్లుచున్నవి.

అలీబరీదుషాహా — బీదరును పరిపాలించిన సుల్తానులలో నొకడు. పాలించిన వారలలో ఇతడు తన తండ్రి మరణానంతరము ౧౫౪౨ లో సింహాసనమెక్కెను. బరీదువంశమున పాదుషా బిరుదమును ధరించినవారిలో నితడే ప్రథముడు. ఇతని పితామహుడు దేశమును పాలించెను. కిరీటాది రాజచిహ్నములతోగాని పాదుషా బిరుదమును ధరించినవాడు కాడు. ఇతడు చాల సమర్థుడు. ఇతని రాజ్యకాలమునందు అహమదునగరు నిజాం షాహీ సుల్తానులతోడి యుద్ధములందే గడచిపోయినది. నిజాంషాహీ సుల్తానులతోడి మొదటి యుద్ధమున అలీబరీదు పరాజయము నొందుటచేత నితని రాజ్యమున చాలభాగము సుల్తానుల వశమయినది. నిజాంషాహీతోడి తరువాతి యుద్ధమున ఆదిల్ షాహీయొక్క తోడ్పాటువలన విజయము గాంచెను. బీదునగరు వి శేష ప్రయోజనము లేక పోయెను. ఇతడు లలితకళాభిమాని. దేండ్లు రాజ్యము చేసినట్లు చెప్పబడుచున్నది.

అలీబహాదర్ — బాందాసంస్థానమునకు నవాబు. పూర్వ పేష్వా మొదటి బాజీరావు పుత్రుడును మస్తానీయను మహారాణికి కుమారుడునైన ౧వ షంషేర్ బహాదురునకు పెద్దకుమారుడు. ౧౭౯౦ లో నానా ఫడ్నవీస్ ఈతనిని బుందేల్ ఖండ్ రాజ్యము పట్టుకొనుటకై పంపెను. ఈతడు తన తమ్ముడైన గానీబహాదురుయొక్క సాహాయ్యముతో బుందేల్ ఖండముపై దాడి వెడలెను. నానాఅర్జున్ అనువాని సాహాయ్యముతో బాందారాజ్యమును పట్టుకొని రాజ్యమును వశపరచుకొని ౧౫ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి ౧౮౦౨ వ సంవత్సరమున మరణించెను.

అలీబహాదుర్ ఖాన్ — బాందాసంస్థానమునకు చివరి నవాబు. జుల్ఫికర్ అలీఖాన్ బహదుర్ అనువాని కుమారుడు. ౧౮౫౭ లో సిపాయీల తిరుగుబాటులో కలసె. తిరుగుబాటు అణగిన పిమ్మట బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారీతనిని రాజ్యభ్రష్టుని చేసి రాజ్యము తీసికొనిరి.

అలీబాగ్ (పట్టణము) — బొంబయిరాజధానియందలి కొలాబాజిల్లాకును అలీబాగ్ తాలూకాకును ముఖ్యస్థలము, రేవు స్థలము. బొంబాయికి దక్షిణమున ౧౯ మైళ్ల దూరమున నుండును. జనసంఖ్య ౬,౦౫౫. సముద్రతీరమునకు చేరువనుండి ఫర్లాంగు దూరమున సముద్రములో ఒక చిన్న రాతిదీవియు, దానిమీద కోటయు కలదు. అది పూర్వము ఆంగ్రే (Angria) అను మహారాష్ట్ర నావికాదళాధిపతి కోట. ఈతడు మహారాష్ట్ర నౌకాసైన్యమునకధిపతిగనుండెను. ఈరేవునందు ఎగుమతులు సుమారు రు. ౬,౨౪,౦౦౦ విలువగలవియు, దిగుమతులు రు. ౬,౬౧,౦౦౦ ల విలువగలవియు ప్రతిసంవత్సరము జరుగును. ఇచ్చట ౧౮౬౪ లో మ్యునిసిపాలిటీ యేర్పడినది.

అలీమర్దాన్ ఖాన్ — ఇతడు ఢిల్లీ పాదుషా యగు షాజహానుయొక్క మిత్రుడు. షాజహాను రాజ్యమేలుచుండిన కాలమున నితడు పర్షియాప్రాంతమునకు గవర్నరుగనుండి కంధహారు మును... కందహారము మొదట ... యధీనము చేసెను ... ఇతని పక్షి ...

గైకొనిరి. మొఘలాయీలు సింహాసన మెక్కినతరువాత నితఁడు మహమ్మదీయ బహమనీయుల, ద్రవ్యసంచయములు అలీమర్దానునకుఁ ఇచ్చి తనతని సామ్రాజ్యమున కంగమోరయు మరలఁ దిసికొనెను. తరువాతఁ గొంత కాలమున కలీమర్దాను హిందూస్థానమునకు రాఁగా షాజహాను చక్రవర్తి కొంతకాలము కిలాకదవలసి సుంచుకొనెను. లాహోరుపట్టణము కొద్దఁ కాలముచున్న రావికాలువ అలీమర్దాను త్రవ్వించినదే.

అలీమస్జిద్ — వాయవ్యపు పొలిమేర పరగణా లోని ఖైబర్ కనుమలోనున్న ఒకపల్లె ఇచ్చట కోట గలదు.

అలీమిర్జా — ఇతఁడు బాబరుయొక్క పితృవ్యుఁడు. తండ్రి గతించినప్పటికి బాబరు కేవలము ౧౨ ఏండ్లబాలుఁడు. ఆనాటి యుదము గనిపట్టి అలీమిర్జా బాబరునకు సంబంధించిన ఫెర్ఘనా ప్రాంతమును ముట్టడించి తనయధీనము చేసికొనెను. ఇతఁ డెట్లు గావించినను బాబరయాత్ర మితనిఁ దన జీవితములో నెక్కువగఁ పొగడియున్నాఁడు. అతని లేఖానుసార మితఁడు న్యాయయుతశీలుఁడు. పాముబిద్యలందు తేర్పరి. విద్యావంతుఁడు. గాకపోయినను న్యాయవర్తి. ఇతనికంటియలు వెలలవి వనుసరించుచుండువాఁడు. ముసల్మానుమతముపై నితని కమితభక్తి. భ్యావాయ ఉత్తరవు లేక యేకార్యము నుచేయువాఁడు కాఁడు. చేసినాజ్ఞానుకు మాఱఁడు. యుద్ధమున నెన్న చూపఁడు. ధనుర్విద్యానిపుణుఁడు.

అలీముబారక్ — బెంగాలుదేశము నేలిన నవాబు ౧౮౩౮వ సంవత్సరములో బంగాళదేశపు నవాబు చనిపోయినప్పుడు బెంగాలీయతని బిరుదవావాపుఁ డొకఁడు ముబారక్షా యనుపేరుతో తానే రాజా నని ప్రకటించెను. కాని యంతలో అలీముబారక్ అతనిని ఇంచి గౌర్లో రాజధాని నేర్పఱచుకొని అలీషా అనుబిరుదుతో నవాబయ్యెను. అతేండ్లపాటు రాజ్యమేలినపై నితనిని నతని తమ్ముఁ డగు హాజీ ఇలియాస్ అనునతఁడు బలవంతముగఁ జంపెను.

అలీరాజ్పూర్ (సంస్థానము) — మధ్య హిందూ దేశమందలి ఒక గ్యారంటీడ్ ప్రభుత్వము (Chiefship). ఇది భోపావర్ ఏజెన్సీలో చేరినది. విస్తీర్ణము ౮౩౬ చదరపు మైళ్లు, గ్రామములసంఖ్య ౩౦౭. జనసంఖ్య ౭౦,౩౬౮. వీరిలో కిల్లులు భిల్లులు అను అరణ్యకజాతివారు రక్షణగలరు. ఈసంస్థానము ౫ పరగణాలుగ విభజింపఁబడినది. ఈ సంస్థానాధీశ్వరునకు శిక్షావిధానమునందు మరణదండనగతి జేజ శిక్ష విధించు అధికారము గలదు. వరుమానము ౧,౦౦,౦౦౦ రూ. ధార్ సంస్థానాధీశ్వరునకు సంవత్సరమునకు రూ. ౯,౬౦౦ కప్పము కట్టబడుచున్నది. మాలవాభిల్లసైన్యము (Malwa Bhil corps) నకై బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారికి రు ౧,౨౩౧ ఇచ్చుచున్న సంస్థానములలో ౬ ప్రాథమికహిందీపాఠశాలలు నేర్పఱిచిరి.

జోధపురమహారాజు రాథోడ్ వంశమందలి ఉదయదేవ్ తనతోడనున్న అనుచరుఁ డొకఁడు తనదేశమును వదలి యచ్చట ౧౪౩౭ లో కోట కట్టించెను. ఉదయపురమువారు వీరిసంబంధము కొన్నాళ్లు ఆనందదేవునకు బకత్దేవ్, కేసర్దేవ్ అను మువ్వురు బిడ్డ లుండిరి. వారిలో పెద్దవాఁడు అలీరాజ్పురమునకు రెండవవాఁడు జోబట్సంస్థానమునకు నధిపతులైరి. ౧౮౧౮ లో రాజా ప్రతాపసింగ్ అనునతఁ డిక్కడ రాజ్యము చేయుచుండెను. ఈతనికి ముసాఫిర్ మక్రాని అను కురక మంత్రిగ నుండెను. రాజు చనిపోయినప్పు డాతనిభార్య గర్భిణిగ నుండెను. ఆమెకు జస్వంత్సింగ అనుకుమారుఁడు గలిగెను. వాఁడు ౧౮౬౨ లో చనిపోవుచు తన యిద్దఱుకుమారులకును రాజ్యము పంచిపెట్టు మని మృత్యుపత్రము వ్రాసెను. కాని బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు దాని నొప్పుకొనక పెద్దకుమారుఁడైన గాంగదేవునకు రాజ్య మిచ్చిరి. వాఁ డయోగ్యుఁ డని ౧౮౭౧ లో వానిని పదభ్రష్టునిఁ జేసి వాని తమ్ముఁడైన రూపదేవునకు రాజ్య మిచ్చిరి. వాఁ డపుత్రుఁడై ౧౮౮౧ లో మరణము నొందెను. గవర్నమెంటువారు రాజ్యము స్వాధీనపఱచుకొనక పోం, రాథోడ్ వంశమునుండి విజయసింహుఁ డనువాని దెచ్చి గద్దె నెక్కించిరి. రాహర్ సింగ్ అనువాఁడు తాను రాజ్యమునకు దగ్గఱివారసుఁడ నని కొందఱుభిల్లులను ప్రోగుచేసికొని అల్లరిచేయసాగెను. కాని మాల్వాభిల్లసైన్యములసాయమునను, మధ్యహిందూస్థానపుగుఱ్ఱపుదళముల (Central India Horse) సాయమునను అతఁ డోడింపఁబడెను. విజయసింగ్ ౧౮౯౦ లో మృతుఁడయ్యెను. వానిజ్ఞాతియైన ప్రతాపసింగ్ అనువాఁ డిప్పుడు రాజ్యము చేయుచున్నవాఁడు. ఈరాజులకు ౯ దెబ్బ లన్నయెదవిడియు గుండ్ల గౌరవముగు గలదు.

అలీవర్ధీఖాన్ (౧౬౭౬–౧౭౫౬) — ఇతఁడు బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సాలకు నవాబ్ నాము తండ్రిపేరు మీర్జా మహమ్మద్. ఈతఁడు ఒరిస్సా గవర్నరైన నవాబ్ షూజాఉద్దీన్ యొక్క సేవకుఁగఁ బ్రవేశించెను. ౧౭౨౬ లో జఫారఖాన్ చనిపోఁగా షూజాఉద్దీన్ నవాబ్ నజీమ్ ఆయెను. అప్పుడు అలీవర్ధీఖాన్ సామ్రాజ్యసైన్యమునకు జనరలుగ నియమింపఁబడెను. ౧౭౩౩ లో బీహారునకు గవర్నరుగఁ జేయఁబడెను. ౧౭౩౯లో షూజాఉద్దీన్ చనిపోఁగా నాతనికుమారుఁడైన సర్ఫరాజ్ ఖాన్ రాజాయెను. ౧౭౪౦ లో అలీవర్ధీఖాన్ సర్ఫరాజ్ ఖానుతోఁ బోరాడి అతనిని జంపి నిజామతును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఈతనిని బెంగాలులో మహాబత్ జంగ్ అని పిలిచెదరు. ౧౭౪౧ లో బెంగాలుపై మరాఠావారు దండెత్తి రాఁగా వారిసేనానియైన భాస్కర్ పండితుని అలీవర్ధీఖాన్ క్రూరముగఁ జంపెను. కుదకు మరాఠాదాడికిఁ దాళఁజాలక ౧౭౫౧ లో అలీవర్ధీఖాన్ మరాఠావారికి, ఒరిస్సా యిచ్చుటకును సంవత్సరమునకు ౧౨ లక్షల రూపాయలు కప్పము కట్టుటకును ఒడంబడి, వారితో సంధి చేసికొనెను. ౧౭౪౭లో మరాఠావారి వలననుండి సంరక్షించుకొనుటకు కలకత్తాలో ఇంగ్లీషువారు కందకము త్రవ్వుకొనుటకు అనుమతిని అలీవర్ధీఖాన్ ఉత్తరు విచ్చెను. ౧౭౫౩ లో అలీవ

ఖాన్ తనకుమారుని పెంపుకొని రాజ్యము నిచ్చి, ౧౭౫౬-వ సంవత్సరము ఏప్రియల్ నెల ౯-వ తేదీని మరణించెను

అలీవాల్ — పంజాబులోని లూధియానాజిల్లాలో జాగ్రాంతాలూకాకు సంబంధించిన ఒక గ్రామము ఇచ్చటనే ఆంగ్లేయులు సిక్కులను జయించినారు (౨౮-వ జనవరి ౧౮౪౬-వ సంవత్సరమున) సిక్కులు అలీవాల్, ఘుంద్రీ గ్రామముల రెంటిలోను తమ ౧౫,౦౦౦ సైనికులను రెండుపేళ్లుగ విభజించి యుంచి శత్రుసైన్యములరాక కెదురుచూచుచుండిరి ఆంగ్లేయుల కీరవాస్యము తెలిసిపోయినది అంతుచే వారు రెంటికిని నడుమనుండి రాక, మతి రొంక దెసనుండి వచ్చి హఠాత్తుగ అలీవాల్ పైఁ బడిరి సిక్కుసేనలలో ముఖ్యభాగము అలీవాల్ లోనే యున్నది సిక్కు లోడిపోయిరి అటుపై మరల ఘుంద్రీ వద్ద యుద్ధము జరగెను ఈమారు సిక్కులు గొప్పసాహసముతో ఆంగ్లేయుల నెదుర్కొనిరి శత్రువులు తమ పేనను మూఁడుమాఱులు చీల్చివైచినను సిక్కులు మరలమరలఁ గలసి పోరాడుచుండిరి కుద కాంగ్లేయులు తమఫిరంగులబలము పూర్ణముగ నుపయోగించినపైని సిక్కులు నిలువఁజాలక పాఱిపోయిరి

నేఁటికిని నాఁటి ఘుంద్రీయుద్ధమునుగూర్చి పంజాబులో కథలుగఁ జెప్పుకొనుచుందురు నాఁటియాహవమునందు మరణించిన సిక్కులస్మరణచిహ్నముగ నెలకొల్పఁబడిన పెద్దస్తంభ మొకటి నేఁటికిని గలదు (ఘుంద్రీదగ్గఱ?)

అలుగుమల్లిపాడు — గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకాలోని ఈనాము గ్రామము ఇచటిజనసంఖ్య ౨౬౨ (౧౯౩౧)

అలుగుమానిపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా కుప్పముతాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము జనసంఖ్య ౫౯ (౧౯౩౧)

అలుగోలు — విశాఖపట్టణముజిల్లా విజయనగరము తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము ఇందలిజనసంఖ్య ౧,౦౬౨ (౧౯౩౧)

అలుదు — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము ఇచటిజనసంఖ్య ౧,౦౬౮ (౧౯౩౧)

అలెక్సియస్, కామ్నెనస్ (౧౦౪౮-౧౧౧౮) — బిజాంటైన్ చక్రవర్తులలో మిక్కిలి సామర్థ్యముగలవాఁడు ౧౦౮౧ లో సింహాసన మెక్కెను ఇతని రాజ్యమునకు పెక్కుదిక్కులనుండి పెక్కుమందిశత్రువులు బాధ కలిగించుచున్నను, ౩౭ సంవత్సరముల ప్రభుత్వకాలమం దీతఁడు తన అదాయమును చక్కఁబఱచుకొని సైన్యములను బాగుపఱిచి తనసామ్రాజ్యము నభివృద్ధి చేసి కొనెను

అలెక్సియస్ పిట్రోవిచ్ (౧౬౯౦-౧౭౧౮) — పీటర్ ది-గ్రేట్ యొక్క పెద్దకుమారుఁడు తండ్రిసంస్కారణములకు వ్యతిరేకుఁ డగుటచే నీతనికి రాజ్యార్హత లే దనిరి ఇతఁడు దేశాంతరములకుం బోయి తిరిగివచ్చి చెఱసాలలో చనిపోయెను. ఇతనికుమారుఁడు రెండవ పీటరనుపేర రా జయ్యెను.

అలెక్సియస్ మిఖలోవిచ్ (౧౬౨౯-౧౬౭౬) — రష్యాదేశమునకు రాజు ౧౬౪౫లో రాజ్యమునకు వచ్చెను పోలండునుగెలిచెను (౧౬౫౪-౧౬౬౭) స్వీడనుతో పోరాడి సైబీరియాకు తూర్పుదిక్కువఱకును రాజ్యవిస్తారము గావించెను డాన్కోసాక్కు అనువారు తిరుగఁబడిన, వారి నణఁచెను (౧౬౬౭) చట్టముల నన్నిటి నొక్కచోటికిం దెచ్చి స్మృతులుగ చేర్పఱిచెను పశ్చిమయూరోపుఖండమునకు రాకపోకల నేర్పఱిచెను

అలెగ్జాండరు (క్రీ పూ ౩౫౬-౩౨౩) — ఈతనికి మహామహుఁడు (ది గ్రేటు) అన్న బిరుదు కలదు గ్రీసుదేశమునందలి యొకచిన్నసంస్థానమైన మెసిడోనియారాజగు రెండవ ఫిలిప్పుయొక్క కుమారుఁడు, జగజ్జేత అప్పటికి తెలిసినంత ప్రపంచము నంతయు గెలిచినవాఁడు కొన్ని యేండ్లవఱకును (౩౪౩-౩౬) తత్త్వవేత్తయైన అరిస్టాటలునొద్ద విద్యాభ్యాసము చేసెను ఇరువదిసంవత్సరములవయస్సువచ్చినప్పుడు (౩౩౬) తండ్రి పోఁగా రా జయ్యెను గ్రీసుదేశమందలి యుత్తరరాజ్యముల నన్నింటిని వశపఱుచుకొనెను పారసీకదేశముమీఁదికి దండెత్తిపోయి యచ్చట శత్రుసైన్యముల నోడించెను (౩౩౫, మే) ఫొనీషియా, టైర్, గాజాపట్టణములను, ఈజిప్టును వశపఱుచుకొనెను (౩౩౨) పారసీకచక్రవర్తియైన దారా(డెరయస్)ను ౩౩౧-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరునెలలోఁ బూర్తిగఁ బరాభవించెను అంత బాబిలోన్, సూసాదేశములు వశ మయ్యెను పారసీకదేశమునకుఁ బురాతనరాజధానియైన పెర్సిపొలిస పట్టణమును గోచుకొని ౪౫ కోట్లనాణెములను సంగ్రహించెను పారసీకచక్రవర్తి సామంతునిచేఁ జంపఁబడెఁగా (౩౩౦, మే), అలెగ్జాండరు పారసీకమునకుఁ బతికుడు రా జయ్యెను అఫ్ఘానిస్తానము, బెలూచిస్తానములను ఆక్రమించెను (౩౨౯). హిందూకుశ పర్వతములను దాఁటి బాక్ట్రియాలోనికిఁ బోయెను

పైఖరుకనుములోనుండి హిందూదేశమునకు వచ్చి ౩౨౬ లో సింధునది దాఁటి హైడాస్పస్ (జీలమ్)నదియొద్దను తక్షశిల పోరసురాజు నోడించెను. అచ్చటనుండి హిఫాసిస్ (బియాస్)నది యొద్దవఱకును వచ్చెను. అచ్చట నతనిసైన్యములు ముందునకు వెళ్ల నని తిరుగఁబాటు చేసినందున అతఁడు మరలి సింధునదీముఖమునొద్ద పడవలలో సముద్రమున కేగెను ఆమార్గముగ బెలూచిస్తానముద్వారఁ బోయి ౩౨౪ మేలో సూసాకుఁ జేరెను. అతఁడు హిందూదేశమునందు రమారమి ౩ సంవత్సరము లుండె నని చెప్పవచ్చును. అతఁడు హిందూకుశపర్వతములను దాఁటినది ౩౨౭-వ సంవత్సరమున ౧౦ నెల లాతఁడు సింధునదికి తూర్పుభాగమం దుండెను మూడులో నాతఁ డిద్దఱు పారసీకకన్యలను వివాహమాడెను. గ్రీకువారికిని పార

సీమలయందు సత్కీర్తనము చేయుచుండెను. నగరలందుతో వారిఁ డి ట్లావరించెను. ౩౨౮ లో కాలనిర్యాణుఁడు ప్రపంచమందలి గొప్పగొప్ప చక్రవర్తులు కూడ తమ రాయబారుల నంపిరి. అరబ్బీదేశమును జయింపవలయునని యూహించుచుండ నీజగజ్జేత ౩౨౩ లోఁ గ్రీ శపూఁ డారెను. ఇతఁడు రాజ్యము చేసినది ౧౨ సంవత్సరములయినను, మరణ సమయమున నీతనికి ౩౨ సంవత్సరముల వయసుమాత్ర ముండెను. ఇతనిదిగ్విజయ యాత్ర లత్యద్భుతమైనవి. అప్పటికి మానవులకుఁ దెలిసినట్టి ప్రపంచము నంతయు నొకమూలనుండి మఱొక మూలవఱకును జయించినవాఁ డితఁ డొక్కఁడే కానవచ్చుచున్నాఁడు. దిగ్విజయము చేయుటయేకాక గ్రీకుదేశపు నాగరకత ప్రపంచమునం దంతటను వ్యాపింపఁజేసెను.

‘ అలెగ్జాండరు ’ శబ్దము అశోకుని శాసనమున ‘ అలికసుందర ’ రూపముగను, అరబ్బీపారసీకాదిభాషలలో ‘ సికందర్ ’, ‘ ఇస్కందర్ ’ అను రూపముగను కానవచ్చుచున్నది. మహారాష్ట్రాదిభాషలలో సికందర్ రూపమే వాడెదరు.

అలెగ్జాండరు, అఫ్రొడీసియస్ — ఇతఁడు క్రీ శ ౨ వ శతాబ్దివాఁడు. ఇతనిని ౨ వ అరిస్టాటిల్ అనియెదరు. ఇతఁడు ఏథెన్సుపట్టణమునందలి లీసియమ్ అను విద్యామునకు క్రీ శ ౨౦౦ లో మహామహోపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. అరిస్టాటిలు గ్రంథములపై భాష్యములను వ్రాసెను. తత్త్వజ్ఞానమును స్వతంత్రగ్రంథములనుగూడ రచించెను.

అలెగ్జాండరు, జాన్ (౧౫౬౦ ౧౫౩౩) — రొమేనియాదేశపురాజపుత్త్రుఁడు. ౧౫౪౮ లో టర్కీకి వ్యతిరిక్తముగ జాతీయవాదులతోఁ గలసి ౧౫౫౯ లో వాల్‌డేవియా, వలాఖియా ప్రాంతములను స్వాధీనపఱచుకొనెను. కాని టర్కీవారు తనను ౧౫౬౧ వఱకు నధికారిగ నొప్పుకొనలేదు. ఆ కాలమునందును లోకప్రియుఁడుగ నున్నను విదేశ కన్నికతలవారును అతనికి వ్యతిరేకము కాఁగ ౧౫౬౬ లో అతఁడు తన యధికారమును వదలుకొనెను.

అలెగ్జాండరు, నెవ్‌స్కీ (౧ ౨౦ ౧౨౬౩) — రష్యా రాజవంశములోనివాఁడు. శత్రువులు రష్యాదేశముమీఁదికి దక్షిణమునుండియు, స్వీడెన్, డెన్మార్క్, లొవేనియా దేశములాంత్రు ఉత్తరమునుండియు దండెత్తి రాఁగా ఇతఁడు వారిని నెవానదియొద్ద ౧౨౪౦ లో చెల్లాచెదరు చేసెను. అందువలన నితనికి నెవ్‌స్కీ అన్న బిరుదు వచ్చెను. ౪-వ ఇన్నొసెంట్ అను పోపు కాథోలిక్కు క్రైస్తవమత సంప్రదాయములను కలుపవలయునని ప్రయత్నము చేయుచుండఁగా నితఁడా ప్రయత్నము నెదిరించెను. ఇతఁడు జీవించియుండఁగా ప్రజ లితనిని మిక్కిలి గౌరవించుచుండిరి. చనిపోయినతరువాత దేవునిగ భావించిరి. ఇతనిగౌరవార్థము ౧౭౧౦ లో పీటర్ - ది గ్రేట్ అనురష్యాచక్రవర్తి ఇతని దిగ్విజయస్థలమైన నెవా నదియొద్ద గొప్పమఠమును కట్టించెను. అందు ౧౭ దేవాలయములు కలవు. రష్యాదేశమున కంతకును మతాచార్యులైన గురువు ఇచ్చట నివసించి యుండును. ఇచ్చట మతసంబంధమైన విద్యాపీఠము, పెక్కు మహోన్నతాలయసమూహములు కలవు.

అలెగ్జాండరు (పోపులు) — రోములో మతగురువులుగ నున్న పోపులలోఁగను వధిష్ఠించినవారిలో ఎనమండ్రు అలెగ్జాండరు నామధేయములు గలరు. వారిలో నీక్రిందివాళ్లుగను పేర్కొనఁదగినవారు

౧ ౨ వ అలెగ్జాండరు

(౧౦౬౧ ౭౩) మిలన్ నివాసి. రోమన్ క్యాథలిక్ సంప్రదాయమును సంస్కరించుటకు కొంత ప్రయత్నించెను. విలియం ది-కాంకరర్ అనువానికి ఇంగ్లండుమీఁదికి దండెత్తుటకు పోప విశ్వాస

౨ ౩ వ అలెగ్జాండరు

(౧౧౫౯ ౮౧, యూరోపుఖండ చరిత్రయందలి మధ్యయుగము (Middle ages) నం దీస్థానము నలంకరించిన పోపులలో ఘనతఁ గాంచినవాఁడు ౧౧౫౯ లో పోపుపదవి వహించెను. ఇతఁడు ఫ్రెడరిక్ బర్బరోస్సా అను చక్రవర్తితోఁ బోరాడి గెలిచి ౧౧౭౭ లో అతనిచే వేనిస్ సంధిమీఁద సంతకము చేయించెను. అందువలన ఇటలీదేశపు ‘ స్వాతంత్ర్య రక్షకుఁ ’ డన్న బిరుదము వహించెను. థామస్ బెకెట్ అను మతాచార్యుని చంపినందుకై ఇంగ్లండుదేశపురాజైన రెండవ హెన్రీకి పశ్చాత్తాపము కలుగునట్లు చేసెను. ౧౧౭౯ లో మతాచార్యుల సంఘమునుకూర్చి పోపుల ఎన్నికలనుగూర్చిన నియమముల నేర్పఱిచెను. వాని ననుసరించియే ఇప్పటికిని పోపు లెన్నుకొనఁబడెదరు. ఇతరకు రోమునుండి వెళ్లఁగొట్టఁబడినందున దేశాంతరమునందు కాలముగడుపవలసినవాఁ డాయెను.

౩ ౬ వ అలెగ్జాండరు

(౧౪౩౧ ౧౫౦౩) ఇతని పూర్వాశ్రమనామము రోడ్రిగో బోర్గియా. ఇతఁడు మిక్కిలి విషయాసక్తుఁడు. ౧౪౯౨ లో పోపదవికి వచ్చెను. తన కొడుకుఁ డియుండుదుకొత్తవలన పుట్టిన పుత్త్రపుత్త్రికలకు రాజ్యాదుల సంపాదింపవలెనని యెన్నియో కుట్రలను జేసెను. తన కడ్డము వచ్చినవారిని రహస్యముగ పొడిపించియో, విషము పెట్టించియో చంపించెను. ఇతఁడు వ్యవహార చతురుఁడు, రాజకార్యధురంధరుఁడు; కళాకౌశలప్రియుఁడు, శాస్త్రజ్ఞులపోషకుఁడు, లోకబాంధవుఁడు ఇట్టి సద్గుణగుణము లితనియం దుండెను.

౪ ౭ వ అలెగ్జాండరు

(౧౫౯౯ ౧౬౬౭) ఇతఁడు ౧౫౯౯ లో జన్మించెను. ౧౬౫౫ లో పోపాయెను. ఇతఁడు పండితుల నాదరించెను. ల్యాటిన్ భాషలో కొన్ని కావ్యములు వ్రాసెను. ఇతఁడు రోమపట్టణము నభివృద్ధి పొందించెను. ఇతనికిని, ఫ్రాన్సుదేశపురాజైన ౧౪-వ లూయీ అను

జానికిని పోరాటము గలిగినందున అంతఃకలహ పోత్పత్తులయములలో నుండిన అలెగ్జాండరుకుఁ బట్టము ఫ్రాన్సురాజు సఖ్యసహాయము(౧౮౮౩)

అలెగ్జాండరు (రష్యా) — ఈ పేరుగల రాజులు రష్యాదేశమునందు ముగ్గురు రాజ్యముఁ జేసిరి

౧ ౧ వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౭౭౭ ౧౮౨౫) ఇతనియనులోఁదు పావ్లొవిచ్ ౧ వ పాల్ అనువాని పెద్దకుమారుడు ఇతఁడు లహార్ప్ అను మహానుభావునియొద్ద విద్య నభ్యసించెను ౧౮౦౧ లో అలెగ్జాండరుతండ్రియైన పాలు చంపఁబడినందున నీతఁడు రాజ్యమును ఈతఁడు ఫ్రాన్సునకు వ్యతిరేకముగ ప్రష్యాదేశముతో ౧౮౦౭ లో టిల్ సిట్ కడ్డ సంధిచేసి కొనెను ౧౮౧౨ లో నెపోలియన్ ప్రఖ్యాతమైనసైన్యముతో దీనికారి రష్యాదేశముపైకి దండువెడలెను కాని అప్పటిచలివలన సైన్యమును కోలుపోయి వెనుకకై తిరిగి రావలసినదాయెను పవిత్రసంధి (Holy Alliance) అనుదానిని ఏర్పఱచుటలో నీతఁడొకఁడు ఆస్ట్రియా, ఫిన్లెండ్ అను దేశములను రష్యాలోఁ గలుపుకొనెను (౧౮౦౯) పోలెండ్ పై రష్యావారి యధికారమును దృఢపఱిచెను ఈతఁడు పెక్కుపాఠశాలలను, విశ్వవిద్యాలయములను స్థాపించెను వర్తకమును ఉన్నతావస్థకుఁ దెచ్చెను ఒప్పందలకై ఖైదీలను విడిచిపెట్టెను మాన్యత రహస్యముగ విచారించు న్యాయసభలను చాలించెను కుమారులు తల్లిదండ్రుల నరకులవలె అన్యాక్రాంతము చేయు దురాచారము మార్చెను మతాధికారులకును ప్రజలకును గల ద్వేషము మాన్పి వారికి స్నేహము గుదిర్చెను మొదట నిట్టిమహోపకార్యములను జేసినను చివరకుఁ గొంత సంస్కారద్వేషి యయ్యెను

౨ ౨ వ అలెగ్జాండరు, నికొలా౯ (క్రీ. శ. ౧౮౧౮ ౧౮౮౧) ఈతఁడు ౧౮౫౫ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను ఇతనికాలములో క్రిమియన్ యుద్ధమును, టర్కీతో యుద్ధమును (౧౮౭౭) జరిగెను క్రిమియన్‌యుద్ధము ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికే జరుగుచుండెను మధ్య ఆసియాలో నున్న తురుష్కుల సంస్థలతో అప్పుడప్పుడు పోరాడి (౧౮౬౪ ౧౮౭౧) ఈతఁడు రష్యాసామ్రాజ్యమునకుఁ జేర్చెను అన్యాయముగా నుండు వరివాస్తు చాలమారము జరిగెను కాకసస్ ప్రాంతమునందలి జనుల నందఱను స్వాధీనపఱచుకొనెను ౧౮౬౩ లో పోలెండుదేశములో తిరుగబాటు చేయఁగా మిక్కిలి క్రూరుఁడై ఆ తిరుగఁబాటు నణఁచివేసెను ౧౮౬౧ లో బానిసలను విముక్తులఁ జేయుటలో నీతఁడు ప్రాముఖ్యము వహించెను రష్యాదేశములోని సైన్యమును, న్యాయసభలను బాగుపఱచుటకై యత్నించెను ౧౮౭౨ లో ఈతఁడు ఆస్ట్రియా, జర్మనీలతో త్రిదేశసంధి (Triple Alliance) గావించెను ఈతనిరాజ్యమునందు శూన్యవాదులు (Nihilists) అను అరాజకులు ప్రబలి ఇతనిని జంపుటకు ప్రయత్నించుటచే వారి నణఁచుటకు మిక్కిలి క్రూరమార్గముల నవలంబింపవలసినవాఁడాయెను ౧౮౮౧, మార్చి, ౧౩ - వ తేదీని తనరాజధానియైన సెంటుపీటర్సుబర్గులో రథముమీఁదఁ బోవుచుండ నరాజకులు ఇతనిమీఁద బాంబు వేసి యీతనిఁ జంపిరి

౩ ౩ వ అలెగ్జాండరు(౧౮౪౫-౧౮౯౪) రెండవ అలెగ్జాండరునకుఁ గుమారుఁడు మిక్కిలి బలశాలి ప్రవర్తనమునందు నిష్కపటుఁడు, మోటువాఁడు రష్యాదేశమునకు నితరరాజ్యములను గెలువవలె నన్న తలంపు గలవాఁడు గాక, జల సైన్యములను హెచ్చుచేసెను

అలెగ్జాండరు (ఎపిరస్) — ఇతనిని ౧ వ అలెగ్జాండరనియెదరు ఇతఁడు ౧౭౭౬లోఁ బుట్టి ౧౮౦౩ లో మరణము నొందెను ౧౭౮౯ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను ౧౮౦౦ లో ట్రిగాసెండ్విక్ అనుదానిని వివాహ మాడెను ప్రజలీతనిచేఁ బాలింపబడుట కిష్టపడలేదు అందుచే ౧౮౦౩ లో రాజధానియైన బెల్ గ్రేడ్ పట్టణమునందు రాణి, రాజులఁ జంపఁబడిరి

అలెగ్జాండరు, సెవెరస్ (౨౦౮ ౨౩౫) — రోమక చక్రవర్తి ౨౨౨ లో హెలియొగబలస్సు అనువాని తరువాత చక్రవర్తిగ నెన్నుకొనిరి ఇతఁడు ధీశాలి విద్యాసక్తియు, న్యాయదృష్టియుఁ గలవాఁడు తిరుగఁబడిన సైనికులచే నితని జంపిరి

అలెగ్జాండరు (స్కాట్లండ్) — స్కాట్లండ్ దేశమునం దీ పేరుగలరాజులు ముగ్గురు రాజ్యము చేసిరి

౧ ౧ వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౦౭౮ ౧౧౨౪) ఈతఁడు ౧౧౦౭ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను ఇతఁడు ఉత్తరదేశమునకుమాత్రము రాజుగ నుండెను ఇతనితమ్ముఁడైన ౧ వ డేవిడ్ దక్షిణదేశమునకు రాజుగ నుండెను ఇతఁడు మత సంబంధమైన పెక్కు సంస్కారములఁ జేసెను రోమకసంప్రదాయమునంటి మతగురువుల సంప్రదాయమును (Episcopacy) స్థాపించెను పెక్కు మఠములను నెలకొల్పెను

౨ ౨ వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౧౯౮ ౧౨౪౯) విలియం ది లయన్ అనువానికుమారుఁడు ౧౨౧౪ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను ఇంగ్లండురాజైన ౩-వ హెన్రీతో నార్తంబ్రియా, కంబ్రియా ప్రాంతములను గురించి ౧౨౧౭ లో సంధి చేసికొనిరి ఇంగ్లీషురాజు చెల్లెలైన జోన్ కుమారిని వివాహ మాడెను తనకు పాలించుటకు గల్గిన హెన్రీ యీతని బలవంతపఱిచెను గాని ౧౨౪౪ లో న్యూకాసిల్ సంధితో సాధ్యపడలేదు. యీతఁడు మతసభ (Church) రక్షించెను చట్టములను బాగుపఱిచెను తన ధైర్యసాహసములచే స్కాట్లండ్ దేశమునకు గౌరవము గలుగఁజేసెను.

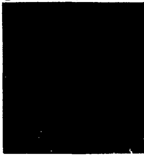
౩ ౩ వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౨౪౧ - ౧౨౮౬) ౨ వ అలెగ్జాండరుకుమారుడు. ఎనిమిదేండ్ల వయస్సున రాజ్యమునకు వచ్చెను. పెక్కుమంది ఇంగ్లీషు స్కాట్చి సరదారులు తిరిగి పాలకప్రతినిధులు (Regents) గ ఉండిరి. తరువాత ఇతడు స్వయముగ రాజ్యమును పాలించెను. పెక్కు సంవత్సరములు రాజ్యము సుస్థిరముగ ఉండెను. సామాన్యప్రజల యోగక్షేమములు చూచుటలో శ్రద్ధ వహించెను. నార్వేవారికి హేకన్ అను వానిని లార్గ్స్ అను చోట ౧౨౬౩ లో ఓడించెను. అందుచే ఐల్ ఆఫ్ మాన్, హెబ్రిడీస్ అను దీవులు స్కాట్లెండ్ రాజ్యములో చేర్చబడిరి.

అలెగ్జాండ్రా (క్రీ. శ. ౧౮౪౪ - ౧౯౨౫) — ఏడవ ఎడ్వర్డుచక్రవర్తి భార్య. డెన్మార్కు రాజగు తొమ్మిదవ క్రిస్టియన్ రాజు పుత్రికలలో పెద్దది. ౧౮౪౪ వ సంవత్సరమున కోపెన్ హేగెనులో జన్మించెను. ౧౮౬౩ లో అలెగ్జాండ్రా, ఆమె దూరపు బంధువైన వేల్సు యువరాజుని వివాహమాడెను. ఆమె తండ్రి డెన్మార్కు సింహాసనమును అధిష్ఠించెను. ఆమె తమ్ముడు జార్జి గ్రీకు దేశమునకు రాజు అయ్యెను.

అలెగ్జాండ్రా

ఎడ్వర్డు చక్రవర్తి కామెకు ముగ్గురు కుమారులును ముగ్గురు కుమార్తెలును కలిగిరి. పెద్దకుమారుడు ఆల్బర్ట్ విక్టర్ ౧౮౯౨ లో మరణించెను. మిగిలిన కుమారులలో రెండవవాడు జార్జిచక్రవర్తి. విక్టోరియామహారాజ్ఞి మరణానంతరము ఎడ్వర్డు చక్రవర్తి యాయెను. ఆమె మహారాజ్ఞి యాయెను. (౧౯౦౧) ౧౯౧౦ వ సంవత్సరమున ఎడ్వర్డుచక్రవర్తి చనిపోయెను. ఆమె సాండ్రింఘాములో నివసించెను. ౩౦,౦౦౦ పౌనుల వార్షికాదాయమును పొందుచు వచ్చెను. ౧౯౨౫ వ నవంబరు ౨౦ వ తేదిని కాలధర్మము నొందెను. ఆమె మరణానంతరము ఆమె జ్ఞాపకార్థము ౨,౩౦,౦౦౦ పౌనుల నిధి వసూలాయెను. ౧౯౦౨ లో స్థాపింపబడిన 'క్వీన్ అలెగ్జాండ్రాస్ ఇంపీరియల్ మిలిటరీ నర్సింగ్ సర్వీస్' అను సంస్థకు వినియోగింపబడెను. ఆమె ప్రజాక్షేమమునకు ప్రయత్నించుటచే కీర్తి గడించెను. ఆమెయొక్క జ్ఞాపకార్థము ఒక విగ్రహము నిర్మింపబడినది. ఆమెయొక్క పేరు ఉత్తరధ్రువ ప్రాంతమునందలి యొక భూభాగమునకు పెట్టబడెను. గ్రీన్ లెండు వద్ద ఒక అగాధమునకు కూడ పెట్టబడెను. ఇంగ్లండునందలి ఒక పట్టణము నందు ప్రతిష్ఠింపబడిన దీని క్రింద ఆమెపేరు చెక్కబడినది.

అలెగ్జాండ్రా స్మారకప్రతిమ

అలెగ్జాండ్రామహారాజ్ఞి చాల సౌందర్యవతి యని పేరుపొందినది. ప్రజాసేవయందు ఆసక్తి కలిగియుండెను. ఆమె తనయొక్క జీవితకాలమున స్వయముగ రోగులకు సేవ చేయుచుండెను. యుద్ధానంతరము యుద్ధమునందు వికలాంగులైన సైనికులకు ఎన్నో ఏర్పాటులు కావించెను.

అలెగ్జాండ్రా (క్రీ. శ. ౧౮౭౨ - ౧౯౧౮) — రష్యాచక్రవర్తిని. ఈమె హెస్సీ గ్రాండు డ్యూకు కుమార్తె. విక్టోరియా మహారాజ్ఞికి మనుమరాలు. ౧౮౭౨ వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఈమె మొదటిపేరు ఆలిక్స్. ఈమె ౧౮౯౪ వ సంవత్సరము నవంబరు నెలలో రష్యా జార్ (చక్రవర్తి) అయిన రెండవనికొలాసును పరిణయమాడినపుడు ఆలిక్స్ నామమును విడిచి అలెగ్జాండ్రా యను పేరు పెట్టుకొనెను. ఈమె గొప్ప శక్తి కలిగి, అన్నమాట చెల్లించుకొనగల స్త్రీ. భర్తపై పట్టు గలిగి, రాజ్యమునందు తన ప్రతిఘాతక అభిప్రాయముల (Reactionary views) నంగీకరించునట్లు చేసి తనకోరికలను సాగించుకొనుచు వచ్చినది.

అలెగ్జాండ్రా

రాజుల నిరంకుశాధికారమునందు విశ్వాసము కలిగియుండెను. నాస్తికుల నెల్ల నిరసించెను. ఆమె వర్తమానసిద్ధాంతములను తిరస్కరించెను. ౧౯౦౪ నుండియు ఈమెను రస్పుటిన్ అను పేరుగల ఒక సాధువు ఆవరించి యుండెను. ఈమె కర్తవ్యపాలనలో

య్యెను వర్ధించుచువచ్చెను. ఈ దశయందు మంత్రివర్గము శీఘ్రముగ మారుచుండెను. ఈమె లోకజ్ఞానము కలిగియుండక తనయిచ్చవచ్చినట్లు చేయించుచుండెను. ఈవిధమయిన లోకజ్ఞులవలన విప్లవమునకు కొద్దికాలమునకు పూర్వము ౧౯౧౬-వ సంవత్సరము నాటికి పరిస్థితులు విషమము లయ్యెను. ౧౯౧౬-వ డిసెంబరు మాసమున రస్పుటిన్ హత్యకావింపబడెను. అలెగ్జాండ్రా యొకనిగేహము నోళ్ళుడిగి కొనిపోయి యచ్చట శవమును పాతిపెట్టి యొకనిసమాధిపయి క్రమముగా ప్రార్థనలు జరుపుచుండెను. ౧౯౧౭-వ మార్చిలో జారు రాజ్యపరిత్యాగము కావించినప్పు డామెయు భర్తవెంట నరిగెను. ఎకటరిన్‌బర్గువద్ద ౧౯౧౮-వ జూలైమాసమున భర్తతోపాటు అలెగ్జాండ్రాకూడ వధింపబడెను. అప్పుడే యామెకుమారుడగు అలెక్సిస్, ఆమెపుత్రికలుకూడ వధింపబడిరి.

అలెగ్జాండ్రా (నైలు) — దీనికి మఱియొకపేరు కాగెరా. ఇది నైలునదియొక్క పోషకనదులలో ముఖ్యమయినది, విక్టోరియా నయాంజాసరస్సుద్వారా ప్రవహించు నైలునకు నీరము నొసంగుచున్నది.

అలెగ్జాండ్రియా — (ఈజిప్టు దేశము) ఈజిప్టు దేశమందలి యొకసముద్రరేవు పట్టణము. ఇయ్యది క్రీ. పూ. ౩౩౨-వ యేట అలెగ్జాండరుచే గట్టబడెను. అనువారి పూర్వులవలన, మేరియోటిస్ అనుకొలనికిని మధ్యధరా సముద్రమునకును నడుమనున్న సన్నని భూభాగమునందు కట్టబడియున్న అప్పటినుండియు ఇరువదియెనిమిది సంవత్సరములవఱకును ఈజిప్టుదేశపురాజధానిగను, ప్రపంచ వర్తకమునకు ముఖ్యమయిన రేవుగను, విద్యాపీఠముగను ప్రఖ్యాతి చెందెను. టాలమీయను గ్రీకురాజుల కాలమునందు (క్రీ. పూ. ౩౨౩ - ౩౦) ఇయ్యది మిగుల నున్నతావస్థ గాంచెను. ఈపట్టణమందలి ముఖ్యవిశేషము భూగర్భజలాశయములు. ఇందు పట్టణవాసుల కొకసంవత్సరమునకు కావలసినంత జలము ఇండ్లక్రింద సంగ్రహము చేసియుంచుటకు వీలుండెనట! ఇది మంచి వైభవదశయం దున్నప్పు డిందు మూడులక్షలజనులుండిరి. వీరిలో ఈజిప్టువారు, గ్రీకువారు, యూదులు, రోమనులు నుండిరి. యూరోపుఖండమునకును ఆసియాఖండమునకును మధ్య నుండుటచే దూర్పుసరకులు పశ్చిమమునకును పడమటి సరకులు తూర్పునకును పంపుట వలన ఈరేవు మిక్కిలి ప్రాముఖ్యమును పొందెను. క్రీ. పూ. ౪౮ లో రోమకసేనాని యైన జూలియస్ సీజరు ఈపట్టణమును పట్టుకొనెను. అచ్చటిరాణియైన క్లియోపాత్రా క్రీ. పూ. ౩౦ లో మరణమొందగ నియ్యది రోమనులకు పూర్తిగ స్వాధీనమయ్యెను. క్రీ. శ. ౬౪౧ లో దీని నరబ్బుల నాయకుడగు అమ్రు అనువాడు పట్టుకొనెను. అరబ్బుఖలీఫా లిచ్చటనుండి కైరోకు రాజధానిని మార్చినందునను, మఱి కొన్ని కారణములవలనను దీనిప్రభ క్రమముగ తగ్గి ౧౫-వ శతాబ్దిలో నిది అంతయు శిథిలమైపోయెను. దీనిస్థానమున గ్రామ మొకటియుండుట తటస్థించెను. ౧౭౯౮ లో దీనిని నెపోలియను పట్టుకొనెను. ౧౮౦౧ లో నింగ్లీషువారు తీసికొనిరి. ౧౮౦౭ లో మహమ్మదలీ యొక్క ప్రభుత్వకాలమున నీపట్టణము మరల నభివృద్ధి గాంచెను. ౧౮౮౨ లో నింగ్లీషువారు దీనిపై ఫిరంగులతో గాల్చిరి. అనంతరము 'ఈజిప్టు' శబ్దముక్రింద చూడుడు.

ఇప్పు డిచ్చట జనసంఖ్య ౫,౭౦,౩౯౮. దేశవర్తకమునకు విశేషముగ నుండును. ఈపట్టణ మిప్పుడు ఫిరంగీవారిచేట, అరబ్బులచేట, మహమ్మదీయులచేట యని మూడువిభాగములుగ నుండును.

అలెగ్జాండ్రియా గ్రంథాలయము — అలెగ్జాండ్రియాపట్టణమునకు ప్రఖ్యాతి చెందిన గొప్పగ్రంథాలయ మొకటి యుండెను. అచ్చట రాజ్యము చేసిన టాలమీ అన్నరాజులు (క్రీ. పూ. ౩౦౪-౩౦) విద్యాప్రియులు. టాలమీ ఫిలాడెల్ఫస్ (క్రీ. పూ. ౨౮౫ - ౨౪౭) అనురాజు డెమిట్రియస్ అను విద్వాంసుని సలహా ననుసరించి క్రీ. పూ. ౨౮౫ లో నీగ్రంథాలయమును స్థాపించెను. అరిస్టాటిలుమహాతత్త్వవేత్త యొక్క గ్రంథసంగ్రహమును కొని మొదట దానిని ప్రారంభించిరి. తరువాత డెమిట్రియస్ రోము, గ్రీసు, ఈజిప్టు, చాల్డియా, పారశీకము మొదలయిన దేశములనుండి గ్రంథముల సంగ్రహించి రాజు మరణమునాటికి నాలుగులక్షల గ్రంథములను కూర్చెను! తరువాతి రాజులును క్రొత్తగ్రంథములను సంపాదించుచు గ్రంథములసంఖ్య ఏడులక్షలవఱకును జేసిరి. ప్రపంచమునందు పూర్వ మింత గ్రంథసంగ్రహమున్న గ్రంథాలయము మఱియొకటి లేదు. జూలియస్ సీజరు వచ్చి యలెగ్జాండ్రియాను ముట్టడి వేసినప్పుడు (క్రీ. పూ. ౪౭) ఈగ్రంథాలయము యొక్క విశేషభాగము కాలిపోయెను. తరువాత మరల మార్కస్ ఆంటోని క్లియోపాత్రాద్వారా కొన్నిగ్రంథముల నీయగా నీగ్రంథాలయము నాలుగుశతాబ్దులవఱకు నభివృద్ధి చెందెను. ఈపుస్తకాలయ మున్న 'సిరాపెం' అను మందిరమును క్రీ. శ. ౩౯౦ లో క్రైస్తవమతగురువైన థియోఫిలస్ అనువాడు నాశము చేయగా నందలి గ్రంథములు చెల్లాచెదరై పెక్కుతావులకు దీసికొనిపోబడియెను. మరల గ్రంథాలయము స్థాపింపబడెను. అది క్రీ. శ. ౬౪౦ లో అరబ్బు లీపట్టణమును పట్టుకొన్నప్పుడు పూర్తిగ దగ్ధము చేయబడెను. ఈగ్రంథాలయము మరల స్థాపింపబడలేదనియు, దాని నరబ్బులు కాల్చియుండరనియు కొందఱు చరిత్రకారుల యభిప్రాయము.

అలెగ్జాండ్రియా వాఙ్మయము — గ్రీసుదేశమున స్వాతంత్ర్యము పోయి, యచ్చట విద్వాంసుల కాశ్రయము లేకపోగా వా రలెగ్జాండ్రియారాజుల నాశ్రయించిరి. అచ్చటి టాలమీ వంశపురాజులు కూడ విద్యాప్రియులు గాన

విద్వాంసుల సందులను ఆదరించి, మ్యూసియమ్ అను విద్యాపీఠమును నిర్మించిరి. ఇచ్చట వేయుతొంబదేండ్లవరకును (క్రీ. పూ. ౩౨౩-క్రీ. శ. ౬౪౦) విద్వాంసులసహవాసమునను సరస్వతీదేవి యథేచ్ఛముగా విహరించుచుండెను. ఈవేయిసంవత్సరములకాలమును రెండు విభాగములుగ (యుగములుగ) పెంచవచ్చును ౧ క్రీ. పూ. ౩౨౩ మొదలు క్రీ. పూ. ౩౦ వఱకు; ౨ క్రీ. పూ. ౩౦ మొదలు క్రీ. శ. ౬౪౦ వఱకు. మొదటియుగమందు వాఙ్మయము (సాహిత్యము)ను, భౌతికశాస్త్రములును అభివృద్ధిఁ జెందెను. రెండవయుగము నందుఁ దత్త్వజ్ఞానము (వేదాంతము) ఎక్కువగ నభ్యసింపఁబడెను.

పూర్వయుగమునందు సాహిత్యచర్చ, విమర్శనము, వ్యాకరణము, ఛందస్సు, పురాణములు, జ్యోతిషము, గణితము, వైద్యము అనువిషయములపై నలెగ్జాండ్రియావిద్యాలయమునందలిపండితులనేకు లనేకగ్రంథములను నిర్మించిరి ముఖ్యముగ వారు చేసినపని గ్రీకు మహాకవులకావ్యములపైని దర్పాత్మక మైనటీకలు వ్రాయుట కొందఱు కొన్ని కావ్యములుకూడ వ్రాసిరి కాని గ్రీకుదేశపుకవుల కావ్యములందుఁ గానవచ్చు స్వతంత్రకల్పనావిశేష మిందుఁ గానరాదు శాస్త్రముల నభివృద్ధిపఱిచినవారిలో, రేఖాగణితకర్తయైన యూక్లిడ్, పదార్థశాస్త్రసంబంధమైన పెక్కుసిద్ధాంతములఁ గనుఁగొనిన ఆర్కిమిడిస్, కోనరేఖాగణిత మను శాస్త్రమును వ్రాసిన పెర్గావాఁ డగు అపాలోనియస్, విఖ్యాతజ్యోతిష్కుఁడు హిప్పార్కస్, గణితము, జ్యోతిషము, భూగోళము, తత్త్వజ్ఞానము, చరిత్రవిషయములనుగూర్చి గ్రంథములను వ్రాసిన ఎరటాస్థనీస్ అనునతఁడును ముఖ్యులు వీరందఱు యూక్లిడ్ శిష్యులే

అలెగ్జాండ్రియాలో యూదులును, గ్రీకులును కలయుటచేఁ బాశ్చాత్యపౌరస్త్యతత్త్వశాస్త్రములసమ్మేళన మిచ్చట జరగను నియోప్లేటోనిజమ్ అను నూతనప్లేటోసంప్రదాయ మిచ్చటనే పుట్టెను ఇచ్చటఁ గ్రైస్తవమతము బాగుగ వ్యాపించెను ఇప్పటికి నిచ్చట క్రైస్తవమతాచార్యనికరము గలదు ప్లేటోతత్త్వములను, క్రైస్తవమతతత్త్వములను జంట పెట్టి కొందఱు క్రొత్తసంప్రదాయములను సృష్టించిరి గ్నాస్టిక్ లను క్రైస్తవభేదాంతులసంప్రదాయ మిచ్చటనే యభివృద్ధి చెందెను

అలెప్పో — సిరియాదేశములో నుత్తరభాగమున నుండు పురాతనపట్టణములలో నొకటి ఆఫ్రికాఖండప్రదక్షిణమార్గము కనిపెట్టఁబడకమున్ను పర్షియా, ఆసియాఖండములవ్యాపారమున కీపట్టణమే పట్టు. ఇటలీదేశములోని వెనిసునగరమునకును ఈపట్టణమునకును సంబంధము గట్టిగ నుండెను. [illegible] ఈపట్టణపు ప్రాముఖ్యము తగ్గెను. ఇప్పటికిని ఇచ్చట తుర్కులు, అర్మీనియనులు, గ్రీకులు, యూదులు [illegible]

ఈపట్టణము చరిత్రమున పెక్కుతోగలం బొందినది. క్రీ. శ. ౬౩౮ పారసీకులు దీని గొనిరి. క్రీ. శ. ౧౪౦౨లో తైమూరు దీని గొల్లగొట్టెను క్రీ. శ. ౧౫౧౬లో నిది తుర్కీవారి యధీన మాయెను క్రీ. శ. ౧౧౭౦లోను, ౧౮౨౨లోను భూకంపము వలన నీనగరమును హాని యొనర్చెను. క్రీ. శ. ౧౮౨౭లో కొఱ్ఱల జ్వరమును, ౧౮౩౨లో కలరాయును దీని గలంచెను జనసంఖ్య ౨,౦౦,౦౦౦ ఇప్పటికిని వ్యాపారము బాగుగ జరుగుచున్నది.

అలెసాన్డ్రియా — ఇటలీదేశములో నదేపేరుగల మండలమునకు రాజధాని ఇచ్చట నొక గొప్పదుర్గమును గలదు ఇప్పటికి నిది బలవంతముగ నున్నదియే. ఇందు సైన్యములును గలవు ఈపట్టణము రైలుమార్గములకు చక్కనిపట్టున నుండి ప్రముఖతఁ గాంచియుండుటచేత వ్యాపారము నానాఁటికి వృద్ధి యగుచున్నది జనసంఖ్య ౭౧,౦౨౧.

అలేఖియా — శైవులయిన వైరాగుల సంప్రదాయము గిర్నార్ పర్వతము, పూనా వీరి ముఖ్యస్థలములు వీరు బిచ్చమెత్తికొని జీవయాత్ర గడపెదరు గణేశభక్తులు, భైరవభక్తులు, కాళీభక్తులు నని వీరిలో మూఁడుతెగలు గలవు. మొదటివా రుదయమునను, రెండవవారు సాయంకాలమునను, మూఁడవవా రర్ధరాత్రమందును బిచ్చ మడిగికొందురు. మొదటితెగవారుమాత్రము బిచ్చమున కిండ్లలోనికిఁ బోయెదరు మిగిలిన రెండుతెగలవారు నిండ్లలోనికిఁ బోక వీథులలో నుండియే బిచ్చ మడుగుకొందురు. వీరి 'అలఖ్ నామా' యన్న మాటవేరుగాఁడఁ గలదు వీరు తిరుగుచున్నపుడు 'అలఖ్', 'అలఖ్' అని అనుచు తిరుగుచుందురు కాన వీరి కీపేరు వచ్చెను.

అలేటిపాడుచిట్టమూరు — నెల్లూరు జిల్లా గూడూరుతాలూకాలోని గ్రామము జనసంఖ్య ౧౨౫ (౧౯౩౧)

అలోపుఁడు — ధృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రులలో నొకఁడు.

అలోలుఁడు — దుర్యోధనునితమ్ములలో నొకఁడు.

అలాంగ్‌పయ — బర్మాదేశమునందలి పెగూజిల్లాలోఁ గల 'మాన్‌సో' యను గ్రామమున కధిపతి క్రీ. శ. ౧౭౫౩-వ సంవత్సరమున తలైంగులు తిరుగఁబాటు గావించినప్పుడు వారి నోడించి 'ఆవా' నగరమునఁ దనరాజ్యమును నెలకొల్పెను ౧౭౫౭-వ సంవత్సరములో పెగూను వశపఱుచుకొని తలైంగులకధిపతి యగు 'ప్యాగూమైంగతీరజా' యను నతనిని చెఱయం దుంచెను. అలాంగ్‌పయ తనపరాక్రమముచేత నెక్కువ ప్రఖ్యాతిఁ గాంచెను.

అల్‌కిండిఅబూయూసుఫ్ — తత్త్వవేత్త, గణితశాస్త్రజ్ఞుఁడు. ౯-వ శతాబ్దివాఁడు. అరబ్బీవారిలో నందఱకంటె

గొప్పతత్త్వజ్ఞానిగ నెంచుదురు. అతనికాలమునం దుండిన యున్ని శాస్త్రములంగూర్చియు గ్రంథముల వ్రాసెను. ముఖ్యముగ తర్కము, గణిత శాస్త్రములను గురించి వ్రాసెను. అరిస్టాటిల్ గ్రంథములను భాషాంతరీకరించెను. వానిపైని భాష్యము వ్రాసెను.

అల్ ఖ్వారిజ్మి — ౯ వ శతాబ్దియం దుండిన అరబ్బీ గణితశాస్త్రవేత్త. ఖురాసాను పట్టణమున జన్మించెను. బాగ్దాదు పట్టణములోని అల్ మమూన్ అను ఖలీఫాగారి గ్రంథాలయాధ్యక్షుడుగ నుండెను. 'సింద్ హింద్' అను పేరిట జ్యోతిషగణితస్కంధ సంబంధమైన రెండువకములను వ్రాసెను. ఇది హిందూదేశమందలి సిద్ధాంతముల ననుసరించి గుణింపఁబడినది. ఇతఁడు బ్రహ్మగుప్తుని గ్రంథము ననుసరించి బీజగణిత (Algebra) మొకదానిని రచించెను. యూరోపుఖండమునందు తరవాత వ్రాయఁబడిన బీజగణితసంబంధమైన గ్రంథములకన్నిటికి నిదియే ఆధారము. హిందూపద్ధతి ననుసరించి యంకెలు వ్రాయునట్టి దశాంశవిధానము తెలుపుచు నితఁ డొకగణితగ్రంథము వ్రాసెను.

అల్గర్ కోవిల — మధురజిల్లాయందలి మేలూరు తాలూకాలోని యొకగుడి. ఇది మధురపట్టణమున కీశాన్యమున ౧౨ మైళ్ల దూరమునం దుండును. ఇది అల్గర్ గుట్టలమీఁద నున్నది. దేవునిపేరు అల్గర్. ఈదేవాలయము మిక్కిలి పురాతనమైనది. కల్లరులను దొంగజాతివారి దేవుఁడు. వారందరు గుడిచుట్టును కోటమాదిరి గోడ గలదు. ఆడిమాసపు పౌర్ణిమనాఁ డిక్కడ పెద్దయుత్సవము జరుగును.

అల్జియర్స్ — అల్జీరియా దేశమునకు ముఖ్యపట్టణము. దీని పేరు అల్జెర్ జజైర్ (Fr Alger, Arab Jazair), అనఁగా ద్వీపములు అను అరబ్బీపదమునుండి వచ్చినది. ఇది సుందరమైన పట్టణము. ఇక్కడ చాలమంది యూరోపియను లుందురు. ఇది సమశీతోష్ణముగ నుండుపట్టణము. జనసంఖ్య ౨,౨౬,౨౧౮ (౧౯౨౬). దీని చుట్టునున్న శివారుగ్రామములతోఁ గలిపి యీపట్టణపు జనసంఖ్య ౨,౫౭,౧౨౨. వీరిలో యూరోపియనులు ౧,౮౮,౦౮౨ గురు, దేశీయులు ౬౯,౦౪౦ గురు.

అల్జీరియా — ఆఫ్రికాఖండమునం దుత్తరభాగమున నున్న యొకదేశము. ఇది యిప్పుడు ఫ్రెంచివారి ప్రభుత్వముక్రింద నున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౩,౮౩,౫౦౦ ల చదరపుమైళ్లు. ౧౯౨౬ వ సంవత్సరపు జాబితా ననుసరించి ఈదేశముయొక్క జనసంఖ్య ౬,౦౬౪,౮౬౫. సహారా ప్రాంతపు అల్జీరియాయందు ౫,౮౩,౨౨౫ మంది గలరు. అల్జియర్స్ అనునది రాజధాని. ఈదేశమున కుత్తరమున మధ్యధరాసముద్రమును, దక్షిణమున సహారా యెడారియుఁ గలవు. తూర్పున ట్యునీషియాయును, పడమట మొరాకోయును ఎల్లలు.

ఒరాన్ (Oran), అల్జియర్స్, కాన్‌స్టంటైన్ అని ఇందు మూఁడు ముఖ్యవిభాగములు. ఇందు ఇంచుమించుగ ౫౫౦ మైళ్ల పొడుగున వ్యాపించి, పాతాళమునకై నిలువు - నిట్రముగ నుండు సముద్రతీరము గలదు. తీరప్రదేశముపొడుగునను గండ్లు ఎక్కువగాఁ గలవు. అట్లనున్న లేవు ఉత్తరాగాయములవలె లోపలనుండును. దేశమం దంతట అట్లాసుపర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. సహారా ఎడారికి ఎదురుగా పెద్ద అట్లాసుపర్వతపంక్తులును, దీనికి సముద్రతీరమునకును నడుమ, తటమునకు సమాంతరముగ చిన్న అట్లాసుకొండలును గలవు. ఈరెండుపంక్తులను గలుపుచు మధ్యముగ వ్యాపించి మధ్యయగుఁ గొన్ని పర్వతములు గలవు. వీనివలన పీఠభూములును, నలుదిక్కుల పర్వతావృతములైన లోయలు యేర్పడియున్నవి. సహారా అట్లాసులలో ౭,౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తుగల పర్వతశిఖరములును గలవు. నదులు లేకములు గాని మిక్కిలి చిన్నవి. అన్నియు తీరమునకు దగ్గరగ నుండుకొండలమీఁదఁ బుట్టినవాగులే. వీనిలో 'షెలిఫ్' అనునది కొంచెము పెద్దది. నదు లన్నియు వ్యవసాయకార్యముల కుపయోగకరములై యున్నవి. ఓడ్లు పోవుటకు గాను ప్రశస్తమైన కాలువలు లేవు. ఈదేశపు తీరప్రదేశములందును, మధ్యభాగమందును సముద్రతలమునకంటె పల్లమైన 'షాటు' (Shotts) లని పిలువఁబడు ఉప్పునీటిచెలమలు యున్నవి. ఎండకాలమునం దివి చాలవరకు యెండిపోవుచుండును. సముద్రతటమునకు దగ్గరగ యుండు ప్రదేశమంతయు 'టెల్' (Tell) అను పేరను వ్యవహరింపఁబడుచుండును. కొండలును, సముద్రమునకును మధ్య సన్నమైన, సమతలములుగల మైదానములు గలవు. ఈదేశము తూర్పుదిక్కున నుండు 'షాటు' లలోనికి మధ్యధరాసముద్రమును ప్రవేశపెట్టుటకు ఆలోచనలు జరిగినవి.

ప్రదేశముయొక్క ఎత్తునుబట్టియు, స్థానికవిశేషములను బట్టియు ఇచటిశీతోష్ణస్థితియందు హెచ్చుతగ్గులు గలుగుచుండును. ఈదేశమున ఋతువులు మూఁడు. నవంబరు మొదలు ఫిబ్రవరివఱకు చలికాలము, మార్చి మొదలు జూనువఱకు వసంతకాలము, జూలై మొదలు అక్టోబరువఱకు ఎండకాలము. ఎండకాల మిచట కడుతీవ్రముగ నుండును గాని సముద్రతీరమందు సమశీతోష్ణము. ఈభాగము కాలమిది ఆరోగ్యదాయకమైనదగుటచేత చలికాలమందు రోగులకిది యాశ్రయము నగుచుండును.

ఈదేశము ముఖ్యముగ వ్యవసాయజీవనము గలది. ఇచ్చట ద్రాక్షతోట లివిశేషము. ౩,౦౦,౦౦౦ ల యెకరములకంటె యెక్కువ భూమి ద్రాక్షపంటకై వండించుచు [illegible] ద్రాక్ష [illegible] ద్రాక్షరసము విదేశములకు [illegible] బార్లీ, ఓట్లు, పొగాకు, ప్రత్తి, పట్టు, ఖర్జూరములు ఇచటి ముఖ్యములైన యుత్పత్తులు. బటానీలు, బంగాళాదుంపలు [illegible] ఫ్రాన్సు దేశముల కెగుమతి యగుచుండును. పీఠభూములందు [illegible] 'అల్ఫా' యను పేరుగల [illegible] ఈదేశమున వ్యవసాయ [illegible]

నివసించువారికుపయోగపడు, సున్నము, గంధకము, ఖనిజములు మొదలగునవి గృహోపయోగములు అల్జీరియాయందు విలువగల ఖనిజములు కలవు. అందు ఇనుము, రాగి, సీసము, గంధకము, పాదరసము, అంజనము, తెలుపు ఎఱుపు రంగుల పాలరాయి, భాస్వరితములు (Phosphates), రాతి పలకలు (Lethographic stone) ముఖ్యమైనవి.

ఫ్రెంచి ప్రభుత్వము స్థిరమైనది మొదలుకొని ఇచటి వ్యాపార మధికముగా పెరిగిపోయినది. ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లండు, స్పెయినులతో ముఖ్యవ్యాపారము జరుగుచున్నది. అందు నాలుగింట మూడువంతులు ఫ్రాన్సుతో జరుగును. మీద వచించినపదార్థములు గాక మరియు ఆలివునూనె (Olive Oil), పదును చేయని తోళ్లు, కలప, ఉన్ని, పొగాకు, నారింజలు గుడ్లు మొదలగునవి యెగుమతి యగుచుండును. యంత్రనిర్మిత పాత్రలు, నూలువస్త్రములు, ద్రవ్యములు, కాఫీ ముఖ్యమైన దిగుమతులు. ఇచటి చేతిపని చేయుట అంత గణింపదగినది కాదు. కాని మొరాకో చర్మము, రత్నకంబళములు, ముఖమలు, పట్టులు కొంచెముగ తయారగుచుండును. ఫ్రాన్సుదేశమందలి నావలు, రోడ్లు, ఎత్తులు ఇచట రేవులలో నున్నవి. అల్జియర్సు, ఒరాను, కాన్‌స్టెంటైను, బోనా, ఫిలిప్‌విల్లె అనునవి ప్రసిద్ధపట్టణములు. ౨,౮౦౦ల మైళ్ల రైల్వేమార్గములును, అంతకు మించిన పక్కా రోడ్లును గలవు. టెలిగ్రాఫు తీగెలు జాలములవలె వ్యాపించియున్నవి. ప్రస్తుతము మోటారుబస్సుల యానముల వలన వందలకొలది మైళ్లు సహారాయందుగూడ ప్రయాణములు సాగుచున్నవి.

ఇచ్చటి మూలనివాసులు బర్బరు లనువారు. వీరు బహుపత్నీకత్వము లేని మహమ్మదీయులు. ఈదేశమందు పెక్కు వందలయేండ్ల నుండి యున్న అరబ్బులును, యూదులును పెక్కురు కలరు. అరబ్బులును, బర్బరులును గుడారములలో వసించుచు, ఊరూరు దిరుగుచు ప్రయాణముల సలుపు దేశాటులు (Nomads). కాని ఇప్పు డిప్పుడు వీరిలో పెక్కుమంది టెల్ నామక ప్రదేశమున వసతులు గల్పించుకొని వ్యవసాయము చేయుచు గ్రామముల నభివృద్ధిపఱచుచున్నారు. కబైలు (Kabyles) లని పిలువబడు బర్బరు లిచటి ఆదిమనివాసులు. ఇప్పటి జనులలో వీర లెక్కువ. వీరు మాటాడునది బర్బరుభాష, వ్రాయునదిమాత్రము అరబ్బీభాషలిపి. యూదులు సంఖ్యయందు తక్కువైనను మంచిస్థితియందున్నారు. ఈపైని వచించినవారు గాక ఇంకను అనేకజాతులవారు ఈదేశమున గలరు. యూరోపియనులు తప్ప తక్కినవా రందఱును మహమ్మదీయులు. ఇప్పుడు చాలమంది ఫ్రెంచిదేశీయులును, అన్యదేశీయులును వచ్చి ఇచట వాసము సలుపుచున్నారు. ౨,౫౦,౦౦౦లకంటె నెక్కువగ ఫ్రెంచివారును, ౨,౦౦,౦౦౦లకు మించిన యూరోపియనులును (వీరిలో ఇటాలియనులు, స్పెయినుదేశీయులును ఎక్కువ) కలరు. ఫ్రెంచి ప్రభుత్వముచేత నియమింపబడు గవర్నరు జనరలు ఈదేశమును పరిపాలించుచున్నాడు. ఇతనికి తోడ్పడుటకు కౌన్సిలులు కలవు. అల్జియర్సు, ఒరాను, కాన్‌స్టెంటైను - అను మూడు విభాగములు - ఫ్రాన్సులోని భాగములుగనే గణింపబడుచున్నవి. ఇందలి ప్రతిభాగమునుండియు ఇద్దరు డెప్యూటీలును, ఒక సెనేటరును, ఫ్రెంచిచేంబరునకు పంపబడుచుందురు. తక్కినదేశమునంతట సైనికపరిపాలనము. ఇందుమూలముననే ప్రతిసంవత్సరము ఫ్రాన్సు కమితవ్యయమును భరింపవలసి వచ్చుచున్నది.

పూర్వకాలమున రోమనులు దీనిని న్యూమిడియా అనుచుండిరి. ఇది వారియధీనమున మంచియభివృద్ధిని గాంచి చాలకాలమునకు ముందే క్రైస్తవమతమును స్వీకరించియుండెను. క్రీ. శ. ౪౩౦ లో వండలు లనువా రీదేశమును జయించిరి. క్రీ. శ. ౫౩౩ లో బెలిసారియస్ (Belisarius) అనువాడు దీనిని బైజాంటైను సామ్రాజ్యమునకు జేర్చెను. ఏడవశతాబ్ది మధ్యకాలమున సారసెనులు దీనిని గెల్చుకొనిరి. క్రీ. శ. ౯౩౫లో అరబ్బీరాజపుత్రుడైన యూసెఫ్ ఇబ్న్ జేరి యనువాడు అల్జియర్స్ పట్టణమును గట్టెను. అతనివంశమువారు ౧౧౪౮ వఱకు రాజ్యము చేసిరి. ౧౧౪౮ లో నిది చిన్న చిన్న సంస్థానము లయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౫ వ శతాబ్దియందు స్పెయినుదేశమునుండి వెడలగొట్టబడిన మూరులు, యూదులు నీరాజ్యమునందు గాపుర మేర్పఱచుకొనిరి. వారు దొంగతనములు బ్రారంభించి, యూరోపియన వర్తకమునకు అపరిమితమైన నష్టమును కలిగించుచుండిరి. స్పెయినురాజు ఫెర్డినెండు ౧౫౦౯ లో నీదేశమున జాలభాగము నాక్రమించుకొని వీరిని శిక్షించెను. తరువాత టర్కీ సరదారగు హోరుకు దల్జీరియావారిసాయమునకు వచ్చి యీదేశము నాక్రమించుకొనెను, స్పెయినువారిని వెడలగొట్టెను. కాని స్వల్పకాలములోనే స్పానియార్డు లతనిని బట్టుకొని ఉరిదీసిరి. అతని యనంతరమున వచ్చిన యతనితమ్ముడు ౧౫౨౦ లో నీదేశమును టర్కీరాజ్యమున జేర్చి దొంగతనములను బాగుగ నభివృద్ధిపఱచెను. చాలకాలము వఱకు యూరోపియనుల వ్యాపారమున కీదొంగతనము లపాయకరములై యుండెను. ఫ్రెంచివారు దీనిని లోబఱచుకొని ౧౬౧౦ వఱకు నామమాత్రపాలకులుగ నుండిరి గాని దేశీయుల దొంగతనముల నరికట్టజాలకపోయిరి. ౧౮౧౫ లో అమెరికనులు వీరి నాయకుని నోడించి తమవ్యాపారపు నౌకల కెట్టి నష్టమును గలుగజేయకుండునట్లు నతనిచే యొప్పందము జేయించుకొనిరి. ౧౮౧౬ లో 'లార్డ్ ఎక్స్‌మౌత్' అనువాడు ఇంగ్లీషునౌకాసేనతో అల్జియర్సును ముట్టడించి గెలిచి యచటి క్రైస్తవఖైదీల నందఱను విముక్తుల జేయించెను. అది మొదలుకొని యుద్ధఖైదీల నందఱను యూరోపియనుజాతుల నియమముల ననుసరించి యాదరించుచుండుట కేర్పాటులను గావించుకొనిరి. కాని అల్జీరియనుల దొంగ దోపుల్ల మాంపించక కొన్నాళ్లు యథాపూర్వకమే జరగసాగెను. అవమానమై చిట్టచివరకు ఫ్రెంచివారు కఠినపద్ధతులను దొరకొనిరి. క్రీ. శ. ౧౮౩౦ లో ఫ్రెంచివారు ౪౦,౦౦౦ ల మందిగలసేన నీదేశమునకు బంపిరి. అల్జియర్స్‌పట్టణము శీఘ్రముగ వీరివశ మయ్యెను. అల్జీరియనునాయకుడగు 'డే' రాజ్యమును విడిపోవ జేసి

మరాకో మర్యాదను అనుయాయియైన 'అబ్దుల్ కాదిర్' అను అరబ్బు ప్రముఖుడు పైకి వచ్చి దేశీయుల సహకారంతో ఫ్రెంచివారి నెదుర్కొనెను. ఇతడు ౧౮౩౭ లో ఒరానులలాకాను ముట్టడింప ఫ్రాన్సువారితో ఘోరయుద్ధము జరిగెను. చివరకు ౧౮౩౮ లో ఫ్రెంచివారితనితో సంధిచేసికొని 'ముస్కారా అమీర్' అనుపేరుతో పిలువబడుచున్న అరబ్ జాతుల సమ్మేళనము పాలించుట కొప్పుకొనిరి కాని వెంటనే మరల యుద్ధము లారంభము కాగా ఆ యుద్ధముల యందు విజయపరంపర గలుగుచు వచ్చెను. అందువలనను, ౧౮౩౯ లో కాన్‌స్టాంటైనుతో పోరాడవలసివచ్చుటచేతను, తీరమందలి కొన్ని పట్టణములకు దక్కిన తక్కిన పడమటి అల్జీరియాకంతకు ఫ్రెంచివా రతనినే పాలకునిగ స్వీకరించిరి. ఫ్రెంచివారు కాన్‌స్టాంటైనును జయించి తక్కిన ఇలాకా వంతములోనికి బోవుచుండు ప్రయత్నములందుండ అబ్దుల్ కాదిరు యుద్ధసన్నాహములు చేయుచు ౧౮౩౯ లో అకస్మికముగ ఫ్రెంచియిలాకాలో ప్రవేశించి దానిని తనవశము చేసికొన మొదలిడెను. కొంతకాలము ఫ్రెంచిప్రభుత్వము నష్టమైపోయినట్లే కన్పించెను. కాని ౧౮౪౧ లో జనరల్ బ్యూగేడ్ (General Bugeaud) అనునతడు ఫ్రెంచివారిపక్షమున గవర్నరు-జనరలుగ ఆదేశమునకు వచ్చినది మొదలుకొని వ్యవహారములు ఫ్రెంచివారిపక్షమునకు తిరుగసాగెను. కొన్ని నెలలు పోరాటములు జరిగినపిమ్మట ఆసంవత్సరాంతమునకే అబ్దుల్ కాదిరుయొక్క అంతిమదుర్గముగూడ ఫ్రెంచివారివశమయ్యెను. తరువాత నితడు మొరాకోకు వంటియున్న ప్రాంతమునుండి ఫ్రెంచివారి నెదిరించెను. కాని మఱునటిసంవత్సరము దానినిగూడ గోల్పోయి మొరాకోలోనికి పారిపోయెను. అక్కడనుండి ఇతడు రెండుపర్యాయములు అల్జీరియామీద దండెత్తి రెండవమాఱు ఫ్రెంచివారిని రెండుచోట్ల నోడించి పోయి ౧౮౪౪ - నాటికి మొరాకోలో నొకసేనను ప్రోగుచేసెను. బ్యూగేడు సరిహద్దును దాటి అతనిసేనల నాశనము చేయుచుండ నదేసమయమున ఫ్రెంచివారి నౌకాదళములు మొరాకోతీరపట్టణములమీద బాంబులను గురియించినవి. అకారణమున మొరాకోచక్రవర్తి సంధి కొప్పుకొనవలసినవాడై అబ్దుల్ కాదిరునకు సాయము చేయకుండుటయే కాక అతని నెదిరింప ఫ్రెంచివారికి సాయపడుటకు సమ్మతించెను. ఈ ప్రకారము సర్వవిధముల నిస్సహాయుడై తుదకు అబ్దుల్ కాదిరు ౧౮౪౭ లో ఫ్రెంచివారికి లోబడిపోవ వారతనిని ఫ్రాన్సునకు తీసికొనిపోయి ౫ సం. సంవత్సరములపాటు ఉంచి తరువాత అల్జీరియాకు మరలిపోవనియతనిచేత ఒప్పందము చేయించుకొని వదలిపెట్టిరి. కాని దేశమందింకను అల్లరులు జరుగుచునేయుండెను. దక్షిణమందలి కబైలులును, అరబ్బులును విదేశీయులు తమమీద చేయుపరిపాలనవిధానభారమును సహించుటకు ఇష్టపడక పెక్కుమారు తిరుగబడుచుండిరి. ఇందువలన పెలిస్సియర్, కన్‌రోబర్ట్, సెంట్ ఆర్‌నాడ్, మెక్‌మాహాన్ మున్నగు ఫ్రెంచిసేనానాయకులకు చక్కని యుద్ధశిక్షణము కలుగు అవకాశము లభించెను. ౧౮౬౪ నందు పెలిస్సియర్ తరువాత గవర్నరుజనరల్ పదవి నధిష్ఠించిన మెక్‌మాహాన్ ఒకగొప్పరాజ్యతంత్రము నడుపుటకు ప్రొక్కెను. ఇదేసమయమున నెపోలియన్ చక్రవర్తి అల్జీరియాకు వచ్చి సందర్శించి దేశీయులకు నిజమైన సుఖకారణములు కలవనియు, ఫ్రెంచిపరిపాలకులు వాని మన్నించి రనియు గుర్తించి పరిపాలనవిధానము దానికి పరివర్తనములను గావించెను. కాని ౧౮౭౧ నుండి క్రొత్తక్రొత్తపోరాటములు కలుగుచునేయుండెను. ఆసంవత్సరము ఫ్రాంకో-ప్రష్యను యుద్ధము సంభవించుటచేత, అల్జీరియాలో ఫ్రెంచిసైనికులయుపభారము కాగా తత్పరిపాలనమును ప్రోత్సహించుటకు ప్రబలప్రయత్నములు జరిగెను. కాని యవి సంపూర్ణముగ నడచి చేయబడినవి. మఱియు నిన్నికలనాయకులకు కారణభూతమైన మిలిటరీరాజ్యవిధానమునకు బదులుగ ఉత్తరభాగమున సివిల్ ప్రభుత్వమేర్పాటు కావింపబడినది. దేశాటులతో నిండియున్న దక్షిణభాగమందిప్పటికిని సైనికప్రభుత్వమే కలదు. ౧౮౮౧ లో ఫ్రెంచివారు ట్యూనిస్ నగరమును ముట్టడించి అల్జీరియాపడమటిభాగమున నిర్బాధముత్పన్న మయ్యెను. దీనివలన ఫ్రెంచివారికి గాని, వలస వచ్చి నివసించినవిదేశీయులకు గాని అధిక మనుష్య నష్టమేమియు కలుగలేదు. అదిమొదలుకొని నేటివఱకు అచట శాంతియే విరాజిల్లుచున్నది. కాని ఫ్రెంచివారి కచట ఒక పెద్దసేనను నిలిపి దానిని పోషింపవలసిన భారముమాత్రము తప్పలేదు. జర్మనీతో జరిగినయుద్ధమునందు అల్జీరియనులు చాలసాయము గావించినందున ప్రభుత్వమునందు క్రొత్తమార్పు లనేకములు కలిగెను. ౧౯౧౯ లో కావింపబడిన చట్టము ననుసరించి అల్జీరియనుదేశీయుల కందఱకును కొన్ని హక్కులమీఁద ఫ్రెంచిపౌరులహక్కులు లభించినవి.

అల్లా — బొంబాయి, కొల్హాపూర్ సంస్థానమందలి యొక గ్రామము వరుణానదిమీద నున్నది. జనసంఖ్య ౪,౯౮౨. ఇచ్చట రహిమాన్‌దర్గా అను మహమ్మదీయులపీఠమును, సిద్ధోబా, ధులాబా, అల్లమప్రభు, రామలింగదేవాలయములును కలవు. అల్లమప్రభువు దేవాలయమునకు ఔరంగజేబు మెట్లు కట్టించెనట! దీనియెదుట ౧౫౦ ఏండ్ల భక్తులు కొందఱు ప్రాణముతోనే సమాధి నొందుచుండిరట. రామలింగదేవాలయము కొండలో తొలువబడినది.

అల్వైస్, సర్ చార్లెస్ (౧౮౬౪ - ౧౯౪౦) — ప్రష్యదేశపు రాజనీతిజ్ఞుడు. ఇతడు మొదట రాజ్యమందలి ఆర్థిక శాఖకు మంత్రిగను, తరువాత మతవిద్యాశాఖలకు మంత్రిగను ఉండెను. విద్యావిషయములకు గొప్పయుపకార మొనరించెను. ఇతడు ౧౮౭౨ లో లోకవిద్యావిధానము నేర్పఱిచెను. దాని ననుసరించియే ప్రష్యలో నిప్పటికిని విద్య చెప్పబడుచున్నది. యూరప్పుదేశములందలి పెక్కుదేశములు దాని ననుకరించెను.

అల్లుక్రి — బళ్లారిజిల్లా రాయదుర్గ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౫౧ (౧౯౩౧).

అల్లూరుపాడు — నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరి తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౪౭ (౧౯౩౧).

అల్పగ్రహములు — అంగారక గ్రహమునకును బృహస్పతిగ్రహమునకును నడుమ చిన్న చిన్న గ్రహము లసంఖ్యములు కలవు. వానికి నల్పగ్రహము లని పేరు. వీనిని ఇంగ్లీషులో మైనర్ ప్లానెట్స్ (Minor Planets) అనియెదరు. నేటి వఱకు శాస్త్రజ్ఞులు రమారమి ౮౦౦ ల అల్పగ్రహములు కనుగొనిరి. మన నవగ్రహములతోఁ బోల్చిచూచినయెడల వీని మిక్కిలి చిన్నవి. గ్రహము లన్నింటిలోను బుధుఁడు చిన్న వాఁడు. ఈగ్రహముయొక్క వ్యాసము (Diameter) ౪,౨౧౬ మైళ్లు పొడుగు. అల్పగ్రహము లలోఁ బెద్దదానివ్యాసము ౪౮౫ మైళ్లు. ౨౪ మైళ్లు వ్యాసముగలవి పెక్కులు కలవు. ౧౯౦౦ ల సంవత్సరమున డాక్టరు ఉల్ఫ్ అను జ్యోతిషికునిచేఁ గనిపట్టఁబడిన యల్పగ్రహముయొక్క వ్యాసము ౫౫౦ గజములు మాత్రము! ఇదివఱకుఁ గానిపించిన యీయల్పగ్రహముల నన్నింటినిఁ గలిపి యొకముద్ద చేసినయెడల నాముద్ద మనభూగోళమునకన్న నిరువదిరెట్లు చిన్నదిగ నుండును!

కనుఁగొనినవిధము — పదునెనిమిదవశతాబ్ది యారంభమునందునుండి యల్పగ్రహములున్నవనుమాట శాస్త్రజ్ఞులకుఁ దెలియఁగ నేరదుఁ గాని అంగారకునకును బృహస్పతికిని నడుమ ముప్పదినాల్గుకోట్ల నలుబదిలక్షలమైళ్ల యంతర మున్నందున, నీగొప్పయంతరములో నొక గ్రహము తప్పక యుండవచ్చు నని జ్యోతిషికు లాశించుచు వెదకఁ జొచ్చిరి. ఇటలీదేశవాఁ డయిన పియాజ్జీ యను జ్యోతిషికునకు ౧౯-వ శతాబ్ది ప్రారంభదినమున (౧-వ జనవరి, ౧౮౦౧) ఒక యల్ప గ్రహము కానవచ్చెను. దీనికి సెరిస్ (Ceres) అని నామకరణము చేసిరి. ఇట్లు నేఁటివఱకును రమారమి ౮౦౦ ల అల్పగ్రహములు కాన వచ్చినవి. ఇవి యన్నియు పెద్దగ్రహములవలెనే సూర్యునిచుట్టును తిరుగు చుండును. అన్నియు నంగారకబృహస్పతులకు నడుమనుండు నాకాశ మునం దున్నవి. ప్రతిసంవత్సరమును క్రొత్తవి కానవచ్చుచున్నవి.

వీని యుత్పత్తి — ఇట్లు వందలకొలఁది యీయల్పగ్రహములు కుజబృహస్పతుల మధ్య నెట్లు పుట్టినవి? అను ప్రశ్నకుఁ బలువురు పలువిధముల జవాబు చెప్పెదరు. పూర్వ మొకప్పు డీచి యున్నియుఁ గలిసి యొక పెద్దగ్రహముగ నుండె ననియు, దానిపై మఱియొక గోళము వచ్చుటవలనో మఱియేకారణముచేతనో యది పగిలి తునక లగుటచే నన్ని యల్పగ్రహము లైయుండు ననియుఁ గొందఱు శాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము.

వీనినే అల్పగ్రహములనియు, లఘుగ్రహములనియు, ఉప గ్రహములనియు నంటురు. పేర్లు భేదముగ నున్నను అసలు గ్రహములలో మనకుఁ గనుపడువాని లఘుగ్రహము లనియు, ఇతర గ్రహములకు నుపగ్రహము లనియుఁ జెప్పుదురు. ఆకారమునందుఁ గొంచెము చిన్నవి, కొంచెము పెద్దవి యని యర్థము. ఒక గ్రహము చుట్టును తిరుగు మఱియొకగ్రహమున కుపగ్రహ మని పేరు.

అల్ప అర్ స్లన్ (౧౦౬౩ - ౧౦౭౨) — సెల్జుకు దేశపు సుల్తాను. మహమ్మదీయమతము నవలంబించి మహమ్మదు నామమును ధరించెను. సిరియా, ఆర్మీనియా, జార్జియా రాజ్యములను జయించెను. రోమకచక్రవర్తి రోమనస్ డయోజినస్ ను జయించెను. తన భార్యల నివాసస్థలమయిన తుర్కిస్తానమును జయింపఁబోయినప్పుడు చెఱపట్టఁబడిన యొక దుర్గాధ్యక్షునిచేత వధింపఁబడెను.

అల్ఫరాబీ (క్రీ. శ. ౯౦౦ - ౯౫౦) — అరబ్బీ తత్త్వవేత్త. తనకాలమందలి శాస్త్రము లన్నిటిని చేర్చి యొక విజ్ఞానసర్వస్వమును రచించెను. ఇతఁడు బాగ్దాద్, డెమాస్కస్ పట్టణములందు నివసించుచుండెను. ఇతఁడు అరిస్టాటిల్ గ్రంథముల నరబ్బీ వారికి నేర్పెను.

అల్ఫోన్సో (౧౮౫౭ - ౧౮౮౫) — ఇతనిని ౧౨-వ అల్ఫోన్సో అందురు. ఇతఁడు స్పెయిన్ దేశపురాజు. ఇతఁడు ౧౮౫౭ లో జన్మించెను. తల్లి ఇసాబెల్లా ఆమెను దేశమునుండి వెడలఁగొట్టిరి. అప్పుడు చిన్నవాఁడైన అల్ఫోన్సోగూడ ఆమెవెంట వెళ్లెను. ౧౮౭౪ లో ఇతనిని రాజుగ నెన్నుకొనిరి. ఇతఁడు మిక్కిలి తెలివిగలిగి రాజ్యపాలనము చేసెను.

అల్ఫోన్సో (అరగాన్) — స్పెయిన్ దేశమునందు పూర్వము విశిష్టప్రభుత్వముగా నుండిన అరగాన్ అను రాజ్యమును అల్ఫోన్సో అను పేరుగల అయిదుగురురాజులు పాలించిరి. వారిలో సిద్ధులు ముఖ్యులు —

౧. ఈ పేరుగలవారిలో నొండవవానికి (క్రీ. శ. ౧౧౦౪ - ౧౧౩౪) విజయుఁ (The Victorious) డను బిరుదు నుండెను. ఇతఁడు స్పెయిన్ దేశవాసు లైన మూరులు అనుపేరుగల మహమ్మదీయులతోఁ బోరాడి వారిని పెక్కు పర్యాయములు పరాభవించి సారగోసా, టెరాగోనా అనువానిని స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఇతఁడు ౨౯ యుద్ధములలో విజయ మందెను.

౨. ఇతఁడు (౧౪౧౬ - ౧౪౫౮) ఈ పేరుగల ౫-వ యతఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౯౬ లో జన్మించెను. ఇతనికి 'ఉదారుఁడు' అను బిరుదు గలదు. ఇతనితండ్రి ఫర్డినెండు. ౧౪౧౬ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతఁడు అరగాన్, సిసిలీ, నేపిల్సు అను మూఁడురాజ్యములపై ప్రభుత్వము చేసెను. ఇతఁడు విజ్ఞానసంపన్నుఁడు, విద్యా ప్రియుఁడు, విద్వత్పోషకుఁడు. విజ్ఞానపునరుజ్జీవనమని (Renaissance) యూరోపుదేశచరిత్రలో ప్రఖ్యాతిఁ జెందినయుగమునందు విద్యా భివృద్ధిఁ జేసిన రాజులలో నితఁ డొకఁడు. కాన్ స్టాంటినోపిల్ పట్టణము తురుష్కులు పట్టుకొనినతరువాత నచ్చటనుండి పాఱిపోయిన పండితవర్యులకు నితఁడు ఆశ్రయ మిచ్చెను.

అల్ఫోన్సో (పోర్చుగల్) — పోర్చుగల్ దేశమున నీ పేరుగలరాజు లారుగురు రాజ్య మేలిరి.

౧ ఇతఁడు (౧౦౯౪ - ౧౧౮౫) అంతవఱకు లియోన్ రాజ్యమునకు లోఁబడియున్న పోర్చుగల్ ను స్వతంత్రముగఁ జేసెను. గొప్ప యోద్ధ ఆజానుబాహుశరీరము గలవాఁడు పెక్కు యుద్ధములలో మూరులతోఁ బోరాడి ఖ్యాతి వడసెను

౨. ఇతఁడు (౧౧౮౫ - ౧౨౨౩) మతగురువులయధికారమును తగ్గించుటకు ప్రయత్నించెను. అందుచే నితనిని వెలివేసిరి

౩ ఇతఁడు (౧౨౧౦ - ౧౨౭౯) తనకాలమును చాలవఱకు మూరులతో యుద్ధముచేయుటలోఁ గడపెను

౪ ఇతఁడు (౧౨౯౦ - ౧౩౫౭) కేస్టిలే రాజులతోను, మూరులతోను పోరాడుటయందు తనకాలమును చాలవఱకుఁ గడపెను ఇతనికుమారుఁడైన పీటరునకును, ఇతనికిని గృహకలహము సంభవించెను

౫. ఇతఁడు (౧౪౩౨ - ౧౪౮౧) ఆఫ్రికాలోని మూరుల రాజ్యముమీఁదికి దండెత్తి వెడలినందున నితనికి 'ఆఫ్రికన్' అను బిరుదు వచ్చెను

౬ ఇతఁడు (౧౬౪౩ - ౧౬౮౩) దుర్మార్గుఁ డగుటచే ౧౬౬౭ లో రాజ్యభ్రష్టుఁడు కావలసివచ్చెను తరువాత టెర్సీరా పట్టణములో కాలము గడపి ౧౬౮౩ లో మరణించెను

అల్ఫోన్సో (లియోన్) — స్పెయిన్ దేశమునందు పూర్వము స్వతంత్రములుగ నుండిన లియోన్, కేస్టిలే అను రాజ్యములపై అల్ఫోన్సో అను పేరుగల రాజులు ౧౧ గురు రాజ్యము చేసిరి

౧, ౨ మొదటియిద్దఱను గూర్చి విశేష మేమియు తెలియదు వారి ప్రభుత్వకాలము క్రీ. శ. ౭౩౯ - ౮౪౨ వఱకును జరిగిన శతాబ్దియం దుండె ననిమాత్రము తెలియుచున్నది

౩, ౪, ౫ తరువాతి ముగ్గురు అల్ఫోన్సోలు ౮౬౬ - ౧౦౨౭ కాలమునందు పాలనముఁ జేసిరి దేశముమీఁది కెత్తివచ్చిన మూరు లను మహమ్మదీయులతో వీరికాలమునఁ బోరాట మారంభమయ్యెను

౬ ఇతఁడు (౧౦౬౫ - ౧౧౦౯) మూరుల నెదిరించుటలో నాయకుఁడుగ నుండెను స్పెయిన్ దేశజాలను పోపునకు ఫ్రాన్సు లోఁబడునటుల చేసెను స్పెయిన్‌వారికి ఫ్రాన్సువారి నాగరకత నేర్పెను.

౭ ఇతని (౧౧౦౬ - ౧౧౫౭) ఉభయమతములప్రజల రా జన్న బిరు దుండెను క్రైస్తవులతో పాటు మూరు లను మహమ్మదీయు లనుకూడ న్యాయముగఁ బరిపాలించెను మూరులతిరుగఁబాటు ఫలముగఁ గొట్టఁ బ్రయత్నించుచుండఁగఁ జంపఁబడియెను

౮ ఈతఁ (౧౧౫౮ - ౧౨౧౪) ఇంగ్లాండురాజైన ౨-వ హెన్రీకూమార్తెను వివాహమాడెను. మూరులపై దండెత్తుటకు కేస్టైన క్రైస్తవరాజులకూటము (Coalition) నకు నాయకుఁడుగ నుండి మూరులఁ బూర్తిగఁ బరాభవించెను.

౯ ఈతని (౧౧౭౧ - ౧౨౩౦) వివాహముగురించి పోపునకు ఇతనికిని వివాదము కలిగెను.

౧౦ ఇతఁడు (౧౨౨౧ - ౧౨౮౪) విద్యావంతుఁడు. బృహస్పతి (The wise) అను బిరుదు గాంచెను. జ్యోతిశ్శాస్త్రమందలి గణితస్కంధము నభివృద్ధిచేయుటకు సాయము చేసెను. తనసరదారులతో పెక్కు తగాదాలు పెట్టుకొనెను. జర్మనుసామ్రాజ్యము సంపాదింపవలయునని యత్నించుటకు ధనముగావలసివచ్చి ప్రజలపై పెక్కు పన్నులు విధించెను అందుచే లోకద్వేషమును సంపాదించెను.

౧౧ ఇతఁడు (౧౩౧౧ - ౧౩౫౦) తిరుగఁబాటు చేసిన సరదారులను కఠినముగ శిక్షించెను ఆఫ్రికాదేశమునుండి వచ్చిన మూరుల చివరదాడి నోడించెను.

అల్బటేనియస్ (౮౫౦ - ౯౨౯) — ఇతని పూర్ణ మైన నామము మహమ్మద్ బిన్ జెబిర్ అల్ బటాని అరేబియా దేశజుఁడు జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త మెసపొటేమియా దేశమునందలి అరక్కా యనుస్థలమున నితఁడు నక్షత్రాదులకేగాక గ్రహంగాని జ్యోతి శ్శాస్త్రమునందు క్రొత్తపరిశోధనలు చేసెను టాలెమీచే రచింపఁ బడిన గ్రహపథకములు దృక్ప్రత్యయమునకు వచ్చుట లే దని యితఁడు తనశోధన ననుసరించి క్రొత్తపథకము లేర్పఱిచెను. ఇతని మతమున అయనమునకు ౬౬ సంవత్సరములలో ఒక్క అంశము గతి కలదు, పరమక్రాంతి ౨౩° ౩౫', సాయనసూర్యోచ్చము ౮౨° ౧౭'. ఇతఁడు సాయనసంవత్సరప్రమితి ౩౬౫ దినములు ౫ గంటలు ౪౬ నిమిషములు ౨౪ సెకనులు అని నిశ్చయించెను. ఇది నిక్కమైనదాని కంటె ౨ నిమిషములు ౨౬ సెకనులుమాత్రము తక్కువగ నున్నది. ఇతఁడు గొప్ప గణితజ్ఞుఁడు త్రికోణమితి (Trigonometry)లో నూతనాంశములను గనుఁగొనెను జ్యోతిషవిషయమై పెక్కు గ్రంథములను వ్రాసెను వానిని ౧౨-వ శతాబ్దివాఁడైన ప్లేటో టిబర్టినస్ అనువాఁడు లాటిన్‌భాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను.

అల్బిరూని (క్రీ. శ. ౯౭౩ - ౧౦౪౮) — ఇతని సంపూర్ణనామము అబూరైహాన్ మహమ్మద్ బిన్ అహమ్మద్ అల్ బిరూని. గజ్ని మహమ్మదునాస్థానవిద్వాంసుఁడు. నానాశాస్త్రములందును మిక్కిలి ప్రజ్ఞ కలవాఁడట. రేఖాగణితము, తర్కము అనుశాస్త్రములందును మిక్కిలి ఖ్యాతి గాంచెను. ఇతఁడు పెక్కుదేశములు చూచుటయేగాక హిందూదేశమునకు వచ్చి ఎన్మిదిసంవత్సరములవఱకు నిచ్చట నుండి యనేకశాస్త్రములను పఠించెను. 'తారిఖ్-ఉల్-హింద్' అను హిందూదేశచరిత్రగ్రంథము వ్రాసెను. పెక్కు గ్రీకు గ్రంథములను భాషాంతరీకరించెను. అఫ్ఘానిస్థానమున ౧౦౪౮ లో చనిపోయెను.

అల్బుమజార్ (౮౦౫ - ౮౮౫) — విఖ్యాతి చెందిన అరబ్బీజ్యోతిర్విదుఁడు. ఇతని గ్రంథములు లాటినులోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడెను (౧౪౮౯).

అల్బ్యూకర్క్, అల్ఫాన్సో డి (క్రీ. శ. ౧౪౫౩ ౧౫౧౫) — పోర్చుగీసు సైనికుడు. ౧౪౫౩-వ సంవత్సరమున లిస్బను దగ్గఱ నున్న అల్హాండ్రియా యందు జన్మించెను. అయిదవ అల్ఫాన్సో కాలమున విద్య గఱపెను. ౧౫౦౩ లో మొట్టమొదటిసారి యితడు ప్రాగ్దేశములకు సాగరయాత్ర కావించెను. గుడ్‌హోపు అగ్రమును దాటివచ్చి హిందూదేశమునకు చేరెను. హిందూదేశమునందలి కొచ్చినునందు 'పోర్చుగీసువారికోట' కట్టించుటకు ఆ దేశపురాజునంగీకారమును బడసెను. ౧౫౦౪ వ జనవరినెలను మరల పోర్చుగలుదేశమునకు పోయెను. ౧౫౦౬ లో ట్రిస్టన్ డకున్హా యాధిపత్యమున హిందూదేశమునకు బయలుదేఱిన ౧౬ నౌకలదళమున అయిదునౌకలకు ఇతనిని నాయకునిగా నియమించిరి. ఆఫ్రికాతూర్పు తీరమున అరబ్బులనగరములపై దాడిచేసి పెక్కుపోరాటముల జరిపిన పిదప అల్బ్యూకర్క్ డకున్హానుండి విడిపోయి, పారసీకసింధుశాఖయందలి ఆర్ముజ్ దీవిని ౧౫౦౭ లో వశపఱచుకొనెను. ఈదీవి యాకాలమున ప్రాగ్దేశవర్తకమునకు ప్రధానమైన స్థానములలో నొకటి. కాని యది కొంతకాలమువఱకే యతనివశమున నుండెను.

అల్బ్యూకర్క్

ఈ యితని యోడలు పడవలను తెచ్చి తన నౌకలను వృద్ధిచేసి అల్బ్యూకర్క్ ౧౫౦౮-వ సంవత్సరాంతమున మలబారు తీరమును చేరెను. ౧౫౧౦ వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో కళ్ళికోటను ముట్టడించెను గాని, ఓడిపోయెను. పిదప ఇతడు గోవాను వశపఱచుకొనెను, అటుపిమ్మట మలాకాపై దాడిచేసి, శత్రువులనోడించి సముద్రతీరమున ముఖ్యస్థానము బడసెను. ౧౫౧౧ లో నితడు మలక్కాదేశమునకు మరలిపోయెను. తనవిజయము లెన్నిటియందును కొల్లగొన్న ధనముతో నితడు 'ఫ్లోర్ డి లామార్' అను నౌకమీద వచ్చుచుండగా అది మునిగిపోయినది. తుదకతడే ప్రాణములతో దప్పించుకొనెను. కొన్ని యుద్ధములు, నౌకాపోరాటములు, వర్తకములను ఎల్లవలను క్రమము ప్రవేశపెట్టి పోర్చుగీసువారి యధీనమునందే యుండు నట్లు చేసెను. అతనికీర్తి నానాదేశములలో వ్యాపించినది. పోర్చుగలుదేశపురాజునకు

సమర్పించి అల్బ్యూకర్క్ ఎఱ్ఱసముద్రప్రాంతమునకు దండయాత్ర వెడలి ౧౫౧౩ లో ఏడెనునగరమును ముట్టడించెను. కాని యతనికి పరాజయము కలిగెను. ౧౫౧౫ లో అల్బ్యూకర్క్ ఆర్ముజ్‌దీవిపయి తిరిగి తన్ను మరల దానిని వశపఱచుకొనెను. అప్పటినుండి యాదీవి ౧౬౨౨ వఱకును పోర్చుగీసువారి యధీనమునందే యుండెను. పోర్చుగల్లురాజాస్థానమున అల్బ్యూకర్క్‌నకు శత్రువులనేకులుండిరి. వారి కుట్రలవలన నతడు పదభ్రష్టుడయ్యెను. అస్వస్థుడై యుండి యతడు గోవానౌకాశ్రయస్థానమునకు ప్రవేశించునప్పటికి, నతనికి బదులుగ నతనిశత్రువగు నొకని నతనిస్థానమున నియమించినట్లు పోర్చుగల్లురాజునొద్దనుండి వచ్చిన యుత్తరువు లతని కందినవి. అతడు ౧౫౧౫-వ సంవత్సరము డిసెంబరు ౧౬ వ తేదిని సముద్రముమీద నుండగనే చనిపోయెను. చనిపోవుటకు ముందతడు తన ప్రవర్తనయం దెట్టిలోపమును లేదనియు, తన కర్తవ్యమును జరిగిన దనియు తెలుపుచు రాజునకు లేఖ వ్రాసి, యందు తనకు రావలసిన గౌరవసన్మానములను దనకుమారున కిప్పుట కొఱకు మని విన్నవించుకొనెను. అతనిశరీరమును గోవాయందు సమాధి కావించిరి.

అల్మాగ్రో (౧౪౭౫ ౧౫౩౮) — స్పెయినుదేశీయుడు. అమెరికాలోని పెరూ, చిల్లీ మొదలయినదేశములను సాధించుటలో పిజారో అనువానికి సాయమొనరించెను. కాని తుద కాతనితో బోరాడి యాతని చేతిలో హతుడాయెను.

అల్లాజీపేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని జమీందారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౧౫౬౬ (౧౯౩౧).

అల్మ్‌క్విస్ట్, కార్ల్ జోనస్ లవ్ విగ్ (౧౭౯౩ ౧౮౬౬) — స్వీడిష్‌దేశీయుడు. గ్రంథకర్త. ఇతడు నవలలు, నాటకములు, సైద్ధాంతిక వ్యాసములు, తత్త్వనీతి, భాష, విద్యాప్రతిపాదకములయిన పెక్కుగ్రంథములను వ్రాసెను.

అల్మెయిడా - గ్యారెట్ (౧౭౯౯ ౧౮౫౪) — పోర్చుగల్ దేశీయుడు. కవి, నాటకకర్త, రాజ్యతంత్రజ్ఞుడు. ఇతనిచే రచింపబడిన నాటకములలో గొప్ప ఆధునికపోర్చుగీసు నాటకవాఙ్మయమునం దుత్తమోత్తమము అని యెంచబడుచున్నది ఆ ఫ్రెడ్ లూయిజ్ డి సౌసా అనునది. పోర్చుగల్‌దేశమునందలి జాతీయ నాటకములలో శ్రేష్ఠమైనదిగ పరిగణింపబడుచున్నది. దేశమందలి రాజకీయాందోళనములలోకూడ నీతడు శ్రద్ధ వహించెను.

అల్మోడా — సంయుక్తప్రాంతమందలి అల్మోడాజిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. సముద్రమట్టమునకు ౫,౪౯౪ అడుగుల యెత్తున పర్వతశిఖరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౮,౩౫౯ (౧౯౩౧). క్రీ. శ. ౧౭౪౪-వ సంవత్సరమున దీనిని మొట్టమొదట రోహిల్లాలు ముట్టడించిరి. కాని కొండజాతులవారే అల్మోడాప్రాంతమునకు గల

దారిద్ర్య భయావహాలమునను, వాతావరణము చవిపడక పోవుటచేతను అప్పటి ప్రజలు మరణించిరి. క్రీ. శ. ౧౮౫౭-వ సంవత్సరమున జరిగినస్వాతంత్ర్యయుద్ధములో గూడ నీనగరము ప్రాముఖ్యము వహించెను. కుదకు ఏప్రిలు ౨౬-వ తేదీనాఁడు గొప్పయుద్ధము జరిగినతరువాత అల్లాహాబాదు యాంగ్లేయుల యధీన మైనది. అల్లాహాబాదుజిల్లా వైశాల్యము ౨,౮౦౫ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౭,౫౦,౫౫౫ (౧౯౫౧).

అల్యాబాదో — గంజాంజిల్లా ఛత్రపురంతాలూకా లోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౪౪ (౧౯౫౧)

అల్యూమినా — ఇది యొక్కటే అల్యూమిని యము ధాతువుయొక్క అమ్లజనిదము (Oxide). ప్రాకృతికావస్థయం దిది కురువింద (Corundum) మనియు, స్ఫాటిక దశయందు (Crystal form) కెంపు (Ruby) లేక నీల (Saphire) మనియు, అష్టవిధస్ఫటికాకృతులకంటె భిన్నమైనస్థితియందు కురువింద వికార (Emery) మనియు పిలువఁబడుచుండును. కఠినత్వమందు వజ్రము నకుఁ దరువాత దీనిని మించినది లేదు. కావున అద్దములను గోయుట కిది సాధనముగ నుపయోగపడుచుండును. సైలికము (Silica) తోఁ గలసి ప్రపంచమునం దంతట విస్తారముగ వ్యాపించియుండు పదార్థములలో నిదియు నొకటి. నల్లరాయి (Granite), నాపరాయి (Trapstone), పలకరాయి (Slate stone) లోనుగాఁగల శిలలలో నిది అధికముగ వ్యాపించియుండును. పింగాణీరేగడయందు సగముకంటె నెక్కువభాగము ఈ అల్యూమినాయే చెందియుండుట చేత అరేగడ యంతటి ప్రశస్తగుణధర్మములు కలుగుటకుఁ గారణమైనది.

అల్యూమినాయు, ఉజ్జనజలామ్లజనిదము (Hydroxide) ను వనస్పతివర్ణములతోఁ (Vegetable colours) గలసి 'లేకులు' (Lakes) అని పిలువఁబడునీళ్లలో కరఁగని సమ్మేళనములు (Insoluble Compounds) గ ఏర్పడు గుణధర్మములు కలిగియుండు టంచేసి అద్దకమునందును కాలికోముద్రణమందును వర్ణోపాధులుగ (Mordants) వాడఁబడుచుండును. వీని యుపాధుల సాయముతో వేయఁబడు రంగులు వెలిసిపోక స్థిరముగ నిలచియుండును. పటికపు ద్రావణమునందు (Alum solution) ఎమ్మోనియాను కలుపుటవలన ఉజ్జనజలామ్లజనిదము (Hydroxide) తెలుపురంగుతో నదుగునకు దిగును. అడుగునదానిని వండఁబెట్టుటచేతఁగాని వేఁడిచేయుటచేతఁగాని యందలి ఉజ్జనము (Hydrogen) వేఱుచేయవచ్చును.

అల్యూమినాను శుష్కవిధానమున (Dry Process) తయారుచేయుటకుఁగాను నూటింట మూఁడుపాళ్లకంటె తక్కువ సైలికమును గలిగియుండు బాక్సైటును (Bauxite) సోడాసహితముగ బట్టీలో కాల్చి అనంతరము నీటిద్వారా పిండుటవలన (Leaching) సోడియముస్ఫటికము వచ్చును. కాస్టిక్ సోడా ద్రావణముతో బాక్సైటు శుద్ధిచేసి అల్యూమినాను తీయుటకు తడి అగ్రపద్ధతి (Wet Process) యొకటి కలదు. ఈరెండువిధములు ఏర్పడు ద్రావణము నుండి రెండుభిన్నమార్గముల అల్యూమినాను గ్రహించవచ్చును. అందొక విధ మెట్లన, కర్బనద్వ్యమ్లజనిదవాయువును (Carbon dioxide gas) ద్రావణమునందు ప్రవేశించుటవలన ఉజ్జనజలామ్లజనిదము (Hydroxide) అడుగునఁ జేరుకొనును. రెండవపద్ధతి ననుసరించి ఆ ద్రావణము నించుక జలమిళితము (Dilute) గావించి ఉజ్జనయుతఅల్యూమినాను కొంతను గలిపి కలయఁబెట్టినయెడల ద్రావణమునందలి చాలభాగ మల్యూమినా అడుగునఁ జేరుకొన మీఁద కొంత ద్రవము నిలిచిపోవును. ఆద్రవము నిక్షిప్తమై (Concentrated) మరల బాక్సైటును గ్రహింపఁగలుగును. వేఱొండువిధానమున బాక్సైటు, కర్బనము (బొగ్గు) నత్రజనములు ౧౩-౧౮ వందల డిగ్రీలవేఁడిమిలో అంతఃప్రతిక్రియలు (Inter-reactions) జరిపినచో తమ్ములమున నుత్పన్నమగు స్ఫటనత్రజనిదము (Aluminium Nitride) నందు సోడియం ఉజ్జనజలామ్లజనిదము (Sodium Hydroxide) ను కలిపినయెడల సోడియము స్ఫటికము (Sodium Aluminate) ఏర్పడును. ఈసందర్భమున ఎమ్మోనియా అప్రయత్నముగ ఉపఫలము (By product) గ లభించును. ఈ సోడియము స్ఫటికమునుండి అల్యూమినా తక్కువ మూల్యమునకై అల్యూమినియము ధాతూత్పత్తినిమిత్తము విద్యుద్విశ్లేషణ చేయుటకు సర్వథా యోగ్యమై యుండును.

బాక్సైటునుండి అల్యూమినాను విడఁదీయుటకుఁగాను వేఱొక విధమగుపద్ధతి నార్వేదేశమున వాడుకలో నున్నది. నూటింట ౩౦ పాళ్ల నత్రికామ్ల ద్రావణము (Nitric Acid Solution) ద్వారా బాక్సైటును నిష్కర్షణ మొనరించుట (Leaching) చే ఆ ద్రావణము అందలి స్ఫటనమును ఖటికము (Calcium) ను లోహములోని కొంత భాగమును కరఁగించుకొని మిగత లోహమును సైలికమును వదలి వేయును. కరఁగనిపదార్థములను వేఱుచేసి ద్రావణమునందలి లోహమును స్ఫటికము విడఁదీసి వండఁబెట్టఁగాఁ దేలినదానిని అందుఁగల స్ఫటనకారము (Aluminium Salt) విడిపడుట కంతవేఁడి కావలయునో అంతయు వేఁడిగావించి ఆసందర్భమున వెలువడునత్రజని, అమ్లజనముల (Nitrogen, Oxides) తో నత్రికామ్లమును దింపుకొని అల్యూమినాను ధాతూత్పత్తినిమిత్తము సంగ్రహించుకొందురు.

శుద్ధమైన స్ఫటామ్లజనిదమును తీయుటకు 'హాగ్‌లాండ్' (Hagland) విద్యుదుష్ణవిధాన (Electro-thermic process) మను వేఱొకపద్ధతి కలదు. లోహామ్లజనిదము (Iron Oxide) సైలికము లోనగు బాక్సైటునందలి మలినములను వేఱుచేయుటమీఁదనే ఇది యాధారపడియున్నది. అందునిమిత్తము బాక్సైటును విద్యుత్ బట్టీలో కర్బనముద్వారా సంస్కరించి ౧౫, లేక ౨౦ పాళ్ల గంధకిదమును కలిగియుండునట్లు ద్రవమైన ధాతువు సుత్పత్తిచేయుదురు. ఈగంధకిద, అమ్లజనిదధాతుమాలిన్యము ప్రవహించునట్లు చేయుదురు. దానిని జల్లార్చఁగాఁ గట్టిన గడ్డను చూర్ణముచేసి నీటిలోఁ గలిపి

సల్ఫైడు + ౬ నీరు = ౨ అల్యూమినియము హైడ్రాక్సైడు + ౩ హైడ్రొజను సల్ఫైడు (Al_2S_3 + $6H_2O$ = $2Al(OH)_3$ + $3H_2S$) అను క్రింది సమీకరణమువలన ఇందలి ఉదజనగంధకిదము (Hydrogen Sulphide) తో కైటును గంధకీకృతము గావించుటకుగాని లేక క్లాస్ పద్ధతి (Claus process) వలన సరించి గంధకము చేయుటకు గాని ఉపయోగపడును.

ప్రొఫెసర్ పిడర్సన్ (Professor Pederson) కని పట్టిన నవీనపద్ధతిని బొగ్గుతో కూడ ముడిఇనుము (Iron Ore) తో బాక్సైటును శుద్ధిచేసి స్ఫటాల్యూమిన మిశ్రమము చేయుటయందు ఈ యవసరమగు మూలకములు ఉపఫలముగ లభించును.

రేగడ (Clay), ఆలూనైటు (Alunite) మున్నగు మూలముల నుండి అనేక విధానముల నిర్మాణమున ఈ ఆల్యూమినా పొందవచ్చును. రేగడను కాల్చి దానిని గంధకామ్లముతో గంధకీకరణముగ మార్చి దానిని ఎమ్మోనియా గంధకీకరణముతో ఎమ్మోనియము పటిక క్రింద పరివర్తితముచేసి దానిని ౩౪ శతాంశ అంశముల (Centigrade degrees) వేడిమి యందు పొడిగ (Dry) నుండు ఎమ్మోనియాగాసుద్వారా స్ఫటికోదజనయామ్లజనిదము (Aluminium Hydroxide) ఎమ్మోనియము గంధకీకరణముగను మార్చబడును. తరువాత ఉదజనయామ్లజనిదమును కాల్చి అల్యూమినాను చేయుదురు.

అల్యూమినియము — ఇది లోహ ధాతువుల తత్త్వము (Metallic Element) లోనిది. అల్యూమినియము కలిసిన గంధకిదము (Mixed Sulphates of Iron & Aluminium) లని ప్రస్తుతము తెలుపబడుచున్న కొన్ని క్షారములు (Salts) ను ప్రాచీనకాలమున రోమనులు అల్యూమెన్ (Alumen) అను పేరుతో పిలుచుచుండిరి. ఈ క్షారములు మధ్యధరాసముద్ర తీరములందలి అగ్నిపర్వతముల సమీపములైన శిలలలో దొరకుచుండెను. వారు దీనిని అద్దకపుపనులందును ఔషధములందును వాడుకొనుచుండిరి. ఇట్టి యుపయోగ ధర్మములను కలిగియుండు క్షారమును గంధకామ్ల ప్రయోగమున రేగడనుండి తయారుచేయవచ్చునని ౧౮ వ శతాబ్దియందు కనుగొనబడినది. ఈ క్షారమునకు (Base) మూల పదార్థముగ కలుగు లోహమును అల్యూమెన్‌నుబట్టి ఆంగ్లేయులు, అల్యూమినా అని పేరిడిరి. దీనినుండి తీయబడునదే అల్యూమినియము ధాతువు. ఇది స్వతంత్రమగు స్ఫటలోహము. ఇది పరమాణుసంఖ్య (Atomic Number) ౧౩ విశిష్టగురుత్వము (Specific Gravity) ౨.౭ అణుభారము (Atomic Weight) ౨౭ ద్రవకాంకము (Melting point) ౬౫౮ శతాంశములు.

ప్రకృతిలో ధాతువు స్వతంత్రముగ లభింపదు. దహనము (Combustion) చెందని సమ్మేళనముగ దొరకును గాని అనేక పదార్థములతో కలిసి ఆమ్లజనము (Oxygen) తో మిక్కిలి సన్నిహితమగు రసాయన ప్రేమ (Affinity) చే ఇది భూమిపై ఉపరితలమున దొరకకపోవుటకు ముఖ్యకారణము. భూపటలము (Earth's Crust) నందు ఆమ్లజనము, శైలము (Silicon) తర్వాత అధికముగా నుండు మూలకములలో ఇది యొకటి. దీని పాళ్లు స్ఫటము (Aluminium) ఉండునని అంచనా వేయబడినది. పర్వతములందలి మాణిక్యములు మొదలుకొని అనేకరూపములతో రత్నములపర్యంతముగల నానావిధ శిలారూపములలో ఇది ప్రవర్తించియుండును. వేవలైట్ (Wavellite), ఫిరోజాలు (Turquois) అనునవి దీని భాస్వరితములు (Phosphates) కెంపులు (Rubies), నీలములు (Saphires), కురువిందములు (Corundums) దీని ఆమ్లజనిదములు (Oxides) గిబ్సైట్ (Gibbsite), బాక్సైట్, (Bauxite), డయాస్పోర్ (Diaspore) అనునవి దీని ఉదజనయామ్లజనిదములు (Hydrated Oxides) అల్లోఫేన్ (Allophane), రేగడ (Clay), ల్యూసైట్ (Leucite) లు ఇది శైలికము (Silicate) తో కలిసియుండును.

క్రయొలైట్ (Cryolite) లేక హిమశిల (Ice Stone) నామక స్ఫటక్షారద్విగుణిదము (Double Fluoride of Aluminium) గ్రీన్‌లాండులందు ప్రధానముగ దొరకును. పలుగురాయి (Porphyritic granite) కలిసిన బృహదాకృతి సోపానము ద్రవంగనము (Dyke) గ చేర్చబడియున్నది. స్ఫటగంధకీకరణము (Aluminium Sulphate) అగ్నిపర్వతముల మండలములందు దొరకును. క్షారధాతువుల (Alkali metals), గంధకీకరణము (Sulphates) లతో కలిసి ఇది స్ఫటిక పటిక (Alum) యగును. ఆ లోకనిర్గమములందును అల్యూమినా కలదు. అందు కొన్ని తావులలో ఇది అధికముగను లభించును. ఈ ప్రకారములను పట్టుబడినయెడల అల్యూమినా దొరకును.

అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములలో తెన్నెస్సీయందును, బ్రిటిష్ గయానా, ఫ్రాన్స్ దేశములందును విస్తృతములగు బాక్సైటు గనులు కలవు. ఆస్ట్రేలియా ఖండములోని విక్టోరియా ప్రాంతము నందలి సర్రేకోరగనులందు నూటికి ౫౦ మొదలు ౬౦ పాళ్లవరకు అల్యూమినా పదార్థము కలదు.

ప్రకృతియందు ఇంత విస్తారముగా వ్యాపించియున్నప్పటికిని ఎప్పుడో తప్ప ఇది తరచుగ శుద్ధబాక్సైటుగా తీయబడు చుండును. బాక్సైటునందు పెక్కురకముల కలవు. అందులో కొన్ని తెల్లనివి ఇందు నూటికి ౬౦ పాళ్లు అల్యూమినా యుండును, స్వల్పముగ లోహము నుండును. దీనిలో నీరుకూడ నుండదు. ఇది స్ఫటక్షారములను (Aluminium Salts) నిర్మించుటకును, పటికను తయారుచేయుటకును ఉపయోగపడును. వేరొకటి ఎఱ్ఱనిరకము. ఇందును అల్యూమినా శైలానికమందలి ప్రమాణమునకే యుండును గాని కొంచెము ఇనుకరాయి నుండును. అసలు అల్యూమినియము ధాతువును తీయుట కిది ఎక్కువగ ఉపయోగింపబడుచుండును. ౭౫ పాళ్లు అల్యూమినాయును, పెక్కుగ ఇనుకరాయి గల వేరొకవిధమును తెల్లని రకము కలదు. ఇది సాధారణముగ వేడిమిని కరగని కఠినద్రవ్యనిర్మాణమునకై వినియోగపడుచుండును. ప్రపంచమున దిక్కు ధాతువులలో ముఖ్య...

అల్యూమినియము

అవసరము అధికముగఁ జొచ్చిపోవుటంజేసి దీనియుత్పత్తిఁ గావలసిన అల్యూమినా పొందలకు మూసిఖనుముల ప్రతిఘండములందును అపరిమిత ముగ నిలువచేయఁబడి యుండుటయే కాక ఇంకను ఫెల్‌స్పార్, చీనా రేగడ, ల్యూసైటు మున్నగు శైలికములు (Silicates) అల్యూమినా క్రింద పరిశ్రమలకు లభించుటకుగాను నిరంతరకృషి కావింపఁబడుచున్నది. ౧౮-శతాబ్ది అదిగ శాస్త్రజ్ఞులు దీనియొక్క పృథక్కరణ యత్నములు జరిగి యతేక విధానము లవలంబింపఁబడియుండెను కాని 'డైనమో' (Dynomo) ఆవిష్కారానంతర మావిధానము లన్నియు లోపింపవిద్యుత్ ప్రయోగమునందీయుపద్ధతియే స్థిరముగనిలిచిపోయెను.

స్ఫటికము, సోడియము కలసిన ద్విక్షారిదము (Double Fluoride) క్రయొలైట్ అని పిలువఁబడుచుండును. ఇది గ్రీన్‌లాండులో సహజముగఁ గలదని ఇదివరకే వ్రాయఁబడినది. అల్యూమినియమును తయారుచేయునిమిత్తము బాక్సైటునుండి తీయఁబడిన అల్యూమినాను కరఁగిన క్రయొలైటులోఁ గలిపి యామిశ్రణమును లోపలిభాగము కర్బనలేపనముగల ఇనుపతొట్లలోఁ బోసి వైద్యుతవిశ్లేషణము (Electrolysis) కవీనము చేయుదురు. విద్యుత్తువలన స్ఫటికామ్లజనిదము (Alumina) విభిన్నమై తొట్ల యడుగున కరఁగిన ధాతువు చేరఁగాన విద్యుత్ ప్రవాహకములగు కర్బనలిప్తములైన కడ్డీల ద్వారా అమ్లజనిదము విడివడిపోవును. అత్యుష్ణమున కరఁగించుట చేతను, కరఁగినదానిని మరలమరల కరఁగుటచేతను అల్యూమినియము పాడైపోవుట సంభవించును.

అతిప్రశస్తములైన గాత్రికలక్షణములు గల స్ఫటము అలుడూరు (Aludur) అను పేర జర్మనీదేశమునం దిప్పుడు తయారగుచున్నది. ఇది ౧౦౦-శ సెంటిగ్రేడు ఉష్ణోగ్రతలో ఉచ్చతాంతవత (High ductility), ఆఘాత క్షయములు (Shock, Corrosion) లను నిరోధించుశక్తి, శ్రేష్ఠమైన విద్యుద్వాహకత్వము లోనగు గుణములను గలిగియుండును.

హూప్స్ అను శాస్త్రజ్ఞుని విద్యుద్విశ్లేషవిధానానుసారము శుద్ధిచేయఁబడు అల్యూమినియమునందు ౯౯.౯౦ పాళ్లు స్వచ్ఛమైన స్ఫట ముండును. ఇది తక్కినవిధానములద్వారా తయారగు వివిధ స్ఫటములకంటె మృదువై అధికకాంతిమంతమై, అమ్లములు మొదలగు వాటిని ప్రతిఘటింపఁజాలియుండును. దీని విశిష్టపద్ధతిలో విశిష్టస్వల్పముగ లోహము (Iron), తితేనియము (Titanium)ల యంశము గల ద్రవీభూతతామ్రస్ఫటమేలనము (Molten Copper - Aluminium Mixture)ను క్రయొలైటు, స్ఫటక్షారిదము భారియక్షారిదము (Barium Fluoride)ల మిశ్రణముగల తొట్టియడుగున వైద్యుత విశ్లేషణము (Electrolysis)న కరఁగించుటవలన ఉపర్యుక్తగుణధర్మములుగల అల్యూమినియము లభించును. కాని ఈవిధానమునందు భారియక్షారిదముయొక్క గురుత్వమువలన అల్యూమినియము అడుగునఁ జేరక తొట్టిలో పైకిఁ దేలును.

ప్రయోజనముబట్టి అనేకప్రకారము లగు అల్యూమినియము సృష్టింపఁబడుచున్నది. కాని నిమ్నలిఖితానుసారము ధాత్వంశములుగలది శ్రేష్ఠమైనదిగ నెంచఁబడుచున్నది —

లోహము (Iron)	౦.౧౫౩
శైలము (Silicon)	౦.౧౫౮
తామ్రము (Copper)	౦.౦౩౬
నత్రజనము (Nitrogen)	౦.౦౮౦
యశదము (Zinc)	౦.౦౦౬
సోడియము (Sodium)	
కర్బనము (Carbon)	అపరిమితము
అల్యూమినియము (Aluminium)	౯౯.౫౯౧

లోహమున కెండుభాగములో మూఁడవవంతు బరువుకలిగి యుండుటచే అల్యూమినియము మిక్కిలి తేలిక రౌప్యభాగువు వంగ (Tin)వర్ణమును బోలిన వర్ణము కలది. సువర్ధనీయము; (Malleable), అనఁగా పలుచనిరేకులక్రిందఁ గొట్టశక్యము తాంతవతాయుక్తము (Ductile) అందుచేత సన్ననితీగలుగ సాగఁదీయ వచ్చును, మంచి విద్యుద్వాహకము (Conductor of Electricity)

ఈధాతువునకుఁ గలుగు మహద్రవములలో త్రుప్పుపట్టుట ప్రధానమైనది. ఉష్ణదేశములందు, అందును తేమగలచోట్ల తేమగాలి తగులుటచేత త్రుప్పుపట్టును, కాని పొడిగాలివలన త్రుప్పు పట్టదు. అల్యూమినియమును ఈయుపద్రవమునుండి కాపాడుట కనేకోపాయములు సన్నఁబడి యున్నవి. ధాతూపరితలమున పేరిన ధూళి ధూమయములచేతను, వార్నిషువేయుటచేతను వాతావరణమువలనఁ గలుగు త్రుప్పుపట్టుగు యశదపురేకులు లోహమునకు త్రుప్పుపట్టకుండ దానికట్లు కాపాడునో యట్లే శుద్ధమయిన అల్యూమినియము సులభముగఁ గ్రుప్పుపట్టునట్టి దానిమిశ్రణములోనే చేర్చినయెడల నీళ్లలో నున్నను దానికి త్రుప్పుపట్టదు. విమానాదులయందుఁ బట్టు త్రుప్పును మరింతదట్టముగులాగు చేయుటవలన వానికి రక్షణము కలుగును. అందునిమిత్త మాయాభాగములు క్రోమికామ్లము (Chromic Acid)గల విద్యుద్విశ్లేషణతొట్టిలో (Electrolytic bath) విద్యుద్వాహకములు (Anodes)గఁ జేయఁబడుచుండును.

ఈధాతువువలన నిష్పన్నములగు మూఁడుప్రకారము లగు ఉదజామ్లజనిదములు (Hydrated Oxides) ప్రకృతియందు పైసర్గిక ముగ లభించును. వానిలో డియాస్పోర్ అనునది ఏకోదజితము (Mono-hydrate), బాక్సైటు, ద్వ్యుదజితము (Di-hydrate) గిబ్సైటు మున్నగునవి త్ర్యుదజితములు (Trihydrates). ఈయుదజితములు అమ్లములతోఁ గలిసి లవణములై క్షారము లగు రీతి ధర్మము (Base) గాఁ బని చేయును. అతిగాఢ క్షారములతోఁ గలిసి స్ఫటికము లగుటకుఁగాను నిర్బలామ్లములుగ (Weak Acids) పనిచేయును. స్వచ్ఛమైన అల్యూమినాను

సంసిద్ధము చేయుటకు కొందరుగా నవలంబింపబడు విధానము ఉష్ణతమమునందలి ఈసుగర్భము యాధారము లోహమును ముద్దలను నూలిమ్మతో కలిసియుండుటచేతను కైటులను దాహకసోడా ద్రావణముల (Caustic Soda Solutions)లో కాచుదురు. అప్పుడు సోడియం స్ఫటిత (Sodium Aluminate) యేర్పడునిమిత్తము స్ఫట ఉజ్జికము (Aluminium Hydrate) మాత్రము యందు విలీనముగును. అనంతరము వడియబోసిన ద్రావణమునందు విశుద్ధమగు స్ఫటోజ్జికము అనుగుణ విలువగు చేయుట కొరకు మార్గములు కలవు. దానిని వేడిచేయుటవలన స్ఫట ఉజ్జికము నీటిని గోల్పోవ అల్యూమినా అగుచున్నది.

స్ఫటికీభూతమైన స్ఫటోజ్జికము నీటిలో కరుగదు కానివెంటనే ఒకవిధమగు కొల్లాడియపు ద్రావణ (Collodial Solution) మేర్పడును. ఇది యనేకపదార్థములను, ముఖ్యముగ రంగులను హరించును. ఇందువలన నిది అద్దకపుపనులందు వర్ణోపాధి (Mordant) గ నుపయుక్తముగుచున్నది. అద్దకము వేయునపుడు ముందిది దారములకు బాగుగ పట్టినయెడల తరువాత వేయురంగు నిలుకడగ నిలుచును, అన్యథా రంగు జారిపోవును.

జలము లేకుండ అల్యూమినియమును క్షారములు గ్రసింపజాలవు. కాని వాని దాహక ద్రావణము (Caustic Solutions) లందు కరగి స్ఫటితములుగ (Aluminates) యేర్పడుచుండును. అందలి ఉజ్జన మెగిరిపోవును. సోడియం ద్రావణములు (Sodium Solutions), పొటాసియము కర్బనితములును (Potassium Carbonates) ఈధాతువును శీఘ్రముగ హరించును. కాని సోడా శైలిత ద్రావణములు (Soda Silicate Solutions) దీనిని హరింపజాలకపోగా కర్బనితముల గ్రసనమును నిరోధించును. ఈ హేతువుచేత కర్బనితసోడా శైలితమేలనములు — వ్యాపారయోగ్యములైనవి గృహములలో వాడుకొను అల్యూమినియపు పాత్రలకు శోధకములుగ నుపయోగపడుచుండును.

ఎమ్మోనియా ఉజ్జికము (Ammonia Hydrate) దీనిని స్థిర క్షారముల (Fixed Salts) కంటె కొంచెము తక్కువగ హరించును. కాని ఇందువలన కేవలము లభించునది స్ఫటోజ్జికము మాత్రమే (Aluminium Hydrate). ఎమ్మోనియా కర్బనితము (Ammonia Carbonate) ఈధాతువును కొంతగ హరింపజాలదు. ఉచ్చతాపపరిమాణములందు (High Temperatures) ఎమ్మోనియా వాయువు (Gas) అల్యూమినియముతో గలసి స్ఫటనత్రితము నుత్పాదించును. ఈపదార్థము అల్యూమినియము గాలిలో మండునప్పుడు గూడ జనించును.

అల్యూమినియము మిక్కిలి శక్తిమంతమైన దనకొనినప్పటికిని దీనిని [illegible] కలిసిపోవునట్లు చేయవచ్చును. ఉజ్జనహరిత ఆమ్లము (Hydrochloric Acid) [illegible] సరళముగ బోలుసని [illegible] హలయమ్లములను (Halogen Acids) దీనిని శీతలావస్థలయందును హరింపగలవు. శీతలములైన, సంపూర్ణనివిష్టములైన (Fully concentrated) నత్రికామ్ల, గంధకామ్లములు దీనిని మెల్లిగ హరించుకొనును కాని ఉష్ణ మెక్కుడగుచున్నకొలదియు, అమ్లసారము తక్కువైనకొలదియు ముఖ్యముగ గంధకామ్లగ్రసన మెక్కువగుచుండును. జలమిశ్రిత జాంత్రికామ్లములు (Dilute Organic Acids) అల్యూమినియమును కొద్దిమందముగ గ్రసించును. ఆహారపదార్థగత అమ్లగ్రసనము గోచరము కానంతటిమందముగ నుండును. విశుద్ధామ్లము దీనిని వెనువెంటనే గ్రసించును కాని అన్యవస్తుమిశ్రితమైన — ఆహారపదార్థాంతర్గతమైన అదేఅమ్లము నీధాతువు నట్లు సాధ్యము గాదు, ఎట్లనగా ౦.౫% ల వేడియైన దుగ్ధామ్ల ద్రావణము (Lactic Acid Solution) అల్యూమినియమును వెంటనే గ్రసించును కాని అంతే అమ్లముగల పాల కీధాతువు ఎంతమాత్రము లోబడదు. కాని ధ్యేయముగ అల్యూమినియమును గ్రసింపగల అమ్లములు (Acids), క్షారములు (Salts) హానియందుండినగాని నవ్య దార్యాంత్రికామ్లములును దీనిని గ్రసింపగలుగును. పట్టి నినీకరణకంటె ఉప్పు కలిసినది ఎక్కువ తీక్ష్ణము. నివిష్టజాంత్రికామ్లములకు అల్యూమినియము సాధారణముగ లోబడదు. కాని కొంతగ నీరున్నయెడల లేని ఉడుకుచుండెడు మేద్రోవసామ్లములు, వివిధ ఆల్కహోలులు, ఫినోలులు ఎంతస్వచ్ఛమైన అల్యూమినియమునైనను గ్రసించును. కాని యందు నీటిపాలు కనుపడుచున్న నట్లు జరగదు. ఇందులకు కారణ మింకను తెలియలేదు.

గంధకోదజనము (Sulphuretted hydrogen)నకును, ఎమ్మోనియము గంధకిదము (Ammonium Sulphide)నకును, గంధక ద్వ్యమ్లజనిదము (Sulphur Dioxide)నకును ఈధాతువు లోబడగాదు. కాని ప్లవము (Fluorine), హరితము (Chlorine), బ్రమము (Bromine), నైలము (Iodine) మున్నగువానిలో చరావరితమై వానివాని క్షారిదములు (Halides)గ యేర్పడుచుండును.

ఈధాతువు అమ్లములతో గలసి యనేకక్షారములుగ మారుచుండును. కాని జలీయద్రావణము (Aqueous Solution) ద్వారా కొలదిగమాత్రమే మారును. ఈక్షారములు అన్యధాతువులలోని స్వాభావికక్షారములతో గలసి మిశ్రితక్షారములు (Mixed salts)గ నేర్పడుచుండును. వానిలో స్ఫటహరితము (Aluminium Chloride), స్ఫటసోడియం ప్లవిదము (Aluminium Sodium Fluoride), స్ఫటగంధకితము (Aluminium Sulphate) మొదలగునవి ముఖ్యమైనవి. ఇది క్రమముగ జాంత్రిక రసాయనశాస్త్రము (Organic Chemistry)నందు అల్యూమినియపు ఉత్పత్తియందును, అద్దకపుపనులందును ఉపయుక్తము లగుచుండును.

ప్రస్తుతకాలమునందు దీధాతువువలన గలుగుచున్న ప్రయోజనము లనంతభాగ్యములు తెలిసియు, గట్టితనమును గాలిపోటు

వంతరము అల్యూమినియము ప్రవేశించినది. విద్యుత్తు, పరిశ్రమ, కళాసాధననిర్మాణములకు, విలువపదార్థముల నుంచుటకును గావలసిన నానావిధపాత్రలకు, నితాంతశుద్ధస్థితియందు నతి మాత్రము మనకు హితము లోబడని దగుటచేత రసాయనికద్రవ్యోత్పాదనసాధనీభూత భాండాదులకు యంత్రాలయములలోని యంత్రములకు నీ ధాతు వపరిమితముగ వాడబడుచున్నది ఉతుకుసోడా (Washing Soda) వలన అల్యూమినియము పాత్రలమీద గలుగు ద్రవణకారకకార్యము (Solvent Action)ను నీటిగాజు యందు కరగుగాజు(Water Glass)ను నతిస్వల్పముగ కల్పుటవలన నిరోధింపవచ్చును మాసెతోగ కలిసిన అల్యూమినియపుమార్గము గాలి తగిలి లోహమువలె త్రుప్పుపట్టకుండ చేయుటకు లేపనముగ నుపయోగించును పెద్దపెద్ద పట్టణములలోని అలంకారభూతములైన వంతెనల లోహపురెయిలింగులకు పూయుటకు చూర్ణము ప్రశస్తమైనది లోహమును త్రుప్పు ట్టకుండ కాపాడుటయేకాక దనికి వెండివంటి శుభ్రవర్ణము నొసంగును వెలిగ్రాఫు గ్రంథముల బెందలపు నిగని ఈచూర్ణలేపనమే మరియు దీనిమార్గము శాస్త్ర సంచాలకు, ఉత్స్ఫోటనముల (Explosives) నిర్మాణములకు, ధర్మి బైటువిధానములకు, అన్యధాతుశోధనములకు నుపయుక్తమగుచున్నది

తామ్రముతో గలసి ఈధాతువు స్ఫటకాంస్యము (Aluminium Bronze)అను మేలు సేర్పడును ఈమేలము పోతపోయవలసిన సామానుల కుపయోగించును ఇది కురువిందరూపమున (Corundum)నుండు అల్యూమినాను బొగ్గుతోడను, రవం రాగిపొడితోడను గలిపి ఆమిశ్రణమును విద్యుత్తుబట్టీ యందు వేడిచేసినయెడల తయారగును లేదిచేయునప్పు డామిశ్రణమందలి కర్బనము స్ఫటకమందలి అమ్లజనమునుహరించును తగులబడిపోవు అందులోని తామ్రము స్ఫటకముతోగ కలసి మేలు చేర్పడును అమెరికాను లనిపిలువబడు వానియందు, సూమారు 3 లేక ౫ పాళ్లు స్ఫట ముండును స్ఫట శాల ముల (Aluminium & Arsenic) మిశ్రణమును నీచభారమున (Low pressure) ౩౫౦ డిగ్రీలవరకు వేడిచేయుచు బోయిన స్ఫటిక కమామిశ్రణమైన మేర్పడును ౮౫ పాళ్లు స్ఫటము, ౧౨ ౫ పాళ్లు యశదమును (Zinc), ౨ ౫ పాళ్లు తామ్రము గలసిన మేలనము కొకాయిగోట్టాల, వంట్లు మన్నుగు పోతసామానుల నిర్మాణము నిమిత్తము మిక్కిలి ప్రయోజనకారిగ నుండును

౧౫ పాళ్లు స్ఫటలోహమేలన మెంకటి జర్మనీయందు తయారగుచున్నది దీనితో అత్యుష్ణమును సహించుటకు గావలసిన వస్తువుల నిర్మింపబడుచుండును దీని నెట్టిగ కాచినయెడల ఉపరిభాగమున అపరిమితోష్ణమును నిరోధింపగల మలినపు స్ఫటామ్లజనదపుపొర యేర్పడును ఇది కాలిపోవక పక్కుకట్టి నిలిచియుండి అనంతర మంతకు మించి ఆమ్లజనీకరణము గాకుండ ఆపును

రైలుబండ్లు, స్వయంచలనవాహనములు, జలయాన వాయుయానములు మొదలగువాని నిర్మాణము దీధాతువు మిక్కిలి యుపయోగపడును

ప్రత్యేకముగ నిర్మింపబడు విద్యుత్ ప్రయుక్తము లనుబట్టీలయందు పరిశుద్ధమైన అల్యూమినాను కరగించి నీలములు(Saphires), కెంపులు (Rubies) లోనగు ప్రశస్తమణు లిప్పుడు కృత్రిమపదార్థము నిర్మింపబడుచున్నవి ఇవి ఘటనమునందును (Structure), గుణధర్మములందును ఆసలుమణులకు సమానములై గనుత్పత్తిధములు వానిని తీయుటయందును క్రిందబడినను పగులకుండ గట్టిగ నుండులాగున ఈ ధాతువుతో నిప్పుడు అద్దములుగూడ చేయుట ఆరంభమైనది

అల్యూమినియపుటంకము (Solder)నకు గాను తగర (Tin), యశదముల(Zinc)యొక్కయు, వంగయశదస్ఫటముల యొక్కయు మిశ్రణములు చాల ఫలదాయకములు

అల్యూమినియమును కొన్నిధములద్వారా శరీరములోనికి దీని కొనవచ్చును కాని దీనిక్షారములు ఇంజక్షన్ చేయబడినచో ఉపద్రవకరములగునట్లు దెలినది కొన్ని క్షారములు రోగప్రతిక్రియ(Therapy) యందును, ప్రాతినాశక క్రియలందును వినియోగపడుచుండును

పారిభాషిక పదములు

[ఈవ్యాసమునందు వచ్చిన ఉపసర్గ (Prefix), ప్రత్యయముల (Suffix) వివరము ప్రత్యయములను చేర్చునప్పుడు, ఉచ్చారణసౌకర్యమునకు అజంతములుగ వాడినశబ్దములను హలంతములుగనే గణింపవలెను

ఉపసర్గలు

Di	ద్వి	ఉదా	Di sulphate	ద్విగంధకితము
Mono	ఏక	,,	Mono hydrate	ఏకోదకితము
Tri	త్రి	,	Tri hydrate	త్ర్యుదకితము

ప్రత్యయములు

Ate	ఇతము	,,	Sulphate	గంధకితము
Et	ఏతము	,,	Sulphuret	గంధకేతము
Ide	ఇదము	,,	Sulphide	గంధకిదము
Ite	అయితము	,,	Sulphite	గంధకాయితము]

Affinity రసాయనప్రీతి

Alkali metals క్షారధాతువులు

Allophane అల్లోఫేనము

Alloy మిశ్రణము

Aludur అలుడూర్

Alum పటిక

Alum solution పటికద్రావణము

Alumina స్ఫటామ్లజదము

Aluminium స్ఫటము

Aluminium Bronze స్ఫటకాంస్యము

Aluminium Chloride స్ఫటహరికిదము

Aluminium Nitride స్ఫటనత్రజనిదము

Aluminium Salt స్ఫటక్షారము
Aluminium Sodium Fluoride స్ఫటసోడింప్లవిదము
Aluminium sulphate స్ఫటగంధకితము
Alunite అలూనాయిటము
Ammonia Carbonate ఎమ్మోనియాకర్బనితము
Ammonia gas ఎమ్మోనియాగాసు
Ammonia Hydrate ఎమ్మోనియా ఉజ్జితము
Ammonia Sulphide ఎమ్మోనియాగంధకిదము
Ammonium sulphate ఎమ్మోనియముగంధకితము
Anodes అనోడులు
Aqueous Solution జలీయ ద్రావణము
Arsenic తాలము
Atomic number అణువిక సంఖ్య
Atomic weight అణువిక భారము
Barium Fluoride భారింప్లవిదము
Base భస్మము
Bauxite బాక్సైటు
Bromine బ్రమము
By product ఉపఫలము
Calcium ఖటికము
Carbon కర్బనము
Carbon dioxide gas కర్బనద్వ్యమ్లజనిదవాయువు
Caustic soda solution దాహకసోడా ద్రావణము
Caustic solutions దాహక ద్రావణములు
Centigrade degrees శతాంశాంశములు
Chlorine హరితము
Chromic Acid క్రోమికామ్లము
Claus Process క్లాస్ విధానము
Clay రేగడ, బంకమట్టి
Colloidal solution కొల్లోడియఘద్రావణము
Combination సంయోగము
Concentrated నిష్టమైన
Conductor of Electricity విద్యుద్వాహకము
Copper తామ్రము
Corundum కురువిందము
Crude Iron ముడికాకినుము
Cryolite క్రయోలైట్
Crystal form స్ఫాటికదశ
Dihydrate ద్వ్యుజ్జితము
Dilute అసాంద్రితము
Dilute Organic Acids అసాంద్రిత సేంద్రియామ్లములు
Double Fluoride of Aluminium స్ఫటద్విప్లవిదము
Dry process శుష్కవిధానము
Ductile తాంతవతాయుక్తము
Dyke బంధనము
Earth's Crust భూపటలము
Electrolysis వైద్యుతవిశ్లేషణము
Electro thermic process విద్యుదుష్ణవిధానము
Emery కురువిందవికారము
Explosives ఉత్స్ఫోటనములు
Fixed salts స్థిరక్షారములు
Granite నల్లరాయి
Halides హరిదములు
Halogen Acids హైలాదిఉపధాత్వమ్లములు
High Ductility ఉద్బతాంతవత
High Temperature ఉచ్చతాపపరిమాణము
Hydrochloric Acid ఉజ్జహరికామ్లము
Hydrogen ఉజ్జనము
Hydrogen sulphide ఉజ్జనగంధకిదము
Hydroxide ఉజ్జనయామ్లజిదము
Ice stone హిమశిల
Indissoluble Compounds నీటకరగనిసమ్మేళనములు
Inter reactions అంతః ప్రతిక్రియలు
Iodine నైలము లేక, అయోడిను
Iron ore ముడిఇనుము
Iron oxide లోహామ్లజిదము
Lactic Acid solution దుగ్ధామ్ల ద్రావణము
Leaching నిష్కాసనము లేక పిండుట
Low Pressure నీచభారము
Malleable ఘనవర్ధనీయము
Melting point ద్రవణాంకము
Metallic Element ధాతువర్గాలతత్త్వము
Mixed salts మిశ్రితక్షారములు
Mixed Sulphates of iron & Aluminium లోహము, స్ఫటము కలిసిన గంధకితములు
Molten copper Aluminium Mixture ద్రవీభూతతామ్రస్ఫటమేళనము
Monohydrate ఏకోజ్జితము
Mordants వర్ణోపాధులు
Natural waters నిసర్గజలములు
Nitric Acid నత్రికామ్లము
Nitric Acid Solution నత్రికామ్ల ద్రావణము
Organic Chemistry సేంద్రియరసాయనశాస్త్రము
Oxide అమ్లజిదము

Oxygen ఆమ్లజనము
Phosphates స్ఫురితములు
Porcelain Clay పింగాణీరేగడి
Porphyritic granite చలువరాయిగలసిన కల్లురాయి
Potassium Carbonates పొటాసియం కర్బనితములు
Ruby కెంపు
Salts క్షారములు
Saphire నీలము
Shock corrosions ఆఘాతక్షయములు
Silica శిల
Silicate శైలితము
Silicon శైలము
Slate Stone పలకరాయి
Soda silicate solutions సోడా శైలిత ద్రావణములు
Sodium Aluminate సోడియం స్ఫటికితము
Sodium Hydroxide సోడియం ఉదజనౌషామ్లదము
Solder టంకము
Solvent action ద్రావణకారక కార్యము
Specific gravity విశిష్టగురుత్వము
Sulphate గంధకితము
Sulphuretted Hydrogen గంధక ఉదజనము
Sulphur Dioxide గంధకద్వ్యామ్లజనిదము
Sulphuric acid గంధకామ్లము
Structure ఘటనము
Therapy రోగప్రతిక్రియ
Tin వంగము
Trap stone నాపరాయి
Tri hydrate త్ర్యుదకితము
Turquoise పీరోజామణి
Vegetable Colours కూరగాయరంగులు, వనస్పతివర్ణములు
Washing soda ఉతుకుసోడా
Water glass నీటిగాజు
Weak acid నీరామ్లము
Wet process ఆర్ద్రపద్ధతి
Zinc యశదము

అల్యూషియనుదీవులు — అమెరికా ఖండపు వాయవ్యభాగమునందు అలాస్కాకును ఆసియాఖండమున నీశాన్యమున నుండు కామస్కాట్కాకును మధ్యగల సముద్రమున ౧,౫౦౦ల మైళ్లు విస్తీర్ణమున వ్యాపించియుండు చిన్నదీవుల గుంపు. ఇవి సంఖ్యకు రమారమి ౧౫౦ కలవు. వీనిలో కొన్ని పెద్దవైనను సారవంతమైనవి కాదు. అన్నియు గుట్టలతోను తిప్పలతోను నిండియున్నవి. వీనిలో కొన్ని అగ్నిపర్వతములముఖములు. ఈదీవులలో శైత్యము విపరీతము. ఎస్కిమోజాతికి చేరిన అల్యూటు లనబడు ఈదీవుల ప్రజలు నారిప్పుడు క్రైస్తవమతము పుచ్చుకొనినారు. జనసంఖ్య ౨,౦౦౦. తిమింగలములను చేపలను పట్టుట ఈదీవులలో ముఖ్యవృత్తి.

అల్ - రజీ (క్రీ శ ౮౬౫ - ౯౨౫) అరబ్బీ వైద్యుడు. పెరిషియాలో టెహరాను దగ్గరనున్న రాయి గ్రామమున జననమొందె, బాగ్దాదు పట్టణమున విద్య గఱచెను. అక్కడ నున్నకాలమున నతడు గ్రీకు, పెరిషియను, హిందూ వైద్యశాస్త్రజ్ఞానమును బాగుగ సంపాదించెను. అచ్చటనే అతడు వైద్యము చేసికొనుచు జీవనము గడపెను. కొద్దికాలమునకే అతడు సమర్థుడును, కడు నేర్పరియునైన వైద్యుడని ప్రఖ్యాతిగాంచెను. ఇతడు వైద్యమునకు, ఇతర శాస్త్రములకును సంబంధించినవి రెండువందల గ్రంథములు రచించెను. పొంగు, మశూచికములనుగురించి యితడు వ్రాసిన గ్రంథము ఈవిషయమును గురించి వ్రాయబడిన గ్రంథములలోనికెల్ల నుత్తమ మయినదని చాలకాలము వాడుకయందుండెను. ఇతని గ్రంథములలో నింతకంటెను ముఖ్యముగా నెన్నదగినది 'అల్ - హావీ' యను నిరువది సంపుటముల వైద్యగ్రంథము. అల్ రజీ తనకాలమువఱకు అరబ్బులకుఁ దెలిసిన వైద్యవిషయములనేకాక గ్రీకులయొక్క, సిరియాదేశస్థులయొక్క వైద్యవిజ్ఞానమునుగూడ ప్రాగ్వ్యక్త గ్రంథమున పొందుపఱచెను. ఈ గ్రంథ మిరువది సంపుటములలోను నిప్పుడు లభ్యమగునవి పదిసంపుటములు మాత్రమే. ఒక్క వైద్యమునందేకాక యితడు తత్త్వశాస్త్రము, జ్యోతిశ్శాస్త్రము, గణితశాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రములంగూడ గొప్పజ్ఞానము సంపాదించి, వీనియందుఁగూడ గొన్ని గ్రంథములు వ్రాసెను. ఇస్లాము మతప్రపంచమున నితఁడు అద్వితీయుఁడయిన వైద్యశిరోభూషణమని పేరుగాంచెను.

అల్లంచెర్లరాజుపాలెము — పశ్చిమగోదావరి జిల్లా చింతలపూడితాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౫౪ (౧౯౩౧).

అల్లంపాడు — ౧ నెల్లూరుజిల్లా గూడూరుతాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯౧ (౧౯౩౧).

౨ నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరితాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౮౦ (౧౯౩౧).

అల్లన్, డేవిడ్ (౧౭౪౪ - ౧౭౯౬) — స్కాటిష్ చిత్రకారుడు. అల్లోవాయందు జన్మించెను. యితడు చిత్రకళను మొదట గ్లాస్గోయందును, పిదప ఇటలీయందు నభ్యసించెను. ౧౭౭౩ లో రోమునగరమునందు నివసించుచుండిన కాలములో ఒక చారిత్రకరచనమునకు బంగారు పతకము పారితోషికముగ లభించెను.

డాలకాల మతిఁ డానగరమునందే యుండి చిత్రరచనయందు కాలము గడపెను. పదునాలుగేండ్లు ఇటలీయందు నివసించిన యనంతరమున ౧౭౭౭ లో అతఁడు లండనునగరమునకు వెళ్లి, ౧౭౮౦ ప్రాంతమున ఎడింబరోనగరమున కేగి యచ్చటనే స్థిరనివాసము కుదుర్చుకొనెను. అచ్చట నతఁడు కలాపరిషత్తునకు డైరెక్టరుగను, ఆచార్యుఁడుగను నియమింపఁబడెను. ఎడింబరోయందు నివసించినకాలమున నతఁడు దశకవిధము లగు చిత్రరచనములను గావించెను. వానిలో 'హైలాండ్ డాన్స్' (మిట్టదేశమువారి నృత్యము), 'స్కాచ్ వెడ్డింగ్' (స్కాట్లండుదేశపు వివాహము) అనునవి ప్రసిద్ధికెక్కిన యాతని ప్రశస్తరచనలలోఁ గొన్ని. ఈ చిత్రకారుఁడు ౧౭౯౬-వ సంవత్సర మాగస్టు ౬-వ తేదిని ఎడింబరోనగరమున కాలధర్మమునొందెను.

అల్లన్మియో (గ్రామము) — బర్మా, తేయట్‌మియో జిల్లాలోని మైయుడ్ సబ్ డివిజనునకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౧౦,౨౦౪. ఇది వర్తకస్థలము. ఇది ఆగ్నేయమందలి ప్రతివర్తకమునకును ముఖ్యస్థలము.

అల్లపట్టు — గుంటూరుజిల్లా రేపల్లె తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౬౪౩ (౧౯౩౧).

అల్లమడుగు — చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరుతాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౪౨ (౧౯౩౧).

అల్లమప్రభువు — సనాతన వైదికమతపరిణామమునందు ౧౧,౧౨,౧౩ శతాబ్దులు భక్తియోగపరిణామయుగములు. జైన బౌద్ధ మతములు వైదికమతమును శిథిలముచేసినను హిందూమతమును వికాసము చేసినవి. కర్మమార్గపరమైన వైదికమతము ధర్మపరమైన భక్తిమార్గపరమైనది. వేదవేదాంతములు, నిగమాగమములు, కర్మజ్ఞానములును భక్తిమార్గమునందు సమన్వయమును పొందవలసినయావశ్యకము కలిగినది. శ్రీశంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమతోద్ధరణమును చేసినను ప్రజాహృదయమునందు జైన బౌద్ధ మతసంస్కారములు పల్లవించినవి. సిద్ధాంతములయందు సిద్ధార్థునిధర్మనిర్ణయములును, కర్మసూత్రములును వైదికమతమునందు సమన్వయమును పొంది ప్రజాజీవనమునందు సార్థకము లైనవి. ఉత్తరహిందూస్థానమునందువలెను దక్షిణహిందూస్థానమునందును జైన బౌద్ధ మతవిధ్వంసనము ప్రాచీన సంస్కారోద్ధరణమునకును, వైదికమతవికాసమునకును వినియోగపడినది. దేశమునందంతటను కర్మమార్గము తొలఁగించి భక్తిమార్గము విజృంభించినది. కర్మయోగమును జ్ఞానయోగపరముగను, భక్తియోగపరముగను చేయుటకు వైదికమతసమన్వయము అవసరమైనది. వర్ణాశ్రమ ధర్మము లను నూతనలక్ష్యము కలిగినది. సర్వాత్మకసమునకు కామాయాంబరములు ప్రమాణములు కాక భగవదారాధనపరమైన కర్మారాధనము లక్ష్యమైనది. ఆదికాలమునందుండియును కర్మకాండము జ్ఞానకాండయందు సమన్వయము చేయుటకు పండితులు చేసిన ప్రయత్నములు సామాన్యుల కందరానివియును వైనవి. దక్షిణదేశమునందు, కర్ణాటాంధ్రదేశములందు జైనబౌద్ధమతములకు స్థిరవాసములు గలిగినవి. ప్రజాసామాన్యమునందు ప్రవర్ధమానమైన జైనమతమును విధ్వంసము చేయుటకు శ్రీశంకరాచార్యుల విజయయాత్రలవలెను వీరశైవమును నవతరించినది. వీరశైవమునందు జైనబౌద్ధమతధర్మమార్గములు భక్తిమార్గమునను, 'గురులింగజంగమశరణు' రూపమునను సార్థకము లైనవి. జీవయాత్రను కేవలము దేహయాత్రను గాక, ఆత్మయాత్రాపరముగ చేయఁగలవిధమును వీరశైవాచారాగమసిద్ధాంతములు వివరము చేయుచున్నవి. వీరశైవబృందమునందు శివపూజ జంగమరూపపరిణామమును పొంది జీవయాత్రయందు సార్థకమైనది. జంగమబృందావనమునందు లింగాభరణములు, కులాభరణములును వంతరించి సర్వమును జంగమలింగగురుపరిణామమును పొందినది. వీరశైవాచారమతసిద్ధాంతములకు అల్లమప్రభులీలలు ప్రత్యక్షప్రమాణముగ నున్నవి. ప్రభులింగలీలలం దీయాధ్యాత్మవిషయము దివ్యముగను వర్ణింపఁబడినవి.

అల్లమప్రభువు బసవేశ్వరునితో సమకాలికుఁడు, పండ్రెండవ శతాబ్దియందు కల్యాణపుర ప్రాంతములందు నివసించి కొల్హాపురమండలమునందలి అల్లాగ్రామమునందు సిద్ధిఁ బొందినటు లూహింపఁ దగియున్నది. అల్లమప్రభువు జంగమగురువు, వీరశైవాచార్యుఁడు, యోగీంద్రుఁడు, సిద్ధుఁడు. అల్లమప్రభుని మాహాత్మ్యమును కన్నడ కావ్యము ప్రభులింగలీలలు మనోహరముగను వివరించుచున్నవి. పిడుపర్తి సోమయదేవుఁ డాంధ్రమునందు రచియించిన ప్రభులింగలీల కావ్యము అల్లమప్రభుని దివ్యలీలను మనోహరముగను తెలుపుచున్నది. సోమయదేవుఁడు కల్లూరి రామలింగయ్య ప్రార్థన ననుసరించి ఆయనగురు వైన శ్రీసిద్ధవీరదేశిక చక్రవర్తి కంకితముగను ప్రభులింగలీలను ద్విపద కావ్యముగను రచియించెను. ప్రభులింగలీలలు శివుఁడు ౨౫ గతులంగను సంసారయాత్రయందు లింగకుల మతాధికారాభరణముల నతిక్రమించి యానందకృతము లైన శివసాయుజ్యమును పొందఁగల విధమును వివరించుచున్నవి. అక్కమహాదేవి, సిద్ధరామయ్య, మాచయ్య, కిన్నరయ్య, బసవేశ్వరుఁడు మొదలగు భక్తుల దివ్యచరిత్రరూపమునను శివసాయుజ్యమునకును ఆత్మసాక్షాత్కారమునకును భక్తిమార్గప్రాశస్త్యము సువ్యక్తము చేయఁబడినది.

వింటి విశాలంటి వీరులచేతఁ - గొంటిముక్కంటిభక్తులకథలందు
ప్రభులింగలీలకుఁ బ్రతి చెప్ప నరిది - యధవృద్ధిక్షితి కది యాటవాల
మజ్ఞానతమమున కదియె దీపంబు - విజ్ఞానమున కది విహారణభూమి
అది షట్స్థలజ్ఞప్తి కావాసభూమి - అది శివయోగవిద్యానిధానంబు
చదువులసౌభాగ్యసదనంబు నదియు - విదితాద్వైతవివేకంబు నదియు

* * * *

సృష్టిఁ బుట్టినయట్టి కృతులకు - నిష్టలింగాంగసాహిత్యంబుఁ జేసి
ప్రాణంబు సక్రమపథమునఁ జొనిపి - నానింద్రియాగమక్కటకేలికొలిపి
కవులుసంభక్తి క్రియాకేలిఁ జూచి - భావంబు లింగానుభవమందు నిలిపి
రతి నిజశిష్యుల రక్షించుకొనుచు - క్షితి మానవాకృతిఁ జేకొన్న యాభవుఁ
డల్లమప్రభురాయఁ డవనియం దొప్పె - నల్లయా నిర్మలదేహముసద్దుల

కన్నడభాషచేఁ గావ్యంబుఁ జేసె - నన్నతసద్భక్తవరులందు వెలయ నది చెనిగింతు నే నందు నేమైన - గాదనకర్థివఁదీర్పఁగాఁ బుదు నజ్జనులు

* * * *

బసవన్న సేయింప భాసిల్లుచుండె - అసమానకూటస్థసింహాసనంబునకు తోలంతటివాకిళ్లు తొమ్మిదివరుస - వలపొప్పచుండును వాల్గువాకిళ్లు అలోన గర్భగృహంబువాకిళ్లు - చాల కొప్పారుచు సంధిల్లు రెండు వారెంటిపైవాకి లమర కొక్కటియు - పారమైనట్టి మోక్షద్వారమనఁగ నాధారలింగ నాభ్యంచిత హృదయ - బోధకృత్కంధర భ్రూమధ్యచక్ర ములను యథాక్రమమున విల్పిమీఁ-వల బ్రహ్మచక్రంబు నమరుగా విల్పి భూ...లాగ్ని ...నిలనఖోమండలంబు - పైశివపరములం బట్టియుండఁగ భక్తాదిశైవ్యాంతభవ్యస్థలములు - రమ్యమై ...మం దుంచంగఁజేసి శీలఁ గాశీక్షంబు నీట ద్రిశంబు - శిలి మన్నము పరికింప వాయువుఁ జలసంబు మింట వసద్రూప మాత్మ - వలయమూర్తిత్వంబుసం దుండఁజేసి ఇదయుఁబింగళయుగుడిలను సుషుమ్న యను - ...కూడికవను చక్కిశియు ...లియుఁజరియించ నెడమను ...- తాలమూలాంతరద్వాదశస్థాన మునఁదగుమీఁదఁల నంచుండ బసవ - ఘనుఁడు గావించె నత్కృటసింహాశి ఆకాశస్థాయినమధ్యంబున శ్రీసదాశివవృక్షంబు దనరు దానికిని ప్రణవంబెపమూలంబు పంచాక్షరములె-గణుతింపఁదగినశాఖలుపర్ణపుష్ప ములు వర్ణములుపదంబులుఫలాదికులు - గలిగి మహామ్మక్తికర మైనయట్టి నాదంబె రసముగా నతకమై పొదలి - అద్భుతరత్నమయం బరుదుండ నామహావృక్షంబు సల్లినయట్టి - కోమలలతికయో యన నొప్పు శివతత్త్వపావకశిఖరయమం బోలె - నవతేజఃపరివాలిత్యాలయుం బోలె సాధనంబులు పెట్టి సమకూర్చుకొనిరో-నీగరబసవన్న యిదిచిత్రమనఁగ పంచభూతంబుల పైనిల్వ బసవఁ - డంచితలోకంబు లాజు గన్నదియు అన్నితత్త్వములకు నవ్వలిబయలఁ - జెన్నొందఁజేయించె సింహాసనంబు

శుద్ధచైతన్యము సాత్త్వికకళాసంయోగమునను శివలింగైక్యము నొందుమార్గమును అల్లమప్రభులీలలు వివరించుచున్నవి —

వరవీరశైవంబువైభవం బెల్ల - వీరశైవ మనంగ వేదవేదాంత సార మెట్లన్నను షడ్దర్శనములు - ధర్మార్థకామమ్మృతంబులు జాల్గ నర్మిలి సాధింపఁ దని చెప్ప నిందు - కర్మఫలంబులఁ గడకుఁ బోకార్తి నిర్మలమోక్షంబు నిలుపంగఁజెప్ప-కర్మలంపటులు స్వర్గంబు దుర్గతియు దుర్మదులై పొందుదురు మఱి వినుము - శివహింసలఁ గర్మజీవులఁ దవులు జీవహింసలకును శివుఁడు మెచ్చండు-శివుఁడు మెచ్చినఁగాని శివకృప లేదు శివకృప లేకున్నఁ గొందరు ముక్తి - గావున నిష్కర్మకాములై వీర శైవులె మోక్షంబు సాధింతు రనిన

* * * *

భావమద్వైతమైపరఁగునట్ క్రియలు - బోవిడఁజేసిన్నఁబొందఁజేయు ఫలమానసవదరోకపట్టునకావు-నలవడనర్పింతు రఖిలభోజ్యములు [దురు తమమునోధనబాంధఁ దవులకనకులఁ-దనయుఁడయ్యులందరికొనంగుదురు పంచేంద్రియవ్యాప్తిఁ బదారంతకుని - శంచిత్తు నెలకొను గేలిసేయుదురు

ఏకవరబ్రహ్మ యేఁ నని నమ్మి - వైరోదు తక్కిన ప్రాముఖ్యవములు [దు మత మృద్ధరించునమయములందు-శ్రుతిస్మృతులఁ శ్రీశివాగమశోభలు నేమక ...గాదింకురుగాని - చేదిరు కలశైన నేనొందు నన్న పట్టినవ్రతములు భంగంబుగొంద - నష్టలింగైక్యంబు నధిగమించుదురు పరలిత్తమతులఁదవ్వకచూచరాఁ-పరమర్మకర్మమునే పలుకరొక్కట్రదు పరమాశవస్తువుల్ భక్షింపకొల్ల - రొరులకు ముఖకార మొనరఁజేయుదురు

* * * *

శివభక్తులమాఁటకు దాశివనులను - లను త్రిదీక్షలను దొలంగించి లింగ ములమాఁటి శివార్చనగములకాశ్రయోలిప్-యలవడఁ బ్రాణంబులందులయించి భక్తమాహేశాది భవ్యసోపాన - యుక్తిమార్గము మది కొప్పంగఁజేసి అంగలింగంబులు సామ్యహస్తముల - సంగతి నద్భక్తశక్తుల దెలిసి సర్వాంగలింగైక్యసరణి గైకొలిపి - నిరవ్యాజపదమందు నిలుకడఁజేసి వనధిలోపలఁబడ్డ వడగండ్లయట్లు - ఘనపదంబున గూడుకరవళియట్లు ఘనసారమగ్నిలోఁ గదిసినయట్లు-శివువులమాఁటిని తాదాత్మ్యకలెంద నిజమరుకృపచేత నియయంగఁజేసి-గణిపీలను బాసి కాంతు శైక్యంబు

పురుష ప్రకృతికుల సంయోగసామర్థ్యములు పురుషార్థమునకు సాధనము లయినటులు ప్రతిబంధకములగను పరిణమించుచున్నవి పురుషుఁడు మాయాజనితమైన విషయవాసనలను జయించి శివసాయుజ్యమును బడయఁగలవినమును విషయవాసనల నారాధించి భ్రష్టుఁడు కాఁగలవిధమును అల్లమప్రభులింగలీలలు సామాన్యులకును కరతలామలకము చేయుచున్నవి అల్లమప్రభువు శివలము పరమశివుఁడే యని వీరశైవుల విశ్వాసము

(శా. నా)

అల్లమప్రభు శతకము — దెందులూరి పద్మనాభ కృతము కవి కాశికగోత్రుఁడు ఈ శతకవిషయము అల్లమప్రభు స్తవము భక్తిరసప్రధానము భాషాలోపములు గలవు, అటనట వ్యాకరణ ప్రయోగములును గలవు శైలిని తెలుపుట కీ క్రింది పద్యము లుదాహృతములు

శ్రీ రజతాద్రిధామ మదసింధురదానవభంగ దీనమం
దార ముకుందమిత్ర వరశాంభవశీల కుంద చంద్రికా
శారదహారహాసాంగ భవసంహార నిర్మలభూతి లేపనా
కారకరాజభూషణ సదాశివ శంకర యల్లమప్రభో

భక్తియొసంగవయ్య భవబంధములం దెగఁజూపవయ్య న
న్నక్తుని జేర్పవయ్య శుభ మొప్పఁ గృతార్థుని జేయవయ్య శే
షోక్తుల గందవయ్య నిను నొప్పఁగఁ దప్పద రాఁగదయ్య ధి
ద్ద్యుక్తవ్యాధీశ యయయ్య శివ సాంబ దయానిధి యల్లమప్రభో

గురుఁడును తల్లి దండ్రి యనినుండును ప్రాణనాథుండు దైవము
స్వర పర యొక్కరుండు భగవంతుఁ డనంతుఁడు నత్ప్రయోజనుండా
జరతర మోక్షదాతయును సిద్ధము నిత్యము నీ వటంచు నే
స్థిరముగ నమ్మినాడ నను శ్రీ కరుణాసని యల్లమప్రభో

అల్లము — ఇది అరఁటికుటుంబములోనిది. భూమిలోపల దుంపవలె పెరుఁగుభాగమే దీని ప్రకాండము. నిజమైన వేళ్లు ఆ ప్రకాండమునుండి క్రిందికి దిగును. అరఁటిచెట్టునందువలెనే దాని యాకుల తొడిమలు అన్నియు దట్టముగ చేరి కాండముగా ఏర్పడుచున్నది.

దీనిని హిందూదేశమునం దంతటను సాగు చేయుచున్నారు. ఎఱ్ఱమట్టినేలలో బాగుగా పెరుఁగును. వర్షాకాలమునందు దున్నిన పొలములో చిన్నచిన్న గోతులు త్రవ్వి ఎరువు వేసి అల్లముముక్కలను పాఁతెదరు. ముక్కలు పెద్దవి కాకపూర్వమే విస్తారముగ వర్షము కురిసి నీళ్లు నిలిచినయెడల అల్లము కుళ్లిపోవును. ఏడెనిమిదినెలల కాలమునకు దుంపలు త్రవ్వుటకు వీలగును. అల్లమునుండియే సొంటిని చేయుదురు. అల్లముముక్కలను నీళ్లలో నానఁబెట్టి పైపొట్టును కడిగివేసి గోనెసంచిమీఁద పెట్టి పొట్టును రాచివైచి ఎండలో పెండనిచ్చిన సొంటి యగును.

ఉపయోగములు — సువాసననిమిత్తము కూరలలో వేయుదురు. మందుల కనుపానముగను సువాసన యిచ్చుటకును ఉపయోగింతురు. ఒకవిధమైన సారాయియు, వర్ణద్రవము దీనినుండి చేయుదురు. ఇది 'అగ్నిదీపనము చేయును శుక్లవృద్ధికారి మలమును బంధించును హృదయమునకు హితకరమైనది కడుపునొప్పి తగ్గించును రుచిగా, లఘువుగా, మధురపాకము కలదిగా, స్నిగ్ధముగ, ఉష్ణముగా నుండును కఫవాతములను హరించును' (వాగ్భట సూత్ర, అ ౬, ౧౬౧-౧౬౨) కడుపునొప్పి తగ్గించుటకై విరేచనకరము లగుమందులతోఁగూడను, మలమును బంధించుశక్తిగల దగుటచేత అతిసారమునందును దీనిని ఉపయోగింతురు.

మనదేశమునుండి అల్లము సొంటి ఇతరదేశములకు పోవుచున్నది. మన మెగుమతిచేసిన అల్లము పంచదారపాకముతోను తేనెతోను కలసి అల్లముమురబ్బాగా మనదేశమునకు దిగుమతి యగుచున్నది.

అల్లవరము — తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౪౯౯ (౧౯౩౧).

అల్లా — మహమ్మదీయులదేవునికిఁ బేరు. ఇది అరబ్బీ మాట. దీనికిఁ బూజింపఁదగినవాఁ డని యర్థము. మహమ్మదీపదము నిజమైన ఐశ్వర్యము సాధించు నని నిర్ణయించినందున మహమ్మదీయులు దీనినే ఈశ్వరపరముగ నెక్కుడు భక్తితో వాడెదరు. వీరి ముఖ్యమంత్రములలో 'లా ఇలాహ్ ఇల్లల్లాహ్' అనునది యొకటి. దీనికి 'అల్లా తప్ప మఱి దేవుఁడైనను లేఁడు' అని యర్థము. 'నారాయణునికన్న దేవుఁడైనను లేఁడు' అని మనవైష్ణవులు చెప్పుదురు గదా! అట్లే యిది. సంస్కృతమునందు 'అల్లా' శబ్ద మొకటి, అకారాంతస్త్రీలింగము కలదు. దానికి తల్లి యనియు, సర్వజ్ఞసర్వశక్తమైన పరమాత్మదేవత యనియు రెం డర్థము లిచ్చి, అదె 'అల్లైక్య శాక్త్యథర్వసూక్తమునందుఁ బ్రసిద్ధ' యని వాచస్పత్యమునందు చెప్పఁబడినది. ఈసూక్తము బహుశః 'అల్లోపనిషత్తు' అనునదియే యై యుండును (చూడుఁడు అల్లోపనిషత్తు).

అల్లా ఉద్దీన్ — బహమనీసుల్తా నయిన అహమదుషా వ్యక్తమగు మొగుఁడు తండ్రిమరణానంతరమున క్రీ శ ౧౪౩౫ లో నితఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. రాజ్యమునకు వచ్చినప్పటినుండియు నితఁడు తన సోదరుఁ డయిన మహమ్మదుఖాను నెంతయో ప్రేమతో నాదరించెను కాని యతఁడు దుష్టుల దుర్బోధనలకుఁ జెవియొగ్గి తన యన్నను మారుకొని సైన్యములను సమకూర్చుకొని రాయచూరు అంతర్వేది బిజాపురము మొదలగుమండలములను ఆక్రమించుకొనెను. ఈరీతి పతిక్రాంతమగు రాజ్యగుఁ డయిన తనసోదరుని శిక్షింప సైన్యములను దీసికొని అల్లాయుద్దీను బయలుదేరెను. ఉభయుల బలములకును జరిగినమహాసంగ్రామమున పెక్కురు యోధు లుభయపక్షములందును మడిసిపడిరి. విజయలక్ష్మి అల్లాయుద్దీనును వరించెను. తన సోదరుఁడు తన్నంతగ ప్రేమతో నాదరించుచుండినను తాను ద్రోహియై తిరిగినందులకుఁ జాల పశ్చాత్తాపముఁ జెంది మహమ్మదుఖాను అల్లాయుద్దీనును శరణుచొచ్చి తన్ను క్షమింపవలసిన దని వేఁడుకొనెను. సుల్తాను తన కాంతరంగుఁ డయి సోదరుని క్షమించుటయే కాక యతనికి గొప్ప యౌదార్యముతో రాయచూరుమండలమును జాగీరుగ నొసంగెను.

అల్లాయుద్దీను తనసోదరునితోఁ బోరాడుచుండినకాలమునందు విజయనగరాధిపతి సైన్యములను గూర్చుకొని బహమనీరాజ్యముపయి దండెత్తి వచ్చెను కాని విశేషనష్టముతో నోడి తుద కేఁటేట బహమనీరాజ్యమునకుఁ గప్పము చెల్లించుట కొప్పుకొని సంధి గావించుకొనెనని మహమ్మదీయచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. ఇందలి యాథార్థ్య మింకను పరిశోధింపవలసియున్నది.

సంగ్రామములందు అల్లాయుద్దీనున కీర్తిని విజయములు సంప్రాప్తించుచు వచ్చినను అతనిరాజ్యపరిపాలనము దక్కనీమహమ్మదీయుల పరస్పరకలహములవలనఁ జాల సంక్షోభముఁ జెందినది. దక్కనీమహమ్మదీయులలోఁ జాలమంది సున్నీమతావలంబులు. విదేశీయులగు అరబ్బులు, తుర్కీవారు, పెరిషియనులు, మొగలాయీలు షియామతస్థులు. ఈ యుభయపక్షములవారికిని గల విరోధము అల్లాయుద్దీను సుల్తాను కాలమున మఱింత ప్రబలినది. ఈవిషమస్థితియందు మద్యపానప్రమత్తుఁడయియున్న సుల్తా నొసంగిన యనుమతివలన నొక మహోదారుణకార్యము జరిగినది. క్రీ శ ౧౪౫౪ లో విదేశీయమహమ్మదీయపక్షమునకుఁ జెందిన ఖాఫ్ మలిక్ ఉత్ తుజార్ గొప్పసైన్యమును దీసికొని సముద్రతీరస్థమయిన సంగమేశ్వరదుర్గమును సాధింప నరిగెను. అతఁడు మొదట సిర్కా యనుహిందూప్రభువుచే పరిపాలితమయినదుర్గమును వశపఱచుకొనియా ప్రభువునకు బలవంతముగ మహమ్మదీయమత మొసంగెను. పిదప తుజార్ సంగమేశ్వరముపై దండువిడలెను. సంగమేశ్వరము పర్వతారణ్యమధ్యస్థితము దుష్ప్రాప మని పేరొందినదుర్గము. తుజార్

సైన్యము లాపర్వతారణ్యములయందుఁ జిక్కుపడి దారిఁ గనుచుండిన సమయమున కుమారుఁడైన బహదీర్ఖాన సదిరయు తగినతరుణ మని ముసాఫుదీయు సైన్యముల దుస్థితి నంతయు శిర్కా సంగమేశ్వరదుర్గాధిపతికి రహస్యముగ నెఱిఁగించెను. వెంటనే సంగమేశ్వరప్రభువు పర్వతప్రాంతమంత్రాములగు బలులయిన ముప్పదివేలమంది సైనికులతో నెత్తివచ్చి యొకనాటిరాత్రి కుమారుఁ సైన్యములపయిఁ బడి ఏడువేలమంది నేయుండిరి నాశ కుడను సైన్యాధిపతినిగూడ నాశ మొనర్చెను. మిగిలిన ప్రాణా పుత్తరమున నున్న చాకణాదుర్గమునకు పారి పోయి ప్రాణములను గాపాడుకొనిరి.

ఈపరాజయవృత్తాంతము రాజధానియందుఁ దెలిసినపిదప విదేశీయులపయిఁ దమకుఁగల తీవ్రకోపముఁ దీర్చుకొనుటకు దగినతరుణ మని యెంచి, దక్కనీలమీరలు, విదేశీయు లందఱును గలసి చాకణాదుర్గమున రాజ్యవిప్లవము లేపఁ గుట్రచేయుచున్నా రని మద్యపానప్రమత్తుఁ డయియున్న యతని సుల్తానునకు దుర్బోధనలు గావించి వారి నంగణము గడతేర్చుటకు అతనివలననుండి యనుజ్ఞఁ బడసి చాకణాదుర్గమునకు సైన్యములతో బయలుదేఱి వెళ్లిరి. పిదప వారు దుర్గస్థు లయినవిదేశీయుల కెంతమాత్రము సమమానము కలుగకుండ ప్రేమాదరములు నటించి, వారి నందఱను విందున కాహ్వానించి కత్తి కెరచేసిరి. ఈవిధమున ఆవిందుసందర్భమున మత్తమకంఠా లయినసయ్యదులు మంద్రెండువందలమందియు, ఇతరవిదేశీయులు వేయిమందియు, కిల్లి లయినవారలు వేలును వధింపఁబడిరి. ఈదారుణవధానంతరము దక్కనీలు వారు లయినవారిభార్యలను, కూఁతులను, వస్తుసామగ్రిని పరిగ్రహించిరి. అనతికాలముననే అల్లాయుద్దీను జరిగినకపట మంతయుఁ దెలిసికొని చాల పశ్చాత్తాపమునొంది, ఈదారుణమునకుఁ గారకులు అయినవాయకుల నందఱను వధించుటయేకాక యితర దక్కనీనాయకులను గొప్పయుద్యోగములనుండి తొలఁగించి వారికుటుంబములను భిక్షాపాత్రము చేతికిచ్చెను. పిదప రాజ్యమునఁ గలయున్నతపదవులు విదేశీయులకు మరల లభించినవి. విదేశీయులు తా మదివఱకుఁ గోలుపోయిన గౌరవాధిక్యములను మరల సంపాదించిరి.

అల్లాయుద్దీను క్రీ. శ. ౧౪౫౮ లో చనిపోయెను.

అల్లా ఉద్దీన్ ఆలమ్ షా (౧౪౪౫ - ౧౪౭౮) — ఢిల్లీ సుల్తాను సయ్యదువంశమునందలి చివరవాఁడు, చాలసమర్థుఁడు ౧౪౫౧ లో వీఁడు ఢిల్లీలో లేనప్పుడు బహలోల్ లోడీ అనువాఁడు ఢిల్లీని స్వాధీనపరచుకొనెను. ఇతఁడు ఢిల్లీలో ౬ సంవత్సరముల వఱకు మాత్రము ప్రభుత్వము చేసెను, తర్వాత ౧౪౭౮ వఱకును బదౌన్ అనుచోట నుండెను. బదౌన్‌లో చుట్టుపట్టుప్రదేశముమీద ౨౭ సంవత్సరములవఱకు నధికారము చెల్లించుకొనెను.

అల్లా ఉద్దీన్ ఖిల్జీ (౧౨౯౬ - ౧౩౧౬) — ఢిల్లీచక్రవర్తి. ఇతఁడు 'సికందర్ ఏ సానీ' అను బిరుదు వహించెను. దీనికి 'రెండవ అలెగ్జాండరని' అర్థము. ఇతఁడు ఖిల్జీవంశస్థాపకుఁడైన జలాలుద్దీన్ ఫిరోజ్‌షా ఖిల్జీ అనువానికి తమ్ముని కుమారుఁడు, అల్లుఁడు. అతనిఁ జంపి రాజ్యమునకు వచ్చెను. రాజ్యమునకు రాకపూర్వ మితఁడు ౧౨౯౪ వ సంవత్సరమున దక్షిణమునందలి దేవగిరికి మహారాష్ట్రరాజైన రామదేవరాజును జయించెను. జయపురరాజ్యములోని రణథంభోర్ అను ప్రసిద్ధమైన దుర్గమును ౧౩౦౧ లోను, చిత్తోడ్‌గడమును ౧౩౦౪ లోను జయించెను. తన సేనాని మాలిక్‌కాఫర్ అనువానిని దక్షిణదేశముపైకి దండు పంపెను. ౧౩౦౩ లో నాతని ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుఁ డోడించెను కాని యాతఁడు మరల ౧౩౦౯ లో ఓరుగంటికిఁ బోయి ప్రతాపరుద్రు నోడించి యాతఁడు ఢిల్లీశ్వరునకుఁ గప్పము కట్టునట్లు చేసెను. ౧౩౧౦ లో ద్వారసముద్రపు బల్లాలరాజులను ఓడించెను. అచ్చటనుండి కాఫరు రామేశ్వరమునకుఁ బోయి అచ్చట కోటమసీదుఁ గట్టించెను. దాని నెదిరించువాఁడు లేఁడయ్యె! కాఫర్ ౧౩౧౨ లో దేవగిరిరాజును జంపి ఆరాజ్య మంతయు ఢిల్లీ రాజ్యములోఁ గలిపెను. కాశీక్షేత్రమునందు వేయిదేవాలయముల కన్న యెక్కుడుగ పడఁగొట్టితి నని యాతఁడు గర్వముగఁ జెప్పుకొనెడివాఁడు. ఇతనికాలమున పెక్కు రాజమందిరములు, మసీదులు, విద్యాపీఠములు, కోటలు, స్నానగృహములు విశేషముగఁ గట్టింపఁబడెను. అమీర్ ఖుస్రూ ఖ్వాజా హసన్ అను కవిశ్రేష్ఠులతని యాస్థానము నలంకరించిరి.

అల్లా ఉద్దీన్ మసూద్ షా (౧౨౪౨ - ౧౨౪౬) — ఢిల్లీసుల్తాను ఈల్ తత్ మిష్ యొక్క మనుమఁడు. సుల్తానా రజియా తమ్ముఁడైన బహరామ్‌షా అనువాని తరువాత వీఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతనిరాజ్యకాలమందు మంగోలులు రెండుసారులు హిందూదేశముమీఁదికి దండెత్తి వచ్చిరి కాని యమితనష్టముతో నోడింపఁబడిరి. ఇతని పరిపాలనము ప్రజలకు దుస్సహము కాఁగా ఈరాజును పదభ్రష్టుని జేసి యీతనిపినతండ్రి యగు నాసిరుద్దీన్ మహమూద్ అనువాఁడు సుల్తానయ్యెను.

అల్లా ఉద్దీన్, హసన్ షా బహ్మనీ — ఇతఁడు దక్కనుదేశమున బహ్మనీరాజ్యమును స్థాపించి యేలిన మొదటిసుల్తాను, జైన్ - ఉద్ - ముహమ్మదుషాహాఁడు ఇతఁడు మొదట గంగూ యను బ్రాహ్మణునియొద్ద సేవకుఁడుగ నుండె నట, ఇతనికి రాజ్యము వచ్చుననిన తన కంతఃపూర్వము [illegible] నుండిన బ్రాహ్మణునియెడలఁ దన కృతజ్ఞతను దెలుపుటకయి గంగూ బహ్మని యనుబిరుదమును వహించె నని ఫెరిష్టా [illegible] చరిత్రకారుఁడు వ్రాసినవృత్తాంతమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇది నిజా దనియు, కొంతమంది కల్పితవృత్తాంతమని [illegible] చెప్పుచుందురు [illegible] అల్లా ఉద్దీన్ [illegible]

గంగూ అన్నది హైతా-ఖాన్-వదమునకు శేఖరప్రమాదమిత మంచినదిన్నూరి యని యూ కొండలు చరిత్రకారులమతము

అల్లాఉద్దీన్ ఢిల్లీకి వచ్చి సుల్తాను మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు దయను సంపాదించి యాతని కొలువునఁ జేరెను. కొంతకాలము గడచిన పిదప నతఁడు మెరికలవంటి యోధులను వెంటఁదీసికొని తనయదృష్ట రేఖను వెదకికొన దక్కనుదేశమున కరిగెను. అప్పటి సుల్తాను మహమ్మదునంత్యకాలమున దౌలతాబాదు ప్రాంతములందు రేఁగినవిప్లవమున పాల్గొనెను. విప్లవకారులు దౌలతాబాదదుర్గాధిపతిని కాఁజ్రోరి కోట నాక్రమించుకొని ఇస్మాయిల్ ముఖ్ అఫ్ఘాను వయోవృద్ధునిఁ దనుకఁ ప్రభువుగా నెన్నుకొనిరి. అల్లాఉద్దీనుకుఁ గల జఫర్ ఖాను బిరుదు నీయఫ్ఘానుప్రభు వొసంగినట్లు చెప్పుదురు. ఈరాజ్యవిద్రోహ వార్త విని క్రోధియందు విడిసియున్న మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు వెంటనే సైన్యమునెత్తికొని దౌలతాబాదునకు బయలుదేరి వచ్చెను. విప్లవకారుల సైన్యములు రాజసైన్యములను మధ్యమార్గమునందే యెదుర్కొనెను గాని ప్రాతికగ పరాభూతము లయినవి. విప్లవకారులు తమ కుటుంబములతో సుల్తాను మహమ్మదే దుస్సాధముగఁ గట్టుదిట్టము గావించిన దౌలతాబాదుదుర్గము నాక్రమించిరి. జఫర్ ఖానును, ఇస్మాయిల్ ముఖుసోదరులను దుస్థితిని కట్టుదిట్టము చేసికొనుటకు గుల్బర్గకు మరలిపోయిరి. రాజసైన్యములు వచ్చి దౌలతాబాదుపురవాసులను దోచుకొని మహమ్మదియ ప్రజలను చెఱఁబట్టి ఢిల్లీకిఁ బంపినవి. పిదప సుల్తాను మహమ్మదు దుర్గమునకు ముట్టడివేసి ఇమాదుల్ ముల్కు మనకనిని సైన్యముల నిచ్చి జఫరుఖానుపై పోఁ బంపెను. మూఁడు నెలలు ముట్టడి సాగినను దౌలతాబాదుదుర్గము వశము కాలేదు. ఇంతలో గుజరాత్ దేశమున మరల తఘీ యను నతఁడు తిరుగుబాటు లేవదీసె నని విని సుల్తాను నాగ్రహముపొందినవాఁడయి, దౌలతాబాదు ముట్టడి సాగింపఁ గొంతసైన్యము నచ్చట విడిచి, తాను స్వయముగ తఘీని శిక్షింప గుజరాత్ దేశమున కరిగెను. ఈలోఁగా గంతగాను సుల్తానువశమునందుండినవారలగల్లు, కంపిలి మొదలయినరాజ్యములు స్వాతంత్ర్య ఘోషలు చెప్పినవి. వీరగంటిప్రభు వసుకావన [illegible] పంపి పట్టినయు దౌలతాబాదురాజ్యమునందుండి వచ్చినట్టియు నను సైన్యము సాయమున జఫర్ ఖాన్ ఇమాదుల్ ముల్కును వధించి యాతని సైన్యముల నోడించి దౌలతాబాదున కరిగెను. జఫర్ ఖానువిజయములను, అతనిరాకను విని దౌలతాబాదుదుర్గమును ముట్టడించియున్న రాజసైన్యములు పలాయితము లయినవి. విజయోత్సవముతో జఫర్ ఖాను దౌలతాబాదుకుఁ బ్రవేశించెను. ఇస్మాయిల్ ముఖ్ కోట వదలి వచ్చి, తనయొక్కవర్తనము గుర్తించి తనరాజ్యమును వదలుకొనఁగా విప్లవకారులు జఫరుఖానును తమ ప్రభువుగా నెన్నుకొనిరి. జఫర్ ఖాను అలాయ్ ఉద్దీన్ అల్లాఉద్దీన్ హసన్ షా బహ్మనీ యను నామముతో క్రీ.శ. ౧౩౪౭-వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కెను. క్రీ. శ. ౧౩౫౮ వరకు ౧౧ ఏండ్లు రాజ్య [illegible] దక్షిణహిందూదేశరాజకీయవ్యవహారములందు

ప్రధానపాత్రము వహించిన బహ్మనీవంశమునకు అల్లాయుద్దీను మూలపురుషుఁడు. ఇతఁడు ప్రస్తుతము నిజాంరాజ్యమునం దున్న గుల్బర్గ (కలుబరిగి) నగరమును దన రాజధాని గావించుకొని దానికి అహసనాబాద దని నామకరణముఁ జేసెను.

సింహాసన మెక్కినవెంటనే అల్లాయుద్దీను తనరాజ్యమును సరియగుపద్ధతియం దుంచుటకు కట్టుదిట్టములు గావించెను. అతఁడు రాజ్యమునంతను నాలుగురాష్ట్రములుగ విభజించెను. తనకు విజయ, రాజ్యములు చేపడుటకు విశేషముగఁ దోడ్పడిన అమీరులకు గొప్ప గౌరవబిరుదముల నొసంగి వారి నారాష్ట్రముల కధికారులుగ నియమించెను. ఒక్కొక్క యమీరునకుఁ దనకు యుద్ధావసరమున సైనిక సాహాయ్యమును చేయుటకై కొంత సైన్యమును పోషించు పద్ధతిమీఁద జాగీరుల నొసంగెను. ఈవిధముగ నమీరులకు, వజీరులకు, సైన్యాధికారులకు వారివారి యోగ్యతల ననుసరించి తగిన కితాబు లిచ్చి నియమించి తనరాజ్యస్థితిని భద్రపఱచుకొనెను. కాని సుల్తాను తనమీఁది కెప్పుడు దండెత్తివచ్చునో యని అల్లాయుద్దీ నెప్పుడును మనస్సునఁ గలవరపడుచునే యుండెను. తుదకు ౧౩౫౧ లో సుల్తాను మహమ్మదు బిన్ తుఘ్లకు చనిపోయినపిదప, ఢిల్లీ నూతనచక్రవర్తి కట్టిమూర ప్రదేశములను జయించుతలంపు గాని, శక్తి గాని లేనందున అల్లాయుద్దీను కాందోళనము తగ్గినది. పిదప నతఁడు దనయమీరులు మొదలయినవారి సాయమున దక్కనుదేశమునందలి చాలభాగమును జయించెను. గోవా, దాభోలు, కొల్హాపురము, తెలింగానాలు మహమ్మదీయులకు వశమయినవి.

అల్లా ఉద్దీన్ హసన్ షా గోరీ, గుల్బర్గ

అల్లాయుద్దీను గుల్బర్గయందు బహ్మనీరాజ్యమును స్థాపించుచుండఁగా టికి హరిహరబుక్కరాయాదులు తుంగభద్రాతీరమున విజయనగర సామ్రాజ్యమును స్థాపించిరి. పరిపాలనారాజ్య మసుటయిన విజయనగర, బహ్మనీరాజ్యములకు సంతతము పోరాటము జరుగుచువచ్చెను. బహమనీ రాజ్యసంస్థాపకునకుఁ గార్యము రాయచూరు, ముదుగల్లు ప్రాంత

ములు హరిహరరాయల క్రింద నుండెను. ఈ ప్రాంత మంతయుఁ దరువాత బహమనీ షాహు వశమయినది. నాటినుండి కృష్ణా, తుంగభద్రా నదులకు నడుమ నుండిన యంతర్వేది యందు రాజ్యములకును కలహకారణ మయినది. తత్ఫలముగ జరిగిన సంగ్రామములలో నీ ప్రాంతము తరచుగఁ జేతులు మారుచు వచ్చినది.

క్రీ. శ. ౧౩౧౬ లో అల్లాయుద్దీను కాలధర్మము నొందెను. అతఁడు చనిపోవునప్పటి కతని రాజ్యము పశ్చిమమున సముద్రతీరము వఱకును, తూర్పున సోనగిరి వఱకును, ఉత్తరమున హైమవంగ మొదలుకొని దక్షిణమున కృష్ణవఱకును వ్యాపించినది.

అల్లాఉద్దీన్ హుసేన్ (౧౧౫౦ ౫౬) — ఘోర్ దేశపు సుల్తాను. ఇతనికి జహాన్ సోజ్ అను బిరుదు కలదు. ఈ పదమునకు ప్రపంచమును కాల్చువాఁడని యర్థము. ఈతని సోదరుఁడైన బహ్రాంషాహ అనువాఁ డితని యుద్ధమునఁ బోడిచి గజనీ రాజ్యము నాక్రమించుకొనఁగ నితఁ డాతని మీఁదికి దండెత్తిపోయి అతని నోడించి రాజ్య మాక్రమించుకొనెను (౧౧౫౦). ఆనగరము నందలి గొప్ప మందిరములను, శాసనములను ధ్వంసము చేసెను.

అల్లాఉద్దీన్, హుస్సేన్ షా (౧౪౯౩ ౧౫౧౯) — బంగాళాదేశపు సుల్తాను, మొదట ముజఫర్ షాహ అనువానికి వజీరుగ నుండెను. అతఁడు పదభ్రష్టుఁ డయి వాఁడు చనిపోవఁగ సామంతు లీతనిని దమ సుల్తానుగ నెన్నుకొనిరి. ఇతఁడు జనరంజకముగ ౨౬ సంవత్సరములు పాలించి గౌర్ పట్టణమునఁ జనిపోయెను. ఈతని తరువాత నీతని కుమారుఁడైన నసరత్ షా రాజయ్యెను.

అల్లాడి — గంజాంజిల్లా శ్రీకాకుళం తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౮౭ (౧౯౩౧)

అల్లాడనాథుఁడు — లక్ష్మణుని పుత్త్రుఁడు. యమునానదీతీరమునందలి ఏకచక్రనగరమును పాలించిన హైహయవంశజుఁడగు సూర్యసేనుని యాజ్ఞ ననుసరించి నిర్ణయామృత మను ధర్మశాస్త్రగ్రంథమును రచియించెను. ఏతద్గ్రంథరచనమున నితఁడు తాను మనుస్మృతి, విష్ణుస్మృతి, పారాశరస్మృతి, ఆపస్తంబస్మృతి, మితాక్షర, అపరార్క, అర్ణవ, పారిజాత, స్మృత్యర్థసార, స్మృతిచంద్రిక, మాధవీయ, కూర్మ, వారాహ, వైష్ణవ, వామన, మార్కండేయ, భవిష్యోత్తర, హేమాద్రిపరిశిష్ట, అనంతభట్టీయ, గృహ్యపరిశిష్ట, కాలాదర్శ, చింతామణి, త్రిదండి, కృత్యకల్పతరు, ధవలపురాణసముచ్చయ, దుర్గోత్సవ, రామకౌతుక, సంవత్సరప్రదీప, భోజరాజీయ, దేవదాసీయ, రూపనారాయణీయ, విద్యాకరపద్ధతి, మహాదేవీయ, విశ్వరూపకృత నిబంధగ్రంథముల నవలోకనము చేసినట్లు చెప్పికొనినాఁడు. ఈ నిర్ణయామృతము నిర్ణయసింధుకారుఁడగు రఘునందనుని చేతను, భట్టోజిదీక్షితకృతమగు తిథినిర్ణయమునందును ఉదాహృత మయినది. అల్లాడనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౩౬౫ నకుఁ దరువాతను, రఘునందనకాలమునకుఁ బూర్వమునను ఉండియుండును గని చరిత్రకారుల మతము. నిర్ణయామృత ప్రతి నొకదానిని ప్రొఫెసరు వెబరు తన బెర్లిన్ గ్రంథపట్టికయందు పరామర్శించియున్నాఁడు.

అల్లాడపల్లె — కడపజిల్లా ప్రొద్దుటూరు తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౯౯౫ (౧౯౩౧)

అల్లాడపాలెము — విశాఖపట్టణంజిల్లా విజయనగరము తాలూకాలోని ఇనాముదారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౩౯ (౧౯౩౧)

అల్లాడిపురము — గంజాంజిల్లా బరంపురం తాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౩౦౦ (౧౯౩౧)

అల్లాపల్లె — అనంతపురంజిల్లా కదిరి తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౪౦౬ (౧౯౩౧)

అల్లాపురము — కృష్ణజిల్లా గన్నవరము తాలూకాలోని జమీందారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౭౦౪ (౧౯౩౧)

అల్లార్డిస్, అలెగ్జాండర్ (౧౮౪౬ ౯౬) — స్కాట్లండ్ దేశఁడు. ౧౮౭౫ వఱకును కలకత్తాలోని 'ఫ్రెండ్ ఆఫ్ ఇండియా' అను పత్త్రికకు ఉపసంపాదకుఁడుగ నుండెను. తరువాత కొంతకాలము సిలోన్ టైమ్సుపత్త్రికకు సంపాదకుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు పెక్కు నవలలు వ్రాసెను. మఱియు పెక్కు గ్రంథములు వ్రాసెను.

అల్లికపని — ఇది రెండువిధములు. ఊలు అల్లిక, క్రోషె అల్లిక (Crocheting) ఈ రెండురకములైన అల్లికలును ఆ యా శబ్దముల క్రింద వివరింపఁబడును.

అల్లిగూడ — గంజాంజిల్లా సురడా తాలూకాలోని పోడిగోడా జమీందారీకి చెందిన గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౧ మాత్రమే.

అల్లిగూడెము — తూర్పుగోదావరిజిల్లా భద్రాచలం తాలూకాలోని యేజెన్సీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩౬ (౧౯౩౧)

అల్లినగరము — కర్నూలుజిల్లా కోయిలకుంట్ల తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౭౫ (౧౯౩౧)

అల్లిపల్లె — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా చింతలపూడి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౦ (౧౯౩౧)

అల్లిపురం — విశాఖపట్టణంజిల్లా విశాఖపట్టణము తాలూకాకు చెందిన జమీందారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౯౭ (౧౯౩౧).

అల్లిపురము — ౧ గంజాంజిల్లా బరహంపురం తాలూకాకు చెందిన గ్రామము జనసంఖ్య ౫౫౪ (౧౯౩౧)

౨ నెల్లూరుజిల్లా నెల్లూరుతాలూకాయందలి గ్రామము ఇ దలిజనసంఖ్య ౨,౨౦౯ (౧౯౩౧)

అల్లిపురో — గంజాంజిల్లా అస్కాతాలూకా దేవభూమి (దేవభూమి) మాలుస్థారీకి చెందిన గ్రామము జనసంఖ్య ౪౯౪ (౧౯౩౧)

అల్లిపూడి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా తునితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౧,౫౧౪ (౧౯౩౧)

అల్లిపూలగుంట — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౪౪ (౧౯౩౧)

అల్లిపారో — (స సెం ౧౫) గంజాంజిల్లా నత్రపురంతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౭౧౫ (౧౯౩౧)

అల్లిమడుగు — ౧ చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము ఇందలిజనసంఖ్య ౧౧౪ (౧౯౩౧)

౨ నెల్లూరుజిల్లా కావలితాలూకాయందలిగ్రామము జనసంఖ్య ౧,౪౫౯ (౧౯౩౧)

అల్లిమేరక — గంజాంజిల్లా సోంపేట తాలూకాయందలి మందసాయెస్టేటుకు చెందిన జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౧౨౦ (౧౯౩౧)

అల్లివీడు — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా ఏలూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము

అల్లిఖానుదుపాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౪౯౯ (౧౯౩౧)

అల్లుఖోలా — గంజాంజిల్లా కొల్లూరు తాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము ఇందలి జనసంఖ్య ౪౪౯ (౧౯౩౧)

అల్లుగుండు — అనంతపురంజిల్లా కదిరితాలూకాలోని గ్రామము ఇందలి జనసంఖ్య ౭౦౧ (౧౯౩౧)

అల్లువాడ — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురంతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౨౯౦ (౧౯౩౧)

అల్లూరు — ౧ కర్నూలుజిల్లా కోయిలకుంట్లతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౪౯ (౧౯౩౧)

౨ కర్నూలుజిల్లా నందికొట్కూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౫౪ (౧౯౩౧)

౩ కృష్ణజిల్లా కైకలూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము దీనిజనసంఖ్య ౬౨౪ (౧౯౩౧)

౪ కృష్ణజిల్లా నందిగామ తాలూకాలోని గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౯౧౫ (౧౯౩౧)

౫ గుంటూరుజిల్లా రేపల్లె తాలూకాలోని గ్రామము దీనిజనసంఖ్య ౧,౫౬౯ (౧౯౩౧)

౬ నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకాయందలి పట్టణము ఇందు అల్లూరు, అల్లూరుపేట, సింగపేట యని మూడువిభాగములు గలవు. ఈమూడువిభాగములును అల్లూరను పేర వ్యవహరింపబడుచున్నవి ఇందలిజనసంఖ్య ౧౦,౬౪౪ (౧౯౩౧)

అల్లూరుకొత్తపట్టణము — గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౪,౩౯౩ (౧౯౩౧)

అల్లూరుగడ్డ — తూర్పుగోదావరిజిల్లా ఎల్లవరం తాలూకాయందలి రంపఎస్టేటు జమీందారీగ్రామము దీనిజనసంఖ్య ౨౧౩ (౧౯౩౧)

అల్లెఘనిపట్టణము — అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములలోని పెన్సిల్వేనియా రాష్ట్రమందలి యొక పట్టణము జనసంఖ్య ౧,౩౨,౭౭౩ ఇది అల్లెఘనినదియొడ్డున నున్నది, కర్మాగారములు ప్రఖ్యాతిఁ జెందినవి ఇచ్చట ఇనుము, ఉక్కు కార్ఖానాలు, మోటారుబండ్లు, రైలుబండ్లు ఇతరయంత్రములుచేయు యంత్రశాలలు, పోఁతపోయు కర్మాగారములు, నూలుబట్టలు నేయు యంత్రశాలలు, పిండిమరలు మొదలైనవి పెక్కులు కలవు ఇచ్చట విద్యావిషయికమైనవియును, పరోపకారసంబంధమైనవియు నగు సంస్థానములుకూడఁ గలవు

అల్లేనా — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన గ్రామము ఇందలిజనులసంఖ్య ౭౫౨ (౧౯౩౧)

అల్లేయిన్ వాల్ (౧౬౦౦-౧౬౫౩) — ఫ్రాంసుదేశజుఁడు ప్రఖ్యాతుఁడైన నాటకకర్త

అల్లోపనిషత్తు — సంస్కృతమునందు అల్లోపనిషత్తొకటి కలదు ఇందు అల్లాయొక్క మాహాత్మ్యము వర్ణింపఁబడినది ఇది అక్బరుచక్రవర్తికాలమున రచింపఁబడె నని కొందఱిమతము ఇది అథర్వవేదాంతర్గత మనియుఁ జెప్పఁబడినది అష్టోత్తరశతోపనిషత్తులలోనిదానిలో నిది లేదు కావున నిది మిక్కిలి యర్వాచీనమైయుండవలెను చిత్రమైన యీయుపనిషత్తునందుండి కొన్నివాక్యములు దిగువ నుదాహృతములు

ఓం అస్మల్లాం ఇల్లే మిత్రావరుణౌ దివ్యాని ధత్తే,
ఇల్లల్లే వరుణో రాజా పునర్దదుః,
హయామిమిత్రో ఇల్లాం ఇల్లల్లేతి

* * *

అల్లో జ్యేష్ఠం శ్రేష్ఠం పరమం పూర్ణం బ్రహ్మాణం అల్లాం,
అల్లోరసుల మహామదరకం వరస్య అల్లో,

* * *

ఇల్లాకబర ఇల్లాకబర ఇల్లల్లేతి
ఇల్లాలా ఇల్లా ఇల్లాల్లా అనాది
స్వరూపా అథర్వణీ శాఖాం హ్రాం హ్రీం ఫట్

ఇది అక్బరుచక్రవర్తికాలమున సంస్కృత మెఱింగిన మహమ్మదీయునిచే రచింపఁబడియుండు ననుట కీక్రిందిగాథ సూచకముగ నున్నది. అక్బరుకాలమున వారినిషధులలో అబ్దుల్ కాదిర్ బదౌని అను మహమ్మదీయపండితుఁ డుండెను. ఇతఁడు సంస్కృతమునుగూడఁ బండితుఁడు. రామాయణ భారతాది గ్రంథములను పారసీలోనికి భాషాంతరీకరించెను. ఇతఁడు 'ముంతఖబ్ ఉత్ తవారిఖ్' అను చరిత్రగ్రంథము వ్రాసెను. అందు కొకచోట నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:

"ఈయేట (౯౮౩ హిజ్రా, క్రీ. శ. ౧౫౭౫) దక్షిణదేశమునుండి శేఖ్ భావన్ అను పేరుగల విద్వాంసుఁ డైన బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు వచ్చియుండెను. అతఁడు మహమ్మదీయమతమును గూడ బాగుగ స్వీకరించియుండెను. ఆసమయమందే చక్రవర్తి నాకు అథర్వవేదమును భాషాంతరీకరింపు మని యాజ్ఞాపించెను. మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్రమునందలి కొన్ని యుపదేశములకును, అథర్వవేదమునందలి కొన్ని యుపదేశములకును సామ్యము గలదు. భాషాంతరము చేయునప్పుడు పెక్కుతావులం దిట్టివాక్యములు రాఁగా శేఖ్ భావన్ గారి భావమును దక్కఁగఁ జెప్పలేకపోయెను. నేనీ సంగతి చక్రవర్తికిఁ దెల్పితిని. అతఁ డథర్వవేదమున కనువాదము చేయు మని ఫైజితోడను, హాజీ ఇబ్రాహింతోడను చెప్పెను.[1] ఈ వేదమునందు దొక్కచోట మన (కురానులోని) 'లా ఇల్లాహ్ ఇల్లల్లాహ్' అన్నమాట యుండెను. ఈవాక్యము మును పున్న శేఖ్ భావన్ అన్నవాఁడు పెక్కుర బ్రాహ్మణులతో వాదించి వారి నోడించెను. ఈమంత్రబలముచే నెందఱో హిందువులు మహమ్మదీయమతము నవలంబించిరి."[2]

దీనినిబట్టి చూడఁగా నాకాలమందు, బదౌనియో, ఇస్లాములోఁ జేర బ్రాహ్మణప్రముఖుఁడైన శేఖ్ భావనుఁడో అల్లోపనిషత్తును రచించియుండు రని మన మూహింపవచ్చును. ఫైజీమాత్రము దీనిని చేసియుండఁడు. అతని కేమతమునందును దురభిమానము లేకయుండెను. అన్నిమతములు నతని కొకసమానములు. (కో. వేం. ల.)

అల్లోరి, క్రిష్టోఫానో (౧౫౭౭ – ౧౬౨౧) — ఫ్లారెన్సు పట్టణమునఁ బుట్టిన ప్రఖ్యాతచిత్రకారుఁడు. ఇతనిచే చిత్రింపఁబడి మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన 'ఫ్లారెన్సు వాసిని' పటము (Portrait of a Florentine) అనునది లండనుపురమందలి నేషనల్ గేలరీలో (జాతీయచిత్రపటసంగ్రహాలయమునందు) ఉన్నది.

అల్వరెజ్ డ ఓరియెంటెస్, ఫెర్నావో (౧౫౪౦ – ౧౫౯౫) — పోర్చుగీస్ జాతివాఁడు. హిందూదేశమునందలి గోవాలో జన్మించెను. కవి. పశ్చిమసముద్రతీరమునను పోర్చుగల్ నుండి వెండుకవలె వచ్చిన నావికసైన్యమునకు నాయకుఁడుగ నుండెను.

అల్వరెజ్, లూయి (౧౮౪౧ – ౧౯౦౧) — స్పెయిన్ దేశజుఁడు. చిత్రకారుఁడు. ఇతనిచే చిత్రింపఁబడిన పెక్కుపటములు మద్రిద్ రాజమందిరము నలంకరించుచున్నవి.

అల్వరడో, జాన్ బాటిస్టా — కాలిఫోర్నియా దేశజుఁడు. మెక్సికో ప్రభుత్వమువారివిరుద్ధముగ ౧౮౩౬ లో తిరుగఁబడి మెక్సికనుల నోడించెను. ౧౮౩౬ – ౪౨ వఱకును కాలిఫోర్నియా కధ్యక్షుఁడుగ నుండెను. అప్పు డాపదవినుండి తొలఁగింపఁబడెను.

అల్వరడో, పెడ్రో డి (౧౪౯౫ – ౧౫౪౧) — స్పెయిన్ దేశజుఁడు. మెక్సికో గెలుచుటలో కార్టెజుకు సహాయుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు మెక్సికోలోని స్వదేశపు సర్దారులను పెక్కుమందిని చంపించెను. అందువలన నాదేశమునందు యూరోపియనులకు పెక్కుబాధలు కలిగెను. ఇతఁడు ౧౫౨౩ లో గాటెమాలాను జయించెను. దానికి గవర్నరుగ నియమింపఁబడెను.

అల్వా — బొంబాయి, రేవాకాంతలోని యొక చిన్న సంస్థానము.

అల్వాయె — తిరువాన్కూర్ సంస్థానమునందు అలెంగాడ్ తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము. ఇది అల్వాయి అను నామాంతరము గల పెరియార్ అను యేటియొడ్డున నున్నది. ఈయేటియొడ్డుననే శంకరాచార్యులవారు పుట్టిరఁట. జనసంఖ్య ౯,౬౪౫. పోర్చుగీసువారి కాలమున సముద్రస్థానముగను యోగ్యమైనదిగ నెంచియుండిరి. ఇప్పటికిని ఆరోగ్యస్థల మని యెంచి పెక్కుమంది వేసవికాలమున వచ్చి యుందురు. తాలూకా కంతకు నిచ్చట వారమునకు రెండుసారులు సంత జరుగును.

అల్యాలఅగ్రహారము — గుంటూరుజిల్లా నర్సారావుపేటతాలూకాలోని ఒక గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౧,౫౫౧ (౧౯౩౧).

1 సర్ హెన్రీ ఎలియట్ వ్రాయు హాజీ ఇబ్రాహీం అథర్వవేదమును పారసీలోనికి భాషాంతరీకరించెను.

2 బదౌనిగ్రంథముయొక్క యింగ్లీషుభాషాంతరము నుండి [illegible]

అల్‌స్టర్ – అల్హాంబ్రా

అల్‌స్టర్ — ఇది ఐర్లండ్ దేశములో ఈశాన్యమున నున్నది. ఒకప్పుడు ఐర్లండ్ దేశము ఐదు స్వతంత్ర రాజ్యములు కలదిగ నుండె డిది. ఈ ఐదు రాజ్యములలో ప్రధానమైనది అల్‌స్టర్ రాజ్యము. ఈ ఐదు రాజ్యముల యధిపతులు ఒకరికి గారే స్వతంత్రులు. ఎవరి మట్టుకు వారే ఐర్లాండు దేశము నంతయు జయించి యేలవలెనని ప్రయత్నించుచుండిరి. అందుచే ఐర్లాండ్ దేశము సర్వదా అంతః కలహములలోఁ జిక్కియుండెడిది. ఓడినవారు, పోరాటములందల్లను విజే తలు ప్రజలు దేశము విడిచి పోయి తలదాచిరి. ఈ యంతఃకలహ ములు సాగుచుండెడి సమయములో కడకు స్థితి యంతయు గమనించి రెండవ హెన్రీ (ఇంగ్లండ్ దేశపురాజు) ఐర్లండ్ దేశము నాక్ర మించుకొనుటకై ప్రయత్నించి సాఫల్యమును బొందెను. నాఁడు ఇంగ్లీషువారు అల్‌స్టర్ ప్రాంతము నాక్రమించుకొనిరి. పిదప నీ ప్రాంత మంతయు ఈశాన్య ... బహుమానముగ నీయఁ బడెను. ఆ ప్రాంతపు సామంతరాజులు మాత్రము యథాప్రకారముగ తమ సామంతాధికారముల నన్నిటిని యథావిధిగ ననుభవించుచునే యుండిరి. కాని వారు ఇంగ్లీషువారి పెత్తనము తొలగించుకొన వలెనని ప్రయత్నించుచుండిరి. ఓనీల్, ఓడోనెల్ అనువారు వీరిలో ముఖ్యులు. అంగ్లేయులను ప్రతిఘటించిరి. ఎలిజబెత్ రాణి వారి పెత్తనము తొలగించి తన యధికారమును వారంగీకరించు నట్లు చేసెను. కాని యాలోపుగా చాలకాలము నిలువలేదు. ఫ్రాన్సు, స్పెయిను దేశములతో కలిసి వైరులై ఇంగ్లీషు వారిపై కుట్ర పన్నుచుండి, కుదుకు ఐర్లండ్ దేశములో నుండుట తమ కనుకూలము కాదని, ఐరోపాకు పారిపోయిరి. ఇంతటితో అల్‌స్టర్ పూర్తిగ అంగ్లేయులకు వశమైనది. ౧౬౦౩ వ సంవత్సరములో ఇంగ్లండ్, స్కాట్లండు దేశములు రెండును ఏకపరిపాలన క్రిందికి వచ్చినవి. మొదటి జేమ్సు (ఇంగ్లండ్, స్కాట్లండ్ దేశముల రాజు) చాలమంది స్కాట్లండ్ దేశీయులను, కొంతమంది ఇంగ్లీషు వారికిని అల్‌స్టర్‌లోని భూములను పంచి యిచ్చి, ఆభూముల నన్నిటిని సాగుచేసికొను చున్నట్టుగను, వానిని వారే యనుభవించుచుండుటకును హక్కు కల్పించెను. వారి సంతతియే అల్‌స్టర్ ప్రాంతమునకు వలస వచ్చెను. వారి సంతతివారికే యిప్పుడు అల్‌స్టర్ స్కాట్స్ అని పేరు.

ప్రధానముగ అల్‌స్టర్ ప్రాంత మంతయు ప్రొటెస్టెంటు లగు ఇంగ్లీషు వారికి వశమైపోయినది. అందలి ప్రజలలో చాలమంది స్కాట్లండ్ దేశీయులు ఐర్లండులోని యుత్తర ప్రాంతములో స్థిరముగ నివసించ సాగిరి. ఇంగ్లీషువారి పెత్తనము ఐర్లండ్ నుండి తొలగింపబడవలెనని తీవ్ర ప్రయత్నములు జరుగుచుండెను. ఈ ప్రయత్నము లలో అల్‌స్టర్ ప్రాంత మెల్లప్పుడును ఇంగ్లీషువారి పక్షమునే పోరాడెను. అప్పుడు ప్రాధాన్యముగల స్కాట్లండ్ దేశీయులు తమ ఇంగ్లీషువారైనను తమవారలే, ఐర్లండ్ దేశీయులైనను పరాయివారలే యనుకొనిరి. అందుచేతనే ఆ ఇంగ్లీషువారి యధికారమును తొలగించుట కై ఐర్లండ్ దేశీయులు సంకల్పించినప్పుడెల్లను అల్‌స్టర్ ప్రజలు విరుద్ధముగ నిలచిరి. ఐరిషువారు స్వపరిపాలన హక్కును సంపాదించుకొనుటకై వెంటనే ఐర్లండ్ దేశమునకు స్వపరిపాలన నిచ్చుటకు ఆంగ్లేయులు ఒప్పుకొనినప్పుడు కూడ జాతీయ పక్షము వారితో కలియక అల్‌స్టర్ ప్రత్యేకముగ ఐర్లండ్ దేశమునుండి వేరుపడిపోయియున్నది. ఐర్లండ్ పార్లమెంటు వేరు అల్‌స్టర్ పార్లమెంటు వేరు. ఐర్లండ్ పూర్తిగా ఇంగ్లీషువారి యధికారము వదలింప యత్నించినను, ఆయత్నములకు భంగము కలుగుటకు అల్‌స్టర్ ఎంతో సిద్ధముగ నున్నది!

అల్ సీరత్ — మహామ్మదీయుల విశ్వాసము ననుసరించి ఇది యొకవంతెన, అగాధ మగు నరకకూపముపై దీనిని నిర్మింప బడి యున్నది. స్వర్గమున కుపోవుటకు దీనిపై నుండి పోవలెను. పాపులకు వారుండుట చేత దీనిమీదుగ దాటి పోవలేరు. కాని ఇది వెంట్రుక కంటె సూక్ష్మమైనదై, ఖడ్గధారకంటె పదునైనది. దీనికి రెండు వైపుల ముండ్లు, ధర్మాత్ములైనవారు రెప్పపాటుకాలములో దీనిని దాటి స్వర్గమున కేగుదురు. దుర్మార్గులైనవారు దీనిపైనుండి పడి నరకకూపమున కూలుదురు.

అల్హాంబ్రా — దీనికి ఎఱ్ఱదుర్గమని పేరు. ఇది స్పెయిను దేశమందలి గ్రనడారాజుల రాచనగరు. ప్రాచీనపు కట్టడముల లోని విస్తారభాగము గ్రనడాలో రాజ్యము చేసిన మూరు లనబడు మహమ్మదీయరాజులచే ౧౩ వ శతాబ్ది పూర్వార్ధభాగమున నిర్మింప బడినది. కాలక్రమమున అది నిరాదరణకు లోనైనది. చక్రవర్తియైన

సింహాసాజారము

౫-వ చార్లెస్, ౧౮౧౨ లో ఫ్రెంచిసేనానియైన సాష్టియా యను నతఁడును నలిపిన దండయాత్ర విధ్వంసనములవలనను ఈ ప్రాసాదము కొంతవరకు చాలవరకు పాడైనది. కాని దీనిని పునరుద్ధరించుకార్యము జోస్ కంట్రెరాస్ (Jose Contreras) నాయకత్వముచేత క్రీ. శ. ౧౮౨౮-వ సంవత్సరమున ఆరంభింపఁబడి ౧౮౪౭-౧౮౯౦ వఱకును

మతనిపుణుడగు రాఫెల్ (Rafael) వలన పాలింపబడెను. ముఖ్యముగా నిది రెండు దీర్ఘచతురస్రము (Oblong) లైన ఆవరణముల చాను గాని నిర్మింపబడిన భవనముల సముదాయము. ఆవరణములలో ఒకటి మీన సరస్సాదము (Court of fishpond), ఉత్తరదక్షిణముల గదుల అనుసంధానము, రెండు అనుకుల విమల్ప ... కలిగియుండును. రెండవది తూర్పుపడమరలుగ నుండు సింహావరణము (Court of lions) చలువరాతినిర్మితము లైన ౧౨ సింహమూర్తులచే అలంకృత మగు జలధారాయంత్ర మిం దుండుటవలన దీని కీపేరు వచ్చినది. అల్హంబ్రాప్రాసాదము అందలి యన్నిభవనములతో పాటు స్పెయిను దేశపు అరేబియా నాగరికత రత్నమనియు, అతిసుందరమైన అత్యంత పరిష్కృతమైన ఉదాహరణ మనియు పేరువహించియున్నది. దీని నమూనా మిక్కిలి పరిశ్రమమీద తయారైనది. ... నానావర్ణములతో చిత్రితమై అత్యంత సౌందర్యమును వెలిపుచుండును. కాని ఎరుపుగోధుమరంగు చిన్న దనుటచే గాంభీర్యము తక్కువ. ప్రతిపార్శ్వమందు నున్న ముఖమంటపములు పదునొకండు గుంబజములైన ఒక్కొకటిగను, అనేకములుగను నిర్మింపబడిన ౧౨౮ చలువరాతి స్తంభములమీద కట్టబడియున్నవి. ప్రతివివరమందును మంటపములు వ ఆరములోనికి ముందుకు త్రోసికొనివచ్చిన ట్లుండును

సింహావరణమున కెదురుగ నున్న కట్టడములు

గాదిలో నొకదానిమీద నమ్మటమునంటి కప్పు ముసరుద్ధరణము కొండినది. అల్హంబ్రాయందలి సుందరగాలు గాన్ని ఆవరణములోనికి దారితీయును. దీని ప్రవేశద్వారముకడ మూరుల ఆవేశమునకు చిత్రవస్తువుల ఏర్పడియున్నది. సింహావరణమున కెదురుగా అబెన్సెరేజస్ (Abencerrages) యొక్క గాలి గలదు. పాలుగద్దము, ప్లాస్టరుతో అలంకరణము దీనియందలి శైలిముఖ్యము. ఈ యలంకరణము స్త్రీలాదు తేనెపట్టులవలెనుండి రొమాన్సుల ‘స్టాలక్టైటు’ కమానుక్రింద కలిపార్గకము గానుండు అలావర్ణమన్న

చిత్రములను అనుకరించిన విధింపబడియున్నవి. ఇదియు ౨ అంతస్తు దక్షునని మిక్కిలి చక్కగ నున్నది

సింహావరణప్రవేశమందున్న తోరణములు

అల్హాకీమ్ (క్రీ. శ. ౯౯౬ ౧౦౧౩) — కార్డోవాకు అవతల స్పెయినుదేశపు సియరామొరీనా (పర్వతములు) సియరానివ్ పర్వతముల వెలుపలి కలీఫు

అల్హాకీమ్ (క్రీ. శ. ౯౧౫ ౯౭౬) — కార్డోవాదేశమునకు ఖలీఫ్ అను పేరుగల యారోపిష్కులను పెక్కుమార్లు లోడించి దిగ్విజయము గాంచెను. మహాత్ముడీతడు శాంత ప్రచారముచేసెను. ఇతడు ప్రజారంజకముగ రాజ్యము చేసెను. విద్యాభివృద్ధిని చేసెను. ౬ లక్షల గ్రంథముల సంపాదించి గ్రంథాలయమును స్థాపించెను. అది కార్డోవా విశ్వవిద్యాలయమునకు మూలాధారమయ్యెను.

అల్హాజన్ (క్రీ. శ. ౯౬౫-౧౦౩౯) — అరబ్బీ శాస్త్రజ్ఞుడు. నేత్రవైద్యుడు. నేత్రములను గురించిన ఆనాటి గొప్ప గ్రంథమును వ్రాసెను. దానిని యూరోపియనులు ౧౫౭౨ లో లాటినుభాషలోనికి తర్జుమా చేసిరి. అనేక విషయములను గురించి వ్రాసిన వానిలో వెలుగులోనికి కాంతిశోధనమునకు సంబంధించిన వెలుగు వ్రాతలున్న దీనిని రచించెను.

అవంతి — ఇది పూర్వకాలమందలి యొకదేశము పేరు. దాని రాజధాని యైన పట్టణమునకును ఈపేరే యుండెను. ఆ పట్టణము నిప్పుడు ఉజ్జయిని యందురు. హేమచంద్రకోశమందు అవంతి, ఉజ్జయిని, విశాల, పుష్పకరండిని యను నామములు పర్యాయపదములుగ చెప్పఁబడినవి. ఇయ్యది యిప్పుడు మాళవదేశమున సింధియా రాజ్యమునం దున్నది. ఇయ్యది అవంతినదీతీరమునం దుండెను. అవంతి నదికి శిప్రానది యని నామాంతరము. ఇయ్యది మోక్షదాయకము లయిన సప్తపురములలో నొకటి 'అయోధ్యా మథురా మాయా కాశీ కాంచీ అవంతికా, పురీ ద్వారవతీ చైవ సప్తైతా మోక్షదాయికాః' అను శ్లోకము సుప్రసిద్ధము. మహాభారతకాలమునం దిది నీల, అకర నీకులను పర్వతముల దక్షిణమున నుండెను (భార, సభా, అ ३౧)

ఇచ్చట మందోపమందు లనురాజు లుండిరి. వారు భారత యుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమునఁ జేరి నాల్గవదినమున అర్జునునిచే జచ్చిరి (ద్రోణ). నిరక్షదేశమునుండి (Equator) అవంతివఱకు కొలిచినయెడల నది భూపరిధిలో ౧౬ వ వంతు ఉండునని, దానికి ౧౬ రెట్లు చేసినయెడల భూమిప్రమాణము వచ్చునని యును మనజ్యోతిష్కుల సిద్ధాంతము

> నిరక్షదేశాత్ క్షితిషోడశాంశే, భవే దవంతీ గణితేన యస్మాత్,
> తదంతరం షోడశసంగుణం స్యాత్, భూమాన మస్మాత్ బహుకిం
> తదుక్తం—(భాస్కరాచార్యుఁడు)

దీనినిబట్టి మనసిద్ధాంతులలెక్క ప్రకారము అవంతియొక్క ఉత్తరాక్షాంశము ౨౨½ అంశము లయియుండెను. ఇప్పటిలెక్క ప్రకారము ఉజ్జయిని ౨౩ ఉత్తరాక్షాంశములమీఁద నున్నది. అంత మున్నగా ౮౦ మైళ్ళదూరము. ఈదేశమును ఈపట్టణమును హిందూదేశచరిత్రమునందును సంస్కృతప్రాకృతవాఙ్మయములందును మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగాంచినవి. ఇందునుగూర్చి అధికము 'ఉజ్జయిని' శబ్దమునఁ జూడనగును.

అవంతిపురము — కాశ్మీరదేశమందలి యొకపురాతనపట్టణము. వితస్తానదియొడ్డున అవంతివర్మ (క్రీ శ ౮౫౫–౮౮౩) యనురాజుచే కట్టింపఁబడెను. పూర్వకాలమున మిక్కిలి వైభవముతో వర్ధిల్లెను. ఇప్పుడు శిథిలమై యొకపల్లెగ నున్నది. దీని నిప్పుడు వంతిపుర మనియెదరు. భగ్నావశేషముల వైశాల్యముంబట్టి యీపట్టణము వైభవదశయం దున్నప్పుడు ౭ మైళ్ళకంటె మిక్కుటమగు వైశాల్యము కలదై యుండునని యూహింపఁబడుచున్నది. ఇచ్చట అవంతీశ్వరుని దేవాలయ ముండెను. సికందరు కాలమున (క్రీ శ ౧౩౯౦) మొదలు పాడై కొంతవఱకు మరుఁగుపడియుండెను.

అవంతివర్మ (క్రీ శ ౮౫౫–౮౮౩) — కాశ్మీరదేశపురాజు. సుఖవర్మకుమారుఁడు. ఉత్పలవంశీయుఁడు. రాజు రాజ్యము చేయుచుండఁగా సూరుఁడను మంత్రి యోతనిని పరిత్యజించి ప్రజాభివృద్ధికాంక్షచే అవంతివర్మను రాజును చేసెను (రాజతరంగిణి, ౪ వ తరంగము). అంతకుఁ బూర్వము విప్లవములచే బాధపడుచున్న ప్రజల కతఁడు శాంతియు, సుఖమును కలిగించెను. అతఁడెన్నియో పట్టణములను, దేవాలయములను నిర్మించెను. సర్వస్వదానములఁ జేసెను. అగ్రహారముల నిచ్చెను. గొప్పగొప్పకవుల కాశ్రయ మిచ్చెను. ముక్తాకణుఁడు, శివస్వామి, ఆనందవర్ధనకవి, రత్నాకరుఁడు[1] అతని ఆస్థానమునం దుండుటయేకాక, రాజమంత్రుల సత్కారములవలన నపరిమితధనవంతులై రాజులకుఁ దగిన వాహనము లెక్కి నడచుచుండిరి! రాజువలెనే మంత్రియు రాజబంధువులును దేవాలయాదులు పెక్కులు కట్టించిరి. అతనిరాజ్యమునందు జరిగిన ప్రజాహితకర మైన మహాకార్యములలో, నీటిపాలు దలఁచుకొంచి సింధువితస్తానదులకుఁ గట్టినయానకట్టలు ముఖ్యమైనవి. ఇవి విశ్వకర్మకు సంబంధించినమహాకార్యము (Great engineering works) లని చెప్పవలెను. ఇవి యన్నియుఁ జేసిన విశ్వకర్మ (Engineer) సుయ్యుఁడను వాఁడు. వితస్తానదియొక్క పాత్ర ఎన్నడిగా నున్నచోట దానిని విశాలముగఁ జేయు చుండుటచే దేశమును పాడుచేయుచుండఁ గ్రొత్తకాల్వలు త్రవ్వించి నీరంతయు వచ్చునట్లు చేసెను. సింధువితస్తలు పూర్వము వైన్యస్వామి యొద్దఁ గలయుచుండెను. వానిమార్గమును మార్చి సుయ్యుఁడు త్రిపురేశ్వరమునొద్ద సంగమము నగునట్లు చేసెను. వితస్తానదికి శిలామయమైన యొడుపు యోజనముల సేతువు (కట్ట) కట్టి మహాపద్మసరోవరమును నిర్మించెను. మండలాకారముగ వడ్డకట్టలు కట్టి గ్రామములను నీటివానరుండి తప్పించెను. ఈప్రకారముగ బ్రహ్మాండమైన జలాధారనియామకమహాకార్యములు (Water works) చేసి దేశమును అతివృష్ట్యనావృష్టిభయమునుండి తప్పించెను. ఇంతియకాదు అన్నిగ్రామములకును నీరు పారునట్లు చేసి, ప్రతిగ్రామమునుండియు, భూమి (పొలములలోనిమన్ను) తీసికొని, అది యెంతకాలమున కారును, ఏకాలమందు దానికి నీరు కావలయును? అని నిర్ణయించి, ఆ గ్రామమున కంతెంతనీరు కావలయునో అంతంతనీరు ఆయాగ్రామములకు సకాలమునందు పారులాగు చేసెను. ఇట్లు దేశమంతయు వానలోఁ బనిలేకుండ సమృద్ధిగఁ బంటలు పండునట్లు చేసినందున, అంతకుఁ బూర్వము మహాసుభిక్షకాలమందుఁగూడ 'ఖారి' ధాన్యమునకు ౨౦౦ దీనారములకు తక్కువ వచ్చుచుండినవడ్లు, ౩౬ దీనారములకు 'ఖారి' చొప్పున నమ్ముడుపోయెను!! జీవహింస యెవ్వరును చేయఁగూడ దని యీరాజు శాసించెను. అతనినిగూర్చి యొక్కువ తెలిసికొనఁగోరువారు రాజతరంగిణి, ౫-వ తరంగము, ౧-౧౨౬ శ్లోకములు చూడ నగును.

---

1. వీరిలో ఆనందవర్ధనుఁడు 'ధ్వన్యాలోక' కర్తయు, 'దేవీశతక' కర్తయు, రత్నాకరుఁడు 'హరవిజయ' కర్త

అవగాహనుఁడు — వసుదేవునకు వృకదేవివలనఁ బుట్టినకుమారుఁడు.

అవగాహుఁడు — వృష్ణివంశోత్పన్నుఁడైన యొక యాదవుఁడు.

అవచ్ఛిన్నవాదము — వేదాంతములో జీవాత్మను గుఱించి రెండుమతములు కలవు. ఒకటి ప్రతిబింబవాదము మఱియొకటి అవచ్ఛిన్నవాదము. అంతఃకరణమునందుఁ బ్రతిబింబించు చైతన్యము జీవుఁ డని మొదటివారిమతము. అట్లు కాదు, అంతఃకరణావచ్ఛిన్నమైన చైతన్యము జీవుఁడు అని రెండవవారిమతము. ఆకాశమంతయు నొక్కటియైనను ఘటావచ్ఛిన్నమును ఘటాకాశ మనియు, మఠావచ్ఛిన్నమును మఠాకాశ మనియు నన్నట్లు చైతన్య మంతియు నేకమైనను, అంతఃకరణావచ్ఛిన్నచైతన్యమునకు కర్తృభోక్తృత్వ జీవుఁ డన్నపేరే కాని యది చైతన్యమునకంటె వేఱుకాదు అని వీరిమతము.

అవచ్ఛేదకము — ఇది తర్కశాస్త్రమందలి పారిభాషికపదము. అవచ్ఛేదకము పదార్థముయొక్క ధర్మము. ఏధర్మము నుబట్టి యొకపదార్థ మితరపదార్థములనుండి వేఱుగ భావింపఁబడునో యాధర్మమున కవచ్ఛేదక మని పేరు. ‘జటాభిః తాపసః’ యనునప్పుడు జటలు గలిగియుండుట తాపసునియొక్క యవచ్ఛేదకము. జట లాతని నితరులనుండి వేఱుచేయును. ఇట్లె యొక్కొక్క పదార్థమునందును గొన్నిధర్మములసమూహ మవచ్ఛేదకముగా నుండవచ్చును. ‘ఘటము’యొక్క యవచ్ఛేదకములు విశిష్టాకారము మొదలయినవి. వీని నన్నిటిని గలిపి యొక్కటిగ ఘటముయొక్క అవచ్ఛేదమును జెప్పవలయు నన్న ‘త్వ’ ప్రత్యయము పెట్టి ‘ఘటత్వము’ ఘటముయొక్క అవచ్ఛేదక మని చెప్పుదురు. అట్లే ‘గోత్వము’ గోవునకును, ‘మనుష్యత్వము’ మనుష్యునకును, ‘దండిత్వము’ దండియైనవానికిని అవచ్ఛేదకములు. ఒకపదార్థమును ఇతరమునుండి వేఱు విడదీసి చూపునది ‘అవచ్ఛేదకము’. దానిని విడఁదీయునో యది ‘అవచ్ఛేద్యము’. ఈ యవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము సామాన్యముగ రెండువిధములు. ౧ స్వరూపసంబంధరూపము ౨ వ్యాప్యవ్యాపకభావము. ఇందు ఉదాహరణములు ౧ (అ) ఇప్పుడు కొట్టములో గోవు లేదు, అనువాక్యమునందు ‘ఇప్పుడు’ కాలమునకును (ఇక్కాలమునకును), గవాభావమునకును (ఆవులేమికిని) అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. (ఆ) మూలావచ్ఛిన్నవృక్షము కపిసంయోగము కలది అనువాక్యమునందు మూలమునకును, సంయోగమునకును అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. ఈరెండును స్వరూపసంబంధరూపమైన అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావమునకు ఉదాహరణములు. (౨) పృథివి రూపవతి (రూపము కలది) అనువాక్యమందు రూపమునకును, పృథివిత్వమునకును అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. ఇది వ్యాప్యవ్యాపకభావము కలదానికి ఉదాహరణము.

అవచ్ఛేదకత్వ మనఁగా ‘అనతిరిక్తవృత్తిత్వ’ మనియు, అవచ్ఛిన్నత్వ మనఁగా ‘అన్యూనవృత్తిత్వ’ మనియు కొందఱచే లక్షణము చెప్పఁబడినది. ‘అనతిరిక్తవృత్తిత్వ’ మనఁగా ఏవస్తువునందుఁ దప్ప మఱియెచ్చటను ఉండనట్టిధర్మ మని యర్థము. ‘అన్యూనవృత్తిత్వ’ మనఁగా ఏవస్తువునం దంతటను, కొంతయైనను తక్కువ లేకుండ, ఉండుధర్మ మని యర్థము. పైని చెప్పఁబడిన స్వరూపసంబంధరూపమైన భేదమునందు విషయతావచ్ఛేదక, ఆధేయతావచ్ఛేదక, ప్రతియోగితావచ్ఛేదక, కారణతావచ్ఛేదకాదు లను పెక్కుభేదములు కలవు.

అవటనిరోధనము — ఒకనరకము. జనులను గర్తమునఁ ద్రోసివారి నిద్పుట శిక్షింతురు.

అవటోద — భారతవర్షీయనది.

అవతారములు — ‘అవతార’ మనఁగా దిగుట, పైనుండి క్రిందికి వచ్చుట. దేవుఁడు మనుష్యాదిరూపములను ఎత్తుట అవతార మనఁబడును. దేవుఁ డవతార మెత్తె ననఁగాఁ బైనుండు దేవుఁడు లోకక్షేమమునకై క్రిందికి దిగి యీలోకమునకు వచ్చె నని భావము.

స్వరూపము — ప్రపంచమునందు నధర్మ మధికమైనప్పుడు దుష్టశిక్షణమునకును, శిష్టసంరక్షణమునకును భగవంతుఁడు పశుపక్షిమనుష్యాదిరూపములతో భూమిపై నవతరించు నని పెక్కుమతములవారినమ్మిక. విష్ణువు మత్స్యకూర్మాద్యవతారముల నెత్తె నని హిందువులును, పరమవిజ్ఞానము బుద్ధుఁడుగను బోధిసత్త్వులుగను అవతరించు నని బౌద్ధులును, ఈశ్వరుని రెండవయంశమగు పుత్త్రుఁడు ‘ఏసు’ రూపమున నవతరించె నని క్రైస్తవులును తలంచెదరు. ఈ కల్పనల యన్నిటిలోను, ఈశ్వరుఁడు మానవుల ఉపకారము చేయుటకై నన్నరూపముల నాఁడు భౌతికరూపము ధరించుట యనుకల్పన కలదు. ఒకానొకరాజ్యమందలి యొకగ్రామములోని ప్రజలకు మృగములవలనఁ గాని, చోరులవలనఁ గాని బాధ కల్గినప్పుడు రాజు స్వయముగ నచ్చోటికిఁ బోయి వారియాపదను నివారించునట్లు, భగవంతుఁడు లోకోపకారమునకై భౌతికదేహములను ధరించు నను నమ్మకమే యీయవతారకల్పనకు మూలము. దుష్టులవలనను, పాపులవలనను బాధ కలిగినప్పుడు భూదేవి గాని, యింద్రాదిదేవతలు గాని పాలకడలికిఁ బోయి శేషశాయివిష్ణువుతో మొఱపెట్టుకొనుటయు, నాతఁడు వారికి నభయమిచ్చి పంపి, యోగ్యసమయమున నద్భుతమగు నొకయవతార మెత్తి దుష్టుల సంహరించుటయు ననునది యన్ని యవతారములకును సామాన్యమైనకథ.

అవతార ప్రయోజనము — అవతారములయొక్క స్వరూపాదులను వివరించియుఁ, బ్రయోజనములను వివరించియు భగవద్గీత

లోని (౪-వ అధ్యాయమందలి) యీ క్రిందివాక్యములు ప్రమాణముగ నెంచఁబడుచున్నవి —

(౧) అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరోఽపి సన్,
ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా

(౨) యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత,
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాఽఽత్మానం సృజామ్యహమ్

(౩) పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్,
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే

(౧) అర్థము: పుట్టనివాఁడను, తఱుఁగనివాఁడను, సర్వభూతములకు నధిపతిని అయినను నా ప్రకృతిని (స్వభావమును) వశపఱుచుకొని నామాయచేతనే పుట్టెదను [1]

(౨) ఓ భరతకులమునఁ బుట్టినవాఁడా! ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మము నకు హానియు, అధర్మమునకు వృద్ధియుఁ గల్గునో అప్పుడప్పుడు నేను నన్నుఁ బుట్టించెదను

(౩) సజ్జనులను రక్షించుటకును, చెడుపనులు చేయువారిని నాశముచేయుటకును, ధర్మమును చక్కఁగ నిల్పుటకును ప్రతియుగమందును పుట్టుదును

అసురాదుల యవతారములు. — ఇట్లు అవతారము లెత్తువాఁడు సర్వశక్తిమంతుఁడైన సర్వేశ్వరుఁడే యన్నకల్పన కల్గినను మానవుల శరీరము వేఱు ఆత్మ వేఱు, ఆత్మ మరలమరల వేఱువేఱుజన్మముల నెత్తుచుండు నన్న నమ్మకతో నీయవతారకల్పనను కల్పఁగా, నవతారము లెత్తువాఁ డొక్క సర్వేశ్వరుఁడే కాక, దేవతలు, రాక్షసులు, యక్షులు, అప్సరసలు, చివరకు మానవులుగూడ నవతార మెత్తుదు రన్న నమ్మకము కల్గినది. మహాభారతమున ఆదిపర్వమునందు 'ఆదివంశావతరణపర్వ' మను ఒక ఉపపర్వము కలదు. దానిని 'అంశావతరణపర్వ' మనియు నందురు. అది ౫౯ మొదలు ౬౪-వ అధ్యాయములవఱకు నుండును. అందు కౌరవ పాండవ పాంచాలాదులలోని కొందఱెవ రందఱును ఎవరెవరి యంశమునఁ బుట్టినదియు వివరముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. భీష్ముఁడు వసువు నంశమున, ద్రోణుఁడు బృహస్పతియంశమున, ధర్మరాజు యమునియంశమున, దుర్యోధనుఁడు కలియంశమున, శిశుపాలుఁడు రావణాంశమున, అశ్వత్థామ రామక్రోధాంశమున, కృష్ణుని పదియాఱువేల స్త్రీలు అప్సరసల యంశములచేఁ బుట్టిరి ఇట్లే యితరులనుగుఱించి సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నది[2]. రామాయణమునందును శ్రీరామునితోఁ బుట్టిన వానరాదులయవతారములును ఇట్లే చెప్పఁబడియున్నవి (బాలకాండ, అధ్యా, ౧౭). ఇంతియకాదు మానవులలో మానవులే యవతార మెత్తెద రని చెప్పఁదొడఁగిరి తులసీదాసు వాల్మీకియొక్క యవతారము; కబీరుదాసు శుకర్షి యవతారము; ఉద్ధవుఁడే మొదట నామదేవుఁగఁ బుట్టి తరువాత తుకారాముఁగఁ బుట్టెను! ఇట్లు పోనుపోను 'అవతారము' అనఁగా కొంచెము హెచ్చుతక్కువగఁ 'బునర్జన్మము' అన్న భావ మేర్పడినది. ఈ రెంటికిని మిగిలిన స్వల్పభేద మేది యన, మానవేతరదేవదానవ యక్షాదియోనులవారు మానవజన్మ మెత్తినను 'అవతార' మందురు. సామాన్యజనులు మరలఁ బుట్టినచో 'పునర్జన్మ' మందురు.

ఇట్లు 'అవతార' శబ్దముయొక్క యభివృద్ధి చెందిన యర్థము న టుండనిచ్చి, లోకోపకారమునకై అయాకాలములవారిచే సర్వేశ్వరునిగ భావింపఁబడిన, దేవతాశక్తిని అవతారములనుగుఱించి విచారింతము. ఈశ్వరుఁడు సగుణుఁడు, ఒకానొకవ్యక్తి, లేక శ్రీవ్యక్తి యనియు, తనరూపమును ఇచ్చవచ్చినట్లు మార్చు శక్తికలవాఁడనియు నమ్మినతరువాత వాఁ డవతారము లెత్తు నన్నమాట సహజముగనే సిద్ధించును. వేదమునందు సంహితాభాగములందును, బ్రాహ్మణభాగములందును కొన్ని యవతారములవర్ణనములు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవి వేదమునందు ప్రజాపతియవతారములుగ నున్నను, తరువాతఁ బురాణములలో విష్ణువుయొక్క యవతారములుగఁ బరిగణింపఁబడినవి. అందుఁ గొన్ని యిట దిక్ప్రదర్శనముగఁ జూపెదము.

వేదములందలి యవతారములు

మత్స్యావతారము. ప్రజాపతి మత్స్యరూపమును గ్రహించినట్లు శతపథబ్రాహ్మణమునఁ జెప్పఁబడినది (౧ ౮ ౧ ౧ ౬). ఒకదినమున మనువు చేయి కడుగుకొనుచుండఁ జేతిలో నీరు పోసికొనఁగాఁ జేతిలోనికి వొకచిన్న చేప వచ్చెను. దాని నేమిచేయవలయునని యాతఁ డాలోచించుచుండఁగా నాచేప యిట్లనెను 'నన్ను నీవు పోషించిన యెడల నేను నిన్ను పోషింతును' అందుపై నాశ్చర్యపడి 'నీవు నన్నెట్లు పోషించెదవు?' అని యాతఁ డడుగఁగా 'జలప్రళయములో మనుష్యులందఱును జచ్చెదరు. అప్పుడు నేను నిన్ను రక్షించెదను' అని చెప్పెను. అంత నాతఁడు దానిని పెంచ నది క్రమముగా పెద్దదియై అతనిచే సముద్రమునం దుంచఁబడెను. అంత ప్రళయము వచ్చి ప్రపంచము నంతయు ముంచఁగా మనువు తనపడవను ఈ చేపకొమ్మునఁ గట్టెను. అది యాతని ఓడను లాగికొనిపోయి కొండమీఁదఁ జేర్చెను. ఇచ్చట వేదముల రక్షించుటనుగూర్చి యేమియు లేదు

1 ఈ శ్లోకమునకు అర్థము చేయునప్పుడు శంకరాచార్యులవారు 'మాయా' శబ్దమునకు 'జగత్తును మోహింపఁజేయునట్టి యవిద్యాశక్తి' యనియు, 'సంభవామి' యనఁగా పుట్టినట్లుగ నగపడుదును 'పరమార్థతః కాదు' అనియు నర్థము చేసిరి. రామానుజాచార్యులవారు 'మాయా' శబ్దమునకు 'జ్ఞానము' అనియు, 'ఆత్మమాయయా' అనఁగా 'తనజ్ఞానముచే ఆత్మసంకల్పముచే' అనియు నర్థముచేసి, అవతారములు వాస్తవములనియు భావార్థము చెప్పఁబడె నని తెల్పిరి

2. చూడుఁడు, ఆంధ్రమహాభారతము., ఆది, అశ్వా. ౩.

అవతారములు

కూర్మావతారము: ప్రజాపతి సృష్టిచేయువలె నన్న కోర్కి పుట్టి, తపస్సు చేసి యాతఁడు శరీరమును కదలించెను. అతని మాంసమునుండి అరుణాదిఋషులును, నఖములనుండి వైఖానసులును, రోమములనుండి వాలఖిల్యులును పుట్టిరి. అతనిరసము నీటిలోఁబడెను. అది నీళ్లలోఁ గూర్మాకారమై తిరుగుచుండెను. ప్రజాపతి దానితో 'నీవు నా చర్మ మాంసములనుండి పుట్టితివి' అనెను. అందుకై 'లేదు. నేను పూర్వమునుండియు నిచ్చట నున్నాను' అని అది అనెను. 'పూర్వం ఆస' అన్నది గనుక వది పురుషుఁ డయ్యెను. అది సహస్రశీర్షుఁడును, సహస్రాక్షుఁడును, సహస్రపదములు గలవాఁడును అయి పుట్టెను. అప్పుడు ప్రజాపతి విరాట్పురుషునిఁ జూచి 'నీవే పూర్వము పుట్టితివి. పూర్వుఁడ వగునీవు ఈ సృష్టి చేయుము' అనెను. అతఁడు సర్వసృష్టినిఁ జేసెను (తైత్తిరీయ ఆరణ్యకము, ౧ ౨౩ ౩)[1]. ఈ వైదికకథను పురాణములలో సముద్రమథనము కథతోఁ గల్పి విష్ణువుయొక్క కూర్మావతారముగ కల్పింపబడెను.

వరాహావతారము: సృష్టికి పూర్వ మంతయు జలమే యుండెను. అందుచే ప్రజాపతి అది యెట్లు చేయుదు నని యాలోచించెను. అతనికి పద్మ మొకటి నిలిచియుండఁగాఁ గాన్పించెను. 'ఏదో ఈపద్మము దేనిమీఁద నాధారపడియున్నదో అట్టిది యొకటి యున్నది' అని అతఁ డనుకొనెను. అతఁడు వరాహరూపము దాల్చి మునిఁగెను. ఆ పద్మముక్రింద నున్న మృత్తికను దీసికొని యాపద్మపత్రము పర్ణముగఁ బ్రసరింపఁజేసెను. అందువలన నది పృథ్వి యయ్యెను. ఇది అయ్యెను (అభూత్) అని యనఁగా అందుచే భూమి యయ్యెను. తడిగా నున్న యాభూమిని ఆరునట్లు చేయుటకు గాలి వీచసాగెను. ఇట్లు దానిని చిన్నరాళ్లతో (శర్కరతో) గట్టిపఱచెను (కృష్ణయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము, ౧ ౩ ౫ ౪)[2].

వామనావతారము: 'విష్ణువు ఇదంతయు (ఈ ప్రపంచ మంతయు) దాఁటెను. మూఁడువిధముల వాఁడు అడుగు పెట్టెను. ఈతఁడు పాదము పెట్టినస్థలమందలి పాంసుకాశియందు జగత్తంతయు నంతర్భూత మాయెను. పరులచేఁ గీడుసేయనివాఁడును గోప్తయు (ధారకుఁడును) అగు విష్ణువు ధర్మముల ధరించి మూఁడు అడుగులు పెట్టెను' (ఋగ్వేద ౧ ౨౨ ౧౭ ౧౮) ఇట్లు ఋగ్వేదమందున్నది.

ఇచ్చట విష్ణు వనఁగా సూర్యుఁ డనియు, అతఁడు ఉదయమున ఉదయగిరిమీఁదను, మధ్యాహ్నమున అంతరిక్షమందును, సాయంకాలమున అస్తగిరియందును పాదము పెట్టు నని ఔర్ణవాభుని యభిప్రాయమును, పృథివిలో అగ్నిరూపమున, అంతరిక్షమందు విద్యుద్రూపమునను, స్వర్గమందు సూర్యరూపమునను ఉండునని శాకపూణి మునియొక్క తాత్పర్యమనియు నిరుక్తకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు (౧౨ ౧౯). ఇట్లేకాదు బ్రాహ్మణము శతపథమునందు మూఁడు పాదములకథ యిట్లు వ్రాయఁబడినది.

ప్రజాపతిసంతానమైన దేవతలు, అసురులును పోరాడిరి. దేవతలోడిపోయిరి. అసురులు ప్రపంచమంతయు తమదే యని తలంచిరి. అప్పు డసురులు మనము భూమిని పంచుకొని జీవనము చేయుదమని తలంచి యెద్దుచర్మములతోఁ బశ్చిమమునుండి తూర్పుతట్టునకు పంచుకొనసాగిరి. ఈసమాచారము దేవతలు వినిరి. 'మనము మా వాటా పంచుకొనుచున్న చోటికిఁ బోదము. మనకు యొకని భాగము పోవును' అని తలంచి దేవతలు యజ్ఞరూపియైనవిష్ణువును ముందుంచుకొని వెళ్లిరి. ఇందు మాకును కొంతభాగ మిండని వారితో ననిరి. 'ఈవిష్ణువు పరుండుటకు ఎంతస్థలము కావలయునో అంత యిచ్చెదము, అధిక మీయము' మని అసురులు చెప్పిరి. విష్ణువు 'వామనుఁ' డుగ నుండెను. అందువలన దేవతలు ఒప్పుకొనిరి. వారు తమలోఁ దాము 'మనకు యజ్ఞ మంతస్థలము నిచ్చిరి. అదియే యొక్కువ' అను కొనిరి. తరువాత వారు విష్ణువును పూర్వదిక్కున స్థాపించి ఛందములచేఁ బరివృతునిఁ జేసిరి. 'నిన్ను దక్షిణదిక్కున గాయత్రీఛందస్సుచేతను, పశ్చిమదిక్కున త్రిష్టుప్ ఛందస్సుచేతను, ఉత్తరదిక్కున జగతీఛందస్సుచేతను పరివృతునిఁ జేయుదుము' అని యనిరి. ఇట్లు నాలుగుదిక్కులందును ఛందములతోఁ గప్పి అగ్నిని పూర్వదిక్కునఁ బ్రతిష్ఠించి అర్చించిరి. ఇట్లు పృథ్వి నంతను స్వాధీనపఱచుకొనిరి (శతపథ బ్రా, ౧ ౨ ౫ ౧ ౪) ఈపైని యుదాహరించిన ఋగ్వేదవాక్యములనుండి త్రిపాదక్రమయు, శతపథమునందలి దేవదానవుల పోరాటమును తీసికొని తరువాతివారు పౌరాణికవామనకథ వ్రాసిరి.

పురాణావతారములు

విష్ణ్వవతారములు: ఇఁకఁ బురాణావతారముల విచారింతము. పురాణాదులలో నితరదేవతల యవతారములకంటె విష్ణువుయొక్క యవతారములు విశేషముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. సాధారణముగఁ బది యవతారములు సుప్రసిద్ధములు. దశావతారములను తెలుపునట్టి యీశ్లోక మందఱకును దెలిసినట్టిదియే.

మత్స్యః కూర్మో వరాహశ్చ నారసింహశ్చ వామనః,
రామో రామశ్చ రామశ్చ బుద్ధః కల్కి రేవచ

ఇందు ముగ్గురు రాములు చెప్పఁబడియున్నారు. పరశురాముఁడు, దాశరథిరాముఁడు, బలరాముఁడు అని యర్థము.

విష్ణువుయొక్క ముఖ్యావతారములు పది యన్నమాట పెద్దవాళ్లనుండి వచ్చుచున్నను, ఈపదియవతారములే గాక యన్య

---

1 శతపథబ్రాహ్మణమందుఁ (౭ ౫ ౧ ౫) గూడ ప్రజాపతి కూర్మరూపము ధరించి సచేతనసృష్టిని పుట్టించె నని యున్నది.

2 శతపథబ్రాహ్మణమందు (౧౪ ౧ ౨) ప్రజాపతియే ఏమూష యనుపందియై భూమిని పైకెత్తెననియు, భూమి ప్రజాపతి భార్య యనియుఁ జెప్పఁబడినది.

మనుయుగములు త్రముల భిన్నభిన్నభిప్రాయము లున్నట్లు గానవచ్చు చున్నది. పై శ్లోకములందు కృష్ణావతారము లేదు. ఈ శ్లోకము లను విచారించఁగా, వివియున్నయుగ సంకావతారము అవియుఁ, కృష్ణుఁడు పూర్ణావతార మనియు, లేక అవతారమే కాదు, స్వయ ముగ విష్ణు వనియుఁ దాత్పర్య ముండుటచే నిందుఁ జెప్పఁబడుట్లు తోఁచెను. గీతగోవిందమునందు 'వేదా నుద్ధరతే' యన్న శ్లోకములో దశావతారములలో బలరాముని జెప్పి చివరకు 'దశాకృతికృతే కృష్ణాయ తుభ్యం నమః' అని యున్నది. దీనిమీఁద టీక వ్రాయుచు శంకరమిశ్రుఁడు 'అంశావతారం ముక్త్వా సంప్రతి దశావతారిణం కృష్ణం స్తౌతి', 'తథాచ తత్తదవతారవానీశ్వర స్త్వమేవ సత్యదశక్త ఇత్యర్థః' అని వ్రాసినాఁడు. భాగవతమునందు నేను అవతారములు చెప్పి చివరకు 'ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్' (స్కం ౧, అ ౩, శ్లో ౨౮) అని యున్నది. కాని కొన్ని పురాణములలో 'రామో రామశ్చ కృష్ణశ్చ' అను పాఠముకూడఁ గలదు (వాయు, అధ్యా ౪)[1]. హరివంశమునందు (పూర్వ ౧ ౪౨) ౧ నారాయణ, ౨ విష్ణు, ౩ వరాహ, ౪ నారసింహ, ౫ వామన, ౬ దత్తాత్రేయ, ౭ జామదగ్న్య, ౮ రామ, ౯ కృష్ణ, ౧౦ కల్కి యనునవి పదిప్రాదుర్భావము లని చెప్పఁబడినది. ఇందు మత్స్య, కూర్మ, బుద్ధ, బలరామావతారములు లేవు. బలరామావతారమునకు బదులు కృష్ణావతారము చెప్పఁబడినది. ఇట్లే మహాభారతమునందు (శాంతి, అ ౩౩౯) చెప్పఁబడినయవతారములలో బుద్ధావతారము లేదు. మత్స్యపురాణమునందు (అధ్యా ౯౩, ౨౩౪ ౨౫౪) ౧ ధర్మ, ౨ నరసింహ, ౩ వామనావతారములు ఎంధూర్యవతారము లనియు, ౪ దత్తాత్రేయ, ౫ మాంధాతృ, ౬ పరశురామ, ౭ రామ, ౮ వేదవ్యాస, ౯ బుద్ధ, ౧౦ కల్కి అవతారములు మానుషావతారము లనియు దశావతారముల నెంచ్చుయాయఁబడినది. దేవీభాగవతమునందు విష్ణుని యొక్క యీ క్రింది పదియవతారములు చెప్పఁబడినవి. ధర్మ, నర, నారాయణ, దత్తాత్రేయ, నృసింహ, వామన, పరశురామ, రామ, అర్జున, కృష్ణ (౪ వ స్కం). ఇట్లు పదియవతార ములవిషయమందును చాల భేదము గలదు. ఈ యవతారములే గాక విష్ణువుయొక్కయవతారములు చెక్కులు పురాణాదులందుఁ జెప్పఁబడి నవి. శ్రీమద్భాగవతమునందు (స్కంధ ౧, అధ్యా ౩) విష్ణువు యొక్క అవతారము లనంతము లని చెప్పుచు ముఖ్యమైనయవతార ములు ౨౨ లెక్కఁబెట్టినవి. ౧ సనత్కుమారుఁడు, ౨ వరాహుఁడు, ౩ నారదుఁడు, ౪ నరనారాయణులు, ౫ కపిలుఁడు, ౬ దత్తాత్రేయుఁడు, ౭ యజ్ఞుఁడు, ౮ ఋషభుఁడు, ౯ పృథుచక్రవర్తి, ౧౦ మత్స్యము, ౧౧ కూర్మము, ౧౨ ధన్వంతరి, ౧౩ మోహిని, ౧౪ నరసింహ, ౧౫ వామన, ౧౬ పరశురామ, ౧౭ వ్యాస, ౧౮ శ్రీరామ, ౧౯ బలరామ, ౨౦ కృష్ణ, ౨౧ బుద్ధ, ౨౨ కల్కి. ఈ యన్నియవతారములకథలును సవిస్తరముగ భాగవతమునందుఁ జెప్పఁబడినవి.

ఇట్లు విష్ణువుయొక్క యవతారములు చెక్కులు చెప్పఁబడినను వానిలో ౧౦ ముఖ్యము లయ్యెను. వానిలోను ఇప్పటికాలమున హిందువులభక్తి పూజలకు రామకృష్ణావతారములు రెండే పాత్రము లయినవి. పురాణములు దా నవతారములనుహీనమరె యొక్కువగాఁ జెప్పఁబడినది. దేవాలయాదులును ఆ యవతారములకే కలవు.

విష్ణుపురాణాది పురాణములందు శివునియవతారములు విశేషముగఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. శివుని కవతారములు లేక యూరకఁ దెల్లప్పుడును ఒక్కవిధముగనే యుండుటయు, విష్ణువు అవతారము లెత్తి వచ్చుచుఁ బుట్టుచుండుటయు శివునియొక్క యాధిక్యమును జూపును అని శైవులు చెప్పెదరు. విష్ణువు లోకరక్షణార్థ మవతరించుటయు, శివుఁ డవతరింపకపోవుటయు విష్ణువుయొక్క యాధిక్యమును దెల్పు నని వైష్ణవులు తలంచెదరు. అట్లు కాదు, త్రిమూర్తులలో నడిమి వాఁడు (రెండవవాఁడు) అయిన విష్ణువు లోకరక్షణము గనుక, లోకమునకు బాధ కల్గినప్పుడు దాకఁ డవతార మెత్తుట న్యాయము, రుద్రునిది యాపని కాదు గనుక వానికి జన్మ మెత్తవలసినయావశ్య కము లేదు అని అద్వైతులు చెప్పెదరు. దీని కనుగుణముగ త్రిమూర్తు లలోఁ గూడ వారి త్రిమూర్తులలో నడిమివాఁడైన పుత్రుఁడే అవతార మెత్తెను. మొదటివాఁడును, మూఁడవవాఁడును అగువారు జన్మ మెత్తలేదు అని థియాసఫిస్టులు చెప్పెదరు[2]. ఎట్లయిన నేమి, శివునియవతారములకు విశేషప్రఖ్యాతి లేదు. విష్ణువుయొక్క యవ తారములవలె నవి స్పష్టముగ స్వతంత్రవ్యక్తిత్వము కల్గినవికావు. ఇందుకుఁ గారణము శివభక్తులకు లింగమునందుఁగల యత్యాదరమే కారణ మైయుండవలెను. శివుని లింగాకారముగఁ బూజించుటయే వారి మతము. నేఁటికిని ఆకారములందుఁ గాని విగ్రహములందుఁ గాని పూజించుట వారికి సమ్మతము గాదు. అర్చారాధకులకును లింగారాధ కులకును చాల భేదము కలదనియు, లింగారాధకుఁడు సర్వశ్రేష్ఠుఁ డనియు శైవులమతము. అయితే మహాభారతమునందుఁ (ద్రోణ, అ ౨౦౧, ఆంధ్ర మహా ద్రోణ, ౫ ౪౦౭ ౧౮) చెప్పఁబడి నది. పూర్వజన్మమందుఁ గృష్ణార్జునులు శివలింగమును పూజించిరి. అశ్వత్థామ శివప్రతిమను పూజించెను. కావున నా రశ్వత్థామును

1 వాయుపురాణమున అచ్చువేసినవారు దానికి క్రింద టీక వ్రాసి యందు భాగవతపురాణమునకును దీనికిని గలభేదము నిట్లు చూపిరి 'విశేషస్తు భాగవతపురాణమునే కృష్ణస్య నావతారత్వం కింతు పూర్ణత్వమేవ, బలరామస్య తు దశావతారేషు గణనా కృతా అత్ర బలరామస్యైవ కృష్ణనామా కృతం న బలరామస్య'— (వాయుపురాణము — Bibliotheca Indica, No 83)

2. Mrs. Annie Besant's 'Avatars'

అవతారములు

గార్యగర్లి రని చెప్పఁబడియున్నది. పూజాదు నవీనవిగ్రహములు కాలుబడిన్నచో దశావతారముల యావశ్యకము కల్గును.

ఇట్లు విష్ణు ప్రసిద్ధావతారములు చెప్పఁబడఁబోయినను శివ చారికావతారములు కొన్ని పురాణములలోఁ జెప్పఁబడినవి. వాయు పురాణము – వాయవీయసంహిత, ఉత్తరభాగము, ౧౦ - వ అధ్యాయమునందు శివుని అవతారములు చెప్పఁబడినవి. అవి యోగాచార్యులయొక్కయు, వారిశిష్యులయొక్కయు నామములు అద్భుట ౧౧౩ పేళ్ల జాబితాతప్ప వారినిగూర్చిన వివేకము లేదియును లేదు. శివుఁడు దక్షుని పరీక్షించుటకుఁ గిరాతవేషము దాల్చె నను అది యొకయవతార మనవచ్చును. నరసింహమూర్తిని సంహరించుటకై శరభావతార మెత్తెను. శంకరాచార్యులవారు శివావతార మని పురాణములలోఁ జెప్పఁబడినది (భవిష్యత్పురాణము). ఉపపురాణాదులలోనివి తిరువయాదుల శివునియవతారములు పెక్కులు కాన వచ్చును. కన్నడమందలి లింగాయతులు కన్నడబసవపురాణాదికముల లోను, ద్రావిడశైవుల 'తిరువిళయాడల్' అనుపురాణములలోను శివునిలీలావతారము లనేకములు చెప్పఁబడియున్నవి. శివుఁడు సుదుసలి జంగమవేషము దాల్చి కందిగోని తిరిగా కెట్టియుండెఁ జేయి యూతని కుమారుని వండిపెట్టవలసిన దని కోరినది యొకలీలావతార మనఁ బదాహరణము. ఇది శ్రీనాథునివారబిలాసమందుఁగూడ వర్ణింపఁబడినది.

దేవ్యాదుల యవతారములు దేవీపురాణాదులయందు శక్తియే మూలాధారము. ఆమెయే త్రిమూర్తులుగను దశావతారములుగను అవిర్భవించెను. ముండమాల యను తంత్రమునందు 'ప్రకృతి యను స్త్రీ విష్ణురూప, పురుషరూపుఁడు శివుఁడు. ఈ ప్రకృతి పదివిధములఁ గాళిక కృష్ణరూప, తారిణి రామరూప, బగళ కూర్మరూప, ధూమవతి మీనరూప, ఛిన్నమస్త నృసింహరూప, భైరవి వరాహరూప, సుందరి జామదగ్న్యరూప, భువనేశ్వరి వామనరూప, కమల బౌద్ధరూప, మతంగ కల్కిరూప, భగవతి కాళి స్వయముగ భగవంతుఁడగు కృష్ణుఁడే' యని చెప్పఁబడియున్నది. ఇట్లే గణేశపురాణమునందు వినాయకుని యవతారములును, ఇతరదేవతల మాహాత్మ్యములందు ఆయాదేవతలయవతారములును చెప్పఁబడినవి.

అవతారములలో భేదములు అవతారము లన్నియు సమానము లని తలంచినంతకాలము వివిధములైన భేదములు పుండవేరవు కాని యొకయవతార మెక్కువ, యొకటి తక్కువ యన్న భావము కల్గఁగా నిందు పెన్నియో భేదములు పుట్టుట సహజము. ఇట్లు మన వా రవతారములలోఁ బెక్కు భేదములఁ గల్పించిరి. అవతారముల సంఖ్యను గురించియు, వ్యక్తులనుగురించియు నభిప్రాయభేదము లెట్లున్నవో యట్లే, వేరువేరు అవతారముల యోగ్యతనుగురించియు మత భేదములుగలవు. కొన్ని యవతారములు దివ్యము లనియు, మరికొన్ని భౌమము లనియుఁ జెప్పిరి. దివ్యము లనఁగా దేవలోకమందలి యవతారములు. భౌమము లనఁగా భూమియందలివి. బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులనువారు పరబ్రహ్మ మొక్కటి దివ్యావతారము లని స్మార్తులు. శివుఁడు మాత్ర మసలు పరబ్రహ్మ మనియు, బ్రహ్మవిష్ణువులుమాత్రము మానవుని యవతారము లనియు శైవులు. అట్లు కాదు, విష్ణువే అసలు పరబ్రహ్మము, బ్రహ్మశివులే యాతనియవతారము లని వైష్ణవులు. దశావతారములలో వామనావతారము దివ్యావతారము, మిగిలినవి భౌమావతారములు. కొన్ని పూర్ణావతారములు, కొన్ని అంశావతారములు. అంశావతారమందు దేవునిలోని యంశమాత్రము దిగివచ్చి యవతార మెత్తును. మిగిలినయంశము యథాస్థానమున నుండును. పూర్ణావతారమందు నీశ్వరుఁ డంతయు వచ్చి యవతార మెత్తును. కావున సంశావతారమునకంటెఁ బూర్ణావతార మెక్కువ యనుట సహజము. ఎవ్వరి కేయవతారమునం దభిమాదరమో యాయవతారము పూర్ణ మనియు, అధికాంశము గలది యని కాని చెప్పుట కలిగించును. పద్మపురాణమునందు (ఉత్తరఖండమున,) 'నృసింహ రామ కృష్ణేషు షాడ్గుణ్యం పరికీర్తితమ్' (౨౫౩ - ౪౨) అనియు, 'రామకృష్ణావతారా తు పరిపూర్ణా నిశైగ్రహా' (౨౭౫ - ౧౧) అనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది. శ్రీమద్భాగవతమునందు 'ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్' (౧-౩-౨౮) అనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లు రామకృష్ణులు పూర్ణావతారము లని యీ పురాణములం దున్నను, వాల్మీకిరామాయణమునందును, విష్ణుపురాణమునందును ఈయవతారములనుగురించియే యేమి చెప్పఁబడి యున్నదో చూతము.

వాల్మీకిరామాయణమునందు బాలకాండములోని ౧౫ - వ సర్గమున దేవతలు విష్ణునొద్దకుఁ బోయి జన్మ మెత్త మని కోరుటలో 'విష్ణో! పుత్రత్వ మాగచ్ఛ కృత్వాత్మానం చతుర్విధమ్' (౨౦) (నిన్ను నీవు నాల్గువిధములుగఁ జేసికొని పుత్రత్వమును పొందుము) అని వేఁడినట్లు చెప్పఁబడినది. తరువాత ౧౮ - వ సర్గమునందు దశరథునకు పుత్రులు పుట్టుట వర్ణించుటలో నిట్లు చెప్పఁబడి యున్నది —

> కౌసల్యాఽజనయ ద్రామం సర్వలక్షణసంయుతమ్,
> విష్ణోరర్ధం మహాభాగం పుత్ర మైక్ష్వాకవర్ధనమ్ ౧౦
> భరతో నామ కైకేయ్యాం జజ్ఞే సత్యపరాక్రమః,
> సాక్షాద్విష్ణోః కృతుర్భాగః సర్వైస్సముదితో గుణైః
> అథ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ సుమిత్రాఽజనయత్సుతౌ,
> సర్వాస్త్రకుశలౌ వీరౌ విష్ణోరర్ధసమన్వితౌ. ౧౩

దీనినిబట్టి చూడ నీశ్లోకములు ప్రాచీనవి[1] యభిప్రాయము ప్రకారము విష్ణుపురాణమొక్క సగముభాగము రాముఁడాయెను, కాగ

1. ఈభాగములును, మరికొన్ని భాగములును మొదట వాల్మీకిరామాయణమునందు లే వనియుఁ, బ్రక్షిప్తము లనియుఁ బెక్కుమంది యభిప్రాయము.

భాగము భరతరూపమునను, నగభాగము లక్ష్మణశత్రుఘ్నులరూప మునను అవతరించెను. నిజముగ విచారించినయెడల విష్ణువుయొక్క చాల్గవంతులును నల్గురుభ్రాతలుగ నవతరించె నని చెప్పవలసి యుండెను. కాని శేషుడను రామునియం దధికాదర ముండుటచే వాఁడు తితరభ్రాతలకంటె నధికదేవాంశము గలవాఁ డని చెప్పవలసి వచ్చెను. ఇట్లు నగభాగము రాముడుగఁ బోఁగా మిగిలిననగభాగమును మూఁడుగఁ బంచిపెట్టిన యొక్కొకనికి వచ్చినంశము (౼) వచ్చును. తియుపూర్ణాంశవు చిక్కుచెక్కు చెయుఁగనికవి భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులలో నొక్కొక్కనికి వాల్గవంతు (౩) వచ్చును. అందుచే మొత్తము ఒకటి (౧) అగుటకు బదులు ఒకటింపావు (౧।) అయ్యెను! మూఁడువిష్ణువులు పావు పెరిఁగెను.

విష్ణుపురాణమునందుఁ గృష్ణుఁ డంశావతార మనియు, విష్ణువు తనతెల్లవెండ్రుక యొకటియు నల్లవెండ్రుక యొకటియుఁ బంపె ననియు, నవియె బలరాముఁడుగను, కృష్ణుఁడుగను అవతరించె ననియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.[1]

ఈ యంశావతార భేదములనుగూర్చి పురాణాదులలోఁ గాలఁ దిగా నున్నను టీకాకారులు లోకక లోకవిధములుగ వ్రాసియున్నారు. అందు నొక్కటి స్మార్తసంప్రదాయానుసారియుగ ననుస రించియు, ఇంకొకటి వైష్ణవమతము ననుసరించియు నిచ్చట నిచ్చె దను. 'వరద పూర్వతాపిని' యను నుపనిషత్తొకటి కలదు దానిపై నారాయణుఁ డనుపండితుఁడు టీక వ్రాసియున్నాఁడు

'సచ్చిదానందస్వరూప మగు పూర్ణబ్రహ్మ మొక్కటియే నానిపుణావతారములు పొందును బ్రహ్మ విష్ణు శివులు ఆ మూర్తులను మాయాపరిణామములు, ప్రాతిభాసికులు అను మూర్తులను పూర్ణావతారములు, కళావతారములు, అంశావతారములు గలవు

పూర్ణావతారములు బ్రహ్మకుఁ జంద్రాదులు, విష్ణువునకు నారసింహాదులు, శివున కేకాదశరుద్రాదులు

కళావతారములు బ్రహ్మకుఁ గశ్యపాదులు, విష్ణువునకు దత్తాదులు, శివునకు వటవృక్షభైరవాదులు

అంశావతారములు బ్రహ్మకు దక్షాదులు, విష్ణువునకుఁ గాండవీయార్జున కార్తవీర్యార్జునాదులు, శివునకు నశ్వత్థామ విఘ్నరాజ జృంభాదులు. వీరిలో నొకయంశము దేవత్వమును, ఒకయంశము దేవత్వమును పురాణాదులయం దుక్తయవిధములుగను గానవచ్చు చున్నందున వీరు అంశావతారములు. పాండుపుత్రుఁడైన అర్జునుఁ డింద్రాంశమును నరుఁడనుఋషియొక్క యంశమును గలవాఁడు'[2]

వైష్ణవగ్రంథ మైన 'యతీంద్రమతదీపిక' యందు నిట్లవతారములనుగూర్చి వ్రాయఁబడియున్నది[3]

'విభవ మనఁగా అయాసజాతీయరూపముతో నావిర్భవించుట. అవి పదివిధములు — అవి మత్స్యాద్యవతారభేదములు ఇందలి యొక్కొక్క అవతారములలో అనంతప్రకారములు గలవు. పద్మనాభాదులు ౩౬ కూడ నవతారములే. అట్లే దధిభక్త హయగ్రీవ నరనారాయణాదులుకూడ. ఇట్లు ముఖ్యగౌణపూర్ణాంశావేశాదికము లవి అవతారములు బహుప్రకారములు. అందు మహాస్వల్పమహాత్మ్య భేదముకూడఁ జూడఁదగినది. అవతారములకు హేతువు ఇచ్ఛయే, కర్మ కాదు'

దీనిపై టీకాకారుఁ డిట్లు వ్రాసెను 'విభవము ముఖ్యగౌణ భేదములచే ద్వివిధము. వానిలో ముఖ్యము సాక్షాదవతారము, గౌణము ఆవేశావతారము ఆవేశము స్వరూపావేశము శక్త్యావేశము అని రెండువిధములు. తనరూపముతోడనే ఆవేశము కలిగియుండుట స్వరూపావేశము అట్టిది చేతను లగునట్టి పరశురామాదులశరీరమందు స్వసాధారణవిగ్రహముతోఁ బ్రవేశించెను. శక్త్యావేశ మనఁగా కార్యకాలమందు బ్రహ్మాదులకు శక్తిమాత్రముచే స్ఫురణము గల్గుట ఇచ్చట గౌణత్వ మిచ్ఛచే వచ్చుఁ గాని స్వరూపముచేతఁ గాదు. అట్లే రామకృష్ణాదులకు మనుష్యత్వమును, మత్స్యాదులకుఁ దిర్యక్త్వమును ఇచ్ఛామాత్రముచేతనే వచ్చెను 'తత్త్వత్రయము' న నిట్లు చెప్పఁబడినది 'అందు ప్రాకృతవిగ్రహములను తనస్వభావమును విభవమును విడువనివియు, దీపమునుండి దీపము పుట్టినట్లున్నవియు నగునవి ముఖ్యప్రాదుర్భావములు ఆ వన్నియు ముముక్షువులచే నుపాస్యములు బ్రహ్మ శివాగ్ని వ్యాస జామదగ్న్యార్జున విత్తేశాది రూపములు గౌణప్రాదుర్భావములు ఇవి యన్నియు నహంకారయుక్తజీవుని నధిష్ఠించుటచే నిషిద్ధములగుటచే ముముక్షువు లుపాసింపఁదగినవి కావు'

విగ్రహముకూడ నొకవిధమైన అవతారమే యని చెప్పఁబడినది. దీని నర్చావతార మందురు దీనినిగూర్చి యతీంద్రమత దీపిక(౯-వ అ)లో నిట్లున్నది

1\. మైత్రేయ ఉవాచ అంశావతారో బ్రహ్మర్షే ! యోఽయం యదుకులోద్భవః, విష్ణోస్తద్విస్తరేణాహం శ్రోతుమిచ్ఛామ్యశేషతః ౨. పరాశర ఉవాచ: మైత్రేయ శ్రూయతా మేతద్ యత్ పృష్టోఽహ మిదం త్వయా, విష్ణోరంశాంశసంభూతచరితం జగతో హితమ్ (౫-వ అంశము; ౧-వ అధ్యా. ౨ ౩). ఏవం సంస్తూయమానస్తు భగవాన్ పరమేశ్వరః, ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ మహామునే! ఉవాచ చ సురానేతౌ మత్కేశౌ వసుధాతలే, అవతీర్య భువో భారక్లేశహానిం కరిష్యతః (౫. ౧ ౫౯-౬౦).

2\. 'వరదపూర్వతాపిన్యుపనిషత్' నారాయణకృతదీపికా సహితా — Bombay Sanskrit Series, No. 40

3\. అభినవరంగనాథ బ్రహ్మతంత్రస్వతంత్ర శ్రీనివాసదాసవిరచితా యతీంద్రమతదీపికా ౯-వ అ. — Anandasrama Series, No. 50.

అవతారములు

‘ అవతార మనగా దేశకాలాపరిచ్ఛిన్నుడు లేకుండ అప్రాకృత దివ్యమైన ద్రవ్యముతో (శుద్ధసత్వశరీరాదికముతో) శరీరముగా గ్రహించి యందు అప్రాకృతశరీరవిశిష్టుండై యుండి స్వాత్మభోగాశ్రయత్వమున స్థితులనుచేసి అర్చకపరాధీనుడై సర్వసహిష్ణుడై పరిపూర్ణుడై గృహ గ్రామనగర శైలాదిప్రదేశములం దుండు మూర్తి విశేషము అది స్వయంసిద్ధ దైవ సైద్ధ మానుష భేదములచే చతుర్విధము ’ 1

కాన్ని యవతారముల విశేషములు శ్రీరామావతారమును గురించి కొంత కలదు రాముడు మొదటినుండియు రావణవధ యగుదాక తాను విష్ణువుయొక్క యవతార మన్నమాట తెలియడు రావణవధానంతరము సీత అగ్నిలో ప్రవేశించినపు డింద్రాదిదేవతలు వచ్చి నీవు దేవుడ వని చెప్పగా నతనికి వారికి నిట్లు సంభాషణము జరిగెను

రాముడు నేను దశరథునికుమారుడనైన, రాముడను, మానవుడను అని తలచుచున్నాను నేను ఎవడను ? ఎవనివాడను ? ఎచ్చటనుండి వచ్చితిని ? భగవంతుడా ! నాకు చెప్పుము

ఇంద్రుడు సీత లక్ష్మి, నీవు విష్ణుడవు, దేవుడవు, కృష్ణుడవు, ప్రజాపతివి రావణుని జంపుట కిమానవశరీరమునందు ప్రవేశించితివి 2

ఇట్లు తెలిసినతరవాతగూడ నాతడు మానుషభావముతో జరించినట్లే కానవచ్చుచున్నది, దేవుడ నన్న పరిజ్ఞానముతో నటించినట్లు కానరాదు

కృష్ణుడిట్లు కాదు తాను భగవంతుడ నన్న పరిజ్ఞానము కలిగి బుద్ధిపూర్వకముగ జేయవలసినపను లన్నియు జేసెను

పరశురామావతార మొక వింతయైన యవతారముగ గాన వచ్చుచున్నది మానుషావతారములలో (ముందు రానున్న కల్కి తప్ప) నిదియే బ్రాహ్మణావతారము కాని చేసినది క్షత్రియోచిత కర్మ కార్తవీర్యార్జునుడును, శ్రీరాముడును విష్ణువుయొక్క యవతారములని చెప్పబడుచున్నవి రెండురెండు అవతారము లేకసమయమునందే యున్న వొకరితో నొకరు కలహించుటయే గాక ఓడించెను పరశురాముడు కార్తవీర్యుని జంపెను, శ్రీరాముడు పరశురాముని బాణమున లాగుకొని నాశిరస్సుని జేసెను ! పరశురాముడు చిరంజీవి, యనగా నేడును బ్రతికియున్నాడని యన్న మాట మనము మరువరాదు

అవతారతత్త్వము

అవతారశబ్దము భిన్నార్థములందు ప్రయోగింపబడుచున్నది మనము వేరువేరు అర్థములను విశదీకరించెదము అవతార శబ్దమునకు సామాన్యార్థ మీశ్వరుడు వైకుంఠాదికములనుండి దిగి వచ్చి మనుష్యాదిజన్మములు నెత్తి యీలోకమునందు గొన్నిదినము లుండి మరల నిజధామము నెచ్చటికి పాలించిపోవుట ఇది జనసామాన్యమునకు యొక్క యభిప్రాయ మిట్టి యభిప్రాయ మనుసరించియే దశావతార కల్పనము పుట్టినది దీనిప్రకారము ఈశ్వరుడు వైకుంఠలోకము దుండు మనోక్తియుండు నైన పురుషవిశేషుడు అతడు వేరు, ప్రపంచము వేరు ప్రపంచమునకు వెలుపల దేశమందెన యీతడు అన్నము తిని యుండును అవతారపురుషునిమాత్ర మీశ్వరాంశ ముండును అదేహమందలివాడే ఈశ్వరుడే ఇతరజనుల దేహములందలివాడు జీవుడు ఇదియే యితరపురుషులకును, అవతారపురుషులకును గల భేదము దీనిని మనము భౌతికపురుషావతారకల్పన మనవచ్చును

తత్త్వజ్ఞానాభివృద్ధి యైనకాలమందు నిట్టిపురుషావతారము లీశ్వరుని సర్వవ్యాపకత్వ, సర్వజ్ఞత్వ, సర్వశక్తిమత్త్వములకును, అనిత్యాదినాశకత్వములకును భంగము కల్గించునన్నయభిప్రాయ మొకటి రిచ్చాపూర్వకముచే నన్నియు జేయగల్గినవానికిని, అంతటను ఉన్నవానికిని అవతారములవలన నేమిప్రయోజనము ? సర్వవ్యాపకుడగువాడు కృష్ణునియం దుండుటయు, సామాన్యులయందు లేకపోవుటయు నెట్లు ? లేదా అపరిచ్ఛిన్నుడగువాడు కృష్ణునియం దొక్కడుగను, అర్జునునియందు తక్కువగను ఉండుటయు, భీమునియందు లేకపోవుటయు నెట్లు సంభవించును ? ఇట్టియాక్షేపములచే తత్త్వజ్ఞు లంతర్యామ్యవతార వాదము, లేక అనిర్వాచ్యావతారవాదమును ప్రతిపాదించుట సహజము ప్రతివస్తువునందును ఈశ్వరు డంతర్యామిగ నుండును కావున విశ్వ మంతయు నీశ్వర కళవలనే కాంచ నీశ్వరుడు సృష్టి రూపమున ఆవిర్భవించును గావున ప్రపంచమందలి యున్నిపదార్థము లును, అందరు పురుషులును ఈశ్వరావతారములే అని చెప్పదగిన దీని మతమున ప్రత్యేకావతారముల యావశ్యకము లేదు

ఇట్లు అవతారములనుగురించి పామరజనుల కల్పనయు తత్త్వజ్ఞులకల్పనయు భేదము గలదు కాని పామరజనులు తత్త్వజ్ఞుల యభిప్రాయ మర్థము కాదు భౌతికపురుషావతారములే జనసామాన్యమునకు రుచియును, అర్థమగును వారిభక్తిని ఆకర్షించును కావుననే పురాణాదులలో నిట్టి అవతారములే వర్ణింపబడినవి తత్త్వజ్ఞుల మత దనినను సామాన్యజను లీయవతారములను విడువరు కావున కొందరు తత్త్వజ్ఞు లీయవతారద్వయకల్పనము మిశ్రము చేసి, కల్యాణగుణావతారవాదమును ప్రతిపాదించిరి ఈశ్వరుడు దనంతకల్యాణగుణములు కలవాడు ప్రపంచమునందు నేయే పురుషులలో నిట్టిగుణములు కలవో వారాగుణములున్నంతవరకు ఈశ్వరాంశము కలవారు, అవతారపురుషులు అని తలంపవలె నని వీరి తాత్పర్యము శ్రీమద్భాగవతములోని ప్రథమస్కంధమందలి (3 వ అధ్యాయ) అవతా

---

1 ఇందలివి శేష భాగ మీ గ్రంథకారుడు ‘తత్త్వత్రయము’ అను గ్రంథమునుండి గ్రహించినట్లు కానవచ్చుచున్నది.

2 రామ ఉవాచ — ఆత్మానం మానుషం మన్యే రామం దశరథాత్మజమ్, సోఽహం యశ్చ యతశ్చాహం భగవాంస్తద్బ్రవీతు మే, సీతా లక్ష్మీర్భవాన్ విష్ణుర్దేవః కృష్ణః ప్రజాపతిః, వధార్థం రావణస్యేహ ప్రవిష్టో మానుషీం తనుమ్ (రామాయణము, యుద్ధకాండము)

రములుగాబిశాంకుటింది. లేక ప్రాయము శ్రీవిశ్వనాథచక్రవర్తి ‘అత్ర ప్రాధాం కారికా’ (ఇందుకు సంబంధించి ప్రాధీనులకారికలు) అని చెప్పి కొన్ని శ్లోకములు విచ్చినాఁడు. వానితాత్పర్యము ‘నృసింహవామనదుల శక్తిశోకావేశావతారములు భగవంతుని ఐశ్వర్యమును ప్రకాశింపజేయును, నారద వ్యాస వరాహావతారములు ధర్మప్రకాశకములు, రాము ధన్వంతరి యజ్ఞ పృథు అవతారములు కీర్తిప్రకాశకములు, బలరామ మోహినీ వామనావతారములు సౌందర్య ప్రధానకములు, దత్తాత్రేయ మత్స్య కుమారకపిలావతారములు జ్ఞానప్రదర్శకములు, నరనారాయణ కూర్మ ఋషభాదావతారములు వైరాగ్యదర్శకములు, కృష్ణుఁడు పూర్ణషడైశ్వర్యమాధుర్యములకు సముద్రము, సమస్తావతారములును తనలోఁ గలవాఁడు, సకలశక్తిమంతుఁడు’

అవతారశబ్దార్థము గాని విజము కాదు. అజుఁడు మానవ దేహముల నెత్తుట యసంగత మని చెప్పకొనుచు, పురాణాదులలోఁ జెప్పఁబడిన విష్ణువుయొక్క యవతారములు ప్రాతిభాసికములే కాని (మాయచే భాసించునవి) పారమార్థికములు (నిజమైనవి) కావు అని ఈశ్వరునియొక్క యజత్వావతారత్వము లన్న పరస్పరవిరుద్ధధర్మములను సమన్వయించుటకు శ్రీశంకరాచార్యులవారు గీతాభాష్యమునందు యత్నించిరి. ‘అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా’ (౪) అను శ్లోకమునకై శంకరులభాష్యమును, దానికి ఆనందగిరియు, మధుసూదనసరస్వతియు వ్రాసిన టీకయు విధ్రుట పలికినంత యుద్ధృతము నా

‘అప్పుడు ధర్మాధర్మములు లేని నీకెట్లు ఈశ్వరుండవు నీకు జన్మ మెట్లు కలుగును? అనఁగా ‘సంభవామి’ జన్మరహితుఁడనే యైనను, అవ్యయమైన జ్ఞానశక్తిస్వభావము గలవాఁడనే యైనను, బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతభూతములకు ఈశ్వరుఁడనే (నియామకుఁడనే) యైనను నా దైన వైష్ణవి యను త్రిగుణాత్మికను, దేనివశమున సర్వజగంబును వర్తించుచున్నదో, దేనిచే మోహితంబై తన యాత్మను వాసుదేవుని ఎఱుంగదో ఆ నాదైన ప్రకృతిని వశీకరించుకొని, దేహము గలవానివలె నగుచున్నాను. పుట్టినట్లు నాయొక్క మాయచేతనే, పరమార్థమునఁ (నిజముగఁ) గాదు, లోకమువలె’ — (శంకరభాష్యము)

‘ఈశ్వరునకు జన్మకారణము లేకపోవుటవలన జన్మమే యసంభవమన్నను ఇట్టి యనేకజన్మములు కలదినవాఁ డనుట యెట్లు? అనుచున్నను అని శంకించుచున్నాఁడు ‘అప్పుడు’ ఇత్యాదిచే. వాస్తవముగ జన్మము లేకున్నను మాయావశమున జన్మము సంభవించుచున్నదని యుత్తరము చెప్పుచున్నారు ‘సంభవామి’ అని. పారమార్థికజన్మము సంభవించ దనుటకుఁ గారణము పూర్వార్ధముచే అనువదించి ప్రాతిభాసికజన్మము సంభవించు ననుటకుఁ గారణముల్ ‘ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ’ ఉత్తరార్ధముచేత’ — (ఆనందగిరి)

‘అంతట సర్వజ్ఞుఁడవు ఈశ్వరుఁడవు సర్వకారణభూతుఁడవు అట్టి దేహగ్రహణము సంభవమ్ము కా దని యడిగి చెప్పఁబడినదే అది యుక్తి (నిజమే), ఏల యనఁగా, అతనిశరీరము భూతభూతకార్యము గనుక అప్పుడు వ్యష్టిస్వరూప మైనచో జాగ్రదవస్థయందు అన్నాదులతో సమానత్వము సంభవించును. సమష్టిరూప మైనచో విరాట్పురుషత్వము చెప్పవలయును, విరాట్టు సమష్టిమనోపాధి యగుటవలన ఇట్టి సూక్ష్మభూతకార్యము గనుకనే అప్పుడు వ్యష్టిరూప మైనచో స్వప్నావస్థ అన్నాదిసమానత్వము సంభవించును. సమష్టిరూప మైనచో హిరణ్యగర్భజీవత్వము చెప్పవలయును, హిరణ్యగర్భుఁడు సమష్టిసూక్ష్మోపాధి యగుటవలన. కావున భౌతికశరీరము జీవునికే అవిద్యకు కానిది పరమేశ్వరునకు సంభవింపనే సంభవింప దని సిద్ధము. ఇట్టి జీవాధిష్ఠమైన భౌతికశరీరమునం దీశ్వరుఁడు భూత మావేశించినట్లు ప్రవేశించు ననియుఁ జెప్పకొప్పదు, అశరీరముచే అజీవునకు భోగము సంభవించుటకై యుండును, ఈశ్వరున కంతర్యామిరూపంబున సర్వశరీరప్రవేశము సిద్ధమైయుండఁగా, ఒకానొకశరీరమును ప్రవేశించినాఁ డనుట వ్యర్థ మగుటవలన. అందువలన, లేదు భౌతికశరీర మీశ్వరునకు అని పూర్వార్ధముచేత సంగీకరించుచున్నాఁడు ‘అజోఽపి సన్’ ఇత్యాదిచే. అప్పుడు భౌతికదేహము లేనిచో భౌతికదేహధర్మము మనుష్యత్వము మొదలగునవి యెట్లు తోఁచుచున్నవి అనఁగా అందులకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు ‘ఆత్మమాయయా’ అని. మాయచేతనే నాయందు మనుష్యత్వాదులు తోఁచుచున్నవి, లోకానుగ్రహముకొఱకు, కాని వాస్తవము కా దని భావము — (మధుసూదనసరస్వతి)[1]

రామానుజాచార్యులమతంబున ‘అవతార’ దేహములు ప్రాతిభాసికములు కావు, మనదేహములవలె సత్యములే. ఈశ్వరుఁ డజుఁడుగా నుండవచ్చును, పుట్టవచ్చును, అపుట్టుక నిజ మైనది కావచ్చును. అతనియజత్వమునకు భంగము రాకపోఁగా నవతారపురుషుఁడుగా నున్నప్పుడును అతని ఈశ్వరత్వసంబంధమైన అజత్వాది గుణములకును లోపము లేదు! ఇది యుక్తికిఁ దగని మాట యనియు, పరస్పరవిరుద్ధ మనియు శాంకరమతమువారి యభిప్రాయము.

మహాపురుషవాద

ఈ యవతారవాదమునకు మహాపురుషుల జీవితము లెక్కువగ సహకారి యైనవి. మహాపురుషుల యలౌకిక గుణములను జూచి, యితరమానవులకు సట్టిగుణములు లేకపోవుటచే, వని యమానుషము లనియు, ఈశ్వరునియందలి శక్తి యనియు జనులు తలఁచెదరు. అతని జీవితకాలమునందు జను లాతనిని మిక్కిలి గౌరవించెదరు. ఈశ్వరుఁ డెన్నిభావములందు విశేషముగ నుండును ఇతఁడు జనించిన మహాపురుషుఁ డని గౌరవించెదరు. అతని నిధనానంతరము క్రమముగ నాతని యద్భుతచర్యలనుగూర్చిన గాథలు పెరుఁ

1 పరమార్థప్రత్రిక, ౨-వ సంపుటము

గుడు వాఁడేడు దేవతాత్వమును పొందును. ఈవిధముగనే పెక్కుమహా
పురుషులు, మహారాజులు, తత్త్వవేత్తలు, గురువులు దేవతలుగను
అవతారములుగ మారిరి శ్రీమద్భాగవతమందలి యవతారముల జాబితా
చూడవలయును (౧ ౩.). అచ్చట వృషభుండు, దత్తాత్రి, కపిలాచార్యుఁడు,
వ్యాసుఁడు మొదలగువారు అవతారము లని చెప్పఁబడెను. దశావతా
రములనుగూర్చి విచారింపఁగా, సంహితాబ్రాహ్మణములలో రూపకా
దులుగ నున్న మత్స్యాద్యవతారములు ననుసరించి పౌరాణిక కాల
మందు విష్ణువుయొక్క మత్స్య, కూర్మ, వరాహ, వామనావతార
ములు కల్పింపఁబడిన వనియు, పరశురామ శ్రీరామ కృష్ణ బుద్ధావ
తారములకుఁ గారణ మాయాకాలములగల మహాపురుషుల యద్భుత
చరిత్రలే యనియు మన మూహింపవచ్చును. అవతారము లనఁబడు
పురుషులు కేవల పురుషులుగ భావింపఁబడినకాల మొకటుండె
ననియు, తరువాత వారు క్రమముగ నవతారకోటిలోఁ జేరి రనియుఁ
జూపుటకుఁ గొన్ని యాధారములు గలవు. ఏ రవతారపురుషు లన్న
కల్పన పుట్టినతరువాత వంతకుఁ బూర్వము కేవలమనుజులుగా వర్ణింపఁ
బడిన గ్రంథములలోఁ గూడ సాన్నిధ్యమైనంతవఱకు భగవత్సంబంధమైన
శ్లోకములు చేర్పఁబడెను పురాణాదులలోని పెక్కుతావుల నీ
యవతారపూర్వావస్థను తెల్పు నొక్కొక యవతారమును దీసి
కొందము

పరశురాముఁడు పరశురాముఁడు మొదట కేవలము ఋషి
గా పెంచఁబడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణమునందు
శ్రీరాముఁడు, పరశురాముఁడును గలసిన ప్రసంగ మొకటే గలదు.
(బాలకాం, సర్గ ౭౫, ౭౬). ఆసందర్భమున వానిని మహాభయంకర
ప్రభావము వర్ణింపఁబడినను అతఁడు ఋషిగనే వర్ణింపఁబడెను, అవ
తార మని చెప్పఁబడలేదు. అతనిని భయపడి ప్రార్థించిన దశరథుఁడు
గాని, విశ్వామిత్రాదులుగాని అతని నవతారముగఁ జెప్పలేదు. అతఁడు
విరవమునకు ఋషిగనే కాన్పించుచు భారతమందును భీష్మకర్ణాదుల
గురువుగను ఋషిగను కాన్పించును భారతమునందు మూఁడుస్థలములం
దుఁ బరశురాముని పూర్వచరిత్రము - అతఁడు క్షత్రియుల జంపిన
కథ చెప్పఁబడినది (ఆది అ ౨; వన[1] అ ౧౧౫, శాంతి. అ ౪౯.);
(ఆంధ్రమహాభా ఆది అ ౧, అరణ్య ఆ. ౩; శాంతి అ ౩).
ఈ మూఁడు స్థలములలోను నతనిని మహాఋషిగా వర్ణించి
నారేకాని, విష్ణువుగ వర్ణింపలేదు ఉద్యోగపర్వమునందు భీష్ముఁడు
చేసిన పరశురామునకును అంబానిమిత్తము జరిగినయుద్ధమును
వర్ణించినాఁడు. అందుఁ బరశురాముని విష్ణువుగాఁ గాని విష్ణువియొక్క
అవతారముగఁగాని, అంశముగఁగాని ఎచ్చటను చెప్పలేదు. ఋషి, ముని,
బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడనియే సంబోధించెను. ఒకచోటఁ గోపము వచ్చి,
'బ్రహ్మబంధుఁడ' యనియుఁ దిట్టెను! కావునఁ బరశురాముఁడు
మొదట గొప్పఋషియై, యనంతరము క్రమముగ దేవతగా మారి వెను
కచే విష్ణువునవతారములలోఁ జేరెను అని యూహింపవలసి
యున్నది.

శ్రీరాముఁడు ఇఁక శ్రీరాముని గురించి విచారింతము
శ్రీరాముఁడనఁగా దాశరథిరాముఁడు. ఇతఁడు మొదట నద్వితీయ
రాజుగ భావింపఁబడి క్రమముగ దేవత్వమును పొందినట్లు రామా
యణమునందే కానవచ్చుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణముయొక్క
బాలకాండమందలి ౧-వ సర్గము రామాయణముయొక్క సారాంశము,
సంగ్రహము దానినే మహాబాహు బాలరామాయణ మందురు అందు
రాముఁడు విష్ణ్వంశ మని యెచ్చటను చెప్పఁబడకపోవుటయే కాక,
నరుఁ డనియును, అనేక సద్గుణములుగల గొప్ప రాజనియును చెప్పఁ
బడెను మఱియు వాల్మీకి నారదుని జూచి యట్టిసద్గుణసంపదగల
నరుఁ డెవఁ డైనను గలఁడా యని యడుగుచును 'మహర్షే! త్వం సమ
ర్థోఽసి జ్ఞాతుమేవంవిధం నరమ్' (౫) అని వాల్మీకి యడుగఁగా
నారదుఁడు 'మునే! వక్ష్యామ్యహం బుద్ధ్వా తైర్యుక్తః శ్రూయతాం
నరః' (౭) అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను ఇందు రాముఁడు నరుఁ డని
స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది అతనియొక్క గుణములో నీరాముఁడు
విష్ణువు నన్నియెడలఁ బోలినవాఁ డని చెప్పుటకు నీశ్లోకము గలదు

విష్ణునా సదృశో వీర్యే సోమవత్ప్రియదర్శనః,
కాలాగ్నిసదృశః క్రోధే క్షమయా పృథివీసమః ౧౮

విష్ణువైనవానిని విష్ణువుతోఁ బోల్చుట యెట్లు? ఈ బాల
రామాయణమునందు రాముని చరిత్ర మంతయుఁ జెప్పి, చివరను
వానిని గురించి

గవాం కోట్యయుతం దత్త్వా బ్రహ్మలోకం ప్రయాస్యతి ౯౪.
దశ వర్ష సహస్రాణి దశ వర్ష శతాని చ,
రామో రాజ్య ముపాసిత్వా బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి

అని చెప్పఁబడియున్నది ఈ శ్లోకములు ప్రాకృతుని దాశరథి

1 సంస్కృతభారతమందలి వనపర్వమునఁ జెప్పఁబడిన పరశురామకథలోఁ గొన్నిప్రతులలో నీశ్లోకములు గలవు 'తతో దేవా[illegible] సహేన్ద్రాశ్చ [illegible] మహాత్మనా, దేవదేవం సురారిఘ్నం విష్ణుం సత్యపరాక్రమమ్, భగవన్ భూతరక్షార్థం [illegible] జహి దైత్యాన్, తతశ్చ భగవాన్ దేవ [illegible] సహిత [illegible] కార్తవీర్యవినాశార్థం మంత్రయామాస భార్గవ, [illegible] కార్యం [illegible] దితి. స ప్రతిశ్రుత్య తత్సర్వం భగవాన్ లోకపూజితః, [illegible] స్వ [illegible] మమంత్రయత.' ఇందు విష్ణువు పరశురాముఁడై యవతరించె నని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడకపోయినను అట్టిపని అస్పష్టముగ సూచింపఁబడినట్లు అర్థము చేయుచున్నది. ఈశ్లోకములు [illegible] లేవనుటయు, ప్రక్షిప్తము లనుటయు స్పష్టము. ఏల యన ఆంధ్రమహాభారతమున [illegible] తరము గాలేదనియు, [illegible] అర్థము వచ్చియున్నది.

రాముడు విష్ణు వన్న యీయాశయ యుంటినప్పటికిని 'విష్ణులోకం స గచ్ఛతి' యనుటకుగాని 'బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి' అనుటకు గారణము లేదు. నరుడు మనియు, గొప్పరాజశ్రేష్ఠుడు మనియు దలంచినందులకే గోదావాదులచే బ్రహ్మలోకమునకు బోవునని చెప్పెను. బాలకాండము ౨ వ సర్గమునందు బ్రహ్మదేవుడు వచ్చి, వాల్మీకిని రామచరితము వ్రాయుమని ప్రోత్సాహపరచుటయు రామ సీతా రావణాదుల చరిత్రముకు జేసిన మహాత్ముని వాక్యములలోని యీయాశయమును వాల్మీకి చెలియునట్లు వరించినప్పుడు అసందర్భముగానైనను రాముడు విష్ణువుయొక్క యవతారమని చెప్పడు, రాముడు విష్ణువుయొక్క యవతారమని రాముడును దెలియడు, నారదుడును దెలియడు, బ్రహ్మదేవుడును దెలియడు. ఈ మహచరితము తప్పక వ్రాయుమని వాల్మీకిని ప్రోత్సాహపరచినప్పుడు కూడ వారు లేశమైన అవతారమును గూర్చి చెప్పరు. ఇట్లు వాల్మీకమునందలి మొదటి రెండుసర్గలు వ్రాయబడినకాలమున రాముడు విశేషగుణములు గల నరుడని తెలియబడుచుండెనట స్పష్టము. రామాయణమునందు రాముడు తన్నుగాని, అతనితో సంబంధము గలిగినవారెవ్వరుగాని రాముని విష్ణువని చెప్పలేదు. ఆచరణమందును గావలేదు. రాముడు విష్ణువుయొక్క అవతారమన్న కల్పన యుక్తమైనతరువాత యుద్ధకాండమునకు జివర, రాముడు చివరకాలమున తాను నరుడనే యని అనుకొనినట్లును, ఇంద్రాదులు వచ్చి నీవు విష్ణుడవని చెప్పినట్లును కథ కల్పింపబడినది (౧౧౭ వ సర్గ). ఈ భాగమును బాలకాండమునందలి దేవతలు విష్ణువుతో ప్రార్థించుట యన్న మొత్తము భాగమును (౧౫-౧౭ సర్గలు) వెనుకనుండి వ్రాయబడి కల్పింపబడిన ప్రక్షిప్తము అని విద్వాంసులభిప్రాయము. ఉత్తర రామాయణమునం దింకను ప్రక్షిప్తములు గలవు. 'రామాయణ' శబ్దము క్రింద జూడవలెను.

దాశరథిరాముడును, పరశురాముడును కొంతకాలమువరకు నేకకాలమున రాజర్షిగను బ్రహ్మర్షిగను ఎంచబడుచుండి రనియు, వారు విష్ణ్వవతారము లన్న కల్పన మహాభారతమునకు వచ్చినదనియు, మహాభారతమునందును కొన్ని చోటులను గలవు. నారదుడు ధర్మరాజునకు విష్ణ్వవతారములు చెప్పెను. ద్రోణపర్వము, రాజర్షులు, బ్రహ్మర్షులు ఉండుట అని చెప్పబడినది, శాంతిపర్వము, మాంధాత మొదలుగా ౩౦, ౪౦ రాజర్షుల పేర్లతోపాటు దాశరథిరాము పరశురాముల పేర్లను చెప్పెను (౮-వ అధ్యాయము).[1] ఈ శ్లోకములు ప్రాచీనమైనవి, విష్ణువు శ్రీరాముడుగ నవతరించి నాడని విష్ణుపురాణమునందే మహాభారతములో నున్నదియు నిట్లు ప్రాచీనమైనదిగనుగా శ్రీరాముడు యవతారము నందుటకు ముందే గొప్పరా జన్న యభిప్రాయ మున్నదినములలోనే యీ శ్లోకములు వ్రాయబడినవనుటకు సందేహము లేదు.

కృష్ణుడు: పురాణాదులలో కృష్ణునిచరిత్రము విచిత్రముగానే యున్నది. సాధారణముగా ప్రతిచోటను అతని దేవత్వమును, నరత్వమును గలిసియున్నవి. ఈ కథలలోనుండి మానవుని, దేవుని విడదీయుట కష్టము. భగవద్గీతాభాగమును విడిచి వరియిరుల భాగవతమునందలి కృష్ణునియందు దేవత్వ మెక్కువగను, భారతమునందలి కృష్ణునియందు నరత్వ మధికముగను గానవచ్చుచున్నది. పురాణాదులలో నిట్లు దేవత్వము లేని కృష్ణుడు గనబడుట కష్టమైనను, ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు (౩ ౧౭ ౬) దేవకీపుత్రుడైన కృష్ణుడు ఘోరాంగిరసుని శిష్యుడైన 'పురుషయజ్ఞదర్శన'మును నేర్చుకొనిన శిష్యుడుగా గానవచ్చుచున్నాడు, దేవుడుగా నెంతమాత్రమును అగపడుటలేదు. దీనినిబట్టిచూడ మహాభారతకాలమున కృష్ణుడు గౌరవింపదగు గొప్ప తత్త్వవేత్తగను, రాజర్షిగను ఉండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. తరువాత నీతనిని భారతాదికములలో దేవునిగ మార్చియుండవచ్చును.

కృష్ణార్జునులు నరనారాయణు లన్న ఋషులయవతారమని చెప్పబడియున్నది. ఇందువలనను కృష్ణుడు మొదట గొప్ప ఋషిగ నెంచబడుచుండెననియు, తరువాత విష్ణువుగ నెంచబడుచుండెననియు నూహింపవచ్చును.

బుద్ధుడు: దశావతారములలోని తొలిలో బుద్ధుని పేరిటిపేరలు గల్గి యుండుట స్పష్టము. మహాభారతమునందును (శాంతి, అ ౩౩౯ శ్లో ౧౦౦), దేవీభాగవతమునందును (౪-వ స్కం అ ౧౬) దశావతారములందు బుద్ధునిపేరు లేదు. బౌద్ధమతము విశేషించి ప్రబలిన తరువాతగాని యాతనిని దేవునిగ వైదికమతస్థు లొప్పుకొనుట సంభవింపదు. (కో. వేం. ల.)

అవతి — చెంగల్పట్టుజిల్లాలోని యొకపల్లె. దీని గూర్చి నామము ఆకాంతి ౧౭-వ శతాబ్దియంతమున మొరసు పోర్చుగీసు జాతివారైన పెద్దయువక్కపట్టుదారులు వచ్చి యిచ్చట నివసించి, విజయనగరమువారికి సామంతులుగ నైమూరుదేశమునకు దూర్పుభాగమునందు రాజ్యములు స్థాపించిరి.

అవదానము — ఒకవిధమగు బుద్ధవచనమనియు, ఒకవిధమగు బౌద్ధరచనమనియు అవదాన మనుపేరు చెల్లుచున్నది. సంస్కృతబౌద్ధములందలి బుద్ధుని ద్వాదశధర్మప్రవచనము

1. [illegible]

లలో అవదాన మేమిటని కాని యీపదము పూర్వజన్మ కర్మఫలమును తెలుపునట్టిగాను పుట్టినకొద్ది రచనములకే రూఢ మాయినది.

ఇట్టి రచనములలో అతిప్రాచీనములయినవి హీనయానమునకు చెందినవి. ఒకప్రత్యేకవాఙ్మయశాఖగ పాలీయం దివి కానరాకపోయి నను పాలీ త్రిపిటకములందు 'అపదాన' మని యొక గ్రంథము మాత్రము కలదు. ఇందు బుద్ధునికాలమున నుండిన అర్హతుల (వీరిలో స్త్రీలును, పురుషులునుగూడ గలరు) జీవితకథలు వివరింపబడినవి. బుద్ధునికి చాలకాలమునకు దరువాత నీ 'అపదానము' త్రిపిటకములలోఁ జేరిన దని పరిశోధకుల యభిప్రాయము. చారిత్రకబుద్ధుని పూర్వజన్మము లే దని 'దీఘనికాయము' తెలుపుచుండ తరువాతికాలమున విరచింపఁబడిన బుద్ధవంశమున నీసంఖ్య ఇరువదినాలుగునకు పెరిగినది. మఱియొక పదునొకండింటిని గలిపి 'అపదాన' మీసంఖ్యను ముప్పదిరెండు చేసినది. ఈకారణమున నిందలికథలు వేఱువేఱుకాలములందు విరచితములయి, యిందుఁ జేరుచు వచ్చిన వని పరిశోధకు లందురు. 'సుమంగలవిలాసిని' యనునది 'దీఘనికాయ' ప్రవాదకులు 'అపదానము'ను 'అభిధమ్మ పిటకము'లోనిదిగ గ్రహింప, 'మజ్ఝిమనికాయ' ప్రవాదకులు దానిని 'సుత్తాంతపిటకము'లోనిదిగ నెంచి రని తెలియుచున్నది. ఇది యుర్వాచీన మనుట కిది యొకకారణము. 'అపదానము'నకు 'విశుద్ధజనవిలాసిని' యను యొకటీక కలదు. 'గంధవంశము'ననుసరించి యది బుద్ధఘోషవిరచిత మని తెలియుచున్నది.

క్రీస్తుశకము మొదటిశతాబ్దిని బౌద్ధులు సంస్కృతమున గ్రంథరచనమున కుపక్రమించినపుడు అపదాన మవదాన మాయినది. అవదానము లనేకములు సంస్కృతమునను, తిబెత్తు చీనాభాషానువాదములందో యున్నవి.

అవదాన మన సచ్చరితము, వీరకృత్యము అని యర్థము. ప్రతియవదానమును నాయకునియొక్కగాని, నాయికయొక్కగాని వర్తమానసౌభాగ్యదుస్థితులకు కారణభూతము లయినవని పూర్వజన్మకృతకర్మములను దెలిపి, అనంతరము వర్తమానజీవితమును దెలుపును. అందువలన, అవదానము జాతకకథవలెనే భూతవర్తమానజీవితగాథలను దెలుపుకథ. రెండునుగూడ ధార్మికనియమములను, నీతిని బోధించుటకు పుట్టినవే. ప్రతిజీవికిని గ్రాంతిలేనిదగని అతివిస్తృతమును, అపారమును నగుసంసారచక్రమునందలి యూతినిశితములగతి, భాగ్యములను నిర్ణయించుటలో కర్మము దుర్నివారమును, సర్వవ్యాపకమును నయినశక్తి కల దని తెలుపుట యొకటి. మంచిపనులు చేయుటవలన భావిభాగ్యోదయమునకు హేతుభూత మయినపుణ్యము లభించు నని, దానిని కూడఁబెట్టుకొనుటకు ప్రతిజీవికిని ప్రత్యేకశక్తి కల దని శ్రోతలకు, పాఠకులకును, ప్రత్యయము కలిగించుట యొకటి - ఇవి ప్రాశస్త్యము మయినరెండువిధము లుద్దేశములయినయవి. ఇతర నిటెండిటికిని గలభేద మే మన, జాతక మెల్లప్పుడును బుద్ధ, బోధి

సత్త్వుల పూర్వజన్మకథలనే తెలుపునది. అవదాన మెవ్వరియు కాకపోయినను సాధారణముగ కథితుల పూర్వజన్మాదికములనుగూర్చి తెలుపుచుండును. అవదానము చాలవఱకు బుద్ధునిగూర్చి తెలుపునవియుఁ గలవు. అందువలన కొన్నిటిని ప్రతిజాతకము నవదానమనవచ్చును కాని, అవదానముమాత్రము జాతకము కాకేరదు. దరిగా చూచినచో వల బోధిసత్త్వుని ఆత్మత్యాగమును, అతని దానవీరచరితమును దెలుపునట్టిజాతకములు బోధిసత్త్వావదానములే. జాతకములకు ఈపేరఁ బరఁగుటయుఁ గలదు. క్షేమేంద్రుఁడు బుద్ధభగవానుని కథాధికము లయినప్రకృత్తకార్యములు వర్ణించుచు వ్రాసిన తనకావ్యమునకు బోధిసత్త్వావదానకల్పలత యని యే పేరు పెట్టెను. అందువలన అవదానకథలలో జాతకకథలు గానవచ్చినను ఆశ్చర్యపడఁబనిలేదు. అవదానశతకము చతుర్థదశకమునందలికథ లన్నియు జాతకకథలే.

అవదానములలో గొప్ప బౌద్ధమతతత్త్వప్రతిపాదన ముండదు కాని జనసామాన్యమునకుఁగూడ సుగ్రాహము లగునట్లు తన్మతమునందలి ప్రధాననియమముల నవి కథారూపమునఁ దెలియఁజేయును. మతవ్యాపనమున కివిదగునది. యుపదేశాత్మకకథ లెక్కువగ దోడ్పడును. జనసామాన్యమునకుఁ జేయఁబడుసర్వోపదేశములవలెనుఁ జొప్పింపఁబడిన వనుటచేత నీకథలు మతాభిమానము నుద్దీపింపఁజేసి దానికి పుష్టి యొసంగుచుండెను.

అవదానము లన్నియు చేసినమంచిపని ఎంత చిన్న దయినను అమూల్యఫలము నొసంగు నని బోధించునట్టి కల్పితకథలే. ఇట్టి తరగతికథలు జాతకములం దరుదుగఁ గానవచ్చును. అవదానాచరణమునకు, అనఁగా సత్కార్యాచరణమునకు జనసామాన్యము జాతకకథలయందలి బోధిసత్త్వులవలె ఆఁకలిగొన్న పెద్దపులి కాహారముగ నిజశరీరమును దానము చేయనక్కఱలేదు. బ్రాహ్మణులు మొదలగువారికి భార్యాపుత్త్రాదులను, అవసరము యినచో దమ రక్తమాంసములను, శిరస్సును ధారపోయనక్కఱలేదు, సంఘమునకుఁగాని, బుద్ధునికిఁగాని, బుద్ధశిష్యులకుఁగాని పుష్పఫలవస్త్రాదికములు, సువర్ణ, రజత, భూమ్యాదులను దానము చేసినను, స్తూపచైత్యాదినిర్మాణములు కావించినను — ఇంత యేమిటికి, కుదకు బౌద్ధసంఘమునకుఁగాని, భిక్షువులకుఁగాని యుపకరించునట్టి, లాభకరమగునట్టి యేకార్యము చేసినను అవదానమే యగును. అట్టి యవదానకథలందు కీర్తనీయమే యగును. ఇట్లే ధర్మవిరోధక, అధర్మాత్మక కార్యములు కొనరించుటవలనఁ గలుగుదుష్ఫలములను దెలుపునట్టి యవదానములును గొన్ని కలవు.

రత్నావదానమాల, అశోకావదానమాల, ద్వావింశత్యవదానమాల, భద్రకల్పావదానమాల మొదలగు అవదానగ్రంథము లెన్నియో కలవు. అవదానగ్రంథము లన్నిటిలో ముఖ్యములయిన వని చెప్పదగినవి అవదానశతక, దివ్యావదానములు. అశోకావదానము లను నీ గ్రంథములు సాధారణముగ ప్రాచీన 'అవదాన'కథలు కలిగియున్నవి.

అవధానము — నిర్వచనము ఏదైన నొక విషయమును, అనఁగా నొకవస్తువునందుఁగాని, భావమునందుఁగాని మనస్సు లగ్నమైయుండుట అవధాన (Attention) మనఁబడును. ఇట్లనుటచే మన స్మారకవిషయమున నిలిచియున్న యితరసమీపవిషయములు జ్ఞాతృగోచరములు కావని యూహింపరాదు. మనకు నిలిచియుండినవిషయమునందెంత స్పష్టముగ గానిపట్టు నున్న యితరవిషయములు మనస్సునకు గోచరములగుచున్నవని యర్థము. ఒక దీపముకొద్ది మన మొకగదిలోపల జరుపుచున్నప్పుడు మనమనస్సు దానియందుఁ బ్రవేశించియుండినంతమాత్రమున, దీపము దానిచుట్టు నున్న యితరవస్తువులను మనసమీపమునఁ గల వనియైన మనము తెలిసికొనకపోము. కాని మనయవధానశక్తి కాగితమునుగూర్చి యాలోచించునో విరివిగాఁబడుచుండుటచే దానిని గూర్చి గ్రహింపఁగలిగినంతగ నితరవస్తువులనుగూర్చి మనము గ్రహింపఁజాలము. ఇట్లే కాగితముయొక్క వివిధభాగములనుగూర్చి మన మెఱుంగవలయును. మనము చదువుచున్న వాక్యమునుగూర్చి తెలియునంతగ నితరవాక్యములనుగూర్చి మనకుఁ దెలియుటలేదు. కాని మనము చదువుచున్న వాక్యము గాక మఱికొన్ని వాక్యములు గూడ నా కాగితముపై వ్రాయఁబడియున్న వనిమాత్రము మనము గ్రహింపఁగలము. ఇట్లే ఆ కాగితమునందలి పదములను గూర్చియు, అక్షరములను గూర్చియు మనము తెలిసికొనవలయును. మనస్సు తాను ప్రవేశించియుండిన విషయమునం దవధానరూపక మగుసంపూర్ణ ప్రవేశము గలిగియున్నది. దానిచుట్టు ప్రక్కలనున్న యితరవిషయములయందు సామీప్యభేదము ననుసరించి యామనఃప్రవేశము, లేక మనోవ్యాప్తి క్రమముగా క్షీణించుచుఁబోయి పోయి కడు దూరముగ నున్న విషయములయం దంతరించుచున్నది.

వ్యక్తముగుకాలము, ప్రయోజనము. అవధానశక్తి మనజీవితమునం దెట్టియుపయోగములకుం వ్యక్తమగుచున్నదియు విచారించితిమేని, అది యెట్టిపనిని చేయుచున్నదియు, తన్మూలమున జీవితమున కెట్లు తోడ్పడుచున్నదియు మనము తెలిసికొనఁగలము. మనము జన్మించినవెంటనే తాత్కాలికశరీరపోషణమునకుఁ గావలసిన స్తన్యపానాదిముఖ్యావసరకార్యములను మనస్సుయొక్క సాయములేకయే నిర్వర్తించుటకుఁగాను మనకర్మేంద్రియములకొన్ని చలనములను జేయుటకు సమర్థములైయున్నవి. స్తనమును నోటికడకుఁ దీసికొనివచ్చినవెంటనే శిశువు దానిని గుఱించి స్తన్యపానము చేయుటయు, మనయొంటిమీఁద నీఁగ వ్రాలినతోడనే మనయవయవమునకు చలించుచుండఁగనే దానిని చేతితో విసరుకొనుటయు ఇట్టిస్వతఃప్రవర్తితములు (Automatic or reflex movements) ఇంద్రియసంచలనముల కుదాహరణములు. ఇట్టియసంకల్పచలనములు స్వల్పసంఖ్యాకము లగుటచే వీనితో మన జీవితమునకుఁ గాలకాలమును గడపలేము. మనస్సుయొక్క సాయమక్కఱలేకయే మనయవయవచలనములు మన శరీరము యొకార్యములను చేయుట కెప్పుడు శక్తము లగుచున్నవో అట్టివనయమున, ప్రాకృతికుల నీకార్యములను నెఱవేర్పుటకై వీనియందు మనమనస్సు ప్రవేశింపవలసివచ్చుచున్నది. ఒకసాలెవాఁడు మగ్గమును నేయుచున్నప్పుడు పోఁగు చిక్కువడకుండ నున్నంతవఱకుఁగాని, గండె క్రిందఁ బడకుండ నున్నంతవఱకుఁగాని వానిమనస్సుయొక్క సాహాయ్యమక్కఱలేకయే వానిచేతులు నేతపనిని చేయుచుండును. అతనిపనికి రెండువిధముల నెట్లు భంగము వచ్చినను, అతనిమనస్సు నేతపంకమఁ దిరిగి యవధానకార్యమును చేయవలసియున్నది. కావున మన కవరోధములు కలిగినప్పుడెల్ల వానిని నివారించునిమిత్తము మనమనస్సు దానియందు నిలుచుచున్నది. మన స్పష్టాకవిషయమునందుఁ బ్రవేశించినప్పుడెల్ల నవధానకార్యము జరుగుచున్నది. అవరోధములు కలిగినప్పుడెల్ల నవధానరూపమున మనఃప్రవేశము కలుగును. అయవరోధస్వభావమును తెలియఁజేయుటయే అవధానశక్తియొక్క ప్రయోజనము.

అవధానస్వభావము. పైని చెప్పినదానినిబట్టియే మన మవధానస్వభావమును గ్రహింపఁగలము. ప్రపంచమునందలి యన్నివిషయములతో నొకేసారి యవధానశక్తికిఁ బని లేదు. కావుననే వాని యన్నిటియందును నొకేసారి పోక యేకాగ్రమున నేవిషయమును గ్రహించుట జీవితమున కత్యవసరమో మనమనస్సు దానియందు నిలుచుచున్నది. ఈరీతిగ నవసరము లైనవిషయములనుండి యనవసరము లైనవానిని వేఱుపఱచి కావలసినవానినిమాత్రమే తనకు అవశ్యములుగ నొనర్చుకొనుటయే యవధానశక్తియొక్క స్వభావము. ఇట్టి అవధానశక్తి పసితనమునందు స్వల్పముగ నుండి క్రమక్రమముగ నభివృద్ధి నొందుచున్నది. అవధానము కొన్నిక్షణములమాత్రమే యొకవిషయమునందు నిలువఁగలదు. దానిని గ్రహించినవెంటనే, అవధానశక్తి యింకొకవిషయమునకుఁ బరుగెత్తుచున్నది. అది యట్లు పరుగెత్తక యొకేవిషయమునందు నిలిచియున్నట్లు కనఁబడినను, ఆవిషయమునందు ప్రత్యేకభాగములను గనుఁగొని విచారించుచున్న దనియే మనము గ్రహింపవలసియున్నది. ఒకమాటయందు చాలకాలము మనమనస్సు నిలిచియున్నట్లు కనఁబడునప్పుడు ఆమాటయొక్క వివిధాక్షరములనుగూర్చి ప్రత్యేకముగ నాలోచించుచున్న దని యర్థము. ఇట్లే యొకేయక్షరమునం దవధానశక్తి చాలకాలము నిలిచినట్లు కనఁబడునప్పుడు దానియందు ప్రత్యేకప్రత్యేకభాగములను క్షణక్షణమును గనుఁగొనుచున్న దని మనము గ్రహింపవలయును. కావున నతిత్వరితముగ మాఱుట అవధానశక్తియొక్క ముఖ్యలక్షణము.

అవధానభేదములు, సంకల్పపూర్వకావధానము. అవధానము సంకల్పపూర్వకము, సంకల్పరహితము, సంకల్పవ్యతిరేకము అని మూఁడువిధములు. మన కేదియో యొకవిషయమునందు మనస్సును నిలుపవలయును అని యుద్దేశించి యత్నపూర్వకముగ మనస్సు నందుఁ బ్రవేశింపఁజేసితిమేని, మన స్పష్టవిషయమునందు వర్తింపఁజేయఁబడుట సంకల్పపూర్వకావధాన మనఁబడును. ఒకబడిపిల్లవాఁడు దాటు

సంగతుల బరుగెత్తుచున్న తనమనస్సును వానినుండి మరలించి తనభుక్తి కములయందు నిలువ జాలనీయలేదు. సంకల్పపూర్వకావధాన కార్యమును చేయుచున్నాడు. ఒకకావధాని వృత్తులు తన కొనసాగునిచ్చయములను క్షేత్రియం దుంచుకొనుటకై వానియందు తనమనస్సును నిలిపినప్పుడుకూడ నిట్టియవధానకార్యమే జరుగుచున్నది. సామాన్యముగ మనము సంకల్పించినవిషయమునందు మనమనస్సును నిలుపజాలినను అది యావిషయముచుట్టుప్రక్కల నున్నవానిని సహజముగ వ్యాపించు నని చెప్పియున్నాము. సంపూర్ణైకాగ్రత కలుగనివారలమగు మనకు కేవలమిది సూక్ష్మవిభాగము చాల తక్కువ కొన్ని సమయములయం దిది లేదని చెప్పినను దోషము లేదు. ఇందులకు బాహ్యప్రపంచమునుండి మనస్సును మరల్చు సాధనముల విలువ గలిగినయర్థమే కొంతవరకు ఇట్టి సామర్థ్యములను మనయందుకూడ కొన్ని సమయములయందు గానవచ్చుచున్నది. మన యెదిరిలోని యొకవిషయము నాలోచించునప్పుడు ఇతర విషయములను చాలవరకు సంపూర్ణముగ మరచియుండుట కొన్ని సారులు తటస్థించు నని మన మెఱిగినవిషయమే.

సంకల్పరహితావధానము మనప్రయత్నమేమియు లేకయే మనమనస్సు తన కిష్టమగునెదియో యొకవిషయమునందు ప్రవేశించుట. సంకల్పరహితావధాన మనఁబడును. ఇచ్చట మనమనస్సు నట్టివిషయమునందు ప్రవేశపెట్టవలయు నని యెట్టిప్రయత్నము గాని, సంకల్పము గాని లేక మనమనస్సు తానాలోచించుచున్న విషయమును విడిచి తన కిష్టమగు దగ్గరనున్న వేరొకవిషయమునందు చేరుట మన కనుభవవేద్యము. ఒకగదిలో మనము చదువుకొనుచుండ ప్రక్కగదిలో సంగీతము వినఁబడెనేని మనమనస్సు మనకు తెలియకుండ తిరిగి మనము సంగీతము నాలకించుచుందుము. ఇట్లే క్రొత్తవిషయమునందు మన మనస్సును ప్రవేశపెట్టుటకు మాఱుగ నచ్చటనుండి దానిని మరలించుటకే కొంతయత్నము కావలసియున్నది. గాఢముగ ఆలోచనయందు మనస్సు మగ్నమైయున్నను, మన చెవులకు బడెనేని వెంటనే మనమనస్సు దానివంకకు తిరుగుట సంకల్పరహితావధానమునకు చక్కని యుదాహరణము. ప్రతివానికిని కొన్ని విషయములందుకంటె మఱికొన్నిటియందు సహజాభిలాష యుండును. ఒకనికి సంగీతము, మఱియొకనికి చిత్రలేఖనము, ఇంకొకని కింకొకటియు రుచించును. మనకు రుచించువిషయములు చేరువగానున్నచో మనస్సు వానియందు నిలుచునట్లే కొంతశక్తిని వినియోగింపవలసియున్నది. మన కభిరుచి గలవిషయములు చేరువగానున్నచో మనస్సు అట్టే ప్రయత్నము మక్కువలేకయే వానియందు నిలుచుచున్నది. ఇందువలన వానిని త్వరగ నేర్చుకొనుటయు, సంపూర్ణజ్ఞాన మలవరచుకొనుటకును అవకాశము గలుగుచున్నది. ఇందువలననే ఒకకాలమున కొన్నివిషయములందు మహాశక్తి యుండునగునని పండితులు అతనికి వానియందే రుచి కొలదని నేటి మనవారు చెప్పుచున్నారు.

సంకల్పప్రవృత్తికావధానము మన స్వేచ్ఛచే కొనసాగునది, అది తెరచియుండక దాని నచ్చటనుండి మన మెంత మరలింపఁజూచినను మరలకుండుట సంకల్పప్రవృత్తికావధాన మనఁబడును. పైని చెప్పినయుదాహరణములే కొంచెము మార్చుటచేసినయెడల ఇవిధ మగునవధానమునకునూడ నుదాహరణము లగును. పైని చెప్పినట్లు మనమనస్సు, చూచుచున్న పుస్తకమును విడిచి సంగీతమువంకకు తిరిగిన పిమ్మట మనము దానిని మరల పుస్తకపఠనమునందు ప్రవేశింపఁజేయ యత్నించినప్పుడు అది యట్లు మరలకుండెనేని మనమనస్సు సంగీతము నందట్లు మన కిష్టము లేకయే బద్ధమైయుండుట సంకల్పప్రవృత్తికావధానము. ఇట్టే అటువంటిసమయమునకు బలిగెత్తి పుస్తకములవంక కెంత త్రిప్పఁజూచినను తిరుగనివారలనియమానుసారావస్థయే సంకల్పప్రవృత్తికావధానము.

అవధానరాహిత్యము అవధానమున కుపస్థితి మనమనస్సునకు సుషుప్తియం దున్నను జాగ్రదవస్థయం దెప్పుడును లేదు. ఇతరు లెదురైన కొంతసేపు చెప్పుచున్నప్పుడు మనము చెవులతో వినుచున్నను దానిని గ్రహింపకుండినయెడల మన మవధానరహితులమగుచున్నా మని సామాన్యముగఁ జెప్పుదురు. కాని మనము వినుచున్నంతకాలమంతయు ఏదో యొక క్రొత్తగ వేఱువిషయములయందు మనమనస్సు బద్ధమైయున్న దనియే మన మూహింపవలయును.

వ్యక్త్యుత్పత్తిలో కాలవ్యక్తిత్వయము ఈ మూఁడువిధములగు అవధానములలో మనవ్యక్తికునువ్యనందు ప్రథమమునఁ గానవచ్చునది సంకల్పరహితావధానము. శిశువున కట్టిసంకల్పము లేకయే వాని జ్ఞానేంద్రియములగు కన్నులు, చెవులు మొదలగువానిమూలమున వానికి వ్యక్తి మగుచున్న బాహ్యప్రపంచమునందలి వివిధవిషయములయందు వానిమనస్సు నిలుచుచున్నది. అతనియింద్రియము లాతని చేయి పట్టి లాగిన యాతంక వానిమనస్సు తిరుగుచున్నది. ఇట్లు కొన్నివిషయములయం దాతనిమనస్సు సంకల్పరహితావధానరూపమున వర్తించునప్పు డాకస్మికముగ కొనసాగునవి గాని, కనుటకు నిలుపునట్లు కొల్ప నలుగురు గాని అతనికి గోచర మగుచుండును, అతనిమనస్సు వానివంకకు తిరుగవలసివచ్చుచున్నది. మన మిట్లు సంకల్పమేమియు లేక బలవంతముగ కొనసాగునందు ప్రవేశపెట్టఁబడుట సంకల్పప్రవృత్తికావధాన మని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. కావున ప్రథమమున నీరెండును, ముఖ్యముగ సంకల్పరహితావధానము, సంకల్పములు, వాంఛలు మొదలగునవి యేర్పడినపిమ్మట కొంతకాలమునకు సంకల్పపూర్వకావధానము బయలుపడి క్రమవృద్ధిని బొందుచున్నది.

వీని పరస్పరసంబంధము అవధానము మూఁడువిధములని చెప్పితిమి. తొలుతమూఁడింటియొక్క స్వభావము గాని, ముఖ్యలక్షణములు గాని, ప్రయోజనములు గాని వేఱుకాదు. మూఁడును ఒకటే మనస్సుయొక్క అవధానమునొక్క రూపభేదములే కాని, ...

సంబంధములు లేని స్వతంత్రములగు నూఁడువిధములగు భిన్న కర్మలు కాక మనశ్శరీరమాత్రమందు మాత్రము ముప్పదియున్న బాహ్యప్రతిబంధకములు, సంకల్పావరోధములు, ప్రాకృతద్రవ్యములు, బాహ్యాది స్వభావములును మన రక్షించుటచే మనము వాని కాక ఉపాధిమయ మనశ్శరీరములయొక్క సమ్యక్ స్థానమును తెలుపుట్లు చేయుటకే యీనూఁడింటియొక్క స్వభావము మన జీవితమునకు, ఆత్మకు పరమాత్మునకు సంసారము లైనవిషయములనుండి యసంసారము లైన వానిని తెలుపునది, మన యవధానకర్త యవధానము లైనవానికి గతి తేజస్వభావ ధీమాలుగు విధములను అవధానములనందును గాన వచ్చు చున్నది ఈయవధానకర్త ప్రారంభములో, పీఠమునుండి లేచి మాఁడుతీరులుగ వర్ణించుటకే, దీని మాఁడువిధము లనుదూర మొదటి మాఁడుపేరులు పెట్టి వానిన్యాకారమును చెప్పిచూపుదున్నారు కాని, ఈమాఁటికిని పైని కవచములనంత లేదను లేదు

ఎన్ని విషయములం దేకకాలమున అవధానము నిలుపుదనియు ఇంక, తదన చెన్ని విషయము అవధానక ర్త కొక పేసారి లక్ష్యములు కాఁగల వనువిషయమును విచారింతము ఈ ప్రశ్నయును, తదన చెన్ని పనులను మన మొక్క పేసారి చేయఁగల మను ప్రశ్నయును వేఱని మనము తెలిసికొనవలెను. గమనింపవలయును తదన కలేకములపనుల మన వొక పేసారి యవధానపరకము చేయఁగలిగినను, ఒక్క పారి యొక్క విషయమునందుమాత్రమే మన యవధానము నిలుపఁగలుగుని ప్రకృత మానసశాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము ఒకకట్టుపనివాఁడొక పేసారి తనయంత్రముయొక్క అడుగుభాగమును కాలితోఁద్రొక్కుచు, దుస్తులను కడుచేతుల తనచేతితో తన యంత్రసాధనయ్యమును కట్టుచు, ఇతరులతో మాటలాడుచు లేక దేనినైనఁగూర్చి యాలోచించుట అనుపనిని చేయఁగలుగుచున్నాఁడు ఇట్లని మూఁడుపనుల కొకపేసారి చేయుచున్నాఁడు ఈవిధముననే అభ్యాసవశమున కర్మేంద్రియము లొకపేసారి చేన్నిపనులను చేయునట్లు వాని కొకఁడు వశపఱుచుకొనిన వాఁడే దన్నిపనుల కొకపేసారి చేయఁగలఁడు అయినను అతనియొక్క తదన కొకవిషయమునందు మాత్రమే అవధానరూపమున నిలువఁగలుగుచున్నది విలిలిపదముల నవాలోచితముగ మనస్సాహాయ్యము లెక్కయలేకయే వానియవయవములు చేయుచున్నవి కాఫునకే అభ్యాసవశమున నింద్రియములు తమంతట తాము చేయుచున్న పనులలో ఏదియైన లోపము వచ్చినచో వాని మనస్సు తన ప్రకృతవిషయమును వీడి ఆ లోపమును విచారించు విషయమునకు మరలును దాని ననుసరించుచున్నది కట్టుపనివానియంత్రమున చెఱపులోపము వచ్చి అయంత్రము కట్టుపనిని మానినను దారము త్రెంపినను కట్టుపని సాగకున్నను, దాని మెదలుపెట్టిన కట్టుపని ఆలోచనలో వేఱుపడకుండఁగా దారమునం దవధానము నిలిచియుండును, లేక మన మనస్సుపై ప్రసరించిన పదార్థమునకు, అవధానపనిలో కారణము చేరువగా, మాటలాడుట కానిపనులు కాని పనికిరానివానిని దగ్గఱ మానిపెట్టునంతవరకు తనమనస్సు నిలిపియున్నాఁడు

ఈవిషయము మిక్కిలివేగముగా జరుగుచుండుటచే మనవారందరు ప్రశంసించుచున్నారని చిక్కులను సూచించుచున్నది తదన కొకపే విషయమున మనమనస్సు నిలుపఁగల దనిపవ్వడు మనస్సుపక్షమున కొకవిషయము మని మాయక్షము చిత్రలేఖకుఁ డొకఁడు తన రెండు చేతులతో కొకపేసారి రెండుభాగములపై రెండు భిన్నరూపము లను చిత్రింపఁగలిగినను, అతనిమనస్సును దృష్టియుం దుంచుకొని చూచినచో అతఁ డొక్కపనిని చేయుచున్నాఁ డనియే మనము చెప్పవలసియున్నది ఒక అష్టావధాని తనపృచ్ఛకుని కొకనికి పద్యమును చెప్పుచున్నప్పుడే, అతనిపృష్ఠపై పుష్పములను వేయుచుందురు, మఱియొకఁడు గంటలను కొట్టుచుండును, అతఁడు వానిని సరిగ లెక్కపెట్టఁగల సమయము మనము పైని చెప్పినదాని కింతయు ప్రతికూలము కాదు. తదన పద్యము ఒకగంటకును మఱియొకగంటకును, ఒకసారి పుష్పము వేయుటకును ఇంకొకసారి పుష్పము వేయుటకును కొంతవ్యవధి గల దనియును, అట్టి వ్యవధిలేక అదేపనిగ కొకదానితరువాత కొకటిగ పుష్పములను వేసినను గంటలను కొట్టినను పైమాఁడుపనుల నొకపేసారి రొట్టి అవధానియు వేయలేఁడు, లెక్క పెట్టఁగడుమాత్రమే యాల్పుంచినవానికి కాలవశమునకింతటి సేమాత్రమైన వ్యవధియు వ్యవధి మాఁడుపదముల కొకపేసారి చేసినట్లు కనఁబడుటకు కాలమే యున్నది ఈవ్యవధికాలము సేమాత్రమైన నుండుటచేతనే, ఆ అష్టావధానియొక్క మన స్సొకవిషయమునుండి యింకొకవిషయమునకును, అచ్చటనుండి మఱియొకవిషయమునకును, దానినుండి మరల పద్యమునకును కనుకూలము కనుదోచుచుండుటవలన మనస్సునకు ఎంతో మనసుకు మూఁడు బయటనున్నవంటిపనులు పృచ్ఛకులు ప్రేక్షకులు అవధాని యొక పేసారి యనేకపనులను చేయుచున్నాఁ డని యనుకొన వచ్చును

తదన కొకవిషయమునకుమాత్రమే మనయొక్క యవధానకర్త లక్ష్యము కాఁగల దనిపవ్వు దానివిషయము భాగనమనివార్యమైయుండ వచ్చునా లేక భాగరహితమైయుండవలెనా యని మనము ఇలా విచారింపవలసియున్నది దీనికి ప్రత్యుత్తర మే మన, ఆ విషయము పలుకాంక్ష్యాగములు కలదై యుండవచ్చును కాని దానిని మన మనస్సు గ్రహించునప్పు డొక్కొక్కభాగమును గ్రహించి వాని నన్నిటిని కలుపుటచే అవిషయమును గ్రహింపక, దానినంతయు నొకపేసారి యొకపేవిషయముగ ప్రత్యక్షమున గ్రహించుచున్నది

అవధానమందలి విధానమును సమర్థనకు మన మొకధూమ శకటయంత్రమును (Railway Engine) చూచి అదియొకయంత్ర మని కనుఁగొనినప్పుడు, దానిలోని వేఱువేఱు భాగములను విడివిడిగ మొదట గ్రహించినట్టు నది యొకయంత్ర మని తెలిసికొనక వాని నన్నిటి నొకపేసారి యొకయంత్రముగఁ చెలిసికొనుచున్నాము ఒక్కొక యొకమాఁదు గ్రహించునప్పుడు, మొట్టమొదట, దానిలోని భాగము లన విడిభాగములను గాని, ఒక వాక్యమునయొక్క భాగ ములు చెలిసికొనవలసిన వన్ని చెలియుటయుండుటయొక్క ప్రత్యేకార్థ

మయుగాని మనము తెలిసికొనఁ బ్రయత్నించము. ఇందువలననే యొక బాలునకు నొకభావము నేర్పుచున్నప్పుడు, మొట్టమొదట పిల్లి, కుక్క, మనుష్యుఁడు, కొక్కెము అను ప్రత్యేక ప్రత్యేకము విడివిడిపదములను నేర్పక వాక్యరూపమున భావ మతఁడు నేర్చుకొన మొదలిడునట్లు చేయవలయు నని మన విద్యాధికారులు చెప్పుచున్నారు. ఒకవిషయ మునుగూర్చి సామాన్య మగుజ్ఞానము కొంచెము నేర్పఁబడిన పిమ్మటనే వేఱు వేఱుభాగములనుగూర్చి స్పష్టమగు జ్ఞానము మన కేర్పడుచున్నది. కాని అవిషయమునుగూర్చిన సామాన్యజ్ఞానము మొట్టమొదట మనకు కలుగునప్పుడు కూడ, అది మనకు విశదము కాని కొన్నిభాగములను కలిగియున్న దనియు, ఆభాగము లన్నియు కలసి యొక్కటిగ యున్నవనియు మాత్రము మనము తప్పక తెలిసికొందుము. కావున మనము తెలిసికొను ప్రతివిషయమును భాగసముచ్చయ మైయున్నది. ప్రతి యవధాన కార్యమందును, అవధానమునకు గుణ ద్వయ ప్రతివిషయ మును వేఱువేఱుభాగములుగ విభజించుశక్తియు (Discrimination or analysis), ఈభాగము లన్నియు నొకదానిలో నొకభాగము లని గ్రహించుశక్తియు (Association or Synthesis) ఆవశ్యకము లగు చున్నవి.

అవధానఫలితములు. ఒకవస్తువును చూచియు చూడనట్లుగ నుందుమేని అది కొన్ని యంతర్భాగములు కలిగియున్న దనువిష యమును గ్రహించుటయు దానిస్వభావమునుగూర్చి కొంచెము స్వల్ప జ్ఞానము కలుగుటయుమాత్రమే ఘటిల్లును. అట్లు గాక అవస్తువును మన యవధానశక్తి లక్ష్యముగఁ జేసితిమేని దానినిగూర్చి సంపూర్ణ జ్ఞానము లభించుటకు మన కవకాశము కలుగుచున్నది. ఏవిషయము మనము మనస్సున గాఢముగ లగ్నము చేసితిమో, అవిషయము చక్కఁగ జ్ఞప్తియం దుంచఁగలుగుదుము. కావున మన మాలోచించు విషయములయొక్క స్వభావమును చక్కఁగఁ దెలిసికొనునట్లు చేయుటయు, ధారణాశక్తికి చాల తోడ్పడుటయు అవధానశక్తి యొక్క ముఖ్యఫలితములు.

(గో సు)

అవధానములు. అవధానులు మనదేశమున నష్టావధానము లనియు, శతావధానము లనియుఁ గొందఱు చేయుచుందురు. వారిని మనవారు అష్టావధాను లనియు, శతావధాను లనియుఁ బిలుచు చుందురు. ఇట్టియవధానములనుగురించి గ్రంథములు సంస్కృతమునం దున్నట్లు కానరాదు. అవధానులను స్పష్టముగఁ జెప్పరు. ఉచ్ఛిష్ట గణపతి మొదలైనదేవతల యుపాసనవలన నిట్టిశక్తి వచ్చు ననియు, విద్యాభ్యాసమువలన రాదనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నను, అభ్యాసమువలన నితరవిద్యలవలెనే వీనినిగూడ నేర్చుకొనవచ్చును[1] అని యిప్పుడు విద్వాంసులు నమ్ముచున్నారు. చిత్తైకాగ్ర్యముఁ జేయుశక్తియు, ధారణాశక్తియు ముఖ్యముగఁ గలవారికి అవధానము సులభసాధ్యము, అభ్యాసముచేఁ గొంతకష్టసాధ్యము.

అవధానమునుగురించిన వైశాల్యము ఏమనఁగా, ఒక్క సారి (ఏకసమయావచ్ఛేదమున) ఎన్నివిధవిషయములను గాని, నానా విషయములను గాని మన మెట్లు గ్రహించు నన్న సందేహము కలుగ వచ్చును. కాని అష్టావధానమందుఁ గాని శతావధానమందుఁ గాని అవ ధాని అన్ని విషయములను ఏకకాలమందు గ్రహించుచున్నాఁ డనుట నిజము గాదు. ఒకవిషయము మనస్సుపథమునకు రానున్నది యని మొదటఁ దెలిసి యెదురుచూచుచున్నప్పుడా విషయమును గ్రహించు టకు మనస్సునకు ౩౦ మానవముల కాలము కంటె యెక్కువ పట్టదని[2] మాన కాల మనఁగా సెకెండులో ౧౦౦౦ వ వంతు. ఆయా అవధాని యొక్క గ్రహణశక్తిని బట్టి ఈకాలము హెచ్చు నుండును, తగ్గుచుండు ను. కావున పదిమాత్రకాలములో గ్రహింపఁబడువిషయము లన్నియు మనకు నేకకాలమందు జరిగినట్లు కానవచ్చును. భిన్నభిన్న కాలము లందే మనస్సుచేత గ్రహింపఁబడును. ఇదియుఁగాక యీయవధానము లలో నవధానకార్యమునకంటె 'ధారణ' (Retention), 'స్మృతి' (Reproduction, memory) అను నాన శక్తులవసరము ఎక్కు డుండును. ప్రథమ పృచ్ఛకుని ప్రశ్నయు, ద్వితీయపృచ్ఛకుని ప్రశ్నయు నేకకాలమందు నడుపఁబడవు. ప్రశ్నోత్తరములును ఏకకాలమందు నీయఁబడవు. కావునఁ గ్రమముగాఁ జెప్పఁబడినప్రశ్న లన్నియు జ్ఞాపక ముంచుకొని, మరల వారివారి వచ్చినప్పుడు గాని, నడుమ నడిగినప్పుడు గాని ప్రతిపృచ్ఛకుని ప్రశ్నలకును తగినజవాబు చెప్పుటకు ధారణాశక్తియు, స్మృతియు నెక్కుడు గావలయును. అవధానము, ధారణ, స్మృతి యనునవి వేఱువేఱు మనోవ్యాపారము లయినను వీనికిఁ బరస్పరసంబంధము కలదు. అవధానప్రాధాన్యముగ (అవధానప్రాధాన్యముగ) గమనించినవిషయము చక్కఁగ ధరింపఁ బడును, అనఁగా బాగుగ మనస్సులో నాటును. అట్లు నాటినది మరల తలఁచుకొనిన శీఘ్రముగ జ్ఞాపకము వచ్చును.

ఇక నష్టావధాన శతావధానవిధానములను, వానికై చేయఁబడు నుపాయములను సంగ్రహముగఁ జెప్పెదము.

అష్టావధానము

అష్టావధాన మనఁగా నేకకాలమునందు ఎనిమిదివిషయ ములను మనస్సుచే గ్రహించి ధరించుట. ఏకకాల మనఁగా నిక్కడ యత్యల్పభిన్నకాలము. శాస్త్రీయరీతిచేత నవి భిన్న కాలములే యైనను వ్యావహారికముగ నేకకాలముగనే కానవచ్చును. సాధారణముగ, ౧ కవిత్వము, ౨ వ్యస్తాక్షరి, ౩ గణితము, ౪ సమస్య, ౫ పురాణము, ౬ కావ్యపాఠము, ౭ చదరంగము, ౮ సంభాషణము నను నెనిమిది కార్యముల నవధాని యేకకాలమునందే చేయుచుండును. అష్టావధానమునకు నీయెనిమిదియే యుండవలయు నని నియమము లేదు. ఇందుఁ గొన్ని మార్పులు చేసి కొందఱు చెప్పుదురు

1 కందుకూరి వీరేశలింగముగారి స్వీయచరిత్రము, ౧-వ భాగము, ౩ వ ప్రకరణము

2 Ribot's Psychology of Attention, P 74.

వీనిలో ‘వర్ణకము’, ‘సమస్య’ అనునవి ముఖ్యముగా అవధాని విద్వత్పరీక్షకములు. అప్రస్తుతప్రసంగమునకు నవధాని తెలివితేటల సందర్భములను ఉదాహరణముగా ‘అప్రస్తుతము’ క్రింద నిచ్చి వ్రాయుచున్నాము.

వ్యస్తాక్షరి : ఒక్క వాక్యమునందలి పదములలో నొక్కొక్కటిగాఁ బృచ్ఛకుఁడు వరుసక్రమముగా నిచ్చునక్షరములను దిని చెప్పినవాని సన్నివేశము నిచ్చి చివరకు మూలవాక్యమును యథాతథముగ అవధాని చదివి చెప్పును. లేదా నిర్ణీతపదముల సంఖ్యను గాని తెలిపి వాక్యము వ్రాసి అక్షరములను కత్తిరించి అదే విధముగ వచ్చిన క్రమమున ఒక్కొక్కటి అవధానికిఁ జూపుచుందురు. అర్థయుక్తమైన వాక్యమైనచో అక్షరముల నన్నిటిని జ్ఞాపకముంచుకొని పూరించుట సాధ్యము కాదు. పృచ్ఛకుఁడు వాక్యమునందలి పదముల సంఖ్య, అర్థము తెలియకుండ నప్పుడప్పుడు ఒక్కొక్క అక్షరము నిచ్చుచుండగా అవధాని వాక్యమందలి అక్షరములు చెప్పవలెను. అప్పుడే అవధానము పూర్తియగును. దీని కొరకు ఇచ్చిన వాక్యమునకు నుదాహరణముగా ఒకదానిని ఇచ్చుచున్నాము. (మరియొకటి రచింపఁబడిన ‘కళావధానవిధానము’ అను గ్రంథము) స్థిరనామములను, కాలకరణములను స్థిరపదబంధము కలుగఁజేసి యొనరించెను. ఈ అనునంతరమున పృచ్ఛకుఁ డిచ్చిన అక్షర సంఖ్యలను ముందు క్రమముగ నుండునట్లుగాఁ జూచి యొక్కరుదానికి, అవధానమునందలి ప్రశ్నలను సంబంధము కల్పించవలెను. ౧౬ అక్షరము ‘చ’, అవధానియొక్క ౯౭ ప్రశ్నము ‘పాము’ అనునప్పుడు అప్పుడే అవధాని ‘పాము చలిచీమలచేతఁ జిక్కి చావదె సుమతీ’ అని యొకవాక్యమును కల్పించుకొనును. మరల నతఁడు వరుసగ నక్షరములను చెప్పవలెను. ౯౭ సంఖ్య అవధాని మనసులోనికి రాఁగానే, ‘పాము’ అను ప్రశ్నమును దానితోపాటు ‘పాము చలిచీమలచేతఁ జిక్కి చావదె సుమతీ’ అన్నమాటయుఁ దోఁచి ౯౭ వ యక్షరము ‘చ’ యని స్పష్టమగును. ఇట్టి యుక్తియు సభ్యులకు ఆశ్చర్యమును గొల్పునట్లుండును. అప్పుడప్పుడు సభ్యుల యభిలాషలను బట్టి ఒక్కొక్క అక్షరము కల్పించుకొని మొదట సందర్భము చెప్పకుండునట్లుగానే ఆయా వాక్యములను కలిపిన సందర్భములు పూర్తి చేయించుకొనును. ‘సత్య’ అను అక్షరములను ఇచ్చినను దారికుదుర్చుకొని వారి నుద్దేశించి ‘సంగతము’ అను పదమును కల్పించుకొని ప్రశ్నములలో గుర్తుంచుకొనును. ఈ పదములోని మొదటి అక్షరము ‘స’ యనియు, రెండవ అక్షరము ‘గ’ యనియు, మూడవ అక్షరము ‘త’ యని గుర్తుంచుకొనును. అవధానమునకు నిట్టివి యుక్తులు మొదలగునవి చెప్పనక్కరలేదు.

‘నిషిద్ధాక్షరి’ యను రెండవ విధము గలదు. వర్ణనములో నీ యక్షరము రాఁగూడ దని పృచ్ఛకుఁడు నిర్బంధము విధించును. దానికి లోబడి వర్ణనము చేయుట. సంస్కృతాంధ్రపాండిత్యము బాగుగ నున్నవారికే సాధ్యము.

గణితము : ఒకఁడు గంటను కొట్టుచుండును. అవధాని యితరావధానములను చేయుచు ఆ గంటలను లెక్క పెట్టి చివరకు ఎన్ని గంట లయ్యెనని చెప్పును. లేదా ఒకఁడు అవధానిపైని ఒక్కొక్క పూవు వేయుచుండును. ఎన్ని పూవులు వేసినదియు చివర అవధాని చెప్పవలెను. దీనియందు అవధానియొక్క దృష్టి కొంచెము శ్రద్ధగ నుండవలెను. ఒకప్పు డితరము లగు నవధానములను ఇదియు తొక్కి పారి కలిపివేయవచ్చును. అప్పుడు పొరపాటు పడవచ్చును. ఇదియేగాక, దీని లెక్కపెట్టునప్పుడు ౧,౨,౩,౪ అని లెక్కపెట్టుకొను చున్నయెడల లెక్కదప్పినను అంకెలు పొరపడవచ్చును. క్రిందటి తడవ లెక్కించినది యేదా, ఏలాగా అని సంశయము రావచ్చును. కావున ౧ వ గంటకు పరబ్రహ్మ మనియు, ౨ వ గంటకు ద్వైత మనియు, ౩ వ గంటకు త్రిమూర్తు లనియు, ౪ వ గంటకు వేదము లనియు మనసులో నీ ప్రకారము మొదటి ౧౦ సంఖ్యలలో ౨౦ సంఖ్యలలో ఒక విధము క్రమమును, తరువాత ౧౦ సంఖ్యలలో ౨౦ సంఖ్యలలో మరియొక విధము క్రమమును ఏర్పాటు చేసికొన్నయెడల సంఖ్యలు తప్పకుండఁ దెలియఁగలవు.

గణితవిషయములందు లెక్కలు చేయుటయేగాక కొందఱు మాజికల్ స్క్వేర్ భాగహారములను చేయుదురు. కొందఱు ఇంగ్లీషు తారీకిచ్చినయెడల మనసులో లెక్కవేసికొని వారము చెప్పుదురు. ఇందుకై వీరు గణితశాస్త్రమునందు నిట్టిలెక్కలు చేయుటకై కొన్ని సులభపద్ధతులను కల్పించుకొందురు.

కళావధానము

కళావధానమందు నూర్గురు పృచ్ఛకులు వరుసగాఁ గూర్చుండి అవధానిని క్రమముగ నాలుగువిధములగు సంబంధించిన విషయమును వచ్చినవృత్తమునందు వర్ణింపుమని యడుగుదురు. అవధాని మొదటివానియొద్దనుండి చివరవానివఱకును వరుసగ నొక్కొక్కనికి వారు కోరినవిషయమును సంబంధించిన వర్ణనము వారు కోరిన వృత్తమున మొదటిచరణము చెప్పుకొనుచుఁ బోవును. నూఱవవానికి ప్రథమచరణము చెప్పినతరువాత మరల మొదటిపృచ్ఛకుని యొద్దకు వచ్చి యిచ్చటనుండి క్రమముగ నాలుగుమందికిని వారివారి రెండవ చరణమును చెప్పును. ఇట్లు క్రమముగ నాలుగుచరణములను పూర్తి చేసినతరువాత మొదటనుండి చివరవానివఱకు నొక్కొక్కనికిఁ గాను వారివద్దకుఁ బోయి పూర్తిగ నాలుగుచరణములను చదువును.

కొన్ని యవధానములందు నన్నియు వర్ణనములే పెట్టక, కొన్ని సమస్యలను, కొన్ని లెక్కలను (ఇంగ్లీషు తేది యిచ్చి వారము చెప్పుమనుట మొదలగునవి), అష్టావధానములవలె గంటలు కొట్టుట, పూవులు

చేయుట మొదలగునవియుఁ జెప్పుదురు. కాని వర్ణనములు, సమస్యలు నొక్కటిగ నుండును కాత్రమే కవిత్వము చెప్పఁగల్గినవారే సాధారణముగ శతావధానము చేయఁగలరు. వారివారి జ్ఞానమునుబట్టి వర్ణనలు సమస్యలు సంస్కృతము, తెనుఁగు, పారసీ మొదలగుభాషలలోఁ జెప్పెదరు.

పూర్తిగ శతావధానము చేయుటకుఁ గాలము ౧౨ గంటలు మొదలు ౨౪ గంటలవఱకును పట్టును. ఇన్ని గంటలు లోకులేకీతిరి సభ చేయుచుండుట కష్టము గనుక, దినమునకు ౫, ౬ గంటలచొప్పున సభ చేసి మూఁడు నాల్గుదినములలోఁ బూర్తి చేయుదురు. ఇది యాంధ్రదేశాచారము. ఉత్తరహిందూదేశమున శతావధానమైనను ఒక్క సభలోఁ బూర్తికావలెనని వారి అట్లు కానిచో వానిని వారు అవధాన మని యనఁజాలరు. కావున నచ్చట శతావధానము అరిది. అష్ట, షోడశ, పంచవింశతి అవధానములే జరుగుచుండును. శతావధానము మిక్కిలి శ్రమప్రదము గనుక సాధారణముగ నొక్కసారి చెప్పినవానికి 'శతావధాని' యన్న బిరుదు నిచ్చెదరు. అట్టివారు మిక్కిలి తక్కువ. శతావధాను లన్న పేళ్లు పెట్టుకొనినవారు సాధారణముగ నిరువది ముప్పది యవధానములను మాత్రము చేయుచుందురు.

శతావధానమునందు నూర్గురుపృచ్ఛకు లడిగినవర్ణనాదు లను వృత్తములప్రకారముగ జ్ఞాపక ముంచవలయును. ఇంతియ కాదు ఏపృచ్ఛకునియొద్దకు వచ్చినను ఆ పృచ్ఛకునివిష యము, వృత్తము, అదివఱకుఁ జెప్పినచరణముయొక్క ప్రకారము జ్ఞాపక మున్నఁగాని తరువాతిచరణము చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున నవధానియొక్క అవధానగాంభీర్యజ్ఞాపకశక్తి యితరజనుల యాయా శక్తులకంటె చెక్కడ సిద్ధముగ నుండవలె ననుటకు సందేహము లేదు. కాని యీ జ్ఞాపకశక్తి యింత తీవ్రముగ నున్నను, కేవలము దానిసాహాయ్యమునచే అవధానము చేయఁగల్గుట యసంభవము. కావున సామాన్యశక్తులకుఁ దోడుపడుటకై కొన్ని యుపాయములను పన్నవలెను. ఈ యుపాయములు 'జ్ఞాపక సిద్ధాంతము' (Law of Association) అను మానసికసిద్ధాంతము ననుసరించి పన్నఁబడును. విడివిడిశబ్దములను జ్ఞాపక ముంచుకొనుటకంటె నా విడివిడిశబ్దములే యొక కథారూపముగఁ జెప్పఁబడినయెడల జ్ఞాపక ముంచుకొనుట సుల భము. ఆకథలోని ప్రతిశబ్దమునకును ఇతరశబ్దములతో కథారూప సాహచర్యము (సహవాసము) కలిగినందున, నిది యితరశబ్దములకు జ్ఞాపకముగ (Reminder) పని చేయును. 'పుట్టె కట్టె కొట్టె తెచ్చె' యనుమాటల యర్థము లేనిదిగఁ జెప్పి జ్ఞాపక ముంచుకొను టవిక కష్టముగ నుండును కాని, 'పుట్టె' ననఁగా రాముఁడు పుట్టెను, 'కట్టె' ననఁగా సేతువు కట్టెను, 'కొట్టె' ననఁగా రావణునిఁ గొట్టెను, 'తెచ్చె' ననఁగా సీతను తెచ్చెను అని రామాయణకథతో సంబంధము కలిపి యీమాటలు చెప్పినయెడల నవి జ్ఞాపక ముండుటయే కాక వాని క్రమముకూడ జ్ఞాపక ముండును. అట్లే పిల్లవాఁడు, చెప్పులు, కళ్లు, చెవి, ఈఁక, కరణము, కప్పు, కాలు, మొదలినవన్ను, అర్థరహిత మగు పదములను మఱల చెప్పుమన్నయెడల క్రమముగఁ జెప్పుట కష్టము. ఈపదములతో యొక కథగ నల్లి ఒక పిల్లవాఁడు చెప్పులు తొడుగుకొని, కళ్లు పట్టుకొని, చెవిలో ఈఁకతో దూర్చు కొని కరణముతో చెక్కరించుచు నడవఁగా నాతనిపై లోకకప్పుపై బడి చేతికాలు విరిగిపోయెను జాతి క్రిందఁ బడి జల్లెడవలె నంతయును చిల్లులు పడిపోయెను అని చెప్పినయెడల నీపదము లన్నియు సులభ ముగ జ్ఞాపకముండుటయేకాక వాని క్రమముకూడ జ్ఞప్తిలో నుండును. ఇట్టి కొన్ని యుక్తులతో అవధాను లుపయోగించెదరు. వానినిపుడు కొంచెముగ వివరించెదను.

అవధానము చేయుట నేర్చుకొనునప్పుడు మొదట నవధాని నూఱుపేళ్లు క్రమము తప్పక వల్లె వేయును. ఈ పేళ్లజాబితా ఒక్కొక్కయవధానికి నొక్కొక్కవిధముగ నుండును. ఒకటే విధముగ నుండవలయు నని లేదు. కాని యిద్దఱు అవధానులు కలసి అవధానము చేయునెడల వారిజాబితా యొకటిగనే యుండవలయును. లేనియెడల నవధానము తప్పును. ఈ పేళ్లజాబితాలో నే పేరు చెప్పినను అవధాని దానిసంఖ్య వెంటనే చెప్పునట్లును, సంఖ్య చెప్పినయెడల నాపేరు చెప్పునట్లును అజాబితాను వల్లించి యలవాటు చేసికొనియుండును. అవధాని జాబితాలో ౧వ శబ్దము 'శంకరుఁడు' ౩౦-వ శబ్దము 'చీపురుకట్ట', ౫౨వ శబ్దము 'సుత్తెము', ౯౦-వ శబ్దము 'ఉరొమ్మల' అని అనుకొందము. బాగుగ వల్లించినందునను, అదేపనిగ అభ్యాసావృత్తిచే నలవాటు చేసికొన్నందునను అవధానిగారికి ౧ అనఁగనే 'శంకర' పదమును, 'శంకరుఁడు' అనఁగనే ౧వ సంఖ్యయు జ్ఞాపకము వచ్చును. ఇట్లే అన్ని యంకెలను గుణించియు, శబ్దములను గుణించియు నాతెలిసికొనవలెను. ఇది అవధానులమొదటి సాధనము.

ఇట్లు శబ్దములతో సంసిద్ధుఁడైనయవధాని, తనశబ్దములకును పృచ్ఛకుని ప్రశ్నవిషయమునకును సంబంధము కల్పకథలను అల్లుట నేర్చుకొనవలెను. అవధాని ౧-వ పృచ్ఛకునియొద్దకు రాఁగా నాతఁడు నాకు పరీక్షఫలితమునకై యెదురు చూచుచున్న పిల్లవానిమూఁదిగా వర్ణన వర్ణింపు మని అడుగును అని అనుకొందము. అవధాని ౧-వ అంకె 'శంకరుఁడు', కావున శంకరునకును పరీక్షపిల్లవానికిని సం బంధము గలకథ యొకటి అవధాని వెంటనే కల్పించుకొనును. 'పరీక్ష ఫలితమునకై యెదురు చూచుపిల్లవాఁడు తన్ను శంకరుఁడు ప్యాసు చేసినయెడల రెండు కొబ్బరికాయలు కొట్టెద నని మ్రొక్కుకొను' అని యొకకథ తనమనసులో వెంటనే అల్లుకొనును. దీని కెంతయో కాలము పట్టదు. అభ్యాసమున మిక్కిలి సులభమైనకొలఁదియు ఒకక్షణములో నర నిముషములో పట్టదు. ఇట్లు కథ కల్పించుకొనుటవలన శంకరునిపదము ద్వారా ౧-వ సంఖ్యయును, ౧వ పృచ్ఛకునివిషయమును అవధాని మనసులో అంకె కూడి, మఱల గావలసినప్పుడెల్ల జ్ఞాపకముగ నుండును. అన్ని పదములకును పృచ్ఛకునివిషయములతో సంబంధము కుదురకపోవచ్చు నని చదువరులు తలఁచవచ్చును. కాని అభ్యాసము

కలవు, కొట్టి విపరీతములైన రెండు విషయములను, లంకె పెట్టుటలో బాటు అవధానికి చమత్కారము. పరీక్షపిల్లవానికిని ఇతర శబ్దములకును సంబంధ మెట్లు కుదురునో చూతము ౧-వ పృచ్ఛకుడు గాక ౩-వ పృచ్ఛకుడు ఈ (పరీక్షపిల్లవాని) విషయము వర్ణింపు మని కోర నడుగుచుండు అవధానుల ౩-వ శబ్దము 'చీపురుకట్ట' పిల్లవానికి దీనికి సంబంధము కల్పుట యెట్లు? 'పరీక్షాఫలితముకై యెదురుచూచుచున్న పిల్లవాడు తాను తప్పిపోయినయెడల దన్ను తనతల్లి చీపురుకట్ట తీసికొని కొట్టును అని భయపడుచుండెను' అని కథ కల్పించుకొనవచ్చును మఱియొకవిధముగనైనను కల్పవచ్చును ఇట్లు 'చీపురుకట్ట' శబ్దాభావాచర్యముచేత అవధానిమనసులో ౩-వ సంఖ్యకును పరీక్షపిల్లవానికిని (ఆయవధానము పూర్తియగువఱకు) నెనకిగనిసంబంధము కలుగును మరల అవధాని యాపృచ్ఛకుని యొద్దకు వచ్చి రెండవదరగాను చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు గాని, నడుమ నెవరైనను ౩-వ ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పుడని యడిగినప్పుడు గాని అవధానికి ఈ కల్పితకథ వర్ణనీయమగు విషయమును జ్ఞప్తికి దెచ్చి యుత్తరమును చెప్పవలసినచరణములను అందిచ్చును ఇట్లే ౪-వ పృచ్ఛకుడు ఈ విషయమును వర్ణింపు మని కోరినయెడల, ౪-వ శబ్దమగు 'గుఱ్ఱము'తో పరీక్షాబాలకుని గల్ప 'నా కిప్పుడు పెద్దగుఱ్ఱమున్నయెడల నెక్కి సికిందరాబాదు వెళ్ళి పరీక్షాఫలితమును కనుగొని వత్తు' నని విద్యార్థి యనుకొనెను అని కథ కల్పించుకొనవచ్చును. ౯-వ పృచ్ఛకుడు అడిగినయెడల 'నాబాలుని మనస్సు ఉయ్యాలవలె యూగులాడుచుండె' నని యల్లవచ్చును ఇట్లు కొంచెము ఆలోచన చేసినయెడల ఎట్టిశబ్దము నైనను ఎట్టివిషయముతో నైనను కల్పవచ్చును కల్పించుకొనుకథలు, సందర్భములు విశదము పొందుగ నుండవలె నని లేదు. ఎట్టి అసంగతములుగ నున్నవిగను, ఎట్టివిచిత్రమయినరూపాలు గలవిగ నైనను ఉండవచ్చును అవి అవధానిమనసునందే యుండును ఇతరులకు చెప్పఁబడవు ఆయన మనస్సులో రెండువిషయములను సంబంధము కలుపుటయే యుద్దేశము స్థిరనామములకును వర్ణనవిషయములకును సాధారణముగకథ పొసగనప్పుడు, స్థిరనామములకు సంబంధించిన లేక పోలిన యితరనామములతో సంబంధపఱచి, భయంకరకృత్యములు, విపరీతకార్యములు, అద్భుతచర్యలు కల్పించుకొన్నయెడల మనఃపటమునందు నవి దృఢముగ నాటుకొనును. ౨౫-వ పృచ్ఛకుడు 'రెటీల్ మెంటు'ను గురించి యడిగెగ నను కొనుము. అవధానులవారి ౨౫-వ శబ్దము 'శ్రీరాముడు' అనుకొందము. శ్రీరామునితోఁ గథ కల్పించుకొనుటకు వీలు లేనప్పుడు బలరాముడు, పరశురాముడు, రాముడు మొదలయిన పేర్లతో నైనను కల్పవచ్చును. అవధానులు మానసీయులను మాదర్శ రామచంద్రరావుగారి మేనల్లుడు రేని, మానసీయులగు రామచంద్రరావుగారు రెజిమెంటల్ కాన్పులో 'రెటీల్ మెంటు' గురించి ప్రతిభావంతముగ ఉపన్యసించిరి అని కల్పించుకొందురు.

ఈ ప్రకారము పృచ్ఛకసంఖ్య జ్ఞాపకము వచ్చినతోడనే దానికి సంబంధించినవిషయము జ్ఞాపకము వచ్చుచుపాయము చెప్పఁబడినది. ఇఁక వృత్తము, ప్రాసములను జ్ఞాపక ముంచు నుపాయ మెట్టిదో విచారింతము పది యిరువది యవధానములు మాత్రము చేయు నప్పుడు, విషయము జ్ఞాపకము రాఁగానే, దానిని గురించి యింతకుఁబూర్వము చెప్పినదరగాను జ్ఞాపకమునకు వచ్చును కాని నూఱు అవధానములు చేయవలసివచ్చినపుడు ఏవిధమైనను గుర్తులు పెట్టుకొనకయెడల కొన్ని యవధానములు పొరపడవచ్చును కావున నట్టిసంశయము వచ్చినపుడు నిశ్చయబుద్ధి కల్గుటకై వృత్తమునుగూడ నంతకుఁబూర్వము కల్పించుకొన్నకథతో లంకె పెట్టెదరు శార్దూలము, మత్తేభము, ఉత్పలమాల, చంపకమాల, సీసము, కందము, తేటగీత, ఆటవెలది మొదలయిన వృత్తములకేకాని, గుర్తులుగాని కథతోఁ గలయునట్లుగ నల్లుకొందురు ౧-వ పృచ్ఛకుఁడు పరీక్షపిల్లవానిని గురించి శార్దూలముతో వర్ణింపు మని యడుగఁగా 'పిల్లవాడు శంకరుని ధ్యానించి కొబ్బరికాయ కొట్టెద నని మ్రొక్కెను' అని కథ కల్పించుకొను నని యిదివఱకే చెప్పితిమి ఇందు వృత్తమునంగతిమాటే గలసియుండవలయు నన్న, 'పిల్లవాడు శంకరుని శార్దూలాంబరునిగా ధ్యానించి కొబ్బరికాయ కొట్టెద నని మ్రొక్కెను' అని కథ కల్పించుకొందురు 'మత్తేభము' చెప్పుచున్న 'గజచర్మధరుని ధ్యానించెను' అని అనుకొందురు ఉత్పలమాలకు 'పెద్దదండ' అనియు, చంపకమాలకు 'చిన్నదండ' అనియు, కందమునకు కందిపెండలము మొదలయినపదములను, సీసమునకు వెండి బంగారము సీసము మొదలయినపదములను గుర్తుగ నుంచుకొని వీలుప్రకారము కథలోఁ గల్పుచుందురు కొంద ఱింకొక మార్గము నవలంబింతురు. అకారము మత్తేభమునకును, ఆకారము శార్దూలమునకును, ఉకారము చంపకమాలకును, ఊకారము ఉత్పలమాలకును ఇట్లే మిగతగుర్తులు పెట్టుకొందురు ఈగుర్తుప్రకారము ౧-వ పృచ్ఛకుఁ డడిగిన ప్రశ్నకు 'పరీక్షపిల్లవాడు పరీక్ష ప్యాసు అయినయెడల శంకరునకు మామిడికాయలు సమర్పించెదను' అని మ్రొక్కె నని కథ కల్పించుకొందురు 'మామిడి' శబ్దములోని మొదటిఅక్షర మైన 'మా' లో 'ఆ' ఉన్నది గనుక నది శార్దూల వృత్తమునకు జ్ఞాపకము ఇట్లే ప్రాసములనుగూర్చియుఁ గథ కల్పించెదరు పై ప్రశ్నమునకు నుత్తరముగ మొదటిచరణము చెప్పఁగ 'ద్ర' ప్రాసము పడినయెడల పైకథలోఁ జివర 'అని మ్రొక్కుచు వాడు నిద్రించెను' అని కలుపుకొనును

వైదికావధానము

'అవధాన' శబ్దము మొదట వేదాధ్యయనము నుగురించి వాడుకలోనికి వచ్చినది. అడిగిన పన్నముగాని పనసగాని తప్పక చెప్పుటకు తగుదృష్టి కావలయును అదియే యవధానము 'ద', 'చ' తప్పకుండఁ బనస చెప్పఁగలవానిని 'అవధాని' యందురు. పనస చెప్పుటలో పదము, క్రమము, జట, ఘన, రథ, పంచసంధి అని నానావిధ

ములు కలవు. ఇవన్నియు దప్పక చెప్పుటయు పద్యాలధారణ[illegible] యుండవలయును. మొదట ఒకపద్య[illegible] సంపూర్ణము చెప్పవలసిన[illegible] తరువాత నన్యపద్యాక్షరముల [illegible] మిద్దించుట. ఇందులో పలువిధములైన చిత్రములు చేయుటయు [illegible]. మొదట నన్నింటి మొదటిపదములను, తరువాత నన్నింటి రెండవపదములను, తరువాత [illegible] ఇట్లు క్రమముగా చెప్పవలెను! ఒకపద్యము దీసికొని మొదటి చివరపదము లోక్కి [illegible], తరువాత మొదటనుండి రెండవపదము చివరనుండి రెండవ పదమును, తరువాత మొదటినుండి మూడవపదమును చివరనుండి మూడవపదమును ఇట్లు గలగలా చెప్పవలెను.

స్వరావధానము

వైదికావధానమునందే స్వరావధానమన్న దొకభేదము కలదు. వేదమంత్రములకు ఉదాత్తానుదాత్తస్వరితప్రచయము లను నాల్గువిధములగు స్వరములు కలవు. ఈ నాల్గుస్వరములకును నాల్గు[illegible] పెట్టి [illegible] పృచ్ఛకుడు దూరముగ కూర్చుండి యొకపనస మధ్యలో నున్నట్టి[1] ప్రశ్నించిన [illegible] స్వరములుమాత్రము ఆ ప్రశ్నకర్తయు మాడి అవధాని అపనస గుర్తించి చెప్పును. ఇందుకు స్వరావధానము అను [illegible] గ్రంథము కలదు. అందు ఉదాత్తము మొదట గల పనసలివి, అనుదాత్తములు మొదట గలవి [illegible] అని విడదీసి చెప్పబడియుండును. అవధాని దానిని పారము చేసియుండును.

నేత్రావధానము

ఇందు సిద్ధులవధాన[illegible] పనిచేయుదురు. ఒకడు దూరముగా కూర్చుండి మనము వ్రాసిన [illegible] [illegible] గద్యము, [illegible] కనులను కదల్చి రెండవయవధానికి చెప్పును. [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] మొదట నక్షరములకు గనుగొన్న [illegible] [illegible] అవధాని పాఠముగ నేత్రచలనములను అనుసరించియేగాని వాక్యములను కనుగొనలేడు.

అవధానము, యోగము

ఇటీవల మన తెలుగుదేశమందు నవధానములు విద్యాయు, అవు కవిత్వములు [illegible] వ్యాపించినవి. ఏ పిల్లవాడును అష్టావధానియో, నాల్గువద్యములు అల్లనేర్చిన ప్రతివాడును శతావధానియో. అవధాన శక్తి కొంతవరకు వభివృద్ధి చేయవచ్చు నన్న విషయమును [illegible] [illegible] కొన్ని [illegible] [illegible] కాని, ఎక్కడు [illegible] అవధానములు చేసినయెడల ప్రయోజనము లేదు. ఎక్కడు క్రమ చేసినయెడల [illegible], [illegible] బుద్ధి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

చెప్పుటకు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వ్యాపకులు గాని [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ఇతర [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కావున [illegible] [illegible] [illegible] ప్రపంచమునందు [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] మనకు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] కట్టి [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

గ్రంథ సంగ్రహము

అవధానమునుగుఱించి సంస్కృతమునందు గ్రంథ మున్నట్లు కానరాదు. ఇటీవల శ్రీయుత గంపగిరి శేషగిరిరావుగారు 'అవధాన దర్పణము' అను తెనుగుగ్రంథము ప్రకటించినారు. అవధానము గుఱించిన రహస్యము లను ఇతరులు వాదించుచుండగా [illegible] [illegible] [illegible] పుస్తకరూపముగా ప్రకటించి ప్రశంసనీయులైరి. [illegible] [illegible] శ్లాఘాపాత్రము.

(కో. వేం. ల.)

అవధూత — [illegible] [illegible] [illegible] దత్తాత్రేయుడను బ్రాహ్మణుడు ఇతడని, ప్రహ్లాదునకును సంవాదము జరిగెను (మహాభా., శాంతి., అ. ౧౭౯) [illegible] [illegible] [illegible] సంవాదము జరిగెను (భాగ., స్కం. ౧౧, అ. ౭-౯).

అవధూతగీత — ౧ [illegible] [illegible] [illegible] 'అవధూతయాను[illegible]' అను వేదాంత ప్రకరణమునకు 'అవధూతగీత' యని పేరు కలదు.

౨ గోరక్షనాథ[illegible] విరచిత [illegible] దన్న సంస్కృత గ్రంథము [illegible] దత్తాత్రేయుడు, గోరక్షనాథుడు [illegible] జరిగినసంవాదము కలదు.

అవధూతలు — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] సంప్రదాయములవారిలో [illegible] కలరు, [illegible] కలరు, [illegible] [illegible] అవధూతలనుగుఱించి మహానిర్వాణతంత్రమునందును, శంకర దిగ్విజయమునందును చెప్పబడినది. మహానిర్వాణ తంత్రప్రకారము బ్రహ్మావధూత, శైవావధూత, వీరావధూత, కులావధూత అని అవ ధూతలు నాల్గువిధములు కలరు. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] వీరావధూతలు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] శంకరదిగ్విజయప్రకారము [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ఎక్కడ కలరు. [illegible] [illegible] చేయుదురు.

---

1 పృచ్ఛకునకు [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] అవధానికి [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] స్వరము చూపవచ్చును.

అవధూతోపనిషత్తు — కృష్ణ యజుర్వేదాంతర్గత మైన యోగ యోగోపనిషత్తు ఇది అష్టోత్తరశతోపనిషదంతర్గతము.

అవని — మైసూరురాష్ట్రము, కోలారుజిల్లా, ముల్ బాగల్ తాలూకాలోని యొకగ్రామము, దానిసమీపముందలి కొండ, క్షేత్రము దీనిని అవాంతర క్షేత్ర మందురు రాముడు లంకనుండి తిరిగివచ్చునప్పుడిచ్చట ఆగెనట ఇచ్చట పెక్కు దేవాలయములు, కొలనులు కలవు ఇచ్చట స్మార్తమఠ మొకటి కలదు

అవనిగడ్డ — కృష్ణాజిల్లా దివితాలూకా యందలి గ్రామము ఇచటి జనసంఖ్య ౪౩౬౭ (౧౯౩౧)

అవభృథము — ౧ ముఖ్యయజ్ఞము ముగిసిన పిమ్మట చేయవలసిన శేషకర్మము

౨ యజ్ఞ మైనతరువాత చేయవలసినది, యజ్ఞాంగభూతము నగు స్నానవిశేషము. అవభృథ స్నానవిధి తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందు చెప్పబడియున్నది (౨ అష్ట ౬ అ అను)

అవరోధనుండు — గజములను గజాంతికములను గల్గిన ముగ్ధరాజపుత్రులలో గడగొట్టువాఁడు (వ్యవహారధర్మ ముకురసంగ్రహము)

అవరోన్నసరస్సు — ఇంగ్లాండులోని నేపిల్సు పట్టణ సమీపమందలి యొకసరస్సు ఇది చల్లారిపోయిన యొక యగ్నిపర్వతముయొక్క ముఖము అంచు నీళ్లు చేరి ఏర్పడినది దీనిచుట్టు కొలత ౨ మైళ్లు, ౨౦౦ అడుగుల లోఁతు

అవలంకి — విశాఖపట్టణము జిల్లా పాలకొండ తాలూకాకు చెందిన గ్రామము జనసంఖ్య ౬౬౪ (౧౯౩౧)

అవలింగి — ౧ గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము జనసంఖ్య ౫౯౬ (౧౯౩౧)

౨ గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాకు చెందిన ఈనాంగ్రామము ఇందలి జనసంఖ్య ౯౮౭ (౧౯౩౧)

అవలోకితేశ్వరుఁడు — మహాయాన బౌద్ధమున విఖ్యాతి చెందిన బోధిసత్త్వదేవతలలో నొకఁడు ధ్యానిబుద్ధుఁడగు అమితాభుని యాధ్యాత్మికపుత్రుఁడుగ నెంచఁబడువాఁడు. అతనిశక్తి పాండరవాసిని యనఁబడును. గౌతమబుద్ధుని నిర్వాణానంతరము భవిష్యద్బుద్ధుఁడగు మైత్రేయుఁడు వచ్చువఱకు గల కాలమున జగత్తును రక్షించుటకై బోధిసత్త్వుఁడైన అవలోకితేశ్వరుఁడు ప్రభవించెనని బౌద్ధులు విశ్వసింతురు. [illegible] గ్రంథము ఇతనిని గూర్చి వర్ణించినది, ఇతఁడు [illegible] రక్షకుఁడుగ నెంచఁబడెను. [illegible] ప్రతినిధి బోధిసత్త్వ మగు ఈతఁడు బౌద్ధధర్మమునకు సంబంధించిన యనేక విద్యలను నేర్పించెను. ఇతని కృపవలన ప్రతిజీవియు బోధి నందగలదని నమ్మకము. శాశ్వతపుణ్యములకు, ప్రతిభావంతమైన జ్ఞానమునకును ప్రతీకగా ఈతఁడు గ్రహింపఁబడెను. ఇతఁడు భూతదయకు ప్రతిరూపము. ఇతనికి సంబంధించిన సాహిత్యమునుండి ఇతఁడు బుద్ధుని సమకాలికుఁడని తెలియుచున్నది. అవలోకేశ్వర గ్రంథము వలన ఆతఁడు స్వర్గమునందును, భూమియందును, ప్రకృతియందును, ప్రభావముకలవాఁడును, బుద్ధుఁ డందరికంటె గొప్పవాఁడని అందఱును తలఁచిరి. దంష్ట్రికను జయించి అతని వాక్సామర్థ్యముచే సకల శత్రుసంహారము చేయుచుండెను. ఏకాదశముఖములు కలవాఁడుగ ప్రతిమలందు చిత్రింపఁబడెను. పురుషుఁడేగాని దేవత్వము లభించుట అతని జ్ఞానవిజ్ఞానమును ప్రకటించుటకు ఉపకరించెను. ఆ దేవతను స్తుతించిన — ఏ కోరిక యైనను నెరవేరును. ఏ దేవుని కొలువవలయును — వారి యుపాస్యదేవతలు, కునటు మూర్తులను రూపములుగాఁ దాల్చియుండు నని కారండవ్యూహమునఁ గలదు. ఇట్టిది గానము, క్రమముగాను ఇట్టివి చేయుటకు ఫలముగ సుందరములు, పెద్ద జంతువులు, అటుతరువాత నితర జీవులు విద్యావంతులై ఆధ్యాత్మికముగ సన్నతిని బడయుచుందురు. ఈ కారణములచేత అవలోకితేశ్వరుఁడు సంఘమున కుత్తముఁడని, బౌద్ధసంఘరక్షకుఁడని పరికీర్తితుఁ డయ్యెను.

సాధనమాల అవలోకితేశ్వరుని నానావిధరూపములను వర్ణించుచున్నది. సాధనములను గూర్చి తెలుపును. అవలోకితేశ్వరుని రూపములు నూటయెనిమిది గలవు. నేపాళదేశమునందలి ఖాట్మండూ నగరమున నున్న విహారములలో నొకటియగు 'మచ్చందర్ బహాల్' నందు అలంకరింపఁబడియున్న కొయ్య పలకలు (Panels) ఈ బోధిసత్త్వుని అష్టోత్తరశతరూపములను నానావిధములుగా చిత్రించియున్నవి. ఇవి యుద్ధమును రెండువందలయేండ్ల నాఁటి పనులు. నరుల కష్టముల యుపద్రవములు ఇతఁడు లోకనాథుఁడని, లోకేశ్వరుఁడని ప్రసిద్ధములైన నామాంతరములు కలవు.

అవలోకితేశ్వరుఁడు అనఁగా మన్ననకు పాత్రుఁడైనవాఁడు మూర్తిభేదముల నన్నిటిని ధరించిన బౌద్ధదేవత.

టిబెత్తు దేశపు బౌద్ధులలోని దేవతలలో ధర్మరాజు మతా చెన్రెజి చర్యాక్యరుఁ డని వారిచేఁ బూజింపఁబడును. ఆదేశమందలి మతగురువు లందఱు లామా యను పేరుగల దేవతయొక్క యవతారమే యని యభిప్రాయము కలదు. ఈ దేవతావిగ్రహములు పెక్కులు హిందూదేశమందును కానవచ్చుచున్నవి.

అవసర్పిణి — జైనశాస్త్ర ప్రకారము కాలవిభాగము. కాలము ఉత్సర్పిణి, అవసర్పిణి యని రెండువిధములు. పెరుగుచుండు కాలము 'ఉత్సర్పిణి' అనఁబడును. తగ్గుచుండు కాలము 'అవసర్పిణి' యనఁబడును. ఈ రెండు కాలములును ఆఱు విభాగములుగ విభజింపఁబడును. ఉత్సర్పిణియందు అతిదుషమ, దుషమ, దుషమాసుషమ, సుషమాదుషమ, సుషమ, సుషమాసుషమ కాలములు ఉండును.

అవసర్పిణీయుగమందు దీనికి వ్యతిరేకక్రమమునఁ గాలంబు లుండును. ఉత్సర్పిణీయుగమందు మానవులవయస్సును ఆకారములును ఎక్కువచేయుండును; అవసర్పిణీయుగమునందు తగ్గుచుండును. ఇప్పుడు అవసర్పిణీయుగము, అందును అరువ దగు ౫-వ కాలము.

అవస్థలు — ఏదేని పదార్థముయొక్కగాని, ప్రాణియొక్కగాని సంపూర్ణజీవితమునకో లేక దానియందలి కొన్ని విభాగములకో చెందినకాలపరిమాణము లేపేరను పిలువఁబడుచున్నది. దీని ౧ దేహావస్థ లనియు, ౨ నైతికావస్థ లనియు, ౩ మనస్థావస్థ లనియు, ౪ కాలికావస్థ లనియు కొన్నివిభాగములుగఁ జేసికొనవచ్చును. అందు మానవులశరీరావృద్ధిక్షయముల ననుసరించి కలుగునట్టివి దేహావస్థలు. యాస్కాచార్యమతప్రకారము మవి ఆఱువిధములు 'జాయతే, అస్తి, వర్ధతే, విపరిణమతే, అపక్షీయతే, నశ్యతి' అని. యోగశాస్త్రమునం దవస్థలగుటందు అవిద్య, అస్మిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము, అభిప్రాయము అనునవి చెప్పఁబడెను. సాంఖ్యమతప్రకారము కార్యమునకు నవస్థలు మూఁడు. వారిమతప్రకారము కార్యము కారణాత్మకమై సూక్ష్మరూపమున కారణమందే యుండును. కావున కార్యము పుట్టుటకు పూర్వము దానికి ప్రాగభావస్థానీయమైన యవస్థ యొద్ది గలదో దానికి అనాగతావస్థ యని పేరు. తరువాత కారకవ్యాపారముచేఁ గార్యము వ్యక్తమగునప్పుడు అభివ్యక్తావస్థ యనఁబడును. తరువాత కారణలయరూపమగు ధ్వంసస్థానీయమైన యవస్థకు తిరోభావావస్థ యని పేరు. వేదాంతులమతమున జాగ్రత్, స్వప్న, సుషుప్తి, మోక్షము లను నాలుగవస్థలు చెప్పఁబడుఁగలవు. ధర్మశాస్త్రముల ప్రకార మవస్థ లాఱువిధములు. పుట్టినది మొదలుకొని ౫ సంవత్సరములపర్యంతము కౌమారము, పదియేఁడులవరకు పౌగండము, ౧౫ వఱకు కైశోరము, అటుపిమ్మట యౌవనము లేక తారుణ్యము; ౬౦ సంవత్సరములు మొదలుకొని ౯౦ వఱకును వృద్ధత్వము, అనంతరము వర్ష్మయ మనుసాఱవ యవస్థ గలుగును. వైద్యశాస్త్రమతమునుబట్టి ఇదేకాలము నాలుగుభాగములుగఁ జేయఁబడియున్నది. ఎట్లనఁగా, జన్మతః పదునారు సంవత్సరములవఱకు బాల్యము, తరువాత ముప్పదివఱకు కౌమారము, పిదప ౫౦ వఱకు యౌవనము, అనంతరము వృద్ధత్వము. గర్భధానము మొదలు అంతమువఱకు దశదేహావస్థలను మోక్షధర్మవ్యాఖ్యానమందు నీలకంఠుఁడు వచించియున్నాఁడు. తదనుసారము గర్భవాసము, జన్మము, బాల్యము, కౌమారము, పౌగండము, యౌవనము, స్థావిర్యము, జర, ప్రాణరోధము, నాశము నని దేహావస్థలు పది. ఇదేవిధముగ పాశ్చాత్యశాస్త్రజ్ఞులును వ్యవస్థను గావించుకొనియున్నారు. ఎట్లనఁగా, పుట్టినది మొదలుకొని ౭ సంవత్సరములవఱకు శైశవము (Infancy), ౭ మొదలు ౧౪ వఱకు బాల్యము (Childhood), ౧౪ మొదలుకొని ౨౧ వఱకు యౌవనము (Youth), తరువాత ఏఁబదివఱకు స్థావిర్యము (Adult age), అటుపిమ్మట వృద్ధత్వము.

వివాహోద్యార్థికకార్యములందును, ధనసంపత్తుల విషయమున వ్యవహారములందును ప్రవేశము గలిగించుకొనుటకు స్త్రీపురుషులకు రాజశాసనముల ననుసరించి యోగ్యావస్థను ప్రాపించి యుండవలయును. ఇవియే నైతికావస్థలు. ఏదేనికార్యము నొనరించుటకై అర్హానర్హతలను గలుగఁజేయునవి గాన వీ రెండవతెగకుఁ జెందినయవస్థలే ప్రధానమైనవి. చట్టముల ప్రకారము పురుషుఁడు ౧౨-వ యేట మిత్రామిత్రత్వముల పూర్వకముగా నేవిధము గావించుట కర్హుఁడగును. ౧౪ ఏండ్ల లోపున మందిరకమునుల విషయము కలుగుటం జేసి పురుషుఁడు తన పోషకత్వ (గార్డియను) యేర్పఱచుకొనుటకో లేక స్వయముగ కార్యకర్తృత్వమును వహించుటకో యోగ్యుఁడగును. స్త్రీకి వివాహయవస్థయం దీయధికారము లభించును. ౨౧ దాఁటినతరువాత స్త్రీపురుషులు సర్వస్వతంత్రు లగుదురు.

ఇంగ్లండునందలి నియమముల ప్రకారము ౧౨, ౧౪ సంవత్సరముల లోపున బాలికాబాలకులు తమ వివాహాదికార్యములందు యెటైన ఇష్టానిష్టములను తెలుపఁజాలవచ్చును. కాని ప్రాప్తవయస్కావస్థ (౨౧ సంవత్సరములు) వచ్చువఱకును తలిదండ్రులయొక్క సమ్మతి లేనిది వివాహ మాడఁజాలరు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునం దంతటను సామాన్యముగ వ్యవహారయోగ్యావస్థ ౨౧ వత్సరముల ప్రాయమే. ఛానెల్ దీవులందు వివాహయోగ్యావస్థ ౨౦ సంవత్సరములు. క్యూబెక్, ఒంటారియోలందు ౧౮, పశ్చిమోత్తరదేశములలో ౧౮, ఫిజిదీవులందు దేశీయులకు ౧౫, బెల్జియం, ఫ్రాన్సుదేశములలో వ్యవహారయోగ్యావస్థ ౨౧ ఏండ్లకే. పెండ్లియాడు స్త్రీపురుషులకు క్రమముగా ౧౫, ౧౮ సంవత్సరములు. కాని ౨౫ వ తక్కువయాడునఁ బెండ్లికి తలిదండ్రు లంగీకరింపవలయును. వ్యవహారయోగ్యావస్థ ఆర్జెంటీనాలో ౨౨ ఏండ్లు. చిలీ, స్పెయిన్, ఆస్ట్రియాలందు ౨౪. చీనాలో ౨౦. క్రేట్, డెన్మార్కు, హాలెండ్, జర్మనీ, గ్రీస్, ఇటలీ, మెక్సికో, నార్వే, పెరూ, ఫిలిప్పైనుదీవులు, పోలాండ్, పోర్చుగల్, రుమానియా, స్వీడన్, స్విట్జర్లాండ్, టర్కీ దేశములందు ౨౧ సంవత్సరములు. డెన్మార్కులో పెండ్లియాడు స్త్రీపురుషులకు క్రమముగా ౧౬, ౨౦. జర్మనీయందు ౧౬, ౨౦ లు పెండ్లియాడు. తలిదండ్రుల సమ్మతిలేని నీయాడునఁ బెండ్లాడవచ్చును. స్వయముగఁ జేసికొన పెండ్లి స్త్రీపురుషులకు క్రమముగా ౨౪, ౨౫ ఏండ్లు ఉండవలయును. కాని కోర్టువారు ౧౮ సంవత్సరముల వయసునందే పెండ్లికి స్వీకరింపవచ్చును. స్పెయిను దేశమునఁ బెండ్లియాడు ౧౬, ౧౮, గ్రీసునందు ౧౪, ౧౬. హాలెండున ౧౬, ౧౮. ఇటలీయందు ౧౫, ౧౮. స్విట్జర్లాండులో ౧౮, ౨౦. కాని కొన్ని విశేషవిషయములందు కాంటను (Canton) అధికారి లీయాడు ౧౮, ౧౮ గ మార్చవచ్చును. అన్నిదేశములందును మైనరు అవస్థలోఁ బెండ్లాడువలసినయెడల తలిదండ్రులయొక్కగాని, గార్డియనులయొక్కగాని అంగీకార ముండవలయును. హిందూదేశమున ౧౮ సంవత్సరములకే వ్యవహారయోగ్యత వచ్చును. ౧౪,

౧౯ ఏండ్లు పెండ్లియాడదు. సంయుక్తరాష్ట్రములందు సామాన్య ముగా స్త్రీపురుషులకు ౨౧ ఏండ్లమీద వ్యవహారయోగ్యతవచ్చు చున్నది కాని అర్కాన్సస్, కాలిఫోర్నియా, కొలరేడో, డకోటా, ఇడాహో, ఇల్లినోయిస్, అయోవా, కన్సస్, మేరీ లాండ్, మిన్నెసోటా, మిసోరి, నెబ్రాస్కా, నెవడా, ఓహియో, ఒరిగన్, వెర్మాంట్, వాషింగ్టన్ ప్రాంతములందు స్త్రీలకు ౧౮-వ యేటనే వ్యవహారయోగ్యతకు (Majority) స్వీకరింపబడినది మరియు మేరీలాండ్, ఒరిగన్, టెక్సాసులందు పెండ్లి ఎప్పుడైన నప్పుడే వ్యవహారయోగ్యతకు కలుగును. అయోవా, టెక్సాస్, యూటా రాష్ట్రాలందు పురుషులకు సైతము ఇదేనియమము వాషింగ్టను నందు పైనచెప్పిన, మైనరుపిల్లవాని పెండ్లియాడినయెడల ఆమెయు మేజరుగనే గణింపబడును

వివాహమునకే కాక మతిగాన్నివిధములను కార్యములకు కావ లెనవలసివచ్చునపు స్త్రీపురుషులకు యోగ్యతవచ్చు రావలసియున్నది ౨౧ సంవత్సరములు దాటినకేగాని పార్లమెంటులో సభ్యత్వ మునకు వీలు లేదు. చర్చిలో దీక్షాపదవికి ౨౩ ఏండ్లకు తక్కువ వుండరాదు రోమనుకాథలిక్కులలో ౨౪ ఏండ్లు పరిపోవుట పురుష్య(Priest)పదవునకు ౨౫ ఏండ్లు ౩౦ సంవత్సరముల కానిది బిషప్పుపదవును పొందజాలరు ఫ్రాన్సుదేశమునందలి చేంబర్ ఆఫ్ డెప్యూటిస్ (Chamber of Deputis) నందు స్థానము (Seat) పొందుటకు ౨౫ నిండవలయును సెనేట్ సభ్యత్వమునకు ౪౦ ఏండ్లయినను కావలయును అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్ర ములందు ప్రెసిడెంటుపదవికై ౩౫ సంవత్సరములు నిండవలయును. సెనేటరు కావలయును అనిన ౩౦ సంవత్సరములు ప్రతినిధి(Representative) పదవులకు ౨౫ ఏండ్లకు తక్కువ కాకూడదు

విరహోత్కంఠులగు స్త్రీపురుషులకు కామోద్రేకములవల్లన బాధకములవల్లకట్టి పదివిధములగు అవస్థలు కలుగుట అలంకార శాస్త్రమున వర్ణింపబడియున్నది కొందరు పండ్రెండువిధములగు అవస్థాభేదములను చేర్చినారు. ఎట్లనగా, చక్షుఃప్రీతి మన స్సంగము, సంకల్పము, ప్రలాపము, జాగరణము, తనుకార్శ్యము, విషయద్వేషము, లజ్జాత్యాగము, సంజ్వరము, ఉన్మాదము, మూర్ఛ, మరణము అని పండ్రెండువిధములు

శిల్పునిశాస్త్రమున అజ్ఞానము, అవరణము, విక్షేపము, పరో క్షము, అపరోక్షము, శోకనివృత్తి, ఆనందము

అవాచీనుఁడు — ఇతఁడు జనమేజయుని మనుమఁడు. మర్యాద యనునామె యితని భార్య. ఇతనికుమారుఁడు అరిహుఁడు.

అవాఙ్గదము — ముండకోపనిషత్తు [illegible] సంస్థానమునకు మాఱుపేరు.

అవింధ్యుఁడు — లంకలోని రాక్షసవృద్ధమంత్రుఁడు. ఇతఁడు కరుణాశాలి, ధర్మాత్ముఁడు. సీతను రాముని విడిపించుమని రావణునితో పెక్కుసారులు చెప్పెను (వాల్మీ రా, సుందర, స. ౩౭). ఇతఁడు రాముని క్షేమసమాచారము తెలిసి కొనుచు, త్రిజటయొకరిద్వారా సీతకు చెప్పుచుండెను (మహా భా, వన అ ౨౮౦).

అవికంపనుఁడు — ఒక బ్రాహ్మణుఁడు, కేకయుని యొక్క శిష్యుఁడు

అవికారివాదిమతము — ఇది శైవసంప్రదాయ ములలో నొకటి

స్వరూపలక్షణము అవికార నిత్యేశ్వరుఁడొకఁడు గలఁడు ఆత్మలు అజ్ఞానముయొక్క అణువులకున్నులోబడి అనేకప్రాణు లైయుందురు. పతి, పశు, పాశము అను మూఁడును అనాది

తటస్థలక్షణము పతి — శివోద్దిష్టకులములకు విగ్రహము చేయును; పశు — అధికారి జ్ఞానముచేత సర్వమును తెలుసును, పాశము — మలముచేనుండి శివరూపమును ధరించును

మోక్షము, పరశివాలభిషేకము కర్తృత్వము సంహారము కనుక దీనిని తొలగించి, శివునియందే శక్తి నుంచుట మోక్షము, (సకలార్థసాగరము)

అవిజ్ఞాతవర్షము — శాల్మలీద్వీపమందలి ౪-వవర్షము

అవిజ్ఞాతుఁడు — ప్రియవ్రతరాజర్షి పౌత్రుఁడు; యజ్ఞబాహుని ఏడ్గురు పుత్రులలోఁ గనిష్ఠుఁడు అవిజ్ఞాతవర్ష మితనిదే

అవిటస్, మార్కస్ మెసిలి అస్ (క్రీ.శ ౪౫౫ - ౪౫౬) — రోమకసామ్రాజ్యముయొక్క పశ్చిమఖండమునకుఁ జక్ర వర్తి మొదట గోతులదారుణకులములోనివాఁడు. గాల్ దేశమునకు ప్రిఫెక్టు (ప్రాంతాధికారి) గా నుండి హూణులను (Huns), గాలు లను ఓడించెను విసిగాథులతో బాటు థియోడోరికువద్ద రోమురాయ బారిగ నుండెను. ఆతనిసాయమువలననే ౪౫౫ లోఁ జక్రవర్తి యయ్యెను. ౧౪ నెలలు రాజ్యము చేసినతరువాత పదభ్రష్టుఁడై ప్లైసెంటియా బిషప్ (మతగురువు) అయ్యెను. ౪౫౬ లోఁ జచ్చెను.

అవిడి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా రాజోలుతాలూకాయం దలి జమీందారీగ్రామము ఇచటిజనసంఖ్య ౪౩౨౫ (౧౯౩౧).

అవిభాజ్యము — ధర్మశాస్త్రమునందు తండ్రిసంపా దించిన యాస్తిని అతని పుత్రులందఱునుసమానముగఁ బంచుకొనుట యధి కారముగలిగియుందురు. కాబట్టి విభాజ్యమే యగును కాని కొ న్ని సందర్భములందుమాత్ర మందఱును సమానముగఁ బంచుకొనుటకు వీల్లేక ఏకరికిమాత్రమే చెందును. మను పూర్వశాస్త్రముప్రకారము పిత్రార్జితము నందలి కొన్ని విధములైన పొత్తులయము దీనికొరకు స్వాతంత్ర్యము

ార్జించిన ద్రవ్యము, విద్యాధనము [illegible] ... విద్యాధన మనెడి ప్రకారము. [illegible] ... సంపాదించిన ద్రవ్యము, [illegible] ... ద్రవ్యము, [illegible] ... శాస్త్రములలో [illegible] ... ద్రవ్యము [illegible]

[illegible]

అవిముక్తక్షేత్రము — కాశీక్షేత్రమునకు మారుపేరు. ముక్తక్షేత్రమునకును ఈపేరు గలదు (మత్స్య. పు., [illegible])

అవిలాల — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరితాలూకాయందలి గ్రామము. [illegible] (౧౯౩౧).

అవివాహ్య — [illegible]

[illegible] ... వారి సంబంధించిన [illegible]

అవినెనవారిపాళెం — నెల్లూరుజిల్లా దర్శితాలూకాయందలి [illegible] గ్రామము. జనసంఖ్య [illegible] (౧౯౩౧)

అవినెన్న — [illegible] ... ౧౪౫౦ ... [illegible]

అవిష్ఠలము — భారతవర్షీయనగరము.

అవీక్షిత్తు — (పు. సం.) [illegible] ... 'మరుత్త' రాజు (మార్క. పు., [illegible])

అవీచి — ఇది యొక నరకవిశేషము. [illegible]

అభ్రకువారు — అభ్రకు లేక కొల అను గ్రామము కర్నూలు జిల్లాలో నున్నది. ఇప్పటికీ యీ గ్రామము పూర్వము మంచికీర్తి సంపాదించినది. వీరు విజయనగర రాజుల కాలమున, క్రీ. శ. ౧౪౫౦ లో యుద్ధవీరులుగా ఖ్యాతిగ సంపాదించిరి సంవత్సరమునకు ౧౦,౫౧౪ కంచేరాయవరహాల పాళ్యభాగములను పొల్లించుచుండిరి. కృష్ణ రాయవిజయప్రబంధకాలమందు వీరు హాజరుండి రని మహారథుర్వటి యొక్క యీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.—

పొగల్భమునఁ గీర్తి సర్వది క్తటంబందుఁ
బ్రాకటస్థితి నిల్పినాడువారు,

కొలఁదఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై చెలఁగు మీరె
రమ్యగుణపాళి శ్రీకృష్ణరాయమౌళి (కృ వి ౨ ౪౪)

ఈ దేశము గోలకొండవారియధీన మైనతరువాతను, వీరి మాగీరు జరుగుచుండెను. ౧౭౦౦ల సైనికులను యుద్ధకాలమందు నిచ్చునట్టిషరతుపై ౩౩ గ్రామములుకూడ వీయఁబడెను. అభ్ర కంగజేబుకాలమున మాగీరు జప్తు చేయఁబడెను. కాని యితరపరగణాలతోఁగూడఁ గలిసి ౨౦,౦౦౦ల రూపాయలకు నిజామునకీయఁ బడెను. ఈ యిజారాపరగణాలు ౨౬,౬౯౨ వరహాలు చెల్లుచుండెను. ౧౦,౭౫౪ వరహాలు చెల్లుచుండిన కొదుమూరును ౧౨,౦౦౦ సైనికుల నుంచునిమిత్తము నీయఁబడెను. ౧౬౧౭ లో మాగీరువారు ఢిల్లీకి పోయి, చక్రవర్తికి ౫౦,౦౦౦ల నజరానా సమర్పించి, సైనికుల నుంచుబాధ తప్పించుకొనెను. ౧౬౧౮ లో యీమజిరరగ ణాను లాగికొనిరి మరికొన్ని పరగణాలపేష్కషు ౪౫,౦౦౦లు లేకి హైదరుకాలమునఁ గొన్ని పరగణాలు తీసికొనఁబడెను జాగీరు దారు హైదరుతో కర్నాటకయుద్ధములోఁ బోయి యచ్చటనే మృతి నొందెను టిప్పు జాగీరు జప్తు చేసెను చిన్నవాడుగ నున్న పాలెగాడు, రామకృష్ణరాజా అనువాడు పోలాపురమునకుఁ బారి పోయెను. ౧౭౯౨ లో మరల వచ్చెను. ౪౫,౦౦౦ల పేష్కషు యిచ్చునటులకు దన జాగీరును సంపాదించెను. కాని పేష్కషు సరిగఁ జెల్లించనందున ౧౮౦౦ లో పట్టఁగొట్టఁబడెను. ౧౮౧౮ లో మరల కొల్లూరు అనుపరగణాను ఖూళాగాఁ దీసికొనెను. ఇంతలో వారసత్వ మంగ్లేయులకాధీనమైన యుద్ధము. పాలెగాడు పైన్యము ప్రోగుచేయుచున్నందున మద్రాసు అతనిఁ దొలగించి పెన్షను ఇచ్చెను. అతఁడు పోలుకొండవద్దకు కాపెన్షన్ అనఁబడెను. ఇప్పటి అభ్రకుప్రశ్న తేలనికంటేఁదది.

అభ్రకుపూఁడి — కృష్ణజిల్లా బందరుతాలూకాలో నుండిన యుగ్గోవాల్ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౯౬౩ (౧౯౩౧).

అవెంటినస్ (౧౪౭౭-౧౫౩౪) — ఇతని అసలు పేరు జోహాన్ తుర్మయిర్. ఇతడు జర్మనీదేశీయుడు. ఇతడు వ్రాసిన జర్మనుదేశపుచరిత్ర బహు ప్రామాణికముగ నెంచఁబడును.

అవెంపేస్, (ఇబ్న్ బాజ్జ) — అరబ్బీతత్త్వశాస్త్ర వైద్యుఁడు, జ్యోతిర్విదుఁడు, కవి. ఇతఁడు అరిస్టాటిల్, వైద్యము, సంగీతము, తర్కము అనువిషయములపైని గ్రంథములను వ్రాసెను. క్రీ. శ. ౧౧౩౮ లో మరణించెను.

అవెర్రోస్ (౧౧౨౬-౧౧౯౮) — అరబ్బీతత్త్వశాస్త్రజ్ఞుఁడు. ఇతని నిజమైనపేరు అబుల్-ఇబిన్-రోష్డ్. స్పెయినులోని కార్డోవాలో జన్మించెను. మొరాకో నవాబైన యూసఫ్-అల్-మన్సూర్ కొద్ద నీతఁడు వైద్యుఁడుగ నుండెను. అరిస్టాటిలు గ్రంథములపై నీతఁడు భాష్యములను వ్రాసి యొకసంప్రదాయ మునకు జనకుఁడయ్యెను. ఇతని సంప్రదాయము గ్రంథములు పెదువా (ఇటలీ)లో ౧౬-వ శతాబ్దివరకు పఠింపఁబడుచుండెను. ఇంగ్లండులోని రోగర్ బేకన్ ఈసంప్రదాయమువాఁడు. సృష్టిలో లీనమై యుండి పరమాత్మ శక్తిరూపముగా వ్యాపించుచుండు నని యీతని ముఖ్యసిద్ధాంతము.

అవెల్లానెడా, గర్ట్రూడిస్ గోమెజ్ డి (౧౮౧౪-౧౮౭౩) — స్పెయిన్ దేశకారాలయిన కవయిత్రి.

అవెస్తా — పారసీకులవేదము. మహమ్మదీయులచేతిక్రిందికి పారసీకదేశము పోయినపుడు దేశమునుండి హిందూదేశమునకు వచ్చిన పారసీకులను పారసీలందురు. వారు వచ్చునప్పుడు తమవేదము యొక్క కొంతభాగమును వెంటఁ దీసికొనివచ్చిరి. పారసీక మంతయు మహమ్మదీయమతము వ్యాపించినను ఇంకను అచ్చట పదివేలమంది 'అవెస్తా' మతస్థు లున్నారట!

ఇప్పు డున్నంతవఱకు 'అవెస్తా' రెండుభాగములుగ నున్నది. మొదటిభాగమునందు 'వెండిదాద్', 'విస్పెరెద్', 'యస్న' అను మూఁడువిభాగములు (మండలములు) కలవు. 'వెండీదాదు'లో మతనియమములు, పౌరాణికకథలును, 'విస్పెరెద్'లో సోమమంత్రములును, 'యస్న'లో నిట్టిమంత్రములును 'గాథ' లనఁబడు ప్రార్థనలును కలవు. ఈగాథ లితరభాగములకంటెఁ బురాతనము లని పండితులయభిప్రాయము. ఈ మూఁడువిభాగములును రెండువిధములఁ గానవచ్చుచున్నవి. కొన్ని ప్రతులలో నీమూఁడును విడివిడిగా నుండును. అట్లు విడిగా నున్నప్పుడు వానివెంటను, పహ్లవిభాషలో వానికి భాషాంతరముకూడ నుండును. కొన్ని ప్రతులలో నీమూఁడు విభాగములలోని యంశములు, కర్మకుఁ గావలసినవిధమునఁ గలయఁ బడియుండును, అనఁగా నిత్యనైమిత్తికాదికర్మలకు చేయుమంత్రము లెప్పుడెప్పు డుచ్చరింపఁబడవలయునో ఆయాక్రమమున కొన్ని 'వెండీదాదు'లోనివి, కొన్ని 'విస్పెరెదు'లోనివి, కొన్ని 'యస్న'

లోనిదియును కలుపఁబడియుండును ఇట్టిదానిని 'వెండిదాద్ సాదా' అందురు. ఇందులో పహ్లవీభాషాంతర ముండదు

రెండవభాగమును 'ఖోర్దఅవెస్తా' (చిన్నఅవెస్తా) అని యందురు ఇందు పురోహితులు చదువవలసినమంత్రములే కాక, సామాన్యజనులుఁగూడఁ బ్రతిదినమును, పెక్కుసారియు, సంవత్సరమున కొక్కసారియుఁ జదువవలసిన మంత్రములుగూడఁ గలవు ఇది నాల్గువిధములు ౧ 'గాహ' అనఁబడు అయిదు ప్రార్థనలు, ౨ 'సీరోజ' ముప్పదిమంత్రములు, ౩ 'ఆఫ్రీగాన్' అనఁబడు మూఁడుసూక్తములు, ౪ 'న్యాయిష్' లనఁబడు ఆఱుపనసలు

ఇప్పుడు 'అవెస్తా' యింత చిన్నదిగా నున్నను, ఒకప్పు డిది మిక్కిలి పెద్దదిగ నుండెను మొదట నిందు ౨౧ మండలములును, ౧,౨౦౦ల సూక్తములును, ౨౦,౦౦,౦౦౦ల ఋక్కులు నుండెనట ఇవన్నియు ౧౨,౦౦౦ల గోవులతోళ్ల మీఁద వ్రాయఁబడియుండెనట ఇయ్యది పారసీకదేశము మీఁద 'అకిమీనియను' లనఁబడు రాజులు రాజ్యము చేయుచుండఁగ రచింపఁబడె నని యందురు దీనికి జరతుష్ట్ర దనువాఁడే కర్త ఈతనిశిష్యుఁడైన విష్టాస్పుఁ డను రాజీ పవిత్రగ్రంథమును బంగారురేకులపై వ్రాయించెనట అలెగ్జాండరు పారసీకముమీఁదికి దాడివచ్చి క్రీ పూ ౩౩౦ లో రాజధానిని గాల్చినప్పు డీవేదముకూడఁ గాలిపోయెను కావున 'ఇస్కందర్' నామమును పారసీకు లెంతయు ద్వేషించెదరు తరువాతిపారసీకరాజులు మరల నీవేదమును సంపాదించుటకు యత్నించిరి తమ రాజ్యములో నున్న మతగురువులఁ బిలిపించి వారికి వచ్చినంతవఱకు వ్రాయించిరి ౨-వ సాపూర్ అనురాజుకాలమున (క్రీ శ ౩౦౯-౩౮౦) ఈవేదమునకు మరలఁ గొంత వ్యవస్థితస్వరూపము ప్రాప్తించెను కాని తరువాత మహమ్మదీయమత ముద్భవించి అరబ్బీవారు ౬౪౧ లోఁ బారసీకుల నోడించి దేశ మంతయు నాక్రమించుకొనుటయే కాక యచ్చటివారి నందఱను బలవంతముగ మహమ్మదీయులఁ జేసిరి ఆకాలమునందు మతభ్రష్టులు కావొల్లనివారు కొంద ఱచ్చటనుండి పాఱిపోయి హిందూదేశమునకు వచ్చిరి వారితో వారివేదములోఁ గొంతభాగముఁ దెచ్చిరి

'అవెస్తా'లోని కొన్నిభాగములు మిక్కిలి పురాతనము లనియు, కొన్ని తరువాతికాలమున వ్రాయఁబడిన వనియు, మిక్కిలి పురాతనభాగము క్రీ పూ ౧,౫౦౦ కాలమునను ఇటీవలివి క్రీ శ ౩౦౦ల కాలమునను వ్రాయఁబడెను, మిగిలిన వన్నియు నీకాలము నడుమను వ్రాయఁబడియుండవచ్చు ననియు తజ్జ్ఞులయభిప్రాయము.

ఇందలి కొన్నివిశేషములు 'అవెస్తా' యొక్కభాష మనవేదముల సంస్కృతభాషకు మిక్కిలి దగ్గఱగ నుండును ఈ రెండు భాషలును ఇంతకంటెఁ బూర్వ ముండిన యొకభాషలోనుండి పుట్టిన యక్కచెల్లెండ్రు అని విద్వాంసులయభిప్రాయము. సంస్కృతమునందలి 'స'కారము 'అవెస్తా' లో 'హ' కారముగ మాఱును. 'అసుర', 'సప్తసింధు', 'సోమ' శబ్దము లాభాషలో 'అహుర' 'హప్తహిందు', 'హోమ' శబ్దములుగ మాఱినవి. హిందూదేశమునందలి ఆర్యులును పారసీకమునందలి ఆర్యులును మొదట నొక్కచోట నుండిరనియుఁ దరువాతఁ బోరాడి చీలి రనియుఁ గొందఱయభిప్రాయము దీనికిఁ దగినట్లు, మనవేదమునందు 'సుర' లనువారు, అనఁగా హిందూఆర్యులకు దేవతలు, అసురులు పారసీకులకు దేవతలు వారియొక్క దేవుఁడు అహురమజ్ద అనువాఁడు మనకు దేవరాజయిన 'ఇంద్రుఁడు' వారివేదమునందు దైత్యుఁడు దస్యుఁడు ఇట్లు కొందఱు దేవతలు దైత్యులుగ మాఱినను కొందఱు వైదికదేవతలు 'అవెస్తా'లోఁగూడ దేవతలుగనే యున్నారు ఇదియునుఁగాక పెక్కుగాథలును, యజ్ఞయాగాదివిధానములును ఈరెండువేదములలోను కొంతవఱకు నొక్కవిధముగనే యున్నవి పారసీకు లగ్నిపూజకులు ఒక్కొకరి యింటఁ దరతరములుగ నగ్ని చల్లారక యుండును వీరికి సన్న నవారు (సేద్రా)తోఁ జేయఁబడినజందెము లుండును. దానిని నడుమునకుఁ జుట్టుకొనియెదరు వీరిమతమును గుఱించి అధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'పారసీవారు', 'జరతుష్ట్రుఁడు' అనుశబ్దములఁ జూడవలెను.

అవ్యంగము — ఒకవస్తువిశేషము శాకద్వీపమునకుఁ జెందిన సౌరబ్రాహ్మణులకు యజ్ఞోపవీత మెంతపవిత్రమో వారి కవ్యంగ మంత పవిత్రమయినది ఈ త్రాడుమయిన యవ్యంగము ౨౦౦ల అంగుళములపొడువు గలిగియుండవలయును వెడల్పు ౧౨౦ అంగుళము లుండవలయును దీనిని ధరించి సూర్యుని బూజించినచో విశేషపుణ్యము లభించునట వాసుకి యొక నాఁడు సూర్యోదయము కాఁగానే వచ్చి భక్తితో నమస్కరించి యవ్యంగము సమర్పించెనట. వాసుకికి సంతసము గలుగఁజేయుటకై సూర్యుఁడు దానిని కటిభాగమున ధరించెనట ఇట్లు సూర్యుఁడు ధరించినాఁడు కాఁబట్టియే సూర్యోపాసకు లెల్లరు నవ్యంగము విధిగ ధరింతురు. మనదేశమున బ్రాహ్మణులకు యజ్ఞోపవీతధారణ ముండనిచో నెట్లు కర్మాధికారము రాదో, యట్లే సౌరబ్రాహ్మణుల కవ్యంగధారణమునఁగాని సూర్యోపాసనాధికారము లేదు

అవ్యక్తోపనిషత్తు — సామవేదోపనిషత్తు

అవ్యయుఁడు — పంద్రెండుగురు భార్గవదేవతలలో నొక్కఁడు.

అవ్యవహార్యుఁడు — ధర్మశాస్త్రీయపదము. దొంగతనము, హత్య మున్నగు దోషములను గావించినవాఁడు ఆదోషమునకుఁ దగు ప్రాయశ్చిత్తము గావించుకొనువఱకు వేదాధ్యయనాదికర్మలకుఁ గాని, పంక్తిభోజనమునకుఁగాని యర్హుఁడు కాఁడాఁ డని హిందూధర్మశాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. ఇట్లు సాంఘికవ్యవహారములకుఁ దగనివాఁ డగుటచే నట్టివాఁ డవ్యవహార్యుఁ డనఁబడును. ప్రాయశ్చిత్తము జరిగిన తరువాతమాత్రము మరల నాతఁడు సంఘమునఁ దనస్థానమును పొందుటకు పాత్రుఁ

యెందుకొనుట కధికారము గలిగియుండును. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి యీసందర్భమున నిట్లు నిర్ణయించుచున్నది 'అజ్ఞానముచే చేసిన దోషమునకు ప్రాయశ్చిత్తము జరిగినతరువాత నది నశించిపోవును అట్లు కాక యెఱిఁగియుండి చేసినదోషమే యయిన నాదోషి యితరుల వ్యవహారమున సాంఘికముగ తనపూర్వస్థితిని బడయుట కధికారము బొందినను, వానిపాపమాత్రము నశింపదు'

అవ్వయార్ — ౧ అత్యంతయుత్కృష్ట లోకప్రఖ్యాతి నొందిన 'కురళ్' అను ద్రావిడకావ్యమునకుఁ గర్తయైన తిరువళ్లువర్ అనునతని అక్క. ఈమె కావ్యమునకు ద్రావిడవాఙ్మయమునం దధికాదరము కలదు ఈమెయు, నీమెసోదరులును భగవన్ అనునొక బ్రాహ్మణునకును, ఆది యనుచండాలస్త్రీకిని బుట్టినవా రని చెప్పుదురు. చోళరాజ్యమునకు రాజధాని యైన ఉరయూరిలో నొకసత్రమునం దీమె జన్మించెను ఈమెతలిదండ్రు లీమె నచ్చటనే విడిచి వెళ్లఁగా 'పాణరులు' అను నొకజాతివా రీమెను తీసికొనిపోయి పెంచిరి. ఈమె చిరకాలము నవివాహితగనే యుండెను ఈమెను పెంచినతలిదండ్రు లీమెకు వయసురాఁగానే, వివాహప్రయత్నములఁ జేసిరట. కాని యీమె వివాహమునకుఁ బూర్వము పెండ్లికుమారుని కను ముదుసలిగఁ గానవచ్చెనట అంత వాఁ డీమెను వివాహమాడ నని పారిపోయెనట అందుచే యీమెకు 'అవ్వ' యన్న పేరు వచ్చెనట ఈమెయద్భుతకృత్యములనుగూర్చి పెక్కు కథలను చెప్పెదరు

ఈమె మధురలోని చివర (మూఁడవ) 'సంఘము'నాఁటిది ఈ 'సంఘము'యొక్క కాలమునుగూర్చి అభిప్రాయభేదములు పెక్కులు కలవు కాని క్రీ. శ. ౨-వ శతాబ్దిలోనిది యైయుండు నని పెక్కుమంది పండితుల యభిప్రాయము ఈమెచే రచింపఁబడిన కావ్యములు

(౧) ఆత్తిచూడి' చిన్నచిన్న నీతివాక్యములు మన సుమతి శతకమునవలెఁ జక్కనినీతులతో నిండియుండును ఇందలివాక్యముల క్రమ మకారాదిగ నున్నది. పూర్వకాలమునుండియుఁ బాఠశాలలోని పిల్లలు దీనిని పాఠముచేయుదురు.

(౨) నాల్ వళి : నాలుగుచరణముల పద్యములు గలకావ్యము

(౩) జ్ఞానకురళ్ : యోగమునుగుఱించిన తత్త్వగ్రంథము

(౪) కొన్ఱైవేందన్ ఇందుఁ బద్యములలో నీతి బోధింపఁబడినది.

ఈమె చిరాయువునిశ్చితురాలు. ఈమెసర్వసత్యవ్రతురాలనియు, చిరకాలము బ్రతికి ౯౦ లాసమునకుఁ బోయె ననియుఁ జెప్పుదురు

౨ ఒక్క 'యవ్వయార్' వందలకొలఁది సంవత్సరములు బ్రతికియున్న దని కొందఱు చెప్పినను, ఈ పేరుగల కవయిత్రు లిద్దఱుండి రనియు, రెండవ అవ్వయార్ కులోత్తుంగచోళరాజు పట్టాభిషేకకాలమున క్రీ. శ. ౧౦౭౦ న నుండె ననియు నందురు. అంతయున రామాయణమును వ్రాసి ప్రఖ్యాతి నొందిన 'కంబన్' అనునతనితో నీమె సమకాలిక. ఈమెయే ఆత్తిచూడి వ్వఁ, అకదికోవై, నన్నూల్కోవై, నాల్కోవై, అరుంతమిళ్ మాలై, దర్శనపత్తు, ఏకతనందాది, పదగనిఘంటు అను గ్రంథముల రచించెను. ఈకావ్యములలో నేవి మొదటియవ్వవి, ఏవి రెండవ యవ్వవి యన్న విషయమున అభిప్రాయభేదము కలదు.

అశన — బలిచక్రవర్తి భార్య ఈమె కుమారుఁడు బాణుఁడు

అశని — ౧. పిడుగు ఇంద్రునివజ్రాయుధమునకుఁ బేరు. గ్రామములకు పడుమఁగాని, ఇంటిమీఁదఁగాని పిడుగు పడినయెడల శాంతి చేయవలయును.

౨ మంత్రశాస్త్రమందు మంత్రవిశేషము 'టట్ట టట్టేతి, టిట్టి టిట్టేతి హాహాహాహేతి లలలేతి' అని స్మరించి, ముష్టిప్రహారము చేసినచో నది 'అశనిముద్ర' యగును. ఇందుచే శత్రువశీకరణాదుల సాధింపవచ్చునట

౩ విషచికిత్సయందు నొకయోషధివిశేషము.

అశరీరము — పరబ్రహ్మము అలంకారశాస్త్రమందు వాక్యదోషము అనన్వయము, క్రియాపదరహితము అగువాక్యమున కీపేరు గలదు

అశిర — ఒకరాక్షసి.

అశిరుఁడు — ఒక రాక్షసుఁడు

అశూన్యశయనవ్రతము — ఇది హిందువుల యొకవ్రతము శ్రావణకృష్ణవిదియనాఁడు చేయవలయును దీని ననుష్ఠింపవలసినవారు దంపతులు పురుషుఁ డాచరించినచో స్త్రీతోడను, స్త్రీ యాచరించినచోఁ బురుషునితోడను వియోగ మెన్నఁటికిని కలుగదు సీత వాదిత్రనిర్ఘోషపూర్వకముగ, నందులకు శక్తిలేనిచో ఘంటికానిక్వాణముతో విష్ణుసంపూజనము చేయవలయును తదనంతరమునఁ బఠింపవలసిన మంత్రములు

"శ్రీవత్సధారిన్! శ్రీకాంత! శ్రీధామన్! శ్రీపతే! ఽవ్యయ!
గార్హస్థ్యం మా ప్రణాశం మే యాతు ధర్మార్థకామద!
అగ్నయో మా ప్రణశ్యంతు దేవతాః పురుషోత్తమ!
పితరో మా ప్రణశ్యంతు మత్తో దాంపత్యభేదతః,
లక్ష్మ్యా వియుజ్యతే దేవో న కదాచిద్యథా భవాన్,
తథా కళత్రసంబంధో దేవ! మా మే వియుజ్యతామ్
లక్ష్మ్యా న శూన్యం వరద! యథా తే శయనం సదా,
శయ్యా మమాప్యశూన్యాస్తు తథైవ మధుసూదన!"

యుండెను. వానిపై నశోకుని పేరును నధికారము లేయుండె నని చెప్పవచ్చును

ఇట్లశోకుని రాజ్యవిస్తార మంతయు లెక్క చేయఁగా దక్షిణమునందలి కొన్ని చిన్న రాజ్యములు తప్ప ప్రస్తుత మింగ్లీషువారి యాధీనమం దున్న హిందూదేశ మంతయును, బెలూచిస్తానమును, అఫ్గానిస్థాన నేపాళదేశములును అశోకచక్రవర్తిచే లోఁబడియుండి యాతని 'చక్రవర్తి' బిరుదము సార్థకపఱిచె నని చెప్పవచ్చును

పాటలీపుత్రరాజధానియం దుండి మధ్యదేశమును రాజే స్వయముగాఁ బాలించుచుండెను. దూరప్రదేశముల యందు రాజవంశము వారు రాజప్రతినిధులుగాఁ బంపఁబడుచుండిరి. అశోకునికాలమున నిట్టి రాజప్రతినిధులు నలుగు రుండిరి. వాయవ్యప్రాంతమును బాలించు రాజప్రతినిధికి తక్షశిల రాజధానిగా నుండెను. పంజాబు, సింధు, కాశ్మీరము, సింధునదమునకు నావలి దేశములును ఈ ప్రతినిధిపాలన లోనివి. పూర్వప్రాంతము నేలుట కొక ప్రతినిధి తోసలిలో నుండెను. తోసలి యెచ్చట నుండెనో యిప్పుడు నిశ్చయముగాఁ జెప్పుటకు వీలు లేదు. ఈ తోసల్యధిపతియే కళింగదేశమునుగూడఁ బాలించుచుండెను. పశ్చిమప్రాంతములను మాళవ, గుజరాత్, కాఠియవాడదేశములఁ బాలించు నొక ప్రతినిధి యుజ్జయినిలో నుండెను. నర్మదానదికి దక్షిణమునం గుండు ప్రాంతములఁ బరిపాలించు నొక ప్రతినిధి యుండెను. ఇట్లు నలుగురు రాజప్రతినిధు లుండిరి.

శిలాశాసనములు — అశోకమహారాజు తన ప్రజలను రాజ వలెఁ బాలింపక ధర్మగురువువలెఁ బాలించెను. ప్రజలధర్మాభివృద్ధికై యాతఁడు ధర్మశాసనములను చెక్కించి తనరాజ్యమునం దంతటను, ప్రజలబాటలలోను, సంతలనిమిత్తముగాని, యాత్రలనిమిత్తముగాని ప్రజలు విశేషముగా గుంపుగ గూడు చోట్లను వేయించెను. అశోకుని శాసనము లీదేశములోని మిక్కిలి పురాతనశాసనములు. మహెంజొదరో, హరప్పాగ్రామప్రాంతములం దటీవల బయలుపడిన ముద్రికాశాసనములను మినహాయించినచో ఇంతకంటెఁ బురాతనశాసనములు మఱి యేవియు లేవు. ఈ శాసనములవలన నశోకునిచరిత్ర మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఈశాసనము లతనిరాజ్యమం దంతటను, అనఁగా హిమాలయము మొదలుకొని మైసూరురాజ్యములోని సిద్ధాపురమువఱకును పూర్వసముద్రము మొదలుకొని పశ్చిమసముద్రమువఱకును వ్యాపించి యున్నవి

ఈశాసనములు ప్రాకృతభాష, నఁగా నప్పటివారలు మాటలాడెడుభాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఇందలి యక్షరములు రెండువిధము లయినవి. హిందూదేశముయొక్క వాయవ్యపురసరిహద్దులోఁ దొరకిన శాసనము లన్నియు ఖరోష్ఠీలిపిలో వ్రాయఁబడినవి. ప్రస్తుతపు అరబ్బీ, పారసీభాషలవలె నీలిపియు కుడిప్రక్కనుండి యెడమవైపునకు, నఁగా నపసవ్యముగా వ్రాయఁబడును. కడమశాసనము లన్నియు బ్రాహ్మీలిపిలో వ్రాయఁబడినవి. ఇది యెడమవైపునుండి కుడివైపునకు వ్రాయఁబడును. ప్రస్తుతపుదేవనాగరియక్షరములును, తెలుఁగు, కన్నడిముల యక్షరములును ఈ బ్రాహ్మీలిపియే మార్పుచెందగా వచ్చినవి. అశోకునిశాసనములలోనివి సామాన్యజనుల కిప్పుడు తెలియవు. పాశ్చాత్యపండితు లెంతో శ్రమపడి యీయక్షరముల నన్నిటిని గనుఁగొనిరి. అశోకునిచే వేయింపఁబడిన శాసనము లన్నింటిని మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు నీక్రింది యేడువిధములుగా విభజింప వచ్చును.

౧ లఘుశిలాశాసనములు — ఇవి క్రీ. పూ. ౨౫౭ నుండి ౨౫౬ లోపల యనఁగా నశోకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత ౧౩ సంవత్సరములకు వేయింపఁబడినవి. ఇందలి ౧-వ శాసనము ప్రతులు మూఁడు మైసూరురాజ్యమునం దున్నవి, ఒకటి నైజాము రాజ్యమునం దున్నది.

౨ భాబ్రాశాసనము — ఇదియుఁ బైశాసనములు చెక్కించిన సంవత్సరమునందే వేయింపఁబడియె. ఇందు మగధాధిపతియైన రాజు, బౌద్ధభిక్షులకును, భిక్షుణీజనమునకును, ఇతరజనులకును బుద్ధునిభాషణము లన్నియు సుభాషితము లయినప్పటికి నందు నేడుశపథములను విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువుటకును, వినుటకును బోధించెను

౩ పదునాలుగుశిలాశాసనములు — ఇవి క్రీ. పూ. ౨౫౬, ౨౫౫ లో వేయింపఁబడియె. ఇందు ధర్మసిద్ధాంతములు బోధింపఁబడినవి. ఈ పదునాలుగుశాసనములు నేడుస్థలములలో నున్నవి

౪ రెండు కళింగశాసనములు — ప్రత్యేకముగా జయింపఁబడిన కళింగదేశములోనివి క్రీ. పూ. ౨౫౬ లో వేయింపఁబడియె

౫. మూఁడు గుహాశాసనములు — ఇవి గయయొద్ద బరాబరు అనుచోట, క్రీ. పూ. ౨౫౭ లోను, క్రీ. పూ. ౨౫౦ లోను, ఆజీవికు లను జైనమతస్థులకొఱకుఁ గట్టఁబడిన మహావిహారములోఁ జెక్కఁబడినవి. ఈశాసనములు రాజుయొక్క దానమును వర్ణించును

౬. రెండు తెరాయిస్తంభశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౪౯ లో రాజు నేపాళమునకు వెళ్లినప్పుడు వేయించినవి

౭ ఏడు స్తంభశాసనములు :— ఇవి రాతిస్తంభములమీఁదఁ జెక్కఁబడినందున వీని కీపేరు పెట్టఁబడియెను. ఈశాసనములు క్రీ. పూ. ౨౪౩-౨౪౨ లో వేయింపఁబడి యాఱుచోట్ల వీనిప్రతులు గలవు. మొదటి పదునాల్గుశాసనములలో వర్ణించినధర్మమునే యీశాసనములలో విపులముగా విశదీకరించి యేడవశాసనములో ధర్మాభివృద్ధికై యశోకుఁడు చేసినప్రయత్నము లన్నియు వర్ణింపఁబడినవి.

౮ పరిశిష్టస్తంభశాసనములు — ఇవి క్రీ. పూ. ౨౪౦ లో వేయింపఁబడియె.

ఇట్లశోకమహారాజే యశోవర్ధనుఁడగుచు క్రీ. పూ. ౨౫౭ నుండి క్రీ. పూ. ౨౪౦ వఱకును శాసనములు చెక్కించుచున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది.

హైదరాబాదురాజ్యమునందు రాయచూరుజిల్లాలో మాస్కి యనుచోట కొండబండపైని, చెక్కఁబడిన అశోకశాసన మొకటి కానవచ్చినది[1] ఇది లఘుశిలాశాసనములలో ౧ వ దానికి నకలు ఇతరశాసనములలో లేనివిశేష మిం దొకటి కలదు ఇతరశాసనము లన్నింటిలోను 'దేవానాంపియ' (దేవానాంప్రియ), 'పియదసి' (ప్రియదర్శి) అన్న నామములు తప్ప 'అశోక' నామము లేదు కాని యీశాసనమునందు 'అశోక'ని పేరుకూడఁ గలదు ఇఁక మీఁద 'అశోక', 'ప్రియదర్శి' లొకఁడేనా యన్నసంశయ మక్కఱలేదు

మాస్కి శాసన మటుండ, కర్నూలుజిల్లా గుత్తితాలూకాయందున్న ఎఱ్ఱగుడిగ్రామముదగ్గర కొండరాలమీఁదఁ జెక్కిన అశోక శాసనములు కొన్ని ఇటీవల కానవచ్చినవి ఇవి యింకను ప్రకటింపఁబడకపోవుటచేత వానియందలి విశేషము లింకను దెలియరాలేదు

ఈశాసనములలో ధర్మముయొక్క స్వరూపమును, ధర్మప్రచారమునకుఁ జేసినయేర్పాటులను వర్ణింపఁబడినవి తర్కవితర్కములుగాని, యుక్తివాదములుగాని చేయక ధర్మస్వరూపము స్పష్టముగా వర్ణింపఁబడినది సత్ప్రవర్తనము, భూతదయయు ముఖ్యముగా ధర్మస్వరూప మని చెప్పఁబడినది ఈశాసనమందలి కొన్నివిశేషాంశము లీక్రింద నిచ్చెదము

భూతదయ — పిపీలికాది సకలభూతములను దయతోఁ జూడవలయు ననియు, జీవహింసను జంపఁగూడ దనియు నష్టిక కలవాఁడు గావునఁ దనవంటశాలలో నంతకుఁ బూర్వము భోజనమునకై జరుగుచున్న పశువధ మాఁపివేసెను[2] అశోకుని తాతయైన చంద్రగుప్తుని కాలమునందియు మృగయావినోదము రాజుల కత్యంతప్రియమై యుండెను కాని యసహాయములుగా నిరపరాధములగు వన్యమృగముల జంపుట తగదని యశోకుఁడు వేటాడుట చాలించెను వేటకు బదులుగా రాజ్యములోని ప్రజల కష్టములను గనుఁగొనుటకును, పవిత్రమైన స్థలములను, జనులను చూచుటకును, ధర్మబోధచేయుటకును దేశయాత్ర చేయుచుండవలెనని శాసించెను[3] రాజమందిరమునఁ బాకశాలలో మెండుగాఁ బ్రతిదినమును, సువారములకై వేలకొలఁది మృగములు, పక్షులును జంపుచుండెను కొంతకాలము తరువాత రాజ ప్రాసాదమున అది, దినము రెండునెమళ్లు, ఒకజింకయుంటే చంపఁబడు ప్రాణుల జంపఁగూడ దని యాజ్ఞాపించెను "ఇకమీఁదట నీమూఁడు ప్రాణులనుగూడఁ జంపఁగూడదు" అని శాసించి యీధర్మమూర్తి తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన ౧౩ వ యేఁట (క్రీ పూ ౨౫౭) యార్తిగ మాంసాహారమును మానివేసెను తనరాజ్యములోని ప్రాణుల కొన్నిమృగములను ఎన్నఁడును జంపఁగూడ దనియు, మాంసాహారులయిన వారుకూడ సంవత్సరములో నిషిద్ధ దినములందు కొన్నిప్రాణులను జంపఁగూడ దనియు శాసించెను (క్రీ పూ ౨౪౩) దయామయుఁడగు నీరాజు పశువులకొఱకు చికిత్సకై పశువైద్యశాలల నిర్మించెను భూతదయ యింతకు మించ నేరదుగదా ?

తల్లిదండ్రుల గౌరవించుట — అశోకుఁడు చేసిన రెండవ బోధ మిదియే తమ తల్లిదండ్రులను గురువులను పెద్దలను మిక్కిలి గౌరవముతోఁ జూడవలసిన దని అట్లే పెద్దవారును తమకుమారులను, సేవకులను దయతోను వారికిఁ దగిన మర్యాదతోను జూడవలె నని యాజ్ఞాపించెను బంధువులను, భిక్షువులను (సన్యాసులను), బ్రాహ్మణులను గౌరవముతోఁ జూచి వారియెడ నమితమైన యౌదార్యముఁ గనపఱచెను

సత్యప్రియత్వము — అశోకుఁడు బోధించిన మూఁడవ ధర్మము సత్యము ఈమూఁడుతత్త్వములను నీక్రింది ౨ వ శిలాశాసనమునందు సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడినవి ఆశాసనముయొక్క భాషాంతర మిందు నిచ్చుచున్నారము —

"పియదసిరా యిట్లని శాసించె తల్లిదండ్రులమాట వినవలెను అట్లే భూతదయను పాటింపవలయును, సత్యము మాటాడవలయును ఇది యనుష్ఠింపవలసిన ధర్మముయొక్క లక్షణములు గురువును గౌరవింపవలెను బంధువుల మన్నింపవలెను ఇది దీర్ఘాయుః ప్రదమగు పురాతనధర్మమర్యాద మానవులు దీని ననుష్ఠింపవలయును"

పరమతసహిష్ణుత — తాను బౌద్ధధర్మాభిమాని యయినను అశోకుఁడు పరమతములయెడ ద్వేషము లేనివాఁడయి యన్నింటిని సమభావముతోఁ జూచుచుండెను బౌద్ధభిక్షువులకు వాసస్థానముల కట్టించినట్లే అజీవకు లనఁబడు జైనులకును గట్టించెను బౌద్ధాచార్యులను గౌరవించినట్లే బ్రాహ్మణులను గౌరవించుచుండెను ఇది యీమహనీయునియం దుండిన గొప్పగుణములలోని గొప్పగుణము తాను నమ్మిన ధర్మము నాదరింపవలసినదే కాని యితరుల మతములను నిందచేయఁగూడ దనియు, నన్నిధర్మములలోను నింద్రియనిగ్రహము, పవిత్రాచరణము ముఖ్యము అని చెప్పఁబడినందున నన్నిధర్మముల ముఖ్యసిద్ధాంతము లొకటియే యనియు, భేద మముఖ్యమైన విషయ

1 Hyderabad Archaeological Series, No 1 The new Asokan edict of Maski

2 ౧౪ శిలాశాసనములలో ౧ వ శాసనము

3 ౮-వ శిలాశాసనము

4 ౫-వ స్తంభశాసనము

5 ౨ వ శిలాశాసనము

6 పియదసి (ప్రియదర్శి) యనఁబడు నశోకుని బిరుదునామము

మలను గుఱించిన దని తెలిసికొనవలయు ననియు, మతసంబంధమైన చర్చలలోఁ బరస్పర నిందాత్మకంబులగు శబ్దములఁ బ్రయోగింపఁగూడ దనియు శాసించెను[1] ఇప్పుడు మనమత చెప్పుకొను, మనమత చెప్పుకొను యని పోరాడువా రశోకునిశాసనములు చదివిరేని పరమతసహిష్ణుత (Religious toleration) నేర్చుకొనియుందురుగాక

బాటసారులకు వసతులు — ఒక దేశమునుండి మఱియొక దేశమునకు నడచిపోయెడి బాటసారులకు వీలుగా నుండుటకు అచ్చటచ్చట మార్గములు వేయించి వానిపైఁ గ్రోశములసంఖ్య వేయించు వాడుకము అశోకుని తాతయగు చంద్రగుప్తుని కాలమునందేయుఁ గలదు. అశోకుని ప్రభుత్వమున మనుష్యులకును, పశువులకును నీడనిమిత్తము త్రోవప్రక్కలను మఱ్ఱిచెట్లును, మామిడితోఁపులును వేయింపఁబడెను, క్రోశక్రోశమునకును బావి యొకటి త్రవ్వింపఁబడెను! చావడులు కట్టింపఁబడెను, జలపానప్రదేశములు మనుజులకొఱకును, పశువులకొఱకును నిర్మింపఁబడెను[2]

ఔషధశాలలు — రోగార్తులైనవారికి ఔషధంబు లిచ్చుటకై యద్వితీయకరుణామూర్తి యగు నీయశోకచక్రవర్తి, తనరాజ్యమం దంతటను ఔషధాలయములు నేర్పఱిచెను. సర్వజీవుల యందును కరుణగలవాఁడు గావున నితఁడు వైద్యశాలలోఁ బశువులకుఁగూడ నౌషధంబు లిచ్చున ట్లేర్పాట్లు చేసెను అంతటితోఁ దృప్తిఁ జెందక తనకు స్నేహితులుగానున్న యితరరాజుల రాజ్యములలోను తన ధనము పెట్టి యట్టియౌషధశాలలను గట్టించెను ఉత్తరమున హెలినిస్టిక్ ఏషియా (Hellenistic Asia) యనఁబడు దేశములలోఁ గూడ నశోకుని యౌషధశాల లుండెను! ఈశాలలకుఁ గావలసిన యౌషధులను దోఁటలలో వేయించుచు, నితరస్థలములనుండి తెప్పించుచు నౌషధసంగ్రహము చేయుచుండిరి[3]

ధర్మాధికారులు — తన శాసనముల ననుసరించి ప్రజలు ప్రవర్తించుచున్నారో లేదో కనుఁగొనుటకును, అపరాధులను దండించుటకును ఈరాజు ధర్మాధికారుల నేర్పఱిచెను ప్రజలనీతిని గాపాడుటయు వీరిలోఁ గొందఱి విధియై యుండెను. వీరుగాక సాధారణ రాజకీయాధికారు లనఁగాఁ బ్రస్తుతము గవర్నర్, కమిషనర్, కలెక్టర్ అనఁబడువారివంటి యధికారులు సంచారమునకు వెడలి నప్పుడు జనులను గుంపులుగాఁ జేర్చి వారికి ధర్మోపదేశము చేయుచుండవలె నని రాజు శాసించెను[4]

పరరాజ్యములకు ధర్మోపదేశకుల పంపుట — తనరాజ్యములో ధర్మాభివృద్ధి పైని వర్ణించినప్రకారము చేసి యంతటితోఁ దృప్తి జెందక, తాను నమ్మినమతమును నీతితత్త్వములను ఇతరత్రయుఁ ప్రచరింపఁజేయుటకై యనన్యసామాన్యుఁడగు నశోకుఁడు యత్నింపసాగెను అందునిమిత్తము ధర్మోపదేశకులను నియమించి, తనకు లోఁబడిన సామంతరాజులయొక్క రాజ్యములకును, తనకు లోఁబడక పోయినను స్నేహితులుగా నుండు రాజుల దేశములకును వారిని బోధనిమిత్తము పంపెను ఈధర్మోపదేశకులు ఏయేదేశములకుఁ బంపఁబడిరో మన మశోకునిశాసనములవలనఁ దెలిసికొనవచ్చును[5]

[illegible] ముఖ్యముగా శిలాశాసనములు వేయు [illegible] వాయవ్యదేశములలోని కాంభోజాల దేశమునకు, హిమాలయప్రాంత మందలి రాజ్యములకు, కాబూలు కనుమలలోని గాంధార యవన దేశములకు, వింధ్యపర్వతములలోను, పడమటికనుమలలోను ఉన్న [illegible] లనువారి ప్రాంతములకు, కృష్ణాగోదావరీ మధ్యమున్న యాంధ్రదేశమునకు నీరాజుయొక్క ధర్మోపదేశకులు వెళ్లియుండిరి

మిక్కిలి దక్షిణమునందలి చోళ పాండ్య కేరళ సత్యపుత్ర రాజ్యములు స్వతంత్రముగా నుండెను. ఆరాజ్యములలోని కశోకుని ధర్మోపదేశకులు పంపఁబడిరి సత్యపుత్రదేశ మనఁగా మంగళూరు మధ్యగాఁగలిగియున్న తుళువభాషమాటలాడు దేశ మని కొందఱ యభిప్రాయమైయున్నది.

మహేంద్రుఁ డను తన కుమారుని, సంఘమిత్ర యను తన కూఁతును నశోకుఁడు సింహళమునకు ధర్మోపదేశార్థము పంపెను. వా రచ్చట నాటినధర్మబీజము నేటికిని అచ్చటఁ బ్రబలియున్నది. ఈ కథ మహావంశ మను సింహళచరిత్రలో నున్నది కాని మహేంద్రుఁ డనువాఁ డశోకునికుమారుఁడు కాఁ డనియుఁ, దమ్ముఁ డనియుఁ గొందఱు వ్రాసియున్నారు 'సంఘమిత్ర' కల్పితనామ మనియుఁ జెప్పుదురు

బర్మాదేశములోని పెగుప్రాంతమునకును ధర్మోపదేశకులు పోయి నట్లు మహావంశకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు కాని యీ యంశము శాసనములలోఁ జెప్పఁబడలేదు

పైని వర్ణించినదేశము లన్నియు హిందూదేశమునకుఁ జెందు ప్రక్కలవి. ఇదిగాక అప్పుడు అంటియోకస్ థియోస్ రాజుచేఁ బాలింపఁబడుచున్న సిరియా, టాలెమీ ఫిలాడెల్ఫసుచే యేలఁబడు చున్న యీజిప్టు (మిసర్), మాగాసుచే పరిపాలింపఁబడుచున్న సిరీన్, అంటిగోనస్ గొనాటస్ చే దొరతనము చేయఁబడుచున్న మాసిడోనియా, అలెగ్జాండరుచే ప్రభుత్వము చేయఁబడుచున్న యెపిరస్

1. ౭-వ శిలాశాసనము, ౧౨-వ శిలాశాసనము చూడుఁడు
2. ౭-వ స్తంభశాసనము; ౨-వ శిలాశాసనము.
3. ౨-వ శిలాశాసనము.
4. ౫-వ ౧౨-వ శిలాశాసనములు; ౭-వ స్తంభశాసనము.
5. ౧౩-వ శిలాశాసనము; కళింగశాసనము.

అనుదేశములు కన్నిటికిని హిందూదేశమునుండి మతాచార్యులు ధర్మోపదేశమునకై వెళ్లియుండిరి. ఈదేశములం దశోకునిచే మనుష్యుల రోగచికిత్సాగారములు, పశువులు రోగచికిత్సాగారములు ఆరోగ్యశాల లేర్పాటుచేయఁబడినవి, అటులనే అశోకునిబోధకులు (మిషనరీలు) సిరియా, యూరోపు, ఆఫ్రికాఖండములలోని గొప్పగొప్ప రాజ్యములలో ధర్మోపదేశము చేయుచుండిరి!

ఇట్లు బౌద్ధధర్మము జగ త్తంతటను వ్యాపింపఁజేయ నశోకుఁ డన్నిదేశములకును ధర్మోపదేశకులను బంపినందున బౌద్ధధర్మ మత్యంతముగా నభివృద్ధిఁగాంచి క్రమక్రమముగా నితరమతముల మ్రింగివేసెను. తరువాత రెండువందలసంవత్సరములకుఁ బుట్టిన క్రైస్తవధర్మము రాజాశ్రయముచేతను, ప్రజలయాశ్రయముచేతను నభివృద్ధిఁ జెందినను నేఁటివఱకును జగత్తులో బౌద్ధమతమును మించలేక యున్నది నేఁడు క్రైస్తవులసంఖ్యకంటెను బౌద్ధులసంఖ్యయే యెక్కువగా నున్నది. దీని కంతకును అశోకుని మతబోధకసంఘమే ముఖ్యకారణము. కాన నశోకుఁడు జగత్తున కంతకు నహింసాధర్మము నేర్పినమహాత్ముఁ డని చెప్పవలసియున్నది.

ప్రస్తుతము క్రైస్తవధర్మబోధనిమిత్త మమెరికా యూరోపు దేశములనుండి బోధకులు వచ్చుట మనము చూచుచున్నాము. ఇటులే మతబోధనిమిత్తము పరదేశములకు బోధకులను బంపుపద్ధతి జగత్తునకు మొదట నేర్పినవాఁడు బుద్ధుఁడు. తరువాత మహాసారణ్యపూర్వకముగా నభివృద్ధి నొందించినవాఁ డశోకుఁడు. బుద్ధునియుపదేశకులు దేశములకే బోధచేసిరి. అశోకునియుపదేశకులు జగ త్తంతయుఁ బ్రసరించిరి. ఇట్లు పరదేశములకు మతదేశకులను బంపియు, ధర్మశాలాదులను గట్టించి లోకుల కుపకారము చేసియు, ధర్మమభివృద్ధి నొందించుమార్గములను బౌద్ధులవలనే క్రైస్తవులు నేర్చికొనిరనుటకు సందేహము లేదు. ఇదియుఁగాక బౌద్ధధర్మతత్త్వము లుపదేశములు తెలిసికొని పురాతన క్రైస్తవులు తమ ధర్మగ్రంథముల నిర్మించుకొనిరని కొందఱ అభిప్రాయ మైయున్నది.

కట్టడములు — అశోకుఁడు మిగుల ధృఢ మైనవియు, దివ్య మైనవియు మహామందిరములను గట్టించెను. ఆకాలమందు రాతిపని పరిపూర్ణాభివృద్ధిని జెందినట్లు గానవచ్చుచున్నది. అది యీదేశమందలి యీకాలపురాతిపనిని తీసివేయు. కట్టడములు మిక్కిలి పెద్దవియు, పనితనము మిక్కిలి చక్కనివియు నగుటచేత నవి రాక్షసులచేతనో యక్షులచేతనో చేయఁబడినవని జనులు తలంచిరి.

పాటలీపుత్రమునం దున్న యీరాజమందిర మిప్పుడు భూమిలోఁ బాతిపెట్టఁబడి, భగ్నమై కానరాకున్నది, ఇటీవల నిందలి కొన్నిభాగములు త్రవ్వి తీసిరి. అందలి స్తంభములు మందిరముల నున తెచ్చఁబడిన ట్లున్నది. చీనాయాత్రికుఁడు హ్యూయన్‌త్సాంగ్ వచ్చినప్పుడు (క్రీ. శ. ౬౩౦) తాను నశోకునిచే గట్టఁబడిన మందిర

గులకొత్తస్తూప మొక్కటి కాశీక్షేత్రమందు కలదు. యక్షసౌటము, మూఁడువందలయడుగుల స్తూప మొకటి జలాలాబాదుకొద్ద నగ్రహారములో నుండెను. కాశ్మీరమునందు నతఁడు పన్నెండుపాత్రములు ౫౦౦ ల నిర్మించె నని వదంతి కలదు. కాని అది అతిశయోక్తి యైనను పెక్కుగుహాలు త్రవ్వించి ఆశ్రమములు నిర్మించె ననుట సత్యము కాశ్మీరదేశమునకు రాజధానిగా నుండిన సుందరమైన శ్రీనగర పట్టణమును అశోకుఁడే కట్టించెను. నేపాళమునందు లలితపట్టణమును కట్టించెను. అపట్టణ మిప్పటికిని నున్నది. అప్పటి కొన్ని మందిరము లిప్పటికిని అశోకునినామమును సూచించుచున్నవి. భోపాల్ సంస్థానమునందు కనఁబడుచుండిన సాంచిస్తూపము నతఁడు క్రీ. పూ. ౨౫౦ ప్రాంతమున నిర్మించె ననుదురు. ఇందలి చెక్కడపు పని యత్యద్భుత మని పాశ్చాత్యులు పొగడియున్నారు. అందలి ద్వారశిలలపై నతిసుందరమైన పనితనము కలదు. అట్టిశిల యొకటి తనకు పంపు మని ఫ్రాన్సుదేశపు చక్రవర్తి యైన మూఁడవ నెపోలియన్ గారు భోపాలసంస్థానపు బేగమును అడిగెను. కాని ఇండియాగవర్నమెంటువారు రాతిశిల పోకుండ నడ్డగించి ప్లాస్టరుతో చేయఁబడిన దానియొక్క పోఁతను మాత్రము పారిస్ పట్టణమునకు పంపిరి ప్రయాగప్రాంతమందలి భర్‌హుత్ స్తూపముకూడ అశోకునికాఁటిదే యని యందురు.

అశోకునిశాసనస్తంభములుకూడ పనితనమునకై కొనియాడఁ దగినవి. వీనిలోఁ గొన్ని ఏఁబదియడుగులయెత్తును, ఏఁబదిటన్నుల బరువును కలిగి ఇంత పెద్దస్తంభములు పర్వతములలోనుండి యిక్కడికి వందలకొలఁది మైళ్లదూరము మైదానములలో నెట్లు కొనిపోయిరో? అది యటులుగాక వీనిని రుద్ది అద్దములవలె నున్నగ చేయుటయు మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరము. అశోకుఁ డాజీవికులను సన్యాసులకొఱకు గయయొద్ద బరాబర్ నాగార్జునకొండలలో త్రవ్వించినగుహాలును అప్పటి రాతిపనితనముయొక్క సామర్థ్యమును చూపును. అగుహాలలో గోళకారముగా యమునది నలుబదియేడున్నర అడుగులపొడుగును, పదితొమ్మిది అడుగులపొడుగుకంటె కొంచె మధికమువెడల్పును, పదున్నర యడుగులయెత్తును గలది. దీనిపైకప్పు గుండ్రముగను ప్రతిబింబము కానవచ్చునట్లుగ నద్దమువలె నున్నగను ఉండును

అశోకునిస్వభావము — పరమసాధువుయొక్క సాత్త్విక సద్గుణములును, అసాధారణచక్రవర్తియొక్క రాజ్యధురంధరత్వమును ఒక్కచోట గలిపి యీ యశోకుఁడు చేయఁబడినట్లు గానవచ్చెడిని అహింసామహాశక్తి నెఱిఁగినవాఁడై మాంసాహారమును మానుటయు, మృగయావినోదమును వదలుకొనుటయు, యుద్ధములవలనఁ బ్రాణహింస యగు నని పరరాజ్యములను గెలుచుట మాని ‘కళింగయుద్ధములో జరిగిన ప్రాణహింసయందలి నూఱవపాలు ప్రాణహింస మరలను నేను సహింపనే’ నని శాసించుటయుఁ జూడ నీతనిసాధుత్వము నగుపాటునన్నను కలదే యని చెప్పవలెను. రాజ్యతృష్ణచే యన్నదమ్ములను చాల మందిని చంపి ప్రస్తుతపురాణ లిఖితకోలుని

చరిత్రను చదివినయెడల ప్రజాహితకరకృత్యములను మానవలెగాక. 'మన రెంటకయసకారము చేసినను విడువదవి శాంతముగా సహించు' అని చెప్పెడిరాజులయొక్క సత్త్వహీనము మనము వినియున్న సామ్రాజ్య, తుకారాము, మొదలగు సాధుపుంగవులను బోలిన యని చెప్పుట చేయనందేమా! అశోకుని ప్రభుత్వములో నున్న రాజ్యములయొక్క సుభద్రస్థితియు యాతనిరాజ్యధురంధరత్వమును తెల్లోక్కగోచరమగుచున్నది. అతడు తన ప్రజలకష్టములను వినుటకు యెప్పుడును సిద్ధముగా నుండెను. వేయేండ్ల క్రిందట ప్రజాసుఖమునకై పాటుపడుచు నంతటితో సంతుష్టి చెందక తాను పోవరి వని నిందించు కొనుచు ఇట్లు తనరాజ్యమును రక్షించుకొనుచు దూరదూరదేశముల నుండు విదేశీయరాజులతో స్నేహము చేయుచు వారిరాజ్యముల లోనికి ధర్మమహామాత్రులను బంపుట చూడగా నశోకుడు ప్రస్తుతము ఇంగ్లండ్, జర్మనీ, అమెరికాదేశములలోని ప్రభుత్వము వారికి గలసామర్థ్యంబును, దూరదృష్టియు, రాజకార్యధురంధరత్వమును గలిగియుండె నని చెప్పుటకు సందేహము లేదు

ఇట్టియద్వితీయచక్రవర్తి యగునశోకమహారాజు క్రీ. పూ. ౨౩౧ లో నిర్యాణము చెందినట్లు గానవచ్చుచున్నది.[1]

[పైని వ్రాయఁబడిన అశోకచరిత్ర మంతయు నశోకుని శాసనములు, సింహళ, టిబెత్తుదేశమందలి గ్రంథములు, మనపురాణములు అనుబాధారములనుబట్టి వ్రాయఁబడినది. కాని మహారాష్ట్రమునందు 'భరతఖండాచా అర్వాచీనకోశ' అను గ్రంథము కలదు. ఆ గ్రంథకారుడు జైనగ్రంథముల ననుసరించి అశోకచరిత్ర వ్రాయుచున్నా నని చెప్పి, ఈక్రిందివిషయములను వ్రాసినాఁడు. కాని జైనగ్రంథము పేరు వ్రాసినవాఁడు కాఁడు. కావున దీనిని నమ్ముటకు వీలు లేదు. అయిన నవి పండితులచే విమర్శింపఁబడుటకుఁ దగిన విషయము గాన నిందు నిచ్చుచున్నాము. 'అశోకుఁడు నారిపాదునికుమారుఁడు, చంద్రగుప్తుని మనుమఁడు. ఇతని రాజ్యాభిషేకము యుధిష్ఠిరశకము పదునేడువందల నలుబదియైదు (క్రీ. పూ. ౧౩౫౩) ప్రజాపతినామ సంవత్సరములో జరిగెను. ఇతఁడు ౪౫ ఏండ్లు రాజ్యముచేసి యుధిష్ఠిరశకము ౧౭౯౧ (క్రీ. పూ. ౧౩౧౧) పింగళనామ సంవత్సర ఫాల్గునబహుళ ౧౦ దశమి మంగళవారమునాఁడు బహార్ప్రాంతములోని మంగేరిపట్టణమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు జైనుఁడు ధనముగలవాఁడు. జైనమతము నీక్రిందివిధముగ నభివృద్ధి చేసెను. ౬౪,౦౦౦ల బౌద్ధపురోహితులను(!) శాస్త్రయుద్ధమున హిందూదేశము నందంతటను ఇతఁడు పెక్కురాజ్యములను గెలిచి తన రాజ్యములోఁ గలుపుకొనెను. ఢిల్లీలో రాజ్యముచేయుచున్న వీరసేనప్రధానుని వంశము నంతము గావించెను. మేవాడ, మార్వాడ, భాటియా ప్రాంతముల గెల్చి అచ్చటివారికి తన మతదీక్ష నొసంగెను. ఇతఁడు దక్షిణదేశమును గెల్చుటకై సైన్యముతో బయలుదేరి నర్మదానది దాటి ఇచ్చట నైజాముగారి రాజ్యములో నున్న దేవగిరియొద్దకు వచ్చి యాగిరిదుర్గమును నిర్మించెను. మహారాష్ట్రదేశముమీఁదరాజ్యము చేయు సుదర్శనుఁ డనురాజును శివానుకోర్టు అనుచో యాతనిపుత్రిని వంశకుని చేసికొనెను. తగర్ అనుచోట తనరాజధానిని స్థాపించి వీర శావాహుఁ డనుకైనని అచ్చట నునిచి దేశయాత్రకు బోయెను. అచ్చటనుండి తనసరదారులను బంపి వరాడ్ (బీరారు), బంగాళము, తెలుగుదేశము పాండ్య కేరళ చోళదేశములను జయించెను. అచ్చట జైనుల నధికారులుగా నియమించెను. ఎల్లోరాగుహలను త్రవ్వించుటకు యుధిష్ఠిరశకము ౧౭౫౧ (క్రీ. పూ. ౧౩౫౧) ప్రారంభించి ౧౭౬౩ లోఁ (క్రీ. పూ. ౧౩౪౧లో) పూర్తిచేయించెను. ఈచంద్రగుప్తుండే స్థాపకుఁడు దేవగిరిలో నీ యుండెను తరువాత పుష్యమిత్రుఁ డనుకోట్లింగమును వేదించి చెరిపోయెను]

అశోకునికాలమందలి విశేషాంశములు క్రింద పట్టికగాఁ జూపఁబడినవి —

క్రీ. పూ.

౨౭౩ అశోకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను

౨౬౯ అభిషేకము

౨౬౧ కళింగదిగ్విజయము

౨౬౦ బౌద్ధుఁడుగా మారెను.

౨౫౯ వేటాడుట మానెను; ధర్మయాత్రకై దేశసంచారము చేయనిశ్చయించెను, మతబోధకులను దేశదేశములకుఁ బంపెను.

౨౫౭ ౧-వ ముఖ్యశిలాశాసనము, ౧౪ శిలాశాసనములలో ౩-వది, ౪-వది వేయించెను. ఆజీవకులకు బరాబర్ అనుచోట గుహాలు త్రవ్వించెను.

౨౫౬ పదునాల్గుశాసనములు, కళింగశాసనములను వేయించెను. 'ధర్మమహామాత్ర' అను ఏర్పాటు చేసెను.

౨౫౫ కపిలవస్తువద్ద కోనాకమను బుద్ధస్తూపమును విశాలముగఁ గట్టించెను.

౨౫౫ కళింగశాసనములలో నొక్కటి వేయించెను

౨౫౧ బౌద్ధపరిషత్తు

౨౫౦ ఆజీవకులకు మఱికొన్నిగుహలు నిర్మించెను.

౨౪౯ నేపాళాదిదేశములకు యాత్ర పోయెను. చారుమతి సన్యాసిని అయ్యెను.

1. విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాలయందలి ౨-వ పుస్తకము మగు 'హిందూమహాయుగము' లోని అశోకచరిత్రమునఁ గొంత చేర్చియుఁ గొంత మార్చియుఁ గొంత తగ్గించియు నీయధ్యాయము వ్రాయఁబడినది.—[ప్ర. సం.]

౨౪౩ ౬-వ స్తంభశాసనము వ్రాయించిన సంవత్సరము.

౨౪౨ స్తంభశాసనములు ఏడింటిని ప్రకటించెను

౨౪౦-౨౩౨ లఘు స్తంభశాసనములు

౨౩౨ అశోకుని నిర్యాణము

గ్రంథసంగ్రహము

తెలుగునందు ఆంధ్రభాషాభివర్ధని గ్రంథమాలలో నొక 'అశోకచరిత్రము' ప్రకటింపబడినది. ఇంగ్లీషునందు అశోకుని గురించియు, అశోకునిశాసనములను గురించియు ఎన్నో పుస్తకములు గలవు. వానిలో క్రిందివి ముఖ్యమైనవి

1 Sir A Cunningham's Inscriptions of Asoka [Calcutta]

2 V A Sm th's, Asoka, the emperor of India

3 The Early History of India

4 Th Heritage of India Series, Asoka by T M Macphail.

5 R Otto Fr wke's Pali and Sanskrit, Strassburg, 1902

6 Smith's Translation of Asoka's Inscriptions.

7 Articles about Asoka's Inscriptions by Buhler, Rice, Fleet, Thomas, Hultzsch, Bhandarkar, Burgess, Hardy, Vogel & Smith in Indian Antiquary, Epigraphia Indica and Jour Roy As Soc

8 Radhakumud Mookerjee's Asoka

9 Inscriptions of Asoka — E Hultzsch

10 Inscriptions of Asoka — D R Bhandarkar and Surendranath Majumdar

(కొ. వెం. ల.)

అశోకవృక్షము — ఈవృక్షము సంస్కృత కావ్యములలో విశేషముగ వర్ణింపబడినది. దీని స్త్రీల కాలితాపుచే దన్నినచో పుష్పించుననుట దీనికి సంబంధించిన కవిసమయము. కొన్ని యెడల రెండువృక్షములకు పేరు వాడబడినది. ఇదిగో కొన్ని దోహదక్రియ పాదతాడనము! తెలుగుదేశమున దీనిని పరమాయిడి అందురు. పరమాయిడి అనగా అశోకము కాదనియు, అశోకమునకు పరమాయిడి పేరు దీనికి వాడుకయిన్నదనియు కొందరు అందురు. ఇందు రెండువిధములు. ఒకదానిపూలు రక్తముగ నుండును. దీనిని రక్తాశోక మందురు. మరియొకదానిపూలు తెల్లగ నుండును. దానిని శ్వేతాశోక మందురు.

అశోకాష్టమివ్రతము — ఇది హిందువుల వ్రతము లలో నొకటి. దీనియొక్క ప్రతిఫలము శోకవిధ్వంసము. చైత్రమాస శుక్లాష్టమినాడు దీనిని చేయవలయును. ఇందలి ముఖ్యకార్య మాదిన మున మంత్రపూర్వకముగ నెనిమిదియశోకకలికలు భక్షించవలయునను ప్రాగుక్తము.

అశోకుడు — ౧ దశరథరాజుయొక్క అష్టప్రధానులలోనివాడగు 'అశోకుడు' దనువానికి నామాంతరము

౨ దుర్యోధనపక్షీయుడగు రాజు.

అశౌచము — మరియొక తెరపు కొంచెము ఈశబ్దమునకు 'అశాచము' అనురూపముకూడ గలదు. ఈశబ్దము సాధారణముగ నిప్పుడు, పుత్త్రాదుల జన్మమునకుగాని, పిత్రాదుల మరణమునకుగాని కల్గునట్టి 'అశౌచము' నకు నుపయోగించెదరు. దీనిని సాధారణముగ మనవారు 'మైలు', 'సూతకము' యందురు. జన్మమునకు గల్గిన యశౌచమునకు 'జాతాశౌచ' మని మనవారును, 'వృద్ధి' యని మరాఠీవారును, 'శుభాశౌచ' మని బంగాళీవారును అందురు. అశౌచమునకు సుర్తులు రెండు ఇతరులను తాకుటకు వీలు లేకపోవుట, నిత్యనైమిత్తికకర్మములను చేయుటకు యోగ్యత లేకపోవుట. మృతాశౌచ మునకు నీరెండులక్షణములును చెల్లును. కాని జాతాశౌచమునకు మొదటిలక్షణ మంతగా వర్తింపదు. జాతాశౌచము కలవారి యితరులు తాకినందున నితరులు మైలపడరు. కాని వారిచేత నితరు లాయశౌచకాలమందు భోజనము చేయరు. ఉభయాశౌచకాలములందును సంధ్యావందనముకూడ చేయుటకు వీలు లేదు. తరములనుబట్టియు, రక్తసంబంధమునుబట్టియు, ఆత్మబంధుత్వమునుబట్టియు, జాతినిబట్టియు అశౌచకాలపరిమాణము మారుచుండును. సాధారణముగ అశౌచము బ్రాహ్మణులకు పదిదినములు, క్షత్త్రియులకు పండ్రెండు దినములు, వైశ్యులకు పదునైదుదినములు, శూద్రులకు నెలదినములు. ఈ విధము జాతాశౌచమృతాశౌచములు రెంటిని గురించియు చెల్లును. తర ములకును చెల్లును ఏడవతరమునుండి పదియవతరమువరకు అన్నిజాతులవారికిని మూడుదినములే. చతుర్దశపురుషపర్యంతము పక్షిణి (మూడుపూటలు) మూలపురుషుని పేరు జ్ఞాపక మున్నంత వరకు ఒక్కదినము, తరువాత స్నానము మాత్రము. దేశకాలములను బట్టియు నీదినప్రమాణములు మారుచుండును. శిశువు పుట్టినపిమ్మట లేక జ్ఞాతి చచ్చినపిమ్మట తెలిసినయెడల బాత్రిగ్యపసగాగ వైనిబెప్పు బడియున్నదినము అశౌచము పట్టవలెను. అట్లుగాక కొంతకాలమునకు తాత నశౌచకాలమితిలోపల దెలిసినయెడల మిగిలిన దినములకాలము పట్టవలెను. విదేశమునందు నశౌచోత్తరకాలమున దెలిసినయెడల జ్ఞాతిజననాశౌచము లేనేలేదు. స్వపుత్త్రజననమునకు స్నానము మరణమునకు సంవత్సరములోపల దెలిసినచో మూడు దినములతో శుద్ధి. ఇట్టినియమములు ఎన్నోలు ప్రతిస్మృతియందును ఇచ్చియుండును. కాని కాని కన్నిటిని చూచుట దుష్కరమని కొందఱు పండి

ములు సంగ్రహములను చేసియున్నారు. 'అభినవమాధవీయ' యనునది యిట్టిగ్రంథములలో నొక్కటి. తెనుగుదేశమునందు నశౌచమును గురించి సంశయము కలిగినప్పుడు దీని ననుసరింతురు. నిర్ణయసింధు, ధర్మసింధు అను గ్రంథములుగూడ ప్రమాణముగ దీసికొందురు.

అశౌచకాలమున, తెల్లనివస్త్రములను ధరింపవలెను, చెప్పులు గొడుగు చేసికొనగూడదు, బొట్టు పెట్టుకొనగూడదు, తీపి తినగూడదు, స్త్రీసంభోగాదు లుండరాదు.

ఉపనయనవివాహాదిశుభకార్యములలోఁ గంకణము కట్టుకొనిన పిదపను, యజ్ఞయాగాదికములలో దీక్ష వహించియున్నకాలమందును అశౌచము వచ్చినయెడల దానిని పాటింపనక్కఱలేదు. లింగాయతులను కన్నడులును 'అశౌచములు' పాటింపరు. వారికి నశౌచము వచ్చినను వారినిత్యకర్మములు యథావిధిగ జరుగుచుండును. ఆంధ్రదేశమందలి యారాధ్యులను బ్రాహ్మణులు కొంతవఱకు నశౌచమునిమయమున లింగాయతుల యాచారమునే యనుసరింతురు. వీరికి మాతకము వచ్చినప్పుడును వీరు సంధ్యావందనము, శివపూజయు చెప్పటివలెనే సాంగోపాంగముగఁ జేసెదరు. స్త్రీలు ముట్టయినను, శిల్లాదినను శివపూజ చేసికొందురు. అశౌచము కలవారిచేత మాత్ర మితరులు భోజనము చేయరు.

ఒక యశౌచములో నింకొకయశౌచము వచ్చుట 'అశౌచసంకరము' అని చెప్పబడును.

ఇతరదేశములవారు నానాశౌచములను పాటించుచున్నట్టు కానరాదు. మృతాశౌచమునుమాత్రము పాటించెదరు. వేఱువేఱుదేశముల వారు మాతకచిహ్నములను వేఱువేఱువిధములుగ ధరించెదరు. ఇప్పుడు పాశ్చాత్యులు అశౌచమును సూచించుటకై నల్లగుడ్డయొకటి చేతిమీఁద గట్టుకొందురు. పూర్వకాలపుయూదులు (Jews) లలో నశౌచకాలము 8 దినము లుండెను. కొందఱు 30 దినములవఱకును మాతకము పట్టుచుండిరి. అశౌచకాలమందు తలకు మాసి రాచుకొనుట, చెప్పులు తొడుగుకొనుట, స్నానము చేయుట లేదు. అందఱును గలసి యొకచోట నేలపైఁ బరుందురు. గ్రీకుదేశవాసులు 30 దినములవఱకు మాతకము పట్టుచుండిరి. వారిలో స్పార్టను లనువారు ౧౦ దినములు మాత్రమే గ్రహించిరి. అశౌచకాలమందు వెండ్రుకలు తీసి, నల్లబట్ట కట్టుకొందురు, వెలుపలఁ దిరుగువారు కారు. రోమదేశమందు భర్త పోయినచో నాతని స్త్రీలకు నొక సంవత్సరము మాతకముండెను. పురుషులకుమాత్రము కాల మల్పము. మాతకకాలమునందుఁ బురుషులు నల్లబట్టలను, స్త్రీలు తెల్లబట్టలను కట్టుకొందురు.

అశ్మకదేశము — మహాభారతమునుబట్టి చూడ నిది భారతవర్షమందలి దక్షిణదేశ మనియు (భీష్మ, అధ్యా ౯), బృహత్సంహితమతమున వాయవ్యదిక్కునందుండు దేశ మనియు, కొందఱుమతమున నిది మధ్యదేశ మనియుఁ (విశ్వ) దెలియుచున్నది. ఈదేశనామము పాణినియొక్క అష్టాధ్యాయిలో నున్నది (౪ ౧.౧౭౩).

అశ్మకుఁడు — ౧ ఒకబ్రాహ్మణుఁడు, జనకరాజుతో సుఖదుఃఖనివృత్తినిగుఱించి మాటాడెను (మహాభార, శాంతి, అ. ౨౮).

౨ (సూ.వం) ఇక్ష్వాకుకులోత్పన్నుఁడును, కల్మాషపాదనామాంతరము కలవాఁడును అను మిత్రసహరాజుయొక్క పుత్త్రుఁడు. ఇతనితల్లి తండ్రి కథ యెట్లన, మిత్రసహునకు బ్రాహ్మణశాపమువలన, భార్యాగమనము మనసుకు నిలు లేనందున, నాతఁడు మదయంతి యను తనభార్యయందు వసిష్ఠునిచే గర్భము స్థాపింపఁజేసెను. ఏడేండ్లయినను ఆగర్భము వెలువలికి రానందున అశ్మము(రాయి)తో కడుపును కొట్టుకొని మదయంతి దానిని వెలుపలికిఁ దీసెను. అందుచే నాతనికి అశ్మకుఁ డను పేరు వచ్చెను (భాగ, ౯ స్కం ౯ అ). ఇతఁడు పైఠనపురమును స్థాపించెను. ఇతనిభార్య ఉత్తర. నారీకవచుఁ డనునామాంతరముగల మూలకుఁ డితనిపుత్త్రుఁడు.

౩ దుర్యోధనపక్షీయుఁడగు రాజు. అభిమన్యునిచేఁ జచ్చెను (మహాభా, ద్రోణ అ ౩౭).

అశ్లీలము — పెద్దమనుష్యులు మాటలాడఁదగని ప్రసంగమును అశ్లీల మందురు. ఇది మనయాలంకారికులచేఁ గావ్యదోషముగ నెంచఁబడినది. 'అశ్లీలము' శబ్దదోషముగను, అర్థదోషముగనుగూడఁ జెప్పఁబడియున్నది. వ్రీడాకరము, జుగుప్సాకరము, అమంగళకరము అని యీయశ్లీల మూఁడువిధములు (కా, ప్ర ౭). వ్రీడ యనఁగ సిగ్గు, లజ్జ; జుగుప్స యనఁగ రోఁత, అమంగళ మనఁగా అశుభము. కావ్యనాటకములు చదువునప్పుడు చదువువారికి, వినువారికి సిగ్గుగాని, లజ్జగాని కల్గునట్టిమాటలు, వర్ణనములు కావ్యములలోఁ జెప్పఁగూడదు. అట్లే రోఁతపుట్టించు వర్ణనములను, అశుభమును సూచించుమాటలను వ్రాయఁగూడదు. సంస్కృతలక్షణగ్రంథములలో నీమూఁడువిధముల యశ్లీలమునకు నీక్రిందియుదాహరణము లీయఁబడినవి —

(౧) 'ఓ రాజా! శత్రువినాశమునకై నీయొద్ద గొప్ప 'సాధనము' కలదు.' 'సాధన' శబ్దమునకు పురుషలింగ మని మఱొకయర్థము గలదు కావున వ్రీడాకరము.

(౨) 'కుమారీ! 'వినాశ' మప్పుడు నీ 'వాయువు' పెల్లుగా నాడెను.' ఇందు 'వాయువు' పదము లోపలి యున్నయర్థమందు వాడినను దానికి 'అపానవాయువు' అను మఱొకయర్థము కలుగు గావున నిది జుగుప్సకు నుదాహరణము.

(౩) వైరాగ్యమునందే 'వినాశ' పదము నిరర్థమునందు నుపయోగింపఁబడినను దానికి 'మరణ' మను అర్థము కలదు. కావున నిది యమంగళకరము.

హరవిధూపాశ్రితులునందు శబ్దదోషములలో మూఁడువిధముల యశ్లీలమునకు నీక్రిందియుదాహరణ మీయఁబడినది.

క. వసుదేవ 'రాయని', గోపీ
'విసరముతో నేసుడు'నదియాట్లేష
ల్లసితం దనఁ గాళిందీ
రస 'విహరణ' కరణనిత్య రసికుం డనఁగన్ (౪ ౧౪.)

అర్థదోషములలో నక్లీలమున కీక్రిందియుదాహరణ మిచ్చి యున్నాఁడు:—

క . ...లజ్జా
కర మృల్లిలము వర్జ్మని
నర'సాంగజన్మహము' పద్మసౌరభ మనఁగన్ (౪-౫౨)

ఇందు 'అంగజన్మ' మనుపదమునకు బూతు అర్థము కలదు కావున లజ్జాకర మైనయశ్లీల మాయెను.

ఇట్టు బూతు అర్థ మిచ్చుపదములను మాఱర్థమందుఁగూడ వాడుట లజ్జాకరము, అశ్లీలము అని లక్షణవేత్తలు చెప్పుచున్నందున, బూతుపదములను స్వార్థమునందె వాడుట తప్పని వేఱుగఁ జెప్పవలెనా?

అశ్లీలమునకు నుదాహరణములు పలయు నన్న శ్రీనాథుని వీథినాటకమునందును, కూచిమంచి జగ్గకవియొక్క చంద్రరేఖావిలాపమునందును జెక్కు ఉదాహరణములు దొరకఁగలవు అంతరంగిక మైనస్త్రీపురుష సంయోగంబును స్త్రీబాహ్యావ్యాకరంబు గనుక నట్టి వర్ణనములును అశ్లీలము క్రింద వచ్చును ఇందుమునుగూర్చి అధికము 'కౌచిత్య'శబ్దము క్రిందఁ జర్చింపఁబడును

అశ్వఘోషుఁడు — బౌద్ధపండితుఁడు, కవి ఇతఁడు 'బుద్ధచరిత్ర' మను సంస్కృతకావ్యము వ్రాసెను. ఈ కావ్యమును తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు తెనిఁగించిరి, సరస్వతీ పత్త్రికాధిపతులు ప్రకటించిరి ఇతఁడు కనిష్కచక్రవర్తితో సమకాలికుఁ డనియు, క్రీ శ ౧-వ శతాబ్దమునం దుండెననియు నందురు ఇతఁడు సాకేతపురనివాసి మొదట బ్రాహ్మణుఁడు, పట్టుదల గలవాఁడు, పండితుఁడు పూర్ణయశస్కుఁ డను బౌద్ధపండితునితో వాదము చేసి, సర్వశూన్యమను సిద్ధాంతమునందు నమ్మకము పుట్టినవాఁడై బౌద్ధుఁడై యామతాభివృద్ధికి పాటలీపట్టణమునందు జెక్కుడు ప్రయత్నములు చేసెను. ఎన్నియో గ్రంథములను వ్రాసెను. వజ్రసూచికోపనిషత్తితనిచేతనే వ్రాయఁబడిన దని యనిరెందరు ఇందు జాతిభేదము ఖండింపఁబడినది. కాబూలుదేశపురాజైన కాశ్యపమతిపుత్త్రుఁ డనువాఁ డీతనిని పిలిపించుకొని 'అభిధమ్మ' మను సంహితపై 'మహావిభాష' యను భాష్యము వ్రాయుటలో నతని సాయమును దీసికొనిరెనఁట ఇతనిచే రచింపఁబడిన నన్ని గ్రంథములు జెక్కులు కలవు కాని అన్నియు నీతని వని చెప్పుటకు వీలులేదు

అశ్వతీర్థము — ౧. నైమిశారణ్యము నందలి భారత వర్ష తీర్థము.

౨ గంగయొద్దనుఁ గాన్యకుబ్జమునకు నందలి క్షేత్రము ఇచ్చటనే ఋచీకునకు గాధివిమిత్తము వరుణుఁడు ౧,౦౦౦ గుఱ్ఱములిచ్చెను (మహాభా, వన, అ ౯౩, ౩; అ ౧౧౫, ౨౭).

అశ్వత్థామ — ౧ భరద్వాజపౌత్త్రుఁడైన ద్రోణాచార్యునకు శరద్వన్మహర్షిపుత్త్రి యైన కృపియను భార్యయందుఁ బుట్టిన కుమారుఁడు. ఇతఁడు పుట్టినప్పుడు ఉచ్చైశ్శ్రవమువలె శబ్దము చేసినందున ఇతనికి 'అశ్వత్థామ' యను పేరు వచ్చెను కావున క్రోధములయంశమున నీతఁడు జన్మించెనఁట ఇతఁడు వేదవేదాంగపారగుఁడై సరహస్యధనుర్వేదమును తండ్రియొద్ద నేర్చెను ఇతఁడు మిక్కిలి కోపము కలవాఁడు, అవివేకి స్వాభావికముగ దుర్మార్గప్రవృత్తి లేదు, కాని మతిరోఁడు చూపినఁ జెడుమార్గమునం బోవును తండ్రియందు గౌరవమును, అత్మగౌరవమును మెండు భారతయుద్ధమునఁ దండ్రితోపాటు దుర్యోధనపక్షమున యుద్ధము చేసెను ధృష్టద్యుమ్నుఁడు తనతండ్రిని అన్యాయముగఁ జంపినాఁ డన్న కోపముచేత నీతఁడు పరమక్రుద్ధుఁడై పాండవబలముమీఁద నారాయణాస్త్రము వేసెను కాని కృష్ణునిసలహాతో నణఁగించి, పాండవసైనికు లందఱును, రథంబులు దిగినందున నాయస్త్రము వ్యర్థము కాఁగా నీతఁడు ఖిన్నుఁడై యుద్ధమునుండి తిరిగి వెళ్ళుచుండెను అప్పుడు వేదవ్యాసుఁ డెదురు కాఁగా, 'నాయస్త్రంబు వృథ యగుటకు కారణం బేమి?' యని యడుగ వ్యాసుండు నరనారాయణుల మహిమ చెప్పి 'వీరు ముగ్గురును తొలిజన్మంబున శివునిఁ బూజించినవారే అయినను నీవు శివుని విగ్రహము చేసి పూజించితివి; వారు శివుని లింగాధిష్ఠానారాధనం జేసి కొల్చిరి లింగంబునందుఁ బూజించుట యర్చయం దారాధించుకంటె నధికగుణంబు లెక్కుడు గావున లింగార్చనపరు లగువారల నర్చారాధకుండవగు నీ విట్లు జయింప వచ్చునె? మీమీ పూర్వజన్మంబులయర్చనంబుల ఫలంబులు దార తమ్ముతమ్మంబులతో ననుభవింపవలదె' యని చెప్పెను (మహాభా, ద్రోణ, అ ౨౦౧) (ఆంధ్రమహాభారతము, ద్రోణ, ఆ ౫) యుద్ధము మాని పాండవులతో సంధి చేసికొనవలయు నని యితఁడు భీష్మద్రోణుల పడిపోయినతరువాత దుర్యోధనునకు నుపదేశించెను. కాని యతఁడు వినలేదు (కర్ణ అ ౮౮).

భారతయుద్ధము పూర్తియై గుర్యోధనుఁడు తొడలు విఱిగి యుద్ధభూమిలోఁ బడియున్నపుడు రాత్రి యితఁడును, కృప కృతవర్మలును అతనియొద్దకుఁ బోయిరి. ఇతని యుపదేశముచేత దుర్యోధనుఁ డీతనికి సేనాధిపత్యము కట్టి పాండవ పాంచాలురఁ జంపి రమ్మని పంపెను. వారు ముగ్గురును ఆరాత్రి యేమి చేయవలయు నని యాలోచించుచు నొకవటవృక్షముక్రిందఁ జేరుండిరి కృపకృతవర్మలు నిద్రపోయిరి అశ్వత్థామమాత్రము మేల్కొనియుండెను వృక్షముమీఁద నొకగుడ్లగూబ వచ్చి, కాకులనెల్ల నిద్రించుచున్న

గాయములు బంధెను. అది చూచి కాకము అశ్వ్లీ, రాత్రివేళ పాండవ శిబిరములో నందఱును నిద్రించియుండురు గావున, నిదురించి యుండ వెళ్లి యాదఱును జంపవలె నని నిశ్చయించుకొని, కృపకృతవర్మల లేపి వారికిఁ దనయుద్దేశమును జెప్పెను. కాని వారు సమ్మతింపరైరి. అందుమీఁదఁ దా నొక్కఁడే వెళ్లుటకు సిద్ధపడఁగ వారును విధిలేక అతనిని వెంబడించిరి. అశ్వత్థామ శిబిరద్వారము కొద్దకుఁ బోఁగా వాకిలి కడ్డుగ నొకదివ్యపురుషుఁడు గాన్పించెను. అతనిపై నశ్వత్థామ బాణములు వేయ నవి యాతనిలో మాయమైపోయెను. తుద కతఁడు రుద్రుఁ డని తెలిసికొని ప్రార్థింపఁగాఁ బ్రసన్నుఁడై అశ్వత్థామ కొకఖడ్గ మిచ్చి లోనికిఁ బోనిచ్చెను. కృపకృతవర్మలు లోపలనుండి వచ్చువారి నడ్డగించుటకై ద్వారముకడ నిల్చియుండిరి. లోపలికిఁ బోయి, తనతండ్రికి ద్రోహియైనధృష్టద్యుమ్నుని మొదటఁ జంపి, ఆయిదుగురు ఉపపాండవులను, శిబిరములోని మిగిలినవారి నందఱను, గుఱ్ఱములను, ఏనుఁగులను ఒక్కప్రాణి లేకుండ సంహరించెను. తప్పించుకొని వచ్చినవారిని ద్వారముకడ కృపకృతవర్మలు చంపిరి. పంచపాండవులును, కృష్ణసాత్యకులును మాత్రము ఆరాత్రి యాశిబిరమునందు లేక మఱియొకశిబిరమునందు నిద్రించినందున బ్రతికిరి. అశ్వత్థామ ఈవార్త దుర్యోధనునికిఁ దెలిపి యడవులలోనికిఁ బోయెను (మహాభా, సౌప్తిక, అ ౮).

తనకుమారులను రాత్రి అశ్వత్థామ చంపినాఁ డని తెలిసి ద్రౌపది మిగుల దుఃఖింపఁగా, భీమార్జునులు తఱుముకొని పోయి, అశ్వత్థామను పట్టుకొని పెడరెక్కలు కట్టి రథముమీఁదఁ బెట్టుకొని ద్రౌపదియొద్దకుఁ దెచ్చిరి. కాని బ్రాహ్మణుఁ డనియు, గురుపుత్త్రుఁ డనియు దయతలంచి కృష్ణుఁడు, ద్రౌపది వల దన్నందున అతనిప్రాణములు తీయకుండ మాని, అర్జునుఁ డాతనిశిరస్సుపైని పుట్టినప్పటినుండియు నున్నదివ్యమణిని తీసికొని శిబిరమునుండి వెడలఁగొట్టెను. అయుగొరవమునకై మిక్కిలి కోపించి, జగత్తు అపాండవ మగుఁగాక యని యాతఁడు బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రమును బ్రయోగించిన నది యుత్తరగర్భమందలి పరీక్షిత్తును బాధింపఁగాఁ గృష్ణుఁడు తనప్రభావముచే వానిని రక్షించెను (మహాభా, సౌప్తిక, అ ౧౩, ౧౫, అశ్వ ౬౮, ౭౦)

అతనికిఁ దాను మిక్కిలిబలవంతుఁడ నని యొక్కఁడు గర్వము ఒకసారి కృష్ణునియొద్దకుఁ బోయి 'నీచక్రము నీకు నొసంగుము. నాకంటెబలవంతుఁడవు నీవని నా కిమ్మని యడిగెను. అంతఁ గృష్ణుఁ డాచక్రము నచ్చట నునిచి తీసికొని పొమ్మని చెప్పఁగా నతఁడు దాని నెత్తనేరక గర్వభంగము గలిగి వెడలిపోయెను.

ఇతఁడు చిరంజీవి ఇప్పుడును ఉన్నవాఁడు. మరల ద్వాపరయుగము వచ్చునప్పు డీతఁడు వ్యాసుఁ డగును. ఏబదియవ పాదములు మన్వంతరమునందు నీతఁడు సప్తర్షులలో నొక్కఁ డగును (యాదుదయు 'వ్యాస' శబ్దము, మత్స్యపురాణము, అ ౯).

౨ అక్రూరుఁ డన్న యాదవప్రముఖుని కొడుకు.

౩ మాళవదేశాధిపుఁ డైన యింద్రవర్మ యనురాజుయొక్క ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన యేనుఁగుపేరు. ఈయేనుఁగు పడుటకై ద్రోణపర్వమున భారతయుద్ధమునందు భీమునిచేఁ జచ్చెను 'అశ్వత్థామ హతః నరో వా కుంజరో వా' యని ధర్మరాజు ద్రోణాచార్యునకుఁ జెప్పిన యనృతవాక్యముకొక్కఁ డాధారమైనది.

అశ్వపతి — ౧ మద్రదేశపురాజు, సావిత్రికిఁ దండ్రి.

౨ కేకయదేశపురాజు. ఈతనికి యుధాజిత్తు అను కుమారుఁడును, కైకేయి యనుకన్యయు నుండిరి. ఈకైకేయియే దశరథరాజుభార్య. ఈతనిభార్య యనఁగ కైకేయితల్లి మిక్కిలి గయ్యాళిగావుండెను. పక్షులభాష తెలిసిన అశ్వపతి యొకదినమున కొన్నిపక్షులభాషణములను విని నవ్వఁగ నాతనిభార్య 'నీకేల నవ్వువచ్చెనో చెప్పుఁడు' అని పట్టుపట్టెను. 'పక్షులభాష చెప్పినయెడల నేను చత్తు' నని యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మీయగా నామె 'నీవు చచ్చినను సరే, చెప్పక తప్పదు' అనెను. అంత రాజు నామెకోపమువచ్చి యామెను ఇంటినుండి వెడలఁగొట్టెను (వా. రా, అయో, స. ౩౫)

అశ్వమేధజుఁడు — (పౌ. సం.) పురువంశోత్పన్నుఁడు. శతానీకరాజునకుఁ బుత్త్రుఁడు, అధిసీమకృష్ణునకుఁ దండ్రి. ఇతఁడు యుధిష్ఠిర వంశజుఁడు. ఈతఁడు ౯౧ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. అప్పటికిఁ గలియుగవర్షములు ౮౩౯౧, అనఁగా క్రీ. పూ. ౨౮౧౧ అని పౌరాణికమతము. ఇందు లేని తగ్గించిన యెడల సరాసరికాలము వచ్చు నని ఆధునికులమతము.

అశ్వమేధపురి — పూర్వదాక్షిణదేశమునకుఁ దూర్పున నున్ననగరి పాండవులకాలమున నిచ్చట రోచమానుఁడను రాజు రాజ్యము చేయుచుండెను (మహాభా, సభా, అ ౩౦).

అశ్వమేధము — అశ్వమును ప్రధానముగ గ్రహించి చేయునట్టి యజ్ఞవిశేషము. ఈయజ్ఞమును దక్షిణమాత్రమే కాక అరణ్యములను, గ్రామ్యములను అగు పశువు లనేకములు చంపఁబడు చున్నవి. ఈయశ్వమేధమును సార్వభౌముఁ డగునట్టిరాజు ఆచరించుట కధికారి యగుచున్నాఁడు. రాజు అశ్వమేధయాగమును నూఱుచేసిన యెడల ఇంద్రపదవి నందును. నూఱు

క్రతుమాత్రముచేతనే పుణ్యనదులందు తీర్థస్నానము చేసినట్టి ఫలము నొందును, వారణాసి, నైమిశారణ్యము మున్నగు పుణ్యక్షేత్రములందు యజ్ఞమంటపమును నిర్మించి అశ్వమేధసంకల్పము కావింపవలయును.

యాగారంభము :— చైత్రశుద్ధపూర్ణిమయందు సాంగ్రహణి అనుఇష్టిని సలుపవలయును. ఆ యజమానుడు యజ్ఞపాత్ర

స్త్రీయు, వైశాఖపూర్ణిమయందు ప్రాజాపత్యపశ్వాలంభమును కల్ప సూత్రములందుఁ జెప్పఁబడినవిధముగా ఆచరింపవలయును అశ్వమేధ యజ్ఞమునిమిత్తము విడువఁబడు ఋత్విక్కులు దీక్షాంతమువఱకు మేఁ కులవలె చెక్కించియో సువర్ణములచే చెక్కించియో గౌరవపాత్ర ముగ విలువగానిరావలయును యజమానుఁడు దేవయజనము ప్రవే శించి కేశశ్మశ్రువులను గాదినియమములనువ్విశఁ దయి ఉపవసించి ఆ రాత్రి యంతయు మేల్కొనియుండవలయును పార్శ్వమునఁగున్న వార లారాత్రి యంతయు వినోదకరము లగు నానావిధకథలను చెప్పుచు మేల్కొని యుండవలయును మఱునాఁడు దగ్నిహోత్ర మయినపిదప వర్షజలములు (వానలో పట్టిన ఉదకములు), కూప్య ములు (బావినీరు), స్థావరములు (చెఱువునీరు), వహంతులు (నదీ జలములు) అనుజలములచే దక్షిణవాత మశ్వప్రక్షాళనమును చేసి నల్గురు మహాఋత్విక్కులకు పెట్టవలయును వారికి నాలుగువేల సువర్ణ నిష్కములను, నాల్గు అశ్వములను దక్షిణగా నొసంగవలయును

అశ్వమేధీయాశ్వమును స్నానార్థము జలాశయమునకు తీసికొని పోవునప్పుడు యజమానునియొక్క మేనత్తకొడుకు అశ్వమునకు ముంగు గాను, పినతల్లికొడుకు వెనుకను నడచిపోవలయును

౧ నూర్గురు రాజపుత్త్రులతోడ సర్వవర్మ్యులగు ప్రాగ్దిశయందు పశ్చిమాభిముఖుఁడయి నిలువఁబడి 'ఈపార్శ్వశాయుఁ డీ పవిత్రాశ్వ ముతో యాగము నొనర్చి శత్రువుల జయించుఁగాక' అని ప్రోక్షించును

౨ రాజ్యములేని క్షత్త్రియులు నూరుగురు నూర్గురతోడ బ్రహ్మ దక్షిణదిశయందు ఉత్తరాభిముఖుఁడయి నిలువఁబడి 'ఈపార్శ్వశాయుఁ డీపవిత్రాశ్వముతో యాగము నొనర్చి యితరుల కజేయుఁ డగుఁగాక' అని ప్రోక్షించును

౩ నూర్గురు సూతగ్రామణులతోడ హోత పశ్చిమదిశయందు ప్రాఙ్ముఖుఁడయి నిలువఁబడి 'ఈ పార్శ్వశాయుఁ డీ పవిత్రాశ్వ ముతో యాగము నొనర్చి అనేకములగు గోవులు, అశ్వములు, ఏనుఁ గులు, మేఁకలు కలిగియున్నవారును, బహువిధవ్రీహియవమాషతిలాది ధాన్యములు కలిగియున్నవారును, బంగారు కలిగియున్నవారును, సేవ కులు కలిగియున్నవారును, ధనము పుష్టికలిగియున్నవారగు ప్రజల కధిపతి యగుఁగాక' అని ప్రోక్షించును

౪ నూర్గురు సూతగ్రామణీపుత్త్రులతోడ ఉద్గాత ఉత్తర దిశయందు దక్షిణాభిముఖుఁడయి నిలువఁబడి 'ఈపార్శ్వశాయుఁ డీ పవిత్రాశ్వముతో యాగము నొనర్చి సంపూర్ణ మయిన ఆయుష్మ గలవాఁ డగుఁగాక' అని ప్రోక్షించును తరువాత కల్పసూత్రోక్తము లగు హోమములు మున్నగునవి చేసి గుఱ్ఱమును విడువవలయును ఆ గుఱ్ఱమును సంరక్షించుటకై దానివెంట ౧ రాజ్యార్హులగు రాజ పుత్త్రులు ౧౦౦ గురును, ౨ క్షత్త్రియకుమారులు ౧౦౦ గురును, ౩. వైశ్యకుమారులు ౧౦౦ గురును, ౪. సైనికు లగు శూద్రకుమార కులు ౧౦౦ గురును మొత్తము ౪౦౦ మంది పంపఁబడవలయును.

ఆ యశ్వమును సాయంకాలమునందు రథకారునిగృహమునందు దాని దానిపాదములందు ధృతిహోమములను సలుపవలయును

ఈ విధముగా అశ్వమేధీయాశ్వ మశ్వపాలకు లగు రాజ పుత్త్రాదులు ౪౦౦ లమందిచేత సంరక్షింపఁబడుచు స్వేచ్ఛగా ఒక సంవత్సరకాలము తిరుగవలయును ఈ సంవత్సరకాలము దేవయజన మునందు ప్రతిదినము ౧. ప్రాతఃకాలమునందు అష్టాకపాలసమన్విత ము సావిత్రేష్టిని, ౨ మధ్యాహ్నకాలమునందు ఏకాదశకపాలసము న్వితము ప్రసవితృసవితృదేవతాకము నిష్టిని, ౩ అపరాహ్ణకాలము నందు ద్వాదశకపాలసమన్వితము ఆసవితృసవితృదేవతాకము నిష్టిని ఋత్విజు లాచరించుచుందురు సాయంకాలమునం దాహవనీయాగ్ని యందు ధృతిహోమముల నాచరించుచుందురు

ఇష్టికాలమునందు పగలు బ్రాహ్మణుఁడును, రాత్రియందు క్షత్త్రియుఁడును వీణాగానము నొనర్తురు

'ఓ మహాప్రభూ! నీ వివిధముగా గోభూహిరణ్యాదిదానముల నొసఁగుచు రాజసూయాదిమహాక్రతువుల నాచరించుచు నద్రపో చేశముగ బ్రాహ్మణుల కన్నము పెట్టితివిగదా!' అని బ్రాహ్మణుఁడు సలుపు గానముయొక్క భావము

'ఓ మహాప్రభూ! నీవు పృథుభగీరథాదినృపపుంగవులవలె శత్రువుల జయించినవాఁడ వయి గొప్పగొప్ప వీరపుంగవులతోడ పోరాడి వారిని సంహరించినవాఁడవు గదా' యని క్షత్త్రియుఁడు సలుపు గానముయొక్క భావము

ఈవిధముగా గాన మొనర్చినయిరువురకు నిన్నూరు గోవులు, బండియందు కట్టిచేసిన రెండు ఎద్దులను దానము నొసంగవలయును

అశ్వమేధీయాశ్వము దేశసంచారము చేయునప్పుడు దేవయజ నమునందు ఋత్విజులు, యజమానుఁడును కలసి ఇటు లాచరించుచుం దురు, మఱునటి సంవత్సరము వైశాఖబహుళ అమావాస్యయందు దీక్షితేష్టి సలిపినతరువాత నశ్వమేధదీక్ష మూఁడుదినములు జరుగును.

అశ్వమేధయాగమునం దిరువదియొక్క అరత్నుల (మూరల) ప్రమాణముగల ఇరువదియొక్క యూపము లుండును అశ్వమేధ యాగమునందు ప్రధానపశువు అశ్వ (సంఘ) మయినను అరణ్యము లును, గ్రామ్యములును, జలచరములును, సర్పములును, పక్షులును అనుపశువులు యూపములకు ౬౦౯గా బంధింపఁబడును. పర్యగ్నికరణ మయినపిదప అరణ్యపశువులను వదలివేయుదురు పిదప అశ్వసంజ్ఞ పనము (చంపుట), ఇతరపశుసంజ్ఞపనము మున్నగునవియు హోమ ములును అగ్నిష్టోమము జరుగును (అగ్నిష్టోమ మనఁగా సోమలతను తెచ్చి అభిషవ మొనర్చి ఆయాదేవతల కొసంగి యజమానుఁడు ఋత్వి జులతో కలసి సోమపాన మొనర్చుట). హోతయు, బ్రహ్మయు బ్రహ్మోద్యసంభాషణ మొనర్తురు (బ్రహ్మోద్య మనఁగా అధ్యాత్మ విషయకమగు ప్రశ్నప్రతివచనము). పిదప ప్రధానఋత్విక్కు

రాజపత్నులతోడ ప్రశ్నప్రతివచనరూపసంభాషణము చేయుదురు[1] తరువాత అశ్వాఘ్రాణసహోమాదికము సలుపఁబడును.

మూఁడవనాఁడు అవభృథస్నానము. ఈ యవభృథస్నానసమయమునందు బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకముల నాచరించినవాఁడైనఁ జే వచ్చి నే నిట్టిపాతకము నాచరించితి నని ప్రకాశ మొనర్చి ఆ యవభృథస్నానసమయమునందు తాను స్నాన మొనర్చెనేని తత్పాపవిముక్తుఁ డగును.

ఋత్విజులకు రా జశ్వమును జయించియున్న భూమి నంతయు దక్షిణగా నొసంగుటయేకాక రాజపత్నులను గూడ వారికి దక్షిణగా నొసంగును. వారు మరల రాజపత్నులను రాజున కొసంగి తత్ప్రత్యామ్నాయముగ కొంతధనమును రాజువద్దను గ్రహించెదరు.

దిగ్విజయ మొనర్చినట్టి క్షత్రియపుంగవులు సకలవిధపాపసంహారక మగు నీయశ్వమేధయాగము నొనర్తురు. ఇది మహాక్రతువు. ఈ యాగమునుగుఱించి చెప్పునప్పుడు మహాభిషేక మనియు అప్పటప్పట ప్రశంసలాదు చెప్పఁబడియున్నది.

ఇట్టి మహాక్రతువు నొనర్చినట్టియు, క్రతు మాహాత్మ్యము గాంచినట్టియు పుణ్యాత్ములనామములు ఐతరేయబ్రాహ్మణమందు దీనిధముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి ౧ పరీక్షిన్మహారాజపుత్త్రుఁడగు జనమేజయుఁడు, ౨ మనుపుత్త్రుఁడగు శార్యాతుఁడు, ౩ సాత్రాజిత్తుఁడగు శతానీకుఁడు, ౪. అంబష్ఠుఁడు, ౫ ఉగ్రసేనునిపుత్త్రుఁడగు యుధాంశ్రౌష్టి, ౬. భువనుఁ డనువాని పుత్త్రుఁడగు విశ్వకర్మ, ౭ విజవనుని పుత్త్రుఁడగు సుదాసుఁడు, ౮ అవీక్షితునిపుత్త్రుఁడగు మరుత్తుఁడు, ౯ అంగభూపాలుఁడు, ౧౦ దుష్యంతునిపుత్త్రుఁడగు భరతుఁడు, ౧౧. పాంచాలభూపాలుఁ డగుదుర్ముఖుఁడు, ౧౨ జనంతపుని పుత్త్రుఁ డగు అరాతి.

వీరలేకాక శ్రీమద్రామాయణమునందు ౧ దశరథ భూపాలుఁడు, ౨ దశరథభూపాలుని ప్రపితామహుఁడగు దిలీపుఁడు, ౩ శ్రీరామచంద్రుఁడును, ౪ శ్రీమహాభారతయుద్ధానంతరము, యుధిష్ఠిరుఁడును, ౫. మాలవికాగ్నిమిత్రమునందు పుష్యమిత్రుఁడును అశ్వమేధయాగము నొనర్చినటుల చెప్పఁబడియున్నది.

[అశ్వమేధయాగీయపశువుల సంఖ్యావిషయమై తైత్తిరీయశాఖయం దొకవిధముగను, వాజసనేయశాఖయం దొకవిధముగను గలదు. తైత్తిరీయశాఖా కల్పసూత్రమగు ఆపస్తంబశ్రౌతసూత్రముయొక్క అశ్వమేధభాగమునకు భాష్యాదికము లభింపనందువలన ఇం దిచ్చిన పశుసంఖ్య భట్టభాస్కరభాష్యవాక్యము ననుసరించి ఇయ్యఁబడిన దని గ్రహించునది]

ఈయశ్వమేధవిషయమును బోధించు గ్రంథసమూహము:

౧ సంహితలు

తైత్తిరీయసంహిత, ౭, ౧, ౧౧-౨౦ ; ౭, ౨, ౧౧-౨౦, ౭, ౩, ౧౧-౨౦ , ౭, ౪, ౧౨-౨౨, ౭, ౫, ౧౧-౨౫, ౫, ౭, ౧౧-౨౬, ౧, ౪, ౩౫-౩౬, ౪, ౪, ౧౨, ౪, ౬, ౬-౯; ౪, ౭, ౧౫, ౫, ౫, ౧౧ ౨౪, ౫, ౬, ౧౧-౨౩ , ౫, ౧, ౧౧, ౫, ౨, ౧౧-౧౨ , ౫, ౩, ౧౨ , ౫, ౪, ౧౨ , ౫, ౭, ౨౫, వాజసనేయసంహిత, ౨౩-వ అధ్యాయము

౨ బ్రాహ్మణములు

తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము, మూఁడవ అష్టకము, ౮, ౯ ప్రశ్నలు; శతపథబ్రాహ్మణము, ౧౩, ౧-౫, ఐతరేయబ్రాహ్మణము, ౭ ౨౧.

౩ కల్పసూత్రములు

ఆపస్తంబశ్రౌతసూత్రము, ౨౦-వ ప్రశ్నము కాత్యాయన శ్రౌతసూత్రము, ౨౦-వ ప్రశ్నము, ఆశ్వలాయన శ్రౌతసూత్రము ౧౦-౬-వ ప్రశ్నము, శాంఖ్యాయన శ్రౌతసూత్రము ౧౬ - వ ప్రశ్నము ఇతరశ్రౌతసూత్రములందును గలదు.

దశరథుఁడు చేసినయశ్వమేధము వాల్మీకి రామాయణము బాలకాండమునందును, శ్రీరాముని యశ్వమేధము ఉత్తరకాండమునందును, జైమినియశ్వమేధపర్వమందును, ధర్మజునియశ్వమేధము మహాభారతమున అశ్వమేధపర్వమునందును, జైమినియశ్వమేధపర్వమందును సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినది.

(శ. మూ)

అశ్వరేవంతపురము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౮౭౮ (౧౯౩౧).

అశ్వసేనుఁడు — ౧ తక్షకునిపుత్త్రుఁడు, సర్పము. అర్జునుఁడు ఖాండవవనమును గాల్చినప్పుడు వీఁడు తల్లితో నుండెను. వీఁ డప్పుడు పోఁవుచుండఁగా తల్లి వీనిని నోటఁ గఱచుకొని

---

1 వాజసనేయసంహితయు దానిపై మహీధరాదులు వ్రాసిన భాష్యములును, తైత్తిరీయమును దానిపై సాయణాచార్యులు వ్రాసిన భాష్యములను బట్టి చూడఁగా స్పష్టము చెప్పఁబడినదగుటచే, సార్వభౌమునివద్దనుండి యాగస్థలముకొద్ద రప్పించి తీసికొని వచ్చెదరు. ప్రధానఋత్విజులు యజమానుని పత్నులతో బూతుప్రసంగములు చేయుదురు (వాజసనేయసంహిత, ౨౩-వ అధ్యాయమును దానిమీఁది మహీధర భాష్యమును చూడనగును. తైత్తిరీయసంహిత, ౭-వ కాండమునందలి సాయణభాష్యము చూడనగును). కాని వేదములయొక్క యాగభాగము నకు ఇట్టి యశ్లీలార్థము చేయుట తప్పనియు, దానికి మంచియర్థము వేఱొకటి యున్న దనియు దయానందసరస్వతిప్రభృతులు (చూడుఁడు 'ఋగ్వేదాదిభాష్య భూమిక').

(మా. వెం.)

పాశుపతాస్త్ర మన్నింపఁగా నర్జునుఁడు శివునిని తెగనడిచెను. వీఁడు మాత్ర మెట్టో తప్పించుకొని, ఆకసిచేఁ గర్ణుని యొద్ద కుద్దయూతని బాణముగ నుండెను. భారతయుద్ధంబునఁ జివరదినమునఁ గర్ణుఁడు ఈ బాణమును ప్రయోగింపఁ గృష్ణుఁడు రథమును భూమిలోనికి నొత్తెను. అందుచే బాణము అర్జునుని కంఠమునకుఁ దగులుటకు బదులు కిరీటమునకుఁ దగిలి దానిని భస్మము చేసెను (ఆంధ్రమహాభా., కర్ణ, అ 3)

ఆ సర్పభాగమునఁ గృష్ణునిచలనఁ బుట్టిన భృత్తుఁడు, మహారథుఁడు.

అశ్వాయుర్వేదము — గుఱ్ఱముల యాయుర్వేదమునకుం జెందియు, శాలిహోత్రాదులనుగూర్చియు దెలుపు శాస్త్రము. మొదట శాలిహోత్రుఁడు తనకుమారుఁడగు సుశ్రుతునకు దీని నుపదేశించెను. అటుపై నీవిద్యను జయదత్తుఁడు సంపాదించెను. గర్గముని మున్నగు వారు అశ్వాయుర్వేదము రచించిరి

అశ్వారావుపాలెము — కృష్ణజిల్లా దివితాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౧౯ (౧౯౩౧)

అశ్విని — 27 నక్షత్రములలోను మొదటిది. ఇందు మూఁడునక్షత్రము లుండును. ఇది మూఁడును గుఱ్ఱముమొగమువలెఁ గాన బడుటచే దీని కీపేరు వచ్చెను

అశ్వినీకుమారదత్తు — వంగదేశీయ మహాపురుషులలో నొకఁడు. బాబు వ్రజమోహనదత్తుకుమారుఁడు అశ్వినీకుమారదత్తు ౧౮౫౬-వ సంవత్సరమున, జనవరి ౨౫-వ తేదీని వంగరాష్ట్రమందలి బేకర్‌గంజ్ జిల్లాయందలి పట్వాకాలీ యను గ్రామమున జన్మించెను

అశ్వినీకుమారదత్తు పదునాఱేండ్ల వయస్సునకే ౧౮౭౨ వ యేట ప్రవేశపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁ డయ్యెను కాని విద్యాశాఖవారి నియమముల ననుసరించి యీ వయస్సు ౧౬ ఏండ్లుండినకే కాని బాలుడు అయినను దీని పెట్టో కప్పిపుచ్చి, పెద్దల ఎఫ్ ఏ పరీక్ష నిమిత్తము చదువు సాగించిరి ఈపరీక్షయందుఁగూడ నితఁడు ౧౮౭౪ లో ఉత్తీర్ణుఁ డాయెను కాని యటుపైని తన వయసునకు సంబంధించిన రహస్య మతనికిఁ దెలిసినది. అతనికి నీతినియమములయెడల పట్టుదల యెక్కువ. అందువలన నతఁ డసత్యమాడి మఱి రెండేండ్లలో పట్టపరీక్షకు పెట్టుట కిష్టపడక కొంతకాలము చదువు కట్టిపెట్టి మరల ౧౮౭౮ లో ఆపరీక్షకు వెళ్లెను. అశ్వినీకుమారదత్తు విద్యాభిమానము చక్కనైనదగుటచేత ౧౮౮౦ లో నతఁడు సెరాంపూరు ఉన్నతవిద్యాలయమున నుపాధ్యాయుఁడుగఁ బ్రవేశించి విద్యాలయము ననేకవిధముల వృద్ధికిఁ దెచ్చెను. పిదప ౧౮౮౦ లో న్యాయశాస్త్రపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడయి బారిసాలులో న్యాయవాదిగఁ బ్రవేశించెను కాని యతని కావృత్తి యందు ఎక్కువ ఇష్టము లేనందున దానిని వదలి, బారిసాలులో విద్యాశాఖవారి ప్రోత్సాహమునఁ దనతండ్రి స్థాపించిన వ్రజమోహన విద్యాలయమునందు మరల మహోపాధ్యాయుఁడుగఁ బ్రవేశించి, జీతము తీసికొనకయే గౌరవముగ నందు ౧౫ సంవత్సరముల కాలము పనిచేసెను. అతఁ డందు పనిచేసిన కాలమునకే యీవిద్యాలయము కళాశాలయగుటయేకాక యందు న్యాయశాస్త్రతరగతులుకూడ ౧౮౯౯ లో నేర్పాటుకావింపఁబడెను. ఈకళాశాల వృద్ధికై వెచ్చుటకొఱకు అశ్వినీకుమారదత్తు తన సొంతము ౧౫,౦౦౦ ల రూపాయలను వెచ్చించెను. స్వార్థరహితముగ విద్యాబోధనసేవార్థము పనిచేయుటకై అశ్వినీకుమారుఁ డీ కళాశాలయందు 'ది లిటిల్ బ్రదర్స్ ఆఫ్ ది పూర్' అను పేర నొక విద్యార్థిసంఘము నేర్పాటుచేసెను. ఆయా కష్టసమయములయందుఁ గావించిన సేవకు గొప్పగొప్ప ప్రభుత్వోద్యోగులును కూడ నీసంఘమువారిని ప్రశంసించియుండిరి. కొంతకాలము మునుపటివరకు ఆకళాశాలను నిర్వహించుభార మంతయును నతఁ డొకసంఘము నేర్పఱిచి యాసంఘమువారి కప్పఁగించెను. ప్రభుత్వ ధనసాహాయ్యము లేకుండ ఈకళాశాలను నడుపవలెనని అశ్వినీకుమారదత్తు ఎన్నివిధములనో ప్రయత్నించెను కాని యతని ప్రయత్నములు సఫలము కాలేదు. ప్రభుత్వమువా రిప్పటికి నీకళాశాలకు ధనసాహాయ్యము చేయుచున్నారు

వ్రజమోహనకళాశాలతోనే కాక అశ్వినీకుమారుని కింకొక సార్వజనికసంస్థలతో సంబంధ ముండెను. ౧౮౭౬-వ సంవత్సరమున బంగాళదేశమున భయంకరమయిన కఱవు సంభవించిన కాలమున బారిసాల్ ప్రజాసంఘమునకు కార్యదర్శిగ నుండి క్షామపీడితులనిమిత్తమునఁ జేసినసేవకు ఇతనిని వివిధ రకములవారెల్లరును ప్రశంసించిరి. అప్పు డితఁడు ౧౫౫ క్షామనివారణసంస్థల నేర్పాటుచేసి, ఆసంస్థలద్వారా ప్రతివారము దాదాపు ౬౦,౦౦౦ లకు క్షామబాధితులకు పంచిపెట్టుచుండువాఁడు. ఈతనిని ౧౯౦౬-వ ... నెలలో మొదలుపెట్టి ఆసంవత్సరమంతయు నాకొనసాగించి పాటుపడుచునే యుండెను. అందువలననే యతనికి 'ఫాదర్ ఆఫ్ ది పీపిల్' (ప్రజల కందఱకును దండ్రి) యను బిరుదుపేరు వచ్చినది.

కర్జనుప్రభువు కావించిన బంగాళదేశవిభజనముసందర్భమున వంగరాష్ట్రమున రేగినప్రచండమయిన సంక్షోభమున అశ్వినీకుమారుఁడుకూడ పాల్గొని విభజనమునకు వ్యతిరేకముగఁ బనిచేసెను. ఇది యొక సాకుచేసికొని ప్రభుత్వమువా రితనిని మితవాది యని తెలిసి యుండియు కాంగ్రెసుతో సంబంధము కలిగియుండుటచేతను, స్వదేశీ ఉద్యమమున కృషిచేయుచుండుటచేతను అతనిని బంధించి, యతనిపై రాజద్రోహనేరము మోపి యతనికి ప్రవాసశిక్ష విధించిరి. అతని విద్యాసంస్థ విద్యార్థులందు రాజద్రోహమును పురికొల్పుచున్న దని ప్రభుత్వమువారు దానిని చిక్కులలోఁ బెట్టిరి. క్షామకాలమున పలు ప్రశంసలకు పాత్రముగఁ బనిచేసినయాతని విద్యార్థిసంఘము నణచివేసిరి కాని తమ నిరంకుశత్వముల కాధారములే దనియు, తమ యనుమానములు అన్నియు భ్రాంతము లనియు ప్రభుత్వమువారికిఁ దరువాత తెలిసివచ్చినది. బాలంటైన్ చిరోల్ మున్నగు ఆంగ్లేయు

ప్రయత్నించుటకూడ అశ్వినీకుమారుని ప్రధానాశయములలో నొకటి [illegible] అభిప్రాయపడిరి. ఇట్టిసందర్భములలో ప్రభుత్వమువారి కరుణ తప్పనిసరిగ విరుద్ధమని చెప్పవలసియున్నది.

అశ్వినీకుమారుడు దేశమునకు చేసినసేవ యింతయంత యనరాదు. కాంగ్రెసుమహాసభయందును, స్వదేశీఉద్యమమునందును ఎక్కువ అభిమానముతో పనిచేసెను. ౧౯౦౬ వ సంవత్సరమున సమావేశమైన బారిసాలు రాష్ట్రసభకు అధ్యక్షుడుగా నుండెను. అటుపిమ్మట ౧౯౧౩ లో దక్కనులో జరిగిన కాంగ్రెసు మహాసభకు అధ్యక్షుడుగా నుండెను. ఇతడు నిర్భయుడు. ఇతడు తన యభిప్రాయములు పైకి స్పష్టముగ చెప్పుట కెప్పుడును వెనుదీసినవాడు కాడు.

అశ్వినీకుమారదత్తు ఆంగ్లభాషలో నధ్యయనించెను. హిందీ, మరాఠీ మున్నగు దేశభాషలను బాగుగ నభ్యసించి ఆయాభాషలయందలి మత గ్రంథములను చదువగలిగెను. నవీనయుగమునకు సంస్కృతము నందును, పార్శీయందునుకూడ నతడు మంచిపాండిత్యము సంపాదించెను. అతడు వ్రాసిన 'భక్తియోగము' అను గ్రంథము చాల విఖ్యాతమైనది. దేశభాషలయందును ఆంగ్లభాషయందునుకూడ నీగ్రంథమున కనువాదములు కలవు. దీని ప్రముఖ [illegible] శ్రీరామ శాస్త్రిగారు ఆంధ్రీకరించి యీయా గ్రంథమును తెలుగువారికి సులభము చేసినారు. భక్తియోగమును భారతీయ పండితులను పాశ్చాత్య పండితులనుకూడ సర్వాధికముగ ప్రశంసించినారు.

బరిసాలులో విద్యాభివృద్ధిని కూర్చియు, పారిశుద్ధ్యమును కూర్చియు, కృషిప్రచారములను కావించుటకై అశ్వినీకుమారదత్తు ప్రత్యేకముగ కొన్ని సంఘములను స్థాపించి, యాసంఘముల [illegible] పండలయాపాయులరావని గలయాత్రి [illegible] నాటకప్రదర్శన ములద్వారా సాంఘికదురాచారములను ప్రజలకు తెల్లడించుటకై అతడు కొన్ని యాత్రానాటక సంఘములను స్థాపించి పట్టణములకు పంపుచుండువాడు. కలకత్తాలో నిట్టిసంఘముల నాటకములను ప్రదర్శించినప్పుడు ఆశుతోషముఖర్జీ మున్నగు విద్యాధికులు కూడ వాని పెక్కుగ ప్రశంసించియుండిరి. ఈ మహాపురుషుడు ౧౯౨౩ వ సంవత్సరము, నవంబరు ౭ వ తేదీన కలకత్తాయందు పరమపదించెను.

అశ్వినీకుమారులు — దేవతలకు వైద్యులు, ఋగ్వేదమునందును, ఇతరవేదములందును ఈదేవతలను స్తుతించినసూక్తములు పెక్కులు కలవు. దేవశిల్పియైనత్వష్ట తనకూతురైన సరణ్యువు సూర్యున కిచ్చి వివాహము చేసెను. ఆమె సూర్యతాపమును భరింప లేక తనరూపమువంటిరూపముగల మరియొకస్త్రీని సూర్యునియొద్ద నుంచి తాను ఆడుగుఱ్ఱపు రూపమును ధరించి వెడలిపోయెను. సూర్యుడును కొన్ని దినములకు వానిసంగతి తెలిసికొని తాను మగ గుఱ్ఱపురూపమును ధరించి ఆమెనుగూడెను. వారిరువురికి అశ్వినీకుమారులు పుట్టిరి. వీరు కవలలు (ఋగ్వే, ౧౦ ౧౭ ౧-౨).

ఎక్కువకవిత్వమును ఇష్టముగ కలిగియుండరు ఋగ్వేదమునందు పెక్కు సూక్తములలో వీరు చేసినట్టి వైద్యసంబంధమైన యద్భుతకృత్యములు వర్ణింపబడినవి. వందనుడు వృద్ధుడైనాడు, రేభుని బావినుండి తీసిరి, భుజ్యుని సముద్రమునుండి రక్షించిరి, ముసలివాడైన చ్యవనుని పడుచువానిగ చేసిరి, అగ్నిలో గాలిన అత్రికి సుఖము కలుగజేసిరి, [illegible] కన్యాలకు తోడుపోయిన విశ్పలకు [illegible] కలుగజేసిరి. [illegible] అధర్వణుడైన దధ్యఙ్ఙునకు గుఱ్ఱపుతల పెట్టి వానియొద్దనుండి మధువిద్య నేర్చిరి, [illegible] (ఋగ్వే, మం ౧ సూ ౧౧౬, ౧౧౭, ౧౧౮, ౧౧౯, ౧౨౦)

అశ్వినీకుమారులకు మొదట హవిర్భాగము లేదు. వీరు చ్యవనుని యౌవనవంతునిగా చేసినందుకు ఆయన యింద్రుని మెప్పించి వీరికి హవిర్భాగ మిప్పించెను[1]. ఇట్లు మహాభారతమునందు (వన, అ ౧౨౧ ౧౨౪, ఆంధ్రభా, ౩ ౩) చెప్పబడినది. ఋగ్వేదము ౧ వ మండలమునందే అశ్వినీదేవతలకు హవిర్భాగమునకు విధింపబడిన మంత్రములు కానవచ్చుచున్నవి (౧ ౩, ౧ ౨౨, ౧ ౩౪).

వేదమునందు చెప్పబడిన యశ్వినీదేవతలెవ్వరన్న విషయమై చర్చించుచు యాస్కాచార్యు డిట్లు వ్రాసియున్నాడు —

'అశ్వులు అనగా అశ్వములుగల పుణ్యవంతులైన గొప్పరాజు లని ఔర్ణభావుని యొక్క యభిప్రాయము.
అశ్విను లెవరు? ద్యావాపృథివులని కొందరు, అహోరాత్రము లని కొందరు, సూర్యచంద్రులని కొందరు, పుణ్యము చేసినయిద్దరు రాజు లని ఐతిహాసికులు చెప్పుదురు (నిరుక్తము ౧౨ ౧)'

దీనినిబట్టి చూడ సృష్టిచమత్కారములను గాంచి వైదికఋషులు రూపకముగ దేవత లని వర్ణించి రనియు, దరువాతివారు వారిని నిజముగ దేవత లని నమ్మి కథలు కల్పించి రనియు దోచుచున్నది.

అశ్వినీదేవతలు గుఱ్ఱమునొక్క నాసికనుండి పుట్టిరి గనుక నాసత్యు లనియు పేరు. వీరి [illegible] పెద్దవాని నాసత్యు డనియు, చిన్నవానిని దస్రు డనియు [illegible] (మహాభా, అను, అ ౧౫౦, శ్లో ౧౭) పాండురాజపత్ని యగు మాద్రికి నకుల సహదేవులు కలిగిరి.

---

౧. '[illegible]' [illegible] ప్రతిజ్ఞచేసి రనియు, అందుచే నశ్వినీదేవతలను వైద్యులను [illegible] అప్పటినుండి యాదేవతలకు హవిర్భాగము లేదా [illegible] (ఆ [illegible]) [illegible]